

absque vlla dubitatione fidei ieceris fundamenta. nō poteris paulatim cognitionem quæ in Christo est superædificare, ac ita in virum spiritualem eua-
 dere. Videri tamen potest additum verbum, cog-
 nouimus, non ad hunc ordinem significandum
 sed tantum ad significandum certissimam animi
 persuasionē, per testimoniū Ioannis, patris ac mi-
 raculorum. Hæc enim persuasi animi certitudo magis
 significatur verbo, cognoscere, quam verbo
 credere. Annotauit autem hic rursus Cyrillus in
 Græcis articulum addi & ad nomen, Christus, &
 ad nomen, filius, vt sit ille Christus, ille filius, vt his
 articulis separaret Petrus Dominum ab aliis, qui
 etiam Christi dicuntur & filii Dei. Additur au-
 tem in Græcis & apud Augustinum, viuū, scriptu-
 ræ more. Nam hoc epitheto scriptura Deum ve-
 rum separat à mortuis idolis. Vnde Psalmista: Siti-
 uit anima mea ad Deum, fontem, viuum Et: Scie-
 tis quia Dominus Deus viuens in medio vestri
 est. Vnde & Dominus per vitam suam in scriptu-
 ris iurat, dicens: Viuo ego dicit Dominus.

RESPONDIT EI IESVS: NONNE EGO
 VOS DVODECIM ELEGIT EX, &c.]
 Magnificam hanc Petri de se prædicationem Do-
 minus non est iam admiratus, nec ob eam illum
 beatum prædicauit, quem admodum postea Matth.
 16. tum ne videretur eorum laudibus capi, post-
 quam ab aliis fuit derelictus, tum quia omniū no-
 mine iam Petrus locutus fuerat, & hanc fidē om-
 nibus tribuebat quæ non omnibus conueniebat.
 Itaque Dominus corrigere volens Petri responsio-
 nem, atq; ostendere non omnes hoc credere quod
 ille putauit eos credere, & ob id nō sine causa in-
 terrogasse num & ipsi vellēt abire, subiicit: Non-
 ne ego vos duodecim elegi, &c. Quibus verbis
 etiam significat non mirum esse si ex Discipulis
 quidam abirent retrō, cum etiam inter Apostolos
 inueniretur vnus incredulus. Deinde, secundum
 Cyrillum, his verbis acrioribus eos confirmat &
 diligentiores facit, periculo ante oculos posito. Sic
 enim, inquit, dicere videtur: Magna vobis, o Disci-
 puli, vigilantia, magnoque studio ad salutem opus
 est. Lubrica enim admodum perditionis est via,
 non imbecillam solummodo distrahens mentem,
 verum etiam firmos nonnunquam animos volu-
 ptate decipiens: quod autem ita sit non eorū qui
 retrō abierunt, sed vestro exēplo confirmatur. Ego
 enim vos vt bonos elegi, non ignorabam: sed cog-
 noscebam vt Deus corda vestra, sed rapuit vnum
 vestrum auaritia deceptum diabolus. Hæc ille. In-
 zelligit ergo Cyrillus, sicut & plerique, Iudam cum
 eligeretur, bonum fuisse, cum dici etiam possit
 eum nunquam habuisse veram in Christum fidem,
 sicut & hæc verba & præcedentia apertè signifi-
 cant, eum hoc tempore, longè ante passionis tem-
 pus non credidisse in Christum. Nam & Augusti-
 nus & Beda in ea videntur fuisse sententia, vt pu-

tem Iuda-
 Apocri-
 rationibus. Porro prudentia
 linis summe fuit, quod suū ho-
 inter Apostolos tacitè notaue-
 declarationē suæ mansuetudi-
 dam sibi consciū ad pœniten-
 eodem sermone omnes face-
 scientiæ examinationem ac fi-
 Dubium autem hic esse potest
 dominus hic elegisse duodecim
 Iudas, cum postea Ioannis du-
 de omnibus vobis dico, ego
 significans se non elegisse Iudā.
 hic sit sermo de electione ad
 de electione ad consortium
 gnū cœlorum, Vnde hic appo-
 denarius, ibi verò absolute di-
 elegerim; vt intelligamus eum
 ne simpliciter, qua aliqui dicun-
 electi illi verò reprobī. Carterum, dia-
 tequam, quidam volunt hic debe-
 in dictionē, calumniator vel ac-
 proprie significat dictio Græca
 as diabolus, quia calumniator
 i, & quia illū delaturus erat ad
 in tanquam mollem & effemi-
 misisset pretioso illo vnguento
 ore Marthæ. Verum valde ve-
 um qui Hebraicè hæc dixit, pro-
 an, ac pro eo nomine Ioannem
 nen, imitatum Septuaginta, qui
 abolum verterunt, vt prius di-
 Concordiæ 15. eo quod non
 dictionis Græcæ, diabo-
 raica, satan, quæ aduersarium
 illud verisimile est, Dominum
 an, Satan vel diabolū, non quo mo-
 ocauit Satanam, dicens: Va-
 hoc est, tu qui mihi in his
 aduersaris, quomodo hæc nomi-
 antonomasiam dæmoni, ho-
 t nomine capitis Dominus vo-
 ius, sicut intelligit Gregorius &
 sic scribit: Diabolū vero
 appellauit: Nam si-
 niungitur, vnus cum eo spiri-
 uoque fieri non est negandum.
 lib. 13. Moral. cap. 17. Ita quip-
 unt diabolus & omnes iniqui,
 capitis cœatur corpus, & no-
 is appellatur caput. Nam capitis nomi-
 cum de peruerso homine dici-
 diabolus est. Hæc ille. Itaque
 cat suam, quia diabolicū & satanicū

CORNELII
 IANSENII
 EPISCOPI
 GANDAVENSIS

COMMENTARIORVM IN SVAM
 Concordiam, ac totam Historiam Euangelicam

PARS TERTIA,

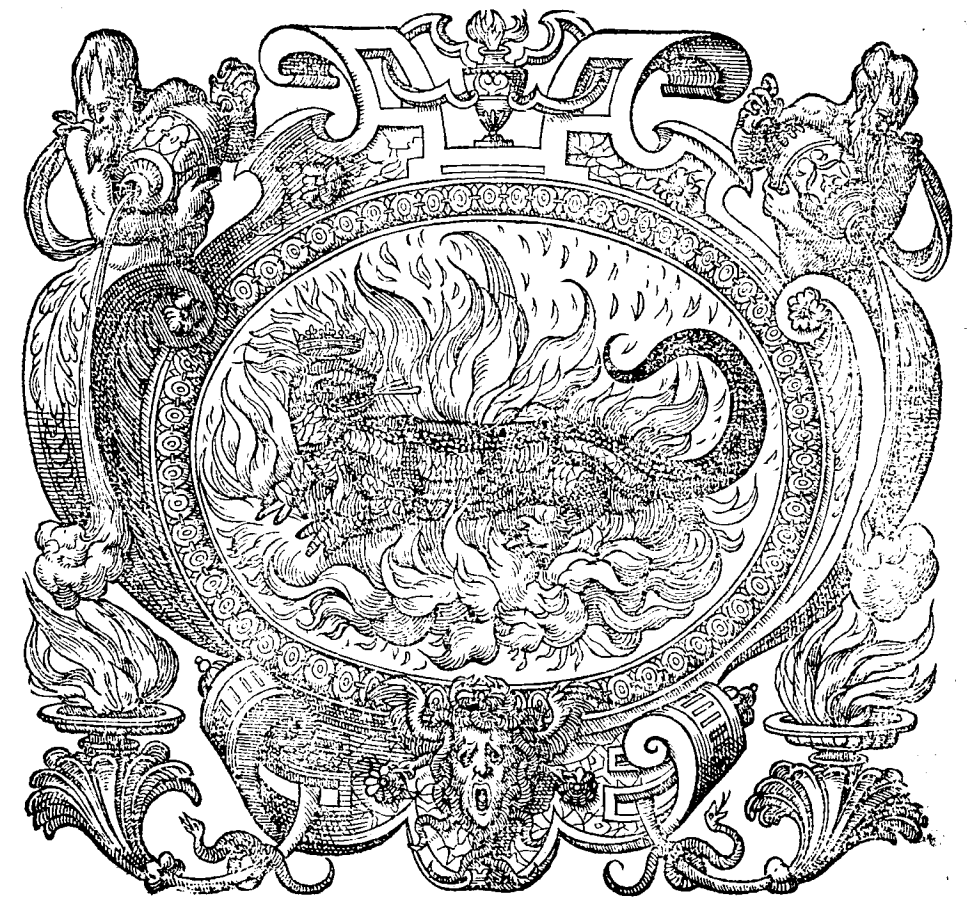
Continens acta tertij anni CHRISTI, usque ad resuscitationem Lazari.

Cum rerum ac verborum copiosissimo INDICE.

Omnia ex ipsius authoris recognitione, & auctiora, multoq; emendatiora reddita.

DVRARE MORI, ET

NON PERIRE.

LVGDVNI,
 APVD CAROLVM PESNOT.
 M. D. LXX X.

FINIS Secunda partis Commentariorum, qua continet explanationem capitulum Concordia
 viginquatuor, hoc est, Acta Christi à secundo Paschate usque ad ter-
 tium, Acta scilicet secunda anni prædicatiois eius.

25
26
27
28
29
30
31
32
33

CORNELII
IANSENII
EPISCOPI
GANDAVENSIS

COMMENTARIORVM IN SVAM
Concordiam, ac totam Historiam Euangelicam

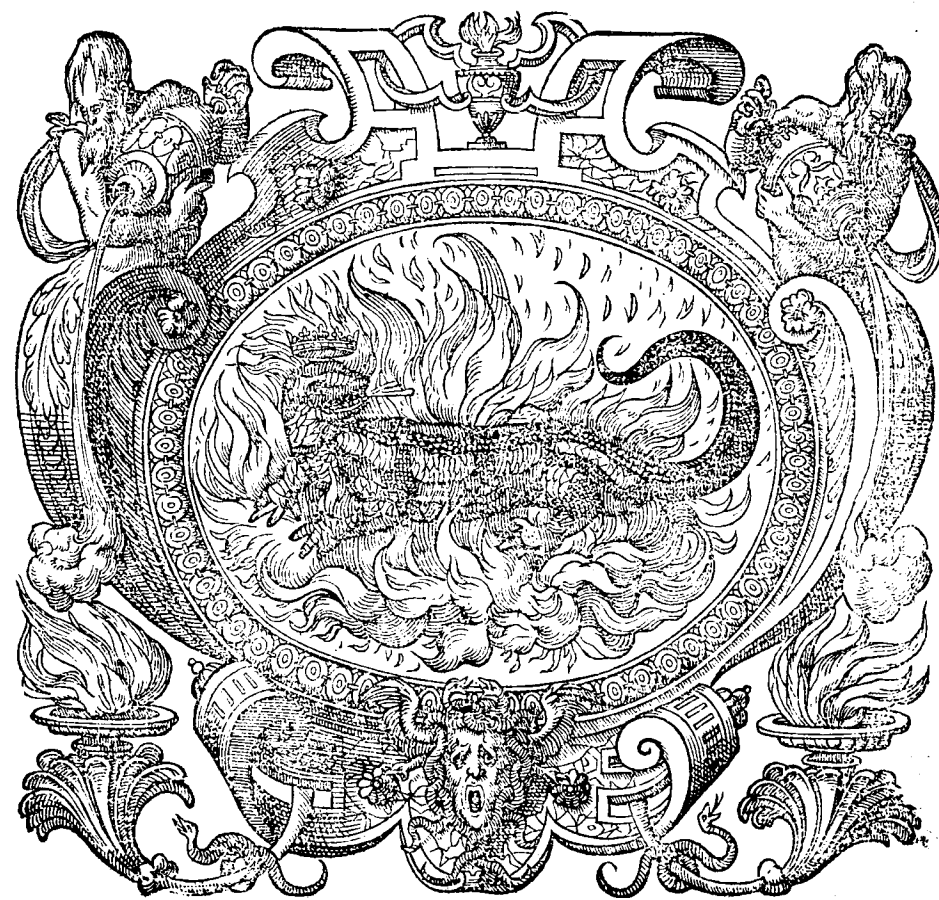
PARS TERTIA,

Continens acta tertij anni CHRISTI, usque ad resurrectionem Lazari.

Cum rerum ac verborum copiosissimo INDICE.

Omnia ex ipsius authoris recognitione, & auctiora, multoq; emendatiora reddita.

D V R A R E, M O R I, E T

N O N . P E R I R E.

L V G D V N I,
APVD CAROLVM PESNOT.
M. D. LXX.

CORNELLII
IANSENII EPISCOPI
GANDAVENSIS

COMMENTARIORVM IN SVAM
Concordiam, ac totam Historiam Euangelicam.

PARS TERTIA.

REPREHENDVNTVR PHARISÆI DISCIPV-
los calumniantes quòd illotis manducarent manibus. Matthæi 15.
M A R C I . 7 . C A P V T L X .

Dost hac autem ambulabat Iesus in Galilea, non enim volebat in Iudæa ambulare, quia que-
rebant eum Iudæi interficere. ^b Et tunc ^c accesserunt ad eum Pharisei, & quidam
de scribis, venientes ab Hierosolymis. ^b Et cum vidissent quosdam ex discipulis eius com-
munibus manibus, id est, non lotis, manducare panes, vituperauerunt. Pharisei enim & om-
nes Iudæi, nisi crebro lauerint manus, non manducant, tenentes traditionem seniorum: & a foro nisi
baptizentur, non comedunt: & alia multa sunt que tradita sunt illis seruire, baptismata calicū,
& urceorum, & aramentorum, & lectorum. Et interrogabant eum Pharisei & scribæ dicentes: Quare discipuli tui
& non ambulant iuxta traditionem seniorum? non enim lauant manus suas cum panem manducant,
sed communibus manibus manducant panem. ^d Ipse autem respondens ait illis: Quare & vos trans-
gredimini mandatum Dei propter traditionem vestram? Hypocrita, bene prophetauit Isaias de vobis
hypocritis, dicens, sicut scriptum est: Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longè est a me,
vanum autem me colunt, docentes doctrinas & præcepta hominum. Relinquentes enim præcepta Dei,
tenetis traditiones hominum, baptismata urceorum, & calicum, & alia similia his facitis multa. Et dice-
bat illis: Bene irritum fecistis præceptum Dei, ut traditionem vestram seruetis. Moyses enim ^e & Deus
dixit: Honora patrem tuum et matrem tuam, et qui male dixerit patri vel matri, morte moriatur. Vos autem
dicitis: Si dixerit homo patri vel matri Corban, quod est donum, quodcumque est ex me tibi profue-
rit, ut ultra non dimittis eum quicquam facere patri suo aut matri: et non honorificabit patrem suum aut ma-
trem suam, et irritum fecistis mandatum Dei propter traditionem vestram, quam tradidistis, et similia hu-
iusmodi multa facitis. Et advocatis ad se turbarum, dixit eis: Audite me omnes, et intelligite. Nihil est extra hominem introiens in eum quod possit eum coinquinare, sed que de homine procedunt, il-
la sunt que comunicant hominē. Si quis habet aures audiendi, audiat. Et cum introisset in domum a tur-
ba, tunc accedentes discipuli eius dixerunt ei: Scis quia Pharisei audito verbo hoc scandalizati sunt? At
ille respondens ait, Omnis plantatio quæ non plantavit pater meus cælestis, eradicabitur. Sinite illos, cæci
sunt, et duces cæcorum. Cæcus autem si cæco ducatū præstet, ambo in foveam cadent. Et interrogauerunt
eum discipuli eius parabolam. Respondens autem Petrus dixit ei: Ediscere nobis parabolam istam. At
ille dixit illis: Sic adhuc et vos, sine intellectu estis? Non intelligitis quia omne extrinsecus introiēs
in hominē quod intrat in os, non potest eum comunicare, quia non intrat in cor eius: sed in ventrem va-
dit, et in secessum exit, purgans omnes escas? Dicebat autem quoniam que de homine exeunt, et
aprocedunt de ore, de corde exeunt, et ea coinquinant hominē. Ab intus enim de corde hominum
male cogitationes procedunt: adulteria, fornicationes, homicidia, furta, falsa testimonia, auaritia, ne-
quitia, dolus, impudicitia, oculus malus. blasphemia, superbia, stultitia. Omnia hæc mala ab intus
procedunt, et hæc sunt que coinquinant hominē: non lotis autem manibus manducare, non coinqui-
nat hominē.

Post hæc ambulabat Iesus in Galilea. Non enim volebat, &c.] Legendum est, in Galilea, & in Iudæa, ut patet ex Græcis, non autem, in Galilæam & in Iudæam, & verbum, ambulare, accipiendum est pro conuersari, ut significetur Dominum post hæc conuersatum in Galilea, nec voluisse conuersari in Iudæa. Non enim significare voluit Ioannes Dominum post hæc iussisse ad Galilæam, cum dicta in precedenti capite, gesta sint in Galilea. Manet tamen dubium, quare Ioannes modò dicat, Dominum post hæc ambulasse & conuersatum in Galilea, quasi antè non fuerit in ea conuersatus, cum ut ex precedentibus patet, iam pridem in ea sit conuersatus. Ad quod primo dici potest, quòd Ioannes sub initium sexti capituli indicauerit Pascha Iudæorum in propinquo fuisse, ad quod verisimile omnino est & satis certum, Christum Hierosolymam profectum fuisse, eò quòd lex ita mandarar, ideoque Ioannem hic indicasse causam, quare mox relicta Iudæa, ac repetita Galilea.

Galilæa, in ea maluerit conuersari. Aut potius simpliciter intelligendum quod dicit Euangelista: Post hæc ambulabat Iesus in Galilæa; hoc est, perseuerabat adhuc in ea cōuersari. Cum enim sequitur; quia querebant eum Iudæi interficere; nō videtur id Ioānes dixisse propter necem quā parassent Domino Iudæi in Paschate mox præcedente, sed eam quam descripsit in capite quinto, occasione paralytici sanati in sabbatho. Vnde in his quæ apud Ioan. in hoc cap. 7. sequuntur, Dominus dicit: Vnum opus feci, & omnes miramini, &c. significans causam intentatæ sibi necis fuisse ex occasione illius miraculi. Porro quoniam in Concordia Euangelica hæc verba Ioannis necessariō debuerunt superioribus subiungi, vt est manifestum, & ex his verbis certum sit Dominum aliquandiu post ea quæ hæctenus contigerunt mansisse in Galilæa, antequam in Iudæam ascenderet, nec tamen Ioannes quicquam post hæc in Galilæa gestum cōmemorat, necessariō ante sequentia Ioannis verba, inserenda hoc loco erāt ea quæ ab aliis Euangelistis post præcedentia narrantur gesta & dicta in Galilæa, quæ quàm commodè sequantur hæc iam præmissa Ioannis verba, quæque facillè videat. Sequitur enim in Matthæo & Marco post miraculum multiplicatorum panum, quod cum Ioanne concorditer narrantur.

BET ATYNC ACCESSERVNT AD EVM PHARISÆI ET QVIDAM DE SCRIBIS, &c.] Cum enim in Galilea manere Dominum viderent Scribæ & Pharisei Hierosolymitani, veniunt e Iudea in Galileam, sicut & supra eos fecisse aliquando habuimus. Veniunt autem non vt discant, sed vt calumnientur eum, quem iam audierant tanto vulgi favore recipi & predicari. Ideoq; valde oportune & contigit hæc historia post predicta, & eam Euangelistæ subiunxerunt his quæ de populi admiratione scripserunt: vt quemadmodum in comœdiis variantur scenæ, vt ex personarum ac rerum collata diuersitate singula magis elucescant: ita ex collatione peruersitatis Scribarum & Phariseorum cum populi simplicitate, liqueret omnibus quàm hi fuerant insanabiles, per quos aliorum incredulitatem corrigi conueniebat. Bene ergo hos calumniatores scribunt non tantum fuisse Phariseos & scribas, sed etiam fuisse Hierosolymitanos, atque à Hierusalem descendisse in Galilæam, vt sic duplici nomine exaggerarent horum impietatem, nimirum quod Hierosolymitani essent, & ob id iustiores ac doctiores habiti, eò quod Hierusalem fons pietatis ac doctrinæ haberetur, & quod à Hierusalem descendissent, tantum viæ non dubitantes aggredi calumniandi causa. Quodque maius argumentum est peruersitatis eorum & preposteræ religionis, cum calumniandi ansam quærent, nec iusta aliqua suppeteret, non venturam eam arripere ab externis quibusdam observationibus, non à lege Mosaica introductis, sed ex maiorum instituto; eisque talibus, in quibus nulla erat utilitas aut pietas. Et cum vidissent, inquit Marcus, quorundam ex discipulis eius communibus manibus, id est non lotis manducare panem vituperauerunt. Exposuit autem Marcus ipse quid sit, communibus manibus, eò quod hæc locutio propria fuerit Iudæis. Hi enim cœperunt vocare commune, quod nos prophatum aut immundum appellamus. Quoniam enim non omnibus indifferenter vescabantur, sed quædam eis separata erant in cibum, quibus tanquam sanctis & sacris

A vescabantur, hinc κατὰ μετὰλλήν, hoc est, per trāssumptionem, commune dixerunt quod prophatum est & immundum. Ita & communicare hic frequenter apud Matthæum & Marcum positum est pro coinquinare, quemadmodum ferè semper vertit interpres, cum Græcè sit verbum κοινῶν. Hinc Act. 10 dicitur: Quod Deus sanctificauit, tu ne commune dixeris. Vbi satis indicatur ratio huius locutionis, quæ tamen non inuenitur quod sciam in veteri Testamento, sed tantum in nouo. Porro Pharisei pleraque circa lotiones statuerunt, non quatenus faciebant ad civilem quandam mundiciem, sed quia putabant ea habere aliquid momenti ad pietatem & sanctitatem. Quoniam enim lex ex variis contactibus & accidentibus statuit contrahendam immunditiam, eamque lotionibus purgari, & Dominus in lege toties ad sanctitatem & mundiciam Iudæos hortatus fuerat, dicens: Sancti estote, quoniam ego sanctus sum. Et: Lauamini, mundi estote; hinc ne forte in congressu, in scij ex aliquo contactu immunditiam contraxissent, Pharisei etiam à lege non præceptas lotiones diuersas, vt habet Marcus, induxerunt. Peculiariter autem lotionem manuum ante cibum & inter edendum frequentem, ac eorum vaporum quibus vsus erat interdendum superinduxerunt, quia metuebant ne ex horum immundicia cibus etiam pollueretur, aut non satis mundè sumeretur, quem iussi erant mundum manducare, atque ex polluto cibo, vel non satis mundè sumpto etiam amplius coinquinarentur, & Deo abominabiles fierent. Nam hanc rationem eos mouisse satis patebit postea ex verbis Saluatoris. Et sanè ipsa lex Mosaica satis prohibuerat huiusmodi lotionum constitutiones, cum dicit Deuter. 4. Non addas ad verbum quod loquor vobis, nec auferas ab eo. Deinde iam tempus erat instante Messie aduentu, vt post longam legis & prophetarum lectionem, incipere meritò debuissent intelligere Scribæ & Pharisei præcipuam sanctitatem non in externis, sed in interioribus esse sitam, nec externas illas, quæ à lege præscriptæ erant, ceteroniam ad aliud magis fuisse præceptas, quàm vt per eas populus institueretur ad ea quæ sunt verè pietatis. Verum contra planè euenit, vt cum maximè intelligere debuissent scripturas, & in ea in quibus vera pietas potissimum sita esset, tū omnium minimè hæc intelligerent, ita vt tunc maximè opus esset inducere mundo lucē euangelicam, cum qui ei luci debuissent esse maximè vicini, ab ea longissimè abfuerunt. Itaque Pharisei & Scribæ ex inutilibus illis maiorum institutis vendicabant sibi laudem sanctimonie, quodque sceleratius est, ex his impietatis calumniam struebant proximo, seuerius exigentes illorum obseruationem quàm quæ Deus præceperat. Discipuli autem eas constitutiones negligebant, vt qui à Domino docebantur ea quæ verè pietatis essent, quorum cura & studio non libuit illis intentos esse Phariseorum traditionibus quas à Domino non didicerant, imò quorum neglectum ab eo didicerant satis verbo & exemplo. Itaque hoc videntes Pharisei & Scribæ, cum discipulis non exposculant, sed velut in graui facinore Dominum ipsum adoriuntur, in illum torquere volentes totam suam calumniam. Quæ, inquit, discipuli tui qui te sequuntur, & ex tua pendent institutione, transgrediuntur traditionem seniorum? Traditionem enim legendum est, non traditiones pluraliter. Nam de

de vna traditione quæstio erat, & Græcè est παράδοσις, sed & correctiores Latinorum libri habent, traditionem. Notandum autem quod non dicant Non enim lauant manus suas antequam panem manducant, sed cum panem manducant. Traditio enim seniorum non tantum exegit civilem illam ablutioem manuum quæ passim fit ante prædium & cenam, sed crebram etiam inter manducandum. Vnde Marcus dicit Phariseos & Iudæos non manducare panem, nisi crebrò lauerint. Pro, crebrò; tamen legitur in Marco πύγμα, quod Theophylactus intelligit, vsque ab cubitum vel cubitaliter, vt significetur traditionem seniorum fuisse lauare manus etiam vsque ad cubitum. πύγμα enim Græcis duo significat, pugnum scilicet, hoc est, manum complicatam, à πύσσω, plico, & cubitum, quem Græci magis πύγυν vocant aut πύγυρα. Nam hac parte brachium est complicabile. Verum cum πύγμα nusquam reperiat apud Græcos positum aduerbialiter, quemadmodum hic accipere debet Theophylactus, nec à substantiuis fiant huiusmodi aduerbia à datiuo desumpta, verisimilius est, vt bene annotauit quidam, scriptum fuisse πύγμα, quod frequenter sonat aut crebrò. Absolutè enim Pharisei culpant discipulos, quod illotis manibus sumerent cibum, ad cuius reprehensionis declarationem nihil erat opus aliquid dicere de cubitali lotione.

IPSE AVTEM RESPONDENS AIT ILLIS: QUARE ET VOS TRANSGREDIMINI, &c.] Clauum clauo retundit Dominus. Si enim discendi causa petiuissent rationem facti discipulorum, vtique Dominus eam illis aperuisset, verum quoniam criminando & inuehendo in Dominum dicunt: Quare; ideo prætermisssa causa ob quam discipuli hoc facerent, retorquet calumniam in calumniatores, simili modo eos criminans, sed non simili affectu. Et quidem non excusat suorum factum, nec adhuc dicit eos benefacere transgrediendo, ne eos iritaret magis: sed prius interrogatione correspondente eorum interrogationi ostendit eos, etiamsi quid peccassent discipuli transgrediendo traditionem maiorum, non rectè criminari ipsos, vt qui grauioris & minus tolerabilis transgressionis essent ei, idque in ea re in qua culpabant discipulos. Grauius enim peccabant seruando seniorum traditiones, quàm discipuli negligendo. Deinde & ostendit non zelo iustitiæ eos ad arguendum consurrexisse, sed præposteræ religionis studio, ac zelo propriæ autoritatis tuendæ. Porro Matthæus post interrogationem hanc: Quare & vos transgredimini, &c. quam solus ipse habet, subiungit mox declarationem, qua Dominus declarauit quomodo propter suam traditionem Pharisei Dei præceptum transgredirentur, ad testimonium Isaia à Domino citatum ponit in fine. Marcus verò contra incipit à testimonio Isaia, ac deinde subiungit eam declarationem quam in principio habet Matthæus. Et quanquam incertum sit, nec multum referat quo ordine hæc dicta sint, tamen cum idem testimonium bis ponendum non iudicemus, vt fecit Osiander, Marci ordinem sequi in Concordia magis visum est, cum ob alias causas, tum maximè quod Marcus post citatum Isaia testimonium applicando illud, conuenienti ordine ostendit dupliciter Phariseos peccasse in mandata Dei, per obseruationem humanarum traditionum. Primum,

A quia dum studiosi erant obseruationis quorundam humanorum præceptorum quæ per se non erant mala, nec ita contraria legi Dei, negligentes erant mandatorum Dei, Relinquentes enim, inquit, mandatum Dei, tenetis traditiones hominum, &c. Secundo, quia constitutiones quasdam tradiderunt, quæ legi Dei aduersabantur, de quibus secundo loco locuturus Marcus, veluti nouam materiam exorsus, interposuit: Et dicebat illis: Bene irritum fecistis, &c. Testimonium autem desumptum est ex capite 29. Isaia, & citatum hic more solito magis secundum translationem Septuaginta quàm Hebraicam veritatem. Nam Hebræa sic vertit D. Hieronymus: Appropinquat populus iste ore suo, & labiis suis glorificat me, cor autem eius longe est à me, & timuerunt me mandato hominum & doctrinis. Vltimam tamen partem Hebræa ad verbum sic habent; & est timor eorum erga me, mandatum hominum quod docti sunt. Septuaginta verò sic habent: Appropinquat mihi populus iste ore suo, & labiis suis honorat me, cor autem eius longe est à me; Frustra autem colunt me, docetes hominum præcepta atque doctrinas. Atque hoc pene modo per omnia legitur apud Græcos citatum hoc testimonium in Matthæo, nisi quod vltima pars appositiuè legitur; docentes doctrinas mandata hominum sine coniunctione, & sicut & in Marco legitur, & Latinis etiam quibusdam codicibus vetustissimis, teste quodam. In Matthæo enim apud Græcos legitur non solum, Populus iste labiis me honorat; sed etiam, Appropinquat mihi populus hic ore suo, & labiis suis honorat me. Verum quædam verba adiecisse videtur scriptor aliquis, qui voluit absolutum reddere Prophetæ testimonium, cum D. Hieronymus enarrans hunc locum indicet Euangelistam decerpisse quod præsentem loco commodum videretur, & neque retulisse per omnia vt in Hebræo scriptum erat, neque vt à Septuaginta versum. Ideoque dicit hoc testimonio Dominum ab usum contra Phariseos in Euangelio Matthæi: Ab usum enim dicit, non quod male eo vsus sit, aut quod præter intentionem Prophetæ eo vsus sit, sed, quemadmodum aliàs loquitur, quia aliis verbis vsus est, nec per omnia prophetæ verba retulerit, contentus sensum reddere. Quod enim istud testimonium, Dominus non citauerit præter intentionem prophetæ, & ex his quæ in propheta præcedunt, & his quæ sequuntur est manifestum. Præcedit enim & sequitur de execratione Iudæorum, & quomodo nec indocti, nec docti inter eos intellecturi essent scripturarum sacrarum librum, & auferenda sapientia à sapientibus eorum, quæ maximè impleta sunt in Iudæis & scribis eorum, tempore Christi. De quorum etiam hypocrisis, quam vbique toties notat Dominus, sequitur in Isaia, dum dicitur: Vt qui profundi estis corde, vt à Domino abscondatis consilium, &c. Itaque bene dicit Dominus; non solum istud Isaia quadrare in Phariseos & scribas qui fuerunt tempore hoc; sed Isaia propheta de illis istud, videlicet quia non dixit illud de Iudæis sui temporis, sed potius temporis aduentus Messie, quando omnia plena erant hypocrisis, & inutilibus ac friuolis hominum constitutionibus. Prima ergo huius testimonij parte Dominus significat notatam illorum hypocrisim, & rectè se eos vocasse hypocritas, eo quod zelo iu-

stitia videri velient calumniati discipulos, cum tamen iustitia non essent ex animo studiosi. Populus, inquit, hic labijs me honorat, quia me Deum & Dominum omnium creatorem, & id genus similia prædicat: cor autem eorum longè est à me, quia corde suo longè diuersa à mea voluntate cogitat, desiderat, & amat. Tales fuerunt & olim Iudæi illi, de quibus in Psal. 77. Et dilexerunt eum in ore suo, & lingua sua mentiti sunt ei: Cor autem eorum non erat rectum cum eo. Sequenti verò testimonij parte significat Dominus notatam horum præposteram & vanam religionem. In vanum, inquit, colunt me, non solum facientes, sed etiam docentes doctrinas quæ sunt mandata hominum. Vbi notandum, quòd pro, in vanum, Græce est *ματην*, quòd in Marthæo quidem interpres vertiti, sine causa: in Marco verò vertit, in vanum. potest enim accipi dupliciter. Aut sit sensus: in vanum, hoc est, frustra colunt me, quia non assequuntur finem & fructum cultus mei. Aut ut significetur vanum & friuolum esse cultum illorum quo Deum colebant, quia non in rebus illis consistebat in quibus oportebat. Secundum quem sensum verti posset illud *ματην*, per vanè, quem admodum in Psal. 38. vbi legitur: Vanè conturbatur. omnis homo. Atque hunc sensum satis significat quòd vertit interpres in Matthæo, sine causa. Cultus enim vanus est qui rationabili caret causa. Porro quoniam hunc locum hæretici nostri temporis semper in ore habent, eoque reiiciendas docent omnes Ecclesiæ constitutiones de discrimine dierum, ciborum, locorum, personarum, & aliarum rerum externarum, videndum quàm nihil hic locus eorum faueat errori. Primum enim, vel ipsis etiam fatentibus, traditiones vel præcepta hominum non dicuntur hic quæcunque in scripturis à Deo non sunt aperte instituta, sed ab hominibus sunt præcepta & introducta. Nam quæcunque ad externam vitam decenter & cum commodo proximorum degendam à principibus constituntur, quæcunque item à proceribus Ecclesiæ ordinata sunt ad Christianæ religionis profectum, non tam humanæ quàm diuinæ sunt traditiones, utpote dimanantes à lege Dei, & ab autoritate eius à Deo tradita. Vnde Petrus ait: Subiecti estote omni humanæ creaturæ propter Deum, siue regi, quasi præcellenti. Et Paulus præcepit ut in Ecclesia mulieres orent velato capite, viri reuelato: ut ad cæcæ Christi alius alium expectet, quo in communi ea peragatur, & alia nonnulla, quæ nominatim in scripturis aliis non leguntur diuinitus esse præcepta. Quæ etsi ab hominibus sunt constituta, hic tamen inter humana mandata non censentur, quòd ex scriptura & Dei mandatis originem habeant; inter quæ Dei mandata etiam hoc est, ut subditi præpositis salutis eorum curam gerentibus obediant per omnia. Iam quæ Ecclesiæ præcepit de ieiunijs, de lectu ciborum in certis diebus, festiuitatibus sanctorum celebrandis, & id genus similia, pius quisque facillè videt quam habeant ex scripturis originem, & quomodo eis cunsonent, eò quòd faciant ad carnis castigationem & temperantiam, aut ad fidelium vnionem & ædificationem. Præcepta ergo hominum quæ hic reprobandantur à Domino, sunt quæ nihil diuinum præcipiunt, sed res merè humanas, qualia sunt duplicia: Quædam enim sunt, etsi non omnino mala, præterea tamen inuutilia & friuola, vt. in quorum ob-

Refekun
tur here
tici no-
stri tem-
poris.

1. Pet. 2.
1 Cor. 11

A seruatione nulla est vtilitas, quæ nihil faciunt ad pietatem Deo exhibendam, aut ad carnis mortificationem & spiritus profectum, aut ad proximorum commodum & ædificationem, qualia erant baptismatum eorum, quorum meminit Marcus, constitutiones. Alia sunt, quæ præcipiunt aliquid mandatis Dei aduersum, qualia erant de quibus postea disserit Dominus. Atque de his mandatis hominum loquitur & Paulus ad Titum 1. cum præcipit, vt sani sint in fide, non attendentes Iudaicis fabulis, & mandatis hominum auersantium se à veritate. Secundò dicendum, hoc Isaiæ testimonio nec Prophetam, nec Dominum culpæ voluisse humana præcepta, aut eorum obseruationem, sed id tantum quòd Iudæi isti timorem & cultum Dei constituerunt in humanorum præceptorum obseruatione, posthabitis mandatis Dei. Vnde in Hebraica veritate secundum translationem Hieronymi dicitur; timuerunt me mādato hominum, quo significatur eos timorem Dei constituisse in huiusmodi præceptorum obseruatione, non quòd præcepta Dei aperte contemnerent, sed quòd tanto studio occuparentur circa mandata humana, vt Dei mandata negligerent. Idem significat & versio Septuaginta, quæ dicit: Frustra vel vanè colunt me docentes mandata hominum; quo significatur eos ideo frustra vel vanè Deum colere, quòd toti essent in docendis hominum præceptis. Vnde apud Marcum in declarationem testimonij inferitur; Relinquentes enim mandatum Dei, tenetis traditiones hominum. Vbi Dominus non culpatur eos quòd teneret traditiones hominum, sed quòd hoc faceret relictis Dei mandatis. Iam Ecclesiæ docet præcepta diuina primo loco habenda, humana verò secundo loco, nec cultum Dei potissimum in humanis constitutionibus consistere, sed in diuinis, ad quas etiam humanæ ordinantur. Itaque cum Phariseis reprehendendi sunt, qui vel merè humana præcepta studiosè obseruant, vel etiam vtilia & sancta hominum præcepta maiori studio obseruant quàm diuina.

ET DICEBAT ILLIS: BENE IRRITUM FECISTIS PRÆCEPTUM DEI PROPTER TRADITIONEM VESTRAM, QUAM TRADIDISTIS, &c. Postquam dixit Dominus eos præposterè esse religiosos, vt qui, posthabitis Dei mandatis, studiosi essent inanimum mandatorum: ostendit iam, quòd in primis eis obiecit, etiam impiè esse religiosos, vt qui docerent mandata hominum non à senioribus accepta, sed ab ipsis instituta, quæ contraria essent mandatis Dei. Idque cum in multis facerent, tamen commodè declarat in mandato quo præcipitur honorandos parentes, quòd primum est inter ea quæ sunt ad proximum, & proximum his quæ sunt ad Deum. In primis ergo ipsum ponit Dei mandatum. Deus, inquit, aut, vt habet Marcus, Moyses, quia Deus per Moysen dixit: Honora patrem & matrem. Vbi notandum, verbo honorandi non tantum præcipi reuerentiam illam quæ in verbis & externo gestu consistit, sed etiam vt filij de parentibus præclare sentiant eisque, nisi contra Deum aliquid iubeant, obediant, eorum etiam vitam, honorem, dignitatem omnibus viribus defendant, & eisdem in omnibus periculis, in egestate, in senio, in aduersa valetudine, quibuscunque possunt remedijs, opibus, consilijs, consolationibus subueiant. Subsidiū enim

Hebraicus

Hebraicus sermo honorem vocat, id quòd tum a presenti sermone Christi, qui in honoratos censet parentes, quibus filij non benefecerint, & necessaria vitæ non ministrauerint: tum ex Paulo abundè patet, qui 1. Timothei 5. presbiteros qui bene præsent affirmit duplici honore dignos. ac eidem rursus scribit: Viduas honora quæ verè viduæ sunt. Porro quo Dominus ostenderet quam necessaria sit huius mandati obseruatio, & quanto sit horum Phariseorum impietas supplicio digna, addit mandato legis de honorandis parentibus, etiam aliam legem quæ pœnam mortis inuitabilem statuit, contra eos qui vel tantum contumeliosis & maledictis verbis parentes afficiunt, significans multò magis ipsos Phariseos morte dignos, qui etiam opere & facto dehonore parentes alios docerent.

VOS AVTEM DICITIS: SI DIXERIT HOMO PATRI VEL MATRI, BORBAN, &c.] Variæ hic sunt istius Pharisaicæ leges commentationes & interpretationes, dum diuersi aliter & aliter coniectant quid his verbis quæ Dominus non explicat, significare voluerint Pharisei. Sed ex variis interpretationibus duæ sunt præcipuæ, quæ præsent loco & intentioni saluatoris bene conueniunt. In primis autem certum est hic esse *ἀπορίαν*, hoc est, reticentiam. Dominus enim initium ponit Pharisaicæ legis, sed eam non absoluit. Non tamen obscurum est quid reticeatur, nempe rectè facit, aut legi satisfacit. Iam etiam certum est hac lege Pharisaica doceri quomodo filij parentibus egenibus, & subsidiū à filiis postulantis respondere debeant, & possint petunt sine crimine, imò piè & religiosè negare. Id verò dupliciter intelligi potest. Primum: vt illa verba: Munus quodcunque est ex me, tibi proderit; sint verba filij cum indignatione reiicientis parentum petitionem, in hunc sensum: Si quid petierint parentes egeni à filiis, vos dicitis eos rectè facere, si dixerint suis parentibus: Munus offerre Deo decreui, an vis vt illud posthabito Deo cui dedicatum est & consecratum, in tuos vertatur vsus? Aut sine interrogatione, conquirendo in hunc modum: Pater tam es petax vt quicquid etiam Deo eram oblaturus, in tuos cedere vsus debeat. Itaque fit, vt parentes rem filij quasi sacram reueriti abstineant ab ea, atque sic indigentia conficiantur. Secundò, melius accipi possunt illa verba non cum indignatione prolata, sed vt hunc habeant sensum: Donum quodcunque in cultum Dei contulero, etiam tibi proderit; quia illud eo animo conferam, vt eo minus te quam meipsum adiuuare, & Deum propitium tibi reddere velim. Præterquam enim quòd hic sensus maximè ipsis verbis conuenit, etiam ipsum comprobatur quòd apud Marcum sequitur; & ultra non dimittitis eum quicquam facere patri suo vel matri. Quo satis significatur filios doctos hætenus honorare & iuuare suos parentes, vt eos participes facerent suarum oblationum. Quòd his rationibus verisimile reddere potuerunt Pharisei, quia plus esset Deus honorandus quàm parentes. Et rursus si munus aliquod Deo offeratur, idque eo animo vt etiam parentibus proficit, iam vno eodemque actu duplex pietatis debitum persolueretur. & pietatis scilicet quæ Deo debetur, & quæ parentibus, cum alioqui si illud munus parentibus daretur, tantum simplicis pietatis opus

exhiberetur. Deinde quia munus Deo etiam pro parentibus oblatum prodesset saluti corporis & animæ ipsorum, cum alioqui illis datum corpori alendo tantum prodesset. Itaque his rationibus Scribæ & Pharisei auari, sub prætextu religionis suo quæstui studebant. Nam sacerdotes ferè erant etiam Scribæ aut Pharisei. Errauerunt autem in his suis rationibus quantumvis sint in speciem probabiles. Primum, quia Deus non vult honorari his rebus, nec ea sibi offerri, quæ alioqui debentur alijs: ergo quæ parentibus egentibus & iure naturæ & lege diuina debentur, non vult sibi offerri, sicut nec quæ alia quauis ratione debentur aut sunt necessaria. Et adeo quidem hæc sibi offerri non vult, vt etiam quæ voto sibi iam sunt dedicata, aut consecrata, aut præcepto aliquo debita debeant in aliorum vsum transferri, si occurrente casu aliquo sint illis necessaria. Quòd patet ex eo, quòd panes propositionis Deo consecrati, propter occurrentem Davidis necessitatem licitè sunt assumpti, & dati ad necessitatis eius subleuationem. Vnde similiter si filius sua bona Deo & Ecclesiæ dare vouisset, superueniente paterna necessitate, deberet ea transferre in patris subleuationem. Sicut enim pro tali casu non possent bona eius esse materia voti, ita & esse desinunt. Vnde etiam sicut filius per ingressum religionis sese Deo non potest licitè offerre, si sustentando patri in seculo sit necessarius: ita & exire monasterium teneretur etiam contra voluntatem sui superioris, si alioqui patri vel matri egenti non possit per se vel alios subuenire, vt habet probabilior opinio, quamuis nonnulla sit differentia inter ingressum & egressum, vt bene docet Caietanus in secunda secundæ, quæstione 101. articulo quarto ad quartum. Maior enim necessitas mouere deberet filium ad egressum, quàm quæ retrahere eum deberet ab ingressu. Et ratio omnium horum est, quia nullum Dei præceptum, nullum nostrum votum, nulla rei sanctificatio, tollit necessarium naturæ vinculum & ordinem, cum illa non ad destruendum, sed ad perficiendum naturæ ordinem sint superadiuncta. Hinc fit, vt eueniente articulo necessitatis nostræ vel proximorum, vtamur licitè rebus præcepto alioqui vetitis, aut voto & consecratione Deo debitis. Secundò, errauerunt in eo Pharisei, quòd filij offerentes munus Deo etiam pro parentibus, bis essent pij, in Deum scilicet & parentes: dantes autem illud parentibus simplicem pietatem exhiberent, quasi non qui in parentes egentis propter Deum sunt pij, etiam in Deum sint religiosi, qui honorare parentes præcepit, quique etiam sibi factum reputat, quicquid vni ex minimis suo nomine impensum fuerit. Sic errant & quidam nostrum, qui quasi semper magis pium sit templa Deo extruere, eaque ornare, quàm in pauperes egentem beneficentiam exhibere, non dubitant ingentem pecuniæ vim in illas res infumere, cum adduci non possint facillè, vt vel minima aliqua pecunia, quorundam pauperum inopiam subleuent. Pium enim proculdubio est templa extruere, ac hæreditarias pensiones & possessiones seruitoribus Dei relinquere, sed bis pium est, cum illa non sunt necessaria, intuitu Dei pauperum succurrere necessitatibus. Certè cauendum nobis, ne præcepta Dei de honorandis parentibus, de curandis domesticis & cognatis, de subleuandis & iuuandis pauperibus, irrita faciamus

R.R. 3 cum

cum Phariseis, suadentes iis qui habent hereditates, ne relinquunt aut dent eas parentibus aut cognatis, aut quibuslibet aliis egenis, sed Deo potius & Ecclesie offerant & addicant, ut sic & sua & suorum saluti apud Deum consulant. Quamquam enim rectissime sua illi Ecclesie offerunt, qui non habent consanguineos pauperes quibus prouideant, maxime in illis locis ubi defunt clerici sufficientes qui seruiant Ecclesie, aut ubi clerici sunt egeni, nec habent unde honeste sustententur, tamen neglectis egenibus cognatis, in d & aliis quibuslibet pauperibus, quorum magnam cognoscit quis inopiam, non recte Ecclesie & eius ministris potissimum non egentibus sua offert. Quicumque enim suorum & maxime domesticorum curam non habet, infidelis est, & infideli deterior, inquit Paulus. Ceteris tamen paribus magis subueniendum pauperibus clericis Deo seruientibus, atque in Ecclesiarum necessariorum reparationem diuitiarum sunt infundenda, quam in quorumuis aliorum pauperum subleuationem eroganda. Sed ut ad literam reuertamur, illud, Et non honorificabit, &c. quod legitur in Mattheo, non debet accipi, ut sint adhuc verba pertinentia ad legem pharisaicam, quemadmodum quidam intelligunt. Non enim aperte Phariseos verisimile est dixisse, non honorificandos parentes: sed sunt verba Domini, quibus significat filium secundum precedentem legem Pharisaicam facientem, ab honore, hoc est, subsidio parentibus debito impediri. Correspondent enim illa verba in Mattheo illis quae dicuntur in Marco; & ultra non dimittitis eum quicumque facere, &c. Itaque sensus est: & filius huic traditioni vestrae obediens, non honorificabit parentes, sicut ei a Deo est praecipuum. Et quod sequitur in Mattheo: Et irritum fecistis mandatum Dei, &c. illatiue intelligendum est esse subiectum, ut sit sensus: & per hunc modum irritum fecistis, &c. Dicuntur autem irritum fecisse mandatum Dei, quia suis traditionibus inuolidam & infirmam reddiderunt legem Dei, ut non haberet suum pondus & vigorem quem deberet. Est autem Graecis verbum *αιρηθη*, quod in Mattheo vertit interpres, irritum facere, in Marco rescindere. Significat autem proprie infirmare, inuolidum reddere, ac suo robore priuare aliquid. Porro Corban, dictio est Hebraica, significans, ut & Marcus venit, donum aut oblationem, quemadmodum saepe eam dictionem in Leuitico vertit Hieronymus. Nam deriuatur a Carab, hoc est, appropinquauit, quod in Hiphil, significat, facere appropinquare, hoc est, offerre. Dicitur autem Chaldaice Curban, vel Corbana, quae dictio est infra Matth. 27. pro gazophylacio templi, in quod mittebantur pecuniae Deo oblatae.

ET ADVOCATIS A AD SE B ITERUM C TVRBS, DIXIT EIS: AUDITE B ME OMNES, &c.] Graece non est in Marco iterum, sed *προσαλασάμενος πάντα τον χλον*, id est, cum aduocasset omnem turbam. Postquam ergo redarguisset Dominus Phariseos & Scribas, quemadmodum erant digni, eis neglectis rationem facti suorum discipulorum aduocata ad se turba cepit reddere, conuenientem seruans ordinem, ut prius vicissim accusando calumniam Phariseorum in ipsos retorqueret, idque seorsum et non audiente omni turba: deinde docendo ostend-

deret factum discipulorum omni carere iusta criminatione, idque non iam solis Phariseis auditibus, ut qui ex hac doctrina veritatis non solum nullum erant accepturi fructum, sed etiam scandalizandi: verum praesente tota multitudine, in qua plerique fructum hinc percipere potuerunt. Non simpliciter autem turbam ad se vocat, sed quoniam dogma excelsum, & a consueta Phariseorum doctrina alienum turbis propositurus erat prouocat eos ad diligentem animaduersionem & expensionem dicendorum. Audite, inquit, me omnes, & quae audieritis etiam intelligite. Vbi emphasi non caret quod dicit, me & omnes, ut est apud Marcum. Per, me, enim significat se potius quam Phariseos audiendum: per omnes, significat se de re attentione digna, & omnibus utili locuturum. Itaque quoniam Pharisei in duobus peccabant, nimirum quod suorum seniorum traditionibus friuolis nimis inharerent, ac Dei interim mandata, quaeque potiora erant negligenter, Dominus priore parte suae sententiae refellit Phariseas illas lotiones: secunda vero parte docet, quae potius velut coinquinatiua hominis sint obseruanda, & reputanda. Primum ergo dicit: Non quod intrat in os, coinquinat hominem, vel, ut est apud Marcum, Nihil est extra hominem introiens in eum, quod possit eum coinquinare. Ex quibus verbis, dictis proculdubio a Domino ad refutationem Pharisaicarum lotionum, patet quod prius dictum est, Phariseos crebras illas lotiones quas ante cibum & inter manducandum obseruabant & requirebant, obseruasse ea persuasionem, quod putauerint cibum pollui manibus illotis contraeactum, sicque pollutum cibum, etiam hominem apud Deum pollutum & immundum reddere. Alioqui enim haec verba Domini nihil facerent ad refutationem Phariseorum. Nunc autem aperte ad hoc faciunt, cum dicens generaliter cibum nullum qui intrat in os, coinquinare hominem significet, ut & postea concludit, nec cibum illotis manibus sumptum coinquinare. Sed difficultas circa haec verba Domini oritur, quomodo non aduersentur ea legi Moisaicae, quae tum adhuc suum habuit vigorem, & cuius necessaria erat tunc obseruatio. Haec enim vetat multa ciborum genera, quae si quis Iudeorum etiam tunc edisset, coinquinatus certe fuisset apud Deum. Sicut autem aduersari videntur haec verba Domini legi Moisaicae, ita & legibus Apostolorum interdictionibus esum idolothytorum, de quibus dicit Paulus, Non potestis calicem Domini bibere, & calicem daemioniorum. Et rursus legibus Ecclesiasticis interdictionibus esum certorum ciborum in quibusdam diebus, ita ut Lutherani vel hoc potissimum dicto Domini clament, ruere quaecumque de delectu ciborum statuerunt Romani pontifices. Sic enim illi loquuntur. Quibus id primum dicendum est, non magis huiusmodi Ecclesiasticis praecipis haec Domini verba esse contraria, quam vel legi Moisaicae, vel legi Apostolicae de non edendis suffocato & sanguine & idolothyti. His autem legibus non esse verba Domini contraria, quantumuis id prima facie possit videri, etiam ipsi nobiscum fateri coguntur, & proculdubio fatentur. Atque ut intelligatur quomodo non sint haec illis legibus contraria, in primis aduertendum, Dominum hac sententia noluisse, saltem potissimum, refutare praecipua legis Moisaicae, certos cibos prohibentis, tanquam quorum esum homines

homines polluerentur, sed, ut patet & ex occasione proferendi hanc sententiam, & ex nouissima conclusione, Pharisaicas traditiones de modo edendi mundi & sine coinquinatione cibos a lege concessos refutare Dominus voluit. Itaque non dicit: Nullus cibum est qui possit hominem coinquinare: sed, nihil introiens in hominem, aut quod intrat in os potest eum coinquinare: quo aliud non significat quam cibum qui editur non posse coinquinare. Non edebatur autem apud Iudaeos nisi cibum a lege concessus, unde talem cibum qui licite editur significat Dominus non posse coinquinare, quomodocumque sumatur, siue lotis, siue illotis manibus, siue ex vasis mundis, siue immundis. Et hunc sensum etiam Phariseos ac Scribas in his verbis intellexisse vel ex eo satis apparet, quod cum studiosè obseruarent omnia Domini verba & facta, quarentes ex eis venari legitimam aliquam calumniandi occasionem non tamen his verbis auditis calumniati sunt aduersa legi diuinae cum docere, quem tanquam aduersarium legis calumniabantur, cum etiam plane diuina miracula in sabbatho operarentur. Quia tamen verisimile est, quod Dominus, etsi praecipue hac sententia voluerit refellere Pharisaicas obseruationes circa cibum sumendum, etiam hac occasione data voluerit refellere legales obseruationes circa ciborum delectum, non quidem absolute, sed ut eas intelligebant & obseruabant Iudei: ideo ulterius dicendum, Dominum, non asserere, neminem quemuis cibum edentem; edendo coinquinari, cum variis modis contingat edentem coinquinari nempe quia gulse edit, vel quia contra legem, vel quia cum scandalo aliorum, sed dicit cibum ipsum non coinquinare, quod pro omni tempore verum est de quouis cibo. Non enim vel in veteri lege cibum vetitus a lege, vel in noua lege cibum contra Apostolorum vel Ecclesiae legem sumptus coinquinat edentem, sed ipsa inobedientia hominis, & inordinata eius concupiscentia hominem contaminat. Itaque nihil aliud voluit Dominus docere, quam cibum ipsum per se non contaminare, quod erat contra opinionem Phariseorum, qui putabant cibos a lege vetitos & immundos vocatos per se immundos esse, & ob id necessariò etiam homines pollueri coram Deo, quemadmodum satis patet ex doctrina Pauli contra Iudaeos passim scribentis, & obiectis quod omnis creatura Dei bona est Docens autem Dominus nullum cibum esse per se immundum, ex consequenti etiam significauit ob certam causam cibos quosdam in lege immundos, dici & prohiberi, qua cessante non esset delectus ille ciborum obseruandus, & ob id non contendendum Iudaeis, obseruationem illam esse perpetuam debere, sicque; hac sua doctrina viam aperuit Evangelicae luci, quam postea Apostolus Paulus & alij apertius praedicauerunt. Non est ergo quod ex hoc loco quidam insurgant contra ecclesiasticas constitutiones de abstinentia quorundam ciborum in certis diebus. Non enim Ecclesia eos cibos vetuit, quasi per se hominem contaminarent, aut alij cibi per se hominem sanctificarent: sed quemadmodum Deus in veteri lege quosdam cibos vetuit propter futurorum significationem, & Apostoli prohibuerunt in primitiua Ecclesia esum suffocati, & sanguinis, & idolothyti propter scandalum quorundam vitandum: ita & Ecclesia quorundam ciborum esum in

A certis diebus propter castigationem carnis. Secunda sententia Dominica pars est: Sed quod procedit ex ore, hoc coinquinat hominem. Quibus verbis sicut non voluit Dominus significare, omne hoc coinquinare quod procedit ex ore, cum ex ore procedant sputa, procedat & bona ac salutaria verba: ita nec voluit id tantum coinquinare hominem quod ex ore procedit, cum & cogitationes malae & opera mala hominem contaminent. Sed eo loquendi more vsus est Dominus, ut contrariam sententiam opinionum Phariseorum efferret. Illi enim quod intrat in os coinquinare dicebant: Dominus contra ea potius quae ex ore procedunt, quamquam nec omnia, nec sola. Apud Marcum autem, qui oris nullam facit mentionem, sed pro ore semper ponit hominem, generalior ponitur sententia: Quae de homine, inquit, procedunt, illa sunt quae communi cant hominem. De homine enim procedunt & cogitationes & operationes malae. Rursum autem Dominus post hanc sententiam pro suo more ad expensionem dicti eius quod non omnes capiebant prouocans, subiicit: Si quis habet aures audiendi, audiat.

TUNC ACCEDENTES DISCIPULI EIVS DIXERUNT EI: SCIS QVIA PHARISAEI AVDITO, &c.] Cum praedicta a Domino audissent Pharisei, nihil quidem aperte sunt ausi contradicere Domino, quia vehementer eos conuincerat, sed in seipsis indignatione repleti sunt, & forte etiam indignationem exterioribus quibusdam signis demonstrauerunt. Unde discipuli signa indignationis animaduertentes, aut ex seipsis conicientes indignationem & offensionem Phariseorum, quandoquidem & ipsimet discipuli in dictis verbis Christi non nihil fuerunt turbati, quemadmodum ex eorum interrogatione satis patet, ad eum Dominum dicentes: An scis Phariseos audito hoc sermone scandalizatos, hoc est, offensos? Quod quaerunt, non quod plane putarent Dominum id ignorare, aut non tam ipsum hoc obseruasse quam seipsum: sed tum quod mirarentur Dominum qui toties inculcauit scandala proximorum esse vitanda studiosè, ea dixisse unde alios scandalizandos non posset dubitare: tum quod & ipsimet non nihil scandali passi essent, unde liberari optabant. Ita enim hac interrogatione discipuli curam gerebant salutis Phariseorum & honoris Domini, ut & sui scrupuli & scandali rationem haberent; quinquam alia ratione ipsi discipuli turbati fuerint in verbis Domini quam Pharisei. Discipuli enim turbabantur quod Domini verba viderentur aduersa legi diuinae: Pharisei vero, quod intelligerent per ea suas obseruationes a senioribus acceptas refelli & irritas fieri. Itaque Dominus audiens discipulos Phariseorum curam gerentes, ac pro se eiusque honore sollicitos, docere volens quandoque offendiculum & scandalum quorundam fortiter esse contemnendum, nimirum cum quidam obstinate peruersi ex praedicatione veritatis, aut factis plane diuinis scandalis sibi faciunt, hoc est, occasiones alienandi se a veritate & persequendi veritatem, aut iustitiam desumunt, respondit in hunc modum: Omnis plantatio qua non plantauit pater meus caelestis, eradicabitur. Per plantationem non plantatam a Deo, intelligens reprobos, aut reprobos collectionem: qui etsi sint a Deo in hoc mundo creati & constituti, dicuntur tamen hic

non plantanti à Deo, quia non ad vitam æternam prædestinati & præparati, vt fructus Deo dignos proferant. Iusti autem per diuinam prædestinationem & gratiam vocationis ac iustificationis plantati sunt à Deo ad vitam æternam, de quibus dicitur in Psal. 91. Plantati in domo Domini, in atriis domus Dei nostri floreant. Tales non erant hi Pharisei, vnde & eradicandos dicit hoc est, percedos, & ex hoc mundo extirpatos reiciendos à Deo tanquã inutiles & desperatas plantas in perditionem æternam, ac ob id significat indignum esse magnam rationem offensionis & scandali eorum habere. Quid enim oportet curare ne illi scandalizentur & impingant qui etiã sunt eradicandi? Quidam inter quos Hilarius, Chrysofomus & Theophylactus, hanc sententiam; Omnis plantatio quam nõ plantauit pater meus, &c. intelligunt de dogmatibus, vt significetur omnem doctrinam quã à Deo non est profecta, sed vel à dæmone, vel ab inuentione humani cordis, destruendã & euellendã Euangelica prædicatione, atque ob id etiam Pharisæicas traditiones eradicandas, nec ob eorum scandalum cessandum esse à veritatis prædicatione, qua eorum traditiones destruantur. Secundum quem sensum non iam licet inferre, quemadmodum inferebant Manichæi, legem Mosaicam non fuisse plantatam à Deo, quamquam per hanc sententiã ex contrario sensu Dominus etiam significauit omnem plantationem quam plantauit pater cœlestis, non eradicandam. Nam, vt pulchre habet Theophylactus, lex vt est plátatio Dei, ita non est eradicata. Manet enim, inquit, radix eius, spiritus qui i occulto est: Folia autem, hoc est, apparens litera, defluunt. Verum quamquam generalitas sententiã bene ferat vt hæc sententiã etiam ad dogmata accommodetur, potius tamen videtur secundum priorem intelligentiam, quam sequitur D. Hieronymus, dicta esse de hominibus, quos frequenter Dominus metaphoricè per arbores significat, vt quod hic dicit Dominus idẽ sit cum eo quod dicitur Sapientia c. 4. Adulterinæ plantationes non dabunt radices altas, nec stabile firmamentum collocabunt. Et si in ramis in tempore germinauerint, infirmiter posita, à vëto commouebuntur, & à nimietate ventorum eradicabuntur. Quod si iam quærat, si omnis plantatio non plantata à Deo eradicabitur, num etiã eradicabitur & illa plantatio, de qua Apostolus ait: Ego plantauit, Apollo rigauit: Rursum, si quod per contrarium sensum hic significatur, omnis plátatio plantata à Deo, nõ eradicabitur; quomodo toties in scripturis dicitur populus Iudæorũ vinea plátata à Deo, eradicanda tamen, & ipsi impij plátati dicuntur à Deo, Ierem. 12. Plantasti, inquit, eos, & proficiunt. Respondet ad primum, D. Hieronymus sic scribens: Soluitur, inquit, quæstio ex eo quod sequitur: Deus autem incrementum dedit. Dicit & ipse: Dei agricultura estis, Dei ædificatio estis: Et alibi: Cooperatores Dei sumus. Si autem cooperatores, igitur plátante Paulo, & rigante Apollo, Deus cum cooperatores suis plantat & rigat. Ad alterum solutio patet ex prædictis, nimirum quod hic sit sermo de plantatione plantata ad vitam æternã. Variis enim modis dicitur Deus in scripturis quosdam plantasse. Populum enim Iudaicum plátasse dicitur, quoniam eũ in terra ad hoc electa collocavit firmiter, vt in ea diuino cultui intenderet. Impios dicitur plantasse, quia eos in hoc mundo felicitate donauit, & ad rēpus foeliciter & stabiliter viuere dedit.

A SINITE ILLOS. CÆCI SVNT ET DVCES CÆCORVM. CÆCVS AVTEM SI CÆCO DVCATVM.] Quod dicit; Sinite illos; hunc habet sensum: Omittite illorum curam agere, atque scandali eorum rationem habere, eo quod desperati sint quidem, & omnino eradicandi. Nam infertur istud ex præcedenti sententia. Quod si præcedens sententia de dogmatibus accipiatur, rectè tum hæc verba sic intelligentur: Relinquitte illos vt doctrinã eorum nolitis esse sectatores. Porro quod sequitur, Cæci sunt & duces cæcorum; Græca paulò aliter & festiuus habent: *ὄδηγοι ἐστὶ τῶν ἀοι τυφλῶν*, id est, duces sunt cæci cæcorum: & est sensus: Ipsi cum sint cæci, duces tamen cæcorum se polientur. Et in Hieronymo ac Dionysio, antiquisque quibusdam codicibus Latinis abest coniunctio, & vt sic legatur: Cæci sunt duces cæcorum; quã tamen lectio sic debet ordinari: Ipsi sunt duces cæcorum, sed cæci tamen. Quod si legatur coniunctio, & hunc oportet sensum intelligere: Cæci sunt, & tamen duces cæcorum. Jam si illud: Sinite illos; intelligatur significare non audiendos nec sequendos Pharisæos, facile patet quomodo istud de cæci ducibus proposito conueniat. Ideo enim non sunt sequendi quod cæci sint, & proinde deducturi secum suos sectatores in foueam. Si verò illis verbis; Sinite illos; Dominus voluit significare non habendam rationem scandali eorum, vt magis est intelligendũ, iam per hoc quod dicit ipsos esse duces cæcos, videtur intelligendum eum significasse, desperatos eos esse, nec fieri posse vt non scandalizentur ex prædicatione veritatis, & ob id scandalum eorum nihili faciendum. Quoniam enim cæci erant, non poterant etiam apertam veritatis lucem conspiciere, nec mirum quod etiam in luce offenderent, quemadmodum corporaliter cæci facile in die impingunt, nõ ex lucis defectu, sed proprio vitio. Verum si tantum cæci fuissent, & cæcitatem suam agnoscentes illum accessissent supplices, qui solus potest cæcis visum restituere, sanabiles fuissent. Nunc autem putantes se videre, & cæcorum etiam duces se esse profitentes, nec agnoscentes se alterius ducatu indigere, facti sunt planè desperati, nec aliud de eis expectari potuit, quã vt se cum suis sectatoribus præcipitent in foueam æternæ damnationis, & seruitutis præsentis. Cæterum ex his Christi tum factis, tum verbis confirmari debent quotquot verbo vel facto peruersos offendunt, dum gloriam Dei prædicatione veritatis vel operum bonorum exhibitione promouere student. Omnia enim & faciendã & omittendã ne pusilli offendantur & alienentur: at propter peruersorum scandalum non est cessandum aut à veritatis prædicatione, aut à bonorum operum operatione. Cum enim, inquit Gregorius, scandalum de veritate oritur, rectius nasci permittitur quã veritas deseratur. Cauendum tamen ne quid etiam peruersi à nobis audiant aut videant, vnde iure offendantur, sed vt omnem offensionis causam ex sese habeant, licet ex bono nostro accipere eam velint videri. Sed de scandalo latius circa cap. Matth. 18.

a RESPONDENS AVTEM PETRVS DIXIT EI: EDISSERE NOBIS PARABOLAM ISTAM. e AT ILLE, &c.] Postquã intellexerunt Apostoli non habendam curam scandali Pharisæorum, sui curam habent, atque vt à propria turba

turbatione liberaretur, petunt sibi explicari sermonem prædictum, quem, etsi nudus esset & apertus, tamen parabolam vocant, eo quod putabant sensum aliquem reconditum, & alium ab eo quẽ verba præ se ferebant, sub eo latere. Quoniam enim non putabant eum posse esse verborum sensum quem verba nudè accepta significabant, eo quod hic sensus videretur esse contrarius legi diuine, putabant Dominũ pro suo more parabolicè locutũ, hoc est, aliud quiddam significare voluisse, quã verba sonabant, vnde Petrus omnium nomine loquens cupit sermonem illum tanquam obscurum exponi & explanari. Hinc ergo patet verum esse quod prius dictum est circ. ca. 52. parabolã in scripturis vocari omnem obscuriorem sententiam ac sermonem qui reconditi aliquid in se habet. Quoniam autem discipuli parabolam putauerunt Domini sermonem, cum tamen nudè esset accipiendus, nec intelligebatur veritatem sermonis si nudè accipiatur & propriè, hinc Dominus reprehendit eorum tarditatem, dicens: Adhuc etiam vos estis sine intelligentia, qui tanto tempore versati in lumine doctrinæ meæ, & familiaris à me edocti in quibus rebus verè sita sit hominis puritas, meritò præ aliis deberetis intelligere, sermonem meum non esse parabolam, sed nudè acceptum verum esse. Nec tamen dedignatus est Dominus explanationem sermonis sui subiungere, dicens apud Mattheum sic: Non intelligitis quia omne quod intrat in os, in ventrẽ vadit, & in secessum emittitur; De cuius sententiæ veritate ambigere quis posset, cum aliquid eius quod intrat in os transfusum per artus & venas conuertetur in corporis aliti naturam, ac proinde non omne in ventrẽ vadat. Vnde teste D. Hieronymo ex hac Domini sententiola quidam calũniati sunt Dominum quod physica esset disputatio nis ignarus. Dicendum ergo, Dominum non dixisse, totum quod intrat in os ire in ventrem, sed omne quod intrat in os. Vbi omne distribuit pro quouis cibi genere. Iam nullus cibus est qui non secũdum aliquam sui partem, imò maiorem, vadat in ventrem & in secessum emittatur. Quamuis autem sciret Dominus cuiuslibet cibi aliquam partem nõ descẽdere in ventrem, nec eiici, sed manere in homine: tamen nulla facta mentione eius partis ciborum quã conuertitur in corporis naturam, tantum dicit cibum sumptum emitti in secessum, quod hoc modo rudibus apertius ostenderet cibum non coinquinare, cum nihil cibi cor hominis (à cuius solius pollutione homo coram Deo pollutus reputatur) ingrederetur, & id quod est immundum in cibo per secessum eiiceretur. Vnde apud Marcum additur, purgans omnes escas, hoc est, hac sui eiectione separas quicquid in omnibus cibis est immundum, à puris quæ in corpore remanent. Itaque hac additione significat tantum abesse, vt cibus possit ho-

minem coram Deo coinquinare, vt etiã natura per excrementa reiciat quod impurum est, seruata tantum puriore materia. Declarata autem prima sententiæ parte, declarat & secundam: Quã, inquit, de ore procedit, vel, vt habet Marcus, quã de homine exeunt, de corde exeunt, & ea coinquinant hominem; significans omnem hominis pollutionem coram Deo, pẽdere ex corde. Quod per multa declarat Dominus exempla, non tantum enumerans quæ ex ore procedunt, sed & cogitationes & facta mala. Plura autem enumerantur apud Marcum, nempe auaritiẽ, nequitiẽ id est, malitiã, dolus, impudiciã variã, scilicet extra naturalem cõcubitum, oculus malus, hoc est, inuidia. Non enim hic oculus malus accipitur quemadmodũ supra Matthæi 6. Si oculus tuus fuerit nequam, &c. sed quemadmodum postea Matthæi 20. An oculus tuus nequam est, quia ego bonus sum? Ibi enim notatur inuidia, quã fit vt quis non possit æquo animo conspiciere alterius foelicitatem. Vnde Ecclesi. 14. dicit Sapiens: Nequam est oculus liuidi, & auertens faciem suam, & despiciens animam suam. Et cap. 31. Memento quoniam malus est oculus nequam. Nequius oculo quid creatũ est: ideo ab omni facie sua lachrymabitur, De cuius loci restitutione & correctione vide commentaria nostra in Ecclesiasticum; porro per blasphemiam significatur sermo derogans diuino honori, aut potius quoduis conuiuium siue in Deum siue in homines: Per stultitiam, vanitas & petulantia quãuis, aut peculiariter stultitium. Concludit autem dominus post enumerationem quorundam quæ hominem coinquinant: Non lotis autem manibus manducare, non coinquinat hominem; significans quorsum & qua intentione dixisset prius, quod intrat in os non coinquinare, ne putarent ea in derogatione legis Mosaicæ esse potissimum dicta, quemadmodum superius est annotatum. Sicut autem Lutherani ea sententia: Non quod intrat in os, &c. abutuntur in derogationem Ecclesiasticorum præceptorum de delectu ciborum: ita eadem abutuntur Sacramentarij, & inter eos nominatĩ Oecolampadius, vt patet in quinto libro, ad probandũ non esse corpus Domini verè in sacramento altaris, sic ex hoc loco arguens: Quod intrat in os nõ coinquinat: ergo simili ratione nec sanctificat, ac proinde inutiliter sub specie panis dicitur sumi ore corpus Domini. Sed vt demus Dominũ ita dicturũ, quod intrat in os nõ sanctificare, sicut dixit nõ coinquinare, tamen ex ipsa Domini declaratione patet quid his sit obiciendũ. Dicit enim Dominus, quod intrat in os, non in cor vadit, sed in ventrem. Non ergo sub hac sententia comprehenditur cibus corporis Domini, qui non in secessum emittitur, sed in cor vadit, atque ob id hominem sanctificat. Vide etiam, si vis, D. Rosenshem cap. 29. lib. 5. contra Oecolampadium.

SANATVR FILIA CANANÆ.

MATTH. 15.

MARCI 7. CAPVT LXI.

† b. abiit
in fines
* a &
‡ b mu
lier enim

† T inde surgens, & egressus inde Iesus, secessit in partes, Tyri & Sidonis, & ingressus domũ neminem voluit scire, & non potuit latere. * Ecce † beni m̄ mulier Cananæ à finibus illis egressa, statim vt audiuit de eo, cuius filia habebat spiritũ immundum, clamauit dicens ei, Miserere mei Domine fili David. Filia mea male à demonio vexatur. Qui non respondit ei verbum. Et accedentes discipuli eius, rogabant eũ dicentes: Dimitte eã, quia clamat post nos. Ipse autem respondens ait: Non sum missus nisi ad oues quæ perierunt domus Israel.

At

At illa venit & adoravit eum, (erat enim mulier gentilis, Syrophœnissa genere) & rogabat eum ut demonium eiiceret de filia eius, dicens: Domine adiuua me. Qui respondens ait illi: Sine prius saturari filios. Nō est enim bonum, sumere panem filiorum, & mittere canibus. At illa respondit & dixit illi: Vtique Domine nā & catelli comedunt sub mensa de micis puerorum que cadunt de mensa dominorum suorum. Tunc respondens Iesus ait illi: O mulier magna est fides tua, fiat tibi sicut vis. Et post hunc sermonem vade, exiit demoniū a filia tua. Et sanata est filia eius ex illa hora. Et cum abiisset domum suam, inuenit puellam iacentem supra lectum, & demonium exiisse.

ET EGRESSVS INDE IESVS, SECESSIT IN PARTES TYRI ET SIDONIS, &c.] Quoniam Iudæi offēsi his quæ Christus salutaria docuit, indignos se illis faciebant, & iam tempus appropinquabat, quo regnum Dei ab eis transferretur ad gentes, ideo Dominus relictis Iudæis secessit in partes Tyri & Sidonis, hoc est, loca illis ciuitatibus gentilium vicina, aut ad eas pertinentia, hac loci mutatione significans quā sitiret etiam gentium vocationem, pertæsus infidelitatem Iudaicam, & veluti præfagium quoddam ædens eius quod post erat futurum, instruensque Apostolos quid aliquando essent acturi, nimirum quomodo post ipsius resurrectionem Iudæis resistentibus euangelio, ad gentes essent transaturi. Hæc enim præcipua videtur fuisse ratio secessus Domini in has partes, quanquam & ideo videri posset secessisse, vt aliquandiu eum suis quiesceret. Ideo enim videtur Marcus dixisse, ingressus domum, neminem voluit scire. Quanquam & alia sit ratio eius quod neminem voluit scire, videlicet ne videretur eo animo venisse, vt contra quā Apostolis præcepit gentibus prædicaret, & palam miracula apud eas faceret, qua re Iudæi occasionem desumere potuissent dicendi se iuste illum non recipere, qui cum profanis gentibus haberet commercium. Quod autem dicitur, neminem voluit scire, de tali voluntate est accipiendum, quali frequenter vult etiam sua miracula prædicari, nimirum de voluntate non diuina illa quæ semper impletur, sed humana, qua Christus pleraque tanquam homo voluit quadam consideratione, & sine omni fictione voluit, quæ tamen tanquam Deus alia consideratione fieri aliter voluit. Voluit ergo iam neminem scire, quia tanquam homo fecit vt lateret quantum in ipso erat, ingrediendo scilicet domum, nec palam se manifestando, ac suis silentium præcipiendo. Et tamen non sine voluntate eius diuina factū est vt à multis propalaretur, & mulier hæc ipsum accederet supplicatura. Sic & cum dicitur, non potuit latere; non vult Euangelista absolute potentiam latendi negare in Christo, quandoquidem absoluta potentia & diuina variis modis latere potuisset, sed significare eum non potuisse latere per ea omnia quæ fecit vt lateret. Nec mirum, quandoquidem non tantum fama eius etiā apud Tyrios & Sidonios sparsa fuit, sed & plerique eorum etiam de facie eū agnouerunt, cum supra sæpe dictū sit, ex Idumea & partibus quæ circa Tyrum & Sidonem sunt conuenisse multos ad Iesum. Docemur autem hic rursum virtutis efficaciam, quæ etiam si quærat latibula, latere tamen nunquam potest. Docemur item honorem maximè sequi fugientes.

ECCEBENIMAMVLIERACANANAEA AFINIBVSILLISEGRESSASTATIMVT, &c.] Mulierem hanc, quā Matthæus Cananæa vocat, Marcus dicit fuisse gentilem, & genere Syrophœnissam. Sic enim legimus in Marco: Erat e-

nim mulier gentilis, Syrophœnissa genere. Vbi primò notandum, Græca non habere conianctionem, enim, quæ contextui non bene conuenit, sed in illa, hoc est, erat autem. Deinde pro, gentilis, non est Græcis ἐθνικὴ sed ἑλληνική, hoc est, Græca. Sed Græca dicitur à Marco, non quod patria aut genere esset Græca, (sic enim non fuisset Cananæa, nec Syrophœnissa,) sed pro consuetudine loquendi ipsorum Iudæorum, qui pridem cœperant omnes Ethnicos, & quotquot à religione Iudaica essent alieni, vocare Græcos, vt passim patet ex Actis & Pauli epistolis. Id autem factū ab eo videri potest, quod Græci rerū apud Syros fuerunt potiti. Vnde bene hoc loco interpret vertit, gentilis, pro Græca. Chananæa autem dicitur, quia ex posteritate Chanaan erant gentiū illæ reliquæ, quæ in terra Israel atq; vicinia reliquæ factæ fuerant: vnde & tota illa terra prius dicebatur terra Chanaan. Inter cuius Chanaā filios vndecim; quorū posteritas terrā illam habitauit, filius primogenitus fuit Sidō, vt patet Genes. 10. qui ciuitati Sidō antiquissimæ & celeberrimæ nomē dedit, ex cuius finibus dicitur hic venisse mulier ista. Dicitur autē Syrophœnissa, & non solū Phœnissa, nō vt quidam volunt, ob id quod phœnicia pars esset Syriæ, quamuis etiā Phœnicia Syriæ annumerari solet (sic enim omnis Phœnissa etiā esset Syrophœnissa) sed quia quædam Phœnicia pars dicebatur Syrophœnicia, & eius habitatores, Syrophœnices, à quo loco etiā hæc Syrophœnissa dicta vult, vt quidam habent Græci libri, Syra Phœnissa, per diuisionem. Phœnicia enim regio est angustæ latitudinis, ac toto fermè maritima, contigua Gallilææ quoadusque Libano mōti appropinquat. Hic enim mons Siriam à Cœle & Gallilæa gentium editissimis iugis disterminans, Phœniciam & oram eam quæ Tyrii adiacet, ingreditur demissior iam & minus arduus. Huius Phœnicia pars ea quæ vergit ad Boream, & est trans Libanum, dicitur Syrophœnicia, eò quod coniungatur Syriæ potiori, atq; ob huiusmodi confinium factum est, vt voce composita diceretur Syrophœnicia, & habitatores Syrophœnices: perinde vt in aliis locis sæpe, vt Celtiberi in Hispania, Gallogræci in Asia, Libiæthiopes in Africa. Phœnicie præcipue ciuitates & maritimæ, erant Ptolomais, Tyrus, Sarephtha, Sidon, Berytus, Byblos. Porro in narratione Matthæi & Marci videtur esse repugnātia aliqua. Marcus enim dicit mulierē ad Dominum in domo latere volentem intrasse, ibiq; pro filia sua rogasse: Matthæus autem significat satis aperte mulierem hanc non accessisse Dominum in domo, sed in via aliqua ambulante, cum dicit discipulos Domino ita suggestisse: Dimitte illā, quia clamat post nos. Illa enim verba significant mulierē post Dominū ambulante, voce deprecatoriam emisisse. Quæ apparentia contrarietatis dupliciter tolli potest. Primò secundum Augustinum, vt dicatur mulierem hanc primū in domo Dominum suppliciter orasse, vt habet Marcus: Dominum autem nihil respondentem, mox egressum de demo-

de domo illa, ac tunc in via contigisse quæ narrat Matthæus solus, & deinde Matthæus simul cum Marco. Secundò, fortè rectius, si dicatur mulierem hanc primū inuenisse Dominum in via ambulante, postquam scilicet aliquandiu in domo latuisset, ac in via contigisse primū quæ narrat solus Matthæus, ac deinde mulierem securam Dominum in domum ingressum, ibique supplicem orasse & exorasse Dominum, quemadmodum concorditer narrat Matthæus & Marcus, Alioqui oportebit intelligere aliam esse prostrationem mulieris, de qua Marcus, & aliam de qua Matthæus: & hanc extra domum, illam in domo contigisse, cum vterque Euangelista mulieri prostrata coram Domino idem dicat à Domino responsum. Certè in hunc modum conciliauit Euangelistas Zacharias Chrysolitanus, sic scribens: Post ambulante Dominum mulier Chananæa deprecatorias voces emittit, & post in domo ad pedes eius procidit, vt Marcus commemorat. Hæc ille. Et omnino magis rationi consentaneum, quod Dominus qui in miraculis suis ferè fugit hominum præsentiam, qui que iam maximè latere voluit, prius in via sollicitatus, postea in domo exaudierit, quàm quod prius in domo sollicitatus, deinde exiens palam operatus sit miraculum. Nec obstat huic intelligendi modo quod legimus in Marco; Mulier enim statim vt audiuit de eo, intrauit, & procidit; quasi omnino statim intrauerit in domum in qua prius dixit esse Dominum. Primū enim illud, statim, non est apud Græcos. Deinde etiam esset, referri posset ad participium ἐκβύρασα, vt sit sensus: Mulier cum audiuit statim de eo, & significetur famam Iesu ad eam mox petuenisse. Præterea etiā si referatur ad verbum, intrauit, non ex eo consequitur nihil fuisse medium inter auditam famam Iesu, & ingressum mulieris. Postremum non est Græcè, intrauit, sed tantum ἐκβύρασα προσέπεσε, id est, cum venisset procidit, vt rectè intelligi possit nihil eius quod narratur circa hanc mulierem contigisse in domo. Vnde Græci nihil in Matthæi & Marci narratione senserunt quod contrarietatem videretur sonare, cuius apparatus nata tantum est ex verbo, intrauit. Sicut enim id quod in Matthæo legimus, illa venit & adoravit eum; Græcè est, ἐκβύρασα προσέειπεν: ita id quod in Marco legimus, intrauit & procidit, Græcè est ἐκβύρασα, προσέπεσε. Quoniam autem Euangelista Marcus mentionem fecerat domus quam Dominus intrauerat, ideo interpret intelligens mulierem accedentem Dominum ingressam domum, pro, venit, vertit intrauit. Proinde Græcis diligentius perpensis, cum in concordia nostra prius Augustini sententiam sequi visum esset, aliam conciliandi rationem postea amplexi sumus quam in Concordia videre licet. Porro cum historia hæc in se satis sit aperta, obseruandè in ea tantum ad nostram instructionē multæ huius mulieris virtutes, & Domini erga eam dispensatio. Et in primis quidem animaduertenda in hac muliere pietatis virtus erga filiam. Adeo enim, vt decebat veram matrem, tenebatur amore filia & cura eius vt indignitatis suæ licet conscia, tamen non diubitaret Dominum accedere, ac clamore constanti illum palam prosequi, nequaquam desistens, et si frequenter passa repulsam. Rursum vt filia miseriam, suam duceret. Vnde non dicit: Miserere filia mee; sed mei. Et postea: Domine adiuua me. Quibus verbis significat, quàm male ipsam heberet si-

liæ calamitas. Secundò obseruandum, idque potissimū in hac muliere, quàm insignis & admiranda fuerit fides, Christi etiam testimonio singulariter comprobata. Credidit enim Iesum, esse filiū Dauid, hoc est, Messiam & saluatorem à Iudæis expectatum. Nā per filium Dauid, vt prius est dictum, significabant tunc passim per circumlocutionem Messiam. Credidit in manu eius esse, ac item velle salutem adferre etiam quibuslibet, & quantumuis indignis. Credidit omni dæmoniaca virtute illum esse superiorem, neque oratione illi & precibus opus esse putauit reliquorum more vt filiam sanaret, sed potestate illum hoc efficere posse, idque etiam absentem. Vnde non dicit: ora Deum tuum pro me, aut descende ad filiam meā, sed tantum, adiuua me. Credidit iam abnegato omni patrio dæmonum cultu, hunc vnicum esse hominum saluatorem datum diuinitus. Vnde non iuit ad homines seductores, non quæsiuit inanes ligaturas, sed omnes relinquens diaboli cultus venit ad Dominum, credens Domino parum esse ob magnitudinem potentia eius, insuperabile illud filia malū superare, vnde hoc miraculum tantum imicam vocat. Iā ex magnitudine fidei huius secuta est in ipsa etiam animaduersione digna fiducia magnitudo & constantia. Quoniam enim eam habuit de Domino fidem, quam diximus, hinc egressa ad eum opem eius implorauit, omnino confidens se eam obtenturā, idque adeo certò, vt ab hac fiducia dimoueri nō potuerit, neque primū Dominum filietio, neque mox responso dato discipulis, quo sese in totū gentibus videbatur negare, neque denique responso sibi dato, quo gratiam suā saltem in præsens nondū saturatis filiis, negare videbatur. Nec dubium quin hæc & fidei & fiducia magnitudo fuerit in ea expersuasione spiritus, & attractione atque reuelatione patris, in hac gentili iam id incipientis, quod mox passim in gentibus erat operaturus. Postremum, obseruanda in hac muliere patientissima humilitas, qua indignitatis suæ conscia non indignabatur & se toties reiici ab eo qui tam facile se aliis præbuerat semper, & se canibus cōparari, quin potius se humiliter canē imò catellam agnoscebat, tantum petiit beneficium canibus debitū & cōueniēs impendi sibi. Quod autem Dominus paratissimus alioqui & cupidissimus præstandi desideratā se salutē, toties renuit exaudire mulierem, aut potius distulit eam exaudire, duplicem habet causam. Alteram, ne Iudæi occasionem haberent calumniandi ipsum tanquam gentium fauorem quas abominabatur. Alteram, vt ipsa repulsionē & dilatione virtutes huius mulieris & magis magisque accenderentur, atque omnibus manifestæ fierent. Christo enim negante & differente salutem optatam, ardor pietatis in filiam, feruorque fidei & fiducia in Christū magis accensus est, vt quo magis ille videbatur negare, hoc ardentius illa semper oraret: primò enim clamabat post Christū, sed deinde etiam in conspectum eius procurrens procidit ad pedes eius, adorās eum. Atq; sic & prædicæ virtutes, & humilitas eius patientissima omnibus sunt declarata, quando etiam catellæ comparata non destitit illum prece sollicitare. Ob has ergo causas Dominus & primū non respondit ei verbum, & secundò discipulis partim misericordia motis, partim impatientia clamoris respondit: Non sum misus nisi ad oues quæ perierunt domus Israel, vel, vt habent Græca, ad oues perditas domus Israel. Qua

Quæ sententia dupliciter accipi potest. Primum, ut sit sensus, Non sum missus corporali presentia, nisi ad oues, &c. Alludit autem Dominus ad præceptum olim datum Apostolis. Secundò, intelligi potest Dominum istud sic dixisse, quomodo in sermone, qui dicitur in monte, protulit testimonia scripturæ in eum sensum in quem ipsi Pharisæi accipiebant. Sic enim omnes Christum expectabant, quasi soli Israel mittendus esset, præterquam si qui prophetiæ spiritum fuerant assecuti. Et alioqui si mysticè accipitur, domus Israel, absolute verum est Christum tantum Israelitis, secundum spiritum scilicet & electione patris, fuisse missum, verum hunc sensum non assequerantur iam Apostoli. Ob prædictas ite causas, etiam tertio mulieri causam agenti post repulsam precem Apostolorum respondit: Sine prius saturari filios, doctrina scilicet mea & miraculis. Non est enim bonum, hoc est, non est honestum nec decorum (Græcè enim est καλόν, quod magis significat honestum & pulchrum, quam bonum, quod Græcis dicitur αγαθόν) sumere panem filiorum, & mittere canibus, vel ut habent Græci, βάλειν τοῖς κυναρίοις, id est, proiciere catellis. Est enim hic etiam vox diminutiva, quemadmodum postea cum vertit interpret, catelli edunt de mensa, ne quis putet in huius vocis mutatione subesse aliquod mysterium, & mulierem se magis depressissimam quam eam Dominus humiliauerat. Significat autem Dominus per filios, Iudæos: per canes gentes, ob idololatriæ & peccatorum spurcitiem. Loquitur tamen hæc magis pro publico Iudæorum affectu, quam suo. Nam apud se mulier hæc fide iustificata non canis erat, sed filia Abraham. Iudæi verò se solos Deo charos & sanctos iudicabant, cæteros omnes canum loco habebant. Notandum autem in verbis istis Domini etsi duris, tamen non defuisse consolationem, & spei materiam præbitam. Cum enim dicitur: Sine prius saturari filios, aliquid spei mulieri ac gentibus omnibus dabatur, cibum vitæ etiam ipsis, sed saturatis Iudæis, donandum, hoc est, fore ut & ipsi Euangelium regni audirent, & Christo fruenter, postquam Iudæis illud fuisset prædicatum.

AT ILLA RESPONDIT ET DIXIT BILLI: C VTIQUE DOMINE, NAM ET CATELLI, &c. Illud, utique, vel, ut in Matthæo legitur, Etiam, confirmantis est, non refellentis: quemadmodum tamen videri posset ex eo quod sequitur: Nam & catelli, &c. Coniunctio enim, &, hic posita videtur significare non solum filios edere panem, sed etiam catellos. Vnde quidam ante illud; Nam & catelli; aliquid volunt esse subaudiendum, in hunc modum: Hoc quidem verum est quod dicis, non debere sumi panem filiorum, &c. attamen non ob hoc ego repellenda venio. Nam & catelli edunt, &c. verum sciendum hic rursum pro, Nam &, Græcis esse, καὶ γὰρ, quod, quemadmodum supra dictum est cap. 45. circa verba illa Centurionis: Nam & ego homo sum, &c. potius verti debet per, etenim. Itaque hic est sensus: Verè Domine sic est ut dicis. Nam catelli tantum edunt de micis puerorum cadentium de mensa. Quæ responsione significat se agnoscere Iudæos esse filios & dominos suos, se verò esse vilem catellam: significat item & se non petere aliud beneficium quam canibus suo iure competat, ac hoc ipsum quod peteret, non esse nisi veluti micam eorum miraculorum quæ in Iudæorum gratiam Christus operari posset. Verba ergo hæc plena sunt humilitate.

te, modestia, fide, ac prudentia: Humilitate quidem quod per hæc significet se agnoscere catellam esse: Modestia, quod canum ius proponens non expresse inferat, quod etiam sibi merito competat concedi à Domino, sed id à Domino relinquat colligendum. Fide, quod filia curacione pro mica reputer, consideratione nimirum magnitudinis potentia eius, qua longè maiora pollet Iudæis præstare. Prudentia autem & sapientia, quia his verbis gentilis licet mulier ipsam Dei sapientiam superauit, eamque propriis sui oris verbis comprehendit & illaqueauit, vertens in argumentum impetrandi quod dictum videbatur ad abigendum eam. Perinde enim est ac si dixisset: Canem me dicis, canem me fateor, ergo nutri me ut canem. Non enim requiro ut fraudatis Iudæis filiis, integros accipiam panes, sed micam tantum expeto, quam Iudæi abundè satis miraculorum tuorum magnitudine: & multitudine saturi, pro nihilo penè ducent nec indignari poterunt eam esurienti catellæ obijci in famis maximè releuamen. Itaque Dominus his verbis se, quantumuis prius variis rationibus reluctansem, superatum significans dicit, ut est apud Marcum: Propter hunc sermonem vade, &c. ac rursum significans se prius dissimulasse verius quam negasse suam bonitatem, exclamando dicit, ut est in Matthæo: O mulier, magna est fides tua, fiat tibi sicut vis, hoc est, petis. Hac enim exclamacione significat non tantum admirationem suam, sed etiam quod non potuerit diutius sese continere, veluti anxie laborauerit, dissimulando tam diu suam bonitatem. Magna, inquit, est fides tua, hoc est non simplex, nec communis, sed rata & eximia. Magna, quia constans: Magna, quia per eam magna de me credis & confidis. Iam ut hanc historiam ad nostram instructionem accommodemus, docemur hic primum in hac muliere præter pietatem & sollicitudinem quam debet parentis liberis, in omni, nostra aut filiorum, & aliorum qui ad nos attinent necessitate, ad Christum confugere, atque ab illo auxilium petere, idque fiducia firma & perseveranti, ac perfecta humilitate qua beneficiis eius nos agnoscamus indignos. Docemur secundò in Christo cum quanto nostro profectu & utilitate differat nostras orationes exaudire, nimirum ut magis in nobis attendatur desiderij & deuotionis feruor, atque eo magis inflammemur ad precandum, quo diutius differtur quod impensè cupimus, & obtentum multis precibus bonum pluri faciamus, ac ex eo plus exhalaremur. Docemur item quæ sit orationis indefinens efficacia, nimirum quod per talem id tandem impetratur, quod variis etiã iustisq; rationibus merito deberet negari, quodque per eam Deus cogitur quodammodo mutare semel conceptam sententiam, ac miracione is qui est fortissimus, tamen ab homine superatur: quemadmodum id in typo demonstratum est in lucta Iacob cum angelo. Docemur postremò, quantum valeat aliena fides & oratio, ad salutem eorum potissimum, qui suæ salutis per sese curam habere non possunt. Itaque ad exemplum huius mulieris, Ecclesia sua fide & oratione paruulos baptizandos, diaboli adhuc mancipia, Christo commendat, in se assumens paruulorum personas, & suam fidem pro illorum fide proponens, quemadmodum hæc mulier in se assumens miseriam filie dixit miserere mei, & adiuua me. Ut autem mysticè etiam explicemus hanc historiam, primum quidem

etiam explicemus hanc historiam, primum quidem certum est satis ex prædictis, allegoricè hanc mulierem designasse Ecclesiam ex gentibus congregandam, quæ, Christo relicto Iudæis ad eam declinante, mox egressa de sinibus suis, hoc est, relicto patrii ritibus, & secundum Psalmistæ consiliū obliuiscens populum suum & domum patris sui, accessit ad Dominum fidei feruore, & humili agnitione propria indignitatis, impetrans domum & familiam suam liberari à Diabolo, à quo diu miserè admodum fuit afflictata, in omne vitorum & errorum genus pertracta & detenta. Et quidem Iudæi indignum indicabatur, ut qui paulò antè demonum arbitrio ad omnia flagitia rapiebantur, repente per Euangelicam gratiam reciperentur ad consortium & dignitatem filiorum. At gentium Ecclesia, quum à salute excluderetur per Dei iustitiam, per misericordiam fenestram irrupit, & fiducia pertinacia veluti telo quodam aditum sibi patefecit, effractis regni caelorum portis. In qua iam miracula facta est rerum conuersio, ut qui prius dicebantur filij, facti sunt canes: & contra qui canes, facti sunt filij. De Iudæis enim iam dicitur: Circundederunt me canes multi, &c. Videte canes, videte malos operarios. Et quoniam canes sunt, ideo qui prius tanquam filij mensæ Dominicæ assidebant, ex micis videntur pasci, hoc est, paruitate & vilitate literæ: Gentem verò in filiorum ordinem allecæ obtinuerunt panem corporis Domini, ac satiantur ex adipe frumenti spiritualis intelligentiæ. Moraliter autem mulier hæc rectè quilibet animam peccatricem designat, cuius filia, hoc est, caro à demonio vexatur,

quia exagitur etiam spiritu repugnante ad vitia varia. Hæc igitur si sibi, suæq; filia sanitatem exoptat, imprimis necesse est ut e suis egrediatu sinibus, hoc est, priora sua conuersationis vitia in quibus quieuit relinquat, tum ad Christum fide accedat, qui vnicus est salutis author. Ad quæ cum fide accesserit, opus est & fiducia firma, quæ feruidam & perseverantem eliciat precem: & humilitate, qua se velut catellam per confessionem peccatorum agnoscat, ac indignam planè iudicet cum filiis, immaculatis mysteriis mensæ Dominicæ frui. Si enim desit humilitati fiducia, talis humilitas & indignitatis consideratio pariet desperationem: si verò desit fiduciæ humilitas, fiducia talis pariet præsumptionem. Verum vbi duo hæc coniuncta fuerint, nec humilitas franget animam, nec fiducia temerè quid sibi vendicabit, sed etiã conscientia inter orandum dicatur: Peccasti grauiter, indigna es quæ exaudiaris, æquum non est ut audiaris: tamen ita agnoscat suam indignitatem per humilitatem, ut per fiduciã de Dei bonitate conceptã non cesset orare, imò ex indignitatis suæ ratione, argumētum impetrandi à Deo colligat, ita ut dicat: Quoniam ergo Domine indignus sum, ideo miserere: quodque magis peccaui, eo tu, cui proprium est misereri, magis miserere, & amplius laua me ab iniquitate mea, qui venisti peccatores saluos facere, & dixisti, non esse opus medico bene habentibus, sed malè. Sic oranti continget filia sanitas, ac profligato malo demone, consequetur animi tranquillitas & quies, quæ innocentiæ & gratiæ diuinæ comes est. Hanc enim significat recubitus puellæ sanatae super lectum, inuenta à matre.

SANATVR SVRDVS ET MVTVS.

MARCI 7. CAPVT LXII.

ET CUM TRÁSSSET INDE IESVS, biterum exiens de sinibus Tyri, venit per Sidonem ad mare Galilææ inter medios fines Decapoleos. Et adducunt ei surdum & mutum, & deprecabantur eum ut imponeret ei manum. Et apprehendens eum de turba seorsum, misit digitos suos in auricularum eius, & expuens tetigit linguam eius, & suspiciens in caelum ingemuit, & ait illi: Hebraea, quod est, adaperire. Et statim aperta sunt aures eius, & solutum est vinculum linguæ eius, & loquebatur rectè. Et præcepit illis ne cui dicerent. Quanto autem eis præcipiebat, tanto magis plus prædicabant, & eo amplius admirabantur dicentes: Bene omnia fecit, & surdos fecit audire, & mutos loqui.

ET CUM TRANSISSET INDE IESVS, biterum exiens de sinibus Tyri venit, &c.] Cum Dominus suo ad Tyrios & Sidonios secessu prælisset futuræ gentium vocationi, veluti gestiens antequerere quod summopere cupiebat, mox illis relicto, quoniam nondum aduenerat tempus ut palam gentes ad consortium regni cœlestis vocarentur, relegit iter, rursum proficiscens ad mare Galilææ, circa quod frequenter diuersari solitus fuit. Sciendum autem, Græca non habere in Marco, venit per Sidonem, sed, exiens de sinibus Tyri & Sidonis, venit ad mare, &c. quæ lectio & narrationi Matthæi magis conuenit, qui dicit: Et cum transisset inde, nempe à sinibus Tyri & Sidonis, in quos dixerat Christum abiisse, & rursum non habet illam difficultatem quam nostra litera. Quomodo enim Christus venisset per Sidonem, qui vetuerat Apostolis ingredi ciuitates gentium? Deinde volentibus ire e sinibus Tyri ad mare Galilææ, non est iter faciendum per Sidonem, sed contra potius e Sidone per fines Tyri iter fieret ad mare Galilææ. Et tamè, quod mirum est, omnes libri

Latinorum habent, venit per Sidonem. Rursum non est Græcis, inter medios fines Decapoleos, sed ἀπὸ μέσων ὁρίων δεκαπόλεως, id est, per mediū finium Decapoleos. Non enim significare voluit Euāgelista mare Galilææ esse inter medios fines Decapolis, sed Christum transisse per mediū illius regionis, postquam veniret ad mare Galilææ, quod etiã in nostra lectioe significabitur, si illud, inter medios fines, referatur ad verbum, venit. Est autem Decapolis, regio à decē potioribus ciuitatibus quæ in ea sunt, sic dicta, quãuis de his ciuitatibus quæ sint non conueniat inter authores: sicut nec de situ huius regionis. Brocardus enim putat eam fuisse cis Iordanem, citans authorem quandam Patriarchæ Hierosolymitanum. Sic enim scribit: De regione Decapoleos Iacobus Patriarcha Hierosolymitanus sic ait, in libro quem de terra sancta composuit: Regionis Decapoleos fines sunt, mare Galilææ ab oriente, & Sidon magna ab occidente, & hæc est latitudo eius. In longitudine verò incipit à ciuitate Tyberiadis, & vergit per littus maris Aquilonare vsque in Damascum. Dicitur autem Decapolis à decē principalibus

Decapolis regio quæ, & ubi sit.

bus eius ciuitatibus, quarū nomina sunt hæc: Tyberias, Sephet, Cedus, Nephthalim, Aflor, Cæsarea Philippi, Capharnaum, Iouitera, Bethsaida, Corozaim, & Bethsan, quæ etiam Schytopolis est appellata. Hæc ille. D. Hieronymus autem lib. de locis Hebraicis dicit hanc regionem fuisse trans Iordanem, circa Hippam & Pellem & Gadaram. Cui consonat quod de hac regione scribit Plinius lib. 5. ca. 18. Iungitur, inquit, ei lateri Syria Decapolitana regio à numero oppidorum, in quo non omnes eadem obseruant. Plurimi tamen Damascū & Opaton riguas amne Chryso: hoia fertilem Philadelphiam, Raphanā, omnia in Arabiam recedētia, Schytopolinantea Nyfan, à libero patre, sepulta nutrice ibi, Schythis deductis, Gadarā Hieromiace præfluente, & Hippodion Peltam aquis diuitem, Galasam, Canathan. Hæc Plinius. Cui etiam consonat, quod Marth. cap. 4. separat Decapolim à Galilæa, quodque Marcus cap. 5. dæmoniacum illum, quem à se curatum apud Gerasenos Dominus noluit secum ascendere nauim, sed ad suos ire iussit, & prædicare miraculum, dicat prædicasse in Decapoli. Obstat tamen quod ciuitas Bethsan, quæ Græcis Schytopolis est appellata, & etiam secundum Plinium ad Decapolim pertinet, cuius secundum Iosephum lib. 3. de bello Iudaico cap. 16. est maxima ciuitatum, sit cis Iordanē, non longè à Tiberiade, vt eodem loco testatur Iosephus. Vnde omnino apparet regionē Decapolis partim fuisse cis Iordanē, partim vltra, quod & locus iste omnino cōprobat. Dominus enim è finibus Tyri dicitur venisse per Decapolim ad mare Galilæa: aliqua ergo saltē pars Decapolis est inter fines Tyri & mare Galilæe.

B ET ADDVCYNT EI SVRDVM ET MUTVM, ET DEPRECABANTVR EVM VT IMPONERET EI.] Eū qui pro se Dominum orare non potuit, pio pro illius salute solliciti, & illius calamitatem miserati ad Dominum ducunt, ac pro illo deprecantur, sola manus impositione credentes duo simul mala posse tolli ab hoc misero. Dominus autem sanaturus oblatum, primū quidem apprehendit eū de turba seorsum, nolens miraculū hoc manifestè facere, ne videretur popularis laudis affectator, pio pro illo curare posset, vt ostenderet carnem suam esse viuificatricem, & omnia quæ illius sunt esse salutifera, misit digitos suos in auriculas eius: vnum quidem dextræ manus in sinistram aurem, & vnum sinistræ manus in dextrā aurem. Tum sputo in digitis accepto, tetigit linguam eius, quemadmodū & post cap. 8. Marci, sputo vsus est ad cæci curationem, & rursum ad alterius cæci à natiuitate, de quo Ioānis 9. Hinc suspiciens in cælum ingemuit, ipso quidem respectu in cælum, significans virtutem sanandi se habere à Deo, atq; ab illo quæredam omnem medelam: ipso verò gemitu significans quàm miseretur humanæ naturæ, quæ tum à demonibus, tum ab aliis infirmitatibus variis modis impetitur propter peccati transgressionem, ac gemendi nobis præbens exemplum, cum pro nostra nostrorumq; salute supernæ pietatis subsidia inuocamus. Non enim ipse ingemuit quod opus illi esset cū gemitu aliquid petere à patre, cū cuncta petētibz donet cum patre. Postremū, qui se suspiciēdo in cælum, & ingemiscendo verum hominem ostendit, iam & diuina se præditum potestate declarauit, cum imperatiuo vsus verbo dixit: Ephphethah, quod est, ad-

A aperire. Vbi sciendum imperatiuum hunc non esse Hebraicum, sed Chaldaicum aut Syriacum. Nam Hebraicè dicendum erat vel in Niphal **פָּתַח**, hoc est, hippatheah, vel in Hithpael **פָּתַחְתָּ** Hithpattheah. Quorum neutrum similitudinem habet cū eo quod habent Græca **ἄνοιαν**, & Latina exemplaria, effeta. Chaldaicè verò in imperatiuo passiuo dicitur **פָּתַח** Eppethah, quod Græcè illi dictio- ni simillimum est, nisi quòd non videtur aspiratio Heth in fine, quòd eam non admittat Græcè scribendi ratio. Hic tamen imperatiuus Chaldaicus non est integer. Dicendum enim Christo integrè fuisse, **פָּתַח** Ethpethah, sed ratio linguæ Chaldaicæ habet vt primum **א** per Daghes initiali literæ inclusum absorbeat, vt docet Munsterus in sua Grammatica. Hinc patet errasse quosdam qui putauerunt hunc imperatiuum esse Hebraicum ex verbis tertij ordinis. Sic enim dicendum erat Hiphthah, vel Hiphtheah, nec esset passiuus, sed actiuus. Errant similiter qui putant hanc dictionem Latinè sic esse scribendam Hephethah, quomodo nunc inuenitur in libris nostro seculo impressis. Nam, vt patet ex dictis, non debet scribi in principio cum aspiratione. Vnde Græcè est spiritus lenis **ἄνοιαν**, pro quo Latinus non malè verit effeta vel effata Nam **φ** Græcum Latinis est f. Quare autem Euāgelista Chaldaicā vocem hic posuerit, dictū est suprā circa illud, Talitha cumi, nimirum nō quod putauit Chaldaicæ voci aliquā inesse maiorem virtutem quàm cuiusuis alterius linguæ voci, sed ad admirationem virtutis Christi fecit, qui vna vocula communi, & per se nullius momētī tātum effecerit, vt duo simul mala auferret. Hæc enim dictio, quæ aperire significat, non ad aures tantū referri debet, de quibus mox subditur: Et statim aperta sunt aures eius, sed etiam ad linguam, quæ Hebraica phrasi dicitur aperiri, cū ad loquendum, soluto eius vinculo, sit apta, iuxta illud: Aperta erit lingua mutorum. Et dicitur de Zacharia: Apertū est ilico os eius & lingua eius. Hebraica enim phrasi quod sublato vinculo soluitur, aperiri dicitur. Vnde Isā. 52. vbi nos habemus: Solue vincula collitui, pro solue, est Hebræis verbum quo hic vsus est Dominus. Et hic ergo postquā dixit Dominus: Adaperire, subiicitur: Et solutum est vinculū linguæ eius. Quæri autem potest quare Dominus tam singulari & speciali modo sit vsus in curatione huius surdi & muti. Et possunt eius duæ assignari rationes. Primò, vt ostenderet quàm difficilis sit curatio eius qui secundum animam surdus est & mutus, quemadmodum ingemiscendo, & in cælum suspiciendo & lachrymādo suscitauit Lazarum, significans difficilem esse ad meliorem vitam reuocationem eius qui iam vitiis assuetus iacet veluti sepultus. Secundò, vt quæ deerant ex parte huius miseri & aliorum offerētium, Dominus suppleret gemitu, suspensione in cælum, & applicatione propriæ carnis & sputi, tanquam sancta instrumenta adhibendo, instrueretq; discipulos suos supplere quandoque orationibus & sacrarum rerū adhibitione, ea quæ defunt ex parte aliorum. Nihil enim de fide & deuotione huius surdi apparet, & fortè etiam offerentium fides fuit imperfecta. In hunc ergo vsus sunt instituta sacramēta ecclesiastica, vt per ea suppleretur quod alioqui deest fidei & deuotioni hominum, atque in ipso baptisimatō sacramento à Christi factō desumptæ sunt ex antiqua traditione similes ceremoniæ his quæ Christus hic legitur seruasse,

uasse, vt & baptizandi aures & nares sputo digitis imposito contingantur, & dicatur ei: Effeta, quod est, adaperire. Et bene quidem huiusmodi ceremoniæ hic adhibentur ex imitatione Christi, quando quidem & in baptisinate id fit pro salute spiritus, quod hic pro corporis curatione factū dicitur. Ad ducitur enim surdus & mutus, & pro eo deprecantur susceptores, vt per sacerdotalem manū & verbum sacrum iam renatus, deinceps Dei verba & audiatur & loquatur lubenter. Fit autem id extra turbā seorsum. Nō enim oportet profanam multitudinē facere testem initiationis euangelicæ, ne rideat quod nondum credit. Porro apparet hunc surdum & mutum non plenè fuisse mutum, ita vt nihil omnino loqui potuerit, ac proinde non à natura fuisse surdum, sed accidente. Nam suprā pro mutō, Græcè est **μογιλον**, hoc est, eum qui est impeditæ linguæ aut balbum. Et hic post curationem dicitur, solutum est vinculum, hoc est, impedimentum linguæ eius, & loquebatur rectè. Quo videtur significari, quod prius quidem loquebatur, sed non rectè, nec expedite. Deinde si natura surdus fuisset & mutus, sublato vinculo linguæ, loqui adhuc non potuisset nisi prius didicisset.

ET PRÆCEPTIS EIS NE CUI DICERENT. QUANTO AVTEM EIS PRÆCIPIEBAT (SCILICET MAGIS, &c.) De hoc Domini præcepto superius satis dictum, quomodo nō seruantes illud nihil peccauerint, sed potius id fecerint quod debuerunt, eo magis suspicientes magnitudinē Iesu, ac magis per hoc prouocati ut apud omnes prædicarēt, quod cū talia posset & præstaret nō solū nihil exigeret præmij, sed ne gloria quidē tam insignis facti cuperet frui. Vt enim est hominis verè beneficii, non exigere laudē aut gratiam aliquā pro beneficio: ita grati est hominis, hoc impēsius referre gratiā, quòd qui beneficium dedit, nullam expectet gratiam. Itaque passim de Iesu isti prædicabant dicentes: Bene omnia fecit. Quod certè elogium in solū Deum competit. Nemo est enim moralium qui omnia bene facit, quia nō est iustus qui non peccet. Vnde Eccl. 39. dicitur: Opera Domini vniuersa bona valde. Quod autem pluraliter dicunt, surdos fecit audire, & mutos loqui, cum vnius tantū iam curati facta sit mentio, dicendū pluralem numerū pro singulari positum. Aut ideo pluraliter dixisse, quia, vt ex Matthæo mox patet, hoc tēpore turbæ obtulerūt multos mutos, cæcos, & claudos, eosque omnes Dominus curauit. Maxime autē dicendum Græca nō habere, fecit, sed **ποιεῖ** id est, facit, vt sit: Surdos facit audire, quo significat eius potentiam ad efficiendum hoc quoties voluerit. Ex explicata autem hac historia secundū literā, & his quæ prius circa alias historias sunt dicta, patet satis quæ sint morales doctrinæ in hac historia. Docemur enim in offerētibus rursum, quid valeat aliena fides & oratio, & quā sollicitudinem debeamus his maximè qui sibi non sufficiunt. Docemur

A in Christo bis, fugere plausus populares. Docemur in turba, Dei beneficia prædicare, & iustorū laudes etiā illis inuitis nō reticere, atq; de salute proximo rū gaudere, ac Deū laudare. Quod verò ad mysticā historiæ pertinet tractationē, præterquam quòd allegoricè per hunc surdum & mutum rectè intelligimus humanū genus designatū, quod Christo in hunc mundū turbido mari similè adueniente, Prophetis & Patriarchis orantibus recepit auditū & loquelam, idq; per spiritū sanctū aures mentis contingentē, tanquā digitum Dei, & per saluā cœlestis sapientiæ prodeuntis ex ore altissimi, qua factum est vt nobis sapiāt quæ Dei sunt, & ea loqui libeat. **Moraliter** surdus iste & mutus designat eum qui nec aures habet ad audiendum sermonem Dei, sed obturatas habet in modum aspidis aduersus sapientis incantatoris vocem: nec linguam habet ad professionem propriæ turpitudinis ac diuinæ misericordiæ & bonitatis, sed tantū ad obtreccionēs, maledicentiam, stultiloquia, & id genus, ita vt loquatur quidē, sed non rectè. Talis igitur si sanādus erit, necesse est ab his qui rectè audire & loqui sciūt offeratur Domino, & his qui in terris Domini vice funguntur, qui in primis illum apprehensum è turba abducere debēt, hoc est, à turbulentis cogitationibus, actibus & sermonibus inordinatis semouere, atque à lata via, per quā multi ambulant, reuocare ad pusilli gregis consortium: deinde inserere digitos suos in aures eius, atq; salua tāgere linguam: quod fit cū auocantes à fiducia rerum fluxarū, hortantur ad doctrinam cœlestem, & fidem in Christum, quæ est ex auditu, cumque salua Euangelicæ sapientiæ ita afficiunt palatum eius & linguam, vt de rebus iam melius habeat iudicium, qui palatum prius humana salua vitiatum habens peruersè de rebus iudicauit. Horum præterea est ingemiscere potius ob peccata aliena, quàm sœuire in ea: dolere potius quàm irasci, ac gemitu piisq; precibus à Christo contendere miserī salutem: quæ tamen cuncta, nempe doctrinam & orationem, frustra facit doctor, nisi accedat Christi efficax illud præceptum, quo iubet adaperiri aures mentis, & soluantur vincula linguæ, nempe peccata & peccatorum amor, vt iam fide per auditum suscepta, obediens factus diuinis mandatis incipiat etiam iam rectè & recta loqui, qui prius malè loquebatur, sua scilicet peccata agnoscere & confiteri, ac quæ Dei sunt palam prædicare. Iam sicut hinc discimus quosdam malè esse mutos & surdos, ita ex aliis scripturis discimus quosdam bene esse surdos & mutos, qui scilicet aures suas non aperiunt obtreccionibus & prauis suggestionibus, nec os suum aperiūt contra maledicos & contra iudicia Domini, quomodo se surdum & mutum fuisse prædicat Psalmita: Ego, inquit, tanquam surdus non audiebam, & sicut mutus non aperiens os suum, Et factus sum sicut homo non audiens, & non habens in ore suo redargutiones.

SEPTEM PANIBVS PASCVNTVR QVATVOR MILIA. MATTHÆI 15. MARCI 8. CAPVT LXIII.

E **T** in diebus illis, ascendens in montem, sedebat ibi, Et accesserunt ad eū turba multa habentes secū mutos, cæcos, claudos debiles, & alios multos, & proiecerunt eos ad pedes eius, & curauit eos, ita vt turba miraretur videtes mutos loquētes, claudos ambulātes, cæcos vidētes, & magnificabant Deū Israel. Iesus autē iterū cū turba multa esset, nec haberent quod manducarent, conuocatis discipulis suis dixit illis: Misereor super turbam, quia ecce

Moralis sensus.

Psal. 37.

^D a. ait iam triduo perseverant mecum, & non habent quod manducent. ^b Et si dimisero eos ieiunos in domū illis suam, deficient in via, & [ideo] dimittere eos ieiunos nolo, ne deficient in via, ^b quidā enim ex eis de longē venerunt. ^c Et responderunt ei discipuli: ^b sui. ^a Vnde ergo nobis in deserto panes tantos, ut saturemus turbam tantam? ^b Vnde istos quis poterit hic saturare panibus in solitudine? ^c Et interrogavit eos ^b Iesus: ^a Quot panes habetis? ^c At illi dixerunt: Septem, & paucos pisciculos. ^c Et praecepit turbæ ut discumberent super terram. Et accipiens septem panes, & pisces, & gratias agens fregit, & dedit discipulis suis, ut apponerent, & discipuli apposuerunt turbæ. ^b Et habebat pisciculos paucos, & ipsos benedixit, & iussit apponi. ^c Et comederunt omnes, & saturati sunt, & quod superfuit de fragmentis tulerunt septem sportas plenas. ^c Erant autem qui manducauerunt, quasi quatuor milia hominū extra paruulos & mulieres, & dimisit eos. ^c Et dimissa turba statim ascendit in nauticam, cum discipulis suis, & venit in fines Magedam in partes Dalmanutha.

E T IN DIRBVS ILLIS ASCENDENS A BANT, vt si vel miseros tantum conspiceret, non posset non illis mox subuenire. ^a IESVS AUTEM, ^b ITERVM CVM TURBA MVLTAE ESSET, &c.] Eadem pleraque circa istud miraculum dicenda, quæ supra dicta sunt circa miraculum quo Dominus pauci quinq; panibus quinq; milia hominum. Post quod conuenienter etiam istud gessit secundo, hac iteratione ostendens & indeficientem suam bonitatem, & sequentibus se nihil vnquam etiam temporalium de futurum. Se enim etiam temporalium rationem habere, & fame laborantibus misereri. Speciatim vero hic obseruandum, primo quidem in turba, quæ Domini desiderio tenerentur, quod & ex longinquo illum sint secuti, & triduo perseuerauerint apud illum, ne tunc quidem de abitu & cibo curando cogitantes, cum de fame periclitarentur. Adeo eos rapuit & miraculorum & doctrinæ gratia. Veri simile autē eos aliquid cibi secum sumpsisse, quod ad vnum aut alterum diem sufficere posset, quoniam illud, dimittere eos ieiunos nolo, ne deficiat in via, indicare videatur, toto triduo illos non multum cibi habuisse, quod & illud significat, Nec habent quod manducent. Non enim dicitur, non habent amplius quod manducent. Secundo vero obseruandum in Christo ingens miserationis & benignitatis eius exemplum: Cum enim turbæ ob suam vilitatem Domino adhererent, & apud illum manerent, tamen misereri se dicit turbæ, eo quod triduo perseuerarent secum. Quo docemur, Dominum ita misereri sequentium se, cum malum aliquod inciderint, ac si ab illis ipse commodum aliquod reportaret, cum contra res sese habeat. Quod autem Dominus conuocatis discipulis exposuit priusquam miraculum faceret, & suam misericordiam ac voluntatem, & turbarum inopiam & periculum, ob id maxime fecit, vt tentaret eorum fidem, & ex memoria prioris miraculi excitaret in eis fiduciam petendi similem inopiæ turbarum subleuationem illi quam aliquando experti fuerant, vt dicerent. Si miserearis illorum inopiam, nec vis illos ieiunos ablegare, pascere ergo eos quomodo nuper. Simul tamen & his verbis ad discipulos habitis significauit, non ostentationis gratia se ad miraculum hoc profuissse, sed coactum iusta miseratione. Ob quod etiam non primo aut secundo die, sed tertio die ad miraculum hoc peruenit, quando iam certum habebatur, etiam si quædam attulissent, omnia tamen tunc fuisse consumpta. Quoniam & ideo etiam in tertium diem miraculum hoc dilatatum à Domino intelligatur, quo turbarum constans desiderium dignum tanto miraculo innotesceret. Postremo in discipulis obseruandum, quanta adhuc stupiditate tenerentur & diffidentia, qui cum prioris miraculi fuissent spectatores & ministri, iam tamen dicunt: Vnde

Vnde nobis in deserto panes tantos, hoc est, tam multos, vt saturemus turbam tantam, hoc est, tantam multam; Ponitur enim quantitas continua (vt dicitur) pro discretis. Dicunt autē hæc verba, vel quia oblitū erant plius miraculum, vel potius quia prænimia traditate nondum intelligebant Dominum, quandocumque vellet, semper posse quod semel potuit. Nam & prius dixit Marcus: Nondum enim intelligebant de panibus, Erat enim cor eorum obæcatum, & mox postea Dominus eos de panibus sollicitos increpat de tarditate, dicens, Nondum cognoscitis, nec intelligitis, &c. Vide ergo quam nihil externa omnia efficiant, cum non docet intus spiritus. Nondum enim erat spiritus Apostolis, saltem perfecte, datus, quia Iesus nondum erat glorificatus. Cum ergo Dominus iam exiguitatem fidei & fiduciæ Apostolorū expertus fuisset, interrogat quot panes haberent, non quasi ignorans, sed vt conuenienti ordine ad miraculum procederet, vtq; miraculi certitudo & magnitudo ex confessione discipulorū notior fieret, propter quod etiam, sicut prius, & turbam iubet discumbere, & per Apostolos cibum turbis apponi. Quod autem iam septem panibus quatuor tantum milia pauerit, cum prius quinq; tantum panibus milia quinq; saturauerit, demonstrat, Deo perinde esse, multos vel paucos ex multo siue modico saturare, cum necesse fuerit. Quare autem reliquiarum mensura nunc quidem numero panum, prius vero numero Apostolorum responderit, conuenientem reddit Chrysostomus rationem, nempe vt ex huiusmodi diuersitate ac diuersa correspondentia, discipuli facile rememorarentur & huius & illius miraculi, ita vt miracula hæc duo non tantum sint admiranda, ob id quod post tantæ multitudinis saturationem ex tam paucis panibus multum reliquiarum superfuerit, sed etiam ob id quod tantum vtrobique superfuerit reliquiarum, quantum Christus pro suorum vilitate superesse voluit. Quoniam autem hic tantum septem sportarum reliquiarum superfuisse dicatur, illic autem duodecim cohrinorum reliquiarum, non tamen hic consequitur reliquias nunc fuisse pauciores. Non enim idem significant sporta & cophinus, vt satis patet ex eo quod capite sequenti distinctè queritur quod cophinos tulerint in priori multiplicatione, quot vero sportas in secunda. Cophinus autē Græca dictio, dicta putatur à leuitate, quasi *νοβρις* significatq; quod Latinis dicitur corbis, à quo deriuata videtur vox Gremanica *Corf*, quæ certum est significare vas parue magnitudinis & capacitatis. Nomine autē sportæ, pro quo Græcè dicitur *σπορη*, significari maius vas, vell illud satis arguit, quod per portam Paulus se demissum dicit per murum. Vnde fieri potest reliquias septem sportarum vel æquasse, vel etiam superasse reliquias duodecim cophinorū, cum id quod nostra lingua sportam vocamus, nempe *Mande*, duplo maius aut etiam amplius sit corbe. Fuerunt autem hæc nomina, cophinus & sporta, apud antiquos certarum mensurarū etiam nomina, quomodo si hic accipiantur, non erit necesse inquirere, vnde in deserto aut cophinos aut sportas Apostoli sibi parauerint, cū dici possit 12. cophinos aut 7. sportas eos sustulisse, eo qd reliquias eas mensuras duodecies aut septies replere potuissent. Porro quod ad allegoricam huius historię pertinet tractationem, id quod Dominus hic corporaliter fecisse legitur, etiam spiritualiter & fecit & facit quotidie. Misertus enim hominum ob triduanū

eorum ieiunium, quod scilicet passi fuerunt & ante legem & sub lege, dimittere eos tertio die, in aduentu scilicet suo, ieiunos noluit, ne penitus in via huius vitæ deficerent, sed septem panibus & paucis pisciculis additis pavit quatuor hominū milia, hoc est, vniuersos credentes in quatuor mūdi partibus habitantes. In septem panibus, qui non dicuntur, vt quinq; illi, fuisse hordeacei, rectè intelligimus Euāgelicam doctrinā, propter spiritualis doctrinæ perfectionem quæ est in ea. Non enim Dominus tantum quinq; illos panes hordeaceos, hoc est, asperā legem Moyli in quinq; libris contentam, sua fractione & benedictione reddidit faciandis hominibus sufficientem, sed & alios septem panes apposuit, euāgelicam scilicet doctrinam in euāgelistarū scriptis contentam. Addidit autē & pisciculos paucos, nempe Apostolorū epistolas, velut obsonij loco. Sed hoc additamentum pusillū est, si ad apparatū euāgelicum respicias. Tale est conuiuium euāgelicū, ex pane scilicet constans & piscibus, nimirum humile quidem, frugale ac parcum, si specie tantum verborum spectes: sed tamen exhibes & quæ ad vitam sunt necessaria, & quæ fastidium tollere possunt: ac rursus adeo copiosum & largum, vt & omnibus faciandis sufficiat, & semper abunde supersit quod colligatur à doctioribus. Copia enim & dapililas euāgelici conuiuij non est sita in multitudine disciplinarum, veluti ciborum generibus ad fastidium vitæ; multis, aut in condimentis ex omnium humanarū literarū mixtura consistit, sed in virtute sermonis à Deo traditi ac bona fide dispensati, quæ qui fide percipit, nō discedit famelicus, sed satiatnr, cū aliæ omnes disciplinæ, quātūvis variæ & occultæ, mētē hominis saturare nequeat. Quod turbæ pascēde à se dominus præcepit super terrā discubere, mysticè significat quid facere debeat qui spiritualibus panibus Iesu volet saturari, nimirum talē omni fastu deposito seipsum debere in terrā deicere, agnoscendo quis sit, & vnde prodierit, ac componendos esse affectus eius, vt conuiescant in eo carnis cupiditates. Quod discipuli à Domino acceptos panes & pisces iussi sunt apponere turbæ, admonet quid facere debeant qui panes euāgelicos populo sunt proposituri, nimirum vt à Christo illos accipiant consecratos & fractos, & eius iussu populo apponant. Sunt enim qui panē scripturę diuinæ non secundum voluntatem Iesu populo proponunt, vt qui eam detorqueant ad suorum errorū patrociniū, aut ad cupiditates & gratiā hominū, aut qui sibi vendicant autoritatem dispensandi verbū Dei, ac pascendi alios. Itaq; docemur hic & quæ sit vis sermonis euāgelici, & qualis debeat eius esse auditor, & qualis eius dispensator. D. Bernardus ser. 4. in festo omnium Sanctorū septem istis panibus putat intelligi posse mysticè bona septem quæ post hanc vitam expectamus, & in quorū expectatione hic interim reficimur, quorū tria ad animā spectant iuxta triplicem eius partē. Nam rationalis perficitur sapientia, concupiscibilis iustitia, irascibilis lætitia. Quatuor vero ad corpus iuxta quatuor elementa ex quibus constat. Nam & dopabitur immortalitate, ne rursus in terram ex qua est redire cogatur: & impassibilitate, ne ex inordinatis humoribus sit amplius passionibus obnoxii: & agilitate, quod acri conuenit: & claritate, quod conuenit igni.

ET DIMISSA TURBA, STATIM ASCENDIT IN NAVICVLAM CVM DISCIPVLIS, &c.] Sanarat ægrotos, docuerat, pass

Jesus

uerat fame periclitantes. His rebus ita gestis non hæret in turba, ne videretur expectare aliquid gratiæ, sed mox laudem humanam declinaturus & declinare docēs, secedit cum suis. Quod autem Matthæus dicat Dominum venisse in fines Magedan, aut, ut est Græcè, Magdala; Marcus verò in partes Dalmanutha, nullam habet contrarietatem. Nam præterquam quod dici posset unum eundemq; locum diuersis nominadum nominibus, quod tamē hic non est verisimile, dici etiam potest unum nomen esse regionis generale, alterum verò ciuitatis vel vici. Aut etiam si vtrumque nomen diuersam ciuitatem aut vicū significet, in vtriusq; loci fines dicitur Dominus venisse, quia locus in quē venit, vtrique locovicinus erat, quomodo supra dictum est venisse in partes Tyri & Sidonis. Porro Augustino teste multi libri in Marco etiam habent Magedan pro Dalmanutha, quomodo D. Hierony. legisse patet ex lib. de locis Hebraicis, in quo nullam facit mentionem loci qui dicitur sit Dalmanutha, & de Magedan sic scribit. Magedan, ad cuius fines Matthæus

euāgelista scribit Dominum peruenisse. sed & Marcus eius nominis recordatur, nunc autem regio dicitur Megedena circa Gerasam. Ex quibus postremis verbis patet primum Latinos melius legere, Magedan, quā Græcos Magdala. Secundò, patet eos multum errare, qui loca hæc Magedan & Dalmanutha constituunt eis mare Galilææ, ut passim nunc fit in chartis. Hieronymus enim testatur ea fuisse circa Herasam, & proinde ultra mare Galilææ quod verum esse & ex Marco in sequentibus colligitur, qui scribit Dominum cum petentes signum confutasset in hoc loco, illis dimissis abiisse trans fretum, & venisse Bethsaidam. Brocardus per Magedan hic significari putat locum quem Saraceni vocant Medan, hoc est, aquas Dan, nimirum fontem illum vnde primò oritur Iordanis, quem Iosephus Phialam vocatum testatur. Sed hoc non esse aliquo modo verisimile vel inde satis patet, quòd fons ille longissimè absit à mari Galilææ, circa quod fuisse locum hic designatum manifestum est ex præcedentibus & sequentibus.

PHARISÆI SIGNVM QVÆRENTES REICIVNTVR, EORVMQUE FERMENTUM CAUENDVM DOCETVR. Matth. 16. Marc. 8. CAP. LXIII

† a. tentat
tes et roga
uerunt eū
ut signum
de celo o
stenderet
eis

Texierunt, & accesserunt ad eū Pharisei & Sadducei, & cœperunt cōquirere eū, & querentes ab illo signū de celo, tentantes eum. At ille respondēs, ait: Facto vespere dicitis, Serenū erit, rubicundū est enim cælū. Et mane. Hodie tempestas, rutilat enim triste cælū. Faciem ergo cæli diiudicare nostis, signa autem temporum non potestis? Et ingemiscēs spiritu ait. Quid generatio ista signum querit? Generatio mala & adultera signum querit, & signū non dabitur ei. Amen dico vobis, si dabitur generationi isti signum, nisi signum Ione prophete. Et dimittens eos ascendit iterum nauim, & abiit trans fretum. Et cum venissent discipuli eius trans fretum, oblitī sunt panes accipere, & nisi unū panem non habebant secum in nauī. Et præcipiebat eis, dicens. Videte & cauete à fermento Phariseorum & Sadduceorum, & fermento Herodis. At illi cogitabāt inter se dicentes. Quia panes non accepimus. Sciens autem Iesus dixit illis. Quid cogitatis inter vos modica fidei, quia panes non habetis? Nondū cognoscitis nec intelligitis? adhuc cacatum habetis cor vestrum? oculos habentes non videtis? & aures habentes non auditis? Neque recordamini quinque panum, & quinque miliū hominū, & quot cophinos sumpsistis? neque septem panū & quot tuor milium hominum, & quot sportas sumpsistis? Quando quinque panes fregi in quinque milia, & quot cophinos fragmentorum plenos sustulistis? Dicunt ei. Duodecim. Quando & septem panes in quatuor milia, quot sportas fragmentorum tulistis? et dicunt ei. Septem. et dicebat eis. Quomodo non intelligitis, quia non de pane dixi vobis. Cauete à fermento Phariseorum et Sadduceorum? Tunc intellexerūt, quia non dixerat cauendum à fermento panum, sed à doctrina Phariseorum et Sadduceorum.

C 12. 87.
† a. reli
ctis illis
libo panem
sumere
† a. qui di
xit illis
† a. o. in
tuemini
† b. Et co
giabant
ad alteru
trum
† b. habe
mus. Quo
cognito
aut illis de
sus
† b. nec re
cordami
ni
† a. o. qua
re
lib. o. non
dum

ET EXIERVNT, ET ACCESSERVNT AD EVM PHARISÆI ET SADDUCEI, &c. Quemadmodum supra post multiplicationem quinque panum, quidam apud Ioannē miraculum illud collatum eum Manna Mosaico quod è cælo venit, extenuabant miraculum Christi, petentes satis apertè etiam signum aliquod è cælo, quale fuit signum Mosaicum: ita verisimile est & nunc istos Phariseos & Sadduceos, audita fama miraculorum Christi, & singulariter eius quod iam mox ediderat, multiplicando rursum panes, cœleste aliquod signū ab ipso petiisse, quo declararet suam auctoritatem, & se esse verè Messiam, ac cœlestem habere virtutem, ut si tale adere nō posset, reliqua omnia miracula eius calumniarētur tanquam non digna, atq; occasionem haberent extenuandi singulariter miraculum iam recens factum, & apud homines celebratum. Cœperunt ergo, inquit Marcus, conquirere cum eo, hoc est, disputare. (Græcè est enim *κωκυλλω*) quasi miracula quæ promebat nō generarentur virtute cœlesti, quasi essent humilissima, ac plebeia, ita ut per ea non satis declara-

ret se esse eum qui à populo habebatur. Proinde si vellet Phariseos & Sadduceos, homines longe supra vulgus positos quasiq; cœlestes sibi credere, æderet signum aliquod cœleste Christo dignum, ac simile his quæ veteres prophete edidisse leguntur. Dicuntur autem signum tale petisse, ut & supra, tentantes, Christum, quia non petebat signum ad hoc ut crederent illi, sed tantum ut experirentur eius potentiam, ut si eam non demonstraret, calumnia diuocasionem haberent. Porro quare singulariter petierint hi cœleste signum, & quare Dominus tale potentibus dare noluit, sed semper signum Ionæ illis promisit, dictum est supra circa caput Concordiæ 49. quare hic tantum dicenda quæ hic sunt specialia: inter quæ primo obseruandum quomodo impietas secum perpetuo pugnat, præterquam vbi illi cum pietate negotium est. Maximè enim inter sese dissidebant Pharisei & Sadducei, contra Christam tamen concorditer conspirabant. Sic & hodie videre est hereticos inter se summè dissidentes opinionibus, ad ecclesiam tamen oppugnantem esse concordēs maximè.

AT

AT ILLE RESPONDENS AIT. ILLIS FACTO VESPERE DICITIS, &c.] Quoniā tentandi tantum gratia, & nullo veritatis cognoscendæ desiderio signum petebant, Dominus primò quidē ostendit eos præter necessitatē & iustā causam petere signū cœleste, cum sufficerent signa à se adita ad id intelligendū ad quod querebant signum cœleste. Deinde verò negat se omnino datum signum quod querebant, conuenientem certè seruans ordinē, ut prius petitionis ipsorum iustitiā demonstraret, ac postea quæ iniuste petebantur denegaret. Ostensurus autē quod absq; iustā causa signū peterent cœleste, & tenrandi tantum nō discendi gratia, cōmodè id facit argumento sumpto à signis cœlestibus naturalibus, ex quibus, etsi fallacibus, nollent colligere dierum serenitatem aut pluuia, cum ex signis à se aditis nollent intelligere tempus visitationis suæ quod illa signa secundum prophetarū vaticinia certissimè & infallibiliter significabant. Dicit ergo: Facto vespere dicitis, Serenū, hoc est, serenitas erit, die crastino scilicet, quia cœlū est rubicundū, quod ex obseruata consuetudine didicistis serenitatis esse indicium. Et facto mane, dicitis: Hodie erit tempestas ventorū aut pluiarū quia cœlum triste rutilat, hoc est, rubicundum est. Græcis enim vtrobique idem est verbum *συνεπαι*. Dicitur autem cœlum triste, vel quia tristitiam sua dispositione hominibus adferēs, vel quia in seipso turbulentum: sicut lætū dicitur cœlum, cum est serenitas. Ut autem subsumptio quæ sequitur, bene intelligatur, sciendum imprimis quosdam eam legere affirmatiuè sine interrogatione, qualis lectio magis conueniret Græcis, quæ habet: Hypocrite facie quidem cœli, &c. Non autem sicut nos: Faciem erè cœli. Hanc lectionem affirmatiuam secutus Nicolaus Lyranus, nouam huius loci affert interpretationem, intelligens Phariseos neglecto legis & scripturarum studio, astrologiæ deditos, sicut & hodie illi sunt plurimū dediti Iudæi, à Christo rephensos, quæ putarent ex signis aliquibus cœlestibus intelligere aduentum Messie, sicut ex illis prenoscerent futuram serenitatem aut pluuia, cum aduentus Messie ex scripturarum testimonio esset discendus. Itaque secundum eum sensus est: Faciem quidem cœli diiudicare potestis, sic ut ex ea possitis cognoscere quæ dicta sunt, sed signa temporum diffinitorum in præsentia Dei de aduentu Christi, non potestis per cœlestia signa diiudicare. Verum hæc interpretatio ut est cōtraria, ita nec proposito Domini conuenit, ut bene contra Nicolaū probat Burgenfis. Petebant enim Pharisei signum de cælo declaratiuum aduentus Messie, non quidem naturale, sed supernaturale: vnde inconuenienter dixisset illis Dominus, per signa cœlestia quibus serenitatem & pluuia præcognoscerent, non posse aduentum Messie cognosci. Itaque Caietanus secutus sensum prius indicatum, & affirmatiuè legens hanc sententiam, illud; signa temporum non potestis, intelligit, nō potestis scire aut diiudicare propter vestram inlicitiam. Sed melius hæc sententia & apud nos & apud Græcos legitur interrogatiuè, ut Dominus non asserat eos non posse scire temporum signa, sed interroget; signa temporum non potestis diiudicare, cum possitis facie cœli diiudicare? quare dicat: Facile possitis & merito deberetis si velletis, & nisi vltro nolletis agnoscere veritatem. Sciendum vltimū hanc vltimam partem sic interrogatiuè pronūciatam aliter intelligi à D.

A Hieronymo, & aliter à Chrysofomo & Theophylacto. Hieronymus enim simpliciter per signa temporum intelligit signa primi aduentus Christi, signa scilicet adimpictorum temporū, à parte prædestinatorum & promissorum in scripturis, ut sit sensus, Faciem, hoc est, dispositionem cœli nostis diiudicare ex obseruata consuetudine fallaci, ita ut discernatis quæ dispositio cœli sit signum serenitatis, & quæ pluuia ac tempestatis, & nō potestis ex scripturis infallibilibus discernere & cognoscere signa temporū quæ vobis promissa sunt, hoc est, aduenisse iam vobis Messiam expectatum, meque eum esse. Chrysofomus verò & post eū Theophylactus subtilius per signa temporum intelligit signa vtriusque aduentus Christi, & signa quidem primi aduentus debere fieri in terra, secundi verò in cælo, ut sit hic sensus: Sicut in cælo aliud cognoscitis esse serenitatis signum, aliud pluuia: ita si sapientes essetis, de me cogitare deberetis, quod alia sint signa huius aduentus & alia futuri. Nunc opus est miraculis in terris, quæ vero de cælo fiēt, vique in illud tempus referuabuntur, quando veniet filius hominis in maiestate sua, quando sol & luna obscurabuntur & stellæ cadent de cælo. Et quidē hæc Chrysofomi interpretatio magis cōuenit ei lectioni quæ sic habet in libris correctioribus, signa autē temporum non potestis? ut repetatur verbum diiudicare. Hieronymi vero interpretatio magis cōuenit ei lectioni quæ in plerisque est Latinorum codicibus, atq; in ipso Hieronymo; signa autem temporum non potestis scire; & ei quæ est in quibusdā Græcis libris, teste quodam, qui pro *οὐ δύνασθε*, habent *οὐ δύνασθε*, hoc est, signa temporum non intelligitis, quāquam Hieronymi interpretatio etiam probè quadrat. ei lectioni, signa temporum non potestis, ut intelligatur rursum, diiudicare. Quæ Hieronymi interpretatio ob id aliis est præferenda, quod consentiat alteri simili loco qui est Lucæ 12. vbi similia Dominus obiicit turbis, dicēs: Hypocrite, faciem cœli & terræ nostis probare, hoc autem tempus quomodo non probatis? Signa autem temporum, de quibus Dominus secundum hanc interpretationem loquitur, sunt vel miracula quæ Dominus adidit. Nam hæc secundum Isaiæ vaticinium demonstrabāt ipsum esse Christum, quoniam ille dixit de temporibus Messie: Tunc aperientur oculi cæcorum, & aures surdorum patebunt: Tunc saliet sicut ceruus claudus, & aperta erit lingua mutorum, & alia his similia. Vnde & supra Dominus discipulis Ioannis interrogantibus nū ipse esset expectatus Messias, respondit, Dicite Ioanni: Cæci vident, claudi ambulat, &c. signa aduentus sui proferens. Vel generatilius, signa temporum sunt omnia prophetarum indicia, quibus significauerunt tempus Messie, inter quæ præter miracula à Messia adenda, sunt & alia nempe finis hebdomadarū Danielis, trāslatio scripti Iudaici ad alienigenas, & id genus alia, vtrouis autem modo accipiatur. Dominus hac sua collatione ostendit supinam & crassam Phariseorum negligentiam & ignorantiam, ut qui ex signis parū certis diligenter obseruarēt ea quæ carnis erant, & parui erant momenti, cum ex signis certioribus ea negligenter & nollent obseruari quæ maximi erant momenti, ut quæ ad salutem spiritus facerent: Proinde bene eos, ut est apud Græcos, vocat hypocritas, quemadmodum & in simili loco apud Lucā hypocrite nomen legimus, eo quod simulabant se cupidos esse discendæ veritatis, cuius si ex animo fuisset

Isaia 36

Math. 11

SS 3

sent cupidi, potuissent utique eam non minus ex certissimis cognoscere signis, quam serenitate & tepetate ex signis minus certis studiose colligebant. Quonia ergo non ex ignorantia tolerabili, sed malitia signum requirebant, cum satis superque signorum habuissent; Dominus ob incurabilem eorum malitiam in gemiscens spiritu, hoc, ex animo & intimo cordis, indignabundè & præ indignatione cum iurando asseruit signum illis non dandum quale petebant. Vnde dicitur apud Marcum: Amè dico vobis, si dabitur generationi isti signum, hoc est, non dabitur omnino. Eclipsis est enim Hebræis admitti solita in iuramentis. Cõpletur oratio si subiungas quæ iurantes sibi impreari solent, nisi id quod iuratur sic se habeat ut iurant. Solet nonnunquam alia eclipsis huic addi, hoc modo: Si non fecero hoc, aut si fecero, faciat mihi hæc Deus, & hæc addat. His autem modis præscindebatur oratio iurantis, propter maiorem vehementiam, significabatur enim horror quidam prosequendi illas imprecationes. Et quidem quocumque iurandi modo ponitur, si coniunctio affirmatiue, nec sequitur secundum membrum quo quis malum aliquod sibi imprecetur aperte, exponenda est oratio negatiue, ut hoc loco: Quando verò coniunctioni, si, additur negatio, exponenda est oratio affirmatiue, ut in Psal. 130. Si non humiliter sentiebam, sed exaltaui animam meam, hoc est prorsus humiliter sensi de me. Expressum iuramentum imprecatorium est Psal. 7. Si reddidi retribuentibus mihi mala, decedam meritis ab inimicis inanis. Porro illud: Facto vespere dicitis, &c. D. Augustinus lib. 1. de quæstion. euangeliorum, mysticè in hunc fere sensum intelligit: Sicut ex vespertina rubedine cœli colligitis serenitatem, ex matutina verò tempestatem: ita ex sanguine passionis meæ in vespere mundi effuso intelligere deberetis peccatorum indulgentiam hominibus oblatam, & contra ex tristi rubedine ignis præcessuri aduentum Domini, horridam nouissimi diei tempestatem contra peccatores. Sed hic sensus ut est pius, ita non conuenit Domini proposito. Quod si quæretur naturalis causa ob quam rubedo vespertina serenitatem, matutina verò tempestatem significet: Dicendum illam quidem significare nubium raritatem & aeris puritatem: hanc vero nubium densitatem, quæ a sole consumi non poterit interdiu.

ET DIMITTENS EOS ASCENDIT ITERVM NAVIM, ET ABIIIT TRANS FRETVM.] Pro, dimittens eos, in Marco rectius vertisset interpres, relicto illis, quomodo vertit in Matthæo, ut sic & in Marco locus sit annotationi D. Hilarij sic scribentis in Matthæum: Non sicut aliis locis legitur, dimissis turbis abiit, sed quia infidelitatis error insolentium animos obtinebat, non dimississe eos dicitur, sed reliquisse. Non est enim hic verbum ἀπολύω, quemadmodum in superiori capite, sed participium καταλιπών, sicut in Matthæo est ἀπέσπε. Porro cum in Matthæo legimus; Et cum venissent discipuli eius trans fretum, venissent, & ut est Græcè, ἐλθόντες, rursum videtur positum pro iurante, quemadmodum dictum est accipi posse in capite Concordiæ 59. Primum enim non est conueniens sensus, ut dicantur post transfretationem obliti panes sumere, quos ex ripa vltiore secum sumere debuissent. Deinde quæ deinceps narratur dicta à Domino ad discipulos, non esse dicta post transfretationem, sed in ipsa navigatione, patet ex Marco

A qui præmittit: Obliti sunt panes sumere, & nisi unum panem non habebant secum in nauis. Itaque Matthæus significare voluit, quod aperte satis dicit Marcus, discipulos cum nauim ascendissent, & ire cepissent transfretum, oblitos accipere panes secum in nauim, ac tum in nauis ea quæ sequuntur dixisse. Ex eo autem quod dicuntur discipuli hoc obliti, patet illis morem fuisse panes secum deferre, eo quod frequenter Dominus in desertis locis aliquamdiu hæreret. Rursum hæc oratio oblitiu ostendit quam toti essent spirituali doctrinæ Christi addicti, quamque alieni essent à deliciarum appetitu, cum tam paruam haberent necessariorum curam, ut etiam obliti sint panes accipere, sine quibus humana fragilitas non subsistit. Ideo autem Euangelistæ huius oblitiuonis meminerunt, quia narraturi erant quomodo discipuli ob neglectos panes turbati fuerint ex verbis Domini. Itaque cum Dominus cum indignatione Phariseos reliquisset, & cum suis nauem ascendisset, ab ipsis Phariseis, cum quibus negotium habuit, occasionem sumpsit instruendi suos, significans etiam se iuste Phariseis indignatum, eosque contempnisset ac neglexisset, ac dicens: Videte & cauetè & cauetè; cum utroque verbo idè hic significetur, facit ad epitalim cautionis, ut sit sensus, diligenter vobis cauetè & attendite. Nam hic est προσέχετε in Matthæo, quod in simili sententia Lucæ 12. interpres vertit, attendite. Quod Dominus non aperte sic locutus, sed metaphoricè loquens vsus sit nomine fermenti, nec quid eo significare voluerit explicauerit, quæ admodum explicauit Lucæ 12. causa potissima fuit, ut discipulis audito hoc nomine turbatis ob neglectos panes, haberet nouam occasionem reprehendendi eorum tarditatem, & confirmandi eorum diffidentiam. Deinde per hoc quod hic vitur nomine fermenti pro doctrina Phariseorum, Dominus secundum Hieronymum docet etiam suos quid mysticè significant quinque panes & septem. Si enim, inquit, fermentum Phariseorum & Sadduceorum non corporalem panem, sed traditiones prauas, & hæretica significat dogmata, quare & cibi quibus nutritus est populus Dei, non veram doctrinam integramque, significat? Cæterum fermenti nomine in scripturis significatur metaphoricè quicquid serpit, & alia inficit, aut ad se trahit: vnde & in bonum accipitur, ut supra in parabola de fermento misto in farinae satis tribus: & in malum, ut hoc loco, & 1. Cor. 5. & Galat. 5. Quid autè nomine fermenti hic significatum sit metaphoricè, in fine aperuit Matthæus, nimirum doctrinam Phariseorum. Hanc autem doctrinam à qua Dominus vult cauere, D. Hieronymus & Hilarius intelligunt etiam doctrinam legalium mandatorum. Sic enim habet Hieronymus: Qui cauet à fermento Phariseorum & Sadduceorum, legis ac literæ præcepta non seruat, traditiones hominum negligit, ut faciat Dei mandata. Sic verò Hilarius: Quod abstinere se fermento eo Apostoli iubetur, non admisceri doctrinæ Iudæorum monetur, quia legis opera in effectu fidei & præformationem rerum consequentium constituta sint, ut in quorum tempora atque ætatem veritas contigisset, nihil ultra in veritatis similitudine spei positum arbitrentur, &c. Sed si huiusmodi Phariseorum doctrinam hic per fermentum cauendum significatur, quomodo post dicit Dominus: Super cathedram Moyti sederunt Scribæ & Pharisei: Omnia ergo quæcumque dixerint vobis, facite? Proinde

Proinde ad literam Dominus, fermento cauendo, non quolibet Phariseorum doctrinam significare voluit, sed eam de qua supra cap. Concordiæ 60, qua docebant, quæ verè ipsorum erant mandata Dei minimum, aut inutilia plane, aut etiam mandata Dei aduersa. Hieronymus autem & Hilarius intelligentes etiam legis Mosaicæ doctrinam, non voluerunt explicare hunc locum secundum sensum à saluatore intètum potissimum, sed secundum sensum qui ipsorum & nostris conuenit temporibus, quem alimodum frequenter docendi gratia faciunt veteres interpretes. Post abrogatam enim Moyti legem etiam legis literalis doctrina & obseruatio cepit esse fermentum cauendum fidelibus. Vnde & à circuncisione Paulus tanquam à malo fermento dehortatur Galatas: dicens: Modicum fermentum totam massam corrumpit. Verum quomodo hic fermento dicitur significasse Dominus doctrinam malam Phariseorum, cum Lucæ 12. Dominus etiam à fermento Phariseorum cauere præcipiens exponat illud esse hypocrisim? Attendite, inquit, à fermento Phariseorum, quod est hypocrisis. Non enim verisimile est, aliud hic quam ibi significare voluisse, cum eadè plane sint verba. Dicendum ergo in idè coincidere, siue fermentum Phariseorum dicatur esse eorum doctrina, siue hypocrisis. Tota enim eorum doctrina ad hypocrisim spectabat & tendebat, quia ea tum verbo, tum facto docebat tantum quæ externa erant, ac per quæ hominibus spectabiles essent, nullam interim curam habentes eorum per quæ quis verè pius est, & Deo commendatus hoc est, fidei, dilectionis & misericordiæ, quemadmodum illis impropere Dominus aperte Matth. 24. ob id eos hypocritas vocans. Bene ergo & oportune Dominus hoc loco à fermento illo phariseorum cauendum admonet, quoniam in superiori illa petitione Dominus eos arguerat hypocritas, eo quod signum petissent cœlestè, quasi studiose percipiendæ veritatis, quam, si voluissent, facile ex aliis signis advertere potuissent. Porro Matthæus addit, & à Sadduceorum fermento præceptum esse cauere: Marcus verò, à fermento Herodis, aut, ut habet quidam Græci, Herodianorum, ut videri posset Sadduceos eisdè esse cum his qui aliquando in euangelij dicuntur Herodiani, fortè quod eorum sectæ fautor esset Herodes. Nam cum per fermentum hic significetur doctrina, videtur utique per eos à quorum sermone voluit Dominus suos cauere, significare sectas apud Iudæos. Iam Iosepho teste, tres tantum fuerunt hoc tempore apud Iudæos sectæ, ex quibus de ea quæ Essenorum est nulla fit metio in euangelij. Sed ut est, etiam ab horum doctrina & instituto viuendi cauendum suis voluit, quod & Sadducæi & Herodes in externis rebus iustitiã ponerent, hominibus se commendare non Deo studentes

ET ILLI COGITABANT INTER SE DICENTES: QVIA PANES NON ACCIPIMVS. SCIENS.] Quid est, cogitabat inter se, & multo magis, quid est quod in Marco legimus, cogitabat ad alterutrum; Græcè in Matthæo est, διαλογίζομαι ἑαυτοῖς, quod potest verti dupliciter, vel, cogitabat intra se, hoc est, in seipsis, ut significetur tacita eorum cogitatio, vel, disceptabant inter sese. Nam verbum διαλογίζομαι anceps est ad cogitare & disputare, similiter & illud ἑαυτοῖς. Et secundum modo magis accipiendæ videtur hæc oratio, quia in Marco legitur διαλογίζομαι πρὸς ἀλλήλους. Vbi propter illud, πρὸς ἀλλήλους, id est, inter sese, verbum διαλογίζομαι non

A potest significare, cogitare, sed debet exponi per disputationem aut disceptationem, ut significetur vnū voluisse alteri negligentiam imponere. Apud nos autem ne ineptus sit sensus, illud, inter se in Matthæo, & ad alterutrum in Marco coniungi poterit cum participio, dicentes, quamuis id non possit fieri, cum sequitur in Matthæo. Quid cogitatis inter vos; vbi, inter vos, pro intra vos est accipiendum. Cum autem sequitur, dicentes: Quia panes non accepimus? quidam orationem putant imperfectam hoc modo perficiendam. Ideo Dominus hæc, dicit, quia panes non accepimus, ut scilicet notaret nos nostram negligentiam, & oblitiuonis. Verum rectius intelligendum illud, Quia, superesse, ut sæpius, & positum ex phrasè Græca, qui suum ἑαυτοῖς addere solent quoties recensentur alicuius verba. Itaque, sensus est: dicentes, Panes non accepimus. Quod rursum non rectè accipit Nicolaus, qui putat his verbis discipulos sibi applausisse, quod è loco illo in quo erant Pharisei, non acceperint panes, quasi dicant: Bene cauimus quod panes non acceperimus nobiscum. Dominus enim eos redarguit tanquam sollicitos & anxios ob neglectos panes. Quare dicendum, discipulis audita fermenti voce & non intellecta, in mentem venisse neglectos panes, & ut fieri solet, aliud ex alio reuocatum eis in memoriam, ut quod dixerint; Panes non habemus; fuerit trepidantium, & veluti in hunc modum loquentium: Hei, quando quidem fermenti sit mentio, in mentem nobis venit panes nos non accepisse nobiscum pro comætu. In hac ergo trepidatione bis erant reprehendendi discipuli, videlicet & quod carnaliter intelligerent quod dicebatur de fermento Phariseorum, cum prius dictum illis esset: Non quod intrat in os coinquinat hominem; & quod ex carnali illa intelligentia incidere in sollicitudinem victus, cum secum eum haberent, cuius potetiam iam bis experti erant in suppeditione necessariorum. In hanc autem trepidationem permisi sunt incidere, ad illorum & nostrum profectum, ut scilicet iam noua occasione & illi & nos doceremur, nihil defuturum his qui toto pectore Christo adherent, etiam si eorum negligentia & incuria de sint necessaria, modo eius negligentiam causa sit studium pietatis. Rursum autè hic in discipulis docemur, quam stupidum in rebus diuinis sit humanum ingenium, quamdiu per spiritum Dei non reformatur. In Christo verò exemplum habemus rursum mirandæ eius bonitatis, qua stupidos hos etiam, ut par erat, argueret quo firmiter haberet eorum menti, nequaquam tamè biocerit. Quod docemur & nos imbecillitates infirmorum sustinere nec rudes mox abiicere, sed operam dare ut infide adolescant & perfectiores euadant. Dicit ergo Dominus: O vos pusillæ fidei homines, quid, hoc est, cur solliciti cogitatis intra vos, & inter vos misistis, eod quod non habeatis panes? Tot præceptis instituti, tot exemplis edocti, toties admoniti, non habetis eam quam deberetis intelligentiam? adhuc simul cum Phariseis habetis cor obcecatum, &c. Quod autem sequitur in Marco? Nec recordamini quando quinque panes fregi in quinque millia, &c. communiter apud nos sic distinguitur, ut interrogationis finis sit post verbum, sustulistis, & sit hic sensus: An non recordamini quomodo quinque panes fregi in quinque millia, & quot cophinos tunc sustuleritis? Verum iam non rectè subiungitur: Dicit ei, duodecim. Non enim secundum distinctionem illam quærebat Dominus quot cophinos sustulisset,

sed an ne memores essent quot sustulissent. Proinde respondendum illis fuisset: Etiam Domine meminimus, quia duodecim sustulimus. Idem dicendum de sequenti interrogatione. Itaque rectius Greci hunc locum in Marco distinguunt, qui post illud; Nec recordamini; finem faciunt interrogationis, & deinde ab illo; Quando quinque Panes, &c. noua incipiunt interrogationem. Quare & nos eam distinctionem secuti, prius in concordia posuimus

CÆCVS SANATVR IN BETHSAIDA
M A R C I 8. C A P V T L X V.

ET VENIUNT BETHSAIDAM, & adducunt ei cæcum, & rogebant eum ut illum tangeret. Et apprehensa manu cæci, eduxit eum extra vicum, & expulit in oculos, eius: impositis manibus suis, interrogauit eum si quid videret: Et aspiciens ait, Video homines velut arbores ambulantes. Deinde iterum imposuit manus super oculos eius, & cepit videre, & restitutus est, ita ut clarè videret omnia. Et misit illum in domum suam, dicens, Vade in domum tuam, & si in vicum introieris, nemini dixeris.

ET VENIUNT BETHSAIDAM, ET AD-
DUCVNT EICÆCVMET ROGABANT.] Circa hanc historiam quæ sint animadvertenda, plerique iam aliquoties sunt superius annotata in aliis historiis, quæ quædam habent huic similia, & potissimum in cap. 62. in historia surdi & muti, adducta item ex Marco: Nam & illum Dominus è turba seorsum apprehendit, & sperto simul cum tactu manuum sanauit, quemadmodum & circa istum nunc fecisse dicitur. Sicut autem ille surdus & mutus non fuit talis à natiuitate, ita nec iste à natiuitate fuit cæcus, vt satis patet ex eo quod nondum perfecte videns, dixerit se videre homines velut arbores ambulantes. Vnde obseruandum, Dominum in his miraculis quæ faciliora videri poterant, difficilius curasse nonnunquam, ostendens non ex sua impotentia, sed ex alia causa procedere modum talem curandi. Qui enim solo verbo mortuos excitauerat, potuisset & solo verbo cæcum illuminare. Habet autem hæc historia illud peculiare, cui non occurrit aliud simile in Euangelis, quod Dominus primo contactu non contulit cæco visum perfectè, sed prius imperfectè, ac deinde perfectè sanauit. Cuius causæ literales potissimè videri possunt fuisse duæ: Altera, imperfectio fidei huius cæci, quæ vel ex eo colligi potest quod non legatur pro sese Dominum orasse, sed alios tantum pro ipso. Itaque imperfectam habenti fidem imperfectum primò visum reddit, vt sic accepto eius animo perfectius credenti perfectus restitueretur visus. Quo docemur, Dominum rogatum non illico dare omnia, sed paulatim nonnunquam sua dona rogantibus impartiri, quo magis desiderium nostrum frigidum & fidem accendat. Altera causa videri potest, vt cæcus sensum Christi virtutem in se sentiens, tanto plus eam secum admiraretur, quo eam sapius & diutius in se operantem sensisset. Ne autem impotentia tribui posset, quod ad primum contactum non perfectè curatus fuisset cæcus, Dominus interrogauit eum si quid videret, significans satis se non ad hoc retigisse oculos eius vt mox omnia clarè videret, sed tantum vt videret aliquid. His causis etià illa generalis ratio addi potest, Dominum non vnum saluandi modum seruae voluisse: vt hoc ipso nos doceret, simpliciter illius bonitati nos committere, nullum auxilij & gratiæ eius modum prescribentes, qui varias nouit cuique expedientes rationes salutis & liberationis

verba Matthæ i cum illo Marci, Nec recordamini, ac deinde quæstiones illas quæ sunt in Marco, cum re sponsonibus discipulorum, vt intelligatur Dominus prius quæsisse nū essent duorum illorum miraculorum memores, ac deinde velut experiendi gratia de vtriusque reliquis eos interrogasse. Coniunctio ergo, &, quam legimus in Marco; & quot cophinos; ad sensum est superflua, nec est apud Græcos; & ex phrasi Hebraica sæpe abundat.

E è malis. Deinde & hoc facto docuit nos Dominus non esse à miraculis exemptas curationes quæ procedunt de imperfecto ad perfectum, nec omnes tales naturali causâ, & non singulari gratia diuinâ tribuendas. Quod autem cæcus dicit: Video homines sicut arbores ambulantes; sic est intelligendum, quod cæcus iste viderit formam corporum humanorum veluti vmbra, sic vt nulla membrorum lineamenta visu adhuc caligante discernere valuerit, quomodo arbores à longè aspicientibus vel in luce nocturna solent apparere, ita vt non facile homo sit an arbor quod videretur, possit discerni. Ex motu tamen & ambulatione cognouit iste homines esse quos videbat. Non enim participium, ambulantes, ad arbores referendum est, sed tantum ad homines, vt patet ex Græcis. Quod autem Dominus hunc cæcum è vico eduxerit, & peæcepit vt si in vicum introiret, nemini diceret: præter causam illam quæ supra sæpius est dicta, videlicet ad declinandum humanam laudem, specialis hic videtur Theophylacto fuisse ratio, incredulitas hominum huius loci, quam Matthæi II. Dominum eis exprobrasse supra habuimus. Nam per vicum hic videtur significari ipsa Bethsaida, vt quæ esset ciuitas parua, quæ Græcis etiam dicitur *Βηθσαϊδα*. Vnde cum Dominus ei præcipiat ire in domum suam & conditionaliter dicat, si in vicum introieris aut, vt habent Greci quidam, etiam prohibuerit ne ingrederetur vicum, coniectura est eum non fuisse ciuem huius vici vel ciuitatis, sed aliunde huc adductum fuisse. Iam quod ad mysticam pertinet historia tractationem, omissa allegoria, qua sicut in aliis fere miraculis generaliter vniuersum humanum genus in hoc cæco intelligi posset, moraliter in isto docemur quomodo is quem profunda veritatis tenet ignorantia, qui que in errore iam est inueteratus, illuminari & ad veri cognitionem adduci possit. Nam & quod eam causam Dominus quem verbo statim curare poterat curat paulatim, vt ostenderet cæcitatem humani cordis raro nisi per gradus quosdam penitus tolli & curari, ac discipulis suis formam exhiberet quantopere laborandum esset, vt ad veri cognitionem adduci possent qui iam in errore aliquo inueterauerunt. Itaque huiusmodi cæcus cum ob eam rementiam visus per sese Christum agnosceret & accedere non possit, à videntibus deductus est ad Christum, & eos qui Christi vice funguntur in terris,

Mysticam sensus.

ab his ante omnia è vico educendus est, hoc est, à primitiis vitiis discendere eum oportet nec amplius in multitudine hæere debet vt eius sequatur exemplum, ac id faciat quod multi, sed Christum eiusque doctores sibi quos sequatur duces recipere debet. Tum expuendum in oculos eius, hoc est, salua sapientia; Euangelicæ cæca mens eius afficienda est, nec non & manibus tangendi oculi cæci: quod fit cum gratia baptismatis, quod sacramentum illuminationis est & dicitur, donatur. Hic si iam, vt ferè fit, nondum omnia Christianæ religionis mysteria clarè cognoscere possit, non est spernendus & abiiciendus Euangelico doctore, sed paulatim ad perfectam sanitatem prouehendus. Neque enim impietate perfectiora Christianæ religionis mysteria eius oculis sunt proponenda, vt in quæ infirmam oculorum aciem figere non posset: sed primùm traden-

da sunt rudimenta perfectionis euangelicæ, mox communicanda est secretior solidiorque doctrina, qua fiat vt clarè videat omnia. Et primùm quidem Baptismo, veluti primo contactu Iesu, cæcitas tollitur: confirmationis vero sacramento, quod manuum sit impositione, & quo spiritus sanctus plend confertur, veluti secundo Iesu contactu claritas confertur, Qui autem iam illuminatus est, non debet redire rursùm in vicum vnde eductus est, & in quo cæcus erat nec apud profanam multitudinem temere iactare nostræ initiationis mysteria, quod ea infideles potius sint irrursuri quàm credituri, sed in domum suam concedere debet, hoc est, ingredi in penetralia cordis sui, secumque post acceptam gratiam cœlestem expendere qualis antea fuerit, qualis & modo sit per Dei gratiam, & quo relapsurus nisi Dei beneficio conseruetur.

PETRVS CHRISTVM CONFITENS COMMENDATVR.
Matth. 16. Marc. 8. Luca. 9. CAPVT LXVI.

ET EGRESSVS EST IESVS & DISCIPULI EIUS IN PARTES CASTELLÆ CÆSARÆ PHILIPPI. ET FACTVS EST CUM SOLVS ESSET ORANS, ERAT CUM ILLO & DISCIPULI EIUS, & IN VIA INTERROGABAT DISCIPULOS SUOS DICENS: QUEM ME DICUNT HOMINES ESSE FILIUM HOMINIS? AT ILLI RESPONDERUNT ILLI, & DICERUNT: ALIJ IOANNEM BAPTISTAM, ALIJ AUTEM ELIAM, ALIJ VERO IEREMIAM, ALIJ VERO QUASI VNUM EX PROPHETIS, & QUIA VNUM EX PROPHETIS DE PRIORIBUS SURREXIT. TUNC DICIT ILLIS IESVS: VOS AUTEM QUEM ME ESSE DICITIS? RESPONDENS SIMON PETRVS DICIT: TU ES CHRISTUS, FILIUS DEI VIVI. RESPONDENS AUTEM IESVS DICIT EI: BEATUS ES SIMON BARIONA, QUIA CARO & SANGUIS NŌ REVELAVIT TIBI, SED PATER MEVS, QUI IN CÆLIS EST. ET EGO DICO TIBI, QUIA TU ES PETRVS, & SUPER HANC PETRAM ADIFICABO ECCLESIAM MEAM, & PORTÆ INFERI NON PREUALABUNT ADVERSUS EAM. ET TIBI DABO CLAVES REGNI CÆLORVM. ET QUODCUNQUE LIGAVERIS SUPER TERRAM, ERIT LIGATVM & IN CÆLIS: & QUODCUNQUE SOLVERIS SUPER TERRAM, ERIT SOLUTVM & IN CÆLIS. AT ILLE TUNC PRÆCEPIT DISCIPULIS SUIS, & COMMINATUS EST EAM, Dicens: TU NE CUI DICERES DE ILLO HOC, QUIA IPSE EST IESVS CHRISTVS. ET EXINDE CÆPIT IESVS OSTENDERE DISCIPULIS SUIS, & DICENS: QUIA OPORTET FILIUM HOMINIS IRE IEROSOLYMAPAM, & MULTA PATI, & REPROBARI A SENIORIBUS & PRINCIPIBUS SACERDOTVM & SCRIBIS, & OCCIDI, & TERTIA DIE RESURGERE. ET PALAM VERBUM LOQUEBATUR. ET APPREHENDENS EUM PETRVS CÆPIT INCREPARE EUM, DICENS: ABSIT A TE DOMINE, NŌ ERIT TIBI HOC. QUI CONVERSUS, & VIDENS DISCIPULOS SUOS COMMINATUS EST PETRO, DICENS: VADE POST ME SATANA. SCANDALVM MIHI ES, QUIA NŌ SAPIS QUÆ QUÆ DEI SUNT, SED QUÆ QUÆ SONT HOMINVM. ET TUNC IESVS CONVOCAT A TURBA CUM DISCIPULIS SUIS, & DICEBAT AD OMNES: SI QVIS VULT VENIRE POST ME, ABNEGET SEMETIPSUM, & TOLLAT CRUCEM SUAM, & SEQUATUR ME. QUI ENIM VOLUERIT ANIMAM SUAM SALVAM FACERE, PERDET EAM, QUI AUTEM PERDIDIT ANIMAM SUAM PROPTER ME, & EUANGELIUM, & SALVAM FACIET EAM. QUID ENIM PRODEST HOMINI SI VNIUERSVM MUNDVM LUCRETUR, SEIPSUM AUTEM PERDAT, & DETRIMENTVM ANIMÆ SUÆ FACIAT? AUT QUÆ DABIT HOMINI COMMUTATIONEM PRO ANIMÆ SUÆ? QUI ENIM ME CONFUSUS FUERIT & VERBA MEA IN GENERATIONE ISTA ADULTERA & PECCATRICE, & FILIUS HOMINIS COFUS DETUR EUM CUM VENERIT IN GLORIA SUÆ, & PATRIS SUI CUM ANGELIS SANCTIS. FILIUS ENIM HOMINIS VENTURUS EST IN GLORIA PATRIS SUI CUM ANGELIS SUIS, & TUNC REDDET VNICUIQUE SECUNDVM OPERA EIUS. ET DICEBAT ILLIS, AMEN DICO VOBIS, QUIA SUNT QUIDAM DE HIC STANTIBUS, QUI NON GUSTABUNT MORTEM DOMINI, NŌ VIDEANT REGNUM DEI VENIENS IN VIRTUTE, & FILIUM HOMINIS VENIENTEM IN REGNO SUO.

ET EGRESSVS EST IESVS & DISCIPULI EIUS IN PARTES CÆSARÆ PHILIPPI. ET FACTVS EST CUM SOLVS ESSET ORANS, ERAT CUM ILLO & DISCIPULI EIUS, & IN VIA INTERROGABAT DISCIPULOS SUOS DICENS: QUEM ME DICUNT HOMINES ESSE FILIUM HOMINIS? AT ILLI RESPONDERUNT ILLI, & DICERUNT: ALIJ IOANNEM BAPTISTAM, ALIJ AUTEM ELIAM, ALIJ VERO IEREMIAM, ALIJ VERO QUASI VNUM EX PROPHETIS, & QUIA VNUM EX PROPHETIS DE PRIORIBUS SURREXIT. TUNC DICIT ILLIS IESVS: VOS AUTEM QUEM ME ESSE DICITIS? RESPONDENS SIMON PETRVS DICIT: TU ES CHRISTUS, FILIUS DEI VIVI. RESPONDENS AUTEM IESVS DICIT EI: BEATUS ES SIMON BARIONA, QUIA CARO & SANGUIS NŌ REVELAVIT TIBI, SED PATER MEVS, QUI IN CÆLIS EST. ET EGO DICO TIBI, QUIA TU ES PETRVS, & SUPER HANC PETRAM ADIFICABO ECCLESIAM MEAM, & PORTÆ INFERI NON PREUALABUNT ADVERSUS EAM. ET TIBI DABO CLAVES REGNI CÆLORVM. ET QUODCUNQUE LIGAVERIS SUPER TERRAM, ERIT LIGATVM & IN CÆLIS: & QUODCUNQUE SOLVERIS SUPER TERRAM, ERIT SOLUTVM & IN CÆLIS. AT ILLE TUNC PRÆCEPIT DISCIPULIS SUIS, & COMMINATUS EST EAM, Dicens: TU NE CUI DICERES DE ILLO HOC, QUIA IPSE EST IESVS CHRISTVS. ET EXINDE CÆPIT IESVS OSTENDERE DISCIPULIS SUIS, & DICENS: QUIA OPORTET FILIUM HOMINIS IRE IEROSOLYMAPAM, & MULTA PATI, & REPROBARI A SENIORIBUS & PRINCIPIBUS SACERDOTVM & SCRIBIS, & OCCIDI, & TERTIA DIE RESURGERE. ET PALAM VERBUM LOQUEBATUR. ET APPREHENDENS EUM PETRVS CÆPIT INCREPARE EUM, DICENS: ABSIT A TE DOMINE, NŌ ERIT TIBI HOC. QUI CONVERSUS, & VIDENS DISCIPULOS SUOS COMMINATUS EST PETRO, DICENS: VADE POST ME SATANA. SCANDALVM MIHI ES, QUIA NŌ SAPIS QUÆ QUÆ DEI SUNT, SED QUÆ QUÆ SONT HOMINVM. ET TUNC IESVS CONVOCAT A TURBA CUM DISCIPULIS SUIS, & DICEBAT AD OMNES: SI QVIS VULT VENIRE POST ME, ABNEGET SEMETIPSUM, & TOLLAT CRUCEM SUAM, & SEQUATUR ME. QUI ENIM VOLUERIT ANIMAM SUAM SALVAM FACERE, PERDET EAM, QUI AUTEM PERDIDIT ANIMAM SUAM PROPTER ME, & EUANGELIUM, & SALVAM FACIET EAM. QUID ENIM PRODEST HOMINI SI VNIUERSVM MUNDVM LUCRETUR, SEIPSUM AUTEM PERDAT, & DETRIMENTVM ANIMÆ SUÆ FACIAT? AUT QUÆ DABIT HOMINI COMMUTATIONEM PRO ANIMÆ SUÆ? QUI ENIM ME CONFUSUS FUERIT & VERBA MEA IN GENERATIONE ISTA ADULTERA & PECCATRICE, & FILIUS HOMINIS COFUS DETUR EUM CUM VENERIT IN GLORIA SUÆ, & PATRIS SUI CUM ANGELIS SANCTIS. FILIUS ENIM HOMINIS VENTURUS EST IN GLORIA PATRIS SUI CUM ANGELIS SUIS, & TUNC REDDET VNICUIQUE SECUNDVM OPERA EIUS. ET DICEBAT ILLIS, AMEN DICO VOBIS, QUIA SUNT QUIDAM DE HIC STANTIBUS, QUI NON GUSTABUNT MORTEM DOMINI, NŌ VIDEANT REGNUM DEI VENIENS IN VIRTUTE, & FILIUM HOMINIS VENIENTEM IN REGNO SUO.

lippii Cæsareæ cognominata est, ad differentiã eius quam in Iudæa iuxta mare Herodes maior magnis sumptibus extruxit etiam in honorè Cæsaris, in eo loco qui prius dicebatur Turris Stratonis, vt scribit Ioseph. lib. Antiq. 15. c. 12. Cæsaream autem philippi postea rex Agrippa magis exornans & amplians, in honorem Neronis vocauit Neroniam, tunc eodem lib. Anti. 20. c. 16. Terminus verò erat regionis Iudæorum, vnde pariter à Syris & Iudæis habitabatur, quod postea seditionis inter eos causam præbuit, vt est autor Ioseph. lib. 3. de bello Iudæico. Animaduertimus igitur Christum nihil fecisse reliquu, quo regnum Dei quàm lassimè, intra fines tamè à patre constitutos, propagaret; docēs quale debeat esse studiū, &, quanta diligētia eorū qui ipsius

ipſius vices in terra ſumpferūt. Cōmodè autē circa hæc loca diſcipulos ſuos interrogavit de aliorū & ipſorū de ſe opinione, vt longius à Iudæis abducti liberè dicerēt quæcunque ſentirēt. Interrogavit autem idque prius, vulgi de ſententiam, ac deinde diſcipulorum, non quod eam ignoraret, ſed vt relata vulgi de ſe incerta ſententia, ac recta ipſorum exiſtimatione audita, & vulgi incertas opiniones reiceret, & eos in fide recta confirmaret, quod hoc potiffimum tempore erat neceſſarium, quia tempus erat vt ſuam illis prædiceret paſſionem. Docemur tamen & nos hac Domini interrogacione, vt annotavit Origenes, vt & nos ſemper ſeruetur qualis opinio ſit apud homines de nobis, vt ſi quid mali dicitur de nobis, ocaſiones illius præcidamus: ſi quid autem boni, eius ocaſiones augeamus. Porro quod Lucas dicat hæc Dominum interrogaffe, cum eſſet ſolus orans, non debet videri contrarium ei quod Marcus dicit eum interrogaffe in via, cum intelligi poſſit ipſum etiam in via oraffe: aut poſtquam alicubi oraffe, tum reuerſum ad diſcipulos, interrogaffe eos inter eundem. Non querit autem. Quē me dicunt Scribæ & Phariſæi, ſed Quem dicunt homines, & vt habet Lucas, turbæ, quia Scribarum & Phariſæorum ſententiam de Chriſto nō opus erat refellere, vt quæ ipſius operibus per ſe nimis aperte redargueretur. Turbæ autem & vulgi opinio, quæ à malitia libera erat, & videri poterat aliquid habere probabilitatis, corrigenda erat. Quærit ergo: Quem dicunt homines eſſe filium hominis. Sic enim cum D. Hieronymo magis legendum puto in Matthæo: quā quomodo. Græca iam habet, quomodo quidam vult libros noſtros eſſe corrigēdos Quem dicunt eſſe homines filium hominis. Solet enim Dominus dum ſe filium hominis vocat, loqui de ſe in tertiâ perſona, vt videri poſſit illud, me, additū in Matthæo ex aliis Euangeliftis. Nec probandū videtur quod articulus additus in Græcis ad hoc, id eſt filium, explicetur, per pronomen, illum, vt ſit, filium illius hominis. Sic enim ſignificatur Dominum loqui voluiſſe de ſe, quatenus ab aliis, nempe prophetis demōſtratus, aut quaſi ſingulari ratione ab aliis hominibus ſeparatus, eum humilitatis cauſa temper ſe filiū hominis vocet. Itaque additus articulus Græcis, tantum ſignificat ipſum non loqui de quouis filio hominis, ſed certo, nempe ſe.

IA TILLI RESPONDERUNT: ILLI, ET DIXERUNT: ALII IOANNEM BAPTISTA M, ALII, &c.] Erant in populo, idq; non pauci, qui Ieſum crediderunt eſſe Chriſtum propter mira opera quæ ædebat, quod illa appellatio filij Dauid, qua à pleriq; fuit inuocatus, ſatis teſtatur. Sed apud promiſcuum vulgus ſemper plus obtinet opiniones minus ſanæ. Itaq; quoniam Dominus neq; ipſe palam profiteretur ſe eſſe Chriſtum, neq; regalem illam pompam præ ſe ferebat, in qua plerique Chriſtum apud Iudæos regnaturū expectabant, à paucis id quod re vera erat: Chriſtus Dei filius, habitus eſt. Et tamen propter miraculorum multitudinem & magnitudinē videbant non quemuis eſſe, ſed aliquem præcedentium prophetarum eſſe, exiſtimabant, qui in carnem reuerſus eſſet, & ex vjta illa diuiniore maiorem poteſtatem ſecum attuliſſet. Crediderūt enim Iudæi remigrationem animarum, vt dictum eſt circa cap. Concordiæ 16. & 6. ſicut & hodie multi Iudæorum credere dicuntur, tertio vnquamq; re-

nāſci. Quidam ergo Ioannem Baptiſtam eſſe credebant, vt qui Herodis ſententiam ſequebantur. Alii Eliam, quod ſcirent tempus Meſſiæ iam inſtare, intra quod prædixerat Malachias venturum Eliam, ſicut ipſi intelligebant. Alii verò Hieremiā, fore quod tam liberè inuheretur in ſcribas & Phariſæos, quemadmodum fecerat olim Hieremias. Ex Iosepho filio Goriō, qui deſcripſit Hebraicam eſt hitoriam Iudaicarum rerum à captiuitate Babylonica vſq; ad Pilatum, licet colligere rationem quare de aduentu Hieremiæ fuerit apud Iudæos opinio. Dicitur enim lib. 1. cap. 17. Hieremias cum arcam abſcondiſſet (de quo & 2 Machab. 2.) dixiſſe: Non ſciat homo, neq; cognoscetur locus, donec venero ego, & Elias propheta ſamulus Domini, tunc reſtituemus arcam in locum ſuum intra ſancta ſanctorum. Alii indefinitè vnum aliquem antiquorum prophetarum eſſe credebant in carnem reuerſum. Circa quas vulgi varias opiniones obſeruādum, & quomodo vulgus ſemper magis pronum ſit ad ſe quendum falſa, quā amplexandum veritatem, & quā multiplex ſit falſitas, nec ſecum aliquo modo conſtans, cum veritas ſit ſimplex & vnica. Deinde quā rectè dictum ſit à Poëta: Scinditur incertum ſtudia in contraria vulgus.

DICIT ILLIS IESVS, VOS AUTEM QVEM EESSE DICITIS? RESPONDENS, &c.] Poſtquam diſcipuli turbæ opiniones recitaſſent, euocat eos per ſecundum interrogacionem ad opinandum aliquid maius de ſe. Eſt autem emphaliſ in pronomine, vos. Separat enim eos à turbis, ſignificatq; eos meritò etiam eamque conſtantem de ſe debere habere exiſtimationem. quaſi dicat: Illa quidem de me turbæ opinantur, ſed vos qui mecum eſtis ſemper, qui & miracula plura vidiftis, & doctrinam meam indefinenter audiſtis, quem me eſſe dicitis? Profundius vero D. Hieronymus philoſophatur in pronomine, vos, ac ſi ſignificari intelligit Apoſtolos non tam homines Chriſto dici quā deos, quia cum dixiſſet; quem dicunt homines; iam ſubiicit: Vos autem, quaſi extra hominum numerū eos ſeparans. Deinde notat in priori quæſtione dictum eſſe, filium hominis: in hac vero, me, quia, inquit, qui de filio hominis loquuntur homines, ſunt; qui vero diuinitatem eius intelligunt, non homines, ſed dii appellantur. Porro quando Dominus de plebis opinione interrogat, omnes respondent, diuerſis ſcilicet diuerſorū opiniones referentibus, ſed omnibus diſcipulis interrogatis, Petrus, ſere ſemper aliis ſeruērior (quod diuina diſpenſatione ita factum eſt, propterea quod primus Apoſtolorum & caput futurus erat) tanquam os Apoſtolorum pro omnibus reſpondet, dicens: Tu eſ Chriſtus filius Dei viui. Vbi notādum, ſingulis iſtis quatuor dictionibus; Chriſtus filius Dei viui; addi articulos, idq; non ocioſè. Nam articulus additus ad, Chriſtus, ſignificat eum non dici Chriſtum, ſicut in veteri teſtamento plerique, reges ſcilicet, ſacerdotes, & prophete: ſed ipſum eſſe illum ſingulariter expectatum Meſſiam. Sic & additus articulus ad, filius, ſignificat ipſum ſingulari ratione dici filium Dei, & non ſicut omnes ſancti. Porro articuli additi ad, Dei & viui, vel, vt habent Græca, viuentis, ſignificant eum non cuiuſlibet Dei eſſe filium. Nam ſunt & gētibus ſui dii & dēorum filij, ſed veri Dei, nempe eius qui ſolus dicere poteſt: Viuo ego; quiq; ſolus habet immortalitatem, cum gentium dii ſint mortui. Nā per illud epitheton,

epithetō, viui, & alibi frequenter in ſcripturis Deus verus à diis gentium ſecernitur. Notandum autem quod Petrus duo dixerit, & ipſum eſſe Chriſtū, & eſſe filium Dei, quamuis vtrunque in altero includatur. Chriſtum enim dicit, contra turbæ varias opiniones. Filium verò Dei, quia Dominus ipſe ſe filium hominis vocauit. Quaſi dicat: Alij alium & alium te eſſe opinantur. Nos te Chriſtum eſſe conſitemur. Tu te filiū hominis vocas, nos verò etiam filium verum veri Dei. Et ideo ſolus Metheus adiecit in Petri reſponſione illud, filius Dei, quia ipſe ſolus Dominum induxit ſe in ſua quæſtione vocantem filium hominis. Lucas autem Petrum dixiſſe refert Chriſtum Dei, id eſt, qui à Deo eſt vnctus. Nam ſunt & vncti hominum.

RESPONDENS AUTEM DIXIT EI: BEATVS ES SIMON BARIONA, &c.] Beatum Chriſtus Petrum, hoc eſt, ſclicem pronunciat, eo quod ſingulari patris cœleſtis beneficio & gratia cognitionem filij eſt aſſecutus, quam ab omnibus accipere non potuit. Beati enim in ſcripturis dicuntur, quibus aliquid peculiari Dei beneficio & indebita gratia contingit, maxime ſi illud pertineat ad vitam æternam. Sic beati dicuntur, quorum remiſſa ſunt iniquitates, & quorum tecta ſunt peccata. Beatus, inquit, es, quia hanc cognitionem ex ſola patris mei cœleſtis reuelacione accepisti. Non enim caro & ſanguis, hoc eſt, parentes tui aut neceſſarij, aut vlli omnino homines hoc te docuerunt, tibi que perſuaferunt, ſed pater meus cœleſtis. Nemo enim nouit filium niſi pater. &: Nemo venit ad me, niſi pater qui miſit me, traxerit eum. Omnis qui audiuit à patre, & didicit, venit ad me, hoc eſt, credit in me. Bene autem Dominus beatum, Petrum pronuncians, Simonem vocat, & Bariona, id eſt, filium Iona idque primū ob diſtinctionem eius ab aliis. Vice enim agnominis, quo carent Hebræi, ponitur, Bariona, Hebræorum more. Secundò, vt ſic magis eluceſcat eius beatitudo, quia qui filius hominis tantum prius erat, iam etiam factus ſit diſcipulus patris Chriſti, id ab eo diſcens, quod à ſuo patre aut ab vllō homine diſcere nō potuit. Et qui Simon tantum vocatus erat, iam ob ſingularem eius beatitudinem, etiam alio nomine quod eius beatitudinem & excellentiam indicaret, vocandus eſſet. Perinde enim eſt ac ſi quis homini plebeio in aula regis aſcito, & ſingularem eius gratiam aſſecuto dicat: Felix tu quidem huius vel illius filius, quoniam rex te ſingulari donauit beneficio, diceris que poſt hac regni cancellarius, aut alio quodam authoritatis nomine. Ibi enim & proprij nominis & parentis plebei commemoratio ſolicitatem apertius commendat & ſubindiat. Deinde ſecundū Chryſoſtomum adiecit Dominus, Bariona, vt ſignificaret ſe ſic eſſe filium Dei viui, quomodo Petrus fuit filius Iona, hoc eſt, filium naturalem. Porro illud Bariona, duæ ſunt dictiones, quarum Bar Chaldaica eſt, ſignificans filium, qui Hebraicè dicitur Ben: Iona verò nomen fuit patris Petri, quamuis breuitatis cauſa (vt ſere Hebræi nomina propria abbreviant, dum multas habent ſyllabas) Iona dictum ſit pro Ioanna. Sic enim ſcribitur Ioannis vltimo iōannē, pro quo nos legimus Ioannis, cum Ioannis primo ſcribatur iōannē, vbi & noſtri libri correctiores habent, filius Iona, quamuis aliqui habeant Ioanna. Poſteſt autem & myſterij ſignificandi cauſa intelligi

Dominum commemoraffe nomen illud, Simon, & patris item nomen. Simon enim obediens dicitur, Ioanna verò gratia Dei, Iona columba. Itaque bene iam Simon dicitur & filius Iona vel Ioanna, quia patris reuelacioni obediuit, factus filius gratiæ Dei & Spiritus ſancti. Bene item carnis & ſanguinis hic Dominus mentionem ingerit, ſignificans per hæc homines, quemadmodum & Paulus & Galatas primo dicens: Continuo non acquieui carni & ſanguini; vt hac ipſa appellatione eluceſceret homines non potuiſſe hoc illi reuelare. Quomodo enim id quod caro eſt & ſanguis diuinitatem alicuius agnoſcere per ſe, & alios docere poſſet? Caro enim per ſe tantum carnalia cognoscit. Diuus Hilarius autem per carnem & ſanguinem ſignificat ſe intelligere carnem & ſanguinem Chriſti, vt ſit ſenſus: caro mea & ſanguis non reuelauit tibi, hoc eſt, quod de me cognoscis, non percepiſti ex his quæ oculis tuis corporalibus in carne mea vidisti. Sic enim habet Hilarius Beatus, hic, quia vltra humanos oculos intendiſſe & vidiſſe laudatus eſt, non id quod ex carne & ſanguine eſt continens, ſed Dei filium cœleſtis patris reuelacione conſpiciens. Hæc ille. Quæri autem hic poteſt primū quare modò Dominus Petrum beatum dicit, cum prius Ioannis 6. idem conſitentem, non dixerit beatum, nec alios item ſic laudauerit, conſitentes ipſum eſſe Chriſtum & filium Dei. Nam & Nathanael in ipſo principio ante conſpecta miracula quæ modò viderat Petrus, dixit: Tu eſ filius Dei tu eſ rex Iſrael; quod idem eſt cum eo quod hic Petrus conſitetur. Deinde cur nunc Petrum peculiariter beatum pronūciat, cum eandem fidem omnes Apoſtoli aut penè omnes videantur de Domino habuiſſe, cumque Petrus omnium nomine videatur reſpondiſſe, ſicut Dominus non Petrum ſolum, ſed Apoſtolos omnes interrogauit, dicens: Vos autem quem me eſſe dicitis? Hinc enim apparet ipſum pro omnibus reſpondiſſe, quod aperte etiam Chryſoſtomus aſſerit, hoc loco ſic ſcribens: Quando Dominus de plebis opinione interrogat, omnes reſpondent: ſed omnibus diſcipulis interrogatis, Petrus tanquam Apoſtolorum os & caput pro omnibus reſpondet. Certè huiusmodi argumentatione hodie plerique colligunt hanc beatitudinem non pertinere ad ſolum Petrum, ſed ſicut Petrus omnium nomine reſpondit, ita etiam hæc à Chriſto ad illum dicta, ad omnes in illo eſſe dicta, contra quos poſtea latius Ad primum horum duo ſunt reſpondenda. Primum, quod reliqui qui Dominum, Chriſtum & filium Dei conſeſſi prius fuerant, non habuerunt tam perfectam de ipſo opinionem quam modò habuit Petrus. Nam Chriſtū eū conſitentes non habuerunt de illo opinionem ſupra communem illam Iudæorum opinionem carnalem de expectato illis Meſſia, quem putabant regnaturū in hoc mundo carnaliter, & in magna mūdi gloria. Et filium Dei prædicantes, non naturaliter Dei filij exiſtimabant, ſed quomodo ſancti omnes Dei filij dicuntur, quamuis ſingulariter inter factos omnes eum Dei filium eſſe crederent ob eximiam eius ſanctitatem. Petrus verò eum naturalem Dei filium hac confeſſione prædicauit, quemadmodum teſtatur D. Hilarius lib. 6. de Trinitate, locum hunc excutiens: Interrogo, inquit, quid illud ſit, quod Petro neque caro, neque ſanguis reuelauit, ſed pater qui in cœlis eſt. Generalis profeſſio.

Mystica
nominum
Petri in
reſpreſentatione.

I an. 1.

2. l. 11.

10 an. 6.

professio quid habet meriti? aut quæ reuelationis est gloria in publica cōscientia? Si ex adoptione est filius, vnde hæc in Petro beata confessio est, hoc filio deferente quod est commune sanctorum? Ultra humanam autem intelligētiā se fides Apostolica protendit. Et post pauca: Quid istud est quod nunc in Petro pater reuelat, quod beatæ cōfessionis gloriam sumit? Nunquid patris & filij nomen nesciebat? At qui frequenter audierat. Sed loquitur quod vox humana nondum protulerat; Tu es Christus filius Dei viui. Nam tametsi in corpore manens, Dei filium se esse professus, tamen Apostolica fides nunc primum in eo naturam diuinitatis agnoscit, & cætera quæ sequuntur eodem spectantia. Dicendum secundum, quod non tunc cum, vt scribitur Ioan. 6. Petrus diceret: Et nos credimus, & cognominamus quia tu es Christus filius Dei; beatus dictus est, vel quia non tam excellentem adhuc de Domino habuit existimationem quam modo: vel potius quia omnes id credere asseruit quod non omnes tunc credere Dominus ibi ostendit, tum quia non interrogatus de fide quam haberet, Christum confessus est. Iam verò cum interrogatus de fide, sinceram illam & sublimem, ac reliquorū omnium hominum existimationem excedentem liberè profiteretur, tempus & locus exigebat vt beatus pronuntiaretur, maximè cum eo sine Dominus iam interrogasset omnium de se existimationem, vt reiecis falsis opinionibus rectam de se fidem in Apostolis confirmaret. Ex quibus etiam patet quid ad secundam quæstionem principalem sit respondendum, nimirum Petrum, si propriè loquamur, non respondisse pro omnibus, quemadmodum fecerat supra Ioan. 6. quando eius responsio à Domino nō tam est approbata quam correcta: sed suam fidem pro se professum esse, vt qui aliorum fidem cognoscere non potuerit, eò quod cordis secreta nō posset rimari, nec consultatione aliqua præuia ab aliis acceperit quid omnium nomine respondendū esset. Itaq; quamuis Dominus pluraliter omnes interrogaret: Vos autem quem me esse dicitis; non tamen quemadmodum supra respondet? Nos credimus & dicimus quia tu es Christus filius Dei viui; sed cæteris silentibus, & fortè dubitantibus quid esset respondendū, solito fidei feruore omnes præueniens, ac veluti cauere volens ne quis indignam Domino proferret sententiam, suam pro se sententiam proloquitur, quam omnes sequi & approbare optaret. Cum enim Dominus turbæ opinionem ab Apostolis interrogaret, omnes aliorum opinionem respondere potuerunt, quam quisq; à diuersis audierat: verum cum propriam eorū opinionem interrogaret, nemo vnus omnium nomine loqui potuit, nisi qui corda omnium nouisset, aut consultatione præuia eorum sententiam ab omnibus didicisset, quam consultationem hic præcessisse improbum fuerit dicere. Suam ergo suo nomine Petrus protulit sententiam & fidem, quam certum est ex verbis Domini nō fuisse in omnibus Apostolis: verisimile quoq; ex verbis Domini iam dictis Petro, eandem nunc saltem tam perfectam non fuisse nisi in solo Petro. Cum enim singulariter Dominus Petro dicit: Pater meus reuelauit tibi; satis significat aliis nōdū sic reuelasse quomodo Petro. Quod cōfirmat D. Hilarius sic scribens loco prædicto, vbi hæc verba expendit: In cunctorum (inquit) Apostolorum silentio, Dei filium reuelatione patris intelligens, vltra humanæ infirmitatis modum, super

A eminentem beatæ fidei suæ confessione locum pro meruit. Quibus verbis aperte significat soli Petro id reuelatū fuisse modò, ac per eam singularem fidem consequutum locum supereminentiorem aliis Apostolis. Quod autem Chrysostomus & alij nunquam dicant Petrum fuisse os Apostolorum, & omnium nomine respondisse, non sic accipiendum quasi id responderit quod omnes sentiret: sed quia cum omnes interrogati essent, ipse solus responderit quod omnes secum aut penè omnes sentire parabat, & quod omnibus respondendum fuisset.

E T E G O D I C O T I B I, Q V I A T V E S P E T R V S, E T S V P E R H A N C P E T R A M. Post commendatam Simonis cōfessionem & beatitudinem quam à patre acceperat, adiungit & promissionem supereminentiæ & dignitatis quam à se erat accepturus propter hanc confessionem. Notandum autem quod dicit: Et ego, quasi dicit: Sicut tu dixisti mihi, Tu es Christus: ita ego vicissim dico tibi, quia, id est, quod tu es Petrus. Quibus verbis quidam intelligunt iam à Christo impositum Simonis nomen Petrus, antea ei promissum, cum diceret Dominus Ioan. 1. Tu vocaberis Cephas, quod interpretatur Petrus. Alij cum August. intelligunt nomē Petrus antè illi impositū, nunc confirmatum esse, & nomē prius impositum iam explicatam, cum subditur: Et super hanc petram edificabo Ecclesiam meam. Circa quæ verba videndum quid per petram hanc, super quam Dominus dicit se edificaturam suam Ecclesiam, sit potissimum intelligendum, maximè ob contentiosos quosdam nostræ tempestatis homines. Cum enim communiter etiam ab antiquissimis & omnibus catholicis scriptoribus per petram hanc Petrus ipse intelligatur, ac inde colligatur Petri in omnes Apostolos primatus, quem in tota Ecclesia eius in sede Romana successores hæreditario iure obtineant, quidam hunc primatū in Petro aut successoribus eius tollere cupientes, omnibus neruis hunc non esse necessarium, nec genuinum huius loci sensum ostendere conantur. Et imprimis Augustinum proferunt, qui doceat per petram hanc Christum ipsum intelligendum esse, scribens sic super Ioanem tractatu ultimo: Ecclesia fundata est super petram, vnde & Petrus nomen accepit. Non enim à Petro, petra: sed Petrus à petra: sicut non Christus à Christiano, sed Christianus à Christo vocatur. Ideo quippe ait Dominus: Super hanc petram edificabo Ecclesiam meam; quia dixerat Petrus: Tu es Christus filius Dei viui. Super hanc ergo, inquit, petram quam confessus es, edificabo ecclesiam meam. Petra erat Christus, super quod fundamentum etiam ipse edificatus est Petrus. Fundamentum quippe aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est, quod est Christus Iesus. Vnde idem Augustinus cum in lib. quodam contra epist. Donati interpretatus fuisset Petrum esse petram, in qua fundata sit Christi Ecclesia, locum illum sic retractat in libro Retractationum priore, capite vigesimo primo. In hoc libro, inquit, dixi in quodam loco de Apostolo Petro, quod in illo tantum in petra fundata sit Ecclesia; qui sensus etiā cantatur ore multorum in versibus beatissimi Ambrosii, vbi de Gallo gallinaceo ait: Hoc, ipsa petra Ecclesiæ, canente culpam diluit. Sed scio me postea sepius sic exposuisse quod à Domino dictum est: Tu es Petrus, & super hanc petram edificabo ecclesiam meam; vt super hanc intelligeretur quem

quem confessus est Petrus dicens: Tu es Christus filius Dei viui; ac si Petrus ab hac petra appellatus personam ecclesiæ figuraret, quæ super hanc petram edificatur: & accepit clauas regni cælorum. Non enim dictum est illi: Tu es petra, sed tu es Petrus: petra autem erat Christus, quem confessus Simon, sicut eum confitetur tota ecclesia, dictus est Petrus. Harum autem duarum sententiarum quæ sit probabilior, eligat lector. Hæc ille. Quæ Augustini loca nouatores huius temporis diligenter annotauerūt, ac subinde ea proferunt, approbantes quidem Augustini sententiam, eatenus quatenus significat se malle per petram non intelligere Petrum: sed tamen fere non sequentes eum, in eo quod per petram vult intelligendum esse Christum, quod durior & coactor videatur interpretatio, subintelligere su per hanc petram, quam confessus es, & ob id per Petram, fidem ipsam in Christum quam professus fuit Petrus, intelligere valentes, super quam edificata, ecclesia, firma persistit contra omnes aduersarias potestates. Et huius suæ interpretationis auctores proferunt quosdam antiquorum patrum. Et imprimis Hilarium, qui lib. 6. de Trinitate loco superius citato sic habet: Super hanc igitur confessionis petram, ecclesia edificatio est. Et post pauca loquens de fide Petri, quam hic confessus est: Hæc (inquit) fides ecclesiæ fundamentum est, per hanc fidem infirmæ aduersus eam sunt portæ inferorum. Hæc fides regni cælestis habet clauas. Hæc fides quæ in terris soluerit aut ligauerit, & ligata sunt in cælis & soluta. Sic ille. Afferunt & Cyrillum lib. 4. de Trinitate sic scribentem: Petram opinor per nominationem, aliud nihil quam inconculsam & firmissimam discipuli fidem vocauit, in qua Ecclesia Christi ita fundata & firmata esset vt non laberetur, & esset inexpugnabilis inferorum portis imperpetuum manens. His addunt & Chrysostomum & Theophylactum: quorum ille in hunc locum scribens, Petram interpretatur fidem & confessionem: iste verò sic habet, Quia confessus erat eum Dei filium Petrus, dixit quod hæc confessio quam confessus est, fundamentum erit futurum credentium, ita vt omnis homo extructurus fidei domum, hoc iacturus sit fundamentum. Probant autem etiam rationibus Petrum non posse intelligi petram super quam edificata est Ecclesia, nempe eis quæ mouerunt Augustinum, vt magis in aliam inclinaretur sententiam, quæ per petram Christus intelligeretur, nimirum quia Paulus dixit: Fundamentum aliud nemo potest ponere, &c. & Petra erat Christus; & quia non est dictum Simonis: Tu es Petra, sed tu es Petrus; vnde volunt nomen, Petrus, sic esse deriuatum à petra, vt Petrus sit quasi petreus, ac si quis à lapide lapidinem diceret, aut à saxo saxum. Et magis adhuc confirmant debere aliud intelligi per Petrum & per petram, quia dixit Dominus ἐπὶ τῆς πέτρας, id est, super hanc petram, non ἐπὶ τῆς πέτρας, id est, super hanc petrum, cum tamen saxum Græcis æquè dicatur πέτρας atque πέτρα. Verum contra hos per petram hanc debere intelligi ipsum Petrum, primum quidem planus literæ contextus demonstrat. Cum enim pronomen, hanc, demonstrat aliquam petram de qua fuit sermo, nec de alia petra habitus est sermo quam ea qui dictus est Petrus, satis liquet aliam petram non monstrari per pronomen, hanc. Ex mutatione autem generis quam nihil potest colligi euidentis erit, si cogitemus Christum nec

A Græcè, nec Latine hæc dixisse Simonis, sed lingua tunc Iudæis vulgari, nempe Syriaca. Non enim Dominus ei imposuit nomen Græcum, Petrus, sed quemadmodum patet ex Ioannis primo capite nomen Cephas, quod Syriacum magis est quam Hebraicū, nisi quod à Græcis est addita litera s. Nam Hebraicè petra dicitur Ceph, Syriacè verò Cephā, quod nomen in Bibliis Chaldaicis ferè positum est, vbi in Hebraicis est פֶּתַח Selagh, vt Psal. 39. Et statuit super petram pedes meos; & aliis locis, etiam his quibus mysticè per petram Christus significatur, vt Numer. 20. vbi dicitur Deus dedisse Hebræis aquam de petra, quam Paulus interpretatur significasse Christum. Si ergo cogitemus Christum dixisse pro Petrus & hanc petram, Tu es Cepha, & super hanc cepha edificabo Ecclesiam meam; quomodo certum fati est eum dixisse, vt iam patet ex Syriaco euangelio, nemo non mox certissimum, esse videbit; aliud non esse intelligendum per id super quod dicitur edificanda Ecclesia, quam eum cui dictum est, Tu es Cepha. Sicut si apud nos diceretur, Tu es saxum, & super hoc saxum edificabo; aliud nemo intelligeret significari per saxum & per hoc saxum. Istud si perpendisset Diuus Augustinus, non iudicasset esse dubitandum quid per petram debeat intelligi, sed certissimum habuisset; per petram debere intelligi Petrum. Sic enim dicit: Non enim dictum est ei, Tu es petra; sed tu es Petrus, significans se non dubitaturum, si dictum fuisset ei; tu es petra; quomodo dictum esse Simonis in ea lingua qua Dominus utebatur, ex dictis est luce clarius. Cepha enim petra interpretatur & saxum, quamuis Græci maluerunt commutando nomen Syriacum in Græcum dicere Petrus quam petra, quod masculinum πέτρας, magis viro conueniat, quam fœmininum πέτρα; cum alioqui vtrunque nomen illis idem significet. Quod autem interpres Matthei Græcus, quisquis is fuit, mutauit genus, hinc videtur factum, quod sicut pro nomine proprio viri magis conuenit masculinum, Petrus: ita dum appellatiue saxum significandum est, magis apud eos receptum est dicere πέτρας quam πέτρας. Porro hanc loci istius intelligentiam, quam primum contextus literæ indicat, ac deinde certissimam facit idioma quo Christus est vsus, postremò confirmat etiam concors omnium patrum interpretatio, quorum omnium sententias quoniam prolixum esset afferre, & alij, inter quos maximè Pighius libr. 3. de Ecclesiastica Hierarch. eas prolixè citant, aliquot tantum in medium producemus. Itaque Tertullianus Apostolorum temporibus vicinus lib. de præscriptione hæreticorum sic habet: Latuit aliquid Petrum edificandæ Ecclesiæ petram dictum, clauas regni cælorum consecutum? &c. Origenes in Matthæum de Canone noui testamenti: Petrus, inquit, super quem Christus fundauit Ecclesiam, duas tantummodo epistolas scripsit. Iterum homil. 5. super Exodum: Magno illi Ecclesiæ fundamento, petraque solidissime, super quam Christus fundauit Ecclesiam suam, vide quid dicatur, Modicæ fidei quare dubitasti? Sic & Cyprianus in variis locis super Petrum dicit fundatam Ecclesiam. In epistola ad Iubaianum: Manifestum est, inquit, vbi & per quos remissio peccatorum dari possit. Nam Dominus primum Petro, super quem edificauit Ecclesiam suam, & vnde vnitatis originem instituit & ostendit, potestatem istam dedit. Et infra in eadem: Christus

Ecclesiam suam, quæ vna est, fundauit super vnum. **A** Iterum ad Cornelium: Petrus, super quem ædificata ab eodem Domino fuerat Ecclesia, vnus pro omnibus loquens, & Ecclesiæ voce respondens ait: Domine ad quem ibimus? &c. Basilii lib. 2. aduersus Eunomium; Per hanc, inquit, vocem intelligimus Ionæ filium qui fuit ex Bethsaida, Andræ fratrem, qui ex piscatore in Apostolatus ministerium vocatus est. Qui quoniam fide præstabat, Ecclesiæ in se ædificationem suscepit. Ambrosius in sermone ad commissam sibi Ecclesiam de natali Petri & Pauli: Diximus, inquit, frequenter ipsum Petrum à Domino Petram nuncupatâ, sicut ait: Tu es Petrus & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam. Longum nimis esset & superuacaneum cæteros adducere, cum ex his Græcis & Latinis patribus satis pateat quæ fuerit ab initio Ecclesiæ semper in his verbis intelligentia. Quod autem aduersarij imprimis quidem D. Augustinum, eiusque rationes pro se adferunt, dicendum Augustinum quidē nusquam asserere, non posse intelligi Petrum esse petram supra quam ædificanda sit Ecclesia, sed expendendum relinquit, vtrum sensum ex duobus quos ponit quis amplecti debeat, liberum studio faciens vtrum amplecti malit. Rationes autem quæ mouent eum vt significet se male per petram intelligere Christum, parum sunt efficaces. Nam quod mouet eum quia non est dictum: Tu es petra, sed Petrus, prius solutum est. Quod autem affert ex Paulo de fundamento, nihil etiam vrget, cum Paulus de primo loquatur fundamento cui omnes inniuntur, cui & Petrus innitebatur. Alioqui enim & Apoc. 2. 1. duodecim fundamenta ciuitatis nouæ Hierusalem dicuntur esse duodecim Apostoli, & Paulus ipse Ephesios ædificatos dicit super fundamentum Apostolorum & Prophetarum. Cæterum autoritates quas afferunt aduersarij ex Hilario, Cyrillo, Chrysostomo, & Theophylacto, nec illis patrocinantur, nec communi intelligentiæ quicquam obsunt, sed eandem omnino cõfirmant. Nam præterquam quod in alijs scriptorum suorum locis aperte dicunt super Petrum fundatam Ecclesiam, etiam illis locis hoc dicunt, in quibus interpretantur petram, fidem & confessionem Petri. Et fidem quam intelligunt esse petram quæ sit fundamentum Ecclesiæ, non intelligunt quemadmodum aduersarij, fidem cuiusvis hominis, aut fidem in genere acceptam, sed singulariter fidem ipsius Petri, quam quandoque dicunt petram & fundamentum Ecclesiæ; aliquando ipsum Petrum, eo quod hæc duo in idem coincident, propterea quod Petrus petra sit dictus & fundamentum, ratione suæ fidei solidæ. Quo modo hos patres esse intelligendos patet euidenter ex Theophylacto, qui sic in hunc locum scribit: Remunerat Petrum Dominus, mercedem illi dans magnam, quod super eum ædificauit Ecclesiam. Quia enim cõfessus erat eum Dei filium Petrus, dixit quod hæc confessio fundamentum erit futurum credentium, &c. Ex quibus verbis patet Theophylacto idem esse, Ecclesiam fundatam esse super Petrum, & supra illius fidem & confessionem. Idem patet ex Chrysostomo, qui postquam exposuisset, petram, hoc est, fidem & confessionem, adiecit: Hic aperte prædixit magnam eorum qui credituri & erant & sunt multitudinem fore, & sublimiora ipsum sapere facit, & Ecclesiæ pastorem constituit. Ecce his verbis: & super hanc petram ædificabo; intelligit ipsum constitutum pastorem Ecclesiæ. Et mox subiicit, Alium deinde hono-

rem ei præbet, cum dicit; & ego dabo tibi clauem regni cælorum. Intellexit ergo illis verbis; & super hanc petram, &c. quendam honorem illi delatum, quod non erit, si intelligas significari super fidem in genere fundatam Ecclesiam. Et tandem concludens dicit: Tu verò mecum ex his omnibus quanta sit potestas eius intellige. Ego tibi dico, inquit: Tu es Petrus, & super te ædificabo Ecclesiam meam. Idem obseruare licet in locis citatis ex Hilario & Cyrillo, quorum ille in Mattheum super hoc loco scribens aperte interpretatur per petram Petrum, eumque fundamentum vocat, quamuis aliquis parum syncerus annotauerit in margine in libris à Frobenio excusis, Ecclesiæ fundamentum fides; cum tamen sic scribat: Dignus iudicatus (de Petro loquitur) qui quod in Christo Dei esset primus cognosceret. O in nuncupatione noui nominis Felix Ecclesiæ fundamentum, dignaque ædificatione illius petra, quæ infernas leges, & tartari portas, & omnia mortis claustra dissolueret. O beatus cæli ianitor, cuius arbitrio clauem æterni aditus traduntur, &c. Quomodo quæso his verbis significatur, quemadmodum notatur in margine, Ecclesiæ fundamentum esse fidem, & non potius ipsum Petrum? Cyrillus verò etiam aperte sic interpretatur libr. 2. Comment. in Ioannem circa illa verba; Tu vocaberis Cephas; sic scribens: Nec Simon fore iam nomen sibi, sed Petrus prædicit, vocabulo ipsa commodè significans, quod in eo, tanquam in petra lapideque firmissimo, suam esset ædificaturus Ecclesiam. Hæc ille. Ex quibus patet horum patrum sententiam cum reliquis consonam esse, nec eos fidem vocare Ecclesiæ fundamentum, nisi Petri fidem, propter quam sicut Petrus dictus est, ita quoque petra & fundamentum Ecclesiæ. Et si enim singulorum fides rectè dicatur fundamentum spirituales ædificij, quod fidelis quisque sibi ædificat per virtutum operationem, totius tamen Ecclesiæ Christianæ fundamentum, nullius fides dici potest nisi solius Petri, qui primus inter Apostolos hæc fidem in Christum ex patris reuelatione accepit & professus est, quam excipiens ab eo tota fidelium Ecclesia contra omnes aduersariorum insultus fixa perseuerat. Itaque sicut Abram per suam fidem in Deum, factus est Abraham, hoc est pater multarum gentium, quæ illius fidem erant imitaturæ; ita Simon per suam fidem factus est Petrus, hoc est, saxum, cui inædificanda erat fidelium Ecclesia, quæ illius fidei innixura erat, illiusque fidem exceptura ac imitatura. Ex quibus etiam satis consequtur videtur, non sic quod dicitur de ædificanda Ecclesia super Petrum, pertinere ad successores ipsius Petri in sede Romana, sicut ad ipsum Petrum. Successores enim sicut capita sunt Ecclesiæ Christianæ totius quæ illis in episcopatu existentibus est in terris; ita etiam sunt fundamenta & primi lapides, super quos Ecclesia in terris existens fundatur, Petrus verò non solum fuit fundamentum fidelium qui cum ipso fuerunt in terris, sed totius omnino Ecclesiæ fidelium, qui post eum vel crediderunt, vel credituri sunt in Christo. Vnde quanquam quæ sequuntur Petro promissa: Et tibi dabo clauem regni cælorum, &c. quæque pertineant ad Petri successores, atque ad ipsum Petrum, vt post dicitur, hæc tamen promissa; ædificabo Ecclesiam meam super te; propriè ad ipsum Petrum pertinere videtur, sicut illi proprium est nomen Petrus, & non commune cum successoribus, cuius nominis ratio explicatur his verbis; & super

per hanc petram ædificabo Ecclesiam meam.

ET PORTÆ INFERI NON PRÆVALEBUNT ADVERSVS EAM,] Dixerat se Dominus ædificaturus Ecclesiam suam supra Petrum, eiusque fidem addit nunc quàm erit huiusmodi ædificium propter suum fundamentum stabile. Et portæ, inquit, inferi, &c. Vbi videndum quid per portas inferi intelligi debeat. Quidam enim per portas has, vel vitia vel hæreticorum doctrinas intelligunt, quod per hæc electi homines ducantur ad tartarum, alij dæmones ipsos singulos alij tormenta persecutorum: sed vt non omnes in explicatione consentiunt, ita nec explicant satis rationem istius locutionis, qua portæ inferi dicuntur non præualitura Ecclesiæ Christi. Cuius locutionis ratio vt percipiatur, notandum quod Dominus in superioribus verbis de Ecclesia sua loquitur tanquam de domo aliqua, aut ciuitate dum dicit eam ædificandam supra petram. Huic ergo domo aut ciuitati, in qua Dominus, quem Petrus regem & Messiam confessus erat, regnaturus erat, Dominus opponi veluti alteram ciuitatem in qua diabolus regnabat & regnat, quam Hebraica phrasi per portas inferi significat. Mos enim Hebræorum est, per portas, ciuitates & regna significare vt in illo Genesis: Possidebit semen tuum portas inimicorum suorum. Itaque per portas inferi significat regnum sathanæ, quod contrarium est regno Christi, quod est ecclesia, & sensus est; Regnum diaboli regno Christi variis modis infestum, illudque oppugnans nunc per blandimenta voluptatum & amorem rerum huius seculi nunc per hæreticorum falsa dogmata, nunc per tyrannorum persecutiones, nunquam omnibus suis machinis & armis præualiturus Ecclesiæ Christianæ, nec regnum Christi, quantumuis conetur, subuerrere posse. Vnde pater relatiuum, eam referendum non ad petram, sed ad Ecclesiam, vt significetur duorum regnorum aut ciuitatum inter se contrarietas.

ET TIBI DABO CLAVES REGNI COELORVM.] Clauem hic non propriè, sed metaphoricè accipi debere nemini dubium est, sed quid metaphoricè per clauem sit intelligendum, incertum satis est. Communiter enim sequenti sententia; Quodcumque ligaueris, &c. intelligitur explicari quid per promissas clauem sit accipiendum, ac ea sententia potestas remittendi vel retinendi peccata significari intelligitur. Ideoque per clauem regni cælorum intelligitur fere potestas ligandi, & potestas soluendi, aut potestas discernendi, aut potestas absoluendi aut ligandi. Theophylactus enim explicans hunc locum in Mattheum sic habet: Clauem autem intelligas, quæ ligant & solunt; hoc est, delictorum vel indulgentias, vel pœnas. Habent enim potestatem remittendi & ligandi, qui sicut Petrus episcopatus gratiâ affecti sunt. Hæc ille. Vnde satis patet eum per has clauem intelligere potestatem soluendi & potestatem remittendi. Et quidem rectè duæ hæc potestates dici possunt duæ clauem regni cælorum, vt quarum altera regni cælorum ianua aperiatur, altera verò claudatur. Recentiores verò Theologi fere intelligunt clauem has esse potestatem discernendi inter peccatum & peccatum, quam vocant clauem scientiæ, & potestatem ligandi ac soluendi, quam vocant clauem potestatis: quæ duæ clauem se habent tanquam duæ vnus ostij clauem, quarum vna quidem non potest ostium

aperire, sed tantummodo viam parat, vt altera clauem ostium statim aperiri possit. Sic enim hic potestas ligandi & soluendi est quasi secunda clauem, quæ seram aperit & ostium: & discernendi scientia quasi prior clarius est, quæ ostendit cui ostium sit aperiendum secunda clauem. Verum Theophylacti & aliorum veterum assignatio, præter alias causas hoc videtur conuenientior, quod magis Euangelicis verbis conueniat, si modò sequenti sententia quæ sint clauem regni cælorum sit intelligendum, quod quæ potestas ligandi & soluendi, discernendi scientiam aut autoritatem in se cõprehendat & includat. Nec satis videtur vnde huc assignandi modum recentiores desumpserint, nisi fortè à Rabano, qui sic habet: Clauem autem regni cælorum ipsam discretionem & potentiam nominat: potentiam, qua liget & soluat: discretionem, qua dignos vel indignos discernat. Idem habet & Gratianus dist. 20. in prin. In negotiis diffiniendis non solum est necessaria scientia, sed etiam potestas. vnde Christus dicitur Petro: Quodcumque ligaueris, &c. prius dedit ei clauem regni cælorum. In altera dedit ei scientiam discernendi inter lepram & lepram, in altera potestatem eiciendi aliquos ab Ecclesia, vel recipiendi. Et omnino videri potest hos auctores istam sententiam mutuatos ex D. Hieronymo, qui in hunc locum scribens, & comparans sacerdotes nostros cum veteribus sic habet: Episcopus vel presbyter pro officio suo cum peccatorum audierit varietates, scit qui ligandus sit, quæque soluendus. Quibus verbis requiritur ad rectum usum potestatis ligandi & soluendi scientia. Secundum hunc autem modum intelligendum quod dicitur de clauibus regni cælorum & illud: Quodcumque ligaueris, &c. ea quæ hic promissa sunt Petro, non illi solum, sed omnibus etiam Apostolis, episcopis item & sacerdotibus competunt. Vnde Theophyl. Quamuis autem, inquit, soli Petro dictum sit, Dabo tibi; omnibus tamen & Apostolis concessæ sunt clauem. Quando? quum dixit Quorumcumque; remiseritis peccata, remittuntur. Et enim quum dixit, Dabo, futurum tempus signat, nempe post resurrectionem. Sic & Rabanus. Hæc autem ligandi atque soluendi potestas quamuis soli Petro data videatur à Domino, tamen & cæteris Apostolis datur, nec non etiam nunc in episcopis atque presbyteris omni Ecclesiæ. Sed ideo specialiter clauem regni cælorum & principatum iudiciali potestatis Petrus accepit, vt omnes per orbem credentes intelligant, quia quicumque ab vnitate fidei vel societatis illius quolibet modo semetipsum segregant, tales nec vinculis peccatorum absolui, nec ianuam possunt regni cælestis ingredi. Hæc ille. Verum quoniam sicut Petro singulariter dictum est: Tibi dabo; ita etiam ei singulariter aliquid promissum videtur quod reliquis non fuerit commune, sicut id etiam antiquissimi patres intellexerunt ideo videtur querendus alius huius loci intellectus & explicatio, vt illud etiam omittatur, quod per clauem regni cælorum non possit videri significatam tantum esse potestatem cognoscendi de peccatis, eaque remittendi vel retinendi, eo quod pleraque alia etiam pertineat ad pastorale officium, quod omnis no hic Petro promissam omnes intelligunt. Nam, vt alios non commemoremus, in epistola Alexandrinæ synodi scripta à D. Athanasio, cæterisque episcopis Aegyptiorum, dicitur inter cætera potestatem hic promissam, Petro & successoribus eius singulari esse priuilegio concessam. Itaque per clauem

quid intel legendum regni cœlorum Petro promissas rectius intellexerimus metaphoricè significatam plenariam ac supremam potestatem gubernandi Ecclesiã Christi. Cuius metaphoricæ locutionis ratio est, quod suprema potestas domus, sicut & verbis, penes eum est, cuius est suprema potestas clauium, hoc est, cuius imperij est intrinsece in ædes vel vrbe, aut excludere ædibus vel vrbe quos vult. Et cui clauis domus traduntur, ei totius familiæ ac domus committitur administratio. Sic & principibus, cum intra suas ciuitates recipiuntur, offeruntur ciuitatis clauis à ciuibus, quo recognoscunt se agnoscere penes illum esse summam ciuitatis potestatem. Hinc cum Dominus Isaiã 22. polliceretur Eliacim filio Helchiæ ministro regis Ezechiæ summam in aula regis & ciuitate Hierusalem potestatem, dicebat per Isaiam: Et dabo clauem domus David super humerum eius, & aperiet, & non erit qui claudat: & claudet, & non erit qui aperiat. Præmiserat enim illic loquens de hoc Eliacim ad Sobna, qui supremæ aulæ regis moderator erat & deiici ea potestate debebat. Et expellam te statione tua, & de ministerio tuo deponam te. Et erit in die illa, vocabo seruum meum Eliacim filium Helchiæ, & induam illum tunica tua, & cingulo tuo confortabo eum, & potestatem tuam dabo in manus eius, & erit quasi pater habitantibus Hierusalem, & domui Iuda. Post quæ verba cum sequatur quod dictum est de clauis domus David, satis patet quid per promissam hanc ipsi Eliacim clauem significetur. Ad quem Isaiã locū alludens spiritus sanctus de Christo per Eliacim præfigurato dicit Apocal. 3. Qui habet clauem David, qui aperit & nemo claudit: claudit, & nemo aperit. Proinde & in eo Apocalypsis loco rectè intellexerimus significari Christum habere plenariam potestatem in regno Dei patris sui. Si cut ergo ipsi Eliacim promittuntur clauis domus David, & Christus clauem David & regni sui paterni dicitur habere: ita & Petro Dominus regni sui cœlestis clauis promittens, supremam potestatem in eo regno potestatem accepturum illum significare voluit. Dixerat Petrus eum esse Christum, quo agnouit eum esse regem, & cum subiecit: filius Dei viui, cœlestem regem ipsum esse agnouit. Et Dominus ipse tanquam rex promisit se suam Ecclesiam, in qua scilicet esset regnaturus, & pro rege recipiendus, super illum ædificaturum. Comodè ergo nunc etiam Petro regem illum & cœlestem regem prædicanti promittit se regni sui clauis daturum, hoc est, supremam post se in suo regno, quod Petrus primus agnouit, auctoritatem & potestatem. Secundum hanc intelligendi rationem & scripturis, & communi loquendi modo, ac intentioni Christi conuenientem, non erit inquirendum quot sint & quæ sint clauis Petro promissæ, sed satis fuerit dicere hac locutione metaphoricæ, promissam Petro summam in Ecclesia auctoritatem & potestatem. Ad hanc autem potestatem his verbis sic intellectis Petro promissam pleraque pertinent, & non tantum vt secundū alteram intelligentiam, remittere peccata & retinere, sed omnia, quæcunque sunt necessaria regno Christi, hoc est, Ecclesiæ ritè gubernandæ. Itaque sicut ad eum qui supremam post regem in aliqua ciuitate affectus est potestatem, multa pertinent, nimirum recipere intra ciuitatem quos vult, & rursus citate eiicere, qui legibus reipublicæ suæ viuere noluerint, proponere item populo leges sui regis, & secundum

as leges: etiam noua statuta condere pro exigentia temporis & personarum, ac magistratus ciuitatis ordinare qui secum ciuitatem gubernent, vt ad quam ritè moderandam solus vnus non sufficiat, & alia his similia: ita ad eum qui in regno Christi suprema post ipsum fungitur potestate, spectat in primis intra Ecclesiam recipere per baptismum, quotquot se promptos exhibent ad viuendum legibus Ecclesiæ, aut offeruntur Ecclesiæ per credentes. Secundò, ad eundem pertinet proponere & inculcare his qui intra Ecclesiam iam sunt recepti, leges Christi, ac secundum eas pro varietate tēporis & personarum statuere quæ ad finem Christianæ reipublicæ sunt vtilia. Deinde eiusdē potestatis est eos qui legibus his reipublicæ Christianæ viuere noluerint, sed bonum pacis & iustitię perturbant, à Christi reipublica eiicere, ac communione sanctorum excludere, & rursus eosdem postquam ad cor redierint, peracta satisfactione ad communionem admittere. Postremum, eiusdem est publicos Ecclesiæ ministros instituere, diaconos, presbyteros, episcopos, & alios ordines necessarios Ecclesiæ ordinare, non pro suo libito, sed secundum leges Domini sui, per quos & cum quibus omnia faciat quæ faciunt ad salutem fidelium, & ad promouendum & stabiliendum regnum Christi. Hæc autem omnia ex parte quidem omnibus etiam episcopis, sicut & Apostolis, competunt: vnde & illi suo modo accepisse clauis regni cœlorum dici possunt, sed plena, perfecta & suprema illorum potestas penes Petrum & successores eius est, à quibus ipsam accipiunt quam habent potestatem: vnde singulariter Petro clauis sunt promissæ, per quas plena & suprema hæc potestas est designata. Quod si queratur: Quando clauis ista iam Petro promissæ, Petro datæ sunt Dicendum tunc datæ, quando Ioan. vlt. Dominus post trinam interrogationem num ipsum diligeret præ cæteris Petrus, ter ei suas oues commendauit, dicēs: Pasce oues meas aut agnos meos. Cum enim eum pastorem omnium ouium suarum constituit clauis vtiq; regni sui illi concedidit: nec aliud erat dicere: pasce oues meas; quàm si dixisset: Do tibi clauis regni mei, hoc est, supremam potestatem administrandi regnum meum in terris. Ad pastorale enim officium, quod se ad omnes Christi oues extendit, pertinet hæc potestas, et ea omnia quæ huic potestati supra diximus conuenire. Et certè ita necesse fuit vt Christus abiturus ad patrem, vnum aliquem in terris designaret et constitueret, qui omnis esset præfectus, sicut necesse est vt rex aliquis profecturus in longinquam regionem, vni alicui relinquat regni gubernacula, penes quem sit summa potestas, si velit regnum suum à seditionibus esse liberum. Hic itaq; vide quæ sit Petri præminetia & dignitas. Quæ enim Christus propria habuit hæc Petro tanquam primo suo post se in terris vicario communicauit: Petra ipse et Cepha per naturam Fundamentum Ecclesię ipse propriè et per naturam, præter quod aliud nemo potest ponere. Clauem David illius humeris pater cœlestis propriè imposuit. Sed hæc omnia etiam Simoni communia secum facit, petram illum appellans, supra quæ fundanda sit Ecclesia, ac clauis regni cœlorum ei promittens, et demum committens. Ex his autem satis etiam intelligitur, cum dicuntur clauis regni cœlorum Petro promissæ, regnum cœlorū accipi potius pro Ecclesia hic in terris militate, quàm regno cœlorum quod extra hunc mundum in cœlis est. In Ecclesia

Ecclesia enim militante Petrus supremam accepit potestatem non autem in Ecclesia in cœlis triumphate. Quamuis autē potestas Petri in terris futura esse t, bec tam en non est dictum ei: Dabo tibi clauis regni terrarum, se d regni cœlorum; vt intelligeret suam potestatem extendi tantum ad spiritualia quæ pertinent ad regnum cœlorum, & non ad temporalia, nisi quatenus referuntur ad spiritualia. ET QVODCVNQUE LIGAVERIS SUPER TERRAM, ERIT LIGATVM ET IN COELIS. Quandoquidem Dominus his verbis videtur voluisse explicare, ad quid daturus esset Petro clauis regni cœlorum, consequentia sermonis videbatur exigere vt diceret, quicquid vel cuiusq; aperueris vel claueris, vt sic explicaretur propria officia clauium: verum quo clarius esset quæ potestatem per promissas clauis significaret, transit ad aliam metaphoram, vtens verbis ligandi & soluendi, ac significans potestatem per clauis promissam se extendere ex parte sua principali, ad ligandum & soluendum homines eo vinculo, quo dicuntur ligati & soluti in cœlo. Proinde vt bene intelligatur quib. modis Petrus liget & soluat homines, videndum quæ sint vincula homines coram Deo obligantia, quæ ex scripturis quidem potissimum duo esse cognosci possunt, nimirum peccatum & præceptum. Peccatum enim ligat, & vincit facit hominem coram Deo, tum quia ipsum seruum diaboli factum non permittit Deo seruire, tum quia astrictum eum reddit & obnoxium diuinæ cōdemnationi. Vnde passim in scripturis, maxime apud Isaiam cap. 42. 49. & 62. cum significaret Christi munus, quod erat peccatores saluos facere, vincti soluendi fore prædicatur. Et prouerb. 5. dicitur: Iniquitates suæ capiunt impium, & funibus peccatorum suorum constringitur. Præcepta quoq; vincula quædam sunt, quia per ea ad aliquid faciendum vel omittendum obligamur. Vnde Sapiens loquens de præceptis sapientię: Iniice, inquit, pedem tuum in compedes illius, & ne acedieris (vel, vt habent Græcæne sis inimicus) vinculis illius. Et postea eodem cap. nempe Eccles. 6. Vincula illius alligatura salutis, vel, vt Græca elegantius habent, κλωμα υασιβιον, id est, filum hyacinthinum. Itaque ea ratione qua peccatum dicitur vinculum, tripliciter dicitur episcopus ligare & soluere. Primum enim ligat in peccato, dum alicuius peccata propter eius infidelitatem & impenitentiam non remittit, sed diuino iudicio obstrictum facit aut diffinit Sic à peccatorum vinculis soluit, cum consideratione fidei & penitentię, eius peccata remittit, idque vel per baptismum, inter fideles recipiens eum qui prius fuit infidelis: vel per penitentię sacramentum, Ecclesiæ rursus reconcilians eum qui lapsus fuerat. Atque de hoc ligandi ac soluendi modo communiter potissimum intelligitur hæc Domini sententia, quasi idem per hanc à Domino significetur, quod per illam Ioan. 20. dictam Apostolis omnibus: Quorum remiseritis peccata remittuntur eis: & quorum retinueritis, retenta sunt. Secundò ligant sacerdotes ratione peccati, cum satisfactionem penitentię consentibus imponunt: solunt verò, cum de ea aliquid dimittunt, vel per eam purgatos ad sacramentorum communionem admittunt. Vnde Aug. lib. de vera & falsa penitentiã ca. 10. Opus enim iustitiæ, inquit, exercent (sacerdotes scilicet) in peccatores, cum eos iusta pena ligant: opus misericordiæ, cum de ea aliquid relaxant, vel

sacramentorum communioni cōciliant. Est & tertius ligandi & soluendi modus, cum aliquis intra Ecclesiam existens admonitus vt resipiscat, & obedire renuens, iudicio Ecclesiæ præscinditur à sanctorum & sacramentorum cōsortio per excommunicationem, idemq; post penitentię declaratione, negata communioni admittitur, & Ecclesiæ reconciliatur. De quibus tribus ligandi & soluendi modis latius in 4. sent. dist. 18. Ea autem ratione quæ præceptum est vinculum, ligat Petrus aut Petri successor, cum ad aliquid faciendum lege data fideles astringit: sic item soluit, cum ob causas rationabiles statuta quædam tollit, aut ab eorum obseruatione quosdam absoluit. Ad quem ligandi & soluendi modum pertinet etiam ille modus qui secundus ponitur à Magistro, sicut qui tertius ab eo ponitur, satis includitur in primo: ita vt sicut duplex tantum est vinculum, scilicet peccatum & præceptum, sic satis fuerit duos modos ligandi & soluendi assignare. Alterum, quo ligare est diuino iudicio propter impenitentiam obstringere, quod fit aut non recipiendo inter fideles eos qui indigni sunt, aut eiiciendo extra fideles eos qui sunt rebelles. Soluere verò à peccato est diuino iudicio ac condemnatione liberare, idq; vel recipiendo eos qui infideles prius fuerant per baptismum, vel prolapsos reconciliando per penitentię sacramentum. Alterum, quò ligare est ad aliquid faciendum astringere: soluere verò, ab eodem liberare. Vterque autem hic ligandi & soluendi modus ex parte omnibus quidem episcopis & sacerdotibus competit, perfectè verò & plenè ei tantum conuenit apud quem est summa Ecclesiæ potestas per clauis significata. Vnde singulariter Petro dictū est, ac singulariter ei competit: Quicquid ligaueris, &c. Quibus verbis datur ei potestas quousvis obligandi vel soluendi siue vinculo peccati siue vinculo præcepti vt statuere & præcipere omnibus possit quod sit ad fidem Christianæ reipublicæ commodum & expediens. Est autem & alius ligandi ac soluendi modus, qui Petro eiusque successoribus aut propriè aut perfectè tantum conuenit, quiq; à plerisque etiam his Domini verbis comprehenditur, idq; rectè nempe vt soluere, fit nodos emergentiū difficultatum circa ea quæ sunt fidei diffiniendo dissoluere: & ligare, sit diffiniendo hæreses & errores arcere, ne quæ damnata sunt credantur: sed & hic modus satis etiam continetur & includitur in secundò. Porro quod hic generaliter dictum est Petro; quodcunque ligaueris erit ligatum, & quodcunque solueris erit solutum; sic est accipiendū, quomodo si à rege alicui iudici à se constituto diceretur; quencunque absolueris, absolutū habeo: & quencunque cōdēnaueris, cōdemnatum habeo. Et quicquid statueris, statutum habeo, &c. Non enim tunc iudici huic potestatem dare intelligitur absoluendi vel condemnandi, & statuendi pro sua voluntate, sed secundum iustitiæ æquitatem, secundum merita subditorum, & utilitatem eorum. Ita & hic approbandum in cœlis iudicium Petri dicit, sed si iustum fuerit, nec aliquem errorem contineat, & secundum leges Christi pronunciatum sit. Cum autem hic locus inter cætera Euāgelij loca sit vel præcipuus quo Catholici probant & petri inter Apostolos, & successorum Petri in Ecclesia Romana primatū super omnes episcopos. Hæretici huius tēporis contra planū Resellim literæ sensum insurgentes, maxime id student & laborant, quo ostēdant primum Petrum nō habuisse primatū in ter

Præminetiam
eoram
Deo obligantia
que

Resellim
sunt hæretici
contra
primatū

Petri & successorum eius in successores. inter ceteros Apostolos aliquē primatum aut præ-eminentiam, ac deinde etiam si Petrus aliquam præminentiam habuerit, non tamen consequi eandem ad ipsius in Ecclesia Romana successores hereditario iure deriuari. Quorum argumenta quædam, quæ magis videri possunt vrgere, operæpretium fuerit in medium ad ducere atque dissoluere. In primis ergo ex eo quod singulariter Petro dictum est: Tibi clauis regni dabo; volunt non rectè colligi posse eius primatum. Primum, quia quod hic singulariter dicitur Petro promissum, nusquam legitur ei singulariter datum, sed contra omnibus Apostolis communiter, vt cum mox postea eisdem verbis dicitur omnibus Apostolis: Quæcumque alligaueritis super terram, &c. & cum rursus post resurrectionem dicit omnibus: Sicut misit me pater, & ego mitto vos. Quorumcunque remiseritis peccata remittuntur eis, &c. Quibus verbis manifeste Dominus singulis Apostolis dat potestatem se extendentem ad omnes homines. Vnde D. Cyprianus lib. de Simplicitate Prælatōū aduersus Nouatianum his verbis dicit Dominum Apostolis omnibus parem potestatem tribuisse, vt hoc fuerint Apostoli quod fuit Petrus, pari consortio honoris & dignitatis præditi. Secundò, quia quæ hic Petro promissa sunt, non tam Petro quam toti Ecclesiæ promissa sunt & data, cuius typum Petrus gessit confitendo Iesum esse Christum filium Dei viui. Sic enim in variis locis docet D. Augustinus, Ecclesiæ habere clauis regni cælorum, eam soluere & ligare, eam retinere & remittere peccata. Tractatu enim vltimo in Ioannem sic scribit, ostensurus cuius sit remittere peccata. Hoc, inquit, agit Ecclesia, spe beata, in hac vita ærumnosa, cuius Ecclesiæ Petrus Apostolus propter Apostolatus primatum gerebat generalitate figurata personam. Quod enim ad ipsum proprie pertinet, natura vnus homo erat, gratia vnus Christianus, abundantiore gratia vnus idemq; primus Apostolus. Sed quando ei dictum est: Tibi dabo clauis regni cælorum, & quodcunque ligaueris super terram, &c. vniuersam significabat Ecclesiam, quæ in hoc seculo diuersis tentationibus velut imbribus fulminibus, tempestatibusque quatitur, & non cadit, quoniam fundata est super petram. vnde & Petrus nomen accepit. Vnde li. 1. de doctrina Christiana cap. 18. Has, inquit, clauis dedit Ecclesiæ suæ, vt quæ solueret in terra, soluta essent in cælo: & quæ ligaret in terra, ligata essent & in cælo. Et aliis plerisque locis similia habet Augustinus. Præter Augustinum autem, etiam Origenem afferunt, qui in Matth. Homilia 1. asserit, quæ hic Petro dicta sunt, non vni Petro competere, sed pertinere ad omnes qui imitantur Christum veram petram. Huius enim Origenis inter cætera hæc sunt verba: Verè ergo ad Petrum quidem dictum est: Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, & portæ inferi non præualebunt ei; tamen omnibus Apostolis, & omnibus quibusque perfectis fidelibus dictum videtur, quoniam omnes sunt Petrus, & petra, & in omnibus ædificata est Ecclesia Christi, & aduersus nullum eorum qui tales sunt portæ præualeant inferorum. Tamè ex eo quod sequitur videamus. Putas soli petro dantur à Christo clauis regni cælorum, & nemo alius beatorum accipiet eas? Si autem commune est inter omnes quod dicitur: Dabo tibi clauis regni cælorum; quomodo non omnia quæ superius relata sunt, ad Pe-

trum, omnium videantur esse communia? & cætera. Et inquit, vt maxime Petrus fundamentum Ecclesiæ dictus sit, ita vt quidam patrum hunc locum intelligunt, quid hoc ad pontifices Romanos Et vt ita sit, quod Petro soli promissæ sint & data clauis regni cælorum, quid hoc ad pontificem Romanum: Vbi Petri testamentum, in quo has ipsas clauis legant? Vbi scriptura, qua Christus eos, in hac potestate Petri, successores fecit? Et quo magis ostendant Romani pontificis auctoritatem nõ se extendere ad omnes, D. Grægorium, qui & ipse fuit Romanus Pontifex, afferunt, qui oblatum sibi & Romanis pontificibus nomen vniuersalis episcopi, suscipere renuit, asserens temerarium esse si quisquam hoc nomen admitteret, vt videre est epistolarum libro. 4. epistola 76. 80. & 82. & aliis eiusdem libri. His autem eorum argumentis paucis est respondendum. Itaque ad primum eorum argumentum, quo volunt id quod hic singulariter videtur Petro promissum, non esse singulariter Petro datum, sed contra omnibus Apostolis communiter, ex superius dictis patet responsio. Clauis enim Petro singulariter promissæ, ei etiam singulariter data sunt, cum præsentibus aliis Apostolis post resurrectionem ei singulariter dictum est: Pæce oues meas; inter quas oues Christi cum etiam fuerint reliqui Apostoli, consequitur his verbis etiam Apostolorum curam esse commissam, ac eorum posterem esse constitutum, sicut eidem prius etiam de Apostolis reliquis dixerat: Et tu aliquando conuersus confirma fratres tuos; quod certè ad pastorale pertinet officium. Cum autem Dominus post resurrectionem omnibus dixit: Sicut misit me pater & ego mitto vos, Quorum remiseritis, &c. quamuis possit dici, quemadmodum frequenter patres dicunt, etiam omnibus Apostolis clauis esse traditas, loquendo de clauibus, vt per eas accipitur communiter significari potestas remittendi & retinendi peccata tamen sicut ibi clauium nulla fit mentio, ita non est nec esse dicere clauis hic Petro promissas omnibus esse traditas, imò secundum eum sensum quo Petro hic promissæ sunt, non sunt Apostolis ibi aut alibi clauis traditæ, cum, vt dictum est per traditas clauis suprema in regno cælorum auctoritas & potestas significata sit, quæ singulariter Petro promissæ, singulariter eidem est tradita, cum dictum est ei: pæce oues meas Sic nulla item clauium mentio cum postea omnibus dicitur Apostolis: Quæcumque alligaueritis, &c. Et quamquam potestas ligandi & soluendi his iam verbis omnibus Apostolis videatur tradi à Domino, tamè quia eam prius singulariter Petro promissæ imò tradidit, satis significauit eam singulariter illi competere. Iam & ipsa verborum diuersitas quibus Dominus vsus est Matte. 18. ad omnes loquens, & hoc loco Petro loquens, excellentiam aliquam petri in potestate ligandi & soluendi designat, quemadmodum annotauit Origenes homil. 6. in Matthæum sic scribens: illa quæ superius soli Petro sunt dicta, videntur etiam istis omnibus dicta, qui ter peccantes arguerint, si auditi non fuerint, & alligauerint super terram, iudicantes peccatorè sicut ethnicum & publicanum. Sed quoniam oportebat aliquid maius habere. Petrum præ illis qui ter arguerant, ideo illi quidem sic dicit: Et tibi dabo clauis regni cælorum, & quæcumque solueris super terram, erunt soluta & in cælis: & quæcumque ligaueris super terram, erunt ligata & in cælis. Non ergo modica differentia

differentia est, quod Petro quidem data sunt clauis non vnus cæli, sed multorum cælorum, vt quæcumque ligauerit super terram, sint ligata nõ tantum in vno cælo, sed in omnibus cælis: & quæ soluerit super terram, sint soluta non solum in vno cælo, sed in omnibus cælis. Ad eos autem qui multi sunt ligatores & solutores in terra sic dicit, vt soluant & alligent non in cælis, sicut Petrus, sed in vno cælo, quia non sunt in tanta pefectione sicut Petrus, vt alligent vel soluant in omnibus cælis. Hæc ille. Quoniam autem Cypriani auctoritate probant omnium Apostolorum potestatem & auctoritatem fuisse parem & æqualem, ipsius Cypriani verba proferenda sunt, ac sententia eius in illis inquirenda. Habet ergo sic tractatu tertio: Loquitur Dominus apud Petrum: Ego tibi dico, inquit, quia tu es Petrus, & super istam petram ædificabo ecclesiam meam, & portæ inferorum non vincunt eam. Tibi dabo clauis regni cælorum, &c. Et idem post resurrectionem suam dicit: Pæce oues meas. Et quamuis Apostolis omnibus post resurrectionem suam parem potestatem tribuat, & dicat: Sicut misit me pater, & ego mitto vos. Accipite spiritum sanctum. Si cui remiseritis peccata, remittuntur illi: si cui tenueritis, tenebuntur, tamen vt vnitatem manifestaret, vnitatis eiusdem originem ab vno incipientem sua auctoritate disposuit. Hoc erant vtique Apostoli quod fuit Petrus, pari consortio præditi & honoris & potestatis, sed exordium ab vnitatem profiscitur, vt Ecclesia vna monstraretur. Hæc ille, cuius sententia melius intelligitur, si adiunxerimus similem quandam Hieronymi sententiam quæ est lib. 1. contra Iouinianum hoc modo: Super Petrum fundatur Ecclesia, licet id ipsum in alio loco super omnes fiat Apostolos, & cuncti clauis regni cælorum accipiant, & ex æquo super eos Ecclesiæ fortitudo solidetur: tamen propterea inter duodecim vnus eligitur, vt capite constituto schismatis tolleretur occasio. Ex quibus satis patet quid authores hi senserint, nimirum omnibus Apostolis eandem Apostolatus dignitatem & auctoritatem traditam, cum diceretur illis: Sicut misit me pater, &c. sed tamen postea inter Apostolos auctoritate pares, Petrum caput constitutum, quado ei dictum est: Pæce oues meas qua Domini constitutione, Apostolorum auctoritas ita est Petro subiecta, ac si eam ab ipso, non à Domino immediatè accepissent, sicut & eadè sua auctoritate secundum Petri præceptum, si opus fuisset, vt debuissent. Et vt melius intelligatur paritas auctoritatis Apostolorum cum præminentia Petri, cogitemus sic fuisse inter Apostolos, ac si pontifex summus, legatis aliquibus quos vocant à latere, omnem suam plenariam potestatem in omnes cuiuscunque regionis cõcedat, ex quibus pontifice defuncto vnus in pontificem deligatur, cæteris seruantibus plenariam illam quam acceperat potestatem. Tunc enim his cum pontifice in potestate paribus, pontifex nihil aliud præ illis habet, quam quod illorum est caput, idè; necessarium nimirum vt secundum Hieronymum schismatis tolleretur occasio, & origo omnis potestatis ab vno procedens & pendens monstratur. Ad id autem quod ex Augustino argumentantur, Ecclesiam in Petro clauis accepisse, eamq; remittere & retinere peccata, dicendum dupliciter intelligi posse, Ecclesiam accepisse in Petro clauis. Primò, quia clauis non soli Petri personæ datæ sunt, sed ei sic sunt datæ, vt ab eo imperpetuum Ecclesia accipiat in

illius successoribus, atque episcopis & sacerdotibus. Verum non hac de causa Augustinus dicit Ecclesiam accepisse clauis in Petro, Ecclesiæ figuram gerente, sed alia de causa, nimirum quia non tam ipsos sacerdotes per quorum ministerium fit remissio & retentio peccatorum, dicit retinere & remittere peccata quam totam Ecclesiam, & vniuersos ac singulos fideles iustos, qui efficiunt Ecclesiam. Hunc enim loquendi morem habet in multis locis Augustinus, vt hos dicat remittere peccata, eo quod eorum precibus ac merito remittuntur peccata peccatoribus, quòdque propter coniunctionem atque vnionem peccatoris per charitatem cum iustis charitatem habentibus, peccata remittuntur. Eisdem dicit ligare ac retinere peccata, eo quod ob id alicuius peccata retineantur, quia à fidelibus veris ac Ecclesiæ viuis membris cordis prauitate disiuinctus est. Vnde in loco adducto supra libro 1. de doctrina Christiana, postquam dixisset Christum dedisse has clauis Ecclesiæ, vt quæ solueret in terra soluta essent in cælo, &c. subiicit, scilicet vt quisquis in Ecclesia eius dimittit sibi peccata non crederet, non ei dimitterentur: quisquis autem crederet, seque ab his correctus auerteret, in eiusdem Ecclesiæ gremio constitutus, eadem fide atque correctione sanaretur. Et tractatu 120. in Ioannem circa illum locum: Quorum remiseritis peccata; sic habet: Ecclesiæ charitas, quæ per spiritum sanctum diffunditur in cordibus nostris, participum suorum peccata dimittit, eorum autem qui non sunt eius participes, tenet. Huc autem loquendi modum adinuenisse videtur Augustinus, propter argumenta Cypriani & Donatistarum, quibus concludebant eos qui ab hæreticis sunt baptizati, rebaptizandos esse, eo quod hæreticus non posset dare spiritum sanctum quem non haberet, nec remissionem proinde peccatorum. Itaque Augustinus quo ostenderet quomodo remissionem peccatorum accipere potuerit is qui ab hæretico est baptizatus, dicit Ecclesiam & iustos qui in ea sunt, esse eos qui remittunt peccata eorum qui sibi per fidem & charitatem vniuntur: nec proprie eos remittere qui sacramenta administrant, sed per eorum ministerium ipsam Ecclesiam, hoc est, iustos fideles. Hanc esse sententiam Augustini, & hanc esse causam nouæ locutionis, quæ Augustino fere est propria, satis patet ex libris de baptismo contra Donatistas. In quorum tertio, capite 18. sic habet, loquens de avaris quibusdam episcopis, raptoribus & sceneratoribus, qui cum intra Ecclesiam existerent, baptizabant tempore Cypriani, non tamen à Cypriano eorum baptismus irritus habebatur, vt rebaptizandos putaret qui ab illis erant baptizati. Remissam, inquit, peccatorum non dabant, quæ per orationes sanctorum, id est, per columbæ gemitum datur, quicumque baptizet, si ad eius pacem pertinent quibus datur. Non enim raptoribus & sceneratoribus diceret Dominus. Si cui dimiseritis peccata, remittentur illi: si cui tenueritis, tenebuntur. Foris quidem nec ligari aliquid potest, nec solui, vbi non sit qui aut ligare aliquid possit aut soluere: sed soluitur qui cum columba fecerit pacem, & ligatur qui cum columba non habet pacem, siue aperte foris sit, siue intus esse videatur. Itaque Augustinus eos dicit soluere & ligare, non quorum ministerio, sed quorum merito peccator soluitur & ligatur, cum communis aliorum intellectus sit dicere eos soluere & li-

gare quibus ministerium sacramentorum est concredidum. Hunc singularem Augustini loquendi morem plerique etiam hodie non aduertentes aut aduertere nolentes, docuerunt omnes Christianos habere potestatem absoluedi a peccatis, ac clauas regni celorum non intelligendas esse, potestatem aliquam solis sacerdotibus conuenientem, sed charitatem omnibus iustis communem. Secundum hunc loquendi modum, qui apud Augustinum frequenter recurrit, videntur accipienda quaedam dicta ab Origene, vt cum supra dixit omnibus perfectis competere quæ hic soli Petro dicta sunt. Nam & ipse ligare & soluere magis tribuit alicui ratione meriti, quam ratione ministerij. Sic enim eadem homilia in sequentibus habet. Quoniam autem qui episcopatus vendicant locum, vtuntur hoc textu, quemadmodum Petrus, & clauas regni celorum acceptas habentes à Christo, docent quod qui ab eis ligati fuerint, in celo esse ligatos: & qui ab eis soluti fuerint, id est, remissionem acceperint, esse & in celo solutos: Dicendum est quod bene dicunt, si opera habent illa propter quæ dictum est illi Petro: Tu es Petrus; & tales sunt, vt super eis ædificetur Ecclesia Christi, si portæ inferorum non preualent eis. Alioquin ridiculum est vt dicamus eum qui vinculis peccatorum suorum ligatus est & trahit peccata sua sicut funem longum, & tanquam iuge lorum vituli iniquitates suas, propter hoc solum quod episcopus dicitur, habere potestatem huiusmodi, vt soluti ab eo, sint soluti in celo: aut ligati in terris, sint ligati in celo. Sit ergo episcopus irreprehensibilis, &c. Hæc ille, qui similia habet & homilia 6. in Mattheum, vbi post verba superius citata sic sequitur: Quanto ergo melior fuerit qui ligat, tanto qui alligatur: amplius quam in vno celo alligatur: & quanto melior fuerit qui soluit, tanto beator erit qui soluitur, quoniam in omnibus solutus est celis. Itaque quoniam Augustinus & Origenes in his locis non proprium, sed accommodatum loci huius de ligando & soluendo sensum sequuntur, ex illis iam dictis eorum sententiis nihil colligi potest contra genuinum loci huius intellectum superius explicatum, secundum quem soluere & ligare ei tribuuntur, cuius ministerio, non cuius merito peccata remittuntur vel retinentur. Certè Origenes aperte satis significat allegoriam, qua ferè gaudet, secutum in loci huius tractatione, quandoquidè sicut dicit omnibus perfectis competere illud: Tibi dabo clauas regni celorum, &c. ita & illud: Tu es Petrus, & super hanc petram, &c. cum proprie tantum in Simonem quadrat; tu es Petrus; nec possit id nisi allegoricè dici omnibus esse commune. Sed & Augustinus dicens his verbis Ecclesiæ datas clauas in Petro, quia Petrus propter Apostolatus primatum figuram gerebat Ecclesiæ, primatum Petri manifestè confirmat, & significat Ecclesiæ, & omnibus fidelibus clauas non nisi allegoricè conuenire, nimirum quia eius figuram Petrus gerebat. Sicut enim proprie Petri fides erat, quam ille confessus est, cum dixit: Tu es Christus; & tamen in ea confessio ne Petrum dicit Augustinus figuram gessisse Ecclesiæ: Ita proprie Petro conueniunt quæ à Christo dicta sunt, & tamen quia Petrus omnium fidelium figuram gessit quodammodo, etiam omnibus fidelibus illa quodammodo competunt. Porro quod scripturam requirunt, qua probetur concessum Petri inter Apostolos primatum, ad ipsius etiam

A in Ecclesia Romana successores pertinere; suo more faciunt, quo semper omnium quæ fidei sunt probationem ex solis scripturis petunt, cum plerique sint, quæ sola traditione sine scripturis ab Apostolis ad nos peruenerint, quæ non minoris apud nos ponderis esse debent & fidei quam ea quæ ab Euangelistis sunt præscripta, quandoquidem eorum autoritatem traditio Ecclesiastica & consensus omnium commendat, sicut eadem traditio scripturarum nobis autoritatem statuit. Inter ea ergo quæ sunt traditionis Ecclesiasticæ, etiam istud est quod Romanæ Ecclesiæ, in qua Petrus primus præsedet, quamque suo sanguine consecrauit, episcopis sit successio in ea potestate quæ petro inter Apostolos singulariter est data. Quam Ecclesiasticam traditionem probat consensus omnium patrum ab initio nascentis Ecclesiæ ad nos vsque. Quorum vt aliquas saltem proferamus autoritates, ipse Clemens testatur sibi à Petro traditam eandem potestatem ligandi & soluendi, quam ipse à Christo acceperat. Scribens enim ad Iacobum fratrem Domini de Petri excessu, suæ etiam ordinationis his verbis meminit: Simon Petrus, vbi finem vitæ suæ adesse sensit, in corona fratrum positus, apprehensa manu mea: Hunc, inquit, episcopum vrbs constituo, &c. Ipsi trado à Domino mihi traditam potestatem ligandi & soluendi, vt de omnibus quæcunque decreuerit interris, hoc decretum sit in celis. Clementis successor Anacletus in Epistola omnibus Ecclesiis scripta sic habet circa finem: Si difficiliore ortè fuerint quæstiones, aut episcoporum aut maiorum iudicia fuerint, ad sedem Apostolicam, si appellatum fuerit, referantur, quoniam hoc Apostoli statuerunt iussione saluatoris, vt maiores & difficiliore quæstiones semper ad sedem referantur Apostolicam, super quam Christus vniuersam confluxit Ecclesiam, dicente ipso ad beatum Petrum principem Apostolorum: Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam. D Athanasius cum vniuersis Ægyptiorum, Thebaidorum & Libyorum episcopis in sancta Alexandria synodo congregatis, sic scribit ad Felicem pontificem Romanum: A patribus in Nicæna synodo est definitum consonanter, vt si quisquam episcoporum aut Metropolitanum, aut comprouinciales vel iudices suspectos habuerit, vestram sanctam Romanam interpellat sedem, cui ab ipso Domino potestas ligandi & soluendi speciali est privilegio super alios concessa. Ipsa enim firmamentum à Deo fixum & immobile percepit, quoniam ipsam formam vniuersorum titulorum lucidissimam Dominus Iesus Christus vestram Apostolicam constituit sedem. Ipsa est enim vertex sacer, in quo omnes vertuntur, sustentantur, reuelantur, & sicut in Christo Christiani, & in petra, id est, Christo, Petrus renouantur Ecclesiæ. Tu es (sicut diuinum testatur eloquium) Petrus, & super fundamentum tuum, Ecclesiæ columnæ, id est, episcopi, qui Ecclesiam sustinere, & propriis humeris portare debent, tibi sunt confirmata, tibi que clauas regni celorum commisit, atque ligare & soluere potestatiuè quæ in terra & quæ in celis sunt promulgauit. Tu phanarum hæresum & impetitorum, & omnium instantium depositor, vt princeps & doctor, caputque omnium orthodoxæ doctrinæ immaculatæ fidei existis. Hæc ibi. Alia testimonia citare superuacaneum fuerit, cum certa sit omnium hac de re concors sententia, eaque ex prædictis satis cognosci possit. Quod

Quod afferunt ex Gregorio, non solum non infirmat, sed etiam confirmat catholicam sententiam. Gregorius enim nomen vniuersalis episcopi etiam oblatum recipere & admittere noluit, non quod putaret illud sibi ac Romanis pontificibus non competere: Dicit enim illud Romanis pontificibus oblatum à concilio Chalcedonensi, quod vnum ex illis quatuor fuit quibus Gregorius indicat tantum deferendum, quantum quatuor Euangelis. Non ergo à tali concilio oblatum putauit non competere Romanis pontificibus. Sic enim conciliū illud errasse putasset, idque in negotio fidem concernente. Sed à tali nomine cum prædecessoribus suis abstinent, tum humilitatis causa, tum ne videretur Romanus Pontifex, solus esse episcopus in Ecclesia Christi. Ideoque arguit Ioannem episcopum Constantinopolitanum superbiam & temeritatis, quod nomen illud sibi vendicasset, à quo oblato pontifices Romani cum eo vti possent, ob rationabiles causas abstinerunt. Vnde de Petro sic loquitur in epist. 76. lib. 4. ad Mauricium Augustū: Ecce inquit, clauas regni celorum accepit, potestas ei ligandi & soluendi tribuitur: Cura ei totius Ecclesiæ & principatus committitur, & tamen vniuersalis Apostolus non vocatur, & vir sanctissimus confacerdos meus Ioannes vocari vniuersalis episcopus conatur. Et epistola 2. ad ipsum Ioannem, Nū quidnam, inquit, sicut vestra sanctitas nouit, per venerandum Chalcedonense concilium huius Apostolicæ sedis antistites, cui Deo disponente deseruio, vniuersales oblato honore vocati sunt; Sed tamen nullus vquam tali vocabulo appellari voluit, nullus sibi hoc temerariū nomē arripuit, ne si sibi in principatus gradu gloriam singularitatis arriperet, hanc omnibus fratribus denegasse videretur. Hæc ille. Ex quibus intelligere licet quare Romanus pontifex, etsi vniuersæ Ecclesiæ Christi curam concreditam habeat, non se tamen appellet vniuersalem episcopum: sicut nec Petrus se, vocabat vniuersalem Apostolum, cum tamen ei vniuersæ Ecclesiæ cura commissa esset. Et hæc quidem prænti loco sufficere puto pro responsione ad argumenta aduersariorū.

CAUT ILLES TVNCFRÆCEPIT DISCIPVLIS SVIS, BETH COMMINATVS EST EIS.] Post commendatam & approbatam Petri confessionem, Dominus & prohibet suis ne cui dicant se esse Christum, nec prohibet simpliciter, sed, vt habent Marcus & Lucas, cum, in terminatione, & passionem suam ac resurrectionem prædicat, significans & quare in suis cognitionem sui iam augere & roborare voluerit, nimirum quia appropinquabat tempus passionis, ad quod eos voluit præparare, confirmando illos fide in se) & quare ac quamdiu tacendum illis esset, nec prædicandum quod ipse esset Christus, nempe quia nōdum esset tempus suæ glorificationis, nec conueniret ante resurrectionis gloriæ & crucis ignominia illud de se passim prædicari: tunc autem commodum tempus fore prædicationis illius, cum à mortuis resurrexisset. Hac enim de causa & vsque ad illud tempus Dominū prohibuisse ne cui dicerent quod ipse esset Christus, Lucas manifestè satis significat, sic scribens: At ille increpans eos præcepit ne cui dicerent hoc, dicens: Quia oportet filium hominis multa pati & reprobari, &c. Sicut ergo ante passionem suam, imò ante passionis suæ prædicationem conueniebat Dominū in suis veram in se fidem confirmare: ita ante passionem non conueniebat Chri-

A stū passim prædicari vulgo, idque primum ob quia sicut dictum est, tunc nondum erat tempus suæ glorificationis. Oportebat enim Christum pati, & ita intrare in gloriam suam. Secundo, quia maius & incurabilius fuisset multorum scandalum in cruce Christi si ante crucem ab Apostolis passim fuisset prædicatus esse Christus. Tertio quia huiusmodi prædicatione magis fuissent accensi Scribæ & Pharisæi ad persequendum Christum quos sciebat populi fama, & miraculorū magnitudine satis ad necessariam mortem sibi inferendam accendendos. Postremum, sicut Apostoli ante passionem & resurrectionem non potuerunt intelligere misterium aduentus Messias, & regni eius modū cōmunē Iudeorum opinionem excedentem: ita nec docere alios potuerunt, quomodo esset Christus, ac proinde conueniebat eos penitus silere, quis ipse esset. Hic autem obseruandum, quam sancta ac plena prudentia sit dispensatio Dei, qua veritatis perfectam cognitionem ordine quodam mundo voluit innotescere. Quāquam enim Christū agnoscere, sit vitæ æterna, & Deus tam esset cupidus salutis hominū, vt pro eis filium suum miserit in mundum crucifigendum, tamen ante tempus Christū suū prædicari & agnosci noluit. Quod electis haudquaquam fraudi fuit, qui nihilominus per spiritum sanctum, quāta fatis eis esset ad salutem Christi cognitionem non fuerunt destituti. Porro queritur hic à D. Hieronymo, & ite ob Origene, quomodo Christus iam suis prohibeat, ne se dicant esse Christū, cum prius quando eos misit ad prædicandum, præcepit eis prædicari aduentum suum, & addiderit, vt scribitur Matthæi 10. Ante reges, & præsides stabitis propter me. Et omnis qui me confessus fuerit coram hominibus, &c. quæ indicant eum tunc cum illos mitteret, requisisse confessionem nominis sui. Ad quam quæstionem Origenes variis modis responderi posse disputando ostendens, eo magis inclinatur, quod re vera magis est amplectendum, nimirum vt dicatur Apostolos in prima sua missione non prædicasse aperte Iesum esse Christum, sed poenitentiam agendā, & appropinquasse regnū Dei: & si quid de Iesu prædicauerint, nihil aliud de eo prædicasse, quam quod vir esset admirabilis, potens in opere & sermone. Ea verò quæ apud Matth. cum mittuntur Apostoli, dicuntur de confessione nominis Christi, pertinere ad tempus futurū post resurrectionem, quemadmodum etiam supra ostensum est. D. Hieronymus autem respondet in hunc modum: Mihi, inquit, videtur aliud esse Christū prædicare, aliud Iesum Christū. Christus commune dignitatis est nomen, Iesus proprium vocabulum saluatoris. Ex quibus Hieronymi verbis satis patet eū legisse nobiscum, quia ipse esset Iesus Christus, cum tamen Iesus in Græcis plerisque & antiquis Latinis absit, & sensui videatur obesse. Nam quare diceretur vetasse ne dicerent quod ipse esset Iesus, cum eum sic vocari omnes satis cognouissent? Itaque si legatur, Iesus, vel debet oratio sic ordinari; ne dicerent quod ipse Iesus esset Christus; quamquam tunc fatendum sit duram esse Euangelistæ locutionem. Vel nomen, Iesus, hic positum erit non tā proprio hominis nomine, quam vt saluatorē significet, vt sensus sit ipsum vetuisse ne se dicerent esse saluatorem Messiam.

EXINDE COEPIT IESVS OSTENDERE DISCIPVLIS SVIS ET B. DOGERE, &c.] Dum dicit Euangelistæ: Exinde cepit

pit ostendere; significat saris & causam quare prius Dominus voluerit in suis confirmare cognitionem sui, & causam quare noluerit aliis se manifestari. Porro Origenes philosophatur in verbo *δενύειν*, id est, ostendere. Annotauit enim non esse dictum, cœpit dicere vel docere, sed ostendere, hoc est, secundum eum, clarè & manifestè aperire: quoniam sicut, inquit, corporalia ostendi dicuntur, sic ostendi dicuntur à Christo ea quæ loquebatur. Verùm cum Marcus, pro ostendere habeat docere, non est locus huic annotationi, sed ostendere simpliciter positum est pro indicare, quemadmodum vertit Erasmus. Quod autem dicit Dominus: Oportet filiū hominis multa pati, &c. sic accipiendum: Oportet secundum præfinitionem patris, & scripturarum prædictionem, propter salutem hominum. Notandum autē tria hominum genera nominari à quibus passurus erat: nempe seniores, per quos intelliguntur hi qui sua autoritate rempublicam Iudeorum gubernabant. Non enim hoc nomine hic tam significatur ætas quàm autoritas, sicut & apud nos nomine presbyteri: quod hoc loco Græca habet, Principes sacerdotum, de quibus prius dictum est circa caput Concordiæ 9. & scribas, sub quibus etiam comprehenduntur Pharisei, sicut aliàs frequenter. Præter causam autē propriam huic loco, ob quam iam suam passionem suis prædixit, nimirum ut significaret causam prædictæ prohibitionis, alia est communis ratio, ob quam & nunc & frequenter postea suam passionem illis prædixit nempe ut minus tempore passionis scandalizarentur, ut quam non potuerint dicere fuisse inopinatum, nec existimare quòd eam propter naturæ imbecillitatem passus fuerit. Quomodo enim id de eo existimare merito possent, qui prænouit, & prædicit, & festinat potius ut patiat. Est & alia causa propria prædictioni in hoc loco factæ, nimirum ut, quemadmodum patet ex sequentibus, suo exemplo ad tolerantiam malorum suos inuitaret & præpararet. Suam autem passionem & mortem iam tantum generaliter prædicit, necdum passionum suarum species aut mortis genus explicans, quæadmodum postea facit, sed tantum in genere dicens; Oportet filium hominis multa pati, & reprobari, & occidi; gradatim eis passionem suam & mortē semper perfectius ingerens, & etiam hac in re ordinem illum naturalem obseruans, quo à generalibus ad specialia deuenitur, ac dispensationē patris secutus, quo perfectam veritatis cognitionem ordine quodā mudo reuelat. Dicit autem tria ad passionem suam pertinentia, nempe multa pati, & reprobari, & occidi, quia passio eius ante mortem consistebat in duobus, nempe in pœna malorum quæ illi inferebantur, & ignominia multiplici per reprobationem significata. Porro Marcus dicit: Palam verbum loquebatur; tum quia antè idem dixerat, sed tēte, ut cum Ioannis 2. dixit: Soluite templum hoc, &c. Et Ioannis sexto, Panis quem ego dabo, &c. Et Ioannis tertio, Sicut Moyses exaltauit serpentem in deserto, &c. tum ut indicet quare Petrus iam accepit occasionem reprehendendi Dominum, quam prius non accepit ex eius verbis.

ET APPREHENDENS EVM PETRVS COEPIT INCREPARE EVM DICENS.] Audiens Petrus Dominum dicentem se reprobandum & occidendum: idque sua confessione quam approbauerat Dominus, indignum esse iu-

dicans, pro solito suo in Dominum amore vehementi, etsi adhuc imprudendi, apprehendens vel assumens (nam Græcis eadem est dictio in utroque Evangelista *προσλαβόμενος*, hoc est, apprehensum cum ad se, quod facere solent qui familiariter aliquid sunt dicturi) cœpit illū increpare, non ex indignatione, sed amantis affectu, ita ut istud increpare, nō sit aliud quàm reprehendere, quomodo amicus amico quippiam ingratum narrati dicere solet apud nos, Ne dicas. Huiusmodi enim increpationem aliam ab indignatione & magnitudine significant Petri verba. Sicut autem in superiori Petri responsione ardor fidei elucescit, ita in hoc ipsius factō ardor amoris in Dominum declaratus est, sed quo imprudenter iam & sine discretionē Dominum amabat. Cogitare enim debuisset eū quem cōfessus erat esse Dei filium, nihil increpatione dignum aut agere, aut dicere posse. Expendere item quod dixisset Dominus oportere sic fieri, ac ideo visum esse patri. Verū quo minus hæc perpenderet, amoris nondū perfecti, sed adhuc nimis humani vehementia fecit. Absit, inquit, à te Domine. Pro quo significantius, ut etiam notauit Hieronymus, Græcè est, *ιδεως σοι κηρι*, hoc est, propitius tibi Domine. In qua oratione Diuus Hieronymus subaudit, sis vel esto, quomodo & Augustinus aliquot locis legit. Alij malunt subintelligendum esse, sit tibi Deus. Et quidē rectè. Nam verisimile est Petrū Hebraicè vel Syriacè loquentem, vsum hic illa deprecandi aliquid aut detestandi forma, quæ frequēs in Bibliis Hebraicis recurrit, nempe *כִּי אֵלֶיךָ* Chalilachlach, quæ ponitur 1. Regum 24. 2. Regū 23. 3. Regū 21. Quibus locis non legimus: Propitius sit mihi Dominus & in vno horū locorum, nepe 2. Reg. 23. etiam Septuaginta habent sicut hic habetur: *ιδεως μοι κηρι*: at 3. Reg. 21. Septuaginta habent, *μη μοι γενοιτο παρὰ θεου*, id est, ne mihi fiat à Deo, hoc est, ut phrasim Hebraicam quidam pulchrè vertunt, absit à me per Deū, vel auertat à me Deus. Eadē phrasim est Genes. 18. in verbis Abrahe ad Deū, vbi eam noster interpres vertit per Absit. Absit, inquit, à te ut facias hanc rem. Similiter Gen. 44. loquitur Ioseph; Absit à me ut sic agam. Itaque bene hic vertit interpres; Absit à te Domine; melius quàm si vertisset, propitius tibi esto, aut etiam propitius tibi sit Deus, quamquam hoc secundum cum nostra lectione coincidat. Hebraica enim phrasim ad verbum significat, prohibitio sit mihi vel tibi, hoc est, ut Latini dicere solent, Dij prohibeant, aut, Dij meliora. Vnde huius phrasim significatio sequentibus verbis apertius explicatur, cum subditur: Non erit tibi hoc. Vbi tibi, cum emphasi est legendum.

QVI CONVERSUS, ET VIDENS DISCIPVLOS SVOS, COMMINATVS, &c.] Conuersus dicitur Dominus, quia faciem suam conuertit ad Petrum sibi collateralem, aut se sequentem, indignationem hac conuersione ostendens. Aut etiam quia faciem suam conuertit ad omnes discipulos, quia Marcus dicit; & videns discipulos suos. Quoniam autem omnibus discipulis audientibus Petrum Dominus reprehendit, coniectura est Petrum non omnino abduxisse Dominum extra discipulos, ut nullo audiente eum reprehenderet, sed apprehensa tantum eius manu aut vestimento secretius illi locutum, quamuis sic ut quidam Apostoli etiam id audire possent. Vnde illud. *προσλαβόμενος*, fortè non rectè sic vertitur, cum abduxisset eum. Porro pro comminatus:

natus, rectius interpres vertisset, increpauit. Est enim idem verbum quod mox vertit, increpare. Cuius verbi, nempe, varius est vsum in Evangelii. Nunc enim significat cum interminatione vel indignatione aliquid præcipere aut prohibere alicui, ut cum dicitur increpasse dæmones, ventum & mare. Aliquando est simpliciter reprehendere, ut cum supra Petrus dicitur increpasse Dominum. Interdum est id quod propriè est increpare & corripere, ut hoc loco. Noster autem interpres vertit nunc per increpare, nunc per comminari, nunc per præcipere vel imperare. Omnibus autem discipulis audientibus Petrum redarguit, quoniam & illi simile quid vel patiebantur, vel pati poterant quale Petrus. Seuerè autem adeo Petrum redarguit, etsi pio affectu erga Dominum commotum, ut doceret in his quæ Dei sunt nullum esse locum humanæ rationi aut affectui, & quanto zelo commoueri nos oportet in eos qui affectu quouis humano nos ab his quæ Dei sunt auocare conantur.

VADE, INQVIT, POST ME SATANA, &c.] Quæ Christi verba sic distinguit Diuus Hilarius, ut post illa verba Petro dicta; Vade post me: quibus eum Dominus hortetur ut exemplum suæ passionis sequatur: deinde quæ sequuntur dicta sint in dæmonem, per quem opinio hæc Petro suggereretur: Satana scandalum mihi es. Non enim, inquit, conuenit existimare Petro satanæ nomen & offensionem scandali deputari, post indulgentia illa beatitudinis & potestatis tanta præconia. Verùm hanc distinctionem & intelligentiam refellit Hieronymus, quòd hic error, inquit, Apostolicus non possit videri intentium diaboli, cum profectus sit à pietatis affectu. Nec inconueniens est Petrum dicere vocatum satanam. Satanas enim dictus est, vel quia diaboli ea in parte imitator, quòd Christi mortem sicut ille impedire vellet, vel simpliciter quia aduersarius voluntati diuinæ & Christi. Non enim satanas nomen est proprium demoni, sed generaliter significat idem quod Latinis aduersarius. Itaque conuenienter Petrum, satanam vocat, quòd aduersarium se illi præberet, cum ipse se putaret illi amicum exhibere. Porro Origenes, & post eum Diuus Hieronymus differentiam faciunt inter hoc dictum Petro & illud quod supra dæmoni Dominum tentanti dictum est, quòd hic Dominus dixerit Petro: *ὕπαγε ὀπίσω με σατανά*, id est, vade post me satana: quod perinde sit atque, sequere me, non præi tuis consiliis. Suprà autem diabolo tentatori tantum *ὕπαγε σατανά*, id est, discede, facisse satana. Sed parum firma hæc est annotatio. Siquidem & in Luca & in Matthæo, item in plerisque Græcorum libris legitur dictum dæmoni *ὕπαγε ὀπίσω με*. Vnde simpliciter à se repellentis oratio habenda est, qua non indignè etiam Petrus repulsus fuit cum re vera satanam ageret, reuocando à iussis Dei. De hoc loquendi modo vide in cap. Concordiæ 15. Quod autem sequitur: Scandalum es mihi, vel, ut habent Græca, scandalum meum es: idem est quod, obstaculum mihi es, & impedimentum mihi præbes ne patris iussa perficiam. Scandalum enim Græca dictio, impedimentum viæ & offendiculum significat. Intelligendum tamen est quod dicit Dominus Petrum sibi esse scandalum, quantum scilicet erat in ipso Petro. Nam Dominus scandalum pati non potuit, quod non patiuntur nisi vel imperfecti & paruulis similes, vel peruersi & maligni. Nisi intelligatur

A Petrum fuisse scandalum Christo secundum carnem, quæ Petri suggestionem cœperit horrere mortem, sicut imminente passione. Vnde bene subiungit de abnegando semetipsum, ut quemadmodum ipse non sequebatur carnis voluntatem, sed patris, ita & nos faciamus. Cum autem his verbis: Scandalum es mihi: Dominus reddiderit causam quare eum dixerit satanam, & quare eum à se reiecerit: addit etiam causam erroneæ huius opinionis in Petro, Quia, inquit, non sapis, hac scilicet in parte, ea quæ sunt Dei, sed ea quæ sunt hominum, hoc est, quæ sunt humana, nempe fugere passiones & ignominias, vitare mortem, & similia. Vbi notandum Dominum non dixisse: sed ea quæ sunt dæmonis: ut intelligamus Petrum illud suggestisse non ex afflatu demoniaco, sed ex humano affectu: & rursum intelligamus, non tantum diabolica sapere, sed etiam humana & carnalia, frequenter esse aduersari Deo & satanam agere. Prudentia enim carnis mors est, & inimica est Deo. Legi enim Dei non est subiecta. Conferenda autem nunc hæc verba Domini ad Petrum, cum his quæ mox prius ad eum sunt dicta. Ibi enim quia non humana, sed diuina, non quæ caro & sanguis, sed quæ pater reuelauit, loquebatur, beatus pronuntiat, Petrus mutato nomine vocatur, ac fundamentum Ecclesiæ fore dicitur: Hic verò, quia non iam sapit diuina, sed humana reiecit, satanas vocatur, ac scandalum esse dicitur. Vnde intelligimus quanta sit differentia hominis sibi relictī, & eiusdem diuina gratia adiuti: deinde quàm nō sufficiat Dei gratiam aliqua in re percepisse, si non eadem perseueret assistere. Itaque quo Petrus sibi ipsi innotesceret, nec se ob pronuntiatam beatitudinem efferreret, & nos quæ dicta sunt in eo disceremus, bene dispensatione & permissione diuina factum est, ut post insignem illam commendationem, in hac prolapsus infirmitatem talem à Domino audiret increpationem.

BETA TVNC IESVS B CONVOCATA TVRBA CVM DISCIPVLIS SVIS DICEBAT, &c.] Quoniam Petrus carnali affectu Dominum à morte auocare conabatur, non satis habuit Dominus hunc eius affectum redarguere, sed insuper docere cœpit quàm necesse esset nō sibi solum, sed suo exemplo omnibus ponere huiusmodi affectus, & mala quæ Deus immiserit aut permiserit prompto suscipere animo. Ideoque omnibus turbæ conuocata, ad omnes hæc dicit, quoniam ad omnes pertinebant qui salutē querebant æternam. Si quis, inquit, vult post me venire, id est, me sequi, & meus esse discipulus. quasi dicat: Multi sunt qui pedibus me magis sequuntur, quàm imitatione, & alij alia de causa me sequuntur: sed quisquis voluerit esse verus sectator meus, huic necesse est ante omnia abneget seipsum, &c. Dicit autem: si quis vult: nimirum in libertate nostra nobis relinquens vtrū amplecti maluerimus. Dicit in genere, si quis, hoc est, quisquis vult, &c. ut intelligamus ad omnes istud pertinere, nec quenquam nisi hac ratione posse esse illius sectatorem. Quod si autem illud quod supra dictum est Petro: Vade post me, sic est accipiendum, quomodo intelligit Origenes, iam hic cum dicit Dominus: Si quis vult post me venire, intelligetur ipsum explicare quid sit illud quod supra dixit: Vade post me, verum illud non videretur Dominus respexisse. Porro duo requirit ab eo qui sequi se volet. Primū, ut abneget semetipsum. Est autem

Rem. 8.

tem.

tem abnegare seipsum, valedicere propriis affectibus & desideriis, ac apud se statuere nolle deinceps illa sequi quæ amor proprius suggerit, sed ea quæ diuinæ sunt voluntatis, qualiacunque sunt illa, & quantumcunque sunt carni & nostræ humanæ voluntati inimica. Quæ sanè abnegatio, res est carni difficillima. Caro enim desiderat huius mundi honores & voluptates, longā & ab omni incommodo liberam vitam in hoc mundo. Hæc ergo abnegatio exigit vt ne in his humanis desideriis carni acquiescere statuamus. Rursum amor sui ipsius etiā in bonis quæ quis facit operibus, se frequenter magis spectat, ac suum bonum quærit, potius quàm vt Dei voluntatem adimpleat. At abnegatio sui ipsius requirit, vt in omnibus Deum potius quàm nos spectemus, nec tam quid nobis bonū quàm quid illi gratum sit consideremus. Hoc tamen loco abnegationem sui Dominus maximè requirit, ad hoc vt vale dicamus affectibus illis, quibus longam in hoc mundo vitam optamus, & mala ac incommoda carni effugere studemus. Itaque requirit vt non tantum abnegemus diabolū & mundum, aut parentes & filios aut vxores, sed, quod est omnium difficillimū, etiam nos ipsos, qualem abnegationem alibi vocat odire animam propriam. Vnde Luca 14. dicit: Si quis venit ad me, & non odit patrem suum, & matrem & vxorem, & filios, & fratres, & sorores, adhuc autem & animam suam, non potest esse meus discipulus. Cùm autem quis seipsum abnegauerit, necesse est secundo, vt tollat crucem suam, hoc est, vt mala quæuis quæ propter Deum illi ab impiis inferuntur, aut quæque incommoda quæ in hac vita ei Deo permittente obueniunt, prompto & lubenti animo suscipiat & toleret. Et si enim nemo sit qui crucem à Deo impositam non cogatur ferre, tollunt tamen tantum ij qui cum aacritate aut saltem lubentes iis quæ ipse immiserit veluti humeros supponunt. Lucas addit, quotidie, quo significatur, nunquam non perferendum aliquid ei qui piè vult viuere in Christo, ac ei perseverantia vsque in finem opus esse. Cæterum quantum horum duorum, quæ Dominus exigit à discipulo futuro, hic sensus esse videatur à Domino intentus, qui iam est explicatus, non est tamen prætereundus intellectus Diui Gregorij, qui duo hæc paulo aliter explicat, nimirum eo sensu qui suo & nostro seculo maximè conuenit. Itaque illū intelligit abnegare seipsum, qui desinit esse quod erat, & incipit esse quod non erat, id vitans quod erat per vetustatem peccati, & ad id nitens ad quod per nouitatem vitæ vocatur: Tollere autem crucem suam, affligere corpus per abstinentiam, & crucifigere carnem cum vitiis & concupiscentiis, aut etiam per compassionem animi affligere seipsum. Quem sensum etiam D. Hieronymus hic secutus est, sic scribens: Qui deponit veterem hominem cum operibus suis, denegat semetipsum, dicens: Viuo autem non ego, viuit verò in me Christus, tollitque crucem suam, & mundo crucifigitur. Quod autem sequitur in verbis Domini; & sequatur me; dupliciter accipitur. Quidam enim illud accipiunt, vt sit diuersum à duobus præcedentibus, vt significetur non esse satis abnegare seipsum & tollere crucem suam, nisi quis etiam sequatur Christum, hoc est, in illis spectet Dei non suam gloriam, aut præter mala quæ patitur, etiam incedat per vestigia conuersationis Christi. Alij, & rectius quidē, accipiunt eam partem appositam, non vt diuersam à præcedentibus, sed vt significetur eum qui vult

A venire post Christum sequi posse, & debere per illa duo quæ dicta sunt. Fieri enim non potest vt qui seipsum verè abnegauit, & tollit crucem suam, non sequatur Christum. Et alioqui absurdum est dicere tria hæc requiri ab eo qui vult venire post Christum, nempe abnegare se, tollere crucem, & sequi Christum, eum venire post Christum, sit sequi Christum. Itaque perinde esset ac si diceretur: Qui vult me sequi, sequatur me. Hieronymus intelligit illud; & sequatur me, non esse diuersum à præcedenti, sic scribens post supradicta verba ipsius: Cui autem mundus crucifixus est, sequitur Dominum crucifixum. Vide autem etiam quæ circa illud Matt. 10. c. Concordiæ 55. sunt annotata: Qui non accipit crucem suam & sequitur me, non est me dignus: quare scilicet crucis fiat mentio.

C **QVI ENIM VOLVERIT ANIMAM SVAM SALVAM FACERE, PERDET EAM, &c.]** Dixit quæ sint facienda ei qui se sequi vult: addit nunc & causam ob quam illa sint meritorum faciendā, nimirum ob fructum qui sequitur eum qui suam tollit crucem, & damnū quod sequitur eum qui crucem tollere recusat, atque sic iam necessarium esse ad salutem ostendit, quod prius in voluntate omnium posuit, dicens: si quis vult post me venire. Porro quæ dicenda sunt circa has duas sententiās quas Dominus frequenter repetit, vide circa dictum Marthæ locum, vbi dicitur: Qui inuenit animam suam, perdet eam: & qui perdiderit animam suam propter me, inueniet eam. Cæterum quod sequitur: Quid enim prodest homini si vniuersum mundum lucretur, &c. non satis apparet quomodo hæreat cum præcedentibus propter coniunctionem, enim. Nam dicendum videbatur. Quid autem, vt iam subsumendo ostenderetur quantum damnū sit compendio vitæ temporalis, verè perdere animam. Sed quemadmodum vt illud: Qui enim voluerit animam suam saluam facere, &c. bene hæreat cum præcedenti sententia, aliquid huiusmodi est subintelligendum quod illis sententiis probetur: Et meritorum quidem me quisque sequi debet abnegando seipsum, & tollendo crucem suam: Sic & hic ante hanc sententiam aliquid subaudiendum videtur in hunc vel similem modum: Itaque ne quis verè perdat animam suam, sed eam verè saluam faciat, præstat eam in hoc mundo nolle saluam facere, sed potius perdere eam propter me. Expressa enim illa conclusione, ad quam indicandam & probandam. duæ illæ sententiæ allatæ fuerant, iam aptè sequitur etiam ratio secunda, qua ostenditur & quàm inutile sit lucrū vitæ temporalis, imò totius mundi cum perditione animæ, & quàm irreparabile sit damnū perditionis animæ. Est autem hæc ratio desumpta à sententiis vulgi de perditione vitæ temporalis, vt sit hic sensus: Sicut nemo tam stultus est, vt velit iactura vitæ huius corporalis lucrifacere, si possibile esset, vniuersum mundum, tum quod vitæ perditæ nullus ei esset rerum huius mundi vsus, tum quod vitam perditam nulla re recuperare posset: sic multo magis stultum est lucrū vitæ temporalis, imò totius mundi, facere veram animæ iacturam post hanc vitam, quando ei nihil prodesse poterit acquisitio rerum in hoc seculo obtentiarum, nec perditam animam vlla re redimere. Nam quod dicitur: Aut quam dabit homo commutationem pro anima sua; intelligere oportet de anima perditā. Anima enim nondum perditā redimitur pretio sanguinis Christi, ac bonis

ac bonis operibus, secundum quod Daniel dixit Nabuchodonosor: Peccata tua eleemosynis redime. Itaque quod hic dicitur, simile est illi quod dicitur in Psal. 48. Frater non redimit, redimet homo, non dabit Deo placationem suam. Et pretium redemptionis animæ suæ.

QVI ENIM ME CONFVSVS FVERIT ET VERBA MEA, IN GENERATIONE, &c. Coniunctio, enim, probat illam sententiam prædictam. Qui enim voluerit animam suam saluam facere, perdet eam; sic & contraria sententia hic indicata, nempe, qui me confessus fuerit, confitebor & ego eum; probat sententiam alteram prædictam: Qui perdiderit animam suam propter me, saluam faciet eam. Porro non satis Latine interpres noster vertit in Luca; qui me erubuerit & sermones meos, (eo quod erubescō sit absolutum) & minus Latine in Marco; qui me confusus fuerit & verba mea; Græcè apud vtrunque Euangelistam est eodem modo: *ὁς γὰρ ἂς ἐπαγορευθῆ με, καὶ τὸς ἐμὸς λόγους*, quod Latinius sic verti potest: Quemcunque enim puduerit mei & meorum sermonum. Sed interpres voluit imitari constructionem & locutionem Græcæ. Proinde certum est in Marco male quosdam legere pro confusus & confundetur, confessus & confitebitur. Additur autem in Marco, in generatione ista adultera & peccatrice; eo quod apud impios prædicatio Christi & Euangelij ob humilitatem crucis ridicula sit, ac proinde apud illos possit esse ratio erubescendi Christum & Euāgelium. Per generationem autem adulteram & peccatricem, non tantum intelligere voluit Iudeos, sed omnes etiam impios, sine quibus mundus nunquam erat futurus, sed qui prædicationem nominis Christi & omnis virtutis ac iustitiæ semper essent irrisuri, quos adulteros vocat, quia à Deo defecerint ad idola, aut certe ad creaturarum nimium amorem. Quod autem dicit; filius hominis erubescet eum; sic est accipiendum, quia filius hominis talem indignum iudicabit quem inter suos agnoscat, & dedignabitur suis connumerare, veluti pudore afficiendus coram patre et angelis, si connumeraret. Addit autem commodè; cum venerit in gloria; nimirum gloriam suam opponens humilitati primi sui aduentus, ob quam quosdam pudet eum confiteri aut suscipere. Dico confiteri aut suscipere, quia duobus modis intelligi potest quis erubescere Christum, videlicet vel quia pudet in eum credere cuius crucem mundum irridet, vel quia pudet eum in quem iam credit confiteri & prædicare. Itaque notandè in hac sententia antitheses pulchræ inter gloriam Christi et eiusdem humilitatem: inter eum qui non erubescit, et eum qui postea erubescet: inter peccatores coram quibus aliquis nunc erubescit, et patrem cælestem ac angelos sanctos, coram quibus tunc Christus erubescet. Perinde enim est ac si dixisset: Qui me iam abiectum à mundo habitum erubescit, hunc ego aliquando gloriosus toti mundo erubescam. Qui me coram peccatoribus meritorum contemnendis, et quorum iudicium irrideri debet, erubescit, hunc ego vicissim coram sanctis angelis erubescam, apud quos inhonorari extremè est ignominia et infelicitatis. Quique ne perdat honorem peccatorum, veretur meam humilitatē prædicare, hic in mea gloria perdet honorem meum et sanctorum angelorum. Itaque videre à quibus malis honorari, à peccatoribus, an à me glorioso et sanctis angelis. Dicta

A sunt autem quædam etiam ad hanc sententiam spectantia circa illud Matthæi 10. Omnis ergo qui confitebitur me, &c. Ex illis intelligi potest quomodo hæc sententia generalius accipi potest, vt nō solum intelligatur erubescere, Christum quem pudet in Christum credere aut eum confiteri, sed etiam quæ pudet quamuis veritatem prædicare, aut quamuis iustitiam operari.

FILIUS ENIM HOMINIS VENTURUS EST IN GLORIA PATRIS SVI, &c. Hac sententia, quæ in Concordia rectè subiungitur post superiorem sententiā positam à Marco & Luca (declarat enim & confirmat illud quod in ea dictum est, quod filius hominis erubescet cum venerit in gloria) Matthæus, qui hanc solus posuit, idē probare voluit, quod reliqui duo Euangelistæ superiori sententiā, nempe quod qui iam voluerit præterito Christo animam suam saluā facere perdet eam: & contra qui propter Christum perdiderit, saluam eam faciet. Notandum autem, quod in hac & superiori sententiā dicatur filius hominis venturus in gloria patris sui, quo significatur eandem esse filij hominis gloriā quæ est patris, ac proinde & eandem esse substantiam. Porro celeberrima est, & in scripturis frequenter obuia sententiā, qua dicitur hic in iudicio nouissimo reddendum unicuique secundum opera sua. Ea enim etiam eisdem verbis habetur Psal. 61. Tu reddes unicuique secundum opera sua. & ad Rom. 2. Thesaurizas tibi iram in die iræ & reuelationis iusti iudicij Dei, qui reddet unicuique secundum opera sua. Aliis autem locis idem et si aliis verbis frequenter dicitur, vt 1. Cor. tertio: Vnusquisque autem propriam mercedem accipiet secundum suum laborem. Et 2. Corint 5. Omnes nos manifestari oportet ante tribunal Christi, vt referat unusquisque prout gessit in corpore suo, siue bonum, siue malum. Et aliis infinitis penè locis idem inculcatur. Quæ tamen omnes sententiæ generales, quoniam non videntur verificari in paruulis & fatuis, intelligendæ videntur pronuntiatæ distributione, vt vocant, accommoda, nimirum de operantibus sub quibus non comprehenduntur pueri & fatui, vt qui non tam operentur quàm patiantur, aut saltem non operantur humana, quod careant in agendo vsu rationis. His autem sententiis Spiritus sanctus in primis quidē refellere voluit eos qui fidei suæ aut veri Dei agnitioni & inuocationi nimis fidunt, cōtra quos supra dixit Dominus: Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnū cælorum, sed qui facit voluntatem patris mei, &c. Et Hier. 6. dicit Dominus per prophetam: Nolite confidere in verbis mendacij, dicentes: Templum Domini, templum Domini, templum Domini est. Quoniam si bene direxeritis vias vestras, & studia vestra, &c. habitabo vobiscum. Proinde his sententiis mirè retunditur eorum doctrina, qui hodie in extollenda fide, & operibus hominum deprimendis nimis sunt immodici. Similiter his sententiis Spiritus sanctus refellere voluit fiduciam quorundam in virtutibus & beneficiis aliorū, etiam si illa non imitentur. Vnde Ioannes Baptista populum admonuit vt facerent fructus dignos penitentiæ, nec confiderent in Abrahamā patre ipsorum, ac promissionibus eis factis. Et ex cap. Ezech. 18. patet satis ad hunc finem has sententiās toties in scripturis inculcari. Postremum his sententiis scriptura testari voluit Deum citra omnem personarū delictum,

Etum, omnes iudicaturum iuxta quod quisque inuentus fuerit, secundum testimonium quod opera de eo perhibent. Ad hunc enim finem adfert hanc sententiam D. Paulus ad Romanos 2. addens: Non enim est acceptio personarum apud Deum.

BE T DICEBAT ILLIS: IAMEN DICO VOBIS, SVNT QUIDAM DE HIC STANTIBVS, &c.] Quoniam dixerat filium hominis venturum in sua gloria, idque vel maximè prouocare posset, vt eum qui abiectus videbatur prædicarent, non solum omni pudore posito, sed etiam contempta propter eum & morte, & omnibus huius mundi bonis, ideo oportune iam confirmat quod dixerat se venturum in gloria: & quoniam quod dixerat de suo aduentu, in tempora longa differendum erat, ne ob id minus crederetur, promittit etiam, in presenti vita post breuè tempus se reuelaturum quibusdam suam gloriã, & regnum suum, & cum solita sua asseueratione promittit, dicens: Amen dico vobis; pro quo Lucas habet, λέγω υμῖν ἀληθῶς. Dico vobis verè, nimirum exponens dictio nem Hebraicam Amen, quemadmodum etiam alibi. Porro quod hic dicitur quosdam ante mortem visuros filium hominis in regno suo, variè intelligitur. Quidam enim intelligunt istud Dominum dixisse de sua transfiguratione, Nam eam omnes Euangelistæ mox subiungunt, veluti ostendere volentes impletum tum fuisse quod his verbis Dominus fore promissit. Tunc enim quidam illic stantium, nempe tres Apostoli quos secum sumpsit, viderunt filium hominis venientem in regno suo, hoc est, in eã claritate in qua veniet iudicaturus, & quæ cum sanctis suis erat regnurus. Aut simpliciter venientem in regno suo, id est, apparentem in gloria regni sui. Sic quod dicunt Marcus & Lucas, donec videant regnum Dei; intelligunt, donec videant gloriam & maiestatem regni sui. Alij intelligunt istud Dominum dixisse de gloria in qua ab omnibus Apostolis vidèdus erat post resurrectionem, & in ipsa ascensione. Tunc enim omnes viderunt eum in regno suo, secundum quod Dominus ipse eis dixerat in vltima cœna: Non bibam de hoc genimine vitis, donec illud bibam vobiscum nouum in regno meo. Tunc illis dixit: Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terra. Tunc illum viderunt deuicta morte triumphasse, ac glorioso et impassibili corpore resurrectisse. Tunc in ipsa ascensione angeli eis dixerunt: Quemadmodum vidistis eum ascendentem in cœlum, sic veniet. Secundum hunc intellectum dicit Dominus quosdam illic stantium vi-

A furos, quia non omnes viderunt quibus hæc dixit, siquidem conuocata turba cum discipulis suis hæc dixit omnes, vt supra dixerunt Marcus et Lucas. Alij rursus, inter quos D. Gregorius, intelligunt dictum istud esse de regno Christi: quo per euangelij prædicationem cœpit in toto orbe gloriosus advenire, ac cum mira vbique virtute agnosci et adorari saluator mundi. Cui sensui conuenit et illud quod dicitur ab omnibus Euangelistis, quosdam non morituros donec videant, &c. (illo enim significari videtur non ita subito implendum quod promittit) et illud quod habet Marcus; donec videant regnum Dei veniens cum virtute, vel, vt potius Græca verti debent, regnum Dei venisse cum virtute. Supra enim Dominus præcepit Apostolis cum ad prædicandum eos mitteret, vt prædicarent regnum Dei appropinquasse et venisse. Et calumniatoribus Iudæis respondit: Si in spiritu Dei eiicio dæmonia, profectò peruenit in vos regnum Dei. At tum nondum aduenerat regnum hoc cum virtute, sicut cum passim per orbem incredibili virtute euangelium et prædicatum et asserum à plurimis fuit, De quo Paulus gloriatur ad Coloss. vbi de Euangelio scribit: Quod peruenit ad vos, quemadmodum et in toto orbe fructificat et crescit. Sed fufius ad Rom. 15. Habeo, inquit, gloriam in Christo Iesu ad Deum. Non enim audeo aliquid loqui eorum quæ per me non effecit Christus in obedientiam gentium, verbo et factis, in virtute signorum et prodigiorum, in virtute Spiritus sancti, ita vt ab Hierusalem per circuitum vsque ad Illyricum repleuerim Euangelium Christi. Hæc regni Christi magna virtus maximè circa vicesimum annum ab ipsius passione sese exeruit, ad quod vsquè tempus indubiè multi ex iis quibus presentem sermonem Dominus habuit, superstites fuere. Quod autem quidam intelligunt hanc sententiam de aduentu Christi & regni eius in nouissimo die, ac significari putant Ioannem Euangelistam non moriturum vsque in illum diem, infirmius est quàm vt hic refelli multis debeat. Quosdam enim dicit non gustaturos mortem, non autem solum quandam: & ecclesia Ioannem tanquam deposito semel corpore beatam in cœlis vitam degentem colit & veneratur. De quo latius in fine euangelij Ioannis. Porro sicut videre mortem, sic & gustare mortem, phrasî est Hebraica: cuius vsus etiam est Ioan. 8. & ad Hebr. 2. pro experiri mortè & mori, ex qua phrasî fluxit illa locutus in euangeliis: Bibere calicem mortis.

Mat. 26. Mat. 28. Actuum 30.

post dies sex. D. l. o. cor. ipsi. a. vesti. m. et aut. c. & ve. stit. s. albus. r. ful. gen. 5. a. o. alba. a. o. f. ent. t. b. app. vuit. a. b. E.

TRANSFIGVRATVR DOMINVS. Matth. 17. Marci 9. Lucæ 9. CAPVT LXVII.

Actum est autem post hæc verba [†] ferè dies octo, & assumpsit Iesus ¹ Petrum & Iacobum, & Ioannem ² fratrem eius, & ascendit in montem vt oraret, & ducit illos in montem excelsum seorsum ³ solo. Et facta est, dum oraret, species vultus eius altera, & transfiguratus est ⁴ ante eos. ⁵ Et respexit facies eius, sicut Sol, & vestimenta eius facta sunt [†] splendètia & candida nimis. ⁶ Velut nix, ⁷ qualia fullo non potest super terram candida facere. Et ecce [†] apparuerunt illis ⁸ duo viri, erant autem ⁹ Moyses & Elias, ¹⁰ & erant ¹¹ loquentes cum Iesu, ¹² vñ in maiestatem: & dicebant excessum eius quem completurus erat in Hierusalem. Petrus verò, & qui cum illo erant, grauati erant somno. Et euigilantes viderunt maiestatem eius, & duos viros qui stabant, cum illo. Et factum est cum discederent ab illo, ¹³ respondens ¹⁴ Petrus ¹⁵ dixit ¹⁶ ad Iesum ¹⁷ Domine ¹⁸ h præceptor, ¹⁹ bonum est nos hic esse, ²⁰ & si vis, ²¹ faciamus ²² hic ²³ tria tabernacula, ²⁴ tibi ²⁵ vnum, ²⁶ & Moysi ²⁷ vnum, ²⁸ & Elie ²⁹ vnum. ³⁰ [†] Non enim sciebat quid diceret, ³¹ erant enim timore exterriti. ³² Hæc autè ³³ adhuc ³⁴ illo loquere, ³⁵ ecce ³⁶ facta est ³⁷ nubes ³⁸ lucida, ³⁹ & ⁴⁰ obumbravit eos ⁴¹ & timuerunt intrantibus illis ⁴² in nubem. ⁴³ Et ⁴⁴ ecce ⁴⁵ vox ⁴⁶ facta

tra cum facta est ¹ de nube dicens: Hic est filius meus, & dilectus, ² in quo mihi bene complacui, ³ ipsum audite. ⁴ Et dum fieret vox, ⁵ audientes discipuli ceciderunt in faciem suam, & timuerunt valde. Et accessit Iesus, loquentes ⁶ & tetigit eos, dixitque eis: Surgite, & nolite timere: Leuantes autem oculos suos, ⁷ & statim circumspicentes, ⁸ nemine ⁹ amplius viderunt nisi ¹⁰ solum Iesum ¹¹ secum ¹² inuētus est Iesus solus. Et descendētibz illis de mote præcepit illis Iesus, ¹³ ne cuiquã quod vidissent, narraret: nisi cum filius hominis à mortuis resurrexerit, ¹⁴ dicens: nemini dixeritis visionem donec filius hominis à mortuis resurgat. Et ipsi tacuerunt, ¹⁵ & verbu continuerunt apud se, ¹⁶ cõquirentes quid hoc esset, cum à mortuis resurrexerit, ¹⁷ & nemini dixerunt in illis diebus quicquã ex his quæ viderant. Et interrogauerunt eum ¹⁸ discipuli eius ¹⁹ dicentes: Quid ergo dicunt ²⁰ Pharisæi ²¹ & scribæ, quia Eliam oporteat venire primum. ²² At ille respondens ait illis: Elias ²³ quidem venturus est, ²⁴ & cum venerit primò ²⁵ restituet omnia, ²⁶ & quomodo scriptum est in filiũ hominis, ²⁷ vt multa patiatur, ²⁸ & contemnatur. ²⁹ Dico autem vobis, quia ³⁰ Elias ³¹ iam ³² venit, ³³ & non cognouerunt eum. ³⁴ sed fecerunt in eo quacunque voluerunt, ³⁵ sicut scriptum est de eo. ³⁶ Sic ³⁷ & filius hominis passurus est ab eis. Tunc intellexerunt discipuli, quia de Ioanne Baptista dixisset eis.

ACTVM EST AVTEM POST HÆC A VERBA, ¹ FERÈ DIES OCTO, ET ASSUMPSIT, &c.] Si verba superiora; Sunt quidam de hic stantibus, intelligantur de Christi transfiguratione, iam manifestum est quare ab omnibus Euangelistis hæc narratio subiungatur superioribus, nimirum vt quod promissum erat à Christo ostenderent esse impletum. Si verò secundum aliorum intelligentias prædictas superiora intelligantur dicendum Dominum hac sua transformatione voluisse specimen quoddam dare suæ gloriæ, in qua dixerat se venturum in nouissimo die, & voluisse incipere adimplere promissionem illam. Sunt quidam de hic stantibus, &c. quæ tamen postea perfectius esset implenda. Atque ob id (quod ad literalem quidem attinet rationem) Euangelistæ tempus rei iam gestæ post prædicta verba accuratè annotauerunt, videlicet vt indicarent vel iam impletum esse quod promissum fuit; vel cœptum adimpleri, quia transfiguratio hæc prælibatio fuit regni Christi post magis aperiendi. Porro dissonantia quæ inter Euangelistas videri esse posset, quod Lucas octo dierum meminit, Matthæus verò & Marcus sex dierum post superiora à Christo dicta; sic ab omnibus pene dissolui solet, vt dicatur Matthæum & Marcum intermedios tantum dies connumerasse, Lucã verò etiam duos extremos dies, & illum scilicet quo Christus locutus est, & illum quo in monte est transfiguratus. Verum non est necesse huc confugere, cum non dicat absolutè Lucas octo dies, sed ferè octo dies. Ideo autem dicit ferè octo dies, vel quia non constitit ei satis dierum numerus, vel quia non post integros octo dies hæc facta essent, sed sex integros, & duorum dierum extremorum aliquã partem. Ceterum videtur etiam mysticam habere rationem, quare dierum numerum tam accuratè Euangelistæ annotauerunt, nimirum vt indicaretur, post sex mundi ætates octauo die futuram omnium resurrectionem, ac Christum in sua gloria venturum, cuius hæc Domini transfiguratio velut primitiæ quædam aut indicium fuit. Sicut enim in octaua die facta est resurrectio Christi, ita & generalis resurrectio octaua die futura est, quãdo scilicet cõpletus erit cursus dierũ qui septenario numero semper recurrunt. Quoniam autem nondum erat tempus glorificationis, non manifestauit Dominus suam gloriam omnibus Apostolis: & tamen quoniam pro fidei confirmatione gloriam suã quibusdam aperire debuit; quosdam ex Apostolis delegit, qui gloriæ Christi cõspectæ postea idonei essent testes apud alios. Itaque tres ad hoc delegit, vt secundum legem in ore horũ trium verbũ hoc con-

firmaretur, & tres illos, quos inter duodecim Apostolos primo semper loco habuit, vt qui ob id quod primi & præcipui essent inter Apostolos, præ aliis etiam perfectiore Christi cognitione donari debebant, ac certiores futuri essent gloriæ Christi post resurrectione testes. Iacobus ergo iste, cuius hic fit mentio, non ille est qui dicitur frater Domini à Paulo, & scripsit primam epistolam Canonica quam Paulus coniungit Petro & Ioanni, ad Galatas 2. Hic enim dicitur, Iacobum & Ioannem fratrem eius proinde in æquiuocatione nominis errauit D. Augustinus scribens super epistolã ad Galatas de Iacobo, cuius ibi cum Petro & Ioanne fit mentio: Petrus; inquit, Iacobus & Ioannes honoratioris in Apostolis erant, quia ipsi tribus se in mote ostendit in significatione regni sui, cum ante sex dies dixisset: Sunt quidã de circumstantibus, &c. Errasse in ipso nomine videtur etiam D. Ambrosius hoc loco scribens super Lucã, cum Iacobo, cuius hic fit mentio, tribuit illud quod primus conscenderit solium sacerdotale, quod dicendũ erat de Iacobo minore, qui primus fuit Hierosolymorum Episcopus, nisi forte successerit Iacobo Zebedæi ab Herode interempto. Hos ergo Apostolos tres secum seorsum sumens Dominus, ascendit cũ eis in montem, eumq; excelsum, tum quod hic locus, vt pote secretus, commodus esset orationi, & ostensioni gloriæ suæ: tum vt hoc ipso ascensu doceret eum qui cœlestem suam gloriam vellet mente cõspicere, oportere relictis omnibus terrenis curis & cogitationibus supra de eleuari ad cœlestiũ contemplationem. Porro mons iste quis fuerit non explicatur in scripturis, creditur tamen communiter fuisse mons Thabor, clarus victoria Barac & Deborah, qui & Ithaburius dicitur Iosepho. De hoc monte sic scribit Brocardus: A Nazareth duabus leucis versus orientem est mons Thabor, in quo Dominus transfiguratus fuit, sunt in eo adhuc ruina variæ palatiorum & turriũ, quæ hodie sunt latibula leonum & aliarum bestiarum. Altitudini huius montis testimonium præbet D. Hieronymus sic scribens lib. de locis Hebraicis: Thabor terminus Zabulon. Est autem mons in medio Galilææ campo, mira rotunditate sublimis, distans à Diocesarea decem milibus contra orientalem plagam, qui confinium quoque inter tribum Isachar & Nephtalim fuit. Apertius autem Iosephus altitudinem huius montis exprimit, qui lib. 4. de bello Iudaico cap. 2. testatur altitudinẽ eius esse triginta stadiorum, in septentrionali plaga inaccessam, in vertice autem viginti stadiorum planiciem patere, quam seipsum dicit quadraginta dierũ spacio mu-

ro circumdedit, ut in eo monte contra Romanos Iudæi defenderent se. Memorat autem Lucas Dominum ascendisse in montem ut oraret, sicut hoc Domino fuit familiare, ac inter orandum transfiguratum fuisse. Quod sicut docemur secedere, & mentem subleuare cum orandum est: ita & illud monemur, nos orantes quodammodo in Deum transformari, quo certè cupidius orare & cum Deo colloqui debeamus. Quomodo autem intelligendum sit quod dicunt Methæus & Marcus Dominum transfiguratum, vel, ut habent Græca, μεταμορφωθέντα, id est, transformatum, pulchrè & doctè tractauit D. Hieronymus sic scribens: Quod dicit: transfiguratus est ante eos; nemo putet pristinam eum formam vel amisisse corporis veritatem, & assumptisse corpus vel spirituale, vel aereū, sed quomodo transformatus sit Euangelista demonstrat, dicens: Et respexit facies eius sicut sol, &c. Vbi splendor faciei ostenditur, & candor describitur vestium, non substantia tollitur, sed gloria commutatur, Transformatio splendorem addidit, faciem non subtraxit. Hæc ille. Sed & Lucas satis indicat quomodo illa transformatio vel transfiguratio debeat intelligi, cum pro eo quod alij dixerunt, transfiguratus est, ipse dixit, & facta est species vultus eius altera. Non dicit aliam ei faciem factam aut aliam faciei figuram, sed speciem. A verbo μεταμορφωθέντα, quod hic ponitur in Matthæo & Marco, deriuatur dictio Metamorphosis, qua dictione Poetæ prophani vocabant fabulosas suorum deorum transfigurationes quibus Iouem in taurū aut aliud quid mutatū fingunt, & sic de aliis. Vnde ad hæc vocem allusisse videtur Petrus cum de hac Christi admiranda metamorphosi verba esset facturus, epistolæ suæ secundæ cap. 1. Præmisit enim: Non enim doctas (vel arte compositas) fabulas secuti, notam vobis fecimus Domini virtutem & præsentiam, sed speculatores facti illius magnitudinis, significans hanc Christi transfigurationem admirabiliorem, veriorem & certiore fuisse fictis illis poetarum transformationibus. Porro teste Damasceno aliter iam Christi orantis facies respexit, aliter facies Moysis, cum locutus fuisset cum Deo in monte Sinai. Claritas enim faciei in Moysæ extrinsecus aduenit ex colloquio cū Deo. Vnde allegoricè tractans hanc claritatem Paulus 2. Corint. 3. Nos verò, inquit, omnes, reuelatâ facie gloriam Domini speculantes, in eandem imaginem transformamur à claritate in claritatem tanquā à Domini spiritu. Claritas verò faciei in Christo fuit ex innato gloriæ diuinæ fulgore, aut etiam ex beatitudine animæ Christi, quæ ab initio cōceptionis semper beata, tamen dispensatione diuinâ radios suæ beatitudinis nō diffunde in corpus iam ad tempus permixta est sic in corpus suam gloriam diffundere, quomodo eam diffundet in resuscitatis sanctorum corporibus: nisi quod tunc diffusa in corpus gloria erit ei velut connaturalis, quæ nunc in Christo fuit velut transitoria passio. Quales, inquit Hieronymus, futurus est Dominus tempore iudicandi, talis Apostolis apparuit. Et rursum Transformatus est, inquit, Dominus in eam gloriā: qua vêturus est postea in regno suo. Præterea Moyses tantum habuit claritatem faciei, eamque tale quæ velamine appposito faciei non transparuit: Christus verò in toto corpore tantam habuit claritatem, ut ea transparente, vestimenta eius viderentur esse candida & fulgentia sicut nix, aut, ut Græci habent sicut lux. Vnde discendum quanta sit futura claritas

corporum nostrorum ignobilium post resurrectione, de qua claritate Paulus: Seminatur, inquit, in ignobilitate, surget in gloria. Et Dominus: Tunc iusti fulgebunt sicut sol in regno Patris eorum.

ET ECCE APPARVERUNT ILLIS DVO VIRI, ERANT AVTEM MOYSES, &c.] Christo in gloria sua apparenti conueniebat adesse quosdam etiam gloriosos, tum ut sua præsentia ipsius gloriam magis illustrarent, tum ut suo testimonio auctoritatem Christi & verborum eius Apostolis commendarent. Hos autem nullos alios potius esse conueniebat quàm Moysen & Eliam, tum quod hi inter omnes veteres prophetas maximè fuerunt Iudæis admirabiles, ob insignia eorum facta & miracula: tum quod Moyses legis auctor, Elias verò præcipuus esset prophetatum. Itaque horum præsentia demonstratum est & quanta esset Domini excellentia, ut cui illi summè omnibus admirabiles cederet, & rursum legem ac prophetas, in quæ duo fere diuiditur vetus testamentum, Christo testimonium concorditer reddere, tantum abest ut quemadmodum Pharisei calumniabantur, legi ac prophetis ipse contrarius esset. Vnde Paulus iustitiam Dei in Euangelio manifestatam dicit testificatam à lege & Prophetis. Et Philippus supra dixit. Nathanaeli. Quem scripsit Moyses in lege & prophetæ, inuenimus Iesum à Nazareth.

Et frequenter Dominus legem & prophetas coniungit, significans totam veteris testamenti scripturam. In his inquit, duobus mandatis vniuersa lex pendet & prophetæ. & Hæc est enim lex & prophetæ: Omnes enim prophetæ & lex vsque ad Ioanem, Peculiariter autem hi duo testes iam testimonium perhibebant mortis Dominicæ, quia, ut habet Lucas, dicebant excessum, vel, ut habent Græca, ἐξόδον, id est, exitum, hoc est, mortem eius quam in Hierusalem erat subiturus. Hoc enim erat quod supra dictum à Domino Apostoli abhorrebant, & veluti absurdum habebant, vnde oportebat eos horum testium auctoritate confirmari, ut intelligerent easdem illas scripturas quæ Christum promiserant, etiam hanc eius mortem prædixisse, & iam olim sic à patre cœlesti ordinatum esse ut hanc mortem subirent. Quod autem Moyses & Elias etiā ipsi in maiestate, hoc est, in gloria & in claritate apparuerunt, non tantum valebat ad maiorem gloriæ Christi commendationem, sed etiam ad hoc, ut intelligerent gloriam quam in Christo videbant, non illi fore propriam, sed communicandam etiam his qui secundum superiorem Domini doctrinam sequerentur Christum tollendo crucem, & perdendo animam suam, quemadmodum per hæc & Christus in suam gloriam, in qua iam apparebat, esset intraturus, & ipsi quoque iam in gloria apparebant. Siquidem & Moyses & Elias pro Dei gloria multa grauiâ vsque ad vitæ frequenter discrimen perpessi sunt, ut nulli alij ante Christum magis. Hi duo testes videntur notari & Apocalyp. 11. circa secundum Domini aduentum, cum dicitur: Dabo duobus testibus meis, & prophetabunt diebus mille ducentis sexaginta, amicti saccis. Hi sunt duæ oliuæ, & duo candelabra in conspectu Domini terræ stantia. Et si quis voluerit eis nocere, ignis exiet de ore eorum, & deuorabit inimicos eorum: & si quis voluerit eos lædere, sic oportet eum occidi. Hi habent potestatem claudendi cœlum, ne pluat diebus prophetiæ ipsorum, & potestatem habet super quas conuertendi eas in sanguinem, & percutere terram omn

omni plaga quotiescunque voluerint. Cum enim dicitur, ignis exiet de ore eorum, & deuorabit inimicos eorum, & habent potestatem claudendi cœlum ne pluat, alluditur ad facta Eliæ: cum verò dicitur, habent potestatem conuertendi aquas in sanguinem, & percutere terram, &c. alluditur ad facta Moysis. Sed & Malachiæ ultimo vbi promittitur aduentus Eliæ ante nouissimum Messie aduentum, præmittit ut de Mose: Memento legis Moysi serui mei, quæ mandauit ei in Horeb, ad omnem Israel præcepta & iudicia, Et sane D. Hilarius existimat Moysen & Eliam præcursuros secundum Domini aduentum, eosque in Apocalypsi designatos prædicto loco, in quo tamen communiter etiam antiqui patres intelligunt significari per duos testes, Enoch & Eliam, de quibus paulò post latius.

PETRUS VERO, ET QUI CUM, &c. Dominus orante, Petrus & qui cū ipso erant more suo dormiebant graui somno, quæ admodum & postea orante Domino cū instaret tempus passi onis: vnde conuicere licet prolixitate orationis Christi, & obseruare infirmitatem in Apostolorum, quàm benignè a deo Dominus tolerabat & fouebat, donec ad maius robur prouideret. Non enim, ut quidam intelligunt, putandū eos somno grauios propter splendorem oculis eorum & mentem grauantem. Nō enim ante somnum hunc viderunt gloriā Christi, & duos illos viros, sed, ut habet Lucas, postquam euigilassent & experrecti essent. Proinde quod præcedit in Concordia ex Matthæo & Marco, quod apparuerint illis Moyses & Elias intelligendum est positum per anticipationem, sicut & quod Lucas ante hæc verba dicit nos visos fuisse in maiestate, & dixisse excessum Iesu complendum in Hierusalem. Porro causæ variæ assignantur, ob quas Petrus vbi que aliis feruentior, diceret: Bonum est nos hic esse, quæ omnes simul concurrere potuerunt, sicut eas ex ipsis Euangelistarum verbis colligere facile licet. Lucas enim habet: Et factum est cum discederent ab ipso, Petrus ait ad Iesum. Quibus significauit satis eū hæc dixisse animo retinendi Moysen & Eliam iam abire parantes. Dixit idem, Moysen, & Eliam narrasse exitum quem completurus erat Iesus in Hierusalem, vnde intelligunt plerique illum hæc dixisse ex horrore mortis, quàm à Christo & se cupiuerit auertere volens ob id in monte permanere, ne Christus mortem in Hierusalem subire cogere. Ex ipsis autem Petri verbis patet ista eū dixisse ex summa spectaculi delectatione, quæ illum velut ebrium reddiderat, ac omnium quæ mundi erant oblitum, Dicit enim: Bonum est nos hic esse, & quàm bonum, significat cum subdit: Faciamus hic tria tabernacula significans eā felicitatem se velle esse perpetuam, nec velle cum alia commutare. Iam ex eo quod Marcus dicit velut rationem huius sermonis Petri reddens: addit: Non enim sciebat quid diceret, erant enim timore exterriti; patet etiam Petrus hæc dixisse ex animi consternatione, quæ extra se rapiabatur, stupore & pauore eos ob nouitatem miraculi peruadente & occupante. Itaque ut causas has simul colligamus, quoniam Petrus à diuino illo aspectu cōsternatus fuit, & simul tamen mira dulcedine & voluptate perfusus, cupiens abeuntes Moysen & Eliam semper retinere, ac mortem Christi quam horrebat impedire: Bonum est, inquit, nos hic esse, &c. Porro annotandum illud quod est in Luca, nesciens quid diceret, non esse idem omnino cum eo quod est in Marco: Non enim sciebat quid

diceret. In Luca enim verbum, diceret, est presentis temporis, cum Græcè sit λέγει. In Marco verò est futuri temporis, cum respondeat in Græcis Aoristo Coniunctiui futurum significante λαλήσει. Rursum in Luca pro, quid, est relatiuum ὅ, id est, quod, Græcè enim est, ὅτι λέγει. quod sic verti potest, nō intelligens quod dicebat, ut significetur eū nō satis intellexisse quæ loquebatur, hoc est, inconsideratè locutum esse; ut solent animo consternati. In Marco verò est, ἐν λέγειν, τὴν λαλήσει, quod verti potest: Non enim sciebat quid loqueretur, id est, loqui deberet aut loquendum esset. Itaque cū præfertore Petrus tacere non posset, locutus est inconsiderata & non intellecta, eo quod præ consternatione animi ignoraret quid aliud melius loqui deberet. Bene autem dicitur à Luca eum non intellexisse quod dicebat. Non enim loquebatur ea quæ auditis consona erant. Increpauerat enim supra eū Dominus à morte reuocantem, duos hos grandissimos testes iam audiuit dicentes de eius excessu quem in Hierusalem erat completurus. Quibus non conuenit quod Petrus in monte manere vult. Iam imprudentiæ etiam erat existimare eis opus esse tabernaculis manu humana factis, quos tanta videbat gloriā conspicuos. In hoc tamen Petri voto etsi inconsiderato & imprudenti obseruandum id quod Deus per ipsum demonstrare voluit, nimirum quanta sit futuræ gloriæ illicibilitas. Si enim temporaria hæc & imperfecta gloriæ Christi ostensio tanta voluptate conspicientium mentes perfudit, ut omnium iam obliuati extra se raperentur, & omnibus posthabitis hac sola semper frui desiderarent, quàm solida voluptas continget sanctis, eum ipsum Dominum videbunt in decore regni sui, non duobus stipatum, sed immensa Angelorum & sanctorum multitudine, nec humanitatis tantum gloriam contemplantes, sed ipsam etiam eius diuinitatem facie ad faciem conspicientes. Deinde in hoc Petri voto obseruandum, quæ sit differentia gloriæ euangelicæ & gloriæ veteris testamenti. Cum enim Israeliticus populus gloriam Dei, qui in monte Sinai descenderet daturus legem, vidisset & audisset, adeo sunt perterriti & pauore concussi, ut dicerent Moysi: Loquere tu nobis, & audiemus. Non loquatur nobis Dominus, ne forte moriamur. Et adeo non potuerunt ferre gloriam Dei, ut nec gloriam vultus Mosaici ferre potuerint nisi velamine appposito. Hi autem etsi nonnullo pauore ob spectaculi insolentiam correpti essent, tamen tantum abest ut conspectam gloriam refugiant, ut eius perpetui cupiant esse spectatores. In euangelio enim Deus se magis amandum exhibet quàm metuendum: in veteri verò lege omnia magis erant terribilia. Si autem queratur quomodo Petrus agnoscere potuerit Moysen & Eliam, quos prius nunquā viderat, ne quidem in ipsorum imaginibus, cum Iudæis imaginū vsus fuerit illicitus: Dicendum, verisimillimum esse Petrum eos agnouisse ex colloquio ipsorum cum Iesu, in quo aut Dominus eos propriis cōpellauerit nominibus, aut ipsimet expresserint qui fuerint. Fieri enim potest ut vterque ea dixerit per quæ Christi mortem ipsi facto vel verbo prætauerunt: ut Moyses quidem dixerit sic Christum in crucem sustolli debere, quomodo ipse exaltauerit in deserto serpētem: Elias verò sic illū debere expandi in crucem, quomodo ipse expansus fuit super mortuum puerum ut illū viuificaret. Ac sic illū torrente passionum pertransito subleuandū in gloriam

Quomodo apparuerint Moyses & Elias

riam, quomodo ipse transito Iordane curru igneo raptus fuerit in caelum. Quod si rursus quaeratur quomodo Moyses & Elias hic apparuerunt, an in propria persona an non, & si in propria persona, an in proprio corpore an in alio: Respondetur ad hanc quaestionem in glossa ordinaria super Lucā hoc modo: Sciendum est non corpus vel animas Moysi vel Eliæ ibi apparuisse, sed in subiecta creatura illa corpora fuisse formata. Potest etiam credi angelico ministerio hoc factū esse, ut angeli eorū personas assumerent. Hæc ibi, Verum hanc responsionē non approbat D. Thomas in 3. parte, quod secundum hanc rationem non possint videri testes veritatis hoc loco Moyses & Elias, si non fuerint hic verē, sed tantū imaginariē, ut omitteremus quod non satis verū erit, quod omnes asserunt Euangelistæ, Moysen & Eliam hic Domino assistisse. Idē Thomas asserit eam glossam desumptam ex libro de mirabilibus sacrae scripturae, ascripto quidē Augustino, sed falso. Et tamē in libris de mirabilibus sacrae scripturae, quos nos habemus titulo Augustini, sed iudicio Erasmi etiā falso ei ascriptos, legitur sententia plane contraria Lib. enim 3. c. 10. sic legitur: Sed dum Elias manens in corpore ad talem conductionē venerit, quid de Moysē dicendū: utrū in corpore iterum ad hanc ostensionē aderat, an ex aere simulatū, sicut Samuel visus est habitum fingebat? & si suo corpore venit indutus, si hac vice resurrectionem suam, quæ ceteris non nisi in nouissimo est futura, cōpleuit? De qua quaestione auctores vna eademque sententia prolata non differenter dicunt, quod dum Dominus cum tribus discipulis suis & Eliā, non cum imaginatis sed veris corporibus conuenisse non dubitantur, & ipse Moyses in suo vero corpore de sepulchro resumpto videtur. Sed Dominus Iesus primogenitus mortuorum recte creditur. Moysi iterum post hanc visionem corpus sepulture commendatur, ut ipsum in nouissimo die quando resurgent mortui, assumere possit. Hæc ibi. Vbi non dubitatur quin Elias etiam in proprio corpore affuerit: & post quaestionem de Moysi corpore positam, dicitur omnium esse sententiam, illum etiam proprium corpus assumpsisse quod mox deposuerit. Proinde aut D. Thomas lapsus est memoria, aut alium habuit librū qui sub Augustini nomine titulum habuit de mirabilibus sacrae scripturae. Sicut autem prior sententia Diuo Thomæ non est probabilis, ita nec secunda de assumpto & rursū deposito vero corpore Moysi: sed probabile magis secundum Thomam habetur, Eliā in vero ibi corpore adfuisse: Moysen verò in propria quidem anima adfuisse, sed in corpore quodā assumpto, quomodo apparent Angeli. Atque sic vult D. Thomas intelligendum quod scribit hoc loco D. Hieronymus in hunc modum. Scribis & Pharisæis tentantibus se, & de caelo signa petentibus dare noluit, sed prauam postulationem confutauit responsione prudenti. Hic verò ut apostolorū augeat fidem, dat signum de caelo, Eliā inde discedente quo conscenderat, & Moysē ab inferis resurgente. Quod & Achaz per Isaiam præcipit ut, ut petat sibi signum de inferno vel de excelso. Quod enim hic dicitur Moyses ab inferis resurrexisse, intelligi vult D. Thomas dictū de anima quæ corpus Angelorum more assumpsit. Quæ autem fuerit Augustini in his libris, quos constat esse ipsius, sententia in hac quaestione, patet ex lib. de cura pro mortuis agēda, in quo c. 15. asserens aliquādo ex mortuis quosdam miti ad viuos, probat id primò per Samuelem Sau-

li apparentem: & quoniam quidam dicunt non ipsum Samuelem apparuisse, sed malignum aliquem spiritum in eius persona, asserit testimonium Ecclesiast. 46. vbi dicitur: quod Samuel mortuus prophetauerit. Et subiugit: Sed si huic libro ex Hebræorū, quia in eo non est canone. contradicitur, quid de Moysē dicturi sumus, qui certe & in Deuteronomio mortuus, & in euangelio cum Eliā qui mortuus non est, legitur apparuisse viuentibus; Ex quo dicit solui quaestionem de martyribus aut iustis aliquibus apparentibus quandoque; ipsis hominum aspectibus, non solū in somnis, sed etiam in vigilia. Dubitat tamen, & supra viris intelligentiæ suæ esse liberè profiteretur, quomodo fiat huiusmodi apparitio sanctorū; an in propria ipsorum persona, an per Angelorum ministerium in eorum persona ex Dei iussu apparentium, & presentium iis qui sanctorū meritis aliqua percipiunt solatia. Itaque; videri potest ex hoc libro desumpta illa glossæ sententia, quam D. Thomas reiicit tanquam desumptam ex libro qui falso ascriptus sit Augustino. Nā in hoc libro quāuis neutram partē Augustinus velit asserere, magis tamen videtur eo propendere, ut putet Angelorum ministerio fieri sanctorū apparitiones, & beneficia quæ quasi à presentibus sanctis videntur hominibus præstari. Sed quandoquidē ipse Augustinus res hanc altiorē esse fatetur, quā ut se possit attingi: & abstrusiorē, quā ut se valeat præscrutari præstat in hac quaestione non nimis esse curiosum, sed modū apparitionū Deo committere. Illud tantum addam, non debere videri derogare veritati, si cum Angeli in sanctorū persona apparete dicuntur, ipsi sancti dicantur apparere, cum ipsi Angeli in veteri testamento apparet in Dei persona dicant. Ego sum Dominus Deus. Porro occurrit hic etiam alia præter superiores ratio, qua ostendatur quā conueniens fuerit ut in mote cum Domino Moyses & Elias in gloria apparerent colloquentes. Hi enim duo postquā ieiunassent 40. diebus, viderunt gloriā Dei in monte Horeb, atque cū eo locuti sunt: post quā conspectam gloriā Moysi vultus mire repleuit, & Elias mox igneo curru raptus est in caelum Itaque ob id hi duo cum Domino in monte gloriā suam ostendente, qui & ipse 40. diebus ieiunauit, apparuerunt, ut eorum gloria Christi gloriæ comparata obscuraretur, ac ostenderetur Christum gloriosum illum ipsum esse, cuius gloriā in monte Horeb cōspicientes. etiam ipsi gloriosi effecti sunt, quodque; gloriā suam, quam vel olim vel nunc habebant, ex eius colloquio mutuati essent.

HÆC AVTEM ADMVC FEO LOQUENTE, ECCE H FACTA EST IN VES LVCIDA.] Valde conuenienter nubes hæc diuinitus facta est. Primū quidem, ut per eam veluti corrigeretur quod Petrus dixerat de construendis tabernaculis, ac ostenderetur Christum non opus habere tabernaculis humana manu factis. Vnde velut hanc causam significare volēs Matthæus: Adhuc, inquit eo loquente, ecce nubes lucida secundū, nube ista factum est ne apostoli magnitudine splendoris absorberentur, sed lucem intolerabilem nubes temperaret. Vnde dicitur nubes hæc eos metuentes obumbrasse. Postremū, nubes ista facta est ad ostensionem presentia Dei patris. Sic enim in veteri testamento ferè in nube gloria Domini apparuit, ac presentia eius ostēsa est, ut patet ex variis scripturae locis, idque ob id quod nubes res sit celestibus vicinior, quæ in scripturis Dei dicitur. et se ta

se tabernaculū. Nubes, inquit, & caligo in circuitu eius. Cūque; in dedicatione templi Salomonici nebula impleffer domum Domini, dixit Salomō: Dominus dixit ut habitaret in nebula. Sed nubes illa qua olim Deus suam gloriā & presentiam declarauit, dicitur ferè fuisse tenebrosa, ut Exo. 19. in datione legis. Hæc vero dicitur fuisse lucida, ut intelligamus differentiam veteris legis & nouæ: & illam quidem plenam esse vmbri, hanc verò ipsam exhibere veritatem: in illa Deum se præbere metuendū, in hac verò amabilem. Itaque quia nubes hæc Dei presentia declarauit, vox Patris è nube dicitur esse facta, quæ non ita potuisset cognosci cuius fuisset, nisi nubes Dei presentiam declarauisset. Et hæc tamen quidem maiestatis Christi gestus quidam datus est oculis corporeis, ipsa autem Patris voce, sicut & verbis Eliæ & Moysi, datum est aliquid etiā auribus, ut per duos hos certissimos sensus digna de Iesu opinio cōciperetur. Neque enim pro testimonio patris aut nubes sola suffecit, aut vox sola, sed utrumque; coniunctum, certum reddidit Patris testimonium. Porro sicut in Christi baptismo Trinitatis mysterium reuelatum est, Patre per vocem, Spiritu sancto per columbam demonstrato: ita & hic tota Trinitas sese voluisse ostendere videtur, Spiritu sancto in nube apparente. Ipse enim est illa nubes obumbrans, qua obumbrata virgo Maria Christum concepit, quæ nubes & nos obumbrās, carnalium desideriorum estum in nobis extinguit, & ad celestia à terrenis subleuat. Et bene quidem in baptismo Christi, quod fuit sacramentum primæ nostre regenerationis. Spiritus sanctus in specie columbæ apparuit: in transfigurationis verò eius quæ est sacramentum secundæ nostre regenerationis, quæ erit in corporum resurrectione, Spiritus sanctus in nube obumbrante apparuit: quia in prima regeneratione dat innocentiam, in secundā verò subleuatis in caelum dat ab omnibus malis securitatē. De verbis autem illis; Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui; dictum est supra 14. c. Concordiæ circa Christi baptismum. Quod autem nunc additur; Ipsum audire; additum videtur tum ad corrigendum votum Petri dolentis abire Moysen & Eliam, tum ad confirmandos animos discipulorū, ne detrectarent ei credere, & obedire etiam in his quæ docturus erat, aut in specie diuersa ab his quæ docuerunt lex & prophetae, aut carni inimica, qualia erāt quæ mox docuerat de tollenda cruce. Itaque; perinde est ac si dixisset: Non est quod doleatis Moysen & Eliā discedere. Omnia enim in hoc magistro vestro vnico filio meo, in quo solo mihi per omnia complacitū est, habetis. Ipsum audite, & nihil fuerit quod non multo plenius & clarius sitis edocendi quā ab ipso Moysē & prophetis. Vaticanati sunt illi de Christo, quem cum presentem habeatis, ne posthac requiratis pollicētes futura, sed presentem ipsum audite ex me loquentem Nemo loquitur certiora. Quicquid ab huius oratione dissonat, reiiciendum est. Ipsum ergo audite, & audiendo credite & obtemperate, quantumuis inimica carnī exigat. Hūc si audieritis, per eum mihi dilectum efficiemini & vos mihi dilecti: per hunc gloriosum, & vos quoque; efficiemini eiusdem gloriæ cōsortes. Cū enim dicit; Ipsum audite; non simpliciter auditum exigit patet, sed fidē itē & obedientiam. Nam frequenter in scripturis, audire pro morem gerere & credere ponitur. Videri autem potest Deus in illis verbis Ipsum audite; alluisse ad illud Deut. 18. quo dicit

A Moytes, Prophetam suscitabit vobis Deus de fratribus vestris, ipsum sicut me audietis. ceterū quoniam naturale est ut insolita & inopinata mentem humanam perturbet, & quia diuinam maiestatem humana infirmitas capere non potest, sicut nonnullus pavor Apostolos corripuit ex conspecta claritate Christi, idēque; pavor in eis augebatur cum intrarent in nubem: ita audita hac noua voce plena diuinæ maiestatis, maiori adhuc timore correpti sunt, ita ut præ nimio timore, necnon & reuerentia diuinæ maiestatis quam agnoscebant esse presentem, prociderent in facies suas. Verum diuina benignitas non diu patitur eos qui suæ maiestatis causa turbantur, & metu concutiuntur, metu illo detineri, sed post turbationē mox subinfert mentis tranquillitatem. Vnde & nunc Dominus Iesus accedens ad discipulos, tactu simul & voce sua metum ab illis depellit dicens: Surgite & nolite timere. Nec inefficax fuit Christi contactus & vox. Mox enim leuatis oculis circumspicientes viderunt Iesum, eumque; solum, ut intelligerent vocē illam ad Iesum pertinere, non ad Moysen, vel Eliam. Deinde ut intelligeremus vnum Iesum nobis satis superque; esse, & postquā legis ac prophetarum vmbra discessit, omnia in Euangelio reperiri. Obseruanda hic Domini humilitas, qua diuinæ gloriæ intolerabilem splendorem velut in laterna occulere dignatus est, suorum & nostræ capacitati sese attemperās: Valet autem nobis historia hæc etiam literaliter tantum tractata. Primū ad confirmationem nostræ in Iesum fidei. Etsi enim omnia eius dicta & facta eum satis demonstrarent esse Christum, hæc tamen historia apertissime eum declarat sic fuisse hominē, ut præter humanitatem haberet diuinam maiestatem nostri causa occultatam, ipsumque; esse qui à patre hominibus saluator sit datus, ac mortem ipsum subire debuisset salutis humanæ causa, quæ ferè sunt nostræ fidei mysteria. Vnde Diuus Petrus huius dominicæ transfigurationis meminit, nimirū quod sciret quātum per hanc fides nostra cōfirmaretur. In qua sanè transfiguratione videndum quam variis modis nostra fides sit confirmata. Dominus enim ipse suam maiestatem insolita claritate prodit accedens testes omnium grauissimi, qui mortis modum & rationem testantur: postremū accedit & pater ipse se verè presentem declarans, & omnium maximum de filio suo testimonium præbens. Secundo valet hæc historia, ut præter fidē, nostram ad bona operandum ignauiam excitet, & ad mala quæque; exemplo Christi patienter tolerandum nos inuitet, dum ostensione gloriæ Christi, metum veteri iudicis in gloria nobis incutit, ac securos facit de potentia eius qua poterit reddere vniciuique; secundum merita, docetque non alia ratione gloriæ Christi nos posse esse cōsortes, quā si & ipsi tollamus crucem nostram, ac parati simus ob gloriā Dei, præter cætera, etiam animam nostram perdere. Nam ad hunc finem Dominum iam coram Apostolis fuisse transformatum præcedentia satis indicant. Quod Mysticus autem ad mysticum attinet sensum, præter anagogiam super indicatā, qua scilicet intelligitur hic significatum Christum in sua gloria venturum stipatum angelorum frequentia, idque; octaua die, terribilem simul & amabilem, terribilem impiis, amabilem iustis, moraliter satis fuerit intelligere, ab his qui adhuc versantur in humilibus huius mundi rebus, non posse Iesu gloriā aut maiestatem scripturarum cōspicere: sed si quis eius volet esse spectator, necesse est

est ei vt preteritis omnibus creaturis visibilibus in sex diebus creatis, in montem cœlestem cum Domino mente ascendat, ac mundo transceso, altioris prudentiæ cacumē petat. Sic enim videbit gloriam Iesu sedentis in dextera patris. Sic maiestatem Evangelicæ doctrinæ & ipsius Christi in scripturis contemplantur, audietq; & Moysen & prophetas ei testimonium perhibentes, nec non & patris interioris docētis vocem audiet, reuelantē quis & quantus sit in speciem humilis Iesus. In tribus autem his gloriæ Christi spectatoribus recte intelleximus omne hominum genus, propterea quod à tribus filiis Noe omne genus humanum sit disseminatū, & in tribus mundi partibus dispersum, cui gloria Christi erat ubique reuelanda. Sic fere D. Ambrosius. Porro quod Dominus etiā iam præcepit Apostolis, nihil horum quæ modò viderant cuiquam dicere, donec à mortuis resurrexisset, comprobatur illud quod supra dictum est, Dominum noluisse planè & aperte se Christum prædicari, ac verā gloria conspicuum esse, donec iuxta patris mandatum pro peccatis hominum morte sua satis fecisset, idq; ob causas prius dictas. Quod dicit Marcus: Et verbum continuerunt apud se, verbum Hebraicā phrasi, videtur positum pro facto, quemadmodum sæpe in scripturis. Lucas enim veluti exponēs Marcus dicit: & nemini dixerunt in illis diebus quicquam ex his quæ viderant; quancū possit, verbū, etiam accipi, propriè pro verbo & sermone qui erat de transfiguratione. Cū dicit Marcus: Cōquirētes quid hoc esset, cū à mortuis resurrexerit, vel, vt habent Græca, inter se disputātes quid esset à mortuis resurgere significare voluit eos non intellexisse quod Christus dicebat de sua resurrectione, sicut & postea dicitur, & ipsi nihil horum intellexerunt, aut non intellexisse quorum diceret de sua resurrectione.

ET INTERROGAVERUNT EVM: DI SCIPULI EIVS EDICENTES: QUID ERGO DICUNT, &c. Causa huius interrogationis dupliciter potest reddi. Primò, vt intelligamus eos iam certissimos factos quod ipse esset Christus, admirari quomodo Scribæ, hoc est, legisperiti ex scripturis docerent Eliam debere venire priusquam veniret Christus. Id enim docebant ex Malachiæ testimonio non distinguentes inter duos Christi aduentus, quos scripturæ satis significat, ac, vt est verisimilè, hoc argumento apud populum probantes Iesum non esse Christum. Ideo autem iam potius quàm prius quæstionem hanc Domino proposuerunt, etsi & prius persuasi essent quod ipse esset Christus, quod iam longè certiores de eo effecti essent, quodque ex viso prius Elia venissent in memoriam traditionis scribarū. Hanc quæstionis causam indicat D. Chrysol. Aliter intelligi potest, Apostolos quia iam viderant Christi gloriam, & audierunt mentionem resurrectionis imminētis, postquam putabant eum gloriose regnaturum, admiratos quid illud esset quod scribæ dicerent de aduentu Elia quem viderant recessisse. Nam talem quæstionis causam indicat D. Hieronymus. Dicunt autem: Quid Scribæ dicunt, &c. Et non, quare ergo scripturæ dicunt, siue quod ipsi in scripturis non essent exercitati, ea tantum cognoscentes quæ ex traditione Scribarum in plebe indocta ferebantur: siue etiā notare volentes, quo argumento Scribæ apud populum vterentur ad persuadendū nondum venisse Christum aut regnum eius. In Marco

A autem legimus etiam additum, de Phariseis. Græca tamē tantum habent, quid dicunt Scribæ; non enim Phariseorum, sed Scribarum erat ostendere, quæ erant scripturarum. Vnde Herodes cupiens ex scripturis cognoscere locum natiuitatis Messia, Scribas populi accersisse dicitur, non Phariseos.

AT ILLE RESPONDENS AIT ILLIS: ELIAS QUIDEM VENTURUS EST.

Responsio hæc Christi de Elia dupliciter intelligitur: Communiter enim intelligitur Dominum loqui de duplici Elia nempe Elia vero, quem dicit venturum, ante scilicet secundum suum aduentum: & Elia in spiritu, nempe Ioāne Baptista, quem dicit venisse, ante primum scilicet suum aduentum. Quidam tamē intelligunt Dominum semper loqui de Elia eodem, & aduentu eodem, & illud quod Dominus dicit, Elias quidem venturus est, & restituet omnia; sic volunt accipiendum, vt his verbis non asserat aliquid postea futurum, sed cōfirmet verum esse quod dicebant Scribæ, vt sit perinde ac si dixisset: Rectè dicunt Scribæ, ante aduentum Messia venturum Eliam, & restitutum omnia: sed ego dico vobis, hoc ipsum iam esse impletum, quod illi ignorant esse impletum, sed adhuc futurum expectant. Venit promissus ille Elias sicut & Messias, sed non est ab eis agnitus, sicut nec Messias agnoscitur. Hic sensus etsi videri possit non alienus ab intentione Domini, cauendum tamen ne eum sequentes negemus pertinaciter venturum aliquando Eliam verum ante secundum Domini aduentum. Sunt enim hodie pleriq; qui hūc esse loci huius sensum genuinum contēdunt, idq; ob id quod non putent verum Eliam venturum cum Enoch ante iudicium, quemadmodū credidit semper Ecclesia Christi: ideoq; & testimoniū illud Malachiæ de Elia aduentu, putant solum de Ioanne Baptista intelligendum esse, dicturi etiā proculdubio Enoch & Eliam non viuere adhuc in mortali corpore, sed in translatione esse mortuos, quemadmodum existimant pleriq; Iudæorum. Cōtra quos primò quidem dicendum, omnes patres verba hæc Christi, Elias quidem venturus est, & restituet omnia: secundum priorem intellectum intellexisse de vero Elia venturo ante secundum Domini aduentum, vt patet ex Chrysofomo, Hieronymo, Theophylacto in comment. D. Greg. hom. 12. in Ezechielem, Augustino item in variis locis. Deinde prophetiā Malachiæ præterquam q̄ omnes patres de Elia illo assumpto venturo ante secundum aduentum Christi intelligunt, etiam ipsa verba aperte arguunt de secundo aduentu Christi esse intelligenda, & non de Ioanne, saltē potissimum, quemadmodum ostendit hoc loco D. Chrysofomus. Primò enim, inquit, ideo additum est, Eliam Thesbiten, (sic enim habent Septuaginta) ne de Ioanne putaretur debere intelligi hæc prophetiā, qui propter ministerij similitudinem etiam ipse dicitur Elias. Deinde dicitur: antequam veniat dies Domini magnus & horribilis, in quibus verbis non significari primum Christi aduentum sed secundum, ex scripturis est euidentis. Tempus enim primi aduentus dicitur tempus gratiæ, dies salutis, tempus acceptabile: Dies verò vindictæ aut nouissimi iudicij, vocatur Dies Domini magnus & horribilis, aut terribilis, vt Iohel. 2. Sol conuertetur in tenebras, & luna in sanguinem, antequā veniat dies Domini magnus et horribilis. Sic & Sopho. 1. Iuxta est dies Domini magnus, iuxta est & velocis nimis; Dies iræ dies illa, dies tribulationis & angustia, &c. Et ex his quæ præcedunt in Malachia patet de qua die sit sermo. Præcedit enim; Ecce dies veniet succesa quasi caminus, & erunt omnes superbi & omnes faciētes impietate stipula, & inflammabit eos dies veniens, &c. Iam & quod sequitur in testimonio Malachiæ, idem confirmat: ne forte veniam, & percutiam terram anathemate. In primo enim suo aduentu non venit ad percutiendum, sed ad saluandum. Non enim, inquit, veni vt iudicem mundum, sed vt saluificem. Certè is qui Ecclesiast. est auctor, locum hunc intellexit de vero hoc Elia. Nam cū de eo scribit cap. 48. post alia tandem habet: Qui inscriptus est in iudiciis temporum, lenire iracundiam Dei, cōciliare cor patris ad filium, & restituere tribus Iacob. Quod autem etiam Enoch viuis hinc translatus seruetur in aduentum Antichristi, probari solet per illud Eccles. 44. Enoch placuit Deo; & translatus est in paradysum, vt det gentibus pœnitentiam. Sciendum tamen Græca hic non habere, in paradysum, sed tantum, translatus est: & pro illo, vt det gentibus pœnitentiam, Græcè est, in exemplum pœnitentiæ generationibus. Quo significatur ipsum ideo translatum, vt homines videntes quomodo Deus curam gerat eorum qui illi placent, respicerent, & pœnitentiam agerent. Itaque ex hoc testimonio secundum Græcorum lectionem parum quod ad hanc rem pertinet probari potest. Verum ex epistolæ ad Heb. 11. cap. efficacius probatur Enoch nondum mortuum esse. Dicitur enim ibi: Fide Enoch translatus est, ne videret mortem, & non inueniebatur, quia transtulit illum Deus. Ex scriptis autem omnium fere patrum qui fuerunt ab Apostolorum temporibus, patet quid à primitiua Ecclesia, ex Apostolorum vtique traditione semper creditum sit de Enoch & Elia. Quod vt fiat manifestum, quorundam sententias hic adducemus. Itaque vetustissimus Irenæus sic habet lib. 5. contra hæreses: Enoch placens Deo, in quo placuit corpore translatus est, translationem iustorum præmonstrans. Et Elias sicut erat in plasmatis substantia, assumptus est, assumptionem patrum prophetans, & nihil impedit eos corpus in translatione & assumptione eorum. Per illas enim manus, per quas in initio plasmatis sunt, per ipsas & assumptionem & translationem acceperunt. Assuetæ enim erant in Adam manus Dei cooptare, & tenere, & bailulare suum plasma, & ferre & ponere, vbi ipsæ velent. Vbi ergo prius positus est homo, scilicet in paradiso, quemadmodum scriptura dicit: Et plantauit Deus paradysum in Eden contra orientem, & posuit ibi hominem quem plasmavit, & inde proiectus est in hunc mundum non obediens. Quapropter dicunt presbyteri, qui sunt Apostolorum discipuli, eos qui translati sunt, illud translatos esse. Iustis enim hominibus & spiritum habentibus præparatus est paradysus, in quem & Paulus Apostolus asportatus audiuit sermones inenarrabiles quantum ad nos in præsentem, & ibi manere eos qui translati sunt vsque ad consummationem conspicantes incorruptelam. Hæc ille, qui & subdit: Non debere videri impossibile tantis temporibus illos permanere viuentes, nec putandum Eliæ carnem in igneo curru quò assumebatur, fuisse cōsumptam. In cuius verbis notandum, quod dicit ab Apostolorum discipulis se didicisse hos duos translatos adhuc viuere in corpore eo in quo sunt translari. Tertulianus lib. aduersus Iudæos sic ha-

& angustia, &c. Et ex his quæ præcedunt in Malachia patet de qua die sit sermo. Præcedit enim; Ecce dies veniet succesa quasi caminus, & erunt omnes superbi & omnes faciētes impietate stipula, & inflammabit eos dies veniens, &c. Iam & quod sequitur in testimonio Malachiæ, idem confirmat: ne forte veniam, & percutiam terram anathemate. In primo enim suo aduentu non venit ad percutiendum, sed ad saluandum. Non enim, inquit, veni vt iudicem mundum, sed vt saluificem. Certè is qui Ecclesiast. est auctor, locum hunc intellexit de vero hoc Elia. Nam cū de eo scribit cap. 48. post alia tandem habet: Qui inscriptus est in iudiciis temporum, lenire iracundiam Dei, cōciliare cor patris ad filium, & restituere tribus Iacob. Quod autem etiam Enoch viuis hinc translatus seruetur in aduentum Antichristi, probari solet per illud Eccles. 44. Enoch placuit Deo; & translatus est in paradysum, vt det gentibus pœnitentiam. Sciendum tamen Græca hic non habere, in paradysum, sed tantum, translatus est: & pro illo, vt det gentibus pœnitentiam, Græcè est, in exemplum pœnitentiæ generationibus. Quo significatur ipsum ideo translatum, vt homines videntes quomodo Deus curam gerat eorum qui illi placent, respicerent, & pœnitentiam agerent. Itaque ex hoc testimonio secundum Græcorum lectionem parum quod ad hanc rem pertinet probari potest. Verum ex epistolæ ad Heb. 11. cap. efficacius probatur Enoch nondum mortuum esse. Dicitur enim ibi: Fide Enoch translatus est, ne videret mortem, & non inueniebatur, quia transtulit illum Deus. Ex scriptis autem omnium fere patrum qui fuerunt ab Apostolorum temporibus, patet quid à primitiua Ecclesia, ex Apostolorum vtique traditione semper creditum sit de Enoch & Elia. Quod vt fiat manifestum, quorundam sententias hic adducemus. Itaque vetustissimus Irenæus sic habet lib. 5. contra hæreses: Enoch placens Deo, in quo placuit corpore translatus est, translationem iustorum præmonstrans. Et Elias sicut erat in plasmatis substantia, assumptus est, assumptionem patrum prophetans, & nihil impedit eos corpus in translatione & assumptione eorum. Per illas enim manus, per quas in initio plasmatis sunt, per ipsas & assumptionem & translationem acceperunt. Assuetæ enim erant in Adam manus Dei cooptare, & tenere, & bailulare suum plasma, & ferre & ponere, vbi ipsæ velent. Vbi ergo prius positus est homo, scilicet in paradiso, quemadmodum scriptura dicit: Et plantauit Deus paradysum in Eden contra orientem, & posuit ibi hominem quem plasmavit, & inde proiectus est in hunc mundum non obediens. Quapropter dicunt presbyteri, qui sunt Apostolorum discipuli, eos qui translati sunt, illud translatos esse. Iustis enim hominibus & spiritum habentibus præparatus est paradysus, in quem & Paulus Apostolus asportatus audiuit sermones inenarrabiles quantum ad nos in præsentem, & ibi manere eos qui translati sunt vsque ad consummationem conspicantes incorruptelam. Hæc ille, qui & subdit: Non debere videri impossibile tantis temporibus illos permanere viuentes, nec putandum Eliæ carnem in igneo curru quò assumebatur, fuisse cōsumptam. In cuius verbis notandum, quod dicit ab Apostolorum discipulis se didicisse hos duos translatos adhuc viuere in corpore eo in quo sunt translari. Tertulianus lib. aduersus Iudæos sic ha-

A bet de Enoch: Enoch iustissimum non circumcisum, nec sabbathizantem de hoc mundo transtulit, qui necdum mortem gustauit, vt æternitatis candidatus iam nobis ostenderet, nos quoque sine legis onere Moysi Deo posse placere. In quibus verbis notandum, quod dicit necdum mortem gustasse eum, & æternitatis esse candidatum. De eodem sic scribitur in tractat de Sion & Sina aduersus Iudæos sub titulo diui Cypriani: Enoch, qui anto diluuium Deo iustus complacuit, & ideo de isto mundo in carnis suæ natiuitatem viuis translatus est in loco vbi Deus scit, ex quo loco consummationem mundi innouare habet in hoc mundo, vt de etiam translatus est ad confundendum & reuincendum Antichristum. De vtroque sic scribit D. August. lib. 9. de Genesi ad literam cap. 6. probaturus quomodo homines si permansissent in statu innocentia, translati fuissent sine morte ex hac vita. Neque enim, inquit, arbitrandum est Eliam vel sic esse iam sicut erunt sancti, quando peracto operis die, denarium pariter accepturi sunt: vel sic quemadmodum sunt homines qui ex ista vita nondum emigrarunt: de qua ille tamen non morte sed translatione migravit. Iam itaq; aliquid melius habet quàm in hac vita posset, quamuis nondum habeat quod ex hac vita rectè gesta in fine habiturus est. Aut si quisquam putat hoc Eliam mereri non potuisse, si duxisset uxorem, filiosque procreasset, quid de Enoch respondebit, qui filius genitis Deo placens non mortuus, sed viuis translatus est? Cur ergo & Adam & Eva si iuste, viuentes, castè filios procreassent, non eis posset translatione, nō morte succedentibus cedere? Nam si Enoch & Elias in Adam mortui, mortisque propaginem in carne gestantes, quod debitum vt soluant, creduntur etiam redituri ad hanc vitam, & quod tandiu dilatatum est, morituri, nunc tamen in alia vita sunt, vbi ante resurrectionem carnis, antequam animale corpus in spirituale mutetur, nec morbo, nec senectute deficient: quanto iustius atq; probabilius primis illis parentibus præstaretur, &c. Hæc ille, qui lib. 2. de Peccato Originali cap. 23. dum exempla ponit quæstionum de quibus salua fide dubitari licet, & de quibus dubitare non licet: Vturi, inquit, eum queritur, qualis vel vbi si paradysus, vbi constituit Deus hominem quem formauit ex puluere, cū tamen esse illum paradysum fides Christiana non dubitet. Vel cum queritur, vbi nunc sit Elias, vel Enoch, an ibi, an alicubi alibi, quos tamen non dubitamus in quibus nati sunt corporibus viuere. De his duobus in variis locis apertissimè tradit ecclesiæ fidem D. Gregorius, qui libr. 9. Moralium cap. 4. sic habet: Duo illi prædicatores eximij dilata morte subtrahiti sunt, vt ad prædicationis usum in fine reuocentur. De quibus per Ioannem dicitur: Hi sunt duæ oliuæ & duo candelabra in conspectu Domini terræ astantes. Quorum vnum in Evangelio per semetipsam veritas pollicetur, dicens: Elias venturus est, & restituet omnia. Idem Gregorius testatur duos hos Antichristo occursum, & ab eo occidendos, cap. 12. lib. 24. Moralium Idem habet Damascenus lib. 4. cap. 27. Diuus Hilarius tamen scribens in Mathæi caput vigesimum, existimat duos illos, quos occursum Antichristo Apocalypsis significat, fore Moysen & Eliam, tum quod illi in transfiguratione cum Domino apparuerint, tum quod locus Apocalyp. aperte illos

duos videatur notare, vt supra est annotatum. Vnde & circa Domini transfigurationem sic scribit: Ad futuri formam, atque ad facti fidem Moses & Elias in monte constiterant. Ex his satis patet quæ fuerit in Ecclesia fides de Enoch & Elia, & omnes patres in hoc loco intellexisse Dominum asfirmare venturum ante secundum suum aduentum Eliam secundum vaticinium Malachias. Itaque præstat priorem huius loci intelligentiam sequi, se euadum quam dicendum Dominum nõ apertè satis respõdiffe ad propositam quæstionem, eo quod non apertè distinxerit duos suos aduentus, idque ob id quodd mysterij nondum satis essent capaces discipuli: sic tamen respondit, vt scrupulum illis exemerit, ne propter dilatam Eliam dubitare possent de aduentu Messias, cum apertè dicat Eliam venisse, eumque significet fuisse Ioannem. Quoniam enim sic opinione publica receptum erat, Eliam præcessurum Christum, nec vtrum Christi aduentum satis diiudicabant, Dominus ne hoc videtur obtrigisse, quo minus venisse Christum crederent, & eum agnoscerent iam misum qui mittendus erat, Eliam aut venisse, Ioannem significans. Quod autem dicitur, & restituet omnia; breuitatis causa dictum est pro eo quod habet Malachias: Et conuertat cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres eorum. Nam & hoc loco pro, conuertet, Septuaginta idem habent verbum quod est hoc loco apud Mattheum, ἀποκαταστήσει, id est, restituet. Quemadmodum autem dictum est in cap. Concordiæ 2. sic intelligendum est quod dicitur Elias omnia restitutus, quomodo Christus dicitur Paulo instaurasse omnia quæ in cælis & quæ in terris, ni mirum quia homines inter sese & cum Angelis dissidentes, inter se & cum Angelis atque Deo pacificauit. Sic enim & Elias omnia restituet, quando incredulos Iudæos gentibus credentibus veniet & ad fidem patriarcharum redire faciet. Porro Marcus pro futuro ἀποκαταστήσει, id est, restituet, habet præfens ἀποκαθίστα, id est, restituit, sed præfens illud equiualeat futuro. Significatur enim verè dici illum restitutum, & quod debeat restituere omnia. Aduerbiū autem primò, quod hic & supra in quæstione discipulorum proprius, Græco more positum est, non est coniugendum cum, restituet, sed, vt patet ex propria quæstione, iungendum est cum, venerit, quod verbum non esse futuri temporis sed præteriti docent Græca, quæ habet, ἤλθας ἐλθὼν πρῶτον. Quod autem sequitur in Marco: Et quomodo scriptum est in filium hominis vt multa patiatur & contemnatur, obscuram habet connexionem, & variè intelligitur. Theophylactus enim hanc partem intelligit interrogatiuè legendam, ac argumento quodam ostendi hic à Domino, quæ dicta sunt de aduentu Elia, non in primo Christi aduentu implenda, sed in secundo, eo quod si Elias, quæ admodum de eo prædictum est, omnia restitueret in primo Christi aduentu, consequeretur Christum non passurum à Iudæis, quod esset contra scripturas. Itaque sensus est: Elias certè venturus est, & cum venerit restituet omnia. Quod si autem huius aduentus ante primum Christi aduentum debuit esse, quomodo ergo scriptum est de Messia oportere eum multa pati? Si enim ille omnia restituet, nõ erunt reliqui Iudæi increduli à quibus ille patiatur. Cõsequens ergo est alium esse Messiam aduentum, ante quem venturus Elias restituet omnia, quamuis nec primo huius aduentui suus defuerit;

A Elias. Videtur autem hic sensus esse satis coactus. Proinde alij locum hunc non interrogatiuè pronunciant, sed assertiuè. Et erit commodus sensus etiam sine aliquo subintellecto, quod orationem quæ videtur imperfecta perficiat, si conjunctio, & intelligatur superesse, quemadmodum sepe superest ex phrasi Hebræorum, vt sit sensus: Elias venturus restituet omnia, sicut scriptum est de filio hominis vt multa patiatur; vt intelligatur Dominus velle confirmare fidem passionis suæ ex fide venturi Elia, ac ostendere, tam esse, credendum se moriturum, quam quod Elias sit venturus, eo quod vtrumque sit in scripturis prophetarum. Quoniam enim à fide passionis Christi alieni erant Apostoli, ex omni occasione eam cõfirmat. Sic ferè Caietanus. Alij subintelligunt, & quomodo scriptum est in filio hominis vt multa patiatur, sic eueniet ei. Et pronomen, ei, quidam ad filium hominis referunt, sed melius secundum Bedam refertur ad Eliam, vt significetur Eliam passurum, sicuti & filius hominis Christus quemadmodum postea dicitur filius hominis passurus, sicut Elias in spiritu passus est. Atque hunc sensum credo aptiorem, alijs, vt intelligatur Dominus ex passione Ioannis cõfirmare secuturum suam passionem, vt intelligat Apostoli non esse nouum si Christus ab impijs patiatur, cum hoc ferè commune sit sanctorum maxime insignium, & qui vitia conantur extirpare. Quoniam enim à passione Christi alieni erant Apostoli, & de gloria Christi ac regno magis cogitabant, ideo Dominus inducit hic mentionem suæ passionis & vtriusque; Elia, vt sic eos ad fidem passionis suæ erigeret, & à somnio gloriæ ac regni auocatos prepararet ad tollerantiam malorum imminentium eis, sicut & postea cum filij Zebedei peteret illi in regno suo assidere proximi, mentionem mortis & passionis suæ iuduxit. In his autem Domini verbis quæ sequuntur duæ occurrunt difficultates, altera in Marco, altera in Mattheo. In Marco quidem, quia dicitur, Elias iam venit, & fecerunt in eo quæcunque voluerunt, sicut scriptum est de eo; cum nullum quis dare possit scripturæ testimonium, quo peculiariter de iis quæ passus est Ioannes sit aliquid prædictum. Hanc difficultatem vt effugiant quidam, istud, sicut scriptum est de eo; referunt ad illud, Elias venit, & non ad id quod sequitur: Et fecerunt illi quæcunque voluerunt; quod per parenthesis legunt in medio positum, vt sit sensus: Elias iam venit sicut scriptum est de eo, nempe Isaiæ 40. Vox clamantis in deserto, &c. Verum omnino videtur per hanc partem significatum, scripturam etiam de supplicio Ioannis aliquid dicere, sicut de eo quod oportuit pati Christum. In Euthymij commentarijs scribitur: Prædixit enim Isaias de Ioannis etiam passione, Verum quo loco prædixerit, & quibus verbis, non indicat. Notatur in margine caput 49. sed in eo nulla apud nos significatio mortis Ioannis. Proinde nisi prior illa distinctio placet, aut dicendum de morte Ioannis scriptum fuisse in libro aliquo qui intercederit, aut in his quæ passus scribitur Elias, intelligendum etiam mysticè scriptum quæ passurus esset. Ioannes, vt qui per Eliam fuit præfiguratus. Sicut enim illum Iesabel regina, ita huc persecuta est Herodias, & vtraque; vtrumque; ob seuerius vindicatam religionem. In Mattheo autem dubium occurrit, quomodo dicitur: Sic & filius hominis passurus est ab eis cum non ab eisdem passus sit Dominus à quibus Ioannes.

Ioannes. Sed dicendum, quod quemadmodum verba præcedentia non agnouerunt eum, & fecerunt in eo quæcunque voluerunt, debent intelligi habere suppositum quoddam generale, nempe impij, aut simile aliquid: ita & relatiuum, eis, ad generale illud refertur, vt sit sensus: Impios fecisse quæ voluerunt in Ioanne, & ab impijs quoque Christum passurum, quanquam & Pharisei ac scribæ in nece

A Ioannis consenserint, & ad eius captiuitatem iuerint, vt prius dictum est, & Herodes quoque Christo illuserit, & eius morti consenserit, vt etiam ob id rectè ab eisdem Ioannes & Christus passi dici possint. Porro notandum quod dicitur, fecerunt in eo quæcunque voluerunt. Illo enim significatur fecisse non quæ debuerunt fecisse, quæque iustum erat facere, sed pro sua libidine fecisse.

EIICITVR DÆMONIVM, QVOD NON POTVERVNT

eiicere discipuli. Matthæi 17. Marci 9. Lucæ 9.

CAPVT LXVIII.

Factum est autem in sequenti die, descendentes illis de monte, & veniens ad discipulos suos, vidit turbam magnam circa eos, & scribas cõquirentes cum illis. Et confestim omnis populus videns Iesum stupefactus est, & expauerunt [&] occurrit illi turba multa, & occurrentes salutabant eum. Et cum venisset ad turbam interrogauit eos: Quid inter vos conquiritis? Respondens autem exclamauit dicens: Domine magister, attuli filium meum ad te habentem spiritum mutum, & obsecro te respice in filium meum: [&] miserere filio meo, quia vnicus est mihi, & lunaticus est, & male patitur. Nam ecce spiritus apprehendit eum, & qui vbicumque eum apprehenderit subito clamat, & allidit illum, & dissipat eum cum spuma, & spumat, & stridet dentibus suis, & arefcit, & vix discedit dilanians eum. [&] saepe cadit in ignem, & crebro in aquam, & obtuli eum discipulis tuis, & rogavi discipulos tuos, & dixi: vt eijcerent illum, & non potuerunt curare eum. Respondens autem eis Iesus, dixit: O generatio incredula & peruersa, quam diu apud vos ero? quam diu patiar vos? Et afferte huc illum ad me. Et attulerunt eum. Et cum accederet, & cum vidisset eum, statim elisit eum demonium, & spiritus conturbauit illum, & elisus in terram, volutabatur spumans. Et interrogauit patrem eius: Quantum temporis est ex quo ei hoc accidit? At ille ait: Ab infantia, & frequenter eum in ignem & in aquam misit, vt eum perderet: sed si quid potes adiua nos, miserere nostri. Iesus autem ait illi: Si potes credere, omnia possibilia sunt credenti. Et continuo exclamans pater pueri, cum lachrymis abiit: Credo Domine, adiuua incredulitatem meam. Et cum vidisset Iesus concurrentem turbam, & comminatus est spiritui immundo, dicens illi: Surde & mute spiritus, ego præcipio tibi exi ab eo, & amplius ne introeas in eum. Et exclamans, & multum discerpens eum, exiit ab eo demonium, & factus est sicut mortuus, ita vt multi dicerent: Quia mortuus est. Iesus autem tenens manum eius, eleuauit eum, & surrexit, & curatus est puer ex illa bona, & reddidit illum patri eius. Stupebant autem omnes in magnitudine Dei. Et cum introisset in domum, tunc accesserunt ad Iesum discipuli eius secreto [&] interrogabant eum, & dixerunt: Quare nos non potuimus eijcere eum? Et dixit illis Iesus: Propter incredulitatem vestram. Amen quippe dico vobis, si habueritis fidem sicut granum sinapi, dicetis monti huic, Transhinc illuc, & transibit, & nihil impossibile erit vobis. Hoc autem genus in nullo potest exire, nisi in oratione & ieiunio.

FACTVM EST AVTEM IN SEQUENTI DIE, DESCENDENTIBVS ILLIS DE MONTE, &c.] Dominus qui ad perfectiora quædam agenda sese à turbis subtraxerat, montemque conscenderat, nimirum vt oraret, & gloriæ suæ specimen perfectioribus discipulis exhiberet, his peractis, rursus sese demittit, inuisens relictos alios discipulos & turbam: suo exemplo, vt & alijs, docens prædicatorem nonnunquam sese è turba subducere debere, ac secretis vacare precibus, vt & alacrior redeat, & alacrius recipiatur. Mox tamen ad intermissa paciscendi populum officia redire, nec dedignari illorum se accommodare in fitimitate et ignorantia, quantumuis se sentiat vulgo superiore, cum nec ipse Dominus post tantam gloriam ac tam præclarum Patris testimonium dedignatus sit rudium discipulorum ac populorum confortium. Sequenti ergo die post transfigurationem, (cum, vt est verisimile, totam noctem Dominus in monte in orationibus peregrisset) descendentes illis de monte, vel potius, vt habent Græca, cùm descendissent illi de monte, (Est enim hic Græcis præteri-

tum, cum supra quando etiam legimus in Mattheo et in Marco, descendentes illis de monte, sit participium præsentis temporis, vt significetur illa quæ prius dicta sunt contigisse inter descendendum, hæc verò post descensum) veniens Dominus ad discipulos alios à se relictos videt turbam multam circum eos, inquit Marcus, et legisperitos disputantes cum eis, qui cum vererentur congregati cum Domino, nacti iam occasionem, diuexare rudes discipulos instituerant, quo vel speciem victoriæ apud imperitam obtinerent plebem. Quorum dolus sicut hic satis notatur, ita contra notatur etiam plebis erga Christum reuerentia, ac Christi quanta fuerit apud plebem auctoritas, quam apud populum simplicem et non malignum parat sinceritas doctrinæ et vitæ sanctimonia, cum eam agnoscere nolit frequenter superba et sibi placens humana sapientia. Omnis enim populus mox vt vidit Iesum, accurrens salutauit eum, obuiis eum vnus suscipiens. Dicitur autem apud Marcum populus etiam obstupuisse viso Iesu, nimirum ob inopinatum eius et subitum aduentum, cum nescirent vbi prius fuisset, aut vnde venisset, et propter aduentum eius.

Eius oportunitatem, quasi præcognouerit scribarum inuasionem, ideoque ad discipulorum auxilium uenerit. Forsitan & splendor aliquis relictus in vultu Christi ex præcedente transfiguratione, causa fuit admirationis populi & obstupescationis, quæ admodum splendor vultus Moysi, postquam è monte descendisset. Cui bene conuenit quod additur in Marco, & expauerunt, quanquam duas illas dictiones Græca non habeant. Idem Marcus habet Dominum interrogasse eos: Quid inter vos conquiritis? pro quo Græca habet: Et interrogauit scribas: Quid conquiritis (vel disputatis) cum illis, nempe discipulis: quo videtur Dominus notare scribas, quod ipsi scripturarum cognitionem sibi pollicentes, ac magistros aliorum se profitentes, se absente, cum his qui tantum discipuli essent & scripturarum rudes disceptarent. Nostra ergo litera ut quam proximè accedat ad Græcorum lectionem, sic est accipienda: Et interrogauit eos, nempe discipulos & scribas inter se disputantes: Quid inter vos conquiritis, id est, disputatis? Interrogat autem Dominus, etsi disputationis conscius, ut sic discipulos à scribarum diuexatione liberaret, & miraculo occasionem præberet. Dominus enim qui ad tempus suos confundi ob impotentiam patrandi miraculi, & diuexari à scribis permisit, ut sibi melius innotescerent, & de sua incredulitate redarguti ad perfectionem fidem proficerent, mox & in tempore suis adfuit à confusione & à vexatione liberaturus, ne illorum confusio in ignominiam etiam Euangelij vergeret, docens etiam eos qui sibi adherent, in finem non à se relinquendos, etsi ad tempus relictis videantur, idque ob ipsorum utilitatem. Quæ autem fuerit disputationis inter scribas & discipulos materia, non aperte quidem dicitur, sed tamen satis colligi potest ex sequentibus, cum dicitur ad Domini questionem respondisse qui filium suum dæmoniacum attulerat. Hinc enim apparet disputationis occasionem fuisse ex eo quod discipuli non potuerunt eicere dæmonium. Verisimile enim ex eo scribas obieciisse discipulis, vanè illos sibi polliceri potestatem eiciendi dæmones, nec virtute diuina illos eicere cum eiciunt, sed dæmoniacam, quæ aliquando impediri potest, cum diuina non possit, aliæque similia obieciisse, ut aliud ex alio inter disputandum incidere solet. Itaque quanquam Dominus interrogaret scribas, aut scribas simul & discipulos quid disceptarent, nullus tamen eorum respondet: tum quod respondere non auderent, eo quod discipuli confusi essent de sua impotentia, scribæ consilij de suo calumniandi studio: tum quod is qui disputationi dedit occasionem, præ nimio salutis filij desiderio omnes præueniens, suam causam Domino quam velocissimè studeret commendare, de exposita eius erga omnes benignitate bene confidens, ut non putaret sibi opus esse discipulorum patrocinio, ac de eius potentia maiorem habens fidem quam de discipulorum. In quo præter piam pro salute filij paternamque sollicitudinem, obseruanda est ipsius orantis & humilitas & ardor. Humilitas quidem, quia in genua ante Dominum procidit, Dominum ac magistrum eum appellans: ardor verò, quia exclamauit, & calamitatem filij in suam miseriam redundantem tam diligenter exposuit, duas causas in oratione proferens, quibus misericordissimum Dominum ad misericordiam flectere studuit, nempe quod filius esset, isque vnicus pro quo deprecabatur, quodque malo grauissimo, tristissimo,

A & insuperabili discipulis miserè affligeretur. Sic ad seriam & ardentem orationem maxime compellit vrgens aliqua necessitas. Notandum autem quod Matthæus Lunaticum vocat, quem Marcus dicit habere spiritum surdum & mutum: Lunaticus enim proprie dicitur, qui morbo comitiali aut caduco laborat: sic dictus vel quod eum pati putantur ferè qui interlunio nati sunt, vel quod pro mutatione Lunæ is morbus accidat ex augmento aut decremento humorum cerebri quibus dominatur Luna. Cum autem hic morbus dicatur à medicis esse morbus naturalis, meritò hic dubitatur quomodo Lunaticus iste dicatur habere spiritum immundum. Non enim verisimile est, quod sentit Caietanus, hunc præter agritudinem naturalem, à qua diceretur Lunaticus, habuisse etiam spiritum malum adiunctum, qui reddiderit eum surdum & mutum. Nam quæ Matthæus tribuit Lunatico, quatenus lunaticus dicitur, ea Marcus tribuit dæmoni. Matthæus enim dicit: Lunaticus est, & malè patitur. Nam sæpe cadit in ignem, & crebrè in aquam. Marcus autem: Frequenter eum in ignem & in aquam misit. Sed & Matthæus aperte significat Lunaticum hunc quatenus talem, habuisse dæmonium, cum curationem huius scribens, dicit: Increpauit illum Iesus, & exiit ab eo dæmonium, & curatus est puer. Nec rursus eorum sententia est probabilis, qui putant hunc lunaticum ob id dictum habere spiritum immundum, quod huiusmodi morbus & omnia similia mala sint immisiones, ut ipsi volunt, angelorum malorum. Sic enim omnis languens diceretur habere dæmonium: Deinde dæmonium ingredi solitum in hunc puerum, & non exterius manens ipsum diuexasse, verba Christi præter cætera aperte declarant, cum dicitur: Surde & mute spiritus exiit ab eo, & ne amplius intro eas in eum. Igitur aut dicendum est hunc puerum Lunaticum dici, non quod verè talis esset, sed quod similia pateretur qualia Lunatici pati solent, quia scilicet non semper affligeretur, sed certis temporibus, cadens, spumans, seque collidens. Sic enim videtur sentire D. Hieronymus, qui super cap. 4. Matthæi exponens qui sint Lunatici, de quibus in Euangelio: Non veros, inquit, lunaticos, sed qui putabantur lunatici, &c. ut supra habitum est in cap. Concordiæ 25. Aut dicendum, morbum comitalem, etsi putetur esse naturalis, & causæ quædam naturales concurrant, non esse tamen purè naturalem, saltem frequentè, sed accidere ex dæmonio interius hominem possidente & affligente certis temporibus. Sic enim aperte sentit Origenes, sic scribens in præsentem locum homil. 4. in Matthæum: Primum quæramus quare lunaticus appellatur, qui à spiritu immundo vexatur: & quare passio ipsa nomen accepit à luna, quæ post solem, magnum luminare vocatur. Medici ergo loquantur sibi quæ volunt, qui nec immundum spiritum arbitrantur, sed corporalem aliquam passionem, et dicunt humida moueri in capite, secundum aliquam comparisonem ad lumen lunare, quod humidam habet naturam. Nos autem qui Euangelio credimus, dicemus hanc passionem immundum spiritum in hominibus operari. Obseruat enim quædam schismata lunæ, et sic operatur, ut ab obseruatione lunæ pati homines mentiantur, et per hoc culpabilem Dei creaturam ostendit, ut omnes iniquitatem in excello loquantur, qui existimant ex efficacia stellarum consistere causam omnium infirmitatum, siue

Qui sint
Lunatici

generalium, siue specialium, &c. Certè nostros caducos eadem videmus pati quæ hic arreptitius dicitur passus, quos frequenter ea pati videmus quæ non naturalia possunt videri, sed planè diabolica: ut cum certos quosdam blasphemant sanctos, quorum inuocatione passio curari solet. Itaque crediderim hanc passionem frequentè, sicut & phrenesum à diabolo fieri in hominibus. Et forrè ob id dicit Hieronymus: Non veros lunaticos, sed eos qui putabantur Lunatici, ut significaret passionem à qua communiter aliqui dicuntur lunatici, non fieri à Luna, ut creditur, sed à dæmone. In quem sensum hoc dixisse D. Hieronymum magis erit verisimile, si audiamus quid hoc loco scripserit D. Chrysost. Non turberis, inquit, si lunaticus est appellatus: patris enim dæmoniaci hæc vox est. Cæterum & Euangelista multos lunaticos curatos alibi ait, à communi omnium consuetudine ipsos nominans. Ut enim elemento illi ac luminari dæmones detrahant secundum lunares cursus aggrediuntur & remittunt homines. Vnde hæc falsa opinio apud multos conualuit, quod Luna varietate sui cursus operetur, quod minimè verum est. Hæc ille. Restat explicare singula quæ pater pueri recenset, morbi grauitatè Domino exponens. Vbi quique, inquit, vel ut habent Græca, *ὄρεσ δὲ*, quod etiam potest esse quandocumque, spiritus apprehenderit (non enim vbi que aut semper eum spiritus afflixit) subito clamat, vocem scilicet sed inarticulatam ædens, quia dixit Marcus eum habere spiritum mutum. Deinde verò Marcus quatuor dicit, quæ ordine sequi solent in arreptitiis & caducis. Allidit, inquit, illum, & spumat, & stridet dentibus suis, & arefcit. In quorum verborum primo suppositum est, spiritus: in reliquis tribus, puer ipse. Pro allidit, autem, Græcè est *σπάρει*, quod magis est, lacerat. Significatur tamen idem, nempe quod dæmonium ipsum in terram deiiceret, ac miserè conuelleret. Pro quo Lucas habet *σπάρει*, id est, lacerat vel dissipat eum. Non enim Græca habent duo illa quæ nos legimus, Elidit & dissipat eum; sed tantum, dissipat eum. Casum & conuulsionem sequitur spuma. Vnde addit Marcus; & spumat: Lucas verò, dissipat cum spuma. Hanc sequitur stridor dentium, dehinc ariditas. Hinc dicit Marcus, stridet dentibus suis, & arefcit, id est, sine sensu efficitur, impositus factus omnium suorum membrorum ac huiusmodi vexatione planè contabescens. Lucas his addit id quo pater præter mali grauitatem significauit etiam mali diuturnitatem. Vix, inquit, discedit dilanians eum. Quod autem Matthæus breuitati in recensendo hoc miraculo, sicut & aliàs ferè semper studens, his omnibus omisissis dicit. Sæpe cadit in ignem, & crebrè in aquam; ex Marco patet non in primo isto sermone patris dictum, sed in secunda responsione, quam omittens Matthæus, coniunxit quædam secundæ responsionis dicta cum dictis in prima responsione, nihil in hoc veritati præiudicans. Deinde verò ab omnibus subiungitur id quod pater significauit malum filij esse admodum potens, ut pote quod insuperabile fuerit omnibus simul discipulis. Obtrullit, inquit, eum tuis discipulis, quandoquidem scilicet te præsentem non inueni, & rogauit eos ut eicerent dæmonium, cumque omnes conarentur, non tamen potuerunt.

RESPONDENS AUTEM DEIS FIESVS
DIXIT: O GENERATIO INCREDULA

A FET PERVERSA.] In Marco omnes penè Latinorum libri habent Dominum respondisse eis, cum Græca habeant *ἀποκρίθη*, id est, ei, quomodo etiam quidam Latini codices habent, quanquam rectè intelligi possit Dominum omnibus respondisse quoniam pater pueri omnium nomine causam disputationis de qua Dominus interrogauerat exposuerat. Quoniam autem incredulitas patris & ipsorum quoque discipulorum, causa fuit impotentie eiciendi dæmonium, ut patet ex sequentibus, hinc Dominus desumpsit occasionem in genere redarguendi Iudaicæ gentis incredulitatem & peruersitatem, reiciens etiam impotentiam discipulorum de qua pater pueri querebatur, in ipsum qui querebatur. Et rectè quidem iam in genere redarguit Iudæorum incredulitatem pertinacem, quod multi præsentium, ut est verisimile, de discipulis & Christo inconuenientia cogitauerint. Itaque cum dolore & indignatione dicit: O generatio, hoc est, natio, incredula, & peruersa, hoc est, distorta. Non enim hic peruersa simpliciter malam significat, sed id quod proprie ea dictio significat, quod nostro sermone dicimus, *Verkeert*, peruersum enim hominem proprie dicimus, qui nulla ratione ad meliorem frugem reduci potest. Itaque non tantum incredulam dicit generationem Iudæorum, sed etiam peruersam, significare volens pertinacem eorum incredulitatem, ut à qua tot æditi miraculis non potuerint auocari, & adduci ad fidem. Sic & Moyles Deuter. 33. Iudæos vocat generationem prauam & peruersam, quod nec inaudita illa portenta & prodigia, quæ in salutem suam facta viderunt, in fide erga Deum: nec horrendæ adeo rebellionis suæ ultiones, quas identidem experti erant, in timore: nec tam incomparabilis Moysis mansuetudo, & infinitus pro eis labor, in officio erga ipsum retinere poterant. Ob hanc ergo insuperabilem Iudæorum infidelitatem addidit Dominus; quousque ero vobiscum, quamdiu patiar vos? Quibus verbis non vult significare, sed dubitare quanto tempore cum illis esset conuersaturus, sed tantum significat se molestè & cum dolore ferre eorum pertinacem incredulitatem, quam omnino cuperet illos deponere. Venisse enim se ut per fidem ipsos ad salutem perduceret, idque omnibus modis agere: illos tamen nulla ratione adduci posse ut fidem suscipiant per quam saluentur: ita ut omnem suam apud eos operam perdat. Rectè tamen etiam hac locutione intelligitur Dominus significare voluisse se desiderare mortem, ut vult Chrysostomus, ac futurum aliquando ut propter pertinacem infidelitatem Iudæi derelinquantur à Christo, gentibus ipsum recipientibus. Quanquam autem his verbis Dominus nonnullam indignationem & iram declararet, ex his tamen quæ sequuntur demonstrat se non hominibus, sed vitio iratum, cum, ut annotauit Diuus Hieronymus, subiicit: Afferte huc illum ad me. Non enim sic indignabatur ut à benefaciendo desisteret, sed sic, ut beneficiis adhuc nouis illos ab infidelitate cui indignabatur, auocare studeret docens certè & nos non hominibus, sed vitij indignari debere, & quomodo & nos id demonstrare ac declarare possimus. Iubet autem adduci illum ad se, quem absentem curare potuisset, non quidem propter ostentationem. Nam, ut postea dicitur, accurrente turba mox sanauit hunc lunaticum, quia nolèbat hominibus applausus videri capere. Sed ut præ-

sente dæmoniaco mali magnitudo astantibus innotesceret pro defensione discipulorum, & cognosceret dæmonum contra Christum contrarietas in redargutionem Scribarum, ac patris imperfecta fides patresceret, eaque perficeretur ante filij curatio nem. Iustus enim ordo exigebat, vt antè Dominus ab infidelitate mentem patris liberaret, quàm à dilaniatione membrorum corpus filij, maximè cum illa impedimētum fuerit quo minus per discipulos filius fuerit liberatus. Adducitur itaque filius ad Dominum, Cùm autem adhuc accederet tantum inquit, Lucas, (nam Græca non tantum habent; & cùm accederet; sed cum adhuc accederet ille) & cū filius vidisset Iesum, vt habet Marcus, nec adhuc ad Christum venisset, mox spiritus cœpit puerum conturbare, conuellere & dissipare: quo ostensum est quàm ille abhorreret Christi præsentiam, ac occasio fidei perfectioris data est patri, vt non dubitaret Christi virtute dæmonium pellendum, quod ad solum aspectum ipsius videbat sic trepidare & sœuire. In illo Marci: & cùm vidisset eum; dubitari potest num sit sensus: cùm Christus vidisset puerum an, cùm puer vidisset Christum. Nam non esse sensum, & cùm spiritus vidisset Iesum, Græca apertè docent, eo quod πνεῦμα, id est, spiritus, sit illis neutri generis, participium autè ἰδών, quod hic ponitur absolute, sit masculini generis, Et magis conuenit intelligere, cùm puer vidisset Iesum. Iam autem vt manifestior fieret pro discipulorum defensione mali grauitas ac patris imperfecta fides manifestata corrigetur, quærit Dominus ex quanto tempore hæc passio puero acciderit. Respondit ille, ab infantia, adiciens præter diuturnitatem mali etiam pericula extrema quæ frequenter filius sit passus. Frequenter, inquit, eum in ignem & in aquam misit vt eum perderet. Ex quibus verbis, præter magnitudinem mali, duo nobis intelligere datum est. Primum, quod diabolus non semper, vt quidam putant, propter meritum priorum peccatorum quosdam possidet & diuexat. Ab infantia enim puer huic malo fuit obnoxius, non quidem, vt certum est, ob propria, saltem actualia, peccata, & fortasse etiam non ob peccata parentum, sed vt manifestaretur gloria Dei in ipso, quemadmodum postea dicitur de cæco à natiuitate. Secundum est, quod diabolus exitialis sit humani generis hostis, nihil non tentans quo eos qui eius potestati sunt permitti perdat crudeliter. Nihil tamen illum amplius posse quàm ei à Deo permittitur, ac Dei, angelorumque custodiam non deesse etiam his qui ei permitti sunt diuexandi. Vnde etiam hæc narratio profuit & ad augendam patris fidem, vt cogitaret scilicet ea virtute posse pelli dæmonium, qua hætenus impeditum fuit ne perficeret quod volebat: & ad refellendam Scribarum calumniam, qua calumniabantur Dominum in Beelzebub eiicere dæmonia. Non enim collusione aliqua, sed planè inuita secedere ab hominibus dæmonia hinc latis liquebat. Porro pater in fide infirmus, metuens ne ob diuturnitatem incurabile esset malum, quasi ob id Dominus interrogasset de tempore: Si, inquit, quid potes, adiuua nos miseris nostris, longe sanè inferior in fide illo, qui etsi diurno & incurabili morbo laborabat, dixit: Domine, si vis potes me mundare. Vnde sicut tunc Dominus fidem eius confirmans, alludendo ad eius verba dixit: Volo mundare: ita nunc imper-

Afectam huius fidem redarguens, eamque perficere volens, etiam alludendo ad eius verba dicit Si potes credere, omnia possibile sunt credenti. Non dicit, possum certe, sed indignus es cui præstem quod possum propter incredulitatem tuam, sed summa verborum vltus modestia, suam potentiam aliorum potentia quodammodo subicit, imò de sua potentia omnino silens, omnia fidei tribuit. Neque enim vel sic dicit quomodo videbatur dicendum: Possum certe si potes credere, sed si potes credere, supple, scito quod omnia possibile sunt credenti, commendans sanè nobis egregie loquendi modestiam, & simul fidei apud Deum energiam & vim. Additur autem Græcis articulus non ociosus, τὸ ἐπιθυμῶν πιστεῖν, id est, hoc si potes credere, vt sit sensus: Si potes vel illud tantum quod si omni labore ac sumptu facile potes, nempe credere. Bene autem non dixit, omnia potest credere obtinere & accipere, sed generaliter omnia possibile sunt credenti, vt intelligamus credentem & omnia posse accipere à Christo quæ cupit, & vicissim in nomine ipsius omnia facere quæ cupit. Itaque pater pueri ex sua fide intelligens pendere optatam filij salutem, & in fidei confessionem alacer prorumpit, & imperfectæ suæ fidei respectum ac meritum deprecatur, dicens cum lachrymis: Credo Domine, adiuua incredulitatem meam hoc est, imperfectam meam fidem. Sic enim hic accipere oportet nomen incredulitatis, ne sit in verbis contrarietas. Hæc autem verba; adiuua incredulitatem meam; non sic videntur accipienda quasi his petierit fidem suam perfici à Domino, vt sit idem cum eo quod Apostoli postea orabant, dicentes: Domine adauge nobis fidem, sed tantum voluit petere, vt quoniam audiuit à fide omnia pendere, Dominus sua potentia id suppleret quod fidei imperfectio non impetrabat, vt sit sensus: Credo Domine te posse, sed si quid adhuc fidei deest, tu quæso id supple, vt si non sufficiat mea fides, id tamen quod volo, adiuuante me tua potentia, consequar. Precatio sanè nobis pernecessaria, vt qui propter fidei aut fiduciæ imperfectionem frequenter non impetramus quod volumus. Vnde ^{Iacobi} Iacobus præcipit, vt qui orat, postulet in fide, nihil hæsitans. Sed benignus adeo Dominus est, vt si fidei nostre imperfectionem agnoscamus, eamque adiuuari petamus, non sit etiam imperfectam fidem reiecturus, sed voti compotes faciet, quemadmodum ex his quæ sequuntur patet. Sequitur enim: Et cùm vidisset Iesus accurrentem turbam, comminatus est spiritui immundo, vel increpauit spiritum immundum. Hæc autem increpatione vel comminatio nihil aliud intelligi debet, quàm præceptum Christi vrgens & imperiosum, quemadmodum in superioribus sæpe dictum est, increpare vel comminari accipi simpliciter pro dire & imperiosè præcipere. Nam quomodo & quibus verbis comminatus sit Iesus spiritui, Marcus testatur: Increpauit, inquit, dicens illi: Surde & mute spiritus ego præcipio tibi, exi ab eo, & amplius ne introeas in eum, Quibus verbis authoritatem suam potestatem in dæmones declarans, duo præcepit dæmoni, vt & exiret, & amplius eum non repeteret, eo quod per vices, & diuersa tempora illum repeteret. Dominus enim suum beneficium voluit esse non temporarium, sed perpetuum. Cùm autem in Matthæo legimus; & increpauit illum Iesus; videtur relatiuum, illum, ad puerum debere referri, quia de dæmonio

ante

ante hæc verba nulla sit mentio apud Matthæum. Vnde aliqui intelligunt etiam puerum increpatum à Christo, quod ob peccata sua pateretur dæmonij vexationem. Verum cum ab infantia hæc perplexus dicatur à patre, magis conuenit eam increpationem ad spiritum referri, sicut apud alios Euangelistas, vt relatiuum, illum, referatur apud Matthæum ad id quod etsi non sit expressum prius ab illo, indicatum tamen est satis, cum dicit puerum fuisse lunaticum, & cùm subdit; exiit ab eo dæmonium. Quod autem, vt habet Marcus, dæmonium exclamans, & multum discerpens eum, vel, vt potius Græca verti debent, cùm exclamasset, & multum eum dilaniasset, id est, conuulsisset (sunt enim participia præteriti temporis Græcis) exiit ab eo, relicto ipso tãquam mortuo, demonstrabat quàm ægrè ferret quod cogeretur Christo obedire, ac hominem relinquere, quem torquere sibi volupe erat. Indicat hoc factum etiam nobis quàm egrè secundum mentem satanas homines Christo cõcedat, quo firmius nos Christo adherere conuenit, ne vnquam illi in nos aliquid permittatur. Simile habitum est in cap. 1. Marci. Concordiæ cap. 27. Cùm ergo hac permissione dæmonij malitia & nocendi studium ostensum fuisset, suam contra Dominum potentiam & bonitatem ab omni malo dæmonum liberantem declarans, manu sua pueri manum contingens, eumque eleuans, sic mox eum desperatum restituit, vt non sensim viribus suis redderetur, sed subito, quasi prius nihil nocumēti pertulisset. Nec iam illum sibi, vt verè potuisset, suoque seruitio vsurpauit, sed reddidit illum patri eius, cui dæmonium sic illum subtraxerat, vt verius dæmonij esset mancipiū quàm patris filius. Itaque merito omnes stupebant propter magnificentiam potentia diuinæ, quàm conspiciabant magnificè operari in Christo. Non enim putabant ipsum propria operari virtute, vnde non dicitur: Stupebant autem omnes in magnificentia eius, sed Dei. Magnificentia autem hæc erat, quod imperio solo tam potens malum adeo cito & perfecte sublaturum erat.

BE T CVM INTROISSET IN DOMVM, AT VNC ACCESSERVNT AD IESVM DISCIPVLI.] Ceperat discipulos sollicitudo quadam humana, ne quid imprudentes offendissent Dominum, & sua culpa virtutem adendi miracula semel ipsis à Domino traditam perdidissent. Itaque oportunitatem loci nacti, cùm scilicet in domum introisset Dominus, semotis arbitris seorsum Dominum rogant: Quare nos non potuimus eiicere eum, cùm semel nobis à te tradita sit potestas eiicendi quosuis dæmones? Dominus itaque, qui suorum imperfectione apud populum aperire noluit, quod futuri essent totius orbis magistri, seorsum impotentia ipsorum causam ad ipsos pertinentem indicat, cum apud populum causam impotentia eam indicauerit, quæ ad ipsum populum & patrem pueri pertinebat. In quo obseruandum, doctrinam & vitiatorum correctione tempore & loco opportuno dispensandam esse, vt quæ ad omnes pertinent apud omnes doceantur, quæ publica sunt publice corripiantur: quæ verò ad certas quasdam personas pertinent, maximè eas quæ populo præfunt priuatim admoneantur, ne temerè tales traducti, vulgò veniant in contemptum, apud quem eorum autoritas est necessaria. Redditur autè apud Matthæum à Domino, duplex causa quare Apostoli non potuerint eiicere illud dæmonium. Primum enim di-

cit: Propter incredulitatem vestram, hoc est, diffidentiam & fidei imbecillitatem. Sic enim etiam hic accipitur incredulitas. Et quidem supra imputa uit Dominus incredulitati patris quod non fuerit eiectum dæmonium, significans si satis credidisset, filium suum curandum fuisse etiã à discipulis. Hic verò incredulitati discipulorum imputat, quia & hæc partim fuit in causa. Nam si fuisset in eis tanta quanta oportebat, potuisset alienæ diffidentia esse præsidio. Sæpe enim fiducia magnitudo in operante miracula, supplet imperfectionem fidei eius qui miraculum & sanitatem expectat. Causa autem diffidentia, quæ iam fuit in discipulis, esse potuit, quia fortè cernebant, & ex parte audiebant mali magnitudinem & atrocitatem, aut quia metuebant ne potestas eis tantum competeret dum essent in legatione, aut quia, vt habet Hilarius, Domino in monte demorante, & ipsis cum turbis residentibus quidam tepor ob Domini absentiam eorum fidem retardauerat. Porro quo dominus fidem suorum auget, ac doceret quanta sit eius vis, si modo fortis sit & vehemens, subiicit: Amen quippe dico vobis, si habueritis fidem sicut granum sinapis, &c. Accipitur autem hic fides, non pro ea virtute à qua dicimur fideles, quomodo accipitur à Paulo, cum tres dicit esse virtutes, fidem, spem, & charitatem, inter quas charitas sit maxima, pro firmo scilicet assensu eorum quæ de Deo & Christo sunt credenda, quam fidem habent omnes Christiani, & tum habebant omnes Apostoli: Sed accipitur pro fide signorum, quam Paulus ponit ad Cor. 12. inter diuisiones gratiarum quas spiritus sanctus diuersis impertitur variè prout vult. Huiusmodi autè fides, non est aliud quam fiducia impetrandi vel faciendi miracula cum opus est aut vtile, inuocato nomine Dei. Qualem fiduciam habere veram & non præsumptuosam non ita facile est, sed valde excellentem & difficile. Non enim ad hanc in nobis efficiendam sufficit fides omnipotentia & summe bonitatis diuinæ, quæ tamen ad eam ante omnia requiritur, & ad eam multum valet: sed præterea requiritur vt ad sit libertas vera ad Deum quæ nascitur ex testimonio bonæ conscientia, ac mente tranquilla, placideque cõposita. Vnde Ioãnes 1. epist. c. 3. Charissimi, si cor nostrum non reprehenderit nos, fiduciam habemus ad Deum, & quicquid petierimus accipiemus ab eo. Est autem magni certaminis ex placibilitate acquirere talem erga Deum libertatem, vt credat quis illum sibi daturum quicquid postulauerit. Quod autem Dominus fidem grano sinapis comparat, non est intelligendum, vt quidam volunt ipsum significare fidem etiam paruam sufficere ad transferendum montes, & quiduis impetrandum. Nam præterquam quod vel ex hoc loco sensus hic satis potest refelli (nam vel paruam saltem fidem habebant discipuli, quos propter diffidentia dicit Dominus fuisse impotentes) D. Hieronymus eum ostendit etiam refelli ex Apostolo Paulo, qui ad hæc Domini verba alludens maximæ & perfectæ fidei tribuit transferre montes. Si, inquit, habero omnem fidem (vel, vt Hieronymus legit hoc loco, rotam fidem, id est, perfectam) ita vt montes transferam, &c. Igitur per fidem grano sinapis comparatam, Dominus significare voluit fidem acrem, vehementem, seruētem, & efficacem: sicut granum sinapis maximam cum atteritur acrimoniam & vehementiam habet, & in terram proiectum magnum de se producit arborem. Non enim hic Do-

minus videtur respexisse ad quantitatem grani sinapis, sicut supra cum regnum caelorum comparavit grano sinapis, sed tantum ad eius qualitatem & efficaciam. Origenes autem & Theophyl. illum secutus, dum dicunt omnem fidem grano sinapis comparari, non volunt quamlibet fidem comparari grano sinapis, sed per omnem fidem, cum Paulo, ad quem sese refert Origenes, intelligunt fidem perfectam. Qualem fidem Dominum hic requirere etiam ex alia sententia Domini simili huic manifestum est. Dicit enim, Amen dico vobis, si habueritis fidem & non haesitaueritis, non solum de ficulnea facietis, sed & si monti huic dixeritis: Tolle, & iecta te in mari, fiet. Ideo autem Dominus singulariter in his sententiis meminit translationis montium, quod res omnium difficillima, & impossibilis vulgo habeatur, transferre montem verbo. Id est non fecerint Apostoli, sicut non legitur eos fecisse (quamquam fecisse potuerint, etiamsi non sit scriptum) non tamen ob id consequitur eos nunquam talem fidem habuisse. Nam quod hic dicitur: Si habueritis fidem, &c. dicitis monti huic, transi, & transibit, ex alia simili sententia superius ex Matthaeo allata patet sic esse intelligendum, si dixeritis monti huic, transi, transibit. In hunc enim modum multa Hebraei loquuntur per coniunctionem, &c. Idem dicendum de simili sententia quae est Luc. 17. Ideo ergo non sunt per Apostolos translatis montes, quoniam nunquam iusserunt, & ideo non iusserunt, quia nulla necessitas aut utilitas ita ad Dei gloriam fieri exegit, propter quam solum miracula sunt facienda. Alioquin enim non ex fide procedit rerum quae supra naturam sunt tentatio, sed ex vana curiositate aut temeraria audacia procedit illa praesumptio, cui non pollicetur Deus se cooperaturum, sed fidei. Fecerunt autem Apostoli etiam maiora quam sit transponere montes. Multos enim mortuos suscitauerunt. Iam autem aequale non est montes transponere, & animam hominis reuocare, sed istud illo longe maius. Insuper, inquit D. Chrysof. dicunt nonnulli, postea quosdam Apostolis sanctitate multo minores id re postulante fecisse. Vnde patet, quod si opus fuisset montes quosque & ipsi Apostoli transulissent. Sanè quod D. Chrysof. dicit quosdam fecisse, verum esse testatur Eusebius in sua historia de Gregorio episcopo Neocaesariensi auditore Origenis. Sic enim de hoc Gregorio inter caetera eius miracula legimus lib. 7. Eccles. historiae c. 25. In quodam loco turis angusti quum res posceret Ecclesiam construi, rupes quadam vicini montis ex parte Orientis obiecta, ex alia vero praeterfluens fluius, spatium quantum Ecclesiae sufficeret denegabat, Et cum alius omnino non esset locus, omnesque moestitiam gererent, quod solum ad construendam Ecclesiam non haberent, ille fide plenus, pernoctasse in oratione dicitur, & Dominum Iesum promissionis suae admonuisse fideliter, qua dixit: Si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis moti huic, tolle te, & mitte te in mare, & utique fiet. Cumque haec plena fide atque deuotione deposceret, ad lucem coeuntibus populis inuenta est rupes importuna secessisse tantum, quantum spatij ad condendam quaerebatur Ecclesiam. Haec ibi, quibus simile est quod de eodem ibi narratur de la cu siccato. Idem Faber se legisse testatur in historia quadam Tartarorum, in qua sic habebatur: Iuxta Baldacem mons diuina virtute translatus est oratione cuiusdam viri sancti, cum improperarent Tartari Christianis illud Euangelij: Si habueritis fi-

dem sicut granum sinapis, &c. Caeterum D. Hieronymus quo ostendat etiam Apostolos transulisse montem, intelligit per montem hic à Domino significari metaphoricè ipsum diabolum, qui iam à Domino fuit translatus ex lunatico, ut significetur etiam ipsos si habuerint fidem posse eicere daemones, qui apud Hieremiam secundum mysticum sensum vocatur mons, dum dicitur cap. 51. Ego ad te mons pestifer, ait Dominus, qui corrupis vniuersam terram. Verum hic sensus ut est mysticus, non est à Domino principaliter intetus. Notandum autem, quod hac sententia Dominus non tantum commendare voluit fidem faciendi vel impetrandi miracula, ne ad nos eam vel parum vel nihil pertinere putemus, sed in genere fidem quiduis impetrandi à Deo, vel faciendi per Deum, quod recto rationis iudicio voluerimus ad nostram aliorumque salutem, ac Dei gloriam. Vnde Matthaei 21. vbi similis est sententia, subiungitur: Et omnia quaecunque petieritis in oratione credentes, accipietis. Proinde cum petendum quid à Deo erit, curandum nobis ante omnia, ut mens fidem colligat, sine qua nihil profutura est oratio, quam quomodo parare possimus, superius est dictum. Quoniam autem Dominus ideo meminit translationis montium, ut significaret rem quamlibet difficilem ac naturae impossibilem, credenti esse possibilem, ideo subiicit, & nihil impossibile erit vobis.

HOC AVTEM GENVS IN NULLO POTEST EXIRE NISI, &c. Alteram hic reddit Dominus causam quare non potuerint eicere daemones discipuli, quam solum ponit Marcus, nimirum quod huiusmodi daemones genus quale fuit illud de quo iam dictum est, oratione & ieiunio eicere debet, quibus non vacauerant discipuli illi in multitudine versantes, sicut Dominus vacauerat qui iam rediit cum tribus à recenti precatione, in qua totam noctem & magnam diei partem, si non integram, transegerat ieiunus permanens. Occurrit autem circa hanc Domini sententiam duplex potissimum difficultas. Primum, de quo genere Dominus loquatur. D. Chrysof. intelligit istud dictum non de certo aliquo daemone genere, sed de omnibus generaliter daemoniis, ad quae expellenda multum valet oratio & ieiunium. Verum hic intellectus non videtur conueniens, tum quod omnino Dominus significet se de aliquo certo daemone genere loqui, dum dicit: Hoc autem genus, tum quod Apostoli frequenter daemones expulerant sine ieiunio & oratione, cum hic dicatur: Hoc autem genus in nullo, id est, per nullam rem potest exire, nisi in oratione & ieiunio, id est, per orationem & ieiunium. Itaque alij intelligunt de daemoniis lunaticis. Vnde Theophylactus in Marcum habet, Vel lunaticorum, vel omne daemones genus alio modo egredi non potest, nisi precatione & ieiunio. Verum non apparet quare peculiariter lunaticorum genus requirat precationem & ieiunium, cum alia daemones frequenter sint nocentiora. Proinde rectius intelligitur Dominus non quidem in genere de omnibus loqui daemones, nec peculiariter lunaticorum genus designare voluisse, sed genus daemones & pessimorum, & qui iamdiu aliquem possederunt, ut malum ferè in naturam sit versum, quale erat daemone praedictum quod ab infantia daemone hunc afflixerat, etiam in ignem & in aquam illum frequenter mittens, cupidum perditionis eius. Altera difficultas est, quomodo Dominus iam exigit ad expulsionem

quorundam daemones orationem & ieiunium, cum in superiori sententia solum fidem perfectam significauerit sufficere ad perficiendum quiduis, ac proinde etiam ad expellendum quoduis daemone. Ad quod dicendum prius quidem Dominum indicat se id quod ad omnia miracula facienda est generale hic verò id quod est peculiare, & proprium ad expulsionem quorundam daemones. Nec excludit illud generale istud peculiare, quia non est dictum solum fidem sufficere, sed fidem perfectam esse necessariam, & sine illa non posse fieri miracula, cui non obstat quod quandoque etiam orandum est & ieiunandum ad certa quaedam miracula perficiendum. Deinde oratio & ieiunium quae Dominus requirit proficiscuntur ex fiducia perfecta, atque ob id requiruntur ut eam augeant, ac magis magisque excitent. Qui enim perfectam in Deum habet fidem non dubitat seruis, ardentibusque vacare precibus, donec quod vult impetret. Et rursus huiusmodi precibus mirè intenditur fiducia in Deo. At huiusmodi preces requirunt ieiunium, & abstinentiam carnis ab omnibus delitiis, quae nomine ieiunij significatur. Itaque Diuus ille Gregorius, qui innixus verbis Christi rupem transulit, non putauit sola fiducia sine precibus perficiendum quod volebat, sed quoniam magnam habuit fidem in oratione & ieiunio, pernox perseverauerit, donec exoraret quod optabat. Sic ergo & hic Dominus docere voluit, fide non vulgari opus esse expulsiis pessima daemones, sed quae deprecationi adeo sit intenta, ut etiam corpus ab omnibus delitiis abstineat, donec exoret quod orat. Ex quibus patet quare oratio requiratur, & cum oratione ieiunium, nimirum ut ad orandum animus magis sit expeditus, & ipsa oratio ardentior sit & perseverantior. Est tamen & alia ratio peculiaris quare expulsiis daemones necessaria sit oratio & ieiunium, nimirum quia per haec duo homo in spirituales quandam naturam ascendit, qua aduersus spiritus luctam habet aptiorem. Per ieiunium enim domatur carnis rebellio, per orationem roboratur in nobis spiritus. Quo autem quis carnem magis habet spiritui subiectam, & spiritum in Deo roboratum, eo aptior est & fortior, ut cum impuris spiritibus congregiatur, qui his armis instructos non secus metuit quam angelos Dei bonos: destitutos verò etiam si nomen Dei & Christi inuocent, non formidat. Vnde cum Iudaei quidam exorcistae tentarent inuocato nomine Christi quem Paulus praedicaui eicere daemones, quia his armis erant destituti, respondens spiritus nequam dixit eis: Iesum noui, & Paulum scio, vos autem qui estis? Et insiliens in eos homo in quo erat daemone pessimum, & dominatus amborum inualuit contra eos, ita ut nudi & vulnerati effugerent de domo illa. Act. 9. Ex his patet & orationem ieiunium coniunctum requirere, & ieiunium orationem, ut neutrum sine altero sufficiat: orationem tamen esse praecipuum horum duorum, vnde & priori loco ponitur, quomodo & angelus Tobiae loquens haec coniunxit dicens: Bona est ratio cum ieiunio. Caietanus orationem & ieiunium quae hic à Domino exiguntur, putat debere referti non ad eum qui est curaturus, sed ad eum qui est curandus, ut significetur ex parte curaturorum requiri fidem: ex parte vero lunaticorum curandorum, ieiunium & orationem tempore illo quo à daemone non affliguntur: Et D. Chrysof. ac Theophyl. intelligunt Dominum his verbis exigere ieiunium & orationem & ab eo qui est

sanaturus, & ab eo qui est sanandus. Verum cum haec discipulis interrogantibus quare non potuissent eicere daemones, seorsum sint dicta, veluti pro causa, quam solum Marcus ponit, magis intelligendum significatum esse haec esse necessaria sanaturus, ut intelligit Origenes, cuius sententia hoc loco diligenter est annotanda. Habet autem sic: Videamus etiam illud quod dicit: Hoc genus non eicitur nisi in ieiuniis & orationibus; & si aliquando oportuerit nos circa curationem tale aliquid patientium permanere, non adiuuemus, neque interrogemus, neque loquamur quasi audienti spiritui immundo, sed permanentes in orationibus & ieiuniis impetremus patienti salutem à Deo, & abigamus ieiuniis & orationibus nostris malignos spiritus: Haec ille, cuius tamen verba cautè sunt legenda, ne putemus eum prohibere adiurationes daemones, & loqui eis: sed ne his solis fidamus, adiciamus autem etiam ieiunia & orationes. Nam & ipse Dominus adiurauit daemones, interrogauit, locutusque est eis, ut etiam patet in eiectione huius daemones, etiam furdi et muti. Caeterum ut omnis Christi doctrina ad spiritus edificationem maximè tendebat, et corporali daemones eiectione spiritualem eorum eiectionem per se futuram demonstrare voluit: ita rectè intelligimus haec sententia docere ipsum voluisse, quibus modis à daemones potestate quis secundum mentem liberari possit, maximè is qui similis fuerit huic daemone lunatico, qui secundum mysticum sensum designat eum qui à teneris annis assuevit peccatis, et vel per horarum momenta mutatur ad vitia, vel etiam si quandoque in eo impetus bonorum operum subrepit, ita ut sanus esse videatur, frequenter tamen quasi abreptione spiritus à passionibus comprehenditur, & miserè diuexatur, & à bono statu in quo stare putabatur cadit, nunc in ignem, nunc in aquam, hoc est in contraria planè vitia, superatus aliquando ab ira, aliquando à concupiscentia carnalium voluptatum. In quo impletur illud Sapientis: Stultus ut luna mutatur, ut ob id etiam talis rectè dici possit lunaticus. Tales si, ut ferè accidit, & furdi sunt, ut humana doctrina eos non possit curare, ac ad ipsa reuocare: & muti, ut Dei opem per se implorare nesciant, piorum opera Christo sunt praesentandi, cui nullum malum quantumvis atrox & in naturam versum, est immedicabile. Ad hunc perit ucti incipient conturbari & dilaniari, exorta lucta inter spiritum respiscere cupientem, & cupiditatem ad solita fortiter reuocatem. Verum si persistant adesse Christo, & fide, oratione & ieiunio certent cum vitiis, omnipotenti efficacia Christi sic curabuntur, ut mortui peccato & mundo resurgant in nouitatem vitae. Quod enim lunaticus iste expulso daemone veluti mortuus relictus est, significabat à seruitute satanae ad Christum non licere plenè transire, nisi tanquam mortui planè reddamur. Quod Dominus illum qui veluti mortuus iacebat manu sua erexit, illeque surrexit, significat non satis esse ut peccato simus mortui, sed superesse ut iustitia incipiamus viuere, atque ad id opus nobis esse imprimis Dei adiutorio, suble qui autè oportere & nos libera nostra voluntate. Vide autem, inquit Theophylactus, quod Deus quidè iuuat nos, deinde à nobis bona opera exiguntur. Dicit enim, Erexit illum Iesus; hoc erat Dei adiutorium: & surrexit, hoc est illius in bonis studium. Et glosa ordinaria: Hoc inquit, genus daemones, id est, ista carnalium voluptatum mutabilitas non vincitur, nisi spiritus oratione confirmetur & caro per ieiunium maceretur.

Sanaturus, & ab eo qui est sanandus. Verum cum haec discipulis interrogantibus quare non potuissent eicere daemones, seorsum sint dicta, veluti pro causa, quam solum Marcus ponit, magis intelligendum significatum esse haec esse necessaria sanaturus, ut intelligit Origenes, cuius sententia hoc loco diligenter est annotanda. Habet autem sic: Videamus etiam illud quod dicit: Hoc genus non eicitur nisi in ieiuniis & orationibus; & si aliquando oportuerit nos circa curationem tale aliquid patientium permanere, non adiuuemus, neque interrogemus, neque loquamur quasi audienti spiritui immundo, sed permanentes in orationibus & ieiuniis impetremus patienti salutem à Deo, & abigamus ieiuniis & orationibus nostris malignos spiritus: Haec ille, cuius tamen verba cautè sunt legenda, ne putemus eum prohibere adiurationes daemones, & loqui eis: sed ne his solis fidamus, adiciamus autem etiam ieiunia & orationes. Nam & ipse Dominus adiurauit daemones, interrogauit, locutusque est eis, ut etiam patet in eiectione huius daemones, etiam furdi et muti. Caeterum ut omnis Christi doctrina ad spiritus edificationem maximè tendebat, et corporali daemones eiectione spiritualem eorum eiectionem per se futuram demonstrare voluit: ita rectè intelligimus haec sententia docere ipsum voluisse, quibus modis à daemones potestate quis secundum mentem liberari possit, maximè is qui similis fuerit huic daemone lunatico, qui secundum mysticum sensum designat eum qui à teneris annis assuevit peccatis, et vel per horarum momenta mutatur ad vitia, vel etiam si quandoque in eo impetus bonorum operum subrepit, ita ut sanus esse videatur, frequenter tamen quasi abreptione spiritus à passionibus comprehenditur, & miserè diuexatur, & à bono statu in quo stare putabatur cadit, nunc in ignem, nunc in aquam, hoc est in contraria planè vitia, superatus aliquando ab ira, aliquando à concupiscentia carnalium voluptatum. In quo impletur illud Sapientis: Stultus ut luna mutatur, ut ob id etiam talis rectè dici possit lunaticus. Tales si, ut ferè accidit, & furdi sunt, ut humana doctrina eos non possit curare, ac ad ipsa reuocare: & muti, ut Dei opem per se implorare nesciant, piorum opera Christo sunt praesentandi, cui nullum malum quantumvis atrox & in naturam versum, est immedicabile. Ad hunc perit ucti incipient conturbari & dilaniari, exorta lucta inter spiritum respiscere cupientem, & cupiditatem ad solita fortiter reuocatem. Verum si persistant adesse Christo, & fide, oratione & ieiunio certent cum vitiis, omnipotenti efficacia Christi sic curabuntur, ut mortui peccato & mundo resurgant in nouitatem vitae. Quod enim lunaticus iste expulso daemone veluti mortuus relictus est, significabat à seruitute satanae ad Christum non licere plenè transire, nisi tanquam mortui planè reddamur. Quod Dominus illum qui veluti mortuus iacebat manu sua erexit, illeque surrexit, significat non satis esse ut peccato simus mortui, sed superesse ut iustitia incipiamus viuere, atque ad id opus nobis esse imprimis Dei adiutorio, suble qui autè oportere & nos libera nostra voluntate. Vide autem, inquit Theophylactus, quod Deus quidè iuuat nos, deinde à nobis bona opera exiguntur. Dicit enim, Erexit illum Iesus; hoc erat Dei adiutorium: & surrexit, hoc est illius in bonis studium. Et glosa ordinaria: Hoc inquit, genus daemones, id est, ista carnalium voluptatum mutabilitas non vincitur, nisi spiritus oratione confirmetur & caro per ieiunium maceretur.

† autem
† f dicit
† c addi
† scipulos
† suos
† b quia
† d eum est
† b rade-
† tur

Et inde profecti prætergreiebantur Galilæam, nec volebat quinquam scire. Conuersantibus autem eis in Galilæa, omnibusque mirantibus in omnibus quæ faciebat, docebat discipulos suos, & dicebat illis: Iesus: Ponite vos in cordibus vestris sermones istos: Pilius enim hominis futurum est ut tradatur in manus hominum, & occident eum, & occisus, tertio die resurget. At illi ignorabant verbum istud, & erat velatum ante eos, ut non sentirent illud, & timebant interrogare eum de hoc verbo. Et contristati sunt vehementer. Et venerunt Capharnaum. Et cum venissent Capharnaum, accesserunt qui didrachma accipiebant ad Petrum, & dixerunt ei: Magister vester non soluit didrachma? Ait: Etiam. Et cum intrasset in domum, præuenit eum Iesus, dicens: Quid tibi videtur Simon? Reges gentium à quibus accipiunt tributum vel censum? à filiis suis, an ab alienis? Et ille dixit: Ab alienis. Dixit illi Iesus: Ergo liberi sunt filij: ut autem non scandalizemus eos, vade ad mare, & mitte hamum, & eum piscem qui primus ascenderit tolle, & aperto ore eius inuenies staterem: illum sumens da eis pro me & te.

Et inde profecti prætergreiebantur Galilæam, &c.] De ordine horum cum præcedentibus nulla potest esse questio. Sed dubitari potest quomodo Marcus dicit; prætergreiebantur Galilæam; quo videtur significari eos declinasse & præterisse Galilæam; cum tamen hæc gererentur in Galilæa, & Matthæus dicat: Conuersantibus eis in Galilæa, qui simul cum Marco dicit Dominum venisse Capharnaum Galilææ ciuitatem. Verum sciendum Græca pro, prætergreiebantur Galilæam, habere paulò aliter, *παρρηγορευτο δὴ τῆς γαλιλαίας*, quod Erasmus sic vertit: iter fecerunt per Galilæam; quamuis hac versione non explicetur præpositio *παρρη*, quæ eodè teste significat clam, & velut in transcurso obiterque; eos fecisse iter per Galilæam. Vnde in hoc sensu oportet etiam intelligere nostrâ literam, cui non repugnat quod dicit Matthæus: Conuersantibus autem eis in Galilæa. Nam cum iter facerent per Galilæam, utiq; in Galilæa conuersabantur. Ordo ergo historię sic se habere videtur: Vbi Dominus reddidisset patri filium suum sanum, stupebant omnes, ut habet Lucas, Dominus autem illum vulgi stuporẽ nihil morans, atq; ad id sese parans quod ex patris decreto faciendum imminabat, illinc mox digressus, hoc est ex sinibus Cæsareæ, in quibus verisimile est superiora esse gesta, & in quibus dixerat necessario sibi eundem Hierusalem, versus Hierosolyma per Galilæam recta iter instituit, & ne illi aliqua mora fieret, aut quisquam impediret ne relicta in totâ Galilæa Hierosolymam adiret illic permansurus & occidendus, noluit quinquam scire, sed latere voluit quantum fieri potuit: utq; iam ibat ad suppliciũ, ita suorum animos ut id rectè ferrent, nec in illo nimis scandalizarentur, confirmare & munire voluit, rursus illis suam passionem & resurrectionem prædicens, quam prædictionem tres quidẽ Euangelistæ rursus simul commemorant, sed tamẽ diuersa occasione eam adferunt. Nam Marcus quidem hanc prædictionem adducit pro causa ob quam noluit quinquam scire. Sic enim habet secundum Græcos Nec volebat quinquam scire. Docebat enim discipulos suos, &c. Non enim est Græcis *scire*, id est, autẽ ut nos legimus, sed *γινωσκω*, id est, enim. Itaq; significatur ideo neminem voluisse scire, quia discipulos docebat iam instare tempus suæ passionis subeundæ in Hierusalẽ. Qua ratione attenda, illud quod Marcus dicit; nec volebat quinquam scire videtur sic intelligendum: Non volebat quinquam scire quòd iam iter faceret per Galilæam, eam derelicturus &

A profecturus in Hierusalem, ne scilicet eius profectio aut retardaretur, aut impediretur à Galilæis, quorum proculdubio magna pars eum diligebat, & retinere cupiisset. Non posse enim intelligi Christũ voluisse planè latere, vel ex eo satis patet, quod dicitur post hæc venisse Capharnaum, vbi certum erat eum omnino latere non potuisse. Lucas verò occasione admirationis populi dicit à Domino prædictam eius passionem & mortẽ. Omnibus, inquit, mirantibus in omnibus quæ faciebat, dixit ad discipulos suos, &c. significare volens Dominum turbis admirantibus iussisse discipulos suos magis cogitare quæ breui erat passurus, quàm quæ modò de eo prædicabãt gloriosè turbæ. Matthæus verò nullam occasionem huius prædictionis adferens simpliciter dicit: Conuersantibus illis in Galilæa dixit illis Iesus, &c. significare volens Dominum hæc prædixisse pro confirmandis & muniendis suorum animis, idque cum adhuc esset in Galilæa, & nondum eorũ qui erant in Hierusalem odium & malitiam multum expertus esset, ut magis crederent planè voluntariã & à patre prædefinitam fuisse eius passionem. Quod autem dicit Lucas: Ponite vos in cordibus vestris, (vel, ut habent Græca, in auribus vestris) sermones istos, dupliciter potest accipi. Communiter enim intelligitur per sermones istos designari sermones & verba Domini sequentia, quibus prædicit suam mortem, ut significetur Dominũ turbis magnificè de ipso sentientibus & loquentibus, suos peculiariter auocasse ab attentione eorũ quæ turbæ de eo gloriosè loquebantur, ad considerationem humilitatis qua postea erant offendendi, & ad cuius imitationem erant preparandi. Itaque secundum hunc sensum, emphasis est in pronominibus, vos & istos. Nam per, vos, distinguit suos à turbis per istos, sua verba à verbis turbarum. ut sit sensus: Sinite illos mirari in factis meis, vos autem attentè percipite non tam illorum quàm hos meos sermones, eosque infigite cordibus vestris, tum ne etiam cum ipsis aliquando à me deficiatis, tum quòd ea magis meminisse oporteat quæ oportebit vos in me imitari. Potest tamen etiam aliter locus hic intelligi, ut per sermones istos demonstrantur verba populi, & sit hic sensus: Attendite ad ea quæ modò de me homines loquũtur, ut in ea de me sententia in qua nunc estis, perseueretis. Futurum est enim ut longè aliter mecum acturi sint homines. Ad hunc sensum inuitat coniunctio, enim, quæ secundum priorẽ sensum videtur esse superflua. Porro Dominus in hac iterata passionis suæ prædictione,

ne, ommissis quibusdam prius dictis, aliquid tamen iam amplius dicit de ea, nempe quòd tradendus sit in manus hominum, nimirum à Iuda, aut etiam à seipso & patre. Nam & patrem Paulus dicit filium suum tradidisse pro nobis. Roman. 8. & ipsum filium semetipsum, ad Ehphef. 5. Magis autem conuenit accipere de traditione Iudæ, quia ea hic dicere instituit quæ ad suam pertinere ignominiam. Quod autem sequitur apud Marcum & Lucam discipulos ignorasse verbum istud, id est, sermonem hunc, & fuisse velatum ante illos, hoc est, ut habent Græca, absconditum ab illis, ut non sentirent, id est intelligerent illud, videtur esse contrarium ei quod Matthæus dicit: Et contristati sunt vehementer. Ex eo enim sequitur eos verba Domini intellexisse. Ad quod quidam parum probabiliter dicunt, quosdam intellexisse & hos contristatos: alios verò non intellexisse, e xistimantes eum loqui in parabolis. Alij dicunt omnes fuisse contristatos de morte Domini quam intelligebant: sermonem verò qui erat de resurrectione, non intellexisse, de quo prius inter se præcipui Apostoli disquirebant, ut dictum est. Verum postea Lucæ 18. post repetitam rursus mortis & resurrectionis prædictionem dicitur: Et ipsi nihil horum intellexerunt. Proinde dicendũ potius discipulos, quia tam apertè & frequenter audiebant Dominum mortem suam prædicentem, putasse quidem ita futurũ quemadmodum assererat, & ob id contristatos fuisse, idq; vehementer quia scilicet vehementi illi amore prosequerentur: ignorasse verò quomodo is quem non dubitabãt esse Christum, quem gloriosè regnaturum expectabãt, talia pateretur, & quam ob causam mortem esset passurus, cum eam effugere posset. Itaque mysterium verborum Christi, eorumque rationem ac concordiam cum ea quam de ipso habebant fide ignorabant, cum verborum significationem satis assequerentur, ut quæ erant apertissima. Timebant autem eum interrogare de hoc sermone, quia metuebãt audire quæ nollent, videlicet illud: Adhuc & vos sine intellectu estis maximè quia Petrus increpatum audierant à morte reuocantem.

ET CUM VENISSENT CAPHARNAVM ACCESSERVNT QUI DIDRACHMA, &c.] Didrachma legendum est in plurali numero, & per ch. non autem didrachmam vel didrachma. Dicitur enim in singulari numero didrachmum nummus valens duas drachmas: sicut & tetradrachmum, nummus valens quatuor drachmas. De his autem didrachmis quorũ hic fit mentio, & quæ à Domino exigebantur, variæ sunt sententiæ: Diuus Chrysoströmus enim de his sic scribit hoc loco: Quænam sunt ista didrachma? Quando Ægyptiorum primogenita Deus interfecit, tunc Leviticam tribum accepit, & quoniam huius tribus minor numerus erat, quàm primogenita Iudeorum fuissent, pro deficientibus ad supplendum numerum, siclum iussit deferri. Consuetudo igitur ex illo tempore obtinuit, ut primogeniti hoc vectigal persoluerent: cum itaque primogenitus esset Christus, Petrus quoque discipulorum primus esse videtur, ipsum adeunt. Putat itaque Diuus Chrysoströmus didrachmum à Christo exactum secundum legem Moyfi, tanquam à primogenito. Verum in hac sententiâ multiplex est error. Primum enim id quod debebant ex lege primogeniti, semel tantum persoluumdum erat, idque post mensuram à natalitate, persoluumdumque fuisse pro Christo

A in die purificationis supra patuit. Deinde pretium persoluumdum pro primogenito non erat didrachmum, nec, ut habet Chrysoströmus, siclus, sed quinque sicli, ut prius ostensum est ex cap. Numer. 18. ut alia quædam mittantur post indicanda, ex quibus patebit huius sententiæ falsitas. Proinde vero nimilior videri posset sententiâ D. Hilarij, qui & ipse putat didrachma hæc secundum legem persolui solita, sed secundum aliam legem, nempe eam quæ Exodi 30. præcipitur, ut omnis qui est in numero filiorum Israel, viri scilicet à vicesimo anno & supra, pro redemptione & propitiatione sua dent in vsu tabernaculi dimidium sicli. Ideo autem videri posset hæc sententiâ esse vera, quia idem esse didrachmum & dimidium sicli: sicut idem est stater valens duo didrachma, & siclus. Quod patet ex D. Hieronymo super 4. Ezech. Siclus, inquit, stater est, hoc est, drachmæ quatuor. Et Iosephus lib. 3. Antiquit. cap. 12. exponens id quod dicitur Exodi 30. de dimidio sicli: Siclus, inquit, Hebræorum numisma quatuor drachmas Atticas habet. Vnde sequitur idem esse didrachmum & dimidium sicli. Sed tamen non esse veram hanc Hilarij sententiâ, sicut nec Chrysoströmum, sequentia docent, ex quibus satis patet didrachma hæc non exigi secundum legem, sed secundum præceptum Romanorum, quibus Iudæi iam erant facti tributarij. Quærit enim Dominus à Petro, à quibus reges terræ acciperent tributum vel censum, quo manifestè significatur didrachma hæc exacta fuisse pro tributo & censu Romanis debito. Nam & Matthæus vtitur dictione Romana *κῆνος*, id est, census. Incertum tamen quando & à quo primum hoc tributum didrachmi à Romanis cœperit imponi Iudæis, an scilicet à Pompeio, qui, ut scribit Iosephus lib. Antiquit. 14. cap. 8. Hierosolymam sub conditione fiscalium Romanis exposuit, aut, ut habent apertius Græca, *τὰ ἱεροσόλυμα ὑποτέλη φέρον ῥωμαῖς ἐπονοεν*, id est, Hierosolyma fecit Romanis obnoxia tributo. An ab Augusto in ipsa descriptione, quemadmodum supra dictum est, quod sanè vel ob id est verisimile, quòd Pompeius non legatur etiam Galilæam fecisse tributariam, sed Iudæam tantum & Hierosolyma. Quare autem didrachmi tributum Iudæis sic impositum, colligi potest ex his quæ Iosephus scribit de Vespasiano post subactos sibi vi Iudæos. Sic enim habet lib. 7. de bello Iudaico cap. 26. Stipendium (vel, ut est Græcè, *φίλον*, id est, tributum, nam & stipendium significat tributum debitum principibus) vbicunq; degerent Iudæis induxit, binasque drachmas singulis annis deferre in Capitolium iussit, ita ut ante hac Hierosolymorum templo pendebant. Quemadmodum ergo id quod dicitur Exodi 30. de dimidio sicli dando in vsu tabernaculi vel templi, fuit typus tributi quod Iudæis imposuit Vespasians: ita verisimè est idem etiam fuisse typum tributi eidem impositi à Pompeio, aut ab Augusto. Non enim Vespasians omnino nouum tributum Iudæis imposuit, sed quod Iudæis prius fuerat impositum Iudæam inhabitantibus, hoc Vespasians non in Iudæa tantum indixit, sed Iudæis vbicunq; terrarum agerent. Porro quantum nostræ monetæ valuerit didrachmum, & ex consequenti etiam stater, qui didrachmi duplum est, ut etiam hoc loco est manifestum, facillimè cognosci potest, si sciatur quantum valuerit drachma. Dicitur est autem supra drachmam fuisse nouissima Atticam, idè valens quòd nu-

Que didrachma

missina Romanum, quod dicebatur illis denarius, nempe tres stuferos cum medio nostræ monetæ. Sicut enim talis nummus argenteus dicebatur Romanis Denarius, eo quod valeret decem asseos æreos; ita eiusdem ponderis nummus argenteus dicebatur Atticis drachma, quod eius pondus esset octava pars vnicæ argenteæ. Nam drachma propriè nomen est ponderis, nimirum octava vnicæ pars, quæ deinde diuiditur in terna scrupula, & horum singula in binos obolos, ita vt drachma sex contineat obolos. Sed sicut alia ponderum nomina ad numismata sunt translata, propterea quod numismata certo pondere cuduntur, ita etiam nomen didrachma. Itaque didrachmum valebat septem stuferos nostrates, aut, quod idem est, septem solidos Galicos Turonicos, eratque vnus nummus qui etiam dicebatur βῆς, id est, bos, quod nota bouis percussus esset: vnde natum apud Græcos adagium; βῆς ὄπι γὰρ τῆς βέβηκεν, id est, bos super linguam fixus est vel firmatus; contra eos vsurpatorum, qui aut pecuniæ auctoramento loquendi libertatem perdidit, aut multæ irrogandæ metu, quæ dicenda sunt reticent. Id ob id annotandum duxi, vt intelligamus, quare potius hic tributum debitum à Iudæis vocetur didrachmum, quam duæ drachmæ, quare Attico nomine Romani hoc tributum vocabant, nempe ob id fortè quod numissima ipsorum eius ponderis non haberet proprium nomē Latinum. Ex his patet errasse hoc loco Liranum, qui quoniam drachma valet sex obolos, existimans obolum idem esse quod paruum Turonensem, vt ille loquitur, hoc est, quod vocant Galli denariolum, duodecimam scilicet partem solidi Gallici, vel stuferi nostratis, didrachmum putat valuisse duodecim paruos Turonenses, hoc est, solidum Gallicum aut stuferum nostratem, cum ex prædictis constet valuisse septies tantum quantum ille existimauit. Stater autem nomen item Atticum, significans propriè mediam vnicam, ad numisma translatum, valebat, vt patet ex dictis, quatuordecim solidos Gallicos aut stuferos nostrates, qualis est nummus quem vocamus *eenen haluen Daelder*. Nec obstat quod Siclus, quem diximus idem esse Hebræis quod stater est Atticis, dicatur in scripturis habere viginti obolos, drachmam verò diximus habere sex obolos, vnde sequitur staterem comprehendisse viginti quatuor obolos. Oportet enim intelligere obolos in quos diuiditur siclus, in scripturis fuisse maiores obolis Atticis. Ex prædictis etiam patet, Liranum & post eum multos in eo errasse, quod putauerunt, tantum quemlibet capitaneum domus (vt ille loquitur) hoc est, patremfamilias soluisse annuatim hoc didrachmi tributum. Patet enim ex dictis didrachmum in singulos homines fuisse statutum, quomodo olim semisiclus in numerum hominum, id est, viritum non domesticatum fuit constitutus, in eos quidem qui maiores viginti annis essent, quod perinde est ac si binas operas in sacra publica conferre iuberentur. De his videre quis poterit Budæum in libris de Asse, ex quo pro magna parte hæc sunt collecta. Iam & illud intelligi potest ex superioribus qui fuerunt hi de quibus hic dicitur; accesserunt qui didrachma accipiebant; id est, qui didrachma soliti accipere erant, aut quibus hoc ex officio incumberebat, nimirum qui dicuntur in Euangelis publicani, à publicis vectigalibus quæ recipiebant nomine Romano-

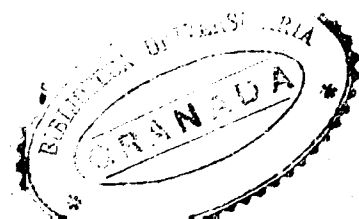
rum. Hi ergo in Capharnaum petunt à Domino didrachmum, quod singulos annos viritum erat Romanis persoluendum, siue quia ciuitas Nazareth, vt erat parua, subiecta esset Capharnaum Metropolitanæ ciuitati, vt vult Diuus Hieronymus, siue quia Dominus, vt ex superioribus patet, habitabat cum suis in Capharnaum, adeo vt Matthei nono dicatur ciuitas eius. Tributum enim istud & census post illam primam descriptionem factam sub præside Cyrino non soluebatur amplius in his locis vnde quisque erat oriundus, sed in ciuitatibus in quibus aut sub quibus quisque habitabat. Tributi autè huius receptores pro magnitudine signorum Dominum reuerentes nõ audebant ab illo repetere, sed discipulum conueniunt, idq; Petrum vel quod is tum solus adesset Domino, vel quod viderent illum Domino magis esse familiarem. Huic ergo dicunt: Magister vester non soluit didrachmum? Quæ verba non sunt legenda affirmatiuè, vt intelligantur asserere Dominum necdum soluisse debitum didrachmum. Nam verbum, soluit, non esse præteriti temporis, sed præsentis, docent Græca, quæ habent, ἔλεῖ. Itaque interrogatiuè sunt legenda, vt sit sensus: An magister vester non soluit, id est, non tenetur soluere, aut non solet soluere didrachmum? quasi dicat: An aliquo priuilegio & principis concessione exemptus est à tributo? Sic enim irrogatiuè legendum esse etiam Petri responsio declarat, dum dicit *vai*, etiam, hoc est, certè soluit, hoc est, soluere solet. Quamuis autem intelligi posset exactores interrogasse malitiosè, vt experirentur nõ contradiceret Cæsaris voluntati, subornati à Phariseis, magis tamen videntur simpliciter interrogasse cum mansuetudine, studio potius accipiendi quàm calumniandi.

ET CVM INTRASSET IN DOMVM, PRÆVENIT EVM IESVS, DICENS QUID.] Apparet Petrum promississe publicanis dicturum se magistro de soluendo tributo, verum priusquam de eo Dominum Petrus admoneret, præuenit eum Dominus, declarans se occulta quæque cognoscere, ac proinde se talem esse tantum qui tributis homini soluendis meritò non deberet esse obnoxius. Quod cum hac ratione satis demonstrasset, idem tamen etiam ratione humana demonstrauit, & quod re ipsa ostendit etiam verbis comprobauit. Circa quam tamen rationem dubium nascitur. Nam secundum eam videtur probari omnes iustos & Christianos esse liberos à solutione vectigalium & tributorum. Omnes enim sunt filij eius regis cuius sunt omnia regna. Sed & ipse Dominus hac ratione non se tantum videtur velle probare esse liberum, sed etiam Apostolos. Infert enim pluraliter; ergo liberi sunt filij. Et addit: Vt autem non scandalizemus eos; quo videtur significare etiam Petrum non nisi vitandi scandali causa pro seipso censum persoluere debuisse. Accedit his, quod & ipse Augustinus ex hac Christi ratione videatur colligere & astruere immunitatem omnium Christianorum. Is enim lib. 1. quæstionum Euang. quæstione 23. sic habet: Quod dixit, Ergo liberi sūt filij; in omni regno intelligendum est liberos esse regni filios, id est, non esse vectigales. Multò ergo magis liberi esse debent in quolibet regno terreno filij illius regni, sub quo sunt omnia regna terræ. Hec illæ. Non esse autem Christianos liberos à tributis principum, apertè docet Paulus ad Roman. 13. præcipiens omnem hominem esse subditum po-

testatibus sublimioribus, ac tribuere illis debitum vectigal, ac tributum, non tantum propter iram, sed etiam propter conscientiam. Dicendum ergo, quod cum Dominus infert ex concessis à Petro; ergo liberi sunt filij; non est sensus, ergo liberi sunt filij Dei, sed, vt iam auditum est ex Augustino, ergo liberi sunt filij regis cuiuslibet in regno ipsius. Ex quo vterius aliam vult significare Dominus conclusionem quam subtrahit, nempe, ergo liber sum ego, cum sim filius regis regni istius & omnium regnorum mundi: quam relinquit intelligendam, ex eo quod ostendit rationem libertatis consistere in filiatione regis. Loquitur autem Dominus cum dicit; ergo liberi sunt filij; de filiis propriè dictis, nempe naturalibus, vnde ex ea conclusione bene consequitur ipsum Dominum fuisse liberum, non autem omnes Apostolos, & omnes Christianos tantquam Dei filios. Quamquam autè dixerit Dominus; vt autem non scandalizemus eos; non tamen ob id significari vult etiam Petrum non esse debitorem nisi ratione scandali. Primum enim dici potest Dominum de se locutum pluraliter: deinde scandalum Christi etiam quodammodo in ipsum Petrum recidisset, vt qui negotij illius erat mediator. Ad auctoritatem Augustini respondet D. Thomas in secunda secundæ quæstione 104. articulo 6. ad primum: Illos qui facti sunt filij Dei per gratiam, liberos esse in quolibet regno secundum mentem, à seruitute scilicet peccati non autè liberos à seruitute corporali. Verum quoniam hæc solutio nõ potest videri sufficiens, eo quod in conclusione Domini, vnde infert Augustinus libertatè filiorum Dei, non sit sermo de libertate spirituali, ideo Caietanus in Cõmentariis addit aliam solutionem, dicens per filios summi regis intelligi posse episcopos, presbyteros, & clericos, eo quod tales præsent in regno Dei tanquam regis filij, constituti ad hoc vt regnū eius gubernent, conseruent & promoueant, quod est filiorum Regis. Dicit inde potest melius Augustinum, dum dicit filios supremi regis liberos esse in quolibet regno terreno, loqui de filiis naturalibus; sicut de his est sermo in conclusione Domini, vnde illud infert Augustinus, vt quod Augustinus dicit, pluraliter, tantum locum habeat in Christo, habiturum tamen locum etiam in pluribus, si plures essent filij naturales. Si enim accipiat loqui de his qui quouis modo sūt Dei filij, omnes ergo homines vult dicere liberos, cum omnes sint ratione creationis Dei filij. Dicit autem filios regni sub quo sunt omnia regna, esse liberos. Iam Christiani etsi per gratiam sint Dei filij, non tamè propria locutione sunt filij regni, &c. Regnū. n. sub quo sunt omnia regna terræ, regnum Dei est, quo regnat tanquam omnium creator & dominus. Regnum verò, cuius filij sunt Christiani, regnum est spirituale, & regnum Ecclesiæ, sub quo nondum sunt omnia regna terræ.

VT AUTEM NON SCANDALIZEMVS EOS, VADE AD MARE, ET MITTE &c. Postquam ostendit se non teneri ad tributa solueda, docet etiam quare tamen illud soluere velit, nempe tollendæ offensionis vel scandali causa, quod hoc loco non erat negligendū, sicut supra docuit scandalum Phariseorum negligendum, quod necdum exactoribus cognita esset causa libertatis ipsius. Ideoque videri potest non dixisse: Vt autem non scandalizentur illi; sed, vt autem non scandalizemus eos, significans non tantum accè-

ptum, sed etiam datum scandalum futurum, si qui ignorabatur esse Dei filius, censum negasset. Est & alia causa quare modò scandalum horum negligere noluit, cum supra docuerit Phariseorum negligendum, nempe quod nunc, salua veritate nunc reuelanda, vitari illud potuit, non autem in scandalo illo Phariseorum. Nunc enim necdum palam asserendum erat quod ipse esset Dei filius, tunc verò ob datam occasionem docendum erat, cibum non coinquinare hominem, vnde Phariseos tamen scandalizandos prænotuit, sed ex malitia magis quàm iusta aliqua causa. Docemur itaq; ex hac diuersitate, obseruare tempora & loca, secundum quæ oportet non contemnere eos qui scandalizantur, & secundum quæ oportet contemnere. Docemur in hoc Domini facto quiduis & facere & pati pro vitando ac subtrahendo scandalo proximorum, quod salua iustitia & veritate licet, idque etiam aliquando quando non esset alioqui scandalum datum, sed acceptum. Rursum in eodem docemur miram ipsius pro nobis susceptam humilitatem, quandoquidem is qui Dei erat filius, omniumque dominus & princeps, non dedignatus est veluti seruus, hominibus etiam impiis tributum reddere, subiectionem protestans. Quid igitur nos illius nomine facere & pati grauabimur, quo aliquos lucrifaciamus, aut etiam ne accepta à nobis occasione perdantur? Iussit itaque Dominus per Petrum tributum exolui, sed vt ostenderet se nihil in hoc mundo possidere proprium vnde tributum exoluendum deberet, & simul declararet suam maiestatem, quod scilicet non tantum terræ ac hominum, sed etiam piscium & maris. (cui nullus princeps dominari potest) dominium haberet, è mari & piscis ore petendum iubet tributum soluendum. Duæ enim dictæ rationes videtur esse potissimè, ob quas Dominus è mari petere quod esset soluendum voluit. Nam quod aliqui putant id ideo factum à Domino, quod iam nihil esset in oculis quos portabat Iudas, aut quod ea quæ erant in oculis tanquam rem pauperum, in vsu suos cõuertere nefas duxerit, nobisq; idem exemplū dederit, dilutius videtur, cum à mulierib. illis Gallilæis quæ illum sequebantur, & ministrabant ei de facultatibus suis, accipere tantillum facillè potuisset, cū etiam ex his quæ dabantur & seruabantur in oculis, non pauperes tantum alerentur, sed ipse quoque cum suis hinc sibi necessaria pararet. Itaque hoc facto dupliciter Dominus ostendit se à tributo soluendo fuisse liberum, & sicut dando tributum vitauit scandalum publicanorum, & suam humanitatem ostendit: ita hoc miraculò cauit scandalum discipulorum, eisque maiestatem suæ diuinitatis comprobauit. In quo facto quid primū, inquit Hieronymus, mirer nescio vtrum præscientiam, an magnitudinem saluatoris. Præscientiam, quod nouerat habere piscem in ore staterem, & quod primus ipse capiendus esset. Magnitudinem atque virtutem, si ad eius verbum statim stater in ore piscis creatus est, & quod futurum erat, ipse loquendo fecerit. Hæc ille, qui per hæc indicat duobus modis intelligi posse, staterem inuentum in ore piscis, & vtrouis modo intellexeris, æquè admirandam Christi vel præscientiam, vel virtutem & potentiam. Quare autem Dominus statere inuento, id est, duobus didrachmis, iussit reddi pro se & Petro, & non etiam pro aliis Apostolis suis didrachmum soluere, aliquā ingerit quæstionē. Non enim

enim ea potest dici fuisse causa quam reddit Chryso-
 stomus, quia scilicet etiam Petrus fuit primo-
 genitus, vt supra ostensum est. Nec ea quam reddit
 Liranus, quia scilicet Dominus Petrum iam fecerat
 veluti capitaneum suorum Apostolorum & tri-
 butum hoc tantum per capita familiarum esset sol-
 uendum: Ostensum enim superius viritim fuisse
 pensandum. Ex quo etiam patet esse plane vanam
 Titelmani suspicionem & opinionem, putantis
 tributum hoc exigi solum a transeuntibus ciuita-
 tem Capharnaum, & simplex quidem didrach-
 mum soluendum cum quis solus transiret: duplum
 autem, dum cum aliquo comitatu. Dicitur est en-
 im non a transeuntibus, sed ab habitantibus Ca-
 pharnaum soluendum fuisse, & Dominum staterem
 non pro se & suo comitatu iussit dari sed pro se &
 Petro. Quod ergo pro se & Petro iussit dari, vel ob
 id potest videri factum, quod tunc solus Petrus
 Domino adesset, vel potius ob id, vt Petrum huius
 negotij mediatorem, & miraculi executorem, pro
 eius fide simplici, obedientia & opera, veluti mer-
 cede quadam honoraret. Proinde sicut in hoc factu
 obseruanda est simplicitas fidei in Petro, nihil
 dubitante de nouo & inaudito Domini precepto:
 ita similiter obseruandum in ipso Domino, quo-
 modo rursus Petrum pre aliis honorauerit pre-
 rogatiua noua, cum eum tanti miraculi voluit esse
 executorem, & participem, indicans satis etiam
 ipsum secum a tributi debito iure debere esse li-
 berum, propter peculiarem excellentiam ei deputa-
 tam. Porro qui hodie Euangelici vocari vol-
 unt, ex hoc Domini facto impugnant Ecclesiasti-
 cam immunitatem, docentes, preter omnem ratio-
 nem & iustitiam a tributorum, vectigalium, & id
 genus aliorum solutione clericos sibi vindicare
 immunitatem, quam nec Dominus pro se & suis
 vindicare voluit frequenter ad idem probandum
 inculcantes illud Pauli: Omnis anima potestati-
 bus sublimioribus subdita sit; quod de secularibus
 dictum est potestatibus, atque ob id ex eo infe-
 rentes omnem eum subditum esse oportere secu-
 laribus potestatibus, ac tributum & vectigal il-
 lis persolvere, qui homo sit, ac solum eum ab eo-
 rum subiectione exemptum esse qui non sit ho-
 mo. In gratiam scilicet suorum principum hanc
 passim docentes, quo habeant impietatis & erro-
 ris sui defensores & patronos. Ad cuius confirma-
 tionem adduci etiam posset illud quod hoc loco
 scribit Diuus Hieronymus: Dominus, inquit, nos-
 ter & secundum carnem & secundum spiritum fi-

De immu-
 nitate Ec-
 clesiastica

lius regis erat, vel ex David stirpe generatus,
 vel omnipotentis verbum patris. Ergo tributa qua
 si regum filius non debebat, sed qui humilitatem
 carnis assumpserat, debuit adimplere omnem ius-
 titiam: Nosque infelices, qui Christi censetur
 nomine, & nil dignum facimus tanta maiesta-
 te. Ille pro nobis & crucem sustinuit, & tributa
 reddidit: nos pro illius honore tributa non reddi-
 mus, & quasi filij regis a vectigalibus immunes su-
 mus. Videri enim potest Diuus Hieronymus hoc
 arrogantiæ tribuere, quod Ecclesiastici principi-
 bus non soluant tributum. Ad quæ vt paucis re-
 spondeamus, dicendum primo, ex hoc Domini facto
 non posse id quod illi volunt colligi, sed potius
 contrarium. Dominus enim declarat se soluere
 non quod iure deberet, sed tantum ad amouendum
 exactorum scandalum, non ex malitia oriturum,
 sed ignorantia. Nec se tantum vult ostendere esse
 liberum, sed etiam suos Apostolos, vt qui essent
 veluti de curia (vt dicitur) & de familia filij regis.
 Filius enim regis cum tota sua familia liber esse
 solet in quolibet regno. Certè Petrum Ecclesiasti-
 corum primum satis demonstrauit liberum esse, vt
 dictum est. Deinde quod ad Pauli attinet autori-
 tatem, alia est ratio principum fidelium, & alia in-
 fidelium. Quoniam enim in hos Ecclesia nul-
 lum habet ius, etiam Ecclesiastici illis debent sub-
 iectionem cum agunt in illorum regno, non solum
 ob vitandum scandalum, sed quod illi potestatem
 a Deo acceperunt, a qua eos nec religio, nec status
 clericalis eximit. Secus est de principibus fide-
 libus, quorum concessione clerici suam immunita-
 tem in naturali æquitate fundatam habent, quæ et-
 iam Ecclesiasticis canonibus est confirmata, qui
 bus illi principes tanquam fideles & Ecclesiæ sub-
 iecti contraire non possunt, sed obedire tenentur.
 De Hieronymo dicendum, non illum voluisse ar-
 rogantiæ tribuere Ecclesiasticorum libertatem, sed
 comparat Christi humilitatem pro nobis susceptam
 cum clericorum honore pro Christi nomine illis
 concessa, excitare nos volens vt charitati Christi,
 & honori ac prerogatiuæ, qua per illum fruimur,
 respondeamus, ac dolens nos nihil facere dignum
 honore attributo. Alioqui ex his verbis Hieronymi
 Ecclesiastica immunitas multum confirmatur. Dicit
 enim: Nos pro illius honore tributa non reddimus;
 significans a Christianis principibus in honorem
 Christi, altaris ministris libertatem concessam, & iure
 ac merito concessam, quod honor Christi sic exige-
 ret, quodque clerici veluti filij regis habendi essent.

CONTENDENTIBVS DISCIPVLIS PRO PRIMATV

humilitas docetur. Matthæi 18. Marci 9. Lucæ 9.

CAPVT LXX.

Ntravit autem cogitatio in eos quis eorum maior esset. At Iesus videns cogitationes cordis
 eorum cum domi esset, interrogabat eos: Quid in via tractabatis? At illi tacebant. Siquidem
 in via inter se disputauerant quis eorum maior esset. Et residens vocauit duodecim. In illa
 hora accesserunt discipuli ad Iesum, dicentes: Quis putas maior est in regno caelorum? Et ait
 illis: Si quis vult primus esse, erit omnium nouissimus & omnium minister. Et aduocans Iesum paruulum
 apprehendit puerum, & statuit eum secus se in medio eorum, quem cum complexus esset, &
 ait illis: Amen dico vobis, nisi conuersi fueritis, & efficiamini sicut paruuli, non intrabitis in re-
 gnum caelorum. Quicumque ergo humiliauerit se sicut paruulus iste, hic est maior in regno caelorum. Et
 quisquis susceperit puerum istum [aut] vnū ex huiusmodi pueris, in nomine meo, me recipit. &
 quisquis me susceperit, non me suscipit, sed recipit eum qui me misit. Nā qui minor est inter vos omnes, hic
 maior

A. 10.
 104.
 B. 10. 104
 † b. acci-
 piens
 † a. &
 dicit

maior est. † Respondens autē, billi^h Ioannes dixit: † Preceptor vidimus quendam in nomine tuo eiciēte
 demonia qui non sequitur nos, & prohibuimus eum, quia non sequitur nobiscum. † Et ait ad illum Ie-
 sus: Nolite prohibere eum. Nemo est enim qui faciat virtutem in nomine meo, & possit cito male loqui de
 me. † Qui enim non est aduersum vos pro vobis est. † Quisquis enim potum dederit vobis calicem aquæ in
 nomine meo, quia Christi estis: amen dico vobis, non perdet mercedem suam.

a. o. g.
 c. o. i. u.
 c. u. n. q. i. e.
 † b. o. i. e. c. e.
 p. e. r. i. t.
 † a. i. u. e.
 r. u. m. t. a. l. e.
 † a. o. s. i. s. c. i.
 p. i. t.
 † c. o. r. r. e. c. e.
 p. e. r. i. t.
 A. 10.

IENTRAUIT AVTEM COGITATIO IN
 EOS QVIS EORVM MAIOR ESSET
 &c.] plerique existimant huic contentioni occasio-
 nem prebuisse, quod Dominus pro se & Petro di-
 drachma iusserit exolui, velut Petrum pre aliis om-
 nibus honorans. Idque videri potest ex Mattheo, qui
 post commemorationem illam de didrachmis, sub-
 iungit: In illa hora accesserunt, &c. Sed hanc non
 fuisse occasionem contentionis, partim quidem ex
 eo videri potest, quod Lucas & Marcus hanc con-
 tentionem etiam commemorantes, nullam prius
 fecerint mentionem didrachmi, certissimum vero
 ex eo fit, quod Dominus in domo existens in Ca-
 pharnaum iussit staterem peti ex ore piscis, cum, vt
 Marcus testatur, discipuli de primatu contendissent
 inter se in via, antequam venisset in Capharnaum. Nec
 rursus crediderim causam fuisse, quod supra audis-
 set Petro promissas clauas regni caelorum, aut quod
 tres tantum secum duxerit in montem, in quo quid a-
 ctum fuerit, reliqui ignorauerunt: sed ipsam predi-
 ctionem mortis & resurrectionis, cuius ante hanc
 contentionem meminere tres Euangelistae. Sic
 enim etiam postea, cum Dominus ascendens. Hie-
 rusalem rursus predicaret suam passionem & re-
 surrectionem, accesserunt duo filij Zebedaei cum
 matre petetes primum locum in regno Christi, quod
 tum a resurrectione in terris fore gloriosum aesti-
 mauerunt. Et in nouissima coena, rursus ad men-
 tionem mortis facta est inter Apostolos haec eadem
 contentio, teste Luca. Ita ergo & modò audientes
 illum breui moriturum & resurrecturum, ac tunc
 illum putates regnaturum in terris, coeperunt hac
 occasione inter se disceptare, qui primum in regno
 eius locum habiturus esset. Quia in re notandum,
 quanta equabilitate Christus discipulos habuerit,
 vt licet Petrum & filios Zebedaei ad secretiora qua-
 dam pre aliis admiserit, nequaquam tamen inter eos
 constaret quem Dominus reliquis voluisset pre-
 stare, aut principem agere. Notandum & illud, qua
 ta Domini fuerit in tolerandis suorum imperfec-
 tionibus benignitas, quantaque illorum ruditas,
 ac gloriae cupiditas ante acceptum spiritum, vt qui
 adhuc Christi regnum mundanum arbitrabantur,
 quique humano affectu primatum desiderabant. Por-
 ro in ipsa Euangelistarum narratione videtur esse
 aperta quaedam contrarietas. Lucas enim & Mat-
 theus dicere videntur quæ non possunt constare
 cum his quæ narrat Marcus: Nam Lucas dicit cogi-
 tasse discipulos de primatu, ac eam cogitationem
 Dominum cognouisse, cum Marcus dicat eos inter
 se etiam disceptasse. Et Mattheus dicit Apostolos
 accessisse & interrogasse, quis esset maior, Marcus
 vero aduocatos a Domino dicit, & interrogatos si-
 luisse. Sed dicendum, Euangelistas septennero ob
 id videri non consentire, quod vnam eandemque
 rem narraturi diuersis modis eam introducant,
 dum vnus narrat quæ alius praemisit. Ita enim
 hic Euangelistae tres, Christi doctrinam de humili-
 tatis affectu introducturi, diuersimodè ad eius nar-
 rationem perueniunt: & Lucas quidem principium

tantum contentionis commemorat, nempe cogi-
 tationem Apostolorum, dicens Dominum cogita-
 tionem cordis eorum cognouisse, quamuis eam co-
 gitationem etiam verbis prodidissent, quod eorum
 disceptationem non audiisset, sed virtute diuini-
 tatis suæ cognouisset qua cordium secreta rimaba-
 tur. Marcus vero medium commemorat, ipsam sci-
 licet contentionem, & Domini interrogationem.
 Mattheus autem id quod postremò gestum est.
 Nam intelligi potest, discipulos ad interrogatio-
 nem Domini silentes, postea cum vt dicit Mar-
 cus, Dominus sedisset, & duodecim aduocasset,
 resumptis animis questionem quæ inter ipsos fue-
 rat agitata, Domino proposuisse, vt qui scirent ni-
 hil posse illi esse occultum. Ideoque notant qui-
 dam illos causa honestatis mutasse questionem,
 vt cum in via disceptassent quis eorum esset ma-
 ior, nunc non de se tantum, sed absolute querant
 quis maior, id est, maximus esset in regno caelorum.
 Intelligi tamen etiam potest discipulos hanc qua-
 sitionem Domino non proposuisse, sed Mattheum,
 qui breuitatis studiosus in narrandis his quæ sunt
 facti, mox ad ipsam Domini doctrinam quæuenire
 studebat, dixisse discipulos hanc interrogasse, quod
 cogitationibus suis quæ Domino erant cognite, ea
 interrogarent; et si, vt testatur Marcus, cogitatio-
 nes suas prodere verbis erubescerent. Simile ha-
 bitum est supra Matthæi 12. in capite Concordiæ
 38. vbi Mattheus dicit Scribas interrogasse, quod
 Marcus & Lucas dicunt interrogasse Dominum.
 In quibus & similibus magis est inspicienda Euan-
 gelistarum intentio quam verborum significatio.
 Voluit enim Mattheus significare de primatu que-
 sitionem motam a discipulis, priusquam de eo Do-
 minus discesset, quod hoc sua narratione satis si-
 gnificat. Ceterum quod dicit; In illa hora; positum
 est pro, illo tempore. Non enim eadem hora qua
 Dominus Petro commendauit exolui didrachma,
 hæc contigerunt, cum verisimile sit illum tunc mox
 abiisse & fecisse imperata, quem tamen huic do-
 ctrinæ Domini constat interfuisse, cum Marcus te-
 stetur Dominum aduocasse duodecim. Per regnum
 autem caelorum discipuli intellexerunt regnum
 Messie, quod etsi in terris expectabant, diuinum ta-
 men & caeleste esse crediderunt.

ET AIT ILLIS: QUI VIS VULT PRI-
 MVS ESSE, ERIT OMNIVM NOVISSI-
 MVS.] Vbi Dominus sedisset, ipsa sessione de-
 clarans se rem seriam traditurum & ipsos duode-
 cim aduocasset, non primum ad eorum respondet
 questionem, sed potius ad ipsorum passionem, vol-
 lens pestilentissimum ambitionis affectum suorum
 mentibus eximere, atque ad humilitatem potius
 eos reuocare, quod agit & hac sententiâ ex Marco
 desumpta, & mox alia quæ sequitur ex Mattheo.
 Vt autem hæc Marci sententiâ rectè intelligatur, pri-
 mum sciendum verbum, erit, Hebraico more hic
 positum, pro imperatiuo, sit vel esto. Non enim est
 sensus, eum qui affectat primatum, per huiusmodi
 ambitione fieri apud Deum omnium nouissimum,
 quam

quamuis hic sensus sit verus: sed significatur quid fieri debeat ab eo, qui volet esse primus, quod patet ex eo quod additur; & omnium minister. Deinde sciendum, dupliciter aliquem dici primum vel magnum in regno cœlorum, & iuxta hoc dupliciter etiam potest intelligi hæc sententia. Dicitur enim aliquis primus, dignitate meriti: & rursus dicitur aliquis primus, dignitate Ecclesiastica. Si ergo hæc sententia intelligatur de primo in meritis & acceptatione apud Deum, significabitur hic qua via quis possit hunc primatum apud Deum assequi, nimirum si se omnibus submittat & omnium seruum exhibeat. Si verò intelligatur de primo in dignitate Ecclesiastica, significatur hic quomodo sese gerere debeat is qui huiusmodi adeptus est & acceptauit primatum non autem quomodo ad illum primatum aspirare debeat. Et quidem priori modo magis intelligendam hanc sententiam sequentia videntur exigere, quia scilicet sequitur apud Matthæum, Quicumque ergo humiliauerit se sicut paruulus iste, hic est maior in regno cœlorum. Et in Luca: Qui minor est inter vos omnes, hic maior est. Hæc enim sententiæ aperte sunt intelligendæ de maiore, id est, maximo vel primo in acceptatione diuina non de primo in autoritate & dignitate Ecclesiastica. Rursum tamen posteriori modo magis intelligendam hanc sententiam ob id videtur, quod secundo hoc sensu Dominus hæc sententiam postea repetit Matthæi 20. & Marci 10. quando collatione facta primatus Ecclesiastici cum primatu gentili, docet aliter se gerere debere primos in regno cœlorum & Ecclesiæ Dei, quam sese gerere solent primi in regno mundano. Proinde ut sententia hæc & illi loco conueniat, & sententiis Matthæi & Lucæ hic positæ, conueniens fuerit utrumque sensum simul hac sententia intelligeret Dominum comprehensisse, ut significauerit & quomodo quis primus apud Deum fieri possit, & quomodo in primatu accepto ritè sese gerere debeat, ut verè etiam apud Deum sit primus aut magnus. Fiat, inquit, omnium nouissimus & omnium minister. Vbi per hoc quod additur, omnium minister, exponitur quid sit quod dicitur omnium nouissimus, id est, postremus. Facit enim quis se omnium postremum, qui omnium se seruum exhibet & ministrum. Esse enim seruum apud mundum est omnium postremum. Seruum autem se omnium exhibet, qui omnibus, quod in ipso est, prodesse cupit, non propter proprium commodum, sed illorum utilitatem, nihil dedignatus facere quod prodesse possit, autoritate qua fungitur, & honore quo afficitur, in subditorum utilitatem utens, non verò ad propriam elationem & gloriam.

ET ADVOCANS IESVS PARVULUM, H APPREHENDIT EVM, &c.] Quo efficacius Dominus persuaderet & doceret quod volebat, non verbis tantum agere voluit, sed Prophetarum more etiam rebus. Advocavit itaque paruulum ut huius demonstratione rem poneret ante oculos, & qualem, quantum, ac quam sinceram: atque ab omni simulatione liberam suis necessariam esse humilitatem demonstraret. Apparet autem hunc paruulum valde fuisse ætate paruulum, tum quod Græcè vocetur nomine diminutiuo *παιδίον*, quod propriè significat puellum: tum quod apud Marcum dicatur Dominus hunc complexus, pro quo Græcè est *ἐγκαταλείψας*, id est, cum accepisset eum in vlnas, quomodo fieri solet infan-

ribus aut valde pueris. Quod obseruatum non nihil facit ad emphasim, ut scilicet intelligamus, Dominum non inuitasse ad iminationem cuiusque pueri, sed pueri admodum pusilli. Porro quæ de hoc puero dicit Marcus, videntur ab eo dicta ordine præpostero. Dicit enim: Accipiens puerum statuit eum in medio eorum, quem cum complexus esset, vel cum in vlnas accepisset, ait illis; cum prius intelligendum videatur Dominum illum accepisse in vlnas suas, ac deinde in medio statuisse. Vlnis autem suis puerum complectebatur, ut re ipsa declararet, quam singulari affectu innocentiam amaret, & quam eos quoque amaret qui pueri innocentiam imitarentur. Ob quod & secus se illum posuit, ut habet Lucas, quod nequaquam contrariatur ei quod Matthæus & Marcus dicunt eum positum in medio eorum. Fieri enim potest & ipsum Dominum consedisse in medio Apostolorum circumstantium se, & alioqui illud; in medio eorum; nihil est aliud secundum Hebraicam phrasim, quam inter eos. Putatur autem puellus iste fuisse Martialis ille, qui postea discipulus Petri existens in Germaniam missus est ab illo, prædicandi Euangelij gratia, de quo vide glosam in capite Vnico, de sacra vntione. Hoc itaque puellum inter Apostolos & coram eis posito, dixit Dominus cum solita asseueratione, quo magis hæreret quod dicebat: Amen dico vobis, nisi conuersi fueritis, ab hac scilicet vestra ambitione, eaq; deposita, efficiamini sicut paruuli, non intrabitis in regnum cœlorum. quasi dicat: Curiosè vos scrutamini quis vestrum maior sit futurus, ac de primatus honore contenditis: ego verò, si quales nunc estis perseueraueritis, & non contra potius quisque se ceteris humiliorem effecerit, non solum primatu, sed etiam ipso ingressu cœlestis regni indignos omnino fore affirmo. Quod autem dicit, & efficiamini sicut paruuli; sic est intelligendum, ut quales sint paruuli per ætatem, tales nos simus per voluntatem. Quod tamen rursum dupliciter fit, Bene scilicet & malè. Malè enim imitamur paruulos, dum pueriliter desipimus, absurda sectantes, ac carnis affectibus nimis adhuc indulgentes, cuius pueritiæ Paulus arguit Corinthios: aut dū in dogmatibus pietatis incerti fluctuamus, & circumferimur omni vento doctrinæ, quam pueritiam damnat ad Ephesios 4. Bene autem illos imitamur, dum imitamur illorum innocentiam & sinceritatem, ita ut vacemus omni malitia inuidia, dolo, ira, ambitione, &c. ad quod hortatur nos Petrus cap. 2. prioris epistolæ. Vtrumque complexus Paulus. 1. Corinth. 14. Nolite, inquit, pueri effici sensibus, sed militia paruuli estote, sensibus autem perfecti estote. Quamquam autem necesse sit ut ingressuri regnum cœlorum, per omnia sint paruuli malitia, & illorum in omnibus imitentur innocentiam, ad propositum tamen saluatoris est ut efficiamur similes paruulis in honorum contempitu & submissione. Vnde videri potest, Dominum, cum requirit hic ut efficiamur similes paruulis, respexisse ad eorum quantitatem, ut sicut illi sunt parui corpore, sic nos simus parui animo. Cui sensui consonat quod apud Lucam dicitur: Qui minor est inter vos omnes, &c. & quod postea apud Matthæum & Marcum pro *παιδίον*, id est, puellis, ponitur *παις*, id est, paruus, cum nos legimus, pusillis. Cum autè Dominus hac sententia ab ambitione deterruerit, & humilitatis necessitatem ostenderit, subiungit aliam sententiam, qua & ostendit

dit maximum humilitatis meritum, & ad questionem inter Apostolos agitatam directè responderet, cum subiicit: Quicumque ergo humiliauerit se, &c. Cum autem videretur inferendum ex superiori sententia: Quicumque ergo humiliauerit se sicut paruulus, ipse intrabit in regnum cœlorum; infert amplius; hic est maior in regno cœlorum, ille, inquam, maior, hoc est, maximus, de quo vos quaeritis. Nam Græcis non est otiosus articulus *ὁ μέγας*, & comparatiuus Græco more pro superlatiuo ponitur. Et bene non infertur tantum; ipse intrabit in regnum cœlorum; sed, hic est maior in regno cœlorum quia non dicitur in prima parte: Quicumque ergo humiliauerit se sicut paruuli; sed, sicut paruulus iste quo videtur significare perfectam humiliationem & submissionem, quia paruulus ille, ut dictum est videtur fuisse valde puerulus. Sicut enim ex superiori sententia bene consequitur per humilitatem puerilem ingressum esse in regnum cœlorum: ita ex eadem etiam bene sequitur, per perfectam humilitatem aliquem fieri magnum, imò maximum in regno cœlorum. Quia enim omnis qui se humiliat exaltabitur, ergo & qui maxime se humiliat, maxime exaltabitur. Notandum autem quod dicit, qui humiliauerit se. Non enim sufficit verba, gestus & vestes humiliare, quod etiam hypocritæ faciunt, sed se ipsum, hoc est, animum & cor, ut quis de se submissè sentiat, honores & applausus huius mundi non appetat. Notandum & illud, quam mirabili ratione apud Deum paratur excellentia, & quam diuersa via in regno cœlorum quis sit magnus, ab ea qua ut in plurimum quis sit magnus in regnis terrarum. Porro quod dicitur; quicumque humiliauerit se sicut paruulus iste; non sic est intelligendum, qui humiliauerit se ad eum modum quo iste paruulus se humiliat. Nondum enim humiliare se nouit paruulus, qui necdum nouit quid sit humilitas. Sed ita intelligendum est: Quicumque humiliauerit se, ita ut sit sicut paruulus iste, humilis scilicet per virtutem, sicut iste per ætatem: aut paruus animo, sicut iste est paruus corpore.

ET QUI SQUISVSUSCEPERIT PVERVM ISTVM IN NOMINE MEO, MEVSUSCIPIT.] D. Chrysostomus hæc ad id dicta putat, ut significaret Dominus, non eum tantum suam accepturum mercedem qui effectus esset paruulo similis, sed & eum qui paruulos susceperit. Magis tamen ad id dicta videntur, ut significaret Dominus quanti faceret humiles & paruulos, & quam magni tales sint coram ipso & patre eius. Id enim ut proposito deseruit, ita his sententiis pulchrè significatur. Si enim cum quis puerum & humilem susceperit nomine Christi, in illo Christus sese suscipi reputat, & in Christo etiam pater cœlestis, necesse certè est puerum & humilem quantumvis abiectum in hoc mundo, magnum admodum esse in regno cœlorum. Porro cum Lucas dicit, puerum istum, pronomen demonstratiuum, istud, quod demonstratiuum est substantiæ, debere accipi pro demonstratiuo qualitatis, hoc est, pro talem, patet ex Matthæo & Marco: quorum hic habet, vnum ex huiusmodi pueris: ille, puerum talem, qui scilicet sese humiliauerit sicut paruulus iste. Non enim Dominus hic tam vult demonstrare pueros ætate, quam voluntate: quod patet, quia in contraria sententia postea dicit: Qui scandalizauerit vnum ex his pusillis qui in me credunt; quod non dictum esse de puerulis ætate satis est apertum. Itaque magis demonstrare voluit eos qui per

puerum in mediū adductum significabantur, quam ipsum puerum aut ætate illi pares. Verbo autem suscipiendi aut recipiendi, quo propriè significatur receptio in hospitium, vult Dominus generaliter significare, omne beneficii genus humilibus suo nomine impensum, sibi impendi, hoc est, tam gratum sibi esse, ac si propriæ suæ personæ impenderetur, eo quod per humilitatem Christo quis efficiatur similis. Et ne id parum esse putetur, adicitur apud Marcum & Lucam, quod & supra habitum est Matthæi 10. propter quod hic à Matthæo omissum videri potest: Qui me susceperit, recipit eum qui misit me. Marcus verò idem efficacius effert, dicens: Qui me susceperit, non me suscipit, sed eum qui misit me. Quod intelligendum est Dominum dixisse secundum communem loquendi usum. Frequenter enim dicere solemus: Quod mihi facis, non mihi facis, sed Deo; volentes significare non tantum nobis id fieri, sed etiam Deo, aut non tam nobis quam Deo, qui illud sit remuneraturus aut vindicaturus tanquam sibi factum. Significatur ergo præmium susceptionis Christi non tale id fore, quale à puro homine posset expectari, sed quale à Deo suscepto, ac beneficiis affecto. Quare autem qui humilem susceperit, & ipsum Christum & patrem cœlestem censetur recipere, rationem subnectit Dominus apud Lucam, cum dicitur: Nam qui minor est, cordis scilicet humilitate, inter vos omnes, hoc est: qui omnium vestrum maxime est alienus à superbia & ambitione, hic est maior, vel, ut habent Græca, hic est magnus, apud me scilicet & patrem meum, magnus scilicet in regno cœlorum. Ex qua ratione satis patet ad quid dictæ sint sententiæ superiores.

RESPONDENS AVTEM ILLI IOANNES DIXIT: PRÆCEPTOR VIDI-MVS. &c.] Theophylactus existimat Ioannem hæc iam ideo respondisse Christo, hoc est, subnectisse verbis Christi, quod audiens humilitatis necessitatem & commendationem, metuerit ne per arrogantiam peccauerit, prohibendo illum qui cum non sequeretur Christum, in nomine tamen illius eieceret dæmonia. Prohibitio enim eius est qui auctoritatem aliquam sibi vindicat. Verum magis videtur occasionem horum quæ Ioannes Domino dicit fuisse se, quod Dominus dixerat de puero & quouis humili: Si quis talem puerum receperit in nomine meo, me recipit, & eum qui misit me. Occasione ergo illorum verborum, in nomine meo, motus videtur Ioannes, ut Domino narraret de eo quem eiecerat dæmonia in nomine Iesu prohibuerant, tacite interrogare Dominum volens, num bene eum prohibuissent, quando recepisse solum puerum in nomine ipsius, res esset ipsi tantopere grata. Quasi diceret: Est tanti aliquid tuo nomine fecisse, ut te & patrem is susceperit, qui tantum puerum talem in nomine tuo susceperit, quid est sentiendum de iis qui in tuo nomine virtutes faciunt: Nos talem quem piæ qui in nomine tuo eiecerat dæmonia prohibuimus, eo quod non sequeretur te nobiscum, hoc est, quod non se nobis coniungeret, nec in nostro ageret comitatu. Itaque ob id Ioannes hæc Domino proponit, ut discat num illud à se bene factum fuerit: vnde constat illum prius non prohibuisse alium ex inuidia aliqua, sed zelo bono etsi indiscreto. Ex Ioannis item narratione colligitur Apostolos etiam adhuc agente cum ipsis Domino solitos eiecerat dæmonia, inuocato nomine Iesu: quod quidam cernentes, inter quos iste de quo hic est sermo, tentarunt si-

militer per eiusdem nominis inuocationem demonia eiicere, & quod tentabant perfecerunt, etsi a Christo missi non essent, Domino hoc sic permitte & fieri volente, tum vt hac ratione ostenderetur efficacia nominis Christi etiam per prauos aut imperfectos operantis, & Evangelica prædicatio confirmaretur; tum vt emendarentur hi, aut ad perfectionem proueherentur qui miracula operabantur. Per malos enim etiam eiici demones, & miracula fieri in nomine Christi, supra dixit Dominus Matthæi 7. Incertum tamen an hic de quo est sermo, bonus fuerit an malus, nisi quod verbis Christi significetur adhuc fuisse imperfectus, ob quam suam imperfectiorem nec sequebatur Christum, abhorrens scilicet à vitæ illa asperitate in qua viuebant Apostoli omnibus relictis. Verisimile tamē habuisse aliquam in Iesum fidem, vt sine qua non fiant miracula. Respondet ergo Dominus talem nō prohibendum, duas afferens apud Marcum rationes. Primò, quia qui facit virtutem, id est, miraculum in nomine Christi, etiam si illud non magnopere prædicet, nec Christo per omnia obediat, tamen non potest cito male loqui de eo. Si enim id facere incipiat, res ipsa redarguet eum. Dicitur enim ei: Qua fronte pergis maledicere homini illi quod tam efficax esse ipse expertus es? Cogitur ergo nomen illud vel ex parte amare, aut saltem illi non detrahere, quod & ad salutem illius facit, & ad profectum Evangelicæ doctrinæ. Secundò, prohibendum non esse efficacius docet; quia, inquit, qui non est aduersus vos, pro vobis est, etiam si vobiscum non sequatur me, nec corporaliter vobis iungatur. Quasi dicat: Hic homo cum non sit contrarius vobis, (eadem enim agit quæ vos, ac re ipsa nomen meum hominibus commendat,) pro vobis est, ac vestrum negotium adiuvat. Prima ergo ratione ostendit, non posse esse contrarium: secunda etiam esse fautorem & adiutorem. Nec videri debet hæc secunda sententia, qua significatur hominem illum qui Christum non sequebatur, non fuisse contrarium, sed adiutorem, contraria illi sententiæ quæ supra habetur Matthæi 12. Qui non est mecum, contra me est. Nam ibi per eum qui non est cum Christo, non significatur is qui Christum non sequebatur cum discipulis corporaliter, sed aut diabolus ipse, aut generaliter quisquis nō fauet Christo, nec ea agit quæ Christi sunt. Itaque tantum abest vt hæc sententia illi possit videri contraria, vt ex ea potius sequatur, eamque confirmet. Si enim qui non est cū Christo, contra Christum est; ergo per locum à contrario, qui non est

A aduersus Christum, pro Christo & cum Christo est. Significatur enim vtraque sententia, non esse medium inter esse cum Christo, & aduersari ei. Videntur autem hæc sententiæ, sicut aliarum plerique, e vulgi sermone mutuata, & à Domino suo proposito prout commodum erat accommodatæ. His autem docemur, non reiiciendum esse, nec prohibendum, si quid homines prauis, etiam si sint heretici, faciant vel doceant, quod gloriæ Christi & euangelico profectui non obsit, sed contra potius prosit, quāquam id boni quod faciunt aut docent, sinistra intentione faciant aut doceant. Optandum enim per quosuis ac quamuis occasionem Christi gloriam promoueri, quomodo Paulus gaudebat Christum prædicari per occasionem ab his qui voluerunt pressuram suscitare vinculis eius, vt scribit ad Philip. 1. Et Augustinus lib. de consensu Euangelist. super huc locum illud, inquit, prohibere debuerunt Apostoli, quod extra eorum erat societatem, vt illi vnitatem Ecclesiæ suaderent, non illud in quo cum illis erat, nomen scilicet magistri & Domini eorum in expulsiōne demonum commendans, sicut Ecclesia Catholica facit, non improbens in hereticis sacramenta communia, sed diuisionem, vel aliquam aduersam paci veritatiq̄ue sententiam. Docemur & illud gratiam Christi etiam per indignos operari, quodque per sacerdotes sanctificentur homines, etiam si ipsi nō sint sancti. Porro quod in Marco sequitur: Quisquis enim potum dederit vobis, &c. videtur esse tertia ratio, qua Dominus ostendit non prohibendum quenquam qui in nomine suo operaretur miracula, in hunc sensum: Adeo non est prohibendus quisquis in nomine meo demonia eiicit, vt quiduis, quantumuis exiguum, si modò in nomine meo fiat, à quocunq̄ue id fiat, adeo sit mihi gratum; vt non sit cariturum sua mercede. Quisquis enim vel potum aque tantum vobis dederit, non propter humanam aliquam gratiam, sed propter nomen meum, videlicet quia Christi estis discipuli, verè dico vobis non carebit mercede sua. Itaque hæc sententia significat illū quem prohibuerant, pro eo quod nomine Christi fecit, etiam mercedem suam accepturum, si non æternam, saltem aliquam temporalem. Non enim cum dicitur nō perditurum mercedem, quicunq̄ue potum aque alicui nomine Christi dederit, significatur æternæ vitæ mercedem omnibus talibus dandam, sed opus tale sine remuneratione vel in præsentia, vel in futura vita nō relinquendum. Eandem sententiam Matth. c. 10. supra habuit, proinde vide circa eam in cap. Concordiæ 55.

SCANDALVM PVSILLORVM CAVENTVM DOCETVR.
Matthæi 18. Marci 9. CAPVT LXXI.

Et quisquis scandalizauerit vnum ex his pusillis credentibus in me, || bonum est ei, b magis si circumdaretur mola asinaria in collo eius, & in mare mitteretur, & demergatur in profundum maris. Vt mundo à scandalis. Neesse est enim vt veniant scandala: veruntamen vti homini illi per quem scandalum venit. Et si scandalizauerit te manus tua, abscinde illam, & proiice abs te: bonum tibi est debilem introire in vitam, quam duas manus habentem ire in gehēnā. Et si pes tuus scandalizat te, amputa illum: bonum est tibi claudum introire in vitam æternam, quam duos pedes habentem mitti in gehennam ignis inextinguibilis, ubi vermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur. Quod si oculus tuus scandalizat te, erue eum & proiice abs te: bonum tibi est vnum oculum habentem in vitam intrare, quam duos oculos habentem mitti in gehennam ignis, ubi vermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur. Omnis enim ignis salietur, & omnis victima sales salietur. || Bonum est sal, quod si sal insalsum fuerit, in quo illud condietis: Habete in vobis sal, & pacem habete inter vos. Videte ne contemnat

temnatis vnum ex his pusillis: Dico enim vobis, quia angeli eorum in caelis semper vident faciem patris mei qui in caelis est. || Venit enim filius hominis saluare quod perierat. || Quid vobis videtur, si fuerint alii cui centum oues, & errauerit vna ex eis, nonne relinquit nonagintanouem in montibus, & vadit quaerere eam qua errauit: & si contigerit vt inueniat eam, amen dico vobis, quia gaudet super eam magis, quam super nonagintanouem qua non errauerunt. Sic non est voluntas ante patrem vestrum qui in caelis est, vt pereat vnus de pusillis istis.

A. 5. 40. Si autem manus tua, vel pes tuus scandalizat te, abscinde eum, & proiice abste, bonum tibi est ad vitam ingredi debilem, quam duas manus vel duos pedes habentem mitti in ignem æternum. Et b. l. u. scilicet introire in regnum Dei. C. 14. 92. C. 19. 106. C. 15. 94. P. sal. 193. P. sal. 140.

Et quisquis scandalizauerit vnum ex his pusillis, &c.] Cæptum Domini sermonem Ioannes interrupit, cui cum satisfecit Dominus, redit rursus ad intermissum sermonem, & quemadmodū supra cœpit ostendere, quanti faciat paruulos, ex præmio quod manet eos qui paruulos honorant, & beneficiis afficiunt: ita nunc idem vult ostendere ex contrario, nempe pœnæ magnitudine, quæ manet eos qui paruulos & humiles contemnunt, ac malo aliquo afficiunt. Et omnino erat hæc sententia in Concordia iungenda cum superiori capite. Verum quoniam Dominus accepta occasione, in genere de scandalis disserere cœpit, & ad dehortandum à scandalis sermonem deflectit, eaquæ materia prolixè hic à Domino tradita, proprio capite esset digna, visum est ab hac sententia, quæ opponitur illi sententiæ: Qui susceperit vnum paruulum talem, &c. nouum caput exordiri. Vt autem plenius intelligatur quæ hic prolixè & alibi sparsim de scandalis dicuntur, conueniens fuerit vim & vsum huius vocabuli exactius excutere. Itaque dictio, scandalum, qua Latinus interpres frequenter vtitur in scripturis, Græca vox est, idem significans Græcis quod σκῆλον & πρόσκομμα. Sicut enim hoc postremū deriuatur à πρόσκοπην, quod offendere significat & impingere: ita duo alia teste Hieronymo libr. 2. contra Pelagianos à ruina dicta sunt. Videntur enim Erasmo deriuata à σκῆλω, quod est claudico, eo quod claudus inflectens se videatur tendere ad ruinam. His Græcis dictionibus apud Hebræos maxime respondet dictio מִכְשׁוֹל Michschol, quamuis Septuaginta interpretes tribus illis dictis dictionibus sæpius expriment dictionem Hebraicam מִכְשׁוֹל Mokesch, quam & D. Hieronymus frequenter vertit per scandalum, cum Hebræa illa vox potius significet laqueum, à lacasch, quod est illaqueare & irretire. Eodem tamen redit sensus, siue laqueum quis vertat, siue scandalum. Dictioni autem Græcæ σκῆλον, aut Hebraicæ מִכְשׁוֹל Michschol apud Latinos nulla dicitio magis respondet quàm offendiculum vel offensio, accipiendo tamen has voces vt significant id in quod quis ambulans in via impingit & offendit. Nam vt verbum offendo significat & impingere, & ad iram prouocare: ita duabus vocibus prædictis D. Hieronymus vtitur aliquando pro peccatis quibus Deum offendimus. Sic enim accipitur offensio in oratione Manassis, cum dicitur: Malum coram te feci, statuens abominationes, & multiplicans offensiones. Sic & offendiculum Hieremiæ 4. Si abstuleris offendicula tua à facie mea, non commoueberris. Vbi Græcè est πρόσκομμα, id est, abominationes. Itaque scandalum propriè quidem significat id quod in via impedimentum præstat viatori, in quod ambulans aliquis impingit, vt rectè dicatur scandalum esse impedimentum viæ, offendiculum viæ, aut occasio ruinæ & lapsus. Vnde aliquando conuenit vocabulum hoc Græcum exponere per impedimentum & obstaculum, vt supra cum Dominus dicit Petro: Scandalum mihi es; hoc est, obstaculo & im-

pedimento mihi es: aliquando per offendiculum, vt aliàs ferè semper. In propria sua significatione accipitur Leuit. 19. Non maledices surdo, nec coram cæco pones offendiculum. Hic enim Hebræis est Michschol, & Græcis σκῆλον. Verum sicut ruina & lapsus metaphorice transferuntur nunc ad perditionem quamuis corporalem, nunc ad perditionem spiritualement, perditionem scilicet peccati & æternæ damnationis: ita & vocabulum, scandalum, significat per metaphoram nunc occasionem perditionis corporalis, nocumentum aut malum corporale, nunc occasionem perditionis aut mali spiritualis. Priori modo accipitur in multis locis veteris testamenti, vt in illo Psalmi, cum dicitur de impiis: Funes extenderunt in laqueum, iuxta iter scandalum posuerunt mihi. Et rursus: Custodi me à laqueo quem statuerunt mihi, & à scandalis operantium iniquitatem. Hic enim secundum sensum literalem per laqueum & scandalum significatur insidiæ, quibus impij virum iustum, Dauidem scilicet, subvertere conabantur. Pro occasione perditionis & corporalis & spiritualis, accipitur Exodi 23. cum de idololatriis pellendis Dominus præcipit: Non habitent in terra tua, ne forte te faciant peccare in me, cum serueris diis eorum, quod tibi certè erit in scandalum. Significatur enim cultum idolorum fore illis occasionem perditionis in præsentia vita & futura, quamuis ad literam magis sit sermo de perditione corporali, vt ferè semper in veteri testamento. Sic et Saul dixit se daturum Dauidi Michschol filiam suam, vt fieret ei in scandalum, hoc est, vt esset ei occasio perditionis suæ. In nouo testamento verò accipitur semper pro eo quod est occasio alicui vt labatur in recta via veritatis aut iustitiæ, hoc est, quod est occasio vt quis à veritate excidat aut alienetur, vel à iustitia. Sic Ezechiel capit. 14. vocat idola, scandala iniquitatis: sic supra Matt. 13. impij vocantur scandala colligenda de regno Christi. Sic Paulus crucem et Christum crucifixum, dicit Iudæis esse scandalum. Idem cum Isaia Christum illis dicit factum petram scandalis, & lapidem offensionis. Dupliciter enim aliquid est occasio peccati, aut scilicet quia ipsum sua natura tale est vt aliquis in errore et peccatum pertrahat, aut quia cū illud sua natura tale non sit, alius tamen sua prauitate et cecitate illud sibi facit erroris et peccati occasionem, quod non absolute dicitur scandalum, sed his vel illis dicitur esse scandalum. Hoc modo Christi crux aut Christum crucifixum scandalum dicitur, sed Iudæis incredulis, qui sua prauitate et voluntaria cecitate impingunt et offendentur in Christo, propter crucem eius ob quā alienantur à fide in eum, et incidunt in infidelitatem. Sicut si lapis aliquis in lubrica via positus ad hoc vt ingredientibus innixi super eum, non cadant, fiat negligentia alicuius et voluntaria oculorū clausione occasio ruine eius. Sicut autem dupliciter aliquid dicitur scandalum, propriè scilicet et impropiè, ita dupliciter aliquid dicitur scandalizare. Propriè enim scandalizat, quod per se suaque natura occasio ruine & mali præbet,

quomodo accipitur hoc verbum in isto capite, quomodo & de sacerdotibus dicit Malachias capite 2. Scandalizastis plurimos in lege, hoc est, peccare fecistis in legem. Improprie verò dicitur scandalizare, quod alicuius vitio occasio est ruinae, hoc est, quod est occasio accepta non data, quomodo Christus dici potest scandalizasse, imò & doctrinam suam ipsemet quosdam scandalizasse dicit, Ioan. 6. Hoc, inquit, vos scandalizat? cum quosdam videret ob non intellectum ipsius sermonem conturbari & alienari à se. Ex dictis patet primò non satis rectè quosdam diuidere scandalum in scandalum actiuum & scandalum passiuum, vt actiuum sit ipsa ruinae occasio, passiuum verò ipsa ruina. Nam vocabulum ipsum aliud non potest significare quàm ruinae occasionem & ipsum offendiculum, nec aliquis, quod sciam, est scripturae locus, vbi necesse sit confugere ad scandalum passiuum. Nam cum dicitur: Omnes vos scandalum patiemini in me in ista nocte, non aliter accipitur scandalum quàm in aliis scripturae locis. Sensus enim est: patiemini aliquid quod vos offendet, & à fide in me alienabit. Sic à scandalo quod vocant actiuo, hoc est, occasione mali dicitur aliquis scandalizari, quia talem occasionem patitur. Deinde patet non plenè diffiniri nomen scandali quod vocat actiuum, sicuti vsurpatur in scripturis, còmuni hac nominis illius diffinitione: Scandalum est dictum vel factum minus rectum, præbens alteri occasionem ruinae. Quæ diffinitio desumpta videtur ex D. Hieronymo in comment. super Matth. ca. 15. circa illud verbum: Scis quia Pharisei audito hoc verbo scandalizati sunt? Vbi sic habet: Quia crebro teritur in ecclesiasticis scripturis scandalum, breuiter dicamus quid significet *σκάνδαλον* & *σκάνδαλον*, nos offendiculum vel ruinae & impactioem pedis possumus dicere. Quando ergo legimus: Quicumque de minimis istis scandalizauerit quempiam, hoc intelligimus, qui dicto factoue occasionem ruinae cuiquam dederit. Hæc ille. Verum, vt cœpimus dicere, hæc finitio non explicat plenè vocabulum, scandalum. Nam, vt patet ex dictis, etiam crux Christi & ipse Christus scandalum dicitur. Et Petrus ipse: Idola & homines impij, etiam propria locutione scandala dicuntur. Ea tamen finitio vulgaris conueniens est ad explicandum nomen scandali, sicuti in hoc capite de scandalis loquitur Dominus, & sicut Paulus frequenter loquitur de scandalo. In qua finitione notandum, non dici dictum vel factum malum, sed minus rectum. Dicitur autem minus rectum, & quod per se malum est, & quod etsi per se bonum sit & licitum, tamen quia indiscretè & per imprudentem dilectionem fit aut dicitur, fit aliis occasio alicuius peccati vel erroris, quomodo Paulus scandalum esse docet, edere idolothyta coram infirmis & imperfectis in fide. Tunc enim quis etiam vera docens, aut licita faciens, ruinae occasionem aliis præbet, cum apud eos illa dicit aut facit qui per infirmitatem & imperfectiorem nondum possunt intelligere: verè illa dici aut licitè fieri, ita vt per illa non ædificentur, sed contra potius alienentur à veritate, aut alterius exemplo prouocentur ad faciendum contra conscientiam, quod illicitum putant, aut generaliter in aliquem errorem & peccatum incidat. Sic Diuus Paulus Petrum reprehendit, quòd sua simulatione pro loco & tempore bona, gentes scandalizaret, quòd cogeret eos suo exemplo Iudaizare, ad Galat. secundo. Idem eos qui idolothyta manducabant co-

ram infirmis, aut qui quouis cibo, neglecta discretione ciborum, coram imperfectis in fide vescerentur, scandalizare dicit 1. ad Corinthios nono, & ad Roman. 14. capitibus: quod huiusmodi facto infirmis peccandi occasionem darent, condemnandi scilicet illorum factum, aut imitandi illorum factum contra conscientiam. Ex quibus patet quibus maximè competit scandalizari, & quibus scandalizare. Scandalizari enim maximè competit aut malis, quibus per propriam malitiam etiam optima fiunt scandala. Aut bonis, sed ita adhuc imperfectis, vt malorum exemplis & factis facile commouentur ad lapsum, aut licitè à bonis dictorum vel factorum rationem assequi non valeant. Scandalizare verò primò & maximè competit aperte malis, vt quorum tota vita & doctrina scandalis est plena. Deinde doctis quidem, sed charitate destitutis, vt docet Paulus 1. Corinth. 8. dicens: Scientia inflat, charitas verò ædificat. Postremum verò etiam doctis & charitate plenis, sed quibus aliquando deest discretio, etiam optimos quandoque destituens, per cuius carentiam Petrus gentiles scandalizabat. Nam quod solet dici, in perfectos non cadere scandalum nec actiuum, nec passiuum, hoc est, nec scandalizare, nec scandalizari, non absolutè verum est, cum Petrum tanquam scandalizantem Paulus reprehenderit. Sicut enim non facile reperias aliquem quantumuis perfectum qui sine peccato viuat, ita nec qui sine scandalo. Nemo enim facile est qui non aliorum prauis factis non nihil offendatur & commoueat, aut qui non aliquando quid malè faciat & indiscretè. Sed communis illa sententia sic est accipienda, quod quo quis est perfectior, eo minus aut scandalizatur aut scandalizat, cum vtrumque ex imperfectiōe proueniat. Nec obstat quod dicit Propheta: Pax multa diligentibus legem tuam, & non est illis scandalum. Et rursus 1. Ioan. 2. Qui diligit fratrem suum, in lumine manet, & scandalum in eo non est. Nam sententiæ istæ, quibus intelligendum est, diligentes Deum & proximum non pati scandala, id est, non offendere, non impingere, sic sunt intelligendæ, quomodo illa: Qui ex Deo natus est, non peccat: quia non frequenter, nec grauiter, nec peccato vsque ad mortem peccat. Deinde scandala quæ patiuntur illi, ob id proprie non sunt scandala, quòd diligentibus Deum omnia etiam mala & peccata cooperantur in bonum, sicut reprobis omnia pene etiam bona cooperantur in malum. His præmissis, ad verborum Christi explanationem est accedendum. Circa quæ hoc primò notandum, D. Chrysostr. sicut cum dicitur in superiori sententia: Qui susceperit vnum paruulum talem, verbum, suscipere, accipit pro honorare: ita in hac sententia quæ illi est contraria, scandalizare accipere pro despiciere & vituperare. Nec mireris, inquit, si scandali vocabulo còtumeliam & vituperium intellexit, cum multi propter pusillanimitatem non parum si contempti vituperati que sint, scandalizentur. Sic & Theophylactus, scandalizauerit, exponit per iniuria affectum. Et videri omnino posset etiam ideo debere sic accipi hoc loco verbum scandalizare, quòd postea Dominus idem repetere volens quòd hic dicit: Videte, inquit, ne contempnatis vnum ex his pusillis. Verum cum in sequentibus verbum hoc non sic accipi certum sit, præstat ipsum sic etiã hoc loco exponere, quomodo proprie debet accipi, pro eo quod est, occasionem ruinae, aut peccati, & perditionis alicui præbere.

Nam

Nam de huiusmodi scandalis spiritualibus, quæ sci A licet sint occasio alicuius mali spiritualis quod ad animam pertinet, ex sequentibus patet hic esse sermonem. Forte autè ideo Dominus contrariam superiori prolaturus sententiam, non dicit: Qui autem inhonorauerit, aut maleficio affecterit vnum paruulum talem: sed qui autem scandalizauerit; quod sic spiritualior esset eius doctrina, & generalior. Nam Christo magis cura erat salus spiritualis suorum paruorum quàm corporalis: & qui pusillos inhonorant, ac malè tractant, hoc ipso eisdem etiam scandalizant, quamuis non hoc tantummodo pusilli scandalizentur, Præterea, vt patebit ex sequentibus omne pusillorum scandalum fere prouenit ex eorum contemptu & neglectu. Cæterum D. Hieronymus ideo putat peculiariter dictum de pusillorum scandalo, quòd perfectiores & maiores non scandalizentur. Nota, inquit, quod qui scandalizatur paruulus est, maiores enim scandala non recipiunt. Itaq; D. Hieronymus hic vocari pusillos intelligit qui in fide aut virtute adhuc sunt imperfecti. Quomodo & Origenes intelligit. Sic tamè non posse intelligi omnino superiora conuincunt. Nam etsi hoc loco pro pusilli, sit alia dictio quàm superius, nepe *μικρος* id est, paruus, cum superius sit *παιδιον*, id est, puer vel puellus, vtroque; tamen omnino videntur eidè significari per pueros vel paruulos, & pusillos. Sed superius non dicuntur aliqui pueri vel paruuli ab imperfectiōe fidei vel virtutis, sed ab humilitate animi. Ergo nec hoc loco, quamuis verè sit quod dicit Hieronymus, pusillos in fide maximè esse scandali capaces, quemadmodum docet Paulus Rom. 14. & 1. Cor. 8. Proinde pusilli etiã hoc loco dicuntur homines simplices & humiles, qui in hoc mundo non magnifunt, sed contemnunt à mundo, quales esse debent omnes qui credunt in Christum, etsi non omnes tales facile scandalizentur. Vt autem Dominus significaret magnitudinem vindictæ & supplicij quod manet eum qui vel vnum aliquem ex paruulis Christi quantumuis humilem & abiectum scandalizauerit, subiungit apud Matthæum: Expedit ei vt suspendatur mola asinaria collo eius, & demergatur in profundum maris. Quæ verba sic intelligit D. Hieronymus, vt significetur, ei qui scandalizauit vtile esse pro expiatione sui delicti, grauius D simum aliquod supplicij aut mortis temporalis genus subire, vt supplicij æterni euadat quod cõmeruit. Expedit, inquit, ei; quia multo melius est pro culpa breuem recipere pœnã, quàm æternis seruari cruciatibus. Non enim punit Deus bis in idipsum. Hunc tamen non esse horum verborum sensum, patet satis ex Marco, qui habet: Bonum est ei magis, id est, melius foret ei, si circumdaretur collo eius mola asinaria, & in mare mitteretur. Quibus verbis non significatur expedire vt supplicio temporali tolerato, quis effugiat supplicium æternum. Non enim dicitur: Melius est ei vt circumdaretur, &c. sed, melius esset ei si circumdaretur. Quod multi intelligunt hoc modo, vt fiat comparatio huius pœnæ temporalis ad pœnam æternã: Melius esset ei si mergeretur in profundum maris, quàm, erit ei, pro eo quod scandalizauit pusillum, hoc est, atrociore subituro est pœnas, quàm si saxo collo eius alligato demergatur in profundum maris. Verum ex Luca cap. 17. vbi hæc sententia repetitur, manifestum sit quæ sit huius loci genuina intelligentia, nimirum quòd comparatio fiat istius pœnæ temporalis ad peccatum scandalizantis. Sic enim habet: Vtilius illi

est si lapis molaris imponatur circa collum eius, & proiciatur in mare, quàm vt scandalizet vnum de pusillis istis. Itaq; & in hoc loco oratio sic est supplicanda: Quisquis scandalizauerit vnum ex pusillis istis, melius esset ei si mitteretur in mare, quàm vt hoc faciat, hoc est, præstaret eum temporale illud malum pari quàm malum aliquod in pusillum aliquem admittere, quia scilicet pro scandalo suo grauiore sit subiturus pœnas. In Matthæo ergo, expedit, pro expedire positum est, sicut & in Marco, bonum est, pro bonum esset, indicatiuū scilicet pro subiunctiuo. Nō enim significare voluit Dominus quid pati melius sit ei qui scandalizauit, postquã scandalizauit, sed quid melius ei fuisset pati quàm scandalizare. Et in Matthæo oportet etiã subintelligere comparatiuū magis omissum ex phrasi Hebraica, sicut & postea omittitur: Bonum est tibi debile introire in vitam, pro melius est. Porro quod Dominus mentione faciat molæ collo appensa, &c. teste D. Hieronymo secundum ritum prouinciarum locutus est, quo maiorum criminum ista apud veteres Iudeos pœna fuerat, vt in profundum ligato saxo reus demergeretur. Itaque quo crassis & rudibus adhuc significaret, magnitudinè criminis & pœnæ eius qui scandalizat, cõmodè hoc sensibili vtitur exemplo, quod etiam bene conuenit æterno supplicio, significando quod manet scandalizantes paruulos Christi. Hi enim peccatorum suorum & iudicij diuini pondere grauati, deiicendi et demergendi sunt nō in profundum maris, sed, quod grauius est, in profundum inferni. Cæterum mola asinaria, pro quo Græcè est, *μύλος ὄνικος*, intelligi potest quomodo intelligit D. Hilarius, mola quam asinus aut iumentum quoduis circumagat, ad differentiam molæ trufatilis, quæ hominum manu circumfertur. Aut significatur mola inferior, siquidem illa Græcis dicitur *ὄνος*, nomine scilicet eodè quo illis dicitur asinus, siue quod in morem asini omnè onus ferat, siue quod circa eam mola superior vertatur, vt sit ab *ὄνω* moueo, circumago. Significare autem Dominus voluit ingès saxum, vt et per magnitudinem saxi, et maris profunditatem, certum et inuitabile exitium intelligeretur. Apud Marcum etsi nos etiam legamus, mola asinaria, Græcè tamè nō est, quemadmodum in Matthæo, *μύλος ὄνικος*, sed *λίθος μύλωνος*, id est, saxum molare. Et contra Luca 17. vbi nos legimus lapis molaris; Græcè est, quemadmodum hic in Matthæo, *μύλος ὄνικος*, id est, mola asinaria. Verum hoc ad rem nihil facit. Notandum autem, quòd quanquam Dominus in hoc capite peculiariter auocat à scandalo pusillorum credentium in se, nō tamen solum cauendum esse ab illorum scandalo. Paulus enim frequenter præcipit vt Christiani ita viuant, nequid etiam incredulis sit in vita ipsorum scandalo & offendiculo. Sine offensione, inquit, hoc est, sine scandalo & offendiculo estote Iudæis, & gentibus, & ecclesiæ Dei. 1. Corin. 10. Et rursus: Nemini dantes vllam offensionem, vt non vituperetur ministerium nostrum. 2. Corin. 6.

2. VÆ MUNDO A SCANDALIS, NECESSSE EST ENIM VT VENIANT, etc.] Quoniã res est maxime noxia scandalum, Dominus accepta occasione de scandalo differere voluit generaliter, tria circa illud docens, nepe scandalorum nocuentum, necessitatem, et studiosam vitiationem. Primò ergo dicit: Væ mundo à scandalis; quorum verborum hic est sensus: Malè erit hominibus in mundo habitantibus propter scandala quæ in mundo

YY ;

contingunt.

contingunt. Quod dominus dicit, vel quia difficile est hominibus in mūdo habitātibus obiecta ubiq; scādala effugere, vt in illis nō impingāt & cadant vel potius quia propter scādala mundus, hoc est, homines, multis malis & suppliciis afficiuntur à Deo & in præsenti & in futura vita. Quare autē vē dicat mūdo propter scādala, significat, cum subiūgit: Neceffe est enim vt veniant scādala, &c. Quia sententia quoniā heretici tollere conātur arbitrij libertatē, quasi ex ea sequatur homines nō posse nō cōmittere scādala, & quoniā ea sententia quidam abutūtur in excusationem suorū peccatorū, oportet eā diligentius tractare. Inprimis ergo certum est nō vno modo aliquid dici neceffe esse aut fieri. Quantū autē proposito sufficit, dicitur aliquid neceffariū futurū absolutū neceffitate, quod scilicet à nullo impediri potest quin fiat, quomodo Deus neceffario semper est futurus, aut homines neceffariū morituri. Aliud verò dicitur neceffariū futurū neceffitate cōditionata, quæ scilicet est ex præsuppositione alicuius causæ ad quā illud neceffariū sequitur, quomodo medicus videns aliquē malā seruare diætā, dicere solet: Neceffariū est hunc ægrotare, quia scilicet & quandiu tali vitur diætā. Atque hoc modo dicitur: Neceffe est vt veniāt scādala. Quia enim Dominus cōsiderabat magnā naturā humanæ corruptionē & malas hominū mentes, earūque naturā esse vt aliquādo erupant in facinora ad quæ omnes sunt proni, hinc dicit. Neceffe esse vt eueniāt scādala, quia nimirū præsupposita huiusmodi hominū prauitate, fieri nō poterat quin aliquando scādala euenirēt. Et vt expressius simile habeatur, quā sit illud de eo qui mala vitur diætā, sic dictū est: Neceffe est vt veniāt scādala; quomodo si quis consideratis naturā hominū inclinationibus, dicat neceffe esse, vt fiat generationes & cōmixtiones cōiugū. Per quod nulli homini adimitur libertas abstinēdi à coitu, quia neceffitas illa generaliter enūciatur nec in aliquē cadit singulariter hominē. Sic & hic non dicitur, neceffe est hunc vel illū scandalizare, sed generaliter neceffe est vt veniant scādala. Atque vt apertius sensus loci explicetur, id quod hoc modo dicitur esse neceffe, nihil aliud quam certò sic futurū pronunciat, vt bene annotauit Diuus Chrysofomus. Ex his patet neceffitatē hanc non referendā ad Dei prouidentiam & præordinationē. Non enim propter Dei præordinationem & dispositionē sunt scādala futura, quia Deus illa non ordinat fieri, sed tantum prouidet futura. Nec tamen neceffitas hæc referenda est ad Dei præscientiam, vt propter Dei præscientiam dicatur neceffe esse vt veniant scādala. Non enim quia Deus præscit, ideo euentura sunt scādala: sed contrā, quia sunt euentura, ideo Deus illa præscit futura, quomodo id quod oculis corā fieri video, nō ideo fit quia video, sed ideo video quia fit corā me. Sed neceffitas ista scādalarum referenda est ad hominū corruptionem & malitiam, quod satis significat Dominus cum præmisit. Væ mundo à scandalis. Nā cum tunc subiungit; neceffe est, &c. satis insinuat, neceffe esse vt in mundo fiant scādala. In mundo, inquam, de quo Ioannes: Mūdos totus in maligno politus est. Neceffitas tamē hæc ad hominum malitias generaliter relata, nulli hominū neceffitatem imponit, nec vim infert, nec libertatē aufert, vt patet ex dictis. In hunc modū intelligendū est etiam illud Pauli, Oportet hærefes esse. Huiusmodi tamē neceffitas in his orationibus significata, potest e-

1. Cor. 11.

tiam quodam modo referri ad diuinā prouidentiam & prædispositionem, non quidem tāquam quæ disposita fuerit facere aut fieri scādala & hærefes, sed tanquam quæ prouidens homines relictos suæ libertati illa facturos, disposuit illa fieri permittere, in bonum suorum electorum. Adeo enim ille bonus est, vt nullum malum fieri permetteret, nisi propter bonum aliquod. Vnde in Paulo adiicitur vt qui probati sunt manifesti sint, vbi coniunctio, vt vel accipitur tantum consecutiue, vel accipitur vt designet, finem propter quem Deus disposuit non fieri vel facere, sed permittere fieri hærefes. Porro ne quis quia dictū fuit neceffe est vt veniant scādala; arbitrij libertatem sublatam ob id putaret, & neceffitatē scādala committendi aliquibus impositam, aut prætextum peccatorum suorum hinc defumeret, Dominus velut prouidens futuros qui hæc verba malè intelligerent, subiicit: Verumtamen vē homini illi per quem scādalum venit, hoc est, per quem obiicitur alicui occasio ruinæ & impedimentum salutis præstat. Quo significat, est neceffe dixerit vt eueniant scādala, nullum tamē ad scandalizandum cogi, aut neceffariū scandalizare, sed voluntariè & liberè. Alioqui enim non posset ei vā imminere, cum nemo sit puniendus pro eo quod non habet in sua potestate, sed quod aut coactè aut neceffariū committit. Cæterum scādala de quibus Dominus loquitur, sunt læsiones, irrisiones, & persecutiones iustorū, mala exempla, doctrinæ erroneæ, & postremum etiam bona & licita quædam, sed indiscretè aut inopportunè facta.

ET SI SCANDALI ZAVERITTE MANVS TVA, ABSCINDE EAM, ET PROICE, &c.] Quandoquidem scādalum res est proxia, non tantum facienti, sed etiam patienti, ideo postquam grauissima supplicia imminere dixit scādala obiicienti, dehortans à scandalizando, commodè iam docet etiam cauendum, ne quis offensa patiatur. Itaque quemadmodum mox docuit ob neceffitatem futurorum scādalarum nemini impositam neceffitatem scandalizandi, ita & iam docet ob eam neceffitatem neminem neceffariū scandalizari. Porro quomodo intelligi debeat sermo iste allegoricus, de abscindendis manu & pede, ac eruendo oculo, supra dictum est Matthæi cap. 5. in cap. Concordiæ 40. Hoc tantum addendum, quod quamquam ibi hæc sententiæ generaliter sunt explicatæ, vt per manum & oculum non solum homines nobis neceffarij & chari intelligantur, sed quæcunue res charæ, etiam affectus nostri hic tamen conuenit potissimum intelligere, Dominum significare voluisse refecādum à nobis consortium eorum hominum, qui impedimento sunt ad assequēdam salutē. Dixit enim de his per quos scādala obueniunt. Admonet ergo iam vt caueamus nobis à talibus præscindendo scilicet eos quā tumuis nobis neceffarios & charos, à nostro consortio, Et addit: Bonum est tibi &c. significare volens, melius esse vt vel soli vel cum paucis amicis saluemur quàm cum plurimis perdamur: quemadmodum quisq; præstare iudicat, manu vel pede amputato temporalem vitam conseruare, quàm illis seruatis totum corpus perdere. Ideoque eorum tantum membrorum abiiciendorum meminit quæ bina habemus, vt sunt manus, pes, oculus, quo significaret consortium hominum qui nobis sunt velut altera manus, pes, vel oculus. Quod si sigillatim per manum, pedem & oculum diuersa intel-

intelligere placet, quoniam Marcus tres de his habet distinctas sententia per manum intelligi poterunt hi qui nobis velut collaterales sunt, vt amici & vxor; per pedem ministri, qui ubiq; nostri causa discunt; per oculum, doctores & magistri. Aut per manū, amici, quorum opera vtimur, per pedē, hi quibus innitimur, vt parentes: per oculum, charissimi, vt filij & vxor. Non potuit autem Dominus dicere: si caput tuum scandalizat te, abscinde illud quia hic sermo Domini allegoricus mutatus est ab his quæ pro conseruanda vita temporali homines facere solent, qui pro ea aliquando manum vel pedem sinunt sibi amputari, caput autem non possunt. Itaque Caietanus intelligit etiam significatū possibile ac tolerabile abdicaciones præcipi, vt non præcipiatur abscisso, si caput te scandalizat, aut si vtraq; manu vel oculo vtroq; carendū esset. Quod autem in Marco habetur: Vbi vermis eorū non moritur, & ignis nō extinguitur; desumptum est ex Isaiæ, vlt. cap. vbi Propheta de felicitate iustorum & suppliciis impiorum loquitur. Significatur autem his verbis duplex impiorum pœna in inferno, iuxta illud, Duplici contritione conterere eos, corporis scilicet & animæ, aut culpæ & pœnæ. Nam per vermem significatur conscientia remorsus, & continua admissorum malorum ruminatio in anima: per ignē verò, sensibilis pœna in corpore. Ideo autem apud Isaiam vermis fit mētio, quia præcedit: Et egredientur, & videbunt cadauera virorum qui præuaricati sunt in me. In quibus verbis per cadauera impiorū significatur æterna impiorum mors. Est enim allegoria tracta à victoribus, qui strage peracta, cum furor resederit, egredientur ad contemplantium cæfos. Sic post piorum triumphos cū rege suo Christo prodibunt, ad videndū impios & rebelles, iusto iudicio destinatos, atque æternæ morti addictos, quod est eorū cadauera videri illis exposita. Quoniam ergo cadauerum facta est mētio, rectè subiicit de verme qui arrodere solet cadauera, & ex putrefactione cadauerum nascitur.

OMNIS ENIM IGNE SALIETUR, ET OMNIS VICTIMA, &c.] Videntur hæc durè hæere cū superioribus, & alioqui obscurus est horum verborum sensus. Potest autē illud: Omnis enim igne salietur intelligi tripliciter. Primò, vt dictio, omnis, non omnes cōprehendat homines, sed tantū bonos, iustos, & electos, sicuti in sententiā secūda. Secundum quem intellectum hic sermo est de igne tribulationis, quo electi saliantur, hoc est, à corruptionibus præseruantur & purgantur, & redditur ratio eius quod dixit abscindendum esse pedem vel manum, & eruendum oculum scandalizantem. Quoniam enim huiusmodi fieri non possunt sine dolore & afflictione, subiungit hæc Dominus, dicens omnem electum, & qui Deo placere volet, debere saliri igne tribulationis. Rursum quoniam sapientia, circumspectio & discretione opus est vt quis scādala caueat, & nec scandalizet, nec scandalizetur, addit; & omnis victima sale salietur. Alludit autem Dominus in his duabus sententiis ad id quod in Leuitico præcipitur, omnem oblationem debere igne & sale saliri. Nam cap. 2. sic legitur: Quicquid obtuleris sacrificij, sale condies. Nec auferes sal fœderis Dei tui de sacrificio tuo. In omni oblatione offeres sal. itaq; sensus erit iste: Quemadmodū nulla oblatio iuxta Moyse præscriptum legitima est, nisi per ignem transeat, & sale cōdiatur, ita quisquis volet esse victima spiritua-

lis quæ Deo sit grata, neceffe est igni tribulationis probetur, purgetur, & veluti saluti præseruetur, & sale sapientiæ euangelicæ condiatur, ne vel corrumpatur malorum contagio, vel suo contagio alios corrumpat & scādalizet, & sed potius per suam incorruptionem aliis eximat corruptelam. Secundum hunc ergo sensum Saluator indicat quid vmbra illa legalis significauerit. Sic autem dicitur aliquis saliri igne, quomodo dicitur baptizari in igne superioris. Secundò, intelligi potest Dominus locutus de eodem igne, de quo supra: Ignis eorum non extinguitur; si dictio, omnis, tantum malos comprehendat, & referatur ad eos de quibus in præcedenti sententia est sermo: Ignis eorum non extinguitur. & vermis eorum non moritur; vt hic iam explanetur quomodo ignis eorum non extinguitur, nimirum quia omnis talis igne veluti saliens est, hoc est, in igne seruandus incorruptus, igne sic in ipsum agente, vt non consumat, sed tantum cruciet. Secundum hūc sensum quod sequitur: Et omnis victima sale condietur; contraria erit sententia superiori, vt sit sensus: Omnis peccator igne salietur, & contrā omnis victima Deo grata sale sapientiæ salietur, atq; ab æterna corruptione præseruabitur. Tertio, intelligi potest dictio: omnis, comprehendere omnino cunctos homines, bonos & malos, vt significetur omnem hominem igni saliendum, quamuis non eodem modo, nec eodem igni, sed vel igni tribulationis in præfenti vita salubriter hominē saliri debere, vel igni infernali post hæc vitam infelicitè saliendum esse. Sic enim intellecta hæc sententiā etiam cōuenit proposito, nempe vt ostendatur, Melius esse abscindendo vnam manum lucrari vitam quàm illa salua, mitti in gehennam ignis. Primus autem sensus omnium maximè videtur cōueniens secundum quem notandum quàm aptè Dominus, postquam mentionem fecit vermis & ignis impiorum, hic subiungat de igne & sale, quibus salendi sunt qui gehennam effugere volunt. Igne enim tribulationis præseruatur quis ab igne inextinguibili, & sale præseruatur quis à vermibus, qui oriuntur ex humoribus sanguineis quos sal exsiccat. Porro quoniam Dominus salis fecit mentionem, ab ipso salis exemplo sermonem suum deflectit, admonendum suos, quanta in ipsis meritò esse debeat incorruptio vitæ & doctrinæ, vt qui sint electi in sal terræ, dicēs: Bonum, id est, vtile est sal. Quod si sal insulfum fuerit, in quo illud cōdiatis? significās ipsos ad hoc delectos, vt sua sapientia aliorum stultitiā condiant, aduigilare debere ne fiant insipidi & insulsi, alioqui enim desperatum fore de eorum reparatione, per quos alij erant condiendi. In hūc enim sensum hoc exēplo Dominus vitur & supra Matr. 5. & infra Luc. 14. Ideo autem Dominus hoc exemplo hic vitur, vt significet illis maxime cauēdum ne scandalizentur aliqua re, hoc est, vel minis hominum, vel cupiditate aliqua & humano affectu suam acrimoniam & incorruptionē perdant. Aut potius ob id, vt eos notaret ambitionis præcedētis quasi dicat: Si vos delecti in sal terræ, pergatis humano isto ambitionis affectu inter vos de primatu cōtendere, efficiemini plane insulfum sal, nec spes esse poterit vestræ restitutionis. Cui intellectui bene cōuenit quod sequitur, Habete in vobis sal, & pacem habete inter vos. Sal sapientiæ scilicet habete, ne hominum more insipienter ambiatis honorum primatus. Pacem habete, ne hominum more inter vos contendatis. Hæc enim verba cum sint à

Marco in fine posita, videntur ad dehortandum ab eo pertinere ad quod Dominus huc sermonem suscepit, vt fuerint quasi conclusio & finis sermonis Dominici. Nec obstat quod secundum predictam explicationem sal in predictis Domini verbis non videatur accipi eodem modo. Nam cum dicitur Victimam sale salietur; & habere sal in vobis; sal pro sapientia accipitur. cum verò dicitur: Quod si sal insulsum fuerit, &c. per sal significantur Apostoli. Nō, inquam, hoc obstat: quia Apostoli & homines non dicuntur sal, nisi propter sal quod habet in se.

VIDETE NE CONTEMNATIS VNUM EX HIS PUSILLIS. DICO ENIM VOBIS. Postquam admonuit Dominus amputanda omnia scandala, rursus redit ad dehortandum à scandalizando pusillos & humiles. Et quoniam humiles & simplices mundus facile contemnit, & ob id quia contemnit, minimi ducit illos scandalizare, ob id Dominus non dicit: Videte, id est, cauete ne scandalizetis, sed ne contemnatis vnum ex his pusillis, causam scilicet scandalorum etiam eximere volens. Quare autem non sint merito contemnendi, negligendi & nihil faciendi, quantumuis humiles & abiecti, causam subiungit, dicens: Dico enim vobis, quia angeli eorum semper videns faciem patris mei qui in caelis est. Quibus verbis potest intelligi Dominus duo significare. Primum, humilium & pusillorum quos mundus contemnat, dignitatem, eo quod angelos habeat qui diuinum vultum assidue contemplantur. Secundò, humiles & pusillos, et per se impotentes ad vindicandum, tamen habere angelos qui eorum causam agant apud Deum, deferentes & accusantes apud eum illos qui ipsis iniuriam aliquam intulerint, & scandala obiecerint. Porro circa illud; Angeli eorum; sciendum ex multis quidem scripturis esse euidentem, angelos à Deo constitui populorum & regionum custodes & curatores, vt patet ex cap. Exod. 23. Daniel, 10. Apoc. 12. aliisque locis. Rursus ex multis scripturis patet Deum iustis hominibus mittere angelos custodes De vnoquoque enim iusto dicitur: angelis suis mandauit de te, vt custodiant te in omnibus viis tuis; Et mittit angelus Domini in circuitu timentium eum, & eripiet eos. Verum quia hic dicitur; Angeli eorum; D. Hieronymus non dubitauit asserere, vnumquemque hominem habere angelum aliquem sibi à Deo deputatum ab ipsa natiuitate, quod & alio simili scripturae loco colligit, nempe quia Actuum 12. cum Rhode puella nunciaret Petrum stare praefortibus, alij dicebant angelum eius esse. Cum enim dicitur quidam angeli horum vel illorum, significari videntur angeli qui illis vel his sunt à Deo deputati. Itaque sic habet hoc loco D. Hieronymus: Magna dignitas animarum, vt vnaqueque habeat ob ortu natiuitatis in custodiam sui angelum delegatum. Et in Isaia caput vltimum scribens sic habet: Quod autem vnusquisque nostrum habeat angelos, multae scripturae docent, è quibus illud est: Nolite contemnere vnum de minimis istis, quia angeli eorum videntur quotidie faciem patris qui in caelis est. Et puella Rhode Petrum Apostolum nunciante, alij angelum ipsius esse credebant. Origenes tamen ex hoc loco non intelligit, nisi iustis angelos deputari, nam de iustis hic solum est sermo & proponit inquirendum an iustis deputentur angeli à sacramento regenerationis, an ab ortu natiuitatis, quia scilicet eos prauidit Deus fore iustos, & in suum regnum praedestinavit. Sententia

A tamen D. Hieronymi, qua & ab ortu, & omnibus asseritur angelus deputatus, obtinuit, & in ecclesia passim recepta est. Vnde lib. de diligendo Deo, qui & alter Meditationum inscribitur sub titulo Augustini, citatur illa D. Hieronymi sententia: Sic enim habetur cap. 12. Maximum estimo & illud fuisse beneficium, quod angelum pacis ab ortu natiuitatis meae ad me custodiendum vsque ad finem meum mihi dedisti. Vnde quidam sanctus ait: Magna est dignitas animarum, vt quaeque habeat ab ortu natiuitatis ad custodiam sui angelum delegatum. Et quidem merito obtinuit D. Hieronymi sententia, quia cum Dei prouidentia etiam ad malos se extendat, rebusque humanis per angelos Deus prouideat, consequitur etiam malos homines habere suos angelos, sine quibus & in plura ac grauiora nonnunquam inciderent peccata & grauius in illos seirent iniqui demones. Vnde singulis prouinciis angelos à Deo esse prepositos colligit sancti ex illo Deut. cap. 31. secundum Septuaginta: Constituit fines gentium secundum numerum angelorum Dei. Sed quoniam peculiaris quaedam est Dei prouidentia circa electos, quos ad aeternam vitam preparat, hinc scriptura peculiariter dicit angelos mitti in custodiam & protectionem iustorum. Vnde Theophyl. Omnes, inquit, homines, & maxime fideles, suos angelos habent. Et D. Chrysostomus intelligit ideo dictum de angelis pusillorum, quod semper vident faciem Dei, vt significetur angelos eorum esse excellentiores. Illo enim significari illorum praecipuum honorem. Porro circa hanc angelorum custodiam hominibus à Deo deputatam, consideranda in primis magna Dei erga nos dignatio & benignitas, vt qui proprios suos seruos, nostros constituerit custodes. Deinde consideranda nostra dignitas, vt consideratione nostrae dignitatis & nostrorum custodum, vereamur quicquam committere & nostra & illorum dignitate indignum. Vnde Apostolus dicit mulieres debere habere velamen super caput & propter angelos. Postremum hinc fiducia in nobis est confirmanda, vt minus metuamus diaboli illusiones & incursum, aut imminetiam queque mala, & vt magis confidamus orationes nostras Deo & sanctis eius commendari, sicut eas per angelos Deo praesentari & offerri docet scriptura. Circa illud verò: Semper vident in caelis faciem patris mei; notandum angelos etiam cum non sunt in caelo, sed ad nos missi sunt, non carere beatifica Dei contemplatione, sed vbiunque sunt, Dei qui vbi que praesens est perfrui contemplatione, atque ratione eius contemplationis dici esse in caelo. Circa quod vide D. Gregorium lib. 2. Moralium cap. 2. & 3. vbi sic habet: Et faciem ergo patris semper vident, & tamen ad nos veniunt, quia & ad nos spiritali praesentia foras exeunt, & tamen ibi se vnde recesserant per internam contemplationem seruant. Caeterum Dominus etiam aliam rursus reddit rationem priore maiorem, quare pusilli non sint contemnendi, cum subdit,

VENIT ENIM FILIUS HOMINIS SALVARE QVOD PERIERAT. QVOD VOBIS VIDE TVR, SI & C.] Quasi dicat, Non tantum propter angelos cauendum ne quis etiam vnum ex pusillis contemnat, vt ita vt nullam habeat salutis eius rationem, & scandala obicere ei nihil faciat (nam de huiusmodi contemptu hic est sermo) sed etiam propter me filium hominis. Ego enim veni vt saluem quod perierat, proinde qui

qui meus esse volet, cauere debet ne quod ego saluavi aut saluum volui, ipse rursus perdat. Simili ratione & Paulus vsus est in dehortando scandala, ad Roman. 14. & epist. 1. ad Corinth. cap. 8. Ibi enim dicit: Noli cibo tuo illum perdere, pro quo Christus mortuus est. Hic verò: Et peribit in tua scientia frater, propter quem Christus mortuus est. Sic autem peccantes in fratres, & percutientes conscientiam eorum infirmam, in Christum peccatis. Porro ad quid Dominus parabolam de oue errabunda hic adduxerit, patet ex eo quod in fine applicando parabolam dicit: Sic non est voluntas ante patrem vestrum qui in caelis est, vt pereat vnus de pusillis istis. Itaque parabola illa significare voluit quàm sit sibi & patri suo cura etiam vnus tantum pusilli salus, atque ob id ei qui patri placere voluerit cauendum studiosè, ne vel vnum tantum pusillorum scandalizare, & suo scandalo perdere paruifaciat. Dixerat se ad id venisse in mundum vt saluaret quod perierat, ac ob id cauendum significauit, ne quis perdat quod ipse venerat saluaturus: subiecta autem iam parabola ostendere voluit, quanta cura quaerat saluare etiam vnumquemlibet perditorum, ac rursus quanto gaudio afficiatur de inuento etià vno perdito, atque quo etiam magis à scandalizando vel vnum pusillorum deterret, cum in apollicanda parabola dicendum videretur: Sic non est voluntas mea, &c. maluit dicere: Sic non est voluntas coram patre meo. Itaque gradatim fortius à scandalo pusilli dehortatur, prius angelorum, deinde sui, ac postremum patris mentionem ingerens, ac significans & angelos, & filium hominis, ac patrem ipsum caelestem inimicos fore ei qui vel vnum tantum scandalizauit. Potest autem parabola ipsa à communi consuetudine desumpta, explicatius

A proposito Domini accommodari in hunc modum: Quemadmodum si quis centum oves habeat, & vna tantum ex eis errauerit, non sinit eam esse perditam, quin potius quantumuis minimi momenti vnà ouis sit ad reliquas collata, tamen maiore cura eam quaerit, quàm reliquas seruat; ac rursus maiore gaudio afficitur de ea reperta, quàm de reliquis saluis: sic & ego & pater meus non vult vel vnam etiam suarum ouium, hoc est, vnum suorum electorum (quos certo numero elegit) quantumuis pusillum & abiectum, perire, quoniam singulari cura vnumquemlibet talium quaerit reliquis suis ouibus coniungere repertum, ac singulari rursus gaudio afficitur cum repertus fuerit; & ab errore suo reuocatus: vt iam ob id duplici nomine cauendum sit, ne quis vel vnum credentium quantumuis pusillum & abiectum scandalizet & perdat, tum quod tam singulari cura sit quaesitus à Deo, tum quod tam singulare gaudium eius inuenit & salus Deo attulerit. Secundum hanc parabolam explicationem & accommodationem, quae est genuina, non est opus sigillatim explicare quid per centum oves significetur, & quid per vnam quae errauit, quid rursus per 99. quae non errauerunt. Sed de hac parabola amplius Lucè in capite Concordiae 93. vbi hac parabola ad finem paulo diuersum, rursus vsus est Dominus, adiuncta illi alia similis generis de perduto drachmate. Caeterum quod dicitur quis gaudere super vna oue reperta magis quàm super 99. saluis, intelligendum est de maiori gaudio actuali. Certum enim est maius esse gaudium habituale super pluribus quàm vna: sed quoniam de recenti bono nouum & actuale est gaudium, magis gaudere dicitur super vna quàm super pluribus.

**CONDONANDVM FRATRI IN NOS PECCANTI
DOCETVR. MATTHÆI 18. CAPVT LXXII.**

I autem peccauerit in te frater tuus, vade & corripe eum inter te & ipsum solum, si te audierit, lucratus eris fratrem tuum. Si autem te non audierit, adhibe tecum adhuc vnum vel duos, vt in ore duorum vel trium testium stet omne verbum. Quod si non audierit eos, dic ecclesiae: Si autem ecclesia non audierit, sit tibi sicut ethnicus & publicanus. Amen dico vobis, quaecunque alligaueritis super terram, erunt ligata & in caelo; & quaecunque solueritis super terram, erunt soluta & in caelo. Iterum dico vobis, quia si duo ex vobis consenserint super terram, de omni re quamcunque petierint, fiet illis à patre meo qui in caelis est. Vbi enim sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum. Tunc accedens Petrus ad eum dixit: Domine quoties peccabit in me frater meus, & dimittam ei? vsque septies? dixit illi Iesus: Non dico tibi vsque septies, sed vsque septuagies septies. Ideo assimilatum est regnum caelorum homini regi, qui voluit rationem ponere cum seruis suis. Et cum cepisset rationem ponere oblatu est ei vnus qui debebat ei decem milia talenta. Cum autem non haberet unde redderet, iussit eum dominus eius venditari, & uxorem eius, & filios, & omnia quae habebat, & reddi. Procidens autem seruus ille orabat eum dicens: Patientiam habe in me, & omnia reddam tibi. Misertus autem dominus serui illius, dimisit eum, & debitum dimisit ei. Egressus autem seruus ille, inuenit vnum de conseruis suis, qui debebat ei centum denarios, & tenens suffocabat eum dicens: Redde quod debes. Et procidens conseruus eius rogabat eum dicens: Patientiam habe in me, & omnia reddam tibi. Ille autem noluit, sed abiit, & misit eum in carcerem donec redderet debitum. Videntes autem conserui eius quae fiebant, contristati sunt valde, & venerunt & narrauerunt domino suo omnia quae facta fuerunt. Tunc vocauit illum dominus suus, & ait illi: Serue nequam, omne debitum dimisi tibi, quoniam rogasti me, nonne ergo oportuit & te misereri conserui tui: sicut & ego tui misertus sum? Et iratus dominus eius tradidit eum tortoribus, quoad vsque redderet ei vnusquisque debitum. Sic & pater meus faciet vobis si non remiseritis vnusquisque fratri suo de cordibus vestris.

SI AVTEM PECCAVERIT IN TE FRATER TVS, VADE, ET CORRIPE EVM.] Postquam docuit cauendum ne in quem fratrem peccemus, commodè etiam subiicere Dominus voluit, quid faciendum cum frater aliquis

peccat in nos, vtrobique docens nos diligentem gerere curam salutis fratris nostri. Vnde & Lucæ 17. monitioni de scandalis hæc subiiciuntur. Frater autem hic intelligendus est non quilibet proximus aut homo, sed is qui nobiscum est eiusdem religionis

religionis, Christianus scilicet. Sicut enim supra peculiariter Dominus dehortatus est à scandalo credentium, ita & hic singulariter docet quomodo eius qui nobiscum est eiusdem religionis salus, postquam peccauit, nobis sit prouidenda. Ad ethnicum enim & infidelem hæc non pertinere, patet tum ex eo quod dicitur postea; dic ecclesiæ; tum quia dicitur; si ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus & publicanus. Proinde D. Paulus cum præcepisset non habere commercium cum fornicariis, explicat de quibus hoc sit intelligendum. Si, inquit, is qui frater nominatur inter vos est fornicator aut avarus, &c. cum eiusmodi nec cibum sumere. Quid enim mihi de iis qui foris sunt iudicare? Nonne de iis qui intus sunt vos iudicatis? Nam eos qui foris sunt Deus iudicabit. Porro quid sit fratrem peccare in aliquem; non satis conuenit inter interpretes. Proprie enim peccare in aliquem, est illi iniuriam aut malum aliquod inferre. Atque hoc modo accipiunt hoc loco D. Chrysost. Augustinus, & Hieronymus, intelligentes eum qui passus est ab alio iniuriam, mitti hic ad iniuriantem & lædentem. Verum hæc interpretatio quibusdam non placet, tum quod correptio ista fratris non tantum sit adhibenda cum quis in nos peccauit, sed multo magis cum in Deum, tum quod non tantum læsus fratrem lædentem corripere debet, sed & alius quisque, qui conscius est iniuriæ quam quis patitur, imò multo magis alius quam læsus, ne iste videatur propriam iniuriam persequi. Itaque intelligunt illud, in te, pro coram te, vel te conscio, te præsentem, atque vidente. Atque ob id intelligunt Dominum accepisse peccare in aliquem, pro peccare coram illo aut illo vidente, quia ita Christianus quisque debet esse addictus gloriæ Dei, & dilectioni proximi, vt omni peccato offendatur tanquam in se commisso, etiam si non directe in ipsius vergat læsionem aut iniuriam, sed in iniuriam Dei aut proximi cuiuslibet. Sicque recte ostendunt omnem eum peccare in aliquem, qui coram illo, & illo conscio quid committit. Quod quidam etiam sic declarant, nempe quia quisquis alio vidente & præsentem peccat, is suo exemplo, quod in ipso est, eum scandalizat, ac proinde etiam in illum peccat. Apparet tamen peccare in aliquem, hic accipi debere, quomodo accipiunt sancti patres prædicti, & quomodo oratio illa proprie est accipienda, quia apud Lucam dicitur: Si peccauerit in te frater tuus, increpa illum: & si penitentiam egerit, dimitte illi: & si septies in die peccauerit in te, & septies in die conuersus fuerit ad te, dicens: Pœnitet me, dimitte illi. Hinc enim patet in illum aliquem dici peccare, qui potest ei peccatum dimittere, hoc est, qui læsus est. Vnde & hoc loco Petrus auditis his Domini verbis dixit: Quoties peccabit in me frater meus, & dimittam ei? Ex quo satis patet quem Petrus intellexerit peccare in se. Itaque dicendum secundum proprium & primum sensum, illum peccare in aliquem, qui directe illi iniuriam aliquam irrogat, ac Dominum, eum qui sic ab alio læsus est, proprie hoc præcepto constringere ad lædentem se non vindictam, sed correptionem, Cui læso duplici sane homine præ aliis conuenit fratris peccantis & lædentis eum correptio, nimirum tum quod ei fratris peccatum est notius, ac ipsum magis vrit, tum quod eius fraterna admonitio efficacior esse possit apud eum qui læsit, cum videret etiam illum salutis suæ studiosum, cui inu-

riam intulit. Verum quoniam quilibet peccantis quouis modo fratris salutem studere debet, & quoniam, vt dictum est, quoduis peccatum proximi etiam quod directe non videtur esse contra nos, debemus existimare in nos esse admissum, hinc etiam hoc præcepto quilibet Christianus ad correptionem cuiuslibet fratris peccantis coram se, astringitur, qui & dimittere penitenti debet, etiam id quod in se non est priuatim & directe admissum, quia pro illo non debet ultra offendi, nec vindictam aliquam à Deo postulare. Præterea hunc morem scriptura habet, vt in notatione vitiorum & commendatione virtutum, ferè proponat in vtroque ordine crassiora, vulgoque notiora, & significet ex his quæcunque illis quouis modo coniuncta sunt, à notioribus scilicet nobis, sicut docenti conuenit, inducere nos studens in ea quæ minus nota sunt. Quod maxime quidem patet in præceptis decalogi, quibus Deus non tantum illa præcipere vel vetare voluit, quæ verbis ipsis nudè acceptis significantur, sed & alia quæ crassis illis operibus, siue bonis, siue malis sunt coniuncta. Ad hunc ergo modum intelligi etiam hic potest Dominum id potissimum peccatum quod in nos admittitur expressisse, vt in eo doceret quid cuiuslibet in quibuslibet peccatis proximi sit faciendum. Quoniam enim id nobis est notius, & nos magis vrit quod in nos admittitur, ideo ex illo per synecdochen commodè indicauit, quo pacto cum proximo sit agendum cum quiduis ille peccat, est id priuatim nobis nihil videatur detrahere. Duo autem Dominus in primis præcipit vt faciamus fratri peccanti in nos, videlicet vt & corripiamus, & id priuatim faciamus. Vade, inquit, & corripe, hoc est, ne fratris peccatum negligas, sed vade, non quidem vt iniuriam tibi illatam vindices, non vt illum apud alios traducas aut accuses, sed vt illum corrigas & emendes. Itaque corripe eum & argue, reducendo illi in memoriam quod admisit, & illius iniquitatem declarando, sed inter te & ipsum solum corripe, tum vt non tantum salutis eius sis studiosus, sed & famæ eius conseruandæ, tum vt ille videns te & salutis & famæ suæ curam gerere, magis ad penitentiam moueatur: qui si semel pudorem & verecundiam amisisset, forte in peccato suo induraretur, & quem voluisti facere correctorem, facies peiorem. Sequitur: Si te audierit, hoc est, si tuam admonitionem & correptionem receperit, tibi que obtemperauerit agenda penitentiam, lucratus eris (vel potius lucratus es) fratrem tuum. Ex quibus verbis D. Augustinus colligit, non leue esse peccatum quod in fratrem & in hominem admittitur, vt per quod homo incidit in perditionem. Agnosce, inquit, quia in hominem peccando peristi, nam si non perieras, quomodo te lucratus es? Nemo ergo contemnat quando peccat in fratrem. Colligit & illud, quo sine fratre sit corripiendus, non scilicet vt nostræ iræ & passioni indulgeamus, sed vt peccantem lucremur. Ceterum D. Chrysostomus & Hieronymus etiam aliquid amplius hinc colligunt, nimirum fratris salutem à nobis quærendam tanquam nostrum bonum, & ipsius perditionem velut proprium damnum esse habendam. Si enim fratrem penitentem lucrari dicimus, ergo & peccantem perdidimus. Hinc ergo ostenditur, quanta debeat inter Christianos esse animorum communio. Porro si non audierit qui peccauit, hoc est, si facti sui culpam nolit agnoscere, aut

potius

potius si in peccato suo perseuerare pergat, nodum tamen Dominus vult illum esse negligendum & sibi relinquendum, sed omnem vult moueri lapidem, omnia tentari, quo frater à peccato & perditione reuocetur. Proinde secundò iubet eum mone ri & corripi, adhibito secum vno vel duobus, tum vt plurimum autoritate commoueatur, tum vt possit apud ecclesiam conueniri sub testibus. Secundam enim hanc rationem indicat Dominus, cum subiungit illud legis præceptum, vt in ore duorum vel triu testium stet, id est, consistat, ratumque sit ac firmum, omne verbum. Priorem verò etiam rationem indicat, cum dicit: Quod si non audierit eos. Nec hic ergo Dominus quiescere nos voluit, sed tertio eum iubet deferri apud ecclesiam, hoc est, fidelium congregationem, in qua viuit vterque, vt multitudinis & eorum qui multitudini præfunt autoritate & reuerentia vel metu emendetur. Dicit autem: dic ecclesiæ; & non, dic episcopis & præsidibus ecclesiæ, quamuis his maxime sit dicendum, nec ecclesiæ dicendum sit nisi illis præsentibus: sicut nec fidelium congregatio ecclesia dicenda est, si non adsint eius rectores & præfides. Dicit, inquam, ecclesiæ dic, vt multitudinis cõsensum reuereatur. Itaque in primitiua ecclesia secundum hoc Christi præceptum denunciabantur peccatores post vnam & alteram correptionem toti ecclesiæ alicuius loci, hoc est, Christianis legitime cum suo episcopo aut pastore congregatis, ibique, si impenitentes persistebant, omnium consensu & approbatione excommunicabantur ab Episcopo. Vnde Paulus incestuosum Corinthium tradens sathanæ, dicit se id facere cum congregatis secum secundum spiritum Corinthiis. Ego, inquit, absens corpore, præfens autem spiritu, iam iudicavi vt præfens eum qui sic operatus est, in nomine Domini nostri Iesu Christi, congregatis vobis & meo spiritu, cum virtute Domini nostri Iesu Christi tradere huiusmodi hominem sathanæ, &c. Et Tertullianus in Apolo. cap. 39. cum describit qualis suo tempore fuerit disciplina Christianorum in congregationibus ipsorum, inter cætera sic habet: Ibidem etiam exhortationes, castigationes, & censura diuina. Nam & iudicatur magno cum pondere, vt apud certos de Dei conspectu, summumque futuri iudicij præiudicium est, si quis ita deliquerit, vt à communicatione orationis & conuentus, & omnis sancti commercij relegetur. Præfident probati quique seniores, honorem istum non pretio, sed testimonio adepti, &c. Verum postea cum optimus ille primitiue ecclesiæ status remissus est, & ob instabilis vulgi tumultus non conueniret plebique agi arbitrio & consensu vulgi, cæptæ sunt denunciations fieri tantum ad ecclesiarum præfides, quorum etiam prius ab initio semper fuit prima autoritas in iudicando & excommunicando peccatores denunciandos, quamuis non sine consensu & approbatione fidelis multitudinis. Proinde D. Chrysostomus exponens hic nomen ecclesiæ, habet, præfibus scilicet & præfidentibus. Vnde factum deinceps vt harum rerum cura committeretur ab episcopis, ipsis archidiaconis, & officialibus, quemadmodum hodie obseruari videmus. Porro ecclesiæ nomē dictio est Græca, significans cœtum, congregationem & multitudinem, sicut & synagoga: nisi quod hoc nomen dicitur à congregando, illud verò à conuocando. Deriuatur enim illud à συναγωγή, congreco: istud verò à ἐκκλησία, id est, euoco. Vnde in veteri testamento Septuaginta interpre-

tes duas illas Hebraicas dictiones קהל קהלים, & קהל קהלים, indifferentem vertunt συναγωγήν aut ἐκκλησίαν. Itaque in veteri testamento nomen hoc simpliciter significat multitudinem & congregationem, adeo vt & pro malorum collectione legatur positum, vt in illo Psal. Odiui ecclesiam malignantium. Et Prouer. 5. Vtrunque nomen in eodem significatu in malam partem ponitur: Penè sui in omni malo, in medio ecclesiæ & synagoga. Verum sicut temporibus Apostolorum in Græca lingua nomen synagoga fuit appropriatum congregationi Iudeorum, & domui in qua Iudei congregantur: ita nomen ecclesiæ ab ipsis Apostolis appropriatum est congregationi & multitudini Christianorum, vt res noua nouam etiam & distinctam à congregatione Iudeorum haberet nomenclaturam. Et sane nomen ecclesiæ magis conuenit fidelium congregationi, nomen verò synagoga Iudeorum congregationi. Nam ecclesiæ nomen significat multitudinem conuocatum, synagoga vero nomen multitudinem congregatam. Itaque illud significat conuentum multitudinis maiorem libertatem & voluntarium conuentum magis quam istud, quod coactionem magis significat. Annotauit istud D. Augustinus in Psal. 81. sic scribens: Nostram Ecclesiam Apostoli nunquam synagogam dixerunt, sed semper ecclesiam, siue discernendi causa, siue quod inter congregationem, vnde synagoga, & conuocationem, vnde ecclesia nomen accepit, distet aliquid, quod scilicet congregari & pecora solent, atque ipsa proprie, quorum & greges proprie dicimus: conuocari autem magis est ratione vtentium, sicut sunt homines. Hæc ille. Certe Athenienses ciuium conuentum, peculiariter ἐκκλησίαν vocabant. Nam quoties ad magnæ alicuius rei spectaculum homines ex agro accersebant, δίακλισην appellabant, σύγκλησις autem de consulibus dicebatur. Itaque in nouo testamento nomen, ecclesia, ponitur pro congregatione fidelium, & aliquando quidem pro multitudine omnium fidelium in toto orbe dispersorum, qui per euangelicam tubam euocati sunt in eandem fidem, spem & charitatem, & ad eiusdem felicitatis consortium, vt cum supra dicitur; super hanc petram ædificabo ecclesiam meam. Et ad Ephes. cap. 5. Viri diligite vxores vestras, sicut & Christus dilexit ecclesiam suam. Aliquando verò pro multitudine fidelium in certo aliquo loco existentium sub suo pastore, vt cum dicit se Paulus scribere ecclesiæ Thessalonicensium, & Ioannes sciprem ecclesiis Asiæ. Et in hac significatione plebique accipitur pro multitudine fidelium, etiam si non sit corporaliter congregata: aliquando verò pro tali multitudine corporaliter in loco aliquo congregata, vt hoc loco, & rursum cum Actuum 18. Paulus dicitur in Cæsarea salutasse Ecclesiam. Malè autem quosdam asserere, ecclesiam esse tantum cõgregationem iustorum aut prædestinatorum vt Lutherus asseruit, ac proinde ecclesiam esse inuisibilem & plane spiritualem, vel ex hoc loco patet, cum præcipimur dicere ecclesiæ, quam vtique ne cognoscere quidem possumus, si tantum iustorum est congregatio, cum soli Deo iusti sint cogniti. Sed vt ad rem redeamus, iubet Dominus ecclesiæ denunciari fratris bis admoniti peccatum, non quidem vt in multitudine diffametur, sed vt multitudinis autoritate sanetur. vnde dicit: Si autem ecclesiam non audierit, significans eum ideo denunciandum ecclesiæ, vt

ab

Quid significat Ecclesia.

ab ea admoneatur & corrigatur. Si, inquit, ecclesia non audierit, iam tanquam incorrigibilem & infanabilem non amplius habeat ut fratrem, sed sit tibi tanquam ethnicus & publicanus. Quo significatur ab eius consortio abstinendum esse, nec communicandum ei neque in diuinis, neque in humanis. Vult enim Dominus talem sic habendum, quomodo Iudaei habere solent ethnicos & publicanos, à quorum mensa & consortio omni sic abstinerebant, vt pollui se existarent si quouis modo cum eis communicassent. Sic autem à fratris inpenitentis consortio abstinendum esse, duplici de causa indicat D. Apostolus in epist. 1. ad Corinth. nempe tum vt ille destitutus conuictio consortio, ac ob id pudescat respiciat, tum ne suo contagio immedicabili alios inficiat: Nescitis, inquit, quia modicum fermentum totam massam corrumpit? Auferte malum ex vobis ipsis. Non est tamen, vt ex eodem Apostolo satis patet, frater sicut ethnicus habendus, nisi cum iam ab ecclesia fuit eiectus & excommunicatus, quod ab ecclesia fieri debere cum admonentem audire noluerit, indicat Dominus mox in sequentibus, cum subiicit: Quaecumque alligaueritis, &c. Porro circa hoc Domini praeceptum de correctione fratris, & modo in correctione seruando possunt ex scripturis & factis approbatis nonnulla moueri dubia. Primum enim si frater peccans semper est corripiendus, quomodo dicit Sapiens: Qui erudit derisorem, ipse sibi iniuriam facit: & qui arguit impiū, sibi maculam generat. Noli arguere derisorem, ne oderit te. Deinde si ad correptionem fratris peccantis omnes tenentur, necesse erit ergo omnibus negotiis posthabitis huic rei insistere, cum peccantium plena sint omnia. Iam si seorsum & priuatim semper est corripiendus primò, quomodo Paulus palam Petrum reprehendit non praemissa secreta admonitione, qui etiam Timotheo praecepit: Peccantem coram omnibus argue. Et Petrus Ananiam & Saphiram secretum peccatum & publicauit, & puniuit sine secreta admonitione? Et in capitulis religiosorum fiunt proclamationes de culpis, nulla admonitione secreta praemissa. Et in iudicio tum ciuili, tum Ecclesiastico fiunt accusationes sine praemia admonitione, quae accusationes etiam canonico iure sunt approbatae. Nam cap. qualiter & quando 2. de Accusatione determinatur, quod accusationem debeat precedere inscriptio, sicut denunciationem admonitione. Praeterea cum Dominus non nisi post trinam admonitionem vult aliquem haberi sicut ethnicum & publicanum, quomodo Paulus dicit Tito scribens: Haereticum hominem post vnam & alteram correptionem deuita. Postremum, si Ecclesiae contemptor habendus est sicut ethnicus & publicanus, licebit ergo cum eo edere & consortium habere, quia haec licent nobis cum ethnicis, cum tamē Paulus distinguat inter ethnicos & fratres peccantes, permittens nobis cum illis edere, cum his verò non. Pro horum solutione, sciendum primò praeceptum hoc de correptione fratris pertinere quidem non solum ad Ecclesiae praepositos, quamuis ad eos maxime pertineat, teste Augustino, sed & ad omnem fidelem: tamen cum sit affirmatiuum praeceptum, secundum naturam & conditionem praepertorum talium, non obligat pro omni tempore, sed pro eo solum tempore & loco, quo oportuna & utilis est eius observatio & executio, ad eum finem ad quem est constitutum, videlicet ad emendationem peccantis fratris. Proinde cum vel propter conditionem

1. Cor. 5.

Quomodo corripiendus frater

1. Tim. 5.

Tit. 3.

Tit. 3.

A corripiendi, vel propter qualitatem corripientis non speratur peccantis emendatio, sed potius verisimiliter metuitur eius ex correptione deprauatio, videlicet quod incipiet insectari corripientem, aut veritatem ostensam impugnare, aut simile quid, non obligat, saltem quemlibet, hoc praeceptum, imò obligatur quisque potius correptionem hic praepertam ommittere, ne spargat margaritas ante porcos, & illi conuersi disrumpant eum. Ob hanc ergo causam Sapiens derisorem, cuius scilicet prauitas notissima est, quem experientia aut indicia quaedam docuerunt veritatem irridere, contemnere, & impugnare, arguendum non esse docet, vt ne & ille deterior fiat, & correptor sibi nihil nisi odium lucrifaciat. Frustra enim niti, inquit quidam, & nihil aliud laborando quam odium querere, extreme demerit est. Sciendum secundò, quaedam peccata esse occulta, quaedam publica. Et publica quidem, quoniam vergunt in scandalum totius multitudinis, pro scandalo amouendo mox publice sunt corripienda, idque ab his maxime qui auctoritatem habent, propter quod Timotheo episcopo praecipit Paulus vt eos qui publice peccarent, aut quorum peccatum esset publicum & omnibus notum, coram omnibus argueret. Et Petrus ipse publice mox reprehendit, quod factum ipsius esset publicum, & in multorum vergeret scandalum. Secreta verò peccata, priusquam publicentur & denuncientur Ecclesiae, secreta sunt admonitione corripienda, nisi illa sint talia, vt nisi mox denuncientur, sint in alicuius communitatis aut multorum dispendium magnum cessura, nec tempus aut locus sit secretae admonitionis: aut si sit, non est spes correctionis eius qui peccare aliquid disposuit. Tunc enim praemissa admonitione secreta, procedendum est ad publicam denunciationem, si modò spes aliqua sit per eam peccatum illud impediendum aut corrigendum, quia magis oportet habere rationem detrimenti multorum quam famae vnius. Secus est, si peccatum occultum tantum noceat ei qui committit, aut mihi qui illud cognosco, Tunc enim secundum hoc Domini praeceptum obligor ad secretam fratris praemissionem, tempore & loco opportunis, secundum quod supra dictum est. Nam de huiusmodi peccato occulto Dominus significat se loqui, cum non dicit absolute: Si peccauerit frater, sed si peccauerit in te. Vnde Augustinus lib. de verbis Domini super hunc locum: Apostolus dicit, Peccantem coram omnibus argue, vt & ceteri timorem habeant. Aliquando ergo scias corripiendum esse fratrem solū, aliquando autem coram omnibus. Quid autem ante facere debeamus intendite & videte. Si peccauerit, inquit, in te frater tuus, corripe eum inter te & ipsum solum. Quare? quia in te peccauit, tu scis quia peccauit. Quid est, in te peccauit? Quia enim secretum fuit quādo in te peccauit, secretum quare cum corrigis quare peccauit: Nam si solus nosti quia in te peccauit, & eum vis coram omnibus arguere, non es corrector, sed proditor. Sciendum tertio, duplicem esse delinquentis correptionem, secundum quod peccatum alicuius, ad cuius remedium adhibetur correptio, dupliciter considerari potest videlicet aut vt est nociuum ei qui peccat, aut vt est nociuum etiam aliis qui ex eo scandalizantur, aut malum aliquod reportant. Vna ergo correptio est quae adhibetur in remedium peccati, quatenus nociuum est ei qui peccat, & haec est correptio de qua Dominus hic loquitur: quae quoniam ex charitate

caritate fratris fieri debet, dicitur correptio fratris, & pertinet ad omnes secundum eum modum & ordinem quem Dominus hic praescribit, quando vt dictum est, hic peccat & ordo est in praeperto, hoc est, in secretis peccatis, quando spes est correctionis. Altera correptio est, quae adhibetur in remedium peccati, quatenus vergit in malum communitatis aut multorum. Et talis cum sit actus iustitiae, cuius est conseruare rectitudinem & aequitatem, pertinet potissimum ad iudices seculares, & praelatos Ecclesiasticos, nec praerequirat etiam in secretis peccatis secretam admonitionem, cum non tam adhibeatur in correctionem eius qui deliquit, quam ad bonum iustitiae conseruandum. Nam huiusmodi correptione frequenter etiam occiditur qui peccauit, & punitur etiam qui de admissio peccato penituit. Licite ergo, imò iuste pro officio suo iudex, siue secularis, siue Ecclesiasticus, & eorum ministri quibus ex officio suo id incumbit, peccata communitatis offensiuam traducunt & accusant, atque alios etiam iuramento & obedientia illis debita adigunt ad traducendum & denunciandum alicuius crimen occultum, si modò tamen illud per aliqua indicia, puta per infamiam & malas suspiciones, coeperit manifestari. Nam alioqui non possunt, cum non ipsi, sed solus Deus iudex sit occultorum iudiciorum. Rursus licite quis laesus, in iudicio, siue seculari, siue Ecclesiastico accusat & denunciat laedentem, etiam si secretum sit nocumentum illatum, si modò non zelo vindictae, sed solius iustitiae id faciat, aut pro damni illati reparatione, quamuis id frequenter sit imperfectionis magnae. Quare enim, inquit Paulus non magis iniuriam accipitis, quare non magis fraudem patimini? Notandū quartò, corripere fratrem delinquentē sic esse debitum ex Domini praeperto, quomodo dare eleemosynam egentibus: proinde sicut non est necesse requirere egenes, sed satis est vt occurrentibus egenis, & his cum quibus viuere nos contingit subueniamus: ita non est necesse vt peccantes quos corripiat quis requiratur, sed satis est hoc beneficium impendatur his qui occurrunt, & his quibus vitae huius necessitate coniungimur. Quod rursum saluator satis significat cum dicit: Si peccauerit in te. Cum enim debetur alicui determinatē & certē personae, siue sit bonum spirituale, siue corporale, oportet illud ei impendamus, non expectantes vt nobis occurrat, sed solliciti vt eum inquiramus: cum verò aliqua debentur non certae personae, sed communitati omnibus proximis, non oportet nos querere quibus impendamus, sed sufficit nos paratos esse ad impendendum quibusuis, & impendere his qui occurrunt; vt docet Augustinus lib. 1. de doctrina Christiana. Sicut tenemur bouem proximi lapsum in foueam extrahere, non sic tamen vt teneamur querere si qui sint lapsi boues, sed vt si quis occurrat lapsus, hunc extrahamus. Ex quibus omnibus patet ferè solutio ad argumenta prius proposita. De facto autem Petri dicendum, ipsam secretum peccatum & publicasse & puniuisse tanquam Dei excutorem, cuius reuelatione & non humana cognitione peccatum cognouit. De religiosorum proclamationibus respondet Diuus Thomas secunda secundae quaest. 3. artic. 7. ad 4. huiusmodi proclamationes esse de leuibus culpis quae non derogant famae, & esse magis commemorationes oblitariū culpae, quas quis de seipso confiteri deberet, quam accusationes vel denuntiationes. Nam si talia es-

sent per quae fratris famae & honori detraheretur, non esse sine praemissa secreta admonitione ea denuncianda, etiam si praelatus virtute obedientiae & iuramenti ad hoc adigeret, cum obediendum Deo sit magis quam hominibus. Ad id quod Paulus dicit, haereticum vitandum post secundam correptionem; Dicendum, ipsum non loqui de illis admonitionibus & correptionibus de quibus hic Dominus, sed de illis quibus Ecclesia & praesides eius corripere debent iam denunciatum, antequam excommunicetur. Tito enim episcopo haec scribit, quem vult eum qui de haeresi in Ecclesia est denunciatus & diffamatus, post vnam & alteram Ecclesiasticam & publicam monitionem deuitare, & praecipere ab omnibus esse deuitandum. Vnde & hunc morem seruat Ecclesia, vt denunciatum non excommunicet, nisi post binam aut ternam publicam monitionem, cum scilicet declaratus fuerit contumax & praeractus. Ad id quod vltimò adducitur, patet solutio ex expositione illius partis; sit tibi sicut ethnicus & publicanus. Non enim significare voluit Dominus fratrem ab Ecclesia eiectum sic habendum, quomodo nos Christiani habemus ethnicum & publicanum, sed quomodo Iudaei, apud quos Dominus haec dixit, habebant duplex illud hominum genus. Proinde mirandum quod hoc loco scribit Caietanus, Libenter, inquit, viderem seruari hanc definitam à Iesu Christo poenam non audientium Ecclesiam, quod scilicet sufficeret eos haberi vt ethnicos, hoc est, vt ipsi quidem ex vi excommunicationis haberentur vt ethnici & publicani, & non inuoluerentur innocentes alij loquentes cum eis, qui nullum peccatum incurrunt loquentes & comedentes cum eis. Haec ille. Ergo irrationabile Pauli praeperto, qui vult fidelem cum fornicario fratre nec cibum sumere. Irrationabile & Ioannis praeperto, qui dicit: Si quis venit ad vos, & hanc doctrinam non affert, nolite recipere eum in domum, nec Aue ei dixeritis, Epist. 2. Videamus autem iam etiam quomodo sit hoc Domini praeperto equum & salutare ac commodum. Quid enim equius quam vt frater diligat fratrem? Quod si autem fratris dilectio exigit, vt à morte corporali quis fratrem suum praeseruet, et omnia faciat ac tenet, quo eum ab imminente morte eripiat, multò magis exigit dilectio fraternalis, vt à morte spirituali imminente quis fratrem suum, cumque spiritualem eripere omnibus modis tentet, etiam si pro ea re aliquid molestiae et laboris sit subeundum. Iam quis modus conuenientior, iustior, et efficacior reducendi fratrem peccantem esse possit, quam vt is primò admoneatur suae salutis priuatim, idque ab eo qui laesus est et offensus? Cum enim quis videt alium suae salutis ac simul famae consulere, efficaciter sanè commouetur ad peccati sui agnitionem et detestationem idque eo efficacius, si fiat ab eo quem laesit, quique cum ipso de iniuria expostulare possit. Quod si hac ratione non permouetur, proximum sanè est vt vnus vel duo simul adhibeantur, vt vel pudore mediocri corrigatur, qui non progreditur vsq; ad infamiam. Quod si nec haec ratio succedit, tum demum ad extremum illud remedium deueniendum, vt res deferatur ad Ecclesiam, ita vt etiam fratris infamia ob salutem negligatur. Hic enim correptionis modus plenus est omni dilectione, quae sic impigre et indefinenter omnibus modis querat fratris salutem, vt tamen etiam semper prius querat leuiores et minus incòmoda fratri remedia: quomodo

Tit. 3.

1. Cor. 5.

1. Cor. 5.

bonus medicus morbum aliquem curaturus, prius tentat eis pharmacis mederi quæ naturæ quàm minimum obsint, non prius ea remedia adhibens quæ naturæ vim sint illatura, quàm leuiores non succedere expertus fuerit. Iam quid mansuetius Dominus statuere potuisset, quàm vt frater nulla recipiens remedia, nullos admittens, non lapidetur, nec occidatur, sed ea tantum pœna puniretur, vt habeatur sicut ethnicus & publicanus, quod ipsum etiam ob præfracti illius & incurabilis salutem constituit, si forte vel hac ratione corrigi possit? Cùm autem & tam æqua, & tam salutaris sit hæc Christi doctrina, dolendum eam ita planè negligi apud Christianos: dolendum item multò magis ei vix vllum esse locum apud eosdem. Primum enim, vt omniam plerisque, cùm ab alio læduntur, non solum non esse sollicitos de fratris salute, sed mox ad vindictam aut accusationem iudicariam procedere, aut ad insectandam amarum verbis lædentes se profligare, quotusquisque etiam eorum qui boni habentur nec vindictam aliquam expetunt, est, qui non à correptione hac fraterna cesset vel tædio molestiæ & laboris in corripiendo suscipiendi, vel metu alicuius inimicitæ & odij eorum qui sunt corripiendi, dum metuitur ne noceant in temporalibus rebus, siue quas adipisci adhuc cupiditas appetit, siue quas adhuc amittere formidat infirmitas. Rursum inter eos qui corripiunt, quàm rarus est qui id amico & fraterno faciat affectu, & non potius cum aliquo supercilio & amaritudine? Sed magis deplorandum illud, quòd vt sint parati aliqui ad corripiendum secundum ordinem à Domino præscriptum pauci admodum sint quos verisimile sit meliores & non peiores potius euasuros ex admonitione et si amica & blanda, cum præ superbia aut peccatum agnoscere nolint, sed excusationes quærant in peccatis, aut ab alio se admoneri egrè admittant. Pauci enim sunt, qui cum Propheta dicunt ex corde: Corripiet me iustus in misericordia, & increpabit me, oleum autem peccatoris non impinguet caput meum. Iam vt sit qui vltius secundum ordinem à Domino traditum impœnitentem velit sanare, vix inueniet qui patiantur illi in corripiendo & denunciando fratrem adiungi. Maxime autem deplorandum illud, quòd is sit Ecclesiæ status, vt vix sit locus denunciandi impœnitentem Ecclesiæ, sicut Dominus id præcipit: Neque enim in publico Ecclesiæ conuentu peccatores amplius denunciantur, quod certè multos à peccando efficaciter abstraheret, neque prælati ipsi, & in Ecclesia deputati (apud quos solos, Ecclesiæ personam reputantes nunc fieri debet denunciatio, mutato ob causas pristino Ecclesiæ ritu) in hoc incumbunt vt publicos peccatores Euāgelico modo sanent, sed aut ad grauissima crimina conuientes leuiores intendunt, aut in peccantium punitione suū magis quæstum spectant quàm illorum emendationem, gaudentes quandoque (proh dolor) ob maioris lucrispem, in præuaricantium multitudine & impœnitentia, vt ob id à denunciatione Euāgelica boni etiam sibi putent frequenter cessandum, quòd intelligant se non consequenturos per eam operatum finem. Certè inter causas, ob quas Dominus in hoc mundo bonos pariter cum malis grauissimis calamitatibus affligit, deputat Augustinus lib. 1. de ciuitate Dei, omissionem huius fraternæ correptionis præcipua causa, vt videre licet cap. 9. Qui Augustinus considerata equitate, necessitate, & salubri-

Psal. 140

August. in regula.

tate huius præcepti in regula sua planè Euāgelica prolixè illud profecurus est, docens quomodo illud impleri debeat. Qui locus quoniam non parum facit ad intelligendum, quomodo hoc præceptum implendum sit, præstat eum hic inferere. Habet autem sic: Si hanc de qua loquor oculi petulantiam in aliquo vestrum aduertieritis, statim admonete, ne cœpta progrediatur, sed de proximo corrigatur. Si autem & post admonitionem iterum vel alio die quocūque, id ipsum eum facere videritis, iam velut vulneratum sanandum prodar quicūq; hoc potuerit inuenire, prius tamen & alteri vel tercio demonstratum, vt duorum vel trium possit ore conuinci, & competenti seueritate coerceri. Nec vos iudicetis esse maleuolos, quando hoc indicatis. Magis quippe innocentes non estis, si fratres vestros quos indicando corrigere potestis, tacendo perire permittatis. Si enim frater tuus vnus haberet in corpore quod vellet occultari cū timeret secari, nonne crudeliter abs te sileretur, & misericorditer indicaretur? Quantò ergo potius debes manifestare, ne deterius putrescat in corde: Sed antequam alijs demonstretur, per quos conuincendus est, si negauerit prius, Preposito debet ostendi, si admonitus neglexerit corrigi, ne forte possit secretius correptus non innotescere cæteris. Si autem negauerit, tunc neganti adhibendi sunt alij, vt iam coram omnibus possit non ab vno teste argui, sed à duobus vel tribus conuinci. Conuictus verò secundum præpositi vel etiam presbyteri, ad cuius dispensationem pertinet, arbitrium, debet emendatoriam subire vindictam. Quam si ferre recusauerit, etiam si ipse non abscesserit, de vestra societate proiciatur. Non enim & hoc sit crudeliter, sed misericorditer, ne contagione pestifera plurimos perdat. Hæc ille. In cuius verbis non debet videri esse contra Christi constitutionem, quòd præcipiat, Preposito prius ostendi peccantem, quàm testes adhibeat. Non enim vult preposito ostendi tanquam personæ publicæ, quæ sua autoritate illum possit punire, sed tanquam personæ priuæ, cuius admonitio plus valere possit propter auctoritatem, apud fratrem peccantem. Non enim Dominus post secretam monitionem ante testium inductionem omnia alia media quæ charitas suggerere potest, vult excludere, sed tantum dicit testes adhibendos, quamquam non semper statim. Loquitur enim de testibus, quibus in iudicio peccans conuinci possit. Quod si etiam de testibus talibus intelligatur Dominus loqui, qui peccantem docere possint, & testari ei malum esse quod facit, iam prepositus ille, de quo Augustinus, comprehenditur sub illo vno de quo Dominus: Adhibe tecum adhuc vnum, &c. Ad quem sanè modum conuenit in Ecclesia inter Christianos eum qui credit propter qualitatis suæ humilitatem admonitionem suam non profuturam, sed potius obfuturam, suggerere fratris peccatum ei cuius auctoritatem scit apud ipsum aliquid valere. Et vt paucis concludendo materiam hanc absoluam, in hoc Domini præcepto, sicut & in alijs plerisque, magis attendenda est Domini intentio quàm verba. Intentio autem eius hoc loco est, studiosè tentandum modis quibuslibet a prioribus, vt vel frater peccans respiciat, vel si id impetrari non potest, à contagio ipsius alij preferuentur. Quod si vel pro altero vel vtroque horum aliquid secus fieri conueniat quàm à Domino præscriptum est, fiat. Si verò vel alterum horum, vel

neutrum

neutrum horum, aut eo modo quem Dominus præscripsit, aut alio aliquo, expectari non possit, gemat apud se iustus, & peccantium correctionem & sanorum præseruationem Domino fideliter commendat. Porro quàm malum sit correptum non acquiescere corripienti, testatur multis locis Sapiens Nam Prouerb. 13. Egestas, inquit, & ignominia ei qui deserit disciplinam: qui autem acquiescit corripienti, glorificabitur. Et cap. 15. Qui abiicit disciplinam, despicit animam suam: qui autem acquiescit increpationibus, possessor est cordis. Et cap. 19. Viro qui corripientem dura ceruice contemnit, repentinus ei superueniet interitus, & eum sanitas non sequetur. In quem modum & alia multa habet, infelicitatem & incurabilitatem significantia eius qui correptiones non admittit. Quoniam autem sunt qui hunc locum vel maxime proferunt, quo probent concilium esse supra pontificem Romanum, adeo vt à concilio monitus, excommunicari ab eo possit nisi respiciat, quoniam & ipse comprehenditur sub illo verbo Domini: Si peccauerit in te frater tuus; quia nomine fratris significatur Christianus. Dicendum verum quidem esse quòd circa illum seruari debeant etiam ea quæ hic Dominus docet, excepto eo quod tercio loco dicitur de denunciatione Ecclesiæ facienda. Nam Ecclesiæ suæ denunciari non potest, in qua habeat præfectum. Et quamquam denunciari possit Ecclesiæ cuius ipse est membrum, ad hoc vt ab ea moneatur, non tamen ad hoc vt ab ea ligetur, cùm non sit in ea aliquis ei prepositus à quo possit ligari, sicut nec episcopus aliquis particularis à sua Ecclesia cuius est episcopus, ligari potest.

AMEN DICO VOBIS, QUÆCUMQUE ALLIGAVERITIS SUPER TERRAM. ERUNT, &c.] Theophylactus secutus Origenem intelligit hanc sententiam pertinere ad vnumquemlibet in quem frater aliquis peccauit, qui post tertiam admonitionem præcipitur, illum impœnitentem habere sicut ethnicum & publicanum. Sicut enim habet: Si tu, inquit, offensus habes eum qui te iniuria affectit sicut ethnicum & publicanum, erit ille & in cœlo talis. Si autem solueris eum, hoc est, ignoueris; erit ei & in cœlo condonatum. Non enim solum quæ soluunt sacerdotes sunt soluta, sed quæcūq; & nos iniuria affecti vel ligamus vel solvimus, & ipsa erunt ligata vel soluta. Hæc ille. Quibus verbis non hoc voluit significare Theophylactus, quemlibet habere eandem illam potestatem soluendi & ligandi quam Dominus Apostolis cœcessit, & quam habent sacerdotes, quemadmodum asseruit Lutherus; sed quomodo qui offensus est ab alio dicitur illi remittere offensam, modo tamen diuerso ab eo quo sacerdos dicitur remittere nomine Dei peccatum: sic etiam dicitur Theophylacto soluere peccatum vel ligare. Et si quidem is pœnitentia fratris motus, iniuriam illi remittat, remissa erit etiam in cœlo: si verò ob illius impœnitentiam iniuriam non remittat, sed habeat sicut ethnicum & publicanum, non remittetur etiam in cœlo. Itaque Theophylactus intelligit hac sententia significatum à Domino, non paruificandum aut cōtemnendum, si quis aliquem ob suam impœnitentiam habeat sicut ethnicum. Quæquam autem hæc eius intelligentia sanè intellecta sit catholica, quam & Erasmus sequitur in Paraphrasibus, aliena tamè est ab Ecclesiasticorum omnium patrum intelligentia qui his verbis sicut supra Petro, ita iā ipsis Aposto-

lis, & in ipsis eorum successoribus, Ecclesiarum præsidibus intelligunt à Domino datam potestatem soluendi & ligandi. Quia ergo dixit fratrem impœnitentem bis admonitum deferendum Ecclesiæ, & si illam non audierit, habendum sicut ethnicum, ne quis contemnat Ecclesiasticam auctoritatem, quæ penes præfides est, & qua cōtumax ille est anathematizandus, vt sic habeatur ab omnibus fidelibus sicut ethnicus & publicanus, hinc Dominus hac sententia ostendit quanta sit potestas Ecclesiæ, & eorum qui Ecclesiæ præfunt, eiusque personam gerunt, vt sciant quia à talibus condemnantur, humanam sententiam diuina sententia roborari & approbari sic; tales duplici ratione ad sanitatem compelluntur mundana scilicet infamia, tum metu iudicij & condemnationis cœlestis. Porro cùm, vt supra dictum est, duplex sit modus ligandi & soluendi, secundum quod duplex est vinculum in scripturis, peccatum & præceptum: hic potissimum est ad propositum prior ille ligandi & soluendi modus qui est ratione peccati, secundum quem modum dupliciter soluere & ligare contingit, iuxta duplex forum Ecclesiasticum, exterius scilicet & interius. Exteriori enim foro, in quo, sicut in foro ciuili, secundum dicta & allegata testium, nocens condemnatur, & innocens absoluitur, conuenit ligare in peccato, per excommunicationem: soluere verò à peccato, per absolutionem ab excommunicatione. Qui legandi & soluendi modus, cùm tantum requirat potestatem iurisdictionis, competere & committi potest quibuslibet clericis, etiam non sacerdotibus, quemadmodum hodie fieri videmus. Interiori verò foro, quod & forum pœnitentiæ vel conscientie dicitur, in quo peccator aliquis propria confessione se accusat coram Dei vicario, conuenit etiam ligare in peccato, & ab eo soluere, per retentionem peccati, aut eius remissionem sacramentalem: qui ligandi & soluendi modus, cùm non tantum potestatem iurisdictionis requirat, sed etiam potestatem ordinis; solis sacerdotibus competere potest, quamquam non omnibus conueniat eo quòd non omnes habeant iurisdictionis potestatem. Cùm autem proposito maxime conueniat prior ligandi vel soluendi modus, hinc hoc loco excommunicatio fundata est.

ITERUM DICO VOBIS, QUIA SI DVO EX VOBIS CONSENSERINT SUPER, &c.] Variè hæc sententia à diuersis ostenditur quomodo proposito Domini deseruiat. Verum rectissime dicitur etiam hac sententia Dominum significare voluisse, quanta sit Ecclesiæ, hoc est, congregationis fidelium, cui denunciandum impœnitentem fratrem supra voluit, potestas, videlicet quòd si vel duobus tantum consentientibus impetrari sint illi quicquid volent, multò magis totius alicuius Ecclesiæ iudicium sit pertimescendum, & quòd illa uerit, à Deo sit approbandum. Vnde satis patet potestatem illam ligandi & soluendi, de qua supra dixit Dominus, pertinere ad totam ipsam Ecclesiam cui frater est denunciandus: quamquā hanc potestatem non sic habeat Ecclesia, vt eam vnusquisque qui est Ecclesiæ membrum habeat, sed sic vt ipsa sit penes Ecclesiæ caput, nempe episcopum & pastorem, qui, vt dictum est, supra consentiente & approbante fidelium multitudine solet vti in primitiua Ecclesia hac potestate, sicut nunc eadem vtitur in persona totius Ecclesiæ, etsi eius cōsensus & approbatio non ita iā requiratur, quòd eam requirere nõ

iam ob iustas causas expediat, quemadmodum tamen utile erat in primitiua Ecclesia. Certè ad finem & intentionem hanc, dictam esse à Domino hanc sententiam & sequentem; Vbi enim sunt duo, &c. satis ostendit locus ille Pauli 1. ad Cor. 5. supra citatus, cum dicit se iudicasse Corinthium illum incestuosum tradere satanæ, sed congregatis cum suo spiritu Corinthiis in nomine Domini Iesu Christi Qui Paulus illum eundem penitentem cum ab soluendum iudicaret, requirit & Corinthiorum consensum scribens Epist. 2. cap. 2. & sacro ut confirmetis in illum charitatem. Cui autem aliquid donastis, & ego. Nam & ego quod donauit, si quid donauit, propter vos, in persona Christi. D. Hieronymus & Chrysostomus aliò referunt hanc sententiam intelligentes Dominum, qui toto superiori sermone ad concordiam prouocauit, & contentionis supplicia posuit, concordiam iam premia polliceri, ut tum minis, tum promissis, ad concordiam & pacem nos congregaret. Non dicit autem absolute. Si duo consenserint super terram; sed, si duo ex vobis, hoc est, ex fidelibus, qui non mundana, sed diuina inter se dilectione consenserint: Dicit autem, super terram, sicut supra dixit, quæcunque alligaueritis & solueritis super terram, terra in qua viuunt homines utrobique; opponens cælum in quo regnat pater ac sic concordiam vim magis demonstrans, ut quæ Deum in cælis faciat approbare ea quæ in terris fiunt. Quod autem dicit, de omni re quæcunque petierint fiet illis, sic est intelligendum, quomodo supra illa generalis sententia: Omnis qui petit, accipit. Et alioqui Dominus præsupponit duos consentientes, qui Apostolis sunt similes, quique diuina inter se charitate consenserint, non peturi nisi recta & rectè. Rationem autem efficaciam consentientium in impetrando, assignat ex præsentia sui in medio talium, dicens: Vbi enim sunt duo vel tres congregati in nomine meo, id est, propter me, & causam aliquam ad me pertinentem, ibi sum in medio illorum, quasi dicat, ob meam præsentiam exaudibilis patri efficietur eorum oratio. Aut ideo dicit se esse in medio eorum, ut significet etiam se adimplere ea quæ illi petunt, eorumque conatus adiuturum, ut quod superiori sententia patri tribuit, iam etiam sibi tribuere intelligatur. Dicitur enim Christus esse in medio aliquorum consentientium, non solum propter præsentiam suam diuinitatis, secundum quam ubique est, sed magis ratione specialis sue gratiæ & assistentiæ, qua illorum orationes Deo patri facit acceptas, tanquam à se simul factas, aut eas ipsemet acceptas & adimplet. His ergo sententiis dupliciter commendat fraternam concordiam, tum scilicet propter ipsius in impetrando vim apud Deum patrem, tum quod illa singulari sui præsentia sit decorata. Hinc ergo discendum quantum tribuendum sit synodis & generalibus conciliis pro fidei, & morum custodia in nomine Christi congregatis & celebratis. Cæterum Diuus Hieronymus & Theophylactus secuti Origenem, has duas sententias etiam spiritualiter intelligunt, sic ut vni etiam homini conueniant, & significetur quod ubi corpus & anima, vel tria hæc nempe spiritus, anima, & corpus consenserint, & non intra se bellum habuerint diuersarum voluntatum, de omni re quam petierint impetrent à patre. Bona enim necessario est oratio, ubi est talis concordia.

TUNC ACCEDENS PETRVS AD EVM
DIXIT: DOMINE QUOTIES PECCA-

AVT, &c.] Cum Petrus audisset fratrem peccantem in se corripiendum, & eidem penitenti peccatum esse condonandum, dubitare cepit quoties id esset faciendum, & putans se magnum aliquid dicere, quærit num vsque septies, fortè memor illius quod dicit Sapiens Prouerb. 24. Septies in die cadit iustus, & resurgit. Dominus verò longe Petri excedens benignitatem, non septies tantum, sed etiam septuagies septies dimittendum penitenti docuit. Vbi notandū, illud, septuagies septies dupliciter accipi. Augustinus enim accipit, ut per illud tantum significetur septuaginta septem, ut scilicet non indicetur multiplicatio numeri posterioris per priorem, sed tantum posterioris ad priorem adiectio, ac si diceretur interposita coniunctione, septuagies & septies. Sic sanè hæc oratio, septuagies septies, accipitur Gene. 4. cum dicit Lamech in nostra lectione: De Cain septulum vltro dabitur, de Lamech verò septuagies septies. Apud Hebræos enim inter duos hos numeros ponitur coniunctio. D. Hieronymus autem & Theophylactus hanc orationem sic accipiunt, ut significetur numerus septenarius septuagies à Domino multiplicatus, ut septuagies septies efficiat 490. Quomodo accipiendā hanc orationē ex Græcis omnino apparet, quæ habent, *ἑβδομηκοντάκις ἑπτά*, quod est ad verbum, septuagies septem, quod manifestè satis indicat septenarij numeri per septuagenarium multiplicatione. Et tamen etiam in Genesi pro eo quod Hebræa habent septuaginta & septem, vel septuagies & septies interpretes Septuaginta verterunt sicut hic habetur, *ἑβδομηκοντάκις ἑπτά*, id est, septuagies septem, ut videri etiam possit Dominum ad illum locum allusisse, & sic iam voluisse multiplicare septuplam remissionem Petri, quomodo Lamech olim multiplicauerat septuplam punitionem Cain. Origenes ipse etiam Græcus illud *ἑβδομηκοντάκις ἑπτά* videtur accepisse pro septuaginta septem. Nec multum refert vtrouis modo accipiatur, cum eodè recidat sensus, & sit manifestū numerū talem determinatū pro indeterminato esse positū, & significatum esse à Domino, quod quotiescunq; hominem offendi cõtigerit, toties debere offensam remittere ei qui offendit. Bene autè Dominus numero septenario vsus est, quod hic sit in scripturis numerus remissionis & indulgentiæ. Quod si per septuagies septies intelligatur 77. iam obseruari potest huius numeri mysteriū, nempe quod sicut in septuaginta & septem generationibus Lamech punitus est, (Nam 77. filios habuisse dicit Iosephus qui omnes diluuiò perierunt) ita saluator noster, per quæ peccatum abolitū est, in septuagesima & septima generatione natus est. Nā in genealogia Lucæ à Deo & Adā vsq; ad Christum inclusiue sunt 77. generationes.

IDEO ASSIMILATVM EST REGNV
COELORVM HOMINI REGI, QVI
VOLVIT, &c.] Postquam dixit Dominus dimittendum fratri penitenti, etiam si septuagies septies peccet, quo ostendat quàm sit id & æquū & necessarium, parabolam pro suo more, et consuetudine Parabolæ ad adiungit, ut quod per simplex præceptum teneri ab auditoribus non potest, per similitudinem atque exemplum teneatur. Ideo, inquit, quia scilicet oportet semper ignoscere ei qui semper respicit: aut, ut intelligatis quàm sit & æquum & necesse fratri peccanti semper remittere cum penitet, scitote regnū cælorum assimilatum esse homini regi, hoc est, in resino cælorum quod est Ecclesia Dei,

neutrum horum, aut eo modo quem Dominus præscripsit, aut alio aliquo, expectari non possit, gemat apud se iustus, & peccantium correctionem & sanorum præseruationem Domino fideliter commendat. Porro quàm malum sit correptum non acquiescere corripienti, testatur multis locis Sapiens Nam Prouerb. 13. Egestas, inquit, & ignominia ei qui deserit disciplinam: qui autem acquiescit corripienti, glorificabitur, Et cap. 15. Qui abiicit disciplinam, despicit animam suam: qui autè acquiescit increpationibus, possessor est cordis. Et cap. 19. Viro qui corripientem dura ceruice contemnit, repentinus ei superueniet interitus, & eum sanitas non sequetur. In quem modum & alia multa habet, infelicitatem & incurabilitatem significantia eius qui correptiones non admittit. Quoniam autem sunt qui hunc locum vel maxime proferunt, quo probent concilium esse supra pontificem Romanum, adeo ut à concilio monitus, excommunicari ab eo possit nisi respiscat, quoniam & ipse comprehendi videtur sub illo verbo Domini: Si peccauerit in te frater tuus; quia nomine fratris significatur Christianus. Dicendum verum quidem esse quod circa illum seruari debeant etiam ea quæ hic Dominus docet, excepto eo quod tertio loco dicitur de denunciatione Ecclesiæ faciendâ. Nam Ecclesiæ suæ denunciari non potest, in qua habeat præfectum. Et quamquam denunciari possit Ecclesiæ cuius ipse est membrum, ad hoc ut ab ea moneatur, non tamen ad hoc ut ab ea ligetur, cum non sit in ea aliquis ei præpositus à quo possit ligari, sicut nec episcopus aliquis particularis à sua Ecclesiâ cuius est episcopus, ligari potest.

AMEN DICO VOBIS, QUÆCUNQUE
ALLIGAVERITIS SUPER TERRAM.
ERUNT, &c.] Theophylactus secutus Origenem intelligit hanc sententiam pertinere ad vnumquemlibet in quem frater aliquis peccauit, qui post tertiam admonitionem præcipitur, illum impenitentem habere sicut ethnicum & publicanum. Sicut enim habet: Si tu, inquit, offensus habes eum qui te iniuria affecit sicut ethnicum & publicanum, erit ille & in cælo talis. Si autem solueris eum, hoc est, ignoueris; erit ei & in cælo condonatum. Non enim solum quæ soluunt sacerdotes sunt soluta, sed quæcunq; & nos iniuria affecti vel ligamus vel soluimus, & ipsa erunt ligata vel soluta. Hæc ille. Quibus verbis non hoc voluit significare Theophylactus, quemlibet habere eandem illam potestatem soluendi & ligandi quam Dominus Apostolis concessit, & quam habent sacerdotes, quemadmodum asseruit Lutherus: sed quomodo qui offensus est ab alio dicitur illi remittere offensam, modo tamen diuerso ab eo quo sacerdos dicitur remittere nomine Dei peccatum: sic etiam dicitur Theophylacto soluere peccatum vel ligare. Et si quidem is penitentia fratris motus, iniuriam illi remittat, remissa erit etiam in cælo: si verò ob illius impenitentiam iniuriam non remittat, sed habeat sicut ethnicum & publicanum, non remittetur etiam in cælo. Itaque Theophylactus intelligit hac sententia significatum à Domino, non paruificandum aut cõtēnendum, si quis aliquem ob suam impenitentiam habeat sicut ethnicum. Quæquam autem hæc eius intelligentia sanè intellecta sit catholica, quam & Erasmus sequitur in Paraphrasis, aliena tamè est ab Ecclesiasticorum omnium patrum intelligentia qui his verbis sicut supra Petro, ita iam ipsis Apo-

lis, & in ipsis eorum successoribus, Ecclesiarum præsidibus intelligunt à Domino datam potestatem soluendi & ligandi. Quia ergo dixit fratrem impenitentem bis admonitum deferendum Ecclesiæ, & si illam non audierit, habendum sicut ethnicum, ne quis contemnat Ecclesiasticam auctoritatem, quæ penes præfides est, & qua cõtumax ille est anathematizandus, ut sic habeatur ab omnibus fidelibus sicut ethnicus & publicanus, hinc Dominus hac sententia ostendit quanta sit potestas Ecclesiæ, & eorum qui Ecclesiæ præfunt, eiusque personam gerunt, ut sciant quia à talibus condemnantur, humanam sententiam diuina sententia roborari & approbari sicq; tales duplici ratione ad sanitatem compellitur, tum mundana scilicet infamia, tum metu iudicij & condemnationis cœlestis. Porro cum, ut supra dictum est, duplex sit modus ligandi & soluendi, secundum quod duplex est vinculum in scripturis, peccatum & præceptum: hic potissimū est ad propositum prior ille ligandi & soluendi modus qui est ratione peccati, secundum quem modum dupliciter soluere & ligare contingit, iuxta duplex forum Ecclesiasticum, exterius scilicet & interius. Exteriori enim foro, in quo, sicut in foro ciuili, secundum dicta & allegata testium nocens condemnatur, & innocens absoluitur, conuenit ligare in peccato, per excommunicationem: soluere verò a peccato, per absolutionem ab excommunicatione. Qui legandi & soluendi modus, cum tantum requirat potestatem iurisdictionis, competere & committi potest quibuslibet clericis, etiam non sacerdotibus, quemadmodum hodie fieri videmus: Interiori verò foro, quod & forum penitentiarum vobis dicitur, in quo peccator aliquis propria confessione se accusat coram Dei vicario, conuenit etiam ligare in peccato, & ab eo soluere, per retentionem peccati, aut eius remissionem sacramentalem: qui ligandi & soluendi modus, cum non tantum potestatem iurisdictionis requirat, sed etiam potestatem ordinis; solis sacerdotibus competere potest, quamquam non omnibus conueniat eo quod non omnes habeant iurisdictionis potestatem. Cum autem proposito maxime conueniat prior ligandi vel soluendi modus, hinc hoc loco excommunicatio fundata est.

ITERVM DICO VOBIS, QVIA SI
DVO EX VOBIS CONSENERINT SV
PER, &c.] Variè hæc sententia à diuersis ostenditur quomodo proposito Domini deseruiat. Verum rectissime dicitur etiam hac sententia Dominum significare voluisse, quanta sit Ecclesiæ, hoc est, congregationis fidelium, cui denunciandū impenitentem fratrem supra voluit, potestas, videlicet quod si vel duobus tantum consentientibus impetraturi sint illi quicquid volent, multò magis totius alicuius Ecclesiæ iudicium sit pertimescendum, & quod illa voluerit, à Deo sit approbandum. Vnde satis patet potestatem illam ligandi & soluendi, de qua supra dixit Dominus, pertinere ad totam ipsam Ecclesiam cui frater est denunciandus: quamquam hanc potestatem non sic habeat Ecclesia, ut eam vnusquisque qui est Ecclesiæ membrum habeat, sed sic ut ipsa sit penes Ecclesiæ caput, nempe episcopum & pastorem, qui, ut dictum est, supra consentientem & approbante fidelium multitudine solet uti in primitiua Ecclesia hac potestate, sicut nunc eadem videtur in persona totius Ecclesiæ, et si eius cõsensus & approbatio non ita iam requiratur, quod eam requirere nõ

iam ob iustas causas expediatur, quemadmodum tamen utile erat in primitiua Ecclesia. Certè ad finem & intentionem hanc, dictam esse à Domino hanc sententiam & sequentem; Vbi enim sunt duo, &c. satis ostendit locus ille Pauli 1. ad Cor. 5. supra citatus, cum dicit se iudicasse Corinthios illum incestuosum tradere satanae, sed congregatis cum suo spiritu Corinthiis in nomine Domini Iesu Christi Qui Paulus illum eundem penitentem cum ab soluendum iudicaret, requirit & Corinthiorum consensum scribens Epist. 2. cap. 2. & sacro ut confirmetis in illum charitatem. Cui autem aliquid donastis, & ego. Nam & ego quod donauit, si quid donauit, propter vos, in persona Christi. D. Hieronymus & Chrysostomus aliud referunt hanc sententiam intelligentes Dominum, qui toto superiori sermone ad concordiam prouocauit, & contentionis supplicia posuit, concordiam iam premia polliceri, ut tum minis, tum promissis, ad concordiam & pacem nos congregaret. Non dicit autem absolute. Si duo consenserint super terram; sed, si duo ex vobis, hoc est, ex fidelibus, qui non mundana, sed diuina inter se dilectione consenserint: Dicit autem, super terram, sicut supra dixit, quaecunque alligaueritis & solueritis super terram, terra in qua viuunt homines utrobique; opponens caelum in quo regnat pater: ac sic concordiam vim magis demonstrans, ut quae Deum in caelis faciat approbare ea quae in terris fiunt. Quod autem dicit, de omni re quaecunque petierint fiet illis, sic est intelligendum, quomodo supra illa generalis sententia: Omnis qui petit, accipit. Et alioqui Dominus praesupponit duos consentientes, qui Apostolis sunt similes, quique diuina inter se charitate consenserint, non petitori nisi recta & recte. Rationem autem efficaciam consentientium in impetrando, assignat ex praesentia sui in medio talium, dicens: Vbi enim sunt duo vel tres congregati in nomine meo, id est, propter me, & causam aliquam ad me pertinentem, ibi sum in medio illorum, quasi dicat, ob meam praesentiam exadhibilis patri efficietur eorum oratio. Aut ideo dicit se esse in medio eorum, ut significet etiam se adimplendum ea quae illi petunt, eorumque conatus adiuturum, ut quod superiori sententia patri tribuit, iam etiam sibi tribuere intelligatur. Dicitur enim Christus esse in medio aliquorum consentientium, non solum propter praesentiam suam diuinitatis, secundum quam ubique est, sed magis ratione specialis suae gratiae & assistentiae, qua illorum orationibus Deo patri facit acceptas, tanquam à se simul factas, aut eas ipsemet acceperat & adimplet. His ergo sententiis dupliciter commendat fraternam concordiam, tum scilicet propter ipsius in impetrando vim apud Deum patrem, tum quod illa singulari sui praesentia sit decorata. Hinc ergo descendendum quantum tribuendum sit synodis & generalibus conciliis pro fidei, & morum custodia in nomine Christi congregatis & celebratis. Caeterum Diuus Hieronymus & Theophylactus secuti Origenem, has duas sententias etiam spiritualiter intelligunt, sic ut vni etiam homini conueniant, & significetur quod vbi corpus & anima, vel tria haec nempe spiritus, anima; & corpus consenserint, & non intra se bellum habuerint diuersarum voluntatum, de omni re quam petierint impetrent à patre. Bona enim necessario est oratio, vbi est talis concordia.

TUNC ACCEDENS PETRVS AD EVM
DIXIT: DOMINE, QVOTIES PECCA-

AVIT, &c.] Cum Petrus audisset fratrem peccatum in se corripiendum, & eidem poenitenti peccatum esse condonandum, dubitare coepit quoties id esset faciendum, & putans se magnum aliquid dicere, quaerit num usque septies, forte memor illius quod dicit Sapiens Prouerb. 24. Septies in die cadit iustus, & resurgit. Dominus vero longe Petri excedens benignitatem, non septies tantum, sed etiam septuagies septies dimittendum poenitenti docuit. Vbi notandum, illud, septuagies septies dupliciter accipi. Augustinus enim accipit, ut per illud tantum significantur septuaginta septem, ut scilicet non indicetur multiplicatio numeri posterioris per priorem, sed tantum posterioris ad priorem adiectio, ac si diceretur interposita coniunctione, septuagies & septies. Sic sane haec oratio, septuagies septies, accipitur Gene. 4. cum dicit Latrech in nostra lectione: De Cain septulum vltro dabitur, de Lamech vero septuagies septies. Apud Hebraeos enim inter duos hos numeros ponitur coniunctio. D. Hieronymus autem & Theophylactus hanc orationem sic accipiunt, ut significetur numerus septenarius septuagies à Domino multiplicatus, ut septuagies septies efficiat 490. Quomodo accipienda hanc orationem ex Graecis omnino apparet, quae habent, *ἑβδομηκοντάκις ἑπτὰ*, quod est ad verbum, septuagies septem, quod manifeste satis indicat septenarii numeri per septuagenarium multiplicationem. Et tamen etiam in Genesi pro eo quod Hebraea habent septuaginta & septem, vel septuagies & septies interpretes Septuaginta verterunt sicut hic habetur, *ἑβδομηκοντάκις ἑπτὰ*, id est, septuagies septem, ut videri etiam possit Dominum ad illum locum alluisse, & sic iam voluisse multiplicare septuplam remissionem Petri, quomodo Lamech olim multiplicauerat septuplam punitionem Cain. Origenes ipse etiam Graecus illud *ἑβδομηκοντάκις ἑπτὰ* videtur accepisse pro septuaginta septem. Nec multum refert vtrius modo accipiatur, cum eodem recidat sensus, & sit manifestum numerum talem determinatum pro indeterminato esse positum, & significatum esse à Domino, quod quotiescumque hominem offendi contigerit, toties debere offensam remittere ei qui offendit. Bene autem Dominus numero septenario usus est, quod hic sit in scripturis numerus remissionis & indulgentiae. Quod si per septuagies septies intelligatur 77. iam obseruari potest huius numeri mysterium, nempe quod sicut in septuaginta & septem generationibus Lamech punitus est, (Nam 77. filios habuisse dicit Iosephus qui omnes diluuium perierunt) ita saluator noster, per quem peccatum abolitum est, in septuagesima & septima generatione natus est. Nam in genealogia Lucae à Deo & Adae usque ad Christum inclusivae sunt 77. generationes.

IDEO ASSIMILATVM EST REGNV
COELORVM HOMINI REGI, QVI VOLVIT, &c.] Postquam dixit Dominus dimittendum fratri poenitenti, etiam si septuagies septies peccet, quo ostendat quam sit id & aequum & necessarium, parabolam pro suo more, et consuetudine Palaestinianorum adiungit, ut quod per simplex preceptum teneri ab auditoribus non potest, per similitudinem atque exemplum teneatur. Ideo, inquit, quia scilicet oportet semper ignoscere ei qui semper resipiscit: aut, ut intelligatis quam sit & aequum & necesse fratri peccanti semper remittere cum poenitet, scitote regnum caelorum assimilatum esse homini regi, hoc est, in regno caelorum quod est Ecclesia Dei,

se vos, &c. Hac enim sententia omnino videtur voluisse reddere rationem quare dixerit suum tempus nondum aduenisse illorum verò paratum esse. Porro cum id quod dicit Dominus; Non potest mundus odisse vos; videatur esse contrarium quotidianae experientiae, qua videmus impios inter se dissensire, ita ut dicat Sapiens: Inter superbos semper sunt iurgia, considerandum ad quod propositum Dominus istud dixerit: Nihil enim alium voluit dicere Dominus, quam, Non potest vos mundus eare ratione qua me odit odisse, utpote qui similes estis mundo, cum me odiat ob dissimilitudinem. Odium enim oritur ex dissimilitudine, & amor ex similitudine: & planè naturale est ut simile amet sibi simile: & unumquodque diligat quod suum est, ad quod significantum non solum dicit: Non odit vos mundus, sed non potest odisse vos, quamdiu scilicet tales estis, quia de mundo estis, & illi, similes estis. Similitudo tamen ex accidenti quodam nonnunquam est odij causa, nimirum quatenus illa alicui impedimentum praebet ne rem optatam consequatur: vnde est quod figulus odit figulum, & superbus superbum. Insuper animaduertendum non dicere Dominus: Non possunt homines mali vos odisse, sed non potest vos mundus odisse, nomine mundi vniuersitatem mundanorum designans, quae non potest esse contraria hominibus, qui sunt de mundo, sicut contraria erat Iesu, ut qui dissimilis esset omnibus, & non solum quibusdam mundanis. Quoniam autem mundi mentionem fecerant fratres Domini, dicentes manifesta te mundo, rectè & Dominus econtra mundi mentionem ingerit: & quoniam illi ad gloriam mundi venandam adhortabantur, rectè significat fieri non posse ut mundus ipsum amet & laudet: sed nec se mundi gloria quaerere, ut qui à tradendis & redarguendis malis mundi operibus non cesset. Et illi quidem ad miracula facienda hortabantur per quae mundo erat admirandum: Dominus vero doctrinae suae, per quam mundo erat exosus, meminit, ut propter quam potius quam ob miracula credenda in mundo venerit. Causa ergo diuersitatis inter se & fratres suos reddita, veluti inferendo subiungit: Vos ascendite ad diem festum hunc. Ego enim non ascendam ad diem festum istum, quae posterior pars ut verum habeat sensum sic est intelligenda: Non vobiscum, aut non adhuc ascendam; qui sensus satis indicatur cum sequitur; quia tempus meum, quo scilicet mihi est ascendendum nondum impletum est, id est, nondum aduenit. Vnde Graeca non habent, non ascendam, sed *ἔτι ἀναβαίνο*, id est, nondum ascendo, hoc est, ascensus sum. Et Erasmus testatur antiqua quaedam Latinorum exemplaria pro non, habere nondum. Caeterum D. Augustinus & Cyrillus vim faciunt, & emphasim intelligunt, in pronomine, hunc & istum, intelligentes Dominum qui nos venerat ad spirituales festiuitates vocaturus, nolle ascendere ad carnale & umbratile Iudaeorum festum, quod iam cessaturum erat. Et cum sequitur; Tempus meum nondum impletum est; intelligunt de tempore celebrandi suam spirituales festiuitates. Et quoniam hic locus contrarius videtur ei quod sequitur; Tunc & ipse ascendit ad diem festum; intelligunt ascendisse quidem illum ad festum, non tamen ad celebrandum illud festum Iudaico more cum gaudio carnali, sed potius ad docendum populum. Verum prior intelligentia simplex est & genuina. Descendendum autem hic in fratribus Christi, quam familia-

ritas detoget auctoritati & reuerentiae personae alicui debita, & ad inuidiam atque contempnum propendere faciat. In Christi vero facto descendendum, ferendum etiam nobis esse cum domesticis nos insectantur, vilipendunt, & contemnunt. Rursum in Euangelico negotio non acquiescendum cognatorum affectibus. In verbis autem eius descendendum, quam diligenter obseruandum nobis sit ut ex prescripto Dei & suo tempore omnia agamus. Rursum mundi amicitiam non posse nos tueri, nisi malis eius operibus consentiamus: nec in mundi amicitia nobis gaudendum esse, sed potius in odio eius communi nobis cum Domino.

FACTVM EST AVTEM DV M CONPLERENTVR DIES ASSVMPTIONIS EIVS ET IPSE, &c.] Dies assumptionis simpliciter accipi possent dies quibus assumi debebat à Galilaea, & ascendere in Iudaeam. Verum secundum omnium interpretationem rectius dies assumptionis intelliguntur dies quibus Dominus per mortem, & passionem suam assumendus erat à mundo ad Patrem. Nam Actuum primo, cum dicit Lucas Dominum assumptum in caelis, Graecis est verbum, vnde derivatur nomen *ἀνάληψις*, hoc est, assumptio, hic positum. Sicut ergo supra Lucas mortem Domini designauit vocabulo digno eius maiestate, cum eam vocauit excessum: ita & modo mortem eius notans, usus est dictione digna maiestate Domini. Nam moriturus quidem erat, sed non detinendus in morte. Sic & Ioannes: Sciens, inquit, Iesus, quia venisset iam hora eius ut transiret ex hoc mundo ad patrem. Non dicit autem Lucas, cum completi essent dies assumptionis, sed, dum compleretur. Nondum enim tempus passionis & ascensionis impletum erat; quod secundum praedicta ut minimum ahuc sex aberat mensibus, sed tempus illud iam coepit appropinquare & proximum fieri, atque ob id dicit, dum complerentur, id est, dum appropinquarent & inciperent adimpleri. Porro cum sequitur, Et ipse faciem suam, &c. coniunctio, &, ex phrasi Hebraica quod sensum superest, ut & alia apud Lucam. Dicit autem; firmavit faciem suam; significare volens magnanimitatem & constantiam Domini, quam exterius etiam ipso vultu praese ferebat volendo ire in Hierusalem, quamquam sciret, sicut praedixit, se ibi occidendum: ut intelligamus illum & voluntarie & cupidè mortem subiisse, nostrae salutis causa. Firmavit ergo faciem suam, hoc est, non iam, ut prius, huc & illuc ibat, perambulans vicos & ciuitates, sed imperterrita mente rectè iter instituit in Hierusalem ipso etiam vultu firmum animi sui decretum praese ferens, veluti morti occurrere gestiens perquam & ipse erat assumendus ex hoc mundo ad patrem, & nos saluandi eramus à morte. Quandoquidem ergo Dominus turbam aliquam saltem Apostolorum, secum ducebat, hinc praemisit ante se nuncios, cui sibi & his quos secum habebat hospitium & vitae necessaria pararent. Et quoniam à Galilaea si quis rectè volet pergere in Iudaeam, transiendum est per Samariae regionem, praemissi nuncios ingressi sunt in ciuitatem quandam vel vicum (non enim intelligendum de praecipua ciuitate Samaritanorum, quae Samaria dicebatur, cum Graecè sit *σάμαρινα*, quod interpretatur vicum vel castellum vertere solet, ut mox postea) Samaritanorum, ut pararet illi, hospitium scilicet. Sic enim potissimum videtur intelligendum, quamquam aliqui intelligant hos praemissos ad hoc ut praepararent homines ad recipi-

recipiendum & audiendum Christi prædicatione. Verum quoniam sequitur; Non receperunt eum quia facies eius erat euntis in Hierusalem; quo significatur causa repulsionis communis Christo cum aliis Iudæis vel Galilæis volentibus proficisci in Hierusalem, magis simpliciter est intelligendum, Samaritanos noluisse Christum cum suis recipere, quomodo Galilæos alios quosuis soliti erant nolle recipere, nimirum ad hospitium. Ex quo iam rursum & illud colligitur, quod cum Dominus modò proficisceretur in Hierusalem, proxima fuerit aliqua Iudæorum festiuitas iamiam celebranda, quam cum certum sit non posse dici festiuitatem Paschalem qua Dominus mortuus est, vt que adhuc aliquod mensibus abfuerit, satis quisque aduertere poterit hanc Domini in Hierusalem profectionem, cuius meminit modò Lucas, eandem esse cum ea qua dicit Ioannes Dominum e Galilæa profectum ad festum scenopegie. Non enim Samaritani quolibet tempore reiecerunt ascendentes in Hierusalem; sed quo tempore videbant quosdam petere Hierusalem adorationis causa, & propter festiuitatem aliquam ibi celebrandam. Id enim Samaritani indignissimè ferebant, quòd haberent templum proprium, extructum in monte Garizim à Sanabath præfecto Darij, in gratiam Manassis generis sui sacerdotio Hierosolymis pulsus: in quo templo ita contendebant adorandum, & non in Hierusalem, vt hinc plerumque seditiones & cædes designata fuerint inter Iudæos & Samaritanos. quemadmodum supra annotatum est ex Iosepho, circa ca. Ioan. 4. in cap. Concordiæ 23.

CVM VIDISSENT AVTEM DISCIPULI EIUS IACOBVS ET IOANNES DIXERVNT.] Credi potest hos duos fuisse illos qui à Domino missi fuerunt ante ipsam ad parandum, aut Petrum quidem & Andream præmissos fuisse; & illis redeuntibus, ac Samaritanorum repulsionem nuntiantibus, hos duos tanquam primos pro Domino contempto, zelasse. Bene autem hi duo vt pulchrè annotauit Ambrosius, præsumpserunt quod ad sermonem ipsorum ignis de caelo descenderet quoniam filij erant tonitruum. Hi ergo ægrè ferentes Dominum talem ac tantum contemni à Samaritanis, zelo quodam accensi, etsi indiscreto, paratos se offerunt ad vindicandum. Eliæ exemplo, inhumanitatem ciuium, igne cœlesti illis imprecato: sed prius Domini consensum & voluntatem super ea re requirunt; dicentes: Domine vis dicimus, pro, dicamus (nam Græcè est ερωμεν) hoc est, vis vt iubeamus (nam Hebraica phrasi, dicere pro præcipere positum est) igne descendere e caelo qui consumat illos, sicut Elias fecit? Nam hæc verba in Græcis adduntur, quæ tamen explicandi gratia videri possunt ab aliquo addita, qui explicare voluit exemplum quod imitari isti Apostoli voluerunt. Dominus autem vt ostenderet quantam oporteat esse mansuetudinem Euangelici doctoris; increpatione coercuit illorum vindicandi zelum, dicens: Nescitis cuius spiritus estis. Et addit Græcis pronomen, vos, vt sit: Nescitis cuius spiritus estis vos; quod pronomen nequaquam est otiosum. Separat enim eos ab Eliâ, cuius sibi exemplum imitandum proposuerunt. Hæc autem verba quidam sic intelligunt, vt sit sensus: Nescitis quo spiritu moueamini. Putatis enim vos spiritu diuino & zelo iustitiæ commoueri quæ admodum motus fuit Elias, cum re vera moueamini spiritu humano, & zelo impatiētis ac iracundi

audia. Verum ex sequentibus Domini verbis magis patet Dominum significare hic voluisse distinctionem inter Apostolos & Eliam; non quoad diuersitatem zeli, (quamquam quoad zelum etiam re vera fuerit diuersitas inter eos) sed quoad factum ipsu quod exemplo Eliæ imitari voluerunt, nempe quod illius facti (quod in Eliâ non vituperatur, sed laudatur) imitatio non conueniat his qui Euangelicum hauserunt spiritum. Itaque sensus est. Nescitis cuius spiritus vos esse oporteat, vt estis, pro esse de beatis, accipiatur, quemadmodum in illo Pauli; si- cut estis Azimy. Aut nescitis ad quem spiritum de lecti estis vos, nempe quod ad aliu quam ad spiritum veteris testamenti, qui viguit in Eliâ & aliis Prophetis. Non quod alius natura & re sit spiritus Euangelicus à spiritu Prophetarum, sed quod pro exigentia diuersitatis temporum, vnus idemque spiritus alius sit & alius secundum diuersos effectus. Quemadmodum enim cum vnus idemque sit Dei spiritus qui datus est olim Hebræis, & in noua lege Christianis: illi tamè dicuntur Paulo accepisse spiritum seruitutis & timoris, hi verò spiritum adoptionis filialis & spiritum amoris: ita & Eliâ spiritus hic significatur fuisse spiritus zeli & vindictæ, spiritus verò Euangelicus, spiritus mansuetudinis & tolerantiæ. Quoniam enim Hebræis tanquam adhuc pueris & imperfectis conueniebat timor Dei hinc & in Prophetis Dei spiritus sese frequenter exiuit vindicando impios, vt sic saltem ad Dei timorè illi adduceretur. Contra quoniam lex noua lex est amoris, ad quem homines mansuetudine & benignitate adducuntur, eaque lex Dei benignitatem hominibus erat propositura, hinc in Christo & Apostolis eius Dei spiritus sese maximè exerere debuit per mansuetudinis & benignitatis opera, quæ quam idè spiritus Apostolos etiam nonnunquam, cum Dei & Euangelij gloria ita exigebat, impulit ad vindictam, quæ admodum patuit in Petro occidente Ananiam & Sapphyram: & Paulo, qui Elymam magum cecitate percussit, & dixit sibi datam potestatem vlciscendi omnem inobedientiam. Verum huiusmodi vltionem & rarius leguntur intulisse Apostoli, & non in vindicando propriam iniuriam ea potestate vsi leguntur, sicut hic parati erant duo isti apostoli, qui spiritum Euangelicum nondum perfecte acceperant. Ab hoc autem vindicandi sese spiritu adeo alienus fuit Dominus, vt Iudæos etiam defluerit, quos à perditione reuocare non potuit, vt Petrum in gladio percutientem prohibuerit, sanato hoste suo vulnerato, vt que in cruce etiam oraret pro persequentibus & crucifigentibus ipsum. Itaque suos docere volens ad quem spiritum essent delecti, idque illos ex suo spiritu discere volens, subiicit: Filius hominis non venit, in hoc scilicet primo suo aduentu, animas perdere, sed saluare; quasi dicat: Et vos ergo qui me potius quam Eliam imitari debetis, alienos esse oportet à vindicandi & perdendi studio, & in hoc vnum incumbere vt saluetis cum in corpore, tū in animâ quoscunque potestis. Itaque his verbis Apostoli cohibiti, ac mox Domino obediētes, abierunt simul cum illo in aliud castellum, vel vicum. Nam & hic Græcis est κωμῆν, quod vt vicu vel pagu proprie significat Insigne sanè lenitatis & mansuetudinis exemplū. ob quod edendum in profectū suorum Apostolorum, quamquam sciret se non recipiendum à Samaritanis prædictis, tamen præmissit nuncios qui illi hospitium pararent. Sic enim suos docere voluit non indi

se vos, &c. Hac enim sententia omnino videtur voluisse reddere rationem quare dixerit suum tempus nondum aduenisse illorum verò paratum esse. Porro cum id quod dicit Dominus; Nō potest mundus odisse vos; videatur esse contrarium quotidianæ experientia, qua videmus impios inter se dissentire, ita vt dicat Sapiens: Inter superbos semper sunt iurgia, cōsiderandum ad quod propositū Dominus istud dixerit: Nihil enim alium voluit dicere Dominus, quam, Nō potest vos mundus ea ratione qua me odit odisse, vt pote qui similes estis mudo, cum me odiat ob dissimilitudinem. Odium enim oritur ex dissimilitudine, & amor ex similitudine: & planè naturale est vt simile amet sibi simile: & vnumquodque diligat quod suum est, ad quod significandum non solum dicit: Non odit vos mundus, sed non potest odisse vos, quamdiu scilicet tales estis, quia de mudo estis, & illi, similes estis. Similitudo tamen ex accidenti quodam nonnunquam est odij causa, nimirum quatenus illa aliquid impedimentum præbet ne rem optatam cōsequatur: vnde est quod figulus odit figulum, & superbus superbum. Insuper animaduertendum non dicere Dominus: Non possunt homines mali vos odisse, sed non potest vos mundus odisse, nomine mundi vniuersitatem mundanorum, designans, quæ non potest esse contraria hominibus qui sunt de mundo, sicut contraria erat Iesu, vt qui dissimilis esset omnibus, & non solum quibusdam mūdānis. Quoniam autem mundi mentionem fecerant fratres Domini, dicentes manifesta te mundo, rectè & Dominus econtra mundi mentionem ingerit: & quoniam illi ad gloriam mundi venandam adhortabantur, rectè significat fieri nō posse vt mundus ipsum amet & laudet: sed nec se mudi gloriā querere, vt qui à traducendis & redarguendis malis mundi operibus non cesser. Et illi quidem ad miracula facienda hortabantur per quæ mudo erat admirandus: Dominus verò doctrinæ suæ, per quam mundo erat exosus, meminit, vt propter quam potius quam ob miracula ædenda in mundū venerit. Causa ergo diuersitatis inter se & fratres suos reddita, veluti inferendo subiūgit: Vos ascendite ad diē festū hunc. Ego enim non ascendam ad diē festum istum, quæ posterior pars vt verum habeat sensum sic est intelligenda: Non vobiscum, aut non adhuc ascendam; qui sensus satis indicatur cum sequitur; quia tempus meum, quo scilicet mihi est ascendendum nondum impletum est, id est, nondum aduenit. Vnde Græca non habent, non ascendam, sed εγω ἀναβαίνω, id est, nondum ascendam, hoc est, ascensus sum. Et Erasmus testatur antiqua quædam Latinorum exemplaria pro non, hebere nondum. Ceterum D. Augustinus & Cyrillus vim faciunt, & emphasim intelligunt, in pronomine, hunc & istū, intelligentes Dominum qui nos venerat ad spirituale festiuitatem vocaturus, nolle ascendere ad carnalem & vmbatile Iudæorum festum, quod iam cessaturū erat. Et cum sequitur; Tempus meū nōdum impletum est; intelligūt de tempore celebrandi suam spirituale festiuitatem. Et quoniam hic locus contrarius videtur ei quod sequitur; Tunc & ipse ascendit ad diem festum; intelligunt ascendisse quidem illum ad festum, non tamen ad celebrandum illud festum Iudaico more cum gaudio carnali, sed potius ad docendum populum. Verum prior intelligentia simplex est & genuina. Descendum autem hic in fratribus Christi, quam familia-

ritas derogat authoritati & reuerentiæ personæ ali cui debita, & ad inuidiam atque cōtemptum propendere faciat. In Christi verò facto descendum, ferendum etiam nobis esse cum domesticis nos insectantur, vilipendunt, & contemnunt. Rursum in Euangelico negotio nō acquiescendum cognatorum affectibus. In verbis autem eius descendum, quam diligenter obseruandum nobis sit vt ex præscripto Dei & suo tempore omnia agamus. Rursum mundi amicitiam non posse nos tueri, nisi malis eius operibus consentiamus: nec in mundi amicitia nobis gaudendum esse, sed potius in odio eius communi nobis cum Domino.

FACTVM EST AVTEM DV M COMPLETENTVR DIES ASSVMPTIONIS EIVS ET IPSE, &c.] Dies assumptionis simpliciter accipi possent dies quibus assumi debebat e Galilæa, & ascendere in Iudæam. Verum secundum omnium interpretationem rectius dies assumptionis intelliguntur dies quibus Dominus per mortem, & passionem suam assumendus erat e mundo ad Patrem. Nam Actuum primo, cum dicit Lucas Dominum assumptum in caelis, Græcis est verbum, vnde derivatur nomen ἀνάληψις, hoc est, assumptio, hic positum. Sicut ergo supra Lucas mortem Domini designauit vocabulo digno eius maiestate, cum eā vocauit excessum: ita & modò mortem eius notans, vsus est dictione digna maiestate Domini. Nā moriturus quidem erat, sed non detinendus in morte. Sic & Ioannes: Sciens, inquit, Iesus, quia venisset iam hora eius vt transiret ex hoc mundo ad patrem. Non dicit autem Lucas, cum cōpleti essent dies assumptionis, sed, dum compleretur. Nondum enim tempus passionis & ascensionis impletū erat; quod secundum prædicta vt minimum ahuc sex aberat mensibus, sed tempus illud iā cœpit appropinquare & proximum fieri, atque ob id dicit, dum complerentur, id est, dū appropinquarent & inciperent adimpleri. Porro cum sequitur, Et ipse faciem suā, &c. coniunctio, &, ex phrasi Hebraica quod sensum superest, vt & aliās apud Lucam. Dicit autem; firmavit faciem suam; significat volens magnanimitatem & constantiam Domini, quam exterius etiam ipso vultu præ se ferebat volendo ire in Hierusalem, quamquam sciret, sicut prædixit, se ibi occidendum: vt intelligamus illum & voluntariè & cupidè mortem subiisse, nostræ salutis causa. Firmavit ergo faciem suam, hoc est, non iam, vt prius, huc & illuc ibat, perambulans vicis & ciuitates, sed imperturbata mente rectè iter instituit in Hierusalem ipso etiam vultu firmum animi sui decretum præ se ferens, veluti morti occurrere gestiens per quam & ipse erat assumendus ex hoc mundo ad patrem, & nos saluandi eramus à morte. Quandoquidem ergo Dominus turbam aliquam saltem Apostolorum, secum ducebat, hinc præmissit ante se nuncios, cui sibi & his quos secum habebat hospitium & vitæ necessaria pararent. Et quoniam e Galilæa si quis rectè volet pergere in Iudæam, transcendendum est per Samariæ regionem, præmissi nuncij ingressi sunt in ciuitatem quandam vel vicum (nō enim intelligendum de præcipua ciuitate Samaritanorum, quæ Samaria dicebatur, cum Græcè sit κωμῆν, quod interpret vicum vel castellum vertere solet, vt mox postea) Samaritanorum, vt pararet illi, hospitium scilicet. Sic enim potissimum videtur intelligendum, quamquam aliqui intelligant hos præmissos ad hoc vt præpararent homines ad recipien

recipiendum & audiendum Christi prædicatione. Verum quoniam sequitur; Non receperunt eum quia facies eius erat euntis in Hierusalem; quo significatur causa repulsionis communis Christo cum aliis Iudæis vel Galilæis volentibus proficisci in Hierusalem, magis simpliciter est intelligendum, Samaritanos noluisse Christum cum suis recipere, quomodo Galilæos alios quosuis soliti erant nolle recipere, nimirum ad hospitium. Ex quo iam rursum & illud colligitur, quod cum Dominus modò proficisceretur in Hierusalem, proxima fuerit aliqua Iudæorum festiuitas iamiam celebranda, quam cum certum sit non posse dici festiuitatem Paschalem qua Dominus mortuus est, ut quæ adhuc aliquod mensibus abfuerit, satis quisque aduertere poterit hanc Domini in Hierusalem profectionem, cuius meminit modò Lucas, eandem esse cum ea qua dicit Ioannes Dominum à Galilæa profectum ad festum scenopegiæ. Non enim Samaritani quolibet tempore reiecerunt ascendentes in Hierusalem; sed quo tempore videbant quosdam petere Hierusalem adorationis causa, & propter festiuitatem aliquam ibi celebrandam. Id enim Samaritani indignissimè ferebant, quòd haberent templum proprium, extructum in monte Garizim à Sanabath præfecto Darij, in gratiam Manassis generis sui sacerdotio Hierosolymis pulsus: in quo templo ita contendebant adorandum, & non in Hierusalem, ut hinc plerumque; seditiones & cædes designata fuerint inter Iudæos & Samaritanos. quemadmodum supra annotatum est ex Iosepho, circa ca. Ioan. 4. in cap. Concordiæ 23.

CVM VIDISSET AVTEM DISCIPULI EIVS IACOBVS ET IOANNES DIXERVNT.] Credi potest hos duos fuisse illos qui à Domino missi fuerunt ante ipsum ad parandum, aut Petrum quidem & Andream præmissos fuisse; & illis redeuntibus, ac Samaritanorum repulsionem nuntiantibus, hos duos tanquam primos pro Domino contempto, zelasse. Bene autem hi duo ut pulchrè annotauit Ambrosius, præsumpserunt quod ad sermonem ipsorum ignis de cælo descenderet quoniam filij erant tonitruum. Hi ergo ægrè ferentes Dominum talem ac tantum contemni à Samaritanis. zelo quodam accensi, etsi indiscreto, paratos se offerunt ad vindicandum. Eliæ exemplo, inhumanitatem ciuium, igne cælesti illis imprecato: sed prius Domini consensum & voluntatem super ea requirunt; dicentes: Domine vis dicimus, pro, dicamus (nam Græcè est εἰπαμεν) hoc est, vis ut iubeamus (nam Hebraica phrasi, dicere pro præcipere positum est) igne descendere à cælo qui consumat illos, sicut Elias fecit: Nam hæc verba in Græcis adduntur, quæ tamen explicandi gratia videri possunt ab aliquo addita, qui explicare voluit exemplum quod imitari isti Apostoli voluerunt. Dominus autem ut ostenderet quantam oporteat esse mansuetudinem Evangelici doctoris, increpatione coercuit illorum vindicandi zelum, dicens: Nescitis cuius spiritus estis. Et additur Græcis pronomen, vos, ut sit: Nescitis cuius spiritus estis vos; quod pronomen nequaquam est otiosum. Separat enim eos ab Elia, cuius sibi exemplum imitandum proposuerunt. Hæc autem verba quidam sic intelligunt, ut sit sensus: Nescitis quo spiritu moueamini. Putatis enim vos spiritu diuino & zelo iustitiæ commoueri quæadmodum motus fuit Elias, cum re vera moueamini spiritu humano, & zelo impatiētiae ac ira-

indignè ferre, si quando postea mundum peragrantes prædicandi gratia viderent se à quibusdam repelli. Quæquam autem in vno loco sit repulsionem, in alio loco tamen receptus est. Quo Apostolis & nobis demonstratum est, quod quanlibet repellamur à multis, nihil tamen deerit, cum semper futuri sint qui nos recipiant, & necessaria suppeditent. Porro quæ in Luca sequuntur de tribus volentibus sequi Christum, sed in quibus singulis aliquid desiderabatur, posita sunt supra cum narratione Matthæi in capite Concordiæ 29. ob causas ibi redditas. Fieri autem potest, quod cum Matthæus ibi tantum duorum meminerit, Lucas verò hic trium, non eodem tempore & loco contigerint quæ de tribus narratur: sed quod Matthæus narrat de duobus, eo tempore contigisse quo de eis narrat, tertium verò, cuius solus meminit Lucas, eo tempore, quo quæ apud ipsum præcedunt, omnia tamen Lucam ob argumenti similitudinem simul coniunxisse, quemadmodum sæpe faciunt Euangelistæ.

A cundia. Verum ex sequentibus Domini verbis magis patet Dominum significare hic voluisse distinctionem inter Apostolos & Eliam; nò quoad diuersitatem zeli, (quamquam quoad zelum etiam re vera fuerit diuersitas inter eos) sed quoad factum ipsu quod exemplo Eliæ imitari voluerunt, nepe quod illius facti (quod in Elia non vituperatur, sed laudatur) imitatio non conueniat his qui Euangelicum hauserunt spiritum. Itaque sensus est. Nescitis cuius spiritus vos esse oporteat, ut estis, pro esse de beatis, accipiatur. quemadmodum in illo Pauli; sicut estis Azimy. Aut nescitis ad quem spiritum delecti estis vos, nempe quod ad aliū quàm ad spiritum veteris testamenti, qui viguit in Elia & aliis Prophetis. Non quod alius natura & re sit spiritus Euangelicus à spiritu Prophetarum, sed quod pro exigentia diuersitatis temporum, vnus idemque, spiritus alius sit & alius secundum diuersos effectus. Quemadmodum enim cum vnus idemque sit Dei spiritus qui datus est olim Hebræis, & in noua lege Christianis: illi tamè dicuntur Paulo accepisse spiritum seruitutis & timoris, hi verò spiritum adoptionis filialis & spiritum amoris: ita & Eliæ spiritus hic significatur fuisse spiritus zeli & vindictæ, spiritus verò Euangelicus, spiritus mansuetudinis & tolerantie. Quoniam enim Hebræis tanquam adhuc pueris & imperfectis conueniebat timor Dei hinc & in Prophetis Dei spiritus sese frequenter exercuit vindicando impios, ut sic saltem ad Dei timorè illi adduceretur. Contra quoniam lex noua lex est amoris, ad quem homines mansuetudine & benignitate adducuntur, eaque lex Dei benignitatem hominibus erat propositura, hinc in Christo & Apostolis eius Dei spiritus sese maximè exercere debuit per mansuetudinis & benignitatis opera, quàm idè spiritus Apostolos etiam nonnunquam, cum Dei & Euangelij gloria ita exigebat, impulit ad vindictam, quæadmodum patuit in Petro occidente Ananiam & Sapphyram: & Paulo, qui Elymam magum cecitate percussit, & dixit sibi datam potestatem vlciscendi omnem inobedientiam. Verum huiusmodi vltionem & rariis leguntur intulisse Apostoli, & nò in vindicando propriam iniuriam ea potestate vsi leguntur, sicut hic parati erant duo isti apostoli, qui spiritum Euangelicum nondum perfecte acceperant. Ab hoc autem vindicandi sese spiritu adeo alienus fuit Dominus, ut Iudæos etiam defuerit, quos à perditione reuocare non potuit, ut Petrum in gladio percutientem prohibuerit, sanato hoste suo vulnerato, utque in cruce etià oraret pro persequentibus & crucifigentibus ipsum. Itaque suos docere volens ad quem spiritum essent delecti, idque illos ex suo spiritu discere volens, subiicit: Filius hominis non venit, in hoc scilicet primo suo aduentu, animas perdere, sed saluare; quasi dicat: Et vos ergo qui me potius quàm Eliam imitari debetis, alienos esse oportet à vindicandi & perdendi studio, & in hoc vnum incumbere ut saluetis cum in corpore, tū in animà quoscunque potestis. Itaque his verbis Apostoli cohibiti, ac mox Domino obedientes, abierunt simul cum illo in aliud castellum, vel vicum. Nam & hic Græcis est κωμῆν, quod ut vicu vel pagu proprie significat Insigne sanè lenitatis & mansuetudinis exemplum. ob quod edendum in profectum suorum Apostolorum, quamquam sciret se non recipiendum à Samaritanis prædictis, tamen præmisit nuncios qui illi hospitium pararent. Sic enim suos docere voluit non indi

indignè ferre, si quando postea mundum peragrantes prædicandi gratia viderent se à quibusdam repelli. Quæquam autem in vno loco sit repulsionem, in alio loco tamen receptus est. Quo Apostolis & nobis demonstratum est, quod quanlibet repellamur à multis, nihil tamen deerit, cum semper futuri sint qui nos recipiant, & necessaria suppeditent. Porro quæ in Luca sequuntur de tribus volentibus sequi Christum, sed in quibus singulis aliquid desiderabatur, posita sunt supra cum narratione Matthæi in capite Concordiæ 29. ob causas ibi redditas. Fieri autem potest, quod cum Matthæus ibi tantum duorum meminerit, Lucas verò hic trium, non eodem tempore & loco contigerint quæ de tribus narratur: sed quod Matthæus narrat de duobus, eo tempore contigisse quo de eis narrat, tertium verò, cuius solus meminit Lucas, eo tempore, quo quæ apud ipsum præcedunt, omnia tamen Lucam ob argumenti similitudinem simul coniunxisse, quemadmodum sæpe faciunt Euangelistæ.

IN ITINERE CVRAT DECEM LEPROSOS.

Lucæ 17. CAPVT LXXIIII.

Factum est dum iret in Hierusalem, transibat per mediam Samariam & Galilæam. Et cum ingrederetur quoddam castellum, occurrerunt ei decem viri leprosi, qui steterunt à longè, & leuauerunt vocè dicentes: Iesu præceptor miserere nostri. Quos ut vidit, dixit: Ite, ostendite vos sacerdotibus. Et factum est, dum irent: mundati sunt. Vnus autem ex illis ut vidit quia munda tus est, regressus est cum magna voce magnificans Deum, & cecidit in faciem ante pedes eius, gratias agens ei, & hic erat Samaritanus. Respondens autem Iesus dixit: Nonne decem mundati sunt? & nouè ubi sunt? Non est inuentus qui rediret, & daret gloriam Deo, nisi hic alienigena. Et ait illi: Surge, vade, quia fides tua te saluum fecit.

ET FACTVM EST DV M IRET IN HIERVSALEM, TRANSIBAT PER MEDIAM, &c. Quandoquidem eam Domini profectionem in Hierusalem, de qua in capite superiori dictum est, constat fuisse per Galilæam & Samariam: & post profectionem hanc non potest colligi ex aliquo Euangelista Dominum rediisse in Galilæam, aut aliquando rursum Samariam transiisse, imò contra potius ex Euangelistis patet Dominum relicta iam penitus Galilæa, posthac diuersum in Iudæa & finibus eius: hinc miraculū hoc decem leproforum curatorum, quod Lucas post multa interposita describit c. 17. cōtigisse, cum Dominus proficiscens in Hierusalem transiret Samariam & Galilæam, sed sic describit, ut nullum significet cum his quæ ibi præcedunt ordinem, iudicauimus meritò hoc loco interferendū esse, ut intelligatur in ea profectione, cuius sit mētio in capite præcedenti, miraculum hoc contigisse, cum post eam non possit intelligi contigisse, nec alia sit ante eam in qua videri possit contigisse. Et quidem miraculum hoc superioribus hic subiunctum, indicat miram Domini benignitatem, ut qui etiā repulsus nō cessaret ope sua indigentibus misereri, atque inter eos etiam illi à cuius populo repulsam passus fuerat. Rursum, quomodo superior Lucæ narratio indicat, Samaritanos nondum Evangelicæ doctrinæ fuisse capaces, ita hæc docet Samaritanos & gentiles præferendos Iudæis. Dicit ergo Euangelista: Factum est, hoc est, contigit, dum à Galilæa iret in Hierusalem, transibat, quemadmodum necesse erat rectum iter arripienti, per Samariam & Galilæam. Id autem præmittit, ut miraculi narrandi locum opportunum arripiat. Quamquam mysticè etiam possimus intelligere transitu Domini significatum, non Iudæos tantum, sed & Samaritanos & Galilæos ad ipsum pertinere: quorum illos, tanquā ethnicos Iudæi contemnebant: istos verò tanquam semipaganos reputabant. Sequitur: Et cum ingrederetur quoddam castellum vel vicum, pagum aut ciuitatem, (nam est rursum κωμῆν, & fortè ille locus significatur in quem dicitur superiori capite

Dominus ingressus postquam in altero castello repulsus fuisset) occurrerunt ei decem viri leprosi. Non occurrerunt postquam ingressus esset vicum vel ciuitatem, sed Domino in locum illum ingressuro occurrerunt extra ciuitatem vel vicum. Non enim licebat eis in ciuitatibus aut hominum consortiis conuersari. Ob quod etiam agnoscentes morbum suum, propter sceditatem suam, quam tanquam contagiolam Iudæi abominabantur, non accedunt propius, sed procul stantes, voce subblata acclamauerunt Domino. Et loco quidem procul stant, oratione autem prope fiunt. Prope est enim Dominus omnibus inuocationibus eum, omnibus inuocantibus eum in veritate. Orant autem paucis quidem verbis, sed feruenter & efficaciter. Iesu, inquit, præceptor miserere nostri. Non expriment qua in re misericordiam sibi exhiberi postulent, tantum misericordiam eius implorant, nihil dubitantes quin si tantum misereretur illorum, & vellet eos curare, quantumuis multi essent, & incurabilis eorum esset morbus. Non enim elemosynam se petere satis declarabant, eo quod præceptorem eum vocarent, credentes eum à Deo datum hominibus magistrum, ac querentes ab eo misericordiam, quatenus magister esset à Deo hominibus datus. Audiit clamorem Iesus fiduciæ testè, nec surda pertransiit aure, sed mox conuertit oculos in illos. Felix clamor, qui facit attentum & aspicientem Dominum. Eius enim intuitus sic prouocatus, nō potest non esse salutaris, & exhibere imploratum beneficium. Itaque sequitur: Quos ut vidit, non oculis tantum corporeis, sed oculis etiam misericordie suæ, dixit: Ite, ostendite vos sacerdotibus. Non prius eos mundat quam sacerdotibus sese ostendere præciperet quemadmodum tamen olim fecit circa leprosum illum, de quo Matth. 8. sed mitti sacerdotibus manifestandos, ut inter eundem curarentur, idque fecit, probare volens & aliis declarare illorum fidem, & ex fide nascentem obedientiam. Cum enim sacerdotes lepram tollere non possent, sed tantum iudicare an aliqui leprosi essent an nō, & pro

& pro curatione sacrificium offerre, nisi hi fuissent humili fide præditi, cogitare potuissent, ut quid nos mittis necdum curatos ad sacerdotes? Semel enim illi nobis adiudicauerunt lepram, nec quicquam ipsi de lepræ morbo dubitamus, contractam autem semel lepram illi nequaquam tollere possunt, sed tantum pro curata sacrificium offerre. Frustra ergo nos mittis ad illos, cum nec illorum iudicio nobis sit opus, nec illorum legalis expiatio impendi possit. Nihil autem tale cogitant, sed simplici humiliq; præditi fide, certò confidebant se ideo mitti ad sacerdotes, quòd antequam ad illos perueniret mundandi essent. Non enim alia ratione intelligebant sibi id à Domino præcipi. Itaque secundum fidem eorum contigit, ut inter eundem mundarentur. Et hæc tenus quidem declaratur omnibus istis decem patrem fuisse fiduciam: at sequentia ostendunt non patrem omnibus fuisse gratitudinē. Vnus enim, inquit, ex illis cum vidit & aduertit se esse mundatū, mox regressus est, tum Deum glorificans, idque magna voce (quod testimonium fuit & magnæ lætitiæ & animi non parum grati) tum Iesu gratias agens, idque cum summa reuerentia, prosternendo nimirum se in faciem suam, ad pedes Iesu. Quum enim iam mundatus esset, nō dubitavit appropinquare Iesu, quē à lōgē stans prius inuocauit. Porro quo magis miremur huius gratitudinē, subiicit Euāgelista: Et hic erat Samaritanus. Cū enim Israelitæ magis videri vellent, & meritò magis esse debuissent religiosi reliquis nouem, qui Israelitæ erant, non redeuntibus ad glorificandum Deum, & agendum gratias Iesu, solus Samaritanus gratū se erga Deum & Christum declarauit, re ipsa vincens Iudæorum religionem. In quo sanè factò, tanquam typo quodam demonstratum est primò, ex multis vocatis, & euangelicum beneficium percipientibus paucos electos fore. Deinde nouissimos, fore primos, ac primos contra fore nouissimos, hoc est, in euangelij gratia potiores fore gentiles ipsis Iudæis ac illos præ his pro Dei benignitate omnibus cōmuniter exhibita magis fore gratos Deo patri & Christo filio eius. Cū ergo his modis gratitudinē suam Samaritanus declarasset, Dominus nō ignarus beneficium ad omnes decem peruenisse, quamquam vnus solus esset qui beneficium gratiarū actione agnosceret, primū taxat aliorū in gratitudinem, ac deinde huius gratitudinem commendat & remunerat. Itaque respōdens Iesus, hoc est, subiiciēs verbis & factis Samaritani, dixit, Nōne decem mundati sunt? & nouem vbi sunt? Quærit autem nō tanquam ignorans, sed huiusmodi interrogationibus ingratitude aliorum magis taxans. Sensus est enim: Cū certum sit decem similiter ab eodem morbo esse mūdatos, quid est quod non similiter omnes idem agnoscerent beneficiū, sed inter tam multos, vnus solus gratitudinem animi declarare venerit? Cumq; his verbis Dominus videretur compellere & interrogare Samaritanū, ille tamen non solum gratis existens, sed etiam modestus, obmutuit, utpote qui venerat suo functurus officio, non autem accusaturus alios. Illo ergo obticescente, Iesus conuersus ad circumstantes, ait: Ex decem nullus inuentus est: hoc est nullus comper tus est, aut nullus extitit (sic enim Græcis accipitur reperiri) qui rediret & daret gloriam Deo, nisi hic alienigena, hoc est, Samaritanus genere alienus à

gente Iudaica. Quibus verbis & reliquorum ingratitude taxat ex comparatione ipsorū cum hoc alienigena, & huius gratitudinem ex comparatione eius cum reliquis magis extollit. Rursum his verbis declarat se cognitorem secretorum, dum & reliquos mundatos significat, & cuius quisque gentis esset se cognoscere demonstrat, quamuis id fortè ex vestitu deprehendi potuerit. Notandum autē in verbis istis, quòd cū Samaritanus rediens non tantum Deum glorificarent, sed etiam coram Iesu procidens, illi gratias ageret, Dominus tamen tantum meminit gloriæ Deo datæ, nulla facta mentione gratiarum actionis sibi redditæ. Quo satis significauit se vnice Dei patris sui gloriam querere, ac à nobis querendam esse, non autem se spectat se hominum applausus ac laudes sibi tanquā homini attributas. Porro cū hæc Dominus ad circumstantes locutus fuisset, subindicans gentes Iudæis præferendas, conuersus appellauit Samaritanum humi prostratum adhuc: Surge, inquit, vade, securus scilicet de beneficij nunc tibi collati perpetuitate. Ac pro more subiungit illud fidei elogiū Fides tua te saluum fecit. Quo, præterquā quod fidei vim & energiam docere & commendare, ut & alias frequenter, voluit, etiam rursum modesti exemplum exhibuit, dum quod gratus ille alienigena ipsi tribuerat & acceptum ferebat, ipse vicissim fidei illius tribuendum & acceptum ferendum pronunciat. Ceterum in hoc alienigena discere licet, quod nihil cuiquam obest ad hoc ut Deo placeat, etiam si maledicti generis sit, modò bonam habeat voluntatem, ut nullus gentilis desperet, & nullus de sanctis parentibus gloriatur. Notandum autem, communicationem morbi decem hos leprosos, quos homines reliqui fugiebāt, coadunasse, & per morbi communionem etiam Samaritanum cōiunctum Iudæis, cum alioqui Iudæi non couterentur Samaritanis, ut dicitur Ioan. 4. Illud enim si ad mores accommodare velimus, nos docet, neminē debere alium per superbiam contemnere, & suo consortio indignum habere, sed nos cum omnibus socios gerere, ut qui omnes simus leprosi. Omnes enim peccauerunt, & egent gloria Dei. Vnde secundum allegoricum sensum, quem prosequitur Theophylactus, decem isti leprosi, propter numeri perfectionem omne genus hominum signant, lepra malitiæ infectum, ac turpitudinem peccati circumferens, atque ob eam extra ciuitatem regni cœlorum constitutum. Itaque dum decē curantur à Domino, inter quos erant Iudæi & gentiles, significatum est Dominum venisse ad salutem totius humani generis, & Iudæorum, & gentiū, quas præ Iudæis Deo fore gratiores, & eius misericordiam magis agnitas & celebraturas, in alienigena redeunte & glorificante Deum prædemonstratū est, ut prius dictum est. Secundum moralem autem sensum docemur hac historia, ei qui sanitatis spiritualis cupidus, est opus esse et ardenti ac humili fiducia, qua Dei imploret misericordiam, indignum se agnoscens qui illi appropinquet: & rursum ut post perceptam Dei benignitate sanitatem, gratū se illi declaret à quo curatus est, sic ut Deo patri simul & Christo gratias agat, quòd vtrique salus nostra sit ferenda accepta. Reliqua quæ de lepræ significatione, & lepræ spiritualis curatione dicenda hic essent, dicta sunt supra in cap. Concordiæ 44.

D O C

Ioannis 7. CAPVT LXXV

Iudæi ergo quærebant eum in die festo, & dicebant: Vbi est ille? Et murmur multum erat in turba de illo. Quidam enim dicebant: Quia bonus est. Alij autem dicebant: Non, sed seducit turbas. Nemo tamen palam loquebatur de illo propter metum Iudæorum. Iam autē die festo mediante: ascendit Iesus in templum & docebat. Et mirabantur Iudæi dicentes: Quomodo hic literas scit, cum non didicerit? Respondit eis Iesus, & dixit: Mea doctrina nō est mea, sed eius qui misit me. Si quis voluerit voluntatē eius facere, cognoscat de doctrina utrū ex Deo sit, an ego à meipso loquar. Qui à semetipso loquitur, gloriam propriam querit: qui autem querit gloriā eius qui misit eum, hic verax est, & iniustitia in illo non est. Nonne Moyses dedit vobis legem, & nemo ex vobis facit legem? Quid me queritis interficere? Respondit Turba & dixit: Damonium habes, quis te querit interficere? Respondit Iesus, & dixit eis: Vnū opus feci, & omnes miramini. Propterea Moyses dedit vobis circumcisionem, non quia ex Moysē est, sed ex patribus, & in sabbatho circumciditis hominem. Si circumcisionem accipit homo in sabbatho ut non soluatur lex Moysē, mihi indignamini quia tum hominem sanum feci in sabbatho? Nolite iudicare secundum faciem, sed iustum iudicium iudicate. Dicebant ergo quidā ex Hierosolymis: Nonne hic est quē querunt interficere? Ecce palā loquitur, & nihil ei dicunt. Nunquid verè cognouerunt principes quia hic est Christus? Sed hunc scimus vnde sit, Christus autē cum venerit, nemo scit vnde sit. Clamabat ergo Iesus in templo docens: & dicens: Et me scitis, & vnde sim scitis: & à meipso non veni, sed est verus qui misit me, quem vos nescitis. Ego scio eū, & si dixerō, quia nescio eum, ero similis vobis mendax: sed scio eū, quia ab ipso sum, & ipse me misit. Quærebant ergo eum apprehendere: & nemo misit in illum manus, quia nondum venerat hora eius. De turba autē multi erederunt in eū: & dicebant: Christus cum venerit, nunquid plura signa faciet, quā quæ hic facit? Audierunt Pharisei turbam murmurantē de illo hæc, & miserunt principes & Pharisei ministros, ut apprehenderent Iesum. Dixit ergo eis Iesus: Adhuc modicū tempus vobiscū sum, & vado ad eū, qui me misit. Quæretis me, & non inuenietis, & vbi ego sum vos nō potestis venire. Dixerunt ergo Iudæi ad semetipsos: Quo hic iturus est, quia non inueniemus eum? nunquid in dispersionem gentium iturus est, & docturus gentes? Quis est hic sermo quem dixit: Quæretis me, & non inuenietis, & vbi ego sum vos nō potestis venire? In nouissimo autē die magno festiuitatis stabat Iesus. Et clamabat dicens: Si quis sitit, veniat ad me, & bibat. Qui credit in me, sicut dicit scriptura, flumina de ventre eius fluent aqua viua. (Hoc autem dixit de spiritu quem accepturi erant credentes in eum, nondum enim erat spiritus datus, quia Iesus nondū erat glorificatus.) Ex illa ergo turba cum audissent hos sermones eius, dicebāt: Hic est verè propheta. Alij dicebāt: Hic est Christus. Quidā autem dicebāt: Nunquid à Galilæa venit Christus? Nonne scriptura dicit, quia ex semine Dauid, & de Bethlehē castello, vbi erat Dauid, venit Christus? Dissensio itaque facta est in turba propter eum. Quidam autem ex ipsis volebant apprehendere eū, sed nemo misit super eū manus. Venerunt ergo ministri ad pontifices & Phariseos. Et dixerunt eis: Quare non adduxistis illum? Responderunt ministri, Nunquam sic locutus est homo, sicut hic homo. Responderunt ergo eis Pharisei: Nunquid & vos seducti estis? nunquid ex principibus aliquis credidit in eum, aut ex Phariseis? Sed turba hæc, quæ non nouit legem, maledicti sunt. Dixit Nicodemus ad eos, ille qui venit ad eum nocte, qui vnus erat ex ipsis: Nunquid lex nostra iudicat hominem, nisi prius audierit ab ipso, & cognouerit quid faciat? Responderunt & dixerunt ei: Nunquid & tu Galilæus es? Scrutare scripturas, & vide quia à Galilæa propheta non surgit. Et reuersi sunt vnusquisque in domum suam.

IUDÆI ERGO QUÆREBANT EUM IN DIE FESTO, ET DICEBANT: VBI EST ILLE?] Cū Dominus suis verbis ablegasset à se cognatos suos, illi existimantes ipsum non venturum ad diem festum metu Iudæorū, profecti sunt soli, ipse, illis ascenditibus, ad tempus remansit in Galilæa. Posteaquam autem abissent fratres eius ad diem festum, tum profectus est & ipse, veniens in Ierusalē non manifeste, comitatus scilicet discipulorū, ut solet, multitudine, ex qua facile, cognosci potuisset, sed veluti furtim & occulte, tum vt tanquam verus homo ad tempus declinaret ordinem Iudæorū, tum vt animos populi expectatione sui magis accederet, sicq; maiore fructu suo tempore prodiret in publicum. Ergo, inquit Euāgelista, quoniam scilicet cū adisset Ierusalem, non tamen prodibat in publicum hominum cœtum, quemadmodum consuevit, Iudæi requirebāt eum in die festo, dicentes: vbi est ille? Quæ verba, et si:

A intelligi etiam possent fuisse bonorum verba, qui eum requisierint cupidi doctrinæ eius, ut illud pronomen, ille per admirationem sit ab eis dictum, tamen quoniam in sequentibus & præcedentibus Ioannes fere Iudæorum nomine inimicos Christi qui erāt in Ierusalem, significat (dixit enim in principio capituli; quærebant eum Iudæi interficere, & mox subiungit; nemo palam loquebatur de illo propter metum Iudæorum) magis conuenit intelligere hæc fuisse inimicorum Christi & malorum Iudæorū verba, ut intelligamus hos quæsisse Dominum in die festo, nimirum quòd cupidi essent per occasionem iniicere in illum manus, & per contemptum dixisse: Vbi est ille, inquit, cum aut proprio aut honoris, aliquo nomine appellare, itaq; in eum, velut absentem varijs sermones in populo ferebantur, quòd non esset eadem omnium de Iesu opinio, nec eadem omnium studia. Vnde dicit Euāgelista: Et murmur multum, vel murmuratio:

A a

multa erat in turba de illo. Quidam enim (quos verisimile est fuisse Galilaeos, & c. media plebe) quonia miraculis ab illo editis interfuerunt, & sermones audierunt ac mansuetudinem e congressu fuerant experti, dicebant Iesum esse bonum virum, & indignum de quo quis male loqueretur, aut in quem aliquid acerbius moliretur. Alij autem nempe Iudei, sacerdotes & Pharisei, quos iam pridem male vrebant Iesu gloria, e diverso negabant illum esse bonum virum, sed seducere turbam assererebant. Cum enim Euangelista dicit alios dixisse, seducit turbas; significare satis videtur hos fuisse sacerdotes & Phariseos, qui se turbis non connumerabant. Porro cum plerique essent qui de Iesu bene sentirent, & clancularis susurrus bonum eum esse predicarent, nemo tamen palam audebat de illo loqui, in bonum scilicet, propter metum Iudeorum Ierosolymitanorum, quorum proceribus intelligebant Dominum esse inuisum: Circa haec obseruandum primo, quia caeca sint eorum iudicia, quorum metem inuidia & superbia possidet, quibus pleni Pharisei, sacerdotes, & Iudeorum proceres, eum qui aperte bonus erat, vt vulgus ab illis passionibus liberum facile valuit iudicare, seductorem non erubescunt appellare, in quos proinde competit illud Isaiae, Vt qui dicitis malum bonum, & bonum malum. Secundo obseruandum, quam inimicum & noxium veritati sit impiorum dominium. Nam propter hos nemo recte sentientium de Domino, palam de eo loqui ausus est. Postremum obseruandum hic exemplum, quo sese consolentur, qui cum inculpatè viuant, & veritatem sincere predicent, tamen a multis etiam magnae apud mundum reputationis male audiunt. Sicut enim Dominum quidam bonum assererebant, alij vero seductorem appellabant: ita quicumque emicuerit in aliqua gratia, a quibusdam bonus, ab alijs seductor esse predicatur.

IAM AVTEM DIE FESTO MEDIANTE ASCENDIT IESVS IN TEMPLVM, ET, &c.] Pro die festo mediantem: Graece est τῆς ἑορτῆς μεσσηνίου, quod interpretatur, vt participium participio redderet, vertit, die festo mediantem, cum vt sensus esset clarus, vertendum fuisset, cum iam medium esset festiuitatis, hoc est, quarta die festiuitatis. Itaque cum iam animos hominum suo desiderio iritasset, & tanquam verus homo odium Iudeorum, quamdiu id conuenire iudicauit, declinasset, tandem cum opportunum iudicauit, sese manifesturus ascendit in templum, & docebat populum. Quod ad tempus latitauit Dominus, infirmitatis humanae a se susceptae demonstratio fuit: mansuetudinis item & modestiae exemplum, dum noluit liuorem Phariseorum nihil praeter occidendi occasionem captantium, magis sua praesentia in principio exhibita prouocari. Quod vero postea prodit, diuinae potestatis demonstratio fuit, cum non audent, nec possent in illum iniicere manus qui iam dudum id perficere statuerant. Itidem hoc factum est propter eos quos sciebat sua doctrina profecturos ad salutem, atque vt ostenderet se salutis hominum & gloriae paternae adeo cupidum fuisse, vt ob eam non metuere aliquam hominum vim. Non enim tantum tribuendum erat quorundam peruersitati, vt simplicibus in totum Euangelica doctrina subtraheretur. Iudei autem quum doctrinam illius calumniari non possent, tamen apud populum ei auctoritatem studebant adimere, admirantes quod cum esset idiota & literarum rudis, sacra volu-

mina populo praelegeret & exponeret, atque ex eis inter docendum testimonia depromeret, veluti in simulare volentes eum quod daemionium haberet, aut arte aliqua magica consecutus esset scientiam earum literarum quas non didicisset. Cum enim Iohannes Iudeos dicat fuisse qui dixerunt: Quomodo hic scit literas cum non didicerit? & Iudeos ferè introduceat pro hostibus Domini, crediderim malos fuisse qui haec dixerunt, & eo animo dixisse quod dictum est. Illud autem, scit literas; dupliciter accipi potest. Aut simpliciter pro eo quod est nosse legere. Aut potius pro eo quod est nosse & intelligere scripturas. Nam dictio Graeca γραμματα, etiam verti potest per scripturas. Sic & Paulus dicit Timotheum ab infantia scisse sacras literas. Magis enim credo scribas & Phariseos admiratos quod Dominum audirent scripturas explanantem & citantem, quam quod simpliciter eas legeret. Non didicisse autem illum literas aut scripturas, non solum cognouerunt ex fama, sed etiam ex eo quod scripturarum lectionem, intelligentiam, & explanationem verisimile est tantum tunc doceri solitum in Hierusalem, tanquam in publica Iudeorum academia, in qua habitabant principes sacerdotum & scribae legis doctores. Hic ergo quoniam sciuerunt Iesum non fuisse alicuius discipulum, mirantur quomodo sciat literas quas non didicerat. Cumque ex hoc ipso quod sine magistro homine diuinas literas didicisset, diuinam eius scientiam & auctoritatem colligere merito debuisset, pro suo factu & inuidia hoc ipsum trahunt in calumniam auctoritatis eius, veluti daemioniacam insimulare volentes ex eo vnde certo constabat esse diuinam.

RESPONDIT EIS IESVS ET DIXIT, &c.]

Quoniam admirabantur Iudei quomodo Dominus literas sciret, & quantumuis res ipsa satis declararet diuinum illud edoctum, tamen daemoni tribuere eius scientiam maluerunt, Dominus ipse omnium arcanorum conscius clanculario eorum murmuri respondens, docet vnde literas didicerit, ac eorum impiam suspicionem submouet, idque, more suo, leniter, mansuetudinis & modestiae rursus praebens exemplum. Cumque Iudei de literarum & scripturarum cognitione inter se veluti admiratio conquirerent, studentes hoc modo doctrinae eius derogare, Dominus non directe respondet quomodo & a quo literas didicerit, sed qualis & a quo sit eius doctrina, ex consequenti etiam significans quomodo & a quo literas didicerit. Mea, inquit, doctrina non est mea, hoc est, doctrina quam ego doceo, non est ex me profecta primo & originaliter, sed est originaliter eius qui me misit in mundum, nempe Dei patris, proinde qui me hanc docuit, docuit & literarum & scripturarum cognitionem. Quoniam autem quaerere quis poterat, quomodo cognosceat doctrinam eius esse a Deo, subiicit: Si quis voluerit voluntatem eius facere, &c. notans causam ob quam Iudei non intelligerent doctrinam eius esse diuinam, nimirum quod Dei nollent facere voluntatem, cuius tamen volebant videri cultores religiosi. Porro quod dicit, Si quis voluerit voluntatem eius facere, dupliciter intelligitur. Augustinus enim intelligit singulariter de voluntate illa Dei, qua vult homines credere in Christum filium suum, de qua prius dictum est: Hoc est opus Dei vt credatis in eum quem misit ille. Itaque secundum eum, sensus est, ac si diceretur: si quis voluerit credere in me, hic intelliget qualis sit doctrina mea. Ad quem

quem sensum accommodat illud Isaiae 7. secundum Septuaginta: Nisi credideritis non intelligetis. Alij vero melius intelligunt generaliter de omni Dei voluntate, vt significetur bonam hominis voluntatem & studium obsequendi Deo, multum confesse ad discernendum, an doctrina aliqua sit ex Deo an non. Spirituales enim omnia diiudicat, animalis autem homo non percipit ea quae sunt spiritus Dei. Nam sicut bona dispositio palati dat gustu vt possit discernere differentias saporum, sic bona voluntatis dispositio dat intellectui discernere doctrinam diuinam ab ea quae non est talis: haec enim vt contraria bonae dispositioni voluntatis sentitur, illa autem vt conformis. His ergo Dominus significauit in ipsorum voluntate consistere, vt intelligat qualis sit eius doctrina, & per ipsos stare quo minus intelligant, nempe quod haberent mentem iram, inuidiam, & odio excaecatam, ac quaestui & honoribus mundi magis deditam quam studio perficiendae voluntatis diuinae. Caeterum dubitare hic quis posset, quare Dominus tantum duo faciat membra, dicens, vtrum ex Deo sit, an ego ex meipso loquar; & non adiciat etiam tertium, an ex diabolo, maxime cum Iudei doctrinam eius tanquam daemioniacam insimulare voluerint. Sed dicendum, tertium illud membrum comprehendit sub secundo. Quisquis enim non loquitur ex Deo, ex seipso loqui dicitur, cum quicquid sit in nobis non ex Deo, dicatur esse ex nobis, etiam si sit in nobis ex diaboli suggestionem, eo quod diabolus id in nobis non efficiat, sed tantum mala nostra volutas diabolicae acquiescens suggestioni. Postquam autem Dominus indicauit vnam rationem qua quis cognoscere possit qualis & a quo sit doctrina eius, subiungit & aliam rationem qua id rursus certissime cognosci possit: Qui, inquit, loquitur a semetipso, hoc est, qui non est missus a Deo, & loquitur ea quae a Deo non accepit, hic non Dei querit gloriam, sed suam propriam. Quod quam sit verum, in omnibus patet haereticis, qui doctrina non diuina, sed sua, suam quaerunt apud homines gloriam. Contra qui quaerit gloriam Dei qui misit illum, hic quoniam ea loquitur quae a Deo accepit, quaeque ad Dei qui misit eum faciunt gloriam, & a mendacio atque falsitate est alienus, & ab iniustitia. A mendacio quidem, quoniam loquitur quae Dei sunt qui mentiri nequit. Ab iniustitia vero, quoniam non quaerit docendo sibi gloriam quae soli Deo debetur. Itaque e contra vult significare Dominus, eum qui loquitur a semetipso, & non esse veracem, & esse iniustum. Verax enim talis non est, quoniam falsa docet, aut sua inuenta & dogmata pro diuinis proponit. Omnis enim homo ex seipso est mendax, cum ergo ex seipso loquitur, mendacem esse oportet. Iniustus est talis, quoniam alienum usurpat, gloriam scilicet, quae Deo debetur, non homini. Non dicit autem Dominus: Qui autem ex Deo loquitur, gloriae Dei quaerit, quemadmodum dicendum videbatur, vt secunda sententia priori esset contraria directe: vel quod ea sententia non sit viquequaque vera, (nam sunt qui diuina docentes gloriam suam docendo quaerunt) vel quod ea sententia non iam ostenderetur quod ostendendum erat, suam scilicet doctrinam esse ex Deo. His enim duabus sententiis generaliter prolatis in tertia persona, Dominus & suam doctrinam vindicantem voluit a suspicionem mala, quam de ea Pharisei habebant, significans eam non esse humanam, sed diuinam ac veracem, quod per eam non suam, sed pa-

tris sui quaereret gloriam. Et simul etiam Phariseorum & scribarum doctrinam notare voluit tanquam humanam & non diuinam, vt qui pleraque loquerentur a seipsis, docentes doctrinas & mandata hominum, & per suam doctrinam quaerentes non Dei, sed suam apud homines gloriam. Itaque a Phariseorum calumnia sese vindicans, eandem in ipsos retorquet, sed id solita sua modestia, loquens in tertia persona, vt nec aperte illos insectaretur, nec se aperte commendaret.

NONNE MOYSES DEDIT VOBIS, &c. Haec quae cum superioribus non videntur habere aliquam aptam coherentiam, duobus potissimum modis tractantur ab interpretibus. Nam Caietanus quidem intelligit Dominum qui prius dixit: Si quis voluerit voluntatem eius facere, &c. nunc ostendere Iudeos non esse tales, & ob id non cognoscere, qualis sit eius doctrina. Secundum quem intellectum quod dicitur: Quid me queritis interficere; dictum est ad declarandum, ipsos non facere legem Moysis, vt sit sensus. Neminem vestrum facere legem patet, quia nulla est causa iusta ob quam me quaeratis interficere, cum lex Moyses praecipiat, Infontem & innocentem non occidi. Alij intelligunt hic Dominum ordiri nouum argumentum, vt postquam suam doctrinam vindicauit a Phariseorum calumnia, eorum etiam in se odium aggrediantur ostendere esse iniustum. Itaque quoniam eum criminabantur quod sabbatum soluisset, & legem prauaricaretur, contra ostendit eos multo magis est prauaricatores legis, vt qui infontem occidere contra legem pararet: ac ob id significans illos non iuste ipsum persequi ob legis, sicut illi putabant, transgressionem, cum, si veri essent legis zelatores, deberent ipsi imprimis illam obseruare. Secundum hunc intellectum, illud. Quid me queritis interficere; vel potest sicut in primo sensu coniungi per coniunctionem causalem, enim, hoc modo: Nemo ex vobis facit legem. Nam propter quam causam me queritis occidere? Aut secundum quosdam coniungendum est per illationem, ergo, hoc modo: Cum nemo ex vobis faciat legem, quid ergo me queritis interficere quanquam legis transgressorem, cum vnusquisque ab eo debeat esse immunis, quod in alio vult punire? Sic fere Cyrillus & Chrysostomus, qui tamen sic tractant hunc locum, vt nescias an velint illud; Quid me, &c. coniungendum per enim, an per ergo, ex quo tamen pedet loci huius intellectus. Potest hic locus etiam sic tractari & coniungi cum praecedentibus, vt intelligamus Dominum postquam ostendit suam doctrinam esse a Deo, & se esse veracem, peccasse in se iniustitiam, voluisse significare non esse mirum si doctrinam eius nollent agnoscere & recipere, cum ne Moyses quidem legem, quam tanti tamen facere videri volebant, obseruarent, vt qui infontem occidere quaerent: sicque Dominus sermonem suum continuans, occasionem accepit se etiam vindicandi ab aliorum eorum calumnia, quae tanquam legis transgressorem eam accusabant. Itaque coherentia & intelligentia huius loci erit ista: Cum doctrina mea plane sit diuina, & ego verax sum, atque ab omni iniustitia alienus: non est tamen mirum quod & meam doctrinam & me non recipiatis. Nam cum Moyses ille, quem vos pluris facitis quam me, dederit vobis legem quam a Deo accepit, nemo tamen vestrum eam factis praestat. Vt enim alia omittam per quam vos legis esse transgressores demonstrare possem, quam habetis iustam causam, ob quam me queritis interficere, cum

Moyſes vobis præceperit nõ occidere inſouem & innocẽtẽ? Certẽ non habere vos cõtra me cauſam aliqũd iuſtam ſuperiori ratione demonſtratum eſt, quod offenſum eſt me veracẽ eſſe, & ab iniuſticia liberum. Ex iſtis patet, quõd quamuis illud; Nemo ex vobis facit legem, verum ſic de omnibus Iudæis, cùm nemo fuerit qui nõ aliquando legem tráſgrederetur: tamen à Domino peculiariter ſolũm eſt dictum contra malos, nempe eos qui ipſum querebãt interficere, & grauiter legem tráſgredebantur.

RESPONDIT TURBA, ET DIXIT: DÆMONIVM HABES: &c.] Non Iudæi, nec Hieroſolymitani iſtud Domino reſpondiſſe dicuntur, ſed turba, quam veriſimile eſt ignarãm fuiſſe eius, quod contra Dominũ primores Iudæorum fuerant machinati, vt ſupra habitum eſt. Itaque cùm ipſi nihil tale contra eum cogitaſſent, & ad ſe verba Domini pertinere putarent, pro more perturbatæ & ſine ratione loquentis turbæ, dicunt eum dæmonium habere. Idq; vel ob id quod dæmon pater ſit omnis mendacij, quod Dominum iam loqui æſtimabant: vel potius ſimpliciter ſic dixerunt Dominum habere dæmonium, quomodo nos communĩ ſermõne cum qui loquitur abſona, inſanire dicimus, Teutonicè dicentes, *Ghy raef*, quomodo Feſtus præſes Paulo rationem vitæ ſuæ reddenti, & de Chriſto differenti inquit: Inſanis Paule. Hic autem præter naturam tumultuantis vulgi, etiam obſeruandum rurfum patientiæ exemplum à Chriſto nobis relicturn, qui cum dæmones eiiceret, patienter tamen audiuit eos qui ipſum dicebant dæmonium habere, nec referens maledictum pro maledicto, cum verè dicere poſſet illos habere dæmonium: ſed tranquillè reſpondens, & ad ſalutarem conuertens ſe doctrinam, docens nos vt quoties nobis ab alijs quibus falſa obiciuntur conuitia, patienter toleremus, & verò quæ poſſumus non obiciamus, ſed ſalutaria monita prædicemus. Vnde ſequitur,

RESPONDIT IESVS ET DIXIT EIS: VNVM OPVS FECI, ET OMNES MIRAMINI, &c.] Cùm turba ignoraret quõd illum quidam interficere ſtuderent, & qui illud ſciebant, fateri nollent, Dominus ipſe, qui prius quaerit; Quid me quaeritis interficere, cauſam aperit odij eorum in ſe eandẽmq; efficaci ratione oſtendit nõ eſſe iuſtam: Vnum, inquit, opus feci; nempe quõd ſanavi hominem in ſabbatho, & ob id omnes miramini. Quæ verba poſteriora D. Cyrillus intelligit per interrogationem pronuntianda. Melius tamen ſecundũm alios aſſertiuè leguntur, vt intelligatur Dominus aſſerere cauſam quam prius quaerebat, ob quam ſcilicet malè eſſent illi aſſecti: Mirari autem hic rurfum non in bonum ponitur, ſed in malum, pro turbati & tumultuari, vt exponit Theophylactus. Non enim vult eos opus illud mirari tanquam diuinum, ſed tanquam malum, & contra Dei legem factum. Porro, illud, propterea, quod ſequitur, Theophylactus coniungit cum præcedenti; & omnes miramini propterea. Alij tamen melius ſequentibus coniungunt, poſitumq; eſt Hebraico more, quemadmodum aliquoties in prophetis, non vt ſit redditiũ cauſæ, ſed vt ſit particula excitans ad audiendum quod dicendum eſt, vt ſit ſenſus: Itaq; vt non miremini, ſed intelligatis factum meum obnoxium non eſſe calumniæ, aduertite: Ecce Moyſes dedit vobis circuncifionem. Sic accipi illud, propterea, Hier. 30. ſatis patet, cùm poſtquam Dominus dixit de plaga populi Iſraelitici; Inſanabiliſſimum

A eſt dolor tuus, propter multitudinẽ iniquitatis tuæ, & dura peccata tua hæc feci tibi, ſequitur, Propter ea omnes qui comedunt te deuorabuntur, & vniuerſi hoſtes tui in captiuitatem ducuntur, &c. Senſus enim eſt: Itaque vel veruntamen ne deſperetis, ſcitorẽ quõd omnes qui comedunt te, &c. Sic c. 32. & alijs locis. Cæterum Dominus, qui ſupra ca. 5. Ioannis, hoc ſuum factum de quo eſt ſermo, oſtendit ſe licitè feciſſe in ſabbatho, ex operatione patris ſui, nec ea ratione apud craſſum populum aliqũd profecit: nunc populari magis ratione oſtendit ſuũ factum liberum à calumnia eſſe debere, comparando ſuum factum cum circuncifionis opere, quod in ſabbatho frequenter fiebat, idq; ex præcepto Moyſis, quem illi maximi faciebant, quinque ſabbathi religionẽ introduxit. Ratio autẽ qua Dominus reſponſio eſt, talis eſt, Moyſes dedit vobis præceptũ circuncifionis octauo die fienda; vnde ſit vt frequenter in ſabbatho circuncidatis hominẽ, cum in ſabbathum dies octaua circuncifionis frequenter incidat. Si ergo homo circuncidatur in ſabbatho, vt lex Moyſis non ſoluatur, quẽ octauo die circuncifionem fieri mādatur, nec indignamini Moyſi qui hoc ita fieri præcipit, nec mihi indignari meritõ deberetis, qui non in aliqua parte hominẽ in ſabbatho læſi aut læſum curare ſtudi, quẽ admodũ Moyſes fieri præcepit, ſed totum hominem ſanum feci in ſabbatho. Quãto enim melius eſt hominem ſanare quàm viuicare, & totum ſanare quàm in parte, tanto magis in ſabbatho licitum ſit necelle eſt. Proinde ne iudicetis ſecundum faciem, hoc eſt perſonarum qualitatẽ, ita vt Moyſen eo quõd magna ſit apud vos autoritatis in ſimili negotio abſoluitis, in quo me humilem & contemptum apud vos condemnatis: ſed quemadmodum lex toties vobis præcipit, iuſtum iudicium iudicate, æſtimantes ſcilicet factum ex ſe ipſo, & non ex qualitate facientis, quod ſi reuereritis, aut me ſimul cum Moyſe abſolueritis, aut illum mecũ condempabitis. In hac ergo ratione Dominus è regione circuncifionis ponit ſanare totum hominem. Circuncifio enim infert vulnus egens curatione partis. Ideoq; contra ægritudinem vulneris dicit, ſanum feci: contra verò curationem partis læſæ, quæ curatio etiam in ſabbatho circuncifionis debet adhiberi, dicit, totum ſanum feci. Cæterum illud; non quia ex Moyſe eſt circuncifio, ſed ex patribus, ſimpliciter videtur à Domino appoſitũ, ad explicandum quomodo dicat Moyſes dediſſe circuncifionem, nimirum quõd eam in lege præceperit quanquam prius fuerit inſtituta, ne quis Dominum argueret inſcitie, quaſi putauerit Moyſen fuiſſe auctorem circuncifionis, cũ tantum fuerit confirmator. Cyrillus tamen profundiori intelligentia accipit hanc partem additam, vt ſignificaretur Moſen ideo voluiſſe circuncifionem ſeruandã etiã in ſabbatho, quia non putauit cõſuetudinem patrum propter honorem ſabbathi à ſe introducti contemnendam. Sicq; vterius ex conſequenti ſignificatum à Domino intelligit, etiam ſe iure paternam conſuetudinem ſabbatho anteponere, vt quoniam pater in ſabbatho operatur, etiam ipſe, eadem quæ pater, in eo operetur, ſicut ipſe prius dixit: Pater meus vſque modo operatur, & ego operor. Secundũm priorem intellectum, qui ſimplicior eſt, coniunctio, quia, pro quõd eſt accipiẽda, vt ſit ſenſus, non quõd ex Moyſe ſit, ſed eſt ex partibus circuncifionis: ſecundũm poſteriore, coniunctio quia accipitur cauſaliter. Senſus enim eſt ſecũdũm Cyrillum

riſſimum Moyſes præcepit circuncifionem in ſabbatho ſeruandam, non quia ipſe eam primus præcepit, ſed quia ex patribus dimanauit. Idem Cyrillus illam partem, vt non ſoluatur lex Moyſi, vult non cum præcedentibus iungendam eſſe, ſed cum ſequentibus, vt ordo ſit: Mihi indignamini quia totũ hominem ſanum feci in ſabbatho, vt non ſoluatur lex Moyſi, de ſeruando ſcilicet ſabbathi otio. Nam de hac lege iam pars hæc erit intelligenda, & non de lege circuncifionis. Et erit ſenſus Iudæos fuiſſe indignatos Chriſto ad eum finem vt non ſoluatur lex Moyſi, quam Dominum iam ſoluiffe & ſoluere voluiſſe putabant.

DIXERVNT ERGO QUIDAM EX HIEROSOLIMIS, &c.] Ioannes Euangelifta, qui toto hoc capite diuerſas admodum diuerſorũ contra Ieſum contradictiones narrare inſtituit: poſt prædictas, pergit aliorum quorundam alias cõtradictiones, & ipſius Domini ad illas reſponſionem cõmemorare, vt ex diuerſis illis cõtradictionibus Iudæorũ malicia pateſceret, & ex Domini reſponſionibus omnibus ambiguitatis ratio de cordibus piorum tolleretur. Itaque cùm ſuperius introduxiſſet quofdam offenſos in doctrina eius, quæ nescirẽt vnde eſſet, iã inducit alios offenſos in origine eius, quõd ſcirent vnde eſſet: cumq; ſupra meminere quorundam qui negabant Ieſu necem intentari, iam aliorũ meminit, qui idipſum quod Dominus aſſeruerat confirmant. Ergo, inquit, cùm Chriſtus ad prædictũ modũ in templo doceret, dicebant quidã nõ è turba illa quæ acceſſit ad diem feſtum, quæ, vt ſupra dictum eſt, forte ignorabat molimen principũ, ſed quidam ex Hieroſolymis, vel, vt habent Græca, *ἐκ τῶν ἱεροσολυμιτῶν*, id eſt, ex Hieroſolymitanis vel Hieroſolymitis, quibus principum ſuorum ſtudiũ facile potuit eſſe cognitum. Nonne hic eſt quẽ quaerunt, ſcilicet principes noſtri interficere? Ecce qui prius cum ad necem quaeretur latuit, hic nũc palam loquitur, & non ſolũm nihil ei faciũt, ſed nec quicquã ei dicunt. An principes noſtri iã verè perſuaſi ſunt hunc eſſe Chriſtum? Sed id non eſt veriſimile. Scimus enim hunc vnde ſit, Chriſtus autem cũ venerit, nemo ſcit, id eſt, ſciat, (nã præſens pro futuro poſitum eſt) vnde ſit. Circa quæ verba nonnulla eſt difficultas. Quomodo enim dicunt, hunc ſcimus vnde ſit, cùm poſtea cap. 6. dicant: Non ſcimus quoniam Moyſi locutus eſt Deus, hũc autem nescimus vnde ſit? Deinde quomodo dicũt: Nemo ſciat vnde ſit Chriſtus, cùm mox poſtea fateantur ſe è Michæa didiciſſe Chriſtum è Bethleem natũ, quemadmodum id ſuprà Herodi etiam reſponderant: Neque enim ſufficit dicere, Iudæos veluti inſanos ſibiſiſ dixiſſe contraria, prout pro occasione dicendũ occurrit: ſed quãtũmuis inſanè & malignè hæc dixerint, rationẽ aliquã horum dictorũ necelle eſt fuiſſe. Itaque in alio ſenſu hic dicunt: Hunc ſcimus vnde ſit, & in alio poſtea: Hunc nescimus vnde ſit. Hic enim ſignificare volunt ſe ſcire ex quibus parentibus ſit progenitus. Alibi verò, ſe nescire an à Deo Miſſus eſſet, ſicut Moyſes, an nõ. Quod autẽ dicũt: Nemo ſciat vnde ſit Chriſtus, non videtur intelligẽdum de loco vnde Meſſias eſſe oriundus, ſed de parentibus Meſſiæ, quos fore incognitos ſuſpicati ſunt veriſimiliter, primũ ex illo Iſaiæ 53. Generationem illius quis enarrabit? Vbi per generationem nõ eſt intelligẽda natiuitas, ſed progenies, cùm ſit Hebræis גֵּרָמִי, dor, & videtur propheta ſignificare voluiſſe progeniem Meſ-

A ſiã fore inenarrabilem præ multitudinem, quãquam Iudæi forte intellexerint de progenie ex qua Chriſtus naceretur. Deinde idem putare potuerunt, ex eo quod apud Micheã, poſtquã dictum eſt Meſſiam exiturum è Bethleem, ſequitur; Et egreſſus eius, vel egreſſiones eius (Eſt enim Hebræis pluralis numerus) ab initio à diebus æternitatis. Præterea idẽ credere potuerunt, ex eo quod de Meſſia dictũ eſt à Dauide: Tu es ſacerdos in æternum ſecũdũm ordinem Melchifedec; vt hinc collegerint incognitos fore Meſſiæ parentes, ſicut & parentes Melchifedec, vt indicatur hoc loco epiſtolæ ad Hæbræos. Poſtremũ idem colligere potuerunt ex hac aut ſi mili ſcriptura, Descendet ſicut pluuia in vellus, & ſicut ſtillicidia ſtillantia ſuper terram. Certe iſtos alferere voluiſſe parẽs Meſſiæ fore incognitos, apparet etiam ex ſequenti Domini reſponſione, qua oſtendit illos nescire vnde eſſet, quia nescirent Deũ à quo eſſet, & in mũdũ exiuiſſet. Et tamen ſiue ex prædictis, ſiue alijs quibusdã ſcripturis intellexerint egreſſum Meſſiæ fore incognitum, & carnales parentes eius, abſurdè tamen id collegerunt. Nã ſi parentes debebant eſſe incogniti, quomodo ſcripoſet quõd ex Bethlehẽ & ex ſemine Dauid eſſet natus? Deuiſſent vtiq; ex ſcripturis intellexiſſe originẽ Meſſiæ ſecundũm diuinitatem fore occultam: ſecundũm humanitatem verò manifeſtam, ſed quia in Meſſia vtrinq; non nouerunt naturam, aut quia non nouerunt diſtinguere quæ ſcripturæ loco ad diuinitatem pertinebant, & quæ ad humanitatem, ideo confundebantur & fallebantur.

CLAMABAT ERGO IESVS, &c.] Et ſi Hieroſolymitani illi non dicerent audiente Domino prædicta, tamen Dominus omnĩ cõſcius, cum apud ſe cognoſceret quid de ſe quidã in turba loquerentur, ad illa reſpondit inter dicendũ, clamãſ iam, hoc eſt, elatiq; voce iſta dicẽs, forte ideo quod aliquantulum ab ipſo (vt veriſimile eſt) abſuerint illi calumniatores, vel certe vt ita pondus majus verbis ſuis adderet. Porro illud; Et me ſcitis, & vnde ſim ſcitis, variè intelligitur. Auguſtinus enim & alij plerique ſic intelligunt: Scitis quidem me ex parte, quia nouiſtis me tanquam hominẽ, & faciem meam agnoſcitis: & vnde ſim ex parte ſcitis, quia ſcitis me eſſe ex Nazareth, ac progeniem meam carnalem cognoſcitis. Iam autem per ſequentia intelligitur Dominus oſtendere, eos tamẽ ipſum ex altera parte nõ cognoſcere, nec ſcire vnde eſſet. Alij ſic intelligũt: Si modò verum fateri velletis, ſcitis quidem me quod ſim Meſſias, & quõd à Deo proceſſi. Aut meritõ ſcire deberetis quis ego ſim, & vnde ſim, nempe quõd à meipſo non venerim, ſed quõd Deus me miſerit. Id enim vobis teſtatur ſcripturæ, Ioannes, pater ac opera, ſicut ſupra cap. 5. Dominus oſtendit. Alij rurfum intelligunt Dominum hæc reſponſiſſe per ironiam, quia ſignificauerit eos falli, neque id ſcire quod iactabant. Aut dominum hæc dixiſſe ex eorum ſententia, veluti concedendo eis quomodo dictum eſt c. 5. Ioan. circailud: Si ego teſtimonium perhibeo de meipſo, &c. Vt hic ſit ſenſus: Dicitis vos me ſcire, & vnde ſim ſcire. Atqui vt id ex parte vobis concedam, à meipſo tamen non veni, ſed eſt verus, &c. Secundũm quem intellectum coniunctio, & cùm dicitur, & à meipſo non veni, Hebraico more habet vim aduerſatiuam, quemadmodum mox infra: Quærebant ergo eum apprehẽdere, & nemo miſit in illum manus. Et ſanè hic ſenſus videtur eſſe conuenientior.

tum quod in sequentibus toties Dominus negat A Iudæos se cognoscere, tum quod Iudæi non scirent etiam vnde Iesus esset secundum humanitatem. Ex Ioseph enim prognatum crediderunt, & in Nazareth narum, non in Bethleem. Itaque Dominus ostendit illos nescire vnde sit, cum subdit: A me ipso non veni in mundum ad prædicandi munus, sed qui misit me est verus, Deus scilicet, qui solus verax vel verus est, cum omnis homo & dæmon sit mendax. Deum autem nunc significat appellatione veri vel veracis, sicut & cap. 8. Ioannis sequenti, quia hic Deum introducit tanquam auctorem suæ doctrine. Vnde sicut Ioan. cap. 6. Deum patrem viventem vocat, cum significare vult etiam se esse per illum auctorem vitæ, dicens: Sicut misit me vivens Pater, &c. ita & modo dum suam doctrinam vult significare esse veram, & se esse veracem, commodè Deum qui misit illum, verum aut veracem appellat. Aut ideo hic dicit Deum veracem, ut significaret meritò illo ei testimonium perhibenti de filio suo credere debere. Dicit autem illos Deum qui misit ipsum, nescire, tum quod illum nescirent sub ratione mittentis, tum quod illius madata non servarent. Qui enim, inquit Ioannes, dicit se nosse Deum, & mandata eius non custodit, hic mendax est. Significat autem ex consequenti illos etiam nec nosse ipsum, nec scire vnde sit, secundum id quod de eo maxime erat cognoscendum. Magis enim referebat scire vnde esset missus, quam vnde secundum carnem prognatus. Sic & cum subiungit; Ego scio eum, significat illos à se dicere debere illum qui se misisset. Quod autem in nostris libris sequitur; Et si dixerò quia nescio eum, ero similis vobis mendax. Sed scio eum, totum non est in Græcis, ut nec in antiquissimis Latinis, nec in Augustini commentariis, ut satis sit certum verba hæc ex capit. 8. vbi similis est locus, esse hæc transcripta. Debet autem similitudo quæ his verbis significatur, per contrarium intelligi, ut satis patet ex loco sequentis capituli, vnde istud desumptum, ut sensus sit: Ero similis vobis mendax, quia sicut vos dicitis nosse eum quem non no-
vistis: ita ego dicerem me non nosse eum quem tamè noni. Quod autem dicit; Ego scio eum quia ab ipso sum, & ipse me misit; dupliciter potest accipi. Aut ut, quia, pro quod accipiatur, ut sit sensus: Ego no-
vi eum, nempe quod ab ipso sum, & quod ipse me miserit. Aut potius ut, quia, accipiatur casualiter, & declarat Dominus se scire eum, tum quia ab ipso sit, tum quia ipse eum miserit: quorum primum dicit propter suam divinitatem, secundum quam est à Patre secundum verò propter suam humanitatem, secundum quam est missus. Missio enim eius est incarnatio, & ad prædicandi munus delegatio.

QVÆREBANT ERGO EVM APPREHENDERE, ET NEMO MISIT, &c. Illud ergo, dupliciter hic accipi potest. Aut ut significet Evangelista auditores propter verba prædicta, in quibus Dominus eos notavit de ignorantia Dei, & divinitatem suam originem indicavit, accensos ad comprehendendum ipsum. Aut potius ut intelligatur Evangelista confirmare quod Hierosolymitani prædicaverunt; Nonne hic est quem quærunter interficere? & reddere rationem, quam illi non intelligentes sunt admirati, nempe quare principes quærentes Dominum interficere, iam palam prædicantem non comprehenderunt, ut sit sensus: Verum ergo est quod quærebant eum principes apprehendere, & tamen nemo misit in illum manus, quia no-

rum venerat hora eius, hoc est, tempus à se & patre diffinitum passioni eius. Non ergo dicit, nondum venerat hora eius, quasi Dominus temporibus esset obnoxius, & à fato aliquo celestium corporum mors & passio eius penderet, sed quod omnia tempore oportuno & à se diffinito fieri voluerit. Proinde notanda hic contra fati assertores D. Augustini sententia, qui hoc loco illud, quia nondum venerat hora eius, exponens, sic habet: Hoc est, inquit, quia volebat. Quid est enim, nondum venerat hora eius? Non enim Dominus sub fato natus est. Hoc nec de te credendum est, quanto minus de illo per quem factus es? Si tua hora voluntas est illius: illius hora quæ est, nisi voluntas sua? Non ergo hora dixit qua cogere mori, sed qua dignaretur occidi. Tempus enim expectabat quo moreretur, quia & tempus expectare voluit quo nasceretur. Hæc ille. Sed ad rem. His verbis Evangelista notare voluit & Christi divinam potestatem, qua inuisibilibiter eorum malitiam mirabili modo coercuit, & eiusdem passionem fuisse illi non coactam, sed voluntariam. Notatur & magna Iudæorum insania ac cæcitas, qui cum absentem Dominum quærebant, hoc est, desiderabant, interficere, & in præsentem manus iniicere non valerent, noluerunt tamè vel ex huiusmodi re illius agnoscere potentiam, & conatum suum esse frustraneum quamdiu ille veller.

EX TURBA AUTEM MULTI CREDIDERUNT IN EVM, ET DICEBANT, &c. Quanquam, inquit, principes illum quærenter interficere, tamen multi ex turba propter signa & miracula quæ vel tum debebat coram eis, vel ab eo prius viderant aut audierant esse facta, crediderunt in eum tanquam expectatum Messiam. Quo notatum est, quemadmodum aliàs frequenter, infirma & stulta mundi eligere voluisse Deum, ut confunderet fortes & sapientes: ac simpliciores, eo quod ab invidia & ambitione secuti liberi, capiores fuisse doctrinæ Christi & fidei in eum, quam doctiores & eos qui apud mundum magni erant nominis. Quod autem dicunt Christus cum venerit, non sic est accipiendum quasi adhuc putauerint hi Christum venturum, cum iam dicantur in Iesum credidisse tanquam Christum: sed sic sunt accipienda hæc verba: Si adhuc Christus esset venturus, nunquid plura signa facturus esset quam quæ hic facit? Loquuntur enim ex aliorum sententia non sua, velut aliis concedentes quod adhuc Christus esset venturus, & ex ea colligentes suæ sententiæ veritatem. Quasi dicant: Ut demus Christum adhuc venturum, num ille cum venerit facturus est plura signa? Certe non est verisimile; cum hic & quamplurima & maxima faciat, qualia & quam multa nemo ante eum prophetarum fecit. Magis ergo credendum, hunc esse expectatum illum nobis Messiam. D. tamè Chrysostomus ex his verbis colligit imperfectionem fidei ipsius turbæ, cum tamen id non sit necesse, quamquam bene in eo notet turbæ imperfectionem, quod miraculis magis quam doctrina Christi sit ad fidem commota. Cæterum Pharisei & principes Iudæorum, quorum partes erant imperitam multitudinem ad Christum allicere, adeo sunt occasione fidei & bonæ propensionis vulgi erga Christum, accensis ad persequendum illum, ut quod ad tempus differre statuerant, iam diutius non differendum esse putarent, re ipsa satis declarantes, ut annotavit Chrysostomus, magis eos corripisse gloriam Domini apud populum, per quam suæ gloriæ diminutionem

metuebant, quam sabbathi violati, sicut illi putabant, transgressionem. Tanta pestis est ambitio, religionis & doctrinæ prætextu fucata. Ut autem non ipsimet venirent ad comprehendendum Dominum, non pudor aut pietas eos coercuit, sed metus periculi à populo expectandi, ob quod ministros mittunt tanquam periculum expositos. Verum hi quia non poterant apprehendere nolentem, missi sunt ut audirent docentem. Vnde sequitur.

DIXIT ERGO EIS IESVS: ADHUC MODICVM TEMPVS VOBISCVM SVM.] Dominus semper declarans se non latere quiddam aliqui contra ipsum clam dicerent aut molirentur etiam iam presentibus, his qui missi erant dicit que oportuna erant, significans frustra illos se quære modò ad mortem, nec necesse esse ut tam ardentem ipsum ad mortem quærentem, brevi fore ut ipse se se sponte morti, ad quam tum frustra petebatur, offerret, ac tum etiam quæsitum inueniri non posse, ut ob id potius quamdiu eo frui licet, nudè eum amplecti deberent, quam ante tempus ipsum vellent perdere. Dicit ergo; adhuc modicum tempus vobis sum, & vado ad eum qui me misit. In qua oratione coniunctio, & potest accipi, ut aliquoties, pro casuali, quia, ut sit sensus: Modico tempore vobiscum sum, quia vado, hoc est, mox iturus sum, &c. Aut potius hic est sensus: Adhuc modicum tempus vobiscum sum, & post illud tempus vado ad eum qui me misit. Videntur autem duo illa verba præsentis temporis, sum & vado, aut, ut est Græcis *ὄναρ*, id est, abeo, posita Hebræa phrasi pro futuro, ero & vadam, aut abibo, nisi dicamus Dominum ideo vsum verbo, sum, quod illud sibi tanquam Deo magis cøpeteret. Hac autem sententia dupliciter significat Dominus suam mortem fore sibi voluntariam, nempe & quia asserit se fore cum eis, idque modico tempore, nimirum tempore sex mensium, & quia dicit se iturum ad eum qui se misit. Nam ire aut abire, voluntariè fit. Rursum hæc sententia bis Dominus reprimit conatum eorum qui venerant eum comprehendere, nempe & quia dicit se adhuc aliquamdiu fore cum eis, quantumvis id illi impedire conarentur, & quia dicit se iturum ad Deum qui misit illum, veluti eos terrere volens, quasi de ipsis apud patrem sit conquesturus, eosque accusaturus. Eosdem autem etiam magis reprimit, cum subiicit: Quæretis me, tunc scilicet, & non inuenietis, quæ verba dupliciter potissimè intelliguntur. Nam sunt quidam, inter quos Caietanus & Rupertus, qui hæc locum & simile cap. 8. sequenti intelligunt de questione in malum accepta quali nunc Iudæi ipsum quærebant, ut sit sensus: Cum ego per mortem hinc abiero, tunc quæretis me sicut modo quæretis; quado scilicet quæretis me in sepulchro detinere, vel potius: quando audientes me resurrexisse, desiderabitis rursum me comprehendere, sed non inuenietis, quia & sepulchro vobis inuitis exibo, & post resurrectionem vobis inuisibilis & incomprehensibilis ero. Verum quia hæc eadem quæ modo Dominus dicit Iudæis, postea cap. 13. dicit etiam Apostolis, & quia omnino loqui videtur de questione qua quæsituri eum erant postquam abiisset ad patrem, (Dicit enim prius; vado ad eum qui me misit, ac tum subiungit; quæretis me) magis hic locus intelligendus est secundum alios de questione in bonum, ut sit sensus: Vbi abiero ad eum qui me misit, tum plerique vestrum quærent & desiderabunt presentiam meam corporalem, cupientes; si-

cut modò, audire me doceantem; & videre mea signa, sed non inuenient meam presentiam corporalem. Certe dubium non est quin plerique Iudæorum, qui iam etiam Dominum persequerentur, post resurrectionem frequenter eius presentiam desiderarent, ut cum commoti prædicatione & miraculis Apostolorum, compuncti corde dixerunt: Viri fratres quid faciemus? aut etiam cum graui à Romanis premerentur obsidione. Tum sane verisimile est multos dixisse, O vtinam audire modò & videre eum datū esset, quem tam turpiter spreuimus. Sic Apostolis Dominus dicit; Venient dies in quibus desideretis videre unum diem filij hominis, & non videbitis. Iam quod sequitur; Et vbi ego sum, vos non potestis venire; si superior sententia intelligatur prior modo de quæstione mala, sic est intelligenda, ut significet Dominus se post resurrectionem aliorum loco constitutum fore, quam ut illis, quicquam persecutorum suorū peruenire possit. Si autem posteriori modo intelligatur, ut magis est intelligenda, quia haec sententia similiter significat Dominum eo loci futurum, quo illi per humanæ nature infirmitatem conscendere & venire non possunt. Sic enim intellecta hac sententia & Iudæis competit & Apostolis, Sicut dixi Iudæis: Quò ego vado, vos non potestis venire & vobis dico modo: Sunt tamen qui hæc verba aliter volunt intelligenda esse, eum dicuntur de Iudæis, & cum Apostolis: Iudæis enim dictum esse; non potestis venire, propter infirmitatem eorum: Apostolis verò, qui nondum satis erant idonei, aut quia decretum erat à patre ut per eos prædicatio euangelica per mundum spargerecur, itaque notant cum Augustino non esse dictum à Domino non poteritis venire, sed non potestis, pro hoc scilicet tempore, aut quia inuales estis. Vnde Petro Dominus dicit: Quò ego vado, non potestis modo sequi, sequeris autem postea. Verum etiam Dominus dicit: Quæretis me & non inuenietis; ac deinde subiungit; vbi ego sum, vos non potestis venire; ex ipso dicendi ordine videtur omnino hæc vltima sententia velle declarare quare quæsituri illum inuenire non poterit, ac potius dicens; non potestis; non tempus præsens negare voluit quò illa dicebat, sed potius tempus futurum quo eum quæsituri erant, nec tamen inuenietis, ut potestis, pro futuro, poteritis, accipiendum sit, Hebraica phrasi, sicut & sum, videtur positum pro, ero, quamquam rectè secundum Augustinum dicitur potestis, Dominum ideo dixisse; vbi sum ego, & non, vbi ego ero; quia ibi tum erat Dominus secundum divinitatem, quò iturus erat secundum humanitatem. Sensus itaque est: Quæretis me absentem, sed non inuenietis me presentem vobis corporaliter; & hoc est, quia, (nam sic rectè coniunctio hæc isto loco exponi potest) Vbi ego ero & iam sum, vos non poteritis venire, vestra scilicet opera; aut quandiam quæritis hoc mortali corpore in quo me quæretis. Notandum enim, non dicere Dominum, vbi ego ero, vos non poteritis esse, sed venire. Venit enim, qui sua opera & virtute aliquò peruenit. Proinde Dominus hæc sententia, & cum ea vitæ in babb apud Iudæos, & cum postea apud Apostolos, significat se esse naturæ potentioris quam sint reliqui homines, ut qui eo ire possit, quò alij non possunt venire. Et quia Apostoli eo ire non poterant, promittit Dominus se illos ad se assumpturum. Si abiero, inquit, & preparauero vobis locum, iterum venio, & accipiam vos ad me ipsum, ut vbi ego sum, & vos sitis.

Ioan. 13.

DIXERVNT ERGO IYDAEI AD SE-
METIPSO: QVO HIC ITVRVS EST, &c.]
Ostendit Euagelista quam absurda cogitauerint &
dixerint Iudæi propter non intellecta verba Domi-
ni: quæ etsi sciret Dominus non intelligenda ab il-
lis, coram eis tamen dixit, quia proficiebant ad hoc
vt ministri à Pharisæis missi intelligerent suam
conscientiam ab illo notatam esse ipsi cognitam,
ac potentiam eius esse tantam, vt nihil in eum pos-
sent nisi ipse vellet. Rursum in hoc profecerunt Do-
mini verba, vt obscuritas sermonis excitaret inqui-
rendi diligentiam, & certiorum inueniret fidem ser-
mo rebus postea exhibitis intelligendus. Itaq; cum
Iudæi hunc Domini sermonem non intelligerent, &
per odium in Dominum, non intellecta studerent in-
calumniam & derisum trahere, vt fieri solet ab his
qui eius quem odiunt verba non intelligunt, dixe-
runt ad semetipsos, hoc est, ad seinuicem, aut inter
se: **Q**uod hic iturus est, quia non inuenimus eum?
Nūquid in dispersione gentium, hoc est, ad gentes
dispersas & diffusas per vniuersum terrarum orbem
est iturus, & relicta terra hac sancta, ac populo Dei
sancto, docturus impias & profanas gentes. Sermo
certe insaniam summam simul & superbiam præ se
ferens. Insaniam quidem, quia ex eo quod dixit, que-
retis & non inuenietis & vbi ego sum vos non po-
teris venire, intellexerunt significatum ipsum itur-
um ad gentes quasi non possint & ipsi eo venire,
quorum consanguinei iam ex magna parte in omnes
gentes erant dispersi. Superbiam vero quia dignio-
res se reputabant quam qui gentes accedere velent:
Verum quod Dominus per opprobrium obiecerunt,
hoc postea ipsi sustinuerunt, quia eiectione terra sancta
vbiq; dispersi sunt, & quantumuis malitiosè hæc di-
cerent, tamen per hæc nostram salutem Domino ita
volente, prophetauerunt vt annotauit diuus Augu-
stinus. Iturus enim erat Dominus relicta Iudæis
ad docendum gentes non presentia corporis sui, sed
tamen pedibus suis, hoc est per membra sua
IN NOVISSIMO AVTEM DIE MA-
GNO FESTIUITATIS STABAT IESVS,
ET CLAMABAT, &c.] Apud Græcos adiectiuo
μεγαλον id est, magno, additur articulus τὸν vt sit re-
petendum substantiuum, die, & sit sensus: In nouissi-
mo die, die inquam, magno festiuitatis, ne intelli-
gamus significari multos fuisse dies festiuitatis ma-
gnos, ac in eorum ultimo hæc contigisse. Vnde Sy-
riacum Euangelium apertius habet, die autem illo
magno, qui erat ultimus festi. Dies autem iste hu-
ius festiuitatis nouissimus, videri posset intelligen-
dus fuisse, dies septimus, vt aliqui intelligunt, eo
quod Leuit. 23. dicitur: A quintodecimo die mensis
septimi erunt ferie tabernaculorum septem diebus
Dominus. Verum cum dies iste dicatur hic fuisse
magnum, & certum sit eum dici magnum ob quie-
tem in eo die agendam, intelligendum potius diem
hunc fuisse octauum. Nam hic, sicut & primus, ce-
leber erat & sanctus, sic vt in eo nullum opus fieri
posset quomodo non fuisse sanctum diem septimum,
satis patet ex his quæ prædicto capite scribuntur.
Ibi enim dicitur: Die primo & die octauo erit sab-
bathum, hoc est, requies; nulla facta mentione de sin-
gulari obseruatione diei septimæ. Non enim Iudæi
vniquam duo sabbatha, hoc est, festa in quibus ope-
rari non licet, continuè celebrant. Hic autem octa-
uus dies sic quidem coniungebatur festiuitati taber-
naculorum septem diebus celebrandæ, vt & ad eam
pertineret, & proprium tamen haberet nomen. Vo-

catur enim in nostra litera, cœtus & collecta, aut
Hebraice חַוּוּ אִשְׁרֵה, hoc est, retentio vel pro-
hibitio, quia transactis septem diebus solennitatis,
adhuc vno die populus retinebatur, aut quia prohi-
bebatur operari omne opus seruire, sed collectus
esse debebat ad celebrandam festiuitatem. Hic au-
tem dies oportune à Domino delectus est ad subli-
mem huius doctrinæ commendationem, & omnium
ad se inuitationem, tum ob maximum auditorum nu-
merum tunc præsentem, tum quod iam omnes de re-
ditu cogitarent, quibus proinde iter ingressurus Do-
minus parare voluit viaticum fidei euagelice: tum
etiam vt magni festi diem eximum & vltimum in-
signi sermone consecraret & terminaret. Primus
enim dies non tam multos externos habuit presen-
tes atque, nouissimus, & diebus intermediis operi-
bus, mundi negotiis & voluptatibus populus vaca-
bat. Itaque eo die tanquam cæteris commodiore
stans Dominus, & non solum aperte de se loquens
sed etiam intenta voce clamans, tum propter turbæ
multitudinem, vt ab omnibus audiretur, tum vt o-
stenderet se neminem formidare, ac postremum re
ipsa declararet se dicturum quæ magnopere refer-
ret omnes scire, & audire omnes veram sitientes
doctrinam & salutem, dulciter inuitat, vt ad se fon-
tem vitæ exuberantissimum veniant, & bibant po-
tum illuminatorem, qui animam reficiat & omnem
æstum cupiditatum huius mundi restinguat. Si quis,
inquit, sitit, veniat ad me, & bibat. Dū dicit: Si quis
significat se nec velle excludere quenquam volen-
tem, nec velle compellere quenquam nolentem, sed
paratum esse quemuis volentem suscipere, modò
veniat sitiens, hoc est, ardenter desiderans, spiri-
tuala scilicet bona, salutarem doctrinam ac veram sa-
lutem. Posset tamè fortè intelligi Dominus vt ab-
solutè dicit: Si quis sitit, et iam loqui de quouis si-
tiente, etsi nec dum habeant sitim spiritualium rerum,
vt inuitet Dominus etiam eos qui situnt terrena,
honores, diuitias, voluptates. Nam & hi si ad Chri-
stum venerint, haurire ex eo poterunt vnde suam
sitim restinguant, in quo veriores honores, diuitiæ
& voluptates percipiuntur quam in mundo, per
quem etiã sitis illa terrenarum rerum tollitur. Quod
enim Dominus hic dicit: Si quis sitit, &c. idem cum
eo quod habetur, Omnes sitientes venite ad aquas,
adeo vt videri possit Dominus, ad illum locum hic
allusisse, ac significare voluisse, se esse eum de quo
ibi loquitur Propheta. Porro apud Isaiam nomine
sitientium generaliter etiam comprehendj eos qui
situnt terrena, omnino apparet ex his quæ sequun-
tur: Quare appenditis argenteum vestrum non in pa-
nibus, & laborem vestrum non in saturitate? Qui-
bus verbis videtur increpare eos qui terrena sectan-
tur, quæ verè satiare mentem hominis non possunt.
Cum autem Dominus sitientes inuitat ad se dicēs:
veniat ad me, significat se fontem omnis boni, ac
dehortatur illos ne eant ad huius mundi sapien-
tes, ac ad Pharisæos, quorum doctrina diluor est
& frigidior quam vt sitim restinguere possit. Item
ne à vanis mundi rebus quærant suæ sitis satisfieri.
Non solum autem exigit vt ad se veniat qui sitit,
sed etiam vt bibat. Venit ad Christum, qui cupidus
est audiendi doctrinam eius: bibit autem ex fon-
te Christi, qui credit eius sermonibus, ac credendo
haurit spiritum euangelicum. Aut venit, qui credit
bibit, qui per charitatem Christum sibi incorporat.
Sicut ergo sitienti corporaliter, opus est non tan-
tum ire ad fontem, sed etiam bibere ex eo: ita non
satis

fatis est venire ad Christum, sed ex eodem bibere
oportet, credendo in eum fide per charitatem for-
mata. Et quoniam venire ad Christum, & bibere
ex eo, est credere in ipsum, ideo bene subiungit: Qui
credit in me, sicut dicit scriptura &c. Cum enim
dicendum videretur; qui bibit ex me; dicit: Qui
credit in me, vt exponeret quid sit venire ad ipsum
& bibere. Vult autè hac significare sententia fru-
ctum quæ consequuturi sint bibentes ex ipso, vide-
licet quod non tantum illorum siti satis fiet, sed adeo
sint replendi ex potatione huius fontis, vt ex ipsis
flumina sint profluxura, idq; aquæ viuæ ac perpe-
tuo currentis ad irrigandū & reficiendū etiã alios.
Argumentum enim abundantie interioris est, co-
piola in exteriora deriuatio. Cæterum illud; sicut di-
cit scriptura; incertū est an præcedentibus coniungi
debeat, an sequentibus. Quoniam enim non occurrit
apertus aliquis scripture locus vnde illud desum-
ptum videri possit; Flumina de ventre eius fluent;
D. Chrysostomus & Theophylactus cum præce-
dentibus coniungunt, vt sit sensus: Qui credit in me,
sicut scriptura dicit esse credendū in me, non vt si-
gnificetur modus quo in ipsum est credendum, sed
tatum significetur scripture etiam hoc exigere quod
ipse exigeret, nempe fidem in se. Quidam tamen in-
telligunt illud; sicut dicit scriptura; additū esse præ-
cedentibus, vt significetur modus quo credendū
est, vt fides sit efficax: quia videlicet non satis sit
quouis modo credere in eum, sed opus est vt credat
sicut scriptura requirit, nempe fide quæ per dilectio-
nem operatur; aut vt dicitur Paralip. 16. Qui toto
corde credidit in eum D. Hieronymus autè sequenti-
bus connecti, asserens in prologo super Pentateu-
chum, & rursum in prologo super Paralipom. hanc
scripturam vnam esse ex quatuor in nouo citan-
tur testamento, nec reperiuntur in Septuaginta in-
terpretibus, indicans priori loco hoc testimonium
desumptum ex Prouerbiis, sed locū non notat. Itaq;
diuus Thomas & Rupertus desumptum credidit ex
5. Prouerb. vbi legitur: Deriuentur fontes tui
foras, & in plateis aquas tuas diuide. Quandoqui-
dem nullus est alius in Prouerbiis locus, vnde vi-
deri possit istud desumptum. Atq; etiam illic præce-
dit quod conuenit illi quod hic præcedit: Bibes aquam
de cisterna tua, & fluenta putei tui. Verum admira-
tione non caret, si illum locū notare D. Hierony-
mum quomodo dicat hoc testimonium non haberi in
translatione Septuaginta, sed tantum in Hebraica ve-
ritate. Equè enim aperte inuenitur hoc testimoniū
apud Septuaginta loco prædicto, atq; in nostra le-
ctione, quæ est secundum Hebræam veritatem. Nā
Septuaginta sic habent ἡνερευη χελοδω σοι τα υδατα ἐν
της σης πυγης, ἐς δε σης πλατειας διαπορευεσθω τα σα
υδατα, id est, Effundantur tibi aquæ de tuo fonte, &
in plateas tuas deriuentur tuæ aquæ Nisi forte ideo
Hieronymus in Hebraico hoc testimonium positum
dixerit, quod verbum illud imperatiuū: Deriuetur,
vt nos legitimus, verti etiã possit per futurum indici-
tiui, sicut habet Hebræa, vt sit, Deriuabuntur fontes
tui foras. Quod si ex illo loco Dominum intelliga-
mus hic secundum sensum, non secundum verba
desumpsisse hanc scripturam, intelligendum est,
ipsum illum locum citasse non secundum literalem
sensum, sed secundum mysticum. Nam secundum
sensum literalem Sapiens ibi adhortatur viros, vt
relictis meretricibus & adulteris mulieribus pro-
priae uxori adherent, atq; ex ea suæ concupiscen-
tiæ satis faciant; filiosq; ac filias legitimas & pro-

prias suscipiã, qui cum honore in publicum egre-
diantur, & à parentibus honesto coniugio mancipen-
tunt. Secundum mysticū autem sensum, sicut to-
to illo libro per meretricem hereses & errores si-
gnificantur, per uxorem vero cœlestis sapientia: ita
hic significatur, Aquam sapientia: salutaris biben-
dam è cisterna & puteo scripture sanctæ, ita futurū
vt pleni cœlesti sapientia & spiritualibus bonis
deriuentur fontes nostri etiam ad alios: & tamè
cum aquas nostras aliis diuidere debeamus, præci-
pimus eas habere soli, quia sic eas aliis comunica-
re debemus, vt tamen per eas hominum laudē non
quæramus: quam si ambimus, fiunt alieni, nempe
dæmones, participes nostri, surripientes à nobis fru-
ctum prædicationis. Vnde diuus Gregorius in ter-
tia parte curæ pastoralis cap. 25. vbi hunc locum
Prouerborum pulchrè tractat: Aquas, inquit, & in
plateis diuidimus, & tamen soli possidemus, quan-
do & exterius late prædicationem fundimus, & ta-
men per eam humanas laudes assequi minimè am-
bimus: Quod si non placeat scripturam hanc ex
illo Prouerborum loco esse desumptam, vt id pa-
rum est verisimile, & tamen Hieronymi distinctio
placeat, dicendum Dominum alludere ad ea loca,
in quibus per prophetas abundantia gratia spiri-
tualis creditibus communicanda, per flumen pro-
mittitur, vt Isaiæ 41. 42. 43. 44. 48. Ezech. 36. Ioan-
2. Certe D. Cyprianus lib. 2. epist. 3. significat se in-
tellexisse Dominum hic allusisse ad Isaiæ loca. cap.
43. & cum post citatam scripturam ex cap. 43.
subiicit: Item denuo præcanitur, & ante prædica-
tur, Iudæos, si sitierint & Dominum Christum
quaesierint, apud nos potaturos. Si sitierint, inquit
per deserta, adducet illis aquam, de petra produ-
cit illis. Findetur petra, & fluet aqua, & bibet plebs
mea. Quod in Euangelio adimpletur quando Chri-
stus ictu lancee finditur in passione. Qui & admo-
nens quid per prophetam sit ante prædictum, cla-
mat & dicit: Si quis sitit, veniat & bibat. Qui credit
in me, sicut dicit scriptura, flumina, &c. In Syriaco
Euang. legitur; sicut dicunt scriptura, vt de vno alio
quo scriptura loco non sit accipiendum, sicut &
mox postea, cū dicitur: Nonne scriptura dicit, quia
ex semine Dauid; scripturae nomen poi videtur
pro plurali, scripturae. Sed ad rem. Flumina, inquit
Dominus de ventre eius fluent aquæ viuæ. Per ven-
trem, cor & mentem hominis significat, duæ sicut
venter, è fonte illo primo, qui est Christus, in se su-
scipit aquam spiritualem, idq; adeo copiosè, vt &
ipsa fiat fons, imo vt flumina aquæ viuæ de se ef-
fundat, hoc est, copiam spiritualium operationum &
effectuum, quia homo semper ad meliora proficiat &
alios quoque irriget, fecundet, & secum trahat,
quemadmodū flumina multo impetu delata & cir-
cumiacentes agros fecundant, & occurrentia om-
nia simul corripunt. Hæc ergo flumina aquæ viuæ
sunt verba sanctæ prædicationis quæ à mentibus
predicatorum defluunt, qualia profluxisse è ventre
eorum qui primi ex fonte illo primo, nempe Chri-
sto, biberunt, Apostolorum scilicet & Euagelista-
rum, scripta ipsorum simul & prædicationis fructus
restantur. Rursum flumina aquæ viuæ sunt quæuis
virtutum opera, quibus proximus iuuatur, & pro-
pria hominis salus promouetur. Hinc ergo d scen-
dum qualis sit gratia Christi, per fidem semel sus-
cepta, nimirū duod hæc cū in mentem intrauerit,
non stat, neq; euacuatur, aut deficit, sed omni fon-
te magis manat, in bona opera semper erumpens;
quodque

quodq; hæc non satis habet illi prodesse qui eã accepit, sed per eũ etiam aliis festinat aliquibus modis prodesse. Porro illud flumina aquæ viuæ sic quidã accipiunt, cum sit oratio trãsitua, vt per aquam vitam metaphoricè significetur ipse Spiritus sanctus per flumina vero, ipsius spiritus in homine effectus & operationes. Sed rectius accipietur intrãsitue, vt sit sensus: flumina quæ sunt aqua viuã; vt & spiritus ipse intelligatur esse aqua viuã, & effectus ipsius: quomodo apud Hieremiam prophetam Dominus se vocat fontẽ aquæ viuæ, hoc est, fontem qui est aqua viuã. De viuã autem aqua dictum est circa cap. Ioan. 4. in cap. Cõcordiæ 23. vbi Dominus etiã pollicetur aquã viuã, quã qui biberit, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternã. Sed ibi quidem dicit aquã suã futurã in bibentibus fontem hic vero etiã amplius dicit, flumina scilicet aquæ viuæ fluxura ex his qui biberint. Quãquam autẽ Domini sententia modo sic sit expõsita, vt per flumina aquæ viuæ intelligantur ipse externę operationes & spiritualium donorum effectus, melius tamen per flumina aquæ viuæ intelligitur ipse Spiritus sanctus, & copia gratiæ spiritualis in mente hominis diffusa, quæ fluere dicitur è vtre hominis, quia per externas operationes sese prodat, & velut scaturit. Hic enim intellectus magis conuenit alteri loco simili, qui est supra Ioan. 4. & rursum sequentibus. Nam Ioannes exponens Domini metaphoricum sermonem, subiicit: Hoc autem dixit de spiritu quem accepturi erãt credentes in eum. Quo satis significat, per flumina aquæ viuæ ipsũ spiritum esse intelligendum, qui pluraliter per flumina est significatus propter largitatem gratiæ & donorum quæ credentes erant accepturi, post ascensionem scilicet. Quare autem Euangelista dixit Domini verbum intelligendum de spiritu quem credentes non tum accipiebant, sed erant accepturi, subiungit rationem dicens: Nondum enim erat spiritus datus, quia Iesus nondum erat glorificatus. Circa cuius sententiã primam partem sciendum, Græca non habere, Nondum erat spiritus datus; sed nondũ erat Spiritus sanctus; quomodo etiam legisse D. Augustinũ patet satis ex ipsũ commentariis. At quoniam ea lectio prima fronte impium sensum præ se ferebat, quasi scilicet spiritus aliquando non fuerit, offensus quispiam, vt est verisimile, mutauit sanctus, in datus. Verum nihil erat periculi in Græcorum lectione. Sensus enim est, vt indicat Augustinus, Spiritum sanctum nondum fuisse in credentibus. Non enim, inquit Augustinus, non erat spiritus Dei qui erat apud Deum, sed nondum erat in eis qui crediderunt in Iesum. Quod tamen rursum intelligi debet, sicut & nostra litera, de spiritu sensibiliber & cõmuniter dando credentibus in ea copia, vt esset in eis velut flumina aquæ viuæ, quemadmodẽ datus est in die Pentecostes & postea. Atq; hunc sensum satis indicat Euangelista, dum & præmitti de spiritu quem accepturi erant credentes, & subdit de Christi glorificatione, postquam spiritus erat datus, Credo autem Ioãnem, cum dicit, nondũ enim erat Spiritus sanctus datus, respexisse ad vaticinia prophetarum, quibus promittitur spiritus Dei effundendus in fluminis modum incredentes, & ad id quod supra dixit, Ioãnem Baptistã de Domino perhibuisse testimoniũ. Hic est qui baptizat in spiritu; vt dicens iam; Nondum erat spiritus datus; significare voluerit, Nondum datum spiritũ, & illũ nondum fuisse in credentibus secundum quod pro-

missum erat per prophetas & Ioannem, hoc est, illorum promissiones nondum fuisse impletas. Eo Euangelistam respexisse magis erit verisimile, si supra in verbis Domini illud; sicut dicit scriptura; ad se quæria referatur. Causa autem quare ante Christi glorificationem, hoc est, ascensionem non sit datus nec debuerit dari spiritus modo predicto, duplex potissimũ est. Vna, ex parte Christi, nepe quia dare spiritum tam cõmuniter & tam copiose erat Christi iã regnantis, & de deũcta morte, ac abolita per crucem inimitia inter Deũ & hominum triũphantis, vt orbis videret quid morte sua nobis apud patrem humano generi prius offensum, impetrasset, Vnde Paulus citãs prophete testimoniũ: Ascendẽs, inquit, Christus in altũ, captiuã duxit captiuitatẽ, dedit dona hominibus. Altera, ex parte discipulorũ & omnium credentiũ nempe quod hi, quãdiũ Christum secundum carnem cognouerunt, & antequã ille in cõelos cõscendisset, non habebant dignã adhuc de Domino exultationem, nec illius plenitudinis spiritualis adhuc erant capaces. Vnde Dominus in vltima cœna: Si, inquit, nõ abiero, paracletus nõ veniet ad vos. Si autem abiero, mittam eum ad vos. Ex dictis patet quod illi Domini promissio: Qui credit in me, flumina de ventre eius fluẽs; potissimum pertineat ad fideles primitiũ ecclesię: sicut & illud Marci vltimo; Signa autẽ eos qui crediderint, hæc sequentur; In nomine meo dæmonia eiciẽt, linguis loquetur nouis &c. In primitiua enim ecclesia Spiritũ sanctum fuisse in fidelibus in modum fluminis, res ipsa declarauit, cum hoc tẽpore minus efficax sit in credentibus Spiritus sanctus, quamquam & iam pro ratione fidei spiritus mẽtem hominis impleat. Quantũ enim, inquit Augustinus, vas fidei homo attulerit ad fontem, tantum implet. EX ILLA ERGO TURBA, CVM AUDISSENT, &c.] Græca pro; ex illa ergo turba; habent, multi ergo ex turba. Ostendit autẽ Euangelista fructum & efficaciam predicationis Christi. Cum inquit, audissent hos, id est, tales sermones, plenos scilicet cœlesti doctrina, cõmoti & celsitudine verborũ, & dicentis efficacia, dixerunt pleriq;: Hic est vere propheta. Vbi notandum, Græcis ad nomen, propheta, non addi articulum, vt intelligamus hos tantum simpliciter asseruisse eum esse prophetam aliquem, quomodo Samaritana illa dicit: Domine video quia propheta es tu. Alij vero magnificẽs de Domino sentientes dicebant non tantum prophetam esse, sed etiam Christum illũ expectatum; vnde hic Græcis est cum articulo δ χριστος. His quidam contradicebant, quod cum scriptura promitteret Christum nasciturum ex semine Dauid & ciuitate Bethlehem, Iesum Galileũ putarent in Nazareth, vbi educatus erat, etiam natum, ac proinde nec natum esse ex semine Dauid, sed ex parentibus Galileis, non Iudeis. His autem Dominus nihil respondet, nec scriptum hunc illis eximere studuit, quod malitiose hæc loqueretur, nec veritatis discẽdẽ essent auidi: quam si discere cupiuissent, Dominum accessissent, scrupum suum illi proponentes, aut ex aliis facile cognoscere potuissent eũ fuisse ex semine Dauid, quando quidẽ id multis fuerat cognitum, ex parentibus item & cognatis intelligere potuissent, non in Nazareth, sed in Bethlehem ipsum fuisse natum. Offenderat hic scrupus etiam Nathanaelẽ, sed quia veritatis erat studiosus, nullo etiam adhuc viso signo, adiit Dominũ auditurus quid doceret, cuius doctrinã mox ad fidem pertra-

ctus est, scripto interim suo postposito. Itaq; quibusdã asserentibus ipsum esse Christũ, aliis verò negantibus, dissensio facta est in turba propter eum. Quidã verò, vt pote qui peiores erant, & immoderatiore, non tantum verbis glorię Christi aduersabantur, sed etiã manus illi appetebant iniicere, verum, vt & prius, eorum conatus & studium diuina virtute repressum est, adeo vt & satellites qui missi fuerant ad comprehendendum, re infecta redierint ad dominos suos. Porro cum ex præcedentibus appareat ministros hos missos fuisse ante nouissimum festiuitatis diem, & iam significetur in nouissimo die venisse eos ad principes & Phariseos, intelligendum non eodem die missos fuisse & rediisse, sed illos forte Dominum diuersis diebus audisse docentem, & expectasse tempus & locũ opportunum comprehendendi Dominum, aut pridie huius diei fuisse missos, & hoc die rediisse ad suos dominos. Cæterum vt in pontificibus, hoc est, principibus sacerdotum (Græcè enim est ἀρχιερεĩ) & Phariseis ardens studium perdidi Dominum apparet, cum dicunt: Quare non adduxistis illum? ita in satellitum verbis obseruandũ, quale de Domino perhibeat testimonium. Nunquam, inquit, sic homo locutus est sicut hic homo; significantes se non multitudinis, aut alia quauis simili causa omisisse quæ imperata erant, sed quod sermone eius ita essent transformati, vt quod decreuerant, reluctanti- bus animis efficere non potuerant. Non viderat etiã miracula, tantũ pauca loquentem audierant, & mox conuersis mentibus, contemptis Phariseorũ iussis, satellites, immite hominum genus, & ad omne faciũ mercenarium, redeunt ad suos, non verentes ante ipsos Iesu hostes tam gloriosum de illo testimoniũ proferre. Certe in his ipsis satellitibus apparuit quã verẽ dixerint de Domino: Nunquam sic homo locutus est. Quis enim tales tam breui sermone subito in sui admirationem trahere & transmutare posset? Effecit hoc non verborũ lenocinium, sed quod doceret, sicut supra dictũ est, non sicut Scribę & Pharisei, sed sicut potestãtẽ habens: quodq; vt de se dicit Paulus, sermo eius esset non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, sed in doctrina & virtute spiritus. Nunquam, inquit, sic homo locutus est, & bene, quia nõ quã fuit talis aliquis homo, qui simul & homo esset & Deus. Significant autem meritò se abstinuisse ne iniicerent illi manus, quem tantæ experti fuerant esse in dicendo efficacis & sanctimonis. Cæterum vt tale testimonium satellites mutatis animis Domino perhiberent apud Phariseos, diuina dispositione factum est, ad coarguedã eorum cecitatem & malitiã, & vt quod illi moliebantur ad Domini ignominiam, proficeret ad ipsius gloriam. Traducta satis iam erat eorum obstinata malitia, dum imperita multitudo, Galilei rudes, Samaritani, Cananæi, Ethnici, commoti dictis & miraculis Iesu crediderunt illi. Vt autem etiam magis redargueretur, accessit & improborum satellitum, magistris suis & dominis alioqui gratificari studentium, præclarum testimonium. Agebant illi totis viribus vt doctrinã Iesu subuerterent: sed conatu in diuersum exeunte, dum modis omnibus extinguere moliantur, cõfirmant & illustrant. Sic nouit Dominus dissipare consilia principum, ac dispergere superbos mente cordis sui. Quãquam autem satellitũ testimonium eos pessimẽ haberet, & eos non parum grauaret, dissimulat tamen furorẽ animi sui, mi-

nistris mitius quã pro cogitationum vesania loquentes. Quid, inquit, accidit vobis? Num etiam vos qui nostri estis, nec ad promiscuam multitudinem pertinetis, seducti estis ab illo, sicut imperita turba? An non perpenditis, neminem ex optimatibus aut Phariseis, apud quos est legis cognitio, credere in eum? in quẽ certẽ credituri essent, nisi persuasi essent doctrinã eius à lege Mosaica discrepare, quos proinde vos magis sequi debetis quã turbam, quæ ignorans legem, Deo est execrabilis & maledicta. In quibus nouissimis verbis videntur Pharisei alludere ad illud Deuter. 27. Maledictus qui non permanet in sermonibus legis huius, nec eos opere perficit. Animaduertendum hic quæ sit natura fastus eorum qui sibi placent de sapientia & sanctitate, nimirum quod alios præ se fastidiosẽ contemnãt veluti rudes & maledictos, & suum institutum omnibus, sacrosanctum esse velint, ita vt satis esse putant, ad ostendendum aliquid esse iustum & rectum quod ipsi sic faciant & sentiant.

DIXIT NICODEMVS AD EOS, ILLI QVI VENIT AD IESVM NOCTE, &c.] In tã frequenti concilio Phariseorũ & pontificũ, præter vnum non est repertus, qui in tam sceleratis molitionibus, innocentis & iustitię patrocinaretur, per quem tamen declaratũ satis est & illos falsò dixisse, nullũ principum credidisse in Iesum, & nõquam deesse qui veritati faueant, ac innocentiam ament. Hic erat Nicodemus ille, de quo Ioan. 3. qui ex congressu quondam habito cum Iesu, etsi nõ tandem ad deo profecisset vt crederet illum esse Messiam, aut vt pro eo hominum gloriam contemneret, tantum tamen profecit, vt iam aliquousq; Domino patrocinaretur. Verũ quoniam sociorum suorum in Iesum furorem aduertit, & illorum timuit malignã authoritate armatã, sic suum moderatus est patrocinium, vt suum erga Iesum effectum bonum non apertẽ proderet, nec illum commendaret, sed tantũ legis, cuius erant professores, eos admoneret, velut zelo legis ea loquens pro Iesu, quæ pro malo quodq; viro, sed nondum conuictõ dici poterãt. Nunquid, inquit, lex nostra, &c. quasi dicat: Nos legem profitemur, & de illa gloriamini, turbam ob legis ignorantiam execrantes, verũ videte num quod Iesum condemnatis inauditum, eũmq; perdere queritis, conueniat legi quam profitemur. Num lex nostra iudicat & condemnat hominem, si non prius illum audierit pro se loquentem, & cognouerit quid faciat, hoc est, excusserit ea quæ fecit qui defertur? Saltem hoc iuris tribuatur huic, quod est commune omnium, & quod à lege cõceditur etiã maleficis. In verbis ergo Nicodemi notandũ, quod illud, εἰς νύκτιν, melius verteretur, si non, quã nisi, quia alioqui dicendum fuerat: Nunquid lex nostra non iudicat quenquam, nisi, &c. Deinde, quod lex dicitur iudicare, audire & cognoscere, quia secundũ eam homo iudicat, audit & cognoscit. Porro ad hoc tam æquum tamq; ciuile Nicodemi patrocinium cum non haberent quod hõcerent, nõ solum non respiscunt, nec placantur, sed ipse etiam authoritate contẽpta conuictio petunt hominem, insurgentes contra eum, quasi non zelo legis dixerit quæ dixit, sed ex affectu erga Iesum: pro more eorum, qui nolentes audire sana cõsilia, reddunt suspectos eos qui bene consulunt, tanquã ex affectu loquentes. Nunquid, inquit, etiam tu Galileus es? Circa quæ verba notandũ, quosdã intelligere per contemptum Phariseos vocasse Nicodemus

Nicodemum, Galilæum, vlti Iesu Gal ilæi discipulum aut fautoren: quemadmodum Iulianus apostata christum, Galilæum appellabat: & Christianos, Galileos. Verum huic intelligentiæ obstat quod Græca habent pro Galilæus, ἐκ τῆς γαλιλαίας, id est, ex ipsa Galilæa. Itaque sensus est: Nunquid etiam tu es patria Galilæus, vt ob communem cum homine isto patriam huic faueas, quemadmodum ei fauent Galilæi; Vnde subiiciunt: Scrutare scripturas, & vide, id est, cogofce quod à Galilæa Propheta non surgit. Vbi notandum Græca habere præteritum, surrexit, & nomini, Propheta, non addi articulum, vt non voluerint significare, illum singularem Prophetam inde non expectandum, sed neminem prophetarum præcedentium inde exortum fuisse, & ex præteritis colligendum significant de præsentibus. Hæc autem Phariseorum responsio non solum erat falsa, sed etiam temeraria & stulta. Falsa quidem, nam ex Prophetis antiquioribus satis verisimile est quosdam fuisse Galilæos, vt patet

ADULTERAM MULIEREM ABSOLVIT.
IOANNIS 8. CAPVT LXXVI.

Iesus autem perrexit in montem Oliueti, & diluculo iterum venit in templum, & omnis populus venit ad eum, & sedens docebat eos. Adducunt autem Scribae & Pharisei mulierem in adulterio deprehensam, & statuerunt eam in medio, & dixerunt ei: Magister, hæc mulier modo deprehensa est in adulterio: In lege autem Moyses madauit nobis huiusmodi lapidare. Tu ergo quid dicis? Hoc autem dicebant tentans eum, vt possent accusare eum, Iesus autem inclinans se deorsum, digito scribebat in terra. Cum ergo perseverarent interrogantes eum, errexit se: & dixit eis Qui sine peccato est vestrum, primus in illam lapidem mittat. Et iterum se inclinans scribebat in terra. Audientes autem hac, vnus post vnum exhibant, incipientes à senioribus, & remansit solus, & mulier in medio stans. Erigens autem se Iesus, dixit ei: Mulier, ubi sunt qui te accusabant? nemo te condemnauit? Qua dixit: Nemo, Domine. Dixit autem Iesus: Nec ego te condemnabo. Vnde, & iam amplius noli peccare.

IESVS AVTEM PERREXIT IN MONTEM OLIVETI, ET DILUCULO ITERUM VENIT IN TEMPLUM.] Omnia quæ sunt ab illo loco: Et reuersi sunt vnusquisq; &c. vsq; ad illud qd sequitur; Iterum ergo locutus est eis, in plerisq; Græcorum libris nõ leguntur, adeo vt nec Chryostomus, nec Theophylactus, qui cõtinua in Ioanem scripserunt commentaria, nullam horum faciant mentionem. Nec Euangelium Syriacum iam recens æditum habet hanc historiam de adultera. Quin & D. Hieronymus lib. 2. contra Pelagianos, significat historiam de muliere adultera nõ in omnibus haberi codicibus. etiam Latinis. In Euangelio, inquit, secundum Ioanem in multis & Græcis & Latinis codicibus inuenitur de adultera muliere, quæ accusata est apud Dominum. Eusebius Cæsariensis Eccles. hist. lib. 3. in fine, testatur Papiam Ioannis euangelistæ auditorem, historiam de hac muliere habuisse tanquam canonicam, eamq; haberi in Euangelio quod dicitur secundum Hebræos, hoc est, Euangelio Nazareorum. Sic enim scribit de Papiâ post multa, vtitur sane idem Papias testimoniis ex epistola Ioan. 1. & Petri similiter prima. Simul & historiam quandam subiungit de muliere adultera, quæ accusata est à Iudeis apud Dominum. Habetur autem in Euangelio quod dicitur secundum Hebræos, scripta ista parabola. Hec ille, vt non quidem legimus in Ruffini versione. Cæterum Græca sic habent: ἐκ τῆς γαλιλαίας, id est, ex ipsa Galilæa. Itaque sensus est: Nunquid etiam tu es patria Galilæus, vt ob communem cum homine isto patriam huic faueas, quemadmodum ei fauent Galilæi; Vnde subiiciunt: Scrutare scripturas, & vide, id est, cogofce quod à Galilæa Propheta non surgit. Vbi notandum Græca habere præteritum, surrexit, & nomini, Propheta, non addi articulum, vt non voluerint significare, illum singularem Prophetam inde non expectandum, sed neminem prophetarum præcedentium inde exortum fuisse, & ex præteritis colligendum significant de præsentibus. Hæc autem Phariseorum responsio non solum erat falsa, sed etiam temeraria & stulta. Falsa quidem, nam ex Prophetis antiquioribus satis verisimile est quosdam fuisse Galilæos, vt patet

A de Delbora Prophetissa, quæ videtur fuisse ex tribu Nephtali vel Zabulon: Temeraria, quia quamuis nullus fuisset propheta Galilæus, non tamen ob id cõsequens erat nullum esse posse. Stulta, quia Nicodemus non affirmarat Dominum esse prophetam, sed quisquis esset, non tamen iuxta legem debere condemnari, nisi cognita causa. Sed nullum est iudicium vbi mentem occupauit liuor, odium, & ambitio.

ET REVERSI SVNT VNUSQVISQVE IN DOMVM SVAM.] Ad hoc profecit Nicodemus iustum, etsi nõ sufficiens, patrocinium, vt eius interpellatione in præsens malignum hoc conciliu dissolueretur. Vnde discendum, quantum sæpe alicuius admonitio qualis qualis, valeat ad impiorum conatum reprimendum. Sic enim in multis locis experientia docet, paucos Nicodemos & Iosephos plurima mala auertere. Itaq; prædictis vltro citroq; tractatis, dimissum est concilium, ac suam quisq; domum abiit, dilata non mutata sacrilega voluntate. Nondum enim venerat tempus Iesu.

C & aliam historiam de muliere accusata apud Dominum de multis peccatis, quam continet Euangelium secundum Hebræos. Ex quibus satis patet hæc historiam non imprimis fuisse ab Euangelista hoc loco descriptam, sed vel ex apocrypho illo Euangelio additam, quæ tamen autoritate obtinuerit, nõ quod in apocryphis scripta fuerit, sed quod eam Papias è suo doctore audierit, quodq; hanc Ecclesiæ consensus vt Euangelio dignam comprobarit, vel Ioannem post semel descriptum à se Euangelium, adiecisse hanc partem suo Euangelio, vt ob id contigerit in quibusdã codicibus haberi, in quibusdam non. Vt vt est, quanquam aliquando de historia huius firmitate dubitare licuerit, nunc tamen propter Ecclesiæ consensum dubitare non licet, sicut nec de historia Susannæ. Dicit ergo Euangelista, quod Phariseis discedentibus in domos suas, Iesus postquam tota die populum docuisset, nec esset qui in Hierusalem illum inuitaret, concessit in montem Oliueti, aut, vt Græcè, ὄλιβητον, id est Oliuarum, sic dictum ob multitudinem olearum ibi nascetium. In hoc monte distante à Hierusalem itinere sabbathi, vt scribitur act. 1. noctibus orare solitus fuit. Dominus, atq; in eo erat Bethania, in qua apud Mariam & Martham Domino erat gratum hospitium, ad quod è Hierusalem semper diuertere solet, vt patet etiã ex his quæ scribuntur à tribus Euangelistis circa eius passionem. Quanquã autem ingrati essent ciues Hierosolymitani, & propter metum principum nemo illum auderet recipere in domum suam, Dominus tamen non cessans à benefaciendo, sed præ se ferens quam

quàm ardentem euperet hominum salutem, & ob eam nihil metueret Phariseorum impias cõspiraciones, ipso diluculo docendi gratia reuersus est in templum, omnibusq; populus suauitate doctrinæ Christi prius degustata allectus, certatim confluit ad ipsum, vt eodẽ cibo spiritali iterum pascatur ac reficiatur: quemadmodum qui semel mellis dulcedinem delibauit, iterum atq; iterum degustare mel ardentius optat. Itaq; hunc populi ardore pius Dominus non fraudauit desiderio, sed sedens docebat eos, & esurientibus pabuia vite ministravit. Domino autem in docendo, & populo in audiendo occupato, Scribae & Pharisei insidias struunt, & apud se machinantur qua ratione deprehendant in eo vel aliquam accusationis causam, quam vt nascantur, mulierem in adulterio deprehensam adducunt ad eum, quasi sciscitaturi eius sententiam, & parati stare eius iudicio. Itaq; eam statuunt in medio, hoc est, ante oculos Iesu, & venenato animo, sicq; ore hæc illi verba proponunt: Magister hæc mulier modo deprehensa est in adulterio, &c. Magistrum vocat, cuius discipuli esse volebant, quemq; seorsum apud populum seductorem vocabant, in quibus proinde impletum illud Psalmistæ: Ore suo benedicebant, & corde suo maledicebant. Et iterum: Moliti sunt sermones eius super oleum, & ipsi sunt iacula. Cæterum qui alios enecare veneno student, illud melle circumlitum & temperatum porrigunt, & lurida veneni lues, mellis permixta dulcedini facilius lateat. Ita his verborum blanditiis & sermone adulatorio Pharisei suæ malitiæ virus abscondere satagunt, vt suarum fraudum laqueis Dominum facilius implicent, & incautum inuoluant. Proponunt criminis magnitudinem & certitudinem, dicentes mulierem non solum adulterasse, sed modò deprehensam in adulterio: Pro, modo, Græcis apertius est ἐπαυρομένη, id est, in ipso actu, vt scilicet inficiari nõ possit, nec opus sit testium prolotione: addit Moyses legem, qua Leuit. 20. sancitum est adulteros & adulteras lapidibus obruendos esse, ac tum demum eius sententiam requirebant, non discendi gratia, sed tetandi, hoc est, experiendi num eam esset contra legem absoluturus, vt si hoc faceret, possent eum accusare tanquam manifestè contrarium legi diuinæ. Viderant & audierant ipsius erga peccatores cum quibus egebat & conuersabatur indulgentiam, audierant ipsum quibusdam dixisse: Remittuntur tibi peccata tua; rursum illum aliquoties ipsis obiecit illud Osee: Misericordiam volo, & non sacrificium. Hinc certò sibi persuaserunt omnino futurum vt hæc adulteram absolueret, sicq; haberent vnde accusarent eum, imò futurum sperabant, vt pro muliere tumultu coorto, lapidibus obrueretur ipse. Itaq; illud; vt possent accusare eum; sic est accipiendum, vt possent eum accusare tanquam legis transgressorem, contra quam omnino credebant eum iudicaturum. Alij intelligunt, vt possent eum accusare tanquam contrarium legi, si eam absolueret: & si non absolueret, tanquam immitem, nec tantæ mansuetudinis quantum præ se ferebat, & cuius specie populum ad se attrahebat.

IESVS AVTEM INCLINANS SE DEORSVM DIGITO SCRIBEBAT IN TERRA.] Dominus qui nouerat arcana cordium, & cuius conscientiam nihil omnino quantumuis occultum fugiebat, imprimis quidem non oratione, sed facto illis respondet, inclinans se deorsum, & digito scribens in terra. Quid autem scripserit incertum est, quanquã verisimile sit tale fuisse, quod ad incutiendum illis pudorem momentum aliquod attulerit. Vnde D. Hieronymus lib. 2. contra Pelagianos, intelligit eum scripsisse accusantium & omnium mortalium peccata. Proinde causa vna, cur Dominus modò in terra scripserit, & sese inclinauerit deorsum, est, vt ipse suo facto accusatores admoneat, demisso fastu & supercilio descendere intra semetipsos, & iuxta diuinam legem excutere conscientiam suam, ac tales se exhibere erga proximum, qualem experiri vellent iudicem Deum erga se. Altera causa magis mystica est, vt ostenderet se eum esse, qui quondã digito legem in tabulis scriptis lapideis, Ideoq; nõ baculo scribit, sed digito. In terra autem scripsit, & nõ in lapide: vt significaret, olim quidẽ legem scriptam in lapide propter duros, ac propter illos legem seueram traditam: nunc autem à se scribendam digito suo, hoc est, spiritu diuino in terra cordis humani nouam legem, in qua seueritas legis Moysiacæ esset remittenda. Has causas indicat D. Augustinus in commentariis, lib. 4. de consensu Euangel. etiam alias duas causas indicans, nimirum quod Dominus in terra scripserit, ad ostendendum quod illi, nõ in cælo cum Apostolis, sed in terra essent scribendi, secundum illud Hier. 17. Domine recedentes à te in terra scribantur; aut ad significandum quod se humiliando, (quod capitis inclinatione monstrauit) signa faceret in terra. Cæterum dum consideramus quod Dominus etiam secundo scripserit in terra, idq; omnes factum dicant, vt Dominus velut aliud agens illis preberet citra pudorem abeundi locum, videri posset etiam ob id primo scripsisse, vt dũ velut aliud agebat quàm ab eo perebatur, significaret ad se non pertinere vt illorum questionibus satisfaceret, de qua quid agendum esset aperte ex lege edocti erant. Vnde æditio Cõp'utensis post illa verba; scribebat in terra, hoc loco addit, κεντροποιήσεν, id est, dissimulans, aut propositã questionem non ad se assumens. Cui bene cõuenit quod sequitur. Cùm ergo perseverarent interrogantes, hoc est, interrogare eum; quo significatur Dominum velut coactum illorum improba postulatione, ad definitionem causæ propositæ processisse. Quam sic diuina sua sapientia temperauit, vt eluderet eorum expectationem, & sic eriperet peccatricem è manibus lapidantium, vt tamen contra legem eam nõ absolueret, ne posset accusari tanquam legi contrarius, contra legem eam absoluendo: aut contra suam mansuetudinem & officium faceret, secundum legem eam condemnando, cùm non venisset in mundum ad condemnandum ipsum, sed ad saluandum. Putabant illi se inuenisse rationem, qua eum accusare possent tanquam legis transgressorem, at Dominus ipse hinc desumit occasionem ostendendi eos esse legis transgressores, & omnes peccato esse astrictos. Putabant vndique se suis rebus, cõclusisse Dominum, vt non esset euadendi locus, quin deprehenderetur vel esse contrarius legi, vel nõ esse tam mitis erga peccatores quàm prædicabatur, & vel peccaret in iustitiam legis, vel in misericordiam à se prædicatam. Sed Dei sapientia mediam inuenit iustitia misericordiaque temperatã viam, qua non solum cauit vt ab illis non posset capi, sed contra etiã illos caperet, vt hic demonstratum sit quàm verè dixerit Sapiens Prouerb. 12. Non est sapientia, non est prudentia, non est consilium cõtra Dominum. Et propheta Dauid: Incidit in foueam quam fecit. Sententia autem, quã mansuetus simul & iustus Do-

tum est, quanquã verisimile sit tale fuisse, quod ad incutiendum illis pudorem momentum aliquod attulerit. Vnde D. Hieronymus lib. 2. contra Pelagianos, intelligit eum scripsisse accusantium & omnium mortalium peccata. Proinde causa vna, cur Dominus modò in terra scripserit, & sese inclinauerit deorsum, est, vt ipse suo facto accusatores admoneat, demisso fastu & supercilio descendere intra semetipsos, & iuxta diuinam legem excutere conscientiam suam, ac tales se exhibere erga proximum, qualem experiri vellent iudicem Deum erga se. Altera causa magis mystica est, vt ostenderet se eum esse, qui quondã digito legem in tabulis scriptis lapideis, Ideoq; nõ baculo scribit, sed digito. In terra autem scripsit, & nõ in lapide: vt significaret, olim quidẽ legem scriptam in lapide propter duros, ac propter illos legem seueram traditam: nunc autem à se scribendam digito suo, hoc est, spiritu diuino in terra cordis humani nouam legem, in qua seueritas legis Moysiacæ esset remittenda. Has causas indicat D. Augustinus in commentariis, lib. 4. de consensu Euangel. etiam alias duas causas indicans, nimirum quod Dominus in terra scripserit, ad ostendendum quod illi, nõ in cælo cum Apostolis, sed in terra essent scribendi, secundum illud Hier. 17. Domine recedentes à te in terra scribantur; aut ad significandum quod se humiliando, (quod capitis inclinatione monstrauit) signa faceret in terra. Cæterum dum consideramus quod Dominus etiam secundo scripserit in terra, idq; omnes factum dicant, vt Dominus velut aliud agens illis preberet citra pudorem abeundi locum, videri posset etiam ob id primo scripsisse, vt dũ velut aliud agebat quàm ab eo perebatur, significaret ad se non pertinere vt illorum questionibus satisfaceret, de qua quid agendum esset aperte ex lege edocti erant. Vnde æditio Cõp'utensis post illa verba; scribebat in terra, hoc loco addit, κεντροποιήσεν, id est, dissimulans, aut propositã questionem non ad se assumens. Cui bene cõuenit quod sequitur. Cùm ergo perseverarent interrogantes, hoc est, interrogare eum; quo significatur Dominum velut coactum illorum improba postulatione, ad definitionem causæ propositæ processisse. Quam sic diuina sua sapientia temperauit, vt eluderet eorum expectationem, & sic eriperet peccatricem è manibus lapidantium, vt tamen contra legem eam nõ absolueret, ne posset accusari tanquam legi contrarius, contra legem eam absoluendo: aut contra suam mansuetudinem & officium faceret, secundum legem eam condemnando, cùm non venisset in mundum ad condemnandum ipsum, sed ad saluandum. Putabant illi se inuenisse rationem, qua eum accusare possent tanquam legis transgressorem, at Dominus ipse hinc desumit occasionem ostendendi eos esse legis transgressores, & omnes peccato esse astrictos. Putabant vndique se suis rebus, cõclusisse Dominum, vt non esset euadendi locus, quin deprehenderetur vel esse contrarius legi, vel nõ esse tam mitis erga peccatores quàm prædicabatur, & vel peccaret in iustitiam legis, vel in misericordiam à se prædicatam. Sed Dei sapientia mediam inuenit iustitia misericordiaque temperatã viam, qua non solum cauit vt ab illis non posset capi, sed contra etiã illos caperet, vt hic demonstratum sit quàm verè dixerit Sapiens Prouerb. 12. Non est sapientia, non est prudentia, non est consilium cõtra Dominum. Et propheta Dauid: Incidit in foueam quam fecit. Sententia autem, quã mansuetus simul & iustus Do-

psal. 61. psal. 54.

Luc. 5.

Osee 6.

psal. 7.

minus sua sapientia mirabili protulit, erat: Qui sine peccato est vestrum, primus in illam lapidē mittat. Non dicit: Qui sine peccato est, ne seipsum ad lapidandum illam constringeret propria sententia, sed qui sine peccato est vestrum, ut illos à mulieris impetitione cessare faceret. Porro pro illo; qui sine peccato est; Græcis est vna dictio, ἄμαρτος, quæ potest etiā significare impeccabilem, hoc est, eum qui non potest peccare, quāuis hoc loco magis cōueniat eam verti sicut vertit interpret, teste D. Hieronymo lib. 2. cōtra Pelag. in quo etiam sic habet: Absq; vitio, quod Græcè dicitur *καλία*, hominē posse esse aio, ἀμαρτον, id est, sine peccato esse nego. Id enim soli Deo cōpetit, omnīq; creatura peccato subiacet, & indiget misericordia Dei. Cōtinet autem hæc sententia iustitiam absolutissimam, quæ non homini, sed soli Deo cōpetit. Absolute enim & perfectæ est iustitiæ, ut qui alium punit, ipse ab omni sit peccato immunis. Cæterum efficacia sententiæ & verborum Christi in eo relucet, quod nemo cōtra eius sententiam sese opponere ausus est, nemo eā prolata se præsumpsit ostendere à peccato immunitem, nemo eius sententiam contemnere ausus est; sed mox percussus sunt in conscientia, & suorum admoniti peccatorum, ac metuebat quisq; ne Iesus, cui videbant omnia occulta non esse incognita, proderet in publicum ipsorū facinora. Quæ admodum enim Goliath Philisthæus (ut regū meminisse historia) Davidica funda lapideque percussus, humi prostratus est semianimis, & destitutus viribus obrūcatur: Ita Pharisei tēlo iustitiæ ac gladii verbi Dei percussus, animo consternati sunt Dominī enim hæc sententia ut lapis, duram frontem animi eorum percussit, & quemque suæ culpæ consciū, ac pudore simul & metu plenum reddidit. Itaq; sententia hæc audita non amplius ibi morandum rati, vnus post alium exibat, incipientes à senioribus vsq; ad postremos, siue quia seruare volebant ætatis ordinem, ut postremi primis exitū deferebant: siue quia seniores grauiorū sibi criminum cōfessij erant; ut etiam in illis impletum sit illud Danielis: A senioribus egressa est iniquitas. Græca pleraq; exemplaria habent plus; audientes autem hæc; & à conscientia redarguti, exhibant, &c. At Dominus data sententia iterum se inclinans, digito scribebat in terra, tum ut, sicut dictum est, vultum aliū, vertens liberiorē illis exeundi fiduciam præberet, tum ut indicaret iudicem nō solum ante sententiā, sed & post intra se debere descendere ac perpendere, num quid tale commiserit quod in alio iudicat & punit, tum ut ostenderet se digito suo scripturam secundam legem in mentibus hominū, sicut olim in tabulis lapideis secundō lex digito Dei fuit scripta. Quemadmodum enim tabulæ primæ propter peccatum Iudæorū contractæ sunt, ut opus fuerit nouis: ita ut vetus lex sublata est, quod eam Iudæi nō seruarent, & noua subintroducata est, ut dicitur Hier. 31. Sic ferè Rupertus. Digressis accusatoribus, remansit Iesus solus; exclusis scilicet tentatoribus, non autem discipulis, & mulier stans in mediō, hoc est, coram Iesu, in loco in quo prius eam Pharisei statuerant. Relicti ergo sunt duo, inquit Augustinus, misericordia & miseria. Et quidē mulier stabat inter metum & spem anxia. Trepidabat enim, ut est verisimile, ex conscientia, metuens ne ab illo esset puniēda in quo peccatum inueniri non poterat; spem tamen bonā confirmata non cum executibus aufugit, sed permanit stans, spem bonā

illi præbente clementia Domini, quæ sese & verbis & ipso vultu proferebat. Tandem ergo erectus Dominus vbi videt solitudinē, & mulierem trepidam, blandè cōpellās, illam, dixit: Mulier, vbi sunt qui te accusabant? Quærit autem non tanquā ignorās, sed ut spem mulieris auget, significans se nō posse eam absentibus accusatoribus cōdemnare, quos præsentēs pudore suffuso discedere fecit. Addit autem, nemo te cōdemnauit? ut muliere consistente neminem se cōdemnasse, locus esset suæ sententiæ, & omnibus constaret se in nullius præiudicium illam absoluerē. Itaq; cum iam & deficerent accusatores, & cōdemnatam eam non esse constaret, Dominus qui prius iustitiæ plenā protulit sententiam, eaq; pudefactos aduersarios repulit, modò misericordiam & mansuetudinē protulit sententiam, qua trepidam mulierem à metu liberatam, à se tranquillam dimisit: Nec ego, inquit, te cōdemnabo, aut, ut est Græcè, cōdemno. Quasi dicat: Quandoquidem illi te reliquerunt indemnatam, nec ego illis futurus sum inclementior, quanquam secundum sententiam supra à me prolata metuere posses ne ego te sim cōdemnaturus. Non enim veni ad cōdemnandum, sed ad saluandum peccatores. Proinde vade de remisso à me tibi peccato secura. Verū ne culpæ quis Dominum posset quasi peccatis faueret, & Dominus ipse doceret quod sit veræ poenitentis officium, adiecit, & noli amplius peccare. Quibus verbis intelligunt aliqui à Domino non tam prohibitū omne peccatum, ut sine quo sciret hominem viuere non posse, quam peccati voluntatem, ut, noli peccare, sit, non habeas voluntatē peccandi. Sed extra Domini propositū est hæc annotatio & interpretatio. Cum Græcè sit, *μὴ κέραι ἀμαρταν*, id est ne amplius pecces. Interpret autē frequenter, noli, vertit pro ne. Porro hoc factō Dominus exemplum exhibere voluit Euangelicæ mansuetudinē, & peccatoribus omnibus spem veniæ à se impetrandæ offerre, ac docere eos qui pastores populi Christiani futuri erant, quanta lenitate ac mansuetudine uti debeat aduersus eos qui per infirmitatem prolapsi sunt in aliquod peccatum. Aliam enim esse conditionem legis veteris & nouæ. Illam enim peccatores seuerè punire, hanc peccatores ad resipiscētiā inuitare. Nemo tamen ex publici sententia hic à Domino prolata colligat, aut non puniēda adulteria, quæ olim secundum leges etiam Christianorum Cæsarum morte puniebantur, sicut & in veteri lege: aut punire non posse aliū, qui ipse peccato sit obnoxius. Nam quod adulteram non cōdemnauit, sed absoluit, aut impunitam dimisit, non ob id fecit ut doceret quid omnibus esset faciendum, sed quoniam non venerat ut esset iudex externus scelerum, sed præco misericordiæ paternæ, vnde pro suo officio non debuit eam cōdemnare, sed potius absoluerē. Sicut autem reliquis suis exemplis aut Euangelicæ suæ doctrinæ præceptis, nullum voluit Dominus facere præiudicium eorum quæ cuique ex officio pro salute reipublicæ conueniunt, ita nec hoc suo factō. Quod autē Phariseis dixit: Qui sine peccato est vestrum, &c. non voluit docere neminem alium punire debere qui ipse sit peccator; sic enim omnia mala impunita manerēt, sed dolosos ac arrogantes Phariseos, ita ut dignerāt pudore afficerē voluit, ac docere qualis meritō esse debeat alterius accusator & iudex. D. Aug. epist. 54. ad Marcellinum, hoc Christi exemplo & dictis defendit episcoporum pro reis apud iudices

ces intercessionem, inter cætera sic scribens: Sic etiam ipsos criminum ultores, atque in hoc officio non ira propria concitatos, sed legum ministros, nec suarum, sed alienarum examinatorum iniuriarum vindices, quales iudices esse debent, terruit censura diuina, ut cogitarent propter sua peccata misericordiam Dei necessariam, nec putarent ad culpam sui officij pertinere, si quid erga eos misericorditer agerent, quorum, vitæ necisque haberēt legitimam potestatem, &c. Et postea: Qui cum esset utiq; sine peccato, ait mulieri, quam perterriti illi reliquerant: Nec ergo te cōdemnabo, vade, iam deinceps noli peccare. Potuit enim metuere flagitiosa mulier, ne illis discedentibus qui sua peccata cognouerant, ut peccato parcerent alieno, illam iustissimè iam ipse damnaret qui erat sine peccato.

A At ille non cōscientia pauidus, sed plenus clementia, cum illa respondisset se à nemine fuisse damnatum. Nec ego inquit, te damnabo. Tanquam diceret: Si malitia tibi parcere potuit, quid metuis innocentiam? Et ne delictorum non donator, sed approbator videretur: Vade, ait, iam deinceps noli peccare, ut se homini pepercisse, non hominē culpam sibi placuisse monstraret, &c. Cæterum secundum Rupertum hæc mulier typus fuit Ecclesiæ ex gentibus congregandæ, quæ deserto vero suo Deo, fornicata fuit cum diis suis falsis; & ab ipsa Iudæorum synagoga accusata, atque ad dignam ultionem sepius petita, à Christo est absoluta, qui synagogam Iudæorum etiam sub peccato conclusam esse redarguens, ostendit ab illa meritō hanc non accusandam aut execrandam.

RVR SVM DOCET IN TEMPLO, ET LAPIDANTIVM
se manibus eripit. Ioannis 8. CAPVT LXXVII.

Aterum ergo locutus est eis Iesus, dicens: Ego sum lux mundi, qui sequitur me, nō ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitæ. Dixerunt ergo ei Pharisei: Tu de te ipso testimonium perhibes, testimonium tuum non est verum. Respondit Iesus, & dixit eis: Et si ego testimonium perhibeo de meipso, verum est testimonium meum: quia scio vnde veni, & quō vado: vos autē nescitis vnde venio, aut quō vado: vos secundum carnem iudicatis, ego non iudico quēquā: & si iudico ego, iudicium meum verum est, quia solus non sum, sed ego, & qui misit me, pater. Et in lege vestra scriptum est: Quia duorum hominum testimonium verum est. Ego sum qui testimonium perhibeo de meipso, & testimonium perhibet de me, qui misit me, pater. Dicebant ergo ei: Vbi est pater tuus? Respondit Iesus: Neque me scitis, neque patrem meū: si me sciretis, forsitan & patrem meum sciretis. Hæc verba locutus est Iesus in gazophylacio, docens in templo, & nemo apprehendit eum, quia necdum venerat hora eius. Dixit ergo eis iterum Iesus, Ego vado & quæretis me, & in peccato vestro moriemini. Quō ego vado, vos non potestis venire. Dicebat ergo Iudæi: Nunquid interficiet semetipsum, quia dicit, Quō ego vado, vos non potestis venire. Et dicebat eis: Vos de deorsum estis, ego de supernis sum. Vos de mūdo hoc estis, ego non sum de hoc mūdo. Dixi ego vobis, quia moriemini in peccatis vestris. Si enim non crederitis, quia ego sum, moriemini in peccato vestro. Dicebant ergo ei: Tu quis es? Dixit eis Iesus: Principium qui & loquor vobis. Multa habeo de vobis loqui & iudicare: sed qui me misit verax est, & ego quæ audiui ab eo, hæc loquor in mūdo. Et non cognouerunt quia patrem eis dicebat Deum. Dixit ergo eis Iesus: Cum exaltaueritis filium hominis, tunc cognoscetis quia ego sum, & à meipso facio nihil, sed sicut docuit me pater, hæc loquor, & qui me misit, mecum est, & non reliquit me solum, quia ego, quæ placita sunt ei, facio semper. Hæc illo loquēte multi crederūt in eum. Dicebat ergo Iesus ad eos qui crederūt ei Iudæos. Si vos manseritis in sermone meo, verè discipuli mei eritis, & cognoscetis veritatem, & veritas liberabit vos. Responderunt ei, Semen Abrahæ sumus, & nemini seruiuimus vnquam, quomodo tu dicis, Liberi eritis? Respondit eis Iesus, Amen amen dico vobis: quia omnis qui facit peccatum, seruus est peccati, seruus autem non manet in domo in æternum, filius manet in æternum. Si ergo vos filius liberauerit, verè liberi eritis. Scio quia filij Abrahæ estis, sed quæritis me interficere, quia sermo meus nō capit in vobis. Ego, quod vidi apud patrem, loquor, & vos quæ vidistis apud patrem vestrum, facitis. Responderunt, & dixerunt ei: Pater noster Abraham est. Dicit eis Iesus, Si filij Abrahæ estis, opera Abrahæ facite. Nunc autem quæritis me interficere, hominem qui veritatem vobis locutus sum, quam audiui à Deo. Hoc Abraham non fecit. Vos facitis opera patris vestri. Dixerunt itaque ei, Nos ex fornicatione nō sumus nati, vnum patrem habemus Deum. Dixit ergo eis Iesus, Si Deus pater vester esset, diligeretis utique me, ego enim ex Deo processi & veni, neque enim à meipso veni, sed ille me misit. Quare loquelam meam non cognoscitis? Quia non potestis audire sermonem meum. Vos ex patre diabolo estis, & desideria patris vestri vultis facere. Ille homicida erat ab initio, & in veritate nō stetit, quia non est veritas in eo: cum loquitur mendacium, ex propriis loquitur, quia mendax est, & pater eius. Ego autem quia veritatem dico, non creditis mihi. Quis ex vobis arguet me de peccato? Si veritatem dico, quare vos non creditis mihi? Qui ex Deo est, verba Dei audit: Propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis. Responderunt ergo Iudæi, & dixerunt ei: Nonne bene dicimus nos, quia Samaritanus es tu, & demonium habes? Respondit Iesus: Ego demonium non habeo, sed honorifico patrem meum, & vos inhonorastis me. Ego autem non quero gloriā meam, est qui quærat & iudicet. Amen amen dico vobis: Si quis sermonem meum serauerit, mortem non videbit in æternum. Dixerunt ergo Iudæi, Nunc cognouimus quia demonium habes. Abraham mortuus est & Propheta. Et tu dicis, Si quis sermonem meum serauerit, non gustabit mortem in æternū. Nunquid tu maior es patre nostro Abraham, qui mortuus est, & Propheta mortui sunt? Quem

teipsum facis? Respondit Iesus, Si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est, est pater meus qui glorificat me, quem vos dicitis, Quia Deus vester est, & non cognouistis eum, ego autem novi eum. Et si dixero, quia non scio eum, ero similis vobis mendax. Sed scio eum, & sermonem eius seruo. Abraham pater vester exultauit ut videret diem meum, & vidit, & gauisus est. Dixerunt ergo Iudaei ad eum, Quinquaginta annos nondum habes, & Abraham vidisti? Dixit eis Iesus: Amen amen dico vobis, antequam Abraham fieret, ego sum. Tulerunt ergo lapides ut iacerent in eum, Iesus autem abscondit se, & exiit de templo.

ITERVM ERGO LOCVTVS EST EIS IE SVS, DICENS: EGO SVM LVX MVNDI.] Quamquam laborent quidam horum cum superiori facto apta ostendere coherentiam, tamē cum satis constet superiore historiam esse superadditam (quemadmodū prater praedicta, etiā varietas Graecorū exemplarium satis indicat) & hac immediatē coniuncta prius fuisse cū his quae praecedūt praedictam historiam, magis videndum quam habeat ista connexionem cum illis quae historiam praecedunt. Itaque, cum Dominus totus in hoc esset, ut ad credendum sibi auditorēs provocaret, & persuaderet à se vno omnia petenda esse, sicut propter id superiori sermone se dixit fontē vitae: ita nūc se lucem vocat, quam qui sequitur, nō possit errare, allegoriis vtēs & parabolis, diuersis quidē, sed ad idē tendentibus, imitatus hac in parte Prophetā Dauid, qui de Deo loquēs, prius illum fontem vocat vitā, ac dein de lumen. Quoniam, inquit, apud te est fons vitae, & in lumine tuo videbimus lumen. Aut quoniam supra Nicodemus suos Phariseos inuitauit ad audiendum Iesum, & cognoscendum quis ipse esset, & quid faceret, potest videri illos postera die conuenisse ad audiendum illum, ac Dominum consciū eorum quae de se dicta essent, coepisse iam illis praesentibus aperire quis esset. Haec enim in capite suo septimo Ioannes non introduxit Phariseos Christo respondentes, quemadmodum facit hoc c. 8. Verum magis nobis spectandum quid, quā qua occasione Dominus sit locutus. Ego, inquit, sum lux non solius Iudaeae, sed totius mundi, hoc est, omnium hominum. Lucem autem se vocat, & secundum diuinam, & secundum humanam naturā. Secundum diuinam enim naturā lux est, quia secundum eam mentes hominum occultis suis radiis perstringit, suggerens quae sunt iusta & salutaria, vnde de eo dixit supra Ioannes: Erat lux vera quae illuminat omnem hominem venientē in hunc mundum. Secundum humanam item naturā lux est, quia in assumpta humanitate verbo simul & exēplo fugatis ignorantiae & peccatorum tenebris, docuit & demonstrauit quae sunt iustitiae & virtutis. Porro cum in scripturis per tenebras metaphoricē nō solum errores & peccata, sed etiā afflictiones & mētis angustiae significentur, & per lucem laetitia & recreatio, recte etiā intellexerimus Dominum se vocare lucem mundi, quod per suū Euangelium ac salutiferum nuntium afflictas omnes mentes veniret exhilaraturus. Emphaticē autē dicit: Ego sum lux mundi, significans praeter se neminem esse lucem mundi, & si quis sit, per ipsum esse participatione scilicet sui luminis, ratione cuius Apostolos supra dixit esse lucem mundi. Neque ergo Moysen significat fuisse lucem mundi, ut qui parua tantum mundi partem obscuro solum lumine non veluti sol, sed veluti lucerna illustrauit: neque rursus Philosophos gentium, aut Phariseos Iudaeorū doctores, ut qui mundo tenebras potius offuderint, quam ex eo fugauerint, sed se vnum toti mundo hoc esse

spiritualiter, quod sol visibilis mundo corporaliter. Haec est illa lux, de qua pater caelestis Isaiā 49. De di te in lucem gentium, ut sis salus mea vsque ad extremum terrae. & Zacharias: Visitauit nos oriens ex alto. Illuminare his qui in tenebris & in umbra mortis sedent, &c. Et Simon senex: Lumen ad reuelationem gentium. Quoniam autem Dominus se lucem vocauit, hinc in allegoria hac persistēs, adiicit: Qui sequitur me, non ambulat, aut, ut est Graecē & apud Augustinum, non ambulabit, hoc est, non conuersabitur in tenebris, ignorantiae scilicet & peccatorum, sed habebit lumen vitae, hoc est, lumē quod hic vitam animae largitur, aut quod ambulatē deducit ad vitam aeternam. Hoc lumen est Christus ipse, aut spiritus eius sanctus, qui per suam gratiam habitans in mentibus fidelium praelucet eis, demōstrans quid faciendum, & quibus actibus ad vitam quis perueniat. Nō dicit autem Dominus, quia lux sum mundi, ideo per me omnes accipiunt lumen vitae, sed qui sequitur me, credendo scilicet & obediēdo mihi, habebit lumen vitae. Sicut enim sol visibilis, etsi sit totius mundi lux, non praebet lumē caecis, & oculos suos claudentibus: ita nec spiritualis ista mundi lux lumen suum illis praebet qui eā oblatam amplecti nolunt. Porro D. Aug. illud, sed habebit lumen vitae, refert ad futurū seculum, in quo sequentes modō Christum, consequentur lumen regni caelorum. Verum prior intelligentia est conuenientior, quod haec pars opponatur illi; nō ambulabit in tenebris, quae ad praesentem pertinet vitam. Sicut autem Dominus dicens: Ego sum lux mundi; se ab aliis doctoribus hominum separat: ita & cum subdit: Qui sequitur me. Significat enim eos qui sequuntur alios, nō liberari à tenebris, & quamquam ab illis accipiant aliquod sapientiae & intelligentiae lumen, non tamen habere ab illis lumen vitae.

DIXERVNT ERGO EI PHARISAEI: TV DE TEIPSO TESTIMONIUM PERHIBES.] Quoniam magna de se Dominus dixerat, Pharisaei purum hominē esse credentes, & maliciōse semper Domini dicta euertere studentes, occurrerunt dicentes: tu de teipso testimonium perhibes, ideoque testimonium tuum non est tanquam verum recipiendum. Non enim creditur proprio hominis de se testimonio, ob falsitatis suspitionem, quod ex nimio sui ipsius amore profectum credatur. Itaque Dominus huic obiectioni respondet tribus rationibus, quibus ostendit se non esse, sicut illi putabāt, purum hominē, sed Deū, ut ob id ipsum de se testimonio sit meritō credendum, nec de falsitate possit esse suspectum. Prima ratio est: Etsi ego testimonium perhibeo de meipso, verum tamen est testimonium meū, quia scio vnde venio, pro veni, in hunc mundum scilicet, & quō vado, pro vadā, hoc est, scio quod sim filius Dei, qui ē sine patris in hūc mundum descendi per assumptionem humanae naturae, quiq; eandem paulo post sum subuecturus in dexteram & gloriam patris. Ideoque non dubito de meipso testimonium perhibere, & testimonium meum

meum verum asseuerare. Vos autem nescitis qui sum, vnde scilicet venerim, aut quō vadam, atq; ob id meum de me testimonium tanquā puri hominis reiicitis. Hac ergo ratione Dominus quamquam significare voluerit sibi de se testificanti meritō credendum esse, propter suam diuinitatem, & personae suae auctoritate, non tamen aperte suam diuinitatem manifestat, sed de se perinde loquitur: atque si quis legatus veniret à Caesare, magna nomine Caesaris promittens si iussa eius caperemus, cumque fidem ei negarem, diceret: Ego scio vnde veni & quō vado, ego certus sum me Caesaris esse legatū, ad haec ipsa quae proposui, ab ipso amandatum: ad eundem & redibo, rationem gesti negotij redditurus, dignaq; pro laboribus meis praemia accepturus, proinde quae de mea legatione testificor, vera sunt: vos autē qui nescitis vnde venerim & quō vadam, fidem habere mihi cunctamini. Secūda ratio, quae etiam Dominus inter se & Phariseos discretio nem facit, est: Vos iudicatis de rebus & personis secundum carnem, hoc est, carnali & humano iudicio, ideoq; iudicium vestrum frequenter non est verum & iustum, quemadmodū patet in iudicio quō de me iudicatis. Ego verō etsi pro meo officio nūc neminem iudicem (non enim veni ut iudicem mūdum, sed ut saluificem) tamen si velim modō de quibusdam iudicare, & si quando quid de me aut aliis iudicem, iudicium meum non est sicut vestrū, carnale ac proinde falsum, sed verum est, quia in iudicando ego non sum solus, sed mecum iudicat qui misit me pater, cum quo ut vnus sum & indiuidue naturae, ita & indiuiduae voluntatis & actionis. Hac ergo ratione ostendit Dominus veritatem sui de se testimonij, ex veritate sui iudicij, & recte, quia iudicium nihil est aliud quā quaedam de aliqua re testificatio. Ex superiori autem explicatione patet quomodo sit accipiendum illud: Ego non iudico quamquam; quamquam idem & melius fortē accipi possit hoc modo: Ego à meipso nō iudico quēquā. Aut, quod idem est, Ego solus, & tanquam homo tantum ut vos me videtis, & esse putatis. Nam hūc sensum Dominus in his quae mox sequuntur indicat, quod illi secundum carnem, ipse verō secundum Deum iudicaret: illi à seipsis, ipse verō non à seipso: illi tanquam homines, ipse verō non tanquam homo, sed tanquam Deus, & vnus cum patre. Tertia ratio est: Et in lege vestra scriptum est, quia, id est, quod duorum hominū testimonium verum est, hoc est, pro vero habendum est, cum dicitur. In ore duorum vel trium testium stabit omne verbum. Ex quibus verbis non consequitur duorum testimonium semper esse verum, ut non est semper verum, sed pro vero habendum secundum legis constitutionem. Non enim verum fuit duorum testium testimonium, qui contra Susannam, aut Naboth, aut Christum ipsum testati fuerunt. Sub hac autem lege Dominus sic subassumit: Ego sum qui testimonium perhibeo de meipso, quatenus scilicet diuina natura perhibet testimonium de homine quem cernitis, & testimonium perhibet de me qui misit me pater. Ex quibus relinquit nobis inferendum Dominus, quod propter auditorum incapacitatem noluit ipse inferre: Ergo si secundum legem duorum hominum testimonium, qui & falli possunt & fallere, legitimum habetur, & pro vero recipitur, multo magis duarum personarum diuinarum, in quas nulla fallaciae aut erroris suspicio

potest cadere. Ex his patet solutio dubij quod circa hanc rationem moueri posset, quomodo scilicet Dominus ex lege illa colligat suum de se & patris testimonium recipiendum meritō esse, cum duorum hominum testimonium non recipiatur, si alter illorum pro se testetur. Nam dum Dominus suum de se testimonium coniungit cum testimonio patris, significat se testimonium de se homine perhibere quatenus patri consubstantialis, hoc est, quatenus Deus, ac proinde quodammodo alius à se homine, Pater autem & filius de homine Christo simul testimonium perhibent per opera & verba, quae per illum hominem diuina natura operata est & locuta, hominis illius excellentiam & auctoritatem diuinam planē declarantia. Porro ex his rationibus aperte refellitur & Sabellij error & Eunomij, cum hinc & personarum pluralitas & eandem aequalitas aperte colligatur.

DICEBANT ERGO EI: VBI EST PATER TVVS? RESPONDIT IESVS: NE QVE ME, &c.] Quoniam audierant eum patris sui facientem mentionem, rogant vbi sit pater ille de quo loquebatur. Rogant autem maliciōsa & subdola mente, ut est verisimile. Nam ex Domini verbis aequē facile nunc intelligere potuerunt ipsum vocare patrem suum Deum, atque id intellexerunt supra Ioannis quinto, quando dixerat: Pater meus vsque modō operatur, & ego operor. Sed maluerunt Dominum ipsum aperte confiteri patrem suum esse Deum, ut haberent manifestius iustam causam accusandi & persequendi ipsum. Dicunt ergo: Vbi est pater tuus, ut adeuntes scilicet illum, audiamus quod de te testimonium perhibeat. Porro huic quaestioni Dominus non directē respondet, sed quoniam haec quaestio processit ex ignorantia sui & patris de quo loquebatur, ad ipsam ignorantiam respondet. Neque, inquit, me scitis, pro nouistis, neque patrem meum. Non nostis me, iuxta id scilicet quod potissimum sum, nemper diuinitatem, & ob id neque patrem meū nostis. Quod si me nosceretis, forsitan, pro vtrique, (non enim hic est dubitantis sed confirmantis & patrem meum cognosceretis. Qui enim, inquit alibi, videt me, videt & patrem meum. Porro quod dicit Dominus Iudaeos neque ipsum, neque patrem nouisse, non est intelligendum ob id dixisse, quia, ut supra dixit, Nemo nouit patrem nisi filius, & nemo nouit filium nisi pater. Nam ex sequenti sententia, & loco alio simili, qui est Ioan. 14. pater eum loqui de notitia quae cadere potest in hominem. Sed ad propositum Domini dupliciter intelligi potest & declarari, Iudaeos qui patrem Christi ex parte aliqua nouerunt, tanquam creatorem caeli & terrae, & legis Moisaicae auctorem, non cognouisse patrem. Primō, quia sicut non cognouerunt Iesum esse naturalem Dei filium, ita patrem eius caelestem non nouerunt esse sub nomine patris in diuinitate distinctum personaliter à filio & spiritu sancto, aut nō nouerunt esse patrem Iesu. Secundō, magis ad propositum Domini, Iudaei non nouerunt patrem Iesu, nō solum sub relatione paternitatis, sed nec absolutē consideratum, quomodo mox in sequentibus dicit eos nō cognoscere Deum, & Ioannes in prima sua epistola dicit eos non cognoscere Deum, qui eius mandata non seruant. Pro quo notandum, quod Deus à nobis hic in seipso cognosci non potest, sed tantum in suis operibus & verbis: proinde qui opera & verba diuina manifestē non agnoscit nec appro-

bat pro diuinis, Deum certè qui per illa cognosci deberet, declarat se non verè cognoscere, cuius iustitiam, bonitatem, potentiam, & sapientiam in operibus & verbis eius relucens non agnoscit, nec recipit. Itaq; quoniã Christus suis operibus & verbis se satis demonstravit longè alium & maiorem esse quàm exterius videbatur, Iudæi ipsius opera & verba nõ agnoscentes, sed calumniantes, necdum quia & quãtus esset cognoscere voluerunt, nec Deũ ipsum patrẽ Iesũ, quandoquidẽ Deus pater in nullo alio se luculentius demonstravit, & cognoscendũ hominibus obtulit quàm in operibus & verbis filij. Non cognouerunt ergo Iudæi Deũ, quia eius opera & verba nõ agnouerunt. Vnde in sequentibus Dominus ostendit eos nõ cognoscere Deũ dicit Quare loquelam meam non agnoscitis? Iam quod ad secundum attinet sententiam, qua Dominus significat se esse mediũ perueniendi ad cognitionem Dei patris, dum dicit: Si me sciretis, &c. si sequamur priorem rationem declarandi superiorem sententiam, hæc sententia sic esset declaranda: Si cognosceretis me esse Dei filiũ, cognosceretis etiam Deum esse naturalem meum patrẽ, quia vnũ relationem sine alio cognosci non potest. Quod si secundam sequamur rationem, quã magis est amplectenda, qui Iesum cognoscit, etiã Deũ patrem eius cognoscit, quia per ipsum & in ipso se Deus certius & plenius cognoscendũ præbuit, operã & loquẽ in ipso. Vnde Philippo ostensurus quod per ipsum pater cognoscitur, dicit: Verba quã ego loquor vobis, à meipso non loquor, sed pater in me manens ipse facit opera. Deinde cum datũ fuerit cognoscere quid sit Christus, tum demũ locupletissimè percipitur Dei cognitio quanta hic à nobis haberi potest. Quod sit autem Christus ignoretur, iam etsi Deus ex creaturis suis aliquãlter cognosci possit, non potest tamen perfecte cognosci, nimirũ quod sit hominum redemptor, iustificator, & saluator.

HÆC VERBA LOCUTVS EST IESVS IN GAZOPHYLACIO DOCENS IN TEMPLO. Gazophylacium non accipitur hic pro ipsa arca pecuniaria, quam iuxta altare primus instituerat rex Iosabab, vt scribitur 4. Reg. 12. sed pro ipso atrio in quo arca illa erat posita: nisi velimus, in gazophylacio, exponere pro iuxta gazophylacium. Significatur autem atrium maius fuisse in quo hæc Dominus dixerit, ideoque locus iste tam diligenter à Ioanne notatus est, vt indicaret Christi libertatem, & Iudæorum impotentiam, qui in tali loco vbi minimè alioqui tolerabile erat, Dominio hæc tam magnifica de se testificantis manus non iniicerunt, etsi id maximè prius cupiissent. Cum autem addit Euangelista, docens in templo, significare voluit Dominum hæc dixisse inter docendum, hoc est, cum multo pluribus, quàm sint hic annotata, coram populo differeret. Iustas enim ad populum Dominus orationes habuit, quoties eum Euangelistæ docuisse memorant, quanquam Euangelistæ satis sibi duxerint pauca ex illis narrasse, in quibus inesset plenius Domini de se testimonium, magisque obseruandum.

DIXIT ERGO ITERVM EIS IESVS; EGO VADO, ET QUÆRETIS ME, &c. Ergo, inquit, hoc est, quoniam illi cupiebant eum comprehendere, quanquam nemo mitteret in eum manum, quod cohiberetur à diuina eius virtute, Iesus iterum dixit eis, quod nuper eis eadem occasione dixit. Ideo enim Euangelistæ dicit, iterum, vt signifi-

caret Dominum quod modò dixit Iudæis, etiam prius illis ob similem dixisse occasionem, vt patuit c. 7. Ioan. præcedente. Ego, inquit, vado, hoc est, mox abiturus sum, ex hoc mundo scilicet, ad patrem, ac tum vos qui me iam præsentem spernitis, quæretis me, hoc est, desiderabitis meam præsentiam, cupientes videre vnũ diem filij hominis: & quoniam plerique vestrum obstinato animo in me absentem credere recusabunt, sicut modò in præsentem credere recusant, ideo in peccato suo morientur, hoc est, per peccatum suum, nempe infidelitatem, morti tradentur æternæ. Porro quo intelligatis quàm frustra meam præsentiam tunc vestrum plerique sint quæsituri, & ob id magis me iam vobis præsentem amplectamini, ac rursus intelligatis quàm longè superioris sum præ vobis naturæ, quò ego iturus sum, nemo vestrum suapte opera & virtute poterit peruenire. Hæc loci huius explicatio conuenit cum ea explicatione, quam in simili loco capituli septimi diximus conuenientiore. Alij autem, inter quos Diuus Augustinus, illud; quæretis me, malunt intelligere de quæstione in malum accepta, qua scilicet impij Christum etiam post resurrectionem rursus quærebant ad mortem, aut qua eum in suis membris persequerentur propter illud quod sequitur; & in peccato vestro moriemini: vt sit sensus: Ego à vobis mox sum abiturus, ac nec tunc quidem cessabitis me quærere & persequi, proinde in hoc vestro peccato quod in me committitis, nolendo mihi credere, sed persequando, moriemini, hoc est, vsque ad mortem perseuerabitis. Verum cum dicat, ego vado, ac deinde subiiciat, & quæretis me, videtur Dominus significare ipsos aut ipsorum plerosque quæsituros illum post abitum, quomodo non quærebant eum præsentem. Quod autem dicit, & in peccato vestro moriemini, non ad eosdem, aut saltem non ad omnes referendum est quos dicit se absentem quæsituros, sed tantum ad incredulos, vt ipsemet Dominus postea explanat. Cæterum incertum est an per illud, in peccato vestro moriemini, significetur peccatum illis fore mortis æternæ, aut etiam temporalis per Romanos inferendæ causam, vt præpositio, in, pro per, sit posita, an vitam illorum finendam in peccato. Vterque enim sensus conueniens est, quamuis prior sequenti explanationi Christi magis videatur congruere. Porro Iudæi non nihil commoti & territi hoc Domini sermone, nec tamen eum intelligentes, non quidem Dominum interrogant, reuerentia fortè prohibiti aut pudore, sed inter sese mussitant, absurdiora iam etiam horum verborum occasione suspicantes, quàm supra cap. Ioan. 7. Nunquid (inquiunt) interficiet semetipsum, quia dicit, &c. Quæ autem conuenientia intelligere aut suspicari ex verbis Domini, ipsum sese interfecit? An qui se interficit, aliquò vadit? Aut si aliquò vadit, an non eò etiam Iudæi abire poterant, simili modo, cum eorum plerique sese interemerint, maximè in Romanorum oppugnatione, vt patet ex Iosepho, vt rursus iam in eorum opprobrium conuersum sit, quod per conuictum hic Domino obiecerunt. Sed quo minus miremur tam crassam Iudæorum inter se interrogationem, videntur significare voluisse, se suspicari ipsum sese per mortem sibi illatam subducendum è manibus ipsum persequentiũ, vt ideo occasione verborum Domini dixerint: Nunquid interficiet se ipsum, non quòd putarent se etiam non posse sibi-

ipsis

ipsum mortem inferre, sed quòd putarent se nõ posse illum post mortem sibi illatam assequi & inuenire. Et tamen absurda erat etiam ista cogitatio. Nõ enim vt manibus eorum eriperetur, opus erat mortem sibi inferre, cum potuerit naturali morte aut alia ratione illorum manibus subtrahi.

ET DICEBAT EIS: VOS DE DEORSVM ESTIS, EGO DE SUPERNIS. Legendum non est, vos deorsum estis, sed, vos deorsum estis, quomodo legitur apud Augustinum & in antiquis Latinis quibusdam codicibus. Nam Græca habet ἐκ τῆς γῆς, id est, ex his quæ deorsum sunt, aut ex infimis. Intelligunt autem quidam ideo Iudæos dici esse de deorsum, Dominum vero de supernis, quia illi esse ex inferioribus rebus acceperunt, atque ex ipsa terra: Dominus verò è patre diuinum suum esse habuit, atque in eodem sensu intelligunt, quod explanandi gratia additum est, Vos de mundo hoc, id est, inferiori isto, estis, ego non sum de hoc mundo, sed alio, nempe cœlesti & supermundano. Alij verò, quia ex hoc loco quidam hæretici collegerunt Dominum non accepisse carnem suam ex hoc mundo, & quoniam infra Apostolos suos etiam dicit non esse de hoc mundo, intelligunt Iudæos ideo dici de deorsum esse, & de mundo, quod secundum affectum tales sint, inferiora & terrena sapientes: Dominus verò non esse de hoc mundo, sed de supernis, quòd non terrena, sed cœlestia saperet. Rectè autem vtraque interpretatio simul comprehendetur, vt ideo Iudæi intelligantur esse de deorsum & de mundo, quòd vt ex terra suam habebant originem, ita etiam terrena saperent: Dominus verò de supernis & non de hoc mundo, quod vt cœlestem habebat originem, ita & cœlestia saperet. Vnde Paulus vtrumque complectens ait: Primus homo de terra terrenus, secundus homo de cœlo cœlestis. Porro Theophylactus, post Chrysostomum, intelligit Dominum his verbis velle tollere suspicionem illam, quam de ipso habebant Iudæi, vt sit sensus: Cum non sim de hoc mundo, nec mundanum aliquid & terrenum affectem, fieri non potest vt ad tantam deueniam insaniam, vt meipsum occidã. Sed si consideremus quæ Christus mox ex his infert, magis apparet ipsum his verbis non respondisse ad Iudæorum suspicionem, sed explicare voluisse quomodo dixerit, in peccato vestro moriemini, & quo ego vado, vos non potestis venire. Significat enim se ob diuinam suam naturam in cœlum conscensurum, vnde venit in hunc mundum: ipsos autè quod sint ex terra origine & affectu, non posse propriis viribus in cœlum cõscendere, nisi ipse eos illo trahat, & ad se assumat, quod futurum non est nisi in ipsum credant. Vnde bene infert etiã rationem alterius à se dicti: Dixi, inquit, ergo vobis, hoc est, quia de deorsum & de hoc mundo estis ex vobis, nati scilicet in peccatis, & in eis viuentes, ideo dixi vobis quod moriemini in peccatis vestris. Ne autem putarem quod dixit, moriemini, ad omnes pertinere, nec id posse eos effugere, ideo declarãdo subiicit: Si enim non credideritis, quia, id, quod ego sum, moriemini in peccato vestro, aut, vt est Græcè, in peccatis vestris, sicut in loco mox præcedente. Superius enim singulariter dixit, in peccato vestro, notans eorũ infidelitatem, quæ peccatorum omnium fons est: hic vero pluraliter, in peccatis, notans varia eorũ peccata, quæ infidelitas aut adfert aut seruat. Illud autè: ego sum; quidam intelli-

gunt esse imperfectã orationem, & subaudiendũ, quod ego sum de supernis, aut Messias. Alij rectius intelligunt ideo absolutè Dominũ dixisse? Ego sum; vt significaret se Deũ esse, & hoc de ipso credendũ esse: Solus enim Deus de se dicere proprie potest; Ego sum; cum sit actus purissimus, nullius mutationis capax, quam præteritum & futurum significat. Vnde Moyse nomen suũ explicans Deus dixit: Ego sum qui sum; quare & ab esse deriuatum est nomen illud sacrum Dei tetragrammaton Iehoua.

DICEBANT ERGO EI: TU QVIS ES? DIXIT EIS IESVS: PRINCIPIVM, &c. Quoniam ergo Dominus absolutè dixit, Ego sum, nec explicauit quis esset, interrogant Iudæi: Tu quis es? quasi nihil hætenus viderint aut audierint, vnde scire posset quis esset. Cæterum obscurum valde est quod ad hanc interrogationem Dominus respondisse scribitur. Et nostræ quidem lectionis prima facie hic videbitur esse sensus: Ego sum principium qui etiam vobis nunc loquor. Secundum diuinitatem sum principium omnium creaturarum, vnũ idemq; cum patre: & secundum humanitatem nunc vobiscum loquor, vt vos doceam quid de me credere debeatis. In hunc sensum diuus Ambrosius locum hunc aliquoties citat, & nominatim lib. 3. de fide c. 4. Nec de principio, inquit, residet aliquid quæstionis, cum interrogatus in carne: Tu quis es? responderit, Principium, qui & loquor vobis. Sic autem principium accipitur in casu nominatiuo, & relatiuum, qui, nõ ad principium, sed ad pronomen, ego, refertur. Verum huic intelligentiã obstat lectio Græca, quæ pro dictione, principium, habet accusatiuum feminini generis, τὴν ἀρχὴν, Proinde Diuus Augustinus hoc incommodum ex Græcorum librorũ collatione sentiens, (quos D. Ambrosius peius licet linguæ Græcæ, non videtur in hac sententia consuluisse) putat subaudiendum verbum, credite, vt ab eo regatur accusatiuus, principium. Eius in hunc locum ista sunt verba: Vt scirent Iudæi quid illum credere deberent, respondit, principium. Non tanquam diceret, principium sum, sed tanquam diceret, principium me credite: quod in sermone Græco euidenter apparet, vbi feminini generis est, principium, Velut si vellet dicere, se esse veritatẽ, & diceret, Tu quis es? responderet, veritatẽ, cum videretur ad id quod dictũ est: Tu quis es, respondere debuisse, veritas, id est, veritas sum. Sed altius respondit, cum videret eos ita dixisse, Tu quis es? ac si dicerent: Quoniam abs te audiimus: Nisi credideritis quia ego sum, quid te esse credemus? Ad hoc respondit, principium. Tanquã diceret, principium me credite. Et addidit: Qui & loquor vobis? id est, quia humilis propter vos tactus ad ista verba descendit. Nã si principium, sicuti est, ita maneret apud patrem, & non acciperet formam serui, & homo loqueretur hominibus, quomodo ei crederent, cum infirma corda intelligibile verbũ sine sensibili voce audire non possent? Ergo, inquit, credite me esse principium quia vt credatis non solum sum, sed & loquor vobis. Hæc ille. Ex quibus apertum est eum non legisse, qui & loquor; etsi sic habeat contextus, sed, quia & loquor, quomodo quædam Latina habent exemplaria, & bene, quia Græcis non est relatiuum, id est, qui, sed τὴν, id est, quod, vel quia. Porro D. Augustini explanatio nimis coacta videtur, siue spectes constructionem accusatiui, principium, siue causam quam intelligit significari

illis verbis, quia & loquor vobis. Proinde rectius secundum Græcos illud, *την ἀρχὴν*, accipitur positum aduerbialiter, vt subaudiatur præpositio *κατὰ*, & sit sensus: principio, imprimis, vel omnino, quemadmodum Græcis dictiones pleræque in accusatiuo casu aduerbialiter ponuntur, per subauditionem præpositionis *κατὰ*, vt *την πρώτην*, principio: *τέλος*, id est, tandē, in fine, deniq;. Verum hoc licet cognitio, nondum sublata est omnis huius loci difficultas. Nouam enim difficultatem adfert apud Græcos dicitio anceps *ἐπί*, quæ potest esse nomen relatiuum si significans quod, si scribas per diastolen. *ἐπί*: aut coniunctio significans quod aut quia, si subnotaueris *ὡς*, *ἐπί*. Sanè quomodo hunc locū intellexerit diuus Chrysostomus, non satis ex eius Commentariis licet intelligere. Paucissimis enim verbis locum istum pertransit, scribens in hæc verba: Principium qui & loquor vobis, hoc est, Sanè indigni estis qui sermones meos audiat, & quis sim intelligatis. Vos vt me tentetis semper loquimini, mihi autem non attenditis, & in omnibus vos nunc reprehendere non possum. Sic & Theophylactus Cæterum Euthymius Chrysostomi sectator & abbreviator, sicut & Theophylactus, veluti explicare volens obscuram Chrysostomi in hoc loco explanationē dicit, defectiuū esse sermonem istum iuxta consuetudinem loquendi morem, ac perficiendum hoc modo: Omnino superfluum est etiam quod vobis loquar, quia scilicet omni sermone indigni estis, vt pote tentatores. Itaque secundum quod indicat Euthymius, illud *την ἀρχὴν*, Chrysostomo accipitur pro omnino quomodo accipitur apud Gregorium Nazianzenū sermone de paschate, *ἐκ ἐπιτοκίσεως, ἐκείνος οὐδέ, ἐδὲ ἐπὶ τὴν ἀρχὴν*, id est, Non peierabis, ille: tu verò, neq; iuraueris omnino. Et illud *ἐπί*, Chrysostomo accipitur infinitè pro quod coniunctione, non pro quia, vt verbum *κατὰ* per subiunctiuū reddendum sit hoc modo: Omnino quod & loquar vobis, supple, indigni estis, vel superfluum est. Hæc est ergo vna ratio qua locus hic explicari potest. Quod si autem dictionem *ἐπί* accipiamus pro relatiuo neutri generis, poterit hic esse sensus: Id sum quod etiā loquor, id est, locutus sum (præsens pro præterito) vobis principio, cum scilicet dixi me esse lucem mundi Vel si *την ἀρχὴν* pro omnino, accipiat, sensus est: Omnino id sum quod etiā locutus sum vobis me esse. Si verò *ἐπί* accipiat pro quia, poterit istud commodè cum sequentibus legi continud, in hunc sensum: Vos cum toties iam ex me audieritis & quis sim, & ad quid venerim, tamen adhuc quasi nihil audieritis sic interrogatis: Tu quis es. Ego verò illud imprimis vobis respondeo, quia nō solum veni in mundum, sed etiā loquor vobis, veritatem vobis prædicādo, ideo multa habeo, id est, possum de vobis loqui & iudicare, quoniam erit vobis illud grauissimæ condemnationis occasio, quod mihi palam sic loquēti nolueritis credere. Hæc intelligentia conuenit cum eo quod postea Dominus dicit: Si non venissem, & locutus fuisset eis, peccatum non haberent. Secundum hanc intelligentiam Dominus non respondet illis quis sit, vt qui digniores essent audire quid ipsi essent, quam quis Christus esset cui insidiabantur. Sed huic intelligentiæ obstat, quod desideretur id quod respondeat illi, principio vel imprimis. Ordinem enim significat: Quasi diceret Dominus, primum hoc iam dico. Cui subiici conueniebat quid secundò diceret, & quid tertio. Proinde quibusdā placet Nōni

A Græci auctoris enarratio, qua etiam hæc pars cum sequentibus iungitur, sed illud *ἐπί* accipitur vt sit relatiuum. Habet autē sic: *καὶ χρίστος ἀνίστασθαι, ἐπὶ πρῶτῳ ἀρχῆς ἀδριανῶν, ἐχόντων ἀνθρώπων διακρίσειν καὶ λέγειν* id est, Et Christus respondit, Quod quidem vobis ab initio dixi, habens innumera iudicare & loqui. Initio enim sermonis habiti à Domino cum Iudæis capite Ioannis, vnde ferè omnes sequentes dimanarunt, dixit Dominus sibi à patre omne iudicium contraditum. Nōnus ergo intellexit Dominum iam respondisse se esse eū qui haberet multa quæ loqueretur & iudicaret de eis. hoc est, iudicē vt omnium ita & ipsorum, quod initio eis dixit, cū primū ei calumniam tanquam blasphemo intendere cœpissent, vt haberetur capite Ioannis quinto. Itaque sensus secundum eum est: Ego sum id quod etiam à principio vobis dixi, nempe, Habeo multa de vobis loqui & iudicare, hoc est, is sum qui possum vos condemnare, & in multis reprehendere, vt Dominus ad retundendam superbiam eorum qui ex contemptu & dolo rogauerunt quis esset, intelligatur illis iudicariam suam potestatem obiecit, vt & aliās fecit. Quidam illud quod Græcè est, *την ἀρχὴν ἐπὶ καὶ λαλῶ ὑμῖν*, accipiendum putat, vt sit particula confirmatis, & sit sensus: Omnino sic est vt & loquor vobis, vt intelligatur Dominus, quia satis dixerat quis esset, cum dixit, quia ego sum, Iudæis rogantibus quis esset, non respondisse quis esset, sed tantum confirmasse quod dixerat: Si non credideritis quia ego sum, moriemini in peccatis vestris; & quod dixerat de illorum peccatis, declarasse cum subiicit: Multa habeo de vobis loqui & iudicare. Quæ quidem intelligentia omnium videtur esse conuenientissima, poteritque & ob similem intentionem in nostra litera accipi, hæc esse dicta à Domino secundum intelligentiam proximè positam ante Nonni enarrationem. Sic ferè Syriacum Euang. quod habet, etiam id quod cœpi loqui vobiscū. Porro cum dicitur: Multa habeo de vobis loqui, habeo, Græco more, cū infinitiue pro, possum, positum est, quamuis quidam intelligant, habeo vobis loqui & iudicare, hoc est, ex commissione patris mihi incumbit vt in posterum vos in multis iudicem. Dicit autem duo, loqui de vobis & iudicare, hoc est, in multis possum vos reprehendere, vel accusare apud patrem, & non solum accusare, sed etiam condemnare. Iam quod sequitur, Sed qui misit me verax est, &c. duram videtur habere connexionem. Itaque quidam sic connectunt: Possum conqueri multa de vobis apud patrem, & discernere etiam in vos, sed non est necesse vt faciam. Nam pater meus verax est & fidelis, & ob id non deerit causā meā, cum ab eo profectus sim, & secundum mandatum eius hæc loquar mundo. Aliter verò & rectius ad hunc mundum: Multa quidem in vobis reprehendere possem, & in multis condemnare, sed omisissis aliis vnum hoc vobis dicam ad redargutionem vestri vnius peccati, nempe infidelitatis, quod is qui me misit, verax est, & ego quæ ab eo audiui & accepi, hæc sola loquor in mundo, ac proinde vera sit necesse est mea doctrina, cui tamen credere & obedire recusat. Nam ob id eum qui se misit veracem dicere omnino videtur Dominus, vt & se suamque doctrinam veracem significaret, cū subiiciat, & ego quæ audiui ab eo hæc loquor in mundo. Cæterum audiuisse se Dominus à patre dicit quæ loquebatur, quoniam omnē suā cognitionem à patre accepit, à quo accepit & esse. Sic & Ioan

& Ioannes Baptista supra dixit: Quod vidit & audiuit. hoc testatur

1. Ioan. 5.

ET NON COGNOVERUNT QVIA PATREM, &c.] Malè pro, eis, multi libri habent, eius, secundum quàm lectionem intelligi solet hic sensus: Non cognouerunt Iudæi quod dicebat Deum esse patrem suum. Sed impertinens esset iste sermo, quia in sermone mox præcedenti non significatur Deū esse patrem Iesu. Græca verò habent: *ἐπὶ τὸν πατέρα αὐτοῦ λέγει*; id est, quod patrem ipsis dicebat. Nec additur, Deum, quemadmodum nec in antiquis exemplaribus Latinis. Est autem sensus: non cognouerunt quod patrē dicebat, id est quod de patre suo loqueretur. Sic enim dictū est: patrem illis dicebat; pro de patre illis loquebatur: quomodo dicere solemus; hunc dico, pro, de hoc dico. Vnde August. habet: Non intellexerunt Iudæi quod de patre illis dicebat Deū; sic est ordinanda: Non cognouerunt quod patrem Deum eis dicebat, id est, de patre Deo illis loquebatur. Cū enim diceret: Qui misit me verax est, &c. non intelligebant eum hoc dicere de patre suo, cū ex his quæ prius illis frequenter dixisset, id meritò faciliè intelligere debuissent. Cū ergo ex hoc sermone necdum cognoscerent quod de patre suo loqueretur, (quod si cognouissent, etiā intellexissent quis ipse esset, & quod Deus esset) Dominus sequenti sermone aperte explicat patrem suū esse de quo locutus est, & quem dixit misisse se, aperitque; quando sint ipsam cognituri qui iam illum cognoscere non poterant. Vnde sequitur:

DIXIT ERGO EIS IESVS, &c.] Exaltationem vocat suam crucifixionem, vt patet ex expositione Ioan. capit. 12. Sic autem Dominus suam mortem frequenter designat, non solum propter eleuationem à terra factam per suspensionem in ligno, sed etiam propterea quod per mortem suam meruerit à patre exaltari, sicut supra Euangelista Lucas mortem Christi non ignominie nominibus, sed honoris appellauit, cum eam excessum vocauit & assumptionem. Quod enim aliis erat humiliatio, hoc Christo erat exaltatio, & finis omnis humiliationis & depressionis. Cū ergo, inquit, exaltaueritis filium hominis, & me vos putabitis penitus extinxisse, tum quod modo cognoscere non vultis, cognoscetis quod ego sum, & quod à meipso facio nihil, sed sicut docuit me Pater hoc loquor, ita vt omnia & verba & facta mea ab illo sint. Istud impletum est primū tempore quo Dominus crucifixus est, quando à signis quæ tunc fiebant, quibus contradici non poterat, cognouerunt illum esse verè diuinum hominem, ita vt compuncti corde percuterent pectora sua, & quidam dicerēt: Verè filius Dei erat iste. Deinde & quando quidam illorū cognouerunt certò illum resurrexisse à mortuis. Præterea & quando missio in Apostolos Spiritu sancto, viderunt miracula in ipsis & per ipsos ædita, ac spiritum Christi sese potentissimè exerentem in credentibus, & omnes aduersariorum machinas demolientem. Et tunc enim compuncti corde plerique dixerunt Apostolis: Quid faciemus viri fratres? Postremū etiam quando per Romanos grauer afflicti, senserunt diuinam vltionem illis à Domino prædictam ob peccata in ipsum & suos commissa. Non enim quod hic dicitur, cognoscetis, tantum ad credituros referri debet, sed etiam ad incredulos: quorū quidā satis cognouerunt occisum à se Iesum, fuisse Messiam, & planè diuinū hominem, vt patet

1. Ioan. 2.

A de principibus sacerdotum, quibus custodes nuntiauerunt Christi resurrectionem. Porro illud quod sequitur: Et qui misit me mecum est, &c. Caietanus coniungit cum, cognoscetis, vt sit sensus: cognoscetis quod ego sum, & quod à meipso facio nihil, & quod qui me misit, est mecum, vt tria significentur ipsi cognituri. Potest tamen illud accipi seorsum, vt sit continuatio eius quod supra de se Dominus dicere cœperat. Qui misit me, verax est, & ego quæ audiui ab eo, hæc loquor in mundo: vt, postquam duo illa quæ de se dixerat, significauit illos suo tempore cognituros, vltius iam subiiciat: Et qui misit me, mecum est, ne intelligeremus, sed sic esse ab eo missum, vt ab eo sit desertus, vt sciremus eum qui missus est, omnia facere ex voluntate & cooperatione mittentis. Non reliquit, inquit, me pater vnquam solum, sicut reliquit ad tempus quosuis sanctos, quia non, vt alij, etiam Moyses & Dauid, ego ab eius voluntate aliquando deficio, sed quæ placita sunt ei facio semper. Quæ ratio debet accipi tanquam signum eius quod dixit, mecum est, & non reliquit me solum, si modò tamē intelligatur dixisse patrem secum esse, nec vnquam reliquisse, ratione deitatis quæ est illi vnā cum patre. Nam si intelligatur dicere patrem secum esse secundum humanitatem, potest, etsi non sit necesse, his verbis intelligi significari causa meritoria continuatæ gubernationis diuinæ in omnibus quæ Christus fecit. Etsi enim iure personæ diuinæ Christus homo habuit continuationem diuinæ præsentis & gubernationis, eadem tamen etiam habuit ratione meriti: quemadmodum intravit in gloriam suam merito mortis suæ, quæ illi debebatur alioqui ratione naturæ diuinæ, in vnitatem personæ cū humanitate coniunctæ. Dominus enim significare hic volens suam doctrinam & opera omnia esse diuina, nihilque omnino esse quod non sit à Deo, demissus, vt & alibi, propter incapacitatem auditorum dase loquitur, quasi homo esset tantum, qui à Deo edoctus esset, & illum sibi semper habere cooperantem & præsentem.

HÆC ILLO LOQVENTE, MULTA CREDIDERUNT IN EVM. DICEBAT ERGO IESVS, &c.] Describit Euangelista fructum doctrinæ Christi in quibusdā, qui illi occasio fuit noui sermonis. Vnde videre est vt nūquam defint apes, quæ ex floribus verbi Dei mel sugant, vtcunq; inde aranei venenum hauriant. Cū enim, inquit, verba ista Dominus loqueretur, plerique auditorū aduertentes rationabilia esse quæ dicebatur, & tanta constātia ac efficacia sermonis ab eo prolata, crediderunt in eū, fide licet adhuc imperfecta & initiatiua. Proinde vt hos in fide iam cœpta Dominus confirmaret, tali ad eos vsus est exhortatione. Si nō, vt quidā olim, à me defeceritis, sed ita vt cœpistis manseritis in sermone meo, id est, perseueraueritis meæ doctrinæ credere, & meis præceptis obedire, tunc verè discipuli, &c. Tria illis perseuerantibus Dominus promittit, quæ sese ordine consequuntur. Primò dicit, verè discipuli mei eritis, vel estis, vt habent quædam Græca, significans non verè esse discipulos & sectatores suos qui ad tempus tantum credunt, quia nō sunt discipuli Christi coram Deo, qui prænoscit eorum instabilitatem, etiā cū apud homines habentur discipuli. Sic de quibusdā dicit & Ioannes: Ex nobis exierunt, sed nō erant ex nobis. Nam si fuissent ex nobis, permansissent vtique nobiscum. Quoniam autem discipulū est

1. Ioan. 2.

est discere, & doceri ab eo cuius est discipulus, hinc Dominus ne quis paruum putet esset discipulum eius, adiicit secundò, & cognoscetis veritatem, per accipiendum scilicet à me spiritum sanctum, de quo **Ioh. 16.** Dominus dixit Apostolis: Adhuc multa habeo vobis dicere, sed nò potestis portare modò. Cùm autem venerit ille spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem. Nec enim Philosophi veritatem, quæ saluum & beatum hominem facere posset, docuerunt, sed potius falsitatem & errores varios: nec Moses qui vmbra veritatem tantum deliniabat: sed nec discipuli Christi, ipso adhuc in carne agente, omnem veritatem Euangelicam cognoscere potuerunt, quod scilicet Iesus Deus esset & homo, quòdque per crucem eius omnibus credentibus in eum salus parata esset. Porro ne quis parum esse duceret cognoscere veritatem, Dominus tertio adiecit; Et veritas liberabit vos; vt si nò delectat veritas, delectet libertas. Non enim liberare hic accipitur simpliciter pro eo quod Latinis ferè significat, nempe à periculis & malis subducere, & eximere, sed pro liberum & ingenuum facere. Non enim hic Græcis est verbum *λύω*, sed *ἐλευθερώω*, quæ vox ad libertatem pertinet, quæ seruituti opponitur. Id ita esse etiam Iudæorum stomachus indicat, dicentiū: Nemini seruiuimus vnquam. Itaque, liberabit, hic exponendum est per liberos & ingenuos reddet, quo significatur etiam ab aliqua seruitute liberandòs, nempe seruitute ea quæ libertati spiritus & Euangelicæ libertati opponitur: qualis est seruitus peccati & legis veteris. Annotauit & Augustinus vim Græcæ dictionis lib. de verbis Domini sermone 48. **Libertas Evangelicæ.** Veritas ergo Evangelicæ liberat, hoc est, liberos facit, quia eos qui prius grauabantur seruitute peccati & legis, ab ea seruitute eximit, efficiens, vt quis dominetur peccato, ac libera mente quæ Dei sunt faciat. Hæc est enim libertas Evangelicæ, quæ non mutat statum fortunæ, corpus eximens à iure heri, sed animum liberat à vitiis, à prauis ac mundanis concupiscentiis, à tyrannide diaboli, à metu mortis & persecutionum, à seruitute Pharisæarum constitutionum, à iugo legis iuxta literam seruandæ. Veritas enim Evangelicæ docet veteris legis cæremonias vmbra tantum fuisse, ac proinde rebus ipsis exhibitis, non esse amplius illis insistendum: docet quæ caro concupiscit planè esse noxia, abhorre ab eis hominem faciens: Docet Dei eximiam erga homines benignitatem, ad amorem eius vicissim hominem impellens & prouocans, quo amore per cognitam veritatem accendente, iam efficitur homo liber & ingenuus, vt & concupiscentias prauas superet, & quæ virtutis sunt prompto animo exequatur. Sic ergo veritas liberos facit, quomodo ignorantia veri seruos facit peccati. Porro Iudæi, siue iidem illi qui prius in Christum credidisse dicuntur, vt intelligamus eorum fidem admodum infirmam fuisse, siue potius secundum Augustinum, aliqui necdum crediderant (quandoquidem his Dominus mox obiicit; queritis me interficere) cùm propter suam carnalem hebetudinem non intelligerent Dominum loqui de libertate spirituali, sed de corporali seruitute locutum putaret, & propter superbiam qua sibi placebant in maiorum suorum nobilitate, non ferrent libertatem sibi tanquam seruis promitti, responderunt indignabundi: Semen Abraham, sumus, & nemini seruiuimus vnquam, &c. Hoc est, ingenui ex ingenuis prognati sumus, nec solum ingenui, sed etiam nobiles, & nullius vnquam serui fui-

mus: quomodo ergo libertatem tu nobis promittis quasi serui sumus manumittendi? Hæc responsio & crassitudine & superbiam populi Iudaici declarat, vt qui carnalia tantum sciret, & in rebus carnalibus suam poneret fiduciam, & gloriam spirituum qua nos Deo commendant, negligens. Dominus illos duobus nominibus taxauerat, & quod veritatis essent ignari, & quod seruitutem seruirent. Illi verò prius dissimulant in quo magis eos conueniebat turbari, ad id autem quod leuius erat & minoris momenti, stomachantur. Siquidem veritatis ignorantia, mentis vitium est: seruum esse, fortunam malum est non animi. Magis autem ostendit eorum superbiam, quod non vererentur falsissimè dicere; Nemini seruiuimus vnquam, cùm constet eos prius seruisse in Ægypto, (vnde toties dicitur in scripturis liberati de domo seruitutis) ac deinde frequenter in terra promissionis diuersis fuisse subiectos, ita vt dicat scriptura. Et dominati sunt eorum qui oderunt eos. Præterea etiam seruisse Babylonis, ac postremum etiam illo tempore Romanis. Quidam tamè intelligunt eos loqui de seruitute naturali, hoc est, qua ex sua natiuitate & origine fuisse aliquorum serui. Caietanus intelligit eos dicentes, Nemini seruiuimus vnquam, non loqui de maioribus suis, sed tantum sese comprehendere & suas personas. Nec obstare quod Romanis subessent, quia illis nò suberant vt serui, sed tantum vt tributarij, sub Cæsare per præsidem gubernati tanquam liberi. Rupertus intelligit istos, etsi conscij essent facti suæ seruitutis, malitiosè tamen & subdolè dixisse, Nemini seruiuimus vnquam, expectantes scilicet vt Dominus illis obiceret seruitutem, quam tunc sub Romanis seruibant, vt sic illum apud præsidem accusare possent tanquam eum qui contrarius esset Cæsari, & promitteret libertatem à seruitute Romanorum.

RESPONDIT EIS IESVS: AMEN AMEN DICO VOBIS, QVIA OMNIS QVI, &c.] Etsi Iudæi falso gloriarentur se nemini vnquam seruiuisse, Dominus tamen non coarguit eos mendacij, quod ab omni contentione esset alienus, quòdque nihil ad salutem faceret de seruitute corporali disceptare, quæ generositate animæ nihil officit, sed pro sua ad docendum omnes facilitate, indicat longe aliud esse seruitutis genus à qua libertatem promiserat, quam Iudæi suspicabantur, nimirum seruitus peccati longe turpior & calamitosior seruitute corporali, à qua neminem vendicat quamlibet magna maiorum nobilitas: Omnis, inquit, quicumque sit ille, & à quibuscunque sit genitus, siue Iudæus, siue Græcus, etiam si rex sit & imperator, qui facit peccatum, seruus est peccati. Vbi inquirendum, cuius peccati seruus sit qui facit peccatum. Non enim videtur illius peccati dicendus seruus, quod fecit aut facit, cùm illud actus quidam sit qui transit. Proinde videtur genitiuus, peccati, debere accipi pro ipsa concupiscentia praua, quæ in ipsis dominatur peccatoribus, quomodo accipitur Paulo ad Roman. capit. 6. vbi multus est sermo de seruis & seruitute peccati, vbi inter cætera dicit, quod ad huius facit Dominicæ sententiæ confirmationem & declarationem: An nescitis quoniam cui exhibetis vos seruos ad obediendum, serui estis eius cui obeditis, siue peccati ad mortem, siue obediens ad iustitiam? Sic & Petrus, cùm dixisset quosdam seruos esse corruptionis, subiicit: A quo enim quis superatus est, huius & seruus est. Quid sit autem à quo

à quo peccator superetur ostendit Iacobus dicens: Vnusquisque tentatur à concupiscentia sua abstractus & illectus. Itaque aliter accipitur peccatum, cùm dicitur, qui facit peccatum; & cùm dicitur, seruus est peccati nisi velimus vtrobiq; peccatum accipere in genere, vt quomodo Paulo dicuntur aliqui serui iustitiæ quia quæ iustitiæ sunt faciunt, ita & seruus quis dicitur peccati. Bene autè peccator seruus dicitur peccati, quia peccatum in eo vires suas habet & dominatur, ita vt illum obnoxium tenet eterne morti, cuius peccatū est stimulus, sic vt seipsum ab eo debito & vinculo liberare nequeat. Deinde quia ipsum sua vi continet ad aliud & aliud peccatū trahit, adeo vt in peccatoris persona dicat Paulus: Non enim quod volo bonum, illud ago, sed quod odi malum, illud facio. Nò quod necessitate aliqua & præter voluntatem propriam homo aliquod peccatum committit, sed quod homini per peccatum auerso à Deo, & eius gratia destituito tanta sit infirmitas spiritus, vt non possit omnia peccata vitare, tantaque fortitudo concupiscentiæ in carne, vt frequenter in peccatum hominem pertrahat. Quam seruitutem merito per peccatū homo incipit, eo quod faciendo peccatū abutitur sibi concessa à Deo arbitrij libertate, vtendo ea contra rectam rationem & præcepta eius qui ei libertatē illam dedit. Iustum enim est vt qui sese deicit ab ordine rectæ rationis, contortæ rationis seruituti subiiciatur. Hanc seruitutē & eius turpitudinem etiam Philosophi agnouerunt. Siquidem Diogenes dicere solitus est, inter seruos ac dominos malos præter vocabula nihil interesse, nisi quod mancipia seruirent dominis, domini cupiditatibus, significans vtroque esse seruos, miseriores tamen seruire seruitutem dominos quam mancipia, si sint improbi. Et Socrates existimabat nullos scædiorē, miserioresq; seruire seruitutē, quam qui & animo & corpore seruiret voluptatibus. Vnde est illud in paradoxo Ciceronis: Omnes sapientes esse liberos, omnes verò stultos seruos esse. Et Horatius li. 2. Serm. Saty. 7. de cupidinoso scribit: Vrget enim mentem dominus nò lenis, & acres subiecat lasso stumulos, versatq; negantem. Et Sophocles cùm ex eo iam confecto ætate quæreretur, vteretur ne rediret venereis: Dij meliora, inquit, Liber verò ego istinc, sicut à domino agrestis & furioso profugi.

SERVVS AVTEM NON MANET IN DOMO IN ÆTERNVM: FILIVS MANET &c.] Parabola est hic sermo, & exemplum à rebus humanis petiitum. Sic enim se habent res humanæ, vt seruus non maneat in domini sui domo in æternum, aut saltem vt non habeat ius manendi in domo semper, cum possit à domino ablegari, aut diuendi alteri. Filius verò manet, hoc est, habet ius manendi, futurus scilicet ipsius domus hæres. Sic enim verbum, manet, est exponendum. Nam alioqui & seruus quandoque semper manet in domo. & filius non manet in ea in æternum, cùm contingit filiū sese à patre subtrahere & alienare. Hæc autem parabola Dominus nos incitare voluit ad ambicendam libertatem filialem, vt scilicet nos qui omnes ex ipsa natiuitate & cõuersatione serui sumus peccati corā Deo, effici studeamus ex seruis, filij Dei quo possimus cum ipso, qui proprie & per naturam est filius Dei, in domo Dei ac regno eius permanere in æternū, & non cum seruis, aliquando eiiciamur à conspectu & domo eius. Siquidè iā in domo Dei, nempe mundo hoc aut ecclesia, serui filij

cõiuncti habitam, sed eijcendi, & separandi ab eis in nouissimo die. Quod in Abraham designatū est, qui filiis concubinarū dedit munera, ablegans eos à se Isaac autem omnium suorum bonorū hæredem instituit, tanquam germanum & genuinum filij, pro quo ad ipsum dixerat Sara: Eijce ancillam & filium eius. Non enim erit hæres filius ancillæ cū filio liberæ. Quoniam autem filialis illa libertas obtineri non potest nisi per ipsum Dei vnigenitum & naturalem filium, qui cum non fecerit vnquam peccatum, non est, nec fuit vnquam seruus peccati, recte Dominus intulit: Si ergo vos filius liberauerit, &c, quæ conclusio sic ex superioribus inferitur. Ergo cū omnes sitis peccatores, & ob id serui peccati, & filius is qui absolutè est filius Dei, filius scilicet vnigenitus & naturalis, filius qui nullo modo est seruus peccati, ius & potestatem habeat tanquam hæres & dominus in domo patris sui, vos reddedi liberos, si is vos liberos reddiderit, tū re vera eritis liberi, quia assequuti libertatē non corporalem, sed spirituale, quæ sola vera libertas est, sicut sola peccati seruitus, vera seruitus est. Facti autem per filij liberi, tanquam etiā filij manebitis cum illo in æternum in domo patris eius. Itaque tribus sententijs præcedentibus syllogistica forma ab euangelista dispositis, Dominus ex ordine docet: primum incognitū multis seruitutis genus: secundò, ambiendam merito ab ea seruitute liberationē: ac tertio, per quæ eam consequi possimus. Porro D. Chrysost. exemplū illud: Seruus non manet in domo, &c, aliò refert quàm modo sit dictū intelligens Dominum illo exemplo occurrere voluisse ei quod Iudæi dicere poterant. Nā cum dixisset: Qui facit peccatū, seruus est peccati, dicere illi poterant: Immolationes habemus, illæ nos eripere possunt ab hac seruitute, vt nò sit opus per te liberari. Itaque, secundum cū Dominus induxit: Seruus nò manet in domo, &c, vt significaret Moysen, quia seruus fuit, nò posse suis cæremoniis libertatē suis conferuis præstare, q̄ seruus non habeat ius manendi in domo, ac proinde multo minus potestatis suis conferuis libertatem præstandi. Se vero solū id posse tanquam filium, qui habeat ius hæreditariū domus patris sui, ac ob id possit libertate donare seruos domesticos. Hæc intelligētia etsi bene conueniat conclusioni quæ inferitur nò tamè satis cõuenit præcedenti illi sententiæ; Omnis qui facit peccatū, seruus est peccati. Nam si in sequenti bus Moysen notare voluit Dominus, iam nomen serui aliter accipietur quam in præcedenti sententiā cū nò cõueniat intelligere Moysen à Domino vocari seruum ratione peccati, sed ratione cõditionis sicut apud Paulum, vbi inter Moysen & Christum ponitur differentia. Notandum autem, quod cùm supra Dominus dixerit, veritas liberabit vos; nunc in conclusione dicat: Si filius vos liberauerit; siue quia ipse filius sit illa veritas de qua supra est locutus: (Dicit enim postea de se: Ego sum veritas) siue potius quia filius liberat per cognitam veritatem, quam ipse per spiritum suum sanctum docet eos qui permanent in sermone eius. Obseruandum circa hæc Domini doctrinam, primum eos solos apud ipsum ero veris discipulis haberi, qui permanent in sermone Christi semel percepto. Nam qui in eo nò permanent, etiam multo studio, & multorum librorum lectione nunquam assequuntur perfectè Dei & veritatis cognitionē. Deinde, Christum solum esse qui nos vera libertate donare possit, de qua Paulus: Vbi spiritus Domini, ibi libertas. Neque enim

enim vera est libertas carnis vel mundana, & libertatem spiritus neque lex Moyfi adferre potuit, quæ per occasionem magis fecit seruos peccati, vt docet Paulus: Virtus enim peccati, lex neque doctrina Philosophorum, qui tamen hanc libertatem pollicebantur, cum multis erroribus & vitiis ac morte æterna manerent obnoxij. Postremum obseruandū ex verbis Christi, libertatem illam veram quam ipse suis adfert, non consistere in eo vt quis deinceps omnia pro libito faciat, sed potissimum in libertate à seruitute peccati, ac deinde etiam à seruitute legis veteris quæ, propter transgressionem & peccata reprimenda instituta per occasionem peccati vires magis auxit, quæq; quod ad ceteroniam attinet, quæ libertatis euangelicæ erant, præfigurauerat. Non ergo libertas hæc à seruitute corporali hominibus exhibenda liberat, neque ab obedientia eorum mediatorum quæ Christus per se aut ius ecclesiam propter spiritus profectum instituit, sed efficit vt quæ faciēda sunt liberè quis perficiat, imo & maiora & plura præstet quam imperantur. Proinde Paulus studiosè præcauere volēs, ne qui libertate euangelicā abutantur: Vos inquit: fratres in libertate vocati estis, tantum ne libertatem in occasionem detis carni, sed per charitatem & spiritus seruitute inuicem. Et Petrus. Quasi liberi, inquit, & non quasi velamen habentes malitiæ libertatē, sed sicut serui Dei. Et quidē libertas quā Christus suis in hac vita præstat, in his quæ dicta sunt consistit: ceterum hanc libertatē sequitur etiam per Christū & alia post hanc vitam libertas perfectior, quam Paulus vocat libertatē gloriæ filiorum Dei, quæ electi liberi erūt non solum à dominio peccati, sed omni etiam peccato, ac omni penitus malo corporis & spiritus & malorum item omnium metu. Itaque colligenda ex scripturis multiplex libertas homini contentiens, nimirum libertas mundana siue corporalis quam libertatem fortunæ appellare licebit, quod ab illa pendat & illi subiecta sit est libertas indifferens, neq; bona dicēda, nec mala. Libertas arbitrij, bona quidem, vt pote quæ donum sit Dei, sed quæ ad bonum & malum sit indifferens. Libertas carnis, ad mala tantum propensa. Libertas gratiæ, ad bonum tantum propensa. Libertas gloriæ ab omni mali formidine liberans.

SCIO QVIA FILII ABRAHAE ESTIS, SED QVRITIS ME INTERFICERE, &c. Postquam Dominus ostendit de qua seruitute loqueretur, excludit etiam illud vnde suam ingenuitatem Iudæi ostendere volebant, ostendens eos vanè gloriari in eo quod essent semen Abraham, vt qui coram Deo tales propter operum dissimilitudinem non haberentur, nec filij eius essent secundum spiritū, ac ob id non essent liberi libertate spirituali de qua ipse loquebatur: Scio inquit quod estis filij vel, vt est Græce, semen Abraham, secundum carnis scilicet originem sed quæritis me interficere, idq; non ob aliquod crimen meum, sed quia sermo meus non capit, hoc est non habet locū in vobis. Ne enim dicere possent se iuste illum quærere: occidere, ideo hæc partem adiecit: In qua verbum, capit, neutraliter positum est pro, locum habere. Nam Græcis est χωρησις, verbum deriuatum à dictio ne χωρα, quæ regionem & locum significat, tribuiturq; verbum illud Græcum & rei continenti & rei contentæ. Non habebat autem locū sermo Christi in Iudæis, quia cor illorum plenum erat inuidia, superbia, aliisque vitiis, & passionibus ac erroribus

A quibusdam præoccupatum erat. Passiones enim & errores mentem præoccupantes impediunt eam à discretione veri. Annotauit autē D. Chryostomus Dominum non dixisse; non capitis sermonem meum, sed, sermo non capit ad significandam doctrinæ sublimitatem & magnitudinem. Itaque vtrumque recte intelligitur significatum, & doctrinæ sublimitas, & illorum propter vitium eorum in capacitas. Quia autem dicere poterant se ideo sermonē eius non recipere, quia à seipso loqueretur, & simul vt ex se suoque exemplo ostenderet ipsos alium habere patrem secundum spiritum quam Abraham, ideo subiicit: Ego quod vidi apud Patrē id est, quod certa & euidenti notitia ab eo didici & accepi, loquor, & vos quæ vidistis apud patrem vestrum, id est, quæ ab eo didicistis, & in illo consististis facitis. Vbi sciendum Græcis in prima sententia addi, meum, vt sit oppositio inter patrē meū & patrem vestrum: & in secunda sententia additur, igitur. Et vos igitur, &c. quo significatur hic sensus: Quemadmodum ego quæ vidi apud meum patrem, loquor: ita consequens est & vos facere quæ vidistis apud vestrum patrem. Pro, facitis, Græca dictio *ποιεῖτε*, ambigua est, & potest vti etiam per imperatiuum, facite, quomodo eā D. Chryostomus accepisse putat diuus Thomas in Cathena aurea, vt sit sensus: Sicut ego verbis & re ostendo & exprimo patrem meū, ita & vos rebus ipsis exprimate Abraham, quem gloriari esse patrem vestrum. Atqui hunc sensum secutus Chryostomus, ex illius interpretatione colligere non licet, quod ea nō minus sit ambigua quam ipse contextus. Habet enim sic Quemadmodum, inquit, ego verbis & re ostendo patrē, ita & vos. Certe Theophyl. & Euthymius Chryostomi sectatores ita apertè intelligunt quomodo noster vertit interpretes, vt per patrem illorum Dominus intelligatur designare non Abraham, sed diabolum quod sequentibus magis conuenit, & responsioni Iudæorum mox subiectæ. Siquidē illi intelligentes se & suum patrem notari alicuius criminis, nec alium intelligentes patrē quam Abraham, rursus obiciunt Pater noster Abraham est, quasi dicant: An de illo vis male loqui: & dicere nos ab eo didicisse quæ bona non sunt; Itaque Dominus apertius eorum in cognatione Abraham gloriationem excludere volens, & quem illorū patrē vocet explicare, subiicit: Si vt vultis haberi, verè estis filij Abraham opera Abraham facite. Conuenit enim vt germanus alicuius parentis filius exprimat illum non similitudine vultus tantum, sed etiā morum & operum. Proinde credite sermoni Dei, quæ admodum ille credidit, & reputatum est ei ad iustitiam. Suscipite illum quem Deus misit, quemadmodum ille coluit studiose nuntios Dei. Pleni estote à cede innocentis quemadmodum ille innocentes defendere studuit, & omnem humanitatem excoluit. Breuiter vt ille fecit & vos iustitiam & iustos amate: Dei sermones & Dei nuntios suscipite. Sic enim explicandū illud: Opera Abraham facite. Neque enim singula opera Abraham ad literam eos imitari voluit, vt nō superinductionē ancillæ super vxore sua Sara quæ cum olim ob rationabiles causas licita esset, iam cœperat non esse licita. Annotauit autem Origenes quemadmodū citatur in Cathena, non frustra dictum esse pluraliter; opera Abraham ne putemus satis esse si imitemur vnū Abraham opus, nempe fidem, ob quam Deo placuisse dicitur. Notandum & illud, Græca nō habere

quem

quemadmodum interpretes testatur se legisse, dum vertit, facite, sed imperfectum *ποιεῖτε*, vt hæc sententia secundum Græcorum lectionem sit vertenda hoc modo: Si filij Abraham essetis, opera Abraham faceretis. Cui magis conuenit quod sequitur: Nunc autem quæritis me interficere. Ratiocinatur enim Dominus à destructione consequentis ad destructionem antecedentis. Nam consequens præcedentis conditionalis destruit, cum dicit: Nunc autem quæritis me interficere, hominem non malū nec iniustū, sed qui veritatem vobis locutus sum, nō quamuis, nec quam ex meipso locutus sum, sed quam audiui & accepi à Deo. Hoc, id est, tale quid Abraham nō fecit vnquam, sed potius contraria fecit. Hinc ergo relinquit inferendum oppositum antecedentis: Non estis ergo filij Abraham germani. Pro qua conclusione inferenda Dominus aliam addit sententiam affirmatiuam, quæ etiam sequitur ex præcedentibus, & negatiuam illam conclusionem in se virtualiter continet. Vos, inquit, facitis opera patris vestri. Quæ sententia sic ex præcedentibus inferri potest. Igitur non facitis opera Abraham, & proinde nec pater vester meritò est dicendus: sed facitis opera alterius, qui quod eum imitami, meritò dicendus est pater vester. Cum dicitur: Hoc Abraham nō fecit, pronomen, hoc demonstrat genus operis, & non opus indiuiduale, vt accipiat pro, tale. Græca tamen etiā verti possent: Hoc Abraham non fecisset, supple, si ætate illius fuisset. Est enim aoristus primus *ποιεῖν*, qui hoc modo frequenter accipitur. Circa loquendi autem rationem & modum, quo Dominus hic vtitur in patris & filij nominibus, aduertendum, quod sicut supra Dominus, cuius tota doctrina est spiritualis, cum de seruitute loqueretur, seruitutem spirituales significauit, quæ sola coram Deo reputatur seruitus: ita & hic de patre & filijs loquens, loquitur de paternitate & filiatione spirituali, qua sola apud Deum quis æstimatur pater aut filius secundum mentem & spiritum. Sicut enim est seruitus secundum spiritum, ita & filiatio, quæ consistit in imitatione & morum similitudine. Et meritò qui alium imitatur, illius filius dicitur, quod quemadmodum pater corporalis per semen suum filium generat corpore & vultu sibi similem, ita qui alium imitatur, per illius siue exempla, siue doctrinam, veluti per semen quoddam in mentem eius deiectum, efficitur illi mente similis. Vnde Iacobus indicans semen spiritualis generationis, dicit de Deo: voluntariè nos genuit verbo veritatis.

DIXERVNT ITAQVE EI: NOS EX FORNICATIONE NON SVMVS NATI &c. De fornicatione spirituali omnino videntur loqui, nempe idololatria, quæ in scripturis frequenter fornicatio vocatur. Id enim significant cum dicunt: Vnum patrem habemus Deum. Itaque quoniam intellexerunt Dominū nō de Patre corporali loqui, sed spirituali, nec de carnis generatione, sed de vitæ institutione, omisso Abraham, Deū patrem spirituales se habere obiciunt. Nos inquit, nō sumus secundum cultum & mores, nati ex fornicatione, hoc est, idololatria. quasi dicerent: Non sumus filij fornicationum, de quibus loquitur Oseas, hoc est idololatræ ex idololatriis, progeniti, sicut sunt reliquæ gentes. Vnum enim tantum omnes habemus patrem, nempe Deum: nec, vt aliæ gentes, falsum Deum colimus: nec, vt Samaritani, Deum verum simul cum diis gentium. Patrem ergo suum, Deū vocant, non solum ratione creationis (sic enim om-

nium gentium Deus erat pater) sed etiam ratione cultus & religionis, quæ eū colebant, & ab eo instituti erāt. Sic & Moyles docet Deum illis esse patrem, dicens: nunquid non ipse est pater tuus qui possedit te, & fecit, & creauit te? Et ipse Deus ob peculiarem suam erga Israeliticum populum prouidentiam, vocat illum filium suum, & primogenitū filium. Filius, inquit, meus primogenitus Israel, & Ex Agypto vocaui filium meum. Euthymius post Chryostomum & Theophylactum intelligit dictum Iudæorum de fornicatione corporali, & illos sese voluisse separare à posteritate Ismael, aut potius Moab & Ammon, addens etiam quosdam intelligere, Iudæos his verbis notare voluisse Dominum natum ex fornicatione. Sed prior intelligentia est probabilior. Itaque Dominus sicut supra excludit eos à cognatione Abraham in quo gloriabatur, ita & nunc eripit eis patrem Deum, in quo ite vanè gloriabantur. Si, inquit, vt iactatis, Deus te vera pater vester esset, cum filiorum germanorū natura sit amare & patrem & omnia quæ patris sui sunt, diligeretis profectò me. Ego enim ex Deo processi & veni. Quæ duo verba sic distinguunt Augustinus & Hilarius, vt procedere ex Deo, dictum sit de æterna eius natiuitate ex patre: venisse autem in mundum scilicet, de aduētū eius in carnem, vt sit sensus: Ego enim secundum diuinitatem processi ex Deo, natus ab æterno ex eius substantia: & per humanitatem assumptam veni in hunc mundum missus ab eo. Alij tamen vtroque verbo idem significari intelligunt, nimirum aduentum in carnem & prædicandi munus, idq; rectius videri debet, si spectemus similem locum qui est Ioannis 16. vbi dicitur: Pater amat vos, quia vos me amatis & credidistis quia à Deo exiui. Exiui à patre, & veni in mundum; iterum relinquo mundū, & vado ad patrem. Quæuis autem ratione humanitatis assumptæ dicitur processisse Christus à Deo, tamen etiam in huiusmodi locutione significatur eius diuina natura, quia nō diceretur exiuisse à Deo, aut processisse ex Deo, nisi ante assumptam humanitatem fuisset apud Deum. Sicut etiam ratione humanitatis dicitur ire ad patrem & tamen in ea locutione etiam significatur eius diuinitas, cum solus Deus possit ad Deū suis viribus conscendere. Conuenit ite intellectus iste declarationi Dominicæ quæ subiūgit. Declaraturus enim quod ex Deo processerit & venerit, subiicit: Neq; enim à meipso veni, vt pseudopropheta scilicet, sed ille me misit, non solum vt prophetas, qui postquam nati sunt, & ad adultæ venerunt ætatem, missi à Deo dicuntur ad prædicandum: sed etiam misit me singulari quadam ratione, quia cū ab æterno apud ipsum essem, hominem me in mūdo inter homines esse voluit & fecit. Postquam autem ostendit Dominus se ex Deo processisse, ac ob id meritò debere diligere ab eis si velint Deū habere pro patre suo, recte admirando subiicit: Quare loquelam meam nō cognoscitis, vel rectius agnoscitis? Quasi dicat: Cum ergo Deum gloriemini esse patrem vestrum, qui sit vt non agnoscatis loquelam meam esse diuinā, & ex ea cognoscatis me à Deo patre vestro missum esse? Sicut enim petrus ex loquela agnitus est, cum dictum est ei: Galilæus es, nam & loquela tua manifestum te facit, & sicut communiter ex loquela agnoscitur vnde quis sit oriundus: ita Dominus cum diuinā haberet manifestè loquelam, ex qua non solum agnosci poterat quod missus esset vt alij propheta, sed etiam singu-

C c

lari

lari illo prædicto modo, admiratiue dicit: Quare loquelam meam non cognoscitis? Quemadmodum enim miracula faciebat non sicut alij prophetæ, sed modis quodam excellentiore, nempe imperando, ut ex eis colligi possit singulariter Deum esse cum eo ita modus eius loquendi diuinius erat, & diuinitatem etiam ipsius satis exprimebat, cum docuisse dicitur tanquam potestatem habere. Et ex his ergo quæ loquebatur, & ex modo loquendi ipsum agnoscere debuissent. Causam autem quare non agnoverint eius loquelam, ipse reddit, dicens: Quia non potestis audire sermonem meum, quasi dicant: Ipse vobis dicat quid in causa sit quo minus agnoscatis loquelam meam. Ratio est, quia tanto me odio & invidia prosequimini, aliæque multæ passionibus & errores animum vestrum occupauerunt, ut propter hæc non possitis odire ita ut æquum est, benignis scilicet auribus, sermonem & doctrinam meam, quam si liberati ab erroribus & malis passionibus, animi iudicium perturbationibus, attentè in silentio audieritis & attendere, nihil dubium quin facile loquelam meam & me ex ea agnosceretis. Significat ergo illos sibi causam esse suam ignorantiam, nec negare vult inesse illis facultatem liberi arbitrii, sed quod per passionibus prohiberi non possent ferre & æquis auribus audire doctrinam eius, quomodo is qui aliquæ graui odio prosequitur, dicere solet: Non possum videre illum aut audire loquentem, quod non posse, non differt aut parum ab eo quod est, non velle. Vnde Theophyl. exponit, non potestis pro non vultis: similiter & Euthymius, qui audire accipit pro intelligere, ut sit sensus: Non potestis, vel non vultis intelligere quæ dico.

VOS EX PATRE DIABOLO ESTIS, ET DESIDERIA PATRIS VESTRI VULTIS, &c. Postquam dominus Iudeis & patrem Abraham, & patrem Deum eripuit, iam quod prius rectè significauit, aperte pronunciat quis eorum sit pater: Vos, inquit, estis ex patre diabolo, non origine, sicut intellexit Manichæus, sed imitatione, quod satis significat Dominus cum subdit, & quia scilicet ex tali estis patre, ideo desideria patris vestri vultis facere & significare volens quomodo & in quibus illum imitetur, in sequentibus duo illius peccatorum genera adducit, nempe homicidij & mendacij, dicens: Ille homicida erat ab initio, quando scilicet sua suasionem primos parentes transgredi faciens mandatum Dei, obnoxios eos, & in eis omnes homines fecit morti corporali & æternæ, quado rursum & Caim impulit ad fratris occisionem. Inuidia enim diaboli, mors introiuit in orbem terrarum. Sequitur: Et in veritate non stetit. Quod variè intelligitur. Quidam enim intelligunt de veritate iustitiæ, vnde D. Chrysostomus interpretatur: In veritate non stetit, hoc est, in vitæ rectitudine. secundum quâ interpretationem intelligitur, eum à Deo cum reliquis angelis qui persistenter creatum rectum & bonum, sicut Deus ab initio creauit hominem rectum, sed in ea rectitudine proprio suo vitio non stetit, id est, persistisse & perseverasse, verum ea mox excidisse, cum scilicet primum per superbiam elatus superet æqualis fieri altissimo; reculans subesse suo creatori: ac deinde cum per inuidiam primos parentes perdere studuit. Nam ad hoc secundum refert hanc partem D. Chrysostomus. Caietanus intelligit hunc locum de veritate fidei. Siquidem secundum D. Thomam sententiam, angeli omnes in fide creati fuerunt, quia crediderunt supernaturalem beatitudinem, ad quam suis meritis peruenire possent. Itaque

diabolus non stetit in veritate fidei supernaturalis beatitudinis, hoc est, non perseverauit in ea in qua fuit à Deo conditus. Verum magis apparet Dominum loqui de veritate verborum, tum quia mox veritati, de qua loquitur, opponit mendacium, dicens: Cum loquitur mendacium, &c. tum quia subiicit: Ego autem si veritatem dico, non creditis mihi. Proinde magis crediderim Dominum loqui de veritate illorum verborum, quibus Dominus dixit ad Adam: Quacumque die comederis de ligno quod est in medio paradisi, morte morieris. In horum enim verborum veritate diabolus non stetit, hoc est, eam non est amplexatus, sed contra eam ausus est pronunciare falsissimè: Nequaquam morte moriemini, sed eritis sicut dii, scientes bonum & malum. Secundum hunc intellectum nullam adfert difficultatem id quod pro ratione aut declaratione subiungitur, quia non est veritas in eo. Sensus enim est: In diuinarum verborum veritate non stetit, nec mirum, quia non est in eo veritas, hoc est, non loquitur veritatem, aut non amat veritatem. At secundum alias intelligentias nonnulla est difficultas occasione huius partis, quia, ut annotauit August. l. 1. r. de Ciui. Dei, c. 14. sic videtur sonare: In veritate non stetit, quia non est veritas in eo, tanquam ea sit causa cur in veritate non steterit, quia non est veritas in eo, cum potius ea sit causa ut in eo veritas non sit, quod in veritate non steterit. Proinde existimat D. August. locutione hic esse minus vitiatam, & coniunctionem, quia, non causam significare, sed indicium & signum: quasi quis querat, vnde ostendatur quod in veritate non steterit, ac deinde dicatur: Quia non est veritas in eo. Esset autem si in veritate stetit. Quæri autem solet occasione huius loci & alterius similis, qui est 1. Ioan. 3. vbi dicitur: Ab initio diabolus peccat, verum diabolus ab initio suæ conditionis semper fuerit malus. Et sunt qui existimant, eum mox in ipso suæ creationis instanti & initio fuisse malum, non, ut Manichæi sentiebant, ex suâ conditione, sed ex propria sua voluntate, qua mox cum creatus esset, per superbiam sui creatoris reculauit subesse imperio. Quorum sententiam etiam ab hæresibus Manichæorum alienam esse testatur D. August. ca. 13. lib. 1. r. de Ciui. Dei, tamen scripturis non esse conformem docet c. 1. j. eiusdem lib. eo quod sub persona principis Babyloniam figurans diabolus, Isaias ait: Quomodo cecidisti de caelo Lucifer, qui mane oriebaris: Et Ezechiel sub persona regis Tyri: In delitiis paradisi Dei fuisti omni lapide pretioso ornatus. Et quia hic dicitur: In veritate non stetit, vnde consequitur eum in veritate aliquando fuisse. Proinde communis sententia habet, diabolum creatum in naturali quadam rectitudine, aut quod communius tenetur, & est probabilius, in gratia cum angelis qui persistenter creatum, aliqua mora licet breui in ea fuisse, ac mox ex ea per superbiam excidisse. Nec contrarium habetur ex prædictis scripturarum locis. Nam cum hic dicitur: Homicida fuit ab initio, non initium suæ creationis significatur, sed mundi & hominis. Non enim homicida esse potuit priusquam homo creatus esset qui occideretur: Nec illa pars, ab initio, additur cum illo, in veritate non stetit, cui etiam si intelligatur addi, nihil tam aliud significabitur, quam quod ab initio mundi, id est, statim postquam mundus esse coeperat & homo, in veritate non stetit. Non enim initium illud primum instans & indiuisibile est accipiendum, quo vel diabolus esse

cepit

cepit vel mundus. Sic & illud accipiendum: Ab initio diabolus peccat, de initio mundi, ut significetur in ipsis mundi primordiis diabolus peccare coepisse eum deceptis primos parentes, quamquam possit ea sententia & sic accipi, ut sit sensus: Diabolus primum fuisse qui peccarit, quomodo etiam accipi posset quod hic dicitur: Ille homicida fuit ab initio, ut significetur illum fuisse primum homicidam, & proinde ipsum esse patrem omnium homicidarum. D. Augustinus illud Ioannis: Ab initio diabolus peccat, intelligit de initio peccati, ut sit sensus: Ipsum indefinenter peccare à quo tempore coepit per ipsum peccatum. Porro quid sit quod hic dicitur: & veritas in eo non est; patet satis ex Ioanne, qui in epistolis suis multum imitatur sermones Domini à se descriptos in Euangelio. In epist. enim 1. cap. 1. sic habet: Si dixerimus quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, & veritas in nobis non est. Et cap. 2. Qui dicit se nosse Deum, & mandata eius non custodit, mendax est, & veritas in eo non est. Hinc enim satis patet, quod non esse veritatem in aliquo, id est sit cum eo quod dicit Psalmista de quibusdam: Non est in ore eorum veritas, hoc est, non loquuntur veritatem, quomodo & 1. Mach. 7. dicitur de quibusdam: Non est veritas & iudiciū in eis. Si autem cum de hominibus quibusdam dicitur, non esse veritatem in ore eorum, non significatur omnia eorum dicta esse falsa, sed eorum sermonem plenum esse mendaciis, ita ut non possit quis eis tutò credere: ita & cum dicitur in diabolo non esse veritatem non significatur nullam in illo omnino esse veritatem. Sicut enim per naturalia sua, quæ teste Dionysio integrè manserunt, multa vera cognoscit: ita & vera pleraque loquitur, sed tamen etiam cum vera loquitur, studet per ea quæ loquitur homines decipere, ita ut ad mendacium & errorem omnia illius dicta vergant, nec vnquam illi tutò credi possit. Potest etiam intelligi, veritas non est in eo, hoc est, in eius affectu, quod est, ipsum non amare veritatem, quam eum loquitur, ad decipiendum loquitur, aut coactus loquitur. Postquam autem dixit Dominus diabolus non stetit in veritate, & veritatem in eo non esse, ut ostenderetur ipsum esse patrem omnium qui loquuntur mendacia, & veritatem odiunt, ostendendum erat, vnde haberet quod non veritatem sed mendacia loqueretur, nempe quod ex seipso. Vnde subiicit Dominus: Cum loquitur mendacium, ex propriis loquitur: Quæ sententia dupliciter accipi potest. Altero modo, ut significetur diabolus aliquando loqui veritatem, sed tunc non loqui ex propriis. Altero, ut significetur eum semper loqui mendacium, quia etiam cum vera dicit, cum intentione loquitur fallendi, ut sit sensus: Cum loquitur, mendacium scilicet, ex propriis loquitur, hoc est, non loquitur ex his quæ ei vel à Deo vel ab alio sunt comunicata, sed quæ habet ex seipso, nempe sua corrupta voluntate. Quod bene declarat Dominus cum subdit, quia mendax est, & pater eius. Quibus verbis Manichæi intellexerunt id quod prima facie videtur significari, diabolus esse mendacem, & patrem ipsius diaboli etiam esse mendacem, asserentes hinc vni esse principium omnium malorum, distinctum ab alio omnium bonorum principio. Verum hanc detestabilem errorem totus etiam mundus damnauit. Proinde secundum ecclesiasticorum patrum intellectum, relatiuum eius, non ad diabolum, sed ad mendacium debet referri, quod ineluctatur in adiectiuo, mendax & prius, ex pressum fuit

ut significetur diabolus non solum esse mendacem sed etiam esse patrem, hoc est, principem & authorem primum mendacij, quomodo nisi intelligatur non probabitur id quod erat hac parte probandum, nempe ipsum cum loquitur mendacium, ex propriis loqui. Si enim habet patrem diabolus, à quo sicut naturam malam ita & mendacium accepit non ergo ex propriis loquitur mendacium, sed ex his quæ à patre suo accepit. Nunc verò quoniam dicitur esse diabolus pater mendacij, aperte probatur illum ex propriis loqui mendacium, & differentia inter diabolus & hominem insinuat, qui cum & ipse sit mendax, & mendacium loquatur nonnquam, non tamen ex propriis loquitur mendacium, sed ex diabolo, ad cuius exemplum & suggestionem loquitur mendacium, sicut in spiritu veritatis loquitur veritatem. Proinde doctè hoc loco Augustinus ostendit significatam inter hominem & diabolus differentiam, sic scribens: Diabolus dominus dixit patrem mendacij. Quid est hoc? Audi quid sit. Replica modo ipsa verba intellige. Non omnis enim qui mentitur, pater mendacij sui est. Si enim ab alio mendacium accepisti, & dixisti, tum quidem meritis es, proferendo mendacium, sed pater mendacij ipse non es, quia ab altero accepisti mendacium. Diabolus autem à seipso mendax fuit, mendacium suum ipse genuit, quod à nemine audiuit. Quomodo Deus pater genuit filium veritatem, sic diabolus lapsus genuit quasi filium mendacium. Hæc ille. Sicut autem hic relatiuum, eius, refertur ad substantiuum in adiectiuo præcedente inclusum ita contra Proverb. 14. refertur ad adiectiuum præcedentis substantiuum cum dicitur: In timore Domini erit fiducia fortitudinis, & filius eius erit spes nempe timentis Dominum. Ab hac loquendi ratione non abhorret quod est apud Plinium lib. 28 cap. 9. de lacte, Stomacho, inquit, accommodatissimum caprinum, quoniam fronde magis quàm herba vescuntur, scilicet capræ, quæ in voce caprinum intelligitur. Per hæc ergo etiam bene id comprobatur Dominus quod in primis probandum suscepit, nempe diabolus esse patrem omnium qui mendacia amplectentes veritatem odiunt. In libro questionum veteris & noui testamenti, qui Augustino inscribitur, cap. 90. & 98. vbi hic locus tractatur legitur, mendax est sicut & pater eius. Vnde patet eum qui dicitur hic esse pater Iudeorum, docetur intelligi Caim, qui primus fuit inter homines homicida, & dicitur sit diabolus ob opera ei cum diabolo comunia, & hunc significari fuisse mendacem, ut qui simulauerit se nescisse vbi esset frater suus Abel, & patrem eius nempe Satanam, etiam esse mendacem. Verum hæc interpretatio tanquam proposito Domini non conueniens, nec Augustino digna videtur debet obesse appositus Græcis articulus *πατρός*, qui Erasmo scrupulum mouit. Sic enim dictum est cum articulo, diabolus est mendax, & *πατρός*, quomodo nos diceremus, est mendax, & est ipse pater mendacij. Et alioqui certum est articulum Græcis frequenter superuacuum esse, ut additus nihil plus significet quàm *omnino*, quemadmodum Gallicè verumque dicitur: *Il est le père aut il est pere de mensonge*. Et Teutonice, *Hy ist vater aut den vader vander lueghene*.

EGO AUTEM QUIA VERITATEM DICONON CREDITIS MIHI, QVIA EX VOBIS. Inter duas illas conditiones quas dia-

homo Dominus tribuit, alteram, nempe homicidij, satis supra dixit Iudæos imitari, cum dixit aliquoties; quæ itis me interficere, nunc verò alteram, nempe mendacij & auersionis à veritate, ostendit etiã eos imitari, & simul seipsum opponit diabolo, dicens: Ego autem quia veritatem dico, &c. Non enim legendum, si veritatem dico, sed quia. Nam sic consentientibus Græcis, quæ habent *ὅτι*, etiam habent August. Rupertus, Dionysius, & Latina pleraque scripta. Et est sensus lóge plenior. Significatur enim adeo ipsos à veritate auersos & mendacia sectari, ut cum ob hoc ipsum ei credere deberet, quia veritatem loqueretur, contra ob illud ipsum credere noluerunt, credituri vtique si falsitatem loqueretur. Iuxta quod supra dixit c. 5. Ego veni in nomine patris mei, & non accepistis me. Si alius venerit in nomine suo, illum accipietis. Porro vt ostenderet Dominus eos nullam habere iustam causam nõ credendi ipsi, nec alia causa nõ credere, quàm quia veritatem loqueretur, subiicit: Quis ex vobis arguet me de peccato? Græca autem, similiter & Augustinus, habent præsens tempus, arguit. Sed eodẽ reddit. Sensus enim est: quis me potest vel poterit arguere, hoc est, argumentis conuincere de quouis peccato nedum de errore & mendacio? Arguere enim exponendum est per conuincere, non autem pro accusare. Nam Græcis est *ἀποδείξω*, quod est refellere & arguere conuincere. Alioqui Iudæi Dominus de peccato frequenter accusabant, & in eius operibus, cum dicerent illum soluere sabbathũ: & in eius doctrina, cum dixerunt: Tu de teipso testimonij perhibes, testimonij tuum non est verum. Nunquam autem potuerunt eũ certis conuincere argumentis, sed vbiq; obstructum est à Domino os loquendi iniqua. Sensus itaq; est: Si quisquã vestrũ est qui aut doctrinã meam de aliqua falsitate, aut omnino vitam meam de aliquo peccato conuincere possit, vt ob id mihi non putet esse credendũ, in mediũ ille quisquis est prodeat. Si verò nemo vestrum me peccati conuincere potest, quare ergo nõ creditis mihi veritatẽ dicenti? Sic enim subiungitur à Domino: Si veritatẽ dico, quare non creditis mihi? In qua sententia apud nos deest coniunctio autẽ, vt sit: Si autẽ veritatẽ dico, &c. quæ coniunctio multũ facit ad argumentationis perfectionẽ. Constringit enim duplici hac interrogatione. Dominus Iudæos, quod aut eum conuincere debeant mendacij vel peccati, aut ei quẽ conuincere nequeunt, credere. Causam autẽ quare non crederent vera licet dicenti, ipsemet Dominus concludendo explicat: Qui, inquit, ex Deo est, hoc est, Dei spiritu præditus est, hic verba Dei audit; subenter scilicet & benigne auidisq; auribus ea acceptat credendo, & obediendo eis. Propterea ergo vos meã verba quæ Dei sunt nõ auditis æquis auribus, quia ex Deo nõ estis, id est, afflatu spiritus diuini non estis donati, sed pleni afflatu diaboli. Sic & Ioãnes: Qui, inquit, nouit Deum, audit nos: qui non est ex Deo, non audit nos. In hoc cognoscimus spiritũ veritatis & spiritũ erroris. Circa prædicta Domini verba, obseruanda primũ, vt annotauit D. Gregorius, Domini mansuetudo, qui cum venisset ad iustificandũ peccatores, non designatur tamen se ex ratione ostendere peccatores nõ esse, & sese peccatorũ redargutioni si possent, subiicere. Secundo obseruanda nota illa, quã ignoscitur, num quis ex Deo sit natus an nõ.

RESPONDERUNT ERGO IUDÆI, &c.] Solet conuicta impietas, dum non habet quod ro-

A spondeat veritati, conuerti ad conuicta. Itaque Iudæi quoniam conuicti erãt esse filij diaboli, ad maledicta confugiunt, mera animi impotentia regetes in Dominum quẽ nullam vel similitudinem veri habebant. Nonne, inquit, bene dicimus nos. Qui bus verbis significant se id prius Domino obiecit. se aliquando, ipsum autem re ipsa iam confirmare illorum dictum. Porro Samaritanum Dominum vocabant, non quòd origine eum talem esse putabant, sed per contemptum & vilipensionem. Nã Iudæi Samaritanos execrantes, quem vehementer odiebant, Samaritanũ appellabant: quomodo Christiani quosdã per contemptum Iudæos vocãt. Aut Samaritanũ appellabant, quòd quemadmodũ Samaritani Iudæos nobile semen Abrahæ vili pendere, aut quòd legis & cæremoniãrum videretur esse transgressor. Dæmonium autem habere dicebant, quòd, vt dictũ est in c. Ioan. 7. insana & absõna eũ loqui iudicarent, cũ illos dicebat ex patre diabolo & non ex Deo esse, se verò suamq; doctrinã tantopere videretur cõmendare. Vnde cap. Ioannis sequenti multi dixisse dicuntur: Dæmonium habet, & insanit, quid eum auditis? Alij dicebant: Hæc verba non sunt Dæmonium habentis. Ex quo loco satis patet illos sic dixisse Dominum habere dæmonium, quomodo solemus nos dicere aliquem insanire, quẽ absurda loqui iudicamus. Proinde apte Dominus respondit: Ego dæmonium non habeo, sed honorifico patrem meum, quasi dicat: Non loquor insaniam verba, sed ea loquor per quæ studeo patris mei gloriã apud homines promouere. Ad insaniam Iudæorum calumpniam & contumeliam clementissime Dominus respondit, alterum conuictũ, nempe Samaritani nomen, dissimulans, siue quia nihil aliud erat quàm impotentis irẽ maledictum, omni ratione carens, siue secundum Augustinum, quia ipse nomen Samaritani lubenter secũdum eius significationem cognouit sibi competere, sicut se in quadam parabola apud Lucam per Samaritanũ designauit, Samaritanus enim cultos interpretatur. Ad dæmoniaci autem vocabulum intentatum, quoniam derogabat gloriã Dei & veritati doctrinæ suæ, respondit quidem, sed ita vt non regesserit maledictum quod illos merito reorqueri potuisset, sed mansuetẽ & simplici negatione tantum depulerit à se, qui alioqui inter docendũ, & vitia hominum reprehendendum pro gloria Dei vehemens erat, liber & acer. Quo nos docuit, vt quoties agitur de gloria Dei, quoties aduersus impios defendenda est Euangelica doctrina, vehemẽtes simus & acres: quoties verò nõ ipsi conuictis incessimus, leuitatem prestemus, sic vt nec ad omnia respondeamus, sed ea tantum, idq; cum modestia, à nobis depellamus, ad quẽ sine periculo fructus euangelici, non possemus obriciscere. Dicit autẽ Dominus se honorare patrem suum, per ea scilicet verba, ratione quorum eum dicebant habere dæmonium, quia per illa ostendit quòd Iudæi homicidæ & mendaces non essent filij Dei, sicut gloriabantur, quòdq; vera esset doctrina sua. Per hæc enim pater honorabatũ. Dicit ergo, honorifico patrem meum, vos autem me quia patrem meum honoro, in honorastis, vel, vt habent quidam codices Græci & Latini, in honoratis, cum scilicet Samaritanum & dæmoniacum appellatis. Ne autem id dicere videretur, quã doleret se ab eis in honoratum & ignominiam affectum, ac glorię cupidus putaretur, subiicit: Ego autem non quero gloriam meam. Ego tanquam

homo scilicet, non quero gloriam meam, sed gloriam Dei, & salutem hominum. Quamuis autem ego secundum quod homo gloriam meam quaerens homo sum, non quaeram, nec viliscar eos qui ignominiam me afficiunt, est tamen qui gloriam meã quero, & non solum quero, sed etiam iudicet, vindicando me de his qui me ignominia afficiunt. Vult enim pater vt omnes honorificent filium sicut honorificant ipsum: & qui hoc recusant facere, seuerẽ ab eo vel in hac vita, sicut Iudæi, vel saltem in futura, vindicabuntur. Sciendũ autẽ Græca non habere futura, quero, & iudicet, sed *ἐπιτιμῶ* & *ἐπιτιμῶ* id est quero, id est quero, & iudicet, vel, est qui quero & iudicet. Vt non significet pater quæ siturus, sed quæretur & iudicetur cũ est oportunũ. Nec est istud contrarium illi quòd alibi dictum est: Pater nõ iudicat quemquam, sed omne iudicium dedit filio. Nam ibi est sermo de iudicio vniuersali, hic verò significatur patrem viliscari siue in hac vita, siue post eam, in obedientiam & ignominiam filio illatam. D. August. intelligit Dominum hic loqui de iudicio discretionis, vt sit sensus: Est qui quero & iudicet, hoc est, discernat suo tempore gloriam meam à gloria cuiuscunque creature, quando me scilicet sedere faciat in dextera sua, qui & modo satis discernit inter me & alios homines, per opera & doctrinã quam per me profert mundo. Porro quoniam Iudæi Domini sermonem veluti insanum & à Dæmone profectum calumniabatur, Dominus contra quam salutaris sit ipsius doctrina liberẽ, proclamat nequaquam reueritus Iudæorum contradictones, nec ob eorum conuicta à docendo quæ pijs & electis ibi presentibus essent salutaria, cessans. Amẽ autem, inquit, dico vobis, quisquis sermonem meum non simpliciter audierit, sed auditum etiam seruauerit, obtemperando ei, non videbit, hoc est, non expelletur, nec sentiet mortem in æternum, quia ab æterna morte erit liber, & mors corporis ei mors non erit, sed somnus & migratio. Somnus, quoad corpus aliquando excitandum; migratio, quoad animam feliciter in altero seculo victurã. Circa quæ verba notandum, idem iam à Domino promitti seruauit sermonem eius, quod supra promissit manducantibus carnẽ eius, vt intelligamus verbũ Dei æuari hac in parte eucharistiæ. Vtrumq; enim est panis mentem hominis nutriens & viuificans.

DIXERUNT ERGO IUDÆI: NUNC COGNOVI MUS, &c.] Cum mansuetissime Iudæis insaniam sibi obiicientibus Dominus respondisset, & quẽ salutis eorũ essent docuisset, contra illi sermonem eius intelligentes de morte corporali, rursus insaniam ei obiiciunt tanto quidem furore, vt etiã proprij sui honoris obliuiscerentur. Nam cum dicunt: Nunc cognouimus, significant se id prius cũ illi hoc obiecerunt, non cognouisse, aut non satis cognouisse. Mirantur autẽ quomodo Dominus immortalitatem promittat seruantibus sermonẽ eius, cum ea nec Abraham, nec prophetis contigerit, quos tamen constat seruasse sermonem Dei, atque ob id colligunt ipsum se antepõnere illis quod polliceretur ea quæ illi non solum non potuerunt alijs præstare, sed nec ipsi sunt assequuti ex obseruatione madorũ Dei. Porro Dominus omisso dæmoniaci nomine furibundẽ sibi intentato, quod prius à se simplici depulerat negatione, ad reliqua pro suo more mansuetẽ respondet. Et primum quidẽ ad illud quòd postremo loco dixerunt: Quẽ teipsum factis quo significauerant eũ seipsum exaltare, & libe-

A vsurpare personam alienam. Ad hoc enim respondet Dominus, dicens: Si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est. Quæ sententia, secundum Chrysostomũ sic est intelligenda, quomodo illa supra c. 5. Si ego testimonium perhibeo de meipso, testimonij meum non est verum; vt scilicet Dominus eam loquatur ex Iudæorum & non ex sua sententia, & concedendõ dicat. Aliter tamẽ & rectius sic intelligetur, quomodo alia multa similes: Si ego ex meipso, aut ego tanquam homo, qualis à vobis solus esse putor, glorifico meipsum, inanis & pro nihilo æstimanda esset gloria mea. Nunc autem non ego me glorifico, sed est pater meus qui me glorificat. Hęc autem patris glorificatio nõ intelligenda est tantum consistere in his quẽ pro filij gloria pater fecit in baptismo, & in monte Thabor, aut post mortem in resurrectione & ascensione eius, sed & in omnibus quæ filius dixit aut fecit. Hęc enim cũ filius non à seipso dixerit & fecerit, sed pater per illum loqueretur & operaretur, & filij gloriã diuinã aperte satis comprobarent, dicitur filius per illa nõ seipsum glorificasse, sed pater ipsum glorificasse. Sic & propheta non seipso glorificauerunt, cũ ex Dei mandato dicerent aliquid ad gloriam eorum pertinens. Sed tunc seipsum quis glorificat, quãdõ suis, hoc est, non diuinis dictis vel factis gloriam sibi venatur & parat apud homines. Clare autem aperit eis Dominus quem vocet patrem suum, cũ subdit; quẽ vos dicitis quòd Deus vester sit; significans in veritate non esse ipsorum Deum, sicut gloriabantur. Vnde subdit; & non cognouistis eũ; quia scilicet sermonem eius & opera quæ per me adhibent non agnoscitis, nec mandata eius seruatis quorum vtrũque arguit hominem non verẽ & intimẽ agnoscere Deum. In hunc enim sensum Dominus dixisse illos non cognoscere Deum, patet, quia mox de se dicit: Ego autem noui eum, & sermonem eius seruo. Nam quod dicit, sermonem eius seruo, indicium esse vult cogniti à se Dei. Differentia autem quam hic reddit Dominus inter se & Iudæos, quoad cognitionem Dei, eò tendit, vt significet rationẽ quare illi non credant patri filium glorificanti, ipse verò tam liberẽ audeat pronuciare quæ ad suam facerent gloriam: His autem veluti inuimentis præiactis, secundõ respondet ad id quod de Abraham obiecerunt. Nunquid tu maior es patre nostro, &c. ostenditque se illo maiorem esse, & simul indicat illum non esse mortuum ea morte de qua ipse erat loquutus. Abraham, inquit, pater vester exultauit vt videret, hoc est, gestiuit, & summopere optauit videre diem meum hoc est, aduentum meum in carnem. Et quod summẽ desiderauit videre, cum magno etiam mētis gaudio est assequutus. Vidit enim diem meum oculis spiritualibus, quia iam agnouit me in mundum venisse, & ob id gauisus est, quod per me sciat se et totum humanum genus à morte redimendum, et in celos subuehendũ. Diuus Augustinus illud, vidit et gauisus est, refert ad tempus quo Abraham fuit in carnẽ, vt tunc dicatur vidisse diem Domini, hoc est, cognouisse, et ob id gauisum fuisse. Incertum autem relinquit, an quod de die dicitur intelligendum sit de die temporali aduentus Christi in carnem, an de die æternitatis, qui nescit, ortum, nescit occasum. Vtrumque enim illum dicit per fidem vidisse adhuc in carne positum, quod vel tunc declaratum est in eo, cum seruum suum, posita manu sub femore suo, iurare voluit per Deum cœ-

caeli ex suo semine incarnandum. D. Chry-
 stomus similiter illud vidit & gauisus est, refert
 ad tempus quo Abraham fuit in carne: sed per die
 Domini intelligit tepus passionis eius, qua Abraham
 prauiderit & precognouerit, cum postquam filium
 suum immolare pararet, hircum pro eius obulit re
 demptione. Caietanus autem colligit debere hanc
 partem ad illud tempus referri, & de die aeternita-
 tis locum hunc intelligendum, quod Iudaei ex his
 Domini verbi intellexerint Dominum fuisse visum
 ab Abraham, & vicissim illum vidisse cum in mudo
 hoc ageret. Dicunt enim; & Abraham vidisti? Ve-
 rum prima interpretatio videtur simplicior, qua lo-
 cus hic de die aduentus Domini in carne intelli-
 gitur, & eum tunc Abraham vidisse, quando in limbo
 inferni existens, intellexit desiderata Christi incar-
 nationem, impletam esse & perfectam. Nec obstat
 id quod mouet Caietanum. Nam dicendum, Iudaeos
 vt frequenter, pro suo carnali sensu, Domini verba
 male intellexisse, & putasse ipsum loquutum de vi-
 sione corporali, cum loqueretur de spiritali. Itaq;
 Iudaei Dominum significare putantes Abraham vi-
 disse illum oculis corporalibus, & proinde tum vi-
 disse eum in mundo hoc degeret, nouam rursus ca-
 lumniam Christo obiciunt, dicentes: Quinquagin-
 ta annos nondum habes, & Abraham vidisti? Dicen-
 dum erat, & Abraham vidit te, verum quo magis
 absurditas apparet, dicunt, & Abraham vidisti?
 Porro quoniam hic dicitur de quinquaginta annis
 D. Irenaeus lib. 2. cap. 40. colligit Dominum maio-
 rem annis quadraginta praedicasse euangelium, ac
 ad aetatem quinquagenariam accessisse, cum haec il-
 li Iudaei obiicerent, quod & confirmant authorita-
 te eorum qui haec se audiuisse a Ioanne praedicant
 Verum haec sententia tanquam Euangelistis contra-
 ria ab omnibus reiiciatur. Et Eusebius lib. 3. ca. 39.
 notat Papiam Ioannis discipulum, & ex Apostoli
 verbis no satis intellectis tradiderit quaedam, vnde
 data est aliis erroris ansa, inter quos numerat etiam
 Irenaeum. Alij pro quinquaginta legunt quadragin-

ta. Nam sic legitur apud Chryso-
 stomum, qui com-
 menti vice adicit, ac si iam prope accederet ad eam
 etate. Verum scriptorū vitio verisimile est quinquā-
 ginta mutatū in quadraginta, q̄ ineptū nimis iudi-
 carent Iudaeos obiicere de annis 50. cum ab illis tā
 longe adhuc Dominus abesset. Proinde quidam sus-
 picantur Iudaeos existimasse Dominum seniore-
 m fuisse quam erat, ob maturitatē & grauitatē vultus
 & ob multū laborē in praedicationibus, vigiliis, &
 orationibus. Theophylactus curiosum nimis esse
 putat inquirere quare dixerint potius de annis 50
 quam 40. putans casu factum esse, q̄ eis in mentem
 simpliciter venerit ille numerus. Probabilissimum
 autē est q̄ appellatione quinquaginta annorū spe-
 ctauerint ad morem sui seculi, hoc est, Iubilei, quod
 interdū seculū appellatur, quasi dixerint: Nondum
 vnū seculum implesti, & audes dicere vidisse te
 Abraham? Huic confine est quod Theoph. commemorat
 quosdam dixisse quinquaginta annorū factam men-
 tionē ob honorē anni Iubilei. Porro quamquā Do-
 minus Iudaeos redargere potuisset de malo verbo-
 rū suorum intellectu, potius tamen ad eorū interro-
 gationem respondere voluit, vt apertius iam suam
 diuinitatē declarans, ostenderet se Abraham esse maio-
 rem, atque ob id dicit: Amen amen dico vobis, an-
 tequam Abraham fieret, vel nasceretur aut esset, ego
 sum. Non dicit, ego fui, sed, ego sum, quae admodū
 superius, vt ostenderet Iudaeis se eum esse qui olim
 dixerat Moyse: Ego sum qui sum. Iudaei ergo hanc
 vocē tanquam blasphemā non ferentes, cucurrerūt
 ad lapides, vt poena legis contra blasphemos statu-
 ta eum occiderent. Vbi eorū manifestus apparet
 furor, cū sine sententiā iudicis ad lapidationem se-
 parant, non habita etiam cōsideratione loci, nempe
 templi. Verum Dominus, qui iam verbis suam aper-
 tē significauit diuinitatē, eandem re ipsa ostendit
 cum abscondit se ab eis, reddendo se illis inuisibi-
 lem. sicq; exiit ē templo, ē manibus eorum elapsus
 docens nos suo exēplo, vt eam etiam possumus re-
 sistere, iram superbientium humiliter declinamus.

CÆCO NATO RESTITVITVR VISVS.

IOANNIS 9. CAP. LXXVIII.

Iteriens Iesus vidit hominem caecum a natiuitate, & interrogauerunt eum discipuli eius.
 Rabbi, quis peccauit, hic, an parentes eius, vt caecus nasceretur? Respondit Iesus: Neque hic pecca-
 uit, neque parentes eius, sed vt manifestentur opera Dei in illo. Me oportet operari opera eius qui
 misit me, donec dies est: venit nox, quando nemo potest operari. Quamdiu sum in mundo, lux
 sum mundi. Hac cum dixisset, expuit in terram, & fecit lutum ex spūto, & liniuit lutum super oculos e-
 ius, & dixit ei: Vade, laua in natatoria Siloae, quod interpretatur missus. Abiit ergo & lauit, & venit
 videns. Itaque vicini & qui viderant eum prius quia mendicus erat, dicebant: Nonne hic est qui se-
 debat & mendicabat? Alij dicebant: Quia hic est. Alij autem: Nequaquam, sed similis est ei. Ille vero
 dicebat: Quia ego sum. Dicebant ergo ei: Quomodo aperti sunt tibi oculi? Respondit: Ille homo, qui di-
 citur Iesus, lutum fecit, & unxit oculos meos, & dixit mihi, Vade ad natatoriam Siloae, & laua. Et abiit,
 & lauit, & vidi. Et dixerunt ei: Vbi est ille, ait, Nescio. Adducunt eum ad Phariseos qui caecus fuerat. E-
 rat autem sabbatum quando lutum fecit Iesus, & aperuit oculos eius. Iterum ergo interrogabant eum
 Pharisei quomodo vidisset. Ille autem dixit eis: Lutum mihi posuit super oculos, & laui, & video.
 Dicebant ergo ex Phariseis quidam, Non est hic homo a Deo qui sabbatum non custodit. Alij autem di-
 cebant: Quomodo potest homo peccator hac signa facere? Et schisma erat inter eos. Dicunt ergo cæco ite-
 rum: Tu quid dicis de illo qui aperuit oculos tuos? Ille autem dixit: Quia propheta est. Non crediderunt
 ergo Iudaei de illo, quia caecus fuisset, & vidisset, donec vocauerunt parentes eius qui viderat, & in-
 terrogauerunt eos dicentes: Hic est filius vester quem vos dicitis quia caecus natus est? Quomodo ergo nunc
 videt? Responderunt eis parentes eius, & dixerunt: Scimus quia hic est filius noster, & quia caecus natus
 est, quomodo autem nunc videat nescimus, aut quis eius aperuit oculos nos nescimus: ipsum interroga-
 te, et aetatem habet, ipse de se loquatur. Hac dixerunt parentes eius, quoniam timebant Iudaeos. Jam enim con-
 spirauerant Iudaei, vt si quis eum confiteretur esse Christum, extra synagogam efferret. Propterea parentes eius
 dixe-

dixerunt: Quia aetatem habet, ipsum interrogate. Vocauerunt ergo rursus hominem qui fuerat caecus, &
 dixerunt ei: Da gloriam Deo, nos scimus quia hic homo peccator est. Dixit ergo eis ille: Si peccator est, ne-
 scio, vnū scio, quia caecus cum essem, modo video. Dixerunt ergo illi: Quid fecit tibi? quomodo aperuit
 tibi oculos? Respondit eis: Dixi vobis iam, & audistis: quid iterum vultis audire? nunquid & vos vultis
 discipuli eius fieri? Maledixerunt ergo ei, & dixerunt: Tu discipulus illius sis, nos autem Moysi discipuli
 sumus. Nos scimus quia Moysi loquutus est Deus, hunc autem nescimus vnde sit. Respondit ille homo, & di-
 xit eis: In hoc enim mirabile est, quia vos nescitis vnde sit, & aperuit meos oculos. Scimus autem, quia
 peccatores Deus non audit: sed si quis Dei cultor est, & voluntatem eius facit: hunc exaudit. A seculo non
 est auditum, quia quis aperuit oculos caeci nati. Nisi esset hic a Deo, non poterat facere quicquam. Respon-
 derunt & dixerunt ei: In peccatis natus es totus, & tu doces nos? Et eiecerunt eum foras. Audiuit Ies-
 us quia eiecerunt eum foras, & cum inuenisset eum, dixit ei: Tu credis in filium Dei? Respondit ille, &
 dixit: Quis est Domine, vt credam in eum? Et dixit ei Iesus: & vidisti eum, & qui loquitur tecum
 ipse est. At ille ait: Credo Domine. Et proiciens adorauit eum. Et dixit ei Iesus: In iudicium ego in-
 hunc mundum veni, vt qui non vident videant, & qui vident caeci fiant. Et audierunt quidam ex
 Phariseis qui cum ipso erant, & dixerunt ei: Nunquid & nos caeci sumus? Dixit eis Iesus: Si caeci essetis, non
 haberetis peccatum. Nunc vero dicitis Quia videmus, peccatum vestrum manet.

ETERIENS IESVS VIDIT HO-
 MINEM CÆCUM A NATIUITATE,
 &c.] Quantum temporis intercesserit inter praede-
 centia & hoc miraculum, non constat. Non enim
 quia dicitur, & praeteriens vidit, &c. existimandum
 est hoc contigisse mox cum Dominus se abscon-
 dendo exiisset ē templo. Tunc enim exeunti non
 aderant discipuli, quos constat modo adfuisse. Itaq;
 nihil aliud voluit Euangelista, quam quod cum Do-
 minus quandoq; in Ierusalem alicubi praeteriret, vi-
 dit hunc caecum. Post praecedentem enim Domini
 cum Iudaeis & Phariseis variam. deceptionem,
 miraculum iam subiungere voluit Ioannes, quod
 noua Phariseis occasio fuit. persequedi Christum,
 cum, si voluissent, ex ipso intelligere potuissent ve-
 ra esse. quae de se superius magnifice praedicauerat.
 Ioannes enim sua narratione maxime profequitur.
 dicta & facta Domini, quae in Ierusalem Phariseis
 & Ierosolymitanis fuerunt. occasiones. persequen-
 di ipsum. Miraculi autem huius exordium cepit a
 visione & aspectu Domini, qui vbique faustus &
 salutaris legitur fuisse. Intelligendum autem Do-
 minus non obiter aspexisse hunc caecū, sed studio-
 se illum aspexisse, dehinc etiam intuitum in il-
 lum. Alioqui enim non adduceret Euangelista di-
 scipulorum quaestionem, occasione aspectus huius
 factam. Nam cum viderent Dominum studiose il-
 lum aspicientem, interrogauerunt eum: Rabbi quis
 peccauit, &c. Cuius quaestionis occasionem fuisse
 verisimile est, quod cum Dominus superius para-
 lyticum in Ierusalem curasset, dixisset: Ecce sanus
 factus es, iam amplius noli peccare. Vnde intelli-
 gentes morbos ob peccata accidere, mirantur cui-
 us peccato hic contraxerit cecitatem a natiuitate.
 Et quidem suam ruditatem magnam in hac qua-
 estione ostendere videntur, cum quaerunt num ipse
 peccauerit qui cecus natus erat, quasi fieri posset vt
 quis peccaret, antequam nasceretur. Verum secun-
 dum Chrysostrum & Theophyl. non hoc dicunt,
 quasi alterum illorum duorum suspicarentur esse.
 verum, sed quod neutrum iudicarent conuenienter
 dici posse, vt non tam interrogando quam dubitan-
 do haec dixerint, & admirando, quasi dicerent: Para-
 lyticus quidem propter peccata sua egorabat, sicut
 a te tunc didicimus, de hoc autem quid dicis? Quis
 peccauit, vt cecus nasceretur, an ipse, an parentes
 eius? Neutrum enim nobis videtur dici posse, quod
 nemo peccare possit antequam natus sit, & iniustu
 videatur filios puniri pro parentum peccatis. Sunt

qui intelligunt discipulos tunc adhuc secundum vul-
 garem Iudaeorum opinionem credidisse animarum
 in multa corpora transitum, & animam in alio mudo
 versantem, si peccet, poenam quandam recipere
 in corpore quod assumit. Nam ex hac opinione, de
 qua supra non nihil, videntur huic caeco postea dix-
 cere Pharisei: In peccatis natus es totus.
 RESPONDIT IESVS: NEQUE HIC
 PECCAVIT, &c.] Omnia redargutione rudita-
 tis suorum discipulorum, ad doctrinam veritatis pro-
 suo more Dominus conuertitur, docens nos semper
 propter peccata immitti hominibus morbos, sed
 nonnunquam ob ostentionē gloriae Dei in eis. Quod
 tamen cū sit, non est quod homo conqueratur, cum
 quod Deus omnium creator creaturis suis vti pos-
 test, vt maxime nouit expedire illustrandae gloriae
 suae, tū quod id ad maius profectū hominis nepe spi-
 ritualē vtilitatem eius, proueniat. Neq; inquit, huius
 peccauit, neq; parentes eius, vt caecus nasce-
 retur, (Non enim ab omni peccato illos significare
 voluit immunes esse,) sed, supple, ideo caecus natus
 est, vt manifestetur opera Dei in illo. Dicit plurali-
 ter, opera Dei, & nō opus Dei, quia non tantum vnū
 illud opus Dei, nepe curatio caecitatis, erat in illo ma-
 nifestada, sed in genere opera Dei erat in illo mani-
 festada, hoc est, ostendendū erat in illo qualia essent
 Dei opera, quātae scilicet potentiae, & quātae rursus
 bonitatis, quomodo semper etiā in sabbatho operet-
 tur quae ad salutē hominum pertinent, & quod opera
 Dei sint a Deo. D. Irenaeus lib. 5. illud, opera Dei
 intelligit de operibus creationis, quorū Christus se
 declarauit nūc auctorē, dum ex luto homini resti-
 tuit visum, significās se eū esse qui olim hominē
 plasmauit ex limo terrae. Cū autē his verbis Do-
 minus subindicaret se miraculū hoc ad quod se iam
 parabat non operaturū aucupandae gloriae causa, &
 propter ostentionem, sed propter gloriam Dei, id
 ipsum apertius significare volens subiunxit: Me ob-
 portet operari opera eius qui misit me, donec dies
 est. Dicit oportet, nō quod ad hoc cogere tur velut
 seruus a domino, sed significare volēs se nō a seipso
 facere quae faciebat, verum ex mādato & cōmissio-
 ne patris. Dicit, opera eius qui misit me, significans
 eadem esse opera sua & patris sui: quāquam Ruper-
 tus intelligat opera eius qui misit, opera quae pater
 mittēs filio iniunxit & mādauit vt faceret. Verum
 altera intelligētia vt est simplicior, ita proposito ma-
 gis cōueniēs. Dixerat enim opera Dei in eo mani-
 festada, vt ergo significaret illa per se esse manifesta

da, subiecit: Me oportet operari opera eius qui mi-
 sit me; donec dies est. Vbi per diem intelligit D. Au-
 gustinus ipsum Christum, quia sequitur; quoadi sum
 in mundo, lux sum mundi; quae tamen intelligentia
 non videtur conueniens satis, quae significetur diem
 istam de qua Dominus loquitur, non semper fore,
 sed noctem illi successuram. proinde Repertus &
 alij per diem intelligunt totum praesens seculum
 usque ad iudicij diem nouissimum, & per noctem
 seculum futurum, ut significetur Dominum us-
 que ad consumationem seculi operari debere o-
 pera eius qui misit illum opera scilicet ad salutem
 hominis pertinentia, ad quam promouendam mis-
 sus fuit in mundum quae opera Christus indefin-
 ter etiam iam in dextera patris residens operatur per
 suum spiritum, & suos predicatorum atque doctores
 Post finem autem seculi venturam noctem, quan-
 do non solum ipse cessabit ab operibus talibus, sed
 nemo omnino poterit operari quae ad suam vel alio-
 rum pertinent salutem. Nec huic intelligentiae
 videri debet obstare, quod paulus praesens seculum,
 noctem futurum verò, diem vocet. Nam ille
 quidem hanc vitam noctem vocat, propter errores
 & ignorantiam multam in qua adhuc viuimus: diem
 verò, futurum seculum, quod tunc omnia quae mo-
 do latent, erunt manifesta: Hic verò, alia ratione,
 dies praesens seculum, nox futurum significat, nempe
 ob operationis facultatem quae diei conuenit, &
 cessationem ab opere, quae conuenit nocti. iuxta il-
 lud Psalmista: Cum ortus est sol exiit homo ad o-
 pus suum, & ad operationem suam usque, ad vespe-
 ram. Verum si ipsa Domini verba attentius confi-
 deremus, omnino apparet Dominum vocasse diem,
 tempus corporalis suae in mundo praesentiae: noctem
 verò, tempus suae absentiae: in quo ex decreto patris
 vacaturus erat à doctrina & miraculorum operibus,
 sic ut per sese corporaliter ea non esset exhibiturus,
 sicut ea exhibere per sese debuit, quamdiu erat cor-
 poraliter in mundo. Cum enim subiicit: Quamdiu
 sum in mundo, &c. significat se quandoque non fore
 in mundo quomodo iam erat, secundum corporis
 scilicet visibilem praesentiam, quam mox erat sub-
 ducturus mundo. Quod autem ait: Venit nox in qua
 nemo potest operari; alludit more suo ad noctem vul-
 garem, in qua non possunt homines operari: hinc
 allegoricis significans instare tempus in quo abi-
 turus à iudaeis nihil esset apud eos operaturus eo-
 rum quae tum pro eorum salute per sese faciebat. Itaque
 sensus est: Me oportet operari opera eius qui mi-
 sit me, donec est dies, & donec mihi ex patris decre-
 to in vita hac est agendum. Post diem autem venit
 nox, in qua, ut docet experientia, nemo potest pro-
 pter tenebras operari. Ita & instat tempus meae ab-
 sentiae, quando non amplius: ut modò, apud homi-
 nes operabor quae pro illorum faciunt salute. Ut
 autem intelligeremus quare tempus suae praesentiae
 diem vocet, & non simpliciter illi dici diem, quo-
 modo tempus vitae cuiuslibet hominis, dies illi est,
 subiicit: Quamdiu sum in mundo, lux sum mundi;
 significans tempus illud non illi solum esse diem,
 sed toti etiam mundo, nec diem solum ob operan-
 di facultatem, sed etiam ob lucem, quae sua praesen-
 tia mundo adfert: per doctrinam & opera vitae eter-
 nae igitur tempus suae absentiae etiam significat du-
 plici nomine fore Iudaeis noctem, nempe, tum quod
 adfuturus esset eis sol iustitiae, tum quod ipse tan-
 quam in nocte nihil esset corporaliter apud eos pro-
 illorum salute facturus. Dicit autem, quamdiu sum

A in mundo, lux sum mundi; non quod post ascensio-
 nem desineret esse omnino lux mundi, sed quod de-
 sideret sic praelucere hominibus, quomodo tunc
 praelucebat, per seipsum docendo, & miracula ede-
 do, & quomodo post ipsum lucere ceperunt Apo-
 stoli, quibus proinde dictum est: Vos estis lux mun-
 di. Porro quamquam secundum hunc intellectum,
 illud: Venit nox quando nemo potest operari; pos-
 simum dixerit Dominus, ad significandum se non
 operaturum sicut tum operabatur, tamen ex con-
 sequenti etiam significatur, tantum in hac vita, &
 nos posse bona & Deo grata operari, & quamdiu
 dies est, hoc est, quamdiu nobis est à Deo datum
 agere in hac vita; operari debere opera Dei: post
 hunc diem venturam noctem; quando ea operari
 non licebit pro salute nostra promerenda.

B HOC CVM DIXISSET EXIIT IN
 TERRAM, ET FECIT LUTUM, &c. Cui
 praedictis verbis ostendisset Dominus se non ad o-
 stentationem, sed ob patris gloriam, & secundum
 patris praescriptum operari miracula, etiam in sab-
 batho, quia donec dies est: pergit ad miraculum,
 quod nouo iam modo operatus est, nimirum lu-
 to, non quouis, sed ex spato suo factò; oculis caeci
 appposito, eiq; mandans ut abiens lauaretur in na-
 tatoria Siloae. Quod Dominus factum ut multa in se
 complectitur; ita multas habet mysticas rationes.

C Et primò quidem iis rebus ad aperendum huic
 caeco oculos vltus est Dominus, quibus nemo dubi-
 tare potuit huiusmodi virtutem non inesse, imò quae
 potius caecitatem adferre nata essent (lutum enim
 oculis iniectum excacare solet) ut magis eius po-
 tentia pateret, & totum esse opus suae virtutis con-
 stare. Vnde & indicauit etiam in aliis quibuscun-
 que operibus, omnia se solum sua virtute perficere,
 & dum adhibere cooperantes aliquas creaturas
 dignatur, nequaquam id facere quasi ad opus per-
 ficiendum illis indigeat, sed ad honorandum crea-
 turas suas, quas ita ad bonitatis suae ministerium, &
 virtutis suae cooperationem admittit. Sic & in ve-
 teri testamento multa leguntur à prophetis facta
 per res aliquas, quae ad illa perficienda nullam con-
 stabat, imò quandoque contrariam habere naturam,
 ut opus ipsum diuinæ potentiae magis ascriberetur.

D Secundò, luto à se factò, & super caeci oculos posi-
 to, Dominus significauit se eum esse qui olim ex lu-
 to hominem fecerat, & proinde dominum esse sab-
 bathi, qui non deberet legibus sabbathi astringi,
 quomodo id ab eo exigebant Pharisei. Ideoque data
 opera nunc, sicut & alias, miraculum hoc in sab-
 batho operari voluit, idque noua hac ratione quae ope-
 ra quaedam in se includebat, ut caeci Iudaei tandem ali-
 quando expergerent, & eum supra hominem esse
 se agnoscerent, quamquam ex his eorum plerique
 magis ad calumniandum & persequendum ipsam
 suo vitio sunt irritati, ut illis factum sit offendicu-
 lum, quod in resurrectionem datum erat. Tertio, hac
 noua ratione caecum Dominus curare voluit, ut &
 magna huius fides atque obedientia omnibus inno-
 resceret, qui permisit ea sibi adhiberi, atque longa via
 non reculauit aquas adire, vnde humana ratione
 nulla spes esse poterat curationis: & rursum ut mi-
 raculum fieret celebrius ex conspecto à multis cae-
 co eunte & redeunte. Postremum, hac ratione demon-
 strauit Dominus, qua ratione homines à caecitate
 spiritali, quam omnes nascendo contrahimus, cura-
 ri possint, nimirum si agnoscentes se lutum habere
 super oculos positum, hoc est, peccati sordem infectos,
 ad eam

Math.

1. ad. 103.

adeant baptismalis fontis lauachrum, recepturi in
 eius ablutione illuminatione mentis per Spiritum
 sanctum: simulque docuit non oportere nos diffide-
 re, a quibus baptismi adesse gratiam curandi mentem,
 cum ex eius institutione eam praedicantur habere
 vim, quam ex sua non habent natura. Haec sane ra-
 tio probe conuenit cum eo quod Ioannes diligen-
 ter annotauit, nomen Siloae significare, si interpre-
 teris, missum. Neque enim videri potest id obiter fe-
 cisse, sed secundum ecclesiasticorum patrum intel-
 ligentiam, subindicauit misterium hic latere, & na-
 tatoriam Siloae significare aquam baptismi, cuius
 fons est ipse Christus, missus à Patre in mundum
 hunc, ex cuius latege in cruce profluxit nobis na-
 tatoria, in qua qui oculos suos luto peccati oblitos
 abluunt, ablutis peccatis visum recipiunt, ita ta-
 men, ut visus restitutio nulli nisi Christo ascribi
 possit, qui per res ex sese ad hoc inefficaces eam
 operatur. Vide Ambrosij, lib. 3. de Sacramentis, ca. 2.
 vbi hanc postremam facti Dominici rationem pul-
 chre profequitur. Itaque quod significauit missio
 Naaman Syri ad aquas Iordanis, & eiusdem in eis-
 dem ablutio: hoc missio huius caeci ad aquas Siloae,
 & in eisdem ablutio. Aquarum Siloae etiam fit men-
 tio Isaie 8. vbi dicitur: Pro eo quod abiicit populus
 iste aquas Siloae, quae vadunt cum silentio, & assum-
 psit magis Rafim & filium Romeliae, propter hoc
 ecce Dominus adducet super eos aquas fluminis
 fortes & multas, regem Assyriorum & omnem glo-
 riam eius, &c. Vbi per aquas Siloae designatur re-
 gnum Dauid & tribus Iudae, quod quia abiicit po-
 pulus decem tribuum, magis eligens regibus Da-
 masei & Samaritae esse subiectus, quam stirpi Da-
 uid, ob id eos seruire fecit Dominus regi Assyrio-
 rum, cuius potentia innudationi fluminis compa-
 ratur. Iuxta autem anagogen secundum D. Hiero-
 nimum significatur etiam ibi, quod omnis haereticus
 & infidelis, qui Hierusalem, hoc est, eccle-
 siam oppugnare voluerit, derelinquens aut cõtem-
 nens aquas Siloae, fontis qui fallit in vitam aeter-
 nam, tradetur Assyriorum principi, hoc est, diabolo.
 De fonte autem Siloae sic scribit illo loco D. Hiero-
 nymus: Siloam autem fontem esse ad radices
 montis Sion, qui non iugibus aquis, sed incertis ho-
 ris diebusque, ebulliat, & per terrarum concaua, & an-
 tra saxi durissimi, cum magno sonitu veniat, dubitare
 non possumus, nos praefertim qui in hac regione ha-
 bitamus. Hec ille. Ex hoc igitur fonte, maxime cum
 interruptis vicibus manet, & sit in ea regione a-
 quarum penuria, facta erat *καρυμβήλα*, id est, nata-
 torium vel natoria, ut hic vertit interpres, aut pi-
 scina, ut vertit Ioan. 5. de qua piscina etiam sit men-
 tio 2. Esdr. 3. Dicitur autem hic fons Hebraice *שילוא*
 Schilloahh, nam sic legitur Isaie 8. aut mutatis pun-
 ctis, *שילח* Schelahh, nam sic legitur 2. Esdr. 3. At
 Chaldaice dicitur *שילוחה* Schilouha, inde Graeci
 pro *ω* vsu suo extrita aspiratione, & ad finem *α*
 adiecto, fecerunt Siloā, quod magis secundum Chal-
 daicam quam Hebraicam pronunciationem signifi-
 cat missum. Siloae fontis meminit & Iosephus lib.
 6. de bello Iudaico cap. 6. dicens eum fuisse aquae
 dulcis & multa. Porro ne quis miretur quod sic
 à Domino caecus qui illum non nouerat, permiserit
 se attraheri, & luto oculos suos perungi, aduer-
 tendum Euangelistam breuitatem studentem non omnia
 scripsisse quae circa ea quae narrat sunt dicta
 vel facta, verum multa reliquisse nobis intelligen-
 da, sine quibus quae narrat minime possunt intel-

A ligi commodè esse gesta. Intelligendum ergo Do-
 minum prius interrogasse caecum, quemadmodum
 supra paralyticum, num vellet sibi visum restitui,
 atque ex discipulis intellexisse Iesum, cuius nomen
 ex fama ei cognitum proculdubio erat, esse qui lu-
 tum ei super oculos ponere pararet, aut illum ex-
 turba didicisse Iesum esse qui prererit, eoque in-
 tellecto Domino acclamasse, ut ei miseretur. Veri-
 simile item Dominum illi dixisse: Vade ad Siloae
 aquas, & ibi visum recipies: quamquam pro-
 missionis illius non meminerit Euangelista. A ra-
 tione enim alienum est, rem sic nudè gestam esse,
 ut ab Euangelista describitur. Sic ergo iam etiam
 intelligi poterit, quomodo caecus iste postea dicit:
 Ille homo qui dicitus Iesus; cum illum tunc ad-
 huc non vidisset.

ITAQUE VICINI, ET QUI VIDE-
 RANT EVM PRIUS, &c. [Post descriptam mi-
 raculosam caeci illuminationem, Euangelista proli-
 xè commemorat quomodo miraculum hoc ad mul-
 torum cognitionem peruenerit, & à multis exactè
 examinatum, multipliciter cesserit in Dei gloriam,
 quantumuis illud plerisque male haberet & vreret
 qui quo magis huic miraculo detrachere studerent,
 hoc magis reddiderunt illustre. Deinde & eò tendit
 sequens narratio, ut ostendatur quanta constantia
 & libertate caecus miraculum & authorem praedi-
 cauerit, & quod ob id reiectus, à Christo sit sus-
 ceptus, & ad perfectiorem eius cognitionem per-
 ductus. Pro eo autem quod nos habemus: quia me-
 dicus erat; (quomodo nobiscum legit etiam Theo-
 phylactus,) Graeci codices fere habent, quia caecus er-
 rat; ut significetur quosdam vidisse eum prius quod
 caecus fuisset. Verum nostra lectio est conuenien-
 tior, secundum quae significatur hunc caecum prius
 multis visum fuisse & cognitum, ob id quod publice
 mendicus esset, ut coniunctio, quia accipiatur cau-
 saliter, quamuis etiam secundum hanc lectionem
 pro quod accipi possit, ut significetur vidisse illos
 eum quod esset mendicus. Porro ut omnia quae hic
 narrantur, gloriae Dei inseruiebant; ita quod men-
 dicus hic fuerit, duplici nomine momentū aliquod
 ad gloriam Dei habuit. Nam hinc multis motus er-
 rat, idque causam tum dedit, ut ad notitiam plurimo-
 rum hoc factum peruenerit. Et rursum hac re Chris-
 ti benignitas commendata est non spectans aliquod
 suum commodum ex miraculis, ut qui etiam men-
 dicos curare dignatus sit nulla pro illis rogante
 & in quibus nihil videri poterat praeter Dei glo-
 riam spectare. Ita ad miraculi commendationem &
 Dei gloriae faciebat, quod tum vicinis, tum aliis mul-
 tis quibus ob mendicitate fuerat notus, dicentibus
 Nonne hic est qui sedebat (ante templum scilicet,
 quemadmodum claudus ille de quo Act. 3.) & men-
 dicabat; alij dicebant ipsum esse, alij negabant. Hoc
 enim declarat miraculum tantum fuisse, ut qui il-
 lum prius probe nouerat, non possent facile addu-
 ci ut crederent eundem esse. Declarant praeterea hec
 cum sequentibus diligentem veritatis factam inquisi-
 tionem, quod ad confirmationem miraculi multum fe-
 cit. Ad idem seruauit, quod aliis dissentientibus, & mi-
 raculum ignorantibus, ipse caecus liberè & intrepide
 (quemadmodum grati decebat) omnem confite-
 tur veritatem, neque veritatem suam confiteri caecitate &
 mendicitatem, neque metuens Iesu nomen (quod Iu-
 daei scivnt esse exosum) apud omnes praedicare
 suo exemplo nos docens, Dei beneficia nobis ex-
 hibita non esse recitanda, sed palam à nobis cum
 opportunum

oportunitate fuerit predicanda, etiam si necesse sit hoc fieri cum confessione alicuius quod apud homines est aut habetur ignominiosum. Dixit autem cæcus: Ille homo qui dicitur Iesus? non per contemptum, sed quod adhuc à Domino esset alienus, sola illum fama cognitum habes. Iam gloriæ Dei etiam inseruit, quod cæcus nescierit ubi esset Iesus, nec illum agnouerit. Sic enim omnis suspicio tollebat, ut videri non posset ad gratiam loqui. Rursum ad idem fecit, quod à vicinis & notis perductus sit ad Phariseos, ut & apud illos diligens fieret facti examinatio, & certa cognitio, quodq; etiam apud illos liberè veritatem confessus sit cæcus, quantum illis sciret gratum fore, si vel taceret, vel diffiteretur, sciretq; satis timendum sibi si veritatem confiteretur. Quamvis autem quidam intelligant istos vicinos, & notos cæcum hunc ad Phariseos non malo duxisse animo, sed quod cuperent illis indicare Dominum, quem persequerentur, nequaquam esse hominem malum, qui tantum scilicet fecisset miraculum, magis tamen cum Augustino & Chrysostomo videtur intelligendum, eos malo animo hoc fecisse, ut ob id quæsierint ubi esset Iesus, quod parati essent illum comprehensum, tanquam sabbathi violatorem tradere Phariseis: quod cum facere nequiverint, curatum cæcum adducunt, ut per eum ostendant sabbatum à Iesu violatum. Nam & ob id videtur Ioannes mox subiunxisse: Erat autem sabbatum, &c. Aut prædicti cæcum adducunt animo medio, ut Phariseorum scilicet de hoc facto iudicium audirent, quod partim bonum, partim malum apparebat, ita ut de illo ipsi pronunciare non auderent. Cum itaque cæcus adductus esset, Pharisei et si ab adductoribus didicissent facti ordinem, tamen quo certius eis de facto constaret, cæcum quem vicini prius interrogauerant, iam secundò interrogauerunt, quomodo vidisset, hoc est, visum recepisset. Nam sic oportet verbum hoc semper hic exponere, cum græcè sit ἀναβλέπω. Cessit & hoc ad Dei gloriam & miraculi confirmationem, ut dictum est, quod illi non contenti vicinorum relatione, cæcum interrogauerunt quodq; ille, etsi conscius suæ paupertatis, nihil vereretur apud potentes, & magni nominis hostes Iesu, simpliciter & constanter ut res habebat, narrare quod in se gestum erat. Audito ergo huius testimonio, variatum est sententiis inter illos, quod & ipsum ad Dei gloriam faciebat. Nam ostensum est tantam esse virtutis diuinæ vim, ut non possint non eam etiam hostes quandoque agnoscere, & ubique habeat qui eam agnoscant. Quidam ergo Phariseorum pro ingenio hominum desperatorum, tam inaudito diuinæ potentie miraculo ad eum non potuerunt moueri ut de Domino melius sentirent, ut mox ex diei religione mutarentur occasionem calumniandi factum planè diuinum, quod diei religionem decebat & commendabat. Itaq; dixerunt: Non est hic homo à Deo, quā tumuis frequenter eum in ore habebat, cum sabbatum non custodiat. Quibus verbis non tantum præfens factum notare videntur, sed & signum illud quod scribitur Ioannis quinto, & alia que sabbatho fecit dominus, quasi dixissent: Iste sabbatum pro nihilo habet, ut qui illud iam frequenter violauerit. Alij autem etsi congruum illis fuisse ostendere qualiter sabbatum non fuerit in prædictis factis violatum, quoniam Pharisaico adhuc errore detinebantur, & tamen à signorum magnitudine superabant, ut contra dicunt: Si hic homo non est missus à Deo

ac illi gratus, sed peccator est, quomodo potest hæc signa facere? significantes peccatores non posse signa facere saltem talia, qualia scilicet Iesus fecit, maxima scilicet & planè diuina: Nam & diabolus sua habet falsa signa quæ per suos nonnunquam ædit. Nec ob hanc Phariseorum sententiam oportet multum disquirere, quomodo ergo Dominus dixerit supra, quosdam qui in nomine eius miracula fecissent, condemnandos in die iudicij. Nam hanc Phariseorum sententiam, cum Phariseorum sit, oportet omnino esse veram. Et tamen etiam vera est, si intelligatur de miraculis quæ quis diuina virtute ædit, in testimonium suæ sanctitatis quomodo Dominus sua ædedit, dicens: Opera quæ ego facio, ipsa testimonium perhibent de me. Non enim potest peccator verè miracula ædere in suæ sanctitatis confirmationem, quamquam bene in doctrinæ & nominis quod prædicat commendationem. Dicunt autem isti pluraliter, hæc signa, vel, ut est Græcè τριὰ τα σηµεῖα, id est, talia signa, respicientes scilicet non ad vnum illud de quo tum agebatur, sed & ad alia pleraque quæ Christus fecerat. Itaq; sententiis de Iesu variantibus, schisma, hoc est, diffidium & dissensio erat inter illos: proinde rursus interrogant cæcum, ut Iesu ipse de Iesu proferret sententiam, de quo inter ipsos non conueniebat. Tu, inquiunt, quid dicis de illo qui aperuit oculos tuos, vel, ut habent Græci, quia aperuit, ut sit sensus: Quem tu dicis esse illum, ob hoc quod aperuit oculos tuos? Quam interrogationem Theophylactus post Chrysostomum putat fuisse eorum qui inter Phariseos bene de Iesu sentiebant, & miraculo patrociniabantur, qui scilicet dixerunt, quomodo potest homo peccator, &c. ut hi testimonium cæci quæsierint, quo per eum qui senserat virtutem, confutarent calumniatores. proinde notat eos beneuolè interrogasse. Non enim dixisse, quid dicis de illo qui lutum fecit, aut sabbatum violauit, sed miraculi recordatos dixisse, qui aperuit oculos tuos, quasi exacuentes curatum, ut pro Iesu que digna erant diceret. Rupertus verò hæc verba tribuit parti aduersæ, quæ dixerat: Non est hic homo à Deo, &c. ut intelligatur hos testimonium cæci quæsisse, ut si ille metu adductus de Iesu malè loqueretur, aut saltem non auderet bene loqui, haberent quo refellerent illos qui de Iesu bene sentiebant, cum ad illos miraculum non attineret: Si verò bene de illo loqueretur, causam haberent scruendi in ipsum, & eiicendi eum extra synagogam. Verum rectius apparet ut intelligamus ab utraque parte communiter factam hanc interrogationem, & utrosque expectasse ex cæci responsione quod pro ipsorum faceret sententia. Mendicus itaque simpliciter & intrepidè pronunciat quid sentiret. Ego, inquit, dico esse eum Prophetam, non quod putaret ipsum esse illum singularem Prophetam, de quo Moyses Deut. 18, ut intellexit Liranus: Nam Græcis non est dictum cum articulo ὁ προφήτης sed sine articulo, proinde simpliciter Prophetam asseruit, significans eum à Deo missum esse, & veracem esse doctorem. Nam talis (ut supra est probatum) Prophetæ dicitur, etiam si nihil futurum prædicat, quale adhuc hic à Iesu non audierat.

NON CREDIDERUNT ERGO IUDÆI DE ILLO, QUIA CÆCUS, FUISSET ET VIDISSET, &c.] Cum primum Pharisei & iudæis miraculum à cæco exponeretur, facile crediderunt, quod propter operationem qua sabbatum violatum

putabant.

putabant, gauderent se occasionem habere calumniandi Dominum, & ostendendi illum non esse à Deo. Verum cum iam & quorundam Phariseorum autoritate, & ipsius cæci sententia, quam postulerunt velut parati illi stare, non permitterentur tale miraculum ei tribuere cum quo non esset Deus in contrarium dilabuntur, præter spem sanè sperantes hunc non esse qui cæcus fuisset, etsi omnibus factis ob publicam notus mendicitatè. Proinde priusquam id credendum sibi putarent, parentes eius aduocandos & audiendos statuerunt, si forte illi metu adducti, (ut sunt ferè timidi quibus est res angusta domi) aliquid dicerent quod ad miraculum obscurandum facere posset. Verum ut semper veritas & pietas sit illustrior, quo magis impij suis mendacijs & impietatibus obscurare & suppressere nituntur: ita & nunc malitiosa hæc Iudæorum curiositas proficiebat ad miraculi gloriæ & confirmationem. Hac enim ratione factum est, ut certissimum esset hunc quem manifestum erat videre, à natiuitate cæcum fuisse, parentibus, qui peculiarijs etiam iudicijs filii suum certissimò nouerant, id certò etiam apud illos quos metuebant consentientibus, etsi filij cæcitatem scirent non nihil in suâ recidere ignominiam. Rursum & hoc ad miraculi comendationem fecit, quod parentes dicerent præ metu, se nescire nec modum, nec authorem miraculi. Nam per hoc ostensum est eos non ad gratiam authoris testificatos hunc esse suum filium, & cæcum natum fuisse. Itaq; Pharisei aduocatos parentes interrogant tria, si filius eorum sit, si cæcus natus sit, & quomodo nunc visum receperit. Rigide autem interrogant, putantes illos exterrere, sicq; aliquid dicturos quod in calumniam prædicati cederet miraculi. Non enim dicunt: Hic est filius vester qui cæcus natus est, sed quem vos dicitis, quia, id est, quod cæcus natus sit notantes eos id falsò dicere solitos, quo tamen nihil potest im probabilijs suspicari. Quis enim parati talia mentiri cum sua ignominia veller de filio? Nec dicunt simpliciter: Quomodo nunc videt: sed, quomodo ergo nunc videat. quasi diceret: Aut hoc falsum est, quod nunc videat: aut illud, quod cæcus natus sit: sed videre eum, constat verum esse: ergo falsum sit esse necesse, quod cæcus fuerit natus. Duobus ergo his eos ad negationem inducere conantur: & per hoc quod dicunt: quem vos dicitis, & per hoc quod subdunt: quomodo ergo nunc videt. Tribus autem interrogationibus factis parentes cautè respondent, de duobus confidentes se esse certos, ignorare verò quod tertio quærebatur modum scilicet & authorem redditi visus. Et addunt, ipsum interrogate, aetatem habet, ipse de se loquatur, vel, ut est Græcè περι ἂν τὸ λαλήσῃ, id est, de se loquetur, vel pro se loquetur. Hæc, ut ex Evangelistæ narratione patet, dixerunt, non quod nesciret, sed quod Phariseos metuerent, malentes solum filium venire in periculum, quam communi periculo inuolui cum filio, Qua in re etsi nec gratos satis se erga Deum & Iesum, nec pios erga filium declarauerunt, tamen etiam in hoc seruierunt gloriæ miraculi, quod interrogationem de modo & authore miraculi remittunt ad eum qui curatus erat, qui in eiusmodi quæstione omnibus merito fide dignior erat. Sic enim significabant, nullum certius de ea re loqui posse, illiq; potius quàm cuius alteri credendum esse, ac proinde illos imprudenter, eius testimonio præterito, aliorum requirere testimonium. Porro ex eo quod conspirauerant Iudæi eos eiicendos

A Synagoga, qui confiterentur Dominum esse Christum, animaduertere licet iam tum percubuisse atque iactari ceptum fuisse eum esse Christum. Fieri autem extra synagogam, erat alicui interdici commercio & consuetudine reliquorum Iudæorum, ut non liceret ei ingredi cum reliquis synagogam, aut templum, & omnino alienus esset ab omni Iudæorum congregatione, quod apud Iudæos summe ignominie loco habebatur: quomodo apud Christianos habetur excommunicatio. Pro eo autem quod nos habemus, extra synagogam fieret, Græcè iucundus est per vnam dictionem, ἀπὸ συναγωγῆς γένεσις, id est, apò συναγωγῆς fieret. Itaq; sic tunc dicebantur quidam apò synagogi: quomodo apud nos quidam dicuntur excommunicati, hoc est, communionem fidelium priuati & interdicti. Nec hic mos interdicens quibusdam consuetudine hominum tantum fuit apud Iudæos, sicut & modò est apud fideles, sed & apud ethnicos quondam simile erat. Apud Romanos enim quibusdam aqua & igni interdictum dicebatur, quæ pœna maxima esse solet, priusquam inciperent gladio animaduertere in maleficos: eaq; sententia eiiciebantur de ciuitate, & omnium consuetudine eis interdicebatur, ac vita ipsa pronunciabantur indigni, quod vita hominum consistat in aqua & ignis usu, elementorum scilicet hominis vitæ maxime necessariorum. Et Cæsar lib. 6. de bello Gallico, de Druidis loquens sic scribit: Si quis aut priuatus, aut publicus eorum decreto non stetit, sacrificijs interdicunt: hæc pœna apud eos est grauissima. Quibus est interdictum, ij numero impiorum ac sceleratorum habentur. Iis omnes decedunt, aditum sermonemq; defugiunt, ne quid ex contagione incommodi accipiant: neq; iis petentibus ius redditur, neq; locus ullus communicatur. Hæc ille. Tales erant quoque qui apud Romanos dicebantur, homines sacri, hoc est, detestabiles & deuoti, traditiq; in exitium extremum, ita ut quocunq; loco, quocunq; tempore, à quibuscuque eos impunè interfici liceret, & pro huiusmodi erant leges sacratæ, sicut apud nos sunt leges excommunicationum. De quibus omnibus latius vide apud Budæum in secundis annotationibus in Pandectas. Cæterum quoniam hodie plerique ab Ecclesia eiecti & excommunicati sese consulantur constitutione horum Iudæorum, qui eiecerunt à synagoga eos qui Christum confiterentur, addendum hoc prædictis, videndum esse non tam qui eiiciant & excommunicent, quam qua de causa quis eiiciatur, iusta ne an iniusta. Quoniam enim manifestè iniusta erat causa Iudaica istius eiectiois, non erat illa merito formidanda. Verum hæretici, qui hoc se exemplo ferè consolantur, non ob id eiiciuntur ab Ecclesia, quod Christum confiteantur, sed quod illum malè confiteantur, aut quod de eius Ecclesia malè sentiant, à qua etiam non tam eiiciuntur quam seipfos separent. Præterea, ut habet Augustinus, tunc non erat malum fieri extra synagogam, quod synagoga ob incredulitatem à Deo deseri ceperat, & Christus nouam suam Ecclesiam ædificabat. De iniusta autem excommunicatione, quæ lata est à iudice Ecclesiastico, sciendum quod ea non sic liget, ut per eam quis priuatur participio suffragiorum Ecclesie aut propter eam debeat ex conscientia sese subtrahere à sacramentorum communionem, & fidelium consortio, nisi quatum ratio scandali, quod alias inde emergeret, id exegerit ut docet Adrianus in Quotlibetica quæstione 6. Vnde Gelasius Papa, quemad

Separatio etiam ge-
tribus in
7/4.

quemadmodū citatur causa 1. quest. 3. Cui, inquit, est illata sententia, deponat errorem, & vacua est, Sed si iniusta est, tantō eam curare non debet, quanto apud deum & eius Ecclesiam neminem potest grauari sententia iniqua. Ita ergo ea se non absolui desideret, quā se nullatenus perspicit obligatum. Sic & sub Hieronymi sententia dicitur, 24. quest. 3. Si quis non recto iudicio eorum qui præsunt Ecclesiae depellatur, & foras mittatur, si ipse antea non exiit, hoc est, si non ita egit ut mereretur exire, nihil laeditur in eo quod non recto iudicio ab hominibus videtur expulsus. Semper tamen sententia pastoris etiam cum iniusta est timenda est, ut dicitur sub nomine Gregorij 1. 1. quest. 3. cap. Sententia pastoris, & eadem sub nomine Urbani, cap. Quibus episcopi. Timenda quidem, non quod in foro conscientiae liget, sed quia ratione scandali: & ne quis videatur Ecclesiasticam contemnere auctoritatem, ei parere quis debet, & cauere ne negligendo, aliquid scandalizet, & in contemptus suspicione veniat. Atque ob id ut citra scandalum possit non parere excommunicationis huiusmodi sententiae, debet a superiore humiliter absolutionem petere, nisi in illis casibus, in quibus talis est error ex parte sententiae, qui sententiam non solum iniustā, sed etiam faciat esse nullam, ut cum fertur ab eo qui in ipsum non habet auctoritatem, videlicet a iudice non suo, vel a iudice excommunicato: vel cum lata est post appellationem legitime interpositam, vel cum in forma excommunicationis intollerabilis fuerit error expressus, ut si quis excommunicetur quia peccatum aliquod committere nollit, aut bonū aliquod ommittere, quemadmodum patet in cap. Per tuas, de sententia excommunicat. quāvis ibi duo tantum posteriora excipiantur. In tribus enim illis potissimum casibus sententia excommunicationis non solum est iniusta, sed etiam nulla. In aliis vero etiam si sit iniusta, tamen aliqua est, & ideo antequam debeat quis admitti ad probationem iniustae excommunicationis, gratiam absolutionis implorare debet, ne, ut dicitur in praedicto capitulo, sententiam Ecclesiasticam contemnere videatur, & per hoc amplius ex suo contemptu ligetur. Nec hoc contrarium est ei quod supra in Gelasij auctoritate dicitur, non opus esse ut quis desideret se absolui ab iniusta sententia. Nam hoc intelligendum est quantum ad reatum, hic vero praecipitur de absolutione impendenda, ad cautelam, ut in textu dicitur. Quod si iniuste excommunicatus iniustitiam probare canonicē nequeat, humiliter eam sustinere debet, aut secundum sententiae formam ob scandalum vitandum satisfacere, si possit salua veritate vitae & iustitia. Vbi & hoc notandum, aliquando iniustam esse sententiam excommunicationis, ex parte excommunicati, cum tamen sit iusta ex parte excommunicantis, ut cum quis pro falso crimine in iudicio per testes probato excommunicatur.

VOCauerunt ergo rursus hominem qui fuerat caecus, et dixerunt ei, &c. Cum ex parentum responsione nihil potuerunt venari quod pro suo faceret desiderio, & parentes eos remississent ad filium, illi necdum desistendum sibi esse rati, vocauerunt rursus eum qui fuerat caecus, dicentes ei: Da gloriam Deo, hoc est, secundum Chrysostomum, Gloria istius miraculi tribue Deo, non Iesu, confiteri quia nihil iste

A in te est operatus, sed quod Dei beneficio ex caeco factus sis videns. Secundum quam intelligentiam obseruandus ordo, quo ad calumniandum hoc miraculum impietas hic processerit. Primum enim calumniabantur illud tanquam factum hominis peccatoris, qui a Deo non esset, sed qui sabbathū violasset. Id cum viderent congruere minime, sperabant audire non fuisse illum caecum, nec factum in eo miraculum quod dicebatur. Cum autem factum ipsum ipsa re & parentum testimonio euidentius esset, quam ut negari posset, facti laudē a Iesu quem oderant, auertere studuerunt, idque sub praetextu religionis, dicentes: da gloriam Deo: ac per hoc significantes, illum non dare Deo gloriam, sed Deum ignominia afficere: quamdiu miraculum Iesu tribuebat, quem se scire dicebant esse peccatorem, ac proinde scire etiam quod per illum, & cum illo Deus non operaretur. Verum per illud: Da gloriam Deo magis videntur simpliciter exegisse confessionem veritatis. Nam sic haec oratio accipitur Iosue 7. vbi ad Achan dicit Iosue: Fili mi, Da gloriam Domino Deo Israel, quod quid sit patet ex eo quod sequitur: Et confitere, atque indica mihi quid feceris. Et videtur haec oratio fuisse modus obtestandi, & veluti adiurandi aliquem, ad extorquendum ab eo veritatem ad gloriam Dei. Sic & 1. Reg. 6. sacerdotes Philistinum consulunt suis, ut factis anis aureis dent gloriam Deo Israel, hoc est, veritatem testentur, & suam iniquitatem constentur. Itaque quod dicunt: Da gloriam Deo: hunc habet sensum: Ad gloriam Dei confitere nobis omnem rei veritatem. Quibus verbis sub obtentu religionis eum inducere voluerunt, ut vel miraculum negaret, vel praestigio aliquo, non diuino modo factū diceret. Huic intelligentiae conuenit, quod caecus constanter responderet se caecum fuisse, & nunc videre. Conuenit & quod Augustinus hanc partem sic exponit: da Gloriam Deo, hoc est, nega quod accepisti. Addunt autem: Nos scimus quia hic homo est peccator: hoc est, scelestus & impius, quasi dicant: scimus eum hoc miraculum vel non fecisse, vel non diuina ratione fecisse. Et quidem nunc dicunt se scire ipsum esse peccatorem, cum prius interrogati a Domino: Quis ex vobis arguet me de peccato? nihil haberent quod illi obicere possent vel auderent. Porro caecus fortiter simul & circumspicte respondens ait: Si peccator est, nescio, &c. Id autem non dicit veluti dubitaret. Nam supra Prophetam esse dixit, & mox ostendit eum non esse peccatorem, sed esse a Deo. Itaque ideo dicit, nescio, ut eorum nugae & calumnias more dubitantis repellat, & significet se id excutere nolle, ut sit sensus: An peccator sit nec ne, non iam executio nec pronuncio. Illud tantum dicam, quod a me sub obtestatione nominis diuini requiritis, & de quo libere pronunciare possum, ut pote quod in me experientia didici, cum prius essem caecus, modo video. Illi autem, ut nunquam quiescit invidia, sperantes se aliquid audituros, quod in calumniam rapere possent, & vnde ostendere possent miraculi modum non fuisse diuinum, aut ex re aliter narrata falsitatem comprobare posse, iterum eum interrogauerunt: Quid fecit tibi? Quomodo aperuit oculos tuos? Mendicus autem, qui hactenus, quamdiu res inquisitione indigebat, remisse locutus est, iam confidentior factus, cum videret eos tantum querere quod calumniari possent, stomachando aduersus impudentem eorum malitiam, respondit eis:

Dixi

Dixi vobis modō, quomodo aperuerit oculos meos, & id semel audistis. Quid iterum vultis eadē audire? Nunquid etiā vos mecum & cum aliis eius discipulis, vultis discipuli fieri, ut ob id tam diligenter iterum atque iterum de operibus eius inquiratis? Id dicit per ironiam sciens illos nolle discipulos eius fieri, & ob id significans indignos illos esse quibus eadem repetantur, ut qui non bono animo, sed malo, ad easdem reuoluerentur percontationes. Dicit, nunquid & vos, significans se iam illius factum discipulum, aut velle fieri, nisi forte hoc dixerit propter alios qui iam erant discipuli Iesu. Porro Graeci codices habent: Dixi vobis iam, & non audistis. Quid iterum vultis audire? ut prius audire, accipiat pro credere: secundum, pro corporalibus auribus percipere. Sed nostra lectio conuenientior videtur.

MALEDIXERUNT ERGO EI, ET DIXERUNT: TU DISCIPVLVS ILLIVS SIS, &c. Ex odio nominis Christi, & magna animi superbia, offensi Pharisei mordaci libertate caeci, maledixerunt ei. Quod non significat hoc loco, ipsos ei male peccatos esse, sed conuictos esse. Nam Graecē est *ἰλιθίζωσαν*, id est, conuicti sunt; quod verbum etiam est 1. Cor. 4. vbi nos legimus: Maledicimur & benedicimus. Proinde notandum etiam, quod cum nos habemus, Tu discipulus illius sis, (quod increpationem significat,) Graecē pro sis est *ἴσθι*, id est, es, ut sit: Tu discipulus eius es, quod non imprecationem sed conuictum magis significat. Intellexerunt enim illum se vocare Iesu discipulum, cum diceret: Nunquid & vos vultis, &c. Erasmus tamen vertit pro *ἴσθι*, esto, ut scilicet sit imperatiuus a barytono *ἴσθι*, & per crasim *ἴσθι*. Porro quo intelligatur quomodo dicantur Pharisei conuicti dicentes: Tu discipulus illius sis vel es; notandum quod Basilii interrogatus quid sit *ἰλιθίζωσαν*, id est, conuictum, respondit: Omne verbum quod ex animo ignominia afficiendi dicitur, conuictum dicitur, etiam si ipsum verbum non videatur esse contumeliosum. Et hoc manifestum est ex Euangelio dicente de Iudaeis, quod conuicti sunt ei, & dixerunt ei: Tu es (vel sis) discipulus illius. Haec ille in questionibus compendio explicatis, quaestione 24. Itaque maledixerunt & conuicti sunt ei, quia illi obiecerunt quod ignominiosum esse putauerunt, & quia animo vituperandi dixerunt, quale maledictum, inquit Augustinus, sit super nos & super filios nostros. Addunt autem rationem sed insipientiae plenā quare nolint Christi esse discipuli, sed Moysi: Nos, inquit, scimus quia, id est, quod Moysi loquutus est Deus, hunc autem nescimus vnde sit, hoc est, cuius spiritu instructus ad nos venerit. Cum auditu tantum a maioribus intellexissent Moysen fuisse a Deo, dicit se eius exactam habere notitiam; Nos, inquit, scimus; cum verō Iesum coram vidissent miracula facientem, & audissent diuina manifeste loquentem, nescire se dicunt vnde sit, sese condemnantes & alio nomine. Si enim nescierunt, quare toties pronunciauerunt non esse a Deo, imō diabolico spiritu afflatum esse? Tanta autem horum fuit insipientia, ut non posset non eam mox mendicus iste & deprehendere & redarguere, cuius cum inter disputandum (ut fieri solet) cresceret fiducia, confirmatus veritatis conscientia & Dei gratia, fortiter contemptis omnibus periculis, ausus est Christi causam agere, apud viros magni nominis, quos sentiebat omnibus technis moliri perniciem Iesu. Itaque

A ex miraculo redditi sibi visus, colligens & conuictus merito non debere illos ignorare, vnde profectus esset Iesus: In hoc, inquit, enim mirabile est, hoc est, in isto sane mirabile quiddam accidit (nam *ἴσθι*, enim, pro sane hic est positum) quia, id est, quod vos nescitis vnde sit, & hoc est, cum tamen (phrasia est enim Hebraea) aperuerit meos oculos. Scimus autem quod Deus peccatores non audit, id est, exaudit: (audire enim hic positum est pro audire cum effectu, quod est exaudire: quemadmodum mox postea vertit interpres, cum Graecis eadē sit dictio) sed si quis Dei cultor est, sic ut non solum ceremoniis externis veneretur, sed voluntatem eius faciat, obtemperando mandatis eius, (quod verē est Deum colere) hunc exaudit. His ergo mendicus refellit quod prius dixerunt: Nos scimus quia hic homo peccator est. Porro quoniam illud; Deus peccatores non audit; non videtur absolute verum, nam peccatorem publicanum orantem Deus mox exaudiuit. D. Augustinus putat hunc istud dixisse tanquam adhuc iniunctum, hoc est, nondum habentem vntionem spiritus sancti. Verum quoniam haec sententia multis est scripturis conformis, magis dicendum caecum hoc dixisse secundum communem regulam a Iudaeis passim creditam, & in scripturis fundatam. Dicitur enim: Oculi Domini super iustos, & aures eius in preces eorum. Clamauerunt iusti, & Dominus exaudiuit eos. Contra verō de impiis: Qui declinat aures suas ne audiat legem, oratio eius erit execrabilis. Et: Cum multiplicaueritis orationem, non exaudiam. Manus enim vestrae sanguine plenae sunt. Dicit ergo, scimus, quod ex scripturis ita apud Iudaeos esset receptum, quodq; hac in parte etiam ipsi Pharisei consentirent cum ipso, ut qui prius dixerant: Quomodo potest homo peccator haec signa facere. Regulare enim est non exaudiri a Deo peccatores, hoc est, perseverantes in peccato. Tales enim soli secundum scripturam morem dicuntur peccatores: nam qui non perseverant, non peccatores, sed poenitentes vocati sunt. Quod si quibusdam in rebus Deus etiam peccatores exaudiat, non obstat hoc praedictis sententiis, quia hoc non est regulare, sed ratum. Scriptura autem plerumque quae sunt regularia, docent. His autem dictis necdum contentus caecus ad vltiora progreditur, ex nouitate miraculi ostendens efficacius, Iesum non solum non esse peccatorem, sed esse a Deo, quod est contra id quod secundum dixerunt, nescire scilicet se vnde esset Iesus. A seculo, inquit, non est, auditum, &c. Quasi dicat: Multa quidem memorantur miracula, quae Deus olim gessit per maiores nostros, sed sanctos, non peccatores, & tamen si repetamus ab orbē condito, nunquam auditū est quemquam extitisse qui caeco nato oculos aperire, & videri quem nunquam habuit, imō quem natura negauit, praerberet. Si non esset hic a Deo, quemadmodum vos vultis non esse, non posset facere quicquam, eorum scilicet quae facit, cum illa nec sua virtute, nec alia quam diuina facere possit. De eo autem quod significat caecus iste, eū qui non est a Deo non posse facere vera miracula, dicendum est, sicut supra de dicto Pharisaeorum, videlicet quod haec dixerit eo quod noua Christi doctrina non esset imbutus, aut potius quia secundum quod scriptura indicant, regulare sit ut solis iustis gratia miraculorum concedatur. Deinde solis iustis cōpetit facere miracula vera quomodo Christus fecit, in testimonium scilicet sanctitatis. Et postremum etiam peccatores

D d

miracula

miracula ædentes, quatenus ea ædunt, à Deo sunt, qui per eos operatur, & nomen filij sui hominibus commendat. Verum hic mendicus intellexit eum tantum qui iustus esset, à Deo esse. Porro Pharisei hac mendici fiducia prorsus efferati, cum iam spes nõ esset fore ut ille vel corruptus, vel metu territus desisteret à prædicando Iesu, ad extrema veniunt, ad quæ conuicta impietas solet descendere, ad opprobria scilicet & vim. Itaque exprobrant ei pristinam cæcitate, exprobrant fortunæ tenuitatem, sed sine ratione obiiciunt, ut cæca ferè est malitia, quasi scilicet hæc illi ob scelera sint diuinitus inflicta, quasi que scelerosus nascatur, qui pauper aut cæcus, aut alioqui vitato corpore nascitur. In peccatis, inquit, natus es totus. Et additur Græcis, Tu, quod cõtemptus emphasim habet: Tu in peccatis natus es totus. Dicitur, totus, secundum quosdam, ut significet quod non solum secundum animam in peccatis nascuntur, sed quod etiam à nariuitate peccatorum vestigia in corpore per cæcitate apparent. Aut secundum Chrysostomum dicunt, totus natus es; ut significant toto tempore vitæ & à primæua ætate semper in peccatis fuisse. Vel potius, sicut Erasmus indicat, dicunt totum in peccatis natum, quod secundum eos omnia eius, medicitas scilicet cæcitas, & impudentia, arguerent hominem à nariuitate scelestum. Addunt autem cum impatientis animi arrogantia: Et tu doces nos? Vbi utrunque pronomen magnam habet emphasim. quasi dicat: Et tu tam vilis homo, indoctus planè, & manifestè scelestus, doces nos, qui legis professionem & religionis apicem tenemus? Qui paulò antè emendicabas stipem, hic apud tantos viros audes philosophari? Nec his contenti, conuictio addunt vim, non ferètes sibi os obturatum esse ab homine paupere & idiota, & ob id eicientes eum foras, extra synagogam, ut est verisimile, efficiendo eum aposynagogum, quamuis simpliciter intelligi possit eiectum è concilio illo & congregatione. Obseruandum hic in Phariseis, quam indefesso studio impij veritatem obscurare nitantur, quanto furore, dum conuincuntur, contra veritatis assertores exagitantur, quamque impotenti superbia non sinunt ij qui se aliquid esse credunt, meliora sibi suggeri ab iis quos præ se contemnunt. In cæco isto obseruandum, quanta sit veritatis vis, quamque hæc fortes & intrepidus facit etiam eos, qui alioqui quosuis metuebant. Obseruanda item constantia, quam Christianus quisque neminem veritus in confessione nominis Christi imitari debeat. Obseruandum, quales Christus suæ gloriæ & sui nominis patronos diligere voluit, contra potentissimos nominis sui calumniatores. Nam in isto exemplum æditum est, quomodo per pauperes & indoctos nomen suum prædicandum esset in vniuerso mundo; & obturandum os omnium qui contra illud loquerentur iniqua.

AVDIUIT IESVS. QVIA EIECERVNT EVM FORAS, ET CVM INVENISSET, &c.] Eiectum à Phariseis Dominus, cum audisset quæ ille pro sui nominis confessione passus esset, requirens suscepit, & ad perfectiorem sui cognitionem deduxit, ostendens se curam habere eorum qui propter se aliquid patiuntur, nec relinquere eos sine consolatione, deinde illos, perfectiore sui cognitione dignos esse, qui accepta cognitione bene vtuntur. Itaque cum non obiter, sed, ut est magis verisimile, quæ situm illum à se, inuenisset, dixit ei: Tu

A credis in filium Dei? Ille audium se declarans credendi, dixit. Quis est Dominus ut credam in eum? Putant autem plerique hunc iam credidisse, Iesum esse filium Dei, sed ignorasse Iesum esse qui cum ipso loqueretur, ut quem adhuc de facie non noverat, atque ob id dixisset: Quis est Dominus; cupiens sibi Iesum demonstrari. Verum magis probabile est, ipsum è comitatu & turba cognouisse Iesum, qui sanauerat ipsum, esse eum qui secum loquebatur, (nam Dominum eum vocat) nondum tamen cognouisse Iesum esse filium Dei, hoc est, expectatum illum Iudæis Messiam. Nam sicut filius David, ita & filius Dei vulgò fuit cognomen Messie, quemadmodum ex hoc loco aduertere licet & aliis aliquot, ut Ioan. cap. 1. & Matth. cap. 16. Itaque cum dicit Dominus: Tu credis in filium Dei; perinde est ac si dixisset: Tu credis in Messiam? Additur autem Græcis hoc loco articulus, quemadmodum & in aliis similibus locis, *eis τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ*, ut intelligamus propria & peculiari ratione vocari Dei filium, de quo dictum est in cap. Concord. 17. circa primū caput Ioannis. Cum ergo qui cæcus fuerat, animi sui ad credendum promptitudinem declarasset, Dominus ei se manifestat, dicens: Et vidisti eum, & qui loquitur tecum, ipse est. Non dicit. Ego sum qui te sanavi, sed submisit primū & obscure; Et vidisti, inquit, eum; deinde & manifestius, Et qui loquitur tecum, ipse est. Videtur autem de dicitur opera dixisse: Vidisti eum, ut omnino in memoriam suæ sanationis illum reducat, & per eam magis ad credendum, quod secundo dicit, qui loquitur tecum ipse est, prouocet & confirmet. Non enim credere potuit illum mentiri, quem ex virtute in se ostensa supra ostendit Prophetam esse, & à Deo missum esse. Porro eo quod Dominus dicit, qui loquitur tecum, ipse est: scilicet filius Dei, apertissime Nestorij error refellitur, cum ex eo ostendatur, vnum eundemque esse in persona filium hominis qui utique loquebatur ac videbatur, & filium Dei. Mendicus autem auditis verbis Iesu, tractus à patre mox credit, fidemque suam confitetur, non verbis tantum dicens: Credo Domine: sed & opere. Nam prociðes adorauit eum, non tanquam Prophetam tantum, sed tanquam filium Dei.

ET DIXIT EI IESVS: IN IUDICIUM EGO IN HUNC MUNDUM VENI.] Pronomen, ei, non habent Græca, sed tantum: Et dixit Iesus: ut intelligatur non ei tantum Dominum hæc dixisse, sed omnibus audientibus & presentibus. Quoniam enim Dominus mendico illi, cum cæcus esset & corpore & mente, primū quidem vultu corporalem restituit, ac deinde etiam spiritualem, hinc occasionem desumpsit differendi quæ sequuntur de cæcitate & visu spirituali, ut ex omni oblata occasione solitus fuit desumere initiū alicuius doctrine spiritualis: In iudicium, inquit, ego in hunc mundum veni. Hic iudicium D. Chrysostomus exponit condemnationem, nempe Phariseorum & illis similiarum. Verum iudicium, de quo hic Dominus loquitur, non tantum pertinet ad eos de quibus mox dicitur, ut qui vident, cæci fiant: verū & ad eos de quibus dicitur: ut qui nõ vident, videant. Proinde rectius per iudicium intellexerimus decretum illud patris, quo mirabiliter decreuit, sed tamen iuste, per filij sui in hunc mundum aduentum, efficere ut qui non vident, viderent, & sinere eos qui videbant, cæcos fieri. Quod ad illa iudicia Dei pertinet, quæ Paulus considerans exclamat: cum admiratione, vocans *ea imper*

A ea imperscrutabilia. Hoc est, quod D. August. aliis verbis dicit, Dominum hic loqui de iudicio discretionis, & per iudicium intelligi discretionem, quæ mirabiliter non videntes electi discernendi erant à videntibus reprobis. Itaque sensus est: Ego veni in hunc mundum in iudicium, hoc est, ut per me iudicium & decretum patris mirabile impleatur, quo rerum vices permutentur. In hac tamen locutione præpositio, in, aut coniunctio, ut, in explicatione posita, debet consecutiue accipi; & non ut causam designet finalem, quatenus iudicium hoc pertinet ad eos qui ex videntibus cæci futuri erant. Non enim voluit Deus eos qui videntes dicuntur, fieri cæcos per Christum, per quæ omnes voluit saluos fieri, sed decreuerat id iusto iudicio suo permittere. Itaque sic in horum iudicium dicitur venisse filius quomodo dicitur positus in ruinam multorum. Porro non videntes de quibus hic loquitur Dominus, sunt hi quos sapientes mundi, ut cæcos in rebus Dei, contemnebant: quique, ut perparum de diuinis rebus cognoscebant, ita nec volebant videri illas cognoscere, sed suam ignorantiam agnoscebant. qualis erat hic mendicus, Apostoli & alij plerique è vulgo, deinde & gentes quas Iudæi pro cæcis habebant, ut & re vera erant manifestæ. Videntes verò qui cæci erant futuri, sunt hi, qui in rebus diuinis multa sanè viderunt vulgo incognita, & se adhuc plura quam viderant, videre arbitrati sunt, suam in multis ignorantiam agnoscere recusantes, quales erant pharisei, Scribæ, & gentium Philosophi. Illi ergo non videntes, per Christum videtes facti sunt, quia eis datum est oculis spiritus agnoscere quæ verè beatum hominem facere possint. Isti verò videntes occasione Christi cæci facti sunt, hoc est, de clarati esse cæci, & magis magisque excæcati sunt. quia occasione doctrinæ & miraculorum Christi per superbiam, inuidiã, aliisque passiones adeo sunt excæcati, ut manifestam veritatem non possent agnoscere, sed impigerent in lapidem illum angustiam, qui illis factus est petra offensionis & scandali. Quod ergo hic dicit Dominus, simile est illi: **M**at. 23. Confiteor tibi pater rex cœli & terre, quoniam abscondisti hæc à sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea paruulis. Ex prædictis patet, quomodo hæc Domini sententia non contrarietur illi quod dictum est: Non enim misit Deus in mundum filium suum ut iudicet mundum. Primū enim illo loco sermo est de iudicio retributionis, quo reddetur vnicuique secundum opera eius, cum hic sit sermo de iudicio electionis & reprobationis, quod discretionis dicitur. Deinde Dominus hic non tam vult significare officium suum ad quod venerit in mundum; quàm quid ex suo aduentu sit in mundo futurum, ut ex dictis patet. Porro Pharisei quidam, qui tum fortè aderant Iesu, aut animo non sincero comitabantur illum, calumniandi ansam vndique captantes, audientes futurum ut videntes cæci fierent, & satis animaduertentes Dominum loqui de cæcitate non corporali, sed spirituali, atque ob id suspicantes se notatos qui se pro videntibus haberi volebant, dicunt Domino: Nunquid etiam nos cæci sumus? Id cum arroganti animo & maligno interrogarent, delaturi Dominum apud Phariseorum ordinem, si audirent quod nolebant, Dominus caute admodum & prudenter respondet. Nam cum in verbis præcedentibus significauerit eos esse vel futuros cæcos, quemadmodum & supra apertè apud Matthæum dixit de Phariseis: Cæci sunt, & duces

A cæcorum; tamen veluti non diceret eos esse cæcos, ex eo quod audire nolebant, redarguendi & conuincendi eos nouam arripit occasionem. Nam cum sciret illos sinè fructu audituros si diceret apertè eos esse cæcos; imò illos hinc magis ad odium & calumniam exacuendos, ex eo quod nolebant haberi, eos sic conuincit, ut id ostendat eos condemnare, vnde sibi placebant & gloriabantur, significans tamen etiam satis illos re vera esse cæcos: Si inquit, cæci essetis, peccatum non haberetis. Quæ sententia potissimum duobus modis accipi potest. Altero, ut sit sensus: Si vos cæcos esse agnosceretis, & infirmitatem vestram fateremini, peccatum non haberetis; quia ad medicum accederetis, qui cæcitate vobis depelleret, eaque depulsa peccatum infirmitatis & cum eo etiam reliqua tollerentur. Sic enim intelligit D. Augustinus, & probat hunc intellectum ex eo quod sequitur: Nunc verò dicitis videmus; & quæ prius non videntes & videntes intelliguntur qui se agnoscunt non videre, aut putant videre. Altero modo rectius sic intelligitur: Si essetis cæci, hoc est, si non haberetis sententiam scripturarum, vnde, si velletis, possetis veritatem agnoscere, si non essetis naturali & scripturæ lumine illustrati, ita ut ex ignorantia contra me peccaretis, non haberetis peccatum, tantum scilicet, quantum nunc habetis, imò non haberetis peccatum, quia simplicitati vestre venia daretur, & à me illustraremini. Nunc verò cum dicatis vos videre, etiam vestro iudicio condemnati estis, ita ut peccatum vestrum iudicio maneat quod in me committitis, quoniam videre vos putatis, non potest tolli à vobis. Sic ferè Theophylactus, qui tamen & aliam præmittit expositionem quæ est Chrysostomi de cæcitate corporali. Siquidem Chrysost. intelligens Phariseos de cæcitate corporali interrogasse Dominum, num et ipsi cæci essent, quasi cupientes audire num tam absurdum & ridiculum aliquid diciturus esset, cum dixisset videntes fore cæcos, accipit etiã dictum Domini de cæcitate corporali, ut Dominus significauerit cæcitate corporalem, quam illi ignominiam putabant, non illis inutilem fore, sed profuturam, quia si cæci fuissent, non fuisset peccatum infirmitatis eorum tantum, quantum iam erat cum oculis corporalibus ea Domini contemplati erant, vnde eius diuinitatem agnoscere facile potuissent. Verum hæc interpretatio non conuenit illi quod sequitur: Dicitis quia videmus; nec verisimile est Phariseos de cæcitate corporali interrogasse. Habet autem communis nostra lectio hoc modo: Nunc verò dicitis quia videmus. Peccatum vestrum manet. Verum apud Græcos est coherentia, quæ apud nos desideratur; Peccatum ergo vestrum manet; quomodo iam legitur etiam in multis impressis Latinis: D. Thomas sentiens nostræ lectionis incommodum, legit Nunc verò quia dicitis, videmus, peccatum vestrum manet. Et videri posset, Augustinum sic legisse; qui exponendo habet: Quare? Quia dicendo, videmus, medicum non queritis, in cæcitate permanetis. Sed hæc lectio Græcis non conuenit, apud quos *id est*, id est, quia, solito more superfluum est. Dicit autem Dominus dicitis vos videre, tum ut ostendat eos ex propriis verbis conuinci. Et hæc tamen quidem de literalibus historiae huius explanatione. Cæterum cum Dominus dicens: In iudicium, &c. satis significauerit miraculo hoc illuminationis cæci, voluisse se mentium illuminatorem agnosci, & typicum omnino

Sensus
mysticus.

nino fuerit, quod luto posito super oculos cæci, & ablutione eius in aquis Siloë, visum illi restituerit, tota hæc historia, sicut & aliæ, paucis mysticè est tractanda. Itaque cæcus iste aut gentiliū populū aut electū quēq; designat, qui cum à natiuitate cæcus esset, Christo ipsū oculis suę benignitatis aspiciēte, pro gloria Dei in ipso declaranda visum recipit, dum agnoscens peccati sordē mentis oculos oblitos esse, accedit ex præcepto Christi ad fontem baptismatis, atq; in eo abluitur. Qui vbi baptizatus fuerit, & illuminatus, cogitare debet se tentationibus expositum fore, & Christi nomē sibi constanter coram hostibus eius confitendum esse, nec propter metum eorum negandum, etiam si ob id opus fuerit excommunicatum fieri. Iuxta illud: Odio eri-

DISSERIT DOMINVS DE VERO PASTORE ET
ouibus. Ioannis 10. CAPVT LXXIX.

Amen dico vobis, qui non intrat per ostium in ouile ouium, sed ascendit aliunde, ille fur est & latro. Qui autem intrat per ostium, pastor est ouium. Huic ostiarius aperit, & oues vocem eius audiunt, & proprias oues vocat nominatim, & educit eas. Et cum proprias oues emisit, ante eas vadit, & oues illum sequuntur, quia sciunt vocem eius. Alienum autem non sequitur, sed fugiunt ab eo, quia non nouerunt vocem alienorum. Hoc prouerbiū dixit eis Iesus. Illi autem non cognouerunt quid loqueretur eis. Dixit ergo eis iterum Iesus: Amen dico vobis, quia ego sum ostiū ouiu. Omnes quotquot venerunt fures sunt & latrones: sed non audierunt eos oues. Ego sum ostiū. Per me si quis introierit, saluabitur: & ingredietur, & egredietur, & pascua inueniet. Fur non venit nisi ut furetur, & macet, & perdat. Ego veni ut vitam habeant, & abundantius habeant. Ego sum pastor bonus: bonus pastor animam suam dat pro ouibus suis. Mercenarius autem, & qui non est pastor, cuius non sunt oues propriae, videt lupum venientem, & dimittit oues, & fugit: & lopus rapit, & dispergit oues. Mercenarius autem fugit, quia mercenarius est, & non pertinet ad eum de ouibus. Ego sum pastor bonus & cognosco meas, & cognoscunt me meae, sicut nouit me pater & ego agnosco patrem, & animam meam pono pro ouibus meis. Et alias oues habeo quae non sunt ex hoc ouili, & illas oportet me adducere, & vocem meam audient, et fiet unum ouile, et unus pastor. Propterea me diligit pater, quia ego pono animam meam, ut iterum sumam eam. Nemo tollit eam a me, sed ego pono eam a meipso, potestatem habeo ponendi eam, et potestatem habeo iterum sumendi eam. Hoc mandatum accepi a patre meo. Dissensio iterum facta est inter Iudaeos propter sermones hos. Dicebant autem multi ex ipsis: Daemonium habet, et insanit, quid eum auditis? Alij dicebant: Hæc verba non sunt daemonium habentis: nunquid daemoniu potest cæcorum oculos aperire?

A MEN AMEN DICO VOBIS, QUI NON INTRAT PER OS VIVUM, &c.] Certū est istud caput in Concordia nō potuisse à præcedētib; separari, cum hæc à domino sint dicta cōtinuō cū mox præcedētib; sermone, ita vt Caietanus putet rectius principiū huius capituli auspiciandum fuisse ab illo loco; In iudiciū ego in hunc mundum veni; quia vbi est principiū sermonis Domini, cuius occasione præbuit illuminatio cæci. Quoniam ergo Pharisei indignabatur se à Domino notari cæcitatē, & pro videntibus se habebant, adeo vt ob id se exhiberent vulgi pastores & doctores: & rursum quoniam Pharisei non solum dedignabantur esse Christi discipuli, sed & grauius ferebāt tam multos Christo adherere, ipsis derelictis, Dominus hæc subiungit parabolam veri pastoris iudicia exprimentem, qua & illos notat non esse veros pastores, cum tamen tales haberi vellent, & se ostendit verum esse ouium Dei pastorem, ab ipsis Phariseis ac plerisque, qui ante ipsum pro magnis Prophetis populo se obtruserant, longè diuersum. Et rursum eadem parabola indicat, qui fiat vt Pharisei quidem & illorū discipuli Christum verum pastorem non agnoscant plerique verò è vulgo simplices & idiotæ, qui ab illis cæci habebantur, & non videntes, sequerentur & agnoscerent. Docet enim hæc parabola vtrūq; &

tis omnibus hominibus propter nomen meum: & Extra synagogas facient vos. Quemadmodum sanè fecerunt Apostoli, quorum typus quidam in hoc ceo præcessit, vt dictum est. Quod si autem quis cōstanter Christum prædicet & confiteatur, Iesus talem ab hominibus propter se reiectum & in hac vita inueniet, ac consolabitur, perfectiore sui cognitione eum donans, & post hanc vitam recipiet ad se, ostendens ei suam diuinitatem. Theophyl. per luto ex sputo Christi factum, intelligit Christi carnem à spiritu sancto in vtero virginis formatam, quo luto vnguntur oculi hominis, dum datur homini in Christum credere. Sed mysterium luti, vt superius ex Ambrosij sententia est indicatum, simplicius est & minus coactum.

quis sit pastor, & quæ sint oues. Pro conuenienti autē & expedito huius parabolæ intellectu semper ob oculos habendū Dominū sub exemplo pastoris & ouiu corporalium, loqui de pastore & ouibus mysticis, ac proinde primò videndum quomodo totus hic parabolæ sermo quadret pastoribus & ouibus corporalibus, ac deinde per similitudinem omnia aptare pastori et ouibus mysticis. Quod ergo attinet ad exemplum vnde petita est parabola, ita in rebus mundanis esse constat, vt quisquis in caulas ouium intrat, non per ostiū sed aliunde irrūpens, vt pote per fenestram, aut maceriam diruptam, is non pastor sit, sed fur et latro. Fur quidem, qui surripit fraudem alienum: latro, quia vi oues rapit, raptaeque dilaniat et occidit. Qui verò per ostiū intrat in ouile, is ex hoc ipso cognoscitur esse pastor, cui paterfamilias oues suas concredidit. Huic ostiarius, hoc est, vel ipse paterfamilias, vel is cui ille totius, suę domus custodiam et omnes clauēs tradidit, ingrediendi facit facultatem, aperiendo ei ostiū. Nec ostiarius tantum illum agnoscit, sed et oues vocem eius audiunt, hoc est, agnoscunt, cum ad latronis et furis vocem incognitam expauescant. Vt autem ipse ingressus ad oues mox ad vocem suam agnoscitur ab eis, ita et ipse vicissim eas agnoscit, adeo vt nominatim etiam singulas vocare norit, atq; sic sigillatim

sigillatim vocatas educit è caulis nō ad lanienam, sed ad salutaria pascua, illæq; vocatæ parent vocantur voce amica notaque. Cum autem iam educatæ è septis quibus continebantur, prodierint in liberos campos, non ipse domi remanens permittit vagari quocunq; sed ne quid aberrent, aut ab occurrente lupo impetantur & dispergantur, antecedit totum suum gregem, vt suo ducatu viam illis comonstret, & à noxiis præmuniat bestiis. Præcedit autem eas non mutus, sed subinde voce sua prouocans ad sequendum, & ab errore reuocans, nec si mens in via diutius hæreret. Itaque ille, quoniam agnoscunt sui pastoris vocem ad quam se dirigunt, antecedentem pastorem prompte sequuntur. Eum verò qui non est ipsarū proprius pastor sed alieni gregis pastor fortè est, non sequuntur, licet præcedentem & vocantem, sed abhorrent & refugiunt ab eo tanquam ignoto. Hæc est ipsius exempli breuitas & clara explanatio, in quo Dominus nō ad omnium quidem pastorum morem, sed ad quorundam morem, qui suo maxime proposito deseruiebat respexit, illum scilicet morem, secundum quē in quibusdam regionibus pastores ouium greges præcedunt, quem morem fortè tunc Iudæa habuit, vt eū habet Campinia in Brabantia, cum in multis locis econtrario pastores gregem suum sequantur, propellentes magis quam inuitantes. Cæterum in applicatione huius parabolæ ad propositum Domini negotium aliquod exhibet nomen ostij, quod non satis appareat quid per illud sit intelligendū. Nam coactius videtur nec sequenti explanationi Domini conueniens, quod diuus Chrysostomus per ostiū scripturas intelligit, vt is dicatur intrare per ostiū, qui scripturis instructus ad oues Dei pascendas secundum scripturas accedit. Et quo minus per ostiū videatur intelligi posse ipse Christus (quomodo intelligit Augustinus, eo quod postea dicat Dominus Ego sum ostiū) obstat illud, quod Dominus dicens: Qui autem intrat per ostiū, pastor est ouiu, etiam se vult significare pastorem esse ouium. Durum autem est vt dicamus Christum intrare per seipsum. Quod si nō dixisset postea Dominus. Ego sum ostiū; nulla esset in hac locutione difficultas. Intelligeret enim illum intrare per ostiū, qui iusta via ad oues accedit, hoc est, qui à Deo vocatus & missus, ac recta intentione, hoc est, ad Dei gloriam & ouium salutem accedit, & pascendi munus suscipit. Et contra, illum nō intrare per ostiū sed aliunde, qui non iusta via ad eas accedit, vt pote non missus à Deo, nec illius gloriam ac ouium salutem intendens, sed vel suam gloriā, vel propriū commodum. Et certè non obstante eo quod postea Dominus se ostiū vocat, sic hoc loco rectè intellexerimus. Nam quare & quomodo se ostiū dicat, & quomodo illud huic loco conueniat, postea dicemus. Itaque per ostiū rectè acceperimus iustitiam vel ipsum Deum. Nā & iustitia & ipse Deus ostiū est oues custodiens, & per quod ad pascendas oues sit accedendum. Iam ostiarius vel intelligendus est ipse Deus, aut vt distinctam habeamus personam ab ostio & pastore, ipse spiritus sanctus quomodo intelligunt Augusti. & Theophyl. Ipse enim spiritus sanctus est cui Deo patre totius suæ Ecclesiæ cura commissa est, qui suis donis hominem instruens, & omnem veritatem edocens, sic deum aperit ei ostiū, hoc est, dat ei iusta ratione ad pascendas Dei oues accedere. Sicut ergo in ipso exemplo alius est paterfamilias, qui est ouium do-

minus alius pastor, qui à paterfamilias præficatur ouibus: alius ostiarius, qui cognoscens pastorem, liberum dat ei ad oues aditum; ita in re per exemplum significata, Deus pater, velut ouium dominus est intelligendus: filius, pastor: spiritus sanctus, ostiarius, sic tamen vt per hæc non intelligamus vnū alio maiorem vel minorem. Porro per oues parabolicè significantur electi & prædestinati à Deo, vt & in aliis plerisque locis scriptura, idque quā commodè factum sit & conuenienter, dictū est circa illud Matthæi: Ecce ego mitto vos sicut oues, &c. in capite Concordiæ qui quagesimo quinto. Ouile, est ipsa ouium congregatio & multitudo, certo aliquo loco sub vno pastore degens. Applicatio ergo exempli hæc est, Qui ad Dei populū veluti illum pasturus & rectoris sese ingerit, non accedens iusta & recta via, neque per Deum illuc accedens, sed vel per humanæ cupiditatem gloriæ, vel per spem commodi temporalis, illicito modo accedens, is fur est & latro. Fur quidem, quia alieni sibi vsurpat. Latro, quia animas hominū impiis & suis falsis doctrinis crudeliter occidit. Qui autē recta via ad Dei populū regendum & pascendum accedit, videlicet à Deo ad hoc missus, & recta intentione id suscipiens, is solus verè est pastor ouium. Huic spiritus sanctus, cui veluti ostiario cura ouilis Domini commissa est, & sine cuius fauore nemo rectè potest suscipere administrationem populi Dei, veluti ostiū aperit, cum docendo eum, & suis donis instruendo, dat ad populū Dei pascendum liberum aditum. Quo accedente, mox electi quique & prædestinati vocem eius diuinam, quæ Deo sunt inclamar, audiunt & agnoscunt, vnde & credunt ei atque obtemperant, cum vocem alienorum, furum scilicet & latronum, qui praua vanitates & errores suggerunt, horreant & abominentur. Ipse autem verus pastor proprias oues vocat nominatim, quia sigillatim singulorum curam gerens, ad bonum exhortatur singulos, idque blanda amicaque voce, quæ singulos compellens educit eos ad pascua, dum prouocat vt depositis erroribus, omnique pristino torpore, in quo, nox & tenebræ eos continuerunt, ad scripturarum & veritatis intelligentiam accingantur, qua mentes eorum salubriter pascantur & pinguescant. Ad quæ pascua dum prouocat, nequaquam ipse domi oriolus desidet, sed ante eos vadit, exemplo sanctæ conuersationis eis prælucens, ac viam qua illis eundem sit comonstrans, & simul sollicitus vt eos ab omnibus lupis & noxiarum incursum præseruet. Sic autem exemplo prælucens, ante eos vadit, vt tamen interim etiam subinde sua voce illos excitet, & ad sequelam inuitet, ne quid errent aut alicubi hæreant: & illi promptè illum sequuntur, quod vocem eius agnoscant, ament & approbent, peruenturi proinde peccatum & ad veritatis cognitionē in hac vita, & post eam ad vberima regni celorum pascua. At quoniam non agnoscunt nec approbant vocem alienorum, qui errores, mundana aut vana docent, hinc tales non sequuntur, sed abhorrentes eorum vocem fugiunt ab eis, veluti sibi malè à talibus metuentes, qui tamen etiam suos habent greges, hoc est, sectatores, verum non oues Dei, sed hircos, & suos. Hac ergo parabola dum ostendit Dominum, discrimen furis & pastoris, & indicat officia veri pastoris, taxauit Phariseos & Scribas, tanquam nō ingressos per ostiū ad pascendum populū Dei taxauit & illos qui ante ipsum sese pro magnis pa-

pulo Dei obtulerant, quales erant Iudas Gaulonites & Theudas, de quibus Act. 5. Se verò significauit longè ab illis esse diuersum, verum esse pastorem qui per ostium sit ingressus, cui proinde quotquot essent ad vitam præordinati, qui verè oues erant, doli expertes, simplices & innocij, Christi vocem agnoscentes, promptè obedirent, Phariseis & mundana docentibus derelictis, qui tamen & ipsi suos habebant sectatores, sed sues & hircos. Proinde intelligeret quomodo fieret vt tam multi è vulgo Christo adhærerent, nulli autem aut admodum pauci ex principibus. Porro dubitari hic potest, quomodo dicatur in parabola, oues pastorem vocem audire, & fugere vocem alienorum, cum multi electi. longo tempore veritatem non velint agnoscere, sed errores plerumque sectentur, vt patet in Paulo & Augustino: sicut contra qui non sunt electi, ali quando ad tempus veritatem recipiunt, & verum postorem sequuntur, sicut patet de Iuda. Et rursu quidam post receptam veritatem in errores prolabantur, audientes vocem alienorum, ac deinde ab errore resipiscentes ad veritatem redeunt. Quam quæstionem tractans prolixè & pulchrè diuus Augustinus, primu dicit quosdam sic ad eam respondere, quod oues, cum oues sunt, audiunt vocem veri pastoris, & fugiunt vocem alienorum. Quod si prius non audierunt, non tunc erant oues sed lupi: aut si quando postea nolint audire: iam tunc desinunt esse oues, facti ex ouibus lupi. Verum hanc responsionem non putat sufficientem esse, quod in scripturis legatur de ouibus errantibus, quæ cum errant, adiunt alieni vocem, & tamen sunt oues. Proinde eò deducit disputationem, vt dicat intelligendum esse omnes oues Dei, hoc est, electos saltem tandem aliquando audire veri pastoris vocem eaque solas veri pastoris vocem vsq; in finem audire. Sicut enim in rebus mōdanis vsuere videmus, vt quandoq; ovis aliqua è suo grege & à suo pastore aberrans alteti gregi sub alieno pastore iugatur, ex cuius consuetudine, prioris gregis & pastoris consortium obliuiscitur, vt proprii pastoris non agnoscant amplius vocem, quo tamen suam ouem requirente, & ad priorem gregem reducente, mox fit vt proprii pastoris vocem & prioris gregis consortium agnoscere incipiat ovis errabunda: ita etiam inter oues Dei, quædam ad tempus alienum pastorem sequuntur, sed ferè cum remissu aliquo mentis nec sic vt penitus illi decant & addicant, quæ cum à suo pastore requiruntur, qui nullam suarum ouium finit perire, mox ita audita eius voce rapiuntur, vt sese penitus illi addicant. Cæterum aduertendum prædictam parabolam dictam à Domino potissimè contra eos, qui cum se populi Dei doctores exhibeant & profiteantur, alienam tamen à diuina tradit doctrinam: vnde & ex ipsa Domini præcipua intentione quadrat contra omnes hereticos, ad ostendendum eos non intrare per ostium in ouile ouium, ac proinde fures esse & latrones. Et tamen per quædam accommodationem hæc parabola etià à plerisque intelligitur dicta, ad notandum eos qui administrationem Domini gregis suscipiunt per aliquam dignitatem Ecclesiasticam, non legitima via, sed detorta & inconcessa obtentam, etiam si in illa existens non malè prædicatio doceat, vt qui vel honorum humanorum vel pecuniarum cupidus aspirat ad præsentiam ouilis Domini, eoq; aut vt aut armis curat sepisum intrudi in sedem pastorem, aut Simoniaca labe, pactoq; pretio laborat ad ouium

A Dominicarum regimen assumendum, non attendens verbum Pauli ad Hebræos scribentis: Nemo sumit sibi honorem, sed qui vocatur à Deo ^{Hebr.} tãquam Aaron. Sed inter hos & illos, de quibus primo loco dictu est, ea est differentia, quod hi etsi mala arte & intentione pastorem curam susceperint, à veris ouibus Christi audiri possint & debeant, quod quæ Christi sunt doceant; illi verò, quod sua doceant, non sint audiendi. Et tamen etiam istis parabola hæc suo modo conuenit. Nam quisquis illicito modo pastorem curam suscepit, fur est & latro quia non querit ouium Christi salutem, sed propriu duntaxat commodum, sine vt in plurimum, commissum sibi gregem dissipari, fame contabescere, atque in præcipitia vitiorum prolabi. Qui verò debita ratione assumit ad gregis Christi moderatiōnem, canonicam scilicet electionem, ad quam nec ambitione, nec auri cupiditate anhelauit is pastor est ouium, quoniam non suam ipsius, sed ouium perquirat utilitatem, ab eis sequam luporum arcens rabiem, & quicquid ipsarum officit salutem, huic ostiarius aperit quoniam Deus illi præstat ingressum in gregis sui directionem & autor est promotio nis eius ad culmen regiminis: cum contra de aliis, ambitione, fauore humano aut pretio ad fastidium Ecclesiasticæ dignitatis eleuatis, dicat Dominus per Prophetam: Ipsi regnauerunt, & non ex me principes extiterunt, & non cognoui, id est, non approbau. Non enim ipsis Deus ianuam aperit, sed ambitio, cupiditas, aut alia tetra animi labe ingressum præbet. Huiusmodi boni pastoris & vocem lubenter subditi audiunt, & opera bona quibus eis præluceat, studiose imitantur: cum contra eius quæ intelligunt malis artibus in ouile Domini intrasse, nec tam gratam habent etiam ad bonum adhortationem, nec vitam ac mores (qui plerumque improbi sunt & corrupti) trahunt in imitationem. Vide latius in 7. lib. Cyrilli super Ioannem addito per Clichtoueam. Notandum autem in prædicta parabola quinq; notari quæ sunt verò pastori necessaria, & tria quæ sunt verarum ouium indicia pastori enim necessaria sunt imprimis, vt intret per ostium. Deinde quoniam sine spiritus gratia & ope intrare & pascere non potest, vt ostiarius ei aperiat Dehinc tertio, vt cum iam ingressus est, non sit mutus apud oues, sed vocet eas, idque nominatim, hoc est, vt & diligenter studeat singulorum mores cognoscere, & illis cognitis singulos studeat compellere & admonere prout cuiq; opus est, vt adimpleat illud Sapientis, Diligenter agnosce vultum pecoris ^{Prov. 31.} tui, tuosque greges considera. Quarto loco necesse è, vt oues suas educat voce sua, ab ignorantia & erroribus ad cognitionem veritatis, à torpore ad bonorum operum sollicitudinem, à terrenarum rerum amore ad celestem spem et desiderium. Postremum requiritur post hæc omnia vt et ipse ante oues suas præcat, suo exemplo prouocans ad pabulum regni celestis, ac sollicitus ne quid suo gregi noxium occurrat. Itaque hæc quinque quæ parabola suo ordine comprehendit, absolutum reddiderint pastorem. Quibus autem necessarium est primu vt veri et boni pastoris vocem audiant lubenter. Deinde vt euocanti obtemperent, ac præeuntem sequantur. nam alioqui nihil profuerit audiuisse. Postremum, vt alienum non solum non audiant nec sequantur, sed etiam ab eo fugiant obturantes aures suas diabolo, hereticis, et omnibus praua suggerentibus. Quæ tria si ad sint

ad sint ouibus, nec eis quicquam defuerit eorum quæ ad salutem eis sunt necessaria.

HOC PROVERBIUM DIXIT EIS IESVS. ILLI AVTEM NON COGNOVERUNT. ^{Ἰσραηλῆται} id est, adagium vel prouerbum, quod proprie est comune aliquod dictum vel sententia quæ in ore omnium versatur, hic accipitur pro parabola aut allegoria, quemadmodum & infra Ioan. 16. sicut etiam contra parabolæ nomen accipitur pro prouerbio. vnde indifferentes dicimus, parabolæ vel prouerbia Salomonis. Quoniam ergo in parabolis Dominus illis locutus est, per quas illos notare minus erat calumniæ ipsorum expositu, illi, vt & alii ferè, non intellexerunt quid significaret ea quæ loquebatur eis. Proinde Dominus explicatus locutus, & indicatus quorsu prædicta parabola proposuerit, videlicet vt se ab aliis iudeorum plerisque doctoribus separaret, subiicit, aperte quidem de se loquens, non tamen aperte Phariseos & Scribas incessens, vt ne illos nimium exasperaret.

DIXIT ERGO EIS ITERUM IESVS; AMEN AMEN DICO VOBIS, QVIA EGO SUM OSTIUM OVIVM. Non est quod quis miretur Christum se iam vocare ostium ouium, cum supra dictu sit per ostium intelligendam rectam viam: iusticiam, aut Deum ipsum. Primu enim ipse Christus, est recta via, iustitia, & deus ipse, vnde ipse inquantu homo & pastor, non ineptè dicitur intrasse in ouile ouium per ostiu, quod est ipsemet quatenus Deus. Deinde vocans se ostiu, hanc sibi tribuit appellationem tantu respectu aliorum pastorum & ouium, qui per ipsum ingredi debeant, non autem quatenus ipse se postea dicit pastorem. Nam hac consideratione, ostium per quod ipse ingressus, non tam ipsum quam Deum patrem intelligere conuenit. Quod si quæ sequuntur diligenter aduerterimus, omnino apparebit, Dominu nō hic velle explicare se esse illud ostium per quod dixit in parabola nō intrare fures & latrones, intrare verò pastores ouium, sed se iam noua parabola, faciente tamen ad prioris parabola declaratione, vocare ostium, ad distinctionem furum & latronum, ad quorum etiam distinctione se vocat postea pastore bonum. Nam cum peruersi doctores & populi duces etiam se exhiberet veluti ostia ouium, promittentes illis per se aditum ad felicitatem & salutem, Dominus contra dicit: Ergo, non illi qui ante me venerunt, sum ostium ouium, quod mox repetens declarat se potius dixisse propter oues quam pastores. Nam declarado quare se ostiu dixerit, subdit: Per me si quis introierit, saluabitur, &c. Saluari verò ouium est, non pastoru, quorum quatenus tales sunt, est saluare. Et tamen etiam ex his verbis consequitur Dominum esse ostium omnium post se pastorum, cum omnes tales debeant etiam esse oues. Cū ergo in superiori parabola de ostio facta esset mentio & pastore, hic Dominus occasione desumens separandi se ab aliis, primu quidem se ostiu esse ostendit non illos, deinde se pastorem non illos. Dicit ergo; ego sum ostium ouium, id est, is per quem oues habent aditum ad consortium populi Dei, accessum ad patrem & ad salutem veram; dum scilicet in me credunt, meisq; præceptis obtemperant. Nemo enim, inquit, venit ad patrem nisi per me. Et Paulus: Per ipsum accessum habemus ad patrem. Et Habentes, inquit, fiduciam in introitu sanctorum in sanguine Christi. Sequitur; Omnes quotquot venerunt, fures sunt & latrones. Et additur apud Græ-

A cos; quotquot venerunt ante me. Non dicit, quotquot fuerunt ante me, sed quotquot venerunt, à se ipsis scilicet, non missi à Deo, de quibus dicitur: Nō mittebam Prophetas, & ipsi currebant, non loquebar ad eos, & ipsi prophetabant. Notat autem eos Dominus qui ante ipsum se Christi nomine populo obtulerunt, vt Iudas & Theudas: aut etiam alios pseudopphetas, quos ad sui differentia ostendit non fuisse ostia salutis, sed contra fures & latrones. vnde, inquit, non audierunt eos oues, quia qui audierunt, finaliter scilicet, & sic vt sese illis omnino addicerent, oues non erant. Repetit autem se esse ostiu, vt ostendat quare se non illos dixerit ostiu: Ego, inquit, sum ostium, quo scilicet acceditur ad Deu, ad salutem æternam, ad consortiu sanctoru. Nam si quis per me, hoc est, fidem in me introierit, saluabitur, & ingredietur, & egredietur, & pascua inueniet. Quibus verbis Dominus se verè esse ostiu declarat ex officio ostij materialis. Officiu enim ostij ouilis est, seruare oues in ouili conclusas ab æris iniuria, ab incurfu noxiarum bestiaru: ac deinde præbere ouibus exitum ad pascua prodeuntibus, & introitu à pascuis reuertentibus. Ostium ergo est Christus, quis si quis per fidem in illu ingressus fuerit in consortiu fidelium, talis & in præsentia vita saluus erit à peccatis à diaboli potestate, & omnium malorum oppugnatione, Christo ipsum cū reliquis protegente, & in futura, ita translatus in regnu cælorum æterna fruatur salute. Idè ingredietur & egredietur, hoc est, securè conuertabitur, ad omnia quæ volet liberè sese conuertet Hebraismus etiam est hæc locutio, quo in scripturis per introitu & exitum significari solet omnis actio cui se homo applicuit, vnde in Psa. dicitur: Dominus custodiat introitum ^{Psa. 120.} tuum, & exitu tuum, id est, in omnibus ad quæ miseris manum, siue domi, siue foris. Sic Dauid scribitur fuisse ingrediens & egrediens ante filios Israel, hoc est, liberè & familiariter coram eis conuersatus. Plerique tamen hæc duo, ingredietur, & egredietur, latius & subtilius exponunt, vt ingredi sit exerceri in vitæ contemplatiue officijs, & intra se per cogitationem & meditationem descendere: egredi verò exerceri in vitæ actiue officijs, & ad externa se conuertere charitatis officia, quibus proximus iuuetur & quæ sint aliis in exemplum. Quæ intellectum cum assignasset D. Augustinus, addit & alium, in quo magis se asserit oblectari, ingressum scilicet intelligens introitum in Ecclesiam Christi: egressum verò, discessionem ex hoc mundo ad patriam cælestem, quomodo aliqui intelligunt etiam illud Psa. dicitur: Dominus custodiat introitu tuum & exitum tuum. Qui sensus ob id placet diuo Augustino quod sequatur. Ego veni vt vitam habeat, & abundantius habeant; quod intelligit, vt vitam habeant ingredienti, & abundantius habeant egredientes. Porro qui per ostium, quod est Christus, ingressus & egressus fuerit, pascua inueniet, illa scilicet de quibus prolixè Ezechielis trigessimiquarto: In pascuis, inquit Dominus, vberimis pascam eas & in montibus excelsis Israel erunt pascua earum, &c. In hac enim vita inueniet pascua diuine doctrinæ, sacrosancti corporis & sanguinis Domini atq; consolationis internæ, ita vt in nullo vquam defectum patiat: in futura verò, vberissima illa pascua ex diuina contemplatione, quæ nec oculus vidit, nec auris adiuuit, nec cor cōprehendere potest. Cæterum sunt qui intelligunt Dominu ob id bis dixisse se esse ostium, vt prius quidem

significaret se esse ostium pastorum, & ob id bis subiunxisset. Quotquot venerunt, fures sunt & latrones; quia scilicet non venerunt per ostium quod sum ego: & secundò significaret se esse ostium ouium, atque ideo subiunxisset; per me si quis introierit, saluabitur; quod est ouium. Sunt etiam qui hanc partem per me si quis introierit, referant ad pastores, sic eam intelligentes: Si quis per me susceperit animarum regimen, hic saluabitur post hanc vitam, & ingredietur, hoc est, aggredietur oues Christi bona fide & ex animo pascere. Et egredietur, hoc est munere pastoralis rite perfunctus emigrabit ex hac vita ad æternam felicitatem, ubi inueniet pascua vitæ æternæ. Sed superior intelligentia videtur esse conuenientior, qua intelligimus Dominum se primò quidem vocare ostium, ad distinctionem aliorum qui etiam volebant haberi ostia salutis: secundo verò id repetere, ut probet quod dixit se esse ostium. Huic enim intelligentiæ bene conuenit quod sequitur; Fur non venit, nisi, &c. Hac enim differentia inter se & fure, ostendit saluandum eum qui per se fuerit ingressus, ac proinde se verè esse salutis ostium; contra verò perdendos eos, qui per fures fuerint ingressi, eosque imitati fuerint, & proinde tales fures non esse salutis ostia, sicut haberi tamen volebant. Fur, inquit, non venit, nisi ut furetur & furto ablatum mactet & perdat. Quò parabolice significat, pseudoprophetas falsosque doctores hoc agere, ut oues alieni domini sibi auferant ad proprium commodum: quod dum fit, eandem mactant, prauis suis doctrinis occidendo in anima, & tandem etiam perdunt, in æternam damnationem eas precipitando. Quod enim dicitur; fur non venit nisi ut mactet & perdat; quanquam in ipso exemplo sit verum, tamen in applicatione ad fures, de quibus Dominus loquitur, sic debet intelligi, non quasi illi intendant simpliciter mactare & perdere, sed quia hoc consequitur, & sic illi se habent ac si intenderent. Quadrat autem hæc sententia rectè in diabolum, cuius ministri sunt pseudoprophetae, ac proinde de illo eam quidam intelligunt, ut illi se Christus opponat, cum potius intèdat Dominus notare pseudoprophetas, ut ex præcedentibus patet. Contra quos de se dicit: Ego veni ut oues me sequentes vitam habeant, in presenti per gratiam, & abundantius quid habeant, in futuro per diuini vultus contemplationem, per quam non vitam tantum habebunt, sed etiam beatam vitam, & ab omni miseria liberam. Sic ferè Augustinus & Chrysostomus. Potest tamen & sic intelligi: Ego veni ut oues morbidæ & mortuæ vitam habeant, & accepta vita etiam abundantius habeant, saginatae scilicet omni virtutum genere, & per quotidianum profectum magis semper ac magis abundantes, quomodo Paulus admonet Theſſalonicenses, quo sic ambulent ut abundent magis. Aut simpliciter, veni ut vitam habeant, tum in hoc, tum in futuro seculo: & abundantius habeant, hoc est, ditiores per me fiat in vtroque item seculo. Sic enim directè se furi opponit, quem dixit sua querere, & vitam auferre aliis. Porro quanquam illud; Fur non venit; dictum sit à Domino potissimum contra pseudoprophetas, sicut & præcedentia, tamen sicut illa accommodantur etiam iis qui Ecclesiasticam aliquam dignitatem & pastorem curam illicita ratione assequuntur, ita & istud eis accommodari potest, quia non ob aliud veniunt ad ouiles Dominici administrationem, quam ut quæstum faciant,

1. Theſ. 4.

A cum graui subditorum grauamine & incommodo etiam spirituali, ut quos etiam suis prauis exemplis aut doctrina negligentia mactant & perdunt.

EGO SVM PASTOR BONVS. BONVS PASTOR ANIMAM SVAM DAT. Postquam se ostium esse asseruit & ostendit, iam etiam occasione eius quod dixit: ego veni ut vitam habeant, pastorem se esse & asserit & ostendit, nec pastorem tantum, sed bonum pastorem, ad differentiam mercenariorum, qui & ipsi pastores dicuntur; sed non sunt boni pastores, à quibus iam se separat, sicut mox supra separauit à furibus & latronibus. Sicut ergo supra exemplo vulgari parabolice significauit indicia pastoris mystici, & eorum qui in ouili Dei fures sunt & latrones: ita nunc ostensurus se non tantum pastorem esse, sed bonum etiam esse pastorem, exemplo vtitur vulgari, quod continet diuersas conditiones pastoris boni, & mercenarij: quo exemplo indicat parabolice quomodo in rebus diuinis pastor bonus à mercenario pastore possit dignosci. Primum ergo oportet exemplum hoc vulgare ad literam explicare, ut sic melius intelligamus quomodo applicandum sit intentioni Domini. Bonus, inquit, ouium pastor, cum opus est, etiam animam suam dat, hoc est vitam suam exponit periculo, & se occidi patitur pro ouibus suis saluandis, pugnas pro eis contra irruentes latrones & lupos: quemadmodum patuit in dauid, qui pro seruando grege suo opposuit se leoni & urſo, & de seipſo testatur, primi Regum decimoſeptimo. Mercenarius autem, qui scilicet mercedem conductus pascit alienas oues, & hoc est (nam coniunctio, &, ponitur hic expositiue) qui non est talis ouium pastor ut eius sint propriae oues, quanquam bona fide rebus tranquillis gregem procuret, tamè si ingratum vitam periculum, hoc est, si viderit lupum venientem, magis pro se quam pro ouibus sollicitus, mox relinquit oues, ac fuga vitæ suæ consulit. Vnde fit ut ouibus inermibus defensore destitutis, lupus oues rapiat & dispergat. Causa autem quare mercenarius fugiat, est, quia mercenarius est, hoc est, quia sui compendij gratia gregem pascendum suscepit, nec pertinet ad eum de ouibus, pro, nec est illi cura de ouibus. Grex enim est, καὶ ἡ μέλη αὐτῶν ἐπὶ τῶν ποδοῶν, hoc est, ergo non pertinet ad eum de ouibus, quod nos dicimus nostra lingua, *Hy en trecket hem niet aen*. Quomodo ergo mercenarius suum tantum querit commodum, nec ex animo afficitur gregi alieno, hinc ubi periculum perdendæ vitæ aut alterius incommodi imminet, proditis & desertis ouibus fugit. Hæc est exempli ad literam explanatio, quod quatenus ad alteram eius partem, de pastore scilicet bono, pertinet, Dominus postea sibi accommodat, dum hinc ostendit se esse bonum pastorem, quia animam suam daturus erat pro ouibus suis. Altera verò parte, quæ est de mercenario, verisimile est eum notasse Scribas, Pharisæos & Sacerdotes, qui auaritiæ dediti, gregem Dei non tanquam suum, sed tanquam alienum pascebant, & commodi tantum sui & lucri gratia, detractantes venire in periculum pro salute ouium, ut pro illis sese opponerent omnibus illis qui quoquo modo oues perdere studerent, siue mala doctrina siue alia ratione. Et simul hac parabola docere voluit Dominus quibus indicium verus Euangelic⁹ pastor à mercenario possit discerni, sicut priori docuit quibus indicium fur dignoscatur à pastore. Non enim idem sunt fur vel latro in ouili Domini & mercenarius. Nam fures quidem & latrones, sunt heretici

retici & pseudoprophetae, & quotquot mala aut vana docent. Mercenarij verò veritatem rectè docent & in rebus tranquillis gregem Domini rectè gubernare videntur, & ingressi sunt per ostium, quia legitime secundum canonum constitutiones pastorem curam susceperunt, sic ut ab hominibus non possint redargui, & vocem eorum audiunt oues quas ad pascua frequenter educunt, & nihil à vero pastore differre videntur, nisi cum periculis ingruentibus declarant se proprij commodi rationem habere, non salutis ouium. Et quidem Pharisæi ac scribae fures esse notantur, quatenus populum à Christo auocabant: mercenarij, quatenus quæ legis sunt docebant, sed proprium commodum magis quam Dei querentes gloriam. De quibus mercenariis pastoribus loquitur Dominus apud Ezechielem: Væ pastoribus Israel, qui pascebant semetipsos, nonne greges à pastoribus pascuntur? &c. Quis autem verè sit mercenarius censendus, paucis verbis bene expressit Augustinus. Sunt, inquit, quidam Ecclesiæ prepositi, de quibus Paulus Apostolus dicit: Sua querentes non quæ Iesu Christi. Quid est, sua querentes? Non Christum gratis diligentes, non Deum propter Deum querentes, temporalia commoda se ætantes, lucris inhiantes, honores ab hominibus appetentes. Hæc quædo amatur à præposito, & propter hæc seruitur Deo, quisquis est talis, mercenarius est, inter filios se non computet. Hæc ille. Fugit autem mercenarius, & dimittit oues adueniente lupo non solum quando corporaliter oues relinquit, sed etiam quædo per timorem alicuius periculi scilet, nec se lupo opponit. Lupus est, qui vel praua doctrina oues corumpere studet, vel malis exemplis eas quantum in se corumpit, vel sæuitia & perfectione insurgit contra oues. Vnde, inquit Augustinus, si qui Job crimen excommunicandus est, non excommunicetur, quia times quod inimicus factus nocebit cum potuerit, & ob id taces, non increpas, lupum venientem vidisti, & fugisti, corpore stetit, animo fugisti. Porro quomodo fugere aliquædo pastor liceat, dictum est, circa illud Matthæi 10. Cum vos persequerentur in vana ciuitate, fugite in aliam; & alioqui in hac parabola satis indicatur, mercenarij esse, si quis fuga sua sibi consulat, oues autè lupo expositas relinquat: non autem si sine aliquo ouium suarum periculo quis fugiat eum qui non oues, sed pastorem tantum persequitur. Cæterum circa prædictam parabolam duplex occurrit difficultas. Primum enim ex ea videtur consequi, omnes Ecclesiasticos pastores præter solū Christū esse mercenarios, quia significatur illum esse mercenarium, cuius non sunt oues propriae. Nullius autem pastoris præterquam Christi, electi sunt oues propriae, cum Petro dictum sit: Pasce oues meas, non tuas. Deinde in parabola significatur, mercenario fugiente oues rapi à lupo, cum Dominus dicat postea; nemo rapiet oues meas de manu mea. Ad hæc dicendum, in parabolis multa dici quæ magis exemplo vnde parabola defumitur conueniunt, quam ipsi rei ob quam parabola assumitur. Vnde non oportet in accommodatione omnia rebus per parabolam significatis sic studere adaptare, quomodo illa in exemplo inueniuntur. Et tamen etiam illa quæ de mercenario & ouibus sunt obiecta, aliquo modo in re à Domino potissimum significata ostendere licet. Nam et si cuiuslibet pastoris oues, sint Christi oues, ut ob id proprie Christus sit earum dicendus verus pastor, tamè quatenus quidam indiuidua charitate, Chr;

23. 34.

1. Tim. 2.

A sto coniuncti vnum cum illo sunt effecti, & membra illius facti, ita ut dicere possint cum Paulo: vno autem iam non ego, viuit verò in me Christus, eatenus & ipsi veri sunt pastores, & oues eis commissa, propriae eorum sunt oues, quas pascunt non tanquam alienas, sed tanquam suas mortem etiam pro earum salute obire parati. Quod verò ad oues attinet, quas parabola significat rapi à lupo, dicendum mercenario fugiente fieri frequenter ut verè Dei oues ad tempus à lupo rapiantur, & in errores pertrahantur, ac deinde ut multi, qui videbantur esse Dei oues, perpetuo in errore detineantur. Postremum etiam verè Dei oues à lupo rapiuntur & disperguntur, dum destitute patrone, variis externis malis afficiuntur. Vnde Dominus conqueritur de ouibus suis à pastoribus derelictis, quod sint factæ in deuorationem omnium bestiarum agri. Proinde istud non est contrarium ei, quod postea dicit Dominus, neminem oues suas, hoc est, electos, rapturum de manu eius. Ex hac autem parabola oportet discere sextam conditionem necessariam bono pastori, supra quæque conditiones in priori parabola notatas superius. Et continet conditio hic significata duo, nempe ut bonus pastor non suum querat ex ouibus commodum, sed ouium salutem: deinde ut adeo eam querat, ut etiam propter eam animam suam dare sit paratus. Pertinet autem hæc parabola non tantum ad instructionem pastorum ecclesiasticorum, sed etiam pastorum secularium, hoc est, iudicum, de quibus etiam Dominus conqueritur Iere. 23. & Ezech. 34. ubi regione mercenariorum & malorum pastorum promittitur verus Pastor Christus.

EGO SVM PASTOR BONVS, ET COGNOSCO OUES MEAS, &c. Cum prius se pastorem bonum asseruisset, & ad id probandum parabolam adduxisset, boni pastoris & mercenarij discrimen continentem: nunc idem illud repetit, ut ex prædictis parabolis se verum & bonum esse pastorem declararet. Cum enim supra duas præmiserit parabolam, quarum prior pastor dignoscitur à fure, posteriore verò bonus pastor à mercenario, ex vtraque parabola se Dominus ostendit & pastorem esse, & pastorem bonum. Nam ex prior parabola demonstrat se pastorem esse, cum dicit; cognosco oues meas, & cognoscunt me meæ. In illa enim dictum erat de pastore; proprias oues vocat nominatim, & oues vocem eorum audiunt & cognoscunt. Ex secunda verò parabola, ostendit se esse bonum pastorem, cum dicit; & animam meam pono pro ouibus meis. Nam in secunda dictum erat: Bonus pastor animam suam dat pro ouibus suis. Porro illud quod inter duas has partes insertum est, nempe; sicut nouit me pater, & ego agnosco patrem; non est ut noua sententia à superioribus separandum, sed sic cum illis iungendum, ut altera collationis pars intelligatur præcessisse, & sit sensus: Sic cognosco oues meas, & vicissim ille me cognoscunt, sicut nouit me pater, & vicissim ego cognosco patrem. Theophylactus tamen post Chrysostomum intelligit illud; Sicut nouit me pater, &c. nouam esse sententiam & absolutam & alteram collationis partem esse, & ego cognosco patrem; ut sit sensus: Sicut nouit me pater, ita & ego cognosco patrem; ut significetur filij & patris cognitio esse æqualis. Quod ideo hic additum vult, ne putaremus cognitione qua oues Christū agnoscunt, æquale esse cognitio

Galat. 2.

1. Tim. 2.

1. Tim. 2.

1. Tim. 2.

1. Tim. 2.

1. Tim. 2.

1. Tim. 2.

1. Tim. 2.

1. Tim. 2.

gnitioni qua ille oves cognoscit, quia dixerat; cognosco oves meas, & cognoscunt me meae. Verum prior distinctio & intelligentia aptior est. Et alibi enim Dominus apud Ioannem suum cum electis commercium comparat suo cum patre confortio, ut Ioan. 6. Sicut misit me vivens pater, & ego vivo propter patrem: & qui manducat me, & ipse vivit propter me. Et: Sicut tu pater in me, & ego in te, ut & ipse in nobis vnum sint. In quibus tamen collationibus intelligendum est, semper similitudinem esse ex parte, & non per omnia aequaliter; quomodo & in praesenti loco. Non enim tam perfecte nos novimus Christum quam ipse pater: sed sicut est inter patrem & filium inmutua cognitio, ita & inter Christum pastorem & oves eius: & qualis est inter patrem & filium cognitio, talis & inter Christum pastorem & oves eius. Cognoscit enim pater filium, quia illum pro naturali suo filio amplectitur, & omnia eius intime cognoscit, curat & approbat: sic & Christus oves suas cognoscit, quia & cognoscit ab aeterno qui sint a patre praedestinati, iuxta illud Pauli: Novit Dominus qui sunt sui: & eosdem amando sollicitudine curat quae ad salutem eorum pertinent. Cognoscit filius patrem, quia illum pro patre suo agnoscit, & omnia sua se ab ipso accedisse & habere agnoscit. Sic & oves Christum pastorem agnoscunt, quia agnoscunt illum vnum datum esse hominibus pastorem, per quem solum sit spes salutis, & rursus omnia sua ad illum tanquam boni omnis auctorem referunt, omnia illi accepta ferentes. Itaque per hanc similitudinem significatur, non vulgarem esse cognitionem qua ipse Christus cognoscit oves suas, & vicissim cognoscitur ab eis, nec tale esse qualis est qua omnia ut Deus cognoscit, & qua etiam demones ipsum cognoscunt, sed cognitionem affectivam, quae amorem in se includit. Sicut autem Dominus hac similitudine conditionem pastoris in prima parabola indicatam ostendit non simpliciter sed excellenter sibi competere: ita & conditionem boni pastoris in secunda parabola indicatam, excellenter sibi convenire ostendit, cum dicit: Et animam meam pono pro ovibus meis. Plus enim est ponere animam, quam dare animam, quia, ut patet ex sequenti declaratione Domini, nemo proprie ponere dicendus est animam suam, nisi qui eam habet in sua potestate & manu. Solutus ergo Christus potuit ponere, hoc est, deponere animam suam, quia sicut ille seipsum ultro tradidit manibus persequentium, a quibus iam captus, seipsum si voluisset liberare potuisset: ita cum voluit, spiritum suum emisit, potestatem habens illum vel emittendi prius vel retinendi diutius. Alij vero qui seipsum aliis occidendos etiam sponte tradunt, aut qui sese ipsi interficiunt, non ponunt animas suas sed tollit eas ab illis gladius. Nam etsi in eorum sit potestate effugere gladium & mortem, non tamen est in eorum potestate immisso gladio animam retinere. De hac positione animae Christi vaticinata est Isaias, dicens: Si posuerit pro peccato animam suam, videbit semen longinquum. Et rursus: Fortium dividit spolia, pro eo quod tradidit in mortem animam suam. Vbi Hebraei habent; eo quod effudit in mortem animam suam.

ET ALIAS OVES HABEO, QUAE NON SUNT EX HOC OVILI ET ILLAS, &c.] Ne quae de ovibus suis dixerat, tantum illis convenire putarentur qui tam in illum crediderunt, qui soli illum tunc agnoscebant, ideo falsam hanc opinionem eximens subiicit; & alias oves habeo; lo-

quens de praedestinati inter gentes, quos & oves vocat, & se habere dicit, quia secundum patris praedestinationem oves erant, eosque habebat. Sic & postea electi inter gentes, filij Dei vocantur, cum dicit Ioannes Christum non tantum moriturum pro gente, sed etiam ut filios Dei qui erant dispersi congregaret in vnum. Has autem oves dicit non esse ex hoc ovili, quia non erant ex congregatione fidelium qui erant apud Iudaeos. Et illas, inquit, oportet secundum patris praescriptum, me, per Apostolos scilicet meos, adducere ad confortium fidelium, ad veritatem & unitatem fidei. Graece tamen pro adducere est ἀγαγών, quod, Chrysostomus & Theophylactus interpretantur congregare, ut significetur illas oves dispersas esse, & pastore carere. Et fiet, ex duobus scilicet populis, Iudaico & gentili, vnum ovile, vel ut est Graece, vnum grex, fietque simul omnium vnius pastor; cum modo non sit vnius omnium pastor, quamdiu illae adhuc dispersae suo carent pastore, aut alienos sequuntur pastores aut potius dissipatores. De hoc pastore vno, & ovium dispersarum collectione. Isa. 40. Iere. 23. Eze. 34. & aliis plerisque prophetarum locis.

PROPTEREA ME DILIGIT PATER, QUIA EGO PONO ANIMAM MEAM, &c.] Duo in sequentibus declarat, videlicet &

quam gratum sit patri quod ponat animam suam pro ovibus, & quare dicat ponere se animam suam, nempe quod illam habeat in sua potestate. Vtrumque horum cognoscere nobis expediebat, ut hinc & patris & filij erga nos dilectionem maximam adverteremus. Patris quidem, quod ille filio mandaverit ponere animam pro nobis, eumque quod poneret animam propter nos, diligenter alioqui dilectissimum. Filij vero, quod tam voluntarie pro nobis mortem, passus sit quam vitare poterat & cui non erat ut nos obnoxius. Verum difficultas nonnulla est circa illa verba; Propterea me diligit pater, quia ego pono animam meam. Significatur enim, voluntariam Christi mortem, causam esse dilectionis filij in patre, cum pater filium ab aeterno dilexerit, nec possit temporale esse causa aeterni. Hunc scrupulum sentiens & mouens Chrysostomus, dicit Dominum hic propter auditores per dispensationem de se submissius loqui, ut & alibi. Id ut recte est dictum, ita ulterius videndum quomodo dispensatorius hic sermo verus sit. Itaque quomodo filius aliquis scies se patri a pueritia semper fuisse atque etiam nunc esse charissimum, si nunc opus aliquod faciat quod sciat patri suo fore gratissimum, recte ac vere dicere poterit: Propterea me diligit pater quia opus hoc per feci; non quasi significare volens iam patris erga se dilectionem incipere, cum sciat vnicuique se semper a patre fuisse dilectum, sed quia in opere illo peculiarem rationem amoris patri se praebere novit, propter quam sibi in eo complaceat: sic & propositus sermo est accipiendus. Quasi dicat filius patris Christus: (loquitur autem secundum suam humanitatem) In hoc erga me peculiarem rationem amoris & complacentiae habet pater, vel hoc ei in me summum placeat, & ex ea parte me habet gratissimum, quod sic ei in amore & dilectione, erga homines consentiam, ut etiam mori pro eis velim. Eodem redit quod D. Thomas dilectionem istam patris intelligit effectum dilectionis paternae, quo scilicet decrevit pater filium propter voluntariam eius mortem clarificare & exaltare, ut sit scelus: Quia ego pono, hoc est, positurus sum (nam praesens rursus pro futuro

posit

positum est) animam meam, ideo pater diligit me, hoc est, nouo dilectionis signo & effectu me statuit donare. Quomodo etiam recte dicimus: Quia hic homo Dei mandata implet, ideo Deus illum diligit, hoc est, peculiarem amoris rationem erga illum habet, aut peculiarem suae dilectionis effectum ei impedit & paravit: cum alioqui dilectio diuina omnem nostram dilectionem & mandatorum Dei observationem praecedat. Dispensatorio ergo hoc sermone Dominus de se tanquam homine loquens, significat se diligi a patre, eo quod nos diligit, inueniens proinde magnam esse patris erga nos dilectionem, ut qui propter nos suum diligit filium. Theophylactus & alium indicat subtiliorem intellectum, quo intelligatur hic significari ratio dilectionis, qua ab aeterno pater filium dilexerit, nimirum quia pater videret filium sibi per omnia simile esse, & seruare characteres suae erga homines charitatis, ob quam similitudinem pater filium quibusdam naturae vinculis necessariis & inuitabilibus ab initio semper dilexit. Itaque sensus esset: Ideo pater me diligit, idque ab aeterno, quia adeo sum eiufdem cum eo voluntatis, ut etiam positurus sim animam meam, quia hoc scio illi esse gratum. Porro cum sequitur, ut iterum sumam eam; coniunctio, ut, consecutiue videtur accipi, ut dicat conditionem & euentum eius quod dicitur, in hunc sensum: Ponam quidem animam meam, sed ita, ut iterum eam sumam. Quamquam & finaliter accipi potest. Ad tempus enim mori voluit Christus, ut gloriose resurgeret, sicque tam sibi quam omnibus in se credentibus vitam deuicta morte compararet. Sic certe accepisse Theophylactus apparet, cum dicit: An non magne dilectionis opus suscepit filius, ignominiose moriens pro nobis, & non solum moriens, sed & iterum accipiens animam, ut occidat mortem, & nobis immortalitatem per resurrectionem pararet? Caietanus ut scrupulum de dilectionis paternae ratione sit praepositum effugiat, hanc partem; ut iterum sumam eam; coniungit non cum; animam meam pono; sed cum illo; dilexit me pater; ut ordo literarum sit iste: Quia ego pono animam meam, propterea pater me diligit ad hoc, ut iterum sumam eam, hoc est, ideo ex patris dilectione habeo ut meipsum sim resuscitaturus. Sed coacta nimis videtur & constructio & intelligentia. Ceterum ad declarationem eius quod dixit; ego pono animam meam, subiungit: Nemo tollit eam a me. Quod quomodo verum est, cum Iudaei dicantur Christum interemisse & occidisse, ut Act. 2. & alibi patet, nisi quia intelligendum est; nemo tollit eam a me; inuito & nolente. Vnde sequitur; sed ego pono, id est, ponam eam a meipso; hoc est, spontanea & ultro. Quod patuit, quando omnibus consummatis, quum voluit magna voce spiritum suum tradens in manus patris, exspirauit. Quod videns Centurio agnouit eum homine maiorem esse, & diuinam illi inesse virtutem. Quod autem dixit de ponenda anima sua, magis adhuc profecit, ut & suam potentiam, & suam erga nos charitatem nobis inculcarent, & commendarent. Potestatem, inquit, habeo ponendi eam, & potestatem habeo iterum sumendi eam. Quam duplicem potestatem nemo habere potuit, nisi qui Deus simul esset & homo. Hominis enim est animam habere; sed solius Dei eam ponere, & positam assumere. Vnde patet Dominum hic peculiari ratione dicere se ponere animam suam, cum alioqui secundum phrasim Hebraicam in scripturis, ponere animam yom-

Mat. 15

nibus conueniat hominibus, & sit idem quod mori. Vnde Petrus de se Domino dicit: Animam meam pro te ponam, id est pro te moriar aut morti exponam. Et Ioannes nos exhortatur: Sicut Christus animam suam pro nobis posuit, ita & nos debemus pro fratribus nostris animas ponere, hoc est, mori aut morti exponere. Itaque omnes etiam homines habent potestatem ponendi animam, imo omnes eam ponunt cum moriuntur, & tamen Dominus de se singulariter dicit; potestatem habeo ponendi animam: quia ipse solus eam emittere potuit quando voluit, habens in potestate sua non solum causam mortis, quam & nos habemus, sed etiam mortem, quam nos non habemus. Ceterum dubitari hic potest quomodo nomen animae hic debeat accipi, an pro ipso spiritu hominis, qui est altera hominis pars: an pro vita corporali, quomodo frequenter accipitur. Et quidem D. Augustinus accipit pro ipso spiritu altera hominis parte, atque ex hoc loco docet refelli haesim Apollinaristarum, qui negabant Christum habuisse animam rationalem, sed ipsam diuinitatem illius supplese in carne locum. Verum iam quaerit idem Augustinus secundum quid Christus dicendus sit posuisse animam suam, an secundum suam diuinitatem, an secundum humanitatem, & si secundum humanitatem, num secundum animam, an secundum carnem. Et probat ipsum secundum diuinitatem non dicendum posuisse animam, quia illa a diuinitate etiam in morte non fuit separata. Certum item esse ipsum secundum animam non posuisse animam, quod anima a seipsa non potuerit esse separata. Proinde concludendum ipsum secundum carnem posuisse & assumpsisse iterum animam, non quod caro eam habuerit ex se potestatem, sed ex diuinitate carni vnita. Caietanus autem animam hic accipit pro vita corporali, quemadmodum videtur accipi cum dicitur: Bonus pastor animam suam dat pro quibus suis. Quo modo si hic etiam accipiatur dici potest Christum etiam secundum suam diuinitatem aut hypostasim diuinam posuisse animam suam, & eam iterum assumpsisse, quia diuinitas carni & spiritui semper manens vnita, vitam corporalem quam nascendo assumpsit, in morte deposuit, dum spiritum a carne separauit: & eandem vitam rursus assumpsit dum spiritum carni in resurrectione vnium, in qua vnione vita corporalis consistit. Quamquam autem hinc possit recte anima pro ipsa vita accipi, nihil tamen minus hinc error Apollinaris conuincitur, quia vita non dicitur anima, nisi ratione spiritus viuificantis, qui proprie dicitur anima. Porro quo magis intelligamus etiam patris erga nos dilectionem, & non temere quis putet Christum positurus suam animam, subiicit: Hoc praecceptum accepi a patre meo, hoc est, id nequaquam ex meipso sum facturus; sed pater hoc mihi quatenus homini praecipit, ut scilicet ponam animam meam pro salute mundi, & iterum sumam eam. Mirè semper humanitatem suam cum diuinitate confirmat & insinuat. Nam quatenus homo accepit mandatum, quatenus Deus potestatem habuit animam ponendi & resumendi. Cum autem haec prolocutus esset Iesus, noua & inaudita, ac longe supra vulgarem hominum sensum, rursus, in populo variatum est sententia, sicut supra cap. 7. etiam contigisse scriptum fuit. Plerumque enim dicebant, quod iam & ante non semel dixerunt, si quando prodebat illorum secreta consilia, aut si quid supra hominum captum loqueretur; Demo

Quomodo Christus animam posuerit.

Demò

Dæmonium habet, & insanit. Carent enim sensu communi quæ loquitur. Quid igitur huc iuuat audire? Rursum alij ex ipsis verbis, ex quibus illi iudicabant Dominum insanire, contrarium colligunt ut semper eadem malis sunt occasio scandali, & bonis atq; electis occasio ædificationis. Hæc inquit, verba manifestè arguunt eum qui ea loquutus est non agitari dæmonio. Sapiunt enim virtutem diuinam, & raram quandam præ se ferunt prudentiam omnibus aptè sibi coherentibus, & apertis rationibus confirmatis. Et addunt; Nunquid potest dæmonium cæcorum oculos aperire? quasi dicant: Si non suadeamini à verbis, ab operibus moueamini. Diçtis enim astipulantur facta, & qualis est oratio,

MITTUNTUR SEPTUAGINTA DISCIPULI, ET
redcunt. Luca 10. CAPVT LXXX.

Post hæc autem designauit Dominus & alios septuaginta duos, & misit illos binos ante faciem suam in omnem ciuitatem & locum quò erat ipse venturus. Et dicebat illis: Messis quidem multa, operarij autem pauci. Rogate ergo Dominum messis, ut mittat operarios in messem suam. Ite, ecce ego mitto vos sicut agnos inter lupos. Nolite portare sacculum, neque peram, neque calceamenta, & si ibi fuerit filius pacis, requiescet super illum pax vestra: sin autem, ad vos reuertetur. In eadem autem domo manete, edentes & bibentes quæ apud illos sunt: dignus est enim operarijs mercede sua. Nolite transire de domo in domum. Et in quamcunque ciuitatem intraueritis, & susceperint vos: manducate quæ apponuntur vobis, & curate infirmos qui in illa sunt, & dicite illis: Appropinquauit regnum Dei. In quamcunque autem ciuitatem intraueritis, & non susceperint vos, exeunte in plateas eius, dicite: Etiam puluerem, qui adhesit nobis de ciuitate vestra, extergimus in vos: tamen hoc scitote, quia appropinquauit regnum Dei. Dico vobis, quia Sodomis in die illa remissus erit, quam illi ciuitati. Va tibi Chorozaim, ve tibi Bethsaidâ: quia si in Tyro & Sydone factæ fuissent virtutes, quæ factæ sunt in vobis, olim in cilicio & cinere sedentes pœniterent. Veruntamen Tyro & Sidoni remissus erit in iudicio, quam vobis. Et tu Capharnaum vsque ad cælum exaltata, vsque ad infernum demergeris. Qui vos audit, me audit: & qui vos spernit, me spernit: qui autem me spernit, spernit eum qui misit me. Reuersi sunt autem septuaginta duo cum gaudio, dicentes: Domine etiam dæmonia subijciuntur nobis in nomine tuo. Et ait illis: Videbam satanam sicut fulgur de cælo cadentem. Ecce dedi vobis potestatem calcandi supra serpentes, & scorpiones, & super omnem virtutem inimici, & nihil vobis nocebit. Veruntamen in hoc nolite gaudere, quia spiritus vobis subijciuntur, gaudete autem quòd nomina vestra scripta sunt in cælis. In ipsa hora exultauit in Spiritu sancto, & dixit: Confiteor tibi pater Domine cæli & terræ, quòd abscondisti hæc à sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea paruulis. Etiam pater quoniam sic placuit ante te. Omnia mihi tradita sunt à patre meo. Et nemo scit quis sit filius nisi pater: & quis sit pater nisi filius, & cui voluerit filius reuelare. Et conuersus ad discipulos suos, dixit: Beati oculi qui vident quæ vos videtis. Dico enim vobis, quòd multi propheta & reges voluerunt videre quæ vos videtis, & non viderunt: & audire quæ auditis, & non audierunt.

POST HÆC AVTEM DESIGNAVIT DOMINVS ET ALIOS SEPTVAGINTA.] Hoc loco inter ea quæ superiori cap. posita sunt ex Ioan. ca. 10. & illa quæ eodem cap. Ioannis sequuntur de gestis enceniorum tempore, interponendum omnino videtur quòd Lucas scribit cap. 10. de ordinatis & missis 70. discipulis, cum alijs quibusdam sequentibus apud Lucam per aliquot capita. Nam cum ea quæ hætenus ex Ioanne per aliquot capita sunt posita, continuo inter se ordine hæreant, & in Ierusalem omnia contigerint, ut verisimile sit contigisse omnia statim post scenopægiæ festum, & inter illud ad festum, ac festum enceniorum aliquot menses intercesserint, cõuenientissimè intelligitur tempore illo inter medio factam hæc 70. discipulorum ordinationem & missionem, quæ nec ante festum tabernaculorum intelligi potest facta, cum dicat Lucas post ascensum Christi in Ierusalé factam esse: nec post enceniorum festum, cum post

alia sunt facta. Loquitur excedentia sensum humanum, sed idem facit excedentia virtutem humanam, imo & dæmoniacam. Num insanus & malo demoni obnoxius potest aperire cæcorum oculos? Ex oculare videntem dæmonum est, sed oculos aperire cæco nato, virtutis est diuinæ. Id cum coniter ab hoc esse factum, non potest eius oratio à noxio dæmone proficisci, cuius facta constat à beneficio Dei proficisci. Ad hanc controuersiam nihil respondit Dominus, nos interim docens non semper esse con tendendum cum improbis, & factis potius declarandum quid possimus quàm verbis, & nonnunquam malorum furori cedendum, nec vnquam oportere obliuisci mansuetudinis euangelicæ.

illud & passionem Domini, breue nimis sit tempus quàm ut videri possit in ipso factam hanc missionem cum alijs multis à Luca narratis per multa capita. Proinde cum supra ostensum sit Dominum impleto tempore assumptionis suæ, de quo Luca 9. penitus reliquisse Galilæam, nec eam ante mortem repetiuisse, consequi videtur hanc discipulorum missionem factam in Iudæa & locis circumvicinis, in quibus cum hætenus non prædicasset, diuersari instante sua passione in Ierusalem complenda voluit. Et alioqui optima est huius capituli cum superiori capite ex Ioanne connexio. Nam cum ibi se bonum esse pastorem docuerit, hic misertus turbarum, quòd essent vexati & iacentes sicut oues non habentes pastorem, constituit tanquam bonus pastor eos qui secum populum salutari pascerent doctrina. Porro de numero discipulorum iam designatorum aliquid est controuersia. Nam Latinorum quidè libri etiã antiquissimi omnes habent fuisse septuaginta duos, Græco

Græcorum vero septuaginta tantum. Itaq; Beda eius numeri quem legunt Latini rationè assignans, ideo 72. missos dicit quia totidem mundi gentibus euangelium prædicandum erat, sicut in prima missione 12. sunt ordinati propter 12. tribus Israel, quibus euangelium primo erat prædicandum. Nam post linguarum confusionem factam in constructione turris Babel, fuisse in mundo linguas 72. colligi solet ex Genes. c. 10. vbi 72. ponuntur personæ, à quibus diuisæ sunt gentes in terra iuxta linguas suas. Græci vero 70. ordinatos à Domino asserunt, propter figuram quæ scribitur Exodi 15. vbi dicuntur filij Israel in Elim inuenisse 12. fontes aquarum & 70. palmas iuxta fontes. Et rursum ad imitationem Moysis, qui sicut habebat 12. principes tribuum, ita etiam elegerat à principio egressus 70. seniores, cum quibus familiariter conuersabatur, ut patet Exodi 24. qui etiam postea cum conquereretur se solum non posse ferre onus populi, ex mandato Dei, 70. seniores legit, quibus Deus spiritum Moysis impertiuit, ut scribitur Num 11. cap. Vnde & postea mansit ea apud Iudeos consuetudo, ut in Ierusalem essent 70. seniores veluti senatores qui cum principe sacerdotum populum Israeliticum iudicaret & gubernarent de qualibus fit mentio Ezech. 8. Dicebantur autem seniores non tam ob ætatem quam morum grauitatem & prudentiam, à quibus proinde crediderim deriuatum ut ab ipsis Apostolis presbyteri, hoc est, seniores dicerentur, qui populo Christiano præessent in munere docendi, & sacramenta administrandi, quemadmodum id nomen adhuc permanet in sacerdotibus. Sicut ergo ratio numeri, quæ Græci assignant, cõuenientior est quàm ea quæ Beda assignat, aut alius quisquæ de numero septuaginta duorum: ita probabilior est Græcorum lectio, quam post omnes Græcos etiã Hieronymum secutum patet, cum ad Fabiolam scribens, in mansionem sextam sic habet: Nunquam prius occurrerunt fontes purissimi, nisi vbi magistrorum doctrina prorupit. Nec dubium quin de Apostolis duodecim sermo sit, de quorum fontibus deriuatæ aquæ totius mundi siccitate rigant. Iuxta has aquas septuaginta creuerunt palmæ quos & ipsos secundi ordinis intelligimus præceptores, Luca Euangelista testante, 12. fuisse Apostolos, & 70. discipulos minoris gradus, quos & binos ante se Dominus præmittebat. De quibus & Paulus refert, quòd apparuerit Dominus primum vndecim, deinde Apostolis omnibus, alios volens intelligi primos, & alios secundos Christi discipulos. Hæc D. Hieronymus. Quin & Dorotheus martyr, teste quodam, in compendio rerum apostolicarum & propheticarum nominatim recensens discipulos, 70. tantum facit, non septuaginta duos. Proinde Vala apud Latinos contrarium accedisse putat in numero istorum discipulorum, quàm accidit in nominando numero interpretum veteris testamenti, quos 70. nominamus, cum cõstet fuisse 72. cum è singulis tribus delecti essent sex, ut testatur Iosephus lib. Antiqu. 12. c. 2. Sicut ergo illi cum 72. essent, dicuntur ferè 70. quòd, ut est verisimile, studio factum est, non aliter quàm apud Romanos Cætumviri dicti sunt iudices è singulis tribubus quæ trigintaquinque erant (è quibus terni delecti, centum & quinque numero erant) sic contra cum 70. tantum essent isti discipuli, quosdam putat scripsisse 72. quæ putaret iam factum à Domino in discipulis, quòd factum fuerat in 70. interpretibus, ut scilicet ex singulis tribubus sex fuerint delecti, cum Apostolos 12. elegerit,

non tamen singulis tribubus singulos Certè & D. Ambrosium legisse 70. tantum, patet, cum exponens hunc locum, Ecce ego mitto vos, sicut agnos inter lupos: Ad septuaginta, inquit, dicit hoc. Ut ex his omnibus verisimile sit codices nostros Latinos esse viatos, cum tamen & Augustinus sic legat, & mirè consentiant Latinorum exemplaria. Quanquã, ut nec illud sileamus, videatur probabile seniores illos quibus Deus impertiuit spiritum Moysis, (ad quorum imitationem discipuli isti sunt instituti) fuisse non tantum 70. sed 72. cum præter seniores 70. quos dicitur Moyses fecisse stare circa tabernaculum duo adhuc remanentes in castris, Eldad scilicet & Medad, qui ipsi descripti fuerant, etiam spiritu prophético donati fuerint, vnde Iudæi asserunt fuisse 72. descriptos, & ex vnaquaque tribu sex fuisse delectos, ut videri possit ad huius imitationem Eleazarum pontificem misisse ad Ptolomeum 72. seniores, delectis sex ex singulis tribubus qui illi sacra Biblia in linguam Græcam verterent. Verum prolixior de hæc re disputatio curiositatis notari posset, nisi ea necessaria fuisset ad rationem numeri non sine causa à Domino obseruati inuestigandam. Itaque cum iam Dominus multos sibi delegisset discipulos, qui ex frequenti secum consuetudine euangelio prædicando pro temporis exigentia apti essent, cumque iam tempus suæ passionis appeteret, vs non liceret ipsi diu Iudæorum ciuitates inuisere & perambulare, auctiorem iam numerum discipulorum quos ante se mitteret delegit, per quos citò euangelij prædicatio, in omnes Iudææ & vicinarum regionum ciuitates perueniret. Et quemadmodum in principio sui regni & prædicationis 12. elegit, veluti 12. principes & patres 12. tribuum Israel: ita regno suo increcente, 70. vel 72. delegit alios veluti 70. populi Israelici cõsenatores, quorum opera vteretur ad imitationem Moysis, regni sui speciem & maiestatem hac ratione declarans. Potest etiam intelligi hic numerus obseruatus ab ipso ad imitationem illorum 70. cum quibus Iacob ingressus est Ægyptum, ut scribitur Genes. 46. & Deuter. decimo. Porro sicut duplex hic ordo discipulorum suas habet in veteri testamento præcedentes figuras: ita ipse forma erat & exemplar quoddam duplicis ordinis in Ecclesia Christi instituendi, nimirum ordinis episcoporum & minorum sacerdotum, quemadmodum id ab initio semper Ecclesiastici patres intellexerunt. Vnde D. Clemens in epistola ad Iacobum fratrem Domini, Petrum refert dixisse Dominum docuisse, episcopos vicem Apostolorum gerere, eundemque Petrum insinuas se, reliquorum discipulorum vicem tenere presbyteros debere. Proinde hinc licet colligere argumentum ad probandum distinctionem ordinis episcopalis ab ordine minorum sacerdotum, contra eos qui omnes sacerdotes volunt esse æquales. Septuaginta enim hos discipulos non fuisse æquales 12. Apostolis, patet ex eo quòd post 12. Apostolos à Domino ordinati, non peruenierunt ad eorum nomen, sed permansit ipsis duodecim nomè Apostoli proprium. Et rursum quæ ex horum præcudubio numero, ab Apostolis Matthias sit pro Iudæis Apostolorum collegij ascitus, prouectus nimirum ex ordine inferiori ad superiorem. Porro quæcunque Lucas hic commemorat Dominum fecisse circa hos 70. eisque dixisse, & præcepisse vsque ad illum locum: Va tibi Chorozaim; habita sunt in cap. Concordiæ 55. in missione 12. Apostolorum, proinde eorum intelligentia & rationes ibi sunt requirendæ. Hoc tan-

tum hic proprium habet Lucas, quod illis mandatum commemorat, ut neminem per viam salutarem, quanquam dubitandum non sit istud etiam 12. Apostolis dictum fuisse. Hoc autem præcepto non penitus omnem salutationem suis prohibere voluit. Quomodo enim conuenisset id quod humanitatis est & benevolentiae, eum prohibere, qui iubet etiam inimicis benedicere, eosque salutare, hoc est, salutem eis impetrari? Sed hyperbolicus est sermo, quo suis sedulitatem & celeritatem in iniuncto opere commendauit, innuens omnem vanam confabulationem, quæ salutationem consequi solet, in via esse fugiendam, omnemque itineris moras, ac occasiones distractionis spiritus à cogitatione eorum quæ eis demandata erant, esse amputandas. B Simile præceptum Helizeus eadem de causa dedit Giezi famulo suo, cum eum mitteret ad opus quod festinationem exigebat, dicens, ut scribitur 4. Reg. 4. Si inueneris hominem, non salutes eum: & si salutauerit te quispiam, non respondeas illi, Vbi, ut intelligamus quid sit salutare, Hebræa habet benedicere, quomodo & Septuaginta verterunt. Inter sacculum autem & peram hoc interest, quod per sacculum significatur repositorium pecuniarum, est enim Græcè βαλάριον, id est, marsupium, crumena: per peram verò, cibariorum repositorium. Quæ ab illo loco, Væ tibi Crozaim, habentur, vsque ad illud. Qui vos audit, habita sunt superius ex Matthæi cap. 11. in cap. Concord. 47. Quam commodam autem habeant cum superioribus in hoc loco connexionem, per sese satis patet: quanquam dubitari possit an hoc loco & tempore sint à Domino dicta, an potius Lucas ob eorum convenientiam cum superioribus hic commemorare commodum duxerit, quæ alio loco & tempore dicta erant. Et quod sequitur. Qui vos audit, &c. simile etiam Apostolis dictum fuit in ipsorum missione, ut videre est in capite Matth. 10. & cap. Concord. 55. circa finem. Eis enim ibi dictum legimus: Qui recipit vos, me recipit: & qui me recipit, recipit eum qui me misit. Quo etiam contrarium significatum est eius quod hic aperte ponitur: Qui vos spernit, me spernit: Qui autem me spernit, spernit eum qui me misit. Hoc tantum interest in hunc Lucæ & illud Matthæi locum, quod ibi dicatur: Qui vos recipit (quod de receptione in hospitium propter ea que sequuntur videtur accipiendum) hic verò dicitur: Qui vos audit, id est qui vestra doctrinam credit, vestrisque præceptis obtemperat, quæ meo nomine iniungitis. Circa quæ verba notandum quanta sit ecclesiarum præpositorum potestas, quamque cauendum ab eorum inobediencia contemptu, cum illis re præcipientibus non secus quam Christo, cuius vice funguntur, sit obediendum, eorumque contemptus pro contemptu Dei reputetur. Vnde simili liter & ad Samuelem, cum à Iudæis sperneretur, Dominus dicit: Non te spreuerunt, sed me. Et Moyses rebellibus Iudæis dixit: Non contra nos est murmur vestrum, sed contra Deum. Qui & Deut. 17. necandum statuit eum qui sacerdotis iudicio & præcepto recusaret obedire.

REVERSI SUNT AUTEM SEPTUAGINTA DVO CUM GAUDIO DICENTES: DOMINE, &c.] Sicut Lucas ca. 9. & Marcus cap. 6. missioni Apostolorum mox subiunxerunt eorum reversionem: ita & nunc Lucas post 70. ablegationem commemorat quæ illis redeuntibus à Domino sunt dicta, omittis his quæ medio tempore facta

sunt vel à 70. vel à Domino, cuius facta medio illo tempore gesta verisimile est Lucas postea narrare cum inter cætera dicit c. 13. Ibat per ciuitates & castella docens, & iter faciens in Ierusalem. Premiserat enim hos 70. in omnem ciuitatem & locum quod erat ipse venturus, ut sibi venturo viam pararent. Itaque reversi 70. ad Dominum, narrantesque ei quæ fecerant, cum gaudio dicebant: Domine non tantum morbi pelluntur per nos, sed etiam demonia subiiciuntur nobis per inuocatum nomen tuum super ea. Dixerat enim dominus his cum mitterentur, tantum illud: Infirmos qui in domo sunt curate, nec aperte dederat eis potestatem super demonia, quemadmodum dederat 12. Apostolis. Proinde gaudentes narrant non tantum morbos curatos, sed etiam demones expulsos. Et quidem recte in eo fecerunt, quod ad Dominum à quo missi fuerunt reuersi sint, ei que renunciauerit quæ gesserant, & miraculorum virtutem illi tribuerint, dicentes: in nomine tuo: Quo & nos docemur, euangelicum doctorum omnem suæ prædicationis fructum & gloriam referre debere Christo, quem habet officij sui author, quemadmodum dictum est circa reditum Apostolorum cap. Concord. 57. Verum humani cuiusdam affectus & imperfectionis erat, quod suum gaudium declarauerint magis de eiectis demoniis, quam de profectu & fide auditorum, de qua magis erat gaudendum: quodque in seipsis haberent aliquam complacentiam, ob id quod sibi demonia subiicerentur. Dicunt enim, subiiciuntur nobis. Dominus autem ait illis: Videbam sathanam sicut fulgur de celo cadentem. Quod variè intelligitur. Quidam enim accipiunt istud dictum de lapu diaboli è celo propter suam superbiam, quem lapsum cum nullus hominum viderit, Christus se vidisse testatur, diuinitatem suam insinuans. Comparatur autem secundum hunc intellectum sathanas è celo cadens, fulguri è celo in terras subito delabenti, quod cum ille clarus prius esset in celo, & insignis dignitatis, ob tumorem animi subito deiectus est à summis ad ima, claritate sua perdita & extincta. Hunc intellectum secutus D. Greg. & post eum quidam, intelligunt Dominum quo muniret suorum animos aduersus morbum inanis gloriæ, qui his videbatur obrepisse, proposuisse hac sententia exemplum Luciferi, qui ob superbiam à tanta felicitate subito excidisset. Sic enim habet Gregorius lib. 23. Moral. cap. 7. vbi quatuor arrogantiae species designat: Sancti Apostoli ab hoc elationis vitio reuocantur, qui de prædicatione redeunt, cum elati dicerent Domine in nomine tuo etiam demonia nobis subiecta sunt ne de hac miraculorum singularitate gauderent, illico eis respondet Dominus, dicens: Videbam sathanam velut fulgur de celo cadentem. Ipse enim singulariter elatus dixerat: Super astra cæli exaltabo solum meum, sededo in monte altissimo in lateribus aquilonis, similis ero altissimo. Et mirè Dominus, ut in discipulorum cordibus elationem premeret, mox iudicium ruine retulit, quod ipse magister elationis accepit, ut in authore superbiæ discerent, quid de elationis vitio formidaret. Hæc ille. Theophylactus etiam hunc reddens sensum istius sententiæ, intelligit Dominum significare voluisse, non mirandum esse velut rem nouam, quod demonia homini suo subiicerentur, cum principis eorum olim è celo ceciderit. Ad quod propositum placet accipere hanc sententiam, præstat eam accipere in sensu quem alij sequuntur, cuius & Theophylactus

lactus meminit, secundum quem intelligitur hæc sententia non de illa diaboli ruina, qua in initio cecidit è celo in hunc caliginosum aerem propter suam superbiam: sed ea ruina, qua verba Dei incarnato, deiici cœpit à sua potentia, tyrannide, & gloria quam habuit ante verbi incarnationem in hoc mundo, ut Dominus discipulis demonum subiectionem admirantibus, ne tanquam rem nouam admirarentur, & ut causam huius subiectionis intelligerent, responderit, se iam olim vidisse principem demonum, qui illos fortes reddebat, cecidisse, perditam quam habebat potestatem, atque ob id fieri ut & illi facile vincantur. Secundum hunc sensum si illud è celo, iungatur cum participio, cadentem, ut significetur sathanas è celo cadens, per celum intelligenda erit celsitudo, potentia & gloria, quam habuit antequam Deus assumptus corpore in terris versaretur, cum pro Deo passim diabolus in idolis coleretur, & per vitia hominibus dominaretur, & obsessis à demoniis omnia loca plena essent. Alioqui illud, è celo, coniungi potest cum, fulgur, ut sit sensus: Postquam assumpti humanam naturam, videbam sathanam cadentem, sicut fulgur cadit è celo. Vnus est autem Dominus fulguris exemplo, ut significaret velocitatem lapsus illius, quodque à summa celsitudine subito sic sit eiectus, ut fere euauerit. Potest & sic intelligi, & forte conuenientius, Ne putetis vos mihi rem nouam & incognitam narrare. Sciebam enim cum vos emisi ad prædicandum euangelium meum, & ruiturus esse sathanam vires, imo cum demonia eiiceretis, ipse ergo vobis aderam, ac videbam quod vos non videbatis, sathanam insum fulguris ritum cadere, viresque eius euanescere. Hic enim sensus conuenit verbo imperfecti præteriti, Videbam. Nam secundum alios sensus magis dicendum erat, Vidi. Porro Dominus potestatem eiiciendi demones, de qua illi gaudebant, non solum confirmans, sed etiam augens subiicit: Ecce dedi, vel tibi habent Græci δίδωμι, hoc est, do vobis potestatem calcandi supra serpentes & scorpiones, & super omnem virtutem, id est, fortitudinem & potentiam inimici, scilicet diaboli, & nihil vobis nocebit. In quibus verbis ad literam per serpentes & scorpiones intelligenda sunt ipsa venena animalia, hominibus maxime inimica, noxia & metuenda, quæ diabolo apte coniungit, tū quod & ipse venenosus & inimicissimus sit humano generi, tum quod per illa animalia hominibus nocere studeat, per cuius item deceptionem factum est ut illa animalia iam sint hominibus inimica & nocua cum nihil homini ab illis periculi fuisset, si in integritate persistisset. Vnde Dominus dicens, supra serpentes & scorpiones & omnem virtutem inimici, significat etiam serpentes & scorpiones esse virtutem inimici, utpote per quos propter peccatum diabolus hominibus præualet & nocet. Simile huic est quod in psalmis iusto promittitur: Super aspidem & basiliscum ambulabis, & conculcabis leonem & draconem. Quod etiam corporaliter & ad literam impletum fuisse frequenter in iustis experientia docuit: quemadmodum & illud: nihil vobis nocebit, sic corporaliter impletum est in fidelibus, ut nec venena, nec venenata quicquam eos læderent, sicut patuit in Paulo, qui viperam illæsus excussit, & Ioanue, qui veneno infectum potum sine nocumento ebibat. Cæterum secundum mysticum sensum per serpentes & scorpiones, demones, rectè intelliguntur: & per serpentes quidem, eos qui in aperta ali-

qua crimina pertrahere conantur, quia serpens aperte hominem impetit: per scorpiones verò, qui cauda occultè hominem verberant, eos qui in vitia occulta, spiritalia scilicet, trahere student, ut intelligamus Dominum his verbis omnibus fidelibus dare potestatem superandi omnem diaboli tentationem, siue qua aperte, siue qua occultè eos impetit, ut nihil eis noceat, sed omnia potius eis cooperentur in bonum: quemadmodum & illud: Signa eos qui crediderint hæc sequentur, &c. mysticè sic intelligitur, ut omnibus conueniat fidelibus, & in eis quotidie impleatur.

VERUNTAMEN IN HOC NOLITE GAUDERE, QVIA SPIRITVS, &c.] Postquam suis Dominus potestatem de qua gaudebant confirmasset, & auxisset, tum demum opportunè eorum lætitiæ, quæ inanem sapiebat gloriæ, moderare & temperare studuit, dicens: Veruntamen in hoc nolite gaudere, &c. Circa quæ tamen verba quæri potest, quomodo gaudium istud Dominus prohibeat, cum de omni bono & dono Dei sit gaudendum, & deinde gaudium hoc discipulorum de eo fuerit, in quo nomen Iesu illustratur. Sed dicendum primum, quod gaudium discipulorum, quatenus culpabile erat & immoderatum, Dominus prohibere voluerit. Erat autem culpabile & immoderatum, quatenus gaudebant sibi subiici demonia, quodque quia in eo ipsi essent præ aliis singulares, humanam aliquam complacentiam habebant. Vnde hunc eorum affectum notans Dominus dicit, ne gaudeatis quod spiritus vobis subiiciuntur. Gaudendum enim quod spiritus subiicerentur nomini Iesu, ad gloriæ Dei, & hominum vtilitatem. Deinde dicendum, Dominum non simpliciter gaudium hoc voluisse excludere, sed ab illo ad gaudium maius, perfectius, & iustius voluisse erigere, ut sit sensus: Non tam in eo gaudeatis quod spiritus vobis subiiciuntur, quam quod nomina vestra scripta sunt in cælis. In illo ergo minus vult esse gaudendum, quam in isto, quia illud non ad propriam hominis spectat salutem, sed ad aliorum vtilitatem, commune etiam reprobis: istud vero ad propriam pertinet salutem, solis iustis conueniens. Deinde quia gaudium illud tumorem & superbiam generare solet, istud verò gaudium gratiarum actionem, & omnibus boni operis strenuam sollicitudinem. Porro nomina aliquorum scripta esse in cælis, non est aliud, quam illos haberi apud Deum in numero iustorum, & eorum quibus cælestia regna sunt parata, hoc est, ut Paulus dicit, esse ciues sanctorum & domesticos Dei. Et est locutio huiusmodi desumpta à consuetudine humana, qua aliquorum nomina ascribi solent ciuibus, dum ciuitate donantur, aut qua reges aliquos amicorum numero inscribere solebant. Sic ergo scriptura Dei est annuatio alicuius inter amicos Dei. Vnde toties in scripturis fit mentio de libro vitæ vel viuientium, qui nihil est aliud quam notitia Dei qua nouit ordinatos. à se ad vitam æternam. Porro quo intelligatur quomodo scriptura quosdam dicat deleri è libro vitæ, & iustis premio promittat non deleri è libro vitæ, ut patet Apocal. 3. cum prædestinatus à Deo ad vitam æternam non possit ab illa excidere, nec quicquam mereri possit ut prædestinetur notandum, quod dupliciter quis dicitur ordinatus à Deo ad vitam æternam, videlicet vel ex prædestinatione diuina, vel ex gratia & iustitia quæ habet. Quicquid enim gratiæ Dei habet & iustus est, ex hoc ipso est dignus vi-

Nomina scripta in cælis.

Psal. 90.

Act. 28.

Sensus mysticus.

ta æterna & ad eam ordinatus. Sicut ergo prædestinatio diuina nunquã deficit, nec falli potest: ita qui ex ea ordinati sunt ad vitam æternam, ab æterno semper fuerunt in libro vitæ descripti, semperque in eo scripti permanent, nec vnquam ex eo delentur, vnde dicuntur simpliciter scripti in libro vitæ. Sed quemadmodum gratia & iustitia non ab initio fuit in homine, & postquam acquisita est nonnunquam deficit, amissa per sequens peccatum: ita qui ex ea ordinati sunt ad vitam, non semper in libro vitæ fuerunt scripti, sed scribi cœperunt, cum credere & Deo placere cœperunt, & postquam conscripti sunt, deleri ex eo possunt, vnde tantum secundum quid dicuntur scripti in libro vitæ. Et tamen ratione posterioris huius considerationis scriptura potissimum aliquos dicit in libro vitæ descriptos. Nam Paulus asserit, adiutorum suorum de quibus ibi loquitur, nomina scripta in libro vitæ, quos non est verisimile ipsum voluisse asserere esse prædestinatos, & proculdubio saluandos, sed potius, quemadmodum de Ephesiis dicit, iam esse factos per fidem & charitatem ciues sanctorum, & domesticos Dei, quod vtique non erant antequam erederent. Nam tunc Ephesiis dicit fuisse peregrinos & aduenas. Ex his colligere licet, quomodo intelligendum sit quod in quadam collecta secreta, quæ Diuo Augustino tribuitur, quidam dicentes: Deus cui soli cognitus est numerus electorum in superna felicitate locandus, tribue quæsumus vt vnuerforum quos in oratione commendatos vt scæpimus, & omnium fidelium nomina, beatæ prædestinationis liber scripta retineat. Intelligendum enim orare nos, non vt aliqui prædestinentur, aut vt prædestinati ab æterno maneant prædestinati: sed vt qui iam per fidem sunt inter sanctos connumerati, & ad vitam ordinati, in fide & iustitia perseuerent, nec per peccatum excidant à sanctorum numero, & spe cœlestis vitæ. Hinc etiam colligere licet non esse firmum quod ex Domini verbis colligit Caletanus, asserens ex eo quod Dominus dicit nomina horum discipulorum fuisse scripta in cœlis, clare haberi, hos omnes fuisse prædestinatos & esse beatos, atque hoc respectu melius fuisse collegium 70. quam 12. Apostolorum, quorum vnus fuit damnatus. Magis enim verisimile est Dominum dicere nomina eorum scripta in cœlis, propter præsentem eorum fidem & iustitiam, quam propter æternam Dei prædestinationem: sicut contra de impiis dicit Hieremias: Recedentes à te in terra scribentur; impietati tribuens conscriptionem in terra, non æternæ Dei reprobationi: ac significans conscriptionem illam se qui hominum peccata & demeritum. Et alioqui etiã ratione diuinæ prædestinationis dicat Dominus horum nomina scripta in cœlis, non magis hinc consequitur omnes simpliciter esse saluatos, quam consequitur saluatos esse omnes 12. Apostolos, ex eo quod Dominus dixit ad illos Sedebitis & vos super sedes duodecim, iudicantes 12. tribus Israel; de cuius veritate post dicitur. Hoc vel ob id annotare visum est, quod ab his qui discipulorum horum nomina recensere studuerunt, recensentur quidam qui à fide recta defecerunt, vt Philetus & Hermogenes. Recensentur autem discipulorum horum nomina à Volaterrano lib. 19. Urbanorum commentariorum, sed multo plura recensentur quam 70. vel 72. & fere omnia sunt collecta ex Actis, & Pauli epistolis: & connume-

rantur quidam, quos certum est post Christi ascensum ad fidem conuersos, vt Eunuchus Candacis reginæ conuersus à Philippo diacono, & Philemon conuersus à Paulo. Recensentur etiam apud Vvicelium in Hagiologio ipsius 70. nomina ex libello cui titulus, Cultura vineæ Dominicæ: sed inter illa etiam, præter alios de quibus dubitari potest, commemorantur Philemon & Lucas, quem ex euangelij eius proœmio magis apparet cum Domino non fuisse familiariter versatum. Eusebius ecclesiasticæ historiæ lib. 1 cap. 14 testatur se 70. discipulorum nomina nusquam reperisse scripta, credi tamen vnum ex illis fuisse Barnabam, qui Pauli in prædicatione fuit socius: ac Clementem in 4. dispos. libro etiam Cephæ cuiusdam qui ex eis fuit, facere mentionem, & Matthiam item ex horum fuisse numero, necnon & Tattheum quendam, alium ab Apostolo Iuda Thaddeo, de quo nouam ibi refert historiam. His verisimiliter coniungendus est Ioseph ille, qui congnominabatur Barabbas & Iustus, & cum Matthia constitutus fuit, cum pro Iuda alius surrogandus esset. Et rursum 7. forte diaconi primi, ac Ananias qui Paulum baptizauit. De reliquis nihil certi habeo aut valde probabile.

IN IPSA HORA EXULTAVIT IN SPIRITU SANCTO, ET DIXIT: CONFITEOR, &c.] Postquam discipulos de subiectione dæmonum gaudentes Dominus admonuit qua in re potissimum gaudere debeant, commode etiam ipse cum gaudentibus discipulis gauisus est, sed gaudio dissimili Nam illi quidem humano affectu gaudebant, placentes sibi in dæmonum subiectione: Dominus vero spirituali gaudio gauisus est, non ob id quod dæmones suo nomini subiicerentur, vnde nomini eius multum accessit gloria, sed quod Dei benignitate, veritatis cognitio discipulis insipientibus reuelata esset quod ferè aliud non erat quam gloriari & gaudere quod nomina eorum scripta essent in cœlis. Itaque quod prius verbis docuerat, iam etiam re ipsa declarauit, quale scilicet debeat esse gaudium nostrum, & quibus in rebus, nẽpe in cognitione Dei, quemadmodum apud Ieremiam dicit Dominus: Non gloriatur sapiens in sapientia sua, & non gloriatur fortis in fortitudine sua, & non gloriatur diues in diuitiis suis, sed in hoc gloriatur qui gloriatur, scire & nosse me. Rursum hac sua exultatione & gratiarum actione Dominus nos & illos docuit, non nobis arrogare ex donis Dei vllam gloriæ portionem, sed illi omnia accepta ferre à quo sunt omnia bona. Exultauit, inquit, in Spiritu sancto, id est, per Spiritum sanctum, qui habitans in Christo homine, ad actuale hanc exultationem eum commouit. Græcè tamen non est præpositio, in, nec adiectiuũ, sãcto, sed tãtũ, exultauit spiritu vt sesus esse possit: Exultauit spiritu suo & animo, ad differentiam exultationis corporalis ad cuius discrimen deipara virgo dixit: Exultauit spiritus meus in Deo saluari meo. Vnde & nostra. *littera accipi post, vt significetur eum exultasse in animo & spiritu suo qui est sanctus. Cæterum hæc gratiarum actio Christi simul cum illis sequentibus; Omnia mhi tradita sunt, & c. habita & exposita sunt supra inq. Concordiæ 47 ex Matthei cap. 11. Quæ vero postea sequuntur: Beati oculi qui vident quæ vos videtis, &c. habita sunt in Matthei cap. 13. in cap. Concordiæ 11.*

PRO

PROPONITVR PARABOLA DE SAMARITANO.
LUCÆ IO. CAPVT LXXXI.

Ecce quidam legisperitus surrexit, tentans illum, & dicens. Magister, quid faciẽdo vitã æternam possidebo. At ille dixit ad eũ. In lege quid scriptum est? quomodo legis? Ille respondens dixit: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota animã tua, & ex omnibus viribus tuis, & ex omni mente tua, & proximum tuum sicut teipsum. Dixitque illi. Recte respondisti, hoc fac & viues. Ille autem volens iustificare seipsum, dixit ad Iesum. Et quis est meus proximus. Suscipiens autem Iesus, dixit. Homo quidam descendebat ab Hierusalem in Hiericho, & incidit in latrones, qui etiam despoliauerunt eum, & plagis impositis abierunt, semiuino relicto. Accidit autem vt sacerdos quidam descenderet eadem via, & viso illo, præteriiuit. Similiter & Leuita, cũ esset secus locum, & videret eum, pertransiit. Samaritanus autem quidam iter faciens venit secus eum, & videns eum, misericordia motus est. & appropians alligauit vulnera eius, infundens oleum & vinum, & imponens illum in iumentum suum duxit in stabulum, & curam eius egit: Et altera die protulit duos denarios, & dedit stabulario, & ait. Curam illius habe, & quodcũque supererogaueris, ego quũ rediero, reddam tibi. Quis horum trium videtur tibi proximus fuisse illi qui incidit in latrones? At ille dixit. Qui fecit misericordiam in illum. Et ait illi Iesus. Vade, & tu fac similiter.

ET ECCE QUIDAM LEGISPERITVS A SVRREXIT TENTANS ILLVM, ET DICENS.] Nulla significatur à Luca huius historiæ cum præcedentibus continuatio. Non enim dicit, & ecce tunc; sed tantum, & ecce. Transiit enim ad alia commemoranda, quæ memoriæ tum occurrerant, quæ quo tempore, quove loco sint gesta, si cut & multa quæ sequentibus narrantur capitulis sciri non potest, sicut nec necesse est cognoscere, proinde quo ordine ea Lucas posuit, & nos in Cõcordia multis capitibus sumus prosecuti. Cæterum hæc historiã non tũ contigisse quando superiora à Domino dicebantur discipulis, satis ex Luca patet. Nam tunc seorsum discipulis Dominus, loquebatur. Græca enim habent: Conuersus ad discipulos suos seorsim dixit: Beati oculi, &c. Hęc vero historia contigit populo præsentem, & verisimiliter in synagoga, vbi multis doctoribus sedentibus & Domino cũ eis disputante, iste surrexit. Dicitur enim: Ecce quidam legisperitus surrexit. Itaque hic legisperitus audiens Dominum proprio more de vita æterna & regno cœlorum differentem, adit Dominum non discendi quidem animo, sed tentandi, nimirum experiri volens quid responderet, num forte aliquid legi contrariũ diciturus esset ad vitam æternam, quam predicabat, consequendam expeditis: an aliquid minus diciturus esset, quam ipsemet ex legis intima cognitione intellexerat ad vitam æternam quam maximè expedire & sufficere. Phariseos enim & scribas sibi in eo placuisse, quod intelligerent maximum omniũ mandatorum esse illud quod scribitur Deuteron. 6. ac sperasse Dominum: illud ignoraturum, patet ex eo quod postea quidam legisdoctor eum interrogauit tentando: Quod esset mandatum magnum in lege? vt scribitur Matthei. 22. & Marci 12. Illum enim legisperitum non fuisse eundem cum isto, quemadmodum tamen putauit quidam, vel ex eo præter alia satis patet, quod ibi Dominus respondet duo maxima mandata, hic verò ipse legisperitus. Quamquã verisimile sit Lucam alterius illius legisperiti non fecisse cum Mattheo & Marco mentionem, quod hoc loco de alio legisperito similia narrasset, satis habens duo prima legis mandata semel commemorasse. Querit autem iste scriba non vt ille apud Matthei. quod sit mandatũ magnũ in lege: sed quid faciẽdo, inquit, vitam æternam possidebo? Quam eandem quæstionem etiam postea Lucas cap. 17. cõ-

memorat Domino propositã, nõ à scriba, sed à principe quodam diuite, quem adolescentem fuisse Mattheus testatur, neque tentandi animo, sed discendi. Porro quoniam hic scriba Dominum tentando interrogauit, & de lege tentauit, commode Dominus ipsum ad legem remittit, & conatum illius repellens, dum ostendit se legi non contrarium, & simul illum arguens, quod illud ab alio interrogaret, quod ab ipso alij discere deberent: ac proinde notans illum interrogantem vel nescire quod scire ex nominis professione teneretur, vel nõ simplici, sed subdolo animo interrogare quod sciret. In lege inquit, scriptum est: Quomodo tu legis in ea scriptum esse, qui legisdoctor appellaris? Quasi dicat: Non est quod existimes alia te auditurum ex me quam quæ in lege continentur. Ea cũ scire te nearis, mirum est te interrogare quasi nescias.

ILLI RESPONDENS DIXIT, DILIGES DOMINVM DEVM TVVM, &c.] Hinc colligere licet etiam scribas iam intellexisse duo esse præcipua legis præcepta, in quibus, vt Dominus postea dicit contineretur tota lex & prophete. Cæterum vt ad primi præcepti, de quo varia scribuntur, veram perueniamus intelligentiam, imprimis sciendum Lutherum ob malam eius intelligentiam asseruisse hoc præceptum, sicut & illud: Non concupisces; homini esse impossibile, nec posse ab homine impleri in hac vita, eo quod fieri non possit quin in hac vita homo alia amet præter Deum, quæ proinde non possit diligere ex toto corde. Rursum quia non potest fieri vt homo diligat Deum concupiscentia & affectu carnis, vt quæ semper voluntati diuinæ contranatur, & proinde fieri non possit vt ex omnibus viribus animæ Deum diligat. Hinc autem vltius docuit, hominem in omni etiam opere bono semper peccare, quod in omni opere absit hæc totalis & perfecta Dei dilectio. Porro suam de hoc primo præcepto sententiam confirmat autoritate D. Augusti. qui in quibusdam locis docet hoc præceptum non perfici nec impleri in hac vita, sed implendum in vita futura. Nam libro de perfectione iustitiæ sic habet: In plenitudine charitatis (loquitur de charitate futuræ vitæ) præceptũ illud implebitur: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua. Nam cũ est adhuc aliquid carnalis concupiscentiæ, quod vel continendo frenetur, non omnimodo ex tota anima diligitur Deus. Similia

E c 3

habet D. August. in plerisque locis de precepto; Nō concupisces, quod in hac vita asserit non impleri, quod sine concupiscentia non possimus esse. Vt ergo intelligamus quā malē blasphemam hanc suā doctrinam & ex huius precepti verbis, & ex diuo Augustino Lutherus cōprobare nifus sit, sciendū preceptū hoc dupliciter intelligi posse, idq; rursum ex duplici parte, nempe ex parte verbi, diliges, & ex parte dictionis, totus vel omnis. Nam verbum, diliges, (quod hic Hebraica phrasi positum est pro imperatio diligere) accipi potest, vel vt eo præcipiatur specialiter actus & operatio atq; affectio volūtatis quæ dilectio dicitur, qua homo feratur affectu & actu in Deū tanquā rem summē bonā, vt hoc mādatū dilectionis sit speciale mādatū, singularē quendā voluntatis actum & affectum erga Deum exigens. Vel potest accipi, vt non tantum actualis & interna illa affectio voluntatis eo verbo præcipiatur, sed & dilectio quæ habitualis dicitur, & est in homine etiam cum de Deo non cogitat, nec in illum actu affectione fertur, ratione cuius habitualis dilectionis etiā omnia hominis opera quæ ex illa profluunt, pertinent ad mādatum dilectionis, ita vt sit generale mādatum, comprehendens omnia quæ Deo sunt placita, & ab eo præcepta. Sic & totalitas, de qua dicitur ex toto corde & tota anima; dupliciter potest intelligi. Altero modo, vt significetur omnē vim animæ intendendam ad dilectionem Dei ita vt homo præter Deum nihil diligat, & tantum diligat quantum ab eo est diligibilis. Altero, vt totus accipiatur vulgari modo, quo dicimus aliquem totum esse in studiis, & toto corde studiis addictum esse, quia scilicet præcipua eius occupatio & cogitatio est in studiis, nec aliud quid præter studia magnopere amat & curat, solis studiis intimē afficitur reliquis verō frigidē & obiter. Itaq; si totalitas primo modo accipiatur, siue verbo, diliges, intelligatur præcipi specialiter actualis volūtatis affectio, siue habitualis, & generaliter etiam omnis externa in eternæ dilectionis per opera demonstratio, certū est hoc præceptū adimpleri in hac vita non posse. Fieri enim nō potest, vt homo affectuali dilectione sic toto corde in Deū feratur, vt nihil aliud vel actu vel habitu amet, aut tam perfectē eum complectatur quā amari ab ea potest, q̄ propter annexam concupiscentiā carnis, aliquid affectionis habeat cor ad ea quæ sunt carnis & non Dei. Proinde non potest etiā impleri, si præter internā dilectionem intelligantur generaliter etiā præcipi externa dilectionis opera, cū nec hæc si toto corde ab homine fieri possint, vt omnis vis cordis in ea intendat, cum ex parte aliqua cor per carnis concupiscentiā vitiatū in contraria, nepe carnaliā, saltē habitu feratur. Sic sanē de hoc præcepto tanquā generali mādato, locutus est August. li. de perfect. iustitiæ, vbi dicit ipsum in hac vita non adimpleri. Afferat enim esse generalē iustitiæ, sicut generalis prohibitio est: Nō concupisces. Si verō totalitas secūdo modo intelligatur, nō est dubiū quin impleri possit hoc præceptū, siue accipiatur vt sit speciale præceptū, siue vt sit generalē. Nā si intelligatur vt sit speciale præceptū, dilectionis scilicet actualis internæ, diligitur Deus ex toto corde, cū quis in Deum tanquā summum bonū sic fertur affectu & voluntate, vt eū præponat vniuersis rebus cōmutabilibus, ac pro supremo vitæ suæ sine eligat, quibuslibet carere malens quā deo, ac summopere desiderans vt vniuersæ totius vitæ actiones illi sint ad plēnū subiectæ, etiā si non

ignoret id per carnis imbecillitatē nequaquā futurū. Sic quidā præceptū istud accipiūt, asserentes præceptū esse affirmatiuū, quod pro conditione præceptorum affirmatiuorū obligat semper, sed nō pro semper, vt loquūtur. hoc est, omni tempore, sed nō pro omni tempore. Proinde disputant quo tempore obliget hoc præceptū, vt opus sit hūc affectum & voluntatis actum elicere, & per eū dicto modo ferri in Deum: quod sane vt est summē vtile homini & meritorium, ita difficillimū ei qui nondum renunciauit carnalibus affectibus. Et quidam quidē existimant hoc præceptum implendum à Christianis diebus Dominicis, quod hi constituti sint vt in eis fideles mentem suā in Deū eleuent: alij verō nullū tempus certū esse putant quo ad hunc actum homo obligetur, quāuis necesse sit eū aliquando Deo exhibere. De quo latius in Confessionali Godscalcii cap. 12. Si verō accipiatur hoc præceptū vt generale mādatum, non tam exigens actualem illā voluntatis affectionem quā habitualē dilectionem cū operum bonorum exhibitione, quæ sunt internæ dilectionis testimonia, diligitur tunc Deus ex toto corde, cū quis ex intima & sincera erga Deū affectione occupatur potissimum in his quæ dei sunt, præ omnibus illi placere studens, ac sollicitus vt nō tantū quædā dei mandata perficiat, sed cuncta, idq; nō segniter, nec tristi animo, sed gnauius & hilariter, dolens ex animo si quid vel ab aliis, vel à se per carnis infirmitatē admittatur contrarium diuinæ voluntati. Id vt nō ab omnibus æquē perfectē præstatur, ita non omnes qui Deum ex toto diligunt, corde, æquē perfectē diligunt, sed vnus alio magis. His præmissis distinctionibus, inquirendū an præceptum hoc secundum mentē legislatoris, & verū scripturæ intellectu, intelligendum sit esse speciale, an potius generale præceptum. Deinde vtrō modo secundum vsum scripturæ totalitas intelligi debeat in hoc præcepto. Quod ergo ad prius attinet, accipiendū hoc præceptū vt generale mādatū, non internā tantum & actuale præcipiens dilectionē, sed etiā habitualē atq; externa opera, sicut & secundū dilectionis præceptū quod sequitur, patet quia Dominus in illis duobus præceptis dicit comprehendī totam legem & prophetas, hoc est, omnia alia præcepta. Deinde, vt probat diuus Bernardus sermone 50. super Cantica, vbicunq; in scripturis dilectio exigitur, non tam exigitur dilectio affectus, quā charitas operis. Cū enim Dominus dixisset: Diligite inimicos vestros; mox velut indicare volens quomodo sint diligendi, infert de operibus benefacite his qui oderūt vos. Et de sui loquēs dilectione: Si, inquit, diligitis me, sermones meos seruate. Et si quis diligit me, sermonē meū seruabit. Rursum, quod aperē institutū probat Ioannes, dicit Nō diligamus verbo, neq; lingua, sed opere & veritate; significās eā esse verā dilectionē, quæ in operibus consistit, atq; eā exigi præceptis dilectionis. Vnde Bernardus: Est, inquit, charitas in actu, est & in affectu. Et de illa quidē quæ operis est puto datam esse legē hominibus, mandatumq; formatum. Hæc ille. Qui non ideo tantum videtur dicere mādatum hoc potius de dilectione quæ in opere consistit quā de ea qua in affectu est, intelligendum, quod affectus dilectionis hic non possit esse perfectus, & proinde non ex toto corde, quia etiam dilectio quæ in opere consistit, hac ratione non potest esse perfecta. Sed videtur etiā ad hoc respexisse, q̄ dilectio affectus actualis nō possit in nobis esse perpetua

petuta nec diuturna, intelligēs scilicet hoc præceptū obligare pro omni tempore, atq; id includi in eo quod dicitur, ex toto corde. Sic ergo nō impletur hoc præceptū in affectu, impletur autē in habitu & externa operatione, cū homo in omni operatione sua retinet habitualem dilectionem, quod tunc fit cum nihil vult aut facit dilectioni Dei contrariū. Quod autem totalitas illa de qua in præcepto; secundo modo accipi debeat, patet ex infinitis scripturis, quibus dicuntur aliqui sancti fecisse aliquid ex toto corde, & tota anima. De Dauid enim Dominus loquens ad Ieroboam, ait. Non fuisti sicut seruus meus Dauid, qui custodiuit mādata mea, & secutus est me in toto corde suo, faciens quod placitum esset in conspectu meo. Ecce Dominus ipse dicit: Dauidem, qui tamen aliquando grauiter etiā peccauerat, in toto corde se secutum, dicturus proculdubio etiam ipsum dilexisse se in toto corde suo, cum hoc sit Deo aliquem diligere ipsum in toto corde, sequi illum in toto corde. Et idem Dauid non eretur ad Deum dicere: In toto corde meo exquisiui te. Et iterū: Deprecatus sum faciem tuam in toto corde meo. In toto corde meo scrutabor mandata tua. Confitebor tibi Domine in toto corde meo, & similia multa, quæ qui intelligit, facile etiam intelligit quomodo præcipiatur Deus diligendus ex toto corde; & quomodo quod præceptum est impleri possit. Sicut autem exigit Dominus vt diligatur ex toto corde, ita etiam vt eū quæramus ex toto corde. Deuter. enim 4. dicitur: Inuenies eum, si tamen toto corde & tota tribulatione animæ tuę quæsieris eum. Quomodo quæsiuisti & ob id inuenisti Deum Iudæos tempore Asæ, testatur scriptura 2. Paralip. 15. In omni, inquit, corde suo iurauerunt, & in tota voluntate quæsierūt eū, & inuenerūt. De Iosia. 4. Reg. 23. dicitur, quod reuersus sit ad Dominum in omni corde suo & in tota anima suā, & in vniuersa virtute sua iuxta omnem legem Moyfi. Vbi tria illa ponūtur quæ Deuter. 4. ponuntur in hoc dilectionis præcepto de quo nūc agimus, & præterea dicitur conuersus ad Dominum iuxta omnem legem Moyfi. An non hic dicitur Iosias dilexisse Deū ex toto corde, &c. Quod certē de Dauide apertē dicitur Eccles. 47. vbi legitur: De omni corde suo laudauit Dominum, & dilexit Deum qui fecit illum. Vbi illud; de omni corde suo; ad vtrumque verbum referendum videtur. Alioqui non est specialis & singularis laus dilexisse simpliciter Deum. Sic de Dauide etiam dicit scriptura, quod totis viribus saltabat ante Dominum. Et idem de se dicit: Ego totis viribus meis præparauit impensas domus Dei mei. Ex his aliisq; multis euentissimum est malē & contra scripturas Lutherum sic intellexisse hoc dilectionis præceptum, vt nemo illud in hac vita impleuerit aut implere possit, accipiendo dictionem, totus, primo modo, quomodo si in prædictis accipiatur scripturis, falsa erunt omnia quæ in eis dicuntur. Nec minus deprauatē Augustinum pro se adducit, ex quo suam quidem hausit sententiam, sed ab Augustini intentione eam detorquens aliō. Augustinus enim intelligit quidem præceptum hoc de totalitate primo modo, atque ob id asserit non posse in vita hac impleri, secutus fortē eum huius præcepti intellectum (qui tamen vsitato scripturæ mori loquēdi non cōuenit) vt hoc præcepto reprimeret Pelagianorum errorem & iactantiam. Verū idem Augustinus docet mādatum hoc sic intellectum, nō

esse homini infirmo sub pena peccati mādatum, sed tantum propositum vt scopū & finem, ad quē conari homo debeat vt aliquando perueniat. Idem docet de præcepto: Non concupisces, quo ipse proprio intellectu intelligit non tantum prohibitum ne concupiscentiis consentiamus, sed etiam ne fir in nobis aliqua concupiscentia. Vnde in libro de perfectione iustitiæ post verba superius posita sic sequitur: Tunc ergo erit iustus sine omni peccato, quando nulla lex erit in membris eius repugnans legi mentis eius sed prorsus toto corde, tota anima, tota mente diligit Deum, quod est primum, summūque mādatum. Cur ergo non præcipitur homini ista perfectio, quamuis eam in hac vita nemo habeat; Nō enim rectē curritur, si quod currendum est nesciatur. Quomodo autem sciretur, si nullis præceptis ostēderetur? Hinc videre licet. Augustinum primum affirmare perfectionem illam iustitiæ præceptam esse homini, deinde explicare rationē qua præcepta est, nempe non vt reū faciat eum qui non præstat hanc perfectionem, quod tamen includitur in ratione præcepti propriē dicti, sed vt veluti præscriptum quoddam & ordinatio demonstrat homini finem, ad quem in vitæ studio conari debet & contendere. Sic de præcepto altero; Non concupisces. Dicit libro 1. de nupt. & concupisc. cap. 29. ad hoc ergo, inquit, dixit lex homini: Non concupisces, vt in eo præcepto sciret &, quo debeat in hac mortalitate proficiendo conari, & quo possit in illa immortalitate beatissima peruenire. Nisi enim quandoque proficiendum esset, nunquam iubendum esset. Sic & Diuus Bernardus sermone prædicto, satis indicans sed legisse hanc Diui Augustini sententiam, docet præceptum hoc, si de affectuali dilectione perfecta atque continua accipiatur, impossibile quidem esse, non tamen ad peccatum obligare, sed finem ad quem tendendum sit indicare. Cū enim dixisset, lege Dei præcipi charitatem in actu & operatione, subiicit: Aut si placet tibi magis de affectuali datum fuisse mādatum, non inde contendendum, dummodo acquiescas & tu mihi, quod minime in vita ista ab aliquo hominum possit vel potuerit adimpleri. Quis enim sibi arrogare audeat, quod ne Paulus ipse fatetur non comprehendisse? Nec lauit præceptorē præcepti pondus hominum excedere vires, sed iudicauit vtile ex hoc ipso: suæ illos insufficientiē admoneri, & vt scirent sanē ad quem iustitiæ finem niti pro viribus oporteret. Ergo mandato impossibilia, non præuaricatores homines fecit, sed humiles, vt omne os obstruatur, & subditus fiat omnis mundus Deo, &c. Ex quibus patet Augustinum & Bernardum, dum dicunt hoc præcepto impossibile aliquid homini præceptum, nō loqui de præcepto propriē dicto, cuius est reum facere eum qui ipsum non adimplet, sed vt præceptum dicatur omne præscriptum & ordinatio aliquid cuius nos admonens, quomodo præscripta philosophorum præcepta dicuntur. Lutherus verō intelligens hoc præcepto perfectissimam dilectionem & iustitiam homini in hac vita impossibilem præcipi, voluit etiam ipsum sic intellectum propria ratione dici præceptum, vt peccet quisquis id non obseruat & implet, colligens proinde iustum in omni etiam bono opere peccare. Quam impiam in Deum blasphemiam scriptura apertē condemnat asserens, onus Christi esse leuē, & mādatum eius non esse grauius, multo ergo minus impossi-

billa. Vnde Diuus Hieronymus ad Damasum ait; Execramur etiam eorum blasphemiam, qui dicunt impossibile aliquid homini præceptum esse, & mandata eius non à singulis posse seruari. Restat ostendere, quomodo sint intelligendæ & distinguendæ quatuor illæ partes quæ ponuntur in hoc præcepto, ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex omnibus viribus tuis, & ex omni mente tua. Nam pro horum explicatione & distinctione, varia nimis dicuntur à variis. Proinde imprimis hic aduertendum, membra ista huius præcepti in diuersis scripturæ locis in quibus præceptum hoc ponitur, diuersimodè tradi. Nam Deut. 6. vnde originaliter hoc mandatum desumptum est, tria tantum ponuntur, scilicet ex toto corde, ex tota anima, & ex tota fortitudine Pro fortitudine autem, D. Hieronymus 4. Reg. 23. vbi etiam hæc tria ponuntur, vertit virtute. Matthæi 22. ponuntur duo horum, scilicet, ex toto corde, & ex tota anima: & dimisso illo, ex tota fortitudine, ponitur tertium, ex tota mente. Marci vero 12. ponuntur quatuor, nempe ex toto corde, ex tota anima, ex tota mente, & ex tota virtute, hoc est, fortitudine. Quæ quatuor etiam hic apud Lucam ponuntur, sed non eo dem ordine, nec eisdem verbis in nostra quidem litera. Nam hic quarto loco ponitur, ex omni mente, cum apud Marcum tertio ponatur. Et cum ibi & in Deut. dicatur, ex tota virtute vel fortitudine, hic legimus, ex omnibus viribus tuis. Græcis tamen etiam hic est, quemadmodum in Marco & Deuteron. *ἡ εὐνοία τῆς καρδίας*. Quid est ex tota fortitudine vel virtute, vt certum sit id quod nos legimus, ex omnibus viribus, non intelligendum esse de viribus animæ; hoc est, potentiis quomodo intellectum, affectum, memoriam, & alias animæ potentias vocamus animæ vires (quomodo tamè plerique intelligunt) sed simpliciter, ex omnibus viribus, accipiendum pro eo quod est, ex tota fortitudine, & quod dici solet, pro virili, quomodo dicimus aliquem totis viribus alicui rei incumbere, hoc est, pro virili dare rei operâ. Porro pro tertio illo quod est in Deuter. ex tota fortitudine tua, Hebræi quidam vertendum putant, ex tota substantia, vel diuitiis tuis, secuti Thargum, quod habet, substantiam. Itaq; tria illa quæ ponuntur in Deuteron. sic distinguit, vt primum præcipiatur Deus diligere ex toto corde, quia cor est quod opus bonum vel malum facit, Deinde ex tota anima, vt etiam si causa requirat, non trepides pro eo exponere animam, hoc est, corporalem vitam. Postremum, ex tota substantia tua, vt scilicet potius omnium rerum tuarum dispendium incurrere velis, quam ab amore Dei deflectere. Verum magis est acquiescendum intelligentiæ Evangelistarum, imo ipsius Christi, qui pro tertio illo verbo habet; ex tota fortitudine tua: Et certe si Hebræa dictio bene obseruetur, proprie significat vehementiam, vt sit sensus: ex tota vehementia tua. Et si quidem hæc pars bene obseruetur, intelligetur ex ea satis quod supra dictum est, præceptum hoc nõ obligare ad perfectissimam illam dilectionem, quam quidam hic voluit præceptam, cum ea tantum præcipiatur quæ vires nostræ ferunt, & proinde quæ nobis possibilis est. Nostri has partes variè intelligunt & distinguunt. Nam D. Thomas per eor, quod primo ponitur loco, voluntatem intelligit; per reliqua autè tria, tria actuum principia quæ mouentur à voluntate, intellectum scilicet, qui per mentem significa-

atur; appetitam inferiorem, qui per animam: vim excutiendam exteriorem, quæ per virtutem seu fortitudinem aut vires, vt præcipiatur nobis Deus diligendus sic, vt tota nostra intentio in Deum feratur, quod est, ex toto corde; & intellectus noster subdatur Deo, quod est, ex tota mente: & appetitus noster regulatur secundum Deum, quod est, ex tota anima: & exterior noster actus obediatur Deo, quod est, ex tota fortitudine. Chrysostomus verò super Matthæum accipit contrario modo quàm dictum est, cor & animam. Aug. lib. 1. de doct. Christiana refert cor ad cogitationes, animam ad vitam, mentem ad intellectum. Quidam dicunt, ex toto corde, id est, intellectu; anima, id est, voluntate: mente, id est, memoria. Secundum Gregorium Nisenum cor significat animam vegetabilem, anima, sensitiuam, mens intellectiuam, vt significetur debere nos ad Deum referre, quod nutrimum, scilicet, & intelligimus. Hæc D. Thomas 2. 2. q. 44. artic. 5. Sunt & alii modi quibus plerique hæc distinguunt, vt quisq; fere proprium quid sit secutus. Cæterum cum ex tanta varietate nihil certi possit haberi, magis videndum quid scripturis sit conforme, ex quibus obseruatis dicendum videtur non esse curiose assignanda harum partium distinctionem, sed siue tres, siue quatuor partes ponantur, & in hoc præcepto idem semper significari, nec, aliud per plures partes, quàm si solum dictum esset: Diliges Deum ex toto corde tuo. Nam in hac parte reliqua includitur, quæ non nisi maioris explicationis gratia adiecta videtur, ob quod factum est vt nõ semper eadem nec æquæ multà sint apposita. Quod enim in illo, ex toto corde, reliqua includuntur, patet quia in scripturis aliquando illud solum poni, aliquando additur secundum, nempe ex tota anima, aliquando verò etiam tertium, ex tota fortitudine tua, cum tamen semper idem scriptura velit significare. Nam, vt supra citatum est, Dauid dicitur in toto corde secutus dominum: Iosias verò ex toto corde, anima & virtute, cum nihil minus significare voluerit scriptura de Danide quàm de Iosia. Et Deuter. 4. dicit dominus se inueniendum, si tamen queratur in toto corde & in tota tribulatione animæ, vel, vt habent Hebræi, in tota anima. & 1. Reg. 7. Samuel tantum exigit vt reuertatur ad dominum ex toto corde, idem tamen proculdubio exigit quod Moses. Itaque in hoc etiam dilectionis præcepto, ad illud, ex toto corde, maioris emphasis & declarationis causa addita sunt nunc duo, nunc tria. Cordis enim nomine, & affectus & intellectus includitur, proinde ad illius explicationem additur, ex anima & ex mente: quorum illud affectum significat, istud intellectum. vnde apud Marcum pro mente habemus intellectum. Rursum ad hoc vt toto corde dicatur quis aliquid facere, necesse est pro virili faciat, vnde adiectum est explicationis gratia, ex tota fortitudine tua. Quo autem melius intelligatur quid sit diligere Deum ex toto corde obseruandus est locus vnus, qui est 4. Reg. 10. vbi dicitur Iesse fecisse quod rectum erat & placuit in oculis Dei, & omnia quæ erant in corde Dei fecisse contra domum Achab, non tamen ambulasse in lege Domini Dei Israel in toto corde suo, quod nõ recesserit à peccatis Ieroboam. Hinc enim discimus illum non diligere Deum in toto corde, qui non studet omnia eius præcepta adimplere. Itaq; præceptum hoc sic explicari poterit: Diliges Dominum Deum tuum, &c. hoc est, Non tantum timeas

Dominum

Dominum Deum tuum, sed etiam diligas, idq; non lingua tantum & verbo, (quemadmodum de quibusdam dicitur, dilixerunt eum in ore suo, cor autem eorum non erat rectum coram eo.) Sed etiã ex corde neq; corde diuiso aut remisso, sed corde toto, integro & perfecto. Quod vt verè præstetur, ante omnia requiritur vt perpensa Dei erga homines bonitate summa, eiusq; equitate & perfectione animaduersa, sic toto affectu in illum tanquàm summum bonum feraris, vt nihil illi in amore præponas, aut in amoris societatem & æqualitatem admittas, sed illum præ omnibus intimè ames, reliqua verò propter illum, aut saltem non contra eius voluntatè aut præceptum. Deinde, vt mente & cogitatione sic circa illum occuperis, vt in omnibus viis tuis illum cogites, omnium tuarum seriarum actionum & studiorum illum tibi finem præstituens, ac nunquam illius penitus obliuiscens, sed semper sollicitè cogitans de mandatis eius, ac in lege eius meditans die ac nocte. Postremum, vt quæ nouisti illi esse grata quæ interna dilectione prosequeris, exequi studeas, idq; non ex parte, sed ex toto, nec frigide, negligentè, aut animo tristi, sed pro virili, & quantum humanæ vires ferre possunt, omni cum diligentia & sedulitate, sollicitus ne quid prætermittas eorum quæ tibi ab eorum præcepta. Hoc modo si Deum dilexeris ex toto corde, necesse quoq; est illum propter se diligas potissimum, non autem præcipue ob bonum ab eo tibi consequendum, ne te ipsum plus quàm illum diligas: necesse item vt non tantum omnium rerum temporalium iacturam, sed etiam vitæ propter illum ferre sis paratus: & si res exegerit, etiam feras potius quàm illum offendas, ne illa plus quàm Deum diligere arguaris. Rursum, vt Dei honorem in omnibus & ante omnia desideres & spectes, cum id sit diligere, amico bene velle. Dei autem nihî optari potest boni nisi honor. Deinde, vt quæcunq; Dei sunt ames, eisq; bene afficiaris, & contra quæ Deo sunt ingrata, perfecto odio prosequaris, adeo vt te maximè torqueat improprium derelinentium legem Dei vita, nec alia vlla re magis animo discrucieris, quàm dum contingit te in aliquo Deum offendisse, (vt nemo viuit sine peccato) aut quod non perfectius eius voluntati obsecundes. Postremò, vt zelo accensus his pro viribus resistere studeas quæ honori diuino derogant. Ex qua explicatione patet & quàm generale sit hoc mandatum, & quàm pauci sint qui illud præstent, Sed tempus est vt ad secundum mandatum explicandum deueniamus.

ET PROXIMUM TVVM SIC VT TE IPSVM.] Sicut in primo præcepto duo præcipiuntur, scilicet diligere Deum, & modus diligendi, nempe ex toto corde, &c. ita in hoc præcepto, quod desumptum est ex Leui. 19. duo etiã præcipiuntur, nempe diligere proximum, & modus dilectionis, sicut te ipsum. Circa quem modum, notandum est nõ dici, diligere proximum tuum quantum te ipsum, quia ordo naturæ & charitatis (de qua scriptum est, ordinauit in me charitatem) habet vt plus me quàm proximum diligam. Sed dicitur, sicut te ipsum, hoc est, eo modo quo te ipsum diligis. Hunc autem modum in tribus docet consistere D. Thomas secunda secundæ quæst. 44. artic. 7. nimirum vt quis proximum diligat sanctè, iuste & verè. Sanctè, vt scilicet proximum quis diligat propter Deum, sicut se ipsum debet propter Deum diligere. Iuste, vt non cõdescendat proximo in malis, sed tantum in bonis, sicut & suæ voluntati sa-

Modum quo proximus diligendus.

tisfacere homo solum in bonis debet. Verè, vt nõ diligat aliquis proximum propter propriam utilitatem vel delectationem, sed ea ratione velit proximo bene qua sibi, ex amore scilicet amicitia, non amore concupiscentia. Verum hos nõ esse modos à scriptura intentos, cum præcipitur quisq; proximum diligere sicut se ipsum, patet imprimis, maxime quoad primum modum, quia cum dicitur: Dilige proximum tuum sicut te ipsum; nõ præcipitur propria dilectio & eius modus, sed præsupponitur. Nõ est enim sensus: Dilige proximum sicut te ipsum diligere debes, sed sicut te ipsum diligis. Præsupponitur ergo propria dilectio & eius modus, tanquam certa & indubitata, etq; ea constituitur vt regula & exemplum dilectionis proximi. Non potest autem intelligi præsupponi ille propria dilectionis modus, quo quis se ipsum diligat propter Deum, cum ille modus nõ sit certus & indubitatus, multis hoc modo non diligentibus se ipsos, ac proinde prius præcipiendus fuisset iste modus diligendi se ipsum, antequam præciperetur: Dilige proximum sicut te ipsum. Consequitur ergo quod hic præsupponitur dilectio propria, naturalis, & eius modus, hoc est, dilectio propria talis qua quis se ipsum diligit naturaliter sic, vt velit sibi bonum, nolit sibi malum: velit alios sibi benefacere, nolit ipsos sibi malefacere. De quali dilectione & dilectionis modo non erit nobis respectu nostri aliquid dandum præceptum. Hic ergo est etiam modus, quo ad exemplum propria dilectionis iubemur diligere proximum, vt scilicet etiam illis velimus bona obuenire, mala nolimus: vtq; tempore & loco opportunis illi studeamus benefacere, sempèr; caueamus malefacere. Atque hunc esse modum de quo præceptum est, intelligendum patet, ex eo quod Dominus hoc præceptum Matth. 7. sic aliis verbis explicauit: Omnia quæcumque vultis vt faciant vobis homines, ita & vos facite illis. Quod enim hac sententia volati explicauerit istud dilectionis proximi præceptum, patet ex eo quod subiungit: Hæc est enim lex & prophetarum; quod Mat. 22. dicit de duobus istis dilectionis præceptis, & Paulus de præcepto dilectionis proximi: Qui, inquit, diligit proximum, legem impleuit. & Plenitudo legis, est dilectio. Est autè modus quo ad exemplum propria dilectionis proximus est diligendus, is potissimum & primò sit intelligendus qui Dominica illa sententia significatur, & ex consequenti etiam, ille modus qui negatiua illa Tobie sententia indicatur: Quod ab alio oderis fieri tibi, vide ne tu alteri aliquando facias; tamen etiam simul in modo dilectionis intelligitur rectè id quod apud D. Thomam tertio ponitur loco, videlicet vt amicè proximum diligat homo, sicut se ipsum diligit, & propter illius bonum, proximum diligat. Alioqui si proximum diligat propter bonum quod ab eo sibi prouenit, non tam proximum quàm se diligit. Similiter & quod apud D. Thomam secundo ponitur loco, videlicet vt iuste proximum diligat, sicut se ipsum iuste diligit dilectione naturali, quæ hic præsupponitur, qua homo nõ vult sibi in aliquo malo condescendere. Non enim hic præsupponitur quæuis sui dilectio, quia nõ dilectio sua corrupta, qua homo sibi malum aliquod vult, aut sibi ipsi malè facit. Quamquam hic modus ipse scilicet & debite diligedi: tum se ipsum: tum proximum magis intelligendus sit contineri & præcipi primò dilectionis mandato: Diliges Deum ex toto corde tuo; sicut modus diligendi: tum se, tum proximum: propter

Rom. 13. Ibidem.

Tobie. 4.

Psal. 77.

propter Deum eodem mandato comprehendatur quia in eo includitur, ut quecumque prater Deum diliguntur recte, propter Deum sint diligenda. D. Augustinus dilectionem sui putat satis preceptam primo precepto. Sic enim habet epist. 52. Cum illa dilectione quam diuina lex imperat, debeat homo diligere Deum, & seipsum & proximum, non tamen ex hoc tria precepta data sunt, nec dictum est; in his tribus, sed in his duobus preceptis tota lex pedet & Propheta; videlicet ut intelligeretur nullam esse aliam dilectionem qua quisque diligit seipsum, nisi quod diligit Deum. Qui enim aliter se diligit, potius se odisse dicendus est. Quia igitur nemo nisi diligendo Deum, diligit seipsum, non opus erat ut dato de Dei dilectione precepto, etiam seipsum homo diligere iuberetur, cum in eo diligit seipsum quod diligit Deum. Debet ergo & proximum diligere tanquam seipsum, ut que potuerit hominem vel beneficentiae consolatione, vel informatione doctrinae, vel coercionem disciplinae adducat ad colendum Deum. Hec ille. Porro quemadmodum in primo precepto, ita etiam in hoc verbum, diliges, accipiendum, non tantum ut actuali vel habitualem voluntatis affectionem designet, sed ut etiam comprehendat externa opera proximo ex huiusmodi affectione exhibenda, ut satis manifestum est ex parabola quam Dominus subiungit, qua docet quomodo proximus sit diligendus, Et rursus ex Paulo dicente: Qui diligit proximum, legem impleuit. Quid autem per proximum sit intelligendum, & ex parabola patebit, & prius prolixè dictum est in capite Concordia 40. Itaque preceptum hoc sic latius explicari potest: Non solum non odies proximum tuum, hoc est, quemuis hominem cum quo tibi aliquid est negotij, & qui tibi quavis ratione adiunctus est: sed etiam diliges, id est, non ficta dilectione, verbo scilicet & lingua, neque otiosa, aut imperfecta, sed si non quantum te ipsum, tamen eo modo quo te ipsum naturaliter diligis, ut quemadmodum tibi bene esse cupis, & bene facis, aliis quoque tibi benefacere vis: ita & proximo ex vero affectu bene esse cupias, nec cupias tantum, sed etiam quantum in te est, tempore & loco opportunis benefacias, tum in corporalibus, tum in spiritualibus rebus. Sic quemadmodum tibi non cupis esse male, nec alios tibi vis malefacere: ita nec illi male esse cupias, nec vniquam quibusuis in rebus, siue fortunæ siue corporis, siue animi malefacias: Rursus quomodo tibi bene vis propter tuam utilitatem & salutem, ita & illi bene velis non propter tuam, sed illius utilitatem & salutem. Qualem sanè proximi dilectionem necesse est etiam consequatur, dolor, ob mala quæ proximo accidunt, & gaudium ob bona quæ obveniunt, & zelus contra eos qui aut mala inferre parant, aut bona auferre, & impedire, quemadmodum hæc consequuntur propriam tuipsum dilectionem.

DIXIT QUE ILLI RECTE RESPONDISTI. HOC FAC ET VIVES.] Approbat primus Dominus eius responsum dicens: Recte respondisti. Nam, ut postea dicit, in duobus illis mandatis vniuersa lex pedet & Propheta. Deinde ad id quod rectè dictum erat, etiam faciendum hortatur, dicens: Hoc fac & viues, quasi dicat, Non satis tibi esse putes quod quid sit optimum, scias præ aliis, sed hoc quod optimum respondisti, etiam opere adimple, & viues vita eterna de qua quaesivisti: quæ hic quidè incipit per gratiam, & perficitur per futuram gloriam. Non enim sufficit ad vitam legis cognitio, sed observatio. Itaque hæc sua responsum. Dominus ostendit pro-

posita quaestioni satis factum esse, ac se non esse legi in sua doctrina contrarium, supercilium quoque Scribae & gloriationem reprimat, ut quem a legis cognitione de qua sibi placebat, ad opera Vocabat.

ILLE AUTEM VOLENS IUSTIFICARE SE IPSUM, DIXIT AD IESUM.] Quemadmodum Scriba ille, qui postea Dominum tetans interrogauit de primo mandato legis, audita Domini prudenti responsione, ea commotus, deposito tetandi animo, syncerè Domini probauit respōsum, ita ut ei diceret Dominus, ut est apud Marcum. Non, longè es à regno Dei; ita & hic laudatus à Domino quod rectè respondisset, & verbis Domini commotus, intelligi posset, deposito tetandi animo, ut ab ipso doceretur quis esset eius proximus, cupiens cognoscere num illud præceptum impleuisset necne, ut illud: volens iustificare seipsum, in bonum exponatur, pro eo quod est, cupiens ex animo sibi iustitiam accumulare, & iustus aut iustor quam erat fieri. Verum cōmuniter istud ab omnibus intelligitur in malum, id est, rectius. Nam postea Luc. 16. Dominus in malum dicit de Pharisæis: Vos estis qui iustificatis vos coram hominibus: Itaque iustificare hic positum est pro declarare & ostendere iustum. Quemadmodum enim superiori responsione se declarauerat doctum, Domino approbante eius responsionem: ita iam se voluit monstrare etiam iustum. Nam cum expertus esset quod prior eius interrogatio tentatiua cessisset sibi ad gloriam doctrinae, sperabat & hanc interrogationem sibi cessuram ad laudem vitæ. Et quis, inquit, est meus proximus? Quod Theophylactus existimat eum interrogasse, quasi putauerit solū iustum iusto proximum esse, se verò omnes antecellerè virtute & iustitia, ac proinde nullum se habere sibi proximum, ut emphasis sit in pronomine, meus, & intelligatur ille voluisse seipsum iustificare, quia aliis se iustiorum monstrare voluerit. Rectius alij existimant istū putasse, proximos suos tantum esse iustos vel Israelitas, atque id responsum Dominum sperasse, seque hac ratione iustum declarandum, ut qui se exhibebat proximum iustorum & Israelitarum. Simplicius tamen fuerit intelligere istum hac interrogatione se voluisse iustificare, quia voluit declarare se sollicitū esse de legis diuina intelligentia, quod est iustorum. Sicut enim inter Iudæorum peritos apparet fuisse controuersiam de primis & maximè necessariis mandatis, ita etiam, quis proximi nomine esset intelligendus, unde per interrogationem eius de quo quaestio erat apud Iudæos, voluit sibi probitatis nomen iste Scriba. comparare, ut qui assidue versaretur in lege Dei, & de ea intelligenda esset sollicitus. Significare ergo voluit Lucas istū non interrogasse quaestionem hanc discendi studio, aut vitæ melioris desiderio, sed tantum ostentationis gratia.

SUSCIPENS AUTEM IESUS DIXIT: HOMO QUIDAM, &c.] Malè legitur, suspiciens, quomodo qui legunt, intelligunt. Dominum suspensum esse in cœlum quod de re magna locuturus esset, & cōpateretur calamitati humani generis de qua erat in parabola discipulus. Legendum enim, suspiciens, quomodo legitur etiam in antiquissimis Latinorum exemplaribus. Nam Græcè est ὑπολαβών, quod est, suscipiens. Positum est autem suspiciens pro excipiens, & succedens in vicem respondendi. Ad quem modum dicit Vergilius: Excipit Ascanias. Et Xenophon: ἔλαβεν ὑπολαβών, id est, & Cyrus suscipiens dixit

Itaque

Itaque significatur Dominum suscepisse propositam quaestionem, & ad eam respondere instituisse. Quod videri potest Evangelista dixisse, ad differentiā eius quod Dominus in prima fecit interrogatione, quā do non suscepit quaestionem ad respondendum, sed eandem in interrogantem reiecit. Verum quoniam scriptor aliquis indoctus non intelligebat quid hoc loco significaret, suscipiens, mutauit illud in, suspiciens, quasi Dominus hæc dicturus suspexerit in cœlum. Porro parabola hæc qua Dominus iam usus est, ab interpretibus diligenter explicatur de Christo & salute per illum humano generi prestita, videturque; D. Ambrosius existimale, hunc parabolam intellectum, primò & propriè à Domino esse intantum. Unde intelligit Dominum per eam significare voluisse se esse illum proximum qui diligendus esset ab omnibus, & à Scriba quaerente, quis est meus proximus. Verum cum certum sit Dominum in genere docere voluisse quis pro proximo habendus sit, oportet priusquam mysticus ille sensus quo parabola ad Christum refertur, tractetur, ostendere quomodo parabolam proposito Domini deseruiat, & ad quaestionem legis periti pertineat. atque quoniam Pharisæi & Scribae proximi nomine interpretabantur ferè significari suæ gentis homines, aut qui eis beneficerent, ita ut huic legi adderent: Odio habebis inimicum tuum; hinc Dominus hac parabolam indicat, proximum non concludi Iudaicis terminis, sed vnumquemque; hominem sub hac appellatione comprehendendum. Non tamen Domino curæ fuit simpliciter tantum respondere ad propositam quaestionem, & ei satisfacere, sed accepta occasione pro more plus docere voluit quam quaerebatur. Quoniam enim Iudæi de religione & pietate gloriabantur, ac Samaritanos veluti irreligiosos abominabatur, nec vt proximos habebant, hac parabola simul ad reprimendum Iudæorum fastum notare voluit, illos gentilibus & Samaritanis in vera pietate, & dilectionis proximi obseruatione esse inferiores, cum inuētus sit Samaritanus illi misericordiam exhibuisse, quem hi qui primas religionis partes in Iudaico populo optinebant, sacerdos scilicet & Leuita, præterierant: indicans etiam veram pietatem & religionem magis consistere in subleuatione miserorum, quam in externis caeremoniis: de quibus sibi placebant sacerdotes & Leuitæ. Rursus, quoniam Scribae magis studebant intelligere quam seruare legem, curiosè de dictionibus disputantes, Dominus hoc exemplo proposito non tantum docere voluit quis proximus habendus, sed & quomodo sit diligendus, unde concludens ad imitationem prouocat, dicens: Tu fac similiter. Ad hæc ergo omnia significanda Dominus appositam assumpsit parabolam, de qua dubitari potest num sit res gesta an non. Certè tanquam res gesta narrata est à Domino, quemadmodum & aliæ quædam parabolæ, quæ tamen non acciderunt, sed appositè cōfictæ sunt ad id quod docendum erat. Primò ergo in hac parabola ob oculos ponit hominem valde miserum & miseratione dignum, locum conuenientem calamitati eius obseruas. Homo, inquit, quidam descendebat ab Hierusalem in Iericho, (Hierusalè enim in montanis est locus, Iericho verò in conuallibus.) & in via incidit in latrones. Periculosus enim fuit locus inter Hierusalè & Iericho, quemadmodum patet testimonio D. Hieronymi, qui in epistola ad Eustochium virginem, dicit inter Hierusalè & Iericho fuisse locum qui dictus est Adomim; hoc est, sangu-

num, quia multus in eo sanguis crebris latronum fundebatur incurfibus. Et scribens in Matth. cap. 20. dicit, multos latrones fuisse in Iericho, qui egredientes & descendentes de Hierusalem interficerent & vulnerare consueuerunt. Itaque apud hunc locum in sua narratione delegit Dominus. Duplicem autem hominis istius calamitatem notat, cum subdit, latrones primùm spoliassè eum omnibus quæ habebat, ac deinde non hoc contentos etiā vulnera in flexis se, ita ut suminius, aut, ut habent Græca, semimortuus, quanquam hoc idem sit, relinqueret in via, mox periturus si nemo succurreret, & qui sibi opem ferre, & medicum quaerere non posset. Multis ergo nominibus hunc Dominus notat miseratione dignum, nempe quia homo, quia omnibus exutus, quia grauiter vulneratus, quia mox periturus, quia ab omnibus desertus, postremum quod sibi succurrere non valeret. Tam misero autem homine ob oculos posito, ut Iudæorum crudelitatem & misericordiam graphicè depingeret, secundo loco producit sacerdotem & leuitam, quorum maximè intererat huic misereri, tum quod primas religionis partes sibi vendicarent, tum quod hic homo in eorum regione inuentus esset, imò etiā Iudæus esset atque Hierosolymitanus, quemadmodum satis indicatur cum è Hierusalem descendisse dicitur in Iericho, qui tamen nulla erga tam miserum commoti sunt misericordia. Accidit, inquit, ut sacerdos quidam descenderet per eandem viam, & cum vidisset illum, non solum nullum impedit beneficium, sed sine etiam commiseratione præterit, cum & ob religionis professionem potissimum debuisset præstitisse Dei præceptum, cuius obseruatio illi gratior est quam victima & holocausta, & ob generis ac ciuitatis vinculum maximè erga illum misericordia moueri, post hæc accidit, ut eadè traheret Leuita quidam à quo merito quis ite expectasset obseruationem præcepti diuini, quod debitus templo frequenter sacris operaretur. Sed & is quoque viso saucio præterit, neque quicquam opis attulit fratri & populo suo. Hac autem narratione cum iam Dominus Iudæorum crudelitatem & præposteram religionem notasset, è regione intolerandam huiusmodi in sacerdote & Leuita crudelitatis, apponit tertio loco summam humanitatem eius à quo minimè illa expectanda videbatur, ita ut ex hac oppositione magis & illorum crudelitas, & istius humanitas ostendatur. Itaque Samaritanum introducit, quales præ omnibus gentibus Iudæis maximè auersabantur sicut illi Iudæos vt à Samaritano minimè expectanda videretur tanta humanitas Iudæo homini exhibita. Samaritanus, inquit quidam dum iter faceret, venit iuxta eum, & cum vidisset eum mox misericordia motus est erga eum etiam Iudæum, cum ipse esset Samaritanus. Nec tantum misertus est, sed neglecto itineris dispendio, proprius accessit, & obligauit vulnera eius, infundens prius oleum & vinum quæ fortè secum pro viatico assumpserat, quorum commistura vulneribus curandis commoda erat; quod oleum sit lenitiuum, vinum verò malorum humorum atrosuū. Nec hoc officio contentus; inposituit illum in iumentum suum, ac deportauit in stabulum, hoc est, diuersorium & hospitium merito, riū ne quis intelligat de stabulo iumentorum. Nam Græcè est *πρωτόθετος*, vox hinc dicta, quod quoslibet recipiat, quod Latini vocant diuersorium meritum, aut etiam stabulum à stando & quiescendo quod nomē apud Cyprianū lib. 3. epist. 13. ponitur pro

pro diuersorio. Deductum autē hominem in suū diuersorium, etiam diligentius curare studuit, aduans scilicet chirurgum. Et cum altera die itineris necessitas vrgeret, nondum tamen satisfactum sibi putabat, nec illum hospiti proprio sumptu curandum reliquit, sed prolatis duobus denariis dedit stabulario, id est, hospiti meritorio, vt tantisper illius curā haberet, quo usq; ipse peracto itinere redisset, dicens: Habes pretium, de meo cura hunc, & quicquid ultra summam hanc impenderit, non peribit tibi, sed ego reuersus resoluā. His omnibus cum Dominus pulchre exaggerasset huius humanitatem, subiecit: Quis horum trium videtur tibi proximus fuisse illi qui incidit in latrones? Circa quam tamē Domini interrogationem occurrit difficultas, primū quia Dominus significat reliquos præter Samaritanum non fuisse proximos ei qui incidit in latrones: quod si verum esset, non debuisset illum diligere, & à peccato erāt immunes. Deinde, quia per verba hæc videtur Dominus edixisse parabolam istam, vt doceret eum solum esse proximum, nobis, qui nos beneficio affecit, ac proinde talem solum diligendum, secundū illud præceptum: Diliges proximum tuum sicut teipsum; quod esset consentire cum Iudæorum doctrina, cui contrarium frequenter Dominus docuit. Huic quidem difficultati locus non est, si cum Ambrosio intelligeretur Dominum hac parabola voluisse significare se esse proximum illum, qui sit à Scriba diligendus. Verū cum hæc non sit prima Domini intentio, nec huic intelligentiæ conueniat quod sequitur Vade & tu fac similiter; non licet eō cōfugere. Dicendū ergo interrogationis Domini hunc esse sensum: Quis horum trium videtur tibi se exhibuisse proximum, & proximi officio functus erga eum qui incidit in latrones: vt non voluerit significare Dominus illos non fuisse proximos; sed non gessisse se tanquam proximos: nec agnouisse illum tanquam proximum. Postquam autem Dominus significauit, Samaritanum, etsi genere alienum; se proximum misero illi præbuisse; & illum pro suo proximo recte agnouisse, illudq; Scriba ipse affirmavit, tum subiūgens: Vade, & tu fac similiter; significat pro proximo habendum omnem eum qui ope nostra indigeat, in quē incidere contingi sine discrimine gentis & personarum: nec simpliciter habendum, sed etiam dilectionem quam proximo debemus, opere comprobandā, atq; in huiusmodi misericordia miseris exhibita putandum maiorem & solidiorē consistere pietatem, quam in sacrificiis illis legalibus, ob quæ sacerdotes & Leuitæ se religiosos putabāt. Itaq; sensus illius, Vade, & tu fac similiter est iste: Sicut hic Samaritanus, etsi à misero illo genere alienus, se proximum illi exhibuit, & pro proximo suo agnouit: ita & tu proximum tuum agnoscito, in quemcumq; intideris ope tua agētem, nec satis sit tibi agnoscere eum tibi esse proximum, sed vt impleas dilectionis proximi præceptum, eum pro viribus inuato, atq; ad Samaritani exemplum veriorum religionem existima sitam esse in iuuando miseris, quam in externorum sacrificiorū oblatione, ob quam sibi placent sacerdotes & Leuitæ, cum erga proximorum miseriam nullo claritatis affectu moueantur, non aduertentes illud: Misericordiā volo, & non sacrificiū. Illud enim Osæ vt apertē Dominus Pharisæis & Scribis & aliquando obiecit, ita nunc occultē per exemplum istud indicare voluit, & in memoriam reducere. Sic intellecta Domini

A Interrogatiōe & vltima respōsione, patet quomodo Dominus hac parabola aptissime quod quærebatur, nepe quis esset proximus, doceat, & præter hoc etiā alia, ob quæ supra diximus hoc exēplū ab ipso assumptū. Porro quantū id parū ad rem facere videatur, sciendū illam Domini interrogationē; quis horū trium, &c. ex Græcis potius sic esse vertendā: Quis horū trium videtur tibi proximus fuisse eius qui incidit in latrones, nō illi, vt quemadmodū nō est interrogatū, quis est mihi proximus, sed substantiuē, quis est meus proximus, ita & per substantiuē Dominus responderit. Græcē enim est *αληθινός γερμανός & εμπερίστος*. Illud, vade, imperatiuus est, Hebræorū more positus pro interiectione hortātis, Agēdū. Cæterū hac domini parabola præmuniit se debent sacerdotes & religiosi apud Christianos, ac quotquot præ aliis merito sanctiores esse debent, ne in externis cæremoniis, quibus præ aliis plus dedit esse debent, adeo fidat, vt, interim negligat miseris pro viribus succurrere, ne & ipsi ab his qui profani habentur, & minus sancti, apud Deū in veritate inueniatur inferiores. Nā hac in parte etiā apud nos simile quid in quibusdā obseruare liceat, quale est quod in Iudæorū sacerdotibus notatur. Et hoc quidē pro parabolæ explicatione & accomodatione secundū primā Domini intentionē. Porro quoniam tam accuratē hæc parabola à Domino est conficta, & in omnibus ferē suis parabolis Dominus præter id ad quod primo parabolæ assumitur, mysteria quædam commendare voluerit nobis; non potest videri vna (quemadmodū hodie quidā volunt) illa parabolæ istius tractatio, qua ipsa de Christo exponitur, cum omnia optime quadrēt ad mysterium redemptionis per Christū perfectē explicandū, & atiquissimi etiā partes, Hieronymus, Augustinus, Ambrosius, & alij de Christo eam intellexerint, vt credendū sit etiam hunc sensum Dominū in parabola intendisse, & ab Apostolis per manus susceptum. Itaq; per Samaritanū, de quo in parabola Dominus se significauit, & rectē, tum quod à Iudæis velut Samaritanus contemneretur, & probri causa Samaritanus dictus esset: tum quod id nomē, si significatū spectes, probē in ipsum quadrat. Significat enim custodē, à verbo Samar, quod est custodire. Samaritanus ergo erat, quia is erat de quo in Psalmo vigesimosexto: Nisi Dominus custodierit ciuitatem, frustra vigilat qui custodit eam. Cæterū per hominem qui descendit ab Hierusalem in Iericho: intelligendū vniuersum humanū genus, quod in primis nostris parētibus ē paradyso in quo fruebatur sublimi illa & tranquillā atq; pacifica vita, excidit in vallem hanc lachrymarū, vbi omnia mutationibus ad instar lunæ sunt plena. Hierusalem enim in sublimi ciuitas sita, interpretatur visio pacis: Iericho verō, ciuitas in valle, lunam significat: proinde illud nomen conuenit ad significandū paradysum, istud verō ad significandū mundū istum instabile in quē homo eiectus est. Qui cum descendisset, incidit in latrones, quia in crudelium demonum venit potestatem, à quibus tutus erat quādiu sese in Hierusalem cōtinuit, qui illum & exuerunt ac spoliauerūt vestibus innocentiæ atq; virtutum, & iam exutū etiam plagis multis affecerunt, reddentes illum obnoxium peccatis ignorantiæ veri, ac imbecillitati operandi recta, ita vt iaciaceret abiectus, destitutus, ac desperationi mortiq; proximus, non tamen adhuc mortuus, sed semiuuus & semimortuus, aut quia adhuc in illo erant motus vitæ, sed imperfecti,

imperfecti, quibus scilicet ad bonum ferebatur, sed quod prestare non potuit: aut quia nondum de eo etsi grauius vulnerato plane desperatum erat, vt cui adhuc spes vitæ & sanitatis erat in Christo: aut quia viuens vita corporali vitam spiritualem perdidit. Sic autem vulneratam iacentem humanam naturam sacerdos & Leuita, hoc est, lex & Prophetæ, à quibus eius sanitas expectāda videbatur, pertransierunt, relinquentes eam vt erat vulnerata & semimortua, etiam si viderent eam iacentem, & morbi ac calamitatis eius magnitudinem agnoscerent. Aut (quod ad primam parabolæ intentionem magis accedit) in sacerdote & Leuita pertransientibus, rectē intelligimus Iudæorum sacerdotes & doctores, suis potius rebus & commodis incumbentes, quam aliorum salutem, neglexisse deploratorū hominum salutem consulere, sicut sacerdos & Leuita de quibus parabola, pergebat qua cæperant, ne quid dispēdij in rebus huius mundi paterentur, si circa miseri curam occuparetur. Cum igitur sacerdos & Leuita vel non possent, vel negligenter homini semiuui succurrere, Samaritanus quidā, nempe Christus, per assumptam humanitatem etiam iter faciēs ē Hierusalem cœlesti in Iericho, & vallem huius mundi, cum post legem & Prophetas & Iudæorum sacerdotes veniens videret humanæ naturæ calamitatem, non eam præteriuuit aut neglexit, sed etsi ab hominibus multis esset affectus probris, etsi proprio suo genere alienus esset à nobis, tamen vere se nobis proximum exhibuit. Itaq; misericordia motus, non nostris commotus meritis, propius etiam nos accedens per suam nobiscū conuersationem, mox cœpit obligare vulnera nostra vinculo doctrinæ & gratiæ suæ infundens oleum & vinum, quæ solus ille secum in via assumpsit, ac nobis infundere potuit, hoc hoc, gratia ac charismatibus spiritus sancti, & sui sanguinis effusione nos curans, quorum vtrunq; necessarium fuit nostræ curationi. Hæc enim rectē per oleum & vinum quis intellexerit, in quibus etiam duabus materiis omnia penē sacramenta quibus curamur, consistunt. Aut per oleum & vinum, lenitatem & mordacitatem, intellige doctrinæ Christi, quæ alibi quidem mansuete procedit & exhilarat, alibi vero perstringit & mordet, vnde sic aptē temperata vndiq; iu-

A vat. Non satis autem illi fuit hoc modo obligasse hominis vulnera, optimo doctrinæ suæ temperamento adhibito, sed præterea etiam illum imposuit in iumentum suum, peccata nostra suscipiens in corpore suo, ac de suo dependens quod nos commueramus; & rursum quia nos membra sua fecit, suiq; corporis participes, vt vnū simus cum eo corpus, sicq; hominem detulit in stabulum suum & diuersorium, hoc est, Ecclesiam, quæ recte *πανδοχείον* dicitur, quod sine discrimine quosuis recipiat, sed tanquam hospites & peregrinos. Hic quoniam corporali præsentia per sese hominis curam gerere nō semper potuit, quod proficiendum ei esset in cœlum vnde venerat, hospitibus suis saucium hominem curandum commisit. Hi sunt Apostoli & Apostolorum successores, per quos etiam hodie curat humanum genus, & à latronum violentia colligit in Ecclesiæ diuersorium, vbi solum curantur peccatorum vulnera. His dedit duos denarios, duo scilicet testamenta, quæ vnus imaginem regis tenent, nempe quod sint eloquia Dei. Dixit autem: Quicquid supererogaueris, ego cum rediero reddā tibi. Doctores enim & pastores de suo quoque apponunt, quod ad hominum cedat vtilitatem, dum dilatant diuinorum sermonum interpretationes, ac pro conditione temporum ac personarum quædam cōstituunt & ordinant seruanda, pro quibus mercedem accipient, Domino redeunte in secundo aduētu. Tunc enim dicere poterunt: Domine duos denarios tradidisti mihi, ecce alios duos supra impendi, Et ille dicet eis: Euge serue bone & fidelis, &c. Et hæc quidem parabolæ explicatio ad Christum pertinens. Cæterū conclusio parabolæ secundū hanc tractationem, accommodari potest, vt cum D. Ambrosio intelligamus Dominiū significasse se esse proximum nostrum secundū humanitatem, quem tanquam hominem debeamus diligere vt nos ipsos: tanquam Deum verō ex toto corde, vt in Christo vtrunque dilectionis præceptum adimpleatur. Aut potius intelligemus Dominiū suo exemplo nos docuisse, omnem eum pro proximo habere qui ope nostra indigeat, etiam si genere sit alienus, imō hostis sit: sicut ipse, etsi alienus à nobis genere, & nos illius essemus inimici, tamen nos pro proximis suis agnouit.

MARTHA DOMINVM SVSCIPIT HOSPITIO.

L V C A E IO.

C A P V T L X X X I I .

Actum est autem dum irent, & ipse intravit in quoddam castellum, & mulier quadam Martha nomine, excepit illum in domum suam, & huic erat soror nomine Maria, quæ etiā sedēs secus pedes Domini, audiebat verbū illius. Martha autē satagebat circa frequēs ministeriū, quæ stetit, & ait: Domine nō est tibi cura, quod soror mea reliquit me solā ministrare? dic ergo illi vt me adiuet. Et respondens dixit illi Dominus: Martha, Martha sollicita es, & turbaris erga plurima. Porro vnum est necessarium. Maria optimam partem elegit: quæ nō auferetur ab ea.

F A C T V M E S T A V T E M D V M I R E N T, E T I P S E I N T R A V I T, &c.] Huius historiarum narratio eo spectat potissimum, vt illa ostenderetur quomodo Dominus magis sit delectatus eorum studio qui auidi essent à se audiēdi verbum Dei quam qui ipsum corporaliter pascere studerēt: magisq; studuerit eum hospitio alicubi esset receptus, hospites sua doctrina pascere, quam ab illis pasci desiderauerit: sicq; suo exēplo discipulos docuerit, qualiter se gerere debeāt in domibus eorū qui ipsos suscipiūt, nepe vt non varietatē & lautitias ferulorum requirant, & ipsi potius hospites suos reple-

studeāt sacris & diuinis doctrinis, à cuius Domini ei exēpli imitatione longē abesse plerisque verbi diuini concionatores experientia docet quotidiana. Proinde hæc historia aptē subiūcta est à Luca post descriptam missionē discipulorum, vt iam ostēderet Dominiū suos factō docuisse, quod illis cum mitterentur verbo docuerat & præceperat. Castellū autem in quo hic dicitur Martha Dominiū suscepisse in domum suam, satis certum est fuisse Bethaniam. Nam hanc Ioānes cap. 11. dicit fuisse castellum Mariæ & Marthæ sororum Lazari: quare castellum, quemadmodū sæpe in Evangelis, accipi debet non

pro eo quod nos dicere solemus castrum vel castellum, sed pro vico, pago, aut ciuitatula. Bethania, inquit D. Hieronymus lib. de locis Hebraicis, villa in secundo ab Aelia milario in latere montis Oliueti, vbi saluator noster Lazarum suscitauit, cuius monumentum Ecclesia nunc ibidem extructa demonstrat. Non tamen putandum est conuiuium hoc quod Martha nunc dicitur parasse Domino, esse illud de quo Ioanis 12. vbi etiam Martha dicitur ministrasse. Hic enim dicitur Martha suscepisse illum in domum suam, cum illud conuiuium factum sit in domo Simonis leprosi, vt patet ex Mattheo & Marco, vt alia prateream quae historiae diuersitatem factis demonstrant. Proinde quod dicitur, dum irent, non de illa Domini in Hierusalem profectio est accipiendum, qua Dominus ante sex dies Paschae venit Bethaniam, illinc profecturus in Hierusalem, sed vel de profectioe qua post missos discipulos circuibat ciuitates & castella in quibus praedicaeant, aut potius de profectioe in Hierusalem, siue ea cuius meminit Lucas cap. 9. (quam ex Ioanne ostendimus factam ad celebrandum festum scenopegiae) siue qua alio aliquo tempore per Bethaniam ascendit in Hierusalem. Nam supra diximus, post relictam Galileam Dominum in Hierusalem frequenter coseendisse. Notandum autem, quod non Maria simul cum Martha, sed sola Martha dicitur Dominum suscepisse in domum suam. Nam cum Maria haec sit ea quae dicitur in Euangelis Magdalena, vt supra ostensum est cap. 55. & Magdalena e Galilaea Dominum secuta sit in Iudeam, vt dicitur Marc. 15. non ipsa habitauit hoc tempore in Bethania, sed verisimile est eam fecisse Dominum familiarem. Martha & Lazaro fratribus suis, vt per eam Martha suscepit Dominum in domum suam. Hic mihi imprimis aduerte miram Domini dignationem. In propria venit, & tamen tanquam hospes suscipi dignatur. Omnes pascebat, & tamen ab aliis pasci voluit, qui quo pasceretur, pascentibus praestitit. Dominus ergo a famula, creator a creatura hospitio suscipi dignatur. Felix certe Martha, quae tanti dignatione hospitii celebre nomen obtinuit. Sed ne quis doleat se huius felicitatis expertem esse, quasi hi soli beati sint qui Christum in propria persona suscepere in domos suas meruerunt, cogitet a Domino dictum esse: Quod vni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis; propter quod in nouissimo die quibusdam dicitur esse: Hospes era & collegistis me. Pulchre autem Euangelista describit, quomodo duae sorores in diligendo Iesu concordes, in ostensione dilectionis diuersae fuerint, ac cum vna esset vtrique pietas erga Dominum, diuersa tamen fuerit pietatis functio: quomodo in vno corpore varij sunt membrorum vsus, & in corpore Christi, quod est Ecclesia, varia sunt dona spiritus. Maria, inquit, etiam sedes fecit pedes Domini, audiebat verbum illius. Vbi illud, etiam: additum videtur vel ad significandum ipsam non obiter audisse verbum Iesu, quomodo & distracta Martha audire potuit, sed sic audiuisse, vt etiam sese totam ad audiendum composuerit, feriata ab omnibus negotiis domesticis: vel vt simpliciter significetur ea simul cum aliis mulieribus assedisse pedibus Iesu. Notatur autem his verbis mira huius mulieris in audiendo auditas, vt quae rapta dulcedine verborum Christi, & amore veritatis discendae, omnium oblita fixa assederit pedibus Iesu. Notatur item & duplex conditio audis doctrinae diuinae necessaria, nempe tranquillitas ab

A omni mentis & corporis perturbatione & distractione, & humilitas ac reuerentia doctoris. Et illud quidem notat verbum, sedebat: istud verum, quod ad pedes Iesu sedisse dicitur. Illud necessarium esse docet scriptura, dicens: Vacate & videte quoniam ego sum Dominus. istud, cum dicit: Humilibus Deus dat gratiam. Quanto autem, inquit Augustinus de verbis Domini, sermone 27. humiliter ad pedes sedebat, tanto amplius capiebat. Constitit enim aqua ad humilitatem conuallis, denotat de tumoribus collis. Et bene specialiter haec mulier secus pedes Domini sedere elegit, quod illos osculando & lachrymis rigando, peccatorum suorum remissionem impetrauerit. Martha autem satagebat, id est, anxie torquebatur, vel, vt est Graece significantius, περιεωρωτο, id est, distrahatur siue distendebatur, circa frequens ministerium, aut, vt est Graece clarius, περιεωρωτο διακονια, id est, circa multam ministracionem. Maria ergo sedebat vniuersi intentam. Contra Martha huc illucque distrahebatur circa plura, sursum ac deorsum cursitans, ac sollicita satagens ne quid omnium deesset, quae ad suauiter excipiendum tantum hospitem cum suis discipulis pertineret. Demonstrat & haec, diuersa licet ratione, multum se & amare & reuereri Dominum, vt cui digne excipiendum tota esset intenta, nihil satis esse putans, sed diligenter omnia & affatim administrare cupiens. C Mariam ergo amor Iesu non patiebatur auelli ab illius pedibus. Martham vero idem amor sursum ac deorsum circumagebat, nec patiebatur adhaerere Domino. Cum autem aegre omnibus obeundis sufficeret, quae tractando Domino parare cupiuit, & videret sororem feriatam, assidentem pedibus Iesu, non exoptulat cum sorore, quam sciebat auelli non posse, sed Iesum subincusat, qui illam suis sermonibus ab ea quae tunc necessaria videbatur functione remoraretur. Domine, inquit, non est tibi cura quod soror mea passa est haecenus me sola ministrare? Iube igitur vt me adiuuet; quasi dicat, alioqui scio non auelletur abs te, nisi tu iusseris. Ita est dulcedo verborum tuorum.

ET RESPONDENS DIXIT ILLI DOMINVS: MARTHA MARTHA, SOLICITA. Quemadmodum vtraque soror pie Domino afficiebatur, ita vtriusque Dominus delectabatur affectu, sed Mariae quietem praefert sollicitudini Martha. Et quidem expectandum humano iudicio videbatur, vt Marthae suggestionibus & precibus acquiesceret, ac Mariam torori adesse praeciperet, quod illa adeo Dominum diligeret, vt dispendium sermonum Christi, quorum & ipsa audita erat, ferre eligeret, quo tantum hospitem digne exciperet vsque ad fatigationem multam ea in re incumbens. Maria vero se suamque voluptatem & commodum in Christo querere videbatur, etiam cum tempus exposceret & locus, a Dominico subtrahens se ministerio, quasi immemor omni rei suae esse tempus. Quis enim praedicator famelicus alii cubi hospitio receptus, non praeferreret eam potius quae tota suo ministerio esset intenta, quam quae otiosa sederet audiendi cupida? Verum longe secus Christus iudicabat, quam hominum iudicio indicaturus putari poterat, declarans iam rursus se magis & suauius refici eorum auditate qui ab ipso auditos sermones traiciunt in viscera animarum suarum vt salui fiant, quam variis & lautis ferculis magnam in gratiam ipsius sedulitate paratis. Sic & Ioannis 4. cum discipuli famelicum Dominum ad mandu-

manducandum inuitarent, respondit se habere cibum quem manducaret illis incognitum. Id cum non intellexeret, subiecit: Meus cibus est vt faciam voluntatem eius, qui misit me, vt perficiam opus eius. Videamus autem conuenientiam responsionis Domini. Vtriusque enim mulieris functiones ob oculos ponit, eisque ad inuicem comparatis Mariae functionem praefert, & ob id eam non interpellendam aut auellendam ab eo quod agebat alferit. Primum ergo quod ad Martham interpellantem pertinet, dicit: Martha, martha, sollicita es & turbaris erga plurima. Duplicatio nominis vel facta est mouendam attentionem eius, quae distracta erat, vel in signum benevolentiae ipsius erga Martham. Ex proprietate enim Hebraei sermonis, nomen alicuius sepe geminatur, ad significandum affectus vehementiam, quomodo in Psalmis nomen Deus aut Dominus frequenter duplicatur, quomodo & Dominus supra dixit: Non omnis qui dicit mihi Domine, Domine, quomodo item apud Marcum Judas salutans Dominum scribitur in Graecis dixisse; Rabbi, rabbi in signum scilicet magnae benevolentiae. Non obiurgat Dominus Martham, etsi interpellantem & subincusatam ipsum, ac forem ab eo quod optimu erat auocantem, sed blande eam compellans, indicauit sollicitudinis &urbationis nimietatem, eiusque functionem inferiorem esse functioni fororis. Sollicita, inquit, es & turbaris. Sollicitudinem enim sequitur turbatio. Erga plurima, pro circa multa. Nam Graece positius est, περι πολλα, id est, circa multa, vt & Augustinus legit. Et verisimile est interpretem vertisse, plura, quod deinde aliquis mutauerit in plurima. Nam plura, teste quodam, habent quidam vetustissimi codices Latini. Vide autem Domini in respondendo Martham non solum mansuetudinem, sed etiam humanitatem. Non prius enim eam admonet de sollicitudinis superfluitate, quam ab illa perstringendi sumeret occasionem. Cum enim prius sollicitudinem illam non iudicaret notandam, quod aliquid hospitalitati esset deferendum, quodque ea sollicitudo ex nimio erga ipsum amore & honore proficisceretur tamen postquam illa auellere tentauit sororem ab auditu, tum Dominus arrepta occasione illam verberat, sed blande & modeste ob hospitij & affectus eius honorem. Eatenus enim hospitalitas veneranda est, quatenus non abducit a magis necessariis. Multis circa quae Martha distrahebatur Dominus vnum opponit, cum subdit: Porro vnum est necessarium, aut, vt est Graece, εως δε εστι χρεια, id est, vnus autem est indigentia aut necessitas, vel, vno autem est opus. Quod dupliciter intelligi potest, quemadmodum indicat Theoph. Altero modo, vt his verbis intelligatur Dominus voluisse sollicitudinem suam Martham remittere & minuire debere. & sic sensus: Frustra circa multa & varia nostri causa turbaris Martha. Non enim multis indigemus alimentis, sed vno solo nobis opus est, nempe vt comedamus qualitercunque, non variis. Aut sic: Non oportet te circa tam multa tumultuari, vni rei intentam te esse oportebat, si quid recte curatum velles. Non enim tam multa simul recte curabis, sed nec multa ad id quod agis sunt necessaria. Secundum hos intellectus, quod sequitur, Maria optimam partem elegit, & a superioribus est separatum, vt intelligendum sit Dominum postquam Martham monuit aliquid sollicitudinis remittere, deinde hac sententia excusasse, & commendasse factu sororis. Al-

terio modo intelligi potest his verbis Dominus significasse, vnum aliquid esse hominibus ad salutem necessarium, nempe attentionem doctrinae caelestis & studium rerum diuinarum, vt ex his verbis iam inferatur sententia quae sequitur: Maria optimam partem elegit, & sic sensus: Tu quidem Martha circa multa occuparis: verum pra multis istis, vna res est quae omnibus est necessaria, nempe studium & cognitio Dei. Istud vnum quoniam Maria elegit, meliorem partem quam tu elegit. D. Augustinus subtiliori intellectu accipit his verbis commendari vnitatem e regione distractionis Marthae, vt sit sensus: vnitatis est necessaria, vnitatis opus est, & intelligatur Maria commendata ob mentis vnitatem quae tota fixa erat in vno, nempe Domino, propulsa omni distractione. Priores intelligendi modi orationis filo & occasione dicendi magis conuenire videntur. Porro cum nos legamus per superlatiuum? Maria optimam partem elegit, Graece est positius, την αγαθην μεριδα, id est, bonam partem. Articulus tamen appositus indicat non simpliciter Mariae partem bonam dici, sed excellenter bonam, hoc est, meliorem parte Marthae, quae etiam bona erat. Vnde August. legit, meliorem. Habet enim, Maria meliorem partem elegit. Non tu malam, sed illa meliorem. Nec secus legisse videtur D. Ambrosius in commentariis haec subiiciens: Nec tamen Martha in bono ministerio reprehenditur, sed Maria quod meliorem partem elegerit, antefertur. Non male ergo interpres vertit, optimam, potius quam bonam, quo sententiae plenitudinem melius efferret. Quod autem dicit Dominus partem Mariae non auferendam ab ea, accipiendum est, vel vt simpliciter significetur eam per ipsum Dominum non auellendam ab optimo quod elegit, quemadmodum fieri petiuit Martha: vel subitius, vt significetur eam partem neque in futura vita ab ea auferendam, quando a Martha auferenda erat circa multa distractio. Elegerat enim Maria contemplationi insistere, quae in futura vita non auferetur, sed perficietur. Caterum in duabus his sororibus Augustinus, Gregorius, Theophylactus, alique patres tum Graeci, tum Latini intellexerunt, expressum quemdam typum duarum vitarum quae sunt in Ecclesia Christi, nempe vitae practicae vel actiuae per Martham significatae, & contemplatiuae significatae per Mariam; sicut & in duabus sororibus vxoribus Iacob eadem vitae intelliguntur figuratae practica scilicet in Lia, contemplatiua in Rachel. Vitae enim actiuae est, cum Martha occupatam esse circa corporalia ministeria, vt circa filiorum educationem, pauperum curam, & id genus alia, quae non sine corporali labore, fatigatione ac distractione obtentur. Contemplatiua vero est, cum Maria, sepositis curis corporalium occupationem ac mentis distractionibus, vacare intelligentiae & meditationi rerum diuinarum. Proinde hic ex verbis Domini docemur primo, vitam contemplatiuam, qua Deo & diuinis rebus vacatur, praferendam actiuae etsi & illa in suo genere sit bona, propter quod & Paulus virginalem statum praefert coniugio. Qui enim, inquit, sine vxore est, sollicitus est quae sunt Domini, quomodo placeat Deo. Qui autem cum vxore est, sollicitus est quae sunt mundi, quomodo placeat vxori, & diuisus est. Docemur secundo, eos qui sese tradiderunt vitae actiuae, non debere tam otiosis obmurmurare his qui vacent corporalibus ministerijs, vacant caelesti doctrinae ac

Mythicus sensus.

Cor. 7.

divinis rebus, nec tales auocandos temere ob opti-
 mo, circa quod versantur, ad corporalia ministria
 Vnde & petrus simile quid eū eo quod hic Domi-
 nus indicat. dicens: Non est, inquit, æquū nos de
 relinquere verbum Dei, & ministrare mensis. Itaq;
 hinc videre licet quam male quidam hodie sancto
 sacerdotum & religiosorum otio inuidetes aut ob-
 murmurantes eos ad facili negotia & corporalia
 ministeria auocant volentes eos patresfamilias fie-
 ri, pauperam curam suscipere, manibus laborare
 vnde sibi aliisque victum parent, quasi desint in se-
 culo qui hæc quantum necesse est obire possint. Ve-
 rum ut hi. malè cum Marthæ Maria ab optimo
 auocare student: ita videndum his qui Mariæ par-
 tem elegisse se profitentur, vt Mariam etiam verè
 imitentur, ita vt. sedeant quidem hoc est, à seculi
 distractionibus sint quieti, sed sedeant iuxta pedes
 Iesu, & audientes verbum illius, vt ne eorum otium
 sit desidiosum, sed sanctum. Sunt enim qui sedent
 quidem & otiantur, sed quasi iuxta ollas carnum,
 quemadmodum Israelitæ in Aegypto, nec sedent
 audientes verbum Christi, sed intenti fabulis &
 rebus nihili. Iuxta pedes autem Iesu sedent audien-
 tes verbum illius, qui humiliter sese Christo sub-
 mittunt, fixè vestigijs ac exemplis conuersationis
 eius inhærentes, intenti iugiter scripturarum san-
 ctarum ac verborum Christi meditationi, aures
 suæ mentis diuinis inspirationibus aperientes &
 præbentes, sollicitè discentes quod eos in vera pie-
 tate alat & proficere faciat, aut etiam quod alios
 aliquando doceant. At vt quis hoc modo verbum
 Christi possit audire, necesse est imprimis vt se-
 deat, sepositis scilicet mundanis negotijs, ac se-
 datis animi perturbationibus & passionibus: de-
 inde vt sedeat iuxta pedes Iesu, humiliando se
 ipsum. Remanserunt, inquit Augustinus, in illa
 domo quæ susceperat Dominum, in duabus femi-
 nis duæ vitæ, ambæ innocentes, ambæ lauda-
 biles. Vna laboriosa, altera otiosa, nulla facino-
 rosa, nulla desidiosa. Ambæ innocentes, ambæ,
 inquam, laudabiles, sed vna laboriosa, altera o-
 tiosa: nulla facinorosa, quam cauere debet labo-
 riosa: nulla desidiosa, quam cauere debet otiosa.
 Hæc ille. Itaque qui Mariæ partem amplexus est,
 Mariam referre studeat: qui Marthæ partem præ-
 elegit, Marthæ sedulitatem imitetur, sed memor
 sit Dominicæ admonitionis, vt ne superflua sit eius
 circa externa sollicitudo, nec obstrepat his qui Ma-
 riæ otium otiantur. Porro ex Ecclesiastica institu-
 tione hæc Evangelica historia in templis decanta-
 tur in assumptione gloriose virginis Mariæ, id quæ
 ob id potissimum, quod cum non habeat ea festi-
 uitas proprium sibi Evangelium, finis huius hi-
 storij per accommodationem optimè conuenit di-
 uæ virginis. Ipsa enim etiam dicta Maria, ea die
 optimam partem consecuta est, quæ nunquam au-
 feretur ab ea. Quod autem quidam totam etiam
 hanc historiam allegoricè stydeant diuæ virginis ac-
 commodare, ostendentes quomodo rectè ipsa dica-
 tur castellum, in quod Christus sit ingressus: quo-
 modo item in hac vita & Marthæ officium obierit
 & Magdalenz, quia scilicet Dominum intra

Act. 5.

Exod. 16

Quare in assumptione virginis Mariæ hac historia legitur.

1.6. 41.

DOCET ORATIONIS ET MODUM ET VIM.

LVCÆ II. CAPVT LXXXIII.

Et factum est, quoniam esset in quodam loco orans, ut cessauit, dixit vnus ex discipulis eius ad eum Domine, doce nos orare, sicut docuit & Ioannes discipulos suos. Et ait illis. Curatis dicitur, Pater sanctificetur nomen tuum. Adueniat regnum tuum. Panem nostrum quotidianum da nobis

nobis hodie. Et dimitte nobis peccata nostra, siquidem & ipsi dimittimus omni debenti nobis. Et ne nos inducas in tentationem. Et ait ad illos: Quis vestrum habebit amicum, & ibit ad illum media nocte, & dicet illi: Amice commoda mihi tres panes, quonia amicus meus venit de via ad me, & non habeo quod ponam ante illum. Et ille deintus respondens dicat, Noli mihi molestus esse, iam ostium clausum est, & pueri mei mecum sunt in cubili, non possum surgere, & dare tibi. Et si ille perseverauerit pulsans, dico vobis, Et si non dabit illi surgens eo quod amicus eius sit, propter improbitatem tamen eius surget, & dabit illi quotquot habet necessarios. Et ego dico vobis, Petite, & dabitur vobis, querite, & inuenietis, pulsate, & aperietur vobis. Omnis enim qui petit accipit, & qui querit, inuenit, & pulsanti aperietur. Quis autem ex vobis patrem petit panem, nunquid lapidem dabit illi? Aut pisces, nunquid pro pisce serpentem dabit illi? Aut si petierit ouum, nunquid porriget illi scorpionem. Si ergo vos, cum sitis mali, nostris bona data dare filiis vestris, quanto magis pater vester de celo dabit spiritum bonum petentibus se?

Act. 7. 43

ET FACTUM EST CUM ESSET IN A-
 QUODAM LOCO ORANS, VT CESSA-
 VIT, &c.] Cum pleraque Lucas maxime in sequen-
 tibus scribat veluti miscellanea, non est laboran-
 dum vt ostendatur quomodo hæc hæreant cum præ-
 cedentibus. Non enim vbique querenda est conne-
 xionis ratio. Porro quod hic apud Lucam Dominus
 scribatur hanc precandi formam tradidisse cum à
 quodam discipulo rogatus esset, non debet videri
 contrarium ei quod Matthæus eam commemoret
 tradita à Domino nõ rogato, in sermone illo pro-
 lixo, qui dicitur sermo in monte. Nam primum dici
 potest Dominum hanc orandi formam bis tradidisse
 semel ex seipso ad docendum Apostolos: secundo,
 cum rogatus esset à discipulo isto qui videri potest
 fuisse vnus ex septuaginta, qui Dominum prius do-
 centem hunc orandi modum nõ audiuerit. Deinde &
 quidem probabilius dici potest, Matthæum orandi
 formam à Domino traditam inferuisse prolixo illi ser-
 moni loco oportuno, quanquã alio tempore à Do-
 mino esset tradita, quemadmodum verisimile est
 ipsum in eū sermonem multa ascripisse, quæ alio
 tempore sunt à Domino dicta, vt ex Luca appareat.
 Voluit enim Matthæus in principio sui Evangelij,
 sermone quodam Domini à se descripto summa ferè
 totius Evangelicæ doctrinæ concludere. Quia ta-
 men fieri oportet vt bis hæc precandi forma sit à Do-
 mino tradita, & ne nimia fiat Evangelistarum confu-
 sio, visum est in Concordia eam bis ponere, quem-
 admodum in sequentibus multa ex Luca habentur,
 quæ in Matthæi sermone aut alibi apud eū sunt ha-
 bita. Factum est, inquit, id est, accidit, cum esset in
 quodam loco orans, quemadmodum frequenter facere
 solebat, tum ob assumptæ carnis dispensationem, tñ
 in nostrum exemplum, postquã ab oratione cessauit,
 dixit vnus ex discipulis eius ad eum: Domine doce
 nos orare, &c. Videbat enim præceptorẽ nouum vi-
 tæ institutum & exercere & admonere, nouã ergo
 etiam orationem quæsiuit vitæ instituto cõuenien-
 tem, vt ne eius discipuli hac in parte inferiores es-
 sent discipulis Ioannis. Docet itaq; Dominus præ-
 scripta illis forma, & quàm paucis sit orandum, &
 quæ sint suis discipulis petenda. Cum, inquit, oratis,
 dicite: Pater, &c. Hæc autem oratio, vt à nobis quidẽ
 legitur apud Lucam, pauciora habet quàm oratio
 apud Matthæum. Omittitur enim noster qui es in
 cœlis, & Fiat voluntas tua sicut in cœlo & in terra,
 & Sed libera nos à malo. In Græcis tamen codici-
 bus tota ponitur etiam hoc loco ista oratio, sicut
 in Matthæo, nisi quod non additur illa coronis, quæ à
 Græcis adiecta est in Matthæo. Sed & apud Augu-
 stinũ li. de verbis Domini super Lucam, sermone 28.
 tota ponitur vt apud Matthæum, qui sermo totus etiã
 est apud D. Ambrosium 5. de de sacramentis c. 4. vt
 dubiũ sit vtrius sit. Nã D. Augustinus in Enchiridij

c. 115. & 116. aperte docet apud Matthæum oratio-
 nem Dominicam septẽ continere petitiones vel par-
 tes: apud Lucam verò quinq; rãtum, vt hinc verisimi-
 lius sit Latinorum libros hoc loco correctiores esse
 Græcorum libris, in quibus probabile est ex Matthæo
 adiecta esse quæ hic videbatur desiderari, vt & ali-
 bi factũ est. Ostendit autem Augustinus loco prædi-
 cto orationem Lucæ breuiorẽ in verbis, non minus
 secundum sensum continere quàm oratio Matthæi.
 Tertia enim illa petitio: Fiat voluntas tua, &c. con-
 tinetur in duabus præcedentibus. Non enim sanctifi-
 cari potest nomen Dei, nisi fiat eius voluntas ab ho-
 minibus in terra: & si aduenerit in nos regnum Dei,
 pulso regno satanæ, vtrq; voluntas eius fiet in terra
 sicut in cælo. Sic & vltima illa pars. Sed libera nos
 à malo; includitur in præcedenti; Et ne nos inducas
 in tentationem, imo vna eademq; est petitio, quemad-
 modum indicat aduersariua, sed. Non enim dictum
 est: Et libera nos à malo; verum, sed libera nos à ma-
 lo, vt sciat vnusquisq; in eo se liberari à malo, quod
 non infertur in tentationem. Præterquã autem quod
 oratio apud Lucam pauciores habet partes, etiã in
 quibusdam dictionibus differt ab oratione Matthæi.
 Nam in tertia petitione, quotidianum, legitur, cum
 in Matthæo legamus, supersubstantialium. Græcis ta-
 men eadem est dictione, ἐπισημοῦ, de quã prolixè super
 Matth. c. Concordiæ 41. In eadẽ petitione pro, hodie
 quidã Græci codices hic habent καθ' ἡμερας, id est, quo-
 tidie, quomodo & Latinos quosdam codices habere
 testatur quidam, & ego in antiquo codice scripto
 reperi, quæ mihi exhibuit Reuerendus Dominus Ab-
 bas Tongerlensis. Offendit lectorẽ vox eadem re-
 petita quotidianum, quotidie. Atqui, vt in Matthæo
 dictũ est, ἐπισημοῦ non quotidianum significat, sed po-
 tius essentialẽ aut substantialẽ, vt sit: Panẽ nos-
 trum essentialẽ da nobis quotidie. Quæ tamen
 precatio nõ est diuersa ab illa; da nobis hodie, vt est
 in Matthæo. Primum enim, vt in Matthæo est di-
 ctũ, hodie, accipi potest pro tota vitæ tempore. De-
 inde qui petit sibi quotidie à Deo dari cibũ, nihil ali-
 ud quã diurnũ petit cibũ, & eum sibi singulis die-
 bus dari, qui singulis diebus sufficiat. Estq; hac in
 parte quod in Lucam habetur, da nobis quotidie, cõ-
 uenientius, quæ hæc precatio omni horæ diei magis
 cõueniat, quàm illud, da nobis hodie. In quarta au-
 tem petitione pro ἀρετήματα, id est, debita, vt est apud
 Matthæum, hic est ἀμαρτίας, id est, peccata. Verũ
 hæc dictionum diuersitas nihil varietatis in sensu
 continet. Quid est enim, inquit Augustinus de ver-
 bis Domini, debitum, nisi peccatum? Sed & de eo sa-
 tis in Matthæum. In eadẽ petitione pro illo quod est
 in Matthæo; sicut & nos dimittimus debitoribus
 nostris, hic est, siquidẽ & nos dimittimus omni de-
 bentibus nobis, quo clarius exponitur id quod habet
 Matthæus, vt intelligamus remissionem quam im-

ploramus, fundari super remissione aliis exhibitā. A Ex hac autem varietate palam est, quā Euangelistae non fuerint de verbis superstitioni. Praescripserat enim hanc precandi formam summus magister Christus, & tamen in tantula precatiuncula non consensit Lucas cum Matthaeo, quaedam omittens, quaedam immutans, eandem tamen retinens sententiam. Et certe consentaneum vero est Lucam sic orasse, ut nobis orandi formam tradidit auctore Christo, ut hinc discere possimus non tam de verbis sollicitos nos esse inter orandum oportere, quā ut spiritu oremus & mente, & attendamus potius quid oremus quā quibus verbis, quamvis in publicis precibus a praescriptis verbis non sit recedendum, ne offendicula nascantur & dissensiones. Cetera quae ad orationis huius pertinent explicationem, quaeque circa Matthaeum in cap. Concordiae 41.

ET AD ILLO: QVIS VESTRUM HABERIT AMICUM, ET IBIIT, &c.] Postquam docuit Dominus quid sit orandum, in sequentibus ostendit quae sit orationis vis, maxime si sit perseverans, ut sic & ad fiduciam impetrandi inter orandum, & ad constantiam invitaret, quae duo sunt orationis summe necessaria. Quo ergo ad hanc incitaret magis, parabolam assumpsit de amico exorante amicum per improbam & instantem precationem. Quam parabolam anagogice explicare student plerique, intelligentes per amicum quem accessit amicus, Deum hominum amatorem, & omnia quae in parabola dicuntur quodam modo Deo applicantes. Verum ut ea explicatio valde varie tractatur & coarctetur, ita non est opus, imo alienum a Domini intentione, parabolam istam hoc modo tractare, cum non sit allegoria in hoc Domini sermone, sed exemplum sit humanum, ex quo per comparationem vult ostendere quanta sit vis orationis apud Deum. Et sciendum est duo esse parabolarum genera in Evangelii, quemadmodum docet D. Augustinus lib. 2. quaest. Euang. ca. 45. Aliquando enim Dominus adhibet parabolas seu rerum comparationes secundum similitudinem aliquam, argumento scilicet sumpto per locum a similibus, ut cum dicitur: Sicut illud, ita & istud. Tales sunt parabolae quae habentur Matth. 13. & quaeque hactenus sunt habitae. Aliquando adhibet Dominus parabolas, ut ex dissimilitudine aliquid probet, argumento sumpto per locum a minori affirmatiue, aut a maiori negatiue, ut cum dicitur: Si hoc, quanto magis & hoc: aut si non illud, quanto minus istud. quale est illud: Si foenum agri quod hodie est, & cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit, quanto magis vos modicae fidei: Huius secundi generis parabola est, quae post ea ponitur Lucae 16. de villico iniquo, quem Dominus ipse laudavit, de providentia qua sibi in futurum prospexit: qui non potest intelligi gerere iusto rum personam, ut qui domino suo non faciat fraudem, quemadmodum facerat villicus ille, sed per contrarium significatur quod si laudatus est a domino suo, qui fraudem illi faciens, per largitiones in futurum sibi prospexit, quanto magis a Domino Deo laudari merebitur, quisquis secundum illius praecipit sibi amicos facit de divitiis sibi creditis? Talis etiam parabola est Lucae 18. de iniquo iudice, qua idem docere voluit Dominus quod praesenti parabola, nempe quae sit orationis perseverantis vis. In illa enim parabola Deum comparans cum iniquo iudice, non vult conditiones iniqui iudicis Deo etiam

tribuedas, sed per dissimilitudinem vult significare: quod si apud iniquum iudicem tantum valuit perseverantia viduae precantis, quanto magis apud Deum fontem iustitiae & misericordiae, valebit oratio iustorum simplex & perseverans? Talis ergo & praesens est parabola, ut non minus coarctata sit tractatio parabola, qua conditiones amici dormientis quis Deo accommodare studet, quam si conditiones iniqui iudicis Deo velit applicare. Proinde accommodatio parabola secundum intentionem Domini hoc modo est per argumentum a minori facienda: Si tantum valet instans amicum precatio apud amicum hominem, ut si in oportuno tempore, quo iuste negari poterat, petit ab eo aliquid, ille etsi non moveatur respectu amicitiae, tamen victus improbitate precantis, etiam amplius offerat quam petebatur: multo magis valebit apud Deum hominibus amicissimum, cui nullum tempus est inopportuno, quique praesentium improbitate non offenditur, sed delectatur, adeo ut quod iuste negari poterat, aut etiam debebat, veluti perseverantia precantis victus concedat, idque etiam copiosius quam petebatur, vel ob id maxime differens dare quod petitur, ut accendens desiderium verius donet quod petitur. Per hanc accommodatorem patet exemplum adductum duo ostendere, nempe quod perseverantia orationis etiam id impetrat quod iuste poterat negari, & quod plus impetrat quam petebatur. Ideo enim dicitur in exemplo: Dabit ei quotquot habet necessarios, hoc est, non tantum tres panes quos petebat, sed quotquot habet necessarios. Praeterea vero exemplum indicat nos ad Deum tanquam ad amicum summa cum fiducia accedere debere, quomodo ille de quo in parabola, fretus amicitia, etiam in tempesta nocte non est veritus amicum dormientem interpellare, & recusantis exaudire, ostium improbae & inuerecunda perseverantia pulsare. Si enim amicus egens non veretur amicitia fretus amicum hominem in oportuno tempore tam improbe sollicitare, multo magis nos consili de Dei erga nos benevolentia, non debemus vereri illum adire, atque ab eo quae necessaria sunt petere, qui nos ut filios suos summe amat, cui grata est orationis improbitas, & qui dando ex hauriri non potest. Postremum parabola indicat etiam qualia debeamus a Deo petere, nempe bona, & quae ad vitam spiritualis sustentationem nobis & aliis sunt necessaria & utilia, quae admodum ille, de quo in exemplo, panes dicitur petisse, non autem ciborum lautitias. Quod si ad mysterium referre velimus numerum ternarium, quare, scilicet de tribus panibus facta sit mentio, dici apte potest, fidem, spem, & charitatem insinuat. Haec enim tria & quae ad illas pertinent virtutes maxime sunt petenda. Porro in exemplo & parabola ista, locutio est impropria. Incipit enim Dominus sermonem suum a quaestione, & quaestionem non finit, sed interrumpit eam, dicendo affirmatiue: Dico vobis, cum dicendum fuisset, nonne si perseverauerit, &c. Aut incipendum erat: Si quis vestrum habeat amicum, &c. Pro accusatio autem, improbitatem, ut nos legimus, Graece est ἀναιδέϊα, quod proprie est impudentiam & inuerecundiam. Eleganter tamen vertit interpret, si modo recte intelligatur. Non enim hic opponitur improbitas probitati, sed quomodo improbus dicitur interdum qui vrgit nec cessat, etiam in bonam partem, ut cum dicit Vergilius: Labor improbus omnia vincit: ita hic improbitas accipitur pro vrgente & inuerecunda perseverantia.

E T

ET EGO DICO VOBIS: PETITE, ET DABITUR VOBIS: QVAERITE, &c.] Applicat modo Dominus praecedentem parabolam suo proposito, quamvis non omnia in parabola indicata explicet. Et ego, inquit, dico vobis, quibus verbis sua illos autoritate confirmat ad fiduciam impetrandi. Est autem sensus: Quemadmodum ille qui amicum interpellat, petendo, quaerendo, & pulsando impetrat quod vult: ita & vos ad eius exemplum petite a Deo, & dabitur vobis: Praesupponit autem petenda ea quae superius docuit oranda, quaeque & in praecedenti parabola & sequenti etiam indicat, nempe ante omnia, caelestia & spiritualia bona, quae a caelesti patre filios caelestes petere convenit, sicut a terreno patre terrena, Magnificentissimus, inquit Basilius, est rex noster, & indignatur, si quis exigua illum petat. De Alexandro rege legitur, quod cum Perillus vnus ex ipsius amicis filius suis ab Alexandro dotem peteret, iussit illum capere talenta quinquaginta, quumque is respondisset, decem satis esse: tibi quidem, inquit, satis est tantum accipere, mihi vero non satis est tantum dare, notans regem beneficentiae esse, maxima & ultra spem concedere. Antigonus Macedonum rex Thracillo Cynico petenti drachmam, Non est, inquit, munus regium. Cynico subiiciente: Talentum igitur da. At non est, inquit, Cynicum tale munus accipere, indicans petenda ea quae digna sunt petente & eo qui rogatur. Sic ergo & nos petere a Deo debemus digna nobis, & eo quae petimus. Porro quae hic apud Lucam ponuntur, habita sunt, & exposita in Matthaei cap. 7. in capite Concordiae 43. Nec est hic quicquam peculiare, nisi quod in fine pro spiritu bono, Matthaeus habet, bona: & quod in parabola de patre quem orat filius, tertium ad-

REPRENHENDIT PRÆPOSTERAM PHARISÆORUM MUNDITIAM. Lucae II. CAPUT LXXXIII.

T cum loqueretur rogavit illum quidam Phariseus, ut pranderet apud se. Iesus autem ingressus recubuit: Phariseus autem cepit, intra se reputans, dicere, quare non baptizatus esset ante praedictum. Et ait Dominus ad illum: Nunc vos Pharisei, quod desoris est calicis & catini, munda- tis, quod autem intus est vestrum, plenum est rapina & iniquitate. Stulti, nonne qui fecit quod desoris est etiam id quod deintus est fecit? Verum tamen quod superest, date elemosynam, & ecce omnia munda sunt vobis. Sed vae vobis Phariseis, quia decimatis mentam, & rutam, & omne olus, & praeteritis iudicium & charitatem Dei. Hac autem oportuit facere, & illa non omittite. Vae vobis Phariseis, quia diligitis primas cathedras in synagogis, & salutationes in foro. Vae vobis, quia estis ut monumenta quae non apparent, & homines ambulantes supra, nesciunt. Respondens autem quidam ex legisperitis, ait illi: Magister, hac dicens, etiam contumeliam nobis facis. At ille ait: Et vobis legisperitis vae, quia oneratis homines oneribus, quae portare non possunt, & ipsi uno digito vestro non tangitis sarcinas. Vae vobis, qui edificatis monumenta Prophetarum, patres autem vestri occiderunt illos, profecto testificamini quod consentitis operibus patrum vestrorum, quonia, ipsi quidem eos occiderunt, vos autem edificatis eorum sepulchra. Propterea & sapientia Dei dixit: Mittam ad illos Prophetas, & Apostolos, & ex illis occident, & persequentur, ut inquiratur sanguis omnium Prophetarum, qui effusus est a constitutione mundi a generatione ista a sanguine Abel, usque ad sanguinem Zachariae, qui periit inter altare & ad. Ita dico vobis, requiratur ab hac generatione. Vae vobis legisperitis, quia tulistis clavem scientiae, ipsi non introistis, & eos qui introibant prohibuistis. Cum autem haec ad illos diceret, ceperunt Pharisei & legisperiti graviter insistere, & os eius opprimere de multis, insidiantes ei, & quarentes aliquid capere de ore eius, ut accusarent eum.

ET CVM LOQVERETUR, &c.] Post ea quae praecedenti capite sunt habita, sequitur apud Lucam de eiectione daemone muto, & disputatione hinc nata: verum hoc miraculum cum secuta disputatione supra capite Concordiae quadragesimo nono suo posuimus loco, quo ex Matthaeo & Marco manifestum erat esse reponendum. Itaque iam subiungendum erat quod deinde sequitur

ditur de ovo & scorpione, quod non est in Mattheo. Non est autem necesse mysticam aliquam significationem requirere in pane & lapide, pisce & serpente, ovo & scorpione, quod tamen quidam faciunt, sed nimis varie & coarctate. Nam sicut praecedens parabola, ita & haec assumpta est, ut per comparationem argumeto a minori imo a contrario ostendat patris caelestis in exorando facilitatem, quemadmodum patet in parabola accommodatorem illud tantum pro literalis sensu notandum, panem opponi lapidem, quod lapis formam panis habeat: allusumque videtur ad iocum vulgarem, quo panem expectanti lapidem quidam porrigunt, iuxta illud Plauti: Altera manu fert lapidem, panem ostentat altera. Quod adagium in eos quadrans, qui amicos se simulant cum nocere studeant, translatum est ab iis qui canes ostentato pane pelliciunt, deinde accedentibus saxum illidunt. Pisces autem opponitur serpens, quod piscis in multis cum serpentibus conveniat, volubilitate scilicet, lubricitate, & progressu. Ovo autem scorpium opponitur, quod scorpium porrigere quidam soleant vacuo oui putaminis inclusum, sicut & ipsa dipsades fallunt, struthiocamelorum inanibus putaminibus occultantes sese. Significatur ergo, quod cum patres terreni, etsi sint mali filii suis petentibus non dant, quemadmodum inimici facere solent, pro necessario pane inutilem lapidem, aut pro pisce & ovo vili & delectabili serpente & scorpium noxios, sed dant eis bona quae precati sunt, multo magis pater caelestis natura optimus daturus est filiis suis petentibus, se & eis digna. Itaque parabola & eiusdem conclusio indicat & qualia sint a Deo petenda, & quales esse debeant qui a Deo sunt exaudiendi, nempe tales qui illum diligant, quique illum ut patrem suum invocare possunt.

P F 4

pulum doceret Phariseum rogasse illum ut secum praderet. Quo autem tempore aut loco istud contigerit incertum est, sicut & de multis aliis quae sequuntur in Luca, quae ob id eo erant ponenda loco, quo apud Evangelistam inveniuntur. Itaque cum quodam tempore Dominus loqueretur ad populum, quidam Phariseus, vel quod iam esset utcumque Domino affectus, vel quod videri vellet illi esse bene affectus rogavit illum ut pranderet secum. Non recusavit Dominus, nulli se non praebens, ut omnes ad se attraheret. Ingressus ergo mox accubuit, praetermittens studio morem Phariseorum & Iudaeorum, quo, ut habet Marcus capite 6. solebant se studiosè abluere ante cibi sumptionem. Quare Phariseus id animadvertens cepit intra se reputans dicere, id est, tacita secum cogitatione quaerere quid esset causa, quod Dominus non esset baptizatus, hoc est, lotus manibus, priusquam accumberet. Porro Graeca non habent; cepit intra se reputans dicere, quare, &c. sed, Phariseus autem cum vidisset, admiratus est quod non esset lotus. Observanda autem hic natura superstitiosae & praeposterae religionis, quae in rebus externis potissimum collocat sanctitatem, nimirum quod ea in huiusmodi rerum, etiam si plane sint inutiles ad sanctitatem, neglectu mox offendatur & scandalizetur, suspicionesque malas & peruersa signat iudicia. Iesus itaque intelligens quanta esset evangelicae & verae pietatis pestis, illa Phariseorum religio vana, acriter illam coarguit, ac reprehensionis argumentum pro suo more desumit, imprimis ab his rebus quae in manibus erant, his scilicet quae in mensa erant appositae, calice & catino: quorum illud est vas unde sumitur potus: istud, unde cibis. Nam catinus vel catinum, pro quo Graecè est *κατὴν*, scutellam significat & lancem, unde apud Matt. cap. 23. est, paropsis, Graeca item dictio scutellam significans. Quae enim hic à Domino dicta Phariseis & Scribis commemorat Lucas, eadem & Matthaeus habet cap. 23. sed alio tempore & loco haec dicta narrat, ut videri possit haec Dominum sepius dixisse: quaequam fieri possit ut vel Lucas, vel Matthaeus accepta occasione ea coniunxerint verbis Christi, quae etsi alio tempore dicta, habebant cum his quae tum à Domino dicebantur affinitatem. Id enim frequenter ab Evangelistis factum esse, valde probabile est. Ceterum quo rectè intelligatur quod Dominus hic dicit, sciendum hunc sermonem de mundatione calicis & catini esse parabolicum. Nam sub exemplo calicis & catini vult Dominus significare internam & externam hominis mundationem, ut sensus à Domino intentus sit iste: Miraris Pharisee, quod non laverim manus ante prandium: externam enim mundiciem miro studio sectamini, verè similes iis qui exteriora poculi catinique mundant diligenter, interiora relinquentes sordida. Nam cum solliciti sitis ne illotis manibus cibum sumatis, negligitis tamen quod intus est vestri mundare, cum illud plenum sit iniquitate & rapina. Hanc similitudinem à Domino indicatam Lucas ponit imperfectam. Nam cum cepisset de calicis mundatione externa, dicens: quod deforis est calicis & catini mundatis; subiungit de interna hominis mundatione, dicens: quod autem intus est vestri, plenum est, &c. cum dicendum videretur, quod autem intus est illorum. Sed hac digressionem noscitur Domini sermonem esse parabolicum. Apud Matthaeum autem secundum rectoris lectionem similitudo tota ponitur. Sic enim habet: Mundatis quod deforis est calicis &

paropsidis, intus autè plena sunt rapina & immunditia. Quibus verbis & ad litteram significat calices ablutos in se continere, malè parat, & parabolicè significat externum hominem ab eis diligenter mundari, interioris hominis munditia neglecta. Porro adverbium, nunc, cum dicit Dominus; Nunc vos Pharisei; videtur positum tanquam contemptim & vehementer dictum. Quidam intelligit significatum etiam tunc cum minimè conueniebat ablutiones huiusmodi institutas & obseruatas à Phariseis, nimirum cum adueniente luce Evangelica, etiam Mosaeicae ablutiones & omnes legis caeremoniae essent abolendae. Dicit autem; vos Pharisei; notare volens non tantum personas praesentes, sed totum Phariseorum ordinem, quibus ob praeposteram mundiciem obicit stultitiam & insipientiam, dicens: Stulti, nonne qui fecit quod deforis est etiam id quod deintus est, fecit? quasi dicat: O vos imprudentes, & peruersi iudicij. Cum propter Deum & religionis causa diligentem mundandi corporis curam habeatis, cur non etiam eadem ratione animo mundando incumbitis, cum à Deo sint condita & corpus & anima? Oportet enim intelligere Dominum hic praesupponere causam institutae à Phariseis corporalis mundationis, nempe quod ea non fuit instituta ciuilitatis causa, sed quasi per eam Deo quis placeat, ut per quam Dei opus mundaretur. Nisi enim haec intelligatur ratio praesupposita, non conuenienter ad eos refellendos subiiceret Dominus; Qui fecit quod deforis est, &c. Et haec tenus quidem Dominus ostendit, interiorum munditiam non minus, imo magis curandam quam exteriorum. Nam quod non minus, secunda sententia: quod autem etiam magis, praecedens parabola demonstrat. In sequenti verò sententia ostendit interiorum munditiam apud Deum sufficere, & quomodo ea haberi possit. Veruntamen, inquit, quod superest, date eleemosynam, & ecce omnia munda sunt vobis. In qua sententia illud; quod superest, quod non est apud Augustinum, nec Ambrosium, Beda dupliciter intelligi posse indicat, nempe ut sit sensus: Quod superest necessario victui & vestimento, aut quod superest, id est, quod tam multo scelerè praecipitatis solum restat remedium. Verum neutrum sensum Graeca patiuntur, quae non habent *τὸ ὑπερῆσον*; neque *τὸ ὑπὲρ*, sed *τὰ ἔσθια*, quae dictio à Graecis exponitur per *ὕψιστον*, id est, ea quae ad sunt & quae habetis, idemque voluit significare interpretes per, quod superest, ut sit sensus: Date in eleemosynam id quod vobis superest, id est, adest. Significare enim voluit non posse id dari quod iam praeterit & consumptum est, sed tantum quod adhuc adest; & in manibus est. Verum circa hoc Domini consilium de curanda munditia perfecta per eleemosynam, occurrit dubium quomodo Dominus eis, quos modò fecit sceleratos & raptores, perfectam munditiam polliceatur per solam eleemosynam, nulla etiam mentione facta de restitutione his quae iniuste parata fuerunt, quod ante omnia eis fuerat suadendum & praecipendum. Itaque quidam & Caietanus hac apparere absurditate moti pro, date; magis putant verbum indicatiuum vertendum, datis. Nam Graeca dictio *δότε*, anceps est ad date vel datis. Intelligunt ergo Dominum non docere quomodo munditia mentis sit paranda, sed quomodo Pharisei sibi persuaserint se coram Deo mundari à rapina; aliisque vitis animi,

nem

nempe si ex iniuste paratae facerent eleemosynam, quam alibi Dominus notat eos facere coram hominibus, ut videretur ab eis. Tales certè & hodie inueniuntur nimis multi, qui à rapinis & iniuste acquisitis credunt se purgari, si hinc faciatis eleemosynas & Augustini tempore fuerunt plerique, qui occasione huius Dominicae sententiae sibi promittebant per eleemosynas salutem eternam, etiam si sceleratissime viuerent, & vitam suam corrigere negligenter, ut testatur D. Augustinus in Enchiridio cap. 75. & alibi. Quibus non erit huius orrori, occasio, si pro, date, legeretur datis. Idem erit sensus nostrae lectionis; si ironice & reprehensiuè intelligatur dictum illud, Date. Hanc tamen Domini sententiam potius praecipiuè esse accipiendam, quomodo omnes veteres acceperunt, vel illud satis ostendit, quod apud Matthaeum Dominus consilium Phariseis suggerit, quomodo possint verè & perfectam assequi mundiciem Munda, inquit, prius quod intus est calicis & paropsidis, ut fiat & id quod de foris est mundum. Sicut ergo ibi modum perfectè munditiae assequendae tradidit, ita & hic voluisse in simili loco, verisimile est. Ad eleemosynam autem auaros & iniustos Phariseos Dominus etià postea apud eundem Lucam inuitat, per parabolam de villico iniquitatis. Et omnino hoc Domini consilium simile est cum illo Danielis, quo propheta docuit Nabuchodonosorem modum impetrandae reconciliationis diuinae: Peccata tua, inquit, eleemosynam redime. Non voluit autem Dominus eleemosynam de iniustis fieri bonis, aut eam solam sufficere raptoribus & iniustis Phariseis, sed praesupponit eam debere debite fieri, & ei etiam reliqua esse coniungenda, quae ad salutem sunt necessaria homini, quemadmodum in similibus sententiis semper est praesupponendum, ut cum dicit Dominus: Si dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittet & vobis Deus pater peccata vestra, cum ad confitendum à Deo peccatorum remissionem, etiam alia sint necessaria. Et quidem illud *τὰ ἔσθια*, satis indicat de quibus sit faciendae eleemosyna, nempe de his quae quis habet, qualia non sunt ea quae iniuste habentur. Et alioqui illud *τὰ ἔσθια*, exponi potest per licitae & quae sunt in hominis potestate. Deriuatur ab *ἐστίν*, quod significat licere, ut intelligatur dominum ex proposito significare voluisse, eleemosynam non dandam ex iniustis bonis, sed tantum ex his quae quis habet in sua potestate. Eleemosynam autem singulariter Dominus ab istis expetit, quod ea sit contraria rapinae & iniustitiae, ac ob id aptum medium mundandi se ab iniustitia & rapina, cum contraria curentur contrariis. Itaque sensus est, ut interiora vestra per rapinam & iniustitiam coinquinata mundentur, date ex his quae in vestra sunt potestate eleemosynam, ut qui aliena iniuste accepistis, iam e contra largiamini vestra aliis: sicque fiet ut mundato animo, omnia etià exteriora munda sint vobis coram Deo. Sicut enim coinquinatis corde nihil est mundum apud Deum, ita mudi corde nihil est apud Deum mundum. Proinde D. Basilii interrogatus, nisi hac Domini sententia significatum sit, omnium peccatorum remissionem per eleemosynam haberi posse, respondet: Ipsa, inquit, consequentia eorumque praecedunt, declarat quod dictum est. Quae enim antea dixisset, quod purgatur externa poculi & patinae pars: quod verò intra vos est plenum est rapina, doloque & malitia, sic induxit: Veruntamen quod superest, date eleemosynam, & ecce omnia munda sunt vobis, Omnia videlicet, haec quae rapiendo & auaritia peccamus ac ma-

le agimus. Declarat hoc etiam Zachaeus, dum ait: Ecce dimidiū bonorū meorū do pauperibus, & si quae defraudauit, reddo quadrupla. Quare quaecumque talia sunt peccata quae dissolui possunt, & pro quibus licet reddere multiplex, hoc modo purgantur. Et hoc, inquam, modo, non ipso per seipsum sufficere ad purgationem, verum egerente primordialiter misericordia Dei, & sanguine Christi, in quo etià aliorum omnium habemus redemptionem, si ob singula dignos poenitentiae fructus facerimus. Haec Basiliius quae 27. D. Augustinus, quo ostenderet hanc Domini sententiam esse absolutè veram, & sola eleemosyna omnium fieri peccatorum remissionem, intelligit in Enchiridio ca. 73, & sequentibus, eleemosynam quae hic praecipitur, ante omnia includere ut quis sui ipsius miseretur, secundum illud sapientis: miserere animae tuae placens Deo; hoc est, ut agnoscens suam quam peccando incidit miseriam, studeat per fidem in Christum & sacramenta ab ea liberari. Deinde nomine eleemosynae comprehendit omnia opera quibus quis proximo prodest & benefacit. Non enim, inquit cap. 73. solum qui datur esurienti cibum, sitienti potum, nudo vestimentum peregrinanti hospitium, fugienti latibulum, aegro vel in cluso visitationem, captiuo redemptionem, debili subiectionem, caeco deductionem, tristi consolationem, non sano medelam, arrati viam, deliberranti consilium, & quod cuique necessarium est indigni, verum etiam & quidam veniam peccanti, eleemosynam dat, & qui emendat verbere in quera potestas datur, vel coercet aliqua disciplina, & tamen peccatum eius quo ab illo laesus est aut offensus, dimittit ex corde, vel orat ut ei dimittatur non solum in eo quod dimittit atque orat, verum etiam in eo quod corripit, & aliqua emendatoria poenae plectit, eleemosynam dat, quia misericordiam praestat. Haec ille.

SED VAE VOBIS PHARISAEIS QUI DECIMATIS.] Cum occasione data in superioribus Dominus notasset praeposteram religionem phariseorum per humanorum mandatorum obseruationem, pergat iam & aliud adiungere, quod eorum etiam praeposteram religionem reprehendit in mandatis diuinis. Porro imprimis hic notandum, verbum decimare, sicut & quod correspondet apud Graecos, *ἀποδεκαρῆναι*, & apud Hebraeos *שָׁשַׁב אֶת הַמַּנְעוּת* alar, Ambiguum esse, est significare decimas dare vel decimas accipere, sicut verbum conerari, est ambiguum. Nam pro decimas accipere, in tribus linguis accipitur, vbi nos legimus: vineas vestras, segetes vestras, greges quoque vestros addecimabit. E contra pro decimas dare, Graeca & Hebraea dictio praeter alia loca accipitur Genes. veg. simoocta uo, vbi, nos legimus: Cūctorū quae dederis mihi, decimas offeram tibi. Graecè enim est, *ἀποδεκαρῆσαι ὑμῖν*, Hebraicè *שָׁשַׁב אֶת הַמַּנְעוּת* aller aasserennou lach. Sic & ad Hebraeos 7. *ἀπονομιναρῆσαι*, pro decimas sumere positum est. Itaque hoc loco verbum, decimare, quidam accipiunt pro decimas sumere, intelligentes Dominum hic notare phariseos de eorum auaritia, qua etiam de minimis rebus exigerent decimas. Sic enim accepisse Diuum Hieronymum patet, cum in Mattheum scribens sic habeat: Ex hoc capitulo arguit eos auaritia, quod studiosè etiam vilium holerum decimas exigant. Verum cum non Phariseorum, sed sacerdotum & Levitarum fuerit accipere decimas, melius decimare hic accipitur pro decimas dare: unde po-

sica

stea apud Lucam quidam Phariseus introducit
 gloria apud Deum, & dicens: Decimas de om-
 nium quæ possideo, ubi pro decimas do, Græcè est
 verbum hic positum *ἀποδεκατώ*. Non vult autem
 Dominus reprehendere in Phariseis quod deci-
 mas grām olerum darent, cum apud stea videatur a-
 pertè asserere illas esse necessarias, sed quod cū in
 minimis essent studiosi, maiora legis negligenter
 ut sensus sit: Væ vobis, quod cum religionis gratia
 decimetis omne olus, tamen præteritis iudicium &
 charitatem Dei: quanquam etiam intelligi possit
 illos ob huiusmodi decimationē reprehensos,
 non quod factum illud malum esset, sed quod per
 hypochrisim & sanctitatis similitudinem fieret, quæ
 admodum ex eo patuit, quod præterissent maiora
 legis. Unde apud Matthæum dicitur: Væ vobis
 Scribæ & pharisei hypocrite. Ceterum cum dicitur
 & præteritis iudicium & charitatem Dei; nomen
 iudicium, quod variè à diuersis accipitur dicendū
 est secundum scripturæ phrasim positum esse pro
 iustitia. In scripturis enim facere iudicium & ius-
 titiam, est iuste & cum æquitate cōuarsi. Itaque
 duo dicit: iudicium & charitatem Dei. Iudicium,
 quo ad homines cum quibus viuimus, charitatem
 quoad Deum quem colimus: Cum autē subditur:
 hæc autem oportuit facere, & illa non omittēre;
 hæc refertur ad iudicium & charitatem: & illa, ad
 decimationes: significaturque ante omnia necessa-
 rium esse charitatem & iudicium seruare; ac secū-
 do loco decimationes illas habendas: quo Domi-
 nus significauit se illas non reprehendere, ne ha-
 berent quod calumniari in ipso possent tanquam
 legi contrarium. Verum circa hanc Domini senten-
 tiam duæ occurrunt difficultates. Altera, vtrum se-
 cundum legem veterem Iudæi obligati erāt ad sol-
 uendum decimas olerum, & herbarum minima-
 rum. Quod enim obligati essent ex his verbis Do-
 mini apparet, cum dicatur; oportet illa non omitti-
 re. Quod autem non fuerint obligati, apparet pri-
 mum ex eo quod Leuit. 27. explicentur decimarum
 soluendarum certæ species, cum, quod ad fructus
 pertinet, dicitur: Omnes decimæ terræ, siue de po-
 mis arborum, siue de frugibus, Domini sunt. Quod
 autem ad animalia pertinet, dicitur: Omnium dec-
 imarum bonis & ouis & capræ, quæ sub pastoris
 virga transeunt, quicquid decimum venerit, sancti-
 ficabitur Domino. Hoc tamen loco pro, de frugi-
 bus. Hebraice est, de semine terræ; sed Deuter. 14.
 species decimarum enumerantur decima frumenti,
 & vini, & olei, hoc est, vt & alibi dicitur, decima de
 area vel de torculari. Vbi pro eo quod apud nos
 præmittitur: Decimam partem seprabis de cunctis
 frugibus tuis quæ nascuntur in terra per annos
 singulos; Hebræa habent: Decimando decimabis
 omnem prouentum seminis tui, quem producit a-
 ger annuatim. Vbi notandum videtur dictum esse
 ager non terra, vt horti parui non sint comprehen-
 si, & significatum satis sit de minimis illis herbis
 quæ cum copia non proueniūt, decimas nō esse Le-
 uitis dandas. Et merito, cum ipsæmet Leuitæ hortos
 habere possent, & quibus quantum satis esset, hu-
 iusmodi herbarum possent colligere. Proinde veri-
 simile est de menta, ruta, &c. decimas secundum le-
 gem non fuisse omnino necessarias, sed Phariseos
 arum solutionem, veluti necessariam obseruasse,
 volentes videri exacti legis obseruatores, quæ Le-
 uitici. 27. & aliis quibusdam locis videtur requirere
 decimas omnium ex semine terræ prouenientium,

A Ideo est verisimilius, quod videatur: Dominus si-
 gnificare decimationem mentæ & omnis oleis,
 esse Pharisaicum institutum, non legis præceptum,
 sicut & ablutionem, calicum & manuum, de qua
 prius egit. Nec obstat quod Dominus dicat: hæc o-
 portuit facere, & illa non omittēre. Nam primum
 demonstratiuum, illa, referri potest, non ad olerum
 decimationem, sed simpliciter ad decimationem,
 et sit sensus: Ante omnia oportuit hæc grauiora ie-
 gis facere, & tamen interim etiam non omittēre
 decimationem. Aut oportebat pro cōueniebat po-
 situm est, vt intelligatur Dominus olerum decima-
 tionem approbasse, vt quæ legi esset consentanea;
 et si non esset necessaria. Aut loquitur Dominus se-
 cundum Phariseorum de decimis soluendis iudi-
 cium non reprehendendum, vt sit sensus: Hæc præ-
 cipua legis oportuit ante omnia facere, & tunc, si
 ita visum vobis est, etiam, illa oportuit non omitti-
 re. Altera difficultas est: vtrum decimarum solu-
 tio hodie sit, in obligatione ex præcepto diuino.
 Quodenim ex diuino præcepto sit necessaria, Cano-
 nistæ plerique contra Theologorum sententiam pro-
 bant ex hac Domini sententia, ad idem probandū
 varias scripturas ex veteri testamēto citantes, qui-
 bus decimarum solutio exigitur, & ad hæc etiam
 auctoritate D. August. Hierony, quæ habentur
 16. quæst. 1. in fine. Item aliquot pontificum decreta
 les epistolas, in quibus aperte dicitur, decimas non
 ab homine, sed à Deo institutas, & deberi ex diuino
 præcepto, vt cap. parochianos, de decimis, &c.
 tua nobis, eodem. In illo enim dicitur: cum decimæ
 non ab homine, sed ab ipso Domino sint institutæ,
 quasi debitum exigi debent. In isto verò dicitur,
 Deum decimas sibi reddi præcepisse in signum vni-
 uersalis dominij, easque deberi ex diuino manda-
 to. Quæ omnia argumenta quantumuis videantur
 Canonistis quibusdam cōcludere id quod ipsi vo-
 lunt, non tamen id esse verum, patet, quia cū præ-
 ceptum de soluendis decimis in veteri testamento
 editum à Deo, sic præceptum iudiciale, & non præ-
 ceptum decalogi, omnia autem cæremōnialia & iu-
 dicialia præcepta legis non sint vilegis antiquatæ
 amplius in obligatione, sed tantum moralia præ-
 cepta decalogi, eò quod sint præcepta naturalia, con-
 sequitur manifestè decimarum solutionē hodie nō
 esse in obligatione ex sola vi legis Mosaicæ. Nec
 enim dici potest decimarum solutionem non à le-
 ge primū institutam, sed debitā esse iure naturæ,
 eo quod eas ante legem dedisse legantur Abraham
 & Iacob. Dederunt enim illi non ex debito, sed vo-
 luntati, quemadmodum patet ex eo quod eas se
 Iacob Domino daturum vouerit. Nam votum fieri
 debet de his quæ alioqui non sunt in præcepto. De-
 inde si vel ex iure naturali, vel ex iure diuino de-
 cimæ essent hodie in obligatione, non posset circa
 earum solutionem pontifex dispensare, non posset
 contra eas fieri præscriptio, & quacūque consuetu-
 dine, præscriptio, aut humana consuetudine non
 obstante decimæ secundum præceptum legis Mo-
 saicæ omnibus ministris altaris essent soluendæ, &
 non solum curatis. Nam contra legē Dei nulla va-
 let præscriptio quantumuis multorum annorū, nulla
 consuetudo, nulla dispensatio, nulla cōstitutio. Cō-
 sequitur ergo decimarum solutionem iam esse ne-
 cessariam, ex iure Canonico, innitente tamen iu-
 ri diuino veteris legis, humana cōstitutione, vel cō-
 suetudine renouato. Proinde paucis respondendū
 est argumentis in contrarium adductis. Et primum
 quidem

quidem, scripturas quas afferunt ex veteri testamē-
 to certū est nihil amplius probare, quàm decimas
 illo tempore fuisse ex iure diuino necessarias, sicut
 eodem iure tunc necessaria erat primogenitorum
 oblatio, quæ iam non est necessaria. Nec amplius
 probari potest ex hac Domini sententia. Phariseis
 enim quibus Dominus loquebatur, illo tempore
 decimarum solutionem necessariā fuisse significa-
 uit Dominus, non autē legem de decimis in poste-
 rum à suis soluendis statuere voluit, non magis
 quàm dum diceret leproso mudato: Vade, ostende
 te sacerdoti, & offer munus tuum quod præcepit
 Moses, statuere voluit quid in posterum à leprosis
 mundatis semper esset faciendum. Sed & hoc no-
 tandum, in verbis Domini non esse dictum, quem-
 admodum quidam citant, Hæc oportet facere, sed,
 hæc oportuit facere; quanquam etiam si dictum es-
 set, oportet, nihil hinc magis colligi posset quàm di-
 ctum est. Quod verò ad sententias & auctoritates
 patrum Augustini & Hieronymi cap. Reuertimi-
 ni, & cap. Decimæ, pertinet, non hinc probari po-
 test Canonistarum sententia, sed potius infirmari.
 Nam quod ad Hieronymum spectat, capitulum il-
 lud, Reuertimini, desumptum est ex eius commen-
 tariis in Malachiæ cap. 3. vbi exponit legis præ-
 ceptum, quod, vt iam probatum est, non obligat
 amplius vt illius legis, proinde nihil hinc amplius col-
 ligi potest, quàm supra dictum est. Subiungit autem
 Diuus Hieronymus eodem loco, quod cum magis
 facere videatur pro sententia Canonistarum, omis-
 sum est in prædicto capitulo à Gratiano. Quod, in-
 quit, de decimis primitiis; diximus, quæ olim da-
 bantur à populo sacerdotibus & Leuitis, in ecclesiæ
 quoque populis intelligite, quibus præceptum est
 non solum decimas dare & primitias, sed & ven-
 dere omnia quæ habent, & dare pauperibus, & se-
 qui Dominum Saluatorem. Quod si facere nolu-
 mus, saltē Iudæorum imitemur exordia, vt pau-
 peribus partem demus ex toto, & sacerdotibus ac
 Leuitis honorem deferamus. Hic Hieronymus di-
 cit, etiam ecclesiæ populis præceptum esse dare de-
 cimas, sed idem addit etiam primitias dare illis
 esse præceptum, quas non puto Canonistas sicuti
 decimas requirere à Christianis. Ostendit autem
 Diuus Hieronymus quomodo ecclesiæ populis &
 decimas & primitias dare sit præceptum, cum di-
 cit: Iudæorum imitemur exordia, vt pauperibus par-
 tem demus ex toto, & sacerdotibus ac Leuitis ho-
 norem debitum deferamus; interpretans honorem
 illum consistere in necessariorum suppeditatione.
 Significat ergo eatenus nos debere præceptum de
 decimis & primitiis seruare, vt de bonis nostris
 partem erogemus pauperibus & Dei ministris, ad
 quod & naturali & euangelica lege Christiani ob-
 ligamur, non autem eisdem legibus ad decima-
 rum quotam aut primitiarum separationem. Obser-
 uandum ergo in D. Hieronymo, quomodo dicat de-
 cimas præceptas Christianis: deinde eundem di-
 cere decimas etiam pauperibus esse soluendas, ac
 proinde dehinc nō posse colligi iure diuino decima-
 rum quotam ecclesiæ ministris & curatis esse de-
 bitam. Idem dicendum de Origene, qui homilia
 11. super Numerum ea habet, quæ multo magis
 Canonistarum sententiam iuuare videntur. Nam ibi
 asserit se putare etiam Christianos veterem legem
 de decimis & primitiis obseruare debere secundū
 literam, sicut & alia nonnulla legis mandata, at-
 que ad id probandum affert hunc euangelij locum

A quem iam tractamus, & reicit responsionem qua
 quis dicere posset Dominū hæc dixisse non ad disci-
 pulos suos, sed ad Phariseos, eo quod ad discipu-
 los dixerit: Nisi abundauerit iustitia vestra plus-
 quam scribarum & Phariseorum, non intrabitis in
 regnum cælorum; vnde infert dicens: Quod ergo
 vult fieri à Phariseis, multo magis & maiore cum
 abundantia vult à discipulis impleri. Verum hoc
 loco Origenes, sicut & Hieronymus, nō tantum de-
 cimarum, sed etiam primitiarum, de quibus ibi po-
 tissimum agit, solutionem requirit à Christianis.
 Et rursus eum quoque non requirere præcisè de-
 cimarum quotam aut primitiarum separationem
 tanquam præcepto Dei nobis necessariam, patet satis
 ex illius verbis. Sic enim habet: Decet & vtile
 est etiam sacerdotibus euangelij offerre primitias.
 Ita enim & Dominus disposuit, vt qui euangelium
 annuntiat, de euangelio viuatur; & qui altari des-
 seruiunt, de altari participent. Et sicut hoc dignum
 & decens est, sic econtrariò & indecens & indi-
 gnum existimo & impium, vt is qui Deum colit &
 ingreditur ecclesiam Dei, qui scit sacerdotes & mi-
 nistros assistere altari, & aut verbo Dei aut mini-
 sterio ecclesiæ deseruire, vt de fructibus terræ quos
 Deus dedit, solem suum producendo, & pluuias
 suas ministrando, non offerat primitias sacerdoti-
 bus. Non mihi videtur huiusmodi anima habere
 memoriā Dei, nec cogitare, nec credere quia Deus
 dederit fructus quos cepit, quos ita recondit qua-
 si alienos à Deo. Si enim à Deo sibi datos crede-
 ret, sciret vtique munerando sacerdotes, honorare
 Deum de datis & muneribus suis. Hæc ille, ex qui-
 bus satis patet quomodo primitias requirat, nempe
 vt sacerdotibus Dei Christiani de suis bonis com-
 municent. Sic & postea etiam de decimis loquitur
 dicens: Quomodo abundat iustitia nostra plus-
 quam Scribarum & Phariseorum, si illi de fructi-
 bus terræ suæ gustare non audent priusquam pri-
 mitias sacerdotibus offerant, & Leuitis decimæ se-
 parentur, & ego nihil horū faciens, fructibus terre
 ita abutar, vt sacerdos nesciat, Leuitis ignoret, di-
 uinum altare non sentiat; Ad hoc ergo tendit tota
 Origenis, sicut & Hieronymi, intentio, vt ex præ-
 cepto veteris legis fideles exciret ad faciendas ob-
 lationes & stipendia ministris ecclesiæ debita,
 etiam secundum euangelicam legem, non autem
 vt certam oblationem speciem & quantitatem præ-
 scribere velint. Proinde pro meliori intelligentiā
 Hieronymi & Origenis, notanda doctrina D. Tho-
 mæ, qui 2. 2. quæst. 87. docet, præceptum veteris
 legis de solutione decimarum partim fuisse mo-
 rale naturale partim fuisse iudiciale. Quatenus
 enim illo præcipiebatur vt sustentarentur qui pro
 populi salute, diuino cultui erāt addicti, eatenus er-
 rat inditum rationi naturali, quia ratio naturalis
 hoc faciendum dicit: quatenus verò certam partē
 ministris Dei exhibendā præscribit, eatenus iudi-
 ciale, ex Dei ordinatione cabur habes. De auctori-
 tate autē D. Augustini dicendū, etiā ex ea non posse
 colligi quod volunt Canonistæ. Primum, quia et-
 iam in ea dicitur, quemadmodum apud Hierony-
 mum, decimas pauperibus debitas esse. Decimæ en-
 im, inquit, tributa sunt egentium animarū. Et postea:
 Decimæ ex debito requiruntur, & qui eas dare
 noluerint, res alienas inuadūt, & quanti paupe-
 res in locis suis vbi ipse habitat, illo decimas non
 dante mortui fuerint, ratorum homicidiorum reus
 ante æterni iudicis tribunal apparebit, quia rem à
 Deo

Deo delegatam pauperibus, suis vltibus reseruauit. Deinde dici nō improbabiler potest, hāc auctoritatem non esse Augustini. Est enim desumpta ex sermonibus de tēpore, Augustino quidē inscriptis, sed quorum plerique apud Ambrosium & alios etiam inteniuntur, vt supra patuit de sermone illo quo oratio Dominica apud Lucam exponitur. Desumpta, inquam, est ex sermone. 2. 19. qui cōpositus videtur ex tractatu quodam Augustino inscripto, de rectitudine catholice conuersationis, in quo ad verbum ferē eadem habentur quæ in prædicto cap. quanquam & ille tractatus, qui est in tōmo nono, à quibusdā asseratur non esse Augustini. Determinatam enim decimarū partem, quam satis est certum à fidelibus in primitiua ecclesia non fuisse sacerdotibus, saltem ex necessitate, exolutā, necdum tempore Hieronymi & Augustini credo saltem generaliter ab omnibus persolui cōpisse, sed sacerdotes enutritos ex spōtaneis fidelium oblationibus, quæ erant loco primitiarum & decimarum: quamquam verisimile sit plerisque ex Iudæis & gentibus conuersos, & primitias & decimarum certam partē sacerdotibus & ante Augustini tēpora & illius tēpore spōtaneē solitos offerre, vt qui in ea religione vnde venerant ad fidē, soliti essent suis sacerdotibus illa offerre. Quod enim etiam apud gētes primitias & decimas offerre diis & sacerdotibus consuetudo fuit vel illud satis testatur, quod ante legē Moyſi facerent Abraham & Iacob, quos verisimile est id suo Deo & eius sacerdoti Melchisedec exhibuisse, quod gentibus, inter quas agebant, moris erat suis diis & sacerdotib⁹ exhibere. Sane Romanos hūeritū decimas cōsecrādī diis obseruasse constat. Nā Herculi decimas dare locupletibus ac nobilibus antiquus mos fuit: & Luculus, quia hūc ritū seruasset, auctior factus est postea auctore Festo. Et Cyrum regem Persarū vīstis Lydis, decimam quoque prædæ dædisse Ioui testatur Herodotus. Liberum quoque patrem, qui & Bacchus dicitur, post deuictos Schytas aliosque populos magno Ioui primitias obtulisse scribit Ouil. lib. 3. Fast. his verbis: Te memorant Gange, totoq; oriente subacto, Primitias magno seposuisse Ioui. Itaque cū non facillē ostendi possit, quando primum, & à quo primum decimarum certa pars sit præcepta in ecclesia Christiana, verisimile est in multis locis decimarum solutionem consuetudine introductam fidelibus sponte offerentibus, quod ex veteri lege & ritu gentium didicerāt esse iustissimam. Deinde verō refrigescēte fidelium deuotione: in multis conciliis prouincialibus & à multis pontificibus, ne quid deesset ministrorū necessitati, exactam certam decimarum portionem, nec non & primitias, quæ etiam soluedā hodie essent, nisi consuetudo contrā præscripsisset. Nā 16. quæst. 7. cap. Decimas, dicitur: Oportet nos decimas & primitias, quas iure sacerdotum esse sancimus, ab omni populo accipere. Ad auctoritates autem decretalium epistoliarum aut sanctorum patrum, quibus dicitur decimas non ab homine sed à Deo esse institutas, & deberi ex diuino præcepto, dicendū illis auctoritatibus significari, decimarum solutionem nō esse originaliter ab homine primum institutam, sed à Deo in veteri lege, ex qua tamen institutione non essent iam in obligatione, nisi per cōsuetudinem & humanam constitutionem iam facte essent rursus debita, quæ consuetudo & humana cōstitutio æquissima est, vt quæ æquitati diuini præ-

cepti veteris legis innitatur, & aptissimum contineat modum implendi legem naturalem & euāgelicam, qua constituit Dominus vt ii qui euāgelicū annunciant, de euāgelico viuerent. Decimarum ergo solutio est iuris diuini etiam euāgelici, quo ab sustentationem necessariam ministris ecclesiæ, quoad autem determinatam decimæ partis quantitatem, est iuris diuini Moſaici, quod consuetudine priorum & ecclesiæ iusta constitutione est renouatum, atque ob id merito quo ed æquissimā decimarum solutionem homines prouocētur, docēdī sunt diuino iure eos obligari ad eadē, & ad id rectissime citantur veteris legis testimonia quibus decimæ exiguntur, vt passim fit in Canonibus, in quibus etiam districtē prohibetur prædicatoribus medicantibus, ne præsumant in sermonibus suis vel alibi ea proponere, quæ auocare possint auditores à decimatum solutione, sed potius verbo & opere ad earundē solutionem illos iuformēt. li. 6. de decim. cap. 1. Discretionem. Et in clementinis, cap. Cupientes, de pœnis, decernuntur excommunicationi subiaccere ipso facto, religiosi qui contra canonem prædictum præsumunt in sermonibus suis vel alibi aliqua proferre, vt audiētēs à decimarum solutione retrahant: omnibusq; religiosis iniūgitur, sub attestatione diuini iudicij, & interminatione maledictionis æternæ, vt certis quibusdam diebus eo canone præscriptis, auditores in concionibus suis ad decimarū solutionē informent, si ad hoc ab ecclesiarum rectoribus vel vicariis, aut loca tenentibus eorundem requisiti fuerint. Porro quandoquidem in materiam decimarum incidimus, pro intelligentia quarūdam scripturarum & canonum, annotandum quales fuerint decimæ veteris testamenti, & quales modō sint decimæ in obligatione. Itaque, vt apertē docet D. Hieronymus super Ezechielis cap. 45. & citatur in Decret. Gregorii, de decimis cap. 1. Decimam partem; quatuor fuerunt decimarum genera debita in veteri lege. Primum enim decimam partem omnium frugū populus ex lege debebat Leuitis. Et rursū ex ipsis decimis Leuitæ, hæc est, inferior ministrorum gradus, decimas dabāt sacerdotibus, & hæc est, inquit Hieronymus, quæ appellatur *ἀποδοξάνδου*. De duplici hac decima habetur expresse Numeri 18. Erant autem tertio & alię decimæ, quas vnusquisque de populo Israhel in suis horreis separabat, vt comederet eas cum iret ad templum in vrbe Ierusalem & in vestibulo templi, & sacerdotes ac Leuitas inuitarent ad conuiuia De qua decima dicitur Deutero. 12. & 14. Ibi enim fit mentio de decima quadam comedenda coram Deo in loco quem Dominus elegisset, quod non videtur de decima illa Leuitis debita, de qua Num. 18. & Leuit. vltimo, intelligi posse, cū illa leuitis data esset pro illorum hæreditate. Nicolaus tamen existimat duo illa Deutero. loca non de alia decima intelligenda, quam de qua dicitur Num. 18. & comestionem, de qua ibi dicitur, non referendam ad absorptionem decimæ, sed aliorum quæ sponte afferre debebant vltra decimas, vt hinc coram Deo in festiuitatibus epularentur. Alii verō, quia apertē dicitur Deuter. 14. & comedes decimā &c. intelligūt ex decima illa debita Leuitis, licitū fuisse populo dum decimas adferret in loco quem Dominus elegisset, simul edere cū Leuitis, nec fuisse hanc decimā diuersam à decima illa de qua Numeri. 18. quorum sententia satis videtur probabilis; tū quia si illa decima de qua in Deuter. est diuersa

ab ea

de qua in Numeris, oportebit etiam dicere duplicia fuisse primogenita quæ Israelitæ debuerint offerre. Primogenita enim debebantur ex lege sacerdotibus, & tamen dicitur Deut. 14. comedes decimā frumenti, &c. & primogenita de armentis & ouibus tuis; tum quod illa sententia conueniat cū illo. Malachia 3. inferte omnem decimam in horreum, vel vt est Hebraicè, in domū thesauri, vt sit cibus in domo mea; & rursū, cum eo quod legitur factum tempore Ezechia, 2. Paralip. 31. Hinc enim apparet decimam non colligi solitam à Leuitis in singulis ciuitatibus, sed à populo allatā in Ierusalem, & hinc per quosdam dispensatores distributam ministris altaris, quomodo & in canonibus olim erat constitutum, vt decimæ essent sub manu episcopi, illeq; omnibus distribueret sacerdotibus. Sic enim dicitur à Gregorio 7. 16. quæst. cap. 1. Decimas. Has verō decimas sub manu episcopi fore censemus, vt ille qui cæteris præest, omnibus iuste distribuatur, nec cuiquā personæ honorabilius exhibeat, vnde alij scrupuloso corde moueātur, sed sint omnia communia, quia inhonestum videtur vt alij sacerdotes habeant, alij vero detrimentum patiantur, &c. Verū quo minus putari possit eadē esse decima de qua in Deuteron. & in Numeri, obstat sententia D. Hieronymi, & magis Iosephi, qui Iudaicarum rerum peritus erat. Hic enim lib. 4. antiq. cap. 6. sic præscriptum à Mose morituro tradit: Sic autē & decima exceptio (vel, vt est Græcè, *ἀφαίρεσις*, id est, electio vel separatio) frugum vobis, præter eam quā distribuit Dominus sacerdotibus & Leuitis dari, quæ vendatur quidem per prouincias, & ad epulas ministretur & hostias quæ in sacra vrbe sunt celebrandæ. Iustum est enim ex his quæ de terra nascantur, quam Deus possidere vobis concesserit, vt ad honorem eius qui hæc tribuit persuantur. Hæc ille. Quarta autē erāt & aliæ decimæ, quas non singulis annis, sed tertio quoq; anno pauperibus recondebant alendis, quæ secundum Hieronymum dicuntur Græco sermone *πρωτοἀνάδου*, de quibus decimis habetur Deuter. 14. in fine. Nunc autem simplices tantum decimæ sunt in obligatione, quæ scilicet clericis sunt debita. Hæc tamen triplicis sunt nature. Aliæ enim dicuntur prædiales, vt quæ proueniunt ex prædiis. Aliæ personales, vt quæ debentur ex negotiatione, artificio, & huiusmodi industriis personarum. Aliæ mixtæ, vt quæ proueniunt de animalibus & eorum scetibus; quæ partim sunt prædiales, à prædiis vnde viuunt: partim personales, propter hominum circa ea animalia industria & curam. Et prædiales quidem dari debent illi ecclesiæ in cuius parochia prædiū situm est: personales verō ecclesiæ parochiali in qua aliquis habitat, & ecclesiastica recipit sacramēta, vt patet in cap. fina. de parochiis. Mixtæ verō debent dari vbi est consuetudo, aut si nō est consuetudo, si continuē pascuntur in vna, dentur illi parochiæ: Si autem partim in vna, partim in alia, diuidantur, vt notatur in cap. ad Apostolicæ, de decimis. Et quidē personales decimæ, quæ in multis etiam locis nondantur modō consuetudine præscribente, non leguntur apertæ præceptæ in veteri lege, in quibus tantum præcipitur de decimis prædiorum & animalium, quod Iudæi ex instituto & patrio ritu pastores essent & agricolæ. Itaq; personales decimæ vbi soluantur, modō introductæ videntur ex cōsuetudine, quemadmodum quarundam rerum decimas indicat Innocentius tertius introductas, non ex

A lege diuina, sed sola consuetudine, cum dicitur capite in aliquibus, de decimis. Illæ quippe decimæ necessario soluendæ sunt, quæ debentur ex lege diuina, vel loci consuetudine approbata. Videri tamen posset etiam Iudæos solitos fuisse persolvere decimas personales, eo quod scriptum sit: Ipsi Leuitæ decimas accipient ex omnibus ciuitatibus operum nostrorum. Nam ex hoc loco quidā Canonistæ probant, personales decimas etiam esse iuris diuini. Verū per opera ibi intelliguntur illæ operationes quæ in cultura terræ obeuntur, vt satis patet ex Hebræa dictione, & ex eo quod præcedit: Afferemus decimam partem terræ nostræ Leuitis. Et hæc tenus quidem de decimis. Pergamus ad reliqua.

Væ vobis pharisæis, qui diligitis primas cathedras, &c. Postquam notauit Dominus Pharisæorum præposteram religionem, & iniustitiam, notat modō eos etiam superbiam & hypocrisios. Superbiæ quidem, cum dicit: Qui diligitis primas cathedras, &c. Non dicit, qui primas obtinetis cathedras, & salutaminj in foro; sed qui hæc diligitis, quia non ipsæ res, sed earum effectus & desiderium est culpabile. Hypocrisis autem, cum dicit, Væ vobis, quia estis vt monumenta quæ non patent, id est, apparēt, & homines ambulantes supra, nesciunt ea esse monumenta. Quo Dominus significat parabolicè, quemadmodum sepulchra mortuorum sub terrâ occultata, continent intra se putredinem & corruptionē sed quæ hominibus est incognita: ita & Pharisæos, cum vitiorum impuritate interius pleni essent, eam tamen exteriori sanctitatis specie tegere, atque ita fieri, vt homines qui cum ipsis conuersabantur nō aduerterent eorum impuritatem in animo latentem. Apud Matthæum autem hæc parabola clarius & paulo aliter effertur. Habet enim sic: Væ vobis Scribæ, & Pharisæi hypocritæ, quia similes estis sepulchris dealbatis, quæ foris patent hominibus speciosa, intus verō plena sunt ossibus mortuorum & omni spurcitia: sic & vos à foris quidem parietis hominibus iusti, intus verō pleni estis hypocrisis & iniquitate. Apud Matthæum ergo comparantur sepulchris apparentibus, hic verō sepulchris non apparentibus: proinde apud Matthæum apertius notatur sanctitatis externa simulatio præter interiorum immunditiam, quamquam vtrumque etiam hic satis significetur parabola quidē simili, sed non eadem. Erit tamen eadem parabola, sed expressius apud Matthæum posita, si locus hic Lucæ sic intelligatur: Estis vt monumenta quæ non apparent, hoc est, quorum interior pars non est cōspicua, & homines supra ambulantes nesciunt quid illa intus habeant. Atque in hunc modum magis esse intelligendum puto, quod verisimile sit Lucam eadē cū Matthæo dicere voluisse. Porro Græci in tertio isto vā habent: Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, quia estis vt monumenta, &c. sed ea verba, Scribæ & Pharisæi hypocritæ, videri possunt desumpta ex Matthæo, & addita ab aliquo, eo quod sequatur dictum horum verborum occasione à legisperito Magister, hæc dicens etiam contumeliam nobis facis. Hinc enim videbatur Dominus superius etiam taxasse Scribas. Verū nomen Scribæ rarissimum est apud Lucam, qui ferē eos vocat legisperitos, & præterea cum Dominus supericiat: Et vobis legisperitis v; magis apparet superioribus verbis aperte tantum taxasse Pharisæos.

Gg

RESPONDENS AUTEM QUIDAM, & c.] Differebant à Phariseis legisperiti, quod apud nos religiosi & theologici. Illi enim ex sua professione & ordine præ aliis maiorem sanctitatem præ se ferebant. Hiverò maiorem in scripturis doctrinam. Erat tamen magna inter eos connexio, eo quod vtrique essent capita populi, multi etiam ex iurisperitis essent & Pharisei. Itaque quod Phariseis dictum erat, quod legisperiti etiam in suum ordinem dictum esse interpretantur, eo quod legisperiti etiam obtinerent primas cathedras in synagogis, & eum Phariseis magnam haberent familiaritatem, eorumque institutum approbaret, ait Domino, Magister, hæc dicens etiam nobis legisperitis contumeliam facis, vel contumelia afficis. Vbi notandum; mentem superbam, cum arguitur, interpretari sibi fieri contumeliam, cum contra iustus & humilis reprehensionem pro beneficio accipiat. Deinde & illud; quod qui sibi male conscius est, etiam in alios libere dicta, interpretatur in se dicta esse. Itaque occasione data ab hoc legisperito, Dominus etiam propria quadam ratione ostendit imminere vix ipsis legisperitis ut vanum eorum deprimat supercilium. Et vobis, inquit, legisperitis vix, quia oneratis homines oneribus quæ portare non possunt, vel, ut est Græcè, *φορτία ἀνοήτων*, id est oneribus portatu difficilibus, & ipsi vno digito vestro non tangitis sarcinas. Quo sermone allegorico pulchre significat Dominus eos multorum & gravissimorum præceptorum observationem seuerè exigere à populo; interim sibi indulgentes omnem licentiam, omnem impositi oneris gravitate fugere, cum contra fieri oporteret, ut seipsum potius arctaret, aliis verò multa indulgeret. Onerabant autem Scribæ homines dupliciter. Primum, quia præcepta omnia legis seuerissime interpretabantur, & ad vitium atque exactissimè eorum observationem exigebant. Legis enim præcepta D. Petrus in Actibus testatur fuisse iugum quod, inquit, nec nos, nec patres nostri portare potuimus. Itaque hac consideratione Dominus non dicit, vix Scribis, quod onera portatu difficilia imponerent populo, sed quod cum hoc facerent, ipsi nec vno digito ea tangere, nisi intelligamus eos notatos ob id quod legis præcepta nimis rigide & seuerè exigere, sicut quidam apud nos nimis facile iudicant aliquem committere peccatum, quod dicitur, mortale. Altero modo onerabant Scribæ homines, quia præter præcepta legis Mosaicæ, instituebant multas alias graues ceremonias & constitutiones, quæ cum deberent esse leuissima & compendiosa seruandæ legis, onera tantum erant grauantia, non iuuantia, & vix portabilia. Ad hunc sanè modum dupliciter etiam peccat quidam Christiani doctores, qui rigide Dei præcepta ab aliis exigunt, seueras pœnitentias iniungunt, ac suas quasdam constitutiones inutiles & grauissimas adiungunt, cum ipsi in seipsis sint remissi, nec diuinorum, nec suorum præceptorum curam habentes. Quomodo autem ecclesiæ constitutiones non sint dicendæ onera importabilia vel graua, dictum est circa illud Matth. 11. Iugum meum suauis est, in cap. Concor. 47.

VAE VOBIS QUI AEDIFICATIS MONUMENTA PROPHETARUM, PATRES. Circa hunc locum dubium est, quomodo Dominus dicat, vix his qui aedificabant monumenta, id est sepulchra prophetarum, cum hoc fuerit laudabile & bonum. Rursum quomodo Dominus ex eo quod isti aedificant eorum sepulchra, quos patres eorum

occiderunt, colligit eos testificari quod consentiant & approbent opera patrum suorum. Ex eo enim potius contrariū fuerat inferendum, quod scilicet opera patrum suorum reprobandent, sicut apud Matthæum dicuntur hoc fecisse in testimonium reprobationis. Correspondens sanè apud Matthæum locus non habet tantam obscuritatem, quantum habet præsens locus. In Matthæo enim habetur sic: *Væ vobis Scribæ & Pharisei hypocritæ, quia aedificatis sepulchra Prophetarum, & ornatis monumenta iustorum, & dicitis: Si fuissetis in diebus patrum nostrorum, non essemus socij eorum in sanguine Prophetarum.* Itaque testimonio estis vobismetipsis quia filij estis eorum qui prophetas occiderunt. Quanquam enim & hic queri possit, quomodo vix dicatur his qui aedificabant sepulchra iustorum, & dicebant: Si fuissetis, &c. cum & facere illud & dicere non fuerit malum, tamen facile dici potest, Dominum non absolute eos velle reprehendere quod illa facerent & dicerent, sed quod ea non verè sed hypocritice facerent: vnde præmittit, hypocritæ, cum re vera similes essent his quos patres suos vocabant, etiam si verbis & factis videri vellent illis dissimiles. Verum huius presentis apud Lucam loci non potest esse tam facilis explicatio. Pro huius ergo explicatione aduertendum duplici intentione monumenta erigi cæsis. Nam aliquando eriguntur in laudem cælorum, & occidentiū vituperium, aliquando in vituperium cælorum, & laudem ac tropheum eorum qui eos occiderunt, quemadmodum patet in locis in quibus hostes cæsi sunt. Itaque cum Schibæ & Pharisei videri vellent aedificando Prophetarum sepulchra colere Prophetas, & damnare occisores eorum, tamen quia hoc non verò sed hypocritice fecerunt animo, & quia verè erant affectu & imitatione filij occisorum, quos & patres suos vocabant, Dominus eorum factum retorquet in contrarium, tanquam id fecerint ut patrum suorum impietatem approbantes, statuerent illis trophea. Filiorum enim est, parentum crimina tegere & occultare: & ea quæ in parentibus laudantur, posteritati commendare. Proinde cum monumentis Prophetarum sumptuose extructis, alerent memoriam criminis eorum quos patres suos vocabant, & qui verè erant eorum etiam secundum affectum patentes, bene Dominus hinc colligit eos consentire operibus patrum suorum, & vix interminari ob sepulchrorum ædificationem. Itaque sensus verborum Domini hic est: Quanquam vos aedificando Prophetarum sepulchra, videri velitis colere prophetas, & damnare eos qui ipsos occiderunt, ego tamen contra, vix vobis ob id dico. Nam cum patres vestri verè sint qui Prophetas occiderunt, vel vobis ipsis id consentientibus qui illos patres vestros vocatis, profecto testificamini ipsa sepulchrorum ædificatione, quod consentitis operibus patrum vestrorum, eaque approbatis. Filiorum enim est facta patrum suorum quæ laudant posteris nota facere, & contra eorum crimina studiosè tegere, & sub cineres condere. Quemadmodum ergo apud Matthæum Dominus alludit ad nomen patrum & filiorum, ita & hic vis verborum Christi in eo consistit, quod hi quibus vix dicit, filij erant, & filios se vocabant eorum qui Prophetas occiderunt.

PROPTEREA ET SAPIENTIA DEI DIXIT: MITTAM AD ILLOS PROPHETAS, & c.] Propterea, inquit, hoc est, quia vos con-

tem & vitæ restitutus qui mortuus fuerat, erigere se debet ad virtutum opera, & certissimum vitæ documentum loquendo præbere, confessione scilicet peccatorum suorum, & gratiarum actione de diuina in se clementia. Sic demum cum est morti redditus, sequitur maius gaudium quam erat prior luctus, sequitur admiratio & prædicatio diuinæ bonitatis in multis. Hanc historiam moralem tractatione videre est latius in Paraphrasi cuiusdam, qui eam pulchre & prolixè prosequitur. Theophilactus autem & aliam moralem tractationem indicat, nimirum ut in vidua hac animam intelligamus, iam verbo Dei aut Christo suo sponso orbamper peccatum, cuius filius hoc est, mens iam mortua affertur extra portas supernæ ciuitatis Hierusalem, quæ tantum viuentium regio est. Hæc ergo anima si funus suum desleuerit, & maximè si aliorum piorum lachrymas sibi adiunxerit, Iesum sibi occurrentem habebit. qui contacto corpore, quod veluti locus est & sepulchrum mortuæ mentis, ipsam mentem viuificabit, ut iam & surgere possit, & loqui quæ vitam spiritualem testen-

tur. Porro in tribus iam prædictis miraculis & illud obseruari potest ad moralem instructionem conueniens. Primus leprosus per se Christum accedens, & rogans, sanitatem consecutus est. Secundus paralyticus per se accedere non valens, aliorum precibus impetrat sanitatem. Tertius mortuus non nisi lachrymis multorum ad vitam reuocatur. His enim tribus, triplex peccatorum genus designatur. Nam sunt qui vitam quidem habent malis operibus contaminatam, sed non omni ex parte malam, qui necdum inciderunt in eam infirmitatem, ut non possint ipsi Christo accedere, & piis ac humilibus precibus sanitatem impetrare. Sunt alij qui in omnibus animæ suæ viribus dissoluti, paralyticorum more, non valent ad Christum accedere, sed tamen morbi sui magnitudinem sentientes, alios ad Dominum mittunt qui pro ipsis deprecantur, & sanitatem prosequuntur. Sunt tertio qui iam velut mortui, nullum mali sui sensum habent, qui ut ad vitam reuocentur, maioris negotij est. Opus enim non solum piorum precibus, sed & lachrymis.

Triplex peccatorum genus.

MITTIT IOANNES E CARCERE DISCIPULOS.

Matthæi II. Lucæ 7. CAPUT XLVII.

In nuntiauerunt Ioanni discipuli eius de omnibus his. Ioannes autem cum audisset in vinculis opera Christi, conuocat duos de discipulis suis Ioannes, & misit ad Iesum, & ait illis: Tu es qui venturus es, an alium expectamus? Cum autem venissent ad eum viri, dixerunt: Ioannes Baptista misit nos ad te, dicens: Tu es qui venturus es, an alium expectamus? In ipsa autem hora multos curauit à languoribus suis, & plagis, & spiritibus malis, & cæcis multis donauit visum. Et respondens Iesus ait illis: Euntes renunciate Ioanni quæ audistis & vidistis. Quia cæci vident, claudi ambulat, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt, pauperes euangelizantur, & beatus est quicumque non fuerit scandalizatus in me. Et cum discessissent nuntij Ioannis, cepit Iesus dicere ad turbas de Ioanne: Quid existis in desertum videre? arundinem vento agitatam? Sed quid existis videre? hominem mollibus vestimentis indutum? Ecce qui in veste preciosa sunt & delitijs in domibus regum sunt. Sed quid existis videre? propheta? Vtique dico vobis & plusquam prophetam. Hic est enim de quo scriptum est: Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui preparabit viam tuam ante te. Amen dico vobis, non surrexit inter natos mulierum maior Ioanne Baptista: qui autem minor est in regno cælorum maior est illo. A diebus autem Ioannis Baptista usque nunc regnum cælorum vim patitur, & violenti rapiunt illud. Omnes enim propheta & lex usque ad Ioannem prophetauerunt. Et si vultis recipere, ipse est Elias qui venturus est. Qui habet aures audiendi audiat. Et omnis populus audiens & publicanti, iustificauerunt Deum, baptizati baptismo Ioannis. Pharisei autem & legisperiti consilium Dei spreuerunt in semetipsos, non baptizati ab eo. Ait autem Dominus: Cui ergo similes dicam homines generationis huius? & cui similes sunt? Similes sunt pueris sedentibus in foro, qui clamantes coequalibus suis dicunt: Cantauimus vobis tibijs, & non saltastis. lametauimus, & non plorastis. Venit enim Ioannes Baptista neque manducans panem, neque bibens vinum, & dicunt: demonium habet. Venit filius hominis manducans & bibens, & dicunt: Ecce homo vorax & potator vini, publicanorum & peccatorum amicus. Et iustificata est sapientia ab omnibus filijs suis. Tunc cepit exprobrare ciuitatibus in quibus facta sunt plurimæ virtutes eius, quia non egissent pœnitentiam. Væ tibi Corozaim, væ tibi Bethsaida: quia si in Tyro & Sidone facta essent virtutes quæ facta sunt in vobis, olim in cilicio & cinere pœnitentiam egissent. Veruntamen dico vobis: Tyro & Sidoni remissus erit in die iudicij quam vobis. Et tu Capharnaüm, nunquid usque in cælum exaltaberis? Usque in infernum descendes: quia si in Sodomis facta fuissent virtutes, quæ facta sunt in te, forte mansissent usque in hanc diem. Veruntamen dico vobis, quia terra Sodomorum remissus eris in die iudicij quam tibi. In illo tempore respondens Iesus dixit: Confiteor tibi pater Domine cæli & terre, quia abscondisti hæc a sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea paruulis. Ita pater, quoniam sic fuit placitum ante te. Omnia mihi tradita sunt à patre meo: Et nemo nouit filium, nisi pater: neque patrem quis nouit, nisi filius, & cui filius voluerit reuelare. Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & reficiam vos. Tollite iugum meum super vos, & discite a me: quia mitis sum & humilis corde, & inuenietis requiem animabus vestris. Iugum meum suauis est, & onus meum leue.

Te odit
a. o. g
a illis
aut ab
entibus.
ta o re
stitum.
a mol
libus ve
stuntur.
lla. o. etiã
c Dico
enim
c maior
inter
natos mu
lierum, pro
pheta Ioã
ne Bapti
sta, nemo
est.
c Dei
C. 16. 95.
a ait
o similes
estimabo
generatio
nem istã
a similes
est.
c lo
quẽtibz
ad inicc.
c dicent
tibz.
c. o. au
tem.
c. dicitis
c. dicitis.
c. o. de
norator,
& bibens
vinum.
C. 10. 80
C. 10. 80

ET NUNCIAVERVNT IOANNI DISCIPULI EIVS DE OMNIBVS HIS. [IOANNES AVTEM CVM.] Matthæus hanc historiam describit capit. II. post missionem duodecim Apostolorum, sed sic ut non significet ordinem necessarium cum præcedentibus. Lucas vero eam sic subiungit præcedentis miraculi narrationi, ut & ordinem indicet, proinde hoc loco necessarium Matthæi narratio cum Luca inferenda erat. Et ex sequentibus manifestissimum erit, missionem hanc discipulorum Ioannis ad Christum contigisse ante missionem Apostolorum, ante quam etiam patebit Ioannem in carcere fuisse de-collatum. Porro de ista Ioannis interrogatione, varia est apud interpretes sententia. Tertullianus enim libro de præscriptione dicit Ioannem de fuisse certum esse de Christo. Sed satis certum est etiam non iam dubitasse Ioannem num Iesus esset: Christus, qui venturus erat, & promissus à Prophetis. Nam id edoctus à Deo, testificatus prius fuerat de ipso. Aut ergo temeritatis fuisset crimini obnoxius, si eum prædicavit quem nesciuit: aut perfidia, si dubitavit de eo quem aliquando cognovit, idque divina reuelatione. Quare oportet responsum adinvenire, cuius rei gratia interrogatum Ioannes misit. Itaque Ambrosius quosdam scribit intellexisse Ioannem pietate quadam dubitasse num quem sciebat esse Christum, esset moriturus, tanquam id ipsi esset indignum, quomodo Petrus pietate permotus Domino mortem suam prædicanti dixit: Absit à te Domine, non erit tibi hoc. Gregorius vero & Hieronymus intelligunt simili fere modo, Ioannem interrogasse num Christus per seipsum esset venturus ad inferos, ut sciret, num illum etiam inferis deberet nunciare venturum, quem nunciavit terris venisse. Quibus intelligentiis in idem fere coincidentibus, videtur suffragari participium, venturus. Illius enim occasione videntur quidam permoti, ut de futuro aliquo adventu Ioannem interrogasse putent. Alioqui enim quorsum quærit, num venturus sit, quæ iam venisse sciebat? Verum has intelligentias Divus Chrysostomus planè reiicit, & merito, quod non possit videri probabile, Ioannem qui maximus Prophetarum dicitur à Domino, id ignorasse, aut de eo tam dubitasse, quod alij Propheta non solum cognoverunt, sed & Prophetarum scriptis reliquerunt, eum etiam ipsum esse agnum Dei aliquoties testatus fuerit, idque non alia de causa, quam quod pro hominum redemptione offerendus esset Deo in ara crucis. Itaque rectius cum Chrysostomo, Hilario, Ambrosio, & aliis intelligitur, Ioannem hac interrogatione non suæ, sed discipulorum ignorantia consulere voluisse. Quoniam enim videbat discipulos sibi quam Christo esse addictiores, & invidere gloria Christi crescentis quotidie, ac nunciare sibi Christi miracula cum quadam indignatione & invidia, pro discipulorum suorum correctione simulat ignorantiam, mittitque duos ex discipulis suis quos fide- liores habuit ad Christum, non dubitans quin in illo visuri essent & audituri quædam, unde eos certius docere posset, & Iesum esse verum illum Christum expectatum ostendere ac rursus credens maiestate dictorum & factorum Christi commo- uendos esse ad excellentionem de ipso quam de se opinionem, sicque provocandos ad sequendum Christum se relicto qui iam erat moriturus. Disci-

pulis enim nunciatis opera Christi quæ fama didicerant, noluit adhuc Ioannes de Iesu magna loqui, præferendo illum sibi, quod sciret illos existimatos humilitatis causa sese Iesu infiore agnoscere, quemadmodum frustra illis sapius Iesum commendauerat. Voluit ergo ipsos maiestate dictorum & factorum Iesu convinci, & quandoquidem ipse moriturus esset, in amicitiam Iesu inquirari. Quia in re pij præceptoris affectum in se suscepit Ioannes, ut qui cum ignorantibus voluit videri ignorans, quemadmodum Paulus omnibus omnia fiebat. Sciebat enim illos pro seipis Dominum accedere nolle, nec suam dubitationem aut ignorantiam profiteri apud Dominum nolle, proinde suo illos nomine mittit, & illorum ignorantiam in se suscipit. Deinde officij sui munus adimplevit, mittendo suos ad Christum, docens à lege, cuius ipse typum gessit, ad Euangelium secedendum, nec præter Christum alium magistrum habendum. Quod autem Ioannes interroga- re iussit, an Iesus esset qui venturus esset, non est intelligendum enim interrogare voluisse de futuro aliquo adventu, sed an ipse is esset qui iamdiu à ludæis venturus esset expectatus. Non enim quærere iussit: Num ipse esset venturus, sed an esset qui venturus esset, aut, ut habet Græca, an esset *ὁ ἐρχόμενος*, hoc est, ille venturus: Porro divina providentia factum est, ut postquam discipuli Ioannis iam adve- nissent, Dominus illis præsentibus multa miracula operaretur, ex quibus convenientem haberet oc- casionem respondendi quæstioni illorum. Non enim conveniebat ut interrogatus, num ipse esset Christus, aperte diceret: Vtique ego sum; ne dice- re possent cum Iudæis: Tu de teipso testimonium perhibes, testimonium tuum non est verum, sed tes- timonium rerum & miraculorum, quod efficacius est testimonio vocis, profert, remittens eos ad Ioan- nem, non ut ille hinc instrueretur, sed ut hinc ha- beret certum argumentum quo illis ostenderet Iesum esse verum Christum. Ita tamen respondit, quasi hinc Ioannes docendus esset. Nam ut magna prudentia ac charitatis studio Ioannes in se disci- pulorum suorum suscepit dubitationem & igno- rantiam: ita Christus magna eis responderet pruden- tia, eorum estimulans insciam, nec eam aperte incessens, ut sic ad se eos suo tempore magis traheret. Euntes, inquit, renunciate Ioanni quæ audistis & vidistis. Vidistis dicit, aut, ut habet Matthæus apud Græcos, videtis, propter miracula quæ oculis suis præsentibus viderant. Audistis vero vel auditis dicit, tum propter auditam à Christo prædicatio- nem, tum propter miracula quæ à præsentē turba audierant Christum etiam prius fecisse. Nam quod dicit; Mortui resurgunt; non tum oculis viderant, sed alios narrantes audierant. Itaque hæc tum vi- sa, tum audita Ioanni vult eos renunciare, quæ secundum Prophetarum vaticinia, manifesta erant signa ipsum esse Christum. Ad Prophetarum enim vaticinia in his verbis; Cæci vident, claudi ambulant, &c. allusum est à Christo. Nam prior pars, nempe cæci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, videtur alludere ad il- lud Isaia, quo signa adventus Christi notantur. *Isaia 35.* Ecce Deus vester vitionem adducet retributionis, Deus ipse veniet, & saluabit vos. Tunc aperiuntur oculi cæcorum, & aures surdorum patebunt. Tunc saliet sicut ceruus claudus, & aperta erit lingua mu- torum, quia scissa sunt in deserto aquæ, & torren- tes

CVM AVTEM HAEC AD ILLOS DI- CERET, COEPERVNT PHARISAEI ET LEGISPÉRIT, &c.] Cùm Dominus libertate magna diuina præ se ferente autoritatē proferret sermones hos, subamaros quide, sed salutiferos, si voluissent recipere pharmacum, Scribæ & Pharisei præ superbia non ferentes se tam liberè reprehedi, vehementer offensi sunt: cumq; non possent obie- cta negare crimina, quod taciti apud se agnosceret vera esse quæ dicebantur, nec auderent palam in il- lum moliri aliquid mali, coeperunt grauitè insiste- re, hoc est, vrgere Dominum variis quæstionibus, insidiates ei, & quæretes aliquid venari de ore eius quo possent eum accusare, ne priuato quodam odio, sed studio religionis illum viderentur persequi. Habet enim hoc hypocrisis, vt nihil tam impium moliat, cui non prætexat impietatis fucū. Porro pro illo: os eius opprimere de multis: Græcè est, *ἀποσομίζεν αὐτὸν περὶ πλείωνων*. Non enim est *ἐπισομίζεν*, quomodo legisse videtur interpret. Nam illud est propriè os alicui occludere. in qua significatio- ne vsus est eo verbo Paulus ad Titum 1. *ὁὐς δὲ ἐπισομίζεν*, id est, quibus oportet silentiū indici, vel, vt nos legimus, quos oportet redargui. Verum hic est *ἀποσομίζεν*, quod verbū apud probatos auctores signifi- cat memoriter recitare, vt an notauit quidam, sed

A ea significatio huic loco non cōuenit. Theophyla- ctus dupliciter exponit. Priori modo: Fit, inquit, *τὸ ἀποσομίζεν*, cū plures interrogat vnū de aliis atque aliis argumētis, tum enim qui nō potest respōdere, speciem præbet insipientis. Itaque secundum eum sensus erit, coeperunt Dominum de multis interro- gare, vt sic eum ad hæsitantiam deducerent, nec ha- bens quod omnibus respōderet, videretur insipies & indoctus. In quem sensum etiam potest accipi nostra litera, si intelligatur sic; coeperunt os eius opprimere de multis, id est, per multas quæstiones ei propositas. Altero modo exponit, vt *ἀποσομίζεν* sit illaqueare aliquē, & ab ore eius capere illū. Cum enim, inquit, quis capitur ex his quæ dicit, *ἀποσομίζεν* *ῥεάδου* videtur, hoc est, ab ore trahi & condemna- ri. Quæ explicatio magis cōuenit cum eo quod se- quitur; quærentes aliquid capere ex ore eius; vt vbi Lucas seipsum intelligatur exponere. Neq; enim il- la; insidiantes ei, & quærentes, &c. competunt in eos qui occludunt os loquentis. Simili modo, et si nō nihil dissimili, exponit hoc verbum Eutychieus: Significat, inquit, *ἀποσομίζεν*, extemporales & non consideratas responsones dolosarum interroga- tionum expetere quæ explicatio maxime cōuenit propriæ verbi significationi, & sequentibus. Vnde bene vertit quidam, captiosè interrogare.

DOCET NON TIMENDAM MORTEM CORPORIS. Lucæ 12. CAPVT LXXXV.

MVLTIS AVTEM TURBIS CONCVR- RENTIBVS, &c.] Pro multis turbis con- currentibus, Græcè est, *ἐπισυναχθεῖσων τῶν μυριάδων τοῦ ὄχλου*, id est, cōgregatis myriadibus turba, hoc est congregata innumera turbae multitudine. Siqui dem myrias, quod propriè significat decem milia, Græcis ponitur pro immensa multitudine. Porro an te hæc verba Græci habet, *ἐν οἷς*, id est, inter quæ, vel interim aut interea, quæ tamen verba non solum noster interpret, sed & quidam omisit, cum tamen non sint otiosa. Videtur enim significari, q̄ interea eū ea cōtingerent quæ superiori sunt capite dicta, hæc quæ sequitur gesta sint, vt significetur istorū eū superioribus cōtinuus ordo. Proinde cum quæ modo sequuntur nō sint gesta in domo aut cōuiuio illo cuius fit mentio in principio cap. præcedentis, apparet omnia illa vè, quæ superiori capite habentur, nō dicta Domino in cōuiuio, sed palā præsentē populo, quæadmodū & Matth. commemorat: Lucam tamè propter oportunitatē cōmemorasse veluti in illo cōuiuio dicta, quod optime hgerent eum eo quod ibi dixerat Dominus de præpostera Phariseo-

rum mundatione, occasione neglectæ à se ablutio- nis manuū. Pro cōcurrentibus, vt nos ferè legimus antiqui codices teste quidam habent; circumstanti- bus, atque sic habebant duo codices antiqui satis, quorum copiam mihi fecit Abbas Tôgerlensis, sic legit & Dionysius, & conuenit ea lectio magis cū Græcis, quæ non habent, concurrentibus, sed con- gregatis. Itaq; cū Dominus Phariseorum & Scri- barum hypocrisim sermone ad illos directo aperte redarguisset, nec illi hinc meliores redderetur, sed potius peiores, sicq; declaratum esset insanabilem esse illorum malitiam; voluit Dominus palam eorū hypocrisim traducere, ne quis incautus eorū simulatione falli posset, proinde relictis Scribis & Phariseis, multis turbis iam ipsum circumstanti- bus, adeo vt se inuicem conculcarent; conuertit sermonem suum ad discipulos suos, quos antea omnes ab hypocrisis liberis & munitos esse oportebat. Attendite, inquit, hoc est, cauetè vobis ipsi- bus (nam Græca non habent solum *προσεχετε*, id est, at- tendite vel cauetè, sed *προσεχετε ταυτοῖς*, id est, caue- te vobis ipsi) a fermento Phariseorum: Attendite;

A. 16. B. 18. 64. A. 10. 55. B. 4. 51. A. 10. 55. B. 8. 66. C. 9. 66. A. 12. 49. B. 3. 49. A. 10. 55. B. 13. 12. C. 21. 12.

(inquam) tum ne eorū hypocrisis decipiāmini, & re-
ctum putetis quicquid illi recte videntur dicere &
facere, tum ne & vos illos imitādo eorum fermēto
infiāmini & corrupāmini. Ne autem dubitaretur
quid dicat Pharīſeorum fermentum, adiecit;
quod est hypocrisis, id est, iustitiae & pietatis simu-
lacio. Ex recte hypocrisis fermētum metaphorice
vocauit, quod sicut modicum fermētum totam fa-
rinā massam cui commiscetur & sub qua latet, cor-
rumpit: ita simulatio latens in animo omnia opera
quantumuis in speciem bona vitiat: proinde quo-
niam ante omnia opus est in his quae acturi sumus
bona voluntate & bona intētionē, bene Dominus
ante omnia à suis requirit vt sibi ab hypocrisis caueant.
Nam Græca non solum habent: Attendite
vobis, sed præmittitur aduerbium *πρωτος*, id est, pri-
mum, vt sit sensus: Ante omnia & in primis caute
vobis; quanquam quidam illud, primum, referant
ad præcedentia. Admonuit & supra suos Dominus
vt à fermento Pharīſeorum sibi cauere, Matt. 16.
& Marci 8. circa quem locum in cap. Concor. 64.
dictum est quomodo hic dicatur fermentum Pharīſeorum
esse hypocrisis, ibi verò doctrina eorum. Hypocritica enim
erat eorum & conuersatio & doctrina, à qua hypocrisis
suos frequenter Dominus dehortatur, quod nihil magis
noxium sit bonis operibus, nihil eisdem magis insidians
& periculosum. Sic sanè & hodiè Christiani monendi
frequenter, vt à fermento hæreticorum sibi caueant,
quod verè etiam est hypocrisis. Nam sub prætextu veritatis
& restituendæ religionis, falsa & impia conantur
persuadere subdole & caute, vt nisi quis sibi probe
caueat, facile sit eorum fermento inficiendus, vt non
possit Christianum Pascha edere in azymis synce-
ritatis & veritatis.

**NIHIL ENIM OPERTUM EST QVOD
NON REVELETUR, NEQVE ABSCONDI-
TUM, QVOD.]** Pfo reuelatur & sciatur, Græcis
sunt futura indicari, reuelabitur & sciatur, quem
admodum & in Matth. c. 10. Videtur autem Domi-
nus hac sententia & sequenti dehortari velle ab hypo-
crisis, quod quicquid in præsentī vita est occultū,
sit aliquando vel in præsentī vita, vel certè in nouis-
simo iudicij die detegendum. Quoniam enim hypo-
crisis est vitium latens, eiq̃ue vitio se homines
subiiciunt, vt per illud sua vitia tegat; rectè Do-
minus ad dehortandum ab hypocrisis, è regione dicit:
Nihil esse opertū in præsentī vita, quod nō ali-
quādo reuelabitur in futura scilicet vita, & proceden-
do à specie ad genus, vt vnicō verbo omne occultū
comprehēdat, & exponat quod dixit, subicit; neq;
absconditum quod non sciatur; quod probat adiungens;
Quoniam quæ in tenebris dixistis, in lumi-
ne, id est, palam dicentur, (vel, vt habent Græca, au-
dientur,) & quod in aure, (vel, vt habent Græca &
veteres codices melius, in aure,) locuti estis in
cubiculis vel penetralibus, prædicabitur in tectis,
Quibus significatur omnia hominum dicta quantū
uis occulta, manifestanda. Opponit lumē tenebris,
& tecta penetralibus, & significat nec tenebras,
nec modum dicendi secretum, scilicet in aure, nec
locum, scilicet in penetralibus & cubiculis, posse
aliquid retinere semper occultum, sed omnia palam
esse detegenda, & veluti in tectis prædicanda. In
quo alludit Dominus ad morem Palesthinæ regio-
nis, in qua tecta domorum plana erant, vt ex illis
concionem ad populum habere liceret, vt dictum
est circa Matthæi cap. 10, in ca. Concor. 51, ubi hæc

A eadem paucis quibusdam mutatis habentur dicta
discipuli, sed in sensu longè diuerso. Nam, vt & ibi
annotatum est, hic ista dicta sunt de reuelatione
occultorum futura in nouissimo die, quando, vt
habet Paulus, Dominus illuminabit abscondita te-
nebrarum, & manifestabit cōsilia cordium: ibi verò
dicta sunt de reuelatione per Euangelicam Apo-
stolorum prædicationem futura, de qua priorē
illam sententiam hic posuimus, Nihil enim opertum
est, &c. etiam esse accipiendam potius, apud Mar-
cum cap. 4. & Lucam cap. 8. Dicitur est in ca. Con-
cord. 51. Nam ter hanc à Domino dictam legimus
sententiam. Videri autem possit etiam hic locus
accipiendus de reuelatione futura per discipulorū
prædicationem, quod hic eadem sequantur quæ ap-
ud Matthæum, de non timendis scilicet his qui
corpus occidunt, quæ optimam cum hoc loco co-
hærentiam haberent, si de Euangelica acciperetur
reuelatione: nullam autem habere videtur, si acci-
piatur de reuelatione nouissimi iudicij, aut certè
non tam apertam. Certè de Euangelica reuelatio-
ne interpretatur Diuus Chrysostomus in Cathena
Thomæ. De hac ergo reuelatione si intelligere et-
iam velit quis hunc locum, intelligendum Domi-
num suos ab hypocrisis auocare, quod per eos om-
nia occulta Dei mysteria & hominum vitia sint pu-
blicanda, quos ob id merito ab omni hypocrisis esse
maximè alienos conuenit. Quoniam, inquit, quæ in
tenebris, & in aure, arque cubiculis dixistis, hoc
est, quæ in paruo Iudææ & Galilææ loco docuistis,
per vos & vestros successores in lumine dicentur,
& in tectis prædicabuntur, hoc est, per vniuersum
orbem omnibus palam annunciabuntur. Pro hoc
sensu non parum facit quod Græca non habeant
Nihil enim, sed *ὅτι*, id est, nihil autem opertum
est, quomodo & veteres codices scripti habent, &
nominatim duo qui erant ad manum. Itaque non
necessariò intelligendum est Dominum reddere
causam quare cauendum sit ab hypocrisis Pharīſæo-
rum, sed videtur Dominus nouam auspiciari doctri-
nam, qua, sicut apud Matthæum, suos doceat quid
sit eis faciendum.

**DICO AVTEM VOBIS AMICIS MEIS,
NE TERREAMINI AB HIS QVI.]** Si de
reuelatione per Euangelicam Apostolorum præ-
dicationem superiora accipiantur, hæc ideo à Do-
mino, sicut & apud Matthæum, sunt subiuncta, vt
quoniam contra liberam Euangelij prædicationem
multi insurrecturi essent, suos muniret contra mor-
tis & omnium quæ homines inferre possunt malo-
rum metum. Si verò superiora accipiantur de reue-
latione nouissimi iudicij, vt per eam ab hypocrisis
Dominus auocaret, similiter hæc subiuncta rectè
sunt, vt quoniam facile illi offendūt impios, qui si-
ne hypocrisis omnia dicunt & faciunt, & veritatem
liberè verbis & factis prædicant, suos Dominus
muniret ne mali alicuius metus eos abduceret à
sincera veritatis Euangelicæ prædicatione. Quod
autē Dominus discipulos vocet amicos suos, Theo-
phylactus intelligit ratione amoris, quo discipuli
Dominum amauerunt, ideoque dictum, dico vobis
amicis meis; quod hic sermo nō quibuscumq;
conueniat; sed his qui Deum ex tota diligunt mente,
& dicere possunt cum Paulo: Quis nos separabit à
charitate Christi? Magis tamen apparet Domi-
num suos vocare amicos, ratione amoris quo ipse
eos prosequeretur, quod hæc ratione alibi eos vo-
cet amicos, vt cum dicit; Iam nō dicam vos seruos
sed

sed amicos; & Maiorem charitatem nemo habet
quam vt animam suam ponat quis pro amicis suis.
Commodè autem iam cum ad mortem pro se sub-
eundam & martyrium adhortaturus est, suos vocat
amicos, hoc est, dilectos se, cum vt blanda appel-
latione, & suo erga illos amore ad redamandum
eos prouocet etiam vsq; ad mortem pro se subeun-
dam: tum vt intelligerent Dominum bene illis con-
sulere, dum ad mortis contemptum eos adhorta-
tur, & illius tanquam amici præsidio freti, non me-
tuerent eos qui corpori mortem inferre possent.
Quod si velimus eos amicos vocatos ratione mu-
tui amoris, comprehendenda est ratio Theophyla-
ci cum iam dictis rationibus. Porro tres rationes
quibus Dominus hic vtitur ad dehortandum à ti-
more malorum, & mortis ad homines inferen-
dæ, habitæ sunt & declaratæ in cap. Concordiæ 55.
circa cap. Matthæi decimum. Tantum in verbis est
quædam inter Matthæum & Lucam differentia
Nam in prima quidem ratione præ eo quod habet
Matthæus; animam autem non possunt occidere;
Lucas habet; & post hoc non habet amplius quid
faciant; quo apertius quidam amplius significa-
tur quam apud Matthæum, nempe quod post mor-
tem corporis aliquid amplius fieri & occidere pos-
sit homini, sed non ab homine, & proinde mortem
corporis non esse metuendam tanquam omnium
terribilium vltimum, propter quam tanquam om-
nium malorum maximum, omnia alia huius mun-
di mala homines metuunt. Iam pro eo quod ha-
bet Mattheus; Timete eum qui potest & animam
& corpus mittere in gehennam; hic dicitur: Time-
te eum qui postquam occiderit, habet potestatem
mittere in gehennam. Quo amplius etiam quid si-
gnificatur, nimirum, Deum & presentis vitæ mor-
tem inferre posse quam & homo inferre potest: &
æternam mortem, quam non potest inferre homo
homini. Itaq; comparatio inter homines & Deum,
qua Dominus docet non metuendos homines, sed
Deum potius metuendum, apud Matthæum quidem
consistit in eo quod homo tantum habeat potesta-
tem in alteram hominis partem eamq; ignobilio-
rem: Deus vero in, vtramq; Apud Lucam vero con-
sistit in eo quod homo tantum habeat potestatem
in his quæ pertinent ad præsentem vitam, Deus au-
tem in his quæ pertinent & ad præsentem vitam, &
ad futuram Ille expendit duas hominis par-
tes, iste vero duos status vitæ hominis, & duplicem
mortem. Additur autem apud Lucam confirmatio-
nis gratia, Ita, id est, sane, (est enim rursum *ἔτι*) di-
co vobis hunc timete. In secunda ratione quæ inci-
pit ibi Nonne quinq; passerēs dipondio vel rectius
dupondio vaneunt; pro his verbis est in Matthæo:
Nonne duo passerēs affe vaneunt; sed de hac diuer-
sitate dictum in Matthæo. Pro illo vnus ex illis
non est in obliuione coram Deo; Matthæus habet
vnus ex illis non cadet super terram sine patre ve-
stro; quod eodem redit. Nam generaliter dictum
est à Luca, quod Matthæus in specie dixit: Vnus,
inquit, ex illis non est in obliuione coram Deo; vt
scilicet à Deo ei non prouideatur de esca, aut sine
eius cognitione aut voluntate moriatur & capiatur.
In tertia ratione quæ incipit ibi: Dico autem vobis,
omnis quicumque, &c. nihil est differentie inter
Matthæum & Lucam; quod saltem annotatu di-
gnum est, nisi quod Mattheus habeat coram patre
in eo qui in caelis est, hic vero dicatur coram ange-
lis Dei. Sed hæc apertum est eodem recidere illud

notandum in Matthæo & Luca, apud Græcos ver-
bum; confiteri, construi non cum accusatiuo, sed
cum datiuo & præpositione, vt sit ad verbum:
omnis qui confitebitur in me, confitebor & ego
in illo; quomodo & legitur in Cypriano Epistola 6
lib. 3. Hinc post Chrysostomum Theophylactus ad-
notat quare dictum sit; qui confitebitur in me; &
non, qui confitebitur me, nempe quod confiteri
non valeamus nisi virtute & gratia Christi adiuti,
aut nisi in Christo maneamus. Verum simplicius
fuerit dicere, confiteri in aliquo; possum ex phrasi
Hebraica pro confiteri aliquem, quemadmodum
in Psal. 43. In nomine tuo confitebimur; pro nomē
tuum confitebimur & prædicabimus. Et in alio
Psal. in nomine sancto tuo inuocabimus, pro, no-
men sanctum tuum inuocabimus.

**ET OMNIS QUI DICIT VERBUM
IN FILIUM HOMINIS, REMITTET VR
ILLI.** Harum sententiarum quis sit genuinus sen-
sus, dictum est in ca. Cōcor. 49. vbi ex Matthæi 12
& Marci 3. eadē habentur, tantū hic videndū quo-
modo hæc sententiæ proposito loco seruiant. Id au-
tem bene indicauit Beda, dicens: Ne ex eo quod ait
eos qui se negauerint esse negandos, vna quædam
negantiū conditio putaretur continuo subieci; Et
omnis qui dicit verbum, &c. Itaq; quoniam dixit de
negantibus se, his iam subiunctis sententiis ostendit
zariis modis quosdam ipsum negare, nec omni-
um idem esse & æquale crimen. Forte & ideo hæc
subiecit sententiæ, vt significaret quam magnum
sit peccatum eorum qui ipsum semel agnitum, ne-
garent postea & blasphemarent, quemadmodum
fecit impius Apostata Iulianus: Tales enim non fi-
lium hominis, sed filium Dei concūscant, & spiri-
tū gratiæ contumeliam faciunt, vt habet Paulus.

**CVM AVTEM INDVCENT VOS IN
SYNAGOGAS, ET AD MAGISTRATVS &c.]** quoniam propter confessionem nomi-
nis Christi, ad quam iam est adhortatus Dominus,
fideles rapiendi erant ad principum tribunalia, vt
suorum ibi factorum & prædicationis rationē red-
derent, ne homines rudes & illiterati nimis essent
de eo quod apud doctos & potētes respondendum
essent solliciti, ac in illorum conspectum venire tre-
pidarent, cōgruo iam ordine Dominus his verbis
istam sollicitudinem & trepidationem ab eis ter-
re studet, quemadmodum supra eximit mortis me-
tum, vt neq; mortis aut quorumuis malorū metus,
neq; incitiae & imperitiæ conscientia eos à verita-
tis prædicatione absterret. Dicit autē Dominus,
in synagogas, propter Iudæos: ad magistratus & vo-
testates, propter gentilium tribunalia: Dicit, quali-
ter aut quid respondeatis. Qualiter, propter modum
dicendi: Quid, propter ea quæ sunt dicenda. Nam
de vtroq; solent esse solliciti homines. Pro, respon-
deatis, dictio Græca *ἀπολογησθε*, plus quā signifi-
cat, videlicet respondere accusanti pro defensione
causæ intentatæ, vt sit sensus: Nolite solliciti esse &
anxiè cogitare quibus modis verba facturi sitis, &
quā ratione instituturi defensionē; quidve aduersari
pro defensione causæ: quemadmodum vultus re-
orum facit, qui solent vtroq; modo periclitari, si vel-
formam agendi nesciant, vel parum instructi sint
ad resellendum quod obiicitur. Spiritus enim san-
ctus docebit vos in ipsa hora, quid & in uelō magis-
tiam qualiter oporteat vos dicere. Cetera quæ hic
erant dicenda, dicta sunt supra in cap. Concordiæ
55. vbi ex cap. 10. Matthæi habentur eadem.

Autem ei quidam de turba. Magister, dic fratri meo, ut diui dat mecum hereditatem. At ille dixit ei: Homo, quis me constituit iudicem, aut diui fore super vos? Dixitque ad illos: Videte & ceuate ob omni auaritia, quia non in abundantia cuiusquam vita eius est ex his quae possidet. Dixit autem similitudinem ad illos dicens: Hominis cuiusdam diuitis vberes fructus ager attulit, & cogitabat intra se dicens: Quid faciam, quia non habeo quo congregem fructus meos? Et dixit, hoc faciam. Construam horrea mea, & maiora faciam, & illuc congregabo omnia quae nata sunt mihi, & bona mea, & dicam animae meae: Anima, habes multa bona posita in annos plurimos, requiesce, comode, bibe, epulare. Dixit autem illi Deus: Stulte, hac nocte animam tuam repetunt a te: quae autem parasti, cuius erunt? Sic est qui sibi thesaurizat, & non est in Deum diues. Dixitque ad discipulos suos: Ideo dico vobis, Nolite solliciti esse animae vestrae, quid manducetis, neque corpori quid induamini. Anima plus est quam esca, & corpus plus quam vestimentum. Considerate coruos, quia non seminant neque metunt, quibus non est cellarium, neque horreum, & Deus pascit illos: quanto magis vos pluris estis illis? Quis autem vestrum cogitando potest adijcere ad staturam suam cubitum unum? Si ergo neque quod minimum est potestis, quid de ceteris solliciti estis? Considerate lilia, quomodo crescunt, non laborant, neque nent. Dico autem vobis, Neque Salomon in omni gloria sua vestiebatur sicut unum ex istis. Si ergo fenum, quod hodie est in agro, & cras in cibum mittitur, Deus sic vestit: quanto magis vos, pusilla fidei? Et vos nolite quaerere, quid manducetis, aut quid bibatis, & nolite in sublime tolli, haec enim omnia gentes mundi quaerunt. Pater autem vester scit, quonia his indigetis. Veritatem quaerite primum regnum Dei, & haec omnia adijcientur vobis. Nolite timere pusillus grex, quia complacuit patri vestro dare vobis regnum. Vendite quae possidetis & date elemosynam. Facite vobis sacculos qui non veterascunt, thesaurum non deficientem in caelis, quod fur non appropriat, neque tinea corrumpit: vbi enim thesaurus vester est, ibi & cor vestrum erit.

AIT AVTEM EI QUIDAM DE TURBA: MAGISTER, DIC, &c.] Quemadmodum occasione reprehendit in Pharisaeis. Scribis hypocrisios, Dominus suos dehortatus est ab hypocrisi, & adhortatus ad liberam veritatis praedicationem etiam ad mortis usque contemptum: ita nunc alia data occasione ab Euangelista narratur ipsum etiam suos dehortatum ab auaritia & sollicitudine, Proinde optima est horum cum praecedentibus conexio & consequentia, etiam si forte non contigerint haec statim post precedentia. Nam quemadmodum in Christianis omnibus, & maxime in praedicatoribus & pastoribus abesse imprimis debet omnis Pharisaeica hypocrisis, & pro hypocrisi adesse libera veritatis confessio cum mortis & omnium malorum contemptu: ita ab eisdem longe abesse debet pecunia studium, morbus toti ferè valgo communis, quo mores recti corrumpuntur non aliter quam hypocrisis aut mortis metu, & honorum humanorum appetitu. Ut igitur & hunc affectum penitus eximeret Dominus ex animis discipulorum, velut humilem & indignam aggressis caeleste negotium, oblatum est argumentum per quod ita fieret. Cum enim esset frequentissima turba circa Iesum, quidam e turba non est veritus Dominum interpellare pro consequenda hereditatis terrena portione, cum haec tenus nemo rem tam humilem ausus fuisset petere ab illo. Qui sane declarauit se teneri magis studio consequendae hereditatis terrena quam aeternae, nec dignam de Iesu habere opinionem, dum ab eo terrena postulauit, qui verbo, & exemplo terrenorum docens contemptum, tantum praedicauit regnum caelorum, & quae ad illud pertinent consequendum. Magister, inquit, dic fratri meo ut diuidat mecum hereditatem: quasi dicat, Magister, frater meus, occupat communem hereditatem ac tergiuersans pro rogar aut penitus recusat partitionem. Hic quae mihi tua suggerat autoritas quae habes apud omnes. Praeceptum illi, ut mecum diuidat hereditatem. Dominus

itaque veluti indignans quod a negotio caelesti, ad quod solus a patre missus fuerat, in te repellatur ad carnales ac sordidas curas, simulque docere suos volens, non oportere implicari negotiis prophanis eum qui gerit munus Apostolicum, respondit: Homo, quis me constituit iudicem aut diuisorem super vos? Quibus verbis significat, illum, etsi rem per se iustam peteret, male tamen a se ea petere, ut qui nec a Deo nec ab homine constitutus esset ad administrationem eius quod petebatur negotium. Mundum habere suos iudices, qui lites tam humiles dirimere & possint & debeant. Iudicem se non negat constitutum neque diuisorem, sed super vos, inquit, dissidentes scilicet de re terrena. Proinde Christi exemplo docentur omnes ecclesiastici non immiscere se secularibus negotiis quae illis non sunt commissa, secundum illud Pauli: Nemo militans Deo implicat se negotiis secularibus; nec intermittenda ab illis spiritualia propter temporalia, secundum illud: Non est equum nos derelinquere verbum Dei, & ministrare mensis. Cuius contrarium, pro dolor, nimis faciunt hodie plerique sacerdotes, episcopi, & religiosi ite prelati, qui terrenis occupationibus toti dediti, spiritualia docendi, legendi scripturas, orandi, & missarum officia celebrandi negotia intermittunt penitus, & spiritualium rerum cura tanquam minus necessaria in alios inferiores reiecta, temporalium rerum curam in se penitus recipiunt, & ei gnauiter incubunt. Nec est quo quisquam se exemplo defendat. B. Augustini, autem verum illum sanctissimum calumniatur, tanquam qui exemplum Christi non sit secutus, quod, ut scribitur a Possidonio in vita ipsius iudicis, secularibus dirimendis fuerit intentus & occupatus totos aliquando dies. His enim quomodo, & quare vacauerit sanctus ille vir, patet ex eodem Possidonio, & ipsomet de se scribente in libro de opere monachorum cap. 29, ubi dicit, ecclesiarum quibus seruebat consuetudinem hanc, exegisse, ut episcopi dirimendis litibus Christianorum vacarent, idque profectum ex praecocepto Pauli: quanquam

turo Messiam, & his quae ad Messiam spectant, usque ad Ioannem, qui primus non tantum prophetauit Messiam venturum, sed praesentem etiam digito demonstravit. In Ioanne ergo desit propheta de venturo Christo. Quem sensum indicat Hieronymus, simul indicans sententiam hanc de prophetis illis debere intelligi quorum scripta legimus. Nam fuerunt prophetae quidam in populo Israelitico, ut est verisimile, qui etsi multa futura praedixerint aut occulta, nihil tamen de Messia sunt vaticinati. Secundum sic intelligitur, omnes prophetae usque ad Ioannem prophetauerunt, hoc est, obscure multa praedixerunt de Christo, regnoque caelesti, & aliis mysteriis noui testamenti: Ioannes vero primus cepit aperte Christum ostendere, & regnum caelorum praedicare, ac mysteria noui testamenti aperire. Sunt & qui sic intelligunt, omnes prophetae, & lex usque ad Ioannem prophetauerunt, hoc est, prophetae ad Ioannis tempora respexerunt, ad tempus scilicet gratiae, quod coeptum est a praedicatione Ioannis, a quo coeperunt impleri omnia illa mysteria quae de venturo Christo vaticinati sunt prophetae. Non ergo dicuntur prophetae usque ad Ioannem, quia illorum propheta non se extendit ultra Ioannis tempora, sed quia illorum propheta omnis potissimum tendebat ad tempora Ioannis, in quibus Christo adueniente, qui finis est prophetarum & legis, coeperunt omnia impleri. Ita ferè Caietanus, & Titelmanus. Verum studioso nullus fortè horum sensuum videbitur satisfacere, nec quisquam horum satis videtur congruere cum eo Lucae loco, quo haec eadem a domino dicta a libi describantur. Nam cap. 16. habet Lucas. Lex & prophetae usque ad Ioannem, ex eo regnum Dei euangelizatur, & omnis in illud vim facit. Vbi omnino appareret significare voluisse Dominum, usque ad Ioannem populum Iudaicum lege & prophetarum scriptis debuisset instrui, & doceri de voluntate Dei, sed doctrina quadam rudi, & quae nondum absolutam veritatem & voluntatem Dei aperiret, eo quod externas caeremonias multum requireret, terrena bona promitteret, & ad timorem potius Dei, quam amorem prouocaret. A tempore vero Ioannis nouam doctrinam exortam, qua iam non terrena, sed caelestia bona annuntiabantur, & perfectior quaedam iustitia exigebatur. Sic enim illud Lucae locum Theophylactus & alij interpretantur, & proposito Saluatoris ibi conuenit, ut sic intelligatur, quemadmodum ibi videbitur. Itaque per prophetas in illa sententia non intelliguntur homines prophetantes, sed prophetarum scripta, quemadmodum semper solet ea dictio accipi, quando coniungitur nomini legis, ut cum dicitur: Haec est enim lex & prophetae. Et: Oportet impleri omnia quae scripta sunt in lege, & prophetis, & psalmis de me. Cum ergo omnino sit verisimile etiam in hoc loco eundem sensum Dominum significare voluisse, quem in dicto loco Lucae, sensus huius sententiae erit: Omnes prophetae, hoc est, omnium prophetarum scripta & lex prophetarum usque ad Ioannem, hoc est, Dei voluntatem homines docuerunt, cum futurorum promissione quae ad Messiam pertinerent. Verum a diebus Ioannis coepit noua quaedam perfectior & efficacior doctrina, qua scilicet regnum Dei praedicatur iam appropinquasse non sine multo fructu. Atque haec est maxima commendatio excellentiae Ioannis, quae demonstratur iam aperte esse aliquid

plus quam prophetam, & maior omnibus prophetis, quia & demonstratur iam venisse Messiam, qui promissus erat futurus autor nouae legis & noui testamenti. Nec mirum videri debet quod verbum, prophetauerunt exposuimus praedicto modo. Nam paulo post patebit, nomen prophetae, & verbum, prophetae, in scripturis non, solum poni ubi significatur futurorum praedictio, vel occultorum reuelatio, sed etiam cum significatur doctrina morum & voluntatis diuinae, maxime quae ex singulari afflatu spiritus procedit.

ET SI VULTIS RECIPERE, IPSE EST ELIAS QUI VENTURUS EST. QUI HABET AVRES, &c.] Aliam iam Dominus Ioannis addit commendationem, simul ostendens & alio signo iam aduenisse tempus Messiae. Quoniam enim propter vaticinium Malachiae 4. expectatur Elias ante aduentum Messiae, secundum doctrinam Scribarum & Pharisaeorum, qui non distinguebat inter duplicem Messiae aduentum, ideo ne ob hanc quoque causam putaretur nondum venisse Messiam, quia nondum venerat promissus Elias, Ioannem dicit esse Eliam qui venturus est, id est, qui venturus fuit promissus & expectatus. Quomodo autem & quare Ioannes dicatur Elias, satis patet ex his quae dicta sunt circa illud Lucae, quod dictum est ab Angelo: Ipse praecedet ante illum in spiritu & virtute Eliae. Dicit autem; si vultis recipere; siue ut significaret se neminem ad fidem cogere velle, ut indicat Chryostomus, siue ut significaret opus esse animaduersione & aequitate animi, ut sic sensus: si attenta & sana mente iudicare volueritis, & animo facili ac minimè contentioso considerare vtriusque gesta. Nam & hunc sensum indicat Chryostomus, & sequitur Theophylactus. Sed potius ideo intelligendum, Dominum dicere; si vultis recipere; quia Ioannes non erat Elias, secundum sensum literalem & proprium illius testimonij Malachiae, quo promittitur mittendus Elias ante aduentum Messiae. Ibi enim potissimum est sermo de aduentu Domini secundo, ante quem venturus est Elias in propria persona, iuxta receptam sententiam. Dicitur enim ibi; Antequam veniat dies Domini magnus & horribilis. Et: Ne forte veniam & percutiam terram anathematei. Quae manifestè satis pertinent ad secundum Domini aduentum. Tamen quia Ioannes praecessit Domini aduentum, primò in spiritu & virtute Eliae, qui praecessurus est secundum Domini aduentum, ob id Dominus etiam eam scripturam in Ioanne adimpletam dicit, constituens tamen id in libera auditorum acceptatione, quo nos docuit optimus magister, ne ad sensus mysticos maxime in scripturis non satis expressos, sacrae scripturae cogere auditores, sed eis vteremur ad aedificationem eorum qui lubenter audiunt & proficiunt ex sensibus mysticis, quibus varietatem sensuum sacrae scripturae iam sunt edocti. Quonia autem quod dixit Ioannem esse Eliam, mysticum est, & magna eget intelligentia, ideo quoad illius intellectum quaerendum prouocaret, adiecit suo more: Qui habet aures audiendi, hoc est, ad audiendum, audiat. Loquitur autem de auribus mentis, quas non omnes habent expeditas ad audiendum, id est, intelligendum veritatem. Non solum autem hac sententia reuocare vult auditores, ut intelligant quomodo Ioannes dicatur Elias, sed etiam ex eo deinceps vult intelligere, aduenisse iam Christum, Nam dicens Ioannem

Matt. 7.

Malac. 4
Ibidem.

nem esse Eliam, demonstravit simul Messiam aduenisse. Porro pro explicatiore intelligentia eorum quæ hic iam dicta sunt, videlicet quomodo Ioannes & propheta fuit, & tamē plusquam propheta, & quomodo omnes propheta vsque ad Ioannem prophetauerunt, non abs re fuerit hic annotare vsum nominis, prophete & verbi, prophetæ, quæ habet in scripturis. Itaq; Græca vox *προφητης*, propriè & peculiariter illū significat, qui diuina mente rem præsumens, antequam eueniat edicit atque profatur. Composita est enim ex *προ*, quod præ vel ante significat, & *φημι*, dico siue loquor, non autem, vt quidam ineptè existimant, ex *προ* & *φαινω*, vt sit propheta, cui prius aliquid apparet quam fiat. Hinc factum est, vt à Græcis simul cum rei vocabulo communis & vulgaris accepta sit opinio, prophetas duntaxat esse præcios, quique res sequentibus temporibus euenturas prædixerunt & denunciauerunt, adeo vt vbicunque sit mentio alicuius qui propheta dicitur, mox quærat quæ futura prædixerit, ob quæ propheta dictus sit. Cæterum Hebraica dictio *נביא* Nabi, cui apud Græcos & nos semper correspondet nomen prophetæ, non dicitur à prædicendo, nec eum tantum significat qui res in sequentibus temporibus euenturas præfeit & prænunciat, sed omnem qui haud vulgariter conscius est mentis diuinæ, interpres videlicet & internuncius cœlestis numinis, quique arcana & abstrusa voluntatis, ingenique diuini perspecta habet, seu occulta inspiratione sacri flaminis, seu per vifa tum vigilantiibus, tum dormientibus obiecta, seu voce cœlesti per Angelos, vel alio quouis arcano modo ad sensus perlata, non solum de futuris, sed etiam de rebus præteritis & præsentibus, idque non solum de his quæ Deus fecit vel facit, sed etiam de his quæ ab hominibus fieri Deus vult. Quod vt exemplis fiat manifestum, Gene. 20. legimus Dominum dixisse Abimelech de Abraham: Nunc ergo redde viro suo uxorem; quia propheta est, & orabit pro te, & viues. Ex quibus verbis satis apparet, hominem Deo charū cum quo Deus colloqueretur, prophetam in scripturis vocari. Talis enim erat Abraham, & omnes patriarchæ, de quibus Psal. 104. Nolite tangere Christos meos, & in prophetis meis nolite malignari. Deinde Exodi 7. ita Dominus loquitur Moysi: Ecce constitui te Deū Pharaonis, & Aaron frater tuus erit propheta tuus. Hic quid propheta significat, nisi interpretem & internuncium voluntatis diuinæ? Præterea Num. 12. sic loquitur Dominus, Si quis fuerit inter vos propheta Domini, in visione apparebo ei, vel per somnium loquar ad illum. At non talis seruus meus Moyses qui in omni domo mea fidelissimus est, ore enim ad os loquor ei, palam & non per ænigmata, & figuram Dominum videt. Ex his rursus patet prophetam dici, qui vel visione aliqua, vel in somnis, vel oraculo obscuriore, vel apertiore apparitione & colloquio diuina percipit, vt & ipse ea cognoscat, & ad alios ea deinde proferat, quod quid est aliud quam Dei esse interpretem? Itaq; prophetia vera, & sancta, & propriè dicta quantum coniecti potest ex variis scripturæ locis, facultas quædam videtur, Dei cōsilia & placita plenius ac certius tum cognoscendi, tum enarrandi ad Ecclesie profectum, instinctu afflatuque diuini spiritus aliquibus data. Huius pars quædam est, præsentio ac prædictio futurorum, aut etiam quorumuis reconditorum, siue præsentium, siue præteritorum,

Propheta
quid sit.

Propheta
dicta pro
phetia.

A Pars altera, & quidem diuini, ac principalior, de Deo, deque pietate & virtutibus dexterius disserendi facultas solo Dei beneficio accepta. Sunt enim qui prophetæ dicuntur, propter futurorum vel occultorum prædictionem: sunt rursus qui tales dicuntur, propterea quod homines afflatu quodam diuino doceant voluntatem Dei, quod prophetarum præcipuum est officium. Quanquam perraro inuenias prophetæ nomine insignitos, quibus non esset simul datum præsentire, prædicereque futura, aut certè enūciare occultiora, quam vt humano ingenio cognosci possent: vt erat, quod Samuel Sauli dicebat, quid quæreret: & Helizeus suo Giezi, quid à Naaman Syro accepisset: & Christus Nathanaeli, vbi fuisset cum à Philippo vocaretur. Vnde nota veri prophetæ Deuter. 18. hæc diuinitus data fuit, si euenisset quod prædixisset. Et muliercula Samaritana in Euangelio Christum proclamat prophetam, quod secreta cordis ipsius reuelasset ei. Porro huiusmodi prophetas, qui vel arcana enūciare potuerunt, vel afflatu diuino docere homines Dei voluntatem, vt multos habuit ferè semper populus Israeliticus, ita nec prima Ecclesie defuerunt. Nam & fuerunt qui futura & occulta diuini spiritu prædicerent, qualis erat Agabus, qui prædixerat famem magnam futuram, & Pauli vincula. Petrus item hanc prophetiæ partem exhibuit, cum dolum proderet Anania & Sapphira. Fuerunt item qui diuino spiritu afflati, & reuelatione ad pietatem instituerunt homines, mysteria Christianæ religionis ac scripturarum obscuras locos explicantes, quales erant illi prophetae de quibus Paulus 1. Corin. 12. & 14. & ad Ephe. 4. de quibus sic dicit cap. 14. epist. ad Corin. Qui prophetat, hominibus loquitur ad edificationem, & exhortationem, & consolationem. Quamuis & hi prophetæ, de quibus illis locis loquitur Paulus, non caruerint altera etiam prophetiæ parte, qua scilicet prædicuntur futura, aut reuertuntur occulta, sicut non facile (vt dictū est) prophetæ nomine in scripturis quisquam celebratus inuenietur, qui non valuerit præsentione ac prædictione futurorum, vel cognitione ac renunciatione occultorum. Huc enim & Paulus videtur respexisse, cum ait: Si autem omnes prophetent, intret autem quis infidelis vel idiota, conuincitur ab omnibus, diiudicatur ab omnibus, occulta enim cordis eius manifesta fiunt, & ita cadens in faciem adorabit Deum, pronuncians quod verè Deus sit in vobis. Quid hoc est, conuincitur ab omnibus, diiudicatur ab omnibus, occulta enim cordis eius manifesta fiunt? nisi quod prophetæ ex spiritu instinctu occulta cordis illius proferunt, quod cum humanitas nemo possit, incredulus vel indoctus. certo argumento agnoscit Deum in illis agere & loqui. Præterea prophetæ isti Euangelici non dissimiles fuerunt multum à veteris testamenti prophetis, quorum ij quos scriptura insigniores celebrat, non ob id tantum prophetæ dicti sunt quod futura prædicerent, sed multo magis ob id quod populum ad pietatem ex reuelatione instituerent. Videntur autem prophetæ à doctoribus. (Nam hos inter se aperte Paulus distinguit, & 1. Cor. 12. & ad Ephe. 4. alios Deum constituisse in Ecclesia primam Apostolos, deinde prophetas, tertio doctores) in hoc differre, quod doctores quæ per scientiam consecuti sunt, quæ & ipsa tamen donum spiritus est. Ecclesie tradunt: Prophetæ verò quæ per reuelationem.

Id præ

fructibus scaturientem monstraret, & ex pomis ac nucibus omnigenos cibos polliceretur. Ille verò erat incommodi ingenij, nulliusque fecunditatis, nondum habens, & iam egehis inuidens. Sibi nata esse dicit & sua vocat, quæ in communem hominum vsum, communis omnium hominum patet Deus, communisque omnium mater terra suppeditauit, quæque hinc secum auferre non possit, nec in sua haberet potestate. Neque enim (inquit Amrosius super Lucam) nostra sunt, quæ nobiscum auferre non possumus. Quid, inquit Basilius, ais tua? vnde ea in vitam attulisti? Quemadmodum si quis in teatro sedilia occupet, ac deinde superuenientes excludat, sibi proprium vendicans, quod omnium vsui patet, ad eum modum se diuites gerunt. Cum enim quod commune est, priores inuaserunt, ex præoccupatione id proprium sibi faciunt. Quod si quisque quod suæ necessitati leniendæ sufficeret, auferret, & quod superfluum esset ei relinqueret qui indigeret, nullus opulētus, nullus inops esset. Nonne nudus ex vtero elapsus es? nonne nudus in terram reuerteris? Ista quæ habes vnde tibi orta sunt? Si vltro fortuitoque dicis, impius es, cum non agnoscas quæ creauit, nec gratiam habes ei qui ea tibi dedit. Si verò confiteris à Deo profecta esse, d'c mihi quia de causa acceperis? Num iniustus Deus est, qui ea quæ victus sunt inæqualiter distribuit? Cur tu diues, ille verò pauper est? An non ideo plane, vt & tu benignitatis & fidelis dispensationis mercedē recipias, & ille magnificis tolerantia præmiis coonestetur? Hæc D. Basilius, ostendens illum male dixisse quæ nata sunt mihi & bona mea qui deinceps ostendit etiā auaros, esse fraudatores & raptores, quod quæ dispensanda acceperunt, ea sibi propria faciant. Famelici, inquit, panis est, quem tu detines: nudi vestimentum est, quod tu in tuis capsulis seruas: discalceati solea est, quæ apud te computrescit: regni pecunia est, quam tu desolatam habes. Ergo totidem iniuria afficit, quot præbere potuisti. Similia imo eadem habentur ex D. Ambrosio, distinctione 47. cap. Sicut hi. Nam homilia Basilij super illo verbo: Diruam horrea mea, &c. tota etiam est apud D. Amrosium, paucis quibusdam additis, sermone 81. Verisimile est enim D. Ambrosium homilia Basilij Græcam Latinitate donasse, quemadmodum in Hexameron suo & libris de Spiritu sancto veritū aut saltem imitatus est, multis ramentis suo additis. Sunt autem similes multe apud antiquos patres sententiæ, quibus asseritur eos esse raptores, & inuasores alienorum, & fures qui superflua retinent, & pauperibus non largiuntur. Nam distinct. 42. in principio, ex Hieronymi sententia dicitur: Aliena rapere conuincitur, qui vltra necessaria sibi retinere probatur. Sic & August. sermo. 219. de tempore: Quicquid, inquit, nobis Deus plusquam opus est dederit, non nobis specialiter dedit, sed per nos aliis erogandum transmisit: quod si non dederimus, res alienas inuasimus. Et his tamen & similibus sententiis non est intelligendum, tales auaros qui superflua retinuerunt secumque leges humanas licite acquisite, teneri ad restitutionem proprie dictam, quemadmodum hi qui contra humanas leges aliquid usurpant: sed raptores dicuntur quia iniuste, hoc est, male retinent, quæ aliis ex precepto Dei erant dispensanda. Porro cum omnibus necesse sit superflua in pauperes erogare, maxime ad id obligatur Eccl. est illi, qui præterquam quod

A Deum pro sua parte & hereditate elegerunt, & ob id terrenarum rerum magis debet esse contemptores, magisque præ aliis virtutibus & bonis operibus abundare, bona obtinet quæ Christi pauperis sunt patrimonium, & pauperum bona singulariter dicuntur. Sed redeamus ad considerationem huius propositi avari. Hic ergo præter prædicta etiam in eo est reprehendendus, quod non solum sua dicat quæ nata erant à terra, sed etiam bona, cum dititit & abundantia rerum temporalium, sint res indifferentes, quæ per sese nec bonum nec malum faciunt hominem. Multo autē magis reprehendendus propter ea quæ suo cōsilio subiecit, & dicam animæ meæ: Anima, habes multa bona posita in annos plurimos, &c. Animæ bona dicit, quæ corporis non mentis sunt bona. Annos plurimos sibi pollicetur qui nec de crastino securus est. O, inquit Basilius, bruta verba. Si suillam animam haberes, quid ei pro re læta nisi hoc ipsum renunciare? Adeone peculiaris es, adeone bonorum animæ imperitus, vt ei carnalibus escis adblandiaris, & quæ à latrina excipiuntur, ei pro bellariis mittas? Si anima virtutem habet, si bonorum operum plena est, si deo familiaris est, habet multa bona, & oblectatur pulchra illa animi oblectatione. Requiesce, inquit, à labore, comede, bibe, epulare magno scilicet apparatus, aut vt habet Græca *σπουδαι*, hoc est, gaude. Vix certe Epicureorum, & tamen quam plerumque Christianorum pars approbat, Quid enim aliud se querunt homines, quam vt à laboribus, ad quos nati sunt nati homines sicut auis ad volatum, hic possint quiescere, vt lautè comedere & bibere illis contingat? Sed audiamus Dei de hoc homine iudicium, audiamus quid Deus decreuerit cum ille apud se ista decreuisset. Ille enim occulto quidem loquebatur, (cogitabat enim, dixit, apud se) & tamen verba eius in cœlo exaudiebantur & examinabantur. Inde igitur ei responsa veniunt à Deo, interna sua inspiratione conscientiam eius alloquente. Stulte, inquit, hac nocte animam tuam repetent à te. Stultum pronunciat eum diuinum iudicium, quod humanum iudicium circumspectum diceret, & prudentem, vt qui sibi in futurum prospiceret. Et quidem merito stultus dicitur, quod abundantiam sibi vertit in occasionem angustie & inopie, quod sibi nata putauit, quæ multis nutriendis data erat, quod per temporalia bona non cogitauit æterna sibi paranda, quod temporalia, animæ bona esse dixit, quod sibi tam securus plurimos pollicebatur annos, quodque de his esset sollicitus, quibus nunquam erat fruiturus. Quod si autem talis non ab homine, sed à Deo stulti nomen est consecutus, quid de his dicendum qui ea sibi coaceruant, quibus etiam si plurimos viuunt annos, nunquam ne velint quidē frui, vel vt vt qui pecunias pecunias semper addere non cessant, sola autē specie capti, quod est omnium auarorum pellimum & intolerabilissimum genus. Hac, inquit nocte repetent animam tuam à te. Bene dicit, hac nocte. Nam quamquam quod ad literam spectat dictum sit hac nocte, quod in nocte fere avari huiusmodi apud se consultant, (Cum enim cuncti dies eorum doloribus & laboribus sint pleni, ne per noctem quidem mente requiescunt vt dicitur Eccl. 2.) tamen mystico intellectu rectè intelligitur etiam deo dictum, hac nocte, quod talis in tenebris crassissimis insipientie detinere tur, quodque huiusmodi hominis apud se cogitatio & consultatio, tantum somnium quoddam esset.

esset diuinae felicitatis. Non dicitur ei, Hac nocte morieris, sed, quod grauius erat auditu, animam tuam, cui haec omnia parasti, cui multos & felices annos in hac vita pollicitus es, repetent a te, ministri scilicet diuinae iustitiae. Quo significatur, statum aliquem vitae esse post hanc vitam, & animam homini a Deo commendatam, velut quoddam depositum, de quo aliquando ratio reddenda esset, suo tempore repeti ab homine per angelos, qui eam diuino stantent tribunali. Conuenit autem verbum, repetet, impiis potius quam iustis, vt hoc loco annotauit Theophylactus. Ab impiis enim inuitis, & propter vitam praesentis immodicum amorem reluctantibus anima eorum exigitur. A iusto autem non exigitur aut repetitur, sed ille eam gaudens & exultans commendat Deo patri spirituum. Subditur ad maiorem stultitiae eius condemnationem: Quae autem parasti, eius erunt, quasi dicat: Tua certe non erunt, cum terrena tantum paraueris, quae necesse est mundo relinquas, nec solum tibi cui ea destinasti, cedet, nec tibi manifestum est cuius haec erunt, vtrum haeredit an peregrini, amici an inimici, quod ipsum etiam adauget maerorem. Itaque in hoc impletum est illud Job. Non est satius venter eius, & cum habuerit quae concupierat, possidere non poterit. Et illud Psalmiste, & Thesaurizat, & ignorat cui congregabit ea. Porro ne hoc exemplum tantum ad voluptatem narratum putare quis posset, sed ad nosstram commotionem, nempe, vt Dei in hoc homine sententiam metuentes, studeamus huic esse dissimiles, adiecit Dominus: Sic est qui sibi thesaurizat, & non est in Deum diues. Sic, inquit, est, hoc est etiam omnis talis similiter est stultus. Aut potius: Sic est, id est sic se habet qui sibi thesaurizat, &c. hoc est, cum nimis sperat, vita praesens simul cum rebus aufertur, cumque praeterea nihil habeat, prorsus infelix & deploratus recta petit gehennam. Non est Graecis: Sic est qui, &c. sed tantum sic qui thesaurizat, vt liberum sit subaudire verbum quod est commodissimum. Notat autem Caietanus, non tantum dictum esse: Qui sibi thesaurizat, sed additum, & non est in Deum diues: vt intelligeremus Dominum non dare, nare thesaurizantem sibi nisi simul adiunctam habeat alteram conditionem, scilicet non esse diuitem in Deum, ad differentiam eorum qui sibi thesaurizant, & simul diuites sunt in Deum, abundantes in bonis operibus. Verum magis apparet duas illas partes sic a Domino coniunctas, vt significaret fieri non posse vt quis sibi thesaurizat, & sit in Deum diues. Nam Matthaeus satis docuit non posse fieri vt quis & hic thesaurizat & apud Deum ad hoc afferens illud prouerbium: Nemo potest duobus dominis seruire. Certè sic intellexit Beda, cum scribat: Ergo qui vult esse in Deum diues, non sibi thesaurizat, sed pauperibus possessa distribuatur. Dicitur autem hoc loco is sibi thesaurizare, qui in suum vsum ac suam tantum voluptatem multa congregat, & congregata conseruat. Caeterum obscurior est illa oratio, non est in Deum diues. Quia pro, in Deum, vertit, erga Deum; vt hic sit locutio qualis est in Paulo: Diues in omnes qui inuocant eum, id est, erga omnes. Itaque intelligit illum dici hic diuitem in Deum id est, erga Deum, qui Dei nomine in pauperes est beneficus, Deus, enim cupiens refocillari in membris suis per eos quibus superest res, sibi imputat factum quod suo nomine pauperibus impeditur. Porro eum Graeca non habent pro, diues, nomen substantiuum *πλούσιος*, sed

participium *πλουτῶν* rectius sic verti poterit. Qui sibi thesaurizat, & non in Deo ditescit, vt duo participia *θησαυρίζων* & *πλουτῶν*, similiter reddantur per suum verbum, & eis *θεῷ*, accipiatur pro *ἐν θεῷ*, sicut superius aliquoties *ἐν* pro *ἐν* positum est. Dicitur autem ditescere in Deo, primum quidem is qui per eleemosynas multa sibi apud Deum merita parat: Deinde generaliter quisquis abundat in operibus bonis: Diuitiae enim in Deo, sunt acquisitio virtutum & meritorum. Sic Paulus Timotheum docet, vt praecipiat diuitibus huius seculi bene agere, diuites fieri in bonis operibus, facile tribuere, communicare, thesaurizare sibi fundamentum bonum in futurum vt apprehendant vitam aeternam. DIXIT QVE AD DISCIPVLOS VOS: IDEO DICO VOBIS, NOLITE, &c.] in superioribus quidem Dominus promiscuam multitudinem allocutus est, omnes dehortans ab auaritia: iam vero eadem occasione conuersus ad discipulos suos dehortatur eos etiam ad sollicitudinem rerum necessariorum. Hos enim oportebat non solum abesse se ab auaritia, & superfluorum cupiditate, sed etiam praeter aliis vacare omni sollicitudine huius vitae, ne qua res illorum animos remoraretur ab euangelico negotio, vt omittam etiam ob id haec discipulis dicta esse, quia hi ferè soli, non autem turbae, capaces fuerunt huius doctrinae. Infert autem Dominus ex praedictis, sollicitudinem rerum necessariorum abiiciendam, quemadmodum & apud Matthaeum idem intulit, postquam docuisse thesaurizandos thesauros non in terra, sed in caelo, nec fieri posse vt quis & Deo seruiat & mammonae. Proinde illatio horum ex praecedentibus talis est: Quandoquidem is Deo displicet, qui sollicitudine rerum coaceruandarum tenetur, quemadmodum patuit in proposito per parabola de homine, qui non displicuit quia multa habuit, sed quia de illis retinendis sollicitus fuit. Rursus quandoquidem humana sollicitudo nihil facit ad felicitatem vitae, & quia vita hominis a solo pendet Dei arbitrio, vt patet ex praedictis, ideo dico vobis discipulis meis, quos vt ad perfectionem maiorem vocauit, ita oportet praeter aliis vulgarem hanc sollicitudinem reiicere: Nolite solliciti esse, &c. Habentur enim haec omnia vsque ad illud: Nolite timere pusillus grex; Matth. cap. 9. in c. Concordiae 42. Nec est hic quicquam peculiare notatu dignum praeter duo, quorum alterum est, quod cum apud Mattheum generaliter dicatur de omnibus volatilibus: Respicite volatilia caeli; hic peculiariter dicitur de coruis; considerate coruos; quemadmodum & Psal. 146. de coruis singulariter dicitur: Qui dat iumentis escam ipsorum, & pullis coruorum inuocantibus eum. Sic & Job de eisdem auibus singulariter dicit: Qui praeparat coruo escam suam, quando pulli eius clamant ad Deum, vagantes eo quod non habeant cibos; Ad quae scripturae loca videri posset Dominum hic respexisse. Ideo autem secundum plerisque; scriptura singulariter Deum dicit coruos pascere, quod pulli coruorum a parentibus suis derelinquantur, eo quod cum albi sint iudicentur degeneres, ac tum diuinitus pascantur, siue rore caeli, siue vermibus in nido enatis, siue animalculis quibusdam circa nidum volitantibus. Verum hanc coruorum naturam nec scribitur historiae naturalis scriptores, nec apparet eam talem esse ex verbis Job, quibus significatur Deum coruo parare escam pro pullis suis, hosque extra nidum querere sibi cibum. Proinde rectius dicitur coruorum fieri

fieri mentionem, tum ad commendandum magis Dei erga homines prouidentiam ex illius prouidentia erga aues rapacissimas & odiosissimas: tum quod corui sint voracissimi, multo egentes cibo, ob quod & longius fugant pullos suos iam robustos, quemadmodum scribit lib. 10. naturalis historiae ca. 12. Plinius. Et Aristoteles lib. 6. de historia animal. Corui, inquit, locis arctioribus, & vbi non satis cibi pluribus sit, duo tantum incolunt, & suos pullos cum iam potestas volandi est, primum nido eiciunt, deinde regione tota. Alterum hic peculiare est illud; Et nolite in sublime tolli. Quod D. Augustinus lib. 2. quaestionum euang. cap. 29. sic intelligit, vt significetur, Dominum postquam prohibuit alimentorum sollicitudinem, consequenter etiam admonuisse ne si contingat abundantiam rerum necessariorum obuenerit, ob id extollantur & superbiant, quemadmodum fere homines solent propter quod Paulus vult Timotheum praecipere diuitibus, vt non sublime sapiant. Similiter Caietanus intelligit, Dominum prohibuisse ne postquam adepti essent eam perfectionem, vt non quererent quid manducandum aut bibendum, sibi ob eam perfectionem placentes superbiant & extollerentur. Verum haec interpretationes non conueniunt Graecis, quae habent, *μη μετῴραζεσθε*, quod non proprie pertinet ad tumorem, quod Graeci vocant, *μεγάλα φρονεῖν*, vel *ὕψιλον φρονεῖν*, vt est i praedicto Pauli loco, sed magis ne curemus ea quae supra nos sunt, *μετέωρα* enim vocantur quae sunt in nubibus, & in sublimi aere regione, de quibus Meteorologica scripsit Aristoteles. Vnde nec illa quorundam interpretatio praesenti loco conuenit: Nolite in sublime tolli; hoc est nolite transcendere naturae limites, quaerendo plura quam vobis sint necessaria. Sed vel intelligendum eum quodam, Dominum significare voluisse non esse anxie astrorum cursum, & aeris caeli; dispositionem obseruandam, quemadmodum plerique faciunt, obseruantes omnia tempestatum praesagia, & ex astrorum cursu de futuris consulentes, ac pallescentes, quoties astra minitantur annonae penuriam. Is enim intellectus probe conuenit ei quod sequitur de gentibus huiusmodi inquireribus, quas ne hac in parte imitemur etiam per Hieremiam admonet, Dominus, dicens cap. 10. Iuxta vias gentium nolite discere, & a signis caeli nolite metuere, quae timeant gentes, quia leges populorum vanae sunt. Aut intelligendum Dominum alludere ad gestum eius, qui praeter magna sollicitudine angitur, vultum ad caelum attollens, vt sit sensus: Ne anxie oculos in caelum subleuetis haeritantes de diuina prouidentia. In quae fere sensum interpretatur Theophylactus, qui sic habet: In sublime tolli, prorsus nihil aliud dicit, quam distractionem & mentis instabilem versionem nunc hoc, nunc illud cogitantis, & ab hoc in illud salientis. Vnde bene quidam hic verbum *μετέωρα*, cum proprie significet sublime esse, vertit per verbum, penderè. Quae enim sunt in sublimi, ea nullo firmo fundamento nixa nutant & agitantur, hinc fit vt id verbum, dubitare, incertum & anxium esse significat, quo sentu Latinis penderè proprie dicitur. In Syriaco euangelio est; Nec immoretur, vel suspendatur me in vestra in illis. Praeter hoc notandum circa Lucam, male legi in ipso: Haec autem omnia gentes mundi quaerunt. Nam legendum est, Haec enim omnia, &c. quemadmodum in Mattheo legimus. Nam Graeca non habent *δε*, sed *καὶ*, & codices scripti etiam in Luca habent, enim

quemadmodum ego vidi in duobus qui ad mare erant magnae vetustatis. Deinde non est legendum in Luca; Quae primò regnum Dei & iustitiae eius, & haec omnia adiciuntur vobis; sed tantum. Quae regnum Dei, & haec omnia, &c. Sic enim non tantum Graeca habent, sed & Ambrosius, & duo illi codices quos dixi, quemadmodum & codices plerique, quibus quidam vsus est, atque Dionysius ipse. Proinde quod deesse videbatur in Luca, studiosus aliquis adiecit ex sexto capite Matthaei. NOLITE TIMERE PVSILLVS GREX QVIA COMPLACVIT PATRI VESTRO.] Duae sequentes iam sententiae quae solum sunt apud Lucam, rectè sunt superioribus subiunctae. Postquam enim variis rationibus sollicitudinem vitae & rerum terrenarum a suis Dominus exemit, radicem iam huiusmodi sollicitudinis eximit, nempe timorem, vnde procedit huiusmodi sollicitudo, & qui consequi poterat ex prohibita sollicitudine. Vocat autem suos discipulos pusillum gregem, ob numeri paucitatem, & eorum impotentiam ac infirmitatem. Nam pro grege, Graecis est *πομυθιον*, quod paruum gregem significat, & maxime ouium. Quoniam enim discipuli sibi timere poterant ob suam paucitatem & imbecillitatem, ab egestate, aliisque huius mundi malis, tanquam impares qui omnibus illis malis superiores esse possent, maxime sollicitudine illis prohibita, Nolite, inquit, timere, et si sitis grex pusillus. Non tamen illud grex pusillus tantum in discipulis competit, sed & in omnes qui perfectionis discipulorum sunt imitatores, quod hi ad reliquam hominum multitudinem sint pauci, imo & in omnes veros & bonos Christianos. Nam & hi pauci sunt, si fiat ad infideles & malos Christianos comparatio. His ergo etiam omnibus dicitur, Et si sitis grex pusillus, & pauciores & imbecilliores, quam vt vestra virtute mala huius mundi quae in vos confluent superare possitis, ne tamen metuetis, ne quando quid desit rerum necessariorum etiam vobis non sollicitis, aut ne quid mali, quod non sit vobis cessurum in bonum, vobis obtingat. Siquidem beneplacitum est patri vestro (Graece enim est, *εὐδοκίμησεν ὁ πατήρ ὑμῶν*, id est, Deus pater vester sua gratuita bonitate disposuit vobis dare regnum. Proinde eum Deus pater vester sit, ac ob id pro paterna sua bonitate non possit vestri curam deponere, cum etiam regnum vobis quantumuis iam apud mundum humilibus & contemptis dare disposuerit, idque disposuerit ab aeterno, non vestrus prouocatus meritis, sed solo suo voluntatis beneplacito, non est cur diffidatis, quin terrena huius mundi bona quantum necesse est, etiam sit suppeditaturus. Huius ergo regni vobis destinati consideratione omnem metum inopiae rerum terrenarum excutite, imo quoniam caeleste vobis regnum est praeparatum in possessionem, quibus proinde parum conueniunt terrena possessiones, vt regno illi caelesti aptiores sitis & digniores, si quae in hoc mundo possidetis, vendite ea, & erogate ea in eleemosynam, tunc thesaurizaturi hac ratione ad illud regnum ad quod ordinati estis. Est ergo illud: Vedite quae possidetis, &c. euangelicum non tam praecipium quam consilium; quemadmodum patet ex eo quod diuiti euidam postea dixit Dominus: Si vis perfectus esse, vade & vende omnia quae habes, & da pauperibus. Quod consilium post Domini ascensionem adimpleuerunt primitiae in Ierusalem fidelium, qui diuenditis

suis possessionibus, afferebant pretia earum ad pedes Apostolorum, pro distribuenda elemosyna. Id autem consilium Beda indicat duobus modis posse impleri. Altero, cum quis collectam ex venditis possessionibus pecuniam distribuit in elemosynam. Atque hic est proprius huius loci intellectus. Altero cum quis omnibus suis disceditis, aut pro Domino detelictis, nihilominus postea labore manuum operatur, unde & sibi victum transigere, & aliis elemosynam dare queat, quod est maxime perfectionis a Paulo exhibitum. Cetera quae sequuntur de thesauris in caelis, habita sunt etiam superius ex Matth. cap. 6. in capite Concord. 42. tantum illud hic est peculiarare: Facite vobis sacculos qui non veterascunt; Quia parte sic interpretatur Euthymius, ut per sacculos synecdochice significetur thesaurus: & non veterascere, sit non deficere, ita ut secunda pars; thesaurum non deficientem in caelis; sit interpretativa prima. Quae interpretatio cum videatur coartior,

dicendum potius allegorica illa locutione significari sic esse expendenda, & reponenda bona temporalia, ut illorum non perdat fructus, sed imperpetuum ex his fructus haberi possit. Illis enim qui faciunt sacculos vetustati obnoxios: sacculus pro veterate frangi incipientibus, excidit pecunia, & sine fructu amittitur. Significat ergo Dominus per elemosynas, & pecuniarum in pauperes erogationem, hominem sibi facere sacculos non veterascens quia in eis reponit suas facultates, unde a Deo eternum consequetur fructum: Parare item thesaurum non deficientem in caelis, quia huiusmodi erogatione sibi parat apud Deum multa merita. Itaque si quis distinet requirat, quid per sacculos non veterascens accipiendum sit, recte dixerit, pauperes esse illos sacculos, quod in eis expensa & reposita facultates nunquam pereant. Unde D. Laurentius tyranno respondit: Facultates ecclesiae quas requiritis, in caelestes thesauros manus pauperum reportauerunt.

DOCET OFFICIUM FIDELIS SERVI ERGA VENTURUM dominum. LV. CAE 12. CAPVT LXXXVII.

Int lumbi vestri praecincti, & lucerna ardentes in manibus vestris. Et vos similes hominibus expectantibus dominum suum quando reuertatur a nuptiis, ut cum venerit & pulsauerit, coefferi aperiatur ei. Beati serui illi, quos cum venerit dominus, inuenerit vigilantes. Amen dico vobis, quod praecinet se, & faciet illos discubere, & transiens ministrabit illis. Et si venerit in secunda vigilia, & si in tertia vigilia venerit, & ita inuenerit, beati sunt serui illi. Hoc autem scito te, quoniam si sciret pater familias qua hora fur veniret, vigilaret utique, & non sineret perfodi domum suam. Et vos estote parati, quia qua hora non putatis filius hominis venire. Ait autem ei Petrus: Domine ad nos dicit hanc parabolam, an ad omnes? Dixit autem Dominus, Quis putas est fidelis dispensator & prudens, quem constituit dominus supra familiam suam, ut det illis in tempore tritici mensuram? Beatus ille seruus, quem cum venerit dominus, inuenerit ita facientem. Verum dico vobis, Quoniam supra omnia quae possidet constituet, illum. Quod si dixerit seruus ille in corde suo, Moram faciet dominus meus venire, & ceperit percutere seruos, & ancillas, & edere, & bibere, & inebriari. Veniet dominus serui illius in die qua non sperat, & hora qua nescit & diuidet eum, partemque eius cum infidelibus ponet. Ille autem seruus, qui cognouit voluntatem domini sui, & non se preparauit, & non fecit secundum voluntatem eius, vapulabit multis: qui autem non cognouit, & fecit digna plagis, vapulabit paucis. Omni autem cui multum datum est, multum queretur ab eo, & cui commendauerunt multum, plus petent ab eo. Ignem veni mittere in terram, & quid volo, nisi ut accendatur? Baptismo autem habeo baptizari, & quomodo coartor, usque dum perficiatur? Putatis quia pacem veni dare in terram? Non, dico vobis, sed separationem. Erunt enim ex hoc quinque in domo una diuisi, tres in duos, & duo in tres: diuidentur pater in filium, & filius in patrem suum, mater in filiam, & filia in matrem, socrus in nurum suam, & nurus in socrum suam. Dicebat autem & ad turbas: Cum videritis nubem orientem ab occasu, statim dicitis, Nimbis venit, & ita fit: & quum Austrum flantem, dicitis, Quia estus erit, & fit. Hypocrita, facie caeli & terra nostis probare, hoc autem tempus quomodo non probatis? Quid autem & a vobis ipsis non iudicatis quod iustum est? Quum autem vadis cum aduersario tuo ad principem, in via da operam liberari ab illo, ne forte trahat te ad iudicem, & iudex tradat te exactori, & exactor mittat te in carcerem. Dico tibi, non exies inde donec etiam nouissimum minutum reddas.

SINT LUMBI VESTRI PRAECINCTI ET LUCERNAE ARDENTES, ET VOS.] Postquam Dominus discipulum suum & superfluis exiit, & ab omni sollicitudine & cupiditate temporalium nudauit, regni quoque caelestis ingressit mentionem, oportune iam ipsum ad ministrandum sibi inducit, atque regni illius vigilam expectationem. Is enim qui minister Christi esse voluerit, prius necesse est ab onere & sollicitudine rerum terrenarum sit expeditus, quod onus deposuisse non satis fuerit, nisi deinde ad seruendum Christo, & ad caelestis regni participationem se accommodauerit. Itaque recte subiungit Dominus: Sint lumbi vestri praecincti, & lucernae ardentes. Quibus verbis aditur in plerisque libris, in manibus vestris,

ut sit sensus, & lucernae ardentes sint in manibus vestris. Verum haec tres dictiones non solum non sunt in Graecis, sed nec apud Diuum Cyprianum tractatu tertio, nec apud Diuum Ambrosium, nec ipsum quoque Dionysium Carthusiensem, nec etiam in altero nostrorum codicum scriptorum. Itaque sensus est: Lumbi vestri sint praecincti, & lucernae vestrae sint ardentes vel accensa, ut ardentes regatur a verbo, sint, a parte posteriori. Apud Augustinum lib. de continentia cap. 7. legitur; Et lucernae vestrae ardentes, nec additur in manibus vestris; quae tamen verba legisse apparet Diuum Gregorium in homilia, apud quem tamen non ponuntur lib. 28. Moralium cap. 7. ubi hanc sententiam citat & exponit. Porro haec Domini sententia, est locutio allegorica, qua significatur oportere

tere non esse paratos ad occurrendum vetero Domino, & ad arripiendum iter virtutis in nocte huius seculi. Similitudo enim est mutata a more vulgari seruorum domino in nocte occurrentium, aut eorum qui nocte se parat ad iter, sicut & Paulus similitudine mutata a pugnatoribus, qui lumbis succincti stant parati ad confligendum cum hoste, dicit similitudo: State succincti lumbos vestros in veritate, hoc est, stare, per veritatem fidei muniti & parati ad resistendum omni errori, & pugandum contra spiritualia nequitia, ut exponunt Ambrosius & Theophylactus. Quo loco Pauli idem est Graecis participium quod loco isto, quamuis hic legamus, praecincti, ibi vero, succincti, ne quis in eo putat esse aliquid discriminis. Quoniam ergo nocte ambulaturi & lumbos debent habere praecinctos, ne vestium onus & prolixitas impedimentum eis praebat, & lucernas debent habere accensas, ne in tenebris impingant, ideo duo haec etiam a suis Dominus requirit, in lumborum quidem praecinctione significans ut cura rerum terrenarum deposita quae impedimento est iter virtutis ingressuris, aut domino suo occurrentibus, expediti sint & prompti tum ad ambulandum viam virtutis, tum ad occurrendum Domino eos ad felicitatem hinc euocanti. In lucernis vero accensis significans opus esse ut mentes nostrae pulsas errorem tenebris, vera sint fide illuminatae, & per charitatem accensa, ne vero lumine destituti impingamus in tenebris ignorantiae, aut cum fatuis virginibus inueniatur lampades nostrae extinctae, sicut cum sponso & sponsa non possimus ingredi ad nuptias. Hic videtur genuinus huius loci intellectus, si sequentia consideremus, cui satis conuenit quod pro huius loci explicatione scribit D. Augustinus lib. 2. quae. 8. Euang. Quod, inquit, Dominus dicit, Sint lumbi vestri praecincti, propter continentiam ab amore rerum secularium: lucernae ardentes, hoc ipsum ut vero sine & recta intentione faciatis. D. Gregorius homilia 13. non ineleganter hunc locum aliter explicat, quanquam praeter precipuam Domini intentionem: Lumbos, inquit, praecingimus, cum carnis luxuriam per continentiam coartamus. Sed quia minus est mala non agere, nisi etiam quis; studeat & bonis operibus intudens, protinus additur. Et lucernae ardentes in manibus vestris. Lucernas quippe ardentes in manibus tenemus cum per bona opera proximis nostris exempla monstramus. De quibus profecto operibus dominus dicit: Luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, & glorificent patrem vestrum qui in caelis est. Haec ille, qui duo haec pulchre prosequitur

ET VOS SIMILES HOMINIBUS EXPECTANTIBUS DOMINUM SUUM, &c.] Quidam his verbis intelligunt Dominum prosequi parabolam praecedenti sententia significatam, ut significetur ideo debere eorum lumbos esse praecinctos, & lucernas ardentes, ut sic possint esse similes hominibus expectantibus dominum suum, qui, inquit, perpetuo stant accincti eum tedis, ut cum Dominus fuerit reuersus, confestim aperiatur ei. Sic enim quidam in Paraphra. Verum magis apparet Dominum hic nouam parabolam a superiore diuersam proponere. Non enim oportet seruos dominum suum expectantes stare praecinctis lumbis, nec id facere solent. Itaque cum priori sermone Dominus praeeperit nos similes esse his qui se parat ad iter in nocte: iam noua parabola similes nos esse vult seruis dominum suum nocturno tempo-

re a nuptiis reuersurum expectantibus: Quae similitudo in tribus consistit. Primum, ut sicut illi serui, si sint prudentes & fideles, assidue vigilant, quod incertum habeant quando dominus sit reuersurus a nuptiis conuiuio, quod vespertino tempore celebrari consuevit; ita & nos in nocte huius mundi solliciti caueamus ne obrepat somnus peccati, sed perpetuo vigilemus in bonis operibus occupati, quod incertum nobis sit quando Dominus noster venturus sit, siue ad vniuersale totius mundi iudicium, siue ad periculare cuiusque iudicium post mortem cuiusque subeundum. Secundum, ut sicut serui vigilantes confidenter expectant dominum suum, quem quod a nuptiis reuersurus sit, expectant venturum letum & iucundum, & eorum vigilantiam collaudaturum, sic & nos discutientes torporis & peccati somnum, non metuemus Domini aduentum, sed cum fiducia illum expectemus nobis venturum esse gaudium regni caelestis (quae per nuptias sepe significatur) letum ac hilarem, & nostram vigilantiam comprobaturum & remuneraturum. Tertio, ut sicut illi venienti & pulsanti domino confestim aperiunt ostium domus, letique suscipiunt: ita & nos Dominum mox & letanter suscipiamus cum venerit circa tempus mortis, & pulsauerit per immixtam egritudine aut mortem. Secundum hanc parabolam accommodationem non sunt singula curiosae applicanda rei propter quam parabola assumitur. Non enim querendum quod sit ostium quod domino venienti sit aperiendum nobis; cum non dicatur nos debere a perire ostium, sed oportere similes esse his qui confestim aperiunt: id fiet si & nos Dominum venientem leti suscipiamus, quod nequaquam facere possunt hi quos aduentus Domini inuenit dormientes & imparatos, nec expectantes. Quo autem nos ad similitudinem illorum seruorum Dominus praemio & honore prouocaret, prosequens parabolam dicit: Beati, hoc est, felices sunt serui illi, quos cum venerit dominus inuenerit vigilantes. Et quare beatos pronunciat, addit; Amen, inquit, dico vobis, quod dominus ipse ut ex nuptiis hilaris, ita etiam exhiberatus seruorum sedulitate, praecinet se parans seipsum ad seruendum, & faciet illos discubere, & transiens, hoc est, praeteriens more ministrantium mensis, obseruansque, quid cuiusque desit, aut quisque desideret, ministrabit illis. Dicta sunt enim haec ad litteram de domino aliquo homine cum seruis fidelibus comiter & benignè se gerente, quem Christus fingit (ut nonnunquam fieri solet) exhilaratum primum nuptiali conuiuio; dein de seruorum vigilantia, nouam cenam seruorum parare, ut qui fideles se seruos exhibuerunt, leti sint cum ipso in nuptiis exhilarato, & se vicissim illis voluptati seruorum exhibeat, quorum erga se fidelitatem ipsa expertus est. Huiusmodi ergo domini facta parabolice Christus significat, felices esse quos ipse inuenturus esset vigilantes in fide & bonis operibus, eo quod talibus veluti Dominus sit concessurus accumbere in mensa regni caelestis, & communicaturus illis suorum gaudiorum fruitionem, ac prouidurus ne quid illis ad iucundam vitam desit, imo largitur suppeditaturus quicquid desiderare possint. Sic enim satis est parabolam applicare, ut non sit necesse ostendere quomodo Dominus se esse praecincturus, aut quomodo transiens ministrabit illis. Recte tamen intelligitur se Dominus praecingere, quando per iustitiam se preparat ad retributionem. Erit enim (inquit Isaias) iustitia singulorum lumbi

borum eius. Sic & transire intelligi cum Gregorio non male potest, cum ab humanitatis forma in diuinitatis suae contemplatione nos eleuat. Porro pulchre & simpliciter hunc totum praedictum locum tractat D. Cyprianus tractatu de simplicitate praetorum: Simus, inquit, tales quales esse nos ipse praecipit, dicens: Sint lumbi vestri accincti, & lucernae ardentes, & vos similes hominibus expectantibus dominum suum quando veniat ad nuptias, ut cum venerit & pulsauerit, aperiat ei. Beati serui illi, quos adueniens dominus inuenerit vigilantes. Accinctos nos esse oportet, ne cum expeditionis dies aduenierit, impeditos & implicitos apprehendat. Luceat in bonis operibus lumen nostrum & fulgeat, ut ipsum nos ad lucem claritatis aeternae de hac seculi nocte perducatur. Expectemus solliciti semper & cauti aduentum Domini repentinum, ut quando ille pulsauerit, euigilet fides nostra, vigilantiae praemium de Domino receptura. Si haec mandata seruentur, si haec monita & praecpta teneantur, opprimi dormientes diabolo fallente non possumus. Serui vigilantes Christo dominante regnabimus. Hec ille.

ET SI VENERIT IN SECUNDA VIGILIA, ET SI IN TERTIA VIGILIA: Noctem veteres in quatuor diuidebant vigilias vel custodias, quarum quilibet tres continebat horas post quas prioribus custodiis succedebat noui in seruandis ciuitatum menis & hostium aggressibus. Hinc est quod secundae & tertiae vigiliae hic fit mentio, per quas profunda nox significatur. Non fit autem mentio quartae vigiliae, eo quod ultra tertiae vigiliam non consueuerit differri reditus ad nuptias. Nec prime item fit mentio, quod illud tempus in superiori sermone sit indicatum. Porro locus hic ad litteram dupliciter potest intelligi, & iuxta hanc dupliciter etiam diuersa erit parabola ad rem significatam applicatio. Primum enim intelligi potest significari seruos fore beatos, si Dominus veniens in secunda vigilia inueniat eos vigilantes, etiam si in prima vigilia non vigilauerint: & similiter si Dominus veniens in tertia vigilia, inueniat eos vigilantes, etiam si in prima & secunda non vigilauerint, ut quod ad sensum praecipue a Domino intentum attinet, intelligamus significatum beatos fore quoscumque Dominus in morte inuenit vigilantes, siue in prima, siue in media, siue in vltima etate inuenti fuerint vigilantes, etiam si in prima vel in secunda non vigilauerint. Hoc enim comuniter hic significatum intelligitur, ut non desperet qui vel in media etate aut vltima, hoc est, senectute inceperit vigilare. Altero modo sensus esse potest, beatos esse seruos qui non solum vigilat in prima vigilia, quod factum facile est sed etiam in secunda, & si opus est, etiam in tertia, ut quacumque vigilia nocturna Dominus veniat inueniat eos vigilantes. Secundum quae intellectu significabitur hic a Domino opus nobis esse perseverantibus ipsam sollicitam, ut deinde non ferentes moram ipsius, incidamus in torporem & somnum, sed nos esse ut longanimitate illius aduentum semper & in quacumque etate expectemus. Atque hunc sensum praecipue a Domino intentum esse, ex eo patere satis potest, quod Lucae 21. ubi etiam propter certitudinem aduentus sui ad vigilandum hortatur. Vigilate, inquit, omni tempore orantes, ut digni habeam in fugere ista omnia quae futura sunt, & stare ante filium hominis.

HOC AUTEM SCITOTE, QUIA SIC IURAT PATERFAMILIAS QVA HORA

A F V R, & C.] Adiungit praecedenti parabola aliam parabolam, qua etiam docet propter incertitudinem aduentus sui semper esse vigilandum: sed praecedenti parabola ostendit praemium seruorum vigilantium, haec autem poenam & malum eorum qui non vigilant. Apparet autem prima facie hanc parabolam non esse aptam, nec conuenire proposito. Nam de paterfamilias dicitur, quod vigilaret si sciret qua hora fur venturus esset; & illius exemplo infertur, etiam nos vigilare debere, quia nescimus qua hora ipse venturus sit: cum contrario modo dicendum videbatur; Et vos igitur vigilate, quia scitis qua hora filius hominis venturus sit. Pro parabola itaque intellectu sciendum imprimis ad hoc potissimum spectare istam parabolam, ut intelligamus diem Domini venturam, sicut fur in nocte, tempore scilicet & hora qua non putatur, atque ob id nobis perpetuo vigilandum esse, ne si dies illa nos dormientes inueniat, incidamus in tale malum, quale patitur paterfamilias dormiens a fure nocturno oppressus, qui paterfamilias utique ut huiusmodi periculum effugeret vigilaret si praesciret furis aduentum. Quod enim hac parabola significetur diem Domini similem fore furi nocturno, & per furem non intelligendum hic significari diabolum, quemadmodum aliqui intelligunt, satis patet ex ipsa comparatione, & ex aliis multis locis Apostolorum, quibus verisimile est eos ad haec Domini verba allussisse. Paulus enim scribens ad Thessalonicenses: Ipsi, inquit diligenter scitis, quia dies Domini, sicut fur in nocte, ita veniet. Et Petrus: Adueniet autem dies Domini ut fur. Et Dominus ipse: Ecce venio sicut fur. Non est autem dies Domini sicut fur, nisi non vigilantibus. Vnde cuidam Ecclesiae dicit spiritus Christi. Si non vigilaueris, veniam ad te tanquam fur, & nescies qua hora veniam ad te. Et Apostolus: Vos autem fratres non estis in tenebris, ut vos dies illa tanquam fur comprehendat, &c. Dormientibus enim dies ille tanquam fur veniet, quia inopinatus aderit, eisque vitam simul cum omnibus huius mundi bonis quibus indormiunt auferet. Vigilantibus vero non veniet ut fur, quia & expectatus illis veniet, & nihil illis bonorum auferet. Sciendum autem quod apud Mattheum in Graeco non est, si sciret qua hora fur venturus esset, sed, si sciret qua vigilia vel custodia ut non sit comparatio horae ad horam quae comparatio facit hic difficultatem. Annotandum secundum, Graecis tria illa verba, sciret, vigilaret, sineret, hoc loco, & apud Mattheum capite vigesimo quarto, ubi eadem habetur parabola, esse praeteriti temporis, ut sit sensus, Si sciuisset qua hora fur venturus erat, vigilasset utique, non: permisisset perfodi domum suam. Itaque secundum hanc lectionem ob oculos proponitur paterfamilias aliquis, qui a fure oppressus est, & damnum passus, quia non vigilauit qui & vigilasset proculdubio, si tempus aduentus, imo aduentum furis praesciuisset. Huius ergo exemplo monemur etiam vigilare, ne in simile incidamus damnum, quia & nobis maxime, si dormiamus filius hominis venturus est sicut fur, hoc est, hora qua non putamus. Applicatio ergo parabola secundum hanc lectionem talis est: Si sciuisset paterfamilias qua hora fur erat venturus, certe vigilasset & vigilans non permisisset furem suffodere domum, ac diripere quae in ea sunt: nunc autem quonia non praesciuit tempus aduentus furis, ideo nec vigilauit: & quoniam

& quoniam non vigilauit, ideo fur hora inopinata veniens, dormientis domum perfodit, & ingressus diripuit bona illius. Proinde ne & vobis simile contingat, hoc est, ne & vobis dormientibus, quia nescitis qua hora venturus sit Dominus, aduentus illius vos opprimat imparatos, assidue vigilate, quia dies Domini sicut fur in nocte veniet inopinatus; dormientium domos perfodiens, & eorum bona diripiens. Quod ergo dicitur in parabola de paterfamilias, quod vigilasset si sciuisset qua hora fur veniret, non ad hoc dicitur ut hac in parte illum imitemur, sed ut sic diceretur de illo, exempli necessitas exigit, quia vigilia corporalis non potest esse perpetua, simulque significatur ideo non vigilasse illum, quia nesciuit aduentus horam, ut nos caueamus ne & nos eadem de causa non vigilantes incidamus in simile malum. Applicatio autem parabola secundum nostram lectionem taliter fieri potest: Paterfamilias si sciret qua hora fur esset venturus, vigilaret, &c. Ideo & vos huius exemplo vigilate, quia cum certum sit vobis diem Domini venturum, veniet tamen ille tanquam fur in nocte, hora qua non putatis quare ne vos imparatos dies illa tanquam fur opprimat, vigilate ad exemplum boni patris familias. Si enim homines vigilat ne pereat pecunia, multo magis vigilandum vobis est, ne pereat anima. Nulla hic esset difficultas, si dictum esset: Si sciret paterfamilias furem venturum in nocte, vigilaret utique Sic enim optimè inferretur: Ideo & vos estote vigilantes, quia filius hominis certo venturus est, sed hora qua non putatis, hoc est, tanquam fur in nocte Hoc enim significare voluit per illud, qua hora non putatis Nunc autem videtur exemplum esse imperitins, quia dicitur: Si sciret qua hora fur venturus esset, vigilaret, sed ut sic diceretur, exempli necessitas exigit, ut dictum est. In hoc ergo consistit similitudo: sicut ille vigilaret contra furem, ita & nos contra diem Domini quae veniet sicut fur in nocte vigilare debemus. Porro quae hic dicuntur de aduentu Domini aut filij hominis, intelligenda sunt & de aduentu eius vniuersali, quo scilicet ad omnium iudicium est venturus: & de aduentu eius particulari, quo in cuiusque morte venit ad singulos iudicandum. Vtrumque enim aduentum incertum quoad tempus esse voluit, ut semper essemus vigilantes ac parati occurrere venturo, sic viuentes, quasi sepe mori parati: aut nouissimum eius aduentum excipere. Quonia autem hic significatur filij hominis venire in morte cuiusque; ad eum qui moritur, hinc plerique credunt, & est communis sententia, Dominum vnoquoque homine maxime Christiano moriente, adesse illi cum sanctis angelis, quando etiam rationem vitae reddit anima. Quidam tamen aduentum illius particularem intelligunt imperium eius, quo iubet ut anima a corpore separetur. Et omnino erediderim in morte cuiusque; nunc illo, nunc isto modo aduenire

AUT AVTEM ILLI PETRVS: DOMINE AD NOS DICIS HANC PARABOLAM, AN.] Quoniam Dominus quaedam dicebat inter docendum quae peculiariter pertinebant ad Apostolos, & quaedam quae generaliter ad omnes, hinc Petrus omnium Apostolorum, ut solet, nomine modo interrogat, num Dominus praedictam parabolam de patre familias propter Apostolos dixisset, an propter omnes. Et causa dubitandi videri potest esse, quia Petrus sciebat se & coadiscipulos suos electos ad officium patris familias, cuius officium est domui custodiendae inuigilare. Dominus autem non

A respondit Petro aperte, ut nec plerumque respondere solet, sed per ea quae post addidit, fecit intelligere ea quae sunt superius dicta, ad omnes quidem pertinere, sed peculiariter ad Apostolos, eiusque similes, ideoque parabolam alteram adiungit, quae proprie pertinet ad praepositos Ecclesiae, quae tamen etiam suo modo ad omnes pertinet, ut patebit, & subiungit tandem: Omni autem cui multum datum est, multum, &c. significans satis praedicta ad omnes pertinere, sed tamen magis ad eos quibus plura dona sunt concessa. Est autem sequens parabola de seruo, quem dominus abiturus aliquid praefecit suo famulatio, qua ostendit & praemium quod fidelis meretur praepositum: & poenam quae infidelem excipiet. Quis putas, inquit, est fidelis dispensator, &c. Dicit, quis putas, vel quisnam significans raros esse qui fideles sint dispensatores, similiter raros esse qui Ecclesiae suae bene praesent, quorum quae debeant esse conditiones, pulchre subindicat haec parabola. Primum enim debet agnoscere se dispensatores esse non dominos, ut non pro suo libito agant omnia, sed pro voluntate sui domini. Deinde fideles eos esse oportet, & simul prudentes. Fideles quidem vel fidos, ut non fallant: prudentes vero, ut non fallantur. Fideles, ut domini sui profectum & subditorum utilitatem sincere querant: prudentes, ut nihil indiscretè, agant. Quae duo Dauidi affuisse praedicatur cum de eo dicitur: Pauit eos in innocentia cordis sui, & in intellectibus, manuum suarum deduxit eos. Tertio, non sibi usurpare aut assumere debet dispensandi officium, sed constitui a Domino. Quem, inquit, dominus constituit super familiam suam. Vbi notandum, pro familia Graecis esse *οικονομία*, quae dictio proprie significat famulitium, ut, quod ad litteram pertinet, intelligatur eum praepositum famulis, non liberis. Itaque nomen familiae hic accipi debet pro ipsis seruis alicuius domus, quae propria est dictionis significatio. Deriuatur enim a famulus, mutatione litterae v in i, ut sit familia pro famulia, cumque primo nomen hoc tantum de seruis diceretur, deinde vsus inualuit ut etiam liberi nomine familiae, & quicumque in eadem domo viuerent, comprehenderentur. Quod ergo ad rem pertinet, & subditi, & praepositi significantur omnes eiusdem domini esse serui, inter eos tamen esse quendam ordinem. Postremum agnoscere debent praepositi Ecclesiarum ad quid sint alii praepositi a Domino, nimirum non ut accipiant ab illis, sed potius ve dent. Ut, inquit, det illi in tempore tritici mensuram, vel, ut Graecè, *σποδοῦ τριτοῦ*, quod commodius & elegantius verti posset: demensum: vnicuique ditione. Mos enim fuit (ut auctor est Donatus in Phormionem Terentianum) quaternos frumenti modios quolibet mense singulis seruis admetiri, idque demensum est appellatum, vel a mense, vel a metiendone, ex quo more (inquit ille) Terentianum illud emanauit: Quod ille vnicuique vix de dimenso suo suum defraudans genium comparat miser, id illa vniuersum abripiet, haud existimans quanto labore sit partum: Frugis enim mancipia minori mensura sese tolerantes, peculium inde augebant. Id ergo dimensum Lucas *σποδοῦ τριτοῦ* appellauit, quod non male interpres vertit, tritici mensuram, si modo tamen nomen speciei, tritici, pro nomine generico frumenti accipiatur, quanquam quidam veteres maluerit, demensum cibum, ut sit non a *σποδοῦ*, quod frumentum significat, sed a *σποδοῦ τριτοῦ*, quod cibum significat, eo quod, inquit, serui non solo fru

mētoalebantur. Sed hoc non cōuenit eū eo quod supra ex Domini sententia citatum est de demēso. Ex his patet, quare, quod ad literā attinet, dicatur, vt det illi demensum vel frumentum mensuram, idē; in tempore scilicet congruo, nempe singulis mensuris. Quod autem ad rem intentam attinet, significatur ad hoc à Domino præfici quosdam suæ familiarē, vt ei temporibus oportunitis pabulum doctrinæ spiritualis & sacramentorum exhibeant, idq; secūdum modum indigentiae & capacitatis quorumlibet. Dare enim spiritualia, officium est propter quod dicitur in Ecclesia est introducta superioritas: accipere autē temporalia, introductum est tanquam quiddam consequens & ad illud necessarium. Postquam autem indicauit Dominus cōditiones & officium boni dispensatoris, subiicit eiusdē felicitatem & premiū, dicens: Beatus, id est, felix est ille seruus, quem eum venerit dominus, qui peregrē profectus illum præfecit suæ familiarē, inuenerit nō solum ita prius fecisse, sed sic facientem, quomodo ei vt faceret constitutū erat. Et quare eum beatū dicat, ostendit dicens: Verē dico vobis, quoniam, id est, quod non iam satis erit ei constituisse illum super famulitium suū, sed expertus eius fidelitatem, super omnia etiam quæ possidet constituat illum, dicens ei, vt alia similis parabola habet explicatus: Euge serue bone & fidelis, quia in pauca fuisse fidelis, supra multa te constituat. Per quæ parabolice significat Dominus eos qui hic præfecti familiarē Christianæ, fide optima munus suū obeunt, ab ipso eum ad iudiciū redierit, præficiendos omnibus suis bonis: quod fiet, cum cœlestium suorum bonorum eos particeps faciet, idq; abundantius quam ceteros sanctos, quādo simul cū Christo regnabunt, iudicabit nationes, & dominabuntur impiorū, ac possidebunt eum cœlestibus etiā vniuersam terrā. Iusti enim, inquit, Psalmista hereditabunt terram, & inhabitabunt in seculum seculi super eam. Declarato autē & officio & premio boni dispensatoris, prosequitur Dominus etiā crimina & supplicium mali dispensatoris, cuius quidē crimina duo facit, quæ solent esse malorum seruorum, nempe cōseruorū suorum, quibus præfectus est, oppressionem, & bonorum domini ad voluptates abusum. Quod si, inquit, seruus ille à domino præfectus familiarē dixerit in corde suo, id est cogitauerit; morā facit dominus meus venire id est, dominus meus differt reditum, eoque confusus cœperit percutere seruos & ancillas in quos contrā ob communem cum eis cōditionē humanis esse deberet, & de bonis domini nepotari cœperit edendo & bibendo gulose, veniet aliquādo dominus serui illius, in die qua nō sperat, & hora qua nescit, & offensus illius crimini bus diuidet eum, aut, vt habent Græca, διχοτομήσει αὐτόν, id est, dissecabit eum (Nam διχοτομήσει, est in duas partes facere) partemq; eius ponet cū infidelibus, id est, infidis seruis, hoc est faciet eum cōsortem fortis infidorum seruorū. Loquitur enim Dominus, quod ad exemplum vnde sumitur parabola attinet, de domino aliquo, qui offensus seruo dissecat corpus sui serui in duas partes, occidens eum, & hac ratione faciens eum subire sortem, quā ante eum infidi serui subierunt: aut potius qui diuidit seruū malum à sua familia, non dignans eū diutius suo cōtubernio, & infidis seruis in pistrino, aut carcere, aut aliis suppliciis coniungens. Vnde nomē, infidelis, hic nō accipitur quomodo incredulos dicimus infideles, sed vt opponitur fido, sicut supra

nomen fidelis pro fido est positum. Porro pro infidelibus, Matthæus ca. 2. 4. vbi hæc eadem ponitur habet, hypocritis. Fidus enim seruus neq; simulat, neq; dissimulat: infidus autē multa ad tempus simulat, quo fallens dominū, administrandæ familiarē officium ab eo suscipiat. Per hæc ergo parabolice significatur, quod si quis Christianæ familiarē præfectus ob morā aduentus Domini se speras diu videtur, aut discredens Dominū ad iudiciū venturū, cœperit iniuria quauis conseruos afficere, & bonis ei cōcessis ad suas voluptates abuti, is Domino veniente ad eum in morte aut in iudicio vniuersali, dissecabitur ab ipso, cum corpus ab anima miserè auelletur, aut eum à sanctorū cōsortio separabitur, ac æternæ morti addictus erit, sortemq; accipiet in inferno cum reliquis infidis seruis. Quod si cum dicitur: partēq; eius ponet cū infidelibus, per infideles intelligere velimus incredulos, quemadmodū pleriq; intelligunt, iam dicendum est, in hac parte Dominū ab ipso exēplo vnde sumitur parabola digredientem, id dixisse, quod nō exēplo, sed rei propter quā exemplum assumptū est cōuenit, quemadmodum frequenter Dominus facit in fine parabolarū, quomodo ipsum etiam hic fecisse multū verisimile est, tum quod apud Matthæū pro infidelibus ponatur, hypocritis, quod nomen secundum vsum Christi nō solet accipi nisi pro fictis religiosis, tum quod apud eundē sequatur: Ibi erit fletus & stridor dentium, qua clausula digressio fit apud eundē Matthæum ab exemplo parabolæ ad rem intentā, & in parabola de rege qui fecit nuptias filio suo, Matth. 22. & in parabola de seruo inutili, ca. 25. Itaq; serui & dispensatoris mali pars cum incredulis dicitur ponenda, quia malus Christianus in iudicio separatus à fidelium consortio, iungendus est in supplicio eum incredulis, quorū damnatio certa est. Qui enim nō credit, iam iudicatus est. In Matthæo autē dicitur de hypocritis, quia duo sunt damnandorū genera, nempe increduli, & hypocrite, per quos mali significanter fideles. Porro quāquā hæc parabola proprie pertinet primū quidē ad Petrū & eius successores, qui totius familiarē Christi sunt constituti dispensatores, vt meritō hæc responsa sint Petro interroganti, ac deinde, etiā ad omnes episcopos & Ecclesiarū rectores ac pastores, necnō & ad seculares principes, tamē vt nemo est qui sibi soli viuere debet, quiq; non etiam habet quo proximis proficit: ita suo modo hæc parabola etiā ad omnes pertinet, docens omnes vt si eo quod à Deo in bonū aliorum & suarum virium rectam gubernationē acceperunt, fideliter, & prudenter vsi fuerint, à redeunte Domino nostro cœlestibus bonis sint præficiēdi. Si verò contrā & iniurijs fuerint in proximis, & acceptis à Deo ad suas voluptates abusi fuerint, abiiciendi sunt à familia Domini in gehennam.

ILLE AUTEM SERVVS QVI COGNOVIT VOLUNTATEM DOMINI SVI, ET NON, &c.] Adiungit superiori parabolæ Dominus etiā aliā parabolam à seruis desumptam, qua per exemplum humanum docet rursus differentiam esse inter homines, quodque eum omnes sint serui Dei, & cuncti voluntati eius perficiendæ incumbere debeant, maiore tamē piaculo illa prætereatur ab iis qui plus cognitionis acceperint, & proinde ad hoc peculiari pertinet ea quæ dicta sunt de vigilando, & tamen eadem etiam pertinere generaliter ad omnes. Est autem hic parabolicus Domini sermo manifestus, si accōmodes rebus humanis.

Ira

Ira enim fieri in seruis hominum videmus, idque iuste, vt si quis sit cui dominus communicauit arcana consilii sui, & cui indicauit quid fieri velit, quidque animo eius sit quāmaximè gratum, nec tamen is se primū quidem preparauerit ad faciendū, deinde verò etiam fecerit quæ sciebat ex animo velle dominum, multis plagis & verberibus à suo domino afficiatur. Qui verò fuerit de grege seruorum, cui dominus non sic indicarit animi sui voluntatem, si quid commiserit dignum animaduersione, vapulet quidem, sed paucis plagis. Ad huiusmodi ergo in rebus humanis exēplum docet Dominus parabolice futurum etiam hominibus apud Deum, vt qui ampliori donatus est diuinæ voluntatis cognitione, si secundum eam non viuat, grauius sit puniendus à Deo: qui verò minori, minus sit puniendus. Nam paucis & multis plagis non significatur in re cui parabola est accommodanda, numerus poenarum, qua vterque sit puniendus ad tempus, sed vnus altero diutius: sed differentia poenarum, quæ consistit in eo quod vnus altero grauius sit puniendus. Notandum autem in hac parabola primū, quod eum in primo mēbro dicatur is puniendus qui cognouit voluntatem Domini, & eandem non fecit: in secundo tamen non dicitur puniendus, qui nō cognouit voluntatem Domini, & eandem non fecit, sed qui non cognouit, & fecit digna plagis, is enim non puniendus est, quia non fecit in cogitam voluntatem, sed quia fecit digna plagis. Verbi gratia, ethnicus aliquis qui non sic cognouit Domini voluntatem vt Christianus, si adulteratus fuerit, vapulabit, non quia non fecit voluntatem Domini quam non cognouit, sed quia fecit digna supplicio. Notandum secundò, quod differentia quæ hic ponitur inter cognoscentem Domini voluntatem & non cognoscentem, debet intelligi ceteris paribus. Nam alioqui quandoque nō minor imo grauior est iniquitas ignorantis quā scientis, vt si sit ignorantia affectata, qualis est eorū qui dicunt Deo: Recede à nobis, scientiam viarum tuarum nolumus. Vnde illud; qui non cognouit; sic re & potest explicari, cui non est datū sic cognoscere vt alteri datum est. Comparatiuè enim videtur intelligendum, quia sicut inter hominū seruos nullus est, qui non aliquam dominus sui cognoscit voluntatem nec inter seruos Dei, cum omnes Deus per insitam illis naturalem legem, suam voluntatē doerit & semper doceat. Quod autem Dominus hac parabola docuit, vniuersalioribus confirmat sententijs, quibus rationem reddit dicti, cum subdit: Omni autem cui multum datum est, multum queretur ab eo, &c. quasi dicat: Et vt in genere dicam: Omni cui multum est datum, &c. Videtur autem & hæc sententiæ à vulgo mutuatæ, vt frequenter facere solet Dominus, & esse parabolicæ ac exemplares, vt per quas ex rebus humanis diuina insinuantur. Sic enim est in rebus humanis, vt qui multū beneficii alicui contulit, multum etiam gratitudinis & beneficentiæ vicissim ab eo requirat: & qui alicuius fidei commendat aliquid custodiendū vel in bonum aliorum dispensandum, multum etiā ab eo requirat, nempe quicquid deposuit custodiendum, aut rationem omnium dispensatorum. Ad hoc ergo exemplū rerum humanarū significatur multam rationem Deum exacturum ab his, quibus multa sunt data aut commendata. Porro hæc duo nempe datum & commendatum, quæ in rebus humanis sunt diuersa, in rebus diuinis referri pos-

sunt ad idē, vt per duas sententias distinctim traditas de dato & cōmendato, intelligamus significatū bonā nobis diuinitus cōmunicata sic data esse nobis in bonū nostrū, vt tamen etiā sciamus ea dispensanda in aliorū vtilitatē, nec licere nobis vti eis ad libitum nostrū, sed aliquando rationē de eis exigendā à nobis tanquā nobis cōmendantis. Vnde Petrus 1. Petri 4. tū adhörtatur nos dicens: Vnusquisque sicut accepit gratiam, in alterutrum illā administrantes, sicut dispensatores multiformis gratiæ Dei. Vel datum refertur ad dona homini pro seipso potissimū collata, qualia sunt remissio peccatorū, gratia gratum faciens, fides, spes, Charitas: commendatum verò, ad dona homini præstita pro aliorum directio ne & salute, siue sint naturalia, siue gratiæ gratis datæ, siue potestates & officia, siue bona temporalia.

IGNEM VENI MITTERE IN TERRAM, &c.] In præcedentibus Dominus per parabolas prouocauit discipulos suos, vt ad exēplum boni serui & dispensatoris quisq; pro ratione suorū donorū studeret quæ ei sunt commissa exequi, & domini sui voluntatē adimplere, nunc itaq; commode subiicit quid maximè ab eis fieri velit, & ad quid dona quisque sua conferre debeat, nimirum vt Euangelij prædicatio longè lateque spargatur & fructum faciat. Ad hoc enim Petrum & reliquos constituit super familiam suam in dispensatores, ad hoc plus præ alijs datum fuit discipulis, & dandum erat. Ignem, inquit, veni mittere in terram. Per ignē hic quidam intelligunt ipsū spiritum sanctum, quem Dominus venit impartiri hominibus, aut quod eodē redit, charitatem, & ardorē diuini amoris. Spiritus enim sanctus in ignis specie in Apostolos descendit die pentecostes: similiter & charitas rectè ignis vocatur, quia per spiritum sanctum diffusum in cordibus nostris, & per charitatē peccati labes consumitur, spiritus accenditur, atque ad cœlestia mens subleuatur. Rectius tamē ad propositū Domini, per ignē Euangelicā prædicatio intelligitur, quæ tamen nō potest ignis appellari, nisi quatenus in ea vim suam exeret spiritus sanctus, propter quod in Apostolos Euangelium vbiq; predicaturos in ignis specie descendit. Ignis ergo dicitur Euangelicā prædicatio, quia non vt lex vetus, nec vt humana doctrina, frigida esset & inefficax, sed in virtute cooperantis spiritus frigidus mundi homines accensura erat ad pietatis vitam, eosque à suis sordibus purgatura ita vt consumptis peccatis, veluti fœno & stipula, animæ hominū innoueretur. Deinde quod longe lateq; dilatanda erat, omniaq; suis flammis ad se tractura, purgatura electos, vstura impios qui audito Euangelio accendendi erant odio contra illud. Ignitum enim, inquit Psalmista, eloquiū tuum vehementer. & Factus est, inquit, sermo Domini in Psal. 18. corde meo sicut ignis exarsit. Hunc ergo ignem Hier. 20.

ideoque dicit se venisse vt illum mitteret in terram, significans e cœlo illum in terram allatum, vt qui planè cœlestis sit, nec in terra inueniri potuerit, nisi e cœlo mitteretur. Quanto autem desiderio tenetur incendendi huius ignis, significat cum subiicit; & quid volo nisi vt accendatur? Pro quo Græca habent καὶ τὸ θελω εἰ ἰδοὺ ἀνήψθῃ, id est, & quid volo, si iam accensus est? Quæ lectio dupliciter intelligitur. Caietanus enim hunc intelligit sensum; quid vltius volo, si, id est, cum iam accensus sit, vt sit sermo imperfectus, & relinquatur intelligendum quid vltius velit Dominus, postquam ignis ab ipso in

Hh 4

terram missus iam erat accensus, nimirum ut ignis accensus crederetur & extenderetur. Accensus enim erat ignis Dominicus in discipulis, & in Iudæa, de siderabat ergo ulterius, ut per eos extenderetur per vniuersum orbem. In hunc sensum etiam interpretari videtur D. Cyrillus citatus in cathena Thomæ. Theophylactus autem intelligit sensum esse: nihil aliud volo si iam accensus est, vel nihil aliud volo quam accensum esse. Urget, inquit, ut accendatur ignis ille. Itaque, quid volo, positum est pro eo quod est, nihil aliud volo. & in, Si iam accensus est; celeritatis habet emphasim, & in, Si, subest tacita significatio voti. Vnde D. Hieronymus quibusdam locis citans hoc testimonium, habet, & quam volo ut ardeat. Hinc patet interpretem nostrum rectè Græca vertisse secundum intellectum Theophylacti. Sic enim significatur: quid volo nisi ut accendatur, quanquam videri possit, ut vult quidam, interpretem pro *αὐτῷ*, legisse *ἐμῷ*, vel *αὐτῷ*. Et tamen etiā si legit ut modò habent Græca, rectè vertit, sensum potius quam verba secutus. Sensus ergo est: Illud vnicè desidero, ut ignis ille per vniuersum orbem per vos accendatur. Euthymius Græcæ lectionis alium adhuc à superioribus diuersum indicat intellectum, hunc scilicet: Si ignis quem veni mittere, iam est accensus, ut re vera est in vobis accensus quid amplius volo, hoc est, quid amplius in mudo expectare & manere optem? ut significet Dominus tempus iam esse transeundi ex hoc mundo ad patrem post accensum ignem, ad quem venerat accendendum, qui accensus semel non esset extinguendus sed per discipulos latè correpturus vniuersum orbem salutari incendio. Sed secundum hunc intellectum non facile apparet quæ sit horum cū precedentibus connexio, nisi quis dicat Dominum hic iam subiunxisse de tempore sui ex hoc mundo abiit, quia in predictis parabolis mentionem fecit domini, qui abiens seruis suis sua commendauit.

BAPTISMO AUTEM HABEO, &c.] Secundum intellectum Euthymij in præcedenti sententia, Dominus his verbis iam apertius de morte sua prædicat, & causam indicat quare adhuc hic morari debeat in mundo, quanquam ignis quem venerat missurus, sit incensus. Secundum aliorum verò intelligentiam Dominus indicat hac sententia, quare nondum fiat quod volebat, ut ignis ille in vniuerso mundo accensus esset, & quando id futurum esset, nimirum quia antequam id fieri posset, mortem pro hominum salute oppetere debebat, quam ob id cupidus humanæ salutis auidè desiderabat, adeo ut propter eius dilationem animo ardeat. Proinde pro cõiunctione, autè, rectius vertetur: Sed baptismo habeo baptizari; ut sic aduersario modo significetur quare nondum fiat quod volebat. Non enim exilire potuit ignis iste de quo loquitur, nisi percussus prius esset in cruce silex corporis ipsius. Tunc enim euangelicæ doctrina spargi potuit per vniuersum mundum, & omnes accedere, quando salutis euangelicæ modus agnosci potuit, & prædicari, innoxii vltro pro noxiis sustinuisse mortem ignominiosam. Hanc autem suam mortem Dominus tropo nouo baptismum vocat, sicut & Marci 10. non suam solum passionem, sed & filiorum Zebedæi: primùm quæ in cruce proprii cruoris tinctione erat perfundendus, (baptismus enim nihil est aliud quam tinctio) deinde quod mors illi fuit velut mortalitatis ablutio, & ad vitam cœlestem purgatio: ad cuius imitationem & nos bapti-

zamus, cum regeneramur in ipso. Potest autem magis videri hunc tropum originem desumpsisse ab eo modo loquendi, quo in scripturis per aquas tribulationes significantur: per aquarum immersionem, multorum malorum perpeffio, ut cum dicitur: Veni in altitudinem maris, & tempestas demersit me. Nam & de Ioanne Euangelista dicit Dominus, quod esset baptizandus baptismo, qui tamen in suo sanguine nõ est tinctus. Dicit autem se coartari vsquedum perficiatur, nõ propterea quia præcognitam mortem per infirmitatem naturæ humanæ horrebat semper, quemadmodum aliqui intelligunt, sed propter ardens obeundæ pro salute hominum mortis desiderium. Sicut enim spes quæ differtur affligit animam, ita & desiderium rei quæ differtur. Porro quoniam ignis quem Dominus in terram venerat missurus, cum esset accensus, magnos excitaturus esset in mundo tumultus, ideo ne hinc turbarentur discipuli, rectè etiam iam subiecit Dominus, quod & supra Matth. 10. in cap. Concordiæ 55. habitum est: Putatis quia pacè veni mittere, &c. quorum intelligentiam ibi require. Dictum est enim ibi, quare quinque in domo vna fiat mentio, & que sint illæ quinque personæ. Dicitur autem, tres in duos, & duo in tres diuidentur, siue quia quandoque duo credunt, & tres increduli in illos insurgunt: quandoque tres credunt, & duo in illos insurgunt, siue quia quando tres sunt contrarii duobus, duos etiam necesse est contrarios esse tribus, quæ intelligentia magis conuenit sequentibus. Cæterum dissidium istud quinq; in vna domo habitantium, plerique etiam antiquissimi patres mysticè explicant, quod cum variè fiat ab eis, duobus potissimum modis fieri potest ut minus coactè fiat. Primo, ut domus ista vna, mundum intelligatur, & pater accipiatur diabolus, cuius eramus per imitationem filij: mater, synagoga Iudæorum: filia, ecclesia primitiua ex Iudæis collecta: socrus rursus synagoga: nurus, ecclesia de gentibus; quia filius est secundum carnem synagoge Christus, qui sponsus est ecclesiæ. Itaque per euangelicam prædicationem factum est, ut filij diaboli ei facti sint aduersarij, & ecclesia tum Iudæorū tum gentium aduersaria synagoge. In hunc modum Beda super Lucam. Altero modo per domum vnam homo quisque intelligi potest, pater & mater intellectus vel ratio & voluntas, tres reliqui, appetitus irascibilis, appetitus concupiscibilis, & sensus. Itaque cum tres istæ irrationabiles potentie cum duobus illis rationalibus in infidelitate inter se ad malum & errores optimè conuenirent, per euangelicæ prædicationis gladium diuisi sunt tres in duo, & duo in tres, quando iam caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem, nec iam in vnum conueniunt quæ prius consentiebant.

DICEBAT AUTEM AD TURBAS: CUM VIDERITIS NUBEM ORIENTEM, &c.] Postquam ad commonitionem discipulorum Dominus docuit ad quid in hunc mundum venerit, iam conuersus ad turbas, occasionem mentionis de suo in hunc mundum aduentu factæ, reprehendit eas quæ tempus aduentus sui nõ agnoscerent, ex variis rerum indicij, cum in rebus longè leuioris momenti tam sagaciter cõiectarent temporum qualitates. Cum, inquit, videritis nubem orientem ab occasu, id est, occidentali cœli parte, statim dicitis: nimbis, id est, pluuia (Græce enim est *ὄμβρος*, pro quo nos dicimus imber) venit, & ita fit ut in pluri

plurimum: & cum videritis austrum flantem, dicitis ex obseruata cõsuetudine perdocti, quia, id est quod æstus erit, & ita fit. Hypocritæ, qui scilicet si mularis vos esse cupidos dicendæ veritatis, cuius ex animo nõ esse vos cupidos res ipsa declarat, facit, id est, dispositione cœli & terræ notis probare, hoc autem tempus aduentus Messie quomodo non probatis & animaduertitis, cū illius obseruatio magis sit vobis tum vtilis, tum necessaria, & ex multis certisq; indicijis per prophetas significatis agnosci possit certius, quam ex cœli dispositione temporum qualitates? Similia apud Matth. supra in cap. Concordiæ 64, ex cap. Matth. 16. habentur dicta à Domino ad Scribas & Phariseos, quos etiā hic maxime notasse, quamuis turbas alloqueretur ostendit nomen, Hypocritæ, quo fere nomine illos taxare solet. Porro Theophylactus etiam mysticè indicat rationem quare Dominus in exemplo meminert nubis orientis ab occasu, & austri flantis nimirum quod ipse etiam Dominus esset nubes veniens ab occasu, id est, ab humana natura iam occidente, & multam iam ex peccato caliginem habente, nubes, inquam, per assumptam humanitatem regens diuinitatem, & irrigatura per cœlestem doctrinam totum mundum velut pluuia quadam. Auster item, quæ spiritus esset feruidus, & frigiditati aquilonis contrarius, ignem, quemadmodum prius dixit, & æstum magnū excitaturus in mudo. Sic & D. Augustinus philosophatur in duobus illis signis quæ ponuntur apud prædicto apud Mattheum, in rubedine scilicet vespertina, quæ serenitatis futura est indicium: & rubedine matutina, quæ tempestatem portendit, in illa quidem intelliges sanguinem Christi in primo aduentu effusum in vltima mundi ætate, cuius sanguinis rubedo serenitatis nobis fuit indicium & causa, hoc est, reconciliationis nostræ cum Deo & indulgentiæ peccatorum: In hac vero ignem, qui præcellurus est Christum in secundo eius aduentu, qui instantis erit tempestatem & iræ diuinæ indicium.

QVOD AVTEM ET A VOBIS IPSIS NON IUDICATIS QVOD IUSTVM EST?] Hanc sententiam Beda sic refert ad præcedentia, ut quoniam aliqui de turba causari poterant, se prophetice lectionis ignaros, & proinde ex prophetis se nõ posse probare tempus aduentus Messie, intelligatur Dominus iam his verbis ostendere voluisse, eos etiam qui literas nescirent, posse naturali suo ingenio, & ratione naturali illis insita dignoscere eum qui opera fecit quæ nemo alius fecit, supra hominem esse, & Messiam esse expectatum, ut sit sensus: Quid, id est, cur autem à vobis ipsis, vel ex vobis ipsis, id est, ex insita vobis naturaliter ratione non iudicatis de me, quod iustum est vos iudicare? Secundum quam huius interrogationis ad præcedentia relationem & coniunctionem, quod sequitur nouum erit caput, & nouum argumentum. Verum cū Græca non habeant, ut nos legimus; Cū autem vadis, &c. sed, Cū enim vadis; certum est prædictam interrogationem ad sequentia, non autem ad præcedentia esse referendam. Sequentem autem parabolam omnino ad hoc adhibuisse Dominum apparet, ut inuitaret ad reconciliationem cū Deo quamdiu tempus est, in eundem, id est, exemplo humano, quo solent hi qui ad iudiciū sunt pertrahendi ab aliquo, si sapiunt, laborare omnibus modis, ut cum illo redeant in gratiam priusquam ad iudicem pertrahantur, ut vbi exactum ius eos experiri ne-

cessè esset. Non enim istud exemplū eadē occasione & ratione ac sensu hic positum est à Luca, qua occasione & quo sensu supra illud idem positum est à Matt. cap. 5. in cap. Concor. 40. quemadmodum anno tauit doctè D. Ambrosius. Ille enim, inquit, de reconcilianda pace fratrum dissidentium dicendum putauit, hic de penitentia, & omnis emendatione delicti. Proinde illud; Quid autem & à vobis ipsis; hunc commodè habebit sensum: Cū autem etiam ex humanis vestris factis, & ex his quæ facere soletis, non iudicatis quod iustum est fieri hoc tempore à vobis? Sic enim iam rectè sequitur illatum à Domino paradigma, quod quomodo tractari debeat, satis patet ex his quæ circa Matthei locū dicta sunt: significare enim vult Dominus quod quemadmodum ipsi quibus loquebatur, cum aduersario suo cito composituri essent, ne pertracti ad iudicem maius inciderent periculum: ita eos, si in re salutis ipsorum non minus saperent quam in rebus terrenis, merito studere oportere, ut cum Deo redirent in gratiam, cū iam ille vltro gratiam suā offerre ipsis, ne postea neglecta occasione hæc seueritatem diuini iudicij experiri cogantur. Itaque sermone hoc (quo ad literam Dominus videtur consulere quid vtiliter facere possimus in rebus humanis) docet quid ad imitationem eius quod vtiliter faceremus in rebus humanis, facere debeamus in rebus diuinis. ut sit hic sensus: Quæ admodum si haberes aduersarium aliquem, qui te ob debitum aliquod pertracturus esset ad principem & magistratum, vtiliter & consultò facere te existimares, si priusquam ad iudicem traharis, etiam adhuc in via cum illo componeres, sicque ab eo liberareris, ne forte ille te trahat ad iudicem, &c. ita similiter multò magis cum adhuc es in via huius sæculi, cum adhuc tibi spes est gratiæ diuinæ, quæ iam omnibus offertur per me, omnibus modis labora liberari ab ira Dei, à debito quod peccatis tuis extraxisti, ab accusatione quam cõtra te habet hostis humani generis, ne quando pertractus ad iudicium Dei, iudex te tradat in carcerem, torquedū quousque ad plenum satis feceris, hoc est, in perpetuum. Itaque quanquam non sit necesse singula huius parabolæ persequi, ut dictum est in Mattheo, rectè tamen per aduersarium, cuius hic fit mentio intelligitur designari parabolicè aut ipse Deus, quem omnis peccator habet aduersarium; aut ipse diabolus, quem aduersarium nostrū Petrus appellat, ab accusando & criminando diabolus dictus est. Nam quanquam apud Mattheum rectè diabolus per aduersarium intelligitur, quod ibi dicitur; esto consentiens aduersario tuo; hic tamen rectè intelligi potest, quia non dicitur; da operā ut reconciliaris ei, sed, liberari ab illo. Hic ergo diabolus peccatores trahit ad principem & iudicem Christū, qui eosdem tradit angelis exactoribus diuinæ iustitiæ, mittendos in carcerem inferni, vnde non liberantur, quia nunquam debitū persoluetur. Ex prædictis etiam satis patere potest quomodo hic locus sic explicatus cum precedentibus conueniat. Cū enim superius Dominus docuerit eos merito debuisse agnoscere tempus aduentus sui, eosque redarguerit, quod tempus illud nõ agnouerint, qui tamen ex dispositione cœli temporum qualitates probare possunt: nunc docet temporis huius occasionem non esse negligendam, eosque redarguit quod pro salute æterna non id facerent quod pro rebus temporalibus facerent.

I. Petri 4

Aderant autem quidam ipso in tempore nuntiantes illi de Galilæis, quorum sanguinem Pilatus miscuit cum sacrificiis eorum. Et respondens dixit illis: Putatis quod hi Galilæi pre omnibus Galilæis peccatores fuerint, quia talia passi sunt? Non, dico vobis: sed nisi poenitentiam habueritis omnes similiter peribitis. Sicut illi decem & octo, supra quos cecidit turris in Soloe, & occidit eos: putatis quia & ipsi debitores fuerint præter omnes homines habitantes in Hierusalem? Non, dico vobis: sed si poenitentiam non habueritis, omnes similiter peribitis. Dicebat autem hanc similitudinem: Arborem fici habebat quidam plantatam in vinea sua, & venit querens fructum in illa, & non inuenit. Dixit autem ad cultorem vineæ: Ecce anni tres sunt, ex quo venio querens fructum in ficulnea hac & non inuenio: succide ergo illam, ut quid etiam terram occupat? At ille respondens dicit illi: Domine, dimitte illam & hoc anno, vsquedum fodiam circa illam, & mittam stercora, & si quidem fecerit fructum: sin autem, in futurum succides eam.

ADERANT AVTEM QUIDAM IPSO ANTEMPORE, NVNCIANTES ILLI DE, &c.] Cum in superioribus auditores ad resipiscientiam & reconciliationem cum Deo ineundam quandiu tempus est, adhortatus esset, comoda sese obtulit occasio, qua cœptam materiam prosequeretur, & ad poenitentiam eos prouocaret per terrorem imminenti diuinæ ultionis. Aderant inquit, quidam in ipso, id est, in eodem tempore, nuntiantes illi de Galilæis, quorum sanguinem Pilatus miscuit cum sacrificiis ipsorum, id est, quos Pilatus inter sacrificandum interfecerat, ita ut misceretur eorum sanguis cum sanguine hostiarum suarum. Quales autem fuerint hi Galilæi, & ob quid Pilatus eos interfecerit, ex historiographis non constat, nec ex sacris scripturis. Cyrillus tamen: ut citatur in Cathena, & post eum Theophylactus ac Euthymius, existimant hos fuisse sequaces dogmatum Iudæ Galilæi, cuius mentionem Lucas facit in Actis cap. 5. qui docebat, inquit, nullum hominem dominum esse vocandū, neque Iudæos debere tributa soluere imperatori Romano, sed neque pro Romanis sacrificia offerre, atque ob id Pilatum indignatum iussisse hos interfici inter sacrificandū, incertū tamen an inter sacrificia quæ in templo Iudaico obtulerunt, an inter sacrificia propria, quæ extra templū obtulerint alicubi. Certè Iosephus lib. 18 antiquit. hunc Iudæ, quem vocat aliquando Gaulanitatē, aliquando Galileum, testatur in diebus descriptionis, quæ fuit sub Cyrino tempore natiuitatis Christi, studuisse populū à Romanorū obedientia auocare, & auctore fuisse quartæ sectæ apud Iudæos, quæ in vestitu & ceteris aliis cōsentiens cum Phariseis, circa libertatē retinuerit immobilē sententiā, solum principē & dominum dicens Deū, mortisque multas & varias species sustinere pro nihilo ducentes. Idem Iosephus li. 20. testatur eiusdē Iudæ filios, Iacobum & Simonē, crucifixos ab Alexandro quodam Iudæ præfecto, ob paternā quam sequebatur sententiā. Siue autem ex huius Iudæ sectatoribus fuerint isti Galilæi, siue non, constat eorum eadem tum recens fuisse patratam ob aliquod eorum facinus. Porro qui de his Galilæis Domino nūciat se dicuntur, ferè intelliguntur hoc fecisse, ut Galilæorū illorum impietatē tam atroci & nouo supplicio punitam Domino indicarent, & illorum seditionum animam detestantes, Pilati factum commēdarent, execrantes illos velut maximos peccatores, ac cupientes scire quid de illis Dominus pronunciaturus esset. Eo enim animo istos hæc Domino narrasse apparet ex subiuncta Domini responsio-

ne, qua videtur corrigere voluisse illorum opinionem, qua putauerant illos præ aliis fuisse peccatores, qui tam crudelem poenam & nouam dederunt. Solet enim humana ratio peccatum secundum poenam æstimare, & iudicare eos grauius peccasse qui in hoc mundo grauiora patiuntur, contra quem humani ingenii errorem totus liber Iob disputat. Itaque horum gloriationem, qui sibi placebant tanquam meliores occisis Galilæis, Dominus hoc loco reprimit, docens, ex ultione quæ de illis est sumpta, non colligendum ipsos fuisse grauiores peccatores: esse enim etiam ipsos æqualibus aut etiam maioribus obnoxios peccatis, ob quæ, nisi resipiscant, similiter sunt perituri: per hoc significans id demum colligendum esse ex ultione aliorum nobis etiam Dei iram imminere, nec eam nos euasuros, nisi peccatorum admissorum poenitentiam agamus, ac ideo Deum quibusdam peccatoribus spectabiles quasdam poenas hic inferre aut inferri permittere, ut hinc alii admoniti resipiscant. Duo ergo docet Dominus potissimū: Primū, ne ex ultionis modo & externis calamitatibus peccatorum modum statuamus, aut de proximis temerè iudicemus, cum sæpissimè in hac vita fiat ut qui meliores sunt, atterantur grauioribus molestiis. Secundò, ut omnem calamitatem ut in plurimum poenam peccatorum agnoscentes, admoneamur ex ea peccatorum nostrorum & iræ Dei in nos deservituræ, nisi resipiscamus. Docemur autem & hoc ex Domini responsione, ut ex omnibus quæ narrantur ab omnibus occasionem sumamus ædificandi tum nos, tum alios, nec de rebus gestis vel accidentibus curiosè inquirendum, quare ea sic sint gesta, aut an iuste acciderint, sed ad ædificationem omnia conuertenda, sicut Dominus hic facit. Dicit autem, omnes similiter peribitis; non significare volens eodem genere mortis perituros, sed simpliciter, omnes malè & crudeliter ac inopinatè perituros, quanquam priori loco resè intelligatur ideo dictum, omnes similiter peribitis; quia impoentes Iudæi post 40. annos etiam erant à Romanis occidendi inter sacrificandum: quemadmodum nunc hi Galilæi à Pilato Romano. In festo enim Pasche Iudæi obsidione capti, à Romanis cæsi sunt, impletumque est illud Psalmistæ: Fiat mensa eorum corā ipsis in laqueū. Sic & cū secundo loco dicitur, omnes similiter peribitis, sicut illi decem & octo quos oppressit ruina turris in Siloe; resè intelligitur significari etiam illos ultione diuina opprimendos inter ruinas ciuitatis. Porro piscinam Siloam in Hierusalem fuisse iuxta muros

muros ciuitatis, in quibus multe fuerunt turres, A patet ex Nehemia. Bene autem post commemoratā eadem Galilæorum, subiūgit Dominus necem Iudæorum in Hierusalem, ut per duo hæc exempla & Galilæos & Iudæos ad poenitentiam vocaret, & utrosque ob impoentiam perituros testaretur. Et rursum ut ex calamitatibus quæ ab hominibus inferuntur, & quæ fortuitæ videntur & casuales, idē discamus & admoneamur.

DICEBAT AVTEM ET HANC SIMILITVDINEM: ARBOREM FICI HABEBAT. &c.] Coniunctionem, &, ut non habent Græca, ita nec vetera scripta Latina, nec Dionysius. Itaque cū omnibus interitū minatus esset nisi agerēt poenitentiam, addit parabolā quæ ré ante oculos poneret, & quod futurum erat admoneret. Est autem parabola per se aperta satis: ut quod ad literā pertinet non sit in ea quicquam annotandum: nisi forte quod cum dicitur, ut quid etiam terram occupat; pro occupat Græcis est καταρχή, quod proprie est onerare inutili onere. ut intelligamus non solum inutiliter occupare terram, sed eandem etiā onerare, ut à qua succum trahat sine fructu. Deinde in illo: Et si quidem fecerit fructum, eclipsis est aut apostopesis. Nam subintelligendum, bene erit, aut finemus eam, aut aliud commodius. Porro hæc parabola peculiariter Dominus notare voluit gētem Iudaicam ac significare (ut in genere eam applicemus) pupulum illum diu à Deo expectatum ut fructum faceret, breui perdendum; si modo pergerent esse steriles, & in obstinata sua malitia persistenter. Ut autem per suas partes sigillatim parabolam accomodemus rei per eam significatæ, per ficum in vinea plantatam, significatur parabolicè synagoga Iudæorum à Deo in mundi huius vinea singulari cura plantata. Sæpe enim Dominus steriles arboribus assimilat propter sterilitatem excindendis, & ficus quidem frequenter meminit, quod ea regio si eum ferax esset. Cæterum singulari ratione ficui synagogam comparasse videri nunc potest, ut & alias, idque, ut pulchrè philosophatur D. Ambrosius primū quia ficus ista arbor foliis redundans fluctibus spem possessoris sui casta speratorū prouentuum expectatione destituit: ita etiam synagoga legis diuinæ doctrina & cæremoniarum ornatu exuberans, & spem virtutis promittens, expectatum bonorum operum fructum nunquam præstitit. Deinde quia sicut ficus eius est naturæ ut pro flore pomæ germinet, sed quæ fere præter pauca ad maturitatem non perueniunt, quibus decidētibus, alia pomæ succedunt quæ matureseunt, ita Iudæi, quasi primi fructus malè feracis synagoge, grossi labētis similitudine corruerunt, præter paucos fideles: eis autem cadentibus, de pinguedine religionis antiquæ nouus gentiū populus emerit. Per dominū huius

vineæ & ficus, qui venit querens fructū, & non inuenit, Deus pater significatur, qui cū à tempore Moïsi quæsierit & expectauerit fructū bonorū operū à Iudæis, nō tamē inuenit. Per cultorē vineæ, qui proficu orauit, & se fossurū circū illā promisit, seipsum Dominus significat, qui curam gerit hominū, & cultor est vineæ paternæ, qui pro Iudæis excindi dignis etiā ante suum aduentum, orauit, ut vel adhuc vno anno relinquatur, tempore scilicet quo eos docturus erat per se & Apostolos suos, qua doctrina veluti sarculo quodā terant effodere duritiē cordis eorū & veluti firmū ad fructificationē mittere circa eos. Per tres autē annos, quibus Dominus, ficus fertilitatē expectauit, recte intelliguntur tres Iudæorum gubernationes, ea videlicet, qua sub iudicibus regerantur, ea qua sub regibus ante transmirationē in Babylonē, & ea qua sub pontificibus post transmirationē. Minatus ergo hac parabola ipse fuit, si vel olim steriles esse perseverarent, postquā iam fossi essent & stercoreati à se, hoc est, cœlesti doctrina exculti, nihil reliqui fore quo minus velut infrugifera ficus excinderetur, quæ admodū eis postea per Romanos excogit. Quod si quis dicat, nō semper infrugifera fuisse Iudæorū synagogā in prædictis tribus gubernationibus, quidam enim omni tempore inter eos fructum attulerunt: Dicendū, quod multorū malitia paucorū occultat virtutē, & ex eo quod in ipso abundat, quiduis iudicatur. Plerique autē & dominum vineæ, & ficum, & cultorē vineæ, & tres annos aliter explicant, verū dictus iam explicandi modus & est simplicior, & proposito Domini conuenientior. Cæterum quanquam excidium gentis Iudaicæ hæc parabola Dominus peculiariter notare voluerit, nihil tamen dubium quin eadē in genere omnes & singulos tunc præsentis auditores, & in illis etiā nos ad quos eius doctrina peruētura erat, admonere voluerit, ne Deū prouocantē & expectantē ad poenitentiam negligeremus. Itaque per ficum hanc parabolicè etiam significatur quisque homo maxime fidelis: in vinea Domini, hoc est, ecclesia plantatus, qui si etiam post triū annorū expectationem: hoc est, post multū temporis aut post iuuentutem, adolefcētiā & virilē ætatem, ac demum post culturam eis ab ecclesiasticis cultoribus impentiam pergant manere infrugiferi, excindendi sunt, & in ignem mittendi. Docet ergo parabola & longanimitatem Dei expectationem, & salutis nostræ in Deo desiderium ut qui bona opera à nobis requirit velut fructum, vnde tamen illi nulla accedit utilitas. Rursum docet quanta debeat exemplo agricolæ ad imitationē Christi cura & desiderium esse in pastoribus, ut infœcūdos homines ad fecunditatē promoueat, & ab ira Dei subducant nempe quod pro eis & Deum orare debeant, & omnem quam possunt suam operam impendere.

SANATVR MVLIER CONTRACTA.

Lucæ 13. CAP. LXXXIX.

Rat autem docens in synagoga eorū sabbathis. Et ecce mulier qua habebat spiritū infirmitatis annis decem & octo, & erat inclinata, nec omnino poterat sursum respicere. Quā cū videret Iesus, vocauit eā ad se, & ait illi: Mulier, dimissa es ab infirmitate tua. Et imposuit illi manus, & confestim erecta est, & glorificabat Deum. Respondens autem archisynagogus, indignans quia sabbatho curasset Iesus, dicebat turba: Sex dies sunt in quibus oportet operari, in his ergo venite, & curamini, & non in die sabbathi. Respondens autem ad illum Dominus, dixit: Hypocrita, vnusquisque vestrum sabbatho non soluit bouem suum, aut asinum à præsepio, & ducit ad aquare? Hanc autem filiam Abraha, quam alligauit satanas, ecce, decem & octo annis, nō oportuit solui à vinculo isto die sabbathi? Et quum hæc diceret, erubescerant omnes aduersarii eius, & omnis populus gaude

gaudebat in vniuersis. quae gloriose fiebat ab eo. Dicebat ergo. Cui simile est regnū Dei, & cui simile estimabo illud: Simile est grano sinapis, quod acceptū homo misit in hortū suū, & creuit, & factum est in arborem magnam, & volucres caeli requieuerunt in ramis eius. Et iterū dixit. Cui simile estimabo regnū Dei: Simile est frumento, quod acceptum mulier abscondit in farina sata tria, donec fermentaretur totū.

ERAT AUTEM DOCENS IN SYNAGOGA EORVM SABBATHIS ET ECCE.] Videri posset Lucas iam subiicere voluisse exemplum fici sterilis, vt quod parabolae typus deliniat, res ipsa iam subiiceret oculis. Nam caeremoniarum obseruatio veluti folia erant synagogae, quae videbantur ceu polliceri dulcissimum ac gratissimum Deo fructum verae pietatis & caritatis erga proximum, quum nō solum nihil huiusmodi in Iudeis plerisque; p̄luxerit, verū etiā amaros ediderit fructus inuidiae, odij, obrectationis, blasphemiae & superstitionis, quemadmodum in sequenti patet exemplo. Hac igitur ratione post D. Ambrosium intelligit quidam hęc subiuncta superioribus. Simpliciter tamē fuerit nullam hic requirere coherentiam, cum certum satis sit, Lucam: sicut & ceteros, pleraque coniunxisse obiter, & vno commemorato ad aliud transisse, prout inter scribendum memoriae occurrebat. Itaque quēadmodū iam aliquoties fecit, commemorare rursus volens peruersum Iudeorum, & maxime eorum qui apud eos primi erant, iudicium de factis Iesu optimis & salutaribus, sicut & quae sequuntur multis capitulis, explicat peruersa Phariseorum & Scribarū de Christi factis iudicia, & ipsorum a Christo redargutiones. Erat, inquit, quodā tempore docens in quadam synagoga eorum die sabbathi, quando ad audiendam legem omnes Iudei ab operibus vacantes conueniebant in synagoga. Ecce cum sic ex more doceret sabbathis in die & loco celebri, aderat ibi in synagoga inter reliquos mulier quae habebat spiritum infirmitatis, id est, quae affligebatur infirmitate quadam a demonio, idque iam annis decem & octo. Erat enim ex diaboli operatione adeo inclinata corpore in terram & contracta, vt nullo modo posset caput erigere & sursum respicere. Hac autē narratione Lucas exponit mali magnitudinem & miseriam dignam miseratione Domini, idque tum a temporis longitudine, quo mulier hoc malo fuit obnoxia, tum a mali auctore, qui non erat naturae vitium aut imbecillitas, aut aliud quoddam humanum accidens, sed in sum demonium, vt proinde malum illud arte medicorum non potuerit superari, sed eius solius virtute, qui virtutem omnem inimici reprimere & impedire potuit, tum etiā a specie mali. An non enim triste admodum erat spectaculum, videre hominē ex sui conditione a Deo per staturam rectitudinem a brutis distinctum, more pecudum versus terram semper spectare, nec posse celū ad quod possidetū creatus erat conspiciere? Discimus autē hinc plerisque; morbos, & membrorum impedimenta Deo permittente immitti hominibus a demoniis, quemadmodum & in lob patuit. Et dignum diabolo auctore fuit hoc malum, & a Deo ad instructionem nostrā permissum est inferri mulieri, siue ob propria eius crimina, siue ob Dei gloriam. Sic enim demonstratum est diabolium hoc vnum agere, vt homines a conditionis suae nobilitate abstractos, similes faciat iumentis insipientibus, ac terrena tantū spectare & querere doceat, idque ipsum hoc efficere in his qui virilem non habent animū, sed muliebres sunt, & animo effeminato. Audiui-

mus mali impotentiam & demonis malitiam, audiamus oppositam Domini potentiam & benignitatem. Cum, inquit, hanc videret Iesus, hoc est, priusquam aut ab ipsa muliere, aut ab aliis pro eius sanitate interPELLARETUR, ad solū eius aspectū, (qui in Christo semper securus salutis omen est) motus erga ipsam misericordia, ostendere volens se venisse vt dissolueret opera diaboli, & hominum mala depelleret, suamque quam praemisit doctrinā miraculo confirmare volens, mox vocauit eam ad se, eique parenti & magna cum spe venienti ait: mulier, dimissa, id est, liberata es ab infirmitate tua. In quibus verbis dubitari potest quomodo & quare Dominus dixerit; liberata es, & non per imperatiū, liberata sis, vt solet vti imperatiū in curandis morbis, maxime cū necdū mulier fuerit liberata, cum Christus hęc verba pronunciat. Subditur enim postea quod imposuerit ei manus, quodque tum confestim erecta sit. Dicendum ergo, quod vel phrasi Hebraica es pro sis sit positum, indicatius scilicet pro imperatiū, aut potius ideo dictum esse, liberata es, quam sis. vt mulieris fidem magis accenderet, ac suā potentiam declaret, quēadmodum & paralytico, de quo Matth. 9. non est dictum; Remittantur tibi peccata tua, sed remittūtur, vel, vt habet Graeca, remissa sunt. Secundum quem posteriorem modum probabiliorem sane dicendum vltius, quod impositio manū, quam in comemoretur a Luca post verborum prolationem, praecesserit tamen eam, quodque statim ad contactum mulier fuerit sanata, aut quod inter pronuntiandum verbo illa cum contactu, sanabatur, vt liberata es, dictum sit pro, iam iam liberaris, quemadmodum in cap. Concordiae 32. illud, vt habet Graeca; Remissa sunt tibi peccata; dictum est positum esse pro, iam iam remittūtur. Mox ergo vt Dominus eam tetigit viuifica sua carne, eique suis verbis sanitate pollicitus est, mulier eius verbis credens, erecta est, liberata tam facili negotio a morbo tam diuturno, & planē immedicabili, & agnoscebat planē celeste esse beneficium, gloriificabat Deum.

RESPONDENS AUTEM ARCHISYNAGOGVS, INDIGNANS QVIA SABBATHIS.] Cum archisynagogus iste, vt pra aliis sanctior haberet voluit, ita pra aliis de facto miraculo gaudere debuisset, idque tū Dei nomine, in cuius cedebat gloria, tum proximi, cui salutem attulit imo cum & occasione habuerit vt suo nomine gauderet, quod in ea synagoga, cuius ipse princeps esset, tale ac tantum miraculum mirabiliter peractū esset, tamen contra ex invidia gloriae Christi, aut potius propter peruersum & preposterum pietatis iudicium, pro ingenio Pharisaeico indignatus est. Indignatū enim dicit Euangelista, quod Iesus sabbathis curasset, non quod ille a populo glorificaretur, vt intelligamus indignationem hanc nō tā ex invidia profectam, quam ex peruerso iudicio, quo imbutus Phariseorum fermento non potuit discernere qua in re vera pietas esset sita, zelum habens Dei, sed non secundum scientiam. Quanquā autē indignationem huius praecognouerit Dominus, voluit tamen, vt & aliis, in sabbatho miraculum illud

ope

operari, tum quod nullo tempore magis diuina hu- iusmodi opera fieri fuerit conueniens, quam in die consecrato Deo & rebus diuinis, tū vt haberet occasionem peruersam illam Phariseorum opinionem reprehendendi, & animis eorum eximendi. Cum autem indignaretur archisynagogus Christo non est tamen ausus illum reprehendere, virtus eius potentiam & auctoritatem, sed conuersus ad turbas, ex indiscreto erga sabbathū zelo, veluti ex suo officio, dixit, respondens, hoc est, subiiciens hęc verba ad factum Christi: Sex dies sunt in quibus oportet operari. In his ergo venite & curamini & non in die sabbathi. Vox certā multae stultitiae plena. Opus enim plane diuinū inter ea numerat operari plane humana, quae sex diebus erant operanda quodque nudo contactu & verbo peractum erat miraculū opus reputat in sabbatho prohibitū cum vtiq; sciret sabbatho licere loqui, & cibū aliaque contingere, & quod omnium maxime est admiradum indignum honore sabbathi existimat per quod Deus maxime glorificabatur & honorabatur. Hęc itaque tam stolidam vocem non tulit clementissimus Dominus, sed acriter confutauit idque non ex scripturis, sed sic vt illius peruersum iudiciū contra communem hominum sensum esse declararet, ratione sumpta a proposita materia, vt solet, nimirum a vinculi solutione quam cum non indicarent illicitam in boue & asino iudicauerunt illicitam in homine idque filia Abrahæ: & quam sathanas humani generis hostis miserime & diuturno tempore ligatam tenuerat. Comparans enim mulierem hanc cum boue & asino tria in ipsa comparatione dicit, quae ad auxilium faciunt. Filiam enim Abrahæ vocat vt sic ex comparatione eius cum boue & asino, mulieris nobilitatem apud Iudaeos indicaret, qui magnum quid esse putabant esse filiū Abrahæ vtiq; hac nomenclatura cogitationem affinitatisingere ret, & indicaret quemque Iudaeum non indignari debere ob sanitatem mulieri huic praestitam, sed potius tanquam sorori congratulandū esse. Intelligi tamen etiam altiori sensu potest, filiam Abrahæ ipsam a Domino vocatā ob fidei imitationem, quam pra se tulit, dum vocata mox accessit per quā forte etiam in synagoga conspectui saluatoris praesentauit, confidens ad solum aspectum, illum misericordia commouendū, & nihil illi miseranti impossibile esse. Sic & sathanam alligasse eam commemorat, quo magis ostendat dignum esse eā solui, idque etiā, die sabbathi. Addit tertio & temporis prolixitatem, vt vel huius consideratione ostendat hanc dignam fuisse sua misericordia, & omnium commiseratione, ideoque cum aduerbio, ecce, dicit; ecce decem & octo annis. Nec emphasi caret quod nō dicit simpliciter: a vinculo; sed, a vinculo isto, tam misero scilicet, tam diuturno, tamque indigno humanae conditioni. Porro hypocritam vocat Dominus archisynagogum, quod ex iustitiae zelo videri

vellet populum admonere, cum a vera iustitia longe abesset. Quidam tum Graecorum tum Latinorum libri habent pluraliter, hypocritae vt in hoc archisynagogo intelligatur Dominus a quoque omnes Phariseos, ex quorum nomine & sententia ille locutus fuerat singulariter habent vulgati Graecorum codices, & D. Thomas in Cathena & Dionysii pluraliter fere habent Latini codices, & exemplar Complutense, ac Euthymius. Quoniam autem sermo Domini perspicuam habebat veritatem, & ad sensum etiam communem humanae naturae consentaneus fuit, pudorem incussit obrectatoribus eius, vnde sequitur: Et cum hęc diceret, erubescerant omnes aduersarij eius vt quos tam aperta ratione redarguisset, cui nullo modo respondere possent: ceterum omnis populus quod non haberet animos prauis Phariseorum iudiciis, & passionibus imbutos gaudebat in vniuersis quae gloriose fiebant ab eo. Claritas enim operum omnem questionem soluebat apud eos qui non erant mente peruersa. Ceterum mulier hęc typum gessit cuiuslibet animae terrenis addictae, atque in genere totius humanae naturae aut peculiariter populi gentilis, qui diaboli machinatione palam impius & sceleratus calamitatem suam pra se ferebat totus defixus in rebus terrenis, de rebus aeternis ac caelestibus ne cogitare quidem valens. Dominus itaque misericordiae oculis intuitus humanam naturam, ac gentium nationem indignē nimis ac diutino tempore diaboli fraude ad terrena incuruatam, cum ipse hominē creasset rectum, vt caelestibus intederet, tandem in die sabbathi, in vltima scilicet mundi aetate, atque in plenitudine temporum, eam ad se sua doctrina suoque spiritu vocauit, ac verbo simul & contactu, hoc est, per assumptam a se humanitatem, suamque doctrinam erexit, semperque erigit. Quoddam apud Iudaeos faceret, Pharisei & Scribae, quorum personam gerit archisynagogus, obrectabant ei, idque sub praetextu legis, calumniantes eum quod peccatores reciperet, & manducaret cum eis. Sed & post Domini ascensionem Iudaei indignabantur gentilem populum tam facile ad Christi gratiam recipi, quod sic futurum in hoc principe synagogae typicē adumbratum est.

DICEBAT ERGO: CUI SIMILE EST REGNUM DEI, ET CUI SIMILE, &c.] Graeca non habent, ergo, sed autem, & tamen non male interpretis vertit, ergo, quemadmodum & quidam, quo significaret has parabolas dictas occasione gaudij totius populi, & silentij impositi, obrectatoribus Christi. Hac enim occasione per duas has parabolas differere coepit Dominus de regno Dei, per euangelicā praedicationem ex humilibus initiis in tantam amplitudinem promovendo, vt totum orbem ad se pertrahat. Ceterū eandem has parabolas & supra dixit Dominus Matth. 13. in ca. Concordiae 52. vbi latē satis pertractatē sunt.

DOCET ANGVSTAM ESSE VIAM REGNI COELORVM. Luc. 13. CAP. XC.

Tibat per ciuitates & castella docens & iter faciens, in Hierusalem. Ait autem illi quidam Domine, si pauci sunt qui saluantur? Ipse autē dixit ad illos, Cōtēdite intrare per angustā portam, quia multi, dico vobis, querēt intrare, & non poterūt. Quum autē intrauerit per angustā portam, & clauserit ostiū, & incipietis foris stare, & pulsare ostiū, dicētes: Domine aperi nobis, & respondens dicit vobis. Nescio vos vnde sitis. Tunc incipietis dicere. Māducauimus coram te, & bibimus, & in plateis nostris docuisti. Et dicit vobis. Nescio vos vnde sitis, discedite a me. oēs ope-

rarum iniquitatis, ibi erit fletus & stridor dentium, cum videritis Abraham, & Isaac, & Iacob, & omnes prophetas in regno Dei, vos autem expelli foras. Et venient ab Oriente, & Occidente, & Aquilone, & Austro, & accumbent in regno Dei. Et ecce sunt nouissimi qui erunt primi, & sunt primi qui erunt nouissimi. In ipsa die accesserunt quidam Phariseorum dicentes illi. Exi, & vade hinc, quia Herodes vult te occidere. Et ait illis. Ire, & dicite vulpi illi: Ecce eiicio demonia, & sanitates perficio hodie & cras, & tertia die consummor. Veruntamen oportet me hodie, & cras, & sequenti die ambulare, quia non capit prophetam perire extra Hierusalem. Hierusalem. Hierusalem quae occidis Prophetas, & lapidas eos qui mittuntur ad te, quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum avis nidum suum sub pennis, & noluisse? Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta. Dico autem vobis, quia non videbitis me, donec veniat cum dicitis. Benedictus qui venit in nomine Domini.

ET IBAT PER CIVITATES ET CAESTELLA DOCENS, ET ITER FACIENS.] Quoniam non sit necesse ubique ostendere ratione ordinis rerum ab Euangelistis narratarum, tamen hic videri potest ob id Euangelista digressus ad eorum quae sequuntur narrationem, quoniam superioribus parabolis significata est regni Dei amplitudo, iam ex Domini doctrina ostendat, paucos tamen fore qui salutem & regnum Dei consequantur quod occasione cuiusdam interrogantis Dominus docuit, cum quodam tempore docendi gratia perambularet ciuitates & pagos, & iter faceret in Hierusalem. Hac autem profectio per ciuitates & castella eam esse crediderim, ob quam Lucas supra 10. ca. dixit Dominum designasse 70. discipulos, eosque misisse binos ante faciem suam in omnem ciuitatem & locum quo erat ipse venturus. Ceterum profectio in Hierusalem cuius hic fit mentio, quae fuerit, an vltima illa qua ad mortem accessit an ad aliquam imminens solennitatem, incertum est, cum certum sit post relicta Galileam Dominum frequenter accessisse Hierusalem, vt supra ostensum est, nisi quod verisimile est Lucam significare voluisse, Dominum se iam praeparasse ad subeundam mortem in Hierusalem, quam sibi sciuit imminere. Itaque cum quodam tempore esset in via ad Hierusalem, quidam quoniam Dominum audiuit omnes inuitantem ad salutem, interrogauit illum si pauci essent qui saluantur, id est saluabuntur. Dominus autem suo more non respondet directe ad propositam quaestionem. Nam quoniam ex curiositate profecta erat huiusmodi quaestio, nec multum utilitatis in eo situm erat, si sciretur an multi saluandi essent an non, Dominus ex proposita quaestione occasionem arripuit docendi, id quod magis erat necesse cognoscere, nempe modum quo ad salutem est perueniendum, & tamen sua responsione simul etiam quaestioni satis fecit, indicans paucos fore qui salutem assequantur, quia multi quarent intrare & non poterunt. Contendite (inquit) hoc est, certate, & omnibus viribus conemini intrare per angustam portam, ipso verbo contendite, significans labore opus esse & conatu, ob ingrediendi per angustias portae difficultatem, & conandum cuique vt veluti praeripiat alteri ingressum, quod angusta porta paucos recipiat. Ceterum quid per Angustam portam sit accipiendum, dictum est in capite Concordiae 43. circa illud Matth. 7. Intrate per angustam portam, verum de veritate eius quod sequitur: quia multi, quarent intrare, & non poterunt; dubitari potest. Apparet enim significare multis negatum esse ingredi virtutis viam, eamque plerisque fore impossibilem. Itaque Beda exponit. Multi quarent intrare, salutis amore prouocati, & non poterunt, itineris asperitate deterriti, intelliges scilicet istud impleri in praesenti vita, & per non poterunt; non significari ab-

olutam impossibilitatem, sed quomodo dicere soleamus: id hominem non posse facere, quod per infirmitatem non facit. Verum si sequentia spectemus, patet fati illud; Multi quarent intrare, dictum de futura vita: subditur enim in declarationem huius quomodo postquam ingressus fuerit paterfamilias tunc accipiet quidam cupientes intrare, pulsare ostium frustra. Proinde cum dicitur; multi quarent intrare; non debet intelligi de introitu in portam, vel per portam angustam, quam in Matthaeo diximus intelligendam viam virtutis, sed de introitu ad vitam & regnum caelorum, in quod non est alicui post hanc vitam introitus, nisi hic ingressi sint per portam angustam. Itaque sensus est: Contendite quam diu hic licet ingredi ad salutem per angustam virtutis portam, quia multi re vera quarent post hanc vitam & in nouissimo die intrare ad salutem, & non poterunt, quia non sunt modo ingressi per portam angustam, sed gradiuntur per latam & spaciosam. CUM AUTEM INTRAVERIT, &c.] Quod dixit de quaerentibus intrare, prosequitur Dominus latius per subiunctam parabolam, qua illud quod de quaerentibus intrare dixit, in Iudaeis euenturum significat. Loquitur autem de seipso Dominus sub similitudine alicuius patrisfamilias qui postquam cum suis amicis quos ante ostium stans expectauit, ingressus est domum ad conuiuium, & clausit ostium. Admittere & agnoscere recusat eos qui postea pulsant ostium. Porro Graeca non habent, vt nos legimus, intrauerit, sed εἰσεβη, id est, surrexit, secundum quam lectionem Dominus de se loquitur sub similitudine patrisfamilias qui sedet in domo, ostiumque aperto recipit amicos ad conuiuium paratos venientes, deinde surgens domus suae ostium claudit nec aliis ingressum permittit. Noster interpret pro εἰσεβη videtur legisse εἰσερχομαι, aut εἰσελθω. Atque hanc lectionem praefert, Graecae quidem, quod verbum surgendi parum quadrare videatur claudenti ostium patrisfamilias. Non enim surgitur ad claudendum ostium, sed ad aperiendum, quod illud claudi solet cum itur cubitum. Itaque Dominus noster nunc se habet veluti paterfamilias aliquis qui vel sedens in domo vel stans ante ostium domus apertum expectat & recipit venientes amicos ad conuiuium vocatos quia usque ad mundi consummationem expectat quos recipiat recipitque; qui digni sunt ad conuiuium felicitatis aeternae, ad quod iam omnibus per virtutem ostium patet. Erit autem veluti paterfamilias qui surrexit, aut intrauit, & clausit ostium, omnibus quidem in nouissimo die vniuersalis iudicij cuique; vero etiam in hora mortis, quia tunc non amplius expectabit recipiendos nec erit vltra facultas ingrediendi, sed erit tunc veluti clausum ostium regni caelorum, quod iam cuique; quaudiu viuit, & in genere omnibus hominibus usque ad consummationem seculi, est apertum. Quod autem dicit quosdam post ostium clau-

sum foris stantes pulsuros, & dicturos: Domine Domine, aperi nobis, ac postquam repulsam subiit sturos, comedimus coram te & bibimus, &c. non sic sunt accipiendi, quasi haec omnia sic sint ab impiis repellenda aut ab ipso Domino dicenda, sed per haec quae commemorantur sic secundum exigentiam parabolae, significatur parabolicè tales tunc quidem summopere optaturos admitti ad ingressum, & nihil illis profuturam aut appellationem Domini, aut familiaritatem quam cum ipso Domino habuerunt in carne, sed veluti planè incognitos reiciendos. Atque idem dicendum est de multis aliis parabolis similibus quae sequuntur. Itaque parabolicus iste Domini sermo sic est tractandus: Cum paterfamilias intrauerit & clausit ostium, hoc est, cum ego magnae familiae princeps & dominus post praescripti temporis adimpletionem cessauero expectare recipiendos in vitam aeternam, & ingrediendi potestatem subtraxero, cumque vos incipietis fortis stare, id est, cum continget vobis vt ingrediendi potestatem vobis sublatam videritis, & coeperitis pulsare ad ostium, dicentes: Domine aperi nobis, vel, vt habent Graeca, Domine Domine aperi nobis, id est, cum desiderabitis, idque summopere, (hoc enim significat geminatio illa, Domine Domine) admitti intra sanctorum numerum & in regnum Dei, & respondens dicit vobis: Nescio vos vnde sitis, id est, ego vos velut incognitos habeo, nec inter seruos meos agnoscere dignabor, quoniam me Dominum agnoscere & nominare vel inuiti cogemini, tunc incipietis dicere: Manducauimus coram te, &c. quasi dicat: qui sit vt nos non agnoscere te dicas, cum nobis ubi familiariter sis conuersatus, prophana simul & sacra nobiscum habens communia, hoc est vobiscum admirabimini & admirantes cogitabitis intra vos, quomodo non inter meos vos recipiam, & pro notis ac amicis habeam, cum quibus tam familiariter conuersatus. Verum ille paterfamilias constanter perget vobis, quod prius, respondere, dicens, nescio vos vnde sitis, hoc est, sicut inter meos non agnoscam vos, propterea quod me Dominum appellabitis & inuocabitis, ita nec ob familiaritatem qua mecum in terris habuistis. Nec tantum velut alienos vos habeo, & velut incognitos excludam a gaudiis regni caelestis, sed etiam procul a me esse iubebo, & iubendo faciam. Hoc enim significatur per hoc quod subditur dicendum a paterfamilias: Discedite a me omnes operarij iniquitatis. Sic enim noster interpret longe melius vertit quam quidam, qui habet pro, operarij iniquitatis, qui patris iniquitate, cum Graecè non sit participium, sed εργαται ἀδίκων. Aliud enim est esse operarij iniquitatis, aliud operari iniquitatem, si proprie quis loquatur. Illud enim de iis dicitur, qui in vita sua toti sunt addicti peccatis: istud vero iis conuenit, qui actu peccatum aliquod admittunt, de quo aliquid annotatum est in cap. Concordiae 43. circa locum similem ex Matthaei cap. 7. vbi Dominus similiter dicit quibusdam in nouissimo die nihil profuturum, quod in nomine ipsius demonia eiecerint, & virtutes multas fecerint. Certum est autem parabolam praedictam a Domino dictam esse contra Iudaeos sui temporis, cum quibus scilicet tum Dominus conuersabatur, tamen sicut omnia quae ad illos dicta Euangelistae commemorauerunt, ad nostram etiam instructionem scripta sunt: ita etiam hanc parabolam per accommodationem rectè intelligimus dictam contra malos Christianos, in quos magis competit quam in Iudaeos, dicere illud: Manducauimus coram te, &c. eo quod longe maiori & diuiniore cum Christo fruuntur iam familiaritate, coram ipso manducantes & bibentes preciosum eius corpus, sanctumque eius sanguinem: in quorum item plateis iam Christus docet, quia per suos doctores eis palam patris voluntatem annunciat: verum his, quoniam operarij sunt iniquitatis, nec per angustam portam intrare contendunt, nihil proderit in illo die quod inuocare ipsum nosent tanquam Dominum suum, aut quod dicere poterunt se mirabili quadam eius consuetudine hic fructos fuisse, sed velut planè incogniti habebuntur & abiicientur. Sciendum autem, quod ad lectionem & distinctionem rectam pertinet, illam partem: tunc incipietis dicere, correspondere illi: Cum intrauerit paterfamilias, vt ante, tunc incipietis dicere, non sit perfectus punctus: non autem illam partem, incipietis foris stare, correspondere illi, cum intrauerit, vt orationem absoluat, sed legendum cum coniunctione, & vt habent libri correctiores, & incipietis foris stare, pro quo melius verteretur, & inceperitis foris stare. Nam pendet adhuc cum aduerbio, cum, nec absoluitur sententia, nisi cum subditur, tunc incipietis dicere.

IBI ERIT FLETUS ET STRIDOR DENTIVM, CVM VIDERITIS ABRAHAM, &c.] Dixit iniquos Iudaeos excludendos, nec non & abiiciendos: addit iam quod his grauius videtur, nempe exclusionem & abiectioem secuturum grauiorem dolorem & horrorem, quae per fletum & stridorem dentium significantur, vt dictum est in cap. Concordiae quadragesimo quinto, circa similem Matthaei locum capite octauo. Ibi, inquit, hoc est, in loco in quem discedere cogemini, vel, Ibi, hoc est, tunc erit fletus & stridor dentium: id est, dolor & horror maximus, cum videritis Abraham, &c. Quibus verbis significatur eorum calamitatem ex aliorum conspecta felicitate dupliciter augendam, primum quod videbunt se alienos a Patriarcharum & Prophetarum consortio, ex quorum se progenie natos esse gloriabantur, & in quorum meritis sibi placebant adeo vt propter illos persuaderent sibi non posse se reici. Deinde quod ipsi exclusi qui se solos credebant recipiendos, visum essent gentes ex omni orbis natione conuinctas Patriarchis in gaudio & felicitate regni caelestis, quibus tamen cum Patriarchis nulla fuit secundum carnem cognatio, nulla cum Christo secundum carnem familiaritas. Subiicit autem: Et ecce sunt nouissimi, qui erant primi: & sunt primi, qui erant nouissimi, qua sententia significatur mirabilem fore rerum mutationem contra Iudaeorum illorum expectationem, vnde & addit aduerbium, ecce. Est autem sensus: & ecce sunt, id est, erunt tunc nouissimi qui olim erant primi, quia Iudaei, qui primi aliquando erant apud Deum & praerati gentibus, tunc erunt nouissimi, & gentibus inferiores: & contra tunc erunt primi qui olim erant nouissimi, quia gentes credulae praeratae erunt Iudaeis quibus prius erant inferiores. Ceterum Graeca contrario modo habent hanc sententiam, & tamen sensus eodem recidit. Habent enim sic: Ecce sunt nouissimi, qui erunt primi: & sunt primi, qui erunt nouissimi, quo significatur gentes iam nouissimas esse, & Iudaeis in Dei gratia inferiores, quae in Dei iudicio praeratae sunt propter fidem & bonam conuersationem Iudaeis, & e contra. Interpret aut scriptor nostram quam habe-

mus sectionem videri potest desumpsisse ex his locis, quibus sic postea legitur apud Matth. & Marcum. Porro sicut superiora, ita & hæc per accommodationem quadrant in malos Christianos, eos maxime qui inter Christianos modò primum aliquem obtinent locum. Et hi enim grauiter affligentur, cum videbunt & se à sanctorum exclusos consortio, quorum locum in hac vita obtinuerunt, & alios hic à se despectos & viles habitos, sibi prælatos, ac sanctorum numero adiunctos. Et sic enim etiam in plerisque continget vt sint nouissimi, qui hic erant primi, & contra.

IN IPSO DIE ACCESSERVNT QUIDAM PHARISÆORVM, DICENTES ILI, &c. Quandoquidem Lucas hos Phariseos accessisse dicit in ipsa, id est, in eadem illa die qua superiora Dominus dixit, videri potest notare voluisse, illos offensos illis Domini verbis quibus Iudeos postponendos gentibus affirmavit, suggestisse illi vt recederet, quod quo magis persuaderent, simulabant se bene ipsi affectos, & vite eius velle consulere. Hos enim non bono nec sincero animo Domino illa suggestisse, satis significat Lucas, cum Phariseos fuisse restatur, quos ferè introducunt Euan gelista veluti Christi hostes, itaque quidam Phariseorū siue offensi his quæ contra Iudeos magna cum libertate docebat, siue gloriam eius qua sua obscura sentiebant, non ferentes, aut etiã experiri volentes, num metu mortis commoueri posset, & os eius obturari, accesserunt, & simulata beneuolentia sua dent ei vt exeat ac secedat, Herodis machinationem indicantes, de quo quod nunciaverunt Domino verum ne fuerit, an ab ipsis Phariseis effectum, vt Herodis nomine qui Ioannem occiderat Dominum terrerent, incertum est, nisi quod secundum multis videtur probabilius. Ceterum videri potest hæc contigisse in Galilæa, quod in ea principatum haberet Herodes, non autem in Iudæa, vt illius quod dicunt: Exi hinc; sensus sit: Secede à Galilæa, quia Herodes princeps huius prouinciæ vult te occidere. Id si verum est, dicendum hæc à Luca narrari per recapitulationem, vt multa fortè in his capitibus narrat quæ in Galilæa gesta sunt, cum capite nono Christum commemorauerit Galilæam reliquisse. Non tamen planè necesse est fateri hæc in Galilæa accidisse, sed fieri potest hæc accidisse, cum relicta Galilæa in finibus Iudææ Dominus perambulando ciuitates & pagos diuersaretur, vt intelligantur Phariseis suggestisse Domino vt penitus à Iudeorum regione secederet, periculum enim esse ei tanquam Galilæo, ab Herode Galilæorum principe, quasi cui à Iudæis de ipso quærimonia essent deposita. Non enim verisimile est, Phariseos optasse, vt relicta Galilæa Iudæam adiret.

ET AIIT ILLIS: ITE ET DICITE EVULPI ILLI; ECCE EIICIO DAEMON.] Si quod nunciauerunt Pharisei verum fuit, Herodem scilicet verè voluisse dominum occidere, quod nimirum mutueret ne populus illum sequens à se deficeret, iam illud, vulpi illi; referendum omnino est ad Herodem, quem dominus vulpem rectè vocauit, ob eius dolositatem & versutiam quæ in Ioannem captum & occisum apparuit, vt quem simulauerit se libenter audire, & de morte eius contristatum, qua versutia iam etiam credidit se aliquid posse contra consilium Dei. Deinde etiam ob id fortè vulpes dicitur, quod vineam Domini exercituum depopularetur, præcipuos palmite eius depastare stu-

dens & innoxii insidiarum, sicuti vulpes & vineis & imbecillis animalibus est inimicum. Porro quod Christus hic principem, vulpem vocauit, non fecit ex contemptu magistratus, sed ex auctoritate spiritus. & ad demonstrandam potentiam patris, qua fretus nec illum, nec quemuis hominem metueret: quam Domini libertatem non facile quisquam imitari debet, tum quod nemo ita sciat, se præditum diuino spiritu, tum quod aliorum corda & renes nemo vt Christus rimari possit. Verum Theophylactus post Cyrillum citatum in Cathena, intelligit nomen vulpis non pertinere ad personam Herodis, sed magis ad ipsos Phariseos, qui illud de Herode edixerant, vnde notat Græca non habere, vulpi illi, sed ἀλώπεκι αὐτῷ, id est, vulpi huic, veluti Dominus demonstrare voluerit presentes Phariseos potius quam Herodem. Et sanè verisimile est falsum fuisse quod de Herodis conatu significauerunt, quod & cum imprimis fama Iesu ad Herodem peruenisset, de seipso honorificè senserit, cupieritque videre eum, vt dicitur Lucæ nono, & postea cum à Pilato ad ipsum missus fuisset, cupidè illum susceperit, & illæsum à se dimiserit, vbi etiam Lucas dicit eum cupiuisse à multo tempore videre eum, nimirum à tempore quo fama Iesu ad ipsum peruenerat, vt nonò capite idem scripserat. Itaque quoniam Pharisei isti subdola mente Dominum accesserunt, prætextentes Herodis conatum, & fingentes sibi curam saluatoris, Dominus illorum corda sciens mansuetè & adumbratè pro suo more eis responderet, dicens: Dicite vulpi huic, faciens quidem illos suspicari Herodem, eo quod singulari numero diceret, vulpi, sed Phariseos dolosos & subdolos sese in hoc negotio gerentes notans, dicendo, huic, non illi. Sed vt est, siue Phariseos, siue Herodem nomine vulpis notare voluerit, hac sua responsione significauit, nihil sibi esse periculi ab homine, neminemque se timere: præscire quidem se occidendum, sed vitam suam se habere in sua potestate, nec alio vel tempore vel loco occidendum, quam quo erat constitutum. Iubet autem illud peculiariter dici, Ecce eiicio daemona, & sanitates perficio, tum vt notet crudelium Iudeorum ingratitude, qui eum posset odisse & persequi qui talia eis impenderet beneficia, nec aliud quam benefacere nosset, quibus ob id amore potius quam persecutione dignus esset: tum vt suam diuinam notaret potentiam, quam frustra humana potentia quantacumque ea esset, impedire conaretur: tum etiam quia sciebat id animos Phariseorum potissimum dolore, quod per miracula gloriam sibi apud homines pararet. Per illud autem: Hodie & cras, non certos dies significat, sed ex familiari loquendi consuetudine, temporis breuitatè. Solemus enim quando modicum tempus significare volumus, dicere: Hodie & cras. Itaque sensus est: ecce omnibus iniuriis adhuc modico tempore opus meum pergam peragere, daemona scilicet eiicia, & sanitates perficiam. Sic & illud tertia die, significat tempus non multo post, vt sit sensus: Et non multo post aut breui per mortem meam consummandus presentia enim illa verba, eiicio, perficio, & consummor, per futura sunt exponenda, & consummor legendum est, non, vt quidam male, consumor, cum Græcè sit τελειομαι, quod verbum vt est commune, mauius quidam actiue accipere: vt sit contummo, & sit sensus, & tertia die operi meo supremam manum per mortem imponam. Verum magis conuenit accipere passiuè, quia præcedit τελειω, id est, perficio. Aliqui enim perinde esset

esset ac si diceretur: Sanitates perficio hodie & cras, & tertia die perficio, cum τελειω & τελειομαι actiue acceptum idem significant. Bene autem Dominus suam mortem consummationem vocat, non consumptionem aut perditionem, sicut supra Lucas eam vocauit exitum & assumptionem, & Dominus ipse exaltationem & baptismum. Per illam enim Dominus magis est perfectus, & consummata sunt in eo omnia quæ de ipso erant scripta. Sequitur: Verum tamen, hoc est, priusquam tamen consummationem patris, hodie & cras & sequenti die ambulare. Circa quæ verba est nonnulla difficultas. Quomodo enim iam dicit, hodie & cras & sequenti die, hoc est, tertia die ambulare se debere, cum mox dixerit se hodie & cras eicere daemona & tertia die consummandum? Hanc difficultatè sentiens Theophylactus, indicat orationem hanc sic intelligendam: oportet me hodie & cras, supple, manere in hoc loco, & sequenti ambulare in Hierusalem, scilicet in qua elegi mortem subire. Similiter intelligit Euthymius: Oportet me hodie aut cras operari quæ dixi, & sequenti die ambulare, id est, transire à vita presentis. Indicat autem Theophylactus illam rationem explicandi hunc locum, vt scilicet post hodie & cras, punctus fiat, & deinde subiiciatur, sequenti die ambulare, simile esse cum eo, quo, inquit, sæpe dicere numerates consueuimus: Ego Dominico, secundo, & tertio die egredior, non quod egredurus sim Dominico & secundo, sed solum duos illos dies enumeramus, vt manifestemus diè tertium, ita vt sensus sit: ego postquam transierit hic dies Dominicus præsens & crastinus, tertia die egredurus sum. Verum hic explicandi modus coartior videtur, sicut multo magis & ille, quo hunc locum intelligit post Albertum Caietanum. Verum tamen quauis non propter timorem Herodis, tamen oportet me ambulare, & hinc abire hodie & cras & sequenti die, hoc est, itinere trium dierum, usque in Hierusalem scilicet. Diuus Augustinus libro 2. de consensu Euan. c. 75. & lib. 6. contra Iulianum Pelagianum c. 8. quoniam certum est Dominum non esse mortuum tertia die postquam hæc dixit, & quia illud; tertia die consummor, non videtur conuenire cum eo quod sequitur, oportet me tertia die ambulare, putat mysticè & figuratè intelligendum esse illud, Ecce sanitates perficio, &c. vt hoc referatur ad corpus eius, quod est Ecclesia, in qua primum quidem daemona eiiciuntur à Christo, cum relictis parentibus superstitionibus credunt in eum gentes, & peccata eis remittuntur. Perficiuntur autem secundo sanitates, cum secundum eius præcepta viuunt usque in finem resurrectionis, posteaquã diabolo & huic seculo fuerit in baptismo renunciatum. Tertio verò, in resurrectionis tempore consummabitur Ecclesia, & in Ecclesia ipse Christus, quando ad plenitudinem angelicam per corporis immortalitatè perficietur Ecclesia, quæ est corpus Christi. Hunc sensum & Beda secutus est super Lucam. Sed nec hic sensus videri potest proprius esse, aut à Domino præcipuè intentus. Quid enim verba hæc sic intellecta, pertinent ad id quod de Herode dixerunt Pharisei, quomodo rursus ea conueniunt cum eo quod sequitur, Verum tamen oportet me hodie & cras & sequenti die ambulare? Proinde simplicius fuerit intelligere per hodie, cras & sequenti die, iam significari idem quod prius per hodie & cras, nempe modicum tempus, vt sit sensus: Oportet me modico

tempore solito more adhuc perambulare diuersa loca, docendo & miracula operando. Nec id absurdum videri debet, quod iam dicat se tertia etiã die ambulare debere, cum prius tertia die consummationem sui tribuerit, miraculorum verò operationem ipsi hodie & cras, quia sic erat tertia die consummandus, vt tamè in ea die ambulare adhuc deberet, vt pote in fine tertia diei occidendus: quemadmodum rectè dicere potuisset, eiiciam daemona hoc & sequenti mense, & tertio mense consummabor, oportet tamen antequam interficiar, me adhuc conuersari inter homines, & huc illucque ambulare, hoc & secundo & tertio mense. Itaque vtrouique per hodie & cras & tertiam diè significatur modicum tempus, post quod aut in quo erat occidendus Dominus, quemadmodum & apud Oseam capite 5. per duos dies & diem tertiam breue tempus significatur, post quod afflictis ad Deum reuersis consolatio promittitur, cum dicitur: Viuificabit nos post duos dies, in die tertia suscitabit nos. Ideo autem repetendo dicit secundo se miracula ad tempus operaturum, quia cum prius id simpliciter dixisset, nunc dicit quod oporteat ipsum ea operari, & causam quare oporteat, addit, quia, inquit, non capit Prophetam perire extra Hierusalem. In qua oratione, capit, ponitur impersonaliter, sicut & apud Græcos ἐνδίδεται, & est sensus: non capit, id est, non conuenit, non decet, nec est possibile, quasi dicas, ipsa rerum natura non fert. Ad quem modum frequenter Tertullianus vtitur impersonaliter verbo, capit, imitatus Græcos, vt & in multis aliis, apud quos illud ἐνδίδεται pulchrè accipitur impersonaliter pro licet, conuenit, possibile est. Porro quod dicit non conuenire, aut fieri non posse vt Propheta alibi pereat quam in Hierusalem, intelligi dupliciter potest. Primum enim accipi potest dictum peculiariter à Domino de seipso, de illo scilicet eximio Propheta, de quo Moyses: Prophetam suscitabit vobis Deus de fratribus vestris, quomodo Faber & alij quidam intelligunt. Sic enim nullum est de veritate sententiæ dubium. Fieri enim non potuit vt alibi Christus moreretur quam in Hierusalem, quia vt ibi moreretur à patre decretum fuit, vt ciuitatis illius impietas omnibus declararetur, comprehendendo tamen nomine Hierusalem etiam suburbia ciuitatis aut potius intelligendo nomine ciuitatis significare ciues Hierosolymitanos, à quibus Christus occisus est. Nam alioquin extra portas ciuitatis & non in Hierusalem occisus est Dominus. Quod si in genere accipiatur dictum de quouis Propheta, quemadmodum videtur accipiendum, eo quod accusatio, Prophetam, non additur apud Græcos articulus, iam cum certum sit multos Prophetas etiam insignes occisos extra Hierusalem: Dicendum, Dominum hic vulgari modo hyperbolica aut ironica locutione usum, qua significare voluerit nusquam alibi magis conuenire vt propheta occidatur quam in Hierusalem, vt in qua communiter talia contigerint, & innocentium sanguis frequenter ac copiosè effusus sit, tantamque esse iniquitatè Hierosolymitanorum, vt crimen occidendi Prophetas aliis quodammodo non permitterent, sed sibi vsurparent, & fermè proprium facerent, & proinde etiam ab eis occidendum inter alios multos Prophetas ipsum caput Prophetarum, vt sic impleretur mensura iniquitatum eorum, & veniret super eos omnis sanguis Prophetarum, qui effusus est. Dicit ergo Dominus, oportere se adhuc aliquantò tempore obam-

bulare per ciuitates & pagos, nec Herodem aut quemuis alium hoc posse impedire, quod fieri non possit ut alibi moriatur, id est, quod nusquam magis conueniat ipsum aut quemuis Prophetam mori quam in Hierusalem, veteri scilicet illa Propheta rum interfetrice. Quibus verbis præterquã quod Dominus significat se non timere ab Herode mortem inferri posse, ac mortis locum ac tempus in manu habere, etiam eadem suam retorquet in Pharisæos in Hierusalem principatum habentes, significans illos quadam necessitate mala fore cædis suæ authores, qui Herodem fingeant ipsi parare mortem inferre.

HIERUSALEM HIERUSALEM QUAE OCCIDIS PROPHETAS, ET LAPIDAS EOS QUI, &c.] Quoniam superior sententia Dominus meminit crudelis impietatis, qua Hierusalem vrbs regis magni diuinis beneficiis præ cunctis orbis ciuitatibus donata contra Prophetas Dei semper sæuissent, & adhuc esset sæuitura, præuidens iam imminere insanabili ciuitati supremum excidium, & perpetuam Dei derelictionem, deplorat illam quod toties sprete Dei bonitate meruerit extremam ultionem. Itaque exclamare cœpit, Hierusalem, Hierusalem, ipsa exclamacione & geminatione suam commiserationem, suumque dolorem ac amorem salutis ipsius insinuans. Commemorat & Matthæus hanc deplorationem capite vigesimotercio, cum, post multiplex vtriusque Pharisæis & Scribæ a Domino intermitatum, tandem eò peruenisset Dominus, ut diceret ab ipsis occidendos Prophetas & sapientes, atque ob id venturum super eos omnem sanguinem iustum. Vnde apparet Dominum non semel tantum hæc dixisse, cum alio tempore & loco (nimirum in Hierusalem & paucis diebus ante passionem) hæc Matthæus dicta commemorat quàm Lucas, qui hic illa commemorat dicta extra Hierusalem, quamquam fieri possit, ut alter Euangelistarum istud non suo loco commemorauerit, & vel Lucas per præoccupationem, vel Matthæus per recapitulacionem, narrauerit, vterque tamen eò loco quo videbat hæc a Domino aliquando dicta, aliis Domini verbis commodè adici posse ob conuenientiam eorum cum illis. Dicit ergo: Hierusalem Hierusalem, quæ occidis Prophetas, &c. id est, tu illa interfetrice Prophetarum, & lapidatrix eorum qui ad te missi sunt, vel, ut habent aliqui, qui mittuntur ad te. Græca enim pro, quæ occidis & lapidas, habent participia cum articulo, quibus significatur quod nos per nomina dicemus, tu illa interfetrice & lapidatrix. Alloquitur autem proculdubio sub ciuitatis nomine ipsos ciues, vnde postea facta mutatione dicit, relinquetur vobis domus vestra. Sequitur, quod insigne est charitatis diuinæ indicium, Quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum auis nidum suum sub pennis, & noluisti? Magnæ enim charitatis fuit, quod non semel tantum, sed multoties adeo cupierit eius filios, hoc est, inhabitatores, omnisque Iudæos, qui ad eam tanquam matrem confluabant ad se congregare, idque ea semper reluctante: sed id adhuc magis charitatem Dei arguit, quod non simpliciter filios eius congregare voluerit, sed eò modo quo auis nidum suum, id est, pullos suos sub alas, hoc est, summo cum desiderio & sollicitudine. Est autem Græcis pro dictione auis, *ipnis*, quæ dictione anceps est ad auem & gallinam. Et quidem mirus

A est amor omnibus ferè auibus ad conuendos & protegendos pullos, sed præcipuè gallinis, vnde magis conueniebat vertere, gallinam, quemadmodum apud Matthæum vertit interpretes, cum eadem sit dicitio vtrouque. Porro quàm aptè Dominus se gallinæ comparat, indicat diuus Augustinus libro primo quaestionum Euang. capite 36. Hoc, inquit, genus animantis magnum affectum in filios habet, ita ut eorum infirmitate affecta & ipsa infirmetur, & quod difficilius in aliis animantibus inuenies, alis suis filios protegens contra miluum pugnator: sic etiam mater nostra Dei Sapientia, per carnis susceptionem infirmata est quodammodo, protegitque infirmitatem nostram, & resistit diabolo ne nos rapiat. Vide eundem tractatu i. super Ioannem, ubi hoc expendit, quod cum reliquæ aues non agnoscantur ferè esse parentes nisi in nidis, gallina sic infirmetur in pullis suis, ut cum pulli eam non sequuntur, matrem intelligas, etiam si pullos non videas, eo quod fiat alis demissis, voce rauca, omnibus membris demissa & abiecta. Cæterum dubitari hic potest, quomodo dicat Dominus se voluisse congregare, illam autem noluisse: per quod significatur, ipsa nolente non esse factum quod voluit Dominus, cum Psalmista dicat, omnia quæ voluit Dominus fecit in celo & in terra. Et quidem pro facili solutione dicere quis posset, Dominum hic de se loqui secundum suam humanitatem, secundum quam multa quodam modo voluit, quæ tamen non fiebant. Optabat enim quodammodo omnium omnino salutem pro omnibus mortuus. Verum quoniam hic dicitur, quoties volui, quod significatur multoties & diuersis temporibus id voluisse & studuisse, satis certum Dominum non tantum significare se id voluisse & studuisse, cum iam in terris apud illos ageret, sed & ab initio, cum ad illos diuersis temporibus Prophetas suos mitteret: proinde hic significat suam diuinitatem, secundum quam ab initio multoties voluit Iudæos ad se congregare, quare videndum quomodo quod secundum eam voluit non sit factum, cum omnia quæ voluit ut Deus etiam fecerit. Itaque Augustinus in Enchir. capite 97. docet non consequi ex hoc loco, non esse factum quod Dominus voluerit, quamquam dicatur Dominus voluisse colligere, & illam noluisse, quia, inquit, illa quidem filios suos ab illo colligi noluit, sed ea quoque nolente filios eius collegit ipse quos voluit. Verum magis apparet Dominum hic significare voluisse non esse factum quod ipse voluit, quia ipsa noluit: quemadmodum in simili loco de Hierusalem, Dominus dicit aperte per Ezechielem, non esse factum quod voluit. Sic enim Dominus per illum similiter suam pro Hierusalem sollicitudinem, & illius ob incorrectam malitiam, perditionem proloquitur post multa: Multo labore sudatum est, & non exiuit de ea nimia rubigo eius, neque per ignem. Immunditia tua execrabilis, quia mundare te volui, & non es mundata a fordibus tuis, sed nec mundaberis prius donec quiescere faciam indignationem meam in te. Itaque quod hic dicitur, quoties volui, non est intelligendum de voluntate Dei efficace, quam vocant voluntatem beneplaciti, sed de voluntate Dei optatiua, quam vocant voluntatem signi, eo quod hæc voluntas Deo tribuatur ratione quorundam operum Dei quæ in nobis voluntatis nostræ sunt signa, de qua duplici Dei voluntate est dictum latus in cap. Concordiæ 41. circa illud orationis Dominice: Fiat

Fiat voluntas tua Dicit ergo se multoties voluisse quia multoties illis occasiones varias obtulerit, quibus ad ipsam pertraherentur, mittendo Prophetas, præcipiendo, inuitando, comminando. Porro ex hoc loco euidenter astruitur arbitrij nostri libertas & vis, quod scilicet in nobis situm est & nostra voluntate saluari, quamquam non sine Dei gratia nos præueniente, quam esse necessariam etiam hic locus ostendit, dum prius dicit Dominus se voluisse filios Hierusalem congregare. Si enim ille nolisset, nec ista velle potuisset: sed illo volente, ista noluit, vnde sine præueniente Dei gratia bene quidem velle non possemus, sed præuenientem, Dei gratiam nulla necessitate amplecti cogimur, sed liberum est eam vel amplecti, vel non. Et bene dicit se voluisse congregare filios Hierusalem sicut gallina vel auis pullos suos sub alas, ut sicut ex ipsius comparacione cum aue vel gallina, desiderium salutis hominum in eo intelligeremus, ita & comparacione hominum cum pullis, intelligamus quantopere Dei gratia, protectiue & veluti fomento, egeamus, vnde orat Propheta Dominum, ut velut pullum se protegat. Sub umbra, inquit, alarum tuarum protege me. Porro quoniam Hierusalem toties monita & vocata obedire vocanti pertinaciter noluit, prædicit dignam illis venturam ultionem. Ecce, inquit, relinquetur vobis domus vestra deserta. In qua sententia Græci habent præsens, *ἀπὲρ*, id est, relinquetur, etiam in Matthæo, bene tamen interpretes per futurum vertit, quod præsens pro futuro accipiatur, ut aliis in Euangelis, nisi quod præsentis verbo significatur mox relinquendam domum eorum. Per domum eorum quidam intelligunt ipsum templum, quod cum prius diceretur domus Dei, iam ob illorum peccata ob quæ derelinquendum erat & destruendum, domus illorum rectè dicitur. Alij verò rectius & generalius per domum eorum, ciuitatem aut etiam totam Iudæorum nationem aut habitationem intelligunt. Intelligitur autem communiter hac sententia Dominus significasse excidium vrbs Hierosolymitanæ & gentis Iudaicæ, factum postea per Romanos, ut quod hic dicitur, idem sit cum illo Psalmistæ: Fiat habitatio eorum deserta, & in tabernaculis eorum non sit qui inhabitet. Secundum quem sensum sic est locus explicandus: Vobis, id est, in vestram confusionem, vestrorumque criminum vindictam, relinquetur domus, id est, habitatio vestra deserta ab omni inhabitatore. Verum propter pronomen, vobis, magis videtur hac sententia Dominus significare voluisse habitationem Iudæorum a Deo derelinquendam iam ipsis Iudæis, ut qui Dei præsentia & protectione se reddiderunt indignos. Vnde Euthymius hic in Luca tantum legit: ecce relinquetur vobis domus vestra; ut illud, deserta, quod tamen iam passim habent Græca, videri possit huc ascriptum ex Matthæo. Idem Euthymius illud, deserta, in Matthæo interpretatur de derelictione diuina. Deserta, inquit, ab inhabitante in ea diuina gratia. Itaque sensus est: domus vestra, quam ego toties iam studui primùm per Prophetas, deinde per me ipsam excolere, & cuius iam diu curam gessi, relinquetur vobis deserta a solita Dei gratia quæ derelinquens vos vobis ipsis, transferetur ad gentes. Hanc autem diuinæ gratiæ derelictionem secuta est illa, de qua alij intelligunt, solitudo facta per Romanos, sed de derelictione diuina ma-

Agis esse intelligendum etiam sequentia indicant, per quæ Dominus declarare vult quomodo derelinquetur illis domus eorum deserta. Nam pro eo quod Lucas habet: Dico autem vobis, &c. Matthæus habet: Dico enim vobis, &c. Cæterum de veritate huius sententiæ & intelligentia non parua est difficultas. Et sunt qui quoniam Dominus hæc dixisse dicitur a Luca cum esset in via ad Hierusalem, intelligunt, quemadmodum prima facie videtur intelligendum, Dominum significasse se non videndum a Hierosolymitanis, nisi cum veniret tempus quo dicerent: Benedictus qui venit in nomine Domini; idque impletum fuisse in die palmarum, quando his verbis eum in Hierusalem deduxerunt, & exceperunt. Verum quo minus sic possit hic locus intelligi, obstat primùm quod Matthæus hæc commemorat dicta a domino, postquã honorifica illa acclamatione deductus esset in Hierusalem. Nam quamquam fieri possit ut Matthæus non suo loco illud commemorauerit, & recapitulando illud narrauerit, tamen non aptè posuisset post acclamationem, quã domino in die palmarum acclamatum fuit, si de illa hoc Dominus dixisset. Quamquam enim Euangelistas non seruaſſerunt ab ipsis narratarum ordinem, certum sit ex Euangelistarum inter sese collatione, tamen vnusquisque sic suam contexit historiam, quasi omnia ordine sese consequerentur, eoque ordine omnia contigissent quomodo narrantur. Iam nemo facile dubitauerit quin locus hic eodem modo sit intelligendus apud Lucam quo apud Matthæum. Deinde etiam si Matthæus non illo loco istud a Domino dictum commemorasset, ex ipso solo Luca satis esset manifestum non posse hunc locum de illa intelligi acclamatione tum quod Lucas, qui commemorat istud dictum in via ad Hierusalem, non dicit dominum se dehinc abscondisse Hierosolymitanis, ut non veniret ad eos, nisi eo tempore quo hoc ab eis est acclamatum, cum ex Ioannis historia constet Dominum postquam deseruit Galilæam (post quod Lucas semper de Domino loquitur tanquam existente in via ad Hierusalem) frequenter venisse in Hierusalem etiam ante diem palmarum, ut verisimile sit etiam post hæc verba ipsum fuisse in Hierusalem, quemadmodum indicat Concordia: tum quod locus iste de illa intellectus acclamatione nihil faciat ad propositum, tum etiam quod istud: Dico autem vobis; sicut nec illud: Ecce relinquetur vobis; non potest apte videri dictum tantum Hierosolymitanis, qui tunc non erant præsentibus, & quorum plerique dominum post hæc verba viderunt saltem extra Hierusalem, sed in genere Iudæis, quorum metropolis erat Hierusalem, cum qua simul erant deserendi & excindendi. Origenes homil. 26. in Matth. & post eum quidam in Matthæum, & Caietanus in Lucam intelligunt illud: non me videbitis; de visione per fidem, ut sit sensus: non me videbitis oculis fidei & intelligentiæ, hoc est, non cognoscetis quis ego sim donec intelligentes vestram desertionem, & ob id poenitentem, dixeritis. Benedictus qui venit in nomine Domini, agnoscetes scilicet me esse benedictum patris, qui vobis veniam in cordibus vestris per fidem. In eundem sensum videri posset intellexisse & D. Hieronymum, qui sic explanat hunc locum, in Matthæum scribens: Quod dicit hoc vult intelligi: Nisi poenitentiam egeritis, & confessi fueritis ipsum me esse de quo propheta cecinerunt, filium omni-

potentis patris, meam faciem non videbitis. Sed Beda in Lucam imitatus D. Hieronymum indicat se illum intellexisse, quomodo potius debet intelligi, non de visione, qua hic videtur per fidem, sed ea qua in secundo aduentu videbitur diuinitas ipsius. Addit enim verbis Hieronymi, in secundo aduentu, faciem meam non videbitis. Neutra tamen etiam harum expositionum conueniens videtur. Nam cum dicitur, non me videbitis amodo; (nam amodo additur in Matth.) donec dicatis, &c. satis significatur postea illos aliquando illud dicturos, & tunc ipsum visuros eodem modo quo hactenus eum viderant, nempe corporaliter. Deinde in illo quod dicuntur dicturi: Benedictus qui venit, certum est verbum, venit, non esse preteriti temporis, sed presentis, cum sit Græcè δὲ ἐγὼ λέγω, unde non potest intelligi illos dicturos istud de primo Domini aduentu, sed de aduentu, aliquo eius tunc futuro, cum illud sunt dicturi. Non solet autē scriptura de aliquo aduentu Domini loqui, quam eo quo vel venit in carnem, vel venturus est ad iudiciū, proinde consequitur intelligendum istud esse de nouissimo suo aduentu, quo in claritate est venturus, quemadmodum & Augustinus docuit lib. 2. de consensu Euangel. cap. 75. Quare Theophylactus & Euthymius post Chrysostomum sic intelligunt: Non me videbitis amodo, hoc est, post breue tempus quod sum vobiscum adhuc in mortali hac carne conuersaturus, vsq; ad iudicij diem, quando vel inuiti cogemini me agnoscere esse Messiam, & illum de quo dixi propheta: Benedictus qui venit in nomine Domini; meq; cogemini adorare, quia mihi curuabitur omne genu. cælestium, terrestrium, & inferorum. Tunc enim rursus videbunt eum corporaliter. Videbunt enim, inquit scriptura, eum in quem transixerunt. Solet autem Dominus Iudæis in primo suo aduentu ipsum agnoscere recusantibus, secundi sui aduentus ingerere mentionem, quo illum vel inuiti agnoscere cogentur, cum videbunt eum venientem cum potestate & claritate magna. Unde passionis suæ tempore interrogatus num esset Christus, respondit se esse, & subiecit: Verumtamen dico vobis, amodo videbitis filium hominis seden-

Matt. 26

tem à dextis virtutis Dei, & venientem in nubibus cæli. Quod si alicui dura videatur hæc expositio, qua intelligitur impios & incredulos Iudæos (nam his Dominus loquitur) in nouissimo die cum Dominum videbunt, dicturos illud: Benedictus qui venit in nomine Domini, cum ea vox sit excipientium aliquem cum gaudio, quo mali ipsum in iudicio non excipient, intelligendum significari à Domino, Iudæos qui in primo eius aduentu illum noluerunt agnoscere Messiam & benedictum Domini, diu ab ipso derelinquendos, & quamuis Messiam suum longo tempore expectaturi essent, non prius tamen ipsum illos visurum corporaliter, quam circa finem mundi conuersi fuerint ad fidem, dicturi tunc de Christo veniente ad iudiciū; Benedictus qui venit. Tempus enim quo ad fidem conuerteretur Iudæorum natio, docet Paulus esse, cum intrauerit plenitudo gentium. Tum autem fore consummationem seculi, & mox venturum iudiciū docet postea Dominus dicens post prædicatum euangelium in vniuerso mundo venturam consummationem. Hic sane intellectus ut optimè conuenit proposito, ita multum conuenit cum illo Osee: Dixi, inquit Dominus, ad eam: Dies multos expectabis me: non fornicaberis, & non eris viro: sed & ego expectabo te, quia dies multos tenebunt filij Israel sine rege, & sine principe, & sine sacrificio, & sine altari, & sine ephod, & sine theraphim. Et post hæc reuertetur filij Israel, & quærent Dominum Deum suum, & Dauid regem suum, & pauebunt ad Dominum, & ad bonum eius in nouissimo dierum. Quid hoc enim aliud est, quam Iudæorum domum relinquendam desertam, nec visuros regem suum, nisi post multam expectationem in nouissimo dierum, quando illum venturum mox ad iudiciū cum gaudio excipient? Proinde putari hunc esse genuinum huius loci intellectum. Cæterum videndum nobis, ne & nos perseverantem Iudæorum malitiam imitantes, post multiplices respiciendi occasiones nobis oblatas mereamur à Deo penitus derelinqui. Terra enim sæpe venientem supra se bibens imbre, & tamen proferens spinas & tribulos, reproba est, & maledictio proxima.

Osee 3.

Heb. 6.

SANATVR HYDROPICVS IN SABBATHO.
LVCABE 14. CAPVT XCI.

I factum est cum intraret Iesus in domum cuiusdam principis pharisæorum sabbatho manducare panem, & ipsi obseruabant eum. Et ecce homo quidam hydropticus erat ante illum. Et respondens Iesus dixit ad legisperitos & pharisæos, dicens: Si licet sabbatho curare? At illi tacuerunt. Ipse vero apprehensum sanauit eum, ac dimisit. Et respondens ad illos dixit: Cuius vestrum asinus aut bos in puteum cadet, & non continuo extrahet illum die sabbathi? & non poterat ad hæc respondere illi. Dicebat autē & ad inuitatos parabolā, intendens quomodo primos accubitus eligerent, dicens ad illos: Cum inuitatus fueris ad nuptias, nō discumbas in primo loco, ne forte honoratior te sit inuitatus ab illo, & veniens is qui te & illum vocauit, dicat tibi: Da huic locum, & tunc incipias cum rubore nouissimum locum tenere: sed cum vocatus fueris, vade, recube in nouissimo loco, ut quū venerit qui te inuitauit, dicat tibi: Amice ascende superius. Tūc erit tibi gloria corā simul discumbentibus: quia omnis qui se exaltat, humiliabitur: & qui se humiliat, exaltabitur. Dicebat autē & ei qui se inuitauerat: Cum facis prandium aut cœnam: noli vocare amicos tuos, neque fratres tuos, neque cognatos, neque vicinos diuites, ne forte te & ipsi reuident, & fiat tibi retributio: sed quū facis conuiuiū, voca pauperes, debiles, claudos, & cæcos, & beatus eris, quia nō habet retribuere tibi, retribuetur enim tibi in resurrectione iustorum. Hæc cum audisset, quidam de simul discumbentibus, dixit illi: Beatus qui manducabit panem in regno Dei. At ipse dixit ei: Homo quidam fecit cœnam magnam, & vocauit multos, & misit seruum suum hora cœnæ dicere inuitatis, ut venirent, quia iam parata sunt omnia. Et cœperunt simul omnes excusare. Primus dixit ei: Villam emi, & necesse habeo exire, & videre illam, rogo te habe me excusatum.

tum. Et alter dixit: Iuga bouum emi quinque, & eo probare illa, rogo te habe me excusatum. Et alius dixit: Vxorē duxi, et ideo non possum venire. Et reuersus seruus nunciauit hæc domino suo. Tunc iratus paterfamilias dixit seruo suo: Exi cito in plateas & vicos ciuitatis, & pauperes, ac debiles, & cæcos, & claudos introduc huc. Et ait seruus, Domine factum est ut imperasti, & adhuc locus est. Et ait Dominus seruo: Exi in vias, & sepes, & compelle intrare, ut impleatur domus mea. Dico autem vobis, Quod nemo virorum illorum qui vocati sunt, gustabit cœnam meam.

ET FACTVM EST CVM INTROISSET, A re Congruenter autem, ut annorauit D. Augustinus, hydropticum animali quod in puteum cecidit cōparauit, quia humore laborabat, & veluti è puteo in quo submergendus fuerat, subtractus fuerat Domino illum apprehendente: sicut illam mulierem quam alligatam dixerat, & ipse soluebat, comparauit iumento quod soluitur ut ad aquam duccatur. Porro non simpliciter Dominus ex illorum facto suum factum nō esse dignum calumnia eorum ostendit, sed exemplo proposito simul etiam notat illorum & præposteram religionem & auaritiam, ut qui in eo quod, si opus erat dicendum, tantum fuit opus charitatis, arguerent eum violare sabbathum, cum in simili opere cupiditatis non iudicarent se violatores sabbathi. Notat autem eos modestè tantum, & quod iustum est eis iudicandū relinquit, nec tam apertè eos incessit, ut mox superius in synagoga ipsum archisynagogum, quod nō ut ille apertè factum ipsius calumniarentur, sed in silentio cogitationes suas occultaret. Cæterum hydropticus iste, typus quidam est, aut in genere cuiuslibet peccatoris, quem exuberans terrenarum rerum, in quibus nunquam satiari homo potest, desiderium aggrauat, ac per dissolutam & lubricam vitam grauius laborat: aut specialiter hominis alicuius, qui vel libidini seruit, vel diuitiis est intentus, vel fastu tumet. Singula enim hæc vitia ob quandam proprietatem hydrops morbus adūbrat. Nam quoniam hydropticus morbus ab aquoso humore vocabulum trahit, libidini significandæ rectè adaptatur, & vitæ lubricitati. Et quoniam quo magis hydropticus abundat humore, tanto amplius sitit, hydroptico rectè assimilatur auarus. Nam quemadmodum quo plus sunt potæ, plus sitiuntur aqua: ita crescit amor nummi, quantum ipsa pecunia crescit. Rursum ob tumorem qui est in hydroptico, ac proficiscitur ex epate vitiatu, bene ei comparatur quisquis inani tumet fastu nascente ex corrupto mētis iudicio, veluti ex epate vitiatu, dum collocat gloriam in his rebus in quibus non est collocanda ac stultissimæ gloriæ apud homines parandæ siti laborat. Quamobrem quisquis cuiusvis vitij ratione laborat hydropi, grauatus concupiscentiis, sed nō satiatu, sanabitur, si in sabbatho se Christi cōspectui obtulerit, hoc est, si ouis agēs à malis operibus, morbumq; suum agnoscens, sanari à Christo desideret, ac ipsum semper ob oculos habeat. Sic enim minime in posteru peccabit. Qui verò sese subducit à cōspectu Christi, sanitatē nequaquā recipere potuerit. Quoniam autem peculiari ratione per hydropticū significatur auarus au superbus, rectè ante pharisæos hydropticus curatur, ut per alterius egritudinē corporis, in aliis exprimatür lāguor cordis & mētis.

DICEBAT AUTEM ET AD INUITATOS PARABOLAM, INTENDENS, &c. [Cōuiuiū corporali exceptus dominus in sabbatho, conuiuium vicissim ipse instruit. se ac sabbatho dignū, variisq; ferculis adornatū, utpote salutarī miraculo ac doctrinis variis, prout cuiq; cōuiuarū opus erat. Itaq; post sanatū hydropticum ad eos sanādos salutari sua doctrinā cōuertitur q grauiori morbo labora-

laborabant, utpote spirituali & tecto, & primum quidem secum inuitatos docet fugere superbiam, sectarique humilitatem, deinde verò inuitantem se docet fugere auaritiam, ac elemosynis insistere. Cum enim Pharisei superbia & auaritia maxime laborarent, hæc potissimum vitia in eis iam curari conueniebat. Sumit autem Dominus suo more occasionem docendi hæc ab his quæ ad cõuiuium in quo tum erat peruenit, docens nos semper ex præfenti materiam ædificationis aliorum decerpere. Porro doctrinæ quam tradidit inuitatis, occasio fuit, inquit Euangelista, quod intendebat, hoc est, attendebat, & cõsiderabat quomodo primos, accubitus eligerent, vel (vt potius vertendum puto) elegissent. Non enim cum dicitur intendens quomodo primos accubitus eligerent: significatur Dominum hoc sermone illud intendisse, & pro suo scopo habuisse, vt significaret illos solitos eligere primos accubitus, hoc est non significatur finis quem Dominus intenderit hac doctrina, sed occasio dicendi hæc ad inuitatos ex his quæ in eis obseruauerat. Nam, intendens, est hoc loco idem quod attendens & considerans, cum Græcis sit ἐπιχων, quod hic idem est quod προσέχων, sicut & Act. 3. cum dicitur: Claudus intendebat in eos; vbi Græcè est, ἐπιχων αὐτοῖς. Attendebat autem & considerabat Dominus eos eligere vel elegisse primos accubitus siue oculis suæ diuinitatis, quibus etiam occultos eorum affectus agnouit, siue etiam oculis corporalibus, ex signis quibusdam externis obseruatis in eis. Postquam ergo hoc obseruasset, dicebat ad inuitatos parabolâ hanc: Cum inuitatus fueris, & c. Quæ Domini doctrina ad literâ quidem sonat morale documentum de modo accumbendi in cõuiuiis seruando, verum præcipuam Domini intentionem non esse id docere quod litera significat, vel ex eo satis patet, quod Lucas hanc doctrinam vocet parabolam. Ideo enim parabolam vocat, quod sub hoc sermone, quo ad civilem quandam in cõuiuiis seruandam modestiam ad literam hortatur, docere Dominus voluerit sectandam vbiq; & semper humilitatem & sui depressionem, fugiendam verò sui exaltationem, quod per hanc fiat vt quis plerumque ab hominibus, temper autem à Deo humilietur: per illam verò contrâ fiat vt quis à Deo & hominibus exaltetur. Vnde in fine significas quorum hanc dixerit parabolam, adiicit sententiam generale: omnis qui se exaltat, humiliabitur, & c. quæ sententia & aliâ Dominus vsus est, vt Luca 18. & Matth. 23. Est ergo hæc Domini doctrina similis multis parabolicis sermonibus Salomonis, in quibus sub præceptis civilium virtutum & morum, Spiritus sanctus ad veras virtutes informat sapientiæ candidatum. Inter quæ etiam est cap. 25. quod huic documento saluatoris cõcordat, cum dicitur: Ne gloriosus appareas coram rege, & in loco magnorum ne steteris. Melius est enim vt dicatur tibi: Ascende huc, quàm vt humiliaris coram principe. Quamquam autem huius doctrinæ Domini ille sit præcipue scopus qui dictus est, tamen rectè intelligitur Dominus etiam id docere voluisse quod ad literam moraliter significatur, nempe seruandum illum à se præscriptum modum in deligendo accubitu, quantum id commode & honestè fieri potest. Nec indigna videri debet hæc moralis doctrina, perfectionis doctrinæ euangelicæ. Nam quemadmodum boni medici est non tantum grauioribus miseris morbis, sed & leuioribus: ita boni doctoris

voluerit inanis gloriæ morbum. Et in hunc quidem modum habet se doctrinæ Christi explicatio & tractatio literalis, qua civilibus rationibus dehortatur ab accubitus primi electione, & adhortatur ab submissione inter accumbendum: secundum præcipuum verò scopum suum ostendere voluit exemplo isto humano modestiam sequi gloriam, & contrâ arrogantiam humilitationem, quasi dicat: In omnibus te submisisse geras. Sic enim fiet vt magis exalteris & gloriosius, cum contra te extuleris, cum maiori pudore sis deprimendus cum ab omnibus, tum à Deo. Vnde Ecclesiasticus: Quante (inquit) magnus es, humilia te in omnibus, & coram Deo inuenies gratiam. Et: Gloriam præcedit humilitas. Et: Contritionem præcedit superbia, & ante ruinam exaltabitur spiritus. Quorum istud quidem idem est cum eo quod hic dicitur; omnis qui se exaltat, humiliabitur; illud verò idem cum eo; omnis qui se humiliat, exaltabitur. Sunt autem qui, quoniam hic sermo Domini parabola dicitur ab Euangelista, totum hunc sermonem intelligunt mysticè, vt sub similitudine eius quod faciendum dicitur in nuptiis corporalibus intelligatur significatum quid faciendum sit nobis in nuptiis spiritualibus, ad quas per euangelicam doctrinam omnes inuitantur, & per fidem admittuntur, nempe quod in ecclesiæ congregatione non debeat quis se alteri præferre in meritis, sed omnibus inferiorum agnoscere. Sic enim futurum vt in aduentu eius qui omnes inuitauit, gloria ei sit qui sese humiliavit. Quam mysticam explicationem prosequitur prolixè venerabilis Beda. Verum non ob significatum hunc mysticum sensum dicitur hæc doctrina Domini parabola, sed ob causam superius indicatam, quamquam non ineptè sic etiam tractetur hæc parabola, si modo tamen dicatur accommodatam esse tractationem, nec eum esse sensum quem Dominus potissimum significare voluerit, aut propter quam Lucas dicit hunc sermonem esse parabolam.

DICEBAT AVETM ET EI QVI SE INUITAVERAT: CVM FACIS PRANDIUM.] Postquam inuitatis opportunum doctrinæ ferculum exhibuit, admones eos modestiæ, etiam inuitatori cõmodum missum exhibet, monens eum misericordiæ & benignitatis in pauperes. Porro per hoc quod dicit; noli vocare amicos, & c. certum est Dominum non plane damnare aut prohibere etiam amicos, fratres, & cognatos, alendæ dilectionis causâ conuiuiis adhibere: sed summa eius quod hic docere voluit est, vt ne secundum vulgi existimationem satis humanos & benignos nos esse arbitremur, si humanitatem erga eos demonstrauerimus, qui paria nobiscum faciunt, vtq; si meritorie & cum fructu vero & perpetuo consequendo à Deo hospitales esse velimus, non in diuites, sed in pauperes hospitalitatem præstemus. Docere enim Dominus voluit, conuiuia diuitibus parata ex suo genere non esse æternæ vitæ meritoria, quod mercedem suam in hac vita recipiant: conuiuia autem pauperibus parata ex, suo genere meritoria esse æternæ vitæ, quod ea Dei inuita eis darentur qui hic retribuere non possunt, pro quibus proinde Deus suo tempore mercedem sit repensurus. Hoc est ergo quod hic Dominus docet quod su præ dixit: Si benefeceritis his qui vobis benefaciunt quæ vobis est gratia; Proinde quod dicitur; noli vocare amicos, & c. consilium potius est quàm præ-

ptum, consilium, inquam quo Dominus suggerit modum, quo cum maiore fructu conuiuium quibusdam parari potest: & quo docet quomodo hospitalitatem sectemur nobis dignam, nec communem nobis cum ethnicis. Itaque sensus est: Cum facis prandium aut cœnam, id est, cum animus tibi est exhibere conuiuium aliquod, si vis illud bene, & cum maxima tua vtilitate collocare, noli vocare diuites, qui vel amici tibi sunt, vel cognati, vel vicini (tria enim hæc hominum genera conuiuiis communiter adhiberi solent) ne quando & ipse te vicissim inuident, & fiat tibi retributio in præfenti vita, ac proinde amittas æternæ vitæ mercedem: sed pauperes voca, nec in ipsis vltima conuiuii impensam perire, quemadmodum vulgus iudicat, quod non habeant vnde rependant. Hoc enim ipso beatus eris, quia non habent, id est, non possunt retribuere tibi. (Habere enim cum infinitis. Græcis accipitur pro posse. Retribuetur enim tibi, longe plenius suo tempore, quàm à quoquam amico aut diuite hic retribui tibi posset, non quidem potissimum in præfenti vita, in qua quicquid reperitur temporalium est, sed in resurrectione iustorum: quando erit tempus retributionis, quando pro temporariis recipies æterna, pro temporali refectione perpetuam gaudiorum cœlestium fruitionem. Hæc cœlestis magistri doctrina longe diuersa à mundi sapientia. Hæc enim suadet diuites vocare, pauperes relinquere, quod illi vices rependere possint, isti nequeant. Dominus vero contrâ ob eandem rationes suadet pauperes vocare & non diuites, cumq; fructus & vtilitatis causa diuites vocari soleant, pauperibus derelictis, Dominus contrâ vel ob hanc causam docet potius pauperes vocandos; diuitibus relictis, causam, quæ homines mouet ad conuiuia diuitibus exhibenda, suo more retorquens ad suadendum ea pauperibus potius paranda. Poterat Dominus etiam alias adducere rationes ad suadendum hospitalitatem erga pauperes, videlicet quod veræ benignitatis & humanitatis sit, eum qui eget pascere: veræ liberalitatis, egenti benefacere sine spe reditura gratiæ. Nam hospitalem remuneraturus esse, affectus auaritiæ est, vt inquit Ambrosius. Verum sciuit Dominus retributionis spe maxime hominum animos commouendos, proinde per hanc ad hospitalitatem erga pauperes prouocare. Ex qua eius doctrina patet id quod ex innumeris patris scripturæ locis, opera bona meritoria esse vitæ æternæ, vt quibus hic dicitur retribuendam suo tempore mercedem. Quamquam autem conuiuia diuitibus parata, ex suo genere non sint meritoria, pauperibus verò exhibita ex suo sint meritoria genere, tamen sicut hæc vitari possunt ex adiuncta aliqua conditione, vt si pauperes quis inuitet ostentationis aut vanæ gloriæ causa, aut ob aliam causam aliquâ vel malam vel indifferentem: sic illa contingit excircūstantis esse meritoria, laudabilia, & grata Deo, vt si mutua charitatis in Deo alendæ causa fiant, & non solum ob amicitiam naturalem, aut ob spem reuincationis, aut alias causas malas vel indifferentes: proinde intelligendum Dominum dissuadere inuitationem diuitum, vt in plurimum fieri solet, approbare autem pauperum vocationem, sicut omnia opera per sese bona, si scilicet debitis vestiantur circumstantis. Porro cum dicitur in litera neque amicos tuos, neq; fratres tuos, neque cognatos, neque vicinos diuites (sic enim legitur est & non, vt quidam libri habent, neque vicinos, enque

neq; diuites) dictio, diuites, videtur referenda ad omnia præcedentia, sicut postea dictio, pauperes, pertinet ad omnia sequentia, debiles, cæcos & claudos. Nam amicos, fratres, cognatos, & vicinos pauperes, ante alios vocare maxime conuenit & meritum est. Si quis enim, inquit Paulus, suorum & maximè domesticorum curam non habet, fidem ne gavit, & est infideli deterior. Hoc Domini siue præceptum, siue consilium Iob gloriatur se seruasse, dicens, Si comedi buccellam meam solus, & non comedit pupillus ex ea. Quia ab infantia mea mecum creuit miseratio, & de vtero matris meæ egressa est mecum. Seruauit & Tobias, qui inter cætera filio suo præcepit, Panem tuum cum esurientibus & egenis comode.

HÆC CVM AVDISSET, QUIDAM DE SIMVL DISCVMBENTIBVS DIXIT.] Quoniam Dominus occasione conuiuii in quo erat diseruit quædam de modo accedendi ad conuiuia, & uocandi ad conuiuia, ac inter cætera dixit retribuendum his qui pauperes pascunt, in resurrectione iustorum, quidam intelligens, & bene, significari à Domino in resurrectione iustorum tales vicissim à Deo pascendos, & ad mensam regni cœlestis recipendos, tactus desiderio cœlestis illius conuiuii dixit: Beatus cui continget edere panem in regno Dei. In quo licet videre quanta fuerit efficacia verborum Christi, quisque eorum fructus, quod clementer adeo conuiuas sine omni mordacitate docuerit. Hinc enim factum ut in conuiuio Pharisæico quidam fastiditis epulis appositas anhelare inciperet ad epulas regni cœlestis. Nec est cur hunc quis culpet tanquam animale, & ex verbis Christi existimarem corporeas fore sanctorum remunerationes, eum sequenti parabola Dominus huiusmodi errorē non corrigat, sed potius confirmasset si in illo talis error fuisset. Quoniam autem iste beatus dixerat cui contingeret edere panem in regno Dei, Dominus occasione hinc accepta per parabolam cœpit ostendere quibus hæc felicitas potissimum sit obuentura, quibus & qua ratione ab ea felicitate sint excludendi, nimirum quod Iudæi aut Iudæorum primores, etsi primò, ad conuiuium cœleste vocati, suo tamen vitio essent excludendi, & in illorum locum successuri contempti quique ex Iudæis, & gentium omnium pronisua multitudo vndique collecta. Hic enim est parabolæ præcipuus scopus. Itaque ad hoc commodè & sine mordacitate, maioriq; cum gratia significandum, introducit Dominus, hominem quendam diuitem, qui in ciuitate aliqua constituerat exhibere cœnam magnificam, quæ & multis constaret ferculis, & multis esset parata. (Solent enim cœnæ magnificentius quam prandia instrui.) Qui proinde ad hanc vocauit multos à ciuibus suis, viros diuites & honoratos, ut fieri solet. Sed his hora cœnæ rursus vocatis per seruum, & propter aliarum rerum occupationes friuolas venire recusantibus, indignatus eis quod ad tam honorabile conuiuium venire ob res friuolas prætermittent, nec tamen permittere volens ut frustra expensæ conuiuii factæ essent, iussit sine delectu vocari in illorum locum primum quidem pauperes, debiles, cæcos, & claudos, & id genus in ciuitatis plateis ac vicis repositos, qui ob famem & inopiam non erant facile ut alij recusaturi, ac deinde istis non sufficiens ad conuiuium, etiâ peregrinos & externos quosque extra ciuitatem iuxta vias & sepes repositos, quos & eom-

pellere voluit, si forte vel grauarentur, vel præ pudore non auderent venire. Et parabola quidem sic se habet. Cæterum per hominem istum quantum aliqui intelligant significatum Deum patrem, & per seruum ipsum filium missum à patre in mundum, rectius tamen per hominem hunc accipitur Dominus seipsum, qui verè homo erat, significasse, vel ob id quod vltima parabolæ conclusio; Dico autem vobis, &c. videtur dicta à Domino magis in persona sua quam in persona patrisfamilias, de quo est parabola: ut post dicitur. Per cœnam magnam intelligunt quidam dispensationem Dominicam, per carnis susceptionem in nouissimis temporibus factam, cœuiuium scilicet quo in præsentem vitam in nouissima mundi ætate pascuntur fideles, quod constat ex pane verbi euangelici, & variis sacramentorum ferculis, & in his potissimum carne & sanguine Domini sic enim Cyrillus in Cathena, & Thophylactus. Alij verò per cœnam intelligunt felicitatem æternæ beatitudinis, conuiuium scilicet, in quo sancti accumbent post hanc vitam, quod rectè per cœnam significatur, eo quod finem nesciat, nec aliud ei sit successurum conuiuium. Et quidam æternam felicitatem potissimum significari ex eo factis constat, quod hæc parabola dicta sit occasione factæ mentionis de manducando pane in regno Dei, & tamen nihil vetat quin simul intelligatur significari & conuiuium quo in præsentem vitam pascitur militans in terris ecclesia, immo ut simul debeat intelligi, ipsa parabolæ consequentia exposcere videtur. Nam alioqui per horam cœnæ, tempus mortis aut extremi iudicii videbitur intelligendum, quo tempore non facile inuenitur qui per rerum terrenarum occupationes se à cœnæ participatione excuset. Sicut autem vna est ecclesia militans in terris, & triumphans in cœlis, & vita æterna quæ post hanc vitam perficitur, hic incipit per fidem: ita vnum quodammodo est conuiuium, quo pascitur militans, & quo triumphans ecclesia, quandoquidem vnus est Deus quo hic fruimur per fidem, & illic per speciem: vnus Christus quo hic fruimur sub sacramenti velamine, & illic sine velamine: vnus vtrobiq; panis, vnus idemq; potus, quamuis diuersimodè paratus & sumptus. Hoc ergo conuiuium ad vtrumque seculum, sed maximè ad futurum pertinens, cœnæ comparatur, tum quod in nouissima mundi ætate paratum, tum quod finem nesciat, ut dictum est. Magnæ autem cœnæ, tum ob multitudinem vocatorum, tum ob copiam & abundantiam eius, quæ sine fastidio omnes accumbentes sic saturat, ut nihil vnquam vel esuriant, vel sitiant. Ad hæc cœnam homo Christus, qui eam magnis sanè sumptibus, pretio scilicet sui sanguinis parauit, per seipsum quidem primò inuitauit multos, omnes scilicet Iudæos, Iudæorumq; primores, tanquam honoratiores conciuēs suos, ac deinde per Apostolos suos ac prædicatores (quorum ordo per seruum missum significatur) rursus vocauit hora cœnæ ut ad eam venirent qui à se prius erant inuitati. Veluti enim hora cœnæ erat & est post Christi mortem, quando iam cælum reseratum est, & omnia redemptionis nostræ mysteria propalata sunt, ut dicere possit seruus: Venite, quia iam parata sunt omnia. Venite modò per fidem, & gustate quoniam suavis est Dominus, & inebriamini ab vberibus consolationis eius. Haurite in gaudio de fontibus saluatoris. Parata est enim in conspectu nostro mensa, & calix noster inebrians, quam præclarus est, Per

Per eos autem qui & inuitati à Domino, & hora cœnæ vocati per seruum, recusauerunt venire ad cœnam ob alias quasdam occupationes, significatur vel in genere Iudæi, vel specialiter Iudæorum primores sese à parata eis cœna subtraxisse, dum alii aliis rebus terrenis occupati nihil minus curabant quam regnum Dei. Sunt autem res terrenæ, circa quas occupari solent homines, & per quas impediri solent, vel possessiones, vel voluptates. Possessionum autem alia in fundis consistit, alia in pecudibus. Vnde per tres illos qui in parabola diuersis distenti occupationibus recusauerunt adire cœnam, significantur quotquot quacunq; rerum terrenarum implicatione excluduntur à regno cœlorum, qui scilicet, ut habet Lucas in parabola seminantis, audierunt verbum Dei, & à sollicitudinibus, & diuitiis, & voluptatibus vitæ euntes suffocantur, & non referunt fructum. Tria enim quibus homo impeditur à regno cœlesti his verbis significata, etiam significantur in hac parabola per tres recusatores. In primo enim ostenditur impedimentum diuitiarum, in secundo impedimentum sollicitudinis, quamquam in vtroque vtrumque satis notetur impedimentum, ut non sit differentia nisi in materiæ diuersitate: in tertio verò notatur impedimentum voluptatis carnalis. Sunt qui non omnino malè in his tribus intelligunt significari tria illa quæ Ioannes dicit esse in mundo, sub quibus vniuersa vitia comprehenduntur, concupiscentiam carnis, concupiscentiam oculorum, & superbiam vitæ: & superbiam quidem in primo notari, qui villam emerat: concupiscentiam oculorum in secundo, qui pecora emerat: concupiscentiam autem carnis in tertio, qui uxorem duxerat. Sciendum tamen nomine villæ hic non significari pagum, quemadmodum aliqui intelligunt, (ob id in primo superbos qui dominatum ambiunt significatos docentes) sed nec Græcam dictionem propriè significare villam, sed simpliciter agrum. Est enim Græcis ἀγρον, vnde nos mutuatum nomen, ager: Sed & aliàs interpretans hanc dictionem vertit villam, ut Matth. 22. cum dicitur in simili parabola; abierit alius in villam suam; cum villa propriè sit domus in agro, non ipse ager. Proinde, ut diximus, in primo sicut & in secundo diuitiarum & sollicitudinis terrenæ impedimenta potius notantur, & tamen in primo etiam rectè intelligitur studium honorum. Nam ut in mudo honorentur, fundorum & agrorum possessiones ferè ambiunt multiplicare homines. Non potuit autem Dominus commodè in parabola notare aperte studium honorum, quia illud non conueniebat parabolæ. Non enim solent homines studio honorum sese à solenni conuiuio subtrahere, sed potius ob honorum studium illud captare. Nec absurdum videri debet, quod cum bonum sit coniugium, & ad propagandam sobolem diuina providentia constitutum, adhibeatur à Domino ad significandum id quod excludit à regno cœlorum. Nam quoniam multi per hoc non prolis fecunditatem, sed desideria expectant, idcirco, inquit Gregorius, per rem iustam significari non incongruè potest res iniusta. Sic enim & villam & pecora emisse, per sese malum non est, nec à regno cœlorum excludit, sed per hæc quæ exemplo conueniunt parabolæ, per quæ scilicet honesto prætextu homines excusare se solent à parato conuiuio, significantur ea quæ à conuiuio cœlesti homines ex-

cludunt ob conditiones quasdam in illis repertas. Notandum autem, quod cum duo priores orent se haberi excusatos, tertius qui uxorem duxerat, quo nomine accipiuntur qui voluptati carnis operam dant, non addit illa aliorum verba; rogo te habere me excusatum; sed tantum; ideo, inquit, non possum venire; ut intelligamus nihil ita obruere animum ut lasciuia carnis, quæ fastidium imo obliuionem parit rerum diuinarum. Vnde in Osea dicitur: Fornicatio, & ebrietas, & vinum auferunt cor. Qui enim diuitiis student, ac sollicitudinibus distenduntur, non ita ferè ut luxuriosi omnem salutis suæ rationem negligunt, sed cupiunt alios pro ipsis orare, & curam habere, quamuis frustra. Quod autem reuersus seruus nunciavit excusantium responsa domino suo, iratusque dominus iusserit alios vocari: significat Dominum offensum Iudæis primò vocatis & venire renuentibus, mandasse Apostolis de recusatione Iudæorum, dolentibus & in oratione coram ipso cōquerentibus, aliis prædicari euangelium. Et si per primos illos recusatores intelligantur Iudæorum primores, ut intelligendum videtur plerisque, iam per pauperes & vicis ciuitatis introductos ad conuiuium, intelligendi sunt abiecti & plebei Iudæorum, qui à Scribis & Phariseis habebantur pauperes, debiles, cæci & claudi, ut potè incompositi & indocti, quales pleriq; per apostolorum prædicationem post missum spiritum conuersi sunt ad Christum. Contempti enim quique magis fidem amplexi sunt, iuxta illud Pauli: Videte vocationem vestram fratres, quia non multi sapientes, non multi nobiles, &c. Per eos verò qui extra ciuitatem collecti sunt, & introducti ad cœnam, intelligendi gentiles, ad quos sine lege Dei viuentes vitam planè incompositam, & in viarum varietate errantes post Iudæorum vocationem missi sunt Apostoli, ut impletur electorum numerus, qui ex Iudæis compleri non potuit. Si autem, ut quibusdam placet, per primos recusatores intelligantur in genere Iudæi, iam per pauperes, debiles, cæcos & claudos in vicis ciuitatis repositos, intelligendi gentiles, quibus mox postquàm Iudæi se reddidissent indignos regno Dei, Apostoli ex mandato Domini Euangelium prædicarunt, qui scilicet vicini erant terræ Iudæorum, aut cum eis in eisdem morabantur ciuitatibus, quos Iudæi ut cæcos & claudos despiciebant, sicut etiam re vera pauperes & miseri erant coram Deo. Per eos verò qui tertio vocati sunt à vicis & sepibus extra ciuitatem, intelligendi quamlibet obscuri populi in extremis orbis angulis commorantes, ad quos deinde prædicatorum ordo extrusus est, & in finem vsque seculi extrudetur, quousq; impleatur electorum numerus. Itaque duplici hac missione serui ad eos qui ab ipso Domino non erant inuitati, significabitur iterum atque iterum miseris gentibus mittendos, qui eas vocent ad lauitias cœlestes, donec Euangelium ad omnes orbis angulos perueniat, & impleatur domus Domini. Quod autem dicitur seruo iam emisso in vias & sepes; compelle intrare; indicat ardens desiderium & summam liberalitatem Domini cupientis suas delicias quampluribus communicare: & rursus significat futuram ingentem vim prædicationis Euangelicæ ac planè diuinam, quæ effectura erat ut Ethnici qui beluino potius quam humano ritu debebant, tam subitò ac in tanta multitudine ad tantam philosophiam eueherentur, ut videri possint coacti, &

vis quædam illis illata. Itaque coactio hæc quæ in exemplo parabolæ, quidem accipi potest proprie, in re per parabolam significata non accipitur proprie. Nemo enim nisi voluntate ingreditur ad cœnam regni cœlestis; at voluntas proprie cogi non potest, cogi tamē & compelli catenus dicitur, quatenus per quædam exteriora inducitur, ut ex nolente fiat volens. Huiusmodi autem coactio qua seruos suos vult uti erga quosdam, quantum est ad propositum Domini, in tribus potissimum consistit. Primum scilicet in miraculorum operatione quibus mirè pertracti sunt Ethnici ad fidē, & quodammodo coacti, dum non haberent quod cōtra dicere possent. Secundò, in prædicationis & doctrinæ assiduitate & constantia, dum non cessat doctor omnibus modis errâtes ad veritatem pertrahere, nunc blandiendo promissis, nunc terrendo æternæ damnationis comminationibus, prout Paulus admonet Timotheum ut faciat: Prædica, inquit, verbum, instat oportune, importune, argue, obsecra, increpa in omni patientia. Vnde per Ieremiam Dominus loquitur: Nunquid non verba mea quasi ignis, & quasi malleus conterens petram? Tertio, in vitæ sinceritate & integritate, quam si in doctore viderint homines, mirè permouentur ad veritatis quam prædicat susceptionem. His duobus posterioribus modis Paulus se compulisse quodammodo Thessalonicenses insinuat, cum scribit: Vos testes estis & Deus, quàm sanctè & iustè & sine querela vobis qui credidistis affuimus, sicut scicis qualiter vnumquēque vestrum (sicut pater filios suos) deprecantes vos & consolantes testificati sumus, ut ambularetis dignè Deo qui vocauit vos in suum regnum & gloriam. Præter istum autem cogendi a cœnam Dei modum, conuenientem seruis a Deo missis, est quidam cogendi modus Deo propiè cōueniens, quo scilicet per immixtas aduersitates quidā ad ipsum venire quodammodo cōpelluntur, quomodo Apostolus Paulus ad fidem Christi pertractus est, quomodo etiam plerique fracti quibusdam aduersitatibus, ad Deum à quo recesserant redire coguntur. Ad cuius modi similitudinem etiam his qui Dei vice in terris funguntur, siue in spiritualibus, siue in temporalibus, competit quidem cogendi modus, nimirum quo Ecclesiastici pastores per censuras Ecclesiasticas, & seculares principes per carceres, gladios & mortes, rebelles & inobediētes cogunt ad ordinem redire, aut in suo ordine persistere. De quo cogēdi modo, quod ad Ecclesiasticos pertinet, loquitur potissimum Paulus, cum dicit: Arma militiæ nostræ non carnalia sunt, sed potentia Deo ad destructionem munitionum consilia destruentes, & omnem altitudinem extollentem se aduersus scientiam Dei, & in captiuitatem redigentes omnem intellectū in obsequiū Christi, & in promptu habentes vlcisci omnem inobediētiā. Et: Quid vultis in virga veniam ad vos, an in charitate & spiritu mansuetudinis? Verum cum in parabola sit sermo de cōpellendis his qui necdū ad cœnam recepti sunt, hoc est, his qui sunt extra Ecclesiam, non debet illud, compelle intrare; potissimum intelligi de hoc ultimo cogēdi modo. Nam hac compellendi ratione non est utendum, nisi erga eos qui semel susceperunt fidem. D. Augustinus tamen intelligit, & intelligendum demonstrat de huiusmodi coactione, ostendens ex hoc loco principum secularium legi

1. Tim. 4.

Jer. 4.

1. Thes. 2.

2. Cor. 10.

1. Cor. 4.

abus & vindictis rectè hæreticos & schismaticos compelli ad vnitatem fidei & corporis Christi, cōtra eos qui illo tempore volebant neminem cogē dum ad fidem, in quorum sententia etiam se fateatur non unquam fuisse, mutasse tamen postea sententiam, cum perspiceret fructum illius coactionis. Itaq; tractans hunc locum, vult per pauperes & vicis ciuitatis collectos in secunda serui missione, intelligendas gentes, quæ antequam crediderant, non erant compellendæ, sed leniter introducendæ: per eos verò qui postea de viis & iuxta sepes colligi iussi sunt, & compelli introduci, hæreticos & schismaticos, quorum inobediētia est coercenda & cogenda. Intelligimus, inquit cōtra Gaudentium, vias, hæreses, schismata, sepes. Viæ quippe significant hoc loco diuersas opiniones, sepes autem peruersas opiniones. Et in epistol. ad Bonifacium sic argumentatur: Si miraculorū terroribus cogendos voluisset intelligi, magis ad eos qui prius vocati sunt diuina miracula facta sunt, maximè ad eos de quibus dictum est: Iudæi signa petunt: In ipsis quoque gentilibus talia Apostolorum temporibus miracula Euangelium commendauerūt, ut si talibus cogi iuberentur, priores (ut dixi) potius conuiuæ coacti esse meritò crederentur. Quapropter si potestate quam per religionem ac fidem regum, tempore quo debuit, diuino munere accepit Ecclesia, hi qui inueniuntur in viis & sepiibus, id est, in hæresibus & schismatibus, coguntur intrare, non quia coguntur reprehendat, sed quo coguntur attendant. Hæc ille, qui eandem expositionē sequitur serm. 33. de verbis Domini. Venerunt, inquit, de plateis & vicis gentes, veniant de sepiibus hæretici, hic inueniunt pacem. Nam qui construunt sepes, diuisiones quarunt. Trahantur à sepiibus, euellatur à spinis. In sepiibus hæserunt, cogi nolunt. Voluntate, inquit, nostra intremus. Non hoc Dominus imperauit. Coge, inquit, intrare. Foris inueniatur necessitas, nascitur inde voluntas. Hæc autem August. tractatio, et si sanè sit admodum docta & accomoda, multum ad retellendum errorem illum, quo & suo & nostro tempore hæretici volunt neminē autoritate principum cogi debere, exiliis, carceribus & moribus tamen altera prius tradita explicatio magis videtur esse genuina, tum quod videatur per eos qui in viis & iuxta sepes sunt, magis significare Dominus eos qui necdū crediderunt: tum quod per seruum missum magis significantur prædicatores & pastores quàm seculares potestates. Ideo autem in tertia potius quàm in prima vel secunda serui missione dicitur, compelle intrare, ut, sicut dictum est, significaretur ardens Domini desiderium, & subindicaretur vehementiorem & constantiorem prædicationē adhiberi oportere gentibus potissimum Barbaris, utpote fortiter à dæmonibus detentis, & in profundum eorrorū demersis, qui & pondere peccatorū depressi vereri meritò potuissent ad cœnam magnifici intrare Domini. Concludit autem Dominus suam parabolam, dicens: Dico autē vobis, quod nemo virorum illorū qui vocati sunt gustabunt cœnam meam. Quæ conclusio videtur dicta potius à domino in sua persona, quàm in persona eius de quo est parabola, ut iam parabolam reducat ad propositum, quemadmodū in fine aliquādo facere solet: tum quia dicit, dico vobis, cum prius introducat paterfamilias loquens cum suo seruo: tum quia per illud; Dico vobis, Dominus affirmare

August. epistol. ad Bonif. 10.

epistol. ad Bonif. 10.

epistol. ad Bonif. 10.

epistol. ad Bonif. 10.

epistol. ad Bonif. 10.

epistol. ad Bonif. 10.

epistol. ad Bonif. 10.

epistol. ad Bonif. 10.

epistol. ad Bonif. 10.

epistol. ad Bonif. 10.

epistol. ad Bonif. 10.

epistol. ad Bonif. 10.

epistol. ad Bonif. 10.

epistol. ad Bonif. 10.

epistol. ad Bonif. 10.

epistol. ad Bonif. 10.

epistol. ad Bonif. 10.

epistol. ad Bonif. 10.

epistol. ad Bonif. 10.

epistol. ad Bonif. 10.

epistol. ad Bonif. 10.

epistol. ad Bonif. 10.

epistol. ad Bonif. 10.

epistol. ad Bonif. 10.

epistol. ad Bonif. 10.

epistol. ad Bonif. 10.

epistol. ad Bonif. 10.

epistol. ad Bonif. 10.

epistol. ad Bonif. 10.

epistol. ad Bonif. 10.

epistol. ad Bonif. 10.

epistol. ad Bonif. 10.

affirmare solet id quod attendere auditores vult. Significatur ergo Iudæos primū vocatos prorsus desititūdos Dei vera cognitione, & à regni cœlestis gaudiis excludendos. Porro quo & nos & ex huius parabolæ lectione fructum percipiamus, in ipso paterfamilias quæ cœnam hanc parauit, obseruandum quanta sit Domini benignitas & liberalitas, quod cum sumptuosam parasset cœnam, & hi qui soli ab ipso erāt inuitati, & quibus solis ea cœna parata videbatur, sese ab ea subducerent, nō tamen destitit seruos suos non semel tantum, sed frequēter emittere ad vocandū eos quibus nulla spes erat fruendi hac cœna, neminem quantumuis pauperem & miserum tam honorifica cœna indignum existimans, imò pauperes & miseros nominatim adduci iubens, nec adduci tantum, sed etiam cogi, nō prius seruos suos cessare volens quàm domus sua repleta esset, ut ab id meritò nos gentes ipsum honorare & laudare debeamus super immensa eius erga nos misericordiā, ut ad monet Paulus. In seruo patrisfamilias, de quo in parabola, obseruandū quanta debeat esse pastoris Ecclesiastici cura & diligentia, ut quamplurimos ad conuiuium cœlestis

Rom. 15.

introducatur, quodque omnem suæ prædicationis successum ad Dominum referre debeat, nihil nisi ad illius præscriptum facere, sedulus esse, ut quæ constituta ei sunt exequatur, neminem quantumuis abiectum indignum existimare sua opera, in hoc vlganter incumbere ut domus Dei impleatur ex vdecunq; collectis, ne satis esse sibi putet si quodam introduxerit. In his qui vocati sese exculaerunt, obseruandum nobis ne & nos ad cœnam vocati, similibus rationibus subducamus ab ea cum tempus est introeundi ad eam, ne cum volūtatem habuerimus intrādi, intrare non valeamus. Valde enim tremenda illa sententia: Dico vobis, nemo virorum illorū gustabit cœnam meam. In pauperibus vocatis è vicis & viis obseruandū, neminem quantumuis peccatis deformatum, quātumuis rusticū & indoctum, quantumuis miserum & contemptū in hoc mundo, se reputare indignū debere magnifica Christi cœna, si modo vocanti seruo obedire non recuset. Imo qui pauper est, miser & abiectus, hoc ipso confidere debet magis, ex Dei dignatione se aptum hoc cōuiuiū, quod tales reiectis diuitibus fastidiosus, peculiariter Dominus vocari iusserit.

DOCET OMNIBVS RENUNTIANDVM.
LUCÆ 4. CAPVT XCII.

Bant autem turba multa cum eo, & conuersus dixit ad illos: Si quis venit ad me, & non odit patrem suum, & matrem, & uxorem, & filios, & fratres, & sorores, adhuc autem & animam suam, non potest meus esse discipulus. Et qui non baiulat crucem suam, & venit post me, non potest meus esse discipulus. Quis enim ex vobis volens turrim adificare, non prius sedens computat sumptus qui necessarij sunt, si habeat ad perficiendum: ne posteaquam posuerit fundamentum, & nō potuerit perficere, omnes qui vident incipiant illudere ei, dicentes: Quia hic homo cepit adificare, & non potuit consummare? Aut quis rex iturus committere bellum aduersus alium regem, non sedens prius cogitat, si possit cum decem milibus occurrere ei, qui cum viginti milibus venit ad se? alioquin adhuc illo longè agente, legationem mittens rogat ea quæ pacis sunt. Sic ergo omnis ex vobis qui non renuntiat omnibus quæ possidet, non potest meus esse discipulus. Bonum est sal, si autem sal euauerit, in quo condietur? Neque in terram, neque in sterquilinum utile est, sed foras mittetur. Qui habet aures audiendi, audiat.

A. 10. 55

A. 16. 66

B. 8. 66

C. 9. 66

A. 3. 39

B. 9. 71.

IBANT AUTEM TURBAE MULTAE CUM DEO, ET CONVERSUS DIXIT, &c.] Docet his Dominus quanti sit esse discipulum ipsius, nec potandum professionem discipulatus sui esse delicatam, cuius doctrinæ occasionem ei dedit, quod cum esset aliquando in via ad Hierusalem, & ad crucem pergeret, multam habebat hominum turbam se comitantem, veluti profitentium se illius esse aut optare fieri discipulos. Itaque docet hac occasione Dominus conuersus ad sequentes, non satis esse ad hoc ut quis discipulus eius sit, ut sequatur illum pedibus corporis, sed quiduis, quantumuis magnū, quantumuis charum, postponendū Euangelicæ philosophiæ, deponendos omnes carnales affectus, animūque parandum ad crucem cum ipso baiulandā, quæ etiam supra Dominus requisit Matt. 10. in cap. Concordiæ 55 & Matt. 16. Marc. 8. & Luc. 9. in cap. Concordiæ 66. ex quorū locorū explanatione petēdus est loci huius intellectus. Dicit ergo: Si quis venit ad me, (gressibus scilicet corporis, ut tunc multi ad illū venerūt: aut gressibus fidei, ut nunc venire ad ipsum licet) & non odit omnes eas personas quas naturali quodam impulsu homines diligunt: quales sunt potissimum parentes, deinde vxor & proles, tertio fratres & sorores. In super autem quod est omnium difficillimum, si etiam non odit suam ipsius animam, non

potest meus esse discipulus. Porro odiū hoc quod à discipulo suo Dominus requirit, nō est simplici accipiendum, sed quatenus hi quos vult odio haberi contrariantur ipsius præceptis, & impediūt hominem ab adhæsiōne eius ad Christum. Apud Mattheum enim cap. 10. dicitur: Qui amat patrem aut matrem plusquam me, & nō simplici, qui amat patrem aut matrem. Itaq; & hic non simplici vult patrem & matrē odiri, sed quatenus Christo cōtrarij. Plus autem hic Dominus exigit quàm apud Mattheum. Nam ibi exigit amorem sui supra parentes, hic vero etiam odium parentum propter se. Oportet enim nō solum Christum amare supra parentes, sed & odire in parentibus id quod à Christi præceptis & se quela auocat. Sic & propriam animam odire oportet, quia desideria eius non tantum debemus subiicere Christo, sed etiam odire in ea id quod Christi præceptis est contrarium, ut cum contra Christum optat vitæ longæuitatē aut voluptates aliquas carnales. Qui autem non sic odit prædicta, non potest esse discipulus Christi, tum quia nō est capax doctrinæ Christi tum quia nō poterit doctrinæ eius esse executor & obseruator. Requirit enim Euangelica philosophia multa quæ sunt humanis affectibus contraria: proinde qui illis affectibus adhuc est obnoxius, non potest satis approbare eam philosophiam, & ad obiectam occasionem

superabitur ab affectibus huiusmodi. Quorsum autem quis animam suam odire debeat, indicat Dominus eum subiicit: Et qui non baiulat crucem suam, & sic venit post me, id est, me sequitur imitatione, non potest meus esse discipulus. De qua oratione, quod ad primam eius partem pertinet, dictum est circa Matthei cap. 10. & 16. Ceterum eum dicitur; non potest meus esse discipulus, dupliciter accipi hic potest nomen discipuli. Primum, ut eo nomine comprehendatur omnis Christianus. Nam omni bono Christiano necessarium est odium predictum, & baiulare crucem suam. Secundum, ut eo nomine intelligatur Dominus: solum comprehendisse tales, quales erant Apostoli & septuaginta discipuli, qui scilicet non tantum euangelica precepta, sed & consilia obseruare perfectionis uellent, quomodo hic accipi nomen discipuli, apparet ex eo quod in fine dicitur: Qui non renunciauerit omnibus quae possidet, non potest meus esse discipulus; ubi generali illo modo quo omnis fidelis dicitur discipulus Christi, non videtur nomen discipuli accipi posse; cum non sit omnium Christianorum renuntiare omnibus quae possident. Iam certum satis nomen discipuli in tribus his locis & sententijs eodem modo esse accipiendum: quare si speciali hoc modo quo postea videtur accipiendum, etiam hic accipiatur, dicendum a futuro discipulo Dominum peculiariter exigere odium parentum, &c. & baiulationem crucis, cum tamen haec omnium sint Christianorum, quod ea maxime & sublimiori modo necessaria sint futuro discipulo. Non enim ei qui perfectionis Christianae candidatus est, sufficit odire parentes, reliquosque cognatos, & animam propriam, quatenus hi contrarij sunt preceptis Euangelicis, & ab his quae ad vitam aeternam consequendam sunt necessaria auocant, sed etiam quatenus auocant a consilijs Euangelicis, & a perfectione hominem remorantur, ita ut parentes & cognatos relinquat, & animae suae etiam in rebus licitis non condescendat: quod qui facit, ad crucem ferendam magis praesulius debet esse promptus, ut cui plura aduersa sint occurrura. De his qui hoc modo odiunt parentes & cognatos, loquitur postea Dominus, quando Petro dicente: Ecce nos reliquimus omnia, & secuti sumus te; subiungit: Omnis qui reliquerit domum, vel fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut uxorem, aut filios, aut agrum propter nomen meum, centuplum accipiet.

LUCAS.

QUIS ENIM EX VOBIS VOLENS TURRIM AEDIFICARE, NONNE PRIUS, &c.] Apertior esset haec prior parabola, si interpretes pro, nonne, uerisset non, quomodo etiam quidam libri habent, & quomodo recte uertit in posteriore parabola, eum in ea uerterit quidam, nonne. Quoniam autem superioribus sententijs Dominus significauit quam non sit delicata professio fieri discipulum ipsius, & quae ad hoc sint necessaria: idque ideo significauit, ut eos qui ipsum corporaliter comitabantur, & ostendebant se uelle eius fieri discipulos, admoneret seipsos considerare & explorare, num ita essent affecti, ut discipulum eius esse oportebat: ideo parabolis quibusdam & exemplis humanis iam ostendit merito quenquam debere se se dispicere, examinare, & preparare priusquam aggrediatur negotium arduum sane & nequaquam delicatum. Nec est hic laborandum, ut singula quae in parabolis istis duabus dicuntur, rei

propter quam assumptae sunt accomodentur, eum illud ut in nullis parabolis facere sit necessarium, ita multo minus hic, quod tantum in hoc parabola ista a Domino sint adductae, ut ex prouidentia quam homines praestant in rebus humanis, non ita magni momenti, si diuina spectes, discamus qua prouidentia ad professionem discipulatus Christi nos debeamus preparare; Itaque non est magnopere inquirendum, quid per turrin in parabola significetur, quid per sumptus, quid per decem vel viginti milia, quomodo item mystice rex impar alterius regis uiribus, legationem mittens rogat ea quae pacis sunt. Nam si quis haec persequi uelit, in multas incidat necesse est perplexitates, cum ea non sit parabolarum ratio, nec ad significandum aliquid mystice per illa dominus haec dixerit, sed tantum ut ex cura & circumspectione qua aggredi homines solent ardua aliqua negotia humana, intelligamus qua cura & circumspectione aggredi debeamus arduissimam professionem Euangelicam uitae aut perfectionis, ut perinde sit quasi diceret: Quemadmodum turrin aedificare uolens, si sapit, non temere aggreditur quod cogitat, sed antequam iaciat fundamenta, sedens per otium supputat quantis impedijs opus sit ad turrin absoluenam, & si deprehenderit rem familiarem angustiosem esse quam ut ferre possit sumptus necessarios, abstinet, ne si semel iacto fundamento postea destiterit, non solum sumptus perdat, sed etiam omnibus fiat ridiculus. Et quemadmodum rex cum alio rege pugnaturus prius apud se expendit vires regni sui, & si compererit vires sibi esse ad confidendum impares, omnibus modis tentat pacem ab eo obtinere, ne si cum illo confligat, grauius malum ac dedecus ferat: sic multo magis oportet uos expendere robur animi uestri, priusquam profiteamini uos fore sectatores meos, ne si impares huic negotio quo non est aliud maius aut fortius, a semel excepto resileritis, & in grauiorem ignominiam apud Deum & Angelos, & in maius damnum salutis uestrae incidatis. Itaque Dominus utroque istorum similitudinem monet, sedem & simul summi periculi plenum esse, post professionem Christianae uitae aut Euangelicam perfectionis ad seculum hoc rursus deficere: sicut sedem & damnosum simul est, in aedificium domus sumptus sedisse, neque poruisse perficere. Sic enim pecunia & domo carendum est. Ita si imparibus copijs hosti occurrat, impensa perditur, & uita multorum in discrimen adducitur. Quare monet ut quam circumspectionem excitat in omnibus erga humana negotia, pudoris & damni consideratio, eadem erga diuina negotia in nobis excitet eorundem consideratio. Turpe enim esse & indignum, ut in hoc negotio diuino plane & arduissimo sumus improuidi, qui in alijs leuioribus tam sumus circumspecti, Porro quam hic sit scopus harum parabolarum a Domino intentus, non tamen misterio carere uidetur, quod Dominus peculiariter mentionem ingerit hominis aedificare turrin uolentis, & regis in pugna contra alium egressuri: sed priori quidem similitudine significauit discipulum suum similem esse ei qui non domum quamuis, sed excelsam turrin parat aedificare, quod perfectiorem uitam meditetur, quae ab infidelium aut imperfectorum fidelium conuersatione longe sit subleuata, & in caelis peragatur; constructa ex multis bonarum operationum uirtutibus, ueluti lampadibus quibusdam, ad cuius aedificatio

aedificationem multa ueluti sumptus quidam sint infumenda, nempe amici omnes, anima ipsa, & facultates uniuersae, ac proinde ipsum sedentem, hoc est, quietam mentem cogitare & expendere diligenter debere seipsum, num ferre possit hos sumptus ad talis aedificatioem necessarios. Sic & posteriori similitudine significauit, discipulum suum ueluti regem esse, qui cum alio sit concertaturus, quod ipsum oportet carnalibus imperare affectionibus, & in pugnam non leuem se parare contra carnem, mundum, & satanam, hostem sane longe nobis superiorem, si nos ipsos tantum spectemus: proinde necesse est huic qui illi se hostem gerere uelit, ut seum quietam mentem dispiciat num possit suis uiribus adiutus Dei gratia occurrere ei. Pulchre autem, inquit Cassianus lib. de spiritu philargyriae cap. 15. hic cum decem milibus, & ille cum viginti uenire describitur. Amplior enim uictorum nos impugnantium numerus est, quam uirtutum pro nobis dimicantium. Ceterum quemadmodum superiores Domini sententiae accipi possunt & generaliter, ut ad omnes pertineant Christianos, & specialiter, ut ad eos pertineant qui Christi & Apostolorum perfectionem sectantur: ita etiam haec parabolae accipi possunt, ut aut generaliter omnes doceat Dominus quid faciendum his qui Christianam uitam ambiunt, aut speciatim, quid his qui perfectionem Euangelicam sectantur. Quod si parabolae accipiantur dictae propter eos peculiariter qui perfectionis sunt studiosi, iam intelligi potest significari praestare ut qui sentit se imparem adhuc ad perfectionem aggrediendam, desistat potius, & in communi Christianorum uita persistat, quam aggrediatur quod se putat non posse exequi. Si uero accipiantur dictae generaliter propter eos qui Christianam uitam amplecti uolunt, non est intelligendum his parabolis Dominum uoluisse praebere potestatem ut quis sine peccato fiat discipulus eius uel non, sed tantum significasse, antequam quis nomen det sibi, expendendum quid negotium illud requirat, ac melius esse non inchoare, quam post inchoationem deficere, quomodo Petrus dicit de quibusdam: Melius erat illis non cognoscere uiam iustitiae, quam post agnitionem reuertentur conuerti ab eo quod illis traditum est sancto mandato. Proinde quod Dominus his parabolis docuit, simile est ei quod per Sapientem aperte dicitur: Fili, accedes ad seruitutem Dei, sta in timore, prepara animam tuam ad tentationem. Et: Fili, sine consilio nihil facias, & post factum non poenitebis.

1. Pt. 2.

Eph. 2. 12.

SIC ERGO OMNIS EX VOBIS QUI NON RENUNCIAT OMNIBUS QUAE POSSIDET, &c.] Videtur Dominus hic iam suas parabolae applicare suo proposito, cum dicit: Sic ergo, uerum ea applicatio satis est obscura, quod inter id quod in parabolis dictum est faciendum esse ei qui uult aedificare turrin, aut in pugnam exire, nempe computare sumptus, & id quod hic dicitur faciendum futuro discipulo, nempe renuntiare omnibus quae possidet, nulla sit similitudo. Deinde cum praedictae parabolae adductae sint ad probandum quod dixit de odio amicorum & cruce baiulanda, nunc inferatur aliud ab illis de renunciandis omnibus possessionibus. Proinde uidetur haec conclusio sic intelligenda: Ergo ut ad eum modum quo aedificaturus aut pugnaturus vires suas expendit, etiam uos in negotio discipulatus mei robur uestrum libere

tis, scitote quod quisquis ex uobis non etiam quem admodum dixi de odiendis amicis & cruce baiulanda, renuntiat omnibus suis possessionibus, non potest meus esse discipulus. Ut aduerbium, sic, non tantum indicet parabolarum applicationem, sed etiam illud, quod, sicut superius dictum est, si quis non oderit, & qui non baiulat crucem suam, non potest esse discipulus: ita etiam discipulus non potest esse, qui non etiam renunciauerit omnibus possessionibus. Est autem renuntiare omnibus possessionibus proprie, eis sponte cedere, & ueluti uale dicto eas dimittere: quomodo eis renunciauerunt Apostoli, in quorum persona postea dicit Petrus: Ecce nos reliquimus omnia, & secuti sumus te. Unde istud proprie ad eos pertinet, qui non simpliciter uolunt esse discipuli Christi, quomodo omnes in eum credentes dicitur illius discipuli, sed ad eos qui se discipuli dicerentur, quomodo Apostoli & septuaginta discipuli, quorum perfectionem omnes fere primi credentes sectati sunt, uelut necessaria esset possessionum renunciatio, si eum sane in primis fidelibus quibus mundi conuersionem multum erat necessaria huiusmodi declaratio contemptus rerum terrenarum. Non enim in primitiua Ecclesia primi fideles curiose distinguebantur inter praecpta & consilia Euangelica, sed seruore deuotionis accensi, quicquid erat Euangelicam doctrinam uelut praecptum amplexabantur & seruare studebant, ut patet in his qui post ascensionem primi crediderunt in Ierusalem. Sicut tamen omnia praecedentia, quanquam maxime ad perfectionis Euangelicam studiosos pertinent, etiam suo modo pertinent ad omnes Christianos, ita etiam & quod hic exigitur. Oportet enim omnem bonum Christianum si non re ipsa, saltem affectu renuntiare omnibus possessionibus suis. Id fiet si animum illis non apponat, & paratus sit ea potius perdere quam facere quae Christi praecptis sunt contraria, ut sicut odire debet amicos suos, & animam suam cum Christo sunt contraria: ita & relinquat possessiones suas, cum earum retentio consistere non possit cum obseruatione mandatorum eius. Itaque hoc modo accepit hic renuntiare omnibus possessionibus Venerabilis Beda, qui distinguit inter renuntiare omnibus & relinquere omnia. Paucorum enim, inquit, perfectorum est relinquere omnia, hoc est, curas mundi postponere: cunctorum autem fidelium est renuntiare omnibus, hoc est, sic tenere quae mundi sunt, ut tamen per ea non teneantur in mundo. Dominum tamen potissimum loqui de renuntiatione reali qua Apostoli omnia sua reliquerunt, & quam imitari debeant Apostolica perfectionis studiosi, etiam patet ex sequentibus, cum subditur: Bonum est sal. Nam illud cum sequentibus dictum est peculiariter de Apostolis, Matth. 5. & Marc. 9. Et tamen etiam parabola salis ad omnes Christianos suo modo pertinet, quandoquidem omnes tales esse debent, ut suae conuersationis & sermonis acrimonia, aliorum uitam insulsum codire possint, & a corruptione proximos eximere, ita ut tota haec Domini doctrina peculiariter quidem pertineat ad primitiuae Ecclesiae fideles, & eos qui modo illorum perfectionem sectantur: generaliter tamen etiam suo modo ad omnes cuiusuis temporis Christianos pertineat, & admiranda sit Christi doctrina, ut quae diuersis seculis, diuersisque hominibus, cum eadem sit, conueniat diuersimode pro exigentia status & uocationis eorum. Adicit autem Dominus parabolam sal-

Mat. 19.

lis hoc loco, qua & alibi vsus est, vt etiam per eam ostendat quanta esse debeat perfectio eorum qui volunt fieri discipuli eius, & eos merito expedere debere num ad huiusmodi munus pares esse possint. Bonum, inquit, id est, bona res & utilis est sal, quam diu scilicet vigorem habet. Valet enim & seruandis & condendis omnibus cibis. Si autem sal euane- rit, id est, insipidum fiat, & vigorem suum perdat, nec perditum suum vigorem recuperare aliqua re potest, nec adeo vilius esse vsus, vt nec in terram, nec in sterquilinum vile sit, in quod alioqui omnes mittitur corruptiones, ita vt prorsus illud abiici oporteat, conculcandum ab hominibus. Ita etiam significat Dominus preclaram rem, esse discipulū eius, atque hunc salī similem esse oportere, vt suam vitam, tum conuersatione aliorum corruptio- nes consumat: verum videndum ne qui aliis vice salis esse debet, ipse insulsus aut sit aut efficiatur. Sic enim futurum vt veluti planē desperatus & omni- no inutilis, longē contemptius abiciatur in gehē- nam, quam si salis locum nūquam occupasset. Ad- iecit autem Dominus post hæc, quod solet cū ma- ximi momēti res monuit, quæ & dignæ essent sum- ma animaduersione, & sine pressa attentione non possent intelligi, non solum propter parabolarum obscuritatem, sed multo magis ob rem à vulgi cap- ta & affectibus alienam: Qui habet, inquit, aures audiendi, audiat. In qua oratione toties obuia apud Euangelistas & in Apocal. pro gerundio, audiendi, Græcis est infinitiuis ἀκούειν, qui clarius verteretur

A per gerundium cum accusatiuo, ad audiendum: & sicut accipitur audire proculdubio pro attendere & expendere mente, ita de auribus nō corporalibus, sed spiritualibus est sermo, vt sit sensus: Cui data sunt aures mentis aptæ ad attendendum his quæ dicuntur, eaq; expendendum ac intelligendum, is audiatur, hoc est, attendat, & attendendo expendat, atque expendendo intelligat. Cæterum circa illud quod nos habemus; qui non renunciat omnibus quæ possidet, sciendum quod Augustinus in Epist. ad Lætum, quæ est numer. 38. legit, qui non renun- ciat omnibus quæ sunt eius, & intelligit hanc vlti- mam conclusionem idem significare cum præce- dentibus in principio sententiæ, aut saltem eas in- cludere. In eo enim, inquit, quod vnusquisque re- nunciat omnibus quæ sunt eius, etiam illud con- tinetur, vt oderit patrem suum, & matrem, & vxo- rem, & filios, & fratres, & sorores, adhuc & animā suam. Omnia enim hæc propria eius sunt, quæ ple- runque implicat & impediunt ad obtinenda non ista propria temporaliter transitura, sed in æternū mansura communia. Quo enim modo tibi nunc quædam mulier mater est, hoc ipso vtique non est mihi. Hæc ille, qui in sequentibus diligenter expen- dit pronomen, tuum & tuam, patrem tuum & ani- mam tuam. Græca tamen habent, *ωστί τοῖς ἐαυτοῖς ὑπάρχουσιν*. At *ὑπάρχουσα*, Græcis dicuntur facultates & possessiones. Vnde Matth. 19. cū nos legimus dictum iuueni diuiti: Vade, & vende omnia quæ ha- bes, Græcis est τὰ ὑπάρχουσα.

IN FESTO ENCÆNIORVM ERIPIT SE LAPIDAN-
tium manibus. IOAN. IO. CAPVT XCIII.

EActa sunt autē encania in Hierosolymis, & hyems erat. Et ambulabat Iesus in templo in porticu Salomonis. Circuuederunt ergo eū Iudæi, & dicebant ei: Quousq; animā nostram tollis? si tu es Christus, dic nobis palā. Respondit eis Iesus: Loquor vobis, & non creditis, opera quæ ego facio in nomine patris mei, hæc testimoniū perhibent de me: sed vos non creditis, quia non estis ex ouibus meis. Oues meæ vocē meam audiunt, & ego cognosco eas, & sequuntur me, & ego vitam æternam do eis, & non peribunt in æternum, & non rapiet eas quisquam de manu mea. Pa- ter meus quod dedit mihi, maius omnibus est: & nemo potest rapere de manu patris mei. Ego & pater vnū sumus. Sustulerunt ergo lapides Iudæi, vt lapidarent eum. Respondit eis Iesus: Multa bona opera ostendi vobis ex patre meo, propter quod eorum opus me lapidatis? Responderunt ei Iudæi: De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia, & quia tu homo cū sis, facis teipsum Deum. Respondit eis Iesus: Nonne scriptum est in lege vestra: Quia ego dixi, Dij estis? Si illos dixit Deos, ad quos sermo Dei factus est, & non potest solui scriptura: quem pater sanctificauit & misit in mundum, vos dicitis, Quia blasphemias: quia dixi, Filius Dei sum. Si non facio opera patris mei, nolite credere mihi: si autem facio, & si mihi non vultis credere, operibus credite, vt cognoscatis, & credatis, quia pater in me est, & ego in patre. Querebant ergo eum apprehendere, & exiuit de manibus eorum. Et abiit iterum, & venit in fines Iu- dææ. Trans Iordanē in eum locum, vbi erat Ioannes baptizans primū, & mansit illic, & sequente sunt eum turba multa, & conueniunt iterum turba ad eum, & sicut consueuerat, iterum docebat eos, & curauit eos ibi, & dicebant, Quia Ioannes quidem signum fecit nullum: omnia autem quæcum- que dixit Ioannes de hoc, vera erant. Et multi crediderunt in eum.

A. 19.
B. 10.
† b. vlt.
d. d. &
multi ve-
nerunt.

FACTA SVNT AVTEM ENCAENIA IN HIEROSOLYMIS, ET HYEMS ERAT.] Post ea quæ habentur in Lucæ cap. 14. priusquā subiungeretur cap. 15. cū sequētib; interserēda omni- no videbatur hæc ex Ioanne historia de gestis in fe- sto Encæniōrū, idq; hac ratione, quia in fine huius historię dicit Ioannes Dominū postquā ē manibus Iudæorū exiuisset, abiisse iterum trans Iordanē, vbi erat Ioannes baptizans primū. Hanc autē in istū lo- cum profectiōne omnino verisimile est etiam indi- casse & Matthæum cap. 19. & Marcum cap. 10. cū dicunt Dominum deserta Galilæa venisse in fines

E Iudææ trans Iordanem, vt supra ostensum est cap. Concordiæ 73. & ipsa alioqui narratio satis ostendit. Nam omnes hi tres Euangelistæ trans Iordanē Do- minum profectū testantur, ac multos ibi conuenisse ad eum: Matthæus autē dicit eum etiā illos curasse, quod cū eo conuenit quod habet Ioannes, illos ad- miratos Christi miracula dixisse, Ioannes quē signū fecit nullum, &c. iam Matthæus & Marcus cōme- morant in hoc trans Iordanē loco Dominū Phari- sæis ipsum interrogantibus disseruisse de matris nū indissolubilitate. Id autem, etsi paucis verbis, etiam Lucas inter cap. 16. Pharisæis dictum narrat, quare

qua re eum caput Lucæ 15. non potuerit separari a capite eius 16. ob continuam verborum Christi & doctrinæ eius coram Pharisæis commemoratio- nem, necessarium fuit ante caput Lucæ 15. præmit- tere historiam ex Ioanne de gestis in Ierusalem in festo Encæniōrum. Qui contextus quā bene se habeat, ipse per sese satis ostendit. Siquidem cum eo quod tres Euangelistæ dicunt ad Dominum in loco trans Iordanem existentem conuenisse mul- tos, bene conuenit quod in principio cap. 15. dicit Lucas: Erant autem appropinquantes ei publicani & peccatores vt audirent illum, quos eo in loco quē alii tres expresserunt, accessisse ad Dominum, satis patet ex prædicta ratione. Nam Lucas veluti vno eodēque & loco & tempore cōmemorat dic- ta à Domino præsentibus Pharisæis, imo occasione Pharisæorum, quæ habentur capitibus eius 15. & 16. inter quæ etiam est quod ad illos dixit de mari monii indissolubilitate, quod ex Matthæo & Mar- co ad illos dictum in hoc trās Iordanem loco con- stat. Præmittenda ergo necessariō fuit hæc ex Ioan- ne historia, vt Christum ad eum deducamus locū, vbi dicta sunt quæ Matthæus, Marcus & Lucas cō- memorant. Porro dictio illa Græca quæ est apud Ioannem, Encænia, significet festiuitatem quādam Iudæorum, quam celebrabant in memoriam tēpli dedicati & initiati, qualem nos dedicationem vocamus. Sonat enim Græcis ἐγκαίνια, quasi dicas La- tine initialia, ab ἐν & καίνιον, id est, nouū, vnde ἐγκα- νίω & ἐγκαίνιος, in nouo, initio, dedico. Nam vt La- tinis initiare significat dedicare, & sacris addicere, ac consecrare: ita Græcis ἐκαίνισαι, cū illud prop- riè significet innouare, sicut epud nos initiare pro- priè est incipere, vnde testatur Diuus Augustinus vsus suo tempore habuisse, vt si quis noua tunica indueretur, encæniare diceretur. Cæterum quo in- telligatur in cuius dedicationis memoriam hæc encænia apud Iudæos celebrabantur, aduertēdum in scripturis legi de triplici dedicatione templi Iu- daici. Prima est quæ legitur 3. Regum 8. facta sub Salomone in mense septimo, qui correspondet no- stro septembri. Sic enim ibi legitur: Dedicauerunt templum Ddmini rex & omnes filii Israel, vbi pro, dedicauerunt, Græcis est verbum deriuatum à dic- tione ἐγκαίνια, ἐκαίνισαι. Et sequitur: Fecit ergo Sa- lomō in tempore illo festiuitatem celebrem, & omnis Israel cum eo septem diebus & septem die- bus, id est, quatuordecim diebus. Præuenerunt e- nim solemnitate tabernaculorum septem diebus pro dedicatione templi. Verū cū in memoriam huius dedicationis non legatur, nec fuerit apud Iu- dæos instituta annua aliqua festiuitas, deinde cum ea dedicatio celebrata fuerit in mense septimo, vt testatur historia, hoc est, autumnii tempore, hæc ve- rō Encænia in hyeme Ioannes testetur celebrata, certum est in memoriam illius dedicationis hæc Encænia non fuisse celebrata. Secunda fuit templi dedicatio, quæ facta est post secundi templi ædifi- cationem à reueris ē captiuitate Babylonica, de qua legitur 1. Esdræ 6. & 3. Esdræ 7 & facta videtur fuisse in mense Adar, qui illis est duodecimus, cor- respondens nostro Februario. Sic enim legitur 1. Esdræ 6. Compleuerunt domum Dei istam, vsque ad diem tertium mensis Adar, qui est annus sextus regni Darii regis. Fecerunt autem filii Israel sacer- dotes & Leuitæ & reliqui filii transmigrations de- dicatiouem domus Dei in gaudio. An autem in hoc mense Adar, & quo mensis die hæc dedicatio

A fuerit celebrata, ex scripturis sacris non potest con- stare, sed Iosephus dicit eā celebratam 23. die men- sis Adar, paulo scilicet ante festum Paschæ, de quo sequitur apud Esdram. Hoc autem loco pro eo quod nos habemus, dedicationem, Græcis est di- ctio hoc loco posita ἐγκαίνια, significans hic non festiuitatem annuam, sed ipsam templi consecra- tionem. Et in huius quidem dedicationis memo- riam, Encænia, de quibus hic est mentio, fuisse ce- lebrata existimant Chrysoostomus, Theophylactus, & post hos quidam. Verū nec hæc sententiā est probabilis ob easdem illas causas, ob quas cer- tum est hæc Encænia non fuisse celebrata in me- moriam dedicationis Salomonicæ. Neque enim legitur nec fuit ob hanc dedicationem annuam festiuitas instituta, neque ei sententiæ eōuenit quod Ioannes dicit, & hyems erat. Tertia fuit dedicatiō facta mense nono (qui correspondet fere nostro no- uembri) à Iuda Machabæo, post purgationem templi ab Antiocho prophanati, & extructionem noui altaris, quæ dedicatio non tēpli propriè fuit, sed altaris tunc recenter extructi. Sic enim de hæc legitur: Et cogitauit de altari holocaustorum quod prophanatum erat quid de eo faceret. Et incidit illi consilium bonum, vt destruerent illud, ne forte il- lis esset in opprobrium, quia contaminauerunt il- lud gentes, & demoliti sunt illud, & ædificauerunt altare nouum secundum illud quod fuit prius, &c. & post pauca: Et ante matutinum surrexerunt quinta & vicesima die mensis noni (hic est men- sis Casleu) centesimi quadagesimi octauiani, & obtulerunt sacrificium secundum legem super al- tare holocaustorum nouum quod fecerunt. Secun- dum tempus & secundum diem in qua contami- nauerunt illud gentes, in ipsa renouatum est. Et se- quitur: Et fecerunt dedicationem altaris diebus oc- to, & obtulerunt holocausta cum lætitia. In huius dedicationis memoriam Encænia, de quibus hic mentio fit, fuisse celebrata, patet tum ex eo quod hyemis tēpore hæc sit facta, tum quod à Iuda Machabæo instituta fuerit annua festiuitas ob factam illam templi purgationem & altaris dedicationem, quæ & hodie dicitur à Iudæis celebrari. Sic enim subditur loco prædicto: Et statuit Iudas & fratres eius & vniuersa ecclesia Israel, vt agatur dies dedi- cationis altaris in temporibus suis ab anno in an- num, per dies octo à quinta & vicesima die mensis Casleu, cum lætitia & gaudio. Hinc 2. Machab. 1. Iu- dæi Hierosolymitani dicuntur scripsisse Iudæis in Ægypto habitantibus, vt & ipsi hanc festiuitatem in mense nono, qui Casleu dicitur, celebrarent. Sic enim ibi legimus: Facturi igitur quinta & vicesima die mensis Casleu, purificationem templi, ne cessari- um duximus significare vobis, vt & vos quoque agatis diem scenopegiæ, & diem ignis, qui datus est quando Nehemias ædificato templo & altari obtulit sacrificia. Vbi notandum obiter nostram le- ctionem corruptam esse vitio scriptorum, vt est ve- risimile. Legendum enim esset, vt & vos quoque agatis vt diem scenopegiæ, &c. quemadmodum ex Græcis patet codicibus, qui habent, *ὡς σκηνοπέγια καὶ τῆς πυρῆς*. Non enim exigunt celebrari festum scenopegiæ, id est, tabernaculorū, quod in septimo mense, qui dicitur 3. Reg. 6. Ethaniam, celebrandum erat, sed vt ad instar illius festiuitatis celebrent altaris dedicationem, nimirum octo diebus, & eū ramis palmarum, quemadmodū eiusdem libri cap. 10. explicatur, vbi sic dicitur: Qua die autem tem-

1. Mach. 4.

plum ab alienigenis pollutum fuerat, contigit eadem die purificationē fieri vicesimaquinta mensis, qui fuit Casleu, & cum lætitia diebus octo egerunt in modum tabernaculorum, recordantes quod ante modicum temporis diem solennem tabernaculorū in mōtibz & in speluncis more bestiarum egerant. Propter quod thyrsos, & ramos virides & palmas præferebant ei qui prosperant mundare locum suū. Et decreuerunt cōmuni præcepto & decreto, vniuersæ genti Iudæorum omnibus annis agere dies istos. Fuerūt autē & aliæ duæ festiuitates (vt hoc obiter indicemus) institutæ Machabæorū tempore: altera à Iuda Machabæo propter occisionem Nicanoris, celebrāda tertiadecima die mensis Adar, pridie diei Mardochei, vt scribitur 2. Machab. vltimo: altera à Simone eius fratre, cum arx Sion recepta esset ab hostibus, & mundata, quæ festiuitas celebranda erat tertia & vicesima die mēsis secundi, vt scribitur 1. Machab. 13. Sed verisimile has festiuitates mox exoleuisse, vt nec hodie à Iudæis seruantur. Cæterū quoniā ex institutione Iudæ Machabæi, Encænna adhuc tēpore Christi seruabatur, patet quanta fuerit etiam tunc apud Iudæos auctoritas iustorum à Machabæis, vt mirum nō sit si ecclesia libros Machabæorum tanquā canonicos receperit. Rursum hinc etiā licet colligere argumentum contra eos qui præter auctoritatem scripturæ nihil putant ab hominibus præcipi posse aut institui aliquid noui ad Dei cultum pertinens, cum festiuitatem hanc ab hominibus institutam, sua etiam præsentia Dominus dignatus sit cōhonēstare.

ET AMBULABAT IESVS IN TEMPLO IN PORTICV SALOMONIS. Ambulabat Dominus in hac festiuitate nō in plateis, sed in domo patris sui, quasi paratum se offerens ad docendum & benefaciendum. Ne autem in ipsis interioribus templi, aut in eo quod propriè erat templum, in quo non licebat ambulare, sed nec ingredi nisi solis sacerdotibus, ambulasse Dominus putaretur, adiecit Euangelista, in porticu Salomonis, loco scilicet ad ambulandum parato, in quo verisimile est Dominum docuisse, quoties in templo docuisse dicitur. Dicitur autem porticus Salomonis, non quæ eam Salomon ædificasset. Nam quam Salomon ædificauerat, vna cum templo à Chaldæis incendio perierat, vt satis patet ex 4. Reg. vltimo: sed forte quod eodem loco & ad similitudinem eius quam Salomon olim ædificauerat, hæc porticus constructa fuerit, aut quod in ea vel stare ad loquendum populo consuetus sit Salomon, aut demorari pro sacrificiis peragendis. Nam certa ratio non constat nec redditur à commentatoribus. De porticu autem quadam ante templum constructa à Salomone sic legitur: Et porticus erat ante templum viginti cubitorum longitudinis, iuxta mensurā latitudinis templi, & habebat decem cubitos latitudinis ante faciem templi.

CIRCUMDEDERUNT ERGO EVM IVDAEI, ET DIXERUNT EI: QVOVS QVÆ, &c. Ergo, inquit, quoniam scilicet eum iam præsentem habebant, & in conuenienti loco, Iudæi veluti ex condicō conuenientes aduersus eum, circumcinxerunt eum, ne scilicet elabi & effugere posset, ni prius illorum voluntati satisfecisset, & veluti cupidi descendæ veritatis, eum re vera anam calumniandi venarentur, dixerunt ei: Quousque animam nostram tollis, id est, suspendis, hoc est, Quamdiu animos nostros aut nos suspētos tenes verborum

A tuorum ambiguitate? Si tu es ille Christus, quæ expectamus (nā Græcis dicitur eū articulo ὁ χριστός) die nobis palam & liberè, posito scilicet omni metu & verborum inuolucro. In qua quidem quæstione mirè patet malitiosa Iudæorum insipientia, tum quod eum velint de se perhibere testimonium, de quo prius dixerant: Tu de te ipso testimoniū perhibes, testimonium tuum non est verum, tum quod iam apertè sibi dictum velint, quod prius apertè satis & verbis indicauerat & operibus comprobauerat Dominus, fingentes se cognoscendæ veritatis cupidos, quam ex superioribus Domini verbis & factis agnoscere noluerunt. Non enim bona mente istud quærunt, sed subdolè, vt si fateretur apertè se esse Christū, propriis oris eius verbis accusare possent apud Pilatū. Opera enim eius inculcare non valentes, captionem quandā ex verbis eius inuenire cupiebant. Iam & hinc considerare licet eorum peruersitatem, quod cum per sermonē erudit, & ad credendum in se admonet, dicunt ei: Quod signum ostendis nobis, quid operaris vt credamus tibi, vt patet Ioan. cap. 6. Cum autem opera demonstrat quæ ipsum arguebāt esse Christū, dicunt ei: Si tu es Christus, quemadmodum multi propter opera tua existimant, dic nobis palam. Dominus autem etiam eorū vafriem compertā haberet, & multis modis quæstionis eorum tum malitiam, tum insipientiam refellere posset, ac dicere, qui sit vt testimonium meū requiratis, quem prius Samaritanum ac demoniaeum asseruistis, de quo & dixistis testimonium tuū de te ipso non est verum, & constituistis vt extra synagogam fieret quisquis me Christum confiteretur? mansuetè tamen illis respondet, docens non in omnibus coarguedos esse tentatores, sed multa patienter ferēda. Dicit ergo frustra eos quærere vt diceret num esset Christus, tum quod cum prius id satis dixerit, credere tamen noluerint: tum quod opera ipsius apertè testarentur quis esset, quibus potius credendum fuerat, quam verbis ipsius. Loquor, inquit, vobis, & non creditis. Vbi pro, loquor, Græcis est ἐρωπ, id est, dixi, quod scilicet ego sim Christus. Id enim satis supra significauit. Itaque sensus est: Iam aliquoties dico & dixi vobis quod quæratis, nec tamē creditis mihi. Quid ergo opus est rursus dicere? Ipsa opera quæ facio, id est, miracula quæ ædo in nomine patris mei, id est, ex mādato & potestate patris mei, hæc testimoniū perhibent de me certissimum. Testantur enim me missum à Deo, & me eius esse filium, cum eum prædicem patrem meū, in cuius nomine hæc constat fieri. Sed vos vt non creditis verbis, ita nec factis meis, idque mirum non est, quia nō estis ex ouibus meis, quos ab æterno mihi pater designauit, & commendauit. Oues enim meæ, hoc est, electi & prædestinati à patre vocem meam tanquam sui pastoris vocē audiunt, hoc est, agnoscunt credentes & obedientes mihi, & ego vicissim agnosco eas pro meis ouibus, curā eis pastorem impendens. Et quoniam illæ vocem meam agnoscunt, ob id sequuntur me tanquam suum pastorem, qui eos ad læta educit pascua, nec falluntur sequentes. Nam ego eis sequentibus do & in præsentem per fidē, & maxime in futuro sæculo vitam æternam, nec peribunt in æternum, mea nimirum manu eas protegente, & id est, quia nemo rapiet eas è manu mea, hoc est, potestate & protectione ac possessione mea. His autē verbis alluditur ad ea quæ ante hanc historiā Ioannes cōmemorauit dicta Iudæis à Domino de ouibus & pastore, proinde

proinde horum plenior intellectus ex his quæ ibi dicta sunt & annotata pendet. Hic tamen dubitari potest, quomodo dicat Dominus; Nō creditis mihi, quia non estis ex ouibus meis. Esse enim ouem Christi, est esse electum & prædestinatum, sed diuina electio & prædestinatio non est sita in nostra potestate, ergo nec culpandi erūt qui non credūt, si ideo non credunt quia non sunt ex ouibus Christi hoc est, quia nō sunt electi. Ad quod dicendum quod & esse ouē Christi & credere, partim in Dei gratia, partim in nobis sitū est. Nemo enim credit, nisi quæ pater præueniētē sua gratia trahit, & tamē nemo etiā credit nisi volens, sic vt quis sit ex ouibus Christi, partim est ex gratia prædeterminationis, partim ex spontanea credentis voluntate. Ita enim vt quis non credat, nec sit ex ouibus Christi, partim in Deo situm est, qui gratiā fidei iusto suo iudicio non dat, & quosdā non prædestinauit, partim in hominibus qui credere recusant, & ab ouibus Christi sese sua praua separant voluntate. Itaque cū dicitur. Non creditis mihi quia non estis ex ouibus meis, intelligi potest reddi ratio incredulitatis eorum, vel ex parte ipsorum, quia scilicet nollent esse ex ouibus ipsius; & suo vitio non essent oues Christi: vel ex parte Dei, quia scilicet non essent ex electorum numero. Atque ad id magis videtur Dominus respexisse, vt significetur ideo nō esse datū eis credere, quia non essent ex electorum numero, ex quo si fuissent, datum vtique etiam eis fuisset credere, sicut in Actis dicit Lucas, ad prædicationem Pauli credidisse quotquot erant præordinati ad vitam æternam. Non esse autem electum nō est causa incredulitatis propriè dicta, sed causa per accidens, vt loquantur physici, quomodo scilicet absentia nauæ, causa est submersionis nauis. Hinc ergo discimus, vt ex aliis scripturæ locis, fidem esse donum Dei, & effectum prædeterminationis diuinæ.

PATER MEVS QVOD DEDIT MIHI MAIVS OMNIBVS EST: ET NEMO. His probat Dominus quod dixit; non rapiet oues meas quisquam de manu mea. Probatur autem id apertius & clarius secundum lectionem Græcorū, qui habent hoc loco: Pater meus qui dedit mihi, maior omnibus est. Secundum quam lectionem hic est sensus & argumentatio. Hinc constat quod nemo poterit è manu mea rapere oues meas, quia pater meus qui dedit mihi oues meas: maior est, id est, fortior & potentior omnibus, & proinde nemo potest eas rapere de manu patris mei, quare nec è mea manu quisquā rapere poterit, quia ego & pater vnus sumus, natura & potentia, ac proinde vna est & mea & patris manus, vt quod de manu illius non potest eripi, nec è mea possit rapi. Secundū nostrā tamen lectionem legerunt D. Augustinus & Hilarius, hunc sensum intelligentes: Id quod pater meus dedit mihi, natura scilicet & potestas, quam pater meus generando dedit mihi, maius omnibus est, hoc est, superat omnium siue hominū, siue dæmonum vim, & præterea nemo potest rapere quicquā de manu patris mei, ac proinde nec de mea, quia ego & pater vnus vnū per naturam & potentiam. Itaque secundam hanc lectionem & intelligentiam duplici ratione probat Dominus quod dixerat, & illud: dedit mihi: accipiendū de datione æterna per generationem, cum secundum alteram lectionem vna tantum sit ratio, & intelligi possit pater dedisse filio oues etiam secundum humanitatē. In nostra tamen lectione, quidā per id, quod dedit pater, in-

intelligunt ipsam ecclesiam & oues Christi, iuxta illud supra ca. Ioan. 6. Omne quod dat mihi pater, ad me veniet. Istud autem datū à patre, filio, maius omnibus esse intelligūt, siue quia charius sit quam vniuersa creatura, sic enim intelligit Titelmanus, vt significet se nō permissurum oues suas perire & eripi sibi, quod eas omnibus rebus pluris faciat: siue quia grex Christi, est ex sese pusillus & infirmus, tamen Christi & patris virtute: omnibus suis aduersariis superior sit. Sic enim accipit in annotationib. quidam. At D. August. & Hilarii interpretatio probe se habet, vt nō sit necesse huc confugere. Porro per illud, Ego & pater vnus sumus apertissime cōiunctur & Sabellii hæresis & Arrii. Nā per verbum, vnus, personarum pluralitas significatur per vnus vero, naturæ vnitas. Non enim accipi potest illud; vnus sumus, dictum tantum de vnitate voluntatis, que madmodum voluerunt Arriani vt hoc testimonium, quo contra eos nullum est apertius, eriperent; Catholicorū manibus. Nam si tantum ratione vnitatis voluntatis dictum sit hic, ego & pater vnus sumus: non conuenit hæc sententia præsentem loco, quia sic intellecta non est efficax ad ostendendum id ad quod ostendendum pronūciata est, nimirum ex eo quod nemo quicquam rapere potest è manu patris, rectè cōsequi, neminē etiam oues rapere posse è manu filii. Id non satis animaduertit quidam, dū in annotationibus super epistolam Ioannis, scribit ex hoc loco Arrianos non posse conuinci, & probabili coniectura rideri posse istud dictum de consensu animorum, sicut illud Ioan. Pater sancte serua eos in nomine tuo, vt sint vnū, sicut & nos. Sane Iudæi ipsi illud; Ego & pater vnū sumus, de naturæ & potestatis vnitate, non autem de consensu animorum dictum se intellexisse demonstrauerunt, cum ex his verbis intellexerunt Dominum se significasse esse Deum, quorū intelligentiam Dominus nō reprobatur, sed confirmat. Nō enim dici potest Iudæos intellexisse Dominum se significasse Deum esse; non quia dixit ego & pater vnus sumus, sed quia Deum vocauit patrem suum, quemadmodum quidam ex sequentibus putat colligendum. Nam & alias frequenter Dominus Iudæis loquens, Deum patrem suum vocauit, nec tamen quando aliud non adiecit, ex ea sola appellatione intellexerūt eum blasphemare, & significare se Deū esse. Dinde cum Ioannes Euangelista post ea verba, Ego & pater vnū sumus subiunxerit. Sustulerūt ergo lapides Iudæi, satis significat occasione eorum verborum quæ à Domino dicta vltimo loco commemorauit, Iudæos ad lapides cōcurrissē. Proinde cum Arriani hac quidem in parte Iudæorum impietatem sectati sint, quod simul cum eis non potuerūt ferre assertionē æqualitatis filii cum patre, in eo tamen superauerūt Iudæorum & impietatem & cæcitatem, quod his clarissimis Domini verbis noluerunt intelligere, significatam à Domino æqualitatem sui & patris, quam significatam his verbis ob eorū claritatem & dicendi rationem, Iudæi bene intellexerunt. Hi ergo Iudæi, quoniam eam æqualitatem significatam illis verbis intelligebant, vt vere significabatur, existimantes eam assertionem blasphemam esse, lapides rursus tollunt, vt & supra capite 8. fecisse Ioannes commemorauit, vt eum tanquam blasphemum lapidarent iuxta legem, quæ præcepit blasphemos obrui lapidibus. Hinc ergo conuicti sunt, quod non dicendi causa ipsum interroga-

uerunt, vt diceret eis palam num esset Christus, sed vt haberent occasionem aliquam accusandi aut impetendi illum.

RESPONDIT EIS IESVS: MVLTABONA OPERA OSTENDI VOBIS, &c.] Non iam Dominus, vt olim, mox se à lapidare volentibus abscondit, sed iam alia ratione diuinitatis suæ virtutem ostendere voluit, quod & fecit, cum eos qui iam lapides sostulerant, & iam ipsum quantum in eis erat lapidabant, ita diuina sua virtute repressit, vt vellent nollent, cessarent à lapidando, & audirent ipsum alloquentem eos, & reprehendentem. Ingerit autem Dominus mox mentionem operum suorum bonorum, cum sciret tamen eos modo non ob opera, sed ob verba sua commotos esse, tum vt per commemorationem beneficiorum suorum, eorum animos mitigaret, furoremque eorum reprimeret; tum quia opera illa comprobabant, vt postea docet, veritatem dictorum verborum, idemque quodammodo loquebantur & testabantur quod verbis illis de se asseruerat, ita vt qui verba illa non reciperet, nec opera probare posset & contra qui opera ea probaret, verba quoque illa reiicere non deberet. Multa, inquit, bona opera ostendi, hoc est, exhibui vobis, hoc est, multis vos affeci beneficiis ex patre meo, id est, ex mandato & potestate patris mei, sanando scilicet infirmos vestros, excitando mortuos, ac viam salutis vobis annu-
ciando, propter quod eorum operum me iam lapidatis, hoc est, lapidare intenditis, & quantum in vobis est lapidatis; Ideo enim dixit potius, lapidatis, quam vultis lapidare, vt significaret eos iam ad lapidandum paratos, & quantum in ipsis erat, quod volebant opere compleisse, repressos autem diuina fuisse virtute, ne quod volebant perficerent, nisi forte quidam iam lapides aliquos Domino permittente in ipsum iecerint. Iudæi itaque his verbis Domini pronocati, vt vel crimen proferrent, vel amentiam suam & ingratitudinem profiterentur: De bono, inquit, opere, id est, propter bonum opus non lapidamus te, id est, lapidare te paramus, sed de blasphemia, id est, propter blasphemiam, & hoc est, quia, tu cum sis homo, facis te ipsum Deum; hoc est, ingeris te pro Deo, & viurpas tibi diuinitatem. Usitato enim modo loquendi dicunt; facis te Deum; cum nemo proprie possit se Deum facere. Porro coniunctio, & cum dicitur; & quia tu homo cum sis; non est hic coniunctio significatiua alterius criminis, quasi significetur duo esse crimina, ob quæ ipsum lapidarent Iudæi, sed vel accipitur expositiue, vel emphaticè, quasi diceretur, de blasphemia, & de tam enormi blasphemia.

RESPONDIT EIS IESVS, &c. Quoniam Iudæi Dominum calumniabantur blasphemare, & se hominem diceret esse Deum, primo quidem Dominus ex scripturis, quibus illi plurimum tribuebant; desumpto argumento ostendit nullam esse blasphemiam dicere se hominem esse Deum vel filium Dei. Deinde demonstrat certo argumento se verè esse Deum & vnum cum patre. Quod ergo ad prius attinet, sic dicit: Nonne scriptum est in lege vestra, Psalmo scilicet 81. (Nam nomine legis hic comprehenditur totum vetus testamentum, cum alibi lex distinguatur à Prophetis & Psalmis:) Ego dixi, **Dij estis?** Quod potissimum dictum est de iudicibus, sacerdotibus, & prophetis populi Israelitici, quos in Exodo aliquoties deos scriptura vocat, vt cum dicitur: **Diis non maledices:** de quibus in prin-

A cipio Psalmi prædicti dicitur: Deus stetit in synagoga deorum, in medio autem deos diiudicat. Vbi per deos, præfectos populi qui Dei vice & auctoritate in terris funguntur, intelligendos sequentia testantur. Ex hac autem scriptura contra intentatam sibi à Iudæis blasphemiam pergit argumentari, non solum monstrando quod secundum scripturam sine blasphemia potest dici homo deus, sed etiã quod si secundum scripturam homo vocatur Deus ex minori Dei dono, nulla sit blasphemia se hominem ex singulari & maiori patris dono dici Deum & filium Dei. Si, inquit, illos dixit deos ad quos sermo Dei factus est. Vbi subaudiendum est, Deus, pro supposito verbi, dixit: aut potius dictio, scriptura, posita postea, referenda est ad vtrumque verbum, dixit & potest. Porro illud ad quos sermo Dei factus est; videtur indicare ratione quare scriptura quosdam dixerit deos, nimirum ratione sermonis diuini facti ad eos, quod tamè non videtur quomodo quadret. Principes enim & iudices qui in Psalmo illo dicuntur dij, sic appellantur non tam ob sermonem Dei ad eo factum, quam ob auctoritatem diuinam eis communicatam: proinde illud; ad quos sermo Dei factus est; sic videtur accipiendum, hoc est, quibus commissa est potestas, & demandatum munus aliis imperandi. Hebraica enim phrasi, verbum Domini factum ad aliquem, significat aliquod illi à Domino datum negotium. Nisi forte in Psalmo illo, vnde istud testimonium desumptum est, per deos non tantum iudices, sed in genere Israeliticè intelligendi sint, vt in genere eos ad æquitatem adhortari Dominus intelligatur & hic Saluator explanet ratione quare Israeliticè dicantur dij, nimirum ob consortiū diuini cum eis sermonis. Sanè **D. Aug.** intelligit hic Dominum significasse quosdam ratione sermonis diuini dictos deos ac per hoc Dominum insinuasse se verè esse Deum, vt qui sit ipse sermo Dei. Si enim propter sermonem Dei factum ad quosdam, illi dicti sunt dij participatiue, ergo non per participationem, sed per naturam necesse est esse Deum ipsum sermonem & verbum Dei. Post explanatam autem scripturam adiecit Dominus ad argumenti sui confirmationem, etiã irrefragabilitatem eius, dicens, & non potest solui scriptura, id est, destitui & irrita falsave esse, aut tanquam falsa negari. Ceterum in eo quod sequitur; quem pater sanctificauit & misit in mundum, vos dicitis quia blasphemias, obscura est locutio, cuius obscuritas vt tollatur, sciendum est quod coniunctio, quia ex Græca phrasi hic posita abundat, ratione cuius coniunctio nis quidam mutarunt blasphemias in blasphematum, cum in secunda persona legendum esse, & Græci codices testentur & Latini emendatiore. Deinde subintelligendum est, illi vel mihi, vt hic sit ordo: mihi quem pater sanctificauit vos dicitis, blasphemias, &c. Porro verbū, sanctificauit, sic accipit **D. August.** vt conueniat Christo secundum diuinam eius naturam, secundum quam est filius Dei, exponens sanctificauit per, sanctum ab æterno genuit. Verum præterquam quod ea verbi acceptio satis sit coacta, etiã non conuenit proposito. Nam sic non ostenderetur à Domino quod erat ostendendum, nempe se hominem esse filium Dei, & vnum cum patre. Proinde melius cum Hilario lib. 7, de Trinitate, vbi totum huc locum latè prosequitur, verbum, sanctificauit, sic exponitur, vt Christo conueniat quatenus homini, eumque; pater sanctificasse intelligatur, non eo modo quo alios homines, sed singulari aliquo modo, nempe quia ipsum segregauit ab vniuersis mor-

talibus

talibus humanam eius naturam vnies diuinitati vnitate personarum, ac per hoc ipsum sine mensura replens omni plenitudine gratiarum spiritus, de qua nos omnes accipimus: ex qua sanctificatione Christi hominis factum est, vt Christus homo dicitur filius Dei. Hunc autem singularem sanctificationis modum satis significauit, cum dixit; quem pater sanctificauit; & non, quem Deus sanctificauit. Alios enim dixit deos dictos, quia sermo Dei factus fuit ad illos: se verò filium Dei esse, quia pater ipsum sanctificauit. Si autem pater illud vt pater sanctificauit, fecit ergo illum sanctum suum filium, quod fieri non potuit nisi per gratiam vnionis, ex qua profluxit omnium gratiarum plenitudo in Christum hominem. Hoc est ergo patrem sanctificasse Christum, quod Petrus dicit Actuum decimo, Deum vnxisse eum spiritu sancto. Et Psalmita: **Vnxit te Deus Deus tuus oleo lætitiæ præ con-**fortibus tuis. Sicut autem Dominus de se homine loquens suam diuinitatem insinuauit, dicens; quem pater sanctificauit; ita etiam cum subiunxit, & misit in mundum. Proprie enim nemo mitti dicitur ab aliquo in locum quendam, nisi antequam mitteretur esset, & apud eum esset à quo mittitur: vnde significat se & fuisse antequam in mundum mitteretur, & apud patrem fuisse. Misit autem pater Christum in mundum, dum eum hominem mundo visibilem fecit, & ad docendum ac redimendum delegauit: proinde bene prius dicitur, sanctificauit; & deinde, misit in mundum. Non enim prius illum misit in mundum. & deinde sanctificauit, sed sanctificando illum modo prædicto, misit in mundum. Quanquam autem Dominus colligat se citra blasphemiam dicendum filium Dei, ex eo quod pater ipsum sanctificauit & misit in mundum, & pater ipsum sanctificauerit & miserit in mundum, quatenus hominem: non tamen intelligendum est quemadmodum aliqui intelligunt, Dominum velle concludere, se quatenus homo est, esse filium Dei, multo magis quam illi homines qui in scripturis dicuntur dij, cum nihil aliud sint quam homines. Nam quanquam Christus quatenus homo ratione suæ singularis sanctificationis possit dici filius Dei & Deus, ad eum modum quo in scripturis homines dicuntur dij, tamen si hac ratione se filium Dei iam velle appellandum colligere, declinet ab illo quod prius dixit: **Ego & pater vnū sumus;** ad cuius tamen confirmationem hæc ab eo dicuntur. Itaque contra Iudæos calumniantes ipsum tanquam blasphemum ob id quod cum esset homo, Deum se esse significaret, Dominus hoc loco vult ostendere se hominem, esse ratione sanctificationis filium Dei, non quod secundum eam naturam sit filius Dei, secundum quam est sanctificatus & missus, sed quod ratione illius sanctificationis vna sit humanæ & diuinæ naturæ persona. Quoniam autem Iudæi impossibile existimauerunt quod homo esset Deus, manuduxit eos auctoritate scripturæ, quæ homines docet factos deos, hinc significans non debere reputari blasphemum quod se hominem Deum diceret. inuacens item se non vt alij, sed natura & verè Deum esse, sed ea vtens verborum temperie, ne id ex verbis eius Iudæi & infideles intelligere facile possent, fideles autem possent. Quod si queratur, quomodo dicat Dominus Iudæos reputasse ipsum blasphemum, quod dixisset; filius Dei sum; cum in superiori sermone non dixerit aperte filium Dei se esse, nec Iudæi ipsum arguerint quod

A filium Dei se dixerit, sed quod se Deum fecerit, quod intellexerunt ex illo: **Ego & pater vnū sumus;** Dicendum, Dominum videri etiã in his verbis alluisse ad testimonium Psalmi quod adduxit, post quod in Psalmo sequitur, & filij exæli omnes; vbi pro eodem accipitur esse deos & filios Dei. Deinde Dominus in illis verbis; **Ego & pater vnū sumus,** sic significauit se Deum esse, vt etiam filius Dei esset; & sic filium Dei, vt etiam Deus esset, cum Deum, patrem vocat, & cum illo se vnū esse dicit.

SI NON FACIO OPERA PATRIS MEI, NOLITE CREDERE MIHI. SI AUTEM, &c.] Postquam à se Dominus blasphemiam calumniam exclusit, pergit iam id confirmare & comprobare, quod illis calumniandi & indignandi fuit occasio, nempe, **Ego & pater vnū sumus;** apertius iam diuinitatem suam & æqualitatem ac vnitatem naturæ cum patre astruens, quam probat ob operum identitatem. Ab vnitate enim operationum consequitur necessariò & vnitas naturæ atque potentiarum. Dicit ergo: **Si non facio opera patris mei &c.** Non dicit: **Si non facio opera talia qualia pater meus,** sed, **si non facio opera patris mei;** vt significaret eadem esse, & non solum similia, vel equalia opera sua & patris. Hoc enim necesse erat adducere & probare vt ostenderetur filium non solum similem & æqualem esse patri, sed vnum cum eo. Opera autem patris de quibus loquitur, sunt, solo imperio resuscitare mortuos, expellere demones, curare quænis morborum genera. Si, inquit, non facio opera quæ nemo operari potest nisi Deus pater meus, liberum vobis facio non credere mihi afferenti me esse filium Dei, & vnum cum patre. Contra si facio ea opera, vt me facere res ipsa declarat, etiam propter susceptam naturam infirmitatem, aut propter odium mei quod animos vestros occupat, non vultis credere mihi verbis de me ipso testificanti, saltem operibus credite idem, quod ego verbis de me testificantibus, vt ex operibus cognoscatis & hoc est, credatis quod pater in me, & ego in patre, id est, quod ego & pater vnū sumus. & indiuidua societate alter alteri cohæreat. Quod enim prius dixit; **ego & pater vnū sumus;** nunc dicit; **ego in patre, & pater in me;** quo apud Iohannem etiam postea significauit naturam vnitatem, idque, valde aptè. In omnibus enim creaturis non possunt inueniri duo, quorum vnusque proprie loquendo dicatur esse in alio, idque ideo, quia non reperiuntur duo quorum sit vna eademque numero natura. Quia verò vna est patris & filij natura & substantia, & patris substantia tota est in filio, & filij vicissim in patre, ideo totus pater in filio, & totus vicissim filius subsistit in patre. Eodem autem modo quo hic ab operibus probat se vnū esse cum patre, idque de se credendum, etiam post ea argumentatur in vltima cæna c. 14. dicens **Philippo:** Non credis quia ego in patre, & pater in me est? Verba quæ ego loquor vobis, à me ipso non loquor. Pater autem in me manens ipse facit opera. Non creditis quia ego in patre, & pater in me est? Alioquin propter opera ipsa credite.

QUAEREBANT ERGO EVM APPREHENDERE, ET EXIUIT DE MANIBUS EORVM. Græca pro ergo, habent rursum, vt significetur eos modò voluisse Dominum comprehendere, quemadmodum olim tentauerunt, vt scribitur supra ca. 7. & 8. Quanquam ergo diuina Christi virtute, eiusque efficacibus verbis retracti fuerint à la

à lapidatione, tamen ut erant imperfuasibiles, non penitus deposuerunt animum persequendi ipsum, sed quemadmodum olim, ita & modo tentabant eum comprehendere, verum ipse rursus diuinam suam virtutem declarans, exiuit e manibus eorum. Modus autem quo exiuit, cum hic non explicetur, videtur fuisse ille qui descriptus est capite 8. quando scilicet reddidit se Iudæis inuisibile. Non semel autem ad hunc modum, sed frequenter subtraxit se Iudæorum manibus, ut monstraret quod neque tempore passionis comprehensus, aut in cruce detentus fuisset, nisi voluisset. Secedit autem in fines Iudææ, cedens Iudæorum furori, & absentia sua mitigari faciens eorum morbum. Porro trans Iordanem vadit in eum locum, ubi erat Ioannes olim baptizans in principio, non temere hunc sibi deligens locum, sed, quod ad literam quidem attinet, ob id, ut occasione loci prouocarentur homines ad confendum Iesum cum Ioanne, & in memoriam eis reducerentur præclara Ioannis de Iesu testimonia in eo loco perhibita, quæ admodum occasione loci euenisse mox Euangelista Ioannes commemorat, satis significans ob quam causam Dominus illum locum delegerit suo secessui. Locus autem quem Euangelista notare voluit, dicens, in eum locum ubi erat Ioannes baptizans primum, fuit Bethabara, ubi ca. primo dixit Baptisam trans Iordanem baptizasse, ac de Christo post se venturo præclara testificati, eundemque ibi digito demonstrasse præsentem. Deinde vero capite 3. eundem Ioannem baptizasse mutato loco dicit in Aenon, iuxta Salim. Quonia autem in Bethabara olim ad Ioannem Dominus venerat, ideo hic dicit eum iterum abiisse in eum locum, in hoc ergo loco deserto comoratus est aliquandiu Dominus, veluti peruersus ciuitatum impietatem. Et ecce plerique tum celebritate loci propter Ioannem, tum magis fama Christi, quæ nunquam eum latere permisit, excitati venerunt ad eum,

PROPONUNTUR PARABOLÆ DE OVE, DRACHMA,

& filio perditis. LVCAE 15. CAP. XCIII.

Rant autem appropinquantes ei publicani & peccatores ut audirent illum. Et murmurabant Pharisei & Scribae, dicentes: Quia hic peccatores recipit, & manducat cum illis. Et ait ad illos parabolam istam dicens: Quis ex vobis homo qui habet centum oves, & si perdidit unam ex illis, nonne dimittit nonagintanovem in deserto, & vadit ad illam quæ perierat, donec inueniat eam? Et cum inuenit eam, imponit in humeros suos gaudens, & veniens domum conuocat amicos & vicinos, dicens illis: Congratulamini mihi, quia inueni ouem meam quæ perierat. Dico vobis, quod ita gaudium erit in celo super uno peccatore penitentiam agente, quam super nonagintanovem iusti, qui non indigent penitentia. Aut quæ mulier habens drachmas decem, si perdidit drachmam unam, nonne accendit lucernam, & euertit domum, & querit diligenter donec inueniat eam? Et quum inuenit, conuocat amicas & vicinas dicens: Congratulamini mihi, quia inueni drachmam quam perdideram. Ita dico vobis, gaudium erit coram Angelis Dei super uno peccatore penitentiam agente. Ait autem, Homo quidam habuit duos filios, & dixit adolescentior ex illis patri. Pater, da mihi portionem substantiæ, quæ me contingit, & diuisit illi substantiam. Et non post multos dies congregatis omnibus, adolescentior filius peregrè profectus est in regionem longinquam, & ibi dissipauit substantiam suam viuendo luxuriose. Et postquam omnia consummasset, facta est fames valida in regione illa, & ipse cepit egere. Et abiit: & adhesit uni ciuium regionis illius, & misit illum in villam suam, ut pasceret porcos, & cupiebat implere ventrem suum de siliquis quas porci manducabant, & nemo illi dabat. In se autem reuersus dixit: Quanti mercenarij in domo patris mei abundant panibus ego autem hic fame pereor. Surgam, & ibo ad patrem meum, & dicam ei: Pater, peccaui in celum, & coram te, iam non sum dignus vocari filius tuus, fac me sicut unum de mercenariis. Et surgens venit ad patrem suum. Cum autem adhuc longè esset, vidit illum pater ipsius, & misericordia motus est, & accurrens cecidit super collum eius, & osculatus est eum. Dixitque ei filius: Pater, peccaui in celum, & coram te, iam non sum dignus vocari filius tuus. Dixit autem pater ad seruos suos: Citò proferte stolam primam, & induite illum, & date annulum in manum eius, & calceamenta in pedes eius.

eius, & adducite vitulum saginatum: & occidite, & manducemus, & epulemur, quia hic filius meus mortuus erat, & reuixit: & perierat, & inuentus est. Et ceperunt epulari. Erat autem filius eius senior in agro, & cum veniret, & appropinquaret domui, audiuit symphoniam & chorum, & vocauit unum de seruis, & interrogauit quid hæc essent. Isque dixit illi: Frater tuus venit, & occidit pater tuus vitulum saginatum, quia saluum illum recepit. Indignatus est autem, & volebat introire, pater ergo illius egressus cepit rogare illum. At ille respondens dixit patri suo: Ecce tot annis seruo tibi, & nunquam mandatum tuum præterui, & nunquam dedisti mihi hædum, ut cum amicis meis epularer: sed postquam filius tuus hic, qui deuorauit substantiam suam cum meretricibus, venit, occidisti illi vitulum saginatum. At ipse dixit illi: Fili, tu semper mecum es, & omnia mea tua sunt: epulari autem & gaudere oportebat, quia frater tuus hic mortuus erat, & reuixit: perierat, & inuentus est.

ERANT AUTEM APPROPINQUANTES HI PUBLICANI ET PECCATORES, UT, &c.] Inter multos qui in fine capitis præcedentis dicti sunt ab aliis Euangelistis conuenisse ad Christum, eodem loco etiam accesserunt eum peccatores & Publicani, quales olim eodem loco causa doctrinæ & baptismi ad Ioannem confluxerant. Tantam enim Dominus præ se tulit erga omnes benignitatem, ut nemo quantumuis multis & grauibus obnoxius peccatis, quantumuis aliis abominandus, ob suam impuritatem vereretur accedere illum etiam sanctissimum, & ab omni vitio alienissimum. Tanta rursus doctrinæ eius fuit efficacitas & dulcedo, ut & eos qui iam vitiis & rebus huius seculi penitus erant addicti, ad se traheret discendi causa. Id videntes Scribae & Pharisei, qui nusquam aberant à Domino, ubique & semper querentes quod carperent, cum congratulari merito debuissent peccatoribus respicere cupientibus, & collaudare Domini benignitatem, quod nemine fastidiret, aut à se submoueret, solito suo more contra Dominum murmurabant, id in eo reprehendentes, quod summè fuerat prædicandum, idque ex suo ingenio & more, sanctitate alicuius indignum reputantes, quod certissimum veræ sanctimoniam signum est. Hic, inquit, peccatores recipit, & manducat cum illis. Similem calumniam Phariseorum descriperunt supra Matthæus ca. 9. Marcus cap. 2. & Lucas cap. 5. ut est in cap. Concordiæ 33. Quod autem dicunt tale est: Hic qui nouam quædam sanctimoniam proficitur, tamen non vitat malorum consortia, sed notos & infames etiam peccatores ad colloquium admittit, & adeo non fugit congressum, ut cibum etiam cum illis capiat, non cogitans quod malorum contubernio contaminetur boni. Itaque Dominus ut suum factum à Phariseorum calumnia vindicaret, & illorum fastuosam sanctitatem coargueret, tres parabolas proposuit, diuersis argumentis eodem tendentes, nimirum ut ex his quæ in quotidiana accidit consuetudine, intelligerent omnes quanta cura peccatores sint ad respicientiam inuitandi, quantaque benignitate recipiendi cum respiscunt, & quanto opere sit omnibus gaudendum de eorum respicientia & receptione, tantum abest ut quis obmurmuret, aut inuideat, ac reprehendat. Dicit ergo Euangelista.

ET AIT AD ILLOS PARABOLAM ISTAM DICENS: QVIS EX VOBIS HOMO, QUI, &c.] Primam hanc parabolam etiam Matthæus supra habuit capite 18. in capite Concordiæ 71. sed contractius illic posita est quam hoc loco, & ad alium tendit scopum. Illic enim dicta est, ut ex ea intelligentes & quanta cura Deus quælibet peccatorem requirat, & quanto cum gaudio respicientem suscipiat, duplici hoc nomine ca-

ueamus ne quem quantumuis pusillum & abiectum scandalizemus. Hic verò ad eum finem dicta est, ut intelligentes quanta cura peccatores sint requirendi, & quanta clementia suscipiendi, non obmurmuremus iis qui eos requirunt, & suscipiunt, sed congaudeamus recipientibus & receptis, quemadmodum supra mox dictum est. Esset autem clarior lectionis nostræ contextus, si & in prima parabola, & in secunda, quæ cum prima omnino est similis generis, pro nonne legeretur aduerbium, non, quemadmodum in capite 92. diximus in aliis duabus parabolis apud Lucam esse faciendum, ne duæ simul sint interrogatiuæ dictiones diuersæ in vna quæstione, quæ faciunt orationem imperfectam. Et tamen hic rursus quidam in prima parabola vertit, nonne, cum in secunda vertat, non. Porro ut commodè parabolæ istæ tractetur, sciendum quod in duabus his prioribus quæ similis sunt generis, Dominus ex his quæ in rebus humanis quisque erat facturus, & in quotidiana consuetudine accidere solent, ostendere voluit non esse mirandum si peccatores admitteret & reciperet. Sibi enim ad instar hominis qui ex multis ouibus vnâ perditam, aut mulieris quæ ex multis drachmis vnâ perditam diligenter requirit, & ob repertam vehementer gaudet, aliosque ad congaudendum sibi prouocat, merito summè esse curam ut perditum & adhuc errantem quemque ad electorum numerum pertinentem in viam reducat, electisque coniungat, eoque cum Publicanis & peccatoribus lubenter congradi, ut ad respicientiam eos prouocaret, ex qua & sibi & secum Angelis Dei singulare gaudium sit pouentur, atque ob id Phariseos & Scribas, qui illud inique ferebant, declarare se diuersam à Deo atque sanctis eius Angelis mentem habere, ac proinde prauam & satanicam. Hic est parabolæ scopus à Domino intectus, quemadmodum patet ex applicatione ipsius, quamquam ea ab ipso non nisi ex parte fiat, pro more enim suo reliqua relinquit nostræ intelligentiæ. Et quidem intellectu scopo intecto à Domino per has parabolas, iam hic consistere liceret, ut non inquireretur vterius quid mysticè per hominem habentem centum oves in prima parabola significetur, quid per centum oves, quid per 99. relictas in deserto, & sic de reliquis: & in secunda, quid per mulierem; quid per decem drachmas, &c. Quæ enim de homine habente centum oves, & muliere habente decem drachmas dicuntur, non tam ob id dicuntur, ut per ea aliquid mysticè significatum intelligamus, quam ut ex comparatione illarum personarum cum Christo intelligerent omnes illius factum à calumnia liberum esse, & Phariseorum murmurationem iniustam esse & impiam. Iam in comparationibus vnus cum alio non est necesse

illud cui aliquid comparatur significacione habe-
re mysticā: Tamen quoniā in his parabolis, & aliis
omnibus, quanquam sint nudæ cōparationes, anti-
quissimi patres, Græci pariter & Latini, mysticē a-
liquod significatum intellexerunt per ea quæ in
exemplis humanis dicuntur, sicut etiā satis apparet
ex singulari exemplorum delectu, & rei diligētī de-
scriptione & narratione, hinc vltērius videndum
quæ sint harū parabolarum mysticę significaciones
quæ sic commodē tractabuntur, si dicamus in pri-
ma quidem parabola Dominum induxisse exem-
plum hominis habentis centū oves, vt significaret
se verum esse pastorem, cui à patre oves rationales
sunt commissæ: per centum oves, significasse cer-
tum & perfectum electorum numerum (Centena-
rius enim numerus perfectus est) per vnā verò ouē
perditam, vnumquemque electum adhuc errātem.
Per hoc quod relictis 99. in deserto, homo ille a-
biit ab illam quæ perierat donec inueniat eam, si-
gnificauit se singulariter venisse in hunc mundum,
vt peccatores requireret, nec desitūrum donec in-
ueniat quotquot ad electorū numerum pertinent.
Per hoc quod homo ille inuētā ouem erraticam
non increpat, aut præ ira percutit, aut occidit, sed
inponit in humeros suos gaudens, aliisque con-
iungit, & domum veniens etiam vicinos & ami-
cos ad congaudendum inuitat præ nimia gaudij
magnitudine; significauit se non indignari oui errā-
bundæ ob pristinos errores, sed singulari dilectio-
ne & prouidentia prosequi, nec se tantum ob eius
salutē gaudere, sed secum omnes cœlestes spiritus
sibi amicos & vicinos. Sic & in secunda parabola
rectē intelligitur se ob id comparasse mulieri, quod
ipse esset sapientia parisi: per decem drachmas,
rursū certum & perfectum electorum numerum
significasse, quod & denarius numerus sit perfe-
ctus. Perfectus est autem electorum numerus, quia
tot sunt quot esse conueniebat & oportebat. Per
drachmas rectē significantur electi, quod imaginē
& similitudinem Dei in se impressam habent, aut
potius signaculum illud de quo Paulus: Nouit Do-
minus qui sunt eius. Per drachmam perditam idem
significatum quod per ouem perditam. Per hoc
quod mulier accēdit lucernam, & euertit domum,
vel, vt potius legendum esset, euertit domum, &
quærit diligenter, donec inueniat eam; significa-
tum diuinam sapientiam per assumptam huma-
nā naturam quam luce suæ diuinitatis impleuit,
fugasse tenebras huius mundi, ac mundum hunc
veluti domum suam repurgasse, & circumeundo
per ciuitates ac vicos, mittendoque Discipulos in
vniuersum mundum, diligenter quæsisse vnum-
quemque perditum peccatorem, deque eius salute
cum suis Angelis singulari & magno affici gau-
dio. Hæc mystica parabolarum istarum tractatio, &
per singulas partes accommodatio conuenit in-
tentioni & scopo Domini. Cæterum est apud pa-
tres & alia mystica harum parabolarum tractatio,
qua per centum oves & decē drachmas, intelligi-
tū Angelica simul & humana natura, vt 99. oves
relictæ in deserto, & nouem drachmæ non perdi-
tæ, sint Angeli propter nouem choros Angelorum:
vnā autem ouis & drachma perditā significet hu-
manā naturam perditam in Adam, ad quam inue-
niendam Christus relictis in cœlo Angelis, venit
in hunc mundum, magno & infatigabili labore
quærens repertam Angelorum numero coniunge-
re. Verum istud non esse quod Dominus significa-

re potissimum voluerit, patet ex conclusione qua
parabolas suo proposito accommodat dicens: Ita
dico vobis, quia gaudium erit coram Angelis Dei
super vno peccatore pœnitentiā agente, quo satis
significatur per vnā ouem aut drachmam perdi-
tam se significasse vnum quemuis peccatorem po-
tius quā totam humanam naturam. Neque tamē
ea patrum tractatio tanquam vana est reicienda,
quia, vt dictum est in parabola Samaritani, Domi-
nus in omnibus ferē suis parabolis, præter id ad
quod primò & principaliter allumuntur, mysteria
aliqua nobis voluit commendare, quemadmodum
& factis ac miraculis suis, quæ mysteria in parab-
olis & factis Domini significata cum patres ab ini-
tio concorditer intellexerint, verisimile est eos aca-
cepisse per manus ab Apostolis. Sin minus, vana
certē ob patrum auctoritatem haberi non potest
huiusmodi tractatio. Quod autem dicitur in con-
clusionē primæ parabolæ, maius esse gaudiū in cœ-
lo super vno peccatore pœnitentiā agēte, quā
super nonaginta iustis qui non indigent pœnitenti-
a; duplicem habet quæstionem. Primū enim qui
sunt iusti, non egent pœnitentiā, cum scriptura
dicat non esse iustum qui non peccet, ita vt vnus-
quisq; dicere debeat: Dimitte nobis debita nostra.
Deinde quomodo maius est gaudium de vnus pec-
catoris conuersione, quā multorum iustorum iu-
stitia? cum maius bonum sit multorum iustitia &
innocentia, quā vnus pœnitentiā? Ad hæc du-
pliciter responderi potest. Primò, vt dicatur Domi-
num loqui de his qui putabant se iustos, nec ege-
re pœnitentiā, quales erant Pharisei contra quos
hæc dicta sunt, quemadmodum aliqui intelligunt
illud à Domino dictum occasione similis calum-
niæ: Non veni vocare iustos, sed peccatores. Ma-
ius enim esse gaudium Deo & Angelis de vnus
peccatoris vera pœnitentiā, quā de multorum
præsumpta iustitia, nullum est dubium. Quod si, vt
magis est intelligendum, accipiatur Dominus lo-
cutus de iis qui sunt iusti secundum eum modum
quo in scripturis aliqui dicuntur & sunt iusti; di-
cendum ipsum asserere tales non indigere pœni-
tentiā, quia in statu salutis constituti non egent sta-
tus mutatione, quam includit nomen pœnitentiæ,
nec tali egent pœnitentiā, quali hi qui ex professio-
ne sunt peccatores. Maius autem gaudium dicit esse
de vno pœnitente quā multis iustis, ad eum modū
quo in hac eadem parabola dixit apud Matthæum,
hominem aliquem magis gaudere super errānda
oue reperta, quā super 99. quæ nō errauerūt,
videlicet quia maius actuale & sensibile gaudium,
est de vnus pœnitentiā quā multorum innocen-
tia: quomodo pater aliquis magis gaudet de vnus
filij restituta valetudine, quā de multorum filio-
rum qui nunquam fuerunt in periculo integra sa-
nitate, etiam si omnes filios ex æquodiligat, aut
sanos etiam magis diligit. Cogitandum enim Domi-
num in multis vulgarissimè locutum, atque de di-
uinis ac spiritualibus rebus disseruisse, tanquam
de humanis. Cæterum D. Gregorius etiam aliā in-
dicat rationem dissoluendæ quæstionis secundæ,
scribēs in homilia in hunc modum: Plus autem de
conuersis peccatoribus quā de stantibus iustis in
cœlo gaudium esse fatetur, quia plerumque hi qui
nullis se oppressos peccatorū molibus sciunt, stant
quidem in via iustitiæ, nulla illicita perpetrant, sed
tamen cœlestem patriam non anhelant, tantoque
sibi in rebus licitis vsū præbent, quanto se perpe-

trasse nulla illicita meminerunt. Et plerumque pigri
remanent ad exercenda bona præcipua, quia valde
sibi securi sunt, & nulla commiserint mala grauiora.
At contra nonnunquam hi qui se aliqua illicita
egisse meminerunt, ex ipso suo dolore compuncti
inardescunt in amorem Dei, seseque in magnis vir-
tutibus exercent, cuncta difficilia sancti certaminis
appetunt, omnia mundi derelinquunt, honores fu-
giunt, acceptis contumeliis lætantur, flagrant desi-
derio, ad cœlestem patriam anhelant, & quia se er-
rassent à Deo considerant, dāna præcedentia lucris se
quentibus recompensant. Maius ergo de peccato-
re conuerso quā de stante iusto gaudium fit in
cœlo, quia & dux in prælio plus eum militem dili-
git qui post fugam reuersus hostem fortiter premit-
tunt illum qui nunquam terga præbuit, & nūquā
aliquid fortiter gessit. Sic agricola illam amplius
terram amat, quæ post spinas vberes fruges pro-
fert, quā eam quæ nunquam spinas habuit, & nū-
quā fertilē messent producit. Hæc ille. D. Cypria-
nus libro de duplici martyrio hæc omnia prædicta
sic ferē paucis complexus est: Non hoc sic accipien-
dum est quasi Deo & Angelis eius gratius sit post
lapsum redire ad pietatem, quā citra lapsum per-
seuerare in innocentia. Sed scriptura suo more lo-
quitur secundum affectus humanos, illud testatum
esse volens, Deo gratissimam esse peccatorum con-
uersionem. Non enim quærit mortem peccatoris,
sed magis vt conuertatur & viuat. Atque interdū
piorum hominum lapsus quamuis enōrmes diuina
dispensatione vertuntur in summū Ecclesiæ profe-
ctū. Sic lapsus est Apostolorū princeps, sic Paulus
doctor gentium, sic Maria Magdalene, quibus nūc
Ecclesia præcipuè gloriatur, quorū lapsus cesserūt
in stabilimentum ac solatium domus Dei. Præte-
rea non hic loquitur de verē iustis, sed de iustitia
Pharisaica, quemadmodū alibi dicit: Non est opus
sanis medico, sed malè habentibus. Hæc ille.

AIT AUTEM: HOMO QUIDAM, &c.] Eo-
dem tendit hæc parabola quo duæ præcedentes,
sed alio modo proposita est quā duæ præcedentes &
alterius est ab illis generis: quædam etiam apertius
quā illæ significat, & rursū plura præter illas si-
gnificat, ita vt ob eorum quæ per eam docentur
multitudinem, plurima eius sit vtilitas. Superiori-
bus enim parabolis apertè quidem notatur gau-
dium Angelorum de conuersione peccatoris, & ex
consequenti notatur obmurmuratio Phariseo-
rum, hic verò ea apertè notatur & reprehenditur.
Deinde superioribus parabolis significatur quidē
quanta cura requirit Dominus peccatorem: hæc
verò, quanta benignitate respicientem & reuertē-
tem suscipiat, & qualis esse debeat vera peccato-
ris pœnitentiā, quantaque huiusmodi pœnitentiæ
sit vis apud Deum, ita vt summè vtile fuerit hanc
tertiam parabolam superioribus adiecit, ne intel-
ligeremus citra motum & studium nostræ volun-
tatis homines peccatores ad salutem & veritatem
adduci sola cura & gratia Dei. Superiores enim pa-
bolæ commendant nobis præuenientem Dei gra-
tiam quæ peccatores prærequirit: hæc verò tertia
commonstrat necesse esse etiam vt peccatores Dei
gratiam requirant & ambiant. Porro superiores pa-
bolæ exempla sunt, ab his quæ in quotidiana ac-
cidunt consuetudine desumpta, non sine compara-
tione huiusmodi exemplorum ad rem eam ad quā
deklarandam assumuntur: hæc verò citra expressam
aliquam comparationem, certi alicuius hominis

factum proponit veluti rem gestam, ex qua relin-
quitur intelligendum allegoricè quod significan-
dum erat secundum exigentiam rei de qua age-
batur. Cuius generis parabolas pleraque habet
Lucas, vt cap. 10. parabolam de homine qui inci-
dit in latrones: cap. 14. parabolam de homine qui
fecit cenam magnam: cap. 16. de diuite epulone: &
eodem de eo qui habuit villicum iniquitatis: cap.
18. de duobus qui orandi gratia ascenderunt in tem-
plum: cap. 19. de homine nobili, qui abiit in regio-
nem longinquam. His parabolis similes sunt duæ
illæ quæ Dauidi propositæ fuerunt, altera à Nathā
propheta, de rapta oue pauperis à diuite: altera à
muliere Thecuidide, de duobus filiis, quorum vnus
alterum occiderat. Quales parabole magis
sunt ænigmata & obscuræ allegoriæ, quā nudæ
parabolæ. Vt autem hæc parabola, in qua sub ex-
plo humano diuina & spiritualia significantur, com-
modè ad indicandam Domini intentionem tractetur,
oportet imprimis eam ad litteram tractare, velu-
ti narrationem rei aliquando gestæ circa duos, v-
nius patris filios, ac tū indicare quæ sint significa-
ta à Domino huiusmodi narratione, nō disquirēdo
singula anxie, cum certum sit in omnibus parab-
olis multa dici pro exigentia exempli quod assumi-
tur, magis quā pro significacione rei propter quā
parabola proponitur. Dicit ergo: Homo quidam
habuit duos filios, quorum vnus adolescentior, qui scili-
cet per adolescentiam minus sapiebat, nec, vt acci-
dere solet, ferebat subesse imperio patris et cū ben-
ignissimi, sed libertatis audax erat, dixit patri suo:
Pater, da mihi portionē substantiæ quæ me contin-
git, id est, quæ mihi obuenit, & ad me pertinet, quā
si diceret, experiri cupio, quid ex hoc lucrifacere
possum meo Marte, perustrare volo regiones, vt
ex multarum rerum vsu prudentiam mihi compar-
em. Pater, vt erat indulgens, filij petitionem recu-
sare noluit, tum quod rem iustam: aut certe non
iniquam petere videretur: tum quia inuitum retine-
re non iudicauit expediens. Itaque partitus est in-
ter duos filios substantiam, vnicuique assignans suā
portionem cum potestate vtendi vt vellet, non tam-
en sine spe profectus. Ac maior quidem non se se
separauit à domo paterna, sed se suaque omnia in
eius potestate reliquit, habens cum illō omnia cō-
munia, nimirum prudentia sua, quā per annos
maiores habuit, secum cogitans hæc ratione: se si-
bi suisque rebus melius consulere. Minor verò in-
tra dies paucos diuenditis omnibus, contracta præ-
sente pecunia, peregrinè profectus est in regionem
longe à patria distitam. Ibi autem constitutus, cum
sui iuris iam esset, & à patre semotus, qui illum ad
honestatem suis consiliis prouocare posset, ex sese
verò per adolescentiam non sapereet, & ad vitia ac
luxum non solum pronus esset, sed etiam aliorum
confortio iuuenum inuitaretur, factum est vt brevi
tempore dissipauerit omnem substantiam suam,
idque non infelicibus negociationibus, aut aliis
infortunis, sed viuendo luxuriosè, hoc est, agendo
cum meretricibus in omni luxu vestium & conui-
uiorum, vt adolescentibus, vt pote ad libidinem &
luxum pronis, vsuuenire solet. Non enim per hoc
quod dicitur, luxuriosè, inhonesta tantum Venus si-
gnificatur, quamuis ea: maxime, sed & omnis luxus
vestium & conuiuiorum qui libidinis causa fieri
ferè solet. Vnde postea exposulat senior filius, &
hic deuorauit substantiam suam cū meretricibus.
Postquā autē omnia consummasset, id est, opus-

plisset, orta est fames ingens in regione illa in qua
 stuenis peregrinabatur, vnde etiam ipse amicis tam
 simul & re destitutus, coepit egere, adeo vt præ-
 inopia, prædico, vt dici solet, acerbissimo, is cui olim
 graue erat subesse clementissimo patri, coactus sit
 sese tradere in seruitutem cui peregrino & barba-
 ro, qui illum non civili alicui labori & seruitio ap-
 plicuit, quod forte nullum artificium quale in ci-
 uitatibus exerceri solet, didicisset, sed è ciuitate mi-
 sit in villam suam, hoc est, in agrum suum (Græcè
 enim est *ἐς ἀγρὸν*) idque non vt pasceret oves
 aut boues, sed vt pasceret porcos, quos pascere de-
 decorosissimum est officium apud omnes homi-
 nes, sed maxime apud Iudæos abominantes carnem
 suillam. Cumque liberali genere natus in tam fo-
 dam seruitutē sese demississet ventris gratia, non est
 tamen vel hac ratione affectus quod quærebat,
 Cupiebat enim implere ventrem suum non solum
 frumentis, nec tantum ipsis leguminibus quibus
 pauperes in magna egestate vesci solent, sed etiam
 siliquis, hoc est, folliculis ipsis, quibus legumina in-
 cluduntur, quas porci manducabant, & tamen nec
 has quisquam illi dabat ad saturitatem, ita vt sem-
 per esuriret, nec vaquam plenus esset ventre, ipsi-
 que iam etiam porcis esset infelicio, quibus ser-
 uiebat verus quam imperabat. Nomine enim si-
 liquarum hic significari leguminum folliculos,
 quæ propria est significatio eius nominis, quod a-
 lioq̄m varia significat, apparet ex eo quod additur,
 quas porci manducabant. Nam Plinius de fabis lo-
 quens lib. 18. cap. 12. ait: Nam siliquæ caulēsque gra-
 vissimi sunt pabulo pecori. Et Ambrosius ad hanc
 nominis significationem respexisse videtur, cum
 in hac locum scribens sic habet: Qui autem aptior
 huiusmodi hominibus: cibis, quam is qui si-
 liquæ modo intus inanis, foris mollis est, quo cor-
 pus non reficitur, sed impletur, vt sit magis oneri
 quam vsui. Eodem respexisse videtur Diuus Au-
 gustinus dicēns: Siliquæ quibus porcos pascebat, se-
 culares doctrinæ sterili vanitate resonantes, de qui-
 bus laudes idolorum fabularumque ad deos gen-
 tium pertinentium vario sermone atque carmini-
 bus percipiunt. Nescio tamen, si huic significatio-
 ni nominis, siliqua, conueniat dictio Græca hoc lo-
 co posita à Luca, nempe *κέραιον*, quæ Græcis dici-
 tur à *κέραιον*, hoc est, cornu. Dicitur autem etiam ar-
 bor quædam siliqua, quæ Græcis Ceratonia dicitur,
 Latine siliqua Græca, quod fructum ferat, siliqua
 obiectum fabæ cuiusdam more, de qua Columella
 lib. 9. cap. 10. Siliquam Græcam, quam quidam ce-
 ration vocant, & Persicum, ante brumam per au-
 tumnum ferito. Huius fructus etiam dicitur sili-
 qua, & est lignosus, falcatus digitali longitudine, la-
 titudine pollicari, quatuor intus grana continens,
 quæ ceratia à cornu similitudine appellantur. Pli-
 nius lib. 17. cap. 24. vocat has siliquas prædulces,
 de quibus forte locutus est Horatius, dum dixit:
 Pæci siliquis & pane secundo. Ad hanc significatio-
 nem respexisse videri potest Euthymius author
 Græcus, sic scribens: Siliquæ ad breue spatium gu-
 stui dulcescunt, deinde vt plurimum constringunt.
 Dulcedinem siliquarum notauit etiam D. Chryso-
 stomus in homilia super hac parabola, similiter &
 Theophylactus, vt dicitur postea, Et hæcenus qui-
 dem parabola proponit filij iunioris insipientiam,
 & quæ eam secuta est miseriam, deinde verò propo-
 nit eiusdem ex miseria natam sextam poenitentiam,
 patrisque erga eum summam benignitatem. In se-

A inquit, reuertus, hoc est, iam tandem, per summam
 inopiam & miseriam ad sui considerationem con-
 uertus, qui prius per illecebras huius mundi ve-
 luti mente captus erat, & extra se raptus, nihil eo-
 rum quæ ad vitam spectabant salutem considerans
 dixit: Quærit, id est, quænam melius, non solum ver-
 naculi serui, sed etiam mercenarij, qui mercede co-
 ducti suam operam alijs locant, in domo patris mei
 abundant, non dico siliquis quas ego desidero, sed
 panibus ego autem tam diuitis patris filius, qui o-
 lim mercenariis patris mei longè eram felicio, iam
 in externa regione etiam mercenarius effectus,
 longè tum infra illorum felicitatem, cum fame hic
 peream. Atque hic quidem primus erat ad salutem
 gradus, reminisci vnde deciderat, & quod recide-
 rat. Restabat vt ne animum planè deieceret, &
 desperans sibi necem inferret, aut fame penitus
 enecari sineret. Itaque ex consideratione clemen-
 tiæ paternæ spem bonam concipiens, sic apud se
 proposuit & consultauit: Deposito morore qui
 me in terram prostratum detinet, resumpto animo
 qui in summa infelicitate hac totus iacet, reiecta
 fegnicie istius sordidæ pastoralis curæ surgam, &
 ibo confidenter ad patrem meum, non quod ha-
 beam aliquid quo me purgem, aut quod stultitiæ
 meæ prætexam, sed vnam spem habens in paternam
 eius clementiam, ob quam petere audeam, non qui-
 dem vt in pristinum locum me recipiat, nam eo me
 planè indignum feci, sed vt saltem inter suos mer-
 cenarios habeat. Itaque non eleuabo, non negabo
 culpam admissam, non hanc meam miseriam for-
 tunæ, aut malorum consilijs ex consortio imputa-
 bo, sed paternam eius benignitatem compellans,
 simpliciter apud illum confitebor meam culpam.
 Plus enim apud illum valebit simplex confessio,
 & animus sibi verè displicens, quam accurata pur-
 gatio. Dicam ergo ei: Pater, (nimirum hac appella-
 tione ad clementiam eum commouens) peccati in
 cælum & coram te, id est, & Deum offendi & te,
 iam non sum dignus qui vocer filius tuus, proinde
 illud tantum peto, vt miserus mei me habeas eo
 loco quo vnquamque libet è mercenariis tuis. Por-
 ro reperto hoc salutari & vnico in summa despera-
 tione consilio, supererat tertio loco vt mox exe-
 qui studeret quod illi rectè in mentem venerat. Ita
 que surgens venit ad patrem suum. Cum autem
 necdum peruenisset ad ædes paternas, & adhuc lo-
 gè esset, vidit illum pater ipse, vt est oculata pie-
 tas, nec tamen iusta ira permotus refugit ab eo, ac
 sese illi subtraxit, sed mox ad aspectum miseræ ei-
 us quam præ se ferebat nuditate, macie, vultusque
 tristitia, misericordia motus est, iustam iram fle-
 ctens ad misericordiam. Nec misericordia simplici
 motus est, sed tanta, vt non expectato filij aduen-
 tu, ipse non tantum præcederet obuiam venientem,
 sed etiam accurreret, ac pietate nativæ victus, nec-
 dum auditis filij precibus irrueret in collum eius,
 ipsumque oscularetur, non abhorrens eius sordes
 contingere. Hæc tametsi erant eximia argumenta
 propensæ ad ignoscendum animi, ac benignitatis
 quam prius sperare non poterat filius, non tamen
 ob id meditatam illam à se orationem plenam hu-
 militate intermisit, quanquam integram non est e-
 locutus, siue quod stupor aut singultus vocem in-
 tercepit: siue quod pater mox illius orationem ab-
 ruperit, in quo maior adhuc quam in prædictis ob-
 seruanda benignitas proponitur. Siquidem non so-
 lum non insonat seruis verbis, nec minuitur ver-
 bera

bera, aut abdicationem, sed omnium iniuriarum
 immemor, filio seipsum damnante ipse absoluit, cū
 que seipsum filius abdicaret, ipse pater restituit in
 pristinam dignitatem. Versus enim ad famulos ait:
 Citò proferre stola primam, & induite illum. Est
 autem stola, vestis genus ad talos vsque demissa;
 quæ non seruis aut mercenariis conuenit, sed filiis.
 Porro Græcis hic additur duplex articulus, *τὴν σο-
 λην, τὴν πρώτην*, qui sic explicari posset: stola illā
 primam, aut illam stola, illam, inquam, primam;
 vt intelligamus non de qualibet stola dictum, sed
 certa quapiam. Quod autem dicitur, primam, qui-
 dam putant positum pro præcipuam, sed rectius
 intelligitur significare pristinam, vt intelligamus fi-
 lium exutum stola qua in domo patris indui sole-
 bat cum abiret à patre, atque eandem à patre as-
 seruatam iustam afferri. Iubet autem & annulo ma-
 nus ornari, & pedes nudos calceamentis. Quin &
 præ nimio gaudio iubet è stabulo vitulum adduci
 non quemuis, sed vitulum saginatum, aut, vt item
 hic est Græcè cum duplici articulo, *τὸν μωχόν, τὸν
 στυγόν*, id est, illum vitulum, illum, inquam, sagi-
 natum, vt certum & insignem vitulum accipiamus
 designari, eoque mactato omnes domesticos suos
 ad congaudendum sibi pronocat: quemadmodum
 in præcedentibus parabolis fecit qui perditam o-
 uem inuenit: & mulier quæ reperit perditam dra-
 chmam vnde & ipse dicit de filio, perierat, & in-
 uentus est. Perierat autem mihi, scilicet sicut mor-
 tuus erat mihi, & mihi reuixit. Mirabilis sanè his
 cuiusdam patris proponitur clementia, non solum
 superans spem filij, sed & omnium opinionem.
 Quis enim putet in toto terrarum orbe huiusmo-
 di patrem reperiri posse? Et hæcenus quidem de fi-
 lij prodigi respicientia, & patris erga eum clemen-
 tia, sequitur tertio loco de filij senioris indigna-
 tione, & patris rursus etiam erga hunc nõ minus
 admiranda benignitate. Erat autem, inquit, filius
 eius senior in agro, non quidem porcos pascebat,
 sed terræ colendæ intentus, aut prospiciens quid
 agerent mercenarij & serui. Et cum ex agro reuer-
 sus appropinquaret domui paternæ, audiuit sym-
 phoniam, id est, concentum musicum lætantium
 conuiuiarum, & chorum, id est, multitudinem con-
 cinentium, & cum intellexisset causam nouæ & in-
 solitæ lætitiæ, & præ omnibus magis se communi
 gaudio adiungere debuisset, seruis congratulanti-
 bus felicitati fratris, ipse indignatus noluit intra-
 re. Quod cum rescisset pater, cupiens etiam hunc
 communis lætitiæ participem esse, non neglexit in-
 dignandum, sed egressus ad illum, coepit non, vt
 iuste poterat, increpare illum de iniusta & impia
 indignatione, sed rogare illum blandè, vt omissa
 stomacho iungeret se communi conuiuio, pater-
 nam suam clementiam etiam in hunc mirè ostendens.
 Ille verò nec tanta optimi patris comitate mi-
 tescit, sed & cum patre arroganter expostulat, &
 fratrem impiè accusat, dicens: Ecce tot annis ser-
 uio tibi, & nunquam mandatum tuum præterui,
 & nunquam dedisti mihi vel hædum, vnde cum a-
 micis meis epularer iucundè. Sed postquam filius
 tuus (neque enim præ indignatione dicere voluit,
 frater meus) hic qui decoxit cum scortis substan-
 tiam suam (aut, vt habent Græci, tuam, quod est o-
 diosius) venit, occidisti illi quod habuisti pretiosis-
 simum & delicatissimum, nempe vitulum illum sa-
 ginatum. His auditis pater impia expostulatione
 non est commotus ad iram, nec, ne magis eum

A exasperaret, superbam & falsam eius obmurmura-
 tionem redarguit, cum ostendere potuisset in quā
 multis frequenter mandatum eius præterisset, vt
 nemo est qui non aliquando peccet, ac deinde
 quā multis ipsum affecisset beneficijs, inter quæ
 etiam hoc ei præstitit cura paternam, vt ei salua man-
 ferit sua substantia, vtque in ea flagitia, eamque
 miseriam non prolapsus esset in quam frater ip-
 sius: sed his prætermittis studet blandis verbis indi-
 gnantis animum placare, ac veluti satisfacere ex-
 postulanti filio, suggerens illi quid esset in hoc ne-
 gotio officij ipsius. Fili, inquit, tu semper mecum
 es, & omnia mea tua sunt; quasi dicat: Non est
 quod queraris quasi minus tibi faciam aut fece-
 rim quā fratri tuo, tu enim particeps semper fuis-
 ti omnium meorum gaudiorum, & omnia mea in
 tua sunt potestate, tibi que sunt communia. Quod
 verò ad id quod in fratre tuo iam à me gestum
 est, epulari & gaudere te, non indignari & inuidere
 oportebat, idque non solum quo patris gaudium
 tua congratulatione augeres, sed etiam quia hic
 ob quem gaudemus, frater tuus est, qui cum nõ
 bis fuerit mortuus, iam reuixit, cum perditus nõ
 bis fuerit, iam inuentus est. Hæcenus literalis ip-
 sius exempli tractatio, quam ideo longius profectu-
 sumus, vt imagine à Domino tam acurate deli-
 niata, probè inspecta & cognita, melius solidam
 rerum mysticè significatarum intelligentiam affe-
 quamur. Varij enim admodum multa & diuersa
 pro explicatione huius parabolæ dixerunt. Itaque
 in hac parabola tres personæ obseruandæ propo-
 nuntur, duorum scilicet filiorum, & patris eorum-
 dem. Et in patre quidem summam clementiam ex-
 hibentes vtrique filio, certum est Dominum adum-
 brasse Deū patrem suum aut quod, hic eodem re-
 dit, seipsum verè hominem factum. In duobus au-
 tem filiis quamquam plerique intelligant significa-
 ri duos populos, gentilem scilicet & Iudaicam, nec
 is sensus omnino sit alienus à Domini intentione,
 vt post dicitur, tamen si occasionem huius parabo-
 læ obseruemus, satis apparet primò & principaliter
 in duobus istis filiis Dominum significasse iustos
 & peccatores. Dicta est enim hæc parabola à Do-
 mino occasione Pharisæicæ indignationis, qua Pha-
 risæi indignabantur non quod gentes reciperet,
 sed publicanos & peccatores, qui vtique ex Iudæis
 erant, vt ostendit Diuus Hieronymus in epistola
 quadam ad Damasum Papam, in qua prolixè & do-
 ctè ad pontificis petitionem tractat hanc parabo-
 lam. Est autem in tomo 3. & incipit, Beatitudinis
 tuæ. Itaque vt in genere parabolæ scopum ostenda-
 mus, docere hac Dominus voluit, inexplicabilem
 esse Dei erga peccatores reuertentes misericordiā
 atque clementiam, adeo vt ea homines alios etiam
 iustos, aut iustitiæ nomine sibi placentes, licet ho-
 rum fratres, qui præcipue hinc gaudere deberent,
 offendat. Atque ita tacitè arrogans Pharisæorum
 supercilium perstrinxit, qui fratrem illum maiorem
 de felicitate minoris dolentem tum referebant,
 damnantes quod in ipso Salvatore, Dei clementia
 in præfenti congressu cum publicanis ex peccato-
 ribus tam præclare sese exerceret. Vt autem ad sin-
 gularem partium tractationem descendamus, per
 adolescentiorem filium, peccatores designantur,
 propterea quod adolescentia ad vitium prona sit,
 quodque iuuenilis cuiusdam stultitiæ & instabili-
 tatis sit, deserto optimo Deo patre, viciorū serui-
 tuti sese addicere. Quod autem pater ad petitiō-

nem filij iunioris, diuiferit filiis substantiam, significat, Deum unicuique homini dedisse liberum arbitrium, vt uiueret vnusquisque non ex necessitate imperantis Dei, sed ex sua voluntate. Liberum enim arbitrium est velut portio substantiæ quæ ad nos pertinet, quia humanæ naturæ debetur, ac per illud à cæteris distamus animantibus, deditque illud nobis Deus velut quasdam facultates, quibus nutrir ac ditescere possemus. Vnde annotauit Diuus Hieronymus pro eo quod nos habemus, substantiam, Græcis esse *τὸν βίον*, *βίος* autem, quod propriè est vita, significat Græcis facultates quibus vita sustentatur. Nec iam hic quærendum quomodo filius iunior dicatur petisse portionem substantiæ, cum omnes ex natiuitate habeamus liberi arbitrij potestatem. Non enim sigula sunt nimis curiosè persequenda, cum non omnia sic possint inueniri in re significata quemadmodum in exemplo. Satis ergo est hoc intelligere significatum, quod quemadmodum pater parabolicus noluit filium inquit retinere, sibi que seruire: ita & Deus omnes nos reliquit in manu proprii consilij, potestatem faciens viuendi vt volumus. Potest autem substantiæ diuisio etiam referri ad omnia Dei dona, quæ diuersis diuersa Deus distribuit. Quod autem iunior accepta sua substantia peregrè profectus est in regionem longinquam, significat peccatorem non ferentem mite iugum Domini: iuuenili quadam stultitia & inconsideratione elongare se à Deo, non locorum spatij, sed affectu, propter quod dicit Psalmista: Ecce qui elongant se à te, peribunt. Quod filius à patre separatus, & in regione longinqua degens, dissipauit substantiam suam viuendo luxuriosè, significat peccatorem à Deo iam elongatum, ac his coniunctum qui longè sunt à Deo, naturales liberi arbitrij vires, ac cætera Dei dona inutiliter expendere abuti, ac perditam carnalique vita corrumpere. Omnis enim peccatorum vita rectè per luxuriam significatur, ob vitæ huiusmodi lubricitatem & carnalitatem, quodque omnis inordinatus rerum terrenarum amor & usus, fornicatio quædam sit secundum scripturas. Quod post omnia consumpta facta est fames, non simplex, sed valida in illa regione, ac ob id cepit egere, significat quod bonis vniuersis naturæ simul & gratiæ aut consumptis, aut corruptis, intellectu scilicet per peccata obscurato; & voluntate effecta infirma ad bonum & multum inclinata ad malum, cum demum peccator inter malos viuens incidit in summam inopiam panis spiritualis, nempe verbi diuini & virtutum quibus mens nutritur & confirmatur. Quamdiu enim necdum omnia sunt consumpta, habet peccator ex Dei dono vnde vtcunque mentem in bono nutrire potest, suggerit enim semper ratio optima, & ad bonum inclinatur voluntas. Deinde si consumptis omnibus non est in regione illa longinqua, sed in regione fertili patris sui, hoc est, si non est in malorum consortio, sed inter bonos, potest ab alijs panes spirituales quibus inopiam subleuet, mutuo accipere. At quando omnia sunt consumpta, & in regione quis est longinqua, necesse est vt fiat fames valida, & incipiat egere qui prius in Dei donis erat diues. Quod inopia cogente iunior filius abiens adhæserit vni ciuium, aut, vt legit diuus Hieronymus, vnde principibus regionis illius, significat peccatorem suis consumptis in summa inopia constitutum, magis magisque elongari à Deo, ac iam perfectè ac totaliter subici dæ-

moni, atque in eius venire potestatem, qui cuius est & princeps regionis peccati. Hic itaque illum in suam receptum potestatem, veluti in villam suam mittit ad pascedum porcos, siue quia illum iam impellit vt se totum prodigiosis immergat vitijs, & ab vrbis luxibus degeneret ad brutales, ac tota sua impia vita pascat impuros demones, quorum cibus est ebrietas, luxuria, fornicatio, & vniuersa vitia, siue quia eum ita proficere facit in malo, vt iam & aliorum malorum fiat dux & magister. Porci enim inquit Theophylactus, sunt omnes qui in luto vilium & materialium affectionum voluntantur. Nam porcorum oculi nunquam possunt sursum spectare, aliam sortiti formationem. Vnde & porcorum pastores cum non possunt compescere porcum clamantem, resupinantes illum efficiunt vt minus clamet. Et enim quasi in spectaculum veniant, spectantes quæ nunquam vident, & aspicietes sursum stupefcunt & silent. Tales sunt oculi eorum qui malè æducati sunt: nūquam vident ea quæ sursum sunt. Tales pascit is qui multis in malitia præest, vt est scortorum hospes, vel Publicanorum princeps, aut latronū. Hæc Theophylactus. Quod autem porcorum pastor in regione famis cupiebat saturare ventrem suum de porcorum siliquis, nec dabatur, significat peccatorem huiusmodi semper quidem desiderare, vt ventrem suum, hoc est, carnalem appetitum satiet his rebus quibus demones & impij homines pasuntur & delectantur, nunquam tamen eam satietatem assequi, quod nihil rerum huius mundi mentem hominis saturare queat, ac diabolus ipse semper in peccatoribus maius desiderium peccandi accendat. Potest autem per hoc quod dicitur: nemo dabat illi saturari de siliquis porcorum: intelligi significari, quemadmodum indicat Diuus Hieronymus quod diabolus cum aliquem sua arte deceperit, & proprium ei imposuerit iugum, accendat quidè in eo desiderium vanorum delectabilium, priuet tamen eum concupitis. Cum enim iam perfectè hominem possident demones, inuidet ei satietatem appetitus, quam tamen suppeditabant priusquam illum sibi planè subiecissent. Hic sanè intellectus magis conuenit cum exempli narratione. Porro per siliquis rectè significata sunt vitia & res carnales, secundum vtramque vocabuli significationem superius positam. Sunt enim veluti vacui leguminum folliculi, quia promittunt quidem saturitatem, ac præ se ferunt quasi in eis cibus lateret, cum re vera sint inania, & appetitum fruuentium eis non saturant, sed distendant & crucient. Deinde quemadmodum fructus arboris, quæ siliqua dicitur, dulcedinem habet & asperitatem: ita peccatum ad tempus delectat, cruciat verò perpetuò. Sic enim Theophylactus. D. Ambrosius & Augustinus siliquis mysticè interpretantur steriles sciencias seculares. Quam interpretationem post priorem adiunxit etiam D. Hieronymus, sic scribens: Possimum cibus est, carmina poetarum, secularis sapientia, Rhetoricorum pompa verborum. Hæc sua omnes suauitate delectant, & dum aures verbis dulci modulatione currentibus capiunt, animam quoque penetrant, & peccatoris interna deuincunt. Verum vbi cum summo fuerint studio ac labore perfectæ, nihil aliud nisi inanem sonum & sermonum strepitum suis lectoribus tribuant, nulla ibi saturitas veritatis, nulla refectio iustitiæ reperitur.

Studio

Studiofi earum infame veri, & virtutum penuria perseverant. Hæc ille, qui deinceps docet quomodo seculares authores sint legendi cum fructu, insectans in sacerdotes Dei, qui omissis Euangelij & Prophetis, comædias legunt, amatoriam Bucolicorum versuum verba canunt, & id quod in pueris necessitatis est, crimen in se faciunt voluptatis. Sanè ista posterior siliquarū interpretatio, etsi etiā huic explicationi conuenit, qua per iuniorum, in genere peccatores intelliguntur, maximè conuenit ei tractationi, qua per prodigum hunc filium populus gentilis intelligitur, de qua postea non nihil. Aduertendum autem quàm graphicè Dominus in ea quæ hæctenus tractata est parabolæ parte depinxerit; & ob oculos posuerit, (quo magis quisque peccatū detestaretur) ad quantam non solum miseriam, sed etiam vilitatem peccator sese deiciat, nimirum ad quantam se deiecit is, qui cum diuitis esset patris & optimi filius, apud quem omnibus bonis abundabat, in eam tum miseriam, tum vilitatem deuenit, vt ex diuite fieret inops, & ex filio fieret subulcus, ac seruus eius qui nec siliquas ad satietatē præbuit. Quo modo enim aptius potuisset peccatoris tum miseriam, tum vilitatem, ac rursus diabolici imperij iniustitiam ac crudelitatem nobis proponere? Id enim, inquit Hieronymus, quod in Ezechiele cum increpatione dicitur ad Ierusalem: Et factū est in te peruerfum vltra mulieres que ante fornicationem tuam & post te sunt fornicatæ, in eo quod dedisti mercedes, & mercedes tibi non sunt datæ; videmus in filio minore cõpletum. Substantiam suam in regione principis perdidit, & post perditas facultates, missus ad porcos, egestate contabuit. Hæc ille. Vt autem prædictis Dominus insinuauit peccatoris miseriam & vilitatem, ita sequentibus indicat, quomodo multis extrema calamitas & peccatorū magnitudo, respicientiæ est occasio ac qualis debeat esse peccatoris respicientis poenitentia. Quod ergo in se reuersus filius prodigus dixit: Quanti mercenarij, &c. significat peccatores eos, qui de numero sunt filiorum Dei, hoc est, electorum, cum in profundum peccatorum venerint, tandem per vitiorum fastidium, & propriæ tum miseriam, tum vilitatis considerationem ad sese redire, ac secum cum cordis maximo gemitu deplorando comparare statum virtutis vnde exciderunt, & statum peccati in quem prolapsi suo sunt vitio. Cæterum per mercenarios, cum quorum felicitate filius suū comparat infelicitatem, intelligi primò rectè possunt hi qui sola spe bonorum temporalium à vitis abstinēt, & Deo seruiunt, qui longè meliøre sunt conditione, quàm hi qui præcipientes se dant in scelerata. Quoniam enim sese seruant in familia patris: cœlestis, ideo abundant panibus, hoc est, multis bonis à Deo fruuntur, etiam secundum animam, nutriti pabulo verbi diuini. Sicut enim sub aliquo patrefamilias quidem sunt serui, quidam mercenarij, quidam filij: ita triplex est discretio eorū qui sunt in familia Dei. Aut enim muententes supplicia abstinent à malis, & sunt in dispositione seruili: aut lucra temporalium bonorum venantes, exequuntur quæ eis præcepta sunt, & assimilantur mercenarijs; aut ex amore Deo seruiunt, & filiorum habent affectum. Secundò, per mercenarios intelligi possunt imperfecti quique, qui in seruitio diuino spectant ferè beatitudinis æternæ consecutionem, & non perfectum filiorum affectum induerunt, ita vt solo amore Dei patris virtutibus insistant, vt intelligatur ea querimonia:

A Quati mercenarij, &c. eis competere, qui à magnis donis in vitiorum sunt abyssum prolapsi. Habent enim isti ad alios, sicut filij ad mercenarios. Qui enim magna à Deo sortiti sunt bona, veluti filij sunt qui verò parua, velut mercenarij. Quod autem filius prodigus post comparationem suæ infelicitatis cum felicitate mercenariorum, dixerit: Surgam & ibo, &c. significat peccatorem post considerationem suæ conditionis, secundo loco ex consideratione diuinæ clementiæ, concipere spem misericordiæ impetrandæ, ac ob id proponere apud se cum omni humilitate ac simplici confessione peccatorum, Dei implorare & querere misericordiam, sic tamè, vt non audeat petere restitutionem in pristinum statum ac priora dona, sed tantum vt intra eius familiam recipiatur, ac donetur gratia incipientium, iuxta illud: Elegi abiectus esse in domo Dei mei, magis quàm habitare in tabernaculis peccatorum. Primum ergo proponit se surrecturum de vitiorum foribus in quibus iacet, ac deinde relicto vitiorum statu, iturum affectu ad eum quem nouit esse patrem suum, tum etiam paternam clementiam paternam compellatione imploratū, dicendo: Pater peccavi in cœlum & coram te. Quæ quidem confessio optimè conuenit ei qui hominem patrem alloquitur, vt scilicet prius dicat se in Deum, ac tum in hominem peccasse: & tamen etiam bene conuenit homini alloquenti Deum patrem in hoc sensu: Pater peccavi in cœlum, quia scilicet in conspectu cœli non veritus sum tam graua committere crimina: & insuper coram te peccavi, qui etsi sis nobis iniustificabilis, omnia tamen vides quæcumque vbiuis aguntur locorum. Aut peccavi in cœlum, quod ei præposuerim terrenam: peccavi coram te, quod tuam vilitatem posthabuerim meam. Sancto huiusmodi proposito facto, tertio loco necesse est vt quod proposuit exequatur, quod significatur cum sequitur: Et surgens venit ad patrem suum. Porro vt tribus istis gradibus eleganter præscriptus est vera poenitentia modus, ita sequentibus pulchrè delineatur summa & inopinabilis Dei erga peccatores benignitas. Quod ergo dicitur: cum adhuc longè esset, vidit eum pater ipse, &c. significat Deum sua gratia præuenire peccatorem. iuxta illud: Desiderij pauperum exaudivit Dominus, præparationem cordis eorum audiuit auris tua, &c.: Dixi, confitebor aduersum me iniustitiam meam Domino, & tu remisisti impietatem peccati mei. Amplexus enim eum osculo, ipsam gratiam reconciliatam significat, quæ his signis est descripta, ad significandum magnitudinè affectus & effectus diuinæ benignitatis erga poenitentem. Quod autè subiicitur filius nihilominus dixisse quod proposuerat, significat peccatorem verè poenitentem, etsi sentiat in se diuinæ benignitatis consolationem, non tamè cessare ab humili suorum peccatorum & suæ indignitatis confessione. Quod tamen non dicitur addidisse, quod etiā dicere proposuerat; fac me sicut vnum de mercenarijs tuis; significare potest, peccatorem cum in se sentire cooperire diuinam consolationem, veluti absorptum à paternam benignitate se totum iacere in patris gratiam, nihilque perere, sed tantum confiteri suum peccatum & indignitatem. Quod autè post hæc pater iusserit filium indui prima stola, annulo manus, & calceamentis pedes ornari, simpliciter rectè accipitur tantum significare, quod Deus adeo delectatur humili peccatoris confessione, vt quia homo sese indignum reputat, ipse ei pristinam gratiam & dignitatem restituat. Nam

L1 4

& Ezechielis 16. his tropis significat Dominus loquens ad Ierusalem, qualiter eam multis modis decorauerit, dicens: Vestisti te discoloribus, & calceasti te hyacintho, & cinxi te bysso, & indui te subtilibus. Et ornavi te ornamento, & dedi armillas in manibus tuis, & torquē circa collum tuum. Quod si seorsum quid stola, quid annulus, quid calceamenta significant, est dicendum, rectissime per stolam intelligitur vestis illa, quam qui non habet, non potest interesse regis conuiuio, nepe charitas, quæ operit peccatorum multitudinem, & ornat hominem veluti veste filiofamilias digna. Per annulum, arrabo familiaritatis erga Deum, qui est ipse spiritus sanctus, iuxta illud: In hoc cognoscimus quod in eo manemus, & ipse in nobis, quoniam de spiritu suo dedit nobis. Vnde Paulus: In quē, inquit, credentes, signati estis spiritu promissionis sancto. Per calceamenta, custodia diuinæ gratiæ, qua affectus hominis ita munitur, vt super & inter scorpiones & serpētes securus ambulet, nec alicubi coluber insidians plantam ingredientis inuadat. Aut per annulum, qui post stolam indutā datur manui, ornamentū bonorum operum significatur: per calceamenta pedibus data, officium prædicandi aliis Euangelium pacis. iuxta illud Pauli: Calceati pedes in præparationem Euangelij paucis. Conuenit enim vt qui in se excellentē Dei misericordiam expertus est, aliis eandem annunciet, quemadmodum Paulus fecit. Vitulus autem saginatus, omnium consensu sanctū Christi corpus designat, cuius etiā esu Deus peccatores post reconciliationem dignatur. Velut vitulus enim est Christus ipse propter sacrificium quo oblatas est in cruce, & quotidie offertur in altari: veluti vitulus autē saginatus, quia impinguatus plenitudine charismatum, atque ad id impinguatus, vt de eius pinguedine etiam nos in spiritali cōuiuio impinguaremur. Maclatur vitulus iste peccatoribus, ac deinde in communi totius familiæ cōuiuio cum læticia omnium editur, quia primum quidē pro salute omnium offertur in memoriam immolationis factæ in cruce, & deinde communiter a fidelibus sumitur cum læticia mētis, & gaudio etiam Angelorum ob reconciliationem humanæ naturæ cum Deo, & gratiam Dei factam peccatoribus. Potest tamē per vitulum saginatum, qui paratur filio prodigo respicienti, intelligi etiam, (& fortasse cōuenientius pro intentione Domini, & sequentium exigentia,) peccatoribus in principio suæ conuersionis frequētē dari, vt magna consolatione interni gaudij afficiantur, quo hic cōfirmantur in via Dei qualem consolationem & delicias nunquam senserunt iusti plerique, qui iugiter in virtutibus & bonis operibus fuerunt occupati, qui significatur per eum, de quo sequitur, filium seniore in agro laborātem: Quasi proinde sic nascitur, quomodo si filius iste senior personam gerat iustorum, dicatur indignatus patri ob fratris receptionem. Non enim hoc iustum est, obmurmurare Deo, inuidere gratiæ fratri collatæ. Hinc sanē pleriq; eā maluerunt sequi huius parabolæ tractationem, qua per iuniorem populus gentilis, per seniores populus Iudæicus intelligitur. In Iudæos enim indignē ferentes tam facilē ad Euangelicam gratiam admitti gentes, optimē quadrat illa senioris indignatio. Verūm cum hic non sit sensus a Domino primò intentus, vt supra ostensum est, dicendum est primum quidē quod ea quæ hic dicuntur de filio seniore gerente iustorum personam, dicta sunt a Domino, ad notandū ipsos Pha-

risæos & Scribas, qui iusti volebant haberi, quibus Dominus per factum filij senioris, quod nemo non culpandum fateretur, insinuare voluit quā iniquē & impiē ipsi tanquam iusti, indignarentur Publicanos & peccatores recipi a Christo. Proinde enim eos facere, atq; filius ille senior, quem quisq; malē fecisse non negaret: Deum tamē etiā omnibus modis studere per filium suū vt Phariseorum obmurmurationem reprimeret, eisq; satisfaceret, ac conuiuij & gratiæ Euangelicæ participes faceret, ac sic ferē eos rectē compellere: Esto vos iusti, sitis sicut filius ille beneplacens patri. Obsecro vos iustos & mundos, ne obmurmuretis in respicientia & salutem fratrum vestrorū, de qua gaudet tota sanctorum familia. Deinde dicendum per hanc de filio seniore narrationem significatum, esse tātam Dei erga peccatores benignitatem, vt eam iusti nunquam satis queāt admirari, vtq; indignatio & obmurmuratio hinc nasci possit, sicut, inquit Theophylactus, in familiarī colloquio sæpe cum beneficiis quempiam affecimus, & deinde gratias egerit, dicimus; reprehendunt me omnes quōd tanta in te beneficia contuli, quamuis fortē nemo nos reprehendat, attamē magnitudinem beneficentiæ ostendere volentes, ita fingimus. Postremū cum Hieronymo & Caietano etiam rectē intelligitur significatū, in iustis quibusdam adhuc scilicet imperfectioribus, ex consideratione immensæ benignitatis diuinæ erga graues peccatores, nasci aliquid inuidiæ & obmurmurationis, at Deū tamē & pro horum salute vicissim esse sollicitū, ac per internas suas inspirationes corrigere oborientes animo huiusmodi cogitationes, ac reducere ad saniores cogitationes. Quæ pro mystica tractatione eorū quæ de filio seniore dicuntur sufficiūt, vt non sit necesse magis particularim persequi singula. Porro quoniam hæc Phariseorū obmurmuratio, cuius occasionem hæc parabola dicta est, & quæ hac parabola notata est, veluti præludium quoddam fuit eius indignationis, qua postea Iudæi obmurmurauerunt gentium ad gratiā Euangelicam receptioni, sine legis obseruatione, quarū gentium vocatio, & receptio, in receptione publicanorum & peccatorum etiam figurabatur, ideo non malē, nec extra Domini propositum, plerique etiam veteres intellexerunt per duos vnus patris filios, duos populos: gentilem per iuniorem, ob insipientiā eius: Iudæicum per seniore, propter maiorem eius sapientiam. Si enim id spectemus quod dictum est, nempe quōd res quæ tum gerebatur præludiu fuerit eius quod postea magis erat futurum, verisimile est Dominum præter eum sensum mysticum & allegoricum, qui suo proposito potissimum seruit & iam tractatus est, etiam hunc alterum significasse, in quem sanē pleriq; parabola optime quadrant, vt vel ob id etiam ad eum sensum respexisse videri possit Dominus. In quo tamē sensu tractado breuiores erimus, quōd pleriq; ex priorī tractatione sumi possint. Itaq; duorum populorum, quorum vnus erat pater & conditor, iunior nempe gentilis a Deo patre suo deficiens, acceptas ab eo facultates, in regione longinqua dissipauit eum scortis. Acceperat enim a Deo dona natura, vt inuisibilia eius per ea quæ erant visibilia cognosceret, & ex pulchritudine creaturam consequenter intelligeret creatorē. Sed quia veritatem in iniustitia detinuit, & pro Deo idola coluit, eum illis Deo derelicto turpiter fornicatus, naturæ bona vniuersa consumpsit, & consumptis omnibus, cepit egere

virtuti-

virtutibus, derelicto fonte virtutum. Vnde cum in regione gentilium destituta cognitione veri Dei, facta esset valida fames solida veritatis quæ mentem verē palceret, cepit populus iste totus subiectus esse demoniacæ potestati, ac quisque sibi aliquid veritatis doctorum. quæsiuit, diuersis diuersorum philosophorum dogmata sectantibus. Quibus cum sentiret famem non leuari, nec saturitatem parari tandem pertæsus gentilis populus suæ conditionis, patris sui celestis per Euangelicam prædicationem illi ingesta memoria, confidenter ad eius implorandam cum omni humilitate misericordiam properauit, neque diffidens ob eius benignitatem, neq; ob suam vilitatem ac indignitatem se dignum reputas, qui ad felicitatem Iudæorum assumeret. Quem tamen Deus & facillimē & benignissimē suscepit, non tantum innocentia stola quam in Adam perdidimus, & annullo fidei, ac calceamentis protectionis suæ eum donans, sed pinguisimo etiam cōuiuio instructo, reuelatæ scilicet veritatis & corporis ac sanguinis filij, quale cōuiuium necdum parauerat in veteri testamento, populo Iudæico per filium seniore significato. Proinde hic populus in

agro carentoniarum legalium assidue occupatus, & sub graue iugum legis pressus, & confidens in Evangelicam gratiam gentes tam facilius accepit, quenter, vt ex Actis Apostolorum patet, ad agrum sequebatur, volens autem eam gratiam sibi esse propriam, & non communicandam gentilibus, in potestatem re legis, & ad id egre tulit, vt veteri potissimum de causa plerique alienati sint a fide, & ad hunc inuē. Euangelicæ gratiæ conuiuium in quod non hinc. Quorum in tanta impiā indignatione non est benignissimus Deus offensus, vt in populum planē abiecerit, sed & hunc seruare cupiens, non destitit, nec destitutus est per suos blandē eos inuitare ad communis conuiuij & lætitiæ cōsortium, quemadmodum per Paulum fecisse constat in eisdem stolis, & potissimum ea quæ ad Romanos est. Et haftenus quidē de parabola huius tractatione, prolixē forsitan nimis, sed tamen non satis pro dignitate parabola. In qua tres sunt personæ obseruandæ, ita nobis in patre, admiranda & laudanda inopinata eius erga peccatores benignitas in filio prodigo, sequenda ipsius sincera & vera penitentia in filio seniore, vitanda ipsius impiā indignatio.

PARABOLA DE VILLICO INIQUIVO.

LVCÆ 16.

CAPIT. XCIV.

Dicebat autem & ad Discipulos suos: Homo quidam erat dives, qui habebat villicum, & hic diffamatus est apud illum, quasi dissipasset bona ipsius. Et vocauit illum, & ait illi: Quid hoc audio de te? redderatione villicationis tuæ, iam enim non poteris villicare. Ait autem villicus intra se: Quid faciam, quia dominus meus aufert a me villicationem, & scire non valeo, mendicare erubescio. Scio quid faciam, vt cum amotus fuero a villicatione, recipiam me in domos suas. Conuocatis itaque singulis debitoribus domini sui, dicebat primo: Quantum debes domino meo? At ille dixit: Ceterum cados olei. Dixitque illi: Accipe cautionem tuam, & sede, cito scribe quinquaginta. Deinde alij dixit: Tu vero quantum debes? Qui ait: Centum coros tritici. Ait ille: Accipe litteras tuas, & scribe octoginta. Et laudauit dominus villicum iniquitatis, quia prudenter fecisset, quia filij huius seculi prudentiores filijs lucis in generatione sua sunt. Et ego dico vobis: Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, vt cum defeceritis, recipiant vos in æternam tabernacula. Qui fidelis est in minimo, & in maiori fidelis est: & qui in modico iniquus est, & in maiori iniquus est. Si ergo in iniquo mammona fideles non fuistis, quod verum est quis credet vobis? Et si in alieno fideles non fuistis, quod vestram est quis dabit vobis? Nemo seruus potest duobus dominis seruire. Aut enim vnum odiet, & alterum diliget: aut vni adhaerbit, & alterum contemnet. Non potestis Deo seruire & mammonæ. Audiebant autem omnia hæc Pharisei, qui erant auari, & deridebant illum. Et ait illis: Vos estis qui instigatis coram hominibus. Deus autem nouit corda vestra, quia quod hominibus altum est, abominatio est ante Deum. Lex & propheta vsque ad Ioannem, ex eo regnum Dei euangelizatur: & omnis in illud vim facit. Facilius est autem cælum & terram præterire, quàm de lege vnium apicem cadere.

DICEBAT AUTEM ET AD DISCIPULOS SVOS: HOMO QUIDAM ERAT DIVES.] Postquam tribus parabolis præcedentibus Dominus confutauit calumniam Phariseorū & ob murmurationem, quartam iam adiecit de dispensatore iniquo, ad redarguendam præsentium Phariseorum avaritiam. Nam horum gratia & occasione hanc etiā parabolam esse dictam patet satis ex sequētib; cum dicuntur hæc omnia avari Pharisei audisse, & ob id derisisse Dominū. Cum autem superiores tres parabolæ dixerit ad Phariseos, nūc ad Discipulos sermonē conuertit, quāuis Phariseorum avarare volens avaritiā. Sciebat enim huius doctrinæ nō esse capaces, nec eam approburos Phariseos, vnde Discipulos suos alloquitur, volens eos a morbo illo Phariseorū curare & præseruare, cuius notādi & de eo differendi occasione præbuerūt Pharisei sua præsentia & obmurmuratione. Porro priuquā parabola huius scopus & mysticus sensus explicetur, quædam circa literā sunt annotanda. Et

primum quidem, quod interpret non satis rectē hic posuit nomen villici & villicationis, & verbum, villicare: Pro villicus enim est Græcis dictio latænis aurius non insolens, & non potest esse dispensator, quomodo dicitur vertendum magis ille doct D. Hieronymus: quæst. 6. ad Algisiam, ubi hanc parabolam tractat, & dicit differentiā inter villicum & economum, vel dispensatorem. Villicus, inquit, proprie villæ gubernator est, & de ea villa villicus nomen accepit, & dicitur aucterata pecunia quæ frugū, & omniumque dominus possidet, dispesat. Vnde & dicitur Xenophonis pulcherimus liber est, qui non gubernator villæ, sed dicitur dispensationem vniuersæ domus (nulliō innotante) significat, hoc allegari in sequētib; pro villicationis, logi dispensationis, & pro villicare, dicitur dispensare. Secundo notandum, quod cados olei, quod cados olei, pro cados, Græcè sabbas, quod modus & D. Hieronymus legitur optedago. Nec eandem cados quod habet. Nam cados, yridictus est

Quid B.

Quid C.

Lib. 1. 38.

est in cap. Concordie 18 idem est quod metreta, & est dictio Græca, sicut & metreta, continetq; sexarios sexaginta, hoc est, decem cōgios. Batus autem continet sexarios septuaginta duos, vt testatur Iosephus lib. antiq. 8. & est Hebraica vox, sicut & dictio quæ sequitur, Corus. Hebræi enim dicunt **בַּת** Bath. vnde batus, **בַּת** Cor, vnde Corus, quod & **בַּת** Homer illis dicitur: Batum tamē & cadum siue metretam pro eadem mensura accepisse D. Hieronymū patet ex eo quod 2 Paral. 2. pro Bath vertit metretam, cum legimus: Dabo in cibaria tritici coros viginti milia, & hordei coros totidem, & vini viginti milia metretas, oleique sata viginti milia. Hic enim Hebræis pro metretis & pro satis est Bath. Idem Hierony. lib. 14. Comment. in Ezech. ca. 45. Decima, inquit, pars cori in speciebus liquidis vocatur batus siue cadus. Sic enim legendum puto, cum libri habeant vadus pro cadus. Hinc nō mirum quod hic pro batos legamus cados. Vt autem patet in Ezech. cap. 45. & dictū est in cap. Concordie 5. Batus mensura erat liquidorum, æqualis Ephī mensuræ aridorum, quarum vtraque decima fuit pars cori. Vnde constat villicum istum iniquitatis plus remisisse ei qui centum coros debebat, quā ei qui centum batos, quamuis huic remisit quinquaginta, illi verō tantum viginti. Nam viginti cori continent 200. batos: sicut 100. cori batos 1000. Corus autem, vt scribit Iosephus, continet modia Atticā decem, quāquā Græca eo loco non habeant modia, sed medimnos. At Budæus ostendit medimnum valere sex modios. Illud mirum, quod idem Iosephus lib. 3. antiquitatum circa finem scribit corum valere quadraginta & vnum medimnos Atticos. Bati capacitas (qua cognita, omnium mensurarum Hebræicarum haberetur notitia) haberi forte possit geometrica & arithmetica arte ex descriptione maris gnei, 3. Reg. 7. & 2. Paralip. 4. quod dicitur in 3. Reg. 7. continuisse duo milia bathos, & 2. Paralip. 4. tria milia metretas, vbi pro metretas Hebræis est bathos, quod tamen mirum, quomodo concordat cum eo quod dicitur in 2. Regum. Sed de mensuris hæc pro præsentī loco sufficiunt. Ceterum quod dispensator iste dicitur dixisse: Accipe cautionem tuam, vt est vtroque, **סוּן תּוֹ אֲרָמָא**, vel literas tuas, aut scriptum tuum, & scribe hoc vel illud, sic videtur intelligendum, vt ipse traderit eis in manus eorum, syngropham obligatoriam olim ab eis scriptam, eaque rupta, aliam iusserit ab eis scribi, in qua tantum faterentur se debere 50. vt 80. Quod autem sequitur: Et laudauit dominus villicum iniquitatis, quia prudenter fecisset, quidam putant non verba esse Christi, sed Evangelistæ interruptantis Christi sermonem, vt per dictionem, dominus, non intelligatur diues ille, de quo est parabola, sed ipse Christus, eo quod non videatur verisimile quod dominus dispensatoris fraudatus laudasset illum. Valde in Paraphrasi habet quidam: Ea fraus si comperta fuisset illi diuini, non fuisset impune œconomus, sed tamen Dominus Iesus ad exemplum beneficentiæ laudauit apud Discipulos suos fraudulētum villicum, sed tamen prudens cōsiliūm, & ad huius imitationem adhortatus est suos. Verum magis apparet hæc adhuc esse verba Saluatoris, eo quod statim sequatur ab eodē dictum: Et ego dico vobis. Itaque magis intelligendum Saluatorem quod sic proposito suo conueniret, fingere dominum illius dispensatoris veluti liberalē, delectatum in gemitu illius, laudasse eum,

non quod fraudem commisisset, sed quod prudenter egisset, sibi prospiciens in futurum: quemadmodum cum audimus ab aliquo patrum facinus, sed ingeniose, estū damnum factum, laudamus tamen ingenium, dolemusq; eum aut alios non in aliis rebus melioribus tale ingenium exercere, quod & hic Saluator quasi egre ferens subiicit, quia filij huius seculi prudentiores filijs lucis in generatione sua sunt. Vbi illud, in generatione sua, perinde est ac si, vt apertius videri posset, diceretur, in genere suo, & additum est ad significandum quod non absolute sunt prudentiores filijs lucis, sed in genere suo, hoc est, eo modo quo tales dicuntur prudentes. Sensus ergo est, quod filij huius seculi suo modo prudentiores sunt & callidiores ad prospiciendum sibi de us quæ ad præsens seculum pertinent, quā filij lucis ad curandum ea quæ ad vitam illam pertinent quā ipsi spectant. Aut illud, in generatione sua, id est quod, inter suos, vt intelligatur Dominus significare duas generationes, vnam filiorum huius seculi, & alteram filiorum lucis, & illos istis esse prudentiores in sua generatione, hoc est, inter suos, & in his quæ ad eos pertinent, & quæ ipsi gerunt & curant. Caietanus intelligit tantum significari à Domino, quod filij huius seculi sint in suis rebus prudentiores, quā in eisdem rebus sint filij lucis, qui mundana non curant. Verum alter sensus dicitur, quo intelligitur significari illos in suis rebus & suo modo esse prudentiores filijs lucis in suis rebus, plenior est, & proposito Domini magis conueniens, non quod illorum prudentia semper vincat horum prudentiā, sed quod vt in plurimum sic fiat. Ceterum orationes illæ, filij huius seculi, filijs lucis, phrasæ sunt Hebræicæ, quibus significatur homines addicti huic seculo, & qui iam lucē Evangelicæ amplexi sunt. Bene autē opponit filios lucis filijs huius seculi, significans seculum hoc tenebrosum esse, & filios eius, esse filios tenebrarum, quod ad exaggerationem & reprehensionem nostræ oclitantiæ facit, quod eis qui luce donati sunt maior conueniebat prudentia, quā his qui tenebrarū sunt filij. His præmissis, vt ad mysticā parabolæ huius tractationem & explicationem intentionis Domini deueniamus, id primo certum est, quod villicus iste iniquitatis, quā à Domino nobis ad imitandum proponitur, non quoad omnia quæ de ipso narratur imitandus proponitur. Non enim aut dominus nostro faciendā est aliqua fraus, aut de ipsa fraude & alienis eleemosynæ erogandæ, neq; eos à quibus recipi volumus in æterna tabernacula, tanquā delictores Domini nostri, fas est intelligere, cum in istis & sancti potissimū significantur hoc loco, qui eos in troducant in æterna tabernacula, à quibus necessitates eorum in præsentī vita sunt subleuata. Proinde in hac maxime parabola summa duntaxat spectanda est, ne singula sic sunt persequenda, vt quibuslibet paribus similitudinem propriam queramus, & singula villici nobis ab eodem emus, quæ admodum nec in reliquis parabolis id esse faciendum, supra sæpe dictū est. Quæ autē sit huius parabolæ summa, ex his quæ Dominus parabola subiicit, satis licet colligere, cum explicas quorsum hæc dicta sit addit: Et ego dico vobis, facite vobis, & quāquam hic non cuncta explicet in parabola spectanda, sed tantum id quod est præcipuum, reliqua nostræ intelligentiæ relinquens. Summa ergo parabola in tribus consistit. Primum, vt intelligamus nos omnes bonorū temporalium non esse do-

minos, sed tantum dispensatores, ac ob id exactam à nobis rationem poscendam aliquando, vt summa cum solitudine curandū nobis sit quo illa ad voluntatem Domini dispensemus. Secundō, ad hoc tendit parabola, idq; præcipue, vt sicut dispensator ille cum intelligeret se sua priuandum dispensatione, sollicitus fuit vt futuræ vitæ prospiceret, nec aliud præsentius reperit, quā vt bonis domini sui in suum commodum vtens quamdiu posset pararet sibi amicos ex bonis domini sui, qui ipsum suo munere destitutum alterentia & nos cogitemus aliquando nos à temporalium horum bonorū dispensatione amouendus, ac ob id sollicitus simus quā ratione nobis in æterna vita, vbi non erit horū in manu nostra dispensatio, prospiciamus, sciamusque illam demum prospiciendi nobis rationem esse commodissimā, si ex acceptis diuinitus facultatibus beneficiamus liberaliter pauperibus, per quos in æterna simus recipiendi tabernacula, cum defuncti fuerimus dispensationis nostræ officio. Tertio, ad hoc tendit parabola, vt intelligamus quod si dominus iniqui dispensatoris passus dispensia laudat dispensatoris prudentiam, quod aduersus dominum quidem fraudulenter, sed pro se prudenter egerit: multo magis à Domino nostro, qui & ditissimus est, & nullum damnum potest sustinere, & cuius præceptum est vt pauperibus beneficiamus, laudandi sumus, si bonis eius nostræ dispensationi commissis ab ipso, ita in nostrum commodum vtamus, vt per ea nobis paremus locum in æternis mansionibus. His tribus in parabola obseruatis, cetera relinquenda sunt tanquam pro exempli commodā narratione tantum dicta, vt non sit inquirendum quid significatum sit per hoc quod villicus dixit: Fodere non valeo, mendicare erubescō, & quod vni remisit 50. batos olei, alteri verō 20. coros tritici. Non enim eadem est ratio eorum quos ex bonis domini sui dispensator iste sibi amicos parauit, & eorum quos ex datis diuitiis nobis parare debemus amicos: illorum enim amicitia parabatur per hoc quod eis tanquam domini debitoribus debitum remittebatur ex parte: horum verō paratur per hoc quod eis tanquā amicis domini tribuuntur & communicantur nobis concessa. Accedit ad hæc quod parabola hæc ex earum parabolarum est genere, in quibus cōparatio sumitur ex dissimilitudine, quem admodum docet D. August. lib. 2. quæst. Euang. cap. 34. & 45. & annotatum est à nobis cap. Concord. 83. vt ob id minus sit mirandum, si non omnia quæ in parabola dicuntur nobis, mysticè applicare possint, quemadmodum ferè possunt in alijs parabolis. Quāquam enim nobis ex parte imitandus proponatur dispensator iniquus, in multis tamen non est imitandus, quodq; in eo nobis imitandum proponitur, magis significatur ex dissimilitudine argumento à minori affirmatiuè, quā argumento à simili. Quod enim significare voluit Dominus istud est: Si dispensator ille pro temporali vita adeo fuit sollicitus, & tanta astutia vsus est vt futuræ inopiæ occurreret, multo magis vos maiori præditos prudentia, de æterna vita vobis conuenit simili ratione providere. Et si ille laudatus est à Domino iniuria affecto, quod prudenter sibi prospexisset, multo magis vos laudandi ab eo qui & non patitur damnum, & hoc vos facere præcepit. Hieron. loco superius notato adducit Theophilum Antiochenæ Ecclesiæ sextum post Petrum in Episcopum quæ dicit etiam quatuor Euangelistarum in vnum,

opus dicta compegisse atque in suis Comment. parabolam hanc intellexisse de Paulo Apostolo, vt is sit per villicum iniquitatis significatus, cui & attribuit singula parabolæ: sed certum est Episcopum illum tantum per accommodationem parabolam illam Paulo applicuisse, nec existimasse hunc fuisse sensum à Domino hic intentum. Hinc tamen obseruandum quā antiquæ sint, & ex Apostolorum temporibus deriuatę tractationes allegoricæ etiam accommodationis tantum, & docendi tantum gratia excogitatæ, quāquam idem Hieronymus in lib. de scriptoribus Ecclesiæ, dum meminit huius Theophili, dubitet num Commentarij in Euangelium qui eius nomine tunc legebatur, fuerint illius. Restat excutienda vltima sententia illa, quæ parabolæ conclusio est. **ET EGO DICO VOBIS: FACITE VOBIS AMICOS DE MAMMONA.** Mammona iniquitatis, Hebraica phrasi positum est pro mammona iniquo, vt postea dicitur, quemadmodum supra villicus iniquitatis pro villico iniquo. Porro mammona, nō Hebræa, sed Syriaca vox, teste Hieronymo, diuitias significat, vt & circa Matth. cap. 6. dictū est. idē autē Hieronymus mammona dicit vocari, quod de iniquitate collecta sunt, vnde apparet eum intellexisse hanc dictionē esse compositam ex præpositione **מִן** Min, id est, à, & **מָוֶנָה** Nona, à verbo **מָוַן** Iana, quod est violentiā inferre, & aliena diripere. Id si verū est, colligere hinc licet quare Euangelistæ hanc dictionem seruauerint, & rursum quare additum sit iniquitatis, nimirū explicandi vocabuli gratia. Est tamen & alia ratio quare Dominus non simpliciter dixerit de mammona, sed de mammona iniquo, nempe propter similitudinem maiorem indicandā inter nos & iniquum villicum quem imitandum proposuit, vt scilicet sicut ille de iniquis diuitiis sibi parauit amicos, & nos de iniquo mammona faciamus. Cauendum tamen, ne quem admodū Augustino teste aliqui hinc intellexerūt, etiam nos intelligamus, Dominum nos admonere vt aliena diripientes, ea in eleemosynas erogemus, sicq; nobis paremus apud Deum amicos. Diuitias enim iniquas, vnde nos vult parare amicos, non intellexit quas ab alijs per nefas accipiamus, sed quascunq; etiā iusto titulo possidemus, & quæ vel nostra industria, vel ex hereditate nobis obuenerunt, Earum enim quas iniuste habemus nō sumus à Deo constituti dispensatores, quia nec à Deo eas accipimus, sed eas tantum à Deo accipimus quas iuste possidemus, quas tamen Dominus hic iniquum vocat mammona, eo quod, vt inquit Hieronymus quæst. 1. ad Hedibiam, omnes diuitiæ de iniquitate descendunt, & nisi alter perdiderit, alter non potest inuenire. Vnde, inquit, & illa vulgata sententia mihi videtur esse verissima: Diues aut iniquus, aut iniqui hæres. Cui consonat illud Menandri: Nunquam vir æquus, diues euasit cito. Atq; hæc videri potest singularis ratio, ob quam diuitias Dominus dixerit iniustas, nempe quia ab iniquitate descendunt & parantur, si non alia, saltē ea iniquitate, qua nimio studio & diligentia congregantur, aut quæ illicitè seruantur, non erogando ea pauperibus quæ admodum oportebat, quandoq; vero & frequenter ea iniquitate, qua non satis iustis modis ab alijs accepta sibi vsurpat & appropriat aliquis. Possunt tamen & aliter diuitiæ dici iniquæ aut mammona iniquitatis, nimirū quia sunt materies omnis iniustitiæ & iniquitatis, aut secundum Augustinum, quia nō sunt veræ

verę diuitiã quęcunq; huius ſeculi diuitiã, ſed falſa, & inique ſibi nomen illud vendicantes, vnde & poſtea iniquo mammonę opponitur id quod verũ eſt. Ex qua verborum Chriſti explicatiõne huic parabola ſubiectã videtur hæc potiſſima eſſe ratio, cur hię mammona dicat iniquitatis. Cæterum amici quos de mammona iniquitatis Dominus nos vult parare, vt nos recipiant in æterna tabernacula cum defecerimus, hoc eſt, cum ex hoc mundo emigrare cogemur, ſunt potiſſimum ſancti & fideles pauperes, eiq; maximè, qui omnia ſua propter Dominum reliquerunt, aut perdiderunt, pleni diuitiis ſpiritalibus, quales erant illi in Ieruſalem pauperes, pro quibus collectas fieri adhortatur in epiſtolis ad Corinth. Paulus, quas ipſe per ſeſe in Ieruſalem degulit. Huiusmodi enim proprie conuenit illud; recipiant vos in æterna tabernacula, non autem impiis & infidelibus pauperibus, qui ipſi non ſunt ingreſſuri ea tabernacula. Dicuntur autem illi recepturi ſuos benefactores in cœlum, ſimpliciter quidem; quia propter illos Chriſtus eorũ benefactores recepturus eſt, qui ſibi imputat factũ quod illis impenditur, iuxta illud: Quod vni ex minimis mei feciſtis, mihi feciſtis. & Quicunq; potum dederit vni ex minimis iſtis calicem aquę frigidę tantũ in nomine diſcipuli, non perdet mercedem ſuã. Subtiliori verò ratione, tum quia ſimul cum Chriſto regnabunt & dominabuntur populis, ac iudicabunt nationes, & proinde ſimul etiã cum eo recipiant benefactores ſuos in cœlum: tum quia illis communi cant ſua merita & diuitias ſpirituales, qui ipſis ſua temporalia impartiuntur, iuxta illud Pauli, In præſenti tẽpore veſtra abundantia illorũ inopiam ſuppleat, vt & illorũ abundantia veſtrę inopię ſit ſupplementum. Quancquam autem hac ſententia Dominus videatur maximè adhortatus diuites ad eleemoſynas erogandas pauperibus ſanctis & iuſtis, quibus maximè tãquam domeſticis fidei & Dei amicis eleemoſynę ſunt faciendę, tamen quoniam etiam omnibus pauperibus, quancquam inimicis & hoſtibus fidei, eſt benefaciendum, poteſt etiam hæc ſententia generaliter accipi, vt ſit adhortatoriã ad faciendã eleemoſynam quibusuis pauperibus, qui qualeſcunq; ſint, & quancquam non ipſimet ingreſſuri æternas manſiones, dicuntur rectè benefactores ſuos recipere in cœlum, ob rationem prius dictã, quia propter beneficia eis impẽſa Chriſtus illos recipit in cœlum. Porro D. Ambroſius ſignificat ſe per amicos, qui nos recipiant in cœlum, intelligere ipſos Angelos & ſanctos, qui regnãt in cœlo cum Chriſto, quos nobis amicos facimus, dum quibusuis pauperibus affectu miſericordię benefacimus. Sic enim ſcribit: Facite vobis amicos de iniquo mammona, vt largiendo pauperibus, Angelorũ cæterorumq; ſanctorum gratiam comparemus. Expendenda eſt autẽ expreſſe viſ & pondus huius ſententię Dominicę, qua nulla alia efficacior eſſe poteſt ad eleemoſynę commendationem, ad quam homines ſunt tardiſſimi, cum nihil ſit magis ad ſalutem neceſſariũ & vtile. Cum enim per parabolam inſinuetur nos omnes bonorum temporalium tantũ eſſe diſpensatores, & diſpensatio in bonũ & commodũ domini ſit faciendã: hac tamen ſententia demonſtratur: quomodo in maximum noſtrum bonum commiſſorum nobis bonorum diſpensatiõnem facere poſſumus, cum gratia veri Domini, Deinde cum diuitias dicat eſſe mammona iniquitatis, tamen oſtendit Dominus quomodo iniuſtitiam il-

lam nobis vertere poſſumus in iuſtitiam: cumq; diuitiis homines ferẽ quarant ſibi facere quaſtum, & lucrum augere, oſtendit qua ratione ſibi per eas maximè proſpicere poſſit, non in aliquot annos, ſed in perpetuum, quomodo ſcilicet verẽ cõſus augetur, & reditus parentur perpetui. Poſtremũ, cum diuites ferẽ velint à pauperibus multum rogari, & velut benefactores ab eis haberi, Dominus contra ſignificat pauperes potiùs à diuitibus quærẽdos, & ambiendos, ac neceſſitatis beneficia eis obtrudenda, vt eos apud Deũ habeant patronos & interceſſores. Vnde D. Gregorius lib. 21. Moralium cap. 14. Multum, inquit, ad edomandã dantis ſuperbiam valet, ſi cum terrena tribuit, verba ſolicite cœleſtis magiſtri penſet, qui ait. Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, vt cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula. Si enim eorum amicitias æterna tabernacula acquirimus, dantes proculdubio penſare debemus, quia patronis potiùs munera offerimus, quã egenis dona largimur. Qui itaque nunc temporale ſubſidium pauperi tribuit, ab eo poſtmodũ perpetua recepturus, vt ita dicam, quaſi ad frugem terram excolit, quã quod accipit, vberius reddit. Hęc ille.

QVI FIDELIS EST IN MINIMO, ET IN MAIORI FIDELIS EST, &c.] Quo magis ad benignè diſpensandã præſentia bona prouocaret Dominus, alterum etiã ex occaſione euſdem parabola ſubiicit documentũ, de pœna ſcilicet mali diſpensatoris temporalium facultatum, quã duplicem fore inſinuat, nempe quia talis & in præſenti tempore indignus apud Deum habebitur cuiusmodi diuitiã committantur diſpensandã, & in futuro ſeculo ſua apud Deum carebit mercede. Primum ita q; horũ oſtenſurus, præmittit duas prouerbiales & à vulgo deſumptas ſententias generales. Qui fidelis eſt, inquit in minimo, & id eſt, etiam in maiori (aut magno, vt habent Græca) eſt fidelis. Et qui in modico (aut, vt eſt Græcè, in minimo) iniquus eſt, & in maiori iniquus eſt. Quarum ſententiarum veritati non obſtat, quod quãdoque reperiantur quidam fideles in paruis, & infideles in magnis; aut contra infideles in paruis, & in magnis fideles. Sunt enim vulgares, vt dictum eſt, ſententię, quibus ſignificatur quid vt in plurimum vſuueniat, quodq; homines ex minoribus factis maiorum coniecturam facere ſoleant. Vnde domini ſeruorum ſuorum fidelitatẽ in paruis primũ tentant, quã ſi in eis integram inuenirent, audent eis etiam magna committere. Et ex puerilibus; iuuenum furtis coniecturam facimus grauiorum furto- rum, maturiorem ætatem ſecutororũ. Ex his ergo generalibus & vulgariſſimis ſententiis, inſert Dominus quod ſuo ſeruit proſiſto. Si ergo in iniquo mammona, reſcilicet minima, ſi ad ſpiritalia bona fiat comparatio, non fuiſtis fideles, diſpensando ea ſecundũ voluntatem Domini veſtri, quod verum eſt quis crederet vobis: hoc eſt, ſpirituales diuitias, quę ſolę vera ſunt bona, Deus nequaquam committeret vobis diſpensandas. Diſcipulos enim alloquitur, & in eis omnes nos, quos ſignificat indignos eſſe & ineptos, quibus Euangelium Dei aliis prædicandum committatur, aut alia dona ſpiritalia dentur in edificationem & vtilitatem aliorum. Simili modo Paulus de Episcopis: Quidomui ſuã, inquit, præſe nescit, quomodo Eccleſiã Dei diligentiam habebit? Opponit autem id quod verum eſt, iniquo mammona, ſignificans diuitias terrenas

renus nõ vere eſſe diuitias, ſed fallaces eſſe, vt quę vere diuites & beatos homines non reddant, nec hoc præſtare poſſint quod pollicentur. Hinc autẽ patet quorũ ſum in ſuperiore parabola dictum fuerit de diſpensatore iniquo, quem propter infidelitatẽ ſuã amouere voluit dominus eius à diſpensatiõne nempe vt intelligamus Deum illos ſuorum bonorum diſpensatiõne indignos iudicare, qui conceſſa eis bona, etſi adhuc parua, malè diſpensant. Poſt pœnam autem infidelis diſpensatoris, quę ad præſens pertinet ſæculum, ſubiungit & de ea quę ad futurum pertinet, rurſumque vitur vulgari ſententia. Vulgo enim dici ſolet, eum qui in aliorum rebus eſt infidelis, dignum eſſe cui etiam non dentur quę ipſius ſunt. Vnde id ſuo accommodans proſiſto dicit: Et ſi in alieno fideles non fuiſtis: quod veſtrum eſt quis dabit vobis? Alienum vocat diuitias temporales, quod eas pleno iure non poſſideamus, cum minimo momento vel ipſe nobis, vel nos illis eripiamur, quodque eas Deus hominibus concedat non tanquam propria eorum bona, ſed tanquam ea quę per eos vult diſpensari. Id quod noſtrum eſt, vocat cœleſtia & æterna bona, quia ad eorum poſſeſſionem creati omnes ſumus, conueniuntq; nobis ſecundum id quod potiſſimum ſumus, nempe rationales, ac ſola hæc cum obtenta ſunt, beatos nos faciunt, nec eripi nobis poſſunt. Itaque ſignificat eos qui modo in alienis opibus diſpensandis non fuerint fideles, ſed ſubtraxerint eas aliis quibus debentur, Deum viciffimã ſubtracturum illis propria ipſorum bona. Quancquam autem per id quod noſtrum eſt dixerimus intelligi cœleſtia bona quę nos manent poſt hanc vitam, vt ea ſane maxime ſunt intelligenda, tamen etiam generaliter intelligi poſſunt & ea bona ſpiritalia, quę in præſenti vita à Deo hominibus conferuntur. Pergit autem Dominus poſt hæc dehortari ab auaritię & pecunię studio, ac rurſum vulgares aſſumens ſententias: accommodat eas ſuo proſiſto. Nemo, inquit, ſeruus poteſt duobus dominis ſeruire, &c. Hęc autem tractata ſunt in cap. Concordiã 42. circa cap. Matth. 6.

AVDIEBANT AVTEM OMNIA HÆC PHARISÆI QUI ERANT AVARI, &c.] Apud Græcos additur coniuñctio, & ante Phariſei: Audiebant autem omnia hæc & Phariſei, vt ſi ſenſus: Quancquam dixerim Dominum hæc dixiſſe ad ſuos Diſcipulos, tamen etiam Phariſei audiebant hæc omnia, qui cum eſſent auari, hoc eſt, pecuniarum amatores. (Græce enim eſt φιλάργυροι) & ob id huius doctriñę non eſſent capaces, deridebant Dominum huiusmodi docentem, aut, vt eſt efficacius apud Græcos ἐξεμντῆριον, id eſt, ſublanabant eum, aut naſo ſuspendebant eum. Deriuatur enim Græca dictio à μνκτη, quod naſum ſignificat. At naſus olim erat irriſioni dicatus, quare ſignificat Euangeliffa etiam externis vultus ſignis irriſionem monſtraſſe. Diredebant autem deum, quod ipſe Dominus, vt pote pauper adhortaretur diuites ad ſuorum bonorum in pauperes diſtributionem, quod diuitiarum poſſeſſores tantum diceret eſſe diſpensatores, quod conſuleret diuitibus per eleemoſynas ſibi pauperes facere amicos, quod diuitias vocaret mammona iniquum, quodq; aſſereret fieri non poſſe vt quis Deo colendo operam daret, & diuitiis colligendis, cum huiusmodi non didiciſſent ex lege Moſaica, ſed contra hæc ſuis cultoribus præmittat diuitiarum af-

fluentiam. Habet autem hic mundus, ſemperque habebit eos qui inſtar Phariſæorum, cum ſint elati, feroces, auari & libidinoſi, derideant doctriñam moſtaiz, elementiaz, manſuetudinis, liberalitatis, & continentiaz, quorum ſanctas æquius & patientius ferre prædicatores debent, cum vident etiam Dominum ab his non fuiſſe liberum. Abhorret enim à muſto Euangelicę doctriñę palatum aſſuetum vanę mundanę prudentiã, & animalis homo non percipit ea quę ſunt ſpiritus, ſtultitia enim eſt illi. Quoniam ergo Phariſei ſynceram Euangelii doctriñam irridebant, ſeuere eos Dominus redarguit dicens: Vos eſtis qui iuſtificatis vos coram hominibus, hoc eſt, opinionem iuſtiã vobis parare ſtudetis apud homines, facientes ſcilicet omnia opera veſtra vt videamini ab eis, ac his rebus ſtudentes ex quibus homines ſanctitatem æſtimant, externis ſcilicet ceremoniis, baptiſmatibus, & id genus rebus, atque vitia veſtra palliantes ſub ſpecie boni, vt auaritiã, ſtudio ſub ſpecie promiſſionum legis, & imitacione patriarcharum: ac quantumuis iuſti ſitis habitus ab hominibus, qui tantum ex externis iudicant, Deus nouit corda veſtra, & quia ſcit ea plena eſſe hypochriſi, elatione, auaritia, inuidia, vos abominatur. Tale enim quid addere oportet, vt quod lequatur cohæreat, quia quod hominibus altum eſt, abominatio eſt apud Deum. Nõ enim hac ſententia cauſali probatur illud; Deus nouit corda veſtra, ſed quod qui apud homines iuſti & magni ſunt, plerunq; Deo ſint abominabiles. Poteſt & ſic coniungi: Deus nouit corda noſtra, quod ob id dico, vt ſcatis abominabile eſſe Deo quod apud homines & hominum reputatione excelſum eſt. Eſt autem hæc ſententia bene ponderanda, vt ea admoneamur quã longiſſime diſtate ab hominum mundanorum iudiciis, ſcientes eos ferẽ approbare quę Deus reprobat. Poteſt autem eius veritas multis declarari. Sapientia enim mundana, & eloquentia, magna quãdam & ſuſpicienda res eſt apud homines, at iuxta Paulum. Sapientia huius mundi, ſtultitia eſt apud Deum. Prudentiam carnis, qua nouerunt ſibi ſuiſque rebus bene in temporalibus propicere, magni faciunt homines: at Paulus. Prudentia, inquit, carnis mors eſt, & inimica Deo. Et quod proſiſto maxime conuenit, ſublime quiddam & ſuſpicendum eſt hominibus, abundare diuitiis, honorari ab omnibus, præ ſe ferre externis rebus; vt veſtitu, ceremoniarum obſeruatione ſanctitatem: at diuites, & honorati in mundo, & externis rebus ſeſe pro iuſtis vendicantes, ferẽ Deo ſunt abominabiles ob auaritiã, faſtum, & hypochriſim. Sicut autẽ quod hominibus altum eſt, Deo ferẽ eſt abominatio, id eſt, abominandum: ita etiam contra, quod hominibus humile eſt & contemptum, apud Deum magnum eſt. Apud Deum enim beati pauperes ſpiritu, beati mites, beati qui ingent, & qui perſecutionem patiuntur, cum hi miſeri & abominabiles ſint hominibus;

LEX ET PROPHETAE VSQVE AD IOANNEM. EX RO REGNUM DEI, &c.] Quoniam Phariſei Dominum contra auaritiã, & de diuitiarum diſpensatiõne irridebant, quaſi aliena à lege, imo contraria legi & prophetis præciperet, vbi multi ditiffimi Deo placuiſſe leguntur, & terrenorum bonorum abundantia Dei cultoribus promittitur: ideo Dominus hijs occurrens oſtendit iam eſſe tempus docendi alia quãdã per

fectiora, quam quæ lex & prophetæ prius docuissent; quod iam coeperit aperta regni cælorum prædicatio, quæ merito perfectiores requirat animos, & alia habeat præcepta quam lex Mosæica, que divinitas terrenas, non ita autem cælestes pollicebatur. Sæsus ergo est: Offendit vos quod nouo more divitiarum neglectum, contemptum & distributionem exigam, eum eas suis lex polliceatur. At sci totæ quod lex & prophetæ id est, prophetarum scripta vsq; ad Ioannem habuerunt. suum tempus, vt docerent vos quid faciendū esset: at à diebus Ioannis non amplius terrena bona promittuntur, sed regnum Dei euangelizatur, id est, annūciatur, cuius proinde noua prædicatio noua etiam habet præcepta, ac terrenorum bonorum cōtemptum merito exigit. Nec est inefficax huiusmodi prædicatio et si noua, & vobis ridicula. Quantumuis enim vos eā rideatis, tamen omnis in regnum cælorum vim facit, hoc est, multi admodum pro illo consequendo summo terrore confluunt, veluti contendentes

A illud præripere aliis, adeo vt propter illud parentes & cognatos omnes alacriter relinquunt, suas item possessiones promptè aut relinquunt, aut pauperibus distribuunt, ac demique animam propriam seque totos abnegent, & auidi sint consequendi regni cælorum quod prædicatur. Idem dictum à Domino, habitum est ex Matth. cap. 1. in cap. Concordiæ 4. vbi plura dicta sunt pro explicatione huius loci. Porro ne quia dixit; Lex & prophetæ vsq; ad Ioannem; calumniari ipsum possent tanquam legis destructorem, subiicit de legis indissolubilitate, dicens: Facilius est autem cælum & terram præterire, quam de lege vnum apicem cadere, id est, quam non fiat vel minimum quod in ea scriptum est. Quare significat se non venisse vt legem solneret, sed potius vt perficeret, atque id se facere dum quadam nunc aliter exigeret quam lex aperte præcepit. Idem dictum pluribus à Domino, habitum est ex Matth. cap. in cap. 5. Concord. 39. vbi circa hanc sententiam plura sunt annotata.

DISSERIT DE MATRIMONII INDIVULSIBILITATE.

Matthæi. 19. Marci 10. Lucæ 19. CAP. V. XCVI.

Accesserunt ad eum Pharisei, & interrogabant eum tentantes eum, & dicentes: Si licet viro dimittere uxorem suam quacūque ex causa? At ille respondens dixit eis: Quid vobis præcepit Moyses? Qui dixerunt, Moyses permisit libellum repudii dare & dimittere. Quibus respondens Iesus ait, Non legistis, quia qui fecit ab initio masculum & feminam, fecit eos Deus? Et dixit, propter hoc relinquet homo patrem suum & matrem & adhærebit uxori suæ, & erunt duo in carne vna. Itaque iam non sunt duo, sed vna caro. Quod ergo Deus coniunxit homo non separet. Dicunt illi, Quid ergo Moyses mandauit dari libellum repudii, & dimittere? Ait illis, Quoniam Moyses ad duritiam cordis vestri scripsit vobis præceptum istud, & permisit vobis dimittere uxores vestras, ab initio autem creatura non fuit sic. Dico autem vobis, qui a deo si quicumque dimiserit uxorem suam, nisi ob fornicationem, & aliam duxerit, mæchatur, & qui dimissam a viro, si duxerit, mæchatur. Et in domo iterum Discipuli eius de eodem interrogabant eum, & ait illis, Quicumque dimiserit uxorem suam & aliam duxerit, adulterium committit super eam, & si uxor dimiserit virum suum, & alij nupsit, mæchatur. Dicunt ei Discipuli eius, Si ita est causa hominis cum uxore, non expedit nubere. Qui dixit illis, Non omnes capiunt verbum istud, sed quibus datum est. Sunt enim eunuchi, qui de matris utero sic nati sunt. Et sunt eunuchi, qui facti sunt ab hominibus, & sunt eunuchi qui seipso castrauerunt propter regnum cælorum. Qui potest capere, capiat.

Et accesserunt ad eum Pharisei & interrogabant eum tentantes. Postquam Lucas dixisset Dominum dixisse; Lex & prophetæ vsque ad Ioannem, &c. & Facilius est cælum & terram præterire, &c. quibus significat Dominus tempus iam esse vt alia quædam doceremur, quam in lege & prophetis præcipitur, se tamen non venisse vt legem destrueret, sed potius vt eam suis præceptis perficeret, subiicit: Omnis qui dimittit uxorem, &c. vt ex vno exemplo ostenderet, quomodo Dominus legem perfecit. Hac enim ratione videtur Lucas hanc sententiam superioribus subiunxisse. Verissimi le tamen hanc de non dimittenda uxore doctrinam, cuius obiter meminit Lucas, traditam nunc à Domino, ea occasione qua eandem presentibus Discipulis & Phariseis traditam commemorant prolixè Matthæus & Marcus. Nam post hanc obiter commemoratam Domini doctrinam, quibusdam dein de interpositis quæ ipse solus habet, Lucas coincidit eum narratione reliquorum duorum Evangelistarum de parvulis Christo oblatis, & de adolescentè diuite, & aliis quæ sequuntur. Quare quandoquidem superioribus subiungenda fuerat ea quæ est apud Lucam de non dimittenda uxore sententia, oportebat hic simul cum Luca inserere Matthæi

& Marci narrationem, quam verisimile est Lucas ob id non prolixè prosecutum, quod sciret ab eis accuratè occasione huius doctrinæ descriptam esse. Itaque ex collectione trium Evangelistarum hic coincidentiam apparet, quod cum Pharisei audissent suam illam ob conuersationem Domini eum peccatoribus obmurmurationem tribus parabolis consultatam, suam item avaritiam alia parabola notatam, quæ fuerint occasionem venandi aliquid ex ore eius quod calumniari possent, eamque desumpserint ex eo quod dixit Dominus legem & prophetas locum habuisse vsque ad Ioannem, facilius tamen esse vt cælum & terra prætereat, quam vel minimum aliquid legis. Horum enim verborum occasione venire illis facile potuit in mentem, vt huiusmodi legis quætionem ei proponerent. Quam quætionem verisimile est illo tempore fuisse agitatum inter Phariseos & Scribas, & econtroaferam vt ob id veluti discere cupientes quod apud ipsos erat dubium, eam quætionem Domino proposuerint, quemadmodum postea proposuerunt; num liceret tributum dari Cæsari, & quod esset mandatum magnum in lege, & alia quædam. Causa autem dubitandi de diuorcio apud Iudeos esse potuit, quod natura illud vt fœdum & iniquum mens honestior detestetur. & tamen lex illud admisit.

Deinde

Deinde quæquam ex lege cõstaret esse permittum diuortium, dubitabatur tamen an quacūque de causa licitum esset, eum lex tantum mentionem faciat scditatis ob quam liceat facere diuortium. Non enim tantum quæsiuerunt Pharisei, an liceret viro dimittere uxorem, quod Marcus eos interrogasse dicit, sed an liceret quacūque de causa, vt habet Matthæus, ita vt verisimile sit eos dubitasse & interrogasse de vtroque prædicto, nempe an absolute liceret, & si liceret, an quauis de causa liceret: sicut vturque, etiam hodie vertitur in quætionem apud Theologos, vt est videre in 4. sentent. Quærebant autem hanc quætionem apud ipsos controuersam sub specie animi cupidi discendæ veritatis, sed reuera tentantes eum, hoc est, experiri cupientes num quid in dubia illa quætionem diciturus esset quod in calumniam rapere possent. Putabant enim vtrumuis responderet, habituros se quod calumniarentur. Si enim diceret non licere, ac eufari illum posse tanquam legi contrarium: Si vero diceret licere accusari posse illius doctrinam tanquam imperfectam, cum perfectionis videretur esse magister.

At ille respondens dixit eis: Quid vobis præcepit Moyses? Quæquam sciret Dominus Phariseos maligno animo quod quærebant interrogare, tamen pro mira sua bonitate, vt & alias, non destitit quæ veritatis erant, saltem propter bonos præsentis, docere: pro immensa autem sua sapientia ita temperauit suam responfionem, vt eorum trãseat decipula, nec possint calumniari, qui quiduis diceret se posse calumniari putabant. Porro responfionem Domini paulo aliter aut alio ordine commemorant Matthæus & Marcus. Nam Marcus quidem dicit, Dominum prius interrogasse de statuto Moyses, ac post Phariseorum responfionem causam illius statuti reddidisse, & postremum primæam coniugii institutionem subintulisse. Matthæus vero primum dicit Dominum ex primæa coniugii institutione ostendisse coniugium inseparabilitatem, ac tum post Phariseorum interrogationem de statuto Moyses, reddidisse causam illius statuti. Hac tamen varietas nec contrarietatem aliquam, nec falsitatem arguit sed tantum quod vtreq; Euangelistarum quædam posuit ab altero omiffa, quod non omnia eodem sint ordine dicta quo ordine sunt scripta, quod nihil obesse veritati historię nemo negauerit. Marcus enim posuit interrogationem Domini de statuto Moyses, quam prætermisit Matthæus: & contra Matthæus posuit interrogationem Phariseorum de eodem statuto, quam prætermisit Marcus: Quomodo autem in ordinem redigi possint quæ ab eis diuersimode sunt narrata, indicat Concordia, in qua quod Marcus scribit dictum à Domino de primæa coniugii institutione post redditam causam statuti Mosæici, præponitur eum narratione Matthæi, ne bis idem proponatur, quod bis eodem tempore dixisset Dominum non est verisimile. Responfurus ergo sapientissimus magister captiosis Phariseis, & sic responfurus vt eos sua ipsorum caperet verfusia, primum, vt ex Marco patet, quæsiuit quid de re quæ quærebatur Moyses præcepisset. Quæsiuit autem non tanquam ignorans, sed vt se legis contemptorem non esse declararet, sicut illi sperabant ex responfione ipsius se collecturos, & vt proposita ab illis cõstitutione Moyses, cui innitebatur diuortii consuetudo apud Iudeos, aliam deinde ex eodem Moysè antiquiorem cõstitutionem, eamque

A non Moyses, sed Dei, commode inducere & opponere posset. Cum autem Dominus quærat quid de proposita materia præceperit Moyses, Pharisei respondent non quid præceperit, sed quid permisit Moyses, inquit, permisit libellum repudii scribere. Sic & cum Pharisei postea interrogarent: quid ergo Moyses mandauit dari libellum repudii & dimittere? respondit Dominus: Ad duritiam cordis vestri permisit vobis dimittere uxores vestras. Constitutio enim Moyses diuortium spectans, habebat aliquid permissionis & aliquid præcepti. Nam permissionis fuit, quod non prohiberet diuortium facere: & libellum repudii scribere more aliarum gentium: præcepti vero, quod constitutum fuit non posse diuortium fieri, nisi maritus uxori scriberet, & traderet libellum repudii. Itaque præceptum hoc permissionem includit, & permissio præceptum, quare confusè hic nunc dicitur mandasse, nunc permisisse Moyses. Postquam autem Pharisei proposuissent cõstitutionem Moyses, cui nitebatur diuortii consuetudo, Dominus vicissim illis proponit antiquiorem Dei circa propositam quætionem cõstitutionem, cui tum ob antiquitatem, tum quod Dei esset, non Moyses, Mosæica cõstitutio merito cedere deberet. Non legistis, inquit, quia qui fecit ab initio masculum & feminam, creauit eos? Sic enim legendum est, & non, vt quidam libri habent: Qui fecit hominem ab initio: Nam dictio, hominem, nec est in Græcis, nec in antiquis Latinis codicibus. Illud autem, ab initio, quæquam omnes referant ad, qui fecit, magis tamen eum sequenti verbo, fecit, construendum videtur, vt & uoluntas: pro quo nos habemus, qui fecit, absolute positum, valeat idem quod factor vel creator, & sit sensus: Non legistis quod creator omnium rerum fecit eos in initio masculum & feminam, Nam apud Marcum in simili, imo eadem sententia, illud, ab initio, sic constructur eum sequenti verbo, fecit. Certe hanc distinctionem habebat antiquus quidam codex manu descriptus. Porro desicurus propositam quætionem Dominus primum in memoriam reuocat istud, masculum & feminam creauit eos; scriptum 1. cap. Genesis, & repetitum. cap. vt per hoc probet coniugium in initio à Deo institutum, & non ab homine. Cum enim in productione auium, piscium, & iumentorum nulla fiat mentio masculi & feminæ, in sola hominis productione dicitur; masculum & feminam creauit eos; ad significandum coniugium, quod in solo homine locum habet, à Deo institutum esse, idque inter vnum & vnam. Secundum Hieronymum autem & Theophyl. Dominus hac scriptura etiam probare voluit, quod non liceat viro dimissa uxore aliam ducere, quia dictum est singulariter, masculum & feminam, non autem feminas: quas vtique cum viro creasset, si voluisset eum vna relicta aliam ducere. Verum ad istud probandum magis adducitur à Domino id quod sequitur. Videri autem potest etiam ob id Dominum citasse illud: Masculum & feminam creauit eos, vt in memoriam reuocaret quomodo scriptura in hominis productione nunc singulariter loquitur, nunc pluraliter, eo quod duo primi homines ex vno homine subfiterentur in discrimine sexuum, ita vt ex ipsa creatione monstratum fuerit eos et si duos persona, esse tamen quodammodo vnum hominem. Vnde dicit scriptura: Creauit Deus hominem ad imaginem suam, ad imaginem Dei creauit illum, masculum.

& foeminam creauit eos. Sic enim recte subiuncta est altera scriptura ex secundo capite desumpta, qua postquam probatum est coniugium esse à Deo institutum, etiam probatur sic esse institutum, ut sit inseparabile. Sequitur enim: Et dixit, Propter hoc relinquet, &c. propter hoc nempe quia ex vno masculus & foemina primo subisterunt. Praecedit enim in Genesi ante hanc sententiam: Hoc nunc os ex ossibus meis, & caro de carne mea: hoc vocabitur virgo, quia de viro sumpta est. Dicitur autem hic Deus dixisse (nā suppositū verbi, dixisse, est Deus) cum in Genesi hanc videantur esse verba Adæ, quia Adam hæc non dixit nisi afflatu diuino: quo cognouit ex latere suo uxorem esse creatam à Deo, quam esse sunt hæc verba posita in Genesi, ut possint esse verba Moysi, Dei præceptum promulgantis. Porro illud, relinquet homo patrem & matrem; quidam secuti Augustinum intelligunt significare, Deum interdixisse ut ne quis coniugio copularetur cum patre & matre sua, cum cæteris vero omnibus non interdixisse. Verum magis videtur significatum his verbis maiorem & inseparabilem debere esse coniunctionem hominis cum uxore sua, quam cum parentibus propriis, idque ideo quia prima primi mariti vxor, de ipsius viri parte formata est, quomodo non formatur homo de parentibus suis, Deo per hoc significare volente coniuges inter se coherere debere, perinde ac si vnus essent homo, & ad hoc à se institutos, ut per carnalem copulam vna efficeretur caro. Hoc est enim quod sequitur: Er adhærebit uxori suæ, & erunt duo in carne vna. Adhærebit, inquit, per amorem diligendo scilicet eam ut proprium corpus, & per cohabitationem ad vinculum perpetuum. Nec solum adhærebit, sed erunt duo etiam in carne vna. Vbi notandum pro, in carne vna, Græca habere, *ἐκ σαρκὸς μιᾶς*, id est, in carnem vnā, & est Hebraica phrasi dictum: erunt duo in carnem vnā: pro eo quod est, erunt duo, vna caro, quemadmodum ex Domini patet conclusione: quomodo etiam dicitur Adam factus in animam viuentem, pro eo quod est, factus anima viuens. Diuus Thomas in Cathena citat D. Hieronymum, quasi intellexerit significari duos coniuges esse in vna carne, nempe prolis, quæ, ex eis communiter gignitur, in quo quodammodo est vterque parens. Sic enim citat Hieronymum. Et erunt duo in carne vna. Præmium enim nuptiarum est, ex duobus vnā carnem, scilicet prolis, fieri: cum ille sensus ut non conuenit sequenti illationi, ita nec sit Hieronymi. Non enim Hieronymus habet duas illas dictiones, scilicet, prolis, sed tantum, præmium nuptiarum est ex duobus vnā carnem fieri. Quod cum non dixisse de carne prolis, sed de carne coniugum qui inter se carnaliter commiscuntur, patet ex eo quod apud eum sequitur: Castitas iuncta spiritui, vnus efficitur spiritus: Et: Deus coniunxit, vnā faciendo carnem viri & foeminae, hanc non potest homo separare. Dicuntur autem duo coniuges vna caro, non tantum propter carnalem commixtionem, propter quam Paulus ad hunc locum alludens dixit qui adhæret meretrici, vnus corpus efficitur, sed etiam ob vnā & communem vtriusque corporis potestatem. Non enim vir sui corporis potestatem habet, sed mulier, & contra. Ex hac ergo scriptura insert Dominus primo vnā conclusionem, quæ est vniuersum illorum verborum interpretatio: Itaque iam non sunt duo, sed vna caro, significans

proinde non magis posse separari virum ab uxore, quam possit in duo diuidi caro vna. Iam, inquit, hoc est, quandoquidem à Deo sunt coniuncti in vnā carnem, non sunt amplius duo à se diuisi, sed sunt vna caro. Insert deinde Dominus & alteram conclusionem principalem, qua respondetur ad questionem Phariseorum: Quod ergo Deus coniunxit, homo non separet. Dicit quod, potius quam quos, cum tamen de pluribus fiat sermo, quia de pluribus ut de vno loquitur, de coniugibus scilicet duobus ut de vna carne. Pro, coniunxit, in Græco est verbum, *συνέωθε*: quod proprie est coniugauit, hoc est, in vnū iugum coniunxit & copulauit, vnde dicuntur *ὄβυες*, id est, coniuges. Hac ergo sententia Dominus directe respondet propositæ questioni, significans non licere viro dimittere uxorem suam, quia cum Deus maritum & uxorem coniunxit, idque in vnā carnem, homo nullus tantæ temeritatis esse debet, ut separet coniunctam à Deo. Aduertendum autem, quod sicut duas insert Dominus conclusiones, ita duplici de causa significatur diuortium non licere, quia scilicet & est contra naturam, & contra Dei legem & constitutionem: Contra naturam enim est, ut vna caro diuidatur: contra legem, ut hoc distrahatur quod Deus coniunxit. Homo, inquit, non separet, quia Deus quod coniunxit solus separare potest, quemadmodum & facit per mortem alterius coniugum. Nec consequitur ex hac sententia non licere coniugibus ex mutuo consensu diuini se totos mancipare obsequiis, ac religionem ingredi. Non enim homo, sed Deus inquit Hieronymus, separat, qui & coniunxerat, quando ex consensu Dei, eo quod tempus in arcto sit, sic habemus uxores quasi non habentes. Deinde nec tunc proprie est separatio, quia manet vinculum conjugale inter eos. Dominus autem hic loquitur de ea separatione quæ tollit vinculum conjugale, qua scilicet fit ut non sit mulier alligata legi viri, sed viuente viro sine crimine adulterii alteri possit coniungi. Rursum non obstat veritas sententiæ Domini, quod multa dicantur esse quæ non tantum impediunt contrahendum matrimonium, sed etiam dirimunt contractum, quæ his verbis continentur: Error, conditio, votum cognatio, crimen, Cultus disparitas, vis, ordo, ligamen, honestas, Si sis affinis, si forte coire nequibus. Hæc socianda vetant connubia facta retractant. Non enim hæc dicuntur dirimere contractum matrimonium, quasi id quod fuerat vere coniugium, dissoluant, sed quia per ea fit ut contractus matrimonialis inter aliquos initus sit irritus, ita ut inter eos non sit eo contractu coniugium effectum, proinde tales non coniunxit Deus, hoc est, non fecit eos inter se coniuges, ut recte eos homo separare possit, aut potius declarare non esse coniunctos. In duobus autem casibus verum coniugium potest separari, ita ut alter saltem coniugum possit ad secunda vota transire. Primo quando inter coniuges qui in infidelitate contraxerunt, altero fidei facto, alter non vult sine Christi blasphemia cohabitare credenti. Tunc enim discedente infideli, fidelis contrahere potest cum alia fidei persona, quemadmodum ex Paulo intelligit D. Ambrosius, in Comment. eiusdem loci, sic scribens super illud: Non est enim frater aut soror seruituti subiectus huiusmodi. Hoc est, inquit, non debetur reuerentia coniugii ei qui horret auctorem coniugii. Non enim ratum est

est matrimonium quod sine Dei deuotione est, ac per hoc non est peccatū ei qui dimittitur propter Deum, si alij se iunxerit. Contumelia enim creatoris soluit ius matrimonij circa eum qui relinquitur, ne accusetur alij copulatus. Hæc ille, cuius sententia citata à Gratiano 28. quæst. 2. sed corruptè sub nomine Gregorii, approbata est etiam in Decretalib. ab Innoc. 3. cap. Quanto te nouimus, de diuortio. Et alioqui huius sententiæ veritas (quandoquidem de ea dubitat Caietanus propter hanc Domini sententiam; quod Deus coniunxit, homo non separet) satis probari & colligi potest ex ipso Paulo, quanquam non aperte dicat fidelem discedente infideli posse cum alio contrahere. Nam Paulus eo loco manifestè discernit inter coniuges fideles, & coniuges quorum alter est fidelis, alter infidelis. De illis enim dicit quid Dominus statuerit, nepe uxorem à viro non discedere: quod si discesserit, manere in nuptiam aut viro suo reconciliari. De his verè dicit non quid Dominus statuerit, sed quid ipsemet. Nam cæteris, inquit, ego dico, non Dominus. At nulla erit differentia inter illos & hos, si etiam in istis discedente infideli, is qui relinquitur debeas manere sine coniugio, aut discedenti reconciliari: proinde cum dicit; non enim frater aut soror seruituti subiectus in huiusmodi; significare voluit fidelem infideli discedenti non esse amplius astrictum seruituti coniugali, sed ab ea lege liberū. Secundò, vinculum conjugale etiam inter fideles dissolui potest, si antequam coniugium sit per carnis copulam consummatum, alter religionem ingrediat, quemadmodum ingredi potest etiam altero repugnante & inuito. Tunc enim sic solutum est vinculum illud conjugale, remanens in seculo possit cum alio contrahere. In fauorem enim religionis, sponsalia per verba de futuro, & consensus per verba de presenti ante consummationem coniugii paria iudicantur, quo ad hoc, ut sicut licet post contracta sponsalia alteri religionem ingredi, ita & post consensum per verba de presenti, nec mirum, cum ante carnis copulam consensus per verba de presenti frequenter dicatur sponsalia, & coniuges adhuc dicantur sponsus & sponsa. De huius veritate ne quis dubitet, ut aliquando dubitasse videtur Magister sentent. in 4. dist. 27. extat nunc decretum Alexandri tertii de conuersione coniug. cap. Verum, quod sic habet: Verum post consensum legitimum de presenti licitum est altero etiam repugnante, eligere monasterium, sicut sancti quidem de nuptiis vocati fuerunt dummodo carnalis commixtio non interuenerit inter eos, & alteri remanenti (si commonitus continentiam seruare noluerit) licitum est ad secunda vota transire. Quia cum non fuissent vna caro simul effecti, satis potest vnus ad Deum transire, alter in seculo remanere. Ex eius decreti vltima parte colligere licet quomodo separatio vinculi coniugalis per ingressum religionis ante carnis copulam non obstat huic sententiæ Domini: Quod Deus coniunxit, homo non separet. Ante enim consummationem coniugii per actum matrimonialem non dicitur Deus sponsum & sponsam coniunxisse, quia needum fecit eos perfectos coniuges, needum coniunxit eos in vnā carnem. De quali coniunctione hic Dominum in hac locutione sententia præcedentia indicant. Proinde plerique colligunt hanc Domini sententiam non obesse quo minus pontifex possit dispensare super matrimonio nondum consummato, de quo adhuc

sub iudice lis est. Quod verò ad primum casum, quo matrimonium etiam consummatum dissoluitur, attinet, non obest etiam hæc Domini sententia, quia, ut ex Paulo patet ad Corinthios, hæc quæ Dominus hic statuit de matrimonij indissolubilitate, pertinent ad coniugium fidelium, quod in ipsis ad statum primæum reduxit, sicut per gratiam Euangelicam restituit perditæ in Adam gratiæ. Hæc ergo Domini sententia maximè locum habet in matrimonio rato & consummato. Ratum vocant matrimonium secuti Ambrosium in præallegato loco, quod inter fideles contractum est. Illud enim fides & baptismus sic ratum facit & confirmat, ut nullo modo possit irritum fieri. Habet autem huiusmodi coniugium, ratum scilicet & consummatum, triplicem suæ inseparabilitatis rationem. Et primò quidem, ex ipsa prima Dei constitutione facta in paradyso, & renouata à Christo in Euangelio, quam solam inseparabilitatis rationem hic adiungit Dominus. Secundò, ex ipsa coniugii natura. Nam etiam si nulla fuisset Dei institutio, ipsa rex naturalis scripta in cordibus omnium dicit coniugii inseparabilitatem, tum ratione fidei, quam sibi mutuo dant coniuges: tum ob prolis æducationem, propter quam coniugium directè est ordinatum. Atque hæc inseparabilitatis ratio communis est etiam coniugio infidelium, propter quod Ambrosius dicit infidelem discedentem, & in Deum & in matrimonium peccare, cum non peccet in aliquam legem Dei scriptam. Nam talem non agnoscit. Sanè gentiles satis cognoscebant indecens esse (ut vir etiam sterilem uxorem dimitteret ut docet Aristotel. 7. Polit. Et Valerius Maximus lib. 2. inter virum, inquit, & uxorem à condita vrbe vsque ad 520. annum, nullum intercessit repudium. Primus autem Spurius Carbilus uxorem sterilitatis causa dimisit, qui quanquam tolerabili ratione motus videbatur, reprehensione tamen non caruit quia nec cupiditatem quidem liberorum coniugali fidei præponi debuisse arbitrabantur. De eodem similiter Aulus Gellius lib. 4. cap. 3. Tertiò, coniugium fidelium consummatum inseparabilitatem habet ratione Sacramenti Ecclesiastici, hoc est, quia est Sacramentum Ecclesiæ, significans mysticam vnionem Christi cum Ecclesia quam vnionem significari per coniunctionem viri & foeminae institutam à Deo in paradyso, primus aperuit Diuus Paulus, epistola ad Ephesios, cap. quinto, cum citans hunc quem Dominus hic citat locum: Propter hoc relinquet, &c. dicit in his verbis latere magnum mysterium pertinens ad Christum & Ecclesiam. Ratione ergo inseparabilis vnionis Christi cum Ecclesia, habet etiam suam coniunctio maritalis inseparabilitatem, in se ipsum sit rei quam significat signū, ex qua ratione, frequenter Diuus Augustinus coniugalis vinculi inter Christianos inseparabilitatem ostendit, ut cap. 10. lib. 1. de nuptiis & concupiscentia, & cap. 17. eiusdem, vbi sic habet: In nuptiis bona nuptialia diligantur, proles, fides, & sacramentum. Sacramentum quod nec separati, nec adulterati amittunt coniuges, qui concorditer castæque custodiunt. Solum est enim, quod etiam sterile coniugium tenet iure pietatis, iam fecunditatis spe amissa, propter quam fuerat copulatum. Porro cum ex prædicto Pauli loco constet coniugium mysticam habere significationem, & sacre rei esse signum, atque ex aliis scripturis satis manifestum sit coniugium adiunctam habere Dei

gratiam in his qui illud dignè suscipiunt (dicitur enim à Paulo Dei donum, idèq; hortatur ut honorabile sit. connubium, & thorus immaculatus, ut sciat vnusquisq; vas suum possidere in sanctificatione, quæ sine gratia Dei perfici nõ possunt, quæ & Angelus Raphael dari dignè coniugium amplectentibus indicat) satis est in scripturarum autoritate fundatum, quod matrimonium sit sacramentum, secundum eam acceptionem vocabuli, sacramentum, qua dicimus baptismum & Eucharistiam esse sacramenta, quanquam secundum eam non accipiatur, cum dicit Paulus de coniugio loquens: Sacramentum hoc magnum est, ego autem dico in Christo & Ecclesia; vbi simpliciter nomen sacramenti pro mysterio accipitur; cum Græcè sit *μυστήριον*. Nam secundum eam acceptionem vocabuli, sacramentum, qua Baptismus, Eucharistia Ordo, & similia sacra signa dicuntur sacramenta, sacramentum est signū rei sacræ, gratiam conferens suscipienti, quam diffinitionem matrimonio conuenire satis patet ex prædictis. Sed & D. Augustinum intellexisse matrimonium esse sacramentum, sicut sunt baptismus & ordo, præter alia loca euidentis satis est ex his quæ scribit lib. de bono coniugali cap. 24. vbi matrimonium fidelium comparat, quod ad rationem sacramenti pertinet, sacramentum Ordinis, sic scribens: Bonum igitur nuptiarum per omnes gentes atq; omnes homines in causa generandi est. & in fide castitatis. Quod autem ad populum Dei pertinet, etiam in sacramenti sanctitate, per quam nephas est etiam repudio intercedente alteri nubere, dum vir eius viuunt, nec saltem ipsa causa parandi. Quæ cum sola sit qua nuptiæ fiunt, nec ea re non sublequente propter quæ fiunt, soluitur vinculum nuptiale, nisi coniugis morte. Quemadmodum si fiat ordinatio cleri ad plebem congregandam, etiam si plebis congregatio nõ subsequatur, manet tamen in illis ordinatis sacramentum ordinationis, & si aliqua culpa quisquam ab officio remouetur, sacramentum Domini semel imposito non carebit; quamuis ad iudicium perueniente. Hæc ille. Certe in Consilio generali Florentino definitum est septem esse Ecclesiæ sacramenta, & inter ea esse coniugium, quod & inter sacramenta connumeratur in Decretal. de hæret. cap. ad abolendam, ut iam illud in dubium reuocari nõ possit. Videri autem possit alicui non consequi ex hæc Domini sententia: Quod Deus coniunxit, homo non separet; nullum matrimonium fidelium etiam consummatum dissolui posse, eo quod non omnis coniugii inter fideles Deus sit auctor, sed frequenter diabolus: ut cum aliqui inter se contrahunt solius libidinis causa, aut alias illicito sine aut modo. Sic enim quidam disputans super epist. ad Corinth. 1. in Annot. num expedit, aut num possint coniugia inter Christianos malè inita dissolui, putat argumentum quod in negatiuam partem sumitur, ex hac Domini sententia solui posse. Quod, inquit, obicitur ex eodè loco: Quod Deus coniunxit, homo non separet; nõ magno negotio solui potest. Hoc Deus coniunxit, quod ritè coniungitur; hoc Deus dirimit, quod rectè dirimitur. Verum dicendum, quod Deus dicitur, coniuges coniungere, in hac sententia Saluatoris, non ratione particularis coniunctionis singulorum coniugum, quæ propter modum aut finem frequenter est vitata, sed potius ratione primæ illius institutionis, qua constitutum est à Deo & à Christo renouatum, ut qui mulierem aliquam

A sibi accipit in uxorem, sic illi adhæreat, ut vnā se cum illa carnem & vnū hominem factum reputet. Ex eo enim præcepto infert Dominus. Quod Deus coniunxit, homo non separet.

DICUNT ILLI: QUID ERGO MOYSES MANDAVIT, &c.] Cum nõ haberet Pharisei aliquid quo Domini argumentatione ex scriptura collecta refelleret, sed cogeretur eam fateri efficacè esse, obicitur ei Moyse autoritate quæ illi necessaria collectioni videbatur esse contraria, sperantes alterum euenturū, ut scilicet vel non habens quod diceret sine lesione autoritatis Moisaicæ, confunderetur: vel Moyse autoritatem cõtemnens eiusque mandatum damnans, à populo prehenderetur & lapidaretur. Si, inquit, sic est ut dicis: Quid, id est, cur ergo Moyse mandauit maritis dari libellum repudii, & sic dimittere uxores? Cum prius dixerint interrogati à Domino quid Moyse præcepisset, responderunt, ut est apud Marcum, Moyse permisisse dari libellum repudii: nunc verò dicunt: Quid ergo Moyse mandauit; fortè ut obiectio eorū esset fortior, & magis vrgeret. Durius enim erat quod contra legem Dei aliquid Moyse mandasset, quàm si tantum permisisset. At ut illi astute obicerent mandatum Moyse, ita Dominus vicissim callidè pro mandauit, respondet permisit, ut Mattheus sanè habet. Nam Marcus etiam mādati meminuit. Ait ergo illis: Quoniam, id est, quod Moyse ad, id est, propter, (nam sic rectius verti hæc potuisset præpositio *ωπερ*) duritiam cordis vestri permisit vobis dimittere uxores vestras. Est autem duritia cordis, aut, ut est Græcis, vnica dictio *σκληροκαρδία*, animi obstinatio, qua quis non vult credere suggerenti bona aut vera, ita ut credat dicentem, aut obediat præcipienti. Huiusmodi cordis duritia etiam Discipulis Dominus exprobrauit post resurrectionem, quia his qui viderant eum resurrectum non crediderunt. Talis fuit in Pharaone, qui dicitur indurasse cor suum, & cuius etiam Dominus dicitur indurasse cor, quia non cessit præcipienti Deo. Hanc cordis duritiam quam hic Iudæis Dominus tribuit, etiam apud Ezechielē Deus tribuit illi populo, dicēs cap. 3. Domus Israel nolūt audire quia nolūt audire me. Omnis quippe domus Israel, atrita frōte est & duro corde. Pro quo Septuaginta bēt *σκληροκαρδιοι*, quasi dicat duricordes. Nec est hæc cordis duritia aliud quàm duritia ceruicis, quæ toties scriptura Iudæis imponit, quæ cum in populo Deus expertus esset, (dicit enim Exo. 32. post commissā idololatriā; Cerno quod populus iste durè ceruicis sit) cepit eis dare præcepta non bona, de quibus Ezech. 2. Quod ergo significare Dominus voluit tale est: Moyse, non quidè ut vos queritis, præcepit simpliciter aut dari libellū repudii aut dimittere uxores, sed permisit, idq; non sponte, sed eo actus non ob infirmitatē vestram, sed potius ob expertam fati in vobis duritiā cordis vestri, quia scilicet nõ permittitur eratis ut cõtra morem aliarum gentiū, apud quas ius erat maritis dimittendi uxores suas, præciperetur vobis nõ quā dimittere uxores vestras: & si præciperetur, periculū erat multotum grauiorum malorū, nempe defectiois à cultu veri Dei, vxoricidii, veneficii, & similitū malorum. Permisit ergo, nõ quod per sese bonū esset, sed propter grauius malum vitandum. At ab initio creaturæ vel creationis non fuit sic, quando, sicut initio conueniebat, hominum mentibus nondum corruptis, quod statuebatur optimum erat, ut proinde ad

illam

illam primæ uam Dei ordinationem sit potius respiciendum, quam ad Moisaicam permissionem, necessitate quadam ob malitiam vestram, recedentem ab æquissima Dei institutione. Obseruanda autem hic summa in responsione Domini sapiētia, capiēns eos qui ipsum captatum venerant. Cum enim Pharisei speraret illum aut cum Moyse dicturum quæ perfectioni suæ doctrinæ non conueniret & contraria essent his quæ aliquando docuisset: aut si contra Moyse doceret, autoritatem Moyse negaturum, ac tantum legislatorem condemnaturū ita Dominus suum temperauit responsum, ut primum quidem perfectionem illam suæ doctrinæ cõuenientem de non faciēdo diuortio astrueret, ex scripturis per antiquissimam Dei constitutionē, sic ut ei non possent cõtradictere aduersarii, ac deinde Moyse non solum nõ damnaret, sed & absolueret & de prudentia commendaret, in ipsos autem interrogatores Iudæos culpam torqueret constituti à Moyse mandati contra primam legem Dei. Cæteram circa hanc Domini doctrinam triplex occurrit quæstio. Primum, an per datum mulieri à viro libellum repudii soluebatur apud Iudæos vinculum coniugale, ita ut sine adulterii crimine mulier posset alteri copulari. Secundo, an per permissionem Moisaicam liceret marito dimittere uxorem suam sine peccato. Tertio, an non etiam hodie propter duritiā cordis quorundā maritorū permittendū sit diuortii fieri inter alios male cohærentes. Nā sunt qui hoc æque iam putant licere aut permittendū, atq; in veteri testamento. Et ad primam quidem quæstionem quidam respondent, per libellum repudii solutum fuisse vinculum coniugale. Alioquin enim iniquum videretur, quod sine peccato mulier dimissa non posset alteri nubere, cum sæpe præter suum meritum repudiaretur, nec posset dimittentē maritum cogere ad sui retentionem aut receptionem. Nec obstat hæc Domini sententia. Quod Deus coniunxit, homo nõ separet; quia separatio illa fiebat ex permissiua autoritate Dei, qui quos coniunxit separeare potuit, & super primæ uam sua constitutione dispensare. Rursum, etiam nõ obstat quod Deuter. 24. vbi scribitur lex diuortii, mulier dimissa post secundum coniugium, dicitur esse polluta. Nam polluta dicitur non absolute, sed respectu primi mariti, quia scilicet illi polluta est, eo quod eius vxor ab alio cognita est viro: Nec habent Hebræi non poterit prior maritus recipere eam in uxorem quia polluta est & abominabilis facta est corā Domino; sed, nõ poterit maritus eius primus qui dimisit eā, reuerti ut accipiat eam sibi in uxorem posteaquam polluta est. Nam abominatio est coram Domino, accipere scilicet pollutam. In hunc modum habent & Septuaginta. Certe hæc sententia mihi aliquādo multū probata fuit. Verū quoniā coacta omnino videtur ea interpretatio, qua dicitur polluta in Deu, quia polluta respectu primi mariti, & maxime quia Ierem. 3. mulier talis cõparatur fornicariæ & adulteræ, probabilior est sicut & receptior, sententia eorū qui sentiunt per datū libellū repudii non solutū fuisse vinculum coniugale. Id enim lex etsi recte, tamen satis indicat, eum secūdo nuptam dicit pollutā. Nec obstat quod præter suum meritum aliquādo mulier repudium pateretur, quia hoc eam pati potius cõueniebat, quam periculum expectare homicidii. Et alioqui permissione repudii datur occasio vxori sollicitè cauendi ne displiceret marito. Et ut repudiata non se facile alteri iungeret, sed po-

A tius ambiret reconciliationem, in penam ei præscribitur quod post secundum maritum non poterit redire ad priorem. Quod etiam præscribitur in penam mariti ne facilis sit ad repudium, ita ut lex repudium permittens, nec prohibens omnibus modis, indicet satis nec repudium placere Deo, nec per illud coniugale vinculum solui. Iuxta hæc probabilior sententia facilis est ad secundam quæstionem solutio. Ad quam eorum qui priorem sententiam sequuntur: plerique dicunt, quod quamquam res à Moyse permessa fuerit per sese mala, (fuit enim diuortium contra legem Dei in paradiso constitutum) & quæquam ob malum permissio hæc facta sit, nimirum, ut hic dicitur, propter duritiā cordis Iudæorum, tamen per permissionem ipsam factum est, ut id quod alioqui malum fuisset, iam inciperet esse licitum, ita ut sine peccato fieri posset. Pro qua sententia citant Diuum Chrysostomum in secunda expositione super Matthæū. Sic enim ibi habet: Frequenter vobis Moyse propter duritiā vestram, iniustitiam quasi iustitiam præcepit, ut in eremo hostias offerre Deo. Et quomodo dicit Propheta: Non accipiam de domo tuu vitulos, neque de gregibus tuis hircos, Sed quia patres vestri egressi erant de Ægypto, corpore tamen non animo (nam totam Ægyptum secum in moribus baiulabant) videns itaque Moyse propter dilectionem carnalem circa studia sacrificiorū eos esse inclinatos, si mandasset eos recedere à sacrificiis, non fuerat audiendus, iussit eos sacrificare quidem, sed non iam dæmonibus, sicut in Ægypto, sed Deo viuo. Dimidium mali permittit, ne totum perderet bonum. Hac ratione permittente lege matrimonia solui, quam o diu compellente homicidium fieri. Permisit vobis mala facere, ne faceretis peiora. Ergo hæc vobis permittendo, non vobis iustitiam Dei demonstrauit, sed è peccato abstulit culpā peccandi, ut quasi secundum legem agentibus, vestram peccatum non videretur esse peccatum. Ecce comparat hanc permissionem cum permissione offerendi sacrificia: & à peccato, inquit, abstulit culpā peccandi; & postea comparat hanc permissionem permissioni secundarum nuptiarum factæ ab Apostolo. Verum ut hæc autoritas parum vrget, tum quod satis certū sit secundam expositionem quæ sub titulo Chrysostomi legitur, non esse ipsius, tum quod pleraque in prædictis verbis videantur satis sonare peccatum fuisse diuortium facere, & quæ pro prædicta sententia facere videntur, facile sic intelligi possunt: ut pro ea non faciant: ita altera sententia est probabilior, imo satis certa, si diligenter excutatur & attendatur locus quidam, qui est Malachiæ 2. quem etiam alii pro se facere existimant, eū eū Diuus Hieronymus sic exponat, ut hinc sit manifestum, non sine peccato, eoque magno, diuortium à Iudæis fieri solitum, quemadmodum sane ipsa litera aperte satis significat. Conqueritur enim ibi Dominus per prophetā de Iudæis, quod vxoribus suis derelictis, alienas superdixerint, ac ob id se vxorum relictarum lachrymis commotum dicit non respecturum sacrificia eorū. Deinde introducens Iudæos querentes quæ ob causam non respiceret ad eorū sacrificia: responder: Quia, inquit, Dominus testificatus est inter te & uxorem pubertatis tuæ quam tu despexisti, & hæc particeps tua, & vxor fœderis tui. Testificatus est, inquit Hieronymus quia dixit pro-

pter hoc relinquet homo patrem & matrem, & ad
hærebit uxori suæ, & erunt duo in carne vna. Se-
quitur: Nonne vnus fecit, & residuum spiritus eius
est: hoc est secundum Hieronymum, Nonne vnus
fecit in principio masculum & feminam, & ipsa mu-
lier est residuum spiritus ipsius Dei, vel ipsius ma-
riti, ob coniunctionem spiritus quæ in coniugibus es-
se debet, Et quid vnus querit nisi semen Dei: hoc
est, Vnus Deus quærit, nisi filios de Israelitica
stirpe generatos: quasi dicat: Cui ergo habeatis fec-
undas uxores, & liberis gaudeatis, quid pulchritu-
dinæ vxorū queritis, quæ meretricibus apta est, nō
vxoribus: Aliter Hebræi quidē hunc locū, nonne
vnus, &c. intelligunt sed hoc proposito nihil ob-
uiat. Ex his ergo inferens Dominus præcepit per
prophetam dicens: Custodite ergo spiritū vestrū,
ne scilicet abducamini libidine. Et vxorē adoleſcē-
tiæ tuæ noli despiciere, vt scilicet quæ tibi virginali
primum iuncta est matrimonio, perseveret vsq; ad
senectutē. Hic autē pro, noli despiciere, Septuaginta
habent, *μη ἐγκαταλίπης*, id est, ne relinquas. Iam
quod sequitur: Cum odio habueris, dimitte; quod
qui prioris sunt sententiæ, pro se citant. Diuus Hie-
ronymus vult esse Iudæorum verba, obiectantium
permissionem Moysaicam contra præsentem Dei
iussione. Et legendum est, inquit; Dicis mihi, C
scriptum est: Cum odio habueris uxorem tuam, di-
mitte, dicit Dominus Deus Israel. Cui obiectio-
ni statim respondet Dominus; operiet autem ini-
quitas vestimentum eius, dicit Dominus exerci-
tuum: hoc est, si quis inique uxorem dimiserit, ex-
cepta scilicet fornicationis causa, iniuquitas & iniu-
ria quæ in vxorē committit, operiet corpus eius quo
animavestitur, vt in quo peccauit, in ipso puniatur.
Cui intelligentiæ conuenit quod Septuaginta hūc
locum sic verterint: Sed studio habens dimiseris
eam, dicit Dominus Deus Israel, operiet impietas
cogitationes tuas, dicit Dominus omnipotens. Ita
que quæstionē hanc soluta, inculcat & republicat id
quod supra dixit: Custodite spiritum vestrum, &
nolite despiciere, aut, vt habent Septuaginta, nolite
derelinquere. Ex hoc sane loco satis perspicuū est
peccasse Iudæos; quando quauis causa diuortium
fecerunt cum vxoribus suis, nec permissionem
Moysaicam fecisse, vt penitus non esset peccatum
dimittere uxores, & omino verisimile est hunc
Malachia locum dedisse occasione quæstionis mo-
do à Pharisæis Domino propositæ. Si autē origina-
lia consulamus, inueniemus eo loco Deuteron. vbi
de diuortio agitur, Moysen non tam voluisse præ-
scribere modum diuortii faciēdi, quam pœnam cō-
stitueret ei qui pro more aliarum gentium diuor-
tium facere vellet. Non enim Hebræa habent: Si
acceperit homo uxorem, & non inuenit gratiam
ante oculos eius, scribet libellum repudii, sed sic
habent ad verbum: Cum vir acceperit uxorem, &
maritauerit eam, & fiat vt non inueniat gratiam in
oculis eius, quoniam reperit in se scdum quid, &
scribat ei libellum repudii, & det in manu eius, &
dimiserit eam e domo sua, & exiuerit e domo eius
& ierit, & fuerit alteri viro, & oderit eam vir po-
sterior, & scripserit ei libellū repudii, & dederit in
manu eius, & dimiserit eam e domo sua, aut cum
mortuus fuerit vir posterior qui accipit eam sibi in
uxorem, non poterit vir eius prior qui dimisit eam
redire vt accipiat sibi eam in uxorem, postquā pol-
luta est, &c. Ad hunc modum habent & Septuagin-
ta. Hic ergo videre est sententiam pendere vsq; ad

illud, Nō poterit, &c. quare ad hoc tendit hæc Moys
si constitutio, vt pœnam statuatur ei qui diuortium
facere voluerit, quod facere propter duritiam cor-
dis eorum permisit, non approbando, sed non pro-
hibendo. Nam quantum non approbauerit, per pœ-
nam quareuocare eos voluit à diuortio faciēdo,
satis indicauit. Sic autem non prohibuit scribere
libellum repudii, & dimittere uxores, sicut nec o-
disse eas, cum vtique odium esset contra Dei illam
primæuam legem. Relinquet homo patrem & ma-
trem, & adhærebit uxori suæ. Itaque sicut odium il-
lud semper peccatum fuit, ita & vxoris dimissio ex
eo procedens odio, & cedens in iniuriam repudia-
tæ vxoris. Ad tertiam quæstionem dicendum, quod
cum hoc loco Dominus aperte in sequentibus re-
uocet permissionem Moysaicam, & matrimoniū ad
primæuam reducat institutionē, quisquis in pote-
state seculari vel Ecclesiastica Christo seruit, tene-
tur suos subditos Christi iugum amplexos adigere
ad obseruationem mandatorum Christi, nec potest
quisquam idem quod Moyses permisit, permittere
quisbusdam, nisi possit demonstrare, quemadmodū
Moyses fecit, datam sibi contra leges Christi per-
mittendi auctoritatem. Nec est quod quis obiciat
Christianorum ex magna parte nunc non minorē
esse *οικονομιας*, quam fuit Iudæorū, propter quo-
rum duritiam permissio illa facta est à Moysē. Nam
vt demus illud verum esse, tamen non est nunc in
Christianis sic toleranda, sicut in Iudæis olim, quod
post effusum spiritum sanctum, & veritatis cogni-
tionem apertam, & regni cælorum prædicationem
maior perfectio merito exigatur à fidelibus, quam
à Iudæis olim, qui sub lege erant veluti adhuc pue-
ri sub pædagogō.

BDICO AUTEM VOBIS, QVIA QVI-
CVNQVE DIMISERIT VXOREM SVAM
A NISI AB, &c.] Marcus Dominum asserit
hæc in domo dixisse discipulis. Ex Matthæo au-
tem, & maxime ex Luca apparet Dominum hæc di-
xisse etiam præsentibus Pharisæis, vnde probabile
est Dominum hæc bis dixisse. semel publice, & se-
mel priuatim. Postquam ergo Dominus ex ipsa pri-
mæua Dei institutione ostendit matrimonium de-
bere esse indissolubile, & Moysi permissionem con-
trarium diuinæ institutioni vitio hominum intro-
ductam fuisse, lege à se eum auctoritate lata reuo-
cat antiquam constitutionem, & tollit introducā
permissionem. Suam enim auctoritatem declarat,
dicens: Dico autem vobis. Tollit autem permissio-
nem Moysaicam in duobus, vt dictum est circa cap.
Matthæi 5. in capite Concordiæ 40. vbi hæc ea-
dem pene habentur. Nam nec permittit dimissio-
nem vxoris quacunque de causa, sed tantum ob for-
nicationem, nec permittit dimissā alteri iungi. Por-
ro sententia Domini, vt à Matthæo posita est, af-
fert quandam difficultatem. Apparet enim signifi-
cari ea, quod nō adulteret is qui ob fornicationem
dimiserit uxorem, & aliam duxerit; quod sane qui-
dam hodie hinc asserere non dubitant, cum sit hæc
sententia & contra scripturas, & contra communē
patrum doctrinam. Nam & ex scripturis & pa-
trum conuentione patet coniugale vinculu
sic esse indissolubile, vt non nisi morte vnquam
dissoluat. vt satis ostensum est circa Matthæi ca-
put 5. Proinde dicendum, quod illa exceptio, nisi ob
fornicationem non sit referenda ad totam oratio-
nem, sed tantum ad partem præcedentem, vt nō si-
gnificetur licere ob fornicationē aliam ducere, sed
tantum

tantum significetur, licitum esse dimittere uxorem
ob fornicationem & sit sensus: Quicunque dimise-
rit uxorem suam, quod non licet nisi ob fornicatio-
nem, & aliam duxerit, mœchatur. Id quod magis
patet ex Græcis, quæ non habent exceptionem, ni-
si, sed tantum *μη*; quicunque dimiserit uxorem suā
non ob fornicationem. Et Euangelium Syriacum
habet: Quicunque dimiserit uxorem suam non a-
dulteram. Hunc autem verum esse sensum patet ex
eo quod reliqui duo Euangelistæ exceptionem
hanc, quæ omitti potuit, omiserunt, absolute pronū-
ciantes omnem eum adulterare, qui dimiserit vxo-
rem suam, & aliam duxerit, ac proinde etiam eum
qui dimiserit ob fornicationem; si aliam superdu-
xerit. Addidit autem hæc exceptionem Matthæus,
ne videretur iam Dominus cōtra id quod supra di-
xerat capite quinto, nullam relinquere dimittendā
vxoris causam, & quia Pharisæi non tantum quæ-
siuerunt num liceret dimittere uxorem, sed etiam
num quacunque de causa liceret, quod vt solus Mat-
thæus commemorat, ipse solus hic conuenien-
ter narrat relictam à Domino vnā dimittendā
vxoris causam, quam tamen noluisse Dominū esse
causam ob quam liceat dimittere aliam ducere,
præter alios, ipse etiam Diuus Hieronymus in hūc
locum scribens testatur, docens exceptionem illam
tantum referendā ad partem præcedentem. Nam
post tractatam illam partem. Quicunque dimise-
rit uxorem suam, nisi ob fornicationem, subiicit: Et
quia poterat accidere, vt aliquis calumniam face-
ret innocenti, & ob secundam copulam nuptiarū
veteri crimen impingeret, sic priorem dimittere
iubetur uxorem, vt secundam prima viuentē nō ha-
beat. Quod autem istud Dominus significare vo-
luerit, aperte constat ex subiecta sententia: Et qui di-
missam duxerit, adulterat. Hic enim certū est non
posse repeti ad verbum, dimissam: nisi ob fornicatio-
nem, vt significetur dimissam ob fornicationem in-
duci posse sine adulterio. Nam sic esset melioris cō-
ditionis dimissa ob fornicationem, quam ea quæ
præter suam culpā dimitteretur. Consequens ergo
est significari adulterare omnem eum qui quamuis
dimissam ducit, ergo & qui ob fornicationem di-
missam ducit, & proinde ob fornicationē dimissa,
non est à priori vinculo libera. Alioqui enim adul-
terium cum ea non committeretur. Tractatur hæc
quæstio videlicet, num liceat viro dimittenti ob
fornicationem uxorem, aliam ducere, à Gratiano
32. quæst. 7 vbi inter alia quæ contra communem
sententiam citantur, etiam adducitur, quod maxi-
mè contra ea facit, auctoritas D. Ambrosii, qui seri-
bens in epistolam ad Corinth. 1. aperte asserit viro
post relictam fornicariam licere aliam ducere. Ex-
ponens enim illud: Et vir uxorem nō dimittat, sub-
auditur autem, inquit, excepta fornicationis cau-
sa. Et ideo nō subiicit dicens, sicut de muliere, quod
si dixerit manere sic, quia vero licet ducere vxo-
rem, si dimiserit uxorem peccantē, quia non ita le-
ge constringitur sicut mulier. Verum hæc Ambro-
sii sententia vt nemo est qui non aliquando errat
non est recipienda, tum quod contraria sit omnium
aliorum concordia traditioni, & scripturarū autho-
ritati: tum quod non sit consentanea aliis ab eodē
Ambrosio dictis. Idem eodem loco asserit, non
licere mulieri discedenti ob fornicationem mariti
nubere alteri, cum vtriq; coniugi hac in parte idē
sit iuris, & super Lucam asserit nullum coniugium
dissolui posse, nisi tantum fidelis cū infideli, quod

Dominus nunc dixerit: Quæ Deus cōiunxit, homo
non separet. Itaque rectè sentiunt qui Commenta-
rium illum asserunt nō esse Ambrosii, sed ab aliquo
infectū eius expositioni, si modò tamē & totum o-
pus Commentariorū in epistolas sit eius. Nam &
de eo non sine causa à quibusdā dubitatur. Certè si
ea fuisset D. Ambrosii sententia, D. August. qui seri-
ptorum D. Ambrosii fuit obseruator diligentissi-
mus, eam in libris ad Pollentiū, vbi hæc quæstionē
tractat, non præterisset, & eā citasset pro se Pollen-
tius, si eo tēpore fuisset in libris D. Ambrosii. No-
tandum autem, quod quanquam Dominus hac sua
quæ hactenus tractata est doctrina dilectè prohi-
beat omne diuortium permissum in lege, ex eadē ta-
men sequitur ipsum etiā prohibuisse vxorū plurali-
tatem in lege etiam permissam. Ad hoc enim etiam
valent scripturæ ex principio Genesis citatæ. Quia
enim dicitur: masculum & feminam fecit eos, non
autem feminas; significatum est, vnum vna cōten-
tū esse debere. Sic quia dicitur, adhærebit vxori,
non autem vxoribus; & erunt duo in carne vna, nō
autē tres aut quatuor; significatur ex primæua Dei
institutione, ad quam Christus coniugii rationem
iam reducit, inter duos tantum coniugium esse o-
portere, quod & ex ipsius Christi verbis aperte cō-
sequitur. Si enim quicunque dimissa vxore aliam
duxerit, mœchatur, ergo non licet vni plures simul
habere uxores. Alioqui enim posset dimissa vxore a-
liam superinducere, si etiam reventa priori vxore a-
liam aut alias adiungere posset.

DICUNT BI DISCIPULI EIVS, &c.] In-
telligentes Discipuli grave pondus esse vxoris
quod eam dimittere non liceat nisi ob fornicatio-
nem, nec ea dimissa aliam ducere, dicunt: Si ita est
causa hominis cum vxore, id est, si ad hunc modum
se habet negotium viricum vxore, non expedit nu-
bere, id est, contrahere matrimonium. Nam hoc lo-
co, sicut & multis aliis Euangelii, nubere accipitur
vt etiam viris conueniat, cum propriè solis com-
perat mulieribus. Voluit enim Latinus interpre-
vnica dictione reddere dictionē Græcam *γαμίζω*,
quæ communis est viris & feminis. Dicunt autē
Discipuli: Si ita est causa, &c. Non quod de veritate
verborum Domini dubitarent, sed quod de eis
admirarentur: aut cōiunctio, si, accipitur pro quia.
Porro hanc Discipulorum collectionē Dominus
nec aperte approbat, ita vt diceret non expedire
inire matrimonium, ne videretur condemnare ma-
trimonium: nec reprobat, ita vt diceret expedire
matrimonium, ne postposita castitate illud ambiēdi
omnibus daretur occasio, sed miro verborum tem-
peramento responderet, dicens: Non omnes capiunt
verbum hoc, sed, quibus datum est. Vbi verbum ca-
pere, non accipitur pro intelligere, sicut nec postea
cum dicitur: Qui potest capere capiat. Nam Græcè
& hic & postea est verbum *καταλαμβάνω*, quod sic signifi-
cat capere, quemadmodum vas in se aliquid cape-
re dicitur. Proinde quidem vertunt: Non omnes ca-
paces sunt verbi huius, verum non rectè satis. Non
enim negatur omnes posse capere verbum hoc
(quod significatur per eam versionem: Nō omnes
capaces sunt verbi huius) sed non omnes capere, id
est, non omnes in se suscipere nec ferre, hoc est, ap-
probare verbum hoc scilicet de nō inuendo matri-
monio. Nam pronomen illud omnino demonstrare
videtur id quod dicebant Apostoli, non expedire
nubere. Sic ergo dictum est: Non omnes capiunt
verbum hoc, quomodo apud Ioannem dicitur, ser-
mo meus

mo meus non capit in vobis; quod non est aliud quam vos non capitis sermonem meum, id est, non eum suscipitis, nec approbatis. Itaque Discipulis inferentibus ex verbis Christi quod non expediat nubere, Dominus sua responsione significat re vera expedientius esse & melius, non inire matrimonium, eo quod sit Dei donum quoddam singulare, non expedire tamen omnibus, nempe non his qui illud verbum non capiunt. Nam de his qui se non continent, dicit Paulus: Melius est nubere quam vri. Proinde si queratur, an absolute verum sit quod dixerunt Discipuli, videlicet quod non expediat nubere, dicendum est, quod vna & eadem res quibusdam considerationibus expediens est frequenter, quae aliis considerationibus non est expediens: & rursum quod vni expediens est, alteri non est expediens. Sic enim in proposito inire matrimonium non expedit, si ea quis spectet incommoda quae spectauerunt Apostoli, & quae postea indicat Dominus. Expedi autem, si spectes bonum conseruationis, speciei humane, quod sequitur eo matrimonio, & bonum vitandae fornicationis. Rursum matrimonium quod non expedit perfectioribus, expedit tamen inferioribus. Ostensus autem Dominus esse alios quos quibus datum est continere, & qui sunt qui bus datum est vt capiant verbum hoc, subiicit tria eunuchorum genera, quorum tertij sunt hi qui capiunt verbum hoc. Inter quae tria genera primum nullam meretur laudem, sed nec aliquam sustinet dignam calumniam; secundum vituperandum est: tertium autem laudandum: primum, naturale; secundum, coactum; tertium, voluntarium. Proinde horum generum ad inuicem comparatione, ostendit tertij generis ab aliis differentiam, & solum illud esse quod ob continentiam laudem meretur. Sunt enim, inquit, eunuchi, qui de matris utero sic nati sunt, nimirum qui ex naturae carere membris ad generationem necessariis, aut etiam qui natura sunt frigidi, & matrimonio inepti. Et sunt eunuchi, qui facti sunt scilicet eunuchi ab hominibus, excisis scilicet ab eis virilibus: & sunt eunuchi qui seipso castrauerunt, non reali membrorum excisione, sed voluntaria continentia: nec simplici continentia, sed omnimoda abdicacione veneris, quod inuolabili proposito, & voto continentiae, quod votum satis Dominus hic commendat dicens; qui seipso castrauerunt, Non enim dicit, qui se assidue castrant: sed qui seipso castrauerunt. Certum est autem Dominum non loqui de corporali castratione quae damnabilis est sed de spirituali. At quemadmodum per corporalem castrationem fit vt quis sit impotens ad venerem, ita & spirituale necesse est vt suo modo consequatur impotentia generandi. Haec autem est impotentia generandi legitime & sine peccato, in qua non incidit homo nisi per votum explicitum vel implicitum. Notandum praeterea in eo quod dicitur; seipso castrauerunt; quod cum prius significauerit Dominus continentiam esse donum Dei dicens; quibus datum est, nunc significat, etiam nostrum esse opus, & a nostra pedere liber arbitrij potestate. Ideoque non dicit: qui a Deo castrati sunt, sed, qui seipso castrauerunt. Et quoniam non omnis continentia etiam sponte suscepta, laudabilis est apud Deum, nam fuerunt & philosophi, qui studio sapientiae ad nuptias abstinerunt; & sacerdotes quorundam idolorum, qui se etiam execuerunt; & vestales virginis se se perpetuae continentiae astrinxerunt: ideo adiecit Dominus; propter regnum caelo-

rum; significans eam solam continentiam Deo probari quae hac de causa suscipitur: Vbi notandum quod cum Discipuli colligerent non expedire matrimonium inire ob matrimonii incommoda, Dominus a carnali illa ratione eos vocat, & subuehit ad spiritualem rationem, ob quam fit suscipienda continentia, nimirum propter regnum caelorum. Duae enim sunt causae ob quas non expedit nubere, nempe ob matrimonii incommoda, quae frequenter sequuntur ex vinculi illius indissolubilitate, quam causam attenderunt Apostoli: & quia matrimonium studio pietatis praebeat non nihil impedimenti, ad quam causam utpote diuiniorem & magis spectandam Dominus vocat. Vtranquam causam & Paulus indicat 1. ad Corinthios septimo, vbi ad continentiam hortatur. Priorem quidem eam dicit. Si nupserit virgo, non peccauit, tribulationem tamen carnis habebunt huiusmodi. Posteriores vero, cum dicit: Qui sine vxore est, sollicitus est quae Domini sunt, quomodo placeat Deo. Qui autem eum vxore est, sollicitus est quae sunt mundi, quomodo placeat vxori, & diuisus est. Porro hanc partem; propter regnum caelorum, quidem hodie sic intelligunt, vt sit sensus: propter regni caelorum praedicationem & promotionem, aut propter regnum caelorum promouendum & praedicandum. Ideo sane hunc sensum nouum adferentes, vt ostendant horum tantum continentiam Christo hic probari, qui eam suscipiunt, quolibet vocare possint Euangelio praedicando, & non eorum qui non hac de causa continentiam amplectuntur, quales tamen multos semper habuit factos a patribus laudatos. Deinde hunc sensum adferunt, quia non putant eam laudandam continentiam quae suscipitur ad promouendum sibi magis Deum, & sub spe consequendae vitae aeternae, quod hic affectus non putetur illis esse filiorum, sed tantum mercenariorum. Itaque non putant sensum esse posse; propter regnum caelorum assequendum. Hunc tamen sensum patres semper hic significari intellexerunt, sicut sane ipsa littera eum per se ostendit, & loco illi Pauli ad Corinthios. maxime conuenit, vbi non tantum ob praedicandum regnum Dei indicatur laudabiliter suscipi continentiam, sed generaliter, vt quis magis & certius placeat Deo quod non est aliud quam propter regnum caelorum assequendum plenius & certius. Sane sic intellexit Dignus Hilarius, quod patet eum in Commentariis dicit: Voluntas in illo (scilicet eunuchis) consistit, qui spe regni caelestis talis esse decreuerunt. Sic & Dignus Hieronymus intellexit patet, cum dicit per eam partem, propter regnum caelorum solum eunuchis tertij generis promitti praemium. Et subiicit: Nullus eorum consequitur regna caelorum, nisi qui se castrauerit propter Christum. Sic Chrysostomus dicit Dominum haec dixisse de his qui vt caelos nate iscatur se continent. Postquam autem Dominus commemorauit esse quosdam qui se castrauerunt propter regnum caelorum, subiicit: Qui potest capere, capiat; significans rursum neminem se posse castrare nisi ex dono Dei, rem hanc tantam esse, vt non sit a quoquam exigenda, aut omnibus consulenda, sed his tantum qui sentiunt se vires habere huic negotio pares. Illud enim, capiat, consulentis est, non praecipientis. Hortantis, inquit Hieronymus, Domini vox est & milites suos ad pudicitiae praemium concitantis, qui potest capere, capiat. Quasi dicat. Qui potest pugnare, pugnet, superet, & triumphet. Ceterum licet in praemissa Domini doctrina non tantum insinuetur magna continentiae laus, sed etiam voti continentiae; sunt tamen qui ex hoc loco colligunt, male tam multos hodie inter Christianos continentiam amplecti, stultitiam autem & impietatem eam continentiam vouere, sic ferè argumentantes: Dominus dicit non omnium esse continere, sed eorum tantum quibus datum est: at non omnes qui continentiam amplectuntur: esse de numero eorum quibus datum est res ipsa declarare videtur, cum eorum plerique turpiter labantur. Nemo autem certus est an sit de numero eorum quibus datum est donum perpetuae continentiae, male ergo tam multi passim continentiam amplectuntur, stultitiam item & impietatem continentiam vouent, vt qui sese in periculum praecipitent, & de suis viribus nimis presumant. Vnde deinde colligunt, eos qui continentiam vouerunt, si sentiant postea suam incontinetiam, non solum rescindere posse quod stultitiam & impietatem vouerunt, sed etiam debere inire matrimonium, citantes pro eius probatione illud Pauli: Propter fornicationem vnus quisque vxorem suam habeat, & vnusquisque virum suum. Et rursum illud eiusdem: Si se non continent, nubant: Melius enim nubere quam vri. Pro horum solutione aduertendum imprimis, quod absolute loquendo, omnes possunt capere donum continentiae. Omnes enim (quod nemo facile negauerit) possunt petere, & ex animo petere illud donum: omnes ergo possunt capere, si verum est quod dicit Dominus: Petite, & accipietis. & Omnis qui petit, accipit. Non enim, vt supra annotatum est, Dominus dicit non omnes capaces esse huius verbi, sed non omnes capere. Nec obstat quod dicat Dominus: Qui potest capere, capiat, quo aperte significari videtur quosdam esse qui non possunt capere. Sic enim nunc dictum est: Qui potest capere, capiat, quomodo supra apud Lucam c. Coreordiae 92. per parabolas hominis aedificaturi turrim, & regis contra alium egressuri ad pugnam, implicite dicit: Qui potest fieri discipulus meus, fiat; non quod non omnes absolute possent (omnes enim possunt fieri Christiani & fideles, cum necesse sit admittere omnes posse fieri saluos) sed quod discipulus non sit temere suscipiendus, & quod expendendae sint vires: & considerandum nunc homo se sic sentiat affectum vt sperare possit se diuino spiritu ad hoc commoueri. Itaque cum dicitur; qui potest capere; non de absoluta potentia est sermo, sed ea quae propinqua dicere solemus, quae scilicet ea dicimus posse, ad quae perficienda adsunt iam necessariae vires, quare potentiam ad continentiam se iam habere is confidere potest, qui se sic sentit affectum, vt speret a diuino spiritu ad eam commoueri. Huic consilium, vt quia capere potest, capiat. Qui autem non sic se affectum sentit, huic quia necdum capere potest, non consulitur, vt sese ad capiendum ingerat, potest tamen talis, si velit, eam assequi potentiam, vt & ipse de numero fiat eorum qui possunt capere. Potest enim eam petere, petendo autem assequetur, quia omnis qui petit, accipit: Itaque recte dicitur in expositione secunda super Matthaeum sub nomine Chrysostomi: Non dixit, non omnes possunt, sed non omnes capiunt, id est, omnes quidem capere possunt, sed tamen non omnes capere volunt. Quod autem dicit: Quibus datum est illud; ostendit quia nisi auxiliu gratiae acceperimus, nihil ex nobis valemus. Quoniam autem volentibus gratia non denegatur, in Euang-

re, pugnet, superet, & triumphet. Ceterum licet in praemissa Domini doctrina non tantum insinuetur magna continentiae laus, sed etiam voti continentiae; sunt tamen qui ex hoc loco colligunt, male tam multos hodie inter Christianos continentiam amplecti, stultitiam autem & impietatem eam continentiam vouere, sic ferè argumentantes: Dominus dicit non omnium esse continere, sed eorum tantum quibus datum est: at non omnes qui continentiam amplectuntur: esse de numero eorum quibus datum est res ipsa declarare videtur, cum eorum plerique turpiter labantur. Nemo autem certus est an sit de numero eorum quibus datum est donum perpetuae continentiae, male ergo tam multi passim continentiam amplectuntur, stultitiam item & impietatem continentiam vouent, vt qui sese in periculum praecipitent, & de suis viribus nimis presumant. Vnde deinde colligunt, eos qui continentiam vouerunt, si sentiant postea suam incontinetiam, non solum rescindere posse quod stultitiam & impietatem vouerunt, sed etiam debere inire matrimonium, citantes pro eius probatione illud Pauli: Propter fornicationem vnus quisque vxorem suam habeat, & vnusquisque virum suum. Et rursum illud eiusdem: Si se non continent, nubant: Melius enim nubere quam vri. Pro horum solutione aduertendum imprimis, quod absolute loquendo, omnes possunt capere donum continentiae. Omnes enim (quod nemo facile negauerit) possunt petere, & ex animo petere illud donum: omnes ergo possunt capere, si verum est quod dicit Dominus: Petite, & accipietis. & Omnis qui petit, accipit. Non enim, vt supra annotatum est, Dominus dicit non omnes capaces esse huius verbi, sed non omnes capere. Nec obstat quod dicat Dominus: Qui potest capere, capiat, quo aperte significari videtur quosdam esse qui non possunt capere. Sic enim nunc dictum est: Qui potest capere, capiat, quomodo supra apud Lucam c. Coreordiae 92. per parabolas hominis aedificaturi turrim, & regis contra alium egressuri ad pugnam, implicite dicit: Qui potest fieri discipulus meus, fiat; non quod non omnes absolute possent (omnes enim possunt fieri Christiani & fideles, cum necesse sit admittere omnes posse fieri saluos) sed quod discipulus non sit temere suscipiendus, & quod expendendae sint vires: & considerandum nunc homo se sic sentiat affectum vt sperare possit se diuino spiritu ad hoc commoueri. Itaque cum dicitur; qui potest capere; non de absoluta potentia est sermo, sed ea quae propinqua dicere solemus, quae scilicet ea dicimus posse, ad quae perficienda adsunt iam necessariae vires, quare potentiam ad continentiam se iam habere is confidere potest, qui se sic sentit affectum, vt speret a diuino spiritu ad eam commoueri. Huic consilium, vt quia capere potest, capiat. Qui autem non sic se affectum sentit, huic quia necdum capere potest, non consulitur, vt sese ad capiendum ingerat, potest tamen talis, si velit, eam assequi potentiam, vt & ipse de numero fiat eorum qui possunt capere. Potest enim eam petere, petendo autem assequetur, quia omnis qui petit, accipit: Itaque recte dicitur in expositione secunda super Matthaeum sub nomine Chrysostomi: Non dixit, non omnes possunt, sed non omnes capiunt, id est, omnes quidem capere possunt, sed tamen non omnes capere volunt. Quod autem dicit: Quibus datum est illud; ostendit quia nisi auxiliu gratiae acceperimus, nihil ex nobis valemus. Quoniam autem volentibus gratia non denegatur, in Euang-

gelio Dominus dicit, Petite, & dabitur vobis, &c. Sic & D. Hieronymus. His, inquit, datum est a Deo qui petierunt, qui voluerunt, qui vt acciperent laborauerunt. His praemissis dicendum ad argumeta negari quidem non posse multos male & incotulente amplecti continentiam, nempe contra quam docet Dominus, vt qui eam non amplectuntur propter regnum caelorum: sed propter infrugiferu otium aut qui non dispiciunt secum an iam vires habeat ei negotio pares, non tamen ex lapsu quorundam efficaciter colligi eosdem non fuisse de numero eorum quibus non est datum continere. Multi enim se mel datum Dei donum, suo vitio perdunt, sicut plerique a fide & charitate deficiunt. Iam quanquam nemo certus sit an sit de numero eorum quibus datum est donum perpetuae continentiae, & eorum qui capere possunt, recte tamen plerique se perpetuae addicunt continentiae, quod conscientie suae testimonio pie praesumant se de eorum esse numero, & de adiutorio diuino sibi ad futuro certo confidant, quia illud promissum est his qui illud constantiter implorauerunt: quemadmodum in baptismo omnes se addicunt perpetuae in bonis operibus perseuerantiae, cum de ea nemo sit certus, sed quod eam confidant non suis nisi viribus, verum fidei gratiae Dei omnibus promissae qui sibiipsis non defunt. Huic autem gratiae diuinae adeo confidunt qui castitatem recte vouent aut amplectuntur, vt quanquam sciant periculum imminere his qui continentiam amplectuntur, tamen adeo illud periculum non metuunt, vt ob illud a castitatis amore deterreantur, quod sciat se illud, quale quale est, periculum diuinae gratiae iam in se affectus quosdam sentiunt, facile posse superare. Non ergo tales ob periculum cui se exponere videntur reprehendendi sunt, sed laudandi, quod de diuina gratia tantopere confidit, cui securè se committit, quisquis committit. Vnde pulchre Chrysostomus in secunda expositione: Palma proposita est, qui concupiscit gloriam, non cogitat de labore. Nemo vinceret, si omnes periculum timerent. Ex eo autem quod quidam non possunt, & a proposito continentiae cadunt, non debemus, circa virtutem castitatis fieri pigriores. Si enim quidam in pugna cadentes non examinant ceteros, sed dicunt illis sic datum fuisse, rem non applicent pugnae, sed homini: quanto magis nos cadentium negligentiae imputare debemus, non difficultati virginitatibus; Haec ibi. Cum autem gratia diuina, sine qua nemo coelebs vivere potest, omnibus sit exposita, nec alicui volenti ex animo denegatur, sicut non praesumptuose faciunt, qui illi confisi, perpetuae se addicunt continentiae: ita qui vouerunt & sentiunt se grauitari vri, aut etiam aliquando per incontinentiam lapsi sunt, non debent nec possunt ad matrimonium remedium conuolare, sed vt reddant Domino vota sua, tenentur ad remedia ea confugere quibus continentiae gratiam assequi possunt, nimirum ad preces, ieiunia, & castigationem carnis. Nec obstat Pauli auctoritas, qua dicit, propter fornicationem vnusquisque suam vxorem habeat, &c. Non enim dicit: Propter fornicationem vnusquisque vxorem habeat, sed, suam vxorem habeat. Loquitur enim viro coniugatis, quibus dicit, quoniam bonum sit vxorem quam duxit, non tangere, sed habere eam tanquam sororem, tamen propter fornicationem vitandam vnusquisque vxorem suam, id est, quam iam duxit, habeat, vt edo eo matrimonialiter. Nec illud, habeat, imperatue dicit, sed potius vt ex

vt ex sequētibz patet, permissiue, & secundum in
dulentiam. Illud autem; propter fornicationem
vnusquisq;, &c. coniugatis dictum esse patet ex his
quæ sequuntur. Sequitur enim: Vxori vir debitum
reddat, &c. & post pauca subiicit: Dico autem nō
nuptis & viduis. Hinc enim patet q̄ quæ à princi-
pio capitis dixit, pertineant ad coniugatos. Iam
quod non nuptis dicit Paulus: Si se non continēt,
nubant. Melius est enim nubere, quàm vri; non ad
innuptos pertinet qui voto cōtinentiæ se astrinxerunt,
sed eos tantum, qui ab omni vinculo sunt li-

A beri, & potestate habent suæ voluntatis. Nā aliis, eū
sint spiritualibus nuptiis Deo copulati, non potest
consuli aut præcipi, vt si se non continent, nubant:
sicut nec nuptias quibus ob infirmitatem coniūx
vsui esse nō potest. His enim qui cōtinentiā voverūt
neutrū bonū est, nec vri, nec nubere, vnde illis non
cōpetit illud: Melius est nubere quàm vri. Proinde
si vrātur, aut si se non continent, non consulendū
est vt nubāt, sed vt vitent incontinentiæ occasiones,
vt castigēt carnē, ac precibus assiduis Deū interpel-
lēt, qui dat omnibus affluentē & non improperat. *Iacobi. 1.*

PARABOLA DE DIVITE EPVLONE PROPONITVR
LVCÆ 16. CAP. XCVI

Homo quidā erat diues, qui induebatur purpura & bysso, & epulabatur quotidie splendide
Et erat quidā medicus nomine Lazarus, qui iacebat ad ianuā eius, vlcerebus plenus, cupi-
ēs saturari de micis quæ cadebāt de mensa diuitis, & nemo illi dabat: sed & canes venie-
bāt, & lingebāt vlcera eius. Factū est autē vt moreretur medicus & portaretur ab Angelis
in sinum Abrahæ. Mortuus est autē & diues, & sepultus est in inferno. Eleuans autē oculos suos cum es-
set in tormētis, vidit Abrahā à longē, & Lazarū in sinu eius, & ipse clamās dixit: Pater Abraham
miserere mei, & mitte Lazarū vt intingat extremitatē digiti sui in aquā, vt refrigeret linguam meā.
quia crucior in hac flamma. Et dixit illi Abraham: Fili, recordare quia recepisti bona in vita tua, & La-
zarus similiter mala: nūc autē hic cōsolatur, tu vero cruciaris: & in his omnibus internos & vos chaos
magnū firmatum est, vt hi qui volūt hinc transire ad vos, non possunt, neque inde huc transire. Et
ait. Rogo ergo te pater, vt mittas eum in domum patris mei. Habeo enim quinque fratres, vt testetur
illis, ne & ipsi veniāt in hunc locum tormētōrū. Et ait Abraham: Habēt Moysē & prophetas, audiāt illos.
At ille dixit. Non pater Abraham, sed si quis ex mortuis ierit ad eos, pœnitentiā agent. Ait autem illi: Si
Moysen & prophetas non audiunt, neque si quis ex mortuis resurrexerit, credent.

HOMO QUIDAM ERAT DIVES, QUI
INDUEBATUR, &c. Eodem tendit hic
Domini sermo, quo ea quæ apud Lucam præcedūt,
nempe vt ad fidem diuitiarum in pauperes dis-
pensationem prouocaret, & auaritiæ ac diuitiarū
studio reuocaret. Id tamen exemplo proposito mo-
do diuitis, longe magis viget quàm superiori ser-
mone. Cū enim Pharisæi auari irriderent Domi-
num per parabolam dispensatoris iniqui, & per ea
quæ illi parabolæ subiecit, blandē inuitantem ad
hoc vt benignitate in egentes, omnes pararet sibi
æterna habitacula, & idonei redderentur quibus
verā bona & thesaurus vitæ æternæ cōmitteren-
tur, quo irrisores illos iam cohiberet, & metu per-
celleret, terribile quoddam diuitis cuiusdam exem-
plum proponit, quo & à facultatū abusu deterret,
& ad benignitatem quodammodo compellit: ostenditque
præterea, in diuitiis & prosperitatibus huius vitæ
non constituendam felicitatem, vt ferē homines faciunt,
sed has potius detestandas veluti perniciosas homini:
ob paupertatem verò, aliaque huius mundi mala
neminem indicandum infelicitatem, sed ea potius
habenda veluti futuræ felicitatis materiam, vt etiam
hinc intelligamus verū esse quod mox superius dixit:
Quod hominibus altum est, abominatio est apud Deum.
Et hæc quidē quæ modò dicta sunt, præcipue à Domino
spectantur per exemplum propositum, quanquam etiam alia
multa vitia per hanc narrationem discamus. Dubium
autē est an hoc exemplum sit tantum parabola, vt sit
rei non gestæ, sed tamen veluti gestæ narratio
confecta ad auditorum ædificationem, quomodo alia
quædam apud Lucam exempla, quæ sine titulo
parabolæ eodem modo incipiunt, quo istud exemplum,
nempe ab Homine quidam, an sit vera historia
rei gestæ. Nomen enim proprium ipsius La-

zari arguit esse historiam, quamuis non efficaciter
vt ex sequentibus patebit. Et Euthymius testatur
quosdam ex traditione Hebræorum asseruisse, q̄
circa ea tempora diues iste, de quo est exemplum,
fuerit Ninensis appellatus, & quæ inter ipsum &
Lazarum notum illis temporibus mendicum hic
dicuntur contigisse in vitahac, verē sic accidisse, ac
post mortem vtriusque, alterius supplicia, alterius
præmium Dominum ad vtilitatem auditorum cō-
memorasse. Quod si, quis parabolam nudam esse
velit, fateri tamen debet longē dissimilem esse aliis
Euangelicis parabolis. Nam aliis ex similitudine
rerum humanarum aut terrenarum doceatur diui-
ni, hoc est, ex his quæ contingunt in rebus munda-
nis, ostenditur quæ contingant aut fieri debeāt in
rebus diuinis. Hic verò non sic. Non enim come-
morando quæ hic fiunt, ostēditur status futuræ vi-
tæ, sed de futuræ vitæ statu aperte disleritur, quam
quam nō sine allegoricis locutionibus. Similiter si
historiā quis esse dixerit, & rei gestæ narrationem,
necesse tamen est fateatur, non omnia sic cōtigisse
vt narrantur. Certum enim est diuitem in inferno
non locutum esse lingua, nec oculis corporalibus
vidisse Abraham & Lazarum in sinu eius, aut de
linguæ exustione conquestū, aut guttam postulat-
se: sed res futuræ vitæ, Dominus suum sermonem
attemperans nostræ capacitati, ad modum rerum
præsentis vitæ proposuit, ita vt corporalia quæ post
hanc vitam commemorantur, sint allegoricæ & spiri-
tualiter accipienda, siue sit nuda parabola, siue ve-
ra historia. Proponit ergo Dominus hoc exemplo
duos homines diuersæ conditionis in præsentī tē-
pore, quorum mirabili modo mutata est cōditio in
futuro seculo. Et in primis hominem quendā pro-
ponit diuitem, qui diuitiis suis humano iudicio nō
videbatur abuti, sed ad ea illis vtēbatur, ob quæ fe-
rē ho-

rē homines ambiūt diuitias, & ad quæ, si parcas aut
concessas diuitias, accommodauerit quis, laudari
solet ab hominibus mundanis, Si quem enim, vide-
rint non recondentē semper diuitias, sed eas expen-
dentē in pretiosas, & pulchras vestes, & splendida
cōuiuia, hunc veluti minimē sordidū, ac dignū for-
tunæ bonis deprædicare solent. Tria ergo huic ho-
mini Dominus tribuit, quibus homo in hac vita iu-
dicatur esse beatus, diuitias, & ex diuitiis paratas
pretiosas vestes pertinentes ad splendore ac gloriā
apud homines, & lauta conuiuia quotidiana, per-
tinentia ad carnis voluptatē. Non est autem Græ-
cis proprie epulabatur, sed *ἐπιβουλεύω*, quod signifi-
cat oblectatū & lætantē, vt nō tantum epularū de-
litia significetur, sed q̄ eas cū lætitiā & iocundita-
te sumperit, quo & sanitas corporalis eiusdem di-
uitiis insinuat, sine qua nulla est voluptas, conui-
uiorum, & reliqua quæ ad hilaritatē faciunt conui-
uiorū, vt cātus musices, organa, amicorū præsentia
& id genus similia. Nec enim quod dicitur, splendi-
dē, tantum ad lætitiā & delicias ciborū pertinet,
sed ad omnem conuiuij & lætitiæ magnificentiā, ac
splendorem, cūm Græcē sit *λαμπρῶς*, id est, præcla-
rē, magnificē, splendidē. Itaq; in his tribus tria illa
obseruare licet quæ Ioannes dicit esse in mudo, cō-
cupiscentiā carnis, concupiscentiam oculorū, & su-
perbiam vitæ. His tribus diuitis conditionibus op-
ponuntur tres alterius cōditiones diuersæ. Nam ei
quod dicitur, homo quidam erat diues, opponitur
Et erat quidam mendicus. Et quod dicitur, qui in-
duebatur purpura & bysso, opponitur, Qui iacebat
ad ianuam eius vlcerebus plenus. Ille incedebat in
plateis, sedebatque in domo sua splendide, ab omni
bus ob splendore vestitus honoratus, ac exteriori
mollium vestium fruens oblectamento: hic verò
domo carens in plateis iacebat, aut, vt est Græcē ef-
ficacius, *ἐπιβλητός*, id est, porrectus vel proiectus erat
ad diuitis ianuam, despectus ob omnibus ob vlcē-
rū horrorem, ac grauiter vlcera multitudine di-
scrutatus, ita vt ei stare vel non liberet, vel non li-
ceret præ dolore & infirmitate. Pro splendore ergo
& mollitie vestium diuitis, huic aderat abominatio
& dolor vlcerū, totum corpus eius in modum
vestimenti obtegentium. Ei autem quod dicitur, &
epulabatur, nōn aliquando solum, sed quotidie splē-
didē, opponitur, Cupiens saturari de micis quæ ca-
debant de mensa diuitis. In quō notatur vrgens ne-
cessitas istius mendici. Tantum enim aberat vt epu-
laretur aut epulās ambiret, vt præ nimia fame, cu-
peret vel felicitatem canum sibi contingere ac si-
ne aliquo diuitis dispendio vrgenti fami suæ subue-
niri. Ex industria autem Dominus mendicum nomi-
nauit, dicens, nomine Lazarus, cum diuiti nō ap-
ponat nomen, sed tantum dicat, Homo quidam, ut
quemadmodum annotauit Diuus Gregorius, indi-
caret contrarium euenire apud Deum & apud ho-
mines. Nam: apud homines quidem plus solēt sciri
nomina diuitum quàm pauperum, & cūm de diui-
tibus est sermo, solent eorum nomina cum honori-
ficentia nominari. Cūm verò de pauperibus, quia
aut nesciuntur eorum nomina, aut si sciantur, indi-
gna iudicantur appellatione, dici solet, homo qui-
dam, aut pauper quidam. At contra Deus humiles,
abiectos & incognitos mundo, ex nomine nouit &
approbat: superbos verò & honoratos ignorat &
despicit. Vnde in Psalmo mystico dicitur in perso-
na Christi de his quorum Deus non est pars hære-
ditaria: Nec memoret nomen eorum par labia

A mea. Potest & hoc intelligi significatum, q̄ cūm ali-
cuius virtutes sunt commemorandæ, nomen eius
recte exprimat: at illud suppressendum esse, cum
alicuius exponenda sunt vitia. Atque vtraque hæc ra-
tio nominati mendaci conueniēs est, siue exemplū
hoc sit nuda parabola, siue etiam vera historia. Be-
ne autem quadrat in hunc mendicū, nomen Lazari.
Nam illud significat, vt habet Chrysostomus &
Augustinus, eum qui adiutus est, aut potius, ad ad-
iutorium, nimirum, q̄ nulla re mundana fretus, ad
solum Dei respiceret adiutorium. Nō enim dicitur
Azarus, quod significare posset adiutum, sed Lazari-
us, quod ratione Lamed præpositionis, significat
in vel ad adiutorium. Quod autem sequitur, & ne-
mo illi dabat, vt nō est in Græcis cōdigibus, ite nec
in antiquis pleriq; scriptis. In vno, quod ad manū
erat, non erant hæc verba in contextu, sed recenti
manu ascripta in margine. Et tamen etiam ea pars
non addatur, satis significatur diuitis, huius inhu-
manitas, q̄ pauper ille coactus fuerit petere saturari
de micis cadentibus de mensa. Sic enim inhu-
manitæ huius diuitis colligit D. Aug. declarans se nō
legisse illa verba, & nemo illi dabat. Nam sic habet
homilia 7. ex 50. Aperte de diuite hoc dictum est,
quod immisericors erat non quia aliena rapuit, sed
quia de propriis erogare noluit. Nunquid enim,
charissimi, si pauper ille ante ianuam iacens suffi-
cientem panem à diuite acciperet, diceretur de illo
quia cupiebat saturari de micis quæ cadebant de
mensa diuitis? Hæc ille. Et hætenus, quidem in di-
uite proponitur à Domino exemplar maximæ fe-
licitatis humanæ: in mendico verò exemplar infelici-
tatis extremæ. Illi enim cum diuitiis aderat pro-
spera valetudo, splendor summus apud homines,
assidua itē & nullis malis inquinata voluptas. Huic
verò cum paupertate non vulgaris, sed extrema, vt
quæ eum cogeret & mendicare, & præ nimia fame
vel micas pereuntes postulare, etiam aderat aduer-
sa corporis valetudo, eaque item non simplex, sed
grauissima, vt quæ ad instar Iob totum ipsius cor-
pus occupauerat, atque in terram porrectū deiice-
ret, nec sineret eum pedibus suis consistere. Hæc au-
tem extremæ tum paupertatis, tum ægritudinis ma-
la etiam alia pleraque exaggerabant, nimirum quod
nemo ipsius tam calamitosi curam haberet, quod
ad ianuam diuitis iacens præ oculis haberet diui-
tis huius felicitatem, quod canes etiam erga se be-
nigniores sentiret, & humaniores quàm ipsos ho-
mines, & hunc tam felicem diuitem, imò, quod et-
iam canes se feliciores esse conspiceret, vt qui-
bus abundē dabatur saturari de micis mensæ, de
quibus cū saturari cuperet, non est tamen quod
cupiuit assecutus. Obseruat in hoc mendico etiam
plura mala. D. Chrysost. qui præter vnam homiliam
qua parabolam hanc breuiter tractauit, quatuor ali-
is homiliis eandem parabolam per partes est pul-
cherrimē prosecutus, in quarum prima connume-
rat nouem supplicia quæ mendicus iste passus est.
Vt autem per prædictam narrationem Dominus in
vno proposuit aperte exemplar summæ felicitatis,
mundanæ, & altero exemplar extremæ infelicitatis,
ita etiam tectē illius notauit vitia, huius virtu-
tes. Et diuitis quidem vitia erant, quod diuitiis sibi
ad dispensandum concessis abusus sit, expendens eas
tantum ad ambitionem & voluptatem: quod carnis
tantum curam habuerit, non etiam animæ: quod
pauperis non sit misertus, idque eius, qui tam erat
calamitosus, cuiusque inopiam & calamitatem nō

potuit ignorare, ut qui ad ianuam eius iaceret, oculis eius semper expositus, quodque cum magna felicitas mitiores & benigniores fosseat homines red dere, ne in tanta quidem felicitate commoueretur misericordia erga tam egregie miserum, ut vel saltem idem beneficentia illi prestaret quod canibus suis: inhumanior etiam canibus, qui quod potuerunt misero presterunt, lingentes ulcera eius: negligentissimus salutis animae suae, ut nec de damno pe reuntium micarum cogitauerit facere lucrū, quē admodum ut faceret mendicus cupiuit: Mendici autem virtutes fuerunt, quod summam illā & pau pertatis, & aegritudinis miseriam patienti animo tolerauerit, idque non solum cum apud se esset, sed & cum coram cerneret maximam illam diuitis ab undantiam & felicitatem, atque eiusdem in se tam inhumanam experiretur immisericordiam etiam a canum facto condemnatam, nec tunc quidem aut de Dei conquerens iustitia, aut diuiti male praeca tus, quodque summa cum modestia tantum de micis saturari cuperet, nec tantillum quidem importuni tate obtinere contendens, sed miseriam suam ostenta tione potius quam clamore mendicans. Itaque quod dicitur: Canes veniebant, & lingebant ulcera eius additum est & ad condemnandum magis diuitis inhumanitatem, & ad commendandum magis paupe ris patientiam, qui experiebatur etiam canes homi nibus humaniores. Potest tamen etiam aliter intel ligi hac parte significatum, ipsos canes diuitis a pau pere qui conditionem canū petebat, affecutos fru ctum & voluptatem, ut cum ipse non posset cum canibus saturari, canes tamen ab ipsius malo satu rarentur & reficerentur. Non enim canes lingebat eius ulcera, quo ei beneficerent, sed quia inde eis bene erat. Sic ferē Chrysostomus, qui & indicat hac parte significatam debilitatem maximam aegri, ut qui nec canes suam ex ipso voluptatem quaren tes posset a se depellere. In diuite ergo hoc proponi tur exemplum, quod diues quisque fugiat & abo minetur. In paupere verō exemplum, quod pauper quisque & calamitosus imitetur.

FACTVM EST AVTEM VT MORE R. & T. V. R. & c.] Descripsit in superioribus Domi nus diuersas pauperis & diuitis conditiones in praesenti tempore, nunc ostendit vtrumque eun dem excepsisse in hoc seculo finem, ac post eum vi ces rerum in ipsis mirabiliter esse inuersas in futu ro seculo, ut hinc discamus non metiri homini fe licitatem vel infelicitatem ex his quae contingunt in hac vita. Cum enim in hac vita omnia diuersa ferē sint inter diuites & pauperes, mors tamen v trisque communis est, quae ut diuitibus finis om nium voluptatum, ira afflictis finis est omnium af flictionum. Dicit ergo: Factum est ut moreretur mendicus: sed rursus subiicit, Mortuus est autem & diues, quasi dicat: Nec hunc diuitiae a morte libe rare potuerunt. Prius quidem mortuus est mendi cus, ut intelligamus Deum cito ipsum huius vitae calamitatibus exemisse, ac per nimias calamita tes mortem ipsius acceleratam & praeventam: Di uitem verō per prosperam valetudinem, & om nium rerum affluentiam matura morte decessisse, ac Deum illi diuitis concessisse suam in hoc mun do felicitatem, quam pauperem in hoc permiserit mundo affligi. Magis enim festinat Dei benigni tas affligere eximere doloribus, & aeterna quiete donare, quam ipsius iustitia festinet felices in hoc mundo eripere suae felicitati, & aeternis tradere

A cruciatibus. Expectat enim eos ad poenitentiam, cuius patientem expectationem si negligant, effi ciunt ut diuinā in illos vltionis innotescat magis iustitia. Cum autem & pauperi & diuiti vnus fue rit finis huius vitae, mors scilicet, non tamen vtri que post hunc finem eadem fuit conditio, sed in uerlis vicibus ille quidem portabatur ab Angelis in sinum Abraham, hic verō sepultus est in inferno. Qui prius ab omnibus fuit derelictus & despectus hominibus, & a canibus lingebatur: hunc non vnus tantum angelorum, sed multi Angeli in suam curam suscipiunt, honorant, deducunt. Qui prius iacebat praefirmitate, nunc portatur ab Angelis causa honoris. Qui non recipiebatur intra domum diuitis, sed iacebat ad ianuam eius, graui oppres sus tum dolore, rum fame, modō collocatur reso cillandus in sinu Abraham, atque ab eo blandē be nignēque suscipitur & fouetur. Dicitur autem por tatus ab Angelis, quod Angelorum ministerio de ductus sit ad locum quietis, ut hinc intelligamus honorem pauperum, & lubentē Angelos in hoc occupatos esse, ut homines ducant ad regna celo rum. Nondum autem in caelum delatus dicitur, quod illud tunc nondum esset apertum, sed in sinu Abraham deportatus dicitur tropica locutione, si militudine scilicet mutata a parentibus, qui filios suos quos tenerē diligunt in sinum suum recipiunt, atque in eo fouent. Quoniam ergo Abraham pater erat omnium Iudaeorum, ad quem suum genus referebant, in illius sinum Iudaeus Lazarus dela tus dicitur, ad significandum quod ab illo sit rece ptus benignē in sanctorum consortium, atque vna secum quiete donatus, ac spe gaudiorum regni coe lestis ipsi Abraham primo promissi, recreatus ab Abraham. Est & alia ratio quare peculiariter in Abraham potius quam alterius sinum delatus dica tur, nimirum quia Abraham in vita sua semper ho spitalitati & pauperum susceptioni fuit intentus, ut hinc redargueretur magis diuitis huius inhospita litas, & ostenderetur Abraham etiam diuitem, lon gē diuersum fuisse ab hoc diuite, ac magis iam refo cilareretur pauper, quod despectus a diuite hoc in terris, post mortem reciperetur ab Abraham diuite & patriarcha. In hunc ferē modum de sinu Abrahae D. Chrysostomus. At D. Augustinus Paulō aliter de eo disserit, quanquam eodem redeat. Sinum enim Abraham vbi que explanat esse, secretae cuiusdam quietis habitationem. De quo latē disserit lib. 4. de anima & eius origine, cap. 16. sic scribens: Quod vero illum Abraham sinum existimas esse corporeum; & per ipsum asseris totum corpus eius agnosci, ve reor ne in re tanta ioculariter atque irridenter, non serio grauitate agere credaris. Neque enim vs que adeo desperes, ut arbitrareris corporeum si num vnus hominis ferre tot animas, imo ut secun dum te loquar, ferre tot corpora bene meritorum, quod illuc Angeli sicut Lazarum, perferunt. Nisi opinaris fortasse illam vnam animam solum ad eun dem sinum peruenire meruisse. Si non iocaris, & errare pueriliter non vis, sinum Abraham intellige, remotam sedem quietis atque secretam, vbi est Abraham. Et ideo Abraham dictam, non quod ipsius tantum sit, sed quod ipse pater multarum gentium sit positus, quibus est ad imitandum fidei princi patum praepositus. Hae ille. Itaque intelligit sinum Abraham, locū quietis, in quo recipiuntur vel recipie bantur omnes imitatores fidei & pietatis Abra ham. Secundum Augustinum ergo sinus Abraham dicitur,

citur, non quomodo pars aliqua hominis sinus di citur, sed quomodo in mari appellamus loca por tubus & quieti apta. Hunc autem locum idem Au gustinus scribens in Psalm. 85. circa illud: Eruiisti animam meam ex inferno inferiori, dicit videri posse (nam dubitando loquitur, nec quicquam hac in re diffinire ausus fuit) fuisse ante Christi resurre xionem infernum superius, hoc est, locum aliquē sub terra, superiorem loco damnatorum, respectu cuius damnatorum locus dicitur infernum infe rius. Illi enim conuenire quod hic dicitur diues iste leuasse oculos cum videret Abraham, quia nō pos set leuatis oculis videre, nisi ille esset superius, iste inferius. Huic sanē sententiae iam receptae con sentit, quod in symbolo dicitur: Dominus descen disse ad inferos, vti que ad liberandum vincas ibi iustorum animas. Vnde communiter iam dicitur, sinum Abraham idem esse quod limbum inferni. Sic enim superiorem inferni partem recentiores vo cauerunt, quod limbus sit alicuius rei extremitas. Idem tamen Augustinus epistola 99. disputando colligit sinum Abraham non fuisse aliquam inferni partem. Quia, inquit, ne ipsos quidem inferos vs quam scripturarum locis in bono appellatos potui reperire. Quod si nusquam in diuinis authoritati bus legitur, non vti que sinus ille Abraham, id est, se cretae cuiusdam quietis habitatio, aliqua pars infe rorum esse credenda est, quanquam in his ipsis tan ti magistri verbis, vbi ait dixisse Abraham: Inter nos & vos chaos magnum firmatum est, satis, ut o pinor, appareat non esse quandam partem, & qua si membrum inferorum, tanta illius felicitatis si num. Chaos enim magnum quid est, nisi quidam hiatus, multum ea separans inter quae non solum est, sed etiam firmatus est? Hec ibi. Porro quanquā propria quadam ratione locus quietis ante ingres sum regni caelestis, dictus sit sinus Abraham, rectē tamen locus quietis, in quem modo recipiuntur a nimā beatā, caelum scilicet ipsum, etiam dicitur si nus Abraham, & ab Abraham tanquam patre om nium credentium recipi dicuntur in sinu quot quot ad quietem regni caelestis perueniunt. Vnde moriturus Martinus, Abraham, inquit, me sinus exci piet, & de eo canit Ecclesia: Martinus Abraham sinu laetus excipitur, nimirum ut alter pauper Lazarus. Et Augustinus lib. 9. Confess. loquens de Nebridio dicit: Quicquid illud est quod sinus Abraham voca tur, ibi Nebridius meus vixit. Ei autem, quod men dicus Lazarus portatus dicitur in sinum Abraham, pulchrē opponitur quod diues sepultus dicitur in inferno, loco scilicet poenarum, & omni carente refrigerio, in quo sepultus dicitur, quod anima eius fuerit in profundo infernalium suppliciorum col locata, ac sub terram quasi in tumulo conclusa & religata, aeternēque ibidem morti tradita. Quod enim mortuum est, sepulturae traditur. Sepultura in ferni, inquit Augustinus libr. 2. de quaest. Euange. poenarum profunditas est, quae superbos & im mifericordes post hanc vitam vorat. Sic Ezechielis 32. sepulchra regum Aegypti, & assur, & fociorum dicuntur esse in inferno. Ibi, inquit propheta, Assur, & omnis multitudo eius, in circuitu illius sepul chra eius, omnes interfecti, & qui ceciderunt gla dio, quorum data sunt sepulchra in nouissimis lacis, & c. Sciendū tamē Græca nō habere, & sepultus est in inferno, sed post, & sepultus est, perfectus est pū ctus. Deinde sequitur: Et in inferno eleuans oculos suos. Non enim habent coniunctionem, au

tem. Vnus codicum scriptorum, qui mihi ad manū erat, habebat post, & sepultus est, & in inferno ele uans autem oculos suos. D. August. quanquam in lib. 2. quaest. Euag. secutus sit, ut ex supra dictis patet, lectionem nostram, in aliis tamen locis sequitur lectionem quae inuenitur in Græcis codicibus. Nam in sermone quodam quo enarrat illum Psalmi versiculum: Tibi derelictus est pauper; qui est sermonum de tempore 110. sic habet: Videte exitus amborum. Contigit enim mori inopem illū, & au ferri ab Angelis in sinum Abraham. Mortuus est di ues, & sepultus est. Nam pauper fortē nec sepul tus. Et quid postea? Cum apud inferos diues ille in tormentis esset, leuauit oculos suos, & c. Sic & homi lia 7. ex quinquaginta: Propter solam inhu manitatem, quia contemnebat pauperem ante ianuā suam iacentem, nec congruē dignēque pascebat, mortuus est & sepultus. Et cum esset apud inferos in tormentis, leuauit oculos suos, & c. Itaque secū dum hanc Græcorum lectionem & distinctionem, de solo diuite mortuo dicitur quod sepultus sit, quod pauper ille aut non fuerit sepultus, aut sine honore aliquo: diues autem post mortem nihil aliud gloriae consecutus est, quā quod cū honore aliquo delatus sit ab hominibus ad sepulchrū, pro quo honore mendicus portatus est ab Angelis in sinum Abraham. D. Chrysost. intelligit additū, & sepultus est; ad significandum quod post mortem ne que diuitiae, neque famuli, neque amici, vitā eū rursum restituere potuerunt. Theophy. autem & hoc addit, quod dicendo; sepultus est; insinuauerit Dominus obiter, quod & anima eius infimū locum & caligi nosum sortita fuerit, quod nō discrepat a sensu no strae lectionis, & sepultus est in inferno. D. Aug. epist. 89. quae est ad Hilarium, contra eos qui allere bant diuitem manentem in diuitiis suis non posse ingredi regnum caelorum, hunc locum producit, pulchram reddens rationem cur in sinu diuitis Abraham pauper Lazarus illatus sit. Si, inquit, pauperi illi meritū esset inopia non iustitia, nō vtiq; ab Angelis in Abraham gremium, qui diues hic fuerat, tolleretur. Sed ut nobis ostenderetur, nec in isto pau pertate per seipsam diuinitus honoratam, nec in illo diuitias fuisse damnatas, sed in isto pietatem, in illo impietatem suos exitus habuisse, sic suscepit impium diuitem cruciatus ignis, ut tamen pium pauperem suscipere sinus diuitis.

ELEVANS AVTEM OCVLOS SVOS, CVM ESSET IN TORMENTIS, VIDIT ABRAHAM. & c.] Eleganter D. Chrysost. concione secun da de Lazaro, diuitias & paupertatem in praesenti vita nihil aliud esse dixit, quā personas & laruas in scena, quod sub his in theatro huius mundi alij quidam felicitium formam praeseferant, alij vero infelicitium personam: at cum homines de scena huius mundi egressi fuerint, ac per mortem detractae illis fuerint personae teatrales, tum demum apparet qualis quisque sit, & quemadmodum in scena plerique regū & diuitum personam induunt qui ea deposita cognoscuntur esse vilissimi & pauperrimi: ita & post mortem qui hic videbantur felicissimi, manifestantur re vera esse & fuisse infelicitissimi, quemadmodum patet in hoc diuite, qui cum egressus de theatro praesentis vitae, suam personam deposuisset, visus est omnium esse miserimus, ut qui & variis, eisq; intolerabilibus tormen tis affligeretur, & tanta laboraret inopia, ut ne gut tam quidem aquae haberet in sua potestate, sed pro

hac etiam pauperrimo olim supplex fieret, nec tamen quod petebat consequeretur. Obseruandum autem quam iustæ rerum vicissitudines Euangelicis verbis significantur. Qui enim olim erat in variis delictis, iam deprehenditur non in vno tantum tormento, sed in multis. Ideo enim pluraliter dicitur, cum esset in tormentis. Qui olim Lazarum ad ianuam suam iacentem veluti ex alto despiciebat aut omnino ne videbat quidem, hic iam eundem procul semotum diligenter aspicit, & sublimem suspicit, in sinu Abraham patris sui requiescentem. Qui olim omnia affluebat rerum copia, iam etiam vnius guttæ refrigeratis laborat inopia. Qui prius lingua peccauerat, indulgens scilicet ei iugiter omnigenas ciborum lautitias, ac per eam fortè pecculenter increscens pauperem, aut recusans quod ab eo petebatur, in lingua peculiarem pœnam sentit, quia per quæ peccat quis, per hæc & punitur. Qui olim vlcerato, pauperi vel minuta mensæ suæ dare neglexit, in inferno positus, vsque ad minima quærenda peruenit, nec tamen impetrat. Nam guttam aquæ & extremum digiti ipsius pauperis petiuit, nec accepit, qui micæ panis rogatus aut negauit, aut dare neglexit. Porro quoniam hic oculi, lingua, & id genus corporalia membra tribuuntur diuiti damnato, & Abraham atque Lazaro beatis, colligere hinc solent aliqui, vt patet ex Augusti. lib. 4. de origine animæ capite 15. animas exutas hoc corpore, esse tamen adhuc corporeas, nec carere suo corpore, quamuis magis spiritali. In quo errore eum esset Tertullianus, etiam hoc loco pro confirmatione suæ sententiæ utebatur, vt patet ex libro de resurrectione carnis. Quidam etiam inter Græcos negantes animas ante iudicium aut puniri, aut coronari, cum hoc loco multa vgerentur, dixerunt Dominum hic ea quæ futura erant narrare tanquam iam præterita: quod si verum esset: non iam difficultatem aliquam facerent membra corporalia attributa diuiti, Abraham, & Lazaro. Verum ei intelligentiæ obstant sequentia, quæ post diem iudicij non conuenit intelligere, vt quod dicitur petisse diues vt mitteretur Lazarus ad fratres ipsius adhuc in mundo existentes. Proinde eum efficaciter satis ex hoc loco conuincatur error ille Græcorum, & tum ex hoc loco, tum ex aliis scripturis Catholica fides doceat animas statim à morte aut esse in gaudiis, aut esse in pœnis, & tamen Catholica doctrina etiam habeat animas exutas corpore non esse corporales, dicendum est, vt prius admonuimus. Dominum de animis corpore exutis loqui tanquam adhuc corpore circumdatis, ac spiritalia corporaliter describere, quod illa aliter cognoscere nequeamus, quemadmodum scriptura etiam Deo tribuit membra corporalia, cum certum sit illum non esse corporeum. de quo vide Augustinum libro prædicto, disputantem contra asserentes ex hoc loco animas esse corporeas. Itaque per hoc quod eleuatis oculis dicitur in tormentis suspexisse eminens Abraham & Lazarum in sinu eius, significatur quod oculis mentis, hoc est, intellectu suo comprehenderit Abraham felicitatem longè separatam à sua infelicitate, atque agnouerit Lazarum olim à se impiè neglectum, beata quiete cum parte credentium fruētē. Quod si quæratur quo modo id agnoscere potuerit, Dicendum sanè id diuina factum reuelatione & ordinatione, qua factum est, vt quemadmodum mendici in præsentī vita infelicitas augebatur, ex conspecta ab ipso diuiti-

tis felicitate: ita nunc vice versa diuitis miseria ex conspecta Lazari beatitudine augetur. Quod in aliis quoque damnatis viuere hinc intelligendum est, vt quos hic velut abiectos despexerunt, de eorum ibi felicitate maius suæ infelicitatis tormentum percipiant. Quod autem clamans præ nimio dolore, inuocauerit misericordiam ab Abraham, & petierit extremo digiti Lazari linguam suam refrigerari, significat eum summopere desiderasse ab Abraham, vt per ministerium Lazari aliquantula remissio tormentorum ei concederetur. Non autem Lazarum inuocasse introducit, veluti nõ ausus fuerit, quod in illum fuerit tam inhumanus sed Abraham inuocat, quod Iudæi in illo tanquam patre suo gloriarentur, ob quod iste, cum esset Israelita, confidebat de paterna eius benignitate re tam exiguam posse impetrari, proinde eum inuocat nomine patris, dicens: Pater Abraham. Cum autem certum sit quæ de oculis, lingua, digito: & sinu Abraham dicuntur, spiritaliter esse accipienda, non potest etiam ex eo quod hic dicitur diues cruciatus in flamma, efficaciter colligi, ignem quo animæ corporibus exute cruciantur, esse ignem corporalem, quemadmodum docet Augusti. lib. 21. de ciuit. Dei, cap. 10. Conuenienter enim responderi posset, talem fuisse flammam illam, quales oculi quos leuauit, & quibus Lazarum vidit: qualis lingua, cui humorem exiguum infundi desiderauit: qualis digitus Lazari, de quo id sibi fieri postulauit. Idem tamen Augustinus eodem capite & aliis locis asserit ignem gehennæ fore corporeum, quo post resurrectionem corpora damnatorum cruciantur. Quare cum eodem illo igne etiam cruciandi sint demones, etsi spirituales (hunc enim ignem in quem corpora damnatorum mittentur, dicit Dominus paratum diabolo & angelis eius) non debet videri impossibile & mirum animas etiã corpore exutas torqueri igne corporeo quemadmodum colligit D. Gregorius lib. 4. Dialog. cap. 28. At de hac quæstione, sicut & de loco quietis sanctorum ante liberationem factam per Christum, aut de loco animarum damnatarum ante iudicij diem, non putat contentiosè disputandum D. Augusti. Melius est enim, inquit lib. 8. de Genesi capi. 5. dubitare de occultis, quam litigare de incertis. Satis ergo fuerit ex eo quod dicitur diues iste cruciatus in flamma, intelligere ipsum & omnes damnatos, ineffabilibus tormentis, & omnia huius mundi supplicia excedentibus excruciari: pauperem autem & omnes sanctos esse in gaudiorum refrigerio suauissimo, ac id intelligentes sollicitos esse quomodo & illa tormenta effugere possimus, & ad hæc gaudia peruenire potius, quam de ignis quo cruciari dicitur qualitate anxie disceptare. Ceterum quo utriusque intelligamus quam rectè dictum sit diuitem hunc fuisse in tormentis pluraliter, & quæ sint pœnæ quæ per flammæ cruciatum possint intelligi, præter pœnam quam animæ diuina virtute ab igne corporali modo nobis incerto pati possunt, primū quidem cruciantur remorsu perpetuo conscientie ex recordatione admissorum scelerum: deinde reputatione amissæ beatitudinis quam assequi potuerunt, & certa cognitione irreparabilis suæ damnationis: præterea quia sentiunt se contra suam voluntatem certo loco alligatas, ac horribilium atque infestissimorum demonum consortio deputatas. Postremum, quia experiuntur vires anime suæ, intellectum scilicet & voluntatem, non esse

liberas, sed cogi indefinenter, illum quidem ad actualem pœnarum suarum considerationem: hanc autem ad actualium pœnarum horrorem & renitentiam, ita vt nulla sit his viribus in istis malis quies quemadmodum est in nobis per somnum aut auersionem intellectus ab alicuius mali consideratione, & conuersionem eius ad alia quæ cogitare delectat. Hæc pœnæ quàm sint graues & omnem mundi cruciatum excedentes, vt cunque experiuntur qui mentis sibi malè conscia carnificina hic iugiter exercuantur, quæ frequenter multos ad laqueum adegit, cum hic interim vires anime non sint tam viuaces, atque sunt cum anima exuta est corpore, & multa hic sint quæ hominis tristitiam ad tempus tollunt, aut leniunt, aut à recogitatione malorum intellectum quietescere faciunt.

ET DIXIT ILLI ABRAHAM: FILI, RECORDARE QVIA RECEPISTI BONA, & c. Lamentanti de sua calamitate diuiti, & refrigerium sibi per Lazarum impendi postulanti, Abraham primū quidem exponit iustitiam mutatam in utroque conditionis: ac deinde significat impossibile esse vt allequatur quod per Lazarum sibi impendi postulauit. Blande illum cõpellat, non dedignatus eum appellare filium, vt intelligamus hinc sanctorum pium etiam erga damnatos effectum, & discamus vicissim & nos afflictos etiam iuste non incescere, quibus digni sunt nominibus.

Scriptum est enim: Non exasperes pauperem in inopia sua, & cor inopis ne afflixeris. Diligenter autem obseruandum, quod Abraham indicare volens quare vtriusque vices modò essent mutata, nõ obicit diuiti aliqua scelera, nec explicat aliquas Lazari virtutes, sed tantum dicit, quod diues receperit bona in vita sua, & idcirco eum cruciari: Lazarum verò, quod perpessus sit mala, esse in solatio; vt intelligamus rem esse maxime perniciosam homini: veritari in otio summo, & delictis atque honoribus frui: & rursum nihil homini vtilius, quam exerceri afflictionibus. Vnde Basilus sermone primo de ieiunio: Timeto, inquit, exemplum diuitis, illum delicta vitæ igni tradiderunt. Non enim ob iniustitiam, sed propter mollem ac delicatam vitam reprehensus, in flamma fornacis torrebatur. Hæc ille. Proinde hæc Abraham verba ad hoc valent, vt ne ob diuitias, honores, & voluptates huius vitæ aliquem beatum ducamus, sed potius miserum, & ne sibi diues placeat, sed potius displiceat ob felicitatem huius vitæ. Et contra ne ob paupertatem, contemptum, & afflictiones aliquem miserum ducamus, sed potius beatum: nec sibi pauper aliquis aut afflictus displiceat, sed eo potius nomine sibi placeat & gaudeat, iuxta illud Iacobi 1. Omne gaudium existimate fratres mei cum in tentationes varias incideritis. Verbis Abraham consonant quæ prius dixit Dominus: Beati pauperes, quia vestrum est regnum Dei. Beati qui nunc fletis, quia ridebitis. Beati qui nunc esuritis, quia saturabimini. Contra: vobis diuitibus, qui habetis consolationem vestram. Vobis qui saturati estis, quia esurietis. Vobis qui ridetis nunc, quia lugebitis & fletibitis. In diuite isto videre licet quàm verè dixerit Psalmista: Ne timueris cum diues factus fuerit homo, & cum multiplicata fuerit gloria domus eius. Quoniam cum interierit, non sumet omnia; neque descendet cum eo gloria eius. Quia anima eius in vita ipsius benedicetur. In paupere illud Psalmi impletum est: Lætati sumus pro diebus

quibus nos humiliasti, annis quibus vidimus mala. Significant ergo verba Abraham iustum illud Dei iudicium, quo reprobis & vasis iræ aptatis in interitum, in hac vita plerunque concedit bonorum huius mundi affluentiam, ne semper illis sit malè: & alicubi habeant sua bona electis autem & vasis misericordie quæ præparauit in gloriam, immittere afflictiones & aduersitates quibus exerceantur, quod fieri non possit vt quis & hic regnet cum mundo, & postea cum Christo. De quo Dei admirabili iudicio disputat Psalmista, asserens se non potuisse illud comprehendere, donec ingrederetur sanctuarium Dei, & intelligeret nouissima diuitum. Ideoque notandum, Græca non tantum habere, recepisti bona, sed bona tua, vt deinde cum subditur: & Lazarus similiter mala, subaudiatur mala sua. & intelligamus significari Deum vnicuique & bona & mala præparasse, & qui in hac vita suam in bonis portionem accepit, malorum partem post hanc vitam accepturum, & contra, quanquam illud, bona tua, etiam aliud significet, vt mox dicitur. Ceterum D. Chrysostomus diligenter inquirat quare potius dictum sit, recepisti, quàm accepisti, putatque ideo dictum esse, recepisti, ad significandum quod & diues quanquam peccator erat, aliquam tamen habuit virtutem, pro qua bona debita adhuc vitens receperat. Nam recipere proprie ea dicimur quæ debentur meritis. Similiter Lazarus etsi iustus, aliquod tamen vitium habuit, propter quod adhuc vitens debita mala receperat. Nullus enim ferè hominum expers est omnis virtutis, nec quisquam immunis ab omni vitio. Ideoque eum iam duo illi per mortem hinc decesserunt, ille quidem discessit meram habens malitiam, iste verò meram habens virtutem. Secundum hunc sensum dictum esset, bona tua, id est, bona quæ tibi debebatur. Quamquam autem hæc obseruatio docta sit, magis tamè videtur verbum, recipere, hic simpliciter positum esse, quemadmodum sæpe, pro accipere, secundum sensum superius indicatum. Vterius tamen sciendum, quod quanquam Abraham verba nulla aperte exprimere videantur vitia diuitis, nullasque virtutes Lazari, sed tantum admirabilem distributionem bonorum & malorum quæ à iusto & inscrutabili Dei iudicio proficiscitur: tamen eadem verba satis etiam in se includunt & illius vitia, & huius virtutes præmio dignas. Per hoc enim quod dicitur, recepisti bona, significatur quod felicitatem huius seculi amplexatus sit, atque dilexerit, quodque bona huius mundi pro veris bonis duxerit, ea que quæ illi Deus concessit, sibi vindicauerit, non communicando ea aliis quibus dispensari debebat & parando sibi amicos de mammona iniquo: vnde bene Græca habent, bona tua, nempe quod ea pro suis bonis duxerit. Quare his verbis ipsius & amor seculi inordinatus, & in pauperes inhumanitas notata est, propter quæ vitia eterno dignus fuit supplicio. Sic & Lazari patientia satis insinuat, dum dicitur recepisse mala. Non enim proprie recipit vel accipit mala à Deo immissa, qui ea patienter in se non suscipit, tollendo crucem suam post Christum. Intellexit istud significari his verbis D. Aug. lib. 2. de quæstionib. Euang. sic scribens: Cum ei dicitur, recepisti bona in vita tua, illud tangitur quia felicitatem dilexit seculi, nec aliam vitam præter istam in qua superbus tumebat, amauit. Lazarus autem dicit mala recepisse, quia intellexit huius vitæ mortalitatem, labores, dolores, & ærumnas, pœnâ

esse peccati, de quo scriptum est: Fuimus & nos naturaliter filij iræ, sicut & ceteri. Hæc ille. c. 38. Hic is obseruandus, quod si inferni datione percutitur qui propria non largitus erat, quia pœna plectendus sit qui aliena rapit. Si damnatus est qui suis bonis ad corporis curam vsus est, nec alicuius sceleris arguitur, quid futurum iis qui sese horrendis contaminant immunditiis, impietatibus, & iniustitiis? Vide D. Basilij sermone quo hortatur ne rebus temporalibus affixi simus, ubi ex hoc loco admonet ne prætereamus ob oculos nobis positos Lazaros, ne cum post vitam inuocauerimus Abraham, aliosque sanctos, nullum cõsequamur fructum nostræ vociferationis, sed ab eis impetamur acerbioribus verbis, quam hic impetitus est ab Abraham diues, quod illius improbitatem plerique manifestè vincamus. Appositè autè pro tempore illo dixit Abraham. Nunc autè hic consolatur, quia necdum accepit plenam mercedem, vt impletur læticia ex aspectu vultus Domini, sed consolabatur in spe liberationis per Christum perficiendæ.

ET IN HIS OMNIBVS, INTER, &c.] Ostenditiam fieri non posse vt quod petebat assequeretur. Et, inquit, in his omnibus, pro super vel præter hæc omnia, hoc est, præter quam quod iusto Dei iudicio tibi non consolatio & refrigerium, sed cruciatus debeat, etiam impossibile est, vt quem petis tibi præstem misericordiam, quia impossibile est vt quis ex nobis vos adeat. Hoc enim significatur cum subditur, inter nos & vos chaos magnum firmatum est, &c. Vbi notandum dictionem, chaos, valde improprie positam; si modò non est vitium scriptorium, quemadmodum vult Budæus. Græca enim dictio est, chaos, quæ tamen hoc loco Græcis non est, sed pro ea est, *χάσμα*, quæ Græcis aliud significat quàm chaos. Nam *χάσμα* Græcè hiatus terræ significat, à verbo *χαίω*, quod est hio: Chaos verò, quod à *χάω*, id est, fundo deriuatur, confusionem significat. Chaos ergo improprie hic debet accipi pro hiatu, quemadmodum & August. exponit. epistola 99. qualis hiatus existere nonnunquam solet in terræ motu, unde & chasmaticus terræ motus dicitur est. Huiusmodi autem terræ hiatus aut vorago, si modò magna sit, impedit ne quis ex vno loco ad alium pertranseat: proinde metaphora hinc desumpta dicitur, hiatus magnus inter nos & vos non solū est, sed etiam firmatus est, quod aliud non significatur, quàm sic esse separatos damnatos à pijs, vt imperuius sit vtriusque; ad alteros transitus. Quod si speciatim exprimi quis querat quid per hiatus illum magnum sit intelligendum, rectè dicitur significari firmissimum Dei statutum in modum hiatus, prohibens horum & illorum permixtionem, vt sit sensus: Firmissimo & immutabili decreto Dei sic firmus nos à vobis separati, vt hi qui volūt hinc transire ad vos, non possint. Dicit, qui volunt, aut propter naturalem voluntatem quæ sancti cuperent subuenire damnatis, cum alioqui respicientes ad diuinam iustitiam, & ei suam voluntatem conformantes, non velint quod naturaliter volunt: aut potius, quia etiam si velent, non possent. Porro cum certum sit Abraham hæc non verbaliter respondisse diuiti, vidèdum est quomodo prædicta ei dixisse dicatur à Domino. Itaque Abraham introducitur dixisse illud: Filij, recordare, &c., quia diuiti petiti refrigerium suggerebatur quàm iuste iam puniretur & omni consolatione destitueretur, & contra Lazarus consolatione fruere. Sic per hoc quod dicitur dixisse de hiatu, significatur diuiti notificatum

æternam fore reproborum à beatis separationem, ac refrigerij nullam esse damnatis spem. Et alioquin si hoc exemplum tantum est parabola, dicendum est hæc à Domino sic conficta esse, vt intelligeremus damnatis post hanc vitam nullam esse spem vel liberationis, vel refrigerij, & ne ab his quidem in quibus multum cõfideant in via præsentis, quemadmodum confusus fuit iste diues in patriarcha Abraham, damnatos imploratos refrigerium, sed eisdem intellecturos quàm iuste crucientur, quodque imperpetuum sint cruciandi. Ex hoc loco conuincitur error ille qui Origeni attribuitur, quo quidam asseruerunt damnatos aliquando liberandos, & iustorum consortio aggregandos in gaudijs.

ET AIT: ROGO ERGO TE PATER, &c.] Cum audiret se non posse exaudiri in eo quod pro se orabat, pro fratribus supplicat, sed vt prior eius oratio reiecta est, quod esset de re impossibili: ita & hæc, quod esset de re superuacua, vt intelligamus damnatos nihil aut pro se, aut pro alijs impetrare posse, nec quicquam rectè precari. Ergo, inquit, quoniam scilicet chaos (vt dicitur) obstat quo minus mihi per Lazarum subueniri potest, saltem illud te oro pater, vt quem non potes mittere mihi, mittas in domum patris mei. Non enim tale chaos inter vos & viuos firmatum est, vt non possit vobis ad illos esse accessus, aut contra. Mitte ergo eum in domum patris mei. Habeo enim ibi adhuc quinque fratres, vt testetur illis, id est, admo- neat eos, aut testimonium illis perhibeat de statu qui est post vitam temporalem, aut de mea condensatione & pœnarum magnitudine, ne si ingrediantur meis vestigijs, etiam ipsi veniant in hunc locum diuersorum tormentorum. Potest enim verbum, testari, dupliciter hic exponi, aut vt simpliciter sit ad monere aliquem, quomodo sæpe accipitur in scripturis, vt: Audi populus meus, & loquar Israel, & testificabor tibi. & Audi populus meus, & contesta- bor te, Et apud Paulum 1. Timoth. 5. & 2. Timoth. 4. Aut vt sit, testimonium de aliqua re ferre, quæ propria est eius significatio. Quæri autem hic potest, quomodo diues hic pro fratrū salute iuerit sollicitus cum hic affectus videatur alienus esse à damnatis, vt alicui bene velint. Ad quam quæstionem facilis est ex D. Gregorio solutio, qui hoc loco asserit, damnatos vt in supplicio grauius puniantur, & eorum videre gloriam quos contempserunt, & de illorum pœna torqueri quos inutiliter amauerunt. Itaque diuitis preces pro salute fratrum, non ex charitate, aut bono affectu erga fratres prouenerunt sed ex pœna & cruciatu quo afficiebatur, Deo ita permittente eum torqueri per recordationem fratrum. Addit his Caietanus, diuitem hæc precatur ex superbia, nimirum, quia cum videret multos saluari, inter eos cupiebat esse suos, vt qui iam deiectus erat in maximam miseriam, saltem in suis fratribus exaltaretur. Alij, inter quos Nicolaus, putant eum hæc precatum, quod sciret ex fratrum suorum consortio in condemnatione, pœnam sibi augendam, eo quod & per vitæ suæ exempla, & per relictas diuitias occasionem peccandi eis præbuisset. Si autem exemplum hoc non historia esse dicatur, sed parabola tantum, facillior erit quæstionis explicatio. Dicit enim poterit hæc sic à Domino conficta esse, cum sic gesta non essent, tantum ad erudiendum & monendū viuos, ne suæ impœnitentiæ prætexant, quod de statu vitæ futuræ nihil vnquam didicerint ex his quia futura vita redierunt. Quoniam enim homines

nes admoniti de gehennæ cruciatibus, aut irridere solent velut terriculamenta vana, aut parum commoueri illis cogitantes secum, neminem ex mortuis rediisse qui vel de priorum felicitate, vel impiorum cruciatibus quæ experientia didicisset narrauerit, credituros se magis & magis commouendos si quis quæ redierit ex mortuis, & attestaretur quomodo illic res se habeant: ideo quoque hæc cogitationem Dominus castigaret, proposuit hunc diuitem orasse, vt Abraham ad fratres suos Lazarum mitteret, & vulgarem hanc hominum cogitationem exposuisset, vt sic Abraham, cuius magna erat apud Iudæos authoritas, responsum subiceret, quo talis cogitatio reprehenditur & confutatur. Nec dubium est quin hic sit scopus huius narrationis, etiam si sit vera historia. Poterant enim Pharisei aut alij inter Iudæos ridere quæ Dominus dixerat de summis cruciatibus diuitis, ob id quod recepisset bona in vita sua, quemadmodum auari Pharisei supra irridebant eum contra auaritiam disputantem: poterant eorum cõfirmationem postulare sibi fieri per resurrectionem aliquorum ex mortuis, proinde oportune hac narratione eos reprimi non sua, sed Abraham authoritate, quem dicit diuiti sero supplici, & sero suorum curam gerenti respondiisse: Habent Moysen & prophetas, hoc est, Moysen & prophetarum libros, audiant illos loquentes, & testificantes eis per sua scripta, & lectionem eorum in synagogis. Ad quod diues improbus iam precat, & ex seipso fratres suos iudicans respondit, dicens: Non, pater Abraham, supple, audient illos fac scio, sed si quis ex mortuis ierit ad eos, & testificatus scilicet fuerit eis, tunc pœnitentiam agent, & respicient à vita quam modò degunt. Hic iam ergo Abraham hanc vulgi cogitationem confutans respondit: Si Moysen & prophetas non audiunt, credendo & obediendo eis, neque si quis ex mortuis resurrexerit, credent ei. Quod quàm verè dictum sit, & recta ratio docet, & experientia. Ratio quidè, quia ei qui Moysen & prophetas suscipit, certior est authoritas & veritas eorum librorum, quàm posset esse eius qui à mortuis resurgeret. Causari enim posset facile aut phantasma esse, aut dæmonium, cum authoritatem Moysen constat esse diuinam. Experientia verò, quia Iudæi eo quod non credebant satis Moysi ac Prophetis, nec his qui ex mortuis resurrexerunt credide-

run, imò Lazarum Mariæ & marthæ fratrem, cum ex mortuis resurrexisset, occidere voluerunt, & Dominum ipsum post suam resurrectionem acrius in suis membris persecuti sunt. Hinc ergo obseruandum, quàm sacrosancta nobis esse debeat sacra scriptura, vt quæ efficacior nobis esse debeat ad rectè vitam instituendam, quàm cuius prædicator, etiam si è celo atque ex mortuis ad nos veniret, nunciaturus visa à se aut experientia præcepta. Deinde hanc ad ea quæ de futura vitæ statu sunt cognoscenda sufficientem esse, vt præter eam non sit opus optare aduentum quorundam mortuorum qui de illis nos plenius instruant. Non potest autem ex vltima huius narrationis parte colligi efficaciter animas mortuorum nunquam in propria persona apparere viuis, quia nec Abraham negat Lazarum posse ad viuos mitti, nec diues petiit animam Lazari mitti, sed vt ex mortuis resurgeret. De apparitione autè animarum quid sentiendum, discere licet ex lib. Augustini de cura pro mortuis agenda, dictumque est aliquid de hac materia in cap. Concord. 67. Summa ergo totius huius narrationis de diuite quodam & medico Lazaro est, vt qui diuites sunt, præsentibus bonis rectè vtantur, non vt res eis ad ambitionem & luxum, sed pauperibus inde subuenientes: alioqui futurum vt bona sua hic percipiant, in futuro seculo in diuilibus tormentis cruciandi, nec vllam à pauperibus beatis consolationem percepturi, quod eos sibi in præsentis non parauerit amicos de mamonâ iniquitatis. Qui autè pauperes, despecti, & afflicti sunt in hoc mudo, fortiter ferat huius mundi mala. Si enim futurum, vt postea summo potiatur honore, requie & gaudio. Postremum non optadū esse mortuorum ad nos aduentum, qui de statu vitæ futuræ nos certiores faciant, sed scripturæ auscultandū, quæ quatum est satis nos docet quæ nos maneant post hanc vitam, & certior sit quàm cuiusquæ esset mortui testificatio. Sunt autè plerique etiam antiqui patres, qui totam hanc historiam aut parabolam tractant etiam allegoricè, intelligentes in diuite populum Iudaicum, aut eos qui sibi iusti videntur: in mendico Lazaro, populum gentilem, aut peccatores & Publicanos. Quæ tractatione hic omittimus, quod prolixè satis eam profecutus sit Aug. lib. 2. q. Euang. & Ambrosius in Cõment. ac post eos elegantissimè & lucidissimè D. Gregorius in homilia, & Theophyl. in Cõment. VITANDVM, ET FIDEI

DOCET SCANDALVM VITANDVM, ET FIDEI VIRTUTEM. LVCAE 17. CAPVT XCIII.

T ait ad Discipulos suos: Impossibile est vt non veniat scādala: vā autē illi per quē veniūt, vtilius est illi, si lapis molaris imponatur circa collū eius, & proiciatur in mare, quàm vt scandalizet vnum de pusillis istis. Attendite vobis: Si peccauerit in te frater tuus, increpa illum: & si pœnitentiam egerit, dimitte illi: & si septies in die peccauerit in te, & septies in die conuersus fuerit ad te, dicens: Pœnitet me, dimitte illi. Et dixerunt Apostoli Domino: Adauge nobis fidem. Dixit autē Dominus: Si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis huic arbori moro: Eradicare, & transplantare in mare, & obediet vobis. Quis autem vestrum habens seruum arantem aut pascentem boues, qui regresso de agro dicat illi, Statim transi & recumbe: & non dicit ei, Para quod cœnem, & præcinge te, & ministra mihi donec manducem & bibam, & post hæc tu manducabis & bibes? Nunquid gratiam habet seruo illi, quia fecit quæ ei imperauerat? Non puto. Sic & vos, quum feceritis omnia quæ præcepta sunt vobis, dicite: Serui inutiles sumus, quod debuimus facere fecimus. Interrogatus autem à Iudæis, quando venit regnum Dei? Respondens eis dixit: Non veniet regnū Dei cum obseruatione, neque dicent: Ecce hic, aut ecce illic. Ecce enim regnum Dei intra vos est.

ET AIT AD DISCIPULOS VOS: IMPOSSIBILE EST VT NON VENIANT, &c.] Quanquam incertum sit an hæc à Domino sint dicta, mox post præcedentia, & occasione præcedentium, eo quod Lu-

cas hoc capite miscellanea quædam scribere: videatur, quæ inter se nullo ordine & connexionem cohæreant, nec huiusmodi locutionibus vtatur quæ ordinem aliquem significent: tamen comoda reddi potest ratio, quare nunc prædictis

subiciantur de scandalo, quæ & supra apud Mattheum sunt habita, ut fatendum sit Dominum hæc bis dixisse, aut alterum Evangelistarum non eo loco commemorasse quo dicta sunt, quamvis uterque opportuno loco commemoraverit ea. Ideo enim secundum Theophylactum iam de scandalo subiicitur, ne turbarentur discipuli videntes Phariseos irridere Christum, de faciendis elemosynis, & diuitiarum periculo disputantem. Hac ergo occasione primum dicit fieri non posse, considerata scilicet hominum corruptione & malitia, quin eueniant scandala, hoc est impedimenta salutis, & tamen quia hæc necessitas nullum cogit, vnde dicitur per quem eueniunt scandala, quod vtilius illi esset si appenso circa collum eius lapide molari, secundum morem Palestine regionis, proiceretur in mare, quam si scandalizet, hoc est offendat & impedimentum præbeat salutis vni de pusillis istis, id est, quantumuis humilibus & abiectis istis, qui scilicet credunt in me, quia quæ vel vnum talem scandalizauerit, ob id proiciendus est in profundum inferni, quod longe est grauius, quam proici in mare. Proinde postquam dixit & necessaria esse scandala, & possibile tamen illi fore per quem fiunt, terribiliter admonet suos, ut ab his sibi caueant. Attendite, inquit, hoc est, diligenter caute vobis, ne scilicet aut cui sitis offendiculo, quia vix illi per quem fiunt scandala: aut scandala quæ necesse est euenire vos scandalizent, & ad lapsum pertrahant. Vtrunq; enim cauere suos Dominus latius admonet apud Mattheum, postquam de scandalorum necessitate & vix scandalizantium dixisset. Ibi autem videre licet quæ hic dicenda essent de scandalo, & loci huius intelligentia.

SI PECCAUERIT IN TE FRATER TVVS, INCREPA ILLVM, &c. Subiiciuntur & hæc, sed latius, apud Mattheum doctrinæ de scandalo. Postquam enim docuit Dominus cauendum esse ne quem scandalizemus, hoc est, ne in quem peccemus, præuidens fieri non posse, quin & inter fratres, id est, Christianos eiusdem religionis, scandala oriantur, docet quomodo agendum sit cum fratre scandalizante & peccante in nos, non lens huiusmodi scandala à nobis esse prætereunda & negligenda, quemadmodum negligenda sunt impiorum & infidelium scandala. Duo autem circa peccatam fratrem fieri præcipit. Primum, ut si peccauerit in nos, neque negligamus illius salutem, neque lædentem vicissim lædamus, sed cupidi salutis eius increpemus eum, ac increpatione nostra ad poenitentiam prouocemus. Ad hoc enim adhibetur omnis fraterna increpatione. Quo autem modo & ordine sit increpandus, latè à Mattheo explicatur. Secundò, ut si poenitentiam agat, hoc est, resipiscat & signa displicentiæ ædat, agnoscendo scilicet admissum peccatum, & veniam eius petendo, remittamus ei, nullam scilicet requirentes ab eo ultionem, imò nec satisfactionem aliquando iniuriæ illatæ. Non quòd etiam antequam poenitentiam agat non debeamus remittere peccatum in nos admissum, sed quòd id quod prius apud nos in corde remissimus, etiam ore remittendum sit, & ipsa communione & familiaritate quæ ante poenitentiam ei salubriter subtrahitur, testari debeamus factam ex animo admissi peccati remissionem. Ne autem quam fratri, debemus in remittendis peccatis indulgentiam, certis concludamus terminis, subiicit: Et si septies in die peccauerit in te, & septies in

die conuersus fuerit ad te, dicens: Pœnitete me, dimitte illi, hoc est, quotiescunq; peccauerit, & resipuerit, remitte illi. Numerus enim septenarius pro infinito ponitur ob numeri perfectione. Porro loquitur hic præculdubio Dominus non potissimum de remissione sacramentali, sed fraterna. Dicit enim, si peccauerit in te frater tuus, remitte illi. At sacerdos qui Deo vice in terris remittit peccata, non remittit ea tanquam in se admittit, sed tanquam admittit in Deum. Consequitur tamen etiam ex hoc loco sacerdotem semper poenitenti debere remittere peccata. Cum enim Deus præcipiat ut poenitenti fratri semper remittat frater, & Dei indulgentia longe vincat humanam, non potest sacerdos qui indulgentiam Dei hominibus impendit, certum indulgentiæ numerum seruare erga peccatorem, quem non potest seruare frater erga fratrem. Reliqua quæ hic essent dicenda, dicta sunt circa Mattheum in capit. Concordiæ 72. vnde intelligere licet dupliciter accipi posse quod dicitur, si peccauerit in te frater tuus. Deinde, quando præceptum increpationis fraternæ obliget, nimirum quando spes est fructus. Præterea quòd huic præcepto de remissione fratri à fratre impendenda, non contrariantur peccantium supplicia, quæ de eis ob bonum reipublicæ Christianæ vel ciuillis sumunt iudices Ecclesiastici, vel secularés, non tanquam de fratribus, sed tanquam de his qui eis sunt subiecti.

ET DIXERVNT APOSTOLI DOMINO: ADAUGE NOBIS FIDEM. DIXIT AUTEM, &c. Obiter videntur hæc ab Evangelista subiecta superioribus, ac sine omni ordine & consequentia, nisi dicamus cum Theophylacto, Apostolos audientes Dominum de magnis quibusdam dicentem, & adhortantem eos ad diuitiarum contemptum, ad scandalorum vitiationem, & peccatorum in se admissorum remissionem, memores infirmitatis fidei suæ quam illis dominus toties exprobrauit, petisse fidei augmentum, per quam possent perficere quæ præceperat. Nihil enim adeò ad paupertatem, de qua locutus est, amplexandam, & diuitiarum in pauperes largitionem facit, atq; considerè in Domino: sicut nihil ita facit thesauros reponere atq; diffidentia bonitatis diuine. Insuper vt & contra offendicula obistere quis possit, magna fides est opus, ob cuius defectum & paruitatem, infirmi in fide facile scandalizantur. Proinde fortè occasio petendi augmentum fidei, fuit, quòd Dominus de pusillis fecerit mentione, quos scandalizari noluit. Solet enim Apostolos suos vocare ἀλιθίους, id est, homines pusillæ fidei. Dicunt ergo Domino: Adauge (vel, vt hebēt Græca, quod tamen idem est, Appone) nobis fidem, id est, fiduciam, quam toties commendasti, & cuius defectum in nobis frequenter culpasti, vt auctiorem nacti fiduciam possimus ad edenda miracula, ad implenda præcepta tua, atq; ad impetrandum quiduis à Deo esse aptiores. His autem verbis quibus fidei augmentum postulant, magnitudinem tamen suæ fidei testantur, cum credere se declarent Dominum posse mètibus eorum fidei incrementum adicere, supra hominem scilicet ipsum esse agnoscetes. Dominus autem sua responsione ostendit eos rectè petere fidei augmentum, quòd perfectæ fidei magna sit vis, atq; huiusmodi fidei commedatione fidem quantum in se est confirmat & auget in eis, aucturus in eis non verbis sed

sed spiritus sui efficacia fidem post suam in caelos ascensionem quando magis conueniret illum pro sua diuinitate agere, & illi essent capaciores suscipiendi fidem perfectam. Si, inquit, habueritis fidem, &c. Eadem sententia supra habita & exposita est Matth. 17. in ca. Concord. 68. nisi quòd ibi montis fiat mentio, hic autem mori, aut, vt est Græcè, scycamini. Tunc enim montem aliquem demonstrabat Dominus, cui fortè vicinus erat cum ea diceret: nunc autem arborem aliquam fortè obuiam, cum idem vtrouque significetur. Quòd autem ad sinceram attinet lectionem, sciendum est plerisque antiquos codices Latinos manu descriptos non habere verba futuri temporis, habueritis, dicetis, & obediet, sed haberetis, diceretis, & obediret. Sic enim habebant etiam duo codices qui mihi erant ad manum, & conuenit hæc lectio magis cum Græcis, quæ habent ἐχετε, ἐλεγετε ἂν, ὑπήκουον ἂν. Proinde verisimile est communem nunc lectionem mutuata ex Matthæi loco, vbi ponuntur verba futuri temporis, quanquam parum ad rem faciat vtro modo legatur, cum idem semper significetur. Porro quemadmodum translationem montis, de qua apud Matthæum, mysticè factam per Apostolos ostendit D. Hieronymus, ita & hic pij patres translationem mori, quæ per Apostolos nunquam legitur facta, sicut nec ad veritatem sententiæ necesse est eam aliquando factam esse, quemadmodum patet ex his quæ dicta sunt circa Mattheum, mysticè per eos factam intelligunt. Et Beda quidem secutus D. August. lib. 2. de quaest. Euang. per morum cuius colore sanguineo fructus rubent, Euangelium crucis mysticè intelligit, quæ crux per fidem Apostolorum de gente Iudæorum, in qua velut in stirpe generis tenebatur, verbis prædicationis eradicata, & in mare gentium plantata est. Ambrosius autem per morum, diabolum intelligit, sicut & in sententia Matthæi per montem. Nam quemadmodum fructus mori primò albet in flore, at maturitate nigrescit: ita diabolus ex albenti Angelicæ flore naturæ deiectus est in peccati nigredinem. Sed & Theophylactus alia ratione per morum diabolum intelligit, quòd scilicet nobis author sit & alumnus vermis perpetui per cogitationes quas ille in nobis generat. Folia enim mori, vermes pascunt vt sunt ferica. Hanc itaque morum fides non tantum Apostolorum, sed quorumuis, eradicare valet è corde humano, & in mare proicere, hoc est, in abyssum perditionis.

QVIS AUTEM VESTRVM HABENS SERVVM ARANTEM AVT PASCENTEM BOVES, &c. Et istud sic videtur subiectum superioribus, vt cum illis nullam habeat connexionem aut consequentiæ rationem: at si quis diligenter aduertat, videbit nec hic deesse rationem quare hæc subiecta sint præcedentibus. Quoniam enim in præcedentibus Dominus exegit quædam singularia, nimirum diuitiarum in pauperes distributionem, voluptatum contemptum, sollicitam scandalorum vitiationem, ac facilem in peccantes indulgentiam, ne quis cum hæc omnia aut aliqua horum perfecisset, sibi placeret & efferretur, nunc iactationis affectum, qui boni operationem consequi solet, euellit. Ad quòd è rebus humanis profert exemplum de seruo quem nullus dominus quantumuis commodus, sicut ex agro reuersum honore afficere ob diuturnum eius laborem, sed rursus iubet, ac debitam adhuc exigit seruitutem, & nec sic qui-

dem gratiam habet ei. Hoc ergo exemplo nobis proposito, accommodans illud suæ intentioni subiunxit: Sic & vos cum feceritis omnia quæ præcepta sunt vobis, dicite: Serui inutiles sumus, quòd debuimus facere, fecimus. In qua applicatione aduertendum, quòd cum propositi exempli narratio exigere videbatur vt diceret Dominus: Sic & vobis etiam cum feceritis omnia quæ vobis sunt præcepta, Deus nullam est habiturus gratiam, nec honore ob id vos afficiet, sed vos inutiles seruos appellabit: non sic quidem dixit, sed vos, inquit, dicite, serui inutiles sumus. Voluit enim hoc exemplo Dominus nos ad humilitatem informare, & magis hoc agit vt intelligamus quid de nobis ipsi sentire debeamus, quam quales non reputet Deus Dominus noster. Hic enim eos qui præcepta sua exequentur, non inutiles seruos est vocaturus, sed, vt in alia parabola dicitur, in nouissimo die illis diciturus est: Euge serue bone & fidelis. Imò ne quidem pro seruis tales est habiturus. Iam, inquit Dominus, non dicam vos seruos, sed amicos. Vos amici mei estis, si feceritis quæ præcipio vobis. Quòd autè præcipit vt dicamus nos seruos inutiles, cum omnia præcepta adimpleuerimus, non sic accipiendum quasi quis sit qui omnia adimpleuerit (in multis enim, inquit Iacobus, offendimus omnes) sed sensus est: etiam si feceritis omnia, tamen agnoscite vos seruos inutiles, quo significatur quam inutiles nos debeamus reputare, & nos deprimere, cum aduerterimus nos multa nobis præcepta non impleuisse. Aut sensus est: Cum in vna aliqua re feceritis omnia quæ vobis sunt præcepta, vt cum feceritis quæ præcepta sunt de erogandis facultatibus, aut quæ præcepta sunt de remittendis proximo peccatis, agnoscite tamen vos seruos inutiles. Duplici autè ratione dicere nos possumus seruos inutiles. Primum, quia Domino nostro operibus nostris nihil commodamus, nihilque lucrifacimus, secundum illud. Si iuste egeris, quid donabis ei, aut quid de manu tua accipiet? Secundò, quia nihil vltra quàm debemus & præceptum nobis est facimus. Sic enim & in rebus humanis seruum inutilem vocare solemus, qui ex se nihil facit, sed ea tantum quæ imperantur, magis scilicet studens vt non flagelletur à domino, quàm vt illi proficit. Atque ad hanc secundam rationem Dominum respicere patet ex eo quòd sequitur, quòd debuimus facere, fecimus, quòd indicat causam quare nos debeamus reputare seruos inutiles, vnde Græca habet coniunctionem causalem ὅτι, id est, quia quòd debuimus facere, fecimus. Id autem sic est intelligendum: fecimus tantum quòd debuimus facere, vel, nihil aliud fecimus, quàm quòd facere debebamus. Alioqui nemo facile est qui dicere potest se fecisse quicquid facere debuit. Proinde aliter hic accipitur seruus inutilis, cum iubemur nos vocare seruos inutiles, quàm cum in quadam parabola dicitur: Seruum inutilem proiците in tenebras exteriores. Ibi enim seruus inutilis dicitur, qui Domini præcepta non perfecit, nec ei aliquam attulit vtilitatem, quam sibi afferri Dominus noster reputat, cum nos ipsos aut alios lucrifacimus, & ex donis ipsius fructum bonorum operum adimus. Porro hoc loco mirè exultant qui non ferunt Catholicos dicere, iustos mereri suis bonis operibus apud Deum vitam æternam & regnum caelorum. Si enim, inquit, omnibus etiam præceptis seruatis, agnoscere nos debemus seruos inutiles, & re vera id sumus, quòd iubemur

Ioan. 15.

Iacobi 3.

Job 35.

Matt. 25

Quomodo mereamur vitam æternam.

nos vocare (neque enim fallaciter id de nobis sentire Dominus voluit) quis ergo aut de suis, aut aliorum meritis gloriari poterit? Quibus dicendum, primum quidem, quod, quemadmodum supra est annotatum, non ipse Dominus inutiles seruos vocat præceptorum suorum obseruatores, sed contra seruos bonos, fideles & viles: nos autem vult ad vitandam superbiam reputare nos ipsos pro seruis inutilibus. Et quamquam tales etiam verè simus ea ratione quam Dominus indicat, imò & aliis multis nominibus, tamen ipse cum optimus sit, huiusmodi seruis inutilibus pro mercenariis vitatur, & seruitutem nostram mercede rependit, ac debitum obsequium tanquam egregium facinus suscipit, & præmiū tribuit, quod labores etiā excedit: quemadmodum frequenter humani quidam domini seruis suis cum nihil debeant, tamen pro diligenti & fideli ministerio præmia quedam deputant, donantes eos libertate & facultatibus insuper, quos seruos dicimus meruisse quæ à Dominis suis consequuntur. Deinde dicendum, Dominū satis insinuare se non loqui de quibuslibet seruientibus Deo, sed illis potissimum qui non sua sponte, atque ex charitate Deo seruiūt, sed inuiti & coacti necessitate præcepti. vnde dicunt: quod debuimus facere, fecimus; quomodo & Paulus 1. Cor. 2. dicit sibi non deberi præmiū, si inuitus euangelizaret. Ex eo autem deprehenditur necessitate præcepti, & non ex charitate quosdam seruire Deo, si non ubi res & charitas postulauerit, etiā parati sint facere quæ alioqui non videtur esse præcepta, sed in libertate eis permilla, quemadmodum fuit in Paulo prædicare Euāgelium sine sumptu. Quod si etiam ad omnes Deo seruiētes locum hunc extendere velimus, dicendum, quod nos qui debemus nos ipsos agnoscere seruos, sicut re vera sumus, multo magis quam sint ab hominibus empti serui, tamen Dei benignitate etiam facti sumus filij Dei, ac diuinæ effecti consortes naturæ. Qui ergo quatenus serui sumus nihil propriè meremur, quatenus tamen filij Dei & membra Christi, ac spiritus diuini participes, eatenus nostris operibus apud Deum mereri rectè dicimur vitā æternam, quatenus scilicet opera nostra, opera sunt non tam nostra, quam ipsius Christi capitis nostri, & spiritus sancti qui habitat & operatur in nobis. Hac enim consideratione dum dicuntur iusti mereri, nō liberi arbitrij vis, sed Dei gratia multipliciter commendatur. Itaque dum nos ipsos spectamus, & quales ex ipsa nostra sumus conditione, non habemus quod de meritis gloriemur apud Deum, primum quod serui sumus qui imperata facere teneamur, etiam si nulla sit merces: deinde quia in multis offendimus omnes: præterea quia nihil Deo offerimus commodi nostri operibus; postremum quia etiam si offeremus, nunquam tamen rependere possemus quantum ab eo bonorum accepimus & accipimus in singulas horas. Si verò Dei spectemus benignitatem, & quales ex eius benignitate effecti sumus, habent utiq; iusti quod de suis meritis gloriantur, aut nos de illorum meritis gloriemur, sed in Domino: tum quod Deo placuerit bene illi seruiētibus præmiū aliquod promittere & constituere: tum quod ei visum est ad eam nos subuehere dignitatem, qua apud illum aliquid mereri possemus. Deinde, quod ipse dignetur opera nostra agnoscere quasi sibi vitia & lucrum afferentia, nostram & aliorum salutem suam reputas lucrum & gloriam. Postremum, quia opera iustorum etsi multis resperfa maculis,

A dignatur respicere & amplecti, conueniens ad vitā. Quod si autem quis bene viuens gloriari velit in seipso, huic dicitur illud Pauli, Quid enim habes 1. Cor. 4. quod non accepisti? Nomen autem meriti, quod tantopere quidam abhorrent, etiam in scripturis reperitur. Dicitur enim: Omnis misericordia faciet locum unicuique secundum meritum operum suorum. Sed de merito latius dictum est in cap. Concordiæ 39. circa illud: Merces vestra multa est in cœlis. Quod si etiam hic locus, quo præcipimur nos reputare seruos inutiles, attendatur, reperiemus Dominum etiam his verbis relinquere iustis locum gloriandi, sed in Deo, nimirum cum per eius gratiam fecerint etiam ea quæ eis non erant præcepta. Dicit enim: cum feceritis omnia quæ præcepta sunt vobis, &c. Vnde Paulus gloriari nolens in his quæ præcepti erāt, gloriari quod perfecit quæ erant consilij. Et si, inquit, euangelizauero, nō est mihi gloria, necessitas enim mihi incumbit, Vā enim mihi est, si non euangelizauero. Quæ est ergo merces mea? Vt Euangelium prædicans, sine sumptu ponam Euangelium. Cæterum quamquam exemplum, quo Dominus nos ad humilitatem vocat, nuda sit similitudo, vt non sit necesse illud allegorice tractare: sunt tamen qui vt & in aliis similibus exemplis, etiam hic allegoriam quærunt, vt videre est apud Bedam. Si autem in ipso exemplo philosophari libet, simpliciter id sic fieri poterit, vt intelligamus ideo propositum exemplum serui, cui post vnum opus aliud præcipitur, quo doceamur non debere nos in otio viuere post vnius præcepti adimplerionem, sed mox ad aliud implendum animum accommodadum. Deinde proponitur exemplum serui, qui toto die in agro laborauit, aut arando, aut pascendo boues, (vel, vt habet Ambrosius magis conformiter cum Græcis, oues) ac vespertino tempore domum redeuntis, sed non prius cenam sumentis quam herus eius cenam sumperit eo ministrante, vt intelligamus semper in agro Dominico laboradum nobis esse quamdiu dies est, id est, quamdiu hic viuimus: at sine huius vitæ adueniente, non prius nos admittēdos ad cenam Domini in regno cœlorū, quam illi obtulerimus fructus laborum nostrorum vnde pascatur. Prius enim ipse à nobis pasci debet, quam ad gaudia eius sumus trāsituri. Sic ferè D. Ambros. D. August. lib. 2. de quæst. Euang. cap. 39. legit, serui superuacui sumus, & intelligit hic per exemplum propositum significari, vt qui in agro adhuc sunt, hoc est, extra Ecclesiam veniant post labores illius vitæ ad domum Ecclesiæ, ibiq; suo ministerio pascant Christum bene viuendo, & multos lucrificando, ac tum quærant & ipsi à Domino escis incorruptilibus vitæ æternæ perfrui, dicentes: Serui superuacui sumus, quod debuimus facere fecimus; hoc est, nihil in nobis operis restat: cursum consummauimus, agonem pertecimus, superest nobis corona iustitiæ. At hunc non esse sensum à Domino intentum dubium non est. Dedit autem ei intelligentiæ occasionem dictio, superuacui, pro qua melius nos legimus, inutiles, cum Græcis sit ἀχρηστοί.

INTERROGATVS AVTEM A PHARISÆIS QUANDO VENIT REGNUM DEI, RESPONDENS, &c.] Præcedit in Luca ante hæc verba historia de decē leprosis curatis, sed hæc sup loco supra posita est cap. Concord. 74. Porro an Pharisei quærentes quando venit, id est, venturū esset (præsens enim pro futuro hic ponitur) regnū Dei,

Dei, quæ fuerint animo discēdi an irrisoriè, incertū est. Occasio autem quæstionis fuit, quia Dominum frequenter audierunt de regno Dei differenter, imò & Ioānes, & ipse Dominus, ac Apostoli ab eo iam missi suam prædicationem auspiciati sunt à promissione regni cœlorū & regni Dei, dicētes? appropinquauit regnū cœlorum. Cum ergo ab omnibus his promissum regnū Dei, Pharisei nondum venisse agnoscerent, interrogat Dominum siue seridè, siue, quod magis est verisimile, irrisoriè, quando venturum esset illud regnū Dei, quod iam dudū & Ioānes & ipse prædicassent imminere. Dominus autē, etsi curiosè aut irrisoriè in interrogantibus, non deditur respondere. Docet autē sua responsione, tēpus aduentus regni Dei non posse præcognosci, & antè quam veniat, prospici: significans proinde studendū potius cuiq; vt semper paratus sit qui in regnum illud admittatur, quam curiosè de tempore aduentus inquirere. Ac deinde & regnum Dei iam venisse asserit, notans proinde Phariseorum qui illum fortè venerant irrisuri, stupiditatem, qui rem præsentem & apud eos existentē non agnoscerent. Habet enim regnum Dei duplicem statum. Alterū, spiritualem & inuisibilem, quo scilicet in præsentia vita Deus regnat in cordibus fidelium, per fidē, spē & charitatem. Alterum, non solum spiritualem, sed etiam corporalem & manifestum, quo scilicet Deus manifestè est regnurus, non tantum in animis hominum, sed etiam in corporibus iam glorificatorū in anima & corpore. De vtroq; isto regni Dei statu loquitur hic Dominus. Et primum quidem de posteriore dicens: Non veniet regnum Dei quemadmodum regnum aliquod humanum, cum obseruatione, temporis scilicet, hoc est, sic vt homines possint imminens tempus aduentus obseruare & prospiciendo præcognoscere. Neq; cum venerit, dicere poterunt: Ecce hic est regnum Dei, aut ecce illic. Subitò enim & inopinatè veniet, atq; cum venerit, non in vno loco terræ consistet aut incipiet, sed totum simul orbem occupabit: quemadmodum ful-

A gur inopinatè erumpens totam simul terram occupat, extendens se ab oriente in occidentem vsq;. De priore autem statu regni Dei loquitur, cum inobseruabilem fore aduentum regni Dei confirmat ex præsentia regni Dei hominibus tamen incogniti, dicens: Ecce enim regnū Dei intra vos est, quasi dicat: Vel hinc discere potestis, quam non veniet cum obseruatione regnū Dei, quod cum iam venerit, venisse tamen ignoretis. Et rursum non est quod curiosè quæratis de aduentu eius, aut vanam existimetis Ioannis & meam de imminente Dei regno promissionem, cum iam sit intra vos, id est, inter Iudæos iam suam vim exerat per miraculorum operationem, dæmonum expulsionem, & multorum ad fidem concursum. Ideo enim & supra dixit: Si ergo in spiritu Dei eiicio dæmonia, profectò peruenit in vos regnum Dei. Theophylactus intelligit intra vos est, id est, in vestra potestate situm est vt amplectamini illud, si volueritis. Si quidem per fidem quæ in vestra est potestate, incipiet Deus regnare in vobis. Quidam etiam per regnum Dei hic intelligunt ipsum Christum, vt quod dicitur, regnum Dei intra vos est, idem sit cum illo Ioannis: Medius autem vestrum stetit quem vos nescitis. Cæterum quæ sequuntur hic apud Lucam vsque ad finem capit. 17. dicta ad Discipulos de regno Dei & filij Dei aduentu, quoniam verisimile est Lucam commemorasse modò per anticipationem propter commodam occasionem datam per interrogationem Phariseorum, ideo suo loco postea coniunximus cum Matthæo & Marco qui hæc commemorant dicta Discipulis priuatim, circa tempus passionis, quamquam fieri possit hæc bis esse dicta. Quæ autem deinde apud Lucam sequuntur in principio capit. 18. vbi per parabolam docet Dominus semper orare, ex conclusione illa: Veruntamen filius hominis veniens, putas inueniet fidem in terra, patet satis dicta esse eodem tempore, quo ea quæ præcedunt in fi. capit. 17. proinde eodem loco quo illa D reposuimus.

PROPONITVR PARABOLA DE PHARISÆO ET Publicano. LVCAE 18. CAPVT XCIX.

Dixit autem & ad quosdam qui in se confidebant tanquam iusti, & aspernabatur ceteros, parabolam istam: Duo homines ascendebant in templum vt orarent, vnus Phariseus, & alter Publicanus. Phariseus stans hæc apud se orabat: Deus, gratias ago tibi, quia non sum sicut ceteri hominum, raptores, iniusti, adulteri, velut etiam hic Publicanus: ieiunio bis in sabbatho, decimas de omnium quæ possideo. Et Publicanus à longè stans, nolebat nec oculos ad cælum leuare, sed percutiebat pectus suum, dicens: Deus propitius esto mihi peccatori. Dico vobis, descendit hic iustificatus in domū suā ab illo, quia omnis qui se exultat humiliabitur, & qui se humiliat exaltabitur.

DIXIT AVTEM ET AD QVOSDAM QUI IN SE CONFIDEBANT, TANQUAM, &c.] Præmiserat Lucas parabolam qua docetur orationis perseverantia. Itaque commodè iam subiicit parabolam qua docetur etiam humilitas in oratione seruanda. Dixit autē hanc Dominus non ad Discipulos, vt quæ apud Lucam præcedunt sed ad quosdam qui in se confidebant, tanquam iusti scilicet essent, id est, qui confidebant in se quod essent iusti (sic enim habet apertius Græca) & præterea aspernabantur ceteros. Sic enim Phariseos notare voluit Euangelista, duplici nomine peccantes. Primum, quod propter externa quædam opera confidebāt se esse iustos, cum nō essent iusti, quodque in se confidebant, cum si quis confidere possit se esse iustum, nequaquam id in se debet confide-

re, sed in domino, quemadmodum fecit Paulus dicens: Ipse spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quod sumus filij Dei. Qui alioqui ad se respiciens dicit: Nihil mihi conscius sum, sed non in hoc iustificatus sum. Secundò, in eo peccabant, quod sic sibi iustitiæ nomine placerent, vt ceteros aspernarentur tanquam iniustos & peccatores. Et quidem huiusmodi contemptus aliorum, consequitur ex temeraria illa iustitiæ confidentia, cum contra qui humiliter se in Domino iustos esse confidunt, vt Dei gratiam agnoscunt, ita simul indignitatem suam & imperfectionem in multis agnoscunt, vt non possint alios præ se contemnere, sed peccatoribus condolentes precentur illis eandem Dei gratiam quam se accepisse humiliter confidunt. Vnde rectè Diuus Gregorius homilia 34. super Euangel. Vera,

Vera, inquit, iustitia compassionem habet, falsa de-
dignationem, quamvis & iusti soleant recte pecca-
toribus dedignari. Sed aliud est quod agitur typho
superbii: aliud quod zelo disciplinæ. Proinde in his
Pharisæis licet obseruare quatuor illas arrogantia
species, quas idem Gregorius pulchre enumerat
lib. 2. 3. Moral. cap. 7. Quatuor, inquit, sunt species
quibus omnis tumor arrogantium demonstratur.
Cum bonum aut à semetipsis audire se aestimant,
aut si sibi datum desuper credunt, pro suis se hoc
accepisse, meritis putant, aut certe cum iactant
se habere quod non habent, aut despectis cæteris
singulariter videri appetunt quod habent. Contra
huiusmodi ergo Dominus parabolam hanc pro-
ponit, qua eorum notat arrogantiam, & simul con-
solationem suggerit peccatoribus ex animo pœni-
tentiis, proposito exemplo, quo & quam noxia sit
arrogantia, & quam efficax apud Deum humilitas
ostenditur. Porro parabola hæc eius est generis,
quo ea quæ præcessit de diuite epulone. Nam &
hic dubium est an sit exemplum hoc rei verè gestæ,
an non gestæ quidem, sed ad auditorum utilitatem
confictum tanquam rei gestæ. Siue autem sit res ve-
rè gestæ, siue nō, parabola dicitur, quod exemplum
istud ad hoc sit ppositū, vt ex eo intelligatur quod
in fine Dominus vniuersaliter infert, nempe quod
omnis qui se exultat humiliabitur, & contra. Notā-
dum autem, quod participium, dicēs, quod in mul-
tis legitur libris, nec est in Græcis codicibus, nec in
plerisque Latinis manu descriptis. Habet autem pa-
rabola sic: Duo homines ascendebant in templum.
(situm enim fuit templum Salomonis, in monte)
Ascendebant autem vt orarent. Hæc est enim sola
causa ob quam templum sit adeundum, iuxta illud:
Domus mea, domus orationis vocabitur. Vnus hor-
um erat Pharisæus, & alter erat Publicanus. Phari-
sæus stans, pro more quidem orantiū tunc recepto
(nam & Publicanus postea stetit dicitur) sed ta-
men ipso habitu corporis animi confidentiā & elati-
onem præ se ferens. Nam et si etiā Publicanus ste-
tisse dicatur, tamen à longè dicitur stetit, & oculis
in terram flexis, quod cōtrarietatem eius significat, vt
ex oppositione intelligamus significatum istum ste-
tisse iuxta altare, & stetit non solum corpore ere-
cto, sed & animo. Stans ergo apud se orabat. Bene-
sanè apud se orasse dicitur, quia non orabat apud
Deum, qui eius orationem non audiuit, nec appro-
bauit. Verum quomodo orasse dicitur, qui nihil pe-
tisse legitur, sed tantum Deo gratias egisse? Dicen-
dum, quod orare in scripturis nonnunquam gene-
raliter accipitur, vt etiam includat in se gratiarum
actionem, & sit generaliter idè quod colloqui cum
Deo. Sic enim Anna, Samuelis mater orasse dici-
tur, cum canticum illud in laudem Dei decantaret,
quod tamen nullas continet preces, sed Dei tantum
prædicatione. Aut forte ironice Dominus dixit eū
hæc orasse, quasi dicat: videte quæ orauit, qui cum
ascenderet vt oraret, nihil tamen à Deo petiuit, sed
seipsum tantum laudauit. Sic videri potest intelle-
xisse D. Augustinus, dum sic scribit: Quid rogauerit
Deum quære in verbis eius, nihil inuenies. Ascendit
orare, noluit Deum rogare, sed se laudare. Deus, in-
quit, gratias tibi ago. Cur ergo reprehenditur, dicit
aliquis, qui Deo gratias egit, & illi omnè bonum
quod habuit attribuit? Verum non reprehenditur
quia Deo gratias egit, sed quia gratias agendo, &
male sibi placuit, & alios præ se superbe cōtemp-
sit. Sic enim sibi placuit, vt in sua gratiarum actione

1. Reg. 11

A suas tantum laudes commemoraret, & ob quasdam
virtutes se iustum esse consideret, adeo vt nihil si-
bi ad iustitiæ complementum petendum putaret,
nec precandam peccatorum remissionem, atque
vt etiam quas habebat virtutes, suis meritis, suæq;
industriæ deputaret. Nisi enim se suis meritis illa
à Deo accepisse credidisset, nequaquam sic aliis in-
sultasset, quod alterum sane eius fuit vitium, ne-
cessario concomitans *φιλανθρία*, & alicuius in se-
ipso complacensiam. Nec simpliciter quidem pec-
cauit in hoc aliorum contemptu, quia non satis illi
fuit in genere se præferre peccatoribus, sed & eum
qui secum ascenderat orandi causa Publicanum
aggressus est, condemnas eum cuius cor non no-
uit, imò in quo pœnitentiæ & correctionis signa ad-
uertere potuisset, quia vidit templum Dei ingre-
dientem, externisque gestibus pœnitentiam præ se
ferentem, vt ob id merito non solum à condem-
natione eius abstinere debuisset, sed & prouocari
ad spem correctionis ipsius, & cōmunem pro eius
correctione & Dei indulgentia precationem. Com-
plectitur autem eius oratio duas partes conueni-
ti ordine dispositas, quemadmodum duæ sunt par-
tes iustitiæ. Primum enim dicit quæ ei aberant ma-
la, quia prima iustitiæ pars est declinare à malo: &
secundò dicit quæ ei aderant bona, quia secunda
iustitiæ pars est, facere bonum, iuxta illud: Declina
à malo, & fac bonum. Non sum, inquit, sicut cæ-
teri hominum; non quod se omnibus omnino homi-
nibus præferre voluerit. Id enim nimis fuisset
insipientiæ, sed cæteri homines determinantur per
sequeantia, cum subditur: Raptores, iniusti, adul-
teri; quæquam per hoc quod non dicit, sicut homines
raptores, iniusti, &c. sed sicut cæteri homines rap-
tores, &c. satis significatur quid de maiori homi-
num parte superbe & impie iudicauerit. Non dicit
autem; gratias tibi ago quod non sum raptor, adul-
ter: sed non sum sicut alij: quò manifestè singulari-
tatis vitium in se norauit, cuius est seipsum præfer-
re, & sibi placere ex relatione sui ad alios. Hoc au-
tem vitium quo eximeret Paulus, scribens Galatis
dicit: Opus autem suum probet vnusquisque, & sic
in semetipso tantum gloriam habebit, & non in al-
tero. Vnusquisque enim onus suum portabit. Se-
cunda orationis eius pars est: Ieiuno bis in sab-
batho, decimas do omnium quæ possideo. Quibus
verbis non se tantum ab apertis & magnis illis vi-
tiis liberat, sed & magnis & singularibus virtu-
tibus præditum ostendit, & se non tantum superio-
rem esse hominibus apertè malis, sed & bonis ple-
risque gloriatur. Ieiuno, inquit, non tantum quibus
diebus omnes secundum legem & maiorum statu-
ta ieiunant, sed bis in vnoquoque sabbatho, hoc
est, hebdomada. Sic enim Hebraei hebdomadam
vocant, à præcipuo eius die, qui hebdomadæ finis
est. Ieiunabant autem Pharisæi feria secunda & quin-
ta, si fides est Theophylacti. Decimas do, non tan-
tum, quemadmodum vulgus, frumenti, vini, & o-
lei, sed etiam omnium quæ possideo, decimas etiam
mentam, rutam, cyminum, ac minutissima quæque.
Hic obseruandum qualia sint ob quæ hic Phari-
sæus, & qui huic similes sunt, sibi iustitiam vendi-
cant, nimirum externa tantum, & magis humano-
rum mandatorum quam diuinorum obseruationes,
cum ante omnia curanda sint quæ ad mentem per-
tinent, pietas, misericordia, humilitas, & id genus
cætera virtutes, & quæ Deus præcepit, priori sint
habenda loco. Potest & hoc dici de partibus ora-
tionis

Galat. 6.

Psal. 50.

tionis Pharisæicæ, quod virtutes quas commemo-
rat vitis opponatur ab ipso recensitis, vt ieiunium
quod ad carnis facit castigationem, oppoferit ad-
ulterio quo quæritur carnis voluptas: decimarum
autem perfolutionem, rapinæ quæ fit vi, & iniusti-
tiæ illi quæ fraude fit & dolo. Et hætenus quidem
de Pharisæo. Sequitur de Publicano, in quo tres no-
rantur suo ordine conditiones, omni verè & dignè
pœnitenti necessariae & sufficientes, quarum prima
est propriæ indignitatis agnitio, & quæ ex illa na-
scitur sui ipsius deiectio & erubescencia. Hæc enim
notatur cum dicitur stetit à longè, procul scilicet
ab altari semotus, vt qui indignū se reputabat pro-
pius accedere ea loca in quibus Deo sacrificaretur,
& velut præfens coleretur. Rursum idem notatur
per id quod sequitur, nolebat nec oculos ad cælum
leuare, censens scilicet eos indignos visione super-
na, vt qui maluissent bona terrena spectare & que-
rere, agnoscensque se indignum qui eò cōuerteret
intuitum, vbi is suam habet sedem quem se cogno-
uit offendisse. Cum autem dicitur, nolebat nec
oculos, hoc est, ne oculos quidem, significari vide-
tur, quod multo minus manus in cælum leuauerit
& ex opposito ipsum Pharisæum non oculos tan-
tum, sed & manus in cælum confidenter iactasse.
Aut simpliciter significatur quod non solum indig-
num se reputabat qui propè staret, sed & vt in cæ-
lum intenderet. Secunda cōditio, est serius de com-
missis peccatis dolor qui in isto notatur, cum dicitur
percussisse pectus suam, præ contritionis scilicet
dolore, & veluti reprehendens cor suum, quod
admissorum criminum origo illi fuisset & causa. Pe-
ctoris enim percussio, interioris prauitatis seria est
redargutio. Hic autem ex coniunctione aduersati-
ua, sed magis videretur significatum, quod nec ma-
nus nec oculos voluerit in cælum tollere, sed ma-
nu quam in cælum tulit Pharisæus, percutiebat pec-
tus suam. Cæterum vt peccator veniam assequatur,
non satis est agnoscat suam indignitatem, sese-
que deiciat, ac ex animo doleat, sed ne ex indigni-
tatis consideratione in desperationem prolaturus,
& abundantiore tristitia absorbeat, adiungere præ-
dictis conditionibus debet & bonam de diuina be-
nignitate confidentiam. Hæc enim si illis desit, per-
trahetur per illas homo in desperationem: si autem
sola adsit sine humilitate & contritione pariet præ-
sumptionem, nec impetrabit remissionem. Dicit
enim propheta Cor contritum & humiliatum Deus
non despicies; significans eum despecturū cor non
contritum nec humiliatum. Hæc autem fiducia Pub-
licano adfuisse notatur, cum & orasse & paucissi-
mis orasse dicitur. Neque enim orasset, si de Dei erga
se indulgentia confisus non fuisset: nec tam paucis
orasset, si non multum confisus fuisset. Non enim
credidit se exaudiendum in multiloquio, more Eth-
nicorum. Deus, inquit, propitius esto mihi peccato-
ri. Oratio sanè breuis in verbis, sed efficax & ma-
gna sensu, quam ob id à Publicano prolata Domi-
nus proponit, vt & nos ad eum modū orare disci-
amus, cum si modò hæc parabola non sit res verè ge-
sta, sed à Domino conficta, hæc oratio à pectore Do-
mini processerit. In qua hoc obseruandum, quod Pu-
blicanus nihil aliud quam misericordiam petit, &
talem misericordiam, qua Deo reconcilietur. Nul-
la enim prædant merita, nullas adfert excusatio-
nes in peccatis, sed liberè se peccatorem confite-
tur: & dum sibi Dei implorat propitiationem, hoc
est, placabilitatem, significat id maxime animum

A ipso torquere quod Deum offensum haberet, ni-
hil magis optare quam vt illū habeat placatū & a-
micū. Hoc enim significat Græca dictio, *ἰλασθητι*,
hoc est, placatus esto: hoc & Latina dictio signifi-
cat, propitius esto, hoc est, clemens & benignus,
quali propè iens. Cui dictioni Latina bene conue-
nit, quod Publicanus ipse à longè steterit, Deū au-
tem precetur sibi propè fieri quasi diceret: ego tibi
appropinquare nec possum, nec debeo, tu propè
me veni, sed hæc annotatio locum non habet in
Græca dictione. Notandum & illud in oratione ista
quod non dicit, nobis peccatoribus, sed mihi pec-
catori. Superbia enim Pharisæi effecit, vt respiceret
se comparatum ad alios: humilitas nutem publica-
ni effecit, vt seipsum in sese respiceret, & non com-
pararet se ad alios peiores aut æquales, sed de sese
loqueretur quasi solus fuisset peccator. Ad hunc se-
rè modum precatus est & David Psal. 24. dicens:
Propet nomen tuum Domine propitiaberis pec-
cato meo, multum est enim. Vbi Septuaginta pro-
propitiaberis, habent dictionem hoc loco positam
ἰλασθητι. Porro cum in Pharisæo audierimus su-
perbum accusatorem, in Publicano autem humile-
rem, audiamus nunc & iudicem sententiam pro-
nunciantem. Dico, inquit, vobis. Sic enim habent
Græca, & antiqui codices Latini, & non Amen di-
co vobis, quanquam Amen etiam legat D. Augusti-
nus: Descendit hic iustificatus, id est, Dei gratia ex
peccatore iustus effectus, ab illo Pharisæo, hoc est,
magis quam ille, id est, descendit iam iustior quam
Pharisæus, non quod Pharisæus etiam descendit iu-
stificatus vel iustus, sed comparatione impropria,
quia scilicet iste non descendit iustus. Aut potius
publicanus dicitur iustior descendisse quam Phari-
sæus, quia & Pharisæus aliquam habebat iustitiā,
operum scilicet iustitiam, qua & corā hominibus,
& suo iudicio iustus habebatur: sed hanc iustitiam
vicit iustitia Publicani, vt quæ Dei esset iustitia, &
coram Deo iustitia, cuius laus non ex hominibus,
sed ex Deo est. In hac autem Domini sententiā ob-
seruandum, & quanta sit Dei benignitas, qui tam
breui oratione, tamque parua pœnitentiā superatus
mox pœnitentem in gratiā recepit & rursum qua-
ta sit apud Deum humilitatis vis: ac contra quam
noxium sit arrogantia malum quod pulchre expē-
dit ex hoc loco D. Chrysost. homilia quinta de in-
comprehensibili Dei natura, sic scribens: Vt planius
intelligas, quam sit bonum nihil magnum de se opi-
nari, finge animo bigam duplicem quarum sub al-
tera virtus iuncta sit cum superbia, sud altera pec-
catum cum humilitate. Videbis enim bigam illam
peccati, virtute facile anteire, palmamque decursio-
nis celerioris obtinere, non peccati pernitiā, sed
coniugate humilitatis facultate. Contra, bigam al-
teram virtutis retardari & vinci, non imbecillita-
te virtutis, sed superbiæ mole ac pondere. Vt enim
humilitas præ summa sua excellētia peccati super-
at pōdus, atque in cælum peruenit: sic superbia præ
nimio suo pondere, ac intolerabili onere suæ molis
præualeat, adeo vt etiam leuissimam illam & su-
pernam virtutem vincat, deorsumque versus facile
detrahat. Quoniam alterum quod dixi, parum exi-
stat pernitiā altero, latius sanè exemplo Pharisæi
& Publicani illius perspicies. Id autem exemplum
expēdit D. Chrysostomus, et ostendens quo-
modo Pharisæus iunxerat superbiā cum iustitia, pu-
blicanus verò cum iustitia humilitatem, tan-
dem infert, Cumque dixisset: Deus propitius esto mi-
hi

hi peccatori; descendit iustificatus super illū, & dicta superauerunt facta, & verba vicerunt opera. Alter nanque iustitiam, & ieiunia, & decimas proposuit suas; alter verba duntaxat reddidit, atque ita effectum est, ut magnus ille delictorū numerus deleretur, & peccata obliterarentur omnia Publicani. Non enim verba Deus tantūmodo audiuit, verum etiam animum, quo ita dicerentur, inspexit, quem cum humiliatum cōtritūmq; comperiret, misertus est, & benignissimē ac humanissimē egit. Hæc ibi Chrysostomus, qui & alibi sæpe similiter ex hoc loco philosophatur, ut homil. 4. de verbis Isaia: Vidi Dominum. Vis, inquit, tibi dicam quantum bonum sit modestia, & quantum malum arrogantia? Peccator iustum superauit, Publicanus Phariseum, & verba factus fuere superiora. Quomodo verba: Publicanus dixit: Deus propitius esto mihi peccatori. Phariseus dicit: Nō sum sicut cæteri homines, rapax, auarus, sed quid? Ieiuno bis in sabbatho, decimas do de facultatibus meis. Phariseus opera iustitiæ præstabat: Publicanus verba dicebat modestiæ, & verba plus popperūt quam facta, tātūsq; thesaurus cū cōtumelia rēicitur, & tāta inopia in diuitiis cōmūta est. Veniunt duæ naues habentes onus, ambæ portum ingressæ sunt: sed Publicanus in portū pulchrē appulit, Phariseus autem naufragium perpeffus est, ut disceres quantum mali sit animi tumor. Similia habet homil. 3. 1. super Genesim: Et si, inquit, quis innumera bona fecerit, virtutēmq; omnē abfoluerit, si tamen magnum quid de se sentit; maximē omnium miserabilis est & miser. Quod nobis manifestum est ex iis quæ Phariseo acciderunt, qui vt magna de se sensit, & Publicanū contempfit, subitō deterior factus est Publicano, & omnes virtutum diuitias lingua sua effudit, & se nudās exhauriēsq; pertulit rarum & nouum naufragiū: apprehenso enim littore omnes merces suas simul perdidit. Nam si ita accidat aliquid propter preces indignē dicta, perinde est ac si quis in portu naufragiū faciat. Hæc ille, qui in aliquot locis hoc exemplum tractans, id etiam extollit in Publicano, quod cum audierit se à Phariseo condemnari, non vicissim regresserit contumeliam, sed patienter perpeffus sit illius petulantiam, non indignans se inter peccatores ab eo reputari, quemadmodum videre licet in homilia primo loco iam citata, & homilia de Dauid & Saule, quamquam hæc obseruatio non sit multum firma, quod non sit verisimile Publicanum audisse Pharisei verba, vt à quo steterit elongatus. Verum admirabitur quis, inquit Theophylactus, quomodo Phariseus cum pauca verba suæ laudis pronūciauerit, condemnatur: Iob autem quum multa de se magnificē dicat, coronetur. Et respondet: Quia Phariseus nullo cogente stat talia nugans, & cōdemnans, alio nullo vsu vrgente: Iob verō premētib; se amicis, & grauius incumbentibus quam calamitas ipsa, dicētib;que quod propter peccata illa sit passus, compulsus est enumerare sua opera, idq; propter gloriam Dei, ne scilicet homines à reſpo virtutum cursu exciderent. Idem dicendum de Paulo, magnificē nonnunquā de se loquente. Qstēdit autem Dominus æquitatem suæ sententiæ quam de Phariseo & Publicano protulit, per generalem illam sententiā qua & supra vsus est, dicens: Quia omnis qui se exultat, humiliabitur: & qui se humiliat, exaltabitur. Quæ sententiā vt est generalis, & multis locis conueniētiū tum in rebus humanis, tum in diuinis: ita multas habet similes in scripturis idē

A significantes. Nam præter eas quas supra circa hæc sententiā citauimus, Iob 22. dicitur: Qui humilitus fuerit, erit in gloria: & qui inclinauerit oculos suos, ipse saluabitur. Et: Superbum sequitur humilitas, & humilem spiritu suscipiet gloria. Et Iacobus simul & Petrus ex Proverbiis: Deus, inquit, superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. Quemadmodum enim aquarum fluentia ad vallium decurrunt profunda, & quo vallis est decliuior, eo plures aquæ congregantur in eam: sic diuinarum charismata gratiarum ad corda descendunt humilium, qui quanto humiliores fuerint, tanto copiosiore gratiam suscipiunt. Rursum idem Petrus, Humiliamini, inquit, sub potenti manu Dei, vt vos exaltat in tempore visitationis. Et vbi que scriptura nullum magis vitium detestatur quam superbiam, tanquam quæ omnium virtutum sit corruptio, & omnium vitiorum initium, nullamque virtutem magis inculcat quam humilitatē, vt quæ sit omnium virtutum & mater, & conseruatrix, ac vitiorū omnium medicina efficax, cumq; maximē sit homini necessaria, non ita tamen facili in multis obnatiuam quandam cordis humani superbiam & φιλανθρίαν reperiatur. D. Augustinus insigniter humilitatem extulit, epistola 56. dum disserit quæ sit via ad capeffendam & obtinendam veritatem. Ea, inquit, est, prima humilitas, secunda humilitas, tertia humilitas: & quoties interrogares hoc dicerem, nō quo alia non sint præcepta quæ dicantur, sed nisi humilitas omnia quæcūque bene facimus & præcefferit: & comitetur, & consecuta fuerit, & propofita quā intueamur, & appofita cui adhareamus, & impofita qua reprimamur, iam nobis de aliquo bono gaudebimus, totum extorquet de manu superbia. Vitia quippe cætera in peccatis, superbia verō etiam in recte factis timenda est, ne illa quæ laudabiliter facta sunt, ipsius laudis cupiditate amittantur. Itaque sicut rhetor ille nobilissimus (Demosthenem intelligit) cum interrogatus esset, quid ei primum videretur in eloquentiæ præceptis obseruari oportere, pronūciationem dicitur respondisse: cum quærere tur quid secundō, eandem pronūciationem: quid tertio, nihil aliud quam pronūciationem dixisse: si interrogares, & quoties interrogares de præceptis Christianæ religionis, nihil me aliud respondere nisi si humilitatem liberet, si & fortē alia dicere necessitas cogeret. Hæc ille ad Dioscorum. Quibus consentiunt quæ habet quodam loco Leo papa, dicēs: Tota Christianæ sapientiæ disciplinā non in abundantia verbi, non in astutia disputandi, neque in appetitu laudis & gloriæ, sed in vera & voluntaria humilitate consistit, quam Dominus Iesus ab vtero matris vsque ad supplicium crucis omni fortitudine & elegit, & docuit. Porro quoniam, vt alibi patuit, Pharisei ferē typum quendam gerunt Iudaici populi, Publicani verō gentilis populi, rectē Beda hanc parabolam etiam allegoricē tractauit, in Phariseo intelligens populum Iudæorum, qui in suis meritis & operibus legis gloriatus excidit à iustitia Dei, omnem suorum laborem fructum perdens: in Publicano autem populum gentilem, qui longē à Deo positus per humilem peccatorum suorum cōfessionem meruit exaltari apud Deum, & præferri populo Iudaico. Itaque etiam propter allegoriam hanc sub hoc exemplo latentem rectē dicitur exemplum istud esse parabola, quamuis non ea potissimum causa parabolā Lucas vocauerit, sed ob causam superius explicatam.

ET TUNC AFFEREBANT AD ILLVM & INFANTES VT TANGERET ILLOS. **E**T MANUS EIS IMPONERET & ORARET. **Q**UOD CUM VIDERENT DISCIPULI COMMINABANTUR OFFERENTIBUS, & SINCREPABANT EOS. **Q**UOS CUM VIDERET IESUS INDIGNE TULIT, & CONNUCANS ILLOS DIXIT ILLIS: SINITE PARVULOS VENIRE AD ME, & NOLITE EOS PROHIBERE. **V**ENIRE AD ME, ITALIUM ENIM EST REGNUM DEI. **A**MEN DICO VOBIS: QUI SQUIS NŌ RECEPTUM REGNUM DEI SICUT PARVULUS, NŌ INTRABIT IN ILLUD. **E**T COMPLEXANS EOS, & IMPONENS MANUS SUPER ILLOS, BENEDECEBAT EOS. **E**T CUM IMPOSUISSET EIS MANUS, ABIIT INDE. **E**T CUM EGRESSUS ESSET IN VIAM, ECCE ACCEDENS & PROCURRENS QUIDAM PRINCEPS, GENU FLEXO ANTE EUM, ROGABAT EUM DICENS ILLI: MAGISTER BONE, QUIDA BONI FACIAM VT HABEAM VITAM AETERNAM? IESUS AUTEM DIXIT ILLI: QUI D ME DICIS BONI, & ME INTERROGAS DE BONO? NEMO BONUS NISI SOLUS DEUS. SI AUTEM VIS AD VITAM INGRESSE, SERUA MANDATA. DIXIT ILLI: QUÆ? IESUS AUTEM DIXIT: MANDATA NOSTRA: NŌ HOMICIDIUM FACIES, NŌ ADULTERABIS: NŌ FACIES FURTUM, NŌ FALSUM TESTIMONIUM DICES, NŌ FRAUDEM FECERIS, HONORA PATREM TUUM & MATREM TUAM, DILIGES PROXIMUM TUUM SICUT TEIPSUM. AT ILLE ADOLESCENS RESPONDENS AIT ILLI: HÆC OMNIA CUSTODIUI A IUVENUTE MEA, QUID ADHUC MIHI DEEST? QUO AUDITO IESUS INTUITUS EUM, DILEXIT EUM, & AIT ILLI: IESUS: ADHUC VNUM TIBI DEEST. SI VIS PERFECTUS ESSE, VADE, VENDE OMNIA QUÆ HABES, & DA PAUPERIBUS, & HABEBIS THESAURUM IN CAELO, & VENI SEQUERE ME. QUUM AUDISSET AUTEM ADOLESCENS VERBUM, CONTRISTATUS EST IN VERBO, & ABIIT TRISTIS, ERAT ENIM HABENS MULTAS POSSESSIONES. VIDENS AUTEM IESUS ILLUM TRISTEM FACTUM, & CIRCUMSPICIENS IESUS DIXIT DISCIPULIS SUIS: QUAM DIFFICILE QUI PECUNIAS HABENT, IN REGNUM DEI INTROBUNT. AMEN DICO VOBIS, QUIA DIUES DIFFICILE INTRABIT IN REGNUM CAELORUM. DISCIPULI AUTEM OBSTUPESCEBANT IN VERBIS EIUS. AT IESUS RURSUS RESPONDENS AIT ILLIS: FILIOLI, QUAM DIFFICILE EST CONFIDENTES IN PECUNIIS IN REGNUM DEI INTROIRE. ET ITERUM DICO VOBIS: FACILIS EST CAMELUM PER FORAMEN ACUS TRANSIRE, QUAM DIUITEM INTRARE IN REGNUM DEI. AUDITIS AUTEM HIS DISCIPULI MIRABANTUR VALDE. ET DIXERUNT QUI AUDIEBANT, DICERE AD SEMETIPROS: ET QUI ERGO POTERIT SALVUS ESSE? ASPICIENS AUTEM ILLOS IESUS AIT ILLIS: AZIMINES, POSSIBILIA SUNT APUD DEUM. ET POST HÆC TUNC RESPONDENS CAPIT EI PETRUS DICERE: ECCE NOS DIMISIMUS OMNIA, & SECUTI SUMUS TE, QUID ERGO ERIT NOBIS? IESUS AUTEM RESPONDENS DIXIT ILLIS: AMEN DICO VOBIS, QUOD VOS QUI SECUTI ESTIS ME, IN REGENERATIONE CUM SEDERIT FILIUS HOMINIS IN SEDE MAIESTATIS SUÆ, SEDEBITIS & VOS SUPER SEDES DUODECIM IUDICANTES DUODECIM TRIBUS ISRAEL. ET OMNIS QUI RELIQUERIT DOMUM, VEL FRATRES, AUT SOROS, AUT PATREM, AUT MATREM, AUT UXOREM, AUT FILIOS AUT AGROS PROPTER NOMEN MEUM, CENTUPLUM ACCIPIET, & VITAM AETERNAM POSIDEBIT. AMEN DICO VOBIS, NEMO EST QUI RELIQUERIT DOMUM, AUT FRATRES, AUT SOROS, AUT PATREM, AUT MATREM, AUT UXOREM: AUT FILIOS, AUT AGROS PROPTER ME, & NON ACCIPIAT CENTIES TANTUM, NUNC IN TEMPORE HOC, DOMOS & FRATRES, & SOROS, & MATRES, & FILIOS, & AGROS CUM PERSECUTIONIBUS, & IN SEculo FUTURO VITAM AETERNAM. MULTI AUTEM ERUNT PRIMI NOVISSIMI, & NOVISSIMI PRIMI.

ET TUNC AFFEREBANT AD ILLVM A varia mala, credentes proinde per huiusmodi manuum impositionem & orationem etiam præmaniri posse infantes à malis & diaboli potestate. Hæc ergo ratione moti offerunt puerulos Christo; idē iuxta consuetudinem apud eos receptā, qua solent parvuli senioribus & sanctis viris offerri, vt manibus impositis ab eis benedicerentur, quemadmodum Ioseph filios suos Ephraim & Manassen attulit patriarche Iacob qui impositis manibus suis super illos, benedixit eis, vt legitur Gene. 48. Ceterum Discipuli vidētes piam parentum in offerendo sedulitatem, non satis memores quomodo Dominus aliquid quando duocato puerulo statuerit eum in medio Discipulorū, declarans tatis verbo & facto quanti faceret parvulos, increpabant offerentes, tum quod importunam & improbā putarent huiusmodi oblationē, quia scilicet Domino alioquin satis occupato, rebus huiusmodi leuioribus fieret negotiū; tum quod indignum putarent magnitudine Domini occupari rebus illis leuib; zelantes scilicet pro Domini sui tum quiete, tum honore. Quod autem in Marco legimus Discipulos comminatos offerentibus, non est aliud quam quod reliqui duo dicētes increpasse illos. Nā Græcis apud omnes tres Evangelistas idem est verbum, nempe ἐπιτιμαίνω quod in-

terpres nunc vertit increpare, nunc comminari ut supra aliquando est annotatum Videns autem Dominus Discipulorum factum, quanquam sciret ab ipsis ex aliqua parte geri officiosa quadam sedulitate, tamen quatenus ex affectu quodam humano & superbia proficisceretur, indigne tulit, idque eo magis quod non ita multo ante eis commendauerat paruulos, eorum exemplo ad modestiam ipsos prouocans. Itaque conuocatis ad se Discipulis suis, ait illis: Sinite paruulos venire ad me. Causamque affert; quia talium est regnum Dei. Vbi signanter dictum esse, talium & non horum, annotauit D. Hieronymus, ut ostenderetur non etatem regnare, sed mores, & his qui similem habent innocentiam & simplicitatem praeuium reprimi. Vnde explicans illud magis Dominus adiecit, ut est apud Marcum & Lucam, Amen dico vobis, quisquis non receperit regnum Dei sicut paruulus, non intrabit in illud. Quod idem est cum eo quod supra dixit in cap. Concordiae 70. Nisi efficiamini sicut paruuli, non intrabitis in regnum caelorum, Vbi dictum est qua in re debeamus paruulis esse similes, nimirum in honorum contemptu & submissione in doctrinae Christi susceptione sine contradictione, in innocentia & simplicitate. Aduertendum tamen in hac sententia, quod, sicut hic positum est pro velut vel tanquam, significatur enim imitatio personae, non autem acceptionis. Neque enim est sensus: Qui non acceperit ut puer accipit, sed qui non acceperit, factus similis puero. Porro quanquam dictum non est: horum est enim regnum Dei, sed talium, non tamen intelligendum est sub, talium, non comprehendendi etiam ipsos paruulos aetate, quemadmodum volunt Anabaptistae. Nam si illud, talium, tantum pertineat ad adultos, qui sua voluntate paruulis sunt similes, eosque imitantur, iam haec sententia ei quod dixit Dominus infantes sibi apportandos esse, tanquam subiecta ratio minime cohaeret. Ideo enim paruulos permittendos sibi adferri dicit Dominus, quia talium est regnum Dei: proinde cum hoc occasione paruulorum sibi oblatorum Dominus dixerit, nequaquam paruuli aetate ab hoc dicto, & proinde nec a participatione regni caelorum possunt excludi. Talium, enim proculdubio refert conditionem illam, animi quam habent infantes & paruuli. Eam ergo conditionem quicumque habent, sine peretate, siue per voluntatem & imitationem eorum est regnum Dei, si modo tamen ad Christum veniant, aut per se, ut adulti rationis compostes: aut per alios oblatis, ut paruuli & infantes. Itaque hoc Christi factum reprehendentis Discipulos prohibentes paruulorum oblationem, & paruulos suscipiendos, ad duo valebat. Primum ad commendationem humilitatis, & ut rursus exemplum praeretur modestiae & innocentiae, atque in ipsis paruulis a se susceptis ostenderet quam grata illi esset humilitas, & innocentia, quae ab hominibus ridebantur. Secundum, ut hoc suo facto ostenderet etiam infantes suae gratiae participes esse posse, nec a gratia baptismi remouendos esse, veluti prauidens, fore eos qui modo exorti sunt, qui, quemadmodum Discipuli modo, increparent paruulorum oblatores, quales & suo tempore quosdam fuisse Diuus Bernardus testatur homilia 66. in Cantica, ubi & contra tales pulchre disputat. Sanè quod Dominus paruulos non tantum ad se venire permiserit, sed etiam complexatus sit eos, ut habet Marcus, & iuxta votum offerentium parentum, im-

positis manibus suis eos benedixerit, hoc est, bene precatus sit eis, & bene precando gratiae suae participes fecerit (non potuit enim Christi benedictio non esse efficax, cuius benedicere benefacere est) manifeste arguit infantes & usu rationis carentes, gratiae Christi participes esse posse. Proinde recte ad imitationem horum offerentium paruulos, Ecclesia quotidie per fideles Christo infantes offert, ut in baptismo gratiae eius, qua certum est eos indigere, participes fiant, ut sic Dei regnum, quod talium hic esse dicitur, consequi possint. Sed de baptismo paruulorum aliam latius. Hoc tantum hic adiciendum, quod quemadmodum Ecclesia ex hoc facto Christi didicit paruulorum susceptionem: ita & ex eodem didicit in omnibus penes sacramentis, & susceptione aliquorum in Ecclesiam, ut impositione manuum. Huius enim caeremoniae magna olim in Ecclesia fuit obseruatio, ut adhuc est ex parte. Nam impositio manuum ex Apostolica institutione fit in sacramento Confirmationis, & in sacramento Ordinis, & rursus fieri solebat & in sacramento Poenitentiae, & quandocumque haeretici intra Ecclesiam recipiebantur. Est enim huiusmodi manuum impositio, veluti imprecatio & collatio spiritus sancti.

ΕΤΒCVM EGRESSVS ESSET IN VIAM, AECCE ACCEDENS, (ET) PROCURRENS.] Postquam ad oblatam occasionem Dominus humilitatis doctrinam proposuisset, alia mox oblata est occasio docendi etiam diuitiarum contemptum, accedente scilicet ad eum diuite quodam, & rogante qua ratione vitam aeternam sibi parare posset. Hunc autem D. Hieronymus in Matthaeum scribens existimat non voto discentis, sed animo tentantis Dominum interrogasse, idque ex alio Euangelista id palam asserente dicit esse manifestum, confirmatque ex eo quod dicente illi Domino: Si vis ad vitam ingredi, serua mandata, rursus fraudulenter interrogauerit, quae sint illa mandata, quasi non & ipse legerit, aut Dominus possit Deo iubere contraria. Verum in hac sententia imposuit D. Hieronymo, quod quae Matthaeus de isto scribit, non contulerit cum his quae de eodem scripserunt Marcus, & Lucas, & quod putauerit hunc de quo scribit Matthaeus, fuisse illum legisperitum de quo Lucas cap. 10. qui similiter Dominum interrogauit quid faciendo vitam aeternam possideret. Hic enim a Luca dicitur Dominum tentando interrogasse. At illum non fuisse de quo hic Matthaeus, certissimum est ex Luca, qui etiam huius meminit, & rursus ex Marco euidens satis est istum percunctatorem non fraudulento animo Dominum accessisse, quemadmodum colligit D. Chrysostomus, Hieronymi sententiam refellens. Marcus enim hunc procurrisse dicit, & genu flexisse ante Iesum, ac ab ipso dilectum: quorum illa cupiditatem discendi demonstrabant, istud autem hominis sinceritatem. Fuit autem iste, ut ex omnibus tribus patet Euangelistis, admodum diues: fuit adolescens, ut ex Matthaeo patet & Marco. A Luca vero etiam princeps dicitur, quia scilicet magne apud Iudaeos auctoritatis & potentiae propter diuitias. Hic ergo Domino etiam in viam egresso, non tantum accedens, ut habet Matthaeus, sed etiam accurrens, ut habet Marcus, ac genu coram Iesu flexit in reuerentiae signum, cupidus assequendi vitam aeternam, quae sua doctrina nouo modo Dominum promittere intellexit, interrogabat eum dicens, Magister bone, quid boni faciam ut habeam vitam

vitam aeternam? Ad hanc interrogationem Marcus quidem & Lucas dicunt Dominum primum respondisse: Quid me dicis bonum. Matthaeus vero: Quid me interrogas de bono. Graeca tamen etiam in Matthaeo habent: quid me dicis bonum; quomodo & Hilarius legit, & Diuum Hieronymum quoque sic legisse ex Commentario suspicari licet. Sed verisimile est ex aliis Euangelistis, pro illo: Quid me interrogas de bono, etiam in Matthaeo positum, quid me dicis bonum; quod lector aliquis parum attentus iudicaret illi: Quid me interrogas de bono; non perinde quadrare sequens Christi responsum: Vnus est bonus Deus. Origenes homilia 8. super Matthaeum vtrunque ponit lectionem. Dicendum itaque, vtrunque Dominum respondiisse, & cur se diceret bonum, & cur se de bono interrogaret. Nam adolescens & bonum appellauerat, & de bono interrogauerat, dicens: Magister bone quid boni faciam, &c. Ad quod commodè sic intelligitur vtrunque respondiisse Dominus: Quid me dicis bonum, & me tanquam bonum scilicet interrogas de bono? Quoniam enim adolescens Dominum appellabat bonum, blandimento captans illius benevolentiam, cum tamen nihil aliud existimaret eum esse quam purum hominem, sed caeteris eminentiorem: & quoniam de bono faciendo quo promereri posset vitam aeternam interrogabat, Dominus omnem bonitatis laudem ad solum Deum transfert, qui solus natura & verè bonus est. vnde subiicit: vnus est bonus, Deus scilicet, vel, ut habent alij, Nemo bonus, nisi solus Deus. quasi dicat: Merito deberes nec me dicere bonum, quem existimas esse purum hominem, nec te putare posse aliquid boni facere, quod solus Deus dicendus sit verè bonus, cuius comparatione non iustificabitur omnis homo, nec quoduis opus hominis. Non ergo negat se bonum esse & Deum, sed ab illo non se appellandum bonum significat, qui ipsum purum hominem credidit, quod non ob id dixit, quasi reprehenderit in eo quod se nondum credidit esse Deum, sed ob duas has potissimum causas. Primum, ut suo exemplo doceret, quod cum ab aliquibus laudamur, retorquere debeamus proprias laudes in laudem diuinam, & consideratione nostri defectus non admittere in animo adulationum & captantium nostram benevolentiam voces Deo proprie conuenientes. Secundum, ut hunc percunctatorem ab adulationis vitio liberaret, & tacite admoneret ne seipsum bonum existimaret, etiam eum omnia Dei mandata perfecisset, sed potius solum Deum bonum & omnis bonitatis authorem suspiceret, cui omnis boni gloria transferenda est. Credidit enim iste, dum Iesum, quem hominem tantum putauit, bonum appellat, & de bono a se faciendo interrogat, etiam se quoque bonum fieri posse per bonum quod facturus esset: proinde ut ad humilem de se suisque operibus existimationem, illum & in illo nos Dominus prouocaret, boni honorificam appellationem a se & omni opere humano in Deum transferret. Proinde acutè D. Turnhout libr. 3. de libertate Christiana, intelligit Dominum hic Iudaeo opera tantum attendenti insinuasse opus esse fidei, qua credatur nemo esse bonus nisi solus Deus, & omnis homo esse mendax. Et ita neminem posse aliquid boni facere ad assequendum vitam aeternam, nisi qui ex bonitate Dei miserentis factus fuerit bonus. Dehinc ad reliqua quaestiones respondet dicens: Si au-

tem vis ad vitam ingredi, serua mandata. Quibus verbis significat & liberi arbitrij vim, dum dicit: Si vis; & solam vitam aeternam verè esse vitam, dum interrogatus de vita aeterna, respondet; si vis ad vitam ingredi; & se vitae aeternae praedicatorum non solum non esse contrarium legi, sed nec alia requirere quam legem, dum dicit; serua mandata. Qua Domini responsione aperte refelluntur hi qui hodie opera nimis deprimunt, ac fidem solam extollunt & exigunt: qui vtiq; si interrogarentur, quare ratione quis vitam aeternam assequatur, nolent cum Domino dicere; serua mandata; sed id tantum inculcarent; crede in filium Dei. At Dominus nunc fidem exigit, nunc opera pro occasione oportunitate, significans & fidem & opera esse necessaria seruando. Audiens autem adolescens exigi mandatorum obseruationem, & aestimans alia quaedam praeccepta esse praeter legalia quae ei vitae fieret causa, siquidem audierat eum ut noua quaedam promittentem, ita & noua quaedam hominibus praecipere, interrogat quanam essent ea praeccepta quae essent ipsi seruanda. Tum Dominus ostendens se non de aliis locutum mandatis quam quae legis erant: Mandata, inquit, nosti. Deinde & enumerat aliquot ea scilicet quae sunt secundae tabulae, & ad proximos pertinent. Et quidem omnes tres Euangelistae commemorant a Domino dicta, quatuor illa negatiua praeccepta decalogi: Non occides, non moechaberis; non facies furtum, non falsum testimoniū dices. In quibus futura indicatiui phrasi Hebraica pro imperatiuis ponuntur. At Marcus his etiam quintum addit: Ne fraudem feceris, aliena scilicet illicite accipiendo. Graecè enim est, μη ἀπορροήσῃς, quod proprie est, ne priues, aut spolies, quinquam. Id autem positum patet pro ultimo decalogi praeccepto: Non concupisces domum proximi tui, non seruum, non ancillam, non bouem, non asinum, nec omnia quae illius sunt. Aut desumptum istud ex cap. Leuitici 19. vnde & id quod sequitur in Matthaeo: Diliges proximum tuum. Ibi etiam pro eo quod non habemus: Nec vi opprimes eum; Hebraea habent, Neque praedaueris, & Septuaginta, μηδὲ ἀπράοις. Negatiuis praecceptis additur a tribus Euangelistis vnum affirmatiuum, Honora patrem tuam, & matrem tuam. His iam apud Matthaeum subiicitur generale illud praecceptum, in quo omnia praeccepta ad proximos spectantia recapitulantur, teste Paulo: Diliges proximum tuum sicut teipsum. Cuius quod apud solum Matthaeum additum praecceptum, dybbium proponit Origenes, quomodo, si hoc etiam praecceptum adolescens iste seruauit, quemadmodum se seruasse dicit, eius responsionem Domino approbante, qui intuitus eum dilexisse dicitur illum, dicitur ei: Adhuc vnum tibi deest; & tanquam nondum perfecto dicitur: Si vis perfectus esse, cum in illo mandato, Dilige proximum tuum, omne mandatum secundum Paulum recapituletur, & contineatur, ut ob id nihil ei deesse possit qui illud impleuerit, sed perfectus sit, ut qui omne mandatum impleuerit. Itaque hac ratione relinquit videndum, num istud praecceptum non sit hoc loco a Matthaeo scriptum, sed ab aliquo nescio quo non intelligente subtilitatem istorum dictorum additum, maxime cum Marcus & Lucas hoc praecceptum non ascripserint. Indicat tamen quomodo & aliter proposita difficultas solui posset ex Euangelio apocrypho, quod dicitur secundum Hebraeos. In quo de iuvene hec

res exponitur ad hunc modum: Dixit ad Deum alter diuitum: Magister quid bonum faciens vi-
uam? Dixit ei: Homo, leges & prophetas fac. Re-
spondit ad Deum: Feci. Dixit ei: Vade, vende
omnia quæ possides, & diuide pauperibus, & ve-
ni, sequere me. Cœpit autem diues scalpere caput
suum, & non placuit ei. Et dixit ad eum Dominus:
Quomodo dicis, legem feci & prophetas? Quoniam
scriptum est in lege: Diliges proximum tuum sicut
teipsum; & ecce multi fratres tui filij Abrahæ ami-
ci sunt stercore, morientes præ fame, & domus
tua plena est multis bonis, & non egreditur om-
nino aliquid ex ea ad eos. Et conuersus dixit Si-
moni Discipulo suo sedenti apud se: Simon fili
Iohannæ facilius est camelum intrare per foramen
acus, quam diuitem in regnum cœlorum. Ex his
ratiocinatur Origenes, vt donetur sic scriptum
fuisse ab Euangelista, vt nos legimus, tamen dif-
ficultatem propositæ quæstionis sic posse explica-
ri, vt accipiamus Christum redarguisse iuuenem,
credentem se legem implese, dicendo ei: Si vis
perfectus esse, &c. quasi diceret: Sic enim videbe-
tis dicere verum, & verè diligere proximum tuum
sicut teipsum. Sed nec hac ratione satis soluitur no-
dus. Nam si Dominus eum redarguere voluit tan-
quam non verè dixerit se omnia illa seruasse, quo-
modo Marcus dicit Dominum dilexisse iuuenem,
respondentem se omnia seruasse? Deinde quomo-
do ad ostensionem eius, quod proximum sicut se-
ipsum diligeret, exigeretur, vt omnia sua venderet,
& daret pauperibus, cum id non necessariò requi-
ratur ad impletionem illius præcepti: Diliges proxi-
mum tuum sicut teipsum. Et tamen quomodo is po-
test videri obseruasse illud præceptum dilectionis
proximi, qui tam multas habebat possessiones, nec
superflua erogabat in pauperes? Dicendum ergo,
quod hoc quidem præceptum dilectionis proximi
adolescens ille compleuerat, sicut tunc illud Iudæi
implendum putabant, aullum scilicet inferèdo no-
cumentum manifestum proximis, & communia di-
lectionis officia eis exhibendo, nõ autem diuiden-
do cum proximis suas possessiones, quemadmo-
dum requirit Christiana perfectio. Itaque quanquam
Dominus potuisset ostendisse illum non satis præ-
ceptum illud obseruasse, tamen quoniam ille non
arroganter responderat se omnia illa seruasse, sed
animo simplici, & cupido etiam maioris perfectio-
nis (quam cupiditate declarauit dicens, vt est apud
Martham; quid adhuc mihi deest?) ideo benigne
illum intuitus, tanquam simplicem, & ne-
quaquam versutum, dilexit eum quasi vehementer
appetentem salutem, quanquam adhuc auaritiæ ty-
rannide præpediretur. Et quoniam veluti non con-
tactus obseruatione legis quærebat quid adhuc ipsi
deesset, Dominus ab imperfectione iustitiæ legalis
eum vocat ad perfectionem iustitiæ Euangelicæ,
dicens: si vis perfectus esse. Imperfecti enim
sunt qui sola legalia complet præcepta, quia & ipsa
imperfecta erant propter iudæorum imbecillitate-
m. Verum alia hic rursum oritur quæstio, quomo-
do scilicet Dominus dicat iuueni: Adhuc vnum tibi
deest, vt habent Marcus & Lucas, cum prius
dixerit: Si vis ad vitam ingredi, serua manclata.
Si enim mandatorum obseruatio sufficit volenti
ingredi vitam, & iuuenis iste mandata ea Domi-
no approbata seruauerat, quomodo adhuc vnum,
præter scilicet illa mandata, ei defuisse vt possit ad
vitam ingredi, dicitur? Sanè ex hoc loco Pelagia-

ni quidam docebant, diuitem manentem in diui-
tiis suis non posse ingredi ad vitam æternam, sed
necesse ei esse vt omnibus diuenditis, & in pau-
peres erogatis, nudus nudum sequatur Christum,
asserentes in veteri quidem testamento licuisse ha-
bere diuitias, non autem in nouo, propter nouum
hoc Christi præceptum. Contra quam eorum sen-
tentiam disputat prolixè satis & doctè D. Augu-
stinus in epistola ad quendam Hilatium, quæ est
89. probans diuitem etiam in suis diuitiis manen-
tem posse ingredi in regnum cœlorum, idq; tum ex
Paulo 1. Timoth. 6. vbi inter ea quæ diuitibus sunt
præcipienda, nõ præcipitur vt omnia sua vendant,
& dent pauperibus: tum ex hoc ipso loco, quia di-
uiti quærenti quid faciens vitam æternam posside-
ret, non est dictum: Si vis ad vitam ingredi, vade,
& vende quæ habes; sed, Si vis ad vitam ingredi,
serua mandata; eaq; quæ sint etiam enumerans, nõ
inter ea posuit, Vade & vende, sed iuueni quæren-
ti quid adhuc sibi deesset tandem respondit: Si vis
perfectus esse, vade, vende: significans facultatum
venditionem & distributionem non quidem esse
necessariam vt quis ad vitam ingrediatur, sed ne-
cessariam esse vt quis sit perfectus. Itaque huc suum
errorem cum cæteris Pelagius tandem conuictus,
ore proprio anathematizauit, vt recitat Augusti-
nus in epistola ad Paulinum. Proinde quod dicit
Dominus: Adhuc vnum tibi deest; non sic est ac-
cipiendum, quasi vnum istud sic ei defuerit, vt sine
illo non posset ingredi ad vitam: sed quia iuuenis
cum dixisset se omnia illa seruasse à iuuentute, id
est, pueritia sua, quæstuit quid adhuc mihi deest, hoc
est, quid præterea facere possem, vt habeam vitam
æternam, respondit Dominus: Adhuc vnum tibi
deest, hoc est, adhuc vnum restat quod facias, &
adiicias factis, vt habeas vitam æternam, non quod
sine isto non posset habere, sed quod per istud cer-
tius & plenius esset habiturus vitam æternam. Vnde
& subiicitur: Si vis perfectus esse, hoc est, si vis
nihil tibi deesse quod faciat ad obtinendam vitam
æternam, vade & vende, &c. potest tamè etiam in-
telligi vnum illud quod dicit Dominus ei deesse,
necessariu fuisse ei ad salutem. Deerat enim ei con-
temptus diuitiarum, nimisque afficiebatur diuitiis
suis, vt patet ex sequentibus, & in eis nimis confi-
debat. Quamdiu ergo hic in eo fuit affectus, vnum
ei deerat ad vitam ingrediendam necessarium, ni-
mirum vt si non diuitias suas, saltè affectum hunc
abiiceret. Itaque quod dicitur: Si vis perfectus es-
se, &c. hunc habet sensum: si vis nihil tibi deesse
quod ad consequendam salutem tibi est necessa-
rium, (perfectum enim est cui nihil deest) vade &
vende omnia, non quod vendere omnia, sit neces-
sarium ad salutem, sed quod Dominus id consulat
ei qui affectu illo impediatur ab ingressu regni
cœlestis. Secundum enim hunc sensum, non est in-
telligendum vendere omnia necessarium esse ad
perfectiõnem hoc modo intellectam, sed consiliu
esse accommodum, quo necessaria illa ad salutem
perfectio optime obtineatur. Sunt qui putant illud
vade & vende, esse præceptum temporale & per-
sonale, diuiti huic soli à Domino propositum. Ver-
rùm hæc sententia nec conuenit cum Ecclesiasti-
corum patrum intelligentia, nec cum his quæ se-
quuntur, ex quibus satis patet Dominum istud di-
cturum fuisse cuius diuiti, nulli tamè id præceptu-
rum. Porro circa hæc Domini sententiã duo quæri
solent. Primum, quomodo dicit Dominus: Si vis
perfectus

perfectus esse, cum dicat Paulus, cum venerit quod
perfectum est euacuabitur quod ex parte est, signifi-
cans in hac vita neminem esse perfectum. Ad
quod dicendum est, quod cum perfectum (vt dicit
Philosophus 3. Physicor.) dicatur cui nihil deest,
quemadmodum variis modis dicitur aliquid alicui
deesse: ita & variis modis dicitur quis perfectus,
ita vt sit perfectio quædam huic vitæ conueniens,
quædam tantum conueniens futuræ vitæ. Absolu-
tè enim perfectus est, cui nihil omnino deest ad vir-
tutem & felicitatem, quomodo in hac vita ne-
mo est perfectus. Ex parte autem perfectus est, cui
nihil deest eorum quæ sunt illi ad æternam vitam
assequendam necessaria, secundum quem modum
perfectus est, quisquis Christianam habet chari-
tatem. Atque hoc modo quosdam hoc loco accipe-
re mox dictum est, quomodo & in illo Matthæi ac-
cipitur: Estote perfecti, sicut & pater vester cœles-
tis perfectus est. Magis autem perfectus dicitur
in hac vita, cui non tantum nihil deest ad vitam
æternam necessarium, sed etiam amplius quid ha-
bet, obseruando Evangelicam etiam consilia, pau-
peratis & continentia. Atque in hunc modum se-
rè omnes hic accipiunt, cum dicit Dominus: Si vis
perfectus esse. Vnde D. Hieronymus ex hoc loco di-
sputat contra Vigilantium, asserentem melius esse,
si quis moderatè rebus suis vtatur, pro loco ac tem-
pore occurrens necessitatibus pauperum, quam si
semel omnia relinquat. Sic enim habet: Quod au-
tem Vigilantium asserit melius eos facere, qui vtun-
tur rebus suis, & paulatim fructus possessionum
diuidunt pauperibus, quam illos qui possessioni-
bus venundatis simul omnia largiuntur, non eis à
me, sed à Domino respondebitur: Si vis perfectus
esse, vade, & vende omnia quæ habes, & da pau-
peribus. Ex qua D. Hieronymi doctrina plane pa-
tet ipsum interpretari textum de perfectione quæ
non est præcepti, sed consilij. Verum secunda hic
oritur quæstio, vtrum perfectio Evangelica consi-
stat in præceptis an in consiliis. Quod enim consi-
stat in consiliis, locus iste docere videtur aperte:
quod autè in præceptis potius consistat, patet quia
in duobus mandatis dilectionis vniuersa lex à Do-
mino dicitur pendere & prophetæ. Et Paulus di-
cit: Si distribuero in cibos pauperum omnes facul-
tates meas, charitatem autem non habuero, nihil
fuit. Ad hanc quæstionem respondet doctè Diuus
Thomas secunda secundæ quæst. 184. arti. 3. dicens
perfectionem vitæ Christianæ per se quidem & es-
sentialiter consistere in obseruatione præceptoru
non quorumlibet, sed illorum duorum quæ pecu-
liariter dicuntur præcepta dilectionis, quia is verè
perfectior est, qui perfectius hæc implet præcepta,
& perfectiorem habet charitatem: secundariò ve-
rò & instrumentaliter in obseruatione consiliorum,
quia per hæc sicut & per alia præcepta promoue-
tur homo ad obseruationem præceptorum charita-
tis, aliter tamen per præcepta, & aliter per consilia.
Nam præcepta alia à duobus præceptis charitatis
ordinantur, ad remouendum ea quæ sunt charita-
ti contraria, cum quibus scilicet charitatis esse non
potest: consilia verò ordinantur ad remouendum
impedimenta actus charitatis, quæ tamen chari-
tati non contrariantur, sicut est matrimonium, oc-
cupatio rerum sæcularium, & alia huiusmodi. Vnde
Augustinus dicit in Enchiridio: Quæcunq; mā-
dat Deus, ex quibus vnum est, Non mœchaberis,
& quæcunq; non iubentur, sed speciali consilio

monentur, ex quibus vnum est, Bonum est homi-
ni mulierem non tangere, tunc rectè fiunt, cum re-
feruntur ad diligendum Deum, & proximum pro-
pter Deum, & in hoc seculo, & in futuro. Inde & in
Collationibus patrum dicit abbas Moyfes: Leiu-
nia, vigilia, meditatio scripturarum, nuditas ac pri-
uatio omnium facultatum, non perfectio, sed per-
fectionis sunt instrumenta, quia nõ in istis consistit
disciplinæ illius finis, sed per illa peruenitur ad fi-
nem. Proinde notandum, quod cum Dominus dix-
isset: Si vis perfectus esse, non tantum addidit: vade,
& vende omnia quæ habes, & da pauperibus;
sed etiam subiicit: & veni, sequere me; quia non in
facultatum venditione & distributione consistit po-
tissimum perfectio, sed in perfecta sequela Christi,
ad quam vendere omnia & dare pauperibus, via
quædam est. Cum enim dicit: sequere me; non tan-
tum loquitur de sequela corporali, sed multo magis
de sequela per imitationem charitatis, obedientiæ,
humilitatis & patientiæ, vnde in Marco apud
Græcos additur, sequere me tollens crucem; quan-
quam id possit videre aliunde hic adiunctum. Alio-
qui enim & philosophi quidam suas reliquerunt
facultates, aut eas aliis distribuerunt, quemadmo-
dum Thebeum quendam fecisse commemorat Ori-
genes, quod omnem suam substantiam tradiderit
populo Thebanorum, propter libertatem animæ
suar, & exemplum vitæ facilioris, & vt se beatum
demonstraret gentilibus, nec indigem hoc mun-
do. Nec tamen huiusmodi perfecti fuerunt, quod
Christum non sint secuti quem ignorauerunt. Nõ
dixit autem Dominus huic; renuncia omnibus quæ
possides, aut relinque ea omnia: sed quo yranque
haberet virtutem, voluntariæ scilicet paupertatis
& misericordiæ, omnia vendi præcepit, & distri-
bui pauperibus, non quod id omnibus perfectio-
nem ambientibus sit faciendum, quandoquidem
istud Apostoli non leguntur fecisse, sed omnia re-
liquisse: sed quod illud consultissimum sit iis qui
suas facultates in suas habet potestate. Vnde D. Hie-
ronymus: Si habes, inquit, in potestate rem tuã, vade:
si non habes, proiice. Et quidè Craton philoso-
phus docuit discipulos suos facultates suas vendere
& contemnere, sed non docuit ea pauperibus elar-
giri, sed potius ad captandum hominum laudem
inutiliter dispergere. Dominus autem verus perfe-
ctionis magister dari pauperibus admonet, & vt id
magis extorqueret à diuitiarum amatore, adiecit; &
habebis thesauru in cœlo, quasi diceret: Et nõ per-
ibunt tibi facultates tuæ pauperibus distributæ, sed
hac ratione certiores & abundantiores tibi in cœ-
lo diuitias parabis. Notandum & illud, quod non
dixerit Dominus, vade & vende omnia, & tunc ve-
ni; sed prius da pauperibus, & tunc veni; signifi-
cans se non quærere quæ illius erant, sed ipsum.
[CVM AVDISSET AVTEM ADO-
LESCENS VERBUM, CONTRISTATUS
EST IN VERBO, &c.] Quamvis valde aui-
dus esset adolescens iste perfectionis, tamen diui-
tiarum quas possidebat abundantia & amor non
permisit eum amplecti quod volebat. Quo enim
plura habebat, eo magis seruus eorū effectus erat.
Additio siquidem diuitiarum, additionem facit au-
aritiæ. Nam si quidem parū possidisset, faciliè cum
Apostolis, omnibus relictis sequi Dominum po-
tuisset, at quoniã multas habuit possessiones & di-
ues erat, valde contristatus est in sermone Domini,
dolens quod non nisi diuitiis abiectis perfectionem

assequi posset, & adeo dolens, ut Christo derelicto abierit, affectum eius bonum obruentibus diuitiarum spinis. Nescio, inquit Augustinus episto. 34. ad Paulinum & Thersiam, quomodo cum superflua & terrena diliguntur, arctius adepta quam concupita constringunt. Nam unde iuuenis iste tristis abiecit, nisi quia magnas habebat diuitias? Aliud enim est iam nolle incorporare quæ defunt, aliud iam incorporata diuellere. Illa enim velut cibi repudiantur, ista velut membra præciduntur. Hæc ille. Itaque illo cum tristitia abeunte, conuersus Dominus ad discipulos suos, ne quando pœniteret eos suæ paupertatis, cœpit de diuitiarum periculo disserere, dicens secundum Marcum & Lucam: Quam difficile, hoc est, vere valde difficulter qui pecunias habent, in regnum Dei introibunt. Quod Mattheus sic extulit, sensum eundem seruans; Amen dico vobis, quia diues difficile intrabit in regnum cœlorum. Itaque per eos qui pecunias habent, nõ simpliciter intelliguntur apud Marcum & Lucam qui in crumenis suis habent aliquos nummos, sed, ut ex Mattheo patet, qui diuites sunt, & multas habent facultates. Nomine enim pecuniæ, sicuti & dictione Græca hic posita, χρηματα, significantur plerunque omnia fortunæ bona, siue mobilia, siue immobilia. Dicta est autem dicitio Græca à verba χρῆμα, quod est vtor, quod diuitiis vtendum sit ad ea quæ oportet, nec sint recondendæ. Verum duplex circa hanc Domini sententiam occurrit quæstio. Primam, cur dicit Dominus singulariter de diuitibus, quod difficile eis sit ingredi in regnum Dei, cum omnibus id sit difficile, adeo ut dicat Petrus etiam iustum vix saluandum. Secundo, cur Dominus occasione eius qui propter diuitias abstraheretur à perfectione, dicit difficile diuites ingressuros in regnum Dei. Nam dicendum potius videbatur, quam difficile est diuites assequi perfectionem. Ad priorem quæstionem dicendum, quod quâquam per se arduum sit & difficile omnibus ingredi regnum Dei, tamen diuiti, quatenus est diues, singulari ratione est difficile, non quod diuitiæ per se sint impedimenta ad regnum cœlorum assequendum, cum dentur à Deo ut sint adminicula ad regnum cœlorum, sed quod affectus hominis minus ordinatus ad habitas diuitias, (qui valde frequens est) difficile reddat diuiti aditum ad regnum cœlorum. Hic enim affectus facit vt non diligatur Deus ex toto corde, nec proximus vt oportet, vt diuitiæ non expendantur quando & quomodo oportet, vtque in eis homo fiduciam aliquam habeat, ac de eis seruandis vel augendis nimis sit sollicitus, vt interim omittamus quod affectus hominis inordinatus ad honores & voluptates ex diuitiis accipit occasionem sese ostentandi & effe-rendi, ac voluptatibus se immergendi. Ad secundam quæstionem dicendum, quod apte Dominus occasione eius qui amore diuitiarum impediabatur à perfectione, descendit etiam ad ostendendum diuites per diuitias impediri ab ingressu regni cœlestis: siue quia affectus adolescentis erga diuitias tantus fuerit & talis, vt non tantum eum impediret à perfectione, sed etiam indignum faceret regno cœlorum, aut saltem difficilem illi faceret aditum regni cœlestis: siue quia ex amore diuitiarum retrahente hunc iuuenem à perfectione, cuius erat audis, ostendere voluerit, quomodo passim ab ingressu regni cœlorum diuites simili amore diuitiarum prohibeantur. quasi diceret: Si iste qui à iuuentute sua

A semper probè & inculpate vixit, & tãto etiam nunquam in adolescentia sua tenetur perfectionis amore, propter diuitias tamen retrahitur ab ea, ergo cum passim diuites non tanto teneantur amore suæ salutis, quàm iste perfectionis, difficile intrabunt in regnum cœlorum. Cum autem discipuli, vt habet Marcus, obstupescerent in verbis eius, id est, propter verba eius, nimirum quod viderent tam multos esse diuites, & omnes ambire diuitias, Dominus rursus quidem repetit quod dixerat, quo magis illud inculcasset & confirmasset, sed sic repetit, vt blandimento mitiget sermonis asperitatem, & interpretetur non intellectam obscuritatem: Filioli, inquit, quàm difficile est confidentes in pecuniis in regnum Dei introire. Pro eo ergo quod prius dixit; qui habent pecunias; nunc dicit, confidentes in pecuniis, significans, de quibus diuitibus superius potissimum sit locutus. Et tamen generaliter dixit, tum quod hi qui etiam si habeant diuitias, tamen non apponunt illis cor, nec confidunt in illis, coram Deo sint spiritu pauperes: tum quod rarum sit inuenire diuites qui in diuitiis suis non confidunt. Vnde dicitur: Beatus diues qui inuentus est sine macula, & qui post aurum non abiit, nec sperauit in pecunia & thesauris. At vt horum raritatem significaret Sapiens, subiicit: Quis est hic, & laudabimus eum? Confidunt autem in diuitiis suis, qui in his sibi placent, & per eas securiores viuunt, promittentes sibi per eas malorum liberationem: quæ admodum vulgus hominum facit, de quibus dicit Psalmista: Qui confidunt in virtute sua, & in multitudine diuitiarum suarum gloriantur. & Qui confidit in diuitiis suis, corruet: iusti autem quasi vires folium germinabunt. Dicit autem potius, confidentes in pecuniis, quàm amantes pecunias, quod illud magis exprimat auarorum vitium. Cum enim in solo Deo sit hominis collocanda fiducia, auari eam transferunt in aurum & argentum. vnde & Diuus Paulus auariciam vocat idololatriam. & Ecclesiastici 31. ante verba citata dicitur: Lignum offensionis est aurum sacrificantiũ, vñ illis qui sectantur illud, & omnis imprudens deperiet in eo. In qua sententia pro genitiuo, sacrificantiũ, Græcè est, τοῖς ἐθνοῖς ἀγνοῦν ἀνθρώπων, id est, sacrificantiibus ei, vt sit sensus: Aurum est his qui colunt illud, veluti lignum offensionis, hoc est, idolum, aut velut lignum aliquod quod aliquibus est ruinæ occasio. Difficile est autem confidentes in diuitiis intrare regnum Dei, quia difficile est tales abstrahi ab illa fiducia: quemadmodum & Ecclesiastes dicit, quod peruersi difficile corriguntur. Non contentus autem Dominus dixisse, primum quidem in genere difficile esse diuitem saluari, deinde peculiariter difficile esse confidentes in pecuniis saluari: addidit tertio quod his magis durum est, quo à diuitiarum amore efficacissime abstraheret. Iterum, inquit, dico vobis: Facilius est camelum per foramen acus transire, quàm diuitem intrare in regnum Dei. Circa quam sententiam varia à diuersis dicuntur, ob absurdum qui prima facie videtur in ea esse sensum. Quomodo enim dicitur illud esse facilius quod est omnino impossibile? Deinde cum mox dixerit Dominus, difficile esse diuitem intrare in regnum Dei, ac per hoc significauerit posse tamen intrare, (quod enim difficile sit, sit tamen aut fieri potest) quomodo iam dicitur facilius esse camelum transire per foramen acus, quàm diuitem intrare in regnum Dei, cum camelum intrare per foramen acus, planè

planè sit impossibile, ac ob id significetur diuitem ingredi regnum Dei, non solum esse impossibile, sed impossibili impossibilius; Quomodo autem id dicitur difficilius aut impossibilius quod frequenter fit, præ illo quod nunquam fit, nec fiet? Si diuinam quis spectet virtutem, omnia ei sunt æquè possibilis & facilia: si humanam, aut certè vtunque æquè est difficile & impossibile, aut facilius est diuitem ingredi in regnum Dei, cum hoc ex parte in eius situm sit potestate & voluntate. Sunt itaque qui sententiam hanc mysticè intelligunt, secundum quam intelligentiam omnis hæc vitatur difficultas. Augustinus enim libro 2. de quæstio. Euangel. capite 47. & post eum Diuus Gregorius libro Moral. 35. capite 17. per diuitem intelligunt omnem cupidum & huius seculi dilectorem: per camelum autem, ipsum Christum, quia, humiliatus in se onera sustulit, & sensum esse: Facilius esse Christum pati pro dilectoribus seculis, quàm dilectores seculi ad Christum posse conuerti. Per acum enim intelligunt passionem ipsum pungentem: per foramen acus passionis angustias. Verum vt huiusmodi aut alia quæuis allegoria non est omnino reiicienda, ita certum est hunc non esse sensum à Domino præcipue intentum. Sunt autem qui quo explicet propositam difficultatem, putant Hierosolymis fuisse portam quandam, quæ foramen acus dicebatur, per quam camelus nisi deposito onere, & flexis genibus transire non posset, intelligentes proinde hic significari diuites non posse transire angustam portam quæ dicitur ad vitam, nisi abiecto diuitiarum onere. Verum hæc sententia plane videtur fabulosa, vt quæ nulla nitatur auctoritate: suspicor autem desumptam ex his quæ hoc loco dicit Hieronymus de mysticis illis camelis quos capite 60. Isaias dicit ingressuros per portas Ierusalem. Cum ergo neuter prædictorum modorum sufficiat explicandæ huic sententiæ, plerique intelligunt ideo dictum: Facilius esse camelum per foramen acus transire, quàm diuitem ingredi regnum Dei, quia vtunque soli Deo est possibile, cui etsi omnia sint æquè possibilis & facilia, tamen ei alterum altero dicitur facilius, quomodo Diuus Augustinus super illud Ioannis: Maiora horum faciet, significat facilius esse Deo cœlum & terram creare quàm impiũ iustificare, quia scilicet & opus ipsum sublimius est & excellentius, & quia in creatione vel operatione Dei per naturam nulla inuenitur indignitas, sed in iustificatione impij inuenitur indignitas & resistentia. Simplicius tamen fuerit intelligere non ideo dictum esse istud illo facilius, quia vtique Deo soli esset possibile, vnum autem altero quadam ratione illi facilius, sed tantum huiusmodi locutione significatum esse impossibile esse & valde impossibile diuitem intrare in regnum cœlorum, quomodo intelligunt Diuus Hieronymus & Chrysostomus. Hoc dicto, inquit Hieronymus, ostenditur non difficile esse, sed impossibile diuitem intrare in regnum cœlorum. Et Chrysostomus: Quod, inquit, primò difficile dixit, id ipsum progrediens cameli atque acus comparatione valde impossibile ostendit. Itaque sic dictum est; facilius est camelum, & c. quomodo dicere solemus de duobus se se capitali odio prosequentibus: facilius fuerit aqua in igni miscere, quàm hos inter sese reconciliare; significare volentes id omnino fieri non posse. Quod si queratur quomodo iam Dominus dicat impossibile & valde impossibile quod prius tan-

tum dixit difficile, dicendum est vtumque verum esse. Difficile enim est diuitem ingredi in regnum cœlorum ea ratione quæ dicta est, nempe quia difficile est eum abstrahi ab amore diuitiarum, nec eis, abuti sæpe. Impossibile verò, tum quia quamdiu manet confidens in diuitiis, non potest ingredi: tum quia non sua virtute, sed sola Dei gratia, eaque efficace & potente, potest à fiducia, amore, & abusu diuitiarum abstrahi, vt sic possit ingredi regnum Dei. Nec tamen necesse fuerit dicere hac sententia Dominum significasse impossibilitatem, sed simplicissimum fuerit dicere hyperbolem esse in hac locutione, qua Dominus vulgari modo locutus significare tantum voluerit, valde difficile esse diuitem ingredi regnum Dei: qualis locutio est, cum dicitur. Arenam & salem & massam ferri facilius est ferre, quàm hominem imprudentem. Quo aliud non significatur, quàm difficillimum esse ferre hominis insipientiam. Sic cum dicitur: Expedi magis vrsæ occurrere raptis fœtibus, quàm fatuo confidenti sibi in stultitia sua; hyperbolicè significatur omnino non expedire, sed homini periculosum esse occurrere velle stulto. Et: Si potest Æthiops mutare pellem suam, & pardus varietates suas, & vos poteritis benefacere cum didiceritis malum; non quod absolute istud sit æquè impossibile atque illa, sed hyperbolica locutione significatur istud admodum esse difficile. Ad quem modum etiã in proposito non tam significari impossibilitatem quàm difficultatè, patet ex Luca, qui cum dixisset. Quàm difficile qui pecunias habent in regnum Dei introibunt, præ probatione huius subiicit: Facilius est enim camelum per foramen acus transire, & c. Non ergo hac sententia nisi magna significatur difficultas, quæ per præcedentem sententiam significatur: Quàm difficile qui pecunias habent & c. ad cuius probationem hæc à Luca additur. Porro sunt qui per camelum, non animal, sed funem potius nauticum quo anchora alligatur, (qui & ipse Græcis dicitur camelus, metaphora ab animali desumpta, propter ipsius grossiciem & tortuositatem) velint intelligi, non quod possibilis & facilius sit funem talem transire per foramen acus quàm ipsum animal, sed quod aptior videtur comparatio funis cum acu, quàm animalis cum acu. De animali tamen Dominum locutum magis est verisimile, quod cum maximum sit & tortuosum sit, cum foramine acus quod minimum est, & tortuositatem minimè admittens, aptè ad difficultatis exaggerationem comparat, ipsaque cameli cum diuite comparatione, pulchrè significatum est diuites in modum camelorum onustos esse diuitiarum sarcina, ac veluti gibbo quodam inæqualitatis coram Deo deformatos esse, & proinde non posse per angustam & arctam portam quæ ducit ad vitam intrare, nisi sarcinis saltè animo depositis, ac gibbo tumoris & inæqualitatis ad æqualitatem redactis. Hi sunt mystici illi cameli, qui Isaiæ 60. promittuntur ingressuri portas Ierusalem, cum dicitur: Inundatio camelorum operiet, te dromedarij Madian & Ephra; quemadmodum & hoc loco & in Isaiam doctè annotauit D. Hieronymus. qui in Isaiam scribens, & hanc sententiam tractans: Facilius est camelum, & c. confirmat eã intelligentiam quam ultimo loco astruximus: Difficultatem, inquit, rei proposuit, non impossibilitatem.

ET DIXERVNT QVI AVDIEBANT
D I C E N T E S B A D S E M E T I P S O S : H E T
Q V I S E R I T P O T E R I T.] Discipuli qui ad

mirabantur primū audientes Dominum asserentem difficile esse diuitem ingredi in regnum Dei, iam valde, & vt habet Marcus *magis*, hoc est, supra modum admirabantur, audientes faciliorem etiam esse ingressum cameli per foramen acus, quā diuitis in regnum Dei: atque hinc intelligentes res significari impossibiles esse diuitem salutem, & ob id et si inopes essent, tamen pro aliorum salute turbati, ac dolentes tam multos secludendos à regno cœlorum, dicebant ad semetipsos, hoc est, vt melius verti poterat: ad sese mutuo (Græcè enim est, *πρὸς ἑαυτοὺς*, quod proinde non bene vertit Quidam, in tra sese, cum magis conueniret, inter sese) Si sic res habet, quis ergo poterit saluus fieri? Circa quam eorum quæstionem occurrit dubium, quare Discipuli generaliter quærunt, quis ergo poterit saluus fieri? cum Dominus tantum dixerit de diuitibus difficulter saluandis. Itaque sunt qui Discipulorum interrogationem sic intelligunt: Quis ergo diuitem poterit saluus fieri? vt quod sequitur responsum à Domino: Apud homines hoc impossibile est; hunc habeat sensum, Impossibile est apud homines vt diues saluetur. Rectius tamē secundum Augustinum intelligitur Discipulos id eo generaliter interrogasse: quis ergo poterit saluus fieri; quod intelligerent etiam si non omnes haberent diuitias, esse tamen paucos qui non summe afficerentur diuitiis, easque habere desideraret, diuites autem non tam propter opum affluentiam, quā propter animum quem habent erga diuitias, difficulter esse saluandos, vt perinde sit ac si dicerent: Si sic est vt dicis, quis ergo poterit saluus fieri, cum rari sint homines qui aut habitas diuitias abicere possint, aut non optare quas non habent? Aut ideo generaliter quærunt, quia cogitabant si diuites ob diuitias non possent fieri salui, raros ergo reperiri qui saluari possent, cum libido, voluptates, & ambitio multo plus præbeant impedimenti. Dominus itaque quo conceptam à Discipulis animi tristitiam mitigaret: & benignè eos est intuitus, (verbo enim intuendi Euangelistæ significarunt Dominum mansueto oculo turbationem mentis eorum sedasse) & verbis quoque seueritatem sententiæ suæ temperauit, in medium adducens diuinam virtutem, & per eam ad confidentiam exhortans. Apud homines, inquit, hoc impossibile est. Hoc nempe, non solum vt diues saluus fiat, sed etiam generaliter vt quis saluus fiat. Non enim hoc fieri potest sola humana virtute, sed requiritur diuina gratia, qua id quod alioqui nobis est impossibile, fit possibile, imò & facile. Ea enim sic mutantur animi diuitem, vt alacres etiam vel abiciant quod possident vel possideant tanquā commune, non propriū, parati semper relinquere, sicut & vitam impendere, si quando id postulet religionis negotium. Non enim sic intelligendū est, quod hic dicitur possibile esse apud Deū vt diues saluus fiat, quasi saluari possit seruatis diuitiis, aut pristino erga diuitias affectu retento, sed quod Dei virtute abstrahi possit à temporalium amore & cupiditate. Ex hoc ergo loco aperte refelli potest orror Pelagij, asserentis vnumquemque viribus liberi arbitrij saluari posse; nec tamen occasione huius dicti Dominici resupinos nos esse conuenit, vt sicut ab impossibilibus abstinemus à salutis nostræ cura, sed potius intelligentes magnitudinem rei, & gratiæ diuinæ necessitatem, implorare Dei benignitatem, vt eius ope vitam consequamur æter-

nam quemadmodum hic bene annotauit D. Chrysostomus. Non solum autem Deo possibile esse dicit, vt diues aut omnino quisquā saluetur, sed quo magis nostram in Deum confirmet fiduciam, omnia quæ homini sunt impossibilia, Deo dicit esse possibile, iuxta illud Genesis: Nunquid Deo quicquam est difficile? & illud Gabrielis: Nō erit impossibile apud Deū omne verbū. Vnde & Paulus, qui suam probè nouit infirmitatem, omnia tamē se posse gloriatur, sed in eo qui ipsum confortabat. Quo modo autem omnia Deo dicuntur possibile, dictū est in cap. Concordiæ 3. circa illud Lucæ: Non erit impossibile apud Deum omne verbum.

Gene. 18.
Lucæ 2.
Philip. 4.

B ET POST HÆC TVNC RESPONDENS COEPIT EI PETRVS DICERE: ECCE NOS, &c.] cum audisset Petrus tantū malum esse habere diuitias, cogitauit eximiū ergo esse bonum abiecit diuitias. Verum quia adolecēti dictum fuit; vende omnia quæ habes & da pauperibus; atque hoc si faceret, promittebatur thesaurus in cœlo, sollicitus fuit pro se ac condiscipulis suis de præmio quod eos maneret, qui non quidem omnia vendiderunt, & dederunt pauperibus, sed simpliciter omnia reliquerunt, metuens ne fortè minus fecissent, quia non hoc fecerunt quod ab adolecēte requisitum Dominus. Itaque omnium vt ferè solebat nomine dixit: Ecce nos non quidem omnia nostra vendidimus, & dedimus pauperibus, sed tamen omnia reliquimus, & secuti sumus te.

C Quid ergo erit nobis? quasi dicat: Eum qui seruatis diuitiis te sequi recusat, dicis difficulter ingressurum regnum cœlorum, intelligimus ergo bene nos fecisse qui omnibus relictis te sumus secuti: at cum eum qui omnia vendidit, & dedit pauperibus, dicas habiturum thesaurum in cœlo, quid quæso nobis erit præmij, qui nō quidem omnia vendidimus, sed omnia reliquimus? Confidenter dicit; omnia reliquimus; cum pauca reliquisset, nauem scilicet & retia. Omnia enim relinquit, & multa relinquit, qui quicquid habuit, & habere potuit aut concupiscere, relinquit. Itaque Dominus Petri sermonem et si satis magnificum non reiecit vt diceret ei: quæ omnia Petre reliquisti, vt Præmiū magnum requiras? sed quo non peniteret eos voluntariæ paupertatis, & ostenderet non tantum venditoribus suarum facultatum, sed omnibus propter ipsum relinquētibz id quod habent, quantumuis sint tenues, maximum præmium repositum esse, cum solita asseueratione ait: Amen dico vobis, quod vos qui secuti estis me &c, Non dicit: Qui reliquistis omnia, sed tantum, qui secuti estis me; significans nihil profuturum illis omnia reliquisse, nisi etiam secuti ipsum fuissent, atque ipsam sequelam sui exigere omnium derelictionem.

D Qui enim, dixit superius, non renunciauerit omnibus quæ possidet, non potest esse meus discipulus. Et est hic sermo ad literam de sequela corporali, non qualibet, sed qua sese Apostoli Christo in discipulos indiuisos addixerunt. De hac enim sequela certum est Petrum dixisse; & secuti sumus te; & Euangelistæ cum supra in vocatione Petri & Andree dixerunt, relictis omnibus secutos esse Christum: non autem potissimum de sequela spiritali, per imitationem morum & vitæ, quæ consequitur sequelam illam corporalem, tanquam ad quam corporalis sequela est ordinanda. Quod autem sequitur; in regeneratione; Diuus Hilarius coniungit cum

cum eo quod præcedit, secuti estis me, intelligens per regenerationem, spiritualem renascentiam quæ fit in baptismo, quem D. Paulus vocat lauachrum regenerationis. vt sit sensus; Vos qui secuti estis me per regenerationem baptisimi. Verum rectius secundum alios coniungitur cum sequenti verbo, sedebitis, & per regenerationem intelligenda est resurrectio ex mortuis, quæ velut secunda generatio hominis erit secundum corpus, quemadmodum in baptismo est secunda hominis secundum animam generatio. Quomodo autem filius hominis in regeneratione dicitur sessurus in sede maiestatis suæ, cum & iam sedeat à dextris Dei patris? At tunc peculiariter sessurus dicitur, quia omnibus tunc sedere apparebit, cuius iam gloria hominibus est occulta. Nec dicitur sessurus ob corporalem sessionem, sed huiusmodi tropo significatur iudiciaria eius autoritas. vt sit sensus: cum sederit in sede maiestatis suæ, hoc est, cum se cum gloria & maiestate magna iudicem omnium exhibebit. Sic & postea dicitur capite Matthæi vigesimo quinto, cum venerit filius hominis in maiestate sua, & omnes Angelicum eo, tunc sedebit super sedem maiestatis suæ, id est, tunc in ipsis nubibus sese omnium iudicem gloriosè exhibebit. Ad eum modum etiam intelligendum, quod & Apostoli dicuntur tunc sessuri super sedes duodecim, nimirū quia proximi Christo iudicet etiam in gloria cum ipso apparebunt, iudicantes simul cum illo duodecim tribus Israel. Alioqui enim Paulus affirmat, omnes oportere stare ante tribunal Christi, vt referat vnusquisque prout gessit. Plus ergo Apostolis promittitur, quā inueni promissum fuit. Sedebitis, inquit, etiam vos; idque non confusè, nec in communi sede, sed super sedes duodecim, singuli scilicet in sua sede, vt sic eorum maiestatem exaggeraret, nec otiosi sedebitis, sed iudicantes duodecim tribus Israel. Idem & postea Dominus in vltima cœna Apostolis promittit, vt est Lucæ vigesimo secundo: Ego, inquit, dispono vobis regnum, vt edatis, & bibatis super mensam meam, & sedeat super sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Israel. De his sedibus vaticinatus est & Daniel dicens: Aspiciebam donec throni positi sunt, & antiquus dierum sedis, iudicium sedis, & libri aperti sunt. Porro quo intelligatur quomodo Apostoli dicuntur iudicaturi duodecim tribus Israel, cum iudicium propriè soli conuenit filio, sciendum in scripturis præter Christum quosdā variis modis dici iudicatos aliquos in nouissimo die. Nam Matthæi 12. exorcistæ Iudeorum dicuntur fore iudices eorum qui Christum calumniabantur eicere dæmonia in principe dæmoniorum. & eodē capite: Niniuitæ & regina Austri dicuntur in illo die condemnaturi Iudæos. Hi autem iudicaturi & condemnaturi dicuntur secundum omnes, quia per eos iustam esse Iudæorum condemnationem manifestum fiet, ex comparatione scilicet eorum cum Iudæis. Cæterum hoc iudicandi vel condemnandi modo etiam mali malos iudicabunt & condemnabunt. At in scripturis peculiari quodam modo omnes iusti dicuntur in nouissimo die iudicaturi impios. Nam Sap. 3. dicitur: Iudicabunt iusti nationes, & dominabuntur populis. Et Paulus: Nescitis quoniam Angelos iudicabimus. Et si in vobis iudicabitur mundus, indigni estis qui de minimis iudicetis. Iudicabunt autem iusti impios, non tantum collatione sui cū

Ephes. 5

Danielis

1. Cor. 5

A impiis, sed & comprobatione sententiæ Christi contra impios latæ, & quia tanquam membra Christi, & consortes facti gloriæ & regni ipsius, censentur simul cum ipso facere, quod ipse faciet. Et quidem ad priorem iudicandi modum respexit D. Hieronymus, dum explicans hunc locum dicit: Sedebitis & vos in solis iudicantium, condemnantes duodecim tribus Israel, quia vobis credentibus, illi credere noluerunt. Ad secundum modum respexisse videtur D. Augustinus lib. 20. de ciuit. Dei. cap. 5. indicans sic dictum esse Apostolis, quod iudicaturi essent duodecim tribus Israel, quomodo Paulus dicit fideles iudicatos dæmones, & hunc mundum. Itaque secundum hunc explicandi modum iudicare hic acciperetur pro condemnare, vt aperte exponit D. Hieronymus. Verum neuter prædictorum modorum sufficere videtur huic loco explicando, tum quod peculiare quiddam hic promitti videatur Apostolis, quod nō aliis postea Dominus promittit, qui etiam relinquunt propter ipsum domum vel fratres, aut aliud aliquid: tum quod non conueniat per duodecim tribus Israel intelligere duntaxat malos & damnandos Iudæos, sed potius totum Dei populum, bonos simul & malos comprehendentem, vt sapius in scripturis. Itaque intelligendum potius Apostolos iudicatos non tantum sui cum aliis comparatione, vel sententiæ comprobatione, sed etiam autoritate quadam & potestate, nō solum ea quæ omnes iusti cum Christo impios iudicabunt, sed tali qua Christo vicini principes agent in regno Dei & populo eius, his qui Euangelicæ eorum prædicationi crediderunt, exhibentes cum Christo ea quæ hic verbo suo illis promiserunt, infideles autem & impios condemnantes ad supplicia quæ hic ipsius prædixerunt, & comminati sunt. Quamquam enim omnium electorum erit simul cum Christo vt regnare, ita & iudicare, tamen qui hic in adferendo Christi Euangelio fuere primores, in regeneratione quoque primas inter electos obtinebunt, & eximio quodam modo simul cum Christo sedebunt & iudicabunt nō impios tantum, sed & iustos: quomodo qui regni in regno sunt proximi, singulari modo dicuntur simul administrare regnum ac iudicare cum rege, cum etiam omnes qui regnabunt, cum eo regnent, ac iudicent, & viciscantur rebelles. Quoniam ergo Apostoli primi fuerunt, qui omnibus relictis Christum sunt secuti, ac primi post Christum Euangelij prædicatores, constituti secundum Psalmistam principes super vniuersam terram, primi assertores & propagatores regni Christi, ideo merito illis promittitur etiam in regeneratione primatus in regno Christi, & iudiciariæ potestatis singulare consortium. Quæ tamen præminentia non est putanda solis his duodecim Apostolis tum conferenda. Quomodo enim non & Paulus qui extra numerum est duodecim, existimandus est eadē gloria & honore donandus, qui & ipse Apostoli hic assecutus est nomen ac dignitatem, & plus omnibus laborauit; quoniam enim nunquam quæbatur Dominus ipsis duodecim, ideo & de ipsorum priuilegio & felicitate loqui satis habuit in præsentiarum, intelligendum relinquens etiam alios eadem donandos prærogatiua, qui cum istis in propagando Christi regno hic primores essent. Nec falsa est hæc Christi promissio, quod Iudas proditor fuerit vnus ex duodecim quibus hæc Christus dixit, quia hæc promissio, sicut alia in scripturis

Ps. 138.

pturis

pruris praesupponit conditionem, si in eo ob quod sit promissio perseverauerint. Vnde per Ieremiam dicit Dominus; Subito loquar de gente & de regno, & edificem & plantem illud. Si fecerit malum in oculis meis, ut non audiat vocem meam, poenitentiam agam super bono quod locutus sum ut facerem ei. Ceterum Iuda excidente ab hac promissione, saluus tamen mansit duodecim sedium numerus. Sicut enim Episcopatum eius Matthias accepit, & hic in eius locum successit annumeratus cum undecim reliquis; ita & in prerogativa promissae Apostolorum collegio ius successit, imo ipse recte dici potest hic potius quam Iudas cum undecim comprehensus fuisse, ut qui coram Deo iam etiam ante quam pro Iuda inter Apostolos annumeraretur, verus fuerit Apostolus quam Iudas, quem Iohannis 6. Christus diabolum vocat, sicut & re ipsa fuit reliquis Apostolis annumeratus, priusquam plenè munere Apostolico fungeretur. Porro Apostoli dicuntur peculiariter iudicaturi duodecim tribus Israel, non quod non sint iudicaturi etiam reliquas gentes, sed quia regnum Messiae peculiariter dicitur regnum Israel, adeo ut ipsi Iudei crediderint Messiam Israelitarum tantum fore regem, & quia à Domino delecti fuerunt duodecim Apostoli, veluti duodecim principes duodecim tribuum Israel, ideo peculiariter promittit hos duodecim iudicatos duodecim tribus Israel. Sed quemadmodum passim in scripturis per semen Abraham & tribus Iacob significantur omnes gentes in Christum creditur ad quas postea duodecim Apostoli primum delecti ad praedicandum Israelitis sunt missi: ita & hic mystice & ex consequenti per duodecim tribus Israel significantur uniuersae gentes, ad quas se extendet regnum Messiae, uniuersis gentibus sub nomine Israelitarum promissum. Nam & Apostoli post resurrectionem interrogabant Dominum: Domine in tempore hoc restitues regnum Israel? putantes regnum Messiae proprie Israelitarum fore regnum.

ET OMNIS QUI RELIQUERIT DOMUM, VEL FRATRES, AUT SORORES, AUT PATREM, &c.] Postquam aperuit Dominus quae propria erunt Apostolis, eo quod omnia reliquerant: subiicit etiam quae & reliquis manent bona, qui etsi non vendunt sua, & dant pauperibus, tamen relinquunt sua, idque etiam si non omnia cum apostolis relinquunt, sed quaedam. Dicit enim desinens; omnis qui reliquerit domum vel fratres, &c. Quam sententiam Marcus & Lucas per duplicem efferunt negationem: Amen dico vobis, nemo est qui reliquerit domum, aut fratres, & non recipiat. Et quidem cum Petrus superius duo diceret, nempe, reliquimus omnia, & secuti sumus te; Dominus primum respondit ad id quod in illis duobus erat praecipuum, & in quo alterum includebatur, dicens: Vos qui secuti estis me; iam vero respondit ad alterum, dicens: omnis qui reliquerit; quia eos etiam complecti voluit, qui ipsum non sicut Apostoli corporaliter sequi possent. Quoniam autem relinquere sua vel suos, non est apud Deum laudabile & meritorium, nisi fiat ob causam & finem bonum, ideo apud Matthaeum quidem additur; propter nomen meum, id est, propter me aut amore mei: apud Marcum vero propter illud, propter me, etiam additur; & propter Euangelium; hoc est, propter Euangelij praedicationem, aut potius ut

Euangelicam obseruet doctrinam. Lucas vero ait; propter regnum Dei, scilicet assequendum. Itaque, ex hac varietate discimus, quare & quomodo terrena vel amici sint relinquendi, scilicet ex amore Christi, utque secundum eius doctrinam melius viuatur, & regnum Dei possit obtineri. Occurrit tamen hic quaestio quomodo inter ea quae recte propter Christum relinquuntur, etiam vxor numeretur, cum non liceat homini vxorem dimittere propter desiderium perfectioris vitae, de quali dimissione tamen Petrus dixit: Ecce nos reliquimus omnia. Dicendum est quod quamuis Petrus locutus fuerit de dimissione omnium propter desiderium perfectioris vitae: Dominus tamen suam doctrinam extendit non tantum ad eos qui ad instar Apostolorum sua vel suos relinquunt propter perfectionem assequendam, sed etiam ad eos qui relinquunt propter seruandam vitam spiritualem, & gratiam Christi, quam seruare non possent, nisi suorum derelictione. Nam dupliciter contingit hominem relinquere sua vel suos. Aut propter melioris vitae frugem & perfectionis desiderium, & sic non licet dimittere vxorem nisi consentientem, imò nec parentes aut filios, si nostra indigent cura. Aut propter ipsam vitam spiritualem seruandam, hoc est, ut à gratia Christi habita non excidamus, & sic quemadmodum domus & agri sunt relinquendi, dum persecutor fidei ea eripit: & parentes & filij sunt relinquendi, dum impedimentum praebent fidei & vitae Christianae, ita & vxor. Quemadmodum enim cum dixit Dominus: Qui perdidit animam suam propter me, inueniet eam; non hoc dixit ut nos ipsos interimamus, sed ut ipsi etiam animae nostrae, si dem quae in illum est & amorem praepnamus. Ita & nunc dicens: Qui reliquerit vxorem; non hoc dixit ut nuptias penitus diuidat, sed ut ipsi quoque coniugi praepnamus & ipsum, & Euangelium, & regnum Dei. Promittit autem duo Dominus relinquuntibus sua vel suos propter regnum Dei, dicens: Centuplum accipiet, & vitam aeternam possidebit. Haec enim esse diuersa, & ad idem non posse referri, ut posterior pars prioris sit expositio & declaratio, patet ex Marco & Luca, qui priorem partem significant pertinere ad praesens seculum, posteriorem vero ad futurum. Marcus enim habet, qui non accipiat centies tantum nunc in tempore hoc, & in seculo futuro vitam aeternam. Similiter & Lucas; nisi quod pro centies & centuplum, habet multo plura, mirum exponens quid numero illo finito significabatur à Domino. Quod autem qui propter Christum se & sua relinquunt, centuplum, non est, multo plura recipiunt etiam in hac vita, primum sic declarari potest, quia pro temporalibus accipiunt spiritualia charismata, quae longe superant quaeuis terrena: accipiunt & internas consolationes, & animum pacatissimum, quo ex omnibus huius mundi bonis voluptatem capiunt, & modicis illis quae in vita praesente Dominus illis dederit, infinito maiore cum voluptate vtuntur, quam antea utebantur his quae reliquerunt. Haec tamen declaratio non sufficit huic loco Nam Marcus explicaturus quomodo centies tantum in hoc tempore sint accepturi, subiicit, domos, & fratres, & sorores, & matres, & filios, & agros. Id autem quam sit verum, patet & in Apostolis, & in omnibus qui propter Christum sua sincere relinquunt etiam hodie. Apostolis enim omnium fidelium domus erant aperta, eorumque agri eis fructum ferebant, adeo ut dixerit

rit Paulus: tanquam nihil habentes, & omnia possidentes. & Psalmista: Mansueti haereditabunt terram, & delectabuntur in multitudine pacis. Et Augustinus frequenter citat eam sententiam veluti ex veteri testamento, in quo reperitur apud Septuaginta: Fidelis hominis totus mundus diuitiarum est. sic & Apostolis multi fuerunt fratres, sorores, matres, & filij, quia omnes fideles eis fuerunt loco fratrum, sororum, matrum, & filiorum, ut qui affectu fraterno eos prosequerentur, & curam omnem ac subuentionem eis impederent. Quodque omnium maxime est mirabile, habebant haec omnia cum perfectionibus, hoc est, cum à fidei inimicis persecutiones varias sustinerent. Hoc enim addidit Marcus ad exaggerationem: Augeret enim admirationem quod etiam in medijs ipsis persecutionibus haec sint habituri, quando metuere possent ne omnibus destituerentur auxilijs & solatijs. Sunt tamen qui intelligunt illud, cum persecutionibus, additum velut partem beneficij quod his promittitur, quia inter dona Dei, etiam est posse pati pro Christo, secundum illud Pauli: Vobis datum est pro Christo non solum ut in eum credatis, sed etiam ut pro illo patiamini. vnde Apostoli ibant gaudentes à conspectu consilij, quod digni habiti essent pro nomine Iesu contumeliam pati: ut scribitur Actuum 5. Ex praedictis patet, quomodo hic locus non patrocinetur errori Milenariorum, qui tamen teste Diuo Hieronymo hoc

PROPONITUR PARABOLA DE OPERARIIS IN VINIAM conductis. MATTHAEI 20. CAP. CI.

Simile est enim regnum caelorum homini patri familias, qui exiit primo mane conducere operarios in vineam suam. Conuentione autem facta cum operarijs ex denario diurno, misit eos in vineam suam. Et egressus circa horam tertiam vidit alios stantes in fore otiosos, & dixit illis: Ite & vos in vineam meam, & quod iustum fuerit dabo vobis. Illi autem abierunt: iterum autem exiit circa sextam & nonam horam, & fecit similiter. Circa undecimam vero exiit, & inuenit alios stantes, & dicit illis: Quid hic statis tota die otiosi? Dicunt ei: Quia nemo nos conduxit in vineam suam. Cum sero autem factum esset, dicit Dominus vineae procuratori suo: Voca operarios, & redde illis mercedem, incipiens à nouissimis usque ad primos. Cum venissent ergo qui circa undecimam horam venerunt, acceperunt singulos denarios, venientes autem primi, arbitrati sunt quod plus essent accepturi, acceperunt autem & ipsi singulos denarios. Et accipientes murmurabant aduersus patrem familias, dicentes: Hi nouissimi una hora fecerunt, & pares illos nobis fecisti, qui portauimus pondus diei & aestus. At ille respondens uni eorum dixit, Amice, non facio tibi iniuriam, nonne ex denario conuenisti mecum? Tolle quod tuum est, & vade: volo autem & huic nouissimo dare, sicut & tibi. An non licet mihi quod volo facere? An oculus tuus nequam est, quia ego habui suum? Sic erunt nouissimi primi, & primi nouissimi. Multi enim sunt vocati, pauci vero electi.

SIMILE EST ENIM REGNUM COELORUM HOMINI PATRI FAMILIAS QUI EXIIT, &c.] Parabolam hanc, quod ad litteram attinet satis claram, vice explicationis subiicit esse illi propositioni (quam in praecedentibus cum Matthaeo etiam Marcus posuit.) Multi autem erunt primi, &c. certissimum est, quemadmodum patet tum ex eo quod Graeca habent constructione causalem, & ut sit: Simile est enim regnum caelorum, quomodo & reperi in duobus codicibus Latinis descriptis manu, tum quod in fine parabolae repetendo sententiam, cui explicandae seruit parabola, dicitur: Sic erunt nouissimi primi & primi nouissimi. Habita est autem haec sententia & supra apud Lucam c. 13. in c. Concordia 20. ubi certum est quid ea Dominus significare voluerit, nempe gentes, in regno caelorum praefereudas Iudaeis, eosque qui hic nouissimi sunt habituri, & ab hominibus despecti, in nouissimo die fore primos: & contra qui nunc primi habentur, tunc fore nouissimos. Dixit enim illud tum Dominus,

A loco uti solebant in confirmationem suae sententiae, qua ex loco Apocal. 20. de mille annis male intellecto, asseruerunt Christum post resurrectionem in terris regnaturum cum sanctis mille annis, existimantes tunc implendum quod hic promittitur iustis de centupla remuneratione, post quam secutura esset in caelis vita aeterna. Verum secundum hunc intellectum nimis carnalem sequeretur, quod qui vnquam reliquisset vxorem, tunc centum esset habiturus, cum Dominus dicat, quod in resurrectione neque nubent, neque nubentur. Marcus autem dicit, quod hoc tempore centuplum sint accepturi. Quod si dicere velint de tempore quod in terris sit agendum post resurrectionem illud dictum esse, obstat quod Marcus dicit, nunc in tempore hoc, & cum persecutionibus.

MULTI AUTEM ERUNT PRIMIS & C. Haec sententia indistinctè posita à Domino, valde varie à diuersis accommodatur proposito Domini, ut varijs modis explicari potest. At cum sequens apud Matthaeum parabola adiuncta sit pro sententiae istius explicatione, cum ea parabola simul tractari debet, atque ex ea intelligi & quis sit huius sententiae sensus, & quorsum à Domino sit dicta, proinde hic ab eius tractatione supersedemus. Hoc tantum hic annotandum, eam sententiam, sic ordinandam: Multi autem primi erunt nouissimi, & nouissimi erunt primi.

occasione eius quod dixerat gentes in regno Dei coniungendas patriarchis, filios autem regni expellendos foras. In hoc sensu intellecta etiam hoc loco eadem sententia optimè cohaeret praecedentibus. Apostolis enim se sequentibus eximia quaedam promiserat Dominus, & omnibus qui propter ipsum sua reliquerunt, & persecutiones paterentur. Itaque ne tales quonia in mundo despiciuntur animam desponderent, dicit multos qui primi hic videtur, ibi fore postremos: & contra qui nunc humiles, nihilque videtur hominibus, ibi fore primos, significans Scribis & Pharisaeis praefereandos meretrices & Publicanos credentes: Iudaeis, Ethnicis: diuitibus & honoratis, pauperes & abiectos. Verum huic intelligentiae non videtur conuenire ipsa parabola quae significare videtur nouissimos aequandos primis, & primos nouissimis in nouissima retributione. Vnde sunt qui quod Dominus post parabolam pro eius applicatione subiicit: Sic erunt nouissimi primi, & primi nouissimi; sic intelligent. Nouissimi erunt

tanquam primi, & primi erunt tanquam nouissimi. hoc est, nulla erit inter primos & nouissimos ratione prioritatis & posterioritatis differentia, sed omnes eandem accipient mercedem, scilicet æternam. In quo sensu si accipiatur ea sententia quæ parabolam præcedit: Multi autem erunt primi nouissimi, & nouissimi primi, (certum enim videtur eodem modo hanc accipiendam, quo eam quæ ponitur post parabolam, cum ea sit repetitio eius quæ parabolam præcedit) iam dicendam eam sententiam ideo subiunctam esse illis quæ apud Matthæum et Marcum præcedunt, ut ne qui post Apostolos in posterioribus temporibus vocati essent, aut qui in vltimis vitæ suæ diebus ad fidem venissent, desperarent se posse assequi ea quæ Dominus tum Apostolis promiserat, aut ne Apostoli ipsi patarent se patriarchis & prophetis fore inferiores. Cæterum in eo sensu quod quidam intelligunt post parabolam, illud; Sic erunt nouissimi primi, &c. non facile reperiatur aliquis qui intellexerit illud quod est ante parabolam. Multi autem erunt primi nouissimi, &c. cum non satis; id patitur loquendi modus. Non enim dicuntur omnes primi fore nouissimi, sed multi primi, cum secundum eum sensum quem ex parabola quidam intelligunt in sententia quæ parabolam sequitur; dicendum fuerat; omnes autem primi erunt nouissimi, & omnes nouissimi primi. Deinde quo minus in eo sensu accipiatur sententia hæc ante parabolam posita, & proinde etiam illa quæ sequitur parabolam, obstat similis locus Lucæ, cum omnino verisimile sit hanc sententiam accipiendam esse hoc loco, quomodo apud Lucam. Præterea illi intelligentiam quam quidam intelligunt in illo: Sic erunt nouissimi primi; non eadem quod pro declaratione & probatione subiicitur; Multi enim sunt vocati, pauci vero electi. Quid enim hæc causalis propositio facit ad probandum illud, Sic erunt nouissimi primi; si sensus est: Sic erunt nouissimi pares primis, & primi pares nouissimis; Nam quod Caietanus existimat, mirabilem illam dispositionem Dei inter electos nouissimos et primos, comprobari et declarari ex alia mirabili dispositione Dei inter electos & vocatos, ut quomodo per gratiam Dei fit, ut inter multos vocatos quidam sint electi præ aliis: ita per eandem significetur fieri ut electi nouissimi pares fiant primis, nimis videtur coactum: sed omnino ex reddita illa ratione datur intelligi, quod hi qui ex primis dicuntur futuri nouissimi, sint de numero vocatorum, sed non electorum, quandoque ideo multi primi futuri sunt nouissimi, quia multi vocati, pauci vero electi. Sed huic sensui, ut dictum est, videtur ob stare parabola quod hæc de talibus loquatur primis factis nouissimis, qui eandem tamen cum nouissimis factis primis consecuti sunt mercedem. Unde primos qui facti sunt nouissimi, non videtur intelligi posse in parabola hi qui cum in hoc mundo primi viderentur & haberentur, deprehenduntur in nouissimo die esse vltimi, exclusi scilicet à sanctorum gloria. Omnes enim patres intelligunt in parabola significari Deum in variis suis mundi, tum vitæ humanæ ætatibus electos suos vocare: in nouissimo tamen die eos qui circa finem mundi, ut circa finem vitæ suæ vocati sunt ad vineam, idem præmium accepturos cum his qui à mundi exordio, aut à pueritia sua vocati sunt, &

bonis operibus vacauerunt. Proinde D. Chryso-
stomus illud quod post parabolam dicitur: Sic erunt, nouissimi primi, &c. non posse habere alium sensum, quam habet ante parabolam, & quam habet similis sententia Apud Lucam, propter illud quod sequitur: Multi enim sunt vocati, &c. & tamen illi intelligentiæ non conuenire parabolam, dicit illud; Sic erunt nouissimi primi; non esse applicationem parabolæ: nec ex parabola conclusum esse, sed hoc significatum, quod quemadmodum nunc contingit ut præter spem & contra opinionem omnium æqualem omnes mercedem acciperent: sic maius illud atque mirabilius, ut primi vltimi fiant, & vltimi primi, euenturum. Aliud igitur hoc est, aliud illud. Verum non aliud Dominum voluisse significare per parabolam, quam illud quod post eam subiicit: Sic erunt primi nouissimi; patet satis ex eo quod post illud: Multi autem erunt primi nouissimi; Dominus per conjunctionem causalem parabolam subiicit, dicens: Simile est enim regnum cælorum, unde cum post parabolam etiam repetat quod præmisit, dubium esse non potest parabolam productam ad declarandum id quod concludendo infertur: Sic erunt nouissimi primi, & primi nouissimi. Ergo cum ex præcedentibus sit manifestum quis sit illius sententiæ quæ & ante parabolam ponitur, & post parabolam repetitur sensus, nempe is qui in eadem sententia est apud Lucam, & rursum sit manifestum parabolam hanc assumptam à Domino ad sententiæ illius declarationem, certum est alium esse scopum à Domino per parabolam primo & principaliter intentum, quam eum qui communiter in illa à Domino intentus intelligitur. Scopus itaque à Domino in parabola propositione præcipue intentus videtur is esse, ut ex ea de qua agitur in parabola, benignitate patris familias, quia hi qui in vineam laboraturi venerant nouissimi, sic facti sunt primi, ut & prius quam alij mercedem reciperent, & maiorem quam vel ipsi vel alij existimauerunt, qui vero primi venerant, sic facti sunt sine omni iniustitia nouissimi, ut & postremo loco mercedem suam reciperent, & maiorem acciperent quam sperauerunt, intelligamus etiam in nouissimo die cum finis erit huius diei in quo operari licet in vinea Domini, ex Dei benignitate futurum, ut qui hic reputati sunt nouissimi, tunc præferantur his qui hactenus sunt primi in vinea dei laboratores, utque contra sine omni iniustitia & iusta querimonia qui hic primas tenere visi sunt: tunc postremas teneant, hoc est, ut apostoli & abiecti homines Scribis & Phariseis præferantur, & gentiles Iudæis, qui & primò vocati fuerunt à Domino, ut primas partes in vinea Dei & regno cælorum sibi vendicauerunt. Hunc autem parabolæ scopum animo retinentes, quicquid eorum quæ in parabola ponitur aliquid facit ad id quod per parabolam intenditur, diligenter est annotandum: reliqua vero prætereunda sunt, velut quæ tantum propter exempli, unde sumitur parabola, commodam parrationem sunt posita. In parabolis enim (inquit D. Chryso. & alibi & hoc loco) non oportet nimia in singulis verbis cura perangi. Sed cum quid per parabolam intendat didicerimus, inde utilitate collecta, nihil ulterius anxio est conatu inuestigandum. Hæc ille. Porro parabola satis est manifesta, quod ad literam attinet, ut non sit opus circa eam annotare nisi pauca quædam, quorum illud vltimum est, quod ea locutio; Simile est regnum cælorum homini patrifamilias

lias, sic est intelligenda, quomodo de similibus superius aliquoties est dictum, ut sit scilicet sensus: Simile quid accidet in regno cælorum, quale est quod fecit quidam paterfamilias, &c. Itaque non est dicendum regnum cælorum hic accipi pro Christo, aut gratia Euangelica, ut vult Lyra, sed pro eo quod proprie significat, nempe pro regno illo Christi, quo partim in terris regnat per fidem, & partim in cælis per gloriam, hoc est, pro Ecclesia partim in terris militante, & partim in cælis triumphante. Vtrumque enim statum oportet nomine regni cælorum hic comprehendere, quia operari pertinet ad statum præsentem, merces autem ad futurum: Pro intellectu autem horarum quibus dicitur paterfamilias vocasse operarios, & misisse in vineam, sciendum quod apud Iudæos horarum initium cepit ab exortu solis, ut prima hora fuerit quæ ab ortu solis prima fuerit: vnde decima, quæ occasum solis proximè præcessit. Deinde quemadmodum nox diuidebatur apud eos in quatuor partes quæ vigiliæ vel custodiæ dicebantur: ita & dies in quatuor æquales partes diuidebatur. Hinc est quod paterfamilias fingitur mane hora tertia, hora sexta & nona, tanquam præcipuis & æqualibus diei partibus, vocasse operarios. Iam quare cum primis conuentio facta dicitur ex denario diurno, satis patere potest ex his quæ superius sunt aliquoties dicta. Nam, ut dictum est in capite Concordiæ 48. denarius, nummulus Romanum drachmam valebat Atticam, decimam scilicet partem coronati, hoc est, tres solidos & semissem, vel, ut nos loquimur, tres stuferos cum medio, quantum & hodie ferè diurnæ operæ merces esse solet. Itaque denarius diurnus dictus est, denarius qui pro diurno labore penderetur: sicut annum stipendium, quod pro annua seruitute datur, Græcè autem clarius est, *ἐν ἀνατολῆ τῆν ἡμέραν*. Vbi in accusatiuo *τῆν ἡμέραν*, subintelligitur *κατὰ*, ut sit sensus: ex denario per diem, id est, per singulos dies aut dietim. Cæterum in eo quod dicitur: An oculus tuus nequam est, &c. notandum quod oculus nequam iam non accipitur quemadmodum Matthæi 6. & Lucæ 11. in illo parabolico Christi sermone: Si oculus tuus fuerit nequam, totum corpus tum tenebrosum erit. Ibi enim oculus nequam dicitur oculus vitiatum. Hic vero oculus nequam pro inuidio & illiberali accipitur, idque phrasi Hebræa. Solent enim Hebræi oculum bonum pro animo liberali & benefico ponere & malum pro parco & inuidio, quod oculus inuidi torqueatur ex alterius conspectu felicitate. Prioris exemplum habetur Proverbiorum 22. vbi pro eo quod interpres noster rectè vertit: Qui pronus est ad misericordiam, benedice-
tur; Hebræa habent; Bonus oculo, vel, Bonus oculus benedicetur, hoc est, is qui commouetur facile ad misericordiam conspecta alterius miseria. vnde sequitur: De panibus enim suis dedit pauperi. Posterioris exemplum est Proverbiorum 23. vbi pro eo quod nos habemus: Ne comedas cum homine inuidio: Hebræa habent: Ne comedas cibum oculi mali. Sic & Ecclesiastici 31. cum Sapiens ab inuidia dehortatur: Super mensam magnam sedisti? non aperias super illam faucem tuam prior. Non dicas, multa sunt quæ super illam sunt: Memento quoniam malus est oculus nequam, hoc est, oculus inuidus. Itaque & huius loci sensus est: An tu inuidia commoueris ob id quia ego bonus sum, & mea benignitas cruciat tuos oculos? His circa lite-

ram annotatis, ad mysticam parabolæ tractationem secundum scopum fixum deueniendum est. Itaque per parabolam significatur Deum esse veluti patrem familias qui vineam habeat, Ecclesiam scilicet sanctorum, quæ in scripturis per vineam sæpius significatur. ut: Vineam de Ægypto transtulisti, eiecisti gentes, &c. plantasti eam; &c. In quam vineam quoquo tempore non cessat vocare promissis præmiis operarios, qui eam excolant. Excolunt autem eam quotquot doctrina aut vitæ exemplo alios ædificant, aut suæ saltem animæ curam gerunt, ut fructum bonorum operum ædant. Vbi notandum quod in vineam Dei nemo vocetur, nisi ut sit in ea operarius, nec quisquam in eam venire possit, nisi vocetur. Per primò vocatos Iudæi designantur, qui & olim à Moyse tempore vocati fuerunt, & deinde etiam ante gētes Euangelicam prædicationem audierunt: per eos autem qui hora tertia, sexta, nona & vnde decima vocantur, gentes quas post Iudæos diuersis vicibus & temporibus non cessat, nec cessabit Deus vocare, quamdiu dies huius sæculi fuerit in quo licet operari. In his autem notandum, quam pulchrè exprimitur persona benignissimi patrisfamilias Dei, ut qui nos quærat, excitetque otiosos. Deinde notandum, quod quanquam nullo tempore cesset Deus quos vult vocare, tamen certis quibusdam temporibus secundum sapientiæ suæ dispositionem vocat efficacius & apertius, mittēs insignes aliquot prædicatores, qui vitæ mirabili sanctimonia & doctrinæ claritates mundum ad se trahant: ideoque rectè intelligitur non proponi in parabola patremfamilias, qui semper maneat in foro ad conducendum operarios, sed eum qui certis horis, omnibus tamen quibus sollicito alicui patrifamilias congruere potest, egreditur ad conducendum operarios. Quod autem primò vocatis certum pretium est promissum, cuius spe ad culturam vineæ accesserunt, his vero qui postea vocati sunt, non est certum pretium constitutum, sed dictum est, quod fuerit iustum dabo vobis, rectè intelligitur significare, Iudæos planè veluti mercenarios. Deo seruissis: gentes vero magis illius cōsidas gratiæ quam Iudæos, propter quod etiam prælatæ Iudæis non suo quidem merito, sed solo Dei beneplacito significantur; dum nouissimi dicuntur à patrefamilias sic prælati primis, ut & reciperent ante illos mercedem, & mercedem longè excedentem laborem; cum illi tantum pactam & debitam reciperent. illo enim significatur, tum quod gentes ex cauda mutandæ essent in caput, primoque habendos qui nouissimi venerunt in vineam Dei: tum quod mercedem accepturæ essent labores longè excedentem, felicitatem scilicet vitæ æternæ, cum Iudæi tantum mercedem temporalem eis promissam consequantur. Quanquam ergo in parabola nouissimi & primi eandem dicantur accepisse mercedem, nempe denarium, non tamen in re per parabolam significata intelligendum nouissimos & primos eandem accepturos à Deo mercedem; sed hoc tantum intelligendum est significari quod dictum est: id vero quod non conuenit scopo intento omittendum est, tanquam tantum conueniens ipsi humano exemplo. Itaque nec inquirendum est quid per denarium mysticè significetur, cum non ad hoc tendat parabola, ut intelligamus eos qui per nouissimos significati sunt, eandem accepturos mercedem cum his qui per primos significantur sed tantum ut intelligamus nouissimos futu-

Mysticæ
tractatio.

Psal. 79.

Hora
in
matutina.

futuros in nouissimo die primos, & Dei id benignitate & beneplacito euenturam sine cuiusquā in iuria. Non enim hi qui in nouissimo die dicuntur ex primis futuri nouissimi, etiam erunt in sanctorū numero, sed reiecti foras, vt patet ex eo Lucę loco vbi hæc sententia etiam ponitur. Sic & Matthæi 5. is qui dicitur minimus futurus in regno cęlorum, non vtique erit in gloria regni cęlestis: & cum Matthæi 21 dicuntur Publicani & meretrices præcessuri Phariseos in regno Dei non significatur Phariseos etiam fore beatos, quanquam infra beatitudinem Publicanorum, sed Publicanos salutem consecuturos, reiectis phariseis. Quod autē in parabola primi murmurant aduersus patrem familias, ob gratiam nouissimis factā; significat Iudęorū emulationem & inuidiam, qua & in principio inuidebant gentes præferri sibi, aut æquari in gratia Dei, & in nouissimo die indignè terent sibi præferri gentes in fœlicitate, Deo tamen illis interrim respondente & manifestante, gentes sua gratia & beneuolentiā tanto præmio donatas: illis autem non esse cur quarātur, cum & ipsi acceperint quod ipsis promissum fuit, & cuius gratia Deo seruiunt. Hoc enim significat responsio patris familias, quem notandum est plus gratiæ fecisse illis qui minus de operibus suis gloriari poterant, omnino autem nihil gratiæ illis qui de operibus & labore suo maxime gloriabantur, non vt intelligamus magis à Deo coronandos qui minime sunt operati, sed q̄ in illos Deus benignior sit futurus, qui gratiæ ipsius magis confisi de operibus suis minime confidunt: illos autem illius gratiæ qua vita æterna datur fore expertes, qui tantum in propriis confidunt operibus. Notandum & illud, quod quanquam merces nouissimorum excessit illorum & aliorum opinionem, nullis tamen merces datur nisi qui operati sunt, nec quisquam operarius sua caret mercede. Hinc ergo & nobis descendendum, non debere nos otiosos esse in vinea Domini, si velimus benignitatem illius in nos experiri, sed strenuè operibus bonis vacandum, nec tamen de his ita confidere, vt non magis gratiæ Dei confidamus. Quanquā enim dicta sit hæc parabola, potissimū ad significandum gentes præferendas Iudęis, simul tamen in genere docemur, eos qui hic primas partes tenere in Ecclesia Dei videntur, plerumque futuros postremos in remuneratione: qui verò multorum & suo iudicio sunt nouissimi, tunc fore primos; vt & nos hinc discamus nos ipsos deprimere, & diuinæ gratiæ necessitate agnoscere. Hęc videtur genuina, & intentioni Christi accommoda parabola huius tractatio, cui bene conuenit quod in fine additur à Domino: Multi enim sunt vocati, pauci verò electi. Quo declaratur, Quomodo fiat vt multi primi fiāt nouissimi, nimirum quia et si sint vocati, non tamē sunt electi: quemadmodum inter operarios vineæ, non omnes vocati fuerunt sic accepti & electi, vt visum fuerit patrifamilias suam in illos gratuitam munificentiam effundere. Quoniam autem parabola plerumque sic dicta sunt à Domino, vt variis possint modis explicari, & variis possint vñibus

Finis Tertiae Partis Commentariorum, quę continet explanationem capitulum Concordiæ quadraginta vnius, hoc est, Acta tertij anni Christi, vsque ad resurrectionem Lazari

A seruire, & quia scripturæ fertiles sunt sub eisdem verbis varia vtiliter significantes, non est reicienda cōmunis illa parabola huius tractatio, et si primo & præcipuo Domini scopo non ita conueniat qua intelligitur significari hac parabola primos & nouissimos eadem donandos fœlicitate, nec quicquam istis obfuturum, quod nouissimi sunt vocati: aut illis ideo melius futurum, quia primi vocati fuerunt. Secundum quam intelligentiam, per denariū rectè intelligitur ipsa æterna vitæ fœlicitas, quę eadem omnibus dabitur, et si non æqualiter, id quę à procuratore domini vineæ, hoc est, à Christo, qui veluti procurator est regni patris cęlestis, ad cuius voluntatem cum aduenerit vespera huius seculi, Christus vocabit omnes cultores vineæ paternæ ad iudicium suū, vt reddat omnibus mercedem vitæ æternæ. Secundum hanc autem parabola tractationem dupliciter explicatur quid significetur per eos qui diuersis hors sunt à patrefamilias vocati. Quidam enim horas illas diuersas referunt ad diuersas mundi ætates, vt primo mane vocati intelligantur homines ab Adam vsque ad Noe, hora tertia à Noe vsque ad Abraham, hora sexta ab Abraham vsque ad Moysem, hora nona à Moyse vsque ad Christum, hora vndecima à Christo vsque in finem mundi, cui conuenit quod Iohannes dixit iam nouissimam esse horam. Alij verò horas diuersas referunt ad diuersas vitæ humanæ ætates, vt primo mane vocati intelligantur qui in pueritia: hora tertia, qui in pubertate Deo seruire cœperunt: hora sexta, qui matura ætate suscipiunt iugum Christi: hora nona, qui iam declinant ad senium: vndecima, qui vltima senectute aut in fine vitæ suæ vocantur, quemadmodum latro in cruce. Prior explicatio magis conuenit scopo Christi, quia secundum eam etiam significatur gentes æquandas Iudęis, quod non longè abest ab eo quod Dominus præcipuè hic intendit. Posterior verò explicatio magis conuenit narrationi parabola, quia quo quis tardiori vitæ suæ ætate vocatur, hoc operatur in Domini vinea minori tempore: non autem quo quis in posterioribus mundi ætatibus vocatur hoc minori laborat tempore. Secundum has parabola explicaciones, per hoc quod primi dicuntur murmurasse aduersus patrem familias, intelligendum est, tantum significari, tantam fore Dei gratiā erga gentes, & eos qui in fine vitæ suæ incipiunt rectè viuere, vt hinc secundum humanum morem posset in primis oriri aliqua indignatio, Deum tamen omnibus persuasurum & ostensurum se nulli facere iniuriam. Reliqua quæ pro huiusmodi parabola faciunt tractationem, licet intelligere ex prima tractatione. Non enim etiam secundum posteriores illas explicaciones parabola, singula sunt curiosè accommodanda rei per parabolam intellectæ, sed quantum conuenit illi rei. Quomodo item scietur illæ duæ quæ parabolam sequuntur, sic explicari possint, vt cum parabola hæreant vtcunque secundum posteriorem eius tractationem, ex prædictis intelligi factis potest.

IANSENII EPISCOPI

GANDAVENSIS

COMMENTARIORVM IN SVAM

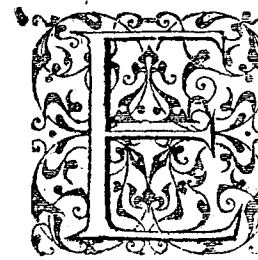
Concordiam, ac totam Historiam Euangelicam

PARS QUARTA ET VLTIMA,

Continens à Resuscitatione Lazari, ea qua ad Passionem & Resurrectionem Christi pertinent.

LAZARVS RESVSCITATVR. Ioan xi.

CAPVT CII.

RAT autem quidam languens Lazarus à Bethania de castello Marię & Marthę sororis eius. Maria autem erat quę unxit Dominum unguento, & extersit pedes eius capillis suis, cuius frater Lazarus infirmabatur. Miserunt ergo sorores eius ad eum dicentes, Domine, ecce quem amas, infirmatur. Audiens autem Iesus dixit eis. Infirmitas hæc non est ad mortem, sed pro gloria Dei, vt glorificetur filius Dei per eam. Diligebat autem Iesus Martham, & sororem eius Mariam & Lazarum. Vt ergo audiuit, quia infirmabatur, tunc quidem mansit in eodem loco duobus diebus. Deinde post hæc dicit discipulis suis. Eamus in Iudæam iterū. Dicunt ei discipuli. Rabbi, nunc quærebant te Iudei lapidare, & iterū vadis illuc? Respondit Iesus, Nonne duodecim sunt hora diei? Si quis ambulauerit in die, non offendit, quia lucem huius mundi videt: si autem ambulauerit in nocte, offendit, quia lux nō est in eo. Hęc ait, & post hæc dicit eis. Lazarus amicus noster dormit, sed vado vt e somno excitem eum. Dixerunt ergo discipuli eius. Domine, si dormit, saluus erit. Dixerat autē Iesus de morte eius, illi autem putauerūt, quia de dormitione sc̄mi diceret. Tunc ergo Iesus dixit eis manifeste. Lazarus mortuus est, & gaudeo propter vos, vt credatis, quoniam non eram ibi, sed eamus ad eum. Dixit ergo Thomas qui dicitur Didymus, ad cōdiscipulos. Eamus & nos, vt moriamur cū eo. Venit Itaque Iesus, & inuenit eum quatuor dies iam in monumento habentem. Erat autem Bethania iuxta Hierosolimā, quasi stadijs quindecim. Multi autem ex Iudeis venerant ad Martham & Mariam, vt consolarentur eas de fratre suo. Martha ergo vt audiuit quia Iesus venit, occurrit illi. Maria autē domi sedebat. Dixit ergo Martha ad Iesum. Domine, si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus, sed & nūc scio, quia quę cuique poposceris à Deo, dabit tibi Deus. Dicit illi Iesus, resurget frater tuus. Dicit ei Martha, Scio quia resurget in resurrectione in nouissimo die. Dixit ei Iesus. Ego sū resurrectio & vita, qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, venit, & omnis qui venit & credit in me, non morietur in atern. Crevis hoc? Ait illi. Vtique Domine, ego credidi, quia tu es Christus filius Dei viui, qui in hunc mundū venisti. Et cū hæc dixisset, abiit, & vocauit Mariam sororem suam silentio, dicens. Magister adest, & vocat te. Illa vñ audiuit surgit cito, & venit ad eum, nondum enim venerat Iesus in castellum, sed erat adhuc in illo loco vbi occurrerat ei Martha. Iudei ergo qui erant cū ea in domo, & consolabatur eam, cū vidiissent Mariam, quia cito surrexit & exiit, secuti sunt eam, dicentes. Quia vadit ad monumentum, vt ploret ibi. Maria ergo cū venisset vbi erat Iesus, videns eum, cecidit ad pedes eius, & dicit ei. Domine, si fuisses, hic non esset mortuus frater meus. Iesus ergo vt vidit eam plorantem, & Iudeos qui venerant cū ea plorantes, infremuit spiritu, & turbauit seipsū & dixit. Vbi posuistis eum? Dicit ei, Domine, veni & vide. Et lachrymatu est Iesus. Dixerunt ergo Iudei. Ecce quomodo amabat eum. Quidā autem ex ipsis dixerunt. Non poterat hic, qui aperuit oculos cæci facere, vt hic nō moreretur? Iesus ergo rursū fremens in semet ipso, venit ad monumentum. Erat autem spelunca, & lapis superpositus erat ei. Ait Iesus. Tollite lapidem. Dicit ei Martha soror eius qui mortuus fuerat. Domine iam sc̄tet, quatruiduanus est enim. Dicit ei Iesus. Nonne dixi tibi, quoniam si credideris, videbis gloriam Dei? Tulerunt ergo lapidem. Iesus autem eleuatis sursum oculis, dixit. Pater gratias ago tibi, quoniam audisti me, ego autem sciebam quia semper me audis, sed propter populum qui circumstat dixi, vt credant quia tu me misisti. Hęc cum dixisset voce magna clamauit. Lazare, veni foras. Et statim prodiit qui fuerat mortuus, ligatus manus & pedes instris, & facies illius sudario erat ligata. Dixit eis Iesus, Soluite eum, & sinite abire. Multi ergo ex Iudeis qui venerant ad Mariam & Martham, & viderant quę fecit Iesus crediderunt in eum, qui dam autem ex ipsis abierunt ad phariseos, & dixerunt eis quę fecit Iesus

ERAT AVTEM QUIDAM LANGVENS A LAZARVS A BETHANIA, &c.] Post ea quæ in Concordia iam posita sunt ex Mattheo, Marco & Luca, sequitur apud hos tres Evangelistas, quomodo Christus instante paschate ascenderit per Iericho Ierolymam, eamque ingressus sit honorifice insidens asino. Ante quæ iam necessarium inferendum erat caput Ioannis vndecimum, continens historiam resurrectionis Lazari, & successum Christi occasione invidiæ ex miraculo narræ. Nam ante ea quæ ex tribus aliis Evangelistis iam sunt posita, non potest videri contigisse hæc resurrectio Lazari historia, cum & hanc circa pascha contigisse testetur Ioannes, & post ascensum illum in Ierusalem, cuius reliqui tres meminerunt Evangelistæ certum est eam non contigisse, cum & Ioannes eura ascensum mox post resurrectionem Lazari contigisse commemoret. Hanc autem resurrectionem Lazari historiam, cum sit celeberrima, reliqui tres prætermisisse videntur ea de causa, quod studium illis fuerit commemorare ea potissimum quæ post traditum Ioannem Dominus fecit & docuit in Galilæa, adeo vt nihil aperte dicant eum egisse vel docuisse in Iudæa, nisi quæ paucis diebus ante mortem ipsius commemorant gesta in Ierusalem. Itaque nec narraverunt miraculum a quæ conuersæ in vinum, nec miraculum aut paralytici, de quo Ioan. 5. aut cæci nati. Ioannes autem post eos scribens, ea potissimum persecutus est quæ contigerunt antequam Ioannes, in carcerem mitteretur, & quæ in Iudæa diuersis vicibus contigerunt. Cæterum Dei dispositione factum est vt celeberrimū hoc Christi miraculum circa imminens mortis ipsius tempus fieret, nimirum vt si eur illud impiis Iudæis occasio esset accelerandæ mortis ipsius; ita Apostolis & omnibus fidelibus recens & efficax esset manimem contra imminens crucis scandalum, & futuram eius post triduum resurrectionem faceret credibiliorē. Per hoc enim quod Dominus non tantum recens mortuos suscitauit, sed & eum qui quadriduans fuit in sepulchro, credibilis factum est ipsum etiam post triduum resurrecturum, & resurrexisse. Habet autem historia in hunc modum: Erat autem quidam langvens Lazarus à Bethania, de castello scilicet aut potius vico Mariæ & Marthæ sororum eius. Porro incertū an Bethania dicatur castellum Mariæ & Marthæ, quod hæc sorores fuerint, vici huius aut pagi doming, an quod, illine essent oriundæ, quomodo & cap. 1. Ioanes Bethsaidam vocat ciuitatem Andree & Petri. Quoniã autem plures feminae erant nomine Maria, ne errarem in nomine, ostenditur quæ fuerit Maria de qua loquitur, ex proximã actione; Maria autem, inquit, erat quæ vnxit Dominum vnguento, &c. Quod et si D. Augustinus dictum putat de ea vnctione quam Lucas scripsit cap. 7. quæ cum hæc gererentur, erat præterita, verisimilius tamen est Evangelistam respexisse ad vnctionem quam sequenti cap. eisdem verbis describit, vt dictum est circa cap. 7. Lucæ in cap. Concordiæ 48. Sequitur: Miserunt ergo, sorores eius ad eum; bene scilicet de eius benignitate ob familiaritatem confidentes. Quod enim non ipsæmet Dominum accesserint, effecit non contempus aut neglectus, sed partim fiducia ex ipsius spectatã benignitate collecta, partim quia à luctu & cura fratris detinebatur. Nihil autem per eum qui missus est precantur, sed tantum fratris ægritudi-

nem exponunt, dicentes tantum: Ecce quem amas infirmatur; hoc ipso declarantes & quam reuerentur Dominum, & quantum de eius benignitate considerent, vt quæ non dabitabant quin pro sua in omnes humanitate amico periclitanti succurreret, si vel tantum amici periculum resciret, & non rogaretur etiam. Non dicunt autem: Ecce frater noster infirmatur; sed, quem amas; nimirum non nitentes propriis aut Lazari meritis, sed tantum amori & beneuolentiæ Christi, neque suorum meritorum intuitu, sed amicitie iure ipsum prouocantes verecundè ad subueniendum, proinde oratione efficacior fuit huiusmodi simplex significatio: perinde enim est ac si dixissent, vt habet Augustinus: Sufficit vt noueris, non enim amas & deseris. Audiens autem Iesus dixit eis: Infirmitas hæc non est ad mortem. Quæquam enim mors secutura esset, dicit tamen eam non rendere ad mortem, siue quod mors illa non esset sibi mors, sed veluti somnus: siue, quod in idem redit, quia infirmitas illa non perductura erat Lazarum ad mortem talem qualem sorores metuebant, & qualis esse solet hominum mors, in qua scilicet maneret. Aut quamquam mors fuerit secuta, dicit tamen non esse immisam ei infirmitatem ad mortem, quia ille non fuit præcipuus finis immisæ aut permisæ infirmitatis, sed ille qui sequitur, scilicet per mortem ipsius Deus glorificaretur. Si enim finem rei spectauerimus, nempe quod surrexerit quadriduans, merito dicemus non fuisse immisam illi ægritudinem ad mortem, sed pro gloria, inquit, Dei. Idque explicans subdit; vt glorificetur filius Dei per eam; quo vel manifestè significauit se Deum esse, cum pro eo quod dixit, pro gloria Dei, explicatio subiicit, vt glorificetur filius Dei; aut si nomē Dei, cum dicit; pro gloria Dei; accipiatur pro persona patris; iam significatur saltem eadem esse patris & filij gloriam, ac proinde & eandem substantiam. Nam quorum est vna gloria, eorum necesse est eandem etiam esse substantiam. Porro hac responsione obsecratori Dominus & consolatus est missos nuncios, vt verbis eius confirmati abirent ad Lazari sorores, præparauit animos discipulorum ad futuri miraculi magnitudinem, declarando se consensum eorum quæ euentura erant. Ne autem quis existimaret Dominum tardasse accedere Lazarum, & annuere precibus sororum, quod parum eis esset affectus, id excludere volens Evangelista, subiicit: Diligebat autem Iesus Martham, & sororem eius, & Lazarum, ob eximias scilicet eorum virtutes. Id verò & ob id rectè intelligitur additum ab Evangelista, ne putarem iustorum infirmitates diuinæ iræ semper esse indicia, nec quis grauatim ferret si etiam Deo amici morbo tenebatur, aut ad tempus videantur à Deo neglecti. Postquam ergo Evangelista lectoris animam præmuniuit his verbis subiungit: Vt ergo audiuit quia infirmabatur, tunc quidem mansit in eodem loco; in quo scilicet erat, (Græca enim habent; mansit in quo erat loco) duobus diebus, non quidem negligens amici periculum, sed expectans maius ædendi miraculi argumentum, vt scilicet eum tunc resuscitaret, quando nemo negare posset mortuum, nemo etiam eius resurrectionem speraret. Sicut autem non quia non amabat, aut quod sibi timeret, sed propter maiorem gloriæ Dei illustrationem distulit adire agrum: ita eum iam tempus erat ædendi miraculi, mox instituit iter in Iudæam, atque ad illud suscipiendum præmonuit iam discipulos, cum id non ita alias fecisse legatur, vt quoniam veluti homo sibi metuens declinasset Iudæorum furorem, declararet modò, se eos non metuere, ac trepidationem ex discipulorum suorum animis tolleret, ne turbarentur repentina abitione in regionem quam timebant, ideoque quanquam ad Lazarum resuscitandum pergeret, non dicit tamen in principio hanc suæ perfectionis causam; sed, Eamus: inquit, in Iudæam iterum. Discipuli autem audito nomine Iudææ, ac ab illa tum Domino eum sibi ipsi metuentes, (nondum enim acceperant spiritum sanctum, quo & mortem contemnero possent, & dignam de Iesu habere opinionem) dicunt ei: Rabbi, nunc quærebant te Iudæi lapidare, & iterum vadis illud? verbis quidem præ se ferentes quasi pro Domino solum essent solliciti, cum non minus sibi timerent.

RESPONDIT IESVS: NONNE DUODECIM SUNT HORÆ DIEI? SI &c.] Locus iste valde variè tractatur, quod obscurum sit quorsum hæc sint dicta Augustini enim illò; Nonne duodecim sunt horæ diei; intelligit Dominum significare se esse diem, duodecim autem Apostolos esse delectos; veluti duodecim horas diei, & proinde illos debere potius se sequi, quam suo consilio velle præire, quemadmodum horæ diei seruiunt ac diem sequuntur, vt his verbis intelligatur Dominus redarguere Apostolos, quod quasi consilium dare vulerint magistro euadendi mortem, quemadmodum & Petrum supra redarguit à morte auocantem. Iam quod sequitur; Si quis ambulauerit; intelligit à Domino dictum ad significandum Apostolos merito ipsum sequi debere, quod sic non sint passuri offendiculum aliquod aut noeumentum. Chrysostomus & Theophyl. dissimulantes satis illud: Nonne duodecim sunt horæ diei; illud quod sequitur; Si quis ambulauerit, &c. bifariam accommodat proposito Domini, aut vt significetur, nihil esse timendum his qui in luce bonorum operum agunt nullius flagitij sibi cõscij, aut quod eum qui in luce corporali ambulat non formidant casum, multo minus sit formidandum his qui in luce spiritali eum Christo ambulant. Quidam post Nicolaum Lyram intelligunt Dominum per illud: Nonne duodecim sunt horæ diei; significasse, fieri posse & spem esse animos Iudæorum iam esse mutatos, quod sicut sunt diuertæ diei horæ, sic frequenter etiam in vno die animi hominum non minus instabiles quam dies, mutantur, existimantque vulgare istud fuisse tempore Christi prouerbum, quemadmodum & nunc passim eo vtimur, eum verisimile sit ex hac istius loci intelligentia adagium hoc iam profectum esse quidam intelligit per illud: Nonne duodecim sunt horæ diei; significari nondum adesse tempus mortis, iuxta id quod supra dixit apud Lucam; Hodie & eras oportet me operari, & tertia die consummor; E vt perinde sit ac si diceret: Sicut dies suas habet horas, neque finem suum habet priusquam omnes eius horæ impleantur, nec hominū arbitrio sit breuior aut longior: ita & ego tempus habeo præscriptum quo debeam negotium meum peragere, quod nullius malitia potest anticipari, ac proinde non est quod mihi metuatis. Huic intelligentiæ bene conuenit is sensus quo in sequentibus teste Theophylacto quidam per diem intelligunt tempus ante passionem: per noctem verò, tempus post passionem;

A vt intelligatur significasse Dominus non esse Apostolis periculum quamdiu eum ipso in carne agerent, sed per eius præsentiam immunes fore ab omni iniuria? periculum autem illis fore, cum ab illis ablatum fuerit, quando ab impiis multa mala passuri erat. Itaque per illud: Nonne duodecim sunt horæ diei; significat sibi non esse periculum ante tempus, per sequentia Apostolos pro se ipsis etiam mutentes, securos facit. Loquitur autem sub more Dominus allegoricè, per rerū corporaliū similitudinē docēs quæ erant suo proposito accommoda, & sic docēs ea, vt tamē suis quibus vitur generalibus sententiis etiam ea doceat quæ instruant. Illud enim; si quis ambulauerit in die, &c. etiã hoc significat quod alibi dicit: Qui sequitur me non ambulat in tenebris, sed habebit lumē vitæ; videlicet quod qui Christum spiritaliter fuerint secuti, liberi sint futuri ab offendiculis spiritalibus nempe vitiis: quemadmodum Apostoli, quamdiu corporaliter eum ipso versabantur, eius præsentia ab omnibus malis corporalibus præseruabantur. Postquam autē hoc sermone Dominus Apostolis metum excussisset aut mitigasset aperit eis perfectionis suæ causam, dicens: Lazarus amicus noster dormit, sed vado vt à somno excitem illum. Quibus verbis ostendit & necessarium esse suum in Iudæa aduentum, cum dicit: Amicus noster; & nō esse Apostolis mutiendū ab ingressu Iudææ, quod non adiret eam ad prædicandum Iudæis, eosque increpandum, sed amici causa. Mortem autem vocat somnum, quod ab ea tanquam à somno mox esset Lazarus excitandus: vnde & omnium hominum mors in scripturis somnus vocatur, ob futuram omnium resurrectionem, ideoque tropicè potius quam apertè loqui voluit, vt ruditatem discipulorum exerceret, & ad agnitionem potentæ suæ excitaret. At discipuli præ ruditate non intelligentes quod dicebatur, & præ metu Iudæorum vndiq; venantes occasionem abscondendi causas perfectionis: Domine inquit, si dormit, saluus ergo erit, nec opus est vt illius causa tū te manifesto obicias periculo. Solet enim in ægrois somnus esse redituræ sanitatis argumentū. Tum Dominus nō seuerè quidem increpauit eorum in intelligendo tarditatem, eum absurdum satis esset intelligere ipsum locutū de vulgari somno, (nam quis itinere vnus diei proficiscatur vt quempiam è somno excitet?) sed benignè aperuit quod dixerat obscurius, declarans nihil sibi esse incognitum: Lazarus, inquit, mortuus est. Nec iam adiecit vado vt resuscitem eum, modestiam scilicet vbiq; in verbis seruans, & nos seruare docens. Addidit autem, & gaudeo propter vos vt credatis, quoniam non eram ibi. Vbi notandum, eam partem, quoniam non eram ibi; non esse construendam cum verbo credatis, sed eum verbo gaudeo, vt sit sensus. Propter vos gaudeo me ibi non fuisse, vt credatis, hoc est, vt fides vestra in me cõfirmetur, crescat & augeatur. Sic enim vt annotauit D. August. hic debet exponi illud vt credatis. Nam alioqui iam credebant Apostoli, sed fides eorum augenda erat ex, absentia Christi, primū quia audiebant eum nunciantem ea contigisse quæ à nemine dicerat: Deinde quia si Dominus adfuisset, aut non fuisset mortuus Lazarus, sed eum Dominus mox curasset: aut si fuisset mortuus, mox eum resuscitasset, & non fuisset tantum miraculum, quantum iam fuit, cum quadriduans resuscitauit. Dicentē

autem Domino ad Apostolos; eamus ad eum; Thomas videns iam firmiter decretum esse Domino proficisci in Iudeam, dixit & ipse ad discipulos: Eamus & nos, ut moriamur cum eo. Legendum enim esse, ut moriamur non autem, & moriamur, & Græca docent & latina exemplaria antiquiora. Porro Beda istud dictum putat à Thoma, ex magna animi constantia, qua paratus mori cum Christo etiam socios sic hortatus ut irent, & si necesse esset etiam morerentur cum Christo. Verum probabilius est quod habet Chrysostomus, Thomam istud dixisse, eo quod præ aliis imbecillior esset & magis incredulus. Diffidebat enim quod non offenderent, quamquam id Dominus eis promississet. Et sanè ubique ubi Thomæ sit mentio, satis notatur eius tarditas & incredulitas. Non tamen intelligendum videtur, quemadmodum vult Theophylactus, his verbis Thomam voluisse dehortari à comitatu, sed tantum indicare certum periculum quod metuebat, in hunc sensum: Quando omnino visum est Domino ire in Iudæam, eamus & nos, sed scientes quod cum ipso simus morituri. Quod si respiciamus verba Christi quæ Thomas repetit ex parte, apparet eum dicitur; moriamur cum eo, relatiuum, eo, magis referre Lazarum quam Christum. Dixerat enim Dominus: Eamus ad eum, Lazarum scilicet. Itaque cum infert Thomas: Eamus & nos, sensus est: Eamus & nos ad eum, ut moriamur cum eo, scilicet Lazaro mortuo, hoc est, accedamus & nos ad mortuum Lazarum, ut cum mortuo etiam moriamur. Proinde non tantum diffidebat ipsos secundum Domini promissionem præseruandos ab offendiculo, sed & Lazarum posse à morte resurgere, quemadmodum postea præ aliis magis dubitauit de Christi resurrectione, ut vel ob id potissimum Ioannes de Thoma istud hoc loco commemorauerit, qui de eiusdem diffidentia circa resurrectionem Domini peculiariter erat scripturus. Hic itaque admiranda rursum Domini benignitas, qui tantam imperfectionem ad tempus in discipulo tulit sine reprehensione. Ceterum circa illud; Nonne duodecim sunt horæ diei; quæri potest; quod ad literam attinet, quomodo Dominus dicat duodecim esse horas diei, cum dies quandoque plures, quandoque pauciores habeat. Non enim sufficere videtur quod quidam dicunt istud à Domino dictum circa æquinoctium, quia circa Pascha, cum dies duodecim habeat horas per vniuersum orbem. Nam ita istud Dominus dixit absolute, quasi semper dies tot habeat & non plures horas: sed & alibi assignat diei duodecim horas ut in parabola præcedente de operariis in vineam conductis. Itaque quidam non improbabiler existimat horas apud Iudæos fuisse inæquales, sic ut semper inter ortum & occasum intercesserint horæ duodecim, & nox siue breuissima, siue longissima, totidem horis fuerit distincta. Aut dicendum est, quod in Iudæa fere semper dies habet duodecim horas æquales, ut ob id dixerit Dominus absolute: Nonne duodecim sunt horæ diei? Distat enim Iudæa tringinta aut paulo amplius gradibus ab æquatore, proinde dies longissimus illis non excedit multum quatuordecim horas, & breuissimus fermo decem saltem horas continet.

VENIT ITAQUE IESVS, ET INVENIT EVM QUATVOR DIEBVS IAM IN: &c.] Quatuor isti dies variè numerantur. Chrysostomus enim primum diem mortis intelligit fuisse

A eum quo nuntius venit ad Iesum, significans Lazari infirmitatem: & quartum, eum quo post duos dies quibus in eodem loco manserat, Dominus accessit Bethaniam. At, quoniam dicitur Lazarus non tantum mortuus quatuor dies, sed deprehensus habuisse quatuor dies, in sepulchro, nec verisimile sit etiam ea die Lazarum fuisse sepultum, quoniam nuntius venit ad Iesum, melius Euthymius intelligit mortuum quidem fuisse ea die qua nuntius Christum adiit, duos autem dies sepulturæ fuisse eos quibus Dominus mansit in quo erat loco, tertium fuisse, quando dixit discipulis: Lazarus mortuus est; quartum verò, cum aduenit Bethaniam. Caietanus non improbabiler putat, tum primum mortuum fuisse Lazarum, eum Dominus dixit discipulis suis eum esse mortuum, ut duobus diebus quibus mansit in quo erat loco, expectauerit ipsius mortem, ac deinde itinere quatuor vel trium dierum venerit in Bethaniam. Vt est, incertum est quo die mortuus vel sepultus fuerit Lazarus; hoc certum, quod in monumento quarriduanus fuerit, cum Dominus appropinquaret Bethaniam. Hanc Euangelista dicit non longè fuisse à Ierusalem, nempe tantum stadiis quindecim, hoc est, duobus circiter miliaribus Italicis. Nam octo stadia faciunt Italicum miliare, quod scilicet continet mille passus. Idque, ideo commemorat Euangelista ut indicet propter loci vicinitatem mortem Lazari iam facile cognitam fuisse in Ierusalem, & loci vicinitatem fuisse occasionem, ut multi ex Ierusalem conuenirent ad consolandum sorores mæstas, Deo ita disponente ut mors multis esset cognita, & miraculum multos haberet spectatores, nec posse aut mors, aut resuscitatio Lazari negari. Indicans ergo Euangelista quorsum descriperit loci distantiam, subiungit: Multi autem ex Iudæis venerant ad Martham & Mariam, ut consolarentur eas de fratre suo, unde satis apparet sorores has diuites fuisse & nobiles, multisque etiam ob virtutem charas. Porro quod Martha & prior audiuit aduentum Domini, & non admonita sorores illi occurrerit, in causa esse potest, quod ipsa solita sedulitate & sollicitudine obambulet. Nam ideo de Maria dictum peculiariter videtur quod domi sederit. Vnde cum ad eam primò delatus esset aduentus Christi, non admonita sorore, siue quia festinabat præ nimia cupiditate videre Iesum, siue ne sorore etiam exeunte tumultum concitarent qui ad consolandum venerant, sola occurrit Iesu, flebilique ac mæsta voce dicit: Domine, si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus; quasi dicat: Scio enim quod pro tua tum potentia, tum benignitate, facile morbum dicto depulisses. His autem verbis etsi testaretur certam & non vacillantem fiduciam potentie & bonitatis ipsius, tamen etiam declarauit nodum perfectam se de Iesu habere opinionem, ut quæ putauerit absentiam eius causam fuisse mortis fraternæ, quasi non & absens curare potuisset si voluisset. Nondum enim credidit esse Deum, sed hominem, eximie tamen aliis præcellentiorum, quod & patet ex his quæ subiicit: Sed & nunc scio quia quæcumque poposceris à Deo dabit tibi Deus. Non enim dicit, facies quæ vales, sed quicquid poposceris accipies, quasi oratione illi opus esset ad adendum miracula, quemadmodum aliis sanctis hominibus. His autem verbis significauit se nec plane desperare fratris resuscitationem, nec tamen satis confidere futuram. Scio, inquit, & nunc, quia

quicquid

quicquid poposceris impetrabitis, etià si mortuo & sepulto vitam poposceris, sed vtrum petiturus sis nescio: quia nec si petere conueniat, aut peti possit, scio. Conceperat enim aliquam spem ex responsione Christi nuntio data, & tamè ob mortis diurnitatem dubitabat num fratris resuscitatio tale quid esset quod peti posset aut conueniret à Deo. Modestie autem & reuerentie fuit, quod non dixerit, si possibile est aut fieri conueniat, rogo ut velis & poscas à Deo, iudicio scilicet Domini eum & subiiciens, ac de eius benignitate tantopere confidens, ut non dubitaret fratrem suscitandum, si id à Deo peti posset aut conueniret. Quoniam ergo imperfecta erat fides & vacillans fiducia Marthæ, ut & fidem eius perficeret, & fiduciam confirmaret, ac mæstam consolaretur, primum dixit ei: Resurget frater tuus. Non dixit, resuscitabo fratrem tuum; tū quod ubique Dominus vitaret sui ipsius actantiam, ac modestiam verborum sectaretur: tū quia paulatim volebat animum Marthæ ad miraculi fidem & spem exercere, unde nec dixit resurget mox vel modò. Itaque quia medium erat & ambiguum, quod dixit, resurget, Martha quæ quod miserè & trepidè sperabat euenturum, etià timebat ne non eueniret. Scio, inquit, quod resurget eo tempore quo omnes resurgemus, nempe in nouissimo die. Verebatur enim ne quemadmodum nuntius respondens morbum non esse capitalem, ambiguo responso sefellisse videbatur: ita nunc quoque in illius dictis aliquid lateret, quod spem illius eluderet, unde hoc suo responso veluti extorqueret studet de qua resurrectione Dominus loqueretur. Iesus itaque quo paulatim ad maiora proueheret mulieris huius de se fiducia & opinionem, & solito suomore arripiens occasionem docendi spiritualia, propter quæ operabatur corporalia miracula: Ego sum, inquit, resurrectio & vita, hoc est, fons & auctor resurrectionis & vitæ. Nō solum autem se resurrectionem dicit, sed etiam vitam, tum ut intelligamus eum nō loqui potissimum de resurrectione cōmuni etiam impiis, sed ea quæ propria erit iustorum & fidelium, quam supra cap. 5. Ioannis vocauit resurrectionem vitæ: tum quia nō tantum mortuis in se credentibus sit vitam largiturus in resurrectionis tempore, sed & in præsentis tempore vitam eis largiatur æternam. Proinde resurrectionem se vocat & vitā nō quatenus Deus solum, sed quatenus Deus simul & homo. Sic enim fidelibus auctor est & in futuro seculo resurrectionis vitæ, & in præsentis vitæ spiritualis. Vnde declarare volens quod dixit, subiicit: Qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, morte scilicet corporali, viuere, nō solum quia post mortem corporis viuere anima feliciter, sed etiam quia tandè secundum corpus resuscitabitur ad vitam beatam, quæ sola verè vita est. Et omnis qui viuere adhuc in carne, needum mortuus est secundum corpus, si credit in me, non morietur in æternum, quia habet iam in se manentem vitam æternam, quæ per mortem corporis non eripitur, & qua fit ut mors corporis nō tam mors sit dicenda, quam somnus, utpote à qua homo sit resuscitandus ad vitā. His ergo ostendit Dominus se non tantum esse resurrectionem, sed esse resurrectionem vitæ, nec simpliciter esse vitam, sed vitā beatam & æternam, Ostendit item his ipsi Marthæ se non, sicut illa existimauit, opus habere alio adiutorio, nec precibus sibi impetrandam esse mortuorum resurrectionem, quemadmodum sanctis

A aliis, utpote qui fons esset vitæ & resurrectionis. Et rursum illi significat quod quemadmodum ratione fidei in nouissimo die omnes fideles etsi mortuos est viuificaturus, imo omnibus illis iam vitam æternam largitur, etiam potest modò mortuum Lazarum resuscitare, si illa hoc credere potest. Vnde & de fide eius sciscitatur subiungens: Credis hoc? significans si quæ dicta sunt crederet facile eam posse & fratris credere futurā resuscitationem, ac fide illam maximè impertraturam fratris resurrectionem, quemadmodum fide in Iesum fideles consecuturi sunt in nouissimo die beatam resurrectionem. Rursum illud ex verbis Domini notandum, quo sine inter alias causas Lazarum aut alios mortuos resuscitauerit, nempe ut ex eo intelligeremus ipsum esse auctorē speratæ resurrectionis & desideratæ vitæ. Id enim satis significat, cum occasione futuræ in Lazaro resurrectionis temporalis, differit de futura per se beata resurrectione. Porro de fide sua requisita, Martha cum non satis intelligeret sermonem Domini, & tota intenta esset reuicturo fratri, non admodum aptè respondit ad sermonem Iesu, sed tamen in genere professa est quàm magnificè de eo sentiret. Vtique, inquit, Domine, credo sic esse ut dicis. Credebat enim in genere ea vera esse, etsi non perspiceret dictorum intelligentiam. Et addidit: Ego credidi, quia, id est quod tu es Christus filius Dei viui, qui in hunc mundum venisti. Vbi notandum, quod per præteritum dicat, credidit, ut significaret se iam olim hoc credidisse, aut, credidi, pro præsentis, credo, positum est. Nam ut admonuit quidam, in verbis ad affectum pertinentibus præteritum tempus apud Græcos vsurpari solet loco præsentis γέγονα, gausus sum pro gaudeo, ἔσθια, timui pro timeo, ἠσπασα, speraui pro spero. Iam illud, qui in hanc mundum venisti; (pro quæ Græcè est, ὁ ἐς τὸν κόσμον ἐρχόμενος) rectius sic verum fuisset, qui in mundum venturus erat, quemadmodum dictum est Ioan. cap. 6. vbi eadem est oratio. Significare enim voluit se credere illum esse Messiam ipsum qui iam olim à Iudæis expectatus fuit venturus, in mundum, hoc est, mundo exhibendus. Nostra autem litera sic est intelligenda: Ego credidi te esse Christum illum, qui cum iam dudum fuisset expectatus, iam à Deo missus venisti in mundum, hoc est, mundo exhibitus es. Nō enim est verisimile Martham tum intelligisse & credidisse Christum venisse in mundum quomodo nos iam credimus, quia scilicet cum prius fuisset in sinu patris, assumpta humana natura, hominibus & mundo factus est visibilis: sed simpliciter, quia mundo esset exhibitus, utpote quem needum credidit esse Deum, quamquam filium Dei vocet: sed quomodo Iudæi crediderunt Messiam fore & appellandum filium Dei: ob eximiam ipsius præ reliquis hominibus excellentiam. Per hoc autem quod dicit Martha; Ego credidi; intelligit D. Augustinus eam significare voluisse se credere ipsum etiam esse resurrectionem & vitam, & cetera quæ de se dixit Dominus, quasi diceret: Quando hoc credidi quod filius Dei es, credidi etiam quod tu es resurrectio & vita, & quod qui credit in te, non morietur in æternum. Rectius tamen cum Chrysostomo dicitur Martham non intelligentē satis verba Christi, & morte fratris consternatam, respondisse ali ad quàm fuerat interrogata, sed id tamē respondisse, quo significans quàm magnificè de illo sentiret, significaret etiam

in gente se credere quicquid ille astrueret.

ET CVM HOC DIXISSET, ABIIIT, ET VOCAUIT SOROREM SVAM SILENTIO, &c.] Verisimile est Martham iussam à Domino vocare sororem, quanquam id breuitati studens prætermiserit Euangelista. Id enim satis intelligendum relinquit, tum ex verbis Marthæ dicentis: Magister vocat te; quanquam secundum Theophylactum intelligi posset Martham dixisse magistrum vocasse, quod eius aduentus & præsentia, realis quædam fuit vocatio: tum ex eo quod dicat Dominum post abitum Marthæ mansisse in quo erat loco, vsque ad Mariæ aduentum, nimirum, quod eam quam vocari iusserat expectaret. Abiit ergo vt iussa erat Martha (alioqui enim indecorè se à Domino subtraxisset) & vocauit sororem suam silentio, hoc est, clam ac suppressa voce (Græcè enim ἐστὴ ἀθρᾶ, id est clanculum, proinde improprie hic accipi debet silentium, quis enim vocare potest & loqui silentio?) dicens: Magister adest, & vocat te. Quibus verbis intelligere licet quantam Iesus apud has sorores haberet auctoritatem, vt quæ sic eum nomine magistri notarent, quasi præter eum nemo esset magister, nepe quod hunc solum sequerentur magistrum. Porro clamore vocauit Martha, forte ne circumsedentes Iudæi, quorum plerisque sciebat iniquiores esse Iesu, impedirent eam vt nõ accederet Domino. Et nihilominus diuina sic factum est dispensatione, vt nec Dominus videri posset miraculum ambuisse, eamque ad miraculi spectationem euocasse, & Iudæi etiam nescij & vel inuiti efficeretur tanti miraculi testes, qui simul cum ea sunt egressi, purtantes ipsam accedere ploradi gratia sepulchrum, vt eius luctum temperarent: alioqui fortè non egressuri, si eam præcessissent occurrere Iesu. Vt ergo Maria audiuit sororis nuntium, surrexit subito, ac sine omni dilatione: vnde intelligere licet eam prius Domini aduentum ignorasse, & rursus quanto dilectionis feruore Dominum prosequeretur, quæ neglectis omnibus Iudæis circum sedentibus eam consolationis gratia, celeriter ad Dominum concessit, tanquam eum qui se vnice posset consolari, veniensque ad eum nõ ex postulat eum eo, quemadmodum nec Martha, quod rogatus non venerit sanaturus quem amabat, cum extraneos plerisque & ignotos lubes adire soleret: & sanitatis munere impartiri, nec aliquid remittit de solita reuerentia & honore, sed vt erat feruentior in dilectione quam Martha, nihil reuerita turbæ præsentiam cecidit ad pedes eius, ad quos se quandoque peccatorum impetrasse remissionem meminerat, & vt luctus erat plena, lachrymabili voce nihil aliud quam deplorauit fratris & suam calamitatem, dicens quemadmodum Martha: Domine, si fuisset hic, frater meus nõ esset mortuus. Nec addidit alia cum Martha, forte quod lachrymarum copia vocem interciperet, & prohiberet vterius proferre quæ in animo habuit.

IESVS ERGO VT VIDIT EAM PLORANTEM, ET IYDAEOS QVI VENERANT CVM.] Cum videret Dominus Mariam totam esse in luctu, Iudæos item qui cum ea aderant, humanitatis & cõpassionis affectu vna flentes, non reprehendit quidem eorum ploratum, sed nec philosophatus est cum Maria, quemadmodum fecerat cum sorore, cui semota turba fuerat colloquutus, neque quicquam pollicetur, quum iam

A tẽpus adesset re præstandi quod erat Marthæ pollicitus, quam sorori indicasse verisimile erat quod à Domino audierat. Itaque commotus & victus piis Mariæ lachrymis, quæ olim peccatorum ab ipso impetrauerunt remissionem, sese accingit ad miraculi perpetrationem, ac primùm quidem infremuit spiritu, ac turbauit seipsum. Vbi notandum, D. Chrysostomum per illud infremuit spiritum; intellexisse significatum esse, Dominum arguisse & cohibuisse affectum suum, ne nimis in tristitiam & lachrymas laxaretur, ita vt per spiritum intellexerit affectum turbationis, quam Dominus concepit ex conspectis Mariæ lachrymis, quemadmodum explicuit Euthymius Chrysostomi sectator. Sic enim habet Chrysostomus, Lachymatur & perturbatur. Norat enim lachrymas excitare, & affectum arguere. Illa enim particula; infremuit spiritu; motum illum cohibuisse significat. Et post hunc Euthymius: Infremuit spiritu, hoc est, affectum cohibuit, ipsum reprimens, toruè & austerè præ turbatione intuitus est, ne cum lachrymis interrogaret. Nam spiritus dicitur hic turbationis affectus. Verùm secundum hanc intelligentiam Græca quæ habent ἐβριμήσατο τῷ πνεύματι, vertenda essent per datiuum infremuit spiritui scilicet suo, hoc est indignabatur suo affectui humano, arguens eum, & cohibens: quomodo Marci 14. idem istud verbum cõstruitur cum datiuo, ἐβριμήσατο αὐτῷ, id est fremebant aduersus eam vel in eam. Significat autem verbum ἐβριμήσατο cum datiuo, minanter mando, acriter & velut iracundè comminor. Hanc ergo significationem secutus D. Chrysostomus, & datiuum τῷ πνεύματι, intelliges esse datiuum proprium verbi cum quali cõstruitur apud Marcum, prædictum hic intellexit sensum. Theophylactus autem itidem post Chrysostomum per verbum, infremuit, intelligens significari Dominum cohibuisse suam turbationem, datiuum tamen τῷ πνεύματι accepit, vt sit datiuus instrumenti, reddèdus Latinis per ablatiuum, & spiritum accepit pro spiritu sancto, aut quod in idem redit, pro ipsa diuinitate Christi, vt significetur ipsum per spiritum sanctum aut diuinitatẽ suam acriter humanæ naturæ comminatum, eamque cohibuisse. Sic enim habet Theophylactus: Ad lachrymas quidem natura mota est, & cohibebatur propter Martham stetem, & illam & eos qui aderant. Dominus autẽ infremuit in affectionem spiritu, hoc est increpat per spiritum confusionem, & cohibet illam. Et sic rogat vt nõ cum vlulatu esset interrogatio. Quia enim cõtristatus fuit, (homo enim erat verè, & vt credibilis esset humana natura permisi illi proprium operari) asperè tractat carnem, increpatque eam spiritus sancti virtute. Hæc ille. Meminit huius intelligentiæ & Euthymius. At quod per verbum, infremuit non significauerit Euangelista huiusmodi affectus cohibitionẽ quẽ significatũ hic intelligit Chrysostomus & Theophylactus, satis patet ex eo quod additur; & turbauit seipsum. Cum enim dicatur, infremuit & turbauit, satis significatur fremium illum & turbationem ad idem tendisse, imò illo & turbauit seipsum; omnino videtur Ioannes voluisse declarare & exponere illud quod dixit; infremuit spiritu; vnde postea idem Dominum fecisse dicẽs, tantum dicit: Iesus ergo rursus fremes in semetipso; nec addidit; & turbauit semetipsũ. Proinde simplicius fuerit per hoc quod infremuisse dicitur, intelligere in se excitate & passũ fremitũ & turbationem

turbationem quãdam: datiuus autem τῷ πνεύματι, reddendus per ablatiuum, vel potest accipi vt sit instrumenti casus, & significetur Dominum per suum spiritum aut per spiritum sanctum infremuisse, vt intelligamus eum non inuitum passum huiusmodi passionem, sed sponte in se excitasse, & à recta ratione processisse, quod conuenit cum eo quod sequitur; & turbauit seipsum; vel potius accipiendus est, vt significet partem in qua huiusmodi fremitus & turbatio facta est, & sit sensus; infremuit in animo suo, & in corde, sic tamen vt interiorem illam veram turbationem etiam externo gestu testaretur. Hoc enim conuenit cum eo quod infra dicitur; fremens in semetipso. Itaque quo intelligeremus fremitum hunc non fuisse fictum, sed ex vero animi dolore profectum, spiritu & animo infremuisse dicitur: ne autem putarem eum inuitum passum huiusmodi affectionẽ, quemadmodum nos, additur; & turbauit seipsum, non autem, & turbatus est. Porro intelligunt quidam hunc fremitum & turbationem contigisse tantum ad doloris testificationem: at cum fremitus indignationem quãdam significet, & non simplicitas dolorem, rectius intelligitur Dominum hoc suo fremitũ & turbatione commotum fuisse contra mortem quæ præsentis tristitiæ causa fuit, & contra eum qui mortis habet imperium, ac se huiusmodi affectionibus humano more veluti excitasse ad aggrediendum arduum opus quod iminebat, ac expugnandum mortem, & mortis imperatorem & autorem diabolum, alioqui insuperabilem, vt iam inciperet quod post in sua resurrectione perfectus, & postremum in omnium resurrectione erat impleturus perfectissimè, quãdo implendum est illud Osæ: Ero mors tua o mors; quemadmodum amicus aliquis videns dolorem amici, commouetur indignatione, ac fremit contra eum qui huiusmodi est auctor doloris, & indignatione tali ac fremitu excitatur & armatur cõtra illum, vnde dicare illum studens, & doloris occasionem auferre. Huic intelligentiæ bene conuenit quod Dominus fremendo & turbando seipsum dixerit: Vbi posuistis eum? veluti scilicet iam jaceens ac feruens ad resurrectionem. Conuenit & quod Augustinus scribit de hoc fremitu & turbatione Domini, tractans hæc mysticè, & intelligens Dominum ideo turbasse seipsum & fremuisse, vt doceret quomodo & nos fremere & turbari debeamus, eum in peccata grauiora nos incidisse ac moras traxisse longiores instar quadruidani huius in monumento setentis, agnoscamus. Hæc est enim mystica causa fremitus & turbationis Domini, correspondens prædictæ causæ literalis. Interrogauit autem Dominus vbi positus esset Lazarus, nõ quod ignoraret: qui enim sciuit eum esse mortuum antequam ei quisquam indicasset, sciuit & vbi esset sepultus sed quod in plerisque se vt hominem verum gerere voluit, & vt ab aliis deductus ad sepulturæ locum veluti sibi incognitum, à miraculo secluderet omnem suspicionem fuci: Dicunt ergo, Maria scilicet & Martha, aut alij qui aderant cognatorũ & amicorum: Domine, veni & vide; ac mox cum lachrymantibus simul & Dominus lachrymatus est, humanæ naturæ assumptæ veritatem astruens. Sicut enim tanquam homo infremuit spiritu, & interrogauit, ita & lachrymatus est, enim in manu haberet lachrymas cohibere: sed vt erat verus homo, ita & oportebat eum non esse alienum ab humanæ

naturæ affectionibus, inter quas est alterius maxime amici, commoueri lachrymis & calamitate, vt sic se verum hominem etiam comprobaret, atque in seipso doceret perfecti non esse carere omnibus humanis affectionibus, quemadmodum voluerunt Stoici. Rursus ad id valuerunt lachrymæ Christi, vt intelligeremus homini Christiano non esse prohibitas lachrymas, si modò sint moderatæ, propter mortem suorum, quemadmodum volunt quidam Anabaptistæ, Stoici magis quàm Christiani, dum nullum penitus luctum vel lachrymas pro mortuis vel aliis afflictis amicis ferunt. Dominum enim ipse non tantum non increpuit sorores & Iudæos mortem Lazari deplorantes, sed & ipse illis compassus lachrymas fudit. Moderatas tamen lachrymas etiam eius exemplo discendum est, qui lachrymatus quidem dicitur, sed non euulasse, quemadmodum & in ploratu sororũ modestiam quamdam obseruare licet. Vnde Ecclesiast. 38 Sapiens dicit, Fili in mortuum produc lachrymas, & quasi dira passus incipe plorare. Sed idem mox adiungit spe resurrectionis & ob mortis necessitatẽ, ac lachrymarum inutilitatem & nocumẽtum lachrymas & dolorem temporandum: Ne dederis, inquit, in tristitia cor tuum, sed repelle eam à te, & memento nouissimorum, & noli obliuisci, neque enim est conuersio, (vel, vt est Græcè ἐπίνοδος, id est, reditus) & huic nihil proderis, & te ipsum pessimabis, id est, lædes vel malis afficies. Græcè est enim κακώσις. Iam & ad illud profuerunt Christi lachrymæ, vt hinc disceremus quam miseranda, quamque deploranda sit mors animæ, quæ causa fuit mortis corporalis, & cuius mors corporalis solum vmbra quãdam est, cum animæ mortẽ homines non perinde horreant nec deplorent. Quanquam enim Christi lachrymæ fuerint veraciter humanæ lachrymæ, profectæ scilicet ex amore sororum & Lazari, simul tamen fuerunt dispensatoriæ & instructoriæ, vt omnia Christi gesta, nimirum vt hinc intelligeremus quæ iam dicta sunt; ipsum esse verum hominem, mortem amicorum licitè deplangi, non esse contra perfectionem hominis obnoxium esse passionibus, ac mortem animæ serio plangendam esse. Et vide quomodo Dominus quoniã omnium maximum iam æditurus fuit miraculum, quo maxime & apertissimè suam diuinitatem erat ostensurus, pluribus etiam signis, eisque efficacissimis veritatem in se voluit demonstrare humanæ infirmitatis, fremendo, turbando sese, ac lachrymado. Mirè enim omnia circa Christum sic temperabantur, vt & diuinitatis eius insinuaretur maiestas, & humanitatis humilitas. Fuit & is fructus lachrymarum Christi, quod qui eas viderunt, occasione earum magis admirati sint de morte Lazari, ac de potentia Domini dubitauerint, ac dispartire cœperint, sicque miraculum subsequens illis eo factum est admirabilius, quo magis erat eis inopinatum. Vnde sequitur: Dixerunt ergo Iudæi, intelligetes nimirum lachrymas illas veræ dilectionis esse testes, vt certè erant, sed non intelligentes etiam ob alias causas dispensatoriè Dominum lachrymari: Ecce quomodo amabat eum; vt qui, cum sit vir constantissimus, eius mortẽ deploret, cum quo nulla fuit consanguinitate coniunctus. Erant autem quidam qui has lachrymas in calumniam verterent, dicentes: Nõ poterat hic qui aperuit oculos cæci nati, facere vt & hic nõ moreretur, quasi dicerent: Si noluit hunc à morte præseruare: cur nunc lachrymis te-

statu intempestium amoris? Si autem voluit, quo modo non potuit, qui praestitit quod est difficilius? Egrotum enim saepenumero etiam medicus in vita retinet, ac caeco nato nullus unquam aperuit oculos. Legendum est autem in verbis istorum calumniantium vel admirantium cum coniunctione, & vt hic non moreretur; sic enim habent non tantum Graeca, sed & scripta Latina, & Augustinus quoque.

IESVS ERGO RURSVM FREMENS IN SEMETIPSO, VENIT AD MONVM.] Coniunctio, ergo, significare videtur Dominum iam occasione eorum qui de potentia eius disceptabant, rursus infremuisse, quemadmodum prius infremuerat commotus lachrymis Mariae, nisi placet coniunctionem, ergo, hic continuatiue tantum positam esse, quomodo ea Ioannes frequenter vtitur, & fremitus iste iam intelligatur factus in Domino propter sepulchri, cui iam coepit propinquare, vicinitatem, ob quam seipsum, rursus ad miraculi patriationem accenderit. Id enim significare videtur Euangelista, dicens: Rursus fremens in semetipso venit ad monumentum, id est, sepulchrum, sic dictum Latinis, quod nos moneat eius qui mortuus est, sicut & Graecis dicitur *νεκρῶν*, id est, me moriale, quod in memoriam nobis reducat eum qui est mortuus, aut generaliter quod nos moneat & memores faciat mortis. Erat autem sepulchrum Lazari spelunca, cuius os saxo imposito erat oclusum, vnde intelligi datur speluncam hanc concavam fuisse versus partem inferiorem. Si enim in directum concava fuisset, lapis ei non superpositus, sed appositus vel aduolutus diceretur, quemadmodum dicitur de monumento Domini. Porro ad miraculi fide & praestigij suspicionem excludendam multum faciebat, & quod in spelunca repositus Lazarus, & quod lapis speluncae superpositus. Iam quo certius esset miraculum, & magis ab omni praestigij suspitione liberum, quamquam posset non amoto lapide Lazarum resuscitare, lapidem tamen tolli iubet, nec eum aut suis aut discipulorum manibus vult tolli, sed cognatorum & amicorum, in quos non cadebat vlla suspicio, quique percepto foetore iacentis mortui, ac viso cadauere mortuo, certiores essent testes miraculi, Augebat miraculi certitudinem & Marthae sororis defuncti simplicitas, Iam enim veluti oblita quid illi pollicitus esset Iesus, quidve de illo se credere asseruisset, lapidis sublationem remorabatur, dicens: Domine iam foetet, quatruiduanus enim est. Quibus verbis vt reuerentiam quandam praetendebat erga Dominum, cuius nares verebatur ne cadaueris foetor offenderet: ita de miraculo futuro non se securam & satis confidentem declarabat. Nec tamen puto plane desperasse, cum supra dixerit: Scio quia quaecunque poposceris dabit tibi Deus, sed partim sperans, partim desperans, cupiuit hac sua interpellatione certior fieri de euentu. Haec autem Marthae confessio ad miraculi fecit commendationem, cum iam scilicet ex verbis sororis constaret omnibus diurnitas mortis, & illius diffidentia declararet nullam fuisse inter Iesum & sorores collusionem. Vacillantem itaque mulierem fidem Dominus obiurgatiuicula excitat, dicens: Nonne dixi tibi, quoniam si credideris, videbis gloriam Dei? Verisimile enim est quod & hoc illi Dominus dixerit, postquam dixisset se credere. Aut dixisse se hoc dicit, quod in verbis supra com-

memoratis implicite hoc significauerit, quando infirmitatem Lazari dixit fuisse pro gloria Dei, & deinde praedixit Lazarum resurrecturum, idque se praestare posse si adsit fides. Exclusa ergo Marthae interpellatione, astantes secundum Christi praecceptum tulerunt lapidem, suspensi animo ad rei euentum, & cupidi cognoscere quid euentum esset. **I**ESVS AUTEM ELEVATIS SVRSVM OCVLIS DIXIT: PATER GRATIAS AGO TIBI,] Omnium animis & oculis suspensis ad nouae rei miraculum, Dominus & in caelum sustulit oculos, & cum Deo patre palam est colloctus, vt duplici hac ratione omnibus declararet cuius virtute miraculum hoc operaturus esset, ne praestigij aut magiae suspicio apud aliquem resideret, simulque nos doceret, quicquid magnificentum geritur a nobis, ad Deum autorem oportere referri. Non orat autem pro aedendo miraculo, sed ante aeditum miraculum gratias agit, quod alii facturi erant post aeditum miraculum. Si enim orasset, videretur non habere in sua potestate, aut necdum certus esse de Dei voluntate, ipsa autem gratiarum actione, & certum se fuisse declarat de rei euentu etiam diu priusquam miraculum aederetur, & diuina se illud facturum virtute ostendit. Sic & in multiplicatione panum; sublatis in caelum oculis non, quidem orasse, sed gratias egisse dicitur. Ac rursus in vltima cena, cum sacramentum corporis & sanguinis sui pararet instituire. Dicit ergo: Pater gratias ago tibi, quoniam exaudisti me, hoc est, quia cum vellem Lazarum resuscitare, & tu quoque voluisti illud per me fieri. Voluntatis enim identitatem significauit per hoc quod dixit, exaudisti me, cum non dictum sit eum pro hac resuscitatione orationem aliquam fuisse ad patrem, sed dispensatorio huiusmodi sermone significare voluit a Deo proficisci quicquid faceret. Ne autem quia gratias nunc agit pro exauditione sui, videretur hoc ei nouum esse aut temporarium, subiicit: Ego autem sciebam, quia, id est, quod semper me audis; quo significat adeo se non esse Deo contrarium, vt in omnibus vna sit illi eademque cum Deo voluntas, & quicquid ipse velit, etiam pater per illum fieri velit. Hoc est enim; semper me audis. Exclusa ergo suspitione quae incidere poterat ex gratiarum actione, subdit causam huiusmodi gratiarum actionis, humiliumque verborum: Sed propter populum qui circumstat dixi illud; gratias tibi ago, &c. vt credant quod a te sum profectus, & tu me miseris in mundum, idque, credentes, verbis meis fidem habeant & saluentur. Ecce quare Dominus se submittit frequenter; & humilia de se loquitur, nempe propter fidem hominum qua saluentur. Non enim ita respexit ad suam dignitatem atque ad nostram salutem. Cum autem orantis forma accepta se patri submisisset, mox auctoritatem suam & potestatem ostendit, vnde sequitur: **H**aec cum dixisset, voce magna clamauit: Lazare veni foras. Non enim dicit, in nomine patris mei veni foras, sed absolute imperando, veni foras. Voce magna clamauit, tum vt vox corresponderet magnitudini operis, & vox magna magis virtutis esset indicium: tum vt nulla posset calumnia verbis secreto dictis tanquam magiae artis inferri, sed omnes qui praesentes aderant, audirent hanc autoritatis potestatis iussionem. Deinde, vt ostenderet se animam vocare non tanquam praesentem, sed procul absentem, sicque eorum reselleret errorem, qui

qui animas mortuorum circa sepulchra manere existimabant. Praeterea, quod ad allegoriam pertinet, vt ostenderet magna virtute opus esse vt anima peccatrix, quae procul abest a conspectu Dei, sepulchra in tenebris criminum, putrefacta flagitiorum inquinamentis reuiuifcat, & a profundo vitiatorum somno excitata in lucem veritatis prodeat. Postremum magna voce clamauit, vt iam typum quendam aederet illius vocis & tubae magis, quae sonabit in communi resurrectione, cuius haec Lazari resuscitatio typus quidam fuit. Siquidem in ea ostensum est illud quod supra dixit Dominus: Venit hora & nunc est, quando mortui au dient vocem filij Dei, & qui audierint viuent, Et rursus: Venit hora in qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem filij Dei. Compellat autem mortuum proprio nomine, nec dicit, reuiuifce, sed veni foras, loquens scilicet ei vt viuenti & dormienti, ac iam re ipsa declarans quod prius dixit, vado vt a somno excitem eum; ideoque magna voce inelamauit, veluti scilicet alloquens eum qui profundum somnum dormiret. Nec dicit, quemadmodum puellae aut adolescenti, Lazare tibi dico, surge, sed veni foras, egredere de sepulchro, vt maius esset miraculum. Itaque secundum iussionem Domini non tantum reuixit qui mortuus fuerat, sed & statim prodit de sepulchro, idque ligatus manus & pedes iustis, id est, fasciis sepulchralibus (Graece enim est *κεταίς*, quod fascias sepulchrales proprie significat, a *κελρα*, quod est pestis) & facies illius sudario erat obuoluta, pro more sepulturae apud Iudaeos. Multa ergo hic simul concurrerunt miracula. Primum, quod mortuus & tam diu mortuus, sola vocis virtute vitam recepit. Deinde, quod perfectae etiam sanitati restitutus, absque humano adminiculo de sepulchro prodit. Postremum, quod manus & pedes ligatos habens, & facie sudario tecta prodit, quod etiam sanum hominem prodire vetaret: Non tamen solum propter magnitudinem miraculi factum est vt prodiret ligatus, sed etiam & potissimum ob certitudinem miraculi, ne scilicet quemadmodum de coeco dixerant, & nunc dicerent alii esse qui prodit ab eo qui sepultus erat, sed omnes agnoscerent hunc ipsum esse, quem ante triduum quidam eorum tali cultu sepelierant. Ob eandem causam, nempe ad astruendum magis miraculi certitudinem, & nequid deesset ad plenissimam miraculi fidem, non ipse vincula dissoluit, cum efficere posset vt suapte sponte vincula dissolueretur, sed astantibus iubet eum soluere, vt hi etiam tactu probarent miraculi veritatem, & omnibus modis suspicio fuci excluderetur, ideoque & vult eum abire, vt motus & alacer incessus ostenderet hominem etiam valere, non solum viuere, nec vitam ei ad momentum restitutam, sed vt iam sic viueret quomodo priusquam moreretur. Obseruandum ergo, quomodo prudentissima Domini dispositione omnia in hoc miraculo, quo omnium maxime suam virtutem & diuinitatem comprobare voluit, sic esse facta, vt nihil relictum sit incredulis, quod possent causari. Sorores enim per alios morbum fratris absente Iesu renunciant. Absente Iesu mortuus est, sepultus est seruatus usque ad foetorem. Solemni multorum frequentia fletur. Sorores ipsae mortem renunciant, eomite turba comonstratur sepulchrum alienis manibus submouetur saxum, alienis manibus soluitur qui prodierat. Quis hic locus suspi-

cionis fuci reliquus esse potest, sed nec praestigij aut magiae suspicio esse poterat, cum Dei numine inuocato peractum sit miraculum, ac verbis paucissimis, eisque ab omnibus auditis & intellectis. Iam & illud obseruandum, quod quemadmodum ante aeditum miraculum omnem ostentionem vitauit Dominus, ita & post miraculum. Non enim tam insigni aedito miraculo verbum aliquod magnificentum de se proloquitur, non exprobrat sororibus diffidentiam, nec turbae exprobrat quod frequenter soleant sua miracula calumniari, nec Lazarum ostentationis, gratia secum manere ac circumambulare vult, sed abire iubet, & vbi que modestiae & humilitatis exemplum relinquunt, vt & hinc nos discamus non efferri in benefactis. Ceterum tantum miraculum non caruit etiam suo magno fructu. Sequitur enim; multi ergo ex Iudaeis qui venerant ad Mariam & Martham, & viderant quae fecit Iesus, crediderunt in eum, hoc est, crediderunt eum esse expectatum Messiam. Is ergo secutus est fructus quem Dominus spectauit dicens; vt credant quia tu me misisti. Quod autem sequitur; quidam autem ex ipsis abierunt, &c. Origenes, vt in Cathena citatur, ambiguum esse dicit. intelligi enim posse istos fuisse ex numero credentium de quibus dictum est: eosque accessisse Pharisaeos vt eorum contra Iesum odium & inuidiam temperarent & tollerent. Ant istos fuisse diuersos a credentibus, ac accessisse Pharisaeos, quod necdum tanto viso miraculo bene affecti essent Iesu, de quibus potius intelligendum satis constat, quod cum prius multos Iudaeorum dicat Euangelista credidisse, nunc quosdam ex Iudaeis dicit abiisse ad Pharisaeos, significans istos fuisse paucos, comparatione eorum quos in Christum credidisse dicit. Proinde hinc discendum, vbi que malos bonis permixtos esse, ac verè Paulum dixisse, fidem esse donum Dei: verè item Abraham in parabola diuitis epulonis. Etiam si ex mortuis quis resurrexerit, non credent. Et haec tenet literalis historiae huius tractatio. In qua circa Domini factum hoc potissimum obseruandum, quod eos quos diligit ad tempus relinquere soleat, vt postea maiori & inopinato gaudio afficiat, ita vt faciat cum tentatione etiam prouentum, & secundum multitudinem dolorum, etiam consolationem Dei laetificent iustorum animas. Ex sororum autem facto discendum, quod in afflictionibus voluntatem nostram diuinae subicere debeamus voluntati, satis habentes nostras necessitates ei exponere, ac quod expediat fieri ei committentes, nec tum quid deficiendum esse a solitis amoris indicis, cum praeter nostrum desiderium nos ad tempus derelinquit. In Lazaro autem, quia allegorice significat peccatorem in vitiis iam inueteratum, & veluti sepultum discendum huiusmodi peccatores, si modo sint dilecti a Christo, non posse permanere in morte, quantumuis sint hominibus desperati; Magna tamè difficultate tales ad meliorem frugem reuocari, & opus esse lachrymis, & frequenti turbatione ac gemitu, quemadmodum annotatum est latius in capite Concord. 34. Quia autem Lazarus a Christo vite restitutus, iussus est ab astantibus solui, mystice secundum Augustinum, significat peccatorem etiam, postquam interiori Christi gratia a somno peccati est excitatus per ministros Christi soluedum esse a peccatorum vinculo, eos scilicet quibus dictum est: Quaecumque solueritis super terram, erunt soluta & in caelo.

Vbi autem peccator solutus fuerit, restat ut abeat, A & profectu bonorum operum testatur omnibus se vere vite restitutum esse. Quod qui viderint, caue re debent ne vnde deberent prouocari ad glorificandum Deum, inde occasionem desumant calumniae factam Dei gratia mutationem.

CONSULTANT PHARISAEI DE PERDENDO DOMINO.

Ioannis XI. CAPVT CIII.

Collegerunt ergo pontifices & Pharisei conciliū, & dicebant: Quid facimus? quia hic homo multa signa facit. Si dimittimus eum sic, omnes credent in eum, & venient Romani, & tollent nostrum locum & gentem. Vnus autē ex ipsis, Caiphas nomine, cum esset pontifex anni illius, dixit eis: Vos nescitis quicquid, nec cogitatis, quia expedit nobis, vnus moriatur homo pro populo: & nō tota gens pereat. Hoc autē a semetipso dixit, sed cū esset pontifex anni illius, propheta uit quod Iesus moriturus erat pro gente, & non tantum pro gente, sed ut filios Dei, quierant dispersi, congregaret in vnum. Ab illo ergo die cogitauerunt ut interficerent eum. Iesus ergo iam non in palam ambulabat apud Iudeos, sed abiit in regionem iuxta desertum in ciuitatem quae dicitur Ephrem, & ibi morabatur cū discipulis suis. Proximum autem erat Pascha Iudeorum, & ascenderunt multi Hierosolimam de regione ante Pascha, ut sanctificaret seipso. Querebāt ergo Iesum, & colloquebantur ad inuicē in templo stantes: Quid putatis, quia non venit ad diē festum istum? Dederant autem pontifices & Pharisei mandatum: Vt si quis cognouerit vbi sit, indicet, ut apprehendant eum.

COLLEGERUNT ERGO PONTIFICES ET PHARISAEI CONCILIUM, & DICEBANT: Quid facimus? quia hic homo multa signa facit. Si dimittimus eum sic, omnes credent in eum, & venient Romani, & tollent nostrum locum & gentem. Vnus autē ex ipsis, Caiphas nomine, cum esset pontifex anni illius, dixit eis: Vos nescitis quicquid, nec cogitatis, quia expedit nobis, vnus moriatur homo pro populo: & nō tota gens pereat. Hoc autē a semetipso dixit, sed cū esset pontifex anni illius, propheta uit quod Iesus moriturus erat pro gente, & non tantum pro gente, sed ut filios Dei, quierant dispersi, congregaret in vnum. Ab illo ergo die cogitauerunt ut interficerent eum. Iesus ergo iam non in palam ambulabat apud Iudeos, sed abiit in regionem iuxta desertum in ciuitatem quae dicitur Ephrem, & ibi morabatur cū discipulis suis. Proximum autem erat Pascha Iudeorum, & ascenderunt multi Hierosolimam de regione ante Pascha, ut sanctificaret seipso. Querebāt ergo Iesum, & colloquebantur ad inuicē in templo stantes: Quid putatis, quia non venit ad diē festum istum? Dederant autem pontifices & Pharisei mandatum: Vt si quis cognouerit vbi sit, indicet, ut apprehendant eum.

fare proprium aliquem regem profiteri & sequi & scientes in nos tanquam rebelles tollent nostrum locum & gentem, id est, locū hunc sanctū occupabunt, & gentem nostram aliō transferent. Aut potius, tollent nostram locum & gentem, hoc est, auertent & perdent nostras ciuitates, & totum Iudaicum genus internectione debent. Græcis enim verbum hic positum ἀποστρέφω, etiam perdere & euertere significat, quod Latinis dicitur tollere ē medio, quomodo hic interpretatur Theophrastus. In hac autem consultatione præter hypocritam horum sollicitudinem pro salute populi, obseruanda rursus horum consultantium cæcitas. Cū enim per signorum operationem experirentur Iesu maximam potentiam, & Deum per illum operari satis possent aduertere si vellent, non tamen intellexerunt se huius potentia & Dei per ipsam cooperatione tutos esse posse cōtra Romanos, imō euasuros Romanis superiores, maxime cū expectarent suum Messiam temporali regno regnaturum, & ab omnibus gentibus Iudaicum populum liberaturum. Nam secundum hanc quo modo mouetur rationem, nunquam erat Messias à Iudæis suscipiendus, ne Romanorum paterentur incurfus. Hanc autem cecitatem illis ingenerauit prædictus amor proprii commodi & gloriæ, quam dolebant obscurari gloria Christi, & qua non dubitabant se penitus priuandos, si Iesus pro Messia reciperetur, conscientia ipsorum testante, indignos se esse qui apud illum essent in gloria. Cæcitas & hoc fuit, quod Messiae regnum, somniabāt fore temporale, ut qui tantum carnalia sectabantur, quodque propter fidē in Iesum malē sibi timebant à Romanis, cum defectionē à Romanis non doceret, nec alioqui re ostenderet se temporalis regni esse affectatorem, sed contra potius omnibus modis declararet se omnia huius mundi contemnere. Mirabili proinde & iusto Dei iudicio factum est, ut quod sibi à Romanis timebant nisi Iesum ē medio tollerent, hoc ab eisde ipsi eueniret, quia illum occiderūt. Quia enim illum occiderunt, internectioni traditi sunt: & quæ fecerunt, ut effugerent, ea quia fecerunt non effugerent, impletumque est in eis illud Prouer. Quod timet impius, veniet super eum. Et illud quod ad impios loquitur sapientia, quæ est Christus: Despexitis omne consilium meum: & interpretationes mea neglexistis. Ego

Ego quoque in interitu vestro ridebo, & subsanabo: cū vobis id quod timebatis aduenerit.

Vnus autem ex ipsis Caiphas nomine, cum esset pontifex anni illius, dixit eis: Vos nescitis quicquid, nec cogitatis, quia expedit nobis, vnus moriatur homo pro populo: & nō tota gens pereat. Hoc autē a semetipso dixit, sed cū esset pontifex anni illius, propheta uit quod Iesus moriturus erat pro gente, & non tantum pro gente, sed ut filios Dei, quierant dispersi, congregaret in vnum. Ab illo ergo die cogitauerunt ut interficerent eum. Iesus ergo iam non in palam ambulabat apud Iudeos, sed abiit in regionem iuxta desertum in ciuitatem quae dicitur Ephrem, & ibi morabatur cū discipulis suis. Proximum autem erat Pascha Iudeorum, & ascenderunt multi Hierosolimam de regione ante Pascha, ut sanctificaret seipso. Querebāt ergo Iesum, & colloquebantur ad inuicē in templo stantes: Quid putatis, quia non venit ad diē festum istum? Dederant autem pontifices & Pharisei mandatum: Vt si quis cognouerit vbi sit, indicet, ut apprehendant eum.

scilicet. Et non tantum, inquit, pro ea gente, sed ut & filios Dei qui erant dispersi, hoc est, electos ex gentibus per vniuersam orbē dispersis, & per varios errores ac vitia lōge à Deo segregatis, congregaret in vnum: hoc est, vnā sibi Ecclesiam & vnum populum faceret ex Iudæis & gentibus credentibus, iuxta illud: Et alias oues habeo quæ non sunt ex hoc ouili, & illas oportet me adducere, & fieri vnum ouile & vnus pastor. Notandū autem, quod ad synceram attinet lectionem, hic rursus omitti in plerisque codicibus Latinis coniunctionem, & cū legendū sit, sed ut & filios Dei, &c. Sic enim non Græca tantū habent, sed & scripti codices Latini plerique, & locutionis cōgruentia eam exigit lectionem. Porro filii Dei hic vocantur, qui tales erant in diuina prædestinatione & electione, quæ admodū & in Apocalypsi, agnus Christus occisus dicitur à constitutione mundi. Quod autē Euangelista Christus dicit moriturū, ut filios Dei dispersos congregaret in vnum, & nō dicit simpliciter illum moriturū pro filiis Dei qui sunt in gentibus, conuenit cum illo Pauli: Ipse est pax nostra, qui fecit vtraque vnum & medium parietē materiæ soluens, inimicitias in carne sua, legem mandatorum decretis euacuans, ut duos condat in semetipso in vnum nouū hominem, faciens pacem, ut reconciliaret ambos in vno corpore. Deo per crucē, interficiēs inimicitias in semetipso. Sua enim morte Dominus sustulit & causam inimicitiarum inter Deū & homines, nempe peccatum & causam dissidij, & separationis gentiū à Iudæis, nempe legem Moysaica, & promeruit omnibus in se credentibus vnū eundemque Dei spiritū, quo omnes in vnum rediguntur corpus vnū magnoscētes patrem, vnumque caput. Cæterum quā efficax fuerit hæc sententia Caiphas, docet Euangelista, subiiciens: Ab illo ergo die cogitauerunt ut interficerent eum. Vbi pro eo gitauerūt, Græcè est, συνέβησαν αὐτῷ quod quidam quidem vertendum putat, cōsultabant inter se aut consiliū inibant. Verum non satis conuenit ea versio, quod nō sit verisimile ab eo die inter sese cōsultasse ut eum interficerent, cū iam illud ea die cōsultauerint, sed post audita sententia Caiphas firmiter decreuisse id facere, de quo an faciendum esset, tū inter se cōsultauerunt. Proinde rectius dicitur Græca verteretur, decreuerunt aut statuerunt quomodo vertit interpres Euthymius. Nam & hoc dictio Græca significat, atque sic accepisse tū Christostomum, tum Theophrastum, patet ex eorum Comment. quibus explicant per verbum συνέβησαν significari, quod suam ab illo die confirmauerunt sententiam. Non ergo obstat huic dictio Euangelistæ, quod & ante hunc diem quæsierunt Iesum Pharisei interficere: Nunc enim primum communi consilio & deliberatione firmatē inter se concludendo statuerūt illū interficere, cū id prius tantum cupiuisset & tentassent, nec cōmuni consilio hoc definitum esset. Itaque nostra litera sic intelligenda est: Ab illo die firmiter & ex decreto cogitauerūt illum interficere, vnde & processit mox illud mandatum de quo sequitur, Vt si quis cognouerit vbi sit, indicet, ut apprehendant eum.

IESVS ERGO IAM NON IN PALAM AMBULABAT APUD IUDÆOS, SED, & C.] Cum Iudæorum conciliū iam firmiter decreuisset illum occidere, Dominus quæ non potuit latere illorum decretum, sciēs necdum adesse tempus quo pro omnium salute occideretur tanquam homo, humano

humano modo sibi consulto, ac hostium furori cedit; docens nos suo exemplo, & licere iusto sese subtrahere fuga à persecutionibus, & impiorum furori cedendum, si forte hac ratione eorum interea furor coquiescat, & sua impietate concepta desistant. Non ergo iam Dominus palam ambulabat apud Iudæos, sed à Bethania abiit in regionem iuxta desertum, in ciuitatem quæ dicitur Ephrem, & ibi morabatur, hoc est, moras aliquas trahebat & versabatur (Græcè enim est *διετρίβη*) cum discipulis suis. Sciendum autem, quod pro Ephrem, Græca habent *εφραϊμα*, Ephrim. Itaque idem hic apud nos accidit, quod in Psal. 77. ubi legimus: Filij Ephrem intendentes & mittentes arcum, cum tum Græca, tum Hebræa habeant Ephrim. Id autem ex eo videtur accidisse, quod Latinus interpres in dictione Græca *εφραϊμα* vocales *α* & *ε*, non sepeauerit sed per diphthongum legerit, sic enim est Ephraim. D. Hierony. lib. de locis Hebraicis legit Ephrim, significatq; hanc ciuitatem etiam dictam Ephron, quam supra dixerat fuisse in tribu Iuda: Ephraim inquit, iuxta desertum, ad quæ venit Dominus Iesus cum discipulis suis. Diximus de hac & supra sub Ephron vocabulo. Hæc ille. De Ephron ciuitate legitur 2. Par. 13. cum dicitur: Abia rex Iuda persecutus Ieroboam regem Israel, & cepisse ciuitates eius Bethel, & filias eius, & Iesana cum filiabus suis Ephron quoq; & filias eius. Quo loco Hebræa habent *אֶפְרַיִם* Ephraim, quæ tamen Hebræa dictio mutatis punctis erit Ephron. Hanc ergo ciuitatem verisimile est eam esse de qua hic sit mentio: proinde nomen, Ephraim, quod hoc loco legitur apud Græcos, diuersum est ab eodè nomine cum dicimus Ephraim fuisse filium Ioseph, aut tribum Ephraim. Nam nomen Ephraim tunc scribitur Hebræis in principio per Aleph, sonatq; crescentem aut fertile. Quod vero hoc loco ponitur, ut ex Paralip. patet, scribitur per Aïn, significatq; puluerem aut puluerulentum. Desertum autem, iuxta quod dicitur fuisse hæc ciuitas, verisimile est esse illud desertum, quod alibi in Euangelij dicitur desertum Iudææ, iuxta Iordanem, ut hinc intelligere liceat ciuitatem istam non longe fuisse à Iericho, quem admodum etiam satis colligi potest ex Paralip. & verisimile omnino fiat ex hac ciuitate Dominum per Iericho & Bethaniam ascendisse in Hierusalem, cuius ascensus in sequenti cap. Concord. meminerunt Euangelistæ. Cæterum non caret etiam mysterio recessus Domini à Iudæa in hanc obcuram ciuitatulam, quæ erit iuxta desertum. Hoc enim significat, Dominum relictis Iudæis incredulis & se persequenibus, concessurum ad desertas & contemptas gentes, quibus bene conuenit nomen Ephraim vel Ephrem, quod puluerulentum significat. Erant enim multo vitiorum puluere commaculata. In discipulis autem Christi obseruanda amoris constantia, quod cum ab omnibus Dominum viderent derelinqui, & ipsum humano more viderent sese saluare, & sibi miserè metuerent, non

auerunt tamen illum deserere, unde postea de eis Dominus dicit: Vos estis qui permanistis mecum in tentationibus meis. Sequitur apud Euangelistam: Proximum autè erat Pascha Iudæorum; quo ut sequenti narrationi viam præstruit, ita significat præcedentia contigisse non diu ante Pascha, nec diu Dominum latuisse in Ephrem. Bene autem dixit, Pascha Iudæorum, siue quod iam desineret esse Pascha Domini, siue ad differentiam Paschæ Christianorum quod tunc celebrabatur à Christianis, cum hæc Ioannes scriberet. Itaque ob iminentem Paschæ festiuitatem, multi ex vniuersa ista regione Israelitarum ascenderunt Hierosolymam ante Pascha, ut sanctificarent seipso, hoc est, ut à contractis secundum legem immunditiis sese purgaret cæremomis & sacrificiis iuxta legis præceptum adhibendis, ac sese orationibus & sacrificiis præpararent ad dignam Paschæ celebrationem. Pascha enim non nisi mundi poterant manducare. Quo admonemur, quanto studio & tēpore sese Christiani præparare deberent, purgando seipso & sanctificando, priusquam suum Pascha accedant, quando tam multis ante diebus veruecinum Pascha & vmbatile tantum comesturi multi Iudæorum in Hierusalem concesserint, orationis gratia & diligentioris purgationis. Cum ergo multi purgationis gratia in Hierusalem ante Pascha conuenissent, & audirent eximium illud miraculum in Lazari resurrectione Iesum fecisse, quærebant eum cupidè, & quoniam non aderat solito suo more (nam ex verbis eorum intelligi datur Dominum etiam solitum ante aliquot Paschæ dies conuenire in Hierusalem) colloquebatur inter se stantes in templo, in quo scilicet eum inuenire & audire doctem solebant, & dicebant: Quæ putatis in causa esse quod non venit pro more ad diem festum hunc? Non videntur autem hi maleuoli fuisse erga Christum, sed miraculi quod tunc in Hierusalem celebrabatur, magnitudine permoti, cupidi fuerunt videndi Iesum: unde capite sequenti dicit Ioannes turbam illam multam quæ venerat ad diem festum miraculo illo commotam processisse obuam Iesu ingressuro Hierusalem. Atque hæc de causa hic præmittit de multis qui ante Paschæ conuenerunt in Hierusalem, & Iesum quæsierant, ut sequenti suæ narrationi prætermittat ab alijs Euangelistis sit locus. Subiicit autem quomodo turbis cupidè Dominum requirentibus, & de eius absentia sollicitis. Paharizæi & Pontifices, qui præ alijs magis se præparasse futuræ festiuitatis debuissent, in hoc vnum inuēiebant, ut quod decreuerant adimplerent. Itaque quoniam videbant Dominum non prodire solito more, & existimabant eum alicubi metu latere, dederunt mandatum, ut quisquis cognosceret ubi esset, indicaret, ut missis ministris apprehenderent eum, & occiderent, his ritibus scilicet sese præparantes diei festo, sed intuentes procurantes salutem omnium, & non agni Paschalis immolationem.

MORTEM SVAM PRÆDICIT, ET ZEBEDAEI FILIIS PRIMA tum petrum denegat. Matth. 20. Marcio. Luc. 19

CAPVT CIIII.

Rant autem in via ascendentes Hierosolymam, & præcedebat illos Iesus. & stuebant, & sequentes timebant. Et ascendens Iesus Hierosolymam assumpsit duodecim discipulos secreto, & assumens iterum duodecim, cepit illis dicere quæ essent ei ventura. & ait illis: Quia ecce ascendimus Hierosolymam, & consummabitur omnia quæ scripta sūt per Prophetas de filio hominis. [†] Tradet

† Tradetur enim filius hominis principibus sacerdotum, & scribis, & senioribus, & condemnabitur eum morte, & tradent eum gentibus ad illudendum & flagellandum, & crucifigendum, & illudent ei, & conspuent eum, & flagellabunt eum, & postquam flagellauerint, occident eum, & non tertia die resurget. Et ipsi nihil horum intellexerunt, & erat verbum istud absconditum ab eis, & non intelligebant quæ dicebantur. Tunc accessit ad eum mater filiorum zebedæi cum filiis suis, adorans & petens aliquid ab eo. Qui dixit ei: Quid vis? Ait illi: Dic ut sedeant hi duo filij mei, vnus ad dexteram tuam, & vnus ad sinistram in regno tuo.

Quæ Matthæus matrem nomine filiorum petisse dicit, Marcus filios petisse scribit hoc modo.

Et accedunt ad eum Iacobus & Ioannes filij zebedæi, dicentes: Magister, volumus, ut quodcumque petierimus facias nobis. At ille dixit eis: Quid vultis ut faciam vobis? Et dixerunt: Da nobis vt vnus ad dexteram tuam, & alius ad sinistram tuam sedeamus in gloria tua. Respondens autè Iesus dixit eis: Nescitis quid petatis, potestis bibere calicem quæ ego bibo? aut baptismum quo ego baptizo: or baptizari? At illi dixerunt ei: Possumus. Iesus autè ait eis: Calicem quidem meum, quem ego bibo, bibetis: & baptismum, quo ego baptizo, baptizabimini. Sedere autè ad dexteram meam, vel ad sinistram, non est meū dare vobis, sed quibus paratum est à patre meo. Et audientes decem, indignati sunt de duobus fratribus Iacobo & Ioanne. Iesus autè vocauit eos ad se, & ait illis: Scitis quia hi qui videntur principari vobis, dominantur eis, & qui maiores sunt eorum, potestatem exercent in eos. Non ita autem erit inter vos, sed quicumque voluerit inter vos fieri maior, terit vester minister. Et quicumque voluerit in vobis primus esse, erit omnium seruus. Nam & filius hominis non venit vt ministraret ei, sed vt ministraret, & daret animam suam redemptionem pro multis.

ERANT AUTEM IN VIA ASCENDENTES HIEROSOLYMAM, ET PRÆCEDEBAT ILLOS, & C.] Cum iam tempus ad esset, quo secundum patris decretum pro hominum salute mortem pateretur, Dominus qui ad tempus latuerat, quo declararet se non metu mortis latuisse, sed quod tempus patiendi nondum impletum esset, cum suis ascendit Hierosolymam, veluti ob Paschæ celebrationem, sed re vera vt nouum Pascha ibi institueret, seipsum præbens immolandum. Et quoniam videbat Apostolos & sibi & ipsismet metuere à Hierosolyma, ac segniores esse in hoc itinere, ipsemet illos in via præcedebat, cum alias Apostoli saltem aliquot solerent præcedere, aut ab ipso præmitti, tum vt ostenderet ipso gestu corporis se non metuere, aut declinare mortem, sed promptum esse & alacrem ad perficiendum patris voluntatem: tum vt suo facto discipulis animum adderet, metumque eis excuteret. At hi videntes eum tanta animi constantia & promptitudine pergere ad locum, in quo adhuc in Galilæa existens prædixerat eis se multa passurum, & occidendum, in quo iam etiam intellexerunt communi decreto concilio vt occideretur, stupebant, hoc est, vehementer admirabantur illius animum, quod se volens & sciens in manifestum vitæ periculum coniceret, & sequentes eum timebant sibi ne per illum venirent & ipsi in commune periculum. Et quidem quod timebant, humanæ adhuc fuit imperfectionis: quod autem etsi timebant sibi, tamen Dominum præeuntem sequebantur, constantis fuit dilectionis, quam vt in Apostolis imitari debemus, ita in Christo nobis imitanda tolerantia alienæ infirmitatis, cuius tam frequenter exemplum nobis reliquit. Cum autem facto suo Dominus & suam ad mortem subeundam voluntariam promptitudinem declarasset, & discipulorum animos, quantum in se erat confirmasset, idem etiam & verbis egit. Cum enim in via esset ad Hierusalem, à reliqua turba quæ illum comitabatur, assumpsit ad se secretò, id est, seorsum duodecim discipulos suos, eis que solis prædicit iam tertio, ventura sibi in Hierusalem, vt intelligerent clarissimè, ipsum omnino voluntariè passurum, nec quicquam ei inopinatum euenturum, illorumq; animi contra imminetia mala munirentur & confirmarentur: (leuius enim offendunt quæ sunt præcognita) ac cum viderent omnia euenisse quæ se passurum prædixerat, certius etiam futura eius resurrectionem expectarent & crederent. Solis autè discipulis hæc seorsam aperit, tum quod hi ei essent familiariores, atque in fide & dilectione firmiores, qui proinde minus scandalizari poterant huiusmodi prædictione quam alij nequaquam ferre potuissent: tum quod hi delecti erant vt primi testes postea essent eorum. Quæ ad tempus erant celandæ, nec testes modò, sed & vt iminentis huius tempestatibus aliqua ex parte essent participes. Porro cum superius semel & iterum suam illis passionem prædixisset in genere, nunc in specie eis explicat & passionis rationem, & omnem eius ordinem ac varietatem, gradatim scilicet eis perfectiorem tradens cognitionem, & quo passionis tempus magis imminebat, eo etiam apertius & explicatius eam prædicens. Dicit ergo: Ecce ascendimus Hierosolymam, quasi dicat: Modò aduenit tempus de quo dudum vobis prædixi, quod oporteret me ire Hierosolymam. Aduerbio enim, ecce, excitat eorum animos ad animaduersionem eius quod animis eorum penitus infixum esse volebat, significatque præsens modò esse tempus de quo aliquando prædixerat. Addit autem, vt est apud Lucam, & consummabuntur omnia quæ scripta sunt per Prophetas de filio hominis, quo & rationem & necessitatem suæ passionis aperit, nempe vt impleantur scripturæ Prophetarum, vt sic minus mirarentur & turbarentur. Deinde in specie explicat quæ sint illa quæ secundum scripturas passurus est, & quo ordine ea sit passurus. Primum enim Iudæis se dicit tradendum, necdum tamen explicans quod ab vno Apostolorum sit tradendus. Id enim reseruauit dicendum in vltima cæna. A Iudæorum autem primoribus se dicit condemnandum morte, quod tunc impletum fuit, quando in atrio Caiaphæ pontificis, concordia sententia clamauerunt: Reus est mortis. Hinc se ab his tradendum dicit gentibus, Pilato scilicet & satellitibus eius Romanis,

ut per hos mortis fiat executio, quæ per Iudæos, iam fieri non poterat. Tradent, inquit Matthæus eum gentibus ad illudendum, & flagellandum, & crucifigendum. Vbi aduertendum, quod tertium horum, scilicet crucifixio, fuit petita à Iudæis: duo autem prima, scilicet illusio & flagellatio, fuerunt effectus subsecuti traditionem Iudæorum, non autem procurati ab eis: & proinde præpositio, ad, in duobus illis prioribus denotat consecutionem effectus, non intentionem tradentium principum & scribarum. Vnde Marcus & Lucas quæ secuta sunt traditionem Iudæorum, sic explicant: Et illudent ei, gentes scilicet, & conspuent eum, & flagellabunt eum, & postquam flagellauerint, occident eum. Quomodo apertius testari potuisset omnia se præscire quæ euentura essent, ac nihil inopinatum obuenturum? Quomodo melius suos præmunire potuisset, & in illis nostram item fidem confirmare, quam dum ostendit se voluntariè pati, cum cõsciis omnium quæ passurus esset locum accedit passionis, & dum propter scripturarum adimplerionem, necessariam ostendit suam passionem? Ne autem nimis deiicerentur & tristarentur ob mortem eis prædictam, & ut cum viderent euenisse, quæcunque secundum scripturas se passurum prædixit, crederent etiam firmiter futuram secundum scripturas ipsius resurrectionem, prædicat etiam mox à morte se resurrecturum. At discipuli quantumuis apertè ac frequenter Dominus suam illis mortem prædiceret, tamen ut hic rursus Lucas testatur, nihil horum intellexerunt, ut certè pro illo tempore nihil eorum intelligi facile potuit, quod quomodo sit intelligendum dictum est in cap. Concordiæ 69.

TVNC ACCESSIT AD EVM MATER FILIORVM ZEBEDAEI, CVM, &c.] Cum Matthæus dicat matrem rogasse Dominum, Marcus ipsos filios, quos cum matre accessisse testatur Matthæus, scribit hoc ipsum orasse, eo quod ipsorum instinctu & suggestione mater Dominum orauerit, vnde per eam ipsi potius dici poterant orasse quam mater, quare Dominus non matri respondet, sed filiis, ut quorum hæc postulatio præcipuè fuerit. Occasionem autem huius petitionis ex superioribus desumpserunt. Quia enim Dominus modò illis prædixerat mortem suam iam iam imminere, & tertia die resurrecturum, existimauerunt illum regnum suum post resurrectionem in terris auspiciaturum, quod temporale fore instar regnorum huius mundi cum reliquis Iudæis suspicabantur. Promiserat autem paulò antè ipsis duodecim, quod in regeneratione cum sederet filius hominis in sede suæ maiestatis, etiam ipsi lessuri essent super sedes duodecim, &c. Proinde hi duo carnaliter adhuc affecti, cõmoti sunt ut modò primas sedes inter duodecim sedes sibi precarentur. Videbant enim se præ aliis se re honorari, & familiarem sibi esse Dominum, sed Petrum timebant sibi præferri, qui & ipse cum illis à Domino quandoque, extra alios assumebatur, cum secretiora quædam Dominus communicare voluit. Porro quo honestior & acceptior esset eorum precatio, per matrem potius quam per sese orare Dominum instituerunt, quæ quidam putat fuisse Dominum cõsanguineam, & sororem fuisse matris Domini, atque ob id filios sperasse sese per illam ratione consanguinitatis facilius quod volebant impetraturos: Verum id an verum sit, ex scripturis colligi non potest, imo ex his magis contrarium videtur, filios zebedæi non fuisse Domino cõsanguinitate

coniunctos. Quare ut omittis incertis, certioribus inhæreamus, ideo verisimile est hos fratres matrem subornasse, quæ eorum nomine Dominum oraret, quod illa inter eas esset mulieres quæ Domino seruebant & ministrabant de facultatibus suis, & secuta eum fuerant de Galilæa, vnde sperabant hac ratione illius preces non facile passuras apud Dominum repulsam. Inter eas enim mulieres numeratur à Matth. cap. 27. qui locus si conferatur cum simili narratione Marci cap. 15. manifestum satis est quod hæc mater filiorum zebedæi, dicta fuerit Salome. Siquidem cum Matthæus inter mulieres quæ Dominum erant secuta à Galilæa, tres velut præcipuas recenset, nempe Mariam Magdalenam, Mariam Iacob, & matrem filiorum zebedæi. Marcus qui eadem cum Matthæo scribere solet, etiam tres recensens, pro matre filiorum zebedæi ponit nomen Salome. Hæc itaque à filiis instigata, tunc, hoc est, postquam dixisset Dominus se tertia die resurrecturum, accessit Dominum cum filiis suis, adorans eum, hoc est, inclinato corpore reuerentiam ei exhibens, & petens aliquid ab eo, tum ipso corporis habitu, tum etiam verbis, quibus imprimis in genere petiuit exaudiri in re aliqua quam erat postulatura, quemadmodum particulare aliquid, potissimum si magnum fuerit, postulaturi, generalem solent præmittere homines petitionem, quo gradatim captent animum eius à quo peculiare aliquid impetrare cupiunt, & obstringunt fidem eius, ne postea fas sit negare. Id autem quomodo nunc factum sit explicat Marcus, qui filios in ipso accessu dixisse commemorat: Magister, volumus, id est, desideramus à te, ut quodcumque petierimus, facias nobis. Sic Bethsabee apud filium Salomonem deprecatur pro Adonia, in ipso aggressu dicit: Petitione vnam paruulæ ego deprecor à te, ne confundas faciem meam. Respondente autem filio: Pete mater mea: illa intulit: Detur Abisac Sunamitis Adoniæ fratri tuo vxor. Ita & nunc Dominus veluti non negaturus quicquid peteret cum filiis: Quid, inquit, vis, id est, petis? Ipsa interrogatione particulare extorquens petitionis explicationem, quam deinde redarguere posset, suo nos exemplo docens, ne ob familiaritatem aut carnalem affectum nostram fidem roganti amico obstringamus, priusquam in specie petitionis qualitatem intellexerimus, & iusta ne an iniusta sit didicerimus: Interrogata itaque à Domino quid postularet, respondit: Dic, id est, præcipe ut in regno tuo, quod instare scilicet intelligimus, sedeant hi duo filij mei, vnus ad dexteram tuam, & vnus ad sinistram, hoc est, primi post te, & ante alios, quibus & ipsis tecum sedere promisisti.

RESPONDENS AVTEM IESVS DICIT BEIS: NESCITIS QUID PETATIS, &c.] Etsi non tantum crassa, & carnalis, sed & ambitiosa esset discipulorum postulatio, Dominus tamen sua mansuetudine illorum imperfectionem tolerans, nihil aliud quam ignorantiam illis obiicit: Nescitis, inquit, quid petatis. Circa quæ verba adnotauit Caletanus non dictum esse: Nescitis: quid petitis, sed, quid petatis, ut sensus sit: Nescitis quid petere debeatis, quomodo explicat & Dionysius, intelligens scilicet verbum, petatis, esse futurum optatiui, quomodo ad Romanos dicitur: Quid optemus sicut oportet nescimus, id est, quid orandum sit & quid orare debeamus. Verum Græca hic habent præsens indicatiui modi *αἰτεῖσθε*, vnde rectè verti potuit: Nescitis quid petitis: quomodo in

Matthæo vertit quidam, quanquam in Marco vertit quemadmodum habet noster interpres, petatis: nec malè, si modò, petatis, accipiatur ut sit præsens subiunctiui. Sic enim perinde est siue dicatur: Nescitis quid petatis: siue, Nescitis quid petitis. Dicit autem eos nescire quid peterent, tum quod non haberent cognitionem rei quæ petebant, ignorabant enim quale esset & quando futurum regnum Christi, & quid esset in illo regno sedere proximum Christo, tum quia ignorabant quomodo ad cõsortium regni Christi & præminentiam in illo perueniri posset, cum putarent illam Christum pro suo arbitrio his concedere posse quibus vellet, & qui ipsi essent familiares & magis dilecti, quemadmodum cõtingit in regnis mundanis. Vnde ut ab hac imprudenter quid tum illis potius cogitandum esset, & admoneret quid tum illis potius cogitandum esset, & qua ratione ad cõsortium regni ipsius perueniatur, rogat num possent bibere calicem quem se bibiturum prædixit priusquam resurrecturus esset & feliciter regnaturus; intelligens per calicem, Hebraica phrasi, supplicium quod sibi à patre paratum erat adiuturus. Frequens est enim in scripturis hæc metaphora, qua per calicem aut portionem calicis hoc est, ad mensam vini portionem, certa cuiusque fors à Deo homini parata, siue bona, siue mala significatur. Mutata vero est à potatium veteri ritu, quo per modiperatorem, hoc est, conuiuij præsidem sua cuique vini portio quam exhaurire deberet, statuebatur. Sic enim Deus vnicique sua siue quæ exhauriat mala, siue quibus fruatur bonis, certa ratione definiuit. Et quidè in bonam partem huius metaphore vsus est cum dicitur: Dominus pars hæreditatis, meæ & calicis mei. Significat enim Propheta Deum sibi esse veluti hæreditariam portionem, quæ ex illius distributione sibi obuenerat. Sic & quidam ad literam intelligendum volunt illud: Et calix meus inebrians quem præclarus est; ut significetur bona quæ iusto Deus tanquam suam sortem cõtulerat, redundasse. In malam autem frequentius metaphora istius vsus est, ut cum dicitur de impiorum mercede: Ignis, sulphur, & spiritus procellarum, pars calicis eorum. Et: Calix in manu Domini vini meri plenus misto. Sic & Isaie 51. Ecce tuli de manu tua calicem soporis, fundum calicis indignationis meæ, non adicies ut bibas illum vltra. Sic Iere. 25 & aliis aliquot locis. Hunc ergo loquenti modum scripturis familiare secutus Dominus, & hoc loco & postea aliquoties passionem suam & mortem quam ex patris decreto subiturus erat, calicem vocat, dicitque: modò Potestis, hoc est, sentitis ne vos fortes satis, & paratos ut bibatis calicem quem ego bibiturus sum? hoc est, ut talia patiamini, qualia me pati oportet ex patris decreto; Est autem huiusmodi allegoria etiam recepta in profanis literis. Inter adagia enim refertur? Eodem bibere poculo; pro eo quod est, iisdem affici incommodis, malisque communibus obnoxii esse. Vnde Plautus in Cassina: Ut senex eodem hoc poculo quo bibi biberet. Verum hanc allegoriam aliiunde translata putat quidam, quam supra diximus mutuam in scripturis sacris calicis metaphoram, nempe vel à bibendi certaminibus, vel ab iis qui metuunt venena: vnde & vulgò nostrates, si quando minantur se parem gratiam relatuos, aiunt se de eodem porreduros poculo: *Ghy sult vanden seluen sope hebben*. Cæterum quod per calicis potationem allegoricè Dominus significauit, idem &

alia allegoria significat, subiungens: An potestis baptismo quo ego baptizor, id est, iam iam sum baptizandus & baptizari paro, etiam vos baptizari? Baptismum enim rursus suam passionem vocat, quemadmodum & Lucæ 12. vbi causa huius metaphore est explicata. Porro quanquam secundum vulgares tropos Dominus suam passionem & calicem vocet & baptismum, videri tamen potest & ob id lubentius eis metaphoris vsus, quod eius passio nobis futura erat & baptismus quo mundaremur, & calix quo inebriaremur. Vnde Theophylactus intelligit Dominum ob id passionem suam vocasse baptismum, quod nos omnes purificet, qui & ob id intelligit Dominum eandem vocasse calicem, quod eam cupidè accesserit, veluti si bibendum ei fuisset poculum suavis potus, quodque per eam in suauem mortis somnum deferendus erat, quemadmodum quis vini potu grauatus mox incidit in somnum. Verum hæc non sunt præcipuæ rationes metaphore, quanquam velut accessoria, & ipsi materia de qua est sermo optimè conuenientes, non sint reiiciendæ. Ea autem sententia, qua Dominus hic passionem suam vocat metaphoricè baptismum, apud Latinos quidem tantum est in Marco: at in Græcis codicibus etiam in Matthæo, sed verisimile est ex Marco transcriptam esse in Matthæum, cum apud Hieronymum non reperitur, nec conueniat illi quod apud Matthæum dicitur per futurum tempus, potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum? vbi tamen Græca quædam pro bibiturus sum, habent, quemadmodum in Marco, bibo, videlicet ut iam apertè addi possit: Aut baptismum quo ego baptizor, baptizari? Interrogati autem discipuli mox respondent: Possumus. Circa quam responsionem dubium est num illi intellexerint quod Dominus de calice & baptismum metaphoricè dixit. Theophylactus enim existimat eos opinatos Dominum loqui de poculo sensibili, & baptismate quo baptizabantur Iudæi. Sed verisimilius est, eos non tam crassè Domini sermonem accepisse, sed intellexisse quidem vtrunque tropum Domini vulgarem, maximè quia de sua passione quæ resurrectionem præcellura erat mox præmiserat: nimia autem consequenti quod optabant auiditate, sicut stulte postulauerat, ita etiam temere de se pollicitos, cum sibi nondum satis essent noti, imo mox prius experti essent quam metuissent cum in Hierusalè iter Dominus institueret. Audita autem eorum responsione, Dominus pro solita sua clementia sicut supra non insectatus est eorum ambitionem, ita nec modo reprehendit eorum in pollicendo temeritatem, nec obiicit eis sibi cognitam eorum infirmitatem & timiditatem, sed amplectitur eorum promptitudinem, quæ etsi necdum erat in ipsis vera, qualem illi de se pollicebantur, tamen suo tempore vera erat futura. vnde subiicit: Calicem quidem meum bibetis, & baptismum quo baptizor baptizabimini, hoc est, talia pro veritate & gloria Dei patiemini, qualia ego mox passurus. Iacobum enim, ut Actorum testatur historia, occidit Herodes: Ioannes autem cum reliquis Apostolis flagellatus est à Iudæis, ut eadem narrat historia, & à Domitiano Romæ missus est in dolium feruentis olei, ac deinde cum ab eo saluus processisset, relegatus est in exilium in Pathmos insulam. Bebit ergo & ipse calicem Domini, quauis propria morte in Epheso mortuus sit. Neque enim calix Domini mortem tantum significat, sed

passionem & afflictiones: quanquam & Ioannes dū dicta pro Domino pertulit mala, declarauerit satis fuisse sibi animum moriendi etiam pro Christo, imo se voluntate fuisse occisum. Cū autem his auditis sperarent filij Zebedæi se audituros etiam quod optabant, subiicit Dominus contrā quā audire desiderabant: Sedere autem ad dexteram meam vel ad sinistram, non est meum dare vobis, &c. In quibus verbis quidam notant Dominum non absolute dicere, non esse suum dare sessionem à dextris & à sinistris, sed non esse suum dare illis duobus, esse autem suum dare quibus paratum est à patre, vt significetur primas sedes non esse paratas Iacobo & Ioanni, sed aliis quibusdam, quos Hilarius intelligit esse Moysen & Eliam, qui cum Domino visi sunt in transfiguratione: alij verò Petrum & Paulum, primos scilicet Apostolorum, & qui aliis plus laborauerunt. Verum sciendum Græcis non esse pronomen, vobis, quanquam illud videatur legisse D. Hieronymus & Hilarius, sed absolute Græca habent, non est meum dare; quomodo & Augustinum legisse omnino apparet lib. 1. de Trinitate. cap. 12. quanquam semel addatur ibi, vobis. Ita enim tractat hanc sententiam, quasi absolute Christus negauerit esse suum dare; quia secundum humanam potestatem hoc ad eum non pertinuerit. Vt autem adderetur hic ab aliquo pronomen, vobis, in causa fuit quod sequitur: Sed quibus paratum est à patre meo. Verum ea oratio est eclipctica, secundum quidam perficienda hoc modo, vel simili: sed iis continget vel dabitur, aut, sed eorum est quibus paratum est à patre meo. Itaque non voluit his verbis significare Dominus Iacobum & Ioannem exclusos esse à sessione à dextris & à sinistris, alios verò esse quibus illæ sedes sint paratæ: sed absolute dicit, non esse suum dare quod petebatur, quod tamen debet intelligi in hunc sensum; Non est meum dare, quemadmodum vos putatis esse in manu mea, vt scilicet pro libito dare possim ratione consanguinitatis aut familiaritatis. Quoniam enim illi putabant Christo liberum esse more regum huius mundi, præferre aliis, & exaltare in regno suo quos vellet, Dominus quo ostenderet & consortium regni, & præminentiam in regno suo non contingere pro humano beneplacito, sed pro diuino ac proinde iusto, nec restare vt iam de nouo illa ali quibus addicantur, sed iam olim immutabiliter quibusdam esse parata, asserit non esse suum dare quod petebatur, sed illud eorum esse quibus nō adhuc erat parandum, sed iam erat paratum. Itaque & nostra litera in qua additur, vobis, sic est intelligenda: Non est, quemadmodum vos putatis, meum dare vobis aut quibuslibet etiam aliis, sed illis continget quibus paratum est. Ne autem ex eo quod dicit Dominus hic non esse suum dare sedes in regno suo, sed patris, quis existimet ipsum patre inferiorem, & omnino non esse ipsius, considerandum quod idem ipse apud Lucam in vltima cœna dicit: Et ego dispono vobis sicut disposuit mihi pater meus, regnum: vt edatis & bibatis super mensam meam in regno meo, & sedeat super thronos iudicantes duodecim tribus Israel. Sic ergo hic dixit: non est meum dare, sed quibus paratum est: quemadmodum, inquit Theophylactus super Marcum, si iustus rex præsideret certamini cuiuspiam, & deinde accedant ad illum quidam amici eius, & dicant: Da nobis coronas; qui sanè dicit: Non est meum dare, sed quibus paratæ

A sunt, nempe certantibus & vincuntibus. Clarior erit sensus, cessabitque omnis quæstio, si quod Græcis ἀλλὰ est, pro quo nos habemus, sed, accipiatur positum pro, ἐμῶν, hoc est, nisi, & sit sensus: Non est meum dare, nisi quibus paratum est; quemadmodum Marci 9. vertit eam coniunctionem etiam noster interpretes, ἢ καὶ ἐμῶν εἶδον, ἀλλὰ τῶν ἰσθῶν. Neminem viderunt nisi Iesum solum. Sic & 2. Corin. 2. Non me contristauit, sed ex parte, pro, nisi ex parte. Porro dubitari potest quomodo dicat Dominus sedere ad dexteram vel sinistram suam, eorum esse quibus paratum est à patre. An ergo in regno ipsius vnus illi ad dexteram, & vnus ad sinistram sessurus est, cum soli ipsi dictum sit à patre: Sede à dextris meis, & omnes Angeli & patri & Christo assent tanquam ministri? Sed dicendum, quod Dominus attemperans suam responsionem petitioni & intelligentiæ discipulorum, dicit de sessione ad dexteram & ad sinistram, non quidem significare volens talem fore sessionem qualem illi suspicabatur, sed per huiusmodi sessiones significans præminentiam in regno suo, quam & illi per eas sessiones ambiebant.

E T A V D I E N T E S D E C E M I N D I G N A T I S V N T A D E D V O B V S F R A T R I B V S, & c.] Sicut duo fratres carnaliter petierunt, ita & reliqui decem carnaliter indignati sunt de petitione illorum, quod scilicet peterent præponi aliis, cum ceteri non minus primatum ambirent, eumque sibi quisque speraret. Hi nimirum sunt affectus eorum qui viuunt in aulis principum. Sibi quisque placet, sibi quisque pollicetur primos honores, & aliis prælatis inuidet. Dominus autem sicut solita sua mansuetudine tolerauit carnalem fratrum petitionem, ita & ceterorum carnalem indignationem non seuerè est infectatus, quanquam etiam supra, ipsis similiter de primatu inter se contententibus, humilitatem sectandam satis docuisset: sed vt suos ab ambitionis malo liberaret, ex quo processit & fratrum duorum postulatio, & ceterorum indignatio, conuocatis reliquis decem ad se (intelligendum enim hos paulisper elongatos à duobus fratribus qui cum matre Dominum accesserant) omnibus eodem pharmaco medicinam admouet, admonens eos modestiæ, idque exemplis duobus inter se diuersis: nempe tum exemplo regum terræ, à quibus ipsos planè conueniebat esse diuersos moribus: tum exemplo sui ipsius, quem ipsos omnino conueniebat imitari, si cum illo velent regnare. Itaque primò proponit eis exemplum quod imitari nō debeant, dicens: Scitis quod principes gentium dominantur eorum, pro eis, hoc est, dominium exercent in eas, velut dominos se gerunt populi subditi, timorem, honorem, & obedientiam ab eo requirentes in omnibus quæ pro libito statuunt, suamque vtilitatem & commodum à subditis sibi veluti à seruis quærentes. Et qui maiores sunt eorum, pro, qui magni vel magnates sunt inter eos (Græcè enim est positiuus μέγιστοι, quemadmodum & postea maior pro magnus) potestatem exercent in eos, hoc est, vtuntur: in illos imperiosè sua potestate, præcipiendo quælibet, & ad ea exequenda cōpellendo. Non ira erit inter vos, qui scilicet ad regni cœlestis consortium & præminentiam in ipso vocati estis, quasi dicat: Quemadmodum longè alia est conditio regni cœlestis quàm regni terreni, ita vos ad illud vocati, longè dissimiles esse oportet principibus & magnatibus ethnicis. At hic quæri potest, quomodo dicatur

Apost

Apostolis, non eritis sicut magnates qui potestatem exercent in subditos, cum & ipsi Apostoli potestatem suam exercuerit in subditas sibi Christi oues. Petrus enim sua potestate seueram de Anania & Saphira sumpsit vltionem: & Paulus qui incestuosum Corinthium tradiderat sathanæ, multa gloriatur de potestate sibi data à Christo, qua in promptu haberet vlcisci omnem in obedientiam. Verum dicendum, quod cum dicitur; magni potestatem exercent in eos, non simplex potestatis vsus significetur, sed vsus potestatis pro libito fere & cum quodam factu, ac ad propriam tum gloriam, tum vtilitatem. Vnde notanda vis Græcæ dictionis καὶ ἐξουσίαν, quæ non simpliciter significat, vt potestate: sed ratione præpositionis καὶ sonat in malam partem, significans vsus potestatis tyrannicum, qui eum malo subditorum sit coniunctus, vt quod Græcè est καὶ ἐξουσίαν αὐτῶν, rectè sic verti possit, potestatem exercent aduersus eos. Sic etiam Græcis in priori sententia non est simpliciter κυριεύουσιν, id est, dominantur eorum, sed cum præpositione κατὰ τὰ κυριεύουσιν αὐτῶν, id est, dominium exercent in vel aduersus eas, vt significetur suo bono & subditorum malo eos gerere principatum. Eodem verbo vtitur & Petrus, dum epistolæ prioris cap. 5. idem quod Dominus hoc loco, præcepit ecclesiarum pastoribus, nempe vt nō sint velut dominantes in cleris, hoc est, gregibus qui eis veluti sorte obtigerunt. Explicat autem in sequentibus Dominus, quomodo aliter esse debeat inter Christianos quàm inter Gentiles. Sed, inquit, quicumque voluerit inter vos fieri maior, pro magnus erit, id est, sit (nam futurum indicatiui pro imperatiuo Hybræa phrasi positum est, vnde apud Matthæum est ἐγώ, id est, sit vester minister: & quicumque voluerit in vobis esse primus, erit, id est, sit omnium seruus. Duas Dominus causa inculcationis profert sententias idem significantes, quæ eorrespondent duabus quæ præcedunt sententiis de principibus & magnatibus gentium, idem etiam penè significantibus. Dixerat enim, qui maiores sunt potestate exercentes in eos: nunc ergo contrā dicit, qui voluerit inter vos esse maior, sit vester minister. Ministeriū enim opponit exercitio potestatis. Facit autem Dominus mentionem eorū qui magni dicuntur, quia quemadmodum apud nos qui præfunt, dicuntur magnates: ita Græcis & Hebræis dicuntur magni, fuitque id quorundam regum olim proprium cognomentum, vt regis Persarum. Vnde dicit Dominus per Nathan ad Dauid: Feci que tibi nomen grande, iuxta nomen magnorum qui sunt in terra. Dixerat item: principes gentium dominantur eorum; nunc ergo contrā dicit; qui voluerit inter vos esse primus, (quod idè est quod princeps, sicut Græcis idè est ἀρχὴν & πρῶτος, cum vtrunque dicatur à principio) erit omnium seruus. Esse enim seruum opponit Domino. Porro non parua est difficultas quæ vt vera harū duarum sententiarum intelligètia. Apparet enim, si verba spectemus, Dominum his sententiis docere voluisse, quomodo parari possit & debeat primatus & præminencia, quomodo si accipiantur, intelligendum est. Dominum non docere quomodo primatus in ecclesia sit accipiendus & acquirendus, sed quomodo fieri possit vt quis magnus sit & primus apud Deum in regno cœlorum, nimirum si hic omnibus se subiiciat, & ministret, ac seruiat. Atque in hunc sensum locum hunc intellexerunt D. Hieronymus

A & Chrysostomus. Hieronymus enim sic habet: Humilitatis magister & mitis, nec cupiditatis immodicæ duos arguit postulantes, nec decem reliquos indignationis increpat & liuoris, sed tale ponit exemplum, quo doceat maiorè esse qui minor fuerit, & illum dominum fieri qui omnium seruus sit. Frustra igitur aut illi immoderata quæserant, aut isti dolent super maiorem desiderio, cum ad summam virtutum nō potentia, sed humilitate veniatur. Hæc ille. Sic & Chrysostomus hunc locum explicans habet: Non enim externis nostra similia habet. Nam apud gætes qui principes sunt, ipsi dominantur: apud me autem qui vltimus est, is summa tenet. Verum si quæ præcedunt & sequuntur aduertamus, apparet magis scopum Domini esse, vt doceat non quomodo primatus sit parandus & ambiendus, sed quomodo qui primatum in ecclesia aut inter Christianos adeptus est, in eo se gerere debeat. Præmittit enim exemplum, quod suos imitari non vult, de his qui principes sunt & magnates gentium, non autem de his qui quærūt aut volunt fieri principes & magnates: & similiter subiungit exemplum, quod vult eos imitari, sicut filius hominis non venit ministrari, sed ministrare, significans se cum primus esset, tamen sese gerere vt ministrum. Itaque sensus potius esse videtur: Qui voluerit inter vos fieri maior vel primus, hoc est, qui statuerit apud se primatum aliquem suscipere, vbi iam eum acceperit, si modò velit eo gradu bene fungi, sit omnium quibus præest minister & seruus, sic scilicet vt in omnibus eorū quærat vtilitatem & salutem, non autem proprium cōmodum & honorem. Hic sensus conuenit ei quod Luc. 22. legitur, cum in vltima cœna, orta rursus inter discipulos pro primatu contentione, Dominus hæc eadem inculcauit. Proposito enim etiam ibi exemplo gentium principum, subiicit: Vos autem non sic, sed qui maior est in vobis, fiat sicut minor: & qui præcessor est, sicut ministrator. Vtitur autè hic Dominus tali modo loquendi, quo videtur significari qua via perueniatur ad primatum, dicens: qui voluerit fieri maior vel primus esse; quod sic eum loqui conueniret ad curandum morbum Apostolorum qui volebant primatum, quibus proinde monstrat, quid sit illud quod volunt, dum volunt primatum, nempe quod volunt ministrandi & seruiendi, non autem præcipiendi & dominandi officium. Ac si apertius dixisset: Quicumque voluerit fieri magnus & primus inter vos, is sciat se, cum talis factus fuerit, debere omnium esse seruum & ministrum, si modò velit id etiam esse coram Deo, quod est apud homines. Dicta sunt circa hanc Domini sententiam quædam etiam in cap. Concordiæ dia 70. vbi ex Marci 9. cap. eadè habetur sententia: Postquam autem suis Dominus proposuit exemplum gentium principum, quod imitari non debeant, subiungit iam exemplum sui ipsius qui omnium primus est in regno Dei, quod proinde imitari debeant, quotquot illius vices in populo Dei obtinent, & cum illo regnant. Sicut, inquit, filius hominis non venit ministrari, hoc est, vt melius in Marco versum est, nō venit vt ministraretur ei, sed vt ministraret. Non negat quæquam sibi ministrasse aut ministrare potuisse, sed ad hoc se venisse vt ministraretur sibi. Venisse autè se dicit vt ministraret, qui venerat vt omnium vtilitati seruiret, prædicando & curando infirmitates, ac ob hæc corporaliter perambulando diuersas ciuitates & regiones; non

ob propriam gloriam aut utilitatem, sed tantum ob aliorum salutem. De ministerio enim in spiritualibus est potissimum sermo, cum se Dominus dicit venisse, ut ministraret, in quali ministerio oportebat Apostolos Dominum maxime imitari: quanquam etiam de ministerio in temporalibus rebus simul intelligendum sit, cum Dominus apud Lucam dicat se inter Apostolos conuersatum sicut qui ministrat, adeo ut etiam ad lotionem pedum sese demitteret. Ut autem Dominus suo exemplo doceret suos quantum debeant insistere ministerio aliorum, & solliciti esse pro eorum salute, addit se venisse ut daret animam suam, hoc est, vitam suam (non enim animam solam, id est, spiritum dedit, sed & corpus suum) redemptionem pro multis; significans eos qui vice sua in terris funguntur, usque; adeo debere subferuire commodis eorum quibus præsunt, ut & vitam suam pro eorum salute impendant cura opus fuerit, iuxta illud: Bonus pastor animam suam ponit pro ouibus suis. Dicit autem se vitam suam daturum redemptionem, hoc est in pretium redemptium, quia mors ipsius veluti pretium erat quo humanum genus redemptum est ab ira Dei, à morte aeterna, atque à captiuitate diaboli. Vnde Paulus: Empti, inquit, estis pretio magno. Est autem Græcis pro accusatiuo, redemptionem, dictio, λύτρον, quæ non ipsum redemptionis actum, sed pretium significat quo redimuntur captiui & serui, quod vocabulo Gallico nos dicimus Ransom. Proinde rectius legitur per appositionem, dare animam suam redemptionem, quemadmodum habent Græca & Latini codices plerique, quam cum præpositione, in, dare animam suam in redemptionem; ne intelligatur sensus esse ut daret animam suam propter redemptionem multorum, aut ad hoc ut multi redimantur, quanquam eodem sensu recidat. Quæri autem hic potest, cum Christus dicatur animam suam tradidisse in pretium redemptionis multorum, cui pretium illud dederit. Pretium enim redemptionis aliquorum, iis solet dari à quo illi captiui detinentur, at à diabolo nos detinebamur captiui, cui Christum dedisse animam suam in pretium redemptionis, absurdissimum fuerit dicere. Dicendum itaque Christum animam suam tradidisse Deo patri in pretium redemptionis humani generis, ut scilicet ab illius ira redimeretur sub qua iacebat captiuus, & à qua traditum fuit potestati diabolicæ, à qua proinde liberatum est postquam iræ & iustitiæ diuinæ satisfactum est. Fuit autem mors Christi voluntarie permissa, pretium sufficiens & accommodum redemptionis hominum ab ira Dei, quia ea mors ab eo qui peccatum non fecit, & proinde mori non debuit, & ab eo qui Deus simul & homo erat, voluntarie ex præcepto patris permissa, maioris fuit apud

A Deum meriti, quam totum humanum genus omnibus suis peccatis demereri potuit, & proinde eius mortis consideratione humanum genus relaxatum est à debito mortis aeternæ quod peccatis suis contraxerunt. Cum autem dicit Dominus se traditurum animam suam redemptionem pro multis, aut multis, hic positum est pro omnibus, quomodo ad Romanos, cum dicitur quod per inobedientiam vniushominis peccatores constituti sunt multi. Mors enim Christi pro omnibus redimendis sufficiens fuit pretium, & quantum in ipso fuit, omnes venit redempturus: vnde Paulus pro omnibus mortuum esse Christum affirmat, & Ioannes dicit eum esse propitiationem pro peccatis totius mundi. Aut ideo pro multis dictum est, quod efficacia mortis ipsius non ad omnes esset peruentura, sed tantum ad electos, qui pauci dicuntur cõparatione reproborum: multi verò, ob numeri in seipso multitudinem. Sic & Isaie 53. dicitur: Ipse peccata multorum tulit: & in vltima cœna Dominus dicit sanguinem suum effundendum pro multis in remissionem peccatorum. Porro eo quod Dominus hic dicit: Non ita erit inter vos, quidam hæretici, nempe Anabaptistæ colligunt omnino non licere Christiano gerere prophanum aliquem magistratum: alij verò hinc docent non licere saltè prælati Ecclesiasticis temporalem & secularem habere iurisdictionem, imò talibus nullam competere potestatem noua præcepta statuendi, etiam in rebus diuinis. At ex prædictis satis patet Dominum his verbis noluisse suis prohibere præminentiam, sed tantum voluisse docere modum sese in suspecto primatu gerendi, diuersum à modo principum ethnicorum. Nec hæc Christi doctrina intelligenda est tantum pertinere ad prælatos Ecclesiasticos, quanquam ad eos imprimis & præcipue pertineat, sed etiam ad principes seculares Christianos, quorum principatus regno Christi seruire debet, nec aliter se gerere debent quam subditorum suorum ministri, omnibus modis inuigilantes eorum commodis: quomodo populo Dei præfuerunt Moses, Samuel, Dauid, & alij sancti. Quod nec gentiles principes quosdam omnino latuit. Siquidem Antigonus Macedonum rex conspiciens filium suum eos in quos habebat imperium, ferocius tractantem atque insolentius: An ignoras, inquit, quæ fili, regnum nostrum esse splendidam seruitutem? sentiens principem non minus oportere inferuire populo quam populum principi, nisi quod princeps id facit cum dignitate. Proinde locus hic esset deplorandi abusum potestatis tum Ecclesiasticorum, tum secularium principum inter Christianos etiam excedentem superbiam ethnicorum principum. sed de hoc quædam Origenes in homilia 12. super huius loci tractatione.

Rom. 5.
2. Cor. 5.
1. Ioh. 3.

Luc. 22

eus etiam prope Iericho sanatum memorat, proprium eius nomen exprimens. Nomen enim ciuitatis, & facti omnimoda similitudo, multum suadent vnum & idem esse miraculum. Verum cum Lucas suum miraculum dicat à Domino factum cum appropinquaret Iericho, Marcus vero suum cum egressus esset Iericho dicendum potius duo diuersa esse miracula, etsi inter se simillima, & vnū quidem ante vrbis ingressum, alterum vero similiter contigisse post egressum. Sunt tamen qui putant propter nimiam narrationis similitudinē idem esse miraculum quod à Luca, & quod à Marco est descriptum, & Lucam quidem non fuisse anxie sollicitum de loco & tempore miraculi diligenter describendo, sed satis illi fuisse ut intelligeremus circa quem locum factum esset miraculum, idque propter miraculi certitudinē, & ut ex hac historia disceremus & Domini benignitatem ac potentiam, & fidei in cæco exemplum. Ad quem fructum percipiendum nihil facit siue ante ingressum, siue post ingressum miraculum hoc acciderit. Quam sententiam si quis sequi volet, ne quid falsitatis fateatur esse in euangelistarum narratione, debet illud quod hic dicit Lucas; cum appropinquaret Iericho; accipere dictum esse pro, cum esset prope ciuitatem Iericho, quomodo hæc verba intelligi posse indicat D. Augustinus lib. 2. de question. euang. cap. 48 & vltius dicendum Lucam per anticipationem hoc commemorasse miraculum, & sic quidem narrasse, quasi ante ingressum contigerit; cum postgressum contigerit, quod satis esset scire circa Iericho contigisse. At quia secundum hanc sententiam nimis abusive debet illud; cum appropinquaret Iericho; aut factum (quod nequaquam est fatendum aliquid falsitatis inesse euangelicæ narrationi, & quia quæ sequuntur apud Lucam aperte satis ostendunt illud quod modo narrat, factum esse cum accederet Dominus Iericho, August. tum lib. 2. de consensu euang. tum prædicto loco de quæst. euang. omnino vult intelligendum miraculum à Luca descriptum, diuersum esse ab eo quod Marcus describit, proinde eius sententiam tanquam receptiorem & tutiorem sequi visum fuit in Concordia. His autem pro concordia euangelistarum obiter præmissis, ad rem ipsam veniamus. Itaque cum Dominus è regione iuxta desertum iter faceret, ut in præcedentibus dictum est, ad Ierosolymam, & obuiam haberet in hoc itinere ciuitatem Iericho; accidit ut cum appropinquaret huic ciuitati, cæcus quidam sederet iuxta viam, stipem, ut fieri solet, à pretereuntibus petens: quod nunc Dei dispositione ita factum est, ut ne incensus Domini esset ociosus, sed vbique etiam in via beneficentiæ occasio ei præberetur, suoque exemplo doceret ut in omnibus & semper sumus proficui, & nunquam ignaui. Cum ergo hic cæcus ex strepitu vocum & pedum intelligeret magnam vim hominum prætereuntem, interrogabat quid hoc rei esset. Est enim cæcorum genus eo curiosius, quod oculis careat: Responsumque est ei, quod Iesus Nazarenus transiret: Tum ille protinus neglectis omnibus prætereuntibus, à quibus multam eleemosynam sperare potuisset, ad solum Iesum conuersus, concepta fiducia ex his quæ de illo aliquando audierat, clamabat dicens: Iesu fili Dauid, miserere mei. Oratio magnæ fidei index, & plane Christo digna, qua & Matthæi & alij duo cæci visum impetrauerunt, & mulier Cananæa, filii sanitatem. Quod dicit; fili

A Dauid; non ob id tantum dicit, ut, quemadmodum quidam volunt, blandimento quodam Dominum magis commoueret, quia scilicet honorificum erat natum esse ex regio femine Dauid: sed ob id potius, dicit, quod crederet eum esse Messiam qui expectatus fuit ex femine Dauid, & ob id, ut prius aliquoties est, annotatum, passim tum apud Iudæos ea periphraşi notabatur ut vocaretur filius Dauid. Alioquin quomodo vel hic cæcus, vel alij similes ita sciuisent eum qui Galilæus & Nazarenus dicebatur, natum ex femine Dauid, nisi quia certo crediderunt esse Messiam, quem sciebant fore filium Dauid? Itaque cum alij renunciarent Iesum Nazarenum transire, ipse magnificentiis de eo sentiens, Iesum filium Dauid nominat. Quod dicit: miserere mei; significat ipsum certo credidisse posse illum pellere cecitatem si tantum vellet, dum nihil aliud ab eo implorat quam misericordiam, conuenitque illud, miserere mei, diuinitati Christi, cui ut alienius subueniat miseræ, nihil aliud est opus quam ut eius miseretur, cum plerique hominum nequeant subuenire ei cui miserantur: quam quam non sit veresimile hunc aut alios dixisse Christo, miserere mei, ob creditam tum ab eis diuinitatem eius, sed tantum ob creditam eximiam eius potentiam à Deo ipsi collatam, qua posset quicquid vellet. Tamen ut oratio hæc ab ipso Spiritu sancto profecta est, qui proculdubio tantæ fidei in istis author fuit, illud, miserere mei, Christi indicabat diuinitatem: proinde Christo planè dignam dixit hanc orationem, non solum ob eius breuitatem, sed etiam quod vtramque eius naturam indicet: humanam quidem, cum dicitur filius Dauid; diuinam, cum dicitur miserere mei. Porro qui præibant in turbam Iesum, increpabant eum, (vnde datur intelligi, quod clamare cœperit antequam Dominus circa illum esset, quodque sapius & validè clamaret) ut taceret. Suspiciabantur enim eum vulgare potere eleemosynam, & metuebant ne improbitate mendici offenderetur transiens Dominus. Quo autem magis turba obstrepebat, tanto vehementius cæcus clamabat, eadem iteras sancta improbitate, declarans hac ratione ardens consequendi visus desiderium, & inuictum fidei robur. Quonia enim non licebat videre Iesum, nec illum accedere, ideo magis intēdebat vocem, nesciens quantum abesset quem appellabat, & obstrepentis turbæ voces superare adnitens. Illo ergo in clamore perseverante, Iesus qui aliquoties clamantem dissimularat, tum ne videretur cupidus ædendi miracula causa ostentationis, tum ut euidentior redderet cæci fiduciam, nosque doceret perseverantia opus esse in orationibus, tandem restitit, (non enim, ut reliqui putabant, eius clamore offēdebatur, sed delectabatur) iussitque illum adduci ad se. Quanquam enim etiam non adducto cæco, solo verbo ipsum sanare potuisset: adduci tamen illum ad se potius iussit, quo omnium oculos ad miraculi considerationem cōuerteret, essetque miraculum euidentius. Cum autem venisset ad Iesum, interrogauit illum: Quid tibi vis faciam? non quod ignoraret quid ille cuperet sed ut illo palam agnoscente suum malum, & explicante suum desiderium, miraculum ab omni esset liberum calumnia, ne aliqui dicere possent, hunc vere non fuisse cæcum, aut Iesum ostentationis gratia pro desiderata stipe contulisse visum, Solent enim quidam mendici fingere cecitatem, quo plus accipiant, & fortassis

SANATVR CÆCVS ANTE INGRESSVM IERICHO.

Luca 18. CAPVT CV.

Actum est autem cum appropinquaret Iericho, cæcus quidam sedebat iuxta viam mendicans. Et cum audiret turbam prætereuntē, interrogabat quid hoc esset. Dixerunt autē ei, quod Iesus Nazarenus transiret. Et clamauit dicens, Iesu fili Dauid miserere mei. Et qui præibant increpabant eum ut taceret. Ipse vero multo magis clamabat, Fili Dauid miserere mei. Stans autem Iesus, iussit illum adduci ad se. Et cum appropinquasset, interrogauit illum, dicens. Quid tibi vis faciam? At ille dixit, Domine, ut videam. Et Iesus dixit illi, Respice, fides tua saluum te fecit. Et cœcū vidit, & sequebatur illum magnificans Deum. Et omnis plebs ut vidit, dedit laudem Deo.

FACTVM EST AVTEM CVM APPROPINQVARET IERICHO, CÆCVS QUIDAM.] Omnino videri poterat cæcus cuius meminit Lucas, idem esse cum eo quem Marcus

erant in turba cōplures qui nihil aliud peturum putabant quam sūpem. Solet enim & Dominus, tamen si iuxta mundum pauper, ex his quæ donabantur ab amicis, aliquid elargiri pauperibus. Cæcus autem magna cum fiducia, rerum omnium aliarum securus, nihil aliud petit quàm vīum, Domine, inquit volo te mihi facere vt videam; paucissimis rursum vsus verbis, sed quæ magnam præ se ferebant fidem. Tum itaque Dominus apte respondens illius fiduciæ, verbo reddidit vīum, summa cum maiestate dicens: Respice, hoc est, recipe vīum. Grece enim est ἀνάλα. Iov. Addidit autem solitum illud fidei elogium: Fides tua te saluum fecit; idque tum in fidei commendationem, quam B imitari nos voluit, vt sanitatem ab ipso spiritualement consequi possimus: tum in exemplum humilitatis, alienum sese ab omni arrogātia declarans, vt & alibi circa hanc Domini sententiam dictum est. Et confestim vidit qui cæcus fuerat, nec tamen redit ad mendicitatis sedem, sed vt prius declarauit fidei magnitudinem & constantiam, ita nunc accepto diuinitus beneficio letus gratum se exhibet. vnde sequitur; Et sequebatur illum; non sese suamque fidem commendans quam commendauerat Iesus, sed magnificans vel, vt Græca habent, glorificans Deum, a quo tantum beneficium profectum agnouit, & cui soli omnis gloria est tribuenda. Quin & populus conspecto tam insigni miraculo, quod, si adfuissent Pharisei, calumniari studuissent, dedit laudem Deo, cuius virtute Iesum non dubitabat ædidisse miraculum. Et hætenus quidem literalis historia tractatio, ex qua vt fructum spiritualement consequamur, imprimis quidem in genere in ipsa historia obseruanda tum Christi benignitas & potētia, vt ea in Christo admitemur & amplexemur: tum cæci fiducia & constans desiderium, vt hæc in ipso imitemur. Vt autem in specie partes historiæ tractentur mysticè, (miracula enim Domini & saluatoris nostri, inquit Gregorius, sic accipienda sunt, vt & in veritate credantur facta, & tamen per significationem nobis aliquid innuant) secundum intelligentiam quæ peculiariter allegorica dicitur, cæcus iste designat genus humanum, cæcum ignorantia veri, mendicum inopia omnium virtutum, quod veluti iuxta viam sedebat mendicans, quia ab omnibus philosophis & doctoribus huius mundi querebat palci doctrina salutari: Christo verò trāsente per viam huius mundi, & appropinquante Iericho, hoc est, defectum nostræ mortalitatis assumente (Iericho enim, quod interpretatur Luna, rectè defectum nostræ naturæ aut mundū istum significat ob lunæ instabilitatem) humanum genus lumen quod amiserat recepit, idque constanti fide & inuocatione nominis ipsius, a qua tamē qui præibant Iesum, synagoga Iudæorum scilicet & philosophorum scholæ, homines reuocare conabantur. Secundum autem moralem autem historiæ tractationem, cæcus hic homo & mendicus, typus est cuiuslibet peccatoris, veri cognitione & virtutibus destituti. Hic si vīum est recepturus, imprimis quidem necesse est iuxta viam sedeat mendicans, hoc est, vt cæcitatem cordis sui & inopiam agnoscens, alienā opem imploret. Ita fiet vt Iesus incipiat transire circa eum. Transit autem quandocūque nomen ipsius & doctrina palam prædicatur, aut internis suis inspirationibus cor hominis visitat. Id cum fit, peccator sanitatis audis vbi sen-

serit adesse Iesum, non debet sinere elabi præsentem occasionem, sed constātī clamore fatigare eius aures, nec desistere, etiam si multa turba suadeat silentium, sed eo instātius illum inuocare. Reclamat enim inuocationi nominis Christi synagoga Iudæorum dicēs non in illo esse salutē, sed in Moysē. Obstreperunt & philosophi & principes ethnici, & quotquot peccatorē in suis vitiis retinere student. reclamat conscientia non vna voce, sed tot vocibus quot admissorū sibi cōsciū est animus. Suffocate nititur piū desiderium & orationem turba carnalium phantasmātū & cogitationū, quæ mentem ipsius præoccupauerunt, quæ cuncta per eos qui præibant recte designata intelliguntur. Quod si his licet reclamantibus, peccator tamē tanto ardentius orationi insistet. Iesus etsi in transitu existens, non præteribit tamē, sed ad illius clamorem restabit. Srat enim, inquit Gregorius, qui antē transibat, quia dum adhuc turbas phantasmatum in oratione patimur, Iesum aliquatenus transeuntem sentimus: Cum vero orationi vehementer insistimus, stat Iesus vt lumē restituat, quia Deus in corde figitur, & lux amissa reparatur. Cū autem steterit Iesus, & iam menti quietem aliquam contulerit, iubet inuocantem adduci ad se, quia siue per doctores euangelicos, siue etiam afflatibus arcanis eum sibi propiorem facit. Quærit autē, quid tibi vis faciā, quia etsi sciat pater cælestis quo indigeamus, & quid desideremus antequā petamus eum, vult tamen nostras necessitates exponi sibi, vt ad orationem animus magis excitetur, sicque aptior fiat ad impetrandū quod petit. Iraque si malum & mopiam suam fateatur peccator, & instanter orauerit, precatus non aurum & argentum, sed vīum & cognitionē veritatis, mox a Christo impetrabit. Vbi autem impetrauerit, cauendum ei ne ad pristinū redeat locum, nec amplius iuxta viam sedeat, au mendicet, sed agnoscens se nō amplius indigum, sequatur in via Iesum ad crucem pergentem, nec tantū sequatur, sed simul animo grato Dei semper in se glorificet gratiam. Videt enim & sequitur, inquit, Gregorius in homilia, qui bonū quod intelligit operatur. Videt, autem, sed non sequitur, qui bonum quidē intelligit, sed bene operari contemnit. Et subiicit: Si ergo fratres charissimi cæcitatem iam nostræ peregrinationis agnosci mus: si credendo in redemptoris nostri mysterium iuxta viā sedemus: si exorando quotidie ab auctore nostro vitæ lumen petimus: si eadem luce iam per intellectu videndo, illuminati post cæcitatem sumus, Iesum quem mente cernimus, opere sequamur. Aspiciamus qua graditur, & eius vestigia imitando teneamus. Hæc ille. Bene autem nobis obseruandæ cæci huius orationes, breuissimæ quidem, sed sensu plenissimæ, vt & nos huius exemplo discamus non quidem orare multiloquio, sed tamen instanter & assidue, idque eis quibus ipse orauit verbis. Prior enim eius oratio, qua in genere preceatur Christi misericordiam dicens: Iesu filii David, miserere mei: in omni conuenit tempore & orandi necessitate. Quiduis enim a Deo peturi, misericordiam eius solam recte imploramus cum omnia nobis ab illa sint expectanda, adeo vt & vitæ æterna, quæ tamen, merces est bonorum operum, ex Dei nobis proueniat misericordia. Dicit enim Propheta Qui coronat te in misericordia & misericordiationibus. Posterior autem eius oratio qua in specie certam precatur misericordiam Christi dicens: Domine

Domine da vt videam; si de spiritali intelligatur visione, nos admonet quid maxime in specie petere debeamus, nempe non honores huius mundi, diuitias, aut voluptatem, sed vīum oculorum mentis, ita vt nos assidue dicamus: Domine, da vt videam. Da imprimis vt videam, hoc est, per fidem cognoscam te solum verum Deum, & veram veritatis viam qua ad te perueniatur. Sic propheta: Reuelo oculos meos, & considerabo mirabilia de lege tua. Da deinde vt videam & agnoscam vanitatem huius seculi, vt videam admissa a me peccata & proprias imperfectiones, vt videam te semper in conspectu meo, ne commouear, vt videam, semperque

ob oculos habeam vltimum vitæ meæ finem, ne vquam obdormiam in morte. Da postremum vt videam post hanc vitam te facie ad faciem in gloria tua, vt satier cum apparuerit mihi gloria tua. Quod si obseruemus significationem verbi Græci, quod est Græcis pro verbo, videam, magis inuenietur hæc oratio, in mystico sensu nobis conuenire. Est enim ἀνάλα, quod duo significat, nempe vīum post cæcitatem recipere, & sursum aspiciere. Precandum itaque vt vīus nobis restituatur, depulsa vitorum caligine, & vt ne oculi nostri in terrenis figantur rebus, sed sursum attollantur ad cælestium considerationem.

ZACHÆVS PVLICANVS CHRISTVM

fuscipit. Lucæ. 19. CAPVT CVI.

Et veniunt Iericho. Et ingressus perambulabat Iericho. Et ecce vir nomine Zachæus, hic princeps erat publicanorum, & ipse diues, & querebat videre Iesum quis esset, & non poterat præ turba, quia statura pusillus erat. Et præcurrens ascendit in arborem ficamorum, vt videret eum, quia inde erat transiturus. Et cum venisset ad locum, suspiciens Iesus vidit illum, & dixit ad eum: Zachæe, festinans descende, quia hodie in domo tua oportet me manere. Et festinans descendit, & excepit illum gaudens. Et cum viderent omnes murmurabant, dicentes: Quod ad hominem peccatorem diuertisset. Stans autem Zachæus dixit ad Dominum: Ecce dimidium bonorum meorum Domine do pauperibus, & si quid aliquem defraudauit, reddo quadruplum. Ait Iesus ad eum, Quia hodie salus domui huic facta est, eo quod & ipse filius sit Abrahæ. Venit enim filius hominis quærere & saluum facere quod perierat.

Et veniunt Iericho. Et ingressus perambulabat Iericho. Et, &c.] Opportunè hæc historia superiorem narrationem secuta est. Quod enim ibi corporaliter a Christo gestum est miraculum, hic fit spiritaliter, & alioqui magna hic est cum superiori factō similitudo. Ibi enim cæcus vīum a Christo consequi desiderans, reprehenditur & reprimitur a turba, sed clamoris intentione superat turbæ impedimentum: Hic verò qui Christum videre desiderabat, a turba quoque prohibetur, sed & ipse impedimentum hoc conscensione loci altioris superat. Ibi cæcus cum vocis intentione declarasset desiderij magnitudinē, iussus est a Domino adduci: sic & hic qui Christum videre desiderabat, ab ipso aduocatur, postquam conscensa arbore ardorem sui præ se tulisset desiderij. Sed ibi a Domino suscipitur & curatur mendicus, hic verò diues, vt intelligamus neminem illum a sua gratia excludere. Itaque ingressus Dominus ciuitatem Iericho, vt erat comitatus multa turba, perambulabat eam, hoc est, pertransibat eā. Non enim significare voluit Euangelista Dominum huc illucque vagatum per ciuitatem, sed per mediam ciuitatem iter fecisse, transiturum per eam ad Ierusalem quod iter instituerat. Quo & nos mysticè admonemur ne mente hæreamus in Iericho, hoc est, instabili hoc mundo, sed vt procedentes de virtute in virtutem, properemus ad cælestem Hierusalem. Est autem Iericho, vrbs, quam primam Iordane transmissa cepit & subuertit Iolue, rege illius interfecto, vt scribitur Iosue 6. Pro qua extruxit aliam Hiel de Bethel, vt scribitur 3. Reg. 16. Sed & hæc eo tempore quo Ierusalem oppugnabatur a Romanis, propter perfidiam ciuium capta & destructa est, teste Hieronymo lib. de locis Hebraicis, qui pro secunda etiam tertiam dicit postea ædificatam, eamque vsque in sua tempora permanisse, & ostendit vtriusque vrbs vestigia. Brocardus testatur suo tempore ciuitatē hanc

octo tantum habuisse domos, vixque nomen villæ fortitam. Ciuitatis huius situm & circumiacentis agri fertilitatem propter aquas largissimas fontis illius, quem, cum noxius esset, Helisæus sanauit, vt scribitur 4. Reg. 2. describit prolixè Iosephus lib. 8. de bello Iudaico cap. 4. asserens eam, vt erat media inter Ierusalem & Iordanem, a Ierosolymis quidem distare cētum quinquaginta stadiis, a Iordane verò stadiis sexaginta. Hanc ergo ciuitatem decoratam & habitatione & miraculo Helisæi, etiam Dominus illustrare dignatus est & præsentia sua & insigni quodam facinore, vt vbique præsentia ipsius fructum aliquem attulit. Ecce enim, inquit Euangelista, erat in hac ciuitate vir nomine Zachæus (ob celebritatem namque viri eum proprio nomine expressit, conuenitque nomen ipsi euentui qui hic narratur. Nam Zachæus, si interpretetur, significat purum aut iustificatum, scribendumque est hoc loco per simplex c, non autem Zacchæus) & hic princeps erat publicanorum, & ipse diues. Quæ ob id Euangelista diligenter explicat, non solum vt sequenti sit narrationi locus, sed etiam vt eius conuersio, & iustitiæ cupiditas, ac Christi benignitas sit admirabilior. Non vulgare enim iustitiæ desiderium, nec vulgare Dei donū fuit, quod is qui caput fuit eorum qui ex publicis exactionibus & communi aliorum malo propriis commodis inhiabant, & præterea diuitiarum copia affluebat, mox omnibus spretis in alium mutatus sit virum, & tam pio videndi Iesum desiderio detentus fuerit. Rursum Christi benignitatem nobis mirè commendat, quod non simpliciter publicani, sed etiam principis publicanorum hospitiū vltro sese obtulerit, a cuius consortio maxime abhorrebant Pharisei & scribæ. Hic ergo talis vir, quem & vitæ genus & fortunæ indulgentia impellere poterat ad contemptum humilis Iesu, quærebat videre Iesum quis esset, cupiens scilicet eum etiam de facie nosse de quo rumor tam admiranda sparserat. Nec vulgari

psal. 102

Domine

744

COMMENT. IN CONCORDIAM.

gari tenebatur videndi Iesum desiderio, sed tanto, vt cum per staturæ exiguitatē impediretur à turba vndique Domino circumfusa, ne posset in turba videre Iesum, oblitus sui principatus & diuitiarum suarum, veluti infimæ alicuius sortis homo, arborem sycomorum ascenderit, quæ in via fortè erat, per quam Dominum transiturum cognouit, non metuens quòd multis Iudæorū risui futurus esset. eo quòd diues & publicanorū princeps, sublimis in arbore spectator esset vnus humilis & pauperis hominis. Et quidè cum tam cupidus esset videndi Iesum, proculdubio lubēs illū inuitasset, ni modestia & pudor obstitisset, & suorū peccatorum confesius, indignū se cum Centurione illo indicasset, qui illum in domū suam vocaret, cum à suo consortio Pharisæos studiosè abstinere expertus fuisset. Bene ergo Euāgelista desiderij in hoc homine magnitudinē explicauit, dū & præcurrisse eum dicit, & ascendisse idq; in arborem, quam & explicare ei visum est. Est autem Sycomorus, vel, vt Lucas posuit, Sycomorea, teste Dioscoride. lib. 1. de materia medicinali cap. 167. arbor excelſa, folia quidem habens similia moro, fructus autē profrens similes ficui, nisi quòd eos proferat sine granis, neque in ramis proferat, sed ex ipſo caudice, nō maturescentes, nisi vnguibus aut ferro sculpan tur. Plinius eam vocat ficū Ægyptiam, putatq; in sola nasci Ægypto, cum Dioscorides testetur etiā in Caria & Rhodo, alijsq; locis nasci, & ex sacris literis certissimū sit etiam natus in Palestina, imo in ea fuisse crebras & vulgares, vt patet ex hoc loco, & iis locis quibus dicitur Salomon præbuisse multitudinē cedrorum quasi sycomoros, quæ nascuntur in campestribus in multitudine magna. 3. Reg. 10. & 2. Paral. 1. 9. & cum Amos Propheta dicit se tanquam pastorem vellicasse sycomoros. Quo tamen loco D. Hieronymus putat magis significari rubos, qui afferūt mora agrestia, ac pastorum famem & penuriā consolantur, quòd ea solitudo in qua morabatur Amos, nullam huiusmodi gignat arbore, quæ propriè dicitur sycomorus. Dicitur autē hæc arbor sycomorus, etiā sycaminon, quanquam hoc nomen propriè Græcis significet morum. vnde Lucæ 17. vertit interpres; arbori moro; cum Græcè sit *συκαμινω*. & Psal. 77. vbi legimus moros eorum in pruiua, Græcè est *πας συκαμινω* quanquam hic potius vertendam erat sycomoros, quæ in Ægypto admodū crebræ sunt, adeo vt dicantur ficus Ægyptiæ aut mori Ægyptiæ. Hebræi pro eo quòd interpres vertunt nunc sycaminon, nunc sycomorū, dictionem habent his nominibus similem *סימא* Sikma, vt videri possit mutuata à Græco *συκαμινω*, aut contrā potius nomen hoc Græcos ab Hebræis mutuatos. Porro de vocabulo sycomorus adhuc disputatio est, vtrum o in morus sit *ω μέγα αν ο μικρον*, vt penultima sit longa an breuis. Græci enim terè per *ο μικρον* scribunt, putantq; nomen hoc compositum ex *σικος*, id est, ficus, & *μωρος*, id est, morus, huic arbori inditum, quòd foliis morū referat, fructu verò ficum vulgarem, quòd planè conuenit cum eo quòd Lucas dicit *συκομοραϊαν*. Nam Græcis *μορεα*, morum significat. At ex verbis quibusdam ditcoridis apparet potius per *ω μέγα* scribendum, vt sycomerus dicta sit quasi ficus fatua, *μωρος* enim fatuum significat. Dicit enim: *καλεϊται δε και ο τ' αυτης κληρος συκομορον, δια το αυτον γενοσας*, id est, vocatur autem & fructus huius arboris sycomoron propter saporis ignauitatem, hoc

A est, quia ignaui & fatui est saporis. Vnde Hierony. in 7. cap. Amos dicit, Aquilam & Symmachum vertisse *συκομωρος* per *ω μέγα*. Quæ ob id latius profecti sumus, vt solidius tractari possit mysterium huius arboris, quam non nisi ob mysterij alicuius rationem videtur sic in specie designasse. Euāgelista. Sed redeamus ad historiam. Itaque sedente Zachæo in arbore, & Dominum expectante, Dominus cum venisset ad locum, attollens oculos vidit eum, aspectu quidem corporali, sed quem ferè sequitur aliquis salutaris effectus, quali aspectu dignus ille meritò factus est, qui tanto videndi Iesum desiderio tenebatur. Videre enim eum solū in tāta multitudine ambiuit, & vicissim in tanta multitudine peculiariter illū vidit, & in illum oculos suos conuertit Dominus, qui delectatus tam insigni hominis cupiditate, quā ipse factus, vultu atque oculis præ se ferebat, & quā Dominus qui scrutator est cordiū, sinceram esse aduertit, non tantum se illi simpliciter videndū exhibet, cum ille nihil aliud petere auderet, sed etiā ipſo nomine vt notum cōpellans quem prius non viderat, vltro sese ipſius obtulit hospitio, dicens: Zachæe, festinanter descende, quia hodie in domo tua oportet me manere. Dicit. oportet me manere, non ob inopiam, quasi detuissent ei in quæ reciperetur hospitia, sed quòd ille suo desiderio meruerat Dominum habere hospitium. & quia oportebat hac ratione Christum secūm suum officium quærere & saluum facere quod perierat. Legimus Dominum frequenter rogatum iuisse ad conuiuium, nunquam autem nisi hoc loco legimus eum non inuitatum vltro se ingressisse. Atque id vulgo habetur parū ciuile. Sed introspexerat Dominus affectū hominis, cui tanti erat vidisse Iesum prætereuntem, sciebatque eum plura tentaturū, nisi propria indignitatis conscientia obstitisset. Hic animus Christo cognitus efficacissimè & vrbaniſsimè ipsū inuitabat, qui sic amat inuitari, & à quo plus sæpe impetrat qui quòd secum tacitè optat, propter conscientia imbecillitatis suæ nō audet petere, quā qui præsumptuosè & inuerecundè illum vocare ad se nō dubitat. Efficax enim inuitator Christi fuit Petrus, cum diceret: *Exi à me Domine, quia homo peccator ego sum.* & Cetero qui dicebat: *Domine non sum dignus vt intres sub tectum meum. demonstratum est hic à Christo quam rectè dictum sit de sapientia Dei quæ Christus est: Clara est, & quæ nunquā marcescit sapientia, & facile videtur ab his qui diligunt eam, & inuenitur ab his qui quærunt illam. Præoccupat qui se concupiscunt, vt illis se prior ostēdat. Oſtensum quā rectè de eo. Ecclesia canit, quòd abundantia pietatis suæ & merita supplicū excedit & vota. Declaratū quā audis sit salutis & cōuersionis peccatorū, quam auiditatem ipſius significat etiam quòd dicit; festinanter descende & rursus illud: oportet me manere. Et rectè quidè dicit, manere, quoniam etsi ad tempus breue erat in domo Zachæi corporaliter futurus, in ea tamen per fidem semper erat mansurus, per quam habitat in cordibus fidelium. Res autem subsēcuta declarauit & vim præcepti Dominici, & affectum Zachæi erga Dominum, quòd scilicet solo pudore prohibitus non prius vltro illum ad se inuitauerit. Mox enim vt audiuit Domini insperatam iussione, nihilquidem respōdet ingens enim affectus & insperatum gaudium vocē adimere solet, sed tamen nihil contactus ob temperat. Nam & festinanter descendit, & non*

& non simpliciter eum accepit, sed excepit eum gaudens, veluti magno honore affectus, & magno thesauro donatus, cum prius temporalia tantum lucra sectaretur. Nō enim indicauit se beneficium collaturum, sed beneficium accepisse. At quid interea qui aderant rei quæ agebatur spectatores? Cum cecum ante ingressum Iericho Dominus illuminasset, omnis plebs vt vidit, dedit gloriam Deo: nunc verò cum magis deberent Deo dare gloriam, & Christi prædicare benignitatem, omnes qui videbant, murmurabant dicentes quòd ad hominem peccatorem diuertisset, duplici nomine peccantes, & quòd hunc adhuc peccatorem vocabant, qui etiam si prius peccator fuerat, videri meritò iam poterat animus mutasse: & quòd vitio hoc vertunt Domino, quòd ad hominem peccatorem diuertit, cum hoc vnum viderent eum agere, vt sua doctrina peccatores ad respicientiam promoueret, Quæ in re obseruandum quomodo homines semper magis commendauerint corporalia Christi beneficia, quā spiritualia, vt semper carnalis magis externa mirantur quā spiritualia. Cum tamen hic dicuntur omnes vidētes murmurasse, videtur intelligendum Euāgelistam locutum vulgari modo, vt omnes dixerit pro ferè omnibus, aut admodum multis. Non enim absolute omnes qui viderunt murmurabāt, quia non Apostoli & discipuli qui aderant. Vt autem intelligamus quā iniusta & irrationabilis fuerit horum murmurantium indignatio, subiicit Euāgelista: Stans autem Zachæus dixit ad Iesum. Stetisse eum dicit, insinuans ipsius erga Christum reuerentiam, siue hoc inter prandendum contingerit, siue potius ante vel post prandium, cum aliquandiu, vt est verisimile, Dominum docentem mundi contemptum, & futuræ vitæ bona annuntiantem audisset. Aduertendum autem quid dixerit ad Iesum: Ecce, inquit, dimidium bonorum meorum Domine dō pauperibus, &c. Quod dicit. dō & reddo, quidam sic accipit quasi iam hoc facere cœperit, priusquam etiam ad ipsum Dominus diuertisset, vt intelligeret num hoc quòd cœperat Domino probaretur nec ne. Sed rectius intelligitur ipsum cōmotum Christi præsentia & doctrina, iam certò constituisse se daturum & redditurum, vt cum dicit, dō & reddo, præsentis temporis verba futuris accipiantur, dabo & reddam, nisi quòd significare voluerit. dicens, dō & reddo, sese iam suas facultates ad id deputare, & ad id faciendum, sese altringere, vt sensus sit: dō pauperibus, hoc est, iam iam illis addico & certo depono. Id enim magis conuenit responſioni Domini, quam subiicit dicens: Hodie, salus domui huic facta est. Diuidit autem tuas facultates in duas partes. Et dimidium quidem pauperibus assignat, vt peccata sua eleemosynis redimeret, & perfectionem Euāgelicæ doctrinæ quoad posset præstaret. Ea enim requirit vt diuites sua dispergant & dispenseant pauperibus. Dimidium vero reseruat, non tam vt possideat, quā vt hinc exoluat lucra fraude quæſita, vt ferè solet publicanorum officium non esse liberum ab iniustis exactionibus. Quadruplum autem reddere fraudatis constituit, secutus scilicet legem hac in parte, quæ præcepit ei qui ouem fuerit furatus, eamque vendiderit, vt reddat quadruplum. Quāquam hac constitutione non omnino ad talem red ditionem adigebatur. Nam lex ei qui quòd fraude aut furto abstulit, adhuc habet in manibus, duplū

Exod. 22.

A tantum restituere præcipit. Hic autem si quod aliquem fraudauit, illud adhuc pens se habuit, nein pe pecuniam. Verum quo fraudis perfectam faceret satisfactionem, & non tantum restitueret malè ablata, sed etiam damna quæ fraudati poterant incurrisse resarciret abundè, suumq; peccatum in se ipſo plenè puniret, quadruplum vltro se redditurum promittit. Ex quo intelligendum relinquitur, hunc diuitias suas non omnes ex iniustitia & fraude comparasse; sed maiorem partem, imo omnes penè vel ex patrimonio, vel ex iusto lucro obtinuisse, quomodo enim alioqui & dimidium bonorum suorum pauperibus addicere potuisset, & præterea reddere quadruplum omnibus à se fraudatis? Hinc autem discendum diuiti qui perfectus Christi volet esse discipul⁹, opus esse vt & largiter sua in pauperes erogat, & tamen non sic omnia, quin si de fraude aliqua sibi est conscius, non etiam fraudatis malè ablata restituat, nec tantum etiam quæ abstulit restituat, sed & damna quæ hinc inciderunt aut incidere potuerunt resarciat. Discendum & hoc, quòd perfecta respicientis satisfactio in duobus illis consistat, nempe vt & ablata reddat (non enim, inquit Augustinus, dimittitur peccatū, nisi restituatur ablatum) & admilla peccata eleemosynis purget, iuxta consilium Danielis: Peccata tua eleemosynis redime. Porro quòd Zachæus has suas coram Domino virtutes proponit, non iactabundè facit, quemadmodū Pharisæus ille, qui dixit, decimas dō omnium quæ possideo: sed tum vt a laqueum suam & fructum in se secutum ex præsentia & ingressu Domini ostenderet, idq; in condemnationem obmurmurantium Iudæorū: tum quòd cuperet audire à Domino an quòd facere instituebat, ei placeret nec ne, & num quid illi præterea esset faciendum ad adipiscendā vitam æternam. Mira sane rerū mutatio, cum is qui prius totus lucris inhiabat, & ex aliorum incommodis sibi quæſtum faciebat, subito ita mutatus est, vt non tantum redderet cum scœnore & largiter iniuste parta, sed & quæ supererant, pauperibus non tantum se daturum promitteret, sed iam deputaret, & veluti renunciato iure addiceret. Hæc certè mutatio dextere excelſi. Iam camelus, abiecto diuitiarum onere, transire cœpit per foramen acus. Cum ergo Zachæus suam mutationem Domino probandam vel improbandā proponeret, Dominus approbās eius propositum, ait ad illum: Hodie salus huic domui facta est, eo quòd & ipſe filius sit Abraham. Vbi sciendum, quòd apud Græcos relatiuum, ipſe, referri potest ad domū, quia illis, *οικος* id est, domus, est masculini generis, vt sic verti possit oratio: Salus huic domui facta est, eo quòd & ipsa filia sit Abraham. Atque in hunc modum potius intelligendū, ob id apparet, quòd cum Dominus hæc dicitur dicere ad Zachæum, non autem ad circumstantes, durius est quòd sub tertia persona dicitur ad illū, eo quòd & ipſe sit filius; si, ipſe, referatur ad Zachæum: Nec absurdū videri debet si domus dicatur filia Abraham. Sic enim rectè dicitur domus filia Abraham, quomodo nos dicimus domū. aliquam Christianam, vt scilicet domus accipiat pro familia. Non enim Dominus tantum Zachæo salutem annunciat, sed toti familia, quæ exemplo patris familias aut iam credidit, aut creditura erat. In nostra litera videtur illud, ad eum, cum dicitur: Ait Iesus ad eum; accipiendum pro, de eo, quomodo ad Romanos dicitur: Ad Israel autem dicit; pro, De Israel autem

Epist. 54. ad Mace donum. Daniel. 4.

tem

rem dicit. Et Multi dicunt animæ meæ, non est salus ipsi in Deo eius; pro, multi dicunt de anima mea. Itaque intelligitur ad circumstantes de Zachæo dixisse Dominus: Hodie salus huic domui, hoc est, familiæ facta est, eo quod etiam ipse, paterfamiliæ scilicet, sit filius Abraham. Theophylactus relatiuum, ipse, manifestè refert ad domum, & per domum vult intelligendum ipsum Zachæum, vt sit sensus: sicut tu hodie das & reddis, ita & ego dico hodie salutem factam domui huic, id est, tibi. Iuxta quem sensum rectè dixerimus in nostra littera, relatiuum, ipse, refertur ad domum, non secundum vocem, sed secundum rem, sicut in illo: Reges gentium dominantur eorum. Cæterum domui dicit dominus factam salutem, quia supra dixerat: In domo tua oportet me manere; vt ostendat fructum secutum ex suo in domum ingressu, propter quem fructum dixerat; oportet me manere in domo tua. His ergo verbis non tantum approbat Dominus factum Zachæi, sed & occurrit indignationem de ingressu suo murmurationi, cum ostendit fructum sui ad peccatorem introitus. Et quo magis omnium ora obstruantur, addit causam salutis domui tunc collatæ, dicens: eo quod &, hoc est, etiam, ipse, quanquam publicanus & peccator, sit filius Abraham. Quod autem Zachæum filium vocat Abraham, dupliciter potest intelligi. Aut simpliciter, quia ex genere fuit Abraham sicut reliqui Iudæi, quo modo si accipiatur, intelligendum est Dominum non reddere exactam & adæquatam rationem quare salus facta sit huic domui. Non enim omnibus illis salus contigit, qui filij fuerunt Abraham secundum carnem. Sed redditur ratio quare non debuerit ad Domino negligi Zachæus, nimirum quia & ipse erit Israelita: supra autem dixerat missum se ad oues quæ perierunt domus Israel, & filius Abraham peculiariter erat promissa salus per Messiam præstanda. Aut filium Abraham vocat non tantum ratione carnalis ex Abraham propagationis, sed etiam ratione diuinæ electionis, quia hi tantum æstimantur in semine Abraham, qui benedictionis Abraham & semini eius promissæ in Christo participes sunt aut futuri sunt, sicque adæquata reddita erit causa quare domui huic salus contigerit. Non potest enim non huiusmodi Abraham filius salus aliquando contingere. Sunt autem, inter quos Chrysofomus, qui Zachæum hunc non putant fuisse genere Israelitam sed ethnicum, dictum autem filium Abraham, quomodo gentes dicuntur filij Abraham, per imitationem scilicet fidei & operum eius. vt sensus sit: eo quod non tantum vos carnales Iudæi, sed etiam ipse sit filius Abraham iam effectus, per fidei imitationem. Verum id non est verisimile tum quia Dominus supra dixerat se non missum nisi ad Israelitas: tum quia si id verum fuisset, non tantum Iudæi murmurantes dixissent quod ad hominem peccatorem diuertisset, sed multo magis quod ad hominem præputium habentem diuertisset, quod in Petro indignè tulerunt etiam fideles, idque post acceptum spiritum sanctum. Non enim existimandum est publicanos omnes qui apud Iudæos Romanorum nomine publica vectigalia exigebant, fuisse gentiles, vt supra satis dictum est. Sed & nomen, Zachæus, cum sit Hebraicum, indicat satis hominem fuisse Iudæum. Concludendo autem subiicit Dominus: Venit enim filius hominis querere & saluum facere quod perierat. Quo confirmat redditam rationem, quod

A scilicet salus ideo contingere debuerit Zachæo, quia filius fuerit Abraham etiam ipse, nec ob stare illi quod publicanus sit & peccator, eo quod ipse venerit in hunc mundum, vt quereret non eos qui sibi iusti videntur, nec salute se putant indigere, sed vt quereret & saluum faceret quod perierat, idque imprimis inter oues Israeliticæ. Itaque bifariam Dominus refellit Iudæorum indignationem. Nam cum dicit, eo quod filius sit Abraham, respondet murmuri Iudæorum ex parte Zachæi, proferens eius ex Abraham originem, ob quam à se non erat relinquendus, & Iudæi tanquam de fratris salute & foelicitate gaudere debebāt. Cum verò dicit: Venit enim filius hominis, &c. ex parte sui respondet illis, proferens suum officium. Et hæc quidem iuxta historiam, quæ in genere quidem nos docet & Christi in requirendis peccatoribus sollicitudinem, atque in suscipiendis illis benignitatem, & veræ poenitentis ad opera misericordiae & iustitiæ alacritatem. Iuxta Allegoriam autem, sicut semper in Euangelis publicanorum & peccatorum conuersio, typus fuit conuersionis gentium quas Iudæi ob peccata abominabantur, & quarum vocationi inuiderunt postea: ita & nunc Zachæus iste Phariseis abominabilis, typus fuit populi gentilis, qui fama nominis Iesu diuulgata, excitatus auiditate eum cognoscendi, cum statura pusillus esset, hoc est, puerorum instar non ita vt Iudæorum populus profecisset in virtutibus & veritatis cognitione, & ob id impediretur à turba vitiorum & diuerforum errorum quos sectatus fuerat, ne Iesum videre posset, ascendit per fidem in arborem sycomorū, hoc est, crucem Domini, quæ ficum refert fructus sui dulcedine: morum verò effusi sanguinis rubedine. estque veluti ficus fatua, quod cum dulcis sit fructus eius credentibus, fatuus tamen est & insipidus infidelibus. Hæc est illa ficus, vnde qui cognoscunt se esse nudos, colligunt folia quibus tegant suam nuditatem. Aut in arborem sycomorum ascendit, dum suæ pusillitatis conscius, turbam errorum fugiens, Auagelicam amplexatus est doctrinam, quæ mundo fatua habetur & stulta, quæ à terrenis subleuatus Iesum per fidem videre meruit. At Dominus videns huius populi fidem, & studium veritatis cognoscendæ, non se in transitu videndum illi præbuit, vt Iudaico populo, sed à contemplationis studio ad opera charitatis ipsum vocans, delegit in domo eius manere, & firmam facere mansionem, plus ei populo indulgens quam vel petere vel sperare poterat. Quæ benignitatem populo gentili exhibitam cum viderent Iudæi, indignati sunt & obmurmurauerunt. Vt enim nunc obmurmuratum est Petro ob Cornelium centurionem, qui gentium fuit primitiæ. Dicebat enim: Quare introisti ad viros præputium habentes? At illis quantumlibet indignantibus, & abominantibus gentes tanquam peccatores, Dominus gentili populo iustitiæ & misericordiae operibus vacanti, non autem principaliter ceremoniis sicut Iudæi, pronunciat salutem factam, idque ob id quod semen Abraham esset spirituale per fidem. Ex quibus intelligi iam facile potest quomodo etiam moraliter hæc historia possit tractari, vt per eam doceatur quomodo quisque peccator, cuius exemplar quoddam sese exhibuit Zachæus, assequi possit, vt & Iesum videat, & eundem habeat manentem in domo peccatoris sui, nimirum si cum

pro staturæ spiritualis pusillitate impeditur à turba suorum peccatorum, à turba errorū in quibus versatus est, à turba humanæ conuersationis, ne Iesum videre possit, & has turbas fugiat, & terrenis relictis ad superna feratur, in crucem Dominicam fide ascendat, sanctam Euangelii doctrinam amplectetur. Cumque sic è sublimi Iesum specularis fuerit, descendat ad officia pietatis. Non enim satis est contemplari Iesum, quoties eget hospitio: eget autem, quoties eget proximis. Ac tum quidem quoties vocatur à Domino ad huiusmodi officia charitatis, nihil morandum est, sed & festinanter ad ea explenda descendendum, & Christus egenus cum gaudio excipiendus. Sic fiet vt quis per fidem quæ per dilectionem operatur, Christum non veluti in transitu videat quomodo eum vident qui tantum erudunt, sed etiam habeat eum manentem in domo sua, relictis ab eo salutari doctrina & spiritus consolatione, quantumuis impii quidam obtrectent, & vicissim ipsum reficiens misericordiae & iustitiæ

A operibus. Hæc enim duplicia opera ex facto Zachæi verè poenitenti sunt imitanda. Porro ex Ecclesiastica institutione, hæc de Zachæo historia legitur passim in solennitate dedicationis Ecclesiarij, idque appositè valde. Et primum quidem, quod ei festiuitati conueniat illud Domini: Hodie salus huic domui facta est, propterea quod tunc memoria celebratur eius diei qua domus aliqua Deo est deputata, & singulari insignita prerogatiua. Deinde quia ei conuenit illud: Hodie in domo tua oportet me manere: quod ea die templum factum sit habitaculum Dei & Christi. Postremum, quia templum materiale typus quidam est templi spiritualis, in quo magis habitare desiderat Christus, illius scilicet de quo Paulus: Templum Dei sanctū est quod estis vos, proinde annua dedicati templi memoria celebratur, vt ea fidelis quisque semel Deo in baptismo consecratus admoveatur, ita se gerat vt Christum habeat in se manentem, ad quod aptissime conuenit moralis historiarum huius tractatio.

PARABOLA PROPOSITUR DE DECEM MINIS.

Lucæ 19.

CAPVT CVII.

Hæc illis audientibus adiciens dixit parabolam: eo quod esset prope Ierusalem, & quia existimarent quod confestim regnum Dei manifestaretur. Dixit ergo: Roma quidam nobilis abiit in regionem longinquam accipere sibi regnum, & reuertens. Vocatis autem decem seruis suis, dedit eis decem mnas, & ait ad illos: Negotiamini dum venio. Cives autem eius oderant eum, & miserunt legationem post illum dicentes: Nolumus hunc regnare super nos. Et factum est vt rediret accepto regno, & iussit vocari seruos, quibus dedit pecuniam, vt sciret quantum quisque negotiatus esset. Venit autem primus dicens: Domine mna tua decem mnas acquisiuit. Et ait illi: Euge serue bone, quia in modico fuisti fidelis, eris potestatem habens supra decem ciuitates. Et alter venit dicens: Domine mna tua fecit quinque mnas. Et huic ait, Et tu esto super quinque ciuitates. Et alter venit dicens: Domine, ecce mna tua, quam habui repositū in sudario, timui enim te, quia homo austerus es, tollis quod non posuisti, & metis quod non seminasti. Dicit ei: De ore tuo te iudico serue nequam, sciebas quod ego homo austerus sum, tollens quod non posui, & metens quod non seminavi, & quare non dedisti pecuniam meam ad mensam, & ego veniens cum usuris utique exegissem illam? Et astantibus dixit: Aufer te ab illo mnam, & date illi qui decem mnas habet. Et dixerunt ei, Domine, habet decem mnas. Dico autem vobis, Quia omni habenti dabitur, ab eo autem qui non habet, & quod habet auferetur ab eo. Verumtamen inimicos illos meos, qui noluerunt me regnare super se, adducite huc, & interficite ante me. Et his dictis præcedebat ascendens Hierosolymam.

Hæc illis audientibus adiciens dixit parabolam, eo quod, &c.] Occasionem dictæ modò à Domino parabolæ explicauit Euangelista, nimirum quia cum iam Dominus appropinquauit Ierusalem, discipuli existimauerunt Christum regnum suum, quod temporale fore putabant, mox in ea tanquam regia sede & ciuitate Dei auspiciaturum gloriosè. Itaque subiecit hanc parabolam, quo hanc mentibus suorum tolleret existimationem, significans per eam, longe aliter rem casuram quam illi opinabantur, se scilicet non in vicina Ierusalem, sed in longinqua regione regnum sibi accepturum, Iudæos regnum ipsius detrectaturos, ac Apostolos, aliosque doctores ministros suos qui cum ipso regnare velent interea quod ipse abesset in regno externo, negociationem consentaneam regno exercere debere, donec in fine ipse veniret, fidelibus ministris regni sui consortium communicaturus, rebelles verò & ignauos seruos vindicaturus. At quæri hic potest, quomodo Euangelista dicat hanc parabolam Dominum adiecit, cum prædicta illi, nempe Apostoli & alij qui aderant, audirent. Illo enim apparet significari Dominum sumpsisse etiam ex

illis prædictis occasionem subiiciendi hanc parabolam, cum nulla videatur esse horum cum præcedentibus connexio. Itaque quanquã videri possit Dominum post ea quæ ad causam Zachæi pertinebant, nouam docendi occasionem, sine consequentiæ ratione, accepisse ex Apostolorum carnali existimatione, tamen rectè etiam dixerit quis, Dominum cum hanc subiiceret parabolam, respexisse vel ad indignationem & obmurmurationem Iudæorum, vt significaret mirum non esse si perpetuo ipsi indignarentur, qui mox recusaturi erant ipsum in suum regem suscipere, vel ad hoc quod dixit: Venit filius hominis querere & saluum facere quod perierat: vt ex suo exemplo etiam suos per parabolam doceret quid ipsis faciendum restaret, nec tam cogitarent nunc de regni gloria, quam vt regem suum imitentur, & post illius professionem etiam ipsis querendum quod perierat in hominibus. Hoc est enim lucrū quod à suis ministris Dominus requirit. Bene autem dicit Euangelista illos existimasse quod regnum Dei manifestaretur confestim. Regnum enim Messie etiam putabant ipsi fore temporale & mundanum, tamen Dei regnū vocabant, quod per Messiam à se missum Deum in po-

COMMENT. IN CONCORDIAM

748

pulo suo crederent sublimi quodam modo regnatum, & sublimius quam olim tempore Iudicum, aut regis David, & aliorum. Et quidē regnum Messia ut iam in terris utcumque ceptum erat, ita mox in Hierusalem magnum profectum & incrementum accepturum erat, verum non erat ita ut illi putabant manifestandum, ut instar aliorum regnorum, in gloria & maiestate appareret. Spirituale est enim regnum Christi quod est in terris, & quemadmodum Paulus vitam fidelium absconditam esse dicit cum Christo in Deo, ita & regni ipsius maiestas & gloria iam occulta est, manifestanda in notissimo die. Porro hac parabola eo magis primum iam erat animi Apostolorum, quod mox solemniter pompa veluti rex ingressurus erat & suscipiendus in Hierusalem, quemadmodum post hanc parabola mox Lucas subiungit. Parabola autem sic habet: Nam ad literam eam prius breuiter proficemur, etsi ferē planam satis iam omnibus, quod rite intellexit exemplo solidius in re per ipsam significata versetur. Homo, inquit, quidam nobilis, hoc est, claro genere natus (Græce enim est *εὐγενής*,) abiit in regionem longe distitam à loco habitationis, ut acciperet sibi regnum, & eo accepto reuertetur. At priusquam ingressus esset iter, vocatis decem seruis suis quos habebat, dedit illis decem minas, singulis scilicet vna, ita ut inter omnes æquales esset, sortis partitio, simulque madauit illis dicens: Negotiamini, hoc est, mercaturæ & lucro conquirituram operam date, dum pro vsquedū, venio, quasi dicat: Hanc pecuniam trado vobis, non ut prodigatis aut seruetis otiosam apud vos, sed ut negotiatio creseat, reuersusque reperiam rem domi autam. Non dicit quando venturus sit, sed tantum venturum se asserit, volens tempus aduentus sui ipsi esse incertum, ut illi nunquam essent in otio, sed venturum tempore incerto semper expectarent. Porro *μνα*, mina dictio Græca, pro qua Latini interposita litera i dicunt etiam mina, significat Atticis libram pecuniaria, hoc est, centum drachmas, quæ continent 12 vncias cum semisse. Cum enim drachma octava pars vncie sit, sicut octo drachmæ vnciam faciunt: ita duodecim octo drachmæ, hoc est, nonaginta sex, duodecim vncias, quæ veram libram Romanam reddunt, faciunt, sed ob numeri perfectionem addebantur quatuor drachmæ, ita ut 100 drachmæ dicerentur libra & *μνα*. Dicit autem & Hebræi eodem vocabulo *מנא* Mane, pro quo nos dicimus mina, & Græci *μνα*, sed sciendum est minam Hebræicam diuersam esse à mina Attica. Hebræica enim valet, teste Iosepho, duas libras cum dimidia. Sic enim habet lib. 14. antiquit. capit. 13. Mina apud nos duæ & semis libræ existimantur. Quod conuenit cum eo quod scribitur Ezech. 45. ubi dicitur: Viginti sicli & vigintiquinque & quindecim sicli, minam faciunt. Viginti enim & vigintiquinque & quindecim sicli simul sumpti faciunt 60 siclos. At eum, ut supra dictum est, Siclus sit dimidium vncie, 60 sicli, 30 faciunt vncias, quæ sunt duæ libræ & semis. Proinde Hebræica mina non tantum dupla est ad Atticam, sed & ultra excedit eam in quinque vnciis. Et hæc quidem pro intelligentia scripturarum in quibus sit mentio de minis, vel minis. Redeamus ad parabolicam historiam. Cum ergo ad prædictum modum res suas nobilis iste homo domi disposuisset, mox profectus est. Ciues autē ciuitatis cui præerat oderant eum. Itaque profecto illo ceperunt agitare de nouandis

rebus, ut fieri solet, hoc molientes, ut dum alterum regnum asserit, ab eo quod possidebat excluderetur. Miserunt igitur post illum iam profectum legationem, hoc est, legatos, dicentes ad illos: Nolumus planē hunc regnare super nos: nullam quidem legitimam rationem addentes, sed superbe regnū eius recusantes sola voluntate. Id enim significat, Nolumus. Hæc dicentes legatis miserunt eos, ut referrent illi ciues esse huius animi, ut posthac nolent illum habere regem, ne veniret vnde profectus esset. Et factū est ut accepto regno, quantumuis id nolent ciues, rediret tamen, ac reuersus primum quidē de seruis suis sollicitus fuit quibus pecuniā dederat, quos proinde vocari iussit, ut sciret quantum quisque negotiatus esset, id est, quantum lucri negotiando fecisset. Non est enim hic Græcis verbum *πραγματεύεσθαι*, quod superius est, sed *διαπραγματεύεσθαι*, quod plus quid significat. Venit autem primus, dicens: Domine mina tua fecit lucrum decem minarum. Cuius industriam ac fidem collaudans & remunerans dominus, respondit: Euge serue bone, quia in modica re fidelem te declarasti, cum res meæ essent angustiores, æquum est ut rebus meis nunc auctis, particeps sis amplioris fortunæ, ac plura tuæ fidei & potestati concedita habeas. Eris ergo, pro esto, potestatem habens super decem ciuitates. Porro, euge, Græca dictio est, qua & Latini vtuntur, atque est vox laudantis aut exultantis, perinde valens ac recte sanē. Componitur enim ex *εὐ* & *γῆ*. Proinde cum in Psalmis præcatur Propheta contra impios: Non dicant in cordibus suis, Euge euge animæ nostræ, sensus est: Ne sinas ut dicant sibi, bene bene sanē est animæ nostræ, cum scilicet euenerit iusto quod cupiūt. Et cum dicit: Auertantur retrorsum, & erubescant, qui dicunt euge euge, sensus est: Qui cum vident aduersitates meas, lætantur & propter me dicunt: Bene res se habet. Et quidem illis locis lætantis est vox, hic verò magis collaudantis. Non tantum autem Dominus eum collaudat, cuius mina decem acquisiuit minas, sed & eum, cuius mina quinque tantum acquisiuit, cum quo non exposulat quare non plus lucri fecisset, cum ex equali pecunia alter duplo plus lucratus fuisset. Animaduertit enim varios esse negotiationis casus, & eos qui æqualem impendunt laborē & industriam, non semper idem assequi commodum. Et alioqui Dominus pro sua benignitate non quatum potuisset seruis lucrari, requirit, sed contentus etiam fuit mediocri industria & lucro. Collaudat ergo etiam hunc, nec collaudat tantum, sed cum illi, sicut nec priori, ali-quod præmium deberet, tamen veluti commerito ob suam industriam & diligentiam contradit præfecturam quinque ciuitatum, ex seruis hos in consortium domini constituens, sed secundum proportionem meritum. Cum autem ad hunc modum ceteri redderent rationem, tandem venit seruis vnus plane ignauus, & malæ fidei, qui supra suam ignauiam etiam hoc adiecit criminis, quod se iustificare voluit, quodque iustificationis suæ rationem retorfit in mores & iniquitatem Domini. Domine, inquit, en refero tibi minam quam mihi credideras. Eam hætenus habui repositam in sudario, quo tibi sicut erat, esset incolumis. Adeo non profudi, ut nec attigerim. Hoc malui, quam venire in periculum, ne si malè cessisset negotiatio, ut in ea variis fuisset casus, tecum mihi res esset. Metuebam enim te, sciens quàm sis homo austerus, & lucri

lucri auidus, adeo ut non solum nihil dones, aut perire sinas de tuo, verum etiam inde tollas vbi nihil posuisti: & inde messem colligas, vbi non fecisti sementem, quare non dubitauit te multo magis à me exacturum depositam minam, etiam si deperdit fuisset per fortunam iniquitatem. Apparet autem fuisse illo tempore vulgare adagium? Tollere vbi quis nihil posuit, & metere vbi non seminavit; pro aliena & in quæ quis nullum habet ius diripere & sibi vindicare. Audiens hæc Dominus, offensus non tantum ignauia serui, sed etiam quod culpam suam referret in mores Domini, propriis ipsum conuincens verbis ait: Serue bis malè, piger scilicet & Domini tui insimulator, ex verbis oris tui te te iudico: Sciebas enim, ut ais, me esse austum, adeo ut tollam vbi non posui, &c. atqui hoc ipsum debebat te ad industriam excitare, non ad ignauiam. Cogitare enim debueras me multo magis meam requiriturum cum lucro, si aliena mihi soleo præ lucri auiditate vindicare. Quare ergo non saltem commisisti pecuniam meam mensariis, qui ex mutuo vel nummorum mutatione lucrum faciunt, ut cum illis particeps lucri fieres, ut si timuisti negotiando maria & terras peragere, & in his lucrum querere in quibus est iacturæ periculum, saltem vel hac ratione lucrum paraffes, in qua minus vel nullum periculum est, imo certum lucrum, ut ego veniens, pecuniam meam vel à te, vel à mensariis exigere possem cum vsura? Arguit ergo Dominus eum, quod cum negotia periculosa aggredi timuisset, etiam nec certiora ac faciliora tentasset. Porro non est hic anxie querendū quomodo Dominus iste requirit lucrum vsuræ quod iniustum est. Proponitur enim parabola homo vulgari modo agens & loquens. Lucrum autem vsurarum olim apud multas gentes licitum & iustum habebatur. Aut loquitur iste nunc consequenter ad existimationem serui, quasi dicat: Cum iudicares me adeo esse lucri cupidum, ut etiam tollam vbi non posui, existimare etiam debuisses me accepturum lucrum vsuræ ex concedita tibi mea pecunia. Cum autem dicit; & ego veniens cum vsuris utique exegissem illam, (illam enim habent multa scripta exemplaria, & non, illud) quanquam intelligi possit exegissem illam à te, sunt tamen, qui intelligunt exegissem illam à mensariis, ut his verbis intelligatur Dominus tacite obiectioni serui occurrere. Ne enim dicere posset seruis, si fortè mensariis commisisset pecuniam tuam, periculum fuerat ne non traditam illis pecuniam mihi cum parto lucro rependerent, ego, inquit, veniens exegissem eam ab ipsis cum fenore & lucro. Cum autem ad hæc heri vocem obmutuisset ignauus iste seruis, Dominus seruis instantibus præcepit ablatam ab illo minam, dari illi qui omnium fuit utilissimus, qui scilicet decem habuit iam minas, seruisque mirantibus cur illi adiiciendam vellet, quæ potius videbatur ei danda qui minus haberet, subiunxit commune & tritum illud dictum: Omni habenti dabitur amplius, ab eo autem qui non habet, etiam quod habet auferetur. Quasi dicat: Ille qui quod à me habuit, verè habuit, lucrum inde faciens, dignus est cui amplius committatur & ditior fiat: is verò qui quod habuit, sic habuit quasi non haberet, dignus est qui priuetur etiam illo quod habuit, tantum abest, ut eius egestati mea subueniat liberalitas. Hoc iudicio eum seruis habito, secundo loco Dominus inimicos suos, qui iugum regni eius excutere volue-

runt, adductos iubet in conspectu suo interfici, ut rebellionis suæ meritas persoluerent pœnas. Paratior enim ad remunerandum quàm ad vindicandum, prius iubet accerfiri seruos, quàm inimicos suos. Et hætenus quidem literalis propositi à Domino exempli tractatio, cui iam breuiter eius est subiicienda accommodatio ad eam rem quam Dominus significare voluit. Comparat ergo seipsum Dominus homini quidam nobili genere orto, quod verè esset homo, secundum humanam naturam ortus ex regia stirpe David, secundum diuinitatem filius Dei patris. Se igitur significat mox abiturum in regionem longè distitam à terra, nempe in cœlum, ut ibi acciperet quasi homo regnum sibi debitum, & regno accepto suo tempore quod incertum esse voluit, reuersurum, quod fiet in nouissimo iudicii die. At priusquam profectus est, seruis suis, Apostolis scilicet, aliisque Euangelicæ doctrinæ prædicatoribus, quos per decem seruos in parabola significat ob numeri perfectionem, concedit Euangelicam doctrinam, & dona sua velut minam quadam, & pecuniam qua negotiarentur, & lucrum non sibi, sed suo domino facerent, qui sese magno lucro auctum existimat, si homines per hominem resipiscant à vitiiis, & ad Euangelicæ pietatis studium conuertantur, præcipiens eis vt ei lucro augendo insistant vsque ad tempus aduentus sui. Cum autem iam profectus esset in cœlum, Iudæi, qui veluti ciues ipsius fuerant, quod inter eos & ex eis natus, & apud eos conuersatus esset, & regnum suum auspiciatus, ut semper eum etiam præsentem oderant, recusauerunt eum etiam iam absentem agnoscere pro suo rege, non quidem quod iusta aliqua ratione mouerentur, sed quod impia & obstinata voluntate nolent. Quemadmodum enim adhuc præsentem in terris Christo, dixerunt Pilato: Non habemus regem nisi Cæsarem. & Noli scribere Rex Iudæorum; ita iam ipso in cœlum profecto, cum Apostolos persequerentur, & cæsis denunciarent ne cuiquam loquerentur in nomine Iesu, ipso opere veluti dixerunt illud Psalmi: Dirumpamus vincula eorum, & proiciamus à nobis iugum ipsorum. At quantumuis Iudæi illum nolint sibi regem, & adhuc pertinaciter illum negent & blasphemant, veniet tamen etiam inuitis illis gloriose regnans, iniciturus cum seruis suis rationem, & de inimicis suis vtionem sumpturus. Et seruos quidē suos per sanctos Angelos ipso iubente ad iudicium adductos, quos deprehenderit conceditis sibi donis, & Euangelici sermonis dispensatione lucrū sibi fecisse animarum, non tantum collaudabit, sed & magno remunerabit præmio, & regni sui consortio donabit, vnum quemque tamen pro industria & lucri parti ratione, maiorem scilicet felicitatem & præminentiam in regno suo eis impartiens, qui plus laborauerunt, & plus lucri fecerunt. Id enim significatur per hoc, quod in parabola is qui decem minas acquisiuit, præficitur decem ciuitatibus: qui verò quinque lucrificat, præficitur quinque. In quibus id obseruare conuenit, quod dicunt; mina tua decem minas acquisiuit, vel fecit quinque: non autem, ego per minam tuam meam industriam tantum acquisiui; vt hinc discamus omnem nostrum lucrum non tam nostra industria, quàm diuinæ ascribere gratiæ, cuius est totum quod bonū est. Vnde Paulus, cum dixisset se plus omnibus laborasse, subiicit: Non ego autem, sed gratia Dei mecum. In illo

autem qui pretextu austeritatis sui domini minam seruat in sudario, illi designantur, qui concredita sibi dona et si non prodigant, tam otiosa seruant: & licet non aperte malè viuant, nec quenquā laudant, non tamen student pro accepto Dei munere aut suo officio aliis prodesse, & Christo lucrifacere, qui suæ pusillanimitati, ino verius ignauæ ferè prætexunt metum diuinæ iustitiæ, & strictæ rationis exigendæ ab his qui non foeliciter & cum lucro verbum Dei & munus quoduis Ecclesiasticum administrauerint. Quoniam enim in causa pastora- li animarum, verbi diuini prædicatione, audien- tia confessionum, & huiusmodi quæ ad lucra spi- ritualia exercentur, multa occurrunt pericula per- dendi animas, magis eligunt & tutius ducunt om- nino non exercere has negociationes, sed sibi in otio viuere, dicuntque frequenter tales in corde suo: Deus etiam per unum requirit ab homini- bus quæ non dedit eis, requirit fidem quam eis non dedit, requirit honorum operum fructum, cum non dederit eis bonam voluntatem, sed ab æterno re- probauerit & indurauerit corda eorum, quam se- uerè ergo mecū acturus esset, si cum me negocia- tionibus spiritualibus immiscerem, non solum nul- lum facerem lucrum, sed etiam damnum? At tales in nouissimo die seuerè increpitos Dominus ex proprijs verbis condemnabit, quoniam considera- tio rigidæ iustitiæ diuinæ & cupiditatis lucræ quæ est in ipso, magis eos impulsisse deberet, si non ad actiones magni periculi, saltem ad actiones mino- ris periculi, vt ipse Dominus veniens cum scenore & lucro dona sua recipere posset. Id enim satis fue- rit intelligere significatum per ea quæ dicit in pa- rabola Dominus seruo inutili de pecunia dāda ad mensam. D. Hieronymus tamen in epist. ad Hilio- dorū subtiliorē huius partis indicat intelligētiā, vt scilicet intelligatur præcipi ei cui Ecclesiasticum aliquod munus offertur, vt illud alijs relinquat, aut vsurariis Domini, hoc est, Ecclesiæ prælatis re- signet, si se imparem illi muneri metuit, aut lucrum non sit facturus munere suscepto. Veh, inquit, illi qui acceptum talentum in sudario ligens, cæteris lucra facientibus id tantum quod acceperat refer- uauit. Illico indignantis Domini clamore seruetur: Serue nequam, quare non dedisti pecuniam meam ad mensam, & ego veniens cum vsuris exegissem eam? id est, deposuisses ad altare, quod ferre non poteras. Dum enim tu ignauus negociator de- parium tenes, alterius locum qui pecuniam dupli- care poterat occupasti. Hæc ille. Idem tamen in Matthæi cap. 25. scribens in altera simili parabola, eadē hæc simpliciter sic intelligit, vt per hoc quod Dominus de quo in parabola, voluit pecuniam suam dari mensariis vel nummulariis, significetur Dominum nostrum velle vt Euangelij prædicatio & sermo diuinus commendetur fidelibus homi- nibus, qui idonei sint & alios docere, sicut Timo-

DVO CÆCI SANANTVR POST EGRESSVM E IERICHŌ.

Matth. 20. Marci 10. CAPVT CVIII

Inter proficiscentem eo de Iericho, & discipulis eius, & plurima multitudine, filius Timei Bar- timeus cæcus, sedebat iuxta viam mendicans. Qui cum audisset quia Iesus Nazarenus est, cepit clamare, & dicere: Iesu fili David, miserere mei. Et comminabantur ei multi vt tace- ret. At ille multo magis clamabat: Fili David miserere mei. Et stans Iesus præcepit illi vo- cari. Et vocant eum, dicentes ei: Anima quior esto, surge, vocat te. Qui proiecto vestimento suo exiliens venit ad eum. Et respondens Iesus dixit illi: Quid tibi vis faciam? Cæcus autem dixit ei: Rabboni, vt videam. Iesus autem ait illi: Vade, fides tua saluum te fecit. Et confestim vidit, & sequebatur eum in via.

Quod

Quod Marcus de vno cæco, Matthæus de duobus narrat hoc modo:

Et egredientibus illis ab Iericho, secuta est eum turba multa. Et ecce duo cæci sedentes secus viæ, audie- runt quia Iesus transiret, & clamauerunt dicentes: Domine, miserere nostri filii David. Turba autē incre- pabat eos vt tacerent. At illi magis clamabant dicentes: Domine, miserere nostri filii David. Et stetit Ie- sus, & vocauit eos, & ait: Quid vultis faciam vobis? Dicunt illi: Domine, vt aperiantur oculi nostri. Mi- seratus autem eorum Iesus, tetigit oculos eorum, & confestim viderunt, & secuti sunt eum.

ET PROFICISCENTE EO IERICHŌ, A tum clamor præ se ferebatur. Sequitur quod etiam proprium est Marco: Et proiecto vestimento suo, exiliens venit ad eum, vbi pro, exiliens, Græcè est *ἀναγας*, quod tantum est, surgens. Cæterum quod vestimentum abiecerit, quod scilicet expeditior ac- cederet, indicat & desiderii & fiduciæ eius magni- tudinem, atque ex eo satis licet intelligere eum non simpliciter surrexisse, sed etiam præ gaudio exiliisse, & ad Christum etiam cursu perueniturum, si per- cæcitatem licuisset. Quo factis docemur quid faciendum nobis, quoties à Christo vocari nos sen- timus, nimirum non hesitandum, nec differendum de die in diem, sed reiectis omnibus quæ nostrum ad ipsum cursum impedire aut remorari possent, properandum ad illum: Sordidum medicatis pal- lium est abiiciendum, hoc est, pristina conditio, in qua ab hoc mundo veluti stipem peccator emendicat. Sordide enim palliatus est, qui libidine, qui auaritia, qui luxu, qui ambitione, cooperatus est. Abiectus mendicus est, qui ob temporale aliquod bonum, supplex est huic mundo. Postremo id pro- prium est Marco, quod cum Lucas Dominum suo cæco dixisse commemorat: Respice, fides tua te saluum fecit. Marcus suo dixisse scribit: Vade, fides tua, &c. Quod autē dicit Dominus: Vade, vel, vt est Græcè, *ὕμας* abi, non est præcipientis ab- itum, sed concedentis abitum, aut potius annuentis desiderio. Sic enim Dominus solet respondere his qui ad ipsum venerunt aliquid peturi, cum illo- rum annuit desiderio. Sic mulieri Amorrhœis, & peccatrici dixit: Vade in pace; mulieri Chanæ: Vade, exiit demonium à filia tua, mulieri adul- teræ: Vade, & iam amplius noli peccare. Itaque non fecit hic cæcus contra Christi præceptum, quod cum ei dictum sit. Abi, Christum tamen in via se- cutus sit. Mysticè autem in eo quod cæco dictum est à Domino, Vade, docemur quod hi qui iam Dei gratia sunt donati, & depulsa vitiorum caliginē, cælesti doctrina illuminati, adhuc suo relinquin- tur arbitrio, vtrum domo Dei bene an malè velint vti. Non enim planè coguntur sequi Christum, sed abire licet quo velint, sed suo periculo; bene autem sibi consulent, si cum cæco isto Christum sequan- tur in via ambulantes, & ad crucem properantes. Est & illud in Marco singulare, quanquam parui momenti, quod cum Lucas scribat suum cæcum dixisse: Domine vt videam, hic dicitur dixisse, Rab- boni vt videam. Est autem, Rabboni, Syriaca ma- gis quam Hebraica vox, significans idem quod; Magister mi, quod Hebræi dicunt Rabbi. Nam Rab illis magistrū significat. In Matthæo duo sunt singularia. Primum quod cæcos dixisse scribit: Do- mine vt aperiantur oculi nostri, pro eo quod est, vt videamus aut visum recipiamus. Dicuntur enim oculi cæcorum esse clausi, etiam si opercula oculi- lorum aperiantur more videntiū, quoniā per ipsos ac si clausi essent nihil possunt videre, quemadmo- dum per clausam fenestram nihil videri potest. Ape- riri vero dicuntur oculi eorum, dum visus restituitur, quoniam tunc per eos videri possunt externa

R r 3

Genes 3

veluti amoto obstaculo, & fenestris apertis, ac lumen iam præbetibus, quæ prius clausæ nihil præbebant luminis. Simili tropo Adæ & Eux post peccatum dicuntur aperti oculi, cum id cœperit in se agnoscere, quod prius non sic agnouerunt, cū ne prius sic esset. Alterum, Matthæo propriū est quod dicit Dominum miserum fuisse cæcorum, & tetigisse oculos eorum, cum alii tantum verborum faciunt mentionem, quæ nulla commemorat Matthæus, vt hinc intelligamus Dominum nō semper solis verbis sine contactu curasse, cum tantū verborum sit metio: aut contra solo contactu, cū huius solum sit mentio. De ratione autem contactus frequenter satis superius est dictum. Quæri autē hic potest cur cæcos hos Dominus passus sit sequi, cū demonia curato in regione Gerasænorum etiam desideranti non permisit vt se sequeretur. Ad quod dicendum, quod Dominus vbique & semper spectari quid maximè conueniret gloriæ Dei, & salutis hominū. Itaque sicut demonia illum vo-

luit in ea regione à qua vt exiret rogabatur, prædicare Dei donum: ita nūc in Ierusalem profecturus non prohibuit cæcis sequelam, quo haberet illos apud multos, testes gloriæ Dei quæ in ipsis erat declarata, quos si prohibuisset se sequi, videri poterat eos ob paupertatem & mendicitatem reiecisse. Quod autē attinet ad mysticam huius de duobus cæcis historiæ intelligentiam, nihil præter ea quæ circa cæcum cuius meminit Lucas, est annotandū, nisi qd sicut in vno cæco vniuersum genus humanum, ita in duobus duo populi, Iudæus & gentilis, intelligendi sūt. Et, vt annotauit D. Augustin. lib. 2. de quæstio. Euang. cap. 48. nō sine sacramento vnus cæcus secundum Lucam ante ingressum Iericho recipit visum, duo autē post egressum. Eo enim rectè secundum Augustinum intelligitur, Dominum ante mortem suam (mortalitas autem per Iericho significatur) Iudæis solis lumen Euangelii prædicasse: ac post resurrectionem à morte, Iudæis simul & gentibus voluisse prædicari.

COENA IN BETHANIA FACTA, MARIA DOMINVM perfundit vnguento. Matthæi 26. Marci 14. Ioannis 12.

CAPVT CIX.

Et cū
ho Be
thania.
ergo
b remi
b o eius
b autem
a indi
gnati sūt.
a hac
a o po
nit
b Iesus
autem di
xit
d. d. xit er
go Iesus
d. sine il
lam
b. illi
lib. bonum
opus.
a. o. nō
seper pau
peres
d. o. paupe
res enim
semper
a. o.
hoc Eua
gelium
na. o. toto
b. o.
quod se
cip
o. narra
bitur.

Iesus ergo ante sex dies Pasche venit Bethaniam ubi Lazarus fuerat mortuus, quem suscitauit Iesus. Fecerunt autem ei cenam ibi, & Martha ministrabat. Lazarus vero vnus erat ex discumbentibus cum eo. Cum autem Iesus esset in Bethania in domo Simonis leprosi, & recuberet, Maria accepit libram vnguenti nardi pistici pretiosi, & accepit ad eum mulier habens alabastrum vnguenti nardi pistici pretiosi, & unxit pedes Iesu, & extersit pedes eius capillis suis, & fracto alabastro, effudit super caput ipsius recubentis, & domus impleta est ex odore vnguenti. Videntes autē discipuli erant quidam indignè ferentes intra se metipsos, & dicentes: Vt quid perditio ista vnguenti facta est? Poterat enim vnguentum istud vendari multo, plusquā trecentis denariis, & dari pauperibus. Et fremebant in eam. Dixit ergo vnus ex discipulis eius Iudas Iscariotes, qui erat eū traditurus: Quare hoc vnguentum non vendit trecentis denariis, & datum est egenis? Dixit autē hoc, non quia de egenis pertinebat ad eū, sed quia fur erat, & loculos habens ea quæ mittebantur portabat. Sciens autem Iesus ait illis: Sinite eam, vt in diem sepulturae meae seruet illud. Quid molesti estis huic mulieri? Opus enim bonum operata est in me, semper enim pauperes habetis vobiscū, & cum volueritis potestis illis benefacere, me autem non semper habetis. Quod habuit hæc fecit. Mittens enim hæc vnguentum hoc in corpus meū, prouenit ungere corpus meum in sepulturam, & ad sepeliendum me fecit. Amen dico vobis vbicumque prædicatum fuerit Euangelium istud in vniuerso mundo, & dicitur & quod hæc fecit in memoriam eius, cognouit ergo turba multa ex Iudæis, quia illic est, & venerunt non propter Iesum tantum, sed vt Lazarum viderent, quem suscitauit à mortuis. Cogitauerunt autem principes sacerdotum, vt & Lazarum interficerent, quia multi propter illum abibant ex Iudæis, & credebant in Iesum.

IESVS ERGO ANTE SEX DIES PASCHAE VENIT, &c. Post ea quæ in Concordia quinq; capitibus posita sunt ex Matthæo, Marco & Luca, sequitur apud tres hos Euangelistas descriptio solennis introitus Domini in Ierusalem, ante quæ præmittendum fuisse aduentū Domini in Bethaniam, quæ ante sex dies Paschæ factū Ioannes describit, nullum est dubium. Cumq; merito etiam nulli dubium esse debeat, secundū August. quin cœna quæ hoc tēpore, ante scilicet solennē illum Domini in Ierusalem introitum, Ioannes factā Domino testatur, eadē sit cum eo conuiuio quod etiā in Bethania, sed in domo Simonis leprosi, Matthæus cap. 26. & Marcus cap. 14. describunt, postquā commemorauerunt Dominum dixisse post biduū fore Pascha, & tūc principes sacerdotū fuisse cōgregatos in atrio Caiphæ: ideo hic simul cū narratione Ioannis cōiungenda erat narratio Matthæi & Marci, vt qd scripserūt contigisse in Bethania in domo Simonis post solennem illum introitū in Ierusalem, & post mentionem bidui ante Pascha, intelligantur scripsisse per recapitula-

tionē, propterea qd non possit probabiliter videri vnctio, quā in Bethania factā describunt Matthæus & Marcus, diuersa esse ab ea cuius meminit Ioannes, ob omnimodā similitudinē. Quidā tamen secuti Origenē & Chrysostomū existimant vnctionē, cuius metio fit à Matthæo & Marco, diuersam esse ab vnctione cuius meminit Ioannes, ob quædā nō similiter ab eis narrata, imo quæ repugnare videtur. Primum, quia vnctio cuius meminit Ioannes, facta est ante introitū solennē in Ierusalem: ea autem, cuius Matthæus & Marcus, videtur facta biduo ante Pascha: deinde quia illa facta est à Mariâ sorore Marthæ & Lazari, hæc à muliere innominata. Illa videtur facta in domo Marthæ, quia Martha dicitur ministrasse, hæc autē facta est in domo Simonis leprosi. In illa vnguntur pedes, in hac vnguntur effusus dicitur super caput domini. Ibi solus Iudas obmurmurat, hic verò omnes discipuli, aut saltē eorū multi. Verū hæc nō euincit diuersam fuisse vnctionē, quā Matthæus & Marcus narrauerūt, ab ea quā Ioannes memorat, & alioqui adeo multa in vtraque nar-

ratione conueniunt, vt absurdum sit dicere diuersas fuisse vnctiones. Vtraque enim in Bethania circa tempus passionis facta est à muliere, vtraque fit vnguento nardi pistici pretiosi, quod in vtraque æstimatur trecentis denariis, atque indignationem discipulorum in vtraque secutam Dominus similiter cohibuit. Cui autem verisimile illi facient, qui diuersas sentiunt fuisse vnctiones, discipulos ausos fuisse reprehendere factum, quod Dominus tam grauitate ante paucos adeo dies defendisset, & committere id propter quod Iudas fuisse seuerè adeo increpitus? Illi enim volunt hanc quam Ioannes conscripsit priorem factam, sexto scilicet ante Pascha die: illam autem quam alii narrant, biduo ante Pascha. Itaque vt ad ea quæ eos mouent respondeatur, dicendum est Matthæum & Marcum per recapitulationem, suam descripsisse vnctionē, quod & ex ipsorum narratione, & ex ratione narrationis ipsorum est euidentissimum. Nam cum vterque ipso biduo ante Pascha dixisset congregatos principes sacerdotum in atrium Caiphæ, subiungentes narrationem vnctionis factæ in Bethania, non dicunt: Post hæc autem cum esset in Bethania, aut, Tunc autem cum esset in Bethania, sed Matthæus quidem subiicit: Cum autem esset Iesus in Bethania. Marcus verò: Et cum esset Bethania, &c. ipso narrationis modo satis significantes se non narrare id quod illo tempore gestū fuit, sed potius tempore aliquo præterito. Quod ex ratione narrationis ipsorum longè est euidentius. Ne mo enim dubitauerit quin ob id commemorent eam vnctionem, vt indicent quare commotus Iudas accesserit ad principes sacerdotū iam congregatos, de traditione Domini sui cum eis tractaturus, nimirum quod indignaretur sibi perisse lucrum quod ex vendito vnguento prouenire ei potuisset, vt Ioannes planius indicauit, iam nullo modo verisimile esse potest quod eadem ipsa hora aut die qua facta est hæc vnctio, Iudas à Bethania abiit ad principis sacerdotum, eosque adhuc inuenit congregatos, quos congregatos fuisse commemorauerunt, antequam vnctionis mentionem facerent. Primum enim verisimile est vnctionē hanc etiam in cœna factam. Nam vespertino tempore solitus fuit illis diebus Dominus regredi in Bethaniam, cum per diem docuisset in Ierusalem. Deinde vt demus in prandio factam, quomodo diuinare potuit Iudas iam congregatos fuisse principes sacerdotum: quomodo item ausus fuisset mox sese subducere à Bethania, & in Ierusalem concedere? Relinquitur ergo potius intelligendum, Iudam indignatum vnctione facta ante sex dies Paschæ, aliquot diebus indignationem suam in animo circumtulisse, ac occasione opportuna expectasse qua resarciret deperditum lucrū, eamque se post aliquot dies ratum inuenisse, cum audiret biduo ante Pascha principes sacerdotum & seniores populi congregatos, cuius sceleris vt indicarent Matthæus & Marcus quæ fuerit in Iuda occasio, coacti fuerunt præteritam à se mulieris huius vnctionem, quæ sceleris huius fuit occasio, per recapitulationem commemorare, quam nec prius commemorandam statuerunt, vt eo loco commemoraretur quo opportunè ostenderetur ipsam fuisse occasionem traditionis Iudæ. Ex quibus etiam patet falsitas nouæ sententiæ, quam hoc loco sequitur Faber, qui licet existimet vnam eandemque esse vnctionem cuius meminerunt Matthæus, Marcus &

Ioannes, putat tamen eam nō contigisse sexto ante Pascha die, quemadmodum ex Ioanne apparet, sed biduo ante Pascha, & Ioannem per anticipationem ipsam commemorasse, non autem, vt communis habet sententia, Matthæum & Marcum per recapitulationem, cum Ioannes nihil alibi inueniatur scribere per anticipationem, sed vbique seruet rerum gestarum ordinem, nec hic aliqua ratio videri possit ob quam anticipasset hanc rationem. Rationes autē quibus mouetur Faber, planè sunt inefficaces, videlicet quia sabbatho non potuerunt Iudæi parare cœnam, nec tunc licuisset Mariæ vngere pedes & caput Domini, & extergere pedes capillis suis. Cœna enim Domino facta in sabbatho & pridie palmarum, rectè intelligitur præparata die præcedenti, quæ Iudæis à præparatione dicebatur Parasceue. Sicut autem Iorio manuum licita proculdubio fuit Iudæis in Sabbatho, ita & vnctio pedum & capitis nihil obstitit religioni sabbathi, & alioqui in vespera sabbathi licebat operari, quia sabbatha Iudæi celebrare iussi erant à vespera in vesperam. Iam vt & ad reliqua respondeatur quæ eos mouent qui diuersas putant esse vnctiones, nihil id mouere merito debet quod apud Ioannem Maria soror Marthæ dicitur vnxisse: apud Matthæum & Marcum, mulier quædam, sine nominis expressione. Quod enim ommissum est ab his duobus, Ioannes, qui post hos duos scripsit, suppleuit, qui hanc historiam nō attigisset, nisi quid in ea à se supplendum vidisset. Matthæus autem & Marcus ideo nomen mulieris videri possunt noluisse exprimere, quod omnibus quibus Euangelii fuerat annunciatū, constaret quæ esset ea mulier cuius factum prædicandum Dominus hic asseruit, vbicumque Euangelium suum prædicaretur: aut quia obiter tantum vnctionis mentionem introduxerunt, vt occasionem indicarent traditionis Iudæ. Iam quia Ioannes in cœna sua dicit Martham ministrasse, & Lazarum vnū fuisse ex discumbentibus, non consequitur hanc cœnam factam in domo Marthæ & Lazari. Nullum enim locum cœnæ suæ exprimit Ioannes nisi Bethaniā, nec dicit Lazarum cum suis sororibus fecisse Domino cœnā, sed indiffinitè dicit: Fecerunt autem ei cœnam: quod perinde est ac si impersonaliter dixisset: Facta est autem ei cœna, eo quod locum cœnæ satis explicuissent reliqui duo Euangelistæ. Vt autē in domo Simonis leprosi Martha ministraret, & Lazarus accumberet, in causa potuerunt esse diuersa, nempe vel vicinitas & domorum contiguitas, vel consanguinitas, vel denique arctissima familiaritas quæ erat inter discipulos Domini credentes in ipsum. Quod autem Matthæus & Marcus vnctum à muliere caput Domini memorant, Ioannes verò pedes, non euincit diuersas esse vnctiones, cum simul vtrunque fieri potuerit, & commodè intelligatur primum eam vnxisse pedes, ac deinde quod supererat vnguenti effudisse super caput eius, effracto etiam, vt habet Marcus, vasculo, quo nihil sibi vnguenti reseruet. Sic nec id diuersas cōuincit esse vnctiones, quod Ioannes solum Iudam, alii pluraliter discipulos scribunt murmurasse. Primum enim recepta est etiam in scripturis synecdoche, qua multis tribuitur quod vnus fecit, quemadmodum latrones blasphemasse Christum scribuntur, cum id vnus tantum fecerit. Deinde verisimile est quod quanquam Iudas præcipue mulieri vngenti Christum indignaretur, & ipse solus indignaretur lu-

crum sibi periisse, reliqui tamen vel eius verbis commoti, etiam indignati sint, non tamen eadem de causa qua Iudas, sed vero erga pauperes affectu, quem Iudas tantum simulabat, ob quod & huius solius Ioannes duxit faciendam mentionem. His autem quæ ad Concordiam spectant Euangelistarum sic constitutis, ad historiam tractionem devenimus. Iesus ergo, inquit Ioannes, ante sex dies Paschæ venit Bethaniam. Ergo, inquit: quoniam iam proximum erat Pascha Iudæorum. Id enim apud eum præcedit. Itaque appropinquante hora supplicii, ad locum quoque supplicij proprius Dominus accessit. Porro in illa oratione, ante sex dies Paschæ, impropria est locutio, pro eo quod est, ante sex dies Pascha præcedentes, aut sexto die, vel sex diebus ante Pascha, eum proprie significaretur Dominum venisse Bethaniam ante Paschæ festiuitatem quæ sex diebus perageretur. Diem autem quo Christus venit Bethaniam, quidam intelligunt fuisse diem sabbathi, quando fecerunt ei cœnam de qua sequitur, quia subditur quod in crastinum eum ramis palmarum ingressus sit Dominus in Hierusalem, quod videtur intelligendum de crastino eius diei qua venisse in Bethaniam dictus est. Secundum quem intellectum sex isti dies Pascham præcedentes; ante quos dicitur Dominum venisse in Bethaniam, non possunt intelligi sex integri dies medijs inter diem quo Dominus venit in Bethaniam & diem Paschæ, sed oportet in illis intelligere aut ipsum diem sabbathi quo venit Dominus in Bethaniam, aut ipsum diem Paschæ, qui fuit feria sexta sequente in qua Dominus passus est, nisi intelligatur Ioannes loqui non de vero die Paschæ qui fuit feria sexta sequente, sed de die Paschæ secundum obseruationem Iudæorum qui fuit sabbatho sequenti, ut patebit in sequentibus. Rectius tamen secundum alios videtur intelligi Dominum venisse in Bethaniam feria sexta, ac sequenti die factam ei cœnam præparatam die præcedenti, & cum subiicit Ioannes in crastinum turbam cum ramis palmarum processisse obuiam Iesu, crastinum referendum non ad diem quo venit Dominus in Bethaniam, sed ad diem quo fecerunt ei cœnam. Sic enim sex integri dies erunt medijs inter diem aduentus Domini in Bethaniam & diem Paschæ, qui verè incidit tum in feriam sextam. Sic etiam intelligi poterit sufficiens fuisse tempus, ut, quemadmodum hic narrat Ioannes, cognoscere potuerit turba multa Iudæorum qui erant extra Bethaniam, Iesum venisse in Bethaniam, & venire ad videndum & ipsum & Lazarum: ad quæ sufficiens tempus non ita poterit intelligi, si ipso sabbatho intelligatur Dominus venisse in Bethaniam, sicut nec quando parauerunt ei cœnam. Ceterum Theophylactus existimat hanc cœnam ex more Iudæorum solennem fuisse. Decima enim mensis die iussi fuerunt accipere ouem immolandam in Pascha, & ex illo die requirere cœperunt quæ necessaria erant ad festum. Existimat ergo in vespera nouæ diei quæ iam in sabbathum incidit, lautior cœna epulari solitos, & initia festiuitatis illo die fecisse, ideoque & Dominum venisse modo in Bethaniam ante sex Paschæ dies, quo hanc cum amicis cœnam solennem sumeret. At hæc sententia non videtur satis ei conuenire quod hic dicitur: Fecerunt autem ei cœnam ibi. Cum enim ei dicitur facta, non apparet eam ex more solenni fuisse paratam. Cum autem

A in Bethaniam venisse Iesum Ioannes dixisset, ad iecit; ubi Lazarus fuerat mortuus, quem suscitauit Iesus, ob id, ut apparet, quo indicaret, quare in Bethaniam Dominus venerit, nimirum quod ratione tanti miraculi illius haberet ibi amicos apud quos tuto diuersari posset, & ut recentis miraculi memoriam renouaret, ac mētibus discipulorum spem resurrectionis impimeret, quos sciebat sua morte vehementer perturbandos. In cœna autem hac solenniter Domino parata & Lazarum & sorores non solum ad fuisse, sed etiam officii aliquid exhibuisse narrat Ioannes: Martha enim, inquit, etsi in aliena domo, tamen pro suo more sedula Domino ministrabat. Lazarus vero vnus erat ex discumbentibus cum eo. Ex quo satis colligere licet cœnam hanc non factam in domo Lazari. Quid enim noui, quod in sua domo Lazarus cum Domino accumberet? sed inter ceteros à Simone inuitatos etiam Lazarus vnus erat; quod non tantum causa significandi officij à Lazaro Domino exhibiti, sed & ob id commemorare videtur Euangelista, quo certo argumento declaratum significaret illum vere resuscitatum. Cum ergo & Simon quem verisimile est e lepra Dominum curasse & ob lepram qua aliquando fuerat infectus; adhuc sibi seruasse nomen leprosi, Dominum hospitio exceperat, & Martha ministraret, & Lazarus officij causa cum Domino accumberet, Maria ne circa Dominum sola esset inofficiosa in solenni illo conuiuio, sed ut amore omnes superabat, omnes etiam vinceret officio, præ amoris magnitudine & gratitudinis insigni affectu nihil reputans nimium quod Domino impendere posset, accepit totam vniam libram vnguenti pretiosi, quod ex nardo pistica confectum erat, eoque primum pedes Domini ex itinere fatigatos rursus vnxit, ad quos olim peccatorum suorum veniam se impetrasse meminerat: eoque à se prius aqua ablutos, ut erant ex itinere puluerulenti, rursus, ut olim, exterfis capillis suis, ac deinde fracto etiam alabastrò, ne quid remaneret, quicquid reliquum fuit effudit super caput ipsius recumbentis, adeo ut domus impleteret odore vnguenti. Est enim vnguentum hoc vehementissime fragrantia, adeo ut vix ferri possit. Impletum ergo nunc ad literam est in Maria illud Cantici: Cum esset rex in accubitu suo nardus mea dedit odorem suum, Porro de nardo multa videre licet apud Dioscorid. lib. 1. cap. 6. & aliquot sequentibus, & apud Plinium lib. 14. cap. 12. Quibus locis complura nardorum genera commemorantur, quod multa sint herbæ quæ cum vera nardo habeant similitudinem. Est enim præter veram nardum, cuius duo genera facit Dioscorides, nardum Celticum, hoc est, Gallicum, quod lauendulam nostram quidam existimant: nardum item monaunum: nardum agrium, id est, syluestre. Hic autem de vera nardo intelligendum esse dubium non est, quam Plinius loco prædicto depingit his verbis: Frutex est graui & crassa radice, sed breui ac nigra, fragilique, quamuis pingui, situm redolente ut cyperi, aipero sapore, folio paruo densoque. Cæcumina in aristas se spargunt, ideo gemina dote nardi spicas, & folia celebrant. Hæc ille. Dicitur autem hæc herba etiam spica nardi, ad differentiam aliarum quæ etiã nardi nomen sortitæ sunt. Hæc enim spica profert, & radix eius similitudinem habet. Nardus autem, cuius hic fit mentio, pistica secundum Augustinum hic dicta est: à nomine alicuius loci. At cum apud eos

quiuarias nardi species, quæ à diuersis locis diuersa sortitæ sunt nomina, non enumeretur aliqua species quæ pistica dicatur, rectius pistici, vel pisticæ hic positum accipitur pro fideli, germano & non viciato, ut nardus pistica sit quæ nulla adulterina mixtura sit deprauata. Græca enim dictio *πίστικη*, vnde deriuatur pisticus, fidem significat. Et tamen ne Augustini sententia planè videatur absurda, meminit eius & Theophylactus in Marcum scribens hoc modo: De nardo pistica scias, quod est species quædam nardi quæ pistica dicatur. Vel quod syncera & non adulterata vel cum fide confecta. Hæc ille. Sciendum autem nomen nardi non tantum dici de ipsa herba, sed & de ipso vnguento nardino, quod quomodo conficiatur docet Dioscorid. lib. 1. ca. 64. Vnde Tibullus poeta: Iam dudum Syrio madefactus tempora nardo, id est, nardino vnguento. Et Horatius: Nardi paruus onyx. Sic & apud Dioscoridem, & sæpe apud Galenum. Et quidem hoc loco magis videtur debere accipi pro ipso vnguento quàm ipsa herba, quia additur ei adiectiuum, pistica. Magis enim conuenit intelligere vnguentum dici pisticum, id est, non adulteratum, sed syncerum, quàm ipsam herbam, ut illa constructio transitiva, vnguenti nardi pisticæ, intelligatur intransitiuè, & sit sensus: vnguenti quod est nardus pistica. In utroque autem significato dicitur Græcis & Latinis & in foeminino genere nardus, & in neutro nardum, proinde cum in Latinis codicibus ferè habeatur, nardi pistici, non est quod quis neutrum, pistici, mutandū putat in foemininum, pisticæ, quod illud genus habeant Græci. In Marco pro pistici, Latini codices antiqui habent spicati, cum tamen Græci etiam hoc loco habeant quemadmodū in Ioanne, *ναρδὸς πιστικῆς*, id est, nardi pistici, quomodo & Hieronymus legit in Commentarijs super Marcum. Exponit enim quid sit pistica nardus, nulla facta mentione spicati. Apparet autem siue interpretem, siue alium quem pro Græca dictione, pistici, voluisse Latinam dictionem substituere, quæ vnguenti pretiositatem & excellentiam significaret. Est enim duplex vnguentum nardinum, spicatum scilicet, quod optimum est, & foliatum. Et quidem spicatum dicitur, quod ex spica nardi confectū est. Foliatū verò; quod est ex folijs nardi, quandoquidem Plinius nardum celebratã dicit & folijs & spica. Quod si legatur, spicati, rursus magis conuenit nomen nardi accipere pro vnguento quàm herbã. Nō enim herba nardus spicata dici, solet, sed vnguentū spicatum, ad differentiam foliati. Itaque sensus est: Libra vnguenti nardini pistici vel spicati, pretiosi. Quidam omnino putat legendum & in Marco, & in Ioanne, spicati, quomodo in Marco plerique habent, & Euangelistas vulgari more loquentes Latinam vocem corruptè posuisse, pisticam scilicet pro spicata, tum quod de pistica nardo apud authores non legatur probatos: tum quod si à fide dicta sit, *πίστικη* dicenda fuerat, non *πίστικη*. De nomine Alabastris dictum est in cap. Concord. 48. ubi Lucas etiam dicit mulierem quandam attulisse alabastrum vnguenti, eoque vnxisse pedes Iesu, quam eandem fuisse cum hac, multum cōprobant huius facta quæ hic apud Ioannem legimus. Siquidem etiam hæc dicitur vnxisse pedes, eoque vnxisse capillis suis, quibus planè mirum est cur pedes Domini extergere voluerit, si nō propterea quod memor fuerit qua ratione olim impetraverit peccatorum suorum remissionem, ut

A quibus officijs olim testata fuit dolorem, nunc testaretur gratitudinē, & eis officijs amorem declararet, per quæ Dominus olim dixerat ipsam amorem erga se declarasse. Videtur autē Ioannes ordine præpostero dixisse: Vnxit pedes Iesu, & vnxit pedes eius capillis suis. Intelligendū enim omnino apparet, prius eam aqua sordidos ex itinere pedes Domini abluisse, & capillis absterfisse, ac deinde vnxisse pedes eius; quemadmodum fecit apud Lucam. Non enim vnguentum abstergendum fuerat: **A** VIDENTES AVTEM DISCIPULI EIVS, ERANT QUIDEM INDIGNE FERENTES.] Ceteri quidem discipuli simplici animo indignantur de vnguenti effusione, indicantes esse perditionem inutilem, quod sciret Dominum non capi vnguentorum delitijs, imo frugalitatem ubiq; verbo & exemplo docere, ac luxum detestari: vnguentum autem illud diuenditum multis potuisset profuisse pauperibus, pro quibus ex eplō & doctrina Christi didicerunt esse solliciti. At Iudas inter alios præcipuè indignabatur, eadem quidem quæ alij dicebat prætexens suæ indignationis, sed ficto animo. Dixit enim hoc, inquit Ioannes, nō, quia de egenis pertinebat ad eum, hoc est, non quia pauperes illi fuerunt curæ. (impropiè enim dixit interpretes; nō quia de egenis pertinebat ad eum; quemadmodū supra dixit de mercenario; non pertinet ad eum de omnibus.) sed quia fur erat, & loculos habes sibi à Domino concreditos, portebat ea quæ à pijs hominibus Domino mittebantur & dabantur, vnde egenis Dominus solitus fuit quæ supererat impartiri, ex quibus Iudas nō nihil subtrahere solitus fuit, non syncera mente pendens à magisterio Iesu sed, iam tam sibi prospiciens peculium, quo viueret ab eius cōfortio semotus. Indignabatur ergo lucrum sibi periisse, quod ex vendito vnguento, & dato ipsi pretio cōsequi furando potuisset. Circa quod tres **C** occurrit quæstiones. Primò, cur Dominus Iudam elegerit in numero Apostolorū, cum sciret ipsum esse fictum & hypocritam: aut si, ut quidam volunt, in principio electionis fuit bonus, sciebat tamen Dominus eum non perseveraturum. Secundò, cur illi concredidit loculos, cum sciret eum esse malæ fidei, & hinc eum occasionem accepturum auaritiæ & suæ perditionis. Tertio, quomodo Dominus per Iudam marfupiu portabat, cum Apostolis ad prædicandum à se missis præceperit non deferre marfupium, nec pecuniam. Ad primam quæstionem dicendum, id à Domino secundum August. factum, quo doceret nos suo facto tolerare in Ecclesia malos, nec facile reperiri aliquam tam sanctam quantumuis paucorum collectionem, in qua non aliqui sint impij. Ad secundam dicendū, Iudæ pecuniam communem concreditam, tum quia omnium erat minimus Apostolorum, inter eos minimè spiritualis, sicq; doceret Dominus huiusmodi negotijs potius committenda qui ad meliora sunt ineptiores: tum ut secundum Chrysostomum. Iudas inde suam fouens auaritiã, & concupiscentiæ suæ mitigationem percipiens, ob eam non incideret in præceptoris proditionem. Dabatur enim occasio curandæ auaritiæ mitigandæ concupiscentiæ, verum ille hanc occasione sibi vertit in contrarium, ut hinc auaritiã cresceret, & adeo cresceret, ut occasio fieret proditionis Domini, Deo ita occulto suo iudicio permittente, ut in hoc omnibus ostenderet, quàm periculosa sit pecuniarum tractatio, quamque indignus fuerit veris & proprijs bonis Iudas,

indas, vt qui iniquo mammona infidelem adeo se declarasset. Deinde vt sic per eum & scripturæ adimplerentur, & Christus traditus pro omnium salute moreretur. Adeo enim, inquit Augustinus, Deus bonus est, vt nec mala fieri permitteret, nisi ex malis bonum nosset elicere. Ad tertiã quæstionem dicendum, aliam esse rationem alicuius collegij vel multitudinis, & aliam esse rationem duorum. Quoniam enim facile fuit duobus inuenire hospitem, cum mitteret Dominus Apostolos binos ad prædicandum, vtuit eos secum ferre pecuniam, quod tamē non voluit illis esse perpetuum, sed temporale. At totam discipulorum multitudinem simul cum Iesu circumcūctum recta ratio non sinebat carere marsupio, ne vsquam grauerent hospitem, vt esset Iesu ynde cum suis sustentaretur quando latitandum vel sedendum erat. Deinde sicut mittens discipulos sine marsupio, declarare voluit nihil vnquam futurum his qui simplici fiducia ab ipso pendentes, totos sese Doctrinæ & aliorum ædificationi impenderent: ita cum suis circumferendū loculos, ostendit Ecclesiam licetē habituram loculos, nec derogare perfectioni vitæ, habere commune marsupium pro sumptu oportuno. Nihil enim imperfectionis Iesus fecit in vita sua: qui perfectionis omnis fuit magister.

¶ SILENS. CAUSEM MIESYS. ATTIL-
LIS: SINE. B. AM. IN DIEM, &c.] Non
seuerē & dure inerepat Dominus indiscretam discipulorum indignationem, nec Iudæ prodit avaritiam, sicutamq; de pauperibus curam: sed docens nos longanimes esse erga eos qui non malitia sed errore peccant, & vitia occultata non esse mox de-
tegenda, solita sua mansuetudine modeste reprimunt eorum indignationem, Mariæ se patronum exhibens contra discipulos, quemadmodum alias exhibuerat semel contra Simonem Pharisæum, & iterum contra Martham sororem. Sinite, inquit, eam, hoc est, desinite esse molesti illi, cessate ab impetendo & calumniando eam. Non enim est sensus: Sinite eam facere quod facit, & nolite eam ab vnctione impedire, cum iam vnguentum effusum fuerit, Apostolis dicentibus: Vt quid perditio ista vnguenti facta est; sed dicens, sinite eam reprimere voluit suorum indignationem. Vnde sequitur apud Marcum: Quid illi molesti estis? Additque Dominus causam quare non debeant esse illi molesti, quia inquit, opus bonum operata est in me. Quod dicit contra id quod Apostoli dixerunt: Vt quid perditio hæc; quasi dicat: Non enim, vt vos calumniamini, opus perditionis hæc fecit, sed opus bonum operata est, idque in me, quem beneficio aliquo afficere, non potest non esse meritò summè laudandum, ac plus faciendum quam pauperibus benefacere. Et quoniam illi iudicabant factum Mariæ esse opus perditionis, eo quod vnguentum diuenditum multis potuisset profuisse pauperibus, putarentq; frustra in Domini corpus effusum, quod ille huiusmodi delictis non caperetur, Dominus ostensurus illam bonum opus in se operatam, & excludit quod de pauperibus eos mouebat, & ostendit non frustra factam vnguenti in se effusionem, quia non tam ob delictis facta fuerat aut fieri permilla, quam ob mysticam aliquam rationem, ob quam reprehendere eam non possent meritò. Bonum, inquit, opus operata est in me; quia quod ad pauperes attinet, quibus pretium huius vnguenti potius vobis videtur distribu-

¶ dum fuisse, scitote quod pauperes quidem semper habebitis, id est, habebitis vobiscū, & cum volueritis poteritis illis benefacere, multa enim adhuc vobis semper erit materia illis, qui vobis nunquam deerunt, benefaciendi, me autem non semper habebitis: breui enim a vobis sum auferendus, vt etiam si velitis non possitis tunc bonum opus in me operari, vestrisque beneficiis me afficere: proinde meritò sinendi sunt suis me corporalibus beneficiis afficere, quando hoc illis licet, qui erga me animo sunt propenso. Quoniam autem discipuli putabant non esse beneficium vnguenti effusione Domino impensum: quod ille delictis non solum non sectaretur, sed fugeret, Dominus prosequens id quod rectè significauit cum dixit; me autē non semper habebitis; nimirū se breui morituro, subiicit causam ob quam iudicet se beneficio a muliere affectum, quanquā delictis nō caperetur. Quod habuit, inquit, hoc est, quod potuit (Græca enim phrasi, habere pro posse positum est à Marco) hæc fecit. Præuenit vngere corpus meū in sepulturam; quasi dicat: quoniam præuenta ab aliis in sepultura, & postea per accelerationē resurrectionis meæ non poterit meum corpus pro Iudæorum more vngere mortuum, ideo, vt quod potest facere faciat, præuenit vngere corpus meum viuum, veluti iam iam sepeliendum. Pro quo Matthæus habet: Mittens enim hæc vngentū hoc in corpus meum, ad sepeliendum me, fecit. In Ioanne verò Latini codices ferè habent: Sine illam, vt in diem sepulturæ meæ seruet illud. Quidam etiam habent; in die, pro in diem. Et intelligunt quidam hanc Latinarum lectionem in hunc sensum: Sine illam, vt in tempore sepulturæ meæ seruet illud vnguentum, quod tunc parabit pro vnctione mei, quasi dicat Dominus: Hanc vnctionem ego ab ea accipio, pro vnctione qua conabitur frustra me inungere postea, quando illi saluum manebit paratum mihi vnguentum. Verum durum nimis est, vt relatiuum, illud, referatur non ad vngentum iam effusum, sed ad vnguentum postea parandum à Maria pro sepultura Domini. Itaq; sciendum Græca habere; in diem sepulturæ seruaui illud; quo idem significatur cū eo quod habent Matthæus & Marcus. Sensus enim est: Seruaui hætenus istud vnguentum pro sepultura mea, & veluti iā esset dies sepulturæ meæ, me eo nunc vnxit vnguento. Et sunt nunc libri Latini recens impressi, qui habent, seruaui; & non, vt seruet. At cum omnes codices scripti inueniantur habere, vt seruet, non est verisimile interpretē vertisse seruaui, sed vt seruet, & proinde, vt veritatis antiquæ nostræ versionis conseruetur, non rectè pro, vt seruet quidam substituerunt, seruaui, nisi quæcunq; in Latinis codicibus aliter leguntur quam habent vel Græca, vel Hebræa, sint corrigenda ad veritatem originalium: quod cum nō sit temere faciendū, videndum potius quomodo recepta nostra lectio reduci possit ad sensum lectionis Græcæ. Ad hunc autem reducitur, & cum eo satis coincidit, si intelligamus dictū esse: Sine illam vt seruet, pro eo quod dici poterat: Sine illam seruaui vnguentum hoc in diem sepulturæ meæ. Verisimile enim interpretē pro τὴν ἡμέραν, vt habet Græci codices, legisse τὴν ἡμέραν, id est, seruare vel vt seruet, accipiendo verbū, seruet, vt sit præsentis temporis potius quam futuri. Itaq; intelligendum sic dictum esse: Sine illam seruare vel vt seruet, quomodo illi qui culpat aliquem quid facientē, dicere solemus: Sine

Sine eum quod facit facere, aut, Sine eum vt faciat quod facit, quasi Dominus dixisset: hæc mulier seruaui vnguentum istud in diem sepulturæ meæ: Sine ergo eam seruaui vel seruasse quod in illū vsū seruaui. Quicquid autē est de verbis quæ in Ioanne & secundum Latinorum & secundum Græcorum lectionem sunt obscura, certum est Ioannem significare voluisse id à Domino dictum quod alii duo planius extulerunt. Porro ex his quæ apud singulos Evangelistas istos dicuntur, apparet significari mulierem ideo modò vnxisse Dominum, quod sciret illum mox sepeliendum, ac tunc se impediendam ab vnctionis funeralis officio, atque ob id voluisse præuenire vnctionem quam impendere non posset. Et videri quidem satis posset Mariam quia Dominum fortè audierat frequenter de imminente sibi morte prædicentem, credidisse ipsum mox moriturum, & quia metuerat ne fortè mortuo debitam non posset vnctionem impendere, voluisse eam viuo, sed tanquam mox sepeliendo exhibere. Attamen verisimile magis est Mariam in hac vnctione nihil cogitasse de instante vel morte, vel sepultura Domini, sed ipsam simpliciter præ amoris magnitudine Dominum multis laboribus defatigatum voluisse vnguento optimo perungere, quæ admodum & alias fecerat, pro more Iudæorum, qui in solemnioribus conuiujs vocatos hospites vnguento vel oleo perfundere soliti erant: non quod Maria crederet Dominum huiusmodi capi delictis, cuius nouerat frugalitatem, sed quod per amoris impotentiam suo indulgeret animo. Proinde cum dicitur istud fecisse ad sepeliendum, & vnxisse ad sepulturam, & seruasse vnguentum hoc in diem sepulturæ, intelligendum est hæc ob id dicta, quia spiritus sanctus ipsam ignorantem quid ageret mouebat ad hoc opus, significare volens & quod instaret Domini sepultura, & quod Maria ab vnctione mortuo præstada impediretur, quemadmodum supra Caiphas nescius dicitur prophetasse. Et quidem potuisset Dominus hoc Mariæ opus simpliciter commendasse ab animo ipsius, nempe ob amoris erga se magnitudinem, ex qua factum hoc processit, & ex qua rectè illi visum fuit vnguentum hoc, cum vt reliqua omnia hominum in vsū à Deo datum esset, nulli magis quam Domino impendendum, vt qui omnium esset hominum excellentissimus, & Deo gratissimus: verum maluit illud commendare ab intentione spiritus sancti in hoc opere, tum vt mortis instantis memoriam discipulorum mentibus imprimeret, cuius inculcanda occasione vbique & vndique captabat: tū vt sic factum istud magis commendaret, & ex parte Mariæ facientis, & ex parte sui ipsius vnctionem illam in se admittentis. Magis enim ad facti huius commendationem facit, siue Mariam spectemus vngentem, siue Dominum permittentē, intentio spiritus diuini in hoc opere, quam intentio & animus Mariæ. Sic enim ostenditur non ad delictis factam hanc vnctionem, sed potius ob imminentem sepulturam, quæ vnguentis apud Iudæos nō ad delictis honorabatur, & in Christo maximè erat honoranda, vt cuius sepulchrū secundum Isaia vaticinium debebat esse gloriosum. At obicere hic quis potest, hæc ratione non commendari à Domino ipsam mulierem, aut factum ipsius quatenus ex ipsa processit, cum Dominus videatur suscepisse defensionem mulieris contra discipulos indignantes illi, & frementes in eam. Ad quod dicendum, Dominum

hac ratione excellenter factum hoc commendasse, quod satis erat contra calumniam discipulorum, dicentium esse perditionem ipsam vnguenti effusionem. Cumque factum hoc commendat ex intentione spiritus, satis etiam commendat mulierem, vt quæ moueri digna fuerit à spiritu sancto ad hoc opus, vnde ipsam dicit hoc fecisse ob sepulturam, non spiritum sanctum. Deinde dum illam dicit ob sepulturam hoc fecisse, significat eam non vnxisse se vulgari modo ad voluptatem, sed causa pietatis & religionis, qua causa mortuorum corpora vngi solita erat apud Iudæos, & ipsa mulier postea cupida erat futura vngendi mortuum ipsius corpus. His autem necdum contentus Dominus, quoadhuc magis ostenderet quam deberet meritò ab omni calumnia liberum esse factum huius mulieris, subiicit, vt est apud Matthæum & Marcum: Amen dico vobis, vbicumque prædicatum fuerit Evangelium hoc, id est, historia eorum quæ in carne feci & passus sum pro electorum salute, dicetur in cætera etiam illud quod hæc mulier fecit, id quod dicitur non in vituperium eius, sed in eius perpetuam cum laude memoriam. Cum enim dicitur: dicitur & quod hæc fecit in memoriam eius, dicitur, quod, relatiuum est non coniunctio: & pronomen, hæc, suppositum est verbi, fecit: & pronomen, eius, est sceminini generis, referens ipsam mulierem, quemadmodum patet ex Græcis, proinde illud, in memoriam eius, referri debet non ad verbum proximum, fecit, sed ad verbum, dicitur. Narrandum autem prædicat, & narrari voluit in toto orbe Dominum factum huius mulieris, tum quod esset opus declarans maximam huius mulieris erga ipsum non solum fidem, sed etiam charitatem & deuotionem: tum quod fuerit opus propheticum, quo ad maiorem commendationem deuotionis & pietatis in hac muliere, spiritus sanctus duo illa præsignificauit, quæ supra dicta sunt. Et quidem iam impletum videmus quod hic futurum prædixit Dominus, vt vbicumque prædicatum sit Evangelium ipsius, etiam narratum sit, & narretur quod fecit hæc mulier. Ex qua celebri huius facti prædicatione à Domino prædicta, satis efficaciter probari potest hanc mulierem fuisse Mariam sororem Marthæ, eandemque fuisse eam quæ in Euangelis dicitur Magdalena, vt annotatum est in capite Concordiæ 48. Factum enim istud passim tribuitur Mariæ sorori Marthæ, & Magdalene, quare cum Dominus non simpliciter factum istud narrandum prædixerit, sed etiam in memoriam vngentis mulieris narrandum, nequaquam passus fuisset spiritus Dei, factum hoc hætenus vbique ascribi alteri mulieri, quam ei quam ex hoc facto semper celebrandam Dominus prædixit. Idem efficacius ex præsentis trium Euangelistarum narratione, & historia resurrectionis & sepulturæ Domini potest probari. Ex collatione enim Marthæ & Mariæ cum Ioanne in præsentis loco constat mulierem, cuius non expresso nomine menterunt Matthæus & Marcus, esse Mariam sororem Marthæ: eandem autem esse illam quæ dicitur in Euangelis Magdalena, patet satis ex collatione præsentis loci cum his quæ dicuntur circa Domini sepulturam & resurrectionem. Hic enim aperte dicitur mulierem hanc præuenisse vnctionem, quam mortuo exhibere causa sepulturæ non posset, cum veller. Inter mulieres autem quæ Dominum vngere mortuum cupuerunt, sed per acceleratam referur

Oliueti, caeperunt omnes turba discipulorum gaudentes laudare Deum voce magna super omnibus quas viderant virtutibus. Et turba quae praecedebant, & quae sequebantur, clamabant dicentes Hosanna filio David, benedictus qui venit in nomine Domini rex Israel. Benedictum quod venit regnum patris nostri David, pax in caelo, & gloria in excelsis hosanna in altissimis. Testimonium ergo perhibebat turba quae erat cum eo, quando Lazarum vocavit de monumento, & suscitavit eum a mortuis: propterea & obuiam venit turba, quia audierunt eum fecisse hoc signum. Et quidam Pharisaeorum de turbis dixerunt ad illum, Magister, increpa discipulos tuos. Quibus ipse ait: Dico vobis, Quia si hi tacuerint, lapides clamabunt. Et ut appropinquavit, videns civitatem, flevit super illam dicens: Quia si cognovisses & tu, & quidem in hac die tua, quae ad pacem tibi, nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis. Quia venient dies in te, & circumdabunt te inimici tui vallo, & circumdabunt te, & coangustabunt te undique, & ad terram prosterne te, & filios tuos qui in te sunt, & non relinquent in te lapidem super lapidem, eo quod non cognoveris tempus visitationis tuae. Et introiit Hierosolymam. Et cum intrasset Hierosolymam, commota est universa civitas, dicens: Quis est hic? Populi autem dicebant: Hic est Iesus Propheta a Nazareth Galilaeae. A pharisei ergo dixerunt ad semetipsos: Videtis quia nihil proficimus, ecce mundus totus post eum abiit:

ET FACTUM EST IN CRASTINO CUM APPROPINQUASSENT HIEROSOLYMIS, &c.] Ioannes Evangelista, priusquam aelli super quem Dominus sedit facit mentionem, commemorat quomodo turba multa quae conuenerat ad diem factum processerit obviam Iesu cum ramis palmarum, clamantes Hosanna, &c. Id autem quoniam proculdubio praepostero ordine Ioannes commemoravit, non veriti sumus in Concordia mutato ordine suo collocare, maxime ut Ioannis narratio contexeretur cum reliquorum trium narratione, nec idem bis cogemur ponere. Quomodo autem inuenit Dominus aellum, Ioannes non commemoravit, sed tantum dicit: Et inuenit Iesus aellum, quod illud diligenter reliqui Evangelistae ante scripserunt, cum ipse ferè praetermissa ab eis statuerit persequi. Porro Matthaeus pro aelino Dominum misisse Apostolos dicit cum appropinquasset Hierosolymis, & venissent Bethphage ad montem Oliueti: Marcus verò, cum appropinquarent Hierosolymae & Bethaniam, aut, ut habent Graeci, ad Hierusalem, ad Bethphage & Bethaniam: Lucas item, cum appropinquasset ad Bethphage & Bethaniam. Proinde merito hic dubitari potest quomodo cum Matthaeus dicat discipulos missos a Domino cum venissent Bethphage, & ad montem oliuarum, Marcus & Lucas dicant Dominum hoc fecisse cum appropinquaret Bethaniam. Nam cum venisset Bethphage & ad montem oliuarum, iam Bethaniam pertranseat, cum Bethphage & mons oliuarum vicinior fuerit civitati Hierusalem quam Bethania, in qua praecedenti nocte Dominus pernoctauerat. Dicendum itaque Marcum & Lucam dixisse, Dominum cum mitteret discipulos, appropinquasse Bethaniam, non quod eam tum accederet, sed quod prope eam esset, non enim iam eam longè exierat, quomodo supra diximus quosdam intelligere quod Lucas dixit Dominum curasse caecum cum appropinquasset Iericho. quorum sententia multum confirmari potest ex modo loquendi in presenti loco. Aut dicendum, quod Marcus & Lucas praepostere dicunt, cum appropinquasset ad Bethphage & Bethaniam, illudque sic intelligendum, cum appropinquasset ad Bethaniam, & deinde appropinquasset ad Bethphage ad montem Oliuarum. Erat autè Bethphage, villula in monte oliueti qui sabarti habebat iter a Hierusalem, ut dicitur Act. 1. hoc est, distabat a Hierusalem mille passus, cum Bethania 15 stadiis abesset, hoc est, duobus ferme milibus passuum. Hanc villulam D. Hiero-

nymus secutus Origenem dicit fuisse villulam sacerdotum, ac interpretari domum maxillarum. Nam Pag. Chaldaicè maxillam significat, cum Hebraicè significet ficus immaturas, hoc est, grossos, unde aliqui interpretantur domum grossorum & ficuum. Alij verò domum oris vallis, quia Beth, domus, Pecos, Ge verò vallem significat. Cum ergo iuxta hunc locum venisset Dominus ex quo sacerdotes Paschales victimas & alias (ut est verisimile) deducere in Hierusalem soliti erant, tunc Iesus misit duos discipulos, quos auctor secundae expositionis in Matthaeum titulo Christostomi, dicit quaedam (notans verisimiliter ipsum Hilarium) scripserunt, fuisse Petrum & Philippum, argumento tamen inualido, cum verisimile magis sit, si liceat diuinare hos duos fuisse Petrum & Ioannem, quos & postea misit ad parandum agnum Paschalem, quamquam nihil aut perparum referat scire qui fuerint nunc missi. Dixit autem eis: Ite in castellum quod contra vos est. Vbi notandum, quod quidam per castellum hoc loco civitatem Hierusalem intelligunt, sic dictam a Domino siue ob murorum fortitudinem, siue per despectum quasi non mereretur vocari castrum vel civitas, illudque, quod contra vos est, sic quidam eorum interpretantur, ut significetur Hierusalem contrariam esse Apostolis, quod eorum Dominum conaretur occidere. Verum sciendum, pro castellum Graecis hic rursus esse, sicut frequenter superius, dictionem κωμην, quae vicum proprie significat & pagum, quae proinde inepte diceretur de Hierusalem. Verisimile autem Dominum demonstrasse vicum Bethphage, de quo dicit, contra vos est, hoc est, e regione veltri, et in conspectu vestro, Lucas enim non habet, contra vos, sed tantum eis τὸ κατὰντι κωμην, id est, in vicum qui e contra et e regione est. Et apud Matthaeum non est κατὰντι, sed ἀπέναντι ὑμῶν, id est, ante vos et in conspectu vestro. Unde patet malè intelligi, quod contra vos est pro illo, quod est contrarium vobis: malè item intelligi per castellum, Hierusalem: quia a loco in quo erat Dominus non poterat prospici Hierusalem propter interpositum montem oliuarum, sic ductum, quod multis confusus esset oliuis, unde et κωμὸν, hoc est, oliueti mons dicitur Act. 1. Sequitur in verbis Domini: Et statim introeuntes illuc, hoc est, in ipso introitu, inuenietis asinam alligatam et pullum cum ea, etc. Circa quae primùm quaeritur, cur Dominus, qui haecenus pedes circum ambulavit per Galilaeam et Iudaeam, tam breue sui in Hierusalem itineris spatium absolueret voluit insidens iumentis, eisq; tam noua ratione conquiritis?

tis: Neque enim sufficit dicere quod indicat Matthaeus, illum ideo id voluisse ut impleretur Zachariae Prophetia. Nam quid est quod per Zachariam istud spiritus sanctus etiam praedicere voluit: Docendum itaque, quod praecipua huius facti Domini causa fuit, ut antequam pateretur, specimen quoddam regni sui Dominus exhiberet, seseque efficacibus argumentis Messiam comprobaret expectatum, ut sic bonos in fide erga se confirmaret, & mali non haberent quod in excusationem praetextare possent. Sicut autem & alias semper in his quae circa Dominum contigerunt humilia magnificentis sunt coniuncta; ita & modò sic regiam suam dignitatem & magnificentiam ostendere voluit ut tamen simul non desereret summam humilitatem & mansuetudinem conuenientem primo stio aduentui & regno suo spirituali. Regia itaque potentiae fuit & magnificentiae indicium, quod ad solum iustum & necessitatis significationem, domini iumentorum cesserint ei usum illorum, quod discipulis quos miserat praedixit istud ita euenturum & illos mox ubi ingressi essent vicum, inuenturos iumenta, eaque alligata. Deinde quod iumento insidens vestus sit, cum semper solitus fuerit pedes incedere, quodque tam concordibus animis, tantoque applausu & veneratione, ei a populo multo libere acclamatum est, non obstantibus Pharisaeorum prohibitionibus, quibus etiam pridem cautum erat, ne quis illum confiteretur esse Christum, & acclamatum est non quibuslibet verbis, sed scripturae verbis multò antè de ipso praedictis. Postremò, quod templum ingressus caecos & claudos curauit, negotiantes eiecit, seseque atrocissimis suis hostibus formidabilem exhibuit. His enim cunctis declarauit omnia sibi cognita, & suae potestati esse subiecta; omniumque corda se habere in sua potestate, ut inclinare possit ea quò velit. At summae humilitatis & plusquam plebeiae fuit, quod alieno & accommodatissimo iumento vsus est, quod a fello infederit nihil minus quam regio vectore, quod pauperum discipulorum vestimentis non aureis vestibus infederit, stipatus inermibus comitibus, qui pro hastis ac gladiis, arborum ramusculos manibus gestabant. Quo utique declarabat, aliam esse conditionem regni sui quam regnorum huius mundi, se est a patre potestatem accepisset, cui omnia cum vellet cederent, tamen per humilitatem omnes velle ad se trahere, per eandem ingressurum se in gloriam suam, ac proinde etiam sectandam humilitatem omnibus his qui eiusdem regni ambirent esse confortes secuti. Hunc autem in regiam civitatem Hierusalem introitum Domini mirabiliter temperatum, & planè regia magnificentia ac pompa, & plebeia humilitate, conueniebat per Prophetam praedici a spiritu sancto, ut videntes Apostoli, omnèsque Iudaei facti Domini consentire Prophetæ vaticinium, magis intelligerent ipsum quantumuis in mando humilem, verè esse expectatum Messiam, desinerentque expectare mundanam regni Messiae gloriam: unde Propheta velut signum quoddam praemonstrans, quod cum Iudaei viderent exciterentur ad agnoscendum suum regem, dicit per aduerbium demonstrandi: Ecce rex tuus venit &c. Verum cum nihil sit praetermissum a Christo & spiritu sancto, per quod ad regis sui agnitionem perduci possent Iudaei, ipsi tamen occasione huius facti ad contrarium prolapsi sunt, ut scilicet magis

A iam accenderentur ad occidendum illum; & occasione agnoscendi Christum datam illis a Deo sibi verterent in occasione persequendi Christum. Unde praeter primam huius introitus Domini in Hierusalem causam iam tractatam, adiungi possunt & aliae duae, sed veluti secundariae: quarum altera est, quia Dominus cupidus subeundi pro omnium salute mortem; praecognouit hac ratione Phariseos & sacerdotes accedendos ad inferendam sibi mortem non quòd vellet illis persecutionis dare occasionem; sed quòd sciret illos iuste sibi relictos hanc persecutionis sumptuosam occasionem, quorum impietate ad promouendam hominum salutem abuti voluit. Altera est, ut ad tempus ad blandiens, & accommodans se suorum affectibus, irideret huius mundi gloriam, ostenderetque quam sit inanis & infida, quum tantos applausus, tamque honorificas acclamationes, ac tantum populi studium mox secuta sit crux. Est autem & mystica huius facti Domini causa, sed haec postea in allegorica historiae persecutione tractabitur. Omnino enim dubium non est quin hoc suo facto Dominus mysticum aliquid designare voluerit, cum tam noua ratione sit peractum, ut tacita quaedam parabola in eo videatur adumbrata. Porro ratione & mysterio non caret etiam, quòd quinta die ante Pascha, hoc est, decima die mensis primi Dominus hac magnifica pompa ingressus sit Hierusalem. Ea enim die praecceptum fuit Israelitis, ut agnum Paschalem quicumque in domum suam sumeret immolandum decima quinta die. Itaque seipsum tunc Dominus in Hierusalem intulit, immolandum in ea ipso die Paschae in verum agnum Paschalem, per quem non a Pharaone & Aegypto, sed a diabolo & inferno fideles liberarentur. Deinde hac die velut victoriosus rex cum ramis palmarum ingredi voluit Hierusalem, quòd eadem die post septimanam expleta recurrent, deuicta morte gloriose erat resurrecturus, ac regnum suum spirituale in caelesti Hierusalem auspicatorus. Decima quoque dies mensis primi, insignis olim fuit, quòd in illa Iosue typum Christi etiam nominis similitudine praeseferens cum toto Israelitico populo, transito Iordane ingressus sit promissam illis terram, ut scribitur Iosue 4. cum deinde 14. die solenne Pascha celebrauerit, ut scribitur cap. 5. Et haecenus de proposito prius quaestione satis. Superest altera circa hunc locum quaestio, ad concordiam pertinens Evangelistarum, quomodo scilicet Matthaeus duo iumenta, asinam scilicet & pullum, commemoret iussa a Domino afferri, eiq; allata, & super ea Dominum sedisse, cum reliqui tres solius pulli mentionem faciant. Pro cuius quaestione solutione communiter dicitur, Dominum sedisse super vtrumque animal successiue: trestamen Evangelistas solius pulli meminisse, siue quòd eo Dominus pro maiori parte infederit, siue quòd pulli inequitatio ad mysterium vocationis gentium pertineat, quibus Graecae lingua tres scripserunt Evangelistae, cum Matthaeus Hebraea scripserit Hebraeis. Verum quoniam, ut habet D. Hieronymus, & turpe fuit Dominum infedere asinam; & impossibile ut in tam breui spatio diuersis infederit animalibus, verisimilius est aliorum, inter quos Euthymius, sententia, qui dicunt soli pullo Dominum infedisit, atque ob id tres Evangelistas illius solius fecisse mentionem: asinam tamen etiam simul adductam, sed Dominum pullo infedentem tantum fuisse secutam; ideoque

Matthæum exacta diligentia vtriusque meminisse iumentum. Huic tamen sententiæ videntur ob stare quædam. Primum, quod apud Matthæum iussi sunt discipuli dicere; Dominus his opus habet. Deinde quod apud eundem dicuntur discipuli, cum ad duxissent asinam & pullum, imposuisse super eos vestimenta sua, & Dominum desuper collocasse. Postremum, quod in testimonio prophetæ, quod hoc facto Domini impletum dicitur a Matthæo, habeatur, sedens super asinam & pullum filium subiugalis. Ad quorum primum dicit Euthymius, quod vtroque iumento Domino fuit opus, sed pullo, ut super eum veheretur: asina verò, ut pullum sequeretur, causa significandi mysterij quod mox explicabitur. Ad secundum dupliciter responderi potest. Altero modo, ut illud, desuper, referatur non ad animalia, sed ad vestimenta, quomodo interpretatur Euthymius, qui pro eo quod nos habemus; & eum desuper sedere fecerunt; habet, καὶ ἐκάθισεν ἐπ' αὐτὸν, id est, sedit super ea vel eos. Nam αὐτὸν, ex sese est ambiguum. Sic & exemplar habet Complutense, nisi quod pro simplici ἐκάθισεν habet ἐπεκάθισεν. Est autem hæc lectio convenientior, saltem quod attinet ad pronomen αὐτὸν, quam vulgata lectio, quæ habet ἐπεκάθισεν ἐπὶ τῶν ἰούκων, id est, collocarunt super eam, nempe asinam. Quomodo enim Matthæus super solam asinam Dominum dicere collocatū, cum reliqui super solum pullum commemorant sedisse? Altero modo dici potest Matthæum per synecdochen, ut & alias, dixisse Dominum collocatum pluraliter super animalia; quomodo etiam intelligi potest per synecdochen dictum esse: Dominus his opus habet. Pro responsione autem ad tertium, sciendum est quod in illo testimonio Prophetæ pro fœminino, asinam, vertendum potius videtur masculinum, asinum. Ita enim permittit & dictio Græca hic posita ὄνος, quæ tam asinum significat quàm asinam, maximè cum hic careat articulo, nec addatur, ut superius, articulus fœmininus, & vocabulum quod est apud Septuaginta, nempe ὑποβύγιον, quod est subiugale. Et in Hebræa origine vocabulum quod his dictionibus correspondet, nempe חמור hhamor, asinum genere masculino ubique sepe significat, nõ asinam, quæ Hebræis dicitur אֶתוֹן Athon. Inuenitur tamen 2. Reg. 19. nomen hhamor positum in genere fœminino, de quo videt Pagninum. Nam etiam illo loco D. Hieronymus vertit, asinum. Itaque si in citato Prophetæ vaticinio nomen ὄνος vertatur per asinum, & non per asinam, quod dicitur ascendens super asinum & pullum filium subiugalis; non diuinitus est accipiendum, quasi super diuersa animalia vicissim sedisse significatum sit, sed per asinum & pullum, coniunctim intelligendus ipse pullus, qui asinus quidem fuit natura, pullus verò arate. Figura enim est Prophetis familiarissima qua idem mutatis vocibus geminant. Sanè in hunc modum explicat hoc testimonium Euthymius, & explicandum omnino videtur, si origina lia inspiciantur Hebræorum, & citatio Ioannis. Quod si dictionem ὄνος quis putet hoc loco potius vertendam per asinam: ut diuersa significantur animalia, quemadmodum non improbabiler videtur dicendum secundum intentionem Euangelistæ, qui cum dixisset ὄνον & πῶλον iussos adduci, subiicit id factum ad completionem vaticinij, in quo dicitur Messias sessurus super ὄνον καὶ πῶλον: iam dicendum quod etiam per synecdochen illud sit

A intelligendum quod in vaticinio dicitur: quemadmodum quod idem Matthæus dicit Dominum illis opus habuisse, & Apostolos ipsum collocasse desuper. Videtur enim Matthæus, quoniam duo animalia adducta fuerunt ad Iesum, testimonium Prophetæ, quamquam non necessariò intelligendum esset de duobus animalibus, voluisse accom modare etiam ad vtriusque animal, & quoniam in eo dicitur rex Sion sedere super hoc & illud, ideo sermonem suum attemperando ad Prophetæ vaticinium, dixisse Dominum sedisse super hæc animalia, quod per synecdochen intelligendum reli qui deinde Euangelistæ qui post eum scripserunt satis indicauerunt. His præmissis sigillatim histo riæ partes sunt pertractandæ. Itaque Dominus suam declarans omniscientiam, Apostolis suis prædicit in ipso mox introitu pagi inuenturos & asinam ligatam & pullum cum ea, eumque; talem, super quem nullus hominum vnquam sederit: suam autem de clarans omnipotentiam & supremum dominium, prædicit dominos iumentorum admonitos tantum de necessitate sua, dimissuros ea. Et statim, inquit Matthæus, dimittet eos: Circa quæ Matthæi verba notandum in plerisque Græcorum libris haberi ἀποπέλας, id est: dimittit vel emittit, vè sint verba Euangelistæ significantis Dominum mox emisisse Apostolos duos. Verum eum superius dixerit: Eu an gelista Dominum misisse duos discipulos; & ob id frustra id iam repeteretur, magis legendū est ἀποπέλας, quemadmodum legitur in Marco & apud Matthæum legit noster interpret. Chryso stomus item & Theophylact. Dupliciter tamen hæc lectio intelligi potest. Aut ut significetur Apo stolos iussos dicere, non tantum quod Dominus his opus haberet, sed etiam quod Dominus mox eos remit teret, postquam, scilicet eis vsus fuisset, quo modo intelligit Euthymius. Aut ut significetur Dominum prædixisse Apostolis missis, quod do minus iumentorum cum audisset illud: Dominus his opus habet; mox concessurus esset iumenta ab duci ad Dominum, quomodo omnino esse intelli gendum patet ex Marco, qui in sequentibus nar rans quomodo omnia euenerint quemadmodum Dominus prædixit, postquam dixisset Apostolos dixisse interrogantibus cur solueret, id quod præ ceperat eos dicere Dominus, subiicit; Et dimise runt eos; quamquam hic relatiuum non ad iumen ta, sed ad Apostolos referendum sit. ut sit sensus: & permiserunt Apostolos soluere & abducere iumen ta. Græcè enim est ἀφήκεν αὐτοὺς, id est, sinebant eos. Itaque cum dicitur hic, & confestim dimittet eos; suppositum verbi, dimittet, est ipse interroga tor, dominus scilicet iumentorum. Non est enim verum quod quidam hic asserunt de his iumentis quod scilicet fuerint animalia communia in vsu pauperum quorumlibet destinata. Nam Lucas apertè dicit dominos eorum fuisse qui interroga uerunt cur soluerent. Vnde intelligendum, cor porum ita diuinitus audito nomine Domini, fuisse immutatum, ut non offensi simplicitate discipu lorum sinerent animalia abduci. Notandum enim Apostolos non esse iussos dicere: Dominus noster his opus habet; sed absolutè & cum articulo ὄνον καὶ πῶλον, Dominus his opus habet, quo suam saluator significauit diuitatem, & supremum in omnes homines & creaturas dominium, cui cedere om nes suum deberent dominium. Porro quamquam in Matthæo legamus; Dominus his opus habet; In

Marco.

Mareo, Domino necessarius est; In Luca, Dominus operam eius desiderat; & postea, Dominus enim necessarium habet, Græcè tamen est semper eodem modo. ὁ κύριος αὐτὸν χρῆσαν ἔχει, id est, Dominus habet eius indigentiam, nisi quod Matthæus pro αὐτὸν, habet αὐτὸν. Solus enim loquitur de asina & pullo. Ne autem quis miretur quomodo super pullum asinæ Dominus equitare potuerit, sciendum quod dictio Hebraica quæ ponitur in vaticinio Zachariæ צִי אִיִּר, quàm Latini & Græci pullum, & πῶλον solent reddere, non tam pullum, quàm iuuen cum asinum idoneum iam equitationi significat, ut præter alia loca patet ex capite Iud. 10. vbi dicuntur 30. filij Iair ascendisse super 30. pullos asina rum. & cap. Iud. 12. vbi 40. filij Abdon, & 30. eius nepotes dicuntur ascendisse super 70. pullos asina rum. Quod autem pullum sibi delegerit Dominus super quem nullus hominum vnquam sederat, ad literam quidem ita conueniebat regiæ eius dignitati, & ad potestatis eius faciebat commendationem, quod indomitum animal commodum se Do mino lessori præbuerit, sed multo magis id factum est ob mysterium post explicandum.

HOC AVTEM FACTUM EST, UT ADIMPLERETUR QVOD DICTUM EST PER PROPHE TAM.] Ne quis existimaret subleuandi laboris aut attendendæ alicuius nouitatis causa Dominum misisse pro asina & pullo, subiecit Euangelista Matthæus rationem facti Domini; ut, inquit, adimpleretur quod dictum est a Domino per Prophetam. Propheta autem iste, est Zacharias ex cuius cap. 9. testimonium hoc desump tum est, quamquam non ad verbum, siue spectes veritatem Hebraicam, siue versionem Septuaginta. Quædam enim sunt omissa, quædam mutata, sed verbo tenus, sensu manente eodem. Hebræa nanque sic reddidit D. Hieronymus: Exulta satis filia Sion, iubila filia Hierusalem. Ecce rex tuus veniet tibi iustus & saluator, ipse pauper, & ascendens super asinam & super pullum filium asinæ. Iuxta Septua ginta sic legimus: χαῖρε σφόδρα θυγατερ σιων, ηἰνεαγε θυγατερ ἱερουσαλημ, ἰδὲ ὁ βασιλεὺς σὺ ἐρχεται σοι δικαίος καὶ σώζων αὐτοὺς, πτωχὸς καὶ ἐπιβεβηκὸς ἐπὶ ὑποβύγιον καὶ πῶλον νέον, id est, Gaude vehemèter filia Sion, præ dica filia Hierusalem. Ecce rex tuus veniet (vel veniet) tibi iustus & saluans ipse; mansuetus, & ascen dens super subiugale & pullū nouum. Itaque omif sum est illud: iustus & saluator vel saluans; quod hoc non ita seruiret proposito. Et pro illo, Exulta satis filia Sion, iubila filia Hierusalem, hic ponitur, Dicite filia Sion, quod tamen Euangelista desump sisse videtur ex Isaïæ cap. 62. vbi similis est locus cum hoc Zachariæ. Sic enim ibi dicitur: Dicite fi lia Sion, Ecce saluator tuus venit, &c. Quod autem & hic apud Septuaginta habeatur mansuetus, cum Hebræa secundum versionem Hieronymi habeant pauper, hinc provenit quod Hebræi habeant צִי אִיִּר Ani, quæ dictio si per Iod scribatur, pauperem, hu milem & afflictum significat: si per Vau, mansue tum. Nihil autem est in re diuersitatis vtriusque mo do legatur & vertatur, quia paupertati maximè spi ritus, semper coniuncta est animi mansuetudo. Pau pertatem autem & mansuetudinem simul ostendit Dominus, dum in regia sua pompa asello vehi ele git. Quod autem Hebræa habent, veniet, cum hic legamus, venit, sciendum est Græcè hic esse, quem admodum apud Septuaginta, ἐρχεται, quod etiam per futurum verti potest, veniet, cum vtriusque tem

poris habeat significationem. Caterum Ioannes pluribus omisiss, & quibusdam etiam mutatis, ci tat hoc testimoniū sic: Noli timere filia Sion. Ecce rex tuus venit, sedens super pullum asinæ. Pro eo enim quod habent Hebræa: Exulta filia Sion; ipse posuit quod secundum sensum idem est: Noli timere filia Sion. Significatur enim a Propheta, filiam Sion meritò gaudere debere, quod iam dudum ex pectatus ipse rex veniret, & veniret ad saluandū neq; cum terrore veniret, sed cum omni mansue tudine, utpote insidens asello, & ob id non esse cur amplius metuatur vel antiquos suos hostes à quibus iam est liberanda, vel ipsum met regem suum, qui cum tanta mansuetudinis ostensione se illi exhibet formidolosus futurus & durus non filia Sion, sed hostibus eius dæmonibus, idolis, & omnibus impiis. Porro per filiam Sion vel filiam Hierusalem, Hebraica phrasi significatur ad literam congregatio ciuium Hierosolymitanorum; quemadmodum Psal. 44. filia Tyri, pro ciuibus & inhabitatoribus Tyri, & Psal. 136. filia Babylonis pro ciuibus Baby lonis. Filia autem Sion & filia Hierusalem pecu liariter denunciatur aduentus huius regis, quod Sion arx esset regia & sedes regni Dauitici, in quo successurus expectabatur Messias, proinde sub no mine filia Sion ad literam etiā comprehenduntur omnes Israelita regnum Davidis agnoscentes. Secundum spiritualem autem & præcipuum sensum sermo est de Sion & Hierusalē spiritali, Christiana scilicet Ecclesia, in qua Christus verus David regnat, tanquā iustus rex, populum suum asserens e manu opprimentium eum, tanquam mansuetus, blandè illum suscipiens, ac peccata illi remittens.

CABIERVNT AVTEM A DISCIPVLI QVI MISSI FVERANT, ET INVENERVNT, &c.] Omnia euenerunt quemadmodum Dominus prædixit. Nam & mox in ingressu inue nerunt iumenta, eaq; quemadmodum prædictum erat, ligata. (Inuenerunt enim, inquit Marcus, pul lum ligatum ante ianuam foris in biuio; qua nar ratione significat quàm facile pullum inuenire po tuerint, ut nõ fuerit opus illum diu quærere, & si mul id dictum est multo magis ob mysterium post explicandum.) Et respondentes quæ iussi erant di cere, permitti sunt iumenta ducere ad Iesum. Quæ cum adduxissent, quo Dominus & commodius & honorificentius sederet, imposuerunt, inquit Mat thæus, super eos sua vestimenta, exteriora scilicet quæ pallia dicuntur, cum Græcè sit ἱμάτια. Super eos pluraliter imposita dicit vestimenta, siue quia super vtrunque animal posuerunt Apostoli, igno rantes super quo sedere eligeret: siue etiam per synecdochen quomodo quod sequitur apud eun dem; & eum desuper sedere fecerunt. Sunt qui in Matthæo legunt; & imposuerunt super eum vesti menta sua; ut etiam in Matthæo apertè significetur Dominum tantum insedis se pullo; sed hæc lectio nõ conuenit cum Græcis, nec cum correctioribus codicibus Latinis. Hoc honore cum ab Apostolis suis Dominus affectus erat, secuta etiam est turba pietas & reuerentia multiplex. Primo enim multa turba honoris causa partim illum e Betha nia, quod pridie m. lti conuenerant, secuta est: partim e Hierusalem obuiam venit cum audissent de aduentu Domini, ut habet Ioannes. Secundò, hono ris causa plurima turba imitantes & superantes Apostolorum deuotionem, substernebant vesti menta sua in via, alij ramos & frondes de arbori

bus, oliuarum scilicet & palmarum, quarum copia erat in monte Oliueti, sternerant in via: alij ramos palmarum, vt habet Ioannes, deferebant manibus & lætitiā animi sui hac ratione protestantes, & victoriosum regem ipsum facto profidentes. Palma enim etiā apud Romanos & Græcos in victoria signum præferri & dari solet. Apud Iudæos autem, quo minus eorum præsens factum miremur, peculiare erat in publicis & solennibus gaudiis palmarum ramos manibus gestare. Ita enim vt facerent lætitiæ causa, in festo Tabernaculorum præceptum fuit eis in lege Leuit. 23. Quem mosem deinde & aliās in solenni lætitiā seruauerunt. Nam vt scribitur 2. Machab. 10. in purificatione templi facta sub Iuda Machabæo, in signū lætitiæ thyrsos & ramos virides & palmas præferiebant ei qui prosperauit mundare locum suum. Et 1. Machab. 11. dicitur quomodo mundata arce in Hierusalem à Simone, ingressi sunt eam cum laude & ramis palmarum, & cymbalis, & nablis, & hymnis, & canticis, quia contritus erat inimicus magnus ex Israel. Itaque & nunc Iudæi pro more præferiebant ramos palmarum: at spiritus sanctus, qui proculdubio, ad hæc mouebat eorum corda, significauit per eos victoriā Christi quā de diabolo & morte mox erat reportaturus. Tertio, hoc honore affectus est à turba Dominus, quod eius virtutes, id est, miracula deprædicauerint, & præcipue miraculum resuscitati Lazari, vt habet Ioannes, quodq; ei faustis acclamationibus & bene sint precati & cōgratulati. Cū enim, vt habet Lucas, appropinquaret Dominus ad descensum montis Oliueti, cœperunt omnes turbæ discipulorum gaudentes laudare Deū, &c. Discipulorum enim legendum esse, & non descendentium, non tantum Græca docent, quæ habent *μαθητῶν*, id est, discipulorum, sed etiam antiqui codices scripti, vt testatur Erasmus. Non solum autem Deum laudabant, sed etiam tum præcedentes, tum sequentes concordibus animis Christo acclamabant, dicentes: Hosanna filio Dauid, benedictus qui venit in nomine Domini, osanna in excelsis. De vocabulo, osanna, varij multa scriperunt, multi etiam, vt habet D. Hieronymus in epistola quadam ad Damasum, super hoc sermone diuersa finxerunt, inter quos eo loco D. Hieronymus profert Hilariū, vt qui in Comment. Matthæi, dicit osanna significare redemptionem domus Dauid, cum in hac dictione manifestè nihil significet, vel domum, quæ Hebræis dicitur Beth: vel Dauidem, cū nomen Dauid ipsum sit Hebræicum secutus est D. Hilarius Ambrosius, scribens in Lucæ cap. 19. Non tamen tam crassus error imponendus videtur Hilario aut Ambrosio, quā his ob hanc sententiā imponitur à Hieronymo aut aliis. Neque enim crediderim D. Hilarium aut Ambrosium existimasse omnia hæc comprehensa in significatione vocabuli osanna, redemptio domus Dauid, sed credidisse ea dictione significatam redemptionem: adiecisse autem causā explanationis, domus Dauid, vt indicarent quam redemptionem perierint qui clamauerunt osanna. In eo autem quod redemptionem per osanna significatam dicit Hilarius, secutus meritò videri potest Origenem, qui in Matthæū scribens homil. 20. per osanna restitutionē significatam interpretatur, non quod osanna proprie idem sit quod restitutio vel redemptio, cum sit non nomen sed verbū Hebræicum, vt post dicitur: sed quemadmodum dicimus

Quid sit
Osanna.

verbum, amare, significare amorem, ita osanna rectè dicitur significare salutem & redemptionem. Et omnino fieri potest quod Hilarius aut alius quisquam interrogauerit aliquem Hebræū quid significare voluerit aut petere qui Domino nostro acclamauerunt Osanna, illeq; dixerit, quemadmodum rectè dici potuit, eos huiusmodi acclamatione petisse redemptionem domus Dauid, non tam vocabuli vim explicare volens, quā intentionem eorum qui tunc eo fuerunt vsi. Hanc pro Hilarij sententiā excusationem multum adiuuat eius verba. Sic enim habet super Matthæū: Laudationis verba redemptionis in eo exprimit potestati. Nam osanna Hebræico sermone significatur redemptio domus Dauid. Non est enim in Dilatio, significat quemadmodum citatur apud Hieronymū, sed significatur. Eandem excusationem adiuuant verba Ambrosij sic scribentis: Turba igitur agnoscit Deū, regem appellat, prophetiā reperit, Osanna filio Dauid, hoc est, redemptorē domus Dauid, expectatum quoq; secundum carnem Dauid filium venisse declarant. Non enim dicit vocabulū osanna significare redemptorem domus Dauid, sed eos qui hæc dixerunt declarare iam venisse redemptorē domus Dauid, id quod verè sic fuit. Sic enim & Hieronymus in Matthæum hoc loco scribens Hebræicum Osanna dicit significare, quod aduentus Christi mundi sit salus. Idē Hieronymus in prædicta epistola deinde dicit quosdā opinatos osanna significare gloriam, alios etiam qui gratiam interpretati sunt. Chrysostomus sanè videri potest intellexisse hac voce significari gloriā qui postea tractans illud quod pueris clamantibus Osanna in templo, dixerunt Pharisei: Audis quid isti dicunt sibi iociter: Atqui Christo potius hæc verba conueniebant. qui cum infantes sibi hymnum decantarent, dicere potuissent: non auditis quid isti dicunt? Vnde Theophylactus & Euthymius dicunt quosdā per Osanna intelligere hymnum siue laudē. Et in secunda expositione Chrysostomi super Matthæū, hom. 37. dicitur Osanna quosdam interpretari gloriā, alios redemptionem. Et sanè quedam sunt cōiecturæ non paræ, quibus in speciem probabiliter videatur dici posse Osanna vtrūq; significare, videlicet laudem vel gloriā, & gratiam. Primum enim hosanna apud omnes Euangelistas qui hoc vocabulum posuerunt, scribitur per duas dictiones *ὦς ἀννα* hosanna. Dicitio autem, *ὦς*, si Hebræicè scribatur per Aijn & Zaiin Oz significare potest, satis laudem. Sic enim eam vererunt Septuaginta, & Item Hieronymus in illo Psalmi. quod postea occasione acclamati Osanna citatur à Domino: Ex ore infantium & lactentiū perfecisti laudem. Hic enim pro laudem Hebræicè est *וְזָ* Oz. Anna autem, si Hebræicè scribatur per aspirationem *אָנָּה* Hethhhanna, certissimè & proprie significat gratiam: at aspiratio hæc frequenter à Græcis reicitur, vt factum est in nomine, Ioannes, & in proprio nomine, Anna. Deinde Lucas, qui solus nomē Osanna non posuit pro eo quod habent Matthæus et Marcus Hosanna in altissimis; veluti volens eos interpretari sic habet; pax in cælo et gloria in excelsis. Pax autem non multum differt à gratia. vnde pacem gratiæ semper coniungit Apostolus. Postremum Phariseis mirantibus quod pueri clamarent: Osanna filio Dauid; Dominus subiecit: Nunquam legis, quia ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem? ergo Osanna laudem omnino videtur significare

significare, videturque illud *ὦς* quod acclamasse dicuntur, esse illud quod in eo testimonio scribitur Hebræis per Aijn & Zaiin. Alioqui enim nõ appertè contra phariseorum admirationem citata videtur scripturæ autoritas. At his quātūlibet in speciem probabilibus coniecturis nõ obstantibus, certa nimis est recepta iam D. Hieronymi de vocabulo Hosanna sententiā, qua plusquam probabiliter creditur istud Hosanna desumptum esse ex Psalm. 117. ex quo desumptum est quod sequitur: Benedictus qui venit in nomine Domini. In eo enim Psalmi pro eo quod ante hæc verba nos legimus: O Domine saluum fac (malè enim quidam legunt, *ὦ* Domine saluum me fac) *ὦ* Domine bene prosperare; in Hebræo legitur, Anna adonai hosanna, anna adonai Hatzelthanna. Vbi notandum quod hosanna, apud Hebræos sit duæ dictiones *הוֹשַׁעְנָה* hoschia & *אָנָּה* Na. Duæ tamen istæ dictiones velut vna dicitio pronunciat, ita vt vltima vocalis verbi cum sequenti pronuncietur num dagesato, & dicatur Hosanna pro Hosiah anna: Nam na bis positum in fine verborū duorum, pro Anna positum est, quod item bis hic ponitur, sed in principio, quamquam sint qui na hic non pro Anna positum putent, sed significare idem quod, nunc, vt sit sensus: O Domine saluifica nunc, *ὦ* Domine prosperare nunc. Itaque quoniā duæ hæc dictiones Hosiah & na coniunctim pronunciantur (ex qua pronunciatio dupliciter litera nū.) hinc D. Hieronymus Hosanna vnum esse verbum dicit compositum ex duobus, quorum vnum, nempe Hosiah, cū sit imperatiuus tertiæ coniugationis Hebræorum, significat, Saluum fac, vel saluifica: alterū nempe Na vel anna. interiectio est obsecrantis, æquiualens nostræ interiectioni *ὦ*, sicut & Græcis *ὦ* nonnunquam est obsecrantis, & proinde Hosanna idem est quod, *ὦ* saluum fac, aut saluifica quæso. Corruptè autem putat D. Hieronymus & à Græcis, & à nobis dici per elisionem vocalis, Hosanna vel Hosanna, tribuitque huiusmodi corruptionem ignorantia. Verum sciendum est in imperatiuo tertiæ coniugationis, non tantum dici *וְזָ* Hoschiagh, sed etiam *וְזָ* Hoscagh, vt habetur præter alia, psalm. 85. Hosia asdecha, id est saluum fac seruum tuum. vnde tam rectè dicere potuerunt, & nunc dicitur, Hosanna quā Hosanna, vt à quibusdam nunc est diligenter annotatum. Quod autem nunc in Græcorum libris per duas dictiones legitur *ὦς ἀννα*, vitio scriptorum accidisse videtur, cum & Theophylactus & Euthymium satis constet per vnam legisse dictionē. Dicunt enim Osanna Hebræicum esse, & significare secundum quosdam, hymnum vel laudem, vt quod dicitur in Matthæo, Hosanna filio Dauid, tantundem sit ac si dicatur, Hymnus filio Dauid. Interpretem sanè nostrum legisse per vnam dictionem *ὦσαννα*, omnino videtur, cum in omnibus Latinorū codicibus inueniatur vnica dictione, Hosanna. Ex his autem etiam patet dictionis huius Hebræicæ significationem ex parte tantum & non plenè affectum D. Augustinum, quāquam D. Hieronymi sententiā vel legisse, vel ab aliis audisse videatur. Nam & in commentariis super Ioannem, & lib. 2. de Doctrina Christiana, cap. 11. existimat Hosanna interiectionem esse lætantis aut obsecrantis. Nam inde Doctrina Christiana lætantis dicit esse interiectionem, sicut racha indignantis: super Ioannem verò obsecrantis. Vox, inquit, obsecran-

tis est Hosanna, sicut nonnulli dicunt qui Hebræā linguam nouerunt, magis affectum indicās, quā rem aliquam significans, sicut sunt in lingua Latina quas interiectiones vocant: velut cū dolentes dicimus Heu, vel cū delectamur, Vah dicimus vel cū miramur, dicimus, O rem magnam. Tunc enim o nihil significat, nisi mirantis affectū. Quod ideo credendum est ita esse, quia neque Græcus, neque Latinus illud interpretari potuit, sicut illud Qui dixerit fratri suo racha. Nam & hoc interiectio esset perhibetur, affectum indignantis ostendens. Hęc ille Totam ergo dictionem interiectionem esse putat lætantis & obsecrantis, cū pars tantum eius, anna vel na sit interiectio, & reliqua eius pars præcipua, Hosa, sit verbum, significans serua aut saluifica. Et hæc quidem de vera ipsius vocabuli Hosanna & significatione, & pronunciatio, atque scriptura. Superest vt etiam aliquid de ipsius apud Hebræos vsu annotemus, qui pluribus ignotus est, & tamē cognitus indicabit rationem qua factum est vt Iudæi iam Christo acclamarint Hosanna, & quare potius Hosanna quā Hosanna, vt est in Psalm. 117. acclamauerint. Sciendum itaque, quod *וְזָ* Hoschanna. Hebræis familiaris est acclamatio, quæ in festo Tabernaculorum quotidie canitur ab eis frondes & ramos gerentibus, & concinētibz similiter litaniis nostris. Primum enim recensetur ingens aceruus nomen Dei, & ad singula succinitur Hosanna, ad hunc modum: propter te Deum deorum, hosanna, propter te Dominum Dominorum, hosanna, &c. Deinde recensetur magnus aceruus eorum quæ Deo attribuuntur, vt: propter veritatem tuam, hosanna, propter testamentum tuum, hosanna, &c. Post hæc enumeratur magna congeries earum rerum quas saluari cupiunt, vt, templum electum, hosanna: montem Moria, hosanna, &c. Tunc redeunt ad *ὦσαννα* Dei, vt, Domine Saluator, hosanna: redemptor & Saluator, hosanna, &c. tum iterum ad varias res, & seipfos variis appellationibus ornatos, vt finis nullus futurus videatur. Tandem mutatur forma cantionis ad hunc modum: Quæso redime furculum plantationis tuæ; cui succinitur, & hosanna. Quæso respice ad fœdus annuli tui, & hosanna, &c. Post iterum mutatur ad hunc modum: Sicut saluasti fortes in Ægypto populū tuum cum exires in salutem, ita hosanna, &c. Postremò reditur ad primam formā, & nisi quod mēbra sunt longiora, idque ad hunc modum: propter integritatem in generationibus suis, liberatum ob multitudinem iustitiarum suarum, ereptum ab inundatione veniente diluuii: & succinitur, hosanna & hosanna, quia pater noster tu es. Et hæc succentiuncula aliquantò post iterū augetur ad hunc modum: Hosanna, & hosanna, & hatzlihana, id est, prosperare quæso. Denique nullus est neque modus, neque finis, sed omnia concrepant, perstrepunt, & reboant Hosanna, maximè septimo eius festi die. Et quamquam facillè credendum sit, multa à recentioribus adiecta esse, præsertim cū aliter ab Italis, aliter à Germanis obseruari dicatur: tamen tēpore Christi iam tum in vsu fuisse verisimile est. Itaque quod in festo Tabernaculorum Iudæi ex more facere solebant, vt palmarum ramos gestantes acclamarēt hosanna, ad hoc iam extra tempus spiritu Dei concitabantur. Qui primum frondes in honorem præferre, & subternere illi admonuit, deinde frondium occasione, in hosanna prorum-

pere eos impulit, adimplens in eis quod de ipso longe ante per Dauidem fuit Propheatum: & in ipso Dauide, cum in regem à populo susciperetur, in figuram Messiae prius gestum, vt est verisimile. Nam Psalmus ille rectè ad literam ad Dauidem intelligitur pertinere, sed secundum præcipuum sensum ad Messiam, cuius Dauid per omnia penè fuit typus, sicut & Psalm. 119. quo regi suo fausta precatur dicentes: Domine saluum fac regem; vbi pro saluum fac, etiam est Hosiah, quamuis non addatur ibi na. Ex his licet etiã intelligere causam ob quam Euangelistæ ipsam Hebraicam dictionem non versam nobis reliquerunt, nempe non tam quod eam in Græcum sermonem transferre non potuerint commodè, (quam causam adferunt D. Hieronymus & Augustinus, cum ea dictio in Psalmis à Septuaginta & aliis interpretibus satis sit Græcè explicata) quam quod sit familiaris Hebræis acclamatio, quemadmodum apud Græcos Io Pean, & apud Italos Io triumphæ, quod acclamatur in triumphis & re foeliciter gesta. Sic & Halleluia seruatum est ab Hebræis, cum nihil sit aliud quam laudate Dominum, quod peculiaris sit ea vox Hebræis ad prouocandum sese in laudem Dei. Cæterum animaduertendum quod Hosanna non simpliciter sit dictio precatoria secundum vsum Hebræorum, sed talis qua cum gaudio mentis & gratiarum actione ob beneficia à Deo præstita, petitur conseruatio & prosperitas acceptorum bonorum. Vnde in Psalmo, vnde Hosanna desumptum est ante versiculum illum in quo ponitur Hosanna, præcedit: Hæc est dies quam fecit Dominus, exultemus & lætemur in ea; ac deinde velut exultationis & lætitiæ vox subiicitur: O Domine saluum fac ô Domine bene prosperare. Proinde mirum esse non debet quod Pharisæis indignantibus quod in tēplo pueri Christo acclamarent Hosanna, obiecerit illud Psalmi: Ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem; quodq; Lucas Græci sermonis eruditissimus, atque ab Hebræis dictionibus studiose abstinens, ne id poneret quod legēti faceret quæstionem: pro, Hosanna in excelsis, posuerit: Pax in cælo & gloria in excelsis; affectum scilicet eorum exprimens qui Hosanna acclamabāt, non autem exactè vocabuli significationem. Decā tantes enim suum Hosanna, sic precabatur fausta, vt simul etiam Deum laudarent pro dato diuinitus, rege iamdiu expectato, quamquam, verisimile sit Lucam cum posuit illud; gloria in excelsis; non respexisse ad decantatum Hosanna, sed omiſsa penitus acclamatione illa, ea posuisse quæ erant ab aliis prætermiſsa, vt in multa illa turba variè diuerſorum potuerunt esse voces, ideoq; lubentius ea posuisse, quod hæc acclamatio similis fuerit hymno illi Angelico, in Natiuitate Christi à se descripto. Et hæcenus quidem de Hosanna, restat vt & reliqua acclamationis prosequamur. Et in primis quidem videndum, quod referendus sit datiuus, filio Dauid, nam durè & obscurè dictum videtur, Hosanna filio Dauid. Itaq; Euthymius sensum esse putat, Hymnus sit filio Dauid, quia Hosanna putat significare laudem: sed hæc sententia satis in superioribus refellitur. Aliqui quo effugiant obscuritatem, legūt pro filio, ô fili, vt sit sensus: O fili Dauid salua nos. At cum certum sit tū ex Græcis, tum ex emendatis Latinis, legendum esse datiuum, filio, plerique hunc datiuum referunt ad verbum, dicentes, vt sit sensus: clamabāt dicētes filio Dauid, Ho-

anna: aut subaudiunt verbū, dicimus, in hunc modum: Hosanna, dicimus tibi filio Dauid, intelligentes scilicet etiam, turbam petisse à Christo saluari. At hæc interpretationes ex ignorantia linguæ Hebræicæ proueniūt, cuius hæc est proprietas, vt verbum *יושנה* Hoschiagh, & alia verba transitiva non tantum construantur cum propria nota accusatiui, sed etiã cum *ל* Lamed, quæ propriè est nota datiuui, siue quod hæc litera etiam sit nonnunquam nota accusatiui, siue quod verba habeant diuersam constructionem. Cum datiuo, hoc est cum Lamed verbum istud Hosiah construitur Iudicum 7. versu 2. vbi pro eo quod nos habemus: Meis viribus liberatus sum; Hebræicè est, Iadi Hosiah li, hoc est, manus mea saluauit me, vel salutè attulit mihi. Sic & 2. Reg. 10. versu 11. & aliis locis. Itaque & quod hic dicitur. Hosanna filio Dauid, perinde est ac si per accusatiuum dictum fuisset, *τὸν υἱόν*, id est filium Dauid. & sensus est: Saluum fac quæsumus filium Dauid: aut salutem adfer filio Dauid. Non ergo his verbis sibi à Christo salutè precantur, sed gaudentes se iam accepisse quem expectauerūt Messiam, eumque cum gaudio in regem suum suscipientes, precantur illi à Deo contingere salutem & omnè foelicitatem ac prosperitatem, vt sub illo & per illum etiam ipsi salui sint, & foelices viuant, ab omni hostiū tyrannide, qua premebātur, liberati. Vocant autem eum filium Dauid, sed cum articulo significantes se agnoscere ipsum esse expectatū Messiam, quem, vt supra dictum est, periphraſi hac notare solebant: Sequitur: Benedictus qui venit in nomine Domini. Vbi pro benedictus, Græcis non est *εὐλόγηται*, quemadmodum Erasmus in annotationibus in Matthæū declarat se legisse, sed apud omnes Euangelistas est participium *εὐλογούμενος*, sicut & apud Septuaginta. Non est ergo sensus: Laudandus est ab omnibus is qui venit in nomine Domini; qui esset sensus si Græca haberet *εὐλόγηται*, sed omnino precatoriè videtur hæc oratio intelligenda, vt subintelligatur, sit: quemadmodum & in eo quod sequitur apud solum Marcum: Benedictum quod venit regnum patris nostri Dauid; vt sit sensus: Benedictus sit qui venit, & Benedictum sit quod venit regnum. Iam quæquam intelligi posset eos imprecatos Christo benedictionem hominum, vt sit sensus: Benedictus sit qui venit, hoc est, lauderetur ab omnibus, & benedicatur, ac glorificetur, potius tamen intelligendum eos benedictionem diuinam imprecatos, vt sit sensus: Sit benedictus à Deo, Deus illi benefaciat, prosperet & secūdet regnum ipsius, vt per eum & nos simus benedicti: quemadmodum & in hoc quod sequitur: Benedictū quod venit regnum; precari voluerunt regno Messiae benedictionem diuinam. Nam sensus est: Dei benedictione foelix sit & faustū veniens nunc regnum Dauidis. Itaque hæc acclamatio, Benedictus qui venit, similis est illi quæ regi dū inauguratur, populus acclamare solet, Viuat rex, Viuat rex. Porro notandum, quod cum dicitur, Qui venit; verbum, venit, non sit præteriti temporis, sed presentis, cum Græcis sit *ὁ ἐρχόμενος*, id est veniens, quamquam & per futurum verri posset, venturus vel qui venturus erat, hoc est, qui iam dudum expectatus est à nobis venturus. Verùm Hebræa dictio, Habba, exigit tēpus præſens. Ex quibus patet quod cum in Cantico trisagio, quod inter missarum solennia decantatur, contextū partim ex laude Angelica quæ habetur Isaiæ 6. Trinitatis gloriam commendante,

partim ex hac plebis acclamatione, humanitatis assumptæ dispensationem commendante, etiam nos ad imitationem huius plebis accinimus, Hosanna & quæ sequuntur, alio sensu hæc accinere nos intelligendum est, quàm quo isti modo acclamauerunt. Si quidem per Hosanna non Christo, sed nobis per Christum, & propter Christum salutem præcamur, & dicentes, Benedictus qui venit, &c. optamus, vt ab omnibus benedicatur & lauderetur is qui olim venit in hunc mundū propter nos, vt verbum, venit, iam intelligatur esse præteriti temporis. Aut potius significamus Christū omnī benedictione spiritali plenū esse, & ob id nos petere vt per illum saluemur, accipientes de plenitudine benedictionum eius. In nomine autem Domini venisse dicitur Christus, quia missus à Deo venit, quomodo supra dixit: Ego veni in nomine patris mei, & non accepistis me: si alius venisset in nomine suo, illum accipietis. Dicunt autem venisse regnum Dauid, quia promissum illis fuit, per Messiam tanquā filium Dauidis restituendum regnum Dauidis, quod proinde terrenū fore credebant cum sit spirituale. Et hic quoque Græci codices adiiciunt; in nomine Domini: Benedictum quod venit regnum in nomine Domini, hoc est, quod venit nobis à Deo, aut fauente Deo. At durior est hæc locutio, durè item iam sequitur; patris nostri Dauid; vt videri possit adiectiuum. Sicut autem omnino optariū videntur accipiendæ prædictæ sententiæ: Benedictus qui venit, &c. & Benedictum quod venit, &c. ita & quod habet solus Lucas, Pax in cælo & gloria in excelsis; vt & hic subintelligatur verbum, sit, nō verbum, est: quemadmodum & de simili Angelorū acclamatione dictum est in cap. Concordiæ 8. Cum autem semper sit & fuerit summa pax in cælo, illud, pax in cælo; sic videtur accipiendum, sit nobis & regi nostro pax in cælo, aut sit Deo in cælo pax nobiscū, hoc est, qui hæcenus Deum sensimus nobis offensum & iratū iam experiamur eum cum omnibus cælestibus nobis pacatum & propitium. Et gloria sit in excelsis, hoc est, glorificetur & lauderetur Deus pro effusa ipsius in nos benignitate, ab Angelis suis in cælestibus. His autē spiritus sanctus, qui vt hæc caneret illis suggererat, significauit per Messiam etiã celestia pacificāda terrestribus, & tollendam inimitiam quæ erat in cælo contra homines, propter quod Paulus Christū dicit pacificasse omnia quæ in cælis & quæ in terris sunt. Et Apocal. 12. dicitur, quod filio hominis raptō ad thronum Dei, factum est prælium magnum in cælo, Michaelē cum Angelis suis pugnante contra draconem, quo eiecto cantatum est: Nunc facta est salus, & virtus: & regnū Dei nostri, & potestas Christi eius; quo significatur quod per Christi ascensionem & exhibitionem illius pro nobis arte conspectū Dei, deletum sit chirographum delicti quod erat contrariū nobis, & quo diabolus in cælo erga nos irā Dei eatenus protraxerat. Ita & per illud, gloria in excelsis, significauit, ob reconciliationem humani generis, Angelos gaudentes Deū laudaturos, cuius gratia & benignitas mirè in illa recōciliatione est declarata. Rursum autem vt est apud Matthæum & Marcum, repetunt pro familiari suo more, Hosanna, & adiicitur; in excelsis, vel in altissimis, vbi *ἐν τοῖς ὑψίστοις*, videtur positum pro *ἐν τοῖς ὑψίστοις*, id est, quæ in altissimis, vt sit sensus: Saluū fac quæso tu qui es in excelsis, quemadmodum Psalm. 148.

cum dicitur: Laudate Dominum de cælis, laudate eum in excelsis, *ἐν τοῖς ὑψίστοις*, positum est pro *ἐν τοῖς ὑψίστοις*, id est, cui estis in excelsis. Sensus enim est: Laudate Dominum vos qui estis in excelsis. Quemadmodum ergo Hebræicæ ibi dicitur, Halleluia bammeromim; ita nunc dictum est, Hosanna bammeromim. Porro qui per acclamationem, Hosanna intelligunt populum sibi à Christo precatos salutem, hanc orationem sic intelligunt: Salua nos quæsumus in excelsis, hoc est salute cælesti & æternā nos dona; qui sensus probè cōuenit nobis, dum in Cantico trisagio & nos dicimus: Hosanna in excelsis. Illos autem per Hosanna precatos à Deo salutem regi suo nouo, patuit in præcedentibus: secundum quam tamè intelligentiam etiã si militer accipi potest, Hosanna in excelsis, vt sit sensus: O Domine salua regem nostrum, & per illum nos, non tantum in terris, sed etiam in excelsis vt scilicet salus quam precamur, ad cælos etiã usque pertingat. Hic enim sensus cōuenit illi quod habet Lucas, Pax in cælo, & gloria in excelsis; atque in hunc modum interpretatur ferè D. Hieronymus. ET QUIDAM PHARISÆORUM DISTRIBIS DIXERVNT AD ILLVM, MAGISTER, &c. J. Pharisæi turbis permixti, alii Christum glorificantibus, suo more inuidia cōtra ipsum commouentur. Itaque inuidia gloriæ ipsius concitati, sed hanc dissimulantes, blandè compellant Dominum, veluti ei bene consulere volentes, ne ex acclamatione nominis regis postea pateretur calumniam, dicentes: Magister increpa discipulos tuos, vt scilicet tua autoritate cohibeatur, qui nostra cohiberi nō possent, ne ex immodico erga te præceptorem suum affectu id tibi accināt, vnde & tibi & nobis omnibus periculū imminet à Romanis. Discipulos autem dicunt non tantum Apostolos, sed & omnes illos qui Christum sequi essent soliti. vnde supra dixit Lucas, quod cæperunt omnes turbæ discentium laudare Deum. Reliqui verò dicūt, turbas quæ præbant & quæ sequebantur, & quæ Christo è Hierusalem venit obuiā, idem clamasse. Nam verisimile est primum cæpisse discipulos faustam illam acclamationem, ac deinde reliquos etiam illis succinuisse; aut omnes illos Lucas discipulos vocauit, quod id nomen late pateat nonnunquam. Dicunt autem pharisæi, potius increpa discipulos tuos quam turbam hanc, siue significare volentes Dominum sua autoritate illos posse compescere: siue etiam quod illi ex immodico affectu illa acclamarent, quemadmodum solent discipuli suo magistro impensè nimis fauere. Porro Dominus inuidis Pharisæis appositè respondit duo significans, nimirū quod hæc acclamatio non ab humano affectu, sed à spiritu diuino proficisceretur, qui illos ad hanc acclamationem veluti necessitate quadā impelleret, vt proinde nec illi sint culpandi qui acclamarent, nec ipse qui eam admittebat: & quod Pharisæi indignantes acclamantibus, etiam ipsis duriores essent lapidibus, vt qui tam multis à se patris miraculis, ac tum voluntaria & concordia simplicis turbæ acclamatione, non etiam permouerentur ad prædicandam Deo & Christi gloriam, quam turbis tacentibus etiam lapides erant prædicaturi. Itaque sua responsione & se suosque absoluit, & Pharisæos vicissim perstringit. Dico, inquit, vobis, quia si hi tacuerint, lapides clamabunt: significas omnino fieri non posse quin hi acclament, Deo eos ad hoc impellente, vt adimplerentur

plerentur scripturæ. Mystice autem bifariam hæc Dominica sententia postea verificata est. Crucifixo enim Domino, discipulis tacentibus præ timore, lapides & saxa veluti clamabāt, dum postquam emisit spiritum, petra scissæ sunt, terra mota est, & monumenta aperta sunt, testantia gloriam Christi, adeo ut hæc videns Centurio acclamaret: Verè filius Dei erat iste. Deinde obmutescens post Domini passionem Iudæis, gentiles Christi gloriam ubique clamare cœperunt, qui sunt lapides illi viui, quos Petrus ædificari dicit in ædificium spirituale: & de quibus mystice dixit Ioannes Baptista: Potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ. Quod sanè mysterium merito videri debet his verbis Dominus significasse, cum totam etiam iam tractatam historiam constet esse mysticam, cuius mysterium & allegoricam tractationem commodum iam est post historiam literalem tractationem exponere. Itaque per asinam & pullum quos ad se duci Dominus voluit, regni sui indicium exhibiturus, omnium consensu duo populi significati sunt. Iudaicus, per asinam subiugalem, quod iugum legis Mosaicæ iandiu portasset: Gentilis, per pullum huius asinæ, super quem nullus hominum federat, quod is longè post Iudæos velut pullus nouus salutem sit consecutus, idque ex Iudæis, veluti Iudaici populi filius ante Christum nunquam expertus iugum aut legis Mosaicæ, aut Prophetarum, sed planè similis animali indomito quod non admittit fessorem, qui illud in rectam dirigit viam. Sicut autè asina & pullus stabant ligati, idque non in domo, sed foris in biuio: ita & uterque populus ante Christum Alligatus erat peccatorum suorum vinculis, & Iudaicus insuper vinculo legis carnaliter intellectæ & obseruatæ ligatus erat & à libertate spiritus exclusus gentilis verò variis secturum Philosophicarum & idololatriæ erroribus, velut vinculis quibusdā detinebatur, ne veram salutis viam ingredi posset. Velut autem extra domum stabant ad ianuam, & in biuio, quia extra domum erant salutis, in quam rami intromitti ambibant, expositi cuius occupanti. Qui enim Christum necdum agnoscit, extra domum est salutis, & in dubio consistens cuiuslibet patet direptioni. Dominus itaque in cœlestem Hierusalem iam iam ascensurus, & regnum suum auspiciurus, iubet Apostolis à se missis ut sua doctrina & potestate à se illis tradita soluant utrumque populum, solutumque sibi adducāt. His enim insidendo, eosque dirigendo, declaraturus erat toti orbi regnū suum spirituale, longè gloriosius quam reges huius mundi regni sui gloriam ostentant, equis cataphractis insidentes. Quod autem duo missi fuerunt, id vult, quod in adductione populi utriusque ad Christum ut obediant ei, duo ordines ministrent; Prophetæ scilicet & Apostoli, aut Prophetarum & Apostolorum doctrina, verus scilicet & nouum testamentum. Aut in duobus missis præfigurati sunt duo Apostolorum & omnium prædicatorum capita, Petrus doctor circuncisionis, & Paulus doctor gentium, qui cum suis coadiutoribus, iussu Domini soluunt utrumque populum, dum per Euangelicam doctrinam ab obligatione legis Mosaicæ, & erroribus omnibus liberant, & per fidem Euangelicam ac Baptismum cōdonant utriusque peccata veteris vitæ, ut soluti mereantur habere fessorem Iesum. Dedit enim hanc potestatem suis Dominus, ut quicquid soluerent in terris, so-

lutū esset in cœlis. Habebant hi populi ante Christum varios dominos, & potissimum populum gentium per pullum (cuius solius tres meminerunt Euangelistæ) designatus, qui varios colebat deos. Et alioqui tot uterque habebat dominos quot subiectus erat vitis, & per vitia dæmonibus. Qui sanè domini etsi solutionem & abductionem animalium sibi subiectorum impedire conarentur, tamen quoniam Apostoli iussu eius qui solus verè est Dominus, soluebant, verbisque sibi à Domino præscriptis vsi sunt, coacti sunt diuino cedere mādato, & Christo cedere suum dominium. Missi enim nunc à Domino Apostoli non suis vsi sunt verbis, sed dixerunt sicut illis dixerat Iesus, ut agnoscas, inquit Ambrosius, quod non suo sermone, sed Dei verbo: nec proprio, sed Christi nomine fidē populis infundere, atque aduersariæ potestates quæ sibi nationum obsequia vendicabant, mādato cessere diuino. Itaque eos qui multos habebat dominos ducentes ad Christum, fecerunt ut vnum haberent Dominum Iesum Christum. Ducentes autem eos ad Christum, imposuerunt super eos vestimenta sua, quia eos sua doctrina & virtutibus vestiuerunt & ornauerunt, quo apti fierent quibus Christus insideret, deducturus eos in Hierusalem cœlestem. Quod autem non equos, sed asinos pro sua vocatione Dominus requisit, ac non de eis suos dicere voluit, quod his opus haberet, significat illū gaudere talium dorsis insidere, qui simpliciter obediunt, qui suaue iugū Euangelicæ doctrinæ lubenter accipiunt, qui non ferociunt aduersus fessorem, & rursus neminem ob suam ruditatem iudicandum indignum Christo vectore. Mundi principes amat feroces caballos, bello natos & edoctos: at Dominus Iesus tales amat asinos, qui mites mitem vehant Dominum, nec cessorē tergo exētant. Cum autem asina simul & pullus Domino adducti fuerint, super pullum tamen vel solūm vel potissimum sedit, asina interim sequēte, in signum quod Iudæis iugo veteri assueris, & ob id iugum Christi non facillè admittentibus in gentili potissimum populo esset regnaturus, quem etsi adhuc indomitum, & iugo diuino non assuerum, mira facilitate per obedientiam fidei sibi erat subiugaturus, sic tamen ut & Iudæi sint secuturi, quia, ut inquit, Paulus, cecitas ex parte contingit in Israel, donec plenitudo gentium intrauerit, & tunc omnis Israel saluus fiet. Porro cum reliqui Euangelistæ solius pulli faciant mentionem, commendantes mysterium Vocationis gētium quibus scripserunt, Matthæus etiam asinæ meminit, sic loquens quasi super utrumque iumentum Dominus sederit, quo utrumque populum ad regnum Christi pertinere significaret. Atque hæc est ratio, quare synecdochice semper sic loquitur, quasi utriusque Dominus insederit, quemadmodum indicat Diuus Hieronymus sic scribens: Ergo cum historia vel impossibilitatem habeat, vel turpitudinem ad altiora transmittimur, ut asina ista quæ subiugalis fuit, & edomita, & iugum legis traxerat, synagoga intelligatur. Pullus asinæ, lasciuus & liber gētium populus, quibus sederit Iesus, missis ad eos duobus discipulis suis, vno in circuncisionem, & altero in gentes. Hæc ille. Quod autem Domino insedente pullo plurimi præcedentes substernebat vestimenta sua, aut arborum frondes in via, præbentes hæc pulli pedibus calcanda, id rectè significare intelligitur, quod asperam virtutis viā discipuli quoque veluti

Rom. 11.

substratis

substratis suis vestibus & ramis viridibus communiunt, dum ut tutior esset credituris gētibus incessus, proprii corporis amictu se exuentes, viam hanc suo strauere martyrio sanctaque virtutum exempla quæ tutò imitentur, ante cōspectum omnium ediderunt. Per utrumque enim nempe & per vestimenta, & per arborum ramos, maximè palmarum utrumque rectè intelligitur, martyrium scilicet sanctorum, & eorumdem quæuis exempla sancta. Aut per vestimenta, martyrum per ramos verò virides, virtutum & bonorum operum exempla. Itur ergo à piis per sanctorum vestimenta, per ramos palmarum, per frondes arborum virentes, hoc est, per semper florentem ac virentem memoriam martyrum, virginum & confessorum. Quanta enim vis exemplorum offert sese viam pietatis ingressis? Huiusmodi magnam copiam suppeditant etiam gentibus ipsi Iudæorum libri, ut & hoc intelligi possit significatum per hoc quod pullus super Iudæorum incedit vestimenta. Potest autè vestium substratio & aliter secundum Theophylactum intelligi significare, quod qui digni erant laudare Iesum, exuti veterem hominē debent illum substernere & subiacere Iesu, ut non repugnet caro spiritui, sed subdita sit Domino. Sic & ramorum ac frondium substratio significabit secundum Ambrosium quod omnis mundana gloria præcidea sit, & Christo subiacenda. Cæterum turbæ quæ præcedebant & quæ sequebatur, gestantes manibus ramos palmarum, ac cōsona voce canentes. Hofanna filio David, secundum Hieronymum ostendit utrumque populum, & qui ante Euangelium, & qui post Euangelium Christo credidit, concordia voce confessionis Iesum liberè laudare, & prædicare eius per mortem victoriam. Indignates autem Pharisei eorum gerunt typum, qui dolent ubique Christi prædicari gloriam ab omnibus, inter quos primi omnium fuerunt Iudæi studiosè hoc agentes, ut obstruerentur ora prædicantium Iesum & aggratulantiū illi. At prius futurum est ut lapides Christi prædicent gloriā, quam fieri possit ut Christi nomen nō prædicetur ab hominibus. Deo corda quorundam sic semper accendente & permouente, ut omni metu posito, liberè latoque animo non vereantur illius nomen personare. Et hæc tenet quidem de allegorica historia tractatione, quam ut & ad mores formandos accommodemus, obseruandum in turba hac, à piis diuersa Christo regni indicium pulli inequitatione exhibenti fuisse impensa officia. Apostoli enim iumenta soluunt, & adducunt, suaque illis vestimenta imponunt: ex turba quidam vestimenta substernunt, alij ramos: alij præcedunt alij sequuntur, omnes autem gloriam Deo & Christo decantant. Hinc enim discendum, omnes quidem pios & fideles cōgratulari debere regno Christi, illudque pro viribus aut promouere debere, aut cohonestare, non tamen omnibus Idem agendum, nisi id vnum ut Christi nomen laudent, ac Dei erga nos per Christum exhibitam benignitatem. Sunt enim quibus peculiariter commissum est ut soluāt ligatos, & Christo adducant, eisque sua imponant vestimenta, aptantes eos Christo vectori, & futuro eorum possessori. At quibus id commissum nō est, saltem vestes suas in via sternant, ac per bonorum operum exempla aliis viam præmuniant, & præcedendo ostendant. Quod si nec hoc adhuc possunt, saltem præcedentes sequantur & imitentur. Habet autem & illud salubrem aliquam significa-

tionem, quod cum Dominus descenderet de monte Oliueti, tunc turbæ cœperint virtutes eius prædicare, qui deinde per plana procedens, rursus ascendit in montem Sion, in quo templū erat constructum. Tunc enim Christus agnosci & prædicari cœpit, cum è cœlo, vnde tanquam è monte Oliueti oleum gratiæ diuinæ profluit, in terram descendit, vnde postquam se nobis attemperasset, cum immensa turba mox rursus ascendit in spirituales montem Sion. Sed & nos si cum turba Christum dignè laudare, & cum Christo in montem Sion conscendere velimus, necesse est descendamus è monte mundani fastus, ac deinde per planiciem vndique ramis bonorum operum contratam pergamus, donec ascendamus in supernam & cœlestem Sion, ingressuri templum Dei.

ET UT APPROPINQVAUIT, VIDENS CIVITATEM FLEUIT SUPER ILLAM, DICENS, &c.] Duo circa hunc Domini fletum sunt obseruanda. Primum, quàm Dominus nihil fecerit mundanam illā gloriam & honorificas populi acclamationes, cum inter eas etiā fletu libuerit. Secundò, quanta charitate ciuitatem ingratam, & se persequentē persecutus fuerit, cum inter tam faustas populi aggratulationes recogitans mala ciuitati nobilissimæ & florentissimæ ob ipsius cæcitate obuetura, adeo est misericordia commotus, ut etiam lachrymas profuderit non super se occidendū à Hierosolymitanis, sed super illam, id est, propter illam & illius exitium. Adimpletum est sanè nunc in Christo illud Psalmi: Si oblitus fuero tui Hierusalē, obliuioni detur dextera mea. Si non proposuero Hierusalē, in principio latitiæ meæ. Cæterum quod Dominus dixisse dicitur: Quia si cognouisses & tu, & quidem in hac die tua, quæ ad pacem tibi, &c. admodum est obscurum, & ob id variè à diuersis est enarratum. Pro intelligentia autem eius assequenda, in primis sciendum coniunctionem, quia, hic, sicut & aliàs frequenter, quod ad sensum attinet, otiosam esse, additamque ex phrasi Græca, qua *ὅτι*, id est, quia vel quod, præmittitur sententiæ quæ ab aliquo recitatur esse dicta, ut sit particula narratiua. Quod sequitur: Si cognouisses & tu; D. Gregorius, & post eum Nicolaus, & alij plerique distinctionem perfectā hic facientes intelligunt, ut sit sensus, Si cognouisses mala tibi imminentia quemadmodum ego cognoui, etiam tu feres, quemadmodum ego. Quod verò subditur: Et quidem in hac die tua quæ ad pacem tibi; Nicolaus sic intellexisse videtur: Feres utique etiam in hac tua die quæ est tibi ad pacem, hoc est, in hoc tempore in quo Deo permittente prosperè & foeliciter viuis. Verum relatiuum, quæ, non potest referri ad diem, quia ex Græcis constat esse pluralis numeri, ut subaudiendum sit verbum plurale, quia Græcis est *τὰς εἰρήνης σου*, id est, ea quæ ad pacem tuam sunt vel pertinent. Proinde rectius D. Gregorius intelligit sensum esse: Et quidem in hac die tua, habes ea quæ ad pacem tuam pertinent, hoc est, in labili hoc tempore quod tibi non diuino honori impedis, tradis te carnis voluptatibus, ac bonis præsentibus ad foelicitatem terrenam abuteris. Cuius iam intelligit reddi rationem, cum subditur: Nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis. Si enim, inquit, cordis eius oculis mala quæ imminabant abscondita non essent, læta in præsentibus prosperis non fuisset. At si hunc sensum Dominus significare voluisset, dicendum fuerat: & quidem in hac

in hac die tua, habes ea quæ ad pacem tuam pertinent, quia abscondita sunt nunc mala tua ab oculis tuis. Iam verò non dicitur; quia abscondita; sed, Nunc autem abscondita sunt: quæ aduersatiua non conuenit intelligentiæ prædictæ. Sciendum ergo quòd ea pars, quæ ad pacem tibi: referenda est ad verbum, cognouisses, vt sit sensus: Si cognouisses etiam tu ea quæ ad pacem tuam faciunt. Et quoniam adhuc oratio pendere videtur, eo quòd alterum verbum desit quod requirit coniunctio, si, intelligit quidam sermonem esse defectiuum, quomodo flentes solent verba abrumpere præ affectus magnitudinem. Et Erasmus quidem subintelligendū pro sententiæ perfectione putat verbum, curares, vt sit sensus iste: Si cognouisses etiam tu ea quæ ad pacem tuam faciunt, curares ea amplecti, aut quæres ea Euthymius verò subaudit, nequaquam perires, Simili modo citatur hic locus in epist. Hesy-chii ad Augustinum, quæ est epistola 79. in libro epistolarum Augustini, & repetitur ab Augustino epistola sequente. Sic enim illis locis legitur: Et tu si cognouisses tempus visitationis tuæ, forsità permanisses; nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis. Rectius tamē & simplicius accipietur coniunctio si: hic posita optatiue, pro vtinam, quæ admodum sape accipitur. Sic enim non erit opus huiusmodi subaditione, eritque sensus ploranti accõmodus iste: O si, vel o vtinam etiam tu nosse quæ faciunt tibi ad pacem, Sic sanè & Theophylactus intellexisse videtur & D. Hieronymus, qui in Isaiam diuersis locis, & in Micheæ cap. 2. citans hunc locum, nihil adiicit quo sententiam compleat, quemadmodum nec Theophylactus. Secundum hunc sensum aduersatiua quæ sequitur, sic est subiicienda: Opra rem sanè te etiam nosse quæ pertinent ad pacem tuam, at, quod vehementer est deplorandum, hæc sunt abscondita ab oculis tuis, quæ te oprarim cognoscere. Verum etiam secundum hunc intellectum, quemadmodum & secundum eorum intelligentiam qui subaudiunt curares, vel nequaquam perires, aut aliud simile, non videtur quomodo quod sequitur cohæreat: Quia veniet dies in te, &c. Non enim apparet, ad quid referri possit causalis coniunctio, quia, Theophylactus videtur coniunxisse hanc partem cum parte præcedenti; nunc autem abscondita sunt; vt vertendum potius sit: Nunc autem absconditum est ab oculis tuis, istud nempe, quòd venient dies in te, &c. Nam etiam sic Græca verti possent, quod verbum ἐπιθυμῶ singularis numeri possit referri vel ad illud; τὰ πρὸς ἐχθρὸν οὐ; vel ad id quod sequitur: Quòd veniant dies in te, &c. At aduersatiua illa locutio, Nunc autem, exigit vt verbum ἐπιθυμῶ referatur ad τὰ πρὸς ἐχθρὸν οὐ, vt significetur eadem esse incognita, quæ prius optabantur esse cognita. Dicendū itaque per hoc quod subditur: Quia veniet dies in te; reddi à Domino causam sui cum fletu & ploratu desiderij: vt totius sententiæ hic sit sensus: O vtinam etiam tu quemadmodum ego, aut potius quemadmodum hæc turba, cognosceres ea quæ faciunt ad pacem tuam, hoc est, ea quæ ad tuam faciunt felicitatem: Eaque salutem vel iam cognosceres in isto die tuo, cum te ad cognoscendum hæc tot ac tanta inuitant. Nunc enim dum me habes regnum cælorum tibi annūciantem, offeruntur tibi ea quæ ad pacem tuam & salutem pertinent, id quod ex vita & doctrina mea, torquæ præclaris virtutibus pridem debueras agnoscere, & vel nunc tandem ex hoc meo secun-

dum prophetarum vaticinium aduentu. At nunc quod summè est deplorandum, non agnoscis quæ te agnoscere oportebat, sed abscondita sunt ista ab oculis tuis, id est, tibi sunt incognita, iustoque Dei iudicio tibi velata. Quod ob id flebilibus vocibus & gemitu deploro, quia veniet dies in te, id est, super te vel contra te, &c. Hic sensus quàm se probè habeat, facillè aduertet qui animo conceperit quibus affectibus pectus Domini hæc dicentis exæstua uerit. Sed & D. Hieronymus sic intellexisse hunc locum, satis licet colligere ex modo quo hunc locum frequenter citat. Nam in Isaiæ cap. 5. velut lamentationis verba Christus protulerit, sic citat: Si scires & tu quæ ad pacem tibi, quia venient dies super te, & circumdabunt tibi inimici tui munitio nes, & vallabunt te, & prosternent te & filios tuos. Similiter in cap. 29. & cap. 59. omittens illam partem: Nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis. Ex superiori autem enarratione patet per pacem hic intelligendam salutem, prosperitatem, & omnium rerum felicitatem. Hoc enim Hebraica phrasi nomine pacis significari, supra aliquando est annotatum. Ea autem quæ ad pacem Hierusalem pertinebant, erant fides in Christum, & prædicationis eius susceptio, quæ si suscepissent Iudæi, omnibus bonis spiritualibus & temporalibus gauisi fuissent, pacem habentes cum Deo & cum hominibus. Non enim si in Christum credidissent, à Romanis deustati fuissent, quos sibi metuebant hostes, si Iesum in suum regem susciperent. Dicit autem, in hac die tua, siue significans particulariter illum diem quo venit ad Hierusalem tanquam rex, assello insidens quod Zacharias propheta peculiariter filia Sion dederat in signum agnitionis Messie: siue potius totum illud tempus significans, quo cum Iudæis conuersabatur prædicando, & miracula operando, Illud enim tempus dicitur dies Hierusalé, hoc est, tēpus quo à Deo visitabatur, & quo illi salutis suæ occasiones variè offerebantur, quæ postea non ita erant illi offerendæ, quando illis relictis, gratia Euangelica ad gentes erat migratura, quando futura erat dies salutis gentium, & implendum in Iudæis quod Dominus eis prædixit: Queretis me, & non inuenietis. Ex superiori item enarratione patet, vertendum potius fuisse cognosceres quàm cognouisses, sicut & Hieronymus semper legit, scires. Nam quod Græcè est ἐγὼς, cum sit aoristus, etiam verti potest, cognosceres vel scires.

QVIA VENIENT DIES IN TE, ET CIRCVNDABVNT TE INIMICI, &c.] Hebraica phrasi dictum est: Venient dies, & circumdabunt te inimici tui; pro eo quod est, Venient dies in quibus circumdabunt te inimici tui, &c. Qualis locutio frequens est apud Prophetas, vt Iere. 33. Ecce dies venient, dixit Dominus, & suscitabo verbum bonum quod locutus sum, &c. Et aliis multis locis. Porro quoniam bis apud nos ponitur verbū, circumdabunt, ne quis putet eiusdem esse repetitionem, sciendum Græcis non esse vtrobiq; idē verbum. Habent enim, περιβαλοῦσιν δι' ἐχθροὶ σὺ χάρακα σοι, καὶ ἑρικυκλώσουσι σε, id est, circumdabunt te inimici tui vallum tibi, & cingent te. Hæc autē omnia eo contigisse ordine quo hic Dominus prædicit, testatur Iosephus lib. 6. & 7. belli Iudaici. Libro enim sexto docet, quomodo Romani aggressi obsidionem ciuitatis Hierosolymitanæ, in circuitu Hierusalem tres aggeres erexerint, ac deinde etiam alios: postea verò etiam murum vnum in circuitu ab eis extructum

structum triduo, diuino impetu eos adiuuante & incitante; testatur, eoque circumdatam ciuitatem ita fuisse coangustatam, vt nemini exitus vel introitus patuerit, atque hinc in tolerabilem famem ortam in ciuitate, quæ eos etiam proprios filios edere coegerit. Libro verò septimo commemorat quo modo capta ciuitas solo sit æquata, & occisi ciues innumeri, qui hic Hebraica phrasi dicuntur filij Hierusalem, quòd ciuitas velut mater sit habitantium & progenitorum in ea. Occisorum enim siue fame, siue gladio, per omne tempus obsidionis dicit fuisse vndecies centum milia, quorum pleròque dicit fuisse gentiles, hoc est, Israelitas vel contritibiles, non autem omnes indigenas, quia ab omnibus regionibus ad azymorum diem festum congregati, bello subito circumfusi sunt. Itaque eo tempore hæc coeperunt adimpleri quæ Dominus prædicit, quo tempore hæc Dominus nunc prædixit. Cæterum quòd hic dicitur; non relinquent in te lapidem super lapidem; intelligendum est dictum hyperbolicè, ad significandum maximam & extremam destructionem. Neque enim verisimile est tã fuisse curiosos aut potius oriosos Romanos, vt eis vel vacauerit, vel liberit singulos lapides ab inuicem auellere, & alioqui aliquot turres relictas à Tito testatur Iosephus, qui lib. 7. sic maximam ciuitatis desolationem describit, vt ex eo intelligere liceat quàm verè hæc à Domino sint prædicta. Sic enim habet cap. 18. Postquam quos occideret, quid ve raperet non habebat exercitus, quòd iratis animis omnia deerant, iubet eos Cæsar totam funditus iam eruere ciuitatem ac templum, relictis quidem turribus, quæ præter alias eminebant, Phalelo & Hippico & Mariamne, murique tanto, quantum ciuitatem ab occidente cingebat. Id quidem vt esset castrum illi custodia causa relinquendis; turres autem, vt posteris indicarent qualem ciuitatem, quàmve munitissimam Romanorum virtus obtinisset. Alium verò totum ambitum ciuitatis ita complanauere diruentes, vt qui ad eam accessissent, habitata aliquando vix crederent. Hæc ille Quod autem à Tito relictum fuit, deinde ab aliis principibus etiam subuersum scribitur, vt perfectè impletum sit quod Dominus prædixit, ciuitate Hierusalem sic penitus deleta, vt & post reedificata, non eundem locum obtinuerit, (cum iam mons Caluarie sit intra ciuitatem) nec idem nomen. Nā post reedificationem primum Ælia dicta est, ab Ælio Adriano imperatore, eius conditore. Addit autem Dominus causam prædicti excidij Hierosolymitanij; eo quòd, inquit non cognoueris tēpus visitationis tuæ, hoc est, tempus quo Deus te per filium suum ad saluandum te visitauit. de qua visitatione dicit Zacharias in suo Cantico: Visitauit & fecit redemptionem plebis suæ. &c. Visitauit nos oriens ex alto. Animaduertendum autem circa Domini verba ad Hierusalem dicta quædam ipsi ciuitati proprie conuenire, vt quod dicitur: Circumdabunt te inimici tui vallo, &c. quædam verò ei non conuenire, nisi synecdochicè ratione ciuium eius vt cum dicit Dominus se optare vt illa cognosceret quæ ad pacem eius sunt, abscondita autem hæc illi esse, nec cognoscere eam tempus visitationis suæ. Porro ex hoc fletu & verbis istis Domini discendum nobis imprimis, quàm Dominus non gaudeat, sed planè doleat interitum impiorum, vt vere per Prophetam dicitur: Nolo mortem peccatoris, sed vt magis conuertatur & viuat. Et subiicit

veluti lamentando, Conuertimini, conuertimini à viis vestris pessimis, & quare moriemini Domus Israel? Et Ierem. 8. significat quàm desideret & expectet peccatorum penitentiam, dicens: Nunquid qui cecidit, non resurget? & qui auersus est, non reuertetur? Vbi etiã post pauca coqueritur populus Israeliticum non cognoscere ea quæ ei ad pacem offeruntur & tempus visitationis suæ: Miluus, inquit, in cælo cognouit tempus suum, rurtur, & hirundo & ciconia custodierunt tempus aduentus sui, populus autem meus non cognouit iudicium Domini. Discendum secundo, quòd & nos ex exemplo Christi ex animo dolere & deplangere debeamus impiorum cecitatem & perditionem, etiam si sint inimici, eorumque perditionem deplorandam magis quàm mala quæ ab eis nobis inferuntur, quomodo Dauid defleuit mortuum Saul & Absalon. Sic & Ieremias præuidens vastationem Iudaici populi: Ventrem, inquit meum doleo, ventrem meum doleo, sensus cordis mei turbati sunt in me, non tacebo quoniam vocem buccinæ audiuit anima mea clamorem prelij. Et post pauca subiicit causam vastationis similem ei quæ hic redditur: Quia stultus populus meus me non cognouit, filij insipientes sunt & vecordes: sapientes sunt vt faciant malum, bene autem facere nescierunt. Discendum tertio quàm graue & intolerabile sit futurum gehennæ supplicium, cum temporale Hierusalem excidium tantum præuisum à longè Christo etiam excussisset lachrymas, quod tamen longè inferius est supplicio eterno, vt pote cuius illud tantum est umbra quædam & exemplum: quemadmodum Petrus subuersionem Sodomæ & Gomorrhæ factam testatur in exemplum eterni supplicij, parati iis qui impiè agunt. Cauendum proinde etiam nobis, ne similiter lachrymis Christi & eorum qui Christi affectum induerunt, digni simus, si cum terrena Hierusalem etiam nos qui delecti sumus vt essemus Deo ciuitas sancta & Hierusalem spiritualis, non agnoscamus, nec amplemur varias salutis & pacis occasiones, quæ à Deo nobis peculiariter Christianis offeruntur. Nunc enim nostra dies est: in qua ea curare possumus quæ ad pacem pertinent. Veniet alij dies qui non nostri erunt, sed diuinæ remunerationis, quando qui oblatas modo salutis occasiones non sunt amplexi, tradentur inimicis suis, demonibus scilicet, torquendi, qui eos veluti vallo circumdatos, ita in inferni pœnis concludent & coartabunt, vt nullum vnquam egrediendi locum sint concessuri, fame, gladio, & peste, hoc est, dirissimis tormentis & morte eterna eos affligentes. Ad huius enim modum sufficit in genere verba Christi mysticè nobis accommodare, quorum accommodationem prolixiorē & exactiorē si quis requirat, legat Origenem & Gregorium in homiliis super hac historia.

ET CVM INTRASSET HIEROSOLY-
MAM, COMMOTA EST VNIVERSA, &c.]
Facit hæc narratio & ad commendationem gloriæ Christi, ac magnificentie pompæ huius qua in Hierusalem deduci voluit, vt quæ ipsa sui nouitate magnam adeo ciuitatem totam commoueret admiratione: & ad confutationem Iudæorum, vt qui ignorantem illius signi quo Zacharias regem illorum illis agnoscendum dedit, prætexere non possent, cum tota ciuitate celebris esset hic solennis introitus. Cum enim, inquit, intrasset Hierosolymam, in solito spectaculo commota est vniuersa ciuitas, dicens:

dicens: Quis est hic? Neque enim iam agnouerunt eum... Hic est Iesus propheta a Nazareth Galilaeae...

num commoios his verbis indignationem & desperationem expressisse, qua sibiipsis indignabantur...

PHARISAEI ERGO DIXERUNT AD SEMETIPSOS VIDETIS QUAESITUM... Chryostomus & post eum Theophylactus existimant...

Mundus totus post eum abiit; hyperbole est vulgaris, qua significatur magna hominum multitudo...

CAECI ET CLAUDI CURANTUR A CHRISTO, ET GEN...

Matthaei 21. Ioannis 12.

CAP. CXI.

Intrauit Iesus in templum Dei. Et accesserunt ad eum caeci & claudi in templo... Hic ergo accesserunt ad Philippum...

Quod ad concordiam pertinet Euangelistarum, dubium est an hac ipsa qua Dominus solemni pompa ingressus est Hierusalem...

credidit auditui nostro, & brachium Domini cui reuelatum est? Propterea non poterant credere...

INTRAUIT IESUS IN TEMPLUM DEI, ET ACCESSERUNT, &c.] Quod ad concordiam pertinet Euangelistarum, dubium est an hac ipsa qua Dominus solemni pompa ingressus est Hierusalem...

suam contextit hic narrationem; quasi tantum prima die & secunda Dominus a Bethania profectus sit Hierosolymam in templum...

Qui amat animam suam, perdet eam: & qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam aeternam custodiet eam...

D. 3. 20.

3. 19.

1. 35

or. 19.

T. 2

mino hæc accinere, quique neque presentium Pharisæorum & sacerdotum graui & metuenda auctoritate cohiberi potuerunt, cum sit ea ætas timida. Fecit idem ad confusionem Pharisæorum, quod pueri Christum agnouerint, quem natu grandes, & oraculorum legis ac Prophetarum periti, etiam post tot conspecta miracula, agnoscere noluerunt, non sine typo futurorum postea explicando. Iam hoc ad Christi pertinuit gloria, quod etiam puerili acclamatione discruciatum sunt Pharisæi, nec illam vel cohibere potuerunt, vel contemnere. Itaque principes sacerdotum, inquit Matthæus, & scribæ cum viderent mirabilia quæ dominus fecit, sanando scilicet cecos & claudos, ac rursus viderent pueros in templo clamantes; Holoanna filio Dauid cum utroque nomine prouocari deberet ad agnoscendum & prædicandum etiam cum aliis regem suum, qui miraculis qui ædebat confirmabat se verè esse quod ab omnibus tunc dicebatur, expectatum scilicet filium Dauid, contra suo more, inuidia nimirum excæcati indignari sunt, & callidè Dominum compellentes dixerunt: Audis quid isti dicunt? ut si attributum sibi regis nomen agnosceret, haberent, vnde eum accusare possent apud præsidem: si verò non agnosceret, haberent vnde turbam refellerent, tanquam falsa acclamantem. Dominus autem aptè & moderate sic respondet, ut nihil habeant quod in verbis eius calumpnentur, & vicissim eos non leuiter perstringat. Non enim dixit, quod illi audire cupiebant bene faciunt pueri testimonium mihi verum perhibentes, aut errant, pueri sunt, debetis ignoscere atque, sed profert exemplum de octauo Psalmo, ut ipse met tacente, testimonium scripturarum puerorum dicta confirmaret, & scripturarum peritos per scripturas refelleret. Vtique, inquit, audio quod isti dicunt. Nunquam legisit vos, qui vobis de scripturarum periti placetis, illud Psalms: Ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem? Porro ex hac testimonij istius citatione non est intelligendum, sententiam hæc proprie & solum dictam de istis pueris quorum occasione citatur. Quod enim in genere dictum est à propheta, hoc Dominus specie rectè accommodauit. Nam propheta in genere dixit Deum semper solitum perficere suam laudem ex ore infantium & lactentium, per infantes & lactentes significans & metaphoricè homines simplices ac ineruditos, & hyperbolicè pueros ætate. Et quidem ad literam videri potest Dauidem per infantes & lactentes significasse Hebræos, qui Dei nomen & laudem carmine celebrare cœperunt cum libera ti essent ex Ægypto. Nam de his dicitur. Decanta uerunt Domine nomen sanctum tuum, & victicem manum tuam laudauerunt pariter, quoniam sapientia aperuit os mutorum, & linguas infantium fecit disertas. Simul tamen significatur sensu mystico, Deum ad maiorem confusionem suorum hostium solitum eligere homines infirmos & ineruditos, qui nomen eius prædicent, quemadmodum patuit in plerisque prophetarum, & in Apostolis, quorum typus quidam fuerunt isti, pueri, ut mox dicitur: & proinde rectè testimonium hoc pueris istis Dominus accommodauit, tum quod hi typus fuerunt Apostolorum et simplicium hominum per quos nomen Christi erat prædicandum, de quibus potissimum Spiritus sanctus in eo scriptura loco locutus est. Cæterum huius testimonij citatione, multifariam Dominus confutat sacerdotes et Scribas. Primum

enim significat hæc puerorum acclamationem non à puerili insipientia, sed à spiritu profectam diuino, idque conuenire vaticinio propheta, qui non tantum dicit infantes laudaturos Deum, sed Deum ipsum perficere suam laudem ex ore infantium. Secundò significat hæc laudis acclamationem ad Dei pertinere gloriam, & Dei potius esse laudem quam hominis, ut proinde non sit à se reprimenda. Tertio significat istud in pueris diuinitus factum ad confirmationem sacerdotum, scribarum & pharisæorum tanquam hostium Dei. Sequitur enim apud Prophetam, quod tamen Dominus noluit exprimere, sed solita vtens modestia, illis intelligendum & recolendum reliquit. Propter inimicos tuos, ut destruas inimicum & vltorem. Quo significat Propheta Deum ob id per simplices laudem suam perficere, & confirmare & constabilire, ut eo magis confunderet & couinceret inimicos gloriæ suæ, cum scilicet paruulis & simplicibus laudem Dei prædicantibus, illi omnibus suis viribus non possunt resistere, sed nec illum agnoscere, cum sibi videantur sapientes, quem agnoscere possunt paruuli, simplices, & ineruditi. Citatur autem hoc testimonium secundum translationem Septuaginta multum illo tempore vltatam, quæque proposito Domini nunc magis conueniebat. Nam Hebræa habent. Ex ore infantium & lactentium fundasti robur aut virtutem. Nec tamen in sensu est diuersitas. Tunc enim virtus Dei ex ore infantium & lactentium fundatur, dum laus Dei, inuicta cunctis hostibus Dei prædicatione, expulgetur ab infantibus. vnde bene verterunt Septuaginta, sensum potius quam verba exprimentes: Ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem. In quibus verbis notandum, non esse dictum, excitasti laudem, sed perfecisti. Perfecit enim fecit suam laudem Deus, dum simplices & infantibus similes non est more hominum auersatus, sed tales elegit ad prædicandum laudem suam, in quibus eligentis declaratur benignitas, quod tales superbis derelictis dignatus sit eligere, & eius qui laudatur commendatur integritas ac sanctitas, eo quod à simplicibus ac doli malitiæque expertibus laudetur: & eiusdem ostenditur potentia, quod fortes & sapientes in hoc seculo, non possint simplicium obstruere ora. Porro sicut ea quæ præcedunt circa Christum nunc gesta, proculdubio mystica fuere & futurorum typi: ita et quod modò circa Dominum gestum scribitur. Specimen enim quoddam iam est editum, & per quos nomen Christi potissimum esset prædicandum, nempe per simplices idiotas, ac doli expertes, diuino spiritu accensos, quales erant Apostoli: & quid illis prædicantibus nomen Christi in mundo euenturum esset, nempe indignatio Iudæorum sapientum ac potentium huius seculi, qui tamen non possent resistere sapientiæ & spiritui qui in illis loquutus esset, sed quo magis illi resisteret eo magis per simplices illos laudem nominis sui Christus erat perfecturus & confirmaturus quemadmodum iam impletum videmus. Hinc autem nobis discendum, primum quidem teneram ætatem mox, ut loqui, incipit formandam ad laudes Dei personandas, etiam si non satis intelligat ea quæ loquitur: deinde verò omnes eos qui dignè Deum & Christum laudare et prædicare volunt, puerilem simplicitatem et integritatem amplecti oportere. Rectos enim decet collaudatio. Nec est laus Dei speciosa in ore peccatoris.

ERANT

ERANT AUTEM QUIDAM GENTILES EX HIS QUI ASCENDERANT UT ADORARENT. Hæc quæ Ioannes solus commemorat, incertum est quo die contigerint, an prima die, an aliqua sequenti, & vtrum omnia eodem die contigerint, an diuersis diebus: tamen quia Ioannes hæc coniungit historia primæ diei, nec videbatur quo alio loco hæc commodius collocaretur, visum est ea hoc loco adiungere superioribus, veluti gesta prima hæc die. Cum ergo Iudæi plerique diuino succenti spiritu, suum erga Christum affectum ipso opere & voce declarassent, ac Pharisæi illius gloriæ inuiderent, commodè accidit, ut & gentiles quidam suum erga Dominum affectum declararent, quo ostenderetur veluti præludio quoddam, etiam gentes cum Iudæis in Christum credituras, & plerisque Iudæorum indignantibus gloriæ Christi, illas desiderio ipsius accendendas. Illi enim modò cupiebant Christum occidere; gentes verò videre, & gentes tales quæ religionis gratia Hierosolymam iam venerant. Tanta enim erat templi Hierosolymitani veneratio, ut non solum Israelitæ sed ex longinquis regionibus etiam multigentium eò proficicerentur, sicut de Eunuchò Candacis reginæ Æthiopum, acta Apostolorum narrant. Iam enim veri Dei religio, fastiditis idolis, etiam à gentibus recipi cœpit, atque imago quædam futuri præbebatur, quod ad Ecclesiam cuius typum gerebat templum illud Hierosolymitanum etiam gentes antea idololatram concurrerent. Quidam ergo ex huiusmodi ethnicis, cum ingenti videndi Iesum desiderio tenerentur, de quo tam admiranda audierant, ac pudore reuocarentur quo minus illum adirent, accedentes ad Philippum rogauerunt eum ut is aditum sibi aperiret ad Iesum, dicentes: Domine, volumus, hoc est, cupimus & desideramus Iesum videre. Dominum vocant vulgari modo reuerentiæ causa. Cum autem omnibus obuium fuerit, Iesum videre palam in templo docerem, apparet hos dicentes: Volumus Iesum videre, non simpliciter optasse ipsum obiter videre in turba, sed cominus etiam salutare ac cum eo loqui, & loquentem audire, ut videre hic possum sit pro inuisere, aut familiarius colloqui, aut agere cum aliquo, quemadmodum Prouerb. 7. fornicaria dicit adolescens: Egressa sum in occursum tuum, desiderans te videre. Simili modo in malum accipitur verbum, videre. 2. Paral. 25. cum rex Iuda Amasias misit ad Ioas regem Israel, dicens: Veni, videamus nos mutuo. Quod autem gentiles isti Philippum adierint præ aliis, putant quidam in causa fuisse, quod ei ob patriæ viciniam noti fuissent, & ob id addidisse Ioannem Philippum fuisse à Bethsaida Galilææ, quod non longè ab hac ciuitate, aut etiam in hac ciuitate gentiles habitarent. Erat enim ciuitas Galilææ gentium. Potius tamè crediderim hos etiam Philippo fuisse incognitos, obiter autè factum ut Philippum adirent, additumque illud; qui erat à Bethsaida; ad distinctionem aliorum qui eodem appellabantur nomine. Nam & Philippum, qui postea vnus fuit ex septem diaconis, verisimile est fuisse vnum ex discipulis Christi. Si enim hi gentiles vel Græci, ut habet Græca fuissent Galilæi aut Galilæis vicini, in Galilæa facile Iesum videre potuissent. Philippus itaque ab istis rogatus, rem comunicat Andree, cœteraneo, quod is maioris erat apud Dominum autoritatis, à quo omnium primus fuit vocatus. Andreas rursus & Philippus simul adentes Iesum, exposuerunt ei

gentium desiderium, iam insipientes ipsa re adimplere, dum Christo gentes adducere student, quod prius typo adumbrabatur, cum duo discipuli pululum Domino adduceret. Vt autè discipuli non protinus gentiles adducerent ad Iesum, sed prius eum adiret nunciantes adesse quos teneret desiderium videndi ipsum, verisimiliter in causa fuit, quod prohiberetur sibi scirent à Christo, cum gentibus habere commercium & consuetudinem, sed tantum cum ouibus quæ perierunt domus Israel. Ideoque rem ad Dominum detulerunt, ut ipse aut reciperet, aut recideret gentes, prout ei visum esset: ipsi verò nihil in hac parte contra magistri præceptum admitterent.

IESVS AUTEM RESPONDIT, DICENS: VENIT HORA UT CLARIFICETUR, &c. Vbi cognouit Dominus ex discipulis, ethnicos quoque sui videndi teneri desiderio, cœpit hac occasione differere discipulis suis de gloria quæ eum in vniuerso mundo maneret post mortem iam iam imminet, per quam cum Scribæ & Pharisæi nomen eius extinguendum putarent, contra futurum erat, ut celeberrimum redderetur, cum magno in se credentium fructu. Dicit ergo: Venit iam hora, id est, tempus, ut clarificetur filius hominis. Quasi dicat: Audistis Iudæos acclamantes: Benedictus qui venit in nomine Domini. Videtis gentes simili cupiditate accurrere. Ex his ergo agnoscite iam instare tempus, imò iam venisse, ut cum Pharisæi credent me penitus extinctum esse, tum maxima glorificer, per ascensionem scilicet in celos, & missionem spiritus sancti, qua fiet ut nomen meum in vniuerso mundo prædicetur & agnoscat, multis vbique in me credentibus. Hæc est enim gloria de qua loquitur, quam scilicet primum per ascensionem in celos, ac deinde per missionem spiritus sancti qui fide totum mundum impleturus erat, obtinuit, iuxta illud Psalms: Exaltare super cælos Deus, & super omnem terram gloria tua. Quoniam autem ad gloriam hanc peruenire non potuit, nisi per mortem, hinc mentionem mortis suæ ingerit, ostendens quam illa sit toti mundo futura fructifera, qua discipuli tantopere abhorrebant, tanquam indigna Domino suo, ut sic frequentem mortis suæ inculcatione, & vtilitatis eius ostensione scædulum crucis suæ ab illis tolleretur. Amen amè, inquit, dico vobis, nisi granum frumenti cadens in terram, mortuum fuerit ipsum manet solum, id est, sine fructu. Si autem mortuum fuerit, multum fructum afferit. Quo exemplo parabolicè significat: Ita & ego si non morerer, nullum fructum affererem: vbi autè mortuus fuero, multum fructum allaturus sum mundo & patri: Mundo quidem, promerendo reconciliationem cum Deo, & spiritus charismata: patri verò, ex vniuerso orbe quamplurimos adducendo. Bene autem se Dominus comparat grano frumenti in terram deiecto. Ipse enim ut nos pasceret & aleret, in agro huius mundi veluti feminatus est, dum incarnatus est, & natus, ut in terra mortuus & sepultus, ex ea gloriosus & cum magno fructu resurgeret. Itaque quod non potuisset ira aperto sermone persuadere, vulgari exemplo facit cognoscibilis. Et quoniam non ipse tantum per mortem suam ingressus erat in gloriam suam, & multum fructum mundo allaturus, sed omnes ipsum imitari hac in parte deberent qui eiusdem gloriæ vellent esse participes, quod ad mortem pro Dei gloria & hominum salute subeundam etiam suos exemplo suo præpararet, doceret etiam illorum mortem fore ipsis fructiferam.

Tc 3 vt &c.

vt & ad sanctos quosq; maxime martires illud accommodari possit. Nisi granum frumenti, &c. Sequitur enim, quod supra aliquoties habitum est apud alios Evangelistas: Qui amat animam suam, contra me scilicet, perdet eam in futuro seculo. Et contra, qui propter me scilicet, odit animam suam in hoc mundo, ita vt eius naturalibus vel carnalibus desideriis non acquiescat, quoties meis contrariatur preceptis, in vitam æternam custodit eam. Addit autem & aliam rationem, qua magis adhuc ad mortem equanimiter tolerandam prouocat, dicens: Si quis mihi ministrat, hoc est, ministrum meum se exhibet & proficitur, me sequatur, etiam in mortem vsque. Par est enim ministrum à Domino non diuelli, nec conuenit ministrum meliorem conditione expectare quam viderit fuisse domini sui. Quod si qui meus haberi vult minister, etiam me sequatur, is sane non sine magno fructu id facturus est, sed vbi ego sum, illic & ipse erit, eiusdem mecum confors gloriæ. Si quis enim mihi recte ministrauerit, sic vt etiam sequatur, hunc pater meus honore afficiet, quemadmodum me clarificaturus est, gloriæ illius per omnia inferuentem. Tribus ergo modis inuitat ad animæ odiū, nempe premio vitæ æternæ confortio sui, & honore à Deo obtinendo, Notandum autem hic rursum, quemadmodum aliquoties superius apud Ioannem, Dominum dicere: Vbi ego sum, non autem vbi ego ero, quod secundum diuinitatem suam iam tum esset in cœlis.

NUNC ANIMA MEA TURBATA EST. ET QVIE DICAM? PATER SALVIFICA

Quotiam passionis suæ meminerat tanquam iam iam imminētis, ex cuius recordatione naturaliter in homine sequitur horror quidam, hinc Dominus humanæ cedens infirmitati, permisit eam quod suum est pati, ac deinde seipsum ad tolerantiam confortat, patris voluntatem & gloriam suæ naturali præponens voluntati. Istud autem sic in se dispensatiue fieri Dominus voluit, primum vt se verum hominem declararet, ac eisdem nobiscum citra peccatum affectibus obnoxium ne quis diceret facile eum de morte philosophari, vt qui extra humanam esset infirmitatem, nec mirum si voluntariè adeo mortem subiret; vt qui esset plane impassibilis, sicque minus homines exemplo mortis eius prouocarentur ad mortis tolerantiam, minusque intelligerent Christi erga nos charitatem. Secundo, vt intelligeremus sine peccato hominem conturbari horrore mortis imminētis, & optare eius vitæ vitationem, quidque faciendum ei qui huiusmodi horrore commouetur, nimirum vt Deum inuocet, & suum desiderium postponat gloriæ eius. Dixerat enim audiendam animam in hoc mundo, Ne ergo qui sentiunt se horrere mortem, & vitæ præsentis amore non nihil capi, desperarent, nostram in se misericorditer suscipere infirmitatē dignatus est. Dicit ergo: Nunc, cum scilicet instātem mihi mortem recogito, anima mea turbata est mortis scilicet horrore. Dicit anima mea non autem spiritus meus, quod turbatio hæc pertineret ad partem animalem & sensibilem, naturaliter mortem horrentem. In hac autem turbatione constitutus, quemadmodum accidere solet his, qui inter duo contraria, quorum vtrumque certis rationibus desiderat, dubitant quid magis sit optandum, subiicit: Et quid dicam? Vox est enim mortem horrentis & herentis virum sic optandum. Et primum quidem proponit naturale animalis partis deside-

rium, dicens: Pater, saluifica me ex hac hora, id est, libera me ab hora mortis imminētē, hoc est a supplicio quod mihi modo imminet. Horam enim & tempus horret ratione supplicij, quemadmodum etiam postea apud Marcum dicitur orasse dominus, vt si fieri posset, trāsiret ab eo hora. In quibus locutionibus est synecdoche, quemadmodum etiam cum dies dicuntur mali. Cum autem animale & naturale suum desiderium Dominus proposuisset, veluti seipsum corrigens, atque reuocans quod precatus erat, subiicit: sed propterea veni in horam hanc. Vbi si hora accipi debet sicut prius, videtur sensum oportere esse hunc: Sed propterea veni, nempe vt horam hanc, quam deprecatur & horret vis sensibilis subirem. Alioqui enim illud, propterea, non habebit ad quod referatur. Cum ergo naturale hoc desiderium reuocasset tanquam contrarium suo officio & functioni, adiecit quod deliberatē & certo precandum recta ratio suggererat, dicens: Pater, clarifica nomen tuum, quasi dicat: Nō hoc fiat quod naturaliter ego desidero, sed quandoquidem nominis tui claritas iuxta tuā ordinationem pendet ex morte mea, id omnino velim in me, & de me facias per quod nomen tuum illustretur, hoc est, tu ipse clarus, & celebris habearis, & agnoscaris. hoc est enim clarificari nomen Dei, ipsum passim clarum haberi, & agno sci. Concisus Dominus hic vsus est sententiis, vt quæ perturbatis animis nunc in hæc, nunc in illa, sed verentibus sunt familiares. Notandum tamen quod quidam illud, Pater saluifica me ex hac hora, legunt per interrogationem, quemadmodum id, quod præcedit, vt sit sensus: Et quid dicam? An illud, Pater saluifica me ex hac hora? Sed illud dicere non debeo, quia propterea veni in horam hanc. Hoc ergo dicat: Pater clarifica nomen tuū. Hanc sententiā & partium connexionem aperte satis indicat Theophyl. cum ait: Docet nos Christus, vt etiam si mereamus & turbemur, non fugiamus mortem, quia & ego, inquit, cum turbor (homo enim vere sum, & permitto naturæ, vt sua ostendat) attamen non dico ad patrē vt saluet me ex hora hac, sed quid dico? Clarifica nomen tuū. Prior tamen intelligentia conuenientior est, quæ magis conueniat cum oratione Domini, qua in orto pridie passionis suæ, ex simili turbatione animæ patrem precatus est, dicens: Pater si fieri potest, trāsseat a me calix iste. Verūtamen nō mea voluntas, sed tua fiat, Quo loco latius distetur de hac Domini turbatione & præcatione.

VENIT ERGO VOX DE COELO DICENS: ET CLARIFICAVI, &c.] Vox hæc è coelo venisse dicitur, quia è supernis audita est diuina facta virtute, patrisque celestis referens personam. Itaque domino precante: Pater clarifica, hoc est, glorifica nomen tuum, pater filium suum semper exaudiens respondet: Et clarificaui nomen meum, & iterum clarificabo illud. Clarificauerat enim nomen meū pater, dum tā insignia bonitatis & potētiae suæ testimonia per Dominum agentem in carne adiderat: rursum illud clarificaturus erat multo magis misso paracleto, qui vsque ad extremū terræ euangeliū gratiæ erat per Apostolos prædicaturus, & credere huic quæphurimis daturus. Id autē fieri non potuit, nisi intercedente morte Christi, quæ spiritum huic orbi vniuerso promeretur, Hanc autē vocem cum audierit astantes, quidam dicebant tonitruū esse factum, qui scilicet sonum quidam audierant, sed præ turbatione vocem non

nō intellexerunt: alij dicebant, angelum ei locutum esse, qui scilicet vocem etiam intellexerunt, Dominus autem non propter se vocem hanc factam dicit, vt scilicet disceret quæ nesciebat, sed propter astantes, vt scilicet illi intelligerent ipsum esse à Deo, quodq; mortem subiturus esset non ex necessitate, sed pro illustranda gloria Dei. Vnde subiicit: Nunc iudicium est mundi; declarare volens quomodo mors illius clarificatura esset nomen Dei. Iudicium autem mundi, dicit iudicium quod pro mundo, hoc est, hominibus huius mundi diaboli tyrannide oppressis erat tum per mortem ipsius futurum contra diabolium suo in homines imperio iusto Dei iudicio spoliandum. Vnde explicandi causa quomodo iudiciū nunc esset mundi, subiicit: Nunc princeps huius mundi, hoc est, diabolus qui imperium sibi vindicat in homines huius mundi, eiicitur foras, hoc est, extra suū imperiū, vt non sic hominibus dominetur, quæadmodum haftenus tyrannicè dominatus est. Hæc autem eiectio iudicio quodam iustitiæ per mortem Christi facta est, cuius iudicij iustitia dupliciter potest attendi. Primo quia Christus morte sua pro peccatis hominum satisfecit iustitiæ diuinæ, ac per hoc iuste humanum genus exemit à diaboli tyrannide, & potestate quam ratione peccatorum in homines habebat. Secundo, quia per hoc quod diabolus ausus fuit manus suas in innocentē Dominum iniicere, qui mortis nō erat debitor, iuste priuatus est ea potestate, quam ratione peccati in homines obtinuerat, quemadmodum iuste priuaretur accepta à rege potestate in maleficos tyrannus aliquis, si etiam innocentem regis filium interimere non vereretur. Hos cum iusto iudicio liberationis nostræ modos indicat Paulus. cum dicit: Quod impossibile erat legi in quo infirmabatur per carnem, Deus filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, & de peccato dānauit peccatum in carne. Et: Delēs euod aduersum nos erat, chirographum delicti, quod erat contrarium nobis, & ipsum tulit de medio, affigens illud cruci, & expolians principatus & potestates traduxit confidenter palam, triumphans illos in semetipso. Porro quoniam dixit principem huius mundi eiiciendum foras, quo ostenderet morte sua illum eiiciendum, eoq; eiecto se in principatu illius successurum, subiicit: Et ego si id est, cum exaltatus fuero à terra, omnia traham ad meipsum. Notat autem Augustinus nō esse dictum, omnes traham, sed omnia traham; vt non ad vniuersitatem hominum illud referatur, quia non omnium hominum est fides, sed ad creaturæ integritatem, hoc est, spiritum, animam & corpus, vt significetur omnia quæ sunt in homine, trahenda in obsequium Christi. Græcè tamen legitur, omnes, quod intelligendum est dictum distributione generica, aut de electorum & prædestinatorum numero, quemadmodum & nostrā lectionem Augustinus docet intelligi posse, dicens: Aut si omnia ipsi homines sunt intelligendū omnia prædestinata ad salutem possumus dicere, aut certè omnia hominum genera secundum innumerabiles differentias, quibus inter se præter sola peccata homines distant. Per exaltationem à terra, suo more crucifixionem suam significat, quemadmodum Ioannes mox explanat, non solum quod per eam verè corpus attolleretur à terra, sed etiam quod per eam in cælum Christus esset subleuendus vsque in dexteram patris. Trahit autem ad se omnes Christus,

quia misso paracleto quem hominibus morte sua impetrauit & meruit, efficit vt omnes abreun-
ciato dæmone per Christum superat, quem prius in idolis colebant homines, & cui per peccatum subiecti erant, illum sequantur credentes in eum, & obediētes illi, ac ipsum Dominum suum agnoscentes Itaque quemadmodum supra dixit patrem trahere ad filium, ita nunc se dicit trahere homines ad seipsum, quo tractu sponsa in Canticis tra-
hi desiderauit, dicens: Trahe me post te. Significat autem hic tractus, & quod homines prius à tyranno essent detenti, qui eos non sineret abire, nisi fortior illo superueniens vinceret eum: & quod alioqui homines per seipsos nequeunt accedere ad Christum. Duo ergo effectus crucis Dominicæ hic significantur, nempe ablatio principatus à diabolo, & acquisitio principatus ipsi Christo. Porro Caietanus illud: omnia vel omnes traham ad meipsum; absolute intelligit dictum de omnibus, non tantum hominibus, sed & Angelis etiam malis, omnesq; tractos iam, vel aliquando trahendos ad Christum, quia omnes tandem vel voluntarij vel inuiti illum agnoscent esse solum verum Dominum, iuxta illud Pauli: Vt in nomine Iesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium, & infernorum, & omnis lingua confiteatur, qui a Dominus Iesus Christus in gloriam est Dei patris.

RESPONDIT EI TURBA: NOS AV-
DIVIMVS EX LEGE, QVIA CHRIS-
TIVS, &c.] Hæc responsio turbæ, præsupponit Dominum inter alia etiam illud dixisse, quod ab Evangelista est prætermisum, oportet exaltari filiū hominis. Et videri potest Dominum pro declaratione illius quod dixit: Ego si exaltatus fuero à terra, &c. addidisse illud quod supra dixerat Nicodemus: Sicut enim Moyses exalrauit serpentem in deserto, ita exaltari oportet filiū hominis, &c. ideoq; Ioannem illud iam modò omisisse, quod superius semel ab illo esset positum. Sic enim etiam minus mirandum erit, quod turba intellexit Dominum per exaltationem à terra, significare suam mortem & crucifixionem, quam significari facilius intelligi poterat per illam comparisonem. D. August. intelligit eos ideo intellexisse iam Dominum loqui de sua crucifixione quod eā iam animo concepis-
sent, aut saltem principes suos eā meditados sciret, Chrysofomus verò & Theophyl. id putant in causa fuisse, vt tropum hunc facile intelligerent, quia superius de morte sua satis appertè meminerat. Verisimile etiam est familiare fuisse Iudæis, huiusmodi tropo crucifixionem circumscribere, quomodo & nos suspendium vocamus exaltationem à terra. Dicunt autem se audiuisse ex lege, id est, ex scriptura (lex enim hic, vt sæpe, pro vniuersa scriptura veteris testamenti ponitur) quod Christus maneret in æternum, quia à scribis docebatur diligenter ea quæ ad regnum & gloriam Christi pertinebant, quorum æternitatem aperte & frequenter scriptura testatur: non autem docebantur ea quæ ad Christi pertinebant passionem & humilitatem, quod hæc quamquam à Prophetis etiam essent prædicta, non intelligerent ad Christum pertinere. De æternitate autem Christi plena est omnis scriptura. De illa enim dicit Daniel: Potestas eius potestas æterna, quæ non auferetur, & regnum eius, quod non corrumpetur. Et Micheas: Egressus eius ab initio à diebus æternitatis. Isaias quoque: Super solium David & super regnū eius sedebit, vt confirmet illud

& corroboret, à modo & vsque in sempiternum. Et **Ezechiel** : Dauid seruus meus princeps eorum in perpetuum. & omnimò Dauid dicens : Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec. Et permanebit cum sole & ante lunam in generatione & generationem. Et rursus : Antè solem permanet nomen eius. Non intelligentes ergo quomodo passio & mors Christi non prohibeat eius æternitatem, ad quam non nisi per mortem, peruenire, quatenus homo, potuit, admiratur quomodo cum scripturæ dicant Christum mansurum in æternum, ipse dixerit, oportere mori filii hominis. Et ne forte per filium hominis, alium aliquem quam se significauerit, subiiciunt : Et quis est iste filius hominis, quasi dicant, si tu es ille filius hominis de quo loqueris, quia te soles filium hominis appellare, quomodo ergo te Christum vis haberi, & nos te esse credidimus, cum Christus in æternum nobiscum manere debeat, filium autem hominis dicas necessariò moriturum ? Quod si alius aliquis est filii hominis de quo loqueris, quis est ille ? **Caietanus** intelligit hos nõ dubitasse quin Christ^o de se loqueretur, & ob id, iam mutata sententia, non credidisse illum esse Christum, ac proinde quæ sisse quis ipse, esset, vt sit sensus : Iste filius hominis quis est, hoc est, tu ipse qui te filium hominis vocitas, quis es ? Iam enim Christum te non esse, vt putabamus constat ex verbis tuis, dum te à terra exaltandum confiteris. At prior intelligentia est simplicior, secundum quam tamen non est necesse intelligere turbâ hæc malitiosè Christo obieciße, sed rectè accipitur simpliciter eos dubitationem suam ex verbis Domini conceptam proposuisse.

DICIT ERGO EIS IESVS : ADHUC MODICUM LUMEN IN VOBIS EST, &c.] D. Augustinus coniungit adiectiuum, modicum, cum substantiuo, lumen, vt sit sensus : Aliquid quidem luminis est in vobis, dum intelligitis Christum fore æternum, sed modicum adhuc est illud lumen quod in vobis est. Itaque ambulate & proficite, vt quem creditis fore æternum, credatis etiam moriturum. Verum ex Græcis constat dictionem modicum, non coniungendam cum substantiuo, lumen, habent enim, *μικρον χρονον το φως μεθ υμων εστι*, id est, modicum tempus lux vobiscum est. Et quanquam dictio *χρονον*, videri possit adiecta ab aliquo, tamen quo minus *μικρον* coniungi possit cum *φως* obstat articulus *το φως*, vt annotauit **Erasmus**. Nec est Græcis, in vobis, sed vobiscum, vt intelligatur Christus seipsum hic vocare lumen vel lucem, ac significare se breui fore cum eis, sicut supra dixerat : Adhuc modicum tempus vobiscum sum. Itaque Dominus non respondit ad obiectionem turbæ, tum quod illi necdum capaces erant eorum mysteriorum, tum quod non esset tum tempus ea apertius prodere, sed tantum eos admonet vt non obstrepanz veritati, sed fidem ceptam retineant & prosequantur, eo potissimum nomine, quod lux iam eis prælucentis mox ab eis esset auferenda. Adhuc, inquit, modicum, id est, modico tempore, lumen est in vobis, id est, inter vos, hoc est, modico ahuc tempore ego vobiscum in carne conuersabor, qui sum lux mundi. Dum autem se lucem vocat, tacite respõdet proposito obiectioni, significans se sic quidem moriturum breui, vt tamen non pereat, sed in æternum maneat resuscitatus, quemadmodum solis lumen dum occidit non extinguitur, sed breui succedens rursus apparet.

A Vnde non dicit: Ahuc modicum lux est, sed lux in vobis aut vobiscum est, significans lucem hanc aliò transferendam. Porro modicum istud tempus D. Chrysof. intelligit, non tantum tempus quod restabat vsque ad mortem, sed etiam tempus post mortem, imò & præsentem omnem vitam, quomodo intelligendum omnino videtur, quia sequitur: Dum lucem habetis, (quod nihil est aliud quam, dum lux vobiscum est) credite in lucem, & ambulate. Nõ enim Iudæis solum credere licuit ante mortem, sed & post mortem multi crediderunt, & quamdiu sunt in hac vita, credere eis licet. Itaque secundum hunc intellectum per lucem hic non intelligitur præsentia corporis Christi, sed Euangelij præsentia, quæ ad breue tempus erat in Iudæa diffusa, & singulis hominibus modico huius vitæ tempore fulget. Verum cum alias semper Dominus dicens: Adhuc modicum vobiscum sum; per modicum, significet tempus vsq; ad mortem, & tempus quod cum hominibus erat familiariter conuersaturus, satis certum est etiam illud tempus hic designatum secundum proprium huius loci sensum, & Dominum se vocare lucem quatenus suo ore Euangelij prædicantem, ac per se miracula peragentem quæ lucem hominibus præbere poterant ad respicientiam, quemadmodum supra dixit: Quamdiu sum in mundo, lux sum mundi. Cum autem subditur: Dum lucem habetis, ambulate & credite in lucem; non significatur eos non posse credere, luce ista post modicum illud tẽporis sublata corporaliter, sed adhortatur eos Dominus vt præsentem modum, etiã corporaliter, lucem amplectentur, quod breui non sic eam præsentem sint habituri, ac tum ipsi à tenebris plus fore periculi. Itaq; sensus literalis est: Adhuc modico tempore, ego lux mundi vobiscum corporaliter ero, proinde quamdiu me sic habetis vobis præsentem, & doctrina, exemplo & miraculis prælucentem, ambulate, hoc est, amplectimini & sectemini hanc lucem, (quod nihil est aliud quam, sicut postea dicit Dominus, veluti allegoriam quæ est in verbo, ambulate, explicans, credite in lucem) vt ne sublata vobis hac luce, tenebræ errorum vos comprehendant, occupent & inuoluant. Id quod plerisque Iudeorum à morte Christi, euenit, & iam in eis quotidie cõpleri videmus. Quoniam enim præsentem lucem agnoscere noluerunt, hiic errorum tenebræ eos totos occupauerunt, dum seducti à pontificibus & Phariseis, crediderunt & credunt Iesum verum Christum fuisse seductorem, ac iustitiam coram Deo in carnalibus cõrimoniis & legis obseruatione sitã esse. Et quidem tenebræ hæc iam eos habebant, sed ait: Ne eos comprehendant, hoc est, ne vos totos occupent, & in finem vsq; vobis dominantur. Quod enim hæc pars non de tenebris inferni, sed de tenebris præsentis vitæ, hoc est, erroribus sit accipienda, patet ex eo quod sequitur: Et qui ambulat in tenebris, nescit quo vadat. Ambulare enim præsentis est vitæ. Hac autem sententia, quo magis ad lucem præsentem amplectendam impellat, Dominus ostendit periculum & incommodum tenebrarum: Qui inquit, ambulat, hoc est, versatur in tenebris errorum, nescit quò vadat, nesciens enim tendit ad infernum & mortem æternã. Aut nescit quò vadat, pro vbi vadat, quia putat se recta incedere viã, cum sit extra eam, & erret, quemadmodum hodie contigit Iudæis: Quod enim est Græcis, *πρὸς τὴν θάλασσαν*, verti potest, vel quò vadat, vel vbi incedat; atq; hoc secundo modo

modo videtur accepisse D. Chrysofomus Dicit enim de Iudæis: Videntur sibi recta incedere viã, cum longè aberrent. Sicut enim qui in tenebris ambulat corporalibus, nec scit viã in qua incedit, nec terminum ad quem perueniet: ita & qui in tenebris versatur spiritualibus, nec scit viã in qua versatur, quam putat rectam cum sit erronea, nec terminum quò perueniet. Contrã significat Dominus, eum qui in luce ambulat, & scire vbi incedat, scit enim rectam esse ad salutem viã quam incedit, & scire quò tendat, nimirum ad beatitudinem. Malo ergo tenebrarum demonstrato, repetit quod dixit, allegoriam explicando: Deum lucem habetis, credite in lucem vt filij lucis sitis, hoc est, vt veræ lucis & veritatis participes sitis. Dicuntur enim phrasi Hebraica, vt dictum est in cap. Concordiæ. 95. circa ca. Luc. 16. filij lucis: sicut filij benedictionis, filij pacis: filij mortis, filij perditionis. quos ita vocat scriptura, quod benedictionis & pacis sint participes, quod morti & perditioni sint obnoxij. Itaque ad lucem amplectendam hortatur dupliciter. Primum, vt fugiant tenebrarum malum. Secundò, vt participes sint lucis bono. Porro quo hæc Christi admonitio etiam ad nos omnes per accomodationem pertineat, & non solum ad Iudæos, quibus tamen propriè competit secundum sensum iam dictum, quo dicitur. Dum lucem habetis, ambulate vel credite in lucem; intelligendum etiam est de præsentia spirituali lucis quæ est Christus, qui per internos sui spiritus afflatus, & per syncceram prædicatorum suorum doctrinam, prælucent etiam modò mentibus hominum. Admonemur ergo vt hanc lucem quamdiu sic prælucentem habemus, amplectemur, ne si neglexerimus, etiã in præsentem seculo tenebræ errorum, heresum & affectuum nostrorum nos iusto Dei iudicio traditos in reprobum sensum, comprehendant, quemadmodum multis euenire videmus. Sic enim hæc à Domino sunt dicta, sicut & alia pleraque, vt secundum proprium quendam sensum Iudæis, quibus primò dicta sunt conueniant, & tamen etiam secundum quendam sensum posteris omnibus competant, ad quorum edificationem omnia scripta sunt.

HÆC LOQVVTVS EST IESVS, ET ABIIT, ET ABSCONDIT SE AB EIS.] Alij euangelistæ testantur Dominum post solennem introitum in Hierusalem, ve spertino tempore egressum in Bethaniam, & sequentibus diebus mane reuersum in Hierusalem. Vnde absconditio ista de qua Ioannes, neque intelligenda est fuisse miraculosa, qualis fuit cum tollerent lapides vt iacerent in eum, neque intelligendum est ad aliquot dierum tempus factam hanc absconditionem: sed hoc vocat absconditionem, quod Dominus vespertino tempore se quotidie subtraxit è Hierusalem, delitescens per noctem in Bethania & in monte Oliueti, ne ante præfinitum tempus à principibus sacerdotum & scribis per noctem caperetur, qui per diem eum apprehendere non audebant, propter timorem tumultus popularis. Itaque vicissim & humilitatem hominis & virtutem Dei in se exhibuit, dum per vices & fugiendo Iudæorum furorem declinavit, & animosè ingerendo se illis, vim sananz in eis occulta quadam virtute repressit.

CVM AVTEM TANTA SIGNA FECISSET CORAM EIS NON CREDEBANT IN EVM, &c.] Hinc patet quod cum Ioannes diceret Dominum, abscondisse se ab eis,

loquutus sit de incredulis Iudæis, ideo quæ Dominum se abscondisse ab eis, vt eorum declinaret furorem, Commodè autem hoc loco exaggerat Ioannes incredulitatem Iudæorum cum signorum multitudine collatam, quod iam non sit amplius commemoraturus miracula Christi coram Iudæis adita, sed digressurus ad passionis commemorationem. Quod dicitur; tanta signa; quamuis intelligi possit, tam magna signa, melius tamen intelligitur, tot vel tam multa signa, vt tanta pro tot abusu sit positum, quemadmodum & alias nonnunquam. Nam Græca dictio *ταυτα*, vtrumque significat, & tot & tanta. Tot ergo dicit, vel tam multa signa, quorum scilicet iam aliquot descripsit. Caietanus putat Græca habere, Cum autem tanta signa fecisset, & expendit diligenter emphasim pronominis sua. Habent enim Græca, *ταυτα δε αυτου σιγες α περιουσιες*. Itaque interpres illius putauit pronomen *αυτου* regi a dictione *σιγες*, cum sit genitiuus absolute positus, coniungendus cum participio *περιουσιες*. Cum autem quidam Iudæorum Hierosolymitanorum in Christum proculdubio crediderint, dicit tamen absolute; non credabant in eum: ob credentium paucitatem, quæ etiam significatur testimonio Isaia, cum dicit; quis credidit; quodq; scripturæ mos sit de impiorum multitudine tanquam de hominum vniuersitate loqui, sicut & de piorum quandoque multitudine. Porro circa modum quo Ioannes hic Isaia citat testimonia, non pauca, nec parua oriuntur difficultates, adeo vt Diuus ipse Augustinus tractaturus hunc locum coram populo factatur, nec futurum esse virium, nec capacitatis populi, vt omnes huius loci latebrosissimi sinus perscrutentur, & excutiantur vt dignum est. Obscurus enim, admodum est totus hic locus, ita vt plerisque, etiam Augustino teste, suggesserit impias contra Deum cogitationes & blasphemias, & hæretici multi & olim & nunc hinc argumenta desumpserint, quibus colligunt, nullam esse vim liberij arbitrij, ac necessitate quadam diuine præordinationis omnia fieri etiam mala, vnde consequuntur quæ sunt maxime impia & blasphema, Deum scilicet authorẽ esse malorum & peccatorum quæ homines admittunt, ac proinde impiè illi & iniuste punire in aliis mala, quorum ipsemet in illis est autor. Primò ergo difficultatem facit quod dicit Euangelista: Non credabant vt sermo Isaia impleretur. Si enim vt non crederent, eo sine factu est vt sermo Prophete impleretur, a quo illud eo sine factum est: Neg; enim dici potest quod ab illis qui non crediderunt, quia illi sua incredulitate non intenderunt implere Prophete vaticinium. Nec rursus dici potest quod à Deo id factum sit, quia sic consequens esset ipsum incredulitatis eorum fuisse auctorem. Deinde si non crediderunt isti vt prophetia impleretur, quomodo poena digni sunt qui ideo non crediderunt, vt illud fieret quod, necesse erat fieri, quodq; ad commendationem veritatis diuine faciebat? Licet enim cum Paulo argumentari: Si enim veritas Dei in meo mendacio abundauit in gloria ipsius, quid adhuc ego tanquam peccator, iudicor, & non dicimus: faciamus mala, vt eueniant bona? Sed quæ sequuntur apud Euangelistã plus urgent, & profundiorẽ faciunt questionẽ, eamq; multiplicem. Dicit enim, Propterea non poterant credere, quia iterum dixit Isaia: Excæcauit oculos eorum, & induit cor eorum vt non videant oculis, &c. In primis

mis enim hoc planè falsum videtur, quod non poterant credere. Aut si id verum est, ergo nullum videtur eorum qui non crediderunt fuisse peccatum, vt potè qui quod non fecerunt, non potuerunt facere, cum ad impossibile nemo obligetur. Deinde vt in aliquo sensu intelligi sanè possit eos non potuisse credere, id tamen omnino falsum videtur, propterea non potuisse credere quia Isaias hoc prædixisset. Non enim Isaiæ prædictio causa fuit incredulitatis & obstinationis eorum, sed contrà quia Deus præuidebat obstinatum eorum incredulitatem, ideo per Isaiam hoc Deus prædixit. Aut alioqui necesse erit fateamur, quod est hæreticum, Deum etiã malè præordinare, ac sua ordinatione imponere illis faciendis necessitatem. Postremùm, quomodo dicitur Deus excæcasse & indurasse, idque ideo vt non viderent & non conuerterentur, cum duritia cordis & cæcitas sint peccata, quorum non potest Deus esse causa, & Deus velit omnes homines soluos fieri, & ad agnitionem eius venire. Vt omittam quod queri item potest quomodo Euangelista dicat Prophetam dixisse; Excæcavit Deus oculos eorum; cum longè aliter legatur apud Isaiam & secundum Hebraicam veritatem, & secundum translationem Septuaginta, In Hebraica enim veritate non dicitur Deus excæcasse cor eorum, sed verba sunt Dei ad Prophetam, imperantis vt ipse cor populi excæcet, & oculos claudat: & in Septuaginta translatione dicitur cor populi incrassatũ, eosque clausisse oculos suos, quemadmodum citatur supra Matthæi 13. in cap. Conçordiæ 51. Ad primam itaque harum difficultatum communitè dicitur & rectè, ex sententiã D. Chrysofomi & Theophylacti, coniunctionem, vt hoc loco sicut & in aliis multis scripturæ locis, non denotare causam finalem, sed euentum & rei consecutionem, quæ apertè significabitur si addatur aduerbiũ, sic, vel ita, vt sit sensus: Non credebant, ita vt impleteretur sermo Isaiæ: Vel, vnde factum est vt impleteretur. Atq; in hunc modum semper accipiendam cõiunctionem, vt, admonet Euthymius, vbi-cunq; dicitur aliquid contingisse, vt sermo Prophetæ, vel propheta impleteretur, eo quod non quia dixerunt Prophetæ, ideo facta sunt quæ dixerunt, sed quia futurum vt fierent, propterea prædixerunt Prophetæ: Sciendum tamen quod coniunctio, vt sic posita, quandoque videatur posse, imò debere accipi propriè vt causam denotet finalem, vt cum boni aliquid factũ dicitur vt impleterentur scripturæ, quemadmodum cum cap. 1. dicit Matthæus de incarnatione Christi ex virgine: Hoc totum factum est, vt adimpleretur quod dictum est à Domino per Prophetam dicentem, & cum eodem modo dixit capite præcedenti de introitu Christi in Hierusalem infidentis asello. Hic enim rectè intelligitur, in Christo vel à Christo illa esse facta eo fine, vt impleterentur scripturæ Prophetarum, quemadmodum scripturæ passim dicunt Christum pro nobis natum & mortuum: ad confirmandas promissiones patrũ, & propter veritatem Dei, & ad implendum iuramentum quod iuravit cum patribus nostris. In quibus tamen omnibus locutionibus, non designatur præcipua causa finalis, sed accessoria tantum, aut concurrens, quia præcipua causa finalis, propter quam hæc facta sunt, ea est propter quam hæc Deus prædixit, promisit & iuravit. Designatur tamen causa finalis à Deo intenta, nec videtur commode coniunctio, vt, in locis prædictis dici posse tantũ euen-

sum significare, quia non possunt loca illa sic explicari per additionem aduerbij, ita, vel illius orationis; vnde factum est. Non enim conuenienter diceretur: Hoc factum est, ita vt impleteretur: vel hoc factum est, vnde factum est vt impleteretur. Sicut ergo in his locutionibus coniunctio, vt, propriè potest accipi: ita etiam hic accipi satis poterit, vt dicat causam finalem referendo tamen eam causalitatem non ad intentionem eorum qui dicuntur non credidisse, sed ad intentionem Dei permittentis eos non credere, & iusto suo iudicio eos derelinquentis, nec apponentis gratiam qua credant, vt sit sensus: Non credebant in eum, Deo ita permittente, vt sermo Isaiæ impleteretur. Adeo enim bonus est Deus, vt nullum malum fieri permitteret, nisi propter bonum quod inde nouit elicere. Hic sanè sensus multum conuenit his quæ ab Euangelista dicuntur in secundi testimonij citatione, sed & testimonio quod nunc citatur, in quo dicitur brachium Domini paucis reuelatum, à Deo utiq; sine cuius reuelatione credere & agnoscere brachium Domini nemo potest. Est autem hoc prius testimonium desumptum ex principio cap. 53. magis tamen secundum translationem Septuaginta quàm secundum Hebraicam veritatem, quemadmodum & apud paulum ad Rom. 10. Nam ex Septuaginta addita est dictio, Domine, quæ non est apud Hebræos; addita autem est à Septuaginta explicandæ personæ gratia, vt scilicet non intelligantur hæc verba esse dicta in persona Dei, sed in persona ipsius Isaiæ, & omnium Prophetarum, omniumq; qui Christi nomen Iudæis auunciauerunt. Nam ad significandum paucitatem credentium apud Iudæos, istud potissimum esse dictum, sicut Euangelista hic citat, propter Iudæorum infidelitatem, quemadmodum & Paulus loco prædicto, patet etiam ex ipso Isaiæ. Nam de gentium fide præcedit: Iste asperget gentes multas, super ipsum continebunt reges os suũ, quia quibus non est narratum de eo, viderunt, & qui non audierunt, contemplati sunt. Et post illud: Quis credidit, &c. sequitur de infirmitate & humilitate Christi, in qua se iudæis exhibuit, & ob quam ab eis non fuit reputatus. Porro nomen auditus hic positum est pro sermone audito, quod tamen dupliciter intelligitur. Quidam enim accipiunt auditum pro his mysterijs quæ Prophetæ à Deo audierant & didicerant, vt sit sensus: Quis credidit his quæ nos à te audiuius? Alij verò intelligunt melius sensum esse: Quis credidit his quæ à nobis audierunt? Paulus enim hinc infert: Ergo fides ex auditu, auditus autem per verbum Christi, manifestè significans, auditum de quo in illo testimonio, referendum ad auditores Apostolorum & Prophetarum. Per brachium autem Domini, plerique post Augustinum intelligunt ipsum Dei filium, qui ob id rectè dicitur brachium patris, quod per ipsum sibi consubstantiali omnia pater fecerit, & salutem humani generis potenter operatus sit, quemadmodum per brachium eiusdem cum toto corpore substantiæ facimus quæ facimus. Vnde Paulus Christum Dei vocat virtutem. Et sanè per brachium Domini, Prophetam intellexisse filium Dei, videri potest ex eo quod sequitur: Et ascendet sicut virgultum coram eo, &c. vbi suppositum verbi, ascendet, non videtur esse nisi quod præcedit, brachium Domini. Quidam tamen per brachium Domini simpliciter intelligunt, diuinam virtutem quæ se in miraculis Christi exerebat, sed

sed quam patris datum est agnoscere. Qui intellectus probè conuenit cum eo, in cuius confirmationem hoc testimonium adducitur: Cum tanta signa fecisset coram eis, non credebant in eum. Itaque secundum hunc intellectum significatur hoc testimonio paucos fuisse Iudæorum qui crederent aut dictis prophetarum, aut signis Christi diuinam eius virtutem declarantibus, idque partim tribuendum illorum voluntati credere nolenti, partim negata illis, iusto Dei iudicio, diuinæ reuelationi. His pro citatione prioris testimonij pertractatis deueniendum ad difficultates quas exhibet secundi testimonij citatio. Itaque ad illud quod primò queritur quomodo dictum sit: Non potuerunt credere; respondet Augustinus, Chrysofomus, & Theophylactus, ideo non potuisse: quia noluerunt ita vt Chrysofomus & Theophylactus exponant, non potuerunt, per noluerunt, non quod putarent verbum, posse, vel hic vel alibi aliquando significare propriè velle, sed quod hoc loco & aliis, sic quandoque sit positum, vt coincident velle & posse, nolle & non posse, ita vt alterum pro altero poni potuisset. Sic enim volunt prædicti patres dictũ esse hos non potuisse credere, quomodo in vulgari sermone usurpatum videmus, vt quis dicat: Non possum asperum illum hominem diligere; vehementiam scilicet affectus à dilectione impediens, vocans impotentiam, cum in voluntate eius absolute sit situm huiusmodi affectionem deponere. Quomodo & Iere. 13. dicitur: Si potest Ætiops mutare pellem suam, & pardus varietates suas, & vos poteritis benefacere cum didiceritis malum. Quo non significatur planè hoc illis impossibile, sed vehementer difficile ob inueteratam consuetudinem. Quia tamen in voluntatis potestate cum adiutorio diuino situm est, vt huiusmodi difficultas vel tollatur, vel superetur; hinc illo modo non posse benefacere, coincidit cum nolle benefacere. Sic non potuerunt credere Iudæi propter obstinatum odium contra Christum, & superbiam mentis eorum, siue quia quamdiu tales essent, non possent credere: siue quia per illa difficile admodum illis fiebat credere, quæ tamen quoniam in potestate eorum erat deponere, nec volebant: hinc illud non posse coincidit cum nolle, quemadmodum posse coincidit cum velle secundum Chrysofomum, quando dicit Dominus: Qui potest capere capiat; quia potest capere qui vult. Et quidem si simpliciter dictum fuisset, Iudæos non potuisse credere, rectè prædicto modo hæc difficultas solueretur. Secundum hunc enim loquendi modum supra de Iudæis dixit Dominus: Quomodo vos potestis credere, qui gloriam ab inuicem accipitis? Verum quia dicitur; propterea non potuerunt credere, quia dixit Isaias, non videtur prædicta explicatio præsentis loco conuenire aut sufficere. Causa enim impotentia affertur nõ voluntas eorum deprauata, sed prædictio Prophetæ, quæ non fuit causa vt prædicto modo non possent credere. Pro vero ergo huius loci intellectu sciendum, quod sicut coniunctio, vt quæ propriè designat causam finalem, nonnunquam non finem intentum designat, sed euentum tantum & consecutionem: ita coniunctiones, quia, propterea, & similes non semper designant causam essendi, sed tantum consecutionis necessitatem, & sequela ordinem. vt cum dicimus: Ignis est in foco, quomodo fumus est camino egreditur; vbi si addatur nota necessitatis, & dica-

tur, Ignis necessariò est in foco, quid fumus egreditur; non significatur alicuius rei absoluta necessitas, (neque enim ignis necessariò est, neque si sit necessariò, necessariò est in foco) sed tantum significatur necessaria sequela aut dependentia vnius sententiæ ex alia, videlicet quod necessariò consequitur, ex eo quod fumus egreditur è camino, ignem esse in foco, ita quod necessitas illa referenda sit ad totam orationem, & sensum faciat compositum, non diuisum. Sic dicimus: Non potest Ioannes scribere, quia non habet papyrus & calamum; vbi coniunctio, quia, non propriè causam alicuius rei significat, sed tantum sequela vnius ex alia: & illud; non potest; non significat absolutam alicuius rei impossibilitatem, sed tantum impossibilem separationem vnius veritatis ab alia, vt sensus sit: Fieri non potest, vt Ioannes scribat, cum non habet papyrus & calamum. Ita & in proposito, cum dicitur: Propterea non poterant credere quia dixit Isaias; quia, coniunctio & propterea, illatiuè tantum & non casualiter accipiuntur, & illud; non poterant; significat fidem. Iudæorum non potuisse consistere cum prænuntiatione Prophetæ, qua Deus prædixit illos non credituros, itaque non significatur fuisse in Iudæis aliqua ad credendum impotentia, vel impossibilitas, cuius causa fuerit præsentia Dei vel prædictio Prophetæ, sed quod ad præsentiam Dei & prædictionem Prophetæ necessariò sequatur incredulitas Iudæorum, quæ quoniam futura erat, causa erat, vt eam Prophetæ prædiceret, non contrà. Itaque sensus est: Fieri non poterat vt cum Isaias dixerit eos non credituros, ipsi tamen crederent, quandoquidem non potest solui scripturæ. Hanc sanè loci huius intelligentiam & explicationem indicant satis D. Chrysofomus, in hunc locum sic scribens: Ecce, inquit, iterum hanc parabolam; quia dixit; non causalem esse; sed euentus. Neque enim quia dixit Isaias non crediderunt, sed quia non erant credituri ideo dixit. Sed quare non ita dixit Euangelista, sed incredulitatem à prophetia, non prophetiam ab incredulitate esse dicit; Hinc magnam vult scripturæ certitudinem demonstrare, & quod non aliter quam prophetatum sit euenit. Hæc ille, cui similia omnino habet sectator eius, Theophylactus. Quod si cum dicitur, non potuerunt credere; intelligere velimus significari impotentiam aliquam credendi fuisse in Iudæis; secundum intellectum prius tractatum, & huius impotentia causam designari per coniunctionem, quia, iam ipse erit accipiendum, vt prædictum ipsum, non prædictionem Euangelista voluerit innuere fuisse eius causam, perinde ac si dixisset; Propter hoc non poterant credere, qui quemadmodum dixit Isaias: Excæcavit Deus oculos eorum, & indurauit cor eorum; vt non Prophetæ prædictio, sed excæcatio & obduratio eorum intelligatur illis fuisse causa infidelitatis & impotentia credendi iuxta illud: Nemo potest venire ad me, nisi pater meus traxerit eum. Quia enim à Deo non trahentur, sed iusto eius iudicio derelinquebantur, ideo non solum non crediderunt, sed nec potuerunt credere, voluntate eorum deprauata impediens ne crederent; sed hanc impotentiam vt suo vitio incederent, ita sua voluntate deponere potuerunt, sicut & excæcationem & indurationem cordis. In hunc sensum locum istum intellexit D. Augustinus, manifestè intelligens hic significari ipsam excæcationem Dei fuisse causam

causam infidelitatis & impotentiae credendi, non ipsam prophetae praedictionem, quemadmodum patet ex ipsius commentariis. Et per hanc satisfactum est duabus prioribus difficultatibus circa posterioris testimonij citationem. Superest vt & illae difficultates soluantur, quae sunt circa ipsa verba citati testimonij. Itaque sciendum pleraque in scripturis de Deo dici quibus significari videtur Deum esse auctorem vitiorum & peccatorum in hominibus, quod cum pugnet cum pietate & scripturis, quibus docemur Deum non esse malorum auctorem, sed omne donum optimum, & omne bonum perfectum ab eo descendere, oportet illa sane intelligere, sic vt impietatem non sonent. Talia sunt cum dicitur Deus excacare quosdam & indurare, tradere in reprobum sensum, & id genus similia, quae cum omnino proprie Deo non possint competere, oportet commodo sensu hanc accipere, secundum regulam pietatis, Certum enim nobis esse debet, Deum non excacare nec indurare, immitendo & causando caecitatem cordis & indurationem, cum hanc sint vitia animi, quorum causa Deus non esse potest. Caecitas enim cordis, est praua illa animi dispositio, qua fit vt manifestam & coram positam veritatem quis non cernat, nec intelligat. Duritia vero cordis, est praua illa animi dispositio, qua fit vt quis in malo obstinatus non cedat vllis rationibus, nec acquiescat. Horum autem Deus in hominibus non est causa, sed diabolus ipse qui suis suggestionibus ad hanc impellit ac inducit, & maxime ipsi homines, qui suis peccatis, huiusmodi sibi in animo efficiunt prauam dispositionem. vnde de impiis quibusdam dixit Sapiens: Excacauit eos malitia eorum. Et Paulus: Deum huius seculi excacasse dicit mentes infidelium, vt non fulgeat illis illuminatio Euangelij; diabolus notans secundum probabiliorem intelligentiam. Cum autem excacare vel indurare dicitur Deus, dupliciter id intelligi potest. Aut simpliciter, quia deserendo quosdam iusto suo iudicio, & non impartiendo eis suam gratiam qua a sua prauitate vel infidelitate respiciant, permittit eos excacari & indurari, cum posset eorum caecitatem & duritiam auferre. Aut etiam quia ingerit eis correptiones, monitiones, miracula, aliaque beneficia, quae ex sua natura prouocant ad poenitentiam & fidem, quibus tamen ipsi iusto Dei iudicio sibi relicti, secundum suum reprobum sensum abutentes, efficiuntur excacati & indurati. Correptiones enim, miracula, caeteraque Dei beneficia Aegyptiis exhibita, suapte natura fuerunt talia, quibus Pharaon, caeterique Aegyptij prouocari debuissent ad agnoscendum & colendum Deum Israel, & ad benignitatem praestandam populo Israelitico, sed illi sibi relicti & deserti a Deo, hinc suo vitio facti sunt indurati, ita vt non solum illinc non prouocarentur ad veri Dei agnitionem, sed etiam magis magisque erigerentur contra eum, & pertinacius reculerent illius cedere mandato. Quod ergo dicit toties Deus in Exodo: Ego indurabo cor Pharaonis; ad hunc dicitur sensum: Ego deserendo Pharaonem, permittam eum indurari, aut faciam quaedam, ex quibus Pharaon sibi relicti, suo vitio indurabitur. Et ne huiusmodi interpretationem quis clamet esse violentam, extortam, confictam, & contrariam plano sermone scripturae, quemadmodum asseuerant haeretici, ostendendum est hanc interpretationem conuenire scripturis. Pri-

mum enim ex illis discimus, Deum non omnino proprie posse dici excacare, & indurare, cum neminem ipse tentet, & ad malum impellat, illuminetque, quantum in se est, omnem hominem venientem in hunc mundum. Deinde prouide cautum est a spiritu sancto vt praedictum intelligendi modum in illis locutionibus intelligeremus. Nam vbi in Exodo Deus se dicit induraturum cor Pharaonis, illic & spiritus Dei frequenter dicit ipsum Pharaonem indurasse cor suum: & pro eo quod Ioannes testimonium Isaias citans habet: Excacauit Deus oculos eorum & indurauit cor eorum; translatio Septuaginta, quam citat Dominus Matthaei 13. & Paulus Act. ultimo, habet: Ingrassatum est cor populi huius, & auribus grauius audierunt, & oculos suos clausurunt; vt intelligamus Deum dici excacare & indurare, quia ipso permittente, impii sese excacant & indurant, aut excacantur & indurantur. Iam quo minus miremur praedicto modo Deum dici excacare, ad eundem modum etiam alia quaedam dicuntur excacare in scripturis. Frequenter enim in eis munera dicuntur excacare oculos. At munera non excacant, nisi quia hinc homines suo vitio accipiunt suae executionis occasionem. Sic & Deus per opera sua bona excacat, quod hinc impij suo vitio occasionem arripiunt caecitatis, vnde ad fidem & Dei agnitionem prouocari deberent. Itaque ad hunc modum hic dicitur Deus excacasse oculos, id est, mentem Iudeorum, & indurasse cor, id est, voluntatem eorum, quia eos suo iusto quamuis occulto iudicio sibi relinquens, nec apponens gratiam qua crederent, permisit excacari & indurari, idque exhibendo eis per filium suum illa per quae ad agnitionem Messiae promoueri debuissent, vnde illos tamen praesciuit suo vitio excacandos & indurandos. Ideo autem hunc loquendi modum seruat scriptura, vt dicat Deum excacare, indurare, tradere in reprobum sensum, inducere in tentationem, & id genus similia, quo magis lectores terret: & vt intelligentes haec a Deo pendere, & ab irato Deo hominibus accidere, magis studeremus illi nos commendare, & cum metu ac tremore nostram salutem operari, metuentes eum nos demittere, ac praecipitare in impietatis barathrum, vt iam iusto eius iudicio relinqueremur nobis ipsi, deserti ab eo, sine quo nihil possumus bene agere, multo minus salutem assequi. Porro cum sequitur in citato testimonio; vt non videant oculis, & non intelligant corde, & conuertantur, vt sanem eos, coniunctio, vt, accipi debet non causaliter, sed consecutiue. non enim Deus eo fine eos excacauit, aut excacari permisit, vt non viderent, nec conuerterentur. Nam non videre nec conuerti, res sunt male, Deus autem malum non permittit propter malum, sed propter bonum quod inde nouit elicere. Vnde Paulus ostendit propter quid Deus quosdam reprobet & induret, nempe vt ostenderet, iram suam, & notam faceret potentiam suam, ostenderetque diuitias gloriae suae in vasa misericordiae, quae preparauit in gloriam. Coniunctionem autem, vt, & alias quae finem denotant ab aliquo intentum, accipi quandoque, vt tantum euentum significant, & maxime hoc vel simili loco, (si quis forte id negare contra receptam sententiam non vereretur) patet euidenter ex translatione huius eiusdem testimonij apud Septuaginta. In qua habetur: Oculos suos clausurunt, nequand

do videant oculis, & corde intelligant, & conuertantur. Certum enim est, quod non eo fine clausurint oculos hi de quibus est sermo, vt nequando viderent, nec conuerterentur, cum istud ab eorum intentione plane fuerit alienum, sed simul quid consecutum esset significatum est, nimirum quod ipsis oculos suos claudentibus, euenturum esset vt nec viderent, nec conuerterentur. Posset autem hoc loco coniunctio, vt, accipi causaliter, si negatio quae additur ad verbum, videant & intelligant non repetatur ad verbum, conuertantur & sanem. vt fit sensus: Excacauit, vel excacari eos Deus permisit, ad hoc vt ad tempus non videant, nec intelligant, ac postea suam caecitatem & stupiditatem agnoscere conuertantur, & tum sanentur. Cuius intelligentiae etiam meminit hoc loco Diuus Augustinus. Sed rectius dicitur repetenda esse negatio ad verba, conuertantur & sanem, quemadmodum de simili loco dictum est in capite Concordiae 51. Caeterum in citatione huius secundum testimonij, quod desumptum est ex cap. 6. Isaias, Euangelista non est secutus Septuaginta, quemadmodum Matthaeus cap. 13. & Lucas Actuum ultimo, sed magis Hebraicam veritatem respexit, quam non ad verbum eam adduxerit; sed sensum tantum bona fide reddere studuerit. Nam pro eo quod Hebraea habent per verba imperatiua: Excacat cor populi, & aures eius agraua, & oculos eius claudet; ipse posuit: Excacauit oculos eorum, & indurauit cor eorum. Per verba enim illa imperatiua nihil aliud significatur, quam Deum excacaturum & induraturum cor populi Iudaici, siue intelligantur esse verba Dei ad Isaiam, veluti praecipientis ei vt excacat cor populi: siue intelligantur, vt potius cum Hieronymo est intelligendum, esse verba prophetae ad Deum, velut orantis, vt quod ante haec verba iussit ipsum annunciare, velit adimplere. Neque enim Deus Prophetae praecipere potest intelligi vt excacat cor populi, nisi quia ei significabat quod occasione praedicationis ipsius, quam illi tum iniunxit, populus esset magis excacandus, neque Propheta intelligendus est precari Deum populi excacationem, nisi quia huiusmodi precatione, more prophético, certo denunciat iusto iudicio Deum illos excacaturum. Itaque quod ille precandi forma denunciauit Deum facturum, Euangelista, quoniam iam impletum erat, reddidit per verba praeteriti temporis indicatiui modi, excacauit & indurauit, hac quidem in parte secutus Septuaginta, quod pro verbis imperatiui modi posuit verba indicatiui modi praeteriti temporis: sed ea in parte Hebraea magis secutus, quod excacationem & indurationem Deo velut auctori tribuit, quas Septuaginta tribuunt ipsi populo.

HAEC DIXIT ISAIAS, QUANDO VIDIT GLORIAM EIUS, ET LOCUTUS EST DE EO, &c.] Relatum, eius, proculdubio refertur ad Iesum, proinde hoc loco manifeste astruitur diuinitas Christi, eiusque cum patre aequalitas, & naturae gloriaeque identitas. Cum enim Propheta dicat te vidisse Dominum sedentem gloriose super solium excelsum, cui Seraphim acclamauerunt: Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus, Deus exercituum, plena est omnis terra gloria eius, idque iuxta consequentiam Prophetae videretur de Dei patris, aut in genere de Dei gloria dictum; Euangelista dicit Prophetam tunc vidisse gloriam filij. Paulus autem gloriam hanc tribuit spiritui sancto.

Cum enim Isaias dicat, Dominum cuius gloriam vidi dixisset sibi: Vade, & dices populo huic, &c. Paulus haec tribuit spiritui sancto, dicens: Bene spiritus sanctus locutus est per Isaiam Prophetam ad patres nostros, dicens: Vade ad populum istum, & dic, &c. Vna est igitur gloria sanctae Trinitatis, ac trium personarum vna diuinitas, quemadmodum Isaias etiam fuit tum ostensus, quando audiuit Domino sedenti in throno acclamari ter sanctus, cum vnus tantum diceretur, Dominus Deus sabaoth. Porro Euangelista videtur istud modo adiecisse, partim quo istius testimonij ostenderet maximum pondus, partim ne quis putaret hoc testimonium non pertinere ad Iudaeos illius temporis, sed tantum ad Iudaeos illius temporis quo fuit Isaias. Haec, inquit, dixit Isaias, non suo spiritu, sed spiritu afflatus diuino, quando scilicet oculis mentis vidit gloriam Christi, & locutus est de eo. Quid autem locutus est de eo? Apparet omnino quod ea quae supra dicta sunt, nempe quod excacari oculos, & indurari corda illorum. Vnde magis probabile est, quod illud Prophetae, Excacat cor populi huius, &c. verba sint Prophetae ad Deum, sub precandi forma denunciantis Deum excacaturum Iudaeos, quam quod vt alij volunt, verba sint Dei ad Prophetam. Quod si tamen quis magis putat illa esse verba Dei ad Prophetam, intelligendum erit Euangelistam dicere Isaiam haec quae de seipso locutus fuerit, locutum de Christo, quia de seipso illa dixit in typum Christi, quod quemadmodum Isaias missus ad praedicanam Iudaeis, fuit illis occasio excacationis: ita & Christus futurus esset. Aut illud, locutus est de eo, referendum est ad ea quae Isaias commemorauit de gloria Domini a se visa, quemadmodum intelligit Chrysostomus & Euthymius. Primo modo intelligit Theophylactus, qui ob id conuenientior videtur, quod ea pars, & locutus est de eo, plane videatur addita ad ostendendum etiam ad Iudaeos temporis Messiae pertinere quod dixit Isaias de Iudeorum excacatione. Quanquam enim primo & ad litteram illud dictum sit de Iudaeis, ad quos monendos missus fuit Isaias, vnde Paulus illud dictum asserit ad patres: tamen quia Isaias non tantum erat vaticinaturus de his quae ad tempora sua pertinebant, sed etiam, & multo maxime, de his quae ad Messiam & eius tempora pertinerent, sub excacatione Iudeorum sui temporis, etiam vaticinatus est excacationem Iudeorum, qui tempore Messiae, impietatem & obstinationem suorum patrum erant imitaturi.

VERUNTAMEN ET EX PRINCIPIBUS MULTI CREDIDERUNT IN EUM, SED PROPTER, &c.] Quoniam absolute de Iudaeis Hierosolymitanis dixerat, non credebant in eum, idque ne putaretur Christo fuisse inopinatum, Isaias testimonij multo ante praedictum ostendit: ne putaretur omnes Iudaeos non credidisse, subiicit: Veruntamen & ex principibus, &c. quasi dicat: Quanquam dixerim absolute Iudaeos non credidisse in Iesum, idque maxime verum fuerit de his qui alicuius nominis fuerunt apud Iudaeos, tamen non solum ex turba, sed etiam ex principibus, hoc est, primatibus Iudeorum multi crediderunt in eum, hoc est, crediderunt eum esse Messiam. Quo ostenditur falsum esse quod supra dixerunt Pharisaei, nullum ex principibus credidisse in Iesum. Quanquam autem corde crederent, miraculorum

magnitudine & multitudine conuicti, non tamen quod credebant, ore palam confitebantur, propter metum Phariseorum, ne ab illis aut per illorum importunam sollicitationem de synagoga eiicerentur. Iam enim conspirauerant Iudaei, vt si quis confiteretur eum esse Christum, extra synagogam fieret, vt dicitur Ioan. 9. quo loco sicut habetur Graecis dictio ἀπουναγώγῃ, ita & hoc loco. Hinc autem patet rursus magnam fuisse illo tempore Phariseorum apud Iudaeos auctoritatem, vt quae etiam principibus fuerit formidabilis, quemadmodum etiam testatur Iosephus: patet item Phariseos praeter omnibus fuisse Christo inimicos, cum praeter omnibus tamen vellent haberi sanctiores. Addit autem Evangelista causam quare metuerint isti fieri apud synagogi, hoc est, excommunicati fieri, & eiici e synagoga, quia, inquit, dilexerunt magis gloriam hominum, hoc est, gloriam apud homines, quam gloriam Dei, id est, gloriam apud Deum, & quae a Deo obtinetur. Sicut enim ignominiosum apud homines iudicabant eiici e synagoga, ita gloriosum in synagoga versari maxime sibi, qui cum essent principes, in synagogis honorabantur, & primas obtinebant cathedras. Hanc ergo gloriam, quam non solum admittebant, sed etiam multum dilexerunt, ne amitterent, confiteri quod credebant metuebant, quod propter gloriam apud Deum quae longe praeferenda est gloriae humanae, obtinendam merito confiteri debuissent. Itaque quidam intelligunt gloriam Dei, gloriam qua Deus ab hominibus modo est glorificandus, vt significetur eos magis quaesisse suam apud homines gloriam, quam gloriam qua Deo debetur, quem confitendo nomen Christi glorificassent. Sed secundum hunc sensum non eodem modo exponitur gloria hominum & gloria Dei, inter quae tamen hic est antithesis. Deinde hic intellectus non conuenit illis verbis Domini ad quae verisimile est Ioannem hic alludere, cum dixit Dominus: Quomodo vos potestis credere, qui gloriam ab invicem accipitis, & gloriam qua a solo Deo est non quaeritis? Gloria ergo Dei est quam quis ab illo consequitur post hanc vitam, imo & quam modo apud illum habent qui propter ipsum & Christum ignominiam aliquam perferunt. Gloriosum enim est apud Deum, esse propter ipsum hominibus ignominiosum. Unde Apostoli ibant gaudentes a conspectu concilij, quoniam digni habiti sunt pro nomine Iesu contumeliam pati. Porro ex hoc loco discendum primum, quod per credere in Iesum, non significatur semper apud Evangelistas fides talis quae coniunctam habet Dei charitatem, vt & prius est annotatum. Discendum secundum, contra nostri temporis haereticos, fidem posse esse sine charitate. Dicunt enim hi absolute credidisse in Iesum, qui tamen charitatis diuinae fuerunt expertes. Discendum tertium, quam noxia res sit gloriae humanae appetitus, vt qui quotidie etiam in multis Christianis efficiat quo minus Christum, hoc est, veritatem quam nouerunt, ore & opere confiteantur. Diligunt enim & ipsi magis gloriam hominum, quam eam qua a Deo est expectanda.

I E S V S A V T E M C L A M A V I T, E T D I X I T: Q V I C R E D I T I N M E, N O N C R E D I T, & c.] Incertum est an haec a Domino sint dicta eadem die qua praecedentia, antequam abiret & absconderet se ab eis, an die aliquo sequenti, nec refert scire quo die sint dicta, sed hoc refert

Ioan. 5.

Act. 5.

scire, Evangelistam commemorasse haec a Domino dicta, occasione commemorata a se & incredulitatis Iudaeorum, & muta fidei principum, qui necdum audebant quod credebant confiteri. Vtrorumque enim, scilicet & non credentium & credentium, sed necdum confitentium ratione, haec a Domino, aliquo istorum dierum dicta sunt, vt quem nihil latere potuit, quantumuis occultum. Itaque quo declararet se non metuere infidelium malitiam, & suo exemplo credentes, sed confiteri verentes excitaret & animaret vt secum Phariseos praeter Deo contemnerent, simulque ostenderet se de magnis locuturum quae omnes aduertere conueniret, clamauit, edita voce de se praedicans id quo nihil molestius audiebant Pharisei. Et dixit: Qui credit in me, non credit in me, sed in eum qui misit me. In qua sententia videtur esse contradictio, sed sic dictum est vulgari modo loquendi, non credit in me, sed in eum qui misit me, quomodo Marci 9. dicitur: Qui me suscipit, non me suscipit, sed eum qui misit me. Sic & Samueli dictum est: Non te abiecerunt, sed me. Et Paulus post quaedam a se praepcepta, infert: Itaque qui haec spernit, non hominem spernit, sed Deum. Quibus locutionibus significatur, quod huic vel illi factum est hominis, non aestimandum secundum qualitatem hominis cui illud factum est, sed secundum dignitatem Dei, qui illud sit remuneraturus aut vindicaturus tantquam sibi factum, ita vt negatio in his loquendi modis posita non tam neget, quam exaggeret: quo modo & legatus dicere potest, honorem qui sibi impenditur, non sibi, sed principi suo impendi, quia scilicet honor ei qui missus est, exhibitus, redundat in eum qui misit, propter quem honor ille missus exhibetur. Vt ergo eos, qui metu & pudore reuocabantur a confessione fidei in se, in fide confirmaret, & ad confessionem animaret, ostendit quam non sit res parua & humilis, credere in ipsum, quod hoc ipsum sit credere in Deum, dicens: Qui credit in me, is non credit in me, supple, tantum, sed in eum qui me misit. Aut non credit in me humilem secundum apparentiam hominem, tantquam fidei suae terminum, sed credendo in me, credit in eum qui misit me, tum quia honor missus impensus redundat in mittentem: tum quia vna est natura & diuinitas amborum. Non enim solum ea ratione Dominus dicit; qui credit in me, non credit in me, & c. qua legatus aliquis dicere posset: Qui mihi credit, non mihi credit, sed ei qui misit me, sed ob duplicem illam iam dictam rationem. Proinde ne solum ratione missionis putaretur dixisse, non credit in me, sed in eum qui misit me, verum etiam ratione vnitatis naturae, subiicit: Et qui videt me, videt eum qui misit me, manifeste vnitatem essentiae suae cum patre significans, quemadmodum & postea: Philippe, qui videt me, videt & patrem meum. In quibus sententiis certum est Dominum non loqui de visione corporali, sed spirituali quae mente fit, vnde non est hic verbum εἶδον, sed θεωρῶν, quae dictio proprie significat speculari & contemplari, quod ad mentem magis pertinet: imò significat ea dictio nonnunquam Deum contemplari, vt sit quasi τὸν θεὸν ὁρῶν, quare praesenti loco optime conuenit. Sensus ergo est: Qui ex meis miraculis & doctrina me potest contemplari, meamque ritè cognoscit & peruidet dignitatem, is eodem obtinuit e contemplatur eum qui misit me, quod cum illo, vna sit mihi natura. His autem

1. Reg. 8.

1. Thim. 5.

Luc. 42.

Luc. 8. Mat. 7.

tem iam tractatis duabus sententiis non tantum Dominus confirmat fidem, & animat ad confessionem credentes in se, ostendendo quam magna res sit credere in ipsum, qui tamen praecipuus videtur esse scopus Domini: sed etiam prouocat ad fidem perfectiorem, vt scilicet non tantum credant in eum tanquam hominem vera dicentem, sed quomodo credere dicuntur homines in Deum aut Deo, sic scilicet vt salutis suae fiduciam in eum collocent, & eum agnoscant suum esse saluatorem, ac plus de eo conciperent quam quod exterius videbatur, ad quem finem Dominum hoc potissimum dixisse intelligit Diuus Augustinus. Ex consequenti autem etiam simul perstringit eos qui credere in se recusabant, & eum ob apparentem contemnebant humilitatem, significans eos nec in Deum credere, nec Deum agnoscere, quantumuis illum agnoscere & pie illi affecti esse vellent videri.

E G O L V X I N M V N D V M V E N I, V T O M N I S Q V I C R E D I T I N M E, I N, & c.] Dixerat quid sit & quam magna res credere in se, modo ostendit quam hoc ipsum vile sit, vt & hac ratione credentes in fide confirmaret, & non credentes ad credendum prouocaret, Ego, inquit, cum sim lux, ad hoc per assumptionem humanae naturae veni in mundum, oriens ex alto, vt omnis qui credit in me, non maneat in tenebris errorum & peccatorum, in quibus totum mundum deprehendi, sed fugatis spiritualibus illis tenebris, vere lucis participatione fruatur. In hac ergo sententia primum notandum, quod dicitur: Ego lux in mundum veni: significat enim illo se antequam homo fieret, fuisse lucem, & se lucem esse per naturam, & non per participationem, quemadmodum Prophetas & Apostolos, de quibus dixit: Vos estis lux mundi. De his enim non potest dici quod venerunt lux in mundum, sed postquam in mundum venerunt aut facti sunt, facti sunt deinde etiam lux quodammodo. Notandum secundum, quod non dicat, vt qui credit in me non sit in tenebris, sed, non maneat in tenebris significans omnes se inuenisse in tenebris, & in eis omnes nasci, quia in peccatis omnes nascuntur, & veri Dei ac veritatis ignoracione. Concordat huic sententiae Domini illud Isaiae: Dedi te in lucem gentium, vt aperires oculos caecorum, & educeres de conclusione vincum, de domo carceris sedentes in tenebris.

E T S I Q V I S A V D I E R I T V E R B A M E A, E T N O N C V S T O D I E R I T, E G O, & c.] Superioribus significauit quam magna & utilis res sit credere in se, nunc autem ostendit malum infidelitatis, vt sicut per superiora credentes in se, ad fidei constantiam & liberam confessionem prouocauit, ita modo deterreat non credentes. Erant enim inter Iudaeos quibus haec sunt dicta, & credentes & non credentes, vt dictum est. Porro pro non custodierit, Graece est, μὴ τηρέσῃ, id est, non crediderit, quod praecedentibus magis conuenit. Dixerat enim quid futurum sit credenti, contra ergo nunc dicit quid euenturum non credenti. Proinde verisimile est scriptorem quempiam verbum, crediderit, mutasse in custodierit, quod in scripturis frequenter haec coniungantur, audire verba Dei, & custodire, vel non custodire ea, vt apud Lucam: Beati qui audiunt verbum Dei, & custodiunt illud. Et Matthaeum: Omnis qui audit verba mea haec, & facit ea, assimilabitur, & c. Eodem tamen redit, siue custodierit legatur, siue credide-

rit. Nemo enim custodit verba Christi, nisi primum fide ea amplexetur, ac deinde opere compleat ea quae in illis sunt praepcepta: & nemo salubriter credit, nisi quod in verbis Domini praepceptum est, opere studeat adimplere. Caeterum nonnullam habet difficultatem quod dicit Dominus, ego non iudicabo eum, Dicitur quidem communiter intelligendum illud Dominum dixisse de se homine, pro statu primi sui aduentus, vnde non dicit, ego non iudicabo eum, sed, non iudico: & subiicit: Non enim veni vt iudicem mundum, vbi primi sui aduentus officium explicat. Sed si istud tantum Dominus voluit significare, quomodo subiungit, habet qui iudicet eum, vbi Graecis est participium praesentis temporis, ἔχει τὸν κριθῆντα αὐτῶν, id est, habet iudicantem se. Et tamen explicans quis sit iste iudex, subiicit: Sermo quem locutus sum, ille iudicabit eum in nouissimo die. Si enim sermo dicitur iudicare eum, quia iudicabit illum in nouissimo die, quomodo Dominus se dicit illum non iudicare, quem tamen in nouissimo die est iudicaturus? Sicut enim infidelis dicitur habere nunc iudicantem se sermonem, quia ille iudicabit eum in nouissimo die: ita dicens erat habere etiam Christum se iudicantem, quia ille iudicabit eum in nouissimo die. Potest autem haec difficultas dupliciter solui. Primum enim si cum dicitur, habet qui iudicet eum vel iudicantem se; intelligatur Dominus eum designare iudicem, de quo mox subiungit quod iudicabit in nouissimo die, dicendum, Dominum iudicium, id est, condemnationem (iudicare enim hic semper pro condemnare accipitur) a se transferre ad sermonem suum, quemadmodum supra cap. 5. accusationem Iudaeorum a se transtulit ad Moysen, dicens: Nolite putare quod ego accusaturus sum vos apud patrem, est qui accusat vos Moyses, in quo speratis: Quanquam enim eodem modo sibi competere accusare Iudaeos quo Moysi, tamen quo odij suspicionem a se amoueret, & vanam ostenderet eorum in Moysen confidentiam, non sibi, sed Moysi tribuit accusationem Iudaeorum, rhetorico schemate hac in parte vsus. Sic & hoc loco, quanquam sibi aequè potuisset tribuere iudicium & condemnationem infidelis, atque suo sermone, maluit tamen hoc iudicium non sibi tribuere, cui tanquam homini re vera pro statu illo non conueniebat, sed sermone suo, vt a se amoueret suspicionem vindictae a se ob sui contemptum concupitae, ac infidelium sibi ipsi fore suae condemnationis causam significaret, vt qui sermonem qui manifeste foret a Deo, & vitam aeternam credenti offerret, cum audierit, tamen spreuerit. Quae loci huius intelligentia ex parte indicata est a Theophylacto qui similia habet, & conuenit cum illo Ioannis 3. vbi cum similiter dixisset Dominus non se missum vt iudicaret mundum, sed vt saluum faceret, subiicit: Qui credit in eum, non iudicatur: qui autem non credit, iam iudicatus est, quia non credidit in nomine unigeniti filij Dei. Hoc est autem iudicium, quia lux venit in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras quam lucem. Sicut enim hic iudicium & cōdemnatio tribuitur praedicatori sermonis ita ibi oblatae luci, velut illa infidelis iudicet & condemnet. Itaque sensus erit: Si quis audierit verba mea, & tamen ea fide non acceptauerit, nec custodierit, sed spernens ea a se abiecerit, ego quidem quatenus homo, nequaquam more regum huius

voluisse, quam quod gerebatur. Primum ergo, si spectemus fructum qui ex hoc miraculo altera die secutus est in Apostolis, videri potest Dominum hæc omnia fecisse ut esuriret, & sicu requireret fructum, eamque fructu carentem malediceret, quo ex nouo hoc & insolito miraculo occasionem postea haberet confirmandi & prescindi fiduciam suorum Apostolorum, quemadmodum postea fecit huius miraculi occasione. Sed hæc causa solum videtur esse secundaria & accidentalis. Secundum ergo hæc Dominus ideo fecit secundum Chrysostomum, ut quia frequenter demonstrauerat potentiam suam, qua beneficia prestabat, seueram autem & vltionis inflictiuum ne semel quidem iam etiam hanc demonstraret, sicque discipuli intelligerent ipsum posse si vellet vltisci persequentes se Iudæos, ac proinde ipsum non pati inuitum. Tertium vero omnium maxime hæc ideo facta sunt, ut Dominus sua esurie corporali significaret quantum desideraret salutem Hierosolymitanorum, synagogam autem eorum & ciuitatem, quod desiderio ipsius non satisfaceret, penitus perdendam, & diuina maledictione exiecandam, humore cælestis gratiæ subtracto eius iusto Dei iudicio. Quod enim ideo hæc facta sunt, satis significauit Dominus per hoc quod hæc fecerit, cum post ingratitudinem præcedentis diei mane reuerteretur docendi gratia in tam ingratam ciuitatem, veluti discipulis significare volens cum summo mane recurreret ad ciuitatem illam, nimirum quod spiritali esurie salutis eorum teneretur, ac fructu bonorum operum & fidei ab eis requireret, quod cum frustra faceret, illi Dei iudicio relinquendi erant, & Dei maledictione cum multorum admiratione excidendi, & priuandi Dei gratia. Et quidem quibus rationibus apte per ficum synagoga Iudæorum significetur, dictum est in cap. Concordiæ 88. Nunc autem significata est apte per ficum folia habentem, sed non fructum, quem in ea Dominus quasi ad satisfaciendum suæ esurie, qua Iudæorum synagoga cæremoniis, externoque Dei cultu, Pharisæis traditionibus, ac legis diuinæ lectione & prædicatione, veluti foliis quibusdam ornata erat, hisque rebus fertilitatem & fructum præ se ferebat, ac verum iustitiæ & fidei fructu Deo suauissimum & expectatissimum non protulit. Erat ficus hæc iuxta viam, vel, ut habent Græca, in via, quia per legem à Deo accepta, synagoga veritati euangelicæ erat vicina, imo & in via ad Christum constituta. Porro quod Marcus dicit: Non enim erat tempus ficorum; non est necessario etiam ad mysterium trahendum, cum illud tantum additum ab ipso videatur, quo rationem redderet quare ad literam nihil inuentum fuerit in ficu præter folia, ac proinde significaret Dominum, qui sciebat non esse tempus ficorum, hæc fecisse in mysterio, ad significandum scilicet synagogam adeo Deo deserente & execrante exiecandam, ut etiam virorem suorum foliorum esset amissura, quod expectatum fructum non proferret, tunc cum tempus erat ut fructum proferret. Nam in eo quod de ficu dicitur non fuisse tempus ficorum, dissimilitudo est inter ficum typicam, & synagogam per ficum significatam. D. Hieronymus tamen etiam istud mysterium accommodat, dicens in commentariis super Matthæum: Alius Euangelista dicit: Nondum enim erat tempus, siue quod tempus nondum venerat saluationis Israel, eo quod nondum gentiliū po-

pulus subintrasset: siue quod præterisset tempus fidei, quia ad illum primum veniens & spretus, transisset ad nationes. Hæc ille. Iam ex eo quod Dominus dicit sicu: Nunquam ex te fructus nascatur in sempiternum; non est intelligendum, Iudæicū populum perpetuò maledictioni diuinæ permanens obnoxium, nec vnquam fructum facturum. Nam postquam intrauerit plenitudo gentium, etiam Israel saluum fore testatur Paulus. Non enim oportet omnia quæ typo conueniunt, ipsi veritati significatæ similiter conuenire. Sciendum tamen quod sicut annotauit D. Hieronymus, pro in sempiternum vel in æternum, ex Græco etiam verti posset, in seculum, quia illud, *εἰς αἰῶνα*, ut habent Græca, vtrūque significat. Illud autem, in seculum, conuenire potest synagogæ, cum illud non significet necessario æternitatem, sed tantum temporis prolixitatem. Et alioqui quanquam tandem Israel sit saluus futurus, non tamē ex ipsa synagoga pro statu in quo erat tempore Christi, fructus nasceretur, sed ex ipsa ecclesia cui Iudæi inserentur. Obseruanda autem Christi bonitas etiam in hoc factō seueritatis suæ declaratio. Nā cum saluificam suā potentiam declarare voluit, & salutis spiritalis per se procuratæ exemplum afferre, virtutis suæ potestatem in humanis corporibus exercuit, spem futurorum, & animæ salutem curatione præsentium ægritudinum commendans. Nunc vero cum suam vlticem potentiam ostendere voluit, & in infrugiferos Iudæos formam futuri constituere, futuri speciem non damno corporis humani, sed damno arboris indicauit: proinde non est quod quis Dominum iniustitiæ notare possit, quod innoxiam arborem sit execratus, sicut nec quod alienam arborem, Domini enim est terra & plenitudo eius. Cæterum ut & nos cum fructu factum hoc Dominicum legamus, ex facti huius consideratione cauendum nobis sollicitè, ne simus velut ficus folia tantum habens. Cōstituti enim hic sumus, ut instar ficus dulces Deo bonorum operum fructus proferamus, & tempus iam est ut fructus hos proferamus, Hyems enim transit & recessit, flores apparuerunt in terra nostra. Quod si ergo Christiano nomine, & externa sacramentorum participatione, ac scripturarum lectione & auditione cōtenti, quibus veluti foliis quibusdam ornatur, neglexerimus virtutum fructus proferre quos à nobis summopere Christus desiderat, futurū ut illius gratia non deserente rescamus, ac aridi facti deiciamur in ignem inferni. Cōtinuò enim ad execrationem Domini arefacta est ficulnea, quia Dei gratia homines deserente, sine qua nihil boni possumus agere, necessario sequitur statim in hominibus ariditas bonorū operum.

ET VENIUNT HIROSOLYMAN ET ICVM INTROISSET IN TEMPLVM, COEPIT, &c.] Superius reddita est ratio quare hic potius collocanda fuerit secundum ordinem quem Marcus obseruat, eiectionis ementium & vendentium è templo. Secundum quem ordinem apte hæc eiectionis secuta est execrationem ficus: Quod enim in ficu execrata obscurius fuit à Domino significatum, idē hac eiectione clarius est significatum abolitione scilicet cæremoniā legalium ac Iudæorum è Dei templo & sanctorū consortio reiectione, quam hac eiectione etiam fuisse significatam inter alias causas dictū est circa simile factum Domini, quod descripsit Ioan. cap. 2. in cap. Concordiæ 19. vbi præter causas huius facti: Domini etiam

etiam dictum est, quare mercatum hunc in templo Iudæi instituerint, & quomodo differat hoc Domini factum ab illo simili quod in prædicationis exordio factum est à Christo, ut hæc non sint hoc loco rursus repetenda, tantum ea nunc annotanda quæ vel ibi sunt prætermissa, vel hic sunt peculiariter prætermissa illud est, quod Diuus Hieronymus hoc loco dictionem Græcam, quam interpretes vertit & hic & ibi numularios, nempe *κολληται*, vel *κολληταις*, aliter exponit, quam ibi ex Græcorum sententia exposuimus. De numulariis enim hoc loco sic scribit: Posuerunt & numularios, qui mutuum sub cautione darent pecuniam. Sed quia lege erat præceptum, ut nemo vsuras acciperet, & prodesse non poterat pecunia foenerata, quæ commodi nihil haberet, & interdum sortem perderet, excogitauerunt & aliam technam, ut pro numulariis colybiatas facerent, cuius verbi proprietate Latina lingua non exprimit. Colyba dicuntur apud eos, quæ nos appellamus tragemata, vel vilia munuscula: verbi gratia, fruxi ciceris vuarumque passarum, & poma diuersi generis. Igitur quia vsuras non poterant accipere colybiatæ, qui pecunias foenerati erant, pro vsuris accipiebant varias species, ut quod non in nummo licebat, in his rebus exigerent quæ nummis coemuntur. Hæc ille. Verum magis verisimile est hos numularios constitutos non ad mutandam pecuniam, sed ad commutandam pecuniam, ut colybiatæ dicti sint non à dictione *κολληται*, ut vult Hieronymus, sed à dictione *κολλητες*, quod significat nummum paruum, qui pro commutanda pecunia numulario datur, ut dictum est circa Ioannē. Inter propria huic loco primum est quod dicit Marcus, Dominum non permisisse ut quisquam transferret vas per templum, vbi pro dictione, vas, Græcè est *σκυβος*, quæ dicitio non tantum significat vas, sed quæcunque utensilia, instrumenta & arma, ita ut significetur Dominum prohibuisse ne quis sarcinam quamuis aut instrumentum prophanam deferret per templum. Ad hunc modum ex phrasi Hebraica frequenter in veteri testamento, dicitio, vas, generatim significat omne instrumentum & omnem supellestem. Vnde dicitur: Consitebor tibi in vasis Psalmi; & Psalm. 70. sagittæ dicuntur vasa mortis. Et Ierem. 21. arma bellica dicuntur vasa belli. Ecce ego conuertam, inquit, vasa belli quæ in manibus vestris sunt, & quibus vos pugnatim aduersus regem Babylonis, &c. Secundum inter peculiaria huic loco est, quod cum Dominus rationem sui facti apud Ioannem assignas dixerit: Nolite facere domum patris mei, domum negotiationis, hic scripturæ autoritate suum factum commendans, & illorum quos eiecit factum cōdemnans, dicit: Nonne scriptum est, Quia domus mea domus orationis vocabitur omnibus gentibus, Vbi apud Lucam coniunctio, quia, ut alias sæpe, quod ad sensum attinet, superest. Nullam autem arguit discordiam, quod Marcus interrogatiuè dixisse Dominum refert: Nonne scriptum est, eam alij duo affirmatiuè dictum narrent. Scriptum est, &c. quia siue interrogatiuè istud dixerit, siue affirmatiuè, idem semper significauit. Sic nihil est discordiæ, quod Lucas habet, domus mea domus orationis est: duo vero reliqui; domus mea domus orationis vocabitur, quemadmodum est apud Prophetam, quia non dicitur domus Dei vocanda domus orationis, nisi quia talis sit verè futura. Porro testimoniū hoc legitur Isaiæ 56. Non

est tamen hoc à Propheta dictum potissimum de templo Hierosolymitano, sed potius de spiritali Dei templo, quod est Ecclesia. Promittit enim illic Dominus se adducturum ad montem sanctum suum, & in domum suam omnes qui custodierint fœdus suum, & filii aduenæ arque eunuchis se daturum in domo sua nomen melius à filiis & filiabus, quæ non sunt adimpleta in domo illa Dei materialis; quæ fuit in Hierusalem. Rectè tamen Dominus hunc locum accommodauit templo Hierosolymitano, quod Isaias Propheta de templo Dei spiritali locutus sit sub typo templi Hierosolymitani. vnde D. Hieronymus scribens in Isaiam dicit Dominum hoc testimonio abufum, non quod eo malè sit vsus, sed quod accommodauerit typo & figuræ id quod principaliter dictum fuit de ipsius figuræ veritate. In qua figura iam tum tempore Christi adimpleri cœpit, quod in ipsa veritate mox erat perfectius adimplendum. Nam & gentes tum cœperant templum illud Dei frequentare, ut mox ex Ioanne est auditum. Et quidem satis est verisimile Dominum etiam ob id testimonium hoc protulisse, accommodando illud templo Hierosolymitano, quo significaret iam adesse tempus quo implenda essent quæ eo loco prædixit Isaias, nempe quod in domum Dei ex omnibus gentibus essent adducendi electi, eaque domus vocanda esset non domus sacrificiorum legalium, sed orationis domus, in qua reiectis legalibus sacrificiis, nona holocausta & victimæ spirituales offerenda essent, quas sibi gratas fore Dominus testatur. Quod enim etiam hac intentione Dominus testimoniū hoc protulerit, apparet ex eo quod apud Marcū additur etiam, omnibus gentibus, quod templo Hierosolymitano, cui hoc testimonium accommodatur, non satis conuenit. Itaque citatam hoc testimonium secundum mysticam hanc citationis rationem, valde conuenit cum factō Domini secundum mysticam ipsius facti rationem. Nam etiam hoc factō Dominus significauit, ut dictum est circa Ioannem, tempus iam aduenisse quo cessare deberent, & ab oculis Dei reici legalia sacrificia, & spiritalis Deus in spiritu & veritate adorari. Porro cum dicitur domus Dei vocanda domus orationis, nomen orationis accipi debet, ut & gratiarum actionem includat & laudem Dei, quemadmodum sæpe in scripturis, & rursus sub hoc principali, etiam reliqui actus sacri, qui vel oratione peraguntur, vel ad laudem & orationem Dei pertinent, sunt comprehendi. Cæterum cum subiicit Dominus: Vos autem fecistis illam speluncam latronum, alludit Dominus ad illud Ieremiæ: Nunquid ergo spelunca latronū facta est domus ista, in qua inuocatum est nomen meum in oculis vestris? Sed ibi quidem Deus per Prophetam dicit, domum suam factam speluncam latronum, quod qui in eam conuenirent, fures essent, adulteri, periuri & idololatæ, hoc est, homines nequissimi. Hic vero Dominus conqueritur domum Dei factam speluncam latronū, quod in illa, quemadmodum latrones, toti intenti essent lucris temporalibus conquirendis. Deinde quia Pharisæi & sacerdotes sub specie boni suā obtegentes auaritiā, & veluti in spelunca quadam latitantes, nihil aliud meditabantur quam pauperum despoliationem. Et bene quidem Dominus ad locum illum Ieremiæ alludit, torrè ut in memoriam eis reuocaret quæ illo loco apud Ieremiā præcedunt & sequuntur. Præmittit enim, non esse Iudæis confidendum

in verbis mendacij, ita vt dicant: Templum Domini, templum Domini, templum Domini est: ac subiicit domum illam perdendam ob peccata Iudæorum. Itē, inquit, ad locum meum in Silo vbi habitauit nomen meum à principio, & videte quæ fecerim ei, propter malitiam populi mei Israel. Et nunc quia fecistis omnia opera hæc, dicit Dominus, & locutus sum ad vos mane consurgens & loquens, & non audistis: & vocaui vos, & non respondistis, faciam domui huic, in qua inuocatam est nomen meum, & in qua vos habetis fiduciam, & locū quē dedi vobis, & patribus vestris, sicut feci Silo, & proiciant vos à facie mea, sicut proieci omnes fratres vestros vniuersum semen Ephraim. Itaque alludendo ad locum illum Ieremiæ, significauit etiam nunc euentura secundo templo, quæ secundum vaticinium Prophetæ primo templo per Babylonios euenerunt. Ex hoc autem Domini factō, eiusque verbis discendum nobis quanta cum religione versandum sit in domo Dei, & quā impie nimis prophanentur à plerisque templa Christianorum, quibus tamen longè plus debetur merito reuerentiæ quā templo debebatur Hierosolymitano, ob veriore Dei in ipsis præsentiam, & sacramentorum sacratorum administrationem. Si enim tantam Dominus, alioqui vbique omnem mansuetudinem præ se ferens, indignationem ostendit in eos qui vendebant & emebant in templo quæ ad cultum Dei pro illo tempore erant necessaria ex Dei statuto, quā detestandum in templis Christianorum similem fieri mercatum earum rerum, quæ etsi pie pro Dei & sanctorum cultu adhibentur, non tamen ex Dei constitutione sunt introductæ. Et vt hoc parui momenti esse videatur, quod tamen Christo non est visum paruum, quā intolerandum est domos Dei, quæ deberent esse domus orationis, fieri domos fabularum, & negotiationis etiam rerum planè prophanarum. Omnium autem maximè id dolendum, plerosque cultui diuino deputatos, etiam ex sacris rebus, quæ in templis, ipsisque ad eo templorum adytis tractant, nec vendi possunt, auarissimè lucrum querere, vt vel solius lucri temporalis gratia, vel potissimum lucri respectu sacris actibus occupentur, tanto grauius peccantes præ his qui iam eiecti sunt à Domino, quanto peius est sacra quæ vendi non possunt, vendere, quā animalia quæ vendi poterant. At his omnibus cogitandum est, quod quemadmodū ob templi inhonorationē aliquoties Dominus quosdam feuerē eiecit è templo: ita illos seuerissimè è sanctorum consortio suo tempore est eiecturus. Cogitandum item se templi ingressu, & sacrarum rerum participatione & tractatione non fieri sanctiores, sed corā Deo reputari velut latrones, ac templum Dei illis coram Deo reputari speluncam latronum. Et hæc quidem iuxta historiam. Mysticè autem docemur, quod quando quidem & nos singuli facti sumus templum Dei sanctum, in quo longè verius Deus habitat, quā in quouis tēplo materiali, non debet domus pectoris nostri esse domus solitudinum temporalium, sed præcipuè in ea vigere deuotionem, gratiarum actionem, ac omnem pietatem oportet. Rursum mysticè templum Dei est Ecclesia Christi, è qua Christus eiecturus est quotquot emunt aut vendunt sacra, & altaria Dei persuaam auaritiam faciunt mensas numulariorum, ac dona spiritus sancti veluti colūbas pretio largiuntur. Sic D. Hieronymus. Aliter autem secundam

A Origenem tres species hominum à Domino eiectorum, accipi possunt designare tres species angustorum, qui Dei templo, hoc est, sanctorum confortio sunt indigni, vt per ementes & vendentes intelligatur qui in populo Christiano ad nihil ferè aliud vacant, nisi circa emptiones & venditiones, & lucra terrena conquirenda per numularios, qui Ecclesiasticas pecunias pauperibus distribuendas non bene tractant, ex rebus pauperū sibi diuitias colligentes: per vendentes columbas, Episcopos & sacerdotes, qui dona vedunt spiritus sancti. **Q V O A V D I T O P R I N C I P E S S A C E R D O T V M E T S C R I B A E Q V A E R E B A N T Q V O M O D O, & c.]** Hinc patet Dominum dicentem; vos fecistis Domum Dei spelūcā latronum, notasse præcipuè ipsos sacerdotes & scribas, qui propter auariciam auctores fuerant mercatus illius in templo. Hi ergo etsi ex scripturis tantaque virtute increpiti essent, non solū impietatem suam non agnoscebant, sed magis contra monitorem efferebantur, quærentes quomodo eum perderent. Iam enim deliberauerant eum perdere, sed modum perdēdi inquirebāt. Impletum certè est in eis illud Amos: Odio habuerūt corripientem in porta, & loquentem perfectè abominati sunt. Reddit autem Euangelista rationem quare nō statim ei manus iniecerint ad perdendum, sed de modo perdendi erant solliciti. Timebant enim, inquit, eum; quod non sic est accipiendum quasi eius potestatem timuerint, quam post tot miracula præ mentis cæcitate necdum agnoscere potuerunt aut noluerunt: sed timuisse eum dicuntur, quia metuebant ei tunc manus iniicere propter turbam, sicut sequitur, ita vt illud, timebāt eum; nō sit aliud quā, sicut postea dicitur, timebant plebem. Aut dicuntur timuisse Dominum, quia metuebant ne per illum, aut occasione illius, turba contra ipsos concitaretur, vt per illud; timebant enim eum; reddatur ratio & quare cupierint illum perdere, & quare de modo perdendi fuerint solliciti. Quia enim sibi ab illo per turbam malè timebāt, hinc & quærebant eum perdere, & quærebant quomodo eum perdere possent sine turba, propter quam Dominum timebant. quia inquit Euangelista, vniuersa turba admirabatur, nec simpliciter admirabatur, sed, vt est Græcis, ἐξωπλήρωτο, id est, obstupescibat, non tantum super miraculis eius, sed etiam super, id est, de doctrina eius. Longè enim diuiniore, & aliter multò atque cum maiori spiritus efficacia docuit, quā scribæ & Pharisei. Erat enim, vt alibi dicitur, docens eos sicut potestatem habens, & non sicut Scribæ eorum & Pharisei. Obseruādum autem hic quā præpostero, quāq; vano metu sæpe detineantur impij. Turbam enim isti metuebāt, qui nec Deum, nec Christi tam expertā virtutem metuebant, eum turba hæc, quæ post quadriduum induci potuit vt ad crucem Christū posceret, non esset adedò illis metuenda. Sed Domini fuit voluntas, vt hoc licet vano metu differretur eorum crudelitas vsque in horā mortis ab ipso constitutam. **E T C V M M A N E T R A N S I R E T, V I D E R V N T F I C V M A R I D A M, & c.]** Quod dicit Marcus, mane alterius diei discipulos vidisse ficum aridam factā radicitam, non contrariatur illi quod dicit Matthæus, continuò postquam Dominus ficui maledixisset eam arefactam. Non enim Marcus dicit altera die ficum aridam factam, sed tum primū discipulos vidisse eam factam aridam.

Arefactio

Arefactio enim mox secuta est execrationem, sed non ita statim omnia folia deciderunt, vt ex lignis quibusdam agnoscere tūc potuerint ficum aridam factam, quemadmodum die sequenti. Proinde quod apud Matthæum sequitur: Et videntes discipuli mirati sunt dicentes: Quomodo continuò aruit; non potest intelligi tunc contigisse eam ea contigerunt quæ apud ipsum præmittuntur: sed ex Marco constat altera die contigisse, quando rursus eadem via cum Domino discipuli pergeret in Hierusalem viderunt ficum arefactam videntesque inter se primum cum admiratione dixerunt: Ecce quomodo continuò aruit; ac deinde Petrus memor execrationis Christi, omniū nomine dixit Domino: Rabbi, ecce ficus cui maledixisti aruit. Cū Dominus mysterium quidem arefactæ arboris non exposuit, siue quod necdum eius capaces essent, siue quod rationem facti non requirerent discipuli, sed tantum admirarentur quod factum erat, propter quod ab hoc factō tantum ad fidendum firmiter Deo ipsos hortabatur, pollicens sic fore, vt non illud quod tantopere admirabantur, illis esset facile, sed & alia quæ magis videntur impossibilia & admiranda. Habete, inquit, fidem Dei, id est, fiduciam in Deo. Sic enim dictum est, fidem Dei, sicut dicimus, fiduciam alicuius rei, pro fiducia in re aliqua. Et subiicit quare ad huiusmodi fidem hortetur. Amen, inquit, dico vobis, quia, id est, quod si habueritis fidem, id est fiduciam, & non hæsitaueritis, non solum facietis de ficulnea, id est, id quod nunc in ficu accidit, sed etiam si monti huic (verisimile est de-

monstrasse montem Oliueti) dixeritis: Tolle te, & iacta te in mare, fiet. Id ne tantum ad Apostolos pertinere putaretur, Marcus generaliter extulit, dicens; quicumque dixerit monti huic, &c. Similis locus est Matth. 17. in cap. Concordiæ 68. vbi latius dictum est de his quæ ad huius sententiæ faciunt intelligentiam, tantum id pro litera hic annotandū quod pro eo quod nos legimus in Matthæo: Tolle & iacta te; Græcis sunt per imperatiua passiuā, ἀφέντου ἢ λήθου, quemadmodum & in Marco, vbi rectius versum est, tollere & iactare, quomodo interpretem etiam in Matthæo vertisse est verisimile, Porro quo doceret Dominus fiduciam in Deo firmam non tantum ad miracula facienda esse efficacem, sed & ad impetrandum per orationem quæuis à Deo; omnia, inquit, quæcumque petieritis in oratione credentes, id est, cum fide vel fiducia non vacillante, accipietis. Vnde & Iacobus cū ad postulandam à Deo sapientiam hortaretur, subiicit; Postulet autem in fide nihil hæsitans, &c. Et quoniam de oratione mentionem ingesserat, eiq; necessariam esse fiduciam docuisset, adiecit & aliam conditionem maximè necessariam orationi, ad hoc vt sit efficax, nimirum vt oraturus remittat proximo in se commissā. Et cū stabis, inquit, ad orandum (stantes enim orare solent, vt dictum est superius) dimittite si quid habetis aduersus aliquem; hoc est, si quam iustam habetis contra aliquē querelam, vt & pater vester dimittat vobis, &c. De his enim satis in cap. Concordiæ 41. circa similem locum ex Matthæi capite sexto.

Iacobi 1.

PROPONITVR QVÆSTIO DE BAPTISMO IOANNIS, & parabola de duobus filiis. Matthæi 21. Marci 11. Lucæ 19. & 20.

CAPVT CXIII.

Et veniunt rursus Hierosolymam. Et erat docens quotidie in templo. Principes autem sacerdotum, & scribæ, & principes plebis quærebant eum perdere, & non inueniebant quid facerent illi. Omnis enim populus suspensus erat, audiens illum. Et factū est in vna die: cum venisset in templum, & cum ambularet in templo, docente illo populum in templo, & euangelizante, conuenerunt principes sacerdotum, & scribæ cum senioribus, & accesserunt ad eum docentes summi sacerdotes, & scribæ, & seniores populi, & aiunt dicentes: Ad illum: Dic nobis in qua potestate hæc facis? & quis est qui dedit tibi hanc potestatem, vt ista facias? Respondens autem Iesus dixit ad illos: Interrogabo vos & ego vnum sermonem, & respondete mihi, quem si dixeritis mihi, & ego vobis dicam in qua potestate hæc facio: Baptismus Ioannis unde erat? de celo erat, an ex hominibus? Respondete mihi. At illi cogitabant intra se dicentes: Quia si dixerimus, de celo, dicet nobis: Quare ergo non credidistis illi? Si autem dixerimus ex hominibus, timeamus turbam, plebs vniuersa lapidabit nos, certi sunt enim Ioannem Prophetam esse. Omnes enim habebant Ioannem quia verè propheta esset. Et responderunt, se nescire unde esset. Et respondentes Iesu, dixerunt: Nescimus. Et respondens Iesus ait illis: & ipse: Neque ego dico vobis in qua potestate hæc facio. Et cepit eis in parabolis loqui. Quid autem vobis videtur? Homo quidam habebat duos filios, & accedens ad primum dixit: Fili, vade, hodie operare in vinea mea. Ille autem respondens, ait: Nolo. Postea autem penitentia motus, abiit. Accedens autem ad alterum, dixit similiter. At ille respondens, ait: Eo domine & non iuit. Quis ex duobus fecit voluntatem patris? Dicunt ei: Primus. Dicit illis Iesus: Amen dico vobis, Quia publicani & meretrices præcedunt vos in regnum Dei. Venit enim ad vos Ioannes in via iustitiæ, & non credidistis ei: publicani autem & meretrices crediderunt ei, vos autem videntes, nec penitentiam habuistis postea, vt crederetis ei.

Et veniunt Hierosolymam. Et erat docens quotidie docens, &c.] Marcus quidem tribus diebus continuis distinctè commemorat Dominum venisse Hierusalem, ibique vsque ad vespem docuisse in templo. Lucas vero in genere dixit: Et erat quotidie docens in templo; non distinctè commemorans gesta diuersorum dierum. Ex quibus Lucæ verbis, sicut & ex eo quod postea Dominus dicit: Quotidie apud vos e-

ram in templo docens; apparet Dominum non tribus tantum diebus primis huius hebdomadæ docuisse in templo, sed etiam sequentibus duobus, nisi quod dicit Lucas, quotidie, tantum sit referendum ad dies illos qui præcesserunt illud tempus de quo postea subiungit: Appropinquabat autem dies festus Iudæorum; quando & Iudam pepigisse cum principibus sacerdotum testatur, quod ex aliis Euangelistis satis constat factum feria quarta. Et Dominus

b. o. faciam Bc 12.

Dominus intelligatur ideo dixisse; quotidie apud vos eram, quia aliquot diebus continuis sine intermissione apud eos in templo docuerat. Nam sabbatum feria quinta non videtur Dominus docuisse in Hierusalem, quia cum duos discipulos praemississet in ciuitatem ut pararent Pascha, Marcus dicit eum vesperis facto venisse eum duodecim. Subiicit autem Lucas idem quod supra ex Marco est habitum, quod Domino docente, principes sacerdotum, & scribae, & principes plebis, hoc est, primates ciuitatis quaerebant eum perdere, & tamen post multa consilia non inueniebant quid facerent illi, proinde impletum est in illis illud Psalmi: *Scrutati sunt iniquitates, defecerunt scrutantes scrutiny.* Ideo autem non inueniebant quid illi facerent tunc, quia metuebant populum, quem videbant suspensum esse cum audiret illum, id est, cum summa auiditate audiret illum, ita ut penderet ab ore eius, & inhiaret illi. Sic Virgilius: *Pendetque iterum narrantis ab ore.* Itaque, quod dicit Lucas; populus suspensus erat audiens illum; idem est cum eo quod superius dixit Marcus; turba admirabatur super doctrina eius; nisi quod Lucas id ipsum magis emphaticis & elegantius dixit, ut erat Graeci sermonis peritissimus. Hoc autem populi metu sese impij hi plane condemnauerunt. Si enim perdendum Iesum iudicauerunt, quod contra Dei gloriam quaedam faceret & doceret, & populi esset seductor sane tales non debuissent metu populi praetermittere, quod ex officio illis pro Dei gloria & populi salute faciendum incumberebat. Porro cum necdum auderent manus illi iniicere, aggregiuntur illum verbis tentare, sua autoritate putantes se illum perterrefacere posse, & os eius obstruere, atque a faciendis quae faciebat impedire. Itaque congregati principes sacerdotum, quorum erat sacrificia tractare: & scribae, quorum erat sacras scripturas populo exponere: & cum his seniores populi, apud quos erat potestas in rebus temporalibus, ut magis commoueretur Dominus utraque potestate, & eorum scilicet qui sacris praeerant, & eorum qui prophanas, accedunt Dominum in templo & docentem, & euangelizantem. Docentem quidem quae sint facienda: Euangelizantem verò de salute hominibus iam oblata, & regno Dei quod iam aduenerat. Ex his enim duabus partibus constat Euangelica praedicatione, ut & annuntietur laetum gratiae Dei nuntium, & doceantur homines qua ratione diuinæ gratiae & salutis aeternae fiant participes. Huic ergo tam sancto operi cum intentus esset Dominus, illi pro sua autoritate dicit illi imperiosè: *Dic nobis, in qua potestate hoc facis? & quis dedit tibi hanc potestatem?* In quibus interrogationibus D. Hieronymus nomen potestatis, accipit pro virtute & viribus, ut intelligantur quaerere in qua virtute faceret miracula quae aedebat, an in virtute diuina, an in virtute daemniaca. Quem sensum etiam pertractans & expedens Origenes, putat non esse conuenientem, quod interrogatores illi certò scirent neminem de seipso dicturum quod in virtute diaboli aederet miracula, etiam illud verum esset. Putat ergo Origenes istos agnoscentes varias esse potestates diuinas, nec omnes Prophetas in eadem potestate fecisse miracula, interrogasse in qua, multarum illarum potestatum faceret miracula. At pro veriori & simpliciori harum quaestionum intelligentia sciendum, quod pro dictione, potestas, hoc loco est *ἐξουσία*, quae ma-

gis significat ius & auctoritatem, quam virtutem aut vires. Sensus ergo est: *Qua auctoritate haec facis, an propria & usurpata, an ab alio accepta.* Quod si ab alio accepta auctoritate haec facis, ut te omnino dicturum putamus, quis est qui dedit tibi hanc potestatem, id est, auctoritatem haec faciendi? Deus ne scilicet, an pontifex, an Caesar, aut alius quisquam qui legitime dare potest? Demonstrat autem pronomen, haec, non potissimum miracula quae Dominus aedidit, sed alia quaedam eius opera, quae tunc nouo & insolito modo faciebat, nimirum quod cum solenni acclamatione populi insidens asino ingressus est Hierusalem, quod è templo eiecit ementes & vendentes, nec sineret quenquam vas deferre per templum, & praecipue quod sibi vindicaret officium docendi quotidie populum in templo, cum hoc esset officium scribarum. Id enim satis significat Lucas, cum dicit, quod Domino docente in templo conuenerunt dicentes ad illum: *In qua potestate haec facis?* Praeterquam enim quod Marcus & Lucas nulla commemorant miracula in Hierusalem vel in templo nunc facta, non conuenienter etiam interrogaretur qua auctoritate Dominus operaretur miracula: sed conuenienter interrogatur, qua auctoritate sibi vindicaret eiicere quosdam è templo, atque in eodem totos dies docere, cum haec viderentur pertinere ad principes sacerdotum & scribas. Consonat autem huic intelligentiae, quaestio quam Dominus vicissim illis opposuit, quaerens non qua virtute, sed qua auctoritate Ioannes baptizasset. Porro haec sacerdotum & scribarum interrogatio eo tendebat, ut quoniam sciebant eum non posse dicere se auctoritate uti quam legitime ab homine aliquo accepisset: si quidem taceret, accusarent eum, tanquam sibi usurpatam auctoritatem, quam nemo sibi potuit a seipso usurpare: si vero diceret à Deo se accepisse eam potestatem, rursus quemadmodum apud Ioannem, obicerent ei: *Quod signum ostendis nobis, quia hoc facis; aut, quemadmodum aliàs, aliquoties peteret signum de caelo sibi exhiberi, quale illis Dominus semper negauit exhibere.*

RESPONDENS AUTEM IESVS DIXIT AD ILLOS: INTERROGABO VOS ET EGO VNVM, &c.] Nec tacere poterat Dominus, ne videretur sibi conscius usurpatae potestatis, ac cedere illorum auctoritati: nec dicere ei conueniebat quod erat rogatus, quod illi indigni essent illud audire, & sine fructu essent audituri. Nec rursus dicere conueniebat principio, illos indignos esse qui audirent quod interrogabant, ne videretur subterfugere responsionem. Proinde prudenter vicissim aliam illis similem proponit quaestionem, ad quam si respondere recusarent, manifestum fieret indignos ipsos esse qui audirent quod ab alio quaerebant: si vero rectè responderent, ipsi se sua sententia condemnarent, imò & proposita à se quaestioni ipsi simul satisfacere. Nam si dixissent Ioannis baptisma fuisse è caelo, haec responsione etiam conuinci potuissent, Iesum cui Ioannes testimonium perhibuit, diuina praeditum potestate & auctoritate. Sic autem Dominus ad alterius propositionem quaestionis confugit, ut tamen non possit videri subterfugere peritam responsionem, dum promittit se responsurum si illi responderent: *Interrogabo, inquit, etiam vos eorum vnvm sermonem, hoc est, vnvm aliquid, vel vnvm*

rem (est enim Hebraismus in scripturis frequens) quem si dixeritis mihi, etiam ego vobis dicam in qua potestate haec faciam, imò me tacente ex vestra responsione manifestum erit quod quaeritis: *Baptismus Ioannis vnde erat, è caelo, an ex hominibus; hoc est, à Deo profectus erat, an hominum fictione adinuentus, & Ioannes ipse diuina an humana auctoritate baptizauit?* At illi perplexitati inuoluti qua Dominum inuoluere putabant, cogitabant inter se, vel potius reputabant inter sese (est enim Graecis *διελογησάτο*, & significatur eos non tantum in cordibus suis cogitasse, sed etiam inter sese contulisse & deliberasse quid responderent, quemadmodum patet ex eo quod dicunt: *Si dixerimus*) dicentes: *Si dixerimus, è caelo, dicet nobis: Quare ergo non credidistis ei, scilicet Ioanni, ut illo praedicante baptismum poenitentiae, vos illum ab eo susciperetis, aut, Quare non credidistis ei de me testificantem, cuius testimonia debuissetis agnoscere diuina esse, si credidissetis eius baptismum esse diuinum? Si autem dixerimus, ex hominibus; timemus ne turba ab eo gregatim baptizata lapidibus nos obruat tanquam blasphemos, eo quod omnes habeant Ioannem verè fuisse Prophetam, id est, doctorem diuinitus missum. Sic enim nomen Prophetæ superius diximus accipi in scripturis frequenter. Porro pro eo quod in Luca legitur: *Certi sunt enim; Graeca habent, ὡρισμένους γὰρ ἐστίν*, id est, persuasa est enim, vel persuasum habent, nepe plebs. At interpres ferè hoc participium vertit per certus: ut ad Romanos: *Certus sum enim quia neque mors, neque vita, &c. & aliis locis, in quibus proinde certum esse exponi debet per certò persuasum esse & certò credere.* In illo autem quod in Matthæo legitur: *Omnes enim habebant Ioannem sicut Prophetam; pro, habebant in Graecis & Latinis codicibus emendatoribus est, habent, ut sint verba non Euangelistæ, sed sacerdotum & scribarum, quemadmodum illud Lucæ: *Certi sunt enim Ioannem Prophetam esse; vnde illud, habebant, ex Marco videtur desumptum, qui habet: *Omnes enim habebant Ioannem quia verè Prophetæ esset; sicut in eo quod apud Marcum praecedit: *Si dixerimus, ex hominibus, timemus turbam; ex Matthæo scriptum est, timemus, pro timebant. Sic enim & Graeca habent, & antiqui codices Latini, nominatim vnus qui mihi ad manum erat, ut sit mutatio personæ apud Marcum non infrequens in scripturis. Sed ad rem. Cum neutram interrogationis partem se viderent tutò eligere posse, non veriti sunt ignorantiam mentiri, & ad humilitatis verbum confugere, ut dicerent se nescire, multis sanè nominibus sese condemnantes, nimirum quod id nescire se dicerent qui omnium se profitebantur magistros, quod etiam ipsis fatentibus vniuersus populus cognouit, quod item pro ratione sui officij ipsi ignorare non debebant, non minus quam quod modò veluti pro suo officio à Christo quaerebant. Denique quod missis ad Ioannem legatis ex ipso Ioanne didicerant, cui si non crediderunt testificantem se missum à Deo, nec Iesu credituri erant, idem de se testificantem. Itaque cum declarassent se subterfugere responsionem ad id quod quaerebatur, & proinde indignos quibus responderetur quod quaerebant, etiam Dominus dixit illis, non quidem se nescire (non enim, ut illi, veritas mentiri potuit) sed, nec ego, inquit, dico vobis, in qua potestate haec facio. Quo significat &*****

illos quidem scire, sed nolle dicere, & se quoque quod quaerebatur scire, sed meritò etiam illis non dicere. Porro ut in Christo hic obseruandum est, quam prudenter sapientes comprehenderit in astutia eorum: ut hinc discamus in sapientia & cautè respondere insidiatoribus, & clauum clauo pellere, atque veritatem indignis celare, ne sanctum detur canibus: ita interrogatoribus Christi obseruandum, quam nihil illis fuerit curæ ut verum responderent, sed ut quod ipsi esset commodum. Si commodum ipsis fuisset, dicere baptismum Ioannis fuisse è caelo, incunctanter dixissent, similiter dicturi illum fuisse ex hominibus, nisi & hoc illis fuisset incommodum. Quia ergo neutrum commodè dicere poterant, ad id quod solū supererat confugiunt ignorantiam praetendentes, putantes se hac ratione commodè elabi. Sic responderent falsi doctores non quod docet scriptura, sed interpretantes quod ad ipsorum facit affectus. Sic impij quique, quibus non est veritatis ratio, nec timor Dei ante oculos eorum, non quam verè, sed quam commodè omnia dicant, solliciti sunt. Dicit autem Dominus, per verbum praesentis temporis: *nec ego dico vobis.* (sic enim legendum est, & non, dicam) quia quod tunc non dixit, postea satis dixit, cum à Caipha adiuratus dixit se esse Christum filium Dei viui. Ideo autem iam Dominus dicere noluit quod quaerebatur, sed prudenter declinauit, quia illi sua auctoritate ipsum iam premebant dicentes: *dic nobis, quem postea cum se Christum diceret, aperte Dei premebant auctoritate & reuerentia.*

ET COEPIIT ILLIS IN PARABOLIS LOQUI. QUID AUTEM VOBIS VIDERETUR? HOMO, &c.] Non satis erat Domino ex illorum responsione sumere occasionem declinandi, responsionem eius, quod illi indigni erant audire, & sine fructu audissent, sed ex materia illis proposita, imò & ex eadem illa ipsorum responsione, sumpsit etiam occasionem arguendi illos intolerabilis impietatis, idque eius, de qua studiosè à se prospectum putabant, ne sibi obici posset. Noluissent enim dicere baptismum Ioannis è caelo esse, ne argueretur illorum incredulitas, ideoque dixerunt se nescire quod quaerebatur. At Dominus etiam ex hac responsione arripuit occasionem redarguendi eorum incredulitatem, quod nescirent illud quod etiam peccatoribus & publicanis non fuit incognitum. Quo autem imprudenter contra se proferrent sententiam, sicque efficacius perstringerentur, proponit eis aliam quaestionem, sed sub ænigmate & parabola, dicens: *Quid autem vobis videretur, de eo scilicet quod nunc sum propositurus? Homo quidam habebat duos filios, &c.* Est enim parabola ipsa ad literam satis aperta. Quid autem per eam Dominus significare voluit, implet postea accommodando eam aperuit: ex qua accommodatione patet eum per filios istos duos significasse duplex hominum genus, quos habet Deus pater, eorum scilicet qui manifesti sunt peccatores, & eorum qui iusti volunt videri. Per filium enim primum, qui iussus ire in vineam, verbo quidem recusa ait, sed postea poenitentia motus fecit quod iustum erat, publicanos & meretrices significauit, qui cum imprimis Dei voluntati obedire recusassent, postea poenitentia ducti ad praedicationem Ioannis voluntati diuinæ obedire coeperunt. Per filium vero alterum, qui verbo quidem obedientiam promissit, at facto inobediens fuit

fuit, sacerdotes Iudaeorum, scribas & Phariseos notavit, qui cum verbo profiterentur promptitudinem obediendi Deo, semper habentes in ore legem Dei, Dei praecepta per Ioannem praedicata non fecerunt, contententes illius baptismum, ac Christum cui ille testimonium perhibuit, agnoscere recusantes. Et quidem cum in alia parabola duorum filiorum, quae est apud Lucam de filio frugi, & filio prodigo, Dominus manifestos peccatores significauerit per filium adolescentiorem, ob peccandi facilitatem quae conuenit adolescentiae, hic eisdem significauit per filium primum, propterea quod huiusmodi peccatores resipiscentes, primi sint coram Deo, eosque praecedant qui videntur hominibus iusti: vnde indicare volens Dominus quos per primum filium significauerit, & quare, accommodando parabolam dicit, Publicani & meretrices praecedunt vos in regno Dei: hoc est, primi facti sunt qui erant nouissimi, & contra. Non ergo secundum praecipuum & primo intentum per parabolam sensum per duos istos filios duo populi significantur, gentilis & Iudaicus, quemadmodum plerique intelligunt. Sed tamen, quemadmodum in parabola filij prodigi dictum est, quod quamuis secundum sensum a Domino praecipue intentum per duos filios significantur duo genera hominum qui fuerunt apud Iudaeos tempore Christi, peccatorum scilicet & iustorum, ex consequenti tamen & secundario recte intelligantur significati duo populi, quod peccatores qui ex Iudaeis tempore Christi resipuerunt, typus quidam fuerint resipiscentiae gentium: ita & hic secundario sensu recte intelliguntur significari gentilis populus & Iudaicus. Gentilis enim populus per primum filium designatus, siue quia prior fuit gentium populus quam Iudaicus, & per legem naturalem prius Dei mandata acceperat: siue quia hic populus in gratia Euangelica factus est per fidem ex nouissimo primus, & in Dei electione ac praedestinatione ab aeterno fuit primus, imprimis quidem multo tempore contumaciter Dei mandatis parere renuit, postea vero cum exorta esset lux Euangelica poenitentiam agens coepit excolere diligenter vineam Domini, Iudaico populo obedientiam quam verbo promiserat (dicens Moysi: Omnia quae dixerit nobis Dominus faciemus) ipso facto negante, propter quod ille quidem primas coepit obtinere in regno Dei, Iudaico populo facto ex capite in caudam, ita ut si velit in regnum Dei peruenire, sequi debeat fidem & conuersationem gentium.

DICIT ILLIS IESVS: AMEN DICO VOBIS, QVIA PVBLICANI ET MERETRICES, &c.] Legendum esse; praecedent in regno Dei; & non, praecedent in regno Dei; & Graeca docent, & Latini codices scripti, quemadmo-

NOTANTVR PHARISAEI PARABOLA DE LOCATA VINEA.

Matth. 21. Marc. 12. Luc. 20. CAPVT CXIIII.

Coepit autem dicere ad plebem parabolam hanc. ^a Aliam parabolam audite: [†] Homo quidam erat paterfamilias qui plantauit vineam, & sepe circumdedit ei, & fodit in ea, & torcular, & edificauit turrin, & locauit eam agricolis, & peregre profectus est, & ipse peregre fuit multisteporibus. ^a Cum autem tempus fructuum appropinquasset, [†] misit ad agricolas in tempore seruu, ut ab agricolis acciperet de fructu vinea. ^b Quibus apprehensum est, & caesum dimiserunt eum inane. [†] Et iterum misit ad illos, & alterum seruum. ^c Illi autem huc quoque in capite vulnerauerunt, & contumelias affecerunt, & cadentes, & afficientes contumelia, dimiserunt inane. ^a Et rursum alium tertium misit, & illum vulnerantes, & occiderunt, & eiecerunt.

† b. o. v. a. cum
† c. ad. didit m. tere
† b. alium
† b. o. illum
† c. ad. didit m. tere

Tres istos seruos, quos diuersis vicibus missos Marcus & Lucas scribunt. Matthaeus simul comprehendit hoc modo:

Misit seruos suos ad agricolas ut acciperent fructus eius. Et agricola apprehensis, seruis eius, alium ceciderunt, alium occiderunt, alium vero lapidauerunt. ^b Et iterum misit alios seruos plures prioribus, & fecerunt illis similiter, quosdam cadentes, alios vero occidentes. ^c Dixit autem dominus vineae: Quid faciam? mittam filium meum dilectum. ^b Adhuc ergo unum habens filium charissimum, & illum misit ad eos nouissimum, dicens: ^b Quia forsitan cum hunc viderint, & verebuntur filium meum. [†] Agricola autem videntes filium cogitauerunt, & dixerunt: [†] adinuicem, dicens: [†] Hic est haeres, & venite occidamus eum, & habebimus hereditatem eius. [†] Et apprehensum eum eiecerunt extra vineam, & ceciderunt eum extra vineam occiderunt. ^a Cum ergo venerit dominus vineae, quid faciet agricolis illis? ^b Dominus vineae? ^a Aiunt illi: Malos male perdet, & vineam suam locabit aliis agricolis, qui reddent ei fructum temporibus suis. ^b Dicit illis Iesus: Veniet, & perdet colonos istos, & dabit vineam aliis. ^c Quo audito dixerunt illi: Absit. Ille autem aspiciens eos, ait: Quid est ergo hoc quod scriptum est: [†] Numquam scripturae hanc legistis in scripturis? [†] Lapidem quem reprobauerunt edificantes, hic factus est in caput anguli. ^c Ad domino factum est istud, & est mirabile in oculis nostris? ^a Ideo dico vobis: Quia auferetur a vobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructus eius. ^c Et omnis qui ceciderit super lapidem istum, confringetur: super quem vero ceciderit conteretur eum. ^c Et cum audissent principes sacerdotum & pharisei parabolas eius cognouerunt quod de ipsis diceret. [†] Et querebant principes sacerdotum & scribae [†] mittere in illum manus: ^c illa hora, & aquirentes tenere eum timuerunt turbas, quoniam sicut Prophetam eum habebant. [†] Cognouerunt enim quod ad ipsos dixerit similitudinem hanc.

† a. n. n. i. sine autē
† misit ad eos filium suum.
† b. o. re verebuntur.
† b. o. colo ni autem
† c. o. q. u. e. cum vidit sent colo ni.
† c. o. i. n. t. r. a. se.
† b. o. n. o. s. i. r. a. e. r. i. t. h. e. r. e. d. i. t. a. s. c. v. t. n. o. s. t. r. a. s. i. a. p. h. e. r. e. d. i. t. a. s.
† b. a. p. p. r. e. h. e. n. d. i. t. e. s. e. u. o. c. c. i. d. e. r. u. n. t. & e. i. e. c. e. r. u. n. t. i. t. a. t. e. m. p. l. u. m. a. d. r. e. l. i. g. i. o. n. i. s. f. a. c. i. e. b. a. t. c. u. s. t. o. d. i. a. m. & i. n. e. o. v. e. r. s. a. b. a. n. t. u. r. m. a. x. i. m. e. h. i. q. u. i. c. o. n. s. t. i. t. u. t. i. e. r. a. n. t. s. p. e. c. u. l. a. t. o. r. e. s. d. o. m. u. s. I. s. r. a. e. l. q. u. i. e. g. r. a. d. u. s. s. u. i. a. l. t. i. t. u. d. i. n. e. q. u. a. m. i. n. t. e. m. p. l. o. o. b. t. i. n. e. b. a. n. t. p. r. o. s. p. i. c. e. r. e. d. e. b. e. b. a. n. t. n. e. q. u. i. d. m. a. l. i. v. i. n. e. a. e. a. l. i. q. u. o. i. n. f. e. r. r. e. t. u. r. P. e. r. t. o. r. c. u. l. a. r. a. u. t. e. m. i. n. v. i. n. e. a. e. f. f. o. s. u. m. i. n. t. e. l. l. i. g. i. t. u. r. c. o. m. m. u. n. i. t. e. r. a. l. t. a. r. e. h. o. l. o. c. a. u. s. t. o. r. u. m. n. e. c. m. a. l. e. S. i. c. u. t. e. n. i. m. (i. n. q. u. i. H. i. e. r. o. n. y. m. u. s. i. n. I. s. a. i. a. m. s. c. r. i. b. e. n. s.) a. d. t. o. r. c. u. l. a. r. a. u. t. o. m. n. e. s. v. i. v. a. c. o. m. p. o. r. t. a. n. t. u. r. a. t. q. u. e. c. a. l. c. a. n. t. u. r. v. t. e. x. e. i. s. e. x. p. r. i. m. a. t. u. r. v. i. n. u. m. i. t. a. a. l. t. a. r. e. o. m. n. i. s. p. o. p. u. l. i. s. u. s. c. e. p. i. t. f. r. u. c. t. u. s. & i. m. m. o. l. a. t. a. s. h. o. s. t. i. a. s. d. e. u. o. r. a. u. i. t. i. u. x. t. a. i. l. l. u. d. q. u. o. d. d. e. B. e. n. i. a. m. i. n. i. i. n. c. u. i. u. s. t. r. i. b. u. f. u. i. t. a. l. t. a. r. e. l. e. g. i. m. u. s. B. e. n. i. a. m. i. n. l. u. p. u. s. r. a. p. a. x. m. a. n. e. c. o. m. e. d. e. t. & a. d. v. e. s. p. e. r. a. m. d. a. b. i. t. e. f. f. a. m. A. u. t. s. i. m. p. l. i. c. i. t. e. r. p. e. r. t. u. r. r. i. m. a. d. i. f. i. c. a. t. a. m. s. i. g. n. i. f. i. c. a. t. u. r. D. e. u. m. p. o. p. u. l. o. I. s. r. a. e. l. i. t. i. c. u. m. d. e. d. i. s. s. e. s. p. e. c. u. l. a. t. o. r. e. s. p. e. r. t. o. r. c. u. l. a. r. l. e. x. q. u. a. p. u. r. u. m. a. b. i. m. p. u. r. o. d. i. s. c. e. r. n. e. r. e. t. m. a. l. u. m. a. b. b. o. n. o. d. i. s. t. i. n. g. u. e. n. s. & p. e. r. q. u. a. m. e. p. o. p. u. l. o. v. e. l. u. t. i. e. x. p. r. i. m. e. r. e. t. u. r. d. u. l. c. i. s. s. i. m. u. m. b. o. n. o. r. u. m. o. p. e. r. u. m. v. i. n. u. m. q. u. o. & c. o. l. o. n. i. & D. e. u. s. i. p. s. e. s. u. a. u. i. t. e. r. f. i. c. e. r. e. t. u. r. I. m. i. t. a. t. u. s. e. s. t. a. u. t. e. m. D. o. m. i. n. u. s. i. n. p. r. i. n. c. i. p. i. o. h. u. i. u. s. p. a. r. a. b. o. l. a. c. a. n. t. i. c. u. m. I. s. a. i. e. d. e. v. i. n. e. a. D. o. m. i. n. i. H. a. b. e. t. e. n. i. m. s. i. c. V. i. n. e. a. f. a. c. t. a. e. s. t. d. i. l. e. c. t. o. m. e. o. i. n. c. o. r. n. u. f. i. l. i. o. o. l. e. i. E. t. s. e. p. i. u. i. t. e. a. m. & l. a. p. i. d. e. s. c. o. l. l. e. g. i. t. e. x. e. a. & p. l. a. n. t. a. u. i. t. v. i. n. e. a. m. e. l. e. c. t. a. m. & e. d. i. f. i. c. a. u. i. t. t. u. r. r. i. m. i. n. m. e. d. i. o. e. i. u. s. & t. o. r. c. u. l. a. r. e. x. t. r. u. x. i. t. i. n. e. a. P. e. r. h. e. c. a. u. t. e. m. s. i. g. n. i. f. i. c. a. r. i. D. e. u. m. p. r. o. u. i. d. i. s. s. e. p. o. p. u. l. o. s. u. o. d. e. o. m. n. i. b. u. s. n. e. c. e. s. s. a. r. i. i. s. p. a. t. e. t. e. x. e. o. q. u. o. d. s. u. b. i. i. c. i. t. u. r. Q. u. i. d. e. s. t. q. u. o. d. v. l. t. r. a. d. e. b. u. i. f. a. c. e. r. e. v. i. n. e. a. e. m. e. a. & n. o. n. f. e. c. i. t. Q. u. i. d. a. n. t. e. m. p. e. r. s. e. p. e. m. p. e. c. u. l. a. r. i. t. e. r. s. i. g. n. i. f. i. c. a. t. u. r. p. a. t. e. t. i. t. e. m. e. x. i. l. l. o. q. u. o. d. s. e. q. u. i. t. u. r. A. u. f. e. r. a. m. s. e. p. e. m. e. i. u. s. & e. r. i. t. i. n. d. i. r. e. p. t. i. o. n. e. m. d. i. r. u. a. m. m. a. c. e. r. i. a. m. e. i. u. s. & e. r. i. t. i. n. c. o. n. c. u. l. c. a. t. i. o. n. e. N. e. a. u. t. e. m. d. u. b. i. t. a. r. e. p. o. s. s. e. m. u. s. q. u. i. d. p. e. r. v. i. n. e. a. m. s. i. t. i. n. t. e. l. l. i. g. e. n. d. u. m. s. u. b. d. i. t. u. r. V. i. n. e. a. D. o. m. i. n. i. e. x. e. r. c. i. t. u. m. d. o. m. i. n. i. s. I. s. r. a. e. l. e. s. t. P. o. r. r. o. q. u. o. i. n. t. e. l. l. i. g. a. t. u. r. q. u. o. d. h. i. c. d. i. c. i. t. u. r. p. a. t. e. r. f. a. m. i. l. i. a. s. f. o. d. i. s. s. e. i. n. v. i. n. e. a. t. o. r. c. u. l. a. r. i. s. c. i. e. n. d. u. m. q. u. o. d. l. a. c. u. n. i. s. o. l. i. m. e. f. f. o. s. s. i. s. v. i. n. u. m. r. e. c. e. s. e. x. p. r. e. s. s. u. m. e. x. p. i. c. i. e. b. a. t. u. r. V. n. d. e. i. n. M. a. r. c. o. v. e. r. t. i. t. i. n. t. e. r. p. r. e. s. l. a. c. u. m. c. u. m. i. b. i. s. i. t. G. r. a. e. c. i. s. d. e. b. e. l. h. i. o. n. i. o. n. s. i. c. u. t. a. p. u. d. M. a. t. t. h. e. u. m. e. s. t. λ. a. v. o. n. V. n. d. e. & a. p. u. d. I. s. a. i. a. m. i. n. H. e. b. r. e. o. e. s. t. C. a. t. s. a. b. i. d. e. s. t. e. x. c. i. d. i. t. t. o. r. t. u. l. a. r. Xx lar

COEPIT AVTEM DICERE AD PLEBEM PARAPOLAM HANC: I HOMO QVIDAM ERAT &c.] Superiori parabola notavit Dominus principum incredulitate obstinata, nunc vero ex illa parabola quae de vinea erat, alterius quae etiam de vinea est occasionem sumes notat alia etiam & grauiora eorum crimina, & eorundem ob huiusmodi crimina perditionem. Dicit autem Lucas parabolam hanc dictam ad plebem, non quod ad plebem potissimum pertineret, sed quod audiente plebe, & conuersus ad plebem Dominus eam dixerit. Et quidem parabola ipsa in se satis est clara, intentus autem a Domino sensus satis etiam colligitur ex his quae in fine veluti pro parabolae explicatione subiiciuntur. Itaque per hominem patremfamilias qui plantauit, vel, ut legimus apud Marcum, & est idem, pastinauit vineam, Deus pater significatur totius mundi veluti suae domus gubernator, qui populum Iudaeum veluti vineam electam plantauit, primo quidem in Aegypto, sed quoniam locus ille non esset fructibus dandis aptus, postea transplantauit in terram Chanaan: iuxta illud Psalmi: Vineam de Aegypto, transtulisti, eiecisti gentes, & plantasti eam per sepem circumdatam vineae, ac turrin in ea edificatam, & torcular in ea effosum, in generali significatur Deum omnia huic vineae prouidisse quae ei essent necessaria. In speciali autem per sepem, quaquam aliqui intelligant legem Iudaico populo datam, quae praescribens limites agendi separauit hunc populum a gentibus, & sub qua, ut inquit Paulus, custodiebantur conclusi: rectius tamen intelligitur ipsius Dei custodia per angelos suos & retores populi, quae populum ab incurfu circumiacentium gentium custodiuit. Vnde Psalmo praedito Propheta conquerens, populum Israeliticum Dei protectione & custodia desitutum: Ut quid, inquit, destruxisti maceriam eius, & vindemiant eam omnes qui praetergrediuntur viam. Et destruxisti omnes sepes eius, diripuerunt eum omnes transeuntes viam. Per turrin ad vineae custodiam aedificatam, recte intelligitur tabernaculum, ac deinde templum in Hierusalem extructum. Sicut enim turrin in vinea facit ad illius

A custodiam, ut in illa speculatores ex alto prospicient num quis vineam demoliturus adueniat: ita templum ad religionis faciebat custodiam, & in eo versabantur maxime hi qui constituti erant speculatores domus Israel, qui e gradus sui altitudine quam in templo obtinebant, prospicere debebant ne quid mali vineae ab aliquo inferretur. Per torcular autem in vinea effosum, intelligitur communiter altare holocaustorum, nec male. Sicut enim (inquit Hieronymus in Isaiam scribens) ad torcular omnes vnae comportantur atque calcantur, ut ex eis exprimatur vinum: ita altare omnium populi suscepit fructus, & immolatas hostias deuorauit: iuxta illud quod de Benjamin, in cuius tribu fuit altare, legimus: Benjamin lupus rapax mane comedet, & ad vesperam dabit effcam. Aut simpliciter per turrin aedificatam significatur Deum populo Israelitico dedisse speculatores: per torcular, lex, quae purum ab impuro discerneret, malum a bono distinguens, & per quam e populo veluti exprimeretur dulcissimum bonorum operum vinum quo & coloni & Deus ipse suauiter reficeretur. Imitatus est autem Dominus in principio huius parabola, canticum Isaiae de vinea Domini. Habet enim sic: Vineae facta est dilecto meo in cornu filio olei. Et sepiuit eam, & lapides collegit ex ea, & plantauit vineam electam, & edificauit turrin in medio eius, & torcular extruxit in ea. Per haec autem significari Deum prouidisse populo suo de omnibus necessariis, patet ex eo quod subiicitur: Quid est quod vltra debui facere vineae meae, & non feci? Quid autem per sepem peculiariter significatur, patet item ex illo quod sequitur: Auferam sepem eius, & erit in direptionem: diruam maceriam eius, & erit in conculatione. Ne autem dubitare possimus quid per vineam sit intelligendum, subditur: Vineae Domini exercituum domus Israel est. Porro quo intelligatur quod hic dicitur paterfamilias fodisse in vinea torcular, sciendum quod lacunis olim effossis, vinum recens expressum excipiebatur. Vnde in Marco vertit interpres, lacum, cum ibi sit Graecis δὲ λήμιον, sicut apud Mattheum est λήμιον. Vnde & apud Isaiam in Hebreo est Catlab, id est: excidit torcular.

lar in ea; & in Græcis est, *πρωτόνιον ἄρουρα ἐν αὐτῷ*, id est, torcular vel lacum effodi in ea. Per agricolam autē quibus vinea locata fuit, significantur principes populi in rebus spiritualibus & temporalibus, quibus vinea suam, hoc est, populū suum excolendam cōmisit Deus. Et bene quidem vinea non vendita dicitur, sed locata. Qui enim vēdit, dominium rei amittit: qui verō locat dominium sibi reseruat, & vtilitatem quandam cōducenti relinquens, fructum tamen aliquem ex sua re ab illo requirit. Ita & Dominus principibus populi non tradidit populi sui dominium, sed dominio sibi seruato, concessit eis lanam ouium & lac, requirens tamen sibi solui à sua vinea suauem iustitiæ fructū. Quod peregrè profectus dicitur paterfamilias, & fuisse peregrè, id est, in externa regione multis temporibus; significat Deū, postquam se in monte Sinai populo Iudaico & principibus eius præsentem exhibuit, quando vinea suā de cunctis prouidit necessariis, eamque excolendam principibus commisit, deinde velut absentem reliquisse eis liberū operandi arbitrium. Tempus fructuum erat, cum iam habitarent in terra promissionis quietē, tempore scilicet Dauidis, Salomonis, & sequentibus, cum maximè videbatur tempus oportunum reddendi fructum, qui erat obseruatio legalium præceptorum & virtutes. Per seruos missos vt acciperent à vinitoribus fructus vineæ, Prophetæ significantur missi, vt comonefacerent principes sui, debiti, quod non solum sibi, sed etiam Domino deberent vineam colere, quodque Dominus per illos à populo requireret fructum bonorum operum & veræ religionis. At illi non solum non dederunt debitos fructus, sed etiam Prophetis iniecerunt manus, variis modis eos indignè tractantes, & vnum quidem cæciderunt, vt Ieremiam, alium etiam occiderunt, vt Isaiam: alium lapidauerunt, vt Zachariā filium Barachæ, quē occiderunt inter templum, & altare. Notandum autem in parabola duplicem describi seruorum missionem. Alteram, qua singuli seorsum mittebantur vnus post alium, quemadmodū describunt Marcus & Lucas, qui tres missos successiue commemorant, quorum posterior peius semper tractatus dicitur. Nam primus quidem tantū cæsus dicitur, secundus verò non solum affectus contumelia, hoc est, ignominia (nam Græcè est *ἡτιμωμένον*, cum contumelia proprie sit in verbis) sed etiam vulneratus, in capite: tertius autem non tantum vulneratus, sed etiam occisus. Quos tres Matthæus simul commemorat, veluti simul missos, cum ex aliis Euāgelistis sit intelligendum successiue missos. Sed nec eum seruauit ordinem in tribus his seruis quē alij duo. Nam tertio loco ponit eum quem Marcus secundo. Quem enim dicit lapidatum, id est quem Marcus secundo loco posuit. Nam pro eo quod nos in Marco legimus; & illū in capite vulnerauerunt; Græcè est, *καὶ ἐν τῷ κεφαλῇ αὐτοῦ λίθοι ἐβλήσαντες ἐκτραλίωσαν*, id est & illum lapidantes in capite vulnerauerunt, vel lapidibus in eum iactis caput illi comminuerunt. Altera autē missione quam prætermisit Lucas, quod sub tribus omnes missi Prophetæ comprehendi satis possent, dicitur plures simul vel successiue missi, sed similiter cum aliis tribus tractati. Quibus seruorum missionibus significatum est, Deum in primis quidem pauciores misisse Prophetas, idque frequenter ac diuersis temporibus, sed postea maiorem Prophetarum numerum misisse, vt multitudi- ne coerciti facerent suum officium. Huiusmodi itē

narratione mirè commendata est Dei lenitas & patientia, vt qui post iniuriā vni aut alteri seruorum illaram, non statim vocauit illos ad supplicium, sed expectans vt resipiscerent, non destitit diuersos mittere, sua bonitate certans contra illorum malitiam, dum per singulos gradus malitiæ, Dei misericordia & beneficia crescebant. Notata item pulchrè principum Iudaici populi malitia, vt qui in primis in pauciores & leuius peccauerunt: postea verò & in plures, & grauius, ita vt contra Dei clementiā humana malignitas certaret. Hinc dicit Dominus: *Misi ad vos omnes seruos meos Prophetas, per diem confurgens diluculo, & mittens.* Et non audierunt me, nec inclinauerunt aurem suam: sed indurauerunt ceruicem suam, & peius operati sunt quam patres eorum. Porro omnium maximè Dei benignitas & patientia commendatur per hoc quod in parabola paterfamilias post occisos & iniuria affectos omnes suos seruos, tandem etiam filium suum, quem habebat & vnicum & charissimū misisse dicitur, in quo proculdubio seipsum Dominus significauit, indicans proinde se longè diuersum à reliquis prophetis, quantum scilicet in familia aliqua differt filius à seruis. Quod autem dicitur paterfamilias dixisse: *Quid faciam? si item velimus Deo accommodare, quamquam non sit necesse omnia quæ in parabola dicuntur, rei significatæ applicare, cum multa in parabolis ponantur vt expleatur narrationis ordo, accipiendum est significare non ambiguitatē & perplexitatem in Deo, sed humani generis amorem, qui non permisit Deum quiescere, quin omnia tētare quibus ad resipiscētiā Iudaicus populus moueri posset. Sic Osee. 6. dicit Dominus: Quid faciam tibi Ephraim? quid faciam tibi Iuda? Similiter quod dicit paterfamilias, verebuntur filium meum: cum tamen non sint reueriti, non ignorantiam significat Dei, sed significatur quid fieri iustum esset, & quid meritò expectari ab eis posset, quasi dicat: Meritò verebuntur filium meum, quemadmodum ei dicere solemus, cui roganti cum frequēter meritis esset vapulare, peccatum remittimus: Salkem posthac eris bonæ frugi.* Sic quod apud Lucā dicitur: fortè verebuntur eum: non ambiguitatem significat in Deo; sed liberam hominis voluntatem: quomodo Dominus dicit se mittere Ezechielē ad Iudæos, si fortè audiant, & si fortè quiescant. Quod autē agricolę etiam viso filio suo adeo non sunt reueriti, vt mox etiam inierint consilium de occidendo illo, vt hereditatem illius sibi possent vsurpare, significat principes Iudæorum cum viderent Iesum haberi à populo pro Christo Dei filio, & ex signis ipsi atque Prophetis meritò id agnoscere deberent, inter sese consilium tractasse de occidendo illo, ac certò decreuisse illum occidere, idque ea de causa, quia metuebāt ne per fidem populi in Iesum, ipsi à populo vilipenderētur, periretque eorū & reuerentia, & lucrum, & quia cupiuerunt dominium & possessionem populi Dei, quæ Christo debebatur, sibi vsurpare. Quod Ioannes supra adimpletum ostendit; quando in domo Caiphæ cōsiliū iniisse Pōtifices & Pharisæos dicit de occidendo Iesu, dicentes: Ne fortè veniant Romani, & tollant nostrum locum & gentē; a quo die statuisse illos dicit vt occiderent eum. Per hoc autem quod extra vineam filium agricolæ eiecerunt; ibique occiderūt, significare voluit Dominus se extra Hierusalem, vbi Dei populus omnis cōueniebat, educendū; atque extra portam quem-

admodum Paulus dicit, passurum, quod & prius in veteri testamento præfiguratus fuit, dum hostias pro peccato, quorū sanguis inferebatur in sancta sanctorum, extra castra cremari iussū fuit. Quod autem Marcus dicit: apprehendentes eum occiderunt & eiecerūt; quasi prius occiderint quā eiecerint, intelligendum est dictum ordine inuerso, quē admodum multa in scripturis. Aut si ordinem seruatum velimus, intelligendum est in alio sensu dictum, quod eiecerint eum extra vineam, nimirum quod ipsum prout eis videbatur hereditate vineæ priuauerint. Et hæc quidem pro parabola propōsitæ explicatione. Cæterum cōtrarietas aliqua in sequenti videtur Euangelistarum narratione. Nam cum Matthæus ad interrogationem Domini quærentis, quid ergo dominus vineæ veniens facturus sit agricolis illis, dicat scribas & sacerdotes præsentibus dixisse: *Malos male perdet, & vineam suam locabit aliis, &c.* Marcus & Lucas commemorant quasi Dominus ipse dixerit, *Veniet & perdet colonos istos, & vineam suam dabit aliis.* Nec enim dici potest apud Marcum & Lucam scribarum & pharisæorum vocem subiunctam verbis Christi, omiſsa illa parte, illi responderunt, vel dicunt ei. Quia Lucæ subiungit: *Quo audito dixerunt illi, Absit. Nisi dicamus inter auditores quosdam respondisse quod Matthæus commemorat: quosdam verò illud quod Lucas dicit, hoc est, Absit.* Sic enim Euangelistas conciliandos putat D. Augustinus. At quia omnino videtur ex Marcō & Lucā, etiam Dominum dixisse colonos illos perdendos, rectius cum Chrystostomo dicitur, primum quidem illos, sicut habet Matthæus respondisse colonos illos perdendos, ignorantes se proferre contra seipſos sententiā deinde verò Dominum etiam dixisse quod illi dixerant, confirmando & approbando eorum sententiā, sed sic vt ex verbis vel gestu ipsius intelligerent illud contra se dictum, ac tūc respondisse quem admodum habet Lucas, Absit non quidem significare volentes non conuenire vt mali huiusmodi coloni perderentur, sed illud nequaquam sibi competere, vt sit sensus, Absit hoc nobis, vt quemadmodum significas, id in nobis eueniat. Nolebant enim agnoscere se parare necem filii Dei, & proinde nec sibi cōpetere, vt cum malis illis colonis perdan- tur: vinea domini aliis locata. Porro dominus vineæ huius mysticè, venit ad Iudæos, quando per Romanos vindictam de eis sumpsit, requirens ab eis sanguinem omnium Prophetarum qui effusus erat a constitutione mundi. Exponit hanc parabolam D. Irenæus lib. 4. cap. 70 ostendens vnum eundemque esse Deum à quo missi sunt Prophetæ & Christus filius Dei, quod idem contra gnosticos ostendit & ex parabola sequente.

[DIXIT ILLIS IESVS: NVNQVAM LEGISTIS IN SCRIPTURIS: LAPIDEM, &c.] Quamquam nec Matthæus nec Marcus commemorat scribas cōtradixisse Domino parabolam in illos torquenti, tamen eos cōtradixisse quemadmodum Lucas narrat, satis etiam illi duo significant, dum Matthæus quidem dicit subiēcisse Dominum, Nūquam legistis, &c. & Marcus similiter: Nec scripturam hanc legistis: Hic enim modus interrogandi contradictionem quandam præsupponit, & tantundē significat, ac si diceretur sicut habet Lucas: *Quid est ergo quod scriptū est; quemadmodum annotauit & D. Augustinus.* Cum ergo illi contradicerent, nec in se quadrare parabolam

vellent, Dominus eos in scripturis peritos ad scripturas remittit, vt hinc dicerent prædictum, quod per parabolam supra fuit significatum, quodque illi à se depellebant, dicentes: Absit. Quia responsione tria quidem à se depellebant, nimirum quod reiecturi essent Christum filium Dei, quod ob id male essent perdendi, quodque ablata ab eis vinea Domini aliis, esset tradenda. Horum itaque primum & tertium Dominus significat prædictum esse per Prophetā, cū dicitur de Messia, lapidem ab ædificanti- bus reprobatur, factum in caput anguli. Hoc enim significatur Christum (de quo Psalmū illud dictū non potuerunt negare) & à primoribus reiciendum, & tamen principem aliorum fore, quod est vineam Domini aliō transferendā esse, aut primoribus illis subtrahendam. Est autem in hoc versu Psalmi pulchra allegoria, qua sub similitudine lapidis alicuius quem ædificantes cementarij inutilē, & nullo loco in suo ædificio dignum iudicantes reiciūt qui tamen in alio ædificio efficitur lapis præcipuus nimirum angularis, imò caput anguli, hoc est angularis summus, qui duos parietes inter se connectat, & coniunctos retineat, significatur Christum solidam petram, quam in fundamentis Ston pater iecit à primoribus Iudæorum, quorum erat ædificiū Dei ex viuis lapidibus construere, reiciendum veluti inutilem suo ædificio, hoc est, synagoge, sed eundem futurum in Dei ædificio præcipuum, & veluti lapidem summum angularem qui duos populos cōiungat & retineat veluti duos parietes in vnum ædificiū. Itaque qui in parabola significantur per agricolas, nunc significantur ædificantes, & qui per vineam nunc significantur per ædificiū: Porro Hebraica phrasi dictum est factus est in caput anguli pro; factus est caput anguli. Vnde paulus ad Ephes. 2. cap. & Petrus episto- lę 1. cap. 2. Christum vocat *ἀκρογωνιαίον*, id est summum angularem, vel in summo anguli positum. Est enim Christus totius ædificij spiritualis fundamentalis lapis, quatenus ei omnes per fidem nituntur. Est & eiusdem ædificij lapis summus angularis quatenus in se in vnam Ecclesiam coniecit duos populos, principium simul & complementum totius structurę Dei. Circa sequentem autem Psalmi versiculum: *A Domino factum est istud, & est mirabile in oculis nostris; sciendum quod quæ nos habemus in neutro genere; Græcis simul & Hebræis sunt per fœmininum genus dicta. Græcè enim est, *ἐγένετο αὐτῷ καὶ ἐν θανάτῳ*, id est; facta est hæc & est mirabilis. Et apud Græcos quidē pronomen αὐτῷ referri potest vel ad caput, vel ad angulum, quod vtrunque nomen illis sit fœmininum: apud Hebræos autem non potest pronomen referri ad caput, sed bene ad angulum, quia Pinna, id est, angulus, illis est fœminini generis, non autem Ros, id est, caput. Itaque Græci ferè referunt ad angulū, vt vertedum nobis sit per masculinum genus: A Domino factus est ille, nempe angulus, & est mirabilis in oculis nostris. Sed magis probabile est in hoc versu fœmininum genus positum ex Hebraica phrasi pro neutro, quemadmodū noster veritas interpret, vt pronomen, istud, referatur non ad caput vel ad angulum, sed ad totum quod præcessit. & sit sensus: Domino factum est istud, nepe vt reprobatus lapis fieret in caput anguli, & hoc ipsum est mirabile in oculis nostris. Hic enim sensus est conuenientior, quā si intelligatur angulus factus à Deo, & esse nobis mirabilis. Nam cum superiori*

versu dicatur lapis ab hominibus ædificantibus reprobatus, factus in caput anguli, dicendum potius erat à quo lapis ille ab hominibus reprobatus factus erat caput anguli, quam à quo angulus factus esset. Certe Dives Petrus ad hunc locum alludens, satis hunc sensum indicat, dum dicit lapidem istum ab hominibus quidem reprobatum, a Deo autem electum & honorificatum, nimirum quia à Deo factus est in caput anguli. Est autem ea lingue sanctæ proprietates, ut quoniam caret neutro genere, abutatur feminino. Hinc dicitur: Vnam petij à Domino hæc requiram; pro vnum petij à Domino hoc requiram Sic Psalm. 40. pro eo quod nos legimus; in hoc cognoui; Hebræis est; In hac cognoui. Et alias frequenter per femininum loquuntur, quod nos per neutrum dicimus, Quoniam ergo reprobatum lapidem factum dixit scriptura in caput anguli, quo intelligeremus quomodo id factum sit aut fieri poruerit subditur. A domino factum est istud, hoc est, non fortuito id factum est, nec ab hominibus, sed à Domino hominibus multis repugnantibus, sed frustra Et quia reprobatus lapis, hominibus licet potentibus repugnantibus, diuina virtute adeo est præter spem omnium honorificatus, ideo res hæc in oculis nostris fidelium scilicet est admirabilis. De fidelium enim admiratione quæ est cum exultatione Prophetam loqui patet ex eo quod subiicitur: Hæc est dies quam fecit Dominus, exultemus & lætemur in in ea. Ex hoc autem scripturæ testimonio Dominus infert parabolam quam illi à se depellebant, verè in ipsos quadrare: & implendum in eis quod inprimis ab ipsis, & deinde à se iustum esse pronuntiatum fuit, dicens: Ideo, hoc est, quia secundum scripturæ testimonium lapis à vobis ædificantibus est reiiciendus qui à Deo futurus, est caput anguli, dico vobis, auferetur à vobis regnum Dei, & dabitur gèti facienti fructus eius, scilicet regni Dei, nam salarium eius referri debere ad regnum, & ñ Deum, ex Græcis est euidentissimi Porro quamquam Dives Hieronymus post Origenem regnum Dei dic putet accipi pro scripturis sacris aut notitia scripturæ, alij verò Christum ipsum hic putent vocari regnum Dei, simpliciter tamen fuerit regnum Dei, acipere sicut alijs locis, pro statu & gubernatione qua Deus suum populum peculiariter dicitur regere, & in eo populo regnare, ut sit sensus: Desinet apud vos esse regnum Dei, & incipiet esse apud gentem facientem fructus eius regni Vnde Euthymius: Regnum, inquit, Dei dicit custodiam eius qua seruabatur. Et Theophylactus, Ablatum est, inquit, regnum Dei à Iudæis, hoc est, peculiaritas qua Dei proprij erant. Cæterum apud Iudæos tempore Christi, dupliciter erat regnum Dei, videlicet & ratione legis Moisaicæ, quæ cultum Dei illis præscribebat, & sacerdotium illis constituerat, per quæ peculiari ratione in eis semper regnare dictus fuit, Deus & rursus, ratione legis & doctrinæ Euangelicæ, per quam dominium peccati & diaboli ab eis cepit tolli, propter quod dixit illis Dominus: Si ego in spiritu Dei eiicio demonia, profecto peruenit in vos regnum Dei. Secundum vitamque autem regni Dei apud Iudæos tunc existentem considerationem, regnum Dei auferendum dicitur ab eis, & iam ablatum est, quia & cessauit apud eos cultus legalis ac sacerdotium & quia indignos se fecerunt gratiæ Euangelicæ translatæ est illa ad gentes, secundum illud Pauli & Barnabæ: Quia indignos vos fecistis regno Dei, ecce

A conuertimur ad gentes. Notanda autem ulterius duo circa hanc Domini sententiam. Primum quod cum hac sententia Dominus applicet parabolam suo proposito, tamen derelicta allegoria vinea, nunc Ecclesiam ad populum Dei regno comparat, sicut idem populus Dei alia allegoria in præallegato prophetæ testimonio ædificio comparatur Néc hæc varietas culpanda est, cum faciat ad maiorem gratiam, & plus habeat efficaciam. Secundum est, quod cum parabola videbatur exigere ut diceret Dominus; Auferetur à vobis regnum Dei, aut vinea eius, & dabitur alijs rectoribus; dicit dabitur facienti fructus eius, significans scilicet regnum Dei non tantum auferendum à principibus Iudæorum, ad quod parabola videbatur tendere sed in vniuersum à populo Iudæorum, quod pro maiori parte Iudæi impietate suorum principum consenserint, & obstinate fidei Euangelicæ obstiterint. Alteri autem genti, nimirum gentili populo Christiano, datum dicitur regnum Dei non quod Iudæis negatum sit esse de regno Dei sed quod Ecclesia nunc præcipue sit gentium, sicut prius apud Iudæos præcipue erat Dei ecclesia & regnum, ad quod gentes admittebantur quasi profelyti & hospites. Conducit autem hæc & alia similis Christi doctrina nostræ ædificationi bifariam. Primum enim hinc fides nostra non parum confirmatur, cum videmus impleta quæ hic à Domino prædicuntur, ut relictis Iudæis Dei regnum ad gentes transferit. Secundum, hinc & nos monemur tum in genere simul omnes, tum quisque sigillatim ut oblatam & præsentem nobis Dei gratiam non negligamus, nec spernamus, sed regno Dei nos sponte subdamus, & expectatos à vinea ipsius fructus illi reddamus. Quod enim Iudæis, euenturum hic Dominus prædixit, idem & multis gentibus Christianis per Africam: Asiam, & Græciam euenisse iam videmus. Idem & nobis ne vniueniat verendum est, ut plerique in hoc occidentis angulo sunt affecti pergant homines contempta. Ecclesiastica doctrina quam nobis tradidit antiquitas veneranda, audire potius magistros prurientes auribus, & loquentes placentia: ac Ecclesiæ pastores, quibus vinea Domini, & regni Dei propagatio commissa est, suum tantum ex vinea Domini commodum, suum tantum in regno Dei honorem quærant, negligentes interim quod inprimis curandum erat, ut diligentia ipsorum probè excolta vinea, suo domino fructus adferat. Cum enim sentiamus apud nos fidem & charitatem tepescere, audimus in nouo orbe quanta cum auuiditate veritatis doctrinam plerique excipiant. Sicut autem Ecclesiæ pastoribus vinea Domini hoc est, populus Dei & Ecclesia excolenda committitur: ita & cuique hominum cum baptismi mysterium datur, vinea animæ suæ excolenda bonorum operum exercitio locatur. Mittique frequenter diuersos suos seruos Deus, qui vnumquemque ad bene operandum & fructificandum Deo adhortetur. Sed missus seruus cæditur, & eiicitur, cum eius sermo contemnitur, & veritatis doctrina non recipitur, aut, quod peius est, etiam irridetur. Heredem autem quantum in se est quisque occidit, qui filium Dei conculcauerit, & spiritui gratiæ contumeliam fecerit. Quali malo cultore perditio, vinea alij datur, cum donum gratiæ quod superbus spernit, humilis accipit.

ET DOMNIS QUI CECIDERIT SUPER LAPIDEM

est Paulo: Durum est tibi contra stimulum calcitra re. Cecidit autem lapis iste super Iudæos incredulos, cum iratus illi populo per Romanos totum illorum genus exterminauit: & excæcari eos ac obdurari permisit. Sed omnium maxime super hos & omnes impios cadet, quando in nouissimo die graui eos sententia feriet & opprimet, & implebitur illud quod simili cum huius loci tropo dixit Propheta: Reges eo in virga ferrea, & tanquam vas figuli confringes, vel ut habent Græca, *vvv r p. vas*, id est, conteres eos. Et rursus illud: Comminuam eos ut puluerem ante faciem venti. Sæpe autem in scripturis occurrit hic tropus, quo per contritionem valorum testaceorum significatur perfecta aut magna internecio & perditio, ut: Comminuetur sicut conteritur lagena figuli contritione præualida, & non inuenietur de fragmentis eius testa in qua portetur igniculus de incendio, aut hauriatur parum aquæ de fouea. Sic cum confregisset Propheta lagunculam in oculis Iudæorum ex præcepto Domini: Sic, inquit Dominus, conteram populum & ciuitatem istam, sicut conteritur vas figuli, quod non potest ultra instarari. Porro D. Hieronymus paulo aliter has Domini sententias intelligit, nimirum eas nobis magis accommodans, dum sic scribit in commentariis: Aliud est offendere Christum per mala opera, aliud negare Qui peccator est, & tamen in illum credit, cadit quidem super lapidem & confringitur, sed non omnino conteritur reseruat enim per penitentiam ad salutem. Super quem verò ille ceciderit, hoc est, cui lapis ipse irruerit, & qui Christum penitus negauerit, sic conteret eum, ut nec testa quidem remaneat; in qua hauriatur aqua pusillum. Hæc ille.

est Paulo: Durum est tibi contra stimulum calcitra re. Cecidit autem lapis iste super Iudæos incredulos, cum iratus illi populo per Romanos totum illorum genus exterminauit: & excæcari eos ac obdurari permisit. Sed omnium maxime super hos & omnes impios cadet, quando in nouissimo die graui eos sententia feriet & opprimet, & implebitur illud quod simili cum huius loci tropo dixit Propheta: Reges eo in virga ferrea, & tanquam vas figuli confringes, vel ut habent Græca, *vvv r p. vas*, id est, conteres eos. Et rursus illud: Comminuam eos ut puluerem ante faciem venti. Sæpe autem in scripturis occurrit hic tropus, quo per contritionem valorum testaceorum significatur perfecta aut magna internecio & perditio, ut: Comminuetur sicut conteritur lagena figuli contritione præualida, & non inuenietur de fragmentis eius testa in qua portetur igniculus de incendio, aut hauriatur parum aquæ de fouea. Sic cum confregisset Propheta lagunculam in oculis Iudæorum ex præcepto Domini: Sic, inquit Dominus, conteram populum & ciuitatem istam, sicut conteritur vas figuli, quod non potest ultra instarari. Porro D. Hieronymus paulo aliter has Domini sententias intelligit, nimirum eas nobis magis accommodans, dum sic scribit in commentariis: Aliud est offendere Christum per mala opera, aliud negare Qui peccator est, & tamen in illum credit, cadit quidem super lapidem & confringitur, sed non omnino conteritur reseruat enim per penitentiam ad salutem. Super quem verò ille ceciderit, hoc est, cui lapis ipse irruerit, & qui Christum penitus negauerit, sic conteret eum, ut nec testa quidem remaneat; in qua hauriatur aqua pusillum. Hæc ille.

ET CVM AVDISSENT PRINCIPES SACERDOTVM ET PHARISÆI PARABOLAS EIVS, &c.] Matthæus dicit pluraliter, parabolas, quia duas posuit parabolas, quibus eorum incredulitas & impietas notata est, cum Marcus & Lucas vnam tantum posuerint. Porro de conatu sacerdotum & scribarum quærentium mittere manus in Iesum, & metu illorum quo retrahebantur, supra satis est dictum.

PARABOLA PROPONITVR DE NVPTIIS FILII.

Matthæi 22. CAPVT CXV.

Respondens Iesus dixit iterum in parabolis eis, dicens: Simile factum est regnum cælorum homini regi qui fecit nuptias filio suo. Et misit seruos suos vocare inuitatos ad nuptias & nolabant venire. Iterum misit alios seruos, dicens: Dicite inuitatis: Ecce prandium meum paratum, tauri mei & altilia occisa sunt, & omnia parata: venite ad nuptias. Illi autem neglexerunt & abierunt alius in villam suam, alius ad negotiationem suam: reliqui verò tenuerunt seruos eius, & contumeliis affectos occiderunt. Rex autem cum audisset, iratus est, & misit exercitibus suis perdidit homicidas illos, & ciuitatem illorum succendit. Tunc ait seruis suis: Nuptia quidem parata sunt, sed qui inuitati erant, non fuerunt digni: ite ergo ad exitus viarum, & quoscunque inueneritis, vocata ad nuptias. Egressi serui eius in vias, congregauerunt omnes quos inuenerunt, malos & bonos, & impleta sunt nuptia discumbentium. Intrauit autem rex ut videret discumbentes, & vidit ibi hominem non vestitum veste nuptiali. Et ait illi: Amice, quomodo huc intraisti, non habens vestem nuptialem? At ille obmutuit: Tunc dixit rex ministris: Ligatis manibus & pedibus eius, mittite eum in tenebras exteriores, ibi erit fletus & stridor dentium. Multi enim sunt vocati, pauci verò electi.

ET RESPONDENS IESVS DIXIT ITERUM IN PARABOLIS EIS, &c.] Respondisse dicitur Iesus, quamquam non præcedat aliqua quæstio scribarum & sacerdotum, siue quia respondit cogitationi eorum affectantium ipsum

capere: siue simpliciter, quia hæc parabolam superioribus subiecit. Sic enim, ut aliquoties dictum est sæpe in Euangelis accipitur, respondere, ut sit subicere aliquid, quibusdam præcedentibus, siue verbis, siue factis. Commodè autem hanc parabolam

lam superiori de vinea locata Dominus subiicit, quod hac idem quidem quod præcedente significatur; nimirum regnum Dei à Iudæis propter ipsorum impietatem auferendum, & dandum gentibus, sed tamen quedam hic apertius significantur, quam illa præcedente parabola: quædam item ulterius significantur quæ præcedente parabola non erant significata. Nam illa quidem significabatur primates Iudæorum digne perdendos: hac verò significatur cunctis etiam populis & ciuitatem perdendos: & species item vltionis significatur, nempe quod incendio ciuitatis, & exercitu contra eos missio. Rursum cum præcedens parabola significauerit ea quæ usque ad passionem contigerunt, puta Dei prouidentiam qua erga Iudæos est usus, ac Iudæorum impietatem in Prophetas, & tandem in ipsum Christum hæc parabola potissimum ea quæ post crucem contigerunt, aut post Christi aduentum indicat, nempe quomodo Iudæi primò sint à Deo ad Christi gratiam vocati, & quomodo in Apostolos eandem patrauerint impietatem quam olim in Prophetas. Cumque superiori parabola tantum sit significatum, regnum cælorum dandum gentibus: hic ulterius significatur non omnes qui ex gentibus in regnum Dei fuerint admissi saluos fore, vt ne occasione superioris parabolæ, credentes ex gentibus remissiores essent & nimis securi, existimantes satis esse credere, & baptismum suscepisse. Ex quibus satis licet intelligere quam commodè hæc parabola subiuncta sit superiori, siue Iudæos spectemus, siue gentes. Habita est quidem superius ex Lucæ cap. 14. in c. Concordiæ 91. similis parabola, sed ea vt est alio tempore & loco dicta, quam sit diuersa ab hac facile ex comparatione intelligi potest. In illa enim dicitur parata cæna, in hac verò prandium, idque nuptiale. In illa vnus seruus ad inuitatos semel missus dicitur, in hac multi serui, idque frequenter. In illa inuitati tantum dicuntur se variis modis excusasse, in hac præter eos qui neglexerunt venire, quidam dicuntur missos seruos occidisse. Proinde in illa excusatores tantum excluduntur à cæna, in hac homicidæ etiam vindicantur. In illa seruus ad vocandum eos qui inuitati non erant, bis emittitur, in hac verò serui ad vocandum non inuitatos semel tantum missi dicuntur. In illa nemo admissus ad cænam eiicitur, in hac eiicitur qui venerat non indutus veste nuptiali. Quamquam enim vtriusque parabolæ præcipuus scopus sit idem, tamen ei quod tunc agebat Dominus, contextus illius parabolæ conueniebat: ei verò quod nunc significare voluit Dominus, iste contextus commodus erat. Tunc enim tantum erat significandum Iudæos aut Iudæorum primates se suo vitio reddituros indignos gratia Euangelica & beatitudine æterna, atque in locum ipsorum gentes successuras: hic verò præter ista etiam alia erant significanda quæ superius sunt dicta. Est autem parabola per se satis clara, vt in litera & exempli declaratione non sit opus herere. Nec obscurum est quid per parabolam, & parabolæ singulas penè partes Dominus significare voluerit. Nam per hominem regem parabolicè significari Deum patrem certum est, qui rex est vniuersi, qui que nunc non simpliciter per hominem, vt alibi aliquoties, sed per hominem regem significatur commodè: tum quia postea de vindicta dicitur quæ pertinet ad regem: tum ad significandum nuptias de quibus in parabola, non vulgares fuisse, sed magnificas, vt pote regias, & regis filio præ-

paratas. Accipitur autem hoc loco, vt & aliis, nonnunquam, vocabulum, nuptiæ, non pro ipsa copulatione matrimoniali, quæ propria eius est significatio, quomodo accipitur apud Augustinum in libro cui titulus de nuptiis & concupiscentia, sed pro conuiuio nuptiali quemadmodum patet, ex eo quod ad nuptias dicantur homines inuitati, Proinde Deum patrem fecisse nuptias, filio suo, non debet sic declarari, quia eum in utero virginis humana nature coniunxit, aut quia per incarnationis misterium & humanæ nature assumptionem, sanctam ei Ecclesiam fidelium in sponsam sociauit, sed quia ratione huiusmodi coniunctionis filij sui cum Ecclesia, Deus pater nuptiale conuiuium ad honorem filij sui preparauit hominibus. Est autem nuptiale istud conuiuium illud, quo Deus in hac vitam mentes fidelium pascit, & saluari doctrinæ, Euangelicæ prædicatione, ad variis sacramentorum, & charismatum ferculis: quo item & post hanc vitam eos pascit, & usque ad satietatem reficit gaudiis eterne beatitudinis. Hoc est conuiuium illud, de quo Isaias: Et faciet Dominus exercituum omnibus populis in monte hoc, conuiuium pinguium, conuiuium vindemiæ, pinguium medullatorum, vindemiæ defecate. Hoc conuiuium Deus pater ante aduentum filij sui in mundum nondum fecerat & instruxerat, quando necdum aperte predicabatur regnum Dei, & gratia Euangelica: sed postquam filius Dei per assumptionem humanæ nature, & conuersationem ipsius cum hominibus Ecclesiam sibi in sponsam copulauit, tum ratione huius coniunctionis istud conuiuium hominibus paratum est. In spiritualibus enim his Christi nuptiis sponsa magis est intelligenda, ipsa Ecclesia, quam assumpta à Christo in utero virginis humana natura. Nam Paulus ad Ephesios: & Corinthios sponsam Christi facit Ecclesiam, similiter & Ioannes in Apocalypsi, & Baptista Ioan. 3. supra, vbi latius dictum est cur Christus sponsus dicatur Ecclesie. Porro per inuitatos ad nuptias, significantur Iudæi qui olim per Prophetas & legem inuitati erant ad nuptiale illud conuiuium in tempore gratiæ per aduentum Messie exhibendum, quemadmodum solent aliqui inuitati ad nuptias aliquot diebus antequam nuptiæ exhibeantur. Per seruos autem primò missos, plerique intelligunt Prophetas: & per seruos secundò missos, Apostolos. At cum serui etiam primi significantur missi cum iam nuptiæ essent paratæ, ad eos qui prius erant inuitati, rectius per seruos primò missos intelliguntur significari Ioannes Baptistam & Apostoli, qui ante mortem Christi predicauerunt regnum cælorum appropinquasse, vocantes Iudæos ad paratas nuptias, dum ad penitentiam agendam eos hortabantur, dicentes: Penitentiam agite, appropinquauit enim regnum cælorum. Per seruos autem secundò missos, eidem Apostoli simul cum aliis multis, vt Paulo & Barnaba, missi post resurrectionem ad prædicandum Iudæis ad quem modum intelligunt ferè D. Hilarius, Chrysostomus, & Euthymius. D. Hieronymus indicat quosdam libros priori loco habere singulariter; Et misit seruum suum vocare; secundum quam lectionem vult per seruum illum intelligendum moysen primò missum ad Iudæos ab initio mundi à Deo inuitatos; & per seruos secundò missos, Prophetas post moysen missos. Verum cum ostensum sit verius similius esse vt per omnes seruos missos intelligantur ministri noui testamenti, si legatur singulariter seruum

seruum, rectè per seruum illum intelligitur Ioannes Baptista, qui primus de nuptiis Christo paratis annunciauit, professus se amicum sponsi, post quæ alij serui missi sunt ad Iudæos, nempe Apostoli. Verisimile est autem eam lectionem, cuius meminit Hieronymus, desumptam ex simili parabola, Luc. 14. quod constanter Græci & Latini habeant pluraliter; Et misit seruos suos. Quod si incommodum videatur in seruis primò missis intelligere Apostolos, & eosdem intelligere in seruis secundò missis, eo quod dicatur in parabola: Iterum misit alios seruos; in seruis primò missis intelligi commodè poterunt significari Ioannes & ipse Christus, qui secundum humanitatem in qua prædicauit, seruus erat; in seruis verò secundò missis, Apostoli post resurrectionem; quanquam & ipsi Apostoli post resurrectionem missi secundò rectè intelligantur per alios designari seruos, tum quod per acceptum spiritum alij iam effecti essent: tum quod alij eis in prædicationis officio coniuncti essent, vt Paulus & Barnabas. Vt vt est, significatur ad Iudæos olim inuitatos, his missos esse seruos nuptiali conuiuio iam parato, nempe & ante mortem Christi, & post eius resurrectionem. Proinde notandum, quod cum in priori missione serui tantum dicantur missi vocare inuitatos: in secunda, iussi sunt dicere inuitatis: Ecce prandium meum parauit, tauri mei & altitia occisa sunt, & omnia parata. Hoc enim significatur Apostolos post Christi resurrectionem ex Dei iussione prædicasse, Messiam mortuum, crucifixum, & resurrexisse, omniaque tunc peracta esse quæ ad salutem hominum & spirituales eorum refectionem essent necessaria, tantum superesse vt fide venirent, & propositorum fierent bonorum participes. Tunc absolutius prædium erat paratum, & omnia parata quæ ad prandium erant necessaria, quando agnus paschalis in cruce occisus propositus est omnibus fide & sacramento edendus, & fideles adipe spiritualium charismatum passim impinguabantur, Spiritu sancto missio à cælis. Et hoc quidem est quod in genere significatur per hoc quod dicitur: omnia parata sunt, tauri & altitia occisa sunt; vt non sit opus distinctè explicare quid per tautos, quid per altitia sit intelligendum, cum hæc tantum sint dicta pro exempli exigentia, iuxta morem qui seruari solet in nuptiis. Nihilominus per illud; tauri & altitia sunt occisa; hic etiam mysticè significatur preciositas & magnificentia conuiuij à Deo hominibus parati, quodque multis paratum sit cum non vnus tantum taurus, sed multi tauri dicantur occisi. Deinde quod in hoc conuiuio sint non tantum quæ famem satient, vt taurorum caro, sed etiam delicata quæ ad delicias adhibentur, vt sunt altitia: id est, animalia alimentis impinguata, & proinde esse hic vnde quisque sibi convenientem sumat cibum, vt grossiores & rudiores, grossam comedant taurorum carnem: deliciores verò & perfectiores, adipe vescantur, pinguium altitium. Bene autem prandium paratum dicitur, quod hic potissimum significantur ea bona quibus fruuntur fideles in præsentia vita, post quæ velut cæna sequitur fruitio cælestium bonorum. Quod autem inuitatorum quidam neglexerunt venire, abeuntes vel in villam suam, vel ad negotiationem suam: alij verò etiam apprehensos seruos contumelia affecerunt & occiderunt; significat Iudæorum quosdam neglexisse bona ad quæ inuitabantur, abstractos scilicet ab eis amore &

cura bonorum terrenorum: quosdam verò inuitationem seruorum Dei agre ferentes, illos etiam post multas contumelias occidisse. Quorum tum negligentia, tum impietas eo fuit intolerabilior, quod cum ad conuiuium nuptiale passi fuissent se prius inuitari, ad expectatum illud cum iam paratum esset, & tam sumptuose ac regaliter paratum, aut venire neglexerunt, aut se vocari non passi sunt. Ad exaggerandum enim Iudæorum infidelitatem & impietatem, & non solum ad commendandum Dei benignitatem, nihil prætermittentis, quo Iudæos bonorum suorum participes redderet, faciunt quæcunque in historia dicuntur aut significantur hæctenus, nempe quod olim ante nuptias paratas fuerint inuitati, eamque inuitationem acceptauerint, promittentes se venturos ad nuptias: quod semel & iterum vocati sunt ad nuptias iam paratas, idque per multos & diuersos seruos: quod nuptiæ quas neglexerunt, aut contempserunt iam paratas, regales fuerint, ac sumptuosissimæ, quod nec regis benignitate prouocati, nec eiusdem potentia terrefacti, nec promissionis suæ memores, regis seruis aut obedire neglexerint, aut etiam contumelias & mortem pro optanda vocatione intulerint. Iuste ergo tantam impietatem Iudæorum secuta est vltio diuina, quæ significatur per sequentia: Rex autem cum audisset, iratus est, &c. Eo enim significatur, Deum patrem, qui vt est tardus ad iram, non statim vltus est Iudæos, nec iratus illis, cum ad priorem seruorum missionem recusarent venire, dissimulasse quidem ad tempus iniuriam seruis suis & sibi illatam, sed tamen tandem velut illa iam audita & intellecta emisisset exercitus Romanorum (qui Dei rectè dicuntur exercitus, quod omnes eius sint ratione creationis, quodque his Deus vnus sit ad vindictam necis Dominicæ & Apostolorum) qui sub Tito & Vespasiano, homicidas Iudæos perdiderunt simul cum ciuitate eorum Ierusalem igne vastata. Vbi notandum, quod tantum homicidas rex iratus dicitur cum ciuitate eorum perdidisse, non autem etiam eos qui neglexerunt venire. Illo enim commendatur Dei bonitas, quasi non fuerit Iudæos horrenda illa in præsentia vita vltione vindicaturus, si tantum neglexissent oblatam salutem, & non etiam homicidæ fuissent seruorum Dei. Sequitur in parabola; Tunc ait seruis suis: Nuptiæ quidem paratæ sunt, &c. Per quæ proculdubio significauit Dominus quod Iudæis indignos se reddentibus bonis Euangelicis, prædicatores Euangelij à Deo mittendi essent ad vocandum populū gentilem, qui quænam nullas acceperat de Messia & bonis cælestibus promissiones, non erat vt populus Iudæicus olim ad has nuptias inuitatus, nec videbantur illi nuptiæ istæ preparatæ, sed incredulitas Iudæorum facta est occasio vocationis gentium, quia, vt habet Paulus, illorum delicto salus est gentibus. Ita factum est, vt licet Iudæi inuitati indignos se redderent, non tamen nuptiæ frustra paratæ essent, sed suos haberent conuiuas, gentibus in locum Iudæorum subintroeuntibus. Porro non dicitur: Tunc ait seruis suis, dictio, tunc, non videtur referenda ad omnia præcedentia, vt significetur rex hæc dixisse postquam missis exercitibus suis perdidit homicidas, & succendit eorum ciuitatem, sed tunc ait seruis suis, cum scilicet audisset seruos suos necatos, & inuitatos nolle venire. Quia etiam ante vltionem de Iudæis sumptam missi sunt Apostoli

ad gentes. Si tamen, tunc, etiam ad immediate præcedentia referatur, intelligitur significari post Iudæorum vastationem tunc maxime ad gentium vocationem missos prædicatores, quando & hi qui cætenus in Iudæa remanserāt, ad gentes sunt missi. Cùm autem dicitur nuptiæ quidem paratæ sunt, sed qui inuitati erant non fuerunt digni, plus intelligendum est significari quàm exprimitur, nimirum quod inuitati non solum non fuerunt digni, sed se indignos fecerunt qui nuptiis interessent. Nam & non inuitati gentiles etiam non fuerunt digni, sed non se sicut Iudæi fecerunt bonis nuptialibus indignos. Itaque quo constet differentia quæ inuitati inter inuitatos & non inuitatos, illud non fuerunt digni; sic est exponendum; fecerunt se contemnendo indignos. Cæterum exitus viarum, in quos iubentur egredi serui, ad literam sunt ubi multæ viæ simul coeunt, & multæ viæ exeunt, ubi probabilis est multos reperiri posse ex diuersis viis illuc confluentes, vt significetur multos ad nuptias vocandos. Aut simplicius per exitus viarum significantur fines & termini viarum, in quibus fere abiecti commorantur, vt significetur prædicatores missos etiam ad vocandum abiectissimas gentes, eosque etiam qui in extremis mundi partibus habitant, iuxta illud: Eritis mihi testes in Hierusalem, & in omni Iudæa, & Samaria, & vsque ad extremam terræ. Quod & propheta regius longè ante prædixit: In omnem, inquit, terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum. Præcipiuntur ergo serui exire non tantum in vias, sed etiam in exitus viarum, hoc est; quod ad sensum à Domino intentum pertinet, in fines orbis terre, ad gentes etiam remotissimas & abiectissimas. Cùm autem prius mitterentur in ciuitatem ad ciues, nunc è ciuitate emittuntur in vias & exitus viarum quæ sunt extra ciuitatem, ad significandum quod Iudæi rempublicam habentes legibus diuinis, constitutam veluti ciues ciuitatem incolebant: gentes verò cultu veri Dei ac legibus iustis carentes, atque in variis dispersæ erroribus veluti in agris morabantur. vnde D. August. lib. 2. & 19. de Ciuitate Dei, vtrobique cap. 21. ostendit ne apud Romanos quidem vnquam fuisse rempublicam, sed tantum apud populum Dei. Quod autem rex dicit seruis: Quocumque inueneritis vocate ad nuptias; significat Deum sine personarum delectu quosuis ad bonorum suorum participationem velle vocari. Quod verò serui egressi bonos pariter & malos congregasse dicuntur; magis est dictum à Domino propter rem per parabolam significandam, quàm propter exemplum parabolæ, cui illud parum conuenit. Cùm autem nulli antequam vocentur, boni coram Deo reperiantur, nec qui mali volunt perseverare congregandi sunt ad nuptias, intelligendum est secundum D. Hieronymum ideo dictum esse bonos pariter & malos esse congregatos, quia inter ipsos gentiles infinita est diuersitas, & secundam humanam conuersationem quidam eorum boni dicuntur, quidam mali. Aut potius secundum Gregorium boni pariter & mali congregati dicuntur, vt intelligeremus in Ecclesia semper malos bonis permixtos fore. Nam istud cur in parabola dixerit, satis aperit postea Dominus cum inuentum dicit vnum non indurum veste nuptiali, & ob id eiectum. Itaque boni & mali dicuntur non ratione bonitatis & malitiae in qua fuerant cum vocarentur, sed in qua post vocationem erant

futuri. Vtranque intelligentiam tradit D. Augustinus cap. 27. lib. de fide & operibus. Cæterum quod dicit, nuptias impletas esse discumbentium, id est, discumbentibus (nam genitiuus ille coniungendus est cum impletæ sunt, & non cum substantiuo, nuptiæ) significat non defuturum quenquam prædestinatorum ad fidem, nuptiali conuiuio Christi, sed hoc conuiuium habiturum plenum suum numerum, nec quicquam eius plenitudini & celebritati obfuturum, quod inuitati illi priui venire noluerint: imò potius hac ratione fore, vt plures ad hoc conuiuium congregentur, & conuiuium impleretur conuiuiis; quod per inuitatos tantum, etiam si omnes venissent, impleri non potuisset. Vnde Paulus delictum Iudæorum diuitias esse dicit mundi, & eorum diminutionem diuitias esse gentium. Necdum autem impletum est quod per impletas discumbentibus nuptias significatur, sicut reliqua impleta sunt quæ per præcedentia significantur: sed impletum erit istud in seculi consummatione, quando collecti erunt in Ecclesiam quotquot præordinati sunt vt sint de numero fidelium, post quod & implebuntur quæ per sequentia significantur. Itaque per hoc quod postquæ impletæ essent nuptiæ discumbentibus, rex intrasse dicitur vt videret discumbentes; significatur quod in consummatione seculi, Deus pater per filium suum fideles sit visitaturus, à quibus iam videtur abesse, vt videat & dispiciat quomodo vnusquisque sit abitus & dispositus, & an omnes dignè tantis accumbant & intersint nuptiis, an potius quidam suo habitu nuptialem illam dehonestent solemnitatem. Porro per vestem nuptialem, hoc est, nuptiis dignam (neque enim conuenit nuptiis maxime regalibus interesse sordido & vulgari vestitu,) quidam fidei encomium nimis vbique inculcantes hodie, mysticè volunt intelligi fidem ipsam, sed ineptè, quando quidem qui ad nuptias has veniunt, dicuntur venire ratione fidei, & sacramentorum fidei quæ suscipiunt, cùm tamen inter eos qui veniunt significetur non omnes habere vestem nuptialem. Proinde secundum antiquos patres per vestem nuptialem secundum mysticum sensum intelligi potius debet aut ipsa charitas, quæ instar vestis regit nostram nuditatem, & operit multitudinem peccatorum, vestisque planè est nuptiis Christi digna, quod in hac venerit Christus sponsus, Ecclesiam sibi in sponsam copulaturus. Aut, quod eodem redit, per vestem nuptialem intelligitur vita pura & splendida, in modum vestis virtutibus & bonis operibus contexta, hominemque ornans. Et contra vestis non nuptialis; vita est sordida & impura. Omnes enim patres intelligunt hac parte parabolæ admoneri fideles, ne satis sibi esse putent quod credant, & baptisate abluti sint, atque intra Ecclesiam recepti eisdem participant sacramentis, eodemque nutriantur doctrinæ pabulo, sed opus est vt viuant vitam sua vocatione dignam, & vt Paulus habet, ambulent dignè vocatione qua vocati sunt. Hæc est illa vestis ad quam adhortatur idem Paulus, dicens: Abiiciamus ergo opera tenebrarum & induamur arma lucis: sicut in die honestè ambulemus. Et alibi: Si tamen vestiti & non nudi inueniamur. Huic intelligentiæ conuenit quod postea in quadam parabola dicitur filius hominis iudicaturus fideles de neglectis misericordiæ operibus. Nam qui non credit, iam iudicatus est. Conuenit & illud quod Apocal. cap. 19. dicitur: Gaudea

Gaudeamus & exulemus, & demus gloriã ei, quia venerunt nuptiæ agni, & vxor eius præparauit se, & datum est ei vt cooperiat se byssino splendenti & cædido. Byssinum enim sunt iustificationes sanctorum. Vnū autem dicitur vidisse rex non indutū veste nuptiali, quanquam plures sint forte in ecclesia mali quàm boni, tum vt in illo vno vnusquisque discat fidelium sollicitus esse, vt vitam viuat sua vocatione dignam, tum vt hinc intelligeretur exacta & diligens consideratio Dei ad vitam & merita fidelium, nec quis sibi persuadeat se vnum in nouissimo iudicij die in tanta hominum multitudine posse effugere. Dei oculum. Quod autem rex dixisse illi dicitur: Amice, quomodo huc intrasti, hoc est, qua audacia, qua fronte huc ad tantas nuptias intrasti sine veste nuptiali; (est enim illud, quomodo, intelligendum reprehensiuè dictū) significat in nouissimo die Deum seuerè reprehensurum eos qui fidelibus permixti non vixerunt vitam dignam fidelium consortio, & nuptialibus bonis, erga eos tamè ex sese pro ingenta sua erga omnes benignitate bene affectū fore; quod significatur per appellationem amici, vt intelligamus Deum non personam odio, sed iustitiæ tantum zelo quosdam condemnaturum. Quod rege interrogante obinuit interrogatus, significat in iudicij die peccatores rationem suæ vitæ postulatos non habituros quod respondeant, aut quo se valeant defendere, secundum illud Iob: Si voluerit homo contendere cum eo, non poterit, ei respondere vnū pro mille. Quod autem in illo die fideles bonis operibus nudi, non tantum sint verbis seuerè corripiendi, sed etiam è nuptiis & sanctorum consortio eripiendi, ac carceri infernali tradendi in æternum puniendi; significatur per sequentia, cum dicitur: Tunc dixit rex ministris, Ligatis manibus & pedibus eius mittite eum, &c. In quibus Dominus declinat ab exemplo parabolæ ad rem per parabolam significandam, quemadmodum Dominum non nunquam facere in fine parabolarū annotatum est in cap. Concor. 87. Nam per tenebras exteriores ad literam Dominus significat semper tenebras infernales. vnde hoc non conuenit exemplo parabolæ, sicut nec quod sequitur: Illic erit fletus & stridor dentium. Sicut autem metaphorica est loquutio in eo quod in inferno dicitur fore fletus & stridor dentium, ad significandum, vt supra dictum est, maximum tum dolorem, tum horrorem: ita etiam est allegoria in eo quod præcipiuntur ligari manus & pedes. Nō enim corporalibus vinculis post resurrectionem damnatorum manus & pedes verisimiliter ligabuntur, sed huiusmodi allegoria desumpta ab exemplo parabolæ, cui vincula corporalia bene conueniunt; significatur, impios in inferno violenter detinendos, ne se inde, aliqua ratione possint vel manibus resistendo, & impedimenta rumpendo, vel pedibus fugiendo liberare: quemadmodum cum alicui in carcerem proiciendo, aut in aquam submergendo manus & pedes ligantur, sit hoc ne effugere possint, aut enatare, sicque mortem euadere. Quidam intelligunt hac allegoriã significari impiis auferendam potestatem bene operandi & bene volendi. Manus enim operatiuas significant animæ vires; pedes verò quibus ad aliquid mouemur, affectiuas. Istud autem etiam simul rectè significari intelligatur, tamen quod priori loco dictum est, potissimum esse quod significatur, patet ex exemplo parabolæ vnde trahitur allegoria, atque in illa priori

intelligentia posterior etiam includitur. In eo enim quod dicitur damnatis ablata potestas se liberandi è poenis, includitur etiam potestatem bene operandi ademptam eis. Nam si bene operari possent, aut bene affici, possent & liberari ab inferno. Porro sunt qui quod dicitur in parabola de ingressu regis vt videret discumbentes, &c. intelligunt mysticè impleri in vita præfenti, vt tunc intelligatur Deus intrare ad videndum conuiuas in suis nuptiis, quando interna visitatione cor vnusquisque commouet & admonet, aut quando in hora mortis rationem anteactæ vitæ ab homine requirit. Ideoque notant regem non tum statim iussisse ministris suis vt eiecerent indignum, cum vidisset eum non indutum veste nuptiali sed tunc cum redargutus ille obmutuisset, nec vel veniam precaretur ab eo qui ipsum amicum vocabat, vt hinc intelligamus peccatorem non damnandum, si cum à Deo cor eius reprehenditur in hac vita confugiatur ad preces, culpam suam humiliter benigno Domino confitens. Verum sicut ipsi exemplo parabolæ magis conuenit intelligere regem intrasse ad discumbentes postquam nuptiæ impletæ essent discumbentibus: ita magis intelligendus est significatus aduentus Dei post cōsummationem seculi, quanquam quod de generali intelligitur hic dictum iudicio, rectè etiam simul secundariò accommodetur particulari cuiusque hominis iudicio, sicut & alibi, ubi de generali Dominus potissimum loquitur iudicio. Notandum autem, quod cum rex dicitur superius misisse seruos suos ad vocandum conuiuas, nunc dicatur præcepisse ministris suis vt è nuptiis eiecerent non indutū veste digna. Per seruos enim homines sunt significati: per ministros verò, aut, vt est Græcè, diaconos, quod dignus est vocabulum quàm nomen serui significatur Angeli, qui ministri sunt & executores iustitiæ diuinæ, de quibus Mathæus; Exibunt Angeli, & separabunt malos de medio iustorum, & mittent eos in caminum ignis. Et Daniel: Milia milium ministrabant ei, & decies milies centena milia assistebant ei.

MULTI ENIM SVNT VOCATI, PAUCI VERO ELECTI.] Enim, legendum est, & non, Multi autem sunt vocati quomodo tamen habent multi libri. Videri autem possit hæc clausula non satis congruere parabolæ, cum in illo conuiuio vnus tantum dicatur eiectus, hic verò significetur multos reiiciendos. Sed primum sciendum est per vnum qui eiectus dicitur, significari non omnes qui vocati sint fore saluandos: deinde cum illo qui eiectus est, coniungendi sunt & omnes illi qui vocati primum fuerant, sed indignos se fecerunt nuptiis. Ad vtranque enim narrationem refertur hæc parabola conclusio, redditurque per eam causa, quare in parabola dictum sit, primum quidem quod inuitati, & deinde vocati exclusi sint à nuptiis, ac postea quod ex vocatis qui venerunt ad nuptias etiam vnus sit eiectus, nimirum vt per vtranque illam narrationem intelligeremus multos quidem vocatos esse ad consortium regni celestis, at inter istos multos, paucos in comparatione vocatorum esse à Deo electos: cum inter vocatos quidam non veniant, quidam verò venientes ob indignitatem suam eiciantur. Proinde vt & nos cum fructu & edificatione morum hanc legamus parabolam, curandum nobis in primis vt nec de eorum simus numero qui & inuitati & vocati aut noluerunt venire, aut curis & amore rerum huius

huius seculi venire neglexerunt, aut deniq; etiam in ipsos vocantes insurrexerunt. Deinde, ut si vocati obediunt ingredi ad nuptias, non assimilemur ei qui ingressus fuit, & accubuit sine veste nuptiali, sed vestem innocentiae in baptismo susceptam conservare studeamus; aut si eam per peccatum aliquod dirumpi aut auferri contigerit, per poenitentiam resarciamus & reparemus, sequuti consilium Petri dicentis: Satagite ut per bona opera certam vestram vocationem & electionem faciatis. Notandum autem circa eum qui de nuptiis eiectus est, illud tantum in eo fuisse reprehensum, quod non haberet vestem nuptialem, non autem quod vestem haberet sordidam, ut intelligamus quantum iudicium maneat eos qui in Ecclesia non tantum non fulgent bonis operibus, sed malis plane sunt deformes: ac rursus eos qui mensu-

Domini non assident quieti, sed Ecclesie communionem & nuptiarum delicias perturbant, quando condemnatur etiam is qui mensu assidet quietus, & de deformi veste non redarguitur, sed tantum quod vestem non habeat nuptialem. Itaque non satis alicui esse debet, quod sit intra ecclesiam, nec rursus quod in ea sic sit & sese gerat ut tolleretur a fidelibus, nec illorum conspectui displiceat, sed curandum sic se gerat ut oculis etiam Dei placere possit. Hic enim qui regis oculis displicuit, satis placuit reliquis conuiuiis, a quibus eiectus prius fuisset, si perturbatorem se molestum exhibuisset: quemadmodum & ecclesia eiecit ante diem iudicii manifeste criminosos, aut ecclesiasticę pacis & communionis perturbatores, reliquos peccatores occultos, aut non ita scandalosos relinquens diuino iudicio.

SOLVITUR QVÆSTIO DE TRIBVTO CÆSARI DANDO.

Matthæi 22. Marci 12. Lucæ 20. CAP. CXVI.

ET TUNC RELICTO EO, ABEUNTES PHARISÆI CONSILIUM INIERUNT, UT CAPERET EUM IN SERMONE. Et observates, & miserunt ad eum insidiatores, qui se iustos simularēt, quosdā ex Pharisæis discipulos suos, & eam Herodianis, ut caperet eum in sermone, & traderet eum principatui, & potestati præsidis. Qui venientes interrogauerunt eum, dicentes: Magister, scimus quia verax es, & quia recte dicis, & doces, & non curas quenquam, nec enim vides in faciem hominum, sed in veritate viam Dei doces. Dic ergo nobis quid tibi videtur licet nobis tributum dare Cæsari, an non dabimus? Cognita autē Iesus nequitia eorum, sciens versutiam illorum, & considerans dolum illorum, ait illis: Quid me tentatis hypocritæ? Afferte, ostendite mihi denarium numismate de ma census, ut videam. At illi obtulerunt ei denarium. Et ait illis Iesus: Cuius est imago hac & scriptio? Respondentes dixerunt ei: Cæsaris. Respondens autem Iesus, ait illis: Reddite ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari, & quæ sunt Dei Deo. Et audientes mirati sunt super eo, & non potuerunt verbum eius reprehendere coram plebe, & mirati in responso eius tacuerunt. Et relicto eo abierunt.

ET TUNC RELICTO EO ABEUNTES PHARISÆI CONSILIUM INIERUNT, & C. Cum sua autoritate Dominum perterrefacere non possent, & ab eo se per varias parabolas notari adverterent, nec tamen manus illi iniicere auderent, necdum sibi desistendum opinantes, relicto eo abeuntes consilium inierunt ut caperent, & illaquearent eum propriis oris sui verbis, quem vi capere non audebāt, ut sic proprio sermone illaqueatum deserterent, aut captū oportunitate traderent principatui & potestati Præsidis Pilati, sine cuius autoritate & sententia non poterant desideratam mortē illi inferre, cum necdum se habere viderent quo illum morte crucis dignum coram iudice illo ostendere possent. Dicuntur autē hi apud Matthæum fuisse Pharisæi, cum prius omnes Evangelistæ dixerint principes sacerdotum & scribas & principes plebis accessisse Dominum: vnde intelligendum sub illis tribus generibus etiā comprehensos Pharisæos, qui sub scribis frequenter comprehenduntur. Pharisæi autem dicuntur peculiariter huius consilij auctores, siue quod illi ubiq; Domino fuerint infensissimi, siue quod hæc quæstio quæ iā Domino proposita est, inter Pharisæos maxime agitaretur, ut quæ ad religionem spectabat, cuius illi volebāt videri studiosiores. Nā teste Iosepho lib. Antiquit. 18. cap. 1. & 2. cum sub Augusto, quando tempore natiuitatis Christi facta est desertio totius orbis, Iudæa facta est tributaria, Iudas quidam ex secta Pharisæorum, simul cum multis Pharisæis, asserere indignum esse, imo illicitum, ut populus Dei alium præter Deum agnosceret, & vocaret Do-

minum, seruitutemq; profiteretur cum esset liber, & præter decimas ac primitiua quæ Domino secundum legem pēdebat, hominibus etiam tributa exoluere. Cum ergo hoc tempore ista quæstio apud Pharisæos maxime agitaretur, qui de iustitia studio sibi applaudebant, ex hac quæstione putabant se inuenisse rationem quā Dominum obnoxium facerent potestati præsidis, aut saltem minus gratum populo. Nam si quidem dicturus erat non licere tributum dari Cæsari, quemadmodum eum dicturum sperabant, quod cultus diuini rigidum se exhiberet vindicem, cui iudicabant contrariari tributorum exolutionem, delaturi erant eum apud Præsidem tanquam Cæsari contrarium & seditiosum, perdendum, quemadmodum olim ea de causa perierat Iudas ille Galilæus cum stultis suis sectatoribus. Si verò dicturus esset licere tributum dari, calumniaturi erant ipsum apud populum tanquam adulantem principibus, & eorum metu à veritatis prædicatione abstinentem, nec honoris diuini tam studiosum zelatorem quā videri volebat. Quoniam autem sciebant se Domino suspectos esse, alios suo nomine subornant, quos putabant Domino forte incognitos, quiq; simulata iustitia facilius Domino possent imponere. Hos Matthæus quidem discipulos eorum fuisse dicit, Marcus verò quosdam ex Pharisæis, Lucas autem insidiatores, qui se iustos simularēt, hoc est, qui simularent se illi bene affectos, & ob iustitiam & veritatem amare, aut qui simularent se teneri studio iustitiæ, & solitudine cognoscendi quid iustum, quid secus. Porro Matthæus & Marcus

cum Pharisæis etiam Herodianos missos testantur, quia aut simpliciter intelligi possunt fuisse milites Herodis, quemadmodum hoc loco intelligunt D. Hieronymus & Chrysostomus. Aut potius intelligenda est fuisse aliqua apud Iudæos secta, quæ contra sententiam eorum Pharisæorum qui Iudam sequebantur, asserere tributa Cæsari soluenda; nomenq; ab Herode obtinuerit, non illo qui tunc vivebat, tetrarcha Galilææ, sed illo qui iam dudum fuerat mortuus, primo rege Iudæorum alienigena, quod hic maximus esset Romanorum fautor, & sententiam de soluendis tributis vel inprimis defenderet. Indicat ferè etiam hanc sententiam D. Hieronymus, dum postquam dixit Herodianos fuisse milites Herodis, subiecit; seu quos illudentes Pharisæi, quia Romanis tributa solvebant, Herodianos vocabant. Ideo autem huius sectę peculiariter videri potest non facta mentio à Iosepho, quod comprehenderentur hi Herodiani sub Sacerdotibus, quemadmodum ex loco quodam Marci collato cum Matthæo ostendimus esse probabile in cap. Concordiæ 64. Mittunt ergo cum discipulis suis Pharisæi etiam Herodianos, ut utrumvis Dominus responderet, essent qui illum calumniari & accusare possent, aut Pharisæi apud populum, aut Herodiani apud Pilatum. Missi autem ex subornatione Pharisæorum, blandè Dominum compellant atque à veritate & libertate comendant, studiumq; cognoscendę veritatis & iustitiæ simulant, ut hac ratione & versutiam suam magis regerent, & Dominus eorum laude & studio captus liberè secretum cordis sui illis aperiret: Magister, inquiunt, scimus quod verax sis, quodque viam Dei, id est, viam Deo gratam, quaque ad Deum perueniatur, doceas in veritate, id est, sine aliquo errore & fuce, & non est tibi cura de aliquo, id est, non curas quenquam, sic ut cuiusquam metu à veritate docenda absterreas. Quibus verbis callidè eum prouocabant, ut agnoscens hanc commendationem magis Deum quàm Cæsarem timeat, significantes plerisque metu Cæsaris de eo quod rogabant, non audere quod sentirent liberè proferre. Addunt autem causam, quare dicant eum neminem curare, dicentes: Non enim respicis personam hominum, pro quo in Marco legimus: Nec enim vides in faciem hominum, cum Græca habeant apud Matthæum & Marcum eodem modo, & γὰρ βλέπεις πρόσωπον ἀνθρώπων. Significat autem dictio πρόσωπον utrumq; & personam & faciē, atq; hinc versionis varietas, eodemq; recidit utrius modo vertatur, nisi quod mollius & elegantius vertitur, persona, quanquam nomen, faciēs, magis conueniat dictioni Hebræicæ vnde hæc phrasis est desumpta. Porro cum in scripturis dicuntur aliqui respicere in personam hominum, vel non respicere, plus intelligendum est hac locutione significari quàm verba per se significant. Respicere enim in personam vel faciē hominum, est considerare externam aliquam hominum conditionem, eiusque consideratione, non autem secundum causam merita de homine iudicare, eiq; quid tribuere, vel adimere. Nomen enim faciēs & personam comprehendit omnis externa hominis qualitas, quales sunt diuinitas, potentia, forma, nobilitas, sexus, & id genus alia. Itaque iudex respicit in personam hominis, si pro diuine intuitu diuitiarum, neglecta consideratione meritorum causæ iudicet. Sic & Dominus respexisset in personam hominum si consideratione potentię Cæsaris, metuens eam,

adiudicasset illi tributorum solutionem. Idem significatur per id quod in scripturis est frequentius accipere personam quemadmodum etiam hoc loco habet Lucas. In qua locutione phrasis est Hebræica, non ita recepta apud Latinos scriptores aut Græcos profanos. Hebræi enim dicunt נפשו נשא Nasa phanim, quod ad verbum sonat, suscepit vel accipit faciē vel facies. Significatur tamen hac locutione eleuare aut honorare alicuius faciē, vel accepit faciē vel faciēs. Significatur tamen hac locutione eleuare aut honorare alicuius faciē, sic ut ratione externæ alicuius qualitatis in homine considerata, non autem ratione causæ considerandę aliquid homini deferatur. Hinc in scripturis toties occurrit de acceptione personarum, quod Græcis vnica dicitur dictione προσωποληψία, vnde & Iacobus cap. 2. verbum effecit προσωποληψίαι, id est, personam accipitis. Hinc intelligere licet quid sit quod in scripturis toties dicatur, nō esse apud Deum personarum acceptionem, cum tamen ex multis eiusdem meriti & causæ vnum eligat Deus, alterum non eligat. Non est enim apud Deum personarum acceptio, quia non intuitu externarum conditionum humanarum suamunera hominibus dispensat, sed vel similiter agit eum his qui sunt eiusdem meriti, vel solo suo beneplacito & voluntate præter omnem iniustitiam vnum alteri præfert, in his scilicet rebus quę non cadunt sub merito hominum. Accipitur tamen hæc locutio apud Hebræos nonnunquam in bonam vel indifferentem partem, ut nullum significet vitium, sed simpliciter, accipere faciē, sit honorare vultum alicuius. vnde Thren. 4. Hieronymus vertit; faciēs sacerdotum non erubuerunt; cum Hebræicè sit ad verbum; faciēs sacerdotum non susceperunt; id est, non honorauerunt. Et quarti Regum 3. pro eo quod nos legimus dixisse Helizæum: Si non vultum Iosaphat erubescerem; Hebræicè est, si non faciē vel personam Iosaphat susciperem, id est, honorarem. Vnde Hebræis vir honoratus vultu, dicitur נפשו נשא Nefou phanim, id est, acceptus facie. v. Isa. 3. vbi nos habemus, honorabilem vultu. Et hæc quidem pro intelligentia eorum locorum in quibus de acceptione personarū fit mētio. Porro ut in prædictis verbis diabolicam quandam Pharisæorum hypocrisim compositam ad decipiendum licet obseruare, ita & in sequentibus. Non enim querūt num obligati sint, & debeant dare tributum, sed an liceat eis, veluti volentes consulere suæ conscientię, & solliciti ne Deum offendant, nō autem pecuniarum dispendium ægrè ferentes.

COGNITA AUTEM IESVS NEQUITIA EORVM AIT QUID ME TENTATIS.] Non captus est Dominus eorum blandiloquentia, quomodo solent homines, ut quemadmodū illi sperabant id responderet quod illi significabant se optare audire ab eo, sed cum nihil illum latere posset, cognitam eorum nequitiam inprimis redarguit seuerè, suo exemplo docēs nos, non attendū tantum verbis hominum, nec sinendum animum nostrum flecti hominum comendatione, sed attendendam mentem interrogantium, ut secundum eam caute respondeatur. Dicit autem: Quid me tentatis hypocritæ, hoc est, cur vestra hypocrisis & suauiloquentia sollicitatis me ut id dicam quod calumniari positis? Aut cur explorare & experiri nitimini num quid dicturus sim quod in calumniam rapi possit. Hypocritas autem vocat, tum quod simula-

† b. abierunt. & c. miserunt. & a. ei. & b. ei. & c. hominum. & d. re Cæsari, an non dabimus? & e. cognita autē Iesus nequitia eorum, & f. sciens versutiam illorum, & g. considerans dolum illorum, & h. ait illis: Quid me tentatis? & i. hypocritæ. & k. afferte, & l. ostendite mihi denarium numismate de ma census, & m. ut videam. & n. At illi obtulerunt ei denarium. & o. Et ait illis Iesus: Cuius est imago hac & scriptio? & p. Respondentes dixerunt ei: Cæsaris. & q. Respondens autem Iesus, ait illis: Reddite ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari, & quæ sunt Dei Deo. & r. Et audientes mirati sunt super eo, & s. non potuerunt verbum eius reprehendere coram plebe, & t. mirati in responso eius tacuerunt. & u. Et relicto eo abierunt.

Respicere personam

hunc nomine illius appellabit, non significatur ip-
 sum eodem nomine vocandum quo defunctus ap-
 pellabatur, sed quod illius deberet cenferi filius,
 atque in illius locum constitui, successurus veluti
 filius in demortui hæreditatem. Vnde Hebræa ha-
 bent ad verbum: Et primogenitum quem illa pepē-
 rerit, statuet iuxta nomen vel in nomine, id est, in
 loco fratris sui defuncti. Lata autem fuit hæc lex
 principaliter vt ex verbis legis apparet, in consolati-
 onem morientis sine liberis, quoniam tunc qui-
 dem in liberis quisque sibi superstes esse cupiebat,
 cum magnum bonum reputabat prolium multitu-
 dinem, & legitimi hæredis successorem. Deinde
 huiusmodi legis cōstitutione fiebat vt familię mul-
 tiplicarentur, quod tunc multum quærebatur, vtq;
 hæreditates maneret impermixte, nec quis auaritia
 sua aspirare posset ad alienas hæreditates, eãve
 inuadere, sed cōtra proximiior quisq; defuncto con-
 sanguineo, idem impenderet, quod sibi quisq; fieri
 vellet, nimirum vt illum in filio superstitem faceret
 suãq; contentus sorte alienas hæreditates non tan-
 tum inuaderet, sed etiam legitimo hæredi saluas ser-
 uaret, quę synceræ erant dilectionis officia, quę
 quisquis proximo suo impendere grauabatur, is ex
 legis cōstitutione, graui ignominia inurebatur, ita
 vt diceretur domus eius, domus discalceati, ob cal-
 ceamenti solutionem, quã significabatur cessio pos-
 sessionis, vt dicitur in lib. Ruth, Hæc autē lex non
 à Moyse fuit primū adinuenta & introducta. Nam
 cum in Genesi Iudas filio suo Onan præceperit su-
 scitare semen fratri defuncto Her, patet & ante
 Moysen hæc cōsuetudinem apud gentes Cananeas
 fuisse receptam, naturali scilicet æquitate, & dile-
 ctione proximo debita ita distantē: sicut naturali
 quadam æquitate etiam decimę ante legem solue-
 bantur sacerdotibus. Ex hac ergo lege occasionem
 accipientes Sadducæi, septem proponunt fuisse fra-
 tres, (siue verè sic fuerit, siue ab eis fictum) qui sin-
 guli eandem iuxta illam legem acceperint vxorem,
 de qua querunt cuius in resurrectione sit vxor futu-
 ra, cum omnes idem habeant iuris in eam, existimã-
 tes necessariò dicendum eam vel omnium simul, vel
 vnus alicuius ex septem fore vxorem, ac proinde
 cum vtrunque videretur absurdum, necessariò con-
 sequi non fore resurrectionem. Proponunt autem de
 septem fratribus, cum sufficeret proponere de duobus
 vel tribus, vt maiorem ostendat absurditatem,
 quam consequi putabant assertionem resurrectionis.
 Non dicunt autem: Si resurrectio est futura, vt
 vos dicitis, cuius erit in resurrectione? sed velut præ-
 supponentes futuram resurrectionem, in resurrectio-
 ne ergo, inquiunt, cuius erit de septem vxor: dis-
 simulantes fortè se esse Sadducæos, vt magis incau-
 tum in absurditatem aliquam deducerent.

A Scripturæ essent sacræ, Prophetarum scripturas non
 recipientes: tum quia etiam scripturas Mosaicis
 quas legebant non intelligebant rectè satis, vt postea
 Dominus ostendit. Quod si econtrariò vtro-
 que modo scripturas cognouissent, non incidissent
 in duplicem illam errorem. Nam ex scripturis etiã
 Moysaïcis, sed maxime ex prophetiis, intellexissent
 & futuram resurrectionem, & futuram aliam
 viuendi rationem post resurrectionem ab ea quæ
 modò est. In Iob enim, Isaia, Ezechiele, Daniele, &
 aliis aperta sunt resurrectionis testimonia, quibus
 etiam significatur satis aliam fore tunc vitam quàm
 quæ modò est, æternam scilicet ac beatam, quæ in
 cibo & potu, & id genus rebus consistere nequit,
 vt Iob 14. & 19. Isaia 26. Ezechielis 36. Danielis
 12. Rursum si virtutem Dei cognouissent, non inci-
 didissent in duplicem illum errorem. Non enim
 ita absurdum putassent homines etsi secundum
 corpus in cinerem redactos, reuocari rursus ad
 vitam ab eo qui eos & totum mundum antea con-
 diderat ex nihilo: facile item intellexissent Deo
 possibile esse longè nos alia in futuro vita donare,
 quàm sit ea quàm modo agimus. Bene autem ho-
 rum duorum ignorantiam Dominus assignat cau-
 sam erroris Sadducæorum. Nam illorum duorum
 ignorantia, causa fuit erroris omnibus tum
 philosophis, tum hæreticis, qui resurrectionem vel
 apud Iudeos, vel apud Christianos negauerunt:
 nec alia ratione credere quis potest futuram resur-
 rectionem, nisi scripturis sacris instructus fidem
 illis habeat, atque omnipotentie diuine magnitu-
 dinem secum expendat. Probaturus verò Domi-
 nus eos errare ex dicta ignorantia, primò soluit
 eorum contra resurrectionis assertionem obiectionem,
 ostendens non talem futuram post resurrectio-
 nem vitam, qualem illi opinabantur, ac dein-
 de ex scripturis aluit veram esse resurrectionis as-
 sertionem, ac proinde eos errare negando resurrectio-
 nem. Itaque ordine conuenienti seruato, à præ-
 dicto illo duplici errore eos curare studuit. Conue-
 niens enim ordo erat, vt prius refelleret eorum obie-
 ctionem, & deinde veritatem constabileret scriptu-
 ræ autoritate. Probat ergo eos errare, dicens: In
 resurrectione enim non, vt vos opinamini, nubent,
 neque nubentur: In quibus verbis vt præter con-
 suetudinem linguæ Latinæ dictum est passiuè, nu-
 bentur, ita etiam præter eiusdem linguæ consue-
 tudinem dictum est, nubent, pro ducent vxores,
 vel cōtrahent matrimonia. Nam quamquam Græca
 dictio γαμίζω dicatur & de viris & de mulieribus,
 nubere tamè Latinis solum dicitur de mulieribus,
 cum sit hic referenda ad viros, sicut nubuntur ad
 mulieres, pro quo rectius vertendum fuerat, dan-
 tur nuptum, vel dantur ad nuptias, quomodo ver-
 tit interpres Luca 17. & rursus hoc loco, vt perti-
 neat ad mulieres quæ à parentibus elocantur &
 dantur nuptum. Nam etiam si Latinè diceretur nu-
 bi, non tamen Græcis pro nubuntur est passiuum
 præcedentis verbi, pro quo nos habemus nubunt,
 sed, ἡδὲ γαμίζωσι, ἡδὲ ἐγγαμίζονται, Cuius passiuum
 aetiuum ponitur postea Matth. 24. γαμίζωσιν ἢ ἐν-
 γαμίζωσιν vbi interpres rectè vertit, nuptui tra-
 dentes. Illud mirum, quod cum interpres apud Lu-
 cam hoc loco posterius verbum verterit, tradun-
 tur ad nuptias: mox vertit, neque nubent, neque
 ducent vxores; cum & hoc loco idem sit verbum
 ἐγγαμίζονται. Ne autem quis interpretem nostrum
 nimie arguat inscitie, quod nubere aliquando tri-
 buit

Ruth. 4.
Exod. 38.

ET RESPONDENS IESVS AIT IL-
 LIS: NONNE IDEO ERRATIS, &c.] Erra-
 bant Sadducæi, tum quia non putabant fore resur-
 rectionem, tum quia putabant post eam, si futura
 esset, talem fore vitam qualem modò viuimus, imò
 quia putabant eam non posse aliam esse, & hanc vi-
 debant non posse consistere, negabant omnino fu-
 turam resurrectionem. Huius autem duplicis erro-
 ris assignat Dominus causam, ignorantiam duorum,
 nempe scripturarum & potentie diuinæ. Erratis,
 inquit, nescientes, id est, quia nescitis scripturas ne-
 quę virtutem Dei. Participium enim, nescientes,
 per causam est exponendum, Græco more. Nescie-
 bant autem scripturas, tum quia non sciebant quæ

buit viris, testatur Nonius Marcellus, nubere apud
 antiquos fuisse verbum commune viris & mulie-
 ribus, sicut apud Græcos γαμίζω. Porro quod de
 statu resurrectionis futuro Dominus respondit, cla-
 rius & prolixius extulit Lucas quàm reliqui duo.
 Lucas enim antithesin facit inter conditionem, hu-
 ius seculi, & conditionem seculi futuri, additque
 rationem noui status futuri seculi. Filij, inquit, hu-
 ius seculi nubunt, & traduntur ad nuptias, &c. Di-
 cuntur autem filij huius seculi hoc loco, nò quem-
 admodū Luca 16. homines mundo dediti, ne hinc
 colligatur, nuptias esse illicitas, quemadmodum
 asseruerunt quidam hæretici, sed simpliciter ho-
 mines in hoc seculo viuentes, contra quorum pro-
 præsentis statu cōditionem subditur; illi autem qui
 digni habebuntur seculo illo futuro, & resurrectio-
 ne ex mortuis beata, neque nubent, neque ducent vxo-
 res. Cuius ratio subditur: Neque enim ultra mori po-
 terunt. Sic enim habent Græca, cum in plerisque; La-
 tinorum codicibus desit coniunctio enim, quæ ta-
 men additur apud Dionysiu, & in scriptis antiquis.
 Conuenit autem hæc ratio illi legi Mosaicæ, vnde
 Sadducæi suæ quæstionis desumpserunt occasio-
 nem. Ea enim lege significatur nuptias modò esse
 necessarias, vt per eas succurratur mortalitati hu-
 manæ. Itaque cum cessabit mortalitas, & absorpta
 erit mors in victoria, cessabit & nuptiarum ratio.
 Sequitur apud Matthæum & Marcum; sed sunt si-
 cut Angeli Dei in cælo; immortales scilicet, ali-
 mento, & generatione non egentes, & ab omni-
 bus his passionibus liberi, atque beata fruente vita,
 non autem in omnibus sunt sicut Angeli Dei,
 quia non sicut illi corpore carebunt. Sic intelligen-
 dum patet ex Luca, qui ad probationem eius quod
 dixit non posse eos ultra mori, subiicit: Æquales e-
 nim Angelis sunt; & addit quod est ipsi proprium:
 Et filij sunt Dei, cum sint filij resurrectionis. Filios
 autem Dei dicit, non iam solum secundum spiritum,
 secundum quæm & iam sunt filij Dei, sed etiam se-
 cundum corpus, quod diuina quadam cum Ange-
 lis immortalitate donatum erit, spiritui præterea
 vberimè & perfectè communicata diuina natura,
 ita vt ob huiusmodi communionem Ioannes dixe-
 rit: Similes ei erimus, quoniam videbimus eum si-
 cuti est. Addit autem causam quare tunc erunt filij
 Dei, nimirum, quia erunt filij resurrectionis. Vbi
 per resurrectionem secundum Ireñum lib. 4. ca. 9.
 intelligitur ipse Christus, qui de seipso dicit: Ego
 sum resurrectio & vita, vt filij resurrectionis, sint
 filij Christi. At simplicius filij resurrectionis intel-
 ligendi sunt dici Hebraica phrasi, homines ad re-
 surrectionem (loquitur autem de beata resurrectio-
 ne iustorum) pertinentes. Dicit autem hoc Domi-
 nus ad distinctionem filiorum huius seculi: Sicut
 enim filij huius seculi ratione primæ generatio-
 nis dicuntur filij hominum, & ob id mortales sunt:
 ita qui pertinent ad resurrectionem, quæ est secun-
 da generatio, non ad vitam animalem sed spiri-
 tualem, ratione huius regenerationis dicuntur filij
 Dei, & ob id sunt immortales. Tertullianus lib. de
 resurrectione carnis, subtiliter explicat quare re-
 surrecturi dicantur filij resurrectionis. Filios, in-
 quit, resurrectionis appellat, vt per eam quodam-
 modo nasci habentes post quam non nubent, sed
 resuscitati. Cæterum consideratione Angelicę si-
 militudinis quæ in resurrectione promittitur, Ba-
 silius virginitatem commendans, ait virginitatem
 semen esse futuræ incorruptionis, imò virgines

A futuram illam in resurrectione cum Angelis simi-
 litudinem iam præuenire. Porro, inquit libro de
 virginitate, cum etiam in reliquis omnibus magna
 quedam & præfulgida res virginitas cognoscatur,
 insuper & regenerationis & incorruptibilis vitę
 iam hinc semen quoddam purum ostendit. Si enim
 in resurrectione neque nubunt, neque vxores du-
 cunt, sed sunt sicut Angeli Dei, & sicut filij Dei,
 certè qui virginitatem exercent, Angeli sunt, in
 incorruptibilibus carnibus hominum vitam cir-
 cumeuntes, & Angeli non ignobiles quidem, sed
 etiam valde clari atque illustres, &c. Norandum
 autem, quod Dominus tantum loquatur de resur-
 rectione iustorum, tum quod ea sola, verè sit dicen-
 da resurrectio, vnde frequenter de ea sola scriptu-
 ræ loquuntur: tum quod de resurrectione iustorum
 Sadducæi interrogauerant. Quæsiuerunt enim de
 resurrectione Iudæorum. Dum tamen Dominus
 iustos in resurrectione docet non inuituros matri-
 monia, quia erunt similes Angelis Dei in cælo; in-
 telligendum similiter relinquit, nec impios matri-
 monia contracturos. Quia sicut illi erunt Angelis
 Dei in cælo similes, ita hi similes demonibus in
 inferno.

DE RESURRECTIONE AUTEM
 MORTUORVM H QUOD RESURGANT
 C MORTVI, &c.] Refutata eorum obiectione, &
 excluso errore eorum de conditione vitæ post re-
 surrectionem, modò Dominus assertionem resur-
 rectionis confirmat, alterum eorum errorem con-
 uincens, quo ex ignorantia scripturarum negabant
 in totum futuram resurrectionem mortuorū. Eam
 autem comprobaturus Dominus scripturarum au-
 thoritate, non adducit testimonia ex Prophetis, ex
 quibus aperta testimonia producere potuisset, sed
 ex Moyse, quod hunc solum Sadducæi recipere-
 eumque pro sua sententia citassent. Ex quo tale pro-
 fert testimonium, quod aperte quidem resurrectio-
 nem non astruit, sed tantum ex consequenti, osten-
 dens suam in scripturarum intelligentia sapien-
 tiam, & docens quanta cum attentione & expen-
 sione sint scripturæ legendæ & tractandæ, vt non
 hæc tantum sint spectanda quæ in eis aperte pro-
 nunciantur, nec per aperta testimonia tantum a-
 gendum contra hæreticos, sed & per ea quæ argu-
 mentatione non coacta, & consequentia necessa-
 ria eorum destruunt errorem. Nam alioqui ex Mose
 poterant alia quædam proferri, quæ apertius, resur-
 rectionem animæque immortalitatem probarent,
 qualia sunt cum dicitur quis appositus ad patres
 suos, aut dormisse cum patribus suis, aut cum Iacob
 dicit se descensurum in infernum ad filium suum.
 Probat autem Dominus futuram mortuorum re-
 surrectionem, ex eo quod Exodi 3. Deus se dicit nò
 fuisse, sed esse Deum Abraham, Isaac, & Iacob,
 cum iam illi essent mortui. Sub qua propositione
 maiore ex scripturis desumpta, subsumit minorem,
 per se certissimam, nec multa egentem probatione,
 dicens: Non est Deus mortuorum, sed viuentium,
 Vel vt efficacius est Græce apud Matthæum non
 est Deus Deus mortuorum, vt bis fit nomen, Deus,
 prius cum articulo; secundum sine articulo. Absur-
 dum enim esset Deum viuum, imò cum qui est ip-
 sa vita, mortuorum dici Deum, sicut absurdè vita
 diceretur vita mortuorum & eorum qui non sunt.
 Ex his ergo duabus propositionibus irrefragabili-
 bus & certissimis concludendum relinquit. Domi-
 nus futuram corporum resurrectionem. Videri ta-
 men

1. Cor. 1.

1. Ioan. 3.

Gene. 47.

Deut. 31.

men potest, hæc non posse necessariò inferri ex præmissis illis, imò contrarium potius. Nam si Deus dicatur Deus Abraham, Isaac, & Iacob tanquam viuentium, non autem mortuorum, Non ergo mortui hi resurgent. Et alioqui ex illis præmissis non videtur posse inferri nisi animarum immortalitas; Propter eas enim coram Deo viuentes, Deus dicitur seipsum vocare Deum Abraham, Isaac, & Iacob, tanquam viuentium, cum corpore sint mortui, quemadmodum dicimus: Sancte Petre ora pro me, cum Petrus iam tantum sit secundum animam. Sciendum ergo, quòd dupliciter intelligi potest Dominus ex illis assumptis probare corporum mortuorum resurrectionem. Primò enim secundum Hieronymum dici potest, ipsum immediatè ex illis assumptis probare voluisse animas permanere post mortem, quod etiam negabant Sadducei, atque ex illo consequenter intelligendum reliquisse etiam necessariò futuram corporum resurrectionem, maximè secundum sententiam Sadduceorum, qui propterea quòd animas hominum putabant necessariò dependere à corpore, sicut animas brutorum animalium, eas putauerunt perire cum corpore. Ex eo ergo quod illis ostensum fuit mortuos secundum aliquid viuere, nempe secundum animam, consequenter etiam non illis tantum, sed absolute omnibus probatum est futuram corporum resurrectionem. Posita enim immortalitate animæ, ratio exigit vt aliquando corpora resurgant, quòd ad hæc animæ inclinationem habeant, quam perpetuò impediri est contra rationem violenti. Nihil enim violentum secundum etiam Philosophos perpetuum esse potest. Cum igitur Sadducei maximam dependentiam putabant animæ ad corpus, facile credita immortalitate animæ ratio ab eis impetrare potuit, imò apud eos consequens erat resurrectionem corporum futuram. Et quidem quàm efficaciter posita animæ immortalitate ex eius erga corpus inclinatione sequatur futura corporum resurrectio, ex eo satis licet videre, quòd philosophi ferè illi qui animam crediderunt immortalem, ob hanc animæ ad corpus inclinationem, aut putauerunt animas post mortem alià quædam corpora aerea & subtilissima assumere, aut relegari rursus in hunc mundum in alia corpora, quemadmodum sensit Pythagoras & Plato. Inclinationem autem animæ ad corpus, testatur vis illa quæ naturæ videtur adhibita in dissolutione animæ à corpore: testatur & oratio illa animarum sanctarum in Apocalypsi, quæ acceptis stolis albis optant corporum assumptionem. Cæterum & alia ratione, posita animæ immortalitate consequens est, tum ex naturali eius erga corpus inclinatione, tum ex iustitiæ diuinæ equitate, futuram corporum resurrectionem, præsupponendo animas post mortem pro gestis in hac vita aut præmium accipere, & felicitatem aut supplicium, quemadmodum crediderunt etiam omnes philosophi qui animæ immortalitatem astruxerunt. Iustitiæ enim equitas requirit, vt corpora quæ cum animabus bona malaque gesserunt, cum eisdem similiter aut felicitate fruantur, aut supplicio afficiantur. Deinde perfecta felicitas animæ consistere nequit, quandiu anima à corpore separata, naturali corporis desiderio frustratur, quemadmodum indicat prædicta animarum sanctarum in Apocalypsi oratio. Certè author libri Machabæorum secundi, Iudam Machabæum colligit de resurrectione mortuorum rectè sensisse ex credi-

ta ab eo animarum post mortem vitam, cum dicit: Nisi enim eos qui ceciderant resurrectione speraret, superfluum videretur & vanum orare pro mortuis. Nam alioqui prodesse etiam potuerat animabus illa oblatio & oratio, sed existimabant, vt dictum est, alterum alteri adherere necessariò. Itaque minus mirum, si & hoc loco ex ea scriptura quæ animarum post mortem vitam tantum videretur necessariò astruere, intelligendam etiam relinquat & velit corporum resurrectionem. Aliter tamen & melius dici poterit Dominum ex illo Exodi loco voluisse immediatè probare & concludere futuram corporum resurrectionem, nimirum quòd cum Deus se adhuc dicat esse Deum Abraham, Isaac, & Iacob, necessariò sit illos etiam hominibus mortuos, tamen Deo non esse mortuos, sed illi tantum dormire & adhuc viuere illi, & proinde illos aliquando ab eo resuscitandos à morte veluti à somno. Hac enim ratione Dominum significare Abraham, Isaac, & Iacob adhuc viuere, cum hominibus sint mortui, satis indicat illud quod apud Lucam pro probatione eius quod subsumentem dicitur: Non est Deus mortuorum, sed viuentium; additur: Omnes enim illi viuunt. Nam secundum animam omnes mortui etiam nobis viuunt. At homines ipsi quanti quanti sunt, etiam post mortem Deo viuunt, qui vocat ea quæ non sunt tanquam ea quæ sunt: quemadmodum saluator puellam archisynagogi filiam non mortuam esse dixit, sed dormire, quòd sibi non esset mortua, sed à se veluti dormiens esset resuscitanda. Talis est ergo ferè Domini contra Sadduceos argumentatio. Ipse Deus etiam post mortem patriarcharum se dicit esse illorum Deum. Absurdè autè se Deum vocare mortuorum & eorum qui omnino non sunt. Viuunt ergo hi patriarchæ, saltem ipsi Deo, eique tantum reputantur vt dormientes. Quod si verum est, consequens est eos qui hominibus habentur mortui, aliquando resurrecturos, resuscitatos à Deo veluti à somno. In hunc sane modum D. Irenæus declarat se intellexisse hanc Domini argumentationem, dum tractans hunc locum lib. 4. ca. 9. sic scribit: Si enim Deus mortuorum non est, sed viuorum, hic autem dormientium patrum Deus dictus est, indubitatè viuunt Deo, & non perierunt, cum sint filij resurrectionis. Sic & Dominus Chrysoströmus se intellexisse ostendit, scribens in hunc locum, & declarans quomodo Deus dicatur patriarcharum tanquam adhuc viuentium Deus. Quemadmodum enim, inquit, Adà quæuis viueret, posteaquam de vetito ligno comedit, sententia tamen prolata mortuus erat: sic profecto isti etiam mortui erant, pollicitatione tamen resurrectionis viuebant. Quomodo igitur alibi dicitur, vt & mortuorum & viuorum dominetur? Non est hoc illi simile. Mortui namque hic illi qui victuri sunt appellatur. Hæc Chrysoströmus. Eadè habet Euthymius & Theophylactus. Vtpote Chrysoströmii imitatores. Porro cum in multis alijs locis scripturæ etià Mosaiscæ, Deus vocetur patriarcharum Deus, peculiari tamen Dominus citat verba Dei ad Moysen circa rubum, vel quòd hoc loco insigniter Deus suum nomen Moysi aperuit, & tunc primùm se horum trium patriarcharum Deum appellauerit, addens hoc sibi nomen fore in æternum: ex quo etiam vltèrius cõsequitur omnes illos viuere Deo, etiam si moriantur hominibus, qui horum patriarcharum sunt filij, cum benedictio patriarcharum etiam ad semen eorum extendatur: vel etiam quòd hoc loco primùm Moyses, suam accepit

perit à Deo auctoritatem, cuius autoritate Sadducei se putabat resurrectionis fidem confutasse. Si enim Moyses autoritate se tueri vellet, oportebat attendere diligenter, & credere eis verbis Dei ex quibus suam primùm Moyses obtinuit auctoritatem. Non caret autem mysterio, quòd Deus se non dicit Deum Abraham, Isaac, & Iacob, sed ter repetito nomine, Deus Ego sum, inquit, Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Iacob. Hac enim ter nominis Dei repetitione ad singula patriarcharum nomina, significata est trinitas personarum diuinarum, quæ & in tribus his patriarchis videtur designata. Abraham enim primus fidei parens, ac filium suum Isaac paratim immolare, typum gerit Dei patris, qui filium suum vnigenitum obtulit pro salute hominum in cruce. Isaac autem ligna ferens humeris suis in suis ipsius immolationem, typum manifestè gessit Christi, qui factus est obediens patri vsque ad mortem, crucis lignum in quo immolatus erat gestans suis humeris, Iacob autem tertius in patriarcharum numero, procedens ab Abraham per Isaac, typum quendam gessit spiritus sancti procedentis à patre per filium. Quod autem in Matthæo dicitur istud dictum Iudæis: In Marco verò ipsi moysi, nihil habet contrarietatis. Sic enim illud dictum fuit Moysi, vt etiam ei dem præceptum fuerit, dicere illud Israelitis rogantibus nomē eius qui misisset ipsum. Ceterum quod in Luca legimus: secus rubum; & in Marco, super rubum, Græcè est, ἐπὶ τῷ ῥόμβῳ, quod verti melius potest, In rubo, quemadmodum vertit in Marco Erasmus, cum in Luca verterit, iuxta rubum. Cum autè subsumentem: Deus autem non est mortuorum, sed viuorum; repetenda est dictio, Deus, hoc modo: Deus autem non est mortuorum Deus, sed viuentium, quemadmodum in illo ad Romanos: Neque enim qui in manifesto, Iudæus est, neque quæ in manifesto, in carne, est circumcisio, repetendæ sunt dictiones, Iudæus & circumcisio. Infertur autem à Domino ex præmissis apud Marcum, id vnde coeperat, cum dicitur: Vos ergo multum erratis. Non enim iam ostēderat eos simpliciter errare, sed multum errare, nimirum & quòd errarent negando resurrectionem, & quòd errarent existimando posita resurrectione carnalem fore post resurrectionem vitam. Ex hac itaque Christi contra Sadduceos disputatione duplex refellitur error philosophorum & hereticorum. Primum enim contra omnes philosophos astruitur resurrectio corporum, quæ vt non potest efficaciter naturalibus rationibus probari, sed potius cum naturalibus pugnat rationibus: ita eam nulli philosophi potuerunt credere futuram, nec credi potuit à quoquā nisi diuina reuelatione instructo, aut scripturis sacris fidem habente, quam rationibus quibusdam naturalibus fides resurrectionis iuari possit. Post philosophos autem & Iudæorum Sadduceos, fuerunt & hæretici Christiano nomine gloriantes, qui ipsis etiam Apostolorum temporibus, & in exordio nascentis Ecclesiæ corporum negauerunt resurrectionem, nimirum hi ferè omnes qui ex Simonis Magi schola descenderunt, falso nomine se gnosticos appellantes, à veritatis, quam sibi vendicabant solis, cognitione. Testatur enim Augustinus Simonem Magum, Basilidem, Seuerianos, Carpocratitas, Valentianos, Marcionitas resurrectionem negasse, quemadmodum etiam patet ex Irenæo & Tertulliano. Hi enim nomen tantum resurrectionis conseruantes,

asserbant non esse nisi resurrectionem animarum, qua scilicet animæ eorum qui doctrina ipsorum imbuti essent, liberatæ à vinculis corporalibus restituerentur saluti: quæ videtur & fuisse sententia Hymenei & Phileti, de quibus dicit Paulus, quòd à fide exciderunt, dicentes resurrectionem iam esse factam. Contra quos hæreticos disputans Tertullianus lib. de resurrectione carnis, quandoquidem etiam hoc loco hæretici quidam abutebantur pro erroris sui confirmatione, ostendit hoc loco carnis resurrectionem & non animæ tantum Dominum astruxisse, quòd talem proculdubio confirmare voluerit resurrectionem, qualis è Sadduceis negabatur, qui eam negabant in qua videri poterat necessaria nuptiæ. Secundò refellitur error eorum qui resurrectionem quidem carnem, confitentur futuram, sed post eam putant fore carnales delicias, in quibus hominis futuram cõstituent beatitudinem, nimirum in cibo & potu, ac omnibus libidinis expletione. Quod sensisse Cherinthum, testatur D. Augustinus lib. de hæresibus, sentiuntque quotquot Machometi iam sequuntur errorem. Refellitur item error eorum qui post resurrectionem crediderunt terrenum fore regnum Christi, in quo ante acceptum spiritum sanctum fuerunt etiam discipuli fuerunt & hi qui millenarij dicti sunt, quòd mille annis post resurrectionem Christum in terra regnaturum crediderunt. Contra hos enim omnes saluator hic docet non carnalem, neque terrenum fore post resurrectionem statum hominum, sed talem victuros vitam, qualem viuunt Angeli in celo, sine nuptiis, ac proinde etiam sine cibo & potu, reliquisque carnis oblectamentis. Est autem resurrectionis fides vt propria Christianis, & omnium ferè quæ creduntur maximè supra naturam, ita conseruationi Christianæ religionis summè necessaria, vt rectè dicatur basis & fundamentum Christianismi. Huius enim spe sit vt quod docet Christiana doctrina, alacriter homo exequatur, vt scilicet præsentia bona contemnat, voluptates fugiat, carnem suam castiget, ac mortem etià, si necesse sit pro Christo obeat, mortemque minus horreat. Vnde librum suum de resurrectione carnis sic auspiciatur Tertullianus: Fiducia Christianorum, resurrectio mortuorum. Illa credentes sumus, hoc credere veritas cogit, &c. Itaque cum hoc loco primùm quidem doceamur futuram corporum resurrectionem, huius spe nec propriam mortem, nec amicorum nimis doleamus, omniaque promptè persequere studeamus quæ à suis Dominus exigit, qui aliquando abundantem illis redditurus est mercedem. Cum autem secundò doceamur spiritualem fore post resurrectionem statum vite humane, quo illo digni efficiamur, futuram illam vitam meditemur & auspiciemur, sobrietate, castitate & oratione. Angelorum vitam imitantes in terris, quo in cælis equales illis effici possimus. Queri autè potest circa hoc quod dicit Dominus in resurrectione non fore nuptias, an in resurrectione sit permanens sexus in hæbris. Necessariò nuptiis is sexus videtur superfluum & otiosus. Et quidem D. Aug. lib. de Ciuitate Dei 22 cap. 17. testatur nonnullos propter illud Pauli: Donec occurramus omnes in virum perfectum, existimasse feminas non resurrecturas in sexu femineo, sed omnes in virili, quoniã Deus solū virum fecit ex limo, feminam ex viro. D. Hilarius autem hoc loco ist commentariis super Mattheum hanc quæstionem attinges, quod se temere facere dicit,

2. Tim. 2.

Resurrectionis fides necessaria.

Ephes. 4.

eo quod à cunctis ferme esset præterita, sentire videtur omnem sexum defuturum in resurrectione, motus his Christi verbis. Sic enim habet: Et quid suffecerat aduersus Sadducæos opinionem corporæ illecebræ recidisse, & officii cessantibus inania hæc corporum gaudia sustulisse, (dicendo scilicet; non nubent, neq; nubentur.) sed adiecit: Erunt similes Angelis Dei. Quia igitur cas Angelis similes sacramentum scripturarum, & diuinæ virtutis potestates futuras esse demonstrat, qualis in scripturis authenticitas est de Angelis opinandi, talem in resurrectione spei nostræ sensum oportet esse de feminis. Hæc ille, qui his sentire videretur non solum cessatura officia sexuum, sed etiã sexuum diuersitatem, imò omnem sexum, sicut nullus est in Angelis sexus. Verum Augustinus loco prædicto quæstionem hanc tractans subiungit: Sed mihi melius sapere videntur, qui vtrūq; sexum resurrectionem esse non dubitant. Non enim libido ibi erit quæ confusionis est causa. Nam priusquã peccassent, nudi erant, & non confundebantur vir & femina. Corporibus ergo illis vitia detrahentur, natura seruabitur. Non est autem vitium sexus femineus, sed natura, quæ tunc quidem & à concubitu, & à partu immunis erit: erunt tamẽ membra feminea, non accomodata vsui venereo, sed decori nouo, quo nõ alliciatur aspicientis concupiscentia quæ nulla erit, sed Dei laudetur sapientia atque clementia, qui & quod non erat fecit, & liberauit à corruptione quod fecit. Hæc ille, qui post pauca eodem capite hanc sententiam confirmat ex præfenti ad Sadducæos responsione Christi. Cùm, inquit, aptus locus esset vt diceret: De qua me interrogatis, vir erit ipsa, non mulier, non hoc dixit, sed dixit: in resurrectione neque nubent, neque ducet uxores, sed sunt sicut Angeli Dei in cælo. Nuptias ergo Dominus negauit futuras esse in resurrectione non feminas, & ibi negauit, vbi talis quæstio vertebatur vt eam negato sexu muliebri celeriore facilitate dissoluere, si eum ibi prænosceret non futurum, imò etiam futurum esse firmavit, dicendo: Non nubent, quod ad feminas pertinet: neque uxores ducunt, quod ad viros. Erunt ergo quæ vel nubere hic solent, vel ducere uxores, sed ibi hoc non facient. Simili argumento & Hieronymus hic in Mathæum scribens collegit fore vtrunque sexum: Si, inquit, in resurrectione non nubent, neque nubentur, resurgent ergo corpora quæ possunt nubere & nubri. Nemo quippe dicit de lapide, & arbore, & his rebus quæ non habent mēbra genitalia, quod non nubant, neque nubantur, sed de his qui cum possint nubere, tamẽ alia ratione non nubunt. Quod autẽ infertur: Sed sunt sicut Ange-

li Dei in cælo; spiritualis promittitur conuersatio. Hæc Hierony. quem verisimile est hoc diligentius annotasse, non tantum ad ostendendum identitatem corporum in quibus homines resurgēt, sed etiam in commendationem eunuchorum, qui nunc se castrauerunt propter regnum cælorum, Angelicam similitudinem quæ in resurrectione promittitur, in præfenti vita quadatenus præuenientes. RESPONDENTES AVTEM QUIDAM SCRIBARVM DIXERVNT EI: MAGISTER, BENE DIXISTI.] Solus Lucas commemorat scribas quosdam commendasse responsionem Domini datam Sadducæis, Marcus verò similem cuiusdam scribæ commendationem narrat post responsionem Domini ad sequentem quæstionem, quam prætermisit Lucas, quod eandem à scriba quodam alio tempore Domino propositam, & à Domino eodem modo quo hic absolutam, introduxit superius cap. 11. Intelligendum itaque vtrunq; Domini responsionem ad duas quæstiones, quosdam ex scribis approbasse, & alteram quidem commendationem descripsisse Marcum, alteram verò Lucam, qui dicit quosdam scribas respondisse, hoc est, subintulisse, Magister bene dixisti, nimirum gaudentes Sadducæis hostibus suis & dissentientibus secum, occlusum esse os. Quod autem apud Lucam sequitur: Et amplius non audebant eum quicquam interrogare; ex matthæo & Marco falsum videtur, cùm hi testentur post quæstionem Sadducæorum, Phariseos & scribas aliam adhuc quæstionem proposuisse. Proinde vel intelligendum est Lucam tantum loqui de Sadducæis, vt sit sensus: Sadducæos non amplius ausos quicquam interrogare. Aut si de omnibus Lucas loqui intelligatur, accipienda est ea sententia significari, quod cùm iam aliquoties Dominus respondisset prudenter variis quæstionibus & Phariseorum, & Sadducæorum, ita ipsius prudentiam admirati sunt & timuerunt, vt non auderent eum amplius quicquam interrogare. Videtur enim Lucas idem voluisse dicere cum eo quod post sequentem quæstionem à se omissam ob causam iam prædictam dixit Marcus: & nemo iam audebat eum interrogare. Matthæus verò adiecit de turbis: Et audientes turbæ mirabantur in doctrina eius, quod scilicet tam prudenter & faciliter iis quæ videbantur perplexa responderet, resurrectionemq; futuram ex eo loco scripturæ perspicuè & efficaciter concluderet, ex quo id minimè videbatur colligi posse. Triplex ergo effectus securus est prudenti Christi responsionem; confusio Sadducæorum confundere ipsum quærentium: commendatio Christi, quam veritas etiam ab hostibus extorsit: admiratio turbæ.

SOLVITVR QVÆSTIO PHARISÆORVM DE MAXIMO mandato. Matthæi 22. Marci 12. CAPVT CXVIII.

Pharisæi autem audientes quod silentium imposuisset Sadducæis, conuenerunt in vnum, & accessit vnus de scribis, qui audierat illos conquirentes, & videns quoniã bene illis responderit, & interrogauit eum vnus ex eis legis doctor: quod esset primum omnium mandatorum, tentas eum Magister, quod est mandatum magnum in lege? & Iesus autem respondit ei. Quia primum omnium mandatum est, Audi Israel, Dominus Deus tuus vnus est, & diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua, & ex tota virtute tua. Hoc est maximum, & primum mandatum. Secundum autem simile est huic: Diliges proximum tuum sicut teipsum. Maius quorũ aliud mandatum non est. & in his duobus mandatis vniuersa lex pendet & propheta. Et ait illi scriba. Bene magister in veritate dixisti, quia vnus est Deus, & non est alius præter eum, & vt diligatur

gatur ex toto corde, & ex toto intellectu, & ex tota anima, & ex tota fortitudine: & diligere proximum tanquam seipsum, maius est omnibus holocautis & sacrificiis, Iesus autem videns quod sapienter respondisset, dixit illi: Non es longè à regno Dei, & nemo iam audebat eum interrogare.

PHARISÆI AVTEM AUDIENTES A QVOD SILENTIVM IMPOSUISSET SADDUCÆIS, &c. Cùm Matthæus postquam de turbis dixisset quod audientes mirabantur in doctrina eius, subiungat per aduersariam: Pharisei autem audientes, &c. satis significat Phariseos non ita vt turbas admiratos, sic vt bene Christo ob prudentiam eius afficerentur, sed potius invidia quadam gloriæ eius extimulatos. Itaque quantum gauderent Sadducæis contrariæ sectæ & sententiæ hominibus os occlusum esse, & silentium impositum, tamen invidia quadam contra Dominum concitati, conuenientes in vnum consultauerunt inter sese de quadam quæstione etiam à se Domino proponenda, vt si fortè ad eam non aptè responderet, minueretur apud populum admiratio prudentiæ eius, & maiorem apud populum ipsi consequerentur honorem & laudem, quod quem Sadducæi superare non poterant, ipsi superassent. Deinde & hac ratione videri possunt commoti, vt communi consilio de quæstione aliqua proponenda consultarent, ne quia Sadducæis videbant silentium impositum, etiam ipsi non viderentur habere quod interrogarent. Hæc autem tum gloriæ Christi invidia, tum propriæ gloriæ & ostentationis cupiditas ita eos excæcauit, vt non viderent spem eorum vanam esse & impudentē. Qui enim, inquit Hieronymus, iam supra in ostensione denarij fuerant confutati, et aduersæ partis viderant factionem subrutam, debuerant ex hoc moneri ne vltra molirentur insidias, sed maleuolentia & liuor nutrit impudentiam. Itaque quemadmodum superius quosdam ex Phariseis & Herodianis miserunt proposituræ quæstionē quæ Phariseos & Herodianos concernebat: ita nunc per quendam ex ipsorum numero legis doctorem & scribam proponunt quæstionem concernentem scribas & legis cognitionem. Vnus enim ex eis, inquit Matthæus, à cæteris, vt est verisimile, instigatus, qui, vt dicit Marcus, audierat Sadducæos et Dominum conquirentes, hoc est, inter sese disputantes, cum aduertisset quod bene illis respondisset, experiri volens (hoc est enim quod dicit Matthæus, tentas eum) num et sibi respondere bene posset, accessit ad eum, et interrogauit, quod esset in lege omnium primum mandatum. De eo enim apparet illo tempore fuisse inter scribas quæstionē et controuersiam, scribis quibusdam sibi placentibus quod deprehēdissent et intelligerent duo dilectionis mandata, esse præcipua legis mandata, quemadmodum dictum est circa cap. Lucæ 11. in cap. Concordiæ 81. vbi item scriba quidam Dominum tentando interrogauit, quid faciendo vitam æternam possideret, et ad legem à domino remissus, sapientiam suam non vulgarem, sed peculiarem ostentare volens, respondit duo hæc dilectionis præcepta. Sic et hic sibi placens de cognitione primi in lege mandati, Dominum interrogauit non discendi studio, sed tentandi et experienti: Magister, inquit, quod est mandatum magnum, hoc est, maximum in lege? Positiuus enim pro superlatiuo positus est, vnde postea maximum vertit interpret, cùm et ibi Græcis, sicut hic, sit positiuus. D. Hieronymus tamen existimat hunc ideò interrogasse quod

est magnum mandatum, non autem quod est maximum, vt cum omnia quæ Deus mandauerit, magna sint, quicquid ille responderet, occasione haberet calumniandi, aliud asserens magnum esse de pluribus. At hæc annotatio non conuenit ei quod Marcus dicit hunc interrogasse quod esset primum omnium mandatum. IESVS AVTEM RESPONDIT EI QVIA PRIMUM OMNIUM MANDATUM EST: AVDI, &c.] Quamquam Dominus hunc scribam sciret non discendi voto sed studio cognoscendi, an sciret quod interrogabatur, interrogare, tamen non dedignatus est respondere, tum ob fructum quem præuidebat hinc etiam in tentatore scriba prouenturum: tum quod magistrerij eius professio non sinebat eum silere, aut responsionem declinare, ne qui magistrum se in templo quoridie exhibebat, videretur ignorare id quod in primis doctori est cognoscendum. Doctor enim artem aliquam cognoscere debet quid in ea arte sit præcipuum & primum. Prolaturus autem Dominus primum mandatum ex Deuteronomij 6. cap. præmittit etiam, vt est apud Marcum, illud quod sibi præcedit: Audi Israel, Dominus Deus tuus, Deus vnus est, vel, vt habet Græca & Hebræa, Dominus Deus noster: Dominus vnus est. Quod proemij loco præmittitur primo præcepto dilectionis: eo quod dilectionem Dei præcedere debeat recta de Deo opinio & fides, vt scilicet credatur vnus esse Deus & non multiplex, sicut Dei gentium, & proinde in vno illo omnem fiduciam collocandam esse, ex qua fide etiã facile nascitur Dei ex toto corde dilectio. Quoniam enim Deus est, & super omnia constitutus, hinc super omnia diligendus est: quoniam verò etiam vnus est, toto etiam corde est diligendus qui diuiso corde esset diligendus, si in multos Deus esset diuisus. Vnde quidam coniunctionem, & cum sequitur: Et diliges Dominum, &c. putant Hebræa phrasi accipiendam illatiuè, vt sit sensus: Itaque diliges Dominum: Porro cum dicitur: Deus vnus est, vel Dominus vnus est, dictio, vnus, nõ excludit pluralitatem personarum in diuinitate, sed naturarum. vnde pro Dominus, Hebræis est nomen tetragramaton, quod proculdubio nomē est essentiæ deriuatum à verbo quod esse significat. Trinitatē autem personarum in essentia vnitate subsistentē satis etiam hac sententia spiritus sanctus significauit, quemadmodum annotauit Euthymius, cùm primum dicatur Dominus, & secundo Deus, ac tertio rursum Deus vel Dominus, quemadmodum & in illo Psalmi: Benedicat nos Deus Deus noster benedicat nos Deus: trina repetitione nominis Dei plerique intelligunt indicatam personarum diuinarum trinitatem, et secundo loco dici, Deus noster, quod secunda in diuinitate persona singulari ratione, per assumptam humanam naturam, Deus noster factus sit. Quæ autem ad intelligentiam et explicationem horum duorum præceptorum dilectionis pertinent, prolixè satis radica sunt superius circa prædictum Lucæ locum. Illud tantum hic notandum, Matthæum vsum præpositione, in, dicendo: In toto corde, in tota anima, in tota mente, nam apud Matthæum in Græcis non est, ex toto corde vt nos legimus, sed in toto corde, sicuti in tota ani-

ma, in tota mente) Marcus verò posuit præpositionem, ex, dicens: ex toto corde, &c. Matthæus enim secutus est Hebræam veritatem, quæ habet litteram Beth. Marcus verò versione Septuaginta, quæ habet præpositionem ἐξ Nec est aliquid in sententia diuersitatis, quamquam annotare istud visum est quoddam rationem aliquam assignet quare in Matthæo dictum sit, ex toto corde: nõ autem in corde; & rursus, in tota anima; non autem, ex tota anima: Magis autem illud notandum, quodd præceptum hoc non reperiatur in Exodo vel Leuitico, sed tantum in Deuteronomio, hoc est, in secunda lege Moysis, quæ typum gerebat secundæ legis diuinæ, nempe legis Euagelicæ, cui hoc præceptum est proprium, cum sit lex dilectionis & amoris, cum vetus lex, fuerit lex timoris in seruitutem generans. Ideoque in Deuteronomio postquam Moyses cap. 5. enarraisset decalogi præcepta data Iudæis à Deo in monte Sinai cum magna timoris incussione, deinde in capitis sequentis exordio subiungit hoc dilectionis Dei præceptum, spiritu sancto significante post legem timoris successarum legem amoris, illudque præceptum dilectionis Dei completi in se omnia quæ prius data erant decalogi præcepta, quæque post traditurus erat Moyses, interque ea omnia hoc primum esse & maximum. Iudæi sanè ipsi hunc totum à Domino citatum locum cum summa legunt obseruatione. Eorum enim scriptores primâ & vltimam huius loci litteram in Deuteronomio, scribunt maiusculis ad amplificationem ipsius sententiæ, vt eam legis diuinæ principium & finem subindicarent. Abutunturque Iudei plerique his sacris verbis, haud secus quam aliqui Christiani initio Euangelij secundum Ioannem, qui se satis tutos existimant, si sacra verba in scheda circumferant, quantumuis interim sceleratam vitam viuunt. Itaque Iudei mane & vespere cum magna religione, imò superstitione hæc legunt verba, hac scilicet ratione, vt ipsi scribunt, vt fugent quæquæ noxia. Cæterum alterum dilectionis mandatum, quod ad proximum pertinet, Dominus dicit secundum, non quidem ordine legislationis, quia prius illud datum erat Leuit. 19. sed dignitate. Simile autem dicit alterum quoddam etiam sit de dilectione exhibenda, tum quod simile habeat cum præcedenti generalitatem. Vnde & sequitur:

IN HIS DVOBVS MANDATIS VNIVERSA LEX PENDET ET PROPHETÆ.] Tota lex & prophetæ, hoc est, prophetarum scriptura & doctrina, pendet in duobus dilectionis mandatis, quia in illis omnia legis & Prophetarum præcepta comprehenduntur, & ex eis dependent atque eliciuntur, & ad duplicis illius dilectionis exhibitionem aut conseruationem omnia ordinantur, ita vt secundum exigentiam mandatorum dilectionis, reliqua omnia mandata sint vel seruanda, vel aliquando etiam omittenda aut mutanda. Plenitudo enim legis, est dilectio, inquit Paulus cum Domino cõsentiens. Et rursus: Finis, inquit, præcepti est charitas de corde puro & conscientia bona, & fide non ficta. Non tatum autem in duobus illis mandatis continentur reliqua omnia legis aut Prophetarum præcepta, sed etiam quodam modo quæcunque in lege vel in Prophetis narrantur facta vel dicta à Deo, vel ab hominibus. Omnia enim propter charitatis ædificationem narrantur. Porro quod dicitur in duobus mandatis

Rom. 13. 1. Tim. 1.

A pendere & legem & Prophetas; vtroque modo verum est siue intelligatur quoddam in duobus istis simul pendeant, nimirum quia in priore mandato summatim comprehenduntur ea præcepta quibus erga Deum instruantur homines: in secundo verò quæcunque erga proximum instituunt, siue intelligatur sic in duobus istis pendere, vt in singulis horum omnia pendeant, eo quodd alterius præcepti obseruatio sine altero esse nequeat, imò alterum in altero includatur, aut saltem præsupponat. Quicumque enim diligit Deum verè ex toto corde, hic necessarid ad omnem eius voluntatè comparatus est, ex quo consequens est, vt & in seipso & erga alios viuat sanctè & decenter; sobriè & iuste. Quodd si verè diligit proximum sicut seipsum, necessarium etiam est vt prius diligit Deum, propter quem proximus est diligendus, & ex cuius dilectione fluit sincera & vera proximi dilectio. Proinde non dubitauit Dominus matthæi 7. cum adhortatus fuisset nos, vt quæ velimus nobis fieri, eadem aliis faciamus, subiicere idem quodd hic dixit: Hæc est enim lex & Prophetæ. Et paulus cum de dilectione proximi ageret ad Rom. 13, non dubitauit dicere, Plenitudinè legis esse dilectionem & dilectionem proximi non operari malum, nimirum quodd hæc necessarid præsupponeret dilectionem Dei: Deus enim est charitas, Inquit Ioannes 1. Ioan. 4. & qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus in illo. Et rursus: Qui dicit se diligere Deum, et fratrem suum odit, mendax est, & veritas in eo non est. Cum autem in tam paucis verbis & præceptis tota lex & Prophetæ comprehendantur, meritò illa fixè sunt menti imprimenda; semperque ante oculos habenda; iuxta consilium quod Deuter. 6. post primum horum præceptorum subiicitur, vt secundum hæc omnes nostros actus & consilia dirigamus & dispiciamus, quod qui faciunt, non ita, vt plerique, hærent frequenter dubitantes quid faciendum, quid non, quid ve rectè factum est, quid secus. In hæc enim præcepta maxime competit illud Dauidis: Præceptum Domini lucidum, illuminans oculos. His præceptis Dominus præceptorum varietatem & multitudinè contraxit hoc loco, adimplens illud quod ex Isaiâ Paulus ad Rom. 9. citat tanquam adimpletum in Christo: Verbum enim consummans & abbreviaus in equitate, quia verbum breuiatū faciet Dominus super terrâ. Quem locum tractans D. Cyprianus in sermone de oratione Dominica, sic habet: Nam cum Dei sermo Dominus noster Christus Iesus omnibus venerit, & colligens doctos pariter & indoctos, omni sexui atque ætati præcepta salutis adiderit, præceptorum suorum fecit grande compendium, vt in disciplina ecclesiæ discerentur memoria non laboraret, sed quod esset simplici fidei necessarium, velociter disceret. Hæc ille, qui deinceps declarat Dominum hoc compendium fecisse isto loco,

E ET AIT ILLI SCRIBA: BENE MAGISTER IN VERITATE DIXISTI, QVIA VNVS; &c.] Quod Marcus dicit hunc scribam approbasse Domini responsionem, et Dominum vicissim eius responsionem commendasse, ita vt diceret eum non longè esse à regno Dei, nõ est contrarium ei quod Matthæus hunc dicit tentasse Dominum. Tætasse enim solum dicitur, ob id quod experiri voluerit num ad quæstionem rectè Dominus respondere posset: Qua in re etsi nõ sincero latente se declarabat erga Dominum esse affectu, tamen cum

cum audiret prudentem Domini responsionem, ac talem quæ cum propria ipsius sententia conueniret, commotus responsionis veritate, ac delectatus approbatione suæ sententiæ, deposito illo tentandi animo, approbauit Domini responsionem: & vicissim Dominus delectatus quodd & veritatem ille agnosceret, eamque tentandi animo posito, à se dictam approbaret, commendans eius responsionem, dicit non longè illum esse à regno Dei. Proximus enim ille est regno Dei, qui & cognoscit veram rationem qua Deo placere possit, & eam à quocunque prædicari audit approbat, non calumniari studens per inuidiam quæ rectè dicuntur ab aliis more Phariseorum. Nõdum autem iste dicitur esse in regno Dei, hoc est inscriptus esse inter regni Dei ciues, ac talis in quo Deus regnaret, tum quia caruit fide in Christum, tum quia non satis est cognoscere & approbare verbo veritatem, sed oportet & factò eam obseruare, cum hic scriba necdum perfectam habuerit Dei & proximi dilectionem. Porro ex ipsius scribæ responsione dicentis dile-

ctionem Dei & proximi præcellere holocaustomata & sacrificia, apparet fuisse inter Phariseos aut sacerdotes qui sacrificiis primas tribuerint patres, cum scripturæ Prophetarum aperte satis contrarium doceant; vt Psal. 49. 50. 59. Isaiâ 1. Ieremiæ 7. & aliis multis locis, quorum multa colligit Diuus Irenæus libro quarto, cap. 32. His enim aperte significatur Deum potius requirere obedientiam, pietatem, iustitiam, misericordiam, & id genus alia, quàm externa sacrificia: sicut & Deuter. 10. testatur Moses non petere Deum aliud à suis quàm vt diligant eum in toto corde suo. Cæterum quod dicit Dominus hoc loco præceptum dilectionis Dei esse primum & maximum mandatum, ac duobus his præceptis dilectionis nullum esse maius præceptum; notandum contra eos qui fidem hodie nimis extollunt, præferentes eam charitati, ac gratius Deo esse asserentes credere illi, quàm diligere eum, cum & Paulus aperte dicat, inter tres virtutes, fidem, spem, & charitatem, maximam esse charitatem.

QVÆSTIO PROPONITVR DE CHRISTO, CUIVS FILIUS SIT. Matthæi 22. Marci 12. Lucæ 20. CAPVT CXIX.

Congregatis autem Phariseis, interrogauit eos Iesus, dicens: Quid vobis videtur de Christo? cuius filius est? Dicunt ei: David. Et respondens Iesus dicebat ad illos docens in templo: Quomodo dicunt scribæ Christum filium esse David? Quomodo ergo David in spiritu vocat eum Dominum, & ipse enim David dicit in spiritu sancto in libro Psalmorum dixit: Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Ipse ergo David dicit illum Dominum, si ergo David vocat eum Dominum, & quomodo filius eius est? & nemo poterat ei respondere verbum, neque ausus fuit quisquam ex illa die eum amplius interrogare, & multa turba eum libenter audiuit.

CONGREGATIS AVTEM PHARISÆIS INTERROGAVIT EOS IESVS, DICENS, &c.] Cum non haberent amplius quod interrogarent Pharisei, Dominus vicissim post multas eorum interrogationes illis quæstionem proponit, eamque valde opportunam. Cum enim superiori sermone docuisset quæ ad opera vitamque rectè instituendâ pertinent, nunc ad rectam de Christo fidem eos oportune prouocat, quodd sine fide impossibile sit quahquali vita placere Deo. Cumque nihil magis Phariseos offendebat in Iesu, quàm quodd se filium Dei frequenter vocaret, seq; Deum esse, ac Deo æqualem significaret, commode nunc in vltimo ad illos sermone ex scripturis relinquit intelligendum illis, expectatum Messiam fore supra hominem, ac verè Deum fore, vt qui ipsum ex factis & miraculis debebant agnoscere esse Christum, non alienarentur ab ipso, quodd se Deum, Deoque æqualem significaret. Fuit enim hic vltimus Christi ad Phariseos sermo, exceptis his quæ captus ab eis, respondit illis. Non tantum autè contra Phariseos & Iudæos illius temporis hic Christi sermo profecit, sed & contra Iudæos nostri temporis. Siquidem & hi suum Christum quem adhuc venturum expectant, putant tantum fore purum hominem, nec alia re magis abhorrent à Christianorum fide, quàm quodd ea prædicet Christum hominem verè etiam esse Deum, quasi hac ratione multos colamus Deos, cõtra illud quod in scripturis toties dicitur, Vnus esse Deus. Itaque cum adhuc apud ipsum Dominum congregati essent Pharisei, interrogauit eos cuius putaret Christum esse filium, eisque respondentibus Davidis eum esse

filium, rursus quærit quomodo ergo David eum vocet Dominum suum, idque non suo spiritu, nec spiritu erroris, sed per spiritum sanctum, & in libro Psalmorum sanctorum. Qua quidem quæstione cogitandum illis relinquit Christum amplius quid futurum quàm quodd à Dauide erat accepturus nascendo: alioqui enim absurdum esse, quodd eum non tantum Dominum, sed suum Dominum vocet, cum non sit conueniens, vt pater suum filium vocet suum Dominum. Noluit autè Dominus ipse nodum huius quæstionis dissoluere, tum quodd necdum tempus esset diuinitatem Christi aperte prædicare, tum ne occasionem blasphemie inuenientes Iudei amplius insanirent, vt habet Chryostomus. Porro in historiæ huius narratione videntur à Matthæo non nihil discordare Marcus & Lucas. Nam cum Matthæus dicat Phariseos interrogatos cuius putarent Christum esse filium, eosque rursus interrogatos quomodo ergo David Christum vocaret suum Dominum, reliqui duo Dominum tantum quæsisse commemorant: Quomodo dicunt scribæ Christum filium esse David? quæ non videtur fuisse quæstio Domini ad ipsos Phariseos, sed potius ad turbas à scribis edoctas. Itaque Osiander in sua harmonia significat bis Dominum hanc quæstionem proposuisse, semel Phariseis, ac deinde turbæ, similis quæ sententiam etiam indicat Euthymius. Verum istud non est necesse intelligere, cum Marcus & Lucas non dicant istud Dominum dixisse ad turbas, quamuis turba audiente significant esse dictum, imò potius significant dictum ad illos quos prius commemorauerunt quædam interrogasse Dominum Phariseos, Scribas & Sadducæos, vt pater

1. ait illi. Dixit ergo Dominum illi vocat eum Dominum. &c. b. v. de.

ex eorum narratione. Dicendum ergo quod hi duo Evangelistae in narratione huius questionis à Domino propositae, breuitati studentes, dicunt Dominum quæsiisse in tertia persona: Quomodo dicunt scribæ Christum esse filium Dauid, &c. cum ex Marthæo satis appareat non his præcisè verbis in quaestione proponenda vsum fuisse sed tamen idem secundum sensum quæsiisse quod illis verbis quæsiisse commemorant reliqui duo. Non enim, vt sæpe dictum est, Evangelistarum studium fuit, verba Christi nobis annumerare. Cum enim Pharisei plerique etiam scribæ essent, aut saltem ex scribarum sententia & doctrina respondissent Christum esse filium Dauidis, rectè Marcus Dominum interrogasse narrat: Quomodo dicunt scribæ, &c. quamuis in secunda persona, vt ex Marthæo apparet, istud quæserit à Phariseis, quanquã intelligi etiam possit Phariseos interrogatos cuius filius esset Christus, respondisse scribas asserere eum esse filium Dauid, ac tum Dominum subiecisse quod habent Marcus & Lucas; Quomodo dicunt scribæ, &c. Ceterum scribis tribuitur hæc assertio, quod ea ex scripturarum pendeat intelligentia, quarum enarratio ad scribas pertinebat, maximè cum Christum fore filium Dauid, non apertè dicatur in scripturis, vt ex eis id quisque intelligere posset, sed tantum significetur, & indicetur, ita vt ij tantum ex illis intelligere potuerint illud, qui acutiores erant in scripturarum intelligentia. Nusquam enim apertè dicitur Christum fore filium Dauid, sed id scribæ ex variis locis intellexerunt satis significatum, vt Isaiæ 8. vbi promittitur sessurus super solium Dauid. Michee 5. vbi dicitur nasciturus in Bethlehen, & aliis multis similibus locis. Apparet autem Dominum sua hac interrogatione & argumentatione velle probare Christum non esse filium Dauid, & tollere velle assertionem Scribarum & Phariseorum. Dicit enim: Quomodo dicunt scribæ Christum esse filium Dauid? quasi significans illorum assertionem conuenire scripturæ. Vnde & infert: Si ergo Dauid vocat eum Dominum, quomodo filius eius est? Videtur enim econtrariè potius dicendum fuisse: Cum Christus filius sit Dauidis, quomodo Dauid dicit eum Dominum? Sed illo potius modo suam quaestione & argumentationem proposuit Dominus, vt erroneam illorum argueret opinionem, & significaret Christum non talem esse Dauidis filium qualem illi suspicabantur, hoc est, nudum hominem, sed etiam propter diuinitatem esse Dominum ipsius: ac proinde scribas interrogatos cuius filius sit Messias, non tantum oportuisse respondisse quod filius esset Dauidis, sed etiam & multo magis quod filius esset Dei. Non ergo scribarum assertionem tollere voluit Dominus, sed expendendum relinquit quomodo testimonium Dauidis constet cum illorum assertionem, vt sublimiorem discant de Messia concipere opinionem. Testimonium autem à Domino citatū desumptum est ex principio Psal. 109. ex cuius citatione obiter annotandum, & quod Dauid eius Psalms sit auctor, ac proinde aliorum etiam maxime qui Dauidis præ se ferunt titulum, & quod vnus sit Psalmorum liber, cum Iudei quidam in quinque eum diuidant. Non citat autem Dominus tantum eam partem quæ suo seruite videbatur proposito, sed etiã addit quid Dominus dixerit Domino, nempe, sede à dextris meis, Donec ponam, &c. vt maiorem eis metum incuteret, si pergerent ei se opponere, quem meritò debuerant agnoscere

A Christum esse. Porro ex ipso Phariseorum silentio, & ignorantia responsionis, duo sunt obseruanda. Primum, quod scribæ & Pharisei tunc non intellexerint mysterium diuinitatis Christi. Alioqui enim facile respondissent, vocatum à Dauid Dominum, quod Deus esset. Vocabant quidem Messiam filium Dei viui, vnde Caiphas dixit: Aiuro te per Deum viuum, vt dicas nobis si tu es Christus filius Dei. Intelligebant enim ex scripturis scribæ Messiam singulari ratione vocandum filium Dei, quia dicitur Psal. 2. Dominus dixit ad me: Filius meus es tu. Et alio Psalms: Ipse inuocabit me, pater meus es tu, Deus meus, & susceptor salutis meæ. Et ego primogenitum ponam illum, excelsum præ regibus terræ. Sed ex his aliisque locis tantum intelligebant eum fore filium Dei singulari quadam & eximia præ aliis electione & adoptione diuina, quomodo & Salomon filius Dei in tyrum Messia dictus est in scripturis, Obseruandum secundò tempore Christi dubium non fuisse Scribis & Phariseis, quin Psalms iste intelligendus esset de Messia. Alioqui enim habuissent quod Domino respondissent. At posteri Iudæi variis modis conati sunt, & adhuc conantur, Psalms hunc nobis eripere, in hoc laborantes vt de Messia ostendant non intelligendum. Siquidem teste Tertulliano libr. 5. contra Marcionem, quidam Iudæorum asseruerunt hunc Psalms de Ezechia intelligendum, quia is sederit ad dexteram templi, & hostes eius auerterit Deus, & absumpserit. Hieronymus autem hoc loco super Mattheum, Iudæos dicit intelligere hunc Psalms dictum de Abraham in persona Eliezer serui eius, quod post eadem quinque regum, Dominus Deus Domino suo Abraham dixerit; sede ad dexteram meam, &c. Alij intelligunt dictum de Dauide in persona populi Israelitici, qui Dauidem appellat dominum suum. Sunt & qui intelligunt Dauidem ipsum hic dominum suum vocare Saulem, & quod dicitur: Dixit Dominus Domino meo; sic exponunt: Dominus dixit ad me propter dominum meum Saulem qui me persequitur. Verum hos omnes præterquam quod refellit silentium scribarum & phariseorum non habentium quod responderent, etiam totius ipsius Psalms consequentia conuincit coactæ interpretationis. In illo enim præter alia dicitur. Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec; quod nemini præterquam Messia competere potest, quemadmodum hoc & totum etiam Psalms de Christo antiqui plerique Iudæorum Rabbini intellexerunt. Sciendum autem, quod pro dictionibus, dominus & domino, non sit apud Hebræos eadem dictio. Nam pro nominatiuo, dominus, illis est nomen Dei tetragrammaton, quod quamuis propriè significet *יהוה*, id est, existentem, vertitur tamen per nomen, dominus, quod pro nomine illo ineffabili legatur ferè nomen Adonai. Pro datiuo autem, domino, ponitur nomen Adon, quod propriè dominum significat, quo nomine semper Paulus Christum appellat, propterea quod ipse redemptos sui sanguinis pretio homines à diaboli tyrannide in suum ius & dominium afsiuerit, constitutus à Deo patre omnium dominus, & iudex, caputque Ecclesiæ fidelium. de quo regno & dominio cum etiam in hoc Psalms agatur, conuenienter etiam hoc loco Dauid Messiam Dominum & suum vocat Dominum. Intelligendam autem relinquit Dominus Christi ex hoc loco diuinitatem, non ex eo quod Dauid

Dauid vocat Messiam Dominum, cum dictio Adon, qua hic vocatur Messias, communis sit etiam hominibus principatum obtinentibus: vnde eadem dictione Dauid etiam Saulem vocat Dominum suum. Reg. 26. sed ex eo quod Dauid Messiam vocat Dominum suum, vti que non sic eum vocaturus, si tantum esset ipsius filius, & quantus esset si ex ipso natus esset. Ceterum sunt etiam in veteri testamento quedam loca, in quibus apertè contra Iudæos Messias vocatur Deus, & item Dominus nomine tetragrammaton. Deus enim apertè dicitur Psal. 44. Sedes tua Deus in seculum seculi, &c. vbi de regno Messie heri mentionem præcedentia & sequentia testantur. Rursum: Parvulus natus est, & filius datus est nobis, & vocabitur nomen eius admirabilis, consiliarius, Deus, fortis, pater futuri seculi, princeps pacis. Item: Ecce virgo concipiet, & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emmanuel. Nomen tetragrammaton, quod omnino nulli competere posse nisi soli vero Deo etiam Iudæi fatentur, Messia tribuitur. Jerem. 23. Ecce dies veniunt, dicit Dominus, & suscitabo Dauid germen iustum, & regnabit rex, & sapiens erit, & faciet iudicium & iustitiam in terra. In diebus illis saluabitur Iuda, & Israel habitabit confidenter, & hoc est nomen quod vocabunt eum, Dominus iustus noster. Hic enim pro dictione, dominus, Hebræa habent nomen tetragrammaton, sicut & Jerem. 33. vbi similis est locus, quamquam etiam hæc ac alia loca diuinitatem Christi affirmantia Iudæi suis peruersis interpretationibus deprauare, nobisque eripere nitantur. Porro vt & alia quæ in hoc habentur testimonio quod hic Dominus citauit, obiter tractentur, (nam exactior eorum tractatio ad Psalmorum pertinet explanationem.) Deus pater dixit filio suo: Sede à dextris meis; siue quia ab æterno sic in mente sua secum facere disposuit: siue quia vt Paulus alludens ad hunc Psalms locum, dicit ad Ephesios: Deus pater suum filium post resurrectionem subuehens in cælum, constituit illum ad dexteram suam in cælestibus. De enim dicere, facere est. Ex illo autem Pauli loco patet, non solum quando impleta sit & perfecta promissa hoc loco sessio à dextris Dei, sed etiam quid sit Christum sedere ad dextram Dei, nimirum eum hominem qui pro nobis mortem pertulit, factus patri obediens, constitutum esse supra omnem principatum & potestatem, & omne nomen quod

nominatur non solum in hoc seculo, sed etiam in futuro, omniaque subiecta esse pedibus eius. Vnde patet hanc sessionis promissionem neque tribuendam Christo ratione solius diuinitatis, neque ratione solius humanitatis, sed ratione humanitatis coniunctæ diuinitati. Quatenus enim homo Deus constitutus est supra omnem principatum, accepitque nomen supra omne nomen, vt in nomine eius omne genu flectatur, cælestium, terrestrium & infernorum. Cum autem dicitur: Sede donec ponam; dictio, donec, accipienda est, quemadmodum sæpe in scripturis, non vt excludat sessionem ad dexteram postquam aduenerit prescriptum illud tempus, sed vt tantum indicet euentum huius rei certo tempore futurum, quod satis apertè Paulus dum dicit: Sede ad dexteram Dei, de cetero expectans donec ponantur inimici eius scabellum pedum eius. Id autem fiet in nouissimo die, quando omnes hostes Christi qui siue verbo, siue facto dicunt illud: Nolumus hunc regnare super nos; perfecte illi subiicientur, digna de illis sumpta vindicta. Hoc enim tropicè significatur per hoc quod promittuntur hostes eius ponendi scabellum pedum eius.

ET NEMO POTERAT EI RESPONDERE VERBUM, NEQUE, &c.] Quod dicit Matthæus neminem ausum fuisse eum interrogare, significat eos hæcenus quæ interrogauerunt non discendi, sed tentandi animo interrogasse. Si enim discendi fuissent cupidi, non debuissent ob animaduersionem in Christo prudentiam ab interrogando quiescere, sed ob id magis ad interrogandum provocari. Intelligi autem debet hoc generale Matthæi dictum de hostibus Christi, scribis, Phariseis & Sadducæis: & rursus intelligi debet de quaestione inter docendum Christo proposita. Nam mox postea discipuli quædam interrogasse referuntur, & in domo Caipha quædam ab hostibus suis Dominus capus est interrogatus. Porro adiectione illius patris; ex illa die; videtur significari etiam post illam diem Dominum docuisse in templo, quemadmodum etiam supra probatum est ex quibusdam locis verisimile esse. Nam quorsum dicitur ex illa die neminem ausum fuisse interrogare illum, si ex illa die nunquam presentibus scribis & Phariseis Dominus docuit; ita vt nec possent eum interrogare, etiam si ausi fuissent & cupiuissent?

DOCET AVDIENDOS ET CAVENDOS SCRIBAS.

Matthæi 23. Marci 12. Lucæ 20. CAPVT CXX.

Inc Iesus locutus est ad turbas, & ad discipulos suos, & dicebat eis in doctrina sua, dicens: Super cathedram Moysi sederunt scribæ & pharisei. Omnia ergo quæcunque dixerint vobis seruare & facite, secundum opera vero eorum nolite facere, dicunt enim, & non faciunt. Alligant enim oxera grauia, & importabilia, & imponunt in humeros hominum, digito autem suo nolunt ea mouere. Omnia vero opera sua faciunt, vt videatur ab hominibus. Dilatant enim phylacteria sua, & magnificant sabbatas. Amant autem primos recubitus in cænis, & primas cathedras in synagogis, & salutationes in foro, & vocari ab hominibus rabbi. Vos autem nolite vocari rabbi, vnus est enim magister vester: omnes autem vos fratres estis. Et patrem nolite vocare vobis super terram, vnus est enim pater vester, qui in cælis est: nec vocemini magistri, quia magister vester vnus est Christus. Qui maior est vestrum, erit minister vester. Qui autem se exaltauerit, humiliabitur: & qui se humiliauerit, exaltabitur. ¶ h caute a disc. ¶ b o. s. l. utari. ¶ c. atten- dere. ¶ d b o. in primis cathedras se dere. ¶ e. atten- dere. ¶ f. atten- dere.

7b. o. con
uinitis.
b. o. sub
obtentu
prolixæ
oracionis
1b. o. pro
lixius in
dicium.
C. 11. 84.
C. 11. 84.
C. 11. 90.

visai hypocrita, quia comeditis domos viduarum, longas orationes orantes, propter hoc amplius accipietis iuramentum. Vae vobis scribae & Pharisei hypocrita, quia circuitis mare & aridam, ut faciatis unum proselytum, & quum fuerit factum, facitis eum filium gehennæ duplo quàm vos. Vae vobis duces cæci, qui dicitis. Qui cunq̃ iurauerit per templum, nihil est: qui autem iurauerit in auro templi, debet. Stulti & cæci, quid enim maius est, aurum, an templum, quod sanctificat aurum? Et quicumque iurauerit in altari, nihil est: quicumque autem iurauerit in dono quod est super illud, debet. Cæci, quid enim maius est, donum an altare, quod sanctificat donum? Qui ergo iurat in altari, iurat in eo & in omnibus quæ super illud sunt: & quicumque iurauerit in templo, iurat in illo & in eo qui habitat in ipso: & qui iurat in cælo, iurat, in throno Dei, & in eo qui sedet super eum. Vae vobis scribae & Pharisei hypocrita, quia decimatis mentam, & anethum, & cymimum, & reliquistis quæ grauiora sunt legis, iudicium, & misericordiam, & fidem: hæc oportuit facere, & illa non omittite. Duces cæci excolantes culicem, camelum autem glutientes. Vae vobis scribae & Pharisei hypocrita, quia mundatis quod de foris est calicis & paropsidis, intus autem pleni estis rapina & immunditia. Pharisee cæce, munda prius quod intus est calicis & paropsidis, ut fiat id quod de foris est mundum. Vae vobis scribae & Pharisei hypocrita quia similes estis sepulchris dealbatis, quæ a foris parent hominibus speciosa, intus vero plena sunt ossibus mortuorum, & omni spurcitia: sic & vos a foris quidem parent hominibus iusti, intus autem pleni estis hypocrisis & iniquitate. Vae vobis scribae & Pharisei hypocrita, quia edificatis sepulchra prophetarum, & ornatis monumenta iustorum, & dicitis, Si fuissetis in diebus patrum nostrorum, non essemus socij eorum in sanguine prophetarum. Itaque testimonio estis vobismetipsis, quia filij estis eorum qui Prophetas occiderunt. Et vos implete mensuram patrum vestrorum. Serpentes, genimina viperarum, quomodo fugietis a iudicio gehennæ? Ideo, ecce ego mitto ad vos Prophetas & sapientes, & scribas, & ex illis occidetis, & crucifigetis, & ex eis flagellabit in synagogis vestris, & persequemini de ciuitate in ciuitatem, ut veniat super vos omnis sanguis iustus qui effusus est super terram, a sanguine Abel iusti, usque ad sanguinem Zacharie filij Barachie, quem occidistis inter templum & altare. Amen dico vobis, Venient hæc omnia super generationem istam. Hierusalem Hierusalem, quæ occidit Prophetas, & lapidas eos qui ad te missi sunt, quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, & noluit? Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta. Dico enim vobis, Non me videbitis amodo, donec dicatis: Benedictus qui venit in nomine Domini.

TVNC IESVS LOCVTVS EST AD TURBAS, ET AD DISCIPVLOS, &C.] Cum scribarum & Phariseorum esset iam desperata correctio, reliquum vnum erat, vt alij admonerentur, ne illorum prauis moribus & exemplo corrumperentur. Itaque varia eorum Dominus detegit vitia in sequentibus, a quorum imitatione omnes, sed præcipue suos discipulos, admonet sibi cauere. Quod enim discipulos potissimum suos præmunire voluerit, indicat Lucas dicens: Audiente autem populo dixit Iesus discipulis suis: Quoniam ergo varia eorum vitia liberè erat reprehensurus, ac suos diligenter præmoniturus vt ab ipsis imitandis sibi cauere, ne hinc etiam simul periret auctoritas doctrinæ ipsorum, necessaria adhuc populo cui præsidebant doctores, eorumque doctrinam & præcepta negligenda putarent auditores, quorum vitam & mores tam grauius erat infecturus, prudenter suum temperat sermonem Dominus, sic vt & necessariam eorum in docendo & præcipiendo auctoritatem conferuare studeat, & tamen suos præmuniat, ne illorum auctoritate & præminetia permoueantur ad illorum imitationem. Rursum hoc verborum temperamento prouidit Dominus ne scribæ & Pharisei causari iuste possent suam læsam auctoritatem, sed potius si vellent agnoscere seipsos, studerent vitam suo loco dignam viuere. Dicit ergo: Super cathedram Moysi sederunt scribæ & Pharisei. Vbi per cathedram Moysi quidam nimis literaliter intelligendam putant sedem antiquam constitutam in singulis synagogis, ad hoc vt ex ea in sabbathis in iustis populo recitaretur & explanaretur, quæ ob id Moysi cathedra sit dicta: Ideoque sic intelligendum volunt quod hic dicitur de cathedra Moysi, vt hinc ostendant scribæ & Phariseis non obediendum

fuisse, nisi in his quæ populo ex huiusmodi cathedra recitabant, quæ scilicet in scripturis continebantur. At vt huiusmodi de cathedra Moysi figmentum nulla ratione vel auctoritate stabiliunt, ita ex scripturis satis refelli potest. Ex facto enim Christi Lucæ 4. satis patet eos qui in synagogis scripturas populo recitabāt, solitos id facere stans, & ex suo quemque loco quo confederati. Nam & Esdras vt scribitur 2. Esdr. 8. populo legem prælegit stans super gradum ligneum, quem fecerat sibi ad loquendum. Et Paulus Act. 13. iussus in synagoga dicere die sabbathi, surrexit, & stans loquutus est ad plebem. Itaque rectius dicendum, quod quemadmodum Psalmo primo metaphoricè dicitur cathedra pestilentia pro officio docendi pessima: ita & hic metaphoricè dicitur Cathedra Moysi, auctoritas docendi & iubendi quæ ad cultum Dei pertinet: quam auctoritatem primus in populo Iudaico obtinuit Moyses, & ideo ab eo nomen accepit, vt dicatur cathedra Moysi, sicut Romanæ Ecclesie auctoritas dicitur Cathedra Petri. Itaque quod dicitur; super cathedram Moysi sederunt; idem est quod eam quam Moyses habuit in Dei populo auctoritatem acceperunt. Cum autem Moyses non tantum habuerit auctoritatem docendi, sed etiam iudicandi ac dissoluendi quæ essent dubia, & iubendi quæ essent religioni vtilia, vel ex ipsis Christi verbis satis intelligere licet talem quoque scribas & Phariseos accepisse potestatem. Porro verisimile est scribas omnes, quorum plerique etiam erant Pharisei, fuisse sacerdotes aut Leuitas, quia horum erat docere populum legem Dei, iuxta illud Malach. 2. Labia sacerdotis custodient scientiam, & legem requirunt ex ore eius, quia Angelus Domini exercituum est. Non dicit tamen Dominus, sederunt sacerdotes & pontifices, propter reuerentiam

rentiam ordinis sacerdotalis. In toto enim Euangelio non est reperire vbi Dominus taxet sacerdotes sub nomine sacerdotum, sed tantum sub nomine scribarum & Phariseorum; suo exēplo nos instruēs quid debeatur nomini sacerdotali. Infert autem ex prædicta sententia id propter quod eam asumpserat: Omnia ergo quæcunq̃ dixerint vobis, seruate & facite. Ergo, inquit, hoc est, quia super cathedram id est in cathedra Moysi sederunt, ideo seruate quæ dixerint vobis. Qua illatione duo noranda sunt significari. Primum obedientiam deberi his qui ex auctoritate docent & iubent, non habito respectu vitæ ipsorum, sed respectu auctoritatis qua funguntur, & propter Deum cuius sunt legati. Secundò, non esse illis obediendum si quid malè præcipiant aut doceant. Nam si eis est obediendum quoniam in cathedra sedent Moysi, non est ergo obediendum quando contra eam cathedram aliquid vel docent, vel præcipiunt. Dicit tamen absolute Dominus, Omnia, & addit aliud vniuersale signum, dicens, non quæ, sed quæcunq̃ dixerint, vt perfectam indicaret eis exhibendam obedientiam, sed quæ semper præsupponit, obediendum esse magis Deo quàm hominibus, quemadmodum & Paulus dicit: Filii obedite parentibus per omnia. Non dicit autem Dominus: Omnia quæcunq̃ docuerint vos, sed quæcunq̃ dixerint, siue scilicet docendo ex ipsa lege, siue iubendo. vnde & Erasmo teste verbum, dixerint, Græca phrasi hic positum est pro iusserint. Sic enim & Græca & Hebræa phrasi sæpe ponitur verbum dicere, vt supra: Dic vt se deant hi duo filij mei. Et apud Paulum: His qui matrimonio iuncti sunt dico non ego, sed Dominus. Cæteris ego dico, non Dominus. Non ergo Dominus tantum exigit obedientiam in his quæ ex scripturis & lege Dei iuberent, aut docerent, quemadmodum volunt Lutherani, sed etiam in his quæ sua auctoritate pro temporis & loci exigentia starent & iuberent, non contra scripturas, sed secundum eas. Absolute enim dicit Dominus, omnia nec contentus illo addit, quæcunq̃ dixerint, ita vt sub eo verisimile sit Dominum etiam comprehendisse ea præcepta scribarum, quæ etsi essent inutilia, & nihil facerent ad pietatem, tamen legi diuinæ non erant contraria: qualia erant manuum & calicem ablutiones, & varia baptismata, non quod significare vellet Dominus huiusmodi eorum præcepta necessario seruanda esse, sed non malè facere eos qui propter loci & ordinis auctoritatem scribis hæc etiam in parte parerent. Sunt autem qui duo illa verba, seruate & facite, sic distinguunt, vt seruate referatur ad præcepta negatiua, facere ad affirmatiua. & sit sensus: seruate, parendo præceptis negatiuis: facite parendo præceptis affirmatiuis. Sed vanam esse hanc adnotationem, vel ex eo patet, quod Græca in priori huius sententiæ parte habent infinitiuum, seruate, hoc modo: Omnia quæcunq̃ dixerint vobis seruate; proinde, facite, additum est explicandi gratia vt intelligeremus quid sit seruare. Seruamus autem & facimus non tantum præcepta affirmatiua, quibus aliquid facere iubemur, sed etiam negatiua, quibus vetamur aliquid facere. Facere enim dicimur quod nobis prohibitiuè præcipitur, dum non facimus quod non facere iubemur. Quoniam autem qui verbo docent, facto suo & exemplo ad imitationem non parum alios commouere solent, ideo ne scribarum & phariseorum exemplo & conuersatione non corresponden-

te eorum doctrinæ peruerterentur hi qui ab illis pendere & instrui debebant, eorumque sequerentur opera, quorum obedire debebant doctrinæ, mox subicit: secundum opera verò eorum nolite facere; id est, ne autem imitemini eorum opera. Hoc est enim isto loco facere secundum aliquorum opera, non autem, vt alibi, reddere secundum merita operum. Additque causam quare non sint imitandi, qui tamen sunt audiendi. Dicunt enim, inquit, hoc est, præcipiunt, & tamen eadem ipsi non faciunt. Hoc autem est primum scribarum & phariseorum vitium inter varia quæ hic est Dominus notaturus, a quibus suos sibi vult cauere, & vitium sanè non paruum, nec simplex. Tripliciter enim peccat qui dicit & non facit. Primum, quia transgressor est. Secundò, quia alios debet corrigere. Tertio, quia etiam nocet discipulis, ac doctrinam diuinam ingratiuam eis facit. Vnde dixit Poeta Turpe est doctore, cum culpa redarguit ipsum. Et Paulus velut rem indignam & intolerabilem pronunciat, quod Iudæus cum aliorum se profiteretur magistrum, seipsum non doceret: & furaretur, qui prædicaret non furandum: mœcharetur, qui diceret non mœchandū &c. Diogenes inter cætera præclare dicta, eos qui de virtute loquerentur, nec rectè viuerent, dicebat citharæ similes, quæ sono prodest aliis cum ipsa nec sentiat, nec audiat quicquam. Cui dicto simile est illud quod Paulus dixit eum qui linguis loquitur hominum & Angelorum, sed charitate est destitutus, similem esse cymbalo tinnenti. Non est prætereundum hoc loco Augusti factum qui cum contra legem a se de adulteris latam, per iræ impotentiam irruisset in adolescentem delatum, quod cum Iulia ipsius filia rem habuisset, adolescente exclamante: Legem tulisti o Cæsar, adeo doluit, vt eo die recusaret cenam capere, a seipso pœnas sumens, quod legi quam aliis prodiderat, non per omnia paruisset, vt merito pudere debeat eos qui inter Christianos aliis præcipiunt quæ ipsi præstare negligunt & contemnunt. Porro vt super cathedram Moysi sederunt scribæ & pharisei, ita nunc Episcopi & sacerdotes sedent in cathedra Christi, qui primus fuit Euangelicæ legis auctor, sicut Moyses primus auctor legis veteris. Proinde & nobis hinc discendum, obedientiam præstandam his qui Christi in terris locum obtinent, etiam si vita non respondeant suæ doctrinæ. Docet enim hic locus, cathedræ, cui aliqui præsumunt & sacerdotali auctoritati non derogare eorum qui præsumunt indignitatem, quo ad obedientiam illis præstandam. Magis autem Episcopis quàm scribis & phariseis competit auctoritas etiam noua quædam pro exigentia loci & temporis statuendi ad vtilitatem fidelium, quod vni Iudæorum populo per Moysen diligenter satis præscripta essent quæcunq̃ ad religionem pertinerent, & iustitiam inter homines seruandam, cum legislator noster generalia tantum ediderit præcepta ad quorum obseruationem pro diuersis temporibus & locis, diuersa sunt opportuna & commoda. Proinde vt quæcunq̃ ad suorum præceptorum obseruationem commoda essent, vicarij ipsius scirent se accepisse constituendi potestatem ascensurus ad patrem Dominus dixit suis: Sicut misit me pater, & ego mitto vos. Et qui vos audit, me audit. Vnde & Paulus Corinthiis scribit post traditam Domini constitutionem, se cum venisset

caetera dispositurum quæ ad Eucharistiæ mysteria tractanda pertinerent. Caeterum vt ex hoc loco luenter sacerdotes, clerici & religiosi colligimus argumentum commendandi & confirmandi auctoritatem sacerdotalem, etiam ad ea quæ in sacris scripturis aperte non præcipiuntur: ita ex eodem hoc loco videndum nobis ne in nos ea quadrant vitia quæ in scribis & pharisæis hic taxat Dominus. Eadem enim planè vitia, & vti nam non potentius regnare in plerisque sacerdotibus, Episcopis, atque religiosis hodie, pròh dolor, nimis est videre.

ALLIGANT AVTEM ONERA GRAVIA ET IMPORTABILIA, ET IMP. &c.] Græca non habent, autem, sed γὰρ, id est, enim quomodo & habent Latini quidam codices scripti: vnde patet Dominum hic non diuersum à præcedenti taxare vitium, sed declarare quod dixit: Dicunt & non faciunt; quanquam id declarat cum magna ipsius vitij exaggeratione, vnde patet deinceps per onera grauia & importabilia hic significari ea de quibus prius dixit Dominus; omnia quæcunque dixerint vobis facite; & non tantum ea quæ dicuntur hominum mandata vel traditiones. Nec absurdum videri debet, si ea quæ ex lege iubebant, dicantur onera importabilia, cum importabilia hic positum sit pro difficultia portatu. Est enim hic Græcis, sicut & Lucæ 11. *Αυτοβίαται*. Et alioqui Act. 15. dicit Petrus, legem iugum esse, quod nec nos, inquit, nec patres nostri portare potuimus. Est autem supra in cap. Concordiæ 81. circa similem Lucæ locum, vbi ob hoc vitium væ intentat Dominus scribis, satis dictum & de tropo qui est in hac sententia, & quomodo dupliciter scribæ onera grauia alligabant, & veluti in fasces congeriebant, imponebantque in humeros hominum. Hoc tantum hic est proprium, quod dicuntur onera grauia alligare; quo significat varia eos præcepta veluti in fasces congerere siue ex scripturis, siue ex propria sua auctoritate, qua noua legis præceptis addiderunt, seuerè interim & rigidè quæ legis sunt ab aliis exigentes, at sibi in omnibus multam concedentes licentiam. Duplicem ergo, vt habet D. Chrysostomus, hic nequitiam eorum ostendit, tum quia sine venia exquisitissimè multitudinem viuere volunt: tum quia nimium sibiipsis indulgentes, magnam assumunt licentiam, quorum opposita in optimo principe requiruntur, vt scilicet aduersus seipsum nulla vtatur venia, sed seuerum in se iudicem exhibeat: erga subiectos autem mitior, & ad dandam veniam pronior sit. Sic sanè Cato senior se omnibus peccantibus ignoscere dicebat, præterquam sibiipso, multum dissimilis illi Mevio, qui carpens alios, sibi condonabat omnia.

OMNIA VERÒ OPERA SVA FACIUNT VT VIDEANTVR. &c.] Notauit in præcedentibus Dominus illorum grauius culpabilem negligentiam, notat modò eorum non sanctam in bonis operibus diligentiam, vt sicut suos significauit cauere sibi debere ab imitatione negligentia illorum: ita & nunc significet, nec in bonis quæ facere videntur operibus imitandos, vt sit talis horum cum præcedentibus coherencia: Nihil penè eorum faciunt que ab aliis seuerè exigunt: quod si verò quedam eorum faciunt, omnia malo sine faciunt, nimirum non vt Deo placeant, sed vt videantur & spectentur ab hominibus eisque sint admirationi, & ab eis honorentur, vt nec hac in parte vobis sunt

imitandi. Secundum ergo vitium quod in his notat, est vanæ gloriæ appetitus, quod vitium variè ostendit eis competere. Primum quidem in bonis quæ facere videbantur operibus, dicens omnia hæc eos facere vt viderentur. Secundò, in externo ipsorum habitu, dicens: Dilatant autem phylacteria. Græca enim non habent, Dilatant enim; sed dilatant autem; vnde patet hic Dominum non voluisse declarare præcedentem sententiam, quæ potius declaranda fuisset per elemosynas, ieiunia, & orationes quas faciebant vt viderentur ab hominibus, vt notat in eis Matthæi 6. sed alia ratione ostendere eos vanæ gloriæ cupidos, per hoc scilicet quod externo ipso habitu volunt videri & haberi insigniter religiosi & legis obseruatores. Porro occasio phylactorum, quæ dilatasse dicuntur scribæ & pharisæi, fuit id quod scribitur Deuter. 6. cum post præcepta decalogi, & post præceptum maximum dilectionis, adhortans ad perpetuam eorum præceptorum recordationem, tandem intulit Moses: Et ligabis ea quasi signum in manu tua, eruntque & mouebuntur inter oculos tuos. Hoc enim nimis literaliter intelligentes Iudei scribebant in membranis verba illa: Audi Israel, Dominus Deus noster, Dominus vnus est. Et diliges, &c. Aut secundum Hieronymum ipsum decalogum Mosis, membranasque has partim brachijs alligabant, partim ligabant in fronte, quasi coronam capiti facientes, vt semper ante oculos mouerentur: quem morem ad suum vsque tempus Iudeis per Indiam, Persiam & Babyloniam seruatum idem testatur Hieronymus, eumque qui hoc habuisset iudicatum religiosum Membranæ autem illæ sic depictæ, Græco nomine dicebantur phylacteria, id est custoditoria, vel conseruatoria, quod adhiberentur ad suscipiendum & legis diuine custodiam, cum prædicto scripture loco nihil aliud exigeret per Moysen Deus, quam vt præceptorum suorum nunquam obliuiscerentur, sed eorum sic semper essent memores, quomodo rem in manu existentem & ante oculos non facile obliuiscimur. Has autem membranas, quo præ aliis viderentur religiosiores, & in mandatis Dei recogitandis & faciendis diligentiores, scribæ & Pharisæi latiores gestabant. vnde dicit: Dilatant phylacteria sua; non contenti scilicet talia circumferre qualia alij plerique. Eadem de causa & simbrias magnificabant. Præcepit enim Moses vt Iudei in quatuor angulis palliorum suorum facerent simbrias hyacinthinas, ad discretionem populi Israelitici, vt quomodo in corporibus circuncisio daret signum Iudaicæ gentis, ita & vestis haberet aliquam differentiam, ac vestis huius discretionem admonerentur etiam discretam à gentibus debere eorum esse conuersationem, cogitarentque cuius Dei qualem culturam suscepissent obseruandam. vnde dicitur in Numeri: Quas simbrias cum viderint, recordentur omnium mandatorum Domini, &c. Color enim hyacinthinus similis est colori cæli, vnde significabat celestem eos debere habere conuersationem, ipsosque se astrinxisse præceptis Dei cæli seruandis. Has ergo simbrias scribæ & Pharisæi, qui sanctiores reliquo populo videri volebant, faciebant grandiores, & si verum narrat D. Hieronymus, accuratissimas in eis spinas ligabant, vt videlicet & ambulantes & sedentes interdum pungerentur, & quasi hac admonitione retraherentur ad officia Domini. Deplorat autem idem Hieronymus

nos

nos tanquam miseros, quod ad nos etiam Pharisæorum vitia transferint, nimirum quod & apud Christianos plerique sanctitatis opinionem venentur externo habitu, quodque rebus quibusdam fidant quæ per sese sanctiores non faciunt hominem, quod supersticiosas mulierculas facere solitas dicit, in paruulis Euangelij, ligno crucis & istiusmodi rebus. Tertio, Dominus ostendit ipsorum inanis gloriæ appetitum in externa cum hominibus conuersatione, cum subiicit: Amant autem primos accubitus in cœnis, & primas cathedras in synagogis, & salutationes in foro, & vocari ab hominibus Rabbi, hoc est, magister mi. Non reprehendit quod primos obtinerent accubitus, primasque cathedras, sed quod hæc amarent & studiosè expeterent, quemadmodum & supra Lucæ 11. Et bene quidem tertio loco istud ponitur in reprehensione cupiditatis humanæ gloriæ, quod ideo omnem suam iustitiam faciebant coram hominibus simbriasque ac phylacteria dilatabant. vt honore isto quem amabant, in synagogis, in cœnis, in foro ab hominibus afficerentur.

VOS AVTEM NOLITE VOCARI RABBI, VNVS EST ENIM MAGISTER VESTER.] Græcè non est nolite vocari, sed μή κληθήτε, id est, ne vocemini, quemadmodum postea vertit interpretes. Cum autem in nostra potestate non sit hoc vel illo modo vocari, sed in voluntate vocantium, certum est hæc Christi verba non simpliciter ad literam intelligendam esse. Alienam enim actionem nobis Dominus noluit prohibere, sed propriam affectionem. Rursum certum est Dominum his verbis noluisse interdiceri Christianis simpliciter appellationes magistri vel patris, cum D. Paulus ipse se doctorem vocet gentium, & patrem Galatarum in fide. Itaque potius scopus à Domino intentus est spectandus, quam verba. Is autem est omnes & potissimum suos discipulos inuitare ad humilitatem, atque à superbia & vanæ gloriæ appetitu abstrahere, vt scilicet non more scribarum affectent & ament se vocari magistros, atque hoc nomine ament se aliis præferri & honorari, sed potius quantum in ipsis est fugiant per humilitatem huiusmodi appellationem, aut si admittant eam & vsurpent, non tamen se hoc nomine aliis præferant, nec in eo ceteris despectis sibi placeant & glorientur, agnoscentes vnum solum esse, cui appellatio ea verè & proprie sit tribuenda: se autem, si quid in docendis aliis possunt, esse tantum illius ministros, & proinde non esse cur sibi in magistri nomine placeant, seseque efferant, aut etiam cur illud nomen magnopere vsurpent sibi. Id enim Dominus suis vetare voluit quod in scribis reprehendit. At in eis non reprehendit quod vocarentur Rabbi, sed quod amarent sic vocari. Iam & cum subiicit: Qui maior est vestrum, erit minister vester. & Qui autem se exaltauerit, humiliabitur, &c. satis significat per duas sententias, quomodo prohibuerit admittere aut vsurpare appellationem magistri, nimirum vt ne qui magistri obtinet locum, se hoc nomine efferat, sed contra se tantum vt ministrum reputet, & sic humiliet, vt vel nomen magistri penitus fugiat, vel hoc nomine se aliis non præferat: Sensus ergo est: Illi quidem amant & affectant vocari Rabbi, vos autem, quos ab horum moribus oportet esse longè alienos, non solum non ametis sic vocari, sed omnino nolite sic vocari, & quantum est in vobis fugite eam appellationem, sic

vt proprium inde honorè fugiaris. Quem sensum etiam confirmat subiuncta à Domino ratio, quæ habet: Vnus est enim magister vester, Deus scilicet aut Christus. Nam, Christus, Græca etiam hic addunt, sicut postea additur. Sic autem modo Dominus vnum dicit esse nostrum magistrum, sicut supra dixit, solum Deum esse bonum, recusans ob id boni appellationem ab eo qui ipsum hominem tantum putauit. Sicut enim ibi noluit significare Dominus hominè nullo modo posse dici bonum, sed eam appellationem proprie soli Deo competere, vt de bonitate sibi meritò homo placere non debeat, tum quod imperfecta sit qualiscunque hominis bonitas, tum quod omnis quæ habetur ab homine, ex Dei munere & communicatione obuenit: ita & hic docere voluit appellationem magistri soli Deo vel proprie competere, atque ob id neminem id nominis sibi debere arroganter ascribere, quin potius per humilitatem declinare, aut saltem proprium ex eo honorem non sectari, cum agnoscere debeat & esse imperfectum quicquid in ipso est magisterij & doctrinæ, & quicquid habet, ab eo accepisse qui solus proprie est magister omnium, ac proinde non esse sibi gloriandum quasi non acceperit. Qui enim sibi in nomine placent doctoris, hoc ipso declarant se plus sibi arrogare quam ipsis competat, & quasi primarios reputare magistros, ac proinde ei qui solus est verè magister iniuriam faciunt, sibi vindicantes quod illius est. Qui verò se tantum agnoscit doctorem ministerialem, is non suum inde spectat honorem, sed eius cuius se agnoscit ministrum. Solus autè Deus vel Christus proprie est magister, quia is solus est primarius & principalis, qui scilicet omnia nouit à nullo alio edoctus, quique omnes docet quod sciunt, vt eius comparatione omnes alij discipuli sint non magistri: qui denique solus verè docet, doctrinam intus efficiendo. Nam homo si quem instruat, quid aliud agit quam quod exterius verba sonet quæ in animum audientis transmissa, aut naturalis luminis quod à Deo est virtute, aut fidei lumine, cooperante simul Dei gratia, doctrinam & scientiam generat? nec aliter se habet homo doctor aut eum quem instruit, quam agricola semen terræ iniiciens ad ipsam terram. Sicut ergo non rectè agricolam quis dixerit produxisse frumentum, sed terram aut naturam: sic nec doctrinam in animo verè generat homo, sed solus Deus. Quod agnoscens Paulus scribit Corinthiis: Ego plantaui, Apollo rigauit, Deus autem dedit incrementum. Itaque neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus. Et rursum: Sic, inquit, nos existimet homo vt ministros Christi & dispensatores misteriorum Dei. Notandum autem, quod cum multa dixisset Dominus affectare scribas, primos scilicet recubitus in cœnis, primas cathedras in synagogis, salutationes in foro, tamen peculiariter dehortatur suos ab eo quod dixit eos amare nomen Rabbi. Eius enim peculiariter erant monendi hi quos iam in totius orbis magistros delegerat. His ergo & in illis, nobis omnibus prohibet affectationem honorificæ nomenclaturæ, & complacentiam in magnificis titulis, non quod omnis talis complacentia sit criminosa, sed quod suos Dominus ad perfectionem vocare vellet. Addit autem & aliud, propter quod appellationem Rabbi declinare debeamus, cum subiicit, omnes autè vos fratres estis, quod vel intelligi potest dictum de omnibus om-

Z z z ano

nino hominibus, quia omnes ab eodem Deo patre facti, germanitate pari inter se coniunguntur: vel potius intelligendum dictum de Christianis, qui ratione spiritualis regenerationis omnes inter se sunt fratres, vnum habentes patrem caelestem. Itaque duplici ratione fugiendam appellationem magistri significat, tum quod nomen hoc proprie soli Deo vel sibi conueniat: tum quod nos pariter fratres agnoscere debeamus, & ob id non affectare huiusmodi appellationem qua aliis praeferamur, aut saltem eo nomine nos aliis despectis non oportere offerri.

ET PATREM NOLITE VOCARE VOBIŠ SVPER TERRAM. VNVS ENIM, &c.] Quia dixit, omnes autem vos fratres estis, hinc occasione accepit etiam subiungendi de nomine patris hominibus non communicando. Cum autem de nomine Rabbi & magistri praecipiat ne illo vocemur, de nomine patris praecipit ne illo alios vocemus, quia maius periculum peccati est in eo qui finit aut cupit se vocari magistrum aut Rabbi, quam in eo qui eum a quo instruitur vocat magistrum aut Rabbi. Et rursus maius peccati periculum est in eo qui eum a quo genitus est vocat patrem suum, quam in eo qui sic se vocari & finit & vult ab eo quem genuit. Recte tamen etiam intelligitur, Dominum & cum prohibuit ne vocemur Rabbi, simul prohibere voluisse ne alios ita vocemus, in eo sensu in quo prohibet modum ne quem in terra vocemus patrem, et rursus cum iam prohibet ne quem vocemus patrem in terra, simul voluisse prohibere ne sic nos vocari vel sinamus, vel cupiamus in eo sensu, quo prohibuit ne sinamus, vel cupiamus nos vocari Rabbi: atque ob id etiam sic varie locutum esse, vtnunc dicat; ne vocemini: nunc nolite vocare, vel, vt habent Graeca, μη καλέσητε, id est, ne vocetis; Sicut autem superiori sententia non dupliciter auferre voluit Christianis nomen Rabbi vel magistri, ita & hac certum est ipsum non prohibere voluisse simpliciter, ne quis aliquem in terra vocet patrem, sed ne illum sic vocet & reputet, tanquam primum & praeipuum, sic scilicet vt ei suam vitam & suum esse praeipue acceptam referat, atque ab eius prouidentia maximè pendeat, & ab eo suam hereditatem expectet, quomodo gentiles suos genitores patres vocant. Vnus est enim qui solus verè & proprie omnium hominum ratione creationis, omniumque Christianorum ratione regenerationis, est pater; is scilicet qui in caelis est, qui quicquid sumus siue per naturam, siue per gratiam acceptum ferre debemus, vt qui solus animam & gratiam qua viuimus homini infundit, cum ad illa homo qui dicitur pater vel carnalis, vel spiritualis, tantum disponat: a cuius item prouidentia semper in omnibus pendere debemus, vt sine qua nihil profuerit hominis cuiusvis cura: a quo denique veram hereditatem nostram expectare debemus, dicentes cum Dauide Dominus pars hereditatis meae & calicis mei: Simili modo nec hominem vocare debemus Rabbi vel magistrum, sic scilicet vt eum reputemus velut primum magistrum, quod faciunt hi qui scientiam suam illi potissimum acceptam referunt, atque ab eius instructione maximè pendunt, & non imprimis ab interna spiritus diuini illuminatione, in hominis doctrinam & verba penitus iurantes, quemadmodum fecerunt Pythagorici, nec non & aliarum sectarum discipuli quod qui faciunt, aut in eo peccant quod diuinum

Psam. 15.

A honorem homini tribuunt, aut etiam in eo quod a Christi magisterio deficiunt, mendacium pro veritate amplectentes, quemadmodum accidit haereticorum discipulis. Iam in quo sensu prohibuit ne vocemur Rabbi vel magistri, in eodem etiam nec debemus vocari patres, sic scilicet vt illud nomen affectemus proprii honoris causa, atque eo nomine ita nobis placeamus, vt aliis insolenter nos praefaramus, nec erga illos non exhibeamus tanquam fratres ad eandem vocatos nobiscum hereditatem, Hinc Paulus dominis fidelibus praecipit vt seruis suis sese exhibeant non tanquam dominos, sed potius tanquam eiusdem domini conseruos.

Ephes. 6. Coloss. 4.

B **NEC VOCEMINI MAGISTRI, QVIA MAGISTER VESTER, &c.]** Aut repetit Dominus iam sub alio nomine idem quod prius dixit, aut augmentum detestationis huius mali, & extirpandum hunc superbiae morbum e mentibus discipulorum, quibus, vt pote iam delectis in doctores totius orbis, ab hoc vitio periculum erat. Aut inter Rabbi & magistrum illud hoc loco interest, quod nomen Rabbi, praceptoris sit vocabulum eius qui docet, vnde & apud Hebraeos, dictio, רב Rab, dicta est a multitudine scientiarum & cognitionis: Nomen verò magistri hoc secundo loco, sit nomen moderatoris in moribus & gubernatoris vitae, quomodo & dicitur magister equitum, magister domus. vnde hoc loco Graecis est καθηγητης, quod institutorem & gubernatorem vitae significat proprie, cum superius quando dicitur etiā vnus est enim magister vester; quidam codices Graeci teste Erasmo habeant, διδάσκαλος, quod doctorem significat, & respondet vocabulo Rabbi. Subiicit autem Dominus duas sententias sibi familiares, quibus reddit, modum praedictorum causam praceptorum, & quod prius in specie dixit, nunc generatim extulit, vt non praedictos tantum titulos fugiendos intelligamus, sed & alios. Prior est: Qui maior est vestrum, hoc est, qui maximus est inter vos, siue dignitate, siue donis spiritualibus, erit vester minister. Quae sententia & supra est habita in cap. Concord. 104. ex Matth. 20. & Mar. 10. & postea habetur Lucae 22. Secunda est: Qui autem se exaltauerit humiliabitur, &c. quae supra est habita ex Lucae ca. 14. & 18.

C **CAVETE A SCRIBIS QVI VOLVNT AMBVLARE, &c.]** Vitiatorum eorum quae apud Matthaeum Dominus prolixè commemorat, vt ab eis suos admoneat sibi cauere, quaedam paucis Marcus & Lucas a Domino notata commemorant, dicentes eum dixisse: Cavete a scribis, ne scilicet eos imitemini, suoque exemplo vos corrumpant, qui volunt, hoc est desiderant & affectant ambulare in stolis, id est, vestibus alaribus, quo sint honoratiores, & amant salutationes in foro, & caetera quae supra sunt habita ex Matthaeo, quibus notatur in eis desiderium inanis gloriae, cui toti erant inhiantes vbique. Notantur deinde apud hos duos Evangelistas, & alterius grauioris vitij, nimirum auaritia aut gula, idque non simplicis, cum dicitur, quod & postea habet Matthaeus; qui deuorant domos viduarum, simulantes longam orationem. Quo significatur ipsos longis precibus non ex animo factis, sed simulate & ad ostentationem captare fauorem viduarum, earumque domos, id est, facultates & substantiam deuorare, quia ab eis velut sanctae & religiosae personae frequenter inuitantur, magnisque sumptibus excipiuntur, vt intelligit Theophylactus

phylactus in Lucam. Aut quia viduae propter precum ostentationem confidentes in eis tanquam viris spiritualibus & sanctis, munera multa eis offerunt, quo fiant participes orationum, aut in suis necessitatibus recurrunt ad eos, pecunias suas & fortunas apud eos deponentes, ita vt his aliisque modis exhaerentur domus viduarum, quarum peculiari-ter Dominus meminit potius quam virorum, aut mulierum aliarum, tum quod his facilius imponitur falsa sanctimoniae speciem, & liberam facultatem suarum administrationem, cum maritalis dolus facile indicetur a maritis, nec libertas sit conferendi munera: tum vt horum peccatorum magis exaggeraret, ostendens illos earum esse spoliatores, quas potius adiuuare & subleuare deberet, vt pote desertas, & omni adiutorio desolatas. Hac ergo in parte tripliciter peccabant. Primum quod auaritia aut gastrimargiae studerent: secundò, quod re sacra nempe oratione, abuterentur ad quaestum aut gulam: tertio, quod eas deciperent & nudarent quae omnium maximè ipsorum erant iuandae subsidio & patrocinio. Porro pro eo quod in Luca legimus; simulantes longam orationem; Graecè est, προσάσαι μακρά προσέχουσαν, hoc est ad verbum, praetextu (vel simulatione) prolixè orat. Atque eodem modo est & apud Matthaeum pro eo quod nos habemus; oratione longa orantes, & apud Marcum, pro illo; sub obtentu prolixae orationis. Additurque apud omnes Evangelistas in Graecis ante haec verba coniunctio καί, id est, &, ita apud Lucam ad verbum sit; qui deuorant domos viduarum & praetextu prolixè orant. Proinde quidam his verbis, non vnum tantum vitium significari intelligunt, nempe quod simulatione praesum omnia a viduis emulserint, sed duo vitia nimirum quod viduas pro auaritia & crudelitatem opprimerent, & tamen interim simularent longas preces, quo viderentur sancti, & suam obtegerent impietatem hominibus. Verum etiam D. Chrysostomus intellexit per illam secundam partem, qua dicitur quod prolixè orabant praetextu, significari modum quo comedebant & deuorabant domos viduarum, quomodo intelligendum satis patet ex Matthaeo, qui habet κατὰ δὲ τὰς οἰκίας τῶν χηρῶν, καὶ προσάσαι μακρά προσέχουσαι, hoc est deuoratis domos viduarum, & praetextu longum orantes. Vbi coniunctio, &, videtur posita, ac si dicas, idque, quemadmodum veritè Erasmus. Videtur autem dictio προσάσαι hoc loco non recte verbi per praetextum, aut obtentum, quemadmodum in Marco veritè interpretis, ab obtento, quod est praetendo & praetexo. Nam praetextus proprie dicitur velamentum illud quo moueri aliquis videtur ad agendum quippiam, cum tamen alia causa moueatur. Itaque significaretur scribas precum longitudinem praetexere & praeferre, velut causam cur licite comederent domos viduarum, qui non videtur sensus a Domino intentus. Proinde rectius datius προσάσαι verteretur per, simulationem. Nam & hoc significat, vt rectè verterit interpretes in Luca, simulantes longam orationem. Euthymius dictionem προσάσαι accipit pro occasione, & interpretatur significari quod occasione deuorandi domos viduarum prolixè orarent. Significat enim προσάσαι etiam occasionem. Adicit autem Dominus post notationem huius vitij, quod ob id scribae & pharisaei accipient prolixius iudicium, vt est in Matthaeo, vel, vt clarius verbum est in Luca, damnationem maiorem

A rem, cum Graecis apud omnes sit Evangelistas περιεργον κηρῶν, id est, abundantiores condemnationem, scilicet quam reliqui peccatores nimirum quod non simpliciter auaritia & gula essent dediti, sed etiam re sacra abuterentur ad suum quaestum vel gulam. Id enim quam sit Deo ingratum, significauit Dominus, dum in sola huius vitij notatione meminit de grauiore scribarum condemnatione, dicens apud Matthaeum; propter hoc amplius accipietis iudicium. Vbi, amplius, debere accipi, vt sit nomen, sicut & prolixius, in Marco, patet ex praedictis. Conuenit ergo huic loco illud Ieremiae: Maledictus qui facit opus Dei fraudulenter.

Iere. 48.

B **VAE AVTEM VOBIS SCRIBAE ET PHARISAEI HIPOCRITAE, QVIA GLAIV. &c.]** Incertum est an etiam hoc tempore, sermone conuerso a turbis ad scribas, Dominus has comminationes aut deplorationes dixerit, quarum aliquot Lucas supra recensuit dictas a Domino cum a pharisaeo quodam ad prandium fuisset inuitatus. Apparet enim in multis locis Matthaeum, cum Christi verba describit, coniunxisse quaedam diuersis temporibus dicta, ob affinitatem illorum inter se, quod sanè & hic fecisse videri potest, quod eorum quae hic apud eum sequuntur dicta ad scribas & pharisaeos, nihil habeatur apud Marcum & Lucam. Quia tamen fieri potest etiam hoc tempore & loco ista Dominum dixisse, quorum quaedam Lucas alio tempore & loco dicta commemorauit, visum est in Concordia relinquere haec eo quo Matthaeus posuit loco. Verisimile enim Dominum haec scribarum vitia frequenter redarguisse. Nec absurdum videri debet, quod turba praesente haec eorum vitia palam reprehenderet. Na turbarum potissimum causa haec dicenda susceperat, vt ab illorum vitiis sibi cauere quodam instituebatur doctrina. Et alioqui incorrigibilis eorum post longam expectationem vita, qua multi seducebantur, digna erat qua Dominus palam insectaretur, maximè hoc tempore, post quod amplius cum eis non erat locuturus docendo, & quo conueniebat ipsum huiusmodi libertate declarare se illos non metuere & ad mortem subeundam paratum esse, ad quam inferendam sciebat animos scribarum & pharisaeorum hac reprehensionis libertate magis prouocandos. Octies autem hoc loco vae intentat scribis & pharisaeis, sicut in principio octo iustorum protulit beatitudines: & primò quidem vae illis dicit, quod cum deberent sua doctrina & exemplo aliis aperire regnum caelorum, & viam ad illud praemonstrare, contra clauderet illud coram hominibus, id est, impedimentum praestarent ne introirent, dum scilicet eos auocarent a fide in Christum, qui ostium est per quod intratur in regnum caelorum, in quem non solum ipsi recusaret credere, sed etiam ad credendum propensos ne crederent quantum in ipsis fuit impediabant, damnantes doctrinam & miracula ipsius, ac prohibentes suis edictis credere in eum, & cofiteri illum. Istud autem & apud Lucam ca. 11. obiicitur scribis, vbi plura vide annotata. Secundo, vae illis dicit, quod comederet domos viduarum, &c. quod iam circa Marci & Lucae verba est tractatum. Tertio, vae dicit, quia, inquit, circuitis mare & aridam, id est, terram, hoc est, cum multa diligentia & labore queritis vt vndique ex gentibus faciatis vnum profelytum, hoc est, aduenam, qui ab idololatria, conuersus Iudaicam amplectatur religionem. Hic enim Graeco nomine dicebatur προσήλυτος, quod idem significat quod Latine aduena, a verbo προσήλυτος, Z z 3 quod

quod est, ad iudicium. Non autem ob hoc eorum studium quod in se sanctum erat, vā illis dicit, sed ob id quod sequitur, quod quem tanta diligentia & labore in consortium suae religionis pellexissent, ad hoc ut saluus fieri posset, eum suis exemplis & conuersatione facerent filium gehennae, id est, obnoxium gehennae & aeternae condemnationi, duplo supple magis quam ipsi essent: quod perinde est ac si dixisset simpliciter quod plus eō gehennae obnoxium redderet quam ipsi essent. Ad hunc enim modum praestat accipere illud, duplo magis, quam anxie de duplici nomine, quo profelyti magistris suis Iudaeis addictiores reddatur, disquirere. Nam Dominus ut rudibus, ita & simpliciter est locutus & vulgariter. Plus autē profelytum obnoxium fieri gehennae dicit, quam ipsi essent, quod ut plurimum qui praetorē habet malū, non in illius malitia sistit, sed eius vtens exemplo solet vltimus procedere, & in malo praetorem superare. D. Hierony. intelligit profelytos per scribas duplo fieri peiores, quod qui cum ethnici essent simpliciter errabant, & erant semel filij gehennae, videntes magistrorum vitia, & intelligentes eos destruere opere, quod verbis docebant, reuertantur ad vomitum suum, & gentiles rursus effecti, poena maiori digni efficiantur. Quae intelligentia melius constaret, si dictum esset, duplo magis quam prius erat, cum dicitur, duplo magis quam vos. Id sane vitium cauendum ne & Christianis aut monachis conueniat, qui aliquem studiosē in Christianismum aut monachismum adducunt. Certē in haereticis nostri temporis idem euenire videmus loge apertissime, ut cum infinitis laboribus in suam sectam quosdam pertrahere studeant hac de causa maria & terras circumuehentes: vbi eos pertraxerint, peiores illos post se relinquunt, & Ecclesiae Dei ac veritatis hostes pertinaciores. Est autem huius vae commemoratio, propria Matthaeo, sicut & sequentis.

Vae vobis dyces caeci, qui dicitis, quia cum uerba ueritatis per templum, &c. Quare illis vae dicit, ob praeposteram & erroneam eorum traditionem, propter quod eos duces iam vocat caecos, cum in aliis eos vocet hypocritas, eo quod haec eorum doctrina ex magna mentis processerit caecitate, cum alia ferē facta ob quae vae illis dicitur ex hypocrisis processerint. Docebant autem eum qui iuraret per templum aut in altari, id est, per altare, nihil esse, hoc est, non obligari vj huiusmodi iuramenti: qui verō iuraret in auro templi, id est, per aurum quod in templo oblatum esset aut in dono quod est super altare, id est per sacrificia, debere, hoc est, obligari huiusmodi iuramento, vt & persoluere teneretur quod sic iurans promississet, & per iurij reus esset si sic iurans sefellisset. Cuius eorum traditionis & caeci iudicij verisimile est, hoc fuisse motiuum, quod cum in veteri lege praepceptū esset vt iuraret in nomine Domini, existimarent iuramenta per creaturas facta nullam inducere obligationem adeo vt nec ea quae per Hierusalem, per templum, aut per altare fierent, obligare tamen ea quae fierent per oblata Deo, sive in gazophylacium templi, sive super altare, quod haec immediate Dei essent, & singulari ratione diuina essent magis quam templum & altare, quae tantum propter oblationes Deo faciendas consecrata erant Deo. Quod enim iuramenta per creaturas, scribae & pharisaei nullius reputauerint esse momenti, videtur significare Dominus, & Matthaei

5. cum exigens a suis abundantiore iustitiam: quae esset scribarum & pharisaeorum, praecipit vt nec per caelum, nec per terram, nec per Hierosolymam iurarent: & rursus hoc loco cum in fine subiungit eum qui iurat in caelo, iurare item in throno Dei, & in eo qui sedet super ipsum. Illud enim adiciens satis etiam significat ipsos nihili facere iuramentum per caelum, sicut nec iuramentum per templum, aut per altare. Quanti autem pharisaei & scribae facerent ea quae Deo sive in gazophylacium, sive in altari offerebantur, satis ex eo patet: quod Dominus eos subinde a fiducia oblationum reuocat, admonens eos illius Osee: Misericordiam volo & non sacrificium, quodque supra dixerit eos docere melius esse aliquid mittere in corban, quam eo parentibus egentibus & rogantibus subuenire. Vt autem in tantam prolaberentur cecitatem, vt praefertent in iurandi religione oblationes templi & altaris ipsi templo & altari, auaritia effecit, quae & suasi vt illud docerent filios dicere parentibus suis, corban, quodeunque ex me est, tibi proderit, ni mirum vt populus intelligens singularem oblationum sanctitatem, prior esset ad oblationes faciendas. Proinde hic obseruandum in quam perditos & manifestos errores rapiat hominem auaritia, vt verē dixerit toties scriptura munera excecere, oculos sapientum & iustorum. Implerum sane licet videre in his illud Deuteronomij Percutiet te Dominus amentia, & cecitate, ac furore cordis, vt palpes in meridie, sicut palpare solet caecus in tenebris. Itaque ob manifestam hanc ipsorum ex auaritia, prodeuntem cecitatem, merito Dominus hic semel & iterum cum exclamatione dicit: Stulti & caeci. Confutatur autem eorum assertionem, primū quidem ostendit falsum esse eorum, ex quo errabant, praesuppositum: deinde verō etiam conclusionem infert conclusioni ipsorum ex diametro oppositam. Praesupponebant enim sanctius esse donum templi & sacrificium altaris, atque ex eo inferebant iuramenta per sacrificia & dona magis obligare, quam iuramenta per templum & altare. At Dominus eorum praesuppositum destruit quaestione, quae efficaciter errorem ipsorum tam manifestum esse significat, vt quibus etiam caecus illum agnoscere possit, dicens: Stulti & caeci, quid enim maius est, hoc est, sanctius, & plius faciendum, aurum an templum quod sanctificat aurum, hoc est, cuius gratia aurum sanctum habetur. Quasi dicat, nemo ignorare potest quin illud sit altero sanctius, a quo alterum suam accipit sanctitatem, iam aurum ideo sanctum est, quia in templo offertur. Et rursus: Stulti & caeci (nam etiam secundo loco repetitur apud Graecos nomen stulti) quid enim maius est, donum, an altare, quod sanctificat donum. Siquidem sacrificium aliquod cum ex sese sit prophanum, ideo fit sanctum, quia in altari ex sui institutione consecratur cultui diuino, offertur. Huic ergo iam oppositam conclusionem eorum conclusionem infert Dominus, dicens: Qui ergo iurat in altari, &c. quasi dicat, Cum, vt ostensum est, sanctius sit & templum, & altare ipso auro templi & sacrificiis altaris, ergo non hoc dicendum est quod vos dicitis, sed contra potius, quod qui iurat per altare, non tantum per altare iuret, sed etiam per omnia quae super illud sunt, ac proinde quae aut etiam magis est obligatorum iuramentum per altare, quam per donum altaris. Et similiter quicumque iurauerit per templum, non per templum

Osee. 6.

Gen. 4.

templum tantum iurat, sed etiam per Deum, qui ratione singulari habitat in templo, & proinde non minus illud obligat, quam si aperte per Deum iurasset. Idem subiungit & de iuramento per caelum, ob causam superius indicatam. Ex quo intelligendum non paruificanda iuramenta per creaturas facta, siue sacras, siue communes, eo quod implicite in huiusmodi iuramentis etiam iuretur per Deum, cuius vel ratione consecrationis, vel ratione conditionis sunt illae creaturae, & quibus omnibus Deus est praesens. Cum enim creaturae mutae per sese non possint esse veritatis testes, cum per eas iuratur, aut aliquid diuini numinis illis tribuitur, aut intelligendum est, in ipsis Deum ipsum inuocari in teste, vt is in illis est, atque in illis cognoscitur. Est tamen cum per creaturam iuratur non vt inuocatum teste, sed per modum execrationis creaturae, quam volumus malum aliquod incurtere, nisi verum sit quod dicimus: quomodo per salutem Pharaonis Ioseph iurauit: quomodo etiam intelliguntur iuramenta per animam facta, sed de his latius circa Mattha. 5. Porro hanc praeposteram iuramentorum religionem etiam post scribas & Pharisaeos in Christianis quibusdam est reperire. Nam vt dicitur in secunda super Matthaum expositione sub Chryostomi titulo, multa & modo Christiani simpliciter & insipienter sic intelligunt. Ecce enim si aliqua fuerit causa, modicum videtur facere qui iurat per Deum: qui autē iurat per Euangelium, maius aliquid fecisse videtur, quibus similiter dicendum est: Stulti, scripturae sacrae propter Deum sunt non Deus propter scripturas, Maior est enim Deus qui sanctificat Euangelium quam Euangelium quod sanctificatur a Deo. Haec ibi. Simili religione quidā studiosus obseruant iuramenta per certos quosdam sanctos quibus addicti sunt facta, aut etiā per suam nobilitatem, si diis placet quam quae per Deum passim & temere faciunt. Quorum omnium praeposteram religionem praesens Domini redarguit sermo, imō hinc conuincuntur grauius caecitate quam scribae isti & pharisaei, cum hi tantum inter iuramenta per creaturas facta vnum alteri praerferrent, nullum autem tale praerferrent iuramento per Deum facto. Ceterum per aurum templi, de quo hic fit mentio, intelligunt quidam aut laminas aureas templi parietibus affixas, aut aurum candelabri, mensae propositionis, & arcae, vasorumque pecuniae, verum magis visum est accipere de auro & pecunia quae in gazophylacium templi offerebatur, vt respondeat illi quod dicitur de dono altaris.

Vae vobis scribae et pharisaei hypocritae, quia decimatis, &c.] Quatuor vae sequentia, quorum duobus prioribus praeposteram eorum in seruandis mandatis Dei vel hominum diligentiam coarguit, duobus verō posterioribus eorum hypocrisiam, & ex Luc. cap. 11. habitata sunt in cap. Concord. 84. proinde ea tantum hic annotanda erunt quae hic sunt peculiaria, aut ibi sunt praetermissa. Itaque pro eo quod Lucas posuit, iudicium & charitatem Dei, hic pro grauioribus legis, hoc est, his quae lex potissimum exigit, & sunt maioris in lege momenti, dicitur; iudicium, & misericordiam, & fidem. Quae tria referri possunt ad proximum, ad quem lex exigit plusquam decimationem, vt iuste, benigne, & cum bona fide nos geramus, vt fides hic accipiatur pro fidelitate fraudi contraria, & mendacio. Iudicium enim plusquam caeremonias exigit Dominus praeter alia loca, Isa. 1.

A dicens postquam sacrificia reiecit. Querite iudicium, subuenite oppresso, defendite viduam. De misericordia dicitur Osee 6. Misericordiam volo, & non sacrificium. De fide Zachar. 8. Loquimini veritatem vnusquisque cum proximo suo, &c. Aut potest nomen fides referri ad Deum, vt pro credulitate accipiatur & fiducia, quae fides quātopere Deo placeat, & in Abraham est demonstratum, cum de eo dictum est: Credidit Abraham Deo, & reputatum est ei ad iustitiam. Et Dauid toties in Psalmis praedicauit, vt cum dicit: Beneplacitum est Domino super timentes eum, & in eis qui sperant super misericordia eius: Quod dicitur: Duces caeci, excellentes culicem, camelum autem glutientes; adagium est, quo significatur eos in minimis esse diligentes & studiosos, in maximis negligentes, ac proinde facere ac si cum in poculum incidisset minimum animal, non prius ex illo bibere vellēt, quam colando potus esset mundatus, cum interim magnum aliquod animal, simul cum vino deglutirent, hoc est, eos summa cum diligentia cauisse ne in paruīs conscientia eorum inquinaretur, quibus aut parum aut nihil inquinari poterat, eum interim grauioribus conscientia non vrgeret. Quibus similes sunt quotquot inter Christianos studiosius humana obseruant praepcepta, quam diuina, & magis anxij sunt si humana sint praetergressi, quam si diuina. Quibus item dicendum est: Haec oportet in primis facere, & illa tamen non omittere. In sequenti vae nihil peculiariter occurrit notandum, nisi quod in vna eius parte duplex sit lectio. Quidam enim legunt, intus autem pleni estis; quae lectio conuenit cum eo quod habet Lucas; quod autem intus est vestri. At Graeca & vetera scripta Latina habent intus autem plena sunt; vt ad vasa referatur, quod conuenit cum eo quod sequitur, Munda prius quod intus est calcis & paropsidis. Vtriusque autem lectionis intelligentia indicata est circa Luc. locum. in tertio vae apud Lucam satis tractato, illud annotari potest, Paulum simili tropo quo Dominus hic scribas dicit similes sepulchris dealbatis, vocasse principem sacerdotum, parietem dealbatum, quo loco eadem Graecis ponitur dictio, quae hic, nempe περιωσμένους, quae dictio proprie significat id quod albario, vt dicitur, opere obductum est, à καλίσ, quod calcem significat. In postremo vae illud in scribis reprehendit Dominus, quod cum videri vellent venerari Prophetas, & detestari factum eorum qui illos occidissent, verē tamen similes essent occisoribus eorum, idq; vel ex propriis eorum verbis colligit, nimirum quod vocarent illos patres suos, vnde infert: Itaque cum scilicet Prophetarum occisores patres vestros vocatis, testimonio estis contra vosmetipsos, quod filij sitis eorum qui Prophetas occiderunt. Et subiicit. Et vos implete, &c. quasi dicat, proinde cum vel vestro testimonio sitis eorum filij filios autem oportet parentibus esse similes, imitami mores eorum, & quod deest malitiae ipsorum & peccatis, vos super addite, vt completa sit & perfecta malitia patrum vestrorum. Quod Dominus non quidem dicit praepceptiue, sed praenunciatiue, significans omnino hoc ita futurum ab eis per occisionem sui & Apostolorum suorum. Aut vulgari modo hoc dicit, quomodo ei qui post multam admonitionem persistit in mali perpetrando proposito, dicere solemus: Quando quidem ita plane facere decreuisti, & ita oportet fieri, age facito, si gnificantes deinceps non nos prohibuituros, vt &

Rom. 4.

Psalm. 145.

Mat. 23.

Act. 23.

simili modo Dominus intelligatur isto suā signifi-
 care promissionem, sed in ipsorum malū, quod illis
 ob malitiam ipsorum euenturum exclamat, quan-
 do cum detestatione malitiæ ipsorum, & deplora-
 tione condemnationis ipsorum exclamando subiicit:
 Serpentes, genimina, id est, progenies viperarum,
 hoc est, pessimorum parentum pessimi filij,
 quomodo fugietis à iudicio gehennæ? hoc est, quo-
 modo effugietis condemnationem inferni, aut iudicium
 quod mittit in gehennā? Quasi dicat, quam
 vis modò ad tēpus effugiatis iudicium hominum,
 nullo tamē modo poteritis effugere iudicium pœ-
 næ infernalis, cum vos præbeatis incorrigibiles, et-
 iam post tot media per me tentata, vt qui nec be-
 neficiis, nec miraculis, nec blandis sermonibus,
 nec austeris, nec minis, nec promissis corrigi pos-
 sitis. Quæ sequuntur vsq; ad illud? Hierusalem Hieru-
 salem, &c. tractata sunt circa prædictum Lucæ lo-
 cum. Illud autem, Hierusalem Hierusalem, vsque ad
 finem capituli, tractatum est in cap. Concord. 90. ex
 Luc. ca. 13. Aut enim secūdò istud iam Dominus di-
 xit, aut Matthæus propter affinitatem cum his quæ
 præcedunt, hoc loco narrandum duxit. Porro non
 inutile fuerit per epilogum cōpendio perstringere
 omnia quæ hic in Phariseis & scribis taxantur à
 Domino vitia, quo magis ab his nobis caueamus,

PRÆFERTVR OBLATIO

CAPVT

A quæ ob id maximè sunt à Domino commemorata,
 quo ab eis caueremus. Imprimis itaq; taxauit Do-
 minus eos, quod quæ seuerissimè aliis imperabant
 non ipsi præstarent: deinde, quod etiam quæ face-
 re videbantur, malè facerent, toti addicti gloriæ &
 laudi humanæ: præterea, quod nec gloria humana
 contenti simulatis præcibus, venarentur alienis di-
 tescere & saturari facultatibus. Nec tantū aliis no-
 cium essent in bonis eorum temporalibus, sed & in
 salute eorum æterna, excludentes homines ab in-
 gressu regni cœlorū, ad quod eos præire debebant,
 eosq; quos ad salutis consortium summa diligētia
 vocauerant, reddentes grauiter gehennæ obno-
 xios. Insuper quod in iudicando manifestè cecuti-
 rent, qui aliorum se profitebātur duces, quod præ-
 posterè diligentes essent & scrupulosi, præposterè
 item mundiciā vasorum seruarent, quodq; simili-
 ter præposterè sancti essent, non tantū carentes
 interius eaq; exteriori præ se ferebant sanctitate,
 sed etiā interius pleni omni iniustitia. Postremū,
 quod his omnibus maius est, quod quātumuis vi-
 derentur detestari iustorum occisores, ipsi tamen
 talium essent homicidæ. Notauit ergo eos negligē-
 tiæ, φιλοδοξίας, auaritiæ, perdicionis & corruptio-
 nis aliorum, cecitatis, præposterè diligentia, vanæ
 mundicie, falsæ sanctitatis, ac demum homicidij.

VIDVÆ. Marci 12. Lucæ 21.

CXXI.

† c. dixit
 Δ c. verē
 † c. o. quia
 † c. o. quæ
 omnes
 Δ c. nō
 omnes hi
 ex abun-
 danti sibi
 † c. ea eo
 quod de-
 est illi om-
 nē victū
 suū quem
 habuit
 misit

R T sedens Iesus contra gazophylacium, aspiciēbat quomodo turba iactaret es in gazophylacium,
 & multi diuites iactabant multa. Respiciens autem vidit eos, qui mittebant munera sua in ga-
 zophylacium diuites. Dum venisset autem vidua vna pauper: misit duo minuta, quod est qua-
 drans. Vidit autem & quandam viduam pauperulam mittentem ara minuta duo. Et b con-
 uocans suos discipulos † h ait b illis: Amen dico vobis, Quoniam vidua hac pauper plus † om-
 nibus misit b qui miserunt in gazophylacium: omnes enim ex eo quod abundabat illis miserunt in
 munera Dei, hac autem de penuria sua, omnia quæ habuit misit, totum victum suum.

ET SEDENS IESVS CONTRA GAZO-
 PHYLA-CIUM, ASPICIEBAT; &c.]
 Vndique Dominus venabatur occasionem docen-
 di suos quæ ad rem pertinebant, quæq; eos à com-
 muni hominum iudicio facerent alienos: Itaque
 peracto eo sermone quo à scribarum vitii cauēdis
 suos admonuit, cuius sermonis occasionem præ-
 buerāt ipsi scribæ & Pharisei, variis quæstionibus
 subdolè ipsum adorantes, aliunde iam utilis alicuius
 doctrinæ, diuersè à scribarum & Phariseorum
 iudicio, occasionem quæsiuit. Itaque sedens con-
 tra gazophylacium, hoc est, è regione gazo-
 phylacij non quidem temerè & curiositatis gra-
 tia, sed ob doctrinæ, quæ ex euentu subsēcuta est,
 oportunitatem captandam, aspiciēbat quomodo
 turba iactaret es, id est, mitteret pecuniam in ga-
 zophylacium. Bis enim hic apud Marcum inter-
 pres posuit verbum, iactare, cum melius vertisset,
 mittere: quemadmodum deinde hoc loco &
 apud Lucam semper vertit, cum sit semper idem
 verbum, nempe βαλῆν, quod & iactare signifi-
 cat & mittere. Porro gazophylacium, arca erat,
 quæ, vt dictum est in capite Concordiæ 77. cir-
 ca illud Ioannis 8. Hęc locutus est Iesus in ga-
 zophylacio, constituta erat in atrio templi iuxta
 alrare, idque ex institutione regis Ioas, de qua
 scribitur 4. Regum 12. vt in eam voluntaria mitte-
 rentur pecuniarum munera, pro templi restaura-
 tione, ministrorumque ac pauperum sustenta-
 tione. Hęc nomine partim Græco, partim Persico
 dicebatur gazophylacium, quod in ea recon-

derentur & seruarentur diuitiæ templi Gaza enim
 Persica lingua significat diuitias, φιλάνθη autem
 Græcis est seruare & custodire. Hebræo autem
 aut Chaldaico vocabulo dicebatur Corbona, vt
 Matth. 27. cum dicitur: Non licet eos mittere in
 Carbonam; quod in eam mitterentur dona Dei.
 Nam Corban Hebræis significat donum. Quod
 autem Dionysius putat Corbonam distinctam fuisse
 arcam ab ea quæ hic dicitur gozaphylacium,
 & in hanc quidem mitti solita quæ templi erant,
 in illam verò quærant sacerdotum, nullam habet
 ex scripturis probabilitatem. Sicut nec quod
 tertiam fuisse in templo asserit arcam, in quam
 mitti solebant quæ regis essent quæ 4. Reg. 16. di-
 cta sit Musach sabbathi. Nam probabilius Musach
 sabbathi intelligitur fuisse locus in quo custodes
 manebant, qui sabbatho exhibant officio functi,
 sic dictus quod tectus esset. Nam Musach Hebræis
 significat velamentum & tectorium, quamquam
 de hoc Musach sabbathi varia diuersi sentiant.
 Cum autem Achaz rex hoc Musach sustulisse dicatur,
 satis liquet non fuisse arcam in quam regi
 munera à populo offerri solita essent. Sed ad rem.
 Cum iam imminente Paschali festiuitate, certatim
 quinque vndique in Hierusalem collecti ali-
 quid in gazophylacium conferre studerent, quo
 Deum sibi propitium facerent, & multi diuites
 multa in illud mitterent, accessit inter alios &
 vidua quædam pauperula, quæ deuotione nimis
 accensa, nec erubuit inter larga aliorum munera
 minimum quid offerre, nec ob inopiam putauit
 sibi

sibi ab oblatione cessandum, ne & ipsa veniret in
 conspectu Dei vacua. Misit ergo æra minuta duo,
 quod, inquit Marcus, est quadrans. Vbi relatio re-
 latitui, quod, dupliciter accipi potest. Nam potest
 accipi vt quodlibet illorum minorum significetur
 fuisse quadrans. vt sit sensus: quod scilicet mi-
 nutum est quadrans, quomodo Eutimius intelli-
 git, quomodo & intelligendum Robertus Senalis
 in suo de mensurarum ac ponderum ratione li-
 bello, colligit ex eo quod pro illo Matthæi: Non
 exies inde donec reddas nouissimum quadrantem,
 Lucas cap. 12. dixit, non exies inde donec etiam
 nouissimum minutum reddas. Et quadrans enim
 minutum est & λεπτόν, quamquam non minutissi-
 mum & insectile illud lepton, id est, minutum,
 quod est pars septima chaldi vel arioli, quodque
 propriè lepton dicitur. Communiter tamen intel-
 ligitur Marcum significare voluisse duo illa minu-
 ta valuisse quadrantem, vt sit sensus: quod, hoc est,
 quæ duo minuta, sunt quadrans vnus. Significat
 autem nomen quadrans quartam assis partem,
 proinde in re nummaria quadrans olim dicebatur
 nummus quidam qui erat quarta pars assis ærei,
 qui & à tribus vncijs teruncius dictus est, vt di-
 ctum est circa citatum Matthæi locum. Valebat
 autem quadrans paulo plus quàm is nummus qui
 est duodecima pars solidi Turonensis, vel stuferi
 nostratis, qui denariolus dicitur Gallis, quemad-
 modum subducendo licet colligere ex eo quod
 denarius Romanus valebat decem asses, as autem
 vnus quatuor quadrantes. Nam denarius valebat
 nostros quatuor stuferos, aut tres cum semisse, si, vt
 vult Budæus, drachmæ Atticæ equiualebat. Et qui-
 dem quod de valore quadrantis modò dictum est,
 verum est de quadrante assis maioris, qui scilicet
 duodenarius erat, hoc est, duodecim vnciarum. At
 is propter inopiam pecuniæ postea redactus est ad
 septuncem & semūciam, qui as Papyrianus dictus
 est, qualium assium sedecim valebant denarius.
 Huius assis si fuit quadrans ille de quo hic fit mē-
 tio, vt ex eo videri potest, quod probabile sit assis
 minoris vsū fuisse tempore Christi, quadrans hic
 valuit dimidium eius nummi quem Branbanti no-
 uenarium vocāt. De quibus prolixus vide Rober-
 tum Senalem in suo de ponderum ratione libello.
 Præstat autem quadrantis valorem excussisse, vt ma-
 gis admiremur quod Dominus dicit viduam plus
 misisse in gazophylacium, quàm diuites. In quibus
 Christi verbis notandum, nō dixisse illum viduam
 plus meruisse, aut opus melius fecisse præ reliquis,
 quāquam & hoc omnino significare voluerit, sed,
 quod magis mirandum est, dicit eam plus dedisse,
 quod cum certum sit non fuisse verum de absolu-
 ta quantitate, intelligendum est de quantitate pro-
 portionali, secundum quam dicitur puero plus esse
 ferre quinque pondo, quàm viro forti ferre viginti
 pondo. Sic enim pauperi plus est dare modicum,
 quàm diuiti dare multum, & viduæ plus fuit dare
 duo minuta, quæ erant tota eius substantia, quàm
 diuitibus dare multa, quæ tantum erant pars su-
 perflui. Non tamen satis est dictum Domini intel-
 ligere de pluri secundum proportionem, quia fieri
 potest vt quis plus secundum proportionem det
 quàm alter, & tamen minus mereatur apud Deum,
 vt si ex minore & imperfectiore det charitæ, ex
 cuius quantitate pendet potissimum magnitudo
 meriti & dignitas operis. Iam dubitandum non
 videtur quin Dominus hanc viduam etiam in cha-

ritate & deuotione præferre voluerit diuitibus. Ita-
 que intelligendum est Dominum dicere voluisse,
 viduam plus misisse, & secundum affectum quem
 Deus maximè attendit, & sec undum rem, propor-
 tionaliter tamen accipiendo hanc pluralitatem rei:
 Nam quod etiam de pluralitate rei, & non solum
 de pluralitate secundum affectum intelligi debeat,
 patet ex declaratione Domini, qua ostenditur plus
 misisse, quia reliqui partem, ista totum: ex qua
 proportionali rei pluralitate etiam satis significat
 maiori interius deuotione viduam etiam fuisse
 præditam, vt ferè magnitudo operis siue absoluta,
 siue proportionalis arguit dilectionis magnitudi-
 nem. Intelligendum ergo Dominum significasse, vi-
 duam, etsi iudicio hominum minus miserit quàm
 diuites, plus tamen misisse iudicio Dei, qui nō tam
 quantitatem doni absolutam considerat, quàm
 proportionalem: nec tam doni quantitatem, quàm
 dantis affectum, qui quo fuerit maior, eo ferè plus
 offert & donat secundum virium saltē propor-
 tionem. Pulchrè autem Dominus declarat quod di-
 xit eam plus misisse, subiiciens: Omnes enim ex eo
 quod abundabat illis miserunt, &c. Vbi notandum,
 duplicem à Domino indicari antithesim. Primum,
 quod illi ex eo quod abundabat miserunt, vidua
 verò ex eo quod deerat illi, vel, vt melius verbum
 est in Marco, ex penuria sua. Ex eo enim quod de-
 erat ei nihil potuit mittere. Iucundior autem hæc
 apud Grecos antithesis, ἐκ τῆς περισσεύουσι αὐτοῖς,
 & ἐκ τῆς ὑστερήσεως αὐτῆς, vel, vt est apud Lucam, ἐκ
 τῆς ὑπερβιασθῆναι αὐτῆς. Opponitur enim ὑστερησις,
 & ὑστερήματα τῷ περισσεύοντι. Secunda antithesis est,
 quod vidua omnia quæ habuit, totumque victum
 suum, hoc est, substantiam suam vnde ali poterat
 (sic enim hic accipitur victus, cum Græca dictio
 βίη, etsi propriè vitam significat, tamen etiam si-
 gnificet victum & substantiam qua sustentatur, vi-
 ta,) illi verò partem tantum substantiæ dederint,
 imò partem tantum superflui, & neque totū quod
 supererat eis. Nam id satis significat, cum non di-
 cit eos misisse quod abundabat illis, sed ex eo quod
 abundabat vel supererat. Proficit autem nobis hæc
 viduæ à Christo facta commendatio, primū ad
 hoc, vt intelligamus quàm sint iudicia Dei diuersa
 à iudiciis hominum, vt rectè dixerit Propheta: Non
 enim cogitationes meæ cogitationes vestræ, ne-
 que viæ meæ viæ vestræ, dicit Dominus. Secūdo,
 vt id intelligentes nec pauperes sibi displiceant,
 quasi qui non possint Deum sibi equè vt diuites
 promereri etiam donis: nec diuites gloriantur, dum
 multis sibi seruatis, aliquam partem etsi magnam
 hominum iudicio, obtulerint Deo, & in cultum
 Dei aut pauperes expenderint. Colligant enim ex
 hoc loco diuites, quando obtulisse se magnum ali-
 quid iudicate possunt, quando quicquid de eo quo
 non egent ad vitæ necessitatem, impendunt mi-
 nus est quadrante pauperis. Obseruandum autem
 circa hoc Christi factum, quod quamquam tem-
 plum illud Hierosolymitanum, sicuti mox subiungit,
 & prope suum interitum esset, & iam tempus
 venisset quo non in templo illo pater adoraretur,
 sicut dixit Ioannis cap. 3. & quamquam sacerdo-
 ces & scribæ quos accerrimos habuit hostes, quos-
 que mox acriter erat insectatus, oblationes tem-
 pli verterent in suum quæstum & lucrum, nequa-
 quam tamen cum viderent multos multa offerētes
 factum illorum reprehendit, sed potius commen-
 dauit, spectans scilicet offerentium pietatem, quam
 nequa

nequaquam supprimi, sed foueri potius oportebat, quamuis non vtiliter dispensanda forte essent oblationes. Cuius contrarium faciunt hi qui fidelium in oblationibus faciendis pietatem & deuotionem student impedire & reprimere, quod videant multa male expendi & consumi, quæ sacerdotibus & tēplis Dei nomine offeruntur, non tantum cum Christo eicere volentes ementes & vendentes in templo, sed etiam contra Christum offerentes e templo quantum in ipsis est eicientes. Recte autem intelligitur vidua hæc tyrum prætulisse Ecclesie, quæ in hoc mundo veluti vidua degit, fugiens huius vitæ oblectamenta, & suspirans coniungi suo sponso hinc ab ipsa in cælum sublato. Hæc enim, cum Iudæorum synagoga sibi placuerit de diuitis bonorum operum, ac varia sacrificia Deo obtulerit, suam agnoscit paupertatem, & tamen hoc ipsum quod habet, corpus scilicet & animam, Deo offert, atque in eius cultum exhibet veluti duo minuta quæ vnum reddunt quadrante. qualis oblatio longè Deo gratior est, & munificentior illi, iudicatur, quam omnes Iudæorum

varia oblationes. Et nos itaque qui Ecclesie sumus filij & membra, Euangelicam hanc viduam imitantes, & instar viduæ in hoc mundo degamus, & sic nostram agnoscamus paupertatem, vt tamen meminerimus etiam nos non debere apparere in conspectu Dei vacuos, quin ei saltem duo minuta offeramus, corpus scilicet & animam, comminuta: illud quidem per temperantiam, hanc verò per animi modestiam. Quod si viderimus quosdam in spiritualibus diuites charismatibus, sed thesauro cordis sui proferre ad ædificationem Ecclesie noua & vetera, atque occulta queque diuinæ sapientie vtriusque testamenti explanare, neque inuideamus, neque erubescerent pigritemus id saltem quod possumus, in Ecclesie impendere prompto corde vtilitatem. Sic enim futurum vt multum impendisse iudicemur à Deo, qui non quantum, sed ex quanto impendatur considerat. Vnde Paulus scribens Corinthiis, non tam exhortatur ad magnas elemosynas, quam vt eas prompta faciant voluntate, subiiciens: Hilarem enim datorem diligit Deus.

PRÆDICITVR EVERSIO TEMPLI ET HIERUSALEM.
Matthæi 24. Marci 13. Lucæ 21. CAPVT CXXII.

* a ipse autem t b ait illi: Vides t b. o. Et cum sederet in monte oliueti t c. inseruogame runt autem illum t b. o. ista fient t c. o. cū t c. qui dicit h t a. dicit h t b. o. exurgit t c. o. surgit t b. o. in t b. o. super t a. o. in t b. in t c. sed t a. o. in t b. o. sol t c. o. tollere t a. o. suam t a. Erunt enim tunc

Egressus Iesus de templo, ibat. Et cum egredere-
tur de templo, accesserunt discipuli eius, vt
ostenderent ei ædificationes templi, [Et] ait illi vnus ex discipulis suis: Magister, aspice quales
lapides, & quales structurae, & quibusdā dicentibus de templo, quod bonis lapidibus & donis
ornatum esset, respondens Iesus dixit illis: Videtis hæc omnia, hæc omnes magnas ædifi-
cationes. Amen dico vobis, hæc quæ videtis, venient dies in quibus non relinquetur hic lapis super
lapidem qui non destruat. Sedente autem eo super montem Oliueti contra templum, accesserunt ad
eum discipuli secreto [Et] interrogabant eum separatim Petrus, & Iacobus, & Ioannes, & Andreas,
dicentes: Præceptor dic nobis quando hæc erunt, & quod signum erit quando hæc omnia fieri
incipient, & consummari, & quod signum aduentus tui, & consummationis seculi? Respondens
Iesus cepit dicere illis: Videte ne quis vos seducat. Multi enim venient in nomine meo dicentes,
quia ego sum Christus, & multos seducet. Et tempus appropinquauit. Nolite ergo ire post eos, auditu
ri enim estis praelia, & opiniones praeliorum. Quum audieritis autem bella, & seditiones, & opiniones
bellorum, videte ne turbemini, oportet enim primum hæc fieri, sed nondum adest statim finis. Tunc
dicebat illis: Consurget enim gens contra gentem, & regnum aduersus regnum, & terra motus ma-
gni erunt per loca, & pestilentia, & fames, & terroresq; de caelo, & signa magna erunt. Hæc autem omnia
cinitia sunt dolorum. Videte autem vosmetipsos: [nam] ante hæc omnia iniicient vobis manus
suas, & persequentur tradentes in synagogas, & custodias, trahentes ad reges & praesides propter nomen
meum. Tradent enim vos in conciliis, & in synagogis vapulabitis: & ante praesides & reges stabitis pro-
pter me continget autem vobis in testimonium illis. Et in omnes gentes primum oportet predicari Eu-
gelium, & cum duxerint vos tradentes, ponite in cordibus vestris non praemeditari quemadmodum re-
spondeatis, sed quod datum vobis fuerit in illa hora, id loquimini, ego enim dabo vobis os & sapientiam,
cui non poterunt resistere & contradicere omnes aduersarij vestri: non enim vos estis loquētes, sed Spi-
ritus sanctus. Tunc tradent vos in tribulationem. Trademini autem à parētibus, & fratribus, & cognatis, &
a mortuis amicis, & morte afficient ex vobis. Tradet autem frater fratrem in mortem, & pater filium, & con-
surget filij in parentes, & morte afficient eos, & eritis odio omnibus gentibus, propter nomen meum. Et
tunc scandalizabuntur multi, & inuicem tradent, & odio habebunt inuicem. Et multi pseudoprophetae sur-
gunt, & seducunt multos, quoniam abundabit iniquitas, refrigescet charitas multorum, qui autem per-
seuerauerit vsq; in finem, hic saluus erit: & capillus de capite vestro non peribit. In patientia vestra possidebi-
tis animas vestras. Et predicabitur hoc Euangelium regni in vniuerso orbe, in testimonium omnibus genti-
bus, & tunc veniet consummatio. Cum autem videritis circūdari ab exercitu Hierusalem, tunc scitote, quia
appropinquauit desolatio eius. Cum ergo videritis, abominationē desolationis, quæ dicta est à Daniele
propheta, stantem vbi non debet in loco sancto (qui legit intelligat) tunc qui in Iudæa sunt fugiant ad
montes, & qui in medio eius, discedat, & qui in regionibus, non intrent in eam: & qui super tectum, ne
descendant in domum, nec introeat vt tollat quid de domo sua: & qui in agro erit, non reuertatur retrò
tollere vestimentū suum, quia dies ultionis hi sunt, vt impleantur omnia quæ scripta sunt. Vt autem præ-
gnantibus, & nutriendis in illis diebus. Orate autem vt hyeme nō fiant, vt nō fiat fuga vestra in hye-
me, vel sabbatho. Erunt enim pressura magna super terram, & ira populo huic. Erunt enim dies illi tribula-
tiones

tiones tales quales non fuerunt ab initio creaturæ, quam condidit Deus: vsque nunc, neque fient. Et ca-
dent in ore gladij, & captiui ducentur in omnes gentes, & Hierusalem calcabitur à gentibus, donec im-
pleantur tempora nationum. Et nisi breuiasset Dominus dies, non fuisset salua omnis caro: sed propter e-
lectos quos elegit, breuiavit dies.

ET EGRESSVS IESVS DE TEMPLO, IBAT. ET CVM EGREDERETVR DE, &c.] Particula illa, de templo, etsi apud nos videatur coniungenda cum participio, egressus, ramen ex Græcis magis coniungenda est cum verbo, ibat. Habent enim hæc verba in originalibus id est, & egressus Iesus ibat à templo, vel discedebat à templo. Itaque cum iam vespera imminente post multam doctrinam Dominus egredere-
tur e templo, accesserunt ad eum discipuli, vt ostenderent ei templi ædificationes, idque non temetè aut curiositatis gratia, sed moti verbis Domini, quibus & iam prædixerat, vt Matthæus refert, vastandum Hierusalem, & aliàs item, vt cum illi appropinquasset insidens asino, quemadmodum supra habitum est ex Luca. His enim verbis comotos, verisimile est templi magnificas structuras ostendisse Domino, veluti commiserantes, laur etiam ad commiserationem Dominum flectere volentes, vt prolata mutaret sententiam, significantes indignum videri & planè dolendum, quod talis domus tam magnificè extructa & instructa desolanda esse: aut etiam significare volentes, opus esse maius & munitius, quam vt quisquam facile demoliri posset. Lucas nō tantum lapidum & structurarum templi factam mentionem dicit, sed etiam donorum quibus templum fuerat ornatum. Hæc autem qualia fuerint, clarè significat dictio Græca ἀνάθημα. Significat enim ea dictio donā quæ dicata diis suspenduntur in parietibus templi aut columnis eius, cuiusmodi nunc visuntur in nostris templis præcipuè iuxta diuorum monumenta, statuarum argentearum, aut ceræ, dicta ab ἀνάθημα, id est, à seponendo aut suspendendo, vnde & ἀνάθημα dicitur, quod vocabulum, sicut & præcedens, nonnunquam in malam accipitur partem, pro hominibus execratis, quorum capita diis inferis erant apud gentiles dicata & deuota: quemadmodum & apud Latinos sacrum in malam accipiebatur partem, vnde dicebantur tales, homines sacri. In qua significatione hac voce vsus est Paulus ad Galatas. Porro nihil habet dissonantiæ aut contrarietatis, quod Marcus dicit vnum ex discipulis excitasse Dominum ad structurarum considerationem: Lucas verò pluraliter dicit quosdā dixisse de templo, quod bonis lapidibus & donis ornatum esset, sicut & Matthæus pluraliter dicit accessisse discipulos vt ostenderent ei ædificationes templi. Intelligendum enim discipulos inter sese prius de templi interno & externo ornatu, eiusque fortitudine collocutos, ac deinde vnum ex eis omnium nomine dixisse, quod Marcus commemorat, aut etiam post huius verba, alios subiecisse lapidum & donorum templi commendationem, quanquam quod Lucas dicit pluraliter, synecdochicè etiam possit accipi, vt numerus pluralis sit positus pro singulari. Cum ergo discipuli admirarentur & extolleret templi tum pulchritudinem, tum fortitudinem, significaretque & indignum esse vt ei quæ prædixerat Dominus, euenirent, & non facile id ei posse euenire, Dominus non vt discipuli adhuc carnales, corporale templum est simul admiratus, sed à carnali admiratione suos reuocans, & prædictorum suorum verbo-

Arum fidem confirmans, respondit: Videtis has omnes magnas ædificationes? Hac enim interrogatione animum eorum excitauit, quo admirabilius videretur quod dicturus erat, quod quo illis certius haberetur, solita asseueratione confirmauit, dicens: Amen dico vobis, non relinquetur hic lapis super lapidem qui non destruat. quasi dicat: Tantū abest, vt hæc structura quantumuis multa & magna, ob ipsarum vel pulchritudinē vel fortitudinē, sint futuræ perennes, vt & perfecta earum sit futura deuastatio, adeo vt nō sit relinquendus lapis super lapidē qui non destruat, quod quam verè sit impletū, & quomodo sit intelligendū, dictum est supra in ea Concord. 110. circa illud Lucæ: Non relinquet in te lapidem super lapidem. Lucas autē hic dicit: Hæc quæ videtis, venient dies in quibus non relinquetur, &c. pro, ex his, quæ videtis. Cœptā enim orationem nō absoluit, quod illud, veniet dies, occasionem præberet alio modo sententiam finiedi, quod & in Paulo nonnunquam accidit. Notandum autem præsentem Domini e templo egressum, nouissimum fuisse, nec enim post hæc legitur rediisse in templum, proinde mysticum eum fuisse egressum rectè intellexerimus, eoque significatū, tempus iam aduenisse, quo religio populi Iudaici reiicienda esset & abolenda, ac relicto templo Iudaico, spirituale in vniuerso mundo apud gentes templum iam erigendum, in quo ipse cum patre habitaturus esset. Itaq; spiritualis huius tēpli desiderio, tēplum, quod oculis corporalibus cernebatur, & discipuli admirabantur, Christus nequaquam est admiratus, sed fastidire cœpit & contemnere, eiusque in hoc mystico suo & vltimo egressu destructionem prædixit oportune. Obseruandum & illud, quod cum Hierosolymitanum illud templum destrui conueniebat, quo intelligeretur Deum cultum illum veteris legis carnalem iam reiecisse, ipsumque secundum Euangelicam doctrinam coli velle, vbique in spiritu & veritate, non tamen id factum est, nisi Iudæorum impietate promerete & exigente vt sic fieret. Sic enim declaratū est, & quam iuste Deus eum populum cum templo ac cultu ipsorum reiecerit & quantum bonum ex impietate quorundam & vindicta de eis sumpta elicere nouerit. Cæterum quare non statim post spiritus sancti missionem, & Euangelicæ prædicationis inchoationem, subuerfa sit Hierusalem cum suo templo & religione, patebit ex sequenti Christi sermone.

SEDENTE AVTEM EO SVPER MONTEM OLIVETI, CONTRA TEMPLVM, ACCESSERVNT, &c.] Ex Matthæo & Marco superius patuit, quomodo prima & secunda huius hebdomadæ die Dominus sub vesperam egressus Hierosolymam, abierit in Bethaniam, in quo itinere obuiam habuit montem Oliueti, in quo etiam, vt postea dicit Lucas, Dominus his noctibus morabatur. Itaque cum & iam tertio hoc die pergeret Bethaniam, contigit eum in obuiō monte federe, siue ob defatigationē ieiunij post diurnū laborem corporis: siue vt occasionem daret discipulis interrogandi quæ de futuris rebus differenda erant. Aut iessio hæc contigit post cenam in Bethania sumptam, cum ad montem hunc orationis causa recur

recurreret Dominus, deligens sibi in hoc monte nocturnum diuersorium, quemadmodum eum solitum facere his diebus testatur Lucas. Cum ergo in hoc monte sederet, idque contra templum, hoc est, è regione templi, sic ut templum esset in prospectu, renouata est discipulis memoria sermonis, quo prädixerat fore ut templum funditus dirueretur. Et Matthæus quidem accessisse & interrogasse discipulos dicit in genere, quemadmodum Lucas: Marcus verò Petrum, Iacobum, Ioannem & Andream peculiariter dicit eum interrogasse separatim, id est, seorsum. Quod dupliciter accipi potest. Altero modo, ut hi soli, quorum nomina exprimit Marcus, intelligantur ex discipulis Dominum nunc adiuisse, & interrogasse seorsum ab aliis discipulis, sperantes eum, quemadmodum transfigurationis mysterium & alia quædam paucis & ipsis potissimum crediderat, etiam de tempore & signis futuræ deuastationis facile paucis communicaturum, quæ aliis omnibus non esset creditur us. Sic enim intelligit in paraphrasibus Erasmus. Altero modo, ut omnes discipuli dicantur discendi causa accessisse Dominum, soli autem illi quatuor quos nominauit Marcus, omnium nomine interrogauerint, ut pote primores Apostolorum, & maiorem habentes apud Dominum fiduciam ut quod dicit Marcus, separatim, significet eos hoc interrogasse semotis turbis, quemadmodum intelligi debet quod dicit Matthæus discipulos interrogasse secretò. In hunc modum Euthymius Euangelistas concordat. Dicunt ergo, Dic nobis; quod scilicet non omnibus facile dicturus esses. Porro Marcus & Lucas duo illos interrogasse dicunt. Primum, quando illa fierent quæ de euerfione templi prädixerat. Secundò, quod esset signum quando illa inciperent fieri. Matthæus verò pro secunda hac questione quæfisse eos commemorat, quod esset signum aduentus ipsius & consummationis seculi. Quam quæstionem in duas secat Diuus Hieronymus, ut tria intelligantur apud Matthæum interrogasse, nempe quo tempore Hierusalem esset destruenda, quod esset signum aduentus eius, & postremum, quod signum consummationis seculi. Ad quæ tria in sequentibus quidam Dominum distinctè respondisse conantur ostendere. At duo hæc posteriora sub vna potius quæstione sunt comprehendenda, quemadmodum sub vna quæstione illa Matthæus extulit, Non enim distinctè signum vel tempus aduentus Christi, & signum vel tempus consummationis seculi interrogare voluerunt discipuli, cum crederent ut res se haberet, vnum idemque fore tempus aduentus Christi & consummationis seculi, quod præter alia Christi verba, intellexerat satis ex eo quod supra dixerat: In regeneratione cum sederit filius hominis in sede maiestatis sue, sedebitis, &c. Nec est secunda apud Matthæum quæstio, diuersa ab ea quæ secunda ponitur apud Marcum & Lucam. Existimabant enim discipuli in secundo Messie aduentu deuastandam Hierusalem & templum, ac cum ea totum mundum consummandum, ac omnium finem futurum, ac tum rebus omnibus nouatis, nouum regnum suum Messiam initutum & auspiciaturum, de quo carnaliter somnare non desinebant. Et quidem ex quibusdam parabolis Domini superius tractatis id concipere poterant, ut ea qua apud Lucam cap. 19. dicitur homo nobilis accepto regno reuersus perdidisse inimicos suos qui noluerunt ipsum regna-

re super se. Rursum qua apud Matth. cap. 22. dicit regem missis exercitibus suis perdidisse homicidas, ciuitatemque eorum succendisse, ac tum ad paratas filij nuptias alios recepisse. Item quia mox superius cum de Hierusalem euerfione diceret, adiecit etiam: Non me videbitis amodo donec dicatis: Benedictus qui venit. Itaque apud omnes Euangelistas duo sunt à discipulis quæfita. Primum de tempore, destructionis Hierusalem, quam per gloriosum Christi aduentum futuram putabant. Secundò, de signis imminentis huius temporis. Quod obseruatum multum lucis adferet ad intelligendum quæ Dominus ad hæc responderet interrogationes.

B LET RESPONDENS IESVS COEPIT DICERE EILLIS: [VIDETE NE QVIS V O S.] Valde variè ab interpretibus intelliguntur sequentia Christi verba; Maximè ea quæ in hoc concordie capite sunt posita, dum quidam plerique referunt ad consummationem seculi, quæ alij intelligunt pertinere ad signa vel tempus vastationis Hierusalem. Nos in horum tractatione potissimum sequemur enarrationem D. Chrysoptomi, quod hæc verbis Domini ad inuicem collatis, & rebus apud Iudæos gestis maximè conueniat, non præmittentes interim & alias aliorum interpretationes, eorumque rationes quibus mouentur ostendentes esse inefficaces. Secundum autem Chrysoptomi enarrationem omnia quæ in hoc Concordie cap. habentur, pertinent ad tempora, aut vastationem Hierusalem præcedentia, aut ipsius vastationis Hierusalem, ita ut pulcherrimus sit eorum quæ dicuntur à Domino ordo, cum secundum alios confusè Dominus loquatur. nunc de his quæ pertinent ad finem seculi, nunc de destructione Hierusalem. Itaque cum discipuli rogarent de tempore & signo vastationis Hierusalem, atque eodem tempore putarent aduentum Domini & seculi consummationem simul fore, Dominus primum quidem disserit de vastatione Hierusalem, deinde verò de suo aduentu, significans non fore hæc eiusdem temporis, sed diuersorum. Priusquam autem disserat de tempore & signis vastationis Hierusalem, præmittit de variis malis vastationem illam præcessuris, præmonire suos volens ne ab illis læderentur, & ad eorum cogitationem animos suorum reuocans quæ magis eos scire conueniebat, utpote quæ ad eorum salutem magis & propius faciebant. Quoniam enim curiosè tempus & signa vastationis Hierosolymitanæ cognoscere cupiebant, & de gloria regni eius cogitabant, Dominus ab illa curiositate & regni cogitatione, reuocat eos ad audiendum ea quæ primum eos scire oportebat, quæ scilicet ante illa erant euentura cum magno salutis ipsorum periculo. Primum ergo monet futuros multos impostores, quo ab eis sibi cauere: deinde de bellorum atque aliis calamitatibus, quibus ante excidium Iudæi affligendi erant, ne ipsi inde malè turbarentur. Tertio, de imminente ipsis persecutione, & variis tentationibus, quas tam à deficientibus fratribus, quam pseudoprophetis experturi erant, quo ad ferendam ipsam animarentur. Postremum, de atrocitate & immanitate excidij vrbs & gentis Iudæorum, quo & tunc superstites in tempore fugerent, Iudæa relicta. De his ergo quæ rogatus fuit Dominus diserturus, altius repetito sermone, (propter quod Marcus videtur dixisse, quod cœperit dicere) sic auspiciatus est: Videte,

de, hoc est, caute, ne quis vos seducat: atque à fide quæ est in me abstrahat ad sequendū se, quod ob id vos moneo, quia multi post meum à vobis discessum venient in nomine meo, hoc est, nomen meum præ se ferentes, ac dicentes: Ego sum expectatus ille Christus, & multos seducet potissimum ex Iudæis, qui quemadmodum prädixit illis, cum me qui veni in nomine patris mei noluerint recipere, recipient eū qui veniet in nomine suo. Quod autem euenturum prædico, non post multa euenturum est secula, sed tempus iam appropinquauit, & instat quo istud eueniet. Cauete ergo ne multos illos qui seducuntur imitantes, sequamini illos seductores, mihiq; nuntio remisso, ipsis adhæreatis & credatis. Porro cum Christi nomen atq; officium sit, populum tyrânide malorum liberare, gubernareq; foeliciter, Christi nomine se Iudæis insinuarunt quotquot se populi liberatores, saluatoresq; polliciti sunt, quorum certè multos ante excidium habuerunt, qui tamen id esse se toti populo nõ persuaserunt, multos tamen seduxerunt, ut hic Christus prädixit. Iosephus enim lib. antiquit. 20, cap. 4. meminit Theudæ magi cuiusdam, qui Cuspio Fado Iudæam administrante, populo suaferat: ut fumentes suas substâtias egrederentur ad Iordanè, quem promiserat eis se præcepto diuisurum, eumq; multos seduxisse testatur, ac tandem captum à Fado, capitis sectione multatum fuisse, peremptis simul multis qui cum ipso fuerant, nõnullis verò captis. Hunc Theudam illum esse, dubium non est, cuius meminit Gamaliel Act. 5. Nam etsi dicat: Post hunc extitit Iudas Galilæus in diebus professionis, hoc est, cum Cyrenius præses cæsum primum apud Iudæos ageret, cum & Christus natus fuit: nõ tamen voluit per hoc significare, hunc Iudam fuisse tempore posteriorem illo Theudæ, sed est illud, post hunc, ad ordinem narrationis referendum, quasi dixisse: Præter hunc fuit & superiore tempore Iudas, &c. Nã ait ibi Gamaliel loquens de Theudæ: Ante hos dies; quo utiq; significauit, paulò ante id temporis eum fuisse. Iudæ autem tempus exprimit, adferens fuisse in diebus professionis, hoc est, cum census ageretur. Idem Iosephus lib. Antiquit. 20. cap. 11. scribit latronū & magorum hominum turba populum seducendum, prouinciam fuisse repletam. Per magos autem intelligit eos qui se Prophetarum nomine insinuant. Rursum cap. 12. Ægyptij cuiusdam pseudoprophete, meminit, de quo etiam scribit lib. 2. de bello Iudaico cap. 12. quod arrogata sibi Prophetæ opinione, triginta ferme milia congregarit, quos ex solitudine in montem ducens Oliuarum, Hierusalem capere annis fuerit, sed oppressi fuere à Felice tunc præside. Hic Ægyptius capto Paulo Hierosolymis, nõdum extinctus erat, (testatur enim Iosephus ipsum ex oppresso eius exercitu fuga lapsum disparuisse.) Itaq; tribunus Paulum rogauit, num ipse esset Ægyptius ille, qui ante eos dies tumultum excitasset, eductis in desertum quatuor milibus sicariorum, ut scribitur Act. 21. Iterum de alio quodam scribit Iosephus cap. 14. lib. Antiquit. 20. qui sub præside Festo populo salutem, & requiem malorum promittebat, si se sequerentur in desertum. Talibus multis delusus Iudæorū populus fuit, qui omnes quatenus libertatem & salutem populo promiserant, eatenus se Christos asseruerunt, quâquam peculiariter hoc etiam nomine pro vero atq; in scripturis promisso Messia sese venditarint. Eiusmodi & Simon Ma-

gus fuit, qui Samaritis persuaserat, se virtutem Dei esse quæ vocatur magna, ut scribitur Act. 8. De quo vide Irenæum lib. 1. aduersus Hæreses, vbi cap. 20. inter reliquas impietatis eius assertiones dicitur, quod docuerit semetipsum esse eum qui in Iudæa quidem quasi filius apparuerit, in Samaria autem quasi pater descenderit, in reliquis verò gentibus quasi spiritus sanctus aduentauerit. Vnde, teste Hieronymo, inter cætera sua scripta magus iste reliquit: Ego sum sermo Dei, ego sum speciosus, ego paraclætus, ego omnipotens, ego omnia Dei. De hoc & Eusebius Eccles. hist. lib. 2. cap. 13. ex Iustino Martyre refert, quomodo sub Claudio Cæsare in vrbe Roma, magicis suis artibus quamplurimos adeo deceperit, ut Deus sit decretus, & statua quasi Deus donatus sit, collocata in flumine Tyberis inter duos pontes; habenteq; etiam titulum Latinis scriptum literis, Simoni Deo sancto. Huic successit Mehander quidam & ipse Samarites genere, quem admodum & Simon, & in arte magica absolutissimus, qui, ut scribit Irenæus cap. 21. lib. 1. se eum esse dixit, qui missus esset saluator pro salute hominum. De quo & Eusebius lib. 3. cap. 16. Hi omnes & alij multi cum plerisque seduxerint, non abs re fuit, ut suos Christus præmoueret, ne & ipsi imposturis illorum caperentur.

C AVDITURI ENIM ESTIS PRELIA, ET OPINIONES PRELIORVM. h CVM AVDIERITIS.] Græca non habent, enim, sed autem. Non enim hic declarantur prædicta, sed ad aliorum malorum prædictionem est digressio. Postquam enim prædixit venturos post se pseudo-christos, & ut ab eis sibi cauere præmonuisset eos imprimis, ut cuius etiã moneri plus referebat: iam secundo etiam prædicit bellorum, tumultuum, & aliorum malorum euentum, de eisque præmonet suos ne hinc plus nimio perturbentur & terreantur. Porro pleriq; quæ hic dicuntur de malis bellorum, pestis, & famis, & aliorum, putant dicta esse de omnibus illis malis quæ vsque ad consummationem seculi orbem vexabunt, ut semper affligerent, ita ut hæc Domini præmonitio, qua monet non perturbari nec terreri, non tantum pertineat ad Apostolos & eos qui vixerunt Apostolorum tempore fideles, sed ad omnes cuiusque temporis Christianos, ne cum hæc fieri viderint, putent diem instare iudicij. Videtur enim eis illud; sed nondum statim finis; intelligendum de fine seculi, de quo quæsiuerunt Apostoli: & similitè illud; Hæc autem omnia initia sunt dolorum; intelligendum de doloribus & afflictionibus quæ erunt tempore Antichristi circa consummationem seculi, quarum communita hæc orbis mala tantum sunt initia. Verùm Chrysopt. rectius colligit Dominum de bellis & malis quæ apud Iudæos erant ante illorum vastationem euentura hæc prædixisse, quod alioqui nihil noui prænunderetur: cum ista nõquam orbi defuerint, nec desint. Ut ergo suos præmonuit quo sibi cauere à pseudochristis, qui post discessum eius mox erant exorturi: ita & nunc eos præmonet, ne illis malis quibus gens Iudæorum exagitata erat, priusquam penitus excinderentur, plus nimio turbarentur: idque ob id præmonet quod credentes sibi ita seruire vellet, ne quid inde læderetur, neque illi hæc videntes putarent vanã esse suam de regno Christi expectationem, atque à delegato ipsis prædicandi Euangelij officio cessarent. Proinde quod dicitur, sed nondum finis, &c. hæc omnia initia sunt dolorum.

rum; intelligendum de fine Hierusalem & gentis Iudaeæ, deq; incitis dolorum & malorum quæ populus ille experturus erat, de quo dixit requirendum omnē sanguinem iusti qui effusus est à mundi constitutione. Quoniam enim Apostoli eundem putauerunt fore finem mundi, qui esset finis Hierusalem, nō mirum si Dominus iam adhuc absolūtē loquatur de fine Hierusalem, cum in sequentibus sit ostensus non fore eundem & mundi & Hierusalem finē. Cæterum bella de quibus hic dicitur, & opiniones, hoc est, timores nouorum bellorum ceperunt potissimum sub præside Cumanō, qui Tyberio Alexandro successerat. Nam cum op militis cuiusdam impudentiam, qui in festiuitate Azymorum Iudæis reiectis genitalibus illuserat, exortus fuisset tumultus ea cædes admissa est, vt sint numerata cæsurum 20. milia. De quo tumultu legitur apud Iosephū lib. Antiq. 2. o. cap. 6. Et lib. de bello Iudaico. 2. cap. 11. Mox sequutus est alius tumultus inter Iudæos & Samaritas, multa cum strage hominum, locorumque deuastatione. Sed & sicariorum genus prodiit, qui testas vestibus ficas gerētes, passim in turba cœtuque populi homines perimebant, neque agnoscebantur, vt miris terroribus omnia repletur. Tertius mox tumultus secutus est apud Cæsareā sub Felice Præside, Iudæis contra Syros contendentibus pro ciuitatis prærogatiua. Cum verò Felici Portius Festus successisset, (de qua successione est Act. 24.) conatus quidē hic fuit proniciā latronibus liberare, sed vrgente vltione Dei non potuit. Cui cum Albinus, & huic C. Florus successisset, semel omne genus malorum inundauit. Nam vt hi duo, potissimum autem Florus, nihil ad crudelissimam tyrannidem, manifestam vim & rapinas reliquum faciebant, ita pariter feditiosorum apud Iudæos audacia indes creuit, vnde cōtinuō motus, atrocina, direptiones cædes passim ædebantur, & indicibilibus quotidie malis & calamitatibus populus exterminabatur, donec ad iustam rebellionem fuere velut compulsi. Tam inaudita vi & crudelitate sæuiebat in eos Florus. Agrippa rex multis à rebellando dehortari Iudæos conatus fuit, sed frustra. Tandem ergo vbi qui nouandis rebus studebant, præualuissent, præsidium Romanum atque regis Agrippæ Hierosolymis aperto Marte Iudæi oppugnant, compulsumq; ad deditioem, postquam datis dextris & sacramento vitā promississent, præter vnum præfectum eorum Metilium, omnes trucidat. Quo die, quaq; hora Cæsarienses, Iudæos apud se habitantes trucidarunt numero 20. milia, paulo post Schyropolitæ secuti exemplum Cæsariensium, tredecim Iudæorum milia interemerunt. Mox Ascalonitæ duo milia quingentos. Ptolemæis duo milia. Alexandrini 50. milia. Sed & in regno Agrippæ, excitata est contra Iudæos pernicies, occisis 70. viris nobilibus. Hinc iusto bello eos est aggressus Cestus Syriæ præfectus. Sed cum Hierosolymorū obsidione soluta, vim Iudæorum fuga declinasset, audentiores facti rebellionis authores, omnemq; potestatem nacti, inenarrabile malorum mare sibi & suis inuexerunt, donec prorsus per Titum exterminarentur, de quibus omnibus fusè scribit Iosephus ab 11. cap. lib. 2. belli Iudaici vsq; in finem 7. libri, hoc est, cœtus operis. Itaque seditiones populi motusque per vniuersam Syriam qui sub Floro fuere excitati dederunt rumores isto bellorum & bella, de quibus hic Dominus prædixit: Audituri

estis bella & opiniones bellorum, videte ne turbemini. Oportet enim hæc fieri, sed nondum est finis, non modò seculi, sed nec malorum quæ populo huic accident. Conuenientem autem reddit rationem Dominus quare non debeant turbari, nimirum quia oportet hæc omnia fieri. Oportet, inquam, exigente ita Iudæorum impietate. Quis enim prudens afflicteretur pro re quā habere aliter nequeat, quæque iusto Dei iudicio est necessario euentura, cuius iudicium necesse est esse optimum, & sanctis semper salutare. Ex prædictis patet, eodem tempore & illud impletum: Consurget gens contra gentem, & regnum aduersus regnum. Id enim Cæsareæ, Schytopoli, Ascaloni, Ptolemaid, Alexandriæ, postea & Damasci, vbi decem milia Iudæorum trucidata fuere, denique moto regno Agrippæ totaq; Syria & vicinis regnis, nimum verum apparuit. Porro de pestilentis atque terræ motibus Iosephus nihil peculiare memorat, forte quòd hec collata seditionibus & bellis leuia mala habuerit. De terriculentis & signis magnis ad longum narrat lib. belli Iuda. 7. ca. 12. Per annum enim ante obsidionem sidus supra urbem visum est simile gladio. Nona hora nocturna lux diem superans, in templo effulsi, & per dimidiā horam duravit. Bos immolandum agnum peperit in templo. Porta templi cæna, vltro est patefacta. In aere visi commissi exercitus. Audita vox in templo: Migremus hinc: Audita est querulatio monstrosa Iusu Anani per annos septē, menses quinque, clamantis identidem: Vēh vēh Hierosolymis. Recensentur hæc signa ex Iosepho & ab Eusebio Ecclesi. hist. lib. 3. cap. 8. De fame autem quæ Hierosolymis ita inualuerat, vt multi egestate fuerint consumpti. Iosephus memorat. In qua necessitate Herena regina Adabienorum cum filio Iazate, magnifice Iudæis subuenit, vt narrat Iosephus lib. Antiq. 2. o. cap. 2. Io Actis quoque cap. 11. legimus ab Agabo famem magnam prædictam, in toto orbe terrarum, quæ accidit sub Claudio Cæsare. At verò hic orbis terrarum, pro omni regione Iudæorum videtur accipi debere. Vnde idem scribit Lucas, discipulos prout cuique suppetebat, propulsisse tunc in subsidium mittere habitantibus in Iudæa fratribus: quod & fecerunt, mittentes ad seniores per manū Bernabæ ac Sauli. Et hinc enim videre licet Iudæam vel solam, vel potissimum hac fame fuisse afflictam. Sic & mala alia de quibus hic dicitur, in hanc potissimum regionem incubuisse, intelligendum est, atq; de futuris huius gentis calamitatibus Dominum hic potissimum voluisse prædicere, atque ita declarare, quomodo omnis sanguinis iusti vltio de ipsi sumenda esset, fudsq; confirmare ne perturbatis adeo rebū apud Iudæos, animisq; omnium consternatis, vel impostoribus crederēt, quod apud trepidantes homines potissimum imposturis suis fidem inueniunt, vel Euangelij prædicationem spermq; regni sui desponderent.

VIDETE AUTEM VOS METIPSO S.
[NAM] C ANTE OMNIA HÆC INICI
CIENT VOBIS. &c.] Postquam prædixit mala Iudæis ante vastationem obuentura, prædicit iam tertio mala ipsi etiam Apostolis euentura, & ne ab eis sedantur præmonet & premunit. Quoniam enim de regno & gloria cogitarant, prædicitur eis post pericula pseudochristorum post communes gentis Iudæicæ calamitates, persecutio, crux, ignominia, garuia præterea scandala multorum à fide

deficiē

deficientium, denique & pseudoprophetarum pericula. Et quidem Lucas dicit ante omnia prædicta Iudæorum mala, ipsos hæc quæ modò dicuntur passuros. Matthæus verò tunc tradent vos in tribulationē. Nam & ante calamitates Iudæorum prædictas, cœperunt Iudæi iniicere manus in Apostolos & fideles, & in mediis suis calamitatibus non destiterunt Iudæi simul cum gētib; eos persequi. Huiusmodi enim persecutionem senserunt mox à nece Stephani, qua dispersi omnes fuerunt per regiones Iudææ & Samariæ, præter Apostolos, vt scribitur Act. 8. quam persecutionem promouebat & Paulus, vt habetur Act. 9. Postea & Herodes rex vt affligeret quosdam de Ecclesia, manus iniicit in Iacobum, eoq; occiso Petrum quoque in vincula coniecit. Quid verò Paulus cum suis expertus fuerit persecutionum, tam à Iudæis, quàm gentibus, tum Acta Apostolorum, tum ipse in epistolis suis, præsertim posteriore ad Corinthios testatur. Nec dubium quin similiter & reliqui Apostoli à gentibus & Iudæis tractati fuerint, ita vt facile sit intelligere, nihil hic prædixisse Dominum, quod non illi fuerint experti. Porro Matthæus hoc loco paucioribus commemorat & mala quæ Dominus suis dixit euentura, & quomodo in eis malis se habere debeāt, quàm Marcus & Lucas, quòd ea superius cap. 10. latius commemorauerit dicta Apostolis. Sunt autem mala quæ & hic & ibi prædicuntur, quòd tradendi essent & occidendi, idque non à quibūlibet, sed à parentibus etiam, fratribus, cognatis & amicis, denique & odio habendi ab omnibus gentibus. De duobus autem & hic & ibi apud Matthæum promouentur quomodo se in illis malis gerere debeant. Primò, vt sibi caueant. vnde dicit Marcus: Videte vosmetipsos, pro eo quod est, Cauete vobis ipsi, sicut Mat. 10. dicitur: Cauete vos ab hominibus, vt scilicet, cum summa prudētia apud impios versentur, & ne illorum minis & terroribus sinant se abstrahi à fide vera, & prædicatione nominis Christi. Secundò, ne traditi, solliciti sint quid respondere debeant in synagogis, & coram regibus, & præsidibus, quod & supra habitum est ex Luc. cap. 12. in cap. Concordiæ 85. Hoc tantum hic propriū est, quòd apud Lucam dicit Dominus seipsum daturum illis os & sapientiā, quod ipsi manifestè monstrat diuinitatem. Cæterum proprium huic loco est, quod inter cætera mala dicitur apud Matthæum. Et tunc scandalizabuntur multi, & inuicem tradent, & odio habebunt inuicē. Quod dupliciter intelligi potest. Aut vt significetur quòd plerique adhuc infideles, vidētes Christianorum afflictiones, sint scandalizandi, & è fide alienandi, ita vt frater fratrem, amicum amicum tradat & odio habeat, vt quod dicit Matthæus; inuicem tradent, & odio habebunt inuicem; sic idem cum illo quod dicit Marcus: Tradet frater fratrem in mortem, &c. vt exponit Euthymius. Aut potius vt significetur multos etiam fideles offensos afflictionibus Christianorum, defecturos à fide, eosque ex fratribus futuros hostes, quemadmodum intelligit Diuus Chrysostomus, qui maius malum hic significati intelligit, bellum scilicet intestinum à falsis fratribus, quòd & ipsum Paulus expertus est. vnde & 2. Cor. 11. commemorat pericula in falsis fratribus. Et 2. ad Timoth. 1. quæritur auersos à se omnes qui erant in Asia, ex quibus erant Phygellus & Hermogenes. Item captiuo quæritur Demam se reliquisse, abstractum

A dilectione huius seculi. Secundum huic loco proprium est quod subiicit Matthæus: Et multi pseudoprophetæ surgent, & seducunt multos. Superius quidē dixit de iis qui se Christos esse fingent: nunc autem de his dicit qui se Prophetas & veritatis doctores à Deo missos simulabūt, sub quibus omnes hæresum & errorum doctores comprehenduntur, quales multi fuerunt etiam in initio prædicationis, & inter fidelium primitiæ Ecclesiæ persecutiones, contra quos magna semper Paulo & pugna & querela fuit. Hi enim fuerunt illi de quibus Paulus dicit, quòd dissensiones & offensa facerent, & per dulces sermones & benedictiones seducerent corda innocentium, suo ventri seruientes non Christo Domino. Rursum de quibus dicit, quòd essent pseudopostoli & operarij subdoli, transfigurantes se in Apostolos Christi. Quos & ad Philippens. vocat canes, malos operarios, concisionem, inimicos crucis Christi. Et ad Galat. dicit ambire æmulationem à Galatis, & ipsos labefactare. Item & quos ad Coloss. dicit deceptores per philosophiam & inanem fallaciā, habentes tantum speciem sapientiæ, &c. Et quid multa loca commemorare opus est? cum nunquam ferè illorum non meminerit, vt & Petrus & Ioannes, qui suo tempore multos factos queritur Antichristos, & multos pseudoprophetas exiisse in mundum. Tales fuerunt, Cheriatius, Ebion, Nicolaitæ, Saturninus, Basilides, Gnosticorum auctores, Hymeneus, Alexander, & Philetus, qui à veritate excederunt, dicentes resurrectionem esse factam, & subuerterunt quorundam fidem, vt dicitur 2. Timoth. 2. Tertium quoque malum peculiaritèr adicitur apud Matthæum, cum dicitur: Et quoniam abundabit iniquitas, refrigescet charitas multorum: iniquitatem abundandam est eam multiplicandam, & inualituram contra veros seruos Dei. Quod autem dicitur de charitate refrigescente, D. Chrysostomus videtur intelligere de cōmuni hominum erga se dilectione. Affert, inquit, inde quod multo cæteris grauius est: nec ab ipsa quidem charitate vllum eos solamen habituros. Et Theophylactus: Quia, inquit, multiplicabitur iniquitas per imposturas Antichristi, exasperabuntur & esseri erunt homines, ita vt neque cum familiarissimis vllum seruent charitatis vinculum, sed mutuum se tradant. Itaque se cundum hunc intellectum, non erit hæc sententia diuersa aut parum diuersa à præcedente: Et scandalizabuntur multi, &c. Melius tamen videtur intelligendum de charitate Christiana, & ea quæ in Deum fertur, vt significetur plerisque propter persecutorum & pseudoprophetarum præualentem iniquitatem defecturos à charitate Dei, quem per fidem diligere cœperant, vt hoc sit quod hic dicitur, refrigescet charitas multorum; quod Paulus dicit; & erunt homines seipso amantes, voluptatum amatores magis quàm Dei. Qui e contrario de se sui que similibus dicit: Quis nos separabit à charitate Dei? Tribulatio an angustia, &c. Postquam enim dixit Dominus; refrigescet charitas multorum, subiicit aduersariam: Qui autem perseuerauerit vsque in finem, &c. ex quo patet eum prius de illis locutum qui in charitate Dei pristina non perseuerauerunt; sed eam victi persequentium & impiorum inualescente iniquitate perdididerunt. Patet & illud, quod charitatem refrigescere, est eam extinguere & perire. Nam è regione illorum quorum charita-

rem dixit infrigidandam, dicit perseverantes vique in fine, in Dei scilicet fide & charitate, saluos fore: significans proinde eos quorum charitatem dixit fore frigidam, non salvandos. De charitate perseverantium, quique tribulationibus non cedunt, dicitur Cantico ultimo: Aquae multae non poterunt extinguere charitatem. Et Paulus loco praedicto: Certus sum enim quod neque mors, neque vita, neque Angeli, neque principatus, neque virtutes, neque instantia, neque futura, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos separare a charitate Dei quae est in Christo Iesu Domino nostro. Praedicit ergo Dominus tribus praedictis sententis, inter fideles quosdam lapsuros scandalo, quosdam seductione, quosdam afflictionibus, & prevalente impiorum iniquitate. Itaque duplicia mala praedicit Apostolis ad ipsos pertinentia, nempe & quae ab infidelibus erant perpassuri, & quae in fidelibus erant conspecturi; ita ut & fortis & intus multa adversa, ac tristitia passuri essent, propter quod dixit Paulus: Foris pugnae, intus timores. Quae omnia mala ob id suis praedicit modis, ut contra ea sese prepararent & munirent, nec illa inexpectantes opprimerent & iniquoluerent. Ad consolationem autem & mitigationem horum malorum primum dicit, quod propter nomen suum haec mala passuri essent. Magna enim discipulis consolatio erat pati propter ipsum. Secundum, quod usque in finem vitae perseverans in fide & dilectione, salvandus esset, pro quo apud Lucam dicitur: In patientia vestra possidebitis animas vestras. Est enim Graecis pro dictione, patientia, *υπομονη*, nomen derivatum a verbo *υπομεινω*, quod est apud Matthaeum. Itaque nomen, patientia, hic est positum pro perseverantia, & patientia perseverantium; expectatione coelestium bonorum, quae quis non cedit adversis huius vitae. & est sensus: In patientia vestra, id est, per perseverantiam vestram possidebitis, id est, obtinebitis, & lucrabimini animas vestras, hoc est, salvabimini. Sicut enim dicit Dominus eum qui amat animam suam, perdere eam: ita hic dicit per perseverantiam nos possessuros animas nostras. Tertium, ad malorum mitigationem facit, quod apud Lucam dicitur: Et capillus capitis vestri non peribit, quod id est cum illo Matthaei 10 & Lucae 12. Capilli capitis vestri omnes numerati sunt. Est autem in hac locutione, qua loquitur capillus capitis non periturus, tropus proverbialis scripturis familiaris, quo significatur, nihil mali aut incommodi eos passuros, quantumvis multos sint habituri inimicos, sed Deo protegente eos ab omnibus malis eos liberandos, omniaque quae videntur mala eis convertenda in bonum, ut non sit hic opus disputare num in resurrectione sancti sint recepturi omnes quos aliquando habuerunt capillos. Sic enim 1. Reg. 14. dicit populus ad Saul volentem interficere Ionatham filium suum: Vivit Dominus, si ceciderit capillus de capite eius in terram. Et 2. Reg. 14. David dicit mulieri Thecuidi, roganti fide pro filij salute: Vivit Dominus, quia non cadet de capillis filij tui super terram. Et 3. Reg. 1. dicit Salomon de Adonia: Si fuerit vir bonus, non cadet ne vnus quidem capillus eius in terram. Ex quibus locis patet quis sit huius tropi usus. Idem est autem capillum capitis cadere in terram, & ipsum perire, sicut supra dixit Dominus, ne vnum quidem passerem cadere in terram sine Deo, pro eo quod est

A passerem non perire nec mori sine Dei voluntate. ET PRAEDICABITUR HOC EUANGELIUM REGNI IN UNIVERSO ORBE, &c.] Vel ob hanc maxime sententiam, plerique putant hactenus Dominum locutum de malis quae non tantum Apostolorum temporibus, & ante vastationem Hierusalem erant euentura, sed de his quae mundus & fideles erant passuri, maxime circa finem mundi. Dicit enim hic Dominus praedicandum Euangelium regni caelorum in toto mundo, tunc venturam consummationem. Quod omnino videtur debere intelligi de consummatione seculi, tum quia absolute dicit Dominus, tunc veniet consummatio, & non consummatio huius vel illius: tum quia ante consummationem, id est finem templi & Hierusalem, non est praedicatum Euangelium regni in toto orbe, quod nec suo tempore impletum asserit D. Augustinus, ut & nostro tempore experimur necdum impletum, cum iam reperta sint gentes quibus iam primum ceptum est regni Euangelium praedicari. Verum his non obstantibus magis videtur cum Chrysostomo intelligendum, istud impletum temporibus Apostolorum fuisse, sicut & omnia praecedentia, & quod dicitur de consummatione, accipiendum non de consummatione generali, sed de fine gentis Iudaicae, vrbisque ac templi. Quod vel hinc euidenter colligitur, quod postquam dixisset Dominus; tunc veniet consummatio; subiungit apud Matthaeum: Cum ergo videritis abominationem desolationis, &c. Haec enim illatio significat ipsum servare ordinem rerum futurarum, & docere velle quid faciendum cum venerit illa, de qua locutus erat, consummatio. Sed per abominationem desolationis certum est dominum ad literam significasse desolationem Hierosolymitanam, ut post probabitur, ergo in hac sententia locutus est de consummatione non generali, sed Hierosolymitana, sicut & prius cum dixit, sed nondum statim finis. Quanquam enim verterit interpretes, consummatio, Graecis tamen est eadem dicitio, quae prius, *το τελος*, id est, finis. De ea ergo loquitur Dominus consummatione de qua quaesiverunt Apostoli, ideoque & cum articulo dicit *το τελος*, ille scilicet finis de quo rogastis, quanquam Apostoli putarent eundem fore finem seculi, qui esset finis Hierusalem. Quod autem ante vastationem Hierusalem impletum est quod hic dicitur, Euangelium regni praedicandum in universo orbe, ex Paulo manifestum est, ut probat D. Chrysostomus. Nam ad Rom. 10. ostendit Iudaeos non posse suae infidelitati praetexere quod Euangelium non audierint, eo quod impletum tum esset illud Davidis; In omnem terram exiit sonus eorum, & in fines orbis terrae vrbis illorum. Et ad Coloss. semel & iterum Euangelium dicit praedicatum in universo mundo: Propter spem, inquit, quae reposita est vobis in caelis, quam audistis in verbo veritatis Evangelij, quod pervenit ad vos, sicut & in universo mundo est, & fructificat, & crescit. Et rursus: Immobiles a spe Evangelij quod audistis, quod praedicatum est in universa creatura quae sub caelo est. Quod si quis obicit multas tunc adhuc fuisse terras & gentes, in quibus Euangelium non fuerat praedicatum, is scire debet multa in scripturis dici per synecdochen, & Paulum huiusmodi locutione nihil aliud significasse, quam bonae parti gentium, & omnibus gentibus

tibus cognatis, tum ac in circuitu Hierusalem quaerentibus longè lateque habitantibus, Euangelium praedicatum fuisse. Certè quo schemate D. Paulus suo adhuc tempore praedicatum in toto mundo dicit Euangelium, eodem & hic rectè intelligitur Dominum illud praedixisse futurum ante vastationem & finem Hierusalem. Istud autem Dominum voluisse significare, ex Marco videtur esse euidentissimum. Is enim habet: Et in omnes gentes oportet primum praedicari Euangelium. Vbi dicitio, primum, posita pro comparatio prius, non potest commodè referri nisi ad consummationem Hierusalem ut sit sensus: priusquam veniat consummatio Hierusalem de qua quaeritis. Si quidem Marcus non commemorat eos quaesisse de consummatione seculi, sed tantum quando futura essent quae Dominus praedixit de templo & Hierusalem, & quod esset signum quando illa essent consummata. Certè quam latè euangelium vel vnus Paulus sparserit, ipse de se ad Romanos testatur, nempe a Ierusalem & circumiacentibus regionibus usque ad Illyricum, gestiens etiam a Ierusalem in Hispaniam usque currere. Quod si vnus in tanta orbis parte praedicavit, inquit Chrysostomus, cogita quid a reliquis factum fuerit. Itaque post triplicia mala quae Dominus praedicit praecessura vastatione Ierusalem, addit Dominus hic iam quartum, sed bonum, quod etiam eandem praecessurum erat vastatione, nec temere istud praecessurum erat eam vastatione, sed sicut Dei permissiva ordinatione praecessura erat Apostolorum a Iudaeis persecutio, quo magis notum esset omnibus iustam de illis sumptam vltionem, qui non tantum expectatum suum Christum occiderint, sed & in eadem malitia & obstinatione permanentes tam multis annis, quibus Dei patientia eos expectabat ad poenitentiam, etià Apostolos eius & fideles continuè persecuti essent: ita Dei ordinatione factum est, ut ante eorum perfectam vastationem, euangelium apud omnes gentes longè lateque praedicaretur, tum vt prius Deus non uum sibi constitueret populum, quam veterè suum populum penitus abiiceret: tum vt ante Iudeorum vastationem, eorum impietas in Christum admissa per Euangelij praedicationem omnibus innotesceret gentibus, sicque omnes superueniente vltione intelligerent eius tam dira vltionis causam, quod ad fidei confirmationem non parum valebat. Praeterea hac ratione declaratum etiam est, quam instè populus ille a Deo dereliqueretur, & extreme interneconi traderetur, dum euangelium ab ipsis reiectum a gentibus receptum esset, dumque videntes se nihil omnibus suis contra euangelij profectum machinamenti proficere, & euangelium passim & alacriter a gentibus suscipi, neutro tamen horum commoti sunt ad poenitentiam. Ob has ergo causas, dicit Marcus: quod oporteret primum in omnes gentes praedicari euangelium. Oporteret, inquam, ex Dei ob dictas causas ordinatione. Facit autem haec sententia etiam ad consolationem Apostolorum, & mitigationem malorum quae praedicta sunt ipsis euentura, ita vt hic quartum significetur ad ipsorum faciendū cōsolationem. Quod enim quantumuis euangelium oppugnaturi essent aperti hostes, & labefacturi pseudoprophetae, & plerique scandalis & inualecente iniquitate victi derelicturi, nihilominus vbiq; praedicandum esset, id ipsum praeter Euangelij veritatem quae omnia vincit, omnipotentiam Christi declarabat, cui proinde se merito

A ipsius praedicatorum committere deberent, confidentes se illius praesidio in omnibus praedictis malis fore tutos, nec quicquam illis obuenturum, quod non in ipsorum & euangelij cederet bonum. Illud autem, in testimonium omnibus gentibus, expositum est circa illud Matth. 10. Ante reges & praesides ducemini propter me; in testimonium illis & gentibus. CVM ERGO VIDERITIS ABOMINATIONEM DESOLATIONIS, QVAE DICTA EST, &c.] Sunt qui & quod hic dicitur de abominatione desolationis praedicta a Daniele, sicut & quae sequuntur de tribulationis magnitudine, referenda putant ad tempora Antichristi. Nam & Irenaeus vicinissimus Apostolorum temporibus, lib. 5. contra haereses, ad Antichristi tempora refert haec, intelligens per abominationem desolationis, ipsum Antichristum, quem in templo Ierosolymitano putat sessurum, seque ibi pro Christo & Deo exhibiturum adorandum, iuxta illud Pauli: Ita vt in templo Dei sedeat, ostendens semetipsum tanquam sit Deus. Huius intelligentiae meminit & D. Hieronymus in commentariis. Sed ad quae tempora sint referenda quae sequuntur de tribulationis magnitudine, post ostenditur: nunc autem ostendendum id quod dicitur de abominatione desolationis, non referendum ad tempora Antichristi, saltem secundum proprium & a Domino primo intentum sensum, sed ad tempus vastationis Ierosolymitanae de quo quaesiverunt Apostoli. Id autem D. August. epist. 80. ad Eschiiu, ex Luca evidens esse ostendit. Nam pro eo quod Matthaeus & Marcus habent, cum videritis abominationem desolationis, &c. Lucas habet: Cum autem videritis circumdari ab exercitu Ierusalem, tunc scitote quia appropinquavit desolatio eius. Nec potest Lucas his verbis aliud videri voluisse dicere, quam illis verbis dixerunt Matthaeus & Marcus, quod eadem apud illum praecedat & sequantur quae apud hos duos. Certè D. Petrus apud Clementem lib. 1. abominationem desolationis refert ad vastationem templi, dicens Iudaeis: Et vos quonia non vultis agnoscere emensum esse tempus hostias offerendi, ob hoc & destruetur templum, & abominatio desolationis statuetur in loco sancto. Videndum autem quid per abominationem desolationis hoc loco sit intelligendum. Et quidem omnino videtur significari statua aliqua quae in templo fuerit posita, quod vehemèter Iudaei abominabantur. Nam id significare videtur quod adicitur, statem in loco sancto. Et 1. Machab. vbi nos legimus: Aedificavit rex Antiochus abominandum idolum desolationis super altare Dei, pro illo, abominandum idolum desolationis, Graecis est idè quod hic ponitur & apud Danielem, *Βολιθυμα ερημωστος*, id est, abominatio desolationis, ita vt videri possit auctor illius libri respexisse ad locum illum Danielis, ad quem Dominus hic respexit, quasi putarit illam Danielis prophetiam tunc fuisse completam. Nam & illud tempus quadrat quod ibi dicitur a Daniele: In dimidio hebdomadis deficiet hostia & sacrificium. Tribus enim annis & mensibus sex per Antiochum cessavit in templo Iudaeorum iuge sacrificium. Verum illi tempori non convenit quod ibidem dicitur, & usque ad consummationem & finem perseverabit desolatio. De abominatione autem desolationis per Antiochum facta, vaticinatur Daniel dicens: Et polluent sanctuarium fortitudinis, & auferent iuge sacrificium, & dabunt abominationem in desolationem. Ad hunc igitur potius

locum iudicandus est respexisse auctor lib. Machabæorum, & non ad locum Dani. 9. Sed ad rē. Cū ergo illa pars, stantem in loco sancto, videatur exigere vt per abominationem desolationis intelligatur statua aliqua vel idolum aliquod execrandum, quemadmodum eadem oratio accipitur in 1. Machabæor. lib. D. Hieronymus putat per abominationem desolationis, accipi posse aut imaginē Cæsaris quam Pilatus posuerit in templo, aut equestre Adriani imperatoris statuam, quam in ipso sancto sanctorum loco, vsque in sua tempora stetit affirmat. Et quidem de imaginibus Cæsaris à Pilato illatis intra Hierusalem scribit Iosephus libr. 8. Antiquit. cap. 5. De Iudæorum excidio facto tempore Aelii Adriani, à quo deinde Hierusalem Aelia vocari cœpit, scribit Eusebius Ecclesiasticæ histor. lib. 4. cap. 6. De neutra tamen statua posse istud intelligi, patet ex eo, quod, vt supra ex Luca est ostensum, istud referri debeat ad tempus vastationis Hierosolymitanæ quæ sub Tito contigit, quando impletum est quod dicit Lucas, Hierusalem circumdandam ab exercitu, vt interim omittam Pilati factum contigisse antequam hæc Christus diceret, vt pote in principio susceptæ apud Iudeos præfecturæ, vt patet ex Iosepho. Itaque Chrysostomus abominationem intelligit statuam Titi qui urbem expugnauit, quam desolata vrbe, atque subuerso templo intus statuerit: atq; ob id desolationis eam appellatam. Verum de statua Titi in adytis templi collocata nihil legitur apud Iosephum, & alioqui hic sensus non conuenit verbis Domini. Monet enim tunc fugere cum viderent abominationem desolationis stantem in loco sancto. At commodum fugiendi tempus non erat, cū iam vrbs capta esset, & templum incensum, sed potius ante desolationem, vnde apud Lucam monentur fugere cum viderent ab exercitu circumdatam Hierusalē & hinc intelligerēt imminere desolationem eius. Proinde secundum enarrationem quæ habetur in secunda expositione in Matthæum sub Chrysostomi titulo, videtur intelligendum per abominationem desolationis, ipsum exercitum Romanorum, qui quod alienigenæ essent, & idolatræ, paratq; signa sua militaria imaginibus Cæsaris & aquilæ insignita, inferre ciuitati Hierusalem, abominabiles erant ipsis Iudeis, erantque illis abominatio desolationis, q̄ desolationem magis quam dici possit horrendam ciuitati sanctæ & templo allaturæ essent, stetitque hæc abominatio in loco sancto vbi non oportebat, quia circa Hierusalem, quæ vsque tunc fuerat sancta. Verisimile enim Lucam, qui post Matthæum scripsit & Marcum, explicare voluisse quod apud illos obscure positum fuerat, dicendo, Cū videritis circumdari ab exercitu Hierusalē, pro eo quod illi dixerant: cū videritis abominationem desolationis stantem in loco sancto, vel vbi non debet. Et quoniam obscurius hi fuerant locuti, ideo videri possunt adieçisse per parenthesis. Qui legit, intelligat. Omnino enim crediderim hæc non esse verba Christi, sed ab ipsis Evangelistis ex propria persona, verbis Christi interposita esse, quo admonerent eum qui lecturus esset eorum scripta, ad inuestigandam intelligentiam eius quod obscure significatum fuit à Domino per abominationem desolationis. Communiter tamen intelligitur ea pars etiam pertinere ad verba Christi, vt significetur Dominum admonuisse eum qui Daniele, ad quem remittebat, lecturus esset, requirere diligen-

ter obscuræ prophetiæ sensum. Et quidem Chrysostomus sic accipit hæc partem, vt absoluat sententiam ibi cœptam, Cū videritis: vt quod sequitur: Tunc qui in Iudæa sunt, fugiant, principiu sit nouæ sententiæ. Hinc enim Chrysostomus exorditur nouam homiliam, & Euthymius eius abbreviator sic coniungit illam partem: qui legit intelligat, cum præcedentibus. Cū videritis abominationem desolationis, & c. tunc qui legit Danielis librum, intelligat ac consideret erectam abominationem, & adimpletam prophetiam. Verum sicut conuenientius hæc pars secundum communem distinctionem legitur per parenthesis, vt quod sequitur: tunc qui in Iudæa sunt fugiant, sit complementum sententiæ quæ incipit: Cū videritis, ita illud, qui legit, non videtur referendum ad lectionem Danielis, quod de Daniele apud Marcum nulla fiat mentio: apud quem tamen additur ea pars: qui legit intelligat, quanquam apud Græcos in Marco etiam addatur illa pars, quæ dicta est à Daniele Propheta, sed quam quidam putat additam ex Matthæo. Quod si prædicta acceptio abominationis desolationis non videatur conueniens, quod per locum sanctum in quo abominatio dicitur constituta, templum videatur intelligendum, quia in Daniele dicitur: & erit in templo abominatio desolationis, iam secundum Thostatum rectissime acceperimus per abominationem, seditiosos illos de quibus plerumque Iosephus libro quarto & quinto belli Iudæici, qui paulo ante obsidionem & in ipsa obsidione ipsum templum abominandis polluerunt sceleribus, sanguine etiam innocentium effuso ipsi fidentes, inter quos Zachariam quemdam filium Baruch interfectum à zelotis in medio templo, refert Iosephus lib. 5. cap. 1. subiiciens capit. 2. Vetus quidam sermo ferebatur, tunc demum ciuitatem captam iri, sancta quoque flammis exurenda esse lege belli, cū seditio fuisset exorta, sanumque Dei propriæ manus antè violassent. Eandem sententiam sequitur etiam in Commentariis suis super Matthæum Dominus doctor Ioannes Hesselius, meus quondam in Vniuersitate Louaniensi collega, intelligens per abominationem desolationis stantem in loco sancto, illam seditiosorum eum suo principe colluuiem, quæ fuit certum fugæ maturandæ argumentum. Ideoque rectè quod apud Lucam dicitur: Cū videritis ab exercitu circumdari Hierusalem, & c. non de obsidione per Titum & Vespasianum facta putat accipiendum, quia tunc fuisset nimis sera fuga ex Iudæa: sed de ea quæ prius facta fuit à Sestio Floro, qui partem exteriorem ciuitatis expugnauit, & interiorem, in qua templum erat, quo seditiosi sese receperant, obsedit. Postmodum tamen aliqua occasione obsidionem soluit, Deo videlicet impios ad deteriora supplicia referuante, & Christianis fugæ locum relinquente. Porro in eo quod Dominus aut Evangelistæ dicunt Daniele dixisse de abominatione desolationis stante in loco sancto, secuti sunt magis translationem Septuaginta quam Hebræam veritatem: sicut & Diuus Hieronymus hac in parte in versione Danielis, Septuaginta magis secutus est Nam pro eo quod nos legimus: Et erit in templo abominatio desolationis, Septuaginta habent, καὶ ἐπὶ τὸ ἱερόν βδελύγμα τῶν ἐρημώσεων ἐστὶ, id est, & in templo, vel in sacro abominatio desolationum erit. cū Hebræa quæ hic sunt valde obscura

obscura, ad verbum sic habeant, interprete Pagnino: Et super extensionem abominationem admirari faciet. Messias scilicet, vel forte melius sic: Et per extensionem abominationum, desolationem faciet. Videtur autem per extensionem abominationum, intelligi exercitus gentium abominandarum ob idolatriam, & signa quæ contra locum sanctum erant erecta, obsidens Hierusalem in circuitu, atque ob id fortè Lucas velut explicare volens verba Danielis, dixit: Cū videritis circumdari ab exercitu Hierusalem. Cæterum pro intelligentia totius illius prophetiæ Danielis, ad quam hic nos Dominus remittit, qua non est alia magis veritatem nostræ fidei confirmans, sciendū quod, quemadmodum & Eusebius anotaui, referente D. Hieronymo in Daniele, 70. hebdomades quas dicit abbreviatas, id est, decimas & definitas à Deo super populum Dei, diuidit Angelus in tres partes, in septem & 62. & vnā, que simul faciunt 70. Cum autem vna illa quæ fini tribuitur hebdomada, omnino videatur necessariò intelligenda illa annorū hebdomas, in cuius medio Christus postquam tres annos cum dimidio docuisset, occisus est, (dicit enim de illa Angelus: Confirmabit pactum multis hebdomada vna, & in medio hebdomadæ deficiet hostia & sacrificium) consequens est reliquis 69. hebdomadas oportere terminari in annum Christi 29. quando baptizatus est, & post quem prædicationem est auspicatus. Computandas autè has hebdomadas docet Angelus ab exitu sermonis, vt iterum ædificetur Hierusalem. Quod non est referendū ad tempus illud, quo Cyrus primum laxauit captiuitatem, post impletos 70. captiuitatis annos à Hieremia prædictos, satis ex multorum constat probationibus, quod plures inueniantur anni à Cyro vsque ad Christi baptismum & manifestationem, quam comprehendantur in hebdomadibus 69. quæ faciunt annos 483. Itaque Africanus: vt refert Diuus Hieronymus in Daniele, & Galatinus lib. 4. c. 16. principium harum hebdomadarum sumunt à vicefimo anno Artaxerxis regis Persarum, quo anno ab illo rege facta est potestas Nehemiæ ædificandi muros Hierusalem, vt scribitur 2. Esdræ 2. Nec obtare putat Galatinus, quod ante hæc tempora sub Dario secundo, qui Artaxerxem præcessit, facta est Iudæis eatenus impeditis ædificandi potestas, sub cuius sexto anno templum dicitur consummatum, 1. Esdræ 6. quia, inquit, sub hoc Dario est potestas ædificandi templum, at sub Artaxerxe primum facta est Nehemiæ potestas extruendi muros Hierusalem. Angelus autem dicit hebdomades supputandas ab exitu sermonis vt iterum ædificetur Hierusalem, non vt iterum ædificetur templum. Verum à Dario etiam datam facultatem ædificandi muros ciuitatis, si militer & à Cyro, ex eo videtur satis manifestum quod is qui Cyro successit, & præcessit Darium, prohibuit per literas, ne vrbs Hierusalem ædificaretur, vt scribitur 1. Esdræ 4. Id enim prohibuit, quod ante eum Cyrus, & post eum Darius concessit. Nec videtur Nehemias primum muros Hierusalem erexisse, sed collapsos restituisse & perfecisse. Cū enim quæreret de Hierusalem, responsum est ei, murum Hierusalem dissipatum esse. vt scribitur 2. Esdræ 1. Crediderim ergo potius initium harum hebdomadarum sumendum à secundo anno Darij, secundi quando primum efficaciter concessa est ædificatio Hierusalem & domus

A Dei, quando etiam primum Deus Prophetas Augurum & Zachariæ excitauit, vt suis vaticiniis populum ad ædificationem animarent, quantumuis difficile sit ostendere ex historicis & annalibus numerum hunc annorum à Dario vsque ad Christum. Nec mirum: cū tam variè non tantum anni regum qui in medio regnauerunt, sed & nomina & numerus regum referentur à diuersis, vt difficile sit reperire vnum cum altero cōuenientem. Diuidit autem 69. hebdomadas Angelus in 7. & 62. quod in septem illis hebdomadibus quæ faciunt annos 49. reparandum esset templum, & ciuitas Iudæorum; quemadmodum contigisse facile colligi potest ex eo, quod cū secundo anno Darij cœperint templum ædificare, muri portæque Hierusalem post vicefimum annum Artaxerxis qui Darium securus est, per Nehemiam sunt consummata. Dario enim tribuuntur plus quàm 29. anni. Reliquæ 62. hebdomades pertingunt in plenitudinem temporum, quo Christus baptizatus erat manifestatus, post quod cœpit vltima illa hebdomas, qua ipse confirmauit multis pactum, & in cuius dimidio defecit hostia. Itaque totius visionis, vt nos eam legimus, hic erit sensus: Septuaginta hebdomades sunt abbreviatæ, hoc est, decimæ & definitæ à Deo, super populum pro quo tu oras, & super urbem sanctam pro qua precaris, & ad hoc sunt definitæ vt in plenitudine earum cōsummetur & finiatur præuaricatio & peccatum per Adam introductum, & hominum deinde vitio auctum & multiplicatū, & remissa iniquitate adducatur per mortem Messie iustitia, quæ non, vt peccatū aliquando finiatur, & impleatur quicquid à Prophetis prædictum est, & in regem & dominum omnium vngatur is qui verè est sanctus sanctorum. Scito ergo & animaduerte, quod à quo tempore exhibit efficaciter sermo, vt Ierusalem iam desolata iterum ædificetur, vsque ad Christi ducis manifestationem, erunt hebdomades annorum septem & 62. In quarum primis septem, post templum reedificatum, rursum edificabuntur platea & muri, hoc est, & interiora & exteriora ciuitatis, idq; in angustia temporum, prohibentibus scilicet vicinis eorum reedificationem, sed frustra. Quibus hebdomadibus expletis, deinde post alias 62. occidetur Christus, & non erit eius populus, qui eum erit occisurus, & negaturus, sed eo reiecto, alium sibi exigentibus eliget populum in quo regnaturus erit. Et quoniam ciuitas tua sancta eum negabit & occidet, ideo, ciuitatem tuam iam reedificatam, & templum restitutum populus Romanus cum suo ducē dissipabit Et finis eius erit vastitas & desolatio. Priusquam autem Christus occidatur post 62. hebdomas, in vltima ex 70. hebdomadibus, confirmabit pactum promissum patribus, & in dimidio eius hebdomadis, postquam scilicet confirmauit pactum docendo tribus annis eum dimidio deficiet oblationes veteris legis per ipsius in cruce oblationem, euacuantem & consummantem omnes legis hostias. Et in signum quod Deus oblationes illas reiecit, erit in templo abominatio desolationis, exercitu Romano omnia deuastante & desolante, nec reparabitur vnquam ea desolatio, quemadmodum ea quæ modo facta est per Chaldæos, sed vsque ad finem & cōsummationem seculi perseverabit desolatio illa. Ex qua prophetiæ Danielis explicatione etiam patet, quod hic dicitur de abominatione desolationis, non referendum ex Domini factem

præcipua intentione, ad tempora Antichristi. Nam A
 cum Dominus ad præsens Danielis vaticiniū hoc
 loco remittat, & ex eius explicatione satis constet
 in eo nihil prædictum de regno Antichristi, sed
 de vastatione Hierusalem, certum est abominationem
 desolationis (de qua hic Dominus) ad illam
 vastationem referendā esse, quemadmodum idem
 patet ex eo quod sequitur: Tunc qui in Iudæa sunt
 fugiant. Onuphrius in suo chronico indicat Chris-
 tum occisum non in medio vltimæ hebdomadæ
 vt superius diximus, sed in eius fine, & vltimo an-
 no; & in medio vltimæ hebdomadæ Christum bap-
 tizatum ac deinde tres annos cum medio præ-
 dicasse, ac tum in fine proximæ hebdomadæ occi-
 sum, vt quod ait Daniel: Cōfirmabit pactum heb-
 domadæ vna; intelligatur dictum ratione mediæ
 hebdomadæ secundæ, de qua sequitur: In dimidio
 hebdomadæ, &c. Vt autem in aliis malis quæ præ-
 dixit vastationem hanc præcessura, monuit quo-
 modo se sui gerere debeant: ita imminete hac va-
 statione monet quid sit faciendum, dicens: Tunc
 qui in Iudæa sunt, vbi Hierosolyma sita sunt, fu-
 giant non in vrbes aliquas alias, sed in montes, in
 quos confugere solent qui hostium oppugnationem
 metuunt, quo ibi propter loci altitudinem
 & desertionem tuti sint: Quin potius qui sunt in
 medio Iudææ, id est, intra Iudæam, omni cum fe-
 stinatione discedant extra eam in exterarum regio-
 nes: & qui sunt in regionibus externis, nō intrent
 in Iudæam. Et si quis sit in tecto domus, (habent
 enim in ea regione tecta plana super que versari
 & pleraque agere solent) aut omnino non descen-
 dat in domū, sed aliunde descendens mox sibi fu-
 ga consulat, aut saltem non descendat ad hoc vt
 tollat quid de domo sua, sed omnibus relictis de
 sola fuga cogitet. Similiter qui in agro erit non re-
 uertatur retro in domum, vt hinc vel commodū
 fugæ tollat vestimentum aut pallium suum: sed po-
 tius vt est nudus, fugam rectā ineat. Quorum di-
 ctorum causa apud Lucam additur, dicentem: Quia
 dies vltionis, quæ scilicet requiretur à Iudæis, pro
 effuso sanguine omnium iustorum & maximè Mes-
 sia, hi sunt: vt implementur omnia quæ scripta sunt
 in libris videlicet Danielis & aliorum propheta-
 rum, de huiusmodi Iudæorum de vastatione. Cum
 que sola fuga salus tum contingere possit, adicit:
 Væ autem prægnantibus & nutrientibus, vel, vt est
 Græcè, *βλαψουσιν*, id est, lactantibus in illis die-
 bus nimirum quod his fugere sit impossibile aut
 difficile. Illis quidem propter onus interius, his
 verò propter exterius. Ille enim pōdere embrionū
 grauantur, hæ autem onere lactantium. Siquidem
 facile est pro salute pecunias & vestes contemne-
 re, fieri autem leuem & ad fugam expeditam eam
 quæ in utero habet, aut abicere infantē eam quæ
 lactat, prorsus est impossibile propter naturā vin-
 culū. Væ ergo illis, quia facile simul cum embri-
 onibus & infantibus comprehenduntur. Vtque ma-
 gis fugæ necessitatem significaret, addit præte-
 tea: Orate vt non fiat fuga vestra hyeme; cum nimi-
 rum difficile fugitur ob temporis incommodi-
 tatem: neque sabbatho, quo religio vetabat vltra
 mille passus iter facere. Hæc autem omnia Domi-
 nus dicit, non quod vellet hæc omnia sic ad lite-
 ram à suis seruari, cum tūc Apostoli & fideles non
 amplius essent obseruaturi sabbathum, quādo ca-
 pienda erat Hierusalem, sed his omnibus exagge-
 rare voluit atrocitatem malorum quæ tunc essent

Iudæos constrictura, atque significare, tanta ac ta-
 lia tum fore Iudæorum mala, vt frustra quis putet
 se illis resistere posse, aut speret illa murāda & mi-
 tiganda, sed omnium rerum dispendio quisque
 optare debeat se vel nudum fuga elabi posse, om-
 nemque eum qui sibi bene consulere volet, omni-
 bus modis id agere debere, vt summa cum festina-
 tione derelinquat Iudæam: ne cōmunibus inuol-
 uatur malis. Sane, sicut Dominus hic fugere iubet
 his malis incipientibus, ita Eusebius lib. 3. ca. 5. scri-
 bit, Christianos, qui imminente ista obsidione
 Hierosolymis reliqui erant, diuino responso, fugisse
 se monitos, vt trans Iordanem in oppidum quod-
 dam Pellam nomine emigrarent, vt ita hæc tem-
 pestas non deprehenderet eos, in Iudæa.

ERVNT ENIM DIES ILLI TRIBVLA-
 TIONES TALES, QVALES NON FVE-
 RVNT, &c.] Quæ Matthæus & Marcus de tribula-
 tionis dicunt magnitudine, ad tempora Antichri-
 sti quidam omnino putant referenda esse; non ad
 vastationem Hierusalem: tum quod hic dicatur, ne
 que fuisse, neque futurā tribulationem aliquam ta-
 lem qualis est ea de qua hic est sermo, cum putetur
 tribulatio ab Antichristo excitāda maior futura &
 grauior vastatione Iudæorum: tum quia hic dicitur
 absolute nullam carnem fore saluam, nisi breuia-
 rentur dies illi; absolute item dicitur, propter ele-
 ctos dies illos breuiandos, & non dicitur, carnem
 Iudaicā non posse saluari, aut propter electos hu-
 ius gentis dies breuiandos: tum etiam quia mox
 subiūgitur apud Matthæum: Statim post tribula-
 tionem dierum illorum sol obscurabitur, &c. quæ
 proculdubio pertinent ad aduentum Christi, quæ
 sub Antichristo præcedet grauiissima fidelium per-
 secutio. Verum his non obstantibus qualibuscum-
 que rationibus dubitandū non est quin Dominus
 hic præcipue loquatur de afflictione Iudæorū gen-
 ti per Romanos inferenda, quod primum patet ex
 eo quod pro ratione eorum quæ Dominus dixit
 de ineunda fuga è Iudæorum regione, cum vide-
 retur in loco sancto stās abominatio desolationis,
 subiicitur apud Matthæum & Marcum: Erit enim
 tunc tribulatio magna, &c. vnde manifestum est
 hæc ad idem tēpus pertinere ad quod ea quæ præ-
 cedunt. Proinde tolerabilis est eorum intelligē-
 tia, qui cum quæ hic dicuntur de tribulationis ma-
 gnitudine referant ad Antichristi tempora, etiam
 quæ præcedunt de abominatione desolationis &
 fuga, ad eadem tempora referūt. At eorum intelli-
 gentia nō video quomodo tolerari possit, qui cum
 præcedentia referant ad vastationem Iudæorum,
 conuicti ex verbis Lucæ, hic iam Dominum de his
 locutum existimant, quæ ad tempora pertinet An-
 tichristi, quemadmodum & quæ præcedunt dicta
 ante sermonem de abominatione desolationis, pu-
 tant non esse signa præcessura vastationem Hier-
 usalem, sed consummationem seculi, vt quod di-
 ctum est de abominatione desolationis & fuga, sit
 à Domino obiter interpositum. Sic enim intelligit
 Caetanus Sed hanc intelligentiā, præter, alia supe-
 rius dicta, plane sefellit, sicut nunc dictum est, con-
 iunctio enim, cum pro ratione eorū quæ mox præ-
 cedūt dicitur: Erit enim, &c. Refellit secūdo, quod
 Lucas similiter pro ratione fugæ subiicit: Erite-
 nim pressura magna super terram, & ita populo
 huic, & quæ sequūtur apud eum: ex quibus omni-
 no erat intelligendū, ea quæ de tribulationis enor-
 mitate dicuntur à Matthæo & Marco, referenda
 ad

ad afflictionem Iudæorum. Nammodum ex eo-
 dem Luca colligitur quo illis dicitur de ab-
 ominatione desolationis, pertinere ad vastatio-
 nem Hierusalem. Sic sane etiam hunc locum in-
 telligendum ex Luca ostendit Diuus Augustinus
 ad Hesiolum. Itaque sicut ibi docet, quod
 hic dicitur absolute; non fuisse salua omnis caro,
 & propter electos breuiabuntur; intelligendum
 tantum de Iudæis & electis ex gente Iudæorum.
 Et si, inquit, tempore Antichristi talis aut maior
 forsitan erit tribulatio, intelligendum est de illo
 populo dictum, quod ei talis amplius non erit fu-
 tura. Si enim Antichristum illi primitus & præci-
 pue recepturi sunt, facturus est tunc idem populus
 tribulationē potius quam passurus. Itæ ille. Qui-
 bus addi potest, quod illud; neque fiet; possit etiam
 recte quodam optatiue verti, neque fiat. Sed & il-
 lud dici potest, Dominum loqui de tribulatione
 vltionis, qualis non erit fidelium tribulatio sub An-
 tichristo. Cæterum quæ verè Dominus prædixe-
 rit tribulationem hæc fore omnium maximam, sal-
 tem in gente Iudaicā, agnoscat facile is quicumque
 Iosephi de bello Iudaico historiam legerit, præci-
 pue cap. 11. & 14. lib. 6. & cap. 7. & 8. & lib. 7. ex quibus
 Eusebius lib. 3. cap. 6. comprobatur verè Domi-
 num prædixisse. Erit tunc tribulatio, qualis non
 fuit, nec erit. His enim locis recensentur indicibi-
 lia & vix credibilia mala, quæ obsessi pertulere,
 innumeris continuo pereuntibus; partim mutuis
 cædibus, partim fameque eousque inualuerat, vt
 præter omnium quamlibet abominabilium cibos,
 quædam mulier proprium filium sibi coxerit. Cal-
 amitatis huius, cuius enormitatem in genere Mat-
 thæus & Marcus significauerunt, quædam species
 recenset Lucas, dicens primum: Et cadent in ore
 gladii, id est per aciem gladii occidentur. Quod
 ex Iosepho insigniter impletum facile est intelli-
 gere, qui lib. 7. cap. 17. dicit mortuorum per omne
 tempus obsidionis fuisse vndecies centena milia,
 non quod tot haberet incolas ciuitas Hierusalem,
 sed quod ab omnibus regionibus ad azymorum
 diem festum congregati Iudæi, bello subito cir-
 cumfusi essent, iusto scilicet Dei iudicio tempus
 hoc vltionis deligente, qui in diebus Paschæ Sal-
 uatorem suum cruentis manibus & sarcilegis vo-
 cibus interfecerunt, in ipsis diebus velut in vnum
 carcerē omnis multitudo conclusa, ferallis pœne
 exitium quod merebatur, exciperet. Secundò di-
 cit: Et captiui ducentur in omnes gentes: nimirum
 vt eorum impietas & vltio, in omnibus gentibus
 agnosceretur, & semper ob oculos versaretur, iuxta
 illud Psalmi: Ne occidas eos, nequando obliuiscan-
 tur populi mei. Disperge illos in virtute tua. Iose-
 phus enim predicto loco testatur, captiuorum qui
 toto bello fuerant comprehensi numerum, fuisse
 nonaginta & septem millium. Ex quibus iuuenes
 electos, quos decor & proceritas corporis cōmen-
 dauit, ad triumphū dicit esse seruatos: reliquos au-
 tem qui supra decem, & septem annos essent æta-
 tis, vincetos ad opera Aegypti destinatos. Plurimos
 item per præuincias distributos, in spectaculis ferro
 & bestiis cōsumandos. Eos verò qui infra deci-
 mum & septimum annū ætatis erant, venditos fuisse,
 & per diuersas prouincias in seruitutem distra-
 ctos. Tertio dicit: Et Hierusalem calcabitur à gen-
 tibus, donec impleantur tempora nationum, id est,
 gentium. Quo Caetanus significari intelligit. Hier-
 usalem calcandam ab idololatriis, donec desinat

A apud illos idololatria, qua exclusa, Hierusalem iam
 non amplius ab idololatriis, sed à Christianis, habi-
 tati cœpit. Intelligit enim per gentes idololatrias:
 Eutymius verò per tempora nationum, intelligit
 ea quæ durabunt vsque ad consummationem gen-
 tium, totiusque mundi, vt significetur Hierusalem
 nunquam recuperandam à Iudæis, sed eam possi-
 dendam à gentibus, quamdiu erunt gentes super
 terram, hoc est, vsque in finem mundi. Venerabilis
 Beda putat quod hic dicitur, esse illud quod Paulus
 dicit: Cæcitas ex parte contigit in Israel, donec
 plenitudo gentium intraret. & sic omnis Israel sal-
 uus fiet; vt sit sensus: Hierusalē calcabitur ab his
 qui nō sunt Iudæi: donec impleantur fuerit tempus
 intra quod gentes ad fidem sunt vocandæ. Aut, vt
 alij explicant, donec expleta fuerint tempora quibus
 Deus passurus est Israelitas diuexari à gentibus,
 quod erit vsquequo ad fidem post gentes con-
 uertentur. Incertum autem an tunc incipient rur-
 sum Iudæi habitare Hierusalem. Beda enim dicit
 non temerè sperandum Israeliam iam promissa sa-
 lute potitum, rediturum ad patrium solum. Quod
 si autem non sit rediturus, tamen incipient tum si-
 mul cum Christianis obtinere Hierusalem, facti
 nimirum filij ecclesiæ quæ est spiritualis Hierusa-
 lem, & in cōmunionem Christianorum transeun-
 tes. De qua Iudæorum ad Christum conuersione
 post multam derelictionem, manifestè vaticinatur
 Oseas, dicens in persona Christi ad synagogam Iudæo-
 rum: Dies multos expectabis me non fornicaberis,
 & nō eris viro: sed & ego expectabo te, quia
 dies multos sedebunt filij Israel sine rege, & sine
 principe, & sine sacrificio, & sine altari, & sine
 Ephod, & sine Teraphim. Et post hæc reuertentur
 filij Israel ad Dominum Deum suum, & ad Dauid
 regem suum, pauebunt ad Dominum, & ad bonum
 eius in nouissimo dierum. Cæterum quæ verè
 Dominus prædixerit Iudæos excludendos à pa-
 terno solo, ac ipsam Hierusalem calcandam à gen-
 tibus, declarat illud quod scribit Eusebius lib. 4.
 cap. 6. Iudæos duce Barcochabo quodam, cum re-
 bellionem contra Romanos pararent, sic à Ruro
 præside fuisse repressos, vt omnis eorum natio ex
 illo tempore ab omni regione finitima Hierosoly-
 mis penitus arceretur constitutionibus etiā & de-
 cretis Aelij Adriani imperatoris, ita vt ne de excel-
 siore quidem prospectu eminens eis saltē paternum
 solum liceret inspicere, eorumque ciuitas incolis pe-
 regriæ nationis in eam confluentibus simul cum
 nouis ciuibus, nomen etiam mutauerit, dicta tum
 Aelia ex cognomento Aelij imperatoris. Declarat
 item efficaciam prædictionis Dominicæ, quod scri-
 bit Theodoretus de Iudæis & Iuliano imperatore;
 vt refertur lib. 6. hist. Tripart. cap. 43. Cum enim Iu-
 lianus acerrimus Christianæ religionis hostis Iudæis
 præcepisset destructum in Hierusalem templū
 reparare, credens se Dominicū verbum istud posse
 destruere, miris modis Iudæorum conatus cœ-
 litus est impeditus, ita vt post alia multa à cœpto
 opere eos deterrentia, tandē ignis ex fundamentis
 quæ suffodiebantur egrediens, plurimos fodientium
 concremarit, aliorum membra dissoluerit. Nocte
 quoque plurimis in vicina porticu dormientibus
 cadens subito porticus dormientes oppresserit: alio
 verò die in cælo signū crucis splendēs apparuerit
 ac Iudæorum vestes crucis signaculo impleantur.
 Quæ considerantes Deo rebelles Iudæi, diuina fla-
 gella expauescentes: à cœpto cessauerunt opere, at-
 que

que relicta Iudæa ad propria sunt reuerſi, confiten- tes Deum eſſe, qui ab illorum progenitoribus li- gno crucis affixus fuerat: Ceterum illud obiter in- dicandum, quod Marcus nouè ex Hebræa phraſi dixerit. Erunt enim dies illi tribulationis tales; pro eo quod eſt Erunt in diebus illis tribulationis, &c.

ET NISI BREVIASSET DOMINVS DIES, NON FVISET SALVA OMNIS CARO.] Abbreuiatos dies, inquit Hieronymus, non ſecundum deliramenta quorundam, qui pu- tant temporum momenta mutari, nec recordatur illius dicti: Ordinatione tua perſeuerat dies; (Nam & Auguſtinus ad Heſichium teſtatur fuiſſe, qui breuiatos putauerint hos dies, quod curſu ſolis celeriore terminati fuerint ſed ſecundum tempo- rum qualitate ſentire debemus, id eſt, abbreuiato- rum non menſura, ſed numero, vt quomodo in be- nedictione dicitur: Longitudine dierum replebo eum; ſic & nunc abbreuiati dies intelliguntur, ne temporum mora fides concutiat credentium. Hæc Hieronymus. Significat ergo Dominus tam gra- uem fore Iudæorum tribulationem à malis intus & foris eorſ præmentibus, vt niſi dies illius tribula- tionis Deus pauciores fore ordinaret, quàm eor- um iniquitas merebatur, nullus ſuperſuiſſet Iudæorum, ex quibus quoniam aliqui erant electi, qui ſcilicet tum credituri erant, aut qui poſtea credituri erant, aut etiam qui ex iis qui tunc erant, na- ſcitur erant: electi ante mundi conſtitutione, ideo pauciores Deus fecit illos dies, quàm eorum im- pietas commererat. Itaque ſignificat quantumvis grauem & inauditam eorum tribulationem, futu- ram tamen minorem & breuiorem quàm prome- ruerant, Deo ſeueritatem ſuæ iuſtitie temperante propter electos. Vbi obſerua quomodo omnia ſer- uiant electis. Non debet autem quemque turbare, quod Matheus quidem dies breuiandos propter electos. Marcus verò Deum breuiariſſe dies dicit. Iam enim Deus ſua æterna ordinatione dies bre- uiauerat, qui ſuo tempore, breuioreſ ipſa re erant futuri. Conuenit cū hoc Domini dicto illud Iſaiæ, quod & Paulus citat: Niſi Dominus reliquiſſet no- bis ſemen, quaſi Sodoma eſſemus, & quaſi Go- morra ſimiles eſſemus. Haſtenus percurrimus quæ ſuis Chriſtus prædicit tam de iis quæ ante ex- cidium Hieroſolymitanum erant futura, quàm de ipſo excidio, cuius quidem atrocitatem ſatis de- clarauit, tempus verò ex prophetia Danielis intel- ligendum propoſuit. Quæ omnia Chriſti verba, etſi ad Apoſtolorum tempora proprie pertineant, non ad noſtra, nec Antichriſti, duplicem tamen hinc fructum percipimus. Primum enim hinc ædifica- tur & confirmatur fides noſtra, cū quæcunque Dominus de eo populo tã diſtincte prædixit, om- nia adimpleta cernimus, vt ob id tãto certius cre- damus ſuo etiam tempore implenda, quæ mox ſubjungit Dominus ad tempus nouiſſimi aduen- tus ſui pertinentia. Vbi obſeruanda Dei pro fidei noſtræ confirmatione prouidentia, qua factum eſt vt non Ioannes ipſe Euangelifta hæc Domini va- ticinia perſcriberet, quæ ipſe cuncta oculis ſuis adimpleta vidit, ſed illi Euangeliftæ qui ante Iudæorum mortui ſunt excidium, vt omni careret ſu- ſpicione Chriſti de his viticinium, nec quæ iam facta erant viderentur ſcripta, quaſi olim prædicta. Quæ Dei prouidentia ruruſ factum eſt, vt rerum pud Iudæos geſtarum iſ accuratam perſcriberet hiftoriam, qui Iudæus eſſet, & apud Iudæos magnæ

authoritatis, quique ea quæ narrat, & oculis ſuis conſpexiſſet, & eorum magna pars fuiſſet: ex cuius narratione, etiam illo hoc non intendere, decla- ratur apertiffimè veritas omnium à Chriſto præ- dictorum. Ex quo non ſolum licet intelligere quæ paſſi ſunt Iudæi, ſed & quare, nimirum in ultio- nem ſcelerum, idque eorum quæ in Chriſtum eiusque Apoſtolos commiſiſſent. Sic enim ſcribit quodam loco: Quæ omnia acciderunt Iudæis pro vindicta Iacobi iuſti, qui erat frater Ieſu, qui di- citur Chriſtus, quem iuſtiſſimū & piſſimū om- nium conſeſſione virū Iudæi interfecerunt. Quod ſi pro occiſione Iacobi illa paſſi fuerunt Iudæi, multo magis pro interfectione Chriſti. Secundò, hoc Chriſti ad Apoſtolos ſermone, & nos in illis monemur, vt in ſimilibus quæ illis prædixit malis, nos etiam ita geramus quomodo hic illos monet vt ſeſe gerant, nimirum vt exorientibus quibus- dam ſeductoribus non ſinamus nos abduci à ſim- plicitate fidei quæ eſt in Chriſto Ieſu, vtque com- munitibus mundi malis non turbemur, neq; cõſter- namur, ſcientes ex Dei ordinatione oportere hæc ita fieri, exigente ſic hominum impietate. Deinde vt ne, ſi contingat excitari contra veritatem & iu- ſtitiam perſecutionem, & propter Chriſtum pati oporteat, deficiamus propter tribulationis ab ipſo aut à præualente impietate, & vbiq; obtinente ſuperemur, ſed ſpe ſalutis perſeueremus, certi dili- gentibus Deum omnia cooperari in bonum. Po- ſtremum, vt tempus Antichriſti, qui, vt prædicit Daniel capite ſeptimo & octauo, ex regno quarto, nempe Romanorum, eſt exoriturus, & deſolatio- nem magnam in populo Dei facturus, obſerue- mus, & cū illum in loco ſancto ſtatem videri- mus, ac, vt Paulus dicit, ſedentem in templo Dei quaſi ſit ipſe Deus, tum fuga, non tam corporali quàm ſpiritali ſalutem nobis paremus, vt qui ſunt in Iudæa, hoc eſt, in Eccleſia fideles, fugiant ad montes, hoc eſt, ad excelſum Dei auxilium, aut ad excelſa virtutum. Qui verò in teſto, hoc eſt, con- uerſatione eleuatus & excelſior per vitam effectus fuerit, ac contemplationis altitudini deditus fue- rit, non deſcendat vt tollat mundi effectus & cu- ras rerum terrenarū, quas ſub ſe reliquerat. Et qui in agro, hoc eſt, vitam degens actiuam vel ſolita- riam, non reuertatur vt tollat veſtimenta ſua, hoc eſt, peccatorum operimenta quæ iam dudum reli- querat. Ma lè tunc erit iis qui ſimiles ſunt prægan- tibus aut lactantibus, hoc eſt, iis qui virtutum nec- dum pepererunt, aut qui pepererunt quidem, ve- rum puerilis eſt foetus adhuc, & valde puſillani- mis. His enim periculum maximum, ne ab Anti- chriſto compræhendantur & perdantur. Orandum autem omnibus, ne fugæ tempus incidat in hye- mem aut ſabbathum, hoc eſt ſecundum Auguſti- num, ne in lætitia vel triftitia rerum temporalium quis inueniatur illo die: aut ſecundum Hilarium, ne in peccatorum frigore, aut in otio honorum operum reperiamur. Quanta enim tunc ſit futura Eccleſiæ Dei tribulatio, docet Apocalypſis. Sic ſanè accommodatio ſenſu nihil vetat omnia hæc quæ ad Apoſtolos proprie ſunt dicta, & ad illorum tempora poſſimum pertinent, etiam nobis accommodare: quemadmodum plerique patres vete- res fecerunt, quos crediderim ad Antichriſti tem- pora, pleraq; à Chriſto hic dicta ob id retuliſſe, non quod putarent illum eſſe primum & proprium ver- borum Chriſti intellectum, ſed quod ad fidelium

quos

quos erudiendos ſuſceperat ædificationem plus vi- deretur habere momenti, ſi ad ſua & Antichriſti tẽ- pora hæc accommodarent. Iam autem & illud nobis ex hoc Chriſti ſermone diſcendum, de certo tem- pore eorum quæ futura expectamus, non eſſe no- bis curioſè inquirendum, ſed potius id nobis cu- randum vt imminetia poſſimus rectè excipere, ac præſentibus piè vti. Nò enim ſuis de tẽpore vaſta- tionis Hieroſolymitanæ quærētibus certum tẽpus & annū prædixit, ſed futura tantum quædam præ-

dixit, ad quæ ſine incommodo ferenda cū adue- nirent, eos voluit ſeſe præparare. Vnde cū in om- ni ſcriptura multa ſuis Deum prædiſſe futura legamus, perrarè tamen certum eorum tempus ſi- mul prædictum legimus. Siue enim proſpera, ſiue aduerſa ſint, ſatis piis fuerit, ea eſſe futura agnouit- ſe, vt illis ſe conſolentur, ad hæc ſeſe patientia du- rent. Simul etiam certum quorundam tempus præ- nouiſſe, vt remiſſos facere poſſet, ita non apparet, quàm piis adferret commoditatem.

PRÆDICTVR ADVENTVS FILII HOMINIS, ET SIGNA

eius. Matthæi 24. Marci 13. Lucæ 17. & 21. CAP. CXXIII.

ET TUC SI QVIS VOBIS DIXERIT: Ecce hic eſt Chriſtus, aut ecce illic, ne credideritis. Et ait ad diſcipulos ſuos: Veniet dies, quãdo deſideretis videre unū diẽ filij hominis. & nò vide- bitis. Et dicet vobis: Ecce hic, & ecce illic, nolite ire, neq; ſectemini, & exurgēt enim pſeu- dochriſti & pseudopropheta, & dabūt ſigna magna & prodigia, ita vt in errore indu- cantur (ſi fieri poteſt) etiam electi. Vos ergo videte, ecce prædixi vobis omnia. Si ergo dixerint vo- bis: Ecce in deſerto eſt: polite exire: ecce in penetralibus, nolite credere. Sicut enim fulgur exit ab Oriẽ & patet vſq; in Occidentem, & coruſcans de ſub cælo, in ea quæ ſub cælo ſunt fulget, ſita erit & aduentus filij hominis. Vbiunque fuerit corpus, illuc congregabūtur & aquila. Primū autẽ oportet il- lum multa pati, & reprobari à generatione hac, ſed in illis diebus ſtatim poſt tribulationẽ dierum illorum erunt ſigna in Sole, & luna, & ſtellis, & in terris preſſura gentiũ præ cõfuſione ſonitus maris & fluctuum, areſcētibus hominibus præ timore & expectatione qua ſuperueniēt vniverſo orbi. Nã Sol obſcurabitur, & luna non dabit splendorem ſuũ, & ſtella cæli erunt decidentẽs de cælo, & virtutes quæ in cælis ſunt mouebuntur, & tunc parebit ſignũ filij hominis in cælo, & tunc plangent omnes tribus terra, & videbunt filiũ hominis venientẽ in nubibus cæli cum virtute multa, & maieſtate. Et tunc mittet Angelos ſuos cum tuba & voce magna, & congregabunt electos eius à quatuor ventis, à ſummo terra vſque ſummũ cæli, à ſummis cælorum vſque ad terminos eorum. His autem fieri incipientibus, reſpice & leuate capita veſtra, quoniam appropinquat redemptio veſtra. Et dixit illis ſimilitudinem. Ab arbore autẽ fiſci diſcite parabolã. Videte ficulneam & omnes arbores, cū iam ramus eius tener fuerit, & nata fuerint folia, cū producant iam ex ſe fructũ, ſcitis quia prope eſt aſtas. Ita & vos cum videritis hæc omnia fieri, ſcitate quia prope eſt in ianuis regnum Dei. Amen dico vobis: Quia non præteribit generatio hac, donec omnia hæc ſiant. Cælum & terra tranſibunt, verba autem mea non tranſibunt. De die autem illa & hora nemo ſcit, neque Angeli cælorum, neque filius, niſi ſolus pater.

C. 17. a. o. no- lite crede- re. a. o. gent. b. o. por- tenta. ad ſe- duccndos ſi fieri po- teſt, etiam electos. c. o. Nã ſicut. d. c. fi- lius homi- nis in die ſua. autem. b. illam. C. 21. tenebrabi- tur. a. o. lu- men. c. o. ca- dent. f. calo- rum. a. o. cõ- mouebun- tur. c. nube. c. o. pote- ſtate ma- tis. b. o. riu. b. o. co- gnofcitis, quia in- proximo. b. o. quod in- proximo ſit in o- ſtiti. b. o. quo- niam non tranſibit. b. o. ſta- a. o. præteri- bunt. b. o. ille- vel. b. in ce- lo

ET AIT AD DISCIPVLOS SVOS: VE- NIENT DIES, QUANDO DESIDERE- TIS.] Poſtquã de his diſſeruit Dominus quæ præ- ceſſura erant Hieroſolymitanam deuaſtationem, & quæ ad eius vaſtationis ſigna & tempora pertine- bant, tranſit nunc ad diſſerendũ de his quæ aduen- tum ſuum ſunt præceſſura, quæq; ad aduentum ſui ſigna & tempora pertinent, dicens, vt eſt apud Mat- theum: Tunc ſi quis vobis dixit. &c. Vbi aduerbiũ, tunc, ſecundum quosdam demonſtrat tempus de- uaſtationis Hieroſolymitanæ, vt indicat D. Hierony- mus. Nam, vt idem habet, multi tempore captiuita- tis Iudaicę principes extitere qui Chriſtos ſe eſſe dicerent, intantum vt obſidentibus Romanis, tres intus fuerint factiones. Sed melius, inquit, de con- ſummatione ſeculi intelligitur. Itaque aduerbium, tunc, non, tempus Hieroſolymitanæ vaſtationis ac- cipiendum eſt demonſtrare, neque tamen ſolum tempus circa conſummationem ſeculi, quanquam illud maxime, ſed in genere, tempus poſt Hieroſo- lymorum excidium, de quo tempore ſic loquitur Dominus, quaſi ſtatim poſt illud excidium ſit futu- rus ipſius ſecundus aduentus, vt illum ſemper om- nes expectarent, & ad illum ſeſe omni pararent tẽ- pore. Proinde quæ hic dicuntur ad diſcipulos, non ad illorum poſſimum pertinent tempora, ſicut ea ferè quæ præcedenti habentur capite, cū omnes ferè Apoſtoli ante Iudæorũ excidium mortui fue-

rint, ſed in ipſis diſcipulis alloquitur Dominus om- nes fideles qui poſt illuderant futuri excidium, vſque ad conſummationem ſeculi: ſicut cū ſuprà admonuit quomodo agnoſcendum eſſet imminet vaſtationis Hieruſalem tempus, quidve tum fa- ciendum eſſet, in ipſis Apoſtolis alloquebatur eos qui illo tempore futuri erant fideles. Et tamen omnia ſic ad Apoſtolos dicit, quaſi illorum euen- tura tempore, quæ ad poſteros ipſorum pertine- bant, ob communionem vnus eiufdemque cor- poris, quodque, vt dictum eſt, omnes ſemper ſuum expectare vellet aduentum. Porro pleraque eor- um quæ Matheus & Marcus hic commemorant dicta de aduentu Chriſti, Lucas ſuprà commemo- rauit dicta diſcipulis. capit. 17. poſtquam à ſcri- bis Dominum dixit rogatum, quando veniret regnum Dei. Sed quoniam ibi dicit illa dicta à Do- mino ad diſcipulos, eoque ſatis ſignificet non eſſe illa dicta præſentibus ſcribis, ſed alio aliquo tem- pore, cū diſcipulos haberet ſolos, ideo quoniam videri merito poteſt, hoc tẽpore illa diſcipulis di- cta, cū ea duo alii Euangeliftæ priuatim diſcipu- lis dicta, inter alia eodem pertinentia, narrant, con- iunximus iſſa Lucę verba hoc loco cū verbis Mat- thei & Marci: vnde factum eſt neceſſario, vt quæ- dam ex Lucę cap. 17. & eiufdem cap. 21. mixtim hic ponerentur, quanquam negare nolum, quin fieri poſſit vt bis eadem ſint diuerſis temporibus dicta diſci

discipulis. Proprium autē Lucæ est, quod satis Dominum dixisse refert: Venient dies quādo desideretis, pro desiderabit, videre vnum diem filii hominis, & non videbitis. Vbi quod dicitur de vno die filii hominis, dupliciter intelligitur. Beda enim per diem filii hominis intelligit diem aduentus & regni Christi, eumque ideo dictum vnum quod in illa beatitudinis gloria tenebrarū interruptio nulla sit, vt significetur Apostolos & fideles plerisque desideraturos videre diē aduentus Christi, nec tamen visuros cum desiderarent, q̄ ante illum diem sint morituri. Qui sensus probē cōueniret huic loco, quo eam sententiam ex Luca reposuimus: verum obstat q̄ Græca habent *μίας τῶν ἡμερῶν*, id est, vnum diem, vnde per vnum diem non recte accipi potest dies aduentus Christi, sed sensus necessarius est quem reddit Theophylactus, & indicat itē Beda: Venient dies quando desiderabitis videre vnum ex illis diebus quos mecum iam in carne agitis, diem scilicet quietis & securitatis, qualē iam viuistis, protechi mea presentia. Aut melius, venient dies quando desiderabitis vel vno aliquo die me vobis habere presentē, sicut modo habetis. Quod verisimile est Dominum non dixisse tantum propter afflictiones quæ Apostolis & fidelibus erant obiecturæ post suum discessum, à quibus per ipsius presentiam liberi erant, securē satis cum ipso viuentis, sed etiam propter errores inter fideles exorituros, & controuersias etiam de præcipuis quibusdam dogmatis, ob quas fideles desideraturi erant Dominum vel vno die redire ad terras, vt per seipsum quomodo se fidei habeat, veritas intimaret. Hoc enim conuenit ei quod sequitur quosdam dicturos: Ecce hic, & ecce illic. Videri autem posset illa sententia propriē ad discipulos tantum pertinere, qui cum Christo in carne vixerunt, quia illis conuenit maximē desiderare videre vnum diem filii hominis, quj vnum illorum aliquando viderāt: sed tamen eam sententiam etiam pertinere ad illorum posteros, patet satis ex eo, quod ad eos etiam & maximē ad eos pertineant sequentia, quibus monet Dominus non credere promittentibus alicubi esse Christum. Nam vt ex Matthæo iam ostendimus, & post magis patebit, hæc maximē pertinent ad eos qui post excidium Hierusalem erant futuri, & inter eos potissimum ad illos qui circa finem mundi sunt futuri fideles. Significat ergo Dominus illa sententia apud Lucam futurum vt Apostoli, & eorum posterī sint desideraturi vel vno die presentem, vt olim erat, filium hominis; siue ad mitigationem malorum quæ eos erant inuentura, siue ad instructionem, & veritatis de qua quæstio incidit demonstrationem, eum pseudopropheta plena erunt omnia. Quoniam autem & afflictionum tempore, & quando de fidei veritate oritur quæstio, maximē pseudochristi & pseudopropheta inueniunt locum decipiendi, promittentes se malorum liberatores & veritatis doctores, ideo subiicitur: Et dicent vobis plerique, scilicet seductores, Ecce hic, & ecce illic, supple, est Christus, qui vos à tyrannide aut ab errore liberet. Dupliciter autem seductores demonstrant alicubi esse Christum, & iuxta hoc dupliciter etiam totus hic locus intelligitur. Altero modo, certum aliquem hominem alicubi existentem affirmantes esse Christum, atque hoc modo potissimum intelligendum quod hic dicitur quosdam dicturos, hic vel illic esse Christum, patet ex eo quod subiicitur ex Matthæo &

A Marco: Exurgent enim pseudochristi & pseudopropheta. &c. Hinc enim patet ipsum Dominum significare voluisse, quosdam dicturos alicubi esse Christum eum, qui non esset Christus, sed pseudochristus, id est, qui se Christum fingeret. Tales autem & mox ab excidio Hierosolymitano, & posterioribus etiam fuerunt temporibus, sed omnium maximē erunt circa finem mundi. Siquidem non multis annis post Hierosolymorum excidium, sub Adriano Imperatore fuit inter Iudæos quidam qui se dicebat esse Messiam, habuitque legisdoctorem Rabbi Akika pro propheta, qui ex scripturis conabatur ostendere ipsum esse Messiam. Huic secundum Petrum Galatinum fuit etiam nomen Ben Chuziba, quemadmodum & illi Ægyptio de quo antē dictum est, quod ante Iudæorum deuastationem se etiam Messiam fingebat. Significat autem id nominis, filium mendacii, vt vel ex ipso nomine intelligere potuissent Iudæi hos duos fuisse falsos Messias. At Eusebius capite 6. libro 4. Ecclesiasticæ historiæ hunc dicit vocatum Barchochabam, quod significat filium stellæ. Chocab enim Hebræis stella est, vnde ex ipso suo nomine, teste eodem Eusebio, multis persuadebat se ob salutem eorum sydus magnū cœlitus esse delapsū, vt agris mortalibus & longa obscuritate damnatis ferret lucis auxilium. Et Galatinus testatur pseudopropheta huius Akikam, illud. Orietur stella ex Iacob, docuisse de hoc pseudochristo esse prædictum, ex nomine scilicet occasione accepta. Hoc Barchochaba duce Iudæi rebellantes Romanis in Bethera oppido vicino Hierosolymis, quod sibi in merropolim delegerant post longam obsidionem, in qua fame & siti grauiter sunt afflicti, tandem cum suo duce penitus extincti sunt, multis trucidatis virorum, feminarum, puerorumque milibus à Rufo Iudææ præside, vt refert prædicto loco Eusebius. Fidem excedunt quæ Iudæi de elade quam per illum impostorem acceperunt memorant, confitentes eam maiorem fuisse, quam vel à Babyloniis, vel à Romanis passi antē fuerant. De quo qui plura volet, legat Galatinum libro 4. cap. 21. Præter hunc habuerunt diuersis temporibus Iudæi & alios pseudochristos. Quibus potest annumerari & Mahumetes, qui, quod erat Christi, felicitatem suis promisit sectatoribus, habēs suos prophetas, non sine signis, per quæ multis imposuit. Sed & nostris temporibus, apud nos inter Christianos fuerunt qui se Christum esse regem Sion, ac saluatorem hominum mentiti sunt stultissimē, quibus nec defuerunt sui propheta, nec signa & prodigia, quibus imposuerunt hominibus quibusdam in fide non radicatis. Inter quæ signa illud censerī potest, quod apud eos rebaptizati, post calicis cuiusdam, vt dicitur, portionem, mox cum hominum admiratione scripturas sacras tenerent melius, quam qui in eis assidue essent versati, & in alios planē homines essent mutati, mortem pro suæ sectæ defensione intrepidē subeuntes, omnesque suas facultates in commune lubenter cōferentes. His enim adeo potenter homines seduxerunt, vt si fieri potuisset, etiā electis imponere potuissent. Sed omnium maximē circa Antichristi tempora, atque in eius aduentu implebitur, quod hic de pseudochristis & pseudopropheta dicit Dominus. De Antichristo enim qui inter pseudochristos erit postremus, dicit Paulus: Cuius est aduentus secundum operationem Sathanæ, in omni virtute, & signis, & prodigiis mendacibus, & in omni seductione iniquitatis iis qui pereunt, eo quod charitatem veritatis nō receperunt. De cuius Antichristi pseudopropheta dicitur & in Apocalypsi, magna ipsum signa operaturum, ad seducendū orbem. Sic enim dicitur: Et potestatem prioris bestię omnem faciebat in conspectu eius. Et fecit signa magna, vt etiam ignem faceret de cœlo descendere in terram in conspectu hominum. Et seduxit habitantes in terra propter signa quæ data sunt illi facere in conspectu hominum, dicens habitantibus in terra, vt faciant imaginem bestię, quæ habet plagam gladij, & vixit. Et datum est illi vt daret spiritum imagini bestię, & vt loquatur imago bestię. Porro ex prædicto Pauli loco patet qualia erunt signa & miracula quæ Antichristus virtute diaboli ædet cum suo pseudopropheta. Dicit enim, signis & prodigiis mendacibus, vel, vt Augustinus legit Græca secutus, mendacij. Quod non sic est accipiendum quasi omnia illa signa sint efficienda per sensum & phantasmatis ludificationem, vt quod non sit, esse tamen videatur. quædam enim verē efficient per coniunctionem occultam causarum naturalium, quomodo diabolus ignem verē potest deducere è cœlo, & alia multa facere mirabilia. Quæ tamen dicuntur signa mendacia, siue quia ad mendacium pertrahunt, dum creduntur fieri virtute diuina: siue quia quamuis sint veræ res, non tamen sunt vera signa & miracula, quia id demum verē & propriē est miraculum, quod fit supra naturam & virtute supernaturali, quæ soli competit Deo. De hoc Augustinus libr. 20. de Ciuitate Dei cap. 19. Volens autem Dominus significare quam admiranda erunt hominibus signa pseudochristorum, adiecit: Ita vt in errorem inducantur, si fieri potest, etiam electi. Eo enim nō significauit quosdam electos seducendos, sed tantam fore illorum signorum ad seducendum efficaciam, vt & electi seducendi essent si id esset possibile. Id autem non erit possibile, ob fortiorē & efficaciorē Dei protectionem, & infallibilem eius prædestinationem. De ouibus enim suis dicit Dominus: Non rapiet eas quisquam de manu mea. Et nemo potest rapere de manu patris mei. Vt ergo à falsis Christis & signorum falsorum efficacia fideles sibi cautē prospicerent, subiicit Dominus. Vos ergo videte, hoc est, caute vobis, ecce enim prædixi vobis omnia ob id vt vobis caueretis. Si ergo dixerint vobis homines: Ecce in deserto est Christus, tantum abist vt credatis, vt ne quidē exeatis ad videndum eum. Similiter si dixerint esse in penetralibus, & abditis secretisq; locis, ne credatis. Non enim erit aduentus meus occultus, & certo aliquo cōsistens loco, nec talis vt vnus alteri eum indicare debeat. Nā sicut fulgur mox exiens ab oriente apparet vsque in occidentem, ita erit & aduentus filij hominis, subitus scilicet, inexpectatus, gloriosus, & omnibus manifestus, nec in aliquo terræ loco cōsistens, sed in aere & in nubibus. Et hoc enim rectē intelligimus significatum hac similitudine, quanquam potissimum ad hoc adferatur, vt significetur subitum: inexpectatum, & omnibus manifestum fore aduentum Christi. In nubibus autē & non in terra Dominum apparituum significat Paulus, dicens: Rapiemur in nubibus obuiā Christo in aera. Significat ergo Dominus hac sententia diuersitatem secundi sui aduentus à primo, quod non, sicut ille, futurus esset obscurus, & in certo loco, sed in

claritate per vniuersum orbem cōspicua omnibus. Porro cum Dominus non dicat, ita erit & aduentus Christi; sed, ita erit & aduentus filij hominis, hoc est, meus; ratio hæc qua monet non credendum his qui dicturi essent: Ecce hic aut illic, tantum valet apud fideles, qui iam credunt ipsum esse Christum, sed eundem expectant rursus venturum, ac tum regnum Dei gloriosē appariturū. Hos ergo hic præmonet qui se Christum esse credunt, vt ne occasione expectationis secundi sui aduentus credāt dicentibus: Ecce hic, ecce illic; putantes eum tum secundo venisse ad auspicandum gloriosum regnum Dei. Apostoli enim ad quos hæc Dominus dixit, & in quibus hæc dicuntur omnibus fidelibus, crediderunt Iesum verē esse Christum per quem & crediderunt restituendum regnum Dei & regnum Israel. Sed hoc regnum putabant, sicut reliqui Iudæi carnale fore, & externā allaturum felicitatem, atque in Iudæa auspicandū. Itaque quoniam sciebat Dominus venturos post se pseudochristos, qui externam hæc regni felicitatem pollicerentur, ne aliquem illorum discipuli putarent verē esse Christum secundo redeuntem, ac errore quo tenebantur pro illo tempore, eos, vt & aliās, renocare hic voluit, significans regnū suum non in certo terræ loco exoriturū, nec in terris futurum, sed ea claritate effulsurum, vt subito gloria eius vniuersum orbem sit repletura, & in cœlis illud appariturum, eoq; rapiendos quotquot ad illud pertinerent: Ideoque cauendum esse ab omnibus, qui in hoc seculo regnum Dei externum pollicerentur, aut loco certo illud addicerent. Cæterum similitudo fulguris apud Lucam obscurius affertur, saltem vt nos legimus: Nam sicut fulgur coruscans è sub cœlo, in ea quæ sub cœlo sunt fulget. Quod clarius Græca sic habent, *ὡσπερ γὰρ, ἡ ἀστραπὴ ἢ ἀστράπτουσα ἐκ τῆς ἐρείου, εἰς τὴν ὑπὲρ ἐρείου λάμπει*, id est, Sicut enim fulgur coruscans è regione quæ sub cœlo est, in eam quæ sub cœlo est fulget, hoc est, ex vna plaga cœli coruscans fulget vsque in alteram, omnia quæ sub cœlo sunt replens subito & inopinatō, vt autem non desperaret fideles se posse confortes fieri eius regni quod Dominus significauit fore cœleste, & in nubibus appariturum: & rursus vt significaret non opus esse vt aliquo inuitante confluāt ad aduenientem Christum, subiicit: Vbi cūque fuerit corpus, illuc cōgregabuntur & aquilæ. Quæ sententia parabolicē Dominus significat, quod quemadmodum vbi cūque fuerit cadauer aliquod, illuc continuo cōgregantur etiam aquilæ, sagacissimo suo olfactu cadauer vnde pascantur à longē percipientes, nec indigentes alicuius demonstratione: ita & fideles mox essent celeri quodā raptu coniungendi sibi, tanquam illi vnde pascantur & reficiantur, quodque opus non haberent aliquo indicante suam presentiam, vt ad ipsum conuenire possent. Tria ergo hac sententia Dominus significat. Primum, quod iusti ad ipsum celeriter congregandi sint, non ambulando super terram, sed velut volando in aere, iuxta illud Pauli: Rapiemur in nubibus obuiā Christo in aera, & sic semper cum Domino erimus. Secundō, quod opus non debeant eos qui dicturi sunt: Ecce hic aut illic. Et quidem hæc duo sunt præcipua quæ Dominus significare voluit. Tertio tamen etiam hoc rectē significatum intelligimus, quod quemadmodum aquilæ auidē cōgregantur ad cibum olfactu perce-

Lucæ 17. *1. Thes. 4*

ptum, ita etiam sanctos summo cum desiderio congregandos ad Christum tanquam ad cibum suum, unde in æternū sunt victuri foeliciter. Est enim pro ditione, corpus, apud Græcos *πρωμα*, id est, cadaver, dictum est Græcis & Latinis ab eo quod per mortem cadat. Cadaveribus autem vescuntur aquilæ, quæ olfactu suo illa etiam à longissimo percipiunt spatio. Quamvis autem vulturum hac in parte eadem sit natura quæ aquilarum, tamen electos aquilis potius Dominus comparare voluit, quod aquila regale sit animal, visus acutissimi, & agilis, celerisque ac sublimis volatus; quo intelligeremus eos demum ad ipsum congregandos, qui regio animo voluptatibus imperarent, & terrenis rebus despectis, in cœlestibus conuersarentur, ac tales agilitate sui corporis qua donabuntur, facile ad ipsum subuehentos in cœlum. Et quidem hunc esse verū istius sententiæ sensum qui modò dictus est, patet satis ex eo quod apud Lucam, ut post habebitur, Dominus cum dixisset vnum ex lecto, mola, & agro assumendum, altero relicto, & discipuli rogarent: Quo assumendus esset, subiicit hanc sententiam; Vbiunque fuerit corpus, illuc congregabuntur & aquilæ; significat illuc congregandos quodque essent aquilis similes, vbi ipse futurus esset. De huiusmodi aquilis dicit Psalmista psalm. 102. Renouabitur ut aquilæ iuuetus tua. Et Isaias capite quadagesimo: Qui sperant in Domino, mutabunt fortitudinem, assumunt pennas sicut aquilæ, current & non laborabunt, ambulabunt, & non deficient. Diuus Hilarius intelligit hac sententia significatū in quo loco terræ sit Dominus venturus ad iudicium, nempe quod in eo loco in quo passus est, & quo cadaver ipsius pendit in cruce. Sic enim scribit: Ac ne loci quidem in quo venturus esset, esse ignari, dicit: Vbiunque fuerit corpus, ibi congregabuntur aquilæ. Sanctos de volatu spiritualis corporis, aquilas nominavit, quorum, congregantibus Angelis, conuentum futurum in loco passionis ostendit. Et dignè illic claritatis aduentus expectabitur, vbi nobis gloriam æternitatis passione corporeæ humilitatis operatus est. Hęc ille. Creditur enim iudicium exercendum in valle Iosaphat, qui est circa Hierusalem, quia Ioelis 3. dicitur: Congregabo omnes gentes, & deducam eas in vallem Iosaphat, & disceptabo cum eis ibi, &c. Et hæc tamen quidem de priore totius huius loci tractatione. Altero modo seductores demonstrant hic aut illic esse Christum, dum in certis quibusdam conuenticulis verum nostrum Christum habitare, & recta fide coli affirmant: quemadmodū faciunt hæretici, qui omnes sibi Christū vendicant, atque in sua illum manere congregatione contendunt, dicentes: Ecce hic est Christus apud nos, ecce illic est in certo orbis angulo: quemadmodum Donatistæ in quadam tantum Africæ parte Christum esse contendent, eiusque Ecclesiam, & nunc hæretici illum in sua concludunt Germania. Secundum hunc modum, plerique totum hunc tractant locum, intelligentes nos moneri ne credamus hæreticis & schismaticis, qui ab Ecclesia catholica per vniuersum orbem dispersa sese separantes, apud se Christum & Ecclesiam esse asserunt, velut in deserto, & in penetrabilibus, cum ibi non sit quærendus Christus, sed in Ecclesia per vniuersum orbem ab oriente vsque in occidentem dispersa, instar fulguris. Itaque quod dicitur hic de aduentu filij hominis

A instar fulguris futuro, secundum hunc modum intelligitur non de aduentu eius ad iudicium, sed de spirituali eius intra Ecclesiam aduentu, secundum quem Ecclesie sue præsens est vsque ad consummationem seculi. De quo aduentu Diuus Augustinus vult etiam intelligendum illud quod in domo Caiphæ dixit Dominus: Amodo videbitis filium hominis venientem in nubibus cœli, ut per nubes cœli, intelligantur Apostoli, qui ipsum post resurrectionem velut leuissimam nubem vixerunt sua prædicatione in vniuersum orbem. Hunc sensum post Origenem sequitur Diuus Augustinus in epistola ad Hefichium, & aliis locis; indicat item & Diuus Hieronymus in Commentariis, secundum quem id quod sequitur: Vbiunque fuerit corpus, &c. prosequendo hunc sensum, significat electos omnes velut aquilas quædam facile odoratos vbi verè esset Christus, & corpus ipsius. Aut eos ad passionis eius ex scripturis agnitionem & fidem qua pascantur congregandos. Albertus Pighius hunc locum frequenter in hoc sensu contra hæreticos proferens, intelligit, ut est videre libr. 1. Ecclesiast. Hierarchiæ capite quinto, per hanc vltimam sententiam significari, quo pacto quis intelligere possit vbi sit Christi mysticum corpus, quod est Ecclesia, nimirum ex congregatione aquilarum, quia vbiunque illæ reperirentur; ibi Christi corpus esse non est dubitandum. Per aquilas autem intelligit, Ecclesie doctores quotquot vnquam fuerunt, qui in carne præter carnem viuunt aut vixerunt, quorum conuersatio in cœlis, quorum omne studium, omnis meditatio, omnisque voluntas in lege Domini, qui præ aliis acutius cernere & sublimius subuehi à rebus terrenis potuerunt aut possunt. Vbiunque hæ aquilæ congregantur, illic certò est erendum esse corpus illud, cui associari & consentire, & in quo Christum ac salutem quærere debemus. Quæ enim est harum aquilarum concors sententia, idem & totius corporis sensus est. Hæc autem posterior totius huius loci tractatio & explicatio non dubium est quin sit accommodatitia, neque conueniens sensui à Domino principaliter intento, sed à patribus contra hæreses accommodata, sicut & alias multas scripturas frequenter vel contra hæreticos vel ad morum ædificationem vsurpant in alio sensu, quam in quo sunt præcipue dictæ vel scriptæ. Priorem enim loci huius tractationem explicare sensum à Domino præcipue intentum, patet & ex loco quo apud Lucam Dominus dicitur respondisse illud: Vbiunque fuerit corpus, &c. ut dictum est, & ex eo quod in comparatione fulguris dicitur apud Lucam; ita erit & filij hominis in die suo, vbi per diem suum, quid aliud intelligi potest, quam dies nouissimus? de quo subiicitur: De die autem illa & hora nemo scit.

PRIMUM AVTEM OPORTET ILLVM MULTA PATI, ET REPROBARI A GENERATIONE, &c.] Dixerat de aduentu suo glorioso instar fulguris, commodè ergo nunc & adiungit de passione sua & ignominia, dicens oportere se priusquam gloriosus adueniat, multa pati à gente Iudæorum, & ab ea reprobari. Sic enim Dominus & mitigat mala quæ Apostolis prædixit euentura, dum significat illa sibi cum ipsis fore communia, & contra eminentis crucis suæ scandalum eos præmunit, ut & aliàs sæpe, atque eisdem, quo ad ferenda mala sese pararent, significat non aliter

aliter ad consortium regni ipsos peruenire posse, quam si & ipsi aduersitates & persecutiones non detractarent, cum oporteret Christum pati, & ita intrare in gloriam suam. Porro per generationem hanc, omnino videtur intelligenda hoc loco gens Iudaica, à qua & multa passus est Dominus & reprobatus, potestque hæc reprobatio non tantum referri ad tempus passionis, sed etiam ad tempus post resurrectionem, quando ad prædicationem Apostolorum Iudæi conuerti noluerunt, sed Christum constanter reiecerunt & reprobauerunt. Beda autem generationem de qua Dominus loquitur, intelligit non tantum Iudæorum, sed & omnium reprobatorum, à quibus vsque in finem seculi filius hominis multa passurus est in corpore suo, quod est Ecclesia, atque in membris suis fidelibus iustis. Vnde Paulo dixit Dominus iam in cœlum sublatus: Saule quid me persequeris? Idemque Paulus dicit se adimplere in carne sua ea quæ desunt passionum Christi, pro corpore eius quod est Ecclesia.

SED IN ILLIS DIEBUS STATIM POST TRIBULATIONEM DIERVM ILLORVM.] Ex hoc maxime loco, ut prius est dictum, colligunt quidam id quod superius est dictum de tribulationis enormitate, non de tribulatione Iudæorum intelligendum, sed de afflictione Christianorum ab Antichristo excitata, quod post hanc statim sit venturus Dominus ad iudicium, non post illam quæ iam dudum præcessit plus quam mille & quingentis annis, cum id quod hic dicitur; post tribulationem dierum illorum; non videatur de aliorum dierum tribulatione accipi posse, quam ea de qua mox præcedit apud Matthæum & Marcum. Verum cum supra ostensum sit ad Iudæos referendam illam de qua præcedit tribulationem, quærenda est ratio qua huic illorum motuo respondeatur. Dupliciter autem responderi potest. Nam secundum Chrysostomum dici potest, quod cum hic dicitur post tribulationem dierum suorum; non sit hoc referendum ad tribulationem illorum dierum, de quibus superius dictum est, Erit enim tunc tribulatio magna, &c. sed ad tribulationem dierum quibus dictum est, quod exurgent pseudochristi & pseudoprophetæ, signa magna ædentes. Vbi Antichristi tempora potissimum designata sunt, qui omnium maxime ædet signa & prodigia ad seducendum efficaciam, qui & tribulationem grauissimam fidelibus inferet. Verum cum non sit verisimile de alia aliorum dierum tribulatione hic loqui Dominum, quam ea de qua mox aperte locutus fuerat, melius aliter dicitur, Dominum ob id dicere statim post tribulationem dierum illorum, quibus scilicet gens Iudæorum incomparabili atrocitate vastata esset, filium hominis venturum ad iudicium, eaque futura quæ hic dicuntur, quanquam multis annorum centenariis postea & incerto tempore venturus esset, ut hoc sermone admoneret suos omni tempore expectare aduentum illum, atque ad illum sese parare tanquam iam instantem, & ipsorum seculo futurum. Deinde & ob id dicit statim post illam tribulationem aduentum suum futurum, quod post illam nihil aliud insigne sit expectandum, quam quod circa aduentum ipsius est euenturum, quodque nulla alia rerum mutatio insignis sit obseruanda fidelibus, quam quæ in consummatione fiet seculi. Ob has enim causas Dominus tam suis quam Apo-

lorum sermonibus, non longè abesse aduentum suum palam voluit prædicari. Sic enim Petrus: Omnium autem, inquit, finis appropinquauit. Et Paulus: Nos sumus in quos fines seculorum aduenturunt. Et Iacobus: Patientes, inquit, estote vsque ad aduentum Domini, & confirmate corda vestra, quoniam aduentus Domini appropinquauit. Ioannes verè suum tempus etiam nouissimam horam vocat, dicens: Filioli, nouissima hora est, & sicut audistis quoniam Antichristus venit, & nunc Antichristi multi facti sunt, unde scimus quia nouissima hora est. Ex quibus scripturis patet quam rectè possit intelligi, Dominum dixisse post Iudæorum deuastationem statim secuturum suum aduentum. Nec obstat quod iam ab ea vastatione plusquam quingenti supra mille effluxerint anni. Huic enim obiectioni respondet D. Petrus, dicens his qui dicebant: Vbi est promissio aut aduentus eius? Ex quo enim patres dormierunt, omnia sic perseuerant ab initio creaturæ. Vnum, inquit, hoc non lateat vos charissimi, quod vnus dies apud Dominum sicut mille anni, & mille anni sicut dies vnus. In quo imitatus est prophetam dicentem: Mille anni ante oculos tuos, sicut dies hesterne quæ præterit, & custodia in nocte. Statim ergo Dei æstimatione post vastationem Iudæorum futura erat seculi consummatio, quantumuis hominum iudicio sit longum tempus intermedium, quibus tamen ob causas superius dictas conueniebat sic Dominum loqui, ut signifi caret non longè abesse suum aduentum. Noluit enim Dominus certum aduentum sui tempus suis significare, & tamen eum omni hora illos expectare voluit. Vnde factum est, ut non solum patres Apostolis posteriores, sed & Apostoli ipsi videantur existimasse aut suo tempore, aut non longè post venturum Dominum. Nam & Paulus se coniungit his qui in aduentu Domini viuere reperientur, dicens: Deinde nos qui viuimus, simul rapiemur cum illis (nèpe mortuis) obuia Christo in æra. Quoniam autem ex prædictis (ut est verisimile) scripturis, quidam certo tempore aduentum Domini circumscribere tempore Pauli voluerunt, quasi tū post aliquot dies instaret, hinc ab ea opinione Thessalonicenses suos summopere dehortatur, sic scribens: Rogamus autem vos fratres per aduentum Domini nostri Iesu Christi, & nostræ congregationis in ipsum, ne citò moueamini à vestro sensu, neque terreamini, neque per spiritum, neque per sermonem, neque per epistolam tanquam per nos missam, quasi instet dies Domini. Nam nisi venerit discessio primum, &c. Et hæc tamen quidem de intelligentia illorum verborum; Statim post tribulationem dierum illorum; quorum verborum posteriorem tractationem esse genuinam vel ex eo intelligi potest, quod post mentionem tribulationis Iudaicæ subiicit Dominus; Tunc si quis vobis dixerit, Ecce hic aut ecce illic. Vbi per, tunc, demonstratur totum tempus futurum post Iudæorum excidium, & maxime tempus Antichristi quasi mox secuturum, quod tamen multis annis & seculis excidium illud erat secuturum. Non ergo mirum si similiter etiam nunc dicit Dominus, statim post tribulationem illam futurum suum aduentum. Porro quod dicitur solem & lunam obscuranda; variè intelligitur. Nam D. Hieronymus & Chrysostomus existimant hæc euentura in ipso Domini aduentu, ac tunc illa obscuranda non diminutione luminis, cum Isaiæ 30. sol tunc dicatur septuplum

luminis habiturus, & lux lunæ futura sicut lux solis: sed quod Christi venientis luce, illorum lumen superabitur, & comparatione veræ lucis omnia apparebunt visui tenebrosa. Itaque per hanc solis & lunæ obscuracionem, intelligitur significari maxima aduenientis iudicis claritas. Verum hanc obscuracionem non intelligendam fore per aduenientis Christi claritatem, sed potius præcessuram illius aduentum, primum ex Luca satis licet intelligere, qui significat, quod signis in sole & luna existentibus, & mari fluctibusque sonantibus, homines arescent præ timore & expectacione, quæ superueniet vniuerso orbi. Illis ergo existentibus necdum completus erit aduentus Domini necdum superuenient quæ superuentura orbi homines expectabunt. Idem secundò patet ex eo Ioelis: Sol conuertetur in tenebras, & luna in sanguinem, antequam veniat dies Domini magnus & manifestus. Ad quem locum verisimile est Dominum hic alluisse. D. Augustinus in Epist. ad Hesichium, quæ hic dicuntur de obscuracione solis & Lunæ, & de pressura gentium, putat potius intelligenda complenda in Ecclesia Christi per persecutionem ab Antichristo suscitandam, vt per solem & lunam mysticè intelligatur ipsa Ecclesia, de qua dicitur in Canticis: Speciosa vt luna, electa vt sol; significetur que eam sic obscurandam, vt non sit apparitura, impiis persecutoribus ultra modum in eam scruentibus: per stellas autem cadentes & virtutes cælorum commotas, significetur quod tunc multi qui gratia fulgere videbantur, persequentibus cedent, & cadent, & fideles quidam firmissimi turbabuntur. Iam per pressuram gentium, de qua apud Lucam, putat intelligendam non afflictionem quam gentes cum sunt passuræ, sed quam gentes impiæ fidelibus tunc illaturæ. Ideo autem hæc sic potius existimat accipienda, partim quod alioqui hic locus videatur contrariari loco Pauli: Cum dixerint pax & securitas, tunc repentinus superueniet interitus; proinde intelligit, paulò ante Domini aduentum fideles in grauissimis futuris afflictionibus: infideles. verò remoto omni timore, aridente mundi felicitate, dicturos, Pax & securitas: partim quoniam sensibilia in sole, & luna signa, iam olim etiam ante primum Domini aduentum quandoque acciderunt, & pressura gentium, ac anxietas hominum præ timore & expectacione quæ superuentura essent orbi, variis seculis acciderunt. Hæc, inquit, in Ecclesia melius existimo intelligi, ne Dominus Iesus appropinquante secundo suo aduentu, ea pro magno prædixisse videatur, quæ huic mundo, & ante primum eius aduentum consueuerant euenire, & irrideamur ab eis qui hæc quæ velut nouissima & omnium maxima horrescimus, plura in historia gentium, & multo maiora legerunt. Hæc ille. Verum quanquam hæc intelligentia præsentis loci recipi possit pro accommodatitia & mystica huius loci explicacione, quemadmodum & Origines similem assignat eius tractacionem, sed pro allegorico sensu, tamè non esse hanc propriam & genuinam huius loci intelligentiam, satis videtur manifestum ex eo quod Lucas dicit: erunt signa in sole & luna, & in terris pressura gentium. Quo significat, & in cælis, & in terra quædam tunc futura. Et rursum cum dixisset, quod arescerent homines præ timore & expectacione quæ superuenient vniuerso orbi, subiicit pro ratione: Nam virtutes cælorum mouebuntur. Quo significat, commotio-

nem virtutum cælestium, causam fore anxie expectacionis hominum: sicut & cum dicit, & in terris pressura gentium, præ confusione sonitus maris & fluctuum; significat gentes omnes angustias propter mirabilem maris commotionem. Vnde quod dicitur de pressura gentium, non potest commodè accipi de afflictione à gentibus impiis inferenda fidelibus, sed de angustia animi, qua omnes nationes terræ torquebuntur, vnde pro pressura Græcis est *σφοδρῆ*, quod magis angustiam significat, quàm externam afflictionem. Proinde intelligendum potius ad literam euentura quæ hic dicuntur de solis ac lunæ obscuracione, & alia item, vt veraciter sol & luna cum cæteris sideribus intelligantur ad tempus suo lumine priuanda, quemadmodum de sole factum constat tempore passionis Dominicæ, idque cum aliis quæ hic dicuntur apud Lucam, futurum, cum iam iam Dominus est aduenturus, ac sub ipsum aduentum eius. Sic enim intelligi potest & verum esse quod dicit Lucas, homines illa signa videntes conturbandos præ timore & expectacione quæ superuenient orbi: & tamè etiam verum esse quod dicit Paulus, cum dixerint, pax & securitas, tunc repentinus superueniet interitus. Nam ad interitum illum pertinent quæ hic dicuntur de obscurandis sole & luna, & concutiendis virtutibus cælorum, ac fremitu maris, quæ inopinatò hominibus superuenient. Sicut enim terribiliter aduenit Dominus daturus legem in monte Sion, tempestate quadam ipsum præcedente: ita & cum quadam veniet tempestate iudicaturus viuos & mortuos, iuxta illud Psalms: Deus manifestè veniet, Deus noster & non silebit. Ignis in conspectu eius exardescet, & in circuitu eius tempestas valida. Porro non vulgaria erunt quæ hic Dominus prædixit in sole & luna ac mari euentura in suo aduentu aut circa illum, sed multo maiora his quæ aliquando in illis elementis accidisse conspècta sunt, & còspiciuntur: neque ipsum diem Domini velut à longe portendent, sed illum, eiusque in sceleratos iram, præsentem iam exhibebunt & delectabunt. Non enim cum dicit Lucas; erunt signa in sole & luna; ita hoc accipiendū est quasi hæc signa sint significatura diem Domini post aliquot tempus medium aduenturum, vt ob significacionem rei futuræ dicantur hic signa, sed signa hic pro rebus insolentibus, prodigijs & miraculis accipiuntur, vt sit sensus: Contingent in sole & luna prodigia quadam & admiranda, nimirum quia, vt dicunt Matthæus & Marcus, sol obscurabitur, & luna non dabit lumen suum. Neque enim dubitandum videtur, quin hæc sint eadem. Cæterum mos est in scripturis, per obscuracionem solis & lunæ, stellarumque & similia quæ hic prædicuntur, metaphoricè significare summas vltionis diuinæ tempestates. Sic enim Isaia 13. Dei de Babylone sumenda vltio significatur, cum dicitur inter alia: Stellæ cæli & splendor earum non expandent lumen suum. Obtenebratus est sol in ortu suo, & luna non splendebit in lumine suo. Et Ezech. 22. cum de Pharaonis vltione agitur: Operiam cū extinctus fueris cælos, & nigrescere faciam stellas eius, solem nube tegam, & luna non dabit lumen suum. Omnia luminaria cæli mœrere faciam super te, & dabo tenebras super terram tuam. Sic & vndictæ de Iudæis sumendæ grauitas describitur: Infirmata est quæ peperit septem, defecit anima eius, occidit ei sol, cū adhuc esset dies. Item: Et erit in die illa, dicit Domi-

Joel. 2.

Agg. 2.

1. Thes. 5.

Psal. 49.

2. Petri

Agg. 2.

Psal. 74.

Joel. 3.

Iere. 15.

Amos 8.

Dominus Deus, occidet sol in meridie, & tenebrescere faciam terram in die luminis, & conuertat festiuitates vestras in luctum. Sunt & alia similia apud Prophetas loca, quibus vltionis alicuius atrocitas designatur. Et enim in summa angustia constitutus videtur totus mundus perturbari, sol obscurari, luna esse sanguinea, stellæ lucem suam retrahere, terra tremere, mare fremere, & cuncta ruinam minari, non quod ita re ipsa accidat, sed quod ita homines angustientur, ac si illa acciderent. Veruntamen cum insigniores illæ vltiones Dei, quales de Babylonijs, Aegyptijs, Iudæis, alijsq; gentibus nonnunquam fuerunt sumptæ, omnino supremi iudicij quædã velut specimina dederint, mirum non est, si his quæ in supremi iudicij die re ipsa euentura sunt, descriptæ sint, quæ etsi in illis re ipsa non ita euenierint, tamen quæ in illis euenierunt, fuerunt præfigurata, & qui illas dederunt pœnas, nõ aliter fuerunt angustiat, quàm si re ipsa omnia sic accidissent. Voluit enim illis locis scripturæ, & vltionibus ibi descriptis nos Deus admonere supremi iudicij, & vltionis impijs superuenturæ, in qua illa re vera sic accident vt verba significant: ideoque etiam cum de certæ alicuius gentis vltione agitur, generalis sit sermo, vt sit quasi transitus ab illius vltionis descriptione, ad commemoracionem generalis vltionis superuenturæ, omnibus impijs in die iudicij: quemadmodum videre est Isaia 13. vbi cum promississet propheta se descripturum onus Babylonis, generaliter dicit: Ecce dies Domini venit, crudelis, & indignationis plenus, & ira furorisque, ad ponendam terram in solitudinem, & peccatores eius conterendos de ea, Et post interposita ea quæ supra sunt citata, subiungitur: Et visitabo super orbis mala, & contra impios iniquitatem eorum, &c. Quæ autem hic dicuntur de Solis, Lunæ, astrorumque obscuracione, verè & non metaphorice accipienda esse, satis ex illo Petri patet: Adueniet autem dies Domini sicut fur, in quo cæli magno impetu transierint, elementa verò calore soluentur, terra autem & quæ in ipsa sunt opera exurentur. Porro cæli, terræ & maris commotionem de qua hic Dominus loquitur, prædixit & Aggeus, dicens: Adhuc vnum modicum est, & ego commouebo cælum, & terram, & mare, & aridam. Quod quæquam referri possit ad primum Christi aduentum, isque proprius videatur huius loci sensus, Paulus tamen ad Heb. 12. refert ad secundum, cum scribit: Nunc autè repromittit dicens: Adhuc semel & ego commouebo non solum terram, sed & cælum. Conuenit item cum hoc loco & illud Psalms: Cum accepero tempus, ego iustitias iudicabo, liquefacta est terra, & omnes qui habitant in ea. Item illud Ioelis, Sol & Luna obtenebrati sunt, & stellæ retraxerunt splendorem suum. Dominus de Sion rugiet, & de Hierusalem dabit vocem suam, & mouebuntur cæli & terra. Quod ergo hic dicitur stellas lapsuras è cælo, intelligendum est significare stellas lumen suum retracturas, vt videantur cecidisse è cælo, nec retrahi in eo esse. Quod autem dicitur virtutes cælorum commouendas, communiter intelligitur significare cælestes exercitus angelos concutiendos admiratione, cum videbunt maximam naturæ mutationem fieri. Verum cum Lucas pro causâ anxie trepidacionis & expectacionis hominum subiiciat: Nã virtutes cælorum commouebuntur; magis per virtutes cælorum, sunt intelligenda omnia sidera & astra, quæ

in scripturis dicuntur frequenter militia cæli, & virtutes, hoc est, exercitus cælorum. vt: Verbo Dõni cæli firmati sunt, & spiritu oris eius omnis virtus eorum. Quoniam enim homines videbunt omnes istas cælorum virtutes comoueri à suo statu, hinc trepidabunt, & trepidè expectabunt quæ superuenient orbi. Quod ergo speciatim dicebatur: Sol obscurabitur, & Luna non dabit lumen suum, & stellæ cadent de cælo, id deinde generaliter dicitur, & virtutes cælorum commouebuntur.

ET TUNC PAREBIT SIGNVM FILII HOMINIS IN COELO, ET TUNC PLANGENT, &c.] Signum filii hominis antiquissimè etiã patres intellexerunt, imaginè crucis, vnde ex hoc loco canit ecclesia: Hoc signum crucis erit in cælo, cū Dominus ad iudicandū venerit. Creditur ergo huiusmodi signum cū summa claritatè, Sole & Luna obscuratis, appariturum in cælo, tū in consolationem fidelium, quia agnoscent signum victorie quo sunt redempti, tum in condènationem in fidelium, & agnoscat se impiè reieçisse crucifixum Dominum, & illum tūc venire qui prædicatus est pro salute hominum crucifixus. Vnde de his sequitur, & tunc plangent omnes tribus terræ, hoc est, omne genus hominum, infidelium scilicet, qui illum prius agnoscere noluerunt. In hoc autem allusum est ad locum Zachariæ, vbi legimus: Et plangent terra, familiæ & familiæ seorsum. Et post aliquot familiarū enumerationè: Omnes familiæ reliquæ, familiæ, & familiæ seorsum. Idem enim est tribus & familiæ. Ad hunc autè locū hic allusum patet ex Apocalipsi, vbi ad illum locū allusum est manifestè, cum dicitur, Ecce venit cum nubibus, & videbit eum omnis oculus, & qui eum pupugerunt, & plangent se super eum omnes tribus terræ. Nam & illo loco apud Zachariam præcedit, & aspiciet ad me quem confixerunt. Quanquam autem locus ille Zachariæ secundum propriam & primū sensum intelligendus omnino videatur de pio Iudæorum & fidelium planctu, qui mortè Christi in hoc mundo pie deplangunt, dolentes se illum occidisse, aut suis peccatis occasionem mortis eius dedisse, quemadmodum exponit Diuus Hieronymus, (comparatur enim planctus ille pio populi super morte Iosæ planctui) tamen accommodatur à Domino & à Ioanne locus ille ad planctum infidelium inutilem, quo in nouissimo die placturi sunt se illum occidisse, aut in illum non credidisse, sicut & quod dicitur à propheta: Aspiciet ad me quem confixerunt; quanquam secundum proprium sensum dictum sit de fidelibus Iudæis, qui compuncti corde & dolentes se occidisse Dominum, per fidè conspècturi erant in eum quem cõfixerant (præcedit enim & effundã super habitatores Hierusalè spiritum gratiæ; tamen & à Ioanè accomodatur ad Iudæos infideles, qui in nouissimo die oculis corporalibus aspiciet in eum quem tranfixerunt exhibentem sese cum vulnerum cicatricibus, vt significet eos qui pie & cum fructu illi per fidem aspicerent, eiusq; meritem plangere noluerunt, aliquando vel inuitos cõspècturos illum, & inutiliter tum plancturos. Hinc ergo intelligendum, vnus eiusdemque scripturæ varios esse sensus, etiam à spiritu intentos.

ET VIDEBUNT FILIVM HOMINIS VENIENTEM IN NUBIBVS COELI, CVM VIRTUTE.] Cum in cælos ascendisset Dominus, dixerunt angeli: Sic veniet quemadmodum vidistis eum eunte in cælum. At de ipso eunte in cælum di-

Psal. 32.

Zach. 12.

Agg. 2.

Act. 1.

Daniel. 7

1. Thef. 4

Jonas 3

Matt. 23

etur illo loco, quod nubes suscepit eum ab oculis eorum. Itaque sicut à vera nube susceptus, profectus est in cœlum, ita & in veris nubibus cœli venturus est ad iudicium. Quod in ipsius ostensum est transfiguratione, quæ specimen quoddam erat illius gloriæ in qua appariturus est in nouissimo die. Tunc enim etiã in nube lucida facta fuit gloriosa illa transfiguratio. Prædictum fuit istud & à Daniele, ad quem locum videri potest Dominum hic respexisse. Et ecce, inquit, cum nubibus cœli quasi filius hominis veniebat. Nubes autem hæc partim facient ad hoc vt tolerari possit ab omnibus summa aduenientis Christi claritas & splendor, partim ad gloriæ Christi augmentum, cui nubes illæ velut sedes erūt & vehiculum, Deo proprium in scripturis. In nube enim fere dicuntur in scripturis factæ insignes Dei apparitiones. Dicitur autem filius hominis tunc venturus cū virtute multa, id est, magna, & maiestate, vel gloria, ad distinctionem huius aduentus à primo, in quo venit in magna infirmitate, & humilitate. Et quidem virtus eius in eo. reſucebit, quod ad eius imperium statim omnes resurgent mortui, omnesq; in momento & in ictu oculi congregabuntur ad ipsum, & vel inuiti omnes illi curuabunt genu cœlestes, terrestres, & inferni, quodque omnes efficaciter sit iudicaturus, singulis reddens secundum merita. Maiestas verò & gloria relucebit incorporis claritate, in angelorum stipantium ipsum multitudine, atque in nubis circumstantis illum amictu. Bene autem non dictum est simpliciter, cum virtute & maiestate; sed, cum virtute multa & maiestate, multa scilicet. Nam ad virtutem, id est referendum. In primo enim aduentu venit etiam cum virtute & potestate, qua mirabilia est operatus, atq; in transfiguratione sua visus est in maiestate: at in secundo multo maiori cum potestate & claritate venturus est.

ET TVNC MITTET ANGELOS SVOS CVM TYBA ET VOCE MAGNA, &c.] Præpostero hæc dicuntur ordine. Prius enim mittentur angeli qui omnes congregabunt, quam videbunt omnes filium hominis venientem in nubibus cœli, & quam plangēt eum omnes tribus terræ: sed quoniam omnia brevissimo perficientur tempore, & omnia simul fere concurrent, ideo non est mirum quod ordo in narratione non seruetur. Porro angelorū ministerio futuram mortuorum resurrectionem & congregationem, Dominus etiam cap. 13. Matthæi in aliquot parabolis docuit. Docet & Paulus, dicens: Ipse Dominus in iussu & in voce archangeli, & in tuba Dei descēdet de cœlo. Sicut autē apud Paulum illo loco idem est intelligendum per iussum & vocem archangeli & tubam Dei: ita & hic idem est tuba & vox magna; ita vt coniunctio, &, expositiue posita sit, & sit sensus: cum tuba hoc est, voce magna. Græca verò habet, cum tuba vocis magnæ, hoc est, cum tuba quæ vocem ædet magnam: vel potius intransitiue; cum tuba que erit vox magna. Nō enim re vera tuba aliqua corporea est intelligēda fusura, sed vox archageli, quæ adeo magna erit, vt ad illius clamorē omnes mortui de terrâ puluere resurgant. Quam vocem fore corporalem annotauimus verisimile esse circa illud Ioannis: Omnes qui in monumentis sunt audient vocem filij Dei, exprimiturq; vocis huius qualitas postea apud Matthæum, cum dicitur in parabola: Media nocte clamor factus est: Ecce sponsus venit, exite obuiā ei. Præcesserūt autē & in veteri aliquot figu-

ra huius conuocationis quæ per tubā & vocē magnam dicitur hic efficienda, ad quas videri merito potest hic allusum esse. Si quidem cum in montem Sion descenderet Dominus legem suis daturus, audiebatur tubarum sonitus, præceptumq; eis fuit, vt tum primū ascenderent in montem, hoc est, monti appropinquarent, cum cœpisset clangere buccina. In quo specimen quoddam æditū fuit huius vltimæ populi Dei congregationis, sicut & in terribili illo Dei descensu, typus quidam præcessit nouissimi aduentus Christi ad iudicium. Rursum, vt scribitur Numer. 10. populus Israeliticus, tubæ sonitu cōuocari per sacerdotes solitus fuit, quando congregandus erat populus ad tabernaculū ex quatuor mundi partibus in quibus erant castrametata: ita ergo & nūc hic dicitur, quod angeli tubæ & vocis magnæ sonitu cōgregabunt electos, à quatuor ventis, hoc est, ab oriente, occidente, aquilone, & austro, hoc est omnibus mundi quantumuis remotis partibus. Per quatuor enim v̄tos in scripturis significatur quatuor mundi partes præcipuæ, à quibus præcipui venti quatuor flant; in quatuor autē illis partibus, totus mundus significatur. Vnde dicitur In quatuor ventos cœli dispersi vos, id est omnem terrā, & in omnes gētes. Quo autē rectē intelligatur quod sequitur apud Matthæū; à summis cœlorum vsq; ad terminos eorū; & apud Marcū, à summo terræ vsq; ad summū cœli; quoniam hæc partes à plerisque malè intelligūtur, sciendū est, qd apud Matthæū pro dictione, summis, & dictione, terminos, Græcis sit eadem dicitio ὀψωρα, quæ est & in Marco. Hæc autem dicitio non tantum significat summum, sed etiam extremū, quod præsentī loco magis conueniret. Sensus enim est, electos congregandos ab vna cœli extremitate, vsque ad alteram cœli extremitatem. Summum ergo hic pro extremo positum est quemadmodum & Psal. 18. cum dicitur de sole: A summo cœlo egressio eius, & occurſus eius vsq; ad summum eius, pro eo quod est, ab vna cœli extremitate, nepe ab oriente, est egressio eius, & occurſus eius est vsq; ad alteram cœli extremitatem, nempe occidentem. Sic cum dicit Moſes: Interroga de diebus antiquis, à summo cœlo vsq; ad summum eius, hoc est ab omnibus hominibus qui sunt super terram, ab vno cœli termino vsque ad alterum. Quibus locis dicitio Hebraica, Celsith, manifestè significat non altitudinem vel summitatem, sed extremitatem. Ex isto autem Deuteronomii loco patet idem esse summū vel extremū cœli, quod est summum vel extremū terræ. Quod & ex Marco hic patet, qui dicit, à summo terræ vsque ad summum cœli pro eo quod Matthæus dicit, à summis cœlorum vsque ad terminos eorum. Sensus ergo est apud Marcum: ab vna terræ extremitate, vsque ad oppositam cœli extremitatem. Itaque hæc orationes non significāt aliud quam id quod præcedit, à quatuor ventis, sed additæ tantum sunt ad partis illius declarationē & exaggerationem, quo firmiter asseueraretur ab omnibus omnino mundi partibus electos congregandos ne quisquam ob loci in quo vixit & mortuus est distantiam diffideret se colligendum cum aliis. Non ergo dictum est, à summis cœlorum, propter animas electorum à cœlis adducendas, vt quidam intelligūt, sed ratione corporum resurgentium ad vocem magnam tubæ, dicuntur electi congregandi à locis in quibus fuerunt sepulti & resurrexerunt. Quamquam autem Angeli mittendi etiam sint vt impios colligant,

Zach. 4

Deut. 4

Isaie 43

colligant, (nam dicitur apud Matthæum; mittet filius hominis angelos suos, & colligent de regno eius omnia scandala) peculiariter tamen hic dicuntur congregandi electi, quod hic allusum sit ad eas veteris populi conuocationes, de quibus dictū est in quibus Dei populus tubæ sonitu conuocabatur aut etiam quia hic allusum est ad eas scripturas, in quibus Deus frequenter dicit se congregaturum suos ab omnibus mundi partibus. vt: Ab oriente adducam semen tuum, & ab occidente congregabo te. Dicam aquiloni, Da: & austro, Noli prohibere: affer filios meos de longinquo, & filias meas ab extremitatibus terræ.

HIS AVTEM FIERI INCIPIENTIBVS, SUSPICITE ET LEVATE, &c.] Per hoc quod dicit; suspicite & leuate capita vestra; tropicè significat eis tum gaudendum & bene fidentium merito esse. Qui enim mæsto sunt animo & in afflictionibus, incedunt vultu in terram demisso: quibus verò è malis datur respirandi spes, iustitiam prius demissam attollere solent, & fidenti animo ad desideratam anhelare salutem & redemptionem. Porro dubium hic est quid demonstrat pronomen, his. Si enim dicatur demonstrare ea quæ mox præcedunt, quomodo dicitur quod his fieri incipientibus appropinquet redemptio sanctorum, & prope sit regnum Dei. Nam inter ea etiam est aduentus Christi, & sanctorum resurrectionis, quæ cum erunt, non iam appropinquabit sanctorum redemptio, sed erit: nec prope erit regnum Dei, sed tum erit. auget difficultatem quod Matthæus dicit; cum videritis hæc omnia, scitote quia prope est in ianuis Nam ad Lucam dici posset, non dixisse Dominū; cum hæc sunt scitote quod prope est regnū Dei; sed cum hæc fieri incipiunt, cum scilicet incipient signa illa in sole & luna. At Matthæus dicit; cum videritis hæc omnia; cum inter prædicta omnia, etiam sit Christi aduentus, qui cum erit, non iam prope erit in ianuis, sed omnino erit. Nam & similitudo quam Dominus adhibet, demonstrat futura & necdum existentia ex signis cognoscere. Hæc difficultas adeo mouit D. Augustinum, vt sicut quod dicitur de solis, lunæ, & stellarum obscuracione, refert ad tempora Antichristi: ita putarit illud quod postea subiungitur: Et videbunt filium hominis venientem in nubibus cœli, &c. potius intelligendum de spirituali aduentu filij hominis, quali nunquam venire cessat modò in membris suis tanquam in nubibus, aut in Ecclesia ipsa tota, tanquam in nube magna, vt significetur quod tempore grauissime persecutionis qua sub Antichristo sol obscurabitur & luna, filius Dei spiritaliter sit visitaturus suos fideles, non tantum eo modo quo eam semper visitat, sed cum potestate magna & maiestate, quia maior potestas & maiestas tunc apparebit sanctis quibus magnam virtutem dabit, ne tanta persecutione vincantur. Verū hic sensus coactor videtur, quod dubitandum non videatur, quin quod dicit: Et tunc videbunt filium hominis venientem, &c. sit secundum proprium sensum intelligendum de corporali & sensibili Domini aduentu ad iudicium, maxime cum sequatur: Et tunc mittet Angelos suos cum tuba; quod pertinet ad resurrectionis & iudicij diem. Euthymius Chysofostomi sectator pronomen, hæc, apud Matthæum & Lucam, putat referendum ad ea quæ dicta sunt de pseudochristis, & pseudoprophetis, qui daturi

sunt signa & prodigia magna, vt significetur prope esse aduentum Christi & regnum eius, cum nouissimus Antichristus cum suis aduenerit pseudo prophetis. Sunt & qui pronomen, hæc, referunt ad omnia quæ hætenus prædicta sunt à Domino etiam de vastatione Iudæorum, & his quæ eam præcessura erant, vt intelligatur Dominus suos monere ne animo concidant cum omnia illa quæ prædicta sunt mala, viderint suo ordine euenire, sed potius hilaritatem & alacritatem præ se ferant in illis malis, scientes hæc omnia præcedere debere aduentum suum, & quo plura eorum viderint adimpleta, eo propius adesse aduentus tempus intelligant. Sicut cum ficus & aliæ arbores gemmas protrudunt, produxerintq; folia, scimus prope esse æstatem, sic tamen vt non euestigio plenam æstatem, sed primū florem, inde ficuum incrementum, & demum suo tempore ficus maturas, atque iustam æstatem adfore scimus. In hunc modū presentem locum intellexisse videtur D. Hieronymus sic scribens: Sub exemplo arboris, docuit consummationis aduentum. Quomodo, inquit, quando teneres fuerint in arbore ficus, cauliculi, & gemma erumpit in florem, cortex que folia parturit, intelligatis æstatis aduentum, & Fauonij ac veris introitum: ita cum hæc omnia quæ scripta sunt videritis, nolite putare iam adesse consummationem mundi, sed quasi procemia & præcursores quosdā venire, vt ostendant quod prope sit & in ianuis. Hæc ille. Non ergo secundum Hieronymum pronomen, hæc, refertur ad ea quæ de Solis ac Lunæ obscuracione & aliis sequentibus sunt dicta, quia solis obscuracionem intelligit futuram in ipso Domini aduentu per ipsius eximiores claritatem: sed ad omnia illa quæ dicta sunt præcessura aduentū Domini. Thophylactus refert pronomen, hæc, ad ea quæ mox præcedunt, Solis scilicet & Lunæ obscuracionem, & totius mundi inuouationem. Hæc enim paulo aduentum Domini, vt diximus, præcessura, portendent iam iam ipsum venturum. Nec inconueniens fuerit pronomen, hæc: etiam referri ad ea quæ dicta sunt de signo filij hominis parente in cœlo, & filio hominis veniente in nubibus cœli, eo quod Matthæus dicat; cum videritis hæc omnia. Sed tūc in illo quod dicit Matthæus & Marcus; scitote quia prope est in ianuis; non poterit subintelligi aduentus filij hominis, sed regnū Dei, quemadmodum expressit Lucas. Cum enim viderint fideles solem obscurari, signum filij hominis parere in cœlo, filium hominis venientem in nubibus, & angelos colligere electos, necdum erit ipsis fidelibus regnū Dei, nec perfecta erit ipsis redemptio eorū, sed hæc illis propinqua erunt. Tunc enim instabit tempus quo post separationē malorum à bonis, audituri sunt vocem illam dulcissimam: Venite benedicti patris mei, possidete paratum vobis regnum, à constitutione mundi. Ac tum quidem participes erunt facti regni Dei, & certi de sua redemptione. Ad hunc sanè modū potius intelligendum crediderim, propoerea quod apud Lucam illud; His autē fieri incipientibus, suspicite & leuate capita vestra, &c. videatur dictum fidelibus è regione illius quod de impiis dictum est, ipsos apparentibus signis in sole, Luna, & mari angustandos, & exaruros præ timore & expectatione superuenturorum. Deinde, cum dicitur fidelibus, vt ob certam redemptionis suæ spem attollant capita sua, satis significatur, eos prius in

1. Reg. 1

Mat. 20

est Isaiæ 54. Montes commouebuntur & colles contremiscent, misericordia autem mea non recedet à te, & fœdus pacis meæ non mouebitur. Tali tropo dixit Vergilius Ægloga prima; Antè leues ergo pascentur in æthere cerui, Et fræta destituent nudos in litore pisces. Ante pererratis amborum sinibus exul, Aut, Ararim Parthus bibet; aut Germania Tigrim, Quàm nostro illius labatur peccore vultus. Porro vulgaribus tropis Dominum multa dixisse certum est ex variis locis. Nisi autem huiusmodi tropo intelligatur & illa sententia quæ est Matth. 5. & illa quæ est Lucæ 16. significabitur illis etiam verba Dei aliquando præteritura; quanquam difficilior & posterius quam cœlum & terra, cum Dominus omnino significare voluerit fieri non posse vt verba eius aut Dei trāseant. De stabilitate verbi Dei & Isaias dicit: Omnis caro scœnum, & omnis gloria eius quasi flos fœni. Exiccatum est fœnum, & cecidit flos, verbum autem Domini manet in æternum. Proinde Dominus dicens hic; verba autem mea non præteribunt; verba sua significat esse diuina, cum verbo Dei proprium significet esse. Isaias, manere in æternum.

DE DIE AVTEM ILLA ET HORANE M Q SCIT, NE QVE ANGELI COELORVM, NE QVE.] Postquam prædixit quæ de aduentu suo scire conueniebat; sciens curiosum hominum ingenium, de certo aduentu sui tempore & die, quem scire non conueniebat, aut vaticinaturum, aut inquisiturum, quemadmodum & Apostoli iam quæsierant, commodè hanc modò subiecit sententiã, qua id agit vt ne sui credat his qui se diem hunc scire aliosq; docere posse iactant, nec de illo curioso pergunt querere, nec neglectos se & contemptos putant, quod illius non sint cognitione donati, quod studiose cognoscere ambiebant. Non enim conuenit vt quis id de se scire iactet, aut id scire desideret vel ab ipso Christo, quod ne angelis quidem datum est scire, imo quod & ipse filius suo quodam modo ignorat. Additur enim apud Marcum; neque filius; quæ pars & in Mattheo legitur ab Origene & Chrysostomo Græcis authoribus, & ab Hilario & Augustino Latinis authoribus, vt verisimile sit hanc partem ex Mattheo sublatam à quibusdam propter Arrianos, qui hinc filij inæqualitatem colligebant, dicentes non posse æqualem esse qui nouit & qui ignorat. Cum autè ex alijs multis scripturis certum sit filium patri æqualem, omniãque quæ pater cognoscere, vt hic ex variis locis cõtra Arrianos probant Chrysostomus & Hieronymus, videndum in quo sensu verè dictum sit; neq; filius; quod quare dictum sit à Domino patet ex prædictis, nimirum dispensatione quadam, vt sic, efficacius curiositati Apostolorum & nostræ occurreretur. Inter varios autem modos quibus variè ostèditur quomodo illud accipi possit, duo sunt præcipui. Alter, vt dicatur filium dictum ignorare quatenus erat homo. Quod tamè rursus dupliciter potest intelligi. Nam si quidè, vt habet communis sententia, Christus ab initio suæ conceptionis, per infusam scientiam omnium habuit cognitionem, vt intelligatur profecisse sapientia, solum ob id, quia sapientiã maiorem cum ætatis accessu ædidit demonstrationem, iam Christus quatenus homo intelligendus est ignorare diem iudicij, cognitione & scientia naturali, aut scientia acquisita. Si autem intelligatur Christus qua-

tenus homo verè profecisse sapientia, sicut verè profecit ætate, nec omnium cognitionem mox ab initio illi fuisse infusam, iam etiam videtur intelligi posse Christum quatenus hominem necdum cognouisse absolutè diem iudicij cum hæc diceret, quamvis post resurrectionem & ascensionem iam cognoscat. Hoc modo num præsens locus intelligi possit, expendendū inter varios quos affert sensus, relinquit Origenes. Certe Cyrillus li. 9. thesauri ca. 4. fatetur Christum de se quatenus homo erat dixisse, quod ignoraret diem iudicij quod proprium sit humanæ naturæ ignorare futura. Alter modus explicandi, & quidem melius, hunc locum, est, vt intelligatur Christum dicere se ignorare illum diem & horam, quod non sic eum à patre didicisset & accepisset, vt hominibus illum aperire & indicare deberet; quem præcognoscere hominibus non expediebat, vt semper incerti de aduentu iudicij, sic viuant quotidie, quasi die alio sint iudicandi. Hunc explicandi modum indicat Diuus Hieronymus, sed apertius D. Hilarius, qui sic habet: Nunquid Deus pater cognitionem diei cœlandi filium proposito abnegauit, cum dictum ab eo sit; Omnia mihi tradita sunt à patre meo; Ergo non omnia sunt, si est aliquid quod negatur, sed quia ad nos omnia à patre accepta deueheret, Dei què verbū non tam futuri in se fidem contineat quam facti, ideo extra definitionem dies posita est, vt largum licet Deus pœnitentiæ nobis tempus indulgens, incerti tamen metu semper nos sollicitos detineret, & ipse nulli loquendo, voluntatem dandi huius diei nulla dicti sui definitione cohiberet. Hec ille. Sed & Theophylactus hanc indicat intelligèdi rationem, addens pulchrum simile: Sicut inquit, patres sæpe continent quid in manibus, deinde autem dum quærunct hoc filij, & dare ipsi nolunt, occultant dicentes: Non habemus quod quæritis; & sic plorantes filios compescunt: ita & Dominus vt compescat Apostolos, ne discant de die illo & hora, dixit: Neque ego scio, nisi pater solus. Hæc ille. Minus autem mirabimur quod Dominus dicit hic se nescire iudicij diem, si obseruamus illud Ioannis: Vos autem dixi amicis, quia omnia quæcunque audiui à patre meo, nota feci vobis. Sicut enim ibi dicit se Apostolis omnia nota fecisse quæ à patre audiuit, quia omnia illa nota eis fecit quæ sic à patre audiuit, vt ea illis communicare deberet: ita hic filium dicit nescire, hoc est, nō audiuisse à patre, quia non sic audiuit, vt hominibus illud communicandum ex patris esset voluntate. Vnde discipulis post resurrectionem rursus de tempore interrogantibus, similiter vt hic à curiositate illa eos reuocans dixit: Non est vestrum scire tempora vel momèta quæ pater posuit in sua potestate. Cum enim non dicat: Non est nostrum, sed, nō est vestrum scire, ostendit quod ipse quidem sciat, sed illos non expediat nosse. Neq; dissimilis est explicandi ratio, quæ hunc locum tractat D. Augustinus, qui lib. 1. de Trini. ca. 12, sic habet: hoc nescit filius, quod nescientes facit, hoc est, quod non ita sciebat, vt tunc discipulis indicaret: sicut dictum est ad Abraham: Nunc cognoui quod timeas Deum, id est, nunc feci vt cognosceres, quia & ipse sibi in illa tentatione innocuit. Et post pauca adfert simile de Paulo dicens: Nam & Apostolus. Neque enim iudicavi me, inquit, scire aliquid inter vos, nisi Iesum Christum, & hunc crucifixum. Eis enim loquebatur qui capere altiora de Christi

Christi deitate non poterant. Quibus etiam paulo post dicit: Non potui vobis loqui quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus. Hoc ergo inter illos nesciebat, quod per illum scire non poterant. Et hoc solum se scire dicebat, quod eos per illum scire oportebat. Hæc Augustinus. Ceterū hac sententia, & ea quæ in Actis est, Dominus omnium repressit conatum qui de tempore consummationis seculi diuinaturi erāt, siue ex scripturis, siue ex astris vnde falsos quoque vidimus, quotquot id hætenus ausi fuerunt. Nā vt habet Aug. li. 18. de Ciuit. Dei, ca. 53. alij annos qui huic seculo remanēt quadringentos, alij quingentos, alij etiam mille ab ascensione Domini vsque ad eius aduentum compleri posse dixerunt. Omnium vero, inquit, de hac recalculationum digitos resoluit, & quiescere iubet ille qui dicit: Non est vestrum scire tempora, &c. Certè D. Irenæus sex tatum annorū milibus mundum constitutum credidit, dicens lib. 5. Quotquot enim diebus hic mundus factus est, tot & millenis annis consummatur; Vnde & cum Racia putauit septimo annorum millenario Christum in terris feliciter cum sanctis regnaturum, eumque millenarium septimum correspondurum septimæ diei in quo quieuit Deus ab omni opere. D. Hierony, enarrās illud Danielis: Beatus qui expectat & peruenit ad dies mille trecentos triginta quinque; putat significari post interfectionem Antichristi qui regnaturus est dies mille ducentos & nonaginta hoc est, tres annos & semis, super faturos dies qua-

draginta quinque, quibus sit Dominus atque Saluator in sua maiestate venturus. Id si verum est, quomodo de die illa nec Angelos scire hic Dominus testatus est, cum Angelus sit qui illa Danieli prædixit? Proinde aliud videtur illorum dierum numero significatum, quod non facillè quis explicauerit. Vt autem veniã quædam iis danda sit qui ex scripturis aliquid de die nouissimo conati sunt dicere, planè sunt intolerandi mathematici, qui naturalibus rationibus definire audent tempora & articulos, quibus hic cursus rerum ordine cessaturus sit, cum id pater non in rerum natura, sed in sua posuerit potestate. Et tamen quantumvis semel & iterum Dominus significauerit nihil esse hominibus cum scientia negotij tam reconditi & arcani, nulla res est de qua lubentius homines mentiantur quam de venturo illo die, aliisque rebus futuris, quoniam nihil nos lubentius audimus, etiam si mentiri eos sciamus. Ita fauor in eos noster qui futura iactant prædicere, licentiam eorum alit & nutrit. Vsque adeo in re mirabili vel voluisse dicere, mirandum ducimus. Ceterum diem iudicij soli Deo notam etiam Zacharias testatur. Nam postquam dixisset; Et Dominus Deus meus veniet, & omnes sancti cum eo; subiecit: Et erit dies vnus quæ nota est Domino, non dies, neque nox, & in tempore vesperi erit lux. Ex quo loco desumpta est ea quæ in Ecclesia canitur antiphona: Ecce Dominus veniet, & omnes sancti eius cum eo, & erit in die illa lux magna,

DOCET QUOMODO AD ADVENTVM SVVM NOS PARARE

debeamus. Matthæi 24. Marci 13. Lucæ 17. 18. 21. CAP. CXXIII.

Attēditē autē vobis, ne forte grauentur corda vestra in crapula, & ebrietate, & curis huius vite, & superueniat in vos repentina dies illa, tãquã laqueus enim superueniet in oēs qui sedēt super faciē omnis terræ, & sicut factū est in diebus Noe, ita erit & in diebus filij hominis: sicut enim erant in diebus ante diluuium comedentes, & bibētes, nubētes, & nuptiū tradētes, vsque ad eū diē quō intrauit Noe in arcam, & nō cognouerunt donec uenit diluuiū, & perdidit omnes, ita erit aduentus filij hominis: similiter sicut factū est in diebus Lot, edebat & bibebat, emebat & vendebat, plantabant & edificabāt: qua die autē exiit Lot à Sodomis, pluit ignem & sulphur de cœlo, & omnes perdidit: secūdum hæc erit qua die filius hominis reuelabitur. In illa hora qui fuerit in tecto, & vasa eius in domo, ne descēdat tollere illa, & qui in agro, similiter nō redeat retrò. memores estote vxoris Lot. Quicūque quæserit animam suã saluã facere, perdet illã, & quicūque perdidit illã, uinificabit eã. Dico vobis, Tūc in illa nocte serunt duo in lecto vno, vnus assumeitur, & alter relinquetur. Duæ erūt molētes in vnum, vna assumetur, & altera relinquetur, duo in agro, vnus assumetur, & alter relinquetur. Respondētes dicūt illi. Vbi Domine? Qui dixit illis. Vbi quæ fuerit corpus, illuc congregabūtur & aquila. Videte, vigilate, sergob & orate, omni tempore orantes, vt digni habeamini fugere ista omnia quæ futura sunt, & stare ante filiū hominis. Nescitis enim quādo tēpus sit & quā hora Dominus vester vterus sit. Illud autē scitote. Quoniam si sciret pater familias qua hora ratur vterus esset, vigilaret vtiq; & nō sineret perfodi domū suã. Ideo & vos estote parati, quia qua nescitis hora filius hominis venturus est. Sicut homo qui peregrè profectus reliquit domū suã, & dedit seruis suis potestatem cuiusque operis, & ianitori præcepit vt vigilet. Quis putas est fidelis seruus & prudēs, quē constituit dominus suus supra familiã suã, vt det illis cibū in tempore? Beatus ille seruus, quem cum venerit dominus eius, inuenerit sic facientem. Amen dico vobis, Quoniam super omnia bona sua constituet eum. Si autem dixerit malus seruus ille in corde suo: Moram facit dominus meus venire, & ceperit percutere conseruos suos, mādūcet autē & bibat cum ebriosis, veniet dominus serui illius, in die qua non sperat, & hora qua ignorat, & diuidet eum, partēque eius ponet cum hypocritis, illic erit fletus & stridor dēniū. Vigilate ergo (nescitis enim quādo dominus domus veniat, sero, an media nocte, angallicatū, an mane) ne cū venerit repente, inueniat vos dormientes. Quod autem vobis dico, omnibus dico Vigilate. Dicebat autem & parabolã ad illos, quoniã oportet semper orare, & non deficere, dicēs. Index quidã erat in quadam ciuitate, qui Deum non timebat, & hominē non reuerbatur, vidua autem quædam erat in ciuitate illa, & veniebat ad eū, dicēs, Vindica me de aduersario meo. Et volebat per multum tēpus. Post hæc autem dixit intra se. Et si Deū non timeo, nec hominē reuereror, tamen quia molesta est mihi

mibi hac vidua, vindicabo illam, ne in nouissimo veniens sugillet me. Ait autē Dominus: Au dite quid iudex iniquitatis dicit: Deus autem non faciet vindictam electorū suorum clamārium ad se die ac nocte, & patientiā habebit in illis? Dico vobis, Quia cito faciet vindictam illorum. Veruntamen filius hominis veniens, putas inueniet fidem in terrā?

ATTENDITE AVTEM VOBIS, NE FORTE GRAVENTUR CORDA VESTRA IN CRAPULA.] Postquam Dominus quæ de aduentu suo cognoscere cōueniebat, prædixisset, commodè iam etiam subiungit, quomodo ad illum aduentum propter eius incertitudinem nos parare & gerere debeamus. Quæcunque enim hic dicuntur Apostolis dicta, in ipsis etiam nobis dicta sunt, ynde postea dicit Dominus: Quod autem vobis dico, omnibus dico. Nam quæquam sciret Dominus multorum fidelium tempore suum nō futurum illum generalem ad iudicium aduentum, omnes tamen illum expectare voluit, & ad illum sese parare, quasi mox futurum. Idque meritò, tum quod in illo die rationem simus vitæ peractæ reddituri, non aliter quàm si nobis adhuc hic viuentibus dies ille aduenisset: (neque enim temporis quod intercessit mora obliuionem rerum à nobis gestarum inducet) tum quod particulare cuiusque hominis in morte iudicium, id propemodum sit cuique homini, quod erit generale illud iudicium toti hominū vniuersitati. Proinde quod in genere omnibus hic faciendum consulitur, ob nouissimi illius diei incertitudinem, idem etiam singulis facere conuenit, non solum ob illius diei, sed & ob particularis diei quo cuique moriendum est incertitudinem. Quare quæcunque deinceps dicuntur de nouissimo Domini aduentu generali, eadem etiam simul ex consequenti sunt accipienda, & de proprio cuiusque Domini aduentu, quo venit mortis tempore animam repetens, & rationem antea vitæ exigens. Quoniam autem in sequentibus Dominus docturus est, ob incertitudinem sui aduentus, vigilia opus esse, & vigili expectatione aduenturi incerto tempore Domini, ideo imprimis ab eo reuocat quod vigilantia illi contrariatur. Id autem est grauedo cordis. Sicut enim grauedo corporis somnum inducit corporalem, & vigiliam impedit, sic grauedo cordis non sinit hominem corde vigilare spiritualiter. Dicit ergo: Attendite vobis, hoc est, cauete vobis, ne forte vel nequandò grauentur corda vestra. Inter ea autem quæ cordi grauedinem afferunt contrariantem vigilantia ad quā nos est adhortaturus, imprimis est crapula & ebrietas. Imprimis ergo dicit: In crapula & ebrietate id est per crapulā & ebrietatē. Vnde & Paulus ad Vigilantiū admonens ob aduentum Domini, ebrietatem excludit, dicens: Igitur non dormiamus sicut & cæteri, sed vigilemus & sobrii simus. Qui enim dormiunt, nocte dormiunt: & qui ebrii sunt, nocte ebrii sunt. Nos autem qui diei sumus, sobrii simus: Tanta est autem ebrietati cum somno cognatio, & contra sobrietati cum vigilia, vt dictio Græca, *ψυχο*, cum propriè significet sobrium esse, etiā significet vigilare. Porro cum crapula & ebrietas imprimis grauent corpus, & per grauedinem corporalem etiam cor grauent, non dicit tamen Dominus, ne grauentur corpora vestra crapula, sed ne grauentur corda vestra, hoc est, mens & animus, eo quod ebrietas maximè habeat peccati rationem, ob grauedinem quam cordi affert, quodque hæc grauedo directè contrarietur vigilantia illi spirituali quam mox est exacturus

A Grauat autem cor ebrietas, quis deprimat mentem ne possit ad honestarum & cælestium rerum considerationem & desiderium attolli. Cæterum sub crapula & ebrietate intelligenda etiam sunt libidinis voluptates, vt quæ ebrietatem sequantur, eique sint connexæ, quibus non minus mens grauat quam crapula & ebrietate, & tamen ebrietatem expressit potius Dominus, quod hæc vigilia directius contrarietur. Secundo grauant cor, & sic grauant, vt spirituales vigilantiam excludant, aut impediunt curam huius vitæ, hoc est, sollicitudines earum rerum quæ ad hanc pertinent vitā, ideoque adiecit Dominus, & curis huius vitæ, non quidem omnē vitæ huius curā prohibēs, sed ne sinamus illis cor nostrū grauari, quod fit cū sunt immodicæ, cūq; nimio studio tēporalibus rebus paradisi quis est deditus, cū hæc obiter & perfunctorie curanda essent, & imprimis querendū regnū Dei. Immo dicæ enim rerū terrenarum curæ, sicut ebrietas & voluptates, grauant etiā cor, quia mentem obtundunt, & tardā faciunt ad cælestium rerū tum considerationem, tum amorem. Vnde Propheta ab hac grauedine reuocans homines: Filij, inquit, hominum vsquequo graui corde, vt quid diligitis vanitatem, & queritis mendacium? Addit autē causam **C** Dominus quare cauendum nobis sit à grauitate cordis, ne, inquit, superueniat in vos repentina dies illa; significans diem illam repentinā inopinatamque fore his qui grauata habēt corda: quemadmodum & Paulus dicens: Cū dixerint pax & securitas, tunc repentinus eis superueniet interitus, tā quā dolor in vtero habentis, & non effugient: Declarat autem id Dominus pulchro simili, dicens: Tāquam laqueus enim superueniet in omnes qui sedent super faciem omnis terræ, hoc est, eos qui terrenis rebus sunt affixi & dediti, in quos dies ille superueniet inopinatè & cum maximo eorum malo, è quo sese nō poterunt extricare: quemadmodum laqueus superuenit auibus, sed in terram iam delapsis, non autem his quæ in sublime volant. Sic enim & in eos quorum cōuersatio est in cælis, non superueniet dies illa tanquam laqueus, sed in peccatores. Vnde dicit Propheta: Pluet super peccatores laqueus. Et Isaias: Formido, & fouea, & laqueus super te qui habitator es terræ. Quod ad iudicij diē pertinere patet ex his quæ ibi apud Prophetam sequuntur. Huic autē similitudini iam rectè subicitur, quod hoc loco Matthæus & Lucas ca. 17. commemorant Dominum diem iudicij cōparasse cum tempore diluuij & Sodomiticæ vltionis. His enim **E** comparationibus idem significatur, quod prædicta similitudine. Et bene quidem diluuij meminit Dominus simul & Sodomorum, quod duæ illæ vltiones typi quidam fuerint vltionis nouissimæ. Vnde Petrus dicit, quod sicut olim mundus aqua inundatus perit, ita cæli & terra qui nunc sunt, igni reseruati sunt in diem iudicij & perditionis impiorum hominum: Et cap. 2. dicit Deum ciuitates Sodomorum & Gomorrheorum in cinerem redigendo, posuisse exemplum eorum qui impiè sunt acturi. Significat autem Dominus his comparationibus hominibus mundo deditis nouissimum diem venturum præter expectationem, & cum

& cum illorum summo malo, quod effugere non poterunt, sed quod omnes omnino perdet, iustis tamen paucis in comparatione impiorum ab omni malo liberis: quemadmodum & à diluuiō Noë cum suis, & ab igne Lot ereptus fuit. Porro cū dicit Dominus, Edebāt & bibebant, vxores ducebant, emebant, vdebant, &c. non voluit his significare peccata ob quæ diluuiō & igne homines sint perdit, sed hominum securitatem, in qua vixerant cū vltiones illæ mundo obuenerēt, vnde non est quod quis hinc colligat damnari nuptias, quemadmodum fecerūt multi hæretici. Simul tamē etiam his significauit Dominus homines illos totos fuisse deditos rebus huius seculi. Non enim simpliciter dicere voluit illos edisse & bibisse, cū hoc & Noë faceret & Lot, sed largiter eos indulgisse genio. Sic totos in eo fuisse dicere voluit quod emerent, venderent, plantarent & ædificarent. Itaque & his exemplis nos admonet, vt ne, quemadmodum apud Lucam aperte dicit, grauemus corda nostra crapula & curis huius vitæ, quemadmodum isti fecerunt. Notat enim eos comestationis, crapulæ & libidinis, cū dicit: Edebant & bibebant, vxores ducebant, & dabantur ad nuptias; curarum verò eos notat, cū dicit: emebant, vendebant, plantabant, & ædificabant.

IN ILLA HORA QUI FERUNT IN TECTO, ET VASA EIVS IN DOMO, NE, &c. Habentur hæc & apud Matthæū ac Marcum, cū ob imminens excidium Iudæorum hortatur Dominus ad celerem fugam, hinc verò apud Lucam eadem ad aliud dicuntur propositum. Et quidem Theophylactus & Euthymius putant hæc admonitionem de non discendendo & non redeundo, pertinere ad tempora Antichristi, & mysticè hæc interpretantur eodem modo, quo hæc eadem supra circa Matthæum & Marcum in sensu accommodatio explicauimus. Verum quoniam dicitur In illo tempore, aut in illa hora; omnino videtur istud referendum ad illud tempus, de quo mox præcedit: Secundum hæc erit qua die filius hominis reuelabitur. Proinde simpliciter fuerit intelligere Dominum hac de nō descendēdo & non redeundo admonitione significasse, quod qua die filius hominis rursum reuelari cœperit & varia signa in sole & luna ac reliquis mundi partibus apparere cœperint, omnium rerum terrenarum cura sit deponenda, ac solum id cogitandum vt venienti quis dignè occurrat, ita vt si fuerit quis in tecto domus, non cogitet de vasis, hoc est, supellectili tollenda & seruanda: aut qui in agro, non redeat retro vt quid tollat è domo: sed quocūq; loci repertus fuerit, ibi expectet sui immutationem, auideque cupiat venienti occurrere iudici, atque his bonis cōtemptis festinet ad meliora. Huic intelligentiæ cōuenit quod sequitur: Memores estote vxoris Lot. Perstat enim Dominus in exēplo proximè præcedenti, cui comparauit diem sui aduentus. Nam quoniam dixit sic, futurum, quādo reuelabitur, quomodo fuit quando Deus pluit ignem & sulphur super Sodomam, commodè nunc monet vt cogitemus quid acciderit vxori Lot, nepe quomodo conuersa sit in statuam salis, propterea quod amore quodam eorū quæ in Sodomis reliquerat, capta retrorsum respexerat, idq; recordantes caueamus & nos, ne ad terrena hæc bona respiciētes in illa die male pereamus, sed potius ad ea quæ ante sunt nos extrēdentes saluemur cum Lot,

A et si cum dispēdio omnium fortunarum. Vt autem significaret Dominus in illo die nō tantum facultates omnes contemnēdas esse, sed & vitam istam temporalem, subiicit: Quicunq; quaesierit animā suam saluam facere, perdet illam, &c. quo significat eum qui vitæ huius amore tum vehemēter tenebitur, & omni ratione quæret vitā hanc seruare, perdituram vitam: eum verò qui vitam hanc cōtemnere & nihilifacere poterit, spe & amore melioris vitæ, lucrifacit vitam, & animam suam viuificaturum. Omni quidem tēporē terrena bona & vita propria propter Christum contemnēda sunt, sed maximè id faciendum erit cū ad generale illud venturus est Dominus iudicium, & similiter cū mortis tēpus instare quis aduertit, vt & tunc terrenarum rerum curam & amorem relinquat, nec impensè vitam hanc amet, sed spe felicitioris vitæ hanc non grauetur vitam perdere. Cæterum quod dicit, In illa hora; non præcisè ipsam horam intelligēdum est significare, in qua Dominus reuelabitur, sed tempus aduentū & reuelationi valde propinquum, cū scilicet totus orbis cōmoueri cœperit. Nam Domino iam apparēte, nulla monitio prodesse poterit cuiquam. Græca tamē & codices Latini correctiores habent: In illa die.

DICO VOBIS TUNC IN ILLA NOCTE FERUNT DVO IN LECTO VNO, &c.) His iam significat Dominus, in aduentu suo, & subito bonorū à malis fiendam separationem, & inter coniunctissimos hanc separationem fiendam, vt duplici hoc nomine magis nos ad vigilantiam prouocaret, nec existimemus demum nos dignos facere posse & aptos qui illi occurramus, cū eum mox venturum præsentierimus: aut alicuius consortio sic fidamus, vt per eum putemus nos saluandos. Significat item his nullum esse vitæ genus quantumuis abiectum, in quo non suos habeat qui ad æternam sint assumendi felicitatem, vt ne quis ob conditionem suam sibi displiceat. Porro cū & apud Matthæum, & apud Lucā nos legamus tria hominum paria, ex quibus vnus sit assumendus ad gloriam, alter relinquendus extreme exitio, apud Græcos in vtroque Euangelista duo tantum ponuntur paria. In Luca enim præmittitur de duobus in agro: apud Matthæum verò de duobus in lecto, ita vt apud nos, in vtroque Euangelista, tertia pars adiecta sit ex altero Euangelistarum. Quoniam enim Lucas in nocte dicit futuram vnus assumptionem & alterius relictionem, ideo omisit de duobus in agro operantibus, quoniam nocti non conuenit esse & operari in agro, sed duo tantum posuit paria nocti conuenientia, vt pote duorum in lecto vno existērium, & duorum in vnum, id est, simul in pistrino molentium, quod ancillæ etiam nocturno tempore facere consueuerunt. Per quæ duo paria, omnes homines comprehendit, significans ex vtroque sexu quosdam eligendos aliis relictis, & tam ex diuitibus & liberis significatis per quiescentes in lecto, quàm ex pauperibus & seruis significatis per eas quæ molunt in mola, quosdam saluandos aliis pereuntibus. Matthæus verò quoniam postquam dixisset: De die autem illa nemo scit; subiicit: Tūc duo erunt in agro; ac proinde videretur significasse in die Dominum venturum, & futuram hominum assumptionem, duo illa posuit hominum paria quæ dici conuenirent: vnum par operantium vel existentium in agro, & alterum operantium

domi in mola: quibus duobus paribus etiam est complexus utrumque sexum & utramque hominum conditionem, liberorum scilicet & seruorum, vel diuitum & pauperum. Ditiore enim & liberis conuenit operari vel versari in agro, pauperibus & seruis molere in mola. Omisit autem de duobus in lecto, quod hoc non conueniret tempore diurno. Nec discordiam aliquam arguit hæc diuersa Euangelistarum narratio. Et si enim sint diuersa verba, idem tamen apud utrumque significatur. Et alioqui si diuerso tempore dicta sint à Domino quæ Lucas scribit & quæ Matthæus, sicut diuerso ea scribunt loco, non mirum est Dominum de eadem re diuersimodè diuersis locutionibus temporibus. Ceterum per duo illa apud utrumque Euangelistam paria mysticè accipiuntur rectè designari duplex fidelium vitæ genus, nempe & quod contemplationi ac otio vacat, & quod in actione & labore consistit: ut per quiescentes in lecto & existentes in agro, intelligantur ij qui cõtemplatiuam, quietam & solitariam delegerunt vitam: per molentes in mola, ij qui actiuum vitæ genus amplexi sunt. Quod si tria legamus hominum paria apud utrumque Euangelistam, per ea ad literam significabuntur tria hominum genera, nempe otiosorum & laborantium, quorum alij in agro, alij domi operantur, aut alij libero digna, alij seruilia peragunt. Mysticè autem secundum Remigium, in his tribus tres ecclesiæ ordines rectè accipiuntur designari. Per duos in agro, ordo prædicatorum, quibus commissus est ager ecclesiæ: per duos in mola, ordo coniugatorum, quidam per diuersas curas nunc ad hæc, nunc ad illa fluctuant, quasi molas in circuitu trahunt: per duos in lecto, ordo continentium, quorum requies nomine lecti designatur. In quibus ordinibus sunt boni & mali, iusti & iniusti, & ideo ex eis quidam assumuntur, & quidam relinquuntur. D. Chrysostomus in Matthæo videtur etiam legisse de duobus in lecto. D. Hieronymus non, quia in Cõmentariis tantum meminit eorum qui in agro, & qui in mola. Porro ex Luca apparet Dominum noctis tempore venturum ad iudicium, quia dicitur in illa nocte erunt duo in lecto. Ex parabola autem de decem virginibus, quæ apud Matthæum est postea, apparet quod etiam media nocte resurrectio & iudicium sint futura, cum dicitur: Media nocte clamor factus est, &c. Vnde Cassiodorus super illo Psalmi: Media nocte surgebam. Hoc, ait, tempore primogenita Egypti percussa sunt, quando & spiritus uerus est. In quo autor ille videtur imitatus D. Hieronymum, qui super illo Matthæi; Media nocte clamor factus est; scribit traditionem esse Iudeorum, Christum media nocte venturum in similitudinem Egypti temporis, quando Pascha celebratum est, & percussa primogenita Egypti. Vnde putat & fluxisse traditionem Apostolicam quæ in sua adhuc permansit tempora, ut in die vigiliarum Paschæ, ante noctis dimidium, populos dimittere non liceret, expectantes aduentum Domini, additque ob id dixisse Psalmistam: Media nocte surgebam ad consistendum tibi super iudicia iustificationis tuæ. Non tamen hæc loca necessariò conuincunt, noctis tempore Dominum uenturum. Potest enim intelligi dictum de nocte, primum quia adueniet inopinatè, iuxta illud Pauli: Dies Domini, sicut fur in nocte, ita ueniet; deinde & propter tristitiam omnium rerum faciem quæ erit circa eius aduentum, dum sol & luna obscurabuntur. Creditur autem à

quibusdam non improbabili, resurrectionem omnium fore in crepusculo, sole existente in oriente, & luna in occidente, quia in tali dispositione sol & luna creduntur esse creati, ut sic eorum circulo compleatur penitus per reditum ad idem punctum. unde de Christo creditur quod tali hora resurrexerit. Cum autem audiret discipuli ex duobus alterum assumendum, cupidi noscere locum regni de quo adhuc carnaliter cogitabant, querunt: Vbi Domine? pro, Quod Domine, scilicet assumentur? Nam, ubi, hic pro quod positum est, cum inter ubi & quod sit Latinis differentia, quod tamen utrumque Græca dictio *πῶς* significat. Dominus uero significare uolens non opus esse ut de loco sint solliciti, satisque esse ut sciant se ibi futuros ubicunque ipse est futurus, dicit: Ubicumque fuerit corpus, illuc congregabuntur & aquilæ. Quod supra satis est expositum. Est autem hic Græcis pro dictione, corpus, *σῶμα* non *πῶς*, id est, cadauer, quemadmodum apud Matthæum, sed sicut apud nos corpus pro cadauere nonnunquam accipitur, ita & hic accipitur *σῶμα*.

VIDETE, VIGILATE ERGO, ET ORATE, COMNI TEMPORE ORANTES, &c. Admonuit superius cauere ab his quæ uigilantiam impediunt, nunc uero admonet nos ad uigilantiam, nec ad eam tantum, sed & ad orationem, dicens: Vigilate & orate; quæ duo & postea coniunguntur, cum ad uigilantiam corporalem suos admonuit iamiam capiendus. Et quidem bene hæc duo coniuncta sunt. Nam sic significatum est, nostra quidem opera & diligentia opus esse, sed huic tamen non sic fidendum, quin agnoscere debeamus nos nihil posse sine gratia Dei. Cum enim dicit, uigilate, nostram requirit diligentiam: cum uero, orate, uult ut pendeamus toti ab adiutorio diuinæ gratiæ. Sicut autem Paulo, cum dicit: Non dormiamus sicut & ceteri; dormite est, à bonis cessare operibus: ita uigilare apud illum & hic est, bonis vacare operibus, assidueque uenturum Dominum expectare. Ceterum illud, omni tempore, quod est apud Lucam, potest coniungi vel cum præcedenti uerbo, uigilate, ut significetur omni tempore uigilandum: vel cum participio, orantes, vel potius ad utrumque referendum est. Omni autem tempore orandum, non quod omni momento hoc sit faciendum, & soli uacandum orationi, sed quod incessanter sit orandum, & nunquam ab oratione penitus cessandum, quod fit si non satis putemus semel Deum quid rogasse, sed singulis diebus & oportunis horis perseueremus eum orare. Sic Paulus iubet sine intermissione orare. Sic & per parabolam de iudice iniquo docet semper oportere orare, & nunquam deficere. Alioqui etiam semper orat, qui bonis semper insistit operibus. His enim significat se petere & querere regnum Dei. Quid autem orandum sit explicat, subiungens: ut digni habeamini vel reddamini fugere omnia ista quæ futura sunt, mala scilicet impiis obuentura, & stare ante filium hominis. Quæ pars dupliciter accipi potest. Primum, ut stare ante filium hominis, sit illius uultum simul cum sanctis Angelis in æternum conspiciere, ut significetur duo precanda, fuga malorum, & consortium felicitatis. Secundum, ut stare ante filium hominis, sit illius iram & seueritatem in tremendo iudicij die sustinere, & intrepide tunc coram illo consistere, quomodo de iustis dicitur: Tunc stabunt iusti in magna constantia aduersus

aduersus eos qui se angustiauerunt. Contra uero de impiis dicitur: Ante faciem frigoris eius quis sustinebit? Et: Ante faciem indignationis eius quis stabit? Et: Ideo non resurgunt impij in iudicio, neque peccatores in concilio iustorum. Hic enim pro, resurgunt, dictio Hebraica magis significat subsistere aut stabunt, ut quidam uertunt, ut significetur impios in iudicio non substitutos nec toleratos Dei uultum & iram, nec suam causam tunc posse probare, sed casuros à causa sua. Hos enim etiam Latinus sermo stare dicit in iudicio, qui suam causam probare & defendere ualent. Docet autem Saluator orandum, non ut fugiamus mala, sed ut digni, inquit, habeamini, vel, ut Græca etiam possunt uerbi, ut digni reddamini. Nemo enim fugere uentura mala, & stare ante filium hominis poterit, nisi qui dignus hic factus fuerit: id autem quoniam gratia Dei nobis contingit, precibus à Deo ambiendum est. Et tamen quia etiam in nobis situm est dignum fieri regno Dei, hinc Paulus Thessalonicis scribens, dicit eos persecutiones æquo animo tolerare, ut digni habeantur in regno Dei. Addit autem causam Dominus ob quam sit semper uigilandum, nimirum ob incertitudinem sui aduentus, quia, inquit, nescitis qua hora Dominus uester uenturus sit. In quo alludit ad exemplum seruorum, qui uespertino & nocturno tempore uigilando expectant suum dominum reuersurum à nuptiis hora incerta. Quam parabolam latè Dominus prosecutus est Luca 12. in cap. Concordiæ. 87. Ad idem seruorum exemplum allusum est, & cum mox apud Marcum sequitur: Vigilate ergo, nescitis enim quando dominus domus ueniat, sero an media nocte, an gallicantu, an mane. Hæc enim quatuor, sunt fines uigilantium quatuor, in quas nox etiam apud Lucam diuiditur in dicta parabola. Ex cuius parabola explicatione patet quid significauerit Dominus per hæc quatuor, nimirum omni nobis ætate uigilandum, quod nesciamus qua ætate Dominus sit uenturus. Præter autem hanc parabolam de seruis dominum suum expectantibus, hic indicatam magis quam expressam, sequitur hic maxime apud Matthæum & alia parabola, quibus ad uigilantiam nos hortatur Dominus. Et primum quidem Matthæus habet parabolam de patrefamilias uigilante contra furẽ, quæ loco prædicto tractata est apud Lucam, qui eandem totidem uerbis ibi descripsit. Aliam parabolam hic proprie habet Marcus de homine qui peregrè profectus reliquit domum suam seruis gubernandam, cui non dissimilem & Matthæus habet capite sequenti. Est autem apud Marcum locutio imperfecta, supplenda in hunc modum: Sic habet se regnum Dei, sicut homo qui peregrè profectus reliquit domum suam, & dedit seruis suis potestatem cuiusque operis, id est, potestatem faciendi quicquid domui suæ uile esset, & ianitori præcepit ut uigilet. Quod, quantum attinet ad literam, non sic est accipiendum, quasi non & aliis quam ianitori præceptum sit uigilare, sed quod huic id maxime præceptum sit, & pro proprio ei iniunctum officio ut uigilet, ne per illius incuriam quis irrumpat in domum, & auferat quæ domini sunt, aut perturbet opus laborantium seruorum. Græca enim pro genitio cuiusque operis, habent, & unicusque opus suum, dedit scilicet, ut intelligamus singulis suum deputatum officium proprium. Pro accusatio, potestatem; quidam co-

dices Græci habent *ἐξουσίαν*, quod potestatem significat: alij uero habent *τοιαύτα*, quod significat substantiam & facultates, id autem conuenit cum ea quæ apud Matthæum sequitur parabola, in qua etiam introducit homo peregrè profectus, qui dicitur seruis suis tradidisse bona sua. Significare autem hac parabola uoluit Dominus, se in longinquam ex hoc mundo regionem profecturum, nempe in cælum ac domum suam, hoc est, Ecclesiam relinquendam gubernationi seruorum suorum, hoc est, Christianorum, quibus singulis suum munus iniunxit, dans alios quidem Apostolos, alios Prophetas, alios doctores, &c. cum autem singulis in suo uigilandum sit opere, ianitoribus, hoc est, Ecclesiarum prælati, & imprimis summo ianitori Petro, iniunxit peculiariter uigilare non pro se tantum, sed & pro tota domo Dei, ne hæretici tanquam fures & latrones, per ianitoris dormitantiam irrumpant in domum Dei, & uasa Domini, hoc est, fideles illinc diripiant, aut alioqui pacem & diligentiam bene laborantium seruorum interturbent. Sicut autem finis huius parabola facit peculiariter ad commonefaciendum Apostolos, eorumque successores: ita & sequens apud Matthæum parabola de seruo constituto super familiam domini, quæ explicata est in prædicto Luca loco: nec quicquam hic adiciendum uidetur, nisi quod hic dictum sit: partemque eius ponet cum hypocritis, cum ibi dictum sit. cum infidelibus; forte propterea, quod capite præcedenti apud Matthæum, multa Dominus dixerit contra hypocritas, scribas & Phariseos, ut significaret suos ministros coniungendos in supplicio scribis & Phariseis; quos tantopere fuerat execratus. Porro cum apud Marcum Dominus subiungat: Quod autem uobis dico, omnibus dico: Vigilate; significat se non solum hæc illis dicere qui tunc audiebant, sed etiam omnibus qui post ipsos uenturi essent usque ad nouissimum diem. Quamquam autem dies ille non omnes eos quibus hæc dicuntur inuenturus sit in hac uita, omnibus tamen ob illum diem uigilandum præcipitur, quia eatenus dies ille ad omnes pertinet, quod dies ille, inquit Augustinus, unicuique uenit, cum uenerit ei dies ut talis hinc exeat, qualis iudicandus est illo die. In quo enim quemque inuenerit suus nouissimus dies, in hoc eum comprehendet mundi nouissimus dies, quoniam qualis in die isto quisque moritur, talis in die illo iudicabitur. Sic Augustinus epistola 80. quæ est ad Hesygium.

DICEBAT AUTEM ET PARABOLAM AD ILLOS, QUONIAM OPORTET SEMPER ORARE, ET NON,] Sequentem parabolam quam Lucas scribit in principio cap. 18. dictam à Domino, cum ad Apostolos doceret quæ præcedunt in fine cap. 17. de aduentu suo, patet ex eo quod in fine adiungitur: Veruntamen filius hominis ueniens, putas inneniet fidem in terra; proinde eam cum illis ex Luca cap. 17. uisum est hoc loco collocandam, idque oportunè. Admonet enim ad perseuerantem orationem, propter aduentum filij hominis citò & certò futurum, ad quam propter idem etiam in præcedentibus hortatus est apud Lucam, dicens: Vigilate ergo omni tempore orantes. Sed in præcedentibus ad orationem perseuerantem hortatus est, ne aduentus ipsius nos opprimat inparatos: Hæc uero parabola ad eandem hortatur, quod per eam certò

in aduentu illo sumus liberandi a malis huius vitæ & persecutionibus impiorum, quas supra significauit fidelibus obuenturas, cum dixit venturos dies in quibus desideraturi essent vnum diem filij hominis. Dicit ergo Evangelista: Dicebat autem etiam parabolam ad illos, nempe discipulos, propterea quonia oportet semper orare, hoc est, dicebat parabolam ad eum finem, vt doceret semper orandum esse. Quem sensum Græca clarius significant, quæ habent, τὸς τὸ δὲ πᾶσι πάντοτε προσεύχασθαι id est, vt vertit Erasmus, ad illud spectantem, quod oportet semper orare. Et non deficere, supple animo, hoc est, nõ defatigari, nec delassari ob dilationem rei petita. Non enim illud, non deficere, sic est exponendum, vt sit, non cessare ab oratione, quam eodem redeat sensus. Græcè enim non est ἐκλείπειν, sed ἐκκαθεῖν, quod est malis succumbere, deficere animo, ac labori cedere. Vnde Paulus Ephes. 3. monet μὴ ἐκκαθεῖν ὑν ταῖς θλίψεσι, id est, nõ deficere animo in tribulationibus. Porro parabola hæc, vt & supra est indicatum, ex earum est genere quæ petuntur à dissimili, & quibus aliquid probatur & ostenditur ex dissimilitudine rei quæ componitur & comparatur cū eo quod parabola proponit, proinde non est laborandum vt quæ de iudice, qui in parabola proponitur, dicuntur, Deo accommodentur cum quo fit comparatio. Nõ enim Deus cū hoc iudice comparatur tanquam cum simili sibi, sed tanquam cum dissimili, vt ex vi perseuerantis orationis apud iudicem & immisericordem, & iniustum, discamus quàm sit efficax apud Deum misericordissimum simul & iustissimū perseuerans oratio. Et quidē, (vt habet Chryostomus ferm. 2. de orando Deum, vbi hæc parabolam pulchre expendit) satis fuisset iusti ac misericordis iudicis personam proposuisse, vt huius iustitia collata cū Dei bonitate demonstraret quatum valeat deprecatio. Etenim si benignus & mansuetus homo placidè recipit qui supplices accedunt, quanto magis idem facturus est Deus, cuius tanta est erga mortaliū genus benignitas, vt non solum nostram excedat intelligentiam, verū etiam maior sit, quàm vt huius magnitudinem Angeli ipsius possint animo complecti. Sufficisset ergo iusti & boni iudicis inducere personam, sed quo efficacius insinuarer Dominus vim perseuerantis precum, iudicem maluit proponere Deo dissimilimum. Refert autem rem veluti gestam, quæ fortè sic vt narratur gesta non fuit, sed à Domino, vt & aliàs, conficta est propter doctrinæ fructu, quomodo & philosophi, & oratores apoloagos fingere soliti erant. Iudex, ait, quidam erat in quadam ciuitate, qui Deū nõ timebat, & hominem non reuebatur, hoc est, impius simul & impudēs, qui nec metu numinis, nec pudore hominū tenebatur. Vbi notandum, quod pro impietatis huius exaggeratione, secūdo loco dicit Nec hominem reuebatur, significās maioris malitiæ indicium esse, neq; homines reuereri. Deum enim multi non timeant, vt quem non vident, attamen hominum reuerentur cōspectum, ideo & minus peccant: quādo autem & apud homines quis impudens fuerit, tunc omnis malitiæ vertex videtur. Inducit autem Dominus non quamuis personam, sed viduam interpellantem hunc iudicē, partim quod id conueniret rei, per parabolam significanda, nam vidua conuenienter comparatur fideles, sed multo magis, vt iudicis huius inelentiam & iniustitiam magis exaggeraret, dū, ne eius

quidem precibus longo tempore flexus est, pro qualium defensione maximè in ciuitatibus præficiuntur iudices, imo cui etiam non rogatus debisset ex officio præstitisse quod petebatur. Vindica, ait, me de aduersario meo, hoc est, defende me, & libera ab eo qui mecum coram te discepat, quasi dicat: Cū bonam habeam causam, opprimor tamen opibus & gratia aduersarij mei. Vidua sum, & omni ope destituta, tu ergo pro tuo officio vindica ius meum contra aduersarij mei violentiam. Non enim nomen, aduersarij, hīc accipitur vt sit idem quod hostis aut inimicus, sed pro eo qui in iudicio contendit. Est enim hic Græcis rursus, sicut & Matth. 5. ἡ τιδικ. Cū autem non desisteret à precando vidua, tandem improbitate & molestia precantis victus iudex, dixit intra se, id est cogitauit secum: Etsi Deum non timeo, nec hominem reueor, &c. In quibus verbis videtur esse repugnantia quædam. Si enim non reuebatur hominem aliquem, quomodo metuebat ne fugillaretur à vidua? At facilis erit responsio, si illud fugillet me; accipiatur in eo sensu quem indicat Beda, qui sic habet: Quantus Deus, qui bonus & iustus est, curet deprecantes se, hinc conici voluit Dominus, quod nec iniustus homo eos qui se assiduis precibus tundunt, vel propter tædium deuitandum potest contemnere. Nam hoc est quod ait; ne veniens fugillet me. His enim verbis videtur significare Beda, illud, fugillet me, esse idem quod assiduis suis precibus obtundat, aut potius tædio afficiat. Nam istud Beda desumptum est ex Augustino lib. 2. de quæstione Euag. cap. 45. vbi sic habetur: Cū Deum non timeret, nec hominem reuereretur, vidua tamen assiduis interpellationibus cessit, vt eam vindicaret, ne sibi ab illa tædium fieret. Nam hoc est quod ait; ne veniens fugillet me. Hæc ibi. Itaq; nihil aliud significabitur quàm iudicem hunc ob id statuisse vindicare viduam, vt à molestia liberaretur. Albertus similè sensum indicans, ridicula quædam adfert de vocabulo fugillare, quæ plerisque dederunt occasionem malæ intelligentiæ præsentis loci. Sugillare, inquit, tantum valet quatum subgulare. Componitur autem, sicut dicit Isidorus, à fugo & gula. Quasi, ne sugat tandem sanguinem de gula mea. Quod proprium dicitur esse lamiarum, quæ occultè veniunt ad homines, & sugunt sanguinem de gula eorum. Vnde alia litera habet: Ne iterum atque iterum veniens fugillet me. Hæc ille. Hinc Dionysius exponit, fugillet me, hoc est, importunis suis clamoribus stragulet aut suffocet. Verum lógè aliud significat verbum fugillare, nimirum ex percussu carnè maculare, à sugendo, quod succus, hoc est, liuor deducatur. Proprie autem ad genas & oculos pertinet, quæ sugillata dicuntur, cū ex percussione redduntur liuida: quemadmodum fiebat à pugilibus, qui supernè sugillabant genas liuore notatis, infernè supplantabāt, impulso ad ruinam antagonista. Correspondet id verbum bene dictioni Græcæ hic positæ, ὀφθαλμοί, quæ deriuatur ab ὄψο, & ὄψο, id est, oculus & facies; vnde significat proprie liuore seu sanguinis nota oculos & faciè maculare, quod Latinis est sugillare. Dicitur & Græcis per ὄψο, eo quod Græcis dicatur & ὄψο, & ὄψο, vt utique eo verbo per ὄψο D. Paulus in Epist. ad Corinth. 1. ca. 9. vbi persistēs in metaphora à pugilibus desumpta, dicit ὀφθαλμοί μου τὸ σώμα, pro quo nos legimus: Castigo corpus meū. Augustinus

Augustinus verò alicubi magis explicās vocabuli Græcæ vim, habet: Liuidū reddo corpus meū. Ad hæc ergo vocabuli sugillare, significationē, videri potest respexisse Beda, cū indicat secutus Augustinū, sugillare hic esse, assiduis precibus hominem tundere aut tædio afficere, & velut alapis incussis molestiā exhibere. Metaphoricè autem sugillare est vituperare aliquē & accusare, ac maculam alicuius famæ inurere, quomodo D. Hieronymus in præfatione Pétateuchi ait: Qui me asserūt in 70. interpretū sugillatione, id est, vituperatione & accusatione. In qua significatione hic potius accipiendum videtur propter illā particulā, in nouissimo, hoc est, tandem. Illa enim significatur ipsum præter molestiā precū quam iam passus fuerat, etiam meruisse tandem & aliud malū sibi obuenturū. At si metuebat sugillationē, hoc est, vituperationē sui & derogationem famæ suæ, quomodo non reuebatur homines? Dicit potest metuisse illum sugillationem hæc, quanquā nullo hominū pudore teneretur, quia metuebat ne accusatus & delatus, à cuius priuaretur sua potestate. Non enim dicitur eū non timuisse homines, sed non reueritū, quod est, vt interpretatur D. Chryostomus loco prædicto, πᾶσαν αἰδῶ τῶν ὀφθαλμῶν ἀπορρίψαι id est, omnem verecundiam oculorum abiicisse, quod stare potest cum prædicto metu. Pudor enim est rei inhonestæ: metus, rei malæ. Alius quidā priorē verbi eāq; propriam significationē amplectēs, illud quod est Græcis ἀρτέλας, id est in finē, pro quo nos habemus, In nouissimo, vertit Assidue, vt sæpe in Psalmo accipitur illud, in finē, vt cū dicitur: Vsq; quo Deus irascēris in finē, id est, perseuerāter & semper. Certe euange. Syriacū habet; ne omni tēpore veniens negotium mihi facessat. Euthymius Græcā dictionem exponit dupliciter, si credendū est interpreti, vt aut sit, grauitèr aspiciat, aut sit idē quod cogat. In priorē significatione videtur verbum ἄσπετος, intellexisse deriuari ab ἀσπῆ & ὄψο. In secūda verò ab ἄσπῆ & πῆσι, quod est premo. Cæterū in apophthegmatibus referitur quædā nõ dissimilia huic parabola, quibus itē vis improbarū precū ostēsa est. De Philippo enim Macedonū rege narratur, quod anus quædā pauperula ipsū appellaret, vt causam ipsius cognosceret, cūq; ille frequenter hac flagitatione interpellatus respondisset sibi nõ esse otium, anus in clamauit, proinde ne rex quidem esse velis. Tum Philippus admiratus anicula liberā & constantē vocē, non illi solū præbuit aures, sed & alios audiuit. Hoc & Adriano tribuitur imperatori, neq; quicquam vetat idem à pluribus vel dici, vel fieri.

AIT AUTEM DOMINVS: AUDITE QUID IVDIX INIQU. Narrata parabola, excitat Dominus auditores, vt ex animaduerso factō huius iudicis, intelligāt absurdissimū esse nõ idem electos expectare à Deo perseuerantibus precibus, quod per has ab illo fuit extortū. Ideoq; non simpliciter dicit: Si victus precib; iniquus iudex fuit, multo magis Deus vincetur: sed vt magis ad fiduciā in Deū excitaret, significaretq; planè absurdum esse non id expectare à Deo, quod ab impiis extorquet oratio cōstans, primū erigens ad narrati exēpti considerationē: Audite, ait, quid iudex iniquitatis, id est, iudex iniquus dicit. Deinde cū hoc componens Deum subdit: Deus autē non faciet vindictam, &c. quasi dicat: An id in cuiusquā animum venire potest, vt id de Deo sentiat, si aduertat quid nonnumquam faciūt impij iudices, precū cōstan-

tia victi. Si apud eū qui nec causæ iustitia, nec perlonæ miseria flecebat, iustæ preces miserandæ viduæ tantum valuerunt ob solam perseuerantiam, an non multo magis ob similem constantiā iustissimæ preces piorum in hoc mundo afflictorū, valebunt apud Deū, qui & iustissimus simul & misericordissimus est, & pius, ad se iugiter clamātes legit, & dilexit ante constitutionē mundi? Si audiuit ille cui molestū erat rogari, an nõ multo magis audiet, qui vt oremus hortatur? Ex qua explanatione patet variis de causis magis expectandū preces sanctorum, si perseuerātes sint, efficaces fore apud Deum, quam apud iniquū iudicem fuit oratio viduæ. Primum, quod cū sit iustissimus, non possit iustitiam negligere, quam implorant piorū pteces. Deinde, quod cū sit misericordissimus, non possit non commoueri miseria eorum qui iniuste opprimuntur, quales sunt pij clamantes ad ipsum. Ideo enim piorum preces comparat cū precibus viduæ, quæ & miseranda erat ob suam impotentiam ac aduersarij violentiam, & tantum quod iustū erat petebat, vt intelligamus illorū preces non posse non exaudiri à Deo, qui & miserandi sunt, & quæ iusta sunt postulant. Tertio, quod pij clamātes ad ipsum sint electi & dilecti ab ipso, quos proinde negligere non poterit. Postremum, quod precum perseuerantia non sit Deo importuna & molesta, sicut fuit huic iudici: ac proinde si res ingrata & molesta iudici tā fuit efficax apud hunc iudicē, multo magis eadem valebit apud Deū, cui illa gratissima est & minime molesta. Tres primas rationes satis indicant verba Domini dicentis interrogati: Deus autem non faciet vindictam electorū suorū? Eo enim significatur illos qui hic Deum rogare dicuntur, & quæ iusta sunt petere, & iniuste affligi, & à Deo dilectos esse, & proinde Deū pro iustitia sua, & misericordia, ac dilectione non posse illos negligere. Cæterum pro eo quod sequitur: & patientiam habebit in illis; Græcè est, καὶ μακροθυμῶν ἐν αὐτοῖς, id est, & longanimitas vel patiens existēs super illis. Vbi cōiunctio, &, accipi potest pro etiam, vt sit sensus: An non faciet vindictā, etiam cū patiens fuerit & longanimis super illis, hoc est, etiam si ad tempus despiciere, & negligere videatur eorū iniuriam, & differre eorum petitionem? Sic enim intelligunt Theophylactus & Euthymius. Potest item coniunctio, &, coniunctiue accipi, vt in participiō μακροθυμῶν subintelligatur ἔσται, vt sit sensus: An nõ faciet vindictam, & an longanimis erit in illis vel erga illos, electos scilicet exaudiēdos & vindicandos, hoc est, an lēto leniq; animo patiētur illos affligi impunè, vt significetur Deum non fore longanimitem in illis, nec diu passurum eos affligi, aut frustra clamare ad se. Qui sensus magis cōuenit sequenti sententiæ, qua Dominus asserit Deum cito facturum electorū vindictam, cū ea omnino videatur Dominus affirmare voluisse contrarium eius quod modò interrogauit, nepe quod non erit longanimis, sed quod faciet eorum vindictam cito. Pugnat enim cito cum longanimitate. Apud Chryostomum libr. 2. de orando Deum non legitur participium, sed verbum, καὶ μακροθυμῶν, quomodo & interpres noster legisse videtur. Est autem nostræ lectionis hic sensus: An Deus patientiam habebit in illis, hoc est, an longanimitèr sustinebit iniuriam electorū suorū, vel, vt ad Græcā magis accedatur, An longanimitem se exhibebit erga illos inuocantes, vt differat eos exaudire & vindicare.

Secundum quam explicationem, in illis, pro erga illos positum erit, & patientiam pro longanimitate. Similis loquendi modus est Eccle. 3. vbi etiam de orantibus Deum dicitur: Et fortissimus non habebit patientiam in illis; vbi etiam est verbum hoc loco positum μακροθυμία, hoc est, longanimis erit. Porro quæri hic potest quomodo electi precantur se vindicari à persecutoribus. Id enim significatur cum dicitur Deus facturum vindictam electorum clamantium ad se. Illud enim indicat electos clamantes ad Deum petere eam vindictam quam Deus facturum dicitur, quemadmodum vidua cui electi comparantur, se petiit vindicari, dicens: Vindica me de aduersario meo. Ad quem modum aperte se petunt vindicari animæ sanctorum, dicentes in Apocalypsi: Vtique Domine, sanctus & verus, non iudicas & non vindicas sanguinem nostrum de his qui habitant in terra? At hæc precatio contraria videtur præcepto Domini, quo iubet orare pro inimicis & persecutoribus. Ad hanc quaestionem, saltem quod ad præsentem attinet locum, simpliciter fuerit sic respondere, vt dicatur, electos ideo tantum hic dici precari vindictam sui, quia petunt sui liberationem ab iniquis impiorum persecutionibus, non autem quia petunt ultionem & supplicium inferni impiis; quemadmodum vidua quæ dixit: Vindica me de aduersario meo; non tam petiit ultionem aduersario suo inferri, quam se liberari ab illius violentia. Vindicare enim aliquem tripliciter accipitur. Nam & vindicare dicimus aliquem, cum illi pro iniuria quæ ipsi ultionem inferimus. Et rursum cum pro iniuria ipsi illata, alteri ultionem inferimus. Et tertio, cum ipsum ab alterius iniuria & oppressione liberamus. Aliquando enim vindicare, sicut & Græca dictio ἐπιτιμῶμαι, est simpliciter liberare ab iniuria etiam sine iniuriarum vindicta sui, quia petunt vt ab iniusta impiorum liberentur oppressione. Sic & intelligi potest oratio sanctorum in Apocalypsi vt significet, non tam desiderium ultionis quam liberationis ipsorum. Quamdiu enim sanctorum interfectorum corpora non sunt resuscitata, tamdiu sanguis eorum non est vindicatus de his qui habitant in terra: quia tamdiu sanguis eorum ab impiis conculcatur, & vita eorum ac mors irridetur. Cum verò declarabitur toti orbi quod computati sunt inter filios Dei, & inter sanctos fors illorum est, cum induta erunt corpora illorum stola immortalitatis & claritatis, tum eorum sanguis erit vindicatus ab eis. Et tamen etiam recte intelligi potest his locis, electos precari ultionem de impiis sumendam, eo modo quo eam Prophetæ frequenter precantur, nempe ex zelo iustitiæ, & consideratione diuinæ æquitatis cui suam conformant voluntatem, atque ex zelo gloriæ diuinæ, quam hinc vident illustrandam. Est & tertius modus, quo subtiliori intelligentia ostenditur quomodo sancti etiam misericorditer petunt impiorum vindictam & ultionem, nempe quia orant vt Dei gratia afflicti desinant esse mali, & conuertantur ad Deum: aut temporalis ultione castigati vel conuertantur ad Deum, vel cohibeantur vt minus peccent, & alios lædant, ne grauius postea damnentur, & communi bono plus noceant. Imple enim, ait Psalmista, facies eorum ignominia, & quaerent nomen tuum Domine. Caterum citò dicitur Deus facturum vindictam electorum suorum, quamquam diu aliquando differre videatur. Primum, quia congruo & oportuno tempore eos vindicabit & liberat. Citò enim

fit, quod tam citò fit quam illud fieri cõuenit. Voluit enim Dominus significare Deum non hominum more differre adimpletionem orationis sanctorum suorum, quasi parum illis faueret, aut tardus esset ad benignitatem, misericordiam & iustitiam: sed si quãdo differre videatur, id facere quod sic illis & aliis expediat, ac proinde citò exaudire illos, quia tempore oportuno, & non post tempus oportuno. Secundò, citò dicitur facturum vindictam, qui omne tempus, quamuis hominum iudicio prolixum, comparatione aternitatis, & Dei æstimatione breuissimum est. vnde Paulus præsentis temporis tribulationem momentaneam appellat, quod consideraret gloriæ aternitatem quam illa pararet.

VERVM TAMEN FILIUS HOMINIS VENIENS PUTAS INVENIET FIDEM IN TERRA. Docuit Dominus perseveranter orandum, & constanti prece certissimo expectandam à Deo liberationem à malis. Hæc autem perfecta continget omnibus electis in aduentu filij hominis. Indicat ergo nunc paucos futuros, qui vsque in illum aduentum quo sunt liberandi, persistant in precum perseverantia, ob fidei pusillitatem. Sicut enim ex fide nascitur omnis oratio, ita & orationis perseverantia nascitur ex fidei constantia & magnitudine. Nam qui in afflictionibus deficit ob temporis moram, & non perseverat in precibus ob dilationem exauditionis, declarat se non firmam nec magnam habuisse fidem. Dicit ergo: putas inueniet, hoc est, An inueniet fidem in terra; non quidem significare volens nullam fidem reperiturum se in terris, sed paucos comparatione aliorum fideles reperiturum, aut paucos qui in fide persistant vsque ad illud tempus. Communiter enim intelligitur hic significari inter eos, qui in nouissimo Domini aduentu reperientur viui, paucos inueniendos fideles, quod fides sicut & charitas multorum continuè refrigerat, quodque per Antichristi persecutionem & deceptionem multi à fide vel excident, vel alienabuntur circa Domini aduentum. Secundum quem intellectum, hæc sententia secundum Caietanum sic cum superioribus hæret: Quamquam Deus faciet citò vindictam electorum suorum, & omnino zelaturus sit pro suis electis, tamen homines hoc beneficium parum agnoscent, numerusque fidelium diminuetur, adeo vt cum filius hominis sit venturus ad faciendam vindictam electorum suorum, paucos sit inuenturus fideles. Verum præterquam quod hæc aut alia quæuis connexio secundum illum intellectum coactor videtur, non satis apparet quorsum Dominus sermone de orationis perseverantia habito, ingerit mentionem fidei. Quod si verò scopum Christi probè perpenderit, videbimus ipsum de fidei defectu ingressisse mentionem, quod hæc causa sit quominus homines in malis huius vitæ perseverent in oratione, & non deficient. Dixerat enim Deus citò facturum vindictam electorum suorum, significans ob id meritò eos debere perseveranter orare liberationem à malis, & non dicere. Cum ergo nunc aduersariam subiiciat sententiam, dicens: Veruntamen filius hominis veniens, etc. omnino videtur significare voluisse paucos in fide persisturos vsque ad illum aduentum, in quo perfecta fiet electorum vindicta, vt sit hæc connexio. Sanè Deus faciet electorum suorum vindictam, idque citò,

2. Cor. 4.

nimi

nimirum per meum, qui citò adero, aduentum, atque ob id meritò constanter vos orare oportet, & non deficere. At contra vsuueniet, vt cum venero ad faciendam electorum meorum vindictam, paucos sim reperiturus persistisse in fide, multis ob tribulationes & liberationis dilationem deficientibus à fide, & orationis constantia quam firma parit fides. Itaque non tantum significat defectum & paucitatem fidei in hominibus qui viui reperientur in nouissimo die, sed etiam in hominibus cuiuslibet temporis. Et tamen sic loquitur quasi tantum significet defectum fidei in hominibus, qui in aduentu ipsius reperientur in terra viui, propterea quod sic semper loquatur de suo aduentu, vt eum velit quouis tempore à fidelibus expectari, quasi ipsorum sit futurus tempore. Huic intelligentiæ conuenit, quod apud Abacuc monemur, ne ob dilationem aduentus & expectatæ salutis à fide excidamus, cum dicitur: Si moram fecerit expecta illum, quia veniens veniet, & non tardabit. Ecce qui incredulus est, non erit recta anima eius in semetipso: iustus autem in fide sua viuat. Non inultum dissimilem huius sententiæ intelligentiam & connexionem indicat Theophylactus, nisi quod adhortationem Domini ad perseverantiam orationis refert potissimum ad tempora Antichristi, quibus fideles grauius affligentur, vt significetur paucos tunc perseveraturos in oratione & spe diuinæ liberationis, multis per illam persecutionem deficientibus à fide, ita vt filius hominis tunc veniens raram fidem sit inuenturus in terra. Et hæc quidem pro præcedentis parabole explicatione, quibus addi potest illud, quod quidam non satis perpendentes hanc parabolam, vt & alias quasdam, pendere in

Abacuc 2.

dissimilitudine rerum quæ ad inuicem comparantur, conati sunt, vt indicat Theophylactus, eam sic tractare, quasi Deus assimilaretur illi iudici de quo est in parabola. Curiosius ergo eam sic exposuerunt, vt dicerent per viduam significari omnem animam, quæ virum suum quem prius habuit, nempe diabolum, dimiserit, & propterea illum habet aduersarium semper resistentem sibi. Per iudicem autem iniquitatis, Deum eandem iniquitatis, qui neque Deum timet, cum ipse solus existens Deus non habeat quem timeat alium, sed neque hominem reueretur, eo quod nullius hominis personam respiciat. Ad hunc ergo cum vidua anima accedit, & continuus illum orat precibus propter aduersarium suum diabolum miseretur Deus, & placatur propter assiduitatem eius. Verum hanc anagogen reicit teste Euthymio D. Chrysostomus tanquam indignam Deo, ob impietatem & inhumanitatem iudicis de quo est parabola. Adhortatus est Dominus & alia parabola etiam à dissimilitudine desumpta, ad orationis perseverantiam; Lucæ 11. cap. cum amicum ab amico nocturno tempore inducit per precum perseverantiam impetrasse quod volebat. Sed & suo ipse facto ostendit quæ esset iugis orationis vis, cum Chananeæ mulieri propter precum constantiam concessit etiam quæ illi non debebantur, & optimo iure negari poterant. Hortatur ad eandem, præter Paulum in variis locis, etiam Ecclesiasticus, dicens: Non impediaris orare semper, & ne veteris vsque ad mortem iustificari. Quare autem exigit Deus precum perseverantiam, qui & scit nostras necessitates, & ad benefaciendum est promptissimus, dictum satis est in cap. Concordiæ 41. circa cap. Matth. 6.

Matth. 15.

1. Thess. 5. Eccles. 18.

PARABOLA DE DECEM VIRGINIBVS. Matthæi 25.
CAPVT CXXV.

Hinc simile erit regnum celorum decem virginibus, quæ accipientes lampades suas, exierunt obuiam sponso & sponse. Quinque autem ex eis erant fatuæ, & quinque prudentes, sed quinque fatuæ acceptis lapadibus non sumpserunt oleum secum. Prudentes vero acceperunt oleum in vasis suis cum lampadibus. Moram autem faciente sponso, dormitauerunt omnes & dormierunt. Media autem nocte clamor factus est: Ecce sponsum venit, exite obuiam ei. Tunc surrexerunt omnes virginis illæ, & ornauerunt lampades suas. Fatuæ autem sapientibus dixerunt: Date nobis de oleo vestro, quia lampades nostræ extinguuntur. Responderunt prudentes, dicentes: Ne forte non sufficiat nobis & vobis, ite potius ad vendetes, & emite vobis. Dum autem irent emere, venit sponsum, & quæ paratæ erant, intrauerunt cum eo ad nuptias, & clausa est ianua. Nouissime vero veniunt & reliquæ virginis, dicentes: Domine, Domine, aperi nobis. At ille respondens ait: Amen dico vobis, nescio vos. Vigilate itaque, quia nescitis diem neque horam.

TUNC SIMILE ERIT REGNUM COELORVM DECEM VIRGINIBVS, &c.] Variis parabolis ab exemplo rerum humanarum desumptis Dominus excitat suos ad vigilantiam, idque meritò. Nemo enim est qui nesciat quam ægrè vigilemus in opere Domini, & quam negligenter ipsum expectemus. Detrahit enim continuo ad curas & delicias vitæ huius caro, dormitareque facit: proinde non abs re est quod tam multis ad vigilantiam nos Dominus cohortetur. Voluit enim id penitus insingere animis nostris, quod vt difficile à plerisque præstatur, ita maxime est omnibus necessarium. Porro quomodo & hæc parabola (quæ valde variè à diuersis, & nimis curiose à plerisque tractatur, vt vix alia magis) sic tractetur, vt scopo Christi maxime conuenit, imprimis ipsum exemplum quod ab ipso nobis proponitur obseruandum, paucis percurrendum est. Itaque exemplo nouo, & quod rei de qua agebat quam maxime cõueniret,

ad vigilandum omnes adhortatur, inducit decem virginis, quæ, inquit, accipientes lampades suas exierunt obuiam sponso. Moris enim erat, vt sponsum vesperino tempore comitatus adolescentum societate accederet sponse suæ domum, celebraturus ibi cum illa nuptias, ac tum è sponsæ domo virginis quædam sponsæ assidentes, sponsa domi residente, & aduentum sponsi præstolante, prodiret obuiam sponso, deducere illum cum lampadibus in domum sponsæ, & ibi cum illo nuptialibus fruituræ gaudiis. Proinde ipsi exemplo quod proponitur non conuenit quod in nostris legitur libris: obuiam sponso & sponse; cum Græci non habeant, & sponsæ. Sponsæ enim non solent simul cum sponso virginis occurrere, sed sponsa domi sedebat sponsum operiens. Quod indicat Origenes, sic scribens: Et veniunt obuiam saluatori, qui semper paratus est venire ad virginis eas, vt simul ingrediantur cum dignis earum, ad beatam sponsum eccle-

Mos virgum in nu- ptis.

siam. Vnde in sequentibus tantum dicitur: Ecce sponsus venit, exite obuiam ei. D. Hilarius tamen manifeste legit; sponso & sponsa; quâquam id negat Erasmus, sed per sponsum & sponsam intelligit eandem personam. Sic enim habet: Sponsus atque sponsa, Dominus noster est in corpore Deus. Nam spiritus carni sponso, ita spiritui caro sponsa est. Denique tuba excitante, sponso tantum obuiam proditur. Erunt enim iam ambo vnum, quia in gloriam spiritualem humilitas carnis excelsa. Hæc ille. Quare secundum hunc intellectum, spirituali intelligentiâ non obest dictio, sponsa, obest tamē commoditati exempli. Augustinum item legisse, sponso & sponsa, est apertissimum ex epist. 120. ad Honoratum, in qua totam hanc parabolam tractat. Nā in ea sic legitur: Hoc est enim quod ait, exiit obuiam sponso & sponsa. Sponso quidem, filio Dei: sponsa autē, siue quia in ea corpore venturus est quod sumpsit ex virgine: siue quia ipsa ecclesia tunc clarior apparebit, ut ad vniuersi corporis congregationem membra concurrant, quibus concurrentibus eius magnitudo monstrabitur. Cæterum sermone 22. de verbis Domini, quo item totam hanc tractat parabolam, & lib. 83. quæstionum cap. 59. ubi sermo ille rursus eisdem verbis insertus est, etiam in cōtextu ablit: & sponsa, deesse tamen & Augustinum legisse patet ex eius expositione, quâquam & hæc sit à librariis deprauata. Sic enim legimus utrobique. Quod verò sponso dixit obuiam venire virgines, sic intelligendum puto, ut ex ipsis virginibus constet ea quæ dicitur sponsa, tanquā si omnibus Christianis in ecclesiâ concurrentibus; filij ad matrem concurrere dicatur, cum ipsius filij congregatis constet ea quæ dicitur mater, &c. Hæc enim pro sponso, legendum sponsa, patet manifeste ex similitudine quæ adhibetur, tanquā si omnibus Christianis in ecclesiâ concurrentibus filij ad matrem concurrere dicantur, &c. Quid D. Hieronymus & Gregorius legerint ex ipsorum enarratione non licet colligere. Quod autem virgines hæ dicuntur exiisse obuiam sponso, cum postea post quadam in medio gesta dicatur eis: exite obuiam ei; intelligendum est dictum per præoccupationem, ut postquā dixerit Dominus virgines sponso exiisse obuiam, deinde narret quomodo factum sit ut exierint obuiam. Aut exiisse dicuntur obuiam sponso, quia se parauerunt ad exeundum illi obuiam, & sese iam illi negotio addixerunt. Harum decem virginum quinque dicuntur fatuæ, quod, quemadmodum experientia docuit, malè sibi prospexerint in posterum: quinque alie prudentes, quod sibi in futurum bene prospexerint. Quinque enim ex his cum accepissent lampades, præter oleum quod erat in lampadibus, non sumpserunt secum in vasculis oleum, quod lampadibus infundere cōsumpto lampadum oleo, possent, si forte contingeret aduentum sponso diutius prorogari. Alie verò quinque perpendentes incertè esse horam aduentus sponso, simul cum oleo lampadum, acceperunt in vasis suis aliud oleum, quod priori cōsumpto infundere possent. Nam & quæ fatuæ dicuntur, oleum secum sumpserunt, sed in lampadibus, cum postea dicant: Date nobis de oleo vestro, quia lampades nostras extinguuntur. Cum ergo tardaret venire sponso, primum quidem, ut sit ex grauedine oculorum, dormitauerunt omnes, ac deinde etiam perfectè dormierunt somnum: Omnibus verò dormientibus, nocte intempesta subito clamor coortus est ab his qui cum spon-

so veniebant, aut sponsum præcesserunt, euocates ad occursum. Quorum voce cum omnes virgines expergefactæ surrexissent, & cæpissent lampades suas adornare quibus venienti occurrerent sponso, fatuæ videntes suas deficere lampades, nec tamen habentes oleum vnde deficientes instauraret lampades, rogauerunt prudentes virgines ut sibi de suo oleo non nihil impartiret. Quod ipsum rursus earum arguebat stultitiam, eo quod sperauerunt se tunc oleum ab aliis accepturas, quod ab illis tunc possidebatur, & eorum vsui necessarium erat. Prudentes verò rursus prudentiæ suæ ædentes indicium, illarum petitionem prudenter declinant, & sibi prospicientes, & aliis quod commodum videbatur suggerentes consiliū. Illis ergo ad emendandum oleum abeuntibus, sponso interim, veniens cum paratis virginibus ingressus est ad nuptiale cōuiuium, ac mox clausa est ianua. Cum ergo venirent & reliquæ virgines, intronitti petentes veluti familiaritatis iure, respōsum est eis à sponso quod eas non nouisset. Itaque quoniam non prævidentes incertitudinem aduentus sponso non prospexerunt sibi de oleo sufficienti, exclusæ sunt à gaudiis nuptialibus. Et hæc quidem de ipso exemplo, cuius sit à Domino intentus scopus, patet ex eo quod subintulit: Vigilate itaque, quia nescitis diem, neque horam. Hinc enim patet hoc exēplo monere Dominum nos voluisse, ut propter incertitudinem aduentus ipsius semper vigilemus, & semper parati simus ipsi occurrere venienti, ne idē patiamur quod virgines fatuæ: quæ quoniam non prævidērunt incertum esse sponso aduentum, & ob id non erant paratæ ut occurrere possent venienti sponso, exclusæ sunt à nuptiis. Tunc enim, hoc est in nouissimo filij hominis aduentu (nam de illo superius Dominus semper locutus est) regnū cælorum erit simile decem virginibus, hoc est, in regno Dei & ecclesia ipsius simile quid tunc accidet, quale in decem istis virginibus accidisse memoratur, ut scilicet exclusis imparatis, quâquam Domino occurrere gestiētibus, tantum qui parati erunt ingressuri sint cum ipso ad gaudia regni cælorum. Ad huc ergo scopum quæ in parabola cōueniunt, ea sunt obseruanda, reliquis præteritis, quæ in ea tantum pro exempli commoditate sunt posita. Et quidem sunt qui hanc de virginibus parabolam simpliciter interpretantur de virginibus corpore, ut significetur per eam non satis esse seruare carnis virginitatē, nisi & ipsa seruetur simplici puraque intentione, & misericordiam aliarumque virtutum opera adiungantur. Sic enim hanc parabolam tractat D. Chrysostomus, & post eum Theophylactus & Euthymius. Verum hanc tractationē reuocat D. Hieronymus, quod tum ex præcedentibus, tum ex parabolæ cōclusionē omnino appareat, non ad virginalia corpora, sed ad omne hominum genus parabolam pertinere, adiicitque idem Hieronymus dignā obseruationem admonitionem pro sincera scripturarum intelligentia assequenda, sic dicens: Prudentem semper admotheo lectorem, ut non superstitionis acquiescat interpretationibus, & quæ comaticè pro fingentium dicuntur arbitrio: sed consideret priora & media, & sequentia, & nectat sibi vniuersa quæ scripta sunt. Porro ea parabolæ tractatio qua ipsa virginibus corpore accommodatur, etiam non ad aquet intentionem Domini, tamen sicut particulare includitur in vniuersali, ita illa parabolæ intelligentia includitur in generali illo sensu quæ Dominus intendit: atque

atque ob id non incongruè Ecclesia in festis Virginum hanc parabolam intra Missarum legit solennia, accommodas eam peculiariter virginibus quæ sunt in Ecclesia, sicut de virginibus ipsum loquitur exemplum quod à Domino proponitur. Ut autem per partes parabolam accommodemus rei per parabolam significatæ, quatum id scopo proposito conuenit, imprimis per sponsum de quo in parabola, certum est dominum voluisse significare seipsum, quod in nouissimo die tanquam sponsus sit venturus in hunc mundum, ut sponsam suam Ecclesiam, ipsi iam tantum desponsatam, sibi accipiat in uxorem, atque cum ea eiusque virginibus æternas cælestis gaudij celebret nuptias. Per decem virgines, omnes significantur fideles, qui numero quidem denario rectè designantur: sicut & Luca 19. in alia parabola per decem seruos, ob numeri perfectionem: virginibus autem rectè comparantur ob fidei integritatem & sinceritatē, ob quam etiam Paulus dixit de fidelibus: Despondi vos vni viro virginem castam exhibere Christo. Et Psalmista virginum nomine fideles denotat, dicens: Adducet regi virgines post eam. Infideles enim & hereticos, scriptura adulteras meretrices & fornicarias appellare consuevit. Per lampades rectè intelligitur significata mens fidelium ex gratia spiritus, fide illuminata, in qua spiritus sancti gratia olei obtinet locum, fides verò luminis. Aut etiam per lampades, externa opera designantur, de quibus dixit Dominus: Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona. Quod ergo omnes virgines acceptis lampadibus suis parauerunt sese in occursum sponso, significat omnes fideles, per fidem & opera exteriora, quæ omnes præ se ferunt (siquidem de apertè malis hic non est sermo, qui sponsum se non expectare planè declarant) sese parare in occursum Christi, dicentes se illius expectare aduentum, ac desiderantes ut cum ipso confortes fiant nuptialis cōuiuij in regno cælorum. Sed inter huiusmodi fideles quidam non minori numero quàm alij, fatuæ sunt similes virginibus, nimirum qui non satis attendunt incertitudinem aduentus Dominici & ob id negligētius viuunt, nec proinde sibi prospiciunt de iis quæ in aduentu ipsius necessaria fore debent prævidere, nimirum opera misericordiam, aliarumque virtutum ex sincera facta charitate. Hoc enim intelligendum significari per illud: Non sumpserunt oleum secum. Alij verò prudentibus assimilantur virginibus, nempe qui & perpendunt secum incertum esse tempus Dominici aduentus, & ob id solliciti sibi prospiciunt de omnibus quæ necessaria sibi fore prævident illo adueniente, præter mentem fide illuminatam, etiam charitatem sibi parates, ac misericordiam aliarumque virtutum sufficientia merita quæ in longum tempus perdurare possunt. Hoc est ergo intelligendum per illud: Acceperunt oleum in vasis suis cum lampadibus; ut non sit necesse speciatim explicare quid per oleum, quid per vasa significetur, cum satis sit intelligere significatū quoddam non sufficienter sibi prospicere, & ob id fatuos & stolidos: alios verò sufficienter sibi prospicere, & ob id prudentes esse, quâquam ex dictis etiam intelligi facile possit quid speciatim per oleum quod in vasis acceptum fuit præter oleum lampadum, possit accipi, cum id valde variè à diuersis explicetur. Quod autem tardante sponso omnes primum dormitauerunt, ac deinde dormierunt;

significat quod interim dum Christus suum differt aduentum, eumque ultra quam credebatur longius profert, omnes fideles per deficientis naturæ languorem, ac mortis hominem occupatis soporem, in profundum mortis incidunt somnum. Dormitatio enim præcedit dormitionē, quoniam per dormitionem ad dormitionem ac somnum profundum pertingitur. Quare per dormitionem intelligitur rectè aut defectus ille & languor quo ante mortem incipit homo tendere ad mortem, aut ipsa mors, cum iam primum hominē inuadit: per dormitionem verò ipsa mortis consummatio, ut dormire sit languescere aut mori: dormire verò, mortuum esse. Quod media nocte clamor exortus est vocanti ad occursum sponso; significat Dominum tempore quo minime putabitur, & quo iam omnes homines mortis somno grauati iacebunt, venturum, ac tum voce Archangeli omnes è somno mortis excitandos, euocandosque fideles, ut venienti sponso obuiam veniant. Quod excitatæ virgines parauerunt lampades suas; significat fideles omnes se paraturos ut venienti occurrant Domino, eumque dignè suscipiant, ac omnes cōuertendos ad sui ipsius considerationem num possint illi dignè occurrere. Per sequentia verò, in quibus dicuntur fatuæ virgines cōsiderantes lampades suas extingui, petiisse à sapientibus olei participationē, illas verò recusasse, quod metuerent ne sibi non sufficeret, ac tum fatuas post oleum serò paratū non admittas intro, tanquam id desiderates summo: per, nihil aliud significatur, quam quod in die nouissimo hi qui hic fuerunt negligentes & improuidi, experientur & sentient tum demum lumen ipsorum quo hic lucere per fidem & opera videbantur, deficere & extingui, quodque frustratum ab aliis opem & subuentionem desiderabunt, deserendi planè à bonis, qui & ipsi agnoscent tum sibi nihil superesse, & vix sibi quod habent sufficere, ac proinde illos serò quarentes id cum quo possint sponso occurrere, quia imparati inueniuntur, excludendos à nuptiarum gaudiis, nec inter familiares & notos amicos recipiēdos, quantumuis id desiderent, familiaritate etiam prætensa. Secundum quam accommodationem non iam est opus disquirere quomodo quidam in illo die alios rogabunt, quomodo item boni rogatum negabunt opem, quique per vendentes significantur ad quos fatuæ mittuntur oleum ab ipsis empturæ, quid item ianua clausa, & quomodo post clausam ianuam quædam venire dicantur quæ intronitti cupiunt, cum mox in sequenti quadam parabola dicatur peccatores primum abire in supplicium, ac deinde iustos in vitam æternam. Dubitare autem quis potest quomodo ex præcedenti parabola inferat Dominus vigilandum esse, cum in parabola illa quæ proponuntur imitandæ virgines, non dicantur plus quàm alie vigilasse, sed omnes simul tum dormitasse, tum dormiuisse. Sed ex prædictis patet responsio, quandoquidem superius satis est significatum virgines illas non ad hoc nobis proponi imitandas, ut sicut illæ corporaliter vigilaerunt, & nos spiritualiter vigilemus; sed ut sicut illæ sibi bene prospexerunt, & prudenter se parauerunt ad incertum sponso aduentum, ita & nos ad incertum Domini aduentum prudenter nos paremus, nec ille inueniat nos imparatos, quod sit vigilado assidue in bonis operibus. Bene ergo inferat Dominus: Vigilate itaque, &c. Sensus enim est: Itaque

2. Cor. 11.

Psal. 44.

Matth. 6.

Itaque ne & vobis simile contingat quale istis factis virginibus, hoc est, ne & vos incertitudinem aduentus mei parum animaduertentes, dies ille imparatos inueniat, & ob id excludamini à regni cœlorum gaudiis, parate vos ad incertum illum aduentum, hoc est, assidue vigilate in bonis operibus, nec sitis negligentes, certo persuasi sero vobis inueniat ut ea vobis pareatis quibus occurrere venienti possitis. Cæterum ex præcedentibus etiam liquet, parabolam hanc, quo ad eam partem qua dicitur de aduentu sponsi & occursum virginum, pertinere ad resurrectionis & generalis iudicii diem, sed tamen sicut & aliæ parabolæ ad idem pertinentes, & quæcumque de aduentu filij hominis hic dicuntur, supra diximus etiam suo modo pertinere ad diem mortis vniscuiusque hominis, ita & hæc parabola. Sicut enim ita viuendum est, vt in nouissimo illo generalis iudicii die inueniamur parati & habentes quæ tum erunt necessaria, sic & vigilantes curandum ne nos dies mortis imparatos inueniat, quæ doquidem in quo statu tum

A inuenti fuerimus, in eodem & reperiendi sumus in nouissimo generalis iudicii die. Monemur ergo vt ne negligenter viuentes, oleo tantum fidei contenti sumus; sed etiam paremus nobis oleum charitatis ac bonarum operationum, priusquam mortis tempus obueneat, vt veniente sponso, & rationem anteactæ vitæ requirete, habeamus oleum sufficiens, quo lampades mentium nostrarum illuminatæ & accensæ non tunc deficiant, sed præluceant nobis vsque in regnum cœlorum. Cuius contrarium plerique nimis faciunt Christiani, qui vsque in finem vitæ negligenter viuentes, & ob fidem rectam nimis securi, cum instante morte sentiunt se vocari in occursum venientis Domini, tum primum incipiunt sentire lumen suum deficere, ac cogitare de parando & emendo sibi oleo bonorum meritum, facultates suas in pios vsus post mortem erogari, testamento cauentes. De quibus vt desperandum non est, ita vehementer metuendum. Pœnitentia enim serua raro vera, rarius aut numquam perfecta, semper incerta.

PARABOLA DE DISTRIBUTIS TALENTIS.

Matthæi 25.

CAPVT CXXVI.

Sicut enim homo peregre proficiscens vocauit seruos suos, & tradidit illis bona sua. Et vni dedit quinque talenta, alij autem duo, alij vero vnum, vnicuique secundum propriam virtutem, & profectus est statim. Abijt autem qui quinque talenta acceperat, & operatus est in eis, & lucratus est alia quinque. Similiter & qui duo acceperat, lucratus est alia duo. Qui autem vnum acceperat, abscondit in terra, & abscondit pecuniam domini sui. Post multum vero temporis, venit Dominum seruorum illorum, & posuit rationem cum eis. Et accedens qui quinque talenta acceperat, ostulit alia quinque, dicens: Domine quinque talenta tradidisti mihi, ecce alia quinque superlucratus sum. Ait illi dominus eius: Euge, serue bone & fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam, intra in gaudium domini tui. Accedit autem & qui duo talenta acceperat, & ait: Domine, duo talenta tradidisti mihi, ecce alia duo superlucratus sum. Ait illi dominus eius: Euge, serue bone & fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam, intra in gaudium domini tui. Accedens autem & qui vnum talentum acceperat, ait: Domine, scio quia homo durus es, metis vbi non seminasti, & congregas vbi non sparsisti, & timens abijt & abscondit talentum suum in terra: ecce habes quod tuum est. Respondens autem dominus eius, dixit ei: Serue male & piger, sciebas quod meto vbi non semino, & congrego vbi non sparsi: oportuit ergo te committere pecuniam meam numularijs, & veniens ego recepissem vtiq; quod meum est cum vsura. Tollite itaque ab eo talentum, & date ei qui habet decem talenta: omni enim habenti dabitur, & abundabit: ei autem qui non habet, & quod videtur habere auferetur ab eo. Et inutilis seruus eicitur in tenebras exteriores, illic erit fletus & stridor dentium.

SICVT ENIM HOMO PEREGRE PROFICISCENS VOCAUIT SERVOS suos, &c.] Aliam rursus adiecit Dominus parabolam, etiam à seruis desumptam, dominum suum absentem, & incerto tempore reuersurum expectantibus, quæ non est multum diuersa ab ea quam supra paucis posuit Marcus, simili modo exorsus: Sicut homo qui peregre profectus, reliquit domum suam. Proinde & hic inabsoluta locutio sic est perficienda, quomodo supra dictum est circa similem Marci locum, vt subaudiatur: Sic se habet regnum Dei sicut homo peregre proficiscens, &c. Vel, Sic se habet filius hominis sicut homo peregre proficiscens. In præcedenti enim sententia, cum qua hæc connectitur parabola, præcedit de filio hominis apud Græcos. Sic enim habet: Vigilate itaque, quia nescitis diem, neque horam in qua filius hominis venturus est. Est autem hæc parabola multum similis ei quæ supra ex Luca 19. habita est in capite Concordiæ 107. proinde ea tantum hic erit tractanda quæ hic sunt propria, & illi quæ in illa dicuntur similia. Et in illa enim & in hac inducitur homo quidam proficiscens in longinquam & extraneam regionem, qui seruis suis pecuniam

tradiderit, qua absenti domino lucrum facere possent: ex quibus duo cum reuertenti domino & rationem poscenti ostenderunt se lucrum fecisse, laudati sunt à Domino, & consortio eius donati: vnus autem qui concreditam pecuniam sine lucro retulit, prætexens suam ignauiam metum seueritatis domini sui, ab ipso seuerè est increpitus, & concreditam priuatus pecunia, quam dominus ei iussit adici qui plurimum fecisset lucrum. Sed in illa etiam inducuntur quidam, qui post abeuntem miserunt legatos, recusantes ipsius parere imperio, quos rediens dominus ante se iussit interfici. Ita enim illo conueniebat loco, ob notandum Iudæorum infidelitatem & punitionem. Hic verò ea non conueniebat narratio, quod omnibus huius loci parabolis Dominus fideles suos tantum, ad vigilantiam studeat prouocare. In illa singulis seruis æqualis committitur pecunia, nempe mina, ex qua non omnes, etiam frugi serui, idem lucrum fecerunt. In hac diuersi ponderis pecunia diuersis contradita inducitur. Vni enim quinque talenta, alij autem duo, alij verò vnum, vnicuique scilicet secundum propriam virtutem, id est, potestatem & vires, est enim Græcè *δυνάμει*. In illa enim significandū erat eandem

eandem Euangelij doctrinam singulis credendam Apostolis & prædicatoribus, qua non omnes idem referrent domino suo lucrari. In hac verò significare voluit Dominus, diuersis diuersa gratiarum dona ad Ecclesiam vtilitatem danda, & quibusdam quidem maxima aut multa, aliis mediocria, aliis rursus infima aut pauca. Hæc enim triplicem distinctionem significat diuersa illa talentorum distributio, qua vni quinque, alij duo, alij vnum dicitur traditum. Explicat hanc talentorum distributionem factam à Christo, cum peregre proficisceretur in cœlos, Diuus Paulus scribens ad Ephesios: Ascendens in altum, captiuam duxit captiuitatem, dedit dona hominibus. Et ipse dedit quosdam quidem Apostolos, quosdam autem Prophetas, alios verò Euangelistas, alios autem pastores & doctores, &c. Vnde patet per talenta hic intelligenda ea dona quæ dicuntur gratiæ gratis datæ, non autem potissimum ea quæ dicuntur gratiæ grati facientes. Cæterum quod ad literam attinet, de vocabulo, talentum, sciendum quod cum apud diuersos talentum fuerit diuersi valoris, talentum Hebraicum, quod Hebræis dicitur Ciccar, & de quo intelligenda sunt quæ in scripturis dicuntur de talento, fuit centum minarum, sicut & talentum Ægineticum. Id enim patet ex Iosepho, lib. 3. antiqui. cap. 10. cum pondus candelabri aurei dicitur fuisse centum minarum, quod, inquit, Hebræi dicunt Cinthares, Græca lingua interpretatur talentum nuncupatur. Vbi illud obiter annotandum, de prauate nos legere Cinthares, cum Græce sit *κέντηρον* quod secundum proprietatem lingue Græcæ proxime accedit ad dictionem Hebraicam Ciccar vel Cicchar. Legendum ergo saltem esset Cinthares. Nam ante *χ* sonat n. Talentum autem Hebraicum continere centum minas Hebraicas, non autem Atticas, quales centum continent talentum Ægineticum, ostendit Robertus Senalis in suo de ratione ponderum & mensurarum libro. Quod autem dicitur vnicuique datum secundum propriam virtutem & facultatem, sicut quod attinet ad exemplum parabolæ, significat hominem illum considerasse singulorum suorum seruorum vires & industriam, ac secundum diuersitatem industriæ & virium plus vel minus dedisse diuersis: ita quod attinet ad rem parabolæ, significat Christum nulli ultra vires suas imponere aliquid oneris, sed in diuersitate suorum donorum & vocationum attendere qualitates & vires hominum, vt nullus conqueri possit, plus sibi commissum aut minus quam oportuisset. Quod autem qui quinque & qui duo acceperat talenta, duplicasse illa lucro suo dicitur, ob id dicitur vt intelligamus seruos frugi oportere suo domino lucrum facere per accepta ab ipso dona, & lucrum non simplex, sed quod respondeat & quodammodo æquiualeat acceptis donis, vnumquemque autem secundum proportionem acceptorum donorum, vt qui plura & maiora accepit, sciat se plus lucrum debere Domino conquirere, iuxta illud: Cui multum datum est, multum petetur ab eo. Et illud Gregorij: Cum augetur dona, crescit & rationes donorum. Lucrum autem Deo facere per accepta ab ipso dona, non solum est plurimos ad Deum conuerrere, sed etiam quomodo libet facere opera quæ vel ad Dei honorem, vel ad proximorum faciunt vtilitatem. Porro cum in simili apud Lucam parabola tantum dicatur dominus seruorum reuersus accepto regno, hic dicitur Dominus post multum temporis

venisse. Quo, quod ad exemplum pertinet, significatur Dominus seruorum sufficiens tempus seruis reliquisse quo fructum facere suo possent domino, nec ante debitum tempus rationem exegisse ab eis. Quare similiter quod ad rem parabolæ pertinet, significatur Domini nostri loganimitas, quodque & in genere, Ecclesie suæ sufficiens tempus faciendi fructum, quem ab illa est requisitus, relinquet; & speciatim singulis suis seruis abunde satis indulget temporis, vt non more quorundam minorum asperorum & immitium, ex breui temporis spatio fructum illum requiratur, qui multum temporis desiderat. Simul tamen secundum Chrysostomum & Hieronymum per hanc partem significatur est à Domino multum temporis futurum inter suam ascensionem & vniuersalem hominum iudicium, ne fallamur illis scripturæ locis, quibus statim Dominus significatur venturus. Tam & illud diuersum est in parabola Lucæ & ista; quod cum in illa seruo qui plus fecisset lucrum, maioris præmiij decernatur: hic & ei qui quinque & ei qui duo sunt superlucratus, idem dicitur, nempe quia super pauca fuisti fidelis; super multa te constituam, intra in gaudium Domini tui, id est esto particeps gaudij eiusdem cum Domino tuo. In illa enim significatur Dominum remittentur vnumquemque secundum meritum proportionem. In hac verò omnes frugi seruos eodem donados premio, scilicet eadem qua donatus est Christus, quamquam non æqualiter ab omnibus participata. Declaratur autem Domini benignitas in hac ad frugi seruos verbis, dum eadem verbo ut dulcedine excipit eum qui minus fecerat lucrum, quam eum qui plus fecerat. Non enim tam lucrum magnitudinem, vt solent avari domini, attendit, quam seruorum industriam, fidelitatem & diligentiam. Vnde non dicit; quia quinque superlucratus es, sed quia in pauca fuisti fidelis. Vtriusque autem serui, & eius qui quinque fuit superlucratus, & eius qui duo tantum, par fuit industria & diligentia. Non enim minor fuit industria duobus talentis superlucrari alia duo, quam quinque talentis alia quinque. Quæ autem hic dicuntur de eo qui vnum talentum accipiens, abscondit illud, fodit in terra, eadem sunt cum iis quæ in parabola Lucæ dicuntur de tertio, qui acceptam minam reposuit in sudario. Nam per minam repositam in sudario & talentum in terra desolatum idem significatur, nimirum quoddam Dei dona seruauit otiosa, nec illis student facere, quem possent & habere fructum. Tantum id hic est proprium, quod iubetur inutilis seruus priuatus suo talento eici in tenebras exteriores. In qua parte vt & aliis in fine parabolæ solet, Dominus ab exemplo parabolæ digreditur ad rem per parabolam significatam. Illud autem hic peculiariter queri potest, cur in parabola potius inducatur is qui vnum acceperat, occultasse talentum, quam ille qui quinque aut duo: Ad quod dicendum, id à Domino commode factum, vt magis ostenderetur pigritia & inertia illius serui, ac iusta magis declararetur eius condemnatio, qui in re parui periculi, ne paruum quidem studium, & labore subire voluerit. In negotio enim exiguo vt minus est periculi, ita minus excusatur qui recusat. Deinde dum is qui vnum tantum talentum habens, otiosum illud esse permisit, à Domino lucrari cupido tam seuerè est & increpitus, & condemnatus; intelligendum faciliè relinquitur logè magis

magis cōdemnandos eos qui pluribus acceptis talentis, sine lucri acquisitione ea apud se detinent, nō autem si econtra dixisset, eum qui quinque vel duo accepisset ob pigritiam damnatum: ita intelligi potuisset & illum damnandum, qui vnum aliquod acceptum talentum, per inertiam finit esse infrugiferum. Et hæc quidem quæ pro simplici & non coacta huius parabolæ tractatione dicenda videbantur, præter ea quæ circa similem parabolam à Luca descriptum sunt dicta. Quibus tamen quædam adiacere possent obseruationes. Primum enim in eo quod serui non nisi pecunia à Domino accepta lucrum illi fecisse dicuntur; notatur nos ex nobis ipsis nihil posse boni facere, sed tantum ex acceptis Dei donis, accedente tamen nostra industria Dei gratia adiuta. Deinde in eo quod talenta, quæ maxima sunt pecuniarum summa, dominus dicitur seruis dispēlasse; notatur & quam diues sit Deus in donis suis, & quam magna sint eius dona, si cōferantur cum his quæ homines dare possunt. Postremum notandum, quod quamquam per talenta potissimum Dominus significauerit ea dona spiritualia, quæ ad hominum in fide & charitate ædificationē pertinerent, generaliter tamen etiam quæuis alia Dei dona, vt sunt diuitiæ & dignitates temporales, accipi debent significari nomine talentorum. Non enim omnibus datum est verbo prædicationis & doctrinæ lucrū Deo facere. Quicquid igitur est quod quis habet boni, siue id spirituale sit, siue temporale, eo velut accepto à Deo talento, studere debet non sibi, sed Deo lucrum facere. Id fiet, si per illud bonis insistat operibus quæ in

Dei faciant honorem & proximorum vtilitatem. Quod si tres parabolas apud Matthæum ex ordine politas ad inuicem comparauerimus, considerare poterimus tria hominum genera inter fideles notari condemnanda. In ea enim parabola quæ apud Matthæum est in fine capituli vigesimiquarti, de seruo qui ob moram Domini sui cœpit percutere conseruos suos, & dilapidare bona sui domini; notantur homines apertè viuētes impiè. In parabola autem de decem virginibus, notantur ij qui se iustis coniūgunt, & videntur rectè viuere, sed non sufficienter sibi prospiciunt, quales sunt hypocritæ, & quotquot per imprudentiam quandam sunt negligentiores. In hac verò talentorum parabola, notantur otiosi & torpidi, & qui suo torpori pretextu Dei metum, impia scilicet quadam prudentia negligentes. In prima ergo harum trium notatur aperta impietas, in secunda imprudens negligentia, in tertia malè prudens negligentia. Quod si omnes quatuor quæ sunt apud Matthæum parabolas coniunxerimus, aduertere licebit, in singulis peculiare aliquid à nobis seruandum doceri. In parabola enim patrisfamilias, docemur vigilantiam qua cauemus ab omni malo: sed quoniam hæc non sufficit: in secunda de seruo præposito domini familias, docemur fidelitatem: in tertia de virginibus, prudentiam aut prudentē prospectiōnem, in quarta docemur vtilitatem nobis esse necessariam, vt scilicet Domino simus vtilēs & frugiferi. Vigiles ergo fideles, prudentes & vtilēs esse monemur, si aduentum Domini velimus cum nostro bono excipere.

*Epilogus
Parabolæ
vniuersæ.*

MODVM APERIT IVDICANDI IN NOVISSIMO iudicio. Matthæi 25. CAP. CXXVII.

Quoniam venerit filius hominis in maiestate sua, & omnes Angeli cum eo, tunc sedebit super sedem maiestatis suæ, & congregabuntur ante eum omnes gentes, & separabit eos ab inuicem, sicut pastor segregat oves ab hædis: & statuet oves quidem à dextris suis, hædos autè à sinistris. Tunc dicit rex his qui à dextris eius erunt: Venite benedicti patris mei, possidete paratum vobis regnum à constitutione mundi. Esuriui enim, & dedistis mihi manducare, sitiui, & dedistis mihi bibere: hospes eram, & collegistis me: nudus, & operuistis me: infirmus, & visitastis me: in carcere eram, & venistis ad me. Tunc respondebunt ei iusti, dicentes: Domine, quando te vidimus esurientem, & pauperem? sitientem, & dedimus tibi potum? quando autem te vidimus hospitem: & collegimus te? aut nudum, & cooperuimus te? aut quando te vidimus infirmum, aut in carcere, & venimus ad te? Et respondens rex dicit illis: Amen dico vobis, Quoadiu fecistis vni de his fratribus meis minimis, mihi fecistis. Tunc dicit & his qui à sinistris erunt: Discedite à me maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo, & angelis eius. Esuriui enim, & non dedistis mihi manducare: sitiui, & non dedistis mihi potum: hospes erā, & non collegistis me: nudus, & non operuistis me: infirmus, & in carcere, & non visitastis me. Tunc respondebunt ei & ipsi dicentes: Domine, quando te vidimus esurientem, aut sitientē, aut hospitem, aut nudū, aut infirmum, aut in carcere, & non ministravimus tibi? Tunc respondebit illis, dicens, Amen dico vobis, Quoadiu non fecistis vni de minoribus his, nec mihi fecistis. Et ibunt hi in supplicium æternum. Iusti autem in vitam æternam. Erat autem diebus docens in templo, noctibus verò exiens morabatur in monte qui vocatur Oliueti. Et omnis populus manicabat ad eum in templo audire eum.

QUONIAM VENERIT FILIUS HOMINIS IN MAIESTATE SUA, &c. Hætenus sub variis parabolis Dominus locutus est de suo aduentu, & hominum in suo aduentu iudicio: nunc verò de illo iudicio apertè & sine parabolis disserit, dicens: Cum autem venerit filius hominis in maiestate, hoc est in gloria sua. Quod dicit ad distinctionem primi aduentus qui fuit inglorius. Dicit autem semper filium hominis venturum, quia iudicium vniuersale fiet ab ipso quatenus homine, iuxta illud Ioannis: Potestatem dedit ei iudicium facere, quia filius hominis est. In

forma enim humana iudicium exercebit, in qua eum videbunt & impij, & iusti. Veniet autem non solus, neque aliquot tantum comitatus Angelis, sed omnes Angeli, inquit, eius cum eo, quemadmodum prædixit Zacharias: Veniet dominus Deus meus, omnesq; sancti cum eo. Dicit, Angeli eius, ad distinctionem angelorū malorū, qui mox postea dicuntur angeli diaboli. Qui, inquit, paratus est diabolo, & angelis eius. Emendatiores tamen libri non habent hic, eius, sed Græca habent; sancti angeli, vt videri possit allusum ad locum Zachariæ. Cum ergo sic venerit cum angelis suis, qui illi ad-

Zach. 14.

erunt eum honoris, tum ministerij causa, atque vt testes sint æquitatis iudicij, tunc, inquit, sedebit super sedem maiestatis suæ, id est sedem suam gloriosam. Quo aliud non significat, quàm tunc ipsum se se exhibiturum gloriosum omnium iudicem, & iudicaria vsurum potestate. Alioquin enim & nunc sedet in sede maiestatis suæ ad dexteram patris: sed quoniam iudicis est sedere, ideo huiusmodi tropo significat se tum exhibiturum iudicem, sicut & supra dictum est in cap. Concordiæ, 100. Proinde nō est opus hic inquirere qualis sit futura sedes Christi, quanquam nō malè forte quis dixerit, aut ipsas nubes in quibus veniet fore illi pro sede, aut ipsos etiam angelos, inter quos quidam peculiariter dicitur throni, id est, sedes: Sequitur: Et congregabuntur angelorum scilicet ministerio, ante eum omnes gentes iam resuscitatae. Omnes enim, inquit, Paulus, stabimus ante tribunal Christi. Et separabit eos ab inuicem, ministerio item angelorum, de quibus supra dixit, Exhibunt angeli, & separabunt malos de medio iustorum, & colligent de regno eius omnia scandala. Non ergo quod dicitur, separabit eos ab inuicem, solum intelligi debet de separatione secundum iudicium & cognitionem Christi, sed etiam de separatione secundum locum. Vtroque enim modo separabit homines ab inuicem. Quod & similitudo sequens significat, cum dicit, sicut pastor segregat oves ab hædis. Qua similitudine præterquam quod significantur iusti quibus esse similes, & iniusti hædis, significatur etiam quàm facile separabit Christus iustos ab iniustis, nempe quàm facile separat pastor oves ab hædis, oves enim ab agnis suis non facile separantur, ab hædis autem facile, quod non desiderent oves hædorum communionem. Sic Christi iussione facilis erit bonorum à malis separatio, nec necessitas aut consuetudo retrahet bonos à separatione malorum. Valet autem hæc similitudo etiam ad significandum illud, quod quemadmodum in die eū in campū mittuntur, oves permixtæ sunt hædis, ac simul pascuntur, in vespera vero pastor oves & hædos in propriis seorsum colligit locis, eō quod non conueniret ea simul eodem colligi loco: ita & in campo huius mundi permixti sunt mali cum bonis, atque ab eodem simul pascuntur pastore Christo qui omnes nutrit: in fine autem seculi tanquam in vespera mundi, ab inuicem sunt separandi, vt suo quique condantur loco. Oibus autem electos, vt & alias comparat Dominus, propter mansuetudinem simplicitatem, & fructificationem in virtutibus. Hædis verò peccatores, ob illorum foetorem & immunditiam; quodque non recta gradiuntur, sed à recto discedant itinere, atque per præcipitia incedant. Deinde & quia hædus lasciuum est animal, & feruens semper ad coitum secundum Hieronymum, ob quas causas ferè pro peccatis offertur in lege. A dicta autem similitudine Dominus mutuata metaphora subiicit: Et statuet oves quidem à dextris, hædos autem à sinistris. Non enim iam iustos oibus, iniustos hædis comparat, sed metaphoricè in nomine ouis & hædi eos significat. Bene autem oves statuentur à dextris, hædi verò à sinistris, quia ad felicitatem, quæ dexteræ nomine significatur, iusti vocabuntur: iniusti verò extremæ tradentur infelicitati, quæ sinistra significatur nomine. Præcessit simile quid in veteri populo; quod huius separationis videri possit fuisse typus. Siquidem Deute. 2.7. præcepit Moses, vt filiis Israel in terram

promissionis ingressis, sex tribus, quorum patres ex liberis vxoribus Iacob, nempe Lia & Rachel, staret super vel iuxta montem Garizim ad benedicendum: & sex tribus quorum patres ferè ex ancillis nati erant, excepto Ruben, qui cum filiis ancillarum meruit coniungi, quod cum ancilla vxore patris sui concubuisset, starent super vel iuxta montem Hebal ad maledicendum, hoc est, vt intelligitur communiter, vt responderent Amen ad maledictiones per Leuitas pronuntiandas. Quod & impletum legitur Iosue 8. vbi ex vtraque parte arca stetit: dicuntur sex tribus Israel à dextris scilicet sex, & sex à sinistris, cum legerentur à Leuitis verba benedictionis & maledictionis. Sic enim & hic cum dicitur: Venite benedicti, & Discedite maledicti, iusti statuentur à dextris, qui rectè intelliguntur significari per filios liberarum, quod paternam sint assecuturi hæreditatem: iniusti verò à sinistris, qui rectè significantur per filios ancillarum & concubinarum, quod his Deus pater non suam hæreditatem deputauerit, sed præsentia tantum bona, velut munera quædam. Dedit enim Abraham ipsi Isaac cuncta quæ possederat: filiis autem concubinarum largitus est munera, & separauit eos ab Isaac filio suo, vt scribitur Genesis 25.

TUNC DICET REX HIS QUI A DEXTRIS EIVS ERUNT: VENITE, &c. Qui prius se filium hominis vocauit, & pastorem, nunc regē se vocat, quod regis sit iudicariam proferre sententiam, & tum ad regni consortium vocare, tum ab illo proscribere. Dicitur enim est: Venite, possidete regnum. Non est autem existimandum, omnia sic ad literam euentura quæ hic narrantur, vt hæc præcisè verba sint vltro citroque proferenda à iudice & iudicandis, sed hac narratione Dominus suum sermonem nostro accommodans: captui, crasso quodammodo significare voluit nouissimi iudicij rationem, quanquam verisimile etiam sit Dominum quemadmodum apparebit visibiliter, ita etiam sensibilibus aliqua prolaturum verba, quibus & iustos ad præmia vocet, & iniustos condemnet. Non enim in momento & in ictu oculi li iudicium consummandum, sicut resurrectionem Paulus asseruit. At Danielis 7. dicitur: Iudicium. sedit, & libri aperti sunt. Quod secutus Ioannes in Apoc. cum de iudicio vltimo scribit: Libri, inquit, aperti sunt, & iudicati sunt mortui, ex his quæ scripta sunt in libris secundum opera ipsorum. Quibus locis per apertos libros, patres ferè intelligunt singularū reducet merita singulorum, eaq; sic in lucem educet, vt & alij aliorum possint cognoscere merita. Quod conuenit cum illo Pauli: Testimonium reddente illis conscientia ipsorum, & inter se inuicem cogitationibus accusantibus, aut etiā defendentibus in die cum iudicabit Deus occulta hominum. Proinde non erit necesse tunc sensibili voce dicere quibusdā: Esuriui, & dedistis mihi manducare. & aliis: Esuriui, & non dedistis: sed effectu ipso tamen hæc Christus hominibus dicet, cū singulorum hominum merita, & sibi ipsis & omnibus nota faciet. Porro ratio iudicij hic à Domino commemorata non ad omnes pertinet homines, sed tantum ad fideles. Nam infideles non potissimum ob neglecta misericordiæ opera condemnabuntur sed ob neglectam fidem. Iudicium autem fidelium peculiariter Dominus hic inducit, tum quod omnia quæ hic Dominus Apostolis nunc disseruit, did-

1. Cor. 15

Apoc. 20

Rom. 2.

zerit ad commonitionem credentium in se: tum quod infideles in illo die, suam secum deferent condemnationem, eamque mox ex conspecto signo filij hominis parente in caelis sunt agniture. vnde supra dixit tribus terrarum tunc mox plancturas. Et a libi: Qui, inquit, non credit, iam iudicatus est. Proinde non erit tunc tali opus discussione inter infideles, quali inter fideles, qui omnes sibi vendicant Christum. Vnde dicit Psalmista: Aduocabit caelum desursum & terram, discernere populum suum. Nec inducuntur hic a Domino omnia de quibus fideles tunc sunt iudicandi, sed ea quae ad vniuersitatem & communitatem fidelium maxime pertinent, & de quibus nemo se facile excusare potest. In praecedenti enim parabola significauit rationem exigendam in iudicio de visu & tractu talentorum, hoc est, donorum & charismatum diuinorum, quae parabola maxime Apostolos, & eos qui cum illis in Ecclesia accepturi erant singularem aliquam gratiam & praerogatiuam, admonere voluit sui officij: nunc vero significat rationem exigendam in iudicio de operibus misericordiae factis, vel neglectis, vniuersos fideles sui officij admonere volens, & potissimum eos qui praesentibus Ecclesiae subiecti sunt, a quibus non tam talentorum quam misericordiae in pauperes ratio tunc exigetur. Quod enim non propter Apostolos & eos qui Apostolis sunt similes haec sunt dicta, sed propter fideles qui ad illorum praedicationem erant credituri, satis illud indicat, quod dicitur: **Quamdiu fecistis vni de his fratribus meis minimis, mihi fecistis.** Fratres enim minimos quos demonstrat, & quos ab his qui iudicantur discernit, Apostolos, pauperes, & illis similes potissimum significat. Veruntamen sicut in praecedenti parabola nomine talentorum extensiuè etiam intelligitur corporale quiduis, quo quis proximo prodesse, aut Dei gloriae seruire potest, vt ad omnes omnino fideles illa pertineat parabola: sic & hoc loco sub operibus misericordiae corporalibus, intelligenda etiam sunt opera misericordiae spiritualia, vt etiam ad omnes hic sermo magis pertineat, voluit enim Dominus hoc suo sermone docere fideles, non secundum fidem suam ipsos iudicandos, sed secundum opera, idque potissimum secundum opera dilectionis proximo impendenda: quare huiusmodi dilectionis enumerat opera quae omnibus competere possunt, & a quibus nemo se potest facile excusare, sub quibus & alia dilectionis officia magis spiritualia, sed non sic omnibus conuenientia, facile intelligenda reliquit. His praemissis, ad explanationem verborum Christi est deueniendum. In quibus id diligenter obseruandum, contra eos qui negant operum humanorum merita, quod propter opera iustis deputet regnum, vt intelligamus vitam aeternam reddi eis tanquam mercedem bonorum operum, & iustos suis operibus mereri illam, sicut impij suis operibus aeternum merentur supplicium. Nam quemadmodum pro causa quare impij discendere debeant in ignem aeternum, dicitur: **Eiurui enim, & dedistis mihi manducare.** Ne tamen sic meritis nostris putetur dari vita aeterna, vt non totum tribuatur diuinae misericordiae, a qua habemus merita bona, obseruandum rursus quod praemittatur, **benedicti patris mei, quodque paratum dicitur regnum fuisse iustis a constitutio-**

ne mundi. Hinc enim patet ex Dei benedictione & praedestinatione pendere iustorum salutem, vnde & pendet eorum bona opera, vt ne quis possit gloriari in seipso. Duplici autem ratione intelligi potest iustos vocari benedictos patris, hoc est, benedictos a Deo patre, nempe & ratione electionis ab aeterno, & ratione gratiae suae qua ipsos in tempore fecit consortes. Benedixit enim eis pater, cum de eis per praedestinationem bene statuit & cogitauit facere. Benedixit item, cum eos sua benedictione & gratia participes fecit. Non dicit autem, accipite, sed possidete, vel, vt est Graece, *κατανοουσαται*, id est, haereditate vel in haereditatem accipite, tanquam scilicet paternum bonum, vobisque iure adoptionis debitum, quodque non ad tempus, sed in perpetuum sitis possessuri. Possidete, inquit, non quoduis bonum, sed quod est omnium maximum, nimirum regnum, non iam primum partum & paratum, vt ne recens exortum regnum putetis aliquando etiam cessaturum, sed paratum vobis a constitutione mundi. Minus dicit plus significare volens. Non enim iustis regnum tantum fuit paratum a constitutione mundi, sed & ab aeterno. Si quidem, vt habet Paulus, elegit nos in ipso ante mundi constitutionem. Haec autem regni praeparatio non est aliud quam hominum ad illud regnum praedestinatio. Potest tamen paratum regnum intelligi, primum in ipsa mundi creatione, quia tunc locus regni aptatus est foelicitati accommodus. Caeterum in sequentibus sex commemorantur charitatis & misericordiae opera, quae generatim in eo comprehenduntur, quod est, miseris tubuenire aut consolationem impendere, quibus ex Tobiae lib. additur septimum, nempe mortuos sepelire, vnde receptum est vt septem dicantur esse corporalia misericordiae opera. In quo numero etiam recensentur opera misericordiae spiritualia, ex scripturis item desumpta, nempe, peccantem corrigere, dubitanti recte consulere, docere ignorantem, maestum consolari, iniurias & imperfectiones proximorum ferre, delinquenti ignoscere, & pro salute proximi orare; quae hoc versu comprehenduntur: **Consule, castiga, solare, remitte, fer, ora.** Corporalia hoc versu: **Visitatio, potus, cibo, redimo, tegeo, colligo, condo.** Quae & ipsa corporalia misericordiae opera spiritualiter exhibet is qui esurientem doctrinam salutarem pane verbi reficit, aut tribulationibus lassum & sitientem consolationis, refrigerat consolationis potu, aut errantem per haereseum vel per peccatum in domum matris Ecclesiae colligit, aut infirmum in fide, assumit ac subleuat, aut omnibus virtutibus destitutum ac nudum, virtutibus ornare studet, aut diaboli & peccati mancipium redimere conatur, aut proximi peccata, opera scilicet mortua, regit studiosè & veluti sepelit. Porro in commemoratione operum charitatis duo sunt obseruanda. Primum, quam exigua etiam dilectionis opera Dominus commemoret, tanquam digna tanto premio, nimirum infirmi aut captiui visitationem. Non enim dicit: **Infirmus fui, & curastis me vestro sumptu.** In carcere eram, & redemistis me, sed **visitastis me, & venistis ad me.** Secundò, quod miseris impensa acceptet veluti sibi impensa. Vtrobique enim mira relucet Christi benignitas, & quod tantilla charitatis opera recensere sit dignatum, tanquam ea quibus pro mercede reddatur regnum: & quod ea sibi agnoscit praestita quae miseris suis sunt impensa,

10m. 3.

Psal. 19.

Ephe. 1.

Tob. 12.

Misericordia opera corporalia & spiritualia.

Meriti operum.

pena, etiam minima. Vtrobique autem horum vt sua declarat benignitatem, ita & fideles prouocare voluit ad beneficentiae & charitatis opera miseris exhibenda. Quod autem inducuntur iusti dicitur: **Domine quando te vidimus, &c.** significat eorum admirationem, qua stupebunt sua opera sic magnificari a iudice, vt sibi impensa agnoscat quae se illius personae non recolent impendisse: Inducitur autem a Domino haec responsio iustorum, vt subiicere posset declarationem eius quod dicit: **Eiurui, & dedistis mihi cibum, &c.** Dicit ergo: **Quamdiu fecistis vni de his fratribus meis minimis, mihi fecistis.** Vbi pro quamdiu, sicut & infra, Graece est *εως εσθω*, quod hoc loco rectius vertitur. In quantum, aut quatenus, vt vertitur quidam: Et hoc enim significat etiam *εως εσθω*, ac praesenti loco magis conuenit. Sensus ergo est: **Eatenus vel in tantum mihi haec fecistis, quatenus vel in quantum fecistis etiam vni de his fratribus meis minimis.** Quoniam autem non dicit absolute de fratribus meis, sed de his fratribus meis apparet ipsum potissimum notare voluisse: Apostolos & eis similes, qui cum ipsi proxime assistent, qui voluntarie pauperes facti, variis in hoc mundo propter Christum attriti fuerunt calamitatibus. In Apostolos enim extendens aliquando manum suam dicit: **Fratres mei hi sunt, qui faciunt voluntatem patris mei.** Generalius tamen & extensiuè etiam re & intelliguntur significari quibus pauperes Christiani, qui Christi fratres per baptismum & adoptionis gratiam facti sunt. Quicquid enim his impenditur charitatis, si impendatur tanquam fratribus Christi, veluti Christo impensum est. Vnde supra Matthaei 10. dicit: **Quicumque potum dederit vni ex minimis istis calicem aquae frigidae, tantum in nomine discipuli non perdet mercedem suam.** Minimos autem vocat fratres suos, quia humiles, pauperes, & abiecti in hoc mundo: Aut additum est illud minimis, emphaticè in hoc sensu: **Quamdiu fecistis vni de fratribus istis meis, etiam his qui inter eos sunt infirmi.** Porro praeterquam quod in hac sententia Christi declaretur benignitas, ob id quod sibi reputare impensum dignatur, quae vniciuis etiam minorum impensa sunt, etiam alia ratione mira ostenditur eius elementia, nempe quod in tanta venturus maiestate & gloria, etiam minimos fidelium fratres suos sit vocaturus, sicut & post resurrectionem suam, non dedignatus est Apostolos suos appellare fratres suos. Proinde cum hinc iam duplici nomine pateat, quanti Domino sint pauperes & afflicti fideles, & hi qui huiusmodi sunt, sibi non displiceant, sed glorietur frater humilis in exaltatione sua, vt habet Iacobus, & alij si spiritu Christi praeseferunt, pauperes eiusmodi non despiciant, sed etiam ipsi plurimi faciant minimos Christi, eisque tanquam Christo quae possunt subuenire studeant ratione. Quis enim, si modo Christum verè amet, non lubens cupiat ac querat benefacere fratribus Christi, imò ipsimet Christo? Et quidem ad eleemosynas pauperibus erogandas, permouere omnes habentes facultates satis deberet, primum naturae ac cognationis spiritualis ius, nimirum quia homines sunt ac fratres: deinde & Domini praecipuum, ac rursus quod cogitare deberent se terrenarum facultatum non dominos, sed dispensatores esse constitutos. Nunc vero longè efficaciores his indicat Dominus rationes, quibus qui fidelis existens non commouetur, se planè lapidem declarat. Excitat enim ad eleemosynam & omnem bene-

ficentiam, imprimis quod afflicti quantumuis abiecti & viles, sui sint fratres. Deinde quod sibi impenditur, illis exhibitum: ac postremum, quia sola misericordiae & charitatis opera in suo iudicio narrat discernenda, & vel minima huiusmodi opera adeo ostendit non negligenda, vt etiam ob ea vel exhibita vel praeterita, illis maximum sit reddendum praemium, alij grauissimo sint addicendi supplicio. Simili modo ad misericordiam prouocat Sapiens, dicens: **Foneratur Domino qui miseretur pauperis, & vicissitudinem suam reddidit ei.** Et cap. 14. **Qui calumniatur egètem, exprobrat factori suo: honorat autem eum, qui miseretur pauperis.** **Tunc dicit et his qui a sinistris erunt: discedite a me, &c.]** Primo loco dicitur sententia proferenda pro iustis, ac secundo loco contra malos, vt intelligamus iudicem proniorem ad recordandum & remunerandum benefacta bonorum, quam ad vindicandum malefacta malorum. Est autem in hac contra impios sententia antithesis, & imitatio verborum prioris sententiae. Ibi enim dicitur: **Venite, hic erò.** Discedite a me. Ibi benedicti, hic maledicti nominantur, non additur tamen, vt ibi, patris mei, quod, vt annotauit Origenes, benedictionis quidem ministrator & auctor sit Deus pater, maledictionis autem vnusquisque sibi ipsi sit auctor, qui maledictione digna est operatus. Ibi vocantur ad haereditariam & aeternam possessionem regni, hic deputantur igni aeterno. Proinde his verbis duplici condennantur poena damnati, nempe poena damnationis & priuationis conspectus diuini, cum dicitur: **Discite a me, & poena sensus & cruciatus, cum igni deputantur aeterno.** Ibi dicitur regnum, ad quod iusti vocantur, paratum ipsis, hic dicitur ignis ad quem impij damnantur, paratum diabolo & angelis eius, qui scilicet ei consenserunt. Non dicit iam ignem paratum iniustis, sicut regnum dixit paratum iustis hominibus, ne Dei ordinationi sic ascribatur hominum condemnatio, sicut eorum saluatio, sed intelligamus Deum quantum ex se est, nemine creatum ad perditionem: homines vero peccantes sua sponte, suisque demeritis se participes facere, & obnoxios eorum malorum quae imprimis & potissimum diabolo & angelis eius erant parata. Ideoque non dixit prius regnum ad quod vocat iustos, paratum angelis bonis, sicut nunc dicit ignem paratum diabolo & angelis malis, ne omnino similiter intelligamus homines meriti Angelorum bonorum confortium, sicut merentur malorum confortium damnationum, eò quod bona hominum merita non in sola nostra pendeant arbitrij libertate, sed ex Dei proficiantur gratia & benignitate. Diuina ergo benignitati tribuendum iustorum saluationem significauit, dicens regnum illis a principio mundi paratum: humanae autem malitiae iniustorum condemnationem, cum dicit ignem non ipsis paratum sed diabolo. Simul tamen hac locutione (vt nos magis detereret) significauit atrocitatem poenae impiorum, nimirum quod communem habent sint cum diabolo & angelis eius, quorum supplicium nemo non concipit fore grauissimum. Sic & superius ob id dixit regnum iustis etiam paratum, non autem Angelis, quo huiusmodi locutione magis nos prouocaret ad beneficentiam, intelligentes Dei erga nos homines benignitatem. Subiicit autem Dominus causam condemnationis impiorum, contrarium scilicet causae saluationis iustorum. **Esu-**

Prou. 19.

riui enim, inquit, & non dedistis mihi manducare &c. Enumerat sigillatim neglecta misericordiae opera, sicut & superius in commendatione iustorum: nec dicit in genere, genti & afflicto mihi tulistis aut non tulistis opera significans in illa die, singulorum factorum hominis habendam rationem, simulque varia illa enumeratione significans quam variae sint species humanitatis, ut si quidem non omnes possimus, saltem earum aliquas praestare studeamus. In his autem verbis quibus causa redditur condemnationis haedorum, duo sunt notanda. Primum, quod ob solam omissionem operum charitatis dicitur condemnari. Sicut enim in praecedenti parabola significantur condemnandi hi qui donis Dei uti omittunt: ita & hic qui negligunt opera misericordiae. Quod si autem tanta multatur poena qui omittunt facere bona, quae poena ferendi sunt qui incessanter committunt mala? Si condennatur, qui non dedit egentibus, nec consolatus est afflicto, certe multo magis condemnabitur qui abstulit aliena, qui iniuste affligit, & afflictionem addit afflicto. Secundo notandum, quam secura eos dicat praetermississe. Non enim dicit: Non liberauistis me: paupertatem, in firmitate aut carcere, sed quae necessaria erant & parui sumptus, non praebuistis, & quae facilia sunt & omnibus, in promptu non fecistis, nec in vno aliquo tantum, sed & in omnibus misericordiam deseruistis. Quo significauit iustissimam fore impiorum condemnationem, quorum inclementiam multis eos condemnat modis. Primum naturae & cognationis ius, quo commoueri debuisset ad miserendum suis fratribus. Secundum, facilitas misericordiae, quoniam inter misericordiae recensetur opera, vel panem dare esurienti, ac agrum & capriuum visitare. Tertium, Domini praecipuum, & promissionum magnitudo. Quartum, dignitas ac dignatio eius qui non tantum suis fratribus, sed & sibi factum imputat quod aliis suo nomine impenditur beneficij. Nam & illo ad misericordiam flecti debuissent, quod tali possent quid praestare beneficij, quodque tantus ab hominibus quid dignetur accipere, qui quaecunque habent ab ipso acceperunt: qui rursus pro sua liberalitate non potest sibi impensa ab hominibus beneficia non vicissim summis vincere & remunerare bonis. Atque hanc quidem quartam causam tanquam praecipuam & porissimam Dominus hic attingit, proinde declaraturus quomodo dixerit: non dedistis mihi manducare: postquam induxisset responsionem haedorum dicentium: Quando vidimus te esurientem, &c. quo significatur impios tunc admiraturos, & expectaturos facta sua longe aliter expendenda & reputanda quam modo ipsi ea reputabant subiecit: Amen dico vobis, quamdiu non fecistis vni de minimis (vel, ut etiam hic habent Graeca, minimis) his, nec mihi fecistis.

DE IUSTIS IN SUPPLICIUM AETERNAE VITAE. AVTEM IN VITAM, &c.] Hae pars addita significat efficaciam sententiae iudicij, qua nulla erit appellatio, nec subterfugium. Prius autem dicit eos qui a sinistris erunt ituros in supplicium aeternum, quam iustos in vitam, quia narrationis ordo sic requirebat, eo quod proxime processerit de condemnatione impiorum. Vel etiam ad significandum impios in conspectu iustorum, quos abiturus in supplicium, quod ad augmentum sollicitatis, & gaudet ipsorum facies, cum ex comparatione suae felicitatis cum aliorum condemnatione

natione, magis Dei in se gratiam agnosceret & predicabunt. Porro haec sententia refellitur quotquot de aeternitate supplicij impiorum aliquando non recte senserunt, quales varios fuisse refert D. Augustinus lib. 21. de ciuitate Dei, a cap. 17. vsque ad finem libri contra eos disputans. Imprimis enim Origeni tribuitur, quod putauerit & dampatos homines, & ipsum quoque diabolum cum angelis suis, post diurna pro meritis supplicia ex illis cruciatus, ergendos, & sanctis Angelis sociandos. Nec hoc tantum, sed etiam alternantes fore sine cessatione beatitudines & miseriae, & statuis seculorum intervallis, ab istis ad illas, & ab illis ad istas itus & reditus interminabiles. Fuerunt alij, qui hominum quidem damnatorum supplicium terminandum putauerint, quamuis non demonum. Alij rursus, qui in nouissimo die omnes homines: Christi sententia damnatos, putauerunt priusquam mittantur in supplicium, mox sanctorum intercessionem liberandos. Praeterea, qui non omnium quidem malorum supplicium terminandum asseruerunt, sed tantum eorum qui Christi baptismo sunt abluti, & participes facti corporis eius, maxime si in catholica Ecclesia haec perciperint sacramenta, atque in eadem perseuerauerint. At hi omnes simul eum Anabaptistas, qui etiam dicuntur negare aeternitatem supplicij damnatorum, refelluntur haec sententia, cum non solum in ignem aeternum, sed in supplicium etiam aeternum dicantur ituri, damnati, sicut iusti in vitam aeternam. Non enim dici potest istud non pertinere ad fideles, quandoquidem de fidelium iudicio hic peculiariter Dominus locutus est, insinuans eos non secundum fidem, sed secundum opera iudicandos esse. Ut autem omnes praedicti hae Domini refelluntur sententia, ita, quemadmodum & praedicto loco & in alijs libris etiam Augustinus testatur, fuerunt qui ex praesenti sermone Domini sumperunt occasionem asserendi eos solum arturos aeterno ignis supplicio qui facere eleemosynas neglexerunt: eos vero qui illas fecerint, quamuis alioqui male uiuant, ab aeternitate supplicij fore liberos, eo quod hic Dominus non commemoret se aliud dicturum siue iustis, siue iniustis, nisi eleemosynas, siue factas, siue non factas, & quia Iacobus dicit, Iudicium sine misericordia ei, qui non fecit misericordiam, superexaltat autem misericordia iudicium. At hi non perpendunt satis causam sermonis hic a Domino instituti, nimirum quod ideo tantum hic mentionem faciat operum misericordiae, ut ad haec fideles prouocet, quae potissimum ab hominibus Deus requirit. Deinde, quia huiusmodi operibus directe competit vel misericordiae diuinae exhibitio, vel negatio. Iustissima enim est merces, ut inhumanis inhumanitas, & misericordibus misericordia rependatur, quod & Iacobus mox citato loco significauit. D. Augustinus sermone quodam, qui est inter nouos sermones 33. pulchram adfert rationem, cur solis eleemosynis vel praestitis, vel neglectis tribuatur regnum vel damnatio, nempe quia non sunt iusti qui non habeant peccata aliqua, ob quae merito eis regnum negari posset, qui tamen quia misericordiam alijs exhibuerunt, meruerunt etiam per eam peccatorum suorum consequi remissionem, & eis remissis mercedem alijs omnibus eorum bonis operibus debitam. Impij vero, etsi etiam ob alia eorum facinora damnentur, tamen quia eorum facinorum per eleemosynas remissionem

Contra eos qui negant aeternum supplicium.

Cur pro peccato se puniri sit aeternum supplicium.

missionem impetrare potuissent, si eas ut oportet facere voluissent, ideo damnari dicuntur, quia illas neglexerunt. Porro quomodo non pugnet cum iustitia, sed aequissimum sit peccatum temporale aeterno puniri supplicio, Augustinus eodem etiam lib. 21. cap. 11. ostendit contra eos qui iniustum putant ut pro peccatis quamlibet magnis, paruo scilicet tempore perpetratis, poena quiscquam damnetur aeterna. Non enim aliqua etiam humanae legis iustitia hoc attendit, ut tanta mora temporis quisque puniatur, quanta mora temporis unde puniretur admittit, sed & humanae leges quantum in se est pro quibusdam peccatis poenas infligunt aeternas, ut cum infligunt exilium aut seruitutem. Quod enim aeternae non sint, ob id est, quia nec ipsa vita, quae his plectitur, porrigitur in aeternum. Et cum quem humanae leges pro aliquo grandi crimine morte mulctant, non aestimant supplicium eius iuxta moram qua occiditur, quae perbreuis est, sed potius quod talem auferunt in sempiternum de societate uiuentium. Quod autem est ista ciuitate mortali homines supplicio primae mortis, hoc est de illa ciuitate immortalis homines supplicio secundae mortis auferre. Sic ferè illo loco D. August. Praeter quam rationem indicatam ab ipso, inueniuntur & aliae rationes a patribus assignatae, quibus ostenditur quare iuste pro peccato temporali quidam eter contra bonum aeternum, dum contempserunt vitam aeternam. vnde eodem lib. cap. 12. dicit Augustinus: Factus est homo malo dignus aeterno, qui hoc in se peremit bonum, quod esse posset aeternum. Alia ratio est, quia homo quantum in se est, in aeternum peccauit. vnde D. Greg. lib. 4. dialog. cap. 44. suo Petro roganti quomodo iustum sit, ut culpa quae cum sine perpetrata est, sine fine puniatur, respondit: Hoc, inquit, recte diceretur, si districtus iudex non corda hominum sed facta pensaret. Iniqui enim ideo cum sine deliquerunt, quia cum sine viuerunt. Nam voluissent utique si potuissent sine fine viuere, ut potuissent sine fine peccare. Ostendunt enim quia in peccato semper viuere cupiunt qui nunquam desinunt peccare dum viuunt. Ad magnum ergo iustitiam iudicatis pertinet, ut nunquam careant supplicio, qui in hac vita nunquam voluerunt carere peccato. Haec ille. Tertia ratio est, quia per peccatum contra Deum peccatur, qui est infinitus, atque ob id infinitam meretur poenam. Poena enim secundum Philosophum 5. Ethic. infligitur secundum dignitatem eius in quem peccatur. Est & quarta ratio ad idem pertinens, nempe quia culpa manet, cum culpa non possit remitti sine gratia, quae post mortem non potest acquiri. Culpa autem, manente non debet cessare merito poena. His iam omnibus circa Christi verba partrastatis, sum

PACISCITVR IVDAS CVM IVDÆIS. Matthæi 26. Marcii 14. Lucae 22. CAPVT CXXVIII.

Appropinquabat autem dies festus azymorum, qui dicitur Pascha. Erat autem Pascha & azyma post biduum. Et factum est, cum consummasset Iesus sermones hos omnes, dixit discipulis suis: Scitis, quia post biduum Pascha fiet, & filius hominis tradetur ut crucifigatur. Tunc congregati sunt principes sacerdotum, & seniores populi in atrium principis sacerdotum, qui dicebatur Caiphus, & consiliu fecerunt, ut Iesum dolo tenerent, & occiderent. Et querebant summi sacerdotes, & scriba, quomodo eum dolo tenerent, & occiderent. timebant vero plebem, dicebant autem: Non in die festo, ne forte tumultus fieret in populo. Intravit autem Satanas in Iudam, qui cognominabatur Iscariothes, vnu de duodecim, & tunc abiit vnus de duodecim qui dicebatur Iudas Iscariothes, ad principes sacerdotum, ut proderet eum illis, & locutus est cum principibus sacerdotum & magistratibus, quemadmo-

te o primicipes sacerdotum c. m. tesciferet

dum illum traderet eis. Et ait illis: Quid vultis mihi dare. Et ego vobis eum tradam. At illi b audientes, constituerunt ei triginta argenteos. Et h gauisi sunt, & p promiserunt ei pecuniam se duros. Et spondit, & exinde querebat oportunitatem b quomodo oportune traderet illum sine turbis.

A PROPINQVABAT AVTEM DIES FESTVS AZYMORVM, QVI DICITVR PASCHA. &c.] Tres Euāgelistæ, Matthæus Marcus & Lucas, post gesta & dicta trium dierum eius hebdomadæ in qua mortuus est Dominus, descripturi eius passionem, auspicantur eam à consilio sacerdotum contra Christum, & pacto Iudæum Iudæis, quod passionis Christi fuit exordium. Et quidem Lucas pactum illud de tradendo Iesu descripturus, tantum præmittit diem festum azymorum appropinquasse: Marcus verò quam vicinus ille dies fuerit explicauit, dicens post biduum fore Pascha & azyma: vt intelligeremus post descripta ab ipso trium dierum gesta, adhuc biduum fuisse ante Pascha, & biduo ante Pascha contigisse, quæ deinceps narrat de consilio sacerdotum contra Christum, & pacto Iudæi cum illis, nimirum feria quarta hebdomadæ huius. Matthæus autem etiam Dominum dixisse post superiores sermones, commemorat Pascha fore post biduum, ac tum se tradendum, & crucifigendum. Et factum est, inquit, cum consummasset, id est, finiuisset Iesus sermones hos omnes, de suo scilicet aduentu, dixit discipulis suis: Scitis quia post biduum Pascha fiet. Dixerat enim Dominus superiores sermones in vespera vel in nocte sequente feriam tertiam, vt patet ex præcedentibus: post tertiam autem feriam restabant duo dies ante Pascha, nempe feria quarta, & quinta, in cuius vespera cæpit Paschalis solennitas, vt ex sequentibus erit manifestum. Porro ne quis erret in vocabulo, Pascha, cuius frequens est in sequentibus vsus, sciendum imprimis, dictionem hanc non deriuari à Græco verbo πάσχα, quod pati significat, vt Pascha significet passionem, quemadmodum quidam putauerunt, sed est Hebraica dictio, à Septuaginta interpretibus sic posita, cum Hebræis dicatur Pesah, pro quo D. Hieronymus posuit Phase: quæ varietas non ex dictionis, sed ex punctorum & pronuntiationis aut lectionis diuersitate nata est. Significat autem hæc dictio proprie transiitionem aut transitum, festiuitati & agno Paschali accommodata, non potissimum ob transitum filiorum Israel ex Aegypto, vt quidam etiam putant, nec ob id quod Dominus transferit per terram Aegypti, percutiens primogenita: sed quod exterminator videns sanguinem in foribus Israelitarum pertransierit, nec percussit eos sicut Aegyptios. Hæc enim ratio hominis redditur Exod. 12. cum dicitur: Transibit enim Dominus percutiens Aegyptios, cumque viderit sanguinem in superliminari, & in vtroque poste, transcendet hostium domus, & non sinet percussorem ingredi domos vestras. Quo loco non pro verbo, transibit, sed pro verbo transcendet. Hebræis est verbum Pesah, vnde deriuatur Phase & Pascha, vt intelligamus non à transitu Domini per terram Aegypti, sed à transiitione domorum Israelitarum dictum Pascha. Vnde & eodem loco sequitur: Et cum dixerint vobis filij vestri: Quæ est ista religio? dicetis eis: Victimam transitus Domini est, quando transiuit super domos filiorum Israel in Aegypto, percutiens Aegyptios, & domus nostras liberans, vbi iam pro verbo transitus, Hebræis est Pesah. Duplex autem est vsus vo-

cabuli, Pascha, in scripturis. Aliquando enim accipitur pro ipso agno Paschali qui immolabatur 14. luna primi mensis ad vesperam. Sic enim accipitur Exodi 12. cum dicitur: Immolate Phase. Et rursum. Hæc est religio Phase. Omnis alienigena non comederit ex eo. Sic accipitur in cap. sequenti apud Euāgelistas, vt cum dicit Lucas: Venit dies azymorum, in qua necesse erat occidi Pascha. Et cum Matthæus & Marcus dicunt: Quò vis eam & paremus tibi comedere Pascha. Secundum hanc significationem Paulus hoc nomen etiam Christo tribuit tanquam vero agno, figurato per typicum illum legis veteris agnum: Pascha: inquit, nostrum immolatus est Christus. Aliquando vocabulū hoc accipitur pro ipsa festiuitate Paschali, idque quandoque pro tota ipsa solennitate ex septem diebus constante: quandoque singulariter pro prima huius festiuitatis die, in cuius vespera præcedente agnus immolatus erat, nempe pro 15. luna primi mensis, quæ solennior erat aliis diebus, vt patet Leuit. 23. & Nume. 28. Vtroque hoc posteriori modo accipi potest isto loco, cum post biduum dicitur futurum Pascha. Pro Paschali enim solennitate vocabulū hoc accipi Lucas aperte hic testatur, dicens: Appropinquabat dies festus azymorum, qui dicitur Pascha. Vbi etiam per diem festum azymorum, intelligi potest aut tota septem dierum solennitas, quæ à Ioanne Euāgelista dicitur dies festus Iudæorum, aut prima huius solennitatis dies. Sicut autem nomen, Pascha, cum proprie significet agnum Paschalem, translatum est etiam ad significandum ipsam festiuitatem: Sic etiam vocabulū Græcum, azyma, cum proprie significet panes infermentatos, translatum videtur ad significandum ipsam festiuitatem, in qua septem diebus panibus infermentatis Iudæi vesci debebant. Sic enim videtur accipi apud Marcū, cum habet: Erat autem Pascha & azyma post biduum. Et hæc quidem de vocabulis, pascha & azyma. Cæterum circa hoc quod post biduum dicitur fore Pascha, oritur non parua difficultas, citra cuius solutionem, pleraque in sequentibus intelligi satis nō possunt vt ob id merito hic sit tractanda. Cum enim Euāgelistæ, Matthæus & Marcus, hoc loco significant aperte Pascha fuisse biduo post diem tertium ab ingressu Domini magnifico in urbem Hierusalem, hoc est, ad vesperam feriæ quintæ, vt die sexto solennitas fuerit Paschæ (Nam Hebræis dies festi à vespera incipiunt) eademque vespera iisdem Euāgelistæ simul cum Luca testentur Dominum secundum legem agnum paschalem comedisse, Ioannes contra significat Paschæ solennitatem tunc incidisse in diem septimum, ac agnum Paschalem à Iudæis comesum ad vesperam feriæ sextæ. Nam cap. decimotertio descripturus locutionem pedum, quæ cæna facta fuit, scribit ante diem festum Paschæ, hoc est, pridie Paschæ id accidisse. Item decimooctauo capite, de Iudæis, dicit: Non introierunt in prætorium, vt non contaminarentur, sed manducarent Pascha, hoc est, agnum Paschalem. Male enim quidam quo eludant hoc argumentum affirmant per Pascha intelligenda azyma, tum quod nusquam in scripturis ostendi possit Pascha sic accipi: tum quod propter azyma non erat vitanda

vitanda contaminatio, quandoquidem & immundi illis vesci poterant verisimiliter, quemadmodum ex eo licet colligere, quod pœna mortis intentata præcepti fuerit Iudæis septem integris diebus comedere azyma, cum immunditiam legalē leuissimas ob causas cōtraherēt. Iā. ca. 19. memorās tempus in quo Christus fuit condēnatus, sic scribit: Erat autē pascenē Paschæ. Non erat ergo is dies Pascha, sed præparatorius ad solennitatem Paschæ, sequenti die celebrandam, quod & ex iustorum factis euadit manifestum. Nicodemus enim & Ioseph ab Arimathia emerunt eo die vnguenta & sindonem, ac Dominum vinctum sepelierunt, quæ in ipsa Paschæ solennitate non licuissent. Nam de prima & septima huius solennitatis die præcipitur Exodi 12. vt nihil operis faciant in eis, exceptis his quæ ad vescendum pertinent. Sic & mulieres illæ quæ Dominum secutæ fuerant, sua quoque vnguenta mercatæ fuerunt, & parauerunt hoc ipso die pasceves, vt postridie quiescerent secundum legem, quemadmodum scribit Lucas ca. 23. Ad hanc difficultatem Græci & Latini diuersimodè soliti sunt respondere, Græcis asserentibus Dominum præuenisse vno die celebrationem agni Paschalis, & decimatercia luna illum cum eis edisse: Latinis verò contra, Dominum decimaquarta luna secundum legem agnū Paschalem edisse affirmantibus, Iudæos verò contra legem distulisse vno die Pascha, auiditate occidendi Dominū. Verum neutra assertio conueniens est difficultati soluendæ. Nam præterquam quod pium satis non sit dicere Christum Pascha anticipasse, qui, dum lex vigeret, omnia legis diligentissimè obseruauit, pugnat etiam cum hac assertione quod Marcus postea dicit: Primo die azymorum quando Pascha immolabant. Et Lucas: Venit autem dies azymorum in quo necesse erat occidi Pascha. His enim locis significatur legitimam fuisse celebrationem agni paschalis ea die qua illam Dominus obseruauit: proinde Græci hæc Euāgelistarum loca coguntur coactis interpretationibus tractare, & obtorto collo trahere ad suum sensum. Quod autem Iudæi propter occidendum Christum Pascha contra legem distulerint in sequentem diem, vt illi dicunt, æquè est improbabile. Primū enim quomodo hoc ausi fuissent, cum tanta vndique multido ad festum hoc venire solita fuerit? Deinde loca Ioannis superius citata, & facta non solum impiorum Iudæorum, sed & iustorum, planè significant, non contra morem, sed legitimè Pascha tunc incidisse non in feriam sextam, sed in diem sequentem: proinde Latini qui hanc sequuntur sententiam, coguntur vim facere prædictis verbis Ioannis. Cum ergo neutra harum opinionum sit probabilis, nec verisimile sit Christum iam Pascha contra legem anticipasse, aut Iudæos propter necem Christi occupatos distulisse illud, pro sequentium intelligentia, & scripturarum concordia, inuenienda est ratio qua ostendatur Christum Pascha suum celebrasse pridie quam Iudæi suum celebrarent, & tamen & Christum & Iudæos suum Pascha legitimè celebrasse. Hanc rationem paucis insinuat Rupertus in Matthæū scribens, ac dicens, Iudæos ex traditione patrum nunquam duo festa in quibus nihil operis facere præceptum fuit, continuè celebrare solitos, quod difficile esset mortuorum corpora aut cocta olera in tertium vsque diem seruare in regione illa calida, atque ob id Paschæ festiuitatem, quotiescunque

A incidit in feriam sextam, quemadmodum euenit eo tempore quo Dominus est passus, distulisse in diem sequentem, sabbathum scilicet. Paulus Burgensis in annotationibus adiunctis Commentariis Nicolai de Lyra, exactius & prolixius profequitur rationem qua factum est vt Christus pridie quam Iudæi suum pascha celebrarit, & tamen vtrique legitimè, memorans primam duas obseruationes apud Iudæos obtinuisse, vnde festa nonnunquam de die in diem translata apud eos fuerunt. Prior est, si lunatio primi mensis, quæ scilicet proxima est æquinoctio vernali, à qua reliqua festa numerantur, contingat post decimoctauam diei horam, Neomenia illa in sequentem diem ordiatur, eo quod diei in qua lunarium coniunctio euenit, tantum sex horæ superessent. Hæc obseruatio iusta fuit, quia Neomeniæ nonnullam habebant celebritatē, vt in quibus peculiaria sacrificia fuerint præcepta Num. 28. vnde par fuit vt vel quartam diei naturalis partem haberent integram. Altera autem obseruatio fuit ex traditione patrum, ne lunatio primi mensis, & proinde nec Pascha, quod decimaquinta die primi mensis erat celebrandum, secunda, quarta vel sexta septimanæ celebraretur. De secunda septimanæ hanc asserit causam, quod si in ea lunatio fixa fuisset, euenisset festus expiationis (quod decima die mensis septimi erat celebrandum) in sexta septimanæ, atque ita cum æquè feriarum in ipsa atque sabbatho oporteat, duo quieti dies sacri, continui incidissent, quod molestum tanto fuisset populo. Similiter si Neomenia euenisset in quarta septimanæ, festum expiationis celebrandum fuisset prima septimanæ, atque iterum duo prima sabbatha coniuncta polulum plus æquo grauassent. De sexta septimanæ aliam adfert rationem, nepe quod tunc septimus dies festi Tabernaculorum occurrisset die sabbathi. In hoc autem septimo die multa lætitiæ signa ostendebant, quæ die sabbathi facere non putabant licita, septies circumuendo altare cum palmarum frondibus, in memoriam captæ Iericho, & alia quædam id genus faciēdo. Præter hæc addit Burgensis, se, supputatione temporum diligenti habita, quam & peritissimi Hebræorum, cum quibus scilicet eam contulerit, comprobarunt, deprehendisse, anno quo Christus passus fuit, coniunctionem lunarium, proximam æquinoctio vernali, secundum medium motum solis & lunæ qui est inuariabilis, euenisse quinta septimanæ, hora decimanona, adiectis aliquot minutis. Ergo iuxta priorem obseruationem non potuit eo die statui Neomenia, quod non haberet quartam eius diei partem integram. Transferri igitur eam oportuit in sextam. Sed cum obstaret altera obseruatio Iudæorum, ne die sexto celebraretur, quod ita euenisset in sabbathum, septimum tabernaculorum dies, transtulerunt secundo eius anni primam Neomeniam, atque ex consequenti etiam Paschæ solennitatem, nimirum in sabbathum, idque ob traditionem patrum, quæ iam à restituto templo obtinuerat, quemadmodum refert quidam Iudæorum historiographus in libro Sedar Olam, his verbis: Sic statuerunt magistri nostri iudices Sanhedrin magni nominis in seculo. In domo sanctuarij secunda, cum extructa esset & consummata, tunc apparuit solum igneum perfectissimum, super quod sedebat rex mundi sublimis valde, stans inter peticum, & acceperunt coronam, apprehenderuntque sigillum reconditum, & sanxerunt, ordinaue-

runque statutum perpetuum, & traditum est in manu Rabbi Eliezer, qui reliquis omnibus maior erat, & is ordinavit diem sortium non observari secundo, quarto, septimo hebdomadae die: neque Pascha secundo, quarto, sexto: neque die retentionis tertio, quinto, septimo: neque principium anni, secundo, quarto sexto: neque diem expiationis primo, tertio, sexto in aeternum. Ex quibus omnibus duo sunt manifesta quae propositae difficultati solvenda sufficiunt. Vni, quod quandoquaque Paschalis festiuitas incidit in feriam sextam, tunc Iudaei eam festiuitatem publico more ex patrum traditione recepto transferebant in diem sabbathi sequentem. Alterum, quod hoc anno quo Christus passus est, Paschalis festiuitas incidit in feriam sextam, atque, ob id publico more, & omnibus iam observari consuetudo Pascha tunc observatum fuerit die sabbatho. Sed quia mos hic à patribus contra legem Dei & propter sequentes solennitates receptus erat, Christus qui legi patris sui quam patrum traditionibus maluit obtemperare, ac etiam sequentium solennitatum nullam debuit habere rationem, quas scilicet iam aboleri oportebat, Pascha suam celebravit tempore secundum legem patris legitimo, nempe die sexto, qui in vespera quinti incipiebat, qua agnum suum paschalem cum discipulis comedit. Neque ergo Christus suam Pascha anticipavit, neque Iudaei illo peculiariter anno ipsum propter patranda necem Domini distulerunt, sed utriusque tempore quod eis iam pridem legitimum erat, illud observarunt: Dominus quidem tempore legitimo ex lege Dei, Iudaei autem legitimo ex traditione patrum, atque ob id Ioannes de sabbatho in quo Dominus quieuit in sepulchro, dicit, quod magnus fuit dies ille sabbathi, nimirum quod in eo & Paschatis & sabbathi celebritas convenissent, secundum observationem Iudaeorum. Hic iam observanda diuina providentia, qua factum est ut per traditionem seniorum legis constitutioni superadditam, eo anno quo Christus erat immolatus, duplex Pascha occurreret, & duplex luna decimaquarta: una vera, altera legitima secundum patrum traditionem. Sic enim factum est, ut in prima Christus sacrificium adimpleret legale, & novum institueret, & in secunda se Deo in novum offerret agnum paschalem, diversisque respectibus, & hinc veri agni immolatio typico responderet, & illinc typici agni immolatio legitime praeceperet verum. Omnino enim conveniebat, ut priusquam verus agnus immolaretur, typicus prius à Domino celebraretur, ut typo veritas succederet: & tamen rursus conveniebat, verum agnum decimaquarta luna etiam immolari, quo veritas figurae responderet. Haec autem duo simul esse non poterant, nisi concurrentibus praedicto modo duabus lunis decimisquartis. Et quid de decimaquarta luna iuxta Christi numerationem loquuntur Matthaeus, Marcus, & Lucas, cum aiunt post biduum fuisse Pascha, & fuisse primum diem azymorum: Ioannes vero decimaquartam consideravit iuxta observationem Iudaeorum, cum dicit non introiisse praetorium ut Pascha manducarent, & alia, quibus significat Paschalem festiuitatem incidisse in sabbathum. Cum enim tres illi Evangelistae magnam illius coenae fecerint mentionem, in qua cum suis edit agnum Paschalem, & instituit Eucharistiam, merito illius lunae decimaquartae meminerunt, quae erat iuxta veram supputationem, ut ostend-

derent Christum in hoc legem observasse: Ioannes vero, qui de coena, tanquam ab aliis latius tractata, unico verbo absoluit dicendo: Et coena facta, aliam iuxta receptam Iudaeorum observationem merito consideravit, ad excludendum duplicem obiectionem quae ex aliis Evangelistis fieri poterat. Primum enim obiici poterat, quomodo si Christus cum suis decimaquarta luna ad vesperam legitime agnum edit, Iudaei illum & cum illo duos etiam latrones sequenti die crucifixerunt, & alia multa fecerunt quae decimaquinta luna facere nefas erat, cum haec illis fuerit dies festus, in quo nihil operis facere licebat. Neque enim sufficebat dicere Iudaeos odio Christi haec fecisse etiam decimaquinta luna, cum illi sua facta per legem niterentur iustificare, & praetextu legis contempte Christum persequerentur, ut omittamus etiam iustos hac die fecisse, quae festo die facere illicitum erat, ut supra est dictum. Secundò ex aliis Evangelistis dubitari poterat, quomodo veritas suae responderet figurae, si, ut ex illis sequitur, decimaquinta luna Christus est immolatus. Ioannem enim qui de typico agno tacuit, ostendere voluisse Christum in cruce immolatum, verum fuisse agnum paschalem, patet tum ex eo quod descripturus quo tempore Christus à Pilato sit cruci adiudicatus, dixit: Erat autem parasceue Paschae hora quasi sexta; significare volens, decimaquarta ad vesperam Dominum crucifixum, ut ex sequentibus fiet manifestum, tum ex eo quod illud: Os non comminuetis ex eo; applicet Christo, cum ad literam dictum sit de agno paschali typico.

His praemissis, ad tractationem verborum Christi nunc est deveniendum, quibus praedixit suae mortis tempus, dicens: Scitis quia post biduum Pascha fiet, & filius, &c. Et quidem quomodo verè dixerit in fine & vespera vel nocte feriae tertiae, post biduum fore Pascha, secundum veram scilicet decimaquartae numerationem, patet ex praedictis. Quod autem dicit, Scitis, indicat ipsum Apostolis suis prius indicasse quo tempore secundum legem Pascha celebrandum esset, aut Christo fuisse consuetum non secundum morem Iudaeorum, sed secundum exactam legis constitutionem Pascha celebrare. Sic enim fieri potuit ut scirent post biduum fore Pascha, cum secundum Iudaeorum observationem non nisi post triduum esset futurum. Cum autem superius suis praedixit frequenter mortem suam & mortis genus, sed & locum suae mortis, nunc etiam praedixit suae mortis tempus, ut nihil sibi incognitum declararet, & omnino voluntariam sibi suam mortem significaret, ac proinde sui admonerentur non offendi ipsius cruce. Bene autem ante biduum potius quam triduum aut quadriduum suam praedixit passionem, ut triduanae resurrectioni tridua-na responderet passio, & videntes apostoli verè ipsum praedixisse se crucifigendum tertio die non dubitarent etiam verè praedixisse tertio se resurrecturum die. Mystice autem post biduum Pascha fore praedicitur, quia post tempus ante legem, & tempus sub lege, verus agnus in cruce pro omnium salute immolatus erat. Cui accommodari non inepè potest illud Osee: Vivificabit nos post duos dies. Porro cum traditio Christi in scripturis tribuatur diversis (si quidem & pater dicitur illum tradidisse nobis, & ipse seipsum) hic cum dicitur, & filius hominis tradetur, ut crucifigatur; verisimile est Dominum loqui de traditione Iudae, de qua

qua mox subiicitur quomodo eam Iudaei Iudas promiserit. De hac tamen traditione, quae facta est post biduum, nempe in nocte sequente feriam quintam, si est sermo, coniunctio, ut, accipienda magis est consequentive, ut euentum significet, quam ut finem denotet à Iuda traditore intentum. Posset tamen intelligi, etiam de traditione Pilati, de qua infra dicitur cap. 27. Tunc dimisit illis Barabbam, Iesum autem flagellis caesum tradidit ut crucifigeretur. Aut de traditione pontificis, de qua dicit Pilatus: Gens tua & pontifices tui tradiderunt te mihi. Non simpliciter autem Dominus suam traditionem, & passionem post biduum futuram praedixit, sed Paschae mentionem simul intulit, tum ut significaret se verè esse Paschalem agnum qui in die paschae esset immolatus: tum ut significaret suae passioni eum diem delectum esse, quo sui interfectores ipsum capere & occidere volebant. Subiungit enim mox Matthaeus congregatos sacerdotes & principes populi, definiisse Iesum non occidendum, aut capiendum in die festo, veluti ostendere volens, diem quem Dominus praedixerat, illos vitasse studiosè, quo magis intelligeretur Dominum ab illis occisum, non quando illi volebant, sed quando ipsemet voluit.

TUNC CONGREGATI SUNT PRINCIPES SACERDOTVM ET SENIORES POPVLI. Congregatio hanc factam feriam quartam, supra annotavimus significasse & Marcus & Matthaeum. Marcus quidem, dum postquam dixisset, erat autem Pascha post biduum; subiungit, Et quaerebant summi sacerdotes & scribae quomodo eum dolo tenerent & occiderent; quo significat tunc eos, istud quaevisse, cum iam foret post biduum. Pascha, Matthaeus vero, dum postquam introduxisset Dominum dicentem post biduum fore Pascha, mox intulit, tunc congregati sunt, nimirum biduo ante Pascha, hoc est, feria quarta. Hoc autem biduo toto, creditur valde verisimiliter Christus solito more non adfuisse Bethania Hierusalem docendi gratia, sed mansisse in Bethania usque ad vesperam diei quintae. Quod praeter causas quibus solitus fuit Dominus se subtrahere ad tempus suis hostibus, nunc peculiariter ob id videri potest fecisse, ut ne postquam dixerat suis se post biduum occidendum, prius adiret locum in quo erat occidendus, quam biduum illud impleri coepisset, nec ante biduum hostibus suis & Iudae daret occasionem comprehendendi & tradendi se. Et sic enim plane declaravit se quando voluit captum & occisum. Caeterum Matthaeus & Marcus sua illa iam dicta narratione non tantum indicaverunt tempus huius consilij de occidendo Iesu, sed simul etiam, quem admodum & Lucas, notaverunt summam sacerdotum & scribarum impietatem, & cultus divini cuius videri volebant studiosissimi, negligentiam, quod scilicet Paschali solennitate iam tam vicina, ad quam dignè celebrandam sese totos parare debuissent, inno concilio toti in hoc essent, ut Iesum, hoc est, Salvatorem & comprehenderent, & occiderent. Tunc ergo, ait Matthaeus, hoc est, biduo ante Pascha, hi qui maxime tunc circa religionem vacare debuissent, cum diebus hebdomadae praecedentibus frustra propter metum plebis tentassent Iesum palam comprehendere, & libera eius reprehensione & notatione, ea maxime qua eos infectatus fuerat sermo tertia, graviter essent contra ipsum irritati, nec viderent ipsum iam solito

more convenire in templum, congregati sunt in atrium principis sacerdotum, qui cum debuissent ex officio omnes ab iniusta nece evocare, omnino ad hanc maximam suam instigator. Hic ergo congregati consilium fecerunt, hoc est, consultaverunt non de his quae ad festiuitatem dignè celebrandam pertinebant, sed ut Iesum dolo tenerent, hoc est, occultè & per insidias comprehenderent, & comprehensum occiderent. Iamdudum enim auctore Caipha principe sacerdotum concluserat Iesum interficiendum, ut ex Ioanne patuit, atque ex illo tempore quaesierunt eum in templo palam docentem comprehendere, ut ex praedictis item patet: verum cum propter populi erga Iesum fauorem non auderent ipsum palam capere, concilio congregato rursus, consultaverunt iam, ut eum non palam & aperta vi, sed dolo & occultè caperent. Cumque omnino iudicarent eum dolo capiendum, quaerebant, ut Marcus habet, quare ratione & quo modo ipsum dolo comprehendere possent. Causam vero cur de hoc modo tam essent solliciti, Lucas expressit, nimirum quia timebant plebem, quam videbant Iesu fauentem propensè. Ob cuius etiam metum inter varia quae sequebantur agitabant consilia, iudicabant in die festo illum nec comprehendendum, nec occidendum, in quo, scilicet magna hominum multitudo ex omnibus locis in Hierusalem confluerat, quam metuere non tumultu facto contra se exurgerent, & Iesum à manibus suis eriperent. Vnde dicebant: Non in die festo, supple eum comprehendamus, & occidamus. Vbi notandum, per diem festum non intelligi diem primam Paschae, qui festus erat & celebris Iudaeis, (nam in eo die Iesum non occidendum consultatione non indigebat, cum scirent id per legem non licere) sed tota ipsa festiuitas significatur, quae septem constabat diebus, imò & dies qui adhuc restabant ante Pascha. Si enim propter metum tumultus popularis non iudicabant eum comprehendendum in diebus Paschae, ergo nec diebus qui tunc ante Pascha restabant, cum iam maxima hominum multitudo ad festiuitatem celebrandam convenisset, ut ex Ioanne patuit. Dicentes ergo: Non in die festo, non volebant ante festiuitatem necem eius accelerandam, sed differendam, quousque instans festiuitas praeterisset, ut intelligit D. Chrysostr. Quod autem sequitur: Ne forte tumultus fieret in populo, ab interprete nostro sic est verbum, quasi sint verba Evangelistae, non ipsorum consultantium, quorum sunt illa: Non in die festo. Graeca tamen etiam sic verti possunt, ut etiam haec sint consultantium verba. Nam pro, fieret, verti potest fiat, ut sit sensus: Non faciamus in die festo, ne tumultus fiat in populo contra nos. Ut ut est, declarat haec pars principes sacerdotum non ea quae Dei sunt timuisse, ne peccato in festo tempore peracto maior eis inquinatio fieret, sed ubique quae humana sunt cogitabant. Nam nec seditiones turbarum fieri in solennitate metuebant, ne populus peccaret, sed ne Christus euaderet, & malum aliquod à tumultuantibus populo ipsis obueniret. Verum, ut contra eorum deliberationem accidit diuina dispositione, Christum ab eis occidi in die festo, propter duas causas superius indicatas, nimirum ut & declararetur Christus esse verus agnus Paschalis, & intelligeretur ipsum occisum quando voluit, non quando illi voluerunt: ita, & contra eorum metum accidit nullum fieri in populo pro Iesu tumultum

multum, sed potius contra ipsum talem fieri tumultum, qui causa fuit ut a Pilato traderetur crucifigendus, alioqui ab ipso non tradendus. Nam, ut postea dicit Mattheus, cum Pilatus videret quod nihil proficeret, sed magis tumultus fieret in populo, volens satisfacere populo, adiudicavit fieri petitionem eorum. Quod Dei permissiva ordinatione ita factum est, non solum ut instabilitas popularis favoris declararetur, sed & ut totus Iudaeus populus iusto Dei iudicio reiiciendus; simul cum principibus necem Christi procurans, eadem cum illis ultione iuste inuolueretur. Atque haec iam est tertia causa quare in die festo Paschae Christum a Iudaeis occidi conveniebat, quando omnis Iudaeorum multitudo in Hierusalem confluerat. Cui & alia adici potest, ut scilicet intelligeretur inste Iudaeas festivitates esse reiectas a Deo & abolitas, Postquam praecipuam suam festivitatem Iudaeus populus tam iniqua maculasset & profanasset eade, ob quam & meruerunt eodem tempore postea a Romanorum exercitu opprimi, & concludi intra sanguinariam civitatem, cum ab eis extremam Deus per Romanos sumpturus esset ultionem, ut prius dictum est ex Iosepho. Porro in supradicto concilio contra Christum congregato, tres hominum ordines congregatos ex Evangelistis licet colligere. Primum quidem principes sacerdotum. Qui autem hi fuerint, dictum est in ca. Concordia 9. nempe quod non solum qui in summo pontificatu sibi succedebat, & aliquando pontifices fuissent, sed & illi 24. familiarum sacerdotum principes, de quibus 1. Paral. 24. Cum enim singulariter fit mentio principis sacerdotum aut Pontificis, significatur is qui supremum inter omnes sacerdotes obtinebat locum, ut cum hic dicitur, in atrium principis sacerdotum, cum vero pluraliter, tunc significantur omnes illi praedicti. Secundo, huic concilio interfuerunt scribae, ut habent Marcus & Lucas, sub quibus, ut & alias, Pharisaei etiam comprehenduntur. Tertio, ut Mattheus habet, interfuerunt & seniores populi, quos omnino verisimile est fuisse illos quos Lucas vocat hoc loco, magistratus, ut nos quidem legimus. Nam Graeca habent *ἡγεμόνες*, quae dictio proprie quidem significat duces exercitus. At Theophrastus, & post eum Quidam, putat hic ea dictione significari aedificios & praefectos aedificiorum templi. Siquidem Actuum quarto sic accipitur, cum dicitur: Super venerunt sacerdotes & magistratus templi. Hic enim Graece est *ἡγεμόνες τοῦ ἱεροῦ*. Et cap. 5. de magistratu templi fit mentio. Verum hoc loco dictionem *ἡγεμόνες* simpliciter significare seniores populi, quae in populo aliquam obtinebant auctoritatem, omnino apparet ex eo quod Lucas supra in fine cap. 19. principes plebis: & in principio ca. 20. seniores populi coniungit principibus sacerdotum & scribis, sicut hic illis coniungit magistratus. Pro principibus populi & civitatum praefectis, dictione *ἡγεμόνες* vltus est idem Lucas Act. 16. ubi Paulus & Silas dicuntur oblato magistratibus in Philippis, & ab illis iussis flagellis eadi. Significat enim ea dictio etiam civitatum praefectos, quamquam proprie significet duces exercitus. Itaque in concilio hoc contra Iesum collecti erant & qui sacris, & qui profanis praerant, de quorum consilio sub typo Christi dixit Ieremias: Cogitauerunt super me consilia dicentes: Mittamus lignum in paucum eius, & etiam eius de terra vici-

atium, & nomen eius non memoreretur amplius. Et Psalmista item in typo Christi: Et qui inquirebant mala mihi, locuti sunt vanitates, & dolos tota die meditabantur.

INTRAVIT AUTEM SATANAS IN IUDAM QUI COGNOMINABATUR ISCARIOTES. Post descriptam principum contra Iesum congregationem, Mattheus & Marcus insinuare volentes occasionem facti in illa congregatione iniri a Iuda cum principibus Iudaeorum, subiungunt de oleo effuso super caput Domini in Bethania, quae historia cum sit per recapitulationem hic commemorata, ut supra est ex Ioanne ostensum, suo loco superius est posita. Post hanc ergo historiam interpositam per recapitulationem propter dictam causam, redeunt ad ordinem gestorum in hac feria quarta, quem ordinem Lucas servavit sine alicuius historiae commemoratione, quae Iudae fuit occasio prodendi Dominum. Omisisse enim ob id videri potest illam historiam, quod alicubi cuiusdam similis vntionis ab eadem facta muliere fecisset mentionem. Proinde cum Mattheus post illam historiam subiungit: Tunc abiit vnus de duodecim, &c. non debet adverbium, tunc, intelligi demonstrare tempus quo gesta sunt quae mox praecedunt, ut significetur Iudam illo die abiisse quo facta est vntio: sed potius tempus de quo imprimis narrare inceperat, quando scilicet congregati erant principes sacerdotum, ut sit sensus: Tunc abiit, hoc est, postquam facta erat illa vntio quam indignè ferebant discipuli, sed maxime Iudas, tunc cum congregati essent biduo ante Pascha principes Iudaeorum, accessit ad eos. Constat ergo feria quarta Iudam eum Iudaeis pepigisse de tradendo Iesu, ob quod pactum, & simul consilium Iudaeorum de occidendo Iesu habebant hoc die, Ecclesia primitiva ieiunare solebat feris quartis, sicut & feris sextis, eo quod tunc passus fuerit Dominus, ut testatur D. Augu. Epist. 86. quae est ad Casulanum. Porro Lucas hic peculiariter dicit de Iuda, quod intraverit in eum satanas, quod proculdubio non sic est accipiendum, quasi insanire eum fecerit, & corpus eius agitaverit, quemadmodum eos quos daemones dicimus, sed intrasse in eum dicitur, quod illo aditum praebente, potestatem in illum acceperit, ac veluti possederit ad novum quoddam facinus per illum tanquam servum & instrumentum suum perficiendum. Iam enim etiam prius servus erat diaboli, quia, ut dicit Ioannes, fur erat, & de iis quae mitebantur semper aliquid suffurabatur, sed cuius nunc ad novum facinus perficiendum per ipsum, diabolus in ipsum accepit potestatem, ideo nunc intrasse in illum dicitur: sicut viri iusti qui prius habuerunt spiritum sanctum, dicuntur reperi spiritum sancto, aut spiritus sanctus venisse in eos, quando ad novum aliquem effectum operandum eos inuadit & mouet. Non obstat ergo huic dictio Lucae, quod Ioannes post buccellam in nouissima cena dicit satanam introisse in Iudam. Nam & nunc introiuit & tunc. Nunc quidem introiuit, quia ad paciscendum cum Iudaeis de tradendo Iesu eum mouit: tunc vero, quia ad traditionem promissam perficiendam per ipsum, potestatem in illum accepit. Non accepisset autem, nisi ille veluti ostio cordis aperto, potestatem ingrediendi & possidendi se fecisset. Cum enim conceptam ex effuso vnguento indignationem, per Christi salutare admonitionem

& rat

& rationabilem defensionem non deponeret, sed diebus multis sequentibus eam in corde suo foueret, nec vinceretur aut familiaritate Christi humanissima, aut suauitate doctrinae eius, illo occasionem praebente, & Deo iusto suo iudicio permitte, factum est ut diabolus qui prius tantum veluti foris stans suggerebat proditorem magistri, illum ingrederetur, hoc est, possideret, eiq; dominaretur, capriuum eum ducens secundum suam voluntatem, ad paciscendum cum Iudaeis de tradendo suo domino. Simili locutionis generere & Petrus dicit Ananiam in Actis: Anania, cur impleuit satanas cor tuum, ut mentireris spiritui sancto? Sic enim habent Graeca, pro eo quod nos legimus, Cur tenuit satanas cor tuum metiri te spiritui sancto? Quem locum & simul praesentem locum tractans Didymus libr. 3. de spiritu sancto, ostendit aliter satanam ingredi & implere cor hominis, & aliter spiritum sanctum. Nam, ut libris illis de spiritu sancto docet, animam vel mentem hominis nulla creatura implere vel ingredi iuxta suam substantiam potest, sed sola trinitas: unde hinc probat spiritus sancti diuinitatem, quod totiens in scripturis homines dicuntur repleti spiritu sancto. Contra quod obiciens primum locum illum ex Actis, ac deinde locum hunc quo dicitur satanas intrasse in Iudam, sic responderet ad secundam obiectionem, tractans hunc locum: Ad id, inquit, quod secundum posueramus exemplum, quia in Iudam introiisset satanas, hoc dicendum est: Obseruans diabolus, quibusdam motibus & operationum signis, ad quae potissimum vitia Iudae cor esset procliuus, deprehendit eum patere insidiis auaritia, & reperta cupiditatis ianua, misit in mentem eius quomodo desideratam pecuniam acciperet, & per occasionem lucri, proditor magistri & saluatoris sui existeret, argentum pro pietate commutans, & suscipiens pretium sceleris a Pharisaeis atque Iudaeis. Haec ergo cogitationis occasio locum tribuit satanae, ut in cor eius introiens impleteret eum pessima voluntate. Introiuit ergo non secundum substantiam, sed secundum operationem, quia introire in aliquem, increata natura est eius, quae participetur a pluribus. Haec ille, interprete D. Hieronymo. Addunt autem omnes Euangelistae Iudae cognomen, Iscariotes, ad distinctionem eius ab alio Iuda Apostolo, quamquam & videri possit additum ab eis, quod nomen illud rei de qua sunt dicturi conueniret, sonat enim mercedem. Addunt item ipsum fuisse vnum ex duodecim, ad exaggerationem impietatis ipsius, quod non tantum esset ex discipulis Christi, etiam ipsi familiaribus, sed etiam ex primo discipulorum choro. Idem tamen etiam potest videri additum ad significandum personam hanc fuisse idoneam, quae occulte & sine turbis Christum prodere posset. Ad hoc enim nemo magis idoneus quam aliquis est numero eorum qui summa cum Domino familiaritate iungebantur, quos non fallet, quod se solitus esset conferre. Bene autem Mattheus & Marcus dicunt eum abiisse, quia non coactus, non inuitatus, sed sponte sceleratum inuit consilium, separans sese a sancto Christi & Apostolorum consortio. Sciuit pontifices & Pharisaeos dedisse mandatum, ut si quis cognosceret ubi esset Iesus, indicaret, ut apprehenderent eum, sicut scribit Ioannes capite vndecimo: aduertere item satis potuit illos diebus tribus iam praecedentibus quassisse, & cupuisse comprehendere Iesum, sed non ausos ob-

turbas. Itaque die qua Dominus in Bethania remansit, ipse in Hierusalem concedens negotii alicuius praetextu, vel etiam a Domino ob negotium aliquod missus, cum intelligeret in atrium pontificis principes Iudaeorum congregatos, ac facile diuinaret, qua de causa illuc conuenissent, ingressus est ad eos, ut proderet eum illis. Cumque de modo comprehendendi Iesum sine turbis principes in concilio essent solliciti, ut supra dictum est, ipse cum eis locutus est de modo quo traderet eum ipsis. Locutus est enim, inquit Lucas, quemadmodum illum traderet illis. Et quidem summa Iudae ingratitudo, & efficax auaritia eius malum in eo declaratur, quod eum a quo non solum nunquam fuit laesus, sed aliquot iam annis multis affectus beneficiis, tradere impiis Iudaeis non vereretur, ac damnum effusi vnguenti, etiam magistri pretio recompensare non dubitaret: sed rursus in hoc declaratur quam potens in ipso fuerit auaritia, quod pretium venditor in ementium reliquerit voluntate. Dixit enim: Quid vultis mihi dare, & ego eum vobis tradam? Infelix, inquit D. Hieronymus, Iudas, damnum quod ex effusione vnguenti se fecisse credebatur, vult magistri pretio compensare. Nec certam tamen postulat summam, ut saltem lucrosa videretur proditio, sed quasi vile tradens mancipium, in potestate ementium posuit quantum vellet dare. Haec ille. Quamquam autem Euangelistae factum Iudae simpliciter describant, praetermissis his quae apud principes praetextu, quemadmodum & alias facere solent, tamen rationi consentaneum est Iudam apud principes quibusdam modis proditorem sui domini ad quam se offerrebat, palliasse, ut scilicet dixerit se scandalizatum in magistro suo: & cum haecenus putauerit illum fuisse virtum spiritualem, nunc deposuisse bonum illum de ipso opinionem, quod vidisset ipsum tam delicatum ut vnguento pretiosissimo fuerit se a muliere perungi, non tantum in capite, sed etiam in pedibus. Naturale siquidem est hominibus, sub aliquo colore palliare propriae iniquitatis factum, quod nisi iam fecisset Iudas, non potuisset facile principibus facere fidem, promittendo proditorem sui magistri & domini. Itaque cum hac vel alia quavis ratione audirent ipsum male loquentem de suo domino, seseque offerentem ad desideratam sibi traditionem, sed sub pretio, gauisi sunt quod praeter expectationem inuenissent quendam valde idoneum sceleri perficiendo, & quandoquidem in ipsorum manu Iudas reliquerat pretium traditionis decernere, constituerunt ei triginta argenteos, promittentes se pecuniam illi daturos, postquam promissam traditionem adimpleuisset. Ipse vero tantula mercede contentus, & tam paruum lucrum clarius habes quam dominum suum mitissimum & benignissimum, spondit se futurum quod desiderabant. Atque in eo tempore, audis & inhians promissae pecuniae, captabat oportunitatem prodendi Iesum, idque, ut Lucas habet, sine turbis, hoc est, quando ei non adessent turbae. Ita enim desiderabant principes, ut occulte traderetur, quemadmodum & factum est. Quamquam autem principes etiam decreuissent non in die festo Iesum capiendum, tamen oblata tam commodi traditoris occasione, mutata sententia, illa vti quouis etiam tempore decreuerunt. Porro solus Mattheus expressit quantitatem pecuniae quae traditori promissa fuit, nempe triginta argenteos, id-

que

que ideo, quod postea ostensus erat pretium hoc à Propheta fuisse prædictum, qui ipsi proprius est mos, ut vaticinia Prophetarum, factis à Christo vel circa Christum accomodet, quod Hebræis Hebraicè suum scripserit Euangelium. Ut autem sciatur quantum fuerit istud pretium, & quid sit argenteus, aduertendum imprimis quod dictio, argenteus, substantiuè accepta dicitur de omni nūmo argenteo. Vnde Actuum decimonono ponitur pro denario. Nam pro eo quod nos legimus? inuenerunt pecuniam denariorum quinquaginta milium, Græca pro denariorum habent ἀργυρίσ, id est, argenteorum vel argenti, putatque Quidam veri posse, quinquagies mille nummum. Nam & nummus, hoc est, sestertius, erat argenteum numisma. At hac ratione quadruplo minor fit summa, ut & Budæus annotauit, quod nummus & sestertius quarta sit pars denarij. Argenteos tamen, quorum hic fit mentio, nō est probabile fuisse denarios, sed siclos, qui & ipsi fuerunt nummi argentei. Familiare enim est Hebræis per argenteos intelligere siclos, & aliquando quidem dicunt tantum siclos, aliquando tantum argenteos, aliquando verò siclos argenti, cum idem tamen semper significetur. Quod clarè cognosci potest ex eo quod habetur 2. Regum 18. vbi Ioab de Absalone ita loquitur: Si vidisti, quare non confodisti eum cum terra, & ego dedissem tibi argenti siclos, & baltheum? Qui dixit ad Ioab: Si appenderes in manibus meis mille argenteos, nequaquam mitterem manum meam in filium regis. Hic utrobique & pro argenti siclos, & pro argenteos, Hebræis est Ceseph, quod argentum significat. Septuaginta verò utrobique habent οὐκὸς ἀργυρίσ, id est, siclos argenti. Iosephus autem utrobique habet, siclos. Hinc ergo facile est agnoscere argenteos in scripturis vsurpari pro siclis. Quod & ex Hieronymo est manifestum, qui in commentarijs super illud Isaïæ 7. mille vites mille argenteis, significat in dictione, argenteis, subaudiendum siclis. Et in illud Iere. 32. scribens: Appendi ei argentum septem stateres, & decem argenteos, ne quis putet per stateres, id est, siclos (quemadmodum hic habent Hebræa) & argenteos, diuersa numismata intelligenda, interpretatur significari agrum emptum decem & septem siclis. Emit, inquit Propheta, agrum decem & septem siclis. Cum autem supra in cap. Concordiæ 69. ex Hieronymi & Iosephi sententiâ ostensum sit siclum & staterem esse semunciam, & valere quatuor drachmas Atticas, facile constare potest quanti ære nostro æstimatus sit & emptus Dominus noster, æmpe quindecim florenis argenteis quos Daelders dicimus, quibus probabile est potuisse emi agrum in sepulchrum peregrinorum, non autem triginta argenteis denarijs, qui secundum Budæum tantum tres faciunt coronatos, secundum Sanalem verò paulo amplius. Cæterum scribit Budæus hodie in ædificiū Ioannis Lateranensis Parisiis ostendi argenteum vnum, qui ex illis triginta esse dicitur, quos Iudas in templum abiicit, habentem characterem diuersum à denario Romano. Habet enim effigiem hominis non Iuscum eminente altera mala, ut Romana numismata visuntur, sed aduersam & integram, & à tergo flosculum vtrinque sine indice, cuius pondus, quantum coniecere potuit, dicit fuisse didrachmum. Tales argentei si fuerint hi quibus Dominus est venditus, summa triginta ar-

genteorum dimidio minor erit quam dictum est, nimirum septem floreni argentei & semis. Sanè Septuaginta interpretes nonnunquam cum Hebræa habent Secel, id est, siclum, aut Ceseph, verunt didrachmum, ut Genes. 20. vbi legimus: Ecce mille argenteos dedi fratri tuo, Septuaginta habent χίλια διδράχμα, id est, mille didrachma, cum Hebræis sit Ceseph. Et ca. 23. vbi legimus Abraham emisse agrum in sepulchrum quadringentos siclos argenti, Septuaginta habent, quadringenta didrachma. Et Exodi 30. vbi legimus: Hoc dabit omnis qui transit ad numerum sicli, iuxta mensuram templi. Siclus viginti obolos habet. Media pars sicli offeretur Domino, Septuaginta semper habent didrachmum pro siclo. Iam si vera est sententia quorundam, qui putant siclum sanctuarij fuisse duplum ad siclum communem, & siclum sanctuarij habuisse obolos viginti vel quatuor Atticas drachmas, siclum verò communem decem obolos aut duas drachmas, constare potest argenteos hos quibus Dominus fuit venditus, fuisse didrachma, ut præ se fert nummus ille qui Parisiis exhibetur. Ex his patet errasse Nicolaū, qui putat vnumquemque horum triginta argenteorum valuisse decem denarios vsuales, ac proinde triginta denarios valuisse trecentos denarios, sicque Iudam recuperasse totum pretium vnguenti, ex cuius effusione dolebat sibi lucrum periisse. Similiter errasse patet qui putant argenteum idem esse quod denarium, ac præsupponentes Iudam solitum decimum nummum suffurari, per acceptos triginta argenteos ostendunt ipsum sibi recuperasse damnum quod ex trecentis denarijs sibi periisse crederat. Triginta enim sunt decima pars trecentorum. Porro istius venditionis Christi figura, fuit & typus venditio Ioseph, qui tamen tertia parte minoris fuit venditus. Malè enim Genes. 37. legitur de Ioseph in quibusdam libris: Vendiderunt eum Ismaelitæ triginta argenteis, cum legendum sit, viginti argenteis, ut habent Hebræa & Latini codices emendatiores. Scriptor enim aliquis, quo figura veritati responderet magis, ex viginti argenteis fecit triginta argenteis, apposita scilicet litera x. quæ denarium notat. At typum non per omnia figurato respondere est necesse, & Christum Dominum pluris æstimari conueniebat quam ipsius figuram, quanquam fieri possit quod Ismaelitæ denno vendentes Ioseph in Ægypto Putifari eunucho Pharaonis, plus acceperint, & fortasse triginta. Non minus deprauatè, imò magis, legitur pretium Ioseph expressum apud Septuaginta, qui habent ἐκοὶ χροῦδων, id est, viginti aureis, cum Hebræis sit Ceseph, id est, argenteis. Non enim, inquit Hieronymus, poterat seruus pretiosior esse quam dominus. Verum Septuaginta aut quispiam deprauator eorum, quo tanti patriarchæ pretium maius faceret, pro argenteis scripsit aureis, quemadmodum & Genes. 45. cum dicitur Ioseph dedisse Benjamin trecentos argenteos, apud Septuaginta legitur τριακοὺς χρῶδων, id est, trecentos aureos. Sic & Iosephus in commendationem, ut est verisimile, tanti patriarchæ, viginti minis dicit venditum Ioseph. Ambrosius lib. de Ioseph patriarcha cap. 3. testatur alicubi legi Ioseph emptum viginti, alibi viginti quinque aureis, alibi triginta aureis vel argenteis. Vera autem, ut dictum est, lectio habet viginti argenteis eum fuisse venditum, qui faciunt decem florenos tales, quales vulgò Daelders dicimus

Restat

Restat nunc ostendere quomodo huius venditionis Christi, nec eius solum, sed & huius consilij quod modò habitum dicitur cōtra Christum, præcelsent in Ioseph figura. Itaque sicut Ioseph patri dilectissimus, ad fratres abiit, inuisens eos, & illi non sunt reueriti neque fraternitatem, neque aduentus causam, neque patris dolorem, sed statim eo conspecto, cogitauerunt & decreuerunt eum occidere, quod quanquam suis manibus nō perfecerint, tamen voluntate perfecerunt, dum primum quidem eum in lacum deiecerunt ut fame ibi periret: ac deinde tunicam polymitam quam exuerunt illum, in sanguine mactati pro ipso hædi tingentes, patri miserunt, persuadere illi volentes occisum illius filium, & deoratum: ita & Christus dilectissimus Deo patri filius, missus ab eo venit in hunc mundum, inuisens humanum genus, & potissimum Iudæos fratres suos. At illi nec Dei communis patris metu, nec fraternitatis iure, nec aduentus causa ab impietate sunt reuocati, sed mox ut eum ex tunica sua polymita, hoc est, varietate miraculorum agnoscere cœperunt, ex inuidia (qua contra eum concitati sunt, tum quod eorum vitia redargueret, tum quod viderent ipsum longè se præcellere, & magnifica illum de se prædicantem audirent) cœperunt mox de illo occidendo consultare, quemadmodum & nunc fecisse dicuntur: Nec tantum consultauerunt, sed etiam opere adimpleuerunt, interficientes eum per crucem. Non enim potuit hic in figura omnino similiter præcessisse, sicut in veritate ipsa postea accidit. Nam si à fratribus suis Ioseph occisus fuisset, non potuisset deinceps figuram gessisse eorum quæ post crucem & mortem Christi erant futura. Mortem tamen Christi pulchrè præfigurabat intinctio vestis in sanguine occisi hædi, qua patri persuasum volebant filium occisum. Eo enim significatum est Iudæos non potuisse occidere id quod in Christo erat præcipuum, diuinitatem nimirum, sed tantum corpus, quod veluti vestis erat diuinitatis, & vestis polymita, variis scilicet donis & miraculis fulgens. Quo corpore in cruce consperso sanguine hædi, atque in similitudinem carnis peccatricis occiso, omnibus persuadere conati sunt, non viuere Christum, qui tamen post multas afflictiones hic perpessus meruit exaltari à patre, & secundum obtinere in cælis locum, regnans gloriose apud gentes, quod significabat regnum Ioseph in Ægypto. Sic & cum Abraham iussus immolare dilectissimum & vnigenitum filium Isaac, illo liberato immolauit arietem; significatum est humanitatem tantum Christi à Iudæis occidendam, saluo manente quod in ipso erat præcipuum. Iam sicut Ioseph autore Iuda fratre ipsius, vno ex duodecim, venditus est viginti argenteis Ismaelitis mercatoribus, & ab illis rursum venditus in Ægyptum: ita Christus à Iuda vno ex duodecim quos fratres suos peculiariter vocabat, triginta argenteis venditus est Iudæis, quos per Ismaelem carnalem filium Abraham significatos, sicut fideles per Isaac, ostendit diuus Paulus ad Galatas quarto, explicans allegoriam Agar & Saræ, Ismael & Isaac. Ab his autem viris Ismaelitis, infelicibus mercatoribus, Christus denuò velut venditus est in Ægypto, dum illum Iudæi à se ablegantes, reliquerunt gentibus, apud quos regnans, eisque prouidens ne desit apud eos panis, tandem agnosceretur, & adorabitur à fratribus

A suis Iudæis, quando & illi post fidem gentium agnoscentes suam inopiam, descendent in Ægyptum, hoc est, Ecclesiam gentium. Cum enim intrauerit plenitudo gentium, tunc, teste Paulo, etiam omnis Israel saluus fiet. Quod & in historia quæ de Ioseph est, præfiguratum est. Et hæc quidem de figura illa veteris historiæ præfenti loco maxime conueniente. Cæterum quod ad moralem pertinet doctrinam, sicut in Iudæis nihil prætermittentibus quo Christum, cuius gloriæ inuidebant, occidere possent, obseruare licet quantum sit inuidiæ malum: ita in Iuda obseruandum quantum sit malum auaritiæ, & quò hominem perducatur, ut quod etiam vnum ex Apostolorum collegio eò petraxerit, ut ob frustrationem paucilli lucris, eiusque iniustis, nō veritus sit eum prodero paruo pretio, cuius iam multis annis & benignitatem & potètiā fuit expertus, nec à tanto facinore abstrahi potuerit vel metu, vel iustitiæ consideratione, vel consuetudinis iure, vel honoris prerogatiua, vel denique magistris sui & domini blanda benignitate. Amore enim pecuniæ ait Leo ille ter sanctus dicitur, vilis est omnis affectio, & anima lucri cupida, etiā pro exiguo perire non metuit, nullumque est iustitiæ in illo corde vestigium, in quo sibi auaritia fecit habitaculum. Vnde Sapiens Ecclesiast. 10. non dabitur dicere: auaro nihil est scelestius. Et subiicit: Nihil est iniquius quam amare pecuniam, hic enim & animam suam venalem habet, quoniam in vita sua proiecit intima sua. Sanè istud quam verè sit dictum, patet in Iuda hoc Iscariote, qui non solum animam suam, sed etiam dominum suum, quem chariorem propria anima habere debuisset, venalem habuit: & alioqui quomodo singulari ratione animam suam etiam venalem habuerit, proieceritque intima sua, in sequentibus historia declarat. Imitantur autem Iudæi proditoris impietatem, quotquot pro temporali aliquo lucro consequendo, iustitiam deserunt, falsum testimonium dicunt, contra veritatem scienter iudicium proferunt. Rursum qui Ecclesiastica beneficia vel sacramenta vendunt, de quibus dicitur Micheæ tertio: Principes eius in mercedibus iudicabant, & sacerdotes eius in mercede docebant, & Propheta eius in pecunia diuinabant. Maximè autem Iudæi similes sunt qui sermonem Euangelicum & verbum Dei, quod est Christus, produnt, pecuniæ studio corrupti, quales aliquot futuros, facto Iudæi veluti imagine quadam significatum est, & hoc facinus profecturum ab iis qui conscij videntur arcanorum domini sui, utpote in scripturis sacris diu multumq; versati, quas tamen perperam interpretando prodant magistratibus & magnatibus, nihil aliud captantibus quam exitiū veritatis Euangelicæ diu receptæ, firmiterque fundatæ, quemadmodum à plerisque hæreticis nostri temporis, qui in gratiam principum suorum, scripturas ita interpretantur, ut maxime illis gratum fore opinantur. Iam autem in Christo obseruandum exemplum & summæ dignationis, & maximæ patientiæ, quod tam vili dignatus sit se æstimari is qui erat magnum illud pretium, quo vniuersum genus humanum erit emendū & redimendum: quodque etiam ab eo qui erat familiarissimus, se tantula mercede prodi non est dedignatus, quem & post proditoris pactum sibi non incognitum, in arctissimo illo suo conuictu be-

E E E

nignè tolerare non est grauat, vt hinc discamus A nec indignari cum vilipendimur à mundo: nec benignitate deponere, cum quidam ingratos pati cogimur, malum reddentes pro bono. Caterum hoc ipso quod vèdi viliter dignatus est Dominus noster, meruit fieri pretiū nostræ redemptionis. Sicut enim factus sub lege liberavit legi obnoxios à lege, & per lignū crucis factus pro nobis maledictū à maledictione quæ à ligno erat nos exemit: ita venundatus meruit pretiū fieri, quo nos qui venūdati eramus sub peccato & ira Dei, redimeremur. Ita que eius veditio non tantū indicij, exhibet dignationis ipsius, sed etiam mysteriū in se continet nostræ redēptionis. Notandū autē quod ad pretium veditiois Christi attinet. Exodi 21. præceptū fuisse, vt pro seruo aut ancilla à boue cornupeta occiso, domino serui soluantur etiā triginta sicli argenti. Tanti ergo sibi ad mortem tradendum emerunt

Dominum Iudæi, quanti seruū occisum redimere solent. Tanti emerunt innocentis vitam, quāti vilis serui solent redimere mortē. Apparet autem ex illo Exodi loco cōmune pretium emēdi serui fuisse triginta siclorum. Itaque tanti venditus est Dominus omnium qui pro nobis serui formam accepit, quanti emi solent vulgares serui. Et videri potest Dominum ad id respexisse, cum apud Prophetam per ironiam decorum pretium dicitur quod appretiatum est à suis, nempe quod non pluris sit æstimatus quā vilis seruus quispiam. Eodem pretio Ptolomæus Philadelphus iussit manumitti Iudæos seruos qui erant in Ægypto, per soluto scilicet pretio drachmarum centum viginti pro singulis capitibus, vt est videre apud Iosephum libr. antiquitatū 12. Centum enim & viginti drachmæ faciunt triginta argenteos. Nam argenteus valet quatuor drachmas.

PARATVR AGNVS PASCALIS, Matth. 26. Marci 14. Lucæ 22. CAPVT CXXIX.

† a prima autem. Δ a dicitur. b dicunt ei discipuli. † fo. ubi. † a comedere. * Et. † b dicit eis. Δ c. o. am phoram. † c. o. portans. † a. ei. c. o. domus. Δ b. o. re- fectio mea. † c. o. ostē- det vobis. † c. o. ma- gnum. Δ c. o. ibi. † c. Euntēs autem. † c. dicit. Δ a. dis- cumbēt cum duodecim discipulis suis.

VENIT autem dies azymorum, in qua necesse erat occidi Pascha: h & † primo die azymorum, quando Pascha immolabant, misit Petrum & Ioannem dicens: Euntēs parate nobis Pascha, vt manducemus. Accesserunt discipuli ad Iesum. † At illi dixerunt ei: Quod vis eamus & † paremus tibi vt manduces Pascha? At Iesus † mittit duos ex discipulis suis, h & † dixit ad eos, c. Ite in ciuitatem ad quendam, b & ecce introeūtibz vobis in ciuitatem, h occurret vobis homo † lagenam aquæ † baiulans, sequimini eum in domum in qua intrat, † b quocunque introierit dicite † patrifamilias domus: b Quia magister dicit tibi, a Tempus meum prope est, apud te facio Pascha cum discipulis meis, h vbi est † diuersorium vbi Pascha cum discipulis meis manducem? Et ipse † vobis demonstrabit cœnaculum grande stratum, & † illic parate nobis, h. Et abierunt discipuli eius, & venerunt in ciuitatem, & inuenerunt sicut † dixerat illis: a & fecerunt discipuli sicut constituit illis Iesus, † & parauerunt Pascha. Vespere autem facto b venit cum duodecim. c Et cum facta esset hora † discubuit, & duodecim Apostoli cum eo.

VENIT autem dies AZYMORVM, IN QVA NECESSE ERAT OCCIDI PASCHA. Describi iam incipiunt gesta ferie quintæ, in cuius vespera & Græci & Latini cōsentiant Dominum edisse agnū Paschalem, quod id apertissimè testentur Euangelia: sed in hoc discrepant, quod Græci, vt supra est dictū, putent Dominum Pascha edisse luna decimatertia, Latini verò decimaquarta, vnde inter Græcos & Latinos nata est contentio de materia Eucharistiæ, Græcis asserentibus debere esse fermentatū panē, quod talem panē putent fuisse in mensa, cum institueretur Eucharistia, quia ante vesperam lunæ decimæ quartæ non auferebatur fermentū è domibus Iudæorū. At horū sententia, vt dictū est, satis refellit hoc loco ex verbis Lucæ & Marci, quorum ille dicit de hac feria quinta, quod in ea necesse erat occidi Pascha; iste verò, quod tunc Pascha immolabāt. Quibus significatur legitimum fuisse vt tunc Pascha immolaretur, ac proinde fuisse lunam decimam quartam, in qua necesse erat occidi Pascha, hoc est, agnū Paschalem. Sic enim semper accipitur hoc capite. Quæstio tamē hic noua oritur, quomodo decimaquarta luna vocetur à Matthæo & Marco dies azymorum primus, & quomodo Lucas dicat tum venisse diē azymorū. Nam inter septē azymorum dies Exo. 12. Leuitici 23. & Num. 28. primus semper dicitur luna decimaquinta. Sic enim dicitur Exodi 12. Septem diebus azyma comederis, in die primo non erit fermentū in domibus vestris. Qui cumq; comederit fermentatum, peribit anima illa de Israel, à primo die vsq; ad septimum. Dies prima erit sancta & solennis, &c. Certum est autē lu-

nam decimam quartam non fuisse solennē, sed decimam quintam, hæc ergo ibi & aliis similiter locis vocatur primus dies azymorū. Et quidam sunt qui etiā hic lunam decimam quintā dicāt vocari primū diem azymorū, dicentes primū azymorū diem aspiciendum à vespera lunæ decimæ quartæ, in qua vespera Dominus agnū Paschale comedit. At insufficientis est hæc responsio. Nā quanquā in vespera lunæ decimæ quartæ, quæ rectè possit coniungi cum luna decimaquinta, Christus ederet agnū Paschalem, tamen non est verisimile in vespera illa missos Apostolos è Bethania in Hierusalem ad parandum Pascha, cum ad illud parandū multū temporis requireretur, atq; de Christo dicatur, quod vespere factō venit cum duodecim. Verisimile ergo in principio diei præmissos qui pararēt Pascha, aut saltem circa meridiem. Proinde D. Chrysostronus primā diem azymorū hic apud Matthæum & Marcū dicit vocari eam diē quæ erat ante azyma. Et in illo: Venit dies azymorū; vult verbum, venit, positum pro eo quod est, prope & in ianuis erat, quia, ait Euthymius eius sectator, dictio, ἔλαθι, significat etiam imminere, instabat: & hoc nunc vsus est significato, vt significetur tunc cum missi fuerunt Apostoli, instituisse & propinquum fuisse diem azymorum, vt qui in vespera erat aspiciendus, etiam secundum Chrysostronum, quanquam posteriores plerique Græci dissentiant. Verū hæc explicatio verborum Euangelicorum nimis videtur coacta, quare restius pro propositæ quæstionis solutione dicetur dupliciter in scripturis diem aliquem dici primam azymorum. Aliquando enim vt semper in veteri testamēto, dies prima azymo-

rum dicitur luna decimaquinta: aliquādo verò, vt hoc loco, dies prima azymorū dicitur luna decimaquarta. Cuius diuersitatis hæc est ratio, quod secundum legis dispositionē dies festiui incipiebant à vespera, iuxta illud Leuitici: A vespera vsq; in vesperam celebrabit sabbatha vestra. At communi reputatione dies naturalis apud Iudæos cœpit à tempore matutino, ita vt vespera sequens diē artificialem esset diē naturalis pars, iuxta illud Genesis: Et factum est vespere & mane, dies vnus. Cuius loci clarior est sensus apud Hebræos, qui habent: Et factum est vespere, & factū est mane dies vnus, hoc est, cū semel aduenisset vespera, & deinde successisset mane, tūc cōpletus fuit dies vnus. A mane ergo dies cœpit exordiū, vnde à mane suas cōputant horas Iudæi. Itaq; quatenus vespera lunæ decimæ quartæ pertinebat secundū legis dispositionē ad lunam decimam quintam, ea ratione, illa luna dicitur maximè primus dies azymorū. Quatenus verò cōmuni reputatione, vespera illa in qua cœperunt edere azyma, pertinebat ad diem præcedentem, ea ratione rectè hic Euangelistæ lunam decimam quartā vocauerūt diem, & primū diem azymorum. Sic enim & Exodi 12. dicitur: Quartadecima die mensis ad vesperam comedetis azyma. Hic enim etiam ratione vesperæ, quæ cōmuni reputatione pertinet ad diem præcedentē non sequentem, dicitur quartadecima die comesturi azyma, quartadecima ergo dies ratione suæ vesperæ etiam est primus dies azymorum. Sic dupliciter accipi primum diem azymorum indicat D. Augustinus ad Casulanum epistola 86. sic scribens: Sexta sabbati, qui dies passionis Christi est manifestus, primus dies azymorum fuit à vespera incipiens. Sed Matthæus Euangelista quintā sabbathi dicit fuisse primam diem azymorum, quia eius vespera sequente futura erat cœna Paschalis, qua cœna incipiebat azymum. Et hæc quidem de proposita quæstione. Caterum quod Marcus dicit: quando Pascha immolabant; non sic est accipiendum, quasi significare voluerit est diē qua Christus Pascha edit, passim etiam Iudæos immolasse Pascha, sed quod ea die secundum legem immolare debuissent, & sicut Lucas dicit, necesse erat immolari Pascha, quanquam hanc legem propter introductam seniorum traditionem, tunc non exactè seruarent, vt supra dictum est. Aut potius dicit: quando immolabant Pascha; quia ea die, quam vocabant diem azymorum primam, omnes immolabant Pascha. Quanquam enim in prima die azymorum variaret Dominus à Iudæis, tamen in hoc omnes conueniebant, vt die quam primam azymorū habebāt, Pascha sibi immolandum scirent. Itaque sensus est: quādo, id est, in quali die immolabāt Pascha Iudæi. Sic & quod Lucas dicit, hunc habet sensum: Venit dies azymorum, in qua, id est, in quali erat necesse occidi Pascha, vt potius qualitas diē demonstraretur, quàm substantia. At ex prædictis noua hic rursum potest suboriri quæstio. Si enim secundum prædicta Christus die vno prius quā Iudæi putabant secundum traditionem seniorum receptam Pascha immolandum, Pascha celebravit, quomodo factum est vt Iudæi qui etiam falsum testimonium quærebant contra Iesum, manifestam hanc prætermiserint accusationem, nec accusauerint eum transgressionis à recenti factō? Respondet ad quæstionem hanc Euthymius, qui eandem contra se mouet, quod, vt erat Græcus, secundum Græ-

corum opinionē asseruerit Christū præuenisse Pascha, & ante legitimum tempus celebrasse luna decimatertia: Quia, ait, sciebant nullā esse legem quæ condemnaret eum qui Pascha ante tempus celebrasset, præuidente olim Deo quod futurum erat, nihilque de hoc statuente. Et vide rem admiratione dignam, quod contra eum qui post legitimum tēpus celebrasset, statutum erat, nisi talis occasionem maximè necessariam præuideret: cōtra eum verò qui tempus præuenisset, nulla erat definita pœna. Hæc ille. Quæ si non sufficiunt studioso, vt verè non videtur sufficere, aliter dicitur quod soli discipuli simul cū patrefamilias fuerunt conscij Paschalis obseruationis Christi, quem omnino verisimile est aperuisse illis causam suæ obseruationis diuersæ à cōmuni Iudæorum obseruatione, ac proinde nullus ex hoc passus est offendiculū, nec potuit ob id coram iudice accusari. Aut si principes sacerdotum ex Iuda fortè intellexerunt Christum tum contra eorum morem Pascha celebrasse, non ausi sunt tamen in Christo id culpāre, quod scirent suum morem deficere à lege Dei: Christi verò morem illi esse conformē, atq; ob id aduertērēt sibi à Christo rursus dici posse, quod olim responderat eis cum interrogarent, quare discipuli transgrederebantur traditionē seniorū, illud scilicet: Quare & vos transgredimini mandatum Dei propter traditionem vestram. Fieri etiam potest, quod plerique Iudæi legem Dei magis sectantes quā traditionem seniorum, Pascha tunc celebrarint more Christi, vt de hoc Christus culpāri non potuerit, quod tunc apud Iudæos, apud quos tunc erant variæ sectæ, erat controuersum, quamuis maior pars more recepto obseruaret Pascha secundum traditionem seniorum. Porro in his quæ sequuntur videtur esse contrarietas quædam in Euangelistarum narratione. Siquidem ex Matthæi & Marci narratione apparet discipulos priores Dominum de parando Paschate admonuisse. Ex Lucæ verò naratione cōtrā apparet Dominum priorem id fecisse. Matthæus enim discipulos ad Iesum accessisse cōmemorat, ac quæsisse, vbi vellet parari Pascha, ac tum Dominum iussisse vt pergerent in ciuitatem: Marcus similiter prius commemorat dixisse discipulos: Quod vis eamus; ac tum duos à Domino missos. Lucas verò prius narrat Dominum duobus iussisse, vt euntēs pararent Pascha, ac tum illos quæsisse, vbi vellet parari. Hanc narrationis diuersitatem sic quidam conciliant, vt intelligant prius Apostolos in genere simul quæsisse, sicut Matthæus & Marcus narrāt, vbi vellet parari Pascha, ac tū duobus delectis Dominū dixisse, sicut Lucas scribit: Euntēs parate nobis; eosque duos tū rursus dixisse, vbi vis paremus. Verū quoniam non conueniēter satis videtur dici, bis Dominum interrogatū, vbi vellet parari Pascha, nec conueniēter interrogatus Dominus vbi vellet parari, subiecisset: Euntēs parate nobis; ideo probabilius est iuxta Lucæ narrationem, Dominū priorem de parando Paschate admonuisse, ac tum discipulos duos scilicet illos quibus Pascha iniunxit præparationem, quæsisse quod omnes tres Euangelistæ commemorant: Vbi vis paremus. Et aliās enim Matthæus dicit discipulos accessisse ad Iesum, veluti vltro & sponte illum adierint, cum ex aliis Euangelistis intelligendum sit illos accessisse vocatos, vt cum cap. quarto dicit Christo ascendente in montem, accessisse ad eum discipulos eius,

quos Marcus & Lucas à Domino vocatos affirmat. Sic & ca. 18. accessisse dicit ad Iesum discipulos dicentes: quis putas maior est in regno caelorum; cū ex Marco & Luca cōstet Dominū illos ad se vocasse, ac de hac questione priorē illos admonuisse. Nō est ergo mirū, si & hic similiter dicat accessisse discipulos ad Iesum, quanquā intelligendū sit venisse vocatos. Iam quod in genere Apostolos dicit quāsisse; vbi vis paremus; cū ex Luca intelligendū sit duos illos delectos id quāsisse, etiā pro suo more facit. Sic enim etiā ca. 24. accessisse dicit discipulos, ut ostenderet ei adificationes tēpli: Cū Marcus dicat vnū ex discipulis id fecisse, & Lucas similiter, quibusdā, ait, dicentibus de templo quod bonis lapidibus esset. Cū ergo venisset dies azymorum, Dominus prior de Paschæ preparatione sollicitus, quemadmodū conueniebat eius desiderio, quod postea verbis expressit, vocatis ad se duobus discipulis, Petro scilicet & Ioanne, ut Lucas aperuit, quos habebat maxime sibi familiares, dicit: Euntes in ciuitatem, scilicet Hierusalē, parate nobis Pascha. Nō enim licebat in Bethania edere Pascha, sed tantū in Hierusalē, iuxta illud Deutero. **Deut. 19.** Non poteris immolare Phae in qualibet vrbium tuarū, quas Dominus Deus tuus daturus est tibi, sed in loco quem elegerit Dominus Deus, ut habiter nomen eius ibi. Dicit autem: parate nobis Pascha; non quod tunc agnus erat emendus, qui secundum legem decima die mensis debebat assumi, sed quia tunc debebat mactari & coqui, & alia parari cum quibus agnus erat edendus, videlicet panes azymi, lactuca agrestes, & baculi. Nō vnū tantū, sed duos mittit, ut & aliās semper, in concordia & charitatis commedationē. Mittit autem non quosuis, sed praeceptuos, sibi que maxime dilectos. Eos enim conueniebat eius cōiuij esse prae paratores, in quo post typicum veri agni erat instituentus ritus & immolatio. Iussi isti abire ad parandū Pascha, quoniam non habebat Dominus in ciuitate domū propriam, nec Apostolorū quāquā, sed nec hospitiē aliqū apud quē familiariter Dominus cum suis recipi esset solitus, quarūt vbi vellet parari. Sciebant vetitum ne quis illum hospitio reciperet, experti erant neminem praecedentibus diebus aut ausum fuisse, aut voluisse illum in suam vocare domum, & tamen confidenter dicunt atque obediēter: Vbi vis paremus.

ET DIXIT AD EOS: I TE IN CIVITATEM AD QVENDAM, B ET C ECCE, & C.] Pro, ad quendam, Graece est *προς τὸν δῆμον*, hoc est, ad illum. Sic autem loquuntur Graeci quoties certum aliquem designant, quem tamen non nominant. Ad quem modum etiam ex Hebraica phrasi, ut annotauit Diuus Hieronymus, dicitur in veteri testamento quandoque: Dixit ille illi, aut in illo vel illo, loco; pro quo Hbraicè dicitur, Almoni & Peloni, cū personarum locorumque non ponitur nomen, & tamen certae personae & certi loci designantur, ut cum dicit David ad Abimelech: Pueris meis condixi in illum & in illum locum. Itaque Matthaeus scribit Dominum dixisse: Ite ad quendam vel ad illum; non quod his verbis vsus sit Dominus (quis enim sic loqueretur?) sed significare volens, certum quendam illis Dominum designasse, quem tamen non duxerit nominandum: sicut nec Dominus eum nominauit, sed tantum circumstantiis descripsit, quas alij duo Euangelistae expresserunt, Matthaeus ve-

ro breuitati studens praetermisit. Sic Abfaloni roganti eos qui veniebāt ad regis iudicium, De qua ciuitate es tu? respondens quispiam dicitur dixisse: Ex vna tribu Israel ego sum seruus tuus. Nō quod his verbis responderet, sed quod scriptor certam quampiam ciuitatem responsam significare voluerit, quam tamen exprimere commodē non potuit. Porro de hoc patrefamilias, quem Dominus non nominauit discipulis, sed tantum ex accidentibus quibusdam depinxit, dupliciter opinari licet. Primum enim videri potest, ut visum est Euthymio, patrefamilias istum fuisse vnū ex discipulis Christi credentibus in eum, sicut fuit Nicodemus, aut Ioseph ab Arimathea, ac Dominum prius ipsi corporali colloquutione Apostolis ignorantibus significasse, quod apud illū certo die praescripto Pascha celebrare vellet, atque ob id illum iam ad hoc parasse cœnaculū, ac bene adornasse. Quod si verum est, iam dicendum est Dominum non expressisse nomen patrefamilias, sed accidentibus quibusdam indicasse, tum ne Iudas sciret locum, ac sic praecipere tentaret & praenire cœnam, in qua tam sancta mysteria tradenda erant: tum ut Dominus significaret, se nihil latere omnino, ac si palā esset ipsum etiam praescisse quae in Hierusalē ei erant obuentura. Aliter tamen dici potest hūc patrefamilias non fuisse à Domino admonitū, sed ad auditam eius per Apostolos iussionem mox acquiescisse, sicut acquiescēt Domini asinae & puli, Christo corda eorum in obsequium & obediētiā mox commouente. Id si verum est, dicendum praeter praedictas causas Dominum non nominasse patrefamilias, sed velut ad ignotum misisse Apostolos, ut, sicut cū pro asina & pullo misit, suam Apostolis declararet auctoritatem & potestatem, qua in manu sibi esset facere quicquid vellet, & mortem ab hostibus suis inferendam effugere posset si vellet. Et rursus ut Apostoli virtutem eius in hoc facto agnoscētes, in fide confirmaretur, considerent; nihil de se electis & Deo fidentibus, sed etiam ab ignotis necessaria illis suppeditanda etiam ad copiam. Etenim non solum hic patrefamilias parat iussu Domini, sed singulari studio parat. Non solum enim diuersorium exhibet quemadmodum rogabatur, sed cœnaculum in superiore parte aedium, vbi haberi solebant cœnacula insigniora. Tale enim cœnaculum significat dictio Graeca *ἀνώγειον*, sic dictum quod subductum: esset à solo. Nec quaequale exhibet cœnaculū, sed grāde, & praeterea paratum ac stratum magnificē, nimirum tapetis & lectis in quibus antiquitus discumbatur. Non enim quod dicitur stratum, referendum est ad pauimentum, cum cœnaculum hoc, ut dictum est, fuerit supernum. Caeterum videri potest patrefamilias hic à Domino prius fuisse admonitus, quod dicatur ipsum ostēsurum cœnaculum stratum, & ut Graeci etiam in Marco habent paratum, nisi intelligamus cœnaculum in aliorum vsum aut proprium prius paratum, patrefamilias mox cessisse Christo, aut diuina reuelatione ipsum didicisse Christum petiturū apud se diuersorium. Certē istum fuisse vnū ex discipulis aut credentibus in Christum, apparet ex eo, quod discipuli iussi sunt dicere ei: Magister dicit. Sic enim Christum discipuli sibi mutuō loquētes soliti erant appellare, ut cū Martha dixit sorori suae: Magister adest. Confirmat hanc sententiam, quod communiter credatur cœnaculum hoc idē illud fuisse

in

in quod post resurrectionem latebant Apostoli, cū ad eos Dominus veniret ianuis clausis, & in quod post ascensionem dicuntur ascendisse, perseverantes in oratione, vsquequo in die Pentecostes **Mat. 1.** ibi acciperent spiritum sanctum, crediturque fuisse in monte Sion iuxta templū. D. Ambrosius sentit hunc patrefamilias fuisse hominē pauperem, atque ob id dictum esse: Ite ad quendam. Sic enim scribit: Dignationem eius intueri, quia non persona diuitis aut potētis eligitur, sed pauper ambitur, & angustum hospitium pauperis amplis nobilitum aedibus antefertur. Ite, ait, ad quendam. Sciebas Dominus nomen eius, cuius sciebas ministeriū, cuius sciebas occursum. Sed ideo sine nomine designatur, ut ignobilis aestimetur. Sed huic sententiā non conuenit, quod cœnaculum dicitur stratum & grande fuisse, in quo dicuntur recepti centū & viginti viri. Ex diuitibus ergo quispiam fuit, & fortasse ex illis de quibus dicit Ioannes. Ex principibus Iudaeorum multi crediderunt in eum. Qui licet prius non ausus fuerat Christum confiteri & hospitio recipere, tamen ad Christi iussu, metu deposito, confidenter illum iam recepit. In verbis autē Christi, ut nos quidem legimus, notandum imprimis, quod ad literam attinet, pro illo, introcūtibis vobis, Graecè esse per participium praeteriti tēporis, *ἀπελθόντων ὑμῶν*, hoc est, ingressis vobis, vel postquam ingressi fueritis. Non enim ingredientibus ciuitatē Apostolis occurrebat homo iste. Sic enim ciuitatem exiisset, ac proinde is sequendus non fuisset, deducturus illos in domum ciuitatis. Iam quod apud Marcum legimus lagana, apud Lucam amphoram, Graecis est eadem dictio, *κεράμιον*, quae, Budæo teste, Graecis significat eandem mensuram quantitatē quā Latinis dictio amphora, nimirum quadraginta & octo sextarios. Hic tamen ea dictio videtur non ad certam illam mensuram significandam vsurpata ab Euangelistis, sed simpliciter posita pro vase fictili, quae propria est eius vocis significatio, sicut & apud nos dictionis, lagana. Hinc ergo factum, ut in vno loco interpres lagana, in alio amphoram transtulerit. Sic & cū in Marco legimus: Vbi est refectio mea; & in Luca, vbi est diuersorium; pro diuersorium & refectio, Graecis est vtrobique eadem dictio *κατάλυμα*, quae vtutrumque significat, quamuis hic magis quadret diuersorium. Illo autē, quod est apud Matthaeum: Tempus meū prope est, apud te facio Pascha cum discipulis meis; intelligunt quidam Dominum significare patrefamilias causam cur Paschae celebrationem anticiparet vno die priusquam Iudaei illud celebrarent, ut sit sensus iste: Tēpus passionis meae & transitus ex hoc mundo prope est, quare cū Iudaei Paschae celebrationem secundum receptum morem dilaturi sint in diem proximū, ego tamen hodie illud facio, hoc est, facere decreui apud te cum discipulis meis. Potest tamen simpliciter sic accipi: In proximo est ut hinc transeā & discedam, quare apud te decreui Pascha cum discipulis meis facere, ut sic tibi & illis valedicam. Sic enim videtur istud Dominus denūciasse huic patrefamilias, quomodo discēssurus in longinquam regionem amicus sese cū aliquot amicis solet apud amicū inuitare. Omnino autem videri potest Dominus hūc alluisse ad vocabulum, Pascha, sicut Ioannes capite sequenti, ita ut significet se sic facturum Paschae legale, ut etiam nouum Pascha sit inchoaturus, instituendo sacramentum corporis & sanguinis

nis sui, ac per mortem transeundo ex hoc mundo ad patrem, ante quem transitum cōueniebat eum legale celebrare Pascha, ut typum coniungeret veritati suo ordine.

ET ABIERVNT DISCIPVLI EIVS, ET VENERVNT IN CIVITATEM, & C.] Simpliciter obediunt Apostoli, quemadmodū & prius cū emandarentur ad pullum asinae, & simpliciter credentibus & obediētibis, omnia accidunt, sicut Dominus praedixerat. Cū autē omnia Christi sint mystica, non irrationabiliter creditur etiam in his mysticas esse significationes. Itaque quod ad locum deligendum in quo vetus Pascha consummaretur, & nouum succederet, Apostolis datur signum hominis baiulātis lagana aquae, quem iubentur sequi quod introierit, recte intelligitur significatum, per baptismi lauacrum ingrediendum in Ecclesiam Christi, in qua abrogato veteri Paschate, nouum celebratur in vespera ista seculi. Fuit enim cœnaculum hoc in quo figurā veritas succedit, in quo & postea spiritus sanctus qui est lex gratiae & charitatis, abrogans legem veterem, in Apostolos effusus est, typus quidam Ecclesiae Christianae, imo eius exordium. Proinde bene delectum fuit cœnaculum supernum & *ἀνώγειον*, id est, à terris sublatum, quod Ecclesia terrenis relictis in caelestibus cōuerteretur, quodque procul à terrenis submoti esse debent, qui in ea esse volūt, & in ea edere nouum Pascha. Fuit idē cœnaculum amplum & ingens, ad significandum amplitudinē Ecclesiae quae se extensura erat per omnem terram, capax omnium orbis nationum. Nam Iudaeorum synagoga & deorsum est circa terram, quod terrenorum bonorum spectet promissiones: & angusta est, ut quae Iudaeos tantum capiat. Patrefamilias ac baiulus aquae non nominatur, quoniam vbique futura erat Ecclesia, primum ex obscuris orta initiis, sed mox sese diffundens in vniuersum mundum. Illorum, ait Hieronymus, idcirco vocabula praetermissa sunt, ut omnibus qui Pascha facturi sunt, libera festiuitatis daretur occasio. Quod autem discipuli credunt ac simpliciter obediunt; significat opus esse simplici fide his qui per baptismum sunt ingressuri in Ecclesiam ad mysticam cœnā. Duo autem Petrus & Ioannes cœnam adornantes, recte designant fide & charitate nobis mysticam parari cœnā, ut ea dignè frui possimus. A fide enim commendatur in scripturis Petrus, à dilectione Ioannes.

EVESPERE AVTEM FACTO BVENIT CVM DVODECIM. ET CVM FACTA ESSET HORA, & C.] Venisse cum duodecim Marcus dicit, cū ex duodecim duo fuerint emissi, siue quia duo illi post omnia parata reuersi sunt ad Dominum: siue potius per synecdochen, quia decem reliqui Apostolorum collegium praeseferabant: sicut maiore parte alicuius collegij cōgregata, collegium cōgregatum dicitur. Sic enim etiam postea Lucas in die resurrectionis Domini dicit duos illos discipulos qui venerant ex Emaus, inuenisse vndecim congregatos, cū ex Ioāne constet abfuisse Thomam. Quare autem hic potest, si vesperē factō venit Dominus ad edēdum Pascha, & illud praemissi ab eo discipuli parauerunt antequam ipse veniret, ut litera aperte significat, quomodo praecipuum fuit in veteri lege ut Pascha immolaretur ad vesperam vel in vespera? Et quidem Hebraea pro eo quod D. Hierony. vertit, ad vesperam, habent Ben arbaim, hoc est, inter duas ve-

EEE 3

speras. vnde & Septuaginta verterunt, *ὡς ἡ νύκτις τῶν ἑσπερίων*, id est, per medium vesperarum. Atque hoc ipsum quid sit, satis est obscurum. Sunt autem inter Hebræos, qui duas vesperas sic intelligunt, vt prima vespera sit in occasu solis, secunda cum radij solares aut lumen solis amplius in aëre non videtur, vt prima vespera sit vespera solis: altera, vespera luminis, & tempus inter vesperas sit tempus crepusculi, quod paulò amplius integræ hora durat. Sed si eo tempore primum cœpit immolari & occidi agnus, cum aliquot horæ necessariæ fuerint ad parandum & coquendum agnum, profundam ergo noctem fuisse necesse est priusquam inciperent illud edere. Proinde probabilior videtur sententia Dauid Kimhi, qui primam vesperam incipere asserit à meridie, quando sol incipit declinare ad occidentem: secundam verò post occasum solis, vt intelligatur agnus immolandum fuisse tempore illo intermedio, nimirum aliquot horis ante solis occasum, quod vt præsentî Euangelistarum narrationi congruit, ita declarat Christum circa illud tempus tradidisse spiritum, quo Iudæi suum Pascha occidebant. Nona enim diei hora, quæ erat tertia post meridiem, testantur Evangelistæ Dominum tradidisse spiritum, quod tam distinetè videri possunt enarrare voluisse, quo ostenderent veritatem figuræ respondisse. Ideoque videtur D. Hieronymus semper cum de agni immolatione sit mentio, vertisse non, in vespera, sed ad vesperam, vt intelligeremus circa vesperam & occasum solis agnum immolari solitum, vnde & Deuteronom. 16. legimus: Immolabis phasem vesperæ ad solis occasum. Sed & hodie dicuntur Iudæi azyma sua parare decimaquarta luna, cum dies incipit inclinari etiam ante solis occasum.

LAVANTUR APOSTOLORVM PEDES. Ioan. 13. CAPVT CXXX.

ANTE diem festum Paschæ, sciens Iesus quia venit hora eius, vt transeat ex hoc mundo ad patrem, cum dilexisset suos qui erant in mundo, in fine dilexit eos. Et cœna facta, quæ diabolus iam misisset in cor, vt traderet eum Iudas Simonis Iscariotes, sciens quia omnia dedit ei pater in manus, & quia à Deo exiuit, & ad Deum vadit, surgit à cœna, & ponit vestimenta sua, & cum accepisset linteam, præcinxit se. Deinde misit aquam in peluim, & cepit lauare pedes discipulorum, & extergere linteo, quo erat præcinctus. Venit ergo ad Simonem Petrum. Et dicit ei Petrus: Domine, tu mihi lauas pedes? Respondit Iesus, & dixit ei: Quod ego facio tu nescis modo, scies autem postea. Dicit ei Petrus: Non lauabis mihi pedes in æternum. Respondit ei Iesus: Si non lauero te, non habebis partem mecum. Dicit ei Simo Petrus: Domine, non tantum pedes meos, sed & manus & caput. Dicit ei Iesus: Qui lotus est non indiget nisi vt pedes lauet, sed est mundus totus. Et vos mundi estis, sed non omnes. Sciebat enim quisquam esset qui traderet eum: propterea dixit, Non estis mundi omnes. Postquam ergo lauit pedes eorum, accepit vestimenta sua, & cum recubuisset, iterum dixit eis: Scitis quid fecerim vobis? Vos vocatis me magister, & Domine, & bene dicitis, sum etenim. Si ergo ego laui pedes vestros Dominus & magister, & vos debetis alter alterius lauare pedes. Exemplum enim dedi vobis, vt quemadmodum ego feci vobis, ita & vos faciatis. Amen amen dico vobis, non est seruus maior domino suo, neque Apostolus maior eo qui misit illum. Si hac scitis, beati eritis, si feceritis ea. Non de omnibus vobis dico, ego scio quos elegerim. Sed vt adimpleatur scriptura: Qui manducat mecum panem, leuabit contra me calcaneum suum. A modo dico vobis priusquam fiat, vt cum factum fuerit, credatis quia ego sum. Amen amen dico vobis, Qui accipit si quem misero, me accipit: qui autem me accipit, accipit eum qui me misit.

ANTE diem festum paschæ, sciens Iesus quia venit hora eius, &c.] Pedum ablutionem, quam solus descripsit Ioannes, quidam existimant etiã post institutionem Eucharistiæ cõtingisse: alij verò non solum ante institutionem Eucharistiæ, sed etiam ante esum agni Paschalis. Communiori autem & veriori sententia creditur illa facta post esum agni, sed ante Eucharistiæ institutionem: Et quidem qui etiam post institutionem Eucharistiæ pedum lotionem

A Quamquam enim agnum Paschalem iam non immolent, quod is non potest immolari nisi in loco quem elegit Dominus, reliquas tamen cæremonias, azymorum scilicet & lactucarum, seruare dicuntur. Sequitur ex Luca: Et cum facta esset hora, id est, cum iam esset tempestiuum edere Pascha, discubuit. Vbi notandum, quod quidam ex occasione verbi, discubuit, sumplerunt occasionem asserendi, vt testatur Theophylactus & Euthymius, Christum hoc anno non comedisse agnum Paschalem, quod discubuisse dicitur in hac cœna, cum lex iuberet edere stantes. Ad cuius confirmationem etiã illud notat, quod in hac Christi cœna, ius appositum fuerit cui panis intingebatur, cum lex iuberet edere agnum assum igni, non autem coctum aqua. At vt hæc assertio nimis aperte est contra Euangelistarum narrationem, ita friuola sunt hæc argumenta. Quod enim ad prius pertinet argumentum, dici primum potest, non fuisse præceptum in lege vt à stantibus agnus ederetur. Modus enim edendi sic traditur. Sic autem comedetis illum: Renes vestros accingetis, & calceameta vestra habebitis in pedibus, tenentes baculos in manibus, & comedetis festinantes. Quæ omnia etiam fieri possunt à sedentibus. Quod si verbis illis præceptum etiam fuit vt stantes ederent, quemadmodum communiter intelligitur, intelligendum est Dominum in nouissima hac cœna discubuisse & sedisse ante & post coctum agnum, cum scilicet nondum ederent agnum Paschalem, aut cum etiã iam edissent. Non enim solum agnum tunc edere eis fuit præceptum, sed adesse poterant & alij quidam cibi: vnde non mirum si fuit aliquid in quo panis intingi posset, proinde nihil mouere debet, quod secundo asseritur loco de iure in quo panis intinctus fuerit.

Exod. 12.

D factam existimant, hoc potissimum mouentur argumento, quod non videatur eis quo loco commodè institutio Eucharistiæ possit post lotionem pedum inferi historiæ Ioannis. Sic enim Ioannes post lotionem pedum subiungit sermonem de traditore suo, vt manifestè videatur eum mox habitum post lotionem pedum sine aliquo medio, qui sermo non finitur nisi ablegatione proditoris Iudæ, quem ex Luca certum est interfuisse institutioni Eucharistiæ. Hinc ergo colligunt lotionem

nem pedum secutam institutionem Eucharistiæ, verum inefficaciter, cum nihil veter, Eucharistiæ institutionem (à Ioanne omissam, propterea quod ab aliis omnibus diligenter satis esset perscripta) inferre historiæ Ioannis post lotionem pedum, ante illa verba: Cum hæc dixisset Iesus, turbatus est spiritu, &c. Non enim necessarium est intelligere mox ac sine omni intermedio, post prædicta à domino contigisse quæ consequenter Ioannes narrat. Iam nec ex illo quod cœna facta, dicitur facta lotio pedum, conuenit post mysterium donati corporis & sanguinis Domini illam contigisse. Certum est enim non sic intelligendum hic cœnam dici factam, quasi absoluta iam fuerit & consummata, cum aperte Ioannes testetur Dominum post ablutos pedes iterum accubuisse, & dedisse Iudæa intinctum panem, ac de seipso postea dicat cap. vltimo, quod recubuerit in cœna supra pectus Iesu. Ex quibus locis iam satis refellitur prædicta sententia. Non enim videtur quorsum rursum Christus accubuerit, si & agnus fuit comesus, & Eucharistia instituta. Qui verò ante etiam esum agni Paschalis, & omnino in principio cœnæ antequam quicquid ederetur, putant Dominum suorum abluisse pedes, hoc mouentur argumento, quod putent Dominum pedes suorum abluisse ex more illius regionis, quo honestorum conuiuiarum pedes ante cœnam abluantur, quemadmodum satis apparet ex verbis Christi, quæ Lucas cap. 7. describit. Nam illic Simon Phariseus inter cetera etiam ob hoc reprehenditur, quod Christo domum eius ingresso aquam pro pedibus non dederit, nec caput eius oleo unxerit, quorum certè nihil Christus requisisset, nisi vulgo conuiuui honestioribus & gratis amicis exhiberi solitum fuisset. Nec obstare huic sententiæ putat, quod dicit Ioannes, cœna facta. Nam, vt etiam Augustinus super Ioannem annotauit, illud cœna facta, vel, vt est Græcis, *ἀναγενομένης*, nõ significat cœna absumpta, sed cœna parata. Intelligunt Christum, cum iam tempus cœnæ adesset, cœnaque iam parata esset, accubuisse primum vt discipulos quoque ad accumbendum prouocaret, eisque ex ordine ad cœnam iamiam inferendam discumbentibus iterum Christum surrexisse ad abluendum suorum pedes. Verum hæc sententia vt est noua, ita non est verisimilis, vel ob id quod nõ sit probabile morè fuisse vt discumbentibus pedes abluerentur, sed priusquam accumbent, quodq; non appareat quomodo commodè singulorum Apostolorum pedes Dominus abluere potuerit si iam mensæ assidebāt. Iam quorsum opus erat ad discumbendum prouocare ante ablutionem, si ea ante cibi sumptionem erat perficienda, cum ea ante accubitum longè comodius fieret? Magis ergo verisimile illud cœna facta, significare cœnam iam cœptam, quemadmodum dies dicitur factus, cum exortus est sol & dies inceptus, vt significetur Dominum surrexisse cum iam cœnari cœptum esset, atque inter cœnandum, quod apertius significatur apud Græcos cum pro illo surgit à cœna; habent, *ἐγίγεραι ἐκ τῆς cœnæ*; id est, surgit ex cœna. Si ergo inter cœnandum Dominus surrexit ad abluendum pedes suorum, quid relinquatur dicendum probabilius, quam lotionem hæc factam post esum agni, & ante Eucharistiæ institutionem? Ex his enim duabus maxime partibus cœna hæc cõstabat. Iam verò post esum agni & ante Eucharistiæ commendationem lotionem hanc factam, & hinc efficacius

Lotio facta ante institutionem Eucharistiæ

A probari potest, quod omnino videatur lotio ista pedum facta ob sequentem Eucharistiæ institutionem, & distributionem, quo scilicet requiritur quodam signo doceremur quæ mūditiæ exteriori quodam qui Eucharistiæ dignè esset percepturus. Quæ enim non solum in exemplum exhibendæ dilectionis & humilitatis hæc lotio sit adhibita, ex verbis Christi satis patet, vt bene colligit D. Bernardus in sermone de cœna Domini, cum Petro dicit: Si non lauero te, non habebis partem mecum. & Qui lotus est, non indiget nisi vt pedes lauet. Hinc enim manifestum satis est lotionem hanc factam non tantum in exemplum, sed etiam in mysterium spiritualis mundiciæ, quamquam hoc mysterium postea non explicauerit, sed tantum pro ratione facti sui dixerit: Exemplum dedi vobis vt & vos ita faciatis. Multa enim habebat illis dicere Dominus, sed non poterat tunc portare, vt postea dicit. Certè D. Ambrosius libro de mysteriis, & rursum lib. 3. de sacramentis planè intelligit motus prædictis verbis Christi, ex Christi imitatione, necessariam esse baptismatis pedum ablutionem, velut alterum sacramentum, quod percipere debeat priusquam ad altare Domini admitti possint, vnde ipse semper illum seruauit morem vt baptizatorum pedes ablueret, quam ablutionem putat valere ad peccati originalis purgationem, hoc est, ad fontis repressio-nem. Nam alioqui reatus etiã illius peccati in baptismo remittitur. Sic enim scribit lib. 3. de sacramentis, explicans mysteria sacramentorum: Ascendisti de fonte, quid secutus est? Audisti lectionem, succinctus est sacerdos. Licet enim & presbyteri fecerint, tamen exordium ministerij à summo esse sacerdotem. Succinctus, inquam, sacerdos summus, pedes tibi lauit. Et post pauca: Non ignoramus, quod Ecclesia Romana hanc consuetudinem non habeat, cuius typum & formam in omnibus sequimur. Hanc tamen consuetudinem non habet vt pedes lauet. Vide ergo ne forte propter multitudinem declinauit. Sunt tamen qui dicant & excusare conentur, quia hoc in ministerio faciendum est, non in baptismo, non in regeneratione, sed quasi hospiti pedes lauandi sint. Aliud est humilitatis, aliud sanctificationis. Denique audi quia mysterium est & sanctificatio. Nisi lauero tibi pedes, non habebis partem mecum. Hoc ideo dico, nõ quod alios reprehendam, sed mea officia ipse commendem. In omnibus cupio sequi Ecclesiam Romanam: sed tamè & nos homines sensum habemus. Et post quardam: Qui lauit non necesse habet iterum lauare, nisi vt solos pedes lauet. Quare hoc? Quia in baptismo omnis culpa diluitur. Recedit ergo culpa. Sed quia Adam supplantatus à diabolo est, & venenum ei effusum est supra pedes, ideo lauas pedes, vt in ea parte in qua insidiatus est serpens, maius subdidium sanctificationis accedat, quo postea te supplantare non possit. Lauas ergo pedes, vt laues venena serpentis. Similia habet lib. de mysteriis cap. 6. Et Bernardus quoque loco prædicto, pedum ablutionem inter sacramenta refert, putatque valere ad purgationem eorum peccatorum, quæ non sunt ad mortem, & à quibus plenè cauere non possumus ante mortem, hoc est ad remissionem venialium. Quorum sententiam refero non tanquam ex omni parte veram, sed tantum in hoc vt intelligatur hanc pedum ablutionem fuisse mysticam, & veluti preparatoriam ad dignam Eucharistiæ perceptionem. Explicat huius ablutionis mysterium pulchrè sicut

Augustinus, ita & D. Cyprianus in sermone de ablutione pedum, significans Dominum hac ablutione demonstrasse aliud lauacrum, quo post baptismum non iterabile lauacrum, à peccatis quæ post baptismum contrahimus, abluere possemus, nimirum lauacrum pœnitentiæ, ac mutæ cõdonationis peccatorum, quamquam illo loco asserat lotionem istam factam post Eucharistiam impartitam discipulis: sed eodem item loco asserit Iudæ participem quidem fuisse Eucharistiæ, non autem lotionis, sed ante eam exiisse, quod ex Ioannis narratione patet non esse verum. Cùm ergo & ex verbis Christi, & ex patrum omnium intelligentia cõstet ablutionem pedum Apostolicorum, non tantum factam in exemplum humilitatis, & mutæ dilectionis, sed etiam in mysterium necessariæ spiritualis ablutionis & purgationis, & hæc spiritualis ablutio maximè sit necessaria ad dignam Eucharistiæ participationem, vt ob id Paulus præcipiat vt quis seipsum probet, ac sic de pane illo edat, cõuenientissimè intelligitur post esum agni, cùm iam sacramentum sui corporis & sanguinis Dominus esset instituturus & distributurus, præmississe mysticam hæc ablutionem, quæ etiã quatenus in exemplum humilitatis & mutæ dilectionis facta est, bene ante Eucharistiæ institutionem præmissa est, quod Eucharistia communionis & dilectionis mutæ symbolum sit & vinculum, quam nemo dignè percipit, nisi qui & suos lauare pedes à Domino ac à fratribus curat, & aliorum ipse vicissim lauare pedes, vt post magis dicetur. Igitur quemadmodum moris erat in ea regione vt ante paratū conuiuium honestorū conuiuium pedes abluerentur: ita & Dominus suam cœnam nouam suis exhibiturus, pedes eorum lauit, occasione quidem ex regionis more desumpta, sed in exemplum tamen & mysterium. His præmissis nõ tantum pro ratione ordinis, sed & pro sequentium intelligentia, veniendū ad tractationem verborum euangelicorum. In quibus id imprimis occurrit notandū, etsi parui sit momētū, quod pro: Ante diem festum Paschæ; Græcis est, Ante autem festum Paschæ. Habent enim coniunctionem, autem, qua caput hoc apud Ioannē continuatur cum præcedenti apud ipsum capite: nec habent, diem festum, sed tantum festum, quod tamen eodem redit. Siue enim dicatur festum Paschæ, siue dies festus Paschæ, significatur ipsa paschalis solennitas, quæ septem cõstabat diebus, aut prima huius festiuitatis dies. Cæterum quomodo hæc ablutio facta dicitur à Ioanē ante festum Paschæ, cùm in Paschali facta sit cœna, vt ex aliis patet Euangelistis, quãdo iam Paschæ festum cœptum fuit? Respondet Caietanus, ideo à Ioanē dici lotionem hanc factam ante festum Paschæ, quia facta est in vespera aut nocte feriæ quintæ, quæ vespera secundum comunè computationem pertinet ad diem præcedentem, quamuis secundum legalem constitutionem pertineret ad diem sequentē, in qua, vt pote decima quinta luna, cœpit Paschalis solennitas. Intelligit ergo Paschæ festum, cuius meminit Ioannes, cœpisse in feriã sextã. Verum cùm supra ostensum sit Ioannem Paschæ principiū facere in sabbatho, nec sit verisimile eū de Paschate illius anni diuersimodè loqui, magis dicendū ideo Ioannem dicere lotionem hanc factam ante festum Paschæ, quàm alij Euangelistæ dixissent factam in Pascha, quia facta est in vespera, quæ secundum legis computationem pertinebat ad feriã sextam, quæ dies

A immediatè præcessit Paschæ festiuitatē secundum obseruationem Iudæorū. Et quidem sic dicendum, si intelligamus Ioannem significare voluisse diem immediatè præcedentē Paschæ festum. Nam alioqui simpliciter accipi potest dixisse, Ante festum Paschæ, non significando quanto tempore ante, quod ex sequenti narratione relinquit intelligendum. In illo autem quod sequitur; scilicet Iesus quia venit hora vt transeat, &c. notandum quod nõ dixerit; sciens quia venit hora, vt moriatur; cùm id tamē significare voluerit, sed, vt & aliàs sit semper apud Euangelistas, titulo honorifico ornat Christi mortem, quæ cùm fuerit breuissima, mors dicenda nõ erat. Sic ergo apud Lucam vocatur excelsus & assumptio, & apud ipsum Ioannem exaltatio: ita hinc eam vocat transitum ex hoc mundo ad patrem, idque hoc loco valde oportunè. Omnino enim alluisse videtur ad nomē Paschæ quod præcedit. Id enim significat transitum, vt admoneret Pascha legale fuisse mysterium eorū quæ in Christo erant implenda, ac per eius mortem nouū nobis exortum Pascha. Id autē est quod Ioannes hac prima sententia vult significare, Christū cùm sciret iam instare tempus mortis & transitus sui, neque præ tristitia ob imminentem mortem, neque præ gaudio ob instantem transitum ex misero hoc mundo ad patrem, minus affectum fuisse suis, sed vt eos semper dilexerat, & dilectionis signa exhibuerat, ita vsque in finem eos dilexisse, ac dilectionis signa exhibuisse, quemadmodum solent facere amici sinceri. Præmittit autē hoc Ioannes, velut procemium eorū quæ mox dicturus est, vt intelligeremus scilicet quare instatē sua morte Dominus præter morē iam suorum lauit pedes, quod hactenus non fecerat, nimirum id ipsum fecisse, vt qui semper eos dilexerat, in ipso fine maximè suam erga illos ostenderet dilectionem: quemadmodum sinceri amici solent tūc maximè cùm abituri sunt dilectionē suam erga amicos declarare, vt sui memoriam & desiderium relinquāt illis. Nec tantum procemium hoc facit ad hoc vt intelligamus causam lotionis pedum, sed & causam institutionis Eucharistiæ, quã ab aliis Ioannes satis perscriptam nouit: causam item prolixam eius qui apud Ioannem est sermonis, pleni omni suauitate, & nihil aliud quàm miram quandam præ se ferētis dilectionem Christi erga suos. Illud ergo, in finem, accipi debet pro eo quod est, vsque in finem. Sunt tamē qui intelligunt: in finem dilexit eos; hoc est, ad finē, nempe vt & ipsi peruenirent ad eum finem ad quem ipse erat perueniturus, ad felicitatem scilicet æternam. Sic enim ferè intelligit D. Augustinus, quamquam & alterius iam dicti meminerit intellectus, qui simplicior certè est, & proposito magis cõueniens. Per suos, intelligit sibi familiares & amicos, Apostolos scilicet. Nam alioqui ratione creationis omnes sui erant. Vnde supra dixit Ioannes: In propria venit, & sui eum non receperunt. Addit & qui erant in mundo; ad distinctionem sanctorū Prophetarum & patriarcharū, qui iam defuncti erant; aut etiam angelorum, qui erant in cœlo. Ab his autem distinctio iam erat faciendā, vt significaret quare his qui erant in mundo, huiusmodi quale dicturus est dilectionis signum exhibuerit, nempe quod in mundo, è quo ipse iam erat transiturus, illi erant adhuc relinquendi, quibus proinde abiturus Dominus suam testari debuit dilectionem. Bene autem lotionem pedum dilectioni tribuit. Multum enim

eos

eos se declarat diligere, qui, cùm tantus esset, ad tam vile ministerium circa eos sese demiserit.

ET COENA FACTA, CVM DIABOLVS IAM MISSET, &c.] Postquã superiori sententia veluti quodam procemio indicasset Euangelista causam Domini facti à se narrandi, iam mire illud studet exaggerare, vt in illius, vt verè est stupendum, admirationem lectorem attolleret. In primis ergo cœnæ factæ, id est, cœptæ meminit, dicturus postea Dominum surrexisse à cœna. Nã & hoc ad facti pertinet admirationem, vt notauit Theophylactus, quod non ante cœnam, sed cùm iam omnes recubuisent, atque inter cœnandum, relictis epulis nõ designatus sit fordidus discipulorum contingere pedes, ac manus suas contaminare. Deinde prodicionis à Iuda meditatæ meminit, vt & sic admirandam Domini indicaret submissionem, quod nec proditoris sui præsentia ab hoc facto est reuocatus, sed etiam tam scelesti sui proditoris, qui totus iam diaboli erat mæcipium, sustinuerit lauare pedes. Cùm, inquit, diabolus iam misisset in cor, id est, suggessisset & persuassisset Iudæ, quando scilicet, vt Lucas supra dixit, intravit satanas in Iudam, & abiens locutus est cum principibus sacerdotum. Diabolo rectè tribuitur Iudæ proditio, quod tam infandū scelus illud Iudæ fuerit, vt humanæ menti tribuendum non fuerit. Neque enim in hominem illud cadere potuisset, nisi qui se diaboli permisisset potestati. Simulque ex eo intelligimus diabolū vires suas in hoc exercuisse vt Christus traderetur, & traditus occideretur, ac proinde tum ignorasse mysterium regni Dei. Si enim cognouisset, nunquam ad necem Christi impulisset. Iam quo adhuc magis admirandam nobis faceret Euangelista Domini erga suos dilectionem & submissionem, præmittit de diuina ipsius celsitudine. Nec tantum dicit, cùm vel quamquam omnia dedit ei pater in manus, &c. sed sciens, inquit, id est, cùm vel quãquam sciret quod omnia dedisset ei pater in manus, hoc est, quamquam sciret sibi omnium potestatem à patre traditam, & se verè Deum esse, qui & à patre venisset homo factus, & quatenus homo Deus rursus iam iturus esset ad patrem, tamen surgit à cœna, &c. Ne enim factum humilitatis Christi putarem ab ipso exhibitum tanquã ignorante suam dignitatem, aut eius rationē non habet, non tantum explicat ipsius dignitatem, sed & ipsum eam agnouisse testatur. Simili modo & Paulus ad Philip. 2. exaggerans Christi pro nobis humiliationē: Qui, inquit, cùm in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æquale Deo, sed semetipsum exinanivit, formam serui accipiens, & habitu inuentus vt homo. Omnibus ergo illis: omnia dedit ei pater in manus, & à Deo exiuit, & ad Deum vadit; Euangelista nihil aliud quàm diuinam Christi significare voluit celsitudinē, quæ cõparata cum eximie humilitatis eius facto, summè illud stupendum facit. Dedit autē pater omnia in manus filio, secundum diuinitatem quidem per æternam generationē: secundum humanitatem verò, per vnionem diuinitatis cum humanitate in vnitate personæ. Exiuit à Deo, cùm qui in sinu patris quiescebat, homo factus est in mundo. Iuit ad patrem, cùm per diuinitatis virtutem humanam naturam in cœlum subduxit, sedens in dextera patris. Talis ergo cùm esset, ac talem cùm se esse sciret, surgit à cœna, ac speciem abiectionis induit serui. Quod

A vt iam quartò nobis alia ratione faceret memorabile magis & admirandum, singula diligentissimè persequitur. Nõ enim satis habuit dicere: & cœpit lauare pedes discipulorum; sed ob admirationem & dignam facti perpenionem excitandā, singillatim quæque à Christo facta commemorat: dicens: Ponit vestimenta sua, exteriorē scilicet amictū, vt magis accinctus ac paratus humilitatis opus exerceret: accipit linteum, & non expectat alterius ministerio, præcingit se illo. Nec iubet afferri aquam, allatamque infundi, sed ipse eam mittit in peluim, & lauat non manus, sed pedes discipulorum, & linteum non alio quàm quo erat præcinctus tergit. Hæc autem humilitatis obsequia Apostolis semel exhibita, etiam omnibus nobis Christus exhibuit, mysticè intellecta, quemadmodū ea intelligi posse indicat D. Augustinus. Veluti enim vestimenta gloriæ suæ posuit, dum in forma Dei existens, semetipsum exinanivit: veluti linteum se præcinxit, dum formā serui accepit: veluti aquam misit in peluim, vnde lauare possent pedes nostri, cùm in terram sanguinē suam fudit & lauacrum instituit, quo immunditia nostrorū deleretur peccatorum. Veluti linteum quo erat præcinctus pedes quos lauit tergit, cùm carne qua erat indutus vestigia fidelium confortauit. Fuit ergo humilitas hæc nunc Apostolis exhibita, typus quidam humiliationis Christi pro salute omnium electorum. Stupenda sanè humilitas, qua non solum suam erga Apostolos dilectionem declarare, illosque suo exemplo ad similem inter sese dilectionem prouocare voluit, sed & omnem tumorem & superbiam ab eorum omniumque fidelium mentibus eximere, vt qui per superbiam à regni cœlestis exciderant consortio, per humilitatem ad illud rursus subleuarentur. Tanta est enim (inquit Augustinus hoc loco) humanæ humilitatis utilitas, vt eã suo cõmendaret exemplo diuina sublimitas, quia homo superbus in æternū periret, nisi illum Deus humilis inueniret. Venit enim hominis querere & saluum facere quod perierat. Perierat autē superbiam deceptoris secutus, ergo humilitatem redemptoris sequatur inuentus. Hæc ille.

VENIT ERGO AD SIMONEM PETRYM, ET DICIT EI PETRVS, &c.] Quoniã prius dicitur: cœpit lauare; & deinde subiicitur: Venit ergo ad Simonem Petrum; intelligunt quidam Dominum non cœpisse à Petro, sed ante eum quosdam fuisse ablutos. Et Chrysostr. quidem ac post eum Theophyl. intelligunt ante Petrum solum Iudam fuisse ablutum, ac Dominum ab illo cœpisse, quo magis eū reuocaret ab instituto scelere: illum verò pro sua improbitate & erga Iesum irreuerentiã facilè in se admisisse, quod nullus alius permisisset, sed prohibuisset sicut Petrus. Origenes verò, vt citatur in Catena, existimat Christum omnibus aliis lotis tum demū venisse ad Petrum, quod quemadmodum medicus plurimum ægrotorum intentus curæ, ab iis qui magis indigent, propriam curam incipit: ita & Christum putet ab his qui magis erant fœdi incœpisse, ac ob id vltimò venisse ad Petrum tanquã minus aliis indigentem lotionem pedum, eumque solum pro singulari suo seruore id recusasse, quod alij admiserant. Augustinus autē contra arbitratur Dominum cœpisse à Petro, estque ea sententia verisimilior, non solum quod aliorum sententia coniecturis non firmis nitatur, sed etiã quia magis conuenit & consuetudini Christi, & ho

& honori omnium Apostolorum, & feruori denique Petri. Consuetudini dico Christi, quia is semper solitus fuit Petrum aliis præferre, & ab illo exordiri. Honori item Apostolorum, quia non est verisimile eos in se passuros quod recusauit Petrus, sed potius simili, quia ille reuerentia recusatos, si ad illos Dominus venisset. Conuenit item feruori Petri, quod verisimile sit illum pro suo feruore non etiam admissurum, ut aliorum pedes abluere tentaret. Nec obstat narrationis Euangelicæ modus, qua alij mouentur, sed ea narratio magis pro hac facit sententia. Prius enim Euangelista vniuersas actiones Christi quæ interuenerunt in hoc officio, simul enarrat, ac deinde redit ad ordinem lotorum, & disputationem quæ in principio intercessit, cum ad lauandum pedes suorum se Dominus applicaret. Non ergo significare voluit Dominum postquam cepisset lauare, venisse tandem etiam ad Petrum, sed quod quando cepit lauare, & se lotioni exhibere accommodauit, tum venit ad Petrum à quo cepit. Huiusmodi narrationis modum & alias licet apud Ioannem obseruare, ut cap. 4. cum relicta Iudæa dicit abiisse in Galilæam, & subiicit: Venit ergo in ciuitatem Samariæ, &c. Cum ergo inciperet lotionem propositam Dominus, venit ut erat seruii habitu præcinctus, nudus ac peluim gestans, imprimis ad Simonem Petrum. Is autem hinc suam considerans indignitatem, hinc Domini dignitatem attendens, exhorruit inauditum humilitatis exemplum, eodemque reuerentiæ animo refugiens à magistro lauare, quo Baptista eundem detrectauerat lauare & baptizare, dixit: Domine, tu mihi lauas pedes? In quibus verbis magna est emphasis, in pronomibus, tu & mihi, quæ cogitanda potius vult Augustinus quam exprimendam. Quid est, inquit, tu? Quid est, mihi? Cogitata sunt potius quam dicenda, ne forte quod ex his verbis aliquatenus quidem dignè concipit anima, non explicet lingua. Est & emphasis in dictione, pedes, quam, sicut & pronominum præcedentium, explicat Theophyl. in hunc modum: Tu lauas meos pedes manibus illis quibus oculos cæcorum illuminasti, quibus leprosos curasti, quibus mortuos suscitasti, tu qui hæc maiora fecisti, meos serui & imperiti & non manus, neque, aliam partem honestiorè, sed pedes, qui extremæ omnium maximeque sordidæ partes ac ignominiosæ habentur? Lauas autem pro lauare paras dictum est, nec & illud caret emphasis, quod lauas potius quam lauare paras dixerit: Sic enim significauit planè absurdum videri quod Dominus tētabat. Nā indignius est ut Dominus abluat serui pedes, quam ut tantum paret eos lauare. Petro ergo ex reuerentiā & zelo detrectati respondit Dominus: Quod ego facio, id est, facere paro, tu nescis, id est, non intelligis modum, scies autem, id est, intelliges postea. Itaque latentis causæ & mysterij ratione Petri horrorem reprimere Dominus voluit. At quando Petro datum est intelligere facti huius rationem? Partem quidem post lotionem, quando se Dominus istud in exemplum illorum fecisse exposuit, sed plenius post acceptum spiritum sanctum, quando non solum perfectus cognouit cum aliis, factum hoc fuisse eximium exemplum sequendæ humilitatis & dilectionis mutuo exhibendæ, sed etiam fuisse mysterium necessariæ abluitionis internæ & spiritualis. Porro Petrus ne hoc quidem resposso, quoniam non intelligebat, coercitus, in cœpto persistit feruore, imo etiam magis refugit, & præ summa erga ipsum reuerentiā non

A considerans quæ deberet illi in omnibus obedientiam, dixit: Non lauabis mihi pedes in æternum; hoc est, nunquam patiar ut mihi laues pedes. Ioannes, inquit Cyprianus, venienti Domino ad baptismum tentauit resistere, sed mansuetius increpatus ilico obediuit, & quia super hoc etiam responsum acceperat, licet territus acquieuit. Sed differētiā causæ huius Petrus intelligens, lauare magistrum & obsequi ei, tolerabile iudicabat. Lauari autē ab eo, & tantam humilitatis eius pati deiectionem, ita videbatur indignum, ut omnino cogi non posset, nisi interminatio periculosissima coarctasset. Hæc ille sermone de abluitione pedum. Itaque quandoquidem altitudine præsentis mysterij non cessit à sua sententia Petrus, sed magis etiam in ea firmatus est, Dominus ut hanc vehementem recusationem ab amore proficiscerentē, veluti clauum clauo pelleret, minis cohibuit oportunis, vehementer scilicet amanti dilectionis damnum præterens, ac significans eum, si sic amare pergeret, amari vicissim non posse. Cum enim præ omnibus aliis discipulis maximè desideraret esse cum Christo (vide postea dolenti animo rogat: Domine quo vadis? & quare non possum te sequi modò?) Dominus quod maximè sciebat animum eius vellicaturum, incutit ei tanquam terriculamentum quoddam, dicens: Si non lauero te, non habebis partem mecum, hoc est, non eris coheres meus, non eris particeps hæreditatis & felicitatis meæ in regno meo. Vel etiam, ut alij exponunt, non eris particeps conuictus & consuetudinis meæ, sed eiiciam te à meo cōsortio. Ceterum illud: Si non lauero te, dupliciter accipi potest. Nam intelligi potest dictum de illa corporali pedum lotionem, quæ tum erat præ manibus, at tum intelligendum est istud non ob id dictum, quod abluio illa per sese ad salutem fuerat necessaria, sed quod propter inobedientiam suam, si perseveraret resistere, Petrus esset reiiciendus, ut sit sensus: Si non in hac re quam ego ut præceptor & Dominus à te postulo, mihi acquieueris, illud tibi denuncio, quod in penam tuæ inobedientiæ de meo collegio sis eiiciendus, partemque illam beatæ retributionis & felicitatis æternæ, quam ego vnā cum meis accipiam in regno patris mei, non sis accepturus. In hunc sensum istud accepisse videri potest Diuus Augustinus, dum admonet sic dictum esse: si non lauero te; cum de solis pedibus ageretur, quomodo dici solet; calcas me, quando sola planta calcatur. Multo autē magis sic accepisse videretur Basiliius in oratione de iudicio Dei, cum hunc locum expendens ostēdit hinc terribilitatem diuini iudicij, quod Petro propter suā inobedientiam ex amore licet prodeuntem, Christus comminatus sit reiectionem & cōdemnationem. Aliter verò secundum alios intelligi potest istud dictum à Domino non de corporali pedum abluitione, sed de spirituali abluitione, ut intelligatur Dominus facta anagoge, ab externa abluitione ad internam extulisse sermonem: quemadmodum cum Samaritanam alloqueretur, ab aqua corporali transtulit sermonem ad aquam spirituales. Vnde notat Caietanus, non iam dixisse Dominum: si non lauero pedes tuos; sed, si non lauero te; ut hac locutionis mutatione significaret se non iam loqui de externa pedum abluitione, sed interna ipsius Petri, quæ propria est Christo, & omni homini necessaria, qui cum Christo partem est habiturus. De hac spirituali lotionem potius hunc locum accipiendum apparet, quod de tali

de tali intelligenda sit ea quæ sequitur Domini sententia, ut patebit. Obstare tamen videtur quod spirituali abluitione quæ ad salutem sit necessaria, Petrus modò non videatur indignuisse, cum iam dudum à Domino fuerit ablutus, & Dominus mox subiiciat: Et vos mundi estis. Sed ad hoc facile dicitur, Petrum, etsi mudum & ablutum, adhuc tamen indignuisse mystica illa pedum & affectuum purgatione, de qua in sententia sequente loquitur Dominus. Certe D. Cyprianus in sermone prædicto, de spirituali abluitione sententiam intelligit. Sic enim habet: Paulatim mysterij huius declaratur necessitas, quam conditio proposita inuitabilem reddit: & si cum Christo partem aliter habere non possumus, nisi ipse pedes nostros abluat, quandoquidem sic arctatur cōsensus, lauet, & tergat, & sacramenti huius virtutem nobis exponat. Et post pauca in oratione ad Christum: Quicquid dicat Petrus, necesse est ut ipse nos abluat, neque enim lauare nos possumus, sed in omnibus quæ agimus indulgentiæ tuæ lauacro indigemus. Hæc ille. Hinc ergo discamus, non posse nos participare mensæ Domini, nisi ab illo abluamur, nec posse admitti nos in sanctorum post hanc vitam cōsortium, nisi & pedes nostros abluat Christus, quia nihil coinquinatum intrabit in regnum cœlorum: quare quod minus hic purgatum fuerit, post hanc vitam necesse est purgetur perfecte, priusquam quis partem cum Christo & apud Christum obtineat.

Apo. 21.

DICIT EI SIMON PETRVS: DOMINE NON TANTVM PEDES SED ET MANVS, &c.] Petrus tamen non intelligebat quid sibi veller sermo Domini, tamen quum audiret sibi periculum esse ut ab illius secluderetur consortio, quem vnice diligebat, idque vehementer, ut nihil aliud magis abhorreret (dura siquidem est amanti mentio diuortij) quam vehemens fuerat prius in recusando, tam vehemens, imò vehementior subito factus est in admittendo, utrobique præ amoris magnitudine modum seruare nesciens, ita ut qui prius etiam iussus, pedes solos lauandos præbere noluit, iam etiam vltro & caput & manus, hoc est, sese totum lauandum offerat. Domine, inquit, non tantum pedes meos laua, quædo ita vis, sed & manus, & caput, potius scilicet quam à te diuellar & abiiciar. Porro hoc factum Petri nobis insigne est exemplum, ut & per humilitatem nos planè diuina dignatione indignos censeamus, & tamen per obedientiam auidè Dei dona quæ ipse in salutem nostram parauit amplexemur. Dedit ille nobis corpus suum in cibum, & sanguinem suum in potum. Nostrum est ut nos ea participatione indignos omnino reputemus. At quoniam ei placuit hæc ad nostram nobis contradere salutem, adiunxitque: Nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis; sicut modò dixit Petro: Si non lauero te, non habebis partem mecum; rursum nostrum est ut non per humilitatem deprimamur nimis, sed per obedientiam, & Christi amorem, ac salutis desiderium cupidè aspiremus ad eorum participationem donorum, eaque non frigidè, sed omni cum auiditate suscipiamus. Deinde hoc Petri facto, ut notauit Theophylactus, commodè vtetur contra eos qui indiscretè & temerè se facturos quippiam statuerunt quod eis non prodest, sed in salutis potius eorum vergit dispendium, quod & iureiurando cōfirmauerint, ac deinde iuramenti reuerentiā, in eo

Ioh. 6.

A quod decreuerunt, pertinaces esse perrexerint. Proferendum enim illis hoc Petri exemplum, qui cum propositum suum in quo pertinax esse decreuerat, audiret vergere in separationem à Christo, cessit ab illo; ut hinc admoneatur præsumptuosum mutare decretum, nec immorari illo, etiam si iuramento illud ex magno impetu firmauerint.

DICIT EI IESVS: QUI LOTVS EST, NON INDIGET NISI VT PEDES LAUET, SED EST, &c.] Quemadmodum Dominus Petri in detrectando vehementiam, facta anagoge ab externa ad internam lotionem, representata nunc eius in alteram partem vehementiam coarctauit, altera vsus allegoria ex communi hominum vsu desumpta. Qui enim in balneis aut quouis lauacro corporaliter sunt iam recens loti, cætera quidem mundi sunt, attamen adhuc necesse habent abluere pedes, quos contactu terræ continuo inquinant, etiam cum primum balneas egrediuntur, aut etiam cum adhuc in illo nudis ambulat plantis. Hinc ergo sumpta allegoria respondet Dominus: Qui lotus est, &c. Et quidem D. Ambrosius, ut superius est ostensum, ex hac Domini sententia intellexit baptismum abluere adhuc etiam esse necessariam pedum abluitionem, quæ eis etiam tanquam sacramentum quoddam sit adhibenda, nimirum existimans hanc sententiam de corporali pedum abluitione accipiendam, qualis fuit ea quæ modò Christus habuit præ manibus, cuius occasione hanc extulit sententiam. Verum quod hæc sententia secundum intentionem saluatoris potissimum de abluitione interiori sit accipienda, patet ex eo quod sub ea tanquam vniuersali subsumitur, cum dicitur: Et vos mundi estis. Hoc enim constat intelligendum esse de munditia spirituali. At dicit aliquis: si de interna & mystica pedum abluitione Domini illa sententia est intelligenda, quomodo huic deseruit proposito, vbi de corporali agitur pedum abluitione? Certè quia corporali hac pedum Apostolicorum abluitione significare voluit Dominus ipsis & omnibus necessariam esse identidem mysticam pedum, hoc est affectuum purgationem. Affectus enim velut pedes sunt animæ, quod sicut pedibus terram contingimus, eisque huc illucque mouemur: ita animi affectus in terrenis his rebus necessariò occupentur, eisque ad hæc vel illa inclinamur. Sicut autem pedes terram contingentes, necessariò hinc conspurcantur: ita fieri non potest, ut non affectus nostri, dum circa terrena versantur, aliquid subinde ab illis contrahant sordium. Porro sicut sub typo corporalis abluitionis pedum Dominus significauit necessariam spiritualem affectuum abluitionem: ita cum dicit Apostolos esse mundos & lotos, verisimile omnino est ipsum respexisse ad corporalem suam baptismum, in quo huiusmodi mundiciem sunt consecuti & loti spiritualiter. Proinde ex hoc loco D. Augustinus & alij colligunt non malè, Apostolos fuisse baptizatos corporali baptismum Christi, & non solum baptismum Ioannis. Is enim non reddebat mundos, secundum animam. Est ergo sensus huius responsionis Domini iste: Frustra Petre manus & caput abluenda offers, cum sufficiat pedum abluio. Sicut enim qui in balneis iam bene loti sunt, non opus habent toto ablui rursum corpore, sed tantum ut pedes abluant, quos mox vbi egressi fuerint balneum, ex contactu terræ coinquinant, imo quos ex ipso balneo immundos deserunt: ita qui

qui

qui meo spiritu, meoq; baptismo sunt iam loti & mundati, non necesse habent eodem rursum purgari lauacro, sed tantum ut pedes, hoc est, animi affectus, qui ex terrenis rebus in quibus versantur, subinde in presenti vita maculantur, identidem etiam purget, poenitentiae lachrymis, carnis castigatione, aliisque id genus virtutum remediis. Vos autem mundi estis, meoq; semel spiritu in baptismo abluti. Non ergo opus est vobis nisi mystica spiritualium pedum ablutione, cuius hac corporali vestrorum pedum ablutione vobis typum & exemplum addo. Ceterum mouet D. Augustinus scrupulum, quomodo de loto qui non indiget nisi ut pedes lauet, dicitur, sed est mundus totus. Si enim totus est mundus, quomodo indiget ut pedes lauet? Intellegit Caietanus totum esse mundum ubi pedes lauerit. At rectius cum Augustino intelligitur locum dici totum mundum, praeter scilicet pedes quos necesse habet ut lauet, a quorum tamen immunditia non reputatur homo immundus, sed veluti totus mundus habetur, cum tantum restant pedes abluendi. Rectius, inquam, sic intelligitur, quia subiicit Dominus Apostolos esse mundos, quorum tamen adhuc pedes abluendi restabant. Illud autem: Et vos mundi estis; assumptio est sub generali propositione praecedente, proinde, & vos, phrasi Hebraica positum est pro, Vos autem. Syllogismo enim quodam, ut supra est expressum, probat Dominus suis sufficere pedum ablutionem, conclusionem non exprimit, sed expositis praemissis intelligendam & inferendam relinquens. Mouet autem scrupulum D. Chrysostomus, quomodo Apostolos Dominus iam mundos pronunciet, cum victima in cruce nondum fuerit oblata, qua sola omnium mundantur peccata. Proinde putat non dici mundos, quod purgati essent a peccatis suis, sed magis quod liberati essent per Christi doctrinam ab errore Iudaico, propter quod postea dicit: Iam vos mundi estis, propter sermonem quem locutus sum vobis. Quam partem etiam hoc loco legisse videtur D. Chrysostomus, pronuncians hic Apostolos non absolute dici mundos, sed propter sermonem quem illis Dominus sit locutus. At quod de munditia a peccatis Dominus loquatur, patet ex eo quod subiicit: sed non omnes, notans Iudam non propter errorem, sed propter traditionem immundum, ut exponit Evangelista. Per agnum enim, qui, ut dicitur in Apocal. occisus fuit a constitutione mundi, in praesentia scilicet Dei patris, mundati sunt a peccatis suis semper quotquot crediderunt in eum. Vnde Isaias suo tempore ad hanc monet munditiam parandam dicens: Lauamini, mundi estote, auferite malum cogitationum vestrarum. Dicit autem Dominus non omnes esse mundos, ut Iudae conscientiam pungeret, isq; intelligeret, conceptam animo eius iniquitatem Domino non esse incognitam, ac proinde moneretur ab ea recedere, tum consideratione diuinitatis Christi, per quam nihil illi latebat: tum consideratione benignitatis ipsius, per quam suum traditorem sibi cognitum in illo suo familiari tolerabat conuictu, ad pedum ipsius ablutionem se submittens, & tanti in se concepti sceleris auctorem nequaquam aliis manifestans. Et primum quidem in genere Dominus illius conscientiam vellicat: deinde verò, cum hac non proficeret ratione, intentatam exprimit contra se traditionem, nihil praetermittens quo illum ad sanitatem reduceret. Ceterum de pedum, hoc est, affe-

ctuum mystica ablutione, loquitur in Canticis etiam sponsa, dicens: Laui pedes meos, quomodo inquinabo illos? Quo significatur iustos plerosq; cum ad praedicationis officium & animarum regimen vocantur, hinc abstergeri, quod videant fieri non posse ut affectus in huiusmodi actionibus non identidem contaminentur, quos in otio iudicant se posse mundiores seruare.

POST QUAM ERGO LAVIT PEDES EORUM, ACCEPTIT VESTIMENTA, &c.] Post factum, cepit Dominus ex parte, iuxta promissum, causam sui exponere facti, quatenus scilicet fuit factum in exemplum humilitatis & dilectionis erga fratres exhibendam, non autem quatenus fuit factum in mysterium internae affectuum ablutionis, quod illius mysterij supra se indicati non essent modo satis capaces, sed intellecturi illud essent, cum plenius spiritum sanctum accepissent. Itaq; cum facto suo exemplum humilitatis & dilectionis exhibuisset, resumptis vestimentis iam quiete cum suis rursum accumbens, cepit etiam verbis ad eandem prouocare, ordinem illum seruans quem alibi indicauit Lucas, dicens: Ccepit Iesus facere & docere. Scitis, inquit, quid fecerim vobis; quod quamuis posset accipi dictum affirmatiue, magis tamen est accipiendum interrogatiue in hoc sensu: An intelligitis quid sibi velit id quod feci vobis? Nam alioqui sciebant quid sibi Dominus fecisset, nempe quod eorum lauisset pedes, sed causam huius tam insolentis facti ignorabant. Hanc ergo eis exponit, dicens se hoc fecisse, ut suo exemplo prouocaretur ad exhibendum idem, vel simile suis conseruis & fratribus, quod magistrum & Dominum viderunt exhibuisse discipulis & seruis. Non simpliciter autem se Dominum vocat & magistrum, sed prius se sic ab ipsis vocari assumit, eorumque appellationem non esse vanam & adulatoriam confirmat, ut sic suo exemplo efficacius ad imitationem prouocaret, quod non ita efficaciter faceret, si vel ab illis non haberetur magister & Dominus, aut re vera id non esset quod dicebatur: Dicit ergo: vos vocatis me magister & Domine, idque merito facitis. Sum etenim verè id quod me dicitis, & id verè solus sum. Si ergo ego laui pedes vestros, qui & secundum vestram affirmationem, & secundum rei veritatem sum Dominus & magister, & Dominus ac magister absolute, omnium scilicet & Dominus & magister, ac solus, etiam vos qui inter vos fratres estis & conserui, multo magis debetis merito alter alterius lauare pedes, & humiliter per dilectionem mutuis officiis quantumuis vilibus inuicem inferuire. In hoc enim feci quod modo feci, quo in me exemplum darem vobis, ut quemadmodum ego tantum feci vobis, ita & vos faciatis vobis mutuo, nec pigeret aut puderet inter pares imitari, quod ego discipulis & seruis exhibui. Ceterum in eo quod dixit: Et vos debetis alter alterius lauare pedes; nequaquam pedum tantum ablutionem exegit, quamquam & hanc exemplo Christi-conueniret inter Christianos esse receptiorem, ob quam & Abraham & Loth in scripturis sunt commendati, quam & in primitiua Ecclesia exemplo Christi Christiani plerique hospitibus & peregrinis exhibebant. Vnde Paulus viquam requirit quae lauerit pedes sanctorum. Et Augustinus testatur suo seculo apud plerosque consuetudinem fuisse huius humilitatis cum se inuicem hospitio suscipiunt, multoque id melius esse dicit, & sine

& sine controuersia verius, ut etiam manibus fiat opere ipso corporali, ne dedignetur, quod fecit Christus, facere Christianus. At nunc ut multorum refrixit & charitas, & humilitas, ita consuetudo haec nunc penè tota exoleuit. Seruatur quidem in Ecclesia feria quinta hebdomadae sanctae, ritus quidam abluendi aliquot pauperum pedes, at hic non tam fit in imitationem exempli Christi, quam ad renouandam memoriam facti ipsius, cuius tamen memoria recepto more nimis frigidè ac dissimiliter ad factum Christi, ferè peragitur & renouatur. Verum ut dici coeptum est, non pedum tantum ablutionem illis verbis Dominus exegit, ne sine hac putemus istud praecipuum non obseruari, sed humilitatis ac verae dilectionis officia quaeris. Synecdoche enim est, ut ex eo quod seruillimum videtur & abiectissimum, omnia officia intelligantur. Qui enim eo demiserit sese ut fratri lauet pedes, imò & hosti, sicut Christus fecit, quid ille ministerij, quid officij detrectabit? Sic cum Abigail diceret nuntiis Dauid: Ecce famula tua sit in ancillam, ut lauet pedes seruatorum Domini mei, significauit se usque adeo morigeram & subiectam fore Dauidi, ut quaeris officia etià abiectissima non esset detrectatura. Seruat ergo praecipuum Domini hoc loco traditum secundum scopum ab ipso intentum, qui seruat illud Pauli: Honore inuicem praeuenientes. Et rursum: In humilitate superiores sibi inuicem arbitantes, quique ex sincera erga proximos dilectione, nullum grauat ipse impendere officium etiam humile, siue in corpore, siue in anima, quod illis sit commodum, ac dilectioni fouendae vel promouendae conueniat. Singularem autem & eximia ratione hoc praecipuum adimplent Christiani, cum sibi mutuo peccata condonant iuxta illud Iacobi: Confitemini alterutrum peccata vestra, & orate pro inuicem, ut saluemini. Inter reliqua enim humilitatis & dilectionis officia praecipuum obtinent locum, humilitatemque ac dilectionem maxime promouent; confiteri & condonare inuicem peccata. His denique modis mysticè lauamus pedes nostros, eaque facinus quae ad Eucharistiae participationem maxime sunt necessaria, & ad eam praeparant. Sicut enim Dominus ipsa corporali ablutione tanquam typo quodam, admonere etiam voluit spiritualis ablutionis quae ad dignam Eucharistiae perceptionem est praeparatoria: ita rectè eo quod dixit; debetis alter alterius lauare pedes; intelligitur singulariter significasse opus esse ut quemadmodum Deus hominibus facile condonat delicta, etiam homines sibi mutuo offensas remittant, non solum quod mutua offensarum condonatio, praecipuum sit ex dilectionis officijs, quae synecdochicè per lotionem pedum significantur: sed etiam quod haec sit mystica quaedam & spiritualis pedum ablutio, quae fideles aptos reddat participationi eius sacramenti, quod peculiariter dilectionis est symbolum. Pergit autem Dominus humilitatis doctrinam prosequi, & facti sui imitationem adhuc magis inculcare. Sciebat enim Dominus quam tardi ad sui deiectionem sint homines, cum sit haec virtus & ad propriam salutem, & ad mutuae dilectionis prouocationem ac conferuationem, summè necessaria. Aduertit periculum suis fore, ne cum edituri essent miracula, in superbiam aliquam erigi possent: prauidit ambitionis pestem etiam Evangelicae irrepturam religioni. Ob id ergo diligentius ad exempli sui prouocat imi-

tationem, subiiciens ex his quae vulgo sunt notissima & certissima: Amen amen dico vobis, non est seruus maior domino suo, neque Apostolus, id est, legatus maior est eo qui misit illum. Interpres enim dictionem Graecam, Apostolus quae legatum Latinis significat, reliquit non versam, cum hoc loco non accipiatur tantum pro his quibus saluator Apostoli nomen imposuit, sed in genere pro legato quouis. Vulgares enim Dominus suo more alium sententias, ex quibus ad suum propositum significare voluit non conuenire, ut qui se ipsius agnoscunt seruos & legatos, dedignantur sese submisere demittere ad pedum lotionem, & quodcumque proximi ministerium, cum ad illud sese iam ipse demississet, Dominus existens & magister. Notat Caietanus bene non dictum Apostolum minorem esse eo qui misit, sed non esse maiorem, quod & Christus Apostolus fuerit patris, quemadmodum vocatur ad Heb. 3. qui tamen suo mittente non est minor, sed nec maior, cum sit aequalis. At magis videtur Dominus assumptis illis vulgaribus sententiis, plus significare voluisse quam extulit, nempe quod seruus non solum non est maior suo domino, sed multo etiam inferior illo, & similiter legatus multo inferior eo qui mittit illum. Sic enim intellectae haec sententiae efficaciores sunt ad id quod Dominus agit. Nec obstat quod de Christo ille assert. Nam & Christus quatenus legatus, multo est inferior Deo patri qui misit illum. Postquam autem facti sui rationem Dominus exposuit, subiicit. Si haec scitis, beati eritis si feceritis ea. Ut scirent haec, docuit eos quae dicta sunt: ut facerent, ipse prior fecit. Commodè ergo iam post exhibitum exemplum & doctrinam, prouocat ut quod modo ex ipso cognoscunt doctrina faciendum, etiam ad exemplum ipsius faciant, alia iam ratione ad hoc eos inuitans, promissione scilicet beatitudinis & felicitatis. Beati, inquit, eritis si quod scitis etiam feceritis. Scire enim bonum & non facere, non pertinet ad beatitudinem, sed ad condemnationem, iuxta illud Iacobi: Scienti bonum & non facienti peccatum est illi. Ceterum quoniam de beatitudine meminit, rursum hinc occasione sumpta proditoris pungit conscientiam, propius iam accedens ad impietatis eius notationem. Cum enim superius tantum dixisset, non estis mundi omnes; notans in genere esse inter eos qui impietate aliqua maculati essent: nunc & significat vnum ex omnibus esse, & impietatem eius contra se esse, necdum tamen impietatis speciem aperit, quod in sequentibus est facturus. Non, inquit, de omnibus vobis dico quod beati eritis. Ego enim scio quos ex vobis ab aeterno elegerim ad beatitudinem, ac proinde etiam scio quis ex vobis beatitudine indignus erit. Sed ut impleatur scriptura, ideo ferendum a me, vel ideo me permittente fiet, quod ab vno vestrum futurum est. Est enim oratio imperfecta, quae praedicto vel simili modo est perficienda. Porro ex praedicta explanatione, quae est Augustini, patet quomodo illud, ego scio quos elegerim; (quo videtur Dominus discernere Apostolos, & significare non esse omnes electos) non contrarietur ei quod dicitur Ioann. 6. Nonne ego vos duodecim elegi, ut & circa illum locum dictum est. Videtur tamen etià locus iste accipi posse de electione ad Apostolatam, in hunc sensum, Non de omnibus vobis dico quod beati eritis. Ego enim scio quales elegerim ad Apostolatam. Scio me ele-

gisse inter vos quendam qui eo ordine erat indignus, aut qui in virtutis proposito non erat perfectus, sed tamen istud factum est à me ut adimpleretur scriptura. Sic enim iam rectè absoluetur imperfecta illa locutio. Coniunctio enim aduersatiua, sed, indicat Dominum occurrere tacite quaestioni, qua quaeri posset cur eum elegerit quem non fore beatum, nec facturum ea quæ præcepit. Inter varias autem causas electionis Iudæ assignatas in cap. Concordiæ 39. etiam est ea; ut adimplerentur scripturæ. Scriptura autem quam Dominus hic citat, desumpta est ex Psalmo 40. non annumerando verba, sed sensu seruato. Nam pro *ἐπιείκεια*, id est, sustulit vel leuauit, Septuaginta habent *ἐπέλαυνον*, id est, magnificauit. Sic & Hebræa, quanquã Hieronimus verterit, leuauit. Pro *πτερυγῶν*, id est, calcaneum, Septuaginta habent *πτερυγῶν*, id est, supplantationem, Hebræa verò plantam vel calcaneum. Habent enim Aceb, vnde Iacob supplantator dictus est. Cæterum per magnificare supplantationem, vel leuare plantam aut calcaneum, scriptura significat oppressionem. Quem enim quis calcaneo truserit, & supplantauerit, eum profusus habet profratum. Sensus ergo est: Is qui cum mihi summa fuit familiaritas, quem etiam mensæ meæ consortio dignatus fui, cibosq; meo alui, se contra me erexit, meq; supplantare & perdere conatus est. Istud Dauid ad literam quidem de se dixit, ob perfidum aliquem ex domesticis suis qui illi fuerat insidiatus, eiusque interitum desiderauerat. At quoniã in omnibus quæ passus fuit Dauid, Christi typum gessit, bene Dominus dicit in se implendam hanc scripturam per prodicionem Iudæ, sicut & alia ferè illius Psalms optimè quadrant in Christum. Psal. 54. Similis est locus, vbi etiam Dauid in typum Christi quaeritur de perfidia cuiusdam familiarissimi, dicens: Si inimicus meus maledixisset mihi, sustinuissem vtique: Et si is qui oderat me, super me magna locutus fuisset, abscondissem me forsitan ab eo. Tu verò homo vnanimis, dux meus & notus meus. Qui simul mecum dulces capiebas cibos, in domo Dei ambulauimus cum consensu. Notat autem, vt est verisimile, ipsum Architophel, vnde Chaldaea paraphrasis habet: Tu verò Architophel. At Architophel typus quidã fuit Iudæ proditoris, vt post magis expèdetur. Porro D. Augustinus hoc loco cum dicitur, qui manducat panem meum, intelligit Christum vocare panem suum, corpus suum, quod nunc suis edendum distribuit. Hic enim proprie est panis Christi, quem & Iudam accepisse ex Luca constat. Latini quidam codices, leuabit, habent, at emendatiores præteritum habent, leuauit, sicut & Græca. Subiicit Dominus, A modo, id est, Nunc vel ex nunc dico vobis quod futurum est, priusquam fiat, vt cum factum fuerit, credatis firmius scilicet & magis, quia, id est, quod ego sum, is scilicet de quo id prædictum fuerat. Potest & sic accipi, vt cum factum fuerit quod nunc prædico futurum, vos intelligentes nihil mihi esse incognitum, omniaq; me prædicere, credatis quod ego sum, Deus scilicet qui solus verè est absolutè, vnde in Exodo nomen suum explicans dicit: Qui est, misit me ad vos, & Ego sum qui sum. Aut credatis quia ego sum is quem me esse prædicaui. Simili loquendi modo & supra Ioã. 8. dixit Dominus: Cum exalaueritis filium hominis, tunc cognoscetis quia ego sum. Hinc autem discendum quæ fuerit præcipua causa, quare Dominus modò tam frequenter Iudæ

A prodicionem notat & prædicit. Nam quanquam id etiam fecerit, vt quantum in se erat Iudam à sua impietate reuocaret, tamen quoniam sciuit eum non corrigendum, potissimum id fecit vt hinc postea Apostolorum reliquorum fides in ipso confirmaretur, vnde hanc causam modò expressit.

AMEN AMEN DICO VOBIS, QUI ACCIPIT SI QVEM MISERO, &c.] Obscurum est quomodo hæc cum superioribus coherereant, vnde variè à diuersis cōnectuntur cum præcedentibus. Theophylactus enim post Chrysostomum, intelligit Dominum his verbis Apostolos præparasse ad malorum quæ passuri erant tolerantiam, & supra quidem cum dixit: Non est seruus maior Domino suo; suo exemplo eos animasse non solum ad faciendum quæ ipse fecerat, sed etiam ad patiendum qualia ipsum conspecturi erant pati, nunc verò etiam alia ratione ad malorum eos tolerantiam animasse, & contra illa mala consolationem adhibuisse, demonstrando eorum honorem, & quanti eos faciat. At coactior videtur hæc connectio, quòd superius illud: Non est seruus maior domino suo; non sit dictum ad hoc, vt ad similia patienda suos Dominus prouocaret, ad quem finem eadem illa sententia adducitur ab ipso cap. 16. apud Ioannem, sed potius vt similia facere non grauentur. Cyrillus intelligit Dominum significare voluisse honorem ac benevolentiam omnem in se exhibitam in Dei patris transire personam, ac à contrario intelligendum reliquisse, in ipsum Deum patrem ascendere contumeliam & iniuriam sibi irrogatam, vt & hac ratione Iudæ impietatem carperet, & ad saniores ipse mentem reduceretur, si vellet. Itaque secundum eum sensus est: Amen dico vobis, quemadmodum si quis acceperit quem ego misero, me accipit: sic si quis me acceperit qui à Deo missus sum, Deum ipsum accipit: ac proinde ex contrario, si quis me contumelia aut iniuria affecerit, non in me tantum est iniurius, sed & in Deum qui me misit. Simplicius fuerit intelligere hæc à Domino dicta, vt fideles prouocaret ad officia dilectionis vnde coeperat suum sermonem, vt post interpositam obiter proditoris sui mentionem redeat ad id vnde digressus fuit, & sicut prius Apostolos suo exemplo admonuit sese sibi mutuo submittere, & mutuum inter se exhibere dilectionem: ita nunc fideles etiam prouocet ad dilectionis officia, Apostolis & Apostolorum sectatoribus exhibenda, ostendendo quam eximia sint huiusmodi officia ipsis impensa. Ne enim putaretur ad solos Apostolos & Apostolorum similes pertinere quod dixit; & vos debetis alter alterius lanare pedes; quia subiicitur; non est Apostolus maior eo qui misit eum; oportune iam omnes etiã ad officia Apostolis exhibenda prouocat, quasi dicat: Non tantum vos beati eritis si ad exemplum meum alter alterius lauatis pedes, sed id verissime contestor vobis, qui accipit si quem misero, non illum tantum accipit, sed in illo etiam me accipit. Ne autem id parum videatur, qui me accipit, accipit in me eum qui me misit Deum; proinde qui misit me à me accipit, Deum accipit, quod pro caldubio summæ dignitatis est opus, ac summa mercede remunerandum. Hic intellectus, quem ferè Caietanus sequitur, conuenit loco Matthæi cap. 10. vbi similes sententiæ ad indicatum iam finem à Domino dictæ sunt. Hic autem iam videre licet, Dominum superius in lotionem pedum significare voluisse

synecdo-

synecdochicè omnia dilectionis officia, cum iam transit à lotionem ad acceptionem, hoc est receptionem in hospitium, in qua & pedum lotio includitur. Diuus Augustinus connexionis harum sententiarum cum præcedentibus non meminit, tantum disputat contra Arrianos, qui cum quosdam Catholicos audirent hinc probare vnitatem naturæ patris & filij, quia dictum est; qui me accipit, accipit eum qui me misit; contra colligebant ex hoc loco tantum distare inter filium missum & patrem mittentem, quantum inter Apostolum & filium mittentem dicentes: Quantum Apostolus filij distat à filio, quamuis dixerit, qui accipit si quem misero, me accipit, tantum & filius distat à patre, quã-

A uis dixerit, qui me accipit, accipit eum qui me misit. His autem confutatis, deinde ostendit illud; qui me accipit, accipit eum qui me misit; non dictum ob naturæ vnitatem significandã, sed vt in eo qui mittitur, mittentis cōmendaretur autoritas. Itaque simili ratione qua qui apostolus recipit, Christum recipit, etiam Deum recipit qui filium missum recipit, nempe quia in misso mittentis est autoritas, tamen quia pater mittens etiam est in filio per naturæ vnitatem, ideo præter hoc quod qui filium missum recipit, recipit & Deum mittentem ratione autoritatis quæ est in misso à mittente, etiam concurret vt qui filium recipit, & patrem recipiat propter naturæ vnitatem. Sic ferè Augustinus.

INSTITVTVR E VCHARISTIA. Matth. 26. Marci 14. Luca 22. CAPVT CXXXI.

Hic ait illis: Desiderio desideravi hoc Pascha manducare vobiscum, antequã patiar. Dico enim vobis, Quia ex hoc nō manducabo illud, donec impleatur in regno Dei. Et accepto calice, gratias egit, & dixit: Accipite, & diuidite inter vos. Dico enim vobis, Quod non bibam de generatione vitis, donec regnum Dei veniat. Et manducantibus illis accepit Iesus panem, & accepit gratias egit, & benedixit, & fregit, & dedit discipulis suis, & ait: Accipite & comedite, hoc est corpus meum, quod pro vobis datur, hoc facite in meã commemorationem. Similiter & calicem accepit, & ait illis: Hic est enim sanguis meus noui testamenti, qui pro vobis effundetur in remissionem peccatorum. Amen dico vobis, Quia iam non bibam amodo de

† a. o. cœnantibus autem. P a. o. be. med. xit. v. & de. dit eis. c. dicens. b. o. Sumite. b. o. a. c. cepto cali. ce. lib. o. gratias agēs. † Hic est calix noui testamenti in meo sanguine. P c. o. sū detur. a. autem.

ET AIT ILLIS: DESIDERIO DESIDERAVI HOC PASCHAM MANDUCARE.] Eucharistiæ institutionem subiungendã post pedum lotionem præcedenti capite factus est ostensum. At ante hanc Matthæus & Marcus cōmemorant Dominum inter cœnãdum de proditore suo sermonem intulisse, cum Lucas de illo post Eucharistiæ institutionem Dominum meminisse narret, vnde quidam post Augustinum existimãt Dominum & ante Eucharistiæ institutionem, & post eam de proditore suo locutum, Matthæi & Marci narrationem iungentes cum his quæ iam superiori capite ex Ioanne sunt posita, vbi in fine teçtè proditorem suum notat Dominus, & subiicitur à Ioanne: Cùm hæc dixisset Iesus, turbatus est spiritu, & protestatus est, & dixit: Amen amen dico vobis, quia vnus ex vobis tradet me, & quæ similiter narrat Matthæus & Marcus. Verum quod metio proditoris à Luca descripta, sit eadem cum illa quã descriperunt Matthæus & Marcus, ipsa verborum identitas nimis probabiliter arguit. Siquidem & Lucas dixisse Dominum narrat quod & alij duo habent: Filius quidem hominis vadit, vñ autem homini illi per quem tradetur. Iam Matthæus & Marcus sic factam proditoris mentionem commemorant, antequam narrent institutionem sacramenti corporis & sanguinis Domini, vt tamen suo narrandi modo nullum significant ordinem, vt patet legitimi: Lucas verò sic illam commemorat post Eucharistiæ institutionem, vt ordinem significet. Nam post tradita sui corporis & sanguinis mysteria, Dominum subiunxisse scribit. Veruntamen ecce manus tradentis me mecum est in mensa. Cùm ergo eadem sit Matthæi & Marci narratio de proditore cum narratione Lucæ, & ex Luca cõstet illam post institutionem Eucharistiæ, à Domino factam, rectè eam narrationem à Matthæo & Marco positã per præoccupationem ante cœnam mysticam, in Concordia posuimus post cœnam, sicut & similè Ioan-

nis de proditore narrationem, cuius narratio nihil obstat iam dictæ rationi concordie Euangelistarum, vt superiori capite est ostensum. Cæterum Lucas describitur mysticam cœnam, præmittit Dominum dixisse: Desiderio desideravi hoc Pascha manducare vobiscum, &c. In quibus verbis si per Pascha agnus legalis sit intelligendus, quemadmodum accipitur ea dictio in præcedentibus apud Lucam, verba illa Domini magis videri poterant in Concordia ante lotionem pedum collocada, ante quam supra ostensum est verisimiliter agnum typicum à Domino fuisse cum suis comestum. Verum vt hoc potius loco ea reponenda iudicemus, causa potissima fuit, quia hæc verba separari non poterant commodè ab illis quæ Lucas narrat de accepto calice, antequã de accepto pane commemoret. Nam sicut de Paschate Dominum dixisse refert: Dico vobis quia ex hoc non manducabo illud, &c. ita & de accepto calice dixisse narrat continuè: Dico vobis quod non bibam de generatione vitis, &c. quæ narratio non patitur, vt quæ de calice bibendo dicuntur, separantur ab hic quæ de edendo Paschate dicuntur. Iam quæ de calice narratur à Luca, antequam acceptum à Domino panem commemoret, verisimile omnino est secundum Augustini sententiam, intelligenda esse de calice sacro, quo scilicet sanguinis sui participationem Dominus tradidit, vt per præoccupationem illa Lucas narrauerit ante acceptum panem, & de eodè calice accipiatur, quæ & ante acceptum panem, & post eum cōmemorat. Quare non potuit commodè aliquid ex hac narratione Lucæ in Concordia poni ante pedum lotionem, post quã etiam fieri potest quod Dominus dixerit de agno Paschali: Desiderio desideravi hoc Pascha manducare vobiscum, etiam si iam ante lotionem comestus fuerit. Sunt tamè qui quod à Luca dicitur de calice ante panis cõsecrationem intelligunt de alio calice, quam de quo post consecratum meminit panem, dicentes Dominum

post esum agni Paschalis, ex vetere ritu Iudeorum, calicem prophanū suis porrexisse, ac ut inter se illum divideret iussisse. Solent enim Iudæi ut & hodie maxime in maioribus solennitatibus, id observare, ut paterfamilias aut alius qui ad mesam con-sedit dignior panem in manibus sumptum, ac deinde per partes fractum distribuat conuiuis, quo ritu deinde circumferunt & poculum, in concordia symbolum. Sic Elcana cum in Silo diebus statutus ascendit ad immolandum Domino, dicitur vxoribus suis & filiis ac filiabus dedisse partes. Iam sicut in aliis sacrificiis semper adiungebatur ali-quod libamē, ita putat Caietanus agnum Pascha-lem habuisse proprium quoddam libamen, quamuis de eo non fiat mentio, ubi præcipitur immolatio agni Paschalis: atque hoc libamē existimat esse quod Lucas ante panis consecrationem dicit Domi-nū discipulis porrexisse. Certè D. Hieronymus in Matthæi cap. 26. scribens de duobus calicibus dicit legi in Luca, quos Dominus discipulis pro-pinarit. Istud si verum est, oprime sanè quod Lucas de Paschate & priore calice narrat, poneretur in Cōcordia ante Iotionem. Verū verisimiliorem D. Augustini sententiam illud facit, quod quæ de calice ante consecratū panem Lucas dicit, eadem de consecrato calice post panē Matthæus & Mar-cus habent, Lucas verò cum calicis mentionē rur-sum post consecrationē panis ingerit, illa iam præ-terminat, utpote à se prius per anticipationē de calice dicta. Sūt enim quatuor, quæ Matthæus & Mar-cus ad calicem sanguinis atinētia scribunt; nempe gratiarum actio, calicis distributio, veri sangui-nis asertio, denique protestatio non bibendi deinceps de generariōe vitis, horum tertium ran-tum suo ordine Lucas refert, cetera præoccupat: & ideo præoccupat de calice sermonem, ut protesta-tionem non bibendi coniungeret cum protesta-tione non manducandi amplius. Sic & Paulus calicis sacri meminit ante panem: Calix, inquit, benedictionis cui benedicimus, nonne communica-tio sanguinis Christi? & panis quem frāgimus, nonne participatio corporis Christi est? Certè cum Lucas priori loco calicis mentionem faciēs, præ-mittat Christum gratias egisse, plane significat se loqui de calice Eucharistico & benedictionis, non autem de calice vulgari aut legali. Euthymius & aliam reddit rationem, qua cōprobetur idem esse poculum cuius ante panem sacrum & post memi-nit Lucas, nimirum quod post consecrationem & distributionem calicis non simpliciter dixerit, Similiter & calicem; sed, Similiter & calicem illum, additq; scilicet articulo, qui significet rem de qua facta est mentio. Græcè enim est, τὸ ποτήριον, cum ad accusatiuum ἀποφ., id est, panem, nō apposuerit Lucas articulum, sicut tamen Matthæus & Marcus utriq; articulum apposuerunt, ad distinctionē hu-ius panis & calicis ab aliis. Hoc tamen Euthymij argumentum quanquam sit probabile, tamen non planè conuincit, quandoquidem & apud Paulum, cum 1. Cor. ii. cœnam mysticam eisdem pene ver-bis describit quibus Lucas hoc loco, calici addi-tur articulus nō panis, vnde qui contrariam perse-quī vellet sententiam, dicere posset dictioni ποτήριον. Lucam secundo loco addidisse articulum, cum priori non addiderit, ad distinctionē secundi calicis à priore, & ad denotandū quod secundus cali-x, eximius fuerit, prior verò cōmunis. Iam ut pro-babilius est Lucam bis calicis facientē mentionem,

A de eodē vtrouque loqui calice, ita sunt qui quod præcedit ante mentionē calicis, de Paschate cuius Dominus dicit se summopere desiderasse esum cū discipulis, intelligendum purant non de agno, Pa-schali typico, sed de Christi corpore ac nouo Pa-schate, ut sicut Lucas bis meminit sacri calicis, ita etiam bis corporis Dominici mentionem fecerit. De nouo enim Paschate dixisse Dominū; Deside-rio desideravi hoc Pascha manducare vobiscū; ci-tatur in Catena Thomæ, Eusebium intellexisse. In-tellexisse de illo videtur & D. Hieronymus, qui in 26. Matthei scribens super illud; Post biduū Pascha fiet; sic habet: Et sine carnali festiuitati volens im-ponere, vmbraq; trāscunte Paschæ reddere veri-tatem, dixit: Desiderio desideravi hoc Pascha man-ducare vobiscū, antequam patiar. Etenim Pascha nostrū immolatus est Christus, si tamen comeda-mus illud in azymis synceritatis & veritatis. Hæc ille. Certè Tertullianus apertè declarat se intelle-xisse Dominū locutum hic de nouo Paschate, dum sic scribit lib. 4. aduersus Marcionē: E tot testis Iu-dæorū, Paschæ diem elegit. In hoc enim sacramen-tum pronūciarat Moyses, Pascha Domini est, ideo & affectum suum ostendit: Cōcupiscentia concu-piui Pascha edere vobiscum antequā patiar. Oleg-is destructorē, qui concupierat etiam Pascha ser-uare. Nimirū veruecina illum Iudaica delectaret? An ipse erat qui tanquam ovis ad victimā adduci habens, & tanquam ovis corā tondente sic os non aperturus, figuram sanguinis sui salutaris implere concupiscebatur? Et post pauca: Professus itaque se cōcupiscentia concupisse edere Pascha, ut suū (in-dignum enim ut quid alienū concupisceret Deus) acceptum panem & distributū discipulis, corpus suum illum fecit. Rossensis lib. 5. contra Oecolapa-dium, præterquā quod his D. Hieronymi & Ter-tulliani autoritatibus ostendit hunc Lucæ locū de nouo Paschate accipiendum, idem conatur confir-mare ex eo quod Dominus dicit se nō esurum ex illo Paschate, cuius esum se dixit desiderasse, donec impleatur in regno Dei. Hinc colligit, quod im-pleto illo in regno Dei (quod factum vult in resur-rectione) Dominus comederit rursum ex illo Pa-schate. Certum est autem non edisse post resurre-ctionem Pascha legale, nouum autem Pascha edis-se putat tunc cum à duobus discipulis agnitus est in Emaus in fractione panis. Consequi ergo putat hinc de nouo Paschate accipiendum præsentem lo-cum Lucæ. Sed ut hæc argumentatio variis ratio-nibus est inefficax, ita simpliciter est intelligere nomine Paschæ in illis verbis designatum agnum Paschalem, quod sic semper apud Lucā in præce-dentibus accipiatur: Desiderasse autē se dicit Do-minus esum huius Paschæ antequā pateretur, non propter ipsum Pascha, quo nō ita magnopere de-lectabatur, quod annis superioribus frequēter iam comederat, sed quia Pascha illud, nouissimū erit Pascha, imo nouissimum conuiuium, quod cum suis in mortali corpore erat agiturus, in quo pro inde cōuiuio abrogato veteri Paschate, noua suis mysteria pro fidelium omnīū salute commēdare debebat & cupiebat. Omnino enim conueniebat ut sacramētum corporis & sanguinis sui non post resurrectionē, sed ante passionē, cum adhuc mor-tale circumfererebat corpus, institueretur, eo quod mortalitatis ipsius sit symbolum & in mortis Do-minicæ representationem sit institutum, ut Paulus expressit, vnde nec conueniebat, ut prius quā in vltima

ultima cœna institueretur, cum iam iam erat mor-tem quæ representanda erat subiturus Dominus, quando item conueniebat ut iam discessurus suæ memoriale relinqueret dilectionis pro more dis-cedentium & morientium amicorum. Nec aliam conueniebat esse cœnam nouissimā in qua sacra-mētum corporis & sanguinis sui Dominus insti-tueret, quā Paschalem cœnā, ut typo coniunge-ret veritatem, typico scilicet agno, verum agnum & per veritatem typo succedentem, verus aboleret Pascha, nouæ redemptionis nouum instituēs me-moriale. Sicut enim eadem in Iudæis quorūnis ce-lebrata fuit agni Paschalis immolatio, in memo-riam redēptionis eorū ex Ægypto: ita nunc noua & vera liberatio quæ per corporale illam liberatio-nem fuit præfigurata, deinceps nouo symbolo erat celebrāda, quod præfiguratum fuit symbolo illius corporalis liberationis. Quoniā ergo sacrosancta & salutaris corporis & sanguinis Dominici my-steria ante passionē erant instituenda, id quæ in vltima cœna, & ea non alia quā Paschali bene dicit se Dominus desiderasse, id est, sum-mopere desiderasse (hoc enim significat illa gemi-natio ex phrasi Hebræa) esum huius Paschæ ante-quam pateretur, eo quod summe desiderabat ad nostram salutem sacramētū hoc discipulis com-mendare. Huic desiderio edēdi illud nouissimum Pascha, conuenit quod cum Dominus moriturus eā die qua Iudæi recepto more Pascha celebraturi erant, potuisset secundū receptū illum Iudæo-rum morem Paschæ celebrationem prætermittere, nouit tamen eam prætermittere, sed morem illum præuenit celebrans Pascha secundū legis exactam constitutionem. Subiungit autem rationem quare summe desiderauerit edere illud Pascha, nimirum quia illud futurum erat vltimum cōuiuium, quod in mortali corpore cum suis erat celebraturus. Id enim significat cum sequitur, Dico enim vobis quia ex hoc non manducabo illud, donec implea-tur in regno Dei. Vbi; ex hoc; positū est pro ex hoc tempore, hoc est, posthac. Non enim illud, ex hoc correspondet ei quod habet Græca, ἀπὸ τῆς ἡμέρας sed ei quod habet ἔτι, id est, amplius vel ultra. Cæterum valde obscurum est quid sit illud, donec impleatur in regno Dei; & similiter quid illud quod post pot-rectum sacrum calicē dicit; non bibam de eo do-nec bibam illud vobiscum nouum in regno patris mei; quod tantam habet obscuritatē ut docti He-dibia eius intelligētiā à D. Hieronymo quæsi-erit. Et eruditus Eucherius Episcopus Lugdunensis inter quæstiones de scripturis difficiōres illud lo-cauerit. Hæc ergo loca ut bene intelligantur, simul sunt tractāda, quod sint similia. Sicut enim in vno dicit se non manducaturum vsque ad tempus cer-tum, ita in alio dicit se vsque ad tempus non bibi-turum. Et quidem sunt plerique qui post Chryso-stomum per regnum Dei in his locis Dominum in-telligūt significasse suam resurrectionē, qua deui-cta morte & mortalitate exuta regnauit, accipiens à patre omnium potestatem; sicut testatus est post resurrectionem, dicens: Data est mihi omnis pote-stas in cœlo & in terra. Itaque cū dicit apud Mar-thæum & Marcum Dominus; non bibam de hoc genimine vitis vsque in diem illum tūm bibam illud vobiscum nouum in regno patris mei; intelli-gunt significare Dominum, se non amplius bibi-turum cum eis: ante resurrectionem; post resurre-ctionem verò rursum cum eis bibiturum vitum,

A sed nouum, hoc est, nouo modo, quia non ut nun-c ad necessitatem, nec naturali modo, sed modo su-pernaturali, ad veritatem carnis comprobendam. Quod enim post resurrectionē cum Apostolis Do-minus etiam biberit, patet ex verbis Petri dicētis; Qui manducamus & bibimus cū illo postquam surrexit è mortuis. Iam cum de Pascha dicit; non manducabo illud donec impleatur in regno Dei; intelligunt Pascha impletū in resurrectione. Chri-sti, tum quia tūc Christus transitū fecerit de mor-talitate ad immortalitatem: tum quia tūc impleta erat figura paschalis, quandoquidē tūc in verum nostrum pascha fuerat immolatus; & per eius san-guinem liberati eramus ab Angelo percutiente, & ab Ægypto, hoc est, à peccati & mortis seruitute. Secundum hanc autē intelligentiā dictio, donec, accipi debet hic sic posita, quemadmodū cum di-citur: Sede à dextris meis donec ponam inimicos tuos, & Non cognoui Mariam Ioseph, donec peperit filium suum; ut scilicet non intelligatur si-gnificari. rursum ipsum pascha corporale ex suis discipulis à resurrectione manducaturum; sed tan-tum quod vsque ad illud tempus nō sit amplius comesturus illud, ac proinde nunquam; quoniam impleto illo iam amplius non erat resumiendum. Hæc autem intelligendū ratio conueniens nō vi-detur. propterea quod si cum de potu loquitur, si-gnificare veluit Dominus se post resurrectionem rursum cum discipulis bibiturum, omnino etiam dicendum videatur ipsum cum de cibo loquitur, significasse se post resurrectionem manducaturum cum illis, cum similis sit vtrouque loquendi mo-dus, atque ob id dicitio, donec, vtrouque similiter accipiendā videatur. Itaque Rossensis quo ostendat Dominum post resurrectionem etiam mandu-casse cū suis, ex illo Paschate, è quo in nouissima cœna comederet: intelligi, ut supra est dictum, per Pascha: sacramētū corporis & sanguinis, quod cum suis purat etiam post resurrectionem edisse, illudq; sacramentum intelligit impletum fuisse in Christi resurrectione, quia tunc exhibita fuit mors quā re-petierat. Sed hanc interpretationem supra di-ctum est parum esse probabilem, & alioquē etiam non cōuenit verbis Christi. Sicut enim dicit se amplius non bibiturū ex genimine vitis, de vi-no loquitur corporali: ita cum dicit se non man-ducaturum ex Paschate, plane videtur de Paschate loqui corporali. Proinde ut quod de manducato & bibēdo dicitur similiter intelligatur, restius se-cundū sensum indicatum à D. Augustino lib. 1. quæst. Euang. cap. 43. per regnum Dei intelligitur status futuræ vitæ & generalis resurrectionis iu-storum, ita ut significet Dominus se non amplius cum suis comesturum & bibiturū, donec nouum cibum & potum cum illis, mortali etiam corpore exuris, & immortalitate donatis, sit comesturus & bibiturus in regno cœlorum, quando scilicet im-plebitur illud quod mox sequitur in Luca; Et ego dispono vobis regnum, ut edatis & bibatis super mensam meam in regno meo. Nec obstat quod de potu loquens Dominus apud Marthæū dicat; non bibam amodo de hoc genimine vitis vsq; in diem illum; cum illud bibam, quasi ex pronōmine de-monstratiuo, illud, cōsequatur si significari idem vi-num in specie Dominum cum suis bibiturū post-ea. Genimen enim vitis se bibiturum voluit sig-nificare, sed spirituale, quod per corporale vitum si-gnificabatur: vnde ad hoc significandū adiecit,

nouum. Non enim recte nouū exponitur positum pro nouo modo, quandoquidē non se solum Christus nouum vinum bibitum afferere voluit, sed secum etiā Apostolos, cum dicit; bibam vobiscum nouum. Itaque nouum se dicit bibiturum vinum cum suis: ad distinctionem vini quo vtuntur qui mortale corpus circumferunt, quod ad comparationē vini cœlestis vetus vinum est. Nouum enim vinum bibetur, quando cœli erunt noui, & terra noua, & implebitur illud Apocal. Ecce noua facio omnia. Rursum intelligenti huic non obstat quod post hanc cœnam adhuc Dominus biberit cum suis post resurrectionem. Dicere enim voluit se solito more non comesturum cum eis aut bibiturum, pro mortali scilicet corporis sustentatione. Si enim scopum verborum Christi diligenter spectemus, duo videbimus eum significare voluisse, nempe quod iam iam instabat tempus suæ mortis, per quam consuetudo cum Apostolis confortio esset subrahendus, & quod tamen felicius aliquando in regno cœlesti secum essent cōuersaturi participes nouæ mensæ, ne ex sua morte & subtractione nimis dolerent Apostoli scientes se rursus illi coniungendos. Atque, ob hæc duo, bene de non manducando & bibendo amplius cum eis in mortali hoc corpore dixit, cum eis cōmendaret sacramentum sui corporis & sanguinis, quia illa mortis instans tum erant symbola, & simul pignus quoddam futuræ gloriæ, & initiū participationis mensæ cœlestis. Sicut autem cum dicit se genimen vitis rursus bibiturum cum iustis in regno Dei, non corporale vinum, sed spirituale se bibiturum significat, cum dicit se non manducaturum ultra Pascha donec impleatur in regno Dei, non significat se rursus comesturum Pascha corporale quale tunc edebatur, sed pascha impletum, hoc est, perfectum. Id autē est cibus cœlestis, quo Christus secundum humanitatem suam cum sanctis patitur in cœlis. Paschale enim conuiuium figura quædam fuit cœlestis conuiuii, quod ab his celebrabitur qui a seruitute peccati & mortis perfectā consecuti erunt liberationem. Itaque sicut deinceps se nouum bicurū vinū significat, cuius & apostoli sint quandoque futuri participes: ita deinceps nouum Pascha se significat comesturū in regno scilicet Dei, in quo perfectum est Paschale conuiuium, & gaudium nunquam finiendum. Indicat & hanc intelligentiam Theophyl. in comment. super Mattheum & Lucam. Cæterum D. Hieronymus literaliter sensu prætermisso, ad mysticum intellectum eius quod dicitur de bibendo genimine vitis in regno patris, confugit, intelligens per vitem ipsos Iudæos, ac significari tum Dominum de vinea Iudæorum bibiturum, cum post plenitudinem gentium etiam ipsi fuerint ingressi in ecclesiam Dei quæ est regnum Dei. Cuius intelligentiæ meminit & D. Augustinus loco prædicto. His pertractatis, superest vt ad tractationem institutionis Eucharistiæ deueniatur.

ET MANDUCANTIBVS VLLIS ACCEPIT IHS VS PANEM ET ACCEPIT. Manducantibus Apostolis Iesum accepisse panem testantur Mattheus & Marcus: Lucas vero, sicut & Paulus, calicē accepisse dicit postquam cœnauit. Nec tamē hic quicquam est cōtrarietatis. Inter cœnandum enim instituta fuit Eucharistia cum iam rursus mensæ accubissent, sed post cœnā paschalem & esum agni legalis, atque ob id post cœnam Lucas cum Paulo dixit calicem à Domino posse

Actum. Cæterum quanquam inter cœnandum atque post cœnā Eucharistia sit instituta, nō tamen hinc cōsequitur semper deinceps eam post cœnam sumendam fuisse. Debit enim post cœnā Paschalem institui, tum quia suo typo veritas coniungenda erat: tum quia hoc sacramentum in mortis Christi symbolum, & memoriale dilectionis eius institutum erat, vnde tunc institui debebat, quando proximè mors imminerebat, & à suis auferendus erat. Quādiu enim cum eis conuersabatur, non erat memoriale eis relinquendum, sed cum iam iam abiturus esset, pro more amicorum discedenti tum demum relinquere debebat, quo & absentis dilectionem agnosceremus, & in eius desiderium excitemur. Ad huius exemplum in primitiua ecclesia aliquando in cœna distribuatur fidelibus Eucharistia, vt apparet ex Paulo: à spiritu tamen sancto per Apostolos profectū esse testatur D. Augustinus, vt à ieiunio Eucharistia sumatur. Sic enim scribit ad Ianuariū epist. 118. Liquidū apparet, quādo primū accepērūt discipuli corpus & sanguinem Domini, non accepisse eos ieiunos. Nunquid tamen propterea calumniandū est vniuersæ ecclesiæ, quod à ieiunio semper accipitur? Et hoc enim placuit spiritui sancto, vt in honorē tanti sacramenti in os Christiani prius Dominicū corpus intraret, quā ex teri cibi. Nā ideo per vniuersum orbē mos iste seruatur. Hæc ille. Sunt autē diligenter expendenda singula Christi dicta & facta in Eucharistiæ institutione. Igitur celebrato veteri Pascha, quod memoriale erat veteris redēptionis: institutus nouū, nouæ redēptionis tum perficiendæ memoriale, quo nō solum deinceps redēptionis illius memoria renouaretur, sed etiā eiusdem redemptionis participatio fieret, suum corpus & sanguinē inuisibiliter sub speciebus tamen visibilibus cōmendat, efficiēs hęc ratione vt caro ipsius & sanguis (sine quorum esu & potu dixit supra, vt Ioannes testatur, non posse quēquam habere vitam) etiam corporaliter sumi posset. Quoniā ergo tale instituendū erat memoriale, quod & redemptionis olim factæ memoriā renouaret, & eiusdem faceret nos participes māducando & bibendo, ideo duæ species panis & vini conuenienter delectæ sunt, sub quarum altera corpus, sub altera sanguis sumeretur: ita enim vt fieret, requirebat & representatio factæ redēptionis, & eiusdē participatio. Nam quia in passione qua redēpti sumus corpus à sanguine separatū fuit, ideo conueniebat, vt sub vnē specie corpus, sub altera sanguis cōmendaretur. Et rursus quia eiusdem redemptionis participatio fit edendo Christi carnē, & bibendo eius sanguinē, sub specie panis corpus, sub specie vini sanguinem institui cōueniebat. In propria enim specie carnem & sanguinē Christi nō licebat edere & bibere, sed nec id vtile fuisset quia caro non prodest quicquam, vnde sub alienis illa speciebus erant fidelibus cōmendanda. Nullæ autē aliæ species ad hoc aptiores deligi poterant, quā panis & vini, quod hæc primū locum obtineant in iis quæ ad cibū & potū pertinent, & facile sint parabilia, sub quibus dum corpus Christi in cibum, & sanguis eius in potum cōmendatus est, ostēsum est Christum & cibum esse & potum, hoc est, plenam perfectamque animarum refectionē. Et rursus quod ipse sicut corpus simul & animam pro nobis assumpsit, & in cruce obtulit: ita & corporis nostri & animæ sit vita & redemptio, liberans

1. Cor. 11.

Ioan. 6.

2. Tim. 2.

1. Cor. 10.

1. Pet. 1.

Gene. 49.

vt rumq; à morte æterna. In sanguine enim anima designatur, quia, vt dicit scriptura, anima hominis in sanguine eius est. Huic autem præcipue causæ, ob quam delectæ sunt conuenienter species panis & vini: nempe quia hæc conueniebāt, & ad representandam Domini passionem, & ad significandum Christi corpus & sanguinem in cruce oblata, cibū esse & potum animarum nostrarū, atq; vitā corporis & animæ. Accedit & alia ratio, qua ostenditur hæc species conuenienter delectæ huic mysterio, nimirū quia hæc species conueniunt ad cōmunionem fidelium significandā. Cum enim Dominus corpus suum & sanguinē fidelibus sumenda in cibum & potū sub symbolis conuiualibus etiam ad hoc relinquit, vt admonerentur mutua dilectionis; dum aduertūt se & eodē precio redēptos, & ex eadem vesca mensa veluti vnum corpus, atq; ad eandem omnes vocatos hæreditatem: species hæc panis & vini conueniunt significandæ huic fidelium vnioni, ad quam mysteriū istud ordinandū erat. Vnde Cyprianus lib. 2. epist. 30. ostendit quomodo species sacramentales significant & fidelium vnionem & inter se, & ipsorum cum Christo dicens: Sic calix domini non est aqua sola aut vinum solum, nisi vt rumque sibi misceatur quomodo nec corpus Domini potest esse farina sola aut aqua sola, nisi vt rumque adunatum fuerit & copulatum, & panis vnus conpage solidatum. Quo & ipso sacramento populus noster ostenditur adunatus, vt quemadmodum grana multa in vnum collecta, & commolita, & commixta, panem vnum faciunt: sic in Christo qui est panis cœlestis, vnū sciamus esse corpus, cui coniunctus sit noster numerus & adunatus. Cyprianus secutus D. Augustinus similiter ostēdit quomodo species hæc fidelium inter se vnionem designent, sic scribens super sextū caput Ioannis tractatu 26. Propterea quippe (nēpe ob sanctorū societatem) sicut etiā ante nos hoc intellexerunt homines Dei, Dominus noster Iesus Christus corpus & sanguinem suum in eis rebus cōmendauit, quæ ad vnum aliquid rediguntur ex multis. Namque aliud in vnum ex multis granis conficitur, aliud in vnum ex multis acinis confluit. Ad hanc rationem respexisse Paulū videri potest, cum dicit: vnus panis & vnum corpus multi sumus omnes qui de vno pane participamus. Has autem species spiritus sanctus in veteri testamēto & factis & dictis præsignauit. Factis quidē, dum Meschisedec in pane & vino sacrificauit, panemq; & vinum obtulit Abrahamo à cæde hostium redeunt. Eo enim significatum, Christum, de quo dicit Psalmista: Tu es sacerdos secundum ordinem Melchisedec, sub panis & vini speciebus sese in cibū & potum præbiturum his qui Abraham imitantur fidem, & cum vitis decertantes eis superiores sunt effecti. Verbis vero, dum in veteri testamento Christi corpus nomine panis, & sanguis ipsius nomine vini appellatur. Per vinum enim secundum Cyprianum epist. 3. li. 2. significatur sanguis, cum in benedictionibus Iudæ de Christo dicit Iacob: Lauabit in vino stolā suā, & in sanguine vnae pallium suum. Quo Cyprianus & alii significatum intelligunt, Christi corpus in passione atpergendum & tingēdum esse sanguine: Nōmine panis corpus designatur secundum Tertullianum li. 4. contra Marcionem, cum Iere. 11. dicitur ex pertona Iudæorum. Mittam lignum in panem eius, hoc est, inquit Tertullianus, coniciamus crucem in carnem eius. Institutus ergo sub

A his speciebus Dominus suū corpus & sanguinem, primū dicitur accepisse panem vnum, scilicet aliquem ex his qui in mensa erant propoliti. Vnde intelligamus panem esse alteram partem materiæ huius sacramenti, panem autem non quemlibet, sed qui propriè sit panis, qui ex ea sit materia, vnde communiter panis fieri solet, qui scilicet ex frumento est, nempe tritico, vel siliagine, non autem qui ex hordeo est. Fuerunt autem hæretici, qui circa hanc partem materiæ sacramenti errauerunt. Nam imprimis fuerūt qui in sacrificio eum pane etiam caseum offerebant, dicentes à primis hominibus oblationes non tantum de fructibus terræ, sed & ouium fuisse celebratas, qui ob id apertè dicitur, eo quod simul caseum, & panem offerrent. Apertè enim panem significat, rursus caseum. Alii verò dicitur Cataphruges, & Marcionitæ, de infantis sanguine, quem de toto eius corpore minutis vulneribus punctiōnū extorquebant panem consueiebant miscendo sanguinem farinæ: & inde Eucharistiam consecrantes. Sed hos errores factum Christi refellit, cum simpliciter panem accepisse dicitur. Ex quo etiam intelligitur quemuis panem propriè dictum ex sese posse Eucharistia esse materiam, siue azymus sit, siue fermentatus. Vnde Ecclesia Græcorum, ex antiquo more apud eos recepto, consecrat Domini corpus in pane fermentato, quem eorum morem ecclesia Romana propter pacis vnionem olim tolerauit, cum in vnitatem illi permaneret, eo quod non videbat ritum illum scripturis esse contrarium, quodque etiam ille ritus conuenientes haberet rationes, videlicet in detestationem Nazæorum, qui legalis euangelio mitebant: & ad significandū quod veterum patris indutum est carne, quā in suam quodammodo conuertit naturam, sicut fermentum commixtum farinæ eam immutat in suam naturam. Verum cum Græci à Romana ecclesia sese separantes, cœperunt pertinaciter defendere in fermentato consecrandū esse necessariū, tū propter prædictas rationes: tum quia putant Christum in pane fermentato sacramentum sui corporis instituisse, vt prius est dictum, ritus hic reprobatu est, & hæc his notati sunt Græci, non quod in fermentato celebrarent, sed quod in azymo assererent nō posse fieri consecrationem, appellantes Latinos per excommunicationem Azymitas, sicut & ipsi vicissim dicitur sunt Fermentarij. Est autem Latinorum in azymo celebrantium ritus conuenientior, tū quod in tali pane Dominum consecrante, certum sit ex præcedentibus, cum ostensum est eum vnā decima quarta Pascha celebrasse, in cuius vesperā non inueniebatur fermentum in domibus Iudæorum: tum quod hunc ritum ex apostolorum traditione planè sit verisimile accepisse Ecclesiam Romanam, eo quod in ea hic ritus ab initio semper manserit: tum quod ritus hic mysterio ipsi magis conuenit, ad significandum & quod Dominus sine vlla peccati aut vitiiis feminis cōmixtione carnem susceperit, & quod illum & nos debeamus cum puritate mētis suscipere purgati ab omni vetustate & corruptione peccati, iuxta illud Pauli. Pascha nostrum immolatus est Christus. Itaque epulemur non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ & nequitie, sed in azymis, scilicet sinceritatis & veritatis. Ex ritu ergo Apostolico cōformi facto Christi & conueniente mysterio, consecratio faciendā est in pane tritico azymo, quanquam nec zay-

1. Cor. 11.

1. Cor. 5.

Panis azymus materia Eucharistia

mus, nec triticeus absolute sit ad consecrationem A necessarius. Secundò dicitur, quòd Dominus accepto pane gratias egerit. Apud Matthæum autem pro gratias egerit, ut in Luca est, legimus benedixit, Græcis tamen eadem est dictio, nempe *εὐχαριστίας*, quæ proprie significat gratias agere: à qua dictio ne sacramentum corporis & sanguinis Christi suū accepit nomē, ut dicatur Eucharistia, hoc est, gratiarum actio, quia ad exemplum Christi cum gratiarum actione offerri & sumi debet, unde quod in Matthæo legimus, benedixit, ad Deū referendum est, ut sit idem quod laudavit Deum, aut gratias ei egit, quemadmodum eadem dictio apud Matthæum versa est in mentione calicis. Apud Marcum verò pro, benedicens, ut nos in ipso legimus, non est *εὐχαριστίας*, sed aliud participium *εὐλογίας*, quòd proprie est benedicere, & bona loqui, quòd utrum hoc loco sit referendum ad Deum, ut intelligitur Christus benedixisse Deo, hoc est, laudasse eum, & gratias ei egisse: ad ipsum panem, ut intelligatur benedixisse panibus, dubitari potest. Videri enim potest Marcum posuisse *εὐλογεῖν* in mentione panis pro *εὐχαριστεῖν*, quia ubi de calice memorat, habet cum Luca & Matthæo: *εὐχαριστίας*. Et tamen rursum ad panem referendam potius dictionem *εὐλογίας*, primum hinc videtur, quòd eadem dictio supra posita à Matthæo, Marco & Luca in descriptione miraculi multiplicatorum quinque panum, referatur ad panes, quia Lucas aperte dicit: Benedixit eis. Deinde quia & Paulus eadem dictionem refert ad calicem, dicens: Calix benedictionis cui benedicimus, nonne communicatio sanguinis Christi est? ubi Græca habent, τὸ πρῶτον τῆς εὐλογίας, ὃ εὐλογεῖται. Quæ verba nisi quis coactè velit interpretari, significat calicem sacerdotali benedictione & preceatione consecrari. Certe ecclesia in canone Missæ tanquam sint duo diuersa, utrumque in mystici huius facti commemoratione posuit, & quòd Christus gratias egerit, & quòd benedixerit quæ non sunt mutuum diuersa, nisi verbum, benedicere, referatur ad panem & calicem, ad quæ ex intellectu ecclesiæ verbum hoc referendum ut in canone ponitur, declarat crucis signum, quod sit super panem & calicem in verbi illius prolatione. In Missa etiam Chrysostomi & Basilij, non tantum ponitur *εὐχαριστίας*, sed etiam *εὐλογίας*, & additur etiam *ἀγίας*, id est, cum gratias egisset, benedixisset sanctificasset. Ex his ergo videri potest, aliud esse *εὐλογίας* apud Marcum, & aliud *εὐχαριστίας* apud Matthæum & Lucam, tantum obstat quòd Marcus pro *εὐλογίας* postea ponit *εὐχαριστίας*. Sed dicendum est, in utraque dictione utrumque intelligendum, videlicet & gratiarum actionem Deo exhibitam, & benedictionem panis & calicis, hoc est, preceationem super illa essulam, & inuocationem diuinæ beneficentiæ super illa. Quod patet ex quodam apud Paulum, cum dixit: Omnis creatura Dei bona est; & nihil reiciendum quod cum gratiarum actione percipitur. Sanctificatur enim per verbum Dei & orationem. Hic enim cum prius gratiarum actionem posuerit, deinde orationem ponit, in utroque, intelligens utrumque, quod gratiarum actioni pro cibis sumendis oratio sit adiungenda, & orationi gratiarum actio. Sicut ergo in communibus cibis gratiarum actioni oratio iungitur, quæ cibis sanctificatur: ita non est dubium quin sic Christus Deo gratias egerit, ut etiam panem benediceret; hinc factum est ut Marcus nunc

1. Cor. 10

1. Tim. 4

dixerit *εὐλογίας*, id est, benedicens: nonne *εὐχαριστίας*, id est, gratias agens: hinc etiam factum ut absolute dixerint Evangelistæ gratias egisse aut benedixisse Christum, non exprimendo cui. Porro cum in principio cœnæ certum sit Christum gratias egisse, & mentem benedixisse; nunc verò inter cœnandum, imò post cœnam dicatur gratias egisse & benedixisse, plane intelligendum relinquuntur nouam fuisse hanc gratiarum actionem & benedictionem, & veluti nouæ cœnæ nouum initium. Gratias ergo egit Deo patri, tum quòd panis ille corporalis donum erat Dei: tum quòd iam aduenisset legis consummatio, & ex singulari Dei munere hominibus per ipsum nouum Pascha erat iam instituendum. Benedixit, quia Dei beneficentiam & potestatem super panem inuocauit quo fieret ex pane corpus proprium, quemadmodum & nos ex Christi imitatione cum gratiarum actione panis & calicis benedicimus, præmissis ad Deum precibus, quibus panis & calicis consecrationem precamur. Fuit autem hæc benedictio non simplex, sed operatoria, & panem communem in mysticum panem conuertens, maxime accedentibus illis Domini verbis: Hoc est corpus meum; quemadmodum benedictio panum efficiebat eorundem multiplicationem. Tertio, fregisse panem dicitur, ut scilicet ex vno pane omnes partem acciperent, sicut ex eodem omnes habituri erant calice: unde & in primitiua ecclesia vni panis consecratus fidelibus distribuebatur in partes diuisus, quod ad commendationem faciebat charitatis & mutua dilectionis, quamuis modò etiam non male singulis sine fractione integer detur panis, quòd ob id obtinuisse videri potest, ne quis minus altero se accepisse, aut nõ totum Christum accepisse putet. Commendatur autem omnibus satis etiam hac ratione mutua charitas, cum ex vna mensa & altari Eucharistiam fideles accipiunt, & eodẽ corpore Domini ac pane mystico se pasci conspiciunt. Quarto, discipulis dedisse dicitur, & dixisse illis: Accipite & comedite. Quod nõ sic videtur accipiendum, quasi singulis sua manu Dominus porrexerit in eos eam partem quæ erat sumpturus, quemadmodum sacerdos singulis fidelibus in eos porrigit Eucharistiam, sed potius, quod fracto pane induodecim buccellas, singulis in manus dedit partem à se sumendam, aut partibus in patena dispositis, patenam tradiderit propinquoibus, à quibus successiue sequentes acceperint, quemadmodum propinquoibus calicem à Christo acceptum sequentibus tradiderunt. De illo enim dixit: bibite ex hoc omnes. &: Accipite & diuidite inter vos. Sicut autem Ecclesia laudabiliter pro reuerentia Eucharistiæ, non nisi ieiuna veitur Eucharistiæ cibo, præterquam in mortis periculo, licet Dominus inter cœnandum communicauerit suum corpus discipulis: ita etiam pro Eucharistiæ reuerentia laudabiliter abstinet ab isto manducandi modo, ut singulis in manus Eucharistia detur sumenda, sed obseruat ut sacris tantum contingatur manibus. Porro in his omnibus quæ modo sunt dicta, nempe quod accepit panem, & gratis actis eundem fregit ac distribuit discipulis, Christus receptum illum apud Iudeos morem, de quo supra est dictum, imitatus fuit, sed receptum illum morem iam vertit in sacramentum & mysterium, quod expressit verbis sequentibus, quæ omni sunt digna perpensione.

Berengarius in historia

1. Cor. 10

[HOC EST CORPVS MEVM, QVOD PRO VOBIS DATVR.] His verbis apertissime testatur Dominus veritatẽ corporis sui in Eucharistia, imò hoc ipsum quod in ea datur & sumitur esse corpus suum; proinde his verbis refelluntur errores olim nati circa Eucharistiã, & iam ex suis cineribus resuscitati, quorum defensores hæc Christi verba valde contortè exponere coguntur. Ante annos enim ferme quingentos, cum vsq; ad illa tempora de veritate corporis Domini in Eucharistia non legatur dubitatũ ab aliquo, Berengarius quidam natione Gallus patriæ Turonensis, ecclesiæ sancti Mauritiij Andegauensis diaconus, homo parum eruditus, (ut Guimendus testatur) sed dialecticis quibusdam captiunculis deditus omnino, asserere cepit corpus Christi non verè esse in sacramento altaris, sed tantum significatiuè, quia scilicet in ipso sunt quædam signa corpus & sanguinem Domini representantia. proinde hæc Domini verba; Hoc est corpus meum: sic dixit intelligenda, quomodo illud Pauli: Petra erat Christus, ut scilicet; verbum, est, exponatur per verbũ, significat. aut corpus accipitur pro figura corporis. Huius nouæ assertionis occasione motus Leo nonus, nunc summus Ecclesiæ pontifex; Vercellis consilium congregauit, quo Berengarium ascitum: minimeque, ut Lanfrancus ait, venire volentem cum suis complicibus, nisi citissime resipisceret, perpetuo damnauit anathemate. Leone autem paulo post mortuo, Berengarius in sua obstinatione persistens, venenum suæ heresim per totam diffudit Galliã. Propter quod Victor secundus, qui Leoni successit, concilium Turonis per Hildebrandum ecclesiæ Romanæ Cardinalem celebravit. In quo Berengarius per viros eruditissimos, & præcipue per Lanfrancum archiepiscopum Cantuariensem conuictus, sed minime emendatus est. Nam inde exiens ad vomitum instar canis rediit. Quam ab causam Nicolaus secundus, qui Victorem secutus est, Romæ concilium centum & tredecim episcoporum congregat, in quo assistens Berengarius hæresim suam conceptis verbis, quæ citantur in decretis, de conse. di. 2. ca. Ego Berengarius, abiurauit. Cæterum adhuc postea mutauit animum, & diuersam hæresim excogitauit. Nam eum prius asseruisset quòd sacramentum corporis figura tantum fuisset corporis, non ipsum verum corpus, postea docere cepit, illic verũ adesse corpus, sed vnã cum eo manere substantiam panis. Cuius rei gratia per Gregorium septimum iterum ad concilium multorum episcoporum Romæ habitum accersitus Berengarius, errorem suũ rursus reuocauit, quam reuocationem factam esse Blondus prodidit in historia, similiter & Sabellicus. Reuocationem hanc secundam Rossensis ex vetusto quodam libro quo acta eius concilij continebantur, refert in prologo lib. 3. contra Oecolapadium, in corroboratione quinta. De quo Berengario legitur in Chronicis chronicorum, quòd postea feuerissimè & in summa penitentia vixit ex laboribus manuum suarum. Huius duplicem circa Eucharistiã errorem quidam nostris sicutauerunt seculis. Priorem enim ante annos centum Ioannes VViclef sulcitauit, nostro verò tempore Carolustadius, quidam, & cum eo Zvinguius & Oecolampadius. Posteriorem verò errorem ex magna parte reuocauit in lucem Lutherus. Nam & ipse substantiam panis simul cum corpore permanere asserit, sed in hoc differt à Berengario, quòd iste pa-

nis substantiam dixit à Christo assumi in personam unitatem, sicut à filio Dei assumpta est humana natura, asserens proinde Christum impanatum sicut in carnatum, & sic Christum fieri panem sicut verbum caro factum est: Lutherus verò Christum non assumere substantiam panis dixit, sed sub ea manente verum Christi consistere Corpus. Cuius assertio quanquam videatur prima fronte tolerabilior quàm assertio Berengarii, magis tamen pugnat cum verbis Domini, quibus dicit: Hoc est corpus meum. Secundum enim assertionem Berengarii verè diceretur: Hoc, nempe panis, est corpus meum: at secundum Lutheri assertionem propria locutione non verè dicitur: Hoc est corpus meum, unde & qui eum sequuntur coguntur ad hoc confugere, ut tropum asserant esse in his verbis, ut dictum sit: Hoc est corpus meum, pro eo quod est, sub hoc pane est corpus meum, Verum impiè nimis præsumptionis est in his verbis tropum quærere, siue hunc, siue illum. Cur enim Christus, qui ut mentiri non potuit, nec fallere voluit vnquam, rudibus adhuc Apostolis de re tam seria adeo obscure fuisset locutus, cum potuisset utique sine tropo facillè explicuisse; Cur rursus Spiritus Sanctus per tres Euangelistas, ac deinde per quartum testem Apostolũ Paulum eisdem verbis traditum à Domino suum corpus nobis descripsisset, & non saltem per vnum aliquem ex his verborum obscuritatem explicuisset, cum sciret quantum interesset nostra veritatem in hoc negotio clarè cognoscere? Promiserat olim teste Ioanne Dominus se carnem suam daturum in cibum pro salute mundi, dicens: Panis quem ego dabo, caro mea est. Et adiecit necessitatẽ manducandi carnem ipsius, dicens: Nisi manducaueritis &c. Itaq; cum post huiusmodi sermonem Apostoli adhuc illum verborum memores audirent Dominum dicentem accipite & comedite; Hoc est corpus meum; quid aliud poterant intelligere, quàm hoc ipsum quod olim promissum fuit Dominum adimplere, ac iam modum quendam exhibere quo caro ipsius & sanguis etiam corporaliter in cibum & potum sumi posset, quod olim plerisque videbatur absurdum & impossibile. Quid denique aliud nobis relictum est à Spiritu Sancto intelligendum, cum hanc Euangelistarum narrationem cum illa Ioannis commparamus; Comparando enim hæc ad inuicẽ, quod his dixisse Dominus refertur, perinde est ac si dixisset: Olim si meministis, dixi vobis, me daturum carnem meam in cibum, & sanguinem meum in potum, ac sine hoc cibo & potu neminem habere vitam in se, per hunc verò cibum & potum parari vitam æternam. Id cum dicerem, plerisque videbatur durum & impossibile: ecce nunc promissionem meam adimpleo, nunc exhibeo modum quo facillè sine omni errore ac sine omni mei læsione corpus etiam in cibum, & sanguinem meum in potum etiam corporaliter sumere possitis, ad vitam animarum vestrarum. Accipite enim & comedite ex hoc. Nam hoc est corpus meum, de quo dixi vobis: Qui manducat meam carnem, habet vitam æternam. Intelligendum ergo, quemadmodum semper intellexit Ecclesia vniuersalis, & intelligendum multis definiuit conciliis, his verbis; Hoc est corpus meum; Christum in sacramento corpus suum verè & realiter sumendum tradidisse, quod his verbis tam expresse significauit, ut non potuerit apertius, addens etiã, ut habet Lucas; quod pro vobis

bit datur, pro quo Græcè ἐστὶν ἡμεῖς ἡμεῖς διὰ τὸν ἄνθρωπον, hoc est, illud inquam, corpus quod pro vobis datur, ne quis intelligeret dictionē, corpus, hic aliter posse accipi quàm pro illo corpore quo pro hominum salute & redēptione datū est. Et rursus est eisdem verbis intelligendū non manere in sacramento substantiā panis & vini, quia hac manente, non potest verum esse quod simpliciter Christus pronūciat, quodq; sine tropo omnia ipsum cōueniēbat in re tanta pronūciare, hoc quod Christus discipulis tradidit fuisse corpus ipsius. Si enim panis erat quod illis tradidit, nō erat ergo corpus ipsius, quia fieri nō potest vt id sit panis & corpus Christi. Quæ enim essentialiter sunt diuersa, nō possunt de sese mutuo prædicari. Vnde ex his verbis simpliciter intellectis, Ecclesia semper intellexit consequi necessariū, substantiā panis totam, manentibus tantum accidentibus, cōuerti in corpus Christi: & similiter vini substantiā cōuerti in sanguinē ipsius, atq; ob id nouam hanc conuersionē, nouo vocabulo vocauit transubstantiationē. Hanc autē catholice ecclesiæ doctrinā, quod attinet ad vtrūque prædicatorem, explicauit vno loco præter innumeros alios patres, Theophylactus Græcus author, qui sic habet in Marcū scribens: Hoc est corpus meū, hoc, inquit, quod sumitis. Non enim tantū figura & exemplar est corporis Domini panis, sed in illum conuertitur corpus Christi. Dominus enim dicit: Panis quē ego dabo, caro mea est; non dixit, figura est carnis meę, sed caro mea est. Et iterū: Nisi edierit carnē filij hominis, Et quomodo, ait, caro non videtur? O homo nostrā propter infirmitatē id fit. Quia enim panis & vinū ex his sunt quibus assueuimus, ea non abhorremus; sanguinē verō propositum & carnē videntes non ferremus, sed abhorremus: idcirco misericors Deus nostrā infirmitati condescendens, speciem quidem panis & vini seruat, in virtute autem carnis & sanguinis trāseleuat. Hæc ille. Sic & Ambrosius lib. 4. de sacramentis ca. 4. Panis, ait, iste, panis est ante verba sacramentorū: vbi accesserit consecratio, de pane fit caro Christi. Et adiungit varia exēpla, quibus hanc conuersionē panis in corpus faciat credibiliorem. Cæterum qui veritatē corporis Christi in sacramento negat, exponentes in his verbis Christi verbū, est, per significat, aut dictionem, corpus pro figura corporis, pro sua sentētia multū citant illum Pauli locum; Petra erat Christus; quod hic locus huiusmodi tropo videatur accipiendus, & ex antiquis patribus, quorum sententias quasdam obtorto collo trahere student in sui erroris confirmationem, maxime citant Tertullianū, qui lib. 4. contra Marcionem c. habet; Acceptū panem & distributum discipulis, corpus suū illum fecit, hoc est corpus meū dicendo, hoc est, figura corporis mei. Sic & Augustinum aliosque citant, in quibusdā locis dicentes Eucharistiā esse figuram corporis & sanguinis Domini, & exemplar. Verū frustra locum illum vrgent Pauli: Petra erat Christus, Non enim consequitur, si alicubi verbum, est, accipitur pro significare, etiam hic sic esse exponendum. Deinde non est similis locutio illa Pauli cum ea qua dicitur: Hoc est corpus meum. Hic enim non dicitur: Panis est corpus meum; sed per pronomen demonstratiuum, Hoc est corpus meum. Demonstratio autem adhibetur, vt incognitū liquod indiuiduum cognoscāmus, nec potest clarius res proposita notificari nobis quàm di-

cendo. Hoc est istud. Postremò etiam in illis Pauli verbis non esse tropū illū quem volunt, vt verbum est, accipitur pro significare, sed simpliciter accipiendum, petram illam de qua ibi erat sermo fuisse Christum, patet ex his quæ præcedunt. Dicitur enim: Bibebant de spiritali consequēte eos petra. Hic autem per spiritualem petra non potest intelligi; petra il a corporealis, e qua aqua fluxit in deserto, quia hæc immota permanens non consequebatur, id est, concomitabatur Israelitas, sed Christus intelligendus est, qui populum illum in deserto concomitabatur, ex cuius dono profluxit illa in deserto aqua. Certè in his Christi verbis non esse tropum illum, hinc probari efficaciter potest, quod sic dixerit Dominus: Hic est sanguis meus noui testamenti, sicut Moyses dixit de calice veteris testamenti: Hic est sanguis fœderis quod pepigit Dominus vobiscum. Nam ad ea verba omnino verisimile est Dominus allussisse. Sicut ergo sine omni tropo, calix ille verè fuit sanguis fœderis, ita & calix noster verè est sanguis Christi, & sanguis noui testamenti. Quod si ideo solum noster calix dicitur sanguis Christi, quia illius est figura, ergo & simili locutione calix Moyse dicitur sanguis Christi, à quo tamen suum calicem Dominus manifeste voluit his verbis fecernere. In confesso enim est calicem Moyse & sanguinem illum fuisse figuram sanguinis à Christo effundendū in cruce. Rursum si in nostro sacramento panis & vinum tantum figura sunt carnis Christi in cruce oblate & sanguinis effusi, significatiōra ergo symbola Dominicæ passionis fuerunt sacramenta veteris legis quàm nostrum sacramētum. Agni enim paschalis immolatio, cæteraque, legis sacrificia, longe apertius Christi figurabant passionē, quàm eandem repræsentent panis & vinum. Et tamen nostra sacramenta per quæ vetera sunt abrogata, debebāt meritò significatiōra esse veteribus & salubriora. Ad Tertullianum dici posset cum plerisque, quod non dicat symbolum panis tantum esse figuram corporis, cum in lib. de resurrect. carnis aperte fateatur veritatē carnis & sanguinis Christi in Eucharistia, & in illis ipsis citatis iā verbis dicat Christum fecisse panem corpus suum, sed figuram dicit corporis. sicut & Augu & alij, quia etiā verū Christi corpus & sanguis, vt subsistunt in altari sub speciebus panis & vini, sunt figura carnis & sanguinis Christi vt in cruce aliquando oblata. Hac autem expositione vsus est Tertullianus, vt ex hoc loco basim iaceret suæ contra Marcionem argumentationis. Tertulliani enim erat vndequaque ostendere Christum non habuisse phantasticum sed verum corpus. Id autem colligit ex his Christi verbis sic explicatis, subiiciē: Figura autem non fuisset, nisi veritatis esset corpus. Cæterum vacua res, quod est phantasma, figuram capere non posset. Latius de his episcopus Roffensis in li. 2. contra Oecolampadium. Verū si totus Tertulliani locus diligenter legatur, & obseruetur eius scopus, præcedentia item & sequentia, deprehenderetur longe aliud voluisse quàm hic ab omnibus intelligitur, nempe non voluisse explicare tropum qui est in verbis Domini dicentis: Hoc est corpus meum; cū subiicit, hoc est figura corporis mei: sed quod illa explicatio sit referenda ad pronomen, hoc, vt intelligatur dicere Tertullianus, Dominum cū accepto pane dixit, Hoc est corpus meum hoc, nempe panem, qui in veteri testamento;

fuit figura corporis sui, effecisse iam corpus suum, implendo figuram veterē. Hunc enim sensum scopus eius ostendit, qui est illo toto libro, vt ostendat contra Marcionem Christum non vetus testamentū destruxisse, sed impleuisse. Vnde & mox in præcedentibus dicit Christum in cœna post esum agni Paschalis, impleuisse figuram salutaris sui sanguinis, non nouam figuram instituendo, sed veterem figuram agni Paschalis perficiendo per institutionem Eucharistia. Et post prædicta verba subiicit: Figura autem non fuisset, nisi veritatis esset corpus. Vbi notanda distinctio temporum in verbis quibus vtitur. Non enim dicit, figura autē non esset, sed figura non fuisset, scilicet prius in veteri testamento. Vbi autem figura illa fuerit de qua loquitur, ostendit in sequentibus, vbi manifeste indicat prædictū sensum. Cur autem (ait) panem corpus suum appellat, & non magis peponem, quem cordis loco Marcion habet, non intelligens veterē illam fuisse figuram corporis Christi dicentis per Ieremiam: Aduersus me cogitauerūt cogitationes, dicentes: Venite conuiciamus lignū in panem eius, scilicet crucē in corpus eius; Ita; illuminator antiquitatum quid tunc voluerit panem significasse, satis declarauit corpus suum vocās panē. Hęc ille, qui similia habet & de sanguine, cuius figuras veteres repetens tandem concludit: Ita & nunc in vino sanguinem suum consecrauit, qui tunc vinum in sanguine figurauit: Non ergo mysteria Eucharistia vocat figuras, sed ea quæ veteris fuerunt testamenti fuisse horum figuras asserit. Qui verò in sacramento continentur adesse verum Christi corpus & sanguinem, sed permanere etiam asserūt panis & vini substantiam, ex scripturis & ex patribus illud proferūt, quod & in scripturis & in patribus Eucharistia dicitur panis & vinum. Nam dicit Paulus: Panis quem frangimus nōne participatio corporis Christi est? Et: Quicumque manducauerit panem, & biberit calicem Domini indignè, reus erit corporis & sanguinis Domini. Vt: Probet seipsum homo, & sic de pane illo edat, & de calice bibat. Sic & Ciprianus in epist. ad Ceciliū, & alij omnes veteres corpus Domini panē appellant, & sanguinē vinum. Proferunt & illud ex patribus, quod frequenter dicant Christum panem fecisse corpus, vt ex Tertulliano auditum est in verbis supra citatis. Maximè autem citant D. Irenæū, qui sic habet li. 4. ca. 33. Qui est à terra panis percipiens vocationem Dei, iam non communis panis est, sed Eucharistia, ex duabus rebus constans, terrena & cælesti. Sed ad hæc aliaq; eorum similia argumenta facilis est responsio. Panis enim & vinum dicitur Eucharistia, propterea quod ante consecrationem fuerit panis & vinum, eorumque adhuc remaneant species. Nam & virga Aaron iam in serpentem versa, cū etiam speciem virgæ non haberet, vocatur priori suo nomine virga, cū dicitur in Exodo: Deuorauit virga Aaron virgas eorum. Nō ergo mirum, si cū panis & vini adhuc remaneāt species, Eucharistia nominetur panis & vinum, quanquam horū substantia in aliud iam conuersa sit. Iam quod patres frequenter dicunt Christum fecisse panem corpus suum, certum est non posse propriè intelligi, quasi aliquando verum sit dicere panem esse corpus Christi. Eadem enim res, vt supra est probatū, nō potest simul asse & panis & corpus Christi quemadmodū etiā Lutherus fateretur. Proinde illa patrum locutio in eo proculdubio sensu est ac-

cipienda, quo Ioannes dicit aquam vinū factam, mirum quia aqua cōuersa sit in vinum, & ex aqua vinum sit factū: quare ex illa patrū locutione comparata cum locutione Ioannis, sequitur eodē cōfirmatio doctrinæ ecclesiasticæ, qua asseritur panis conuerti & transubstantiari in carnem Domini. Quod nisi assereretur, non posset consistere verum Christi corpus & sanguis in sacramento altaris: Quicquid enim alicubi incipit esse, aut incipit ibi esse per creationem aut per motū localem, aut per conuersionē alterius in ipsum. Certū est autē Christi corpus nō de nouo creari in altari, nec per motū localem ibi aduenire. Sic enim oporteret eum toties descendere è caelo, quoties cōsecratur sacramentum corporis & sanguinis ipsius. Relinquitur ergo vt per conuersionem panis & vini incipiāt adesse vbi prius corporaliter non erant, caro & sanguis Christi. Quod autē Irenæus Eucharistiā ex terrena dicit cōstare re, id dicit ratione specierum panis & vini Eucharistia enim constat ex duabus rebus, specie scilicet panis & vini, & carne & sanguine Christi. His pertractatis quaerendum restat, an christus his verbis, Hoc est corpus meū, consecrauerit, panēque in corpus suū cōuerterit. Dubitandum enim non est; quia his verbis cōsecrēt sacerdotes, cū ea sit ecclesiæ doctrina, quā aperte exprimit D. Ambrosius, Consecratio, ait, quibus verbis: est & cuius sermonibus; Domini Iesu. Nam per reliqua omnia quæ dicuntur, laus Deo defertur, oratione petitur pro populo, pro regibus, pro cæteris, vbi venit vt conficiatur venerabile sacramentū, iam non suis sermonibus sacerdos, sed vtitur sermonibus Christi. Ergo sermo Christi hoc conficit sacramentum. Cui consentit & D. Chrysostomus homilia quadā de prodicione Iudæ, sic scribēs, Sacerdotis ore verba proferunt, & Dei virtute consecrantur & gratia. Hoc est ait: corpus meum; hoc verbo proposita consecratur. Et sicut illa vox quæ dicit; Crescite & multiplicamini, & replete terram; semel quidem dicta est, sed omni tēpore sentit effectum ad generationē operante natura: ita & vox illa semel quidem dicta est, sed per omnes mensas, ecclesiæ vsque ad hodiernā diem, & vsque ad eius aduentum præstat sacrificio firmitatem. Hęc ille. Proinde quod in missa Chrysostomi & Basilij post verba illa consecrationis, dicit diaconus: Benedic Domine sanctum panem, & benedic Domine sanctum poculum; & sacerdos respondet, Fac panem quidem hunc pretiosum corpus Christi tui, id verò quod est in hoc populo, pretiosum sanguinem Christi tui; commodè oportet intelligere. Quomodo autem illud sit intelligendum, patet ex actis vltimæ sessionis generalis concilij Florentini, in qua refertur: Latinis quærentibus de panis transmutatione, cur Græci post hæc Dominica verba, Accipite & maducate; ac infra, bibite ex hoc omnes; quibus profecto verbis sacramentum confici creditur, hæc etiam vtuntur oratione: Et fac panē quidem hunc honorabile corpus Christi tui, quod autem in calice isto est honorabilem sanguinē Christi tui, ea sancto tuo spiritu transmutante; respōderunt Græci se firmiter credere verbis illis Dominici sacramentum fieri, sed quemadmodum Latini confecto sacramento hac solent vti oratione, Iube hæc perferri per manus sancti angeli tui in sublime altare tuum: ita quoque Græcos illa verba proferre solere, vt sacratissimum Christi corpus & sanguis peccatorum nostrorum remissioni

1. Cor. 10.

Ierem. 21.

Non manes simul panis cū corpore Christi.

1. Co. 10. 11.

Tertullianus in locis explicatis

Christus quibus verbis cōsecrauit

Lib. 4. de sacramentis cap. 4.

ac nostris animabus saluti fiat. Hæc illo loco. Dubitatur tamē an his verbis Christus consecraverit, quibusdam asserentibus Christum sine omni verborum forma consecrasset virtute sua diuina, ac deinde ea protulisse verba, quibus alij sacramentum conficerent: aliis rursus dicentibus Dominum quibusdam verbis, siue his ipsis; siue aliis secretò consecrasset, priusquam diceret discipulis: Accipite & manducate, Hoc est corpus meum. Mouentur autem omnes prædicti ex eo quod Dominus dicatur dando discipulis quod habebat in manibus, dixisse eis: Accipite, &c. cum prius dicatur benedixisse & fregisse, in qua benedictione putant necessariò factam consecrationem. Aduuare multum horum sententiam videtur ipsa narratio Marci circa calicem. Sic enim habet: Et accepto calice, gratias agens dedit eis: Et biberunt ex eo omnes. Et ait illis; Hic est sanguis meus noui testamenti. Hinc enim apparet discipulos prius bibisse quam diceret Dominus: Hic est sanguis meus, & proinde prius factam calicis consecrationem. Verùm horum sententia non videtur satis posse consistere, eo quod consecratio nunc fiat à sacerdotibus per imitationem eorum quæ tunc acta sunt à Christo. Quare cum per hæc verba, Hoc est corpus meum; &, Hic est sanguis meus, &c. nunc fiat consecratio, eaque verba sacerdos proferat vt palam à Christo prolata, apparet etiam Christum illis verbis palam prolatis consecrasset. Quod Tertullianus ostendit, cum in verbis supra citatis dicit, panem corpus suum fecit dicendo: Hoc est corpus meum. Proinde quidam existimant Euangelistas in sua narratione circa consecrationem panis non seruasse ordinem rei gestæ, & participium, dicens, referendum esse ad verbum, benedixit, vt sit ordo: Benedixit dicens, Hoc est corpus meum; nimirum quod putent benedicere esse consecrare, & tum Christum panem conuertisse in carnem suam, quando benedixit. At supra ostensum est quid sit hoc loco benedicere, & alioqui participium, dicens, non posse referri ad verbum, benedixit; Græca aperte declarant, Habent enim sic in Luca: *ευχαριστήσας ἔλασεν, καὶ ἔδωκε αὐτοῖς λαγόν*, id est, cum benedixisset vel gratias egisset, fregit, & dedit eis dicens. Inter dandum ergo tum dixit: Hoc est corpus meum; ac dicens, panem pro quo prius gratias egit, & super quem Dei nomen inuocauit, quemque iam in partes fregerat, in suum conuertit corpus, quemadmodum quinque illos hordeaceos panes Dominus post gratiarum actionem & benedictionem, ac fractionem, multiplicauit dando discipulis, in quorum etiam manibus multiplicabantur. Nec videri debet inconueniens, quod post fractionem dicatur Dominus conuertisse panem in corpus, cum nos prius consecremus quam frangamus, quandoquidē totus ordo rei gestæ non est præceptus à Christo. Non enim post cœnam, vt ille, consecramus, nec dando fidelibus dicimus: Accipite, hoc est corpus meum. Cæterum apud Marcum illud, Et biberunt ex eo omnes; dictum esse per præoccupationem, patet ex Matthæo, qui Dominum refert dixisse, Bibite ex hoc omnes. Hic est enim sanguis meus. Nam coniunctio, enim, declarat verborum Christi continuationem, quodq; ea verba dixerit, tradendo calicem. Hic autem iam noua exurgit quæstio non parua, nempe quid demonstrauerit pronomen, hoc, cum Christus di-

xit: Hoc est corpus meum; si his verbis facta est consecratio & conuersio panis in corpus. Non enim potest demonstrare panem, quia falsum est quod panis sit corpus Christi: nec potest demonstrare corpus Christi; quia tunc sensus esset: hoc, nempe corpus meum, est corpus meum: quia hic sermo tantum est enunciatiuus veritatis, non autem etiam factiuus veritatis significatæ, cum consecrationis verba id debeant efficere quod significant, quemadmodum omnium sacramentorum formæ. Eadem quæstio est cum his verbis sacerdotes dicuntur consecrare. Dicendum est ergo pronomen, hoc, demonstrare indeterminatè substantiam sub speciebus panis contentam. Indeterminatè, inquam, hoc est, sic vt conceptus non determinetur, vel ad substantiam panis, vel ad substantiam corporis Christi, sed in genere & confusè tantum concipiat substantiam quandam indiuidualem quæ speciebus illis vestitur. Atque hæc est propria vis pronominis, hoc, vt substantiam demonstrat, (est enim demonstratiuum substantiæ) & indeterminatè demonstrat. Cum enim dubitanti & quærenti de re aliqua quid est hoc vel illud, dicimus, hoc est lapis, hoc est argentum, pronomen, hoc, tantum ingenerat confusum conceptam alicuius indiuidualis substantiæ, & est sensus: Hæc res vel hæc substantia est lapis, vel est argentum: sic & præsentis orationis sensus est, Hoc, id est, hæc substantia, quæ scilicet his velatur accidentibus, est corpus meum. Quod si ulterius quærat, quæ est illa indiuidualis substantia quam confusè pronomen, hoc, demonstrat; Dicendum, quod ante consecrationem completam, quæ perficitur & fit in momento terminante verborum prolationem; substantia illa est panis: post verò consecrationem est corpus Christi, in quod panis diuina verborum illorum virtute conuertitur. Quod si deinceps inferatur, non esse ergo veram hanc orationem cum proferatur, quia tunc substantia illa demonstrata necdum est corpus Christi. Dicendum, quod veritas præpositionis de verbo præsentis temporis non pendet ab existentia rei pro tempore quo proferatur, sed pro momento finiente orationem. Oratio enim non significat quod est significandum, nisi cum est integra, & integrè prolata, proinde vera est si res significata pro eo tempore sic se habeat, quemadmodum per orationem significatur. Verè enim quis dicit; ego sileo; si post orationem non loquatur. Quo autem clarius intelligatur, quomodo verè dicatur; Hoc est corpus meum cum tamen inter proferendum res significata non sic se habeat quemadmodum oratio significat, cum raræ sint locutiones in quibus idem accidat, sciendum, quod, quemadmodum subtiliter Diuus Thomas docet in 3. parte quæst. 78. arti. 5. cum hæc locutio habeat virtutem factiuam conuersionis panis in corpus Christi, ideo comparatur ad alias locutiones quæ habent solum vim significatiuam & non factiuam, sicut comparatur conceptio intellectus practici, quæ est factiua rei, conceptioni intellectus nostri speculatiui, quæ est accepta à rebus. Voces enim, teste Philosopho, sunt signa conceptuum. Proinde sicut conceptio intellectus practici non præsupponit rem conceptam, sed facit eam: ita veritas huius locutionis non præsupponit rem significatam, vt alia fere similes locutiones, sed facit eam. Et pro simili quod rudi intellectui satisfacere potest, dari potest; vt si-

faber

faber inter ea dum clauum subito motu format, dicit: Hoc est clauus; aut plumbi fusor inter fundè dum dicat: Hoc est candelabrum. Hic enim videre licet pronomen, hoc, non demonstrare determinatam aliquam substantiam, & id quod significatur non esse cum proferatur oratio, sed fieri inter proferendum, & esse post prolotionem. Sic & Christus ante illud momentum, quo aqua illius virtute in nuptiis conuertebatur in vinum, efficaci sermone dicere potuisset, Hoc est vinum; neque tamen pronomen, hoc, demonstrasset aut aquam, aut vinum, quia falsum fuisset aquam esse vinum, & efficienti non conuenit ille sermo, Hoc vinum est vinum. Indeterminatè ergo substantiam demonstrasset, quæ non fuisset vinum cum oratio proferretur, sed cum prolata iam fuisset. Et hæc quidem de pronomine demonstratiuo, hoc. Cæterum in dictione, corpus, quidam errant, existimantes eam accipi pro toto homine, & non solum pro altera hominis parte, eo quod certum sit sub specie panis totum esse Christum, nec carnem ibi adesse sine anima. At hos errare ex eo patet, quod corp⁹ hic distinguatur à sanguine, & quia Ioannis 6. dicitur caro manducanda, & sanguis bibendus. Rursum si pro toto homine dictio, corpus, in prædictis verbis acciperetur, non potuisset illis verbis fieri consecratio, cum Christus iacuit mortuus in sepulchro, sed nec hæc verborum forma nunc conueniret passioni Dominicæ significandæ, in cuius tamen memoriam hoc sacramentum est institutum. Accipitur ergo dictio, corpus, pro altera tantum hominis parte, carne scilicet, non quod illa ibi sit sola, sed sola ibi est virtute consecrationis, anima autem Christi, similiter & sanguis atque eius diuinitas, simul ibi sunt cum carne per concomitantiam, eo quod hæc à carne separata esse non possint. Sic & in calice virtute consecrationis solus est sanguis, per concomitantiam autem & ibi totus est Christus. Curiosas autem quæstiones multas, quæ iam moueri possent circa hanc materiam, videlicet quomodo totus Christus sub tam modica panis & vini specie subsistere possit, quomodo specie panis fracta totus sit sub singulis partibus, quomodo accidèria ibi sint sine subiecto, & alia id genus pleraque; præstat prætermittere quam perscrutari. In his enim & similibus præstare debet fides supplementum sensuum defectui, simpliciterq; credendum nihil esse impossibile ei qui dixit & mentiri non potest: Hoc est corpus meum. Captiuandus est intellectus in obsequiū fidei, quod ad magnum hominibus proficit meritum. Non enim habet meritum fides, cui humana ratio præbet experimentum. Vnde Innocentius lib. 4. de sacro altaris mysterio, cap. 8. Ego, inquit, quod residuum est igni cōburo. Nam credere iubemur, discutere prohibemur. Et in sine capitis: Alia, inquit, multa circa præsentem articulum possunt inquiri, quæ melius est intacta relinquere, quam temerè diffinire. Nam bestia quæ tetigerit motem, lapidabitur. Tutius est in talibus citra rationem subsistere, quam ultra rationem excedere, ne forte, quod absit, ossa regis Idumææ redigantur in cinerem. Hæc ille. Perro apud Lucam additur; quod pro vobis datur; quod aliqui intelligunt de traditione & oblatione ad mortem, vt sit sensus: quod pro vestra salute iam iam tradendum est ad mortem, imò iam à me ad mortem subeundam datur. Nam 1. Corinth. 11. in narratione cœnæ Dominicæ à Paulo similiter vt à Luca descripta, legimus: Hoc est corpus meum quod pro

vobis tradetur, atq; eo modo etiam hic, sed deprauatè, in quibusdā legitur libris, tradetur pro datur, scriptore scilicet aliquo hunc locum restituere volenti ex loco Pauli. Habet autem Paulus in Græcis, non vt nos legimus; quod pro vobis tradetur; sed, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλωμένον, id est, quod pro vobis frangitur; quam partè ex Paulo Græci addunt in consecrâdo pane, vt patet in missa Chrysofomi & Basilij. Necnon & Ambrosium Latinum authorem addidisse patet ex libro 4. de sacramētis c. 5. quanquā ibi legatur per futurum; quod pro multis confringetur. Cum autem verisimile sit simile quid significari apud Lucam per illud; quod pro vobis datur; & apud Paulum per illud, quod pro vobis frangitur; intelligendum videtur in illo, quod pro vobis datur, Dominum loqui de datione corporis sui in cibum, vt significauerit se tunc in cœna corpus suum dare discipulis in cibum pro illorum salute & vita, quam percipere māducantes carnē ipsius supra apud Ioannem restatus erat. Non enim illud Pauli, quod pro vobis frangitur, de fractione quam in morte passus est Dominus, est accipiendum: sed de fractione specierū panis, & distributione corporis Domini in cibum fidelium, vt patet ex eo quod dicit: Panis quem frāgimus nonne cōmunicatio corporis Christi est? Huic tamen iam dictæ intelligentiæ verborū Lucæ obstare videtur quod non dicatur, quod vobis datur, sed quod pro vobis datur. vnde videndum an ne potius sit intelligendum de oblatione qua tunc in cœna corpus suū Dominus dedit Deo patri pro nobis, vt ex hoc loco aperte colligi possit Dominum tunc se obtulisse, sicut postea idē colligitur ex verbo, effunditur. Obtulit autē Dominus corpus suū etiā in cœna consideratione habita ad oblationem in cruce mox faciendam, cum qua quodammodo vna fuit oblatio cœnæ, sicut nos quotidie offerimus corpus Domini in missa, scilicet respectu habito ad oblationem in cruce factā, cum qua nostra oblatio quodammodo vna est. Neminè autem turbare debet quod Græci in cōmunicatione panis, similiter & Ambrosius, addūt; quod pro vobis frangitur, cum eam partem non addat Romana ecclesia Græci enim suam consecrationis forma ex traditione Pauli conformi euangelio Lucæ desumpserunt. Latini verò ex traditione Petri conformi Euangelio Matthæi & Marci, ex qua intelligendum relictum est, ea verba, quod pro vobis frangitur, non esse ad consecrationem necessaria, quanquā non malè à Græcis adderentur, viderique potest cōsulto à Latinis hæc esse prætermittenda, ne esset locus absurdæ intelligentiæ, qua quis existimare posset verè frangi corpus Christi; aut etiā ne quis hinc existimaret Eucharistiam non posse dispensari sine fractione & distributione in plures facta.

[HOC FACITE IN MEAM COMMEMORATIONEM.] Idem habet & Paulus, qui id ipsum etiam repetit dictum circa calicem. Cæterum pro, in meam commemorationem, Græcis est, ἐὶς τὴν ἐμὴν αἰ. ἀμνησιν, quod significantius vertitur, in mei rememorationem, vel, vt in Canone Missæ legimus, in mei memoriam, subaudi renouandam. Refertur autem pronomen, hoc, non tantum ad summptionem, sed & ad omnia quæ mox Christus fecisse dicitur. Mandat enim facere quod ipse fecit, nempe accipere panem, gratias agere, benedicere, ac verbis suis consecrare, dicendo in ipsius persona: Hoc est corpus meum; frangere ac sumere, alii- que sumendum tradere; proinde his verbis in telli-

G G G

gimus Christum verbis illis; Hoc est corpus meum; virtutem contulisse consecrandi & transubstantian di panem in corpus. Alioqui enim non posset fieri ab Apostolis quod fecit ipse. Intelligimus rursum Apostolos his verbis consecratos à Domino sacerdotes, quia per ea verba potestas illis data est faciendi quod fecerat ipse: proinde hæc verba non pertinet ad singulos fideles, nisi quatenus pronomen hoc, refertur ad summptionem, aut quatenus sunt Ecclesiæ membra, quæ in Apostolis accepit, & in sacerdotibus obtinet potestatem faciendi quod fecit Christus. Singuli enim fideles, quatenus ad vniuersi corporis pertinet communionem, faciunt cum sacerdotibus, quod totius Ecclesiæ nomine in personâ Christi faciunt sacerdotes. Verum hic insurget hæreticus, negans Eucharistiam esse sacrificiū & oblationem, & dicit: Si hoc facere debent sacerdotes quod Christus fecit, non ergo sacrificant in missa, cum Christus in cœna non dicatur sacrificiū obtulisse. At dicendum est, quod Christum in cœna & Eucharistiæ institutione sacrificium obtulisse primum quidem satis est significatum, cum dicitur gratias egisse. Gratiarum actio enim est quoddam sacrificium, à qua Christi actione sacramentum corporis & sanguinis Domini, nomen illud ab initio Ecclesiæ accepit, ut diceretur Eucharistia. Igitur cum gratiarum actio sit sacrificiū, & sacramentum hoc dicatur, & sit Eucharistia, quod est gratiarum actio, eo sequitur ex Christi actione & nomine à Christi actione imposto, sacramentum hoc esse sacrificium, unde in canone dicitur sacrificium laudis, de quo Psalmista: Immo la Deo sacrificium laudis, & redde altissimo vota tua. Secundò Christum sese sub speciebus panis & vini obtulisse in cœna Deo patri, intelligentiæ nostræ relictum etiam satis est ipsa quæ præcessit figura agno Paschali. Cum enim agnus ille sacrificiū fuerit quod celebrabatur in memoriâ antiquæ redemptionis, & sacramentū corporis, & sanguinis Domini in illius locū sit institutum ad renouandum memoriâ nouæ redemptionis, si figurâ re adimpleuit Christus, seipsum in eo sacramento obtulit. Quod tertio significatū potest intelligi, eo quod Lucas habet addidisse Dominū; quod pro vobis datur. Quod enim verbo, datur, non tantum significetur datio in cibum, sed etiam oblatio Deo tunc facta, probabile faciemus ex verbis dictis à Domino in consecratione calicis. Certe D. Cyprianus Christū asserit in cœna sese obtulisse, & impleuisse figurâ quæ in ipso Melchisedec præcessit, secundum cuius ordinem Psalmista ipsum pronunciat esse sacerdotē. Sic enim habet in Epistola ad Cecilium. Quod autem Melchisedec typum Christi portaret, declarat Spiritus Sanctus in Psalmis, ex persona patris ad filium dicens: Ante luciferum genui te. Iurauit Dominus, & non pœnitebit illam, tu es sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedec. Qui ordo utique hic est de sacrificio illo veniens, & inde descendens, quod Melchisedec sacerdos Dei summi fuit, quod panem & vinum obtulit, quod Abraham benedixit. Nā qui magis sacerdos Dei summi, quam Dominus noster Iesus Christus, qui sacrificiū Deo patri obtulit? Et obtulit hoc id quod Melchisedec obtulerat, id est, panem & vinum, suum scilicet corpus & sanguinem. Et post quædam interposita: Vt ergo in Genesi per Melchisedec sacerdotem benedictio circa Abraham possit ritè celebrari, præcedit ante imaginem sacrificij in pane & vino scilicet constituta. Quam rem perficiens & adimplens Domi-

anus, panem, & calicem mixtum vino obtulit, & qui est plenitudo, veritatē præfiguratæ imaginis adimpleuit. Hæc ille. Vt autem demus Christum non optulisse Deo in cœna carnem suam & sanguinem, non tamen mox consequitur nec sacerdotes offerre debere. Ex ipso enim Christi præcepto in hoc sacramento aliquid Ecclesiæ est faciendum quod non fecit Christus. Præcepit enim ut faciamus in ipsius memoriâ, ad quam non ipse tunc carnem suam dedit Apostolis sumendam, cum memoria tantum sit rei absentis, ipse verò tunc illis præfens esset. Iam eo quod adiecit, in mei memoriâ, satis significat nos in huius sacramenti celebratione sacrificare debere. Celebrandum enim sacramentum istud non in quamlibet memoriâ Christi, sed potissimum in memoriâ passionis ipsius, quem admodum pater ex Paulo; qui exponens hæc Domini verba dicit: Quotiescunque enim manducabitis panem hunc, & calicem bibetis, mortem Domini annuntiabitis donec veniat, Quomodo autem memoriâ passionis Christi melius renouari potest, quam in sacramento sub speciebus, quæ separatione sanguinis à corpore repræsentant, offerendo Christum qui se in cruce obtulit, & sacrificio sacrificij rememorando. Vnde Chrysostomus hom. 17. in Epist. ad Hebræos: Nonne, inquit, per singulos dies offerimus? Offerimus quidem, sed ad recordationem facientes mortis eius, &c. Nemo sane negauerit quin hoc sacramentum sic sit rememoriatiuum nouæ redemptionis, sicut agnus Paschalis, antiquæ. Sicut ergo non solum erat sacrificium agnus ille, cuius sanguine redempti erant in Aegypto Israelitæ, sed & agnus qui sequentibus omnibus annis in redemptionis illius repetebatur memoriâ: sic necesse est ut Christus non tantum quatenus in cruce oblatus sit sacrificium, sed etiam quatenus in hoc sacramento existens, memoriâ nobis factæ in cruce redemptionis renouat. Sunt qui sacramentum istud esse sacrificium ostendere conantur ex verbo, facite, quia illud aliquando accipitur pro sacrificare, ut cum dicit Virgilius: Cum faciam vitula pro frugibus, ipse venito. Sic & apud Hebræos verbū, Ala, quod facere significat, accipitur nonnunquam pro sacrificare. Nā Exodi 10 ubi nos legimus: Hostias quoque & holocausta dabit nobis, quæ offeramus Domino Deo nostro; pro offeramus Hebræicè est Afinu, id est faciemus, pro sacrificabimus. At hoc argumentum parum est firmum, cum ob alias causas, tum quod, facio, quando pro sacrificare ponitur, cum a latino cōstruatur apud Virgiliū, ut subaudiatur sacrificium, cum faciam vitula sacrificium. Vt autem vel ex hoc loco, vel ex aliis scripturæ locis efficaciter non possit probari sacramentū corporis & sanguinis Domini esse sacrificiū, tamen ex Apostolica Ecclesiæ traditione id efficaciter probatur, & certissimè credendum est: quæ traditio ex eo cognoscitur, quod cōcorditer omnes veteres ab Apostolorum temporibus, illud vocauerint sacrificium, atque hoc vnicum esse Christianorum sacrificium, quod pro variis illis legis sacrificijs nobis sit à Christo institutum, de quo & prophetauerit Malachias dicens: Ab ortu solis usque ad occasum magnū est nomen meum in gentibus, & in omni loco sacrificatur & offertur nomini meo oblatio munda. Ire nēgum vetustissimum auctorem, qui se doctum proficitur à presbytero quodam qui Apostolorum fuerat auditor, vide lib. 4. cap. 31. Vbi sacramentū corporis & sanguinis Domini docet etiam esse sacrifici-

1. Cor. 11

Malachi

cium

cium ratione panis & vini, sic scribens: Suis discipulis dans consiliū primitias Deo offerre ex suis creaturis, non quasi indigenti, sed ut ipsi nec infructuosi nec ingrati sint, eū qui ex creatura panis est accepit, & gratias egit, dicens: Hoc est corpus meum. Et calicē similiter, qui ex ea creatura quæ est secundum nos, suum sanguinē confessus est, & noui testamenti nouam docuit oblationem, quam Ecclesia ab Apostolis accipiens in vniuerso mundo offert Deo, ei qui alimenta nobis præstat primitias suorum munerum in nouo testamento, de quo in 12. prophetis Malachias sic præsignificauit: Non est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus omnipotens, & sacrificium non accipiam de manibus vestris. Quoniam ab ortu solis usque ad occasum nomen meum glorificatur inter gentes, & in omni loco incensum offertur nomini meo, & sacrificium purum, quoniam magnū est nomen meum in gentibus, dicit Dominus omnipotens manifestissimè significas per hæc, quoniam prior quidem populus cessauit offerre Deo, omni autem loco sacrificium offertur ei, & hoc purum, nomen autē eius glorificatur in gentibus, Hæc ille. Sacrificiū est ergo hoc sacramentum, idque duplici ratione. Nam & ratione panis & vini, aut specierū panis & vini, per quorum oblationem Deo agimus gratias pro beneficiis creationis omnium propter nos: & ratione corporis & sanguinis Domini, per quorum oblationem Deo agimus gratias pro beneficiis redemptionis. De vtriusque enim beneficiis Deo sit agenda gratia, & quod omnia creauit propter nos, suis nos pascens creaturis secundum corpus, & quod per filij sui mortem nos redemit, eius corpore & sanguine nos pascens secundum animam. Sed redeamus ad tractationem verborū Christi, ex quibus intelligendum quis sit vsus & finis instituti huius sacramenti, & quatenus offertur Deo, & quatenus sumitur à fidelibus, nepe quod ad renouandum Christi pro nobis crucifixi memoriâ sit institutum & vsurpandum. Huius autem memoriæ renouatione non est vltimus finis, sed propter multiplicem fructum ex illa memoriâ in nobis promouendum, voluit Dominus hoc sacramentū in sui rememorationem & instituere, & à nobis vsurpari ac frequētari. Et primum quidem memoriâ passionis per hoc sacramentū facta, excitat in nobis gratiarum actionem, excitat & fiduciā tum consequendæ remissionis admissorum à nobis malorum, tum impetratorum à Deo bonorum, quæ vel ad bene vel ad beatè viuendum nobis sunt necessaria, nec tantum in nobis excitat huiusmodi gratiarum actionem & fiduciam, sed etiam ipsum sacramentū per se quatenus est sacrificium, illud est per quod Deo gratias agimus, & medium consequendi malorum remissionem, & bonorum impetrationem. Gratias enim Deo agere cōuenientius non possumus, quā offerendo ei suum filium, qui ei est vnice gratus, & per quem ab ipso nos accepisse agnoscimus bona pro quibus gratias agimus. Nec per alterius oblationem expectanda aut peccatorum remissio, aut bonorum impetratio, quā illius qui solus est agnus Dei tollens peccata mundi, quiq; sua passione meruit nobis & malorum remissionem, & bonorum donationem. Offertur ergo ex memoriâ Christi renouatione, in gratiarum actionem pro acceptis bonis in remissionem admissorum malorum, in impetrationem bonorum, quæ vel in præsentem, vel in futuro sunt optanda. Cum enim in veteri leg alia essent sacrificia quæ in gratiarum actionem erant offeren-

da, alia quæ pro peccatis, alia quæ pro impetrandis bonis, pro omnibus illis in noua lege vnū successit sacrificiū, quod ad omnia illa & est sufficiens, & efficax. Quatenus verò hoc sacramentum est conuiuium, & à fidelibus cum memoriâ passionis Domini sumitur, operatur in eis vitam spiritualem, & pignus est eis æternæ felicitatis, admonetque eos mutua dilectionis, idque triplici ratione, scilicet quod eodem omnes sint redempti pretio, quod eadem omnes pascantur mentia, quodque ad eandem omnes vocati sint felicitatem, cuius in hoc sacramento pignus accipiunt. Et, ut breuius dicatur, sacramentum hoc & quatenus offertur, & quatenus sumitur cum memoriâ passionis Christi, fidem passionis in nobis renouat, renouandoque confirmat, spem erigit impetrandi & remissionem malorum nostrorum, & donationem bonorum diuinorum, & charitatem accendit tum erga Deum, quem intelligimus nos cum inimici essemus tantopere dilexisset: tum erga proximos, ob triplicem iam dictam rationem. Triplicem hunc sacramenti istius effectū bene complectitur celebris illa Antiphona: O sacrū cōuiuium, in quo Christus sumitur, &c. Illud enim quod dicitur: recolitur memoriâ passionis Christi; ad fidem pertinet: illud, mens impletur gratia; ad charitatem: ad spem verò quod dicitur, futuræ gloriæ nobis pignus datur, quarum trium antiphonæ partium, prima præteritum respicit, secunda præfens, tertia futurum.

SIMILITER ET CALICEM ACCIPIENS POST QUAM COENAVIT, GRATIAS EGIT. Qualia fecit circa panem talia & circa calicem. Accipit enim eum in manibus, gratias egit, diuidendumque dedit, atque præcepit ut eum accipientes biberent ex eo omnes, quæ omnia Lucas complexus est, dicens: Similiter cum alij duo illa explicatim exponant. Cæterum pro dictione, calicem, quæ certum quoddam poculi genus significat, Græcis semper est ποτήριον, quod simpliciter poculum significat, unde & D. Ambrosius in Paulo poculū legit. Bene autē Lucas & Paulus adiecerunt postquā cœnauerit, ut intelligamus poculū hoc & similiter panem, de quo dictū est, ad vulgarem cœnam non pertinuisse, quæ pascendo corpori subseruiebat. Porro ex eo quod Dominus apud Matth. dicit: Bibite ex hoc omnes, Lutherani conantur ostendere, necessariam esse omnibus Christianis summptionem Eucharistiæ sub vtraque specie; verum inefficaciter hinc illud colligunt, quandoquidem hæc verba tantum ad ibi tum præfentes, Apostolos pertinent. His enim verbis non aliis loquebatur quam iis quibus poculum porrexerat, dicens, ut est apud Lucā, Accipite, & diuidite inter vos. Quod si quis instet & dicat, Dominum in Apostolis etiam nobis locutum, cum Eucharistiam non illorum tantū causa instituerit, sed & propter nos, atque ob id illud, Bibite omnes, etiam ad nos pertinere: Dicendū, Dominum in Apostolis non aliis locutum, quod attinet ad præceptum bibendi, quā his, quibus in ipsis Apostolis dixit illud, Hoc facite in meam cōmemorationem. Quare sicut illud potissimum ad sacerdotes Apostolorum locum obtinentes pertinet ita hoc de bibendo calicem præceptū: unde ab initio semper hinc intellexit Ecclesiæ sacerdotes cum faciunt quod fecit in vltima cœna Christus, hoc est, cum cōsecrant, ex Christi præcepto debere sub vtraque specie & consecrare, & sumere: non autē necessariam esse sub vtraque specie summptionē lai-

cis, ad quos non aliter pertinet necessario bibendi calicis præceptum, quam illud, Hoc facite; nempe quatenus sunt Ecclesiæ membra, & cum ipsis sacerdotibus faciunt quod totius Ecclesiæ nomine faciunt sacerdotes. Itaque quanquam in primitiua Ecclesia etiam laici fere communicabant sub vtraque specie, quando ita commodè fieri potuit ob credentiu paucitatem; quando ite sanguinis Christi sumptione populus fidelis armadus erat ad sanguinis proprii pro Christo effusionem, semper tamen etiam ab initio quandoque sub panis tantum specie Eucharistia laicis porrigebatur, semperque creditum est non esse contra Christi præceptum, imò conuenire institutioni Christi, vt cum ita tem-
 pus & locus postulat, sub altera tantum specie Eucharistia porrigeretur fidelibus; quod ex eo patet, quòd antiquissimi quidam patres intellexerint Dominum in Emmaus duobus discipulis corpus suu deditisse sumendum, quando in fractione panis cognouerunt eum, nunquam id intellecturi, si credidissent panem sine calice in Eucharistia nõ posse distribui, cum certu sit tuc discipulis à Domino calicem non fuisse porrectum. Cum ergo semper crediderit Ecclesia, non esse necessariam sumptione Eucharistia sub vtraque specie, quòd sub altera specie totus Christus sumeretur, nec Christi præcepto videret omnes ad huiusmodi obligatos esse sumptionem, succedentibus postea temporibus, nulla quidẽ præceptoru vi, sed cõsensu quodã tacito tam populi quam clerici, sensim irrepsit consuetudo communicandi laicos sub altera tantum specie. Quæ quidem consuetudo non potest videri introducta ex vitio aliquo aut clerici, aut populi, cum nihil quæstus aut lucri temporarij vel his, vel illis inde prouenerit penitus, sed res ipsa & experientia satis arguit, manifestã periculorũ & magnitudinẽ & multitudinem tã clerorum quam populorum ad istam consuetudinem paulatim induxisse. Fuit enim periculũ in ministracione, ne sanguis scilicet effunderetur, quod & sapius accidit, præsertim cũ ingenti multitudini fuisset communicandũ. Periculum item in conseruatione, ne vini species in acerum verteretur, cũ parochi tenerentur eam ob ægrotos semper habere paratã. periculum etiam, cũ ad morituros apportaretur, siue quis eques aut pedes eum ferret. Periculum quoque in his qui nauseam vini patiuntur. Periculum, ob inopiam vini, cuius in plerisque orbis partibus magna est penuria. Periculum denique infidelitatis, ne videlicet non sub vtraque specie totus crederetur subsistere Christus. Commendat hanc iam receptam consuetudinem & veteris legis figura quæ ei probè quadrat. Nam quod in ea lege liquidũ offerebatur, quod & libamẽ vocabant, haud quanquam à Laicis, sed à solis recipiebatur sacerdotibus. Obuenerat enim id in partem sacerdotũ, quæ admodũ & nũc ea sacramenti pars quæ liquida est, solis est reseruata sacerdotibus. Hanc ergo consuetudinem sic rationabiliter introductã, & tam variis cõmẽdatã modis, cũ ex doctrina Ioãnis Huss Bohemi Græcos secuti assererent esse licitã & scripturis contrariam, duo concilia generalia, Cõstantiense & Basiliense, approbauerunt, hæreseos condẽnantia eos qui hanc consuetudinem impugnare & mutare auderent, & pro lege habendam hanc consuetudinem decernẽtia. Sic enim Conciliũ Cõstantiense sessione 13. definit: Et sicut hæc consuetudo ad euitandum aliqua pericula & scandala rationabiliter introducta, quòd licet in primitiua ecclesia

Quæ periculum in cõmunionem sub vtraque specie

huiusmodi sacramentum recipitur à fidelibus sub vtraque specie, postea à conficientibus sub vtraque, & à laicis tantummodo sub specie panis suscipiatur, cũ firmissimè credendum sit & nullatenus dubitandũ, integrum Christi corpus & sanguinem tam sub specie panis, quam sub specie vini veraciter contineri. Vnde eum huiusmodi consuetudo ab ecclesia & sanctis patribus rationabiliter introducta & diuinitimè obseruata sit, pro lege habenda est, quam non licet reprobare, aut sine ecclesiæ autoritate pro libito mutare. Quapropter dicere quod hanc consuetudinem aut legem obseruare sit sacrilegium aut illicitum, censi debet erroneum, & pertinaciter asserentes oppositum præmissorum tãquam hæretici arceri sunt & grauiter puniendi per diocesanos locorum. Hæc concilium illud. Et conciliũ Basiliense, in quo longius hæc res cum Bohemis disputata est, hanc eandem præfati concilij sententiã sessione tricesima confirmat. Doctè contra Lutheranos hanc consuetudinem post Bohemos rursus impugnantem, disputat præter alios Episcopus Rosenensis, & alibi, & in libello cui titulus, Defensio regie assertionis cõtra captiuitatẽ Babylonicã, in quo decem conditionibus hanc consuetudinem commendatam ostendit, quas per epilogum tandem sic colligit. Quando igitur hæc consuetudo nullius occasione corruptionis ortum accepit, & à multis discrimibus liberat, nullique repugnat Euangelico præcepto, quin magis congruat ei tam nouæ legis exemplũ, quam veteris instrumenti figura neminẽ afficit dispendio, nulla vi, sed tacitis omnium suffragiis irrepsit, & in ea republica quæ sancto Spiritu gubernatur, atque in eo negotio quod salutem animarum concernit, sitq; demum per tot Ecclesiæ proceres bis approbata, quis tam insanit, vt nõ putet eam à Spiritu sancto fuisse profectam? Et hæc nus quidem pro recepta consuetudine statuenda. Restat vt de materia secũdæ partis huius sacramenti agamus, quòd & circa hanc sit erratum, sicut circa materiam ex qua Christi conficitur corpus. Fuerunt enim qui decepti falsa sobrietatis imagine, pro calicis consecratione non vinum, sed aquam solam censuerunt apponendam, qui ob id Aquarij dicti sunt ab Augustino lib. de hæresibus c. 64. Sunt rursus qui cum hoc errore ex diametro pugnantem solum vinum in calice apponendum censent, aquam quæ minimè vino miscendã esse. Et hoc enim post Græcos docuit Lutherus, asserens missionem aquæ cũ vino, signentũ esse merè humanum, immo malæ & sinistrae significationis, eo quòd in malam partem ponatur in scripturis mistio aquæ cum vino, vt cũ dicitur: vinum tuũ mistum est aqua. At D. Cyprianus scribens ad Ceciliũ contra eos qui in calice tantum offerebant aquam, vtrumque errorem prædictum refellit, ostendens ex exemplo Christi vinum offerendum, sed mistum aqua. Et quidem vinum fuisse in calice quem suis Dominus porrexit, ostendit ex eo quòd Euangelistæ subiiciunt dictũ à Domino: Nõ bibã amodo de hoc genimine vitis. Fuit ergo genimen vitis in calice quem Dominus accepit, & suis dedit. Vinum autem fuisse mixtũ aqua non probat apertis aliquibus Euangelij verbis, vt nec illis probari potest, sed intelligendũ relinquit ex eo quod certum est in calice fuisse vinum, eo quòd vinum in illis calidis regionibus non solitum fuerit bibi, nisi mistum aqua. Alioqui vinũ fuisse mixtũ aqua in cœna Dominica, probat per illud Proverb. quod adaptat huic sacramento: Sapientia

Isaia 28

Prone 9 diff

dificauit sibi domũ, excidit columnas septem. Immolauit victimas suas, miscuit vinum, & proposuit mensam suam. Non solum autem ex scripturis, sed & ex Dominica reuelatione & precepto testatur se idipsum accepisse vt vinum mixtum offeratur. Sic enim scribit in principio epistolæ: Nec hoc putes frater charissime nostra & humana mente conscribere, aut vtronea hoc nobis audacter assumere, cũ mediocritatem nostram semper humili & verecunda moderatione teneamus, sed quãdo aliquid deo inspirante & mandante præcipitur, necesse est Domino seruis fidelis obtemperet, excusatus apud omnes, quod nihil sibi arroganter assumat, qui offensam Domini timere cõpellitur, nisi faciat quod iubetur. Admonitos autem nos scias, vt in calice offerendo Dominica traditio seruetur neque aliud fiat à nobis quam quod nobis prior Dominus fecit, vt calix qui in commemorationem eius offertur, mixtum vino offeratur: Hæc ille sanctissimus simul & doctissimus martyr, in quibus non tãtum asserit Dominam in cœna mixtum vinum obtulisse, sed à Deo sibi inspirante & mandante fuisse præceptum, vt Christi traditio seruetur. Cui factõ & traditioni Christi conuenit & figura veteris testamenti, in quo sanguini vitulorum & hircorum, quo Moses vetus testamentum confirmauit, aqua admiscebatur, quemadmodum testatur Paulus ad Hebr. 9. dicens: Lecto omni mandato legis à Mose vniuerso populo, accipiens sanguinem vitulorum & hircorum cum aqua, ipsum librũ & omnem populum resperxit. Et tamen aquæ non fit mentio in Exodo: Iam & D. Hieronymus in quæstionibus Hebraicis super Paral. circa illud quod aquam Dauid libauit Domino, annotandum duxit, quod in sacrificiis in quibus vinum offerebatur, idem aqua mixtum fuerat. Notandum, inquit, quòd vinum Deo in sacrificium offerebatur, aqua mixtum erat. Porro sicut ritus celebrandi in azymo pane non tantum commendatur factõ Christi & veteri figura, sed etiam mysticis significationibus quas habet duas, vt prius est dictum: ita & ritus miscendi aquam vino præterquam quod commẽdetur & Christi factõ & figura veteris testamenti, etiam commendatur duplici significatione mystica. Et quidem prima & præcipua huius ritus significatio quæ sit, explicat Paschasius pontifex, dicens: Cur in calice aqua miscetur, illa permaximè causa est, quia de latere Christi, vbi passio completur, sanguis pariter & aqua manauit. Sic & Alexander primus, Apostolorum temporibus vicinus, & Cypriano antiquior, in suis decretis: In sacramentorum, inquit, oblationibus, quæ inter missarum solennia Domino offeruntur, passio Domini miscenda est, vt eius cuius corpus & sanguis conficitur, passio celebretur, ita vt repulsis opinionibus superstitionum, panis tantum & vinũ aqua permixtum in sacrificio offerantur. Non debet enim, vt à patribus accepimus, & ipsa ratio docet, in calice Domini aut vinum solum, aut aqua sola offerri, sed vtrumque permixtum, quia vtrumque ex latere eius in passione profluxisse legitur. Hæc ille, in cuius verbis præter alia obseruandum, quod à patribus se dicat accepisse hunc ritum, nimirum Apostolis, quibus erat vicinus. Eadem huius ritus significationem tradunt & alij patres. Augustinus enim explicans illud Ioannis: Et continuo exiuit sanguis & aqua; Ille, inquit, sanguis in remissionem sulus est peccatorum. Aqua illa salutare temperat poculũ: Et Chrysostomus super eisdem verbis: Nõ

Hebr. 9.

1 par. II.

Galat. 3.

casu, inquit, & simpliciter hi fontes scaturierunt, sed quoniam ex ambobus Ecclesia constituta est. Sciũt hoc initiati, per aquam enim regenerati, sanguine & carne nutriti sunt. Hinc mysteria ortum habent, vt quoties ad admirandum calicem accedis, tantum ab ipso latere hauriens accedas Alteram huius ritus mysticam significationem reddidit D. Cyprianus epistola prædicta, scribens in hunc modum Aquas populos significare in Apocalypsi scriptura diuina testatur, dicens: Aquas quas vidiisti, super quibus sedet meretrix illa, populi & turbæ, & gentes ethnicorum sunt & linguæ. Quod scilicet perspiciamus & in sacramento Domini calicis contineri. Nã quia nos omnes portabat Christus, qui & peccata nostra portabat, videmus in aqua populum intelligi, in vino ostendi sanguinem Christi. Quando autem in calice vino aqua miscetur, Christo populus adunatur, & credentium plebs ei in quem creditur copulatur & iungitur. Quæ copulatio & coniunctio aquæ & vini sic miscetur in calice Domini, vt commixtio illa non possit ab inuicem separari. Vnde Ecclesiã, id est, plebem in Ecclesia constitutam fideliter & firmiter in eo quod creditur perseueratẽ, nulla res separare poterit à Christo, quo minus hæreat semper, & maneat in diuina dilectione. Sic autem in sanctificando calice Domini offerri aqua sola non potest, quomodo nec vinum solũ potest. Nam si vinum tantum quis offerat, sanguis Christi incipit esse sine nobis: Si vero aqua sit sola, plebs incipit esse sine Christo. Quando autem vtrumque miscetur, & adunatione confusa sibi inuicem copulatur, tunc sacramentũ spirituale & ecclestie perficitur: Hæc ille. Vtraque prædicta huius ritus significatio redditur in sermone quodã de corpore & sanguine Domini, qui est in tomo 4. inter opera D. Hieronymi. Nec diuersa est ab hac secundã ratione, ea mixtionis huius significatio, quam indicat D. Ambrosius lib. 4. de sacramentis cap. 5. dicens: Ante verba Christi calix est aqua & vini plenus. Vbi verba Christi operata fuerint, ibi sanguis efficitur qui plebẽ redemit. His enim verbis significat missionem hanc sic quidem significare cõiunctionem populi cum Christo, vt etiam simul significetur redemptio populi per sanguinẽ Christi. Porro sicut ex eo quod absolute Euangelistæ dicunt Christũ accepisse panem, creditur quẽuis panẽ propriè dictũ posse esse materiam consecrandi corporis Domini, nec esse absolute necessarium azyzum panẽ, quamuis ex Apostolica traditione conformi factõ Christi, veterique figuræ, & conueniente mysteriis significandis in tali pane consecratio faciendã sit: ita ex eo quod vini tantum mentionẽ fecerint Euangelistæ, creditur quoduis vinum propriè dictũ, quod scilicet est vinum vitis, posse esse materiam consecrandi sanguinis Domini, nec esse absolute necessariam missionem aquæ cum vino, quamuis ob traditionem Apostolicam, conformem factõ Christi, veteribusque figuris, & conuenientem significandis dictis mysteriis, illa temerè non sine graui peccato possit prætermitti. Proinde quod supra dixit Diuus Cyprianus, sic offerri aqua sola nõ potest, quomodo nec vinum solum potest; sic est accipiendum vt significari intelligatur neutrum æquè sine peccato prætermitti posse, & vtrumque ad mysterium significandum esse necessarium æquè, non autem vtrumque æquè necessarium esse ad mysterij operationem. Cum autem vinum esse debeat vnde conficiatur sanguis Dominicus, ne-

Apo. 7.

cessu est ut aqua miscenda vino non in tanta apponatur quantitate, ut vinum corrumpatur. Unde extra de celebratione missarum dicitur ab Honorio ad quandam archiepiscopum: Perniciosus in suis partibus inoleuit abusus, videlicet, quod in maiori quantitate de aqua ponitur in sacrificio, quam de vino, cum secundum rationabilem consuetudinem Ecclesie generalis, plus in ipso sit de vino, quam de aqua ponendum. De conuersione autem illius aquae quae vino miscetur in altari, Innocentius tertius in cap. cum Marthae, titulo de celebratione missarum, refert opiniones, quodam scilicet dixisse, quod sicut vinum conuertitur in sanguinem qui fluxit de latere Domini, ita & aqua conuertatur in aquam, quae cum sanguine, fluxit ex eo latere. Alios vero tenere, quod aqua vino mixta, transiens in vinum, simul cum vino transubstantietur in sanguinem Christi. Alios rursus, eo quod physici asseuerent aquam non transire in vinum, sed eam iam vino mixtam posse per artificium rursus separari à vino, putare aquam nec in sanguinem transire, sed nec in alteram aquam, sed per se manere vino conuerso in sanguinem, & circumfusam prioris vini accidentibus consistere. Inter quas opiniones cum nullam planè rejiciat, probabiliorē iudicari pronunciat illam, quae asserit aquam cum vino in sanguinem transmutari, quae sententia etiam consistere potest, etsi verum sit quod physici dicunt, aquam vino mixtam non conuerti in vinum. Alias enim duas opiniones esse improbables ostendit D. Thomas, in tertia parte quaest. 74. art. 7.

HIC EST ENIM SANGVIS MEVS NOVI TESTAMENTI, QUI PRO VOBIS, &c. Coniunctio, enim, addita apud Martham, quae etiam in canone Missae ex hoc loco additur in consecratione panis, reddit rationem eius quod dixit Dominus: Bibite ex hoc omnes. Videri autem posset haec ratio esse absurda, ut potius inductiua ad contrarium, hoc est, ad non bibendum ex illo. Quia enim sanguis erat, ideo videri poterat ex eo non bibendum, quia sanguinis esus horrore plenus est, & in veteri testamento toties prohibitus. Videri ergo, inquam, posset absurdam esse hanc rationem, nisi cogitemus Dominum iam respexisse ad ea quae olim dixerat de necessitate & utilitate sumptionis sui sanguinis, ut scribitur Ioan. 6. ut quemadmodum supra in hoc capite est annotatum, perinde sit quod modò Dominus dixit ac si dixisset: Dixi olim vobis, quod nisi biberitis sanguinem filij hominis, non habebitis vitam in vobis: si vero biberitis eum, habebitis vitam in vobis. Bibite ergo ex hoc omnes. Nam hic est sanguis ille meus, quem qui dignè bibunt, habebunt secundum promissionem meam, vitam aeternam. Et quidem pulchram rationem diuersitatis, cur in veteri testamento esus sanguinis animalium quae Deo offerebantur, & quorum caro comedebatur, fuerit prohibitus; in nouo vero testamento sanguinis noui agni bibiti praecipitur, reddit D. Cyprianus in sermone de cena Domini. Noua est, inquit, huius sacramenti doctrina, & schola Evangelicæ hoc primum magisterium protulerunt, & doctore Christo primum hanc mundo innotuit disciplina ut biberent sanguinem Christiani, cuius esum legis antiquae auctoritas districtissime interdicat. Lex quippe esum sanguinis prohibet, Evangelium praecipit ut bibatur. In quibus mandatis

hoc maximè discernere debet Christiana religio, quae sanguis animalium à sanguine Christi per omnia differens, temporalis tantum habet viuificationis effectum, & vita eorum finem habeat, & sine vlla reuocatione terminum. constitutum Ideoque ad obtinendam aeternitatem non potest perferre, quod semel obrutum non surgit ulterius, nec aliqua ei superest virtus, quod sine vlla spe praecis radicibus, mors penitus exiccavit. Vita vero hominis licet aliquam habeat affinitatem cum sanguine, non tamen solo sanguine regitur, sed anima sanguini dat caloris & nutrimenti effectum, sicut & ceteris quae in corpore sunt propria distribuit officia, & diuidit motus, & quasi talenta parit. Nec oportuit ut sanguini humano sanguis pecudum misceretur, quia vita rationalis hominis vitae bestiali sociari non habet, sed omnino à fidelium animis quasi sanguis impurus, detergenda est haec carnalis opinio ne putetur vita hominis eo modo transitoria, quo vita pecudum inanescit, vel quod sanguis substantialis sit animae, & necesse sit vtrumque, superueniente suffocatione dissolui. Carne quidem animalibus similes sumus, sed vita dissimiles, ideoque quod commune cum eis habemus, nobis incorporare licenter possumus: quod vero dignitati nostrae non conuenit, & ab aeternitate alienum videtur, à nobis subtilissimo legis indicio separamus. Bibimus autem de sanguine Christi ipso iubente, vitae aeternae cum ipso & per ipsum participes, animalis vitae peccata quasi sanguinem impurum horrentes, & fatentes nos per peccati gustum à beatitudine priuatos & damnatos, nisi nos Christi clementia ad societatem vitae aeternae suo sanguine duxisset. Haec ille doctè philosophans, quae ob id prolixè hic visum est adferre, quod rationi illi qua Dominus ad bibendum suum sanguinem inuitat, bene conueniant. Porro pro illo: Hic est sanguis meus; Graecè est, *τὸ αἷμα μου*, vnde patet non solum quod dictio, hic, non sit aduerbium hoc loco, sed pronomen, verum etiam quod pro pronomine masculino, hic, verti posset neutrum, hoc. ut ita sit: Hoc est sanguis meus. Quae versio magis conueniret ei quod praecedit: Bibite ex hoc omnes; ut iam eiusdem generis pronomen subiiciatur, dicendo: Hoc est enim sanguis meus. Rursus pronomen neutrum, hoc, magis conuenit in demonstratione substantiae, qualem demonstrationem supra dictum est esse in his consecrationum verbis. Nā si dicas, Hic est sanguis meus videtur sensus esse: Hic sanguis est sanguis meus. Certè D. Cyprianus in epist. ad Ceciliam legit, Bibite ex hoc omnes, hoc est enim sanguis noui testamenti, &c. Nec tamen malè noster vertit interpret. Nam frequenter hoc modo, hic ponitur pro hoc, ut cum Exodi 16 filiis Israel interrogantibus de Manna, Quid est hoc? scribitur Moyses: Ille est panis, quem dedit vobis Dominus ad vescendum. cum videretur dicendum: Ille est panis, &c. Additur in verbis Domini pronomen, meus, dicendo: Hic est sanguis meus; ad distinctionem huius sanguinis ad quem bibendum prouocat, à sanguine animalium, quem bibere nec proderat, nec licebat. Ceterum ob additum pronomen, illud, duriuscule iam coheret eum substantiuo, sanguis, genitiuus, noui testamenti, quod in Graecis vitatur per praepositum articulum, τὸ, qui facit ut nomen αἷμα, sit repetendum, τὸ αἷμα μου, id est sanguis, inquam noui testamenti. Addita est autem haec pars ad distin-

distinctionem eius sanguinis de quo dixit Moyses, ut scribitur Exodi 24. cum firmaret pactum inter Deum & Israelitas. Hic est sanguis foederis, quod pepigit Dominus vobiscum. Ad quae verba hic est à Domino allusum, vnde pro foederis, Septuaginta habent, ut est hoc loco, *διαθήκη*, & ad Hebr. 9. legitur Hic sanguis testamenti quod mandauit ad vos Deus. Dicitur autem scripturae phrasi sanguis foederis vel testamenti, sanguis quo factus aliquod confirmabatur. Solitum enim erat antiquitus foedera firmari sanguine celorum animalium, quo significabant morti se facere obnoxium, morteque plectendum qui in initum foedus violasset. Et apud Romanos quidem mos fuit, ut in foedere faciendo porca feriretur, ut testatur illud Virgilij lib. 8. Aeneidos: Stabant, & caesa firmabant foedera porca. Vnde & nomen, foedus, à feriendo dictum putant quidam. In populo autem Dei per sanguinem & mortem animalium mundorum, quae Christi typum praeseferant, foedera inter Deum & populum firmabantur. Vnde Genes. 15. cum Deus pactum suum cum Abraham erat firmaturus, de danda illi & semini eius terra Canaan, iubet animalia aliquot munda, quae postea instituta sunt immolari in typum Christi, mactari & diuidi in duas partes. Et Moyses sanguine occisorum vitulorum confirmauit pactum inter Deum, & totum populum. Sic nunc dicit Dominus, suum sanguinem esse sanguinem confirmet, hoc est, qui foedus & testamentum confirmet, sed nouum, ad distinctionem veteris testamenti, quod confirmatum fuit sanguine vitulorum, in typum noui testamenti firmandi sanguine Christi. Ceterum quo intelligatur quomodo hoc loco accipiatur dictio, testamentum, sciendum quod quanquam ea dictio Latinis significet proprie dispositionem hominis morituri, quae haereditas suorum post mortem bonorum nuncupat, in scripturis tamen frequenter ponitur simpliciter pro foedere & pacto aliquorum inter se. Correspondet enim dictioni Hebraicæ Berith, quam D. Hieronymus fere vertit in veteri testamento, foedus vel pactum, aliquando testamentum, Septuaginta vero semper verterunt *διαθήκη*, qua dictione Graeci vtuntur in ea significatione quam apud nos proprie habet dictio testamentum, quamquam vox ea ex sese omnem significet dispositionem, cum sit à verbo *διατίθημι*, quod est disponere, ita ut quoduis pactum & foedus, quod est quaedam dispositio, rectè dicatur *διαθήκη*, sicut & testamentum, eo quod si quis vocem magis sequatur quam sermonis usum, quicquid adhibitis sit testibus; testamentum rectè dici possit. Foedera enim & pacta quo magis sint rata, sub testibus sanciri solent, sicut & moriturorum extreme dispositiones, quae proprie testamenta appellantur. Itaque & hoc loco nomen testamenti accipi potest simpliciter, pro foedere, pacto, vel dispositione, quemadmodum accipitur ad Hebraeos, cum de sanguine Moisaico dicitur: Hic est sanguis testamenti quod mandauit ad vos Deus; cum Hieronymus in Exodo verterit, foederis, ut sit sensus hoc loco: Hic est sanguis meus, per quem nouum pactum & noua Dei erga homines dispositio confirmatur & sancitur. Sicut autem pactum inter homines in initum continet quasdam conditiones ab utraque paciscentium parte seruandas: ita & pactum Dei cum hominibus, duplices continet conditiones. Et ex parte quidem Dei continentur promissiones quibus promittit se fore Deum sui populi, & bona quaedam illis largitum. Ex parte ve-

ro hominum continet obseruationem mandatorum Dei quae ab illis vicissim Deus requirit. Sic in foedere quod toties Deus iicit cum Abraham, promittit Deus se fore in Deum Abraham & semini eius, hoc est, singularem eius se curam habiturum, & possessionem terrae Canaan ei largitum, multiplicaturum semen eius sicut stellas caeli, ac benedicturum in semine eius omnes gentes terrae; requirit autem vicissim, ut ambulet Abraham coram se, & sit perfectus, circuncidatque carnem praeputij in omni masculo domus suae & feminis sui. Idem foedus deinde renouauit Deus per Moysen in monte Sinai cum toto populo Israelitico, promittens se eius populi fore Deum protectorem & gubernatorem, atque terram fluentem lacte & melle ei praebiturum, sed requirit vicissim obseruationem mandatorum quae per Moysen ei proposuit, ad quae cum se populus voluntarie addiceret: dicens: Omnia quaecumque dixerit Dominus faciemus, & erimus obediētes; ita tum pactum inter Deum & eum populum perfectum erat, confirmabatur autem per sanguinem super altare & populum aspersum. Post hoc foedus temporales continens pollicitationes, successit aliud Dei cum humano genere coeclum, aliaque erga homines dispositio per Christum aperte hominibus promulgata, qua Deus iam disposuit non Iudaeos, tantum, sed vniuersas etiam nationes terrae suscipere in suam gratiam, offerens per Christum omnibus hominibus peccatorum remissionem, ac largam spiritus sui impartitionem, ac tandem adeptionem vitae beatæ & aeternae in regno caelorum, sed vicissim ab hominibus, quo haec consequi possint, requirens fidem in Christum, ac obseruationem mandatorum per Christum additorum. Quod quidem Deifedus spirituales & aeternas continens promissiones, respectu eius quod per Moysen est in initum, nouum dicitur foedus, pactum & testamentum, quia illi iam antiquato & abrogato successerit, quamquam huius foederis etiam prius sancti fuerint participes, sed non tam reuelatè & tam potèti spiritu, atque postea factus est mundus, per Christi aduentum, praedicationem & mortem. Huius noui foederis sanguis Christi est confirmatiuus longe alia & perfectiori ratione, quam sanguis ille vitulinus fuit confirmatiuus veteris foederis, nimirum quod sanguis Christi moritur hominibus apud patrem promissam hoc foedere peccatorum remissionem & felicitatem vitae aeternae, gratiam item spiritus sancti, qua quidem Dei mandata (quorum obseruationem hoc foedere à nobis Deus exigit) adimpleamus. Rursum quia securos nos facit de stabilitate & immobilitate huius erga humanum genus foederis & dispositionis diuinæ: Si enim, inquit Paulus, cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem filij eius, multo magis reconciliati, salui erimus in vita ipsius. Et: Qui etiam proprio filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, quomodo non etiam omnia nobis cum illo donauit; Huic autem nouo foederis accidit etiam propria ratio testamenti, secundum quam testamentum dicitur promissio vel depositio hereditatis, per intermediam testatoris mortem obuente his quinquecupati sunt haereditas. Nouo enim hoc foedere hereditas vitae aeternae à Christo electis promissa & disposita, obuente eis coepit per mortem ipsius, per quam clausa aeternis ianua regni caelorum est aperta. Vnde ad hanc rationem testamentorum secundum quam Latinis proprie dicitur aliquid testamentum, & Graecis *διαθήκη*, alludens D. Paulus

in epistola ad Hebr. 8. Ideo, inquit, noui testamenti mediator est, vt morte intercedente in redemptionem earum præuocacionem quæ erant sub priori testamento, & reuocacionem accipiant qui vocati sunt æternæ hæreditatis. Vbi enim testamentum est mors necesse est intercedat testatoris. Testamentum enim in mortuis confirmatum est. alioquin nõdum valet dum viuunt qui testatus est. Sic & in epistola ad Galatas Dei testamentum cum hominis proprie dicto testamento comparat. Proinde hoc loco dictio, testamentum, accipi etiam potest nõ simpliciter pro fœdere, sed pro tali dispositione, quæ secũdũ receptum vocabulorũ vsum proprie dicitur Latinis testamentum. & Græcis διαθήκη. Huius autem noui, testamenti secundũ hanc rationem intellecti, sanguis Christi etiã est confirmatiuus, quia vt Paulus declarat, per effusum sanguinem & mortẽ Christi testatoris, dimissis peccatis obuenit electis promissa olim hæreditas vitæ æternæ, quã adire ante illam mortem nemo poterat, ita vt vltimẽ ad illam testamentum Christi necdum videretur ratum & efficax. Vt vobis autem modo accipiatur hic dictio, testamentum, sanguini tribuitur esse confirmatiuum noui testamenti, non corpori, quia sanguis mortis est symbolum, quæ fœdus & testamentum proprie dictum, sit ratum & firmum. De hoc nouo fœdere & testamento multa prædixerunt Prophetæ, vt Isaias cap. 54. 55. 59. 61. & apertissime Iere. cap. 31. De sanguine huius testamenti, de quo sanguine hic loquitur Dominus, vaticinatur Zacharias, dicens; Tu quoq; in sanguine testamenti tui, emisisti vinctos tuos de lacu in quo non est aqua. Quomodo sanguis Christi nouum hoc testamentum erat confirmatus, prædixit Isaias; Si, inquit, posuerit pro peccato animam suam, videbit semen longæuũ. & voluptas Domini in manu eius dirigetur. Cæterum pro eo quod habent Matthæus & Marcus; Hic est sanguis meus noui testamenti; Lucas, sicut & Paulus, habet: Hic est calix nouum testamentũ in meo sanguine. In quibus verbis verbum, est, quod in Græcis non est, sed subaudiendũ relinquitur, non commodo satis loco positum est. Dicendũ enim potius fuerat. Hic calix est nouũ testamentum, vel, vt legimus in Paulo, Hic calix, nouũ testamentum est. Malè autem in quibusdam libris legitur hoc loco: Hic est calix noui testamenti: sicut & non rectè quidam illud, nouum testamẽtũ, accipiunt quasi sit accusatiui casus, explicantes sic, Hic est calix nouum testamentum subaudi, confirmans vel signans (sic enim explicat Dionysius Carthusiensis) cum Græcè sit. τὸ ποτήριον, ἢ καὶ τὸ διαθήκη, id est, hic calix vel hoc poculum, nouum testamentum, subaudi est. Porro ex his verbis sic apud Lucam & Paulum positus, & Lutherus & Oecolampadius assertionis suæ defensionem venati sunt. Et Lutherus quidem præter alia absurda quæ hinc nititur stabilire, colligit hinc nõ esse opus susceptio Eucharistiæ sese prius per contritionem & confessionem de admissis purgare peccatis, sed satis esse vt credat promissioni Christi de remissione peccatorum per Eucharistiæ susceptionem obtinenda. Sic autem argumentatur: Nouum testamẽtum est promissio remissionis peccatorum, sed calix Christi & sanguis eius, Luca & Paulo testibus, est nouum testamentum. Est igitur calix Christi promissio remissionis peccatorum, quare consequitur quod per eius cum fide susceptionem obtinetur remissio peccatorum, & proinde non est necesse ad

A dignam Eucharistiæ perceptionem, vt prius homini per contritionem & confessionem peccata sint remissa, antequam ad eam suscipiendam accedat: Sed dicendum est certum esse hanc locutionem: Hic calix nouum testamentum est; non posse accipi in proprio sensu, sed in eo quæ clariora verba Matthæi & Marci indicant & exigunt. Siue enim calix dicatur accipi pro ipso vasculo potorio, de quo bibebant Apostoli, siue sæne doctricè pro sanguine in ipso poculo contento, non potest consistere vt sit in illis verbis propria locutio. Nemo enim dixerit propria locutione vasculum illud potorium fuisse testamentum nouum, quum incertum sit an adhuc extet illud poculum, at nouum testamentum æternum esse omnes testantur scripturæ, sed nec sanguis in calice contentus, potest propria locutione dici testamentum nouum, quia vnũ tantum est nouum testamentum, & non multa. At Paulus in epistola ad Hebræos docet ex Ieremia, legem Evangelicam esse nouũ testamentum, non est ergo sanguis Christi proprie nouum testamentum. Deinde apud Matthæum & Marcũ sanguis dicitur esse noui testamenti sanguis, non est ergo nouum testamentum, non magis quàm sanguis vitulinus fuit testamentum vetus. Postremum dictionem, calix, nõ posse hic accipi pro sanguine contento in calice, patet ex eo quod additur: in meo sanguine; quæ verba ineptè erunt adiuncta. Non enim concinna fuerit oratio, si dixeris: Hic sanguis est: nouũ testamentum in meo sanguine. Debet ergo calix proprie accipi pro ipso vasculo, quod certum est propria locutione nõ fuisse nouum testamentum. Quocirca necessario fatendum est verba hæc non in proprio sensu accipienda esse, sed per tropum quendam. Proinde hic iam insurgit Oecolampadius, asserens in hac locutione, quæ certum est esse impropriam, aut verbum, est, accipiendum pro significat, aut nouum testamentum pro figura noui testamenti, atq; ex eo colligens similem etiam esse tropum in verbis Matthæi & Marci: Hic est sanguis meus, & ex consequenti etiam in illis: Hoc est corpus meum. Verum falsum est aut verbum, est, hic accipi pro significat, aut nouum testamentum pro figura noui testamenti. Neq; enim sensus est: calix significat nouum testamentum, aut est figura noui testamenti, sed significandũ est id quod clarius significatur apud Matthæum & Marcũ, nempe quod calix confirmet & ratificet nouum testamentum. Quia autem calix per sese non confirmat illud, sed per sanguinẽ Christi qui in eo continetur, ideo additum est, in meo sanguine, hoc est, per meum sanguinem. Sensus ergo est: Hic calix confirmat nouum testamentum, id quæ per sanguinem meũ qui in eo continetur. Proinde aduertere licet idem planè significari verbis à Luca positus, quod significatur verbis à Matthæo & Marco positus, & vtrobique asseri veritatem sanguinis Christi in calice, tantumq; abest, vt ista locutionis varietas quicquã veritati obstat, vt eandẽ non parum confirmet. Nam quod apud Lucam nouum testamentum non possit accipi pro figura noui testamẽti, vt vult Oecolampadius, patet ex Matthæo & Marco apud quos certum est sic accipi non posse, cum dubitare nemo possit quin nouũ testamentum eo modo accipi debeat apud Lucam & Paulum, quo apud Matthæum & Marcum. Similiter quod nomen, sanguis, apud Matthæum & Marcum non possit accipi pro figura sanguinis, vt ille vult, patet, ex Luca & Paulo, apud quos certum est

est ablatiuũ, sanguine, pro vero accipi sanguine. Insani enim esset dicere nomen sanguis non apud omnes accipi eodem modo. Est autem, quo minus miremur modum illum loquendi qui est apud Lucam & Paulum, non dissimilis modus loquendi & alibi in scripturis, cum Genes. 17. circuncisio dicitur fœdus & pactum inter Deũ & Abraham, semenq; ipsius, quia scilicet circuncisio repræsentabat & confirmabat illud fœdus. Hoc est, inquit, pactum meum quod obseruabitis inter me & vos, & semen tuum post te, Circuncidetur ex vobis omne masculinum. Et postea. Eritq; pactum meum in carne vestra in fœdus æternum. Restat vt reliqua Christi verba tractemus, quibus specificatur quis sit de quo loquatur sanguis, & quæ eius efficacia, cum dicitur. Qui pro vobis & pro multis effundetur in remissionẽ peccatorũ. Qui pro vobis effundetur, inquit Lucas, sicut de corpore dixit, quod pro vobis datur. Pro multis, habet Matthæus & Marcus, vbi per multos quidam intelligunt significari omnes. 1. Cor. 5. Nam omnes homines multi sunt. Pro omnibus enim teste Paulo, mortuus est Christus; quantum scilicet ex se erat, & quantum ad mortis eius sufficientiã. Quia tamen Lucas singulariter dictum scribit, pro vobis, rectius per multos videntur intelligi electi tantum, pro quibus solis efficaciter sanguis Christi effusus est. Cæterum quia dicitur, in remissionẽ peccatorũ; hic rursus Lutherus colligit argumentum, quo probet Eucharistiã sumi in remissionem peccatorum, & proinde non opus esse præuocacionem, & peccatorũ per penitentiam remissionem, sed sufficere vt cum fiducia obtinend remissionis, peccatorum per Eucharistiã, accedat. Verum aduertendum Christum non dicere sanguinem suum bibi aut bibendum esse in remissionem peccatorũ, sed effundi aut effundendum. Non enim, inquit, bibetur, sed effundetur in remissionem peccatorum. Promittit ergo remissionem per sanguinis effusionem, non per sanguinis bibitionem. Hæc enim vt dignè fiat, præsupponit iam obtentam peccatorũ remissionem & purgationem siue per baptismum, siue per penitentiam, quemadmodum & scriptura docet, & Ecclesiastica traditio atq; observatio, & recta deniq; ratio. Scriptura quidem, quia Paulus dicit: Probet autem se ipsum homo, & sic de pane illo edat, & de calice bibat. Qui enim manducat & bibit indigne, iudicium sibi manducat & bibit. Et rursus. Quicumque ergo manducauerit panem; & biberit calicem Domini indigne, reus erit corporis & sanguinis Domini. Ex his enim Pauli verbis semper intellexit Ecclesia grauiter eũ delinquere, qui cum conscientia alicuius admissi criminis ad Eucharistiã accedit, priusquam illud per penitentiam & confessionem purgauerit, quod præter alios plerosque patres, apertè testatur D. Cyprianus suo tempore quosdam id conquerens facere, quod palam iam docere plerisq; longè iustius Cypriani verbis Ecclesia conqueri potest. Sic enim habet epist. 14. lib. 3. Dùm in minoribus peccatis agant peccatores penitentiam iusto tempore, & secundum disciplinæ ordinem ad exomologesim veniant, & per manus impositionem Episcopi & clerici, ius communicationis accipiant: nunc crudo tempore persecutione adhuc perseverante, nondum restituta Ecclesiæ ipsius pace, ad communionem admittuntur, & offertur nomen eorum, & nondum penitentia facta, nondum exomologesi finita, nondum manu eis ab Episcopo aut clero imposita, Eucharistiã eis da-

A tur, cum scriptum sit: Qui ederit panẽ, aut biberit calicem Domini indigne, reus erit corporis & sanguinis Domini. Sed nunc illi rei non sunt, qui minus scripturæ legem nõnerunt. Erunt autẽ rei, qui præsumunt, & hæc fratribus non suggerunt, vt instructi à præpositis faciant omnia cum Dei timore & cũ data ab eo & præscripta obseruatione. Eadẽ habet & epist. 16. eiusdem libri. Sermonẽ verò de lapsis, prolixius agit de hoc abusu admittentium peccatores sine penitentia iusta ad Eucharistiæ perceptionem, seueriter in eos inuehens: Emerit, inquit, fratres dilectissimi, nouum genus cladis, & quasi parum persecutionis procella sæuierit, accessit ad cumulum sub misericordiæ titulo, malum fallens & blanda perniciēs: Contra Euangelii vigorem, contra Domini ac Dei legem temeritate quorundã laxatur incautis cõmunicatio. Irrita & falsa pax, periculosa dātibus, & nihil accipiētibus profutura. Non querunt sanitatis patientiam, nec ueram de satisfactioe, medicinam: Penitentia de peccatoribus exclusã, est grauissimi extremiq; delicti memoria sublata est. Operiuntur morientium vulnera, & plaga lethalis altis & profundis visceribus infixã, dissimulato dolore contegitur. A diaboli aris reuertentes, ad sanctum Domini sordidis & infectis nidore manibus accedunt. Mortiferos idolorum cibos adhuc pene ructantes, exhalantibus etiamnum scelus suum faucibus, & contagia funesta redolentibus, Domini corpus inuadunt, cũ occurrat scriptura diuina, & clamat, & dicat: Omnis mundus manducabit carnem & anima quæcunq; manducauerit ex carne salutaris sacrificii, quod est Domini, & immunditia eius super ipsum, & peribit anima illa de populo suo. Apostolus item testetur & dicat: Non potestis calicem Domini bibere, & calicem dæmoniorum. Nõ potestis mensã Domini cõmunicare, & mensã dæmoniorũ. Idem cõtumacibus & peruicacibus comminetur & denunciatur, dicens: Quicumq; ederit panem, aut biberit calicem Domini indigne, reus erit corporis & sanguinis Domini. Spretis his omnibus & contemptis, vis infertur corpori eius & sanguini eius. Plus modo in Dominũ negauerunt, & ore delinquent, quàm cũ Dominũ negauerunt. Ante expiata delicta, ante exomologesim facta crimina, ante purgatam conscientiam sacrificio & manu sacerdotis, ante offensam placatam indignantis Domini & minantis, pacem putant esse, quam quidam verbis fallacibus venditant. Non est pax illa sed bellum. Hæc illa, multa spectantia eodẽ adiungens, ac varia miracula à se consecrata adferens, quibus declarauit quàm offenderetur Deus quod ante expiationem criminum quidam ausi fuerint sese cum manioni ingerere. Prolixũ esset omnes aliorum patrum sententias idem cum diuo Cypriano docetes adferre, ex quibus patet & quomodo locum illum Pauli omnes intellexerunt, & quæ fuerit semper Ecclesiæ traditio & obseruatio circa Eucharistiæ perceptionem. Vnũ tantum addemus Chrysostomum, qui præter alia quam plurima loca sic habet homil. 17. in epistolam ad Hebræos: Plurimi ex hoc sacrificio semel accipiunt in toto anno, alii bis; alii sapius. Quid ergo est? Quos magis acceptabimus, eos ne qui semel, an eos qui sapius, an illos qui irarò accipiunt, Neq; illos qui semel, neq; qui sapius, neq; qui rarò, sed eos qui cum munda conscientia, qui cum mundo corde, cum vita irreprehensibili. Isti semper accedant. Qui verò tales, non sunt, neq; semel. Quid ita? quia iudicium sibi

sibi accipiunt, & damnationem, & supplicium. Et non mireris. Sicut enim cibus naturaliter nutritorius existens, si in eum qui prauis cibis corruptus est incidat, omnia perdit, & corrumpit, & efficitur occasio morbi: sic etiam ista quæ ad hæc terribilia pertinent sacramenta: hæc dicens, non ab vna in anno perceptione vos veto, sed volo semper vos accedere: sanctis hæc concessa sunt. Hoc etiam dicitur insonat in illa hora, sanctos vocans, & per hanc vocem veluti maculas inspiciens. Sicut enim in grege vbi multæ quidæ saluæ sunt pecudes, multæ autem scabie plenæ sunt, necesse est vt hæc prohibeantur a sanis, Sic etiam in Ecclesia: quonia alia quidem sunt saluæ pecudes: alia autem vitiatæ: per hanc vocem prohibentur hæ ab illis: penetrans vbiq; per vocem illam tremendam sacerdos: sanctos vocans & attrahens. Quando enim dicit: Sancta sanctis; hoc dicit: Si quis nõ est sanctus: non accedat. Hæc ille: multis tamen causa breuitatis omisit in medio. Cæterum qualis semper fuerit obseruatio Ecclesiæ circa Eucharistiæ perceptionem, de clarat celebre illud Ambrosii factum: qui Theodosium imperatorem peccatis obnoxium: ab altare prohibuit cõmunionem: quousq; iusto tẽpore peccata sua pœnitentiâ & satisfactione expiasset. Cui simile narrat Eusebius lib. 6. Eccles. historię cap. 25. de Philippo imperatore: sic scribēs De hoc traditum nobis est: quod Christianus fuerit: & in die Pascheid est, in ipis vigiliis: cum interesse voluisset: & cõmunicare mysteriis: ab Episcopo loci non prius esse permissum, nisi confiteretur peccata sua, & inter pœnitentes staret vilo modo copiã sibi mysteriorum futuram, nisi prius per pœnitentiã culpam, quæ de eo ferebantur plurimã, diluisset. Ferunt igitur libenter eum quod a sacerdote imperatum fuerat suscepisse, diuinum sibi inesse metuã, & fidem religionis plenissimam rebus atq; operibus comprobando, Hæc ibi. Antiquã hanc Ecclesię obseruationem demonstrat etiam quod narratur lib. 8. histo. tripart. cap. 1. de Dioscoro & Eulogio monachis Aegypti, sacerdotibus sanctissimis. Dioscorus inquit, non amplius centum monachis præsidebat. Qui cum presbyter esset, sacrificia faciens, omnem perfectionem adhibebat, examinando & diligenter diiudicando accedentes ad sacra mysteria, ita vt expiarent mentẽ, & mali cuiuspiam conscientiam non haberent. Et adiungitur de Eulogio: Eulogius presbyter fertur præscientiam habuisse cogitationum quorumlibet ad se venientium, eorumq; delicta palam redarguebat, & quæcumq; latenter cogitassent sibi reuelata manifestabat. Qui verò aliquid mali gessisset, vel prauum consiliũ habuissent, ab altari suspendebat, manifestans eis peccatum quod egerant, & diligentia purgatos rursus suscipiebat. Hæc ibi Sozomenus. Iam & recta ratio multipliciter satis conuincit, dignam Eucharistiæ sumptionem prærequirere obtentam per sacramentum pœnitentiæ peccatorum remissionem & purgationem. Primum enim si sacramentum Eucharistiæ institutum est ad obtinendam eius perceptione peccatorum remissionem, superfluum ergo erit sacramentum pœnitentiæ, quod secundam tabulam post naufragium recte vocauit Diuus Hieronymus. Quorsum enim opus sacramento pœnitentiæ si peccatorum remissio, ad quam illud valet, facilius & certius potest obtineri per Eucharistiæ perceptionem? Diuersorum autem sacramentorum diuersos oportet esse fines & proprios effe-

ctus, proinde alius est necessariõ finis & fructus perceptionis Eucharistiæ, & alius pœnitentiæ. Rursum quod Eucharistiæ digna sumptio prærequirit obtentam prius peccatorum purgationem, agere licet ex similitudine cibi corporalis. Hic enim non potest suscipi nisi ab eo qui viuunt corporaliter, ergo similiter cibus Eucharistiæ spiritualis non potest recte suscipi, nisi ab eo qui viuunt spiritualiter: nec potest nutrire eum qui iam est mortuus illi vitæ ad quam nutriendam cibus iste sumitur. Non viuunt autem, sed mortuus est spiritualiter, quisquis criminibus & mortalibus peccatis est adhuc obnoxius, non potest ergo talis hunc sumere dignè cibum, qui in vitæ percipitur alimentũ. Præterea, sicut supra argumentatus est D. Chrysostomus, cibus corporalis per sese naturaliter existens nutritorius, si ab eo sumatur qui prauis corruptus est cibus, non nutrit, sed magis perdit, & morbi fit occasio: ergo similiter & hic cibus ex sua natura nutritiuus, si ab eo percipiatur cuius mēs adhuc est eica peccatorum vitiatã, tantum abest vt nutrire eũ possit, vt illius vitio, grauioris sit illi futurus occasio morbi & damnationis: Vnde dicit Augustinus lib. de Ecclesiasticis dogmatibus: Si mēs est in affectu peccati, grauat magis Eucharistiæ perceptione, quã purificetur. Sunt quidem quædã patrum sententiæ & pœnitentiæ quæ in sacrificio missæ leguntur, quibus significatur ad peccatorum remissionem & mentis purificationem valere Eucharistiæ perceptionem sed ea intel ligi debent de peccatis leuioribus, sine quibus vita hæc etiam a iustis nõ dicitur, aut de purgatione reliquiarum quæ ex grauioribus peccatis ramanent in mente, aut deniq; de purgatione occultorum peccatorum quæ conscientiam effugerunt. Sicut enim nutrimentum tum cibicorporalis est necessarium corpori ad restaurandum id quod quotidie deperditur ex calore naturali: ita & cibus iste spiritualis ad hoc ex sua valet natura, vt quod quotidie in vita deperditur spirituali, manente tamen vita, recuperet & restituat. Deperditur autem quoti die aliquid in nobis spiritualiter ex calore concupiscentiæ per peccata venialia. Ad horum ergo purgationem & remissionem efficax est huius perceptio cibi. Purgantur enim & remittuntur venialia per feruorem charitatis, at hunc feruorem reuocat & accendit digna Eucharistiæ susceptio. Proinde D. Ambros. in remedium quotidianę infirmitatis hunc cibum valere testatur, dicens lib. 4. de sacramentis cap. 6. Si quotiescũq; effunditur sanguis Christi, in remissionem peccatorum funditur, debeo illum semper accipere, vt semper mihi peccata dimittatur. Qui semper pecco, semper debeo habere medicinã. Et idẽ Ambrosius lib. 6. cap. 5. Quotidie, inquit, accipito, vt quotidie debito tuo indulgentiam petas. Et in Commentariis super epistolam ad Corinth. Medicina, inquit, spiritualis est, quæ cum reuerentia degustata purificat sibi deuotum. Quæ omnia, manifestum est eum dixisse de purgatione & remissione peccatorum venialium. Cum autem in quadam Collecta precamur vt hoc sacramentum sit ablutio scelerum, aut vt hæc cõmunitio nos purget a crimine, & similia, intelligendum est nos precari remissionem & purgationem criminum, quorum conscientiam non habemus aut purgationem reliquiarum quas relinquunt admissa crimina, aut etiã robur ad vitanda scelera. Sic enim intelligi potest illud; Hæc nos Domine cõmunitio purget a crimine, scilicet committendo. Sanẽ ad

ad occultorum criminum purgationem valere sacramentum communionem declarat illud quod de Dionysio Alexandrino scribitur Ecclesiasticæ historiæ lib. 7. cap. 8. Is enim fratrem quendam animo deiectum, quod ab hæreticis olim baptisma suscepisset, cohortatur debere cõfidere communioni tam mul ti temporis, quam in Ecclesia consecutus erat per hoc quod Eucharistiæ a catholicis recepisset donũ. Et hæc quidem de Eucharistiæ sumptione, quomodo ad peccatorum valeat vel non valeat purgationem.

Cæterum quod dicitur; sanguis effundetur in remissionem peccatorum; communiter intelligitur de effusione facta in cruce, & recte. Illa enim effusio facta est ad promerendam nobis remissionem peccatorum, & vt per eam fide & sacramentis nobis comunicarã abluerentur peccata nostra. Duplici enim consideratione, effusus in cruce sanguis Christi peccatorum operatur remissionem, videlicet & ea ratione qua consideratur sanguis Christi meritorius fuisse nostrę purgationis, & ea qua consideratur esse veluti lauachrum, in quo per fidem & sacramenta baptismi & pœnitentię abluimur. Sciendum tamen Græca con habere futurum, effundetur vel fundetur, sed verbum præsentis temporis, ἐκχυθη, id est, qui effunditur: quod est communiter intelligatur positum pro futuro, & ideo dictum esse per verbum præsens, effunditur, quia iam iam sanguis erat in cruce effundendus, aut quia iam cœpta erat Christi passio per prodicionem Iudæ: tamen recte videtur etiam eo verbo intelligi Dominum significasse sanguinem suum tum effudi in vltima cœna, cum eum discipulis tradidit sumendum, non tamen sic vt intelligatur, quemadmodum quidam Lutherani, Dominum asserere suum sanguinem tunc effudi ratione porationis. (Hoc enim volunt, quo hinc iam rursus ostendant sanguinem sumi & bibi in remissionem peccatorum) quasi effundere idem sit quod infundere, sed ratione oblationis, nimirum quia etiam tunc sanguinem suum Christus Deo patri obtulit in remissionem peccatorum, quemadmodum eum fecisse intellexit diuus Cyprianus. vt supra est dictum. In scripturis enim sanguinis effusio in remissionem, semper dicitur ratione oblationis sanguinis Deo factę, Quod autem de effusione sanguinis facta in cœna intelligi etiam debeat quod dicit Dominus; qui effunditur; manifestum videtur ex Luca, apud quem relatiuũ, qui non potest referri ad sanguinem, sed debet referri ad calicem, vt manifeste patet ex Græcis, quæ habent, τὸ τοῦ πὸς τὸν θῆτον καὶ τὸν διαβῆτον ἐν τῷ ἀιματι μου, τὸ πρὸς τὸν ἐκχυθῆναι. Poculum autẽ nõ dicitur effundi, nisi quia contentũ in poculo Deo libabatur: relatione tamen facta ad effusionem in cruce faciendam, cuius libamen cœnæ fuit repræsentatiuum. Certẽ Diuus Ambrosius declarat se legisse in verbis consecrationis verbum præsentis temporis effunditur, illudq; intellexisse de effusione quę quotidie fit in sacrificio, cum in verbis prius citatis dicit: Si quotiescunque effunditur sanguis Christi, in remissionem peccatorum funditur, debeo illum semper accipere, &c. Effunditur ergo quotidie sanguinis Christi, idq; ratione oblationis eius quæ fit in sacrificio missæ. Duplex est enim Eucharistiæ vsus, vt prius est innotatum, nempe offerre & sumere. Et quidem sumptio eius fit directè in vitæ spiritualis conseruationem & augmentum: in peccatorum autem remissionem non fit, nisi indirectè, & modo prius dicto. Oblatio verò eius

A fit etiam directè in remissionem peccatorum, sed quatenus ipsa est rememoratiua eius oblationis & effusionis sanguinis quę facta est in cruce, quæ oblatio sola fons est omnis remissionis peccatorum. Vnde in quadam Secreta oramus: Hæc oblatio nos quæsumus Domine ab omnibus purgat offensas, quæ, in ara crucis immolata, etiam totius mundi tulit offensam.

Quod si queratur quomodo magis dicatur Eucharistiæ offerri in remissionem peccatorum quã sumi in remissionem, cum digna Eucharistiæ oblatio æquẽ prærequirit obtentam prius remissionem peccatorum, atq; digna eius sumptio; Dicendum quod sacerdos pro suorũ quidem peccatorum venialium remissione etiam quoad culpam, obtinent offerit sacrificium, non autem pro peccatorum mortalium nisi oblatorum remissione quoad culpã, sed tantum pro eorum iam remissorum quoad culpam pleniorẽ remissione, videlicet etiã quoad pœnitentiã, quæ remissa culpa adhuc frequenter manet perfoluenda. Pro aliorũ autem peccatis etiam mortalibus nõ solum quoad pœnitentiã, sed etiã quoad culpam remittendis offert, pro quorũ peccatis remittendis certum est non proficere ipsius sumptione: vnde in quadam pro fidelibus defunctis Secreta orat Ecclesia: Annue nobis Domine, vt animę famuli tui hæc pro sit oblatio, quam immolando totius mundi tribuisti relaxari delicta. Et supra auditũ est D. Cyprianum deplorare quod quidam criminibus polluti auderent sacrã mensam accedere ante purgatam conscientiam sacrificio & manu sacerdotis. Et hætenus quidem quomodo sanguis Christi effusus est, & effundatur quotidie in remissionem peccatorum. Notandũ autem quod hæc pars, qui pro vobis & pro multis effundetur, & c. distinguat sanguinem Christi à sanguine animalium veteris legis. Sanguis enim ille vitulinus, de quo dixit Moyses: Hic est sanguis fœderis; effundebatur in vindictã; cui transgressores pacti fieret obnoxii, protestatione Christi verò sanguis in vindictã promerita remissionem. Idem tamen ille vitulinus sanguis, vt apparet ex epist. ad Hebræos ca. 9. sicut & aliorum quæ offerebantur in lege sanguis animalium, effundebatur in populi expiationem, sed tantum in expiationem corporalem, vt docet illo loco Paulus. Sanguis verò Christi in remissionem peccatorum, quam effusus in lege animalium sanguis adferre non potuit, vt docet cap. 10. eiusdem epist. Apostolus. Et hæc pro explicatione verborum Christi quę ab eo in calicis traditione dicta Euangelistæ descriperunt. Neminem autem turbare debet, quod non eisdem omnino verbis nunc fiat cõsecratio calicis à sacerdotibus, quibus verbis Euangelistę traditum à Domino calicem descriperunt: Non enim cura fuit Euangelistis tradere formam verborum quibus calicis cõsecratio esset peragenda, sed tantum qualibuscunq; verbis rem à Domino significatã explicare, quod patet quia non eisdem omnes, sed idem tamen significantibus, traditum calicem significauerunt. De ea autem qua in consecratione calicis vtimur verborum præscripta forma, dicit Innocentius pontifex titulo de celebratione missarum, cap. Cum Marthę: Credimus quod formam verborum sicut in canone reperitur, & à Christo Apostoli, & ab ipsis eorum acceperint successores. Sciendum tamen, quod Græci, vt patet in missa Basilij & Chrysostomi, in consecratione calicis vtantur verbis à Matthæo per scriptis, nisi quod addat ex Luca, pro

pro vobis, unde videtur eam qua Latini vtuntur formam, non esse à Christo traditam Apostolis, nec ab omnibus Apostolis traditam successoribus, (sic enim oportuisset illam apud omnes fuisse eandem) sed à quibusdam Apostolis, aut ab Apostolicis viris sic esse traditam, quibusdam dictionibus additis ob causas ex scripturis ad verba Matthæi. Dicitio enim, calix, additur ex Luca & Paulo, idque non sine ratione, nimirum vt intelligamus sanguinẽ hinc nobis proponi in potum, quod non significant verba Matthæi. Dicitur ergo: Hic est enim calix sanguinis mei, hoc est, calix continens sanguinẽ menm: sicut poculum vini dicitur quod vinum continet, quanquam aliqui malint hanc constructionem transitiuã intransitiuẽ accipere, vt sit sensus: Hic est calix qui est sanguis meus; vt dicitio, calix, synecdochicẽ accipiatur pro contento in calice. Dicitio, eterni, qua nouum testamentum distinguitur à veteri, ex epistola ad Hebræos, aliisq; scripturæ locis, in quibus dicitur de æternitate noui testamenti, videtur desumpta. Additur etiam; mysterium fidei; quo significatur calicem hunc ratione sanguinis in eo contenti, esse rem mysticam & sacram, quæ sola fide percipi possit, videriq; potest hæc pars addita, tum vt fideles admonerentur non perferendum esse rem hanc sacram naturalibus rationibus, aliudque fide hic apprehendendum quam sensus indicat: tum vt monerentur hanc rem non detegendam & aperiendam infidelibus, vt quæ esset mysterium fidei, & proinde solis communicanda fidelibus, vnde August. in sermonibus, quoniam aderant & ethnici auditores: cum de sacramento corporis & sanguinis Domini verba facit, dicere solet: Norunt fideles quid loquar. Habetur hæc oratio & apud Paulum I. Timoth. capite tertio, ex quo loco videri potest desumpta, quando à diaconis præter alia requirit vt habeant mysterium fidei in conscientia pura: quo etiam videtur significasse Apostolo qd diaconum qui cum episcopo ad mysteriorum fidei tractationem accedit, debere ea mysteria fidei apud se continere, nec temerè ea apud quosuis efferre. Sicut autem verbis Christi descriptis ab Euangelistis, quædam in canone adduntur verba, ita & factis eius. Dicitur enim; eleuatis oculis in cœlum ad te Deum patrem: cum id nullus hoc loco scripserit Euangelistarum, sed desumptum id videtur ex descriptione miraculi multiplicatorũ quinq; panum, vbi præter alia quæ nunc in cœna dicitur fecisse, etiam scribitur aspexisse in cœlum, nisi quis, malit cum Innocentio existmare hæc partem desumptam ex Ioanne, vbi Lazari describit resurrectione. Nam & ibi Iesus gratias patri acturus sursum oculos leuasse scribitur. De calice dicitur in canone; accipiens & hunc præclarũ calicem. Vbi additum adiectiuum, præclarũ, desumptum est ex illo Psalms: Calix meus inebrians quàm præclarus est. Quod sequitur in Marco & Matthæo, de nõ bibedo vltra ex genimine, id est, generatione vitis, supra in principio huius capituli est tractatũ, vbi &

indicata est ratio, quare Dominus istud subiecerit post tradita sacramenta corporis & sanguinis sui. Hoc tamen hic addendũ est, plerumq; huius temporis hereticos multũ vrgere hæc Domini verba, quibus post porrectum sacrũ calicem dixit: non bibam de hoc genimine vitis; volentes ex eo certũ esse, manere post consecrationem vinum, imo in calice nihil esse præter vinũ, quia Dominus demonstrando, illud vocat generationem vitis, hoc est, vinum. Quo loco ita gloriantur, vt in eo præcipuum & fetẽ vnicum ponant sui erroris fundamentũ. Quorum argumento vt respondeant quidam catholici, afferunt hæc verba non esse dicta à Domino post calicẽ sacram, sed post priore illũ calicem cuius meminit Lucas, quem volunt alium esse ab isto, vt superius dictum est, proinde dicunt ab Euangelistis Matthæo & Marco hæc per recapitulationem esse scripta. At istud non patitur ordo horũ Euangelistarum. Cum enim nullus alterius calicis fecerint mentionem præterquã sacri, quando dicitur, ex hoc genimine, nullus alius calix intelligi potest ab eis demonstratus, quàm cuius meminerunt. Itaq; alij bis similia verba dicta putant à Domino, semel post calicem legalem & rursus post calicem sacrũ, sed notat illic dictum esse absolutè de genimine vitis, hic verò Matthæum dicentẽ Dominũ retulisse de hoc genimine vitis, vt quod in nouo biberet testamẽto, plurimum differre ostenderet à priore potu, quã per hoc genimen vitis, non cuiuslibet vitis generatio demonstratur, sed illius quæ dicit Ego sum vitis vera, vt interpretatur Origenes. Vide Dominũ Ruardiũ in articulo de Transubstantiatione. Verũ hæc annotatio nõ est magni ponderis, cum Marcus post calicẽ non habeat, de hoc genimine, sed tantũ de genimine, sicut Lucas. Proinde simpliciter dicendũ est, Dominum cum dicit, de hoc genimine vitis, non demonstrare præcisè id quod fuit in calice sacro, sed in genere vinũ quod fuerat in mensa, vnde & calix repletus fuit, quam etiã sub nomine vini cõprehendit secundũ scripturæ morẽ quomodo Paulus Eucharistiam vocat panem quẽ frangimus, scilicet ratione substantiæ quẽ prius fuit, & speciẽ quẽ remanet. Vnde patet quã infirmũ sit argumẽtũ illud, quo quidam transubstantiationẽ panis & vini, quæ fit verè in hoc sacramẽto, efficaciter probari posse putant, ex eo quod Christus ante institutionẽ Eucharistiæ, vt ipsi volunt, dixit apud Lucam; non bibã de genimine vitis; inferetes ex eo ipsum è calice sacro non bibisse de generatione vitis, ac proinde ibi vinum nõ fuisse; quod alioqui non esset verum quod prius dixit: Non bibã de generatione vitis. Primum enim vt demus hoc dictum esse ante consecrationem, quod, tamẽ minus est probabile, tamẽ ex Matthæo & Marco omnino videtur etiam dictum post calicis consecrationem. Deinde ex incertis, & quæ facillè ac magis probabiliter reici possunt, nullum dogma stabiliri potest, quin potius hereticis occasio datur pertinacius retinendi suũ errorem, cum videant tam infirma argumenta contra se proferri.

Joan. 15
I. cor. 10

PRÆDICTA TRADITIO A DISCIPULO FIENDA.

Math. 26. Marci 14. Lucæ. 22. Ioan. 13. CAPVT CXXXII.

† a oede-
abus
▷ a o ve
strum me
traditum
rusest.

¶ Vt hæc dixisset Iesus, turbatus est spiritu, & discumbentibus eis, & mādūcātibus, al-
lis, protestatus est, & dixit Iesus: Veruntamẽ, ecce manus tradentis me mecum est in
mensa. Amen amen dico vobis, quia vnus ex vobis tradet me, qui mādūcat meũ.
¶ Aspiciebant ergo ad inuicẽ discipuli, hesitantes de quo diceret. At illi cõperunt cõtristari
& cõtristati valde, cõperunt singuli dicere ei singulatim: Nunquid ego sum Domine? At ipse re-
spondens

respondens ait illis: Vnus ex duodecim qui intingit mecum manum in paropside hic me tradet, & filius quidem hominis vadit secundum quod definitum est, & sicut scriptum est de eo: Vt autẽ ho-
mini illi, per quem filius hominis traditur: bonum erat ei si natus non fuisset homo ille. Respondens autem Iudas, qui tradidit eum, dixit: Nunquid ego sum rabbi? Ait illi: Tu dixisti. Et ipsi cõperunt
querere inter se, quis esset ex eis, qui hoc facturũ esset. Erat ergo recubens vnus ex discipulis eius in
sinu Iesu, quem diligebat Iesus. Innuit ergo huic Simon Petrus, & dixit ei: Quis est de quo dicit? Itaque
cum recubisset ille supra pectus Iesu, dicit ei: Domine, quis est? Respondit Iesus: Ille est, cui ego intinctũ
panem porrexero. Et cum intinxisset panem, dedit Iudæ Simonis Iscariotæ. Et post buccellam tunc introi-
uit in eum satanas. Et dicit ei Iesus: Quod facis fac citius. Hoc autem nemo sciuit discumbentium ad quid
dixerit ei. Quidam enim putabant, quia loculos habebat Iudas, quod dixisset ei Iesus: Eme ea quæ opus
sunt nobis ad diem festum, aut egenis vt aliquid daret. Cum ergo accepisset ille buccellam, exiuit cõtinuò
Erat autem nox. Cum ergo exisset, dixit Iesus: Nunc clarificatus est filius hominis, & Deus clarificatus
est in eo. Si Deus clarificatus est in eo, & Deus clarificabit eum in semetipso, & continuo clarificabit eũ.

lib o casu
no.
† cõterun
tamen va
▷ c o
traditum
lib o s
no esse
natus.

CVM HÆC DIXISSET IESVS, TURBATUS EST SPIRITVS, & DISCUMBENTIBVS EIS, & MADCUCANTIBUS, ALIIS, PROTESTATUS EST, & DIXIT IESVS: VERUNTAMEN, ECCE MANUS TRADENTIS ME MECUM EST IN MENSA. AMEN AMEN DICO VOBIS, QUIA VNUS EX VOBIS TRADET ME, QUI MADCUCAT MEUM. ASPICIEBANT ERGO AD INVICEM DISCIPULI, HESITANTES DE QUO DICERET. AT ILLI COPERUNT CONTRISTARI, & CONTRISTATI VALDE, COPERUNT SINGULI DICERE EI SINGULATIM: NUNQUID EGO SUM DOMINE? AT IPSE RESPONDENS
dum lotionem, & tradita sui corporis & sanguinis mysteria, & notatam Iudæ impietatem, ille perseveraret in concepto scelere, Dominus in genere prius notatam impietatem, speciatim iam explicaturus, prius turbatus est spiritu, partim præ dolore ob insuperabilem Iudæ impoenitentiam, & hinc secururam eius perditionem: partim præ horrore & detestatione tanti sceleris, quod comparatum cum beneficiis Christi iam exhibitis, apparebat magis detestandum. Vnde hanc sceleris istius detestationem conceptam hinc colligit in multis locis diuus Augustinus. D. Hilarius tamen quia non aduertit Lucæ narrationem, sed solius Matthæi, asseruit Iudam non sumpsisse corpus Domini, eo quod ante institutionem Eucharistiæ Matthæus introducat prædictionem proditoris, & quia Dominus dixit post traditum calicem: Non bibam de hoc genimine vitis, donec bibam vobiscum nouũ in regno patris mei. Eo enim significatur, eos quibus Dominum tunc loquebatur, postea rursus bibituros cum ipso, quod non contigit Iudæ. Sic enim D. Hilarius scribens in Matthæum: Post quæ Iudas proditor indicatur, sine quo Pascha accepto calice & fracto pane conficitur. Dignus enim æternorum sacramentorum communione nõ fuerat. Nam discessisse statim hinc intelligitur, quod eum turbis reuersus ostenditur. Neq; sanè bibere eum eo poterat qui non erat bibituros in regno eum vnuerfos tum bibentes ex vitis istius fructu, bibituros secum postea polliceretur. Hæc ille. Verũ ea qua mouetur ratio, non efficaciter conuincit. Intelligendum enim sic hanc in duodecim illis Apostolis, ex quorum numero erat tunc Iudas, adimpletam promissionem, quomodo illa impleta est: Sedebitis & vos super sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Israel; nimirum quia Dei præscientia nõ reputabatur Iudas inter duodecim, sed magis Matthias, & quia quantum in Christo erat, Iudæ deputata fuit sedes regni cœlorum & confortium conuiuij cœlestis, sed ille se indignum his fecit. Dominus ergo sicut nõ est indignatus sui proditoris abluere pedes, ita nec sacramenta sui corporis & sanguinis tradere, suo facto docens præpositos Ecclesiæ, non debere à communione fidelium & sacramentorum participatione arcere peccatores quamdiu adhuc occulti sunt, etsi sibi sint cogniti, & rursus demonstrans sacra hæc mysteria etiam ab indignis sumenda, nihil tamen eos hinc percepturos fructus, sed maiorem damnationem. Ac postremum ostendens bonis non obesse quod in Ecclesia cum malis necdum excommunicatis sacramenta participant. Cum ergo post exhibitam pe-

tratum Iudæ impietatem, ille perseveraret in concepto scelere, Dominus in genere prius notatam impietatem, speciatim iam explicaturus, prius turbatus est spiritu, partim præ dolore ob insuperabilem Iudæ impoenitentiam, & hinc secururam eius perditionem: partim præ horrore & detestatione tanti sceleris, quod comparatum cum beneficiis Christi iam exhibitis, apparebat magis detestandum. Vnde hanc sceleris istius detestationem conceptam hinc colligit in multis locis diuus Augustinus. D. Hilarius tamen quia non aduertit Lucæ narrationem, sed solius Matthæi, asseruit Iudam non sumpsisse corpus Domini, eo quod ante institutionem Eucharistiæ Matthæus introducat prædictionem proditoris, & quia Dominus dixit post traditum calicem: Non bibam de hoc genimine vitis, donec bibam vobiscum nouũ in regno patris mei. Eo enim significatur, eos quibus Dominum tunc loquebatur, postea rursus bibituros cum ipso, quod non contigit Iudæ. Sic enim D. Hilarius scribens in Matthæum: Post quæ Iudas proditor indicatur, sine quo Pascha accepto calice & fracto pane conficitur. Dignus enim æternorum sacramentorum communione nõ fuerat. Nam discessisse statim hinc intelligitur, quod eum turbis reuersus ostenditur. Neq; sanè bibere eum eo poterat qui non erat bibituros in regno eum vnuerfos tum bibentes ex vitis istius fructu, bibituros secum postea polliceretur. Hæc ille. Verũ ea qua mouetur ratio, non efficaciter conuincit. Intelligendum enim sic hanc in duodecim illis Apostolis, ex quorum numero erat tunc Iudas, adimpletam promissionem, quomodo illa impleta est: Sedebitis & vos super sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Israel; nimirum quia Dei præscientia nõ reputabatur Iudas inter duodecim, sed magis Matthias, & quia quantum in Christo erat, Iudæ deputata fuit sedes regni cœlorum & confortium conuiuij cœlestis, sed ille se indignum his fecit. Dominus ergo sicut nõ est indignatus sui proditoris abluere pedes, ita nec sacramenta sui corporis & sanguinis tradere, suo facto docens præpositos Ecclesiæ, non debere à communione fidelium & sacramentorum participatione arcere peccatores quamdiu adhuc occulti sunt, etsi sibi sint cogniti, & rursus demonstrans sacra hæc mysteria etiam ab indignis sumenda, nihil tamen eos hinc percepturos fructus, sed maiorem damnationem. Ac postremum ostendens bonis non obesse quod in Ecclesia cum malis necdum excommunicatis sacramenta participant. Cum ergo post exhibitam pe-

lib o casu
no.
† cõterun
tamen va
▷ c o
traditum
lib o s
no esse
natus.

essent cogniti, non audentes suam fidere conscientie, sed cupientes Domini iudicio a sollicitudine liberari, & rursum quia quisque cupiebat Domini testimonio suam innocentiam alius esse probatam, ut a criminis illius suspitione esset liber. Dominus autem absolutum profert lenitatis exemplum, maluit suos ad tempus affici morore, quam prodere proditorem nihil non faciens ut ab impio consilio respiceret. Itaque non aliud respondet quam prius, sed tamen cum maiore emphasi & exaggeratione. Vnus, inquit, ex duodecim, qui intingit mecum manum in paropside, hic me tradet. Cum enim prius dixisset; Vnus ex vobis, nunc dicit quod magis pungit, Vnus ex duodecim. Et pro eo quod prius dixit; qui manducat mecum, nunc dicit, quod etiam magis est exaggeratum; qui intingit mecum manum in paropside hoc est, qui non solum in eadem mecum vescitur mensa, sed etiam eandem lancem mecum habet comunem, quod est arctissimam indicium familiaritatis. D. Hieronymus intelligit Dominum his verbis proprie designasse Iudam, sic scribens in Mattheum: Primum dixerat, Vnus vestrum me traditurus est. Perseuerat proditor in malo: manifestius arguit, & tamen nomen proprie non designat. Iudas ceteris contristatus, & retrahentibus manum, & interdicens cibos ori suo, temeritate & imprudentia quod proditurus erat, etiam manum cum magistro mittit in paropside, ut audacia bonam conscientiam mentiretur. Itaque intelligit solum Iudam tum cum hoc Dominus diceret, intinxisse manum, quia dicitur per tempus presens; Qui intingit. At si solo Iuda intingente cum Domino manum, hae dicta sunt a Domino ad designandum Iudam, ergo certum & manifestum signum agnoscedi proditoris datum fuit Apostolis, quos tamen usque ad exitum Iudae constat non agnouisse quem Dominus vellet notare. Notandum ergo Graeca apud Mattheum habere tempus praeteritum, id est *επιβησας*, hoc est, qui intinxit, quam apud Marcum sit tempus praesens, id est *επιβησας*, id est, qui intingit, sed quod circa exactam temporis rationem est accipiendum. Non enim indicat se voluit Dominus quid tum ageret Iudas, sed ad quantam familiaritatem admittus esset qui hoc crimen erat perpetraturus, pertinuitque illud, Qui intingit mecum, ad omnes Apostolos, sicut & illud: Qui manducat mecum, nec dictum illud fuit pro signo agnoscedi proditoris, sed pro criminis exaggeratione. Videri autem potest Dominum cum emphasi quadam manus intulisse mentionem, quod per manum fiat traditio. quasi diceret: qui mecum manum iam immittit in patina, ac summam amicitiam praesert, hic mox eadem manu me tradet. Significant hanc exaggerationem magis verba illa Lucae: Ecce manus tradentis me, mecum est in mensa. Cum autem huiusmodi exaggeratione sceleris bis repetita non corrigeretur Iudas, subiicit Dominus de ipsius mentionem, ut quem pudor non vicerat, denunciata emendarent supplicia, & simul addit, quod ad suum ipsius & aliorum Apostolorum faciat consolationem. Ad sui enim & bonorum Apostolorum facit consolationem, quod dicit: Filius hominis vadit, ad mortem scilicet, secundum quod definitum est de eo per Prophetas. Id enim & Christo & Apostolis erat solatio, quod recordabantur & aduertebant Dei ordinationem scripturis etiam expressam ita exigere ut in mortem traderetur filius. At ne ob huiusmodi Dei patris ordinationem, a culpa & suppli-

cio crederetur proditor esse immunis, mox subiicit: Verumtamen ve homini illi per quem tradetur. Deus enim sua ordinatione non impulit Iudam ad traditionem, sed praevideus eius malitiam servire posse gloriae suae, ordinavit ea ut ad gloriam suam. Causam autem reddit cur vix illi comminetur, dum adicit: Bonum erat ei, si natus non fuisset homo ille. Quibus verbis Origeniacum quid significari videtur, quasi homo ille fuerit antequam nasceretur, quia nulli potest bene esse, nisi ei qui fuerit. Sed, ut annotavit D. Hieronymus, simpliciter accipiendum est significari, multo melius esse non subsistere quam male subsistere: unde pro verbo, erat, rectius vertetur, esset, ut sit: Bonum esset ei, si non fuisset natus homo ille. Sic enim non significaretur fuisse antequam nasceretur. Sensus ergo est: Melius esset ei, non fuisse natum omnino, quam sustinere eam quam ipsum manet ultionem. Euthymius & Caietanus intelligunt hanc Domini sententiam de nativitate ex utero, ut sit sensus: Bonum erat vel fuisset ei, cum erat in utero matris suae, omnino non fuisset editus in lucem, sed mortuus tunc fuisset, & sepulchrum ipsius vterus matris exitisset. Si enim tunc mortuus fuisset, non incidisset tantam & talem condemnationem quam natum esse propter immensum proditoris scelus erat excepturus. Notandum autem, quod non simpliciter dicitur Bonum esse vel fuisse, si non fuisset ille natus, sed bonum, inquit, erat ei. Diuine enim gloriae illustrandae, & nostrae salutis procurandae bonum erat natum fuisse illum: sed illi bonum non erat, si consideretur poene gravitas quam erat excepturus. Nam alioqui etiam simpliciter bonum erat ei, natum esse, sed illius poenae & condemnationis consideratione bonum ei non erat; quod nihil est aliud quam dicere, quemadmodum iam est dictum melius ei esse non subsistere, quam male subsistere.

RESPONDENS AUTEM IUDAS QUI TRADIDIT EUM DIXIT: NVN QUID, &c.] Mira Iudae hic insinuat impudentia, ut qui inter alios non dubitauerit interrogare, num ipse esset eum proditurus, cum satis aduerteret ex verbis Domini, non latere eum quis esset se traditurus. Sed questio hic oritur quomodo ex responsione Domini dicentis Iudae: Tu dixisti; non intellexerint Apostoli quem Dominus notare voluisset. Non intellexisse enim patet satis ex Ioannis narratione. Nam quod quidam dicant Dominum obscurius locutum, & illud: Tu dixisti, varie posse accipi, nec aperte significasse Iudam esse eum qui proditurus esset Dominum, firmum non videtur. Apparet enim ex Hebraea phrasi illud; Tu dixisti fuisse affirmantis illud quod querebatur. Nam postea pro eo quod Mattheus dicit Dominum Caiphae querenti num ipse esset Christus, respondisse: Tu dixisti. Marcus eum dixisse scribit, Ego sum. Sic & Pilato Dominum interrogati num ipse esset rex, respondit Dominus: Tu dicis, quia ego sum. Unde apparet ex recepta phrasi, illud quod modo respondit Dominus Iudae: Tu dixisti; perinde voluisse ac si dixisset Tu es. Proinde dicendum videtur Dominum istud sic dixisse voce submissa, ut turbati discipuli non aduerterent, nec intelligerent quid Dominus responderet. Verisimiliter enim credi potest Mattheum hanc de Iuda narrationem intulisse, ut & Iudae admirandam indicaret impudentiam, & significaret Dominum non tantum cognouisse quod vnus ex duodecim se esset traditurus, sed etiam quis ille esset ex duodecim: Non enim est probabile, quod quemadmodum narratio Matthei videtur insinuare, Iudas postquam

postquam alij omnes interrogassent; Nunquid ego sum Domine; & postquam deinde Dominus subiicisset; qui intingit mecum manum; tum demum velut a Domino notatus, etiam interrogauerit: Nunquid ego sum; sed magis crediderim Iudam inter reliquos etiam interrogasse, Mattheum vero huiusmodi narrationis seruasse ordinem, ut postquam Dominum dixit semel & iterum significasse se scire inter duodecim esse suum proditorem: deinde etiam subiiceret Dominum non ignorasse quis ille esset ex duodecim, sicque eius omniscientiam & mirabilem lenitatem congruo ordine nobis commendaret. Nam alioqui non video quomodo potuerint ignorare Apostoli quis a Domino futurae notaretur proditoris.

ET IPSI COOPERVNT QVAERERE INTER SE, QVIS ESSET EX HIS, QVI HOC FACTVRVS ESSET.] Cum primum Apostoli, ut habet Ioannes, aspexissent sese mutuo, hantantes de quo Dominus loqueretur, & deinde, ut habent Mattheus & Marcus, singuli de se Dominum interrogassent, nec utraq; hac ratione deprehenderent tanti sceleris auctorem, tum convenienti ordine recte intelliguntur tertio inter sese disquirere coepisse, quis esset is quem Dominus notabat, ut habet Lucas, si forte per collationem mutuam, ex signis quibusdam & coniecturis intelligere possent proditoris auctorem. Cum nec hac ratione deprehenderetur auctor, ut erat minime suspiciosus & simplex Apostolorum animus, & studiose tecta Iudae hypocrisis, tum demum id accidit quod habet Ioannes, ut sibi recubenti in sinu Iesu ob nimium dolorem conceptum ex praedictione mortis & proditoris Petrus innueret, & ad quaerendum de proditoris auctore instigaret. Praenimio enim erga Christum amore & zelo Petrus tenebatur summo desiderio cognoscendi proditorem, insurrecturus in ipsum agnitum, & conatum eius prohibiturus, verebatur tamen per seipsum Dominum interpellare, metuens ne ut aliquoties sibi acciderat, immodicum eius studium a Domino seuerè corripere: proinde per illum statuit Dominum interpellare, quem sciebat singulariter a Domino diligere, quemque iam videbat proximum Domino assidere, & ex magna familiaritatis fiducia etiam in sinu ipsius recumbere. Innuit ergo huic Simon Petrus, & ipso nutu signo, quodammodo dixit ei: Quis est de quo dicit? Non enim quod in nostra lectione dicitur: innuit & dixit; sic est accipiendum quasi prius Petrus innuerit, & deinde etiam verbis illum sit allocutus, sed dixisse intelligendus est, quia ipsum nutu signo pro sermone & verbis illi fuit. Graeca enim habent: Innuit ergo huic Simon Petrus, ut interrogaret quisnam esset de quo diceret. Ceterum cum omnes suos diligeret Dominus, Ioannem tamen eximie & singulariter inter omnes diligebat, ita ut singularis ei familiaritatis & dilectionis exhiberet signa, primum ob singularem eius castitatem, cuius a puero dicitur, teste Euthymio, tantam habuisse curam, ut ne turpem quidem cogitationem vnquam in cor suum ascendere permiserit, ideo etiam virgo postmodum cognominatus est. Deinde propter eximiam animi eius modestiam & dulcedinem, quae & castitatem eius ornabat, & Christo eum simillimum reddidit, qui de se dixit: Discite a me quia mitis sum & humilis corde. Postremum quia & ipse Ioannes Christum singulari quodam prosequeretur amore. Certe ut illius nobis commendat castitatem, quod illi postea Dominus suam virginem matrem commen-

dauit: ita eiusdem erga Christum dilectionem singularem ostendit, quod solus de discipulis in afflictionibus magistri permanens donec spiritum emisisset. Eandem dilectionem, sicut & eiusdem mansuetudinem ac dulcedinem, spirant epistolae ab eo scriptae, plenae dilectionis & omnis dulcedinis. Rursum ipse modestiam & animi humilitatem declarat illud, quod in suo Euangelio, ut hoc loco & alibi, magna quaedam de se scripturus, suum nomen conticeat, circumlocutione se notans, & non dicens: Discipulus qui diligebat Iesum, sed quem diligebat Iesus. Non enim iactantiae tribuendum est, quod cum alij Euangelistae praetermiserint hanc de ipsius recubitu in sinu Iesu & signo illi singulariter dato historiam, ipse eam de se scripserit, sed quoniam in aliis Euangelistis desiderari poterat, quomodo Iudas egressus sit de caena & aliorum Apostolorum confortio, eaque; post alios Euangelistas scribere susceptor, quae in eis desiderari videbantur; necessario in horum narrationem incidit. De ossula enim Iudae data postquam ille ingressus est, dicendum erat, ac proinde etiam de suo recubitu & interrogatione, quae occasio fuit datae ossulae. Porro quod dicitur Ioannes recubuisse in sinu Iesu, non sic est proculdubio accipiendum, quasi accubuerit mensa sedens in sinu Domini, nec sic rursum accipiendum quomodo Faber voluit, qui quoniam rusticum nimis fuisse indicat si in sinu Iesu discipulus grandaevis incubisset, quomodo dormituriens puluino incubuit, putat hoc recubitu nihil aliud significatum, quam quod propius multo quam ceteri sese Domino acclinarit, ut propemodum pectori & sinui eius incumbere videretur, sicut solent qui narraem alij quem audiunt attentius, aut aliquid rogare secretum ex altero desiderant. Haec enim intelligentia coactior est, & a verborum significatione nimis recedens. Cum autem pro eo quod hic dicitur discipulus recubuisse in sinu, postea dicatur recubuisse in praepectus Iesu, aut, ut Graeca habent, incidisse super pectus, intelligendum relinquitur Ioannem caput suum inclinasse super pectus Iesu, ibique; quiescisse, Christo forte altero suo brachio caput ipsius amplexante, atque ob id dicitur in sinu Domini recubuisse, quia pectus ad sinum pertinet, & alioqui eum caput Ioannis quiesceret super pectus Iesu, brachium ipsius forte fuit in inferiori sinu ipsius Domini. Quod autem in sinu & supra pectus Ioannes recubuit, inquit Beda, non solum fuit praesentis amoris indicium, sed etiam futurae rei signum, quod scilicet inde voce sumeret quam postmodum cunctis saeculis inaudita emitteret. Pectoris enim sinus, sapientiae est secretum.

RESPONDIT IESVS: IUDAS EST, CUI EGO INTINCTVM PANEM PORREXERO.] Proprium traditoris necdum exprimit nomen, sed charissimo discipulo panis intincti signo suum Dominus proditorum, idque conuenienter. Hoc enim signo & Ioanni ostendebatur maxima proditoris impudentia ac ingratitude, & Iudas rursum prouocabatur ad poenitentiam priusquam potestas ei fieret perpetrandi sceleris, & aliis Apostolis occultum adhuc Iudae crimen studiosè tegebatur. Quis enim crederet Dominum post notatum semel & iterum suum proditorem, idque cum spiritu turbatione, rursum ei huiusmodi benevolentiae exhibiturum signum, ut intinctum a se panem porrigeret ipsi? Conuenienter etiam ob id hoc signo ostensus est a Domino proditor, quia hoc signo, quemadmodum supra demonstrauit apud Ioannem Do-

Ioanne 13. quare dicitur.

Ioan. 13.

Ioan. 13.

COMMENT. IN CONCORDIAM

918

Ivan. 13. Psal. 40.

minus, scriptura proditorē notavit, dicens: Qui man-
 ducat mecum panem, leuavit cōtra me calcaneum
 suum. Saluator, inquit Cyrillus, nullum aliud si-
 gnum dedit, quā quod Propheta prā dixerat: Qui
 manducat panem meum, magnificauit super me
 supplantationem. Tinctum enim panem dedit, vt
 ex hoc ostenderet illum esse qui aduersus se calca-
 neum suum leuauerit. Hęc ille. Cæterum tinctio pa-
 nis, bene etiam conueniebat ad significandum tin-
 ctam & infectam ipsius mentem. Quod autem post
 acceptam à Christo buccellam vel offulam, (Græ-
 cis enim est *ἀσπις*) introiuit in eum satanas, non
 fuit causa ipsa buccella, sed peruersitas accipien-
 tis. Quoniam enim hoc beneuolentiæ iudiciū de-
 buisset Iudam à suo reuocare proposito, ille verò
 contrā obfirmato in malum animo, perfricta fron-
 te contempnens Domini & conscientiam, & beni-
 gnitatem, accipere ausus est de manu Domini signū
 amicitia; hinc iusto Dei iudicio iam factum est vt
 totus promitteretur potestati satanæ, illeque in eo
 plenior acciperet potestatem, quod significatur
 per hoc quod dicitur intrasse in eum satanas. Nam
 prius quidem Ioannes dixit tantum, quod diabo-
 lus misisset in cor Iudæ vt traderet eum, veluti sug-
 gerens ei traditionem: nunc verò dicit satanam in
 eum intrasse, quia perfectius iam illius occuparit
 animum, & ex impio reddiderit insanabilem. Post
 acceptam ergo buccellā introiuit in eum satanas,
 ita vt introitum buccellæ in os & ventrem secutus
 sit statim introitus satanæ in cor, sed ex vitio ipsius
 Iudæ, qui sic se habuit ac si diceret: Vt uenq; velis
 me deterrere, & lenitate tua abstrahere ab hoc fa-
 cto, manebo tamen in instituto meo, exequar quod
 proposui. Non fuit autem proculdubio, vt & Au-
 gustinus annotauit, panis iste intinctus Eucharis-
 tia, cum hanc vt ex Luca patet, omnes acceperint
 ante sermonem de proditore. Tamen ex eo quod in
 Iuda accidit, discimus quantum sit malum de men-
 sa Domini sacrum accipere panem cum conscien-
 tia adhuc sceleribus & proposito peccandi coin-
 quinata. Et hunc enim panem de sua mensa Do-
 minus porrigit in signum amicitia; proinde qui
 fingens cum Domino amicitiam inter fideles hunc
 accipit panem, non pascitur eo, nec viuificatur, sed
 diaboli magis mancipium efficitur, iudicium sibi
 manducans secundum Paulum.

I. Cor. 11

ET DICIT EI IESVS: QVOD FACIS,
 FAC CITIVS. HOC AVTEM, &c.] Græca
 non habent: Et dicit ei Iesus, sed, Dicit ergo ei Ie-
 sus, quia scilicet iam satanas post buccellam intras-
 set in eum eumq; totum possidens impelleret & so-
 licitaret ad facinus, idē dixit ei: Quod facis, fac ci-
 tius. Quod facis animo fac citius etiam ipso opere.
 Quibus verbis significauit Dominus & potesta-
 tem nullam esse Iudæ vel diabolo contra se nisi ex
 sua permissione; quia nō prius quod animo facie-
 bat Iudas, opere facere potuit etiam iam à satana
 possessus, quā illi Dominus dixisset, fac: & deside-
 riū item subeundę pro nostra salute passionis, cum
 dicit, Citius, significauit. Quod autē dicit, fac, non
 adhortantis est, sed permittētis, quomodo & illud;
 Soluit templum hoc. Caietanus tamen subtiliter
 intelligit dictū p̄ceptiue, Fac citius, vt scilicet ac-
 cipiat Dominus præcipere non vt faceret Iudas
 quod faciebat, sed circumstantiam temporis signifi-
 catam per aduerbium, citius, vt scilicet tēpore illo
 à Deo dēcreto faceret, quod animo faciebat. Quā-
 tum enim Deus nō præceperit Iudæ vt faceret, p̄-

cepit tamen vt tali tempore faceret quod faciebat
 animo. Diuus Cyrillus autem intelligit hęc verba
 dicta non Iudę, sed ipsi satanæ, qui dictus est intras-
 se in illum, eiq; dixisse Dominum, fac citius, velut
 prouocantem ipsum ad pugnam in qua diabolus
 erat superaturus. Dictum est, inquit, modò ab ipso
 Euangelista, ingressum fuisse in cor Iudæ diabo-
 lum, cui nunc Christus quia totum hominem pos-
 sederat, dicit: Quod facis fac citius, id est, tuū opus
 quod semper facere tibi cordi est, fac citius, ò dia-
 bole. Prophetas occidisti, Iudæorū animos ingres-
 sus; lapidibus eos petiisti qui salutarem Iudæis do-
 ctrinam ministrabant; nemini qui à Deo esset mis-
 sus pepercisti, magna in omnes atrocitate vsus fui-
 sti: veni post illos ego, nec ignoro te nequaquam
 quiescere posse, quare quod solitus es facere, nūc
 quoque facito. His verbis cum explicauerit illud:
 Quod facis; deinde explicans eam partem: Fac ci-
 tius; tandem sic habet: Minantis magis quā hor-
 tantis hęc est oratio. Nam quemadmodū si vir for-
 tis, aduersus quem fremens quispiam feratur, ipse
 verò viribus suis fretus, casurum illum non dubi-
 tet, magna voce minitans dicat: Quod facis, fac ci-
 tius, vt meæ dexteræ vires experiaris; non prope-
 rantis mori verba esse diceremus, sed præcientis
 potius quia cadet aduersarius: sic Dominus noster
 Iesus Christus velocius currere diabolū ad ea quæ
 præparauit iubet, vt citius victus atq; victus à ty-
 rannide sua orbem dimittat. Hęc Cyrillus, subtili-
 ter quidem, sed extra Euangelistæ intentionē. Nam
 ad Iudā hęc verba referenda esse patet ex eo quod
 subiicitur: Hoc autem nemo sciuit discumbentium
 ad quid dixerit ei, &c. Itaq; cum Dominus videret
 destinatam Iudæ malitiam, eumq; nec pudore, nec
 metu flecti posse, ac rursus animaduertit illum
 non abesse à periculo, quod iam penē Apostolis pro-
 ditus esset, ablegat eum sua hac siue permissione,
 siue iussione, à conuiuiō & Apostolorum cōsortio
 & patranda facinoris potestatem facit, dicens: Quod
 facis, fac citius. Dubium autem quomodo Ioānes
 dicat, neminem discumbentium intellexisse cur id
 Dominus ei dixerit cum iam dixisset illum esse fū
 proditorē; cui intinctum porrigeret panem, ex
 quibus verbis facile erat intelligere cur istud ei
 nunc diceretur. Sed dicendum, Dominum sicut à
 Ioāne recumbenti super pectus secreto fuit inter-
 rogatus, ita etiā secreto ei signum illud proditoris
 agnoscendi dedisse. Cum autem subiicitur; Hoc ne-
 mo sciuit discumbentium; intelligi potest Ioannem
 sese voluisse excludi, sicut & Iudam excludendū
 esse, reliquit intelligendum. Is enim proculdubio
 vt erat sibi conscius, intellexit, cur id Dominus ei
 diceret: Aut si etiam Ioānes nō sciuit, ad quid Do-
 minus illud diceret Iudæ, intelligendum est men-
 tem Ioānis ita fuisse mœrore & diuina voluntate
 detentam, vt signum agnoscendi proditoris sibi da-
 tum secreto, tunc non satis aduerteret & intellige-
 ret, aut si intellexit, non existimauerit tamen tunc
 instare, vt scelus illud perficeretur à Iuda. Alioqui
 enim quomodo non zelo accensus contra prodito-
 rem, Petro illum indicasset, & cum eo in illum in-
 surrexisset? Certē sicut Matthæus supra dicens Do-
 minum Iudæ querenti num ipse esset, respondisset:
 Tu dixisti, tantum significare voluit, Dominum
 etiam in indiuiduo præsciuisse proditoris autho-
 ritatem, eumque tūc expressisse, quāquā vt submis-
 se loquebatur, à turbatis apostolis tūc non aduerte-
 retur quid diceretur, cum eius postea recordaretur
 ita

Rom. 11

I. Cor. 5

Ecclef. 1

CVM BERGO EXISSET, DICIT IESVS: NUNC CLARIFICATVS EST.] Clarifica-

ita credi probabiliter potest, Ioannem hac sua nar-
 ratione significare voluisse, Dominum non in gene-
 re tātum agnouisse proditorē, sed sibi eum in in-
 diuiduo ostendisse, quāquā, quia ipse turbatus
 esset, Dominus submis- se loquebatur, non satis
 intelligeret Domini verba, quorum postea depō-
 sita turbatiōe recordatus sit. Ceterum eo quod apo-
 stoli verba Domini non intellexerint, sed ea in me-
 liorem partem sunt interpretati, declaratur & quan-
 ta fuerit Iudę hypocrisis, & que fuerit apostolorum
 simplicitas & probitas minimē suspiciosa, & rur-
 sum quāta Christi semper erga Iudam benignitas.
 Per hęc enim factū est, vt suspicio proditoris non
 posset in cuiusquam descendere mentem. Cum au-
 tem Ioannes non simpliciter subiiciat, Iudam post
 hęc exisse continuū, sed dicat: Cum ergo accepisset
 buccellam, exiuit continuū; videri potest notare
 voluisse perditū hominis nullis officiis superabilem
 crudelitatem & malitiam. Adiciit & temporis quo
 exiuit qualitatem, dicens: Erat autem nox; siue ad
 exaggerationem impietatis Iudæ, quem neque
 temporis intempestiuitas retraxit à suo impetu, vt
 vult Diuus Chrysostomus: siue potius ad significan-
 dum tempus illud conueniens fuisse sceleri perpe-
 trando, atq; correspondisse dispositioni mentis Iu-
 dæ, vt quæ auaritiæ tenebris fuit obcæcata, sese que
 iam exeūdo à Christo subduxit à vera luce. Nec fru-
 stra, inquit Cyrillus, dictum mihi videtur, continuo
 illum exiuisse. Magna enim diabolus ad impetran-
 dum eis quos omnino iam cepit, possidet vires: co-
 gere videtur ad opus etiam nolentes. Timet (vt cre-
 do) diabolus, ne morando locus penitentię detur,
 & quasi à temulentia mentem suam rectius cogi-
 tans homo eripiat, hac de causa festinat & impellit.
 Hęc ille. Et hætenus de his quæ pertinent ad pro-
 ditionem proditoris, & demonstrationem prodito-
 ris, in quibus, quod ad morum edificatiōem at-
 tinet, quædam obseruanda sunt in Apostolis, quæ-
 dam in Christo, quædam postremum in Iuda. In
 Apostolis monemur non facile de aliis sinistrè sus-
 picari, sed dubia in meliorem accipere partem: de
 nobis ipsi timere, etiam nobis non sumus malè
 conscij, iuxta illud Pauli: Tu fide stas, noli altum
 sapere, sed time. Postremum quomodo & nos, si
 malus quispiam & nocens in nostra deprehenda-
 tur congregatione, perturbari & dolere oporteat,
 & quod ille Deum offendit, & quod sanctorū in-
 tegratem, quantum in se est, sua prauitate labefa-
 ctat & dehonestat, ac corrumpit. Quod cum Co-
 rinthij posthabuissent, admissa à quodam fornicati-
 one ea quæ nec inter gentes audiebatur, fuerunt
 vehementer à Paulo increpiti: Et vos, inquit, inflati
 estis, & non potius luctum habuistis, vt tollatur de
 medio vestrum qui hoc opus fecit. In Christo mo-
 nemur eius patientiæ & benignitatis, qua etiam
 inimicis nostris beneficiamus. Et rursus, vt pec-
 catis occultis mederi quidem monēdo studemus,
 prodamus autem minimē. In Iuda verò discimus,
 quā cæcum, impudentem, & obstinatum reddat
 auaritia eum, cuius semel animum occupauit. Et
 rursus, quā verè dixerit Ecclesiastes, Peruersi
 difficilè corriguntur. &: Nemo potest corrigere
 quem Deus, despexerit. Postremum, quomodo in
 diaboli incidant potestatem, qui Dei variis modis
 inuitantis ad respiciendam, obstinato animo per-
 gunt contemnere benignitatem & lenitatem.

Ari hic & in sequenti toto Christi sermone accipitur
 pro glorificari. Est enim Græcis verbum *δοξάζω*.
 Mirum autē quomodo nunc se dicat Dominus glo-
 rificatum, cum iam dudum per miracula fuerit glo-
 rificatus: nūc verò instaret summa eius per crucem
 variatq; ignominias humiliatio. D. Augustinus in-
 telligit Dominum se dicere nūc glorificatū, quia
 nūc separatus fuit à bonorum cōsortio, reprobus
 discipulus, quod ad Christi cessit gloriam, & quia
 huiusmodi separatione significato fuit glorificatio
 ea quā habebit in nouissimo iudicij die, quando
 in eius congregatione nullus erit malorum, nec a-
 liquis peribit bonorum: vt illud; Nunc clarificatus
 est filius hominis; hunc habeat sensum: Nunc signifi-
 ficata est glorificatio filij hominis, quem admodum
 secundum Augustinū dictum est: Petra erat Chri-
 stus, pro eo quod est, Petra significabat Christum.
 Quia autem hęc filij glorificatio p̄det ex eo quod
 Deus per filium est glorificatus, idē subiicitur in-
 telligit; & Deus glorificatus est in eo, quia scilicet
 filius patris impleuit voluntatem etiā vsq; ad mortem.
 Itaq; iam ad declarationem & expositionem
 eius quod dictum est, putat additum: Si Deus clari-
 ficatus in eo, id est, per filium, propterea quod De-
 us in omnibus adimpleuit voluntatem, etiā Deus vicis-
 sim clarificabit eum per semetipsum, donando ei
 scilicet immortalitate, quæ claritas ne diu putetur
 differenda, idē additur: Et cōtinuū clarificabit eū
 in resurrectione scilicet, quæ principij erit eius glo-
 rificationis quæ erit in nouissimo die, de qua supra
 dictum est secundū Augustinū: Nūc clarificatus est
 filius hominis. In hęc fere modū D. Augustinus
 hunc tractat locū, addens tamen illud: Nūc clari-
 ficatus est filius hominis, posse etiā intelligi de glo-
 rificatione resurrectionis, de qua dicitur, & cōtinuū
 glorificabit eum; vt quod ait, nūc, non ad imminē-
 tem passionem, sed ad vicinam resurrectionē perti-
 nere credatur, tanquam fuerit factum, quod erat in
 proximo iam futurū. Quoniā autem de alia videtur
 Dominus loqui de glorificatione sui, cū dicit: Nūc
 clarificatus est; quā cum dicit se glorificandū à pa-
 tre, conuenientior est intelligētia quā indicant D.
 Chrysostomus & Cyrillus, vt ratione passionis suę
 que iam exeunte Iuda ad proditiōem inepta erat,
 intelligatur Dominus dixisse, se nūc clarificatum.
 Passio enim Christi, etsi hominū iudicio fuerit ip-
 sus humiliatio, re vera tamē eius fuit glorificatio,
 quia per eam mortē & diabolus superauit, & hu-
 manū genus in suū traxit dominū. Vnde supra di-
 xit: Si exaltatus fuero à terra, omnia traham ad me-
 ipsum. Et Paulus: Nos, inquit, predicamus Christū
 crucifixum, Iudæis quidem scandalum, gentibus ve-
 rō stultitiā, ipsis autem vocatis Iudæis atq; gentibus
 Christum Dei virtutem & Dei sapientiam. Quo-
 niā autem per passionē & glorificationem filij,
 etiam Deus pater est glorificatus, idē subiicitur: Et
 Deus clarificatus est in eo, hoc est per eum, vt qui
 Deo patri vsq; ad mortem obediens fuerit, Deiq;
 iustitiam, misericordiam, & sapientiā per mortem
 suam hominibus cōmendauerit. Si enim Deus glo-
 rificandus erat in morte Petri, quem admodū dicitur
 Ioannis ultimo, multo magis clarificatus est per
 mortē Christi. Iam quoniā Christus sicut per suā
 passionem clarificauit Deum, ita etiā meruit vicis-
 sim glorificari vterius à Deo patre, idē subiicitur:
 Si hoc est, quia autem Deus clarificatus est per fi-
 lium, etiam Deus vicissim clarificabit eum, idque
 non per angelos aut archangelos, aut aliā aliquam

Ioan. 12. I. Cor. 1.

virtutem, sed per semetipsum. Nec differet hanc filij clarificationem, sed continuo clarificabit eum. Quod impletur est quod in morte ad filij innocentiam declarandam sol obscuratus est, petra scilicet iuncta, monumenta aperta sunt, velum templi scissum est in duas partes; quando rursus post triduum Deus filium resuscitavit a morte, donans corpus eius immortalitate & gloria, quando item post quadraginta dies assumpsit eum in sua dexteram, & misso in mundum Spiritu sancto, nomen eius fecit hominibus gloriosum supra omne nomen quod nominatur in caelo & in terra. De claritate enim Christi, quae haec omnia comprehendit, recte intelligitur dictum eum clarificaturum filium continuo per semetipsum de qua & supra dixit: Venit hora ut clarificetur filius hominis. Cum autem Iuda presente Dominus de sua passione loquens, tristitiam praeseulerit, turbatus spiritu, & cum moerore prodicionem sui frequenter inculcans, nunc Iuda absente ad consolandum Apostolorum animos ob instantem prodicionem mortem mortuos, passionem suam iam coepit & iam complendam glorificationem vocat, sui, vltiorem glorificationem instare praedicat. Nunc, inquit, clarificatus est filius hominis, quasi diceret: Quamquam iam ad prodicionem Iudas exierit, meaque iam instet passio, imo coepit sit, non est tamen quod adeo tristemini, quin potius mecum

A gaudere debetis. Nunc enim clarificatus sum, & Deus in me, eo quod iam potestate Iuda data, me sponte tradidi ad mortem, meaque iam coepit sit passio, quae mea patrique est glorificatio. Sibi autem Dominus tribuit glorificationem patris per suam obedientiam & mortem, patri vero tribuit sui glorificationem per resurrectionem, ascensionem, &c. quamquam & pater seipsum glorificavit per filij mortem, & filius seipsum per resurrectionem, eo quod mors voluntaria Christi, unde pater glorificatus est, infirmitatis fuit humanae, resurrectio vero virtutis divinae. Et si enim, inquit Paulus, mortuus est ex infirmitate, tamen vivit ex virtute Dei. Porro ad nostram utilitatem, ex prioribus illa sententia: Nunc clarificatus est filius hominis, & Deus clarificatus est in eo, discamus afflictiones & mortes iustorum esse & fieri & ipsorum glorificationem, contra quam vulgus sentit. Ex posteriori vero sententia: Si Deus clarificatus est in eo, &c. discamus quod si & nos glorificaverimus Deum, glorificabimur omnino ab eo. Quicumque enim, inquit Dominus, honorificaverit me, glorificabo eum: qui autem contempnit me, erunt ignobiles. Glorificatur autem in nobis & per nos Deus, non solum cum pro illo afflictiones & mortem patimur, sed & cum sordibus peccati abiectis, illustrem virtutibus vitam vivimus. Hoc enim pacto ad gloriam Dei homines vivere dicuntur.

2. Cor. 13

CONTENTIO DISCIPULORVM PRO PRIMATV SEDATVR, & praedicitur eorum abnegatio. Matth. 26. Marci 14. Lucæ 22. Ioan. 12.

CAPVT CXXXIII.

Facta est autem & contentio inter eos, quis eorum videretur esse maior. Dixit autem eis: Reges gentium dominantur eorum, & qui potestatem habent super eos, benefeci vocantur. Vos autem non sic, sed qui maior est in vobis, sit sicut iunior, & qui praecessor est, sicut ministrator. Nam quis maior est, qui recumbit an qui ministrat? nonne qui recumbit? Ego autem in medio vestrum sum, sicut qui ministrat. Vos autem estis qui permanistis mecum in tentationibus meis. Et ego dispono vobis, sicut disposuit mihi pater meus regnum, ut edatis, & bibatis super mensam meam in regno meo, & sedentis super thronos iudicantes duodecim tribus Israel. Filioli, adhuc modicum vobiscum sum. Queretis me, & sicut dixi Iudeis: Quod ego vado, vos non potestis venire. Et vobis dico modo: Mandatum novum do vobis, ut diligatis inuicem, sicut dilexi vos, ut & vos diligatis inuicem: in hoc cognoscent omnes, quia discipuli mei estis, si dilectionem habueritis ad inuicem. Dicit ei Simon Petrus: Domine, quod vadis? Respondit Iesus: Quod ego vado, non potes me modo sequi, sequeris autem postea. Dicit ei Petrus: Quare non possum te sequi modo? animam meam pro te ponam. Respondit ei Iesus: animam tuam pro me pones? Ait autem Dominus: Simon, Simon, ecce satanas expetiuit vos, ut cribraret sicut triticum: ego autem rogavi pro te, ut non desiciat fides tua: & tu aliquando conuersus confirma fratres tuos. Et tunc dicit illis Iesus: Omnes vos scandalizati fuerint in me in ista nocte, scriptum est enim: Percutiam pastorem, & dispergentur oves gregis. Postquam autem resurrexero, praecedam vos in Galileam. Respondens autem Petrus ait illi: Et si omnes scandalizati fuerint in te, sed ego nunquam scandalizabor. Domine, tecum paratus sum, & in carcerem, & in mortem ire. Et ait illi Iesus: Amen amen dico tibi, Petre, qui quia tu hodie in nocte hac priusquam gallus ter me negaturus, non cantabis hodie gallus, donec ter abneges nosse me. At ille amplius loquebatur, & ait illi Petrus: Et si oportuerit me simul comori tibi, non te negabo. Si militer autem & omnes discipuli dixerunt: Et dixit eis: Quando misi vos sine sacculo, & pera, & calceamentis, nunquid aliquid defuit vobis? At illi dixerunt: Nihil. Dixit ergo eis: Sed nunc qui habet sacculum, tollat similiter & peram, & qui non habet, vendat tunicam suam, & emat gladium. Dico enim vobis, Quoniam adhuc haec quod scriptum est, oportet impleri in me. Et cum iniquus deputatus est. Etenim ea quae sunt de me finem habent. At illi dixerunt Domine, ecce duo gladij hic. At ille dixit eis: Satis est.

† b. o. alt. is. d. b. ofca. dalizabi. mini. b. quia. scripsi est. † b. sed. postquam. d. b. Petrus. aut. ill. c. qui. di. xit. ei. † b. non. ego. d. ill. dixit. ill. o. ante. qu. am. † a. o. ne. gabis. † d. o. ne. ges. me. † b. Et. † a. o. mo. vs. tecum. † b. dice. bat.

FACTA EST AVTEM ET CONTENTIO [Post ea quae ex Ioanne posita sunt in fine capituli praecedentis, illa quae apud Ioannem sequuntur usque ad finem cap. 13, clauduntur predictione negationis Petri: at ante hanc post predictionem prodicionis Lucas interfert contentionem Apostolorum pro primatu. Hanc ergo oportebat ex Luca inferere inter

verba Domini a Ioanne descripta. Itaque cum dixisset Lucas Apostolos inter se quassisse quis ex ipsis Dominum esset traditurus, subiicit: Facta est autem & contentio inter eos. Hoc est, sicut tunc inter eos quaestio, quis ex eis Dominum esset proditurus, ita etiam facta est inter eos contentio & quaestio quis eorum videretur ipsi Domino maior esse.

Huius

Huius contentions cum variam diuersi afferant occasionem, probabilis est eandem nunc fuisse causam, quae fuit ut & olim eadem quaestio inter Apostolos fuerit agitata, ut scribitur Matthæi 18. Marci 9. & Lucæ 9. in capite Concordiae 70. Et rursus, ut filij Zabedæi peterent in regno Christi primatum; propter quod cum indignarentur reliqui discipuli, omnino similia omnibus Apostolis dixit Dominus ad reprimendum huiusmodi primatus ambitionem, qualia nunc dicta hic commemorat Lucas, qui illam de filiis Zabedæi historiam praetermiserat. Sicut ergo praedictio passionis & mortis Dominicae, occasio fuerat Apostolis olim contentions pro primatu, eademque fuit occasio postulationis filiorum Zabedæi, ita & modo quia audiverunt Dominum tradendum & moriturum, inter se se disquirere coeperunt, quis eorum esset maior, qui scilicet post Dominum aliorum princeps esset, aut quis in regno eius quod statim a morte putabant auspandum in terris, primum post Christum regem obtineret locum. Dixerat enim etiam se mox clarificandum a Deo, ut est apud Ioannem in fine capituli praecedentis, ideoque vel illorum etiam verborum occasione, in hanc contentione inciderunt. Unde agnoscere etiam licet quam commodè haec Lucæ narratio in Concordia sit posita post illa Christi ex Ioanne verba, de sua glorificatione imminente. Ceterum quae hic Dominus respondit apostolis supra ex magna parte tractata sunt in cap. Concordiae 104. circa similem locum ex Matthæo & Marco, proinde hic tantum quae sunt huic loco peculiariter tractanda. Inter quae primum occurrit quod hic dicitur; qui potestatem habet super gentes, benefeci vocatur. Quod ut intelligatur, advertendum est Lucam dum dicit *ὁ δὲ βασιλεύς*, id est, benefeci, vocatur, explicuisse non tam vsum quam vñ & significationem dictionis Hebraicae, qua hic verisimile est Dominum vsum. Probabile enim est Dominum hic vsum dictione *נָדִיבִים* Nedibim, quae Hebraeis principes significat, idque ratione liberalitatis, quae decet principem. Unde Septuaginta fere eam vertunt per dictionem *ἀρχόντες*, ut Psal. 112. Ut collocet eum cum principibus cum principibus populi sui, & Psalm. 117. Bonum est sperare in Domino, quam sperare in principibus. His enim locis, Hebraeis est dicitio Nedibim, Graecis vero *ἀρχόντες*. Itaque cum dicitur, benefeci vocantur, significetur eos affectare huiusmodi titulos & nomenclaturas quibus commendetur eorum munificentia & liberalitas, eosque magis vocari huiusmodi nominibus quam esse quod vocantur. Iam cum sequitur; Sed qui maior est in vobis, fiat sicut iunior: (iunior enim legendum est, non minor, cum Graecis sit *νεώτερος*) dicitio, iunior, ad submissionem magis pertinet quam ad aetatem. Sicut enim honoris causa quidam dicuntur presbyteri, hoc est, seniores: ita & contentio, iuniores. Unde est illud Psalmi: Adolescentulus sum ego & contemptus. Nam Hebraeis *נָדִיבִים* tair sonat iuuenem & nullius auctoritatis. Sensus ergo est: Qui in vobis est honoratior, sese gerat ut contemptior. Cum autem sequitur: Et qui praecessor est, sicut ministrator; pro praecessor Graecis est *πρόεδρος*, quae dicitio etiam significat ducem & rectorem, cui magis convenire videtur quod sequitur; sicut ministrator. Pugnans enim praedem esse & ministrum esse. Interpret tamen ideo videtur verisimile praecessor, quod ministri sit sequi suum dominum. Ceterum sensus semper eodem recidit, nimirum quod

A qui primatum aliquem est adeptus & regendi munus, sese ut ministrum gerere debeat, liber scilicet ab omni factu, aliorum utilitatibus inferniens. Prior sententia gloriae excludit appetitum; posterior vero potestatis abutium, sicut & duabus quas de principibus ethnicis praemisit, sententis notavit in eis & potestatis in subditos abutium, cum dixit: dominantur eorum? & gloriae appetitum; cum dixit: benefeci vocantur. Porro sicut apud Matthæum & Marcum in praedicto loco Dominus in suis primatus appetitum corrigit, primum proposito exemplo gentilium principum, quos ut abominabantur, ita imitati non deberent: & deinde proposito exemplo suis discipulis, cuius ut erat discipuli, ita conveniebat esse sectatores: sic & hoc loco facit, sed paulo efficacius & diuersus hic sui proponit exemplum, dicens: Nam qui maior est, quis recumbit ad mensam, an qui recumbenti ministrat; Certe qui recumbit, Ego autem cum vera in vobis sim maior, ut potest Dominus vester & magister, non tamen me tanquam maiorem gero, ita ut accumbam vobis: mihi ministrantibus, sed in medio vestrum, id est, inter vos sic sum sicut qui ministrat accumbenti. Quod ob id dicit, quia iam eorum pedes abluerat surgens a cena, semperque in conuiuio cum Apostolis accubens, panem & cibum illis frangere & dispensare solitus fuerat.

VOS AVTEM ESTIS QUI PERMANISTIS MECUM IN TENTATIONIBVS. Alia iam ratione Dominus affectum primatus in suis reprimit, nimirum quod omnibus regnum & summus in regno suo locus & honor esset deputatus, sed ad quem non nisi per tribulationes, quas iam secum coeperant perferre, essent perituri: si cut nec ipse ad regnum peruenturus esset, nisi per tribulationes: Hoc est ergo quod dicit: Frustra conteditis inter vos: quis vestrum sit maior. Singuli enim eritis maximi. Nam cum hactenus mecum perseveranter humilitatis viam triveritis, permanentes mecum in tentationibus meis, quas a Iudeis peruli, quod quas plerique defecerunt a me, factusque fui etiam fratribus & amicis meis offendiculum, ideo quae admodum pater veracissimus mihi disposuit & paravit regnum, ita & ego, cui tutò credere potestis, dispono iam & addico vobis regnum, ut qui mecum in afflictionibus perseverastis, mecum etiam perseveranter postea regnetis. Sicut enim pater per tribulationes disposuit mihi regnum, ita dispositum a me regnum vobis, non licet adire nisi per tribulationes, labores, & arduas, sed quas abundè vobis compensabo. Neque enim simpliciter dispono vobis regnum, sed regni mei plenum perfectumque consortium, nimirum ut edatis & bibatis super mensam meam in regno meo, hoc est cunctis vitae futurae delitiis in summa gloria mecum pariter fruamini, ac insuper parem mecum quodammodo obtineatis cum summa gloria potestatis, ita ut sedeat super thronos duodecim, iudicatis mecum in nouissimo die duodecim tribus Israel. Itaque cogitantes quanta vobis parata sit dignitas & praeminentia ac rursus quod ad eam non nisi per afflictiones sit paratus aditus, mittite hanc de primatu contentione. Hic servandum est, & patiendum, alibi regnabimus. Ex qua explicatione patet quam conveniens sit haec ratio Domini atque efficax, quodque duplici nomine cogitatione ambitionis deponenda esse doceat, nepe & quia omnibus iam certo paratum esset regni consortium, & quia hic potius de afflictionibus est cogitandum quam de honoribus: sicut & filios

Zebedæi cum primas sedes postulerent, Dominus ad cogitationem afflictionum reuocat, dicens: Potestis bibere calicem quem ego bibiturus sum. Ob seruandum autem quam blandè ac lenitè Dominus suorum ruditate instruat, & toleret, cum in eo peccarent quod maximè suo regno aduersabatur, & cuius causa tam sepe iam eos castigat, peccarent item tempore alienissimo. Ipse enim abibat iam pro eis moriturus, proditiōis ac mortis, suæ effecerat mentionem, & illi contendebant inter se de principatu terreno: nec tamè seuerè eos increpat, sed blandis rationibus corrigere studet, suo exemplo nos docēs, quanta lenitate aliorum imbecillitatē & ruditatē tolerare debeamus: quod pigere non debeat rudibus vnum & idem frequenter inculcare, donec proficiant ad perfectiora. In hoc enim exemplum. Dominus passus est tandiū in Apostolis tantam ruditatē & imperfectionem hærere, & simul ob id, vt in nobis efficacius eximeret humanos effectus quibus tunc discipuli erant obnoxij, vtq; ruditatē Apostolorum & imperfectionem comparantes cum eorum perfectione, quam post acceptum Spiritum sanctum mox consecuti sunt, cogamur mudi cōuersionem per eos factam, diuinæ ascribere virtuti, & diuinum agnoscere opus. Ceterum quid sit sedere super sedes duodecim, & quomodo hæc Christi promissio sit impleta, quamquam Iudas exciderit, dictum est in cap. Concordiæ 100. circa illud Matthæi: Vos qui secuti estis me, sedebitis super sedes duodecim, &c.

FILIO LI ADHUC MODICUM VOBIS CVM SVM QVAERETIS ME. &c.] Prædictionem negationis Petri omnes quidem scribunt Euangelistæ, sed non omnes eodem loco, neque ex eadem sermonis occasione ad eam commemorandam veniunt. Matthæus enim & Marcus postquam Dominum dicto hymno exiisse in montem oliuarum scripserunt, subnectunt prædictam à Domino trinam Petri negationem, Lucas verò & Ioannes eam describunt priusquam Dominum domo exiisse commemorent. Nec videtur commodè dici posse aut illos duos recapitulando eam posuisse, aut istos præoccupando, quia Matthæus sic negationis prædictionē subiungit post exitū Domini, vt significare videatur se ordinem narrationis seruasse, cum dicit: Tunc dixit illis Iesus. Ioannes verò hanc prædictionem factam ante exitum significat, cum postea subiungit Dominū dixisse: Surgite, eamus hinc: iam præterquam quod hoc eodem loco hanc prædictionem commemorent Matthæus & Marcus, quo Ioannes, & Lucas, etiam diuersas à Ioanne & Luca præmittunt Domini sententias, quibus permotus Petrus illam protulit præsumptionem vel cum Domino, vel pro Domino moriendi, cuius occasione Dominus illi prædixit trinam sui negationem. Nec Matthæus tantum & Marcus diuersas à Ioanne & Luca præmittunt huiusmodi sententias, sed & Lucas diuersas, à Ioanne præmittit, vt patet singulorum seorsum legenti narrationem. Itaque ob has rationes sunt plerique, qui cum Augustino sentiunt ter Petrum expressisse præsumptionem suam diuersis locis sermonis Christi, & ter illi à Domino responsum, quod ante galli cantum ter eum esset negaturus, sicut, ei post resurrectionem ter respondenti quod Dominum amaret ter à Domino vt oues eius pasceret mandatum est, vt alia sit prædictio negationis quæ est apud Ioannem, alia quæ apud Lucam

& postremum alia quæ apud Matthæum & Marcum. Sic autè Dignus Augustinus hanc sententiam putat esse probabiliorem, vt tamen non reiciat eam rationem concordandi Euangelistas si inueniri possit, qua omnium commemoraciones in vnum redigantur, & demonstratur semel Dominum prædixisse Petro præ aliis de se præsumenti, quod eum ter esset negaturus. Talè autem rationem indicat Concordia, quæ ratio Euangelistas redigendi in vnum, vt est commoda, ita est plausibilior priori illa conciliandi Euangelistas ratione, quamuis illa videatur faciliior. Si enim adperterimus Euangelistarum ingenium & morem, frequenter deprehendere licebit, eos cum idem vnumq; sunt narraturi, diuersa occasione ad eius preuenire narrationem, diuersam tamen hanc narrationem redigi posse in vnum faciliè, si quæ ab vno sunt præmissa, ex aliis addantur & interferantur dictis alterius. Sane si secundum aliorum sententiam, Dominus Petro ante exitum è domo prædixit negationem, semel, vt est apud Ioannem, & secundò, vt est apud Lucam, intoleranda plane fuerat Petri præsumptio, qui post tertiam illam negationis prædictionem, quæ est apud Matthæum & Marcum, & creditur facta post exitū, ausus est dicere adhuc: Etiam si oportuerit me mori tecum, non te negabo. Id enim eum dixisse Matthæus & Marcus commemorant. Plausibilior ergo est, siue spectemus Euangelistarum morem, siue Petri erga Dominum reuerentiam, ea ratio qua Euangelistarum narrationes in vnum rediguntur, quam & Ammonius est secutus. Cum autem à Ioanne satis constet prædictionem negationis factam in domo, cui & Lucæ concordat narratio, eaque negationis prædictio à Ioanne & Luca subiiciatur his quæ prius sunt in Concordia ex Ioanne & Luca posita, necessarium fuit modo eam in Concordia ponere, & Matthæi & Marci & narrationem recapitulando positam, iam suo loco coniungere narrationi Ioannis & Lucæ. Non enim quia postquam dixisset Matthæus; Et hymno dicto exierunt in montem Oliueti; subiicit, Tunc dixit illis Iesus; consequitur negationis prædictionem quam ibi profequitur Matthæus, contigisse post exitū. Frequenter siquidem Matthæus aduerbiū, tunc, sic ponit, vt non ordinem dicendorum cum iis quæ mox sunt dicta, significat; sed simpliciter sit idem quod, in illo tempore, ac temporis alicuius demonstrat latitudinem. Sic & hoc loco dicens: Tunc dixit illis Iesus; significare tantum voluit quod in illo tempore, in vltima scilicet illa nocte, Dominus hæc dixerit discipulis: non autem quod post exitum dixerit, quæ ante exitum interea cum adhuc assiderent mensæ, dicta patet ex Ioanne. Et hæc tamen quidem de Concordiæ ratione. Superest vt ad verborum Christi explicationem deueniamus. Itaque cum iam abiisset Iudas proditiōem perpetraturus, & iam instaret tempus passionis suæ, Dominus valedicere volens reliquis suis quos amabat discipulis, multa cœpit cum eis blandè loqui, significans iam adesse tempus quo ab eis separandus esset, ac modum præscribens quo se gerere inter se ipso absente deberent, eosque ob abitū suum mæstos consolans, atq; aduersus imminentem armans tempestatem, ac tandè Deo patri eos oratione commendans. Qua in re imitatus est Dominus patris alicuius, filios suos quos syncerè amat per mortem relicturni, affectū. Hic enim lolet

primum quidem exponere illis tempus iam venisse, quo separari debent qui eatenus simul familiariter vixerunt, ac deinde rationem vitæ præscribere, quam post mortem inter se fratres seruare debeant, præterea & mæstos consolari quibus potest rationibus, ac contra mala quæ præuidit illis obuenire posse eos munire, & postremum prece fusa, illos Domino commendare. In primis ergo dicit: Filio li adhuc modicum, id est, modico tempore, vobiscum sum. Modicum autem hoc tempus, quo sedicit cum illis futurum, accipi potest dupliciter, vt indicat D. August. Aut scilicet pro tempore illo breuissimo, quo ante mortem & captiuitatem suam futurus erat cum Apostolis. Nam post resurrectionē suam non iam amplius cum eis solito more conuersabatur, vnde tunc dixit eis, vt est Lucæ vltimo. Hæc locutus sum vobis, cum adhuc essem vobiscum; hoc est, cum adhuc essem in mortali corpore, in quo & vos nunc adhuc estis. Aut potius non solum pro hoc tempore, sed etiam simul pro toto illo tempore, quo post resurrectionem cum eis corporaliter erat conuersaturus vsq; ad ascensionem suam, mādudans & bibens cum eis per 40. dies, vt est Act. 1. De eo enim modico tempore videtur istud accipiendum, post quod euenturū erat quod sequitur; quæ reus me, secundum corporalem scilicet meam præsentiam, quod post Domini in cælos ascensionem contigit Apostolis, quando desiderabant & cupiebant præsentiam Domini iam absentis. Quod autem sequitur; & sicut dixi Iudæis, &c. sic est distinguendū vt illa verba; & vobis dico modo; sint secundam partem comparationis, respondens particulæ, sicut, vt sit sensus: Et sicut dixi olim Iudæis, quo ego vado, vos non potestis venire; ita etiā idem dico vobis modo, nepe quod quo ego modo vado, hoc est, mox sum iturus, eo vos non potestis venire. Vado enim ad patrem per mortem, eo autem vos vestra opera & virtute omnino nō potestis venire, aut saltem nec dum potestis venire, siue quia per imperfectionem vestram necdum apti estis regno Dei aut morti pro eius gloria tolerandæ, siue quia secundum patris ordinationem adhuc aliquandiu ad aliorum ædificationem manendum vobis est in mortali hoc corpore. Dixerat istud olim Iudæis Dominus; vt scribitur c. 7. Ioannis, in c. Concordiæ 75. vbi tractatum est prolixè an in eodem sensu istud dictum sit Iudæis, quo nūc dicitur Apostolis: & quomodo etiam hic variè hæc verba possint accipi, sicut etiā nunc est indicatū. Posteriori explicationi, qua intelligitur Dominus tantum significare voluisse quod necdum possent eo venire quo ipse iam ibat, magis conuenit quod mox Dominus Petro quæretū quod iret, respondit: Quo ego vado, nō potes me modo sequi, sequeris autem postea. Cæterum istud nunc Dominus dixit Apostolis secundum Chryostomū vt sui in eis excitaret & augeter desiderium. Cum enim aliquem charissimorum discedentem videmus, & eum maxime cum quo nobis non licet abire, maiorem in modum mouemur atque incendimur.

MANDATVM NOVVM DO VOBIS VT DILIGATIS INVICEM, &c.] Cum se iam abiturum dixisset, eos adhuc hic esse relinquendos, restabat vt formam præscriberet vitæ, quam inter se seruare deberent. Itaque monet, atque præcepit vt mutuo se diligant, vno hoc præcepto complexus omnia quæ pertinent ad hoc vt iuste & bene inter se viuant homines, & sine quo iuste &

A bene inter se viuere non possunt, Plenitudo enim legis est dilectio: & sine dilectione nihil rectè fit coram Deo, nec constanter fieri possunt quæ iusta cum hominibus requirit conuersatio. Quærendū tamen hic est, cur præceptum mutue dilectionis Dominus vocet nouum mandatum, cum & vetus lex idem continet mandatum, dicens: Diliges proximum tuum sicut teipsum. Ad quod faciliè & breuiter, sed non sufficienter fortasse responderet Diuus Augustinus ideo dici nouum mandatum, quia exuto vetere induit nos hominem nouum. Chryostomus, Cyrillus, & alij plerique intelligunt, mandatum nouum quod Christus hic dat, non esse simpliciter diligere inuicem, sed diligere eo modo qui significatur cum subditur; sicut dilexi vos; ita vt nouitas præcepti consistat in noue dilectionis modo què suo Christus demonstrauit exemplo. Modus autè iste dilectionis primū in eo consistit secundū D. Chryostomū, quod sicut Christus gratuito, & nec prouocatus nostris præcedentibus meritis, nec ob utilitatem à nobis consequendā nos dilexit: ita & gratis nos inuicem diligamus, non ob acceptū aut accipiendum bonum. Secundò secundum Cyrillū in eo consistit, quod quemadmodum Christus, nos dilexit plusquam seipsum, ita & nos inuicem diligamus plusquam nos ipsos: quo facile declaratur quomodo nouū sit dilectionis præceptum à Christo datum. Lex enim, inquit Cyrillus, fratrem diligendum esse ait, sicut seipsum. Christus autem magis nos quam seipsum amauit. Nouus atq; inauditus huius dilectionis modus, quo nos affici iubet, nihil omnino dilectioni fratrum anteponebat, non gloriam, non diuitias, non corporis huius mortem, si opus fuerit pro salute fratris mori, quod à beatis saluatoris discipulis factitatum esse videmus. Hæc ille. Postremum secundum explicationem Caietani, modus, ratione cuius dilectio à Christo præcepta dicitur nouum præceptū, & differt à præcepto veteris legis, in eo consistit, vt sicut Christus nos dilexit spiritualiter, & ad vitam æternam, ita nos inuicem spiritualiter diligamus, adnitentes; vt ad vitam nos mutuo promoueamus æternā. Legis enim præceptum tantum formam & modum naturalis dilectionis exigebat, vt sicut seipsum homo naturali diligit amor, eia & proximum suum diligeret. At lex quidem exigit spiritualem dilectionis modū, & supernaturalem. Itaque vt hæc tria, simul cōprehendamus, modus dilectionis, ratione cuius hoc præceptum plerique intelligunt hic dici nouum, est, vt ad exemplum Christi nos gratuito diligamus, & ad salutem æternam, propter quam fratribus parandā, facultates imò & proprium corpus parati sumus perdere. Verum non apparet quod ratio ne illius modi quem significant illa verba, sicut dilexi vos; Christus mandatum hoc iam vocauerit nouum: quia & Ioannis Epistolæ 1. cap. 2. & in 2. Epistola cum hoc nouum mandatum repetit ex Christi doctrina, tantum dicit, vt diligamus alterutrum nec addit, sicut & Christus dilexit nos, quod tamè addendum erat: si hoc loco illa verba, sicut dilexi vos, pars sunt præcepti noui, quod modo se Christus suis dare dicit: Et Dominus ipse mos subiicit: in hoc cognoscent omnes quia discipuli mei estis, si dilectionē habueritis ad inuicem, nec addit; Sicut dilexi vos. Vnde apparet quod simpliciter illud; vt diligatis inuicem; debeat hic intelligi esse mandatum illud nouum quod se suis dare Christus asserit, quāuis præceptum hoc non de quauis sit intelligendum dil

dilectione; sed de Christiana. Proinde videndum A
cur hoc præceptum dicatur à Christo nouū. Et qui
dem si Ioannis in Epistolis loca obseruantur, vide
bimus ob id dici præceptū mutæ dilectionis, præ
ceptum nouum, quod cum iam moribus hominū
esset antiquatū, & Iudæi illud nimis imperfecte in
telligerent, Christus nouus magister illud renoua
uit, inculcavit, & absoluit, non tantū docendo, sed
etiam ipso opere perfectissimè adimplēdo, & suis
per cōmunicatiōem sui spiritus donando, vt & il
lud ipsi præstare perfectè valeant. Et rursus quia
pro variis legis Mosaicæ præscriptis & cōstitutiōni
bus, quæ hoc mandato antiquantur, vnice & singu
lariter hoc mandatū Christus exigit. Ob hæc enim B
rectè mandatū hoc etsi vetus, & non solū in lege
datum veteri, sed etiam ab initio conditi hominis,
tamen nouū dicitur & lex Christi peculiariter, de
qua dixit Paulus: Alter alterius onera portate, sic
adimplebitis legem Christi, præceptum scilicet dile
ctionis. Vnde Ioānes, Charissimi, inquit, non mā
datum nouū scribo vobis, sed mandatū vetus, quod
habuistis ab initio. Mandatum vetus, est verbum
quod audistis. Iterum mandatū nouū scribo vobis,
quod verum est in ipso & in vobis. Non nouū
dicit hoc mandatū, sed vetus, quia traditū ab ini
tio: Nouū tamen rursus, quia in Christo manda
tū huius renouatore verū est. Nemo enim illud ple
nius vnquam impleuit, cum animam suam posuerit C
pro nobis inimicis, & quia in ipso datur vt idē sit
in nobis verum, hoc est, vigeat in nobis minimè
fucata, sed solida, a officiosa, & dens dilectio. Simi
li ergo modo mandatū hoc dicitur nouū, quo lex
quidem dicitur noua, & spiritus Evangelicus
spiritus nouus: & testamentū Christi dicitur nouū.
Nam & testamentum hoc fuit ab initio: sed quia
per Christum est promulgatum ac confirmatū post
vetus testamentum: quod per illud antiquatur: ob
id nouum dicitur. Sic enim & mandatū hoc etsi
semper ab initio fuerit traditum, tamen ante Chri
stum nunquam ita celebratum est: neque tam ardē
ter passim & perfectè vnquam homines exercue
runt mutuum inter sese dilectionem. Quod autē se
quitur in verbis Christi, sicut dilexi vos, additū est
vt prouocatiuum ad obseruationem præceptæ mu
tæ dilectionis, per propositum exemplum Chri
sti: Si enim Christus nos dilexit, & nos multo ma
gis debemus alterutrum diligere. In hoc tamen ex
emplo proposito etiam simul indicatur & modus
præceptæ nobis mutæ dilectionis qui supra est in
dicatus, nimirum vt verè, efficaciter & spiritualiter
nos diligamus mutuo, parati etiam animam pro fra
trū ponere salute si res poposcerit. Quod verò sub
iungitur; vt & vos diligatis inuicē, dupliciter po
test accipi. Altero modo: vt sit repetitio propositi
mandati, quia illud firmiter Dominus suorum menti
bus inculcare voluerit, & sit sensus: Mandatū no
uum do vobis, vt diligatis inuicē, sicut dilexi vos,
vt, inquam, sic etiā vos diligatis inuicem præcipio
vobis. Similis repetitio est & postea in oratione
Christi ad patrem, cum orat pro fidelium vnitate,
dicens: Vt omnes vnū sint, sicut tu pater in me &
ego in te, vt & ipsi in nobis vnū sint. Altero mo
do: verba illa coniungi possunt cum eo quod præ
cedit: sicut dilexi vos; vt significetur finis propter
quem Christus se dicat illos dilexisse, & sit sensus,
sicut dilexi vos, propterea vt & vos diligatis inuicem.
Sic enim D. August. se significat intellexisse,
cum tractans hæc verba habet: Ad hoc ergo nos

dilexit, vt & nos diligamus inuicem, hoc nobis cō
ferens diligendo nos, vt mutua dilectione conftrin
gamur inter nos.

IN HOC COGNOSCENT OMNES QVIA
DISCIPVLI MEI ESTIS, SI DILECTIO
NEM.] Indicatur hic ratio quare singulariter dile
ctionis mutæ mādatum eis tradat, ac se in ea sin
gulariter imitandum velit, nimirum quod ipse pri
mus supremam hominibus exhibuerit charitatem,
& in tota pro hominibus dispēatione vnice & sin
gulariter suam erga homines commendauerit chari
tatem, quam proinde imitari debeant qui eius
volunt haberi discipuli. Discipulus enim in eo ma
gistrum maximè debet imitari, quod magistro est
propriū. Dixit ergo: Si velitis haberi apud ho
mines discipuli mei, ex hac re maximè cognoscent
omnes, vos esse discipulos meos, si vos mutuo di
ligent diligentes. Dilectionem enim mutua ita
proprie & eximie ego primus verbo docui & exem
plo, vt eam non ab alio didicisse & accepisse possi
tis videri quam à me, & vt contra non possitis vi
deri mei discipuli, si ea destitutos viderint homi
nes. Obseruanda autē diligenter nota, qua suos di
cit Dominus agnoscentos discipulos. Ioānis enim
discipuli ex ieiuniis & vitæ austeritate agnosceban
tur: Phariseorum discipuli ex vestitus genere & cō
remoniariū quarūdam obseruatione: Philosopho
rum discipuli ex certa sententiæ cuiusdam opinio
ne. At Christus mutæ dilectionis signo suos dicit
agnoscentos, quod hanc ipse maximè & exemplo
docuerit & verbo, atque solus suis possit dare se
ctatoribus. Itaque hæc nota in primitiua Ecclesia,
agniti sunt discipuli Christi, cum scilicet viderent
eis esse cor vnum, animam vnā, omniaq; eis esse
cōmunia, adeo vt ob id ceterorū nemo auderet se
illis cōiungere, vt dicitur in Actis Apostolorū. Sic
& Tertullianus suo tempore testatur agnitos Chri
stianos, cum in Apologetico capite trigesimo,
explicans Christianorum disciplinam, totam eam
constituisse declarat in dilectionis exhibitione, ita
vt ob eam de eis dicerent Ethnici: Vide vt inuicem
se diligant, & vt pro alterutro mori sint parati: Frā
tres se mutuo etiam tunc vocasse Christianos tes
tatur, eosq; q̄ animo animaq; miscerentur, nihil
de rei communicatione dubitasse, omnia indiscreta
fuisse apud eos præter vxores, cœnam frequētasse,
quæ ἀγαπή Græca dictione, hoc est, dilectio diceret
ur in qua inopes quique iuuaretur. Hæc nota quo
niam iam passim destituuntur Christiani, sit vt ap
ud incredulos malè audiat nomen Christianorū,
nec pro Christi discipulis apud eos habeantur qui
illius volunt videri & haberi discipuli, cum audien
tes Christū suis charitatem maximè commendasse
verbo & exemplo, cōspiciunt tamen apud Christianos
principē cum principe, regnum cum regno, ci
uitatē cum ciuitate iugibus conflictari bellis, ac in
ter priuatos insanissimas apud iudices tractari li
tes, & acres omnium inter se de quamlibet friuola
causā digladiationes. Erūt alia quædā Christo pro
pria & singularia, vt miracula, ac virtutes multæ: de
dit suis certa quædā sacramenta, quibus ab aliis di
stingerentur. At his omnibus nō dixit agnoscentos
suos discipulos, sed sola dilectione mutua. Miracu
la enim non omnium erant futura discipulorū, sed
nec tantum eorū qui veri germaniq; ipsius futuri
erāt discipuli. Siquidem supra quibusdam miracu
lorum operatoribus dixit se in nouissimo die dictu
rum: Non noui vos. Sic & sacramenta non tantum
vero

verorum futura erant discipulorum, cum ea cū ca
tholicis cōmunia habeant heretici. Dilectio autē
vt omnibus competit Christi discipulis, ita & solis,
omnium aliarum virtutum caput & origo, in Chri
sto singulariter elucens. Ideoq; vera, propria, & cer
ta hæc est verorum Christi discipulorū nota. Vnde
doctè tractans hæc Domini verba scripsit Diuus
Augustinus: Tanquam, inquit, diceret: Alia munera
mea habent vobiscum non mei, non solum naturā,
vitam, sensus, rationem, & eam salutem quæ homi
nibus pecoribusque communis est, verum etiam
linguas, sacramenta, prophetiam, scientiam, fidem,
distributionem rerum suarum pauperibus, & tradi
tionem corporis sui vt ardeant, sed quoniam chari
tatem non habent, vt cymbala cōcrepāt, nihil sunt,
nihil illis prodest. Non ergo in illis quamuis bo
nis muneribus meis, quæ habere possunt etiā non
discipuli mei, sed in hoc cognoscent omnes quia
mei discipuli estis, si dilectionem habueritis ad in
uicem. Hæc ille. Hæc nota distinguitur discipulus
Christi à discipulo Moysis, quia, vt inquit August.
breuis differentia legis & Euangelij est timor & a
mor. Hæc nota dignoscitur omnis hereticus & schis
maticus, vt qui sese à fraterna subtrahat dilectione.
Hæc cognoscitur non tantum apertè malus Chri
stianus, sed & omnis hypocrita, cum charitate car
eat, quatenus exterius præ se ferat multam san
ctitatem. ac vt homines nos cognituros hic dicit
Dominus, q̄ simus ipsius discipuli, ita & Ioannes
dicit nos cognoscere nos ipsos. Filioli, inquit, mei nō
diligamus verbo, neque lingua, sed opere & verita
te. In hoc cognoscimus quod ex veritate sumus. Pro
inde sicut optandum est vt hæc nota Christiano
rum Ecclesia magis apud incredulos inlaureat
ad gloriam nominis Christi, ita vnicique curan
dum, vt per eam & sibi & aliis agnoscat esse ve
rus Christi discipulus.

DICIT EI SIMON PETRVS: DOMINE
QVO.] Dum audiret Petrus Dominum dicentem:
Quo ego vado, vos non potestis venire; & præ
feru do quodam erga Dominum amore, cuperet
semper adesse ei, doleretq; se ab illo separandum,
alios præueniens Apostolos, qui ferè illi locū reli
querunt rogandi & respondendi omniū nomine,
rogat quo sit iturus Dominus, quasi omnino secu
rurus si sciret quo esset iturus. Cui Dominus nec
dum quidem aperit quo esset iturus, sed tantum re
perit quæ prius omnibus dixerat, significans eum
merito illi contentum esse debere, nec de sua prō
pitudine nimis debere confidere. Addit tamē
quod illius dolorem propter separationē mitiget
& consoletur, cum dicit: Sequeris autē postea. Cæ
terum Diuus Cyrillus duplicè affert responsionis
Domini sensum: quorū primus est vt significetur
Petrum non potuisse tunc Christum ad cœlos eū
tem sequi, secururum autem postea, cum supernæ
ciuitatis cuius factus, cum aliis sanctis regnurus
esset cum Christo, vt sit sensus; vado ad cœlos quo
tu necdū potes conscendere. Alter sensus est, vado
ad mortē, ad quam sustinendam tu necdum me po
tes sequi, nempe quod necdum indutus virtute ex
alto, mortis posset pericula contemnere, & terrorē
eius penitus superare, quem accepto spiritu facile
postea superauit. Vtrumque hunc sensum: conue
nit simul completi hoc modo: Vado per mortem
ad patrem, tu verò necdum me potes eo sequi, tum
quod imbecillior sis quam vt mortem possis con
temnere, cum quod necdum sit ordinatum à patre

tempus impletū, quo ad ipsum recipiaris: sequeris
autem postea, cum Spiritu Sancto corroboratus,
tempore destinato per mortem pro Dei gloria etiā
toleratam, ad patrem quoque in cœlis assumeris.
Proprie autem inter Apostolos Petro competit il
lud; lequeris autē postea, quod hic etiā simili mor
tis genere, nempe per crucem, sit receptus in cœlū.
Vnde post resurrectionem Dominus ad hoc si
gnificandū dixit peculiariter Petro: Sequere me,
cum iā parabolicè significasset quo genere mor
tis clarificaturus esset Deum, vt scribitur Ioannis
ultimo. Porro quanquam audiret Petrus se nō sem
per separandum à Domino quem amabat, tamen
moræ impatiens, & neque ad tempus sustinens ab
eo diuelli: Quare, inquit, nō possum te sequi modo;
Animam meam pro te ponā, quasi dicat: Quid pro
hibere potest ne te sequar, cum etiam pro te sim pa
ratus mortem subire si res ita poposcerit? Putauit
fortasse Petrus, vt habet Cyrillus, dominum ad a
lia Iudæorum loca vel ad alienigenas Christum esse
profecturum, qui Iudæorum crudelitatem & fu
rorem superaturi erant, atque ob id quod ad seque
lam ipsius possit admitti, paratū se pronunciat non
solum pericula quæuis & mala cum eo pati sed et
iam mortē pro ipso subire. Aut suspicabat Christum,
ita vt res erat, significare se per mortem itu
rum ad aliam vitā, ad quam cū Christo se sequi pos
se nunc putauit, quod & ipse paratus esset pro ipso
mori. Et quidē his verbis Petrus syncerè suam ex
pressit voluntatem & propositum, virium suarum
ignorans imbecillitatē: & præ nimio amore ac de
siderio plus de se quam poterat præsumens: Domi
nus autem inspiciens eius infirmitatem, ob id non
ignorans nimie præsumptionis esse huiusmodi ser
monem, reprimat quidem eius præsumptionem, nō
tamen seuerè illum in cessit, vt qui sciret indiscre
tam hanc præsumptionem non profectam ex corde
fictō, sed amore feruido & incircumspecto. Animā
inquit, tuam pro me pones? Circa quæ verba pul
chrè sic philosophatur D. Augustinus ex persona
Christi: Itane, inquit, facies pro me, quod non
dū feci pro te? Animam tuam pro me pones? Preire
potes, qui sequi non potes? Cæterum post hæc ver
ba, priuquam subiiciatur prædictio negationis quæ
sequitur in Ioanne, iam rectè intelligitur Petro di
cta à Domino quæ Lucas refert, quibus non Petro
tantum, sed & aliis imminens ob eorum infirmita
tem & diaboli tentationem periculum ostendit.

AIT AVTEM DOMINVS SIMONI:
SIMON, ECCE SATANAS EXPETIUIT.]
Subiungit hæc in Luca post sermonem quo
Dominus Apostolorum pro primatu contentio
nem repressit, idque conuenienti ordine. His enim
Domino Apostolos à pri natus cogitatione reuo
cat ad imminentiū sibi periculorum cogitatio
nem vt humiliarentur, simulque insinuat quis eorum
post se sit futurus caput, ne deinceps in eandem
recidant contentionem. Dum enim singulariter
Petro loquitur, ac pro illo se peculiariter rogasse di
cit, eiq; mandat vt conuersus confirmet fratres
suos, satis indicat hunc futurum reliquorum caput;
Cæterum Græca non habent datiuum. Simoni, sed
geminatum habent nomen, Simon Simon, quo
modo & Beda refert in commentariis, & Diuus
Hieronymus in Dialogis contra Pelagium, & Di
uus Ambrosius libro de Vocatiōe Gentium pri
mo, capite ultimo. Seruit autem hæc duplicatio af
fectui & attentioni excitādæ. Quasi dicat Dominus,
Simon

Simon Simon, magna de te praesumis, sed audi alium. Ecce, satanas expetuit vos, &c. Pro, expetuit, Graecis est *ἔπιπροσέτατο*. Est autem Graecis *ἔπιπροσέτατο*, proprie exposcere aliquem ad poenam aut torturam quod Latinis dicitur deposcere. Diuus Ambrosius loco praedicto, & diuus Cyprianus epistola quarta libri quarti, & Tertullianus libro de Fuga in persecutione, habent postulauit. Cribraret autem hic translative positum est pro commoueret, concitaret, & tentationem impulsu agitarer, quemadmodum in cribro triticum agitatur & commouetur, cum puluere quis a tritico vult secernere. Vnde Diuus Cyprianus legit vexarar, Diuus Ambrosius cerneret, Tertullianus discerneret. Sensus ergo est: quod quemadmodum satanas, id est, aduersarius humani generis olim ad tentationes deposcit Iob & impetrauit: ita etiam nunc flagitarit tentare, & tentationibus suis concutere & agitare Apostolos, quod & impetrauit. Nunc qui haecenus, ut modo dixit Dominus, permiserant cum Domino in tentationibus ipsius, nunc derelicto Domino dispersi fugerunt. Hinc autem descendit, diaboli potestatem ligatam esse non solum ad nocendum, sed etiam ad tentandum, vnde & docemur a Christo Deum precari ne ipse nos inducat in tentationem, sed liberet nos a maligno. Porro bene Dominus tentationem Apostolis inferendam comparat concussioni tritici in cribro, non solum ad significandum tentationis grauitatem, sed etiam quia sicut triticum ex concussione cribri nihil laeditur, sed purgatur a puluere, ita per tentationem Apostolorum collegio illata, Iudas quidem tanquam puluis excidit & separatus est: reliqui vero tanquam triticum in cribro permanerunt in protectione gratiae diuinae, purgatiore facti per illam tentationem, nihil vero incommodi ex ea diu contra hentes. Cessit enim ex Dei prouidentia haec tentatio ipsis contra satanae intentionem in bonum, quemadmodum & diuo Iob. Similis comparatio est & Amos capite 9. cum Iudaeorum dispersione Dominus praedicit: Ecce, inquit, mandabo ego, & concutiam in omnibus gentibus domum Israel, sicut concutitur in cribro, & non cadet lapillus super terram. Quo significatur, quod quemadmodum cum lapilli simul cum puluere concutuntur in cribro, puluis quidem excidit: remanent autem lapilli: ita per concussionem populi Iudaici, omnes quidem peccatores, qui instar pulueris quem proicit ventus a facie terrae leues sunt, perituri essent: seruandi autem iusti, qui instar lapillorum sunt graues virtute. Est & apud Ecclesiasticum capite 27. comparatio desumpta a concussione tritici in cribro, sed ad longe alium finem accommodata, cum dicitur: Sicut in percussura cribri remanebit stercus, sic aporia hominis in cogitata illius. In qua sententia qui dam libri male habent pro percussura, peritura, cum Graecis sit *ἡ κομψία*, id est, in concussione: male item plerique habent puluis, pro stercus, cum Graecis sit *κομψία*, quae dictio proprie stercus significat, sed hic accipi debet pro quicquiliis, & reiectamentis, quasi sunt furfures & paleae & est sensus: Quemadmodum in cribro concusso farina transfere remanet furfures, sic aporia, id est, angustia hominis remanet in cogitatione illius, quia in afflictione constitutus si nit menti suae elabi bona quibus fruitur, nec ea attendit aut in memoriam reuocat, sed tantum praes oculis habet mala quibus premitur, cogitatione ea semper reuolues. Sequitur in

verbis Christi Ego autem, inquit, rogavi pro te. Et quidem, pro omnibus rogavit Dominus. Nam postea in oratione apud Ioannem dicit; Pater sancte, serua eos in nomine tuo. Pro Petro tamen singulariter se dicit rogasse, tum quod ille grauius erat tentandus & lapsurus, tum quod ille aliorum erat a Christo constitutus caput, per quem alij erant, confirmandi, vnde oratio pro illo redundabat etiam in alios. Rogasse autem dicit pro Petro, non ut non concuteretur a satana quemadmodum ille postularat, Id enim in bonum Petri, Apostolorum, & nostrum, satanae Deus permittitur erat, sed ut non deficiat, inquit, fides tua, illa scilicet ob quam te olim beatum pronunciaui, ob quam te petram appellauit, super quam aedificaturus essem Ecclesiam meam, contra quam porta inferi nunquam essent praualiturae, Vt, inquam, haec tua fides, etsi tentationum procellis agitata vacillet, non tamen deficiat. Qui n parte Christus, quae pater semper audit, exauditus est pro sua reuerentia. Nam etsi ore Petrus Christum negauit, fidem tamen semper in corde seruauit: aut si ad tempus etiam fidem perdidit, non tamen ea defecit, quia mox eam recepit. Et quidem satanas non alia ratione postulauit tentare & concutere Apostolos, quam ut Petri aliorumque deficeret fides, eaque deficiente rueret Ecclesiae aedificium, quod super Petrum & alios Christus erigere moliebatur: ut autem suam non assequeretur intentionem, Christi nobis impetrauit oratio, longe apud patrem efficacior quam possit esse postulatio satanae quatumuis iustis munita rationibus, ut proinde eius pro nobis intercessio magis considerare debeamus, quam satanae contra hos accusatione formidare. Quo autem Petrus intelligeret orationem pro se factam etiam ad alios redundare, nec ceteri se a Domino neglectos arbitrarentur, subiicit: Et tu aliquando conuersus, viscilicet orationis meae pro te fusae, confirma vicissim fratres tuos in fide, & spe venae impetranda. Quibus verbis manifeste satis Christus Petrum ceteris praeficit. Notandum tamen quod non dicit, subditos tuos, sed fratres tuos, officiumque Ecclesiastici praepositi significat esse non dominari, sed confirmare in bono imbecilliores, ac salutis eorum curam agere, cum dicit: Confirma. Cum autem Petrus tanquam Apostolorum & Ecclesiae totius capiti dictum sit: Ego rogavi pro te ut non deficiat fides tua; hinc plerique patres recte intellexerunt hanc Christi orationem etiam pertinere ad totam Ecclesiam, atque peculiariter etiam ad cathedram Petri, quae nunc est in Ecclesia Romana, intelligentes virtute huius orationis, totam Christi Ecclesiam nunquam defecturam a fide, imo nec Ecclesiam illam particularem in qua est cathedra Petri, & legitima Episcoporum a Petro successio, quae nunc est in Ecclesia Romana. Quod enim Petro dictum est, ad totam Ecclesiam non pertinet, nisi ratione cathedrae & Ecclesiae Petri, quae in tota Ecclesia primatum obtinet. Sicut quod Petro supra dictum est: Tibi dabo claves regni caelorum; in Petro toti etiam dictum est Ecclesiae, quae in Petro claves illas accepit, sed ratione Cathedrae Petri quae eas habet a Petro claves per successionem. Hinc D. Bernardus contra errores Petri Abilaiardi, in Epistola ad Innocentium Papam: Oportet, inquit, ad vestrum Apostolatam referri pericula quaeque & scandala in regno Dei, ea praesertim quae de fide contingunt. Dignum namque arbitror ibi potissimum resariri damna fidei, ubi non possit sentire fides defe-

defectum. Cui enim alteri sedi aliquando dictum est: Ego pro te rogavi Petre, ut non deficiat fides tua. Haec ille, cuius sententiam in his Christi verbis longe ante intellexit & D. Cyprianus, Epistola tertia libri 1. sic scribens Cornelio de haereticis: Nauigare audent, & ad Petri Cathedram atque Ecclesiam principalem, vnde vnitas sacerdotalis exorta est, a schismaticis & profanis literas ferre, nec cogitare eos esse Romanos, quorum fides, Apostolo praedicante laudata est, ad quos perfidia non possit habere accessum: Item Hieronymus aduersus Rufinum: Romana fides Apostolico ore laudata, non recipit contra fidem vllas praestigias, etiam si Angelus aliter annunciet quam semel praedicatum est. Patet ergo patres intellexisse ex his Christi verbis, singulare privilegium cathedrae Petri & Ecclesiae Romanae, pro qua quam efficax haecenus fuerit Christi oratio, ipsa docet experientia cum omnibus aliis Apostolicis ecclesiis a fide dilapsis, haec sola in fide qua ab Apostolis accepit perseuerat. Vnde Lucius ille gloriosus martyr & pontifex ante annos mille & circiter trecetos, ad consulta occidentaliu per Gallias & Hispanias Episcoporum ex autoritate sedis Apostolicae respondens, post explicatam de omnibus eiusdem sedis sententiam, subiungit in haec verba: Haec sancta & Apostolica mater omnium Ecclesiarum Christi Ecclesia, per omnipotentis Dei gratiam, a tramite Apostolicae traditionis nunquam errasse probatur, nec haereticorum nouitatibus deprauata succubuit, sed ut in exordio norma fidei Apostolicae percepit ab authoribus suis, Apostolorum Christi principibus, illibata sine tenus manet, secundum ipsius Domini saluatoris nostri diuinam pollicitationem, qui discipulorum suorum principi in suis fatus est Euangelis: Petre, inquit, ecce satanas expetuit ut cribraret vos sicut qui cribrat triticum, ego autem pro te rogavi ne deficiat fides tua. Haec ille, post quem eadem habet & Agatho pontifex in Epistola quam scribit contra Monothelicam haeresim ad Constantinum imperatorem, & Heraclium, ac Tiberium Augustos, Cum autem quae per Petrum ad Romanam pertinet Ecclesiam, non pertineant ad eam nisi ratione eius qui in sede Petri legitime succedit Petro, sicut clausus regni caelorum non habet Ecclesia Romana, nisi in eo qui Petro in ea succedit Ecclesia: hinc non inefficaciter quidam colligunt ex Christi verbis secundum patrum intelligentiam acceptis, nunquam etiam a fide defecturum eum qui legitimus fuerit Petri in sede ipsius successor, ut cuius sit, secundum Christi praecipuum, fide in hominibus per haereticorum doctrinam deficiente, confirmare fratres suos. De qua re qui exactam requirit disputationem, legat Albertum Pighium lib. 4. Ecclesiasticae Hierarchiae, ubi valide contra quorundam calumniam ostendit, nullum vnquam Romanum pontificem fuisse haereticum aut haereticum, & argumentum Canonistarum declarat esse inefficax, quo ex ca. Si papa dist. 40. colligunt pontificem posse errare in fide, quia in eo capite dicitur, quod pontifex cunctos iudicaturus, a nemine est iudicandus, nisi forte deprehendatur a fide deuius, cum conditionalis nihil ponat, nec affirmet.

ET TVNC DICIT ILLIS IESVS: OMNE SAVOS SCANDALVM PATIEMINI. &c.] Conuenienter praedictis Lucae verbis subiiciuntur haec ex Matthaeo & Marco Domini verba. His enim iam aperte denunciat Dominus, Apostolorum fidem, propter diaboli tentationem, defecturam

aut vacillaturam, quod superioribus verbis significare voluit. Cum ergo dixisset diabolus petuisse & impetrasse tentationem Apostolorum, his nunc verbis declarat cur id dixerit, & qualis sit futura illa tentatio, ac quando. Omnes, inquit, vos scandalum patiemini in me, hoc est, propter ea quae in me fieri videbitis, a fide deficietis, aut in ea vacillabitis, idque non longo post tempore, sed in hac ipsa nocte. Ut autem minus discredere aut contradicerent huic praedictioni Apostoli, atque ut minus propter istud turbarentur, hoc ipsum quod euentum erat, in scripturis praedictum esse ostendit. Scriptum est enim, inquit, Percutiam pastorem, &c. Desumptum est autem hoc testimonium ex Zachariae 13. ubi sic legimus: Phraemea suscitare super pastorem meum, & super virum coherentem mihi, dicit Dominus exercituum: Percute pastorem, & dispergentur oves. Pastor Domini bonus, Christus est, idem & vir coherentis Domino, aut, ut Hebraea habent, proximus illi est, quia ei consubstantialis, & dilectus filius. Quod autem gladio Dominus iubet ut super hunc excutatur, & eum percussit, significat ex Dei voluntate persecutionem contra eum mouendam, in qua ipso detento & iam percussio, dispersi fuerunt pastoris huius oves, nempe Apostoli, qui omnes fugerunt, ipso solo inter hostium manus relicto. Itaque quoniam huiusmodi ad gladium facta iussione nihil aliud significatur, bene Dominus siue Euangelista sensum potius quam verba referens, scriptum dicit ex persona Dei: Percutiam pastorem, &c. Ne autem dispersi Apostoli desperarent, & ob fugam putarent se non recipiendos rursum in Christi gratiam, promittit se post resurrectionem suam venturum ad illos. Postquam, inquit, resurrexero, praecedam vos in Galilaeam. Magna consolatio, quod se dicat praesensurum, quasi dicat: Antequam vos fugientes redeatis in Galilaeam patriam vestram, ego illuc ibo videndus a vobis, vosque excepturus. In Galilaeam autem se videndum praedicit, tum ut a timore Iudaeorum liberati crederent ei quod dicebatur: tum quod ibi plures quam in Iudaea Dominus haberet discipulos, quibus se videndum palam exhibere voluit, ut infra dicitur: Obseruanda autem hic mira Domini lenitas. Moriturus ibat pro Apostolis, & tamen ob instantem eorum fugam non illos seuerè & amaro animo increpat, & insuper suam illis post fugam promittit benignitatem. Ceterum Petrus ex magno erga Dominum amore, alienum plane a se putans, ut Christi periclitantis iam causa, offendiculum pateretur, Et si, inquit, omnes scandalizati fuerint in te, ego nunquam scandalizabor, triplici nomine per indiscretionem peccans quia scilicet Domino contradixit, & quia aliis sese praetulit, & quia de se nimis praesumpserat, non attendens suam fragilitatem. Quoniam autem ex amore proficisceretur huiusmodi assertio, non seuerè illum Dominus redarguit, quia tamen plus de se quam de aliis praesumpserat, magis etiam aliis scandalizandus praedicitur. Amen, inquit, dico tibi quia tu hodie in nocte hac antequam gallus cantet, ter me negabis. Circa quae verba ex Marco oritur nonnulla difficultas. Cum enim tres Euangelistae asserant Dominum dixisse Petrum se ter negaturum antequam gallus cantaret: Marcus dicit, antequam gallus bis vocem dederit, quod quomodo postea sit impletum, Marcus in sequentibus distinctè enarrauit, ex quo consequitur Petrum non ter ante galli cantum Dominum negasse, ut dicunt tamen tres Euan-

gelista. D. Augustin. hanc tractans difficultate lib. 3. A de consensu Euang. sic eam putat dissoluendam, vt dicatur tres Euangelista dixisse trinam Petri negationem futura ante galli cantum, quia ante illa coepa fuit, & in ipso etiam animo consummata, vt sic sit dictu, ter me negabis, quomodo si alicui diceretur: Antequam cantet gallus, ad me scribes Epistolam, in qua mihi ter conuiciaberis. Id enim verum quis dixerit, etiam si Epistola non fuerit absoluenda ante omnem cantum galli, sed ante cantum galli incepta, post eum finiatur. Verum hanc solutionem non esse conuenientem ex eo patet, quod tres illi Euangeliste, qui dicunt Dominum dixisse Petrum negaturum se ter, antequam gallus cantaret, postea ostensuri impletam fuisse Domini predictionem, omnes tres Petri negationes narrat ipso opere impletas, priusquam narrent gallum cecinisse: vnde patet eos non in illo sensu accepisse quod nunc dicunt Dominum dixisse Petrum ter se negaturum ante galli cantum, quia ante eum trina negatio erat incipienda, sed quia ante eum erat consummata. proinde ommissis aliis rationibus quibus quidam student conciliare Euangelistas, dicendum est tres Euangelistas de illo loqui cantu galli, qui ab hominibus maxime solet obseruari, a quo scilicet vltima noctis pars, quae quarta olim dicebatur vigilia, dicitur gallicinium. Duabus enim potissimum vicibus galli in nocte canere consueuerunt. Semel non diu post medium noctis, & secundo cum iam adhuc duae aut tres vel circiter horae supersunt, quando in cantu perseverat vsque ad tempus quod concicinium dicitur, a quo secundo cantu quarta noctis vigilia dicitur gallicinium. Marcus itaque rei in Petro gestae, vt ab ipso Petro audierat, accuratam praescribens historiam, vtriusque cantus galli meminit, cuius meminit & Iuuenalis satyra nona, dicens: Quod tamen ad cantum galli facit ille secundi. Proximus ante diem caupo sciet, per cantum galli secundi intelligens secundum cantum galli & per hoc describere volens tempus illud quod gallicinium dicitur. Reliqui vero tres Euangelista posterioris tantum cantus galli meminerunt, vt qui sit praecipuus, & a quo pars noctis dicatur gallicinium: proinde idem ab omnibus est significatum, nempe ter Petrum negaturum ante tempus illud noctis quod gallicinium dicitur, quod tempus secundum communem quidem loquendi modum, simpliciter notatur per galli cantum, secundum accuratorem vero loquendi rationem, notatur per secundum cantum galli. Ex praedictis & ex sequenti narratione Marci patet, quod cum hic dicitur apud eum, priusquam gallus bis vocem dederit, illud, bis, accipiendum esse pro duabus diuersis vicibus & temporibus, non autem simpliciter, vt duplicatum significet sonum. Cum emphasi autem apud Marcum dicit Dominus Petro: Tu hodie, Tu, inquit, singulariter, qui praeter alios te singulariter putas constantiore, non quidem post aliquot dies, sed hodie, imo in nocte hac praesenti, idque etiam diu ante finem eius, nimirum ante gallicinium, praeterquam quod cum aliis me derelictum fugies, etiam negabis, idque non semel tantum, sed ter in tam breui temporis spatio. Quomodo autem Petrus Dominum erat negaturus, explicatur in Luca cum dicitur: donec ter abneges nosse me, id est, donec abneges quod tu noueris me. Dixit enim: Non noui hominem. Ceterum vt bene Dominus nocti tribuit scandalum discipulorum, & Petri negationem, quod nocti conueniat peccata & errores: ita bene finem negationum imponit in cantu galli, quod per hunc lux an-

nucietur instare, & homines a somno excitetur, vt, quo signo monentur homines surgere a somno, eodem & Petrus moneretur agnoscere suum errorem: Petrum autem praeter alios Dei providentia cadere grauius erat permittitur, iusto quidem iudicio, nimirum quia de se nimis praesumendo aliis se praetulerat, sed tamen propter bonum aliquod, nempe vt disceret Petrus, & nos in illo, quantum sit temeritatis hominem confidere in seipso, quamque necessarium sit Dei implorare gratiam, sine qua nostra dilectio & propositum non possit vel ad breue tempus perseverare. Et rursus vt qui aliis erat praefendus, haberet vnde magis humiliaretur, & ex seipso disceret alienam copati & condescendere infirmitati. Cum autem Petrus auctoritate sui Domini, eum solita sua asseueratione praedicens trinam sui negationem, conturbati & humiliari debuisset, tamen testimonio suae conscientiae nimis confusus, vehementius etiam Domino contradicere perseverauit, eiusque constantiam & alij sunt imitati discipuli, nolentes illo videri inferiores. Quare factum est, vt deinceps de se modestius sentiret Apostoli, & a Dei magis penderet gratia, Christi que in se benignitate magis admiraretur & amarent. Mira enim hic Christi rursus eluxit lenitas, quod tam patienter Petrum & alios pertulerit contradicentes semel & iterum sibi, licet etiam scripturis & solita sua asseueratione (nempe, Amen dico vobis) confirmaret quod diceret, quodque post resurrectionem suam huiusmodi contradicentes suos, & contra fidem datam desertores tam benigne inuenerit & receperit. Ex cuius exemplo discendum nobis vt ne contra contradicentes nobis simus contentiosi, & vt aliorum infirmitatem benigne feramus.

ET DIXIT EIS: QUANDO MISI VOS SINE SACCVLO ET PERA, &c.] Pergit Dominus Apostolis praedicere mala sibi & ipsis imminuentia, aduersus ea volens illos esse munitos. Itaque significans alium fore iam rerum statum, quam in quo hactenus secum vixissent, Quando, inquit, misi vos ad praedicandum sine sacculo id est, loculis, in quibus reponeretis pecuniam, & sine pera in qua reconderetis cibum, & sine calceamentis, nunc quid aliquid defuit vobis rerum necessarium? At illi dixerunt: Nihil. Dei enim benignitate, omnium rerum affluentia eis vberimè parabatur. Quod autem subiugitur a Domino responsum, habet multam obscuritatem, Sed nunc qui habet sacculum, tollat similiter & peram, &c. Pro cuius loci vero sensu assequendo, primum sciendum male quosdam in priori sententia verbum, tollat, coniungere cum sequentibus, vt sit sensus: qui habet sacculum, tollat praeter sacculum etiam peram. Coniungendum enim est cum praecedenti in hunc sensum: Qui habet sacculum, tollat eum: similiter & peram qui habet, tollat eam. Ceterum ob ambiguitatem verbi, tollat, bifariam hic locus intelligitur. Quoniam enim in secunda sententia, cum dicitur, & qui non habet, videntur repetendi illi accusatiui, qui in priori sententia addebantur verbo, habet. Hinc quidam intelligit hic praecipere, non vt sacculum & peram secum nunc ferant, sed vt tollant ea vendenda, quo eorum pretio ematur gladius. Quod si nihil horum adsit vel tunicam potius pro parando gladio vendant. Verum haec acceptio verbi, tollat, non videtur conueniens, quod ex ipso modo loquendi omnino videatur significari Dominum nunc suis ob temporis diuersitatem permittere aliquod quod prius prohiberat. dicit enim per aduersariam coniunctionem: Sed

Sed

Sed nunc qui habet. Quasi dicat: Tunc qui habebat, non poterat tollere. Nunc vero qui habet tollat, hoc est, secum ferat. Cui sensui conuenit quod in missio- ne Apostolorum supra eodem verbo Lucas est usus, dicens: *μολὴν ἀγέρτε*, id est, nihil tuleritis in via, neque peram, neque pecuniam, &c. Secundum hunc autem sensum, quo tollere hic accipitur pro secum ferre, in secunda sententia ad verbum, habet, non possunt repeti accusatiui, sacculum & peram, sed subaudiendus est accusatiuus, gladius, qui postea per hyperbaton additur verbo, emat, vt sit sensus: Nunc qui habet loculos & peram, tollat ea secum: & qui non habet gladium, vendat tunicam suam, vel potius pallium suum, (est enim Graecis *ἰματίον*) & emat illum. Secundum hanc loci huius constructionem, & acceptionem verbi, tollat, intelligitur communiter Dominum priori sententia suis nunc permittere ob diuersitatem instantis temporis loculorum & peram vsus prius illis interdictum. Sed tum difficultas non parua exurgit, quomodo in posteriori sententia eis permittit vsus gladii. Nam quod Lyra & alij quidam intelligunt Dominum voluisse significare licitam esse Apostolis defensionem moderatam tempore persecutionis, plane videtur non congruere Euangelice doctrinae, qua supra docuit Dominus suos tam a vindicando aut defendendo se armis debere esse alienos, vt percutienti vnam maxillam potius debeant praebere alteram. Non congruit item ei, quod postea Petrum gladio defensionem parantem seuerè Dominus corripuit, iubens recondi gladium in vaginam. Tolerabilior est Venerabilis Bedae intelligentia, qui intelligit Dominum suis praecipisse vt emerent gladium, non tam vt eo vterentur, quam vt declararet paratam sibi esse contra Iudaeos defensionem si ea vti voluissent: noluisse autem ea vti, vt ostenderet se voluntarie captum & passum, & ob id Dominum Apostolis dicentibus duos esse gladios respondisse, satis est, quod duo hi gladii sufficerent ad testimonium sponte passim saluatoris, eo quod vnus Apostolus audaciam pro Domino certandi & Domino virtutem medicandi doceret inesse: alter qui nequaquam vagina exemptus, ostenderet eos nec totum quod potuerunt, pro eius defensione facere permittos. Quam intelligentiam verisimile est Bedam sumpsisse ex D. Ambrosio, qui sic habet locum hunc tractans, & vario eum modo versans: O Domine cur emere me iubes gladium, qui ferire me prohibes? Cur haberi praecipis quem vetas promissum nisi forte vt sit parata defensio, & videaris potuisse vindicari, sed noluisse. Ceterum quoniam Euangelica perfectioni non conuenit vt intelligatur Dominus suis iam permittere moderatum gladii vsus, & frigidum nimis videtur in eum tantum vsus quem Beda intelligit, Dominum iam requisisse gladii emptionem, quidam priorem secutus verbi, tollat, acceptionem, intelligit Dominum hic loqui de gladio spirituali, qui est verbum Dei, vt significauerit Dominus nunc gladium Euangelice doctrinae omnino parandum, diuendit loculis & pera, imo etiam, si haec desint, diuendit pallio. De gladio verbi Dei locum hunc posse accipi indicat etiam D. Ambrosius simul etiam indicans accipi posse de gladio martyrij. Est, inquit, gladius spiritualis, vt vendas patrimonium, emas verbum quo nuda mentis penetralia vestiuntur. Est etiam gladius passionis, vt exuas corpus, & immolatae carnis exuius ematur tibi corona sacri martyrij, quod ex benedictionibus Dominicis colligere potes, qui summam omnium coronarum, si

quis persecutionem patitur pro iustitia praedica- uit. De hoc posteriore gladio locum hunc accipien- dum probat Ambrosius ex sequentibus Christi ver- bis, subiiciens hoc modo: Denique vt scias quia de passione locutus est, ne turbaret discipulorum ani- mos, de se exemplum protulit, dicens: quoniam hoc quod scriptum est, oportet impleri in me: Quod & cum iniustus deputatus est. De gladio tamen verbi Dei potius accipiendum alia colligit ratione, subii- cians: Mouet tamen adhuc quod duos gladios discipuli protulerunt, ne forte vnum noui, alterum veteris testamenti, quibus aduersus diaboli armamur insi- dias. Denique dicit Dominus: Satis est, quasi nihil de- sit ei quem vtriusque testamenti doctrina munierit. Hae D. Ambrosius inquirendo potius quam quie- quam asserendo, ex quo verisimile est quidam hau- sisse singularem illum suum de gladio spirituali intel- lectum, quem in Annotationibus prolixè nescitur statuere. Sed praeterquam quod supra ostendimus verbum, tollat, non accipiendum vt hic sensus praesuppo- nit, etiam aliis rationibus hic sensus non videtur conueniens, nempe quia huic sensui parum conue- nire videtur subiuncta a Domino ratio: Dico enim vobis, &c. & quia etiam prius cum mitteret eos Do- minus sine sacculo & pera, ideo sacculum & peram abiici voluit, vt gladium doctrinae haberent paratio- rem, vnde non aliud significabitur iam faciendum quam olim erat factum, cum tamen verba Christi plane significant instantia tempora aliud requirere, quam praecedentia. D. Basilii interrogatus, quo pacto nunc quidem portare sacculum & peram ad iter prohibet, nunc vero dicit: Sed nunc qui habet sacculum tollat similiter & peram, & qui non habet, vendat tunicam suam, & emat gladium, facilem indicat huius loci tractationem, sic respondens, vt est inter quaestiones compendio explicatas, quaestione 251. Hoc declarat idem Dominus, dum ait: Oportet enim adhuc hoc perfici in me: Et cum iniquis reputatus est. Statim enim postquam completa fuit propheta de gladio dicit Petro: Couerte gladium tuum in vaginam suam. Omnes enim qui gladium accipiunt, gladio peribunt, vt non sit praecipuum. Sed nunc qui habet sacculum, tollat: aut tollet (sic enim multa exemplaria habent) sed propheta praedicens tibi Domini, quod Apostoli obliui donorum & legis Domini, etiam gladio vti audent. Quod autem imperatiua sermonis specie pro prophetica saepe vsa est scriptura, ex multis locis manifestum est, velut est illud: Fiant filij eorum orphani, & diabolus stet a dexteris eius. Et quaecunque talia. Haec ille, cuius tamen explicatio non videtur etiam sufficere quod non constet nec sit verisimile, discipulos id fecisse quod secundum hunc intellectum Dominus praedicit eos facturos, vendita scilicet tunica gladios sibi emisse. Proinde simplicior, & intentioni Domini conuenientior est ea huius loci tractatio, quam satis indicat D. Chrysostomus homil. 85. in Mattheum, & post eum Theophylactus in Luca, vt scilicet intel- ligatur Dominum dum nunc iubet sacculum, peram & gladium tollere, nihil aliud significare voluisse, quam acerbissimam instare persecutionem, qua non solum rebus necessariis illos spoliare aduersarij essent conaturi, vt videri posset opus ipsis esse & sacculo & pera, sed etiam eam vim intentaturi, qua tanta gladii necessitas videri posset, vt humano iudicio consultum videretur etiam vestibus distractis arma sibi comparare. Theophylactus Chrysostomum secutus, addit hoc sermone Dominum signi-

[Pal. 108
Ibidem.]

heare. etiam voluisse, tempus tale instare, quod requireret ut non sicut hactenus toti penderent à se, sed etiam proprio vterentur studio, sibi que contra famem, nuditatem & persecutiones sua etiam cura & providentiam munirent, quod ipse qui hactenus eorum curam gesserat, iam esset abiturus. At simpliciter fuerit intelligere Christum tantum significasse, magnum adeo illis impendere periculum, ut si quis praesidiis humanis uti voluisset, nihilo consilius facere potuisset quam tollere sacculum & peram, gladiumque sibi parare vel vendito pallio. ut hic sit sentus sermonis Christi: Antehac, cum me praesentem habuissetis, ita molliter & commodè per patris vixistis indulgentiam, ut nihil omnino unquam vobis defuerit, non solum cum lateri adhereretis, sed & cum sine omni viatico, destitutos armis & comœtu, ad praedicandum vos ablegaueram: posthac alia viuetis ratione, ei scilicet obnoxij persecutioni, ut summam quis putet necessitatem & sacculum tollere & peram, imo & gladium, edmque si desit, parare vel vendito pallio. Auferat enim iam à vobis, & in me primò dirissima designari videbitis. Non ergo suis Dominus iam vel victus, vel defensionis curam restituere voluit, quam antè diligenter adeo docuerat patri committendam, sed figurato sermone, quali saepe Dominus utebatur, tantum imminencia tum sibi, tum Apostolis mala voluit significare, quo ad ea fortiter ferenda sese praepararent, & intelligerent postea Dominum sponte adiuisset passionem, ut qui mala sibi imminencia praecognouit & praedixit. Simili modo loquitur Ieremias: Contemplamini & vocate lamentatrices, ut veniant, & ad eas quae sapientes sunt mittite, festinent, & assumant super nos lamentum. Non enim his verbis Propheta vult aduocari illas mulieres, sed luctum instare docet, ad quem excitandum ta-

les adhiberi solent, Obscurius autem locutus est Dominus, permittens Apostolos aliquamdiu in eo detineri errore ut putaret ipsum requirere gladios ad defensionem, ut dum hac ratione illi postea accederentur ad defensionem, Dominus & ipse & Iudaeis efficacius declararet se sponte adire passionem, & e suorum animis eximeret certius omnem viciscendi affectum, increpando seuerè Petrum accensum ad defensionem, & potenti sua benignitate sanando eum qui à Petro laesus fuerat. Huic sensus probè conuenit subiuncta à Domino dictorum ratio: Dico enim vobis, quia adhuc hoc quod scriptum est, oportet impleri in me? Et cū iniquis reputatus est. Quod in Christo impletum est, quando tanquam facinorosus, captus est, victus, flagellatus, variisque contumeliis affectus, sed maxime quando inter duos latrones medius in cruce pependit. Tunc enim Marcus postea dicit hanc impletam fuisse scripturam. Cū autem discipuli non intelligentes quorsum Dominus gladios requireret, duos adesse gladios dixissent, quos secundum Chryostomum tunc habebant Apostoli, quia illis vsi fuerant ad immolationem & diuisionem agni; respondit Dominus: Satis est, aut ironice locutus, quasi dicat, quia duo sunt, multi sunt, & omnino sufficiunt nobis contra multitudinē quae veniet contra nos. Aut simpliciter amputans sermonis progressum, quod videret eos non assequi intētum sensum, quem ob causas dictas necdum eis explicandum censuit, ut sic iam responderit Dominus: Satis est. Quomodo & nos, si quando cum quodam conuersantes, videremus eum non intellexisse quod dictum est, dicimus: Bene, dimitte. Vide Theophylactum. Sunt autē qui abstrusiore intelligentia intelligūt deo dixisse Dominum: Satis est, quod Ecclesiae suae duo sufficiant gladij, spiritualis scilicet & corporalis.

SERMO DOMINI POST COENAM. Ioan. 14. CXXXIII.

Non turbetur cor vestrum creditis in Deum, & in me credite. In domo patris mei mansiones multae sunt. Si quo minus, dixissem vobis, Quia vado parare vobis locum. Et si abiero, & praeparauero vobis locum, iterum venio & accipiam vos ad me ipsum, ut ubi sum ego, & vos sitis. Et quod ego vado scitis, & viam scitis. Dicit ei Thomas: Domine, nescimus quo vadis, & quomodo possumus via scire? Dicit ei Iesus: Ego sum via, veritas, & vita: nemo venit ad patrem, nisi per me. Si cognouissetis me, & patrem meum utique cognouissetis, & amodo cognoscitis eum, & vidistis eum. Dicit ei Philippus: Domine, ostēde nobis patrem, & sufficit nobis. Dicit ei Iesus: Tanto tempore vobiscum sum, & non cognouistis me? Philippe, qui videt me, videt & patrem. Quomodo tu dicis, Ostēde nobis patrem? Non credis, quia ego in patre, & pater in me est? Verba quae ego loquor vobis, à me ipso non loquor. Pater autē in me manēs, ipse facit opera. Non creditis, quia ego in patre, & pater in me est? Alioquin propter opera ipsa credite. Amen, amen dico vobis: Qui credit in me, opera quae ego facio, & ipse faciet, & maiora horum faciet, quia ego ad patrem vado, & quodcunque petieritis in nomine meo, hoc faciam, ut glorificetur pater in filio. Si quid petieritis me in nomine meo hoc faciam. Si diligitis me, mandata mea seruate. Et ego rogabo patrem, & alium paraclētum dabit vobis, ut maneat vobiscum in aeternum, spiritum veritatis quem mundus non potest accipere, quia non videt eum, nec scit eum. Vos autem cognoscitis eum, quia apud vos manebit, & in vobis erit. Non reliquam vos orphanos, veniam ad vos. Adhuc modicum, & mundus me iam non videt. Vos autem videtis me, quia ego vivo, & vos viuetis. In illo die vos cognoscetis, quia ego sum in patre meo, & vos in me, & ego in vobis. Qui habet mandata mea & seruat ea, ille est qui diligit me: qui autē diligit me, diligetur à patre meo, & ego diligam eum, & manifestabo ei me ipsum. Dicit ei Iudas non ille Iscariotes: Domine, quid factum est, quia manifestaturus es nobis te ipsum, & non mundo? Respondit Iesus, & dixit ei: Si quis diligit me, sermonem meum seruat, & pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus, qui non diligit me, sermones meos non seruat: & sermonem quem audistis, non est meus, sed eius qui misit me patris. Haec locutus sum vobis apud vos manēs. Paraclētus autē Spiritus sanctus, quem mittet pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, & suggeret vobis omnia quaecumque dixerō vobis. Pacē relinquo vobis, pacē meā do vobis: non quomodo mundus dat ego do vobis. Non turbetur cor vestrum, neque formidet. Audistis, quia ego dixi vobis: Vado & venio ad vos.

ad vos. Si diligeretis me, gauderetis utique, quia vado ad patrem, quia pater maior me est. Et nunc dixi vobis, priusquam fiat, ut cum factum fuerit credatis. Iam non multa loquar vobiscum. Venit enim princeps mundi huius, & in me non habet quicquam: sed ut cognoscat mundus, quia diligo patrem, & sicut mandatum dedit mihi pater, sic facio. Surgite, eamus hinc.

ET AIT DISCIPVLIS SVIS: NON TURBETVR COR VESTRVM, &c.] Postquam suis Dominus suum praedixisset abitum, & formam vitae inter sese mutuo seruandam praescripisset, restabat tertio & quarto loco ut moestos consolaretur, & contra imminencia eos muniret mala. Haec ergo sunt in quibus ferè consistit sequens apud Ioannem tribus capitibus sermo. Variis enim eos consolatur rationibus, promissione scilicet paratarum in caelo mansionum, promissione exaudientium orationum, promissione paraclēti ad eos mittendi, ac tunc ad eos reditus: quare hortatur ut morore, timore, ac turbatione depositus, in fide & dilectione nominis sui fortiter perdurent & perseverent, quo possint earum promissionum fieri participes. Tum & de persecutionibus eis obuenturis disserit atque ad eas ferendas ipsos praeparat: variis item rationibus, exemplo scilicet sui, & quod eas perpeffuri essent propter nomen suum: pollicitatione item spiritus paraclēti qui eos confirmaturus esset, promissione etiam gaudij quod afflictiones essenturum. Et quidem quae modo prolixè disseruit Dominus, non multum profutura erant discipulis nocte illa, in qua omnium mox obliti terga dederunt, profutura tamen illis erant secuturis temporibus, nec illis tantum, sed & omni posteritati. Valet enim multum hic sermo ad fidei, spei & charitatis in nobis aedificationem & prouocationem, ut & nobis sit obseruandum tanquam non solis dictus Apostolis, sed & nobis. Imprimis ergo dicit suis Dominus: Non turbetur cor vestrum. Variè enim erant Apostolis nunc turbationis occasiones nimirum & quia audierunt suum Dominum abiturum, nec se tamen eum sequi posse, & quia audierunt Petro sibi que omnibus praedici scandalum quod mox in ipso essent passuri, & quia audierunt instare tempora periculosa & mala, quae etiam gladios requirerent. Contra omnes has turbationis occasiones dicitur: Non turbetur cor vestrum, neque morore scilicet, neque timore. Qua ratione autē turbatio pelli possit & superari, indicat cū subiicit: Creditis in Deum, & in me credite. Circa quam sententiā notādū, quod pro creditis & credite Graecis est vtrobique vnum & idem verbum *πισυετε, πισυετε*, quod verbum anceps est, cū possit esse indicatiui vel imperatiui modi. Proinde quadruplex hic posset esse sensus, potissimum tamen duplex. Quidā enim vttramque verbū accipiunt imperatiue hoc modo: Credite in Deum, & in me credite, ut iubeantur & in Deum & in filiū credere, quo per huiusmodi fidē vincat cordis turbationem. Sic enim accepit D. Cyrillus, quamuis in cōtextu legatur: Creditis in Deum. Habet enim in Cōmentario ad hunc modum: Sed illud apprimè considerandū. Iussit enim & in Deum credere, non quia ipse aliud à Deo vero sit, &c. Alij prius verbū accipiunt indicatiue, & secundum imperatiue, ut habet noster interpres, quomodo & Augustinū intellexisse patet ex eius cōmentario, quamuis in cōtextu apud eum legatur: Creditis in Deum. Habet enim sic: Cōsequens est enim, ut si in Deum creditis, & in me credere debeatis, quod non esset consequens, si Christus non esset Deus. Intelligit ergo D. Augustinus hac Domi-

ni sententiā significari, consequens esse ut si credat in Deum, credere debeant & in filiū, quod non significatur nisi legatur indicatiue: Creditis in Deum. Tūc enim sensus est: Si verè creditis in Deum, credite etiā in me, alioquin non verè crederetis in Deum: quē admodū Iudaei cū non credat in me, nec verè credunt in Deum, quamuis id sibi praesuaueant. Cū autem fides in Deum significetur esse ratio credendi in Iesum, manifestè satis, quemadmodū colligit Diuus Augustinus, hic Dominus significauit se esse Deum. Alioquin enim non esset consequens, ut qui credit Deum, credere debeat & in ipsum. Exigit autem Dominus cum fide in Deum, etiam fidem in se, tum vt sequentibus suis promissionibus, quibus eos consolari studet, fidem habeant, tanquam eius qui mentiri nequit: tum vt fiduciā suam in ipso collocent, sicut in Deo collocant, qua fiducia & fide omnem faciliè animi turbationem, omniaque mala superare possent, & participes fieri promissionum illius. Non enim cū fidem in se exigit, simpliciter eam fidē requirit, qua credatur esse Christus filius Dei, & verax in suis sermonibus, sed & qua fiducia in se collocetur, tanquam eo qui etiam secundum corpus eos esset deserturus, sua tamen eos diuinitate nunquā esset derelicturus. Hęc est enim fides, de qua Ioannes: Hęc est, inquit, victoria quae vincit mundum fides nostra. Hęc est fides quae timorē & turbationem pellit à corde, iuxta illud Psalmistae: Dominus illuminatio mea & salus mea, quem timebo? Dominus protector vitæ meae, à quo trepidabo?

IN DOMO PATRIS MEI MANSIONES MULTAE SVNT. SI QVO MINYS, &c.] Cū ad ponendum turbationem, & fidendum in se eos prouocasset, incipit modò aperire bona quae per ipsum tuto expectare debeant, propter quae cordis turbatio sit deponenda. Itaque ne quoniam dixit; quo ego vado vos non potestis venire, existimaret se nunquam eo peruenturos, aut solum quidem Petrum eo peruenturum, quia ei singulariter dictum est, sequeris postea, in domo, inquit, patris mei, mansiones multae sunt, quasi dicat: Ne putetis vni mihi apud patrem paratam mansionem, aut Petrum solum me secuturum. Sunt enim in domo patris mei hoc est, in caelo, multa habitacula hominibus parata ab ipso patre meo. Ceterum per multitudinem mansionum, Dominus humano more de caelestibus loquens, significauit secundum Cyrillum & amplam caeli capacitatem, & gloriae differentiam pro meritorum diuersitate, quorum vtumque non parua hominum est cōsolatio. Locus autem qui sequitur vt est obscurus, ita variè intelligitur & distinguitur. In Graecis enim non est: Quia vado parare vobis locum, sed sine cōiunctione, quia, Vado parare vobis locum. Proinde haec verba quidam separat à praecedentibus, vt sit hic noua sententiæ initium & illud, si quo minus, dixissem vobis, perfecta sit sententiā hūc habens sensum: Si quo minus, id est, si ita non est vt dixi, dixissem id vtique vobis. Deinde nouo exordio sequatur: Vado parare vobis locum, ad significandum se suo abitu effecturum vt illas in domo patris mansiones suo possint tempore adire. Verum quoniam secundum hanc distinctionem durè pendet cum praecedentibus illud: Vado parare

vobis locū, & quia cum mansiones multas iam dixerit esse in celo, non conuenienter videtur subiacere se abire vt patet locum (non enim parandus erat locus, si multæ iam erant mansiones) ideo conuenientior est alia distinctio, quam omnes penè Latini & Græci sequuntur, secundum quam illa verba: Vado parare vobis locum coniunguntur cum verbo, dixissem, vt significetur ipsum dicturū quod abiret ad parandum locum, nisi iam essent multæ in celo paratæ mansiones. Propter quem sensum significandum, interpret noster addidit coniunctionem, quia pro quod, quæ Græca phrasi præponi solet sententiæ quæ ab aliquo dicta vel dicenda profertur. Secundum hæc tamen distinctionem nascitur difficultas ex sequenti sententia. Si enim Dominus significare voluit, non necesse esse vt dicat se abire ad parandum locum quia multæ sunt in celo mansiones, quomodo subiicit: Et si abiero, & præparauero vobis locum, vel, vt habent Græca, Et si abiero ad parandū vobis locū, &c. Hic enim significat se abire ad parandum eis locum. Huius difficultatis facilis est solutio secundum Euthymium & Nonnum Græcos auctores. Hi enim hanc sententiam intelligunt adhuc pendere cum superioribus, vt sint etiā verba quæ dicturus fuisset si aliter quā dixerat res se haberet, & sit sensus: Si nō iam à patre meo vobis paratæ essent in domo ipsius mansiones. Dixissem vobis, vado paraturus vobis locū. Dixissem etiā qd cū abiero & præparauero vobis locū, iterū veniam & accipiam vos ad meipsum. Augustinus, Cyrillus, & Theophylactus separant hanc sententiam à præcedentibus. Et Augustinus quidē intelligit Dominū prius significare iam paratæ esse loca, quia paratæ erant in prædestinatione: deinde verò dicere se abiturū ad parandū locū, quia parandus adhuc erat ipsa operatione, nepe quia ipsi mansionibus parandis erant per spiritus communicationem digni manfores. Cyrillus similiter intelligit paratæ quidem in celo iam tum fuisse mansiones, Dominum tamen dicere se abire ad parandum locum, quia abibat vt viā faceret, & inuitū iter aperiret. Inaccessibile enim hominibus ante Christi ascensionem erat celum. D Theophylactus verò indicat rationē qua apparet verborum Christi pugnancia tollatur, hoc scilicet modo: Si non, vt dixi, multæ essent in celo paratæ iam mansiones, dixissem vtiq; vobis me abire vt pararem vobis in celo locum. Nunc autem quoniam multæ sunt mansiones paratæ, non est opus vt dicam me ea de causa abire. Et tamen si voluero dicere me abire vt pararem vobis locum, quemadmodum verè dicere possum, etiam ob id oportet turbationem ponere, quia qui propterea abeo, nō poterō vos relinquere, sed iterum venio (pro veniam) & accipiam vos ad meipsum, vt vbi ego sum, etiam vos sitis. Significat ergo Dominus Apostolis paratū esse paratæ mansiones, partim per abitum suū parandas, vtrinq; tamen oportere considerare, & nō turbari, siue dicantur paratæ, siue dicantur parandæ qd vtrinq; securam esse ipsorū felicitatem significetur. Paratæ autē in Dei prædestinatione mansiones per Christi abitū, id est, mortē & ascensionē adhuc erat parandæ, quia, vt dictū est, per eius mortē & ascensionem clausum eatenus celum, erat aperiendū reconciliatione cum patre impetrata, & spiritus sancti communicatio hominibus erat impetranda, per quem iā dōnerent celestibus mansionibus. Quod autem dicit, iterum veniam, & accipiam vos ad meipsum, ex parte quidem impletur in morte singulo

rum iustorum, quando animas eorum sibi coniungit, & felicitatis suæ facit esse consortes: perfectissimè autem in omnibus simul iustis implebitur in nouissimo die, quando omnes ex mortuis resuscitados etiam secundum corpus sibi coniungent in gloria.

ET QVO EGO VADO SCITIS, &c. [Istud adiecit Dominus veluti alia iam ratione eos consolans. Ad eorum enim cōsolationem faciebat, quod scirent & quod ipse iret, & viam qua illum eō sequi congruo tempore possent. Re vera tamen istud dixit, vt quoniam sciebat ipsos cupidos discendi & quod iret, & viam qua iret, quaque sequendum eis esset, prouocaret eos his verbis ad interrogandum & interrogantes plenius instrueret. Cum autem Thomas omnium nomine dicat se nescire & quod iret, & viam, Dominus tamen vtrumque eos scire dicit, sicut & Paulō post dicit eos cognouisse & vidisse patrem, cum tamen Philippus contradiceret. Nec tamen Christus qui ipsa est veritas, in his mentitus est. De initio enim fidei hæc intelligenda sunt, per quam vtrunque cognouerunt & Christum ire ad patrem, & per Christum viam esse hominibus ad patrem, sed imperfectè adeo & obscurè, vt ipsi se nescirent scire quod sciebant. Sicut enim vtrunque intellexerunt quæ olim & quæ iam statim Dominus dixerat: ita etiam vtrunque sciuerunt & quod iret, & viam qua eum comitari possent. In his enim quæ mox dixit, satis significauit se ire ad patrem, & rursum quod per fidem in se peruenire possent ad paratas in celo mansiones. Cæterum in prætractatis iam Christi verbis intelligendum est & nos moneri, vt per fidem in Christum superemus omnem turbationem cordis quam vel aduersitates huius seculi ingerunt, vel admissorum peccatorum rememoratio, scientes & quo nos Christus præcesserit, & viam qua illum se qui possumus fidelibusque paratas ab æterno mansiones in celo, quas Christus sua pro nobis ad patrem interpellatione, sui que spiritus communicatione nobis parare non cessat, venturus suo tempore ad nos, & recepturus nos in æterna sua tabernacula. Horum enim cogitatio efficacissima est ad pellendam inutilem omnem cordis turbationem.

DICIT EI THOMAS: DOMINE, NESCIMYS QVO VADIS, ET QVO MODO, &c. [Putabat Thomas sensibilem aliquem in hoc mundo locum esse quo iret, & viam quoque esse similem, vnde cum huiusmodi locum & viam ignoraret, vtrumque eorum quæ eos scire Dominus dixerat, cum reuerentia, omnium nomine se dicit ignorare, hac ipsa ignorantia professione Dominum modestè veluti cogens vt locum & viam planè denotaret. Domine, inquit, nō ego solus, sed omnes nos nescimus quo vadis. Et Petrus enim mox te rogauit: Domine quo vadis, nec tamē interrogati locū aperuisti. Multo ergo magis nescimus viā qua te se quamus. Quomodo enim possumus scire viā ignorantes terminum, cum à viæ termino pūdeat cognitio viæ? Dominus ergo hanc suorū pūditatē, & carnalem intellectum benignè ferens, non indignatus est aperire quod illi se ignorare profitebantur, imo & conuincere eos quod vtrumq; dictorum scirent quāuis id se scire nescirent. Et primū quidē aperit quæ sit via de qua est locutus, dicens: Ego sum via, veritas, & vita. Quasi dicat: non est illa de qua sum locutus, terrena, vt vos suspicamini, sed ego ipse sum illa via, quæ cū vel vobis fatētibz cognoscatis scitis

scitis vtiq; & viam qua me sequamini. Via autem est Christus, & ratione suæ doctrinæ, & ratione suæ exemplaris conuersationis, & ratione mortis, resurrectionis, & ascensionis suæ, per quæ nobis ascensum in celos meruit & parauit. Hac via sicut Christus ascendit in celos, etiā nobis eo eundū est, obediendo eius doctrinæ, imitando eius exēpla, & credendo eum pro nobis mortuū. Cæterum quod non solum se dixerit viam, sed etiam adiecit se esse veritatem & vitam, simpliciter videri potest fecisse, ad significandum qualis ipse sit via. Est enim, vt dicit Sapiens, via quæ videtur homini iusta, nouissima autem eius deducit ad mortem. Significat ergo se esse viam talem quæ non fallat, nec mittat in errorem, ac per errorem tandem in mortē, sed quæ ducat in omnem veritatem & doctrinæ, & iustitiæ, & per veritatem deducat ad vitā æternam, eamq; suis sectatoribus largiatur. Vnde supra dixit: Qui sequitur me, nō ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitæ. Significat tamen etiam additis his duabus distinctionibus, se verè Deum esse, quia soli Deo competit esse ipsam veritatem, & vitam. Notandum autem apud Græcos singulis harum trium dictionum apponi articulum, ἡ ὁδὸς, ἡ ἀλήθεια, καὶ ἡ ζωὴ, vt intelligamus non quamlibet viam, aut veritatem, aut vitam sed veram illam & vnicam. Declarat autem se esse viam, cum subiicit: Nemo venit ad patrem nisi per me, hoc est, nisi per meritū mortis meæ, cuius credēdo fiat particeps, & per doctrinā meam cui obediatur, & per conuersationem meam quam imitetur. Horum enim trium ratione iam diximus Christum dici viam. Cæterum quemadmodū annotauit prolixè D. Cyrillus, duobus modis intelligi potest homines per Christum venire ad patrem, aut scilicet quia per cognitionem filij conscenditur ad cognitionem patris per fidem, ad quem nemo peruenire potest nisi per fidem in Christū, quia non potest pater cognosci sine filio, & vnigenitus filius ipse est qui incognitum hominibus patrē manifestauit. Aut quia per Christū modo prius dicto peruenitur ad consortiū patris, & cōtemplationem vultus ipsius in æterna felicitate. Atque hic posterior intellectus magis cōuenit proposito. Declarat enim Dominus debuit se esse viam per quā sequi se possent homines iam ad patrem in celos abeuntem. Non tantum autem se viam esse ostendit hac sententia, sed etiam veritatem & vitam. Cum enim dicat neminem venire ad patrem, nisi per se, significat etiā per se certò viam esse ad patrē, & proinde se huiusmodi esse viam quæ non fallat, sed vitam largiatur æternam, quæ est apud patrē. Rursum hac sententia aperte satis indicat & alterū eorū quæ se ignorare dicebat Thomas, nepe quod iret, & quod eis sequendum esset. Significat enim se ad patrē ire, & ad illū post se & per se omnes oportere sequi. Vnde non dicit: Nemo vadit ad patrē, tanquam sine ipso, sed, nemo venit, tanquam comes ipsius, vt pater insinuetur cōmunis terminus quo vadit Iesus, & quo post eum venit quicumq; it ad vitā æternā. Porro cum variè admodum in tribus illis quæ sibi hic Christus tribuit, via, veritas, vita, philosophentur diuersi, cōuenientissimè de his tractauit D. Cyrillus, in his tribus intelligens nobis commendari tres illas virtutes Theologicas, per quas celestes consequi possumus mansiones, charitatem scilicet quæ ipsa virtutum operatione declaratur, fidem, & spem. Illud, inquit, mihi quærēdū videtur, cuius rei gratia, cum lux, sapientia, virtus, aliisq; nominibus

multis à scriptura nominetur, his modò tribus quasi electis solummodo se appellat: Profunda res est, vt arbitror. Dicimus tamen quod gratia Dei nostro cōmiserit ingenio. Tribus igitur rebus superiores consequemur mansiones, per actionem virtutis variam, per fidem rectam, per spem vitam, quorum omnium nemo largitor est, nemo fons, nemo causa, præter Dominum nostrum Iesum Christum. Ipse enim nobis mandata super legem dedit, ipse viam monstrauit, quam probè actionem virtutis, & contemptum mundi propter Christum intelligere possumus. Ipse igitur via est. Sed ipse quoq; veritas est, id est, vera fidei rectitudo atq; determinatio, & rectissima regula, amulsisque optima. Sed vita etiam ipse est. Nullus enim vitā, quam speramus absq; interitu in sanctificatione atq; beatitudine futuram, nobis restituet præter ipsum. Hæc illè. Via ergo est Christus, in qua per charitatem ambulare: veritas, cui per fidem inherere: vita, in quā per spem atrolli debemus. Sic Leo pontifex ferm. 22. de resurrectione: Via, inquit, sanctæ cōuersationis, veritas doctrinæ diuinæ, vita beatitudinis sempiternæ. Idem sanè significans quod Cyrillus. Secundum hanc istorum trium tractationem non alienam à Domini proposito, sequens sententiā etiā accipi potest, vt omnia illa tria declarat hoc modo: Nemo venit ad patrē nisi per me viam, veritatem & vitā, hoc est, nisi per charitatem ambulet in me, qui sum via: per fidem credat mihi, qui sum veritas: & per spem confidat in me, qui sum vita æterna. D. Bernardus ferm. 2. de ascensione Domini: Sequamur, inquit, Domine te, per te, ad te, quia tu es via, veritas & vita. Via in exemplo, veritas in promisso, vita in premio.

SI COGNOVISSETIS ME, ET PATREM MEVM VTIQUE COGNOVISSETIS. [Græca etiam possunt verti per præteritum indicatiui: Si cognouistis me, & patrem meum vtiq; cognouistis quomodo legit Diuus Augustinus, quomodo & Nonnus in sua paraphrasi indicat se Græca intellexisse, videturq; ea intelligentia conuenientior, quod secundum nostram versionem significet Dominus Apostolos nec se, nec patrē nosse, cum tamen mox subiiciat eos cognoscere & vidisse patrē, ac prore absurda Philippo obiiciat; tanto tempore vobiscum sum, & non cognouisti me? Secundum illam ergo lectionem Augustinus intelligit hac sententia declarari præcedentem sententiā: Nemo venit ad patrē, nisi per me; quam certè declararet, si venire ad patrē per filium, accipiatur priori modo, vt scilicet sit perducere ad patris cognitionē per fidem. Sic enim per filium homines venire ad patrē rectè declarat quod sequitur: Si cognouistis me, & patrem meum vtiq; cognouistis. Verum cum, vt supra dictum est, prædictæ sententiæ is non sit sensus à Domino præcipue intentus, dicendum hanc sententiā ob id subiiciam, vt quia præcedenti sententia Dominus indicauerat quod iret, nempe ad patrē, iam significaret eos etiam patrē nosse, si modò, vt putabant, se noscerent, & proinde bene se dixisse; & quod vado scitis, & viā scitis. Ne enim dicere possent se ignorare patrē, & proinde nescire quod iret subiicit: Si cognouistis me sicut putatis vos cognoscere, necesse est etiā nqueritis patrē meū, quare consequens est vos non tantum cognoscere viā, cum ego sim via, sed etiam quo vadam, quia vado ad patrē. Simili de causa intelligenda est subiuncta hæc sententia secundum nostram lectionem. Quoniam enim Apostoli audientes Dominum si-

gnificare se ire ad patrem, & patrem esse ad quem ipsi esset sequendum, dicere poterant se non cognoscere patrem, & proinde nescire quod iret, primum quidem significat unde est quod patrem se non putent cognoscere, ac deinde etiam asserit eos cognoscere ipsum: Si, inquit, cognouissetis me, & quasi dicat: Quod patrem meum, ad quem mihi vobisque veniendum dixi, forte putetis vos non cognoscere, hinc est, quod nec me satis cognoscitis, quem tamen merito cognoscere deberetis, quemque vos cognoscere putatis. Si enim me cognouissetis, etiam patrem meum utique cognouissetis. Loquitur autem hic Dominus proculdubio non de cognitione nec visione corporali, qua scilicet cognoscebatur & videbatur secundum corpus, non solum ab Apostolis, sed & ab incredulis Iudæis, sed de cognitione fidei, qua ex doctrina & operibus cognoscitur Christi, excellentia & dignitas. Etenim in vulgari sermone dicitur quis hominem aliquem cognoscere, non si eum de vultu cognoscat, sed potius si vel ex doctrina, vel ex factis interiore animi eius cognoscat dispositionem, etiam si de facie eum nunquam viderit. Huiusmodi autem Christi cognitio infert etiam cognitionem patris. Doctrina enim Christi & opera ipsius declarant diuinam ei inesse auctoritatem, sapientiam, potestatem & benignitatem. Non enim sic docuit aut operatus est quemadmodum Prophetæ spiritu tantum diuino afflati. Qui ergo ex Christi doctrina & operibus agnoscit diuinam Christi naturam, agnoscit & patrem Christi, quia eius una eademque est natura cum filio secundum diuinitatem, ipsaque Christi verba & opera sicut arguunt cuius sit conditionis & nature filius, ita & demonstrat cuius sit nature & conditionis Deus pater, nempe quod sit natura potentissima, benignissima, sapientissima, & ab omni creaturarum conditione maxime discreta. Non enim potest patris & filij diuersa esse natura, nec potest diuina natura esse multiplex, cum necessario vnus tantum sit Deus; quare qui ex operibus & doctrina agnoscit naturam filij, agnoscit & cuius nature sit pater qui per filium loquitur & operatur. Proinde ex hoc loco, & ex sequentibus Christi verbis efficacissime refellit Arrij hæresim. Non enim Christi cognitio necessario inferret cognitionem patris, nec qui videt filium, hoc ipso videret & patrem, si non eadem omnino esset patris natura & filij. Et quidem Sabellius personarum in diuinitate negans pluralitatem, intellexit eum qui filium cognoscit, & patrem cognoscere, quod diceret filium esse patrem. At hunc errorem intellectum, præter multa sequentia Christi verba, refellit etiam quod in hac sententia non dicitur solum, & patrem utique cognouissetis, sed, & patrem meum. Nemo enim sibiipsum potest esse pater. Porro cum iam Dominus significasset Apostolos parum se cognouisse, & ob id & patrem non satis agnouisse, tamē quo ostenderet se verē etiam dixisse quod vado scitis, & ut discipulos ad rogandum de patre prouocaret, sicque occasione haberet docendi eos quomodo ex se patrem cognoscere deberent, ideo subiicit: Et amodo, hoc est, nunc cognoscitis eum & vidistis eum. Nec est in hac sententia pugnantia cum præcedenti sententia, qua significauit eos nec se, nec patrem cognoscere. Ibi enim significauit eos non satis se cognoscere, & proinde nec patrem, adeo ut nec illum se putarent cognoscere. Nunc verō significat eos, ut obscuram quandā habere sui cognitionem, ita & patris. Et nunc, inquit,

cognoscitis eum, & vidistis eum oculis, scilicet fidei, quibus utcumque me videris & cognoscitis. Cognoscitis enim potius est legendum quam cognoscetis, cum sic præter Augustinum multa etiam nostra habeant exemplaria, & Græca præsens habeant tempus, non futurum: quanquā Chrysostomus per futurum intellexerit, præsens scilicet, accipiens pro futuro, ut sit sensus: Amodo, hoc est, non post multum tempus cognoscetis eum ut oportet, cum scilicet super vos spiritus sanctus descenderit. Et quid dico, cognoscetis eum, cum etiam iam videritis eum in me. Est autem etiā hic verbum Græcū *γινώσκετε*, ambiguum ad indicatiuum, cognoscitis, aut imperatiuum, cognoscite, unde imperatiuum modum amplexus Caietanus hunc intelligit sensum: Quod si hætenus non cognouistis patrem, saltem deinceps cognoscite eum, quia vidistis eum, ut coniunctio, & accipiatur causaliter pro quia, quemadmodum aliquoties accipitur, maxime apud Ioanem. Verum primus intellectus simplicior videtur, & proposito Domini conuenientior. Ostendendum enim erat verē dictum fuisse: Quo vado scitis.

DICIT EI PHILIPPVS: DOMINE OSTENDE NOBIS PATREM, ET SVFFICIT, &c.] Cum Dominus diceret eos cognoscere & vidisse patrem, Philippus id crasse intelligens de visione corporali, quali patrem se nunquam vidisse cognouit, præ reuerentia quidem erga Dominum non aperte negat patrem à se visum, sed præ nimio videntis patrem, de quo frequenter Dominum loquentem audierat, desiderio, modestè petit omnium nomine patrem sibi exhiberi videndum oculis corporalibus: Domine, inquit, ostende nobis patrem, & sufficit nobis. Quibus verbis spiritus sanctus per os ipsius loquens significauit patris visionem omnium rerū afferre fatietatem, atque in ea hominis consistere felicitatem, iuxta illud Psalmi: Adimplebis me læticia cum vultu tuo. & : Satiabor cum apparuerit gloria tua. Hunc tamē sensum non habuit in his verbis Philippus, qui simpliciter dicere voluit nihil amplius ipsos requisituros, si daretur patrem conspiceret, quasi dicat: Domine, ais nobis visum patrem, imo utinam id nobis largiaris ut vel semel liceat conspiceret patrem. Sic enim satisfactū esset abundè nostro desiderio, quo iam dudum illum videre frequenter desiderauimus, nec quicquam à te præterea desideremus. Quanquam autem sic crasse Philippus istud peteret, in eo tamen laudanda est eius deuotio, quod visionem patris cæteris omnibus rebus anteposuerit, in eaque sola omne suū posuerit desiderium. Dominus autem Philippum à carnali illo reuocare volens intellectu, atque significare quomodo dixisset eos cognoscere & vidisse patrem, respondit, dicens: Tāto tempore vobiscum sum, & non cognouistis me? Cognouistis enim legendū est, & non, ut quidam habent libri, cognouistis. Nam Græcè est *γινώσκω*, & cognouisti legit & Hilarius lib. 7. de Trinitate, & Augustinus item, ut patet ex eius commentario, quanquam in contextu habeatur, cognouistis. Cōiungit enim, sicut & Chrysostomus, vocatiuum Philippe cum præcedentibus, non cum sequentibus, & Philippo istud singulariter dictum scribit. Quāquam autem sint qui hanc Domini sententiā legant negatiuē, intelligentes Dominum affirmare quod Philippus se non cognosceret: sequentibus tamē & præcedentibus magis conuenit ut accipiatur interrogatiuē, in hunc sensum: Cum iam tanto tempore vobiscum fuerim, & ex tanti temporis consuetudine me merito

ritō omnes cognoscere deberitis, an tu necdū me cognouisti Philippus? Te enim necdū me cognoscere apparet, cum tibi patrem ostendi postulas. Qui enim videt & cognoscit filium, is & patrem videt atque cognoscit. Quomodo ergo tu dicis, ostēde nobis patrem, quasi necdum videris, quem qui videt, videt & patrem. Dicit autem Dominus, qui videt me, videt & patrem, aut, ut Græca habent per præteritum sine coniunctione, qui vidit me, vidit patrem (quod magis conuenit præteritis præcedentibus, vidistis eum, & non cognouistis me) nō quemadmodū intellexerunt Sabelliani, quod ipse esset & filius & pater, sed eo ferè modo quo de duobus sibi valde similibus dicere solemus: qui vnum nouerit aut viderit, ambos nouerit aut viderit: quomodo de duabus comediis sibi valde similibus dicit Terentius, Qui vtramuis nouerit, ambas nouerit. Non est tamen omnino simile inter receptum illum loquendi morem, cum hac Christi locutione: Qui videt me, videt & patrem. Non enim solum ob similitudinem summam quæ sit inter se & patrem, hoc dixit, sed ob omnimodā naturæ idētitatem, quod patet cum ad huius probationem subiicit: Nō credis quia ego in patre, & pater in me est? His enim verbis & significatur personarum patris & filij diuersitas, ne possit cum Sabellio ob personarū idētitatem intelligi dictum, qui videt me, videt patrem, & rursum significatur naturæ omnimoda idētitas, ne possit intelligi cum Arrio solum ob magnam similitudinem inter patrem & filium dictum, qui videt me, videt & patrem. Nam quod pater dicitur esse in filio, & filius in patre, personarum arguit diuersitatem, & quod quis non rectè dicatur esse in seipso, & naturæ idētitatem, eo quod nō possit propriè intelligi patrem esse in filio, & econtra, nisi ratione consubstantialitatis, ut dictum est in cap. Concord. 93. circa similem locum ex Ioannis cap. 10. Probat autem Dominus & se esse in patre & patrem in se, ex verbis simul & operibus, cum subiicit: Verba quæ ego loquor vobis, à meipso non loquor: Pater autem in me manens, ipse facit opera. Quæ duæ sententiæ concise sunt, perficiendæ hoc modo: Verba quæ ego loquor vobis, à meipso nō loquor: similiter nec opera quæ facio, facio ex meipso, sed pater in me manens, ipse facit opera, & similiter loquitur & verba. In vtraque enim sententia subintelligendum relinquitur quod tacetur de operibus aut de verbis, quod de vtriusque idem sit iudicium. Quomodo autem Christus verè dicat se non loqui à seipso, in superioribus frequenter dictum est, nempe quia ipse quatenus homo non finxit ex suo capite quæ loquebatur, & secundum diuinitatem suam, sicut à seipso nō erat, ita nec loquebatur, aut faciebat quicquam. Verum dubium hic est, quomodo prædictis sententiis Dominus probet non tantum patrem esse in se, sed etiam se esse in patre, patremque & se esse vnum naturā. Nam & Prophetæ dicere poterant: Verba quæ ego loquor vobis, à meipso nō loquor: nec miracula quæ facio, à meipso facio, sed Deus in me manens, ipse & facit opera, & loquitur verba. Sciendum ergo, quod argumentatio quam Dominus hic insinuat, talis sit: Doctrina mea & opera mea planè arguunt me non loqui nec operari à meipso, sed ex Deo. Nam huiusmodi doctrina & opera, non possunt videri nisi ab ipsa diuinitate profecta. Deus autem qui per me & loquitur & operatur, omnino declarat se non loqui & operari per me sicut per Prophetas, sed tanquam pater manens in

filio suo conaturali & consubstantiali, dum tanta cum auctoritate & potestate mihi dat & loqui & operari, quanta soli competit Deo. Verba ergo mea, & opera testantur & patrem esse in me, & me esse in patre, hoc est, patrem & me vnum esse naturā. Itaque vis argumentationis in eo consistit quod dicitur: Pater in me manens; non autem Deus in me manens, significans Deum tanquam patrem in ipso manentem facere opera. In Prophetis enim Deus loquebatur & operabatur, sed tanquam Dominus per seruos, non tanquam pater in filiis. Sed nec propriè Prophetis competit illud, in me manens. In solo enim filio propriè pater manet, quia inseparabiliter & inuariabiliter illi inest & in seipso, cum spiritus Dei & aliquādo ad tempus Prophetas deserret & cum inesset, vario illos modo afficeret pro temporum & locorū diuersitate. Vnde de Christo proprie dictū est: Requiescet super eum spiritus Domini. Hac autem argumentatione sicut probat Dominus se & patrem vnū esse, ita etiā indicat de qua visione sui & patris sit locutus, & quomodo quis videre possit & cognoscere filium ut in illo videatur & cognoscatur etiam pater, nempe quod visio hæc & cognitio non sit petenda ab exteriori vultus contemplatione, sed ab operum & doctrine consideratione, ut qualis hinc & quantus cognoscitur & videtur esse filius, talis ac tantus cognoscatur esse & pater. Cum autem hætenus Philippo singulariter locutus esset Dominus, ut qui suā peculiariter ruditatem rogando demonstrauerat, sermonem deinceps ad omnes conuertit eadem adhuc ruditate laborantes, inculcans eis quod modò vni dixerat Philippo: An non creditis, inquit, quia ego in patre, & pater in me est? Cæterum Græca non habent, non creditis, sed, Credite mihi. Et conuenit hac lectio magis ei quod sequitur, Alioqui, ut sit hic sententia: Credite mihi dicenti quod ego in patre, & pater in me est. Alioqui si mihi non creditis quia dico, cum tamen mentiri nequeam, credite saltem mihi propter ipsa opera. Et est similis hic locus ei quod dicitur Ioan. 10. capite: Si non facio opera patris mei, nolite credere mihi: Si autem facio, & si mihi non vultis credere, saltem operibus credite, ut cognoscatis & credatis quia pater in me est, & ego in patre. In hunc ergo sensum etiā nostra lectio accipi debet, in qua durè hæret cum præcedenti interrogatione dictio, Alioqui, ut sit sensus: An non creditis mihi qui toties id asseueraui vobis, quod ego in patre, & pater in me est? Merito sanè credere mihi vel tantum quia dico deberetis, quia verba quæ ego loquor, à meipso non loquor. Si tamen non creditis mihi quia dico, propter opera saltem ipsa credite, me esse vnum cum patre, & proinde eum qui me videt, videre & patrem. Ut autem per epilogum repetamus variam Domini argumentationem occasione interrogationis Philippi, sic ratiocinatur Dominus: Philippe, si non cognoscis nec vidisti patrem, sicut præ te fers, ergo nec me (quem tamen cognoscere te putas, quemque merito ob longi temporis familiaritatem cognoscere deberes) cognouisti. Qui enim videt me, videt & patrem. Nam pater & ego vnum sumus. Probant id verba mea, & efficacissime opera mea. Cæterum ex his quæ hætenus Dominus & Thomæ & Philippo respondit, discendum nobis quis sit Christus, & quid per illum, illumque solum nobis sit expectandum, ut illi toti inhæreamus, fide, spe, & charitate: & quomodo ad eius in præsentia vita cognitionem

ae per ipsum ad patris cognitionem peruenire possumus, nempe ex operum ipsius doctrinaeque eius studiosa expensione, quam qui negligunt, imperfecte admodum Christum, Christique patrem agnoscunt. Doctrina enim eius summam diuinitatis aequitate & perfectionem arguit: Opera vero quae in carne gessit pro hominum salute, ineffabilem eius erga humanum genus charitatem, & misericordiam, ac rursum potentiam in omnes creaturas maximam, necnon & iustitiam in vindicandis hominum peccatis, ac sapientiam mirabilem, quae in humani generis redemptione mirè elucescunt.

AMEN AMEN DICO VOBIS, QUI CREDIT IN ME, OPERA QUAE EGO, &c.] Cum per opera à se facta diuinitatem suam Dominus agnoscere posse dixisset, magis adhuc eam ex operibus per credentes in se faciendis agnoscendam insinuat, dum etiam illis se daturum pollicetur, ut & ipsi eadem imò maiora faciant, simulque hac pollicitatione suos ad credendum in se prouocat, & de suo arbitrio multos consolatur, quod praestantiora ab ipso absente essent accepturi, quam à praesente accepissent. Itaque iam post digressionem, cuius occasio fuerat interpellatio Thomae & Philippi, redit Dominus ad id vnde coeperat, occasione sumpta ex his quae de suis mox dixerat operibus. Coeperat enim prouocare eos ad fidem in se qua cordis superarent turbationem, & multos promissis rerum laetarum consolari.

Ad haec ergo hic modo redit, secundam adferens rationem, qua eos consoletur, intelligentes ipsum suo bono abiturum. Ceterum circa hanc Domini pollicitationem, Qui credit in me, opera quae ego facio & ipse faciet, & maiora horum faciet: duplex oritur questio. Primo enim quae sunt illa maiora quae credentes in ipsum post eum fecerunt, imò quomodo maiora quam ipse fecerat, fieri possent? Quid enim maius esse potest, quam verbo pellere morbos & daemones, mortuosque reuocare ad vitam, Deinde quomodo indefinitè dicit, qui credit in me, &c. cum multi credentes in ipsum non faciant opera qualia fecit ipse, Ad quam secundam quaestionem dicendum est id esse de hoc loco quod de simili loco apud Marcum: ubi post resurrectionem praedicit qualia credentes signa sint operaturi. Signa, inquit, eos qui crediderint haec sequentur, &c. Sicut enim illa promissio ad litteram intellecta, sicut proprie debet intelligi, pertinet potissimum ad credentes seculo Apostolorum, in quo signis & prodigiis gloria Christi debuit illustrari: ita & haec promissio. Deinde non voluit Dominus aut hoc aut illo loco significare, fideles vel illius seculi, vel cuiuslibet alterius, semper & temere ea signa & miracula operaturos, sed cum ea peterent & recte peterent, quae recte non petuntur, nisi cum pro Dei gloria illustranda illa fuerint necessaria. Itaque sicut etiam in primitiua Ecclesia non singuli Christiani miracula operabantur, quod non per singulos, sed praecipuos quosdam Dei gloria eo modo illustranda erat, quodque non semper occurreret occasio illustranda illo modo gloriae Dei: ita non est mirum, si nunc vel nulli, vel pauci ea operentur miracula, cum Evangelica doctrina iam satis in toto orbe sit confirmata, quae tamen miracula & hodie fierent à fidelibus, si cum firma fiducia peterent ea à Deo, quod viderent illa illustranda gloriae Dei necessaria. Quod ergo non fiant, aut est propter fidei imperfectionem, aut propter necessitatis cessationem. Quod autem ab omnibus fidelibus non est factum, nec sit corporaliter, id ab omni-

bus cuiusvis seculi semper factum est & sit spiritualiter, cum maiori salutis eorum profectu. Sicut enim D. Gregorius signa illa quae apud Marcum promittuntur edenda à fidelibus, omnibus creditibus spiritualiter competere declarat: ita & praesentis loci promissionem spiritualiter intellectam, omnibus competere ostendit D. Augustinus. Quisquis enim credit in Christum, non dico talia facit opera qualia fecit Christus, sed eadem numero facit quae Christus facit. Cooperatur enim suae iustificationi quam cum ipso & Christus facit, ita ut secundum spiritualem intellectum propriissime dictum sit, opera quae ego facio & ipse faciet. Hic tamen non est proprius & primò intentus à Domino sensus. Loquitur enim ad litteram de suis quae adiderat miraculis, ut patet ex eo quod additur, & maiora horum faciet. Itaque sensus est: Opera qualia ego iam haecenus feci, etiam ipse faciet. Ad priorem autem quaestionem circa verba illa, & maiora horum (pro his) faciet, primò quidem dici potest non necesse esse ut horum verborum occasione ostendatur Apostolos aut alios maiora fecisse. Nam ut ex dictis potest intelligi, non voluit absolute significare Dominus fideles maiora facturos, sed facturos si peterent, qui non poterat id recte petere, nisi iusta se offerret occasio. Itaque si maiora non fecerunt, causa fuit, quod maiora faciendi non fuit occasio. Sic enim & Luc. 17. Dominus promissit creditibus eradicationem mori, & transplantationem in mare, cum ea nunquam facta legatur. Maiora tamen etiam fecisse Apostolos, aliosque fideles facile potest ostendi, si intelligamus maiora non quidem natura, sed secundum hominum reputationem: maiora item numero & efficacia. Secundum hominum enim reputationem maius erat quod Petrus ymbra sanabat, quam quod Christus simbria. Itè transferre motes verbo maius videtur, quam daemones verbo pellere: vnde tanquam rem maiorem, creditibus Dominus montium translationem promittit Matth. 17. Ad hanc nunquam à Christo factam, quosdam fideles oratione impetrasse supra ostendimus. Maiora etiam & numero & efficacia ediderunt Apostoli miracula, quia plura operati sunt, quam Christus in carne operatus fuit, atque per ea latius fidem in Christum propagauerunt. Cum enim paucos ex Iudaeis post se Dominus per sua traxerit miracula, totum illi mundum ad Christum conuerterunt, à paterno idolorum cultu efficaciter homines abstrahentes. Quam mundi conuersionem per Apostolos factam D. Augustinus inter maiora opera de quibus hic est sermo, maxime annumeranda existimat. Qui & ostendit quomodo secundum spiritualem intellectum, quisque etiam fidelium maiora faciat, quam erant ea miracula corporalia quae Christus fecit in carne, nimirum quia per fidem operatur suam iustificationem, quam non dubitat dicere maius esse opus, non solum quam erat pellere daemones & corporibus, aut mortuos suscitare ad vitam corporalem, sed etiam quam creare caelum & terram. Porro hac praedicta sententia aperte de Deum esse Christus significauit. Alibi enim, ut superius est habitum, per fidem in Deum promittit suis posse eos facere quaeuis quantumuis impossibilia & difficilia: nunc vero per fidem in se omnia huiusmodi eos posse restatur. Magis vero suam insinuat diuinitatem in sequentibus, quibus ratione reddit eius quod modò dixit, credentes in se facturos eadem, imò & maiora. Quia, inquit, ego ad patrem vado. In quibus solis verbis non consistit tota ratio, sed pars rationis est & id quod sequitur, & quodcumque petieritis patrem in nomine meo, hoc faciam, ita ut ante coniunctionem, & non sit perfectus punctus, sed sub vna sententia legi debeat etiam haec pars cum praecedentibus, quemadmodum & Augustinus distinguit & Cyrillus. Significat enim ideo credentes in se facturos eadem imò & maiora, quod ipse iam mundum relinquens vadat ad patrem, apud quem regnans gloriose facturus sit per fideles quicquid illi peterent, etiam si maiora peterent quam ipse fecisset. Quamdiu enim cum Apostolis in mortali corpore debebat, non multa Apostoli operabantur miracula, sed ea per sese Dominus ferè operabatur, nec tamen tanta & tot atque tam efficacia operabatur, quanta postea per Apostolos, cum iam federet in dextera patris eo quod tempus illud quo in carne vixit mortali, tempus erat humiliationis, quo non debuerat adeo inclarescere & glorificari atque post crucem. Cum autem mundum reliquisset, tum in illius locum Apostolos aliosque conueniebat miracula operari, eaque maiora & plura, quod per eos tunc nomen Christi esset illustrandum magis, ac tunc oportunum esset ut suam potentiam & gloriam quam apud patrem haberet, magis toti orbi declararet. Ratio ergo quam Dominus significat, in tribus consistit. Primum, in eo quod dicit, Vado, quia enim iam abibat, aliorum erat post se facere quod eatenus ipse fecisset. Secundò, in eo quod dicit, Ad patrem. Quia enim ad patrem ibat qui haecenus humilis apparuerat, debebat potestatem suam & gloriam, quam à patre erat accepturus magis etiam declarare. Tertiò, in eo quod dicit, quicquid petieritis hoc faciam. Hinc enim sequitur, ut eadem & maiora faceret post Christum fideles. Ut autem intelligerent quomodo fideles eadem & maiora facturi essent, nec id putarent sibi impossibile, addit in eo sibi praestitum placere, bene dicit in reddita ratione, quicquid petieritis, hoc faciam, non autem, hoc facietis, significas eos non eo modo quo ipse fecisset, miracula adituros, virtute scilicet propria, sed se per eos operaturos quicquid ipsi peterent & facerent. Quam eorum ministerialem tantum potestatem etiam significat, cum dicit, Quicquid petieritis. Illo enim indicatur oratione eos indigere, & virtutis alienae inuocatione ad miraculorum operationem. Ceterum accusatiuus, patrem, in hac sententia, & accusatiuus, me, in sententia, hac mox repetita, ut non sunt in Graecis, ita nec apud Augustinum, nec in antiquis multis scriptis exemplaribus. Ex tribus scriptis bibliis quae erant ad manum, vnus codex neutrum habuit accusatiuum, reliqui duo non habebant accusatiuum, me, quem nec legit Dionysius Carthusiensis. Itaque absolute dicit quicquid petieritis in nomine meo, hoc faciam, idemque mox repetit in confirmationem eius quod difficile ab hominibus creditur. Est autem petere in nomine Christi, petere aliquid fieri per inuocationem nominis, hoc est, potentiae & bonitatis, aut meritum eius. Et sunt generales haec sententiae intelligentiae cum conditionibus quae in similibus sententiis sunt subaudiendae, ut dictum est circa illud Matth. 7. Omnis enim qui petit accipit, &c. in cap. Concord. 43. Si autem legatur accusatiuus, patrem, notandum quod cum dicatur, quicquid petieritis patrem, non tamen dicat, hoc faciet, sed, hoc faciam, ut significaret eandem sibi cum patre esse potestatem, nec patrem quicquam facere sine se. Vtrius modo legatur, apertissime suam diuinitatem & aequalitatem cum patre significat, dum omnia se facturum promittit, quae peterentur in nomine ipsius. Id enim

hoc faciam, ita ut ante coniunctionem, & non sit perfectus punctus, sed sub vna sententia legi debeat etiam haec pars cum praecedentibus, quemadmodum & Augustinus distinguit & Cyrillus. Significat enim ideo credentes in se facturos eadem imò & maiora, quod ipse iam mundum relinquens vadat ad patrem, apud quem regnans gloriose facturus sit per fideles quicquid illi peterent, etiam si maiora peterent quam ipse fecisset. Quamdiu enim cum Apostolis in mortali corpore debebat, non multa Apostoli operabantur miracula, sed ea per sese Dominus ferè operabatur, nec tamen tanta & tot atque tam efficacia operabatur, quanta postea per Apostolos, cum iam federet in dextera patris eo quod tempus illud quo in carne vixit mortali, tempus erat humiliationis, quo non debuerat adeo inclarescere & glorificari atque post crucem. Cum autem mundum reliquisset, tum in illius locum Apostolos aliosque conueniebat miracula operari, eaque maiora & plura, quod per eos tunc nomen Christi esset illustrandum magis, ac tunc oportunum esset ut suam potentiam & gloriam quam apud patrem haberet, magis toti orbi declararet. Ratio ergo quam Dominus significat, in tribus consistit. Primum, in eo quod dicit, Vado, quia enim iam abibat, aliorum erat post se facere quod eatenus ipse fecisset. Secundò, in eo quod dicit, Ad patrem. Quia enim ad patrem ibat qui haecenus humilis apparuerat, debebat potestatem suam & gloriam, quam à patre erat accepturus magis etiam declarare. Tertiò, in eo quod dicit, quicquid petieritis hoc faciam. Hinc enim sequitur, ut eadem & maiora faceret post Christum fideles. Ut autem intelligerent quomodo fideles eadem & maiora facturi essent, nec id putarent sibi impossibile, addit in eo sibi praestitum placere, bene dicit in reddita ratione, quicquid petieritis, hoc faciam, non autem, hoc facietis, significas eos non eo modo quo ipse fecisset, miracula adituros, virtute scilicet propria, sed se per eos operaturos quicquid ipsi peterent & facerent. Quam eorum ministerialem tantum potestatem etiam significat, cum dicit, Quicquid petieritis. Illo enim indicatur oratione eos indigere, & virtutis alienae inuocatione ad miraculorum operationem. Ceterum accusatiuus, patrem, in hac sententia, & accusatiuus, me, in sententia, hac mox repetita, ut non sunt in Graecis, ita nec apud Augustinum, nec in antiquis multis scriptis exemplaribus. Ex tribus scriptis bibliis quae erant ad manum, vnus codex neutrum habuit accusatiuum, reliqui duo non habebant accusatiuum, me, quem nec legit Dionysius Carthusiensis. Itaque absolute dicit quicquid petieritis in nomine meo, hoc faciam, idemque mox repetit in confirmationem eius quod difficile ab hominibus creditur. Est autem petere in nomine Christi, petere aliquid fieri per inuocationem nominis, hoc est, potentiae & bonitatis, aut meritum eius. Et sunt generales haec sententiae intelligentiae cum conditionibus quae in similibus sententiis sunt subaudiendae, ut dictum est circa illud Matth. 7. Omnis enim qui petit accipit, &c. in cap. Concord. 43. Si autem legatur accusatiuus, patrem, notandum quod cum dicatur, quicquid petieritis patrem, non tamen dicat, hoc faciet, sed, hoc faciam, ut significaret eandem sibi cum patre esse potestatem, nec patrem quicquam facere sine se. Vtrius modo legatur, apertissime suam diuinitatem & aequalitatem cum patre significat, dum omnia se facturum promittit, quae peterentur in nomine ipsius. Id enim

solus est Dei omnipotentis. Ne autem putaretur alius patris gloriam obscuraturus, suamque ipsum quaerere gloriam, sed contra potius intelligerent ipsum in omnibus patris sui quaerere gloriam, ac proinde & ipsos oportere non suam sed Dei spectare gloriam, dicit: Hoc faciam, ut glorificetur pater in filio, hoc est, per filium. Gloria enim patris, est filij omnipotentia: & per miracula filij, nomen patris illustre factum est in vniuerso mundo. Ex his autem nobis discendum, quae sit vis fidei in Christum, per quam etiam nunc non ita operetur fideles miracula, quia ad ea petenda spiritus Dei eos non monet, quod non sunt modò ut olim necessaria, tamen etiam nunc impetrat quaecumque rectè & salubriter petunt in nomine Christi, eaque, non minoris, sed pluris faciendae quam miracula corporalia. Impetrant enim spiritus Dei communionem, vitam aeternam, peccatorum etiam repletorum remissionem, atque in omnibus suis necessitatibus diuinam consolationem & Deique in omnibus actionibus directionem & adiutorium.

SI DILIGITIS ME, MANDATA MEA SERUA TE, ET EGO, &c.] Alia iam ratione, suos Dominus à mœrore auocat, aliaque pollicitatione iam eos tertio consolatur. Cum enim praecipua Evangelicae legis mandata iam eis praecipisset, mutua scilicet inter ipsos charitatem & fidem in se, & illi de habitu ipsius dolorum, propterea quod plurimum diligerent ipsum, monet ut argumetum amoris erga se exhibeant in mandatorum suorum obseruatione, potius quam in mœrore & tristitia. Si, inquit, verè me diligitis, dilectionem hanc non ostendite dolendo de meo discessu, sed seruando & adimplendo mandata mea, ea scilicet quae modò tradidi, mutua erga vos dilectionis, & fidei in me. Haec enim sunt Evangelicae legis potiora mandata, iuxta illud: Hoc est mandatum eius, ut credamus in nomine filij eius Iesu Christi, & diligamus alterutrum. Addit & tertiam pollicitationem, qua multos consoletur, & ad mandatorum suorum prouocet obseruationem, dicens: Si diligentes me, mandata mea seruaueritis, ego ad patrem iam profectus rogabo eum, & pro me alium dabit vobis paraclatum, non ut ad tempus sit vobiscum sicut ego fui, sed ut maneat vobiscum in aeternum, toto scilicet vitae vestrae tempore, atque ad consummationem usque seculi, imò & post mortem ac seculi consummationem. Quis autem is sit, explicat subiungens, spiritum veritatis, quo significat hunc paraclatum non corporeum esse, nec corporaliter ac visibiliter cum eis mansurum sicut ipse cum eis conuersatus fuerat, sed spiritualiter & inuisibiliter. Hunc spiritum vocat alium à se paraclatum, alium, inquam, non natura, sed substantia & persona. Satis enim significauit Dominus hunc quem pro se dicit mittendum, non fore se inferiorem, cum id dicat ad suorum consolationem, quae inefficax esset, si pro ipso inferior mitteretur, cumque idem eum praestitutum dicat quod ipse praestiterat. Itaque hoc loco contra Macedonianos ac Sabellianos & aequalitas spiritus sancti eum filio significatur, dum & ille dicitur futurus paracletus sicut erat filius, & eiusdem rursus personalis à filio distinctio, dum dicitur alius paracletus. Significat autem dictio Graeca, Paracletus, consolatorem vel aduocatum, quia verbum, παρακλησις, vnde illud nomen deriuatur, praeter alia significat & consolari, & obsecrare, maxime pro alio, sicut faciunt aduocati & patroni. Et quidem quod ratione consolationis spiritus dicatur à Christo

Christo paracletus, ut sensus sit: Alium paracletum, id est, consolatorē dabit vobis, apparet ex eo quod ad consolationem mōstrum discipulorum Christus istud dixerit. Mōstris enim conuenienter promittitur consolator. Itaq; significabatur quod cum Christus carnis suae fuerat paracletus, id est, consolator, post eum Apostolis alius paracletus, id est, consolator esset mittendus. Quod verō potius dicitur sit paracletus, quia aduocatus & patronus, apparet primū ex eo quod Græcis dictio illa hoc magis significat, sicut & verbum παρακλησις, aduocare magis, adhortari & orare significat, quā cōsolari: deinde quia Christo hoc nomen à Ioāne tribuitur, quod pro nobis ille sit aduocatus & patronus. Nā primā epistolā Ioannis secundo capite, vbi nos legimus: Aduocatum habemus apud patrem, Iesum Christum, pro aduocatum, Græcis est παρακλητος, paracletum. Aduocatus autem noster est etiā Spiritus sanctus, quia, vt inquit Paulus, ipse spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Conuenientissimū autem fuerit intelligere spiritum hic dici paracletum, non tantum ratione cōsolationis, nec tantum ratione aduocationis & intercessionis pro nobis, sed & vtriusque horū ratione, & propter alia item quæ in hoc nomine continentur, quæ vna Latina dictione sufficienter exprimi non possunt, nisi forte dictione, patronus. Patroni enim est suggerere clienti quæ sunt vtilia, atque ad ea adhortari, consolari mōrentem, & intercedere pro eo apud alios. Horum ergo omnium simul ratione spiritus dicitur paracletus, vt exponit Euthymius, dicens: Alium, inquit, paracletum tanquā me, hoc est, admonitorē ac præceptorem in certaminibus virtutis, solatium ac subsidium in afflictionibus. Cum enim dicit Dominus: Alium paracletum dabit vobis; talem vtiq; videtur promittere, qui omnia discipulis præstaret, quæ ipse in carne præsens eis præstiterat. Iam non solum mōstris discipulos Dominus consolatione erexit, sed etiā in omnibus ad salutem erudit, & ad grata Deo opera excitauit, eosque defendit, atque sua apud patrem intercessione iuuuit, perfectum se illis patronū exhibens, cuius cum clientes fuerūt, nihil eis defuit, nihil eos læsit. Cum itaque hæc omnia melius & efficacius præstare debuerit spiritus promissus, (virtutem siquidem suam Dominus post mortem gloriosius exercere voluit) rectius intelligitur dicitur paracletus, quia patronus, quā quia cōsolator aut aduocatus, cum vtriusque hoc nomen sit angustius, quā vt spiritui sancto cōueniat, cui Dominus multo plura quā cōsolari tribuit. Itaq; sensus est: Ego rogabo patrem, & is exoratus dabit vobis pro me aliū patronum, qui pro me vestri curam in omnibus gerat, vt non debeat vobis videri durum, quod ego auferar à vobis. Hunc autem paracletum nominat spiritum veritatis, quia omnis veritatis est author, ac solus puræ & integræ veritatis largitor. Solus enim ipse veritatem docet sine omni falsitate & erroris admixtione, solus etiam docet veritatem in qua hominū salus consistit. Proinde hac nomenclatura differt à spiribus malis, qui dicuntur Paulo spiritus erroris: atque à spiritu etiā hominis & huius mundi, de quo idem Paulus dicit: Nos autem non spiritum huius mundi accepimus, sed spiritum qui ex Deo est. Mystica autem intelligentia spiritus veritatis dicitur, quia à veritate procedens diuina, & quia spiritus Christi, qui de se supra dixit: Ego sum veritas. Theophylactus intelligit hic dicitur spiritum veritatis, ad distinctionem

spiritus veteris testamenti, quod figura erat & vmbra veritatis in Evangelio reuelata. Cæterum Dominus se dicitur rogaturum patrem, secundum humanam suam naturā, mira quadam dispensatione nūc de se tanquam homine, nūc tanquā Deo loquens, vt vtriusque fidem in nobis confirmaret. Vt autem hic sic loqueretur conueniebat, quia missionem paracleti noui subintulit, ne quoniā iam dixerat: ego ad patrem vado; illinc turbarentur. Quia enim ad patrem se iturum dixerat, (quod ei secundum humanitatem conueniebat) congruum etiam erat vt illum ad quem ibat se diceret rogaturū pro eis, vt intelligerent suo commodo & bono Christum iturum ad patrem. Ne tamen propterea minor patre existimaretur, cum in hoc sermone bis dixisset patrem missurum hunc paracletum, etiam postea dicit bis se missurum illum. Declarat autem Dominus cur dixerit singulariter, dabit vobis, & vt maneat vobiscū, & item insinuat paracletū nō sic futurum apud Apostolos corporaliter, sicut ipse fuerat, quādo subiicit: Quem mundus non potest accipere, id est, quem homines mūdani, & mundi spiritum sortiti non possunt quamdiu tales sunt accipere, quia non vident eum, hoc est, non sciunt nec cognoscūt eum, quia mens eorum toto detinetur in rebus vanis huius mūdi. Vos autem cognoscetis eum, quia apud vos manebit, & in vobis erit, cognitionem sui vobis impartiens, & sua suggestione, & sua in vobis efficacia atque operatione. Vbi notandum, quod cum dixerit Dominus: Mundus non potest illum accipere, quia non cognoscit eum, quo significatur suo vitio mūdum non posse eū capere, & proinde dicendū etiam similiter videretur: Vos autem illum accipietis quia cognoscitis, vel cognoscetis eum. contrario modo dicitur, vos autem cognoscetis eum quia apud vos manebit, ne putarent se suo illum merito accepturos, ac cognitionem illius præcedere eius acceptionem, sed contra intelligerent ab eius gratia & præsentia pēdere eius cognitionem. Ne autem existimaretur spiritus mansurus apud eos, sicut manet homo apud hominem extra eum existens, postquam dixisset, apud vos manebit, adiecit, & in vobis erit, quo & insinuata est diuinitas spiritus sancti, quod diuinæ naturæ sit proprium esse in mentibus hominum, easque inhabitare. Porro quod dicitur mundus non cognoscere spiritum, de tali intelligendum est cognitione, de quali illud quod dicitur Ioan. 7. ad Iudæos, non cognouistis Deum, & 1. Ioan. 4. Qui non diligit, non nouit Deum, nepe de notitia perfecta & affectiua. Habent quidem Græca, verba præsentis tēporis, cognoscitis & manet, sed hæc accipienda pro futuris phrasi Hebraica, quæ frequens est in Ioanne, satis patet ex futuro verbo, erit, quod sequitur.

NON RELINQVAM VOS ORPHANOS, VENIAM AD VOS. ADHVC, &c.] Quartū iam alia eos consolatur ratione. Ne fortē enim non sufficeret eis promissio alterius paracleti, quem non satis cognouerunt, promittit eis etiam suam aduentum. Cæterum hic aduentus videtur intelligendus in resurrectione completus, quia ratione illius etiam in sequentibus dicit se venturum ad eos, & videndum ab eis. Cyrillus tamen intelligit de spiritali Christi ad Apostolos aduentu, per aduentum spiritus sancti in eos, per quem & Christus venit ad eos, habitans per fidem in cordibus eorum, vnde intelligit Dominum hic significare voluisse se non esse alium natura à spiritu sancto. Ne, inquit,

1. Tim. 4.
1. Cor. 2.
Ioan. 14.

inquit, quoniam alium dixit de substantia naturaque spiritus id intelligeretur, vt liquido monstraret in sola personali substantia à patre & filio spiritum alium esse (spiritus enim est, non pater, nec filius) quum venturum paracletū asserat, seipsum venturum pollicetur. De hoc aduentu vt intelligatur, exire videtur partim illud quod sequitur: In illo die cognoscetis quia ego in patre, &c. Id enim accepto spiritu sancto maxime cognouerunt: partim illud, quod deinde etiam sequitur, & manifestabo ei me ipsum. Nam id de spiritali manifestatione proculdubio est accipiendum. Proinde conueniens fuerit vtranc; expositionem simul complecti, & locū hūc intelligere & de aduentu visibili post resurrectionē & de aduentu spiritali per missionem spiritus sancti, vt sit hic totius loci sensus: Non reliquam vos orphanos, id est, orbos mea præsentia, & veluti pupillos patre destitutos (se enim significat veluti patrem erga eos gessisse, vnde & filiolos eos prius vocauit) sed veniam rursum ad vos, corporaliter quidē, cum tertio die à morte resurrexero: spiritaliter vero, cum post ascensionem in cælos, spiritum sanctū vobis misero. Quare autem peculiariter se ad eos venturum dicit, declarat in sequentibus, dicens: Adhuc modicum, supple, tempus est, & post illud mundus iam me non videt, id est, mundani homines me amplius non videbunt nec corporalibus oculis, sicut modo vident: nec spiritalibus, quia nō credet in me. Post breue enim illud tempus, quod vsq; ad sepulturam restabat, non est amplius à mūdo visus Christus, quia post resurrectionem nō exhibuit se corporaliter mundo passim videndū. Vos autem videtis, id est, videbitis me, & corporalibus oculis, cum resurrexero: & multo clarius oculis fidei, cum in cælos ascendero, & spiritum veritatis à patre acceperitis. Ideo autem videbitis me, quia ego viuo, id est, viuam resuscitatus à morte, sed & vos viuetis. Non possitis enim videre me, nisi & ego viuerem, & vos quoque viueritis. Ad cōsolationem autem eorum facit, quod dicit eos victuros, ne putarent se etiā statim interficiendos. Aliter autē hæc pars accipi potest, vt significetur vita Christi fore causam vitæ discipulorum, vt sit sensus: Videbitis me, quia ego viuam: & quia ego viuā, etiam vos viuetis, id est, lætabimini, & velut à morte reuiuiscetis in mea manifestatione. Sic enim exponit Theophylactus, addēs & aliam interpretationem, qua intelligatur vita Christi fore causā æternæ vitæ discipulorum, ne mortem corporalem perhorrescerent. In illo die, cum me videbitis resuscitatū, vos cognoscetis clarē quod modo obscure cognoscitis, quod ego sum in patre meo, hoc est, vnum sum cum eo, quodque ad imaginē vnionis mee cum patre etiā vos estis, in me, & ego in vobis. Id enim clarius cognoscere ceperunt, cum in eius resurrectione Christi potentiam & gloriā magis agnouerunt, etiam; Christus post resurrectionem aperiret illis sensum, vt intelligerent scripturas, sed maximum spiritum sanctum in die Pentecostes acceperunt, qui eos deduxit in omnem veritatem, & Christū eis perfecte dedit cognoscere. Porro quoniam dicitur: Adhuc modicum, & mundus me iam non videt, & mundus ipsum rursum visurus est in nouissimo die, D. Augustinus magis putat totum hunc locum referendum ad tempus secundi aduentus Christi: quam intelligendam etiā prosequitur D. Cyrillus, simul cum Augustino annotans nō ob stare huic intelligentiæ quod modicum tempus di-

cat futurum vsque ad suam reuelationem, eo quod mille anni coram Deo sint tanquam dies vna: itaq; sensus erit: Vbi cælos conscendero, & ad patrem concessero, non semper reliquam vos, sed rursum veniam ad vos in nouissimo die. Adhuc est modicum tempus, post quod me mundus amplius non videbit, quia non videbit amplius post consummatum iudicium. vos autem videbitis me in æternū, quia ego viuam, & vos mecum in æternum felici beatitatis vita viuetis mecum resuscitati: In illo die quum finem nesciet, perfectissime cognoscetis me vnum esse cum patre. Alter autem sensus videtur esse ger manior, si pleraque similia considerentur quæ in hoc Christi sequuntur sermone. Nec obstat ea pars, mūdus me iam non videt, id est, amplius non videbit. Significare enim voluit mundum non visurum se durante hoc mundi statu. Cum enim eum mūdus rursum videbit, iam desinet hic mundi status. Cæterum quāquam sicut se dicit esse in patre, ita & se in discipulis, & discipulos in se esse dicat, non tamen, vt hæretici Arriani volunt, hinc consequitur non perfectius aut aliter patrem esse in filio, filiumque in patre, quā ipse sit in nobis, aut nos in illo. Quæ enim filio propria sunt, conueniunt per eum etiam fidelibus, sed non nisi per quādam imitationem & similitudinem, sicut patet de nomine filij: vnde consequitur ea perfectius competere in filio quā in fideles. Quomodo autem fideles sint in Christo, & Christus in ipsis, dictum est in c. Cōcor. dia 5. circa illud Ioan. 6. Qui manducat meā carnem, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in eo. Duplicem autem vnionem dicit in illo die eos cognituros, vnionem patris cum filio, quæ pertinet ad mysterium trinitatis: & vnionem ipsius cum fidelibus membris suis, quæ pertinet ad mysterium incarnationis, quam vnionem per missionem spiritus manifestatam esse ostendit Ioannes, dicens: In hoc cognoscimus quod in eo manemus, & ipse in nobis, quoniam de spiritu suo dedit nobis.

QUI HABET MANDATA MEA, ET SERVA TA, ILLE EST QUI DILIGIT ME, &c.] Repetit Dominus ostensionē dilectionis sui consistere in obseruatione mādatorū suorū, partim vt hac repetitione ab Apostolis de suo mōstris habitu tristitiam pelleret, dum significat ostensionem dilectionis sibi gratam non consistere in hūmōdi mōre: partim vt qua ratione iam Apostolos prouocauit ad sui dilectionem, significans eos per illā dignos fore aduentu paracleti, & sui pleniorē cognitione ac conspectu, eadem & omnes alios fideles ad eādem prouocaret. Promiserat enim Apostolis si diligerent, paracletum alium venturū à patre ad eos, imo & se reuersurum ad eos, & illis exhibiturum videndum. Similiter ergo & nūc promittit his qui se recte diligerent, patris fauorem & sui manifestationē. Quare cum prius in secunda lectione sit persona, nūc loquitur in tertia, dicens: Nō nunc vos, aliquis tristetur de meo habitu, sed qui habet mādata mea, edoctus scilicet ea à me, & desinēde quæ habet, quæque didicit etiam seruat, opere ea adimplendo, ille est qui verē me diligit. Qui autem diligit me, id fecerit cum magno salutis suæ commōdo Diliget enim vicissim à patre meo, sed & ego diligam eum, & manifestabo ei me ipsum, quia & per spiritum mei afflatum, mei cognoscetis & vnionem plationem in animum ipsius insinabō, & post hanc vitam me ei faciem videndum exhibebo.

1. Ioan. 4.

Ceterum dubium hic occurrit, quomodo hic Dominus diligenti se promittat vicissim dilectionem patris, dicens: qui diligit me diligitur a patre meo, quasi nostra dilectio praeueniat dilectione Dei, cum ex Dei dilectione erga nos, detur nobis dilectio qua eum diligamus: & Ioanes dicat, non quasi nos dilexerimus Deum, sed quia ipse prior dilexit nos. Similem quaestionem mouet D. Augustinus circa illud quod supra dicitur. Si diligitis me, mandata mea seruate. & ego rogabo patrem, & alium paraclitum dabit vobis. Eo enim significatur, quod per dilectionem & mandatorum obseruationem consecuturi essent spiritum sanctum, cum tamen dilectio & mandatorum obseruatio esse non possit nisi ex spiritu sancto, iuxta illud Pauli: Charitas Dei diffusa est in cordibus vestris, per spiritum sanctum qui datus est nobis. Respondet Augustinus diligenti & mandata seruanti promitti spiritum factum, quia eum largius est accepturus & copiosius, sicut Apostoli spiritum quem habebant largius acceperunt in die Pentecostes. Ita & ad presentis loci quaestionem etiam dicendum est, quod absolute quidem prius Deus nos diligit quam nos illum: quoad autem quosdam effectus, prius nos diligimus Iesum quam Deus nos, nostra dilectione promerentes certos quosdam dilectionis diuinae effectus, ut puta plenitudinem gratiae, donum perseuerantiae, intellectus illuminationem, aliaque meremur. Ratione ergo huiusmodi effectuum promittit Dominus diligentibus se, dilectionem patris & suam. Tunc enim Deus noua ratione suam exhibet dilectionem, cum nouo homines afficit beneficio. Vnde cum dixisset Dominus, & ego diligam eum, nouum huius dilectionis effectum explicaturus, ratione cuius promittit se dilecturum saltem, subiicit, & ego manifestabo ei meipsum, significans se plenioris sui cognitionem illi impartiturum. Sic per Prophetam dicit Dominus: Conuertimini ad me, & ego conuertar ad vos, cum tamen absolute prius Deus debeat conuertiri ad nos, quam possimus conuertiri ad illum, ita ut dicat Ieremias: Conuertere me, & conuertar, quia quoad effectum certum, nempe reconciliationem, nostra conuersio ad Deum, praecedere debet Dei conuersionem ad nos. Ex his autem discendum nobis, & in quo consistat vera dilectionis exhibitio, & quid per eam promeremur, nimirum abundantioris spiritus participationem, ac plenioris Christi cognitionem, quam quid dilectione illa sunt destituti non assequuntur, etiam si multo studio in scripturarum lectione & tractatione versentur. Vnde orat Paulus pro Ephesiis, ut sint radicati & fundati in charitate, ut possint comprehendere cum omnibus sanctis quae sit, longitudo, & latitudo, & sublimitas, & profundum, scire etiam supereminentem scientiae charitatem Dei usque impleantur in omnem plenitudinem Dei. Et in Psalmis Propheta Deum dicit promississe manifestationem suam, qui timeant ipsum, hoc est, qui in hoc in se habent, ut prius seruant mandata. Firmamentum, inquit, est Dominus timebunt eum, & testamentum ipsius ut manifestetur illis.

DICIT ET IUDAS, NON ILLE ISCA RIOTES DOMINE QUID FACTUM EST, &c. Verisimile est Iudam istud nunc interrogasse, propterea quod cum regnum Christi existimarent deserendum palam toti mundo, & Christus solitus esset sua dona promittere communiter omnibus, nunc in illis Domini verbis haesitauerit, quibus dixit se illis duntaxat manifestaturum seipsum, nondum au-

tem amplius se non visurum. Iudas ergo cernere ad huc Christi regnum somnians, & crasse Domini verba intelligens, sicut & Thomas & Philippus, Domine, inquit, quid factum est, id est, quid nunc accidit aut quid causae est, quod te nobis & non mundo es manifestaturus, cum haecenus crediderimus te post resurrectionem palam in toto regnatura orbe, & restitutum regnum Israel? Dominus autem continuando sermonem, & inculcando quod prius dixerat, etsi aperte non videatur quaestioni respondere, indicat tamen quo id pacto sit futurum, & quare, eoque modo usus est in hac responsione, quo & alibi erga Petrum, cum interrogasset, num illas parabolas propter ipsos diceret, an etiam propter omnes. Sic enim ob inculcationem ceptum sermonem continuat & repetit, ut etiam indicet non corporalem, sed spirituales esse manifestationem sui de qua est locutus, & quare diligentibus se tantum est manifestaturus, non autem mundo. Si quis, inquit, diligit me, sermonem meum seruabit, id est, opere adimplebit. Probatio enim dilectionis, exhibitio est operis. Et quia is qui me diligit, sermonem meum obseruabit, ideo vicissim pater meus diligit eum, & in signum dilectionis is simul & ego ad illum veniemus, & firmam apud eum habitationem faciemus. Quibus Dominus significat talem fore sui manifestationem quam supra promissit, qualis est Dei ad homines aduentus, & mansio atque manifestatio, nimirum spiritualis, & non corporalis atque visibilis. Cum autem supra dixerit mittendum eis spiritum veritatis ut maneat apud eos in aeternum, nunc promittit etiam se cum patre venturum, & mansurum apud eos, significans unam esse patris & filii cum spiritu sancto naturam, utpote per quem apud homines manentem etiam pater & filius maneat apud eos. Cum autem dixisset: & pater meus diligit eum, subiungit, & ad eum veniemus, &c. loquens de se & patre ad similitudinem amicorum, qui inuisere gestiunt eos quos diligunt, & habitationem apud eos deligere. Huiusmodi spirituales habitationem apud homines frequenter pollicetur Deus apud Prophetas, ceterum Dei patris simul & Christi filii eius habitatio in hominibus, promittitur his verbis: Lau da & latere filia Sion, quia ecce ego venio, & habitabo in medio tui, ait Dominus. Et applicabuntur gentes multae ad Dominum in die illa, & erunt mihi in populum, & habitabo in medio tui, & scies quia Dominus exercituum misit me ad te. Haec enim verba, si omnia accipiantur dicta in persona Christi, cui soli sine personae mutatione conuenire possunt, mentionem faciunt & habitationis patris, & habitationis filii. Quod enim primo loco dicitur, & habitabo in medio tui, ad patrem est referendum: quia sequitur, ait Dominus, vnde quae praecedunt dicitur a Christo in persona patris. Quod vero secundo loco dicitur, & habitabo in medio tui, ad filium est referendum: quia sequitur, & scies quia Dominus exercituum misit me ad te, quod filio conuenit, non patris. Notandum autem tria congruo ordine promitti diligentibus Christum, sic ut posterius semper priori sit maius, ac Dei erga homines benignitatem magis declaret. Primum enim magnum, valde est, posse pertingere ad patris dilectionem: Siquis enim regis gratiam promereri potest, etiam si nullum hinc fructum consequatur, tamen non parum hinc percipit consolationem, nec paruum reputat honorem, quod ab eo diligitur. At hoc maius est, quod secundo loco promittitur ad patris

240b. 2.

simul ac filii. Quonia enim pro statu huius vite ipsi ad Deum ire non possumus, & habitationem facere apud ipsum, pro sua erga homines benignitate dignatur ipse ad nos venire, nosque inuisere, quod quate sit dignationis, quisque facile aduertit Dei excellentiam cum humana comparat. vilitate. Maximam autem omnium est, quod non solum promittitur aduentus Dei ad homines, sed eius etiam apud eos mansio, firmaque habitatio. Amicus enim amicitiae causa amicum inuisere solet. frequenter, sed post breue tempus rursum ab eo discessurus, ac suo abitu plus doloris amico relicturus, quam suo aduentu attulit gaudij. Christus vero sic se cum patre venturum pollicetur, ut etiam mansionem se facturum apud diligentes se, promittat, nunquam scilicet relicturus eos, cuius praesentia & apud homines, mansio non potest non afferre eis securitatem ab omnibus malis, & bonorum omnium abundantiam, quemadmodum bene multis locis indicat Psalmista: Si, inquit, ambulauero in medio umbrarum mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum es. Et: Prouidebam Dominum in conspectu meo semper, quoniam a dexteris est mihi ne commouear. Propter hoc latatum est cor meum, & exultauit lingua mea, in super & caro mea requiescet in spe, &c. Et quidem, ut annotauit D. Gregorius, ad quosdam venit Deus, & mansionem non facit, ut qui Dei visitatione ad compunctionem commouetur, sed in virtutis proposito non perseverant: ad diligentes vero se sic venit, ut mansionem apud eos faciat, nunquam eos derelinquens, nisi si quando ex dilectione excidant. Sic autem in praesenti vita apud eos quantum in se est firmam facit mansionem, ut & post hanc vitam in suam eos transferat mansionem caelestem.

QUI NON DILIGIT ME, SERMONES MEOS NON SERVA ET SERMO. &c.] Cum in praecedentibus indicauerit causam, ob quam se dixerit manifestandum diligentibus se, nimirum propter obseruationem mandatorum suorum: nunc indicat causam, quare non sit sed manifestaturus mundo, nempe quod cum non diligit eum, sermones eius non seruat. Ideoque non dicit, qui sermones meos non seruat, is est qui non diligit me. Non enim hic signum tradere voluit, quo agnosceretur is qui se non diligeret, sed indicare causam quare non diligentibus se, hoc est, mundo mundanisque hominibus se non sit manifestaturus. quare dicendum illi erat: Qui non diligit me, sermones meos non seruat, quo significat ob neglectos suos sermones, eos qui non diligunt, vicissim negligendos iuste a se & patre. Et ut intelligatur quare qui suos seruat sermones, a patre sit diligendus: qui vero non seruat, non sit diligendus, adiecit: Et sermonem (pro & sermo) quem audistis, non est meus originaliter, sed eius qui misit me patris, significans non sibi tantum, sed & patri iniuriam inferri ab his qui non obseruant sua mandata: & contra non se tantum, sed & patrem honorari ab his qui seruant mandata, ac ea de causa hos quidem a patre diligi, illos vero negligi. Porro cum superiori illa sententia: si quis diligit me, sermonem meum seruabit, significetur omnem eum qui Christum diligit, sermonem eius seruare: haec iam sententia, Qui non diligit me sermonem meos non seruat: significatur etiam solum qui Christum diligit, sermonem eius seruare, ut intelligamus nec dilectionem esse posse sine obseruatione mandatorum, nec rursum obseruationem mandatorum Christi esse posse sine dilectione,

ut sint inter se conuertibilia, diligere Christum & mandata eius obseruare: quare sicut is qui se dicit & putat diligere Christum, id debet comprobare obseruatione mandatorum eius: ita qui cupit eius mandata seruare, anniti debet ut dilectionem ex spiritu Christi percipiat. Aliquando autem Dominus singulariter dicit sermonem meum: aliquando pluraliter, sermones meos. Sermonem enim vocat totam suam Evangelicam doctrinam: sermones vero, varia eius doctrinae praecepta.

HAEC LOCUTVS SYM VOBIS APVD VOS MANENS. PARACLETVS.] Declarauerunt se Apostolorum plerique, Petrus scilicet, Thomas, Philippus, & Iudas, non assequi profunditatem verborum Christi, quare ne eos cruciaret propria ruditas, & pergerent pleraque scilicet qua tunc capere non poterant, cum iam esset veluti finem facturus suis ad eos sermonis, promittit eos peruenturum ad ipsos de quo dixerat paraclitum, & omnia intellecturos quae iam assequi satis non poterant, & discituros omnia quae possent requirere, & commonefaciendos omnium quae ipse eis dixisset. Haec, inquit, pauca, pro vestro captu locutus sum vobis, mortali adhuc corporo vobiscum degens, quae etsi necdum plene intelligitis, aut si praeter ea etiam alia adhuc cognoscere desideratis, aut etiam metulistis ne haec vobis excidant, & me iam abueniente a vobis non habeatis monitorem & doctorem, scitote quod paraclitus ille de quo vobis mox dixi, spiritus, inquam, sanctus, quem post meum discessum pater mittet in nomine meo, hoc est, loco mei & mihi vicarium, aut propter me, qui pro illo mittendo patrem rogabo, ille vos docebit omnia quae erunt vobis cognitu necessaria, ita ut clare sitis per eum intellecturi quae modo in verbis meis non satis potestis assequi, & praeter ea etiam alia omnia scitis discituri quae requirere poteritis, quaeque modo propter vestram incapacitatem praetereo. Idem ille etiam suggeret vobis, hoc est, in memoria reductet (Graece enim *υπομνησει*, id est, commonefaciet & recordari faciet) quae cum nunc dixerem vobis, pro, dixi vobis. Gracis enim est non futurum, sed praeteritum *ειπεν*. Ex qua explicatione patet dupliciter hic accipi posse eam orationem, In nomine meo; quae in diuersis locis pro materiae exigentia diuersis debet modis explicari. Patrem enim dicit missurum spiritum in suo nomine, aut quia eum missurus erat in locum suum, dixit enim superius, Alium paraclitum dabit vobis; aut quia eum missurus erat in gratiam filii qui pro spiritu hominibus impertiendo patrem erat rogaturus. Dixit enim: Ego rogabo patrem, &c. Duo autem dicit spiritum praestitutum ad intelligentiam pertinentia, nempe & quod in memoriam esset reuocaturus quae a se iam audierant & quod omnia docturus esset, quae scilicet aut iam in verbis suis non intellexerunt, aut vltius requirere possent, ex quorum primo sequitur Apostolos ex obliuione non potuisse errare circa doctrinam Iesu, & circa Euangelia scribenda aut approbanda: ex secundo vero sequitur eos non errasse in aliquo quod docuerunt ad salutem esse necessarium. Duo autem haec & nunc in fidelibus suo modo efficit Spiritus Sanctus. Semper enim eos commonefacit sui officij, suggerens quae ex Christi doctrina accipimus, quae alioqui facile mentibus nostris elaberentur, & in omnibus occurrentibus dubiis, docet quid faciendum, quidve credendum, si modo tamen non praetermittantur ea media per quae diui-

ntus ordinatum est vt spiritus suo doceat nunc homines afflatu, oratio scilicet, scripturarum pia & sedula lectio, & Ecclesiastica doctrinae quae per concilia & conciones proponitur, auscultatio. Per haec enim exterioribus percepta sensibus docet interiori suo afflatu Spiritus Sanctus, sine quo nihil profuerit aut scripturas legisse, aut conciones doctorum audisse ita vt proprie in spiritu quadret, quod hic ei tribuitur, docere omnia, adeo vt nec sibi id tribuerit Dominus quatenus sensibilibus suis loquebatur. De se enim dicit: Haec locutus sum vobis. de spiritu vero, ipse vos docebit omnia. Proinde bene dixit Deo Psalmista: Beatus homo quem tu erudieris Domine, & de lege tua docueris eum. Et Gregorius: De spiritu, inquit, recte promittitur, Ipse vos docebit omnia, quia nisi idem spiritus cordi addit audientis, otiosus est sermo doctoris. Nemo ergo docenti tribuat homini, quod ex ore docentis intelligit, quia nisi intus sit qui doceat, doctoris lingua exterius in vacuum laborat, &c. Caeterum quem admodum ex Christi doctrina primum aperte mundo declaratum est in diuinitate subsistere patrem & filium in duabus personis, ita ex eiusdem doctrina, & maxime ex his quae in hoc sermone dicuntur de Spiritu Sancto, mundo aperte declaratum est Spiritum Sanctum in diuinitate etiam subsistere distinctum personaliter a patre & filio. Haec enim neque scriptura vetus, neque Christus tam aperte Spiritus Sancti naturam & personalem in diuinitate distinctionem explicauit, atque in hoc iam fecit sermone. Sicut enim redemptionis humanae mysterium per Euangelicam Christi doctrinam primum coepit mundo clare aperiri, ita & Christus primus trinitatis mysterium aperte praedicauit, idque ordine congruo seruato. Prius enim duarum primarum in diuinitate personarum, patris scilicet & filij, distinctionem insinuauit, quemadmodum patuit in multis sermonibus a Ioanne superius descriptis: deinde vero in hoc postremo sermone, etiam a Ioanne solo (cui tanquam aquilae referuata fuit explicatio mysterij trinitatis in diuinitate) descripto, Spiritus Sancti personalem in diuinitate a patre & filio distinctionem insinuauit. Frequens quidem in veteri testamento fit mentio spiritus Dei, spiritus Domini, & Spiritus Sancti, sed ex illis scripturae locis ante Christum non clare intelligebatur personalis Spiritus Sancti distinctio a patre & filio, sed intelligebatur dici spiritus Dei, sicut dicitur bonitas Dei, sapientia Dei, vt per spiritum Dei nihil aliud significaretur, quam ipsemet Deus, aut eius in hominibus afflatus & effectus. Sicut enim non conueniebat redemptionis humanae mysterium clare praedicari, priusquam illud perfectum esset, atque ob id primum per Christum praedicari clare conueniebat, vt qui illud erat perfecturus, ita ante Christum trinitatis mysterium non conueniebat aperte praedicari, tum ne Iudaei qui ad idololatriam erant proni, hinc existimarent tres esse Deos: tum quod huius mysterij explicatio merito debuit Christo referuari. Nam cum Deum nemmo vnquam viderit, vnigenitum filium qui est in sinu patris, profundissimum diuinitatis mysterium referre conueniebat. His accedit, quod tunc quidem trinitatis mysterium aperiri debuit, cum singulari personae singulari quodam pro redemptione hominum effectu erant innotescenda: quod factum est in aduentu Christi, quando pater innotuit mittendo filium, filius innotuit redimendo genus humanum, spiritus innotuit totum mundum destructa idololatria ad

Isa. 93.

Digressio de mysterio Trinitatis.

Christum trahendo. Itaque vetus testamentum aperte quidem docet & inculcat Deum esse vnum, cuiusque rerum omnium esse creatorem & gubernatorem: non vnum vero praeter haec, Deum etiam esse trinum aperte docet, hominumque redemptorem ad aeternam post hanc vitam felicitatem obtinendam. Ne tamen videri possit noua haec doctrina, spiritus diuinus sicut in veteri testamento insinuauit redemptionis humanae mysterium, quamquam obscurus, ita & trinitatis insinuauit variis modis mysterium, ita vt illud in scripturis etiam Rabini quidam Iudeorum intellexerint ante Christum, edocti proculdubio aut ab afflatu diuino, aut a prophetis illud viua voce tradentibus his qui eius mysterij erant capaces. Pluralitatem enim personarum in vna natura subsistentium spiritus in scriptura indicauit, primum dum nomen Dei, quod in scripturis primum occurrit & est frequentissimum, nempe Elohim, pluraliter ponit, addens tamen ei fere semper verbum vel adiectiuum singularis numeri. Cum enim legimus: in principio creauit Deus coelum & terram, pro Deus Hebraeis est nomen non singularis neque dualis numeri, sed pluralis אלהים Elohim, cui tamen additur verbum singularis numeri, ברא Bara, id est, creauit, vt intelligamus pluralitatem personarum, vnus tamen naturae & essentiae, quarum personarum proprietates quidam intelligunt insinuat in verbo Bara. Constat enim ea dictio apud Hebraeos ex tribus litteris Beth Resch & Aleph, quarum Beth principium est nominis filij, Ben enim filium illis significat. Aleph vero, prima est littera nominis patris, qui Hebraeis dicitur אב Ab, vel Chaldaice אבא Abba, Resch autem prima est littera nominis Spiritus Sancti Spiritus enim Hebraice dicitur רוח Rouah. Pluralitatem item personarum in diuinitate indicat & alterum nomen Dei, nempe אדנאי Adonai. Nam & illud est pluralis numeri, valens perinde ac si diceretur: Domini mi. Proprii vero Dei nomen, nomen inquam, tetragrammaton, etiam personarum trinitatem, ac naturae earum simplicitatem & unitatem simul representat. Ipsum enim nomen cum sit derivatum a verbo חיים Haim, quod esse sonat, significat essentiam, prima autem littera, quae est adiectitia & nominis proprii constitutiva, nempe יוד, significat principium: tres vero sequentes litterae radicales, He, vau, He sonant, hic & ille, quibus tribus significantur tres personae pater & filius, significati per duo He, quorum copula & amor est Spiritus sanctus, significatus per Vau coniunctionem copulatiuam. Significatur ergo eo nomine tres personas vnum esse omnium rerum principium, vnamque essentiam, vnde non sine grandi mysterio hoc Dei nomen in antiquis Hebraeorum libris, atque in Chaldaea adhuc translatione scribitur per triplex Iod, vnico puncto Kamets subscripto in hunc modum יידי. Sic enim significatum est tres esse qui vnum sunt principium, eandem habentes essentiam & naturam. Et iam & illud trinitatis in unitate mysterium non parum commendat in lingua sancta, quod in ea omnis dictio ex sua natura trium & non plurium est litterarum. Tres enim in vna dictione litterae trinitatem in unitate representant. Vt autem omittamus dictionum & nominum Hebraicarum obseruationem, quae quibusdam curiosa nimis videtur, etiam varia locutiones scripturae pluralitatem personarum in vna diuinitate insinuant, quales sunt in quibus aut Deus de seipso, aut scriptura de Deo loquitur pluraliter, aut Deus aliquid fecisse a Deo, vel dixisse

ad

ad Deum scribitur. Inter quae primò occurrit illud quod scribitur dixisse Deus: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Hic enim non potest intelligi, vt volunt Iudaei, Deus locutus ad Angelos. Nam hi non fuerunt in creando homine Dei cooperatores, cum de Deo solo dicatur: Formauit Deus hominem de limo terrae, & inspirauit ei spiraculum vitae. Pater ergo ad filium loquitur & Spiritum sanctum, quorum personalis pluralitas sicut significatur verbo pluralis numeri, faciamus, & pronomine, nostram: ita naturae unitas designatur, cum singulariter dicitur, ad imaginem & similitudinem. Similis est locus Gene. 11. cap. cum Deus videns aedificationem turris Babel, scribitur dixisse: Venite igitur, descendamus & confundamus ibi linguam eorum, cum tamé mox subiiciatur: Diuisit eos Dominus ex illo loco in vniuersas terras. Sic & alibi de Deo scriptura loquitur pluraliter. Nam Iosue vii. vbi nos legimus: Non poteritis seruire Domino, Deus enim sanctus & fortis amulatur est, Hebraei ad verbum habent, si sic dicere liceat, quia dii sancti ipse. Et Iere. 23. vbi nos legimus: Peruertistis verba Dei viuientis, Domini exercituum Dei vestri, Hebraeis est ad verbum: Peruertistis verba deorum viuientium, Domini Dei vestri. Pluralitatem personarum indicant & istae locutiones: Dominus pluit a Domino ignem & sulphur de caelo: Gen. 29. Dixit Dominus ad Satan, Increpet Dominus in te Satan. Zach. 3. Et aliae multae similes, quas breuitatis causa omittimus. Iam trinitatem personarum in diuinitate indicant & istae locutiones, in quibus nomen Dei ter repetitur, vt in illo Psalmo: Benedicat nos Deus Deus noster, benedicat nos Deus. Et in illo Deut. 6. vbi Dei unitas ex instituto maxime commendatur: Audi Israel, Dominus Deus noster, Dominus vnus est. Quibus locis quare secundo loco dicatur Deus noster, superius est indicatum. Et rursus ea Seraphim acclamatio, qua ter vni Deo acclamatur, Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus sabaoth. Patris autem & filij distinctas in diuinitate personas insinuat illud Prouerb. 30. Non didici sapientiam, & non noui scientiam sanctorum. Quod nomen est eius, & quod nomen filij eius si nosti? Hic enim significatur, inter eos qui proprie dicuntur sancti, vnum esse patrem, & vnum filium. Spiritus vero etiam distinctam personam praeter duas alias in diuinitate personas, manifeste satis insinuat illud Isaiae: Accedite ad me, & audite haec, non a principio in abscondito locutus sum, ex tempore antequam fieret, ibi eram, & nunc Dominus Deus misit me; & spiritus eius, Quae verba non esse dicta in persona Isaiae, sed Christi, patet tum ex eo quod sequitur: Haec dicit Dominus, redemptor tuus sanctus Israel, tum quia Isaiae non conuenit illud, ex tempore antequam fieret ibi esse. Non enim Isaiae adfuit in datione legis, in qua is qui hic loquitur, significat se locutum non in abscondito, sed palam. Commendat autem etiam personarum diuinarum non solum trinitatem, sed etiam proprietates versus ille Psalms: Verbo Domini caeli firmati sunt, & spiritu oris eius omnis virtus eorum. Caeterum etiam antiquos Iudeorum ante Christum in scripturis intellexisse insinuat trinitatis diuinae mysterium, ostendit Galatinus prolixè lib. 2. contra Iudaeos. In nomine enim Dei tetragrammaton intellexerunt insinuatam trinitatem diuinam, vnde cum esset ineffabile, illud exponebant per aliud nomen duodecim litterarum, quod erat, Abben, verouahh hacados. Hoc enim nomen ex mul-

Genes. 1.

Isaie 6.

Isaie 47.

Isaie 32.

tis constans dictionibus, apud Hebraeos 12. continet litteras, & valet idem quod pater, filius, & Spiritus sanctus. Et rursus Isaiae 6. ternam nominis Sanctus repetitionem illi sicuti & nos referebant ad patrem, filium, & Spiritum sanctum, sicut ostendit Galatinus per quandam Rabbi Simeonem, & alium Rabbi Ionathan, qui Chaldaicam fecit additionem. Iam vero etiam Gentiles Philosophos, maxime Platonicos, agnouisse trinitatis in diuinitate mysterium, indicat D. Augustinus lib. 10. de ciuit. Dei cap. 14. & prolixius D. Cyrillus lib. 8. contra Iulianum post hos vero prolixissime Augustinus Steuchus lib. 2. de perenni philosophia, non quod hoc mysterium assequi homo possit naturali intellectus lumine, sed quod siue ex oraculis Deorum, siue ex Chaldaeorum Hebraeorumque doctrina obscure aliquid de trinitatis mysterio intellexerint. Platonem enim & Pythagoram ab Aegyptiis, & hos a Chaldaeis pleraque didicisse certum est. Itaque Mercurio illo qui Trismegistus dictus est, sic scribit Suidas: Mercurius Trismegistus, id est, Termaximus, is fuit sapiens Aegyptius. Floruit autem ante Pharaonem Appellatus est autem Termaximus, quoniam de trinitate addidit oraculum, dicens in trinitate vna esse diuinitatem his verbis: Erat lumen intellectuale ante lumen intellectuale. Et erat semper Mens Mentis luminosa. Et nihil aliud erat, quam horum unitas, & Spiritus omnia continens. Extra hunc non Deus, non angelus, non substantia vlla alia. Omnium enim Dominus pater & Deus, & omnia sub ipso & in ipso sunt. Nam verbum eius perfectum existens, & secundum, & opifex, lapsum in secunda natura, & aqua secunda prolificam fecit aquam. Haec Suidas de Trismegisto. Cuius Philosophia secutus Plato tres in variis locis indicat diuinitatis gradus. In epistola enim ad Dionysium, qui eum de natura Dei percunctatus fuerat, sic respondet: De natura Primi loquendum est tecum per aenigmata, vt si quid Epistola ponto vel terra perpessa fuerit, qui legerit non intelligat. Sic habet res, circa omnium regem omnia sunt, & illius gratia existunt omnia, illaque est causa omnium bonorum, secundum autem circa, secunda, & tertium circa, tertia. Porphyrius autem Platonem interpretans, in quarto libro historiae Philosophi, vt testatur Cyrillus loco praedicto, scribit Platonem asserere, vsque ad tres hypostases siue subsistentias, Dei progredi essentiam & esse quidem dicit summè Deum Bonum, post illum autem secundum Conditorum, tertium autem mundi animam, Nam vsque ad animam diuinitate progredi. Per animam autem mundi, Platonem Poetaeque intellexisse eum quem nos vocamus Spiritum Sanctum, docet Calcidius super Timaeum, & Cyrillus contra Iulianum, quod per hunc spiritum tanquam per animam vegetatur & regitur mundus. Proinde Plotinus maximus Platonicus librum scripsit περί τριών ἀρχῶν ὑποστάσεων, id est, de tribus principalibus subsistentiis, cuius libri & Augustinus meminit loco praedicto, in quo libro summum Bonum ipsamque excellentissimam unitatem, ex praesentium philosophia facit primam hypostasim, secundam ipsam mentem, tertiam Animam mundi, animamque viuificatricem, amatricem omnis vitae: nullum toto mundo esse animal, quod non acceperit ab ea vitam, ab hac omnem vim substantiamque omnem suppetere, multaque alia huic animae tribuens, quae scriptura sacra tribuit Spiritui sancto, vt latius videre licet apud Steuchum.

K K K 5

Trinitatis insinuationem apud Ægyptios habuit, quod de illis scribit Damascius Plonicus, ter illos primo principio acclamare solitos. Primum, inquit, principium appellabant tenebras, super omnem cognitionem tenebras incognitas, ter illud acclamantes. Rursum trinitatis utrunque cognita olim insinuationem habet quod Aristoteles lib. 1. de celo & mundo scribit, Pythagoricos in tribus posuisse perfectionem rerum, velut principio, medio & fine, & in Deorum sacris hunc numerum solitum vsurpari, vnde putantur esse verba illa magis apud Vergilium: Terna tibi hæc primum triplici diuersa colore Licia circundo, terque hæc altaria circum Effigiem duco, numero Deus impare gaudet. His operæpretium est adicere oraculum Serapidis, qui cõsulenti Thuli, qui in Ægypto regnavit bello Troiano, quismam esset se beator, fertur dixisse carmine, vt fere oracula carmine reddi consueuerunt.

Πρώτα δὲ ἐὸς, μετέπειτα λόγος, καὶ πνεῦμα σὺν αὐτοῖς, Σύνμαρτα δὲ τρία, πάντα καὶ εἰς ἓν ἰόντα.

Principio Deus est, tum sermo, & spiritus istis. Additur, æquana hæc sunt, & tendentia in vñ.

Citat Ludouicus Viues in commentariis lib. 1. o. de ciuitate Dei. Quo oraculo magis adhuc admirandum est Apollinis oraculum, quod sub Christi decessum respondit etiam carmine, interrogatus de vera religione, vt refert Steuchius vltim. cap. libr. 2. qui & Græca sic vertit carmina: Ne me vtinam supremum, infelix ipse sacerdos Sciteris de sancto ac diuino genitore, Et sobole chara, rebus magni induperantis, Et flatu, qui mundum astrictum continet omnem, Montes, tellurem, fluuios, mare, tartara & ignem, Æraque: heu templis is me discedere ab istis Coget, linquetur, quo ædebam oracula, limen. Et hæc quidem paucis attulisse sufficit, vt hinc intelligatur trinitatis mysterium & in scripturis veteris testamenti insinuatam fuisse, & à Iudæis etiam intellectum, nec ab his solum, sed & à Philosophorum principibus, quod tamen vt à paucis retro fuit cognitum, & admodum imperfectè cognitum, & obscurè, per Christum fuerat palam prædicandum, & perfectius aperiendum, quod & Iudæos quosdam testatos esse, citatis eorum sententiis demonstrat prædicto loco Galatinus. Afferuntur autem à nostris etiam naturales quædam rationes ad probandum personarum in diuinitate trinitatem, non quod huiusmodi rationibus sufficienter id possit probari, sed quod rationes illæ ostendant valde congruere diuinitati personarum trinitatem & pluralitatem. Hinc ad probandum hanc pluralitatem, aliqui induxerunt rationem ex ratione infinitæ bonitatis diuinæ, quæ seipsam infinite communicat in processione diuinarum personarum. Quidam vero per hoc, quod nullius boni sine consortio potest esse iucunda possessio. Augustinus autem procedit ad manifestandum trinitatem personarum, ex processione verbi & amoris in mente nostra. Similiter alij ex processione luminis & caloris à luce solari. Sed vt redeamus eò vnde digressi sumus, Christus sicut iam superius frequenter apud Ioannem patris & filij distinctas personas in diuinitate insinuauit, etiam in hoc sermone tertiam personam, nempe Spiritus sancti, aperire primum cepit diligentius. Quod enim Spiritus sanctus distincta sit à patre & filio persona, manifestissime præter alia quæ hoc sermone dicuntur, significatur per hoc quod pater dicitur eum missurus in nomine filij. Hinc enim sequitur, eum nec patrem esse, nec filium. Quod autem hæc à patre & filio distincta persona verus etiam sit Deus, vnius omnino cum patre filio naturæ, ex infinitis ferè scripturarum patet locis, quibus ea tribuuntur Spiritui sancto, quæ Deo sunt propria, & Deo in scripturis tribuuntur: qualia sunt, esse vbique, esse & habitare in hominibus, replere homines, loqui per prophetas, viuificare & sanctificare creaturas, aliæque innumera, vt quod hoc loco Dominus illi tribuit dicens: Ille vos docebit omnia. Cùm enim Deus per Isaiam capite 54. promississet vniuersos Ecclesiæ filios fore doctos à domino, quod & supra cap. 6. Ioannis citauit Dominus, hic dicit Spiritum sanctum docturum eos omnia. Est ergo Spiritus sanctus etiam Dominus & Iehoua (nam apud Isaiam est hoc nomen tetragrammaton) & eiusdem cum patre naturæ, de quo patre supra dixit Dominus: Nemo venit ad me, nisi pater meus traxerit eum. Et omnis qui audiuit à patre & didicit, venit ad me. Quæ autem sit huius tertie personæ à patre & filio in diuinitate distinctæ personalis distinctio, etiam hic indicat Dominus, dum ad distinctionem ipsius à se, vocat eum Spiritum sanctum. Cùm enim nomen paracleti etiam sibi esset commune, ad distinctionem adiecit: Spiritus sanctus. Cæterum vt cognoscatur quomodo hoc nomen, Spiritus sanctus, proprium sit tertie in diuinitate personæ, cum & pater sit Spiritus, & sanctus, ac similiter filius, sciendum quod nomen, spiritus, sicuti & πνεῦμα Græca dictio, proprie significat ventum spirantem & flantem: quia autem in ventus res est minime corporea & inuisibilis, hinc vocabulum hoc metaphoricè dicitur de omnibus rebus incorporeis, vt de diuina natura, de angelis, de anima, quæ & ipsa sic dicta est, quasi ἀνεμος, quod est ventus. Hæc ergo ratione & pater est spiritus & filius, quorum vtrique cum conueniat nomen, sanctus, vterque etiam, sicut & ipsa diuinitas, est Spiritus sanctus. Ea tamen ratione qua hoc nomen, spiritus, dicitur à spirando, nomen hoc, spiritus, appropriatum est tertie personæ, eo quod hæc per modum spirationis procedit à patre & filio. Ab his enim personis procedit æterna processione, sicut amor à mente intelligente, & verbo mentali, hoc est cogitatione. Amor autem veluti spiratur, quia sicut ventus qui spiratur, impellit & mouet aerem & alias res, ita & amor impellit & mouet voluntatem amantis in rem amatam. Et quoniam per modum spirationis à patre procedit & filio æterna sua processione, hinc ei in scripturis accommodantur illi diuinæ naturæ in creaturis effectus, qui afflatum quendam diuinitatis important: vt sunt, viuificare, afficere mentes hominum, sanctificare, docere, illuminare, & id genus alia, vnde nomen spiritus ei non tantum proprie conuenit ratione æternæ processione suæ in modum spirationis, sed etiam ratione huiusmodi effectuum, qui ei in creaturis appropriantur, eo quod per huiusmodi effectus veluti spirat, mouet & afficit creaturas, & veluti animæ in corpore obit officia, producendo eas in esse, viuificando, continendo, mouendo, sanctificando interius docendo, & afficiendo mentes hominum. Vnde Dominus hanc nobis rationem satis significauit, cùm daturus suis post resurrectionem Spiritum sanctum, prius insufflauit in eis, ac tum dixit: Accipite Spiritum sanctum, cùmque in die Pentecostes Spiritus

Ioan. 20.

Spiritus Sanctus eis rursus datus est cū sonitu spiritus, hoc est, venti vehementis. Ab huiusmodi effectibus statim in exordio mundi insinuat est hic spiritus, cū dicitur: Et spiritus Domini ferebatur super aquas, siue, vt habet Hebraica veritas, fouebat, aut incubabat super aquas, instar scilicet gallinæ suo calore & afflatu oua incubatis, & viuificatis. In nouo verò testamēto ab effectibus magis spiritalibus, qui scilicet hominē supra se eleuant, & diuinæ facerent naturæ confortes, magis innotescere cœpit, dū noui diuinitatis effectus in modum afflatus passim in toto orbe cū magna energia apparere cœperunt in hominibus, ob quos effectus merito iam dicitur Spiritus Sanctus, cum in principio Genesis dicatur spiritus Domini, quanquam & nomen spiritus Sancti aliquoties occurrat in veteri testamento. In nouo tamen frequentius hoc reperitur ob effectus sanctificationis, quos in plenitudine temporum copiosius in hominibus operari cœpit. Dicitur ergo appropriate Spiritus Sanctus, quia à patre & filio instar flatus ab æterno procedens, suæque natura sanctus existens, imo ipsa sanctitas, afflatu suo diuino mirabiliter mentes hominum sanctificat. Et hæc quidem de Spiritu Sancto in præsentī sufficienter loco, qui quomodo mitti & procedere dicitur, in sequentibus tractabitur.

PACEM RELINQVO VOBIS, PACEM MEAM DO VOBIS. NON QUOMODO, &c.] Postquam Dominus præcedentibus respondisset interrogationi Iudæ, & alias Apostolorum exclusisset quæstiones, redit nunc ad propositam mœstorum Apostolorum consolationem, quamuis & in his quæ mox præcedūt quintam rationem consolationis indicauerit, cum pollicetur spiritum omnia eos docturum. Nunc ergo sexta eos consolatur ratione, dum pacem, idque suam, eis se dicit relinquere & dare, quam rectè eis dat post promissum spiritum, quod hæc spiritus presentia sequatur. Fructus enim spiritus, inquit Paulus, est charitas, gaudium, pax. Et si, inquit, abeam à vobis, tamen pacem quæ hæcenus habuistis in me, relinquo vobis, pacem, inquam, non quamlibet, sed meam, quæ sola est vera pax, do vobis, per quam fiet, vt non vos conturbent tumultus huius mundi quos videbitis exoriri in me & contra vos. Hæc autem pax Christi tria in se includit, & primum quidem reconciliatio nem hominis eum Deo: deinde verò quæ ex agnitione huius gratiæ & amicitia, atque ex cõmunicatioe Spiritus Sancti nascitur, tranquillitas & securitatem mentis, necnon & omnium internorum motuum debitam compositionem: postremum mutuam hominum inter se concordiam, quæ ex mentis illa tranquillitate, & passionum atque affectuum debito ordine nascitur. Includit ergo pax hæc pacem hominis cū Deo, pacem hominis in seipso, pacem hominis eum proximis, quorum trium posterius semper nascitur ex præcedenti. Qui enim Dei erga se agnoscit in Christo exhibitam benignitatem, hinc colligit quandam animi securitatem, & accedente gratia Spiritus sancti, consequitur affectuum suorum debitam compositionem, vt non solito more tumultuentur, & in diuersa metem abripiant, sed spiritui & rectæ rationi subiiciantur. Hanc autem mentis dispositionem sequitur facile matua-hominum inter se concordia. Discordia enim hominū inter se non ex alio nascitur, quam ex mentis interna turbatione, & affectuum tumultu atque seditione. Qui verò mentem habet bene ordinatam, & tranquillam,

cum omnibus hominibus quatum in ipso est, pacem habet. vnde Iacobus: Vnde, inquit, bella & lites in vobis; Nonne ex concupiscentiis vestris quæ militat in membris vestris? Hæc est illa pax quam in principio suarum Epistolarum semper imprecatur Apostolus, sed gratiam præponens, vt potè ex qua præsuat pax. Hæc est cuius insigne encomiū extulit ad Philip. dicens: Pax Dei, quæ exuperat omnē sensum, custodiat corda vestra & intelligētias vestras in Christo Iesu. Hæc est quam Isaias prædixit Messiam daturum nobis, sicut & modo fecit: Domine, inquit, dabis pacem nobis, quam idem impiis negatam asserit, dicens: Creauit fructum labiorum pacem, pacem ei qui longè est & qui prope, dixit Dominus. Impij autè quasi mare feruens, quod quiescere non potest & redūdant fluctus eius in conculationem & Lutum. Non est pax impiis, dicit Dominus Deus. Hæc pax fideles munit & conseruat contra huius mundi omnes aduersitates & tumultus. Per mentis enim serenitatem fiduciamque in Deo, ac mutuam eorum inter se concordiam fit vt fortiter ac sine turbatione exteriores ferant & superēt tumultus, quemadmodum in Apostolis experientia bene docuit. Cæterum quod additur: Non quomodo mundus dat ego do vobis, dupliciter potest accipi. Altero modo vt simpliciter intelligatur Dominus indicare quare dixerit, meam, & sit sensus: Non quomodo mundus dat pacem, etiam ego do vobis pacem, hoc est, non talem pacem do vobis qualem mundus, hoc est, homines mundani. Hi enim dant pacem temporalem & externam, & proinde nec veram, nec solidam ego verò spirituales & internas, & proinde æternam & veram. Altero modo, vt intelligatur Dominus significare differentiam in modo dandi pacem, quomodo intelligendum vult Cæteranus, quia non dicitur, non quale mundus dat, sed, non quomodo mundus dat. Differentia autem in modo hæc est secundum August. quod mundi homines ea intentione dant pacem, vt sine molestia litium & bellorum non Deo sed amico suo mundo perfruantur: Christus verò suis dat pacem, vt Deo reconciliati, & animum adepti tranquillum, etiam in medijs malis lætetur. Rursum in hoc est differentia, quod cum homines sibi mutuam pacem etiam temporalem non possint dare nisi imprecando, aut si etiam eam præstent, non possunt tamè præstare diuturnam aut perpetuam, Christus sic dat suam pacem, vt eam verè efficiat, & perpetuam esse faciat, ita vt nemo eam possit tollere. Indicat Euthymius & alium horum verborum intellectum, quo intelligitur non comparari pacem Christi cum pace mundi, sed donum Christi cum dono mundi, vt sit sensus: Non eo modo do sicut mundus dat. Mundus enim pecunijs & possessionibus suis largitur, ego verò pacem do longè præferendam omnibus mundi bonis. At primus intellectus videtur esse vt simplicior ita, & germanior, ad quem alluditur in Collecta pro pace, dū precamur eam nobis dari pacem quam mundus dare non potest. Sic autem Christus abiturus pacem suis se dicit relinquere & dare: quomodo abiturus aut moriturus amicus legatum aliquod amicis relinquere & dare solet, vt merito hæc Christi pax testamentum eius & legatum appellari possit, quod nihil potuisset fidelibus relinquere melius & optabilius. Bene autè postquæ dixisset: Pacem relinquo vobis, repetendo adiecit, pacem meam do vobis, addens iam, meam, & pro verbo, relinquo, substituens verbum do, vt explicaret de quali loqueretur pacem, & signifi

Iacob. 4.

Philip. 4.

Isaia 26. & 57.

care se autorem esse pacis, quam se dixit relinquere, ne putaretur relinquere rem non suam sed alienam. Hæc autem pax Christi in hac quidē vita non perfecte habetur a fidelibus, quia in eis semper caro concupiscit aduersus spiritum, & contrā; nec est inter eos adhuc plena sententiarū & affectuū consensus, tanto tamen perfectius modo ab eis habetur, quāto eorum quisque perfectius habet Spiritū Sanctū, perfectissime autē ab omnibus habebitur in patria, quando nulla erit in ipsorum membris repugnancia contra spiritum, nec aliqua animorum in sententiis aut desideriis diuersitas.

NON TURBETUR COR VESTRUM, NEQUE FORMIDET, AUDISTIS QUIA. Cū iam variis, & potissimum sex rationibus suos Dominus fuisset consolatus, repetit iam vnde cœperat, & propter quod persuadendum omnia hæc dixerat, rhetorum & prædicatorum in hoc moram seruans, qui id quod probandum est aut suadendū & in principio proponunt, & rursus post argumenta allata resumunt, ob maiorem vim persuasionis & doctrinæ. Duo autem dicit, vt scilicet non turbentur, neque formident, quia Apostoli non solum turbabantur mœrore ob abitum Domini quem diligebant, sed etiam ob illum abitum sibi timebant, ne ab illo essent deserendi, & ne multa sibi mala essent obuentura. Repetit autem vnam ex præcipuis rationem, ob quam merito non deberet turbari. Audistis, inquit, quia ego dixi vobis, vado & venio ad vos. Quasi dicat: Quamuis dixerim me abire a vobis, non est tamen quod turbemini, quia ego qui dixi me abire, dixi etiam me venturum ad vos. Cū autem hac sententia iam exclusisset ab eis rationem turbationis ex parte ipsorum, sequenti sententia excludit rationē turbationis ex parte sua. Quod enim sibiipsis non deberent malè timere, ostendit dicens: vado quidem, sed rursus venio ad vos. Quod verò non deberent turbari & dolere ex dilectione erga se iam abeuntem, ostendit modo dicens: Si diligeretis me, tantum abest vt audientes me dicentem quòd ad patrem vadam, dolere deberetis, vt potius gaudere & congratulari mihi deberetis, quia ad maiorem me abeo, apud quem proinde magno sum afficiendus honore, qui modo apud homines viuo inglorius. Itaque prius quidem Dominus variis promissis conatur turbationem cordis tollere, nūc verò causas turbationis euerit, rhetorum etiam in hoc morem seruans, quorum est & prius tua statuere, & deinde aliorum rationes subuertere. Cæterum quod dicit Dominus, pater maior me est, quibus verbis Arriani maximè suā turbantur hæresim, tripliciter accipi potest in catholico sensu. Primò enim secundum Augustinū intelligitur Christum asserere patrem se esse maiorem, secundum humanam formam serui. Et omnino sic accipiendum ideo videtur, quia secundum id videtur patrem se dicere maiorem, secundum quod ibat ad patrem. Ibat autem non secundum diuinitatem, sed secundum assumptam à se humanam naturam. Hunc sensum Diuus Augustinus lib. 1. de Trin. cap. 7. ex alia confirmat scriptura, sic scribens: Illi quidem dicunt (Arriani scilicet) minorem filium esse quam pater est, quia scriptū est: Pater maior me est. Veritas autem ostendit secundum istum modum etiam seipso minorem filium. Quomodo enim non etiam seipso minor factus est, qui semetipsum exinanivit, formam serui accipiens, Neque enim sic accepit formam serui, vt amitteret formam Dei, in

qua equalis erat patri. Si ergo ita accepta est forma serui, vt non amitteretur forma Dei, cū & in forma serui & in forma Dei idem ipse sit vnigenitus filius Dei patris, in forma Dei equalis patri, in forma serui mediator Dei & hominum homo Christus Iesus, quis non intelligat quòd in forma Dei etiam seipso maior est, in forma autem serui etiam seipso minor est? Secundò, secundum Chrysostomum Dominus patrem se dicit maiorem, non quia re vera maior erat, sed quia maior erat opinione Apostolorum, Aliquando enim Christus quædam simpliciter asserit secundum aliorum existimationem & asseuerationem, vt cum supra dixit: Si ergo testimonium perhibeo de meipso, testimonium meū nō est verum. Et: Me scitis, & vnde sim scitis. Et hic sane intellectus etiam probè conuenit proposito Domini Nam ad ostendendum eos ob suum ad patrem abitum debere gaudere, conueniebat argumentum adferre ab eorum opinione & sententia, vt nō tam à veritate quàm à propria reprimerentur sententia. Huiusmodi enim sunt efficacissima argumenta. Et hunc item sensum indicat D. August. cap. 9. li. 1. de Trin. sic explicans verba Christi: Propterea me oportet ire ad patrem, quia dum me videtis, ex hoc quod videtis existimatis quia minor sum patre, &c. Tertiò, intelligitur à quibusdam pater in veritate dici maior filio etiam secundum diuinitatem, eo quòd filio sit principium generationis. Esse enim principium sonat aliquid excellentiæ & maioritatis, quia maius est dare quàm accipere. Sic Hilarius lib. 9. de Trin. Sic & Gregorius Nazianzenus lib. 3. de Theologia.

ET NUNC DIXI VOBIS PRIUSQVAM, & c.] Cū iam variis ostendisset rationibus non debere eos turbari & dolore quòd dixisset se ire ad patrem, ostendit modo cur id eis prædixerit, ne quis dicere posset illud potius silendū ipsis fuisse si eos diligeret, vt pote quos sciret inde incōsolabiter contristandos. Et nunc, inquit, dixi vobis, quòd scilicet vado ad patrem, priusquam id fiat, non quòd gaudiam vestro dolore, sed propter vāstram vtilitatem vt scilicet cū factum fuerit quod modo dixi, credatis firmius in me, dum videbitis mihi nihil fuisse incognitum, & in omnibus semper fuisse veracem. Cū hæc tamen eos fuerit consolatus, & rationes doloris eorum euertisset, & causam prædictionis vnde dolorem illum conceperant attulisset, finem huic sermoni imponere volens, subiecit: iam, id est, deinceps non multa loquar vobiscum. Venit enim id est, iam iam venturus est (est enim venit non præteriti temporis, sed præsentis pro futuro positi) venit, inquam, per suos satellites princeps huius mundi diabolus ad me comprehendendum & occidendum. Ne autem princeps iste quē venire dicit, fortior se esse putetur, & dominaturus sibi sicut aliis hominibus, adiecit: Et in me nō habet quicquā, hoc est, nihil habet in me iuris, sicut habet in aliis ratione peccati: aut nō habet in me quicquā quod suum est, quia non est in me peccatum quod solum est diaboli, ac proinde non habet in me causam mortis, cuius solum peccatum hominibus est causa. D. Ambrosius lib. de fuga seculi cap. 4. duplicem affert huius loci lectionem & interpretationem. Altera lectio est: Et in me inuenit nihil. Qua intelligit significari diabolum nihil inuenisse in Christo quod suum erat. Altera est, quā dicit reperiri in plerisque libris Non inueniet in me nihil, qua intelligit significari diabolum non inuenturum in Christo peccatum,

eum, quia peccatum nihil est. Huius autem secundæ lectionis causa est, quòd Græci duas habeant negationes, vt *ἐν ἐμῷ οὐκ ἔστιν οὐδὲν*, sed duæ negationes Græcè more positæ sunt ad fortius negandū: quare bene veritè noster interpret. In me nō habet quicquam. Quoniam autē dicere quis poterat: Cur ergo venit contra te diabolus si nō habet in te quicquam: cur morieris, si nō habes peccatum cui debetur mortis supplicium; cōtinuò subiungit: Sed vt cognoscat mundus, &c. In qua parte duplex est distinguendi modus. Quidā enim ea verba quæ in fine ponuntur: Surgite, eamus hinc; cōiungunt sub vna sententiā cū præcedentibus, vt sit sensus: Quicquā nihil in me habeat itis diabolus, tamen vt cognoscat mundus quod diligā patre, & quòd sic faciā sicut mādauit mihi pater, ideo surgite, & eamus hinc obuiam satellitibus eius. Sic distinguit D. Aug. & Nonus, & habet hæc distinctio cōuenientissimū sensum. Ideo em & postea hostibus suis occurrit Dominus, dicens Apostolis: Surgite eamus, ecce appropinquauit qui me trahet; vt mundus intelligeret proptā Christi ad subeundā mortē, obedientiam secundum patris voluntatē. Alij verò illa verba separant à præcedentibus, quemadmodū fit cū in die Pētecostes hæc pars legitur in sacrificio missæ. Secundum quam distinctionem, in illo; vt cognoscat mundus, &c. aut est subaudiendum, ideo cedam potestati satanæ venietis, vel simile aliquid. Aut ea pars coniungenda est cū eo quod præcessit, venit princeps mundi huius, vt sit sensus: sed ideo me permittente venit, vt cognoscat mundus, &c. Sequuntur hanc distinctionem Chrysostomus & Cyrillus. Cæterum quoniam iam Dominus dixit surgite eamus hinc, intelligitur à plerisque Dominum cū suis mox post hæc verba exisse antequā subiungeret reliqua quæ apud Ioannem tribus sequuntur capitibus. Iuxta quā sententiā in concordia ponendū fuisset post hæc verba, ex Mattheo & Marco: Et hymno dicto exierunt. Verum huic sententiæ multū ob stare videtur quod in principio capituli 18. dicit Ioannes: Hæc cū dixisset, egressus est trans torrentē Cedron. Sunt quidē aliqui, qui secuti Chrysostomum intelligunt Dominū illo quod dixit, surgite eamus hinc, prouocasse suos vt e loco in quo cœnauerant transiret ad alium locum tutiorē, in quo, omni deposito metu quo iam tenebantur Apostoli tranquillo animo audiret quæ adhuc erat dicturus, quòd magna audiri essent quæ animū requirerēt liberum: proinde quòd postea dicit Ioannes Dominum cum suis egressum, intelligit de egressu ex eo loco in quē illos transtulerat, antequā cum eis transiret per torrentem Cedron in montem Oliuarum.

Verum magis est verisimile Dominū cum diceret, surgite eamus hinc, prouocasse suos ad eundū in illū locum vbi erat capiendus, & ad occurrendū satellitibus diaboli. Sic em etiā Cyrillus intelligit, quamquam secundam huius partis distinctionē sequatur. Nam secundum priorē eius distinctionē, quæ cōuenientior est, certum est, illū esse eius partis sensum. Vnde Aug. Eamus autē dixit, quomōdō ad illū locū vnde fuerat tradendus ad montē. Cæterum vult reliquum Christi, qui apud Ioannem sequitur, sermonē habitū in via priusquam Dominus transiret torrentē Cedron, vnde annotat Ioannē non absolute dixisse: Hæc cū dixisset, egressus est, sed egressus est trās torrentē, hoc est, vt ipse intelligit, transiitē torrentē. At nec hic intellectus est cōueniens. Abstractè enim intelligitur egredi trans torrentē, idem esse quod transire torrentē: nec cōuenienter dicitur in tempesta nocte in plateis Ierusalē, & inter eundum tam celebrem sermonē Dominum habuisse, qui à duodecim secum abulantibus agrè sic potuisset intelligi. Proinde magis est verisimile etiā reliquum sermonē habitum in domo in qua cœnauit fuit. Cū enim Ioannes postea dicat egressum Dominū, non aliud egressum reliquit intelligendum, quàm ex eo loco in quo prius eum significauit fuisse, non significauit autē alium locum quàm eum in quo cœnata est & pedū ablutio. Ex illo ergo egressum reliquit intelligendum. Nam si postea verba: Surgite eamus hinc, voluisset nos intelligere Dominum mox in alium abiisse locum ex quo egressus fuisset postquam quæ sequitur dixisset, debuisset vtiq; locum aliquē talē indicasse, quo narratio eius posset consistere. Nec quia dixit Dominus: Surgite eamus hinc, intelligendum est Dominū mox abiisse, sed tamen hæc tunc discumbēs locutus fuisset, probabiliter creditur iam surrexisse, & stādo noui iam ad suos resumpsisse sermonē, idq; fortasse post dictum hymnum, cuius meminerūt Matthæus & Marcus. Nam qui hæc tunc est habitus sermo, integer est & absolutus, in hoc consistēs, vt discipulos, eo quòd dixerat, vado ad patrem, multos consolaretur. Qui verò sequitur sermo, nouus est, quo non id tantum agitur quod præcedenti sermone, sed & alia pleraque. Certè Diuus Augustinus lib. de consen. Euan. 3. ca. 3. declarat se intellexisse etiam sequentem orationem Christi ad patrem, contigisse in domo, dum omnium Euāgelistarum narrationes in vnū cōtexens post omnia quæ scribit Ioannes à Domino dicta vsq; ad cap. 18. collocat ex Mattheo & Marco illud, Et hymno dicto exierunt. Hanc ergo sententiam tanquam probabiliorem in concordia secuti sumus.

CONTINVATIO SERMONIS.

Ioannis 15. & 16. CAP. CXXXV.

Et sum vitis vera, & pater meus agricola est. Omnē palmitem in me non ferentem fructū, tollet eū: & omnē qui fert fructum purgabit eum, vt fructum plus adferat. Iam vos mundi estis propter sermonē quē locutus sum vobis. Manete in me & ego in vobis. Sicut palmes nō potest ferre fructū à semetipso, nisi māserit ī vite, sic nec vos, nisi in me māseritis. Ego sum vitis, vos palmites, qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructū multū, quia sine me nihil potestis facere. Si quis in me nō māserit, mittetur foras sicut palmes, & arefcet, & colliget eū, & in ignē mittet, & ardet. Si māseritis in me, & verba mea in vobis māserint, quodcūq; volueritis, petetis, & fiet vobis. In hoc clarificatus est pater meus, vt fructū plurimū adferatis, & efficiamini mei discipuli. Sicut dilexit me pater, & ego dilexi vos: manete in dilectione mea. Si præcepta mea seruaueritis, manebitis in dilectione mea: sicut & ego patris mei præcepta seruauī, & maneo in eius dilectione. Hæc locutus sū vobis, vt gaudiū meū in vobis sit, & gaudiū vestrū impleatur. Hoc est præceptū meū, vt diligatis inuicē, sicut dilexi vos, maiorem hæc dilectionē nemo habet, vt animā suā ponat quis pro amicis suis. Vos amici mei estis, si feceritis

Mat. 26.
Marci
14

ceritis qua ego precipio vobis. Iam non dico vos seruos, quia seruus nescit quid faciat dominus eius. Vos autē dixi amicos, quia omnia quaecunq; audiui a patre meo, nota feci vobis. Non vos me elegistis, sed ego elegeri vos, & posui vos ut eatis, & fructu adferatis. & fructus vester maneat, de quocunq; petieritis patre in nomine meo, det vobis: hac modo vobis, ut diligatis inuicē. Si mundus vos odit, scitote quia me prius vobis odio habuit, si de mundo fuissetis, mundus quod suum erat diligeret, quia vero de mundo non estis. Sed ego elegeri vos de mundo, propterea odit vos mundus. Memēto seruans maiorem quam ego dixi vobis. Non est seruus maior domino suo. Si me persequuti sunt, & vos persequetur, si sermonē meū seruauerunt, & vestrū seruauerunt. Sed haec omnia facient vobis propter nomen meū, quia nesciunt eū qui me misit. Si non venissem & locutus fuissetis, peccatū non haberent, nunc autē excusationem non habent de peccato suo. Qui me odit, & patrem meū odit. Si opera non fecissem in eis, quae nemo alius fecit, peccatum non haberent, nunc autē & viderunt & oderunt & me & patrem meum, sed ut adimpleatur sermo qui in lege eorū scriptus est: Quia odio habuerunt me gratis. Cū autē venerit paracletus, quem ego mittā vobis a patre, spiritum veritatis, qui a patre procedit, ille testimonium perhibebit de me, & vos testimonium perhibebitis, quia ab initio mecum estis. Haec locutus sum vobis, ut non scandalizemini. Absque synagoga facient vos, sed venit hora, ut omnis qui interficit vos, arbitretur obsequium se prestare Deo, & haec facient vobis, quia non nouerunt patrem, neque me. Sed haec locutus sum vobis, ut cū venerit hora, eorum reminiscamini, quia ego dixi vobis. Haec autē vobis ab initio non dixi, quia vobiscū eram. Et nunc vado ad eum qui misit me, & nemo ex vobis interrogat me, Quo vadis, sed quia haec locutus sum vobis, tristitia impleuit cor vestrum. Sed ego veritatē dico vobis, expedit vobis ut ego vadam: si enim non abiero, paracletus non veniet ad vos, si autē abiero, mittam eum ad vos. Et cū venerit ille, arguet mundū de peccato, & de iustitia, & de iudicio. De peccato quidē, quia nō credunt in me. De iustitia vero, quia ad patrem vado, & iam non videbitis me. De iudicio autē, quia princeps huius mundi iam iudicatus est. Adhuc multa habeo vobis dicere, sed nō potestis portare modo. Cū autē venerit ille spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatē: nō enim loquetur à semetipso, sed quaecunq; audiet loquetur, & quae ventura sunt annūtiabit vobis. Ille me clarificabit, quia de meo accipiet, & annūtiabit vobis omnia quaecunq; habet pater, mea sunt, propterea dixi: Quia de meo accipiet, & annūtiabit vobis. Modicum & iam non videbitis me, & iterum modicum & videbitis me, quia vado ad patrem. Dixerunt ergo ex discipulis eius ad inuicē: Quid est hoc quod dicit nobis: Modicum & non videbitis me, & iterum modicum & videbitis me, & quia vado ad patrem? Dicebat ergo: Quid est hoc quod dicit modicum? nescimus quid loquitur. Cognouit autē Iesus, quia volebant eū interrogare, & dixit eis: De hoc queritis inter vos, quia dixi: Modicum & non videbitis me, & iterum modicum & videbitis me. Amen amen dico vobis, quia plorabitis & flebitis vos, mundus autē gaudebit, vos autē contristabimini, sed tristitia vestra vertetur in gaudiū. Mulier cū parit, tristitia habet, quia venit hora eius, cū autē pepererit puerū, iam non meminit pressurā propter gaudiū, quia natus est homo in mundum. Et vos igitur nunc quidem tristitia habetis, iterum autē videbo vos, & gaudebit cor vestrū, & gaudium vestrū nemo tollet à vobis. Et in illo die me non rogabitis quicquam. Amen amen dico vobis, si quid petieritis patre in nomine meo, dabit vobis. Vsq; modo non petistis quicquā in nomine meo. Petite, & accipietis, ut gaudiū vestrum sit pleniū. Haec in prouerbiis locutus sum vobis. Venit hora cū iam non in prouerbiis loquar vobis, sed palam de patre annūtiabo vobis. In illo die in nomine meo petetis, & nō dico vobis, quia ego rogābo patre de vobis, ipse enim pater amat vos, quia vos me amastis & credidistis, quia a Deo exiui a patre & veni in mundū, iterum relinquo mundum, & vado ad patrem. Dicūt ei discipuli eius: Ecce nūc palam loqueris, & prouerbiū nullum dicis, nunc scimus quia scis omnia, & non opus est tibi ut quis te interroget. In hoc credimus, quia a Deo existis. Respondit eis Iesus: Modo creditis? Ecce venit hora & iam venit, ut dispergamini unusquisque in propria, & me solū relinquetis: & nō sum solus, quia pater mecum est. Haec locutus sum vobis, ut in me pacē habeatis. In mūdo pressuram habebitis, sed confidite, ego vici mundū.

EGO SVM VITIS VERA, ET PATER A maneant fide & dilectione: deinde verò & de tribulationibus quae ipsis superuenturæ erant præmonet, ac postremum per promissionem mittendi ad eos paracleti lenit tristitiam eorū de suo habitu, & metum obuentionum tribulationū. In his enim tribus recto ordine sese consequentibus consistit totus Christi sermo, quem duobus Iohannes profertur capitibus. Ad primū ergo horū suorum adhortatur Dominus, assumit à corporalibus rebus metaphoram ad illud conuenientissimam, comparat sese viti, patrem agricolæ, fideles palmitibus: quos sensibili quodā exemplo significaret ita fideles à se pendere, sicut palmites à vite: & patrem ita se exhibiturū erga fideles, sicut se gerit vitator erga palmites. Ad id autem quod significandum erat, potuisset

maneat fide & dilectione: deinde verò & de tribulationibus quae ipsis superuenturæ erant præmonet, ac postremum per promissionem mittendi ad eos paracleti lenit tristitiam eorū de suo habitu, & metum obuentionum tribulationū. In his enim tribus recto ordine sese consequentibus consistit totus Christi sermo, quem duobus Iohannes profertur capitibus. Ad primū ergo horū suorum adhortatur Dominus, assumit à corporalibus rebus metaphoram ad illud conuenientissimam, comparat sese viti, patrem agricolæ, fideles palmitibus: quos sensibili quodā exemplo significaret ita fideles à se pendere, sicut palmites à vite: & patrem ita se exhibiturū erga fideles, sicut se gerit vitator erga palmites. Ad id autem quod significandum erat, potuisset

tuisset se alteri arbori comparasse, maxime fructiferæ, sed conuenientissime se viti comparat. Primum, quia in illa omnium apertissime animaduertitur quod erat hoc loco significandum de Deo patre & fidelibus, eo quod circa vites colendas maior sit cura & studium agricolarum quam circa arbores. Deinde, quia vitis omnia ligna excedit in dulcedine fructus, cum alioqui sit omnium lignorum despectissimum: ut hinc intelligamus ipsum etiam mūdo despectum, & super omnes maxima affectum in cruce ignominia dulcissimos nobis protulisse fructus, atque adeo vinū quod lætificat Deū & homines, fidelesq; per ipsum, proferre fructus non quoslibet, sed instat vini gratissimos Deo patri: Secundum quam considerationem, vltimus iam cōtemplari licet, quomodo hæc vitis in crucis ligno suū nobis vinum profudit, cum sanguinem suum nobis effudit, quem iam in vltima cena nobis sub specie vini sumendum instituerat, ut ab ipso genimine vitis, cuius in mensa præsentis supra fecit mentionem, videri possit huius metaphore sumpsisse occasionē. Porro quanquam intelligi possit, ut indicat D. Cyrillus, Christum se vocare vitem secundum suā diuinitatem, eo quod quæadmodum palmitibus præbetur qualitas & nutrimentum à radice vitis, sic spiritualium virtutum fructus à diuinitate Christi fidelibus concedatur, omne enim bonum à Deo tãquam radice prouenit: tamen quia vitis & palmites vniuersi sunt naturæ, magis cōuenit intelligere illum se vocare vitem secundum humanitatē, secundum quam fideles cum eo eiusdem sunt naturæ, sicut secundum eam dicitur caput corporis quod est Ecclesia. Sicut tamen Christus nō est caput Ecclesie, secundum quod solū consideratur ut homo, sed quatenus est homo Deus, & quatenus humanitas in eo coniuncta est diuinitati in vnitatem personæ (Hinc enim est quod homo ille sicut caput in omnia membra, influat suæ gratiæ plenitudinem in omnes fideles) ita similiter nō est vitis quatenus tantum consideratur ut homo, sed quatenus homo talis qui etiam est Deus. Hinc enim est quod ipse fidelibus per vnitatem naturæ cōiunctus, tanquā palmitibus influat suam qua ipse viuunt vitam, ac suam ut ita dicam humorem, suorumq; operū sanctificationem. Quoniam autem quidam volebāt nulla ratione Christo quatenus homini competere vitem esse, eo quod non sint fideles corpore Christo homini cōiuncti, sicut palmites in vite, D. Cyrillus ostendit nos non tantum fide & dilectione, sed etiam corpore vnū esse cum Christo, ratione communionis Eucharistiæ, de qua dixit Dominus: Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, in me manet & ego in eo. Et Paulus: Multi vnum corpus sumus in Christo, omnes qui de vno pane participamus. Sic & cōmunionis huius ratione D. Irenæus ostendit Christum caput fidelium cōiunctum eis corporaliter, fidelesq; dici à Paulo esse de carne eius & de ossibus eius, & non tantū ratione assumptæ nobiscū humanitatis cui fide & dilectione coniungamur, quanquā ea ratio sufficeret ad declarandū. Christum esse vitem & caput. Quæri autem hic potest, quomodo Christus se dicat veram vitem, cū tantū metaphorice ei nomen vitis competat. Sic enim, inquit Augustinus, dicitur vitis per similitudinem, non per proprietatem, quemadmodū dicitur ouis, agnus, leopardo, lapis angularis, &c. huiusmodi. Quæ magis ipsa sunt vera, ex quibus istæ similitudines ducuntur, non proprietates. Itaq; vult D. Augustinus Dominum se nō

vocari veram vitem ad distinctionem vitis corporalis, vnde ista metaphora desumpta est, sed ad distinctionem eius vitis spiritualis, cui dicitur: Quomodo conuersas in amaritudinem vitis aliena &: Expectant ut faceret vvas, & fecit labrusca. Itaque verum hic accipitur ut opponatur falso, & sic sensus: Ego sum, qui verè dici possum vitis, atque in quem conditiones vitis verè competunt, cū Iudeorum populo non tantū vitis quam labruscæ nomen conueniat, similiter & gentilibus philosophiæ auctoribus. Potest tamen etiam intelligi Dominum se veram vocare vitem, ad distinctionem vitis corporalis, accipiendū verum non ut opponitur falso, sed ut opponitur similitudinario & vmbra, aut illi quod tantum per participationem & nō perfecta ratione est aliqualē. De quibus acceptionibus distinctionis, verū dictum est in primo capite circa illud: Erat lux vera. Sicut enim omnia corporalia vmbra quædam sunt & imaginēs rerum spiritualium, ita & vitis corporalis imaginem quandam præ se fert vitis spiritualis, quæ est Christus, cui tanquam veritati conditiones vitis longe perfectius conueniunt, quam ipsi viti corporali. Vnde Euthymius exponens quid hic sit vitis vera: Id est, inquit, eximia, incorruptibilis, spiritualis. Siquidem hæc frequentio significat nomen, ἀληθινόν. Et hæc interpretatio videtur esse germanior & simplicior, maxime si consideretur appositus Græcis articulus, ἡ ἀληθινή καὶ ἀκατάρακτη. Ad id & aliam explicationem. Aliter quoque, inquit, dicitur, Vitis vera quia pro fructu profert veritatem. Hæc autem vitis plantata est à Deo patre in terra, cū filium suum in vtero virginis humane induit naturam: creuitque paulatim, cū puer Iesus crescebat ætate, sapientia, & gratia apud Deum & homines. In palmites autem se spargere cœpit dum ex patris cultura Christo ex Iudæis. Apostoli alique quidam fideles adiuncti sunt, sique insiti, donec tandem, ut nunc cernerè licet, extendit palmites suos vsque ad mare, & vsque ad fines orbis terræ propagines suas. Toties autem nouum acquisit & profert palmitem, quoties ex Dei dono homo aliquis per baptismū generatur & inseritur in Christo. Proinde bene subiicit: Et pater meus agricola est. Ipse enim est qui hanc vitem non tantum plantauit & rigauit, semperque excoluit, sed qui etiam ei semper dedit, & dat suum incrementum. Patrem tamen se habere ut agricolam respectu huius vitis, non declarat ex plantatione aut aliis actibus, viti impensis, sed magis ex eius circa vitis palmites officiis, quod ita conueniret suo scopo, vnde adiecit: Omnem palmitem in me non ferentem fructum tollet eum, & cætera. Hoc est quem admodum vitator infrugiferos vitis palmites amputat è vinea, frugiferos autem repurgat superflua reserando, ut sic plus fructus profert: ita & pater meus instar agricolæ omnem eum qui per fidem & baptismum ex me germinauit, & mihi tanquam palmes insitus est & inhæret, sed tamen fructum bonorum operum non profert, tollet, & extra communionem quam mecum habuit ponet: contra verò omnem eum qui in me fert fructum virtutum, repurgabit, ut repurgatus plus, id est, copiosius afferat fructum. Hinc ergo discendum ex priori sententia, quod iam esse in Christo velut insitilia fœmēta, nihilque prodelle homini quod sit in Christo, nisi in eo etiam fructus profert Christo dignū, hoc est, non sufficere, credidisse in Christum & in eo

Judic. 9.

Colos. 1.

Joan. 6.

1. cor. 10.

Ephes. 5.

Jerem. 2. & 5. Esai. 5.

Luca 3.

psal. 79.

& in eo baptizatum esse, si non etiam per charitate proferantur fructus Evangelici. Tollit autem Deus vite infrugiferos palmites, & dum in hac vita aperte aut occulte eos suis excidere a consortio Christi, & communionis spiritus ipsius, & dum per mortem eos separat a Christi sanctorumque consortio. Et quidem etiam Ecclesie est infrugiferos palmites gladio excommunicationis reseccare, at solus Deus est omnes huiusmodi tollere, cum ecclesia multos debeat tolerare, sicut nec nouit omnes qui sunt infrugiferi. Ex posteriori autem sententia distendit, etiam eos qui in Christo sunt frugiferi, indigere ulterius purgatione a Deo perficienda. Semper enim iusti quamdiu sunt in hac vita, habent aliquid superfluum quod reseccetur. Purgat autem eos Deus velut quodam gladio superflua reseccat, dum siue interiori suo afflatu, siue externis afflictionibus eos agitando, tollit radices malarum cupiditatum & affectuum, & a commissis mundat peccatis. Quae purgatione fit ut plus virtutum proferat Deo, sibiq; maiorem meritorum colligant cumulum. De hac purgatione dicitur: Sedebit confans & emandans argentum, & purgabit filios Leui, & colabit eos quasi aurum & argentum, & erunt Domino offerentes sacrificia in iustitia.

I AM VOS MVNDI ESTIS PROPTER SERMONEM QUEM LOCVTVS SVM VOBIS, &c.] Quoniam dixit patrem purgare palmites fructiferos, ideo ut significaret eos esse tales palmites, atque hinc procederet ad adhortandum eos ut in se perseveranter manerent, ad quod tendebat assumpta ab eo vitis similitudo, subiicit: **Iam vos mundi estis & purgati, & sublato ex vobis Iuda proditor palmite infrugifero, nemo est in vobis iam immundus, sed omnes estis mundi, idq; propter & per sermonem quem locutus sum vobis, id est, doctrinam Evangelicam cui credidistis, & quae animos vestros ad studium verae pietatis inflammavit, a mundi vos fœditate separans, & vanas Phariseorum observationes animo vestro eiciens. Sermo ergo Evangelicus fuit illis velut gladius, quo in eis pater per filium amputavit mundanos Iudaeosq; affectus, sic patros eos efficiens ut qui fructum in Christo ferre cœperat, copiosorem deinceps ferre possent. Vnde iam adhortando ad id propter quod similitudinem hanc assumpsit, subiicit: Manete in me, & ego in vobis. Quod recte intelligitur subiunctum illatione, ut sit sensus: Quandoquidem ergo vos tanquam palmites fructiferi in me existentes, mundati estis a patre meo, curate perseveranter inhærere mihi per fidem & dilectionem. Quod autem additur, & ego in vobis; quamuis pleriq; intelligat esse promissionem, ut subintelligatur verbum, manebo, & sit sensus: Manete in me, & si manseritis, ego quoq; manebo in vobis, rectius intelligitur etiam præceptivum, ut subintelligatur verbu, maneam, & sit sensus: Manete in me, & maneam ego in vobis, hoc est, curate ut & vos in me, & ego maneam in vobis. Sic enim magis intelligendū patebit ex illa quae sequitur ad huius declarationem sententia: Qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructum multum. Adfert autem rationem persuasivam ad manendum in se, quasi dicat: Manete in me, quia sicut palmes non potest ferre fructum a semetipso, nisi, id est, sed tantum si manserit in vite: sic nec vos fructum Deo proferetis poteritis, nisi in me manseritis. Ostendere autem vobis quam recte ea sit vsus similitudine, subiicit: Ego sum vitis, vos palmites. Est**

enim prius se vitam dixisset, necdum tamen explicaverat eos esse palmites, proinde hic utrumq; recte dixit ad probationem allata similitudinis. Notandum autem Christum se non vocare radicem vitis, sed ipsam vitam, cuius ipsi palmites sunt partes & membra. Sic enim & Paulus Christum non tantum vocat caput corporis Ecclesiastici, sed Ecclesiam simul cum suo capite Christo, dicit esse unum corpus ipsius Christi, quod corpus etiā vocat Christum, propter quod fideles, Christi dicuntur membra. Simili ergo modo etiam hic Christus dicit se vitam esse totam, quamuis in sua persona tantum sit radix ipsius vitis & truncus. Et quoniam hanc vitis Christum comprehendit simul cum omnibus fidelibus, ideo aliquando Ecclesia dicitur esse vitis Dei spiritualis, sicut corpus Christi mysticum nunc dicitur Ecclesia, nunc ipse Christus. Cum autem Dominus iam attulerit rationem inductivam ad manendum in se, ex negatione fructus in his qui non manent in se, secundam iam subiicit rationem ad idem inductivam ex promissione fructus proferendi ab his qui in se manent. Qui, inquit, manet in me, & ego in eo, hic fert fructum multum. Quasi dicat: Qui non manet in me, non potest ferre aliquem fructum, contra verò qui manet in me, & me habet manentem in se, hic non simpliciter fert fructum, sed fert fructum multum, ut ob id duplici nomine curandum vobis sit ut in me maneatis. Ex qua explanatione patet illud, & ego in eo, dictum pro, & in quo ego sum vel maneo. Dico autem hanc coniungitur, qui manet in me, & ego in eo, non quasi sint sic diuersa, ut vnu ab altero possit separari, sed quod sint conexa & sese mutuo consequentia. Cumq; satis esset dicere, qui manet in me, additur tamen, & ego in eo, ut intelligeretur vnde is qui manet in Christo habeat quod ferat multum fructum, nempe ex eo quod Christus maneat in eo, qui huiusmodi fructum in ipso est autor. Debet autem in hac sententia pronomen, hic, accipi emphaticè, ut in eo subintelligatur dictio exclusiua, solus, & sit sensus: Hic solus & non alius fert fructum, quia alioqui non recte cohæreret quod pro ratione subiicitur, quia sine me nihil potestis facere. Hanc enim verba probat solū eum posse ferre fructum qui manet in Christo. Est autem hæc sententia absolutè vera, intelligendo eam de Christo quatenus Deo. Sine ipso enim Deo ut non possumus esse, ita nihil omnino facere, etiam humanū. In ipso enim vivimus, movemur & sumus, ut citat ex gentili poeta Paulus in Actis. Verum secundum scopum Christi qui hic de se loquitur tanquam vite, (vitis autem est quatenus homo ut dictum est) sensus est: sine me nihil potestis facere fructus, nihil Deo gratum, nihilq; meritorium ad vitam æternam. Ex qua sententia distendit velut nihil reputari coram Deo, quod sit sine Christo, hoc est quod non fit ex spiritu Christi, qui est velut vitalis succus quem in palmites suos radix Christus diffundit ex sua plenitudine, quo succo repleti fideles fructu Deo suavissimū instar vini proferunt. Secundum animaduertendum hæc sententia, sicut ea quae præcedit: Sicut palmes non potest ferre fructum, &c. efficaciter refelli errorem Pelagianorum, sicut præter alia loca hic diligenter annotavit D. August. sic scribens: Magna gratiae commendatio, fratres mei, corda instruit humilium, ora obstruit superbiorum. Et qui si audent respondeant, qui ignorantes Dei iustitiam, & suam volentes constituere, iustitiam Dei non sunt subiecti. Ecce cui respondeat sibi placentes, & ad bona opera faciēda Deū sibi necessarium non

non putantes. Nonne huic resistunt veritati homines mente corrupti, reprobi circa fidem, qui respondent & loquuntur iniquitatem dicentes: A Deo habemus quod homines sumus, a nobis ipsis autem quod iusti sumus? Hæc sunt inania præsumptionis vestra. Sed quid vos sequatur videte, & si est in vobis sensus horrete. Qui enim a semetipso se fructus existimat ferre, in vite non est: qui in vite non est, in Christo non est: qui in Christo non est, Christianus non est. Hæc ille.

SI QVIS IN ME NON MANSERIT, MITTETVR FORAS SICVT PALMES.] Cum superius ad manendum in se induxisset, & negatione fructus in non manentibus, & promissione fructus in manentibus efficacius nunc duplici rursus ratione ad idem iudicet, ostendendo & mala quæ obveniunt non manentibus, & bona quæ consequuntur manentes, ut si quem non moueat negatus & promissus fructus, hunc moueant aut malorum comminationes, aut bonorum promissiones. Si quis, inquit, in me non manserit, constanti fide & dilectione, hic non tantum nullum proferet fructum, sed etiam ob suam sterilitatem proicietur foras extra sanctorum consortium, sicut inutilis palmas eicitur extra vineam, & eiectus arefcet, perdens omnem quem ex radice & sanctorum consortio habuit gratiae humorem: quia autem aridus inuenietur, angeli colligent eum cum aliis qui inutilibus sunt similes sarmētis, & quemadmodum fieri solet de abscissis vineæ sarmētis cum exaruerint, in ignem proiciunt eum, ignem scilicet gehennæ, in quo ardebit in æternum. His ergo verbis per quinque particulas sese ordine consequentes, quæ triplicem malum similitudine a sarmētis desumpta, comminatur Dominus non manentibus in se, nempe quod eicietur foras, & eiecti arefcet: aridi autem facti non negliguntur, sed colliguntur cum impiis ab his quorum manus non poterunt effugere, collecti mittentur in ignem, missi in igne ardebunt. Vbi notandum, quam recte præter causas superius dictas, congruat huic loco assumpta a Domino vitis metaphora. Aliarum enim arborum abscissi rami plerumq; non igni traduntur, sed aliquo alio modo hominū vsui inferri possunt: sarmēta verò vitis ad nihil aliud valent quam ut in ignem coniciantur. Quibus proinde bene comparatur infructuosus fideles, ut intelligamus eos nulli vsui aptos coniciendos in igne. Ob hanc ligni vitis conditionem Ezechiel comparauit ligno vitis Ierusalem, cum eius perditionem ob ipsius infructuositatem prædicit: Fili, inquit, hominis quid fiet de ligno vitis ex omnibus lignis nemorum quæ sunt inter ligna sylvarum? Nunquid tolletur de ea lignum ut fiat opus, aut fabricabitur de ea paxillus, ut dependeat ex eo quodcūque vas? Vnde August. in Ioannem hoc loco: Ligna, inquit, vitis tanto sunt contemptibilia si in vite non manserint, quanto gloriosiora si manserint: denique sicut de his etiam per Ezechielem prophetam Dominus dicit, præcisa nullis agriculturalium vsibus profunt, nullis fabrilibus operibus deputantur. Vnum de duobus palmiti congruit, aut vitis, aut ignis. Si in vite non est, in igne erit: ut ergo in igne non sit, in vite sit. Hæc August. Cæterum proiecchio foras de qua hic dicitur, non solum videtur intelligenda fieri per mortem. Nam ipsa arefactio secundo loco posita est tanquam sequens eiectionem. Ariditas autem accidit etiam in hac vita, ergo & eieccio. Eicitur ergo quis foras etiam in hac vita, dum iusto Dei iudicio aut

aperte per hæresim vel schisma permittitur excidere a corpore Christi quod est Ecclesia, aut etiam si in Ecclesia maneat, occultè a Deo relinquitur sibi ipse, nec spiritu Christi cum aliis amplius viuificatur, quomodo iam dudum tunc eiectus fuerat foras Iudas et si intus visibiliter maneret. Huiusmodi eiectione necessariò sequitur ariditas spiritus, ex destitutione gratiae Dei. Simul tamè hæc eieccio etiam intelligi potest fieri in morte. Nam & post huiusmodi eiectionem arefcit infructuosus fidelis, quia quamdiu in corpore Christi secundum apparem manebat, viriditatem aliquam habere videbatur: cum autem a sanctorum consortio per mortem est separatus, tunc eius apparet ariditas. Huic autem seuerissimæ comminationi contra non manentes in se, subiungit Dominus è regione dulcissimam promissionem pro manentibus in se, dicens: Contra si manseritis in me, & verba mea in vobis manserint, non solum fructum multum proferetis, sed quodcūque volueritis petetis, & fiet vobis. Nihil enim indignū tunc velle aut petere poteritis, & quia Deo eritis charissimi, nihil petetis quod ille sit negaturus. Duplici enim ratione manentibus in Christo singulariter omnium precum exauditio promittitur, nempe & quia tales non petunt nisi quod Deo placeat, & quia tales cum sint Deo grati, non possunt a Deo pati repulsam. Nihil autem maius promittere potuit Dominus manentibus in se. Nam quid maius esse potest, quam appetit fatietas, & omnium quæ quis volet & optauerit consecutio? Addit autem Dominus? & verba mea in vobis manserint? ut indicet quæ ratione possint in se manere, nimirum si verba eius in ipsis maneant, quemadmodum postea explicat dicens: Si præcepta mea seruaueritis, manebitis in dilectione mea. Verba enim Christi manere in nobis, est eius doctrinam & præcepta manere in memoria nostra, & affectu, ita ut illa memoria non excidant, & bene illis simus semper affecti, memores semper mādatorū ipsius ad faciendū ea, iuxta illud elogiū viri iusti: In lege Domini voluntas eius, & in lege eius meditabitur die ac nocte. Sunt enim qui verba Christi audiunt quidem, sed audiunt tantū, nec memoriae infigunt: & sunt qui memoriae suæ utcūque infixerunt, eaq; semper & legunt & aliis inculcant, sed non habent ea in sua voluntate & affectu, quia non bene eis afficiuntur, sed ipso opere ea negligere se declarant. Neutri autem horum verba Christi habent in se manentia, sed hi tantum qui & mente ea versant, & voluntate: quales sunt qui solliciti sunt ad implendum Dei voluntatem, eamque pro viribus adimplent. Vnde tales Hebræa phrasi dicuntur seruare Dei mandata: quia & in memoria & in voluntate sua ea continent. Hinc propheta regius eū dixisset iustitiam Dei ac misericordiam fore eis qui seruant testamentum eius, ut exponeret quos dicat seruare eius testamentū, subiicit: Et memores sunt mandatorum ipsius ad faciendū ea. Dominum imitatus Ioannes similiter dicit: Scripsi vobis adolescentibus, quoniam fortes estis, & verbum Dei manet in vobis. Et superius c. 5. Ioānis exprobrauit Iudæis Dominus, quod verbū Dei non haberent manens in se ipsis. D. Cyrillus intelligit ideo post illud: Si manseritis in me? additum? & verba mea in vobis manserint? quia fieri potest, ut quis in Christo maneat, in quo tamen non maneant verba Christi, intelligens id impleri in eo qui in fide quidem Christi perseverat, sed sine charitate & operibus. Verū magis apparet hic secundum Christi intentionem

COMMENT. IN CONCORDIAM

952

eos tantum dici manere in Christo, qui non solum fide, verum etiam dilectione illi adherent, & alioqui ut credentes sed operibus carentes, utcumque manent in Christo, ita & verba eius utcumque in eis manent, quia doctrina fidei in eis perseverat. Duo ergo illa non sunt posita tanquam quæ ab invicem possint separari, sed tanquam sese mutuo consequentia, ut & illa duo: Qui manet in me, & ego in eo. Alio autem modo dicuntur fideles manere in Christo, & alio Christus in eis, alio item verba eius manere in ipsis, quamvis hæc tria sint inter se convertibilia. Fideles enim manent in Christo perseverantem in ipsum fidem & charitatem, Christus manet in eis, quia per suam gratiam in mentibus eorum habitat, verba autem eius manent in eis modo prius dicto.

IN HOC CLARIFICATUS EST PATER MEVS, UT FRUCTUM, & C.] Cum iam quatuor attulerit rationes inductivas ad manendum in se, causam iam indicat huius sui tanti desiderij, & quintam simul indicat rationem inductivam ad manendum in se, nempe quod ob gloriam sui patris tam studiosè inculcet eis ut in se maneant, quodq; ob eam etiam meritò debeant manere in se. Quis enim non cupiat Deum clarificare si ei bene sit affectus? Potest & alia ratione intelligi subiuncta hæc à Domino sententia, nempe in confirmationem eius quod proximè dixit manentes in se imperatores quæcumque vellent, eo quod per tales glorificetur Deus, qui ob id non poterit talium preces contempnere. Sic enim ferè intelligit D. Chrysostomus. In hoc, inquit, clarificatus est pater meus, ut fructum plurimum afferatis. Quod novè dictū est pro eo quod est, Hac re glorificatur pater meus, si fructum attuleritis. Præteritū enim, clarificatus est, positū est, pro præsentis, clarificatur, aut futuro, clarificabitur. Et, ut adferatis, dictū est pro si attuleritis, ut indicant Theophylactus & Euthymius Duo autem dicit, ut fructum plurimum afferatis, & ut efficiamini mei discipuli, quia supra significavit proprium esse manentibus in se ferè multum fructum & habere verba sua manentia in ipsis, quæ tamè eodem redeunt. Ei ergo quod dixit: & verba mea in vobis manserint, respondet quod modo dicit & efficiamini mei discipuli: opere scilicet, sicut estis professione & nomine. Posset autè pro, efficiamini, Græca dictio *ἡνωθεο* etiā verti, sitis, ut sitis mei discipuli, perseveranter scilicet verba mea servantes in vobis, quæ admodū decet discipulos. Glorificatur autem Deus pater si fideles proferant fructum bonorum operum, & ipso opere sint Christi discipuli, quia ex hac homines provocantur ad laudandū Deū, & bene sentiendū de ipso & filio ipsius, eo quod tales habeat ministros, in quibus gratia ipsius operetur ita efficaciter. Vnde & supra dixit: Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, & glorificent patrem vestrum qui in cælis est. Cæterum Cyrillus præteritum, clarificatus est, propriè hic accipiens, & similiter coniunctionem, ut hunc intelligit præsentis loci sensum: Ideo Deus pater gloriæ suæ bonitatis modo hominibus ostendit, mittendo pro eorum redemptione & salute filium suum in mundum, ut vos fructum plurimum adferatis, quem adferre non possent homines nisi pater per illam suam mundo exhibitam misericordiam esset clarificatus. Secundum quem sensum videtur Cyrillus illud? In hoc, accipit positum pro ad hoc vel propter hoc quod tamen Græca minimè possunt convenienter

A significare, cum non sit *ἕως ἄρας*, sed *ἕως ἄρας*, id est, In isto, in hac re. Proinde prior sensus simplicior videtur. secundum quæ pronome, hoc, refertur ad id quod sequitur, ut fructum plurimum afferatis. Bene autè annotavit idem Cyrillus non simpliciter dictum ut fructum afferatis, sed ut fructum plurimum, id est, multum afferatis. Plurimum, inquit, comparatione legalis fructus appellat. Nihil enim lex perfecit, ut ait Paulus. Idcirco ad discipulos, imo verò ad omnes fideles dicebat: Nisi abundaverit iustitia vestra plusquam scribarum & Phariseorum, non intrabitis in regnum cælorum, &c. Plurimum sanè fructum protulerunt Apostoli, quia sua doctrina & exemplis totum mundum ad Christum traxerunt.

SICUT DILEXIT ME PATER, ET EGO DILEXI VOS: MANETE IN, & C.] Alia iam etiam ratione inuitat ad manendum in se, & ad observationem mandatorum suorum, nempe ut sic possint in dilectione ipsius & gratia persistere, quæ ipsis meritò plurimi sit facienda. Itaque ut insinuaret quanti sit ipsis facienda sua dilectio, præmittit: Sicut dilexit me pater, & ego dilexi vos. Comparat enim suam erga Apostolos dilectionem dilectioni patris erga se. Loquitur autem de ea patris erga se dilectione qua pater ipsum diligit tanquam hominem, quemadmodū patet ex sequentibus, cum dicit se per observationem mandatorum patris manere in illius erga se dilectione. Nō enim per mandatorum observationem Christus merebatur manere in naturali illa patris dilectione, qua eum diligebat pater tanquam filium sibi connaturale, sed in illa qua secundum assumptam naturam diligebatur à patre. Similitudo autem huius dilectionis eū Christi erga Apostolos dilectione in eo consistit, quod quæ admodū pater Christum hominem gratia sua prævenit, non est autem meritis ipsius præventus ab eo deditque ei varia & dera signa, assistens ei in omnibus, atque illi gloriam super omnes in dextera sua præparavit: ita & Christus sua electione & gratia prævenit suos, variisque eos dedit in clarescere signis, dans eis potestatem super omnes demones & morbos, atque suæ in cælestibus gloriæ confortium eis deputavit. Dilectionis ergo suæ magnitudine insinuata ex comparatione eius cū patris erga se dilectione, quæ miris iam modis Apostolis fuit declarata, subiungit: Manete in dilectione mea, quasi dicat: Ergo quando quidem non simpliciter vos dilexi, sed eo modo quō me dilexit pater, cuius qualis sit erga me dilectio, ex multis hæcenus intelligere potuistis, & magis adhuc intelligetis: ideo curate persistere in mea erga vos dilectione, quæ nō poterit vobis non esse multorum, imo omnium causa bonorum. Dubium quidem est, maxime apud Græcos, an cum dicit Dominus: Manete in dilectione mea, loquatur de ea dilectione qua diligebat, an qua diligebatur: sed quia istud subiungitur illi? & ego dilexi vos? magis videtur intelligendū de dilectione activa qua diligebat Christus suos, quæ admodū & Augustinus colligit, vnde bene vertit interpret: In dilectione mea? non autem, in dilectione mei. Quo modo autem manere possint in illa dilectione ostendit, subiiciens: Si præcepta mea servaueritis, manebitis in dilectione mea qua vos cepi diligere. Et nē dura videri possit hæc conditio, se in exemplum proponit, significans non alia ratione se manere in patris erga se dilectione, quam per mandatorum ipsius observationem. Sicut, inquit, & ego patris mei præcepta hæcenus semper servavi, obediens ei in omni

Hebr. 2.

omnibus quæ mihi mandavit ut facerem pro hominum salute, & hac ratione permaneo in eius erga me dilectione. Congruum est enim ut sicut talis est mea erga vos dilectio, qualis est patris erga me, etiā tali modo studeatis in mea perseverare dilectione, quasi ego persevero in illius. Ut autem intelligerent discipuli Dominum non ob propriam utilitatem, sed propter illorum bonum ita studiose, tamq; variis rationibus eos inuitare ad manendū in se, & servandū mandata sua, subiicit, Hæc locutus sum vobis ut gaudium meum in vobis sit, & gaudium vestrum impleatur. In qua sententia, quod dicitur gaudium meum, variè intelligitur. Euthymius enim gaudium meum exponit gaudium quod est de me, & quod de me habetis estis: gaudium, ut sit sensus: Hæc locutus sum vobis ut gaudium quo de me & in me gaudere cœpistis, non contempatur, sed perseveranter sit in vobis, & in vobis maneat. Nam maneat, habent Græca, & nō, sit. Ob stare autè huic intelligentiæ videtur, quod secundum eam idem est gaudium meum & gaudium vestrum. Itaque Cyrillus post hæc à se etiam positam intelligentiā, subiicit aliam, qua per gaudium Christi intelligatur gaudium in rebus illis, in quibus Christus gaudebat: Gaudebat autem in adimplentione voluntatis paternæ & operatione salutis hominum. Sensus ergo est secundum eū. Hæc locutus sum vobis, ut illis solummodo rebus gaudere velitis, quibus ego gaudeo. D. August. gaudium Christi intelligit gaudium quo ipse gaudebat de fidelibus. Quid est, inquit, gaudium Christi nisi quod dignatur habere de nobis; Et quid est gaudium nostrum quod dicit implendum, nisi eius habere confortium; Itaque sensus erit: Ut gaudium meum quod de vobis cœpi gaudere, sit perseveratur & maneat in vobis, & gaudium vestrum quo in me cœpistis gaudere, impleatur. Sic & Paulus scribit Philippis. Implete gaudium meum; quo scilicet in vobis cœpi gaudere. Cæterum si spectemus similem locum qui postea est in cap. Ioannis 17. vbi dicitur: Hæc loquor in mundo ut habeant gaudium meum impletum in semetipsis; videtur præsentis loci hic esse sensus. Hæc locutus sum vobis: ut gaudium meum quo ego gaudeo in patris erga me dilectione quodque ex meo munere cœpit esse in vobis, sit in vobis perseveranter, & gaudium illud vestrum impleatur ut gaudium Christi intelligatur tale gaudium quali gaudebat Christus, & quod solo eius munere hominibus contigit, sicut pax Christi dicitur quam ipse habuit, & aliis solus communicare potest. Qui sensus ut convenit simili illi loco qui apud Iohannem sequitur, ita & his quæ hic præcedunt. Inuitavit enim suos ut qua ratione ipse maneret in patris dilectione, eadē & ipsi studerent manere in dilectione ipsius. Commodè ergo iam subiicit se hæc dixisse ut eo gaudio afficeretur, quod ipse afficiebatur in patre. Optat autem non solum ut gaudium suum in illis sit & maneat, sed etiam ut illud iam illorum factum impleatur, quod ex parte quidem impletum est in eis per resurrectionem & Spiritus Sancti missionem, perfectissime autè impletur in æterna felicitate. Hinc autem descendit vnde expectandum sit gaudium mentis spirituale, eiusq; gaudij adimpletio, nempe ex observatione mandatorum Christi. Et quoniam ad mandatorum suorum inuitavit Dominus observationem, & dicere quis posset quæ essent ea mandata subiicit: Hoc est peculiarijter & propriè præceptum meum, in quo alia ferè continentur mea præcepta, ut diligatis invicem. Quo autem ad ma-

Philip. 2.

tuam hanc dilectionem magis prouocaret, rursus suæ dilectionis exemplum illis proponit, in quo & modus dilectionis indicatur, ut supra est dictū, sicut, inquit, dilexi vos. Bene autem suam dilectionem illis se in exemplum proponere significat sequenti sententia, nimirum quod sua illa dilectione nulla sit maior: Maiorem hac dilectionem nemo habet, ut animam suam ponat quis pro amicis suis. In qua sententia pro lectionis veritate notandum, male in plerisque legi codicibus; quàm ut abinam. &c. Nā si addatur coniunctio, quàm, significabitur, vna esse charitatem maiorem ea quam habuit Christus, nempe eam qua: quis animam suam impendit amicis. Cæterum coniunctionem, quàm, ut nō habent Græci codices, ita nec Latini libri plerique scripti, sicut ego in quibusdam vidi, sed nec Dionysius Carthusianus eam coniunctionem legit, & in Ecclesiastico officio de apostolis germana huius loci lectio servatur in quadam antiphona, quæ sic habet: Maiorem charitatem nemo habet, ut animam suam ponat quis pro amicis suis; quamvis hic addi posset coniunctio, quàm: eo quod non præcedat pronome hæc, quod additur hoc loco, & referendū est ad illud, ut animam suam; ut sit sensus: Hæc dilectione, nempe ut animam suam quis ponat, hoc est, ea dilectione qua quis animam suam ponit, aut ponere est paratus, nemo habet maiorem dilectionem. Occurrit autem hic questio de veritate huius sententia, quia maior proculdubio est dilectio, si quis ponat animam suam pro inimicis, quàm si eam ponat pro amicis. vnde Paulus: Commendat, inquit, Deus charitatem suam in nobis, quoniam cum adhuc inimici essemus secundum tempus, Christus pro nobis mortuus est. Quidam ergo intelligunt Dominum hic nō significasse quæ sit simpliciter omnium maxima dilectio, sed quis sit inter homines maximus dilectionis gradus, ut sic insinuaret quanta sit sua dilectio, ut quæ superet eam dilectionem qua inter homines maior non potest reperiri, eo quod qui pro inimico mortem velit suscipere, inter homines ex naturali amore non inueniatur, ipse verò animam suam positurus esset etiam pro inimicis. Sic D. Bernardus se significat accepisse, cum, in sermone scribe quartæ hebdomadæ sanctæ post citatā hanc sententiam, subiicit: Tu maiorem habuisti Domine, ponens eam etiā pro inimicis. Verum quod Dominus hic voluerit significare se ex dilectione positurum animam suam pro amicis suis, non autè pro inimicis, patet satis ex eo quod subiicit: Vos amici mei estis, &c. Proinde dicendum amicos hic dici nō qui diligunt, sed qui diliguntur, quales possunt etiam esse inimici. Quamvis enim hi pro quibus quis ex dilectione ponit animam suam, possint ex parte sua esse ei inimici, hoc est, nō amare, sed, odire illum, nō possunt tamen esse inimici ex parte eius, qui ex dilectione ponit suam pro ipsis animam. Contradictionem enim includit, aliquam ex dilectione impendere suam vitam pro his quos odit. Sensus ergo est: Nemo habet maiorem charitatem, quàm, sit ea qua quis vitam suam impendit pro his quos diligit. Talem significat Dominus suam esse erga discipulos charitatem, & proinde illā rectè ipsis in exemplum se proposuisse, dicendo, ut diligatis invicem, sicut dilexi vos. Potuisset utique Dominus in commendationem suæ erga nos charitatis dixisse, sicut Paulus ad Romanos, se animam suam ex nimia dilectione etiam pro inimicis positurum, sed ut ita tunc diceret, præsentis loco non conveniret. Nam quia di-

Roma. 5

1. quod

945

xit; sicut dilexivos; ostendere debuit maximam esse suam erga Apostolos dilectionem. Non conueniebat autem ut Apostolos suos esse significaret inimicos, ut qui non solum diligebantur, sed etiam diligebant. Si autem queratur an non possit esse maior & intensior interna dilectio in eo qui pro his quos diligit non ponit animam suam, quam in eo qui ponit. Dicendum, quod etiam si posset esse maior, tamen non contrariatur id sententia Dominica secundum ipsius intentionem. Loquitur enim Dominus de magnitudine dilectionis quatenus sese exerit, & ostendit externis indicibus, & significat non posse maius dilectionis indicium exhiberi, quam si quis impendat aliis vitam suam. Et alioqui is qui non ex aliqua temeritate aut passione alia, sed ex sola dilectione, eaque ordinata, vitam suam pro aliis impendit, cum occasio ita postulat, hoc ipso declarat efficaciter interiorum suam dilectionem maiorem esse & intensiorem dilectione eius qui vitam suam impendere pro illis recusat. Porro quia de amicis facta est mentio, ex ipso vocabulo Dominus accipit occasionem rursus adhortandi eos ad mandatorum suorum obseruationem, in quo persuadendo hactenus hic Christi sermo consistit: Vos, inquit, amici mei estis, si feceritis quae ego praecipio vobis. In qua sententia, verbum estis pro eritis est positum, & est sensus: Vos eritis perseveranter amici mei, hoc est, a me perseveranter diligemini. Sic enim ut, estis exponatur, requirit verbum sequens, feceritis. Graecis tamen non est futurum, feceritis, sed praesens *ποισιτε*, id est, facitis. Itaque secundum eam lectionem non est necesse, estis, exponere per eritis, sed sensus erit: Vos estis amici mei si facitis quae ego praecipio, hoc est, quoad faciatis ea, tamdiu estis mei amici. Euthymius tamen Graecus utrunque; praesens exponit per futurum. Idem ergo hac significatur sententia, quod illa superiore: Si praecipia mea seruaueritis, manebitis in dilectione mea. Cum autem ex vocabulo amici Apostolis attributo eos ad mandatorum adimpletionem prouocauerit, ex eodem iam ostendit suam erga illos eximia dilectionis dignationem, ut sic ad redamandum vicissim magis illos prouocaret. vnde subiicit: iam non dicam vos seruos, &c. Quomodo ergo mox in sequentibus dicit Mementote sermonis mei quem ego dixi vobis: Non est seruus maior domino suo; ibi enim satis aperte eos vocat seruos. Sed sciendum est Graeca non habere futurum, dicam, sed praesens *λεγω*, id est, dico, ut intelligi possit Dominum tantum hic significare quare modo eos dixerit amicos, non autem vocauerit eos seruos. Cui intelligentiae conuenit quod sequitur: Vos autem dixi amicos. Quod si praesens *λεγω* accipitur positum pro futuro, quia dictio *εγω*, quam interpres vertit iam, frequenter significat deinceps aut amplius, ut sit sensus: Amplius non dicam vos seruos; iam notandum Dominum non asserere eos non esse seruos: sed volens suam erga illos insinuare dignationem, dicit se deinceps non vocaturum eos seruos, tales scilicet, quales aliquando cum toto fuerunt Iudaeo populo, nimirum seruos meros, quique necdum sunt in amicitiam translati. De huiusmodi enim seruis Dominum loqui etiam subiuncta indicat ratio, quia seruus nescit quid faciat dominus eius, hoc est, seruus scit tantum quid sibi dominus faciendum imperet: nescit autem quid dominus facere intendat, nescit eius secreta consilia. Sic enim accipiendum est illud, quid faciat. Nam alioqui frequenter serui vident quid faciat dominus eorum. Est autem haec Domini ratio

à vulgaribus sumpta sententiis, quae proinde non est necesse ubique; & in omnibus vera esse, sed satis est ut implurimum rem sic se apud homines habere, ut seruus ignoret consilia sui domini, quanquam vniuersaliter vera erit si intelligatur de seruis meris, qui scilicet non etiam sunt amici: aut accipiat for maliter, nempe quod seruus quatenus seruus, nescit sui domini secreta. Quia enim dominus sua secreta consilia quibusdam seruis quoad aperit, hinc est quod eos habet gratos & amicos. Ex hac autem vulgari & generali sententia Dominus declarat quare suos non iam seruos sed amicos vocauerit, cum subiicit: Vos autem dixi amicos, quia omnia quaecumque; audiui à patre meo, nota feci vobis. Vbi cum secundum precedentem illam generalem sententiam dicendum videretur, vos autem dixi amicos, quia omnia quae facturus sum nota feci vobis; maluit dicere, omnia quae audiui à patre meo; ut ad patrem referret omnia sua verba & opera, & Apostoli magis gratiam sibi factam agnoscerent, dum audiunt se omnium secretorum Dei factos consortes. Loquitur autem Christus de se tanquam de fideli aliquo legato, qui omnia quae accepit aliis dicenda, illis exponit, nihil per os diu reticens, proinde quod dicit se omnia eis nota fecisse quae audiuit à patre, intelligendum est non simpliciter de omnibus, sed de omnibus quae audiuit à patre tanquam legatus, hoc est, de his quae sic accepit à patre ut ea omnibus in carne passibili annuncieret. Nam alioqui multa à patre audita, eis necdum fecerat nota, cum mox postea dicat. Multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo. Simili modo & Paulus maioribus natu Ecclesiae Ephesinae dicit: Non subterfugi, quod minus annunciam vobis omne consilium Dei. Caeterum quo magis adhuc suae erga discipulos dilectionis dignationem Dominus commendaret, subiicit: Non vos me elegistis, sed ego elegi vos; significans suam erga illos dilectionem non ab illorum coepisse merito, sed à sua gratuita beneuolentia & beneplacito. Commendat autem hanc suam electionem ex ipsius fine & utilitate quae ipsis ex illa erat prouentura, idque ex utilitate illa duplici, ob quam supra hortabatur eos ut in se manerent. Ad hoc enim eos supra hortabatur, tum ut fructum proferre possent, tum ut quaecumque; desiderarent, à patre impetrare possent. Ob utramque ergo utilitatem consequendam illos nunc dicit electos à se, significans se non ob suum, sed ob illorum bonum ipsos elegisse. Ego, inquit, elegi vos in amicos meos, & posui vos, id est, constitui vos ut eatis, id est, proficiatis & crescatis, aut ut eatis ad praedicandum in vniuersum mundum. & fructum afferatis, quem supra dixi afferre non posse nisi eum qui manet in me: afferatis autem non quemuis fructum, sed fructum perpetuum, quique; in vobis semper maneat, & ut sic in me fructificantes, impetretis à patre quicquid petieritis inuocato meo nomine: quemadmodum euenturum vobis praedixi, si manseritis in me. Cum autem ab illo; iam non dicam vos seruos; Dominus hactenus digressione quadam suae erga Apostolos commendauerit dilectionis dignationem, redit iam ad declarandum illud quod dixit: vos amici mei estis, si feceritis quae praecipio vobis. Sicut enim ad declarationem eius quod dixerat: Si praecipia mea seruaueritis, manebitis in dilectione mea; subiicit: Hoc est praecipium meum ut diligatis inuicem; ita nunc ad declarationem eius quod dixit: si feceritis quae praecipio vobis; subiicit: Haec mando vobis; ut diligatis inuicem; frequenter idem aliis

aliis verbis repetens, ut inculcaret firmiter proprium Euangelicam doctrinam, praecipium mutuae dilectionis. Ita coniunctio, ut in hac sententia accipitur sicut in superiori illa: Hoc est praecipium meum, &c. non ut finem denotet, sed ut sit expositiuum pronominis demonstratiui, haec. Est enim sensus: Haec mando vobis, nepe ut diligatis inuicem. Quia tamen dura videtur haec intelligentia, eo quod pronomen plurale, haec, per plura videtur exponendum, & non per vnum, sicut est diligere inuicem: hac de causa verisimile est quosdam coniunctionem, ut, hic accepisse ut denotet causam finalem. Sic enim eam accipit D. Chrysostomus, & post eum Theophylactus & Euthymius, qui verbum *ενελλομαι*, quod interpres vertit modo, accipiunt hoc loco pro annunciare & loqui, atque; narrare, ut sit hic sensus: Haec quae modo dixi de mea erga vos amicitia, nempe quod animam meam ponam pro vobis, quod omnia patris mei vobis nota feci, quod ego ad amicitiam vestram accurrerem, non narro vobis, exprobrandi causa, sed propterea ut exemplo mei vos incitem ad mutuam inter vos dilectionem. Verum verbum *ενελλομαι* magis videtur hic positum pro praecipere, cum in ea significatione mox superius ponatur, & ea sit eius verbi propria significatio. Caietanus etiam coniunctionem, ut, accipiens causaliter, pronomen, haec, refert ad sequentiam, intelligens Dominum significare se ea quae diciturus est de seruis perfectionibus, praecipere ob id, ut afflictionibus purgati sese mutuo syncrius diligerent. At haec interpretatio nimis videtur coacta manifeste. Nec debet prima intelligendi ratio, secundum quam coniunctio, ut, expositiuum accipitur, dura videri propter praecedens pronomen, haec, pluralis numeri. Quia enim pluraliter dixerat, si feceritis quae ego praecipio vobis, subiicit etiam plura liter: Haec mando vobis, tamen quo omnia sua praecipia vnico serè praecipio comprehendere & concludi significaret, subiicit singulariter, ut diligatis inuicem. quasi dicat: Ne putetis & grauiam & multa esse quae praecipio vobis, ecce vnum aliquid est omnia quae praecipio vobis, quod & paucissimis continetur verbis, & in sese est facillimum. Quid enim breuius dici potest, quam ut diligatis inuicem? Et rursum quid suauius ac in hominis magis situm potestatem quam diligere? Emphasis ergo habet non paruum, quod plurale illud: Haec mando vobis, explicetur per vnum praecipium, & per tale praecipium.

S I M V N D V S V O S O D I T, S C I T O T E Q V I A M E P R I O R E M V O B I S O D I O. &c.] Quae hactenus in hoc sunt habita sermone, eo spectant ut suos Dominus ad mandatorum suorum, inter quae primum est & potissimum mutuae dilectionis praecipium, inducat obseruationem: in sequentibus vero mala quae à mundo ipsis erant obuentura praedicit, ac contra ea variis illos praemunit rationibus. Commodam autem ex praecedentibus sumpsit occasionem de his differendi, conuenientique ordine prius ad mutuam eos adhortatus est dilectionem, quam de mundi contra ipsos odio sermonem inferret. Quoniam enim mutua dilectione superare debebant odium mundi contra se, & contra illud fortes & insuperabiles perdurare, bene eos prius admonet mutuae dilectionis. Et quoniam à mundi odio periculum ei s erat, ne illius exemplo à mutua excideret charitas, bene post adhortationem ad mutuam dilectionem subiicit de mundi odio, opponens illud praecipium à se illis mutuae dilectioni. Contra mundum autem odium eos duabus potissimum mu-

nit rationibus, quarum prior sumitur ex exemplo sui ipsius, altera ex causa odij mundani. Quod ergo ad priorem attinet rationem, sic dicit: Si mundus vos odit, scitote quia me priore vobis odio habuit. Quasi dicat: Quanquam mundus vos odio habeat, non tamen propterea aut à mei aut à mutua dilectione excidatis, sed quo possitis contra illud odium persistere infra, scitote, hoc est, perpendite quod & me odio habuit, ut ne quid nouum aut indignum vobis, putetis obuenire vobis. Caeterum pro illo, priorem vobis, Graecis est *πρωτον υμων*, quod dupliciter accipi potest. Potest enim superlatiuus *πρωτον* intelligi esse aduerbiu positum pro comparatiuo, ut sit sensus: prius vobis, hoc est, priusquam vos, quo modo communiter Graeca intelliguntur, similiter & nostra versio, priorem vobis. Intelligitur enim serè à nostris, priorem vobis, dictum pro priusquam vos. Potest & superlatiuus *πρωτον* intelligi esse accusatiuus, & erit sensus: me primu vestru, hoc est, me qui inter vos sum primus & princeps. Qui sensus Caietano magis probatur, propterea quod conueniat ei quod sequitur: Mementote sermonis mei. Non est seruus maior domino suo. Certè D. Cyrillus videri potest in hoc sensu accepisse praesentem locum, quia in Commentariis sic habet: Quam mundi odium vobis opponitur, non turbabimini si mundi honores penitus contemnetis, si hoc mihi ipsi, qui & dominus & magister sum, accidisse memoria tenebitis. In hoc sensu & nostra versio optimè accipi potest, si accusatiuus, priorem, referatur non ad tempus, sed ad dignitatem, quemadmodum in illo Ioannis accipitur secundum multos: Ante me factus est, quia prior me erat, vbi etiam est superlatiuus *πρωτος μες*, quod verti posset, primus meus vel princeps meus. Itaque nostrae lectionis in praesenti loco hic erit sensus: Scitote quod me qui vobis sum excellentior, dignior & maior, etiam odio habuit. Porro pro scitote Graecis est *γινωσθετε* verbum anceps ad imperatiuum, scitote, aut ad indicatiuum, scitis. Itaque quidam vertit, scitis, quod & Caietano magis arridet. Verum quemadmodum mox in sequentibus hortatur meminisse, dicens per imperatiuum Mementote: ita magis hic conuenit imperatiuum, quo hortatur eos ad sciendum, hoc est, perpendendum & recogitandum: quemadmodum & Petrus monet suscipere tentationes satanae: Cui, inquit, resistite fortes in fide, scientes eandem passionem ei quae in mundo est vestrae fraternitati fieri.

S I D E M V N D O F V I S S E T I S, M V N D V S Q V O D S V M E R A T D I L I G E R E T. Q V I A V E R O, &c.] Alia iam ratione eos contra odium mundanum munit, causam huius odij insinuans quae sit plausibilis & salutaris. Vnde dicit: Si de mundo, id est, de numero hominum mundana sapientium fuissetis, mundus, id est, homines mundani, quod suum erat diligeret. Quia vero non estis mundana sapientes, sed ego elegi vos de numero mundanorum hominum, ideo odiunt vos hi qui mundus dicuntur, quia quae huius mundi sunt sapient. Significat ergo ita eos non debere dolere ob mundi odium, quomodo non est dolendum quod ad mundum non pertineant: sed contra potius ita gaudendum de mundi odio, sicut gaudendum est quod è mundo sint electi: Odiu enim huiusmodi declarare eorum non infelicitatem, sed felicitatem: & contra mundi dilectionem declarare eorum qui diliguntur non felicitatem, sed infelicitatem. Caeterum in priori illa sententia: Si de mundo fuissetis, &c. pro fuissetis &

erat melius verteretur, essetis & esset. ut sit: Si de mundo essetis, mundus quod suū esset diligeret. Ea enim verba magis cōuenit sequenti sententiæ, & ipsi verbo, diligeret. Et alioqui illud, si de mundo fuisset, videtur significare quod de mundo nō fuerint, cum vtiq; de mundo aliquando fuerint, de quo ut amplius non essent Christus eos elegit. Quomodo autem verum sit quod hic dicit Dominus mundū diligere quod suū est, cum videamus à mūdo puniri maleficos, & malos sese odio prosequi, dictū factis est circa similem locum Ioannis 7. in c. Concor. 73. Non potest mundus odisse vos, me autem odit, quia ego testimonium perhibeo de illo quod opera eius mala sunt. Quāuis enim mūdo ex aliqua sui parte quosdam odiat malos tamē eosdē rursū ex magna sui parte diligit nec sunt aliqui mali quibus non mūdo ex magna sui parte faueat, cum mūdo secundum totam suam vniuersitatē odio prosequatur iustos, eo quod non sint de mundo, sed sententiā & moribus omnino sint mūdo contrarij. Porro in posteriori sententiā, bene Dominus postquam dixisset, quāa vero de mundo nō estis, subiicit, sed ego elegi vos de mūdo, tū ne relinqueretur locus existimandi Apostolos secundum suam originē nō esse de mundo sicut reliquos homines: (fuerunt enim hæretici, ut patet apud Irenæum, qui duplex hominum genus introduxerunt, vnum capax rerū diuinarum, alterum non capax.) tū vt in intelligerent Apostoli non suis meritis aut sua opera è mūdo se subductos, sed Christi electione, hoc est, vera gratia. Electio enim excludit electi merita, & indicat eius cum his è quibus eligitur consortium & similem cōditionem. Iam & ideo hic oportune dicit se elegisse eos de mundo, vt aduertentes ipsius erga se beneplacitū, & intelligētes illud odij cōtra se mūdanī causam esse, magis discerēt odiū illud contēdere, quod adeo est contemendū quātum gaudēdū est de gratuita illa & salutari Christi electione. Sanè & nos conuenit diligenter & presē cōsiderare duas has rationes, quibus nunc suos armauit ad contēnendum mundi odiū, ne dum idē nos pati cōtigerit, hinc turbemur & tristemur. Non enim afferri possunt rationes efficaciores ad persuadendum mundani odij contemptū, atq; ad eum efficacissimē inducunt. Quis enim non solum nō doleat, sed etiam summo opere gaudeat, dum cogitat se dum à mundo odio haberi, hac in parte simile esse Christo, eaq; ratione declarari se non pertinere ad mundum, ad quem pertinere extremā sit infelicitatis?

MEMENTOTE SERMONIS MEI QVEM EGO DIXI VOBIS: NON EST. &c.] Redit Dominus hic ad priorem rationem, prouocans eos rursū ad considerationem proprij exempli: quo vt efficacius promouerentur, vult eos memores esse vulgaris illius sententiæ qua aliquoties Dominus ad suum vsus est propositum: Non est seruus maior domino suo. Paulo ante enim post lotionem pedum eam adhibuit, quanquam ad alium finem, quā in præsentī loco. Ibi enim per eam prouocare voluit suos vt ne dedignaretur facere quod suū dominum fecisse vidissent: hic verò per eam prouocat vt ne grauentur pati quod suum dominum perulisse vidissent. Ad quem finem simili sententiā vsus est Matth. 10. dicens: Non est discipulus super magistrum, nec seruus super dominum suum: sufficit discipulo si sit sicut magister eius, & seruo sicut dominus eius. Et infert illo loco: Si patrem familias Beelzebub vocauerūt, quanto magis domesticos

A eius? Sic & præsentī loco infert: Si me persecuti sunt, & vos persequentur. Vbi notandum quod cū prius simpliciter dixerit eos odio habendos, nunc dicit persecutionem passuros. Sicut enim cū de dilectione loquitur, de tali loquitur quæ operibus declaratur: ita & cum de odio mundi loquitur, de tali loquitur quod externis erat declarandum persecutionibus. Addit autem: Si sermonē meum, id est, doctrinam meam seruauerunt, & vestrum seruabunt, significans per contrarium sensum, quod quemadmodum non seruauerunt suum sermonem, nec illorum sint seruaturi. His ergo duabus sententiis monet suo exēplo vt nec suam doctrinam à multis negligi & contēni, nec ob eā persecutiones sibi ab hominibus excitari molestē ferant. Priore autē hac ratione, ex consideratione proprij exempli pertractata redit Dominus ad secundam etiam rationem qua superius eos contra mundi odiū præmuniuit, suggerens eis rursū plausibilem & salutarem odij & persecutionis mundi causam. Sed hæc omnia, inquit, quæ vobis ad exemplum mei eueniēt, homines facient vobis, propter nomen meū, quod scilicet in vobis odio prosequentur & persequētur. Superius quidem odij causam dixit, eo quod nō essent de mundo: nunc verò nomen suum quod professuri & prædicaturi erant, causam odij fore prædicat, quæ causa quāuis priori illa videatur & sit plausibilior, tamen cum illa coincidit. Ideo enim nō erat de mundo, quia Christi fidem & doctrinā amplexi erant: & ad hoc electi erāt de mundo, vt Christi nomen profiterentur & prædicarent, ob quod nomen pati plausibile simul & salutare fuit Apostolis, vnde postea ibāt gaudētes à conspectu concilij, qd digni habiti essent pro nomine Iesu contumeliā pati. Beati, enim, inquit, estis cum maledixerint vobis homines, & persecuti vos fuerint, & eiecerint nomen vestrum tanquam malum propter me, &c. Porro ne videri possent homines iuste persecuturi Apostolos propter nomē Christi, addit, quia nesciūt eū qui me misit, significans homines non iusta de causa nomen suum persecutores, sed ex ignorantia Dei, cuius ignorantia sæpe Dominus Iudæis tribuit vt cūm dicit: Vos dicitis quia Deus vester est, & nō cognouistis eum. Si enim rectē Deū cognouissent, agnouissent sanè doctrinā & opera Christi, fuisset à Deo, & proinde illum missum fuisset à Deo: quod si cognouissent, nō potuissent nomē Christi sic persequi in fidelibus. Sciendum tamen dupliciter accipi posse quod dicitur, nesciunt eū qui me misit. Altero modo, vt significetur eos habere ignorantia Dei, qui miserat Christum. Altero modo, vt significetur eos ignorare quis miserit Christū, & nescire quod Deus illū miserit. Atq; hic sensus vt magis conuenit proposito, ita & Græcæ lectioni, quæ habet, *ὁυκ ᾔδεισαν τὸν πέμψαντά με*, id est, nō nouerūt mittētē me vel quis me miserit. Ne autē isti videri possent excusabiles, quia per ignorantia essent fideles persecuturi, ostendit eos omni carere venia & excusatione, idq; dupliciter, nēpe & ob suā doctrinam, & ob sua opera. Ideo autem tam diligenter ostendit hos inexcusabiles fore, & summa cū iniquitate persecutores fideles, vt tanto magis libeat Apostolis propter nomē Christi odia hominū & persecutiones pati, quanto magis intelligūt eorū odium & persecutionē esse iniquā. Primum ergo à sua doctrina ostēdit eos inexcusabiles, dicens: Si non venissem, & locutus quō fuisset eis, nō haberēt peccatū, ex eo scilicet quod nō credūt in me, sed odiūt nomē meum & illud

Act. 5.

Matth. 5.

Joan. 8.

& illud in vobis persequuntur. Nunc autem cum venerim ad eos, & locutus eis fuerim doctrinam quæ secundum Prophetarū vaticinia declararit me esse messiam, non habent aliquam excusationē, aut vt efficacius habent Græca, nō habent prætextum pro peccato suo, peccato scilicet incredulitatis & odij in me, ac persecutionis vestræ propter nomen meum. De huiusmodi enim singulariter peccato Dominum hic loqui patet ex præcedentibus, propter quæ hæc introducitur. Nam alioqui non propterea nullum habuissent homines peccatum, si nō venisset & non locutus fuisset eis Christus. Ex his autem quæ nunc dicit Dominus patet eum superius cum de odio mundi Apostolis obuenturo loquebatur, locutum potissimum de Iudæorum odio & persecutione. Ad hos enim venerat Christus, his fuerat locutus, ac coram eis fecit opera quæ nemo alius fecit, atq; hi fuerunt qui & primi & omnium maximè persecuti sunt Apostolos aliosque fideles. Simili tamen ratione etiam gentiles, qui persecuti sunt fideles, facti sunt inexcusabiles, quia & hi audierunt Christum in suis loquentem, & viderunt eum in suis mirabilia operantem. Postquam autem ostendit Dominus ex sua doctrina inexcusabilitatē odij Iudæorum contra se, ostendit deinceps & quā graue peccatū sit huiusmodi odiū, eo quod huiusmodi odium redundet in odium Dei: Qui, inquit, me odit, hoc ipso etiam patre meum odit, eo quod vna sit mihi cum illo natura, quodq; eius sit ipsa doctrina propter quam me odiunt homines. Deinde & à suis operibus ostēdit eos fore inexcusabiles, dicens: Si opera non fecissem in eis, id est, inter eos & ipsis videntibus, quæ, id est, qualia nemo alius fecit ante me (nemo enim fuit qui & tam multa & tali cū autoritate fecit miracula) non haberent peccatū. Nunc autem & viderūt me fecisse talia opera qualia nemo fecit, ex quibus proinde merito secundum Prophetarū vaticinia intelligere debuissent me esse Messiam, & tamen oderunt me, & ex consequenti etiam patrem meum, cuius sunt ea opera propter quæ me oderūt. Cæterum quoniā iam quæri poterat cur tam iniquū odiū contra Christū ex Dei sit permissio excitatum, subiicit: sed vt adimpleatur sermo qui in lege eorum scriptus est de me, nempe: Odio habuerunt me gratis, id est, sine aliqua iusta causa, supple, ideo ex Dei permissione odiū hoc contra me est excitatum. Est enim & hæc oratio imperfecta, similis illi quæ est apud Ioannem cap. 13. Est autem hoc testimonium scriptum Psalm. 68. vbi legimus: Multiplicati sunt super capillos capitis mei, qui oderunt me gratis. Et rursum Psalm. 34. vbi legimus: Non supergaudeant mihi qui aduersantur mihi iniquè, qui oderunt me gratis, & annunt oculis, proinde nomen legis hic accipitur generaliter, pro toto veteri testamēto, vt etiam Psalmos & Prophetas comprehendat. Valet autem etiam huius testimonij citatio ad Apostolorum consolationem, dum odium nominis Christi intelligunt etiam à Prophetis prædictum, illudque odium pronunciatum fore iniustum.

CVM AVTEM VENERIT PARACLETUS, QVEM EGO MITTAM VOBIS.] Odio Iudæorum contra se opponit testimonium spiritus de se, quo ultra testimonium doctrinæ suæ & operum magis adhuc declarandum erat illorum odium iniustum esse & irrationabile. Itaque sensus est: Illi quidem post auditam meam doctrinam & conspecta mea opera, me oderunt, & sibi videntur

iuste ac merito me odisse: at cum venerit paracletus ille de quo vobis dixi spiritus ille veritatis qui mentiri nequit, is abundè testificabitur de me, quis ego sim, & quā iniquo odio me illi sunt persecuti. Cæterum dupliciter intelligi potest spiritus perhibuisse testimonium de Christo: Potest enim intelligi de testimonio spiritus in cordibus Apostolorū & omnium fidelium, docentis eos claritatem Christi. De quo testimonio etiam multi intelligūt, quod postea dicit Dominus: Ille me clarificabit, quia de meo accipiet, & annuntiabit vobis. Secundum quē intellectum prius dicitur de testimonio spiritus, & deinde subiicitur: Et vos testimoniu perhibebitis, quia apostoli accepto in cordibus suis testimonio spiritus de Christo, cœperunt & ipsi fiducialiter Christo viua voce testimonium perhibere. Potest etiam intelligi de testimonio spiritus per opera miraculorum quæ in Apostolis & per Apostolos erat æditurus ad gloriam nominis Christi. Illis enim operibus declaravit diuinam Christi excellentiam & claritatem. Testificabatur etiam spiritus per Apostolorum ora de Christo. Non enim ipsi erant qui loquebatur, sed spiritus patris qui erat in eis. At hoc testimonium viuæ vocis Dominus tribuit ipsis Apostolis, vt quod dicitur spiritus perhibiturus testimonium, videatur solum intelligendū aut de testimonio eius interiori per afflatū, aut de testimonio eius exteriori per miraculorum operationem. Nō solum, inquit, ille testimoniu perhibebit de me, sed & vos illo accensi testimonium perhibebitis de me, quia ab initio prædicationis meæ & rerum à me gestarum mecum semper fuistis, audientes quæcūque docui, ac coram videntes quæcūque gessi, quare idonei eritis qui testificemini de me. Est autem Græci pro testimonium perhibebitis, verbum *μαρτυρήσεται*, quod itē ambigū est, cum possit esse & indicatiui modi & imperatiui, vt sit, testimoniu perhibebitis, vel testimoniu perhibere, quod posterius secutus est interpres Cyrilli, & magis placet Caietano. Si autē verbum illud accipiatur vt sit indicatiui modi, quemadmodum magis placet Erasmo, præfens pro futuro videtur positum: vnde bene vertit interpres, testimoniu perhibebitis, quomodo & Augustinus legit, quāuis antiqui quidā codices Latini habeāt præfens, testimonium perhibebitis: quod si pro futuro quis non putet accipiendum, sensus erit: Non solum ille in posterū testificabitur de me quā iniquè me oderunt, sed & vos nunc idem de me testari potestis, quia semper mecum estis. At magis conuenit tempus futurum sequentibus, in quibus prædicat suis quæ passuri essent ob testimoniu nominis sui. Tales autē testes fuisse imprimis diligendos qui ab initio semper fuissent cum Christo, etiā Petrus dixit in electione Matthiæ: Oportet, inquit, ex his viris, qui nobiscum sunt congregati, in omni tempore quo intrauit & exiit inter nos Dominus Iesus, incipiens à baptisate Ioannis, vsq; in diē qua assumptus est à nobis, testē resurrectionis eius nobiscum fieri vnum ex istis. Circa illa autem verba: Quem ego mittam vobis à patre, spiritum veritatis, qui à patre procedit; primum notandum Christum paucis Trinitatis mysterium cōplexum, dum spiritum dicit mittendū se missurum, sed à patre. Deinde notādum, quemadmodum superius est dictum, Christum iam dicere se missurum spiritum, cum prius patrem diceret missurum, vt hinc intelligamus æqualem eius cum patre potestatem & auctoritatem. Dicit se missurū illum à patre, tum quia

Act. 1.

Galat. 4.

Digestio de processione spiritus sancti.

spiritus primò est & procedit à patre : tū quia Ipse filius à patre habet quòd spiritum mittat. Mitti autem dicitur aliqua persona diuina, dum alicubi incipit esse nouo modo quo ibi prius non erat: Sic filius Dei missus est in mundum cum esset vbique, quia per assumptam humanitatē cœpit nouo modo esse in mūdo. Sic & spiritus sanctus dicitur mitti, cum alioqui sit vbique, quia per suam gratiam & efficaciam nouo modo incipit esse in hominibus. Duplex autem est in scripturis missio spiritus sancti, visibilis scilicet & inuisibilis. De visibili, quae scilicet sub signis quibusdā visibilibus, sicut in die Pentecostes, spiritus datus est, intelligendum est quando Dominus hic promittit patrem aut se missurum Apostolis spiritū. De inuisibili loquitur Paulus cum dicit: Misit Deus spiritum filij sui in corda vestra clamantem, Abba pater. Porro paraclerum vocat nunc rursus Dominus spiritum veritatis, idē; appositē, vt quia illum dicit perhibiturū testimonium, ostēdat eum fide dignum, ad quod etiam valet quod se dicit missurum illum à patre, à quo scilicet omne bonum est, à quo nulla falsitas & error nullus dimanare potest. Est autē Græca dictio πνεῦμα, quā interpres vertit per accusatiuum, spiritum, aneeps ad accusatiuum vel nominatiuum, eo quòd sit neutri generis. Interpres intellexit esse accusatiuum, referēs eam ad verbum, mittam, cum magis conueniat nominatiuus casus, vt referatur ad nominatiuum, paraclerum. Interpretatur enim quis sit ille de quo dixit paraclerum, nempe spiritus veritatis. Cæterum quod sequitur: Qui à patre procedit, magnam præbuit quibusdā contentione occasione. Huius enim occasione ante cōcilium Florentinum Græci multis annis alienati fuerunt à Latinis, asserentes malè Latinos in simbolo confiteri spiritum procedere à patre & filio, cum hic tantum dicatur, qui à patre procedit, nec vsquam in scripturis legatur procedere spiritum etiam à filio, ac ob id negantes spiritum procedere etiam à filio, aut saltem ita non esse dicendum asserentes, sed potius spiritum procedere à patre per filium. quem locutionis modum verisimile est eos desumpsisse ex hoc loco, nimirum quia hic Dominus dicit: ego mittam vobis à patre. Illo enim significatur filium se habere tanquam medium inter patrem & spiritum, & patrem mittere spiritum per filium. Vnde Cyrillus in hunc scribens locum dicit spiritum procedere à patre per filium. Disputatio autē illa, quæ inter Græcos & Latinos horum verborum occasione nata est de spiritus processione, præsupponit locum hunc intelligendum de æterna spiritus ex patre processione, hoc est, eius ex patre origine ab æterno. At si rectè perpendimus, videbitur magis hic locus simpliciter accipiendus de temporali spiritus ad creaturas processione, hoc est, de eius missione. Sicut enim nunc Dominus dicit spiritum procedere à patre, Ita supra cap. 3. de se dixit: Ego ex Deo processi. Id autē magis de processione Christi temporali quàm æternā accipiendum patet ex sequentibus. Nam veluti exponere volens quid sit quod dicit, processi, subiicit: Et veni. & declarans quod dixit, ego ex Deo processi & veni; subdit, Neque enim à me ipso veni, sed ille me misit. Sic & capite Ioannis 6. cum dicitur: Exiui à patre & veni in mundum, iterum relinquo mundum & vado ad patrem; magis intelligendū de exitu temporali illud, Exiui à patre, declarat illud quod sequitur, vado ad patrem, à quo

scilicet exiui veniendo in mundum. Ita & in proposito videtur simpliciter locus hic intelligendus de temporali spiritus processione: quia illud qui à patre procedit, adiectum videtur ad declarandū illud quod dixit se missurum illum à patre, quasi diceret: Ideo illum dico me missurū à patre, quia ipse à patre procedit & datur hominibus. Id enim multum facit ad commédationem testimonij quod dicit spiritum perhibiturum. Certè Nōnus in sua paraphrasi declarat se sic intellexisse. Habet enim sic. Postquam verò adueniens spiritus Dei, ab intelligenti patre demissus venerit, quem spiritum à patre ad vos ipse mitto, me apud viros multum prædicauerit, &c. Sed & Bedam sic intellexisse apertius est ex his quæ scribit in homilia super hoc Euangelium: Cum, inquit, eiusdem spiritus gratia datur hominibus, profectò mittitur spiritus à patre, mittitur & à filio: procedit à patre, procedit & à filio, quia eius missio ipsa est processio, quæ ex patre procedit & filio. Hæc ille. Huic intelligentiæ conuenit quod non dicatur ἐκ τοῦ πατρὸς, id est, ex patre, sed παρὰ τοῦ πατρὸς, id est, à patre procedit tanquam à mittente scilicet is qui mittitur. Quòd si autem locus hic de processione spiritus temporali sit accipiendus, certum est non excludi processione spiritus à filio, quia tantum dicitur, qui à patre procedit. Nam cum illa processio non sit illud quàm missio passiva, sicut spiritus mittitur à filio, ita & ab illo procedit. Antiquissimi tamen patres hoc loco intellexerunt significatam æternam spiritus ex patris natura processione, sicut & filij æternam ex patris natura processione illis locis quibus de se dicit: Ex Deo processi, & exiui à patre. Nec id absque ratione. Siquidem in eo quod spiritus aut filius à patre dicitur procedere temporaliter, includitur eum etiā procedere ab æterno ex patris natura. Cum enim filius & spiritus sanctus vnus eiusdemque sint cum patre naturæ, & proinde per omnia sint illi equales, si quando his duabus personis diuinis aliquid tribuitur respectu patris, quod minoritate quādā à patre videtur significare, vt cū dicitur mitti & procedere à patre, loqui ex patre & quæ ab illo audierūt, didicerūt, & acceperūt, nō possunt hæc illis personis respectu patris alia ratione intelligi, à tribui, nisi ratione originis secundum quā sunt ab illo, & habet ab illo quæcunq; habent. Ex quo consequitur, spiritū sicut ex patris substantia procedit ab æterno, ita & à filio procedere, eū ab eo mittatur, & proinde etiā procedat temporaliter. Secundum quā rationē efficacissimè probatur spiritū ab æterno procedere, & suum esse habere à filio, ex eo quod postea dicit Dominus; Ille me clarificabit quia de meo accipiet, & annuntiabit vobis. Sicut enim Christus secundum suam diuinitatem non alia ratione à patre dicitur accepisse quæ mūdo annūciauit & locutus est, quàm propter originem quam habet à patre: ita non potest intelligi alia ratione spiritum accipere à filio quod hominibus annuntiat, quàm quia ab illo habet suam naturam & essentiam, & proinde ex illius substantia procedit ab æterno, cum non sit aliud essentialiter ab aliquo procedere, quàm ob eo suum esse accipere. Secundum hanc rationē Augustinus in variis locis etiā ex illo probat spiritū procedere essentialiter à filio, quod post resurrectionē suā Dominus discipulis suis in sufflādo dixit: Accipite spiritū sanctū. Idem Augustinus & ex illo probat, quòd in scripturis spiritus sanctus dicatur spiritus filij, sicut spiritus patris: Misit, inquit, Paulus

Ioan. 16.

Ioan. 20.

Galat. 4.

Ioan. 1.

spiritum filij sui in corda vestra. Si enim est spiritus filij sicut patris, spiratur ergo, & proinde procedit à filio, sicut à patre, quamquam has Augustini & Latinorum ex scripturis collectiones rideat Theophylactus, vt pote Græcus, scribens in tertium caput Ioannis, sed ineffaciter eas soluens. Spiritum autem procedere substantialiter etiam ex filio non solum ex prædictis scripturis, sed etiam necessariis probari potest rationibus. Et primum ex eo quod (vt ait Boetius in lib. de Trinitate) exceptis relationibus oppositis, omnia quæ de vna dicuntur persona, dicuntur etiam de aliis. Cum ergo spiratio actiua non opponatur filiationi, sed tantum spirationi passiuæ, quæ conuenit spiritui sancto, consequens est quod sicut illa conuenit patri, ita & filio conueniat. Hac sanè argumentatione postea Dominus ostēdit quare dixerit de spiritu, ille de meo accipiet. Omnia, inquit, quæcunque habet pater mea sunt, propterea dixi, de meo accipiet, & annuntiabit vobis. Deinde si spiritus non procederet à filio, non distingueretur personaliter ab illo. Solæ enim relationes oppositæ personalem faciunt in diuinitate distinctionem, oportet ergo filium & spiritum sanctum habere relationes inter se oppositas. At in diuinis non possunt esse aliæ relationes oppositæ quàm relationes originis, vt ostenditur in theologia speculatiua. Consequitur ergo spiritum habere suam originem à filio, & proinde procedere ab illo, quia oppositæ relationes originis attenduntur secundum hoc quod vnum est alterius principium. Vnde etiam ipsi Græci ipsum spiritum in sua origine aliquem ordinem ad filium habere intellexerunt, dicentes ipsum esse & procedere à patre per filium. Quæ tamen ipsorum locutio, si modò catholicè intelligatur, idem includit & significat quod Latini apertius asserunt spiritum procedere à patre & filio. Non enim potest aliter intelligi spiritum procedere per filium à patre, quàm quomodo dictum est omnia facta per filium, aut patre fecisse sæcula per filium. Verum, vt dictū est circa illud Ioannis, Omnia per ipsum facta sunt, per filium dicitur omnia fecisse pater, quia omnia pater sic fecit cōmuniter eum filio, vt tamen virtute efficiendi sicut & essentialiter filius acceperit à patre. Prepositio enim, per, tribuitur filio tantū ob originē quā haberet à patre, ratione cuius se habet veluti mediū quoddam inter patre & creaturas. Ita ergo & in proposito spiritus non potest dici procedere à patre per filium, nisi quia à patre cōmuniter procedit & filio, sic tamen vt filius à patre acceperit vt à se procedat substantialiter spiritus sanctus. Rationes autē ob quas Græci dicere noluerunt spiritum procedere à patre & filio, & à Latinis hoc asserentibus sese separauerūt, potissimè fuerunt, vt ex actis concilij Florentini, patet, ista: Quia existimabāt huiusmodi locutione introduci duo principia spiritus sancti, patre scilicet & filium. Deinde quia etiā verum esset quod spiritus procederet à filio, putabant tamen illud saltem simbolo apponendum esse nequaquam, tum quod in scripturis sacris illud nō legeretur, tum quod in symbole Nicæno & Constantinopolitano tantū diceretur spiritus à patre procedere, & in concilio vniuersali tertio, Ephesino scilicet, statutū esset sub anathematis reatu, vt nulli de Trinitatis fide aliud docere quàm in illo simbolo continebatur, aut illi aliquid addere liceret, vnde Latinos arguebant anathematis reos, quod in simbolo illo addidissent, filioq; Verum cū Latini in dicto concilio Florenti

no declararent se non asserere spiritum procedere ex patre & filio tanquam ex duobus principiis, sed tanquam ex vno principio, sicut tota Trinitas vnū est omnium creaturarū principium, ostenderent, tum ex scripturis, tum ex patribus non solum Latinis, sed etiā Græcis, verum esse quod spiritus procedat à filio, illamque additionem, ex filioq;, nō tā dicendam additionē quàm declarationem & expositionē eius quod includebatur in eo quod à patre dicitur spiritus procedere, atq; huiusmodi additionem factā ab ipsis necessitate quadā, causa scilicet tollendi cuiusdā schismatis, ostenderent etiam, Romano Pontifici licere ob causas quādā declarationis gratia addere simbolo fidei, vt demū post longam contentionem Græci in concordia redierūt cū Latinis, tanquam nihil peccantibus cōtra decretū concilij Ephesini, nec aliud asserentibus dicendo spiritum procedere à patre & filio, quàm ipsi assererent dicendo spiritum procedere à patre per filium. Ex his autem patet duplicem ex scripturis colligi in diuinis processione essentialē. Alteram, quæ filius procedit à patre, quæ insinuat illud Ioan. 8. Ego ex Deo processi. Alterā, quæ spiritus procedit à patre & filio, quæ insinuat hoc loco eū dicitur: Qui à patre procedit. Et filij quidem processio ex scripturis cognoscitur habere speciale nomen vt dicitur generatio. De ea enim dicitur: Ex vtero ante lucis generationem genui te. Spiritus sancti verò processio ex patre & filio non habet in scripturis speciale nomen nisi quod ex ipso nomine spiritus, dici possit spiratio. Nō enim illa processio, quamuis sit ex substantia patris & filij, dici potest generatio, quia sic in diuinis personis duo essent filij, & spiritus duorū esset filius, quod est absurdissimum, tum filius duorum non sit, nisi patris & matris. Quod si igitur quis quærat quis sit eius processionis modus & qualitas, audiat Gregorium illum Nazianzenum libro quinto de theologia sic respondentem curiosæ huiusmodi quæstioni: Quin, inquit, tu mihi rationem ingenti patris explicas, & ego vicissim tibi & filij generationem velut naturæ eius interpretor, expediam, & spiritus processionem aperiam, vt ambō insaniamus Dei secreta rimando. Hæc ille, significans non vltra in huiusmodi rerum inuestigatione progrediendum, quàm ex scripturis datur intelligi. Ex doctrina tamen Augustini, aliorumque patrum intellectus humanus vt cunq; induci potest ad aliqualem cognitionem duplicis illius in diuinitate processionis, & rationem percipere quare altera rectè dicatur generatio, altera verò non, quamuis vtraque sit ex substantia, quæ ad modum subtiliter deducit diuus Thomas in prima parte Summæ quæst. 27. Cum enim modus diuinarum processionum in se non possit à nobis cognosci, oportet vt ad earum aliqualem cognitionem manuducamur, à similitudine quarundam in creaturis processionum. Id autem non potest fieri conuenientius quàm à processionibus quibusdā quæ reperiuntur in creatura intellectuali, tum quod hæc sit creata ad imaginem & similitudinem Dei, atque ob id in se habeat vestigiū quoddam Trinitatis diuinæ & processionum diuinarum: tum quod processio in diuinis non potest attendi secundum aliquam processionem in creaturis quæ tenet in aliquod extrinsecum, sed secundum talem quæ manet in ipso agente, eo quòd filius & spiritus ex patre non procedant extrinsecè, sed maneat in eo qui eos producit patre. Huiusmodi autem proces-

17. 100.

17. 101.

processio immanens reperitur in creatura intellectu-
 Analis & reperitur in ea duplex secundum duplicem
 eius actionem intellectus scilicet & voluntatis, Ex
 mente enim procedit imprimis intelligentia & rei
 conceptio quae est velut verbum mentale, & rursus
 ex ea simul & ex intelligentia atque rei conceptio
 ne procedit rei alicuius amor. Secundum processio-
 nem ergo conceptus & intelligentie ex mente consi-
 deranda est a nobis processio filij a patre, cuius fi-
 lius est amor & verbum secundum processionem ve-
 ro amoris, ex mente & ex intelligentia, consideran-
 da est processio spiritus a patre & filio. Inter pro-
 cessionem autem intelligentie & processionem a-
 moris in mente hoc interest, quod in illa attendatur
 similitudo in hac vero non. Producit enim mens in
 talibus rei conceptum tanquam illius rei similitu-
 dinem, unde huius ratione res concepta dicitur esse
 in mente concipiente, amorem vero non producit
 in se tanquam similitudinem rei amatae, sed tanquam
 inclinationem in rem amata, unde huius ratione
 mens dicitur esse in re amata. Cum ergo generatio
 procreata consistat in similitudine geniti cum
 generante, illa in diuinitis processio qua attenditur
 secundum processionem conceptus a mente dicitur
 generatio illa vero qua attenditur secundum
 processionem amoris a mente, non dicitur generatio
 sed spiratio, eo quod amor veluti spiratur a me-
 te propterea quod illo moueamur & impellamur
 ad aliquid faciendum. Et hec quidem de aeterna in
 diuinitis processione occasione illius quod hic Do-
 minus dicit spiritum veritatis procedere a patre.
 Ceterum contra id quod supra diximus ex eo quod
 spiritus mittitur a filio, & procedit ab illo temporaliter,
 colligi & sequi eundem etiam procedere a filio
 aeternaliter obicitur quod Isa. 48. Christus se
 dicat etiam esse missum a spiritu Dei, a quo certum est
 tamen ipsum non procedere eternaliter. Et nunc, in-
 quit, Dominus Deus misit me, & spiritus eius. Que
 verba dicta esse in persona Christi, ostensum est capi-
 te precedenti. At facilis hic est ex Hieronymo solutio:
 Is enim in Commentariis super Isaiam tractans hec
 verba intelligit Christum hic se dicere missum a spi-
 ritu iuxta fragilitatem carnis assumptae. Secundum
 humanam enim Christi naturam certum est ipsum
 a spiritu fuisse missum ad praedicandum & docendum
 iuxta illud Isai. Spiritus Domini super me, eo quod
 vocat me, ad euangelizandum pauperibus misit me.
 Secundum Augustinum tamen potest etiam intelligi
 Christum missum a spiritu sancto secundum suam di-
 uinitatem, secundum quam dicitur missus ratione as-
 sumptae humanitatis, si modo consideretur non ipsa
 qua dicitur mitti persona, sed ipse effectus, ratione
 cuius dicitur mitti. Hac enim consideratione Augu-
 stinus non solum spiritum dicit misisse Christum, sed
 etiam Christum misisse seipsum, & spiritum misisse se
 ipsum, quia scilicet tota Trinitas causa est eius effe-
 ctus, ratione cuius aliqua persona dicitur mitti. Ve-
 rum cum in eo quod aliquis dicitur mitti ab alio,
 proprie non solum significetur missio illam esse a
 mittente, sed etiam ipsum missum procedere a mittente,
 non satis proprie dicitur Christus secundum suam di-
 uinitatem missus a spiritu, aut Christum vel spiritum
 mittere seipsum. Sed tempus postulat, ut ad Euan-
 gelicorum verborum redeamus expositionem.
 HAEC I. I. Q. V. T. V. S. V. M. V. O. B. I. S. V. T.
 NON SCANDALIZEMINI IN IANIS Q. V. E.]
 D. Augustinus & Euthymius pronomen, haec, referunt
 ad id quod proxime praecedit de spiritu ad-

Pharisaeos non confitebantur, ut de synagoga non
 eicerentur. Hac autem de synagoga eiectionem ad
 summam pertinuisse apud Iudaeos ignominiam, pa-
 tet ex eo quod ibi subiicitur: Dilixerunt enim glo-
 riam hominum magis quam Dei. Sensus ergo no-
 strae lectionis est: Absque synagogis faciet vos, hoc
 est, excludent vos a suis synagogis, interdient vo-
 bis suis synagogis, vosque excommunicabunt.
 SED VENIT HORA, UT OMNIS QUI
 INTERFICIT VOS, ARBITRETUR, &c.]
 Obscuritatem aliquam adfert coniunctio aduersa-
 tiua, sed. Ea enim videtur hic significari Dominum
 subiicere aliquam consolationem contra praedictam
 eiectionem a synagogis, cum haec sententia nullam
 significare videatur consolationem, sed potius ex-
 aggeratiua sit obuenturorum malorum, planeque
 significet tribulationem venturam super tribulatio-
 nem. Proinde D. Augustinus videns non esse dictum,
 Et venit hora, verum, sed venit hora, illudque sona-
 re quasi aliquid boni post praedicta mala hic pro-
 mitteretur, vim aduersatiuae coniunctionis sic ex-
 plicat: Extra synagogas faciet vos, sed nolite soli-
 tudinem formidare: separati quippe a congregatio-
 ne eorum, tam multos in nomine meo congrega-
 bitis, ut illi metuentes ne templum quod erat apud
 eos, & omnia legis veteris sacramenta deserantur,
 interficiant vos, sic fundentes sanguinem vestrum,
 ut Deo se praestare arbitrentur obsequium. Intelli-
 git ergo per aduersatiuam coniunctionem, sed, ad
 Apostolorum consolationem significari, eos eie-
 ctos a Iudaeis tam multos Christo acquisituros, ut
 Iudaei sint ad ipsorum caedem prouocandi. Simili
 modo, sed minus coacte. Beda in homilia huius Euan-
 gelij, intelligit hic positam aduersatiuam coniunctio-
 nem, sed. Habet enim sic: Praedictis ergo pressuris ad-
 uersantium, repente quasi consolans discipulos, ad-
 iunxit: Sed venit hora ut omnis, &c. Ac si aperte di-
 cat: Bella quidem tribulationum a conturbantibus ve-
 stris estis passuri, sed eo tolerabilius haec suscipite,
 quo non tam odio vestri quam diuinae legis aemula-
 tione vobis ingerentur. Haec ille. Verum quoniam
 coacte secundum vtramque praedictam rationem
 haec sententia intelligitur subiuncta ad consolatio-
 nem & mitigationem praedicti mali eiectionis a syn-
 agoga, cum plane ad exaggerationem malorum vi-
 deatur potius dicta, ideo sciendum, quod pro con-
 iunctione, sed, Graeca dictio *αλλα* etiam verti potest
 per imo aut quinque. Nam & hoc inter alia signifi-
 cat illa Graeca coniunctio, quo modo sensus erit con-
 uenientissimus, nimirum iste: Excludent vos a syn-
 agogis suis, imo, quod amplius est, venit hora, id est,
 instat iam tempus, ut omnis qui interficit vos, arbitretur
 se Deo obsequium, hoc est, cultum praestare, aut sa-
 crificium offerre. Est enim Graecis *κατὰ τὴν προσέ-
 ρειν*, quod potest esse sacrificium offerre. In hunc
 modum Cyrillus declarat se accepisse coniunctio-
 nem *αλλα*. Habet enim sic interprete Trapezuntio:
 Sed non haec, inquit, aduersus vos solummodo faciet,
 verum etiam ad tantum atrocitatis prorumpent, ut
 sacrificij vim in caede vestra positam putent. In no-
 stra ergo lectione coniunctio, sed, accipienda est pro
 imo, vel pro, sed &. Dupliciter autem Dominus haec
 sententia exaggerat vim persecutionis. Primum, quia
 non solum synagoga eiciendos, sed etiam in-
 terficiendos ipsos significat. Secundum quia ipso-
 rum caedem homines non solum non erant reputa-
 turi iniustam esse, sed etiam gratissimam Deo. Lo-
 quitur autem, sicut & in praecedentibus, de persecu-
 tionibus quemadmodum facit Venerabilis Beda in ho-
 milia illius Evangelij: quomodo etiam videtur in-
 tellexisse quisquis in nostris libris sic distinxit hunc
 Christi sermonem, ut ab hac sententia: Haec locutus
 sum vobis, nouum exorsus sit caput. Cum autem in
 praecedentibus Dominus in genere dixisset suos o-
 dia & persecutiones passuros, nunc species quasdam
 persecutionum explicat, easque duplices iuxta du-
 plex malorum genus. Est enim malum calumniae &
 ignominiae, & est malum poenae atque supplicij. Ad
 calumniae autem atque ignominiae malum pertinet
 quod primo loco dicitur: Absque synagogis faciet
 vos, pro quo Diuus Augustinus clarius legit: Ex-
 tra synagogas faciet vos. Est autem Graecis *πρὸς*
 absque synagogis, vel extra synagogas, vnicuique
 dictio *ἀποσυναγωγῶν* aposynagogos, hoc est, alienis
 a synagoga, aut excommunicatos: quae dictio &
 supra bis a Ioanne est posita, cap. scilicet nono, ubi
 legimus: Iam enim conspirauerant Iudaei, ut si-
 quis cum confiteretur esse Christum, extra synago-
 gam fieret, & cap. vndecimo, ubi legimus: Propter
 Phari-

tionem fidelibus inferenda a Iudaeis In hoc enim co-
 petit eicere synagoga. Hi & cultum se Deo vero
 praestare putabant occidendo Christianos, quemad-
 modum patuit in his qui Stephanum occiderunt, &
 in ipso Paulo cum adhuc esset persecutor. De se e-
 nim dicit, quod cum supra modum persequeretur
 Ecclesiam Dei, abundantius emulato existeret pa-
 ternarum traditionum. Idem de Iudaeis dicit: Testi-
 monium illis perhibeo quod emulationem quidem
 Dei habent, sed non secundum scientiam. Hac aemu-
 latione quidam contra Paulum adeo sunt accessi
 ut iurauerint se non comesturos, neque bibituros,
 priusquam eum interemissent, ut scribitur Act. 23.
 Leuitis qui idololatrias occiderant dixit Moyses:
 Consecratis hodie manus vestras Domino, vnus-
 quisque in filio & in fratre suo, ut detur vobis be-
 nedictio. Vbi Chaldaeus paraphrastes habet: Obu-
 listis oblationes vestras hodie coram Domino. Idem
 Moyses praecipit pseudoprophetas occidi sine om-
 ni misericordia. His ergo & similibus scripturae lo-
 cis moti Iudaei existimauerunt se occidendo Chri-
 stum & Christianos, rem facere Deo gratam, ac ve-
 luti sacrificium illi offerre, qua sua immedicabili ca-
 citate etiamnum audent dicere, se nulla alia culpa
 in horrendum hoc & perpetuum exilium esse mis-
 sos, nisi quod non omnes Christi discipulos occi-
 derint, antequam eius Euangelium in vniuerso mun-
 do praedicarent. Simili vesania etiam nostris tempo-
 ribus haeretici & maxime Anabaptista, persequen-
 do Ecclesiam, diripiendo eius bona, occidendo eius
 fideles, existimauerunt se cultum Deo exhibere gra-
 tissimum. Ceterum quemadmodum maximum igno-
 miniae malum significatur praecedenti sententia, cum
 dicitur: absque synagogis faciet vos; ita haec sen-
 tentia significatur maximum supplicij & poenae ma-
 lum, proinde sub his duabus persecutionis specie-
 bus omnia alia mala comprehenduntur. Ne autem
 Apostolos contristaret quod eorum caedes reputan-
 da esset cultus Dei & sacrificium, sed intelligere
 illam suorum persecutorum existimatione esse er-
 roneam, bene subiicit Dominus: Et haec faciet vo-
 bis: quia non nouerunt patrem, neque me. Patre au-
 tem eos dicit non nosse, non solum quia non nouerunt
 Deum sub nomine patris, sed etiam quia Dei
 non habuerunt rectam notitiam. Dei enim ignoran-
 tiam Dominus frequenter notat in Iudaeis, qua
 quoniam caruerunt, nec ipsum Christum agnosce-
 re potuerunt: unde bene postquam dixit, non nouerunt
 patrem; subiicit, neque me.
 SED HAEC LOCUTVS SVM VOBIS, UT
 CVM VENERIT HORA EORVM, &c.] Ad-
 uersatiua coniunctio, sed, quae & hic videtur dure
 posita, refertur ad tristitiam quae in Apostolis cau-
 sari posset ex audita imminentium malorum predi-
 ctione, significatque non ob ingerendam tristitiam
 haec illis Dominum locutum. Vnde Cyrillus locum
 hunc sic explicat: Non illa haec, ait, causa dixi ut vi-
 gor mentis vestrae eneruaretur, & antequam pericula
 veniant formidatis, sed ut recordati a me vobis praedi-
 cta fuisse, magis admiremini, & in illo tempore pe-
 riculorum certior ab euentu rerum, stabiliusque in me
 fides efficiatur. Haec ille. Ceterum genitium, eo-
 rum, quidam coniungunt cum substantiuo, hora, se-
 cuti Augustinum, qui sic habet: Hora eorum, hora
 tenebrosa, hora nocturna. Verum genitium illum
 referendum ad verbum, reminiscamini, patet ex Graecis,
 apud quos genitium ille ponitur post verbum, *μνη-
 σκόμενοι τὸ εἶπέν*, id est, reminiscamini vel memores
 sitis

960

961

Isai. 61

Galat. 13

Exod. 32

Deut. 13

Galat. 13

Rem. 9

litis eorum, id est, earum rerum quæ modò locutus sum: reminiscamini, inquam, quia, id est, quòd ego dixi vobis illa. Additur autem dictioni, hora, apud Græcos articulus, qui denotat de illa se nunc loqui hora de qua prius dixit: Sed venit hora; quo loco nò ponebatur articulus. Est ergo sensus: vt cum venerit hora, id est, tēpus illud quod nūc dixi instare, tum reminiscamini eorū. Frequēter autē Dominus se illis ob necessariā causam tristitia nunc prædicere inculcat, vt ne videretur eorum delectari mœrore, ac horum tristitiam prædictionem leniret, vtilitatis insinuatione. Et prius quidem dixit se de imminētibus prælocutum persecutionibus, malum effugerent, videlicet, vt non scādalizarentur: nunc verò de illis se locutū significat, vt hinc bonū quoddam consequerentur, nimirum vt recordantes hæc ab ipso prædicta non solum nò offenderentur, sed etiam in fide ipsius confirmarentur, agnoscētes nihil illi fuisse incognitū, nec ad gratiam ipsis locutum. Vnde non dicit solum, vt reminiscamini hæc vobis esse prædicta, sed quòd ego illa dixi vobis. Postquā autem causam dixit ob quam hæc illis iam est locutus, subiicit & causam quare hæc ipsis non prius sit locutus. Hæc autē, inquit, vobis ab initio nò dixi, quia vobiscum eram, quia scilicet per meā præsentiam ab his malis liberi hætenus fuistis, & in me totum prælium vertebatur, proinde non erat necesse nec operæpretiū de his tunc vos præmone- re, sicut modò quando mea destituemini præsentia, & de me testimoniū perhibere debebitis mūdo re- clamāte. Quæstio tamē hic occurrit, quomodo Do- minus dicat: Hæc ab initio vobis non dixi: cum nò solum paulò antè hæc illis mala obuentura prædi- xerit, quādo de signis subuersionis Hierusalē sui- que aduentus disseruit, vt supra est habitū in cap. Con- cordiæ 123, ex cap. Marci 13. & Lucæ 21. sed etiam longè antè in ipsa missione Apostolorum ad præ- dicandum, vt patet Matth. 10. Sanè D. Aug. hac mo- tus ratione putat pronomen demonstratiuum, hæc, non referendum hoc loco ad mala quæ Dominus prædixit obuentura, sed ad ea quæ dixit de aduen- tu spiritus sancti, vt significetur Dominū de illius aduentu non dixisse quamdiu manebat cum suis, dicere autem de eo debuisse, cum ab eis iam esset abiturus. Verū nimis apertū est pronomen, hæc, ad illa referendū esse hoc loco, ad quæ refertur eū dicitur in eo quod mox præcedit: Hæc locutus sum vobis, vt cum venerit hora, &c. quo loco certū est referri ad mala de quibus dicitur in præcedētibus. Proinde vel dicendum est secundū Chryso- stomum dicere se hæc non ab initio dixisse eis, quia et si dixit eis de obuenturis eis tribulationibus, nun- quam tamen tam horribilia eos prædixit manere, atque nunc, cum dixit mortem eorum reputādā Iudæis pro cultu & obsequio Dei, quod maxime poterat eos facere attonitos. Vel melius dicendum ea quæ de persecutione leguntur dicta à Domino Matth. 10: non tunc à Domino dicta cum Apo- stolos amandaret ad prædicandum, sed per anticipa- tionē illa scripta esse à Matthæo illo loco propter loci oportunitatem, quemadmodum annotatū est in cap. Concordiæ 55.

ET NUNC VADO AD EVM QUI MISIT ME, ET NEMO EX VOBIS.] Græca non habent, Et nunc, sed *νυν*, id est, nunc autem, quomodo legit & D. Aug. Adhuc enim pendet hæc pars cum præcedenti, & ratio indicatur quare quod ab initio non dixit, modo eis dixerit. Sensus ergo est:

A Ab initio vobis hæc non dixi quia vobiscum eram. Nunc autem vado ad eum qui misit me, atque ob id illa vobis modò oportune & necessariò dixi. Cum autem prædictione sui abitus & malorum quæ post illum erant obuentura, videret Dominus suorum animos nimia repletos mœstitia, ad conso- lationem conuertitur, in qua reliqua ferè sermonis pars consistit. Cæterū dubium est quomodo dicat: Nemo ex vobis interrogat me quo vadis: cum paulò antè Petrus interrogarit: Domine quo va- dis: & Thomas idem scire desiderans dixerit: Do- mine nescimus quo vadis, & quomodo possumus viam scire? Proinde D. Augustinus istud referen- dum putat ad tempus ascensionis Christi, vt sit sen- sus: Vado ad eum qui me misit, ad quem cum abie- ro, tum demum nemo vestrum me interrogabit si- cut modò, quo vadam: Ipsi enim vestris contem- plabimini oculis quo vadam. Verū quoniam hæc coactior videtur intelligentia, aliter dicendum Do- minum amicorum more his verbis mœstos Apo- stolos prouocare ad familiares interrogationes, notans eos quod præ nimia mœstitia iam cessarent penitus ab huiusmodi interrogationibus, quales deberēt esse inter amicos maxime iam ab iniuicem separādos, ex quibus interrogationibus vtilitatem aliquā percipere possent, & à mœrore suo liberari. Cum enim cœpisset interrogare quòd iret, nec ad- huc satis illud ab eo didicissent, debuissent meritò eam repetiisse interrogationem, ac de futuro statu sollicitius interrogasse: verū quo minus illud alia- que iam interrogarent, obsticit cordis mœstitudo, omnem interrogationis & dicendi diligentiam re- primens. Sensus itaque est: Auditis me dicētem de abitu, cumque sollicitè amicus amicū soleat de mul- tis interrogare abeuntem, vos iam mecū nulla mi- scetis colloquia, nihilque rogatis, ne hoc quidem quod in principio rogare cœpistis, & necdum didi- cistis, nempe quò vadam. Tacetis, irrequieto tamē animo intus laborantes, vosque macerantes. Quia enim hæc locutus sum vobis de meo abitu & malis post illum superuenturis, tristitia ita impleuit & penitus occupauit cor vestrum, vt non libeat quic- quam interrogare. Verū quo mœstitiam hanc de- ponatis, audite, ego qui ipsa sum veritas, qui que fal- lere nequeo, veritatē dico vobis, expedit vobis vt ego abeam à vobis, & vadam ad eum qui misit me. Si enim non abiero, paracletus ille, de quo iam ali- quoties dixi, & per quem multa vobis promisi, non veniet ad vos. Si autem abiero ad patrem, mittam eum à patre ad vos. Duplici autem de causa spiritus sanctus non potuit venire ad Apostolos, nisi Chri- stus abiret, quarū altera est ex parte Christi, altera ex parte Apostolorū quemadmodū est dictū circa illud Ioan. 7. Nondum erat spiritus datus, quia Ie- sus nondum erat glorificatus. Bene autem Domi- nus hæc verba sic temperauit, vt per ea & spiritum significaret se non esse inferiorem, & se non esse inferiorem illo, ac proinde illum sibi esse æqua- lem. Cum enim expedire dicit vt abeat, quo pos- sint accipere paracletum, significatur satis excel- lentia spiritus, quemadmodum contra Macedo- nianos hic annotauit D. Chrysostomus. Si enim spiritus erat inferior filio & minor, quomodo ex- pediebat vt filio abeunte acciperent spiritum? Ne tamen ex his verbis putaretur paracletus filio ma- ior, dicit non iam patrem missurum illum, sed se: Mittam, inquit, eum ad vos. Ex his autem iam tractatis Christi verbis tris nobis moraliter discen- da. Pri-

Eccles. 30

2. Cor. 5.

da. Primūm anxietatem & tristitiam cordis im- pedire frequenter ne queramus ea discere quæ sci- re salutis nostræ expediant, atque ob id pulso procul huiusmodi mœrore, gnauiter inquirendum in scri- pturis quo Dominus abierit, & qua ratione illum eo sequi possimus. Tristitiam, inquit, Sapiens, longe expelle à te. Multos enim occidit tristitia, & nò est vtilitas in illa. Secundò discendū, nos nobis ipsis & proximis quos diligimus non ea debere præstare quæ sunt suauia, & humanæ grata voluntati, sed ea potius quæ sunt salutis magis cōducibilia, quemad- modum Christus non tacuit suis de suo abitu, quā- uis hinc sciret illos contristandos, nec suā illis præ- sentiam corporale et si summè ab eis cupitā cōces- sit, quòd illis non expediret. Postremò discendum, spiritus non esse capaces qui adhuc carnalibus & terrenis rebus mente inhærent. Si enim Apostolis oblitit carnalis Christi præsentia, quo minus spiri- tū possent accipere, cum illū tamē spirituali profe- querēt amore, quanto magis nò possunt accipere spiri- tū qui adhuc carnalia sapiunt, & toti illis inhæ- ret, aut qui carnali adhuc cognationū affectu deti- nētur; Vnde Paulus: Nos, inquit, ex hoc neminē no- uimus secundū carnē. Et si cognouimus secundū carnem Christum, sed nunc iam non nouimus.

ET CVM VENERIT ILLE, ARGVET MVNDVM DE PECCATO, ET DE IVSTI- TIA, &c.] Ne dicant se malle ipsius præsentia, quàm spiritus pro ipso aduentū. ostendit ipsius paracleti officium & fructū. Cæterū obscurus admodū est hic locus, quòd dicitur de tribus spiritum redarguturū mundum, ita vt propter obscuritatem ipsius variè admodū à diuersis tractetur interpretibus, & vix quicquā satis faciat studioso lectori. Obscuritas au- tem, vnde enarrationum varietas potissimū nasci- tur, in duobus maxime cōsistit. Obscurum enim est quomodo de spiritu dicitur quòd arguet mundum de iustitia cum de iustitia nemo sit arguendus, sed tantum de iniustitia. Obscurum item de qua aut de cuius iustitia hic sit sermo. Nam id ex subiuncta ra- tione nò ita cognosci faciliè potest Itaque quòd ad priorem obscuritatis pertinet rationem, sciendum verbum, arguet, dupliciter posse hic accipi, videli- cet aut pro corripere, cōfutare, & redarguere, quòd ferè verbum illud apud nos significat, aut pro cer- tis argumentis demonstrare & conuincere. Nam & hoc significat Græca dictio *ελέγχο*, vnde *ελέγχο* arguementum & indicium, sicut & arguere Latinis significat ostendere & probare. Et quidem si priori modo accipiatur, tunc in ablatiuo, peccato, iustitia & iudicio, iubaudienda sunt adiectiua diuersa, hoc modo: arguet mūdū de peccato admisso & de iusti- tia spreta vel neglecta, & de iudicio item spreto vel neglecto. Aut, quòd eodē redit, illud; de peccato, de iustitia, & de iudicio; sic est accipiendū: arguet & corripiet mūdū ratione peccati, & ratione iustitiæ, & iudicij, quòd scilicet peccatum admiserint, iustitiā verò & iudicium nò sint amplexati. Sic enim expli- catur præpositio, de, apud Nonnum. Aut denique quemadmodum intelligit D. Augustinus, dictū est, arguet mundum de iustitia & de iudicio; pro eo quòd est, redarguet & condemnabit mundum per iustitiam aliorum, & per iudicium diaboli. Si verò verbum, arguet, posteriori modo accipiatur, sensus erit facilis, certissimis argumentis cum ipsis mū- di reprehensione conuincet eum de tribus illis, pec- cato, iustitia, & iudicio. Quòd vero ad secundā ob- scuritatis pertinet rationem, sciendum D. Augusti-

num, similiter & Cyrillum, intelligere Dominū hic loqui de iustitia credentium, quæ opponitur pecca- to non credentium. De hac autem iustitia accipien- dum hunc locum colligit Augustinus ex subiuncta ratione, eo quòd sermone conuerso ad Apostolos dicatur; quia ad patrem vado, & iam non videbitis me; non autem, & iam non videbit me. Hinc enim colligit Dominū loqui de iustitia Apostolorū, quæ est per fidem, cōsistens in eo quòd credant in eum qui iam abiit & non videtur. Fidelium enim beati- tudo & iustitia in eo consistit, quòd credant in eum quem non vident, iuxta, illud: Beati qui non viderunt & crediderunt. Est ergo sensus secundū Au- gustinum: spiritus redarguet mundum de suo pec- cato, de iustitia verò fidelium credentiū in me, hoc est per illorum iustitiam comparatam cum mundi peccato redarguet mundum. Ipsa enim, inquit, fide- lium comparatio, infidelium est vituperatio, nimirū quòd eam nò sint imitati, sed spreverint eam & ri- serint. Sic & redarguet mundum de iudicio, & con- damnatio diaboli, quia per illius condemnationem confutabit mūdū, & reprehensibilem osten- det, vt qui adhuc condemnato adhæreat, per cuius condemnationem & mundi demonstrata est con- demnatio, quia si Deus peccantibus angelis non pepercit, multo minus mūdo parcat, sed vnā ipsūm cum suo principe condemnationi inuoluet. Ad quæ fere modum hanc tertiam partem intelligit etiam Cyrillus, at is intelligit spiritū redarguturū mun- dum de iustitia fidelium, quia credentes in Chri- stum, vt verè iustificatos defendet, eosque non iure, peccati crimine à mundo accusari ostendet, hoc est, quia redarguet mundum tanquam iniuste accusan- tem fideles. Verū præterquam quòd hæc interpre- tationes satis sint duræ, etiam aliis de causis magis videtur secundū Chrysostomum & alios Do- minum hic loqui de sua iustitia, quæ, declaranda erat per ipsius ad patrem abitum. Secundū quam in- telligētiā, vt probè abstrusum huius loci assequamur sensum, animaduertendum triplicem hanc spi- ritus redargutionem conuenientissimū habere of- ficiū. & omnia summatim continere quæ Euāge- lica comprehendit prædicatio. Primum enim horū trium de quibus mundus dicitur arguendus, cōue- nit hominibus: secundum Christo: tertium diabolo. Et peccato quidem coniungitur iustitia, tanquam contrarium per quòd alterum contrariū erat ma- nifestandum. Vbi enim est alicuius peccatū, ibi o- portet alterius sit iustitia, per quam illius peccatū redarguatur & conuincatur. Iustitiæ verò coniungi- tur iudicium, tanquam quòd illi est connexum, iu- stitiamque declarat. Ex iustitia enim nascitur iudi- cium, iudiciumque iustitiam declarat, vnde hæc duo in scripturis frequentissimè coniunguntur. Vt ergo ostendatur mūdū peccare non credendo in Chri- stum oportet ostendere ipsius Christi iustitiā. Hæc autem declarata est per hoc quòd ad Deum abierit atque apud illum semper permaneat, hoc enim se- cundū Chrysostomum significatur per illud; & iā nò videbitis me. Quamdiu enim in carnis infirmi- tate mūdus Christū vidit, habebat non nihil quòd suæ posset prætexere incredulitati: at cum illum re- surrexisset, atque in cœlos ascēdisset, ibique semper per- manere viderunt nihil erat incredulis reliquū ex- cusationis. Neque verò Christi in cœlos ascēsus tan- tum declarauit ipsum in se esse iustum, sed sic ei cō- petere iustitiā, vt per eū solū iustificari possint ho- mines, eo quòd primus & solus ex hominibus po-

tuerit ascendere ad Deū, ac proinde eo ascensu cōlincuntur peccare quotquot non credunt in eum. Huiusmodi autem iustitiā Christi secutus est iudicium & condemnatio diaboli, per quam etiam illa Christi declarata est iustitia: vnde bene tertio loco dicitur mundū arguendū de iudicio, id est, cōdemnatione diaboli. Et omnino apparet hic subindicari veluti processū quendam iudicalem à diabolo institutū contra humanū genus. Ille enim propter peccatum iure quodam vindicabat sibi in humanum genus dominium & mortis imperium. At Christus pro humano genere interueniens per absolutam suam iustitiam, dum mortē sibi à diabolo iniuste inflictam patienter pertulit, promeruit pro se & omnibus eius iustitiam per fidem acceptantibus & imitantibus, sententiā vt diabolus condēnaretur & sua potestate exueretur, ita tamen, vt qui Christo credere recusarent, manerent sub peccato, & tū ob priora sua peccata, tū maximē qui nō credunt in eum per quem solū à peccato liberari poterant, manerant sub ita Dei & diaboli potestate. Dicit ergo Dominus: Cū venerit paracletus, ipse per vos arguet, hoc est, reprehendet, vel potius certis argumentis contineat mundum de peccato, & de iustitia quę peccato opponitur, & per oppositionē manifestat illud: & de iudicio quod effectus est iustitię, & per effectum illam manifestat. De peccato quidem illum arguet, quia non crediderunt in me, vel, vt habet melius Gręca, quia nō credunt in me, quomodo & Augustinum legisse patet ex eius cōmentariis. Non enim significare voluit Dominus mundum arguendum propterea quod non credidisset in illum cū in mundo carne pręfens esset, sed magis quod non crederet in illum iā in cęlos sublatus. De iustitia verō illum cōvincet, propterea quia ego iam vado ad patrem, & posthac nō videbitis me, in hac scilicet in qua modō me videtis, carnis infirmitate & contēptu. Hinc enim declarabitur mihi vnice cōpetere iustitiam, ac proinde peccare eos qui non credunt in me. De iudicio autem profuente ex ipsa iustitia mūdum etiam contineat, quia declarabit principē huius mundi iudicatum esse & condemnatum, cuius condemnationis declaratione, cōvincet etiam mundū & de suo peccato, & de mea iustitia. Hęc est autem summa Euāgelicę prędicationis, docere eos peccare qui non credunt in Christum, atque vt id ostendatur, docere Christum esse iustitiam, ad diabolum per ipsum iam esse condemnatum, hoc est, suo in homines dominio priuatū iusto quodam iudicio, quemadmodum supra declaratum est circa illud Ioan. 11. Nunc iudicium est mūdi, nunc princeps huius mūdi eicietur foras. Arguit autem mundum spiritus de illis tribus, partim per Apostolorū aliorumq; doctorem prędicationem, ad quam eos accendit, potenti quadam energia auditorū mentes per eos perstringens, partim per suam in hominibus efficacē operationem. Per hoc enim quod spiritus post Christi ascensionem fidelibus tam mirabiliter & efficaciter datus est, quodq; per eū fideles tam mirabilia sunt operati; morbos dęmonesque pellentes, ac totum mundū à paterna religione ad Christi fidem trahentes, declaratū est mundo ipsa re, & peccatum non credentium in Christum, & iustitia Christi, & iudicium condemnationisq; diaboli. Porro de peccato infidelitatis peculiariter dicit Dominus mūdum arguendū, cū de aliis etiam peccatis per spiritum esset arguendus, tum quod proposito conueniebat

A vt de illo peccato faceret mentionem, quia spiritus dicit venturum ad testimonium de se perhibendū: tum quia hoc peccatum est, quo manente alia omnia detinentur, & quo discedente cętera remittuntur, vt hic doctē admonuit D. Augustinus.

ADHVC MVLT A HABEO VOBIS DICERE, SED NON POTESTIS PORTARE, &c.] Cū de subtilioribus quibusdā fidei mysteriis in his quę mox pręcedunt differere cepisset, sciretq; Apostolos pro illo tempore nō esse capaces longioris de illis sermonis, aut apertę eorum explicationis, sermonem amputans omnī cognitionem eis promittit per aduentum promissi spiritus: quare cū superius aperuerit effectum spiritus respectu mundi, nunc etiā eiusdem effectum respectu Apostolorum & omnium fidelium aperit, etiā ipsis aduentum illius vtilem fore ostēdens. Adhuc multa, inquit, habeo, hoc est, posse vobis dicere, tamen ab his dicēdis abstineo, non quod eorū communicationem vobis inuideam, sed quia non potestis ea modō portare, id est, quia nunc nō estis eorum capaces. Verbū enim habeo, accipi hic debet positū pro possum, phrasi Gręca, quia verbū εχω id est, habeo, cum infinitiuo constructū significat, posse. Alioqui si Christus habebat adhuc multa dicere, debuisset illa vtique suis dixisse, quare nō recē videtur quidam vertisse Gręca: Adhuc multa habeo quę vobis dicā. Cęterū heretici pleriq; teste

C Augustino, hac Domini sententiā abusi sunt ad erroneę suę doctrinę commendationem. Cū enim quidam, quales erant Gnostici, multa docerent à fide catholica aliena, & abominabilia quędā quę catholicorum aures ferre non poterant, dicebant illa sua dogmata esse ea de quibus hic Dominus dixit: Adhuc multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modō. Itaq; quo suos Augustinus muniret contra hereticos hac sententiā abutantes, tribus sermonibus hanc tractat sententiā, docens imprimis non esse curiosē inquirendū quę sint illa quę tūc Apostoli portare nequiverunt, quod id non sit in scripturis expositum: deinde non posse conueniēter dici ea tunc nō potuisse portare Apostolos quę de inuisibilibus & altissimis rebus inueniuntur in Apostolicis literis scriptis postea, eo quod Apostoli non minus illa tūc ferre potuissent, quam ea modō multi ferunt, qui tamē ea non intelligunt. Intelligit enim D. Augustinus portare aut ferre nō posse, idem esse quod equo animo non habere, quare putat inter ea quę Apostoli tunc nequiverāt portare aut ferre, maximē censenda ea quę Christus dicere potuisset Apostolis de rebus cęlestibus, eo modo quō ea dicit Angelis qui semper vident faciem patris. Ea enim sic dicta non potuissent Apostoli tūc pro mortali ferre infirmitate. Verū cū dicit Dominus; non potestis portare modō; nō videtur sensus esse: non potestis ea ferre & tolerare; sed potius non estis eorum capaces, hoc est, non potestis ea nūc intelligere aut cū fructu audire, quia, vt Paulus dicit de quibusdā, imbecilles estis ad audiendū. Itaq; multa hęc de quibus dicit hic Dominus: adhuc multa habeo vobis dicere, &c. recte intelliguntur ea quę per aduentū spiritus sancti didicerunt apertē & clarē de mysteriis Christianę fidei. Apertę enim & clarę explicationis horum non erant tunc capaces Apostoli. Non ergo multa hęc, diuersa quędā erant ab his quę hactenus ipsos Dominus pręfens docuerat, sed eorundem plenior & clarior explicatio, sicut cū Paulus dicit Corinthiis:

D de inuisibilibus & altissimis rebus inueniuntur in Apostolicis literis scriptis postea, eo quod Apostoli non minus illa tūc ferre potuissent, quam ea modō multi ferunt, qui tamē ea non intelligunt. Intelligit enim D. Augustinus portare aut ferre nō posse, idem esse quod equo animo non habere, quare putat inter ea quę Apostoli tunc nequiverāt portare aut ferre, maximē censenda ea quę Christus dicere potuisset Apostolis de rebus cęlestibus, eo modo quō ea dicit Angelis qui semper vident faciem patris. Ea enim sic dicta non potuissent Apostoli tūc pro mortali ferre infirmitate. Verū cū dicit Dominus; non potestis portare modō; nō videtur sensus esse: non potestis ea ferre & tolerare; sed potius non estis eorum capaces, hoc est, non potestis ea nūc intelligere aut cū fructu audire, quia, vt Paulus dicit de quibusdā, imbecilles estis ad audiendū. Itaq; multa hęc de quibus dicit hic Dominus: adhuc multa habeo vobis dicere, &c. recte intelliguntur ea quę per aduentū spiritus sancti didicerunt apertē & clarē de mysteriis Christianę fidei. Apertę enim & clarę explicationis horum non erant tunc capaces Apostoli. Non ergo multa hęc, diuersa quędā erant ab his quę hactenus ipsos Dominus pręfens docuerat, sed eorundem plenior & clarior explicatio, sicut cū Paulus dicit Corinthiis:

E Non enim loquetur a semetipso, sed quęcunq; audiet locutus, non quod quędā de

Nō potui vobis loqui quasi spiritualibus: sed quasi carnalibus: Tanquam peruulis lac vobis potum dedi, non escam. Sapiētiā autē loquimur inter perfectos, nō vult significare se alia docere perfectos quam imperfectos, cū vtique eandem prędicaret fidem, sed quod suę prędicationis & fidei mysteria perfectius aperiret perfectioribus, sermoneq; suum aptaret audientium capacitati. Inter multa autem hęc quę tunc non poterant portare Apostoli, etiam illa censeri possunt, quę ad curam pastoralem, & regimen, ac dispositionem Ecclesię pertinebant. Hęc enim vt per aduentum spiritus didicerunt, ita tunc non poterant intelligere; cum nec statim Ecclesię & regni Christi tunc possent intelligere. Potissimum tamen de his multis loquitur Dominus, quibus potuisset tunc prolixius mysteria fidei Christianę eis apertē explicuisse, quorū perfectiorem cognitionem suis Paulus precari solitus fuit, vt patet ad Ephes. 3. & ad Coloss. 1. Hęc ergo spiritum eos docturum promittit, dicēs, cū autem venerit ille spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem. In qua sententiā distinctiūculam faciendam post pronomen, ille, patet ex Gręcis, quia apud eos πνεύμα, id est, spiritus, est neutri generis, cum demonstratiuū εκεῖνος, id est, ille, sit masculini, quod proinde non refertur ad spiritū: sed ad nomen paraclēti, & est sensus: Cū autē venerit ille de quo dixi paraclēti spiritus scilicet veritatis. Dū spiritum eum vocat, innuit ipsos per illum fore spirituales, & proinde etiā capaces eorum quę tunc non poterant portare: cū veritatis dicit spiritum, credibile magis facit quod sequitur, docebit vos omnem veritatem. pro quo Gręca habent, ducet vos in omnem veritatem. Sed & Augustinus testatur quosdam libros habere; deducet vos in omni veritate. Cui simile est illud Psalm. 5, Deduc me Domine in via tua, & ingrediar in veritate tua. Interpres autem sensum secutus est non verba, quandoquidem nō est aliud hoc loco spiritum deducere in veritate, quam eum docere veritatē. Quę enim ille suo docet afflatu, eum & facit veritatem amplecti. Omnis enim inquit, Dominus, qui audiuit & didicit à patre, venit ad me. Est autem hic sermo non de quauis, veritate, vt non de arithmetica aut geometrica, sed de veritate fidei, atq; ea in cuius cognitione hominum salus consistit. Qualem veritatem omnem fideles spiritus, isque solus, cognoscere facit, ex parte quidem in hac vita, pefectē autem in futura.

Ioan. 6.

NON ENIM LOQVETVR A SEMETIPSO, SED QUÆCUNQVE AVDIET LOQVETVR, &c.] His probat Dominus spiritum docturū veritatem, & nullam falsitatem vel orrorem. Dispensatorius est autē hic de spiritu sermo, similis illi quo frequēter Dominus apud Ioannem suū cum patre in omnibus consensum significauit, Loquitur enim hic Dominus de spiritu tanquam nuntio aliquo & legato, cuius fides in eo cōsistit, vt nihī ex sese dicat, sed tantū quę ei commissa sunt. Vt autē hęc dispensatiuē sunt dicta, ita nobis cauendū est ne ex his verbis spiritū putemus minorē & inferiorem patre vel filio, sed reiectis à nostro intellectu his quę videntur in istis verbis sonare minoritatem, omnia digne Spiritu sancto sunt accipiēda. Itaque dicitur nō locutus à semetipso, quia ab eo à quo est patre & filio sicut habet suum esse, ita & quęcunq; loquitur & inspirat hominibus. Sic & dicitur locutus quę audiet, non quod quędā de

A nouo discet quę prius ignorauit, sed quia ea est locutus quę à patre & filio accipiet nuncianda, & intelligit patrem & filiū velle. Et quidem ab æterno omnia spiritus à patre & filio accepit, audiuit & intellexit, dicitur tamen futurum tempus, auditurus, eo quod de eo sit sermo tanquā nuntio, cuius est ea loqui quę tum audit à mittente cū ab eo mittitur. Itaq; his locutionibus significatur spiritū non esse, nec quicquam habere à seipso, vt tamē etiam significetur eiusdem omnimoda vnitas & cōsensus cum eo à quo est, quodq; non separata quadam sit natura ab eo à quo est. Si enim esset separata natura, possit quadam loqui à semetipso, possit loqui etiam quę non audiuit. Ex his autem de spiritu locutionibus patet iam quod cū similia de seipso supra Dominus dixit, nempe, quod à seipso non loqueretur, sed ea quę audiuit, quęq; pater ei mandauit & dixit, non solum illa intelligenda sunt ipsi competere secundum assumptam naturam, sed etiam secundum diuinam. Non enim ratione alicuius assumptę nature hęc modo tribuuntur Spiritui Sancto. Cęterum ad maiorem etiam Apostolorum consolationem promittit eis etiam futurorum per spiritum pręcognitionem, quodque per ipsum nō tantum docti, sed & prophetę constituentur. Et quę ventura, inquit, sunt, annuntiabit vobis. Non dicit & omnia futura, sed indefinitē quę ventura sunt, quia non omnia futura eis pręnunciavit, sed quędam, quę scilicet eos pręfere vel ipsis vel etiā nobis expediebat. Donum prophetię multis datum in primitiua Ecclesia, patet ex priore ad Corinth. Epistola, & ad Eph. 4. De Agabo & aliis prophetis futura prędicentibus legitur in Actis. Petrus fatū sibi incumbens pręuidit, 2. epist. cap. 1. Paulus pręuidit futura, Actū 20. 1. Tim. 4. 2. Tim. 3. Acto. 21. Apocalypsis Ioannis tota est futurorum vaticinium. Ne tamen cōqueramur in nobis non impleri quod hic dicit Dominus, & quę ventura sunt annuntiabit vobis; etiam nobis quę ventura sunt annunciat, dum æternorum bonorum fidem & spem nobis suggerit, quę nequaquā sine ipso credere & sperare possemus.

ILLE ME CLARIFICABIT, &c.] Hic iam tertius insinuat fructus ex aduentu spiritus prouenturus, & ad ipsum Christum pertinēs. Primus enim pertinuit ad mundum, secundus ad Apostolos, tertius ad christum. Ille, inquit, me clarificabit, hoc est, clarū & gloriosum efficiet. Et quidem variis modis spiritus Christum clarum fecit, nimirum testimonium de ipso in mētib; Apostolorum perhibendo, & per eos longe lateq; nomē Christi prędicando, ac opera admiranda in eis & per eos ad gloriam Christi faciēdo, atque ex omnibus gentibus plerosque ad fidem Christi trahendo; verū peculiaris quędam ratio & modus clarificandi hic designatur, cum subditur, quia de meo accipiet, & annūciabit vobis, De meo accipiet, hoc est, ex mea scientia & sensu accipiet, & à me audiet quod vobis annūciabit. Hinc ergo Christus erat clarificandus, quę spiritus erat locutus, à filio erat accepturus, & tanquā spiritus Christi erat gusturus. Per hoc enim quod spiritus omnē docēs veritatem discipulos, declarauit se omnia nosse, etiā Christi declarauit omnisciētiā, ex qua accepit quęcūq; nouit. Vnde colligere licet quā oportune & necessariō Dominus nūc dicit hac ratione spiritū se clarificaturū. Quia enim dixit spiritū docturū eos omnem veritatē quam ipse eos nō docuerat, videri

posset spiritū in scientia & potētia perfectiorē esse ipso: & Christi proinde gloriā obscurarū; huic ergo occurrēs cogitationi dicit tantū abesse vt per illū sit obscurādus, vt et ā sit glorificādus, idē; ob id quia spiritus acceptus esset ab ipso quēcūq; docturus esset fideles. Sic autē intelligendū est quod dicitur: De meo accipiet: quomodo illud quod mox est dictū, quēcūq; audiet, ab eo scilicet qui mittet eū, loquetur. Ceterū pronome, meū, hic non accipitur possessiue, eo scilicet modo quo dicimus: hic ager est meus; sed essentialiter, quomodo dicim⁹: anima mea, essentia mea, natura mea. Hoc enim modo Dominus dicit, de meo, hoc est, de essentia mea, aut quod proposito cōuenit, de scientia mea. Dicit autē potius de meo quā de me vel à me, ne sibi vindicaret primā spiritus originē quā conuenit patri, à quo filius habet quod ab ipso accipiat & spiritus quēcūque habet. Neque enim cōueniebat vt nūc diceret: à me accipiet; cum toties in superioribus dixerit se nō loqui à seipso. Verba, inquit, quæ ego loquor vobis, à me ipso non loquor. Certē ob iam dictam causam Dominus dixisse, de meo accipiet potius quā de me, patet ex eo quod subiicit ad declarationem huius. Ne enim illud videretur contrarium illi quod toties dixit se non loqui à seipso, declarās quomodo verum sit, de meo accipiet; Omnia, inquit, quācūq; habet pater, mea sunt, propterea dixit, &c. significans patri competere primō spiritus originem, per illum verō eandem competere sibi, quod ab eō accipisset quācūque ille haberet. Ex hoc ergo loco dupliciter probatur efficacissimē, vt supra est ostensum, spiritū etiam procedere essentialiter à filio vel ex filio, nempe tū ex eo quod dicit Dominus: De meo accipiet; tum ex illo quod dicit: Omnia quēcūq; habet pater mea sunt. Vnde & Cyrillus hoc loco apertē idem confitetur sic scribens: Alio quodam modo seipsum eis pollicetur veritatis spiritū, id est, suū missurus. Nō enim est alienus à substantia filij spiritus, sed ex ea naturaliter procedit, &c. Et Didymus ipse tractās doctē & prolixē hūc locū li. 2. de Spiritu Sācto sic habet: De spiritu veritatis qui à patre mittatur & sit pariter saluator, qui & veritas, ait, Non enim loquitur à se ipso, hoc est, non sine me, & sine meo & patris arbitrio, quia inseparabilis est à mea & patris voluntate, quia non ex se est, sed ex patre & me est: hoc enim ipsum quod subsistit & loquitur, à patre & me illi est. Idē post aliqua interposita tractās eā sententiā: Omnia quē habet pater mea sunt; duo docet, nempe quomodo intelligēdum hic sit patrē habere aliqua, & quomodo ex ea sententia non sequatur filium etiam habere paternitatem, & esse patrem, quemadmodum hinc colligebant Sabelliani. Deinde, inquit, interpretationem inferens quomodo dixisset, de meo accipiet; protinus subiicit: Omnia quā habet pater, &c. quodāmodo loquens: Licet à patre procedat spiritus veritatis, & de Deo Spiritu Sācto petētibus se, tamen quia omnia quā habet pater mea sunt, & ipse spiritus patris meus est & de meo accipiet. Caue autem cum ista dicuntur, ne in graue labaris intelligentiā vitiū, & putes rem aliquā esse & possessionē quā à patre habetur ac filio. Verū quā habet pater iuxta substantiā, id est, eternitatem, immutabilitatē, incorruptionem, immutabilem bonitatē de se & in se subsistentem, hæc eadē habet & filius. Et quācūque suā filij, hæc eadē & pater habet. Procul hinc ab sint Dialecticorum tendicula, & sophismata à veri-

tate pellantur, quæ occasionem impietatis ex prædicatione capientia dicunt. Ergo & pater est filius, & filius pater. Si enim dixisset, omnia quācūque habet Deus, mea sunt, haberet impietas occasionem cōfingēdi, & verisimile videretur esse in daciū. Cū verō dixit, omnia quā habet pater mea sunt; patris nomine se filium declarauit, paternitatē qui filius erat non vsurpauit. Hæc ille, docens primū hanc sententiam non accipiendā de eo modo habēdi quo dicimur habere res externas quās possidemus, quomodo de Deo dictum est: Domini est terra & plenitudo eius; sed de eo loquendi modo, quo dicimur habere naturā & essentiam, & quēcūque per naturam sumus, quanquam etiā de priori modo intellecta hæc sententia vera sit, sed non seruit proposito. Secundo significat generalem hanc sententiam intelligendam cum exclusionē quadam implicitē indicata, hoc modo: omnia quā habet pater, excepta ipsa paternitate, mea sunt. Absolutē tamen & sine exceptione, verum est quod quācūque habet pater, habet & filius. Personalis enim distinctio patris & filij nō includit patrē habere aliquid quod non habet filius, & cōtrā: sed tantū quod nō eodē modo habeat filius quācūque habet pater. Pater enim ea habet non vt accipiens, sed aliis dās: filius autem ea omnia habet, sed vt accipiens ab alio. Atque hunc tantum habendi modum & ordinem diuersum important paternitas & filiatio. Non sunt tamen paternitas & filiatio in diuinis relationes rationis, sed reales, quia alioqui non esset per eas in diuinitate realis personarum distinctio, sed tantum distinctio intelligentiæ, quod est hæresis Sabellianæ. Verū quia relationes illæ sunt ipsa essentia diuina, & paternitas in patre, non est res alia ab essentia patris, & similiter filiatio in filio, ideo per diuersas istas & sibi oppositas relationes, non est in patre aliqua res quam non habet filius, sed per eas tantum aliter habet pater quā habet quā filius. Quod si quis iam hic obiiciat: Si relationes in diuinis idem sunt secundum rem cū diuina essentia, ergo secundum rem ab inuicem non distinguuntur, quia vt habet regula Dialecticorum, quācūq; sunt eadem vni tertio, sunt eadē inter se. Vnde sic licebit argumētari in tertia figura: Diuina essentia est paternitas, & diuina essentia est filiatio ergo paternitas est filiatio. Dicēdū imprimis, quod, vt mox citatū est ex Didymo, in hac materia procul abesse debent Dialecticorum tendicula, quorum regulæ cū desumptæ sint ab iis quæ in creaturis eueniunt, non spectat ad ea quæ sunt diuinitatis. Deinde etiam secundum philosophum ea regula quandoq; in his quæ ad creaturas pertinent exceptionē patitur. In tertio enim Physicorū dicit, quod quācūque sunt eadem vni & eidē, sunt eadem sibi inuicem, in his quæ sunt idem re & ratione, non autem in his quæ differunt ratione. Vnde illo loco dicit, licet actio sit idem motui, similiter & passio, non tamen sequi actionem & passionem esse idem, quia in actione importatur respectus, vt à quo est motus in mobili: in passione verō, vt qui est ab alio. Ita similiter licet paternitatis sit idē secundum rem cum essentia diuina, & similiter filiatio, tamen hæc duo in suis propriis rationibus important relationes oppositas, quare distinguuntur ab inuicē. Vide Diu Thomā prima parte quæst. 28. MODICVM ET IAM NON VIDEBITIS ME, ET ITERVM MODICVM.] Post consolatoriam spiritus promissi onem rursus sermonem

nem ingerit de suo discessu, aliamque cōsolationis rationem adfert, promittendo eis suum ad ipsos reditum. Idēdem enim Dominus modo inculcauit eis de suo discessu, quamuis hinc sciret animos eorum dolore repleri, quo eos ad ferendum fortiter suum discessum assuefaceret. Qui enim audiēdo id animō assidue volubant, rem ipsam postmodum æquiore animo laturos credibile erat. Addit tamen etiam semper aliquam cōsolationis rationem, eadem cōsolandi rationes frequenter repetendo, vt eorum mitigaret dolorem, & spem roboraret. Ceterū dictio, modicū, bis hic posita dupliciter intelligitur. Sunt enim qui intelligunt significari tempus quo futurum est quod sequitur, non videbitis, & videbitis, vt sit sensus: modicum tēpus erit quo non videbitis me, triduum scilicet illud: quo iacebo in sepulchro, & iterum erit modicum tempus quo videbitis me, 40. scilicet dies qui erunt inter resurrectionem & ascensionem. Cui intelligentiæ bene cōuenit quod pro ratione subiicitur; quia vado ad patrem. Ideo enim non diu sed modico tempore eum Apostoli post resurrectionem erant visuri, quia iturus erat ad patrem. Sunt qui aliter intelligunt significari tempus post quod futurum est quod sequitur, non videbitis & videbitis, vt sit sensus: Modicum tempus est, post quod non videbitis me, & post illud modicum tempus, erit rursus modicum tempus post quod videbitis me, hoc est, post breue tempus non videbitis me, & iterum post breue tempus videbitis me. Breue enim restabat tempus ante mortem ipsius, per quam subtrahendus erat ab oculis eorum reconditus in sepulchro: sed rursus breue erat tempus, triduum scilicet, post quod per resurrectionem eis erat reddendus. Atque in hunc modum accipiendum esse hūc locum, patet ex eo quod in hunc sensum superius aliquoties posita est dictio, modicum, vt cum dixit: Adhuc modicum, & mundus me iam non videt. Non enim significatur mundum modico tempore non visurum illum, sed quod post modicum tempus nō sit illum visurus amplius. Huic tamen intelligentiæ pro ratione subiicitur; quia vado ad patrē. Non enim conuenienter videtur dici: Ideo me post modicum rursus videbitis quia vado ad patrem, cum abitus ad patrem potius sit causa cur illum nō sint visuri. Sed dicendum, partem hanc; quia ad patrem vado, referendam esse ad vtrūq; præcedens; modicum & non videbitis, & iterum modicum & videbitis me. In abitu enim ad patrem includitur & mysterium mortis & mysterium resurrectionis, quia ire ad patrem, erat per mortem transire ad immortalitatem. Quia ergo Christus tunc sic abibat ad patrem, ideo post modicum illum non erant visuri, quia à morte instabat ipsius resurrectio. Itaque instare iam & adesse tempus significat Dominus, quo implebitur quod supra aliquoties dixit apertē apud Matthæum & Lucā, de sua morte & secutura mox resurrectione, sed obscurius modo locutus est, tū vt cæstos satis discipulos minus cōfiterentur: tū vt eos præ cæstia silentes ad interrogandum prouocaret. Sciendum tamen, quod totus hic locus ab illo: Modicum & non videbitis me; vsq; ad illud: Et in illo die nō interrogabitis quicquam; dupliciter tractatur à D. Augustino, & ab aliis. Altero modo, vt tēpus quo se Christus dicit non videndū, & quo suos dicit contristandōs,

mundum autem gauisurum, intelligatur tempus passionis, mortis & sepulture illius: tempus verō quo se dicit rursus vidēdum, & suorum tristitiam conuertendam in gaudium sempiternum, intelligatur tempus à resurrectione ipsius. Secundū quā intelligentiā totus hic locus propriē & solū pertinet ad Apostolos, sicut & alia pleraque quæ in hoc dicuntur sermone. Altero modo, vt tēpus iustus, intelligatur totum tempus præsentis sæculi: tempus verō gaudij, tempus futuri sæculi; in quo ab oculis iustorum qui in hoc nunc luce seculo & affliguntur, Deus omnem absterget lachrymam. Secundū quā intelligentiā totus hic locus non ad Apostolos tantū, sed ad vniuersos pertinet fideles, proinde ea huius loci tractatio magis conuenit, cum hic locus corā populo tractandus est, quando pro Evangelio legitur in officio Ecclesiastico Dominicæ: tertia post Pascha. Existimat autē D. Augustinus hanc posteriorem tractationem esse magis germanam, & verbis Domini magis conuenientem, tū quia in fine dicitur: In illo die me non interrogabitis quicquam; quod nō videtur quadrare in tempus resurrectionis, quia in illo leguntur Apostoli quodā interrogasse Dominum: tum quia hic in principio dicitur, Modicū & iam non videbitis me; vbi iam, idem est quod amplius. vnde significatur Christum non amplius vidēdum ab Apostolis, quod maxime impletum est per ipsius ascensionē de qua subiicitur: quia vado ad partem; quā patrem proinde vult tantum referendam esse ad illud. Modicum & iam non videbitis me; non autem ad illud quod proximē præcedit; & iterum modicum & videbitis me. Eundo enim ad patrem facturus erat Dominus, vt eum amplius non viderent in terris Apostoli. Itaque hunc intelligit præsentis loci sensum: Post modicū tempus, illud scilicet quod restat vsque ad meam ascensionē, non videbitis me amplius in terris; quia post modicum tempus ego vado ad patrem & à terris ascendam in cælos. Iterum tamen post modicum videbitis me, quando scilicet in fine sæculi veniens ad iudicium omnibus me videndum exhibebo, & quando vnicuique fidelium à morte apparebo: vt secundum illud modicum intelligatur: totum præsentis vitæ vel sæculi spatium, quod coram Deo & in comparatione æternitatis minimum est. Verū magis sicut coactē illa ratio; quia vado ad patrem; tantum refertur ad illud, modicum & non videbitis me; & non etiam ad illud, quod tamen immediatē præcedit, & iterum modicum & videbitis me; ita etiā per modicum & iterum modicum magis est probabile Dominum significasse breue illud tēpus quod ante suam iam supererat mortem, & rursus breue illud tempus quod à morte restabat, vsque ad resurrectionem, ac similiter magis est probabile sequentiā magis intelligentia de tristitia Apostolorum ob mortem sui Domini, & eorundem lætitiā ob illius resurrectionem. Dicit enim: Et vos igitur nunc qui dem tristitiam habetis, iterum autem videbo vos, & gaudebit cor vestrum. Itaque prior totius huius loci tractatio simplicior est, & præcipuè aut primæ intentioni Domini conuenientior. Itaque tamen Dominus in sequentibus suum temperauit sermonem, vt quod dixit pro mitigatione præsentis ob suam mortem tristitiæ in Apostolis, etiam ipsis omnibusque fidelibus valeret pro mitigatione malorum omnium & afflictionum, quæ in hac vitæ erant perpessus; quorum malorum principium quoddam fuit, planctus ille & dolor, quem Apostoli de Domi-

num crucifixione & morte conceperunt: sicut gau-
 dij sempiterni, quod in caelis manet iustos post hu-
 jus mundi afflictiones, initium quoddam & typus
 fuit Apostolorum gaudium de Christi resurrectione
 conceptu: quare etiam posterior illa totius hu-
 jus loci tractatio non est aliena ab intentione Do-
 mini, sed per accommodationem intentioni ipsius
 conuenientem. etiam illa hic recte adhibetur ad fi-
 delium aedificationem & instructionem, propter quod
 etiam eam in sequentibus secundo loco prosequemur.
 Quomodo autem priori illi tractationi, quam
 diximus simpliciore esse, non obstat ea quae Au-
 gustinum mouit sententia in fine subiuncta: In illo
 die me non interrogabitis quicquam; patebit in ex-
 plicatione illius sententiae. Non obstat etiam quod
 dicitur, *Iam, id est, amplius non videbitis me, quia*
dictio, iam, hoc loco non est in Graecis, sicut nec apud
nos, cum in sequentibus bis haec Christi verba
repetuntur, semel in persona Apostolorum, & secun-
do in persona Christi. Tantum est, modicum, & non vi-
debitis me, & omnino verisimile est dictionem, iam,
hoc loco ascriptam ex illo quod paulo ante praeces-
sit. De iustitia vero, quia ad patrem vado, & iam non
videbitis me. Omnibus tamen maturius perpensis,
visa est mihi postea explicatio D. Augustini esse
probabilior, eo quod cum in hoc sermone alias Do-
minus dicit se non videndum, significet eam absen-
tiam quae post ascensionem futura erat: & cum se vi-
endum rursus dicit, eam visionem significet quae in
fine seculi futura est, ut patet ex superioribus locis.

DIXERVNT ERGO EX DISCIPVLIS
 EIVS AD INVICEM. QUID EST HOC
 QVOD DICIT, &c.] Cum superius Dominus a-
 liquando mortem suam & resurrectionem Apo-
 stolis aperte & sine omni parabola praedixisset, illi te-
 ste Luca, nihil eorum intellexerunt, mirum itaque esse
 non debet eos etiam modo non intellexisse haec quae
 de instate sua morte & resurrectione dixit parabo-
 licè. Caeterum peculiaris etiam ratio cur haec Domi-
 ni verba non intellexerunt, fuit, vel quia non puta-
 verunt tam viciniam esse tempus abitus Domini, vnde
 Evangelista dicit peculiariter hoc eos torfisse,
 quod Dominus dixit modicum: vel etiam quia verbis
 domini contrarietas quaedam videbatur inesse, eo quod
 post modicum se diceret non videndum, & viden-
 dum, & quia se dicit videndum & tamen abire ad
 patrem, quasi dicerent, inquit Chrysostomus, Si te vi-
 debimus, quomodo abis? si autem abis, quomodo te
 videbimus? Porro ut Apostolorum arguit ruditatem,
 quod ex his quae frequenter Dominus eis dixerat
 de morte sua & resurrectione, non intellexerint praesentem
 sermonem, sed tolerandam plane ruditatem,
 pro illo tempore quo eos maeritia totos occupa-
 uit, & rerum inopinatarum immanifestatio, neces-
 sariam attulit verborum obscuritatem: ita mutua il-
 lorum de intelligentia sermonis inquisitio declarat
 quantum in eis fuerit discendi studium, quantumque
 apud eos praereuerentia erga Dominum fuerit etiam
 non intellectus sermo. Non enim despondent ani-
 mum, non abeunt indignabundi, non rident non in-
 tellectum sermonem, sed nec eundem veluti otio-
 sum aut intellectum praetereunt, verum credentes
 grande aliquid subesse mysterium, & ignorantiam
 suam confiteri non erubescunt, praediscendi aui-
 ditate inter se conferunt, disputant, quod
 sancti ingeniorum discipulorum est ingenium. Con-
 tra vero praesigna quidam verbum auditum nec
 satis intellectum vento tradunt. Alij praefatu &

superbia ea quae nesciunt se scire simulant, ne ignari
 videantur. In quos dictum est illud Satyricum:
 Turpe est, nescisse fateri. Sunt insuper qui quicquid
 non intelligunt, aut quicquid eorum non respondet
 opinionibus, fortiter mox reiciunt & irrident,
 quemadmodum saepe Iudaei verba Domini audien-
 tes, ut illi qui dixerunt in Capharnaui? Durus est hic
 sermo, & quis poterit eum audire? At hi omnes ut
 ab ingenio discipulorum longe absunt, ita procul
 sunt a caelestis sapientiae participatione.

COGNOVIT AUTEM IESVS, QVIA
 VOLEBANT EVM INTERROGARE, &c.]
 Cum ex Discipulorum inter se collatione, sed magis
 suo spiritu cognosceret Dominus quod cupe-
 rent eum interrogare, suo more interrogationem qua
 reuerentia aut verecundia retrahebat, praevenerit
 praecipue, Adeo est ad docendum promptus
 pastor & magister optimus. De sapientia enim di-
 ctum est: Praecipue eos qui se concupiscunt, ut
 prior se illis ostendat. Non tamen plane explicavit
 eorum, de quibus dubitabant discipuli, verborum
 intellectum, sed etiam hic suo more novam subin-
 tulit adiectionem, qua quod dixit firmius asseveravit,
 & ex qua intelligendum reliquit quod dixit; non vi-
 debitis & videbitis. Nam quod dixit: modicum &
 iterum modicum; nunc non explicat, quod res ipsa
 mox esset illa declaratura, cum post aliquot horas ab
 illis esset separandus & occidendus, quando viden-
 tes impletum quod dixit; modicum & non videbi-
 tis me; expectare etiam merito debebant implendum
 quod sequitur; & iterum modicum & videbitis me.
 Nouit magister quae & quantum discipulis com-
 mode traderet, nec iam ei adeo fuit cura ut quae-
 que diceret intelligerent, quam ut praesentem
 eorum tristitiam & crucis scandalum imminueret.
 Amè amè, inquit, dico vobis, &c. quasi dicat: Quod
 dixi verissimum est, & ex his quae modo dicam ut-
 cunque intelligere potestis, Ecce iam adest tempus
 quo praenimio maerore vos plorabitis & flebitis,
 ob ademptam scilicet hanc meam vobiscum consue-
 tudinem, & crucis ignominiam mihi irrogatam:
 contra mundus me captus & occisus tanquam victor,
 sui que voti compos effectus, gaudebit, gestiet, &
 exultabit, sed breui commutabuntur rerum vices:
 vestra enim tristitia vertetur in gaudium, cum me
 videbitis a morte rediuium, & contra mundi gau-
 dium vertetur in maerorem. Discruciat enim eum
 & conturbabit mea resurrectio, sicuti vos gaudio af-
 ficiet. Aperte autem tantum dicit tristitia discipulo-
 rum vertendam in gaudium, non autem mundi gau-
 dium vertendum in tristitiam, quia illud dicere suf-
 ficiebat ad consolationem discipulorum, ob quam
 haec dicuntur. Implicitè tamen etiam significat mun-
 di gaudium immutandum. Si enim discipulis plo-
 rantibus mundus erat gauisurus, & id quod discipu-
 lis fuit maeroris causa, mundo futurum, erat causa laci-
 tiae, necessario etiam e contra, discipulorum maerore
 mutato in gaudium, mundi gaudium in maerorem
 erat vertendum. Caeterum, ut prius coepimus dicere,
 sic Dominus hunc suum temperavit sermonem, ut
 per eum non tantum Apostoli munirentur contra
 instantem ipsi. tunc maerorem, sed & ipsi & tota fi-
 delium ecclesia contra omnes praesentis vitae affli-
 ctiones & angustias. Itaque haec sententia totum Ec-
 clesiae & omnium gestorum statum pulchre delinea-
 uit. Christus sapientia patris, nempe quod eorum
 sit ut mundanis hominibus gaudentibus de eorum
 oppressione, ac de bonis praesentis vitae, ipsi luceant,
 afflictio

afflictiones ferant, seseque voluptatibus praesentibus
 subtrahant, hoc ipso se consolantes, quod eorum tri-
 stitia mox sit vertenda in gaudium, quod non so-
 lum sit post hanc vitam, quando tamen id sit certis-
 simè & perfectissimè, sed etiam frequenter in hac
 vita, in qua subinde Deus iustis concedit ab impio-
 rum oppressione refrigerium, quemadmodum Ec-
 clesiae suae frequenter post grauissimas tyrannorum
 & haereticorum persecutiones concessit tranquillam
 pacem cum summo Ecclesiae gaudio, summoque im-
 piorum maerore. Huc facit quod dicitur: Ad vesp-
 erum demorabitur fletus, & matutinum laetitia.
 Et Isaias: Ad punctum in modico dereliqui te, & in
 miserationibus magnis congregabo te. Et: Beati qui
 lugent, quoniam ipsi consolabuntur.

Psal. 29.

Isaie. 54.

Mat. 5.

MVLIER CVM PARIT, TRISTITIAM
 HABET, QVIA VENIT HORA EIVS CVM
 AVTEM PEPPERIT PVERVM, IAM
 NON MEMINIT PRESSVRAE, &c.]
 Praedictum gaudij post maerorem successum de-
 clarat per vulgare ac certissimum exemplum, quod
 tamen non simpliciter ad hoc valet, ut promissum
 successum gaudij post maerorem ostendat & cre-
 dibiliorem faciat, sed etiam ob alia optimè deser-
 uit proposito. Et primum ad designandum illud,
 quod quemadmodum mulieris iam parientis ma-
 gnus quidem: sed brevis est dolor, qui mox
 conuertitur & in maximam laetitiam, & in solidam
 atque diurnam: ita etiam Apostolorum animi
 grauissimo dolore ob Domini sui mortem detinen-
 di erant, sed dolore breui, & qui & in summam &
 in perpetuam mutandus esset laetitiam. Ob magni-
 tudinem enim doloris in parturientibus, saepissime
 etiam prophetae huiusmodi vtuntur similitudine, ve
 hementem alicuius dolorem vel afflictionem signifi-
 care volentes, ut cum dicitur: ibi dulores vt par-
 turientis. &: Torfiones & dolores tenebant eos,
 quasi parturientis dolebant. Itidem aliis locis scri-
 pturæ. Breui tamen autem doloris in parturienti-
 bus indicat Dominus, cum dicit, tristitiam habet,
 quonia venit hora eius, vt scilicet pariat. Similiter
 magnitudinem gaudij, quod in eis succedit grauif-
 simo dolori, indicat cum dicit: Iam non meminit
 pressuræ. Magnam enim oportet esse voluptatem,
 quae tantum & tam recentem dolorem non solum
 mitiget, & tollat, sed etiam subito eius tollat memo-
 riam. Notat autem Augustinus dictum, cum pepe-
 rit puerum, quod maior sit laetitia ex nato masculo
 quam foemella, sed Graecis est τὸ τρωλλιον, quod vtri-
 que sexui est commune, sicut & Latinis frequenter
 nomen, puer. Secundò, & ob id similitudo illa pro-
 posito conuenit, vt indicat D. Chrysostomus, quod
 sicut illud ipsum quod est parturiente doloris cau-
 sa, adfert succedentis laetitiae materiam: ita res illa
 vnde dolorem concepturi erant Apostoli, causa erat
 futura eius vnde postea erant gauisuri. Mors enim
 Christi causa fuit resurrectionis eius, sicut partus
 causa est eius qui in lucem editur hominis. Iam &
 ideo illud exemplum huic loco optimè quadrat, quod
 Christus per mortem quasi per quendam vterum ge-
 nitus & solutus doloribus mortis, natus sit nouus
 homo in mundum, propter quod primogenitus di-
 citur ex mortuis, & in resurrectione interpretatur
 Paulus impletum illud Psalmi: Filius meus es tu ego
 hodie genui te. Act. 13. Significatur ergo maerorem
 Apostolorum fore veluti de doloribus partus no-
 uae proles, eorumque laetitiam fore de noua noui
 hominis generatione natiuitate: ideoque notat
 Diuus Chrysostomus dictum esse potius, quia na-

Psal. 48.

Isaie. 13.

Psal. 1.

Psal. 2.

tus est homo in mundum, quam quia natus est sibi fi-
 lius, quod sic magis conueniret significando my-
 sterio. Certe ob praedictas rationes primitiua Ec-
 clesia ex Apostolorum potissimum collecta collegio,
 Apocal. 12. etiam vocatur mulier, quae in vtero ha-
 bens clamabat parturiens, & cruciabatur vt pare-
 ret, & peperit filium masculum, qui raptus est ad Deum,
 & ad thronum eius. Illo enim loco partus filij ma-
 sculi, qui proculdubio est Christus, magis videtur
 referendus ad resurrectionem Christi, quam ad na-
 tiuitatem eius ex vtero virginis Mariae, quia cum do-
 lore & cruciatu suo & fidelium Apostolorum perue-
 nit Christus ad resurrectionem, & post eam genera-
 tionem mox raptus est ad Deum. Applicat autem Do-
 minus allatum exemplum suo proposito simpliciter,
 dicens: Et vos igitur nunc quidem ob meum abi-
 tum & passionem, tristitiam habetis, verum rursus
 ego vos mox videbo resuscitatus, & tum maerore
 omni pulso, gaudebit cor vestrum in me; & de me,
 nec gaudebit momentaneo & breui gaudio, sed per-
 petuo. Non enim, vt modò, vestrum in me gaudium
 tunc tolletur, sed gaudium illud nemo tollet a vo-
 bis, quod certò eritis persuasi me semper in bonum
 vestrum viuere, Christus enim resurgens a mortuis,
 iam non moritur, mors illi ultra non dominabitur.
 Atque haec quidem literalis est huius loci tracta-
 tio. Caeterum quatenus hic locus per accommoda-
 tionem etiam ad vniuersos extenditur iustos & to-
 tam fidelium Ecclesiam, probè etiam huic loco con-
 uenit exemplum parturientis, mulieris. Singuli enim
 iusti & tota fidelium Ecclesia, similes sunt mulieri
 parturienti. In praesenti enim seculo tempus est par-
 tus bonorum operum tempus est vt Ecclesia mul-
 tos Deo filios progignat. Cui partui dum insistent
 iusti, graues patiuntur a carne & a mundo dolores
 & afflictiones, verum non solum post dolores istos
 momentaneos, sed etiam per illos succedet in vita
 aeterna gaudium & maximum & sempiternum, quo
 vnusquisque se gaudebit per illos dolores natum
 in regnum caelorum, aut etiam alios per ipsum natos
 in nouum illum mundum. Nec enim, inquit Beda,
 nouum debet videri, si natus dicatur qui ex hac vi-
 ta migrauerit. Sicut enim consuetè nasci dicitur, cum
 quis de vtero matris procedens in hanc lucem in-
 greditur, & particeps fit huius vitae: ita potest natus
 appellari, qui solutus a vinculis carnis ad lucem aeter-
 nam sublimatur, & caelestis fit particeps vitae, vnde
 sanctorum solennia non funebria, sed natalitia vo-
 cantur. Est autem sanctorum gaudium simile gaudio
 puerperae: quae non meminit amplius pressuræ, quia
 nihil in eis remanet maeroris praesentis & malorum:
 qui ad caelestem transferuntur felicitatem, non eos
 contristat malorum memoria, sed inde potius vol-
 uptatem concipiunt. Et illis ergo omnibus nunc
 dicitur: Vos quidem nunc tristamini, quonia abla-
 tus est a vobis sponus, & ab illo in doloribus & la-
 boribus multis derelicti. Iterum autem videbo vos
 in nouissimo die, & tunc ex contemplatione praesen-
 tiae meae gaudebit cor vestrum in aeternum. Adimple-
 bis, inquit Psalmista, me laetitia cum vultu tuo, de-
 lectiones in dextera tua vsque in finem. Dicit au-
 tem potius iterum videbo vos, quam iterum videbi-
 tis me, vt a sui ipsius exhibitione & manifestatione
 intelligeretur pederè quod eum rursus fideles es-
 sent vituri. Neque enim Apostoli post resurrectio-
 nem Christum potuissent videre, nisi se illis videndum
 exhibuissent: ac similiter est de iustis respectu futurae
 visionis Christi. Iam & alia ratione illud, videbo vos,
 Christi insinuat benignitatem, ne putari posset ip-

Roma. 6.

Psal. 15.

sum iam ad sublimiorem trāslatum conditionem, dedignaturum aspicere suos, quemadmodum ferē in hominibus accidere solet. Reliquum est vt hinc discamus, tempus præsēntis vitæ esse tēpus luctus, sed luctum hūc momentaneum esse, & fortiter nobis tolerandum, si consideremus gaudium vitæ futuræ, quod proculdubio æternum & maximū obtinet lugētibz in præsēnti seculo, quemadmodū id infinitæ docent scripturæ

ET IN ILLO DIE, ME NON INTERROGABITIS QVICQVAM.] Diuus Augustinus legit rogabitur, & notat verbum hoc significare duo, petere scilicet & interrogare sicut & verbum Græcū huic correspondens ἐρωτάω. Nam hoc interpres postea vertit pro rogare, id est, postulare. Non dico vobis quia ego rogabo patrem. Præsēnti autem loco magis conuenit verbum illud accipi pro interrogare, quemadmodū vertit noster interpres, quia Dominus istud videtur subiecisse in cōsolationem Apostolorum, de quibus statim dictum est quod volebant eum interrogare. Ne ergo eos cruciaret quod pleraque adhuc in verbis ipsius nō intelligeret, ac pergerent interrogare quæ tūc intelligere non poterant, promittit venturum tempus quo omnia edocti & cognoscentes non opus habebunt quicquā interrogare ipsum. Cæterū siue legatur, interrogabitur, siue rogabitur, pro postulabitur, quæstio semper est de veritate huius sententiæ, si per hoc quod dicitur, In illo die, intelligatur tēpus, à resurrectione, quia in illo & leguntur Apostoli quædam interrogasse Dominū, (Petrus enim de Ioanne interrogauit: Domine hic autē quid; & Apostoli omnes: Domine, inquit, si in tēpore hoc restitues regnum Israel;) & certum est eisdē multā petisse à Domino iam in cælos assumpto. Itaque hac motus ratione D. Augustinus, vt prius est dictū, putat per illum diem hic designari tempus futuræ vitæ, & in illo tempore implenda quæ præcedunt de tristitia mutanda in gaudium per visionem Domini: sicut & quod in capite Ioannis 1. 4. Dominus dicit: Non relinquam vos orphanos, veniam ad vos, &c. In illo die cognoscetis quia ego in patre; putat potius referendum ad tempus vitæ futuræ, quàm ad tempus post resurrectionem. Verū intelligēdo ea quæ præcedunt impleta in Apostolis post resurrectionem, qui est, vt diximus, simplicior intellectus, vt cum dicitur: In illo die, designatur tempus à resurrectione, dicendum id quod hic dicit Dominus ex parte quidem impletū ante Domini ascensionē; perfectē verō post spiritus missionē, sicut & illud: In illo die cognoscetis, quia ego in patre, &c. Post resurrectionem enim, quia Christus aperuit eis sensum vt intelligerent scripturas, non ita habebunt opus de his interrogare ipsum, quæ modo nō intellexerunt, & de quibus eum modo interrogauerūt aut interrogare cupuerūt. Post acceptum autem spiritū ita ab eo edocti sunt omnē veritatem, vt corporealem Christi præsentiā ad discendum aliqua, nō requirerent. Sensus est ergo: In illo die, hoc est, in illo tempore, cum me vos reuisente cor vestrum gaudebit, & gaudium vestrum per superuenientem spiritum fuerit confirmatum, non vt modō interrogabitur me quicquam, edocti nimirum omnia partim à me, sed plenius à spiritu de quo vobis dixi quod docebit vos omnia, & deducet in omnem veritatem. Itaque cum dicitur: In illo die, demonstratur tempus à resurrectione, sed potissimum illud quod fuit post acceptum spiritū

sicut & cum dicitur postea: In illo die, in nomine meo petetis

AMEN AMEN DICO VOBIS, SI QUID PETIERITIS PATREM IN NOMINE, &c. Superiori sententia ad consolationem suorum Apostolorum promittit eis omnium post suū reditum cognitionem: nunc verō etiam omnium quæ petent impetrationem, quod iam quartō in sermone apud Ioannem eis promittit, identidem in narratione malorum quæ Apostolis erant obuentura eadem inculcans confirmātorum animorum gratia. Solita autem sua asseueratione hęc promissionem suam cōfirmat, quod vt maximē hęc promissio faciat ad fidelium consolationem, ita agrē diffidentia humanæ mentis induci possit vt ei credat. Ceterum quoniam hęc Domini promissio videri posset in multis inefficax esse & inanis, eo quod plerique multa petant patrē in nomine filij, nec tamē impetrēt, primū obseruandū: quibus istud sit dictū, Apostolis nimirum, & in illis his qui illis essent similes. De Apostolis autem postea dicit Dominus ideo eos à patre faciliē quæ petēt impetraturos, quia pater eos amaret, eo quod ipsi filium amarent, & crederent in eum. Qui ergo hac in parte similes sunt Apostolis, ad eos hęc pertinet promissio, non autem ad eos qui Christum auersantur. Vnde propheta: *Psalm. 144.* Voluntatem, inquit, timētium se faciet, & deprecationem eorum exaudiet. Secundō obseruandum, quod dicatur, si petieritis. Petere autem est desiderare, & desiderium actus est non oris, sed animi & voluntatis. Non orant ergo, nec petunt patrem qui orant tantū preces pronuntiant, & non etiam ex animo id quod ore petunt, desiderant, suum desiderium eleuatione animi in Deum & ardore declarando. Quales similes sunt his de quibus dicit Dominus apud Isaiā: *Mat. 15.* Populus hic labijs me honorat, cor autem eorū longe est à me. Obseruandū tertio, quod dicatur: si petieritis in nomine meo. Est autem petere in nomine Christi, vt prius dictum est, petere cum inuocatione nominis Christi, hoc est, potentiæ & meritum eius, hoc est, postulare aliquid sibi concedi per ipsius potentiā aut propter ipsius merita. Et cum Dominus dicit: Si quid petieritis in nomine meo hoc faciam, quod bis dixit in præcedenti apud Ioannem sermone, petere in nomine Christi, videtur esse postulare aliquid inuocando potentiā & virtutem ipsius, quia sequitur, hoc faciam; vt sic dictum sit si petieritis in nomine meo, quomodo propheta petiit in nomine Dei, dicens: *Psalm. 53.* Deus in nomine tuo saluū me fac, & in virtute tua iudica me: Cum verō dicit: si petieritis patrē in nomine meo, dabit vobis; quod itidem bis dicit in hoc sermone, petere in nomine Christi videretur esse, postulare aliquid propter ipsius merita, vt hoc sit petere in nomine Christi, cum dicimus cum propheta: Propter David seruum tuū nō auertās faciē Christi tui, & protector noster aspice Deus, & respice in faciē Christi tui. Quibus locis sancti patres intelligunt nos postulare, vt propter Christū & intuitu meritū eius, pater nos exaudiat: quomodo & Sanctus ille Franciscus, cum sacra Eucharistia in tremēdis illis mysterijs ostendebatur, dicere solitus erat: Domine Deus cælestis pater, respice in hęc gloriosam Christi tui faciē, & miserere mei. Sic enim qui regem aliquid orat in nomine alterius, precatur vt illius intuitu & propter illū sibi gratū, concedat quod petitur. Sciendum tamē quod Ecclesia nouum hęc loco precandū odium edocta, nempe in nomine Christi

Christi in suis ad patrem precationibus adiungit in fine, per Dominū nostrum Iesum Christū filium tuum. Non dicit, propter Dominū nostrum, sed Per Dominū nostrū, idque ob id recte, ne intelligeremus Christum in his quæ à patre accipimus tantū cōcurrere tanquam eum qui meruit, sed etiā tanquam eum per quem omnia pater præstat, sicut per eum fecit & secula, & omnia quæ sunt in mundo. Itaque cum certum satis sit ex hoc loco modū illum precandi sumpsisse Ecclesiam, patet etiam quid secundū Ecclesię intellectum sit, petere patrē in nomine Christi, nimirum postulare aliquid per illius merita, & per illius virtutem atque potētiam patri æqualem, aut, vt vno dicam verbo, postulare aliquid per illum tanquam mediatorem inter Deum & homines. Mediator enim non est, nisi quatenus Deus simul & homo. Plus est ergo postulare per Christum quàm propter Christū, cum propter includatur in præpositione per nō autem cōtra. Sed vt ad propositum redeamus, ideo aliqui Deum inuocantes non exaudiuntur, quia non petunt in nomine Christi: quales sunt nō solum Turcæ & Iudæi, sed etiā qui in suis precationibus nituntur propriis meritis, & non potissimū atque adeo solū meritis Christi. Nō tamē peccat hac in parte Ecclesia, dum propter sanctorum merita precatur exaudiri, quia illorū merita scit esse nulla, nisi propter merita Christi, scitque eorum merita, Christi esse merita cuius sunt membra: proinde etiam tunc orat in nomine Christi, cum propter sanctorum merita precatur exaudiri, & quæ propter illorum merita precatur, orat sibi concedi per Christū, declarans se Christi meritis potissimum niti, & sanctorū merita non esse efficacia nisi per Christū. Dicitur enim in canone; quorū meritis precibusque concedas, vt in omnibus pro tectionis tuæ muniamur auxilio, per Christum Dominum nostrū. Quarta etiam illud dicendum pro absoluta huius promissionis veritate ostendenda, in hac promissione subaudiendum aliquid quod in omnibus similibus sententiis est intelligendum, nempe si recte & debite petieritis aliquid in nomine meo. Nā, vt dictū est circa illud *Mat. 7.* Omnis qui petit accipit, &c. sicut in sententiis quibus aliquid promittitur facientibus quippiam, semper intelligitur, si modo id recte fecerint. Vnde dicitur *Sapient. sexto,* Qui custodierint iustitiam iuste, iustificabuntur; ita in sententiis quibus promittitur orantibus exaudicio, intelligendum, si recte petant. Hanc enim conditionē intelligendam insinuauit Iacobus, dicens: Petitis & non accipitis, eo quod malē petatis, iam non recte petunt qui non pro magnitudine eius quem petunt, & rei quam petunt audent, instanter & reuerenter petunt, quique non cum firma petunt fiducia. Non recte petunt in nomine Christi, qui indigna petunt nomine Christi, qui præsentia bona aut malorū præsentium, depulsionem precantur absolute, & non sub conditione ordinis ad Dei gloriam aut propriam salutem, qui denique rectā in Christum fidem non habēt. Cum enim Christus saluator mundi sit à Deo datus, nō recte à Deo in illius petitur nomine, quicquid cōtra rationē petitur salutis: cumque nemo inuocare possit nomen Domini, teste Paulo, nisi credat in illum, nemo etiā recte potest petere in nomine Domini, nisi recte credat in illum. Imo secundum Augustinum vtrique horum, qui scilicet aut petunt aliquid contra vel præter rationem salutis, aut non rectam habēt in Christū si-

dem, absolute non petunt in nomine Christi. *Tractatu enim 73.* circa illud: Quodcumque petieritis in nomine meo, hoc faciam. Quodcumque, inquit, petimus aduersus vtilitatem salutis, nō petimus in nomine saluatoris. Tractatu vero 103. circa sententiā præsentis loci: Qui, inquit, hęc sentit de Christo, quod non est de vnica Dei filio, sentiendum, nō petat in eius nomine, etiam si nō taceat in eo literis ac syllabis Christum, quoniam in eius nomine petit, quem cogitat eum peti. Idem Augustinus notat, quod cum dicitur; si quid petieritis, recte intelligi possit, vt hoc quod ait, si quid, nō quodlibet intelligatur, sed aliquid quod in beatæ vitæ comparatione non sit nihil: quæ tamen annotatio parum conuenit Græcæ lectioni, quæ nō habet hoc loco, si quid petieritis; sed quæcumque petieritis. *Iam & illud facit pro absoluta huius promissionis veritate ostendenda, quod Diuus Augustinus admonet illis verbis, dabit vobis, ea significata beneficia, quæ ad eos qui petunt proprie pertinent. Nam alioquin sancti pro aliis orantes, siue amicis, siue inimicis, non semper exaudiuntur, quia illi indigni sunt qui accipiant quod eis sancti precantur. Exaudiuntur autē omnes sancti pro seipsis orantes, dum recte quid sibi petunt in nomine Christi. Non est tamen verisimile Dominum hac sententiā tantū voluisse significare eas iustorum exaudiedas preces, quibus sibi ipsi aliquid precarentur, quia hanc generalem sententiā supra subiecit in confirmationem eius quod dixit, credentes in se etiā facturos ea opera quæ ipse faciebat, intelligens ad literam opera miraculorū, quæ vtrique non sunt beneficia pertinentia ad eos qui ea operantur, sed potius ad alios pro quibus ea petunt à Deo. Proinde per illud quod ait, dabit vobis, simpliciter videtur significari Deum exauditurū eorū preces siue quibus bene precantur aliis, siue quibus bene precantur sibi. Rex enim alieni, probalio licet roganti dicitur dare quod petit, dū preces illius exaudit, & illius nomine alteri dat quod petitur. Quod autem iusti pro aliis orantes non semper illis impetrant quæ petunt, id nequaquam prouenit ex orationis inefficacia, sed ex incapacitate & indignitate eorum pro quibus precantur. Quantum ergo est ex parte sua Deus qui eorū orationem gratā habet & acceptat, paratusque est quātum in se est, dare quæ rogatur, dat sanctis quæ precantur pro aliis. Et alioquin eorum pro aliis oratio, ipsi est salutaris & efficax. Redit enim fructus orationis ipsorum in sinum ipsorum. Vnde Apostolis mandans, vt ingressi domum pacem illi precarentur: Et si, inquit, fuerit ibi filius pacis, requiescet super illum pax vestra: sin autem, ad vos reuertetur. Quibus verbis satis docet quomodo Deus iustorum pro aliis preces semper exaudiat, & det eis quæ præcatur. *Iam & alia ratione declarari potest nihil obstarē huius promissionis veritati, quod sancti pro aliis orantes non semper illis quæ petunt impetrant. Nam si sancti recte orant, quæ aliis petunt, non eis petunt concedi, nisi sub implicita vel explicita conditione, quatenus scilicet eorum salutem expediat, aut diuina iustitia permittit. Magis obseruandum aliud, quod etiam circa hęc verba, dabit vobis, admonet Diuus Augustinus, Accipit, inquit, quando debet accipere. Quædam enim non negantur, sed vt congruo dentur tempore differuntur. Datergo, semper iustis Deus quæ salubriter petunt, quamuis non semper det quando dari vellent. Et hęc quidē dicta sufficiant, pro ostendēda generalis huius**

ius promissionis aut similitum veritate.

VSQVE MODO NON PETISTIS QVĒ-
QVAM IN NOMINE MEO,] Ex his quæ circa
precedentē sententiam dixit D. August. notat hanc
sententiā dupliciter posse intelligi. Primo, vt ideo
dicantur non petisse quicquam in nomine Christi,
quia nomen illud hætenus nō cognouerunt, sicut
cognoscendū erat. Altero modo, quia in cōparatio-
ne rei quā petere debuissent, pro nihilo habendum
erat quod petierant, Alioquin enim multa videntur
prius petiisse Apostoli etiā in nomine Christi, quia
in eius nomine dæmonia eiecerant, morbos cura-
uerant. Simplicius tamē fuerit intelligere Dominū
significasse absolute, Apostolos nihil eatenus petiisse
patre in nomine Christi. Et si enim spiritus im-
mundos eiecerant, & morbos curauerant in nomi-
ne Christi, non tamē in nomine Christi tunc patre
rogabāt, quem, hoc nouo orādi modo precari nec-
dū edocui erant. Docuit enim prius suos orare pa-
trem, sed tunc eis non tradidit hunc orandi modū,
qui tradendus ante istud tempus non fuerat, quā-
do futurum mox erat vt nomen Christi, eiusque ap-
ud patrem vis fidelibus iam manifestaretur.

PETITE ET ACCIPIETIS, VT GAU-
DIUM VESTRUM SIT PLENUM.] D. Au-
gustinus illud; vt gaudium vestrum sit plenum; re-
fert ad verbū, petite, & coniunctionem, vt, accipit
expositiue, vt significetur hac parte quid velit Do-
minus nobis esse petendum, & sit sensus: Hoc peti-
te in nomine meo, vt gaudium vestrum sit plenum,
hoc est, petite gaudij vestri plenitudinē, quæ cōtin-
get in vita futura. Hoc enim est quod ante omnia
& maximē est petendum in nomine Christi, & pro-
pter quod omnia alia sunt petenda, quæ rectē in il-
lius petuntur nomine. Verum secundum alios re-
ctius ea pars refertur ad verbum, accipietis, vt cō-
iunctio, vt, finem denotet, & sit sensus: Petite dein-
ceps patre in nomine meo, & accipietis ab eo quod
sic petitis, idē; propterea, vt gaudium illud vestrum
quod in me & de me gaudere cōpistis, sit plenum &
perfectum, dum per me omnium vestrorū votorū
efficimini compotes, dumque intelligetis omnipotē-
tiam nominis mei, & proinde non vanam esse fidē
& spem quam in me collocastis. Secundum hunc
ergo intellectum plenitudo gaudij, de qua hic est
sermo, non solum pertinet ad vitam futurā, in qua
perfectissima erit gaudij plenitudo, quando tantū
erit gaudium vt ei amplius non sit addendum: sed
etiam & maximē ad vitam præsentem, in qua fide-
lium in Christo gaudium impletur & perficitur, dū
per illum se vident à patre impetrare, quæcunque
petūt, intelliguntque; suæ fidei veritatem atque spei
certitudinem. Impletur & alia ratione gaudium fi-
delium in Christo, dum accipiunt quæ in illius pe-
tunt nomine, nimirum quia accipientes Spiritum
Sanctum & eius dona, (hæc enim maximē in illius
sunt petenda nomine) fortes efficiuntur contra vi-
tia, & à conscientie accusatione liberantur, atque
ob id spirituali replentur gaudio, quod fructus est
spiritus. Hanc rationē indicat D. Cyrillus, sic scri-
bens: Orandum igitur est in nomine saluatoris, si
exaudiri à patre volumus, vt accipietes quæ peti-
rimus, spirituali gratia repleti, & prudentiores per
spiritū facti, aduersus sordidas possimus volupta-
tes militare, & ita amore virtutis indies ardentio-
res & fortiores ad opera sanctificationis facti, re-
tributionis spe gaudeamus, & mœstitia conscientie
criminum depulsa, gaudio Christi mentes nostras

A repleamus. Subiicit autem idem de nouo isto ora-
tionis modo, quod & ipsum hic annotare visum est.
Hic, inquit, orādi modus priscis omnino fuit igno-
tus, constituitur autem modus à Christo, quando e-
mendationis tempora effulserunt, & omne nobis
bonum per ipsum absolute concessum est. Nam si-
cut nihil à lege consummatum fuit, sicut iustitia
eius imperfecta: sic & orādi modus mancus in ea in-
ueniebatur. Hæc ille, explicans his verbis illud; Vt-
que modo non petistis quicquam in nomine meo.

HEAC IN PROVERBIIS, &c.] Quemad-
modum in superiori apud Ioannem sermone, quæ
Dominus in domo habuit sedendo, cum iam finem
illi imponere vellet, sermonis obscuritatem miti-
gavit, promittendo eis omnium postea per spiritū
dandam cognitionē: ita & iam finem facturus hu-
ius sermonis, tollit ab Apostolis occasionem tristi-
tiæ quæ ex sermonis poterant obscuritate concipe-
re, significans præsentī tempori competere hanc
obscuritatem, instare autem tempus quo omnia cla-
rius sit illos docturus, maxime de patre, cuius igno-
rantia singulariter torquebat Apostolos, vt patuit
in superioribus. Itaque cum in his quæ mox præce-
dunt Apostolos Dominus cōsolatus sit, nomine pa-
tris promittendū ipsum omnia eis quæ in suo pe-
terent nomine, cōcessurum: nunc alia ratione etiā
patris nomine eos cōsolatur, promittendū eis illius
per se clarā apertamque cognitionē. Cæterum di-
ctio, prouerbiū, sicut & ea quæ Græcis est *πρωτομια*
nō accipitur hoc loco propriē, sicut Ioannis de-
cimo, cum dicitur: Hæc prouerbiū locutus est Iesus
quemadmodū ibi est annotatum, sed & à D. Basilio
scribente in inicitū Prouerbiōrū, vbi sic habet Iano
interprete: Prouerbiōrum vox, apud Græcos paræ-
mia, extra scripturæ vsū de sermonibus vulgariori-
bus vsurpatur, & de iis quæ in viis plerumque dicū-
tur, cæmos enim apud externos via nominatur. Vn-
de etiam paræmia diffiniunt, verbū ad viam vulgi
vsu tritum, & quod à paucis ad plura familia trās-
sumi potest. Apud nos autē, paræmia est sermo vti-
lis, cum moderata obscuritate æditus: multā quidem
per se utilitatem cōplectens, multam verò etiam in
profundo intelligentiā occultans. Vnde etiam Do-
minus? Hæc inquit, in paræmiis vobis dixi: venit tē-
pus quando non amplius in paræmiis, sed liberè
loquar vobis; tāquam paræmiacius sermo liberum
& apertum dicendi modū non habeat, sed obliquē
suam sententiā acutioribus manifestet. Hæc ille.
Sic & Cyrillus. Prouerbiū: inquit modus occultio-
rum adumbratum sermonem appellauit, qui cum
obscuritate tegatur, non facile ab audientibus ca-
pitur. Sensus ergo est: Hæc pro vestro captu & tem-
poris exigentia locutus nunc sum vobis obscurius,
ac veluti per prouerbia, at ne vos contristet sermo-
nis obscuritas, venit hora id est, instat tempus, cum
iam, id est, amplius non loquar vobis in prouerbiis,
hoc est, obscuro sermone, sed palam, liberè & ma-
nifestè annunciabo vobis de patre meo, cuius vidē-
di & cognoscendi maximo tenemini desiderio. Hæc
autem promissionē quanquam perfectissimē Chris-
tus in sanctis adimpleat in futura vita, in qua glo-
riam patris dat cōspicere faciem, & eua-
cuata ea cognitione quæ est ex parte, & per spe-
culum in ænigmate, succedit perfecta & clara Dei
cognitio: oportet tamen hoc loco intelligere à
Christo impletam in præsentī seculo, partim qui-
dem post resurrectionem, cum aperiebatur illis sen-
sum vt intelligerent scripturas, & per quadraginta dies

dies apparebat eis; & docebat de regno Dei vt di-
citur Act. i. perfectius verò post missionem Spiritus
Sacti, per quem eos Christus perfectiori & cla-
riori donauit patris rerumque; diuinarum cognitio-
ne. Sequitur enim: In illo die in nomine meo pete-
tis. Cœperunt autem Apostoli petere patrem in no-
mine Christi, post eius ascensionē & spiritus mis-
sionem. Dicit ergo: In illo die, id est, illo tempore,
quo à me per spiritū meū perfectiore patris donati
fueritis cognitione, ex qua & mei cognitionē per-
fectiorem accipietis, tunc in nomine meo pete-
tis patrem quod modò non facitis, quod me nō sa-
tis cognoscatis nec patrem meum, Tunc etiam in
nomine meo petetis, quia spiritus vobis suggeret
orandi modum & fiduciam.

ET NON DICO VOBIS, QVIA EGO
ROGABO PATREM DE VOBIS. IPSE E-
NIM PATER AMAT, &c.] Tertia iam ratione
eos consolatur occasione accepta à patre, estque
hæc ratio omnium efficacissima. Quid enim magis
consolari poterat Apostolos, quàm quod intelligerent
se adeo gratos patri, vt quasi intercessore opus ap-
ud illum nō haberent, ille vltro sponte omnia
rogatibus præbiturus esset; Non negat autem se ro-
gaturum patrem de, id est, pro Apostolis & fide-
libus. Id enim contrariū esset multis scripturis, atque
ei quod in superiori dixit sermone: Ego rogabo pa-
trem, & alium paracletum dabit vobis; sed dicit se
modo non dicere quo prius dixit; ego rogabo pa-
trē, significans nō opus esse vt sic dicat, quasi pater
parū erga eos propensus esset, & hac de causa in-
tercessore apud eū indigerent: quemadmodū in ho-
minibus, tū demū intercessore aliquem quærimus
apud eum à quo quid obtinere contendimus, cum
illū aut nobis offensum aut parū amicum puta-
mus. Orat autē Christus etiam nunc patre pro no-
bis in cælis, non eo modo, quo in terris prostratus
pro nobis, sed potissimum quia suum corpus suaque
vulnera pro nobis representat in conspectu Dei,
iuxta illud Diui Pauli in epistola ad Hebræos: In-
troiuit in ipsum cælū vt appareat nunc vultui Dei
pro nobis. Sed & Apostolus Ioānes dū postquā di-
xit: Aduocatū habemus in cælis apud Deū patrem
Dominum nostrum Iesum Christum; subiicit; & ip-
se est propitiatio pro peccatis nostris; significat
ideo eū esse aduocatū quia ipse est ipsa propitiatio.
Propitiatio autem est ratione suæ pro nobis incar-
nationis, & passionis, quam conspectui Dei semper
exhibet iam in cælos translatus Atque hæc eius pro
nobis intercessionem necessariā nobis esse satis si-
gnificat, dum docet in nomine suo petendū, atque
patrem amare fideles non alia ratione quàm quia
ipsi filium amarent, & crederent in eum, Miro ergo
modo & intercessionis suæ necessitatem significat,
& tamen ab ea apertè prædicanda abstinere ad ma-
iorē suorum consolationem, & benignitatis pater-
næ declarationem. Quanquam, inquit, verè dicere
possem, vt aliquando dixi, quod ego patrem pro vobis
sum rogaturus, id tamen modo non dico, ne hinc
putatis patrem vobis parum bene affectum. Ipse e-
nim pater vltro & sponte amat vos, & proinde non
poterit non vltro vobis tanquam amicis indulgere
quæ petitis eum. Amat autē vos propter me quæ
vnicè amat, nimirum quia vos me amastis, & cre-
didistis quod à Deo exiuerim. Cæterum quod dicit:
pater amat vos, quia vos me amastis; nō sic est ac-
cipiendū, quasi nostra dilectione præueniamus ab-
solutè omnem patris erga nos dilectionē, eamque

A promereamur primi. Id enim Pelagianæ est heresis
sed quod dilectio nostra ratā faciat patris erga nos
dilectionem, quodque; nostram dilectionē sequatur
dilectio patris, quoad aliqua noua dilectionis indi-
cia, vt pote ad exaudiendum semper nostras om-
nes preces, sicut dictū est supra circa illud: Qui di-
ligit me, diligetur à patre meo. Aut dicit; pater amat
vos quia vos me amastis, nimirum quia amat in vo-
bis id quod in vobis fecit, qui nihil in homine ama-
re potest nisi quod suū est. Sic enim hunc locū do-
ctè tractat D. August. Amore, inquit, nostrum pium
quo colimus Deum, fecit Deus, & vidit quia bonū
est, ideo quippe amauit ipse quod fecit. Sed in no-
bis non faceret quod amaret, nisi antequam id fa-
ceret, nos amaret. Obseruandum autem Dominū
asserere patre diligere eos non tantum ob fidē, sed
etiam ob dilectionem, contra eos qui solam fidem
sine charitate asserunt iustificare aut ad salutē suf-
ficere. Cum autem dixisset; credidistis quia à Deo
exiui; vt hanc ipsorum fidem cōfirmaret, & rectam
approbaret, atque ex ea fide eos etiam proueheret
ad fidem eius quod toties affirmauit, se ire ad pa-
trē, subiicit: Exiui à patre, & veni in mundū, iterum
relinquo mundum, & vado ad patrem. In qua sen-
tentia, iterum, denotat alterum iter, non alteram
mundi relictionem. Veluti primum enim iter fuit
exisse à patre & venisse in mundum: secundū exisse
à mundo, & iuisse ad patrem, vnde in duplici hoc
itinere ipsorum terminorū ordo est inuersus, quia
primum incepit à patre, & terminabatur in mun-
dum: secundum incepit à mundo, & terminabatur
ad patrem: quare patet quod sicut illi, veni in mun-
dum, respondet, relinquo mundum: ita illi; exiui à
patre; respondet, vado ad patrem; proinde illud: Exiui
à patre; intelligendum est potissimum de exitu
filij temporalis, quo, scilicet dicitur missus à patre
ratione incarnationis, non autem de exitu eius æter-
no, quo ratione æternæ generationis exiuit filius à
patre, quanquam huiusmodi exitus etiam hic satis
includatur, quia in eo quod dicitur, ipsum cum veni-
ret per assumptionem humanitatis in mundū, exi-
uisse à patre, includitur ipsum prius fuisse apud pa-
trem, apud quem cum semper manserit, nec eū vn-
quam reliquerit, & eo non sit inferior, non potest
ab eo intelligi temporaliter exisse, nisi naturalem
suam ab eo accepisset originem, quemadmodū pa-
tet ex his quæ prius sunt dicta.

DICUNT EI DISCIPVLI EIVS: ECCE
NUNC PALAM LOQVERIS, ET PRO-
VERBIVM.] Discipuli cum prius abiecto animo
obmutuissent, & inter sese anxie disquisissent quid
esset quod dominus diceret; modicum & nō vide-
bitis me, &c, nunc recreati postremis illis Christi
verbis, tum quod illis apertius iam significasset quo-
mo dixisset; videbitis & nō videbitis, & vado ad
patre; tum quod audirent bona multa sibi promit-
ti, atque inter ea potissimum quod pater eos ama-
ret, audirent etiam se commendari ob rectā in Do-
minum fidem, prorumpunt in verba, sibi que; persua-
dent id de quo prius inter se conquirebant iā satis
intellexisse, cum tamen multum illis deesset veræ
intelligentie. Dicunt ergo: Ecce quod in posterū te
polliceris facturum, id iam nūc præstas. Cum enim
prius obscure diceret & ænigmaticè; modicum &
non videbitis me, &c. nunc manifestè loqueris, &
nihil obtectum dicis. Nunc ipsa re edocui scimus te
scire omnia, etiam hominum arcanas cogitationes,
nec opus est tibi vt quis te interroget de his quæ
discere

discere à te voluerit, eo quod absq; omni facta interrogacione scias quæ à te quis discere cupiat, præueniensq; dissolvas quod queritur. Nā conquirentibus nobis, quid esset proverbium illud: Modicum & non videbitis me, &c. non interrogatus interpretatus es ea, & quiescere fecisti mentem nostram. Per hoc iam firmius certiusq; credimus quod semper de te credidimus, exisse te à Deo. Dei enim solius est corda & cogitationes nosse mortalium. Ex qua explanatione patet. Apostolos postquam dixissent, scis omnia, bene subiunxisse; & non est opus tibi ut quis te interroget; cum videri possent dicendum, & non est opus tibi ut aliquē interrogas. Ad hoc enim dicunt eum scire omnia, quia arcana hominum nouit, priusquam interrogaretur, interrogatoris nouit voluntatē, cum nobis sit opus interrogari ab his quos docere aliquid volumus, ut inquisitiones eorū quibus est respondendum nouerimus. Tibi ergo, inquit, non est opus ut quis te interroget ad hoc ut scias quid ille scire desideret. sicut hoc est opus aliis doctoribus. Tibi etiā nō est opus, sicut nobis est opus ut te interrogemus, quo quæ ignoramus discamus à te qui omnia nosti.

RESPONDIT EIS IESVS: MODO CREDITIS ECCE VENIT HORA, &c. Quoniā discipuli iam sibi non nihil placebant, Dominus, cui mos erat vbique coercere si quid humane arrogantiæ aut fiduciæ sensisset oboriri in animis discipulorum suorum, quo planè discerēt sibi diffidere, retudit eam arrogantiam, quod cum nondum intelligerent quid dixisset, cum nondum perfectè & firmiter crederent, tamen sibi vendicarent & dictorum intelligentiam & firmā in ipsum fidem. Et ipsi quidem tanquam gratiā aliquam illi præstātes dixerunt: Ex hoc credimus quia à Deo existis, quod à Deo missus sis, & filius Dei sis, ipse verò imperfectam eorum fidem & infirmā aperit. Modo, inquit, creditis. Quod dupliciter legi potest, affirmatiuè scilicet vel interrogatiuè. Et si quidem affirmatiuè legatur, sensus est: Nunc quidem ut dicitis verè creditis, sed ecce adest tēpus quo declarabitur quam imbecillā sit hæc vestra in me fides. Si vero interrogatiuè legatur ut magis est legendum, quod sic sermo Domini sit efficacior, sensus est: Nūc vobis vèdicatis firmam in me fidem; An modo perfectè in me creditis; Necdum fanè. Arguet enim & cōuincet vos tēpus quod iam instat. Ecce enim venit hora, & iam venit. In quibus verbis prius, venit, est præsentis temporis; secundum verò præteriti. & est sensus: Ecce iam instat tēpus, nec instat solum, sed & iam adest, ut dispergamini vnusquisque in propria, id est, in sua, hoc est, ut non solum omnes me relinquatis, sed etiam vos mutuo alios fugientes, in locum in quo se tutum fore quisq; existimabit, ita ut ne confortio quidem mutuo vobis inuicè auxilio solatiūque sitis futuri, dum sibi quisque timebit ne alterius indicio p̄datur, aut in periculū veniat. Non ergo per propria, intelligit proprias Apostolorum domos, quas certum est Apostolos qui Galilæi erant, & in Galilæam non fugerunt, non habuisse in Iudæa, sed appellatione priorū significat latibula ad propriam cuiusq; salutem quæ sita. Alludit autē Dominus ad prophetiā à se supra citatam: Percutiam postorē, & dispergentur oues gregis. Cæterum ne Dominus videretur conquerendo dixisse, me solum relinquitas, quasi indigeret eorum præsidio & solatio, subiungit: Et non sum solus, quia pater mecum est, quasi dicat:

A quanquam destituendus sum hominum amicorū societate, & vos me solum sitis relicturi, nunquam tamē sum solus, quia semper pater mecum est, qui vnus mihi plures est quàm omnium hominum societas, præsidium & solatium.

HÆC LOCVTVS SVM VOBIS, VT IN ME PACEM HABEATIS, &c.] His iam Dominus concludit sermonem hunc magnum & prolixum, quem à cœna habuit partim sedens, partim stans. Hæc, inquit, omnia quæ modo dixi, locutus sum vobis ut credentes istis habeatis pacem in me. Ad hoc enim valent omnes prædictæ promissiones, consolationes & adhortationes, ut & inter sese mutuo pacem haberent in Christo, concordies in fide & dilectione Christiana, & in seipso quisq; tranquillā haberet in Christo mentē, quam aduersitates & tentationes obuenturæ non perturbarent, propter fidem & spem in Christum ex prædicto sermone conceptam. Ut autem intelligerent quare dicat, pacem in me, & non putarent per hanc pacē se liberos esse ab omni tumultu & malo, subiicit: In mundo pressurā habebitis; quasi dicat: Nō dico absolūtè ut habeatis pacē, sed ut habeatis pacem in me. In mundo enim non habebitis pacē, sed pressurā & afflictionē, nō solum nūc quādo patiar verumetiam quāmdiu fueritis in mundo. Ne autē hinc turbarentur, eos erigit, dicens, sed confidite, id est, bono sitis animo, ego vici mundū, vnde & vos si in me manseritis, faciliè per me mundum diuincetis, maximè cum semel à me sit diuinctus. Duplici ergo nomine per illud quod dicit; ego vici mundū, fouet discipulorū fiduciam. Primò, quia bona spes est prostratum semel hostem posse denuo superari, & regno aliquo superato ab exercitus principe, animosi redduntur milites ad debellādas eius aliquas partes. Secundò, quia cū Christus sit suorum caput, per ipsum etiā possunt faciliè id quod ipse prior fecit, quotquot fiduciam collocant in ipsū: Itaque & à suæ victoriæ exemplo, & à suo in ipsis auxilio fidetiores eos facit. Dicit autem Dominus se vicisse mundum, tū quia eatenus contra omnes mūdi machinationes fortiter dimicauit, dæmone cū omnibus suis satellitibus, Iudæis infidelibus, nihil cōtra eum præualete, sed per opera & doctrinam ipsius superato & cōfutato: tum quia iam iam per passionem suam, mortem & resurrectionem, diaboli & omnium mundanorum vires erat fracturus, ut non solum nihil amplius possent contra se, sed nec præualere omnibus qui ipsi firmiter fidē & dilectione adhererent. Dicit autem, vici, quanquam victoria hæc per passionem erat plenè consummāda, eo quod passio iam erat inchoata, & iam iam victoria erat cōsummāda. Deinde quia post suā passionē, in omnibus tentationibus quæ fidelibus poterant occurrere, voluit eos muniri ea cogitatione qua cogitarēt à suo Domino mundum victū, necessariò debuit dicere per præteritum: Confidite, ego vici mundum. In mūdi autem nomine intelligitur diabolus cum omnibus qui ei adherēt, per quos sicuti Christum oppugnauit, ita & omnes iustos oppugnare, nō cesset. Oppugnat autē duobus potissimū modis nempe per voluptatū aliorumque huius mūdi bonorū illecebras, quomodo oppugnate se diabolus Christus vicit in deserto post ieiuniū quadragenariū; & secundò per apertas persecutiones & afflictiones, quomodo deinde Christiū oppugnauit diabolus maximè in passione, quale oppugnationis genus hic indicatur, dum dicitur: In mūdo pressuram habet

habebitis. Hanc mundi victoriā, quā hic Dominus suis per se promittit, etiā Ioan. in epistola sua tribuit fidelibus per Christum. Nam cap. 4. dicit: Vici stis eum, quoniam maior est qui in vobis est, quàm qui in mundo. Et ca. 5. Omne, inquit, quod natū est ex Deo, vincit mundum, & hæc est victoria quæ vincit mundum, fides nostra. Quis est qui vincit mundum, nisi qui credit quoniā Iesus est filius Dei: Ex

his autem Christi nouissimis verbis discendum nobis præter hoc quod iustorum sit in mundo affligi, etiam illud, quo sine Christum in scripturis debeamus audire loquentem nobis, nempe ut quandoquidem in hoc mundo pacem habere nec possumus, nec expedit, in ipso pacem habeamus cordis, qua huius mundi mala & toleremus nō molestè, & superemus fortiter eius præsidio confisi & adiuti.

ORATIO IESV AD PATREM. Ioannis 17. CAP. CXXXVI.

Hæc locutus est Iesus, & subleuatis oculis in cœlum dixit: Pater venit hora, clarifica filium tuū, ut filius tuus clarificet te, sicut dedisti ei potestatem omnis carnis, ut omne quod dedisti ei, det eis vitam æternā. Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te solum Deum verū, & quē misisti Iesum Christum. Ego te clarificavi super terrā, opus consummaui, quod dedisti mihi ut faciam, & nunc clarifica me tu pater apud te ipsum, claritate quā habui priusquam mundus esset, apud te. Manifestaui nomen tuū hominibus quos dedisti mihi de mundo: tui erant & mihi eos dedisti, & sermonē tuum seruauerunt. Nunc cognouerunt quia omnia quæ dedisti mihi abs te sunt, quia verba quæ dedisti mihi, dedi eis: & ipsi acceperunt & cognouerunt verè, quia à te exiui: & crediderunt quia tu me misisti. Ego pro eis rogo. Non pro mundo rogo, sed pro his quos dedisti mihi, quia tui sunt. Et mea omnia tua sunt, & tua mea sunt, & clarificatus sum in eis. Et iā non sum in mundo, & in mundo sunt, & ego ad te venio. Pater sancte, serua eos in nomine tuo, quos dedisti mihi, ut sint vnus, sicut & nos. Cū essem cū eis, ego seruabā eos in nomine tuo. Quos dedisti mihi, custodiui, & nemo ex eis perit, nisi filius perditionis, ut scriptura impleatur. Nunc autē ad te venio, & hæc loquor in mundo ut habeant gaudium meū impletum in semetipsis. Ego dedi eis sermonem tuū, & mundus eos odio habuit, quia non sunt de mundo, sicut & ego non sum de mundo: non rogo ut tollas eos de mundo, sed ut serues eos à malo. De mundo non sunt, sicut & ego non sum de mundo. Sanctifica eos in veritate. Sermo tuus veritas est. Sicut tu me misisti in mundum, & ego misi eos in mundū. Et pro eis ego sanctifico me ipsum, ut sint & ipsi sanctificati in veritate. Non pro eis autē rogo tantum, sed & pro eis qui credituri sunt per verbū eorum in me: ut omnes vnū sint, sicut tu pater in me, & ego in te, ut & ipsi in nobis vnū sint: ut credat mundus quia tu me misisti. Et ego claritatem quā dedisti mihi, dedi eis, ut sint vnū sicut & nos vnus sumus. Ego in eis, & tu in me, ut sint consummati in vnū, & cognoscat mundus, quia tu me misisti, & dilexisti eos sicut & me dilexisti. Pater, quos dedisti mihi, volo ut vbi sum ego, & illi sint mecum, ut videant claritatem meā, quam dedisti mihi, quia dilexisti me ante constitutionē mundi. Pater iuste, mundus te non cognouit: ego autem te cognoui, & hi cognouerunt quia tu me misisti. Et notum feci eis nomen tuum, & notum faciam, ut dilectio, qua dilexisti me, in ipsis sit, & ego in ipsis.

HÆC LOCVTVS EST IESVS, &c.] Post adhortationem, præmonitionem & consolationem discipulorum, restabat ut abiturus Dominus, suosque relicturus, eos pro more boni patris familias Deo commendaret, ad quem quamuis ipsi opus non esset oratione, nunc tamen, ut & aliās, orationem eamque ardentem & prolixam habuit, ut & per eam discipulis testatam faceret suam erga ipsos dilectionem, curam & prouidentiam, eorumque in se atque in Deum patrem fiduciam confirmaret, simul etiam ut suo exemplo omnes doceret prædicatores, doctores, & consolatores, doctrinæ & consolationi exhibitæ subiicere preces ad Deū, quibus condidatur & efficax fiat exhibitæ doctrina & cōsolatio. Oraturus autē Dominus oculos subleuat in cœlum, ut & ipso corporis habitu ardens iūctus suorum desiderium insinuarat, atque suo itē exemplo doceret quo habitu corporis nobis sit orandum, oculis scilicet corporalibus in cœlum sublatis aliquando, ut hoc ipso mens moneatur, terrenis abstracta cogitationibus, tota ferri in Deum. Alibi verò Dominus, potissimum dum solus orabat, procidit in faciem, suo nobis exemplo cōmendans, deiectionem animi & cordis contritionem tempore orationis seruandam, & in priuatis secretisq; orationibus, etiam ipso corporis habitu exhibendam, ad fouendam cordis depressionem. Cæterum præfens hæc Christi oratio tribus potissimum

constat partibus. Imprimis enim orat pro sua patriæque gloria & clarificatione, secundò pro discipulis, ac tertio pro fidelibus cæteris qui per illos erant credituri, ordinem sane seruans cōuenientissimum. Nam, inquit Cyrillus, quemadmodū bene agere non ad nostrā, sed ad Dei gloriam debemus, sic quum orandi tēpus adest, gloria primò Dei petenda est. Hoc enim pacto orare nos docuit, dū in orationis, quam discipulos docuit, iniitio dicere iussit. Pater noster, qui es in cœlis, sanctificet nomen tuum. Dicit ergo: Pater venit hora, id est, iam adest tēpus à te prædefinitum pro filij tui glorificatione. Clarifica ergo filium tuum. Porro pater qui filium iam hactenus clarificauerat per admiranda miraculorum opera quæ per illum adiderat, per suum in Iordane testimonium, aliisq; modis, vltius iam ipsum erat clarificaturus, imprimis pro prodigia & admiranda signa quæ tempore passionis sunt adita: deinde per ipsius resurrectione: postea per ascensionem: ac postremum per missionem spiritus, qui toti orbi nomen Christi reddidit gloriosissimum. Quæ omnia includere clarificationē quā nunc Dominus precatur, sed maximè eam quæ erat per ascensionem & sessionem in dextera patris, pater ex eo quod mox dicit: Clarifica me tu pater apud te ipsum claritate quā habui priusquam mundus fieret. Huiusmodi enim Christi clarificatio cœpit quidem in morte ipsius & resurrectione, sed cōsummata est

in ascensione, & quæ hanc secuta est, spiritus missionis, omniumque gentium fide. Eam ergo sui clarificatione hic maxime precatus est, quam insinuauit supra toties dicens Apostolis, vado ad patrem, & ille me clarificabit. Dupliciter autem pater filium clarificauit. primum, claritatem aliquam & gloriam ei addendo, quod fecit donando eum corporis immortalitate, atque humanam eius naturam in caelos subleuando ad sessionem in dextera sua: secundum, claritatem ipsius per Apostolorum prædicationem & spiritus efficaciam hominibus manifestando, quo solo posteriori modo Deus clarificatur aut glorificatur apud homines. Claritati enim Dei in sua natura nihil potest addi, sicut nec demi. Vt autem intelligeremus ipsum non petere suam gloriam, nisi propter gloriam patris, subiicit, ut filius tuus clarificet te. Vbi Græcis additur coniunctio non otiosa, ut & filius tuus clarificet te. Quod non sic est accipiendum, quasi vicissim pater filium, ac deinde filius patrem esset clarificaturus, sed quod per gloriam filij etiam clarificandus esset pater, gloriæ eius auctor & confors. Si tamē Dominus cum dicit, clarifica filium tuum, intelligatur tantum precari eam claritatem quam pater ei contulit, resuscitando eum & sublimando eum in suam dexteram, iam recte intelligitur. Dominum precari suam claritatem, ut ipse clarificatus deinceps clarificet patrem. Postquam enim resurrexit & ascendit in caelos, tum per missum Apostolis spiritum, nomen patris clarum fecit in vniuerso mundo. Sic sanè intellexit Dominus Augustinus scribens hoc modo in istum locum: Si tantummodo mortuus fuisset filius, nec resurrexisset, proculdubio nec à patre clarificatus esset, nec patrem clarificasset: nunc autem resurrectione clarificatus à patre, resurrectionis suæ prædicatione clarificat patrem. Hoc quippe aperit ordo ipse verborum. Clarifica, inquit, filium tuum, ut filius tuus clarificet te, & quam diceret: Resuscita me, ut innotescat toti orbi per me. Hæc ille.

SICUT DEDISTI EI POTESTATEM OMNIS CARNIS, ET OMNE QVOD, &c. Pars hæc satis est obscura, cuius ut genuinam assequamur intelligentiam, sciendum imprimis, quod in illo, ut omne quod dedisti ei, det eis vitam æternam; (quam partem nouæ admodum exponit Caientanus) relationem, eis, refertur relatione secundum rem ad, omne quod dedisti ei, quod ponitur absolute & sine regente dictione, & est sensus, ut omnibus eis quos dedisti ei det vitam æternam. Est ergo in hac locutione phrasis quedam Hebraica, qualis est & in illo Psalmi: Dominus in caelo sedes eius, pro, Ipsi Domini sedes est in caelo. Iam coniunctio, ut, cum dicitur, ut omne quod dedisti ei, &c. secundum Cyrillum & alios quosdam refertur ad illud, Clarifica filium tuum, ut filius tuus clarificet te, ut sit sensus & ordo iste: Clarifica filium tuum, ut filius tuus clarificet te, ut sic omnibus illis quos dedisti ei det vitam æternam, sicut dedisti ei potestatem omnium carnis. Rectius tamen secundum alios refertur ad, sicut dedisti, ut significetur finis propter quem pater filio dedit potestatem omnium carnis. Et est sciendum, quod coniunctio, sicut, non est hic accipienda ut similitudinē denotet, sed potius ut denotet rationem ob quam filius debet patrem clarificare. vnde Euthymius admonet, sicut, positum pro quia. Græcis enim non est *ut*, sed *καθὼς* quod proprie est, iuxta quod, vel ea ratione qua. Sensus ergo est: Da ut filius tuus clarificet te, eo quod dederis ei potestatem omnium carnis, ad hoc ut det vitam æternam omnibus quos dedisti ei. Ad complexiōnem autem huius ratio-

nis oportet etiam adiungere quod Dominus subsumendo subiicit: Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te, &c. Hæc enim sententia etiam adiuncta hic resultat sensus: Quandoquidē o pater dedisti filio potestatem omnium hominum, ad hoc ut electis omnibus daret vitam æternam, & vita æterna consistit in tui cognitione, ideo da ut filius tuus clarificet te, hoc est clarum te & cognitum faciat omnibus quos dedisti ei. Dicitur est autem, potestatem omnium carnis, pro potestate in omni carne, hoc est, in omnibus homines, aut in omne hominum genus. Caro enim synecdochicè ponitur, ut & alias, pro homine. Hanc autem potestatem pater filio dedit secundum eius diuinitatem, generando eum ab æterno: secundum humanitatem verò eius, quod magis facit an propositum, dedit ei, cum humanam naturam in ipso coniunxit diuinitati. Tunc enim hominem illum constituit Dominum omnium hominum, in quos eatenus sibi diabolus imperium & potestatem vindicauerat, & ad hoc eum constituit Dominum, ut electis à morte & diaboli tyrannide ereptis daret vitam æternam. Hanc autem potestatem etsi Christus homo ab initio suæ natiuitatis accepit ad saluandum homines, tum primum tamen eam exeruit, cum sua prædicatione & miraculis quosdam ad se coepit trahere, & perfectius, cum iam in caelos assumptus, per spiritum a se missum totum ad se praxit mundum, diaboli sua spoliis potestate quam prius habebat in homines: sicut & Dauid potestatem quidem & ius imperij in populum Dei accepit ab ea die qua in regem unctus fuit à Samuele, suam tamen potestatem non ostendit, nec ea usus est, nisi post mortem Saulis, & cum primum à tribu Iuda, ac deinde à reliquis tribubus in regem receptus esset, & pro rege habitus. Cæterum per, omne quod pater dedit filio, significantur electi à patre & prædestinati ab æterno, quos in sequentibus aliquoties sibi datos dicit Dominus. Hi enim soli sic dati sunt filio, ut nullum in illos ius habiturus esset diabolus, sed trāsirent in regnum Christi, membra illius effecti, ac illi cohæredes & cōparticipes vitæ æternæ. Hos autem significat per neutrum genus, dicens: omne quod dedisti ei, sicut & Ioannis sexto dixit de eis: Omne quod dat mihi pater, ad me veniet, ut generalior esset sermo, & comprehenderetur plenius omne hominum genus inter electos.

HÆC EST AVTEM VITA AETERNA, V T COGNOSCAN T E SOLVM VERVM DEVM.] Frequenter Dominus loquitur de vita æterna, non solum secundum eam rationem qua habetur in caelis post hanc vitam, sed etiam secundum eum modum quo ex parte habetur in hac vita, ut cum dicit: Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, habet vitam æternam. &: Qui credit in me, habet vitam æternam. Sic ergo & in proposito loquitur de vita æterna, ut communis est & huic & futuræ vitæ vnde non dicit, hæc est vita æterna, ut videant te, sed ut cognoscant te. Vita enim æterna inchoatiuè & imperfectè hic habetur cognoscendo Deum per fidem: habetur autem in caelis perfectè, cognoscendo Deum per visionem. Loquitur autem Dominus de tali proculdubio cognitione Dei, quæ viva sit, & Dei etiam dilectionem adiunctam habeat. vnde Ioannes: Qui, inquit, dicit se nosse Deum, & mandata eius non custodit, mendax est, & veritas in eo non est. Et quoniam hoc loco in Dei cognitione vita æterna consistere dicitur, hinc colligit D. Thomas, beatitudinem hominis in patria essentialiter consistere in actu intellectus, &

non

non in actu voluntatis, hoc est, in visione Dei, non autem in fruitione Dei aut delectatione ex præsentia Dei. Quod & huiusmodi probat ratione; Beatitudo est consecutio ultimi finis & optimi boni, consequimur autem Deum per hoc quod sit præsens nobis per actum intellectus, in illo ergo essentialiter & primò consistit hominis beatitudo. Delectatio autem, qua voluntas in adepto ultimo bono iam quiescit, consecutiue se habet ad visionem Dei qua optimum bonum assequimur & apprehendimus, igitur in ea beatitudo consecutiue consistit, non autem essentialiter. Sanè Aristoteles naturali motus ratione 10. Ethicorum constituit beatitudinem hominis in speculatione optimi speculabilis. Per Ieremiam item loquens Dominus, idem quod hac sententia significauit, felicitatem scilicet hominis in nullo alio consistere quam in Dei cognitione; Non gloriatur, inquit, sapiens in sapientia sua, & non gloriatur fortis in fortitudine sua; & non gloriatur diues in diuitiis suis, sed in hoc gloriatur qui gloriatur, scire & nosse me. Cæterum quoniam de patre hic dicit Dominus, ut cognoscant te solum verum Deum; Arriani hinc colligebant filium non esse verum Deum, sed tantum esse & dici Deum propter eximiam quandam diuinæ naturæ præ aliis omnibus creaturis participationem, contra tamen aperte scripturam 2. Ioan. 5. vbi etiam filius dicitur verus Deus: ut, inquit, sumus in vero filio eius Iesu Christo. Hic est verus Deus, & vita æterna. Sed & in præsentia loco satis significatur filium etiam esse verum Deum. Nam cum in ipsius cognitione etiam dicatur consistere vita æterna, sicut in cognitione patris, & vita æterna necessariò solum sit in summo esse & vero Deo, cōsequitur etiam filium, verum esse Deum, ut qui æternæ vitæ sit largitor. Itaque; D. Augustinus quo hunc locum eripit Arriani, hunc facit verborum istorum ordinem scribens super Ioannem, ut te & quem misisti Iesum Christum, cognoscant solum verum Deum. Verum huc non est necesse confugere, sed dicendum dictionem, solus, hic tantum excludere ea quæ extra patris sunt naturam, & ab ipso sunt res diuersæ, additamque; ad distinguendum patrem à falsis & solo nomine diis, non autem ad distinguendum ipsum à filio & spiritu sancto. Quomodo enim excludi posset filius, cum filius sit in patre, & vnus sit cum eo? Non enim cum dicimus solum hominem intelligere, excludimus animam hominis quæ est in eo. Obseruanda igitur hæc Theologorum regula, quod dictio exclusiua addita alicui in diuinitate personæ, non excludit alias personas, dum sermo est de his quæ sunt Deo essentialia, eo quod omnibus personis vna sit eademque natura. Sic de patre dicit Paulus: Qui solus habet immortalitatem. & Regi seculorum immortalis, inuisibilis, soli Deo honor & gloria. Secus est cum sermo est de his quæ pertinent ad proprietatem alicuius personæ, ut cum dicitur: Solus pater in diuinitate generat, solus filius generatur. Ibi enim dictio exclusiua addita est ad distinctionem aliarum personarum.

EGO TE CLARIFICAUI SVPER TERRAM, OPVS CONSUMMAVI, &c.] Petierat à patre clarificari, nunc ergo iustam esse suam declarat petitionem, meritoque; se in eo quod postulauit exaudiendum, eo quod secundum præceptum patris, ipsum iam prius clarificasset. Clarificasse autem, hoc est clarum & gloriosum effecisse se dicit patrem, quod eum sua prædicatione, miraculis, & con-

uersatione hominibus clarum reddiderit. vnde addit, super terram. Nam in caelis clarificatus iam erat ab initio suis angelis. Apud homines autem etsi in Iudæa ex parte aliqua cognitus esset Deus, non tamen adeo clarè atque celebriter sicut per Christi in mundum aduentum, per quem factum est ut Dei bonitas, potentia atque natura magis innotesceret hominibus, agnoscereturque in diuinitate esse aliquem qui pater esset, & aliquem qui filius. Hinc subiicit: Opus consummaui, quod dedisti mihi, ut faciam. Loquitur autem non de omni opere à patre sibi iniuncto, (necdum eum omnia consummauerat, quia necdum compleuerat hominum redemptionem per instantem mortem perficiendam) sed de opere eatenus sibi iniuncto, de opere scilicet prædicationis Euangelicæ, atque in genere de opere quouis quo usque ad illud tempus per ipsum patris nomen erat glorificandus; & manifestandum hominibus D. Augustinus tamen volens omnino vniuersaliter istud accipi dictum, aut de opere redemptionis istud peculiariter dictum, ad quod potissimum fuit Dominus missus, putat prophético more præteritum positum pro futuro, ut intelligatur se dicere consummasse, quia se breui illud consummatum nouerat. Idem cum dicitur: Ego te clarificaui super terram, præteritum pro futuro positum existimat, hac ratione, quia alioqui significabitur clarificationem patris factam à filio super terram, præcedere clarificationem filij à patre efficiendam, cum prius significauerit Dominus clarificationem filij præcedere clarificationem patris, dicens: Pater clarifica filium tuum ut filius tuus clarificet te. Proinde, ut idè hic significetur quod ibi, putat hunc esse sensum: Ego te clarificabo super terram, opus consummabo quod dedisti mihi, itaque; ut id efficere possim, & ego te vicissim clarificè, clarifica me nunc ea claritate, &c. Verum ut illud, opus consummaui, simplicius accipitur secundum modum prius dictum, ita nec ob illam Augustini rationem necesse est verbum, clarificaui, accipere pro futuro positum. Clarificauerat enim modo prædicto filius patrem, atque; ob id à patre vicissim, erat clarificandus: hæc autem filij clarificatione rursus in patris erat cessura clarificatione maiorem, vnde dixit; ut filius tuus clarificet te. Exposita itaque; causa ob quam meruit petitam assequi clarificationem sui, inserit rursus priorem petitionem, addens & desideratam à se suæ clarificationis modum. Et nunc inquit, hoc est, nunc ergo vicissim etiam tu clarifica me apud te ea claritate quam habui apud te, priusquam mundus fieret. Circa quæ verba occurrit quæstio quomodo Dominus petat clarificari nunc ea claritate quam olim habuit ante mundi constitutionem. Nam secundum humanam naturam, secundum quam adhuc erat clarificandus, non potuit habere eam claritatem quam secundum diuinitatem habuit apud patrem ante mundi constitutionem. Secundum diuinitatem autem semper habuit, nec vnquam amisit eam quam habuit claritatem ante mundi constitutionem. Itaque; D. Augustinus intelligit Dominum hic loqui non de claritate & gloria, quæ re ipsa habuerat ante mundi creationem, sed quæ habuit in Dei prædestinatione: ratione cuius in Apocalypsi agnus dicitur occisus ab exordio mundi; & Paulus Deum nos dicit elegisse in Christo ante mundi constitutionem. Secundum huc ergo intellectum precatur Christus eam sibi homini gloriæ à patre exhiberi re ipsa, quæ apud patrem ante mundum cõditum habuit in eius prædestinatione, hoc est, ad quam olim cum pater prædestinauerat, ordi-

nans se per meritum passionis humanam naturam à verbo assumptam subleuaturum super omnes angelos vsque in dexteram suam. Alij quidam, secundum quod intellexisse videtur D Hilarius libr. 3. de Trinitate, intelligunt Dominum precari sibi secundum humanitatem dari eam claritatem, quam secundum diuinitatem habuit etiam ante mundum conditum, non quod eandem omnino aut æqualem humanitati suæ dari voluerit, sed quod simile, vt sicut ab æterno quatenus Deus apud patrem immortalis fuit, & in dextera eius sedens: ita & secundum hominē immortalis efficeretur, & ad dexteram Dei exaltaretur. Verum simplicius fuerit intelligere Christum precari sibi hominī omnino eandem dari claritatem & gloriam, quam quatenus verbum re ipsa habuit ante mundum, non quod humanitas Christi eius gloriæ esset capax, sed quod suæ personæ quæ iam simul erat homo & Deus, vellet in humana etiam natura dari eam gloriam, quam eatenus tantum habuit in diuina natura, hoc est, vt qui hactenus solum quatenus verbum habuit gloriam diuinitatis, iam eandem etiā haberet quatenus verbū caro, aut quatenus homo Deus. Sic enim oportet intelligere quod Paulus dicit Christo pro sua humiliatione & obedientia datum nomē quod est super omne nomen, vt in nomine eius omne genu flectatur, quod proculdubio est nomen & gloria diuinitatis. Tunc ergo persona Christi, quæ simul homo erat & Deus, in humana natura quæ illo tempore erat adhuc in ignominia & crucifigenda, accepit illam claritatem quam in diuina natura habuit ab æterno, quando humana natura immortalitate donata est, & in cælum sublata, & per coniunctionem sui cum diuina natura in vnitatem personæ, eiuſdem cum illa gloriæ cōfors effecta, ita vt & ab angelis, & ab hominibus persona illa quæ homo erat, Deus agnosceretur, coleretur & adoraretur. Quamquam enim persona Christi quæ homo erat, ab initio incarnationis habuerit claritatem & gloriam diuinitatis, quia simul etiam fuit Deus, tamen per ascensionem nouo quodam modo humana natura in Christo, aut Christus homo eam cœpit habere, quādo humana natura exuta mortalitate in tām sublata est gloriam, qua re declaratum est ipsam in vnitatem personæ cum verbo & filio Dei coniunctam, sicque effectū vt ab angelis simul & hominibus homo ille Deus agnosceretur, & tanquā Deus adoraretur. Duo ergo includuntur in clarificatione illa quam hic sibi à patre impendi filius postulat. Primò, quod per humanæ naturæ exaltationem declaratur homo ille verus etiam esse Deus. Secundò, quod ea ratione efficiatur, vt eum angeli & homines tanquam Deum habeant, colant, & adorent. Sic & intelligendum est quod per ascensionem Christus dicitur sublatus in dexteram patris, quodque ei dicitur datum nomen quod est super omne nomen. Cæterum cum Christus dicit; opus consummaui, quod dedisti mihi vt faciam, verbum, dedisti, simpliciter potest accipi positum pro commissi & iniunxisti, quomodo vulgariter dicere solemus ab aliquo datum alicui quippiam vt faciat, quod ei ab illo iniunctum est & commissum. Diuus Augustinus tamen subtilius intelligit eo verbo significatā Dei gratiam operantem in homine quicquid homo boni facit. Non ait, inquit, iussisti, sed dedisti, vbi commendatur euidenter gratia. Quid enim habet quod non accepit, etiam in vniuerso humana natura? An non accepit, vt nihil mali, sed bona faceret omnia,

A quando in vnitatem personæ suscepta est à verbo, per quod facta sunt omnia?

MANIFESTAUI NOMEN TVVM HOMINIBVS QVOS DEDISTI MIHI, &c.] Exponit iam & declarat Dominus quid sit quod dixit: Ego te clarificaui super terram. Quod enim dixit: Ego te clarificaui exponitur per illud: Manifestaui nomen tuum. Sic enim clarificatur Deus, cum nomen eius, hoc est, bonitas eius, potentia, diuinitas, & alia quæ ei competunt, manifestantur. Quod verò dixit, super terram, declaratur per illud, hominibus quos dedisti mihi de mūdo. Quoniam enim multi erant homines qui claritatem & nomen Dei patris per Christi prædicationem & opera agnosce re noluerunt, cum prius dixerit generaliter se clarificasse patrem suum super terram, nūc restrictius dicit se manifestasse nomen eius hominibus non quibuslibet, sed sibi à patre datis de mūdo, hoc est, è mundanorum hominum consortio & perditorum numero abstractis & electis, significans se proinde patris sui voluntatē adimpleuisse, eo quod nomen eius illis manifestauerit quibus ille nomen suum voluit manifestari. Notat autem potissimum Apostolos, vt ex sequentibus patet, quos quare sibi datos dicat declarat per sequentia, cum dicit: Tui erant; non solum ratione creationis (sic enim omnes homines illius erant) sed potissimum ratione prædestinationis ab æterno, per quam illi non pertinebant ad mundum & perditorum hominum numerum, sed inter filios Dei erant ascripti. Hoc est ergo quod dicit: Ex tua prædestinatione ab æterno non erant de hoc mūdo, sed erant tui, & quia erant tui, ideo vt per me salui fierent, eos à mūdo segregatos mihi dedisti, cui commune esse voluisti quicquid tuum erat. Dedisti autem, dum tua æterna prædestinatione mihi eos deputasti, dumque tua vocatōne & gratia eos ad me traxisti. Cæterum vt ostenderet hos non frustra sibi datos à patre, siue vt declararet verū esse quod dixit se nomen patris illis manifestum fecisse, subiicit: Et sermonem tuum seruauerunt, hoc est, sermonem & doctrinam non tam meam, quam tuam, vt pote quam ex te & tuo nomine illis tradidi, non vt alij abiecerunt, sed receperunt, receptumque constanter tenuerunt. Id verum esse declarat per sequentia, cum dicit: Nunc cognouerunt quia omnia quæ dedisti mihi, abs te sunt. Atque id rursus per sequentia manifestat dicens, quia verba quæ mihi hominī dedisti aliis prædicanda, dedi eis, nihil extra præscriptum docens, & ipsi ea verba acceperunt tanquam abs te profecta, vnde & verè cognouerunt quod à me ipso non venerim, sed quod à te exiui, hoc est, crediderunt quod tu me miseris in mundum ad prædicandum. Vt enim significaret Dominus de quali cognitione locutus sit, cum dicit: Cognouerunt verè quia à te exiui, nempe quod non de cognitione euidentis, sed de cognitione fidei, & vt etiam significaret quid sit: à te exiui, subiicit, & crediderunt quia tu me misisti.

EGO PRO EIS ROGO NON PRO MUNDO, SED PRO HIS.] Post orationem pro se factam, & commendationem suorum subintroducens, oportune iam etiā subiungit orationem pro suis, idque non quod de patris sui dubitaret voluntate, sed verum se hominē declarans, & oratione sua mæstos discipulorū animos erigere & in fiducia confirmare volens: Ego, inquit, pro eis rogo, quasi dicat: Et quoniam hi quibus nomen tuū manifestaui, tā vniuersis

minibus tibi meritò debent esse cōmendati, nepe quia tui erant, quia eos mihi de mūdo dedisti, quia sermonem tuum receperunt & tenuerunt, credentes me à te missum, ideo etiā pro eis rogo. Vnde subiicit: Non pro mūdo rogo, hoc est, hominibus mundanis & perditis, sed pro his quos dedisti mihi. Quod autē sequitur, quia tui sunt, potest referri vel ad id quod proximè præcedit, pro his quos dedisti mihi, & intelligatur reddi ratio quare pater illos filio dederit. Quia enim patris erant, & pater omnia sua filio facit communia, ideo illos filio dedit. Vel potius illud refertur ad illud. Ego pro eis rogo, vt reddatur ratio cur pro eis peculiariter oret, & non pro mūdo. Triplicem enim causam videtur hic innuere Dominus suæ pro illis ad patrem orationis. Primū, quia patris erant. Secundò, quia clarificatus erat in eis, propterea quod magnam aliquā & eximiam de ipso habebat existimationem, credentes ipsum esse filium Dei & Messiam, vnde idonei erant per quos per vniuersum orbem etiam apud alios clarus fieret. Tertio, quia cum iam ipse mundū erat relicurus, & ad patrem iturus, illi adhuc in mūdo erant permansuri, vnde nō per se ipsum, sed per illos clarificandus erat deinceps apud alios, nec per ipsius corporalem, vt hactenus, seruandi erant præsentiam, sed Dei spiritali indigebat custodia & cura. Illud autē: Et mea omnia tua sunt, & tua mea sunt; obiter inter rationes suæ pro Apostolis peculiaris orationis interiectum est, ad obuiandū quæ obici poterant questionibus. Quoniam enim dixerat eos qui sibi à patre dati erant, esse patris, querere quis poterat, quomodo patris sunt si tibi ab illo sunt dati? ideoque subiicit. Et mea omnia tua sunt. Et quoniam eos qui patris erant sibi à patre datos dixit, existimare quis poterat eos aliquando ab eius principatu fuisse alienos, & ex varia patris possessione hos singulariter ipsum à patre nuper suscepisse, ideoque addidit; & tua mea sunt. Hoc est ergo quod dicit Dominus. Non pro mūdo pater, sed pro his quos è mūdo segregatos mihi dedisti, te peculiariter rogo, idque variis nominibus. Primū, quia tui sunt, vnde peculiarè illis curam debes. Neque verò mirari quis debet quod tuos adhuc esse dicam quos mihi à te datos cōfiteor, sicut nec suspicari quis debet quedā tua à te sic mihi data, vt nuper mea esse cœperint, aut vt quædam tibi propria seruaueris, eo quod dicat hos tuos te mihi dedisse. Omnia enim mea tua sunt, quia sic à te omnia quæ habeo accepi, vt tamē à te illa nō alienaueris: & rursus omnia tua mea sunt, vt nihil tibi propriū seruaueris, sed per naturæ cōmunicationem omnia etiā tua mihi feceris cōmunia. Iam & ideo pro illis peculiariter te oro, quia iā ex aliqua parte glorificatus sum in eis, eo quod me Christū agnoscat, vnde ipsorum erit ad id adlaborare, quo & in aliis electis per orbem dispersis glorificer. Accedit his, quod me iam hinc discessuro, eosque relicuro per quæ hactenus protecti sunt & seruati, ipsi adhuc in mūdo hoc maligno sunt permansuri, propter quod tua illis protectione & custodia singulariter opus est, vt in eo quod esse cœperunt persistant, & munus quod illis post me incumbit, difficile sanè, obire rectè valeat. Dicit autē Dominus: Iā nō sum in mūdo; quia iam iam imminet tēpus, vt transiret ex hoc mūdo ad patrem, & iam passionem suam post exitum Iudæ auspiciat, veluti in itinere erat quo pergebat ad patrem, ad quem per crucem & passionem pergebat, vnde veluti exponens quomodo se dicat iā non esse in mūdo, subiicit, & ego ad te venio.

A PATER SANCTE SERVA EOS IN NOMINE TVO QVOS, &c.] Post causas peculiaris suæ pro illis orationis, aperit nunc quid eis petat. Et primū, quoniam eos erat secundum præsentiam relicurus corporalem, petit eorum custodiam & seruationem. Non simpliciter autem nunc patrem appellat, sed oportune adiecit epichetum, sancte, vt quoniam mox sanctificationem suorum erat postulaturus, omnis eum sanctitatis declararet autorē. Serua, inquit, eos ab omni malo, serua eos in bono quod amplexi sunt. Serua, inquam, eos per nomen tuum, hoc est, per tuam virtutem & bonitatem, quos dedisti mihi. Frequenter autem eos sibi datos dicit à patre, vt discant quod patri placeat & curæ sint, quodque non vt alienus veniens eos seduxerit, & ad se traxerit, sed vt proprios acceperit. Hoc verò loco oportune sibi rursus datos dicit, vt orationem suam pro illis patri commendatiorem faciat, aut, vt verius dicam, vt eam patri commendatam fore & gratā discipulis insinuet. Quorsum autem eos velit patris virtute seruari, & ad quem finem, aperit cum subiicit: Vt, tua scilicet virtute seruati, sint vnum inter se & in nobis, sicut & nos vnū sumus inter nos. Sicut enim discipulis superius potissimum mutuam mandauit seruare dilectionem, ita hic eis & omnibus electis postulat potissimum vnitatem, fidei scilicet & dilectionis, ita vt secundum Paulū id ipsum sentientes, & seruantes vnitatem spiritus in vinculo pacis. Sicut autē in aliis sint locis vbi humana diuinis cōparantur, ita & hoc loco coniunctio, sicut, nō omnimodā denotat similitudinē, sed aliqualem. Non enim inter homines tāta potest esse vnitatis, quanta est inter patrē & filium in diuinitate, inter quos vt est omnimoda naturæ & essentia vnitatis, ita vt voluntatis atque sententiæ, cū inter homines sicut non est omnimoda naturæ identitas & vnitatis, quia inter eos tantū est identitas specifica, nō autē indiuidualis: ita nec inter eos facile est reperire plenariā animorum vnitatem, sed in plerisque rebus, etiā in hominibus alioqui sibi bene consentientibus, verū est illud prouerbij: Quot capita, tot sensus. Cum ergo optat suos vnum esse sicut cum patre ipse vnum erat, optat suos imitari vnitatem illam diuinam, vt vnitatis imitatione, diuinitas etiam profectiois, quatenus capaces erant, fiant participes. Cum autem ea adiectione, sicut & nos exemplar significet vnitatis, quod eos imitari cupiat, simul etiam significat non quamlibet eis precari vnitatem. Est enim vnitatis quædam etiam inter eos qui in malo coniuncti sunt, qui dicunt apud Sapientem: Sortem mitte nobiscū, marsupium vnum sit omnium nostrum. Est & vnitatis quædam inter eos qui sese humano quodam etiam honesto diligunt amore. At Christus suis precatur perfectiorem vnitatem, diuinam scilicet, quæ eos vnus eiusdemque faciat voluntatis & sententiæ in rebus diuinis, in quibus eorū salus sit sita æterna: quæ fidelium vnitatis quanta sit, ex Paulo discere licet, qui per fidem in Christum & mutuam dilectionem fideles docet tanquam diuersa membra sub Christo capite in vnum coaluisse corpus, quod Ecclesiā vocat, & corpus Christi. Hanc autem vnitatem vt in hac oratione Christus vnice suis est precatus, vt pote extra quam nemini est salus quæque ad superandum mundū maximè erat necessaria & efficax, ita & Paulus ad hanc vbiq; sollicitè prouocat. Corinthiis enim scribens in principio dicit: Obsecro vos fratres per nomen Domini nostri Iesu Christi, vt

idipsum dicatis omnes, & non fiat in vobis schismata, sicutis autem perfecti in eodem sensu, & in eadem sententia. Ita & Ephesios orat ut sint solliciti seruare vnitatem spiritus in vinculo pacis, ad quod ut magis eos prouocet, subiicit: Vnū corpus, vnus spiritus, sicuti vocati estis in vna spe vocationis vestrae. Vnus Dominus, vna fides, vnum baptisma, vnus Deus & pater omnium.

Eph. 4.

CUM ESSEM CUM EIS, &c.] Post propositam patri pro suis petitione, necessitatem nunc aperit suae petitionis, idque duplici causa declarat: primum ob suum discessum, secundum propter odium mundi. Ideo, inquit, nunc te necessario oro ut eos qui sibi seruandis non sufficiunt sua virtute, tu serues tua virtute, quia quoad hactenus fui cum eis secundum praesentiam corporalem, ego per illam praesentiam seruauit eos: at nunc ad te venio, vnde illis posthac mea praesentia destitutis, opus erit tua protectione atque custodia. Caeterum, ut recte admonuit diuus Augustinus, non est hic locus tam carnaliter accipiendus, velut vicissim suos seruauerint pater & filius, & filius praesens Apostolis corporaliter eos seruauerit sine patre, eoque absente pater seruauerit sine filio. nec ad consolationem suorum discipulorum Dominus haec humano more locutus est, ut qui per praesentiam Domini se hactenus seruatos experti fuerunt, ob illius abitum non fluctuarent animo, nec desperaret se seruandos etiam illo absente. Quod enim ipse filius sine patre suos non seruauerat cum illis corporaliter praesens erat, sed eadem virtute seruauerat qua eos se absente seruari postulat, significat aperte, cum sicut prius rogauerat, ut pater eos seruaret in nomine suo, ita in eodem nomine se nunc dicit eos hactenus seruasse. Quodque dispensatorie tantum & ad suorum consolationem haec sic locutus sit, aperte testatur, cum dicit: haec loquor in mundo: priusquam scilicet plane ab eis secundum corpus ablatum sum, ut habeant gaudium meum impletum in semetipsis, hoc est, ut gaudium quod de me habent, per meum abitum non diminuatur in eis, sed impleatur, augeatur & perficiatur, dum audiunt me semper eorum gerere curam, & per me eos non destituendos tua custodia, dum destituentur mea praesentia. Aut ut gaudium meum, hoc est, gaudium tale quale ego habeo in patris erga me dilectione, & quale ex meo munere coepit esse in ipsis, non deficiat in ipsis, sed impleatur. Secundum hanc enim expositionem proprie hic Christus dicit gaudium meum, cum alioqui impropria erit locutio. Illud tamen, in nomine tuo, cum dicitur, ego seruabam eos in nomine tuo; quod iam expositum est, sicut supra cum dicitur: seruauit eos in nomine tuo; posset etiam accipi ut sit sensus: ego seruabam eos tua causa, quia: scilicet eos mihi credidisti, & praecipisti eos seruari. Illo enim modo parte illam se declarat intellexisse quidem, dum sic habet in Paraphrasib. Studui illos seruare veluti tuos & abs te mihi concreditos. Verum si istud significare voluisset Dominus, dicens illi superius videbatur: Pater seruauit eos in nomine meo, ut sicut ego eos hactenus seruauit tua causa tuoque intuitu, ita posthac eos mea serues causa & propter me. Nisi etiam ibi; Pater, seruauit eos in nomine tuo; accipiamus illud, in nomine tuo, pro propter te, & tua causa, ut sit sensus: Sicut quoad hactenus fui cum eis, ego eos propter te seruauit, quia scilicet mihi eos commisisti seruandos te oro pater ut deinceps eos serues propter te ipsum, nimirum quia tui sunt, tibi; in eis est be-

ne placitum ex gratuita tua electione. Ideo enim videri potest ibi additum, quos dedisti mihi, veluti ratio ob quam suo nomine eos seruare merito deberet. Secundum hunc intellectum, hac parte: Cum essem cum eis, ego seruabam eos in nomine tuo, non tantum significatur necessitas petita iam a patre conseruationis suorum, sed etiam insinuat ratio prouocatiua ad impetrandum quod petebatur. Si enim filius nomine patris datos sibi ab illo seruauit, conueniebat ut & pater suo ipsius nomine eosdem deinceps seruaret. Huic intelligentiae bene conuenit quod subiungit Dominus: Quos dedisti mihi, ego custodiui. Illa enim repetitione explicare videtur quod dixit: ego seruabam eos in nomine tuo, nimirum quia ego ob id eos tam studiosè custodiui, eo quod tu eos mihi de disti, & intellexi tuos esse, mihi que ad saluandum concreditos. Sua ergo obedientia, suaque intuitu paternae voluntatis diligentia, veluti prouocat patrem ad petitam suorum conseruationem. Seruauit autem suos Dominus tanquam homo, cum illis praesens esset, partim doctrina sua & salutaribus monitis, partim exemplo & conuersatione vitae suae atque operatione miraculorum; partim etiam corporalibus officiis, prospiciens eis ne quid deesset, ne quid noceret. Caeterum quoniam inter Apostolos vnus perierat Iudas, ne huius perditio sibi imputari posset, subiicit Dominus: Et nemo ex illis periiit, nisi filius perditionis, hoc est, homo perditioni olim destinatus. Phrasia est enim Hebraica, sicut filius mortis, filius gehennae. Significat ergo non sua illum periisse culpa aut negligentia, cum perditioni iam olim ob sua merita fuerit deputatus nec vere fuisse de suorum & filiorum Dei numero qui seruandi fuerant cum filius fuerit perditionis. Addit autem quod magis adhuc se a culpa liberat; ut scriptura impleatur, Dauidis scilicet, qui frequenter eius praedicat perditionem, sed maxime Psal. 108, ut patet ex Petri explicatione Act. 1. Videtur autem coniunctio, ut, sicut & in aliis similibus locis, rursum accipi consequiue & non proprie finem designare. Non enim ideo periiit ut scriptura impleatur, sed, quia periturus erat, scriptura illud praedixit; quanquam finaliter accipi possit, si accipiamus designari finem non propter quem absolute periiit, sed propter quem praedicta & prauiam eius perditionem Deus permisit.

Ego dedi eis sermonem tuum &c. [Alteram nunc indicat causam, ob quam & necessaria eis erat custodia patris, & dignum atque iustum ut a patre seruarentur, nimirum quod odio haberetur a mundo, idque propter patrem, quia propter sermonem ipsius. Ego, inquit, dedi eis sermonem tuum, hoc est, doctrinam non meam, sed quam a te accepi, ego eis tradidi, & ob id mundus eos odio habuit, habebitque semper, nam in praeterito etiam futurum est intelligendum (quia per sermonem tuum quem eis tradidi, & ipsi receperunt, non sunt iam amplius de mundo, hoc est, non sapiunt quae mundi sunt, sed alio quam mundani homines rapiuntur & aguntur spiritu, nec sunt amplius de numero mundanorum hominum, atque ob id mundani homines tanquam sibi dissimiles & contrarios persequuntur & persequuntur, sicut ego non sum de mundo, & ob id mundi persecutiones patior. Necessarium est ergo simul & iustum, ut contra tam graue odium, quod tuo nomine patientur, tu eis adsis, seruans eos & protegens. Ne enim propterea quod mundum dixit eos odisse, quodque de mundo non sunt, videtur desiderare ut secum iam a mundo tolle

tolerentur, aut ne sibi hoc iam ob illas causas desiderandum putarent discipuli, sed significaret se illa dixisse tanquam rationes desideratae a se conseruationis illorum, subiicit: Non rogo ut tollas eos de mundo; quasi dicat: Non ob id dico quod mundus eos odio habet, quodque de mundo non sunt, sicut nec ego, quod cupiam ut eos modo mecum tollas secundum corpus de mundo. Adhuc enim necesse est ut in mundo permaneant, tum ut aduersitatibus probentur, tum ut post me sermonem tuum a me illis traditum longe lateque; aliis praedicent. Sed id a te cupio, ut quoniam mundi odium perpeti necessario debent, contra quod per se fortes satis esse non poterunt, & quoniam in mundo eis viuendum erit in medio nationis prauae & peruersae, tu eos serues a malo, non ut nullum malum aut incommodum sentiant, sed ut ne per persecutiones & odia mundi abalienentur a tuo sermone, aut consortio prauorum contaminentur a nobis desciscerent. Id enim sine tuo praesidio vitare non poterunt, tot insulcibus impetiri, & nunc quidem persecutionibus mundi pressi, nunc voluptatibus mundi illecti. Additur autem apud Graecos dictioni *πονηρος*, id est, malo, articulus *της*, sicut & cum in oratione Dominica dicitur: Sed libera nos a malo, vnde quidam hic, sicut & ibi, intelligunt peculiariter designatum diabolium, ut precetur Christus suos seruari a malo illo mundi principe satana, ne vel per persecutionum terribilitatem, vel per voluptatum illecebras in eius rursum veniant potestatem. Rursum autem repetit Dominus id quod mox semel dixit: De mundo non sunt, sicut & ego non sum de mundo. Nec est inutilis haec repetitio. Hac enim repetitione secundum Euthymium firmare voluit discipulorum animos contra odium mundi, ne turbarentur si odio haberentur, scientes omnino contrariam esse virtuti malitiam, atque huiusmodi laudem ipsorum apud patrem, animos eorum erigebat. Magis tamen videtur istud Dominus repetiuisse, ut quemadmodum indicat Augustinus, commode subiiceret illud quod sequitur. Sanctifica eos in veritate. Quoniam enim non est satis a malo seruari, nisi quis etiam sanctus efficiatur, virtutibusque ornatur: aut quoniam non potest quis seruari a malo & contagio huius seculi, nisi per diuinam veritatem sanctificetur, ideo postquam orauit ut a malo eos seruaret pater, subiicit orando ut eos per veritatem suam sanctificaret. Atque ut id commodè subiiceret, praemittit: De mundo non sunt, sicut & ego non sum de mundo. Itaque sensus est: Non sunt de mundo, sicut nec ego, proinde sicut ego tibi sanctus sum, quia de mundo non sum, ita & tu eos sanctos efficit, tibi; addictos, idque per veritatem doctrinae tuae Evangelicae. Sic enim eos seruaueris a malo & contagio huius mundi, a quo praeseruantur quotquot doctrina tua imbuti fuerint, & in sanctitate confirmati. Sicut enim supra dixit suos esse mundos propter sermonem quem locutus erat illis: ita nunc dicit eos per sermonem illum, hoc est, doctrinam Evangelicam sanctificandos, hoc est, in sanctitate & puritate a contagio huius seculi perficiendos & confirmandos. Sic enim accipi debet quod precatur eos sanctificari, iuxta illud Apocal. Qui sanctus est, sanctificetur adhuc. Nam alioqui iam sancti erant Apostoli in veritate, quia non erant de mundo, & mundi erant propter sermonem quem illis locutus fuerat. Quod autem per veritatem hoc loco doctrina Evangelica, quae homines sanctificat, &

Apo. 22.

sanctificando eos a malo seruat, sit intelligenda, manifestat Dominus cum subiicit: Sermo tuus veritas est. Et bene quidem singulariter sermonem illum quem per se filium pater locutus est, veritatem addit, ad distinctionem ipsius & a doctrina atque sapientia mundi, & a doctrina legis Moisaica: Mundi enim sapientia plurimum habet admixtum falsitatis. Moisaica lex rerum umbris est involuta; At sermo Euangelicus pura veritas est, non habens fucos, nec umbrarum typos. Duplicem autem subiicit Dominus causam, ob quam merito pater petita sanctificationem Apostolis praestare debeat. Alteram, cum dicit: Sicut tu me misisti in mundum, ita & ego eos misi in mundum. Hoc est, sicut tu me misisti in mundum ad praedicandum veritatem tuam, ad arguendum mundum de suis sceleribus: ita & ego eadem de causa eos iam coepi mittere in mundum quoniam ergo in mundo & inter mundanos eis conuersandum erit, idque ad praedicandum Euangelij veritatem, opus illis est, ut per te sanctificentur in veritate tua, ne corrumpantur eorum consortio, inter quos eis erit viuendum, & immoti persistant contra exorturas in illos a mundo perfectiones, atque pure syncerèque veritatem tuam doceant. Non enim facile potest veritatem tuam mundo pure praedicare, qui ipse mundanis fuerit affectibus obnoxius. Alteram causam reddit, cum dicit: Et pro eis ego sanctifico meipsum, hoc est, meipsum iam iam offeram tibi in sanctam hostiam, ut & ipsi a contagio prophani mundi magis magisque purgati sanctificentur amplius per veritatem tuam. Congruum est ergo ut oblationis meae intuitu, eis quam peto veritatis sanctificationem praestes. Dicit autem Dominus se sanctificare seipsum, pro eo quod est immolare & offerre seipsum, quia cum sanctum proprie dicatur quod Deo consecratum est & deputatum, atque a prophano usu separatum, in veteri lege sanctificari dicebantur animalia, cum deputabantur in hostias Deo offerendas, aut cum Deo offererentur.

NON PRO EIS AVTEM ROGO TANTUM, SED ET PRO EIS QUI CREDITURI.] Postquam primum pro se, deinde pro Apostolis qui in suum locum erant post se successuri orauit, orat iam tertio & pro reliquis fidelibus, hac orationis parte, non solum magnam consolationis occasionem nobis relinquens, sed etiam ipsis Apostolis, dum significat eos multos habituros discipulos, nec sic mundum eos odio habiturum, quin ex mundo multi etiam eos sint sequuturi. Hac autem orationis suae parte pro omnibus orauit fidelibus, qui usque ad finem mundi futuri sunt. Omnes enim hi, etsi non viderint nec audierint Apostolos docentes, tamen per verbum & doctrinam eorum hactenus crediderunt & credent, quam ab Apostolis primo post Christum acceptam, Ecclesia hactenus conseruauit, tradetque posteris usque ad finem seculi. Quod si de Paulo quis quaerat sub qua orationis parte comprehendatur, eo quod se dicat non ab hominibus edoctum, sed per Iesum Christum. Dicit potest secundum Augustinum etiam ipsum sub hac secunda orationis parte comprehensum, quia per illud idem verbum credidit, quod Apostoli praedicauerunt, etsi illud non acceperit ab Apostolis, sed immediate a Iesu Christo: quanquam & ad priorem orationis partem intelligi possit pertinere, ut qui Apostolis annumerari meruit, & electus sit non ut per alios crederet, sed ut per ipsum a Domino edoctum alij crederent. Et quid pro Apostolis primis

Galat. 3.

fidei predicationibus Dominus plura explicitè orauit, quàm modò pro reliquis fidelibus, eo quòd & imprimis orandum sit, & plura precanda pro his quibus maiora negotia regni Dei committuntur. Nunc tamè pro reliquis fidelibus etiam idem illud præt quod prius pro Apostolis orauit: & omnibus est maximè necessarium: Vt, inquit, omnes, scilicet & qui credituri sunt, & qui modò credunt, hi mei discipuli sint vnum. Et exemplar huius vnitate rursum repetens, magisq; explicans de quali loquatur vnitate: Sicut, inquit, tu pater in me & ego in te, per omnimodam naturæ & voluntatis vnitatem, vt sic etiam ipsi sint inter se vnū, sed in nobis. Hac enim adiectione non quamlibet se illis insinuat precari vnitatem, sed eam qua fideles consentiant in Deo, idem scilicet cum Deo & in Deo sentientes, & volentes. Augustinus tamen illud, in nobis, intelligit positum pro, per nos & per gratiam nostram. Ideo, inquit, addidit quod dixit, in nobis, vt quod vnum efficitur fidelissima charitate, gratiæ dei nouerimus tribuendum esse non nobis. Cæterum dubitari potest circa illud quod sequitur, vt credat mundus quia tu me misisti. Prius enim mox dixit se non rogare pro mundo, nunc verò rogat pro illo. Ad quod respondit Augustinus mundum hic non accipi sicut prius. Superius enim mundum dici ratione reprobatorum, hic verò ratione eorum qui ex infidelitate ad fidem erant conuertendi. Ecce, inquit, qui dixerat: Non pro mundo rogo; pro mudo rogo vt credat, quoniam est mudo de quo scriptum est: Ne cum hoc mundo damnemur. Pro isto mundo non rogat, neq; enim quo sit prædestinatus ignorat. Et est mundus de quo scriptum est: Non enim venit filius hominis vt iudicet mundum, sed vt saluetur mundus per ipsum. Pro isto mundo rogat dicens: Vt credat mundus quia tu me misisti. Hæc ille. Sed iam & alia oritur quæstio, quam mouet D. Augustinus. Orat enim Dominus vt omnes credituri vnū sint ad hoc vt mundus credat. Cùm ergo mundus quæ vult credere sit de numero creditororū quos vult esse vnum, quomodo optat omnes credituros vnū esse, ad hoc vt mundus credat? Omnibus enim credituris vnum existentibus, non restabit vt mundus credat. Hanc difficultatem vt soluat D. Augustinus, putat hanc partem, vt mundus credat; non referendam ad id quod præcedit; vt & ipsis in nobis vnum sint; ita vt significetur mundi fidem, finem esse vnitate & perfectionis petitiæ, sed nouam esse orationem, atq; repetendum semper verbum, rogo ad coniunctionem, vt hic ter positam, hoc modo: Rogo vt omnes vnum sint, rogo te vt & ipsi vnum sint in nobis, rogo te vt mundus credat; vt hac vltima parte significetur quomodo fieri possit vt quos dicit credituros, vnum fiant, nempe per communem fidem. Verum non est necesse huc confugere. Quamquam enim mundus credens sit de numero creditororū pro quibus Dominus orat vt sint vnū credituri tamen omnes non eodem simul tempore erant credituri, sed quibusdam credentibus, alij eorum fide & vnitate permoti, ex infidelitate ad fidem erant & erunt semper pertrahendi. Bene autem Dominus orat vt fideles sint vnum, ad hoc vt mundus credat, & agnoscat se à patre missum. Ex vnitate enim & concordia fidei & doctrinæ fidelium inter se, maximè euadit manifestum Christi doctrinam à Deo profectam, ipsumq; venisse à Deo missum magistrum. Videndum autem num mundus hic accipi possit etiā sicut prius pro reprobis

vt intelligatur Dominus loqui hic de fide non quæ per dilectionem operatur, sed quali credūt demones conuicti veritate. quali & plerique credūt homines nomine tenus Christiani. Hi enim vnitate & concordia virorum fidelium coguntur, & conuincuntur, vt vel inuiti credant & agnoscant Dominū à Deo profectum. Innotescit enim, teste Paulo, principibus & potestatibus in cœlestibus per Ecclesiā multiformis sapientia Dei, quod de dæmonibus dictum intelligunt plerique ad Ephes. 3.

ET EGO CLARITATEM QVAM DEDISTI MIHI, DEDI EIS, VT SINT, &c.] D. Augustinus locum hūc intelligit de claritate & gloria immortalitatis vitæ æternæ, eamq; patrem dedisse filio, & filium fidelibus, ratione prædestinationis, quomodo supra intellexit illud, clarifica me claritate quam habui priusquam mundus fieret. D. Chrysostomus, & qui eum sequuntur Theophylactus & Euthymius, intelligunt de gloria signorū & miraculorum. Conuenientius tamen videtur intelligi de gloria filiationis diuinæ, & cōsortij, atque participationis diuinæ naturæ, vt significet Dominus se qui à patre acceperat vt filius Dei esset per naturā, dedisse etiam Apostolis vt & ipsi atque omnes fideles filij Dei dicerentur & essent per gratiā, quæ maxima est & fidelibus omnibus communis claritas & gloria. De hac filij claritate dixit Ioannes supra capite suo primo: Vidimus gloriā eius, gloriā quasi vniuersi à patre. Eandē claritatē pro capacitate ipsorū datā à Christo fidelibus significat eodē loco dicens: Quotquot autem receperūt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri. De hac claritate si locus hic accipiatur, optimè subiungitur, vt sint vnum sicut & nos vnū sumus. Per hoc enim quod per Christum fideles facti sunt filij Dei & diuinæ cōsortes naturæ, vnum facti sunt in Deo, sicut pater & filius in diuinitate vnum sunt per naturæ communionē. Huic sensui cōuenit quod sequitur: Ego in eis & tu in me, vt sint cōsummati in vnū. Sic enim hac parte explicabitur iam dicta sententiā quod omnino hic videtur voluisse Dominus. Ego, inquit, in eis sum per gratiā meam & fidem eorum in me. Habitat enim secundum Paulum Christus per fidem in cordibus nostris, vnumque eū fidelibus efficitur. Dicit ergo, ego in eis sum, sicut tu pater es in me per naturæ communionem, sicque dedi eis claritatē quā tu dedisti mihi, ad hoc vt sint cōsummati in vnum, hoc est, perfecti in vnitate & concordia, non solū in futura vita quando perfectissima erit fidelium concordia, sed etiam in præsentī, pro modo & statu huius vitæ. Non enim solū loquitur Dominus de ea perfectione quæ erit post hanc vitam, sed etiam & maximè de ea quā fideles habent aut habere meritò deberent in hac vita, ita vt per omnia cōsentiant in his quæ sunt fidei & Dei. Ad hanc enim adhortatus Corinthios Paulus, dicens: Sitis perfecti in eodē sensu, & in eadē sententiā. Rursum autē repetit. Dominus fructum, qui ex vnitate fidelium fit peruenturus ad mundū, latius iam illū prosequens. Et, inquit, mundus videns meorum vnitatem stabilem & planè diuinā, agnoscat & quod tu me quem illi prædicabunt miseris, & quod tu illos tali prosequaris dilectione quali me prosecutus es semper, eo quod tuum spiritum per illos potenter exerueris sicut per me, atq; variis modis declaraueris illos tibi vnice charos esse, & tanquam filios dilectos. Frequenter autem Dominus cōparat vnitate suā cum patre, & dilectionem patris erga eum vnitate

1. Cor. 1

vnitate fidelium quam habent in Deo, & dilectione patris erga eos, quamquam huiusmodi similitudines velle sint inæquales, vt mentes Apostolorum magis attolleret & consolaretur, dum audiunt sua diuinis componi, & assimilari. Quomodo enim non consolabitur fideles, quod audiunt se in Deo vnū esse, sicut vnum sunt pater & filius, seque diligere à patre sicut filius ille charissimus ab eo diligebatur, in quo sibi fuit vnice complacitum?

PATER QVQS DEDISTI MIHI, VOLO VT VBI SVM EGO, ET ILLI.] Postquam precatus est suis Dominus id quod in præsentī eis erat necessarium vita, precatur eis modò & gloriæ atq; felicitatis post hanc vitā confortium, magnā etiam hac ratione ipsis consolationem relinquens, quod hinc intelligerent se non perpetuò ab ipso separandum, de cuius recessu nō parū iam dolebant. Sicut enim superiori orationis parte dolorē de suo abitu mitigauit custodia patris quam significauit illis adfuturam; ita nunc eundem mitigat, significās eos aliquando sibi rursus coniungendos, idq; non amplius in tentationibus ferendis, sed in gloriæ confortio. Docemur autem hac Christi oratione quæ quo ordino petēda nobis sint, imprimis scilicet pro præsentī vita gratiam Dei qua seruemur à malo in periculoso hoc mundo, & sanctificemur in veritate Dei, ac deinde pro futura vita gloriæ Christi confortium. Gratiam enim & gloriā dabit Dominus, inquit Psalmista. Cæterum Cùm dicit hic: Quos dedisti mihi; quamquā intelligi possit omnes his verbis complexus fideles, quia omnes ei dati erant ab æterno per prædestinationem, peculiariter tamen de Apostolis, ad quorum consolationē hæc tum loquebatur, istud dixisse videtur sicuti prius semper. De his enim & mox iam locutus est dicens: Ego in eis, &c. & mox in sequentibus, eum dicit: Et hi cognouerunt te. Hi dati erant Christo iam non solū per prædestinationem, sed etiam per vocationem. Quod dicit, volo, quamquam aliqui non malè intelligant designare Christi apud patrem auctoritatem, simpliciter tamen fuerit secundum phrasim Hebraicam, sicut sæpius, accipere positum pro cupio, desidero, opto. Cùm dicit; vt vbi ego sum; & illi sint mecum; cœlum designat, vbi non solū breui futuro erat secundum humanam naturam, sed iam verè etiam erat secundum diuinam, vt non sit necesse verbum, sum, accipere pro futuro, ero. Sic enim modo dixit, vbi ego sum, sicut supra dixit: Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo, filius hominis qui est in cœlo. Nec dicit: Vbi cūq; ego sum, sed vbi ego sum, nimirū in cœlo, vbi peculiari quodā modo Deus est tanquā in proprio suo loco, cum sit alioqui vbiq;. Nisi enim huiusmodi restrictione indiffinitā hanc sententiā intelligamus, nec impleta erit hæc oratio in fidelibus, quia nō sunt vbiq; est Christus, cum sit ille vbiq; & implebitur etiam in infidelibus, quia illi sunt vbi est Christus, cum ille vbiq; existens etiā sit in inferno. D. Augustinus subtiliter annotauit non simpliciter dictum esse: Et illi sint vbi ego sum; quod hoc etiam impiis competit: sed, illi sint mecum; quod impiis non competit. Sicut, inquit, cæcus etiam si ibi sit vbi lux est, nō tamen ipse est cum luce, sed absens est à præsentē: ita infidelis atq; impius, atque etiam si fidelis & pius, nondum tamen ad intuentum lumen sapiētīe idoneus, etiam si esse nusquam possit vbi nō sit & Christus, non est tamen ipse cum Christo duntaxat per speciem. Quorsum autem velit eos esse secum, signi-

1. Cor. 1

fiat cū adiungit: Vt videant, &c.: quo significat se non in suum bonum optare secum illorum præsentiam, sed in ipsorum. Non dicit: vt habeant claritatem meam; quia eius non possunt esse capaces. Loquitur enim non solū de claritate corporis in cœlum sublatis, sed & de claritate & gloria diuinitatis, sed vt videant eam: quo significatur in contemplatione gloriæ Dei sitam hominum felicitatem. vnde dicit Psalmista: Satiabor cū apparuerit gloria tua. De qua & Isaia 26. dicitur, quod impius eam non videbit. In terra, inquit, sanctorum inique egit, & non videbit gloriam Domini. Non dicit; quam daturus es mihi, sed quam dedisti mihi, quia ipsi tanquam filio Dei gloria diuinitatis data fuit ab æterno gignendo, & tanquam filio hominis gloria immortalitatis data fuit in prædestinatione. Et ne iam dudum data putaretur, sed ab æterno data nosceretur, addidit; quia dilexisti me ante constitutionem mundi. In hac autem parte si dilectio referatur ad Christum hominem, cōiunctio, qui, causam donat eius quod dixit; dedisti mihi claritatē. Sicut enim dilectio & prædestinatio Dei æterna est causa gratiæ & gloriæ in nobis, sic etiā est causa claritatis humanitatis Christi. Si verò referatur, & quatenus referatur ad Christū quatenus Deus est, quia non tā causam denotat quā signū manifestantiū. Non enim pater filio quatenus Deo dedit claritatē quia dilexit. Dedit enim gignēdo, nō genuit autem quia dilexit, sed, dilexit, quia per omnia sibi genuit similē. Quod tamen ei claritatē dederit, hinc licet intelligere, quia dilexit eum ante conditum mundum, hoc est, ante omnia secula, & proinde ab æterno. Nam ita solet significare scriptura æternitatem.

PATER IUSTE, MVNDVS TE NON COGNOUIT, EGO AVTEM, &c.] Postquam suis felicitatem secum cōmunem præcatum est, rationem subnequit ob quam conueniat eam illis cōmunicari, non autem mundo, idēq; eum prius patrem sanctum vocauerit quando suis sanctificationem petiit, nunc eum iustum appellat, quod petat suis retributionem; quasi dicat: Iustum est patrem cū iustus sis, vt felicitatem quam mundus capere non potest, meis præstes: mundus enim te non agnoscit: isti verò te cognoscunt, vt & ego te cognosco, à quo cū debeant homines tui potitū accipere (nemo enim nouit patrem nisi filius, & cui voluerit filius reuelare) ego eis nomen tuum notum iam feci ex parte, & amplius notum faciā, mittendo eis spiritum sanctum, qui eos ducet in omnem veritatem, vt dilectio qua dilexisti me, sit in ipsis, hoc est, vt tali eos dilectione prosequaris, & te prosequi declares ipsis operibus, quali me dilexisti, & te diligere declarasti, & te eos diligente, atq; dilectionem in eos declarante, ego quoq; tecum in ipsis semper perseuerē, auctiūq; persistam, quia perfectiore nominis tui cognitione donati, & amplius tuam in se sentiant dilectionem, & me habebūt firmiter in se ipsis manentem, sibi que coniunctum. Theophylactus illud, vt dilectio, &c. sic intelligit: vt dilectio qua me dilexisti, sit in eis per cognitionem, hoc est, vt agnoscant quali quantitate me dilexeris claritate, nempe quod tanquam filium germanum & vnigenitum, & sic ego in eis sim perfidissimā maiorem, vtpote perfectius eis notus. Et hæcenus quidem pro breui orationis Christi seruentissimæ explicatione hæc annotata sufficiant, in qua oratione quæ obseruari conueniat, ex superioribus satis intelligi potest.

† e exie-
runt
▷ 400-
lineti
b renitit
in prædiu
c in nomen
† b ait
e illis
▷ b ota
dere
b o cum
processif-
se paulu-
lum
† a grans
▷ fides
† a veru
zamen no
sicut ego
volo, sed
sicut tu
b sed non
quod ego
volo, sed
quod tu
▷ e ve-
nit
a potius
† c o ne
▷ b o a-
biens
b o deno
† b o ait
b venit
▷ b o u
metradet
prope est
† colligis
▷ e b o
summis fa-
cerdotib
b dederat
aut tradit
tor eis si-
gnum
a o con-
fessim
† b o ait
▷ a di-
xit; illi
Iesus
† c illis
* ergo
▷ b edu-
cens gladiu
d educit
cum
b o sum-
mis cer-
dotis
d o ponti-
ficis
† d absci-
dit
▷ a tuc
ait illi Ie-
sus
† d Mitte
b ait illis
† c dixit
aut Iesus
† c Quæ
si
▷ b oli-
gnis
b sed
b o im-
pleantur
† b o relin-
quætes eu
omnes su-
gerunt

MATTHEUS cum dixisset Iesus, & hymno dicto [†] egressus est cum discipulis suis ^d trans tor-
rentem Cedron, & egressus ibat secundum consuetudinem in montem [▷] Oliuarum. Secuti
sunt autem illum & discipuli eius. ^b Et tunc venit Iesus cum illis in villam que dicitur,
Gethsemani, ^d ubi erat hortus, in quem introiit ipse & discipuli eius. [†] Et cum peruenisset ad
locum [†] dixit discipulis suis: ^e Sedete hic donec vadam illuc & orem. ^c Orate, ne intretis in tentationem.
^b Et assumit Petrum, & Iacobum, & Ioannem secum, & assumpto Petro, & duobus filiis Zebedæi, ^c cepit
contristari, ^b pauere & [▷] maestus esse. ^b Et tunc ait illis: ^c Tristis est anima mea usque ad mortem, susti-
nete hic & vigilate mecum. ^c Et ipse auulsus est ab eis, & progressus pusillum ^c quantum iactus est la-
pidis, & positis genibus, ^c procidit super terram in faciem suam, ^b & [†] orabat, ^b ut si fieri posset transiret
ab eo hora, & [†] dixit: ^b Abba pater mi, si possibile est, transeat a me calix iste, ^b omnia tibi possibilia
sunt, si vis, ^b transfer calicem hunc a me, [†] veruntamen non mea voluntas, sed tua fiat. [†] Et cum surre-
xisset ab oratione, & [†] venisset ad discipulos suos, [†] inuenit eos dormientes [†] pro tristitia, & ait illis:
Quid dormitis? [†] Et dixit Petro: ^b Simon, dormis? [†] Sic non potuisti una hora vigilare mecum? [†] Surgite,
vigilate, & orate, [†] ut non intretis in tentationem, [†] spiritus quidem promptus est, caro autem infirma.
^b Et iterum secundo [▷] abiit, & orauit eundem sermonem, ^c dicens: ^b Pater mi, si non potest hic calix transf-
ire, nisi bibam illum fiat voluntas tua. [†] Et reuersus [†] venit, & iterum inuenit eos dormientes, erant
enim oculi eorum grauati, & ignorabant quid responderent ei. [†] Et relictis illis, iterum abiit, & orauit ter-
tio, eundem sermonem dicens: [†] Apparuit autem illi angelus de celo, confortans eum, & factus in agonia,
prolixius orabat, & factus est sudor eius sicut gutta sanguinis decurreret in terram. [†] Et tunc venit ter-
tio, ad discipulos suos, & [†] dicit illis: ^b Dormite iam & requiescite, ^b sufficit, ecce appropinquauit hora,
& ecce filius hominis tradetur in manus peccatorum. [†] Surgite, eamus: ecce [▷] appropinquauit qui me-
tradet. [†] Sciebat autem & Iudas qui tradebat eum, locum, quia frequenter Iesus conuenerat illuc cum di-
scipulis suis. [†] Iudas ergo cum accepisset cohortem, & a pontificibus & Pharisæis ministros, venit illuc cum
laternis, & facibus, & armis. ^b Et adhuc eo loquente, ecce Iudas Iscariotes ^c vnus de duodecim venit,
& cum eorturba multa cum gladijs & fustibus, ^c missus a principibus sacerdotum, ^b & scribis, &
senioribus populi. [†] Qui autem tradidit eum, dedit illis signum dicens: ^c Quemcumque osculatus fuero,
ipse est, tenete eum, ^b & ducite caute. [†] Et qui vocabatur Iudas vnus de duodecim, antecedebat eos, & ap-
propinquauit Iesu, [†] ut oscularetur eum. [†] Et cum venisset, [†] statim accedens ad Iesum dixit: ^c Aue rab-
bi, & osculatus est eum. [†] Iesus autem dixit illi: ^c Amice, ad quid venisti? [†] Iudas, osculo filium hominis
tradisti? [†] Iesus itaque sciens omnia que ventura erant super se, processit, & dixit eis: ^c que queritis? [†] Respon-
derunt ei: ^c Iesum Nazarenum. [†] Dicit eis Iesus: ^c Ego sum. [†] Stabat autem & Iudas qui tradebat eum cum ipsis.
[†] Ut ergo dixit eis, ^c Ego sum, abierunt retrorsum, & ceciderunt in terram. [†] Iterum ergo interrogauit eos: ^c Quæ
queritis? [†] Illi autem dixerunt: ^c Iesum Nazarenum. [†] Respondit Iesus: ^c Dixi vobis, quia ego sum. [†] Si ergo me
ex eis quenquam, [†] At illi tunc acceperunt, & manus iniecerunt in Iesum, & tenuerunt eum. [†] Videntes
autem hi qui circa ipsum erant quod futurum erat, dixerunt ei: ^c Domine, si percutimus in gladio? [†] Et ecce
vnus quidam de circumstantibus ex his qui erant cum Iesu, ^d Simon Petrus habens gladium, ^c ex-
tendens manum [▷] exemit gladium suum, ^d & percussit seruum principis sacerdotum, ^p & percus-
tens seruum principis sacerdotum [†] amputauit illi auriculam eius dexteram. ^d Erat autem nomen
serui Malchus. [†] Respondens autem Iesus, ait: ^c Sinite usque huc, & quæ tetigisset auriculam eius, sanauit
eum. [▷] Dixit ergo tunc Iesus Petro: [†] Conuerte gladium tuum in locum suum in vaginam. ^c Om-
nes enim qui acceperint gladium, gladio peribunt. ^c Calicem quæ dedit mihi pater, non bibam illum? [†] An
putas, quia non possum rogare patrem meum, & exhibebit mihi modo plusquam duodecim legiones ange-
lorum? [†] Quomodo ergo implebuntur scriptura, quia sic oportet fieri? [†] Et in illa hora [†] respondens Iesus
dixit turbis & ad eos, qui venerant ad se principes sacerdotum, & magistratus templi, & seniores: [†]
tanquam ad latronem existis cum gladijs & fustibus comprehendere me. [†] Quotidie eram apud vos,
sed sedebam in templo, docens, & cum quotidie vobiscum fuerim in templo, non extendistis manus in me. [†]
non me tenuistis, sed hæc est hora vestra, & potestas tenebrarum. [†] Hoc autem totum factum est [†] ut adimple-
rentur scripturae Prophetarum. [†] Tunc discipuli eius omnes relicto eo fugerunt. [†] Adolescens autem quidam
sequebatur eum amicus sindone super nudo, & tenuerunt eum. [†] At ille reiecta sindone nudus profugit ab eis.

HADCCVM DIXISSET IESVS, ET HYMNO DICTO EGRESSVS EST. [†] Cum iam
& fecisset & dixisset Dominus in vltima cæna, cum
cæna ante passionem suam ipsam facere & dicere
obtegebat, tum se ad ipsam preparauit passionem.
cui ergo que præcedit dixisset partim ad Aposto-
los: partim ad patrem pro Apostolis, egressum eum di-
exemplo

exemplo, & ante cibi perceptionem & post eam Deo sua munera ferre accepta, nec aliquam ob cau-
sam ab eius laude etiam pro temporalibus bonis
cessandum. Egressum autem omnes scribunt Euan-
gelistæ, de domo scilicet in qua cœnauerat, ac ciuita-
te Hierusalem: tres verò primi in genere locum ex-
plicauerunt in quem est egressus, montem scilicet
Oliuarum, qui est, vt dicitur Actuum iuxta Hieru-
salem, sabbathi habens iter. Horum duo priores
peculiarem huius montis (qui varia in se loca com-
plectebatur) partem in quem Christus sit egressus
designauerunt, dicentes eum venisse in villam, vt
legimus in Matthæo, aut in prædium, vt legimus in
Marco, (cum Græcis tamen utrobique sit eadem
dictio, nempe ^{χολοιον}, significans simpliciter locum
vel agrum) cui nomen Gethsemani. De quo loco
sic Diuus Hieronymus libro de locis Hebraicis:
Gethsemani, locus vbi saluator ante passionem
orauit. Est autem ad radices montis Oliueti, nunc
Ecclesia desuper ædificata. Quam Ecclesiam Bro-
cardus monachus non longe esse scribit ab alia
quæ etiam in pede montis eiusdem extructa fuit,
circum sepulchrum deiparæ virginis. Non longè,
inquit, ab hoc loco ostenditur alia Ecclesia, vbi fuit
hortus Gethsemani, quem Dominus oraturus ante
passionem suam intrauit iuxta montem Oliueti,
quidam rupi concauæ adhærens, sub qua discipuli
sedisse memorantur, cum ipse oraret ad patrem.
Hæc ille. Est autem Gethsemani, si interpreteris,
idem quod vallis pinguis, siue vallis olei, quamuis
pro hac significatione dici potius deberet Ges-
mani. Ge enim vallem, Seman pinguedinem &
oleum significat. Cæterum solus Lucas Dominum
dixit in hunc locum egressum secundum consuetu-
dinem. Dixerat enim superius ipsum diebus præ-
cedentibus quibus in Bethania & Hierusalem ver-
sabat, interdum docuisse in templo, noctibus verò
exiisse, & moratum in monte Oliueti. Itaque sicut è
Bethania post sumptam cœnam orationis causa ad
hunc locum solitus fuerat exire: ita & nunc è Hieru-
salem ad cœna, ad eundem secessit, consuetudinem
orandi pristinam per tristitiam & mortis metum non
iam præmittens. Ioannes autem locum quidem
in quem Dominus exierat, quod ab alijs satis esset
explicatus, non expressit, locum tamen quendam
medium, cuius cæteri non meminerunt, designat,
dicens eum cum suis egressum trans torrentem Ce-
dron, cuius loci verisimile est Ioannem fecisse hic
mentionem ob mysterium aliquod, nempe quia iam
instabat tempus vt torrentem diuersarum passio-
num tanquam aquarum multarum esset transiturus
& impleretur illud Psalmistæ: De torrente in via bi-
bit; aut etiam vt significaret Christo quoque accidis-
se, quod Dauid, qui Christi in suis persecutionibus
per omnia typum gessit, accidisse in scripturis legi-
mus. De eo enim, cum fugeret à facie Absalon filij
sui, scriptum est, quod egressus cum suis è Hieru-
salem transgrediebatur torrentem Cedron: quem-
admodum autem ille à proprio filio passus est per-
secutionem, ita Christus à proprio populo Iudæo-
rum, atque à Iuda, quem instar filij semper foue-
rat & enutrierat. Cæterum pro Cedron Græcis est
^{νεκρωσις}: & additur articulus ^{της}, qui indicat dictio-
nem illam esse genitiuum pluralem, nec esse nomē
Hebraicum, sed Græcum, vtendum per genitiuum
cedrorum, vnde opinantur quidam hunc torrentem
dictum esse Cedrorum, quod hinc & hinc haberet
multas cedros, quemadmodum dictus est mons

A Oliuarum ab olearum multitudinem. Esse tamen hanc
dictionem non Græcam, sed Hebraicam, satis pa-
tet ex illis locis veteris testamenti, in quibus huius
torrentis fit mentio. Fit enim eius mentio loco præ-
dicto, vbi Dauid fugisse Absalonem scribitur. Et
rursum libro Reg. 3. cap. 15. cum Afa Priapi simula-
chrum exussisse dicitur in torrente Cedron. Item
libro Reg. 4. cap. 23. vbi Iosias rex prophanum lu-
cum in domo Domini exussisse narratur in conualle
Cedron. Quibus locis alijsque apud Hebræos est
Kidron, proinde verisimile est, quemadmodum non
negat quidam, articulum ^{της}, apud Græcos additum
fuisse hoc loco à quibusdam Græcis scientibus, He-
braicè nescientibus, quemadmodum & apud Septua-
ginta interpretes in prædictis locis. Nam & in il-
lis aliquando idem additur articulus. Significat au-
tem hæc dictio Hebræis non cedros, quæ illis di-
centur Azazim, sed obscuritatem, quæ mysterio
passionis & rei de qua hic agitur bene conuenit.
Estque nomen hoc commune & torrenti & valli quæ
erat inter Hierusalem & montem Oliuarum, per
quam fluit torrens, vnde 4. Reg. 23. legitur de con-
ualle Cedron, cuius meminit etiam Iosephus lib.
de bello Iudaico 6. cap. 3. Preceptum, inquit, erat sex-
to ab Hierosolymis stadio castra ponere, qua in par-
te mons qui appellatur Elæon (id est Oliuarum) con-
tra ciuitatem ab oriente situs est, altaque interiacen-
te valle discernitur, cui nomen est Cedron. De tor-
rente Cedron sic scribit Brocardus terræ sanctæ di-
ligens inspector. Infra agrum Hekeldemah contra
orientem fluit torrens Cedron, colligunturque in
sum omnes aquæ, quæ tempore pluuiarum in al-
tiora quæque loca circumadiacentia ab aere descen-
dunt. Non longè à sepulchro virginis auditur strepi-
tus eius sub terra ad locum istum properantis, auge-
scit quoque ex aquis quæ fluunt ex memoratis pisci-
nis. Hæc ille. Sed ad rem. Non tantum locum per
quem Dominus transiit, indicauit Ioannes, sed &
loci in quem transiit oraturus conditione ab alijs
tacitam. Vbi, inquit, erat hortus, in quem introiit
ipse & discipuli eius. Siquidem Brocardus testatur
loca circa torrentem amœnissima fuisse, delitijs plena,
viridarijs & hortis cõsita, irrigante ea torrente Ce-
dron. In hunc ergo locum relicto conuinijs loco ac ciui-
tate Hierusalem, egressus est Dominus, non vt late-
ret, & latendo declinaret mortem, (ne enim hac de
causa egressus videri posset, abiit in locum prædico-
ri bene cognitum) sed orationis causa, ob quam fere
solutus fuit loca ab omni tumultu libera deligere,
idque in nostrum exemplum & eruditionem. Cum au-
tem frequentissimè nocturno tempore Dominus ora-
tioni vacaret, & maximè noctibus præcedentibus,
nunc in vltima nocte qua se capiendum cognouit,
voluit etiã sese preceationi dedere, vt ea veluti ho-
mo cõtra ingruentem tempestatem muniretur, doce-
retque nos ad orationis præsidium etiam semper, tamen
tunc potissimum, confugiendum esse quoties mali a-
licuius metu detinemur, aut tempestatem aliquam
imminere cognoscimus. Vnde Iacobus: Tristatur, ^{Jacobi 5.}
inquit, aliquis in vobis oret. Et Dauid: In tribulatio-
ne mea inuocaui Dominum, & ad Deum meum cla-
maui. ^{Psa. 17.} Quanquã autem orationis causa potissimum
Dominus secesserit, videri tamen potest etiã ob id
exiisse, vt non inueniretur à Iuda in loco in quo eum
ipso cœnauerat, sicque occasione præberet desistendi
à maligno proposito suo, doceretque suos, licet
secessu persequentium declinare furorem & ma-
litiã. Ne tamen, vt iam diximus, mortem fugere
videri

Psa. 109
2. Re. 15.

videri posset, locum secessus deligit Iudæ non incognitum, vnde adiecit Ioannes: Sciebat autem & Iudas locum, quia frequenter Iesus conuenerat illuc cum discipulis suis. Et omnino conueniebat Christo pro salute hominum passuro ut non in loco conuiuij, sed in loco orationis caperetur, ne tanquam splendidus conuiuator, sed ut deuotus precator ab inimicis suis raperetur ad supplicium, & ipse locus innocentiam ipsius, atque illorum iniustitiam comprobaret. Conueniebat item ut in horto Gethemani, hoc est, vallis pinguis, suam pro nobis auspicaretur passionem, quia in horto paradisi fecundissimi & iucundissimi per Adam illum veterem nostræ cepit causa perditionis.

ET CUM PERVENISSET AD LOCUM, DIXIT DISCIPULIS SVIS: SEDETE.] Oraturus Dominus non tantum deligit locum à ciuitatis tumultu semotum, sed & à suis separatur discipulis, erudiens nos in orationibus maxime teriis omnimodam querere solitudinem. Primum ergo quia indiuisibiliter sibi adhærebant, omnibus in genere discipulis iubet ut in loco quopiam sederent tantisper dum ipse suam ab eis abstractus profunderet ad patrem orationem. Quibus omnibus an etiam iusserit ut oratione se munirent contra instantem tentationem, quemadmodum certum est ipsum monuisse tres illos quos ex Apostolis assumpserat, incertum est. Lucas enim in genere id scribit discipulis dictum, sed de tribus ex omni numero selectis nihil commemorat, ut intelligi possit illum scribere discipulis id dictum, quia tribus illis iam seorsum assumptis dictum fuit. Verisimile tamē est etiam omnibus præceptum fuisse ut vigilarent & orarent contra tentationem, quia omnibus imminebat, et si id diligentius inculcatum sit selectis illis tribus. Monet ergo omnes ut se orante, etiam ipsi orarent pro seipsis, non quidem ne tententur, sed ne intrent intetationem, hoc est, ne à superuentura tentatione superentur, eiusque nexibus ligati teneantur: quod quia ab ipsis factum non est, ad tempus tentatio eos vicit & irretitos detinuit. Notandum autem quod cum hoc loco dicitur: Orate ne intretis in tentationem; non significetur quare sit orandum, sed quid sit orandum, hoc est, non significatur orandum ideo, ne si non orarent, fiat ut intret in tentationem: sed hoc ipsum orandum, ne intrent. Græcis enim est hic apud Lucam *προσεύχεται μή εισέλθειν*, id est, rogare hoc ipsum ne veniat in tentationem. Itaque verisimile est etiam sic accipiendum postea cum idē dicitur tribus. Quamquam sic etiam Græcis ibi dicatur, ut vterque sensus admitti possit. Assumit autem ex omnibus, tres illos quos præ cæteris habebat magis familiares, eisque suam tristitiam declarare voluit, ut quos fecerat in monte suæ gloriæ spectatores & testes, nunc haberet etiam spectatores & testes imbecillitatis suæ humanæ, in qua hi ob conspectam prius gloriā, & pleniorē de ipso cognitionē, minus offendi poterāt quam cæteri. His ergo assumptis, cepit contristari pauere & mæstus esse. Non prius cepit contristari quam illos assumpisset, ut intelligamus tum hoc in eo cepisse cum voluit, & non prius quam voluit, & proinde ipsum non, ut in nobis accidit, subito & præter voluntatem hæc esse passum. D. Hieronymus ideo putat dictum, cepit contristari, ut intelligamus tristitiam in Christo non fuisse passionem, sed tantum propassionem. Inter *πάθος*, autem & *προπάθησιν*, hoc est, inter passionem & propassionem hoc facit differentia, quod passio sit affectio aliqua cas-

ualis, cui voluntas iam assentitur: propassio vero, cui necdum voluntas assentitur quæ consummatam passionem præcedit. Itaque quoniam hæc tristitia Christi tantum fuit in parte sensitua, nec dominabatur spiritui, propassionem tantum dicit fuisse in ipso, atque ob id dictum esse non quod contristatus sit, sed quod cœperit contristari. At simplicius est intelligere ideo dictum esse, cepit contristari, quod ante non ita contristaretur. De causa autem huius tristitiæ, pauoris atque tædij in Christo hic dubitari & queri potest. Variis enim de causis non videtur dici posse contristatus ob imminente sibi iam mortem. Primum enim talis tristitia videtur derogare diuinitati ipsius. Deinde non videtur conuenire ut is qui tantopere prius mortem desiderauit, quiq; se in hoc venisse sciebat ut pateretur, & suos mortem contemnere toties docuerat, nunc ob instantem mortem adeo timeat & contristetur. Maximè autem diuinitati videtur eius charitatem, quam tamen certum est in eo fuisse maximam, cum plerique martyrum per suam in Deum charitatem animis non solum impavidis atque intrepidis, sed etiam alacribus quasiq; gestientibus grauissimos corporis pertulerint cruciatus, ut patuit in Andrea, Laurentio, aliisque quamplurimis. Certè D. Hilarius ob primam causam, nimirum quia Arriani ex hoc loco impugnabant Christi diuinitatem, causam tristitiæ ac metus Christi aliò referendam voluit quam ad propriam ipsius mortem, noua ratione exponens ipsius precationem qua in sequentibus orat ut transiret ab eo calix. Et post hunc Diuus Hieronymus, & quidam etiam nostro seculo Hieronymum secuti, ob posteriores rationes iam dictas negant Christum ob instantem suam mortem timuisse ac contristatum fuisse, sed ob alias causas non ad se, sed ad alios pertinentes. Itaque D. Hilarius putat ipsum contristatum propter scandalum Apostolorum imminens, ideoq; notat dictum esse quod assumptis quibusdam Apostolis tunc cœperit contristari, eo quod non de ipso orta esset mæstitudo, sed de his quos assumpserat. Pro his ergo intelligit Dominum postea orasse dum petit ut transiret ab eo calix, existimans ipsum his verbis postulasse ut calix quem iam desideranter erat bibiturus, à se transiret etiam in Apostolos, hoc est, ut quemadmodum ab ipso biberetur, ita & ab illis biberetur sine spei diffidentia, sine sensu doloris, sine metu mortis. D. Hieronymus Hilarium secutus plures reddit tristitiæ Christi causas, dicens: Contristabatur autem non timore patiendi, qui ad hoc venerat ut pateretur, & Petrum timiditatis arguerat, sed propter infelicissimum Iudam & scandalum omnium Apostolorum, & reiectionem populi Iudæorum, & euerisionem miseræ Hierusalem. Iam precationem Christi noua item ratione, sed aliter quam Hilarius exponit, intelligens ea Dominam precatum ne à Iudæis calicem bibat. Postulat, inquit, non timore patiendi, sed misericordia prioris populi, ne ab illis bibat calicem propinatum. Vnde & signanter non dixit: transeat à me calix, sed calix iste, hoc est populi Iudæorum, qui excusationem ignorantia habere non potest si me occiderit, habens legem & Prophetas, qui me quotidie vaticinantur. Hæc ille. Similia habet & D. Ambrosius, post variam huius loci tractationem tandem sic subiiciens: Tristis videbatur & tristis erat, non pro sua passione, sed pro nostra dispersione. Tristis erat, quia nos paruos relinquebat. Cæterum quam constanter se morti obtulerit,

conle

consequentia declarant, quandoquidem querentibus occurrit, turbatos confirmat, trepidos prouocauit, proditorem osculi dignatione suscepit. Nec illud distat à vero, si tristis erat pro persecutoribus suis, quos sciebat immanis sacrilegij pœnas daturos. Et ideo dixit: Transfer hunc calicem à me. Non quia Deus Dei filius mortem timebat, sed quia nec malos pro se perire volebat. Deniq; ait: Pater ne statuas illis hoc peccatum; ne exitialis esset populo passio quæ omnibus esset salutaris. Hæc ille. Verum salua tantorum virorum auctoritate, coactam esse istam præsentis loci tractationem, nimis aperte arguunt omnia verba quibus hic vsi sunt Euangelistæ, qui manifeste satis significant Dominum pro infirmitate humanæ naturæ ab ipso susceptæ exhorruisse mortem, eamq; deprecatum, quod & ex Hieronymi consequitur verbis. Si enim illa fuerunt tristitiæ Christi causæ quas Hieronymus enarrat, non opus fuit tristitiam illam dicere fuisse non passionem, sed tantum propassionem, cum nec passio fuerit, nec propassio, sed sancta piæq; affectio ex sincera & summa charitate profecta. Deinde cum tractans D. Hieronymus precationem Christi, sic scribit: Attamen reuertens in semetipsum, quod ex hominis persona trepidanter reuerat, ex Dei filii que confirmat. Veruntamen non sicut ego volo, sed sicut tu. Non, inquit, hoc fiat quod humano affectu loquor, sed propter quod ad terras tua voluntate descendi. Hæc, inquam, scribens aperte confitetur Christum per humanam infirmitatem mortem & horruisse & deprecatum, ita ut in suo Commentario varius sit, ea coniungens quæ sibi videntur contraria, quod ob id accidit & hic & alibi in commentariis Hieronymo, eo quod illi in commentariis præcipuum studium fuit per diuersos authores vagari, & quæ apud diuersos inuenit consarcire, variisque sententiis dissensendis copiosam cogitandi materiam lectori subministrare. Idem in variis locis atque in præsentis loco accidit D. Ambrosio. Nam & is ante ea verba quæ ex ipso superius sunt posita, clarissime fatetur Christum iuxta humanam infirmitatem contristatum, notans eos qui hinc offendiculum in Christo patetentur. Hærent, inquit, plerique hoc loco, qui tristitiam saluatoris ad argumentum inolitæ potius à principio, quam susceptæ ad tempus infirmitatis inclinant, & naturalis sensum cupiunt retorquere sententiæ. Ego autem excusandum non putō, sed etiam nusquam magis pietatem eius maiestatemq; demiror. Minus enim contulerat mihi, nisi meum suscepisset affectu, & cætera quæ sequuntur. Nihil ergo dubitandum quin causa tristitiæ Christi prima & principalis nunc fuerit mors imminens, quam humana infirmitate abhorruerit. Nec hoc diuinitati eius derogat magis quam ipsa mors, & alia plerique infirmitates quas cum humana natura nostri causa in se suscepit: quales sunt esuries, sitis, & similes. Suscepit enim in se Dominus omnes nostros defectus, qui in omnibus communiter inueniuntur ex peccato primi parentis, & non repugnant perfectioni scientiæ & gratiæ, quos vocat Damascenus naturales & indetractabiles. Naturales quidem, quia consequuntur communiter totam naturam humanam: Indetractabiles autem, quia non adferunt secum scientiæ & gratiæ imperfectiōnem. Quid autem magis est homini naturale quam mortem iam præsentem & ob oculos positam reformidare? Cum ergo mortis reformidatio sic humanæ conditioni adhæreat, ut cum nulla culpa sit

coniuncta, non est cur formidemus Christo eam ascribere, non solum perfecto homini, verum etiam omnibus, quoad potuit, malis nobis adæquato. Debit enim, inquit Paulus, per omnia fratribus assimilari, tentatus per omnia pro similitudine abscque peccato. Nec derogat hæc reformidatio perfectioni charitatis, obedientiæ, atque doctrinæ ipsius. Quod enim ad doctrinam ipsius attinet, eum à suis mortis metum excludit, præcipiens eis ut non timeant eos qui possunt occidere corpus, non verat omnino naturalem mortis reformidationem, sed talem quam mens abducatur à recto, & ad ea pertrahatur quæ diuina sint voluntati cōtraria. Itaque cum in sua præcacione Dominus suæ renuncians voluntati, diuinam illi semper prætulit voluntatem, nec obedientiam illius metus iste mortis imminuit aut labefactauit, sed magis comprobauit, dum à tanto mortis metu detentus, tamen id prælegit quod patri gratius esset. Similiter & charitatis suæ erga nos magnitudinem hac ratione nobis maximè eonimendauit, tantum abest ut metus ille arguat charitatis imperfectiōnem & defectum. Dum enim tantopere mortem & crucem per naturale desiderium reformidauit, & tamen nihilominus lubens & vltro-neus se morti crucis pro nobis subiecit, declarauit sanè se nostram salutem propria præposuisse, nosq; magis quam seipsum dilexisse. Quod autem summa Christi charitas non excluderit in ipso hæc reformidationem, ac pro ea promptissimam in corpore attulerit alacritatem, quemadmodum fecit in plerisque martyribus, ex eo prouenit, quod in nobis alia vis animæ redundat in aliam, & ut quæq; est vehementior, aut secus, ita aut obruit alias, aut cedit. In Christo vero nequaquam item. Verum vnaquæque vis, siue animi, siue corporis, nihil impediēte vel diuersa, vel simili, suum naturale munus peragebat, ut neque gaudium vehementius leuioris gaudij sensum eriperet, neque dolor actior leuioris doloris molestiam obrueret, neque summa voluptas summo dolori, neque dolor atrocissimus voluptati summæ obstitet. Alioqui enim gaudiū illud quod ex diuina fruitione percepit maximum, omnem supplicij pœnā eripuillet. Itaque quoniam naturaliter caro mortem refugit, atque supplicia, & Christus certissimè nouerat sibi iam iam imminere mortem, diraq; supplicia, quæ iam ita clarè cōtemplabatur, atque quæ maxime sunt præ oculis, caro eius pro sua conditione & natura ob hæc formidare cepit atque tristari, & quæ tam in se erat, eorum depulsionem querere. Nec est quod hic contentiose quis disputet, utrum Christus necessariò his passionibus subiectus fuerit, an eas per dispensationem ad tempus assumpserit. Dicendum enim quod caro Christi & humana eius natura per se considerata, necessariò illis subiecta fuerit sicuti & esurie, frigori, ac morti: necessitas tamen hæc impediri potuit, ab ipso per virtutem diuinitatis suæ, atque ob id humana natura non patiebatur illa necessariò, nisi quatenus diuina voluntas pro suo beneplacito permittebat carnem agere & pati quæ erāt ei propria, & quia non nisi cum voluit, & quamdiu voluit, huiusmodi caro patiebatur, ob id per dispensationem ea dicitur assumpsisse ad tempus. Vnde etiam intelligi potest quid respondendum sit ad argumentum quo quidam nituntur probare has passiones Christo non posse tribui, eo quod illæ in nobis sint morbi, perturbationes, & ad peccatum inclinationes. Ex prædictis enim patet huiusmodi passiones ali-

OOO

ter fuisse in Christo quam in nobis, idque triplici nomine. Primum, quia huiusmodi passiones frequenter in nobis feruntur ad illicita, in Christo vero nunquam. Non enim cum ex metu mortis deprecatur mortem, ad illicitum ferebatur, quia non deprecabatur eam absolute, sed tantum quatenus sue naturae humanae malam, subiiciens etiam naturale suum desiderium diuinæ voluntati. Secundum, quia huiusmodi passiones in nobis frequenter præueniunt iudicium rationis, sed in Christo omnes motus appetitus sensitiui oriebantur secundum rationis dispositionem. Vnde Augustinus dicit lib. 14. de ciuit. Dei cap. 9. quod hos motus, certissimam dispensationis gratia, ita cum voluit Christus suscepit animo humano, sicut cum voluit factus est homo. Tertium, quia in nobis huiusmodi motus quandoque non fiunt in appetitu sensitiuo, sed ad se trahunt rationem, quod in Christo non accidit, quia motus naturales humanae carni conuenientes, sic ex eius dispositione in appetitu sensitiuo manebant, quod ratio ex his nullo modo impediatur in suo officio, quare illos in Christo D. Hieronymus tantum vocat pro passionibus. Suscepit autem nunc Christus has passiones in se ob varias causas, cum potuisset variis modis illas à se depulsi. Primum enim hac ratione se nobis declarauit verum esse hominem. Deinde, ut dictum est, eximie & suam erga patrem obedientiam, & suam erga nos charitatem comprobauit, dum suscepit quod tantopere fugit natura. Tertium, hac ratione declarauit (quod & ipsum ad obedientiam & charitatis eius facit commendationem) poenarum & supplicij imminentis acerbitatem, ne videri posset sine sensu doloris, ut plerique martyres, omnia supplicia pertulisse. Præterea hac ratione effectum est, ut ne mox in peccatum nobis deputandum existimaremus, si in nobis mortis horrorem sentiremus, nec desperaremus, si non tanta cum alacritate mortem exciperemus, cum quanta illam adierunt martyres: simulque disceremus quomodo mortis timore vincere possemus, nimirum per orationis præsidium. Postremum, & ob id has infirmitates nostras in se suscepit, ut minus essent in nobis, & liberaret eos qui timore mortis per totam vitam obnoxij erant seruituti. Hinc enim in martyribus tanta fortitudo, quia in capite pro mēbris suscepta volūtariē tanta infirmitas. Infirmatus, inquit Ambrosius, es Domine; sed propter peccata nostra, non quia illa tibi infirmitas erat ex patre assumpta, sed pro me suscepta, quia mihi proderat, ut eruditio pacis nostrae esset in te, & liuore tuo vulnere nostra sanaret. Notandum autē, quod apud Matthæum, quidem legamus; cepit contristari & mœstus esse, apud Marcum vero; cepit pauere & tædere, tamē pro mœstus esse, & pro tædere, Græcis est eadem dictio *ἀδυναμία*, quæ nec propriè tædere, nec simpliciter mœrere significat, sed grauiter angere, neque exanimari ac deficere præ mœrere, ut testatur Erasmus. Pro pauere autem Græcis est *ἐνδύναμιον*, quod etiam non simpliciter pauere significat, sed propriè est obstupescere, aut cum stupore quodam pauere. Intelligimus ergo Christum ob instantem mortem quæ ob oculos illius versabatur, & doluisse & reformidasse, nec simpliciter doluisse aut reformidasse, sed grauiter, ita ut dolor ac metus molestiam magnam ac stuporem adferret carni, quod non tantum externo corporis habitu, sed & verbis Dominus expressit, dum dixit: Tristis est anima mea usque ad mortem; hoc est tanta tristitia &

A dolor animam meam occupat, ut parum absit à morte, dolorem patitur anima mea dolori mortis simillimum, ac quasi in ipsa morte constituta sic angitur. Ita enim Euthymius exponit illud, usque ad mortem, ut sit idem quod, sicut in morte. Diuus Hilarius & post eum D. Hieronymus vndique argumenta quærentes quibus ostendant Dominum non timuisse nec doluisse ob instantem mortem, annotant non esse dictum: Tristis est anima mea propter mortem, sed usque ad mortem; intelligentes Dominum significare tristitiam suam duraturam usque ad mortem, donec scilicet per eam Apostolos suos liberet, & scandalum eorum cesserit, dum mox post mortem ex resurrectione eius potestiam erant agnitori. Est autem hic locus manifestè contra hæreticos, negantes in Christo fuisse animam humanam. Ipse enim manifestè hic, ut & alibi aliquando, animam se habere profertur.

ET IPSE AVVLVS EST AB EIS, ET PROGRESSVS PAVLVLVM, &c.] Orator non tantum se separauit à reliquis Apostolis, sed & à tribus illis quos ex aliis assumpserat, ut eos suæ angustiae faceret conscios, docens omnibus modis orationem secretam esse debere. Itaque declarata animi sui angustia, mox ad orationis confugit præsidium; docens in necessitatibus & angustiis animi nobis non ad mundi vanam consolationem, sed ad Dei refugiendum opem. Notatu autem non indignum, quod Lucas dicat Dominum non recessisse à suis, sed auulsum. Hoc enim significat ipsum ægrè à suis recessisse, siue propter suum in illos amorem, qui facit ut cum difficultate amicus discedat ab amico: siue etiam ob animi mœrorem, per quem naturaliter fit ut adhæreamus amicis, à quorum consuetudine aliquid accipimus solatij. Hanc tamen naturalem colligationem superans Dominus, & vim naturæ quodammodo inferens, diuulsi se à charissimis suis, quo ad patris festinaret certiorum consolationem, docens quid & nobis in simili sit necessitate faciendum. Quamquam & aliter intelligi possit, & fortè simplicius & rectius, ipsum dici auulsum à suis, propter mœroris magnitudinē rapientem ipsum ad aliquod refugium, nec sinentem ipsum diutius adhærere suis. Solet enim mœroris magnitudo hominē rapere ad secretum, & diuellere etiā à valde charis. Non enim dicitur Christus sese diuulsiisse ab eis, sed auulsum ab eis, quasi vim ab accidere aliquo passus. Auulsum est autem non lōgè, sed pusillum, ut habet Matthæus & Marcus, quod pusillum explicasse videtur Lucas, dicens: quātum iactus est lapidis. Non enim vel amor, vel potius mœror patiebatur eum longè diuelli, quin mōx sese coram patre in oratione profunderet: & omnino ob id noluit lōgius discedere, quia suos voluit saltem à longe videre quid agerēt, ut vel sic ad imitationem magis prouocarentur, & testes essent angustiae eius. Digressus ergo à suis, primum positus in terrā genibus, ut habet Lucas: deinde etiā pronus procidens super terrā in faciem suā, ut habent alij duo, orabat, ipso sui corporis habitu declarās maxime cordis sui contritionē & humiliationem, ac nos docens in oratione animū profundè corā Deo submittendū: quod si fiat, etiā corporis consequetur submissio maxime in secretis orationibus, & valde feris. Quo Christi factō & exēplo ut arguantur hi qui oraturi ipso habitu corporis declarāt parum debitam mentis demissionem: ita cōfutantur qui plane ridet monasticas, ut vocant, inclinationes,

nes, tanquam hypocriticas & vanas, cum adhibeantur ut signa & excitamenta demissionis spiritus, atque ob debitum Deo corporis obsequium, cuius ut est & anima & corpus, ita utrumque illi famulari & reuerentiam exhibere decet. Orabat autem, inquit Marcus, ut si fieri posset transiret ab eo hora, hoc est, imminens passionis & mortis tempus, hoc est, supplicium imminens. Synecdoche enim est, & sub nomine temporis significatur id quod in tempore erat euenturum, ut diximus in cap. Concordiæ 111. circa illud Ioannis: Pater, saluifica me ex hac hora. Vnde Marcus cum aliis Christum in oratione sua dicit deprecatur calicem, nomine calicis passionem suā significās, sicut & supra cum filiis Zebedæi dixit: Potestis bibere calicem quem ego bibiturus sum? Circa quæ verba diximus rationem huius metaphoræ in scripturis. Dicit autē Marcus eū dixisse: Abba pater; quod est vnus & eiusdem duplicatio non inutilis, sed emphasis aut etiam explicatio causa facta. Abba enim Hebraica aut potius Chaldaica dictio (nā Hebræi dicunt Ab) idem significat quod Græcis dictio *πάτερ*, à quibus Latini habent vocem, Pater. Ita hæc duo nomina & Paulus coniunxit ad Rom. 8. & Galat. 4. Cæterum hæc oratio Christi fuit tāquā veri hominis & naturaliter abhorrens mortem profecta, non ab ipso spiritu, sed à desiderio carnis & partis inferioris: quo quidem desiderio caro in Christo non pugnat cum spiritu & Dei volūtate. Primum, quia non absolute illud quod naturaliter desiderabat, postulat, sed si fieri posset, & si Deus pater vellet. Secundum, quia etiam caro in Christo diuinam volūtatem suo præposuit desiderio, illam præ hoc fieri deprecans, cum diceret: veruntamen non mea voluntas, sed tua fiat. Non enim, ut quidam putant, hæc verba sunt Christi iam secundum rectæ rationis dictamē loquētis, cum priora fuerint eius iuxta carnis infirmitatē rogātis, quia Christus secundum spiritum & rationem non habuit voluntatē diuersam à Dei voluntate, ut quatenus talis dicere potuerit, non mea voluntas sed tua fiat, sed iuxta carnē desiderij quoddam habuit diuersum à Dei volūtate. Quatenus ergo infirma carne circumdatus dixit: non mea voluntas, hoc est, non meum desiderij (voluntas enim hic pro desiderio ponitur) fiat, sed tua. Adeo in Christo etiā inferior pars subdita fuit spiritui & diuinæ voluntati. Hæc ergo Christi oratio quatenus deprecatur mortē, magis fuit declaratio desiderij naturalis, quam absoluta oratio, nec ob eā dici potest Christum non semper exauditum fuisse in suis orationibus, contra quā dixit in resurrectione Lazari; ego sciebam quia semper me audis. Non enim absolute mortē deprecatus est, sed absolute precatus est ut Dei fieret voluntas: quod cum factum sit, etiam in hac oratione exauditus est. Quod ut & in nobis vsuueniat, iuxta hoc Christi exemplum temporalia bona vel mala nobis precanda vel deprecanda non sunt, nisi quatenus congruit diuinæ volūtati & ordinationi, quæ præ nostro desiderio etiā semper petere debemus fieri, iuxta quod in oratione Dominica dicimus: Fiat voluntas tua. Notandum & illud in Christi oratione maxime, ut à Marco describitur, ipsam incipi non solum à blanda Dei inuocatione, cum dicit: Abba pater, & pater mi; quæ inuocatio piū inuocantis signat affectū, sed etiā à laude Dei eiusque commendatione, cum dicit: Omnia tibi possibilia sunt. Hoc enim docemur, ut oraturi non statim

A id proponamus quod petendum est, sed cum pij affectus declaratione auspiciemur à diuina laude, & commendatione potentia & bonitatis ipsius.

ET CVM SVRREXISSET AB ORATIONE, ET VENISSET AD DISCIPULOS.] Quamquam Dominus in magna esset animi angustia propter imminetia sibi mala, non tamen neglexit suorum agere curam, sed surgens ab oratione, eos inuisit, ut videret quomodo se gererent, & an sese iuxta quod ipsis iniunctum erat, vigilia & oratione munirent contra periculum quod ipsos manere sciebat; suo facto docens pastores, non sic mœrori & orationi vacandū ipsis, ut suorum curā deponant, sed vicissim nunc orandum, nunc oues inuisendas. Ut autem hac in parte suam pro Apostolis sollicitudinem declarauit, ita similiter suā erga illos ineffabilem mansuetudinē, cum inueniens eos dormientes, & plane seuerè insectatus eos, nec acerbo animo exprobrauit eis aut suum pro ipsis laborem, aut ipsorum magnificas promissiones, sed mansuetè eos compellauit, tacitè tantū notans eorum in promittendo infidelitatē, & adhortās modestè ad id quod saluti ipsorum conueniebat. Præ cæteris autem peculiariter Petrum alloquitur, ut qui præ cæteris maior & ardētius pollicitus erat, & cui magis vigilandum erat tāquam cæterorum capiti & antesignano. Huic ergo dixit, secundum Marcum, Simon, dormis? Ita non potuisti vna hora vigilare mecum, qui tamē paulo antè pollicitus es te mecum & in carcerē & in mortem iturū. Tale enim quid significat tacitè aduerbio, sic, Et Matthæus item Petro Dominum locutum scribit, cum tamen pluraliter eum scribat dixisse: Sic non potuisti vna hora vigilare mecum; quia quamquam ad omnes loqueretur, oculos tamē in Petrum magis direxit: aut quamquā ad solum Petrum hæc diceret, tamē omnes itē notare voluit, ut qui post Petrum eadem polliciti fuerāt. Euthymius tamē ut habeat aliquid quod soli Petro dictū sit apud Matthæum, aduerbium sic, seorsum per interrogationem legit à sequentibus separatum, ut sit sensus: Sic te modo exhibes Petre? sicine te promissisti facturū? Deinde ad omnes dictū sequatur: Non potuistis vna hora vigilare mecum? Potuistis; enim in Matthæo legēdum esse, & non potuisti, Græca docent & Latina exemplaria correctiora. Reprehensa autem eorum somnolentia, eos rursum ad vigiliam & orationē prouocat, non sui, sed ipsorum mœrē causa, ut inquit, non intretis in tentationem. Et addidit causam ob quam id facere merito debeat, nec sibi ipsis nimium confidere, sed metuere, quia, inquit, spiritus quidē promptus est, caro autem infirma. Quasi dicat: Et ideo ne per carnis infirmitatem superetur promptitudo spiritus à tēratione superuentura, orandū vobis est, nec ob promptitudinē spiritus nimis vobis confidendum. Hac autem sententia ut causam reddat exactæ vigilantia & orationis, ita simul mitigat reprehensionem somnolentia ipsorum, significans se illos venia dignari, quod non propter contemptum obdormierint, sed propter infirmitatē, ut intelligit Theophylactus super Matthæum. Est ergo sensus: In vobis & plerisque hominibus spiritus quidē promptus est siue ad ferendas tērationes, siue ad præstandū quæ iussa sunt, caro autē ad utrumque est infirma. Et quidem sciebat Dominus se inuenturum suos dormientes, nec quicquam nunc profuturam eis suam frequentem monitionē, eos

tamen ob id non prætermisit inuisere & admonere, ut intelligeret propriam infirmitatem & temerariam in pollicendo audaciam, aliorumque postea discederet ferre infirmitates, atque in ipsis posterius discederet non temere de se magna polliceri. Cæterum quod ad Concordiæ rationem attinet, notandum quod Lucas, qui non meminit, ut alij duo, trinæ orationis Christi, postquam dixisset Dominum in sua oratione ab angelo confortatum, sanguinemque sudasse, tunc subiicit ipsum ad suos reuersum ad vigiliam & orationem illos excitasse. At id Matthæus & Marcus testatur factum post primam orationem, cum post secundam significant ipsum reuersum siluisse: post tertiam autem etiam somnū & quietem illis ad tempus permisisse. In prima autem Christi oratione, communiter creditur non accidisse quod Lucas scribit de angeli confortatione & sanguineo sudore, sed potius in nouissima, quod non videatur conueniens ut post angeli confortationem Dominus semel & iterum eandem carnis passus sit infirmitatem. Itaque coacti sumus in Concordia ordinem scriptorum à Luca mutare, id quod post orationem accidisse commemorat, collocantes cum aliorum narratione post primam Christi orationem: quæ verò in Christi oratione cõtingisse scribit, in commemoratione tertiæ orationis ponentes.

ET ITERVM SECVNDO ABIIT, ET ORAVIT VNDEM SERMONEM, DICENS, &c.] Nō semel tantum sed frequenter Dominus unum idemque petit, carnis suæ infirmitatem, & maximum mortis quod ad carnem attinet horrorem, hac ratione efficacius astruens, & perseverantiam in oratione suo nos exemplo docens: Ter orationem hic nuncius ob sui perfectionem absolutam perseverantiis, convenit orationi, unde & Paulus ter se Dominum rogasse scribit pro amouendo carnis stimulo. Cum ergo sic assiduus & perseverans esset in oratione, etsi non impetrabat mali imminentis translationem, non tamen caruit hæc eius oratio suo fructu, sed cõsecuta est diuinam consolationem. Vt enim olim in deserto diabolus in assumpta aliqua specie humana ei apparuit tentans eum: ita & nunc angelus de cælo, in assumpta specie apparuit ei confortans eum. Tali enim consolatione & confortatione nunc indigebat humana eius natura sibi relicta, & non ab omni humano solatio solum, sed & à diuino, quod intrinsecus ab vnione diuinitatis prouenire poterat destituta. Cõfortabat autem angelus ea verisimiliter ratione, quod suggereret, quomodo patris cælestis nomen per eius mortem esset illustrandum, quantusque fructus hinc & ipsi Christo, & toti humano generi, ipsisque; etiã angelis prouenturus esset. Hæc autem angeli apparitio & cõfortatio, si in tertia demum facta est oratione, fructum demonstrat perseverantis orationis. Credi tamē potest in singulis tribus facta orationibus, ut simpliciter hinc intelligamus orationis fructum significatum, nimirum quod etiam si non semper impetremus quæ precantes petimus, cõsequi nos tamen semper à Deo ad ferenda mala cõsolationem & fortitudinem. Lucas enim trinam Christi orationem quasi vnã, eo quod idē semper pecebatur, complexus est, unde dicit eum factum in agonia, prolixius orasse. Prolixius enim orasse dicens, tres illas orandi vices quas sigillatim alij duo Euangelistæ profecuti sunt simul complexus est: sicut & dicens eum factum in agonia, vno verbo complexus est eas tres passiones quas alij duo distincte

Christo tribuerunt, mœrorem scilicet, pauorem & angorem. Sūt qui quoniam Græca dictio, agonia, deducitur à vocabulo, ἀγωνία quod certamen significat & luctam, intelligunt Christum ob id dici factum in agonia, quod in ipso fuerit vehemens quadam lucta & resistētia carnis & spiritus, carne scilicet mortem recusante, spiritu verò eam summo-pere desiderante. At huiusmodi carnis & spiritus pugnam, qualis in nobis non est sine peccato, non crediderim fuisse in Christo, vel ob id quod etiam caro, ut supra dictum est, fuerit in Christo subiecta spiritui & diuinæ voluntati, ita ut diceret; nō meā volūtas sed tua fiat. Proinde simpliciter potius accipiendum est secundum propriam vocabuli, agonia, significationem, ideo Christum dici factum in agonia, quod angore correptus fuerit, ut bene alij verterunt. Angorem enim & anxietatem animi dictio, agonia, significat. Quod ergo Lucas dicit Dominum factum in agonia, prolixius orasse, Matthæus & Marcus sua narratione expressius extulerunt. Prolixius enim orasse docent, quia ter eum orasse testantur: factum in agonia docent, quia scribunt eum cœpisse contristati, mœstum esse, pauere & tædere, tristēque; fuisse animam eius vsque; ad mortem. Bene autē notandum quod dicit Lucas, & factus in agonia, prolixius orabat. Significat enim ideo Christum prolixius orasse, quod angore magno correptus esset, ut hinc discamus, cum anxietate aliqua premimur, eo magis ad orationis confugere præsidia. Quanquam autem ea ratione cõueniēter quidam verterint. Et angore correptus; quod per hanc versionem excludatur quorūdam fallā intelligentia: tamē alia ratione rectius verum est à nostro interprete: & factus in agonia; si modo dictio, agonia, recte accipiatur, quod hæc versio magis cõueniat Christo, qui nō nisi cum voluit passionē angoris & mœroris in se habuit, cum correptus esse angore, magis sonet violentiam extrinsecus aduenientem. Cæterum cum Matthæus & Marcus magnitudinem angoris Christi ipsius verbis testati sint, eo quod dixerit tristem animam suam esse vsque; ad mortem, Lucas eandem alia ratione etiam magis indicauit, cum subiicit sudorem eius factum sicut guttas sanguinis decurrentis in terrā. Id enim præ angoris accidit magnitudine, qui sudorē solet exprimere, ut in morientibus patet. Non est autem hæc Lucæ sententia sic accipiēda, quasi dicere voluerit Dominum emisisse sudorem similem guttis sanguinis, ut ipse tamen sanguis non fuerit. Ad quid namque sanguinis potius quam aliarum rerum liquidarū guttas meminisset? Cur item sanguinis meminisset in terram decurrentis, nisi significare voluisset, sudorē decurrisse sanguineis guttis, idque adeo copiose, ut in terram ab ipso destuerent, cum positus genibus patrem supplex oraret: Vocula siquidem, ὡσεὶ, hoc est, quasi vel sicut, nō tantum similitudinem significat, sed etiam veri speciem, ut Ioan. 1. Vidimus gloriam eius quasi vnigeniti à patre. Et quanquam non sine stupendo quodā miraculo acciderit ut in Christo sanguineus sudor efflueret, in documentum ingētis cruciatus, atque in mysterium, tamē quo magis id credibile fiat & intelligatur, sciēdū sic esse humani corporis naturā, ut sudoris vice sanguinē tenuem emittere possit. Id enim medici scribunt accidere ictis à serpente, cui à fluxu sanguinis Hæmorrhœos nomē est. Unde & opinantur quidam hunc quem sudauit Christus, tenuiorem reliquo sanguinē fuisse, & naturaliter ipsum

ipsum effluxisse. Sic enim de eo scribit Caietanus: Quamuis naturaliter accidere possit sudor sanguineus, & Aristoteles fateatur id accidisse, quia tamen indigesti sanguinis, & minus bonæ cõplexionis hoc accidens secundum naturam est apud eundem, Iesus optimæ complexionis sanguineū sudorem emisit, sicut natura in parte generatiua deficientē semine ministrat sanguinē. Simili namque modo deficientē aquositate sanguinis, quæ est materia sudoris, nō nihil quoque; sanguinis emisit. Erat enim corpus Iesu exhaustum, & magnitudo passionum, pellens violentē sudorē, pepulit simul aliquid sanguinis, deficientē sudoris materia. Hæc ille. Notandum tamen, quod Græcis dictio, ἑρμῆσι, quæ non proprie significat tenues guttas, sed quasi grumos & crassiores guttas, unde dicitur de concreti sanguinis partibus. Ideoque; quia incredibile videtur Christum sudando crassas sanguinis guttas & quasi grumos emisisse, Euthymius & Theophylactus intelligunt dictionem, sicut, hic tantum designare similitudinem, aut hyperbolicos Christi sudorē guttis sanguineis comparatum. Sic enim Euthymius: Factus est sudor eius sicut ἑρμῆσι, (Interpres vertit, grumi) sanguinis decurrentes in terrā. Grumi sanguinis, hoc est, crassissime sanguinis guttæ, significas nō quod sanguinē sudauerit, sed quod crassos deduxerit sudores. Theophylactus autē, ut nobis quidem verus est ab Oecolampadio, vix intelligi potest quid senserit. Sic enim legimus: Quod ab humana natura fuerit orare, quæ iuxta permissio-nem patiebatur communem affectionem, qua amamus vitam, & non à diuinitate, sicut dicit maledicti Arriani, manifestum est ex hoc quod sudauit idque cum tāta anxietate, ut plane hæc fuerit & parœmia, eo quod sanguinei riui ex eo ceciderint. Parœmia enim est in his qui valde laborant, ita ut sanguinē sudent, sicut & in his qui amare flent, dicimus quod sanguinem flent. Hoc igitur volens manifestare Euangelista, quod non tenuibus quibusdam indicis, & ostentationis gratia apparētib, sed fluentē fortiter sudorem stillauerit, & collegerit secum riuos sanguinis, &c. Clarius Theophylacti sententia citatur à D. Thoma in Catena. Post enim positam eam sententiā, qua hic intelligitur communiter significari Christum verē sudasse sanguinem, sic ibi subiicitur ex nomine Theophylacti: Vel hoc prouerbialiter dicitur de eo qui vehemēter sudauit, quod sudauit sanguinem. Volens igitur Euangelista innuere, quod grossis sudorū guttis madebat, sumit guttas sanguinis ad exemplum. Hæc ibi. Igitur hi autores non intelligunt Christum verē sanguinē sudasse, sed secundum Euthymium nuda est cõparatio, secundum Theophylactum prouerbialis hyperbole. Verum ob prius dictas rationes magis est verisimile iuxta receptā sententiā, Lucam significare voluisse Christum verē sanguineas guttas pro sudore emisisse. Itaque cum Græca dictio non patiat ut tenues tantum sanguinis guttas desudatas intelligamus, nō naturali omnino causā, sed miraculo potius tribuendū videtur, quod hic de Christi sudore refert Lucas. Dispensatione autem quadam id accidit, ut grossas etiã sanguinis guttas desudaret Dominus, primum ut hinc disceremus anxietatis eius magnitudinem, quod multis nobis nominibus vtile est cognoscere, & potissimum ad intelligendū eximiam eius in nos charitatem, qua tantum in se angore dignatus est nostri causā perpeci, quaque; mortē tātopere na-

turæ suæ contrariam propter nos in se suscepit. Et sane si hunc Christi angorem & sudorē bene perpendimus, est cur non minus hic Christi cõplexatur charitatē quàm in ipsa quæ pro nobis pertulit morte, quia angor qui corripere solet cõrumpentes animo mortem imminentem, solet esse grauior ipsa morte. Illum autem in Christo fuisse omnium maximum, res ipsa declarauit. Nec mirari quis debet maiorem in Christo fuisse angorem quàm fere in aliis esse solet. Clarissimè enim iam velut ob oculos conspexit imminētis mortis & singulorū cruciatuum atrocitatem, certoque; cognouit se nulla ratione ea mala effugere posse, cum ceteri homines nō ita clarè præcognoscere possint futurorum malorū acerbitatē, sperentque; semper aut effugiū, aut mitiora fore mala quàm animus suggerat. Ut ergo clarius intelligamus causam tam noui & admirandi angoris Christi, operepretium fuerit hic ostēdere dolorem passionis eius, quæ præuisa huius angoris fuit causa omnium maximum extitisse, ita ut Christi personæ bene accomodari possit illud Threnorū: Attendite & videte si est dolor sicut dolor meus. Id autem verū esse ex quatuor intelligi potest. Primò quidē ex passionis quæ doloris causa est, generalitate. Passus est enim ab omni hominū genere, à gentibus & Iudæis, à masculis & feminis, à principibus & popularibus, à familiaribus & notis. Passus est item in omnibus in quibus potest homo pati, in amicis ipsum deserentibus, in fama blasphemis læsa & cõtumeliis, in anima tristitia & tædio vsque ad mortem affecta, in corpore vulneribus & flagellis subdito, in externis rebus, quia vestibus spoliatus. Passus itidē in omnibus corporis membris, omnibusque; externis sensibus, ut de eo recte dicatur: A planta pedis vsque; ad verticē capitis nō fuit in eo sanitas. Secūdo, ex ipso passionis genere & qualitate, quia mors confixorum in cruce est acerbissima, eo quod configantur in locis neruosis, & maxime sensibilibus: ut sunt manus & pedes, ipsūque; pōdus pēdentis corporis continuè auget dolorem, qui non, ut in plerisque mortis generibus, breuis est, sed multo durat tempore. Tertio, magnitudo doloris Christi potest intelligi ex nobilitate cõplexionis corporis Christi, & viuacitate animæ ipsius. Quo enim corpus aliquod nobilioris & tenerioris fuerit cõstitutionis, hoc magis sentit quæ ipsi sunt mala: & quo anima in suis viribus & sensibus fuerit acrior & vitacior, eo magis apprehendit tristitiæ causas. Christi autē corpus optimæ fuisse cõstitutionis nemo dubitauerit facile, cum illud operatione Spiritus sancti sciamus formatū ex purissimo teneræ virginis corpore: sic nec animā eius quisquā dubitauerit fuisse nobilissimam, ac proinde secundum omnes suas vires sensus acerrimi: quare si paribus numeris illius cruciatus alij cuiuspiā mortaliū fuissent inflicti, multo minus doloris fuerat allaturi. Quarto, idem intelligi potest ex doloris puritate. In aliis enim variis modis inter patiēdū dolor mitigatur, & perceptibilitas tollitur per aliquā redūdantiā aliquarum virtū ad alias, nimirum aut per internum de aliqua re gaudiū, aut per charitatē quæ stultis etiã amantibus molestiā adimit, aut per inuictū animi robur, quo etiam Ethnici ita sunt fortes, ut minus torqueantur premētibus malis, aut per cõmunē illā & naturalem, quæ vocant, redūdantiā, quæ voluptati dolor cedit, dolor obruit dolentē, & ut nō sentiat trioboli iacturā qui decem talenta, iactat.

cit, utq; non sentiat aciculæ punctiōē, cui eodem momento brachium fuisse frangatur. Iam & illud nobis indulgēt natura, ut in prægradi malo fere sensum nostri nobis eripiat, ut in naufragio, in ruina, in morbis immanibus. At nihil horum passus est Dominus sibi lenire sensum suorum malorum, sed eius anima ad omnium dolorum sensum integra vigeat vsq; ad emigrationis momentū. Ita perfecte vnumquēq; corporis cruciatum, vnum, inquam, ē mille sensit, ac si is solus fuisset. Ita vniuersam corporis molestiam persensit, tanquam nihil animo pateretur. Ita rursus omnes animi curas, tanquam nihil cruciaretur corpore. Ita tum animi, tum corporis pariter & singulos & vniuersos dolores sensit, ut summa illius charitas nihil de molestia detraheret, multum apponeret, permittēs vnicuiq; virium agere quod erat ei proprium, ut habet Damascenus. His omnibus simul cōsideratis, satis patet dolorem Christi fuisse omnium maximū, quē admodum sane conueniebat, eo quod illius mors pro tot hominū mortibus depēdebat, & ad totius orbis culpas elucendas abundē atque ad spem hominum cōfirmandam, charitatēq; excitandam suscepta erat, quare nihil mirum si ex imminētis huius passionis clara certaque cognitione, nouo quodam & inaudito angore Dominus correptus fuerit, ita ut & sanguine sudarit. Hoc autē dispēlatione quadā recte etiam dixerimus factū in mysterium, nempe in signū quod suum sanguinē simul cū aqua mox effusus esset in terrā, in purgationē terrenorum hominū. Vnde Beda: Per hoc, inquit, nobis declaratum est, quod effectum iam suæ precis obtineret, ut scilicet fidem discipulorum, quā terrena adhuc fragilitas arguebat, suo sanguine purgaret. Aliter Augustinus in libro qui dicitur sententiarū Prosperi: Orans, inquit, cū sudore sanguine Dominus, significabat de corpore suo toto, quod est ecclesia, manatura martyria. D. Bernardus serm. 3. de Dominica in ramis Palmarū: Nō solis, inquit, oculis, sed quasi omnibus membris fleuisse videtur, ut totū corpus eius, quod est ecclesia, totius lachrymis corporis purgaretur. Ceterum in his omnibus, quę hic Dominū pertulisse legimus, monemur primū, ut de ipso omnia nobis polliceamur, ut qui tāta nostri causa sit percussus, tum vt nos membra eius, qui ad gloriam eius adspiramus, libenter etiam similia patiamur, deniq; vt in timore Dei sollicitissimē viuamus, ne indulgēdo cupiditatibus nos in mortem rursus præcipitemus, a qua tantis nos Dominus cruciatibus adseruit: quæ tria quidem, per singula quæ Dominus passus est, nobis sunt depēdenda, ut ita in Deū fides, erga proximum dilectio, & erga proprium corpus continentia, hoc est, absoluta pietas in nobis incrementum sumat. Notandum autem & Hilarium lib. 10. de Trinitate, & D. Hieronymū lib. 2. contra Pelag. indicare in plerisq; Græcorū & Latinorum codicibus non inueniri neque de Angelo confortate, neque de sudore sanguineo. Verum hæc erasa videtur a quibusdā, qui verebātur Christo tribuere tam insignia humane infirmitatis argumenta. **ET TERTIO VENIT TERTIO AD DISCIPULOS, ET DICIT ILLIS: DORMITE, &c.]** In secundo suo ad discipulos reditu non minorem Dominus exhibuit benignitatem quam in primo, eo quod iam sapius vigilare iustos, cum secundo dormientes inuenit, non est tamen adhuc insecutus eos, sed eorum infirmitatem patienter se-

rens, silens ab eis discessit, verecundiæ ipsorū confusūs. In tertio verō reditu pro solita sua bonitate somnum primō eis prohibitum, & secūdō toleratum, iam etiā concedit, dicens: Dormite iam & requiescite. Quamdiu enim anxabat, Apostolos secū vigilare & orare voluit: cum verō per orationem perseuerantem ab angore suo liberatus fuit, somnum illis deinceps permittit & quietem. Sunt quidem qui illud: Dormite iam & requiescite; per ironiam quādam dictū putant & irrisionem somnolentiæ eorum, quo modo vt accipiatur multum inuitat narratio Matthæi. Mox enim is subiicit: Ecce appropinquauit hora; quasi dicere Dominus voluerit: Ecce appropinquauit proditor, & si placet vobis & ita tēpus permittit, dormite quantum vultis. Sic enim intelligunt Theophylactus & Euthymius. Verū quod in hūc sensum illud non sit accipiendū, colligit valde probabiliter D. Augustinus ex Marco, lib. de consensu Euang. 3. cap. 4. eo quod post illa verba: Dormite iam & requiescite; apud Marcū subiiciatur, sufficit. Hinc enim colligit Dominum post illa verba siluisse aliquandiu, vt hoc fieret quod permiserat, & tunc intulisse: Ecce appropinquauit hora. Quamquam etiam secūdū priorem sententiā accipi potest, verbo, sufficit Dominum explicuisse ironiam quæ erat in præcedētib; verbis, vt sit hic sensus: Si libet dormite iam & quiescite, at vt verum fatear, sufficit hætenus etiam me prohibēte somno vacasse, ecce enim adest tempus quod vobis facile somnolentiam excutiet. Notandum autem quod pro, sufficit, Græcis est *ἰκανόν*, quod longe aliter accipit Euthymius. Cū enim sit a verbo *ἰκάνω*, quod significat accipere aut abesse, dupliciter verbum hoc exponit in hūc modū: *ἰκανόν*, hoc est, accipit aduersus me diabolus potestare. Vel abscedunt quæ de me sunt, siue finem habent. Cui nouissimæ explicationi cōuenit quod quidam libri Erasmo teste habent, *ἰκανόν* *ἔλαβον*. Vt vt est, in Domino erga discipulos obseruare licet miram quandam benignitatem: in discipulis verō magnam infirmitatem hominū, quādiu abest efficacia spiritus. Quod si quis quærat, vnde didicerint Euangelistæ quid Christus inter orandum sit precatus, & quæ de angelo sudorēq; ipsius sanguineo referuntur, cum omnes discipuli tū dormierint, responderet Euthymius: Mihi, inquit, sane apparet, quod post resurrectionem præceptor ipse etiā hæc discipulis dixerit, quādo per dies quadraginta eis apparuit, sicut refert Actorū liber. Ceterum vt iā Dominus infirmitatē humane suæ nature dispēlatione quadā assumptā declarauit, mortem horrendo & deprecādo: ita mox & suā diuinitatem, & ad patiendū promptitudinem ostēdit. Diuinitatem quidē, prædicendū horam in qua tradēdus erat iam aduenisse, & traditorem suum adesse: promptitudinem verō, cū ad occurrēdū suis hostibus Apostolos secum excitat, dicens: Surgite, eamus; quę duo in sequētibus etiā magis declaratur. **SCIEBAT AUTEM ET IUDAS, QUI TRADEBAT EUM LOCVM, QUIA, &c.]** Locū in quē secesserat Dominus, Iudæ cognitum fuisse commemorat Ioānes, tum ob id quod apud ipsum præcedit de secessu Domini, ne scilicet, vt dictum est, videri posset, Dominum latere voluisse: tum ob ea quæ sequuntur, videlicet vt intelligatur quomodo factū sit, vt illuc veniret Iudas cum suis. Itaq; subiicit: Iudas ergo, hoc est, quia sciebat quod frequenter Iesus conuenerat illuc, & tunc venit illuc, postquam,

1. Cor. 16.
2. Cor. 13.

postquam, vt est verisimile, eum requisitū in loco cœnæ. Venit autem insigni hominū manu comitatus, quam sibi opera pontificum & seniorum comparauerat, partim ex militibus Romanis, qui per cohortem significātur, partim ex ministris pontificum & Phariseorum. Nec tantum in hoc exercitu aderant milites & serui, sed cum ipsis Romanis militibus aderat & tribunus, vt patet ex Ioāne, cum seruis pontificum & Phariseorum aderant etiam quidam principes sacerdotum, magistratus tēpli & seniores, vt patet ex Luca. Nec solum tanta talique multitudine instructus venit Iudas, sed eadem cōtra nocturnas tenebras & insidias lateris & facibus, cōtra apertos incurfus siue Apostolorum, siue omnium fauentium Iesu, armis variis, gladiis scilicet & fustibus, vel lignis bene munita. Hic autem tantus apparatus Dei dispēlatione non parum promouit gloriam Christi & passionis eius. Primū enim indicio fuit Christi virtutem & potentiam Iudæis fuisse formidabilem: deinde declarauit multitudinem & furorem hostiū ipsius, quod ad passionis eius facit incrementum: & postremū occasionem dedit Christo insigniter ostendendi suam virtutem, quia effugere potuisset eorum violentiam, ac proinde etiam suam ad patiendū promptitudinem. Hæc enim insigniter ostēdit, dum tantam tamque instructam multitudinem verbo prostrauit. Ceterum Iudæ facinus Euangelistæ sua narratione egregiē exaggerant, describentes illud tanquam rem stupendam & nouam. Ecce enim, inquit, Iudas, ille qui vnus fuit de selectioribus Christi discipulis, nempe de duodecim, venit cum turba multa, dux factus & antesignanus impietatis, qui electus fuerat in ducē virtutis. Hic autē nō se tantū manifestis hostilitatis indicis armauit ad promissum facinus perpetrandum, sed etiam subdolo pacis signo. Ne enim per noctis tenebras decepti manus iniicerent in aliquem Apostolorum, pro Christo, aut, vt vult D. Hieronymus post Origenem, ne Christus seipsum transformando elaberetur de manibus Iudæorum, signum dat quo ipsum agnoscere possint, & signum pacis, quale maximē est osculū. Verisimile enim est Apostolos Christū accedētes salutare eum solitos, cū osculo pro more regionis, vnde est illud apud Paulum: Salutate inuicem in osculo sancto. Dixit ergo: Quęcunque osculatus fuero, ipse est, tenete eum. Cūque hęc ratione satisfacere posset factæ à se promissioni, his tamen non contentus, hostibus sui magistri consilium suggerit, quomodo iam captū possint captiuum detinere. Et, inquit, ducite cautē, hoc est, circumspēctē & prouidē. Metuebat enim ne qua ratione, vt aliquādo, elaberetur ex eorum manibus, & ipse promissa frustraretur mercede. Cauent enim sacerdotes, ne Iudæ numeraretur pecunia, ni Iesus esset in manibus. Promiserunt enim, dicitur superius, ei pecuniam se daturos, necdū autē tunc dederūt. Et Iudas sic venit contra Dominū instructus, partim vi, partim fraude: Dominus autem nec fraudē eius, nec vim quicquam cōtra se valere declarauit, dum fraudē eius sub osculo latentē detexit, & exercitū eius in terrā prostrauit. Dubium tamē est vtrū horum prius acciderit, an scilicet quod Ioānes solus narrat de prostratis in terrā hostibus, an, quod alij narrāt, de osculo dato à Iudæ Domino. Sunt enim qui istud putant secundo loco factū, & Ioannis narrationē priori loco, eo quod Iesum dicat hostibus suis obuiā processisse, & tū Iudæ ste-

tisse cū illis, quod nō videtur contigisse post illud quod Lucas scribit Iudæ antecessisse alios, & appropinquasse Iesu vt oscularetur eum. Diuersam tamē post Augustinū secuti sumus in Cōcordia sententiā, quod posteaquam se Dominus ipse suis prodidisset hostibus, nihil opus fuisse signo illo Iudæ. Secūndū quam sententiā intelligēdum Iudæ imprimis ad spatiū aliquod antecessisse, vt Lucas habet, sic quę simulasse, quasi nō fuerit ex parte eorū qui sequeretur, ac tū post osculū datum retrocessisse ad suos, ita vt Iesu procedēte in occursum suorū hostium, Iudas iam cū illis staret. Quā sententiā multum confirmat quod dicit Matthæus & Marcus, Iudā, cum venisset, statim accessisse ad Iesum, osculūq; porrexisse. Iudas ergo omnipudore atq; timore propter auaritiā posthabito, Dominū, quem ob varia ab ipso accepta beneficia reuereri, quem que ob expertā in ipso omniscientiā timere debuerat, inuerecundē & intrepidē accedens, amicitiam verbi & facti simulauit, dicens: Aue Rabbi; osculūque adiciens, secutus hac in parte eum qui in typum ipsius præcessit in veteri testamento Iobab filiū Saruiz, qui, vt scribitur 2. Reg. 20. inuidia stimulatus cōtra Amasam, quem sibi in ducē exercitus Dauid cōstituerat, quo sub specie amicitie saleretur, salutans eum verbis pacificis, dicendo: Saluum mi frater; atque osculū addens latentur gladio percussit in latere, ita vt mox occumberet ex vulnere. Iudæ sectatores sunt quorū sub pretextu beneuolentiæ & pietatis, alios fallere cōtāt, & imprimis Pseudo propheta atque hæretici, qui veniūt in vestimentis ouium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces. Dominus autē necdum suam erga Iudā depōnens benignitatem & curam lucrificandi, etsi illius nō ignoraret veritū, tamē & ad solitum admittit osculū, & blandis cōpellat verbis, proprio ipsum non dedignatus nomine, & in super amici tribuens appellationem, quem sciebat sibi capitalem inimicū. Amice, inquit, ad quid venisti? Amicum vocat, nō quod ab ipso diligeretur, sed quod ipsum diligeret, eique bene vellet, & de eius perditione doleret, aut etiam quod hætenus securū tanquam amicus vixisset, atque etiā nūc velut amicus & saluaret, & osculū præberet, vnde etiā in Psalmis de eo dicitur: Si inimicus meus maledixisset mihi, sustinuisse utiq;: & si is qui oderat me, super me magna locutus fuisset, abscedissem me forsitan ab eo. Tu verō homo vanitatis dux meus & notus meus. Hac ergo appellatione Dominus illius conscientiam concutiebat, admonēs quā indignum facinus perpetraret. Dicit autem; ad quid venisti? non quasi ignorans, sed admiratiuē, quasi dicat: Si venisti, vt amicus amicitia signa amico exhiberes, sicut verbis & osculo præ te fers, quorsum tecum habes hostilem hunc exercitum? Si venisti vt inimicus inimicis me traderes, quorsum amica hæc saluatio, & osculū pacis symbolū? Ceterum Euthymius id quod Græcis habetur *ἰπὸ φ*, accipit nō interrogatiuē, sed enūciatiuē, dictionem, in intelligens relatiuē positam, vt sit sensus: Amice ad quod venisti; & sit oratio imperfecta, perficiēda hoc modo: Id propter quod aduenisti, operare etiam relicto subdolo tui conaminis velamēto, sermone scilicet blando & osculo. In hūc sensum etiā Remigius citatur in Catena accepisse hæc Christi verba. At prior intelligentia est cōuenientior, magisque quadrat his quæ Lucas Dominum dixisse refert: Iudas, osculo filiū hominis tradis? Quibus verbis

2. sal. 54.

Dominus iam declarat sibi non fuisse incognitam fraudem Iudæ sub osculo latentem, ne querens: ad quid venisti; videri posset causam aduentus ignorasse. Sunt autem etiã hæc verba admiratiuè dicta, & cū emphasi, quæ est in dictione, osculo. Mirandū enim quod osculo, pacis symbolo, abuteretur ad proditionis facinus patrādum. Infelix sane Iudas, qui per pacem dicitur facere bellum. Itaque in eo ostentum est verum esse quod dicitur: Meliora sunt vulnera diligentis, quam fraudulenta oscula odiētis. Infelicitior verò eo fuit nomine, quod etiã nunc emolliri non potuit nec Christi benignitate, nec eius omniscientia, sed nec eius terribili potentia quam mox declarauit.

IESVS ITA QVE SCIENS OMNIA QVÆ VENTURA ERANT SVPER SE, PROCESSIT, &c.] Postquam declarauit Dominus dolium Iudæ sibi non esse incognitum, declarat etiam illo opus non fuisse, vt qui paratus esset seipsum prodere & tradere in manus inimicorū suorum: & postquam ostendit fraudem eius cōtra se nihil valere posse nisi vellet, iam etiam ostendit & vim hostilis exercitus sibi præualere non posse nisi vellet. Iesus ergo, inquit Ioānes, nō quia ignorabat quid euenturum sibi esset, sed certò sciens omnia quæ vtriusq; erāt super se, processit obuiā hostibus suis, & dixit eis: Quem queritis? non quod ignoraret quæ quererent, sed vt data ab eis responsione conuenientem haberet sese prodendi occasionem, & palam faceret illos multum licet luminis afferētes, tamen se etiam præsentem & cum ipsis loquētem ne agnosceret quidem posse, multo minus comprehendere, nisi vellet agnosci & cōprehendi. Nō enim cōueniebat vt in principio se esse diceret quæ quererent, ne temerariè se periculis & malis ingerere videretur, & dum interrogati quem quererēt, non responderunt se ipsum querimus; sed in tertia persona, Iesum Nazarenum; declaratum est illorum oculos sic diuinitus fuisse detentos, vt etiã præsentem secūmque loquentem non agnoscerēt, ne ipse quidem etiam Iudas, qui cū eis stetit ob id dicitur. Fortè autem & Spiritus Sanctus per hæc ipsorum responsionem significare nobis voluit, & eius qui ad mortē quærebatur innocētiam, & Iesum Nazarenum solū fuisse, qui sua morte salutem adferre posset hominibus, ac proinde imprimis illū quæredum ab iis qui salutis sunt auidi, sed alio animo quam isti quæsiuerūt. Vt enim nomē Nazareni, innocentiam Domini declarat, quia significat floridum & germinantē in virtutibus: ita nomen Iesus significat ipsum esse hominum saluatorem. Cum autem Christus se esse responderet quem quærebant & nominabāt, mox mirabilis secutus est effectus. Veluti enim à vehemēti vëto ex aduerso flante, ita à voce Christi venientis ex aduerso retroacti ceciderunt in terrā supini vnā cum suo duce Iuda, non valētes in cōspectu eius consistere, impletumque est in eis quod apud prophetā dicitur in persona Christi: Cōuertatur retrorsum, & cōfundantur cogitātes mihi mala. Fiant tanquā puluis ante faciem vëti. Hac ergo ratione Dominus diuinā suam declarauit potētiam, qua poterat si voluisset effugere suorum hostium quātumuis multorū & bene armatorū vim, vt intelligeremus spōte ipsum mortem suscepisse, vtque quātum in se erat, à facinore concepto Iudæorum animos reuocaret, aut saltem inexcūsabiles eos esse declararet, nec ignorantiam iuste prætere posse. Et bene ad illa verba: Ego

sum; nouus ille effectus secutus est. Cū enim ad ea verba quibus suā præsentiam Dominus significabat, effectus ille sequeretur, ostēsum est ipsum tam esse formidabilem & potentem, vt ipso agnito non valeant coram ipso hostes ipsius consistere. Deinde cum ad ea verba effectus talis secutus est, ostēsum est Christi diuinitas, cui soli verè competit dicere: Ego sū; iuxta illud quod in Exodo dicit Deus nomen suum proprium Moysi indicaturus: Ego sum qui sum. Effectus enim is satis demonstrat, illud: Ego sum; in Christum competere tanquam verè Deum, ante cuius oculos Psalmista pronunciat iniustos non permanuros. Quod si, inquit Augustinus, iudicāndus hoc fecit Dominus, quid iudicaturus faciet? quā erit eius efficax vox, qua in iudicio etiã præcipiēt iniustus vt à se recedat, dicēs: Discedite à me maledicti in ignem æternum; quando tam efficax fuit vox, quæ tantum præsentiam ipsius fuit significatiua: Cæterū conuenienter non in faciem proni corruerūt hostes Christi, sed retrorsum in tergū. In faciem enim iacere pronū, supplicum est & orātium, vnde & Christus paulo antè in sua oratione procidit super terram in faciem suam; retrorsum autem cadere eorū est qui à fortiore contra se veniente deiiciuntur & superātur. Et alioqui non sine mysterio id accidit, sed significatū est Iudæos retrorsum à Deo iam alienatos fuisse, sicut de eis Dominus cōqueritur Isaia 1. & propterea quod præsentem Dominum agnoscere nō voluerūt, magis magisq; retrorsū casuros, iuxta illud Isaia; Vt vadāt & cadāt retrorsum, & illaqueēt & capiantur. Frequēter enim inscripturis retrorsum cadere tribuitur impiis: cadere in facie, electis: cuius mysticā rationē pulchrè explicauit D. Gregorius homil. 9. in Ezechielem sic scribens: Querēdū nobis est cur Ezechiel & Paulus in faciem cadunt, & de ascēfore equi, id est, de eo qui in huius mūdi gloria elatus est, dicitur: Vt cadat ascēfor eius retro. Rursūq; de persecutoribus Domini scriptū est: Abierūt retrorsum & ceciderūt in terram. Quid est hoc quod electi in facie, & reprobi retrorsum cadūt, nisi quod omnis qui post se cadit, ibi proculdubio cadit vbi nō videt: qui verò ante se ceciderit, ibi cadit vbi videt? Iniqui ergo, quia in inuisibilibus cadūt, post se cadere dicūtur, quia ibi corruūt, vbi quid eos tūc sequatur modo videre nō possunt: Iusti verò, quia in istis visibilibus semetipsos spōte deiiciūt, vt in inuisibilibus erigātur, quasi in facie cadunt, quia timore compūcti vidētes humiliātur. Similia habet lib. 31. Moraliū cap. 18. In facie, inquit, cadere, est in hac vita suas vnūquēque culpas agnoscere, eāq; pœnitēdo deslere. Retrò verò quo nō videtur cadere, est ex hac vita repente decedere, & ad quæ supplicia ducatur ignorare. Hęc ille. Sed ad historiam. Cū hostes Christi qui ad tēpus prostrati iacebāt, sese eius permissione erexissent, iterū interrogauit eos quæ quererēt, vt illis necdum ad pœnitentiā cōmōtis, sed maligno proposito perseverātibz sese proderet & traderet, incorrigibili eorū malitia vsurus ad electorum salutē. Adiecit autem quod rursus suā pro suis curā, & cōtra hostes potētiam declarauit, cū dixit: Si ergo me queritis, sinite hos abire, non quidē deprecariū id dicens, sed imperariū. Fuitque eius imperiū adeo efficax, vt quanquā inimici essent quibus imperabat, qui nō statuerāt ei in aliquo gratificari, & facinorosi soleāt simul cum suis comprehendī sēcatoribus, illi tamē facerent quod iussus erat, sinentes abire quos ille

Exod. 3.

Psal. 5.

Mat. 27.

Isaia 28.

Gen. 49.

illætos

illætos abire voluit. Causam autem huius sollicitudinis Christi pro suis, reddit Euāgelista, subiiciēs; Vt sermo impleretur quæ dixit, in oratione scilicet ad patrem: Quos dedisti mihi, non perdidisti ex eis quenquā. Dixerat enim ibi: Quos dedisti mihi, ego custodiui, & nemo ex eis periit. Implicitè ergo dixit se non perdidisse quenquam eorum, quod nihil aliud est quàm sua culpa & negligētia neminem illorum periisse. Id quāquam potissimum dictū esset de perditione spiritali, Ioānes hic accommodat ad perditionem corporis. Nam & de illa ibi Dominus locutus est. Sed & hic de animæ perditione accipi possit. In eā enim Apostoli cecidissent, si cum Christo deprehensū fuissent, vnde ne quo modo ea perditio sibi imputari posse videretur, quādiu adhuc cum eis erat, curat ne in eam incidant.

BA T ILLI T V N C ACCESSERVNT ET MANVS INIECERVNT IN IESVM, &c.] Potestate Iudæis à Christo facta, tum demum quod auidè cōcupierūt adimpleuerūt, manus crudeliter iniiciēs in innocētē Iesum, & violenter tenētes eum, impletūque est in Christo illud Psalmi: Circūdederunt me canes multi, cōciliū malignantium obsedit me. Et illud: Susceperunt me sicut Leo paratus ad prædam. Discipuli autem qui circa ipsum erant, & à parte ipsius erant, videntes quod futurum erat, nepe quod etiam vincula Domino essent iniecturi, quodque vincitū adducturi erant ad supplicium, cum prius siluissent, Domino suam potestatem insigniter exerente, nunc Domino Iudæis permittente zelo concitati ad vindictam & defensionem, dixerūt ei: Domine, si percutimus in gladio; hoc est, num vis vt percutiamus gladio? Si enim interrogatiū positum est, pro percutimus, Græcè est futurū *καταφύου*, percutiemus. Memores enim erant Dominum paulo antè de emēdo gladio monuisse, putabāt ergo ob hoc tempus ad defensionem de illo monuisse. Et tamen rursus sciebant vindictā à Christi moribus & doctrina diserepare. Itaque dubij rogant num in defensionem gladii vti deberent, quos tum forte ad manum habebāt, idque, vt est verisimile, ex recenti agni paschalis immolatione, in qua illis vsi fuerant. Quia in re suum pro Domino ad ardētē zelum, suamq; de Domino cōfidentiam conceptā ex recenti prostrationis facto declarauerūt, dum putauerunt, Domino annuēte, paucis gladiis se tantæ multitudini resistere posse. Petrus autē, vt & aliās, præ cæteris ardētior, non expectato Domini respōso, cum haberet gladium (siquidem ipse vnuserat ex duobus qui ad parandum agnum paschalem missi fuerant) educto illo mox percussit seruum principis sacerdotū, quod scilicet is forte aut primus aut ferocius manus iniiceret in Iesum, videlicet Domini sui sēuitiam referens. Tantōque cum ardore in hunc Petrus insurrexit, vt auriculam illi amputaret, quod manifestū fuit indicium illum quæsisse ei medium findere caput, atque illud euenturum fuisse, nisi diuinitus fuisset ictus moderatus. Dextram autem fuisse autem quæ amputata fuit, expresserunt Lucas & Ioannes, idque ad maiorem historię certitudinem, ob quā Ioannes etiam nomen serui expressit, dicens: Erat autem nomen serui Malchus; quanquam & ob mysterium hæc ab Euāgelistis commemorata recte dixerimus. In seruo enim principis sacerdotū, cui nomen Malchus, quod significat regē, designabatur populus Iudæus, qui gloriabatur quidē magnificis titulis, dice-

Psal. 21.

Psal. 16.

batūque genus regale, at re vera seruus erat, quia seruili timore sub lege detinebatur, variisque seruiēbat vitiis. Huic, propterea quod Christum iam præsentē agnoscere noluit, amputata est auris dextra gladio Petri, quia Petro cum aliis prædicante & defendente gratiam Euangelicam, Iudæa surda facta est ad audiendum quæ erant salutaria, aurem tantum habens sinistram, quia tantum audiens litteram legis insuauem & ad saluādum inefficacem. Dominus autem primū quidem respōdet ad interrogationem discipulorum, reprimēs eorum cōnatum, ac dicēs: Sinite vsque huc; quorū verborum quis sit sensus, satis est obscurum. Diuus Augustinus existimās hæc verba à Domino dicta non post factum Petri, sed in ipso facto, mox post interrogationem discipulorū, vult hunc esse sensum: Sinite vsque huc, hoc est, permittite eos hucusque progredi vt me apprehendant, & impleatur quæ de me sunt scripta. Euthymius tamen sentit Dominū hæc dixisse post Petri percutionē, sicut & narratio Lucæ videtur significare satis, videturque intellexisse Dominum his verbis significasse, post illam serui percutionem dispensatiuè permissam, vltērius non esse Apostolis resistendum hostibus, vt sensus sit: vltērius definite, in hoc cessate, nec vltra ad vindictam progrediamini. Dicit enim: Videns autem Iesus quod factū erat, dixit: Sinite hucusque, tactaque illius auricula sanauit eum. Dicēs itaq; Christus: Sinite huc vsque; ostendit quod iuxta dispensationem ablata sit seruo principis sacerdotum auricula, &c. Ex quibus verbis videri potest ipsum cū dicitur *εως τωρα*, pronomen *τωρα* accepisse in masculino genere, vt casum seruum demonstrarit. Caietanus intelligit hunc sensum: Sinite vsque huc, hoc est, permittite eos in me sēuire vsque in hanc horam eorum, hoc est, quamdiu durat eorum hora, hæc enim est hora eorum & potestas tenebrarum. Ita vt appositum tempus significauerit rationem non impediendi esse, quia hæc est hora eorū, non autem quod postea eos non essent permitturi, sed illis restituri. Et hæc de verborum horum intelligentia, post quæ Dominus mox contingēs resectam auriculam, sanauit eum, nobis quidē exemplum relinques beneficiendi hostibus nostris, ac docens rursus per declaratam suā potētiam spontaneè mortem adire: ipsis verò hostibus occasionē præbens, quā à proposito facinore auocari debuerant, atque calumniæ occasione & sēuitiæ eorum prætextum eripiens, ne scilicet causam haberēt in se sēuiadi ob læsionē illatā à discipulo, ne ve dicere possent iustitiæ ministros temerè annuente Domino fuisse lætos. Et quidem prius suam hostibus terribiliter ostendit potētiam, nunc verò eandem ostendit cum summa benignitate: at illi pleni furore, secundum similitudinem serpentis & canis efferati, neutra ratione vincē potuerunt. Adeo erant traditi in reprobum sensum, Deo pro nobis aliquid melius prouidente. Cohibitis discipulis, sanatōque læso, ad Petrum conuersus Dominus, eum ne progrediretur comprimit, factum eius triplici redarguens ratione. Primū, quia contra legem erat à Deo institutam. Secundò, quia contra specialem erat Dei patri ordinationem. Tertio, quia huiusmodi defensione non indigebat. Quod ergo ad primum atinet, postquam dixisset Petros: Conuerte gladium tuum in locum suum; subintulit pro ratione: Omnes enim qui gladium acceperint, gladio peribunt, Quam sententiam Dominus,

vt

vt alias multas, ex prouerbialibus & vulgo iactatis
sententiis desumpisse videtur, estq; mutuata ex eo
quod Dominus sanguinem eius fundendum praece-
perit, qui alterius fuderit sanguine, vt dicitur Gen.
9. vnde & Apo. 13. dicitur: Qui gladio occiderit,
oportet eum gladio occidi. Solum ergo Dominice
sententiae satis constat esse hunc: Omnes qui gla-
diu acceperint, digni sunt qui similiter galdio pe-
reant, merenturq; gladio perire: ac proinde cessant
hic quaestiones de veritate huius sententiae, quomo-
do scilicet vera sit, cum multi homicidae non vicis-
sim etiam gladio pereant. Non enim hac sententia
quid certo futurum sit significare voluit Dominus,
sed quid fieri iustitia exigat. Oportet tamen eam in-
telligere non generaliter de omnibus quomodolibet
gladium accipientibus, sed de his qui propria
auctoritate & voluntate, ac quasi a seipsis illum ac-
cipiunt ad vindicandum, quales proprie dicuntur ac-
cipere gladium. Principes enim & iudices non ex se-
ipsis accipiunt, sed concessio sibi a Deo gladio vtun-
tur. Verum iam hic dubitari potest, quomodo hac
sententia seruiat proposito Domini. A comminata
enim & decreta per hanc sententiam poena liberi es-
se creduntur, qui sese contra inuafores gladio de-
fendunt, cum sese fuga aut alia ratione non possunt
ab eorum vi eximere, quia non accipiunt propria vo-
luntate gladium, sed coguntur ab inuaforu aggres-
sione vt illo ad sui defensionem. Vnde & contra Pe-
tri factum non videtur hac sententia quicquam valere,
quia iusta videtur habuisse causam insurgendi con-
tra illos, quorum in dominum suum erat manifesta
iniquitas. Dicendum ergo, quod quanquam ius-
ta quadam commoueret causa Petrus, ea tamen
non omnino a reprehensione factum eius liberum
reddidit, sed erat illud duplici nomine reprehensi-
bile. Primo, quia praeter Domini requisiti permis-
sionem, imo & contra Domini sui voluntatem. Nolle
enim debebat ex multis auditis & visis spontaneam
magistri sui ad patiendum voluntatem, eoque requi-
situs, num percutiendum esset, non debebat ante res-
pensionem percutere. Hac ergo causa reprehensibile
fuisse eius factum indicat Dominus, cum subiicit: **D**
Calicem quem dedit mihi pater non bibam illud: **D**
Secundo, quia factum eius magis habuit speciem vin-
dictae quam defensionis. Contra tantam enim tam-
que instructam turbam vana erat Petri defensio, &
potius nocitura quam profutura, vt quae hostiu ani-
mos magis irritare poterat, & occasione dare iusto
titulo laeniendi in Dominum, tanquam qui contra
ministros iustitiae armis se conatus fuerit defendere.
Quare illa percussio magis ad vindictam tendere
videbatur, vt faciunt hi qui etsi non possint euadere,
volunt tamen antequam capiatur qualequalem fac-
cere vindictam. Ex hac causa Petri factum Dominus
satis indicat reprehensibile esse, cum subiicit: **A**
putas quia non possum rogare, &c. Significat enim
Dominus ibi satis ipsius defensionem sibi esse inuti-
lem, sufficientem autem se habere posse si eam vellent.
Verba ergo Domini non extra propositum allata
sunt pro ratione recedendi gladii a Petro extracti,
quia factum eius reprehensibile erat: tum quia non
tam defensionis quam vindictae speciem habuit, quae
priuatis personis est illicita: tum quia praeter & con-
tra Dei voluntatem gladio usus est, quo duplici no-
mine inter eos continebatur. de quibus dicitur: Om-
nes qui acceperint gladium, gladio peribunt. **Q**
uari autem hic posset an Christianus a nocentibus &
malis hominibus armis praeter meritum petitus, a

Petri factum
cor
reprehensibile
dendum.

Matth. 9

quibus verisimile sit se liberaturum si se armis de-
fendat, neque pateat locus fugae, vt possit armis citra
Dei offensam. Ad quod vt in genere responderi po-
test secundum theologoru comunem definitionem,
licitum id esse: ita qui Christi sunt, monedi sunt vt
se totos eius committant spiritui & ante oculos sem-
per habeant se oues occisioni destinatas, sed nume-
ratos tamen pilos suos, angelosque in custodia ipso-
rum excubare. Sciant quoque adeo omne vltionis a
se desiderium oportere alienum esse, vt percussus in
maxillam dexteram, citius obuertant sinistram, quam
vt de vltione cogitent. Sic comparatos indubie duc-
cet spiritus in omnibus, dabitque in eiusmodi peri-
culo constitutus, sicut & aliam, vt nihil se indignum ad-
mittat, sicque Deo visum fuerit, vt iam morte oppe-
tant ad meliora migraturi, immitet mentem quae
mortem non grauatim suscipiat: si vero velit eis diu-
tius hic ad proximorum vti salutem, seruabit eos a
periculo, siue per miraculum, siue per fugam, cuius
copiam facere potest etiam conclusis ab hostibus, si-
ue denique etiam per defensionem quam Dominus
faciat priuatum vice publica suscipere, seq; repu-
blicae ciuem seruare. Semper autem aberit animus
nocendi proximo. Casus huiusmodi rari sunt & sin-
gulares, raro igitur & singulari opus est in eis co-
silio spiritus. Et haec quidem circa primam rationem
qua Petri factum Dominus reprobabat. Secundo au-
tem idem reprobabat, ostendens, vt dictum est, illud
esse contra specialem Dei patris ordinationem &
voluntatem, cum dicit: Calicem quem dedit mihi
pater, non bibam illum: Habent quidem libri plerique
Latinorum: non vis vt bibam illum, at Graeci si-
mul & Latini emendatiores tantum habent: non
bibam illum; quanquam idem sit sensus: significatur
enim Petrum suo facto videri voluisse prohibere ne
biberet Dominus calicem quem ei pater propina-
uerat. Hunc autem se propter obedientiam patri
debitam lubenter bibere velle, adeo vt absurdum
iudicet quod ab hac obedientia ipsum quisquam a-
uocare vellet, significat efficaciter, du per interro-
gationem dicit: non bibam illud? & non; oportet me
bibere eum. Tertio denique, vt dictum est, Petri fa-
ctum reprehendit, ob id quod illius defensione quae
sibi inutilis erat, non indigeret, sufficientem autem ha-
bere posset si vellent. Dicit enim: An putas quia non
possum rogare patrem meum, & exhibebit mihi mo-
dum plusquam duodecim legiones angelorum, pro sci-
licet duodecim Apostolis, qui contra hanc tantam
turbam hostium meorum non potestis sufficere, si-
cut illi angeli sufficerent, ex quibus vel vnus suffi-
ceret? Na, vt legitur 4. Reg. 19. vnus in castris Sen-
nacherib occidit vna nocte centum octoginta quin-
que millia hominum. Est autem legio, agme mili-
tate maximi numeri, secundum Hieronymum qui-
dem & Theophylactum sex milium, secundum alios
vero etiam plurium. Cum ergo nomen hoc
angelis hic tribuatur, & duodecim angelicarum legio-
num hic fiat mentio, insinuat maximum angelorum
esse multitudinem, iuxta illud Danielis: Milia
miliu ministrabant ei, & decies milies centena
milla assistebant ei, simulque significatur angelos
velut milites pugnare pro iustis contra angelos &
homines malos. Angelorum multitudinem iustis ad-
esse ad pugnandum pro eis in Elizeo demonstratum
est, ad cuius orationem puer eius vidit montem ple-
num equorum & curruum igneorum in circuitu Eli-
zei, ob quod propheta dixerat: Noli timere, plures
enim nobiscum sunt quam cum illis. Et David dicit:

Immit

Legio.

Dan. 7.

Immitter angelus Domini in circuitu timentium eum,
& eripiet eos, vbi pro immittet, Hebraeis est castra-
metabitur angelus Domini. Quibus perpensis, mi-
nus mirandum quod filius Dei dicit se impetrare
posse, plusquam 12. legiones angelorum. Hac autem
sententia rursus significat se spontaneam capi & mori,
quia sufficientem quam habere poterat defensionem
non requireret. Addit autem rationem quare il-
lam non requireret, cum subdit: quomodo ergo im-
plebitur scriptura; dicentes scilicet quod sic oportet
fieri? Apertissime enim hoc dicit praeter alias scri-
ptura Isaiae cap. 53. per totum. Et quidem hic ratio
quarta accipi potest, qua Dominus Petri conatum
represserit, quanquam haec non multum sit diuersa
a secunda. His ergo omnibus rationibus Petrus mo-
netur non progredi in incepto: in qua monitione al-
tiori sensu intelligendum omnes spirituales qui Petri
locum tenent, moneri ne gladio corporali ad vin-
dictam vtantur, sed eum reconditum in vagina te-
neant, potestati seculari eius usum relinquente:
gladio vero spirituali, quod est verbum Dei, forti-
ter contra aereas potestates pro fidei stabilitate de-
pugnantes.

DE TERTIA IN ILLA HORA RESPON-

DENS IESVS DIXIT TURBIS, ET AD

EOS, &c.] Postquam Petro verbis & ratione ostendit

se spontaneam capi & mortem adire; idem nunc

verbis & ratione ostendit turbis, & his potissimum

qui cum illis venerant principibus sacerdotum &

senioribus; quorum malitia insipientia militum &

ministorum seruiebat, quibus hoc ipsum prius factis

facto & potentiae suae declaratione ostenderat.

Tanquam ad latronem, inquit, existis cum gladiis

& fustibus comprehendere me. Quae sententia a

quibusdam legitur pronuntiatuam, a quibusdam vero

interrogatiuam, vt sit sensus: Quid accidit, quod

nunc armati gladiis & fustibus egressi noctu ciui-

tatem huc accurritis, veluti latronem violentum &

armatum expugnaturi? Non enim semel tantum &

iterum, sed quotidie sedi apud vos docens in tem-

plo, expositus omnibus inermis, & tamen nemo ve-

strum misit manum in me. Magis tamen placet vt

pronuntiatuam accipiat, & sit hic sensus: Nunc qui-

dem ad me comprehendendum existis cum gladiis

& fustibus tanquam latronem comprehensuri, at ego

iam aliquot diebus semper & per integros dies fui

apud vos, omnibusque expositus, docens scilicet in

publico loco, vbi vos conueniebatis, & tamen cum

idem esset qui modo animus vester in me, non mi-

sistis tunc manus in me. Quare hoc? quia sane tunc

vobis nequaquam permisa fuit potestas in me, sed

haec est hora vestra, qua vobis permittitur in me

quod libet agere, eaque potestas quae vobis in me per-

mittitur, potestas est tenebrarum, hoc est, malignorum

spirituum, qui cum hactenus semper per vos me

perdere conati sint, nunc tandem sinuntur quod diu

concupierunt perficere per vos qui illorum estis mi-

nistri, in eisdem cum illis ignorantiae & malitiae te-

nebris degentes. Itaque Dominus se ab ipsis velut

facinorosissimum omnium ostendit esse habitum, dum

se latroni comparat: contra vero se longe alium erga

illos gessisse insinuat, dum in templo conuersatum

assidue asserit, ibique rei maxime spirituali, doctrinae

scilicet vacasse, qui locus, quodque opus a loco & o-

perere latronis maxime sunt diuersa, cum latro late-

bras quaerat, & perdere quaerat homines, non saluare.

Cumque illi gladiis suis & fustibus fidentes violent-

ter se modo Dominum cepisse putaret, contra Domi-

nus insinuat se ab illorum violentia non superatum,
cum prius inermis, & tadium palam apud eos agens ab
ipsis etsi capere ipsum desideratibus non sit deten-
tus. Et rursus significat se non modo tanquam male
sibi conscium, secessisse extra ciuitatem, & noctur-
nas quaesisse pro latebris tenebras, cum prius se toties
palam illis obtulerit, vnde pulchre D. Hier. explicat
viam verborum Christi in hunc modum: Stultum est, autem,
cum gladiis & fustibus quaerere eum, qui vltro se tradit
vestris manibus, & in nocte quasi latitatem, & a ves-
tris oculis declinat per proditorum inuestigare, qui
quotidie doceat in templo: sed ideo aduersus me in
tenebris congregamini, quia potestas vestra in tene-
bris est. Adicit autem Euangelista Matth. quod in aliis
aliquot locis adicere est solitus: Hoc autem totum factum
est, vt adimpleretur scripturae prophetarum, quale
Marcus etiam Dominum dixisse ad turbas testatur scribens
sed vt impleantur scripturae; sub-
audi, ideo nunc vobis permittitur quod prius non
permittebatur, aut aliud simile. His autem sic circa
Dominum gestis & a Domino dictis, discipuli eius
videntes illum se sponte tradere suis hostibus, nec
esse spe euasionis, omnes ad vnum vsque relicto eo
fugerunt, impletumque est quod dixerat Dominus,
omnes eos scandalizandos in se in ipsa nocte. Om-
nibus autem discipulis fugientibus, adolescens qui-
dam, vt refert solus Marcus, sequebatur eum amictus
sindone, hoc est, subtili lineo vestimento, super nu-
do, subaudi corpore. Huc autem adolescencem qui-
dam putat fuisse vnum ex 12. discipulis, & quidam
quidem Iacobum minorem fuisse existimant, vt re-
fert Theophylactus: alij vero Ioannem Euangeli-
sta. Ita enim sentit D. Greg. 14. Moral. c. 23. At Caie-
tanus in Ientaculis probat rationibus aliquot non
inefficacibus nullum fuisse Apostolorum. Et primo
quidem ex aetate. Non enim Ioannes tunc erat ado-
lescens, quia tum transierat tricesimum annum, vt
pater, computando annos quibus postea vixit ad no-
nagesimum nonum vsque aetatis suae annum. Obiit
siquidem anno a passione Domini sexagesimo septimo
vel octauo, imperante Traiano, quibus annis si
addatur quod superest, vsque ad nonagesimum non-
um aetatis suae annum, pater manifeste, quod iam e-
rat 30. ad minus annorum tempore passionis Christi,
ac proinde non erat adolescens. Cumque Ioannes
credatur iunior fuisse reliquis Apostolis, conse-
quitur nullum alium Apostolorum fuisse illum ado-
lescentem, idque eo magis, quod non sit verisimile
Dominum adolescentes delegisse in Apostolos, &
misisse ad praedicandum. Secundo idem ostendit ex
perpensa Marci narratione. Cum enim dixisset
quod omnes discipuli fugerunt, tanquam e regione
commemorans adolescencem, subdit: Adolescens au-
tem quidam sequebatur eum. Hinc naque insinuat,
quod omnibus Apostolis fugientibus, adolescens
quidam secutus sit Christum, & proinde non fuit e-
numero Apostolorum. Tertio, idem probat ex mo-
do vestitus. Non videtur enim verisimile quod Apo-
stolus aliquis sola sindone super nudo corpore te-
ctus cum Christo cenauerit & ambulauerit, cum
circum regi vno linteo, non sit ordinarius modus ve-
stendi, sed accidentarius his qui surgunt ex lecto, vt
hinc aestimari possit adolescencem illum rumore tras-
euntium exitu e lecto surrexisse, & studio discendi
quid ageretur secutum turbam ducentium Christi-
stu. His accedit quod Graecis sit diminutiuum
mat huc fuisse e domo in qua Dominus pascha ma-
duca

ducuerat. At parū refert quis fuerit, magis videndum quorsum de hoc adolescente Marcus scripserit. Itaque in hoc videtur istud ab eo narratum, vt ostenderet quanta fuerit tum circa Dominum trepidatio, & quam nemo sustinuerit apud ipsum consistere. Impleri enim scripturas oportebat, quæ prædixerūt fore vt ab omnibus desereretur, & nō esset qui auxiliaretur aut consolaretur. Declarat & illud hæc narratio quomodo Apostolos tractasset hostes, nisi illi fugam inissent, & Domini iussu coacti fuissent sine eos abire. Cæterum in huius adolescentis factis recte intelligimus nos mystice doceri, vt si dum Christum sequi conamur, hostes virtutis & veritatis nos simul cū Christo perdere querant, & in suo numero captiuos tenere, fugiamus ab illis, ac vestis iactura, animæ vitam redimamus. Est autem vestis, ipsum corpus, quo animus hominis tegitur, aut etiã ipsa externa bona, quæ homini extrinsecus instar vestis adiacet. Hæc ergo negligenda, & hostibus relinquenda potius quam per eos anima in periculū veniat & sui perditione, atq; hæc relinquendo, fugiendū est ab eis. Sicut & Ioseph relicto pallio de manibus impudicę femine aufugit. Pro quo mystico sensu conuenit obseruare, quod hic adolescens non dicitur fugisse à Christo, sed ab hostibus Christi. Nudus, inquit, profugit ab eis, quod annotauit & Beda. Græca quædam habent, & tenuerunt eum *νεκρώσαν*, id est, adolescentuli, vt iuuenem iuuenes ceperint. Sed Syriacum euangelium habet vtenos.

IVDICATUR ET ILLVDITVR IN DOMO CAIPHÆ.

Matt. 26. Marci 14. Lucæ 22. Ioannis 18. CAP. CXXXVIII.

Cohors autē & tribunus & ministri Iudæorū d̄cōprehēderūt Iesum, & ligauerūt eum, & adduxerūt eū ad Annā primum. Erat enim socer Caiphæ, qui erat pōtifex anni illius. Et adduxerūt Iesum, ad domū principis sacerdotū, ad Caiphā principē sacerdotum, ubi scriba & seniores conueuerūt. Erat autē Caiphæ qui consiliū dederat Iudæis, quia expedit vnu hominē mori pro populo. Et conueuerūt omnes sacerdotes, & scribae, & seniores. Petrus autē sequebatur autem Iesum à longē, & alius discipulus. Discipulus autē ille erat notus pōtifis, & introiuit cum Iesu in atriu pōtifis. Petrus autē stabat ad ostiū foris. Exiuit ergo discipulus alius qui erat notus pōtifis, & dixit ostiariæ: & introduxit Petrum vsque in atriu principis sacerdotū. Et ingressus Petrus intro, accenso igne in medio atrij, & circumsedentibus illis, erat Petrus in medio eorum, & sedebat cum ministris ad ignem, & calefaciebat se, vt videret finē. Pontifex ergo interrogauit Iesum de discipulis suis, & de doctrina eius. Respondit ei Iesus: Ego palā locutus sum mūdo, ego semper docui in synagoga & in tēplo, quō omnes Iudæi conueniūt, & in oculis locutus sum nihil, quid me interrogas? Interroga eos qui audierūt quid locutus sum ipsis, ecce hi sciūt quæ dixerim ego. Hæc autē cum dixisset, vnus assisens ministrorū, dedit alapā Iesu, dicens: Sic respondes pōtifici? Respondit ei Iesus: Si malē locutus sum, testimoniū perhibe de malo: si autem bene, quid me cadis? Et misit eum Annas ligatum ad Caiphā pontificem. Principes autē sacerdotum, & omne conciliū querebant falsū testimoniū contra Iesum, vt eum morti traderent, & non inuenerūt: cum multi falsi testes accessissent. Multi enim testimoniū falsū dicebāt aduersus eum, & conueniētia testimonia nō erant. Nouissimē autem venerunt duo falsi testes, & quidā surgentes falsū testimoniū ferebant aduersus eum: & dixerunt: Quoniam hic dixit: Nos audiuimus eum dicentem: Possū destruere templum Dei, & post triduum reedificare illud. Ego dissoluam templum hoc manufactum, & post triduum, aliud non manufactum adificabo. Et non erat conueniens testimoniū illorum. Et exurgens summus sacerdos in medium, interrogauit Iesum dicens: illi: Non respondes quicquam ad ea quæ tibi obiiciuntur ab his, & quæ isti aduersum te testificantur? Iesus autem tacbat, & nihil respondit. Et rursus summus sacerdos interrogabat eum, & dixit ei: Tu es Christus filius Dei benedicti? Adiuo te per Deum viuū, vt dicas nobis si tu es Christus filius Dei. Iesus autem dixit illi: Tu dixisti, Ego sum. Veruntamen dico vobis: A modo videbitis filium hominis sedentem à dextris virtutis Dei, & venientem in nubibus cæli. Tunc princeps sacerdotum scidit vestimenta sua, dicens: Blasphemauit, quid adhuc desideramus testes? Ecce nunc audistis blasphemiam. quid vobis videtur? At illi omnes condemnauerunt eum esse reū mortis. Et respondentes dixerunt: Reus est mortis. Et tunc viri qui tenebant illum, illudēbāt ei, cadētes. Et expuerunt in faciem eius, & velauerunt eum, & colaphis eum ceciderunt, alij autem palmas in faciem eius dederunt, & percutiebāt faciem eius, & interrogabant eū dicētes: Propheta nobis: Christe, quis est qui te percussit? Et alia multa blasphemantes dicebant in eū. Et ministri alapis eū cadebāt.

At illi tenentes Iesum.
Comprehensit eum ante eum.
Adduxerunt.
Iesum sum in atriu sacerdotum.
Petrus autē sequebatur eum.
Petrus vero à longē.
Secutus est eum.
Iesum mi sacerdos.
Autem.
Iesum mi vno, iacerunt.
Iesum ad ueris.
Iesum nec inueniebāt.
Iesum dicentes.
Iesum ad surgens pricipes sacerdotum.
Iesum aut.
Iesum nihil respondet.
Iesum b. ille.
Iesum ad pricipes sacerdotum.
Iesum aut illi.
Iesum a. Dicit illi Iesum.
Iesum b. c.
Iesum b. cum.
Iesum b. sum.
Iesum autem sacerdos scidens vestimenta sua ait.
Iesum a. e. e. g. e. mu testi.
Iesum b. Qui.
Iesum b. cape.
Iesum d. m. con.
Iesum e. s. e. u. l. e. r. e. e. s. a. c. i. e. m. c. i. a. s.
Iesum e. u. c. a. d. e. r. u. t.
Iesum b. d. i. c. e. r. e.
Iesum 2. R. g. 3.

lis, ac vestis iactura, animæ vitam redimamus. Est autem vestis, ipsum corpus, quo animus hominis tegitur, aut etiã ipsa externa bona, quæ homini extrinsecus instar vestis adiacet. Hæc ergo negligenda, & hostibus relinquenda potius quam per eos anima in periculū veniat & sui perditione, atq; hæc relinquendo, fugiendū est ab eis. Sicut & Ioseph relicto pallio de manibus impudicę femine aufugit. Pro quo mystico sensu conuenit obseruare, quod hic adolescens non dicitur fugisse à Christo, sed ab hostibus Christi. Nudus, inquit, profugit ab eis, quod annotauit & Beda. Græca quædam habent, & tenuerunt eum *νεκρώσαν*, id est, adolescentuli, vt iuuenem iuuenes ceperint. Sed Syriacum euangelium habet vtenos.

Cen. 39.

Iudic. 16.

Psal. 118.

Jerem. 30.

& tamen legem tuam non sum oblitus. Liberè nimis vsus erat Adam suis manibus, extendens eas cum vxore ad arborem veritam. Dominus ergo contra recompensaturus eius delictū, manus suas constringi permisit. Per peccatum Adæ & singulorum peccata superaddita humanum genus captiuum iacebat, & vinculis peccatorum irretitū: Dominus ergo vt capi voluit, quo antiquam nostram captiuitatem solueret, eamque solutam in feliciori cōmutaret, nimirum qua sub eius imperio sponte detineremur ita vinciri dignatus est, vt vincula nostra solueret, eisq; solutis, sua nobis feliciter iniiceret, iuxta illud Ieremiæ: Erit in die illa, dicit Dominus exercituum, conteram iugum eius de collo tuo, & vincula eius dirumpā, & non dominabuntur ei amplius alieni, sed seruient Domino Deo suo, & David regi suo, quem suscitabo eis. Et Osee 11. de suis vinculis quibus nos ad se trahit & sub se detinet, dicit Dominus: In funiculis Adam traham eos, in vinculis charitatis, & ero eis quasi exaltans iugum super maxillas eorum. Hæc est ergo secunda præcipua pars passionis Dominicæ, quam in septem præcipuas partes ostendemus commodè diuidi posse. Prima enim illa est, quæ ipsius in horto continet tristitiam, pauorem & angorem tum diuturnum, tum vehementem, adeo vt sudorem expresserit sanguineum. Secunda complexitur ipsius per osculum discipuli prodicionem, captiuitatem, vincula, omniumq; amicorum defectionem. Captum Dominum & ligatum solus Ioannes testatur imprimis deductum ad Annam, & causam adicit, nempe quia socer erat Caiphæ, qui erat pontifex anni illius. Ei ergo honoris gratia tanquam patri Caiphæ & seniori eum primum præsentant, scientes se illum facturos gratissimam, quod captiuum eum ostenderent. Forte autem & ideo illum Annæ primum præsentat, quia oportebat domū illius præterire, priusquam ad Caiphā peruenirent. Cæterum quæ apud Ioannem sequuntur vsque ad illud vbi legimus Annam misisse Dominum ligatum ad Caiphā, creduntur communiter gesta in domo Annæ, vnde nomine pōtifis, qui Christum interrogauit de doctrina & discipulis eius, intelligitur Annas, quem & Lucas pontificem vocat cap. 4. Sub pontificibus, inquit, Anna & Caipha. Verum secundum sanc sententiam grauis nascitur difficultas, Euangelistarum concernens cōcordatiam, de domo in qua Petri tres acciderunt negationes. Secundum hanc enim sententiam ex Ioannis narratione necessarium est fateri primam saltem Petri negationem factā in domo Annæ, cū in domo pōtifis eam commemorat factam, priusquam pōtificē dicat interrogasse de doctrina Christi, & priusquam scribat Annā misisse Dominum ad Caiphā pōtificem. Ex aliorum verò Euangelistarum descriptione nimis videtur apertum omnes negationes contigisse in domo Caiphæ. Quod enim princeps sacerdotum, in cuius atriu etiam Marcus & Lucas Petrum commemorant ingressum, ibique negasse Dominum, fuerit Caiphæ, patet ex Matthæo, qui apertè dicit: Duxerūt Iesum ad Caiphā principem sacerdotum. Omisissis autem variis diuersorū circa hanc difficultatē opinionibus & sententiis, si Ioannis narratio diligēter cum aliorum narratione cōferatur, deprehendemus nullum esse huic difficultati locū, sed quæcunq; in domo pōtifis gesta scribit Ioānes, de Caipha intelligēda esse. Primum

enim satis cōstare debet per principē sacerdotum, summum sacerdotem aut pontificem (pro quibus nominibus Græcis semper est eadē dictio, nempe *ἐπίσκοπος*), dum singulariter dicitur, tātum significari eum qui verè omnium erat primus sacerdos, nempe Caiphā. Nam si etiam alius quispiam eo nomine tunc in singulari numero dictus fuisset princeps sacerdotum aut pontifex, Marcus sane & Lucas tollendæ ambiguitatis causa debuissent addidisse proprium nomen suo principi sacerdotum. Nunc verò cum absolutè dicant Iesum adductum ad principem sacerdotum, & Petrū ingressum intro in atrium principis sacerdotum, satis intelligi datur vnum solum tūc dictum singulariter principem sacerdotum, quem tunc fuisse Caiphā expressit Matthæus. Igitur & quicquid Ioannes scribit de pontifice, de Caipha est accipiendum, cui semper nomen illud tribuit, nunquam autē Annæ. Deinde cum similiter Ioannes Petrum scribat secutum Dominum vsque in atrium pōtifis, sicut Matthæus cum aliis, quamquam Ioannes id latius prosequatur, & ex Matthæo cōstet Petrum ingressum post Iesum in atrium principis sacerdotum Caiphæ, patet etiam de eiusdem atrio locutū Ioānem. Intelligendum ergo Ioannem cum ad Caiphā sermone delapsus esset, narrare simul quæ apud illum gesta sunt priusquam meminisset Dominum ad ipsum perductum. Post aliqua autē quæ gesta apud Caiphā memorauit, interiecit illud: Et misit eum Annas ligatum ad Caiphā pōtificem, vt, quod prius prætermiserat, iā indicaret quomodo factum sit vt apud pontificē ea acciderint quæ memorauit, cum prius eum dixerit adductum ad Annam pōtifis socerum. Id quod ex Græcis euadit manifestius, quæ non habent per coniunctionem: Et misit eum Annas; sed sine coniunctione, *ἀπέστειλε αὐτὸν ἄννας*. Misit eum Annas, aut, vt etiam verti potest, Miserat eū Annas. Id enim magis infiuat narrationē rei prætermisissæ. Porro ex Cyrillo omnis dubitatio apertè cessat, & manifesta fit sententia iam dicta. Is enim inter hæc verba: Erat enim socer Caiphæ, qui erat pontifex anni illius; & illa, Erat autem Caiphæ qui consiliū dederat, legit: Misit eum ad Caiphā pontificem; quæ verba ab aliquo forte scriba prætermisissæ, propterea quod de missione Domini ad Caiphā postea rursus subiiciatur, fecerunt prædictæ difficultati locum. Itaque quod subiicitur postea: Et misit eum Annas; non ordinis est persecutio, sed subiectio prætermisissæ, vt dictum est, aut reuocatio narrationis, vt id quod cœperat de negatione Petri persiceret, id quod & Cyrillus admonuit scribens super illa verba: Quasi, inquit, currentem equum narrandi progressum Euangelista vtiliter reuocat, & ad priora rursus orationem reducit. Quare sic? quia negationem Petri tertio factam exponere voluit: repetit ergo breuiter, & misit ab Anna Iesum ad Caiphā iterū dicit, Petrumque interrogatum exponit. Vnde non legit: Et misit eum Annas, sed, misit igitur eum Annas. Nihil ergo est quod ex Euangelistis intelligamus factum ab Anna circa Dominum, nisi quod eum cum vidisset, misit eum ad Caiphā, vt erat, ligatum, declarās hac ratione satis se illum non absoluere, sed tanquam nocentem & reum transmittere, vt recte intelligamus hunc fuisse primum iudicem Christi, qui tamē ab aliis est prætermisissus, quod nihil singulare gesserit circa Dominum.

BETIDUXERVNT HIESVM CAD DO-
MVM PRINCIPIS SACERDOTVM, &c.)
Cum obiter & in transitu Iesum Annæ præsentaf-
sent, eiusdem iussu mox ipsum deduxerunt ad Cai-
pham, apud quem tanquam summum eo tempore
sacerdotem cõuentus erat scribarum & seniorum
expectantium Iesum, ibique inter sese quærere vo-
lentium siue ex verbis Domini, siue aliunde ratio-
nes quibus eum apud prædixit accusare possent.
Hunc Caipham rursum dicit Ioannes consilium
dedisse Iudæis, quod expediret vnum hominem
mori pro populo, nimirum salutare illud dictum
volens mentibus nostris insingere, & significare il-
lum qui suo consilio autor fuit capiendi Dominum,
etiam omnium maximè consilij illius promouisse
effectum. Cæterum Petrus è fuga quam cum aliis
inierat, retractus amore quodã, quo erga Dominum
præ aliis ardentius afficiebatur, non nihil adhuc fi-
des virtuti suæ, aut latere speras, quo cognosceret
euentum rei, sequebatur Iesum, sed à longè, & cum
eo alius quidam discipulus. Is autem communiter
creditur fuisse ipse Ioannes hæc scribēs, tum quod
is seipsum nominare non solet, tum quod is ferè
inuenitur coniunctus Petro. Quidam tamen non
improbabilibus argumētis existimant ipsum non
fuisse Ioanem, nec quenquam ex duodecim Apo-
stolis, sed ciuem aliquem Hierosolymitanum fami-
liarem pontifici, occultum Christi discipulum, qua-
lis erat & Ioseph ab Arimathea, vt intelligatur Pe-
trum ex fuga dilapsum ad huius domum, & hinc
cum ipso secutum Dominum. Quomodo enim pro-
babile esse potest, Ioanni vili piscatori & Galilæo
familiaritatem fuisse cum Hierosolymitano Caipha,
põtificis superbo, & summæ apud Iudæos authori-
tatis? vt omittam Ioannem nõ minus manifestum
fuisse Christi discipulum quàm erat Petrus, ac pro-
inde idem illi obiciendum fuisse à ministris quod
Petro. At parum refert scire quis demum fuerit hic
alius discipulus. Is quisquis fuit, ob familiaritatem
quam habuit cum pontifice, ausus est post Iesum &
ministros ingredi vsque in atrium pontificis. Petrus
verò partim timore, partim verecundia prohibitus
stetit ad ostium foris. Alius ergo discipulus intelli-
gens Petrum præ verecundia foris manere, quem
tamen sciebat cupidum cognoscendi exitus, regres-
sus ex atrio egit cum ancilla ostiaria, vt Petrum in-
troduceret, qua id faciente Petrus etiã in atrium põ-
tificis ingressus est ministris se permiscēs. Hac nar-
ratione Ioannes ostendit quomodo factum sit vt
quod alij omnes tradiderunt Euangelistæ, Petrus in
atrium peruenerit pontificis. Cæterum Ioannes
postquam dixisset ostiariam introduxisse Petrum,
mox subiicit Petrum ancilla interrogante num ex
discipulis esset, negasse Dominum, quod tamè nõ
sic accipiendum esse quasi in ipso introitu accide-
rit, patet ex aliis Euangelistis, qui narrant primam
negatione accidisse, cum vna ex ancillis pontificis
vidisset Petrum in atrio se calefacientem, & seden-
tem ad lumē. Cum autem omnes Euangelistæ qua-
tuor Petri tres commemorent negationes, non tamen
eodè omnes narrant loco. Matthæus enim &
Marcus eas simul describunt post gesta põtificis &
ministorum eius circa Dominum; Lucas verò ante
ea: Ioannes vnam quidem commemorat ante põ-
tificis interrogationem: alias verò duas post eam.
Itaque quoniam non licuit omnium ordinem cõ-
mode sequi, visum est in Concordia ordinè à duo-
bus seruatum sequi, Matthæo scilicet & Marco, ita

vt in vnum caput ex omnium quatuor narratione
redegerimus omnes tres Petri negationes.

PONTIFEX ERGO INTERROGAVIT
IESVM DE DISCIPVLIS EIVS, &c.)
Perducto ad pontificem Domino, variis modis pon-
tifer & qui cum eo erant, quæsierunt inuenire cri-
men aliquod quod ei coram iudice obiceret, hac
in parte, sicut & in aliis, longè deficiēs ab æqui-
tate sacerdotali. Proditione enim innoxij pecunia
redemerunt, per conductam armatorum manum
inermem ceperunt, non reluctantem, sed tantum
specimen virtutis suæ adētem si vti voluisset, spõ-
tè se præbentem alligarunt, ducunt non ad iudicē,
sed ad hostem, veluti prædam ostentantes, atque
ibi demum crimen obiciendum quæritur, quum
etiam prophanarum legum equitas nemini manum
iniiciat, nisi prius vehemens criminis suspicio ali-
quem grauet. Imprimis ergo Caiphæ põtifex (ve-
risimile enim primùm cõtigisse quod Ioanēs nar-
rat) vt ex Christi respõsis aliquid exciperet, quod
illi criminis vice posset impingi, speciem præbens
iudicij legitimi, interrogauit Iesum de discipulis
eius & de doctrina ipsius. De discipulis quidē qua-
les scilicet essent, & in quæ vsum eos sibi adiunxis-
set, nimirum notare volens eum seditionis & affectati
regni, quod per adiuctos sibi discipulos inuadere
cõtra Romanos velle videretur. De doctrina verò,
qualis esset, an cum lege cõsentiens Mosæica, an ab
ea discrepans, notans scilicet eum etiam hac in
parte suspectum haberi. Itaque cupiebat ostēdere
ipsum esse nouatorem ac seditionis, cõtrariumq;
tum Romanis, tum Deo. Iesus autem etiã scire eum
non æqui iudicis animo percontari, quo verum
cognosceret, sed fraudulēter venari quod crimina-
retur, non tamen conuictis fallacem est insectatus,
sed summa cum prudentia pontifici respõdit, fidē-
ter quidem & fortiter, ostendens se etiã ab omni-
bus desertus & ligatus, atque multis vallatus ini-
micis, coram superbo magnæq; autoritatis põtificis
cõsisteret, nõ tamè fracto esse animo, vt meticulo-
sis accidere solet, aut causæ suæ malæ fidētib; ac
docens interim, pro veritate nonnunquam fortiter
quidem, sed absque conuictio respondendum esse.
Sic autem respõdit appositè, vt & põtificem taxa-
ret ignauitæ ac malæ interrogationis, & se ab omni
nouationis ac seditionis studio alienum esse insi-
nuaret. Et de discipulis quidē nihil tunc Dominus
apertè respõdit, sed tantum de doctrina, siue quod
causa discipulorum talis tunc nõ fuerit, vt gloriosa
de eis prædicare posset: siue quod respõsio de do-
ctrina etiã ipsam de discipulis abudè expedit quæ-
stionem. Dum enim doctrinam suam à suspitione
liberat, insinuat etiam satis vitio sibi dari nõ posse
quod discipulos sibi adiuxerit. Hoc est ergo quod
dicit Dominus: Doctrina mea de qua rogas non
fuit vt tu vis videri, seditiosa, molienti; iniqua ali-
quam rerum innouatione, qualis esse solet eorum do-
ctrina, qui in occulto sua clã spargunt venena. Ego
enim palam locutus sum mundo. Nam indefinē-
ter docui per omnes ciuitates in synagogis earum,
atque in ipsa Hierusalē docui in templo quo ex
omnibus partibus Iudæi cõueniunt, & in occulto
nihil locutus sum, quod non idem palam docuerim,
quodve occultum haberi voluerim. Quod cum ita
sit, quid me interrogas de mea doctrina, cui tãquã
reo nõ sis habiturus fidē, si de doctrina mea magni-
ficè loqui velim? Si ipse, vt merito debuisti, publi-
cam meam nõ audisti doctrinã, interroga eos qui
audie

audierunt, nõ tantum discipulos meos, sed quosuis.
Interroga, inquit, cos quid locutus sim ipsis. Sciūt
enim hi quæ dixerim ego, & proinde requisiti po-
terunt tibi cõueniētius de doctrina mea proferre
testimonium. Itaq; vt prius dixi, in his verbis Do-
minus pontificem taxat ignauitæ & acedia, quod
publicam doctrinam nõ audisset is cuius erat pro-
spicere quid doceretur. Magnates enim siue per su-
perbiam, siue per alias occupationes auocati, tarò
verbo Dei audiendo vacant. Sic & Herodes, quan-
quam Christi videndi desiderio teneretur, tamè ad
illum videndum exire dedignabatur. Taxat item de
mala interrogatione iudiciaria, quod de re publi-
ca præteritis quos ad manum habere poterat testi-
bus multis, interrogauerat eum qui tãquã reus asta-
bat, cum in iudicio reo de se loquenti nõ habeatur
fides. Animum sibi bene conscium, & ab omni se-
ditionis studio liberum declarat, partim ipsa respõ-
dendi libertate æquitati & non cõuictis nixa: par-
tim ipsius suæ doctrinæ libera propalatione, quod-
que quorumuis auditorum etiã hostium se audeat
committere testimonio. Id enim erat iudiciū con-
scientiæ bene fidentis in dictorum veritate. Ex su-
periori autem verborum Christi paraphrasi, patet
quomodo sit accipiendum illud: Ego semper docui
in synagoga & in templo; nempe non quod alibi
nunquã docuerit. Docuit enim aliquando in deser-
to, in nauis, atque in priuatis ædibus, sed quod ab
initio prædicationis vsq; ad illud tēpus nunquam
declinauerit publica illa doctrinæ loca, sed ea assid-
uè suis tēporibus frequetauerit. Patet & quomo-
do illud sit accipiendum: In occulto locutus sum
nihil. Multa enim in occulto priuatim suis dixit
discipulis, sed nihil diuersum ab his quæ palam do-
cuit, nihil quod nõ palam dici voluit. vnde Aposto-
lus dixit: Quod dico vobis in tenebris, dicite in lu-
mine: & quod in aure auditis in cubiculis, prædi-
cabitur in tectis. Impletum ostēdit in se Dominus
illud quod in persona Dei dicitur: Nõ in abscondito
locutus sum, in loco terræ tenebroso. Cæterum
cum ob animi bene cõsij fiducia, atq; respõsionis
æquitatem Dominus admirandus esset, contra tamē
pro verbis oportune prolatis verbera ei red-
dūt summa cum ignominia. Hæc enim cum di-
xisset, vnus ministorum, immemor declaratæ prius
à Domino contra hostes suos potentia, immemor
& benignitatis tui in conferuum ab ipso exhibitæ,
quo rem gratam faceret pontifici, indignas quod
liberè adeo respõderet, per adulationem dedit ala-
pam Iesu. Quæ ignominia vt in se est maxima, ita
erat & iniustissima, nõ solum quod præter meritum
inflicta, sed etiam quod cõtra omnē iudicij æqui-
tatē. Vincto enim qui sese vlscisci non poterat, par-
cendum erat etiam peccanti. Et in iudicio permit-
titur reo liberè pro se loqui, habetq; hoc etiã apud
gētes iudicialis æquitas, vt facinorosus iam com-
prehensus & vinctus, nulla iniuria aut pœna affi-
ciatur, nisi sententia secundum leges à iudicibus
iuratis lata. Addidit autē percussor cõuictum, & se
famulo & magistro pontificis dignum. Sic, inquit,
respondes pontifici: Quasi verò pontifici nõ sit li-
berè & cum ratione respondendum. Sic & hodie
nulli peius audiunt apud magnates quosdã quàm
qui liberè loquuntur, quantumuis cū æquitate lo-
quatur, in quibus adhuc. Christum alapis cæditur,
cum ob liberam prædicationem aut admonitionē
persecutiones & ignominia illis irrogatur. Porro
Dominus cum verbo posset hunc impactorē alape

A cum suo perdere pontifice, tamen in signe paciētia
& mansuetudinis nobis exemplum relinquit, ni-
hil tale fecit, sed tantum verbo & ratione euidenti
illum confutat, liberè quidem rursum loquens, sed
mansuetissimè. Non enim conueniebat, vt tacitus
hanc alapam perferret, ne videretur agnoscere se
vt criminabatur, indecenter pontifici respõdisse.
Respõdit autem dilemmate ac syllogismo cornu-
to, vt vtram partē elegerit, conuincatur percussor:
Si, inquit, malè locutus sum, testimonium perhibe
de malo, hoc est, doce & ostēde ratione quid malè
dixerim (sic enim sæpe accipitur in scripturis, testi-
ficari, vt sit docere, admonere & exhortari.) Si au-
tem bene locutus sum, cur me cædis? quasi dicat:
B Aut male locutus sum aut bene. Si male, tuum nõ
est mox vindicare, sed testari & ostēdere quod ma-
le locutus sum, maximè cum tu ipse iudex non sis,
sed ante iudicem consistam. Si autem bene, tãtum
abeat vt me cædere debueris, vt potius laudandus
tibi sim & admirandus. Huius figura præcessit in
Michæa, qui etiam ob veritatē cæsus est in maxilla
à Sedechia ministro Achab regis. Nõ obuertit au-
tem Dominus alteram maxillam, cum præceperit
percutienti vnã maxillam, præbere & alterã, quia
ad literam id nunc fieri non fuisset cõueniens, nec
vtilitatem aliquam attulisset, sicque demonstrauit
suum illud præceptum & alia similia, non ostenta-
tionem corporis, sed cordis præparatione fienda, ni-
mirum vt alteram potius iniuriã parati sinus ferre
quàm de vindicta cogitemus, quomodo Christum
fuisse tunc affectum ipse declarauit, cum quem fa-
cillimè potuit non vltus est, & corpus suum cruci
præbuit figendum. Sic & Paulus se ratione defen-
dit, cum in simili causa etiam in iudicio alapis per-
cuteretur Ananiæ pontificis iussu. Nonnunquam
enim faciendum quod dicitur: Responde stulto se-
cundum stultitiam suam, ne sibi sapiens videatur.

PRINCIPES AVTEM SACERDOTVM
ET OMNE CONCILIVM QUÆREBANT
FALSVM, &c.) Cum ex Domini verbis nihil ex-
cipere posset pontifex quod eum condemnabilem
ostenderet, alia via tentarunt ij qui conuenerant
aliquid inuenire quod in accusatione ipsius pos-
sent coram iudice Pilato proferre. Cessantes ergo ab
ipsius interrogatione, interrogare cœperunt, sicut
Dominus iusserat, qui ipsum audierat, specie quid-
dem legitimi iudicij & inquisitionis exhibentes,
dum testibus cõtra ipsum agere videbatur, sed ta-
men veram iudicij & fori formam non seruantes:
tum quia nocturnum tempus iudicio nõ conueniē-
bat: tum quia deficientibus veris testimoniis, falsa
cõtra Iesum exquisierint testimonia, omni timore
Dei sic postposito, vt nihili facerent veritate ne an
falsitate innocentem grauarent, modò sub specie
æquitatis effici possent sui voti compotes. At insi-
gniter & hoc Christi declarauit innocentia, quod
multis licet falsis testibus accedētib; non tamen
inuenierint testimoniū etiã falsum quale querebāt,
quia, vt inquit Marcus testimonia eorum non erāt
conuenientia, siue quia nihil tale proferebant vn-
de ad mortem coram Pilato posset accusari: siue
etiam quia inter sese nõ consentiebāt, sed ipsa sese
refellebant. Tanta ergo fuit Iesu innocētia, vt dif-
ficile fuerit sic de illo mentiri, vt mēdacia veri ha-
berent faciem. Impletum est nunc illud Propheta:
Scrutati sunt iniquitates, defecerunt scrupuli scri-
tini. Et illud: Insurrexerunt in me testes iniqui, &
mēta est iniquitas sibi. Falso testimonio etiã in
PPP 2

Math. 10.
Iosa 45.

Reg. 22.

Luca 6.

Actuum 23.
Rom. 26.

Psal. 63.
Psal. 2.

1. Reg. 21. concilio oppressus fuit Naboth, graua & Sufanna, atq; in nouo Testamento Stephanus lapidibus obrutus. Post multa autem falsa testimonia, tandem surrexerunt duo, quorum falsum testimoniū Euāgelistae cōmemorandum duxerūt, siue quoddā apertam & ridiculam illud contineret falsitatem, vt ex vno reliqua aestimarem: siue quoddā illud, mysterium mortis Christi de qua nūc agitur, in sese cōplectatur. Hi ergo dixerunt se audisse cū diceret se posse destruere templum Dei, & post triduum illud reaedificare. Marcus verò eos grauius & inuidiosius testatos contra Dominum scribit. Afferunt enim apud eum Dominum dixisse nō solum quod posset destruere & aedificare, sed quod id esset facturus. Et rursus asserunt eum adiecisse de templo manufacto & nō manufacto. Huius mēdaciū occasionem sumpserant ex verbis Christi, qui (vt refert cap. 2. Ioānes valde vtiliter pro loci huius intellectu) dixerat: Soluite tēplū hoc, & in triduo suscitabo illud. Ea verba male intellecta, testes, vt faceret solent maligni, etiā deprauabāt, quo res esset odiosior. Nō enim dixit, possum destruere, aut dissoluā, sed soluite vos: nec dixerat de tēplo manufacto aut alio nō manufacto, sed simpliciter de templo hoc: nec dixerat se reaedificaturum, sed suscitaturū, aludēs ad corpus suum exanimādū & reuicturum. Sed & hoc testimonium nō est principibus visum conueniens, vt refert Marcus, siue quia nō eodem modo & concorditer referebant, sed vnus forte sicut habet Matthaeus, & alter vt Marcus: siue potius quia videbāt illud nihil habiturum ponderis apud Pilatū, ad iudiciū mortis proferendum, quod verba illa tantum inanem quandam prae se ferebāt iactantiam, citra aliquam iniuriam. Quam enim iniuriam committeret qui templum à se destructū in triduo idē reaedificaret? Cū ergo nec per quā sita testimonia viderent se quicquam posse contra Iesum, rursus summus sacerdos veluti ex praesidentis in cōcilio autoritate interrogare aggreditur Dominū, si forte ex eius verbis quicquā audire possent quod contra ipsum proferrent. Non autem iam pro iudicis modestia manet sedēs, sed ira ipsum rapiente excutitur ē folio, velaniam mentis motu corporis demōstrās. vnde dicitur: Et surgēs princeps sacerdotū in mediū, interrogauit Iesum, dicens: Nihil respondes ad ea quae isti aduersum te testificantur? Iudicauit quidem apud se conuenientia non esse illorum testimonia, fortiter tamē illud dissimulauit, & velut vrgētia valde atque metuenda, ita de his interrogat Dominum. Dominus autem tacebat & nihil respōdit. Et meritō atq; prudenter. Sciebat enim etiā illorum iudicio nō esse conuenientia testimonia cōtra se prolata, rursus sciebat in calumniā rapiendum quicquid respōderet, illūmq; non nisi calumniae inueniēdā causa interrogare, ac totum conciliū ira atque inuidia contra se commotum magis respōsione sua irritādū quā silētio. Iā enim expertus erat libera sua respōsione & iudicij loco conuenientissima ob verborum rationalitatē, quā nihil profecerat. Et omnino iam tempus nō erat vt qui se sponte in mortem tradidit tanquam nocens pro nocētibus moriturus, sese sua qua potuisset sapientia & eloquentia, purgaret ab intētatis criminibus, sed implendū in eo erat illud Prophetae regij: Qui inquit rebāt mala, locuti sunt vanitates, & dolos totā diē meditabātur. Ego autem tanquā surdus nō audiebam, & sicut mutus nō aperiebat os suū. Et factus

sum sicut homo non audiens, & nō habens in ore suo redargutiones. Et illud: Cū cōsisteret peccator aduersum me, obmutui & humiliatus sum, & filii à bonis. Siluit enim à bonis, dū innocētiae suae gloriam nō quāsiuit, Deo acceptas iniurias committēs. Docet autē nos suo facto Dominus, ita patienter hominum ferendas calumnias, vt ne quidē respōsione dignemur qui nos mēdaciis apertis impetunt, cū tales satis refellat propria cōscientia, & defensio magis irriter & prouocet, vt oleum camino ardētī addatur, cū quis crabronibus illiusmodi respōdere tētāt. Ceterum cū silētio Christi conatum suum pontifex videret frustrari, noua iam ratione silentium illi conatur eripere, simulq; extorquere de quo ipsum coram iudice accusare possent. Adiurādō enim eū per Deū, pro pontificis autoritate, exigit vt dicat si sit Christus filius Dei, nec ne, vt si quidem taceret, ostēderet se pōtēstatiā cōtemnere autoritatem, & reuerētiā Deo debitā nō cedere: si verò cedēs loqueretur, vtramuis quāstionis partē eligeret, accusationis praebere occasionē. Si enim se Christū, Deiq; filium cōfiteretur, accusaretur & contra Romanos regni affectator, & cōtra Deum, diuinā dignitatis vsurpator: si verò negaret se esse, accusaretur vt qui illos titulos prius sibi falsō vsurpauerit, ac seditiosē ante aliquot dies permiserit acclamari: Benedictus qui venit in nomine Domini rex Israel, nolēs, etiā cū admoneretur, turbā ab ea cōpescere acclamatione. Quid autē sit adiurare per Deum, dictū est in cap. Concordiaē circa illud Marci: Adiuro te ne me torqueas. Adiurādō ritus celebris fuit in veteri lege, vt patet Numeri 5. Iosue 2. alijsq; locis: at sicut iuramento nō est temerē vtendum, ita nec adiuratione, cū vtrōbique nomen Dei assumatur, quod nunquam in vanū sumēdum est: vnde adiuratione contra Christū abusus est hic Caiphas, sicut & pater eius diabolus Christū immeritō adiurauit, cū se frequenter satis Christum esse declarauerit, & ille huius cōfessionī stare nō decreuerit. Dominus tamē quo se declararet Dei autoritati cedere, & pōtēstatiē et si scēstī autoritatē nō contemneret, & vt Iudaeis omnē suā infidelitatis praetextū amputaret, qui alioqui dicere poterāt se credituros si ille rogatus & adiuratus dicere voluisset quis esset, et si sciret quā male ob veritatem esset tractādus, respondit apertē, quod aliās raro fecit, se esse Christum. Tu, inquit, dixisti, hoc est, vt habet Marcus, ego sum. Illud enim phrasi Hebraica significatur per illud: Tu dixisti, vt annotauimus in ca. Cōcordiaē 132. Nō simpliciter autē se esse Christū asseruit, sed adiecit etiam efficacissimum argumētum, quo suo tēpore omnibus sit declarandus esse Christus filius Dei, etiam his qui tum illum agnoscere noluerunt, quando scilicet omnes eum videbunt sedentem à dextris Dei, & venientem in nubibus caeli, quod implebitur in nouissimo diē, quādo vēturus est ad iudicandū omnes viuos & mortuos. Tūc enim omnes eū videbūt etiā increduli in gloria sua regnātem, & venientem ad iudicium. Intelligunt tamē quidam illud quod dicitur: videbitis filium hominis sedentē à dextris Dei; impletum mox post Christi ascensionem, eo quod dicat amodo, quasi statim sint visuri, intelliguntq; illud impletum in Iudaeis ratione eorum qui ex eis crediderūt. Sic Augustinus intelligit epist. 80. quae est ad Helychiū, intelligitq; quod dicitur: venientē in nubibus; de illis mysticis nubibus de quibus dictum

Esaię 5. dictum est per Prophetam: Mandabo nubibus ne pluāt super eam; Christumque venire in nubibus, quia per Ecclesiam vsque in finem seculi nō cessat venire. In suis enim, inquit, veniēs agnoscitur, dū eius quotidie mēbra nascūtur. At prior intelligentia est simplicior. Nec obstat illud, Amodo. Tantum enim significare voluit Dominus, quod post tēpus istud suae humilitatis visuri essent aliquādo illum in alio quā se modō exhibuerat statu. Non est autem nouum in scripturis Christi aduētū praedici, tāquam iam iam venturū, eo quod iam nouissima sit hora, & quia mille anni coram Deo sint velut dies vna. Porro appositē nūc Dominus hoc argumentum suae prouoluit excellentiae, quia hoc apertum erat & adinuentiendum terrorem se tunc iudicantibus, & ad dissolutionem argumētorum & rationū ob quas despiciebatur, & nihil minus quā Christum credebatur. Quod autem in argumētum eius quod se Christum esse dixerit, haec adiecerit, satis patet ex Marco, qui habet: Ego sum, & videbitis filium hominis sedentē à dextris virtutis. Et similiter ex Luca, qui Dominum rogatum num esset Christus, illud imprimis Dominū respondiisse scribit: Ex hoc erit filius hominis sedens à dextris virtutis Dei; atque ex illo Iudaeos intulisse: Tu es ergo filius Dei? Proinde dictio, veruntamen, videtur hic accipienda apud Matthaeum non aduersatiue, sed pro imo, vel Et sanē, sicut saepe accipienda est in Psal. Nam & hoc significat dictio Graeca καὶ hic & in Psalmis posita. Sensus ergo verborum Christi est: Tu dixisti id quod res est. Ego enim non mihi vsurpo quod tu dixisti, sed re vera sum. Id et si vobis ob carnis humilitatem videatur modō incredibile, suo tamen tempore, imo paulo post vel inuiti agnoscere cogemini, quādo hunc qui nunc tātum videtur filius hominis, vobisq; ob id contemptibilis est, videbitis sedentem à dextris virtutis Dei, confortem effectum gloriae & potentiae eius, quādo & eum qui nunc astat à vobis iudicādus, videbitis secundum scripturas venientē in nubibus caeli ad iudicandū omnes. Alludit enim hic Dominus ad scripturas eas quas de Christo dictas esse etiam Iudaei tum agnouerunt, ostendens eis sibi competere nomen Christi & filij Dei. Et in priore quidē parte alludit ad illud Psalmi: Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis; in secunda verò parte quae dicitur filius hominis vēturus in nubibus caeli, alluditur ad illud Danielis: Ecce cū nubibus caeli quasi filius hominis veniebat, & vsq; ad antiquum dierum peruenit, &c. Cū autem ad dicēdam veritatem pontifex per reuerentiam Deo debitam Dominū adiecit, tamen iam audita veritate indignationem non vulgarem ostendit, idque quasi zelo gloriae diuināe cōmotus, dum scidit vestimēta sua, exclamans eum blasphemasse. Erat autem scissio vestimentorum, celebris mos apud Hebraeos in signum deplorandae alicuius rei, vt patet Num. 14. Iosue 7. Iudic. 11. 2. Reg. 1. & alijs multis locis. Vt autem gloria Domini praeter omnibus maximē est optanda, ita blasphemiae crimen, res est omnium maximē deploranda & execranda. Vnde & Ezechias rex auditis blasphemias Rabfacis, scidisse legitur vestimēta sua. Ceterum cū hoc signo indignationem suam pontifex declararet, tamen econtrario verbis satis significauit suum ob extortam confessionē eius vnde illum accusare possent, gaudium, cū subiecit: Quid adhuc desideramus testes? ecce nunc audistis blasphemiam. Illa enim vox est gau-

dentis se post longam expectationem iam voti sui compositē effectū. Hoc ingenio & hodie quosdam est inuenire, qui cū se ob alicuius maleficientiū quod contra Dei sit gloriam, tristes ostendant, gaudeant tamen quod habeant vnde aliquem criminari possint. Vt autem impius hic pontifex adiurando peccauit, quia maligno animo, & non discēda veritatis studio Dominū adiurauit, vtque peccauit scindendo vestes suas, quia ficto pro Dei gloria zelo, & non vero dolore vestimenta sua discidit, ita tertio in suo ad praesentes sermōne peccauit, quod tanquam iudex praesidens iudicij officium peruerit. Cū enim iudicis officium sit, audito & probato ab astantibus accusatoribus crimine, de supplicij merito pronanciare: hic contra, accusatoris partes agit, dicens: Blasphemauit, & ecce nūc audistis blasphemiam, iudicis partes astantibus defert, dicens: Quid vobis videtur? Nec cunctantur illi mox post intentatum crimen, sine omni discussione, iudicariam proferre sententiā, vni ore dicētes eum reum esse mortis. Adeo nulla est sinceritas, nulla ratio nullus ordo, vbi regnat impietas, sed omnia plena fictione & confusione. Et quidem hac ipsa sententia sese Iudaei planē tūc condemnauerūt. Si enim Dominus ob blasphemiam secundum legem reus erat mortis, ergo lapidibus à Iudaeis erat obruendus, quem admodum fecerunt in Stephano. Illud enim mortis genus & nō crux praescribitur blasphemis. Leuit. 24. Perpēdat hic Christianus animus ignominia & iniuriā hactenus Domino in domo Caiphae illatā, dum & rationabili sermōne, & patienti silentio offēdit, adeo vt ob rationabilem sermōnem facies eius, de quo dictum est: Speciosus forma praeter filios hominum; ministri nequissimi palma cēdatur, atque ob patiens silentiū ad loquendum religionis praetextu compellatur: dumque ob veritatem nō inaniter, sed religionis intuitu manifestatam blasphemus pronūciatur ab his qui vere ipsum erant blasphemī, dum rursus is qui vita erat omnium, morte dignus pronūciatur ab his qui in illis mortibus erāt digni, nec vitam habebāt nisi ab eo quem mortis reū condemnabāt. Sed magis adhuc magnitudo ignominiae Christi in sequentibus sit manifesta.

ET TUNC VIRI QUI TENEBANT IESUM, ILLUD EBANT, &c. Cū impiū vocē reus mortis pronūciatus esset, tum viri qui eum tenebant, (non enim tantum vincētis in concilio astat, sed multorum adhuc ministrorū manibus detinebatur) ceperūt ei tanquam iure condemnato variis modis illudere, omni planē se destitutos esse humanitatis affectu, & beluina quadā praeditos rabie declarantes, dum in moriturum sauiunt, eique insultāt. Variis autem modis iam illum est Domino, & potissimum quinque iniuriarum species ex Euangelistis licet aduertere. Primo enim conspuerunt in faciem eius. Eius, inquam, faciem, de quo dixit Propheta: Ostende nobis Domine faciem tuam, & salui erimus. Conspuentionē autem fuisse Iudaicam consuetudinē, & pro maxima habitam ignominia, patet ex Num. 12. vbi dicitur: Si pater eius spuisset in faciem illius, nonne debuisset saltem septē diebus rubore suffundi? Et ex Deuter. 25. vbi statuitur vt in facie eius, qui fratris sui uxorem sine liberis relictam non vult ducere, mulier spuat, & dicat: Sic fiet homini qui non aedificat domum fratris sui. Secundo, faciem eandem venerandam & speciosam, hoc est, oculos eius

Eccl. 23 de quo dicitur: Omnia videt oculus illius; velaerunt, quo audacius & inuerecundius omnes iniuriarum species ei inferrent. Tertio, iam velata eius facie percutiebant eam, & quidam quidē colaphis hoc est, pugnis eum ceciderunt, clausis manibus eius faciem aliaque corporis partes pulsantes: vt hinc facile intelligi possit faciem eius intumuisse, liuidamq; effectam. Alij autem alapas, hoc est, palmas in eius faciem dederunt apertis manibus eam ferientes; quæ res in viris maximæ ducitur ignominia. Atque hic quidem Dominus qui prius percutiēti sibi in facie respondit, etiā ad literā seruauit id quod aliquando dixerat: Si quis te percusserit in vnā maxillā, præbe ei & alterā. Hæc ergo est quarta ignominia & iniuriæ species. Postremò, duris verberibus durissima & opprobriis cõuictisq; plena addiderunt verba, dicētes: Prophetiza, hoc est, diuina nobis, Christe, quis est qui te percussit? Christū eum vocant conuictos, tanquā qui inaniter nomen illud sibi vendicauerit: propheta etiam nomen conuictos ingerūt, quod talis a populo sit habitus. Nec hoc contēti conuictio, alia multa, vt habet Lucas, blasphemantes, hoc est, conuictantes dicebant in eum. Horrore hæc omnia sunt plena, ita vt nulla mens capere, nulla faciētia horrorem huius culpe exprimere possit. Horredum dictū & cogitatu est, talia homini quantumuis reo fieri: innocentē talia pati ab his quos beneficio affecit, longē horribilissimū. Deū verò ipsum talibus affici sputi, verberū, verborumq; iniuriis, adeo est execrandum, vt humanæ aures non sustineat audire. Impletū est nunc in Christo illud quod de se Iob dicit: Aperuerunt super me ora sua, exprobrantes percusserūt maxillā meam, sariati sunt pœnis meis. Et illud quod est in Psal. Ego autem sum vermis & non homo, opprobrium hominum & abiectio plebis. Et illud Threnorū: Dabit percutiēti se maxillam, satiabitur opprobriis. Et quod dixit Isaias: Corpus meum dedi percutiētib; & genas meas vellētib; facie meā non auerti ab increpantibus & conspuētib; vel, vt habent Hebræi, ab ignominia & sputo. Ex qua prophētia pater præter predictas quinque iniuriarū species, etiā aliā Dominū hic aut certe in simili illusione facta in domo Pilati a militibus, fuisse interrogatam, in genarum scilicet eius impia cõuulsione. Sic illuditur nō ab alienigenis Philisthæis, sed a suo Dei que populo, verus ille, noster Samson, veri Israelis assertor. Perpendat in his animus Christia-

nus Christi indicibilē patientiam, eiusq; eximiam erga nos charitatē, suaque peccata agnoscēs fuisse causam sputorū, subannationū, execrationum, & plagarum eius, caueat ne etiam nūc cum Iudæis hæc denuō Christo inferat. Sicut enim nostris peccatis secundū Paulum Christus rursum crucifigitur, ita secundū eundem illis ostētui habetur, irridetur, & vapular. Quoties ob Euangelicum sermonem quis afficitur cōtumeliis, malique affligitur, Christus in eo subannatur, in faciem cæditur & verberatur: quoties veritas aliquibus fuscis aut occultatur, facies Christi obuelatur, imò quoties iniuria etiā minimus quispiā fidelū afficitur, Christus in illo patitur. Perpēdat quoque Christianus, Christi passionem in duabus rebus sitā fuisse, non tantū scilicet in insignibus pœnis & suppliciorū generibus perferendis, sed etiā in insignibus ignominiarum omnigenarū speciebus; quæ ipsa morte plerumque sunt crudeliores & intolerabiliores. Quamquam enim nullum supplicium sit sine ignominia, nec ignominia sine pœna, tamen alicubi magis attrēditur pœna, alicubi ignominia. Hoc duplici modo Christū pati conueniebat, vt tolerātia pœnarum satisfaceret pro delectatione quæ est in peccatis, & tolerātia ignominiarū satisfaceret pro inhonoratione & ignominia quam hominum peccata quantum ex se est Deo inferūt. Ceterum quæ nunc Christo intulerunt Iudæi, reciderūt in caput ipsorum. Sicut enim pōtifex in vituperiū Christi scidit vestimenta sua: ita mox cum gentis Iudæicæ ignominia scissa est & sublata pōtificalis eorū dignitas, in vestitu externo egregiē relucēs, quod illa scissio significabat & merebatur. Sicut tum obuelabant faciem Christi, ita nunc velamen positum est ipsorū iusto demerito super cor eorū, vt nō possint cū fidelibus reuelata facie gloriam Domini contemplari, & adimpletum est illud Prophetæ: Obscuretur oculi eorū ne videant. Sicut tunc omne ignominiarum genus factis & verbis Domino irrogauerunt, ita nunc omnibus sunt in derisum & in improprium, vt dicere possint illud Davidis: Facti sumus opprobriū vicinis nostris, subannatio & illudus his qui in circuitu nostro sunt. Et impletum est in eis quod de ipsis dixit Dominus apud Ieremiā: Dabo eos in vexationem afflictionemq; omnibus regnis terrę, in opprobrium, & in parabolam, & in prouerbium, & in maledictionem in vniuersis locis ad quæ eieci eos.

Luc. 5.
Luc. 6.
Job 16.
Psal. 21.
Thren. 3.
Isai. 50.

Psal. 68.
Psal. 30.
Ierem. 24.

TER. PETRVS NEGAT DOMINVM. Matthæi 26. Marci 14.

Lucæ 22. Ioannis 18 CAP. CXXXIX.

Petrus autem sedebat foris in atrio, Et cum esset Petrus in atrio deorsum, accessit ad eum vna ancilla, ex ancillis summi sacerdotis, & cum vidisset Petrum calefacientē se [et] sedentem ad lumen, & eum fuisse intuita dixit: Et hic cum illo erat. Dixit ergo Petro ancilla ostiaria: Nunquid & tu ex discipulis es hominis istius? Et tu cū Iesu Nazarenō eras. At ille negauit eum coram omnibus & dicens: Non sum. Mulier non noui illum: Neque scio, neque noui quid dicas. Stabant autē serui & ministri ad prunas, quia frigus erat, & calefaciebant se. Erat autem cum eis & Petrus stans, & calefaciens se. Et exiit foris ante atrium, & gallus cantauit. Exeunte autem illo ianuam, vidit eum alia ancilla, & rursus cum vidisset eum ancilla, & cepit dicere circumstantibus, his qui erāt ibi. Quia & hic erat cū Iesu Nazarenō. Erat autē Simō Petrus stans & calefaciens se. Et post pusillū alius vidēs eum, dixit: Et tu de illis es. Dixerūt ergo ei: Nunquid & tu ex discipulis eius es? Petrus vero iterum negauit cū iuramento, Quia nō noui hominē, & dixit: O homo nō sum. Et post pusillū rursus intra alio facto quasi hora vnius, alius quidā affirmabat dices: Vere & hic cū illo erat, nam & Galilæus est. Et accesserunt qui stabant & dixerunt Petro: Vere & tu ex illis es, nam & Galilæus es, & loquela tuā manifestū te facit. Dicit ei vnus ex seruis pontificis, cognatus eius cuius absceidit Petrus auriculas: Nōne ego te vidi in horto cum illo? Iterum ergo negauit, & ait Petrus: Homo, nescio

Petrus autem sedebat foris in atrio, Et cum esset Petrus in atrio deorsum, accessit ad eum vna ancilla, ex ancillis summi sacerdotis, & cum vidisset Petrum calefacientē se [et] sedentem ad lumen, & eum fuisse intuita dixit: Et hic cum illo erat. Dixit ergo Petro ancilla ostiaria: Nunquid & tu ex discipulis es hominis istius? Et tu cū Iesu Nazarenō eras. At ille negauit eum coram omnibus & dicens: Non sum. Mulier non noui illum: Neque scio, neque noui quid dicas. Stabant autē serui & ministri ad prunas, quia frigus erat, & calefaciebant se. Erat autem cum eis & Petrus stans, & calefaciens se. Et exiit foris ante atrium, & gallus cantauit. Exeunte autem illo ianuam, vidit eum alia ancilla, & rursus cum vidisset eum ancilla, & cepit dicere circumstantibus, his qui erāt ibi. Quia & hic erat cū Iesu Nazarenō. Erat autē Simō Petrus stans & calefaciens se. Et post pusillū alius vidēs eum, dixit: Et tu de illis es. Dixerūt ergo ei: Nunquid & tu ex discipulis eius es? Petrus vero iterum negauit cū iuramento, Quia nō noui hominē, & dixit: O homo nō sum. Et post pusillū rursus intra alio facto quasi hora vnius, alius quidā affirmabat dices: Vere & hic cū illo erat, nam & Galilæus est. Et accesserunt qui stabant & dixerunt Petro: Vere & tu ex illis es, nam & Galilæus es, & loquela tuā manifestū te facit. Dicit ei vnus ex seruis pontificis, cognatus eius cuius absceidit Petrus auriculas: Nōne ego te vidi in horto cum illo? Iterum ergo negauit, & ait Petrus: Homo, nescio

† b venit
† c quem
† d quem
† e quem
† f quem
† g quem
† h quem
† i quem
† j quem
† k quem
† l quem
† m quem
† n quem
† o quem
† p quem
† q quem
† r quem
† s quem
† t quem
† u quem
† v quem
† w quem
† x quem
† y quem
† z quem

† b ana nescio quid dicit. **† c** Ille autem tunc cepit detestari, & iurare quia nescio hominem istum, quæ dicitur. **† d** Et statim adhuc illo loquente, gallus iterum cantauit. **† e** Et conuersus Dominus respexit Petrum. **† f** Et recordatus est Petrus verbi Domini Iesu, quod dixerat ei, Quia priusquam gallus cantet bis, iter me negabis. **† g** Egressus foras Petrus, & flevit amarē.

PETRVS AVTEM SEDEBAT FORIS IN ATRIO. ET CVM ESSET PETRVS, &c.] In hoc capite congeessimus ex omnibus quatuor Euangelistis omnes tres Petri negationes ob causam superius positam. Quas etsi Euangelistæ valde variè videantur narrare, nihil tamē esse inter ipsos dissonantiæ, nec ob variam eorum narrationem necesse esse, vt (quemadmodum quidam volunt) Petrus pluries quàm ter dicatur Dominum negasse, ipsius Concordiæ cõtextus satis insinuat, & in sequenti historiæ enarratione apertius demonstrabitur. Itaq; cū Dominus à principibus sacerdotum interrogaretur, & à ministris illuderetur, interea Petrus in atrio erat: inter ministros sese calefacientes, cū quibus & ipse se calefaciebat, quia frigus erat. Principiū negationū Petri fuit, quod aulā pontificis impij est ingressus, & impiorū se immiscuerit consortio, à quibus si cum aliis Apostolis abstinuisset, nō tam grauitè præ illis lapsus fuisset. Non sine mysterio autem frigus fuisse dicitur: Frigus enim hoc corporale, frigoris mentis Petri & aliorum discipulorum typū præ se fert. Omnia hic suis consentiunt mysterijs. Tenebrarum potestas in tenebrarum nocte incepit. Sic & in tempore algoris, Petri ardor cepit tepescere. Equinoctium enim erat vernale, quando nox & dies humidi & frigidi esse solent: noctes verò natura semper diebus sunt humidiores, vt mirum non sit hoc tempore ob frigus ignem pro ministris accensum in medio atrij. Inter hos ergo iam reipsa se Christi dissimulans discipulū sedebat Petrus, vt habet Matthæus, foris in atrio. Non discordat autē quod Ioānes Petrum ad prunas stetit dicit cū ministris. Intelligendum enim Petrum & ministros, vt sit, nūc stetit, nunc sedisse. Et quod dicitur foris sedisse, non repugnat ei quod Matthæus & Marcus dicunt, eum ingressum intro in atrium summi sacerdotis. Intro enim ingressus est, quia non permāsit ante fores domus, sed vsq; in atrium, quæ prima magnarum domuum pars est, peruenit. Foris sedit in atrio, & vt habet Marcus, in atrio deorsum, respectu eius loci in quē ante pontificem Christus deductus fuit. Intelligendum enim pontificem cum cõcilio seniorum non egisse cum Christo quæ dicta sunt, in ipso atrio, vbi inter promiscuam ministrorum multitudinē erat & Petrus, sed in atrio aut cubiculo aliquo interiori, ad quod ex atrio primo fuerit per gradus aliquot ascēsus, vt ei cõparatione Petrus foris sedisse dicatur, & deorsum. Hic ergo sedēte Petro, ancilla quædam domestica, quam ostiariam fuisse Ioānes insinuat, videns Petrum se calefacientē, & per lumen ignis aut cadelarum eum agnoscens, & vel admirans eius audaciam, vel petulantia quadam puellari insolescens, ne non responderet ingenio sui domini, suorūmq; cõseruorū, primū quidem astantibus dixit quod habet Lucas: Et hic cum illo erat; deinde verò etiā ipsum aggressa audacter Petrum, dixit quod habet Ioannes: Nunquid & tu ex discipulis es hominis istius? aut, quod habent Matthæus & Marcus: Et tu cum Iesu Galilæo vel Nazarenus eras. Id enim idem est cum interrogatione Ioannis, quamquam fieri potest, vt vtrunq; dixerit, quodq; prius interrogauerit num esset, deinde af-

feruerit eum esse. Tum Petrus, qui tam gloriōse prius Domino promiserat se non negaturū etiā si moriendum esset, ancillulæ vilis commotus voce, mox negat se esse vnum ex discipulis, imo ne nosse quidē aut scire se eum qui nominabatur aserebat. Qui ante pugnam sibi vendicauit victoriam, hic trepidat ante tubam. Non in tormentis & in euleo existens, sed mulierculæ tantū voce pulsatus Christum negat, quem prius confessus fuerat filium esse Dei viui. Stricto enī iugulum dedisset, sed ecce linguam mulierculæ pauit. Ita fragilis est humana naturā sibi relicta, ita fragilitatem eius declarari conueniebat eius, qui de se iactanter nimis præsumperat. Nec prætereundum est quod à muliercularum aggressu & suggestione Petri cœperunt negationes. A muliere enim primi peccati cœpit origo, quod humanum genus a statu deiecit innocentia. Ita & mulier prima fuit occasio, vt solidissima illa fidei nostræ petra à sua excideret firmitate. Et alioqui sic euidentius hominis sibi relicti ostensa est fragilitas, quando à tam fragili sexu is qui à soliditate Petrus dictus est Domino, quiq; sibi tam fortis est visus, adeo subito deiectus est. Fortē autē & illud diuina nobis dispositio significare voluit, prælati, pastoribus, omnibusque Ecclesiasticis à nullo magis sibi metuendū quàm à mulieribus: nihil magis vitandum, quàm illarū consortium, & voluptatis quæ per mulierem significatur vsum. Quid enim hodie effeminatos facit Ecclesiasticos, nisi voluptas, & hoc genus mollicie? Ceterū Marcus sicut prius solus dixit Dominum prædixisse bis gallum cantaturum ita nūc solus dicit post primam negationem Petri gallum cecinisse, cū iam egressus esset foras, vt ostēderet veram fuisse Domini prædictionem, & vt significaret Petrum nec primo quidem gallicinio admonitū prædictionis Domini, eius memor resipisceret, cū tamen gallicinium illud audierit, eoque auditō secēdere commodē potuisset. Ad id enim significadum valet, quod antequā gallum cantasse dicat, Petrum scribat exisse foras, vbi facilius quàm in tumultu ministrorum galliciniū audire potuit. Porro cū nos legimus in Marco, exiit foras ante atrium; pro, ante atrium, Græcis est ἔξ ὀφθαλμοῦ, hoc est, in vestibulū atrij. Sic & cū legimus in Matthæo: Exiit te autem illo ianuam; pro ianuam, Græcis est ἔξ ἁψίδος, hoc est, in vestibulum, vt intelligendum sit Petrum non exiisse domum, sed in priorē atrij partem exiisse: vnde quod de ianua legimus in Matthæo, accipiendū est de ea ianua qua ex atrio ibatur in vestibulum, nō autem de ea qua exibatur è domo: & quod legimus in Marco: exiit foras ante atrium; accipiendum de exitu in vestibulum, quod fuit extra & ante atrium. Non ergo penitus se Petrus è malorum nunc subduxit consortio, nec sic egressus est foras, vt post tertiam negationem, cū de eo dicitur: Et egressus foras flevit amarē; quod si fecisset, in sequentes non incidisset negationes: sed forte metuens ne propter suum disceissum de ipso ministri malè suspicarentur, aut etiam audiēs post se quosdam murmurantes, & ob id metuens ne ipsum persequerentur abeuntem, quasi bene sibi conscius reuersus est in pristinum consortiū. Cū

enim ille exire inciperet, & sese subducere pararet, vidit eum alia, vt habet Matthæus, ancilla, eaq; respondens ingenio sui magistri & ancillæ prioris, sicut prior etiam dixit circumstantibus: Et hic erat cum Iesu Nazareno. Obseruauerat enim ipsum aliquoties in Christi sequela proximū ipsi adherere. Videre hic licet totam pontificis familiam eorundem esse morum & ingenij, ac, vt est in Prouerbio, similes habere labra lactucas. Qualis enim dominus, tales & serui. Dominus Dominum, ministri discipulum persequuntur. Et bene etiā mulieres suam in passione Domini obtinent locum, vt vterq; sexus in nece Domini peccans humiliaretur, eiusque passione redimeretur. Post hanc ergo secundæ ancillæ suggestionem non ita mox secuta est Petri secunda negatio, quamquam eam Matthæus & Marcus statim subiiciant, sed reuersus Petrus rursus stetit, vt habet Ioannes, calefaciens se cum aliis. Ac tum non diu post primam negationem alius quidam, vt habet Lucas, commotus, vt est verisimile, suggestionem ancillæ cuius meminerunt Matthæus & Marcus, videns eum iam reuersum dixit: Et tu de illis es? Ioannes autem dicit pluraliter: Dixerunt ergo ei, Nunquid & tu ex discipulis eius es? Verisimile enim est cum illo cuius meminit Lucas, plures Petrum appellasse, quamquam vnus fuerit principalis, nisi velimus synecdochicè pluralem numerum positū pro singulari, maxime cum in tam vniuersi malorum cōsortio, quicquid vnus ageret aut diceret, omnium fieret nomine. Tum ergo Petrus non ab vna tantum, vt in prima negatione, sed à pluribus interpellatus, atque ob id magis sibi metuens, non solum negauit, vt prius, sed iureiurando confirmauit se ne nosse quidem hominem, nec esse ex eius discipulis. Et verū asseruit & iurauit, quamquam præter eius intentionem. Neq; enim satis nouit tum hominem illum, quem ob infirmitatē non potuit iam credere verum esse Deum: neq; ex discipulis iam eius erat, à quo iam defecerat. Et hætenus quidem de duabus Petri primis negationibus. Tertiam verò pusillo post secundam tempore factam Matthæus & Marcus commemorant. Pusillum tamen illud tempus maius fuisse quam fuerit inter primam & secundam, quam Lucas etiam scribit post pusillum contigisse, satis est manifestum. Nam inter primam & secundam non fuisse quasi horæ interuallum, satis patuit ex Matthæo & Marco. Inter secundam autem & tertiam pusillum tempus quod scribunt Matthæus & Marcus, Lucas exprimit fuisse quasi interuallum horæ vnus, quod bene cōuenit cum eo quod supra diximus de duplici galli cantu, circa illud Marci, priusquam gallus bis vocem dederit. Inter primū enim & secundum galli cantum spatium intercedit vnus ad minus horæ aut amplius. Tu ergo, vt habet Lucas, alius quidam ab eo de quo dixit in secunda negatione, dixit non quidem Petro, sed astantibus, ipsum esse ex discipulis Iesu, signo quoqiā iam confirmans, nimirum quod Galilæus esset, qualē eum esse ex vestitu aut potius ex loquela animaduertit, nō quod alia lingua loqueretur Galilæi quā Iudæi, sed quod etiam in eodē idiomate singuli haberent linguæ proprietates quibus dignosci poterāt, vt in omnibus sit idiomatibus. Verisimile autē Petrum quo magis suspicionem de se tolleret, liberē cum ministris fabulari cœpisse. Verbis eius, de quo Lucas, commoti astantes, accesserunt, vt habet Matthæus & Marcus, & simul cum illo dixerunt Petro:

Verē & tu ex illis es, nam & Galilæus es, & loquela tua manifestum te facit. Felix certē cuius loquela declarat ipsum discipulū esse Iesu, & Galilæum esse, hoc est, transmigratum, mundana scilicet ad cœlestē conuersionē. Ex abundantia enim cordis os loquitur. Bonus homo de bono thesauro cordis sui profert bona, & malus homo de malo thesauro cordis sui profert mala. Signo iam dicto quo Petrus vrgebatur, accessit aliud quo etiam magis vrgebatur, & in vehemens adducebat periculum. Nam, vt habet Ioannes, vnus ex seruis pontificis, cognatus eius cuius abscedit Petrus auriculam, dixit ei: Nōne ego te vidi in horto cum illo? Huius igitur voce non solum venit in periculum vt recēti aliquo indicio ex discipulis Christi agnosceretur & haberetur, sed vt etiam pro iniuria conseruo & cognato illata grauitē vindicaretur. Horti enim cōmemoratione à tali facta, ingerebatur ei memoria vltionis in horto factæ. Itaq; cum iam non solum multitudine, vt in secunda negatione, sed etiā signis euidentibus premeretur & coarctaretur, magis etiā vt par erat sibi metuēs, non solum cum iureiurando, vt tum fecerat, negauit Dominum, sed etiā cum anathematizatione, hoc est, detestatione & deuotione sui ipsius. Talis erat in malorum permanenti consortio, crescente periculis metu, etiā criminum progressus. Ita trino criminū incremento debebat sibi innotescere, qui trina vice de se semper præsumptuosius promiserat se nō negaturū. Nam, vt patet ex Cōcordia superius posita in capite 133, imprimis dixit: Animā meam pro te ponam. tum, Et si omnes scandalizati fuerint, sed non ego. postremum, Etiam si oportuerit me simul cōmori tibi, non te negabo; vbi progressum quandam in asserendo licet obseruare, sicut hic in negando. Cæterum, vt annotauit D. Hieronymus, quidam ex pio erga Apostolum Petrum affectu sic Petri interpretati sunt negationes, vt dicerent eum nō Deum negasse sed hominem, & sensum esse: Nescio hominem quem scio Deum. Et omnino est verisimile Hieronymum notare voluisse D. Hilarium atq; Ambrosium, quamquam illorum reuerentiæ causa supprimit nomina, vt & aliās. Sic enim habet Hilarium: Diligenter autem contuendum est qua conditione Petrus negauerit. Nam primò ait, non se intelligere quid diceret: sequenti, non se ei adhærisse: tertio verò, se hominem nō nosse. Et verē prope iam sine piaculo hominem negabat, quem Dei filium primus agnouerat. Ambrosius verò D. Hilarij in multis imitator prolixè ostendit quomodo omnia Petri verba à singulis hic commemorata Euangelistis in omnibus tribus negationibus, à mendacio fuerint libera, inter multa dicens: Bene negauit hominē quem sciebat Deum; ad quæ verba videtur respexisse Diui Hieronymi annotatio, qui deinceps eam sententiam confutat, sic scribens: Hoc quam friuolū sit prudēs lector intelligit, si defendunt Apostolum vt Deum mendacij reum faciant. Si enim iste non negauit, ergo mentitus est Dominus, qui dixerat: Amē dico tibi, quia hac nocte antequā gallus cantet, ter me negabis. Cerne quid dicat, me negabis, non hominem. Hæc ille. Non tamē verisimile est Diuum Hilarium & Ambrosium existimasse Petrum in eo sensu negasse quo verba eius exponi posse significāt, sed pietate quadā tantum ostēdere voluisse verba eius sic diuinitatem imperata, vt veritas in eis inueniri possit. Vnde Hilarium non sine piaculo ipsum negasse hominē, sed

prope

prope sine piaculo scribit. Et Ambrosius: Sed nos, inquit, excusamus, Dominus ipse non excusauit. Oportuna tamen fuit D. Hieronymi annotatio, ne quis ex illorum commentariis falleretur. Et hætenus de Petri negationibus ad literā, ex quibus patet quomodo inter se omnium Euangelistarū narrationes hac in parte satis variæ, optimè inter se consentiant. Omnibus quidem curæ fuit tanti viri lapsus accuratè perscribere, in exemplum tum metus, tum fiduciæ, vt scilicet huius exemplo quilibet metuens lapsus, de se non nimis præsumat, & iam in peccatum prolapsus non desperet de venia. Varietas autem narrationis ex eo maxime prouenit, quod cum ante singulas negationes prius aliquis de Petro suggerit astantibus, & deinde idē, vel alius, vel multi simul Petrum sunt aggressi, quidam Euangelistarū tantum meminerunt eius quod prius accidit, alij verò eius tantum quod deinceps, vt patet ex Cōcordia. Iā nec illud aliquā arguit discordiam, quia non eisdem verbis commemorent Petrum negasse. Ter enim Dominū negauit, quia ternis vicibus, post certa tēporis interualla, in quibus tamen tribus temporibus sæpius Dominū negare potuit, hoc est, multis diuersisq; verbis & deierationibus. Quod autē ad mysticū attinet sensū, bene notandū vbi Petrus negat Christum. Nō, inquit Ambrosius, in mote, non in templo, nō in sua domo, sed in prætorio Iudæorū, in domo principis sacerdotū. Ibi negat, vbi veritas nō est. Ibi negat, vbi Christus captus, vbi ligatus est. Quomodo enim nō erraret, quē intromisit ostiaria, & interrogauit ostiaria, & ostiaria Iudæorū? Hæc ille. Significatur ergo Christi confessionem, cuius Petrus fuit princeps, non posse teneri ab eo qui duce litera legis inter Iudæos atq; in eorū synagoga detinetur, vbi Christus blasphematur & illuditur, captiuusque atq; ligatus tenetur, quia Christū quidē sub litera legis latētem habent, sed per literales coactasq; interpretationes ne agnosci possit impediunt. Terna autem Petri cū incremento negatio, trinum illum in vitiis progressum eorum qui à Christo defecerunt, & malorum se coniunxerunt cōsortio, significat, quem Dauid Propheta in principio Psalmorum significauit, dicens: Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum, & in via peccatorū nō stetit, & in cathedra pestilentiæ nō sedit. Primum enim peccator à leui aliqua concupiscētia, veluti ab ancilla ostiaria tētatus, in leue incidit peccatum, eōq; admisso, consciētiæ stimulis admonetur exire atrium & cōsortium peccatorum. Cui admonitioni si nō parer, sed ad idem redit consortium, grauius tētatus, grauius Christum negabit in maius incidens peccatū, ita vt iam nec de recedēdo cogitet: quod si moram ibi diuturniorem fecerit, nō cessabit donec ad summum veniat malitiæ. Sic demum in Petri negationibus philosophari suffecerit, in quibus si quis subtiliora desideret; legat in Cathena Thomæ Remigium, Origenem & Augustinū. Sed qui Petri audiuius lapsus quos frequenter imitatur, audiamus & Petri pœnitentiam, vt & eam imitemur. Huius principiu fuit secundus gallicantus, qui accidit secundum Lucam, adhuc illo loquēte, in maiorem confirmationē veridicæ prædictionis Christi. Nec tamen hoc signo Petrus ad se rediit, nec rediturus erat, nisi Dominus efficaci suo cōruitu reddidisset illum sibi. Vnde subiicit Lucas: Et conuersus Dominus, respexit Petrum. Quod de spiritali & nō de corporali conuersione & respe-

ctu Domini ad Petrum intelligendum esse, patere potest ex præcedentibus, in quibus ostēsum est Christum intro fuisse inter sacerdotes & seniores; Petrum verò foris in atrio inter ministros, nisi forte concilio seniorum dissoluto, Christus cum hæc circa Petrum in gallicinio agerentur, deductus fuit ex interiori adiuam parte in atrium. Sic enim intelligi posset Dominum ad Petrum corpore conuersum, respexisse illū oculis corporalibus, nisi quod huiusmodi respectus plus ad Petri fecisset prodictionem quam liberationem. Mirè autem hic commendatur Domini benignitas, necnon & eius diuinitas. Benignitas quidem, quod in tanta constitutus despectione Petri qui iam in ipsum tam grauius deliquerat, curam suscepit, postquam eum ad tempus sibi reliquerat. Diuinitas verò, quod absens à Petro, & oculis velatis, ad Petrum conuersus sit, eūque respexerit. Spirituali ergo Domini contuitu efficaciter commotus Petrus, post secundum galli cantum, recordatus est verbi Domini quod ei prædixerat, eiusque memor, tacito diuini respectus afflatu prouocatus ad pœnitentiam, mox egressus est foras, egressusque fleuit non leuiter, sed amarè, nimirum se grauius deliquisse agnoscentes in Dominum suum: tum quod tā præsumptuosè etiam contra illius prædictionem sese extulisset: tum quod tam sæpe & turpiter contra suam promissionem ipsum negasset. In quæ quàm magnam iam rursus habuerit fidem, ipsæ lachrymæ testantur amaræ. Non enim amare fleuisset, si non præclare de illo sensisset, etiam tunc cum illius in Caiphæ domo infirmitatem expertus fuisset. Cæterum omnia hic mysteriis plena sunt, quod Petrus qui in nocte negauit, in gallicinio pœnituit: quod secundus galli catus ei principium fuerit pœnitentiæ post tertiam negationem, qui post primam ad primum galli cantum non est commotus ad pœnitentiam: quod secundus galli cantus non sine Dominico respectu ad pœnitentiam adduxerit eum & recordationem prædictorum verborum: quod non cœpit pœnitere & flere nisi iam egressus foras. In nocte enim & ignorantia tenebris est qui peccat, nec potest pœnitere & resipiscere, nisi lumine cœlestis solis ei appropinquante & illucescente: quod imprimis ei gallus excitator mœtium, hoc est, prædicator Euangelicus sua voce annunciare debet adesse: verum is frustra id inculcat, nisi deinde accedat respectus Domini, qui in memoriā diuinorum verborum nos inducēs, & nos nobis reddens, ad antea vitæ inducit pœnitentiam, quæ tamen agi non potest, nisi ab eo nos separemus cōsortio, quod lapsus nobis fuit causa & origo. Et frequētè accidit, vt qui in principio sui erroris ad prædicatorum vocem non resipiscunt, postea cum in profundum venerint malitiæ, ad illorum vocem Domino simul cooperante, resurgant, idq; longè alacrius & firmiter, quam si post primum peccatum resipuissent, ita vt insigniora pœnitentiæ adant indicia, & deinceps contra peccatum sint cautiore, quod præterquam in Petro, etiam in Magdalena manifestatum est. Sed & illud notatu dignum est, quod Petri lachrymas legamus prius quam confessionem aut deprecationem veniæ, quod, vt annotauit diuus Ambrosius, post admissa peccata ex pia verecundia, antè fleudum sit, quam precadum. De Petri enim pœnitentiā & lachrymis sic pulcherrè scripsit D. Ambrosius: Petrus doluit & fleuit, quia errauit vt homo.

No.

COMMENT. IN CONCORDIAM

1008

Non inuenio quid dixerit, inuenio quod fleuerit. Lachrymas eius lego, satisfactionem non lego. Sed quod defendi non potest, abluí potest. Lauent lachrymæ delictum, quod voce pudor est confiteri. Et veniæ delictum, & verecundæ lachrymæ sine horróre culpam loquuntur. Lachrymæ crimé sine offensione verecundię consistunt. Lachrymæ veniam non postulant, sed merentur. Inueni cur tacuit Petrus, ne tã cito veniæ petitio plus offenderet. Antè flendum, sic precandum. Bonę lachrymæ quæ lauât culpam. Deniq; quos Iesus respicit, plorant delictum. Negauit primò Petrus & nõ fleuit, quia non respexerat Dominus. Negauit secundò, non fleuit, quia adhuc non respexerat Dominus. Negauit & tertio, respexit Iesus, & ille amarissimè fleuit. Respice Domine Iesu, vt sciamus nostrũ deflere peccatum, lauare delictũ. Hęc ille, cuius verbis quidam hodie nimis temerè abutuntur contra oris confessionem sacerdoti faciendam, & satisfactionem sacramentalem, cum de neutra loquatũr D. Ambrosius. Nam dicēs: lachrymas lego, satisfactionem non lego; per satisfactionem intelligit defensionem peccati. Sequitur enim: Sed quod defendi nõ potest, abluí potest. Alioqui ipsæ lachrymæ parsunt magnæ satisfactionis. Et dicens: Lachrymæ lauēt delictum, quod voce pudor est confiteri; de cõfessione oris loquitur Deo faciēda, ante quam etiam vult lachrymas præcedere, asserens has cõfessionis locũ obtinere, & ante eas audacter nimis veniam postulari à Deo. Notandum & illud circa Petri pœnitentiã, quod per eam & antiqua Nouatianorum refellatur hæresis, negantium eos

recipiēdos per pœnitentiã, qui post baptisima peccassent: & nouclia nostri temporis pseudoeuāgelicorum, qui negant pœnitentiã amaritudinis fletus & doloris incipiendam, sed gaudium. Petrus enim post susceptũ baptisima, atq; ipsam quoq; Eucharistiam, negans Christum non solum receptus est inter Apostolos per pœnitentiã, sed & promissus ei prius primatus cõfirmatus est & datũ, Dominiq; resurrectio ei primũ iussa est annunciari. Quod autem de eo scriptum est, propter nos vtique scriptum est, vt & nos si quando lapsi fuerimus, possimus ad eius exēplum per pœnitentiã corrigi. Porro eius pœnitentiã, quã ex scripturis intelligimus quãto perẽ Deo fuerit grata, non à gaudio, sed à lachrymis, eisq; amarissimè Euangelia testatur, contra novos nostros & delicatos pœnitentiarios. Amaritudinẽ & magnitudinẽ fletus Petri non tantũ Mattheus significauit, sed & Marcus, qui pro illo; Et cœpit flere; vt nos legimus, sic habet Græcè, ἔκλυσε τὸ ὄμμα. Quod cum sit obscurũ, Theophylactus dupliciter interpretatur. Quoniã enim ἐκλυσε significat proprie iniicere, primo exponit: Et quũ iniicisset fleuit, hoc est, cum caput obuolasset. Quoniam verò idẽ verbum etiam significat incipere & aggredi, ad quod respexit noster interpretes, ideo adiecit deinceps Theophylactus, vel pro eo quod cœpit magna vehemētia. Vnde Erasmus in Annotationibus sensũ esse dicit: Erũpēs sine subitò fleuit, aut prorupit in fletum: quãquam in sua versione nobiscũ habet; cœpitq; flere. Alius vertit; & exorsus fleuit. Omnium autẽ optimè Ioannes Entenius, qui vertit in Euthymio, Et adiciēs fleuit,

DVCITVR AD PILATVM, ET IVDASSE LAQVEO suspendit. Matth. 27. Marci 15. Lucæ 22. & 23. CAP. CXL.

MANE AUTEM FACTO, CONVENI-
ERUNT, ET CONSILIVM INIE-
RUNT OMNES, &c.] Mattheus & Marcus supra dixerunt sacerdotes, scribas & seniores cõgregatos fuisse in domo Caiphas, cum nocturno tempore Dominus captiuus eo adduceretur. Cũ ergo Lucas nunc dicat: Et vt factus est dies, conuenerunt principes sacerdotum & seniores plebis & scribæ; intelligendũ relinquitur priorẽ illam cõgregationem ante noctis finem dissolutã fuisse, vt factò iam die rursum fuerit congregati, quãquam non longẽ ante finem noctis videãtur illi prius cõgregati discessisse, & cõciliũ soluisse, ex eo quod vsq; ad galliciniũ Petrus fuerit inter ministros; vt videret

finem, vt hinc intelligere liceat totã hac nocte nullam fuisse Domino quietem, sed priores quidẽ eius partes partim doctrina, partim oratione trãfactas: posteriores verò, captiuitate, inquisitione obiectiõdorum criminũ, ac variis illusionum generibus, in quibus credibile est, etiam in cõcilio dissoluto, ministros vsq; ad finem noctis perseuerasse. Cũ ergo factus esset dies, rursũ conuenerunt plebis capita, & cõgregati, rursum inter se cõsultauerũt cõtra Iesum, vt eũ morti, cuius iam reum ipsum cõdemnauerunt, traderet, quærentes scilicet quid potissimũ cõtra ipsum obicerent coram Pilato, quem sciebant parum curaturũ si tantũ quæstiones quasdam & querelas ad legem ipsorum pertinētes

contra ipsum proponerent. Marcus dicit cõfestim eos mane consilium fecisse. Feruidi enim erant Iudæi, de quibus dictum est: Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinẽ. Igitur iam rursum cõgregati & inter se consultantes, duci rursum iubet Iesum in consilium suum, dicētes, vt habet Lucas: Si tu es Christus, dic nobis. Hanc quæstionem diuersam esse ab ea, qua Mattheus & Marcus pōtificem cum adiuratione dicunt requisisse num esset Christus, vt supra est habitum, euidenter satis probari potest, non quidem ex eo quod ibi pōtifex dicitur requisuisse, hic verò pluraliter omnes cõgregati. Dicit enim posset hic per synecdochẽ locutũ Euangelistã, & omnibus tribuisse quod præcipuus inter eos omnium nomine dixit. Nec rursum ex eo quod pontificis interrogationẽ Mattheus & Marcus commemorauerunt antequã describãt ea que mane gesta sunt, cum dici posset per anticipatiõnẽ eos hoc vt alia pleraq; cõmemorasse. Sic enim quidam asserere non dubitant, volentes hãc Lucæ narrationẽ non esse aliam à Matthei & Marci narratione. Sed aliam esse ex eo satis patet, quod omnes tres Euangelistæ illusionem Christi describãt quasi nocte factam, & eam factam postquã Dominus rogatus se Christum dixisset, patet tum ex eo quod Mattheus dicat; tunc expuerunt in faciem eius, &c. nimirum cum ob blasphemiam omnes eum condẽnassent reum mortis, tum quod exprobrando illi obiecerint nomen Christi, dicētes: Prophetiza nobis Christe; nempẽ quod illud sibi nomen mox vindicasset. Itaq; cum nocturno tempore semel audissent eum consententem se esse Christum, in matutina congregatione rursum de eodẽ rogãt, vt si rursum illud sibi nomen vsurparet, confidentius ipsum tanquam pertinacem accusarent corã Pilato: si verò negaret, cõuinceretur seipsum condẽnare, vt qui sibi esset contrarius, & aliquando se Christum professus fuisset. Cæterum Dominus prudenter admodũ & artificiosè respondit eis, taxans eorum obstinationem, quodq; non discendi, sed calumniandi animo rogarent. Si, inquit, vobis dixero qui sim, non credetis mihi: si autem etiã interrogauero vos de his per quæ ex scripturis me Christum esse agnoscere & credere deberetis, non respõdebitis mihi ex animo, & licet nihil sitis habituri quod contrã respondeatis, nõ tamen me dimittetis. His ostendit Dominus indignos illos esse qui audiant ex ipso quod quærebãt, vt qui nec discere, nec docere parati essent, neq; rogarẽt: vt quẽ admodum in iudiciis fieri cõsuevit, cognita veritate aut absoluant innoxium, aut condẽnẽt nocentem, sed vt quod facere decreuerũt, iustitiã titulo facere viderentur. Expertus autem dicit: Non credetis mihi. Prius enim cum audissent, dixerunt eum blasphemum. Et aliã dicebant: Tu de teipso testimonium perhibes, testimonium tuum non est verum. Expertus etiam dicit; nõ respondebitis mihi. Non enim quod sentiebant responderunt superior super quæstionẽ de baptisimate Ioannis, & super quæstionẽ de loco illo Psalms: Dixit Dominus Domino meo, &c. & super quæstionẽ de muliere cõtracta, & aliis quibusdam. Cũq; frequenter eos ita redarguisset & cõuicisset, vt non haberent quod contradicerent, non tamen omiserunt eum persequi. Quãquam autem his satis ostēdisset se meritò illis posse non dicere quod rogabant, tamen quoniã, vt postea dicit Pilato, ad hoc venit in mundum, vt testimonium perhiberet veritati: &

ne quia dixit: non credetis neq; dimittetis; videretur metu mortis veritatem reticere, quasi dicturus eam, si speraret illos credituros & se dimissuros, cõfiteretur rursum se esse Christum, sed summa cum modestia & prudētia. Nõ enim apertè id dicit, sed signo quodam insinuat ex ipsorũ desumpto scripturis, quo illorũ animi meritò cõmoueri timore debuerãt. Ex hoc, inquit, tempore, erit filius iste hominis, hoc est, homo iste, quem ob infirmitatẽ modò contemnitis, sedens à dextris virtutis Dei, tanquam verus eius filius, cõfors gloriæ & potentie ipsius. Scribẽ ergo & seniores qui cõuenerãt, quorum persuasum habebant & bene, de Messia dictũ esse illud Psalms: Sede à dextris meis, &c. intellexerunt Dominum his verbis insinuare se esse Christum, vnde intulerunt: Tu ergo es filius Dei? Cũ prius rogauerint num esset Christus, nunc inferũt, & rogant num sit filius Dei, quia intellexerunt ex scripturis Christum singulari quadã & eximia ratione futurum Dei filiũ. Respondit Dominus modò apertius, sed tamen solita modestia: Vos dicitis, quia ego sum; quæ verba dupliciter accipi possunt; quãquam eodẽ semper recidat sensus. Nã cõiunctio, quia, aut potest accipi causaliter, vt sit sensus: Vos dicitis id quod est, quia re vera ego sum Christus filius Dei: aut potest accipi pro quod, vt sit sensus: Vos dicitis quod ego sũ, hoc est, vos dicitis me esse. quasi dicat: Nõ opus est vt ego id dicã, vos ipsi dicitis me esse quod sum. Hac phrasi Dominus solitas est modestè veritatẽ interrogatam, quoties inuidiosum esset, eam apertè cõfiteri, subindicare, significare volēs totidem verbis affirmari posse quod veluti dubiũ interrogatur, si quis tantũ pronũciationem mutet, sicut nos rogati solẽmus dicere: *Gib hebbet al gheseyt*. Illi autem ipso opere declarantes quo animo rogassent, audita Domini confessione, dixerunt: Quid adhuc desideramus testimonium? ipsi enim audiuimus de ore eius. Et cõfestim mane cõciliũ facientes summi sacerdotes, cum senioribus & scribis, & vniuerso concilio, & surgens omnis multitudo eorum, vincientes Iesum vincitum adduxerunt eum ad Pilatum, & tradiderunt Pontio Pilato præfidi. Tunc videns Iudas, qui eum tradidit, quod damnatus esset, pœnitentiã ductus, retulit triginta argenteos principibus sacerdotum, & senioribus, dicens: Peccauit tradēs sanguinem iustum. At illi dixerunt: Quid ad nos tu videris. Et proiectis argenteis in tẽplo, recessit, & abiēs laqueo se suspendit. Principes autem sacerdotum acceptis argenteis dixerunt: Non licet eos mittere in corbonam, quia pretium sanguinis est: Cõsilio autem inito, emerũt ex illis agrum figuli in sepulturam peregrinorum. Propter hoc vocatus est ager ille, Haceldema, hoc est, ager sanguinis, vsq; in hodiernũ diẽ. Tunc impletum est, quod dictum est per Hieremiam Prophetã, dicentem: Et acceperũt triginta argenteos pretium appetiati, quæ appetiauerant à filiis Israel, & dederunt eos in agrũ figuli, sicut constituit mihi Dominus.

† e. de ut factus est dies Δ copie huius

c. 23.

Ioan. 8.

Psal. 109.

quasi

contra

quasi tum primū eū ligauerint, cū ad Pilatū A
ipsum essent ducturi. Nam Ioannes supra in capti-
uitate ipsa ligatū fuisse Dominum testatus est, &
vinctum deductū ad Annā & Caiphā. Intelligen-
dū ergo quod de vinculis Christi Marcus & Mat-
thæus hic dicunt, per recapitulationem ab eis di-
ctum esse, ita vt quod prius omiserāt, iam comme-
morent: vnde sciendū Græcis nō esse participium
præsentis temporis, vincientes, sed præteriti *Maar-*
76, id est, cū ligassent, quod in Matthæo rectè
vertit interpres, vinctum adduxerunt eum. Quan-
quam fieri etiam potuerit vt vincula Christo semel
iniecta, ad horam fuerint in domo Caiphæ relaxa-
ta, ac deinde rursus ei iniecta, cū ad Pilatū de-
ducendus esset. Vinctum autem eum Pilato addu-
xerunt, tāquam insigniter facinorosum ipsa externa
vinculorum specie eum demonstrātes. Nec pū-
dicit Euāgelistæ ea quæ videntur probrosissima
diligenter exponere, quod scirēt gloriam nostram
maximam esse, dominatorē orbis terrarū pro nobis
sustinere. Hæc igitur legamus continē, hæc nostræ
mētī inscribamus, & in his gloriemur.

**TUNC VIDENS IUDAS QUI EUM
TRADIDIT, QUOD DAMNATUS ES-
SET, &c.]** Quāquam aduerbium, tūc, apud Mat-
thæū non semper designat illud præcisè temporis
momentum, de quo in præcedentibus fit mentio,
hic tamen illud designare tēpus quo Christus du-
cebatur aut ductus fuit ad Pilatū, omnino vide-
tur ex eo quod dicitur: Tunc videns Iudas quod
damnatus esset; vbi Euāgelistam loqui de damna-
tione non sequenti, sed præcedēti, qua scilicet Do-
minus à principibus sacerdotū damnatus fuit, cū
eum ad crucifigendum Pilato tradiderunt, nemo
negare potest. Cū ergo ea damnatio causa fuerit
eius quod Iudas retulit triginta argenteos, &c. satis
patet illud eodem factum tēpore. Nec obstat quod
eo tempore videantur principes sacerdotū & scri-
bæ non potuisse inuēti fuisse in templo, vbi tamen
coram eis Iudas argenteos retulit, eo quod prin-
cipes sacerdotum cum senioribus & scribis corā Pi-
lato astiterint Christum accusantes, quāquam hæc
ratio quosdam mouit, vt putarent quæ hic de Iuda
narrantur, nō illo, sed postero contigisse tempore.
Facile enim intelligitur matutino tempore quos-
dani ex principibus sacerdotū & senioribus Chri-
stum deduxisse ad Pilatū accusaturi illum: quos-
dā verò ex eis tēplum adiisse, sacerdotalia perfun-
cturos munia, & religionem curaturos. Nō tamen
necesse est omnia quæ de Iuda sequuntur, mox illo
tempore ante Christi mortem perfecta fuisse. Nam
vt alia omnia facile credimus ante Christi mortem
accidisse, quāquam quidam contrarium opinen-
tur, quod tamen dicitur de empto agro in sepultu-
ram peregrinorū, verisimile est postea cū com-
modum esset accidisse. Videns ergo Iudas quod à
principibus Iudæorum Dominus damnatus esset, E
hoc est, quod ab illis esset addictus morti, dum reū
mortis pronunciaffent, quōdque certò iā statuissent
non cessare priusquam à Pilato sententiam crucis
extorsissent, tum demū pœnitētia ductus est. Prius
enim fortè putauit Dominum sese è manibus eo-
rum, vt aliās fecerat, liberaturū, aut rationibus eos
cōfutaturum & placaturum. Aut vt iam pœnitētia
duceretur, ipse diabolus effecit, qui totum eum
possederat. Soler enim diabolus eorum quos ad va-
ria peccanda flagitia excæcauit, tandem oculos
aperit, vt scelerum suorum videant atrocitatem,

vt ea considerata in desperationem præcipitentur,
ac sic æternæ damnationi fiant obnoxij. Sic & mo-
dò sceleris sui magnitudinem ac confusionem quæ
per illud ipsum manebat expendens Iudas, cū
prius auaritia excæcatus illa nō expēdisset, pœni-
tētia ductus est, atque vt patratum scelus corrige-
ret, aut saltē ab eius se reatu alleuiaret, retulit tri-
ginta argenteos principibus sacerdotum & senio-
ribus, à quibus nocte præcedēti eos acceperat, di-
cens: Peccaui, tradens, hoc est, eo quod tradiderim
sanguinem iustum, quasi dicat: Cupio vt receptis
quos dedistis argenteis vestris, liberum dimittatis
quem innocentem confiteor, atque in quo prodēdo
me peccasse agnosco. Cū Dominus ante suā pas-
sionem semper doctrinæ sinceritate & vitæ inte-
gritate miraculis etiam clarā suam declararit in-
nocentiam, in passione etiam sua varia habuit vbi-
que innocētiæ eiusdem testimonia & indicia, quæ
diligenter vbiq; Euāgelistæ commemorant, idque
in maiorem & euidentiore condēnationem impietatis
Iudaicæ, quæ à suo proposito flecti nō po-
tuit tam multis vbiq; concurrentibus simul inno-
centiæ Iesu testimoniis. Inter varia autē huiusmo-
di testimonia, clarum fuit testimonium hoc Iudæ,
tum restitutio, tum confessio, ita vt eo meritò de-
buisse Iudæorum commoueri animi. Habebant
enim magnum suæ impietatis prætextum, quod à
discipulo intimo Christus eis esset proditus, qui vi-
deri poterat ob certa quædā occulta facinora sibi
magis quàm vulgò cognita, à suo magistro defecisse,
eumque, tāquam noxium prodidisse: at nunc om-
nis eius prætextus & excusatio sublata est, quādo
is se eis confessus est peccasse, illumque esse no-
xium, reddita etiam pecunia, quam cū tūto prius
ambierit studio, paucis tātū horis possederat. Illi
verò nihil eius præsentia & testimonio cōmoti, im-
prudenter nimis responderunt: Quid ad nos, hoc
est, quid nostra refert, nocentem prodideris an in-
nocentem? Tu videris. An nihil eorū intererat qui
eiusdem erāt facinoris cooperatores, imo & auto-
res, qui & ob id quod populi erant pastores, ratio-
nem reddere Deo debebant omniū quæ agebātur?
D Certe vt Iudæ confessione, ita & hac sua respon-
sione condēnati sunt impietatis in Christum, cū
significēt se non curare iustē ne an iniustē sit pro-
ditus à discipulo. Sed his verbis significauerunt se
nolle in seipsis suscipere cum reddita pecunia, cri-
minis, si quod commissum esset, reatum, vnde ipsis
hoc recusantibus, Iudas conscientia nō sinente vt
iniuste partem retineret mercedem (quod rursus
auxit testimonium innocētiæ Christi) proiecit in
templo argenteos ante pedes sacerdotum & senio-
rum, eisq; abiectis recessit. Et quidem omnes tres,
quæ dicuntur, pœnitentiæ partes attingit, cōtriti-
onem, confessionem & satisfactionem. Nam & interi-
ori compūgebatur cordis dolore, & ore sacerdo-
tibus suum peccatū liberè cōfessus est, & iniustam
mercedem restituit, quod non minima satisfactio-
nis est portio. Verū nihil horum rectè fecit. Neq;
enim cōfessionem & satisfactionem eis fecit, qui-
bus erat faciendā, nimirum quibus dictum sciebat
quæcumq; solueritis super terrā, erūt soluta & in
cœlis; neq; tristitiam cordis temperabat contem-
platione misericordiæ diuinæ, ad quam cōsideran-
dam erigi potuisset, si quibus debuisset cōfessio-
nē sui fecisset facinoris. Itaq; abundantiori tristitia
absorptus, & cū Cain dicens in corde suo: Maior
est iniquitas mea quàm vt veniam merear; abiens
laqueo

s. Reg. 17

Mat.

psal. 68.

ps. 108.

laqueo se suspendit: eo quod non ferret carnifici-
nam conscientia suæ, aut etiam quia recordas ver-
borum Domini quibus suam prædixerat passionē
& resurrectionem, metuebat sibi malè futurū post
illius resurrectionem. Simili enim de causa etiam
Achitophel, qui in multis Iudæ fuit typus, sibi ipsi
vitam simili eripuit supplicio, nempe quia cum con-
siliū eius non reciperetur, credens Dauidem ali-
quando in regnum suum reuersurum, malè sibi ab
ipso metuendum putauit. Fuit autē Achitophel ty-
pus Iudæ, primū in eo quod eum filius Dauidis
insurgeret in patrē, cū prius fuisset patri familia-
rissimus, deficiens a patre: filio adhæsit. Sic enim &
Iudas, deficiens à Domino vero Dauide, cui prius
fuerat intimus, Iudaico se cōiunxit populo, cū in
Christum verum suum patrem insurgeret, eiusque
necem meditaretur: vnde quod Dauid in Psalmis
de suo dixit Achitophel, Christus in Iuda imple-
tum dixit, vt notatum est in cap. 130. Fuit secundo
eiusdem typus in eo quod filio contra patrem cō-
siliū suggessit quo ille opprimeretur, offerens se-
ipsum in ducem exercitus qui persequeretur laten-
tem Dauidem. Sic enim & Iudas Iudæis consulti-
or fuit, eum diceret; quem osculatus fuero, ipse est, te-
nete eū, ducite caute; & vt habet Petrus in Actis,
dux fuit eorum qui comprehenderunt Iesum. Fuit
& in illo typus, quod, vt dictum est, simili cum illo
supplicio simili de causa vitam finiuit, quodque vt
ipse suo mortis genere, indicio fuit quo genere
mortis periturus esset Absalō, ita & Iudæ exitu de-
claratū est quod finis excepturus esset Iudæos.
Certe quod in genere dictum est in Psalmis de Iu-
dæis, Fiat habitatio eorum deserta, & nō sit qui in
habitet in ea. Et episcopatum eius accipiat alter;
Petrus in Actis Iudæ accommodat, quod in eo de-
claratum sit quid euenturū esset Iudæis, nepe quod
malè perituri essent, terra eorum desolata, & præ-
eminentia eorū ad alios translata. Addit eo loco D.
Petrus, quod suspensus crepuit medius. & diffusa
sunt omnia viscera eius. Id autē Theophylactus &
Euthymius existimant non in ipso cōtigisse suspen-
dio, sed postea per præcipitiū. Scias, inquit Theo-
phylactus, quod posuit quidem collum suum in la-
queum, & quū pēde: et ab arbore, arbore inclinata
superuixit, Deo volente ipsum vel in pœnitentiam
conseruare, vel in traductionem & confusionē. Di-
cunt enim quod morbo hydropico laborarit, ita
quod transire nō potuerit orbitam & deinde ceci-
disse pronum, & crepuisse medium, hoc est, disru-
ptū esse, vt dicit Lucas in Actis. Sic & Euthymius.
Non, inquit, continuo mortem est assecutus, prout
cupiebat. Agnitus enim à quibusdam, depositus est
ne præfocaretur: deinde postquam in secreto quo-
dam loco, modico vixisset tēpore, præceps factus
sive præcipitatus, inflatus, disruptus ac diffusus est
medius: & effusa sunt omnia viscera eius, sicut ait
liber Actorum. Hæc illi, quorum sentētia originem
sumpsit & probabilitatem ex eo quod Act. 1. vbi
nos legimus, & suspensus crepuit, pro suspensus,
Græcis est, πρὸς τὸν ἄεθρον hoc est, pronus factus si-
ue præceps factus. Augustinus lib. 1. cōtra Fœlicem
Manic. 4. legit: Et collū sibi alligauit, & deiectus
in faciem disruptus est medius. Vnde & Syriacum
Euāgelium habet, & cecidit in faciem suam super
terram. Communis tamen sententia habet Iudam
in ipso suspensum cepuisse medium, ita vt effunde-
retur omnia eius viscera. Non enim Petrus dictio-
ne πρὸς τὸν ἄεθρον præcipitiū Iudæ significare voluit, sed, vt

A annotauit quidam, expressit gestum & habitum
laqueo præfocati: nempe quod capite in terrā pro-
penderit. Aut quod præcipitatus in terram ex la-
queo, tum disruptus sit medius. Quo nouo & mira-
culoso mortis genere ipsa diuinitas significauit fa-
cinoris Iudæ enormitatem, ac proinde & Christi in-
nocentiam. Impletum sanè in Iuda illud psalmi, *Ibidem.*
vnde petrus detempit illud: Et episcopatum eius
accipiat alter. Et induit maledictionem sicut vesti-
mentum, & intrauit sicut aqua interiora eius, &
sicut oleum in ossibus eius. Merito suspensio pe-
riit, ita vt pēderet inter cœlum, & terram, quia nec
cœlo dignus erat nec terra. Merito corpore disru-
pro viscera eius effusa sunt quia nulla habuit mis-
ericordiæ viscera Pro eo inquit Propheta, quod nō
est recordatus facere misericordiā, Et periecutus
est hominē inopē & mendicū. Elegāter D. Leo vl-
tionis quā de seipso sumpsit Iudas equitatem indi-
cat, sic in sermone tertio de passione Domini allo-
quens Iudæ: Cordis tui secutus es rabiem, & stante
diabolo à dextris tuis, iniquitatem quam in sanctorū
omnium armaueras caput, in tuum verticē retorfi-
sti, vt quia facinus tuum omnē mensuram vltionis
excesserat, te haberet impietas tua iudicem, te pa-
teretur tua pœna carnicem. Bene autem contra a-
uaritiam obseruandum quis fuerit exitus Iudæ. Nā
& pecuniam amisit, & scelus amisit, & animam
perdidit, & præenti & futura cariturus fœlicita-
te. Hic enim agnoscere licet verum esse quod habet
Paulus. Qui volunt diuites fieri incidunt in tē-
tationem, & in laqueum diaboli & desideria multa
inutilia & nocua que mergunt hominem in interi-
tum & perditionem. Radix enim omnium malo-
rum est cupiditas, quam quidam appetentes erra-
uerunt à fide & inseruerunt se doloribus multis.
PRINCIPES AVTEM SACERDOTUM
ACCEPTIS ARGENTEIS DIXERUNT &c.]
Semper sui similes sunt principes sacerdotum hy-
pocritæ, culicem vbiq; colantes camelum vero glu-
tientes, sicut Dominus eis impropertit, precium
sanguinis in corbonā, hoc est, gazophylacium mittere
religionis causa verentur qui non verebantur
ipsum sanguinem effundere, quem redditio pretii
declarauit esse innoxium. At diuina ita accidit di-
spositione, vt in corbonā non iudicaret hanc pe-
cuniam mittendam, quo sic vel suo ipsorum con-
demnarentur factio & termone. Si enim pretium sa-
guinis perinde atq; pretium meretricis erat, indi-
gnum corbona, malè ergo illud & accepit Iudas, &
illi obtulerunt. Cum ergo putarent nō posse in cor-
bonam mitti, vt in diuinum expenderetur seruitiū
confusio initio: in alium pium vsum illud expende-
runt. in eodem modum scilicet pauperum, emētes eo
agrum pauperis cuiusdam figuli. in sepulturam pe-
regrinorum affatim cōfluentium Ierosolymam, nec
habētium proprium sepulturæ locum, sicut incolæ
omnes proprium habebant. Et bene pretium illud
sic expenderunt, pretium enim sanguinis conue-
niebat in mortuos impendi. Et hoc ipso quo pre-
tium hoc illi putabant prophanatum. eo re vera
erat sanctificatum. vnde in reiecti iam sacerdotij
vsum cedere non debuit, sed in sanctiorē vsum pau-
perum. Hoc autem Iudeorum factum per Spiritus
Sancti, qui etiam in malis operabatur, sicut prius in
Caipha prophetabat, dispositionē, & in Iudæorum
ignominiam & in Christi profecti gloriam. Per il-
lud enim Iudæorum facinus celebre factum est,
cum nomē agro à re impositum, non sineret eorū
QQQ

Mat. 16

Gen. 4

COMMENT. IN CONCORDIAM

1012

factum deleri facile è memoria hominum. Vnde Petrus id insinuás dicit in Actis: Et notum factum est omnibus habitantibus Ierusalem, ita ut appelleretur ager ille lingua eorum Haceldemah, hoc est ager sanguinis. Et rursus factum illud nõ carebat mysterio ad gloriam Christi faciente. Per hoc enim quo eodẽ pretio quo Dominus fuit venditus, emptus est ager pro sepultura peregrinorum; significatum est, morte Christi comparatam verã quietem iis qui hic velut aduenz & peregrini degunt, ius ciuitatis supernz Ierusalem consecuti. Deinde quod pretium illud tanquam profanam à Iudzis æstimatum, nõ cessit in sacerdotii & templi Iudaici vsum sed magis ad vsum pauperum & peregrinorum, significauit sanguinem Christi potissimum peregrinis & aduenis gentibus profuturum, pereuntibus in sua impietate propter incredulitatem Iudzis. Cæterum dictio Haceldemah, (quam hoc loco verisimile est ex Actis Apostolorum desumptã, & in fertam nostrz Latinz lectioni, eum non sit hic apud Græcos, sicut nec in Euangelio Syriaco) vox est composita ex HaKal, quod agrum significat, & Demac, quod sanguinem significat. Est autem magis Chaldaica dictio quam Hebraica. Nam Hebrzi sanguinem Dam vocant: Chaldei Dema vel Dama.

TUNC IMPL ET VMBEST QUOD DICTVM EST PER IEREMIAM PROPHE TAM, &c.] Insignibus factis frequenter Mattheus adicit ali quod scripturaz veteris testimonium, quo per illud magis ad fidem adducat lectorem. Vnde & modo ostendit per prophetã prædictum id quod modo narratum est, de pretio quo prius fuit emptus ipse Dominus, & postea ager figuli. Non parum enim ad confirmationem fidei nostrz valet, etiam hæc quæ minima videntur, tam distincte fuisse præniisa. Et rursus huiusmodi prædicatione monemur non oscitanter & transitorie etiam hæc quæ minima videntur, legere, sed diligenter illis attendere, eaq; expèdere, tanquam quæ habeant aliquid plus in recessu quam foris pateat. Dubium autẽ hic est quomodo Euangelista per Ieremiam prophetam istud dictum scribat, cum in toto non reperitur Ieremias, sed potius in Zacharia, apud quem etsi nõ ad verbum, tamen secundum sensum istud reperitur. Sic enim apud eum legimus. Ex dixi ad eos, Si bonum est in oculis vestris, adferre mercedẽ meã, & si non, quiescite. Et appenderunt, mercedẽ meam tringinta argenteos. Et dixit Dominus ad me: proiice illud ad statuarium, decorum pretium quo appetiatus sum ab eis. Et tuli tringinta argenteos, & proieci eos in domo Domini ad statuarium. Difficultas hæc variis modis dissoluitur: Quidam enim volunt testimonium hoc desumptum ex apocrypho aliquo Ieremiaz libro. Nam sic expediri posse hanc quæstionem putat Origenes & sequitur eum Euthymius. D. Hierony, fatetur se legisse in Hebraico quodam volumine, quod Nazareæ sectæ quidam Hebræus ei obtulerat Ieremiaz apocryphum in quo hoc testimonium ad verbum reperit scriptum. Magis tamẽ ei videtur è Zacharia Mattheum istud sumpsisse & nõ ex aliquo apocrypho nec immerito eum adducatur nõ monendi, arguendi, aut horradĩ causa quas ad res nõnunquã & ethnicorum testimoniis abutitur Paulus, sed vt ferium oraculum, quo sit passionis explicatũ mysterium. D. Augustinus lib. 3. de consensu Euange. tractans hanc quæstionem, existimat fieri potuisse vt animo Matthei hæc scribentis pro Zacharia Ieremias occur-

reret, eumque etiam admonitum postea noluisse quod semel scriptum erat corrigere, quod cogitaret Spiritu sancto ita volente accidisse, vt aliud pro alio nomẽ prophetæ eius occurreret memorię, ad insinuadũ ita omnes prophetas vno spiri tu fuisse locutos, vt quæcunq; per eos spiritus sanctus dixit, & singula sint omnium, & omnia singulorũ. At simplicius videtur & vero proximius, si dicatur scribz culpa commutatam nomen Zachariæ in nomen Ieremiaz, præsertim cum inter eas voces nonnulla sit affinitas. Sic enim etiam Origenes putat difficultatem hanc solui posse. Aut, quod magis placet, Euangelistam tantum scripsisse per prophetam, omisso omni prophetæ nomine: deinde vt ror quendã voluisse prophetæ nomen indicare, ad iecisse in margine Ieremiaz nomen, quod postea in cõtextum sit redactum. Sic enim & in cap. 13. cum Mattheus, tantum scripsisset, per prophetã, in quibusdam libris teste Hieronymo legitur, per Iaiam prophetã. Et D. Augustinus testatur non omnes codices Euangeliorum habere hoc loco, per Ieremiam prophetã, sed tãtummodo, per prophetã, quomodo legit Rupertus, quanquam Augustino hæc defensio non placeat, quod putet nomen prophetæ sublatum ab aliquo non inueniente hoc testimonium in Ieremia, cum plures codices & antiquiores habeant Ieremiaz nomen. Vt tamen, salua August. reuerentia, magis putemus additum, primum nos mouet, quod nec Euãgelium Syriacum nomen Ieremiaz habeat, sed tantum, per prophetã: Deinde quod cum in variis locis Mattheus citeat prophetarum testimonia, fere semper nõ expresso nomine prophetæ dicit: Tunc impletum est quod dictum est per prophetã. Aut, Hoc autem factum est vt impleretur quod dictum est per prophetã. vt videre licet semel in cap. 1. ter in ca. 2. in cap. 13. 21. & postea hoc cap. 27. Deinde & illud mouet, quo facillè reddi possit causa, cur quis putauerit aut nomen Zachariæ mutandum in nomen Ieremię, aut nomen Ieremię ascribendum, eum nullius prophetæ nomen expressum esset, nempe quia secundum translationem Septuaginta, qua sola ante D. Hieronymi tempora utebatur & Græcorum atque Latinorum Ecclesia, non videbatur in Zacharia hoc testimonium reperiri posse, quia pro eo quod nos secũdum Hebraicam veritatẽ legimus in Zacharia, vt supra citatum est, sic habent Septuaginta in terprete Hieronymo: Et dicam ad eos, Si bonũ est in conspectu vestro, date statuẽtes mercedem meã aut renuite. Et statuerunt mercedem meam tringinta argenteos. Et dixit Dominus ad me, Depone eos in conflatorium, & recogita si probatum est sicut probatus sum pro eis. Et tuli tringinta argenteos, & misi eos in domum Domini in cõflatorium. Hic nihil est quod cum citato ab Euangelista testimonio conueniat, nisi illud: Et statuerunt mercedem meã tringinta argenteos. Vnde illud; pretium appetiati quem appetiauerunt à filiis Israel, & dederunt eos in agrum figuli sicut cõstituit mihi Dominus. D. Augustinus existimat nec apud Zachariam, nec apud Ieremiam reperiri, ac proinde accipiendum ex persona Euangelistæ dictum: At Euangelista testimonium quod citat adducit nõ tantum vt ostendat pretium Christi fuisse prædictum, sed magis vt ostendat prædictum esse eo pretio à Iudzis agrum figuli emendum. Hęc ergo causa fuit, vt Græci & qui Septuaginta translatione utebantur, ægrice hic expedirent, atq; ad apocrypha confugerent, quemad-

quemadmodum & in illo quod Paulus citat: Oculus non vidit, & in cor hominis non ascendit cum illud in Hebraica veritate aperte reperitur in Iaiã. Vt autem nomen Ieremiaz ascriberetur, in causa facile esse potuit, quod apud eum cap. 32. de agro à se empto ex præcepto Domini legatur, quod secũdum Augustinum mysticè in Domino impletũ fuisse significare hic voluit Euangelista. Sunt qui putet ex Græcis testimonium hoc aliquãdo in Ieremia fuisse scriptum, sed dolo ac malitia Iudæorum fuisse sublatum. Verum id non est verisimile: cum multa sint alia in prophetis quæ magis faciant contra Iudæos. Verisimilius illi dicunt, quamuis non sit firmum, Zachariam fuisse binonimem, & etiam Ieremiam fuisse dictum sicut pater alterius cuiusdam Zachariæ, de quo supra, binonimis fuit, quia & Barachias dictus & Ioiadas. Sed quicquid sit de nomine Ieremiaz, quod hic in omnibus pene reperitur libris, certũ satis ex Zacharia præsens testimonium desumptum, vulgato tamen Euangelistarum & Apostolorum more, quo verborũ ordine prætermisso, sensus tantum de veteri testamento proferunt exemplum. Videndum ergo quomodo Matthei citatio eum prophetæ conueniat testimonio. Itaq; Dominus apud prophetam variis in populum suum exhibitis beneficiis petit sibi dari ab eis mercedem suam, eamq; tam vilem fuisse conqueritur, vt tringinta tantum argenteis illum emendum sibi iudicauerint: vnde ironice illud vocat decorum pretiũ quo ab eis sit appetiatus. Hos iubet vt propheta proiciat ad statuarium, aut, vt magis sonat dictio Hebraica, & magis conuenit præsentĩ loco ad figulum (Est enim Iotser à verbo Iatlar, quod formare & fingere ex luto significat) quod & se. fecisse propheta testatur, adiungens se eos proiecisse in domo Domini, Hac autẽ Domini iussione & Prophetæ executione recepto apud prophetas more nihil aliud significatur, quam Dei ordinatione certo id euenturum fuisse, vt tringinta illi argentei, quibus indigne nimis Dominus emptus fuit, proicerentur à Iudzis in domo Domini, & pauperi figulo traderetur in emptio nem agelli ipsius. Cum enim Dominus præcipit vt ipse propheta proiciat, significatur Dominũ præcipere vt proiciendis prædicat: & eum se proiecisse dicit propheta, significat se quod prædicẽdum erat prædixisse, aut quod prædictum est, à suo populo aliquando implendum. Mattheus ergo sensum prophetæ obscurũ malens explicare quam verba reddere, posuit: Et acceperunt tringinta argenteos, & dederunt eos in agrum figuli; pro eo quod Hebræa habent; proiice eos ad figulum, & tuli tringinta argenteos, & proieci eos in domum Domini ad figulum vnde ex persona prophetæ adiecit, sicut constituit mihi Dominus; quia scilicet prophetæ præcipitur vt proiciat ad figulum. Illud autem; pretiũ appetiati, quem appetiauerunt à filiis Israel; quod sic videtur

ordinandum, vt illud, à filiis Israel, cõiungatur cum participio appetiati & sit sensus; pretium Domini appetiati, hoc est, æstimati à filiis Israel, quem estimatum iam vili appetiauerunt & estimauerunt. Illud, inquam, respondet illis prophetæ verbis: Et appenderunt mercedem meam tringinta argenteos. & Decorum pretium quo appetiatus sum ab eis. Bene ergo Euangelista mutatis prophetæ verbis, verborumq; ordine, sensum eius reddidit, sicut suo conueniebat proposito. Cæterum mysterium huius facti quod supra paucis attigimus, D. Ambrosius secutus Hilarium sic eleganter profecutus est prolixius: Euidenter dum pretiũ sanguinis à Iudæorum gazophylaciis separatur, & ager figuli ea qua venditur Christus comparatur pecunia, dum is locus humãdis peregrinorũ reliquiis dicitur, & prophetiæ impletur oraculum & surgẽtis Ecclesię mysterium reuelatur. Ager enim secundum diuina præcepta mūdus hic omnis est. Figulus autẽ ille, qui nos formauit de limo, de quo habes in veteri testamento: Quia finxit Deus hominẽ de limo terrẽ; formandi per naturam, reformandi per gratiam habẽs pro suo arbitrio potestãtẽ. Nam etsi proprii vitiis corruamus, per illius tamen misericordiam resumpto mentis spiritu, secũdum Ieremiaz oracula reformamur. Pretiũ quoq; sanguinis, est pretium Domini ex passionis, Ergo pretio sanguinis emitur mundus à Christo. Venit enim vt saluetur mundus per ipsum, in quo iuxta opus auctoris & ius est, Venit ergo vt conspultõs per baptismum & commortuos Christo, ad perpetuitatis gratiã referuaret. Sed nõ passim omnibus ad sepeliẽdum est locus. Nam etsi omnes mundus includat, non omnes, referuat. Eius communis habitatio tamen legitima sepultura est, eorum scilicet qui tunc sunt per fidem domestici Dei, sed fuerunt in lege peregrini. Qui sunt illi nisi de quibus dicitur. Memores estote. quod aliquando vos gentes qui eratis in carne, alienati à conuersatione Israel, & peregrini promissionis testamentorum; Sed hi nunc iam non sunt aduenz atq; peregrini, quoniam ciues sanctorũ esse fidei iure meruerunt: Hęc ille. Porro ager sanguinis, qui dicitur Hebraicè Haceldemah, est, teste D. Hieronymo libide locis Hebraicis, ad australem plagam montis Sion, idq; vt testatur Brocardus, iuxta piscinã superiorem & natatoriam Silohe. quem agrum D. Petrus in Actis dicit Iudam possedisse de mercede inquitatis, eo quod emptus fuerat eius pecunia quam accepit pro iniqua prodicione, vt ob id eius possessio ager ille recte dici possit. Eiusdem agri ratione secundum intellectum D. Chryostomi Petrus citat de Iuda illud Psalmi: Fiat cõmoratio eius deserta, & non sit qui inhabitet in ea. Nihil enim desertius sepulchro. quanquam alii putent id à Petro citatum de Iuda, eo quod locum apostolatus sic amiserit, vt nullus ex suis illum post se sulceperit.

ACCVSATVR CORAM PILATO, ET A EO MITTITVR AD Herodem. Matth. 27. Marci 15. Lucz 23. Ioan. 18. CAP. CXLI.

Ad ducunt ergo Iesum a Caipha in pratorium. Erat autem mane, & ipsi non introierunt in pratorium, vt non contaminarentur, sed vt māducarẽt pascha. Exiuit ergo Pilatus ad eos foras & dixit: Quã accusationem affertis aduersus hominem hunc? Responderunt & dixerunt ei: Si non esset hic malefactor, non tibi tradidisset eum. Dixit ergo eis Pilatus. Accipite eum vos & secundum legem vestram iudicate eum. Dixerunt ergo ei Iudai: Nobis non licet interficere quengquam Vt sermo Iesu impleretur, quem dixit, Significans qua morte esset moriturus: Cæperunt autem illum accensare, dicentes. Hunc inuenimus subuertentem gentem nostrã, & prohibentem tributa dare Cæsari, & dicem

QQQ 2

tem se Christum regem esse. Introiuit ergo iterum in pratorium Pilatus, & vocauit Iesum. Iesus autem stetit ante preside, & interrogauit eum preses Pilatus, & dixit illi: Tu es rex Iudeorum? Respondit Iesus: A temetipso hoc dicis, an alij tibi dixerunt de me? Respondit Pilatus: Numquid ego Iudeus sum? gens tua & pontifices tradiderunt tibi, quid fecisti? Respondit Iesus: Regnum meum non est de hoc mundo, si ex hoc mundo esset regnum meum, ministri mei utique decertarent, ut non traderer Iudeis, nunc autem regnum meum non est hinc. Dixit itaque ei Pilatus: ergo rex es tu? At ille respondens ait illi: Iesus, & Tu dicis quia rex sum ego. Ego in hoc natus sum, & ad hoc ueni in mundum, ut testimonium perhibeam ueritati. Omnis qui est ex ueritate, audit uocem meam. Dicit ei Pilatus: Quid est ueritas? Et cum hoc dixisset, iterum exiit ad Iudeos. Dicit ei Pilatus ad principes sacerdotum, & turbas: Ego nihil inuenio causa in hoc homine. Et accusabant eum summi sacerdotes in multis. Et cum accusaretur a principibus sacerdotum, & senioribus, nihil respondit. Tunc Pilatus rursum interrogauit eum, dicens illi: Non audis quanta aduersum te dicunt testimonia? Non respondes quicquam? Vide in quantum accusante. Iesus autem amplius nihil respondit ei ad ullum uerbum, ita ut miraretur preses uerberum. At illi inualescebant, dicentes: Commouet populum docens per uniuersam Iudeam, incipiens a Galilea usque huc. Pilatus autem audiens Galileam, interrogauit si homo Galileus esset. Et ut cognouit quod de Herodis potestate esset, remisit eum ad Herodem, qui & ipse Hierosolymis erat illis diebus. Herodes autem uiso Iesu, gauisus est ualde, erat enim cupiens ex multo tempore uidere eum, eo quod audiret multa de eo, & sperabat signum aliquod uidere ab eo fieri. Interrogabat autem eum multis sermonibus. At ipse nihil illi respondebat. Stabant autem principes sacerdotum & scribae constanter accusantes eum. Spreuit autem illum herodes cum exercitu suo, & illi induit ueste alba, & remisit ad Pilatum. Et facti sunt amici Herodes & Pilatus in ipsa die, nam antea inimici erant adinuicem.

ADDCVNT ERGO IESVM ACAI-
PHAM IN PRAETORIVM. ERAT AV-
TBM &c.] Continetur hoc capite quarta Domi-
nica passionis pars, completens iniurias Christo
irrogatas a Iudeis coram Pilato & Herode per fal-
sas eorum accusationes, ac ignomiam ab Hero-
de ipsi illatam. Tertia enim pars completitur
quae Dominus iniuste passus est in domo Anne &
Caiphæ, ubi & falsis grauatus est testimoniis; & ob
rationabilem responsum ac ueritatis professio-
nem acriter reprehensus est, condemnatus, ac tan-
dem variis ignominie illulus generibus. Cum er-
go qui in domo Caiphæ conuenerant Iudeorum pri-
mores, satis se instructos putarent ad accusandum
ipsum coram Pilato de criminibus, ob quae tamquam
reus lese maiestatis cruci adiudicaretur, adducunt
Iesum a Caipha, hoc est, a domo Caiphæ in preto-
rium, hoc est, domum pretoris ac presidis Pilati. Erat
autem, inquit Ioannes, mane cum hoc agerent, quo
significatum est eos admodum sanguinis Christi fuisse
subundos, ut qui mature adeo coram tribunali
ipsum constituerint iudicandum. Metuebant sane
ne mora aliqua intercedente Dominus ipsis eriperet-
ur, aut a populo tumultus aliquis contra eos co-
cigaretur: Metuebant ne non liceret sibi agnum pas-
chalem quietam mente & religiose sumere, si ante
illius esum non esset satis factum ipsorum voto. Ead-
dem de causa ipsi non introierunt, ut dicit Euange-
lista, pretorium, ut pote gentilis hominis domum, ne
ingressu huiusmodi domus contaminarentur, & co-
taminati non possent edere pascha, hoc est, agnum
paschalem, quem, ut superius est dictum, Iudei in
uespera pasceus illo tempore erant comesturi.
Mundos autem esse oportebat eos qui illum come-
sturi erant, ut patet ex cap. Num. 6. At hic rursum vi-
dere est preposteram religiosorum istorum homi-
num religionem, qui metuebant inquinari ingres-
su domus prophani hominis, nec metuebant conta-
minari effusione sanguinis innocentis, a quo cum
gentilis homo inquinari timeret illi sanguinem il-
lum super se & super filios recipere non sunt cun-
ctati. Metuebant inquinari ingressu domus, & non
timebant prophani hominis pollui consortio, cum

domus non pollueret nisi propter eum cuius erat.
Sed quod metuebant impii, euenit eis. Pascha enim
Deo gratum edere non potuerunt, postquam uerum
pascha in cruce immolauerunt, cuius oblatione uer-
uecinum pascha abolitum est. Et quidem suum ingenium
ac mores hac ratione Iudei declarauerunt. Pilatus
vero, etsi gentilis, longe illis & equior & humanior,
eum illorum morem contemptum sui interpretari po-
tuisse, & ob id dedignari exire ad illos, tamen con-
descendens illorum religioni exiit ad eos foras, re-
lictis intus in pretorio Iesu, in quod a militibus ip-
sum a Iudeis recipi debuit deductus fuit. Cumque Iu-
dei Dominum tanquam maleficum, sicut uincula pre se
ferebant, mox eodem uellent, ille pro iudicia-
ria equitate prius de intertatis sciscitatur sceleribus
dicens, Quam accusationem afferis aduersus homi-
nem hunc? Hic illi superbe nimis & impie, sua prete-
dunt autoritate & religionem, uolentes per hanc iu-
diciariam premere inquisitionem, quasi iudici sus-
ficere deberet aduersariorum autoritas & religio:
Si, inquit, non esset hic malefactor, non tibi tradi-
dissemus eum quasi dicant: Eam nostra est religio, eaq;
tibi de nobis ob religionem & autoritatem deberet
esse persuasio: quod nisi certo hic esset maleficus, eum
tibi non eramus tradituri condemnandum. Hac res-
ponsum, preterquam quod superbia sua & impieta-
tem satis declarauerunt, etiam satis significauerunt se
in accusationibus iustis deficere, ut qui ad eas inui-
ti deuenirent. Superba eorum responsum non nihil
offensus Pilatus respondit eis: Accipite eum uos, &
secundum legem uestram iudicate eum, hoc est, Qua-
doquidem superbe satis accusationes contra hunc
proferre renuitis ego quidem cui hunc iudicandum
tradidistis, eum iudicare nolo, eo quod lex nostra
hoc non permittat, sed si ita uobis uidetur & lubet
accipite eum uos ipsi, & cum habeatis legem uobis pec-
uliarem, secundum illam iudicate eum. His ergo
uerbis Pilatus uidetur non nihil insultare Iudeis, tan-
quam quibus adempta esset per Romanos iudican-
di secundum legem suam reos: quamquam possit & al-
iter intelligi, quaedam supplicii mortisq; genera per-
missa Iudeis inferri secundum ipsorum legem, solum
autem crucis genus Romanis reseruatum. Quod si
uerum

uerum est, simpliciter accipi potest dixisse Pilatum; **A** accipite eum uos, &c. in hunc sensum: Si crimina con-
tra hunc proferre coram me recusatis, ego eius iudi-
cium mihi uedicare nolo, uos potius eum iudicate
secundum legem uestram, infligentes ei secundum
illius prescriptum comertum supplicium. Ita & dupli-
citer accipi potest subiecta a Iudeis responsio: No-
bis non licet interficere quenquam. Aut enim intelli-
gi potest eos significare absolute omnem mortis in-
ferendam potestate sibi ademptam per Romanos, que-
admodum uerba per se aperte significant. Aut tan-
tum significare supplicium crucis, quali eum affici
uolebat ob maiorem ignominiam, sibi nequaquam
permissum. Priori sensui obesse & posteriori faue-
re uidetur, cum quod Iudei Stephanum absque presi-
dis sententia lapidibus obruerunt secundum legem tan-
quam blasphemum: tum quod subiicit Ioannes; Ve
sermo Iesu impleretur, significans qua morte esset
moriturus. Significauit enim Dominus mortis suae
genus fore crucem. Sunt tamen qui priorem secu-
tiam intelligentiam, intelligunt per illud quod dicit Iu-
dei: Nobis non licet interficere quenquam; imple-
ndum quod Dominus praedixit, se non a Iudeis, sed
a gentibus occidendum, ut sit sensus: significans qua
morte esset moriturus, nempe quod a gentibus es-
set occidendus. De Stephano dicere possent, illum
contra Romanorum statutum a populo furente lapi-
datum, ut solet frequenter furens populus princi-
pum negligere leges. Posterior tamen intelligentia
probabilior est, non solum quod magis conueniet
eum uerbis Euangelistae & factis Iudeorum, qui &
Stephanum lapidibus obruerunt, & idem in Domino
saepe facere tentauerunt, sed etiam quod secundum
legem Moysei nulli crimini deputetur poena mortis
per crucifixionem inferenda, unde non solum pro-
pter Romanorum prohibitionem sed etiam propter
propriam legem dixisse ipsos uidetur intelligendum:
Nobis non licet interficere quenquam, quia scilicet se-
cundum suam legem non eis licebat taliter quenquam
interficere quomodo hunc interfectum uolebant, &
quomodo Romani seditiones & facinorosos inter-
ficere soliti erant. Post hanc Iudeorum responsum,
Ioannes Euangelista mox subiicit, Pilatum ingressum
in praetorium rogasse Iesum ad se uocatum, non esset
rex Iudeorum, quae tamen narratio dure uidetur co-
haerere cum superioribus, propterea quod non com-
memoret aliquam accusationem factam a Iudeis, ut
deinde Iesum de obiectorum ueritate interrogatum
a Pilato commodum subiiceret: Durior etiam est narra-
tio Matthaei & Marci, qui mox ut Dominum Pila-
to traditum descriperunt, narrat Pilatum rogasse num
esset rex Iudeorum, nullis commemoratis Iudeo-
rum uerbis. Hunc Euangelistarum in narrationibus
suis defectum, supplet Lucae narratio, ita ut hic ad-
mirari liceat admirabilem in Euangelistis describen-
dis Spiritus Sancti directionem, qua factum est ut
uariae Euangelistarum narrationes non solum non
dissentiant, sed etiam adinuicem collatae sese mutuo
adiuent, & quorundam narrationes, nisi aliorum
adiuuentur & illustrantur narratione, huiusmodi uidean-
tur & defectiuae. Ex Luca ergo patet quod coepe-
rint coram Pilato illum accusare, quod intelligendum
est accidisse post ea quae ex Ioanne iam habuimus, cum
scilicet uiderent Pilatum nihil effecturum, nisi au-
dita contra ipsum accusatione. De tribus autem Do-
minum accusant, idque his quae apud ethnicum iudi-
cem & Romanorum iura tuentem putabant habi-
tura multum momenti, ideoque omittunt ea profe-

re quae ad propriam legem pertinebant, ut quod sab-
bathum soluerit, contra templum sit locutus, & pa-
trum traditiones neglexerit, & alia his similia. Tria
autem de quibus Dominum accusant, eo proponunt
ordine, ut posterius obiectum semper praecedens
confirmet & cumprobet. Hunc, inquit, inuenimus
subuertentem gentem nostram, praua scilicet sua do-
ctrina & suggestionem, & prohibentem tributa dare
Caesari, & dicentem se Christum regem esse. Ad sub-
uersionem enim gentis, eiusque contra Romanos
commotionem & seditionem pertinuisset tributo-
rum prohibitio, & regij tituli usurpatio secundum
intellectum Pilati facile confirmabat quod de tri-
butorum prohibitionem obiectabat. Non simplici-
ter autem accusant, dicendo: Hic subuertit gentem
nostram, &c. sed hunc, inquit, inuenimus; quasi si-
gnificare uolentes se non odio aut inuidia contra
ipsum concitatos, sed rei compertae ueritate, neque
a Pilato curiosam de obiectis criminibus inquisi-
tionem faciendam, quod ea ipsi non temere propone-
rent, sed ea in ipso deprehendissent post diligentem
inuestigationem illi qui tales erant, ut ipsis merito
fuerit habenda fides. At hic mihi uide impudentis-
simam pontificum Pharisaorumque impietatem, qua
non uerebantur etiam contra agnitam ueritate in-
noxium falsissimo onerare mendacio. Non solum
enim Dominus ipse didrachma soluit quotannis,
sed ante duos tantum dies rogatus a Pharisaorum
discipulis ad hoc subornatis, num liceret eis tribu-
tum dare Caesari, aperte respondit: Reddito quae
sunt Caesaris, Caesari. Et tamen impudentissimo suo
ore non uerentur asserere ipsum prohibuisse tribu-
ta dari Caesari. Iam quomodo accusant eum tanquam
qui subuerteret ipsorum gentem, cum eam semper sa-
lutaribus monitis ad poenitentiam omnemque virtu-
tem prouocauerit, in finitosh, eius laquidosis diuina
curauerit uirtute? Quomodo usurpata nomine Mes-
siae criminantur, cum magis opera testarentur ip-
sum uere esse Messiam, quam id ore proprio fateretur,
adeo ut praeeperit discipulis ne cui dicerent
ipsum esse Christum? Regium etiam nomen ut con-
tra Romanos erat, ita effugit, ut cum aliquando co-
gnouisset quosdam uenturos ut facerent eum regem,
fugerit in montem, ut dicitur Ioan. 6. Cumque adiu-
ratus se Christum confessus esset nocte praecedente,
adiecit eos uisuros filium hominis sedentem a dex-
tris uirtutis Dei, & uenientem in nubibus caeli; quo
aperte significauit se non regem esse terrenum, qui
Romanorum contrarius esset imperio, sed regem
plane caelestem, unde omnibus modis falsitas & im-
pietas eorum in accusando conuincitur. Pro his au-
tem falsissimis simul & impiissimis criminationi-
bus, digne iam & merito eorum gens uere subuer-
sa est, atque ubique sub tributo degit, ueroque suo Mes-
sia orbi frustra semper & uane alium expectant.
Ceterum cum Pilatus audisset has illorum accu-
sationes, introiuit rursum in praetorium suum unde
ad Iudeos foras exierat, ut Iesum intus existentem
circa obiecta percontaretur. Itaque illum ad se uoca-
tum & adductum interrogauit, ut omnes concorditer
narrant. Euangelistae, num esset rex Iudeorum, il-
le inquam, quem iam dudum & tum expectauerant
Iudei. De hoc solo obiecto rogat, reliquis praeter-
missis, quod istud omnium esset obiectorum prae-
cipuum, quo confessio reliqua facile cognosceretur &
crederentur esse uera. Dominus qui non audierat
Iudeorum contra se criminationes, dissimulans se
scire quid illi obiecissent, rogauit Pilatum unde id

Luc. 20.

rogaret, num à seipso id faceret, suspicione scilicet aliqua ab ipso ex quibusdam iudiciis accepta, an id faceret ex aliorum suggestione. Qua interrogatione Dominus significauit, alienum se adeo fuisse ab affectione regni quale Pilatus cogitauit, terreni scilicet, vt absurdū duceret tale quid de se suspicari. Sic enim rogare solemus eos qui de crimine aliquo nos percontantur, cū videri volumus ab eius suspicione liberos nos esse debere. Eadem interrogatione secundum Euthymiu Dominus non nihil notauit. Pilatū, quod accusatores nō faceret simul esse præsentes, neque cogeret eos vt defectionis signa exhiberent. Pilatus autē significans se quidem nihil tale de eo suspicari, sed à Iudæis accepisse quod rogauit, dixit: Nūquid ego Iudæus sum? quasi diceret: Cum, vt notum est, Iudæus nō sim, sed Romanus, rerum Iudæicarū ignarus sum, nesciēs quid sit de rege quem expectare dicuntur, vnde ex me nequaquam profecta videri potest mea de rege Iudæorum interrogatio, sed ex ipsa tua gēte. Hæc ipsa & pontificis eius tradiderūt te mihi, & hi te huius accusant; quid ergo fecisti? Hæc quoniam Pilatus simpliciter sciscitabatur, vt veritatē indagaret, Dominus dignatus est veritatem ei aperire, significās à se nihil periculi metuendum ei regno cui Pilatus ministrabat, cū hoc nomine tamen Iudæi ipsum accusarent. Confitetur enim regnum suum nō esse terrenum, ac proinde cœlestē esse, scq; cœlorum esse regem inuuit: quem admodum & cū coram pontificibus & Pharisæis confitebatur se Christum regem esse, sed tunc quidem scripturę argumento innuauit qualis esset rex, quod cum illis negotium sibi esset qui in scripturis versati erant: nunc verò eum gentili homine agens ratione ostendit regnū suum non esse de hoc mūdo, hoc est, non esse mūdānum & terrenum, constans humanis legibus, & humanis præsidiiis: Si, inquit, ex hoc mūdo esset regnum meum, haberem & ipse more cæterorum regum armatum satellitium, haberem laterones & stipatores, hi sane decertarēt armis pro me, ne in manus traderer Iudæorū. Nunc autem vel ex ipso modo quo me in hoc mundo gero, cognoscere licet regnum meum non esse terrenum, atque ob hoc ipsum quia hinc non est regnum meū, ideo mihi nūquam hic comparauī armatos ministros. Non dicit apertē vnde sit regnum suum, contentus nimirum criminis obiecti inuidiam & suspensionem à se depellere, nolens autem se quis esset ostētare: tum in exemplum modestiæ, tum quod nec tempus esset idoneū, nee persona capax vt de cœlesti suo regno tūc Dominus disliceret. Significat tamen cœlestē esse suum regnum. Nam si nō est de terra, necesse vtiq; est vt sit de cœlo. Et cum dicit: Ministri mei vtiq; decertarent; significat se ministros habere, sed quorum non erat pro terreno regno decertare, nepe angelos cœlestes. Pilatus ex Christi verbis regnam: aliquod sibi arrogantis; colligēs ipsum etsi regnum terrenum sibi non vindicaret, tamen nihilominus regē esse, dicebat: Ergo rex es tu? hoc est. Ergo ne verum est te regem esse, quodcumq; sit istud regni genus? Hic Iesus serō rogatus à iudicē, num aliquo modo esset rex, modeste respondit, Tu dicis me esse regem, totidem verbis veritatem posse confirmari significās, quod rogabatur de ea, mutata tantum pronuntiatione, vt prius circa similitudinem annotatum est orationem. Addidit autem Dominus causam cur fateretur de se, quod gloriosum videbatur de se testari, nempe quod ad hoc natus

esset, venissetque in mundum, vt testimonium ferret veritati, qui proinde contra suum ageret officium, si veritatem rogatus: aut inficiaretur, aut subiceret. At quoniam electorum tantum est credere, ideo adiecit: Omnis qui est ex veritate, hoc est, qui veritatem sectatur & amat, liber à cupiditatibus & opinionibus mundanis hominem obcæcantibus, quiq; non pertinet ad principem tenebrarum, sed ex Deo est qui ipsa est veritas, audit vocem meam. Quo significat non ex testimonij sermonisq; sui improbabilitate accidere quod non omnes ipsi fidem habeant, sed ex hominum incapacitate & indispositione, idem nunc dicens quod aliās Ioannis 8. Qui ex Deo est, verba Dei audit, propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis. Pilatus itaq; hoc sermone audito rogat quid esset veritas de qua loqueretur, & propter quam testificandam se dixit natum, missumque in mundum. At obiter nimis & leuiter id rogat, vt fere facere solent principes cum de ea re sermo incidit, quæ ipsis cordi non est, & quam ad suam cognitionem non putant pertinere. Mox enim non expectato respōso egressus est rursus ad Iudæos, secum ducens Iesum, vt satis patet ex sequentibus: & quia ex verbis Domini etsi non per omnia intellectis, satis intellexit ipsum nequaquam reum esse læsæ maiestatis imperatorię cui ipse seruebat, eius quoque innocentiam aduertens tum ex sermonis rationabilitate atque modestia, tum ex vultu totiusque habitus grauitate, innocentię eius perhibet ad Iudæos testimonium, volens hac ratione se ab eius iudicio absoluere, & Christum tāquam innoxium dimittere. Ego, inquit, post diligentem examinationem & inuestigationem nihil causę inuenio in hoc homine, ob quam scilicet à me sit condemnandus. Tum verò summi sacerdotē & seniores metuentes ne per conceptam à Pilato bonam de Iesu opinionem, Dominus Iesus elaboretur, acceusabant eum in multis, vt habet Marcus. Nō enim testimonio innocentię Christi placabantur, sed magis irritabantur crabonum, instar, qui flabello irritari possunt, non sedari. Et quidem cum ne vnum quidem haberēt de quo eum meritō accusare possent, in multis tamen accusabant, vt multitudine verborum iudicis animum inclinarent, & ex multis aliquid saltem esset quod ipsum moueret: hac certē ratione satis declarantes causę suę infirmitatem & iniquitatem, eo quod nihil certum proponerent constanter, sed varia, quodque clamoribus suis & multitudini verborum magis cōsiderent quàm veritati. Solent enim quos veritas destituit, ad clamores confugere, & varia vndiquaque collecta sine ordine cōglomerare. Dominus autem rursus in se adimplens quæ in ipso coram Caipha silentio supra diximus adimpleta esse, ad omnes illorū accusationes nihil respondit Pilato, licet vt responderet requirente, qui sciebat ipsum facile posse illorū diluere calumnias si vellet. Et quidem meritō nihil respōdit, quia Pilato quidem superiori respōsione satisfactum erat, ita vt eius testimonio innocēs declaratus fuerit: Iudæos verò sciebat nulla satisfactione & responsione placandos, sed potius magis magisq; prouocandos, vt qui efferati essent, & ad eius necem vehementer insanirent. Adde quod suo silentio nobis & exemplum præbere voluit patientiæ imitadē à nobis dū iniustis grauamur criminationibus, & iudiciū mortis sponte subire, quā videri potuisset effugere cupiuisse, si quibus facile potuisset,

potuisset. se vbiq; defendisset rationibus. Mirabili ergo prudentia nunc loquitur, nunc silet. Loquitur aliquādo, ne videatur nihil habere quo se defendat & accusatores ludicēque sui ignorantia suo sceleri prætexere possint. Tacet, ne videatur mortis quærere effugium. Domino autē tacente, & neque Pilato, neque Iudæis respondente, iudex admiratus est, idque vehementer. Admirabatur enim tantam eius contra accusatores mansuetudinem, & quod cum respondere eis posset, eosque cōfudere, taceret, ne mine illi liberam respondendi facultatem negante: ced contra potius iudice ipsum ad hoc frequenter prouocante, & iudice tali, qui erga ipsum propensius videretur. Hinc enim intellexit non solum prius à se nunquam visam mansuetudinem, sed etiā mortis contemptum, atque ob hæc duo admiratus est vehementer. Hic autem rursus obseruare licet lōge humaniorem & æquiorē fuisse Pilatum ipsis quos humanissimos & æquissimos esse oportebat principibus sacerdotum. Et prius enim æquis audiuit auribus Christum loquentem, quæ tamen non intellexit satis, & nunc patienter suffert eundē tacentem etiam cum à se ad loquendum admonitus esset: & neque prius eum contempit regis nomen agnoscentem, neque modo indignatur tacenti, nec se ab eo contemni interpretatur. Contra pontifex Caiphas, & rationabiliter loquentem indignē cædi permisit, & patienter tacentem, præ nimia indignatione adiurando, loqui compulit. Ita impietas Iudæica à gentili humanitate vbiq; condemnata est. Ad quem modo & hodie proh dolor, quandoque inferiores videre est esse sacerdotes & episcopos ipsis laicis iudicibus, in æquitatis & humanitatis exhibitione. Cæterum cum Iudæi & audirēt, & viderent Pilatum bene propensum erga Iesum, ita vt illius nec offenderet silētio, nec in suspicione agnitionis criminum pertraheretur, cæperunt validioribus etiam vocibus, vt Lucas testatur, Christi causam apud iudicem grauari, dicentes: Commouit, aut, vt habent Græca, Commouet vel concitat: (est enim præsens tempus, ita vt totam eius accusent vitam ac doctrinam velut seditiosā) populū, hoc est, facit eum seditiosum, idque sua doctrina, quam non in vna tantum spargit ciuitate, sed per vniuersam Iudæam, incipiens à Galilæa, & perueniens vsque huc, ita vt nec metropolim vereretur Iudææ & Galilææ sua seditiosā aspergere doctrina. His ergo verbis probabile & graue studebant efficere seditionis periculum, quod eius doctrina tam longe latēq; sparsa esset, & tempus significabāt esse vt metuendę seditioni occurreretur, quod eius doctrina iam ad ipsam metropolim peruenisset, vbi nisi tempestiuē prospiceretur, periculū esset ne seditio præualeret. Nec simpliciter, vt vult Theophylactus, Galilææ meminerunt, sed ad terrorem pilato augendum, & seditionis suspensionem magis ingendam. Nam Galilæi frequenter reperti sunt seditiosi, rerumque nouatores fuisse, qualis, fuit Iudas Galilæus, quales fuerunt & hi quorum sanguinem Pilatus miscuisse cum sacrificiis scribitur Lucę 13: quorum Galilæorum caput fuisse autumant quidā Theudam illum de quo in Actis. Dicit enim ibi Gamaliel: Ante hos dies extitit Theudas quidam; vt verisimile sit tempore Pilati hoc contigisse, quamquam Iosephus libro Antiquit. 20. Theudam fuisse diu post tempora Pilati sub Fado præside, atque ab eo interfectum testatur, quod tamen non videtur vilo modo consistere posse cū eo quod dicitur

Actuum 5. Nam quæ ibi narratur, mox post Christi ascensionem contigerunt, post quam adhuc multis annis præfuit Pilatus, vt indicauimus in cap. Concordiæ. 8. Verum vt errauit Iosephus, sicut in eodē capite annotandum est, in tēpore quo facta est descriptio orbis sub Cyrenio præside, quo tempore extitit Iudas Galilæus: ita & in tempore Theudæ Pseudo prophete errare potuit, nisi forte alius est de quo Lucas in Actis, & de quo Iosephus. Itaque (vt ad rem redeamus) per Galilææ mentionem veluti sic Pilato suggerebant Iudæi: Cogita præses Iudæam Galilæam, qui multum Romanis fecit negotij cogita Galilæos, quorum sanguinem nuper miscuisti cū sacrificiis eorum, ac talem omnino & hunc esse existima, & poinde subito tollendum à medio. Cæterum Pilatus audito nomine Galilææ, interrogauit num homo hic esset Galilæus: Nomen enim, Galilæus, non est coniungendum cum homine, sed separandum propter articulum apud Græcos additum dictioni, homo, & est Iudæus. Cū enim Christi signet, tamen velut ignotum sibi nomine, hominē vocat. Cū autē cognouisset eum Galilæū esse, nō tamen ob id in odiū eius cōmouetur, sed occasione se inuenisse gaudēs extricandi se, vt sperabat ab eius iudicio, misit eum ad Herodem Galilææ tetrarcham, tanquam ad eius ditionem pertinentem, qui etiam ipse erat Ierosolymis illis diebus, ob celebrandam paschæ solennitatem. Hunc autem Herodem fuisse illum tetrarcham Galilææ, de quo Luca tertio, qui Ioannem interemit, & Antipos dictus est, filius Herodis Ascalonitæ qui pueros occidit, dubium esse non potest: Ab hoc alius fuit is qui in Actis Iacobum interemisse dicitur, & Agrippa dictus est, filius Aristobuli filij Herodis maioris. Tres enim Herodes nouit scriptura noui testamenti, omnes iustorum & innocentum interfectores, & Christi persecutores, qui hoc versu memoriz causa comprehenduntur:

Ascalonita necat pueros, Antipa Ioannem

Agrippa Iacobum claudensque in carcere Petrum.

Cæterum Pilatus cū euadendi periculi occasionem quæreret, mittendo Dominum ad Herodem, tamen iam primum se discrimini implicauit ter maximo. Primō, quod eum quem innocentem reperit, non liberauit pro suo officio. Secundō, quod manifesto tyranno, quem etiam contra Romanas leges sciebat fratris detinuisse uxorem, innocentem ligatum misit. Postremum, quod hoc facto iniquissimo Iudæis suppeditauit maiore infanendi occasionem. Diuina tamen dispositione in gloriam Christi, & passionis eius meritum cessit, quod etiam Herodi iudicandus præsentatus est, vt eo plus mereretur nobis, quo à pluribus indignē tractatus esset, & eo maius innocentia ad maiorem Iudæorum & gentium condemnationem declararetur, quo à pluribus examinatus iudicibus, nihil tamen deprehensus esset facinoris admisisse, quinimo haberet multos innocentię suæ testimonium perhibentes. Vide autem & illud, quod sicut quatuor Dominus habuit iudices à quibus indignē est tractatus, & quorum duo fuerunt sacerdotes, alij duo profanum gerentes migistratum: ita postea quatuor habuit Euangelistas, qui eius gloriam longe latēque per vniuersum suis scriptis disseminauerunt orbem, quorum duo erant ex præcipuis Apostolis, alij duo præcipuorum Apostolorum discipuli. Herodes autem viso Iesu, gaudius est valde, nō solum ob honorē sibi à pilato dela

tum, cum esset ambitiosus valde, sed etiam idque multo magis, quod a multo tempore cupidus fuisset videndi eum, quem tam multa audivit admiranda patrare, cum Ioannes nullum ædificasset miraculum. Sperabat ergo Christum siue in honorem sui, siue ob propriam liberationem miraculum aliquod æditurum, quod ipsius pasceret & delectaret oculos. Ioculatoribus enim & mirandorum perat oribus curiosa principum aula delectari solet. At Dominus non solum non est dignatus illum aliquo miraculo, sed neque aliquo responso, cum tamē ille eum variis interrogaret sermonibus. Idque non solum ob causam prædictam, ne scilicet videretur ambire mortis euasione, sed etiam ne videri posset regij honoris admirator, & quia ille tū miraculo, tum responso indignus esset, idque duplici nomine, nempe & quia eius crudelitas non merebatur videre audire ve diuina, & quia tantum ex curiositate signum quærebat, & responsum. Non enim ad gloriam Dei signum quærebat, ob quā solam Christus miracula operatur, nec discendi animo Christum de variis rogabat. Fortē autē rogauit num ipse is esset propter quam aliquando eius pater plurimos in Bethleem occidit infantes, aut num ipse esset Ioannes quem paulo antē in carcere decollari iusserat. Verum ad omnia Dominus obtulit, etiam cum principes sacerdotum & scribæ astarent constanter accusantes eum; quæ res silentium Christi magis fecit admirandum, cum neque tanti principis autoritas, nec aduersariorum tam constantes criminationes sermonem ab eo elicere potuerunt. Vnde merito Dominus Herodi debuisse fuisse admirandus, quæ admodū Pilato fuit ob silentiū admirandus, at qui ob pleniorē Dei veri cognitionem debuisse Pilato fuisse æquior & humanior, inuentus est illo iniquior in Dominum. Æquior tamen inuentus est in illum quā pōtiffices & scribæ, quia nequaquam illorum criminationibus sic est persuasus, vt accusatum, & obmutescens ad obiecta crimina dānaret morte, sed satis habuit contemnere eū à quo videbatur contemni, eique illudere tāquam abiectissimo homini, cui nihil inesset prudentiæ, qui fatua quadam simplicitate potius quā superba audacia regium nomen sibi vendicasset, quare irridendam potius quā seuerē vindicandam regij nominis vsurpationem insinuans, indutum veste alba (nam id erat regum ac Cæsarium) remisit ad Pilatum. Paucis quidem verbis Euangelista complexus est quæ Dominus ab Herode eiusque exercitu est passus, nobis tamen contemplandi reliquit campū, & eū satis amplum. Cogitandum enim quomodo hic ipsa Dei patris sapientia velut fatua contemnitur, atque è sublimi ridetur: quomodo is qui rex regum erat & Dominus dominantium, tanquam vanus rex & ridendus, veste alba suspenditur naso. Cogitandum quomodo milites Herodis pro se quisque strenuē sui domini contemptum vindicare studuerint, certatim Christo illudendo variis modis. Neque enim quia nos legimus; & illuc indutum veste alba, & misere ad Pilatum; putandum est Herodem Christo tantum illulisse per indumentum vestis albæ. Græca enim habent, καὶ ἑμπαίτας περιβαλὼν αὐτὸν ἰδίῃ λαμπρῶν, ἀνέπεμψεν αὐτὸν ἰσὶ πιδάτω, hoc est, Et eū illulisset, induissetque; ipsum vestem albam, remisit eum Pilato; vt intelligendum videatur prius variis modis Domino Herodem cum suis illulisse scommata scilicet in eum iaciendo, & talibus omnino ignominii afficiendo eū quibus affectus fuit

apud Caiphā, ac nouissimē inter cætera vestem albam eum induisse, sicque remisisset Pilato. Porro his omnibus irrisionibus pontificum ac scribarum impietas condemnata est, quia illis manifestē satis statutum est, eum pro seditioso ac rebellī nequaquam habendum. Nam si talis fuisset, ne utiquam ludibriis cum illo agendum putassent, sed seuerioribus suppliciis & magis feriis. Has irrisiones perferendo, Dominus & sibi meruit vt super omnes reges exaltaretur, & nobis vt vera sapiētia donaremur, atque per eum verē reges efficeremur, & vestibus albis immortalitatis, induamur, quas ipse fidelibus promittit, Apocal. 3. Herodiana vesania bene vti nouit diuina sapientia. Candor enim significationem habet innocentia. Nigredo contra facinorosi operis notam habet. Alba itaque vestis, Christi innocentie perpetuum est nobis monumentum, inuito etiam Herode & Herodianis. Alba veste indui, olim regū erat & principum. Hac ergo dum per iocum & irrisionem ab Herode induitur Christus, insinuatum est ipsum verē quidem regem esse, sed talem quem mundus non agnoscat, sed rideat. Notandum tamē dictionem Græcam non significare propriē albam, sed splendidam & elegantem. Non est enim λευκὴν, sed λαμπρῶν, eadem scilicet dictio quæ est apud Iacobum cap. 2. vbi nos legimus; Si introierit in conuentum vestrum vir in veste candida, vbi nō significatur vestis albi coloris, sed resp'endens, illustis, & elegans, qualis est diuitum & regum, Sequitur apud Lucam: Et facti sunt amici Pilatus & Herodes in ipsa, hoc est, in eadem die. Nam antea inimici erant adinuicem, id est, inter sese. Cū reconciliationis causa, vt hic significatur, fu erit quod Pilatus Herodi detulerit iudicium Christi tanquam Galilæi, omnino verisimile est similitatis quæ inter eos intercesseret, causam fuisse, quod Pilatus se ingesserit aliquibus negotiis ad cognitionem Herodis pertinentibus, & fortasse quod Galilæorū quorūdā sanguinem miscuerit cum sacrificiis eorum, vt supra habitum est Lucæ 13. Ceterum huius reconciliationis non temerē Lucas facit mentionem, sed mysterij alicuius causa, quod hic duplex intelligi potest. Primō enim hac ratione demonstratum est, impios: et si alioqui inter sese dissidentes, conuenire inter se in eo vt veritatem & iusticiam inuestentur, impletumque esse nunc illud Psalmsi secundi: Principes conueniunt in vnum aduersus Dominum & aduersus Christū eius; quod de Pilato & Herode dictum interpretanter Apostoli Actuum 4. Sic & tyrannis & hæreticis in hoc cōuenit semper vt Ecclesiam Christi oppugnarent. Secundō etiam contrario modo accipi potest, hanc reconciliationem quæ inter Pilatum gentilem & Herodem Iudæum per Christum est perfecta, typum quendam prætulisse eius concordie quæ per ipsum inter gentile & Iudæicum populos erat concilianda, iuxta illud Pauli Epistolæ. Ipse est pax nostra, fecit vtraque vnum, &c. Accipit autē hic Herodes iustum pro meritis suis supplicium, sicut & alij necis Christi auctores. Quia enim Herodiadis instinctu iniuste Ioanē interemit, & quia regiam Christi dignitatem irrisit, ideo com meruit vt eisdem Herodiadis instinctu ad propriā cooperaretur perditionem, & regiam, illa instigante, ambiendo dignitatem, quem habebat principatum amitteret, relegatus à Caio in exilium Lugdunum Gallia civitatem, vt auctor est Iosephus li. 18. Iudæicarum antiquitatum capite 14. Similem exitū & Pilatus habuit, qui sicut falsas contra Christum accusa

Epistolæ.

accusationes admisit, nec innocētem liberavit: ita quo abusus erat principatu, Romamque profectus vt patet ex Iosepho capite 7. libri 18. antiquitatum vt se ab obiectis purgaret criminibus, exilio etiam falsis Iudæorum criminationibus priuatus est suo plexus est, missus Viennam.

BARABBA DIMISSO, FLAGELLATVS ET CORONATVS

Christus traditur crucifigendus. Matth. 27. Marci 15. Lucæ 23. Ioan. 18. 19.

CAPVT CXLII.

Pilatus autē convocatis principibus sacerdotū, & magistratibus, & plebe, dixit ad illos: Obtulistis mihi hunc hominem, quasi auertentē populū, & ecce ego corā vobis interrogans, nullam causam inuenio in homine isto, ex his in quibus eum accusatis, sed neque Herodes: nā remisi vos ad illū, & ecce nihil dignū morte actum est ei. emendatum ergo illum dimittam.

Per diē autē solennem, & consueuerat, & necesse habebat præses, populo dimittere vnum ex vincētis, quemcunque petissent, habebat autē tunc vincētū insignem, qui dicebatur Barabbas, qui cum seditiosis erat vincētus, qui in seditione fecerat homicidiū. Et cum ascēdisset turba, cepit rogare, sicut se per faciebat illis. Cōgregatis ergo illis, Pilatus respondit eis, & dixit: Est autē consuetudo vobis, vt vnum dimittā vobis in Pascha. Vultis ergo dimittā vobis regem Iudeorum? Quem vultis? Dimittam vobis Barrabam, an Iesum, qui dicitur Christus? Sciebat enim quod per inuidiā tradidissent eū summi sacerdotes. Sedente autē illo pro tribunali, misit ad eum vxor eius, dicens: Nihil tibi & iusto illi, multa enim passa sum hodie per visum propter eum. Principes autē sacerdotū, & seniores concitauerunt turbam, & persuaserunt populis, vt magis peteret Barabbam, Iesum verō perderent. Respondens autē præses ait illis: Quē vultis vobis de duobus dimitti? At illi clamauerunt rursū omnes simul dicentes: Non hunc, sed tolle hunc, & dimitte nobis Barabbā. Erat autē Barabbas latro, qui erat propter seditionē quandā factam in ciuitate, & homicidiū missus in carcerem. Iterum autem Pilatus locutus est ad eos, volens dimittere Iesum. Pilatus autē iterū respondens ait illis: Quid ergo vultis facia de Iesu, qui dicitur Christus? At illi iterū suclamabāt dicētes: omnes: Crucifigatur, crucifige, crucifige eū. Pilatus verō tertio dixit ad illos: Quid enim mali fecit iste? nulla causā mortis inuenio in eo. Corripit ergo illū, & dimittit. At illi instabant vocibus magnis postulātes vt crucifigeretur, & inualescebāt voces eorū, magis clamabant, dicētes: Crucifigatur, Crucifige eū. Tunc ergo apprehēdit Pilatus Iesum, et flagellauit. Et tūc milites præsidis suscipientes Iesum in pratorio, du xerunt eum in atriū pratorij, & congregauerunt, ad eum vniuersam cohortē, & exuentes eum, chlamydē coccineam circumdederūt ei, & plectentes coronam de spinis posuerunt super caput eius, & arundinē in dextra eius. Et veniebāt ad eū, & genu flexo ante eum, illudebāt ei, & caeperūt salutare eū, & dicebāt: Aue rex Iudeorū. Et conspuebāt eū. Et expuentes in eum, acceperunt arundinē, & percutiebāt caput eius arundine, & dabant ei alapas, & ponētes genua adorabāt eū. Exiit ergo iterū Pilatus, et dicit eis: Ecce adduco vobis eū foras, vt cognoscatis, quia in eo nullā inuenio causā. Exiit ergo Iesus foras, portās coronā spinē, & purpureū vestimentū. Et dicit eis: Ecce homo. Cū ergo vidissent eū pontifices, & ministri, clamabāt, dicētes: Crucifige, crucifige eū. Dicit eis Pilatus: Accipite eum vos, & crucifigite, ego enim nō inuenio in eo causam. Responderunt ei Iudæi: Nos legem habemus, & secundum legē debet mori, quia filius Dei se fecit. Cū ergo audisset Pilatus hunc sermonē, magis timuit. Et ingressus est pratoriū iterū, & dicit ad Iesum. Vnde es tu? Iesus autē responsum nō dedit ei. Dicit ergo ei Pilatus: Mihi nō loqueris? nescis quia potestātē habeo crucifigere te, & potestātē habeo dimittere te? Respondit Iesus: Nō haberes potestātē aduersum me vllā, nisi tibi datū esset de super. Propterea, qui me tradidit tibi, maior peccatū habet. Et exinde querebat Pilatus dimittere eū. Iudæi autē clamabāt dicentes: Si hunc dimittis, nō es amicus Cæsaris: omnis enim qui se regē facit, contradicit Cæsari. Pilatus autē quum audisset hos sermones, adducit foras Iesum, & sedit pro tribunali in loco qui dicitur Lithostrotos, Hebraicē autem Gabbatha. Erat autem parasceue pascha hora quasi sexta, & dicit Iudæis: Ecce rex vester. Illi autem clamabant: Tolle, tolle, crucifige eum. Dicit eis Pilatus: Regem vestrum crucifigam? Responderunt pontifices: Non habemus regem nisi Cæsarem. Videns autem Pilatus quia nihil proficeret, sed magis tumultus fieret, accepta aqua lauit manus coram populo, dicens: Innocens ego sum à sanguine iusti huius, vos videritis. Et respondens vniuersus populus, dixit: Sanguis eius super nos, & super filios nostros. Pilatus autē tunc volens populo satisfacere, adiudicauit fieri petitionem eorum. Dimisit autē Iesum verō flagellatum tradidit eū. voluntati eorū. Tūc ergo tradidit eis illum, vt crucifigeretur.

PILATVS AVTEM CONVOCATIS PRINCIPIBVS SACERDOTVM, &c. Continetur hoc capite quinta Dominica passionis pars: varia complectens passionum & ignominiarum genera, nempe Barabbæ prælationem, rapidam Iudæorum conclamationem, duram flagellationem, ac præter alias iniurias ignominiosam coronationē; & postremū iniustissimam eius condemnationem. At vt varia hæc complectitur iniuriarum genera, ita & multa habet innocentiae Dominica testimonia, sicut & alia omnia capita. Imprius enim Pilatus reducto sibi Domino, & suo & Herodis iudicio pronūciat innocentē esse quē Iudæi ad crucem petebāt. Nam cū mittēdo Dominum ad Herodem non liberaretur Pilatus sicut sperabat ab eius iudicio, aliis viis conatus est omnia tentans, elabi à condemnationē eius quent innocentem cognouit. Et primū ratione placare Iudeorum

Iudæorum fludet animos, dicens: Obrulistis mihi hunc hominem quasi auertentem populum (id enim fuit præcipuum accusationis, in quo reliqua continebantur, vt supra dictum est) & ecce ego interrogans eum etiam coram vobis, nullam causam mortis scilicet, inuenio in eo. Sed neque Herodes. Nam remisisti vos ad illum, & ecce nihil dignum morte actum est ei. Quasi dicat: tantum circa eum acta sunt quæ arguunt hunc potius per contumeliam & ridendam peccasse imprudentiam, quam dignum morte admisisse crimine. Igitur & ego pro his quæ insipienter potius quam malignè aut perniciosè egit eum castigans, sic eum dimittam. Dicitio enim, emendatum, pro castigatum posita est, cum Grecis sit *παίδευσις* quæ eadem dicitio etiam postea ponitur, vbi legimus: Corripiam ergo eum & dimittam: ne quis putet aliud hic Pilatū significare voluisse quam postea. Nam sunt qui hic locum putent de correptione quæ est per verba, postea vero de castigatione quæ est per verbera, cum vtroque; sit *παίδευσις ἐν αὐτῷ ἀπολύσει*, hoc est, castigatum vel correptum ergo illum dimittam. Ceterum cum Pilatus iam proposuisset Dominum castigare, sicque placatis vt sperabat, Iudæorum animis, ipsum dimittere, priusquàm id faceret, aliud ei venit in mentem, quo magis sperabat se posse illum liberare. Pro recepta enim consuetudine necessariò debuit per diem festum, hoc est, in die festo dimittere populo vnum ex vincis quemcumque petissent. Quod non videtur intelligendum de omni Iudæorum solennitate, sed tantum de solennitate paschali, quæ eorum præcipua fuit festiuitas. Apud Ioannem enim dicit Pilatus: Est consuetudo vobis, vt vnum dimittam vobis in Pascha; vnde cum absolute dicitur apud alios Euangelistas, per diem solennem, intelligendum eos loqui de solennitate tali qualis ea erat quæ tum agebatur, nempe pasche, quæ antonomastice vocabatur *ἄρτη*, hoc est, dies festus, vt apparet ex Ioannis 5. capite. In hoc festo receptum erat vnum ex vincis dimittere, siue simpliciter ob festi reuerentiam & letitiam: siue etiam in memoriam Ægyptiacæ liberationis quæ ea festiuitate recolebatur, quâquam Theophylactus post Origenem existimet hunc morem sumptum ex Ioanthe filij Saul liberatione, qua cum populus iam patris sententia morti addictum asseruit, vt legitur 1. Regum 14. Verisimile autem hunc morem ab antiquis temporibus obtinuisse apud Iudæos, eundemque in gratiam populi à Romanis, cum iam rerum apud eos potirentur, confirmatum, sicut & in aliis permittebant eis iuxta sua legitima & consuetam viuere. De hac consuetudine apparet ex Ioanne ipsum Pilatum primùm suggestisse Iudæis, quia apud eum inducitur dixisse Pilatus: Est consuetudo vobis vt vnum dimittam vobis in pascha. Verùm ex Marco, maxime secundum Græcorum lectionem, magis videntur Iudæi primùm suggestisse Pilato de hac consuetudine. Nam vbi nos legimus: Et cum ascendisset turba, cepit rogare, &c. Græci habent: Et cum acclamasset turba. Non enim est apud eos *ἀναβήσας*, quemadmodum videtur legisse in terpsis, sed *ἀναβήσας*, quo significatur secundum interpretationem Euthymij turbam eo tempore quo Pilatus circa Dominum propter accusationem sacerdotum & seniorum erat occupatus, cepisse cum acclamatione petere, vt faceret eis Pilatus pro more recepto. Suppositum enim verbi, cepit, cum dicitur: cepit rogare vel petere; nō, Pilatus, sed turba

vt ex Græcis est euidens. Vnde addendum aliquid necessariò est ad orationis perfectionem hoc modo: turba cepit rogare vel petere, scilicet vt faceret vel vt sic ret sicut sepe faciebat eis. Nō enim idē est suppositum verbi, faciebat, quod est verbi, cepit. Intelligendum ergo quod cum turba ascendisset, vt habet nostra lectio, ad tribunal Pilati, pro more scilicet recepto seruando rogatura, atque ea peteret vt pro more vnus ex vincis dimitteretur tum Pilatus, hanc occasione reperit pro liberatione innocentis à manibus principum, & seniore duos proponens populo, è quibus omnino sperabat alterum nequaquam à populo præponendum Iesu vnde apparet morem fuisse vt præses ex reis quos dā quos vellet proponeret populo, ex quibus dimittere debet quemcumque petisset populus, & non fuisse in potestate populi, vt ex omnibus omnino vincis quemcumque voluissent, dimitteret Præses. Alioqui dicere poterat populus se nec Iesum, nec Barabbam dimitti velle, sed alium quempiā. Habebat ergo inter multos alios vincis mortis que reos, vnum vincis qui dicebatur Barabbas, qui ob seditionem excitatam in ciuitate, & homicidium in seditione commissum cum suis complicibus missus fuit in carcerē, inter quos seditionis ipsum fuisse præcipuum antesignanum indicat satis Matthæus, dicens eum fuisse insignē, hoc est, insigniter malum, & notæ apud omnes improbitatis: quem etiam latronē ob commissum homicidium vocauit Ioannes: Hunc communē ciuitatis hostem, ac eorum scelus manifestū auctorē, quæ maximè sunt rei publicè inimica, seditionis licet nō simplicis, sed cruentæ, componens cum Iesu seditionis quidem etiam accusato, sed quæ nullo affectu comprobati potuit, petiit vtrum è duobus vellent dimitti, constringens eorum electionē ad alterum horum, nihil addubitans quin pro suo in Barabbam odio, & iusta ob accepta mala indignatio ne illi præponerent Iesum, à quo nunquàm Iesum tuant, & quem nō patiebantur dimitti tanquam innocētē, saltem vt damnatum sinerent donari festo, satis habentes id ignominie ipsi irrogatum, & tanquam reus & damnatus dimissus esset. Sciebat enim quod per inuidiam tradidissent eum summi sacerdotes, vnde tanta cum diligentia ad laborauit ipsum absoluere, nihil intentatum relinquens. Ceterum hac ipsi optioe proposita, cum populus hæreret, & satis propenderet, vt est verisimile, ad electionē Iesu, principes sacerdotum & seniores agitauerunt turbam, apud quam multum valebāt, sique persuaserunt tandem vt magis Barabbam peterent. Cum ergo hæc ageretur inter principes sacerdotum & turbam, præside interim expectante quid responsum essent, tum, vt verisimile est, accessit etiam aliud innocentie Christi testimonium, quod scilicet perhibuit de Iesu vxor Pilati iu maiore Iudæorum ac Pilati cōdemnationē maioremque Christi ac nostram gloriam. Illud enim Matthæus refert veluti inter consultationem Iudæorum de electione faciendâ gestum, dicens: Sedente autem illo pro tribunali, misit ad eum vxor eius dicens. Nihil tibi & iusto illi, hoc est, nihil tibi sit eum illo iusto, multæ enim passa sum hodie, hoc est, hac nocte, per vitium, hoc est, in somniis propter eum. Quid viderit, quid ve audierit, Euangelista nō exprimit, vnde nihil certi de eo proferre possumus nisi quod grauiter fuerit afflicta. Multa enim, inquit, passa sum, porro afflictionem hanc per offensa vt

est verisimile, terriculamenta, non est putandum à dæmonibus profectam, tãquàm iam sentire incipiētibus efficaciam passionis Christi ex patrum gaudio, ac ob id, impedire Christi passionem querētibus vt quidam volunt. Si enim id verum esset, idē sane egissent in Iudæis, quos tamen nō destiterunt ad conceptum vrgere scelus. A Deo ergo potius immisam ipsam cum Theophylacto credendum est, qui eam vxori potius quam Pilato immisit, tum vt ab vtroque simul sexu suæ innocentie Christus haberet testimonium: tum quod nō creditus fuisset Pilato, qui videri potuisset ad gratiam loqui. Cōuenienti autem suo epitheto coniunx Pilati Christum iustum vocat, sicut & postea Pilatus. Hoc enim & Iesum vocat, dicens: Iustificabit ipse iustus seruus meus multos. Cum autē deliberationē suā inter se Iudæi absoluisent, rursum eos rogauit Pilatus, vtrum ex duobus propositis sibi vellent dimitti. At illi longe cōtra expectationem Pilati, vna omnes voce postulauerunt nō dimitti Iesum, sed eum tolli & dimitti Barabbam. Non enim satis habebāt Barabbam, præponere Iesum, sed hunc neque cum Barabbam volebant in gratiam festi dimitti. Quia in re & summam ignominiam Christo pro nobis illatā, & summam iniustitiam à Iudæis commissam aduertere licet, dum homicidam & seditiosum præponere non dubitauerunt ei qui apud eos multis fuerat auctor vitæ: quique venerat omnes Deo reconciliaturus. Vnde hanc illis exprobrans inteloradā iniquitatem Petrus, ait: Vos autem iustum & sanctum negastis, & petistis virum homicidam donari vobis, auctorem verò vitæ interemistis. Ceterum diuina dispositione hoc Iudæorum factum & ipsi Iudæis fuit omne suæ quæ facta merebatur in felicitatis, & nobis fidelibus vitæ salutare efficacie passionis Christi argumētum atque mysterium: Nam Iudæi quidē hac sua electione meruerunt, vt pro Christo quem diu expectauerunt, diabolus haberent principem qui homicidam seditionis auctor fuit ab initio inter angelos simul & homines, atque vt à felicitate quam eis Christus offerebat excidentes, omnium rapinis & iniuriis fierent obnoxii. Si significatum item, quod qui non passi sunt verum Christum esse suum Dominum, audire recusauerunt eum qui venit in nomine patris cœlestis, audituri sint Antichristum, qui venit in proprio suo nomine. Homicidæ homicidam præeligit saluatori, declarates se ex patre esse diabolo, sicut Christus eis improperauit. vnde bene Barabbas dictus est quæ elegerunt. Barabbas enim interpretatur filius patris. Itaque dum hunc elegerunt: significatum est ipsos fratres esse homicidæ, & diabolum ipsorum esse patrem. Quod verò ad nos attinet, per hoc Iudæorum factum saluari mysterio significatum est innocentem Christum pro nocentibus mortē subiisse, exoluendo quæ nō rapuerat, suæque morte nocentes à morte quam meruerant liberasse. Nō debebat in gratiam festi paschalis dimitti, cui cōueniebat vt tanquam verus agnus paschalis in paschate immolaretur. Quæ ergo præter expectationē præsidis accidisset vt Barabbas præeligeretur, non tamen distitit opitulari Iesu, vnde dixit: Quid ergo vultis faciam de Iesu qui dicitur Christus; bene quidem in eo faciens quod cuperet Dominum liberare, sed malè in eo quod ob gratiam pontificum & populi non strenuè se pro officio, opponeret in iustitie persequentium iustum. Dicit enim, quid vultis faciam, quasi iudicis sit facere accusato pro

A voluntate accusantium, & in illorum cōstituere potestate quo sit reus multatū supplicio. Quod autē Iesum semper fere regē vocat Iudæorum, incertum est quo fecerit animo, an vt hoc nomine auocaret animos Iudæorum à cōcepto scelere, quasi quod in ipsorum vergeret dedecus: an, quod magis crediderim, vt hoc nomine illos prouocaret ad obstringendum sese Cæsari, vt qui non sustinerent tã humilem hominem regem suum appellari, sicut etiā postea venit; Non enim eum videtur regem appellasse Iudæorum, quod sic de eo verè sentiret, sed per ironiam, vt sic irritatos Iudæorum animos adstrictos faceret Cæsari, suumque contra innocentem iudiciū faceret quendam habere iustitie prætextum. Itaque cum rogati essent quid vellent fieri de suo Christo, illi non sustinentes illud nomen, vt clamauerunt prius in petendo Barabbam, ita nunc rursum clamauerunt, postulantes Iesum crucifigi. Tum Pilatus tertio testimonium innocentie Christi perhibuit, dicens: nullam causam morte dignam inuenire in eo, atque ad id quod prius proposuerat, sed quod per oblatam occasionē, qua sperabat Christum liberandum, intermissum erat, rediens castigaturum se dicit eum sicque dimissurum. Quæ res in magnam Christi ceteri gloriā dum ab impio iudice toties innocentie tulit testimonium, dumque tanta cū conscientie discruciatione nunc ad hæc, nunc ad illa confugit liberationis præsidia. Expendunt autem quidam illud quod dicit Pilatus: Ego nullam causam mortis inuenio in eo. Erat enim, inquit, in eo causa mortis, quia pater posuit in eo iniquitates omnium nostrum; sed hanc non potuit inuenire in Christo Pilatus, qui passionis eius ignorauit mysterium. Inueniunt fideles, eamque venerantur. Scie dum tamen pro dictione, causā, posse hoc loco & in aliis locis similibus præcedentibus & sequentibus, verti & forte melius, crimen, vt sit sensus: Ego non inuenio in eo crimen mortis, hoc est, mortiferum, morteque plectendum. Græca enim dicitio: *ἀρτία*, virumque significat, causam & crimen.

TUNC ERGO APPREHENDIT, &c.] Lucas Pilatū inducit dicentem se correpturum Iesum, sicque dimissurum, at nullam subiicit correptionem à Pilato adhibitam, quæ ad dimissionem Christi pertineret: sed mox subiicit Pilatum clamoribus superatum adiudicasse Christum petitioni eorum. Ioannes ergo post Lucam scribens, oportune post electum Barabbam indicat qualis fuerit ea correptio; commemorans Pilatū flagellasse Iesum, atque milites variis ei illustrasse modis, & per hæc Pilatum conatum dimittere Iesum. Meminerunt & alij duo Euangelistæ, Matthæus, & Marcus flagellationis Iesu, sed non sic vt ex eorum narratione videri posset Pilatum adhibuisse flagellationem, tanquam medium per quod sperabat satandos & placandos Iudæorum animos, atque sic Iesum dimittendum: verum vt videri posset eam tantum adhibitam tanquam præambulam ad decretam iam crucifixionis sententiā exequenti. Romanorum enim ritu, qui crucifigendi erant, prius flagellis discindebantur, sicut & Diuus Hieronymus testatur, dicens: Romanis legibus sancitum est, vt qui crucifigitur, prius flagellis verberetur. Hunc ob morem Christum flagellatum insinuare videntur Matthæus & Marcus, cum dicunt: Et tradidit Iesum flagellis cæsum vt crucifigetur. Proinde non desunt qui Christum bis putent iussu Pilati flagellatum; primùm, vt scribit Ioan-

nes, ante pronūciatam crucis sententiam, cum Pilatus miserabili specie Iesu sperabat Iudæos commouendos, vt illum dimitti equiore ferrent animo. Secundo, cum, vt insinuare videntur Matthæus & Marcus, iam morti addictus à Pilato, secundum morem Romanorum flagellaretur crucifigendus. Sic & bis Christo à militibus putant illum imposita spinea corona, & circumiecta chlamyde purpurea, vt alia sit Ioannis à reliquorū duorū narratione, eo quod Matthæus & Marcus postquā dixerunt Pilatum tradidisse Iesum flagellis cæsum ad crucifigendum, subiiciat de spinea corona, aliisq; ignominiiis Domino illatis, inter quos Matthæus veluti etiam ordinem significare volens dicit: Tūc milites præsidis suscipientes Iesum, &c. At quoniā hæc sententia, vt est noua, parum est probabilis, conuenientius dixerimus cum Diuo Augustino, Matthæum & Marcum per recapitulationem, vt alias sæpe, narrasse quod commemorat de militum illusione, eisdemque breuitati studentes flagellationis tantū obiter meminisse, quatenus secundum Romanum morem, præcedere solita fuit crucifixionem, cum etiam alia ratione, vt Ioannes insinuat, tunc à Pilato fuerit adhibita. Et alio qui aperit, satis significant etiam Matthæus & Marcus Pilatum flagellasse Iesum, priusquā eum adiudicaret morti, & traderet ad crucifigendum. Sic enim habent Græca, ἡ δὲ ἰστορία φησὶ ἑλθόντα, παρίδουκε ἰνα φαυλοῦ, hoc est, postquā flagellasset Iesum, tradidit vt crucifigeretur, id quomodo factum sit, Ioannes prolixè est persecutus. Ioannes ergo post omnes meminit Euangelistas, correptionem quidē cuius meminit Lucas, nec tamen expressit qualis fuerit exposuit: flagellationis verò causam à Matthæo & Marco non satis expositam, sed ex parte tantum insinuatam, prolixè est persecutus, Euangelicam historiam hac ratione mira Spiritus. Sancti dispositione perficiens & elucidans. Sed ad rē. Itaq; Pilatus postquā semel & iterum sua spe frustratus esset, videns sibi magnam imminere necessitatē crucifigendi Iesum, necdum tamen plane desperās se posse euadere necessitatē, apprehendit Iesum, & flagellauit, partim quidem tanquam cui erux veri simili ter imminerebat: partim vero vt hac castigatione placati Iudæorum animi Iesum dimitti sinerēt. Vnde cōiectare satis licet nō leuiter Pilatum flagellasse Iesum, sed tanta eum crudelitāte, quantā putabat placare posse tam effratos Iudæorum animos. Nec flagellatio hæc virgis simpliciter fiebat vt apud nos. Nam, vt habet Euihymius, φραγέλλοις, (quod nos flagellum dicimus) verber erat à funiculis aut loris contextum, quo dorſa cōdenatorum verberabant. Impletum est nunc in Christo illud Psalmi. Quoniam ego in flagella paratus sum. Et aduersum me congregati sunt & cōuenerunt, cōgregata sunt semper flagella. Post hanc diram & ignominiosam Christi flagellationem. Euangelistæ commemorant nouem iniuriarū generibus Christum in aula Pōrtiana affectū fuisse à militibus, incertum an Pilati iussu, an militibus vltro tam profuse insaniz licentiam sibi sumentibus, vt declararent iuste eum pro vsurpato regno à se dirē flagellatum, & vt more sui domini Iudæis gratificarentur, sicut existimat Theophylactus. Primò totam conuocant cohortē, tanquam ludicrum aliquod spectaculum, quo quisq; vel oculos suos paleat vel se quoque actorem ingerat, foret exhibendum. Secundo: conſtat fannionibus & scyphantis Chri-

Psal. 34.
37.

stum denudant. Exuisse Iesum tunicam in eoſtulem & stolum ait Origenes. Quantum doloris talis denudatio coram tanta multitudine attulerit Christo, puduci animi homo apud seipsum facile aestimauerit. Licet enim Christus non habuerit carnē pudendam, vt pote totam obedientem spiritui, habuit tamen similitudinem carnis peccati & pudendæ. De similitudine autem apparentia ita oritur pudor vt de veritate. In vituperio enim hominum nō differūt esse & apparere, vt bene scriptum reliquit eruditissimus theologus Ioannes Hessels. Tertio induerunt eum chlamydem coccineam, vt habet Matthæus, aut, vt habent Marcus & Ioannes, vestē purpuream. Et quidem aliud est purpura quam coccus proprie acceptis vocabulis, sed tamē quia coccineus color simillimus est purpureo, vt testatur Baifius in libro de re vestiaria, etiam ille purpureus aliquando dicitur. Nam nomen purpuræ late patet. Purpura autem Christum indutum dicunt Euāgelistæ, quamuis vera non esset purpura sed coccinea vestis, quia in irrisionem vsurpati regii nominis ea veste Christum induerunt purpura enim regum & principum erat indumentum. Vnde Baltaſar purpuram promissit ei qui scripturam sibi ostensam posset exponere, vt est Danielis 5. Et qui Ionathæ amicitiam ambierunt reges, purpuram ei miserunt, aut indui permiserunt, vt legitur i. Macachab. 10: & 11. Cæterum Matthæus non tantum vestis colorem expressit, sed etiam genus, idicē eum indutum chlamydem. Erat autem chlamys, quæ & paludamētum dicebatur apud Romanos, amictus imperatorum, regum, & militum, quo super armis induebantur. Chlamyde Numa primus Romanorum regum vsus est, & eadem coccinea vsus Alexandrum imperatorem testatur Lampridius. Quarto, etiā in ludibrium regii nominis neſunt spineæ coronā, eā denique capiti eius sacrosancto imponunt, non tantum ignominia iam illum afficientes dum pro auro lignum pro gemmis spinas afferunt, te denique pœna, quam infixæ accutissimæ spinæ capiti inferebāt tenero: Non enim sine læsione simpliciter super caput Domini spineam posuerunt coronam, sed, vt erant omni carentes misericordia ac plane insana quadam petulantia licenter effraſti verisimile est eos coronam illam capiti fortiter impressisse, vnde notant quidam dictum à Marco & Ioanne, quod imposuerint capiti coronam quasi significare voluerint coronam capiti intime infixam. Quinto, arundinem ei itidem ironice tradiderunt in dextra, tāquam sceptrum regium. Sexto, ironice etiam tanquam regi geniculantur, adorantes eum, voce item ironica sacras vulnerant aures, dicentes: Aue rex Iudæorum eodem docti spiritu quo Iudæi dixerūt prophetiza nobis christe. Septimo, faciem eam qua cœli gaudet, sputorum & falliarum asperginibus defecarunt, vt & prius Iudæi in sua fecerant illusione. Octauo item, vt illi alapis decentissimas eius malas diuerberauerunt, quod sæpiſſime ab eis factum ex multitudine militum eoligere licet, vnde vel iam maxime impletum fuit in Iſa. 53. Domino illud Iſaia: Non est species ei, neque decore, & vidimus eum, & nō erat aspectus, deſpectū & nouissimum virorum, virum dolorum & scientem infirmitatem & quasi absconditus vultus eius & deſpectus, vnde nec reputauimus eum. Nono, caput eius instar vasis quod viatores identidem pungunt, arūdine e manu eius accepta percusserrant, coronæ spinas ac capiti fortius imprimentes, Et

Iſa. 53

Et illi quidē his modis Christo variē illuserūt, suam explentes libidinem: ac per diuinam dispositionem nobis per hæc illis nesciētibus magna sunt mysteria perfecta, quæ tamen patres, quisque pro suo dono, variē in his intellexerunt. Flagellatus est enim Dominus, vt per sua flagella à nobis tolleretur ire diuinæ flagella quæ nostris cōmerueramus peccatis. Nam vt dicit Iſaias, ipse vulneratus est propter iniquitates nostras, & attritus est propter scelera nostra. Indumento coccineo quo indutus est postquam suis exutus esset vestibus, significatum est ipsum eum in forma esset Dei, exinanituſſe seipsum ita vt habitu inueniretur vt homo, atq; nostra peccata quæ rubra erant vt, coccinum & vermiculus, in se recepisse, & i suo sacrosancto corpore nostros sanguines expiāſſe. Significatū item ipsum per sanguinis sui effusionem, quo corporis eius indumentum velut purpura pretiosissima est imbutum, de hostibus suis triumphaturum tanquam regem præpotentem, sicut id vaticinatus est Iſaias dicēs: Quis est iste qui venit de Edom, tinctis vestibus de Bosra, iste formosus in stola sua, gradiens in multitudine fortitudinis suæ: Ego qui loquor iustitiā, & propugnator sum ad saluandū. Quare ergo rubrū est indumentum tuū, & vestimenta tua sicut calcantium in torculari. Torcular calcavi solus, &c. Vnde Ioannes dicit filium Dei à se visum vestitum veste aspersa sanguine. Sicut ergo in veste alba qua Dominū induit Herodes, innocētia eius insinuata est: ita in purpurea qua postea indutus est, ipsius gloriosum martyrium, & per martyrium triumphus. In spinea corona rectē etiam significatū intellexerimus, ipsū spinas peccatorum nostrorum in se suscepisse, quas maledicta terra cordis nostri protulit, iuxta illud Genes. Spinas & tribulos germinabit tibi. His spinis verē pungebatur, atque harum spinarum punctiones ferēdo, sibi nobisq; meruit aureā immortalitatis coronam. In arundine Christi crucem significatam intelligo quæ res quidem infirma videbatur & impotens sed tamen per eam tanquam per sceptrum fortissimum omnes suos & nostros potēter confregit inimicos, iuxta illud Psalmi: Reges eos in virga ferrea & tanquam vas figuli cōfringet eos. Iam vt per tria hæc, vestem, coronam, atque arundinem sceptrum, significatum est nobis Iesū verum esse regem, sed diuersum à mundi huius regibus, ac mundo ridiculum: ita idem significatū per ipsius adorationem & salutationem, meruitque hæc ferendo Dominus etiam inuito mundo, haberi adorari & saluari tanquam verus verorum Iudæorum Rex. Non multo aliter, vt alios præteream qui coactius videntur hæc tractasse, philosophatus est in his Theophylactus, sic scribens in Matthæum: Omnia, inquit, quæ illi faciebant, per irrisionem faciebant. Tu tamen intellige ea quæ maioris sunt mysterii. Chlamys enim coccinea nostram naturā significat, quam cum sanguinaria esset & cædis rea, suscepit, & induens sanctificauit. Corona autem ex spinis, peccata sunt, quæ cōsumit sua deitate Christus: præsignatur enim per caput deitas. Calamus, nostræ infirmæ carnis symbolum est, quam suscepit Dominus, sicut & Dauid dicit: Dexteram Domini exaltauit me. Auribus autem suscipiendo ignominias sanauit serpentis sibilum per aures Euē ingressum. Hæc ille. De spinea Christi corona sic Tertullianus libro de corona militis: Christus, inquit, Iesus quale oro te fertum pro vtroque sexu subiit, ex spinis opinor & tribulis, in figuram delictorū quæ nobis

Ibidem

Iſa. 63

Apoct. 19

Genes. 3

Psal. 2

Psal. 17

A protulit terra carnis, abstulit autem virtus crucis, omnes aculeos mortis in Domini capitis tolerantia obtūdēns. Certē præter figurā cōtumelia in proprio est, & turpitudine, & dedecoratio, & his implexa sequitia, quæ tunc Domini tempora & sedauerunt & lancinauerūt, &c. In quibus verbis præter mysticum spineæ coronæ intellectum, etiam obseruandū quod autor tam verus tanque vicinus Apostolorū temporibus, tempora Christi dicat lancinata spinis coronæ, ne quis tantum superpositam leuiter, ludibrii gratia, coronam fuisse aestimet. EXIUIT ITERVM PILATVS, ET DICIT EIS: ECCE ADDVCO.] postquam milites iussu aut permissu Pilati variis modis Dominū illuserūt, quo per adhibitam castigationē placaret Iudæos, exiuit à prætorio rursum ad eos secum deducens Iesum, & dixit eis: Ecce adduco ad vos eum foras egregie castigatum, vt cognoscatis me etiam post aerem examinationem flagellis in eo tentatam, nullam inuenire in ipso causam crucifigendi. Cūque his verbis Iudæorum animos præpararet ad commiserationem, exiuit Iesus e prætorio miseranda forma, portans scilicet spineam coronam & purpureum vestimētum, totoq; corpore laniatus flagellis, & vt per contemplationem miseræ & abiectionis eius qui præsens astabat, illos iam excitaret ad miserandum, dicit eis: Ecce homo, hoc est, videte hominem hunc, videte eius castigationem, videte deiectionem, videte eum nihil minus esse quā regem, nihil aliud esse quā miserū hominem, quare si inuidetis regi, iam parcite, quia deiectum videtis. In hūc enim sensum accipiendū illud: Ecce homo, quanquam sint qui dictionē, homo, non ad Iesum, sed ad astantes referāt, vt sit hic sēsus: Tu quisquis es homo, vide quomodo sit iste habitus, & si quid in te est humanitatis, placare ac miserrare hominem miserum. Verū magis est verisimile sic Pilatū dixisse: Ecce homo; sicut postea dicit: Ecce rex vester. Sperabat ergo Pilatus Iudæorum odium hac hominis afflictione placandum. Solet enim populi furor, si fuerit aliquouſque debachatus in eum in quem fertur, subito conuiescere præsertim si ludibrium additum calamitati, pro inuidioso reddat miserabilem eum qui passus est. Et quidem nunc fortē sic apud Iudæos euenisset, nisi obstitisset, inexplabile odium pontificum & ministrorū qui suis magistris subscribebant. Hi enim vt viderunt eum, tantum abfuit vt placarentur, & ad miserationem commouerētur, vt etiam magis irritarentur, & instar canū ac ferarum quæ gustata carne magis ad eam deuorandum anhelant, ex cōspecto eius sanguine amplius etiam sitirent sanguinis eius effusionem. Metuebāt etiam hi, ne si iam Iesus dimitteretur, populus aliquando ad illum conuerſus, ob iniquam eius castigationem in ipsos tāquā sceleris authores insurgeret. Hi ergo succlamitant vt cœperant: Crucifige crucifige eum: quasi dicant Bene incepisti, perge, perge. Conuenit flagellatio crucifigendo, quia crucifixioni præuia esse solet. Pilatus intelligens etiam hunc suum frustratum conatū, & ex captata misericordia nihil esse spei, metentat illorum cerocere furorem, dicens cum in dignatione & ira: Accipite eum vos, & si ita vobis videtur & libet, crucifigite, ego enim nō inuenio in eo causam crucifigendi: proinde non possum ego eum crucifigere, qui secundum Romanas leges non possum crucifigere nisi facinorosos. Iam ergo quinto Pilatus Christo innocentiz perhibuit testi

monium, in apertiore sui ipsius condemnationem, & Christi nostramque gloriam. Iudæi autem cum audirent Pilatum tanto studio patrocinantem Iesu, nec omnino committendum ducerent ut aliquo pacto elaberetur e manibus eorum, testimonio eius opponunt suam legem, quasi ex eius ignorantia procedat falsa Pilati de Iesu existimatio. Nos, inquit, legem habemus, & secundum legem nostram debet mori, quia filium Dei se fecit. Quasi dicant: Quamquam Pilate secundum legem Romanorum, secundum quam tu iudicas, non inuenias in eo causam mortis, tamen nos habemus legem secundum quam debet mori. Hanc te nobis iniuriam custodire necesse est, ut qui constitutus ad hoc sis nobis iudex & pater. Ceterum lex secundum quam dicunt, Iesum mori debere, ea est quæ blasphemiam præcipit interfici. Ad eam tandem necessitate compulsi confugiunt. Nam primum quidem ea proferebant per quæ læsæ Cæsaris maiestatis reus & seditiosus videri posset, quod hæc iudicaret magis commotura animum Pilati. Vbi vero Pilatum has accusationes viderent non recipere, nec iudicare Iesum quicquam in leges peccasse Romanorum, suam proferebant legem, clamantes Iesum in eam per blasphemiam crimen peccasse, sequæ hoc modo declarantes non tam odio personæ quam zelo legis ipsum persequi. Verum hac ipsa noua accusatione seipsum nefarii condemnauerunt. Primum enim si propter legem ipsorum Iesus ratione blasphemiam mori debuit, non ergo ab ipsis ad crucem petendus erat, sed lapidibus obruendus. Deinde si quisquis se filium Dei facit & dicit, secundum legem mori debet, secundum eam ergo verus Messias mori debet, qui secundum eam filius Dei futurus & dicendus prædicatur. Iam & in illo veritatem contra seipsum proferunt, quod dicunt, filium Dei se fecit. Nam quamquam secundum sensum ab ipsis acceptum his verbis Christo crimen intentabatur (intelligebant enim ipsum esse filium Dei non esse, se pro filio Dei gessisse, atque hoc nominis sibi usurpasse) tamen ignorantes per directionem spiritus non crimen sed laudem Iesu proferebant. Non enim dicunt, filium Dei se vocauit, sed fecit. Dicere enim se filium Dei, usurpationem diuinæ declarat excellentiæ: at facere se filium Dei, hoc est, se ipsa se exhibere atque declarare filium Dei, non poenam & mortem meretur, sed laudem & venerationem. Et tamen etiam in eo veritatem inscii dixerunt, quod secundum legem ipsorum mori debebat, quia filium Dei se, ut erat, fecit. Scriptura enim vetus prædixit Messiam & filium Dei moriturum pro hominum redemptione. Porro Pilatus hac noua delatione audita percussus est, magisque sibi timere coepit, metuens ne forte non solum in hominem innocenter, sed & in Dei filium peccasset atque ob id deos sibi iratos sentiret. Viderat enim admirandam quandam in Christo in ferendis malis mansuetudinem & patientiam, quæ hominum morem superabat, audierat ipsius in respondendo grauitatem eum modestiam coniunctam. Secum ite reputabat mira quæ de illo sæpe audierat. Et apud ethnicos poetarum fabulis fuit proditum & vulgo credebatur, quosdam ex Deo & homine natos semideos haberi & deorum filios. Ex his ergo metuere coepit ne forte verè in illum competeret quod illi criminis loco obieciabant, sicut de regis nomine sibi criminis nomine obiecto prius didicerat: Ingressus ergo prætorium ut eum Iesu seorsum loqueretur rogauit eum vnde esset, ut cognita eius origine sci-

Lenit. 24.

ret verum ne an falsum esset quod illi obieciabatur. Iesus autem rursum nullum dedit ei responsum; partim quidem quoniam supra factis suam illi notam fecerat innocentiam, cui etiam ipse toties testimonium perhibuerat, & quoniam etiam iam propositæ questionis veritatem satis insinuauerat. De se dixit venisse in mundum, & regnum suum non esse de hoc mundo, sed multo magis ne videretur conatus ut elaberetur, & nolens mortem subisse, & quia sciebat secundum Dei dispositionem futurum ut omnibus tentatis obstinato Iudæorum furori cederet Pilatus. Cum ergo nihil ille responderet, Pilatus indignatus suam & auctoritatem & diligentiam contemni: Mihi, inquit, non loqueris qui tantæ sum auctoritatis vir, & tam studiosè pro tua ad laboravi salute? An ignoras me habere potestatem crucifigendi te, & dimittendi te. Quibus verbis arroganter nimis prolatis sese planè Pilatus condènat. Si enim hæc habuit potestatem, cur, qui toties innoxius est testatus non dimisit? Aut si pro suo arbitrio & voluntate potuit, aut crucifigere, aut dimittere, quem admodum sibi his verbis videtur arrogare, cur qui gratificare voluit Iudæis, non sine causâ examinatione Iesum crucifigendum tradidit in gratiam Iudæorum? Non enim habuit potestatem utrumlibet faciendi, qui non pro sua poterat voluntate, sed pro causâ debuit exigentia iudicare. Et ut per usurpationem & abusum hanc habuerit in alios potestatem, in Christum certè non habuit, qui longè erat omni humana superior potestate & vi. Itaque qui ad omnes suas fluit patienter obiectas criminationes, hanc non ferens tam intolerandam arrogantiam, apernit modo os suum, idque non solum quo ostēderet quam odiat omnem superbiam, sed etiam quia hæc arrogantia eleuebat gloriam & causam passionis suæ, quæ non in Pilati arbitrio, sed in Dei pendebat dispositione, ordinantis eam ad hominum salutem. Dicit ergo: Non haberes aduersus me ullam potestatem, nisi tibi datum esset desuper. Propterea qui me tradidit tibi, maius peccatum habet. In quibus Domini verbis obscuritatem non parua facit coniunctio rationalis, propterea, quia non videtur quomodo id quod præcedit causa sit & ratio eius quod sequitur. Sunt quidem qui illud, desuper, referunt ad imperatoris Romani potestatem, à qua tanquam superiore Pilatus suam habuit potestatem, secundum quam acceptione facilis & commoda intelligi potest inter dictas sententias connexio in hunc modum: Non est Pilate cur de tua in me potestate multum arroganter intumesceas. Nam in me nullam haberes, nisi à potestate superiora, imperatoris scilicet cui subes, tibi esset datum, & propterea quia potestatem scilicet habes superiorem quam times offendere, ideo sit tu tua in me potestate abutendo pecces, tamen grauius te peccant qui me tibi tradiderunt, quia tu quidem quodam humano metu contrahendæ offensæ peccas, illi verò mera in me iniuria & obstinata malicia. Verum dictio, desuper, magis videtur posita pro è supernis atque à cælo. Est enim Græcis ἀνωθεν, quæ hoc loco sic omnes accipiunt Græci. At secundum hanc acceptionem difficilior videtur sententiarum connexio, ita ut ob id plerique aut aliquid addant per quod constet connexio, aut dissimulet conjunctionem, propterea, quemadmodum fecit Theophylactus. Si tamen diligenter quis attendat, inueniet conuenientissimum in verbis Domini sensum. Quoniam enim Pilatus & arroganter de se contra Dominum locutus fuit, & magno percussus timore per-

pter nouam Iudæorum accusationem, Dominus primum quidem eius reprimit arrogantiam, & deinde ad id respondet quod illius cruciabat animum, & quæ illi fuit causa interrogandi vnde esset. Quod ergo ad primum attinet, dicit: Non haberes potestatem aduersum me ullam; nisi tibi datum esset desuper, hoc est, concessum esset aut permissum eccelsis, significare volens se moriturum, & pati ex dispositione diuina, non autem quia ille ex suo officio aut auctoritate potestatem in se haberet. Nec aliud his verbis significare voluit Pilato Dominus quam quod comprehendētibz se significauit dicens; quasi ad latronem existis cum gladiis & fustibus. Cum quotidie vobiscum fuerim docens in templo, non extendistis manus in me: sed hæc erit hora vestra, & potestas tenebrarum. Ibi enim ne insolecerent Iudæi quasi sua vi superiores Christo facti, significat se non detineri captiuum ab eis, nisi quia eis tunc cœlitus hoc concessum esset. Ex eo autem quod dixit Pilatum non habere aduersum se potestatem nisi permissam, deinde insert quod ad cruciatum animi eius pertinebat, dicens: Propterea, hoc est, quia ex tuo officio & auctoritate qua fungeris nullum habes in me potestatem, sed tantum ex diuina permissione, ideo etiam tu pecces qui tanquam ex auctoritate aduersus me potestatem exerces, tamen qui me tradidit tibi populus, maius peccatum habet quam tu, quia ex odio me immerentem, tuæque potestati nequaquam subditum tibi tradidit, author existens omnis quod in me committitur sceleris, teque vel inuitum cogēs, ut quasi ex auctoritate in me sequas. Hæc videtur germana verborum Christi intelligentia, secundum quam patet imprimis Dominum priori sententia non hoc significare voluisse quod dixit Paulus: Non est potestas nisi à Deo, quæ autem sunt, à Deo ordinatæ sunt. Non enim hic significat Dominus Pilatum potestatem suam auctoritativam & iudicariam qua apud Iudæos tumungebatur accepisse à Deo, quamquam id secundum Pauli doctrinam verum esset. Si enim in hoc sensu Dominus dixisset: non haberes potestatem aduersus me ullam, & eundem de quouis alio dicere poterat, & omnino in genere: Non haberes potestatem ullam aduersus aliquem, nisi tibi datum esset desuper, cum speciale aliquid de se Dominus significare voluerit, dicens: Non haberes potestatem aduersus me ullam, &c. Itaque significat Dei permissione nunc potestatem quam prius non habebat, factam illi contra se sed potestatem malam diabolicam & tenebrarum, de qua dixerat Iudæis, hæc est hora vestra & potestas tenebrarum, & qua utens contra se grauius peccaret, licet minus quam illi qui se tradidissent. Proinde ex hoc loco non est quod quidam improbet Ecclesiasticos debere laicæ potestati esse subiectos, quemadmodum id aliqui hinc astruere sunt conati, quasi hic Christus significauerit se diuina ordinatione, de quali loquitur Paulus, subiectum fuisse Pilato. Patet secundo ex superiori explanatione verborum Christi ipsum non solum ob innocentiam suam asserere Pilatum non habere potestatem aduersum se, cum sola crimina faciant iudicem habere potestatem aduersus aliquem, sed multo magis quod superior esset & fortior omni humana potestate. Obseruandum autem in Posteriori sententia ex priori illata, quomodo Dominus oblique tantum Pilatum peccatum notet; timorem quidem eius quem ex noua conceperat Iudæorum

deklaratione sic confirmans tãquam iustum, ut eundem tamen comparatione peccati aliorum minneret, mansuetudinem suam simul & in iudicando equitatem hac ratione declarans, cum tam mitem protulit sententiam contra eum cuius iussu tam diu immerito iam iam fuerat tractatus, cum recens iniuria hominum animos exacerbare soleat contra inferentes iniuriam. Maluit item Dominus peccati in se commissi grauitatem in Iudæos reuicere quam in Pilatum, eiusque timorem minere magis voluit quam augere, grauius eum terrendo; ne videri posset ambire liberationem, sed sua aliquali exultatione quemadmodum in id quod à Deo decretum erat, Pilatum instigans voluntarie passus agnosceretur. Carerem in illo; qui me tradidit tibi, aut est synecdoche, ut sit numerus singularis pro plurali positus: aut intelligitur populus, ut sit sensus: Populus qui me tradidit tibi, Iudæus scilicet, iuxta illud quod dixit supra Pilatus, gens tua & pontifices tradiderunt te mihi. Patet autem ex secunda Domini sententia falsitas assertionis Stoicorum & quorundam apud nos hæreticorum, qui vetus illud reuocant Stoicorum paradoxon, dicentes omnia peccata esse paria. Dominus enim dicit Iudæos maius habere peccatum quam Pilatum, non sunt ergo omnia inter se peccata paria, sed vnum est altero maius. Sequitur apud Ioannem: Exinde quærebat Pilatus dimittere eum. Cum autem etiam prius Pilatus quæsierit variis modis dimittere Iesum, Diuus Augustinus illud, exinde, putat hic non positum pro eo quod est ex eo tempore, sed pro ex ea causa, ne scilicet haberet peccatum, occidendo innocentem sibi traditum, quamuis minus peccans quam Iudæi quoniam illi tradiderant occidendum. Exinde ergo, inquit, id est, ideo ne hoc peccatum faceret, non nunc primum, sed ab initio quærebat eum dimittere. Verum cum Græcè sit ἐκ τῆς αἰτίας, id est, ex eo, atque in illo subintelligi soleat, tempore, potius sic intelligendum est: ex eo tempore magis quærebat omnibus modis absolue re Iesum. Cum enim moneretur oblique sui peccati, & intelligeret Iesu modestiam & innocentiam, Iudæorumque malitiam, & suam æquitatem non esse reo ignotam, fauens etiam ei eo magis quod videret ipsum mortis periculo non commoueri, tætabat iam magis quam prius omnibus modis, ut aliquo pacto Iesum dimitteret. Id sentientes Iudæi, quoniam videbant præsidem negligere crimen iam iam ex lege intentatum, a d prius crimen redennat, non simpliciter iam illud proferentes, sed cum interminatione inimicitie Cæsaris, qua maximè sciebant commouendum Pilati animum. Si, inquit, hunc absoluis, declares te non esse amicum Cæsaris Romani, eo quod non punias pro merito hostes illius. Omnis enim qui se regem facit, contrarium se ostendit Cæsari. Itaque cum Pilatus audisset hos sermones, atque ex eis intelligeret periculum sibi esse ne per Iudæorum delationem Cæsaris amicitiam perders, sua priuaretur functione, mox mutato suo pro Iesu liberando studio decreuit Iudæorum odio seruire. Perspexit enim implacabile sacerdotum odium in Iesum, ac mirum populi enim eis consensum, simulque videbat Iesum etiam innocentem, humilem tamen esse & tenuem, sibi quæ deesse ut ab eius nece nihil periculi expectandum esset: cogitabat interim & illud, apud Cæsares multos falsi licet criminis inuidia fuisse periclitatos iamque sibi videbatur satis aduersus aduersus

conspiratos forius gentis primores ac populum, ad vnus hominis humilis tuendam innocentiam. Proinde, vnus hominis vita existimabat lucrificandam sedationem tumultus popularis, ac totius gentis & Cæsaris gratiam, dicens in corde suo eum Caipha: Expedi vnum hominem mori pro populo, ne tota gens tumultuetur, & in me infurgat. Qua in re plerique etiam hodie, pro dolor Pilatum referunt, qui etsi non adeo mali sint, vt statim pro impiorum voluntate iustitiam peruerant, tamen quoniam non firmiter in animu suum induxerunt, non seruire ad gratiam, sed sic voluit administrare iustitiam, vt tamen hominum velint retinere gratiam, tandem a recto excidunt. Discamus ergo hic auaritie quantum sit malum, quæ vt Iudam ad prodicionem, ita & ad condemnationem innocentis Pilatum adduxit. Sed rursus videamus quomodo iusto Dei iudicio etiam hic iuxta scripturas impio aduenerit id quod verebatur. Pilatus enim qui delationibus Iudæorum falsis meuit excidere ab imperatoris, gratia, suoque principatu, meruit occidendo innocentem, talibus delationibus priuari eo quem conseruare studuit principatu, vt prius diximus ex Iosepho. Sedit ergo, inquit Ioannes, pro tribunali, locum etiam designans suis nominibus, non tantum certitudinis historie causa, sed etiam quod intelligeremus, quam conuenienti loco Iesu condemnatio sit lata. Dicebatur autem is locus Græco nomine lithostrotus, non, vt quidam corrupte legunt, lithostrotus, Hebraice vero gabbatha, non quod gabbatha idem significet quod lithostrotus, sed quod idem locus in diuersis linguis diuersa haberet nomina, alia & alia ratione Lithostrotus enim dicebatur, quod lapide stratus est. *Lib. 3. de cõson. E. uag.* *αββα* enim lapidem significat, *στρωτήριον* autem a verbo *στρωτίζω*, quod est sterno, significat stratum. Gabbatha vero dicebatur, eo quod editus esset & altus. Significat enim ea dictio id, quod est altum estque magis Chaldaica quam Hebraica, quia Hebraice dicebatur Gab. Hic ergo locus conueniebat condemnationi Iesu, vt ea solennis esset & publica nec quenquam lateret eius innocentia. Quoniam autem nunc primum Ioannes commemorat Pilatum sedisse pro tribunali, existimant quidam cum Augustino Matthæum per anticipationem narraſſe id quod scripsit de vxore Pilati, quia eam ad maritum misisse scripsit sedente eo pro tribunali. Ad hoc tamen non videtur necessariò confugiendum quia etiam prius verisimile est Pilatum pro tribunali sedisse, cum Iudæorum audiret accusationes, & ad eos pro Iesu loqueretur. Caterum non satis habuit Ioannes locum diligenter designare quo Iesu condemnatio facta est, sed & tempus expressit dicens: Erat autem pasceue paschæ horæ quasi sexta. Dicebatur autem apud Iudæos pasceue, non solum is dies qui pascha proximè præcessit, in cuius scilicet vespera edebant agnus paschalis, sed etiã omnis feria sexta cuiusque hebdomadæ, quæ nos gentili ritu diem Veneris dicimus, eo quod ea die parabantur quæ in die sabbathi ipsi essent ad esum necessaria. Pasceue enim, Latine præparatio dicitur. Quod veru esse patet ex eo quod postea dicit Marcus: quia erat pasceue, quod est ante sabbathum. Et Lucas: Dies erat pasceues, & sabbathum illucescebat. Ex eo tamen quod hic dicit Ioannes, Erat autem pasceue paschæ, apparet etiam eam diem quæ proximè præcessit pascha, dictam pasceuen, à præparatione agni paschalis

que tū fiebat, ita vt ea dies, qua Dominus passus est duplici ratione pasceue dictus sit, quia fuit pasceue paschæ & pasceue sabbathi. Quare iã Ioannes potius dixit pasceue paschæ quam pasceue sabbathi; mox dicitur. Verum quæstio est nõ parua quomodo Ioannes dicat fuisse horam ferme sextam quado Pilatus sedit pro tribunali iudicaturus Dominum: cum Marcus postea dicat fuisse horam tertiam quando crucifixerunt eum. Erat, inquit, hora tertia, & crucifixerunt eum. In qua quæstione soluenda multu à diuersis laboratum est. August. enim duas indicat rationes soluendæ difficultatis, quaru prior est, vt intelligatur Marcus locutus de hora qua Iudæi Dominu crucifixerunt lingua, dicentes: Crucifige crucifige eum. Posterior, vt Ioannes accipiat locutus non de hora pasceues Iudæoru, sed de hora pasceues Christianorum, qua scilicet verum pascha parabatur, eam pasceuem incipiendo ab hora noctis nona, qua fieri potuit vt in domo caphæ Iudæi clamauerint: Reus est mortis. Pasceues enim sic incepta hora sexta coincidit cū hora diei tertia. Theophylactos in Ioannem scribens afferit aliam rationem expediendæ quæstionis, dicens quosdam eam sic soluere, vt putant apud Ioannem pro litera, quæ tertium significat numerum, errore scriptoris descriptum charectere epistemicis, qui sextum designat numeru. Literis enim Græci suos numeros designant, Addit & aliam rationem non dissimilem multum à priori ratione ab Augustino indicata. Euthymius vult id quod apud Marcu dicitur: Erat autem hora tertia; non trahendum ad id quod additur; Et crucifixerunt eum, sed referendum ad principium eorum quæ passus est à militibus Pilati saluator. Verum cum omnes hæ rationes coactæ nimis videantur, & parum firmæ, simplicior & firmior quærenda est. Sciendum est quod si sicut apud Iudæos nox quatuor vigilias, ita dies in quatuor horas seu stationes diuidebatur, quaru prima incipiens à diluculo, durauit vsque ad horam diei tertiam. Secunda incipiens à tertia, durauit vsque ad horam diei sextam, dicebaturque hora tertia, eo quod à tertia initium sumpsit. Tertia vero pars incipiens à sexta durauit vsque ad nonam, dicebaturque similiter à suo principio hora sexta. Quarta autem incipiens à nona, durauit vsque ad solis occasum, dicebaturque hora nona vel vespera. Ad hunc enim modum diem diuidi solent à Iudæis, & passim eorum literæ, & Parabola quæ de patrefamilias conducente operarios in vinea sua, quæ est Matthæi 20. clarissimè indicat. Illuc enim operarii conducti dicuntur diluculo, hora tertia hora sexta, hora nona, & item vndecima. Itaque iam pulchre consentiunt Euangelistæ qui prius dissentire videbatur. Quod enim Ioannes ait fuisse ferme horam sextam, cum Pilatus sederet pro tribunali, satis indicat nondum fuisse horam sextam. Fuit igitur adhuc tertia hora, seu statio secunda hoc est, ea pars diei quæ est inter horam tertiam & sextam. Nihil igitur mirum, si tum cum Christus crucifigeretur, nõdum fuerit hora sexta, præsertim cum aliquandiu in cruce pependerit, antequam hora sexta fieret, tenebræ orirentur, vt in sequentibus patebit. Re igitur vera Christus à militibus hora tertia crucifixus fuit, quia sexta nondum aduenerat. Et reuera Pilatus hora ferme sexta sedit pro tribunali, quia tertia iam tum maiore ex parte fuerat elapsa. Hanc sententiam etiam passionis historia confirmat, quia in ea nominatim diluculi, ter-

Lib. 3. de cõson. E. uag.

tia, sextæ & nonæ horarum sit mentio, cum de reliquis inter illas labentibus omnino taceatur. Quod autem Ioannes horam dixerit fuisse ferme sextam, & non potius dixerit fuisse tertiam, cum tertia adhuc horam aut amplius durauerit, in causa est, quia significare voluit tempus illud quo vetus pascha immolari & parari solebat, vt intelligeremus eodẽ illo tempore aut circiter illud, verum agnum etiam ad eadem paratum, atque veritatem cum suo conuenire typo, ob quam etiã causam videtur potius dixisse eã diem fuisse pasceuen paschæ, quam pasceuen sabbathi. Vt enim prius indicauimus, variis locis insinuat Ioannes Christum fuisse verum agnum paschalem, atque veritatem cum sua umbra probè conuenisse. Cum ergo tempus appeteret vt iuxta diei festi rationem agnus paschalis immolaretur, Pilatus & Iudæi, diuinæ dispensationi per ignorantiam subseruientes, verum agnum ad necem destinauerunt, ille quidem iudicando, isti verò clamoribus suis vrgendo. Cum autem Pilatus iam videret se necessitate constringi ad condemnandum Iesum, si saluam sibi vellet populi ac Cæsaris gratiam, se deretque pro tribunali ad sententiam pronunciamdã producto foras Iesu dixit Iudæis: Ecce rex vester. Quod plerique eum accipiunt dixisse, irridendo eorum vanam accusationem, vt sit sensus: Ecce eum quem vos dicitis regnum apud vos sibi vindicasse, videte quàm nihil regium præ se ferat, quem contēditis se regem vestru fecisse. Potest & aliter accipi, ipsum, vt prius dictu est, voluisse irritare animos Iudæorum, vt abnegato rege se fortius obtringerent Cæsari, & vt ipsis constantius illum ad crucem petentibus magis à scelere videretur immunis. vt sit sensus: Ecce eum qui se regem vestrum dixit, & ab aliis dici pertulit. Illi ergo nõ ferentes illum vocari suu regem, iam tertio, secundum Ioannem, valido clamore petierunt ipsum sustolli in crucem, quando & intelligendum accidisse quod Lucas scribit eos instituisse vocibus magnis postulantes vt crucifigeretur, & inualuisse voces eoru. Tum Pilatus: Regem, inquit, vestru crucifigam? siue irridens eos, siue ad negandum ipsum, & extorquendum inuisa seruitutis publicam professionem prouocans. Itaque sicut ille ambiuit euenit. Pontifices enim qui præ aliis pertinaci contra Iesum ferebantur odio, quo Pilati animum in suas partes inclinarent, responderunt: Non habemus regem nisi Cæsare. Messiam suu, hoc est, regem à Prophetis promissum, multis seculis expectauerant: Cæsaris regnum quo premebatur, miserè oderant, tamen odiis efferati, publicè Messiam suum abnegant, & Cæsarem Dominum profitentur. Tanta erat vlciscendi libido, vt sese vltro in inuisam addiceret seruitutem, quo Iesum libertatis autorem extingueret. Hæc est inuidiæ natura, vt se se in mala multa vltro iniiciat, modò possit desideratæ de alio vindictæ fieri compos. Et sanè iam eis secundum propriam vocem meritò accidit, vt re-

gem suum quem diu expectauerunt non habeant, sed sub imperatoribus, regibusque atque tyrânis aliarum gentium viuere cogantur tributarij per vniuersum terrarum orbem. His gestis, cum Pilatus videret se per tã multa & varia nihil proficere, sed quo magis niteretur Iesum liberare, & populum placare, eo magis tumultus fieret in populo, satisfactus eorum petitioni, prius tamen rursus apertò testimonio & signi & verbi declarare voluit Christi toties testatã innocentiam, atque iniusti supplicij crimen & vltionem, à se in Iudæos denoluere. Accepta enim aqua de manu ministri fundetis, abluuit manus suas in conspectu omnium, ratione facti indicans, dicendo: Innocens ego sum à sanguine iusti huius, quasi dicat: Hac ipsa manuum mearu ablutione testatum vobis volo me nõ esse autorem mortis & effusionis sanguinis hominis istius iusti, sed innoxium esse & purum à sanguine ipsius, ac proinde sanguinis eius vltionem nõlim venire super me & domum meam, vos videritis qui mortis estis autores, in quorum proinde caput reciderit vltio sanguinis innoxij. Hac voce non solum nõ sunt deterriti infelices Iudæi, sed potius accessi. Vt enim animum adderent timido præfidi, celeriusque perficeretur negotiu, præ nimia cupiditate nõ aduertentes quid dicerent aut agerent, omnes vna voce clamabant: Veniat sanguis eius super nos & super filios nostros. Nõ negat iusti sanguine esse de quo Pilatus loquebatur, sed simpliciter sanguinem eius, hoc est, vltionem sanguinis sibi suisque imprecantur, non sibi tantum malè precantes, sed & posteris suis, vnde & iusto Dei iudicio sicut Pilati gentili deprecatione ablata est vltio sanguinis Christi à populo gentili, ita Iudæoru imprecatione recidit illa in populum Iudæum. Perseuerat enim vsque in presentem diem hæc imprecatio super Iudæorum filios & sanguis Domini non aufertur ab eis: Veruntamen sicut Pilatus vltionem deprecatione, non penitus à se sanguinem Domini auertit (nã & ipse iusto Dei iudicio dignam pertulit vltionem, qui à sanguine Domini non erat, vt videri volebat, innoxius) ita Dei misericordia, quæ clemetior fuit in Iudæos quam ipsi fuerunt in sese, effectum est vt illorum imprecatio non in omnes firmaretur. Multi enim ex eis eorumque filijs postea per poenitentiam conuersi sunt ad Dominum. Securitate hæc & cautione à Iudæis accepta, Pilatus tandem Iesum, hoc est, saluatorem tradidit voluntati eorum. Quæ narratione Euangelista indicauit non legitime à Iudice condemnatum Dominum, sed furori ac gratiæ populari seruisse. Iudicis enim non est adiudicare & tradere reum voluntati postulantium, sed pro meritoru causis sententiam supplicij pronunciare, Diligentem autem Euangelistæ non tantum poenas & ignominias Christi persecuti sunt, sed & testimonia innocentiam eius, quæ à variis accepit, vt magis intelligeremus nobis impedisse quicquid passus est.

DVCITVR AD CRUCEM, ET CRUCIFIGITVR.
Matth. 27. Marci 15. Lucæ 23. Ioan. 19. CAP. CXLIII.

Susciperunt autem Iesum, & postquã illuserunt ei, exuerunt eum chlamydem, & induerunt eum vestimentis eius, & eduxerunt eum, vt crucifigerent eum. Et baiulans sibi crucem, exiuit in eum qui dicitur Caluariæ locu, Hebraicè autem Golgotha. Exeuntes autem, & cum ducerent eum, inuenerunt, apprehenderunt, & angariauerunt prætereuntem, quem piã hominem Cyreneum, nomine Simonem, venientem de villa, patrem Alexandri & Rufi, hunc angariauerunt, vt tolleret crucem eius, & imposuerunt illi crucem portare post Iesum. Sequebatur autem illum.

Tempus b. o. a. o. duxerunt eum b. educunt eum T. b. Simon

Christi satis fidelibus notos, quibus magna hæc A fuit apud fideles gloria, quod eorum pater Dominicus suis humeris gestauerat crucem, quantumuis id infidelibus videbatur ignominiosum. Sed & patrem hunc verisimile est Christum, saltem postea, in domum suam per fidem recepisse, atque ob id in gloriam eius tam studiosè Euangelistas nomen eius expressisse, cui violentia militum, salutis & gloriæ fuerat occasio. Quosdam enim necessitas adigit ad amplectendam crucem Iesu, verum hæc est felix necessitas quæ ad salutem propellit. Non autem solum Simonis huius sequela mystica fuit, sed & turbæ mulierumq; de quibus subiicit Lucas dicens, Sequebatur autem illum multa turba populi ac mulierum, quæ plangebant & lamentabantur eum. Insinuabat enim hoc secundum Theophylactum, quod magna multitudo etiam Iudæorum post crucem creditura esset in Christum, sed potissimum ex vulgo, principibus Iudæorum constanter ipsum persequentes. Sequebatur autem Dominum multa turba populi ac mulierum, lamentantium non solum pro humano affectu, quo quolibet malè affectos deploramus, (non enim dicuntur mulieres lamentatæ latrones duos qui simul ducebantur cum Iesu) sed multo magis quod grato quodam affectu commoueretur hæc turba tam lugubri spectaculo eius, cuius non tantum innocentiam, sed etiam beneficentiam toties erant experti: vnde hæc lamentatio turbæ accessit ad alia superius habita innocentie Iesu testimonia, tanquam testimonium omnium maximum ad maiorem principum Iudæorum condemnationem. Conuersus autem ad illas Iesus, dixit: Nolite flere super me, non quod fletum earum planè damnauerit, cum is ex pio profectus esset affectu, qui & propriam matrem iuxta crucem ad fletum impulit, cum iuxta Simonis vaticinium gladius doloris illius pertransiuit animam, sed quod fletus ille ex ignorantia causæ passionis Iesu proficisceretur. Putabant enim eum cum esset innocens, pati ex infirmitate & impotentia, quasi non posset se à violentis militum subtrahere manibus, nec sciebant illum voluntarie pro hominum salute mortem subire. Itaque se tanquam infirmum & impotentem non vult deseri, sed nec tanquam planè miserum, ut cui temporalis illa miseria cessura mox esset in magnum lucrum & gloriam. Illas vult super seipsas flere ob summam eis imminuentem, propter iniustam hanc necem, miseriam, quam effugere nequaquam possent: vnde dicit, sed super vosipsas flete, & super filios vestros, super quos scilicet ventura est secundum vestram imprecationem sanguinis mei vltio. Deinde his verbis non absolutè hanc deplorationem mulierum super se prohibere voluit Dominus, sed tantum quod maiorem haberent plorandi super seipsas causam significare, ut sit sensus: Nolite tam propter me, quam propter vosipsas desistere iniustam mortem meam, ut quæ vobis extremum exterminium, mihi verò summam paritura sit gloriam. Malè ergo ex hoc loco quidam colligunt fidelibus Christi mortem non esse lugendam contra receptum ab Apostolorum temporibus morè, quo & quotannis semel vna ante pascha hebdomada, & per singulas hebdomadas, vno die, quem Veneris dicimus, memoriam Dominicæ passionis lugubriter fideles renouant, qui hoc suo luctu secundum naturalis pietatis exigentiam suo redemptori condolent, atque secundum rectæ rationis

dictamen deplorant peccata hominum fuisse causam tam diræ mortis Christi, & secundum Christi præceptum conformantur Domino pro ipsis passio ut decet membra conformari suo capiti. Quare non immerito à quibusdam damnatum est quod hoc loco quidam in paraphrasibus non discretè satis scripsit in hunc modum: Iesus autem, qui suam mortem non lugubrem, sed gloriosam esse voluit, nec eam deplorari voluit, sed adorari, ut quæ spòtè pro salute totius mundi suscipiebatur, compescuit illarum indecoram lamentationem. Magis ex hoc loco colligendum, fidelibus mortem Christi magis esse deplorandam propter infideles & impios, quibus ea mors maioris erit occasio cõdemnationis, quam propter ipsum Christum, cui mors sua feliciter cessit. Exprimit autem Dominus causam cur super se ipsas potius flere deberent filie Hierusalem, vatem etiam se exhibens in mediis calamitatibus & doctorem. Quia, inquit, ecce venient dies, in quibus contrariū dicent homines: quàm modò consueuerunt dicere. Nunc enim dicunt maledictas steriles, maledictos ventres qui non genuerunt: tunc verò dicent beatas steriles ut quæ nunquam genuerunt, siue quia tunc matres cocturæ sint per magnam inopiam filios suos, ut feliciter sit non habere filios, quàm habere, siue potius quia materna viscera grauius cruciatur in malis liberorū, quàm in propriis, & filiorum calamitas augmentum erit calamitatis maternæ, aut etiam quia per filios impediuntur matres sibi fuga cõsulare. Ideo enim supra dixit Dominus, cum de hac Iudæorum loqueretur etiam calamitate: Væ autem prægnantibus & nutrientibus in illis diebus. Quo autem magnitudinem calamitatis Iudæis obuenturè significaret Dominus, subiicit ex Osea: Tunc incipiet dicere montibus, cadite super nos: & collibus, operite nos; quo significatur Iudæos præ calamitatis magnitudine ac inuitabilitate & quæsituros abditissima terræ loca in quibus lateat, & desideraturos mortem quæ ab eis fugiet. Simili modo & Ioanes ex Osea citat istud in Apocalypsi ca. 6. significare volens calamitatem superuenturam impiis in nouissimo die. Certè Iosephus testatur, Iudæos insistentibus sibi Romanis, certatim cauernas montium, colliumq; petiisse speluncas. Adidit Dominus cõfirmationem prædictæ calamitatis Iudaicæ, pulchra vsus parabola, quæ argumento à maiore ad minus rem confirmet. Quia, inquit, si in viridi ligno hæc faciunt, in arido quid fiet? Vbi suppositū verbi, faciunt, aut est simpliciter, homines, ut sit generalis hic sensus: Si in viridi ligno hæc fiunt, diriora Dei permissione & iussu fient in arido. Aut suppositum est, milites Romani, ut significet ipsos Romanos milites in Iudaico populo grauius sequituros, qui in se innocentè tantopere fauebant. Lignum viride & humidū se vocat, quod diuina gratia plenus semper viret, & fructum salutis doctrinæ bonorumq; operū proferret, iuxta id quod dicitur. Lignum aridum Iudaicum vocat populum, propterea quod diuina gratia destitutus, velut sterilis esset arbor & palmes infecundus, nulli rei utilis quàm igni ad combustionem, vnde in eius typum ante aliquot dies maledicta arbor exaruerat. Timèda autem nobis merito hæc sententia, cogitandumque quanta sit de impiis ob eorum peccata sumenda vltio, quādo ob hominum peccata tam dira vnicum suum filium Deus pati voluit. Simili sententia & Petrus terret ex Prouerbiis dicens: Si iustus vix saluabitur, impius & peccator vbi parebunt? Sequun

Sequuntur apud Euangelistas adhuc tria ad ignominiam & passionem Christi pertinentia, quæ ante crucifixionem ei sunt irrogata. Primum est quod vt habet Lucas, ducebantur cum eo etiam alii duo nequæ, vt interficeretur. Itaque non solum in ipsa crucifixione, sed & in ipsa ductio ad crucem impleta est scriptura Isaie quam postea citat Marcus: Et cum iniquis reputatus est. Verisimile autem morè fuisse vt pridie paschæ, aut circa paschæ, aliasve festiuitates, cum multa ex omnibus locis Hierosolymam confluisset hominum congregatio, malefici insigniores in crucem subleuaretur, vt essent exempli causa multis spectaculo: quemadmodum apud nos in plerisque ciuitatibus fieri solet, cum ob causam aliquam conuentus exterorum ibi sunt: atque hac de causa nunc factum, vt cum Domino crucifigerentur & ad crucem ducerentur hi duo nequam quanquam etiam istud videri possit accidisse ex petitione Iudæorum, quibus gratificari iam statuerat Pilatus, vt nomen Iesu magis denigraretur, omniumq; animi ab eo magis alienarentur. Secundum est, quod perductus sit Dominus crucifigendus in locum maleficis crucifigendis deputatum, qui dicitur est Hebraicè, hoc est, lingua qua tum Hebræi, hoc est, Iudæi utebantur, Golgotha, quod significat cranium siue caluariam, ob eius volubilem rotunditatem, a verbo Galal, quod voluere significat & circumire. Non est autem ea dictio pure Hebraica, sed Chaldaica magis aut Syriaca, vt etiam D. Hieronymus testatur in interpretatione nominum Hebraicorum in Matthæum. Nam secundum veram Hebræorum linguam dicitur Golgoth: verū Iudæi desierunt pura Hebræa lingua uti, postquam in Babylonem translati sunt, vnde redeutes, Chaldaicum secum detulerunt, quo tamè vtentes idiomate Hebraicè loqui dicebantur, quoniam ea tunc Hebræorū erat lingua, nec multum à puro diuersa Hebraismo. Mendose tamen in Græcis & Latinis codicibus legi videtur Golgotha, per simplex I, cum legendam potius sit per duplex I Golgoltha. Nam sic caluariam Chaldaica vocat lingua, atque sic in vetustis exemplaribus Latinis se inuenisse testatur Munsterus. Caluariam autem quidam putant hunc locum dictum, ob sepultum ibi Adamum, eiusque caluariam ibi repertam, Sic enim post Origenem habet Theophylactus. Traditio Ecclesiastica est, quia prior Iudaica, postquam eiectus fuit homo ex paradiso, domicilium ibi habuit in solatium bonorum quæ in paradiso, terra ei data illa quæ omnium aliarum esset optima & pinguis. Homines igitur qui tunc habuerunt pro miraculo caluariam mortui depilatam, in loco illo habitantes inde eum nominauerunt, & post diluuii fama hæc à Noe in omnes diuulgata est. Vnde & Dominus vbi fons mortis, illic moritur vt illum siccat. Sequitur hanc sententiam etiam D. Hieronymus, ex aliorum tamen magis opinione quàm sua. Sic enim habet in epistola Paulæ ad Marcellam, In hac urbe (nempe Hierusalem) imo in hoc loco & habitasse dicitur & mortuus esse Adam. Vnde & locus in quo crucifixus est Dominus noster, Caluaria appellatur, scilicet quod ibi sit antiqui hominis caluaria condita: vt secundus. Adam & sanguis Christi de cruce stillans, primi Adam & iacentis protoplasti peccata dilueret, & tunc ille sermo Apostoli cõpleretur. Excitate qui dormis, & exurge à mortuis & illuminabit te Christus. Meminit huius & in hunc Apostoli locum scribens in epistola ad Ephesios

A Epiphanius quoque prolixius hanc tradidit sententiam lib. 3. contra hæreticos in fine. Hanc tamen traditionem tanquam fabulam, mulcendis acribus populi excogitatum, iure reiecit idem D. Hieronymus hic scribens in Matthæum, aliam reddens rationem verioris huius nomenclaturæ; nempe quod sicut apud nos, ita & tunc, extra urbem & foras portam loca erant in quibus trucebantur capita damnatorum, quæ ob id Caluariæ sumpsere nomen. Nam vt ille inquit, si quispiam contendere velit ideo ibi Dominum crucifixum, vt sanguis ipsius super Adæ tumulum distillaret, interrogemus eum, quare & alii duo latrones crucifixi sunt cum illo. Adam vero sepultum putat iuxta Hebron, quia Iosue 14. legimus: Adam maximus ibi inter Enacim situs est. Locum ergo hoc suo nomine tam accuratè expresserunt Euangelistæ, vt intelligamus ignominiam quam Iudæi etiam hæc in parte Domino intulerunt quamque Dominus nostri causa in se suscipere dignatus est, reputatus etiam hæc parte cum iniquis. Vt autè fidelibus cætera omnia ignominie Christi mysterium in se continent & gloriam, ita & quomodo dicta sunt, quod cum latronibus ductus est ad crucem, quodq; ad locum maleficorum deductus est. Ideo enim tanquam nocens, cum nocentibus ad nocentium locum ductus est crucifigendus, vt nos nocentes liberaret, veniens in similitudinem carnis peccati, vt de peccato damnaret peccatum in carne. Ideo in maledicto terræ loco crucifigi voluit, vt maledictam terram in opere Adami primi, suo sanctificaret sanguine. In Hierusalem ipsum occidi non conuenibat, sed extra portam; ne videretur seipsum tantum pro Iudæis sacrificium obtulisse, pro quibus ibi in templo quotidie sacrificabatur, imo quo significaretur sui corporis sacrificium non prodesse iis qui adhuc à legalibus penderent sacrificiis. Hoc enim mysterium D. Paulus intelligit in eo quod extra portam passus fuit Dominus, addens & figuram veteris testamenti, quod id fuit delinatum: Sic enim scribit ad Hebræos. Habemus altare de quo edere non habent potestatem qui tabernaculo deseruiunt. Quorum enim animalium inferitur sanguis pro peccato in sancta per pontificem, horum corpora cremantur extra castra. Propter quod & Iesus vt sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est. Quo significat Dominum ob id extra portam Hierusalem passum, quo insinuaretur ipsius sacrificium alterius esse generis quàm ea quæ intra portas Hierusalem offerrebantur, neque posse legis obseruatores huius noui sacrificii esse participes, atque id per ea sacrificia præfiguratum fuisse, quæ maximè veri sacrificii typus fuerunt. Tertium ignominie genus Christo ante crucem illatum, fuit quod ei dederunt potandum vinum myrratum, vt habet Marcus, aut, vt habet Matthæus, vinum cum felle mixtum apud quem pro vino Græci fere habent acetum. Sed probabile est scriptorè aliquem pro acetum, quod vinum significat, scripsisse acetum, quod significat acetum, cum inter eas dictiones magna sit affinitas idque fecisse, siue quod postea aceti oblato Domino in cruce pendenti fiat mentio, siue quod prophetia quæ hac sua narratione verisimile est Matthæo voluisse innuere, impletam nunc fuisset, aceti faciat mentionem & fellis, non autè vini. Dicitur enim apud Prophetam: Dederunt in escam meam fel & in siti mea potauerunt me aceto. Vinum apud Matthæum legunt omnes Latini. Ceterum quod Marcus quidè dicit

Marc. 15.

Osee 10.

Psal. 1.

1. Petr. 4.

2. Petr. 3.

Heb. 10.

Psal. 68.

dicit vinum myrrhatū, Mattheus vero vinum cum felle mixtum, variè soluitur. Euthymius enim, sicut & Theophylactus, existimat vtrūq; à diuersis oblatum. Cum enim, inquit Theophylactus in Marcū nulla apud illos disciplina fuerit, alii alia offerebant, & alius quidem acetum & fel, alius autem vinum myrrhatum D. Aug duos alios conciliandi Euangelistas indicat modos. Dicit enim fieri potuisse vt vinum Christo oblatum & myrrha & felle fuerit mixtum, quo esset amarus: Aut Mattheum fel posuisse pro amaritudine, vt ob id myrrhatū vinum cum sit amarissimum, dici possit vinum felle mixtum. Quam posteriore rationem etiam Theophylactus non tacuit. Fortasse, inquit, & vinū acetosum erat, & amara myrrha: & hinc conueniūt quod dicit ille myrrhatum vinum, alius dicat acetum cum felle. Nam & vinum acetum dici potest, quia acetosum: & myrrha fel, quia amara. Hanc rationem ob id crediderim probabiliorem esse: quod videri possit Mattheum felle fecisse mentionem, quo significaret, impletā eam quæ modo posita est prophetiam quæ felle meminit. Notandum ergo bis Domino datum potum in loco Caluarie, vt patet ex Mattheo & Marco: qui vtriusq; sigillatim meminerunt, videreturq; plane ex eis non eundem vtrobi que fuisse potū. Datus enim ei fuit potus, cum iam venisset in Caluarie loco, ætequam crucifigeretur, isq; dicitur ab Euangelistis his fuisse vinum amarum myrrha vel felle mixtum. Datus rursus ei iam in cruce pendenti, cum clamasset, Eli, Eli, &c. & Sitio, isq; dicitur non ab his tantum, sed & à Ioanne ac Luca fuisse simpliciter acetum. Itaq; priori loco impleta est prior prophetie pars, quæ habet: Dederunt in escam meam fel, posteriore vero loco posterior pars, quæ habet, Et in siti mea potauerunt me aceto. Priori loco obtulerūt ei vinū ex more qui & hodie seruatur, quo morituris vinum propinatur vt animus illis addatur iuxta concilium Sapiētis: *Prou. 31.* Date siceram merentibus, & vinum his qui amaro sunt animo. Sed ex insolētia militum, aut potius ex malicia Indeorum vinum hoc felle, hoc est, amara myrrha mixtum fuit & corruptum ita vt cōprehendo dicere potuerit Dominus non tantum illud quod ex Dauide positum est: Dederunt in escam meam fel, sed & illud: Ego te plantaui vineam electam, quomodo ergo conuersa es mihi in prauum vitis aliena? Et illud ex cantico Moyſi: De vinea Sodomorum vinea eorum, & de suburbanis Gomorrhæ: Vua eorum, vua fellis & botrus amarissimus. Fel draconum vinum eorum & venenum aspidum insanabile. Quod autem Mattheus quidem dicit, cum gustasset noluit bibere. Marcus vero & nō accepit, id quidam in argumentum trahunt quo probent aliud fuisse vinum de quo Marcus, & aliud de quo Mattheus: & hoc quidem Dominum gustasse, illud vero nō. At secundum Theophylactum & Augustinum magis dicendum, quod Marcus dicendo, & nō accepit; nihil aliud significare voluerit quam quod dicit Mattheus; noluit bibere. Gustauit enim sed non bibit, nec accepit, sic vt intra se illud mitteret. Quæ res etiam ipsa non caruit mysterio. Si significatum est enim secundum D. Hieronymum quod gustauerit quidem pro nobis mortis amaritudinem sibi à Iudæis propinatam, sed quod ab ea non fuerit detentus resurgens tertia die. Significatum item, quod deinceps oditurus esset vinum Iudæum, quod illi productura esset synagoga vitis, à qua cum expectare dulces vvas fecit labra scas,

A vt est Isaia 5. Iam cum discipulis biberat de dulci calice noui testamenti, seq; non bibiturum de fructu vitis asseruit, donec illud biberet nouum in regno Dei. Merito ergo amarum Iudæorum recusat vinum, nos suo facto docens, post perceptam Euangelicæ gloriæ dulcedinē, nō bibendum amarum carnalis legis aut huius mundi vinum, etiam si illud gustare nonnūquam cogamur, vt cum ipso aliquando nouum vinum possimus bibere in regno Dei.

ET POSTQVAM VENERVNT IN LOCVM QVI VOCA TVR CAL. &c. Sequitur iā septima, eaq; nouissima ac præcipua Dominicæ passionis pars, vt quæ eius crucifixionem ac mortem ignominiosam simul & amarissimā cōtinet, & pleraq; opprobria atque conuictia. Postquam ergo uenerunt in Caluarie locum, ibi crucifixerunt eum, manus scilicet & pedes clauis affigētes ligno. Vbi Christianæ menti expendendum relinquitur quantum nunc & ignominiam & pœnam Dominus pro nobis pertulerit, quando vestibus spoliatus, nudus super lignum crucis iniectus est, & in tam tenero corpore tam diras manuum pedumq; (in quibus vt est neruorum maximus concursus, vtq; sensus tactus maxime viget, ita maximus est pœnæ sensus) confixiones perpeſsus est: non sine omnium membrorum & neruorum crudeli acerbq; extēſione ita vt bene apud prophetā dicat, pœnæ suæ acerbitate pulchre insinuās. Foderunt manus meas, & pedes meos, dnumerauerunt omnia ossa mea. Et quidem Iudæi instantèr ipsum crucifigi voluerunt, nec alio genere mortis mori voluerunt quā in cruce, eo quod illud mortis genus erat omnium ignominiosissimum, quo afficiebantur tātum hi qui valde erāt facinorosi, eratq; de id & gentibus & Iudæis summè execrandum, eo quod in lege maledictus diceretur omnis qui in ligno penderet. Itaq; sperabant hoc mortis generis pœnam Iesu memoriam apud omnes abolendam, omniumq; animos ab eo alienandos. Vnde in eorum persona dicitur Morte turpissima condemnemus eum, & Mittamus lignum in panem eius, & eradamus eum de terra viuentium, & nomen eius non memoretur amplius. Quo loco per panem Tertullianus & alii veteres intelligunt corpus Domini, quod ipse in Euangelio vocat panem, vt significetur illis verbis lignum crucis iniendum corpori eius. Vide Tertullianum lib. aduersus Iudæos. Verum aliud spectauit in hoc mortis genere diuina sapientia, quæ hoc genere pro salute hominum Christum mori ab initio prudenter valde & salubriter decreuerat, Iudæorum peruerso animo mire vtēs ad perfectionē salutaris sui decreti. Primo enim hoc genus mortis nostræ redēptioni ideo erat accommodum, quia cōueniebat vt sicut per lignum venerat peccatum, ita & per lignum veniret redemptio, & qui in ligno vinebat in ligno quoq; vinceretur. Vnde canit Ecclesia in quodam hymno: Hoc opus nostræ salutis ordo depoposcerat, multiformis proditoris ars vt artem falleret & medelā ferret inde hostis vnde læserat. Et ipse sponsus hanc insinuans in Canticis rationem, dicit suæ sponsæ: Sub arbore malo suscitauit te, ibi corrupta est mater tua, ibi violata est genitrix tua. Itaq; sicut fructu pomi vetiti quem ab arbore decerpit Adā, perditum est genus humanum ita fructu benedicto vteri viginalis, quem ab arbore crucis per fidem decerpimus, & per sacramenta reparatum est genus humanum, satis factumq; est hac ratione iustitiæ diuinæ, dum quod ab arbore inique sustulit primus

Psal. 23.

Sap. 17.

Iere. 1.

Cur conueniebat Christum crucifigi.

Cant. 8.

primus Adam, secundus Adam in arbore restituit, sinendo se affigli ligno, ita vt & hoc nomine dicere possit illud Psalmi: Quæ non rapui tunc exoluebā. Secundo, hoc mortis genus erat conueniens, vt tāto esset copiosior satis factio & propitiatio, quanto ipsum mortis genus erat & ignominiosius & acerbius, vt sic & Charitas Dei ac Christi insignissimè erga homines commendaretur, & hominū in Deū fiducia confirmaretur perseverantur. Cum enim videmus ignominiosissimum simul & acerbissimum supplicium pro nobis ex patris voluntate filium Dei pertulisse, intelligimus maximam esse Dei patris & Christi erga nos charitatem, quodq; de eius benignitate nobis non sit diffidendum, etiam post multa repetitis vicibus commissa peccata. Hinc canit Propheta, Propter legem tuā sustinui te Domine, apud Dominum misericordia & copiosa apud eum redemptio. Adde his quod ex ipsa supplicii acerbitate non tantum intelligimus misericordie diuinæ ac propitiatis Christi abundantiam, sed & iustitiæ diuinæ seueritatem, quæ talem pro peccatis hominum exegit satis factionē, vt id intelligentes magis peccatum detestemur, magisq; illud fugere dicamus. Tertio, conueniens fuit hoc mortis genus vt quo fuit Christi mors ignominiosior secundum mundum, eo magis virtus Dei & efficacia mortis eius mundo innotesceret, dum qui tam ignominiosam pertulit mortem, totū ad se tamen orbem, mūdo licet omnibus modis reclamāte, pertraxit. Quæ ratione m insinuans Paulus, ait: Quoniam in Dei sapientia non cognouit mundus per sapientiam Deū placuit Deo per stultitiam prædicationis saluos facere credentes: Et mox postea: Quod infirmum est Dei, fortior est hominibus: & quod stultum est Dei sapientius est hominibus. Itaq; hac ratione Iudæorum conatus & expectatio frustrata est, dum per hoc quo se nomen Christi maxime putabant obscuro raturus, Deus illud maxime fecit illustre. Cōuenientissima ergo fuit hæc mors & diabolo superando & fidelibus erigendis, & Iudæis confutandis. Prima harum trium rationum, Dei nobis cōtra diabolum callidum prudentiam: secunda, eius erga peccatorem misericordiam, & contra peccatum iustitiā: tertia illius contra mundum Christi gloriæ obſistentem declarat potentiam. Sunt præterea & aliæ rationes quibus ostēdere licet conuenientiam huius supplicii etiam ex scripturis. Conueniebat enim ipsum tali mortis genere mori quæ cum sanguinis fieret effusione, quia illius sanguinis nobis erat in peccatorum abluitionem & viuificam animæ potum necessarius: nec tamen conueniebat vt caput ei amputaretur sicut Ioanni, aut vt medius secaretur sic ut Isaia, sed corpus eius integrum & indiuisum seruandum erat, tum quod sic eius cōgruebat integritati, tum ob resurrectionis eius fidē melius astruendam, & item ne fieret occasio volētibus Ecclesiam diuidere, quæ vnū est cum Christo corpus. Conueniebat ergo crucis supplicium, in quo sic eius sanguis totus est effusus, vt tamē nulla fieret corporis sectio atq; diuisio in diuersas partes. Conueniebat item eius in crucem subleuatio, sacrificio quod in cruce est peractū, quæ enim Deo offeruntur sursum attolūt ur. Rursus quoniā in cruce subleuatus fuit à terra Dominus, docuit affectus nostros ad se à terra tollendos: quoniam expansis pependit manibus, significauit se paratum ad suscipiendum & amplexandum omnes ad se cōfugientes, vnde has rationes insinuans Dominus, Ego, inquit, cum exaltatus

Psal. 68.

Psal. 119.

1. Cor. 1.

ibidem.

fuerō à terra, omnia traham ad meipsum. Rursus dum in cruce viuus pependi t, confixus clauis, docuit nos sic sibi commori debere, vt ita mortali isto corpore viuentes, configamus carnem nostram clauis timoris diuini, ita vt non obediāmus concupiscentiis eius. Vnde mysterium hoc in cruce Christi intelligens D. Paulus: Qui, inquit, sunt Christi nem suam crucifixerunt cum vitiis & concupiscentiis eius. Itaq; supplicium crucis non solum accommodissimum erat debita satisfactioni peragenda, sed etiam exemplo relinquendo nobis ad conformandū nos Christo. Idem D. Paulus ad Galatas & aliam indicat crucis susceptæ rationem: Christus, inquit, nos redemit de maledictō legis, factus pro nobis maledictum, (quia scriptum est: Maledictus omnis qui pendet in ligno) vt benedictio Abrahæ fieret in gentibus. Postremo, conueniebat redemptori nostro crucis supplicium, quia ipsa crux conueniens est vniuersali mortis Christi efficacitæ designandæ. Ipsa enim transuersali crucis latitudine significatum est mortis eius efficaciam latissimam, atque per totum extendere mundum. Ipsa vero in altum porrecta longitudine terram cōtingente, celesq; respiciente, significatum est mortis eius efficaciam non in terram tantum pertingere, sed & in celos, quoniam per ipsum, vt habet Paulus, instaurata sunt omnia quæ in caelis sunt & quæ in terra. Complacuit, inquit, Deo per eum reconciliare omnia in ipsum, pacificans per sanguinem crucis eius sue quæ in terris, siue quæ in caelis sunt. Omitto quod per quadruplicem mensuram quæ in Domino inuenitur cruce, variæ nobis virtutes sint cōmēdata, vt annotauit aliquot locis D. Augustinus, qui libro de gratia veteris & noui testamenti sic habet: Non frustra tale genus mortis eligit, vt latitudinis, & altitudinis, & longitudinis, & profunditatis, de quibus Apostolus Paulus loquitur, magister existeret. Nam latitudo est in eo ligno quod transuersū desuper figitur, hoc ad bona opera pertinet, quia ibi extendūtur manus. Longitudo in eo quod ab ipso ligno vsq; ad terrā cōspicuum est. Ibi enim quodammodo statit, hoc est, persistit & perleueratur, quod longanimitati attribuitur. Altitudo in ea ligni parte, quæ ab illa quæ transuersum figitur, sursum versus relinquitur, hoc est, ad caput crucifixi, quia bene sperantium superna expectatio est. Iam vero illud ex ligno quod fixum occultatur, vnde totum illud exurgit, signat profunditatē gratiæ gratiæ. Hæc ille. Quoniam itaq; supplicium crucis tam variis modis conueniens fuit nostræ redēptioni, variis etiam in veteri testamento est prefiguratum typis. Præfigurauit enim salutiferū crucis lignum, arca illa lignea, per quā in diluuiō Noe eū suis seruatus est, cæteris omnibus qui extra eam erant preuentibus. Rursus virga illa Moyſi, per quā post varia in Ægypto patrata miracula Israelitæ liberati sunt, diuiso per eā mari rubro, per quod transeuntes saluati sunt. Item lignū illud, quod eū à Deo sibi ostensum Moyſes misisset in aquas amaras, verſe sūt in dulcedinē, vt legitur Exod. 15. Crucis autem figuram & situm adumbravit signum sanguinis agni paschalis positi in postibus domus & super liminari, per quod signum ab angelo percutiente saluati sunt Israelitæ. Item expansio manuum Moyſi, quando Iosue pugnauit contra Amalec. Omnium autem apertissime crucis typum prætulit serpentis ænei super lignum exaltatio in deserto, per cuius aspectū sanati sūt quotquot à viuis percussū

Galat. 3.

Galat. 3.

Coloss. 1.

Genes. 6.

Exod. 49.

Exod. 12.

Iosue 7.

Deut. 12. percussi fuerant serpentibus. Eiusdem item nō per
Deut. 14. mittenda figura fuit lignum cedrinum cū hysopo
 & cocco; bis tincto, quibus tinctis in sanguine animalis immolati aspergebantur qui mundandi erant in veteri lege. Lignum enim cedrinum, lignum crucis figurabat: Hysopus Christi corpus, coccoq; his tinctus quo hysopus alligata fuit ligno cedrino Christi charitatem, quæ ipsum fixit in cruce. Vnde mysterium illius vmbra intelligens propheta regius, & in ipsam veritatem respiciens, Asperges, inquit, me Domine hysopo, & mūdabor. Intelligunt quoq; vetustissimi patres erucem Dominicā recte in quibusdam scripturæ locis indicatam, vt cum dicitur in Cantico Abacuc; Cornua in manibus eius Et in Psalms: Salua me de ore leonis, & cornibus vnicornium humilitatem meam. Per cornua enim his aliisq; quibusdam locis Tertullianus lib. aduersus Iudæos, intelligit apices crucis, per quam demones ventilauit Dominus, sibiq; subegit vniuersum mundum. Crucem item significatā intelligūt patres per signum Thau, quo qui signati non sunt, iubentur occidi; signati vero, seruari præcipiuntur. Antiquis enim Hebræorum literis, teste Hieronymo, quo, vt idem ait, Samaritanis suo tempore adhuc utebantur, extrema Thau litera, crucis habet similitudinem, sicut eam habet nunc apud Græcos litera T, quæ & ipsa eis Thau dicitur. Vnde & Apocaly. 7. & 9. præcipitur angelis ne noceant signatis signo Dei in frontibus suis; quibus locis verisimile est Ioannem imitatum Ezechielis locum, & respexisse in signum crucis quo se in frontibus suis notare cōsueverant à temporibus Apostolorum Christiani. De ligno crucis sic scribit Nissenus in sermone de sancto baptisate: Lignum crucis omnibus hominibus salutare est, eum sit pars, vt audio arboris vllis; contempriorisq; quam alia multæ sint.

TUNC CRUCIFIGUNT CVM EO DVOS ALIOS LATRONES, VINC, &c.] Matthæus & Marcus post crucifixum Dominum commemorant primum vestimenta diuisa, tum titulum scriptum, deinde latrones crucifixos. Lucas autem primum latrones, postea vestes, tertio titulum narrat. Ioannes vero primū latrones, deinde tituli inscriptionem, ac postremum vestium describit diuisionem. Itaq; quoniam non licuit in Concordia omnium sequi ordinem in trium istorum commemoratione, eum secuti sumus quem in Ioanne deprehendimus, non solum quia postremus scripsisse, & de aliorū scriptis iudicasse fertur, sed etiam quia & alias fere debitū seruat ordinem, & ordo ab eo hic seruatus rerum naturæ est maxime consentaneus. Primum ergo ad maiorem ignominiam Christi, crucifixi sunt cum eo duo illi latrones qui cum eo educti fuerant, sic tamen vt medium Iesum inter illos penderent, quo nō solum eum facinorosus reputaretur sed inter eos maxime facinorosus haberetur. Verum contra intentionem & voluntatem Iudæorum res hæc ad maiorem Christi cessit gloria, primum quia hac ratione impletū est quod de eo dixit Isaias: Cū iniquis reputatus est. Reputatus autē cū iniquis qui iniquus nō erat, meruit iniquos in se credentes ipsorum liberare iniquitate. Secundo quia hac ratione magis elaruit innocentia Christi & virtus crucis eius, quam si solus fuisset crucifixus, dum is qui cum aliis tam ignominiosè fuit crucifixus, solus tamen per vniuersum orbem clarificatus est. Postremum, dum inter duos maleficos medius pendet innocens Christus: designatum est, omnem hu-

mani generis vniuersitatem ad participandam passionis eius efficaciam vocatam esse, ipsumq; ad hoc venisse in medio hominū qui omnes peccato erant obnoxii, vt sua innocentia omnes sanctificaret, diuinitatem tamē ipsum facturum inter fidelem populū qui cū latrone qui à dextris erat, Christi gratiam implorat, & in fidelem qui cum altero à sinistris existente Christum blasphematur, & hunc quidem a sinistris, illum vero à dextris collocaturum. Vnde Leo in sermone de passione Domini: Duo, inquit, latrones, vnus ad dexteram, & alius ad sinistram crucifiguntur, vt in ipsa patibuli specie monstraretur illa quæ in iudicio ipsius omnium hominum est fida discretio. Ita semper quod in Christo impiis est ignominia, piis est mysterium & gloria, quemadmodū & in eo quod sequitur de titulo scripto à Pilato licet considerare. Ludibrii enim causa videtur Pilatus titulum hunc, hoc est, inscriptionē causæ ob quam crucifixus erat, capiti eius affixisse, exprobrans scilicet ei affectationem regni apud Iudæos, atq; significans ob hanc illum à se crucifixū. Quare & Cæsaris erga se ambiuit beneuolentiam, vt cuius imperium apud Iudæos cōtra vsurpatores tueretur, & Iudæorum vltus est contra se instatiam & comminationem, qua significabant se illum delatores apud Cæsarem, tanquam illius partes non satis defendentē si Iesum dimisisset. Dum enim eum scripsit Regem Iudæorum, nec scripturam hanc mutare voluit ad pontificum preces, videri potest hoc nomine ignominia quadam Iudæos aspergere voluisse, qui hoc nomine ipsum ad innocentis cædem coegerant. Ignominia enim Iudaici nominis erat regem Iudæorum pendere in cruce, quasi vana esset eorum de suo rege prædicatio & expectatio. Et hæc quidem videtur fuisse Pilati intentio. Cæterum diuina dispositione, etiam hæc res per Pilatum gesta ad Christi pertinuit gloria, passionisq; eius mysteriū. Hac enim ratione, rursum Deus per impiū veritati testimonium perhibuit, veramq; causam in sinuauit crucifixionis Iesu. Non enim ea erat causa quam videri & scribi volebant Iudæi, nempe quia ipse dixerat se regem esse Iudæorum; cum vere non esset, sed quia, vt scripsit Pilatus, rex erat Iudæorū. Quia enim is vere erat, ideo secundum scripturas mori debuit in cruce, vt hoste humani generis per mortem superato, regnare inciperet super eos qui vere sunt Iudæi, hoc est, qui per fidem confiterentur ipsum. Iudæi enim nomen sonat confidentem. Itaq; titulus ille Pilati iudicio ignominiosus, piis est gloriosus, à quibus agnoscitur titulus triumphalis, magis exornans caput Iesu veri pontificis, quam lamina illa aurea habens in se scriptum ineffabile nomen Dei, ornat caput pontificis veteris legis. Quem titulum crucis Christi non corruptum dum, sicut Iudæi desiderauerunt, pleriq; patres intelligunt prædictum, cum in titulis quorundā Psalmorum dicitur: Ne disperdas in tituli inscriptione. Vnde bene Deo disponente, cum Iudæi instaret pro mutanda inscriptione, respondit Pilatus: Quod scripsi, scripsi: hoc est, quod scripsi, scriptum haberi volo, nec immutabo. Qua in re etiam aliud iam tegebatur mysterium. Dum enim Pilatus gentilis Iesum regem scripsit Iudæorum, quem pro suo rege Iudæi agnoscere recusauerunt, illud iam tum etiam imprudens præludebat futurum, vt salutaris nominis professio, quam falso dicti Iudæi abnegarent, ad gentes credulas, hoc est, ad veros Iudæos demigraret Scripsit autem titulum Pilatus

tribus

tribus linguis, Hebraicè, Græcè, & Latine, vt causa crucifixionis Iesu ab omnibus qui tum in Ierusalē conuenerant posset agnosci. Conuenerant enim ibi tum non solum Hebræi, sed & Græci plerique & Latini profelytæ. Diuinitus verò hac ratione significatum est, omnium interesse vt cognoscāt Iesum Nazarenum regem Iudæorum crucifixum esse, ipsumque tanquam totius orbis regem, ab omnibus linguis prædicandum regem Iudæorum, iuxta illud *Philip. 2.* Pauli: Omnis lingua confiteatur quia Dominus Iesus Christus in gloria est Dei patris. Tres enim illæ linguæ, præcipuæ sunt totius orbis linguæ, maxime receptæ, maximeque excultæ, & quibus vera sapientia maxime est in literis prodita: quæ linguæ præter naturalem suam ornatam & excellentiam, etiam hinc non parum acceperunt decoris, quod solæ omnium sint in cruce Domini dedicatæ, vt ob id meritò his tribus maxime vtatur Ecclesia in scripturis sanctis legendis & conseruandis, vt quæ ad has sint aptiores, & præ aliis in cruce sanctificatæ. His tribus linguis putat Onuphrius Euangelia descripta esse, qui sicut cum aliis multis Matthæū putat Hebraicè scripsisse, ita Marcum asserit Romè scripsisse latine, Lucam autem & Ioannem in Græcia Græcè. Vtitur & ob id etiam Latina Ecclesia inter canendum omnibus his tribus linguis potissimum in officio sacre missæ, quæ Dominicæ passionis est realis representatio. Nam ex Hebræa lingua habet Amen, Alleluia & Ofanna: ex Græca, Kyrie eleyson & Christe eleyson. Inscriptionem tituli Euangelistæ non eisdem commemorat verbis. Marcus enim tantum habet, Rex Iudæorum, Lucas Hic est rex Iudæorū. Matthæus: Hic est Iesus rex Iudæorum. Ioannes: Iesus Nazarenus rex Iudæorum. Ioannem autē, qui postremus scripsit, & crucifixio ni Dominicæ interfuit, ita scripsisse, sicut à Pilato scriptum fuit, titulus ille ostēdit qui cum parte crucis Domini Romæ seruat. Proinde dicendū alios Euangelistas non verba descripta annumerare, sed tantū sensum exprimere voluisse, atque illud in quocardo inscriptionis causæ consistit, appellationem scilicet regis Iudæorum. Bene autem sunt tituli huius expendēda verba. Prima enim dictio, quæ proprium est Christi nomen, eum significet saluatorem, triumphum eius totam in se includit rationem: reliquæ verò dictiones indicant ipsum vere esse quod dicitur, nempe saluatorem, & quare, nimirum quia Nazarenus, hoc est, floridus & germinans, & quia rex Iudæorum. Per integritatē enim suam & regalem potestatem est Iesus, hoc est, saluator mundi.

IESVS AUTEM DICEBAT: PATER DIMITTE ILLIS, NON ENIM. &c.] Illi quidem ipsum crucifigebant, Iesus verò absolutissimum patientiæ & charitatis exemplar, pro crucifixoribus suis orauit, declarans se magis illorū causa dolere quam suā, illorūque malum magis ipsum angere quam suū. Adimpleuit nunc quod de eo vaticinatus est Isaias dicens: Et pro transgressoribus rogauit. Iā in ara crucis sacrificium offerens patri verū egit pontificē, cuius est, vt habet Paulus, orare pro populi sui ignorantia. Iā significauit propter quid crucifigi voluit, nimirum ad deprecandū & impetrandū peccatoribus veniā. Iā ipso opere insigniter præstitit, nobisq; faciendum suo facto docuit, quod prius sermone docuerat, dicens: Orate pro persequētibus vos. Pater, inquit, dimitte illis. Causamq; addit cur dimittere conueniat. Non enim sciūt quid faciunt. *Luce 6.* Nesciūt se Dei crucifigere filiū, verūmq; Iudæorum

A. regē Si enim, inquit Paulus, cognouissent, nunquā Dominū gloriæ crucifixissent. Et Petrus: Scio, inquit, quia per ignorantiam fecistis, sicut & principes vestri. Nesciebant etiā quid facerent, quia ignorantes Dei perfecerunt prædestinationē, hominūq; cooperabantur saluti. Ignorantia hæc de qua Dominus loquitur, cū fuerit crassa & culpabilis, peccatū quiddē illorum non in totū sustulit, sed tamen ex magna parte diminuit, & veniabile fecit, cum alioqui si scientes filium Dei crucifixissent, peccatū eorum, utpote in Spiritū Sanctum cōmissum, irremissibile fuisset. Cæterum quanquā hæc Domini oratio nō in omnibus fuit Iudæis efficax, eo quod pleriq; per suam obstinationē remissionem se fecerint indignos quæ nō potest nisi à penitentibus obtineri, fuit tamen in multis efficax. Eius enim virtute credendū post ascensionem Domini ad vnā & alteram Petri prædicationem tam multa Iudæorum milia conuersa ad Dominū, & consecuta suorum remissionem peccatorū. Eius item virtute Deus pater tanto tempore vindictam distulit Iudæorum, expectans interim eos ad penitentiam. Imitatus est Christi exemplum & Stephanus, qui & ipse cū lapidibus Iudæorū obrueretur, positus genibus orauit, dicens: Domine ne statuas illis hoc peccatum. Imitatus est & Iacobus frater Domini, qui referente D. Hieronymo in libro de Script. Eccl. cū præcipitatus de pinnâ templi, contractis cruribus, adhuc semiuuius tendens ad cælum manus dicebat: Domine ignosce illis, quod enim faciunt, nesciunt. Nec dubium quin hoc Domini facti pleriq; etiam alij commoti semper omnibus seculis ad faciendum quod præceptū est de orando pro inimicis, vt hinc agnoscere liceat duplicem fructum huius orationis Christi.

MILITES ERGO CVM CRUCIFIXIS SENT EVM, ACCEPERVNT, &c.] Tertia hic describitur ignominia species, quæ Domino post crucifixionem est irrogata. Magna enim fuit ignominia, vestibus omnibus detractis, Dominum nudum pendere in cruce coram tanta multitudine, eundēque coram videre vestes suas diuidi, atque supereas mitti sortes, & à militibus vëdicari, quasi nulla esset vltioris vitæ reliqua spes. Quod ipsum verisimile est milites non solum per inexplebilem auaritiam, quæ in talibus esse solet, fecisse, sed etiam per ludibriū quoddam & per lasciuiam, subsannantes quasi preciosa essent regis vestimēta, vt habet Theophylactus & Euthymius. At rursum vt istud impiis est ignominia & ludibriū, ita in hoc pij agnoscunt Christi gloriam, suamq; salutem ac fidei mysteriū. Ad Christi enim hoc pertinuit gloriam, quoniam hac ratione perfectū est illis ignorantibus quod de eo prædixit scriptura: ad cuius etiam gloriam facie quod nec hæc quidem, quæ minuta videntur, de eo siluit scriptura. Hac ergo de causa omnes Euangelistæ factum hoc commemorauerunt. Et cum reliqui Euangelistæ simpliciter illud & indistinctè narrauerint, tantum dicentes quod vestimenta sint diuisa, quodque sortem miserint, Ioannes qui post alios scripsit, manifestius & distinctius de hæc re scripsit, quo scripturæ testimoniu indicaret clarissimè huic facto quadrare. Dicit ergo sic milites diuisisse vestimenta, vt fecerint quatuor partes, vnicuique militi vnā assignantes partem, vnde intelligere primò licet quatuor fuisse milites qui Dominum crucifixerunt. Intelligere licet secundo, diuisionem vestimētum non sic factam, vt vnicuique militi vna sit data vestis, quemadmodum videtur intellexisse, qui

hinc colligunt quinque; fuisse Domino vestimenta, quatuor scilicet militibus quatuor diuisa, & quintum tunicam inconfutilem. Dicit enim Ioannes explicans vestimentorum diuisionem, milites fecisse quatuor partes, ut intelligendum sit unam vestem in quatuor diuisam partes, cum Iudaeorum vestes quatuor necessario habuerint partes, ut & nostrae fere habent. Praecipitur enim Deut. 22. ut Iudaei assuas fimbrias per quatuor angulos palliorum. Dicit praeterea Ioannes tunicam quandam eos accepisse, quae inconfutilis fuerit, desuper contexta per totum. Vbi pro, desuper, Graeci habent, *ἐκ τῶν ἀνωθεν*, hoc est, ex summo aut ex superioribus, ut significetur eam esse superiori parte textilem fuisse per vniuersum vsque; deorsum, hoc est, totam fuisse textam, nec aliqua ex parte fuisse contextam. De hac ergo dicit milites dixisse: Non scindamus eam, sed sortiamur de illa cuius sit, sicut; impletum aperte & distincte ostendit quod dicitur: Partiti sunt vestimenta mea sibi, & in vestem meam miserunt sortem, priori militum facto insinuans impletam priorem prophetiae partem, potest posteriori vero posteriore. Ex Marco tamen apparet milites misisse etiam sortes super vestimentorum diuisorum partibus, ut per sortes agnoscerent quam quis partem tollere deberet. Dicit enim: Diuidentes vero vestimenta eius, miserunt sortes super eis, quis quid tolleret. Pertinuit & ad nostram salutem atque redemptionis mysterium, haec vestimentorum Christi ablatio atque partitio. Nudus enim in cruce bene pependit, quia nudus in paradiso peccauit Adam: nudusque in cruce pendens, sicut nudus in paradiso peccauit Adam: sua ignominiosa nuditate, abstulit ab Adam eiusque; posteritate ignominiam nuditatis, quam per peccatum genus humanum incidit: suorumque vestimentorum amissione, amissas nobis innocentiae & immortalitatis acquisiuit vestes. Nudus in cruce pendens, atque sic hostem nostrum deuincens: docuit nos sic demum optime hostem nostrum superatos, si omnibus reiectis superuacaneis rebus per huiusmodi nuditatem, expeditos nos redderemus ad congregandum cum illo, Quadripartita vestium diuisio, quadripartita significat Ecclesiam, hoc est, Ecclesiam quatuor mundi terminos replentem. Inconfutilis vero & indiuisa, refert Ecclesiam eiusdem vniuersalitate & vnitatem, quam frustra semper scindere conati sunt haeretici, a cuius etiam sorte excluduntur haeretici, quia sorte prouenit, ut eam vnus possideret. De tunica autem hac sic scribit Euthymius: Hanc tunicam a traditione patrum accepimus, opus fuisse Dei matris, a superioribus partibus contextam, veluti sunt apud nos capitis aut pedum hyemalia operimenta. Vnde commode de ea loquantur allegorice, qui dicunt, solum id quod a matre Domini sumptum est, corpus desuper fuisse contextum, hoc est a caelo copratam sibi habuisse diuinitatem, vel a Deo fuisse in rerum natura productum, & non a semine humano. Haec ille. Idem reiecta illorum sententia qui colligunt quinque; fuisse Domino vestes, non improbabiler coniectando dicit, tria fuisse vniuersa eius vestimenta, atque vnum fuisse tunicam corpori applicatam in modum subuculae, illudque fuisse tunicam inconfutilem: alterum autem, quo super primum vestiebatur: & tertium, exterius indumentum. Praeter tunicam enim illam textilem fuisse Christo plura vestimenta, satis patet ex Ioanne, qui pluraliter dicit vestimenta Christi a militibus diuisa in partes, tunica inconfutilli seruata indiuisa. Nec est quod quis miretur quomodo Christus plures iam inueniatur possi-

dere tunicas, cum Apostolis legem dederit ne duas possiderent tunicas. Nam, ut ibi dictum est, non prohibuit Dominus plures habere vestes, sed plures vnius generis, ut plures tunicas eiusdem generis, plura pallia, quae mutare possint pro tempore. Porro Matthaeus etiam aliud militum circa Dominum factum narrat, dicens eos sedentes seruasse Dominum ne scilicet quis tolleretur, quod & ipsum in Christi cessit gloriam: tum quia illud arguit ipsorum metum ex conscientiae remorsu profectum: tum quia illa ratione subtrahita est Iudaeis ansa caluniandi praedicationem resurrectionis Christi, quae alioqui dicere potuissent viuum esse cruce sublatum a discipulis. **PRAETEREVNTES AVTEM, BLASPHEMABANT EUM, MOVENTES, &c.**] Quartum deinceps describitur ignominiae genus, quod crucifixi Domino fannis & irrisionibus variis est illatum, quibus passio Domini mire est aucta & exacerbata, ac Iudaeorum impietas insigniter declarata. Grauiissimum enim est & intolerandum etiam improprie & subannationum verba audire, cum quis magnis aliquibus affligitur malis: estque, extremae inhumanitatis, ei qui etiam iuste affligitur, aliam superaddere per subannationes & conuitia afflictionem. Itaque in Christo iam completum est illud Psalmi: Quem tu percussisti persecuti sunt, & super dolorem vulnerum meorum addiderunt. Caeterum a quatuor hominum generibus irrisiones & impropriae modo pertulit Dominus. Pertulit enim ea imprimis a Iudaeis praetereuntibus, qui, ut habent Evangelista, blasphemabant eum, hoc est, maledicebant & conuitiabantur ei, in signum laetitiae & irrisionis mouentes capita sua, & dicentes: Vah qui destruis templum Dei, & in tribus diebus illud reaedificas, salua te ipsum descendens de cruce. Si filius Dei es, descende de cruce. In quibus verbis obseruandum quam sibi semper similis diabolus, quamque semper ad casum sollicitus. Siquidem ut prius in deserto dixerat: Si filius Dei es, mitte te deorsum; ita nunc per Iudaeorum ora dixit: Si filius Dei es, descende de cruce. Verum maligna & peruersa & haec erat suggestio, sicut illa. Non enim quia filius Dei erat, descendere debuit de cruce, sed contra potius ob id in cruce manere vsque; ad mortem, ut sua morte mortem nostram superaret, impletque; quod dictum est apud Oseam: Ero mors tua, o mors. Nec descensus de cruce declarare debuit se filium Dei, sed ascensu esse sepulchro, qui magis Dei conuenit filio, maioremque declarat potestatem. Obseruandum item quam diligenter haec omnia prophetae praedixerint, quamque conuenienter Evangelista sua narratione insinuauerint haec gesta cum prophetarum consensu praedictionibus. Motionem enim capitis saepe praedicit Psalmista, simul & irrisionem Christi. In eius enim persona dicit: Ego factus sum opprobrium illis, viderunt me, & mouerunt capita sua. Irrisionem per interiectionem Vah, innuit Psalmista dicens: Dilatauerunt super me os suum, dixerunt, Euge euge, viderunt oculi nostri, vbi pro euge, Hebraei habent Heah, pro quo Latini dicunt Vah. Rursum in persona Domini dicitur: Ego sum vermis & non homo, opprobrium hominum & abiectio plebis. Omnes videntes me deriserunt me, locuti sunt labiis, & mouerunt caput. Quo loco verba quae subiunguntur dicta a derisoribus, inueniuntur in sequentibus secundum narrationem Matthaei, dicta a principibus sacerdotum, scribis & senioribus. Sequitur enim: Sperauit in Domino, eripiat eum, saluum

uum faciat eum, quoniam vult eum. Matthaeus autem scribit eos dixisse: Confidit in Deo, liberet nunc eum si vult. Vbi notandum, Graecis non tantum esse, si vult, sed *εἰ θέλει αὐτὸν εἶναι*, si vult eum, sicut in Psalmo, cuius vaticinium his suis verbis nescij impleuerunt. Et est his locis verbum, velle, positum, ut sepe in scripturis ex phrasi Hebraea, pro diligere, ita ut sensus sit liberet nunc eum, si diligit eum. Alioqui secundum nostram lectionem, conuictum vi debatur non in Christum modo, sed & in Deum recidere quasi exprobrare Deo voluerit impotentiam saluandi se ipsum exprobrat Domino non simpliciter, sed cum comparatione potentiae ipsius in saluando alios. Maius enim vituperium est, si qui alios saluauit, se non possit saluare. Alios ergo, inquit, saluos fecit, seipsum non potest saluum facere. At his ipsis seipsum egregie confutant verbis. Si enim alios saluos fecit, non debuit ergo tanquam malefactor puniri, sed tanquam benefactor laudari. Si alios saluos fecit, potuit utique & seipsum facere saluum, sed seipsum saluum non fecit quomodo illi volebant, non quia non potuit, sed quia non voluit. Non voluit autem, ut & se & alios verum saluos faceret. Nobis ergo contra Iudaeos dicendum: Alios saluos facere voluit, & ideo seipsum non voluit facere saluum. Adiciunt & exprobrationem regalis nominis, in illius comprobationem descensum de cruce postulantem, ac sic fide se illi habituros promittentes. Si, inquit, Christus est, & rex Israel, descendet nunc de cruce, ut videamus, & credamus ei. In quibus verbis rursus dupliciter inueniuntur reprehensione digni. Primum enim nunquam audierat, nusquam didicerant descensum de cruce ostendere Christum & regem Israel. Vnde Leo papa in sermone quodam de passione Domini eleganter sic insultat Iudaeis: De quo erroris fonte Iudaeis talium blasphemiarum venena potatis? Quis vobis magister tradidit, quae doctrina persuasit, quod illum regem Israel, illum Dei filium credere deberetis, qui se aut crucifigi non sineret, aut a confixione clauorum liberum corpus excuteret? Non hoc vobis legis testimonia, non prophetarum oraculorum. Numquid legistis, Dominus descendit de cruce? sed legistis, Dominus regnauit a ligno. Secundo, falso arguitur fidem promittere descendentem de cruce, cum credere noluerint ei, quod illo loque erat maius, & filio Dei atque Messiae conuenientius, exhibenti cum a morte resurrexit. Quid enim, inquit Hieronymus, plus est de cruce adhuc viuentem descendere, an de sepulchro mortuum resurgere: Resurrexit & non credidistis, ergo etiam si de cruce descenderet, non crederetis. Duplici exprobrationi praedictae adiciunt tertiae exprobrationem fiduciae in Deum, quasi illa vana fuerit & praesumpta. Confidit, inquit, in Deo, liberet nunc eum si diligit eum, quemadmodum ipse de se asseruit. Dixit enim, filius Dei sum. In qua exprobratione rursus dupliciter sunt reprehedendi. Primum, quia illud exprobrare videntur, unde quisque maxime est laudandus, ita ut in eos quadret illud Psalmista: Consilium inopis confudistis, quonia Dominus spes eius est. Secundo, quod liberationem a malis volunt necessarium consequi rectam in Deo fiduciam, & Dei erga afflictos dilectionem, cum prophetae & iusti plerique permisi sint a Deo violata ab

A impiis affici morte. Vnde Chrysostomus: O, inquit, infani scelestique; homines, an prophetae non erant prophetae, & iusti quos occidistis iusti non erant, quonia eos Deus a periculis non eripuit? imo vero erant, etiam si a vobis iniuria vexabatur. Quid igitur huius amentiae vestrae excogitari potest a quale? Na si existimatis, quod illorum apud vos propter pericula nomen perit, sed erant prophetae quamuis torquerentur, multo magis non debebatis in hoc scandalizari, qui & rebus semper & verbis falsam hanc repulit opinionem. Haec ille. Impie ergo simul & insipienter hic inueniuntur locuti, sed sic Spiritus Sanctus impleri voluit quod in persona Christi praedixerat Dauid, & designare principes sacerdotum esse de quibus propheta in praedicto Psal. 21. locutus est. In quorum persona etiam dicitur: Gloriatur se patre habere Deum. Videamus ergo si sermones illius veri sunt, & tentemus quae ventura sunt illi, & sciemus quae erunt nouissima illius. Si enim est verus filius Dei, suscipiet illum, & liberabit illum de manu contrariorum. Impletum modo etiam illud quod hic dicitur: Videamus si sermones illius veri sunt, ostendit Lucas. Et dicens: Et stabat populus expectans, aut, ut potius legendum est, spectans. Sic enim legendum & Graeca docet, quae habent *θεωρῶν*, & exemplaria emendatiora antiqua. Sed & Thomas in Catena legit, spectans. Itaque impletum est quod in Psal. 21. dicit Dominus: Ipsi vero considerauerunt me, & inspererunt, obseruantes scilicet quis esset futurus finis. Tertij generis illudores fuerunt milites, qui & ipsi ad titulum a Pilato scriptum illudentes dixerunt, ut habet Lucas: Si tu es rex Iudaeorum, saluum te fac, hoc est, Si tu is es qui tanquam rex Iudaeos esses saluaturus, saluum te ipsum modo fac. Quod autem hoc acetum Iesu per ludibrium obtulisse dicit, id reliqui Evangelistae explicant qua ratione, & quando factum sit, nempe postquam dixisset, Eli, Eli, & Sitio. Postremum etiam a latronibus qui cum eo erant crucifixi, Domino exprobratum testatur Matthaeus & Marcus, qui etsi pluraliter latrones dicant conuictos illi, tamen per synecdochen accipiendum pluralem numerum pro singulari satis patet ex Luca, qui singulariter vnum latronum blasphemasse dicit, atque alterum illum blasphematorem increpasse, quanquam sint qui putent, vtrumque imprimis blasphemasse, ac postea vno in sua persistente blasphemia alterum respicuisse. At altera sententia est probabilior, ut per synecdochen, aut, ut Augustinus habet, per enallagen, ut Hieronymus vero per syllepsin, numerus multitudinis pro singulari sit positus, & pro vno latrone, pluraliter latrones dicantur blasphemasse. Sicut & Lucas pluraliter dicit milites obtulisse acetum, cum ex aliis constat vnum ex eis id fecisse. Vnus ergo de his qui pendebat latronibus (qui creditur fuisse is qui a sinistris erat) blasphemabat eum, id est, conuictiatur ei, dicens: Si tu es Christus, saluum fac te ipsum & nos. Quibus verbis blasphemabat & conuictiatur, quia improprie ei vanam usurpationem regij nominis. Sensus enim est: Si tu es Christus, ut videri voluisti, salutem & tibi & nobis adfer. Alter vero, qui a dextris erat, non solum non prorupit in similem blasphemiam, aut tam multiplici exemplo prouocatus, aut poenarum asperitate exacerbatus, sed etiam velut immemor factus suarum poenarum, & magis laesus iniuriis Christi, quam pro priis poenis, reliquis omnibus aut blasphemantibus ipsum, aut tacentibus, solus ipsius defensor efficitur & praedicator, quem videbat per nimiam man-

fuerunt seipsum non defendere, non metuens ne sua defensione & prædicatione blasphematum contra se prouocaret insaniam. Dicit ergo ad alterum latronem, nolens iam cum ipso, ut hactenus fecerat, socius esse criminis, sed ad poenitentiam iam secum reuocare studens, cum quo participat in crimine. Neque, inquit, tu times Deum, quia in eadem damnatione es? Hoc est, ut non timeant Deum hi qui circumstant nos Iudæi, an non saltem tu times Deum, qui quoniam in eadem es cum isto damnatione mortis, merito sic Deum timere deberes, ut tibi ab hac blasphemia temperares: tum quia supplicij societas te sentire facit miserandam potius quam insuetam huius calamitatem: tum quia ipsum tuum supplicium mox te hinc rapiet ad tribunal Dei, ubi cõuitij huius tui rationem reddere cogis. Ex qua explanatione patet emphasim esse in pronomine, tu. Componit enim ipsum cum Iudæis. Patet item quomodo illud, in eadem damnatione es, causam includat ob quam ille Deum timere singulariter præ aliis deberet. Habent enim Græca & Latini codices emendatiores, quia in eadem damnatione es, non, ut plerique legunt, qui in eadem damnatione es, quamquam etiam si sic legatur, idem sit sensus. Nam relatiuum, qui, frequenter casualiter ponitur, & rationem ac causam designat. Clarius quidam sic Græca vertunt: Ne tu quidem times Deum cum in eadem sis damnatione. Cæterum ne quia dixit: In eadem damnatione, videri posset Iesum etiam eodem inuoluere reatu, subiunxit: Et nos quidem iuste, subaudi, in hac sumus dånatione. Nam digna factis recipimus, hic verò nihil mali gessit, significans etiam aliam ob causam, illum à blasphemia Iesu merito temperare debere metu Dei, nempe ob ipsius innocentiam. Bis enim inhumanum ac impium est, & calamitose maledicere, & innocenti, maxime si id ab eo fiat, qui & per communem calamitatem sentit miseriam grauitatem, & iam per infatam mortem vocatur ad Dei tribunal. Hoc testimonium innocentie Iesu à latrone accessit ad alia superius à diuersis perhibita testimonia, ut vnde quaque & vbi que testata esset ipse innocentia, quam sanè insigni & proprio iam Spiritus sanctus extulit elogio. In solum enim Iesum competit dicere: Hic nihil mali gessit, de quo solo dixit propheta: Peccatum non fecit, nec inuentus est dolus in ore eius. Hac insigni defensione, cum sibi viam parasset ad gratiam Christi ob tinendam, conuersus ad illum, clarius iam suam virtutis ædificamentum, dicens: Domine, memento mei cum veneris in regnum tuum. Mira certe fides latronis. Dominum vocat, quem tanquam maleficum vidit pendentem in cruce, atque hunc non dubitat regem agnoscere, salutemque ab eo velut à rege petere, quem in cruce morientem vidit, moriturus & ipse, cuiusque regnum ab omnibus audiuit irrideri circumstantibus. Declarauit sane se credere vitam aliam esse post hanc vitam, eamque sibi magis esse curam quam hanc temporalem, dum non cum altero latrone salutem in cruce postulat, sed post crucem. Declarauit item se agnosce re id quod coram Pilato Dominus testatus fuit, regnum Iesu non esse de hoc mundo, sed supramundanum & celeste, atque in illud Iesum innocentem venturum per crucem, insigniorem certe de Christo eiusque regno habens notitiam, quam Apostoli, qui cum Iesum agnoscerent esse Christum, tamen temporale aliquod & mundanum somniabant regnum, atque à regni eius expectatione exciderunt, post-

quam Iesum traditum & crucifixum viderunt. Ut autem ad talem de Domino existimationem & fidem verisimile est latronem hunc non nihil commotum per famam miraculorum & innocentie eius atque per inauditam ipsius tum in ferendis malis mansuetudinem, tum ergo hostes suos benignitatem, quemadmodum iam coram cernebat: ita magis fatendum opus istud fuisse Spiritus sancti, trahentis & illuminantis cor huius, ut ei etiam Dominus dicere potuit: Beatus es, quia caro & sanguis non reuelauit tibi, sed pater meus qui est in cælis. Nec tantum in isto admiranda fidei magnitudo, sed etiam modestia peccatore digna. Non enim audit petere regni consortium, ut diceret: Domine recipere me in regnum tuum cum veneris in illud, sed tantum, Memento, inquit, mei, cum veneris in regnum tuum, ut scilicet tunc pro regali beneficentia tua & potentia mihi vel in aliquo beneficentia, & saltem cum catellis participem facias micarum, quæ cadet de mensa tua. Obseruare licet in isto omnes poenitentiae partes, ac necessarias poenitenti conditiones. Nam & confitetur antea facta vitia delicta, dum digna se factis recipere prædicat, & in signum odij vitiorum ac contritionis redarguit eum qui etiam in articulo positus mortis impoenitens perseuerabat, quod dum fecit, fructus fecit poenitentia dignos, satisfactorumque; expleuit partes, quas & in illo expleuit, quod crucem tanquam iustam pro peccatis poenam lubenter perpeffus est. His adiecit & fidem purificantem corda, atque ex fide fiduciam impetrandæ gratiæ diuinæ, ornatam humilitate atque modestia, cum petit ut eius memor esset Iesum in regno suo. Neque enim id orasset, nisi cum fide etiam eximiam habuisset in Iesum fiduciam. Factus est ergo ex latrone prædicator, ex magistro scelerum magister virtutis, ex malefico martyr. Martyr enim hunc fuisse, atque baptismo sanguinis ablutum, testatur Diuus Augustinus, ex sententia item D. Cypriani sic scribens, cap. 9. lib. 1. de anima & eius origine: Latro, inquit, ille non ante crucem Domini sectator, sed in cruce confessor, de quo nonnunquam præiudicium captatur siue tentatur contra baptismatis sacramentum, à Cypriano sancto inter martyres computatur, qui suo sanguine baptizantur: Tanto nunquam pondere appensum est, tantumque valuit apud eum qui hoc nouit appendere, quod confessus est Dominum crucifixum, quantum si fuisset pro Domino crucifixus. Tunc enim fides eius de ligno floruit, quando discipulorum marcuit, nisi cuius mortis terrore marcuerat, eius resurrectione reuiuisceret. Illi enim desperauerunt de moriente, ille sperauit in commorientem. Doluerunt illi tanquam hominis mortem, credidit ille regnaturum post mortem. Et cætera que sequuntur. Quoniam ergo tanta fuit eius virtus, ut similem non inuenerit Dominus in Israel, imo fortè nec in vniuerso orbe, si spectemus fidem, Dominus qui mutus erat ac surdus ad omnia conuitia, non fuit mutus ac surdus cum fiducia postulanti, sed vicissim tali eum dignum iudicauit promissione, quali necdum quinquam honorauerat, non simpliciter illi promittens, sed cum solita asseueratione dicens: Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso. Notauit hic Diuus Ambrosius, Dominum semper plus tribuere, quam rogatur. Rogauit ille ut Christus memor esset aliquando sui cum venisset in regnum suum. Dominus autem non post aliquot dies id se facturum pollicetur, sed hodie, inquit, nec memorem se dicit illius fore

fore, sed, quod maius est, illum ut erat secum in cruce, ita secum futurum in paradiso, hoc est, liberatum ab omnibus malis participem fore felicitatis sue & gloriæ. Non dicit, hodie mecum eris in regno meo, sed in paradiso, cum tamen ille dixisset, memento mei in regno tuo, idque valde conuenienter, nimirum ut significaret se per mortem homines reducere in paradysum, vnde per peccatum Adæ eieci erant. Forte & ob id, quia ascensio proprie fuit Christo introitus in regnum ipsius, quando sublatu est in dexteram patris, nouo modo regnare cum illo incipiens. Obseruanda hic imprimis Domini benignitas erga peccatores, in eo quod tam cito ignoscit serò poenitenti, & tam perfecte ignoscit, vberior etiam offerens gratiam, quam petebatur: obseruanda item eius in cruce potentia, qui cum prius tanquam homo precaretur patrem pro peccatoribus veniam, nunc tanquam Deus peccata condonat, ac paradysum donat. Non dedignatur gloriæ suæ ac regni latronem non solum facere consortem, sed etiam primum designare possessorem, imò hanc primam ducebat crucis suæ gloriæ: Sicut enim, inquit Theophylactus, rex quidam, trophæa ex victoria referens, spolia opima secum abducit: ita & Dominus fortius vas diaboli diripuit, secumque abduxit, & reduxit ad primam hominis patriam, nempe paradysum. Sic docuit Dominus poenitentia quanta sit vis, neminemque abominandum aut reiciendum qui poenitentiam egerit, quantumuis sceleratam prius egerit vitam, nullius poenitentiam nimis esse seram modò si serua, eos qui circa vnde decimam diei horam veniunt in vineam, posse cum aliis promereri denarium diurnum. Spem dedit peccatoribus magnam, quando latronem primum fecit secum paradysum possessorem. Obseruandum præterea, his verbis Christi confutari quorundam errorem, qui non verentur asserere animas sanctorum ante nouissimi iudicii diem non regnare cum Christo, nec esse cum illo in regno cælorum, qui scripturis quibusdam perperam intellectis in hanc abducti sunt sententiam. Et maxime quidem eo mouentur loco qui est apud Paulum ad Hebræos: Hi, inquit, omnes testimonio fidei probati non acceperunt repromissionem, Deo pro nobis melius aliquid prouidente, ut non sine nobis consummarentur. Mouentur & loco quodam in Apocal. vbi animis interfectorum desiderantibus vindictam sanguinis sui scribitur dictum, ut requiescerent modicum tempus, donec complerentur conserui & confratres eorum. Hinc enim colligit animas necdum esse in regno cælorum, sed esse in loco aliquo quieti earum deputato. Verum his locis nihil aliud significatur, quam sanctorum animas necdum accepisse consummatam perfectamque felicitatem, quæ esse non potest, quādiu non resumpserunt corpus in terram depositum. Loquitur ergo Paulus de repromissione perfectæ beatitudinis, quæ scilicet totus homo sit beatus, & anima hominis omnis sui desiderij sit compos effecta, vnde adiicit, ut non sine nobis consummarentur. Et apud Ioannem dicitur singulis datas stolas albas, quia scilicet beatitudine animæ sunt sancti, sed quæ perficienda sit in corporum resurrectione, quando secundam stolam sunt accepturi, felicitatem scilicet corporis. Sanctos enim esse iam cum Christo in regno Dei hic locus satis arguit, cum dicit Dominus latroni. Hodie mecum eris in paradiso. Qui enim illa ipsa die erat cum Christo in paradiso, indiuisus certe permanit cum Christo, & in

paradiso & in regno ipsius. Quid enim ei alioqui profuisset ad tempus fuisse cum Christo? Contra sunt qui erroneam illam iam dictam sequuntur sententiam, variis modis hunc locum torquere, ut patet ex Theophylacto, qui prolixè hunc locum tractat inter varias torquendi loci rationes referens quosdam aduerbium, hodie, separare à sequentibus, & coniungere cum præcedentibus, ut sit hæc distinctio: Amen dico tibi hodie, deinde subiungatur, mecum eris in paradiso. Euthymius, qui & ipse tanquam Græcus sententiam illam erroneam, ut quæ Græcorum dogma esset, secutus est, hæc Christi verba a deo non putauit illi repugnare sententiæ, ut hinc etiam illam confirmauerit, existimans ideo dictum esse, mecum eris hodie in paradiso, non autem, mecum eris in regno, cum latro tamen regni meminisset, quia sancti ante tempus nouissimi iudicii non sint cum Christo in regno Dei, & fruitione æternorum bonorum, sed in paradiso, vnde Adam eiectus fuit, atque ibi eos dici esse cum Christo, quia cum is tanquam Deus sit vbi que, & in paradiso est, & in cælo. Itaque hinc colligere licet quid autor ille dicturus esset ad locum Pauli dicentis: Cupio dissolui & esse cum Christo, quibus verbis aperte significat se post dissolutionem statim coniungendum Christo. Intelligeret enim ille Paulum iam esse cum Christo, sed in paradiso, non autem in regno Dei. At hunc intellectum atque sententiã præterquam quod catholicæ Ecclesiæ traditio & doctrina confutet, confutat etiam scriptura & ratio. Dicit enim scriptura, quod ascendens Christus in altum, captiuam duxit captiuitatem, secum ergo subuexit in cælum quos à diabolo captiuos abduxerat. Et cum Apoc. 6. dicitur animis sanctorum singulas datas stolas albas: capite sequenti, dicitur eos qui amicti erant stolis albis, stare ante thronum Dei, & seruire ei die ac nocte. Contemplantur ergo vultum Dei in quo consistit vita beata. Iam si cum Christo latro & alij sancti ideo nunc dicuntur esse in paradiso, quia Christus tanquam Deus est vbi que, fuit & ante dissolutionem Paulus cum Christo, ut dicere non debuerit: Cupio dissolui, & esse cum Christo. Paradysum autem in his Domini verbis non accipi pro terrestri illo paradiso, de quo legitur in principio Genesis, patet, quia loci illius amenitate, cum sit corporalis, non possunt capi spiritus bonorum hominum, ut omittam non tantum incertum esse vbi sit iam terrestris ille paradysus, sed etiam probabilibus valde rationibus perofque ostendere, & astruere paradysum illum nusquam iam extare, ut qui simul cum vniuersa terra cuius erat pars, maledictioni sit factus obnoxius ob peccatum Adæ quod ibi contigit, atque diluuiò etiã cum tota terra obductus perierit, ita ut paradysi felicitas simul cum nomine à terra migrauerit ad cælestia, immortalitatis dono quo in paradiso homo frui potuisset, in cælos à terra translato. Quod conuenientissime intelligitur Mosen tropico sermone significasse, cum dicit cap. 3. Deum eiecisse Adam à paradiso, & collocaisse ante paradysum voluptatis Cherubim & flammeum gladium, atque versatilem ad custodiendum viam ligni vitæ. Picturatus enim videtur hic sermo, significans idem quod, firmissime munuit paradysum contra homines, hoc est, facultatem ac spem omnem ademit feliciter ac perpetuò viuendi, ac mortem euadendi in hoc seculo. Aut immortalitatis donum ad cælos recepit, vitam perpetuam mundo eripiens, interposita machera

illa ignea zona, quam veteres quoque ceu limitē a quendam fecerunt rerum caducarum & variabilū vt locus immortalis non amplius terrenus, sed cœlestis, à nostro orbe latissimè separatus existat. Hinc Tertullianus in Apologetico cōtra gentes, paradysum interpretatur locum diuinæ amānitatis, recipiendis sanctorum spiritibus destinatum, maceria quadam ignea illius zonæ à notitia orbis communis segregatum. Certè paradysum iam esse cœlum in quo sancti Deum vident, patet ex Paulo, qui cū se dixisset raptum in tertium cœlum, postea mox dicit se raptum in paradysum, atque ibi audisse arcana verba quæ nō licet homini loqui. Et hoc ergo loco paradysus accipitur pro fruitione cœlestium bonorum, ad quam cum Christo admissus est latro antequam cum illo in cœlo cōscenderet. Quid sentiendum sit de nomine paradysi, in quem Enoch Eccl. 4. translatus dicitur, non est huius loci accuratius inquirere, nisi quod id obiter annotare liceat, Græca non habere, vt nos legimus: Enoch placuit Deo, & translatus est in paradysum, vt det gentibus pœnitentiam, sed tantum, Enoch placuit Deo & translatus est in exemplum pœnitentiæ generationibus, vt illud, in paradysum, videri possit additū ab aliquo, sicut pleraque in eo libro leguntur addita quæ non reperiuntur in Græcis.

STABANT AVTEM IUXTA CRUCEM IESU, MATER EIVS ET SOROR. &c.] Qui crucifigentium se curam gessit orans pro illis patrem, & secum crucifixum latronem cōsolatus fuit promittens ei paradysi consortium, meritō deinde & matris suæ curam gessit, eamque cōsolatus est, quæ iam insigniter suam pietatem atque præclarā de Iesu existimationem declarauit. Nam neq; erubuit, neque timuit inter tam multos filio insultantes, cruci eius astare, quod non fecisset, nisi talia in ipsa fuissent maternæ pietatis viscera, vt non posset etiam in tanta filij ignominia ab eo diuelli, & talem de filio habuisset opinionem, vt sciret illum immeritō hâc pati, & ob id non ad ignominiam eius hęc sibi reputanda. Declarauit sane se non excidisse à fide eorum quæ dixerat angelus, nempe quod saluaturus esset populum à peccatis eorum, quod accepturus esset sedem David patris sui. Ab hac em fide si excidisset ob frustratam suam expectationē confusa, domi se continuisset. Bene ergo stetit eā dicit Evangelista iuxta crucem, quoniam non solum corporaliter, sed etiam per fidei firmitatem, & animi fortitudinem nequaquam pericula metuens cruci astitit erecta. Quanquam autem non vacillaret in fide, tamen nihil dubium quin pro eximia sua erga talenti filium pietate & charitate, maximo cor eius repletum fuerit dolore, quem pium hominis cor potius assequatur quam verba aut scripta explicant. Doloris enim in ipsa magnitudinem vaticinando significauit. Simeon ille iustus, cū dixit: Et tuam ipsius animam pertranfibit gladius. Nihil tamen indecorum illam per mœstiam gessisse, eiulādo, aut genas crinesve vellendo, satis insinuauit Evangelista, cū eam tantum stetit dicit. Illo enim præter alia etiam, notauit eius modestiam, atque in sinu cordis conclusam tristitiam, & decorum ab ea seruatum, vt dignum erat. virginitate eius & fide. Huius exemplo etiam nos docet cruci Dominicæ astare, sic vt Christo patienti piè condoleamus, Christi improprium propter ipsum simul portemus, omnium salutis nostræ fiduciam in illius crucis firmiter & perseueranter collochemus, atque ad

exemplum crucifixi Iesu carnem etiam nostram crucifigamus cum vitiis & concupiscentiis eius. Huius exemplum plerique hodie sequi recusant, cū sint non solum qui abhorreāt ab his quæ dura sunt perferendis, sed etiam qui religiosum putant in rosa degere, hoc est, vitam viuere Epicuræam: Christi verò cruci velle consortem fieri, Papisticum commentum esse censentes, sublannantes etiam eos, qui Christi passionem piis lachrymis & planctu religioso prosequuntur. Cæterum quod Ioannes dicit matrē Domini cū aliis mulieribus stetit iuxta crucem Iesu, nequaquam videri debet contrarium ei quod alij dicunt, mulieres illas stetit à longe. Nā, vt habet Augustinus, aut intelligi potest in tanto illas fuisse interuallo, vt & iuxta dici possent, quia in conspectu eius aderant prætor: & à lōge, propter turbam propinquius circumstantem cum centurione & militibus. Aut prius quidē illas propius eum matre astitisse, postea verò è densitate turbæ se subtraxisse, & à longe stetit. Porro de muliere illa quæ Ioannes vocat sororem matris Domini, nomine Mariam Cleophæ, variè multum sentitur. At valde probabile, vt non dicam certum, est hanc esse eam quam reliqui Evangelistæ vocant Mariam Iacobi, quemadmodum primum ex eo colligi potest, quod sicut eam hic Ioannes coniungit cū Maria Magdalena, ita Mariam Iacobi reliqui Evangelistæ coniungunt cum illa circa crucem Iesu, & in accessu ad se pulchrum. Nec potest probabiliter dici præter Mariam Iacobi, etiam fuisse circa crucem Domini & sepulchrū aliam quæ dicta sit Maria Cleophæ, quia Matheus dicit postea: Vespere sabbathi venit Maria Magdalene & altera Maria, satis significans inter illas mulieres nō fuisse cum Magdalena (præter matrē Domini, de qua tres Evangelistæ tacent) nisi vnā nomine Mariam, quam prius vocauerat Mariam Iacobi. Eadē ergo est mulier quæ Maria Cleophæ dicitur, aut, vt habent Græci, Clopæ (non est enim hic illud nomen quod apud Lucam dicitur esse nomen vnus ex duobus discipulis euntibus in Emaus, cum hic sit Κλωπας, ibi verò Κλειπας] & Maria Iacobi: Cleophæ quidē, quia eius vxor: Iacobi verò, quia eius mater: Mariam autem Iacobi fuisse sororē matris Iesu patet ex eo, quod Mat. 13. & Mar. 6. Iacobus, Ioseph, Iudas & Simon, qui fuerunt filij illius Mariæ, dicuntur fratres Iesu ob cognationem vt hinc altero argumento colligere liceat Mariam Iacobi eandem esse quam Ioannes Mariam Cleophæ appellat sororem matris Domini. Cū autem Iacobus iste Matthæi cap. 10. & aliis locis vocetur Iacobus Alphæi, quia Alphæi filius, consequens est maritum istius Mariæ binonimem fuisse, & Alphæum simul & Cleopham siue Clopam vocatū fuisse, vnde Simon ille vnus ex duodecim Apostolis frater Iacobi & filius Mariæ Iacobi, vocatur ab Eusebio lib. 3. cap. 32. ex autoritate Egesippi filius Cleophæ, vt hinc certissimo constat Mariam Iacobi esse Mariam Cleophæ, sicut etiam D. Hieronymus probat prolixè libro contra Heluidium. Superest inquirere quomodo hæc soror fuerit matris Domini. Et quidē vulgari apud nos sententia receptum est eam verè & propriè fuisse sororem Domini, ex eadem cum ipsa progenitam matre, Anna scilicet, sed alio patre, quem volunt Cleopham dictum esse, vt Maria Iacobi dicitur Maria Cleophæ, quia eius filia. Verum vt vulgarem hanc sententiam patet ex præcedentibus falsam esse ex ea parte, quia Maria Iacobi dicitur vocata Maria

Maria Cleopæ, quia eius filia: ita & ex altera parte qua dicitur fuisse verè soror deiparæ & filia Annæ, non est verisimilis, cum quod parum conueniat dignitati sanctissimæ matronæ Annæ plures ei ascribere maritos ab illa successiuè acceptos etiam post prolem ex priori marito susceptam: tum quod moris non sit eiusdem parentis proles eodem appellare nomine. Quibus argumentis vt etiam probabiliter destruitur quod vulgò asseritur de tertia Annæ filia quæ Maria Salome sit dicta, quia Salome filia, ita hoc ipsum postea certissimo reprobatur argumento. Probabilior ergo est antiquiorum sententia, qua asseritur Maria Cleopæ ideo dicta soror deiparæ, quæ Cleopas fuerit frater Ioseph mariti deiparæ. Sic enim non tantū Euthymius habet, qui non dubitauit Mariam deiparam asserere vnigenitam fuisse filiā, sed & Eusebius, ex autoritate Egesippi, dicens lib. 3. cap. 11. de Simeone Cleopæ filio: Consofrinus is secundum carnem saluatoris fuisse dicebatur, quia Cleopam fratrem fuisse Ioseph Egesippus cōtestatus est. Sicut autem quod Maria Cleopæ dicitur fuisse soror deiparæ, occasione dedit vulgaris apud nos sententiæ de tribus Mariis sororibus, Annæ filiabus: ita & quod Matth. 13. & Mar. 6. Iacobus, Ioseph, Iudas & Simon (qui filij fuerunt Mariæ Cleopæ) dicitur fuisse fratres Iesu, occasio nem dedit alterius magis falsæ sententiæ, quæ Theophylactus vbiq; secutus est. Is enim putat illos fuisse filios Ioseph ex priori vxore, & ideo dictos fratres Iesu quasi eundem habentes patrem, quod Ioseph etiam putaretur pater Iesu: quare & Mariam quæ dicitur Maria Iacobi, putat fuisse deiparā virginem, sicq; dictā, quia Iacobi fratrumque eius mater fuisset nouerca. At ea sententia vt aliis multis posset ex scripturis refelli, ita eo satis refellit quod Evangelistæ tres Mariam Iacobi semper nominant post Mariam Magdalenam, non facturi, si Maria Iacobi ipsa fuisset mater Iesu. Et hactenus pro scripturarum intelligentia de Maria Cleopæ & Iacobi sorore matris Domini, quantum ex scripturis certisque autoribus veritatem astruere sufficit. Restat vt ad historiam textum conuertamur, in quo & illud notandum accurrit, quod imbecillior sexus tunc firmior apparuit, quando quidem fugientibus Apostolis mulieres pleræq; quæ Dominum è Galilæa secutæ fuerunt, circa crucem inuentæ sunt. Cū eis tamen affuit vnus ex Apostolis, qui vt præ cæteris à Iesu singulariter dilectus erat, ita & ipse iam singularem suam erga Dominum dilectionem declarauit, cū iuxta crucē cum matre Domini astare nec erubuit, nec reformidauit, cæteris forte omnibus præ confusione aut metu latentibus. Itaq; cum vidisset Iesus matrem & discipulum stantem quem diligebat, matris quidem pro filiali pietate curam egit: discipulum verò pro sua in illum, illiusque in se dilectione insigniter honorauit. Dixit enim matri suæ: Mulier, ecce filius tuus; Ioanem insinuans, quasi dicat: Ecce tibi eum qui posthac tibi filij loco erit, qui posthac pro me tui curam geret ne mei te nimis discruciet carentia. Docuit sane suo exemplo Dominus filios parentum suorum curam gerere, atque morituros quosque suis prospicere debere. Bene autem virgo filius moriturus virgini matri vnice dilectæ duplati in filium, discipulum virginem, eundemque sibi dilectissimum. Conueniebat enim vt qui per castitatem ipsi erat assimilis, & per dilectionem mutuan erat alter ipse, in ipsius substitueretur locū, & Ma-

ria virgo pro virgine filio virginem reciperet filium, & in signum eximia dilectionis filij erga se, acciperet à filio quod is post illam charissimum habuit in terris pignus: Mulierem vocat matrem suam, nec dixit, Mater, sed mulier, sicut & alias fecit, quod maior multo esset, quam ipsa cum genuisset, siue quod iam patris sui cœlestis negotium agebat, cuius intuitu aliquando docuit, patrem non vocandum nobis super terram: siue etiam quod sciret appellatione matris materna viscera nimis commouenda. Post matrem etiam discipulum alloquitur, dicens: Ecce mater tua; hoc est, ecce tibi eam quam tibi pro me velut matrem tuam curæ esse volo, inquam te volo tuam erga me dilectionem transfundere & declarare. Discendum hinc quantam apud Iesum obtineat prerogatiua, virginem esse, iuxtaque crucem Iesu assistere. Per hæc enim meruit Ioannes deiparam matrem in suam accipere matrē, insigni certe hac ratione decoratus honore, nec villipendit hunc honorem Ioannes, nec contempnit Domini sui, etsi iam tanquam infirmi pendens in cruce, imperium, sed promptus ad obsequium, vnicumq; illud amici testamentum exequens fidelissimè pro sua in illum dilectione & reuerentia, mox ex illa hora accepit eam in sua. Sic enim legendum est, & non, vt communiter legitur, in suam, quod intelligitur in suam matrem, vel in suam curam. Nā Græcè est, ἐν τῇ ἰδία, id est, in propria vel sua, hoc est, in ius suum. Et sua legunt D. Ambrosius in libro ad virgines, & Augustinus in commentariis super Ioannem, sic scribens: Sed in quæ sua Ioannes matrem Domini accepit? Neque enim non ex eis erat qui dixerant ei: Ecce nos dimisimus omnia, & secuti sumus te. Suscepit ergo eam non in sua prædia, quæ nulla propria possidebat, sed officia, quæ propria dispensatione exequenda curabat.

ERAT AVTEM FERE HORA SEXTA ET FACTA HORA SEXTA; &c.] Post varias iniurias & contumelias Domino irrogatas, secuta est multiplex eius glorificatio per miranda quædam eius nomine accidentia signa, quorum illud imprimis commemorant Evangelistæ, quod à sexta hora vsque ad nonam factæ sint contra naturam tenebræ super vniuersam terram, idque per obscurationem solis retrahentis in meridie radios suos, cum maximè lucet naturaliter. Quod ita diuinitus accidit in signum iræ Dei, in abominationem execrabilis sceleris Iudaici, in testimonium gloriæ eius quem agnoscere non voluerunt Iudæi, atque in signum cæcitatibus Iudaicæ. Solent enim prophete cum iram Dei super homines significare volunt, designare illam per solis ac lunæ obscurationem & tenebras, quod Deo gentem aliquam grauiter vindicante hominibus propter mœrorem nihil sit lætum, sed omnia videantur tristes tenebræ. At nunc etiam verè per tenebras suam Deus declarauit irā & indignationem, ita vt ad literā nunc impletū sit illud Amos: Et erit in die illa, dicit Dominus Deus occidet sol in meridie, & tenebrescere faciam terram in die luminis. Designatum est his tenebris tā detestandū fuisse hoc Iudæorum factū, vt sol illud aspiciere nolet, indignosque ostenderet qui sua luce fruarentur. Designatum item creaturarum auctore iam pati, ac creaturas inanimatas illum agnoscere & prædicare quæ Iudæi agnoscere recusauerunt & variis insectati sunt contumeliis, easq; cōmpati suo creatori, quæ tam variis affectere homines mēte prædicti ludibriis. Designatum iam illum occidere solē

verum, qui illuminat omnem hominē venientem in hunc mundū, ac mentes Iudaicas vera luce destitutas, atq; adhuc magis suo demerito destituendas, sicut & cæcitas animi Ægyptiorū, externis tenebris crassissimis & ostensa est & vindicata. Tenebras has à sexta hora factas scribit Matthæus, vnde patet ante sextā Dominū aliquandiu in cruce pependisse, & plus quam tribus horis in cruce pependisse viuū, vt bene dixerit Marcus fuisse tertiam horā cū crucifigeretur Dominus. Nā ante tenebras omnino verisimile est accidisse omnia illa improprij genera quæ Euangelistæ etiā cōmemorauerunt ante tenebras, quia nō est verisimile Iudæos visis tenebris potuisse sic Christū contumeliosis insectari verbis. Lucas dicit fuisse fere horam sextā cum inciperent tenebræ, at quod dicit fere fuisse sextam, nō potest sic accipi, sicut quod Ioānes dicit fuisse fere horam sextam, cū Christum addiceretur à Pilato cruci. Nā Ioannes fere sextam dicit, cum adhuc plusquā horam abesset sexta, quia tertia vltra dimidium trāsierat. Lucas verò, quia iam non diu sexta facta esset, ita vt circa eam dici posset. Nā Marcus facta sexta hora tenebras ortas scribit. Has tenebras nō naturaliter accidisse per naturalem solis eclipsim certissimum est, tū quod naturalis solis eclipsis in nouilunio fiat, cum tunc plenilunij tempus, luna scilicet quintadecima; tum quod solis eclipsis non sit generalis in vniuersa terra, sed tantū in parte orbis terræ, cum nunc tenebræ factæ dicantur super vniuersam terrā. Non enim illud tantū intelligendum de vniuersa terra Iudaica, patet ex Dionysio Areopagita, qui has tenebras à se cū aliis philosophis visas in Græcia confitetur, ex quo plura de his tenebris discere licet, quam Euangelistæ explicauerūt, nepe quod sol sit obcuratus, & eclipsim passus per interpositionē lunæ inter ipsum & terrā, sed modo innaturali & admirādo. Sic enim scribit in Epistola ad Policarpum contra Apollophanem philosophū: Age sic illum aggredere. Quid de illo, qui tempore crucis Dominicæ factus est solis defectu diciturus es? Eramus tunc ambo (se notat & Apollophanem) apud Heliopolim, amboq; simul incidentem mirabiliter soli lunæ globū notabamus (nō enim eius cōiunctionis tunc aderat tempus) ipsamq; rursum ab hora nona ad vesperā ad solis diametrum supra naturæ vires restitutam. In memoriam autem illius reuoca & aliud quippiam. Nempe enim (vt ipse nō ignorat) eam lunæ incidētiam ab oriente cœpisse, & vsq; ad solaris corporis finem peruenisse, ac tum demū resiliisse notauimus. Neq; verò eadē ex parte, vt assollet, & incidentia illa & repurgatio facta est, sed ex aduerso diametri. Et post pauca: Denique tūc nescio quo afflatus spiritu, ad diuinationē quoque prorupit Apollophanes, atq; ad me conuersus: Hæ, inquit, o præclare Dionysi, diuinarū sunt vicissitudines rerum. Eadem habet prolixius in Epistola ad ipsum Apollophanem iam ad Christum conuersum. In Heliopoli, inquit, tu quidē penē mihi coæuus, & ego quinq; & viginti fere annorū tempus euoluens, vñā morantes constiteramus, cum feria quadam sexta & hora etiā penē sexta sol horribilibus subito est obitus tenebris, luna ipsum intercurrente, quia non Deus, sed creatura Dei, in ipsum verā lucis occubitu lucere non potuit. Querebar enim tunc apud te qui mihi sapientissimus videbaris, vt quid ipse inde sentire agnoscerem. Tu verò mirabili prudentia subintulisti, quod vsq; adeo penetralibus mētis meæ altē inhæsit, vt nulla obliuio-

ne deleri, nullaque vnquam valeat mortis imagine deteri. Offusi enim tenebris ipsi eramus, orbē solis vndiquaq; & ex æquo occupante caligine, & posteaquam repurgatio restitutioq; facta est, luna ad solis diametrum conuersa au fugit. Et tunc quoq; regulam Philippi Aridæi assumpsimus, cumq; reperissemus (quod & erat notissimum) eo tempore solem eclipsis molestias, laboremque minimē perpeti debuisse, ac nihilominus lunam ab oriente solarem splendorem pullis nigrantibusque velis obduxisse, cum soleat ex occidua parte solem ingredi: tūc autem opifices lucis thesauros, caliginibus (quas ipsa genuerat) ad occiduos vsque solis fines peruagata (vt ipsi putauimus) occultauit, cum tamen & luna id tempus deesset, neque coitus tempus vicinū esse cognosceretur. Aio ad te (neque enim adhuc mysterij tantæ rei conscius eram) O ingentis prudentiæ promptuarium, quid, inquam, o doctrinæ sepeculū Apollophanes, his secretis ascribis; Ad quæ nescio quo pacto diuino quodam afflatu, & non humani sensus sermone subintulisti. Hæ, o bone Dionysi, diuinarum sunt vicissitudines rerū. Deniq; verò annoratum diligenter feræ diem & annum, annuntiationi quam sacer Paulus nostris attentis auribus infudit, consentientibus signis conspirare & concordare expertus, manus veritati submissi, & falsitatis nexibus sum absolutus. Hęc prolixē ex Dionysio, vt ex his testimoniis discamus clarius quomodo hæ tenebræ sint factæ, & quā fuerint admirandæ, quarum & Phlegon teste Origene meminit in suis Chronicis sub Tiberio Cæsare. Post commemoratas tenebras & solis obscuracionem, subiicit Lucas & aliud mirabile quod tūc gestum est, nempe veli scissionem: at id in Concordia postea redactum est in eum locum vbi illud Matthæus & Marcus narrauerunt, cum aliis quibusdam miraculis quæ post traditum à Domino spiritum accidisse videntur.

ET CIRCA HORAM NONAM EXCLAMAVIT IESVS VOCE, &c.] A sexta hora à qua cœperunt prædictæ tenebræ, vsq; circa nonam nihil dictū legimus, aut à Domino in cruce pendente, aut à Iudæis cruci astantibus, sed hi quidem in istis trium horarum tenebris, vt est verisimile, stupefacti obticuerunt, iuxta illud quod dicitur in cantico Annæ: Impij in tenebris conticescēt; quemadmodum & magnū fuit apud Ægyptios silentium in triduanis illis tenebris, quæ harum tenebrarum quidam fuerunt typus: Dominus verò, vt est probabile, patrem pro se & nobis orauit, verum apud Deum patrem pro nobis sacerdotē agens. At cum iam instaret tempus quo spiritum suum traditurus esset, ne putaretur iam mortuus, sed agnosceretur adhuc viuus, exclamauit voce magna. Hęc enim vna videri rectē potest causa huius clamoris Dominici, præter quā tamen est & alia, quæ nō solū indicat cur magna nūc voce clamauerit, sed etiam cur clamauerit conuenero se derelictum. Videri enim poterat Dominus sine pœna aut sine magna pœna, crucis subiisse passionē, tum quia in sua passione tantā exhibuit & patiētā, & māsuetudinē, vt non solum nihil quereretur, sed etiam pro crucifixoribus suis precaretur: tum quia omnia summa cum tranquillitate & sine turbatione agebat, hostibus veniā orans, latroni paradysum aperiens, matris curā gerēs. Itaq; quo & veritate assumptæ à se infirmæ humanæ naturæ astrueret, & pœnarum acerbitate à se susceptā declararet, quemadmodū fecerat

in hor

in horto, laborando, sudando, & calicem deprecando, voce magna in signū magni doloris, iam mortui vicinus, exclamando conqueritur se à Deo derelictum. Sic enim accipiendum est quod interrogatiuē dicit; quare me dereliquisti? vt p humano more ex infirmitate assumptæ carnis hac interrogatione tantum queratur se derelictum, & nō vt ex deliberata ratione causam aliquā discere aut audire cupierit, ob quā fuerit derelictus, cum eā nequaquā ignoraret. Sic conquerendo dicit Iob: Quare nō in vulua mortuus sum? Et: Cur faciem tuam abscondis & arbitraris me inimicum tuum? Hac ergo de causa Euangelistæ Dominum dixisse scribunt: Eli Eli lamma sabachtani; Hebraicè Christi verba retulerunt nunc necessariò, quia alioqui non potuissent subicere quod quidā illic stantes putauerunt Dominū inuocasse Eliā. Eius enim occasio fuit quod Dominus dixerat, Eli Eli. Sunt autem hæc Domini verba principium Psalm. 21. Nam quanquam nos legamus secundū Septuaginta translationē, Deus Deus meus respice in me, quare me dereliquisti? Hebræa tamen habent, vt modò Dominum protulisse Euangelistæ referunt: Deus meus Deus meus quare dereliquisti me? Septuaginta enim omiserunt semel pronomen, meus, & inseruerunt in medio illud, respice in me. Huius Psalmi principio bene iam vsus est Dominus, quo insinuaret Psalmum hunc totum de se dictum esse, in quo pleraque passionis eius apertissimè decantantur, vt præter alia illud, *Job. 3. 23.* Omnes videntes me deriserunt me & Foderūt manus meas. & Diuiserunt sibi vestimenta mea, &c. Non habent tamen Hebræa, sabachtani, sed Azabtani, vnde quidam putauerunt Græcorū Latinorumque eodices in huius dictionis descriptione mēdosos esse. Verum sciendum est Chaldaica lingua dici Sabachtani, quod pura Hebraica lingua dicitur Azabtani, cumque à reditu è Babylonica captiuitate vsque ad Christum, Hebræi Chaldaica lingua vsi sunt, non pura illa quæ in Bibliis inuenitur Hebraica, & Christum certum sit vulgari recepto quæ vsū idiomate, magis credendū est Dominū dixisse Sabachtani quàm Azabtani, vt & aliās Chaldaicis vocibus vsus legitur. Proinde deprauatē legitur in plerisq; libris Lamazabatani, cū legendū sit, sabachtani, quemadmodum se incorruptam dictionem Chaldaicam reperisse in vetustis exēplaribus Latinis simul & Græcis testatur Munsterus. Sunt autē in verbis Christi quatuor dictiones. Prima est Eli, hoc est, Deus meus. Nam El Deus, I, pronomen affixum, meus. Secunda item est Eli, hoc est, Deus meus, quæ geminatio ad intentionem facit desiderij. Tertia est Lama, hoc est, quare. Quarta est, Sabachtani, hoc est, dereliquisti me. In Marco legitur Eloi Eloi, quod plerique putant vitio factum scriptorum, vt facile à Græcis & Latinis Hebrææ voces tanquam peregrinæ vitiantur, & Euangelistam scripsisse, vt habet Matthæus, Eli Eli, sicut scriptorum vitio accidit, vt in interpretatione apud Marcum semel tantum legatur pronomen, meus, cum certum sit scripsisse, Deus meus, Deus meus, alioqui malè interpretatus Hebræa. At ego magis crediderim Marcum scripsisse Eloi, illudque singulare esse ab Elohim, quanquam singulare eius raro reperitur. Reperitur enim Abac. 1. Ab Elohim enim in singulari numero dicitur אֱלֹהִים Eloi, aut potius Elohi, & sonat idem quod Eli, hoc est, Deus meus. Nec est curiose inquirendū vtrū dixerit Dominus Eli an Elohi, cum Euangelistis tantū fuerit

curæ indicare ex Christi sermone occasione sumptam à quibusdam existimandi illum inuocasse Eliam, quod ex vtriusque voce accidere potuit. Derelictum autem se conqueritur Dominus, tum quod à Deo non erueretur malis quibus affligebatur: tum quod diuinitas subtrahebat ab humanitate Christi consolationis riuulos, relinquens eam pati quæ naturaliter erant afflictiva. Iuxta priorem rationem frequenter se propheta Dauid derelictum conqueritur, quia humana infirmitas se tum derelictam à Deo existimat, quando desideratam à Deo non impetrat opem: iuxta posteriorē verò propria quadam ratione Christus se derelictum à Deo suo conqueri potuit, qui cum vnitam sibi haberet diuinitatem, eius tamen consolationem in carne non sensit diffusam. Emphasim autem habet non paruam, quod Dominus eum qui suus peculiariter Deus erat, se dicat: dereliquisse. quasi dicat: O Deus, qui cum omnium sis Deus, meus tamē es peculiari quadam ratione & propria, vt quæ vnice amo & colo, vt quid adeo me vnice dereliquisti, qui soles adesse omnibus te inuocantibus atque colentibus, & humana omni ope atq; consolatione destitutus. Quidam ergo illic stantes & audientes dicebant ipsum inuocare Eliam, cuius apud Iudæos magna erat fama & existimatio. Hos Hieronymus arbitratur fuisse milites Romanos, qui quoniam non intellexerunt Hebraici sermonis proprietatem, eo quod dixit Eli Eli, putabant Eliam ab eo inuocatum. Id eò magis est probabile, quod acetū ab vno horum qui istud dicebant porrectum, Lucas milites obtulisse dicat. Si autem quis voluerit Iudæos intelligere istud dixisse, putat D. Hieronymus illos hoc more sibi solito fecisse, vt Dominum imbecillitatis infamarent, qui Eliæ auxilium deprecetur. Cæterum cum Matthæus dicat circa horam nonam Dominum sic exclamasse, Marcus dicit, hora nona, nec tamē quicquam hic est contrarietatis. Quod enim circa nonā fit, recte dicitur recepto more loquendi fieri hora nona, propterea quod in tempore præcise designando non debeamus esse nimis anxij. Et quod hora nona iam peracta sed non diu factum est, recte dicitur circa nonam fieri. Cum autem hæc gesta sint hora nona aut circa nonā, & post hanc vocem adhuc ter Dominum constet locutum, constat etiam post nonam Dominum aliquandiu in cruce viuū pependisse, sicut & ante sextam aliquandiu in cruce viuus pependit, quamvis non constet quamdiu post nonam in cruce vixerit, sicut nō constat quamdiu ante sextam in cruce pependerit: vnde vtrouique constat plusquam tribus horis Dominum in cruce pependisse, quod aduertere operæpretium fuerit, vt sic Dominicæ passionis acerbiter magis intelligamus, eamq; magis intelligentes, magis etiam prouocemur ad fidendum illi, & redamandum illum.

POSTEA SCIENS IESVS, QVIA OMNIA CONSUMMATA SUNT, VT CONSUMM.] Prouida Spiritus Sæcti dispositione factum est, vt Ioannes qui post alios Euangelistas nouissimus scripsit, hæc narraret de situ Iusu, quia alioquin non satis intelligi potuisset ratio narrationis Matthæi & Marci, cur scilicet quidā postquā Dominū putabant inuocasse Eliam, obtulerunt ei bibedum acetum. Ex Ioāne enim patet id factum ob significatam à Domino sitim. Sciens, inquit, Iesus, quod omnia, quæ scilicet ad passionem eius pertinebant, consummata essent (quo significatur Dominum nihil

nihil temere, sed omnia puidē & passum fuisse aut fecisse) vt cum aliis etiam cōsummaretur scriptura quæ adhuc restabat implenda, ea scilicet quæ dicit: In siti mea potauerūt me aceto; dicit. Sicut. Et verè quidem secundū corpus sitiebat, nec mirum. Nam cum crucifixi soleant vehemēter discrucari siti, tū ob nimium in tolerandis pœnis laborē, tū ob sanguinem per corporis vulnera exhaustum, accessit & hoc Christo, quod à cœna diei præcedētis nullū liquorem biberit, variisque afflictionibus, perpetua vigilia, & frequenti huc illucq; deductione atenuatus & exiccatus fuerit. Sed cum sitim hanc, vt alia multa grauiora, dissimulare fortiter potuerit, voluit eam significare, vt post alia omnia etiam hoc impleteretur quod scriptura prædixit eum in siti potandum aceto, atque sua siti declararet humanæ naturæ & supplicij non simulari veritatem. Vas ergo erat positū aceto plenum, idq; adhuc vt eo potaretur in sua siti crucifixi, atq; aceto potati citius morerentur. Creditur enim acetum vulneratis potatū ob eius penetrandi vim, accelerare mortem. Id quod & Diuus Hieronymus indicat obiter, edisse hunc locum, cum ait, vt eum consopiant. Vnde & apud Plutarchum legitur in vita M. Antonij, vinū Antonio datum, quo celerius ex vulnere moreretur, quod & illud ob similem cum aceto penetrandi vim acceleret mortem, vt annotauit hoc loco Erasmus. Verūm ex more non vinum, sed acetū quod penetrabilius est, in hunc finem paratum erat crucifixis, Deo ita providente propter scripturæ adimplentionem, & malitiæ Iudaicæ declarationem, atque vt Dominus qui iam toto exterius corpore afflictus fuit, etiam in lingua & fauce aceto exacerbata pro nobis pateretur, sicq; dilueret in ligno quod in ligno per indebitā pomi vetiti delectationē primi deliquerunt parentes. Itaq; cū sitim suā testatq; fuisset Dominus, mox currens vnus ex astantibus, vt habent Matthæus & Marcus, acceptam spongiam impleuit aceto, & imponens eam calamo, dabat sic ei potum. Nam ob altitudinem pendens non licebat potum dare e vasculo. Itaque spongiam ad hoc habebant paratam, vt si quis pendens potum desideraret, oblata spongia exugere posset. Ioannes per synecdochen dicit pluraliter illos spongiam impletam aceto obtulisse ori eius, vt minus mirandum sit, quod supra diximus, synecdochicis Matthæus & Marcus scripserunt latrones blasphemasse Dominum, cum Lucas de vno id referat. Verūm nonnulla potest esse questio, quomodo Marcus quidem & Matthæus spongiam dicant impositam arundini vel calamo, Ioānes verò hyfopo. Quidam vertit, si modo libri non sint mendosi: Illi verò impleuerunt spōgiam aceto & hyfopo, & impositam obtulerunt ori eius; vnde quidā intelligūt succum qui fuit in spongia, fuisse acetum cum hyfopo: ipsam verò spongiam non fuisse impositā hyfopo. At sic non posse intelligi manifestum est ex Græcis, quæ habent, *ἰδὲ πλῆσαντες σπόγγον ὕδρου, καὶ ὑδάτω περιθεντες*, vbi patet dictionem *ὑδάτω*, non constriui cum participio *πλῆσαντες* sed cum *περιθεντες*, sicut cum eodem participio construitur apud alios Euangelistas datius *καλαμῶ*. Vnde satis patet Ioannem per dictionem, hyfopo, significasse genus calami cui spongiam imposuerunt, nepe quod fuerit calamus hyfopi, quem ibi forte ad manum repererunt, vt interpretatur Euthymius. Verisimile enim est hyfopi calamum in illis regionibus altiorē esse & fortiorē quā apud nos, & alioqui

non est putandum altitudinem crucis fuisse tantā, vt opus fuerit longa arundine. Theophylactus tamen videtur sensisse etiam hyfopum datum Christo in potum, quanquam & posterioris etiam meminere sententiæ. Aceto, inquit, eū potant, id quod condemnatis faciebant, quia & hyfopum propter hoc aderat, vt lethale. Quidam autem hyfopum dicunt calamum, talis enim est summitas calami. Hæc ille. Cæterum maior est in eo quod sequitur questio de concordia narrationis inter Matthæum & Marcum. Matthæus enim dicit cæteros ei qui acetū obtulit dixisse: Sine videamus an veniat Elias liberans eum. Marcus verò eum qui obtulit dixisse scribit: Sinite videamus si veniat Elias ad deponendum eum. Ad quod primò cum Augustino & Euthymio dici potest vtrumque factum, & illos scilicet & hunc similia dixisse: & illos quidem prohibere voluisse ne acetum offerretur, ne per acetū potationem accelerata mors præueniret aduentum Eliæ, vt verbum, sine, positum sit pro desine & cessa: hunc verò exegisse ne prohiberetur acetū offerre, vt ne per sitim accelerata morte, Christ⁹ eriperetur subuentioni Eliæ, quam facile credere potuerunt adfuturam propter tenebrarum visum miraculum. Itaque in huius verbis, Sinite, accipiendum est pro permittite, & nolite prohibere. Verūm dum quædam diligenter perpendo, facile induci possem vt credam locum hunc apud Marcum deprauatum. Cū enim historiam Dominicæ passionis, non solum eodem cum Matth. seruatō ordine, sed etiam eidem penè semper verbis descripserit, verisimile est & hic ipsum idem fecisse, vt & hic scripserit sicut habet Matth. *ἰδὲ λοιποὶ ἐλεγον, ἄφες αὐτῷ; forte deessent illa verba, ἰδὲ λοιποὶ, scriptor ἐλεγον mutauit in λέγων, & ἄφες in ἀφέσει. Quomodo enim oblator acetū voluisset non prohiberi ab oblatione, vt videri posset nū vēturus esset Elias ad liberandū eū, cū acetū potatio ad mortis faceret accelerationem, nō autē dilationē; Quomodo item Marcus dixisset hūc dixisse: Sinite, hoc est, permittite, cū nō inducat eū prohibendum ab aliquo? Hæc autē dicta sint citra alicuius melioris sententiæ præiudicium. Porro vt in aliis omnibus quæ Christus passus est mysteriū aliquod subesse intelligitur, ita & in hac acetū oblatione non fuerit superuacaneum, ad exemplum patrum, mysticum quid significatum accipere. Et primò quidem hic rectè intelligimus insinuatū, quod cum Christus Iudæorū sitierit salutem, qua siti magis laborabat quā corporali, illi Christo pro vino bonorum operum, quo refici potuisset, nihil aliud obtulerūt quā acetū variarū pœnarū quibus eum affecerunt: acetū itē inuidiæ & odij, quod in corde suo quasi in spongia cauernosa & tortuosa gerebat occultatū. Hæc spōgia cordis fraudulentī imposita fuit arundini, quæ vento agitur in omni parte, & qui quis ob infirmitatem tutō fidere & inniti nō possit, vanis scilicet Iudæis, fallacibus, & qui quouis impetu suarum passionum rapiebantur. Iucundè & fructuose secundū moralem sensum philosophatur Origenes, in vino felle mixtō quod prius Domino fuit oblatū, & in aceto, quod postea fuit exhibitum. Forsitan, inquit, quicunq; secundū doctrinam Ecclesiasticam sapiunt, viuunt autē malè, dant ei vinum bibere felle permixtum. Qui autem alienas à veritate sententias applicat Christo, quasi eas dicenti, hi spōgiam aceto implentes imponunt calamo scripturæ, & offerunt ori eius; Hæc ille. Iam cū in singulis quæ Dominus passus est etiā intelligendum*

gendum sit mysticum aliquid quod ad nostrā pertineat redemptionem, à Christo promeritum, sicut vinculis suis promeruit nobis liberationem à vinculis nostris, & ita in aliis: sic & sua siti intelligendum ipsum promeruisse nostræ restitutionem sitis, quæ pro aceto acerbō restinguitur dulcissimo vino sanguinis Dominici, quod pro Iudaica fraudulentī cordis spongia exugitur è corpore Domini. Id enī vult spongia inebriata, plenu fuit succo gratiarum spiritus sancti: verūm huius plenitudo non apparuit, nec exundauit in nos, nisi posteaquā velut spōgia pressum fuisset in cruce, cui tanquam calamo, & calamo hyfopi, spōgia hæc sacrosacta fuit imposita. Crediderim enim vel ob id hyfopi Ioannē specialē fecisse mentionē, cum alij tantū arundinē exprefserint, q̄ hyfopus in lustrationibus veteris legis adhiberi solita fuerint nō sine significatione passionis Dominicæ, ita vt ob id dixerit propheta: Asperges me Domine hyfopo, & mundabor. Et hæc de mystica potationis Christi intelligentia, Cū ergo accepisset Iesus acetum, vt significaret quare se sitire professus esset, quodq; non præter expectationem acetū accepisset, dixit sextum verbū: Consummatum est; id scilicet quod adhuc implendum restabat, & quod adhuc secundū prophetiæ prædictionem sciui consummandum, ac quicquid ante mortem meā implendum fuit. Verbum hoc breue licet, verbum est consolationis plenum, quod qui probè intellexerit, à laqueis desperationis securus erit. Sic enim consummatum est quicquid vbiq; erat propheti corum oraculorum de mysterio passionis, consummatum ergo est opus demptionis humanæ: quod qui credit, nequiquam desperauerit.

IESVS AUTEM ITERVM CLAMANS VOCE MAGNA, C AIT: PATER, & C.] Clamauerat semel in cruce Dominus voce magna, cū scilicet diceret ex Psalmis: Deus meus, Deus meus, vt quid me dereliquisti? Iterum autem voce magna clamauit iamam traditurus spiritum. Quæ autem fuerit hæc vox aperuit Lucas, nimirum illud etiam ex Psalmis desumptum: Pater in manus tuas commendo spiritum meum. Cū enim vehemētia passionis naturam humanam ad vitæ periodum propemodum adigeret, & omnia impleta essent quæ implenda erant, animam suam vltro ponere voluit, sic vt eam se propediem resumpturum significaret. Prius enim non conueniebat ipsum animam ponere, ne non impleteretur omnia quæ spiritus prædixerat, & ne verè mortuus non crederetur, si ante mortuus fuisset, quā passionis vehementia videri probabiliter poterat ipsum ad vitæ finem adduxisse. Cū iam ergo conueniens mortis aduenisset tēpus, mortuus quidem est, sed sic vt animam suam vltro se ponere, & eādem se recepturum significaret. Variis enim modis significauit se vltro animam ponere, primò, quia, vt habet Matthæus, clamans voce magna emisit spiritū, quod tamen non sic est accipiendum, quasi simul & clamauerit, & emisit spiritum, atq; inter clamandum expirauerit. Græcis enim pro participio presentis temporis, clamēs, est participium præteriti temporis, κλάξας, id est, eū clamasset, vt significetur post clamorem mox emisisse spiritum. Quod ipsum mirum valde fuit, & parum ex communi hominum maximè crucifixorum more, vt mox à clamore moreretur. Vnde centurio admiratus dicitur apud Marcum, quod sic clamans expirasset, vbi pro clamans, rursus participium est præteritum κλάξας, hoc est, quod sic emissio clamore

expirasset. Deinde quod mortuus est ante alios latrones, & ante tempus quo mori solebant crucifixi ita vt Pilatus miraretur etiā postea quod mortuus diceretur. Præterea quia mortuus statim est postquam dixisset: Consummatum est; vt significat Ioānes. Id enim est argumento quod mori noluerit priusquam omnia consummata essent, voluerit autē post omnium consummationem. Postremum idem significauit dicendo: In manus tuas commendo spiritum meum. Quod enim in manus alicuius commendamus, vltro apud eum deponimus, resumpturi ab eo vbi visum fuerit. Vnde his verbis etiam significatur, quod positam vltro animam rursus esset recepturus, iuxta illud quod prius dixit: Potestatem habeo ponendi animam meam, & potestatem habeo iterum sumendi eam. Nemo tollit eam à me, sed ego pono eam à meipso. Est enim hic pro, commendo, verbum παραθεῖναι, quod sic cōmendare significat, veluti commendatur depositum seruandum, ac suo reddendum tempore, cūm propriè significet, apud aliquem pono. Et sciendum Græcis non esse verbum presentis temporis, commendo, sed futuri, παραθήσομαι, hoc est, commendabo siue deponam, quomodo & Hebraica veritas & translatio Septuaginta habet in Psalmo 30. vnde hæc verba à Christo desumpta sunt. Et optimè conuenit futurum tempus, quia sic prædicit se moriturum antequam moriatur, & est sensus: Pater, quoniam iam omnia impleta sunt quæ impleri voluisti, ego iamam in tuas manus commendabo atque deponam spiritum meum. Itaque quod se facturum his verbis prædixit, id mox præstitit, cū his dictis mox inclinato capite tradidit spiritum, vt habet Ioannes, aut, vt habet Matthæus, emisit spiritum. Quibus verbis etiam satis Euangelistæ insinuaerunt vltro neam Christi mortem. Nam, vt annotauit Theophylactus, in nobis sit contrarium, quia, primū expiramus, & deinde inclinatur caput. Dominus autem prius inclinauit caput, deinde expirauit, manifestans quod dominus fuerit mortis, & omnia secundū potestatem fecerit. Propterea cū de aliis dici soleat quod dormierint aut obdormierint, de Christo dicitur, quod tradiderit & emisit spiritum, vt cui id propriè conuenit. Tradimus enim & emitimus quod in nostra est potestate, si modò propriè sit loquendum. Non tradimus autē nec emitimus quod à nobis vitollitur, & eripitur. Commodum est fideles è vitis excedentes verba hæc itidem dicere: Pater in manus tuas commendo spiritum meum. Sed vt hæc verè & salubriter dicere possint, Christum imitando, filios, etiam se patris exhibeant, quandoquidem cauillum est eum cuius morem ac voluntatem auerferis, te patrem appellare. Ex prædictis tamen intelligi facillè potest, aliter nos animas nostras commendare patri cœlesti, quā hoc fecit Christus, Hic enim animam suam patri commendauit, tanquam depositum quoddam, quod vltro apud eum posuit, mox resumpturus. Nos verò Christi merito fidentes, patris nos præsidio committimus & benignitati, cupientes vt animam nostram non sinat venire in manus hostis nostri, sed eam in suam tutelam & gratiā suscipiat. vnde bene Stephanus moriturus dixit: Domine Iesu accipe spiritum meū. Nō dixit: Do tibi aut commendo tibi, sed accipe, tanquā quod nō in sua, sed in illius esset potestate, quæque illius egeret benignitate: tanquā & nos in simili, quo Christus, sensu dicere possimus ex fiducia resur

resurrectionis: Pater in manus tuas, hoc est, apud te, & in tuam custodiam deponam iam lubes spiritum meum, ita, ut per spem resumendi illum aliquando, in pace cum Christo dormiam & requiescam. Adhortatur & Petrus fideles ad commendandum animas suas Deo, dicens: Qui patiuntur secundum voluntatem Dei, fideli creatori commendent animas suas in benefactis; ubi pro, commendent, etiam est verbum προσβληται, unde significat eos qui male afficiuntur, debere per opera pietatis animas suas commendare & deponere apud Deum, easque illi committere, qui cum sit fidelis, suo tempore sit redditurus expectatam felicitatem. Ceterum salutare admodum & efficax nobis fuit, quod nunc Christus in manus patris spiritum suum commendauit. Antequam enim spiritus hominum etiam iustorum, in manus Dei patris deponi non potuerunt, sed a manu inferni & mortis violenter detinebantur captiui: ac postquam venit is qui mortis nequaquam reus, ab inferno teneri non potuit, & ob id in manus patris celestis spiritum suum deponere potuit, per ipsum libertatem consequuti sunt ab inferno, & in manus patris ascendunt quotquot fidunt in illum. Notandum & illud, quam conuenientia hec verba fuerint ei qui seipsum iam in cruce obtulit Deo sacrificium. Sacrificans enim est manibus Dei aliquid offerre quod ab eo recipiatur & acceptetur. Itaque Dominus patri offert acceptandum spiritum suum, quale sacrificium propheta Deo gratum significauit, dicens: Sacrificium Deo spiritus contribulatus. Iam & obseruandum conueniens tempus a Christo delectu suo sacrificio. Hora nona enim aut mox post eam, hoc est, vespera quae a nona incepit apud Iudaeos, tum tradidit spiritum, quando & immolare iussi erant agnus paschalem, & quotidianum sacrificium in templo immolabatur, ita ob id hora nona diceretur hora orationis, ut patet Actuum 3. Itaque in Domino impletum est illud Psalmistae: Eleuatio manuum mearum, sacrificium vespertinum.

ET ECCE VELUM TEMPLI SCISSUM EST. MEDIVM IN DVAS PARTES, &c. Post ignominiam mortis secuta sunt varia quae crucifixi demonstrauerunt virtutem & dignitatem, quaeque ad eius pertinuerunt gloriam, iuxta illud Iob: Qui humilitatus fuerit, erit in gloria. Quae enim modò sequuntur, contigisse post mortem videntur, propterea quod Matthaeus postquam dixisset Dominum emisisse spiritum, subiiciat cum aduerbio demonstrandi: Et ecce velum templi scissum est; quasi significare volens quid deinde factum sit, ut colligit D. Augustinus. Et quidem Christo adhuc in cruce viuente, prodigia magna sunt facta, quae ad illius faciebant gloriam, quia tenebrae factae sunt super terram, & sol mirabiliter est obscuratus. At ea signa ideo ad Christi faciebant solum aut potissimum gloriam, quia declarabant facti Iudaici detestationem. Haec verò quae facta scribuntur post mortem, non ideo solum ad Christi faciunt gloriam, quia detestabile Iudaeorum declarant factum, sed & quia efficaciam virtutemque; passionis ac mortis Christi insinuant. Sunt autem quatuor miracula, quorum primum tres simul commemorant Euangelistae, tria verò alia solus Matthaeus describit. Est ergo primum, quod velum templi scissum est medium in duas partes a summo usque deorsum. Cuius prodigij variae rationes conuenienter assignari possunt. Et imprimis quatenus haec signa, sicut tenebrae declarare intelliguntur detestabile Iudaeorum facinus, scissionis veli, haec

est ratio, ut indicauit Theophylus. Quod sicut mos erat Iudaeis in blasphemis contra Deum scindere vestes, ita nunc quoque; diuinum templum, quasi aegre ferens Christi mortem dirupit suam vestem, hoc est, velum. Quatenus verò haec signa mortis Christi efficaciam delignant, ad quod potissimum videntur diuinitus adhibita, scissum veli templum significat primum, quod templum inaccessum prius & nunquam visum, cuius intima velum secludebat, morte Christi prophanaretur & solueretur, & proinde quod carnalis lex cum suis sacrificiis omnibus iam finem acciperet, iuxta vaticinium Danielis: In dimidio hebdomadis deficiet hostia & sacrificium, & erit in templo abominatio desolationis. Unde Paulus mortificatos nos dicit legi per corpus Christi. Significat secundò, quod iam reuelanda erant omnia legis, quae prius litera ut velamento quodam erant cooperta, & quae prius obscura erant & aenigmatibus plena, manifestanda nunc essent, in Christo impleta; ita ut ethnici possint oculos mentis in legis arcana intendere. Significat tertio, viam ad videndum sancta sanctorum, hoc est, caelestia, quae, ut habet Paulus ad Hebraeos, ipso velo significabitur nonum esse propalata, quamdiu prius tabernaculum suum haberet statum, iam esse apertam morte Christi, sublato velamento peccati, quod humanum genus separauit a Deo, & faciem Dei nobis abscondit, iuxta illud Isaiae: Ecce iniquitates vestrae diuiserunt inter vos & Deum vestrum, & peccata vestra absconderunt faciem eius a vobis. Ceterum duo vela fuisse in templo dixit Origenes, vnum scilicet in ingressu templi, alterum intus coram propitiatorio: atque illud quidem prius intelligit scissum fuisse, alterum verò interius integrum permansisse, in signum quod per aduentum Domini & mortem eius, conscisso velamine legis, mysteria legis publicentur, quae usque ad eius aduentum fuerant occultata, sed quod nequid nos hic penitiora Dei arcana videamus & cognoscamus. Cum autem venerit quod perfectum est, tunc auferetur, inquit, etiam secundum velum, ut videamus etiam quae interius sunt occulta, veram scilicet arcam testamenti, & sicut ipsa se habet natura videamus Cherubin & alia. Verum quanquam haec mystica tractatio non sit iniucunda, tamen fundamentum eius est debile & improbabile. Non enim in templo Salomonis videntur fuisse duo vela, sicut in tabernaculo, sed vnum tantum, quod scilicet erat coram propitiatorio, quia pro priori erant ostia & portae templi. Quod si fuissent plura templi vela, non debuissent Euangelistae tam indistincte dicere: Et velum templi scissum est; sed in specie explicuissent de quo loquerentur. Nunc autem dicentes: Et velum templi scissum est; significant satis vnum fuisse de quo quod dicunt intelligi debeat. Porro D. Hieronymus in Euangelio Nazareorum etiam aliud prodigium simile huic in templo gestum describit commemorat, nempe quod superliminare templi infinitae magnitudinis fractum sit atque diuisum. Secundum prodigium ab Euangelista Matthaeo narratum, ex terrae motus, qui & ipse; sicut & quod sequitur de scissione patrum, insinuat detestabile Iudaeorum factum, & quod creaturae Domino suo patienti condolerent, atque quodammodo indignarentur Iudaeis. Solum enim scripturis terrae motus, Dei indignationem & iram nonnunquam designare. Itaque impletum iam in Christo illud Psalmi: Circumdederunt me dolores mortis, & torrentes iniquitatis conturbauerunt me. Dolores inferni circumdederunt me, praecipue

runt me laquei mortis. In tribulatione mea inuocaui Dominum, & ad Deum meum clamaui. Et exaudiuit de templo sancto suo vocem meam, & clamor meus in conspectu eius introiit in aures eius. Com-mota est & contremuit terra, & fundamenta montium conturbata sunt & commota sunt, quoniam iratus est eis. Quatenus verò haec signa Domine passionis efficaciam designabant, primum hic terrae motus significabat orbis inuolutionem, & nouum mundi statum ex Christi morte prouenturum. Scriptura enim, inquit Theophylactus, terrae motum in rerum alteratione posuit. Sic in traditione legis veteris, mota dicitur terra a facie Domini. Deinde significabat, terrenos homines ex praedicatione mortis Christi commouendos ad poenitentiam & admirationem stupendam benignitatis. Sic & petrarum scissio, quae tertium est signum, portendebat lapidea gentium corda, emollita sanguine Christi, diuidenda, & susceptura semen veritatis. Unde hic terrae motus atque petrarum scissio etiam confutauit obstinationem Iudaeorum, ut qui creaturis commotis, & gentibus ad poenitentiam conuersis obstinati perseverauerunt in sua impietate, tanquam duriora petris corda habentes. Quartum prodigium omnium maximum fuit, quod monumeta aperta sunt, atque ex eis multa corpora sanctorum, hoc est, fidelium qui dormierant, surrexerunt. Et quidem monumeta aperta sunt in ipsa morte Domini, ceterum in ipsa primum resurrectione Domini videtur corpora illa sanctorum ex monumentis surrexisse, quia Matthaeus dicit quod exeuntes de monumentis post resurrectionem eius, venerunt in sanctam ciuitatem. Non enim conueniebat ut ante Christum resurgerent, & apparerent, quia Christus primitiae est dormietium, & primogenitus ex mortuis. Factum est autem istud prodigium tum in confirmatione resurrectionis Christi, tum ad significandam virtutem mortis Christi, quod scilicet per eam sancti qui in inferno detinebantur captiui, libertatem assequerentur, & qui in peccatis suis mortui iacebant ad vitam gratiae reuocandi essent, quodque omnes tandem sancti & supulchris exeuntes, scilicet cum Christi donandi essent corporum resurrectione. Dubium autem est utrum isti qui iam surrexisse dicuntur, surrexerint ad vitam immortalem sicut Christus, an resurrexerint sicut Lazarus rursum morituri. Veteres fere sentiunt eos rursum obdormisse, postquam testimonium resuscitato Domino perhibuissent multis illis quibus apperuisse dicuntur. Recentiores verò fere existimant eos sicut Christum ad immortalem vitam resurrexisse, quod alioqui non viderentur fuisse certi & firmi testes resurrectionis Christi, quodque alioqui non fuisset illis beneficium ipsorum resurrectio, quia maius illis fuisset tormentum, si iterum fuisset ipsis morietum, quam si non resurrexissent. Hanc sententiam iuuare non parum videntur, quod non quibuslibet, sed multis apparuisse dicatur, ut hi, inquit D. Hieronymus, viderent qui cernere merebantur. Unde videtur eorum resurrectio fuisse talis qualis fuit Christi, de quo dicit Petrus, quod Deus dedit eum manifestum fieri non omni populo, sed testibus praedeterminatis a Deo. Alioqui enim si resurrexerunt sicut Lazarus ad vitam mortalem, passim quibuslibet apparuissent sine discrimine, sicut Lazarus. Dicuntur autem isti ex monumentis exeuntes venisse in sanctam ciuitatem, nempe Hierusalem, quia monumenta apud Iudaeos omnia erant extra ciuitates.

VIDENS IAVTEM CENTVRIO, BQVI EX AD&c. Christi mortem non tantum mox secuta est glorificatio a creaturis ratione carentibus,

sed per eas deinde secuta est & glorificatio a creaturis rationalibus, hominibus scilicet, idque ab utroque populo, gentili simul & Iudaico. In quo utroque populo non tantum fuerunt signa illa praedicta efficaciam ad ingerendum illis cognitionem sceleris in Christum admissi, sed etiam impleri ceptum est quod signa illa portendebant. Iam enim terra cordis hominum etiam ceptum moueri, & lapidea hominum corda scissa sunt, & qui verè in anima mortui erant surgere ceperunt per agnitionem sceleris, & recte in Iesum fidei confessionem. Centurio enim homo gentilis, qui è regione crucifixi stabat, seruans illum cum suis, videns, inquit Lucas, quod factum fuerat, hoc est videns ut habet Marcus, quod magna emissa voce expirasset, viso etiam terrae motu, ut habet Matthaeus. & aliis prodigiis quae tum fiebant, gloriae dei veritatem consistendo, dicens, ut habet Lucas: Verè hic homo iustus erat. Nec hoc tantum dixit, sed & quod amplius erat: Verè hic homo filius Dei erat, ut habet Marcus. Itaque, & humanitatem eius, eamque innocentiam & iustam confessus est diuinitatem: Nec ipse tantum, sed & milites qui sub ipso & cum ipso erant custodientes Iesum, ut habet Matthaeus. In his ergo praesidium iam fuit securitatem fidei gentium, ac inuatum gentes deinde Iesum & verè iustum hominem, & verè Dei filium synagoga tacente, liberè praedicaturus: Et tamè etiam in Iudaeis haec signa fuisse efficaciam: quia, ut refert Lucas, Omnis turba eorum qui aderant simul ad spectaculum istud, & videbant quae fiebant, percutientes pectora sua reuertebantur. Percutiebat autem pectora sua dolentes de admissio scelere, partim quidem cum vera poenitentia & facti detestatione, partim verò ex metu ultionis alicuius grauis securitatem. Itaque hic Iudaeorum dolor praesidium fuit verè poenitentiae quae in die Pentecostes in plerisque est perfecta, quado audita Petri concione compuncti sunt corde, ut est Actuum 2. Annotauit autem Beda, quod gentes. Deum timentes aperta confessionis voce Deum glorificauerunt, Iudaei verò percutientes tantum pectora filites domum reuersi sunt. In quo designatum est, in gentibus plus inueniendum bonae mentis & perfectionis quam in Iudaeis, qui sibi praeter ceteris sanctimoniam laudem vendicabant, & gentes de morte Domini gaudiferas, Iudaeos verò ob eam placentes, ut modò faciunt. Ceterum praeter duplex hoc hominum genus unde mortuus Dominus glorificatus est, qui ab utroque pedens in cruce viuus fuit blasphematus. commemorant Euangelistae tertium hominum genus circa crucem affuisse, quod & vivo, & mortuo semper bene fuit affectu, mulieris scilicet quae ipsum secuta erat è Galilea. Haec ut prius singularè erga Dominum declarauerunt affectum, sequendo illum assidue etiam Galileam exeuntes, & ministrando illi suis obsequiis & facultatibus: ita & nunc declarauerunt, dum fugientibus Apostolis circa crucem non verentur stare. Id enim singularis fuit in Iesum affectus, quanquam huic affectui metus aliquis coniunctus fuit, propter quem dicuntur ab Euangelistis sterisse à longè, quod ideo verisimile est Euangelistas tam distinctè explicuissent, ut insinuarent iam impletas quaedam scripturas, quae simile quid praedixerunt, ut illud Psalmi: Amici mei & proximi mei aduersum me appropinquauerunt & steterunt, & qui iuxta me erant de lege steterunt. Porro quod ea mulier, quam Matthaeus vocat matrem filiorum Zebedaei, ipsa sit quam Marcus vocat Salome, supra ostensum est in c. 10. 4. consentientibus omnibus veteribus Latinis & Graecis.

Vdai ergo (quonia parascæue erat) vt nō remaneret in cruce corpora sabbatho (erat enim magnus dies ille sabbathi) rogauerūt Pilatū, vt frāgeretur eorū crura, & tolleretur. Venerunt ergo milites, & primi quidem fregerunt crura, & alterius qui crucifixus est cum eo. Ad Iesum autem cum venissent, vt viderunt eum iam mortuū, non fregerūt eius crura, sed vnus militū lancea latus eius aperuit, & cōtinuō exiuit sanguis & aqua. Et qui vidit, testimoniū perhibuit, & verū est testimoniū eius. Et ille scit, quia vera dicit, vt credatis: facta sunt enim hæc vt scriptura impleretur: Os nō comminuetis ex eo. Et iterum alia scriptura dicit: videbūt in quē transixerūt.

Vbi et cū post hæc autem tūc cum iam sero factū esset (quia erat parascæue, quod est ante sabbathū) & ecce venit homo a quidā diues ab Arimathea ciuitate Iudææ nomine Ioseph, qui erat nobilissimū decurio, vir bonus & iustus, qui & ipse discipulus erat Iesu, hic non consenserat cōsilio, & actibus eorū, qui expectabat & ipse regnum Dei. Hic audacter introiuit ad Pilatū, & rogauit Pilatū Ioseph ab Arimathea (eo quod esset discipulus Iesu, occultus autē propter metū Iudæorū) & petiit, vt tolleretur corpus Iesu. Pilatus autē mirabatur, si iā obisset. Et accessit Ceterurione interrogauit eū si iā mortuus esset. Et cū cognouisset a Ceterurione, tūc Pilatus donauit corpus Ioseph, & permisit pilatus, & iussit reddi corpus. Ioseph autē mercatus sindonem, & venit & tulit corpus Iesu, & deponēs eū, & accepto corpore, Ioseph inuoluit illud depositū in sindone munda, & posuit illud in monumento suo nouo, quod exciderat in petra, in quo nondum quisquam positus fuerat. Venit autē & Nicodemus, qui uenerat ad Iesum nocte primū, ferēs mixturā myrrhæ, & aloes, quasi libras cētū. Acceperūt ergo corpus Iesu, & ligauerunt illud linteis cū aromatibus, sicut mos est Iudæis sepelire. Erat autē in loco, ubi crucifixus est, hortus, & in horto monumentum nouū, in quo nōdū quisquam positus erat. Vbi ergo propter parascæuen Iudæorum, quia iuxta erat monumentū, posuerunt Iesum. Et aduoluit Ioseph saxū magnū ad ostiū monumenti, & abiit. Erāt autē ibi Maria Magdalene, & altera Maria, sedētes cōtra sepulchrū. Maria autē Magdalene, & Maria Ioseph aspiciēbant ubi poneretur. Et dies erat parascæue & sabbathum illucebat. Subsecuta autē mulieres, quæ cum eo uenerant de Galilæa, viderūt monumentū, & quem admodū positum erat corpus eius. Et reuertētes parauerūt aromata & unguenta, & sabbatho qui desiluerūt secūdū mandatum. Altera autē die, quæ est post parascæuē, conuenerūt principes sacerdotum & Pharisei ad Pilatū, dicētes. Domine recordati sumus, quia seductor ille dixit adhuc uiuēs: Post tres dies resurgā. Iube ergo custodiri sepulchrum vsque in diē tertium, ne forte ueniāt discipuli eius, & furerēt eū, & dicant plebi: Surrexit a mortuis, & erit nouissimus error peior priore. At illis Pilatus: Habētis custodiā, ite, custodite sicut scitis, illi autē abeuntes, munierūt sepulchrum, signantes lapidem cum custodiibus.

Vbi et cū post hæc autem tūc cum iam sero factū esset (quia erat parascæue, quod est ante sabbathū) & ecce venit homo a quidā diues ab Arimathea ciuitate Iudææ nomine Ioseph, qui erat nobilissimū decurio, vir bonus & iustus, qui & ipse discipulus erat Iesu, hic non consenserat cōsilio, & actibus eorū, qui expectabat & ipse regnum Dei. Hic audacter introiuit ad Pilatū, & rogauit Pilatū Ioseph ab Arimathea (eo quod esset discipulus Iesu, occultus autē propter metū Iudæorū) & petiit, vt tolleretur corpus Iesu. Pilatus autē mirabatur, si iā obisset. Et accessit Ceterurione interrogauit eū si iā mortuus esset. Et cū cognouisset a Ceterurione, tūc Pilatus donauit corpus Ioseph, & permisit pilatus, & iussit reddi corpus. Ioseph autē mercatus sindonem, & venit & tulit corpus Iesu, & deponēs eū, & accepto corpore, Ioseph inuoluit illud depositū in sindone munda, & posuit illud in monumento suo nouo, quod exciderat in petra, in quo nondum quisquam positus fuerat. Venit autē & Nicodemus, qui uenerat ad Iesum nocte primū, ferēs mixturā myrrhæ, & aloes, quasi libras cētū. Acceperūt ergo corpus Iesu, & ligauerunt illud linteis cū aromatibus, sicut mos est Iudæis sepelire. Erat autē in loco, ubi crucifixus est, hortus, & in horto monumentum nouū, in quo nōdū quisquam positus erat. Vbi ergo propter parascæuen Iudæorum, quia iuxta erat monumentū, posuerunt Iesum. Et aduoluit Ioseph saxū magnū ad ostiū monumenti, & abiit. Erāt autē ibi Maria Magdalene, & altera Maria, sedētes cōtra sepulchrū. Maria autē Magdalene, & Maria Ioseph aspiciēbant ubi poneretur. Et dies erat parascæue & sabbathum illucebat. Subsecuta autē mulieres, quæ cum eo uenerant de Galilæa, viderūt monumentū, & quem admodū positum erat corpus eius. Et reuertētes parauerūt aromata & unguenta, & sabbatho qui desiluerūt secūdū mandatum. Altera autē die, quæ est post parascæuē, conuenerūt principes sacerdotum & Pharisei ad Pilatū, dicētes. Domine recordati sumus, quia seductor ille dixit adhuc uiuēs: Post tres dies resurgā. Iube ergo custodiri sepulchrum vsque in diē tertium, ne forte ueniāt discipuli eius, & furerēt eū, & dicant plebi: Surrexit a mortuis, & erit nouissimus error peior priore. At illis Pilatus: Habētis custodiā, ite, custodite sicut scitis, illi autē abeuntes, munierūt sepulchrum, signantes lapidem cum custodiibus.

VDAMI ERGO, QUONIAM PARASCÆUE ERAT, VT NON REMANERENT.] Præter prædicta etiam aliis modis variis secuta est Christum iam mortuum gloria. In hoc enim capite tria commemorantur, quæ insigniter ad Christi fecerunt gloriam, lateris scilicet apertio, Iudæorum facta procuratione, honorifica eius sepultura, atq; sollicita sepulchri munitio. Quod ergo ad primū attinet, dicit Ioannes Iudæos rogasse Pilatum, vt crucifixorū frangeretur crura, quo sic citius mortui tolli possent à cruce quādiu esset parascæue. Id autem eos fecisse dicit propter religionem & honorem sabbathi instantis, vt ne in sabbatho, & sabbatho tali, quod ob incidentem simul paschæ solennitatem iam duplex erat festum, remaneret in cruce corpora sceleratorum, quasi per ea festi celebritas dehonestanda esset, eaque conspectu sui diē festum funestarent. Quia in re rursus videre licet & præposteram & simulatam eorum religionē. Præposteram quidem, quia eum innoxium, benemeritum non dubitauerint impiis modis adigere ad crucem, nihil deterriti à tam immani scelere, festi religionē, de tollendis à cruce corporibus anxie religionis gratia laborabant, camelum vbique glutientes, culicem autem colantes. Simulatam verò, quia id eos nō ex diligenti legis cura fecisse hinc patet, quod sabbathi instantis prætexebant festiuitatem, eum secundum legem, etiam si sabbathi dies nō institisset, corpora crucifixorum ante solis occasum

A deponēda fuerint. Dicitur enim Deuter. 21. Quādo peccauerit homo quod morte plectendum est, & adiudicatus morti appensus fuerit in patibulo, nō permanebit cadauer eius in ligno, sed in eadem die sepeliatur, quia maledictus à Deo qui pendet in ligno, & nequaquam contaminabis terram tuā. Sed bene hanc legem nō præferunt suæ petitioni, Deo ita disponente, quia secundum veritatem lex illa ad Christum non pertinuit, quoniam nō peccauit quod morte plectendum erat. Quatenus autem secundum exilimationem hominum lex etiam ad ipsam pertinuit, secundum quam D. Paulus illud: Maledictus qui pendet in signo; applicat Christo, conueniebat vt inscij & aliud agentes implerent quod in ea dicitur; Non permanebit cadauer eius in ligno, sed in eodem die sepeliatur. Vt ergo nō ex vero legis tuendæ studio certum est eos Pilatū rogasse corporum à cruce sublacionem, ita probabile est metu potius & pudore ad hoc petendum commotos fuisse, quā sincero religionis studio, nimirum quia prodigiis apparentibus conturbati sibi malè metuerunt à populo, & in conscientia sua pudefacti non pertulerent corpus Iesu diutius oculis hominum esse conspicuum. Itaq; qui prius ira & inuidia accensū Pilatū rogarunt vt Christū tolleret ex oculis hominum crucifigendo, clamātes: Tolle tolle, crucifige eum, eidem pudore suffusi eundem rogant vt illum tollat ex oculis hominum cruci auferendo, ignoranter operātes per diuinam in eis operationem

rationem, ad promouendū Christi gloriam. Primum enim per hanc Iudæorum sollicitationem effectum est, vt scripturæ quædā quæ erāt de Christo singulari & eximio modo adimplerentur, & adimpleretur agnoscerentur à fidelibus. Secundò per eam factum est, vt in lateris apertione & insigne miraculum, & salutare æderetur mysterium, quo efficaciam passionis Christi fidelibus innotesceret. Itaque cum Pilatus Iudæorum annuisset petitioni, milites ex præcepto Pilati uenerunt parati ad omnem inclementiam, & primi quidem fregerunt crura, & alterius qui crucifixus est cum illo. Ad Iesum autem eum venissent, & vidissent eum iam mortuum non fregerunt eius crura, sed vnus militum insolentia quadam militari, lancea latus eius aperuit, quo certior esset mors Iesu, & ecce statim è latere profluxit aqua & sanguis, Deo militarem petulantiam conuertente in grāde miraculū & insigne mysteriū. Miraculum enim magnū fuit, sanguine è corpore mortuo profluxisse: & quoniam quis dicere posset, vitalē adhuc aliquam virtutē fuisse in corpore, omnem cōtrouersiam de miraculo tollit aqua simul cū sanguine sic profluens vt à sanguine distinctè agnosci posset. Miraculū autē hoc nunc ob salutare aliquod mysteriū insinuandū fidelibus, est diuinitus æditū. Et primò istud factum est in testimoniū veræ humanitatis à Christo susceptæ. Sic enim intelligitur quod idem Ioannes dicit, tria esse quæ testimoniū dant in terra, spiritū, aquam, & sanguinem, nempe quod anima Christi cum clamore magno emissa, & aqua cū sanguine proflues è latere iam demortui, testimoniū perhibeat humanitati eius: sicut tres sunt in cælo qui testimoniū perhibent diuinitati eius, pater, verbū, & spiritus sanctus. Spiritus enim à Christo traditus declarauit eum habere animā sicut reliquos homines. Aqua verò cū sanguine profluens ostendit ipsum verum habere corpus, non fantastiū aut aereū, sed cōpositum ex quatuor elementis, quorū vnū est aqua: & cōpositū ex quatuor humoribus, quorum vnus est sanguis. Sic enim mysterium hoc tractat D. Thomas parte tertia, quæst. 74. artic. 7. Secundò, fluxus ille aquæ & sanguinis indicio fuit efficaciam passionis Christi, idque dupliciter: Primò enim designatum est; quod mors eius efficaciter valeat ad ablucenda & purganda hominum peccata. Aqua enim ad abluciones valet, sed quia aqua sola ad ablucendas hominū mentes inefficax est, aquæ sanguis adiunctus est, quo fiebat in veteri lege peccatorum expiatio, vt intelligamus in aqua baptismali ad abluciones mētū cooperari sanguinem Christi, vnde baptismus suam habet efficaciam. Hoc sane mysterium hic designatum, insinua re videtur ipse Ioannes dicens loco prædicto de Christo: Hic est qui venit per aquam & sanguinē Iesus Christus, non in aqua solū, sed in aqua & sanguine. Quo significare videtur è latere Christi ideo aquā fluxisse & sanguinē, quo intelligeremus ipsū nō venisse sicut uenerat Ioānes baptizans tantum in aqua, sed in aqua baptismatis suo nos sanguine efficaciter mundare à peccatis. Secūdo, hoc duplici fluxu designata sunt duo præcipua Ecclesiæ sacramēta, quæ à morte Christi suam habent & virtutē & originē, & per quæ Ecclesia & sit, & consistit, baptisimus scilicet & eucharistia, quorū altero quidē renascimur, altero verò nutrimur, & paschimur. Baptisimus enim in aqua designatus est, eucharistia verò in sanguine, qui in ea percipitur ad uitā animæ nutriendam. Vita enim hominis in sanguine est, vi-

A ta ergo spiritualis in sanguine spirituali, qui est Christi. Huic miraculo conueniunt aliquot typi veteris testamenti. Sicut enim è latere primi Adæ dormientis formata est sponsa eius Eua, ita è latere secundi Adæ dormientis in cruce per mortē formata est sponsa eius Ecclesia. Per aquā enim efficiuntur fideles Ecclesiæ mēbra, per sanguinem nutriuntur. Rursum secundum Augustinū hoc præfigurabat Noe in arca latere ostiū facere iussus est, quo intrarent animalia quæ nō erant diluuii peritura. Apertius autem hoc prænūciabat aquæ è petra virga percussa fluxus, quā petrā significasse Christū Paulus testis est, dicēs: Bibebant de spiritali consequente eos petra, petra autē erat Christus. Tanquā è petrā enim iam fluxit nouo miraculo aqua, quādo Christus per mortem rigidus & aridus petræ sicæ similis est factus. Iam impletum est illud Zachariæ: In die illa erit fons patens domui Dauid & habitantibus Hierusalem, in ablutionem peccatoris & mēstruatæ. In fontes qui nunc manauerunt è latere Christi respiciēs Isaias dixit fidelibus: Haurietis aquas in gaudio de fontibus saluatoris. Vnde D. Chrysostomus admonet, vt quoniam hinc suscipiūt principium sacra mysteria, eum quis accesserit ad tremendū calicem, ita accedat quasi ab ipsa bibiturus Christi costa. D. Augustus annotauit Euangelistā vsū verbo conuenit mysterio significato, quia non dixit: Latus eius percussit aut vulnerauit, sed aperuit; vt intelligens hinc vitæ ostium & fontes apertos, quia hinc Ecclesiæ manauerunt sacramenta. Græcis tamen non est ἀνοίξε, quod est, aperuit quomodo videtur legisse interpres, sed ἐρύψε, quod est, pupugit, vulnerauit, stimulauit, à vultu. Et hæc enim quidē pauci de miraculi huius mystica tractatio nō secūdum Ecclesiasticā traditionem. Ceterū quo Euangelista Ioānes, qui post alios hæc solus scripsit, firmiter confirmaret & lateris apertionē pro offragio, ad ostendendum scripturas quædā in Christo completas, & miraculū aquæ cū sanguine fluentis è corpore mortuo, ad commendandū fidelibus sacramentorū mysteria, subiicit: Et qui vidit, testimoniū perhibuit. Videri enim poterāt alioqui hæc fabulosa, quoniam aliorum Euangelistarum nemo meminuit horum, eum sint mirabilia valde. Dicit ergo: Non audiuit tantum hæc qui testimoniū de his perhibet, sed ipse suis vidit oculis, vnde nequaquam fallax est testimoniū eius, sed verum atque firmum. Et hic ipse testis scit se vera dicere, vt qui ea tunc coram viderit, quod ob id nūc dicit, vt & vos testi oculato fidem habētes, credatis in Iesum. Et causam adfert cur propter hæc ad fidem Christi commoueri debeant, nempe quoniam hæc nō acciderūt temerè & casu, sed propter scripturas quædā quas in his agnosere licet impletas. Facta sunt enim hæc, inquit (nam, enim, legendum est, non autē) vt scriptura impleretur, &c. Tria autem facta narrauit circa Iesum gesta, nempe, quod non fregerunt eius crura, quod lancea latus eius apertum est, quod effluxit sanguis & aqua. In primò impletum dicit illud Exodi: Os non comminuetis ex eo. Quod eum ad literam dictum sit de agno paschali, & nunc Euangelista in Iesu impletum dicit, significat illū verū fuisse agnū paschalem, & per legalem illum præfiguratum, nec de legali illud præceptum fuisse, nisi propter Christū cuius erat umbra. Et sanè insigniter hic licet aduertere præceptū hoc Dei in Christo impletum. Voluntas enim Iudæorum erat vt omniū crucifixorum crura frangerentur, idque magis pro-

1. Cor. 10

Zach. 13

Isaias 58

1. Ioan. 5

Erod. 12

pter Iesum petierant quam propter alios. Cum ergo contra illorum voluntatem in aliis tantum factum est & non in Iesu, quod maxime in Iesu illi cupierant factum, satis intelligere datum est ex diuina illud factum dispositione, sicut & id fieri conueniebat ob integritatem & dignitatem Christi, & fidem resurrectionis eius melius astruedam. Si enim non rogassent Iudaei ut frangerentur eorum crura, sed expectassent quousque; omnes naturaliter mortui fuissent, non agniti fuisset illud peculiariter in Christo impletum. Idem etiam agniti non fuisset, si post rogationem Iudeorum alij inuenti etiam fuissent mortui, ut etiam eorum crura non fuisset frangere opus. Sicut autem ex Ioanne discimus Iudeos infcios impleuisse in Iesu illud quod dictum erat de agno paschali: Os non comminuetis ex eo; ita similiter intelligere licet per hoc quod petierunt tolli corpus Dominicum antequam veniret sabbathum eos impleuisse & aliud quod etiam circa agnum paschalem iussi erant seruare, illud scilicet: Non remanebit ex eo quicquam usque mane. Sic & alia omnia quae de agno paschali dicta sunt, Christo applicanda, ex hac Euangelista insinuatione colligere oportet. In eo quod secundo loco dixit, laeae latus Dominicum apertum, dicit impletam scripturam quae est Zachariae cap. 12. Videbunt in quem transixerunt. Pro quo nos legimus illo loco: Aspiciet ad me quem cofixerunt. Hoc autem testimonium Graeci nusquam reperire potuerunt, eo quod in Septuaginta translatione non reperiatur, ut ob id necessaria fuerit Ecclesiae versio D. Hieronymi, sicut & ob alia quaedam quae ex eius versione inueniuntur in scripturis apud Hebraeos, cum non inueniantur ex versione Septuaginta. Nam Septuaginta hoc loco apud Zachariam habent: Aspiciet ad me, pro eo quod insultauerunt. Cuius versionis occasionem fuisse ostendit D. Hieronymus similitudinem elementorum D & R, quae paruo tantum apice apud Hebraeos distinguuntur. Si enim legatur Dakerou, sonat, *δρακόνος* id est, co-punxerunt. Si autem contrario ordine literis cummutatis legatur Rakedou, sonat *δρακόνος*, hoc est, saltauerunt. Itaque Ioannes neque respexit quid verisimiliter Septuaginta, sed Hebraea secutus est: neque ad verbum Hebraea veritate curauit citare, sed sensum satis habuit appendere, ut & alias semper ferre Apostoli. Ceterum quod Ioannes implendum dicit in Iudeis illud; Videbunt in quem transixerunt; quoniam possit intelligi de visione fidei, ut iam impletum sit illud in multis Iudeis, tamen idem Ioannes in Apocalypsi significat illud implendum in Iudeis infidelibus, quando in nouissimo die omnibus veniet Dominus Iesus conspicuus. Sic enim habet: Ecce venit cum nubibus, & videbit eum omnis oculus, & qui eum pupugerunt, ubi pro: pupugerunt, Graecis est idem verbum, quod hoc loco, *δρακόνος*, hoc est, compunxerunt aut transixerunt. Et iubicitur idem quod sequitur apud Zachariam: Et plangent se super eum omnes tribus terrae. Unde hic certo intelligi datur Dominum venturum ad iudicium cum vulnerum quae in cruce accepit signis, ad maiorem confusionem & condemnationem impiorum, quorum illi quidem videbunt in quem, & qualem, quantumque sic crudeliter sauerunt, ut etiam latus mortui lancea transigerent: alij vero videbunt quanta charitate excelsus ille homines complexus sit, & quanta pro hominibus passus sit, quem hic agnoscere & amare contempserunt. Porro quod Ioannes tertio loco dixit e latere aperto effluxisse aquam & sanguinem,

A per se se magnum erat miraculum, & quatenus fuit miraculum oculari testimonio satis erat comprobasse, nec opus erat aliter commendare: quatenus vero erat mysterium, non erat explicandum in Euangelis, quae passim fidelibus & infidelibus legenda proponantur, cum mysteriorum ratio tantum fidelibus viua voce tradenda sit.

POST HANC AVTEM CVM BIA M E S E R O FACTVM, &c.] Sequitur secunda huius capituli pars quae Christi honorificam continet sepulturam iuxta vaticinium Isaiae dicentis capite II. Et erit sepulchrum eius gloriosum, vel, ut habent Hebraea, Et erit requies eius gloria. Sepulture enim traditus est Dominus, & ab honorificis magnisque personis, & sumptu modoque honorifico. Personae autem sepelientes duo fuerunt, ambo principes Iudeorum, magnique apud Iudeos nominis. Prior Ioseph dictus est, idem scilicet nomen sortitus, quod habuit is qui pia patris sui Iacob sepultura non parum sibi splendoris conciliauit: & quod habuit is qui cui cura pueri Iesu commissa est. Ab Arimathaea ciuitate eum omnes Euangelistae scribunt fuisse, quam ciuitatem D. Hieronymus lib. de locis Hebraicis in littera A, vocat Arimathaea Sophim, quae fuit ciuitas Elcanae & Samuelis in regione Tannitica iuxta Diospolim, quae lib. Reg. I. cap. I. vocatur Haramathaim Sophim, vel, ut nos legimus, Ramathim Sophim. Idem in littera R, eam vocat Ruma. Ruma, inquit, quae & Arima, ubi sedit Abimelech, sicut in libro Iudicum scriptum est, quae nunc appellatur Remphitis. Est autem in finibus Diospoleos, & a plerisque Arimathaea nunc dicitur. Vir ergo iste ad magnum vocatus a Deo officium, praeclearorum virorum sortitus est & nomen & ciuitatem, quae si quis nominat interpretatur, inueniet & eorum interpretatione illi conuenire. Ioseph enim interpretatur augens vel augmentum, & Ruma significat excelsum. Huius viri conditiones multas, easque duplicis generis describunt Euangelistae, quarum quaedam ei conueniebant ut posset habere facultatem sepeliendi Iesum: aliae vero, ut sepeliendo Iesu aptus esset, & dignus tali ministerio, omnes vero faciebant ad gloriam sepulturae Dominicae. Talem enim esse decebat qui corpus Domini sepeliret, qui & facultatem posset obtinere ministrandi, & tali dignus esset ministerio. Prioris generis conditiones sunt, quae, ut habet Matth. diues fuerit, quodque, ut habet Lucas fuerat decurio, & nobilis decurio, ut habet Marcus. Est autem pro dictione, Decurio, Graecis, *βουλευτής*, hoc est, consiliarius aut senator, atque hinc est quod diues Hieronymus in Matth. scribens dicit in alio Euangelio istum Ioseph appellari *βουλευτής*, id est, consiliarium. Non est ergo nomen, Decurio, hoc loco nomen officij militaris, sed nomen dignitatis municipalis. Qui enim Romae dicebatur senator, in municipiis dicebatur Decurio, ut hinc intelligere liceat hunc Ioseph senatorem fuisse urbis Hierusalem. Nam eum fuisse in colam ciuitatis Hierusalem, quamquam oriundus esset ab Arimathaea ciuitate. Iudaeis, satis testari videtur sepulchrum quod sibi exciderat extra muros Hierusalem in suo horto. Per diuitias ergo & nobilitatem potestatis secularis, idoneus fuit qui petere posset & impetrare corpus Iesu a Pilato, atque hac de causa vult diues Hieronymus Euangelistas has viri conditiones commemorasse. Pauperes enim & ignoti non fuissent ausi ad Pilatum praesidere Romanae potestatis accedere, & crucifixi corpus impetrare. Posterioris generis conditiones sunt, quod

Isa. 1.

Psal. 1.

ut habet Lucas, vir bonus fuerit & iustus: quodque, ut habet Matthaeus & ipse discipulus, hoc est, auditor erat Iesu licet occultus propter metum Iudeorum, ut habet Ioannes. Quod non diuersum est ab eo quod Marcus & Lucas dicunt etiam eum expectasse regnum Dei. Quia enim discipulus erat Iesu, expectabat regnum Dei quod Iesus praedicabat appropinquasse. Huius generis etiam est quod Lucas dicit hinc non consensisse consilio & actibus Iudeorum. Hinc est quod Hieronymus super Matth. dicit quosdam putare de ipso primo Psalmum fuisse compositum: Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum. Certum quaque de eo proprie Psalmus ille non est compositus, quadrat tamen in eum ea pars optimae, sicut & caetera Psalmi. Per iustitiam ergo meritorum regni; caelestis expectationem atque innocentiam dignus fuit qui corpus Dominicum sepeliret. Itaque his ornatus conditionibus, qui prius metum Iudeorum dissimulabat se Iesu esse discipulum, nunc enim postposito metu & pudore (quod virtutem crucifixi declarat & gloriam) audacter accessit Pilatum, petens sibi donari corpus Iesu. Pilatus autem mirabatur an iam obisset, quod multis aliquando non solum horis, sed etiam diebus crucifixi soleant in cruce viuere. Caeterum ubi ex Centurione, cui custodiendos crucifixos commiserat, intellexisset mortem Iesu, tum demum donauit corpus Iesu ipsi Ioseph, Deo ita negotium disponente, ut omnibus constaret mors Iesu, quo clarior esset & certior resurrectionis gloria. Ioseph ergo donato sibi corpore, primo quidem illud deposuit de cruce, quam alij Iudaei tanquam execratam & maledictam ne tangere quidem voluissent, nec posuit se a tali morticino polluendum, ita ut non posset edere agnam paschalem, sed potius sanctificandum, deinde depositum inuoluit non quouis velamento, sed sindone, eaque munda, quam ad hoc mercatus fuerat: tum illud sic inuolutum posuit in monumento quod sibi ipsi receter parauerat, idque magno sumptu, nimirum quod excisum fuerat ex petra. Quibus tribus officiis a Ioseph corpori Dominico impensis insigniter claruit quanti fecerit tam praetiosum Domini corpus. Adiutus est Ioseph teste Ioanne & alter, similibus cum Iosepho praeditus conditionibus, per quas & ipse dignus fuit Dominica sepultura, & Dominica sepultura illustrata est, Nicodemus, scilicet cuius conditiones similes his quas habuit Ioseph, supra indicauit Ioannes. Nam principem eum vocauit Iudeorum, ut intelligere liceat eum non solum etiam fuisse diuitem, sed & decurionem, hoc est, senatorem aut consiliarium. Non consensisse etiam ipsum actibus & consilio Iudeorum, satis indicauit cap. 7. ubi illius pro Christo contra Phariseos defensionem recedit. Discipulum etiam fuisse Iesu, occultum licet propter metum Iudeorum, & expectasse regnum Dei, satis insinuaui, cum tertio capite illum commemorat nocte Iesum adisse ut ab eo disceret mysteria regni Dei. Itaque plane dignus consortio Iosephi venit & ipse ad sepeliendum Iesum, similia cum Iosepho pietatis exhibens officia. Ut enim ille sindonem, ita hic attulit mixturam myrrhae & aloes, unguentum scilicet magni pretij, idque in multo pondere, ad libras scilicet ferme centum, ut intelligere hinc liceat corpus Domini non leuiter perunctum fuisse unguento, sed in illo fuisse sepultum, penitusque immersum. Accipiens autem & ipse corpus Domini, ac linteis illud ligans cum suis aromatibus pro more Iudaico, posuit sic ligatum & unctum in sepulchro cum Iosepho. Quod autem Iu-

A dei corpora mortua lineis obuoluta, & aromatibus peruncta sepelirent, omnino verisimile est eos fecisse ob spem resurrectionis, ob quam & honore ea corpora afficienda iudicauerunt, & sine corruptione atque in bono odore ea diu asseruare studuerunt. Itaque & hunc morem in Christi corpore sepeliendo seruauerunt, putantes adhuc eum purum esse hominem, magnum tamen Prophetam & honorandum. Ex quorum exemplo monemur piis defunctis officium exhibere, iuxta illud Ecclesiastici: Mortuos non prohibeas gratiam; nec reprehendendum esse quicquid iuxta regionis morem in mortuorum exequiis impeditur, maxime si tale sit, ut fiat ex fide resurrectionis. Circa hanc autem Domini sepulturam obseruandum imprimis, quomodo Dominus etiam mortuus summam suam paupertatem testatam esse voluit, ut qui in alieno sepulchro, sindone & aromatibus ab aliis donatus, sepultus est, quo minus pigeat pauperes suae fortis, omnesque discant terrenis opibus animum nequaquam apponere. Obseruandum secundum, quomodo a morte statim Christus honorari cepit, ita ut qui uiuus impiis se pulsandum & conspuendum permiserat, iam mortuus tractari non luerit nisi ab honestis viris ac piis, hac ratione efficaciam suae mortis insinuans, iuxta illud quod dixit: Cum exaltatus fuero a terra, omnia traham ad meipsum; ac nos doces, afflictiones mortemque praecleara comitari gloria, atque in hac vita virtutis gloria non esse quaerendam. Obseruandum tertium, quam prouida & circumspecta fuerit Dei dispositio in sepulchro Christi deligendo, & sepulturae modo disponendo. Quonia enim ob instans sabbathum non licuisset corpus Dominicum longius transferre, iuxta passionis locum dudum sepulchrum quoddam illi diuinitus erat paratum, quod eas habuit conditiones, quae eius dignitati, & resurrectionis astruendae fidei maxime congruebant. Quod enim monumentum illud nouum erat, sic ut in illo nondum quisquam positus fuerat, quodque excisum fuerat ex petra, ut eius congruebat dignitati, ita & ad resurrectionem confirmandam non parum faciebat. Quia enim nouum erat, non poterat dicere Iudaei, alium quempiam ibi sepultum resurrexisse. Quia excisum fuit ex petra, non poterat dicere corpus ex terra per cuniculos effossum, atque sic raptum a discipulis. Conueniebant autem haec conditiones etiam ad designandum vterum virginalem, ex quo primo Dominus natus produit in mundum, sicut ex sepulchro per resurrectionem renatus, secundo produit in mundum. Intactus enim fuit, ac plane veluti ex petra excisus, quia nequaquam ut terra humore carnalis concupiscentiae madefactus, atque in virginitatis proposito firmiter instar petrae solidatus, ita ut dicere posset; virum non cognosco. Et quidem etiam vterus ille Iosepho cuidam videbatur per dispositionem paratus, sed per praecuriam spiritus sancti factus est vterus Christi: ita & sepulchrum hoc alteri Iosepho paratum, diuina dispositione factum est Christi. Impletaque est scriptura quaedam quae est iuxta Hebraicam veritatem Isaiae 53. Nam quod nos legimus: Dabit impios pro sepultura, & diuites pro morte sua; rectius sic verti potest: Dedit cum impiis sepulchrum eius, & cum diuite in mortibus suis. Cum impiis enim fuit sepulchrum eius, quia iuxta Caluarie locum cum latronibus sepultus est: fuit & cum diuite sepulchrum eius, quia sepultus est in sepulchro diuitis hominis cui nomen Ioseph. Et bene quidem monumentum hoc in horto fuit, & in horro qui crucifi-

Eccle. 7.

tionis loco fuit vicinus, vt sicut in horto Domini-
ca passio cœpit, ita & in horto terminaretur per
quã peccatũ remitteretur quod in horto paradisi
commissum fuit. Conueniunt autẽ prædictæ sepul-
chri & sepulturæ cõditiones, etiã ad instruendum
nos quomodo Christi corp⁹ in cordis nostri sepul-
chro suscipere debeamus. Nã & nos veluti in sepul-
chro Christi corpus suscipimus in Eucharistia, quia
in memoriam mortis eius illud velut mortuum, &
ab effuso sanguine separatim suscipimus. Oportet
ergo illud sindone munda inuoluere, hoc est, sim-
plici puraque fide complecti: oportet & aromati-
bus myrrhæ & aloes condire, hoc est adferre con-
tritionem, & penitentiã anteactæ vitæ, quæ sua-
uis odoris est Deo sacrificium, & sua amaritudine
vitiõrum reprimat & consumit corruptiones: tum
parandum illi est pro sepulchro in quo recipiatur
dignè, cor innouatum per nouitatem vitæ, & cor è
petra excisum per firmitatem noui propositi. Et be-
ne secundum hoc mysterium morale, iuxta locum
crucifixionis, sepulchrum fuit Christi, quia oportet
cum memoria passionis Christi corpus suscipere,
iuxta illud: Quotiescunq; manducabitis panem
hunc, & calicem Domini bibetis, mortem Domini
annunciabitis. Sanè ad exemplum facti Iosephi sta-
tutum est à beato Syluestro papa, & ab omni eccle-
sia obseruatum, vt Christi corpus in eucharistia nõ
auro non gemmis, non panno tincto, nec serico,
sed linteamine puro obuoluatur, vt minus miran-
dum sit si cõditiones sepulchri & sepulturæ Chri-
sti accommodentur præceptioni eucharistiæ. Cui
& conuenit extremum officium Ioseph, de quo di-
citur quod postremò aduoluit saxum magnum ad
ostium monumenti, Deo ita disponente, vt ne quis
scire possit in cadauer, aut furtim illud tollere.
Hoc ergo docemur post susceptũ semel intra nos
Christum, claudendum aliis ostium cordis nostri,
vt præter eum nihil penetret in pectora nostra. Et
hactenus de officio circa sepulturam Christi à vi-
ris exhibitõ. Sequitur de officio quod in sepultura
Christi consideranda præstiterunt mulieres quædã.

ERAT AVTEM IBI MARIA MAGDA-
LENE, ET ALTERA MARIA, &c.] Duas tan-
tum nominant Matthæus & Marcus religiosas mu-
lieres quæ sepulturæ Dominicæ interfuerunt, at
cum his etiã alias fuisse, vt ne putemus duas
illas solas reliquis recedentibus remansisse, patet
satis ex Luca, qui dicit generaliter mulieres quæ
cum eo venerat de Galilæa vidisse monumentum,
quas in repetito ipsa resurrectionis die sepulchro,
multas fuisse commemorat, cum rursus Matthæus
tantum duas has nominet. Ideo ergo duæ hæ ex-
primuntur speciatim, quod inter omnes præcipuæ
essent & insigniores. Itaque cum Iosephus & Ni-
codemus in funebri cura sepeliendi corporis Do-
minici occupati essent, mulieres illæ quæ à cruce
auelli non potuerunt, etiã ipsi interfuerunt sepul-
turæ, & subsecutæ ipsos viros, cū sese viros illis præ-
claris immiscere viderentur, sedentes è regione se-
pulchrum aspiciabant, vbi poneretur ab eis corpus
Dominicum, vt suo tempore reuersæ vnctiois of-
ficium illi sollicitè impenderent, quod iam ob in-
stantis sabbathi religionem impendere prohibebã-
tur. Aspiciabant item quomodo positum erat cor-
pus eius, nõ quod ipsum ingressæ essent monumẽ-
tum, cuius ostium iã clauserat Ioseph aduoluto la-
pide grandi, sed quod è loco vbi sedebant viderent
quomodo corpus Domini lapidis obiectu munitũ

A esset. Significare autem volens Lucas tempus quò
hæc gesta sunt, & quare non & ipsæ mulieres tunc
Dominum vngerent festinauerint: Dies, inquit, erat
parasceues, & sabbatum illucescebat. Vbi meritò
quis dubitauerit quomodo & quare Euangelista
postquam dixit, dies erat parasceues; subiūxerit, &
sabbatum illucescebat. Nam lux sabbathi non sta-
tim successit ipsi diei parasceues, quæ in vespera
sabbathi terminabatur, sed intercessit inter lucem
sabbathi & diem parasceues tota vna nox. Deinde
quæ hic narrantur à Luca, non sunt gesta cum iana
sabbatum illuxisset, sed circa vesperam sabbathi:
quorsum ergo dicit, & sabbatum illucescebat, cū
illucescere sit lucẽ fieri post tenebras? Videtur ergo
quod hic dicitur, sabbathũ illucescebat; nouo mo-
do positũ pro eo quod est, sabbathi dies incipiebat
adesse. Cũ enim sabbathi dies à vespera apud
Iudæos inceperit, iuxta illud: A vespera vsque in
vesperam celebrabitis sabbatha vestra, & dies ali-
qua illucescere dicatur, cum illa incipiat, sabbathũ
illucescere dicebãt, cū sabbathũ inciperet, quan-
quam non à luce, sed à tenebris inciperet. Quod
quo magis verum esse cognoscatur, sciendum apud
Hebræos dictionẽ פסחא quæ manè significat
& lucem, significare non tantum principium diei
quod mane dicimus & diluculum, sed etiã prin-
cipium noctis quod dicitur crepusculum, & Lati-
nis etiã prima fax vocatur. Vnde in principio li-
bri Thalmudici, qui Pesachim, hoc est, pascharum
inscribitur, sic legitur: Luce decimiquarti inqui-
runt fermentum ad lumen lucernæ, quo significa-
tur Iudæos in initio noctis quæ sequitur lunam de-
cimam quartam, inquirere lucernæ lumine fermentum
quod tunc eiici debuit è domibus eorum, quod
cum azymis comederent pascha. Istud obseruatum
non parum faciet ad intelligendum obscurum il-
lum Matthæi locum: Vespere autem sabbathi, quæ
lucet in prima sabbathi. Itaque postquam dixisset;
dies erat parasceues; subiicit Lucas, & sabbatum
illucescebat; vt significaret sabbathi diem
tum aduentasse, & eam fuisse causam, quod non &
ipsæ mulieres vnixerint tum Dominum. Reuer-
tentes enim parauerunt aromata atque vnguenta,
quamdiu adhuc illud agere licebat, verum ab vn-
gendo siluerunt, hoc est, quieuerunt, ipso sabbatho
propter legem omne opus vetantem in sabbatho.
Siluerunt enim hic positum est à nostro interprete,
pro quieuerunt, cū Græcis sit ἡσυχασαν, quod &
silere significat & quiescere. Notandum autem est
hic, mysterium quod est in tribus diebus istis, quorum
primo Dominus passus est, secundo quieuit in sepulchro,
tertio resurrexit. Sicut enim sexta die homo forma-
tus est, septima autem die conditor ab omni opere suo
requieuit, quæ ob id sabbatum dicta est: ita saluator
sexta die crucifixus est, humanæ restaurationis implens
arcanum: sabbatho autem, hoc est, in die quietis, in
sepulchro quieuit, liberatus iam ab omni labore pro
redimendis nobis suscepto. Octaua vero resurgens
nouus homo, sua resurrectione mundũ innouauit,
vetustate peccati & mortis cõsumpta. Quo & ipso
mysterio nos moraliter docemur, in hac quidẽ nouis-
sima mundi ætate, tanquam sexta die qua homo
reformatus est, nos mundo crucifigi debere: in
septima vero die, hoc est, cum mortis quis debitum
soluerit, corpora quidem in tumulis, animas autem
secretè in pæce cū Domino post bona opera
quiescere, quoniam octaua ætate etiã corpora ipsa
resur-

resurrectione glorificata cum animabus incorru-
ptionem accipiant. Sic ferè Beda.

ALTERA AVTEM DIE QUAE EST POST
PARASCEVEN, CONVENERVNT, &c.] Irrequieta res &
meticulosa est ipsa malitia, ita vt ob id rectè dictũ sit; Impij quasi mare feruēs quod
quiescere non potest, & redundant flectus eius in
conculcationem & lutum. Non est pax impiis. Et
Iob decimoquinto de impio dicitur: Sonitus ter-
roris semper in auribus illius, & cū pax sit, ille
insidias suspicatur. Itaque qui prius putabant vo-
to suo satisfactum iri si quem persequebantur, ad
mortem crucis perducere possent, hac in parte vo-
ti sui compotes effecti, necdum tamen quiescunt,
sed iam magis sibi metuentes solliciti sunt quomo-
do & resurrectionis eius gloriam supprimant, Deo
mirabiliter etiã nunc eorũ conatibus vanis vten-
te in suam Christi; sui gloriam, ac Iudæorum con-
futationem. Primò enim hac meticulosa principũ
solicitudine declarata est potentia & virtus Chri-
sti vt, qui etiã mortuus illis erat formidini. Deinde.
hac ipsorum procuracione factũ est, vt resurrectio
iam facta. Quod enim prius expectatio est, &
suspicioni subiectũ, facilius assequitur apud homi-
nes fidem cū impletur est, quàm id cuius nulla
prius fuit expectatio. Præterea hæc ratione factum
est & aliter, vt veritatem resurrectionis, quam sup-
primere conabatur, eorũ potius cõfirmarent, quia
occasio subtracta est dicendi furtim corpus Domi-
nicum sublatum è monumento, Christi; resurrectio
certissimum ab hostibus suis accepit testimonium.
Ita semper impietas contra seipsam pugnat,
ac seipsam expugnat. Postremum hac ratione, a-
pertius quàm vsquam alibi declarata est & confu-
tata impietas pontificum & Phariseorum, non so-
lùm per hoc quod sabbathi religionem iam depre-
henduntur violasse, sed & per hoc quod certissimum
& ab omni suspicione liberum testimonium
resurrectionis Christi, ex certa scientia peruertere
studuerunt. In aliis enim omnibus videri poterant
ex ignorantia quadam peccasse in Christum: hic
verò aperte inueniuntur scienter peccare; & agni-
tam certamque veritatẽ oppugnare, ac proinde pec-
care in spiritum sanctũ, & planè esse inexcusabiles.
Conueniunt ergo ad Pilatum dicentes: Domine re-
cordati sumus quod seductor ille dixit adhuc viuēs:
Post tres dies resurgam. Iube ergo custodiri sepul-
chrum vsq; in diem tertium, ne forte veniant disci-
puli eius, & furetur eum, & dicat plebi: Surre-
xit à mortuis, & erit nouissimus error peior prio-
re. Seductorem vocant pro venenato suo in illum
corde, cū reuera seductor non esset, sed verus
ad veram salutem dux & magister. Cæterum phi-
losophantur quidam in nomine, seductor, intelli-
gentes Iudæos modò veritatem dixisse inscios, si-
cut & cū Caiphas diceret: Expediat vnus homi-
nem mori pro populo. Nam seductor, inquit,
fuit Christus, non à veritate in errorem mittens,
sed à falsitate in veritatem, à vitiis ad virtutes, à
morte ad vitam ducens. At præterquam quod no-
men, seductor apud Latinos semper accipitur in
malam partem, Græcis est πλάτης, quod impostorẽ
significat & deceptorem, vt illi annotationis
sichic locus. Quod autem asserunt se intellexisse
de resurrectione tertio die futura, cū tamen
Dominus aperte solis duodecim Apostolis dixit:

A Tertia die resurgam; verisimile est eos accepisse ex
eo quod scribis & Phariseis signum quærentibus
Dominus dixisset: Signum non dabitur nisi signum
Ionæ prophætæ. Sicut enim fuit Ionas in ventre ce-
ti, ita erit & filius hominis in corde terræ tribus
diebus & tribus noctibus. Nisi forte Iudas non tan-
tùm magistri sui fuit proditor sed, & secretorũ eius
quæ seorsum ab eo de morte & resurrectione audi-
uit, ita vt ea pontificibus & phariseis detexerit. In
eo quod dicunt eum dixisse, post tres dies resur-
gam, illud, post tres dies, recepta in scripturis phra-
si positum est pro tertio die, aut pro postquam ter-
tius dies aduenisset: vnde non dicunt, Iube custodi-
ri vsque post diem tertium, sed vsque in diem ter-
tium. Itaque quod dicit, post tres dies resurgam;
idem est cum eo quod Dominus dixit supra Apo-
stolis: tertia die resurget. Cũ dicit; erit nouissimus
error peior prior; errore vocant opinionem de
Iesu, quod Christus esset & filius Dei. Hanc opi-
nionem iam in nouissimo dicunt futuram peiorem
quàm erat prius, quia firmior futura erat & credi-
bilior, atq; ob id sibi atq; Romanis putabant fore
perniciosiorẽ & periculosiorẽ. Libet autem hic
expendere & insectari vanitatem pontificum &
Phariseorum, quod metuant ne discipuli furetur
mortuum corpus, eoque facto non solùm dicant,
sed etiam persuadeant plebi illum surrexisse à mor-
tuis. Quo enim sine ipsum essent furte & sublati;
Nisi enim tertio die resurrexerit, sicut eis promisit,
consequens potius esset vt deceptos se inuenien-
tes auerterentur eum, & odio haberent tanquã im-
postorem, & proinde non haberet probabilitatem
quod vellent eum furari. Et vt id velle potuissent,
quomodo populo persuadere potuissent quod à
mortuis resurrexisset, nisi manifesta vitæ eius testi-
monia & argumenta ædere possent? Cui enim in-
niterentur; an vehementiæ sermonum; Atqui illi-
terati, sunt. An fortè abundantia rerum; Atqui sunt
omniũ pauperrimi. Generis fortassis claritati? Ve-
rùm ignobiles sunt, & ab ignobilibus parentibus &
locis progeniti. Verum sui ipsorũ multitudini; At
non plures sunt quàm duodecim. Patet ergo quod
vanè suspicabantur hunc furto auferendum à disci-
pulis, multo que vanius, illo facto posse ab illis re-
surrectionem plebi persuaderi. Sed ita suam sem-
per prodit insipientiam & vanitatem superba & im-
pia iniquorum hominũ prudentia. Pilatus vt prius,
ita & modò obsecundans postulationi Iudæorum:
Habetis, inquit, (aut, vt Græca etiã verti possunt,
& fortè conuenientius, habete, hoc est, accipite)
custodiam, & ite, custodite sicut scitis. Accipitur
autem hic dictio, custodia, pro grege ac turba cu-
stodum, qua dictione Latina Euangelista etiã in
Græco, textu vsus est. Iam enim Græcia ea voce La-
tina, vt & aliis quibusdam, utebantur, atq; ex eo
colligere licet custodiam fuisse ordinem quandam
militum Romanorum, quem putat quidam eius-
modi fermè hominum genus, cuiusmodi sunt Pa-
risiis quadraginti ad publicam ciuitatis custodiam
designati. Iudæi ergo facultate à præfide obenta,
sine qua custodibus illis imperare non potuissent,
abeuntes munierunt sepulchrum duobus modis:
Nam & adhibuerunt circa illud custodes, & lapi-
dem qui claudebat os sepulchri, obsignauerunt &
sigillauerunt, (est enim Græcè σφραγισαυτες) ne quid
fraudis esse posset vel in custodibus. Ita dum re-
surrecturõ conantur exitum occludere, auxerunt
miraculum & fidem resurrectionis.

Vespere autē sabbathi, quæ lucefcit in prima sabbathi, venit Maria Magdalene, & altera Maria videre sepulchrū. Et cum trāsisset sabbathū, Maria Magdalene, & Maria Iacobi, & Salome emerūt aromata, vt venietes ungerēt Iesum. Vna autē sabbathi valde diluculo cum adhuc tenebrae essent, venerūt ad monumētū, vbi iā sole, portātes quæ parauerant aromata. Et ecce terramotus factus est magnus, angelus enim Domini descēdit de cælo, & accedēs reuoluit lapidem, & sedebat super eum. Erat autē aspectus eius sicut fulgur, & vestimēta eius sicut nix. Pra timore autem eius exterriti sunt custodes, & facti sunt velut mortui. Et dicebant ad inuicem: Quis reuoluet nobis lapidem ob ostio monumenti? Et respicientes viderunt, & inuenerunt lapidem reuolutum a monumento, erat quippe magnus valde. Et introeuntes in monumentum, viderunt iuuenē sedentem in dextris, coopertum stola candida, & obstupuerunt. Respondens autem angelus dixit illis mulieribus: Nolite expauescere. Vos scio enim quod Iesum Nazarenum, qui crucifixus est, queritis: non est hic, surrexit enim, sicut dixit: venite, & videte locum, vbi positus erat Dominus. Sed ite, cito euntes dicite discipulis eius, & Petro, quod surrexit, & ecce praecedit vos in Galilæam, ibi eum videbitis sicut dixit vobis. Et ingressa non inuenerūt corpus Domini Iesu. Et factum est, dum mente consternatae essent de isto, ecce duo viri steterunt secus illas in veste fulgēti. Cum timerent autem, & declinarent vultum in terram, dixerūt ad illas: Quid queritis viuētē cum mortuis? Non est hic, sed surrexit, recordamini qualiter locutus est vobis, cum adhuc in Galilæa esset, dicēs: Quia oportet filium hominis tradi in manus peccatorū, & crucifigi, & tertia die resurgere. Et recordate sunt verborum eius. At illae exeuntes cito fugerunt de monumento cum timore, & gaudio magno. Currētes nūtiare discipulis eius, Inuaserat enim eas tremor, & pavor, & nemini quicquā dixerunt, timebant enim. Et regressae a monumento, nuntiauerunt haec omnia illis vndecim, & ceteris omnibus. Erat autem Maria Magdalene, & Iohanna, & Maria Iacobi, & cetera quæ cum eis erant, quæ dicebant ad Apostolos haec. Et visa sunt ante illos sicut deliramentum verba ista, & non crediderunt illis. Cucurrit ergo Maria Magdalene, & venit ad Simonem Petrum, & ad alium discipulum quē amabat Iesus, & dicit illis: Tulerunt Dominum de monumento, & nescimus vbi posuerunt eum. Petrus autem surgēs cucurrit ad monumentum, & exiit ergo Petrus, & ille alius discipulus, & venerunt ad monumentū. Currebāt autem duo simul, & ille alius discipulus praecurrit citius Petro, & venit primus ad monumētū. Et cum se inclinasset, videt posita linteamina, non tamē introiuit. Venit ergo Simon Petrus sequens eū, & introiuit in monumētū, & procumbens vidit linteamina sola posita, & sudarium quod fuerat super caput eius, non cum linteaminibus positum, sed separatim iuolutum in vnū locū. Tūc ergo introiuit & ille discipulus qui venerat primus ad monumentū, & vidit, & credidit, nondū enim sciebāt scripturā, quia oporteret eum a mortuis resurgere. Abierūt ergo iterū discipuli ad semetipsos, & abiit Petrus secū mirans quod factū fuerat. Maria autē stabat ad monumētū foris plorans. Dū ergo fletet, inclinauit se, & prospexit in monumentū, & vidit duos angelos in albis sedentes, vnum ad caput, vnum ad pedes, vbi positū fuerat corpus Iesu. Dicunt ei illi: Mulier, quid ploras? Dicit eis: Quia tulerunt Dominū meū, & nescio vbi posuerunt eum. Haec cum dixisset, conuersa est retrosum, & vidit Iesum stantē, & nō sciebat quia Iesus est. Dicit ei Iesus: Mulier quid ploras? quē quæris? illa existimās quia hortulanus esset, dicit ei, Domine, si tu sustulisti eum, dicito mihi vbi posuisti eum? & ego eum tollā. Dicit ei Iesus: Maria. Conuersa illa dicit ei, Rabboni, quod dicitur, magister. Dicit ei Iesus: Noli me tangere, nōdum enim ascēdi ad patrē meū. Vade autem ad fratres meos, & dic eis: Ascēdo ad patrē meum, & patrē vestrum, Deum meū, & Deū vestrum. Surgens autē Iesus mane prima sabbathi, apparuit primō Mariae Magdalene de qua eiecerat septem demonia. Illa vadens & ecce Iesus occurrit illis, dicēs: Auete. Illae autē accesserūt & tenuerunt pedes eius, & adorauerunt eum. Tūc ait illis Iesus: Nolite timere, ite, nūtiare fratibus meis, vt eāt in Galilæam, ibi me videbunt. Quæ cum abiissent, ecce quidā de custodibus venerūt in ciuitatem & nūtiauerunt principibus sacerdotum omnia quæ facta fuerāt. Et cōgregati cū senioribus, cōsilio accepto pecuniam copiosam dederunt militibus, dicentes: Dicite, quia discipuli eius nocte venerūt, & furati sūt eū, nobis dormientibus. Et si hoc auditū fuerit a praeside, nos suadebimus ei, & securos vos faciemus. At illi accepta pecunia, fecerunt sicut erat edocti. Et diuulgatum est verbum istud apud Iudæos, vsque i hodiernum diem. Venit Maria Magdalene annuntians, his qui cū eo fuerant lugētibus & flētibus discipulis, quia vidi Dominū, & haec dixit mihi. Et illi audietes quæ videret, & visus esset ab ea nō crediderūt.

† b t r val
de manc
vna sab
bathoru
d vna au
tem sab
bathi Ma
ria Ma
gda. l. ne
reuit ma
ne.
† d vidit
a b Julia
mulieribus:
† qui di
cit. noli:
† a timere
† b le
sum qua
ritus Na
zarenum
crucifixū
surrexit
nō est hic.
b ecce lo
cus vbi po
suerūt ei
† a quia
† a Et e
nerunt

VESPERA AUTEM SABBATHI A
QUAE LUCESCIT IN PRIMA SA
BATHI, &c.] Superest postrema euangelicæ histo
riae pars, ea scilicet quæ Christi resurrectionem
ac resurrectionis manifestationem, simul & eius in
caelos ascensionem continet, quæ est postrema, ita

colophon est & consummatio euangelicæ histo
riae, vt sine qua nihil profuisset Christum mori, &
per quam nostra redemptio, & salus perfecta est.
Verum cum in hac parte perfecta demum fides in
Christum sita sit, tamen vix quicquā Christi aliud
visi sunt Euangelistæ magis variè narrare, Deo id
ita

ita disponente ad exercendam nostram tum fidem, tum diligentiam. Quoniam enim de tempore accessus mulierum ad sepulchrum, deque apparitionibus angelorum quæ factæ sunt mulieribus, diuersimodè scripserunt Euangelistæ, maximam præbuerunt non aduertentibus difficultatem. Et plerique, cum dicta Euangelistarū in his conciliare non possent, multos, teste etiam Euthymio, effuderunt de his rebus vanos sermones, quorum quidam quatuor ad monumentum accessus diuersis temporibus factos esse dicentes, non eandem fuisse mulieres aiunt, quarum meminerunt quatuor Euangelistæ, sed alias & alias similibus inter sese nominum. Alij verò de quatuor aut saltem de multis accessionibus conformiter dicentes, eas tamē ab eisdem factas mulieribus asseuerant. Verum vt hæc sunt improbabilia, facilèq; confutabilia, ita ad hæc confugere non erit necesse, si diligenter quis Euangelistarum aduertat narrationes, & semper mente retineat nō ob id contrarios esse Euangelistas, quod vario modo suas instituunt narrationes, ob id quod vnus commemorat quædam quæ alij prætermiserunt. Imo si quis Concordiæ nostræ contextum simul cū eius quam hic reddemus ratione, probè perspexerit, deprehēdet non solum Euangelistas nulla in re hic dissentire, sed maximè consentire, & nusquam alias magis sese iuuare, vt ipsorum in narrando varietas, quæ tamen inuenitur optimè sibi constare, fidem magis augeat quàm infirmet, dum agnoscuntur non ex pacto inter se inuito eadem scripsisse, atque in varia illa narratione non destituti spiritus sancti directione deprehenduntur. Itaque & nos illis consiliū directioni Euangelistarum dicta concordare nitimur, ac manifestè ostēdere eandem apud omnes esse consonantiam, fortasse foelicis quam id pleriq; ante nos conati sunt. Imprimis autem tractandus locus Matthæi qui multos non immeritò torfit: Vespere sabbathi quæ lucefcit in prima sabbathi venit Maria Magdalene & altera Maria videre sepulchrum. Hic enim locus videtur & contrarius esse aliorum narrationi, & in seipso maximam includere absurditatem. Quomodo enim Matthæus dicit in vespera sabbathi mulieres venisse ad videndum sepulchrū, cū reliqui testentur summo diluculo primæ sabbathi mulieres sepulchrum adisse? Deinde quomodo vesperam dicit lucefcere, cū vespera obtenebrescat, nō lucefcit? Est enim lucefcere, lucē fieri post tenebras, quod vesperæ nō couenit, sed plane contrarium. D. August. hæc tractans difficultatem lib. 3. de cōsensu Euang. vult à principio noctis quod est vespera, ipsam noctem synecdochicè significatam à Matthæo; cuius noctis sine mulieres venerunt ad monumentum, ideoque ab ea parte noctis significatam noctem, quoniam E apud nos incipit de medio noctis cū adhuc profundæ sunt tenebræ. Hunc esse verum sensum etiā ex eo probari potest, quod nō dicat Matthæus, quæ lucefcit in prima, sed vt Græca diximus habere, per accusatiuum casum, in primam; quo significatur illucescentiam illam terminari ad primam sabbathi, quia scilicet eius fuit initium. Prima autem sabbathi, sicut verum & propriè dictum sabbathū, non cœpit à diluculo & matutino tempore, sed à vespertino diei præcedentis. Alioqui nox quæ propriè dictū sabbathū sequebatur, nullius fuisse diei, cum neque ad præcedentem, neque ad sequentem pertinisset diem. Vespera autē sabbathi Matthæus dicit mulieres venisse ad videndum sepulchrum, non quod tunc exierint ad sepulchrum, sed quod tunc

bathum, sed ipsius sabbathi pars, cuius erat finis, vnde vespera sabbathi dicitur, quasi adhuc ad sabbathum pertinens. Deinde vt demus per synecdochē vesperam accipi posse pro nocte, tamen non videtur quomodo ratione huius figuræ dici aptè possit vesperam lucefcere, cū potius contrarium verbum ei conueniat. Iam quo tēpo dicatur aptè aliquid fieri vespere alicuius diei, quod sit mane alterius diei? Euthymius alia ratione difficultatē hæc soluere conatur, sed vt id intelligatur, sciendū Græcis nō esse singulariter, vespere sabbathi, sed vespera sabbathorum. Sic ergo habet: Hebræi sabbathum honorātes, septimum videlicet hebdomadæ diem, etiam sex dies ipsū præcedētes, in honorem eius sabbatha appellabant, nominantes diem Dominicum vnum siue primum sabbathorum, secundum autem & tertium sabbathorum, secundum & tertium septimanæ diem, & similiter alios sequentes. dicens ergo Matthæus vesperam sabbathorum, finem significauit omnium sabbathorum, siue septē hebdomadæ dierum. Nam & nos vesperam aut serum diei dicentes siue serum noctis, vltima eorum significamus. Hæc ille. Intelligit ergo per vesperam sabbathorum significari finem totius hebdomadæ, eumque finem putat fuisse finem noctis postquam sequebatur dies qui nobis dicitur dies Dominicus, atque vt illum finem intelligeremus significatum, ideo vult additum à Matthæo, quæ lucefcit, hoc est appetente iam die, prospectante & oriente. Vnde & Theophylactus, vespera, inquit, sabbathorum eadem est cum profundo diluculo apud Lucam, & valde mane apud Marcum. Verum vt horum sententia videri potest probabilior & tolerabilior, quàm altera illa Augustini, ita tamen non videtur satis consistere, quia cum secundum legem a vespera vique in vesperam sabbatha celebranda essent, non erat nox aut finis noctis, finis præcedentis sabbathi aut hebdomadæ, sed prior pars diei aut hebdomadæ sequentis. Proinde per vesperā sabbathi aut sabbathorum, omnino videtur intelligenda ipsa extrema sabbathi pars, quæ initium fuit noctis sequentis, quando iam sabbatho transacto operari Iudæis licebat. Hanc vesperam lucefcere dicit Matthæus in prima sabbathi, aut, vt Græca habent melius, in primam sabbathorum, vocabulo lucefcere accepto sicut prius ostēdimus accipi cū Lucas dixit, Sabbathum illucescebat. Nam & hic eadem est dictio. Sicut enim sabbathū illuxisse dicitur cū dies sabbathi incept, quanquam à nocte aut à vespera incept, ita vespera vnius diei illuxisse dicitur in alium diem, quia scilicet alterius sequentis diei erat initium, quomodo si apud nos receptum esset dicere tunc diefcere, quando dies aliqua incept, quæ apud nos incipit de medio noctis cū adhuc profundæ sunt tenebræ. Hunc esse verum sensum etiā ex eo probari potest, quod nō dicat Matthæus, quæ lucefcit in prima, sed vt Græca diximus habere, per accusatiuum casum, in primam; quo significatur illucescentiam illam terminari ad primam sabbathi, quia scilicet eius fuit initium. Prima autem sabbathi, sicut verum & propriè dictum sabbathū, non cœpit à diluculo & matutino tempore, sed à vespertino diei præcedentis. Alioqui nox quæ propriè dictū sabbathū sequebatur, nullius fuisse diei, cum neque ad præcedentem, neque ad sequentem pertinisset diem. Vespera autē sabbathi Matthæus dicit mulieres venisse ad videndum sepulchrum, non quod tunc exierint ad sepulchrum, sed quod tunc

tunc cōuenerint inter sese, selesq; ac sua parauerint ad egrediendum, & videndum sepulchrum, atq; vngendum Dominum. Quod Marcus post Mattheū scribens, ita explicauit apertius: Et cum transisset sabbatum, Maria Magdalene & Maria Iacobi & Salome emerunt aromata, vt venientes vngerent, Iesum. In vespera, ergo sabbathi conuenerunt mulieres ad id perficiendum quod per religionē prohibita fuerant facere in sabbatho, emeruntq; aromata, & ea nocte illa parauerunt, vt quamprimum illud liceret, summo scilicet diluculo egrederentur ad vngendum Dominum. Mattheus autem breuitati studens, cum tempus notasse quo primum mulieres conuenerunt eo animo vt viderent sepulchrum, sicut pretermisit quid illa vespera fecerint, quod Marcus expressit, ita pretermisit illud explicare tempus quo mulieres sunt ad sepulchrum egressæ, quod alij diligenter expresserunt, subiiciens mox quæ contigerunt cum ad videndum egrederentur sepulchrum, quasi illa ipsa vespera sabbathi cōtigerint, cum matutino tempore alterius diei acciderint. Et hæc de Matthei loco dicta sufficiant sine alieius sententiæ præiudicio. Ceterum cum Marcus dicat mulieres emisse aromata cum transisset sabbatum, videtur quod prius dixit Lucas, illas reuerfas à monumento parasse aromata & vnguenta, dictum per præoccupationem, quod attinet ad preparationem aromatum & vnguentorum, nisi velimus intelligere eas in die parascenes quamdiu habebant adhuc aliquod tempus ad operandū, emisse & parasse aromata: cum transisset autem sabbatum, tum vterius plura emisse: & parasse quæ minus parauerat. Ex Mattheo ergo & Marco discimus quando mulieres conuenerint, seseq; parauerint ad vngendum Dominum. Quo autem tempore exierint ad monumentum: concorditer expresserunt Marcus, Lucas & Ioannes. Marcus enim dicit, valde mane, Lucas, valde diluculo, vel, vt habent Græca, profundo diluculo, Ioannes, mane cum adhuc tenebræ essent, quæ omnia satis manifeste idem significant, nisi quod ex Luca & Ioanne patet illud quod dicit Marcus, valde mane, non sic accipiendum quasi significetur matutinum tempus iam multum processisse, sed contra potius quod valde tempestiue venerint. Nam, vt indicauit D. Augustinus, dupluciter dicimus valde mane, nempe & quando matutinum tempus vixdum incepit, & quando iam diu incepit, ita vt incipiat se sol ostendere super terras. Priori modo hic accipiendum patet ex Luca & Ioanne, posteriori tamen magis modo accipiendum videri posset, ex eo quod Marcus subiicit, orto iam sole. Id enim contrarium videtur ei quod dicit Marcus, valde mane; si ita illud accipiendum est quomodo ex Luca & Ioanne manifestum est accipi debere. At illud, orto iam sole, non sic est accipiendum quasi sol iam tū visus esset super terram, sed quod radios suos & splendorem suum in terram spargere cœperit. Diluculum enim non fit nisi aduentis solis fulgore. Nam eius fulgor est qui auroræ nomine vocari solet. At cum diluculum adhuc est & profundum diluculum, quamquā solis splendor mitti cœperit in terram, tamen adhuc tenebræ aliqua licet nō profundæ sunt super terram, vt verū sit & quod Marcus dicit ortū solem fuisse, & quod Lucas dicit fuisse valde diluculum, & quod Ioannes dicit adhuc tenebras fuisse. Vnde Theophylactus, Solem, inquit, intelligere hoc loco debemus matutinos solis radios. Et Euthymius, Si, inquit,

A valde mane erat, quomodo dixit, orto sole? Quia tunc proprie sol oritur, etsi nobis nōdum appareat demoratus adhuc circa profundissimas extremasque orientis partes, & paulatim emergens, cuius testimonium est gallicinium. Nam galli primi inter omnia animantia sentientes illius calorem, repente clamant, eiusq; præsentiam hominibus prænunciāt. Hæc ille. Minor est difficultas secundum lectionem D. Augustini, qui legit, oriente iam sole, & exponit, id est, ortu suo iam cœlum illuminare incipiente. Est enim Græcis non præteritum perfectum, sed aoristus ἀναστῆναι, qui quandoque non dissimilem à præterito imperfecto habet significationem. Et quidem iuxta tres dictos authores ostenditur quomodo illud, orto iam sole, idem accipi possit significare tempus quod illud, valde mane. Alij tamen intelligunt diuersum significatum tempus, & per illud, valde mane, significatum tempus quo exierint mulieres ad sepulchrum, per illud verò, orto iam sole, tempus quo iam vicinæ factæ sunt sepulchro, vt sic & alio modo possint Euangelistarū dicta inter se conciliari, nec cogamur ob apparetē varietatem, asserere Euangelistas loqui aut de diuersis mulieribus, aut de diuersis accessibus. Vt ut autem est, magis videndum cur tam accuratè Euangelistæ tempus notauerint. Itaq; Euangelistæ dicentes, valde mane, valde diluculo, & mane cum adhuc tenebræ essent, mulieres venisse, significare voluerunt mulierum sedulitatem & ardorem, ad vngendum Dominum eas intempestiue satis vrgentem. Marcus verò dicens orto iam sole, significauit non incommodum fuisse tempus eundi ad sepulchrū ad quod tenebris profundis adhuc durantibus nō fuisset accedere comodū: aut indicare voluit tale fuisse tempus quo fuerūt iuxta sepulchrum, vt quæ ibi agebantur rectè vidisse & retulisse credi possent, ne quis diceret eas per tenebras delusas fuisse, & spectra pro veris amplexas rebus. Cæterum diem quo hæc gesta sunt, omnes Euangelistæ vocauerunt, vñ sabbathi, aut vt habent Græci, vnam sabbathorum quomodo & nos habemus in Marco. In qua locutione, vnum, phrasi Hebraica positum est pro primo, sicut & Genesis 1. Factum est vespere & mane dies vnus; vnde rectè noster interpret in Mattheo vertit, primam sabbathi. Perinde autē est & eodem recidit siue dicatur prima sabbathi, siue prima sabbathorum, nisi quod cum singulariter dicitur vna vel prima sabbathi, dictio sabbatum accipitur pro hebdomada: cum verò pluraliter vna vel prima sabbathorum, sabbatha dicuntur omnes hebdomadæ dies, vt sit sensus, prima dies inter sabbatha septem. Cum autem dicitur apud Mattheum singulariter & absolutè, vespera sabbathi, dictio sabbatum proprie accipitur pro septima hebdomadæ die. Perro de variis dictionis sabbathi significationibus dictum est circa cap 37. Et hæc quidem de tempore quo Euangelistæ significauerunt mulieres vel sese ad eundem parasse, vel ad illud peruenisse. Quando verò resurrexit Christus, nullus eorum indicauit, solus enim hoc nouit, qui solus surrexit vt nouit. Certum est quod prima sabbathi resurrexit, quia tertia die resurrexit sicut prædixerat: certum item quod resurrexit antequam ad sepulchrum peruenirent mulieres, & angelus descenderet qui dixit mulieribus: Surrexit, non est hic; sed quanto tempore antè resurrexit non patet ex Euangelistis. Sunt autem qui putant Dominum surrexisse cum fieret

ret illa terræ motus, cuius meminit Mattheus. Et Augustinus libro. 4. de Trinitate sentit Dominum surrexisse in ipso diluculo: cui sententiæ apertè videtur conuenire quod dicit postea Marcus: Surgēs autem Iesus mane prima sabbathi, apparuit primò Mariæ Magdalene. At D. Hieronymus in questionibus ad Hedibiam, similiter & Theophylactus atque Euthymius volunt illa verba, mane prima sabbathi, separanda à præcedētibus, & iungenda cum sequentibus. Non enim, inquit Theophylactus, surrexit mane. Quis enim vidit quando surrexit? sed apparuit mane prima sabbathi. Omnes autem, inquit Euthymius, vnanimiter sancti patres & doctores tempus resurrectionis eius fuisse dicunt circa primum gallicinium, qui iam Dominicæ diei lucem præferbat. Ideo quoq; post sextam noctis horam virtutis sectatores soluto ieiunio letitiā auspicantur. Est enim primum gallicinium non ita diu post medium noctis, hoc est, sextā noctis horam. Et D. Hieronymus loco prædicto significat Dominū surrexisse tempore mediæ noctis ante gallorum cantus. Confirmat hanc sententiā typus resurrectionis Dominicæ qui in Samsonē præcessit, vt interpretatur D. Gregorius in homilia paschali. Cum enim Samson Gazam ciuitatē Philistinorum fuisset ingressus, Philistei ingressu eius cognito, ciuitatem repente obsidionibus circumdederunt, custodesq; deputauerunt, fortissimum Samsonem se iam comprehendisse putantes. At is media nocte portas ciuitatis abstulit, & verticem montis ascendit. Quo facto redemptorem nostrū D. Gregorius cum alijs designatum intelligit, qui cum secundum animam infernum, secundum corpus sepulchrum esset ingressus, Iudæi custodes ilico deputauerunt, eumq; in inferni ac sepulchri claustris retentum, quasi Samsonem in Gaza se comprehendisse letati sunt. Samson verò, media nocte nō solum exiit, sed etiam portas tulit, quia videlicet redemptor noster ante lucē resurgēs, nō solum liber de inferno exiit, sed & ipsa etiā inferni claustra destruxit. Portas tulit, & montis verticem subiit, quia resurgendo claustra inferni abstulit, & ascendendo cœlorum regna penetravit. Sic fere D. Gregorius, in quo tamen obseruandum, quod quamuis Dominum Samsoni cōparet, non tamen dicit eum media nocte surrexisse sed tantum quod ante lucem surrexerit. Non enim necesse est exactè veritatem typo respondere. Ex his patet incertum esse quo præcisè tempore Dominus surrexerit, omnium tamen sententiā Dominum surrexisse post mediam noctem & ante lucem constat quod sane tempus resurgenti maximè conueniebat. Sicut enim sole iam vergente ad occasum, mortuus est tanquam verus sol, ita sole ad ortum properante surrexit è sepulchro verus iustitiæ sol, nouum suam resurrectione lumen mœstis Apostolis, totique mundo adferens, fugatis procul mœroris & ignorantia tenebris. Conuenit & hoc tempus eius natiuitati, vt sicut ante solis ortū natus est ex vtero virginis, ita & ante solis ortum procederet è sepulchro, vt ratione vtriusque intelligi possit dictum de Christo. Ex vtero ante luciferum genui te. Nam eius resurrectio veluti secunda fuit generatio, vnde resurrectionē scriptura vocat regenerationem, & Paulus Act. 13. illud Psalmi 2. Filius meus es tu, ego hodie genui te, in Christi resurrectione interpretatur impletum. Christus ergo ante luciferum prodians & ex vtero virginis, & ex claustris sepulchri, declarauit se nouum esse solem, & veriorē

vulgari sole, vt cuius ortum suo ortu præuenit, nouum adferens mundo diem, nouamq; lucem, propter quod nō sine mysterio in prima sabbathi resurrexit, vt sicut in mundi creatione prima die formata est lux, ita in prima hebdomade die noua lux mūdo est resuscitata, qua mundus est restitutus & renouatus, ob quam mundi inuolutionem Christi resurrectione perfectam in prima sabbathi, religione sabbathi ab Apostolis translata in hunc diem, cepit ipsa vocari Dominicus dies, cuius meminit Ioannes Apocalyp. 1. Conueniebat autem etiam tēpus resurrectionis prædictum Christo, non solum tanquam vero nouoq; soli, sed etiam ad declarandam diuinitatis eius potentiam & dignitatē. Non enim conueniebat vt statim à morte sua resurgeret, ne negaretur verè mortuus, ac proinde nec verè resuscitatus. Itaq; vsq; in tertium diem differri debuit eius resurrectio, quando scilicet nemo negare potuit eum verè mortuum, Sicut autem vltra tertium diem propter eius dignitatem & potentiam non conueniebat resurrectionem differri, quæ tantum differēbatur ob veritatem mortis confirmandam, ita etiam conueniebat vt non differretur vsq; in finem diei tertiæ, sed fieret mox ab incepta die tertiæ, aut saltem antequam medium eius transisset, quia eius tum dignitati, tum potentia congruebat, vt nō diutius in morte derineretur quam erat necesse. Dilata est ergo eius resurrectio ob confirmandam mortis eius veritatem, accelerata ad declarandam eius potentiam: Debuit etiam ante diluculum & ortū solis resurgere, ne inueniretur adhuc mortuus in sepulchro à mulieribus, de quarū vna prædixit quod præuenisset vngere corpus suum in sepulchrum. Noluit enim iam secundò à mulieribus vngi, quia in morte non erat (vt illa sua vnctione se putasse declarabant) permanens. Sed & ob id conuenienter tempus illud suæ delegit resurrectioni, vt nos suo facto doceret post præcedentis vite noctem, è peccati somno surgendū esse tempestiue, priusquam veniat dies illa nouissima, quam suo ortu faciet sol iustitiæ Christus Dominus, atq; ad opera pietatis ante solis vulgaris ortum properandum esse, vt cum Propheta dicere possimus, Præuenerunt oculi mei ad te diluculo. & Præueni in matutinitate. Nam vt canit Prudentius in hymno ad galli cantum: Post solis ortum fulgidi, Serum est cubile spernere, Ni parte noctis addita, Tempus labori adieceris.

ET ECCĒ TERRÆ MOTVS FACTVS EST MAGNVS, ANGELVS ENIM, &c.] Sicut moriente in cruce Domino, ita & resurrectionis eius die factus est terræ motus, & is magnus, idque tum ad declarandam potentiam resurgenti Christi, qui ex inferis, portis inferni contractis, infernoq; spoliato, cum magna inferorum commotione potēter ascendit, commoturus etiam vniuersum orbem suæ resurrectionis prædicatione, tum vt ad Angeli è cœlis descensum magis attenti fierent & custodes, & mulieres: & illi quidem magis pauore concuterentur, ista verò magis ad fidem adducerentur. Per terræ motum enim Deus aliquando suam aut angelorum præsentiam insinuare voluit, vnde in datione legis facta per angelos; A facie Domini, inquit propheta, mora est terra, à facie Dei Iacob. Quod enim & nunc propter Angeli descensum terræ motus factus est, satis significauit Euangelista, subiiciens per coniuictionem causalem: Angelus enim Domini descendit de cœlo; & addit hinc perturbatos fuisse custodes, vt intelligendum

fatis relinquatur ob metum custodibus iniiciendum factum diuinitus hunc terræ motum. Ideo enim, inquit, terræ motus factus est magnus, quia angelus Domini descendit de cælo, & accedens reuoluit lapidem, non ut egressuro Domino ianuam paderet, sed ut egressus eius iam facti hominibus prestaret indicium, aditumque in sepulchrum mulieribus aperiret. Qui enim mortalis clauso virginis utero potuit nascendo ingredi in mundum, ipse iam factus immortalis, clauso sepulchro potuit resurgendo exire in mundum. In cuius confirmatione post resurrectionem ingressus est ad discipulos suos ianuis clausis. Sedit autem super lapidem velut expectans mulieres, seseque ostendens auctorem fuisse reuoluti lapidis, paratumque se exhibens ad resistendum custodibus si quid contra auderent. Sedit etiam, tanquam qui venerat testis quietis Christi, ad quam morte deuicta peruenit resurgendo. Præterquam autem quod inopinato atque terrifico suo descensu, & fortitudinis audacique declaratione se custodibus terribilem exhibuit, etiâ sui corporis habitu ac formam se talem illis præbuit. Erat enim, inquit Matthæus, aspectus eius sicut fulgur, & vestimenta eius sicut nix. Quod enim talis apparuit ob timorem custodibus in euentum, patet ex eo quod sequitur; timore autem eius exterriti sunt custodes, & facti sunt velut mortui; quanquam & aliæ item sint rationes ob quas taliter illum apparere cõtinebat, nempe ad commendandam cœlestem eius dignitatem & originem, atque ob resurrectionis Christi, cuius venerat testimonium perhibiturus, gloriam & claritatem. Hic ergo angelus suo facto pias fœminas liberavit ab ea qua torquebantur sollicitudine. Siquidem in viam iam existens subiit memoria lapidis aduoluti ad ostium monumenti, cuius prius non meminerant præ ingenti desiderio Domini; & intentione animi penitus absorpta circa emptionem & preparationem aromatum. Non torquebatur timore custodi, quia verisimile est eas necesse de custodia sepulchro adhibita & sigillo affixo, ut quæ se domi in silentio continerent ipso sabbatho. Dicebatur ergo ad inuicem: Quis reuoluet nobis lapidem ab ostio monumenti? Erat enim magnus valde, ita ut fœmineis viribus amoueri non posset facile. At ut versus monumentum respexerunt, viderunt lapidem reuolutum. Ita Dominus semper eos qui sibi inferuire desiderant, iuuat, bonumque propositum promouet. Non caret autem mystica significatione hæc lapidis sepulchralis reuolutio angelorum facta ministerio. Significatur enim quod à die resurrectionis referari cœperint mysteria Christi, quæ litera legis prius tanquam lapide quodam tegebantur. Lex enim cum in tabulis scripta fuerit lapideis, per lapidem non incongrue designata est. Hac ergo, quatenus carnalis erat, sublata modo & reuoluta cœlesti gratia, non autem humana opera, clara & certa facta sunt omnia, ut cum Mariis ingredi liceat ad contemplanda maxima & obstupescenda Dei magnalia. Carnalis litera veluti mortuum sub se Christum cõtinebat. At illa sublata, viuere Christum prædicatur, inuita licet, & reclamante synagoga per custodes designata.

ET INTROEVNTES IN MONUMENTUM VIDERUNT IUVENEM, &c. Alia hic nascitur difficultas circa concordiam Euangelistarum, propter iuuenem hunc quem mulieres vidisse Marcus testatur. Omnino enim videtur hic iuuenis fuisse angelus ille, quem Matthæus de cœlo descendisse dicit, & reuoluisse lapidem. Vterque enim sedif-

se dicitur, & eidem uterque verbis mulieres allocutus describitur. Sed obstare multum videtur quod Matthæus suum angelum sedisse dicit super lapidem reuolutum à monumento, unde intelligi datur illum à mulieribus visum extra monumentum: Marcus vero dicit mulieres introeuntes vel ingressas in monumentum vidisse iuuenem sedentem in dextris. Itaque hoc argumento moti quidam existimant diuersos fuisse angelos, de quibus Matthæus & Marcus, & alterum quidem extra monumentum visum & inuitasse mulieres ad ingrediendum dicendo, venite, alterum intra visum, & allocutum mulieres iam ingressas similibus verbis. At cum idem verborum & aliæ circumstantiæ magis arguant eundem fuisse angelum Matthæi cum angelo Marci, qui ferè eadem cum Matthæo narrare solet, quæreda ratio aliqua qua apparet illa dissonantia tolli possit. Id autem fieri potest dupliciter. Primum, si dicatur angelum illum, ut Theophylactus indicat, prius sedisse supra lapidem extra monumentum, veluti expectantem mulieres deinde verò ante illas intrasse, ibique ipsum ab illis iam ingressis visum, & cum eis locutum. Huic tamen non parum obstat quod Matthæus dicit eum dixisse, Venite. Illo enim videtur ad ingressum eas prouocare, & proinde extra monumentum cum eis locutus. Secundò ergo intelligi potest illud Marci, introeuntes in monumentum, non significare quod iam per ostium monumenti quod lapide clausum fuerat, ingressæ fuerint, sed, ut indicat Augustinus, quod intra septa maceræ ingressæ fuerant, qua cõmunitum tunc fuisse locum monumenti verisimile est. Quod si intelligendum quis putet Marcum locutum de ingressu per ostium monumenti, eo quod postquàm dixisset mulieres de lapide ab ostio monumenti tollendo sollicitas fuisse, ac mox vidisse lapidem sublatum: subiecit, & introeuntes in monumentum, &c. & tamen angelum hunc de quo Matthæus & Marcus velit extra monumentum allocutum mulieres, sicut omnino apparet ex Matthæo, iam dicendum id quod Marcus dicit de ingressu in monumentum scriptum ab eo per anticipationem, ut non sit sensus, Et introeuntes, vel, ut habent Græci, & ingressæ in monumentum viderunt, hoc est cum vel postquam ingressæ essent in monumentum viderunt, sed illæ ipsæ quæ ingressæ erant viderunt iuuenem, non postquam ingressæ essent, sed antè. Qui intellectus etsi durus videatur & coactus, præ cæteris tamen magis placeat. Non enim curæ fuit Marco significare eas vidisse angelum post ingressum. Quid enim hoc ad fidem resurrectionis? Sed satis ei fuit quouis modo significare mulieres ab angeli auditu didicisse, Christum resurrexisse, & ingressas monumentum oculis vidisse sepulchrum vacuum. Sed de his diligentius postea in descriptione sepulchri Dominici, nunc magis ea expendenda in quibus plus est momenti. Itaque in iuuenili ætate apparuit angelus, sicut & angelus Tobie Raphael, quia sic eum apparere conueniebat ob floridam & nunquam marcescentem immortalitatem angelicæ naturæ & Christi, cuius resurrectionem ad vitam immortalem iam venerat testificaturus. Porro quid eius sessio, ac stola candida qua indutus fuit significauerit, supra dictum est. Sedit autem à dextris monumenti, sicut & Gabriel apparuit Zachariæ stans à dextris altaris, non solum quia angelica natura ab omnibus malis libera, summa fruatur felicitate, sed etiam quia per resurrectionem suam Christus à malis huius vitæ translatus esse ad felicitatis vitæ immortalitatem. Dextera enim

enim in scripturis bonum portendit & felicitatem sicut contra sinistra aduersitates designat & mala vel præsentem vitam. Sicut autem custodes ad inopinatum angeli fulgentis aspectum terrore repleti sunt, & facti velut mortui; ita & mulieres præ nimio terrore obstupuerunt. Non enim potest fulgorem diuinum sine horrore & stupore humana natura excipere. Sed illos quidem à suo non liberavit angelus timore, ad quos perterrefaciendos missus fuerat: has verò mox à metu liberare studuit quas non venerat perterrefacturus, sed consolaturus & instructurus sicut earum pium officium meruerat. Dicit ergo: Nolite expauescere vos. Ac si dicat: Merito exanimantur hi custodes qui gloriam resurrectionis Domini mei conantur suppressere, vos autem nolite timere, quæ pio officio vestram cupiditas erga meum Dominum declarare dilectionem; scio enim quod Iesum Nazarenum iam crucifixum queritis ad vngendum eum. Paueant, ait D. Gregorius, illi qui non amant aduentum superiorum ciuium, perimescant qui carnalibus desideriis pressi ad eorum societatem pertingere se posse desperant, vos autem cur perimescitis, qui vestros concius videtis? Datum est hic specimen quoddam nouissimi aduentus Domini, qui & ipse fiet cum terræ motu, iuxta illud Psalmi: Terra tremuit, & quieuit cum exurgeret in iudicium Deus. Nam & tunc gloria maiestatis aduenientis iudicis, impiis quidem æternum incutiet timorem, pios verò securos esse iubebit. Notandum autem in verbis angeli, quod non satis habuit Iesum vocare Nazarenum, ad distinctionem aliorum, qui etiâ tunc nomine Iesus forte appellabantur, sed etiam addidit, crucifixum. Non enim confunditur Dominum suum dicere crucifixum, quia his quidem qui ante ipsum crucifixi fuerant: crux erat ignominia, cum argumentum esset maleficij eorum: huic verò, gloria, ut per quam & charitas eius erga homines, & potestas contra dæmones & mortem est declarata. Ideo etiam crucifixum nominat, ut sicut prædictam ab ipso crucifixionem iam videbant impletam, crederent prædictam etiam resurrectionem iam factam, unde de ea subiicit: Non est hic, surrexit enim sicut dixit. Postquam enim eas à timore liberavit, significauit se conscium esse propositi ipsarum: deinde de resurrectione disserens, significauit illarum studium & conatum esse superuacaneum. Resurrectionem autem eius dupliciter eis comprobatur, primò à prædicatione eius, dicens: Surrexit sicut dixit. Secundò ostensione vacui sepulchri, dicens: venite & videte locum vbi positus erat Dominus. Dicendum hic cur per angelum testificari & prædicari inprimis conueniebat Christi resurrectionem, & non potius Christum se hominibus statim viuum exhibere. Itaque per angelos inprimis resurrectio eius nunciari debuit hominibus, quia conueniebat ut priusquam se Dominus videndum exhiberet, per aliquos testes ad fidem corda hominum præpararetur, sicut antè ipsum missus fuit Ioannes ad parandum Domino plebè perfectam. Angelos autem resurrectionis domini primos esse testes conueniebat, non solum ob gloriam Christi, & vitæ ad quam resurrexit immortalitatem, sed etiam quia illius resurrectio utpotè plane diuina supra captum esset hominum. Sic & conceptio eius atque natiuitas primò ab angelis est prædicata, eiusque ascensio in cœlum per eos est annunciata, per quos demum & nouissimus eius aduen-

tus manifestabitur. Quoniam, ut habet Paulus, ipse Dominus in iussu & voce archangeli, & in tuba Dei descendet de cœlo. Mulieribus autem primam resurrectionem est ab angelis nunciata, quod hoc illæ pia sua sedulitate meruerant: sicut pastoribus Christi natiuitas est primò annunciata, ut quibus sua simplicitate & vigilia eo privilegio digni facti essent. Sicque factum est, ut sicut per fœmineum sexum mors peruenit ad virum, ita per eundem viris nunciaretur vita resurgens. Unde sequitur: Sed ite, dicite discipulis eius & Petro, quod surrexit. Petrum speciatim nominant, tum ob inter apostolos eminentiam, tum ne ob negationem Petrus se reiectum existimaret. Hic ergo ut præ cæteris peccauerat, ita peculiari indiguit consolatione, qua & se dignum reddidit, quod ut præ cæteris grauius peccauit, ita vehementius doluit, & fleuit amarius. Declaratum hic verum esse quod dicit ad Romanos Paulus: Vbi abundauit delictum, superabundauit & gratia: Cæterum angelus non tantum resurrectionem mulieribus à se nunciata, discipulis annunciari iubet, sed & promissionem addit, quæ & mulierum, & discipulorum fidem confirmet, promittens illum ipsis videndum, idque eodem loco, quo idipsum Dominus prius discipulis prædixerat futurum. Ecce, inquit, præcedet vos in Galilæam, ibi eum videbitis, sicut dixit vobis. Duplîciter ergo his verbis fidem resurrectionis Christi excitat, nimirum & per promissionem visionis, & per repetitionem promissionis & verborum Christi quibus olim sui visionem pollicitus fuerat. Nisi enim audiuisent se illum aliquando visuras, vana existimare potuissent resurrectionis annunciationem, dumque idem audiunt iam sibi promitti ab angelo quod olim audiuerunt à Domino cuius promissionem eis etiam angelus in memoriam reuocat, merito debebant per huiusmodi verborum consonantiam ad fidem perducî. Dixerat enim Dominus: postquam autem resurrexero, præcedam vos in Galilæam. Dicendo autem, præcedam vos aut præcedit vos; iubetur ut discipuli in Galilæam suam regionem redeant, visuri ibi Dominum, unde postea Dominus ipse dicit mulieribus: Nunciate fratribus meis ut eant in Galilæam, ibi me videbunt. Cæterum hoc quod Dominus non secuturus, sed præcessurus suos dicitur in Galilæam, etiam facit ad erigendum ipsorum animos & festinandum in Galilæam, ut qui non expectaturi irent, sed expectati. In Galilæa autem se videndum discipulis Galilæis promittit, quamuis antè ab eis videndus esset in Iudæa, ad literam quidem propterea quod ibi ab omni Iudæorum metu liberi securè Dominum videre possent, quodque patriam suam honorare vellet, & potissimum quod in Galilæa plures haberet discipulos, à quibus magna multitudine ibi visus est, ut post diceretur: Secundum spiritualem verò & mysticam rationem ad designandum quod Iudæis in sua incredulitate ex magna parte persistentibus, Christus à gentibus maxime videndus esset per fidem. Terra enim Zabulon & Nephthalim, in qua Christus maxime prædicauit, dicebatur Galilæa gentium: unde per hanc regionem gentes mysticè sæpe designantur, ad quas se transmigraturum Dominus hac promissione significauit: cui mysterio benè quadrat significatio nominis Galilæa, significans enim transmigrationem. Obseruandum hic quomodo resurrectionis manifestatio responderet initiis

prædicationis Christi. Primum enim Christus in Iudæa manifestari cepit, docendo & prædicando, sed ita ut paucis esset cognitus. At Ioanne in carcere tradito, in Galilæa palam omnibus cepit declarari, ita ut hinc suam prædicationem tres priores Euangelistæ Dominum dicant exorsam, nulla facta mentione prædicationis factæ in Iudæa. Ita & resuscitatus Dominus primum quidem in Iudæa discipulis visus est, sed rectè, latenter, & in domo: at in Galilæa primum multis palam in monte visus est, ita ut hanc solam visionem angelus & Dominus promittat, eamque solam Matthæus commemoret, ob quam rursus dicere licet impletum quod Matthæus in principio prædicationis Christi tanquam auspiciatæ palam in Galilæa impletum testatur: Populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam. Utrobique autè mysticè designatum est, Iudæis quidem primum Christum prædicandum, atque a paucis recipiendum, & per fidem videndum: gentibus verò ipsum magis prædicandum, & ab ipsis clarius agnoscendum, magisque recipiendum. Addi & hoc rectè potest prædictis, quòd si sequamur prædictam dictionis, Galilæa, significationem, bene etiam ob nouam resurgentis conditionem in Galilæa, hoc est, in transmigra-tione videndus promittitur. Transmigrauerat enim iam dominus à morte ad vitam, à mortalitate ad immortalitatem. Seruit & hic locus secundum dictam nominis significationem morali instructioni, ut hinc discamus, quòd resurrectionis eius gloriam iam per fidem, & post faciem ad faciem læti videbimus, si modò in Galilæam con-cesserimus, hoc est, à vitiis ad virtutum celsitudinem transmigrauerimus, ut in homilia paschali-phi philosophatur Diuus Gregorius.

ET INGRESSÆ NON INVENERVNT CORPVS DOMINI IESV, &c.] Optimè iam narratio Lucæ sequitur narrationem Matthæi & Marci quam Lucas prætermisit, sicut & hanc Lucæ illi omiserunt. Cùm enim angelus de quo Matthæus & Marcus, mulieres vocasset ad ingrediendum, & videndum ubi positus fuerat Dominus, illæ ingressæ sunt ut habet Lucas, nec inuenerunt corpus Domini Iesu. Ceterum ut intelligatur quomodo mulieres ingressæ fuerint monumentum, & quale fuerit ostiū monumenti, quod lapide magno claudebatur, oportet scire aliam fuisse rationem & modum monumentorum apud Iudæos quam est apud nos, ut annotatum est satis circa caput Concordiæ 31. Erant enim monumenta apud eos speluncæ, quæ multos homines etiam stantes capere possent. Describit autè Brocardus monachus speluncam Dominici sepulchri, ut à se est visa, in hunc modum: Ecclesia sepulchri Dominici rotunda est, habetque in medio aperturam rotundam, sub qua sepulchrum Dominicum sub dio consistit, nullo tectum imbricamento. Spelunca sepulchrum Domini continens, habet in longum aliquot pedes foris quidem marmore tecta, intus verò adhuc nuda cõspicitur, sicut tempore passionis fuit. Ostium quòd ducit in hanc speluncam, ponitur ab oriente, & est valde paruum. Et quum ingressus fueris speluncam, sepulchrum ponitur ad dexteram, hoc est, ad parietem speluncæ septentrionalem, factum de marmore grisei coloris: habens in longitudine octo pedes, sicut & spelunca ipsa, nec est in crypta illa, lumen aliquod cœleste, sed lampades ali-que accensæ reddunt eam illustrem. Et nota, quòd

Ibidem.

Descrip-
tio sepul-
chri Do-
minici.

ante speluncam Dominici sepulchri est alia cry-
pta eiusdem magnitudinis & figuræ, solo pariete
intermedio à priori segregatâ, & ad hanc primò
descenditur, deinde per ostium intermedij parietis
venitur in speluncam Dominici sepulchri, & o-
stium illud fuit clausum, quando mulieres tempò-
re resurrectionis Dominicæ dicebant: Quis reuol-
uet nobis lapidem ab ostiò monumenti? Hæc ille,
ex quibus iam clare patet quomodo intelligi pos-
sit quod dicit Marcus, mulieres ingressas in monu-
mentum, cum angelus sedens super reuolutum la-
pidem, ut habet Matthæus, eas alloqueretur. Intelli-
gi enim posset eas ingressas in anteriorem monu-
menti speluncam, quod supra admonuissimus, si
tum Brocardum consuluissimus. Lucam autem lo-
cutum de ingressu in interiorem speluncæ partem
patet, quia dicit eas non inuenisse corpus Iesu, quã-
quam magis verisimile sit etiam Marcum de eodem
in speluncam ingressu locutum fuisse. Vide autem
& apud Bedam descriptionem sepulchri Domini
ci lib. 5. historiarum Anglorum ca. 17. & expositionem
eiusdem in marci cap. vltimum, ubi bene explicat
ingressum in monumentum, & quomodo angelus
federit à dextris. Cùm ergo ob non inuentum cor-
pus Iesu animo essent consternatæ, admirantes
quid de corpore factum esset, quòd necdum cre-
diderunt surrexisse: ecce tum duo angeli in specie
virili steterunt iuxta illas in veste fulgenti, ut qui
vnus non crediderunt testimonio, duorum com-
mouerentur, iuxta illud: In ore duorum aut trium
testium stabit omne verbum. Cumque mulieres
novo miraculo expauescunt, vultum & oculos
declinant in terram, non audentes contra tueri
maiestatem visionis humana natura sublimioris,
aut quicquam ab angelis astantibus interrogare,
illi eas alloquuntur, blandè quidem satis, sed ta-
men paulo durius, quam fecerat primus angelus
quòd ei non credidissent. Quid, inquit, queritis
viuentem cum mortuis: hoc est, quid queritis in-
ter mortuos, & in sepulchris mortuorum eum qui
viuit? Non est hic quem queritis, sed surrexit. At-
que ut id credant, in memoriam reuocant eis ver-
ba Domini, quibus olim in Galilæa, antequam Iu-
dæorum vim & persecutionem pateretur, prædi-
xit suam mortem & resurrectionem, ut sicut vide-
rant prædictam accidisse mortem, crederent &
prædictam iam resurrectionem completam. Itaque
quæ prius per mœrorem & animi perturbationem
in obliuionem verborum Domini venerant, iam
ex admonitione angelica recordatæ sunt verbo-
rum eius, & timore pariter & gaudio correptæ
propere egressæ sunt è monumento, currentes ad
nunciandum Apostolis hæc. Duplex enim mentes
mulierum tenebat affectus, timoris & gaudij: quo-
rum alter nascebatur ex admirandis quæ viderant,
alter ex læto nuncio quod audierant: vterque autè
fœmineum concitabat gradum, ut habet Matthæus:
alter verò, nempe timoris, silentium etiam eis im-
posuit, ut habet Marcus, ita ut nemini in via oc-
currentium quicquam dicerent. Sic enim intelli-
gendum quod dicit: Nemini quicquam dixerunt;
ne sit contrarium ei quod Lucas dicit illas nun-
ciasse hæc omnia illis vndecim, & cæteris omni-
bus. Nemini autem in via occurrentium quic-
quam dixerunt, quia timebant Iudæos ne ipsas
occiderent, auditò quòd Christi prædicarent re-
surrectionem. Ceterum mulierum quæ summo di-
luculo sepulchrum Domini adierunt, vnam tan-
tùm

tùm nominat Ioannes, nempe Mariam Magdale-
nam, Matthæus duas tantùm, nempe Mariam Ma-
gdalenam, & alteram Mariam, scilicet Iacobi ma-
trem. Marcus tres. Adiungit enim duabus illis
ipsam Salome, quæ fuit mater filiorum Zebedæi.
Lucas verò non expressit Salome, aliis duabus ad-
iungit Iohannam, quam supra capite suo octauo
dixit fuisse vxorem Chusæ procuratoris Herodis:
scribens item sine nominum expressione alias
quoque aliquot tribus illis iunctas fuisse, cùm dicit:
& ceteræ quæ cum eis erant. Itaque præter quatuor
fœminas, quorum nomina exprimentur apud E-
uangelistas, constat aliquot sepulchrum Domini-
cum adisse. Nec est quod quis putet ideo diuersos
Euangelistas, de diuersis locutis mulieribus,
aut de eandem diuersis accessibus, quia non
omnes æquè multas nominat. Nò enim aut Ioan-
nes vnâ tantùm, aut Matthæus duas tantùm, aut Mar-
cus tres tantùm fuisse scribit: sed ille quidem om-
nium præcipuam solam commemorauit, de qua
narrare instituit, quomodo sola primò Domi-
num videre meruit: alij verò vnam aut alteram
ex præcipuis ei coniunxerunt, omissis reliquis
quæ eis adhærebant: omnes autem satis insinua-
uerunt Christi resurrectionem primò quidem ab
angelis nunciatam mulieribus, deinde verò à
mulieribus nunciatam Apostolis. His autem te-
ste Luca visa sunt verba mulierum sicut delira
mentum, & non crediderunt eis. Putabant e-
nim sexum muliebrem infirmiore deceptum
vanis aliquibus spectris, quos sicut & mulieres
ideo Dominus passus est tardiores esse ad creden-
dum, ut pluribus argumentis confirmaretur Do-
minicæ resurrectionis fides, sicque eorum infir-
mitas nostra facta est firmitas. Ipsa enim resurre-
ctio illis dubitantibus per multa argumenta mon-
strata est, quæ dum nos legentes agnoscimus, de
eorum dubitatione solidamur. Porro sicut non ob
id asserendum est Euangelistas diuersa narrare,
quia vnus plures, alius pauciores nominat mulie-
res: ita nec ob id putandum Ioannem contraria
aut diuersa à Luca commemorare, quòd Mariam
Magdalenam venisse dicat ad Petrum & dilectum
discipulum, cùm Lucas dicat eam cum aliis venisse
ad vndecim, eisque narrasse quæ audierant,
& viderant. Sicut enim non sola venit ad Apo-
stolos Magdalena, quamquam hanc solam Ioan-
nes nominet, quòd inter omnes esset præcipua:
ita non solum ad duos venit Apostolos, quam-
quam hos solos exprimat, quòd his præcipue Mag-
dalena locuta sit, quòdque hi pro singulari suo
erga Dominum affectu audius audierunt, & di-
ligentius scrutati sunt mulierum sermones. Sic
nec contrarietatis notari possunt, nec diuersa nar-
rare putandi sunt Lucas & Ioannes, quòd ille so-
lum Petrum narret cucurrisse ad monumentum
hic verò simul cum Petro etiam Iohannem. Nam,
ut iam sæpe dictum est, nulla ideo contrarietas
est aut diuersitas, quòd vnus plus dicat quam al-
lius, supplens quòd ab alio minus est dictum.
Certè quòd non sola Magdalena sepulchrum ad-
ierit, & ad Petrum & dilectum discipulum ve-
nerit, quamquam eam solam nominet Ioannes
patet ex ipsius Ioannis verbis. Dicit enim eam
dixisse pluraliter: Tulerunt Dominum de mo-
numento, & nescimus ubi posuerunt eum. Dum
enim non dicit, Nescio, sed Nescimus, signifi-
cat satis secum alias etiam Dominum quæsiuisse.

A Hic tamen videri possit aliquid contrarietatis ef-
se inter Ioannem & Lucam, quòd Ioannes scri-
bat Mariam tantùm dixisse quòd abtulerint Do-
minum de monumento, cùm Lucas dicat mulie-
res dixisse Apostolis quæ viderant & audierant.
Si enim dixerunt se vidisse angelos qui dicerent
Dominum viuere, quomodo Magdalena dicit:
Tulerunt Dominum de monumento, & nesci-
mus ubi posuerunt eum? Sed facile intelligen-
dum relinquitur, mulieres etiam post visionem
angelorum necdum credidisse firmiter Domi-
num surrexisse, & ob id nunc narrasse quæ au-
dierant ab angelis, nunc suam dixisse senten-
tiam qua putauerunt ab illis quos in monumen-
to repererant, aut ab aliis, Domini corpus aliò
translatum. Itaque quoniam de prima appari-
tione angelorum à tribus Euangelistis, satis per-
scripta nihil commemorauit Ioannes, ea tantùm
Magdalene verba descripsit, quibus suam ex-
plicauit sententiam. Diligenter enim obseruan-
dum in Euangelistis, ut & alias monuimus,
ipso cum aliquid omittunt ab aliis narratum,
sic tamen suam continuare & prosecqui narra-
tionem quasi nihil sit omissum. Quem morem
qui non satis aduertunt, putant frequenter di-
uersa esse quæ diuersa non sunt. Diuus Augu-
stinus enim quoniam Magdalena apud Ioannem
tantùm dicit sublatum à monumento Dominum
putat illam cum aliis in primò accessu ad sepul-
chrum non vidisse angelos, sed mox ut vidisset
sublatum lapidem, recurrisse, & nunciasse Pe-
tro & Iohanni sublatum corpus Dominicum, ac-
tum hos etiam adisse sepulchrum, & inuentis
tantùm linteis, credidisse verum esse quòd Ma-
gdalena dixerat sublatum corpus: deinde verò
mulieres reuerfas vidisse angelos, eisque visis re-
nunciasse Apostolis quæ audierant ab Angelis.
At hæc sententia, præterquam quòd parum
conueit narrationi Matthæi & Marci, nimis vi-
detur contraria descriptioni Lucæ. Is enim post-
quam mulieres dixit Apostolis renunciasse quæ
viderant, & ab Angelis audierant, & illos non
credidisse eis, subiicit de Petro: Petrus autem
surgens cucurrit ad monumentum; significans
satis Petrum accessisse sepulchrum post annunciatam
angelorum apparitionem, quam referentibus
mulieribus Apostoli non crediderunt. Idem
apertius etiam significauit, dum refert postea ver-
ba Cleophæ ad Dominum dicentis: Mulieres
quædam ex nostris terruerunt nos, quæ ante lucem
fuerunt ad monumentum, & non inuento
corpore eius, venerunt dicentes se etiam ange-
lorum visionem vidisse, qui dicunt eum viuere.
Et abierunt quidam ex nostris ad monumentum,
& ita inuenerunt sicut mulieres dixerunt, ipsi
verò non inuenerunt. In quibus verbis etiam il-
lud obseruandum, quòd quamuis Lucas hic tan-
tùm Petri meminit, dicens eum cucurrisse ad
monumentum, ibi tamen pluraliter scribit Cleo-
pham dixisse: Abierunt quidam ex nostris; ut
constet non solum Petrum adisse sepulchrum,
satisque etiam constet Lucam hic de eodem lo-
cutum Petri ad sepulchrum accessu, de quo Ioan-
nes, contra plerosque, qui de diuerso Petri ac-
cessu Lucam & Ioannem putant scripsisse, ob di-
ctam illam varietatem annunciationis mulierum,
postquam vterque Petrum commemorat cucurris-
se ad monumentum.

EXIIT ERGO PETRVS, ET ILLE ALIUS DISCIPVLVS, ET VENERVNT, &c.] Illi ex discipulis præ cæteris cucurrerunt, qui præ cæteris amauerunt, quamquam etiam fieri possit ut hi duo ab aliis ordinati fuerint, & omnium nomine sepulchrum adierint, visuri num corpus non inueniretur in monumento, Deo ita disponente, ut duo Apostolorum præcipui testes essent eorum quibus Domini confirmanda erat resurrectio. Currebant ergo simul, qui simili erant ardore præditi, ut discipulus ille Iesu dilectus, (sic enim Ioannes seipsum designat) vicit Petrum cursu, ut erat illo agilior per artem, & venit prior ad monumentum. Et inclinatum corpore prospiciens per ostium in monumento, vidit posita linteamina quibus corpus fuerat obuolutum, & proinde intellexit ibi non esse corpus, non tamen introiit, siue quod quodam timore cohiberetur, quoniam audierat à mulieribus ibi apparuisse angelos, siue quod seniori & digniori se vellet primatum introitus deferre. Venit ergo mox post eum Petrus, qui & ipse, ut habet Lucas, eam se inclinasset, vidit per ostium linteamina posita sola, hoc est, sine corpore. Verum non contentus prospexisse in monumentum, sed ut erat cursu superatus à Ioanne, ita vicissim eum superas audacia, & vestigandi curiositate, etiam ingressus est. Ingressusque non tantum vidit posita linteamina, sed etiam sudarium quod fuerat super caput eius, non cum linteaminibus positum, sed separatim inuolutum in vnum locum. Hunc ergo cõsecutus est & alter ille discipulus, qui solus aut primus voluit ingredi, & ipse quoque vidit quod Petrus. Et quidem ea quæ viderant erant certissima resurrectionis signa & argumenta. Nam si quis eum transposuisset, non certe denudasset: neque si furatus fuisset, curam habuisset, ut & sudarium inuolueret, poneretque in vnum locum à linteaminibus separatim, sed ita ut situm erat corpus, aut transposuisset, aut furatus fuisset, tum ob pretium synonis & vnguentorum, tum ob id quod veritus fuisset superfluum tempus in negotio illo consumere, nec tantum habuisset otij ad lintea detrahenda corpori tenacius quouis visco adhærentia propter vnguenta, & suo quaque loco digerenda. Propterea ergo à Domino sic linteamina erant posita, & sudarium seorsum inuolutum, ut discerent quod eum autoritate, omnique securitate surrexerant. Non tamen ex his signis credebant eum surrexisse, sed id tantum credebant esse verum quod dixerat Maria, corpus sublatum à monumento. De ea enim fide intelligendum quod dicit de se Ioannes, vidit & credit, non autem de fide resurrectionis, quia sequitur: Nondum enim sciebant scripturam, quia oporteret eum à mortuis resurgere. Euthymius tamen intelligit eos visis signis illis resurrectionis indubitatis, credidisse ipsum surrexisse, & intelligit per illud quod sequitur: Nondum enim sciebant scripturam, &c. causam reddit cur prius non crediderunt mulieribus, quæ eis resurrectionem annunciauerant ab angelis missæ, sed viderentur coram ipsis tanquam deliramentum verba illarum. Verum quod ea de causa Ioannes illud non dixerit, patet, quia non meminit prius illius annunciationis factæ Apostolis, sed tantum dixit Mariam suggestisse corpus sublatum. Obseruanda ergo hic & admiranda Apostolorum in credendo resurrectionem tarditas, quæ nobis dupliciter Dei commendat bonitatem, nempe & in tolerando illam, &

A in disponendo illam, ad confirmandam resurrectionis fidem. Audierant toties Dominum, cui bene credebant, predicentem se tertia die post mortem crucis resurrecturum, & iam à mulieribus fide dignis audierant angelos resurrectionem Domini testificatos: viderant postremò infallibilia resurrectionis indicia, & tamen quasi immemores verborum Christi, quasi nullis omnino fidem habentes, nec hominibus, nec angelis, quasi ad certa signa cæci, hoc est, quasi & mente & sensibus capti, non credunt post prædictam mortem à se visam, veram esse crucifixi quam prædixerat resurrectionem. Ita factum est ut dupliciter eorum incredulitas & tarditas confirmaret resurrectionis fidem. Primùm, quia, ut dictum est, ea occasione per multa argumenta resurrectio Christi demonstrata est. Secundò, quia sic declaratum est veram fuisse Apostolorum fidem & prædicationem, qua postea crediderunt & prædicauerunt Christi resurrectionem, ut qui eam tardè receperunt fidem, nec ad eam temerè adducti sunt. Non enim facile habetur fides iis qui facile aliquid credunt, maxime si de eis aliquid prædicent gloriosum quos impensè diligunt. Creduntur enim amoris decepti magnitudine ad credendum nimis fuisse faciles. Et hæc quidem circa literam annotasse sufficiat. Cæterum cum tam diligenter & exactè historia hæc de Petro & Ioanne per scripta sit, etiam hic mysterium aliquod rectè intellexerimus insinuat. In Petro enim & Ioanne, qui & aliàs inueniuntur coniuncti, ut in præparatione cænæ nouissimæ, in sequela post caput Dominum, & aliquoties in actis, rectè intelligimus duo vitæ genera, actiuam & contemplatiuam. Petrus enim vbique inuenitur feruidus & actiuus, Ioannes verò contemplatiuus, ut qui è peccatore Domini, super quod in cænâ recubuit, hausit mysteria diuinitatis Christi, quæ in suo eructauit postea Euangelio. Secundum hanc ergo considerationem hic insinuat, quod sæpius contemplatiuus cognitione & ingenio præuenit, præcticus autem inferior est: attamen feruore suo & studio illius vincit alacritatè, & videt prior diuinum quoddam mysterium practicus. Sic Theophylactus, aliter D. Gregorius, qui in duobus his discipulis intelligit significatam Ecclesiam & synagogam: & synagogam quidem in Ioanne designatam, priorem mysteria Christi velut à longe prospexisse: Ecclesiam verò super Petrum ædificatam, & proinde in Petro rectè designatam, ante synagogam ad exactam mysteriorum Christi admissam cognitionem; ad quam tamen post eam etiam est admittenda Iudæorum synagoga. Qui plura volet, legat Diuum Gregorium in homilia.

MARIA AUTEM STABAT AD MONUMENTVM FORIS, &c.] Post ea quæ dicta sunt, discipuli abierunt ad semetipsos, hoc est, ad suum diuersorium, & ad locum vnde venerant. Sic enim dictum est, abierunt ad semetipsos, sicut supra dixit Marcus cap. suo 5. veniunt ab archisynagogo; pro eo quod est, veniunt à domo archisynagogi. Cæterum ut ex Ioanne certum est Magdalenam cum Petro & Ioanne aut post eos rediisse ad monumentum, (alioqui enim non posset eius consistere narratio quæ sequitur de illa) ita ex Mattheo constat satis cum Magdalena etiam alias mulieres ad monumentum reuersas, quia alioqui non posset consistere Matthei narratio, quia dicit Dominum occurrisse mulieribus à monumento recedentibus, easque

casque salutasse, quia id in primo earum à monumento recessu non potest intelligi contigisse. cum ex Ioanne & Marco manifestum sit Dominum primò aparuisse Magdalenam, idque ad monumentum, non autem in via. Cæteras autè mulieres verisimile est post Petrum & Ioannem etiam recessisse à monumento, relicta circa illud sola Magdalena. Sic enim intelligi poterit quomodo secundum narrationem Matthei apparuerit in via mulieribus, quæ ià à monumento recesserant, nempe quia primò apparuit soli Magdalene iuxta sepulchrum, & deinde illi post alias reuersæ simul cum illis apparuit in via: Reliquis, ergo & viris, & mulieribus à sepulchro recedentibus, sola ab illo diuelli non potuit Magdalena, præ amoris magnitudine. Stabat autem ad monumentum foris, aut quod superfluum indicaret ingredi in quod & ipsa prius & postea Apostoli corpus non esse deprehenderunt, aut quod religione quadam & metu ab ingressu reuocaretur eo quod illinc prius ex angelorum visione cõurbata recesserat. Plorabat, quod nec memoria tanti sui magistri remanserat, quodque nec mortuo pietatis impendere posset officium. Dum ergo fletu inclinatum corpore prospexit in monumentum, circumspiciens si qua spes affulgeret inueniendi corporis, pro more eorum qui quod impensè diligunt, quærunt etiam ibi vbi illud prius non inueniunt, & vel ex conspecto loco vbi positus erat Dominum inuenire non licuit. Solent enim amantes lubèter inspicere amicorum saltem loca & mansiones. Itaque ob hoc tam magnum erga Iesum desiderium, maiorem meretur visionem quam discipuli. Inprimis enim vidit duos angelos albis vestitos, sedentes vnum ad caput, & vnum ad pedes vbi positum fuerat corpus Iesu. Hi autem videntur apparuisse non vt voce testimonium perhiberent resurrectionis Christi. Nam tale non dederunt testimonium. Sed vt sua apparitione declararent illam frustra quærere ibi mortuum, vbi tantum inuenirentur viui: aut frustra existimare Domini corpus sublatum, cum sepulchrum vigiles haberent angelos custodes: aut certe vt sua apparitione primam Domini apparitionem cohonestarent, atque ad illam præpararent Magdalenam. Cum enim illa prima angelos alloqui vereretur, illi dicunt ei: Mulier quid ploras? non quod ignoraret ploratus causam, sed vt eam aperiens Magdalena conuenienti deinde ordine se illi ostenderet Dominus. Cum enim illa causam fletus estumque animi sui aperuisset mox conuersa retrorsum, siue quia ex angelorum vultibus, aut ex strepitu intellexit aliquem stare à tergo: siue quia vt anxia erat in quærendo corpus Domini, continuè respectabat, non expectato angelorum responso vidit Iesum stantem, nec tamen cognouit quod Iesus esset. Necdum enim sic se Dominus illi exhibuit, vt ab ea agnosci posset, qui in manu sua habebat se cum voluit oculis hominum subtrahere, & sicut voluit oculis hominum se insinuare. Existimans ergo illum esse hortulanum, hoc est, horti eius in quo erat monumentum (vt supra dixit Ioannes) cultorem & custodem, Domino similiter cum angelis interrogante cur ploraret, & quem quæreret, respondit: Domine si tu sustulisti eum, dicito mihi vbi posuisti eum, & ego eum tollam. Putabat enim ab hortulano forte transposi-

tum corpus in tutiorem aliquem locum, ne etiam in mortuum corpus scirent Iudæi. Dominum vocat quem hortulanum putabat, non quomodo Christum Dominum vocabat, sed more vulgari tantum reuerentiæ causa. Obseruandum autem in verbis illis, amoris magnitudinem quæ fuit in Magdalena, dupliciter indicatam. Primùm, quia ei quem hortulanum credidit quærenti quem quæreret, non expressit quem quæreret, sed dixit: Si tu sustulisti eum. Amoris enim vis hoc agere solet in animo, vt quem ille semper cogitat, nullum alium credat ignorare. Deinde, quia sine loci aliquis exceptione dicit; dicito mihi, vbi posuisti eum, & ego eum tollam; quasi quouis loco parata eum tollere, etiam si vitæ discrimen obeundum esset. Itaque Iesus delectatus tanto mulieris desiderio, diutius se illi non putauit celandum, sed voce nota & familiari eam compellendo, se illi voluit innotescere. Itaque proprio eam appellans nomine dixit: Maria; quasi dicens: Recognosce eum à quo recognoscetis. Ad hanc vocem notam subito conuersa mulier, (iam enim se reflexerat ad angelos, adeo subitis affectibus huc & illuc impellebatur) subitoque gaudio rapta, solito titulo vicissim compellat discipula præceptorem, dicens: Rabboni; quod Syris dicitur magister aut magister mi. Hæc autem dicens, cum solito more Dominum complecti vellet, dixit ei Iesus: Noli me tangere, nondum enim ascendi ad patrem meum. Vbi quærendum occurrit, primò, quare Dominus modo se tangi noluit à Magdalena, cum se mox à mulieribus tangi permittit cum illis occurreret in via, & deinde Apostolis se tangendum obtulerit; dicens: Palpate & videte, quoniam spiritus carnem & ossa non habent. Præterea qualis est illa ratio: Nondum enim ascendi ad patrem meum. Videtur enim ea significari non posse se contingi priusquam ad patrem ascenderet, vbi autem ascendisset, tum demum se contingendum. Dicendum ergo Dominum modo noluisse tangi à Magdalena quod illa solita familiaritate ipsum cõtingere vellet, ignara quod iam corpus gestaret immortale, maiore quam olim veneratione tractandum, vnde illud impiis nunquam exhibuit Dominus videntum aut atrectandum. Et fortasse Magdalena non, vt postea mulieres, tantum tenere & osculari pedes Domini voluit, sed etiam præ nimio amore & gaudio amplecti, quem admodum videri potest ex caruncula illa quæ in fronte capitis Magdalene apud Massilienses conspici dicitur, atque ex contactu immortalis manus Domini eam à suo contactu repellentis relicta creditur. Cæterum subiunctam à Domino rationem prohibiti contactus sui sic intelligit Diuus Augustinus: Noli me tangere quia necdum in corde tuo ascendi ad patrem meum, hoc est, necdum de me dignam habes opinionem, necdum agnoscis me patri æqualem, necdum credis me diuinam assecutum secundum corpus vitam. Verum huic intelligentiæ non conuenit quod mox iubet Dominus Apostolis nunciari se ascendere ad patrem, non autem se iam ascendisse, significans se necdum verè ascendisse ad patrem secundum corpus, & non solum non ascendisse in corde Magdalene. Coactus est quod Erasmus in paraphrasibus intelligit hac parte: Necdum enim ascendi ad patrem meum; reddit rationem quare Magdalena adhuc carnalem habuerit existimationem, & necdum spirituales, qualem accipe-

se non posset nisi postquam Dominus ascendisset in cœlum, corporis sui præsentiam terris subtrahens, & spiritum mittens qui suos duceret in omnem veritatem. Non enim illius hic reddenda erat ratio, sed prohiberi contactus. Simpliciter ergo fuerit cum Chrysofostomo intelligere Dominum significasse per subiunctam rationem, se iam longe diuiniore esse secundum corpus vitæ quàm erat olim, atque ob id non se solita tractandum familiaritate. Hanc autem rationem non significat solum per hæc verba: Necdum enim ascendi ad patrem inebum, sed per hæc simul cum sequentibus, quibus iubet renunciari fratribus suis se ascendere iam, hoc est, iam iam ascensurum. Hic ergo est sensus. Noli me tangere, secundum pristinam corporalem consuetudinem. Iam enim excellentioris sum conditionis quàm olim. Nam quâquam necdum ascenderim ad patrem meum, sed adhuc in terris degam, tamen iam iam ascensurus sum ad illum, id quod te volo fratribus meis renunciare. Per suam ergo ascensionem, immortalitatem ad quam resurrexit insinuauit, quam non solum Magdalene, sed etiam Apostolis cognitam voluit, ut animos eorum e carnalibus ad cœlestia proueheret, & iâ in prima apparitione significaret causam, ob quam non vt olim cum ipsis & cum omnibus continuam haberet conuersationem. Bene autem notandum, quod Dominus iam post resurrectionem Apostolos fratres suos vocat, quos prius vocauit amicos. Et si enim gloriosior iam factus esset non tamen illos contemptior habuit, sed humiliter sese deiecit, seque illis accommodauit, vt ne nimis eos resurrectionis claritas & ascensionis mentio conturbaret, sed quantum illa ad reuerentiam maiorem prouocabat, tantum fraterni nominis appellatio confidentiam adderet. Ob eiusdem confidentiæ augmentum, & ad ipsorum consolationem maiorem, ad illud quod dicit, ad patrem meum & Deum meum; adiecit, & patrem vestrum & Deum vestrum, significans iam verè illos sibi esse fratres, vt qui secum vnum haberent communem patrem atque Deum. Conueniebat quidem vt diceret: Ascendo ad patrem meum & Deum meum; vt significaret ascensionis sibi debitam rationem. Ideo enim in cœlos ipsum ascendere conueniebat, quia ibi proprium habuit patrem & Deum. Bene autem adiecit etiam, & patrem vestrum & Deum vestrum, vt spem ipsis daret aliquando etiam illum ipsos ascensuros, sicut prius illis promiserat. Dicens autem, ad patrem meum & patrem vestrum, Deum meum & Deum vestrum, & non, patrem nostrum & Deum nostrum, significat aliquam inter se & Apostolos differentiam quoad Deum, vt qui ipsius solius pater esset per naturam aliorum per adoptionem: ipsius quatenus hominis, Deus sine medio: aliorum vero, per mediatorem Christum. Patrem enim suum vocat secundum diuinitatem, Deum suum secundum humanitatem.

SURGENS AVTEM IESVS MANE PRIMA SABBATHI, APPARUIT PRIMO MARIE MAGDALENÆ, &c.] Historiam quæ de prima Domini apparitione Magdalene facta Ioannes latè descripsit, Marcus paucis complexus est, sicut & historiam de duobus discipulis qui Dominum viderunt in Emaus, quam postea Lucas late profecutus est. Sciendum tamen quod, vt & D. Hieronymus annotauit in quæstionibus ad Hebræos, & Euthymius in cōmentariis, id quod ab hoc

loco vsque ad finem capituli legimus in Marco, in quibusdam Græcorum cōdicibus non inueniri, atque à quibusdam putari à Marco non esse scriptum, sed recenter ab aliquo additum. Quod si verum esset, certè valde imperfecta fuisset conclusio & finis narrationis Marci, vt vel ob id non sit verisimile istud adiectitium esse. Cæterum, vt prius est annotatum, secundum Hieronymum, Theophylactum & Euthymium, illud; mane prima sabbathi, non est coniungendum cum participio, surgens, sed cum verbo sequenti, apparuit. Quod si tamen cum participio præcedenti iungatur, vt magis videtur iungendum, non tamen sequetur resurrectionem Christi factam in matutino tempore & non antè, quia Græcis non est participium præsentis temporis, surgens, sed præteritum ἀνάσσει, id est, cum surrexisset. Verum autem erat Christum surrexisse in matutino tempore, etiam si eius resurrectio prius facta fuerat. Nihil enim aliud significare voluit Euangelista, quàm Dominum tunc resurrexisse, cum ad sepulchrum venirent mulieres. Bene autem notandum, quod mulieribus, & inter eas ipsi Magdalene primò Dominus apparuerit, quæ olim fuerat insignis in ciuitate peccatrix, & dæmoniorum habitaculum. Sic enim factum est, vt vbi abundauit delictum, ibi superabundaret & gratia: & sexus fœmineus primò videret vitam, quæ primò gustauit mortem, sicq; perpetui teatus opprobrii apud viros effugeret. Itaq; bene ad commendandam Christi gratiam adiecit Marcus, de qua eiecerat septem dæmonia. Non enim hoc additum est, vt quidam volunt, ad distinctionem huius Magdalene ab alia, quæ etiam dicta sit Maria Magdalena. Nam vnâ eandemque esse Magdalenam de qua loquuntur Euangelia, satis patet ex Euangeliorum collatione. Quomodo autem intelligendum sit quod de eiectione dæmonum hic dicitur, dictum est circa caput Concordiæ 55. Porro, quamquã Dominus primò dicatur apparuisse Magdalene, pietas tamen non parum suadet vt credamus Dominum prius apparuisse dilectissimæ suæ matri, licet eam prætermiserint Euangelistæ, quod ad confirmandam filij resurrectionem inefficax esset matris testimonium. Id si verum est, primò dicitur Magdalene visus Dominus, quod inter omnes discipulos illa prima fuerit quæ Dominum viderit. Quamquam etiam videri possit Dominum ideo non apparuisse subito matri, quod illam in fide resurrectionis sciret non vacillare, propter quod non ita cum reliquis sepulchrum adiit, sicut cum reliquis asiritur cruci.

ET ECCE IESVS OCCURRIT ILLIS DICENS: AVE TE. ILLÆ.] Cum Magdalena viso Domino iuxta sepulchrum, cucurrisset ad nunciandum Cominiam apparitionem discipulis, atque mulieres reliquas quæ præcesserant assequuta de Dominica apparitione cū illis loqueretur, Dominus ipse adimplens iam quod olim dixerat: Vbi fuerint duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum; de se loquentibus sese videndum obtulit, occurrens illis, priorq; illas allocutus est dicens: Aue te aut gaudete. Cæteris enim est χαιρετε. Bene gaudium illis imprecatum & annūciat, quia iam victa morte, & omni sublato passionis dolore per suam resurrectionem, spem nobis dedit immortalitatis. Bene itè post Mariam, cui dixit angelus: Aue gratia plena, iam etiam mulieres primæ merentur audire, Aue te, vt maledictum Bue mulieris

Genes. 3. mulieris, cui dictum erat: In dolore paries filium; solueretur in mulieribus, gaudio eis denunciato. Mulieres autem viso & agnito Domino adierunt, & quoniam ex verbis Magdalene dictis intellexerant ipsum vulgari & solito more non amplexandum, summa cū reuerentia procidentes in terram, eumq; adorantes amplexatæ sunt pedes eius. Rursum ergo Iesus quo omnem eis pauorem adimeret, ait illis eadem quæ ad illas angelus prius locutus fuerat, vt ex concordia sermone magis firmentur in fide, intelligerentq; illius fuisse angelos, & ab illo missos, quos prius viderant & audierant. Nolite, inquit timere, ite, nunciate fratribus meis vt eant in Galilæam, ibi me videbunt.

QVÆ CVM ABIISSENT, ECCE QUIDAM DE CVSTODIBVS.] Necessariò iam tandem Matthæus narrat quid factum sit de custodibus, quorum solus ipse mentionem fecit. In qua narratione iam alteri resurrectionis Christi profert testimonium, quod scilicet ab inimicis redditum est, simulq; aperit quomodo illud à Iudæis iniquè simul & stulte atque ridiculè sit corruptum. Cum, inquit, abiissent mulieres, quidam de custodibus, vel vt habent Græca, τῶν τῆς κρητῆρας, hoc est, quidam ipsius custodiæ, illi scilicet, inquit Euthymius, qui relictæ erant custodes sepulchri, vel qui ex eis erant insigniores, venerunt in ciuitatem, & nunciauerunt principibus sacerdotum omnia quæ facta fuerant, quomodo scilicet in terræ motu angelus e cœlo descenderit, lapidemq; obsignatum reuoluerit, ac mulieribus ostenderit vacuum sepulchrum, dicens Iesum crucifixum surrexisse, iuxta quod prædixerat. Hic autem iam videre licet inexcusabilem principum Iudaicorum peruersitatem. Cùm enim custodum testimonium planè esset irrefragabile, & ab omni alienum suspitione, non tamen ab eo sunt superati, sed pro sua contra Christum inuidia, & proprii nominis gloria, veritatem contra suam conscientiam non solum occultare, sed etiam pervertere, idque cum magno pecuniarum dispendio, & omni periculi in se susceptione, studuerunt. Accepto enim consilio cum senioribus, pecuniam non paucam, sed copiosam dederunt militibus, vt dicerent, ipsis dormientibus discipulos corpus Iesu surripuisse nocte. Itaque sui semper similes, qui vitam Iesu pecunia emerant sibi tradendam, resurrectionem quoque eius pecunia emerunt silentiam & peruertendam. Proinde hic in ipsis quidè sacerdotibus agnoscere licet quantum malum sit inuidia alieni nominis, & proprii nominis gloria: in ipsis verò militibus quàm potè sit malum auaritia, cùm per hæc vtrique veritatem certò agnitam non dubitauerunt in tam apertum conuertere mendacium. At vt semper ipsa sese prodit falsitas & impietas, ita & hic apud ratione vtentes. Valdè enim absurdus apud eos est sermo militum. Quomodo enim in tanto periculo ausi fuissent viri adeo timidi corpus suffurari,

APPARUIT DOMINVS
euntibus in Emaus.
CAPVT

A quorum is qui præcipuus erat, mulierculæ metu præceptorem negauit, cæteri verò cum vidissent quod ligatus esset, aufugerunt? Quomodo etiam quum prima nocte absq; periculo furari eum potuissent, quando nullus seruabat sepulchrum, elegerunt potius secunda nocte magno cum periculo ipsum furari præsentibus iam custodibus? Deinde si custodes dormierunt, quomodo furtum viderunt? Si autem non viderunt, quomodo testes fuerunt? Quo etiam lucro erant ipsum furto sublaturi mortuum, si non possent certis argumentis ostendere ipsum viuere? Sed vide quomodo aduersus seipos diligentiam adhibuerunt vanè sapientes Iudæi, vt etiam superius indicauimus. Nisi enim custodes apposuissent, aliquid de furto dicere potuissent: nunc autem apud æquos iudices nihil mutire possunt, vndique imposito eis silentio. Mirari tamen quispiam posset, quomodo non veriti fuerint dicere ipsum furto sublatum, & non metuerint ne viuus se solito more offerret omnium hominum oculis. At videri potest ideo illud ipsos non metuisse, quod cū audissent angelos eius resurrectionem nunciaffe, non tamen viderat custodes eum resurrexisse, intelligentes proinde eum non ad communem, sed ad nouam reuixisse vitam, in qua solito more cū hominibus non conuersaretur. Aut quia didicerant angelum dixisse illum videndum à discipulis in Galilæa, sperabant se Iudæis persuadere posse, quempiam per omnia Iesu secundum faciem similem obtrusum Galilæis à discipulis. Cæterum quantumuis absurdus esset militum sermo, obtinuit tamen apud Iudæos plerosq; fidem, nimirum quod traditi essent in reprobū sensum, excæcante eos malitia eorum. Diuulgatū enim est, inquit Matthæus, verbum istud apud Iudæos, vsq; in hodiernum diem. Porro quod Euangelista dicit, post abitum mulierum, custodes venisse in ciuitatem, videtur intelligendum non de secundo illo abitu, in quo Dominus mulieribus occurrit in via, (Sic enim custodes adhuc fuissent iuxta sepulchrum cum illud adiit Petrus cum Ioanne, & cum iuxta illud Magdalene se Dominus ostendit) sed de primo abitu, quâquam post ea quæ in secundo abitu contigerunt, Euangelistæ de custodibus scribat, nimirum quod duos mulierum abitus non discreuerit.

VENIT MARIA MAGDALENÆ, ANNUNCIANS HIS QVÆ CVM.] Quoniã iussa erat Maria nunciare Apostolis quæ audisset & vidisset, illa ex duplici Domini visione gaudio plena, venit, proculdubio cum aliis quæ etiam semel Dominum viderant, nuncians his qui cum Domino olim fuerant conuersati, nempe discipulis iam lugentibus & flentibus ob Domini & magistri sui charissimi mortem. At illi vt prius non crediderunt angelos ab ea visos, ita nec modò crediderunt visum ab ea Dominum, non sine magno fidei nostræ profectu, quæ per Apostolorum tarditatem multis est argumentis confirmata & constabilita.

DVOBVS DISCIPVLIS
Marci 16. Luca 24.
CXLVI.

Post hæc autem duobus ex his ambulatibus ostensus est in alia effigie, euntibus in villam, & illi euntes nunciauerunt cæteris. Et ecce duo ex illis ibant ipsa die in castellum, quod erat in spatio stadiorum sexaginta ab Hierusalem, nomine Emaus, & ipsi loquebantur ad inuicem de his omnibus quæ acciderant. Et factum est, dum fabularentur, & secum quærerent, & ipse Iesus apertè inuicem ibat cum illis, oculi autem eorum ienebantur: ne eum agnoscerent. Et ait ad illos: Qui sunt hi sermone, quos confertis ad inuicem ambulantes, & estis tristes? Et respondens vnus, cui nomē Cleophas,

dixit ei, Tu solus peregrinus es Hierusalem, & non cognouisti quae facta sunt in illa his diebus? Quibus ille dixit: Quae? Et dixerunt: De Iesu Nazareno, qui fuit vir propheta, potens in opere & sermone coram Deo, & omni populo. Et quomodo eum tradiderunt summi sacerdotes & principes nostri in damnationem mortis, & crucifixerunt eum: nos autem sperabamus, quia ipse esset redempturus Israel, & non super haec omnia tertia dies est hodie, quod haec facta sunt. Sed & mulieres quadam ex nostris terruerunt nos, quae ante lucem fuerunt ad monumentum, & non inuento corpore eius, uenerunt dicentes se etiam uisionem angelorum uidisse, qui dicunt eum uiuere. Et abierunt quidam ex nostris ad monumentum, & ita inuenerunt sicut mulieres dixerunt, ipsum uero non inuenerunt. Et ipse dixit ad eos: O stulti, & tardi corde ad credendum in omnibus quae locuti sunt prophetae. Nonne haec oportuit pati Christum, & ita intrare in gloriam suam? Et incipiens a Moysse & omnibus prophetis, interpretabatur illis in omnibus scripturis quae de ipso erant. Et appropinquauerunt castello quouibant, & ipse se finxit longius ire. Et coegerunt illum, dicentes, Mane nobiscum Domine, quoniam ad uesperas cit, & inclinata est iam dies. Et intrauit cum illis. Et factum est, dum recuberet cum eis, accepit panem, & benedixit, ac fregit & porrigebat illis. Et aperti sunt oculi eorum, & cognouerunt eum, & ipse euauit ex oculis eorum, & dixerunt ad inuicem: Nonne cornu strum ardens erat in nobis, dum loqueretur in uia & aperiret nobis scripturas? Et surgentes eadem hora, regressi sunt in Hierusalem, & inuenerunt congregatos undecim, & eos qui cum illis erant, dicentes: Quod surrexit Dominus uere, & apparuit Simoni. Et ipsi narrabant quae gesta erant in uia, & quomodo cognouerunt eum in fractione panis, nec illis crediderunt.

POST HÆC AVTEM DVOBVSEX HIS AMBVLANTIBVS OSTENSVS.] Postquam paucis Marcus descripsit apparitionem Domini primam Magdalene factam, quam latius post eum descripsit Ioannes, subiicit alteram Christi apparitionem factam duobus discipulis, quam post eum prosecutus est latissime Euangelista Lucas. Quidam tamen, inter quos Euthymius, putant duos illos quibus Marcus Dominum ostensum scribit, alios esse ab illis de quibus narrauit Lucas, quod Marcus suis duobus, cum renuissent, dicat non habitam fidem: illi uero quos Lucas commemorat, dicantur ab eo non incredulis, nec ignaris, sed iam antea scientibus Christum resurrexisse, & apparuisse Simoni Petro, exposuisse quid eis in itinere contigisset. At ut alia multae circumstantiae satis arguant eosdem esse discipulos de quibus Marcus & Lucas, ita illa eorum ratio parum est efficax. Facile enim intelligi potest inter Apostolos & discipulos fuisse quosdam, qui etiam post apparitionem Petro factam non crediderunt, etsi quidam crediderint. Id quod ex Marco satis patet, qui dicit Dominum cum nouissimè apparetur ipsis undecim, exprobrasse illis incredulitatem eorum. Sed & Matthaeus dicit ex discipulis quosdam credidisse, quosdam dubitasse cum se illis Dominus uidentem exhiberet in Galilea, id quod utique contigit post aliquot Christi apparitiones. Sanè qui uel paululum in scripturis sunt uersati, notum societati, & communitati tribui quod & pauci & multi ex ea fecerint. Itaque praesupponendo eosdem fuisse discipulos de quibus Marcus & Lucas, uidentem quomodo per omnia non discrepent, sed consentiant. Et Marcus quidem post apparitionem factam Magdalene, & eiusdem renunciationem factam discipulis, dicit duobus ex discipulis ostensum Dominum. Ex Luca uero uidetur intelligendum duos illos non adfuisse, ubi reliquis discipulis Magdalena apparitionem sibi factam nuntiauit. Nam in uerbis ad Dominum habitis discipuli isti commemorant mulieres quasdam fuisse ante lucem ad monumentum, & non inuento corpore Domini rediisse, dicentes se angelos uidisse, qui eum dicerent uiuere: non commemorant autem mulieres retulisse se etiam Dominum uidisse, quod maxime fuerat commemorandum. Videtur ergo primam audiuisse mulierum renunciationem, non autem secundam, quamuis post secundam Dominus ipsis sese uiden-

tem exhibuerit. Iam quod Marcus dicit Dominum his ostensum in alia effigie, illud est quod Lucas dicit: Oculi autem eorum tenebatur ne eum agnoscerent. Quae duo quomodo inter se concordent, postea dicetur. Pro eo quod Marcus dicit hos discipulos iuisse in uillam, aut, ut habent Graeca, ἐν ἀγρῶν, in agrum, Lucas clarius habet eos iuisse in castellum, hoc est, in pagum aut uicum. est enim rursum hic Graecis κάστρι, quod interpretes saepe uertit, castellum, sicut pro agro saepe uertit uillam. Ceterum duorum horum discipulorum, quorum unius nomen postea dicitur fuisse Cleophas, alterum, teste Theophylacto, quidam putant fuisse Lucam, atque ob id proprium nomen suum abscondisse Euangelistam. At id uerum non esse satis illud arguit quod in proemio sui Euangelij testetur se scribere historiam, sicut ipsi tradiderat qui ab initio ipsi uiderunt, dicturus alioqui se scripturum quemadmodum ex magna parte ipsemet uidisset. D. Ambrosius alterum horum uocat Ammaon, nomine scilicet non dissimili loco in quo discipuli à Luca dicitur iuisse. Eum enim dicit appellatum Emaus, cuius loci fit & 1. Machab. 3. mentio. De hoc loco D. Hieronymus libro de locis Hebraicis dicit fuisse ipsum Cleopham, cuius hic meminit Euangelista, ac suo tempore dictum Nicopolim, in signem Palaestinae ciuitatem. Id enim nomen Romani post deuictam Iudaeam loco indiderunt, à uictoria Nicopolim appellantes. Plinius lib. 5. Emaum inter Iudaeae toparchias recenset. Dicitur est idem locus etiam, aquae calidae. Distat hic locus à Hierusalem, teste Luca, sexaginta stadiis, quae faciunt septem miliaria Italica cum dimidio. Nam stadii octaua pars est miliarij. Itaque cum discipuli isti duo in hunc locum pergeret ipsa die resurrectionis Dominicae, ipsi loquebantur ad inuicem de his omnibus quae proximè acciderat circa Iesum. Haec enim animos eorum penitus occupauerunt, ut de aliis rebus loqui non liberet. Amabant enim Iesum ut uirum insignem ac beneficium, & quaquam magnifica illa spes de restituendo regno Israelitico propemodum exciderat animo, tamen iuuabat etiam uel defuncti memoria mutua confabulatione reficere. Illis ergo multa inter sese de Iesu comentantibus, & uero citroque differentibus, Ecce Lupus, quod dici solet, in fabula, Iesus enim qui aliquando promiserat sese futurum in medio ubique duos comperisset de se colloquen-

colloquentes, rursum etiam iuxta corporis praesentiam exhibuit, quod iuxta spiritum nunquam desinit facere. Tanquam uisitor eos à tergo affectus, adiunxit se illis, & itineris socium praebuit, sed sic ut ab eis non agnosceretur, quod quomodo factum est, merito quis dubitauerit. Nam ut habet D. August. lib. Epist. Epistola 59. in solutione octauae questionis queri solet, utrum, in corpore Christi, an potius in oculis discipulorum aliquid factum sit quo non potuit agnosci. Cum enim legitur apud Lucam, Tenebatur oculi eorum, ne eum agnoscerent; impedimentum quoddam agnoscenti uideatur factum in luminibus cernentium: cum uero à Marco dicitur, apparuit eis in alia effigie; utique in ipso corpore cuius alia erat effigies aliquid factum fuisse uideatur, quo impedimento tenerentur oculi eorum. Theophylactus intelligit ex mutatione lineamentorum corporis Christi factum, ut non agnoscerent eum discipuli. Dicit enim ex lineamentis corporis in quibus tunc apparebat, non permittebantur agnoscerere illum. Nam, ut Marcus inquit, in alia forma apparuit, & in aliis lineamentis: non ultra enim naturalibus legibus regebat corpus, sed spiritualiter & supra naturam, unde oculi eorum tenebantur ne agnoscerent eum. Haec ille. Ceterum ne ex formae mutatione aliqui colligerent Christum non iam in eodem surrexisse corpore quod deposuerat, Augustinus loco praedicto ostendit quomodo haec formae mutatio fieri potuit in Christo citra corporis mutationem. Ego, inquit, miror cum duo sint in corpore, quibus cuiusque species agnoscat lineamenta & color, cur ante resurrectionem quod in morte ita transfiguratus est ut fieret uultus eius splendidus sicut sol, neminem mouet eum usque ad tantam excellentiam fulgoris & lucis colorem sui corporis mutare potuisse, & post resurrectionem mouet aliquatenus lineamenta mutata esse ut non posset agnosci, & rursum eadem potentiae facultate, sicut tunc pristinum colorem, sic & post resurrectionem pristina lineamenta reuocasse. Nam & illi tres discipuli, ante quorum oculos in monte transfiguratus est, non eum agnoscerent, si ad eos talis aliunde uenisset, sed quia cum ipso erant, illum esse certissime retinebant. At enim corpus ipsum erat in quo resurrexit. Quid hoc ad rem? Nam illud utique ipsum corpus erat in quo in morte transfiguratus est, & ipsum erat, iuuenis in quo natus est, & tamen si quis eum repente iuuenem uidisset, qui non nisi infantulum nosset, non utique agnosceret. An uero ad lineamenta mutanda non potest celeriter Dei potestas, quod potest, per annorum moras hominis aetas? Haec ille, ex quibus uideri posset eiusdem fuisse cum Theophylacto sententiam, ita ut ex mutatione lineamentorum corporis Christi putet factum, quod Christum non est agnitus à suis Libro tamen de consensu Euangel. 3. cap. 25. contrariam sequitur sententiam, ob uerba Lucae quae aperte nimis significant, aliquid fuisse in oculis discipulorum, quo impediti fuerunt ne Dominum agnoscerent. Sic enim habet: Quod ait Marcus in alia effigie Dominum eis apparuisse, hoc Lucas dicit, quod eorum oculi tenebantur ne agnoscerent eum. Oculis quippe eorum acciderat aliquid, quod ita manere permissum est usque ad fractionem panis, certi mysterij causa, ut eis in illo alia ostenderetur effigies, & sic eum non nisi in fractione panis agnoscerent. Et post pauca, apertos dicit fuisse oculos eorum in

A fractione panis, remoto impedimento quo tenebantur ne eum agnoscerent. Neque enim, inquit, clausis oculis ambulabant, sed inerat aliquid quod non sinerentur agnoscerere quod uidebant, quod scilicet & caligo & aliquis humor efficere solet. Non quia Dominus non poterat carnem suam transformare, ut alia re uera esset effigies quam solebant illi contueri: quandoquidem & ante passionem suam transformatus est in monte, ut facies eius claresceret sicut sol. Quale uult enim admirabile corpus de qualicunque corpore uerum de uero facit, qui de aqua uera, uerum uinum fecit. Sed non ita fecerat, cum apparuit illis duobus in alia effigie. Non enim aliter quam erat, sed sicut erat, apparuit eis quorum oculi tenebantur ne agnoscerent eum. Non autem incongruenter accipimus hoc impedimentum in oculis eorum à satana factum fuisse ne agnosceretur Iesus, sed tamen à Christo est factum permissio usque ad sacramentum panis. Haec uero D. Augustinus. Secundum cuius sententiam uerbis Lucae magis congruentem, id quod Marcus dicit in alia effigie Dominum apparuisse, intelligendum de effigie alia secundum ipsorum discipulorum estimationem, non autem alia secundum rei ueritatem, quomodo etiam intelligendum est secundum sententiam Caietani, qui quod dicit Lucas, oculi eorum tenebantur, de oculis internis putat intelligendum, quia de illis oculis secundum eum necessario intelligitur quod sequitur, oculos eorum fuisse apertos. Constat autem, inquit, internos eorum oculos fuisse apertos, non exteriores, quia non ibant oculis clausis. Quae tamen ratio non multum cogit, quandoquidem ex Augustino satis patet quomodo intelligi possit quod dicitur oculos eorum fuisse apertos, quaquam in Augustini sententia non uideo cur necessario recipi debeat quod dicit impedimentum oculorum à satana fuisse factum. Nihil enim uerat quin & à Deo factum dicatur. Imo nec necesse est dicere quod oculi eorum exteriores tenebantur per impedimentum in eis factum, sed dici potest conuenientius id factum per subtractionem immutationis oculorum secundum omnem dispositionem corporis Christi, sicut idem corpus gloriosum non immutauit oculos corporeos discipulorum quatenus erat lucidum. Vide Caietani tractaculo 7. quae. 1. Videndum autem quare siue Deo faciente, siue Deo permittente oculi eorum tenebantur, sic ut Iesum non agnoscerent. Et in primis quidem id ita factum est, quia sic eorum interior dispositio mala praeremuit. Hoc enim inquit Gregorius, egit Dominus foris in oculis corporis, quod apud ipsos agebatur intus in oculis cordis. Ipsi namque apud semetipsos intus & amabant, & dubitabant: Eis autem Dominus foris & praesens aderat, & quis esset non ostendebat. De se ergo loquentibus praesentiam exhibuit, sed de se dubitantibus, cognitionis suae speciem abscondit. Haec ille. Secundo, id etiam ideo factum est, ut sicut habet Theophyl. ambiguam suam sententiam reuelarent, & uicium suum detegentes pharmacum susciperent, utque dulcior eis post multam esset conuersatione, & ut cognoscerent quod corpus suum ultra non sit tale, quale solet ad hominibus uideri, quamuis illud ipsum esset quod resurrexit. Illud etiam ex eo lucrifaciunt, ut non ultra dubitent, quare non ultra in medijs populis conuersetur ut olim, nempe quod conuersatio post resurrectionem longe alia sit & non communis, sed diuiniore.

ET AIT AD ILLOS: QUI SVNT HI
 SERMONES QVOS CONFERTIS AD
 INVICEM AMBVLANTES, &c.] Sicut ob
 causas prædictas in alia specie se Dominus disci-
 pulis exhibuit, ita ob easdem velut ignoratam se ex-
 hibet, rogans quid inter sese colloqueretur, ut com-
 moda oportunitate accepta mederetur illorum in-
 credulitati, nostramque fidem confirmaret. Quinam
 sunt, inquit, sermones isti, quos inter eundem inter
 vos confertis, vultu interim ac querimonia tristi-
 tiam & moerorem animi significantes? Hac ratione
 eos prouocat ad effundendum in alterius sinu quod
 dolerent, & vultus suum quod curandum erat re-
 tegendum. Habet autem hoc humanus affectus, ut
 quod cuique valde est cordi, putet nemini ignoratum
 esse, & nemini non esse curæ. Ex hoc affectu respon-
 dit vnus de discipulis cui nomen Cleophas: Tu solus
 peregrinus es in Hierusalē, & non cognouisti, quæ
 facta sunt in illa his diebus? Quæ verba non nihil
 habent obscuritatis. Vnde enim putare potuerunt
 hunc solum peregrinum fuisse in Hierusalē? quod
 modo item conuenit, ut quem peregrinum reputa-
 bant, admirarentur, non cognoscere quæ facta erant
 in Hierusalē? Sciendum ergo, quod pro illo, pe-
 regrinus es, Græcis sit παρακλις, quod proprie non
 est peregrinum esse, sed aduenam esse, aut simpli-
 ter alicubi inhabitare. Posteriorem significatio-
 nem secutus est Euthymius, sic hunc locum expla-
 nans: Cognito ex voce & habitu, quod & ipse Iu-
 dæus esset, improperant nō quod solus ipse diuer-
 saretur Hierosolymis, sed quod solus ignoraret quæ
 omnibus ibi diuersantibus nota erant, & increpan-
 do dicunt: Tu solus ex omnibus qui Hierosolymis
 habitant diuersaris in Hierusalē, ignoras quæ in
 ea facta sunt his diebus? Ex qua explanatione præ-
 ter quæ quod patet ipsum aliter hic accepisse ver-
 bum παρακλις, quam accepit noster interpret, patet
 etiam dictionem exclusiuam, solus, pertinere ad se-
 cundam interrogationis partem magis quam ad pri-
 mam, & Hebraica phrasi dictum esse: Tu solus di-
 uersaris in Hierusalē & non cognouisti, pro eo
 quod est: Tu solus habitas in Hierusalē non co-
 gnoscens, aut, Tu solus habitans in Hierusalē nō
 cognouisti quæ in ea facta sunt? In hunc modum
 explanat & Theophyl. hoc est, inquit, Tu solus ex
 his qui habitant in Hierusalē ignoras quæ facta
 sunt in ea? Iuxta eandem phrasin accipienda est hæc
 interrogatio secundum nostram lectionem, ut sit hic
 sensus: An tu solus hospes es Hierosolymitanus,
 ignorans ea quæ nemo nescit quātumuis aduenā?
 aut, Tu solus ex aduenis non nosti quæ facta sunt
 in Hierusalē? quasi dicat: Res de qua loquimur om-
 nibus est notissima quicumque versantur Hieroso-
 lymis, ex ea ciuitate cū tu quoque venias, sicut &
 nos, qui fieri potest ut tu solus veluti nouus hospes
 hæc ignores, quæ nullus etiā peregrinus & adue-
 nā ignorat? Patet ergo frustra ex his verbis quos-
 dam colligere Christum apparuisse modo in for-
 ma peregrini, cum secundum neutram explicatio-
 nem id ex prædictis verbis consequatur, sed potius
 contrarium. Ceteram cum non nihil haberet ama-
 ritudinis & increpationis hæc interrogatio, Do-
 minus tamen nihil offensus, mansuetè rursum ro-
 gat, quæ illa essent quæ facta essent, quæque inter
 se conferrent ambulantes, non quidem negans se
 illa nosse, sed dissimulans se scire, & veluti discere
 cupiens, cum venisset docturus. Illi itaque simpli-
 ter velut hospes, & rerum gestarum ignaro sum-

mam negotij exponunt, declarantes quod non sen-
 tirent de Iesu prout dignum eius erat maiestate,
 quamquam magnificè de illo sentirent, quodque
 resurrectionis fidem & spem penè omnem abie-
 cissent De Iesu, inquit, Nazareno commentaba-
 mur, qui fuit non vulgaris homo, sed vir eximius,
 propheta scilicet, nec vulgaris propheta, sed potes
 opere simul & sermone, coram Deo & omni po-
 pulo. Magna sanè & decenter expressa commen-
 datio Iesu, etsi longè inferior eius dignitate. Con-
 uenit enim ut propheta & doctor potens sit opere
 simul & sermone, sed primum opus, deinde ser-
 mo. Nullus enim sermo doctoris firmus est, inquit,
 Theophylactus, nisi prius docens, se factorem de-
 clarat. Conuenienter etiam dictum est, potens coram
 Deo & omni populo. Prius enim placere de-
 bemus Deo, deinde danda opera, ut & corā homi-
 nibus sine macula viuamus. Huic commendatio-
 ni Christi subiiciunt quid illi contra suum meri-
 tum acciderit à summis sacerdotibus & principi-
 bus Iudæorum, sine tamen (quæ illorum fuit mo-
 destia) graui ordinis illius insectatione. Et, in-
 quiunt, narrabamus quomodo, eum summi sacer-
 dotes & principes nostri tradiderunt in damna-
 tionem mortis, & crucifixerunt eum, suis scilicet
 accusationibus & clamoribus à præside Pilato eius
 damnationem & crucifixionem extorquentes. Per
 ea verò quæ subiiciunt, declarant conceptam olim
 de Iesu spem depositam esse ob inopinatam eius
 mortem, & expectatam resurrectionis dilationem.
 Nos autem, inquit, sperabamus quod ille ipse esset
 redempturus populum Israeliticum, persuasi hunc
 esse Messiam à prophetis olim, promissum. Sed
 mors certa & ignominiosa nobis hanc spem ad-
 emit. Quin erat & spes nonnulla iniecta futurum ut
 reuiuisceret post triduum, sed postquam dam-
 natus est, crucifixus & sepultus, hic hodie diebus il-
 luxit tertius, ex quo hæc contigerunt, neque quic-
 quam affulget certioris spei, nisi quod mulieres
 quedam è nostro sodalicio, nos nouo & inaudito
 nuncio attonitos reddiderunt, quæ ante lucē pro-
 fectæ ad monumentum negat se inuenisse corpus,
 addentes sibi apparuisse angelos, qui dicerent cum
 viuere. Itaque hoc nuncio commoti quidam ex no-
 stris, abierunt ad monumentum, periculum factu-
 ri quid veri haberet muliercularum narratio. Et de
 monumento compererunt, ita rem habere, quem
 admodum mulieres narrarant. Repererunt enim
 apertum ac vacuum, linteamina, reliquasque ca-
 daueris exuias in monumento repositas. Cete-
 rum ipsum non inuenerunt, nec viderunt, ut ob
 id non habeamus quid de illo sentiamus: qui si
 surrexisset, utique, ut prius videretur & agnosce-
 retur à suis. Et hæc paraphrastica est explicatio
 verborum Cleophas, in quibus quod ad literam
 attinget notandum est. Pro eo quod nos habemus,
 terruerunt nos, Græcis esse ἐξέστησαν ἡμᾶς, quod ma-
 gis est, attonitos nos reddiderunt & stupefactos,
 ut habet Erasmus.

ET IPSE DIXIT AD EOS: O STUL-
 TI ET TARDI CORDE, &c.] Quum hac nar-
 ratione discipuli simpliciter declarassent quam va-
 cillarent animo, quam exigua essent spe de pro-
 missis Domini, tum Iesus nondum quidem pati-
 tur agnosci sese, sed veluti doctior quispiam in le-
 ges, obiurgat illorum tarditatem, & castigat incre-
 dulitatem. Durius eis loquitur, ut sic magis ad ea
 quæ dicturus erat cum ratione, attentos faceret:
 Non

Non patitur se agnosci etiam ob id præter prædi-
 ctas causas, ut magis apud eos fidem haberent quæ
 de seipso erat demonstraturus ex scripturis, nec in-
 ter enarrandum scripturas mentem eorum aut ab-
 attentione distraheret agniti Domini amor, aut à
 fide auocaret ipsius de se testificantis enarratio.
 Stultos eos vocat, aut, ut est Græcis ἀνόητους, hoc
 est, insensatos, quod parum dociles essent ad intel-
 ligendas scripturas: tardos vocat, quod difficiles
 essent ad credendum in omnibus, hoc est, ad cre-
 dendum omnibus vel omnia quæ locuti sunt pro-
 phetæ. Hebræa enim phrasi rursum hic dictum est,
 credere in omnibus, pro credere omnibus vel
 omnia. Dicit autem, ad credendum in omnibus, quia
 facile adducebantur ut crederent his quæ de glo-
 ria & maiestate Messias prædixerunt prophetæ, dif-
 ficiles autem erant & insipientes ad credendum
 & intelligendum quæ de eius prædixerunt humi-
 litate & passione. Subiicit autem causam quare
 eos sic redarguat. Nonne, inquit, hæc quæ modo
 dixistis Iesum passum, oportuit secundum prophe-
 tarum vaticinia pati Christum, & ita intrare in glo-
 riam suam, hoc est, gloriam quæ ei propria est, &
 debetur secundum prophetarum prædictionem, &
 Dei patris prædestinationem? Quasi dicat. Tan-
 tum abest ut ob prædictas passiones & ignominias
 debeatis dissidere Iesum esse Christum illum in
 scripturis promissum, ut ob eas magis debeatis ex
 scripturis eisdem agnoscere, ipsum fuisse & esse
 verè Christum. Diligenter obseruanda prædicta
 illa Christi sententia. Ea enim ostendit alia ratio-
 ne & via Christum ad suam gloriam peruenire de-
 buisse, quam in suam perueniunt reges huius mū-
 di, qui equis, ferratis copiis, incendiis, cæde & san-
 guine regnum sibi mundanum occupant: quod à
 nobis obseruatum admonere etiam nos debet, ut
 si post ipsum etiam nos in ipsius gloriam, quam
 nobis commune esse cupit, intrare velimus, ea
 qua ille via incedendum nobis sciamus, iuxta il-
 lud: Per varias tribulationes oportet nos intrare
 in regnum Dei. Quamquam autem Dominus his
 verbis durius suos compellasset, non tamen indi-
 gnabundus eorum tarditatem & incredulitatem
 ita contempsit, ut eam docere recusaret, sed post
 quam illa obiurgatiuncula reddidisset eorum ani-
 mos attentiores, eorum incredulitati volens me-
 deri, scripturas de quibus locutus fuit cepit eis la-
 tissimè & planissimè explicare. Itaque à scriptura-
 rum exordio incipiens, à Moyse scilicet, hoc est,
 Mosais libris, ac deinde omnes percurrrens pro-
 phetas, interpretabatur illis in omnibus scripturis
 illa quæ de ipso erant. Relatiuum enim, quæ, cum
 dicitur, quæ de ipso erant, non est referendum ad
 substantiuum, scripturis, sed ad subaudiendum pro-
 nomen, illa, aut simile: quandoquidem Græcis est,
 τὰ περί τούτου, hoc est, ea quæ de ipso erant. Felices
 sane illi, qui meruerunt cœlestem doctorem
 audire enarratè ea quæ prius per prophetas ipsius
 afflatis spiritu prodiderat. Antea id non ita fece-
 rat, quod prophetæ nunquam commodius ex-
 planari & melius intelligi possint, quam cum iam
 impleta sunt, quando quæ gesta sunt, cum his quæ
 dicta sunt possunt conferri. Intelligendum autem
 hic relinquatur Dominum non tantum eas enar-
 rasse & attrigisse scripturas quæ de ipso ad literam
 loquuntur: qualis est illa: Prophetam suscitabit vo-
 bis Dominus de fratribus vestris, &c. sed etiam
 eas quæ ad ipsum secundum allegoricum & my-

sticum pertinent sensum. qualis est ea quæ de Isaac
 immolatione est, & serpentis in deserto exaltatio-
 ne. Hæc scripturarum explicatio, quam mox Domi-
 nus in Ierusalem coram omnibus repetiit Apo-
 stolis, verissima est Cabala, quam nobis post ipsum
 Apostoli partim viua voce, partim Epistolis suis
 tradiderunt, ex quibusdam explicatis scripturis, al-
 ias simili ratione & iudicio etiam intelligendas re-
 linquentes, ut ne planè infelices nos iudicemus,
 quod cum Apostolis Christum scripturas enarran-
 tem nō audierimus. Itaque iucunda & salutari hac
 confabulatione iter suum absoluentes, appropin-
 quauerunt castello quo ibant. Iesus autem finxit se
 longius ire. Quod factum quomodo Christo con-
 uenerit videndum est. Videtur enim Christo qui
 veritas est, non conuenienter fictionem aut simula-
 tionem, cum hæc ad dupliciter & mendacium
 pertineat. Certè, ut patet ex D. Augustino lib. con-
 tra mendacium ad Consentium, ex hoc loco qui-
 dam mendacij defensionem susceperunt, asseren-
 tes non omne mendacium esse peccatum. Itaque
 & illo loco, & lib. 2. quæstio. Euang. in fine docet
 quomodo hæc Christi fictio nō pertineat ad men-
 dacium & fallaciam, idque docet ex fictione pa-
 rabolarum quibus Dominus inter docendum fre-
 quenter usus est. Sicut enim sine mendacio eas Do-
 minus finxit parabolas, quamquam non ita se res
 habebat plerumque sicut per eas proponebatur, eo
 quod significandæ alicuius veritatis gratia assump-
 tæ erant: ita & hanc Domini fictionem in facto
 consistentem vult ob id mendacium caruisse, quod
 ad aliquid significandum facta sit, vultque eam ad
 id significandum factam, quod longius postea pro-
 fectus super omnes cœlos, non tamen deseruit disci-
 pulos: quodque cum longius recessurus es-
 set ascendendo in cœlum, per hospitalitatem ta-
 men quodammodo retineretur in terra. Ceterum
 quamquam rectè quis dixerit, istud aut aliud ali-
 quod hac Domini significatum fictione, quale est
 quod dicit Gregorius, quod quia adhuc in eorum
 corde peregrinus erat à fide, ire se longius finxit:
 non tamen est huc necessariò confugiendum, quo
 ostendatur fictionem hanc non pertinuisse ad men-
 dacium aut fallaciam. Est enim mendacium secun-
 dum Augustini finitionem falsa significatio cum
 voluntate fallendi. Itaque quid nō est mendacium
 nec fallacia, cum quis quid dicit quod in sensu
 quem concipit verum est, falsum tamen est in sen-
 su quem alius concipiet, modo ambigua illa ver-
 ba non proferat intentione fallendi alium, sed tan-
 tum causa oculandi ei vtiliter veritatem aliquam:
 ita fictio & simulatio illa in factis vitiosa non est,
 sed vtilis & salutaris, qua quis aliquid facit, ex quo
 alium falsam existimationem concepturum nouit,
 modò non faciat hoc ad ingerendam huiusmodi
 existimationem, sed propter alium vtilem finem. Ver-
 bi gratia. Paulus simulauit quodammodo se legis
 obseruatorem cum Timotheum circuncidit, cum
 factus est Iudæus tanquam Iudæus, & iis qui sub
 lege erant tanquam sub lege esset: & utique sciuit
 seruando legalia Iudæos existimatos ipsum legi
 subditum esse: non tamen eos fesellit, quia non ea
 de causa legalia seruauit, sed ut suam illis ad tem-
 pus occultans sententiam, Iudæos lucraretur, & à
 Christo non alienaret. Ita & modò Dominus fin-
 xit se longius ire, componendo gestus atque mo-
 tus suos tanquam iturus longius, quod faciens scit
 uit discipulos existimatos ipsum longius ire sta-
 tuisset:

tuisse: at hac de causa non sic composuit gestus & motus suos, sed ut hac ratione excitaret discipulorum erga se amorem & hospitalitatis virtutem, atque tali merito apti fierent & digni quorum oculi aperirentur ad cognoscendum ipsum. Probandi, inquit, Diuus Gregorius, erant, si hi qui eum etsi necdum ut Deum diligeret, saltem ut peregrinum amare potuissent. Est autem Græcis pro, finxit, *προσποιητο*, quod honestius & cōuenientius hic verti potest, præ se ferebat, quemadmodū vertit Erasmus. Porro cum Dominus præ se ferret quasi vellet longius proficisci, discipuli nequaquam indignantes quod ab ignoto arguerentur tarditatis, & docerentur, sed propter veritatis studium eius sermonibus delectati, quoniam auelli non poterant à tam facundo cōmitem, rogant, obsecrant, obtestantur, denique precibus improbis & iniecta pallio manu recusantem compellant, ut eam noctem apud ipsos diuersaretur, rationem assignantes hospitalitati conuenientem: Mane, inquit, nobiscum, quoniam aduersa sperat, & inclinata est iam dies; hoc est, vergit ad occasum. Additur in quibusdam libris, Domine, ut sit: Mane nobiscum Domine; ar ea dictio nec in Græcis habetur, nec in Latinis emendationibus, ne in Catena quidem D. Thomæ: Si tamen eum appellauerunt Dominum non id fecerunt quod cognoscerent ipsum esse Iesum, neque solum vulgari more apud Iudæos recepto, sed quod ex admirabili confabulatione satis conicerent illum non esse vulgare viatorem. Et quidem verisimile est aliquot adhuc horas abfuisse à vespera & occasu solis, ut qui eadem vespera post agnitum Iesum adhuc reuersi sunt Hierusalem per sexaginta stadia, & tamen quia longe erat supra meridiem, & quia valde cupidi erant retinendi Iesum, causam manendi afferunt ipsam aduenientem vesperam. Itaque eorum desiderio delectatus Dominus, ingressus est cum eis, nec grauatus est illorum uti hospitio, qui amat rogari, ut id faciat quod facit lubenter, ut det promeritis & dignis. Hic autem iam res accidit noua & obseruatione digna. Cum enim recumberet cum eis, ipse pro more sibi familiari & proprio acceptum panem benedixit, fregit, ac porrigebat illis. Cumque id fieret, oculi eorum qui tenebantur in aspectu eius & auditione sermonum eius, iam sunt aperti, ita ut cognosceret eum. Id quod ex duplici processit capite. Primum ex eo quia sciebant hunc morem Christo esse peculiarem, ut accepto in manibus pane gratias ageret patri, deinde suis manibus fractum partiretur in discipulos. Secundò quia Christus iam permisit & voluit ut ex more hoc sibi proprio discipuli ipsum agnoscerent, idque duabus potissimum de causis. Primum ad demonstrandum hospitalitatis meritum. Sicut enim per hanc meruerunt quidam latenter angelos hospitio recipere, ut habet Paulus, ita per hanc iam meruerunt agnoscere Iesum, qui loquentem non agnouerunt. Ecce inquit Gregorius, Dominus non est cognitus cum, loqueretur, & dignatus est cognosci dum pascitur. Et D. Augustinus: Quia, inquit, hospitalitatem sectati sunt, eum que in ipsa scripturarum expositione non cognouerunt, in panis fractione cognoscunt. Non enim auditores legis iusti sunt apud Deum, sed factores legis iustificabuntur. Secundò, id iam in discipulis permisit, ad commendandum fidelibus Eucharistiæ mysterium, quod in panis benedictione & fractione consistit. Sunt quidem qui

A existimant Dominum hic iam discipulis his duobus sub specie panis suū porrexisse corpus, quemadmodū Apostolis in vltima cœna, eo quod idem hic Christus dicatur fecisse quod in vltima cœna cum Eucharistiam institueret, atque hinc certum desumunt argumentum, quod ostendat licere Eucharistiæ sacramentum sub vna tantum specie suscipi & tradi. At quamquam ea sententia non est certa, imo nec multum verisimilis, tamē ut omnia Christi facta mysticum aliquid continebant & abstrusum, ita hæc Christi actio proculdubio sacri aliquid significabat. Nihil autem aliud conuenientius intelligi potest significasse, quam sacri eius corporis dispensationem, quam sub specie panis simili, qua modò vsus est, actione Apostolis paulo antè commendauerat, quam & in multiplicatione panum simili actione olim mysticè suis commendauit. Itaque effectu hic subsecuto commendare fidelibus Dominus voluit vim Eucharistiæ dignè susceptæ, nempe quod per eam oculi hominum illuminantur ad cognitionem Iesu. Vnde Theophil. Insinuatur, inquit, & aliud quiddam, nempe quod oculi eorum qui benedictum panem assumunt, aperiuntur ut agnoscat illum. Magnam enim & indicibilem vim habet caro Domini. D. Augustinus in hæreticos istud torquens, intelligit Dei permissione istud sic factum mysticè, ne quisquam Christum agnouisse arbitretur, si eius corporis participans non est, hoc est, Ecclesiæ, cuius vnitatem in sacramento panis cōmendat Apostolis dicens: Vnus panis, vnum corpus multi sumus. Hæc enim sunt eius verba lib. 3. de consen. Euang. ca. 25. vbi & sic habet: Non incongruenter accipimus impedimentum in oculis eorum à satana factum fuisse. ne agnosceretur Iesus, sed tamen à Christo facta est premissio vsque ad sacramentum panis, ut vnitatem corporis eius participata remoueri intelligatur impedimentum inimici ut Christus possit agnosci. Ex quibus Theophylacti & Augustini sententiis apparet multis illos sensisse Dominum iam impertuisse suis Eucharistiæ sacramentum verum magis intelligendum eos huius sacramenti mentionem fecisse, quod illud hic à Domino mysticè fuerit commendatum & insinuat. Quamquam autem probabilius esse putemus Christum modò suis non impertuisse Eucharistiam, quia discipuli qui dicuntur simpliciter in fractione panis Dominum agnouisse, non interfuerunt vltimæ cœnæ, ut illa singularis fractio quæ instituta erat in cœna vltima, non potuerit discipulis hic esse cognita: tamen etsi non omnino efficax, probabile saltem hinc sumitur argumentum, quo defendatur receptus iâ Ecclesiæ vsus communicandi laicis sacramentum Eucharistiæ sub vna specie, tum quod hic locus ab antiquis catholicis de sacramento Eucharistiæ sit intellectus, vnde patet illos intellexisse sacramentum istud sub sola panis specie cōferri posse, cum sicut calicis non sit mentio, ita etiam eum non fuisse porrectum constat ex eo quod mox euaniuisse dicitur ex oculis eorum: tum quod hoc sacramentum cum sua efficacia, hic saltem fuerit insinuatū, etiam si verè non fuerit iam datum. Cæterum quod dicitur, aperti sunt oculi eorum, si de oculis internis intelligatur, hoc est de mente, facile habet sensum. Illi enim oculi aperiri dicuntur, dum agnoscere incipit homo quod prius ignorauit. Si verò de oculis externis intelligatur, de quibus omnino videtur accipiendum quod prius dictum est, oculi

eorum tenebantur, &c. iam intelligendum est oculos illos fuisse apertos non simpliciter, sed quoad visionem veræ figuræ Christi ex qua eum agnoscere potuerunt idque per remotionem impedimenti quod prius fuit in oculis istis, quemadmodum intelligit D. Augustinus: aut per integram diffusionem dispositionis corporis Christi in oculos discipulorum. Similis modus loquendi, est quamquam alia ratione Genesis 3. cum post peccatum dicuntur aperti oculi primorum parentum, ita ut cognosceret verecundam esse suam nuditatem. Porro cum agnito Iesu subito quidam stupor cortipuit, ut par erat, animos discipulorum, Iesus mox euauit ex illorum conspectu. Parce enim sui corporis copiam fecit à morte, vel quod imbecillitas humana non ferret rediuiui corporis maiestatem, vel ut sensim alluescerent carere corporis conspectu, quod mox esset abducendum, atque amare illum discerent iuxta spiritum. Iam verò etiam ob id se mox subduxit, ut sic excitarentur ad recurrendum & nunciandum Apostolis quod acciderat, ibique congregatis confirmaret Dominus rursus sua præsentia vtriusque partis narrationes.

ET DIXERVNT AD INVICEM: NONNE COR NOSTRUM ARDENS, &c.] Post mirabilem Iesu discessum non desinunt inter sese confabulari de Iesu, dicentes: Nonne cor nostrum ardens erat, &c. Quasi dicant secundum paraphrasin Erasmi: Qui factum est ut tam serò agnosceremus Dominum? Somnus quidam habebat animos nostros, benedictio, fractus ac porrectus panis primò excussit somnum: sed nisi dormitassemus, poteramus vel ex illius pariter colloquio conicere ipsum esse Iesum, qui nobis de Iesu tam multa tam mirabiliter diserebat. Nonne cum nobis familiari colloquio per viam exponeret de scripturis figurarum & Prophetarum ænigmata sensimus admirabilem quandam ardorem animi, qualem non solet gignere in auditorum animis scripturarum & Prophetarum oratio? Sed talis solet esse oratio Domini Iesu his qui simpliciter audiebant Pungebat, afficiebat, rapiebat, vrebatur, inflammabat, relinquebat scintillas & aculeos quosdam in animis auditorum, & omnino experiebatur quod, ut olim semper, in potestate esset sermo eius, quoque secundum Prophetam, ignitum esset eloquiū eius vehementer. Cum ergo vterque alteri falsus esset se pariter affectū fuisse, nec iam dubitarent quin ille esset Iesus à morte rediuius, non in alterum diem distulerunt reditum sed præ nimio gaudio, cuius reliquos quoque discipulos reddere cupiebant participes, continuo eadē hora surgentes reliquerunt Emauntem, tamen iam vergente die, magna que celeritate redierunt Hierosolymā. Lenti erant cum relinquerent Hierosolymam, quia facundus itineris comes Iesus & fallebat viæ tædium, & eximebat hospitij desiderium. Sed auditas & renuncian-di quæ contigerant, & cognoscendi vicissim quid aliis accidisset, redeuntium pedibus addidit alas, ita ut eadem die redirent Hierusalem, breuissimo tempore sexaginta stadiorum spatium, hoc est, septem miliaria cum dimidio percurrētes. Vbi ventum est eò, offenderunt vndecim Apostolos (iam enim Iudas exciderat numero duodecim) congregatos, aderant autem cum his & alij complures discipuli, qui non expectata narratione duorum, vltro gaudio gestientes indicabant illis, quod post incertam spem, quam mulieres omnium primæ fecerāt

A de Domini resurrectione, compertum esset eum verè resurrexisse, eo quod apparuisset & Simoni Petro. Omnium autem virorum huic primo apparuisse videtur Dominus tum ex hoc loco, tum ex Paulo, quod conuenienter à Domino factum est. Primò, ob Petri inter omnes Apostolos excellentiam, cui ea prærogatiua debebatur. Deinde, quod sciret ob ipsius apud alios autoritatē, testimonium ipsius apud alios multum habiturum ponderis, sicut patuit hoc loco. Apparitionem enim Petro factam recensent potius quam eam quæ mulieribus facta fuit, quia Petri oratio plus habuit apud discipulos fidei quam sermo muliebris. Non enim statim simul omnibus se manifestare debuit, sed primum vni atque alteri, & processu tēporis pluribus ac pluribus, ut paulatim fidei semina sereret, & sermo ab vno atque altero prodians aliorum præpararet animos. Præterea & ad Petri & in Petro omnium pœnitentium peccatorum consolationē, suæque gratiæ commendationem, primum Petro visus est, ut superabundaret gratia, vbi abundauit delictum: sicut & ob hanc causam Petro singulariter iussæ sunt mulieres Iesu renunciare resurrectionem: & inter omnes mulieres primò visus est mulieri peccatrici, Magdalene scilicet. Postremum, verisimile est Petrum hanc prærogatiuam obtinuisse suo erga Dominum peculiari amore, quomodo illam obtinuit Magdalena. Illum enim declarauit, quando cum Ioanne cucurrit ad monumentū, & ante Ioannem ingressus est monumentū. Sicut enim audito mulierū nuntio de apparitione angelorum illis facta, solus cum Ioanne monumentum adiit audis cognoscendæ veritatis: ita audito earundem mulierum nuntio de facta illis apparitione Christi, verisimile est astuas se animo, & summopere desiderasse conspectū Iesu. Ex his quæ ex Euangelio secundum Hebræos D. Hieronymus refert de Iacobo qui dictus est frater Domini, apparet Dominum etiā Iacobo apparuisse ipsa resurrectionis die antequam in vespera apparuit vndecim. In illo enim Euangelio sic dicit haberi: Dominus autem cum dedisset syndonē seruo sacerdotis, iuit ad Iacobum, & apparuit ei. Iurauerat enim Iacobus se non comesturum panem ab illa hora qua liberat calicem Domini, donec videret eum resurgentem à mortuis. Rursumque post paululum: Afferte, ait Dominus, mensam & panem. Statimque additur: Tulit panem, ac benedixit, ac fregit, & dedit Iacobo iusto, & dixit ei: Frater mi, comede panem tuum, quia resurrexit filius hominis à dormientibus. Hæc D. Hieronymus. D. Paulus 1. epist. ad Corinthios, cap. 15. meminit apparitionis factæ singulariter Iacobo, sed hanc dicit factam postquam Petro se Dominus ostendit & vndecim, ut non videatur ea esse de qua in dicto Euangelio. Cæterum dubitatur hoc loco quomodo Lucas hic dicat duos istos discipulos inuenisse congregatos vndecim, cum ex Ioanne constet Thomam non adfuisse cœtui Apostolorum, cum Dominus ipsa resurrectionis die sese Apostolis in vespera ostendisset. Et sunt qui volent Thomam exiisse aliqua urgente causa post duorum aduentum, antequam Dominus ianuis clausis ingressus esset ad Apostolos. Alij, inter quos Euthymius, putant iam à Luca inter vndecim connumeratum Matthiam, quod is in locum Iudæ postea electus sit & suffectus. At probabilius dicitur Lucas per synecdochen dixisse, illos inuenisse congregatos vndecim; quia collegium & societates

Apostolorum hoc numero nuncupabatur, antequam Matthias in locum Iudae surrogaretur, quod collegium uno licet absente, recte ibi dicitur fuisse congregatum. Sed rem, Latini ergo Apostolorum nuntio duo discipuli, vicissim et ipsi narauerunt quae gesta erant in via, et quomodo co-

gnouerunt eum in fractione panis, hoc est, per fractionem aut ex fractione panis, aut inter frangendum panem. Sic Dominus cupit sua munera propagari inter homines, ut mutuis officiis & gliscat inter ipsos charitas, & crescant merita quae remuneretur Deus.

BIS APPARET DOMINVS CONGREGATIS IN domo discipulis. Marei 16. Lucae 24. Ioannis 20.

CAPVT CXLVII.

Nouissimè autem, dum hac loquuntur recumbentibus illis undecim apparuit Iesus. Cum ergo sero esset die illo una sabbathorum, & fores essent clausae, ubi erant discipuli congregati propter metum Iudaeorum, venit Iesus, & stetit in medio eorum, & dicit eis: Pax vobis, ego sum, nolite timere. Conturbati vero & conterriti, existimabant se spiritum videre. Et dixit eis: Quid turbati estis, & cogitationes ascendunt in corda vestra? Videte manus meas, & pedes, quia ego ipse sum, palpare, & videte, quia spiritus carne & ossa non habet, sicut me videtis habere. Et cum hoc dixisset ostendit eis manus & pedes, & latus. Gavisus sunt ergo discipuli viso Domino. Adhuc autem illis non credentibus, & mirantibus praegaudio, dixit: Habetis hic aliquid quod manducetur? At illi obtulerunt ei partem piscis asii, & fauam mellis. Et cum manducasset coram illis, sumens reliquias dedit eis: & exprobrauit incredulitatem eorum, & duritiam cordis, quia his qui viderant eum resurrexisse, non crediderunt. Dicit eis iterum: Pax vobis. Sicut misit me pater, & ego mitto vos. Hoc cum dixisset insufflauit, & dicit eis: Accipite Spiritum Sanctum quorum remisistis peccata, remittentur eis: & quorum retinueritis retenta sunt. Thomas autem unus ex duodecim qui dicitur Didymus, non erat cum eis quando venit Iesus. Dixerunt ergo ei alij discipuli: Vidimus Dominum. Ille autem dixit eis: Nisi videro in manibus eius fixuram clauorum, & mittam digitum meum in locum clauorum, & mittam manum meam in latus eius, non credam. Et post dies octo, iterum erat discipuli eius intus, & Thomas cum eis: Venit Iesus ianuis clausis, & stetit in medio, & dixit Pax vobis. Deinde dixit Thomas: Infer digitum tuum huc, & vide manus meas, & affer manum tuam, & mitte in latus meum, & noli esse incredulus, sed fidelis. Respondit Thomas & dixit ei: Dominus meus, & Deus meus. Dixit ei Iesus: Quia videristi me Thomas, credidisti: Beati qui non viderunt, & crediderunt. Multa quidem & alia signa fecit Iesus in conspectu discipulorum suorum, quae non sunt scripta in libro hoc. Haec autem scripta sunt, ut credatis, quia Iesus est Christus filius Dei, & ut credentes vitam habeatis in nomine eius.

NOUISSIMÈ AVTEM DVMHÆC LO-
QUENTIBVS, RECUMBENTIBVS, &c.]
Ante omnia hic quaedam annotanda sunt, pro constitutione capitulum Concordiae sequentium. In hoc enim ca. 47. cum ea narratione qua Lucas & Ioannes narant Dominum discipulis congregatis apparuisse ipsa resurrectionis die, coniunximus haec Marci verba: Nouissimè autem recumbentibus undecim discipulis, apparuit illis Iesus, & exprobrauit incredulitatem eorum & duritiam cordis, quia his qui viderant eum resurrexisse, non crediderunt: nihil addubitantes quin Marcus eandem hic cum Luca & Ioanne describat apparitionem, & non eam quae facta sit vltima die qua Dominus fuit in terris, quamquam post longam disputationem D. Augustinus contrariam magis putet sequendam sententiam, sed motus argumentis quae facile fuerit soluere. Primum enim cum Marcus hunc seruet in narrando ordinem, ut Christum dicat primo apparuisse Mariae Magdalene, ac postea duobus euntibus in villam, nouissimè verò aut deinde congregatis discipulis, et iam recumbentibus, quid aliud relinquitur intelligendum, quam eum illocutum de ea apparitione qua discipulis primo apparuit, quaeque mox secuta est eam quam praemisit apparitionem factam duobus euntibus in villa? Quod praeterea etiam illud satis comprobatur, quod cum prius dixerit discipulos, non credidisse nec Magdalene, nec illis duobus qui post eam Christi resurrectionem nunciabant, nunc dicat Dominum exprobrauisse eorum incredulitatem & duritiam cordis. Id enim verisimile est. Dominum tunc fecisse, eum iam recenter incredulitatem suam demonstrassent, non autem ipsa ascensionis die, cum iam ex multa con-

uersatione omnes certò persuasi essent Dominum verè resurrexisse. Nec obstat huic sententiae dictio Nouissimè, quasi ob eam cogamur intelligere Marcum loqui de nouissima apparitione Domini. Nouissimè, enim hic positum est pro tandem, cum Graece sit ἔσχατον, hoc est, deinde siue postea, quomodo si vertisset interpres, nemo facile ad diem ascensionis Dominicae hanc Marci narrationem retulisset, sed potius ad diem resurrectionis. Nec rursus obstat quod Marcus iam dicat undecim fuisse congregatos & recubuisse, cum Ioannes dicat Thomam unum ex undecim defuisse. Undecim enim dicit congregatos fuisse, eo quod tunc eo numero staret Apostolorum ordo & chorus, qui pro maiori parte ibi tunc erat collectus, quomodo mox dicimus circa Lucam dicentem duos illos qui ex Emaunte redierunt, reperisse congregatos. Undecim & eos qui cum ipsis erant. Simili locutione etiam Paulus dicit Dominum postquam apparuisset Cepha, vltimum etiam undecim, ubi Graeci codices legunt duodecim, atque eo modo magis putat legendum D. Augustinus, nodum ita explicans, ut dicat in maiore numero reddendo, non haberi rationem alicuius minutae particulae, & numerum illum duodecimarium à Christo consecratum etiam in undecim mansisse, praesertim mox in Iudae locum sufficiens Matthiae. Postremum nec illud quod subiungit Marcus; Et Dominus quidem Iesus postquam locutus est eis, assumptus est in caelum; cogit nos intelligere ipsum prius locutum de apparitione quae in die ascensionis facta est. Nam, ut etiam annotauit Augustinus, non dixit, Postquam haec locutus est eis, sed Absolutè, Postquam locutus est eis. Frequenter enim Euangelistae ea coniungunt quae ex aliis

aliis constat non coniunctim gesta esse, sed quibusdam intermediis. Vnde Euthymius, qui iam dictae omnino subscribit sententiae circa illud Marci: Et Dominus quidem Iesus postquam locutus est eis; Postquam, inquit, locutus est, non haec solum, sed & omnia verba quotquot eis locutus est à die resurrectionis suae, donec completi sunt quadraginta dies. Iam quod Marcus subiicit, postquam dixisset Dominum exprobrauisse discipulis incredulitatem, Et dixit eis: Euntes in mundum vniuersum praedicate Euangelium omni creaturae, &c. alio reposuimus loco, nempe ubi Matthaeus similia de praedicatione & baptismo Apostolorum dicta commemorat in monte Galilaeae, in cap. Concordiae 149. Et quod Lucas subiicit post descriptam primam illam Domini apparitionem factam discipulis ipsa resurrectionis die; Et dixit ad eos: Haec sunt verba quae locutus sum ad vos, &c. quibus verbis promittit eis spiritum sanctum, & praedicat eos testes fore suos, reposuimus vltimo Concordiae capite, tanquam haec dicta sint ipsa ascensionis die, propterea quod eadem, aliis licet verbis, dicta Apostolis illa die idem testetur Lucas, sicut & hic mox subiicit Christi ascensionem. In Actis enim postquam eadem illa Christum dixisse retulisset: Et cum haec dixisset; inquit, videntibus illis eleuatus est. His sic constitutis, ad explanationem eorum quae hoc capite continentur accingamur. Itaque cum discipuli sanctis de resurrectione Dominica colloquis se vicissim consolarentur & exhilararent, & quibusdam credentibus quidam non crederent, ut ex Marco patet, subito Dominus adfuit in medio confabulantium de se, omnibus modis & rationibus resurrectionem suam illis approbans: Ingressus est autem foribus clausis, quo suam potentiam & resurrectionis gloriam declararet; atque insinuaret quomodo est clauso prodire potuerit sepulchro. Nec vilis est aduenire, sed subito subibat in ter eos, ad eum modum eis praesens factus, qui modo apparere solent Angeli, qui dum volunt sunt conspicui, rursus subito dum liber euasunt, quare haec ratione declaratum est ipsum ad spiritualem & diuinam reuixisse vitam. Ne tamen propterea spiritus aut spectrum esse putaretur, variis modis se eundem esse, qui prius, declarauit. Et primo quidem, tum solita pacis imprecatione, tum vocali asseueratione verae suae praesentiae, dicendo: Pax vobis, ego sum, nolite timere. Et bene nunc eis pacem imprecatur, ut qui tunc morte Domini sui, cum metu Iudaeorum erant perculsi & turbati, illius recrearentur resurrectione & praesentia, scirentque nunc demum veram hominibus pacem per illius mortem & resurrectionem esse redditam. Cum autem hac ratione non satis in fide animi eorum confirmarentur, sed propter inopinatum eius nocturno tempore aduentum, & ingressum sine ostij apertura conturbarentur, existimantes se videre spiritum aliquem & non verum corpus, alia rursus ratione Dominus eorum turbationem sedare, & fidem erigere studuit; diuinitatis suae indicia praebendo; dum cogitationum se declarat agnitorem, & corporis quoque veri certa exhibendo argumenta; dum illud videndum, palpandum, & ex certis signis agnoscendum obtulit: Quae turbati estis, & ex turbatione cogitationes vestrae ascendunt in corda vestra; dubitantes ad spiritum videtis, non verum corpus. Conspicitis formam vobis nonram, auditis vocem vobis

non ignotam, sed familiarem. Sed quoniam his rationibus vobis non satisfecit, videte manus meas & pedes, atque ex vulnerum cicatricibus cognoscite quod ego ipse sum, nec videte tantum, sed etiam contrectate me, & cognoscite, quia spiritus carne, & ossa vera non habet, sicut me videtis habere. His verbis cum Iesus ademisset illis pauorem, & animos addidisset, exhibuit eis inspiciendas & palpandas manus, pedes & latus. Vulnerum enim quae in manibus, pedibus, & latere pendens in cruce accepit, vestigia seruauit Dominus, non, ut calumniantur gentiles, quod non valuerit ea curare, sed per dispensationem quandam, ut his argumentis apud suos assereret assumpti corporis veritatem, atque nunc sedens in dextera patris; piis fiduciae maioris praeretur occasionem, quod vultui patris se pro nobis exhibens, atque pro nobis patri supplicans, quale genus mortis pro nobis subierit, semper ostendat, simulque olim in extremo die Iudaeorum confutaret impietatem, quando iuxta prophetiam; Videbit in quem transfugerit; & omnium impiorum iustam denuntiaret condemnationem, per ostensionem eorum quae pro omnibus passus est. Beatus Augustinus epist. 49. ad Deo gratias in solutione primae quaestiones, pulchre responderet pagani cuiusdam calumniis, qui hinc calumniabatur futuram nostram resurrectionem. Sciat, inquit, qui has proposuit quaestiones, Christum post resurrectionem cicatrices non vulnera demonstrasse dubitantibus, propter quos etiam cibum ac potum sumere voluit, non semel, sed saepius, ne illud non corpus, sed spiritum esse arbitrentur, & sibi non solide sed imaginaliter apparere, &c. Ceterum quamquam discipuli viso Domino gauderent, tamen quoniam adhuc erant qui nondum plane credi debant esse idem corpus quod viderant mortuum, eo quod stupor ac ebrietas quaedam laetitia tenebat eorum animos, ut nec oculis, nec auribus, nec manibus satis fiderent (timemus enim nonnumquam credere, quod misere optamus esse verum, metuentes ne nos ipsos in falsum coniciamus gaudium quo mox sumus spoliandi) non dedignatus est Iesus etiam tertia ratione eorum fidem confirmare; nobis etiam in ipsis consulens Apostolis, ne quid in nobis resideret diffidentiae. Itaque cibum sibi petit exhiberi, non quod cibo opus haberet, sed ut discipulis suis pro tempore probaret assumpti corporis veritatem. Nullum enim certius argumentum hominis viuus, quam cibum capere. Et ideo Dominus Iesus puellae reuocatae in vitam iussit dari cibum. Sic autem nunc dispensatorie comedit, sicut dispensatorie vulnerum seruauit cicatrices, ut ne quis putet hic datum exemplum naturae resuscitatae ad immortalitatem. Nullus siquidem alius, inquit Euthymius, post corporis immortalitatem aut cicatrices habebit, aut cibum sumet. Sicut autem supernaturaliter comedit, ita supernaturaliter quae comederat digessit. Aliter tamen nunc manducabit Christus, & aliter Angelus Thobie Raphael in assumpto à se ad tempus corpore. Nam quia corpus ab Angelo assumptum non erat viuum corpus vel animatum, non erat etiam vera eius comestio, quamquam erat vera cibi conueritio & traectio in interiorè partem corporis assumpti. Vnde Angelus dixit Thobie: Cum essem vobiscum, videbar quidem vobiscum manducare & bibere. Sed quia corpus Christi verè fuit animatum, vera fuit eius comestio. Vt enim Augustinus

nus dicit lib. 13. de ciuit. Dei cap. 2. Non potestas sed egestas edendi ac bibendi, talibus corporibus (immortalibus scilicet) auferetur. Et epistola 49. Futuræ, inquit, resurrectionis corpus imperfectæ felicitatis erit, si cibos sumere non potuerit: imperfectæ felicitatis, si cibis egerit. Sed aliter absorbet terra aquam sitiens, aliter solis radius candens, illa indigentia, iste potentia. Cum ergo cibum sibi exhiberi petisset discipuli quod habuerunt obtulerunt, partem scilicet piscis assi & fauum mellis, cibum scilicet humilem, & discipulorum paupertatem & frugalitatem testantem, sed in quo mysticum quid rectè acceperimus significatum. Significat enim secundum Theophylactum, quod naturam nostram quæ in saluginoso hoc mari natat, igni suæ deitatis assarit, & exsiccarit omnem humorem quem ex profundis fluctibus habebat, ut fieret diuinus cibus, & quæ prius erat abominabilis, fieret nunc dulcis Deo ut fauum mellis. Veritate corporis sui constituta & comprobata variis modis, tum verisimile est accidisse quod refert Marcus, nempe quod exprobrauit incredulitatem eorum & duritiam cordis, eo quod his qui viderant eum resurrexisse non crediderunt. Quod fecit ut mentibus eorum firmiter resurrectionis insingeret fidem. Verisimile item ipsum deinceps iuxta eam quæ apud Lucam sequitur narrationem ad scripturarum venisse explanationem, ut & hac ratione tum resurrectionis suæ fidem faceret discipulis, sed ob causam superius redditam vltimo capite eam resposuimus narrationem. Quod autem dicitur in Marco; his qui viderant eum resurrexisse; D. Bernardus serm. 1. de ascensione putat intelligendum de angelis, quibus testimonium perhibentibus resurrectionis Dominicæ Apostolorum pusillanimitas hæsitauit. Idque ob id, quia nullus mortaliū creditur vidisse Dominum resurgentem, sed solis angelis, id videre concessum fuit. Verum Euangelista non dicit: His qui viderant eum resurgentem, sed resurrexisse. Viderunt autem eum resurrexisse, qui cum prius scirent mortuum, viderunt eum viuere. Et Græcis est, qui viderant eum resuscitatum. Porro circa prædicta quæri possunt tria. Primo, an naturaliter corpus gloriosum possit ingredi domum ianuis clausis. Secundò, an Christi corpus gloriosum fuerit naturaliter palpabile, cum Gregorius dicat in homil. Paschali, corrumpi necesse est quod palpatur, & palpari non potest quod non corrumpitur. Tertio, an Christus sufficientibus argumētis nunc manifestauerit veritatem resuscitati sui corporis. Quarum quæstionum solutiones hic causa breuitatis omitto, quod ex Scholasticis eas quis facile consequi possit, & potissimum ex D. Thoma. Pro prima enim videre eum licet in additione 3. patris quæst. 83. artic. 2. Pro secunda, quæstione eadem artic. 6. Pro tertia, in tertia parte quæst. 55. articulo 6.

DIXIT ERGO EIS ITERUM: PAX VOBIS, SICUT, &c.] Postquam Dominus variis modis confirmasset suis veritatem suæ resurrectionis, deinde illis functionem & officium, quod post se iam abiturum ad patrem obituri erant, tradidit, sed antè illis rursum pacem imprecat, ut ad ea quæ dicturus erat attentos illos faceret. Dicit ergo: Pax vobis, tum subiicit: Sicut misit in patre, ita etiam ego mitto vos. Quasi dicat; Quandoquidem ego perfunctus mea legatione, repeto patrem à quo missus sum, sicut ille me. misit in mun-

A dum: ita & ego mitto vos, nimirum ut vestra prædicatione & vita gloriam nominis mei, & patris & hominum salutem promoueat, sicut ego bona fide glorificaui nomen patris mei, hominumque salutem quæsiui. His autem verbis sicut suam innuat Dominus diuinitatem & autoritatem, dum se patri æquat in mittendo: ita & Apostolorum indicat excellentiam, dum illos in delegato sibi officio pares facit, & vicarios tradit sibi olim functionis. Quam functionem non simpliciter eis iam tradidit, sed cum plena sibi que propria potestate, quæ ad illam functionem Christi nomine obeundam erat necessaria, potestate scilicet remittendi & retinendi peccata: perinde atque reges legatis suis plenam potestatem committere solent, promittentes se ratum habituros, quicquid illi agerent rationabiliter. Sed quoniam hæc potestas hominibus competere non potest nisi ex dono spiritus sancti, cum sit spiritualis potestas & gratia, priusquam hanc donet, spiritum sanctum illis impertitur, idque sensibili signo spiritui conueniente, nimirum insufflatione & inspiratione, quo illos huiusmodi signo certiores faceret aduenientis spiritus. Dixerat supra Ioannes: Nondum erat spiritus datus, quia Iesus nondum erat glorificatus. Itaque gloriam ex resurrectione adeptus Dominus Iesus mox cepit spiritum suis impertiri sensibilibus, abundantius illum & efficacius ipsis largiturus, cum perfectam per ascensionem & sessionem in dextera patris consecutus esset gloriam, Dixerat quidem Dominus: Nisi abiero, paracletus non veniet ad vos; sed de ea loquebatur spiritus sancti abundantia & efficacia, quam in die pentecostes Apostoli sunt consecuti: nunc verò spiritum sanctum eis donat, sed tantum quoad gratiam quandam spiritualem, remittendi scilicet & retinendi peccata, quæ etiam esse possit in his qui vera charitate sunt destituti, nec habent gratiam gratum facientem, per quam solam salubriter habetur spiritus sanctus. Dando autem nunc spiritum, & dando per insufflationem, veluti arrabonem dedit promissionis implendæ post ascensionem, quando cum sonitu aduenientis spiritus vehementis datus est spiritus sanctus: simulque declarauit se eum esse qui olim formato primo homine inspirauit in faciem eius spiraculum vitæ. Sacerdotalem iam in eis absoluit ordinem & potestatem, in duobus potissimum consistentem, nempe in Eucharistiæ consecratione, quæ eis commissa est in vltima cæna, & in peccatorum remissione, quam modo eis contradidit. Dixerat quidem & ante passionem Dominus, ut est Matthæi 18. Quæcunque ligaueritis super terram, erunt ligata & in cælo: & quæcunque solueritis super terram, erunt soluta & in cælo; sed secundum Euthymium tunc hoc illis promisit, nunc verò tribuit, sicut & quod Petro promisit ante passionem: Tibi dabo clauas regni cælorum; post quod sequitur, Et quodcunque ligaueris super terram, &c. post passionem præstitit, cum, ut sequitur, ei dixit: Pascè oues meas. Et alioqui quod dicitur Matthæi 18. Quæcunque ligaueritis, &c. maxime pertinet ad forum Ecclesiasticum exterius, ut ibi dictum est. Hic verò locus magis pertinet ad forum interius, quod est forum conscientie, quia non de vinculo excommunicationis aut iniuriendo aut soluendo hic agitur, sed de peccati reatu tollendo aut retinendo. vnde cum illo loco fundetur Ecclesiastica excommunicatio, hic fundatur maxime confessio

fectio sacramentalis sacerdoti facienda. Quæ tamen quomodo hoc loco fundetur videndum est, Sunt enim qui ut eam ex hoc loco ostendant necessariam esse, verbum, retinere, exponunt negatiue, pro eo quod est non remittere, deinde sic colligentes: Si quorū non remiserint sacerdotes peccata, eis non sunt remissa à Deo, oportet ergo ut ab eis remissionem obtineant qui remissionem optant, sed ab eis remissionem obtinere nequeunt, nisi sua illis reuelent peccata, ut sciant num remittere debeant an non, oportet ergo ut peccata sua sacerdoti confiteantur. Sed hæc collectio firma factis non est. Primum enim verisimile non est verbum, retinere, idem esse quod non remittere, cum retinere positium aliquid designet, sicut cum dicitur: Quæcunque solueritis super terram, &c. ligare non est idem quod non soluere. Deinde absolute falsum est peccatores nunquam posse à sacerdotibus obtinere peccatorum remissionem, nisi sua illis reuelent peccata per singularem peccatorum enumerationem. Nam & per sacramentum baptismi remittunt peccata, nec tamen ibi requiritur peccatorum specialis confessio. Remittere enim & retinere peccata, erit, inquit Cyrillus scribens in hunc locum, per sacerdotes duobus ut arbitror modis, primum baptismo, deinde penitentia. Nam aut credentes & vitæ sanctimonia probatos homines ad baptismum inducunt, & indignos inde diligenter expellunt; Aut Ecclesiæ filios peccantes quidem increpant, penitentibus autem indulgent, Hæc ille. Itaque quoniam remissio peccatorum impedi potest sine præuia confessione illa speciali, ex eo quod sacerdotibus hoc loco potestas est collata remittendi aut retinendi peccata, non mox consequitur specialem peccatorum confessionem esse necessariam. Consequitur tamen illud ex hoc loco iuxta intentionem Christi, quam in tradita sibi his verbis potestate remittendi aut retinendi peccata, intellexerunt per spiritum sancti instructionem Apostoli, & ab Apostolis Ecclesiæ. Scientes enim Apostoli se non temerè, sed cum iudicio & ratione debere uti hac potestate, diuinitus edocti intellexerunt à baptizandis quidem se non debere singularem peccatorum confessionem exigere, sicut nec satisfactionem, sed tantum vitæ prioris detestationem & mutationem ac fidem: à relapsis verò post baptismum non tantum detestationem admissorum peccatorum, sed etiam actionem penitentiam, quam satisfactionem vocamus, exigendam, ac proinde etiam apertam & nudam peccatorum confessionem, quæ satisfactionis magna pars est, & sine qua actio penitentia ritè præscribi non posset. Non enim conueniebat ut tanta cum facilitate & impunitate peccatores, post baptismum reciperentur, quanta ad baptismum admittebantur, sed tum pro exigentia diuinæ iustitiæ, tum pro vitiorum repressione conueniebat relapsis penitentibus actionem penitentia pro qualitate delictorum præscribi. Hunc morem ab Apostolis edocta Ecclesiæ, diligenter ab initio, ut ex patribus patet, semper seruaui, & ex parte etiā nunc seruat: quo tempore etsi ut in cæteris, ita & in actione penitentia, disciplina Ecclesiastica refrixit & emarcuit, ita ut nulla propemodum confidentibus penitentia imponatur, siue pastorum negligentia, siue propter fidelium infirmitatē, tamen confessio nihilominus necessaria est & utilis ob alias etiam multas causas, nempe ut per eam hu-

A milientur superba hominum corda, vitiorumque inuerecundus progressus reprimatur, & doceatur quorundam insipientia insulsißima. Cæterum hic obseruandum quanta sit potestas collata hoc loco sacerdotibus, cum eis iam collatum est quod verè solius Dei est. Itaque doctè D. Chrysostomus lib. de digni. sacer. 3. eam potestatem extollit sic scribens: Etenim qui terram incolunt atque in ea versantur, iis commissum est ut ea quæ in cælis sunt dispensent, iis datum est ut potestatem habeant, quam Deus Optimus neque angelis, neque archangelis datam esse voluit. Neque enim ad illos dictum est, Quæcunque alligaueris in terra, erunt alligata & in cælo: & quæcunque solueris in terra, erunt soluta & in cælo. Habent quidem & terrestres principes vinculi potestatem, verum corporum solum. Id autem quod dico, sacerdotum vinculum ipsam etiam animam contingit, atque ad cælos usque peruadit, usque adeo ut quæcunque infernè sacerdotes confecerint, illa eadem Deus supernè rata habeat, ac seruatorum sententiam Dominus confirmet. Etenim quidnam hoc aliud esse dicas, nisi omnem rerum cœlestium potestatem illis à Deo concessam? Quorūcunque enim, ait, peccata retinueritis, retenta sunt. Quænam, obsecro potestas hac vna maior esse queat? Pater omnifariam filio potestatem dedit, cæterum video ipsam eandem omnifariam potestatem à filio illis traditam. Nam quasi iam in cælum translati, ac supra humanam naturam positi, atque à nostris affectibus exempti, sic illi ad principatū istum perducti sunt. Et post pauca: Corporis, inquit lepra purgare, seu, ut verius dicam, haud purgare quidem, sed purgatos probare, Iudæorum sacerdotibus solis licebat; neque nescis quanta cum ambitione, quanto cum studio ac concertatione sacerdotalis dignitas id temporis acquireretur. At vero nostris sacerdotibus non corporis lepram, verum animæ sordes, non dico purgatas probare, sed purgare prorsus concessum est. Hæc ille, ostendens his verbis eleganter sacerdotum noui testamenti potestatem maiore esse potestate & sacerdotum legalium & secularium principum, & angelorum cœlestium. Quæri autem hic potest quomodo vera sit hæc sententia in sacerdotibus, quibus in ordinatione ab Episcopo eisdem verbis dicitur: Quorum remiseritis, &c. cum tamen verè non remittant, nisi præterea etiam illis tradatur potestas iurisdictionis. An ergo hæc verba non eodem sensu eis dicuntur quo dicta sunt Apostolis, quibus post hæc verba absolute competeat potestas quousvis absoluendi, an verò restrictius sunt accipienda cum ab episcopo eis dicuntur quam quo dicta fuerunt à Christo Apostolis. Dicendum, Christum ante hæc verba præmississe: Sicut misit me viuens pater, & ego mitto vos; quibus verbis constituuntur legati ad omnes gentes, daturque eis potestas iurisdictionis in omnes. vnde cum sequitur: Quorum remiseritis; sensus est, inter eos ad quos vos mitto quorum remiseritis, &c. Sacerdotibus autem non dicuntur ea verba, & ego mitto vos, vnde quæ sequuntur, etsi eodem sensu ad eos pertineant quò ad Apostolos, tamen eorum verborum virtute non possunt absoluere, nisi cum missi fuerint, hoc est, aliquibus Christi ouibus præfecti.

THOMAS AUTEM VNVS EX DVODECIM, QUI, &c.] Aliam iam occasionem alterius apparitionis Christi pergit commemorare, Euangelista Ioannes, quæ non parum ad confirmationem

mationem & consolationem pertinet fidelium, Deo ad salutem nostram mirabiliter negotium disponente. Plus enim nobis infidelitas Thobæ ad fidem, quam fides credentium discipulorum profuit quia dum ille ad fidem palpando reducitur, mens nostra omni dubitatione postposita in fide solidatur. Itaque cum ex Apostolorum numero per aliquam occasionem abesset Thomas, (qui Græco nomine idem significante quod nomen Hebræum Thomas, dicebatur Didymus, hoc est Latine geminus) quando se Dominus primum Apostolis videndum exhibuit: ceteri discipuli gaudio gestientes renunciant illi iam reuerso quod vidissent Dominum. Ille autem, ut & aliis, ita & modò suam tarditatem declarauit reprehensibilem, & nomini suo correspondentem. Quemadmodum enim vulgi more ac temerè credere, leuitatis est, iuxta illud: Qui cito credit, leuis est mente; ita nimis curiosè indagare, & fide dignis nolle acquiescere, crassæ mentis est. Fide digni enim erant condiscipuli, tum ob eorum numerum, quòd rem de qua testimonium perhibebant; variis modis se comperitam habere narrabant (nam verisimile est eos non simpliciter dixisse se vidisse Dominum, sed etiam manus eius perforatas & latus apertum vidisse, & expertos ipsum manducasse) tum quòd eorum synceritas ipsi perspecta esset & cognita. Tam multis tamen talibusque testibus non credit, sed suspicans illos ludificatos aliquo phantasmate fuisse, negauit se crediturum, nisi oculis suis & Dominum & vestigia clauorum, quæ se illi vidisse commemorabant, ipse quoque, videret, neque hic substitit curiositas, sed & mittere quærit digitum in loca clauorum, & manum totam in latus ne forte phantasma esset. Cum enim à condiscipulis audisset quòd manus & latus eis ostendisset Dominus, tangere etiam hæc voluit, tactum aspectu fide digniorè reputans. Itaque Dominus ne vnus quidem salutem negligens, cuius incredulitas etiam ob dictas causas reprehensibilis erat, tamen non ex malitia profecta erat sicut Pharisæorum, sed ex imbecillitate humana post octo dies cum rursus presente etiam Thoma congregati essent simul discipuli, venit ut suorum vulnerum ostensione vnus infidelitatis in Thoma sanaret. Non autem statim ei apparuit postquam prædicta requisit, sed post dies octo, tum ut interea à condiscipulis instructus, facilius ad fidem possent induci: tum ut magis Domini patèsceret clementia, qui talem in discipulo tanto tempore pertulit incredulitatem, quæ quo maior erat & diuturnior, eo magis subito in magnam mutata fidem, resurrectionis in nobis confirmat credulitatem. Decorata item hac ratione est prima dies sabbathorū, quæ à resurrectione Christi suam accipiens celebritatem & nomenclaturam, Dominica dies vocari cœpta est, & instituta ab Apostolis. Venit ergo Iesus, sed planè ut prius ianuis clausis scilicet, & stans in medio, ac pro more pacem eis imprecans, eadem scilicet omnia faciens quæ absente Thoma fecerat, deinde insinuans ob quam causam venisset maximè, ac Thomam declarans nihil sibi latere, sed quòd præsens fuerat & audierat quæcunq; ille prius dixisset, anticipat eius sermonem, eisdem iam vtens verbis quibus ille prius vsurus fuerat. Videre enim ille voluit fixuram clauorum in manibus, mittere digitum in locum clauorum, & manum in vulnus lateris. Dicit ergo ei: Infer digitum tuum huc, in vestigia clauo-

rum scilicet, & vide manus meas, & affer manum tuam, mittens eam in latus meum, & voti tui compos effectus, noli deinceps esse incredulus, sed fidelis. Hic iam credi potest Thomam etiam à Domino admonitum ut id faceret quòd desiderauerat, à contrectando tamen ipsum & loca vulnerum abstinuisse, quòd agnita domini facies & vox ei satisfacerent, & præ reuerentia non auderet illum tangere, quia Dominus postea tantum dicit: Quia vidisti me Thoma, credidisti; nec dicit: Quia vidisti & tetigisti. Certè in hac sententia est Euthymius Sic enim scribit: Vidēs in manibus eius vestigium clauorum, & latus ipsius apertum continuo credit, non expectans dum contrectasset. Potest tamen in verbo videndi intelligi hic etiam comprehendi tactus, quia ut hic annotauit D. Augustinus, generalis quodammodo est sensus visus, & per quatuor etiam alios sensus nominatur, ut cum dicitur: Audi & vide quàm bene sonet, &c. quomodo videre accipitur pro cognoscere. Ceterum siue Thomas tantum viderit Dominum, siue etiam contrectauerit, mirabile certè est quòd mox tantam fidem conceperit, quantam protestatus est dicens: Dominus meus & Deus meus. Quemadmodum enim ad credendum fuerat difficilior, ita nemo clarius diuinitatem eius professus est. Duo autem proficitur, quorum alterum ex aspectu & contactu intellexit, alterum ex eius omnipotentia & omniscientia. Ex aspectu enim & contactu agnouit illum qui præsens erat, esse Dominum illum suum quem prius secutus fuerat, quem appellare solitus fuerat Dominum & magistrum: ex potentia verò, in resurgendo & ingressu per ianuas clausas declarata: ex cognitione item occultorum, agnouit Dominum illum suum etiam esse Deum suum. Hanc autem eius confessionem Dominus non reprehendit nec reiecit, sed amplexus est & laudauit. vnde certum est argumentum Iesum Deum esse idque verum, quemadmodum ostendit Diuus Cyrillus ex adiecto hic articulo, *ὁ θεός υἱός*. Porro quam magna esset fides & confessio Thomæ, non tamen ipsum ob eam beatificat, sicut olim Petrum beatum pronunciauit profitentem ipsum esse Christum filium Dei viui. Ob tarditatem enim fidei & experimentum sensuum non ita modò beatificari dignus fuit: sed in comparatione eius magis beatificantur, qui sine experientia sensuum crediderunt aut credunt, idque ad magnam posterorum confirmationem & consolationem. Non enim ignorauit Dominus facile futuros nonnullos qui resurrectionem mortuorum non faterentur, quique videre se velle dicerent, palpareque non aliter quàm Thomas, rectèque se ita facere contenderent, quoniam discipulum saluatoris imitarentur. Et rursus nouit quosdam se iudicatos infelices, quòd non fuerint illis temporibus quibus Dominum in carne miracula facientem videre potuissent. His ergo omnibus occurrit dicens: Quia vidisti me Thoma, credidisti: beati qui non viderunt & crediderunt. Non quidem Thomam à beatitudine excludere volens, sed beatiorum fidem pronuncians eorum qui non viderunt. Contra tamen quòd obiici posset quòd Matth. decimo tertio, & Lucæ 10. beatos dicit oculos. Apostolorum præ oculis Prophetarum, quòd videre eis datum sit quæ illi desiderauerunt videre, nec viderunt tamen: Sed dicendum, Apostolos qui Christum in carne viderunt, à liqua in parte beatiores fuisse fi-

delibus

delibus qui ante & post eos fuerunt, alia verò ratione hos illis beatiores esse. Beatiores enim fuerunt Apostoli, quòd eis datum fuit videre in carne illum quem iusti omnes videre oportauerunt. Cum enim illum coram videre magnū fuerit domum, ij quibus id fuit datum feliciores hac ratione fuerunt illis quibus non fuit datum. Qui verò Christum non viderunt, & tamen in eum crediderunt, beatiores Apostolis fuerunt ratione fidei, quæ cæteris paribus magis fuit, & est in illis apud Deum meritoria & grata. De beatitudine autè quæ est ratione fidei hic loquitur Dominus, quasi dicat: Tu quidè Thoma quia vidisti me, credidisti in me. At fides quæ sic nata est, non ita magnopere laudanda, nec multum beatos facit homines. Beati magis illi qui cum non viderint me, crediderunt tamen in me, quia eorum fides magis est apud patrem meritoria, & maius est Dei donum. His autem verbis secundum Theophylactum & Euthymium beatiores Thoma significauit Dominus discipulos illos, qui antequam vidissent Dominum, crediderunt eum resurrexisse, de quorum numero fuerunt qui discipulis duobus redeuntibus ex Emaus dixerunt: Surrexit Dominus verè, & apparuit Simoni. Possunt quoque intelligi hac sententia beatificati Patriarchæ, Prophetæ, & iusti quique veteris testamenti. Omnium tamen maximè hanc sententiam verisimile est dixisse Dominum propter posteros qui in ipsum credituri erant. Quamquam enim Dominus præteriti temporis verbis vsus sit, bene tamen hæc sententia illos post futuros includit, quia beatitudo hæc ad eos non potest pertinere, nisi cum iam de eis dici potest; non viderunt & crediderunt. Præteriti etiam temporis vsus est verbis secundum Augustinum, tanquam ille qui id quòd erat futurum in sua nouerat prædestinatione iam factum.

APPARET DISCIPVLIS DOMINVS AD MARE GALILÆÆ. IOANNIS 21. CAPVT CXLVIII.

Interea manifestauit se iterum Iesum ad mare Tyberiadis. Manifestauit autem sic. Erant simul Simon Petrus, & Thomas, qui dicitur Didymus, & Natanael, qui erat à Cana Galilææ, & filij Zebedæi, & alij ex discipulis eius duo. Dicit eis Simo Petrus: Vado piscari. Dicunt ei: Venimus & nos tecum. Et exierunt, & ascenderunt in nauim, & illa nocte nihil prendiderunt. Mane autè iam factò, stetit Iesus in littore, non tamè cognouerunt discipuli, quia Iesus est. Dicit ergo eis Iesus: Pueri, nūquid pulmentarium habetis? Responderunt ei: Nō. Dixit eis: Mittite in dexteram nauis rete, & inuenietis. Miserunt ergo, & iam nō valebant illud trahere præ multitudine piscium. Dicit ergo discipulus ille què diligebat Iesum, Petro: Dominus est. Simo Petrus cum audisset, quia Dominus est, tunica succinxit se (erat enim nudus) & misit se in mare. Alij autè discipuli nauigio venerunt (non enim longè erant à terra, sed quasi cubitis ductis) trahentes rete piscium. Et ergo descenderunt in terram viderunt prunas postas, & piscem superpositum, & panem. Dicit eis Iesus: Afferre de piscibus quos prendidistis nunc. Ascendit Simon Petrus, & traxit rete in terram plenum magnis piscibus, centum quinquaginta tribus. Et cum tanti essent, non est scisum rete. Dicit eis Iesus: Venite, prandete. & nemo audebat discentiū interrogare eum, Tu quis es? scientes quia Dominus est. Et venit Iesus, & accepit panem, & dabat eis, & piscem similiter. Hoc iam tertio manifestatus est Iesus discipulis suis cum resurrexisset à mortuis. Cum ergo prædisset, dicit Simoni Petro Iesus: Simo Iohannis diligis me plus his? Dicit ei: Etiam Domine, tu scis quia amo te. Dicit ei: Pasce agnos meos. Dicit ei iterum: Simo Iohannis diligis me? Ait illi: Etiam Domine, tu scis quia amo te. Dicit ei: Pasce agnos meos. Dicit ei tertio: Simo Iohannis amas me? Contristatus est Petrus quia dixit ei tertio, Amas me. & dixit ei: Domine tu omnia scis, tu scis quæ amo te. Dicit ei: Pasce oues meas. Amè amè dico tibi: Cum esses iunior, cingebas te, & ambulabas ubi volebas: cū autè senueris, extēdes manus tuas, & alius te cinget, & ducet quòd tu nō vis. Hoc autè dixit, significans qua morte clarificaturus esset Deum. Et cum hoc dixisset, dicit ei: Sequere me. Conuersus Petrus vidit illum discipulum quem diligebat Iesus, sequentem, qui & recubuit in cœna super pectus eius, & dixit: Domine quis est qui tradet te? Hunc ergo cū vidisset Petrus, dicit Iesu: Domine, hic autem quid? Dicit ei Iesus: Si eum volo manere donec veniam, quid ad te? tu, me sequere. Exiit ergo sermo iste inter fratres, quia discipulus ille nō moritur. Et nō dixit ei Iesus, nō moritur, sed, Si eum volo manere donec veniam, quid ad te? Hic est discipulus ille qui testimonium perhibet de his, & scripsit hæc, & scimus quia verum est testimonium eius.

POSTEA MANIFESTAVIT SE ITERUM IESVS AD MARE, &c.] Post apparitionem illā Domini secundā, factam discipulis post octo resurrectionis dies, à solo descriptam Iohāne, omnino videbatur in Cōcordiæ contextu subicienda illa apparitio, quā deinceps narrat Ioannes cōtigisse in Gallilæa ad mare Tyberiadis, priusquā ex Matthæo collocaretur ea quæ in mōte facta est Gallilææ, eo quod Ioannes illā, etiā à se solo descriptam, tertiā fuisse scribat, quæ tertia nō erit si antecam facta est illa quam Matthæus describit. Itaque cum iam peracta paschali festiuitate, quæ septē durabat dies, Apostoli ex iussu Christi rediissent in Gallilæam regionem suā, ante solēnem illā & promissam à Domino manifestationem, quæ in mōte Gallilææ, coram magna hominum frequentia facta est, manifestauit se Dominus Iesus iterū ad mare Tyberiadis multis discipulis simul cōgregatis. Manifestauit autem se noua & miraculosa ratione, quæque non parū in se cōtinet mysterij, & adiunctam habet narrationem de Petro cognitu necessariam, vt ob hæc mirum non sit Ioannem post impositum semel suo Euangelio finem, rursus commotū vt hæc adiceret. Hęc manifestatio in hunc accidit modum: Quodam tempore cum septem essent simul discipuli, Petro piscari volenti reliqui se comites obtulerūt. Quoniā enim cum eis saluator non semper erat, non adhuc promissus aduenerat paraclētus, neq; adhuc perfectē eis commissa erat prædicatio, cum nihil esset quod agerēt, & ne minē grauari vellent, piscationi vacare visum est vt priorem exercebant artem iustissimam, otium fugerent, & suæ aliorumq; penuriæ subuenirent. Iam enim Domini præsidio fuerant destituti, per quem ali consueuerant amicorum vtronea benignitate. Itaque licet prius relictis retibus & nauis secuti essent Dominum, non tamen iam ad piscationem reuertentes, ad quam non est verisimile eos ante Christi reuersos resurrectionem videri debent retro respexisse contra illum Christi: Nemo mittens manum suam ad aratrum, aptus est regno Dei, si respiciat retro. Non enim ex desperatione aliqua id fecerunt, aut ex pœnitentia cœptæ vitæ, sed vt & tempus bene collocarent, & suæ confulerent inopiæ per artem licitam, sicut & Paulus manibus laborabat etiam cum iam prædicationi intentus erat. Non enim Apostoli prohibiti fuerunt arte licita victum necessarium quærere, sui Apostolatus integritate seruata. si quando quod agerent aut vnde viuerent, non habebant, aut si per hoc prædicatio non impediatur. Exierunt ergo ad piscandum Apostoli nocturno licet tempore, quod piscationi magis est accommodum, & illa nocte tota nihil prendiderunt, Deo ita negotium disponente, tum quo locus daretur miraculo, tum ob significandum mysterium, quod postea explicabitur. Vbi verò diluxisset, Iesus qui lubenter adest, & succurrit laborantibus, stetit in littore, non tamen agnouerunt eum discipuli, partim ob interuallum longius, partim ob lucē adhuc ancipitem, sed omnium maximē, quia noluit statim agnosci Dominus, quo per miraculū ad sui cognitionem Apostolos adduceret. Et bene discipulis in mari laborantibus iā in littore Dominus stetit, non autem vt olim, in fluctibus maris ambulauit, nec nauim in mari ingressus est, quia iam corruptionē carnis exutus nequaquam cum mortalibus discipulis, fluctibus mortalis vitæ inerat, sed ad stabili-

Atatem immortalis vitæ translatus erat. Cū ergo nō agnosceretur Dominus à suis, velut ignotus, & quasi volens aliquid ab eis emere, eos è littore alloquutus est, dicens; Pueri, nunquid pulmentarium habetis? Pueros, aut, vt habent Græca, *παῖδες* diminutiuum, eos vocauit iuxta consuetudinem. Moris enim, ait Euthymius, erat, ita operarios appellare propter illorum robur, ac streuitatem ad labores. Cæterum pulmentarium hic positum est pro obsequio, eoque quod pani additur. Id enim propriè sonat dictio Græca hic posita *προσφαγίον*. Cū autem illi nec voce agnoscerent Dominum, sed suspicarentur alium quempiam esse, qui venisset ad lacū mercaturus pisces, responderunt se nihil habere. **B** Tū Iesus vt paulatim declararet quis esset, Mittite, inquit, rete in dexterā nauigij, & inuenietis quod hæcenus non potuistis. Ad certam nauigij partem expresse præcepit iacere rete, ne fortuita videretur captura. Dexteram autem elegit, quia illa felicitati & euentus & status immortalitatis eius conueniebat. Dexteram enim prosperitatem & felicitatem designat. Cæterum nec adhuc cognouerunt eum esse Iesum, quod tamen eos intelligere oportebat. Nam quomodo vulgaris homo id nosse potuisset, quod iacentes in dexteram nauigij partem inuenturi essent? Quamquam autem illum non nosset, tamen aut quia arbitrabantur signo quopiam illum nosse pisces aliquos ibi natate, aut simpliciter quia tædium sumpti laboris, & auiditas capiendi spem addebant, paruerunt iubenti. Itaque quia tam simpliciter nihil obmurmurantes, obtemperauerunt, diuina voluntate tantam piscium multitudo conclusa est, vt præ nimietate trahere vix possent ad scapham. Ex nouitate rei & prospero euentu secuto ad vocem iubentis, ad instar miraculi quod in principio vocationis quatuor discipulorum accidit etiam in piscatione, discipulus ille quem diligebat Iesus (sic enim frequenter seipsum Ioannes designat) factus attentior submonet Petrum, qui verisimiliter totus erat in attrahendo reti, quod Dominus esset is qui è littore stans iussisset rete mitti. Et quidem etiam hic Ioannes Petro aliisque perspicacior erat, ob puritatis magnitudinem: Petrus verò sui non dissimilis, feruentior inuentus est hic ob vehementiam amoris. Agnoscit enim Dominum Ioannes ante Petrum, sed Petrus ante Ioannem egreditur ad Dominum. Nam cum tantum audisset esse Dominum, mox id credens, & hoc eo facilius quod memor forte esset primæ piscationis, proiectis his quæ in manibus erant, oblitusque retis & piscium aliud non cogitabat quàm celeriter Domino coniungi. Itaque primum præ reuerentia erga Dominum, tunica succinxit se hoc est, indumentum quoddam sibi superiniecit & induit, quoniam antea nudus erat, vt ad piscationē expeditior esset: deinde impatiens moræ, nec sustinens vt nauigio ad eum perueniret, sese in mare coniecit, vt ad Dominum citius accederet. Quod autem hic dicitur nudus fuisse Petrus, non sic verisimile est intelligendum, quasi omnino nudus fuerit, sed quod ad comparisonem cæterorum vestimentorum, quibus uti solebat, nudus fuerit, non per omnia membra decenter tectus, sed pro more piscantium in multis nudus, simplici que piscantium vestimento indutus. Pro dictione enim, tunica, Græcis est *χιτών*, quæ ex sua deriuatione manifestè significat vestis genus quod superne induitur, vt est pal-

litta aut penula, cum tunica vestis sit interior. Vnde Theophylactus: Est, ait, *χιτών* lintheū quoddam, quo phœnices & Syri piscatores se amiciebant, siue nudi essent; siue vestiti, hoc superimponentes. Idem succingere, aut, vt est Græcis, *διεζώσατο*; interpretatur simpliciter positum pro induit. Proinde pro eo quod nos habemus, tunica succinxit se quod est Græcis, *τὸν ἐπιδύτην διεζώσατο*; retius videtur sic vertendum, superindumentū aut pallium indutus est, aut superindumento circumuolutus & circumcinctus est. Non est Græcis pronomen, se, & ablatius tunica. Euthymius tamen *ἐπιδύτην*, tuniculam quandam fuisse dicit manicis carentem, quæ corpus ad genua vsque contegebat, hacque vsos qui in mari debebant, quod eis & agilitatem tribueret, & inter aquas ornatum. Hac veste putat Petrus indutum fuisse cum adhuc piscaretur, atque ob id dictum ipsum fuisse nudum, quod hac sola indutus erat: verum quoniam ea distincta fuerat, Petrum illam ob reuerentiam Domini succinxisse, & cingulo quodam cohibuisse eius laxam dissolutionem. Secundum quam intelligentiam Græca etiam verti non debebant, tunica succinxit se, quamquam sic verterit eius interpres, sed tunicam succinxit, hoc est, tunicam suā, qua prius indutus erat distincta, iam succinxit. Sed prior intelligentia quam indicauit Theophylactus, simplicior est & conuenientior. Vt autem est, Petrus honestè & decenter quantum tempus & locus patiebantur, se componens, per aqua siue natando, siue pedibus propriis transeundo, quia erant prope terram, primus peruenit ad Iesum. Cæteri verò nauigio venerunt, trahentes secum rete piscium. Non enim longè aberant à terra, sed circiter ducentis cubitis, hoc est, pedibus trecentis aut passibus sexaginta. Nam cubitus est sesquipes, & passus quinque pedum mensura est. Vt ergo descenderunt è nauis in terram, ecce tum aliquid non solum potentia, sed & benignitatis Iesu indicium eis oblatum est. Videbant enim prunas positas, piscemque eis superpositum: videbant & panem seorsum positum, quæ Dominus ad hoc parauerat, tum vt pro sua erga illos beneuolentia per cibum eos à labore refocillaret: tum vt suam ostenderet potentiam, qua ex his quæ non erant, illa parauerat & creauerat, sicque etiam declararet se non ob indigentiam de obsequio quæsisse aut præcepisse vt in dexteram nauigij iacerent rete, suaque voluntate factum vt rete tota nocte frustratum impleretur piscibus. Cæterum quamquam iam panem & piscem parata haberet, iubet tamen etiam adferri de piscibus quo comprehenderant, tum vt ostenderet non esse phantasma quod factum erat, tum vt videntes piscium multitudinem ac magnitudinem, & quod non esset scissum rete, magis etiam admirarentur. Itaque Petrus vbique primus & cæteris feruentior, & tanquam artis piscatoriæ peritior ascendit in nauim, traxitque in terram rete plenum piscibus & magnis, & multis, vt pote numero centum quinquaginta tribus. Et quod his accessit tertium miraculum, cum tanti essent, hoc est, tam multi & tam magni, non est tamen scissum rete. Non enim id accidit ob fortitudinem retis, sed quod Dominus etiam illud fortificaret. Porro pro tanto, Græcis est, *τοσούτων*, quod & tantum significat & tot, vt simul ad magnitudinem & multitudinem referri possit piscium. His ge-

Astis cum à labore ad prandium paratum suos Dominus vocaret, vt & nunc, sicut aliàs, manducando cum eis veritatem sui corporis eis comprobaret, nullus exquirebat, neque audebat interrogare quisnam esset. Videbant quidem speciem Domini augustiorem, vultumque non parum immutatum, voluissentque de figura hac aliena non nihil interrogare, sed quia maiestas corporis iam immortalis, & raritas consuetudinis ademerat eis solitam loquendi & interrogandi fiduciam, & potissimum quia ex re triplicique præcedente miraculo scirent ipsum esse Dominum, nec quicquam dubitarent, non audebant interrogare quis esset. Itaque nihil hæsitantes accedunt inuitati ad paratum prandium, venitque Iesus, & pro suo more acceptum panem & piscem frangens suis manibus, distribuit discumbentibus, solitam eis non indignatus exhibere familiaritatem, licet ad meliorem translatus vitæ statum. Legimus quidem ferè in nostris libris: Et nemo audebat discumbentium; verum legendum esse, discipientium, hoc est, discipulorum, vt correcta pleraque habent Biblia, Græca aperte indicant, quæ habent *μαθητῶν*. Verisimile enim scriptorem aliquem, quoniam nouum est participium, discipientium: ponere pro nomine, discipulorum, mutasse discipientium in discumbentium: sicut Lucæ 19. participium, discipientium, mutatum est in descendentium. Si enim ordinem obseruauerimus quem tenuit Euangelista Ioannes, videbimus eum non voluisse significare, quod ex discumbentibus nemo eum ausus fuerit rogare, sed quod vocari ad prandium, priusquam accumberent, non ausi fuerint propter certitudinem eum interrogare, sed certi ipsum esse Dominum, accumbere non dubitauerint. Cæterum Diuus Chrysostomus annotauit Dominum accepto pane non iam vt ante resurrectionem in cælum suspexisse, vt ostenderet se humana illa dispensatorie fecisse, nunc autem tempus esse diuinitatem suam & potestatem ostendendi. Et hæcenus quidem ad litteram de tertia hac apparitione Domini pluribus simul facta discipulis. Sic enim accipiendum quod dicit Euangelista: Hoc iam tertio manifestatus est Iesus discipulis suis, quod iam tertio pluribus discipulis simul collectis sit manifestatus. In hunc sane modum intelligit Euthymius. Quidam tamen illud, tertio, referunt non ad vices seu numerum manifestationum, sed ad numerum dierum, quibus per interualla se Dominus manifestauit discipulis: quorum primus fuit, ipse resurrectionis dies: secundus, octauus à resurrectione: tertius, quando apparuit hic iuxta mare. Præter tres enim illas manifestationes quas descripsit Ioannes, & ante eas, manifestatus erat Petro & duobus discipulis euntibus in Emaus. Sicut autem in illa Petri aliorumque discipulorum piscatione, quæ in principio prædicationis Christi facta est in hoc eodem mari, cum miraculo iussu Domini secutorum vt scribit Lucas capite quinto, certum est Dominum præfigurare & delineare, voluisse spiritualem hominum piscationem, quæ deinde per Apostolos futura erat, quoniam subiecit dicens Petro: Noli timere, ex hoc iam homines eris capiens, ita nihil dubitandum quin hæc Petri aliorumque piscatio, imago fuerit piscationis hominum, quæ Apostolica erat, fienda deinceps prædicatione. Iam hæc ergo piscatione, sicut & in illa, de qua apud

Lucæ 9.
Matth. 13.
Matth. 10.

apud Lucam, Petrus primus præcipuusque fuit piscator, in signum quod Evangelica prædicationis negotium primò & præcipuè Petro commissum esset qui primus factus est Apostolorum, unde sicut ibi Petro peculiariter dictum fuit: Ex hoc iam homines eris capiens; ita & nunc mox ei peculiariter dictum est: Pasce oves meas. Hic sicut & ibi per noctem laborantes, & sine iussu Christi retia iacentes, nihil ceperunt: facta autem die, ad præsentiam & iussu Christi rete mittentes in mari, comprehenderunt immensam piscium multitudinem, ut hac ratione velut ænigmate significaretur, inaniem esse operam Evangelistæ, nisi Christus hominis conatum bene fortunet, & bona spes daretur Apostolis futurum per eos, ut (quæquam prædicatione præcorum pauci adeo persuasi sunt Deo omnino adhaerere, ut eos frustra laborasse dicere possimus, idque ideo quia adhuc nox ignorantia ubique nimis obtinuit) plerique ex omnibus nationibus reti prædicationis colligerentur iam ad Christum, postquam per illius doctrinam, & per eius resurrectionem, tenebris fugatis, mane illuxit orbi, & ad iussu Christi Apostoli in omnem se spergerent orbem, quibus post resurrectionem à Christo iam in littore immortalitatis stante dictum est: Euntes in mundum uniuersum prædicate Evangelium omni creaturæ. Sed in altera illa piscatione non exprimitur in utram partem naui rete iici debeat: hic verò præcipitur ut in dexteram nauigij eiiciatur, quia in illa significabatur collectio fidelium, qui nunc in ecclesia permixti sunt ex bonis & malis: hic verò significata est tantum collectio fidelium bonorum, qui completa resurrectione bonorum ad Christum è mari huius turbulenti seculi adducentur, unde illa facta est ante Christi resurrectionem, quando cum discipulis in nauim ascendens erat in mari: hæc verò post resurrectionem, quando stabat in littore. In illa ergo piscatione non mittuntur retia ad dexteram, ne solos malos, sed indifferentes. Hic autem in dexteram iubentur mittere rete, ut significaret eos qui stabant ad dexteram, solos bonos. Illic non exprimitur numerus captorum piscium, qui tantus fuit, ut duas implerent nauiculas: hic minor est numerus & expressus, quia maior est numerus eorum quos iam comprehendit Ecclesia, quam sit eorum qui Christo adducentur post resurrectionem: & ille quidem numerus indefinitus est, hic verò certus & definitus, singulorum habens nomina descripta in libro vitæ. Illic rete rumpitur, propter significanda schismata quæ nunc sunt in Ecclesia, propter permixtionem malorum cum bonis: hic verò non est scissum rete, quoniam in illa sanctorum collectione quæ erit post resurrectionem, nulla erunt schismata, ubi summa omnium erit pax, animorumque consensio. Postquam autem hic rete ad littus tractum fuit, ad prædandum suos Dominus inuitauit, quo significatur quod post multos labores quos in colligendis fidelibus prædicatores modò subeunt, tandem vocati cum Domino recumbent, spiritali cibo ipsi proposito, qui mentem ac rationem excedit humanæ nature, tuncque implebitur in eis illud Psalmi: Labores manuum tuarum quia manducabis, beatas est, & bene tibi erit. Nec ipsi capiunt quod manducant, sed Christus eis distribuit, ut hinc quoque figuratum intelligamus, inquit Cyrillus, Christum etiam in

A futuro seculo gratiarum nobis largitorem futurum. Et hæc sufficere puto pro mystici sensus explanatione. Qui verò volet exactius philosophari in numero centum quinquaginta piscium, & pisce alio ac pane, legat D. Augustinum & Gregorium, quamquam D. Cyrillus simplicius in numero sit philosophatus, centenariio numero gentium plenitudinem significatam intelligens, quoniam is numerus plenissimus est, decem decadibus constans: quinquagenario vero numero, paucos eos qui ex iudeis crediderunt, crediturque sunt, quoniam hic numerus subduplus est ad centenarium, & longè abest à plenitudine: ternarium autem, qui relinquitur, sanctissime Trinitatis habere significationem, in quam credunt fideles, & ad cuius gloriam fidelium vita dirigitur.

CVM ERGO PRANDISSENT, DICIT SIMONI PETRO IESVS.] Postquam Petrus in mystica illa piscatione primò se & præcipuum gessisset, & Dominus fructum ac mercedem laboris Apostolici ipso facto declarasset, figuram præcedentem etiam re explicans, Petrum in uerso suo gregi præficit, atque in piscatione spirituali primum facit. Cum enim capite superiori in prima apparitione Apostolis omnibus parem contulisset potestatem, dicens: Sicut misit me pater, & ego mitto vos, &c. nunc ad tollendum schisma, & ut Ecclesia una monstraretur, vnus omnibus præficitur, impletque Dominus in Petro quod ante resurrectionem ei promiserat, dicens: Tibi dabo clauas regni cælorum, quia, ut ibi dictum est, verbis illis promittebatur Petro summa in Ecclesia potestas & authoritas, quæ hic illi traditur, cum ei peculiariter regimen & cura pastoralis ouium Christi committitur. Hanc autem potestatem ei peculiariter commissurus Dominus, prius ab eo rogat num se diligit, & plus diligit quam cæteri qui aderant Apostoli, non tanquam ignorans, cum tanquam Deus omnia sciret, & tanquam homo didicisset iam ipso facto excellentem præ aliis Petri dilectionem, quia aliis nauigio uenientibus ipse impatientia desiderij se in mare miserat, ut ad Iesum perueniret: sed rogat, ut Petro confitente suum erga ipsum amorem, occasionem haberet oportunam committendi illi suarum curam ouium, omnesque doceret & eximium suum erga oues suas amorem, & Petro peculiariter hanc curam commissam ob peculiarem eius erga se amorem, ac proinde neminem idoneum esse, qui gregis Domini curam suscipiat, nisi qui singularem aliquam erga Christum gerat dilectionem, & ex hac illam suscipiat curam. Bene autem notandum, quod Dominus Petrum non tantum rogat num se diligeret, sed etiam num plus diligeret quam cæteri, non solum ut intelligamus eximiam & singularem dilectionem requiri in præficiendo ouibus Christi, sed etiam ut hinc intelligamus ad solum Petrum pertinere quod ei dictum est: Pasce oves meas; & non etiam aliis hoc dictum esse in Petro, ut quidam volunt, quod Petrus tanquam os Apostolorum omnium nomine respondere solet. Sicut enim non est ei dictum omnium nomine, Diligis me plus his, nec omnium nomine dixit: Tu scis quia amo te; ita etiam non est ei omnium nomine dictum: Pasce oves meas; quamquam etiam omnibus aliis cum Petro eadem cura commissam fuit, & post capite sequenti committeretur. Notandum rursus, quod prius quidem Petro ob singularem

gularem eius de Iesu opinionem & confessionem fidei longè excellentem aliorum hominum opinionem, promissæ sunt clauas regni cælorum: nunc verò eadem clauas ei traduntur, ob singularem eius erga Iesum dilectionem, excellentem aliorum amorem, ut intelligamus pastorem singularis debere esse & fidei, & dilectionis, nec fidem sufficere eximiam, nisi secundum fidei excellentiam adsit etiam charitatis præ eminentia. Cæterum etiam Dominus Petrum rogare num se diligeret plus quam alij, tamen præ modestia respondet tantum se diligere Dominum, eiusque dilectionis Dominum ipsum te stem facit, nec se iam audeat aliis præferre, ut prius fecerat, cum dixit: Etsi omnes scandalizati fuerint, sed non ego. Lapsus enim eius iam adhuc recens modestiorem illum reddiderat, & circumspectiorem. Itaque de aliorum amore nihil dicens quorum animos exploratos non habebat, de sua tantum conscientia respondet, dicens: Etiam Domine, hoc est, verè Domine ego te diligo, nec id ignarus interrogas: tu enim scis quod amè te. Tum Iesus: Pasce, inquit, agnos meos. Quasi dicat: Si me amas ut profiteris, amorem hunc in me tuum declara in agnos meos, & oues meas, quæ mihi sunt charissimæ, adeo ut pro illis vitam meam impenderim. Harum te ad exemplum meum pastorem & curatorem exhibe vice & nomine meo, ut qui cum hæctenus illarum me præstiti bonum pastorem, iam ab eis tollor in cælum, ascendens ad patrem meum unde veneram. Harum te præ aliis peculiariter, sicut aliquando promisi, pastorem constituo, ob peculiarem tuam præ aliis in me dilectionem. cum ergo amorem profitemi Dominus curam pastorem ouium suarum iniungit significauit quanti faciat oues suas, ut in quas tanquam sibi vnice dilectas, & propria vita chariores cupiat transfundi omnem quæ erga se habetur dilectionem, & proinde amorem quem quisque habet erga Christum, in proximis Christi nomine exhibendum, qui sibi factum reputat, quicquid suis impeditur. Hanc suam erga oues suas curam & dilectionem magis adhuc declarauit Dominus, cum non semel tantum, sed terna etiam vice Petrum interrogauit, idemque ei iussit: quæquam & alia sit ratio ter repetitæ iam à Domino interrogationis, nimirum ut Petrus trina confessione trinam recompensaret negationem, sicque lapsus qui verbo factus fuit, etiam verbo curaret. In secunda tamen & tertia interrogatione, non quærit Dominus num se plus diligeret Petrus quam cæteri, sed simpliciter num se diligeret, quod videret Petrum præ modestia aliis se nolle præferre, ut aliquando temerè & infeliciter fecerat. Ex hac autem terna Domini interrogatione, qua declarauit rem sibi valde fuisse cordi, inoleuit consuetudo, teste Cyrillo & Theophylacto, ut ter confiteantur qui veniunt ad baptismum. Proprio autem nomine eum semper compellat Dominus, vocando eum Simonem filium Ioannis, ob familiaritatis & amoris indicium, & quia ad ipsum propriè sermo dirigebatur. Porro pro Ioannis, Græcis est *ιωαννα*, in plerisque tamen Græcis, nominatim apud Euthymium, etiam hic est *ιωαννα*, sicut Ioannis 1. cap. & apud Mattheum cap. 16. ut videri possit verum & proprium nomen patris Petri fuisse Iona quod colubam significat, non Ionna, quod gratiam significat, quamquam mystica horum nominum interpretatio eodem recidat. Quod enim Simon filius fuit Iona vel Ioanna, significat

A ipsum ideo fuisse Deo obedientem, (id enim Simon significat) quia filius fuit spiritus sancti, qui in columbæ specie descendit in Christum. Cæterum quod Dominus in prima & secunda interrogatione posuit verbum, diligere, Petrus verò respondisse dicitur & amare Dominum, non est in huiusmodi varietate (quæ etiam est apud Græcos) philosophandum quasi aliquod subit mysterium, sed citra discrimen vsus est his verbis Evangelista quod ex eo patet, ut annotauit D. Augustinus libr. de ciuitate Dei 14. cap. 7. quia in tertia interrogatione etiam ipse Iesus non scribitur dixisse, diligis me, sed amas me, secutusque Evangelista ait: Contristatus est Petrus, quia dixit ei tertio, amas me; cum Dominum non tertio, sed semel scripserit dixisse, amas me: bis autem dixisse diligis me. Sic quærendum non est mysterium in eo quod in prima interrogatione dixerit, agnos meos: in secunda verò & tertia, oues meas. Rursum, quod in prima & in tertia sit Græcis *βοσκε*, in secunda *ποιμανε*. Non enim significationis alicuius gratia, sed tantum elegantia causa verisimile est hac variatione vsu Evangelistam, unde bene semper vertit interpretes, Pasce, quamquam *ποιμανε* magis sit regere, sed sic ut pastor regit gregem; quod aptè dicitur pascere. In pascere enim includuntur hic omnia viri bonique pastoris officia ouibus debita, qualia sunt prouidere eis de cibo, defendere eos à lupis, errantes reducere, quod infirmum est consolidare, cæteraque quæ inuuantur Ezech. 34. In genere autem dicit & absolute, oues meas, ut intelligamus Petrum pastorem constitutum omnium ouium Christi, & proinde etiam discipulorum & Apostolorum, imo Euthymius per oues Christi hic speciatim discipulos designatos intelligit, quorum curam supra Petro Dominus commisit, dicens: Tu aliquando conuersus cõfirma fratres tuos. Vnde D. Bernardus libr. 2. de conside. ad Eugenium: Tu, inquit, es cui clauas traditæ, cui oues commissæ sunt. Sunt quidem & alij cæli ianitores & gregum pastores, sed tu tanto gloriosius, quanto & differentius utrumque præ cæteris nomen hereditasti. Habent illi sibi assignatos greges, singuli singulos: tibi uniuersi crediti sunt, vni vnus. Nec modò ouium, sed & pastorum tu vnus omnium pastor. Vnde id probem quæris? Ex verbo Domini. Cui enim non dico episcoporum, sed & Apostolorum, sic absolute & indistinctè totæ commissæ sunt oues: Si me amas Petre, pasce oues meas. Quas; Illius vel illius populos ciuitatis; aut regionis, aut certè regni? Oves meas, inquit. Cui non planum non designasse aliquas, sed assignasse omnes. Nihil excipitur, ubi distinguitur nihil, &c. Bene autem in verbis Christi toties repetitis notandæ duæ illæ dictiones. Pasce, & meas. Verbum, Pasce, monet iis qui in Ecclesia præsunt curam commissam esse, & laborem, non otium: deinde curam talem, qua commissarum ouium bonum quærant, non autem proprium, ne sint de numero eorum de quibus dicitur Ezechie. 34. Væ pastoribus qui pascebant semetipsos pronomen, meas, indicat Ecclesiæ pastores non debere sibi commissos habere veluti suos quibus tanquam domini præsint, sed tanquam alieni domini, qui eos sibi emit proprio sanguine, cui pastores aliquando sint de commissis ouibus rationem reddaturi. Vnde hanc formam sibi præscriptam probè intelligens Petrus, eandem explicatius aliis tradit pastoribus,

fic scribens: Pascite qui in vobis est gregem Dei, prouidentes non coactè, sed spontaneè, neque turpis lucrì gratia, sed voluntariè, neque dominâtes in cleris, sed forma facti gregis ex animo. Ceterum præter causas literales superius dictas quare ter Dominus dixerit, pascite, quidâ etiâ misterij cuiusdam causa hoc Dominum fecisse putât, nempe ad designandû pastores tribus modis debere cõmissas pascere oues, quod sic tractat D. Bernardus serm. 2. de resur. Pasce, ait, mente, pasce ore, pasce opere. Pasce animi oratione, verbi exhortatione, exempli exhibitione. Alij sic: Pasce pabulo doctrinæ, exemplo piæ vitæ, & opum subsidio, si res ita poposcerit. Licet & in hunc modum: Pasce doctrinâ, sacramentis, & vitæ exemplo.

AMEN AMEN DICO TIBI: CUM ESSES IUNIOR, CINGEBAS TE, &c.] Cum iam Petrus ter confessus esset suum erga Dominum amorem, & Dominus ei ter oues pascendas cõmississet, oportuè Dominus ei iam etiâ prædicit mortis genus quod ad imitationem Domini subiturus esset pro ouibus sibi commissis, & quo verè declaraturus erat suum amorem quem iam confessus fuerat, ne putaret delicatâ fore eâ prouinciam quæ iam ei delegata fuit, & dilectione quam iam professus fuit. Verè verè, ait, dico tibi Petre, cum esses iunior, & iuxta corporis vires malorum toleratior, mollius habebaris. Nam ipse tibi cingulum tuo arbitratu solvebas, aut addebas, ac libet ambulabas quocunque lubitum esset. Verum ubi senueris, iam iuxta corporis vires imbecilior, & quando pro ætate liberior esse deberes, durius tractaberis. Extendes enim manus tuas, & alius te cinget, ducturus quod naturali voluntate nolis. His autem, ait Ioannes, significauit Dominus rectè, qua morte clarificaturus esset Deû, nempe morte crucis, quâ iam pro ouibus suis pastor ille bonus, in cuius locum successit Petrus, subierat. Hanc enim significauit per extensionem manuum quæ fit in cruce. Proinde quod sequitur; & alius te cinget, non post extensionem manuum intelligendum est, sed ante eam, vt prius dixerit Dominus, quid fieret, deinde quomodo fieret, & sit sensus: Extendes manus tuas in cruce, & vt ad hoc venias, alius cinget te, vincula tibi iniiciens, & sic vincit ducet quod nolis secundum naturale desiderium. De huiusmodi enim naturali voluntate accipiendum est quod dicitur, quod non vis, quam superaturus erat amor Christi & ouium eius. Bene autem Euangelista nõ dixit, quæ morte esset moriturus, sed qua morte clarificaturus esset Deum, honesta scilicet nomenclatura mortem illam condecorans, quia mors pro Christo, gloria magna est dei, vt qui probatur tam fidelem habere discipulum & seruum, qui pro veritate doctrinæ ac spe promissorum eius non dubitat mortem oppetere.

ET CUM HOC DIXISSET, DICIT EI: SEQUERE ME, CONVERSUS.] Cum Dominus verbo commendasset Porro ouium rationalium curam, eique verbo rectè & parabolicè prædixisset mortis, quæ eum manebat, genus: nunc eadem hæc ipso facto etiâ parabolicè & rectè agit. Itaque surgens à conuiuij loco, & ad eundem aut ambulandum se præparans inuitat Petrum ad sequendû se corporaliter, ipsa corporali sequela monere illum volens ad sequendum se in his quæ dixit, nempe in cura ouiu pastoralis, & supplicio crucis perferendo. Cum ergo Petrus post Iesum an-

bulare pergens respexisset, & vidisset discipulum quem diligebat Iesus etiam sequentem, quâquam iussus non esset sequi, rogauit Dominum quid is facturus esset, aut passurus pro ipso. Audiuit Dominum ob confessum amorem sibi committere oues suas, atq; cõsortium gloriosæ mortis promittere: cogitauit quomodo & Ioannes singularem erga Dominum gereret amorem & vicissim ab eo intimè diligeretur: vidit illum etsi non iussus, etiam sequi Dominum, tâquam à quo præ amore diuelli non posset: reputauit secum quod & ille cupidus esset audiendi mortis suæ genus, & quia hunc vnice diligebat, etiam ipse quid de illo futurum esset cupiuit cognoscere. Itaque iam ex familiari Christi colloquio audacior factus, partim ex amore quo Ioannem prosequeretur, quem modestiæ causa iudicauit non ausum de se rogare, cum alioqui ipsa sequela satis indicaret se cupidum rogandi de se, partim ex curiositate ad quam amor eum pertraxit, de Ioanne rogat, dicens: Domine, hic autem quid, supple facturus est aut passurus? Num & ipse te sequetur? Num & ipse eadem nobiscum mortis via gradietur, qui eadem mecum te digit dilectione? Cum ergo Petrus in vltima cœna per se non auderet rogare Dominum quis ipsum esset traditurus, sed ad hoc dilecti discipuli Ioannis vsus fuerat opera: nunc audentior factus, de dilecti statu nomine ipsius confidenter interrogat, quem indicauit nunc ausum non esse de se interrogare. Atque ad significandum hanc Petri libertatem quam modo adeptus fuit intelligit Euthymius Euangelistam nunc in memoriam reducere recubatum supra pectus Domini, & interrogationem tunc à se factam: quamquam simplicius dixerimus factum illud in memoriam reuocatum, in signum specialis & eximie dilectionis quæ fuerit inter Christum & Ioannem, vt cui soli datum fuit recumbere supra pectus Iesu, quiq; solus ausus fuit de traditore eum percunctari, atque ob hanc eximiam dilectionem commotum Petrum, vt de Ioanne interrogaret, postquam audisset quid sibi Dominus euenturum prædixerat post amoris erga ipsum professionem. Ceterum hanc superuacuum Petri à Ioanne curam corriges Dominus, & ad id, quod ad se pertinebat, considerandum excitans respondit: Si eum volo manere donec veniam, quid ad te? tu me sequere. Legendum enim esse, si, & non, sic, vt multi tamen libri corruptè habent merito adeo certum esse debet vt de eo contendere proterui videatur, qui inueteratum amorem agnoscere nolit, aut agnitum corrigere. Primum enim Græci codices omnes habent, si, & non, sic, & interpretes omnes Græci suis commentariis testantur se legisse coniunctionem conditionalem, si, quæ nihil affirmat, nec aliqua est apud Græcos similitudo inter *εάν*, hoc est, si, & *καὶ*, hoc est, sic, vt hac occasione lapsus posset videri interpretes, vnde nemini dubium esse debet quin errore librarij coniunctio, si mutata sit in aduerbium, sic, cū apud nos facilis prolapsus sit à si, in sic, ob vocū affinitatē. Idem deinde arguit, quod nõ in omnibus Latinis codicibus habeatur, sic, sed in plerisq; etiam legatur, si. Ita enim reperitur in codicibus nonnullis antiquissimis manu descriptis, vt indicauit Erasmus: ita legisse constat D. Hieronymum li. 1. contra Iouinianum. Præterea non posse legi aduerbiū, sic, ipse sermonis contextus palam satis arguit. cum enim

retulisset

retulisset Ioannes, occasione horum verborum Dominus exiisse sermonem inter fratres, quod discipulus ille non moreretur, tanquam corrigere volens hanc ex verbis Domini conceptâ opinionem, subiicit: Et non dixit Iesus, non moritur, &c. Si autè legatur: Sic eum volo manere, planè dixit eum non moriturum, quod Ioannes negat à Domino dictum, Fuerunt sane qui non obstate hac monitione Ioannis, similem cum Apostolis habuerunt de Ioanne opinionem, occasione horum verborum Christi. asserentes Ioannem mortuum non esse, quorum quidam dixerunt eum viuum translatum in paradysum cum Enoch & Elia, & circa aduentum Domini venturum cum illis ad prædicandum Christum, ac tum cum illis occidendum sub Antichristo. Nec obstare quod monumentum eius ostendatur in Epheso, eo quod vt viuus illud subierat, ita etiam putent viuum illinc translatum, assumentes pro argumento, quod in monumento eius corporis reliquiæ non sunt vnquam repertæ. Alij verò, teste Augustino, putant eum in sepulchro suo adhuc viuum iacere; ibique dormire vsque ad nouissimum diem assumentes in argumentum quod illic terra sensim scateret, & quasi ebullire perhibeatur, atque id eius anhelitu fieri asserentes. His sententiis valde conuenit recepta illa lectio: Sic eum volo manere donec veniam; coque lubentius quidam eam lectionem securi sunt. Quibus cū obiicitur Ioannem, vt falsum verborum Domini intellectum refecaret, subiicisse; Et non dixit Iesus, non moritur, &c. hi qui prioris sunt sententiæ, dicunt se non cum Apostolis asserere Ioannem non moriturum omnino, sed non moriturum donec veniat Dominus ad iudicium. Tunc autem moriturum pro Christo cum Enoch & Elia, atque ob id Dominum dixisse: Sic eum volo manere donec veniam. Qui verò posterioris sunt sententiæ, dicunt, vt indicat Diuus Augustinus verum esse quod ait Ioannes, Dominum non dixisse quod discipulus ille non moreretur, quia hoc apertis verbis non dixit, sed tamen significauit eis verbis quæ eum dixisse narrat. Verum sicut hæc opinionones graues non habent auctores, sed tantum obscuros, ita vtrâque has opinionones non fuerit difficile refellere. Primum enim quod cum Enoch & Elia Ioannes non sit venturus ad prædicandum contra Antichristum occidendus ab eo, satis patet ex ipsius Ioannis Apocal. in qua de duobus tantum testibus dicitur qui occidendi sint ab Antichristo propter testimonium veritatis. Deinde, quod verè adhuc dormiens non iam iaceat in sepulchro. argumentatur Diuus Augustinus ex dilectione Christi erga Ioannem. Quomodo enim discipulo quem diligebat Iesus præ cæteris, in tantum vt super pectus eius discumbere, mereretur, pro magno munere longum donasset in corpore somnum, cum beatum Petrum per ingentem martyrij gloriam, ab onere ipsius corporis soluerit, eique concesserit, quod Apostolus Paulus se concupisse dixit & scripsit, dissolui & esse cum Christo; Et sane ridiculum satis est, Ioannem ideo scripsisse Dominum non dixisse, quod discipulus ille nõ moreretur, quia quamuis illud Dominus significauerit verbis à se dictis, non tamen apertè dixerit, ita vt diceret hæc verba: Non moritur, aut non morietur. Nemo enim rectè negauerit quempiam dixisse aliquid, si illud verbis licet alijs significare voluerit. Omnino ergo creden-

Philip.

dum ideo Ioannem scripsisse, non dixisse Dominum non moritur, ne illis verbis quæ dixit, hoc voluisse intelligi putaretur, sed putaretur potius & ipse iuxta commuæ debitum naturæ humanæ mortem subiturus, quam iam cum subiisse vnueris per orbem Ecclesia satis se declarat credere, dum per singulos annos depositionis eius diem celebrat, meritorum & orationum eius suffragia implorans. Testati sunt & qui post ipsum apud Ephesios episcopatu functi sunt. Nã, vt refertur ab Eusebio in Ecclesiastica histor. lib. 3. cap. 31. Polycrates Ephesiorum episcopus Victori episcopo Romano sic de eo scripsit: Ioannes ille qui supra pectus Domini cubebat, qui fuit sacerdos Dei, pontificale *επιταλον* gestans, & martyr, & doctor optimus apud Ephesum dormiuit. Quod autem reliquiæ corporis eius neque in sepulchro, neque alibi vnquam sunt repertæ, piè creditur post mortem, sicut & Mariam, ob singulare priuilegium charitatis ipsum mox resuscitatum, corpore immortali translatum in cœlos, vt ad instar dilecti Beniamin duplicem accepit præ alijs portionem. Gregorius tamen Trapezuntius libello quodâ super hoc loco edito ad Papan, omnino contendit legendum esse, sic, & interpretem eo modo rectè vertisse, quod dictio Græca *εάν*, cui correspondet nostra coniunctio, si, affirmatiuè sit accipienda & asseritiuè, quando coniungitur verbo indicatiui modi, quemadmodum & coniunctio, si, vt ipsi videtur: conditionaliter verò quando coniungitur verbo coniunctiuo. Itaque tum ex hoc loco, tum ex alijs aliquot tum argumentis, tum scripturis conatur ostendere Ioannem needum esse mortuum, sed cum Enoch & Elia viuentem, venturum cum eis ante iudicium. Verum vt rationes illius non concludunt, ita iam dicta sententia magis concordat cum Ecclesiæ traditione. Ceterum sicut omnino improbabiles & falsæ sunt iam dictæ opinionones, quibus bene conuenit illa lectio: Sic eum volo manere, &c. ita secundum veram Ecclesiæ de Ioannis morte sententiam, nullus apud adferri potest sensus illius receptæ apud Latinos lectionis. Augustinus enim, qui manifestè legit; Sic, deceptus nimirum mendo codicis, post longam intelligentiæ verborum Christi inquisitionem ad mysticum confugit intellectum, intelligens Dominum significasse, se velle vitam contemplatiuam, cuius Ioannes typum gessit, manere sic vt nunc est imperfectam, donec ipse venturus sit, quando illam in vita beata est perfecturus, cum vita actiua, cuius Petrus typum tulit, imperfecta non sic manere debeat vt est, nec expectare suam post aduentum Domini perfectionem, sed hic ad perfectionem tendere debeat: vultque idem Augustinus, verbum, manere, hic positum esse non pro remanere aut permanere, sed pro expectare, (nam & hoc ea dictio significat) vt significetur vitam per Ioannem designatam, expectare debere suam perfectionem vsque ad Domini aduentum quando vitæ actiue operatio cessabit, contemplatio verò perficietur. Verum salua tanti viri reuerentia, quis non videat coactam nimis esse hanc interpretationem, & literali intentioni Domini non conuenire? Vt enim alia omittamus, certum est, manere, dictum esse pro permanere & nõ mori, alioqui enim Apostoli ex his verbis Domini occasionem non habuissent putandi discipulum illum nõ moriturum. Itaque alij quo aliquem literè conuenientem reddât sensum, intelligunt cum dicitur,

YYY

donec

donec veniam, Dominum non locutum de nouissimo suo aduentu, sed de aduentu suo contra Iudæos, ad percutiendum eos per Romanos, sub Tito & Vespasiano, atque significasse Ioannem vsq; ad illa tempora victurum, sicut & re vera vixisse constat. Sed & hoc coactius est, vt de illo aduentu intelligatur Dominus hic locutus, cum aliis semper in tali locutione loqui soleat de nouissimo ad iudiciū aduentu, vt omittamus Ioannem non tantum vixisse vsque ad illa tempora, sed longè vltra. Peruenit enim, vt ex historiis fide dignis constat, vsque ad Traiani tempora, moriens sexagesimo octauo post passionem Domini anno, hoc est, triginta propemodum annis post Hierosolymorum excidiū. Igitur Venerabilis Beda, & post eum plerique sic hanc lectionem exponunt: Sic eum volo manere donec veniam; hoc est, Non eum per passionem martyrij volo consummari, sed absque violentia persecutoris diem expectare nouissimum, quando ipse veniens eum in aternæ beatitudinis mansione recipiam placidè sine dolore violentæ mortis. Nec potest sanè conuenientior eius lectionis afferri sensus: sed quando & is variis modis valde coactus est, restat vt ea lectione mutata, quæ nullum aut verum aut conuenientem habet sensum eam potius recipiamus quam certum est omnes habere concorditer Græcos codices, quamq; valde verisimile est etiam interpretem primū fideliter Latinis reddidisse, sicut in Latinis plerisque incorrupta inuenta est semper. Quam germanam esse, etiam ex ipsis verbis, ipsaque intentione Domini facillè potest ostendi. Per hoc enim quod Petro roganti de Ioanne Dominus respondendo dixit: Quid ad te; patet Dominum notare voluisse superfluum Petri curiositatem, proinde non conueniebat vt illius curiositati satisfaceret, cui tamen satisfacit, si dixit: Sic eum volo manere donec veniam. Cui affirmationi iam non satis cohæret subsequens reprehensio: Quid ad te; tu me sequere. Sed nec conueniebat vt Ioannes cum fratrum falsum intellectum refellere vellet, subiiceret: Et non dixit Iesus, non moritur, sed sic eum volo manere donec veniam, quid ad te; sed omittendum erat, quid ad te, sicut omisit, tu me sequere, quia illud ad perfectionem sententiæ qua videri poterat Dominus significasse Ioannem non moriturum, non pertinebat. Cæterum deprauatio huius loci per librarios videri potest ex eo nata, quod quia, si, positum erat cum verbo indicandi, volo, non animaduertent illud positum pro an, aut, quid si, aut quia, alioqui non videbatur quare Apostoli ex illis verbis intellexissent discipulum illum non moriturum: aut de mum propter opiniones illas de Ioanne non morituro vsque ad iudicij diem, quas qui sequebantur, lectionem illam induxerunt, aut inuentam alicubi vbiq; incurauerunt. Nec hoc loco tantum hæc deprauatio in coniunctione, si, accidit per mutationem eius in aduerbium, sic. Eadē enim etiam accidit Psal. 62. vbi cum Latini iam passim legant: Sic memor fui tui super stratum meum, &c. Græca & Hebræa constanter habent, si, quomodo Augustinus & Hieronymus legit in commentariis. Contrarium accidit Sapientiæ 9. Ibi enim corruptè legitur, si, pro sic, cum in fine legitur: Et si correctæ sunt semitæ eorū; Græca enim habent *stratos*, id est, sic, quomodo & reperi scriptum in duobus scriptis bibliis antiquis, quæ mihi in restituendo libro Sapientiæ alioqui corruptissimo, obtulit Mece-

nas meus abbas Tongerlensis. Non fuisset hic deprauationi locus, si interpres pro indicandi verbo volo, vertisset velim vel vellem, vt sit: Si eum velim vel vellem manere donec veniam, quid ad te. Quam lectionem bene explicauit Cyrillus sic scribens: Quoniam curiosa magis quam utilis rerum alienarum inquisitio est, respondet quidem, sed ita vt rogantis animum abducat ad alia, nec mortis expectem futurum Ioannem ait, sed si eum volo manere donec venio, quid ad te; id est, audisti Petre quæ ad te pertinent, cur aliena quæris? cur diuinæ iustitiæ secreta rimaris? Nam si etiam vellem minime istum mori, quid tu vnquam emolumentum, aut quid consolationis consequeris? Non erit ergo prudens curiosus, si quid passurus sit, vtrum etiam alij ea tem subibunt an non, cum aliorum calamitate pericula sua non mitigentur. Quamuis communiter insitum esse hominibus videatur, vt optent si quid periculi sint subituri, non esse solos, sed ceteros etiā aut videre similia pati, aut saltem audire perpeffos fuisse, aut omnino idem passuros. Hæc ille. Quod si quis pertinaciter velit legere ob inolitum errorem aduerbium, sic, quomodo iam dudum in Ecclesiis est cantatum, quo originalis & genuinæ lectionis sensum retineat, intelligat illud: Sic eum volo manere donec veniam, dictum non omnino affirmatiuè, sed concessiuè, Dominumque locutum vulgari more, quo ad retundendam curiosam alicuius quæstionem nonnunquam aliquid affirmatiuè pronunciamus, non quod sic sit quomodo dicitur, sed quod hoc ei donemus, & vt vulgò dicitur, casum ponamus, vt sit sensus: Sit sic quod sic eum velim manere donec veniam, & vt hoc tibi dem, quid iam id ad te? non ob id tu à prædicta liberaberis morte, nec eo minus tibi curandum vt quod tibi iniunctum est exequaris. Ceterum non solus Augustinus inter veteres legit hunc locum per aduerbium sic vt putat Erasmus sed & Ambrosius aliquoties sic citat, vt in commentariis super Psal. 45. & super primum versum octonarij 20. Psal. 118. Quibus etiam locis ex præcedentibus & sequentibus apparet eum magis legisse, sic, quam si. Priori enim loco coniungit eum cum Enoch, qui raptus est ne malitia seculi turbaretur. Posteriori loco dicit: Ita Dominum dilexisse Ioannem, vt de eo diceret ad Petrum: Sic eum volo manere, quid ad te; tu me sequere. Et subiicit: De morte eius aliqui dubitauerunt, de transitu per ignem dubitare non possumus, quia in paradyso est, nec separatur à Christo. Cæterum si verum est, vt vult Theophylactus, Ioannem scripsisse suum Euangelium, cum in Pathmos insula exularet, aut, vt alij volunt, post redditum ab exilio, constat Ioannem hæc de Petri suæque morte scripsisse post mortem Petri, quam sub Nerone perpeffus fuerat in cruce. Itaque hoc de Petro tum scripsit, quo ostenderet prædictionem Domini fuisse verissimam. De se verò hæc scripsit, fortè quoniam ob vitæ eius longævitatē existimare quidam cœperint post Apostolos, ipsum non moriturum, qui omnibus penè superuixit Apostolis.

HIC EST DISCIPVLVS ILLE QUI TESTIMONIUM PERHIBET.] Videri posset hæc sententia subscripta à maioribus Ecclesiæ, qui cum Ioannes hæc scriberet, his verbis notificauerint quis esset discipulus ille quæ Euangelista non expressit, eiusque Euangelium comprobauerint. Nihil tamē obest quo minus credamus etiā ipsum Ioannem

Ioannem hæc scripsisse de seipso, quo conclusurus iam suum Euangelium indicaret quis is esset quem toties rectè designauit, & auctoritatem daret scriptis à se, per suam auctoritatem vbiq; tum à fidelibus receptam. Bene autem dicit: scimus quia verum est testimonium eius; quia vt, dicit

APPARET DOMINVS DISCIPVLIS IN MONTE GALILÆÆ.

Matthæi 28.

Marci 16.

CAPVT CXLIX.

Vndecim autem discipuli abierunt in Galilæam, in montem vbi constituerat illis Iesus. Et videntes eum adorauerunt, quidam autem dubitauerunt. Et accedens Iesus locutus est eis, & dixit b dicit c cens. Data est mihi potestas in celo, & in terra. Euntes ergo in mundum vniuersum docete omnes gentes, & baptizate Euangelium omni creatura. Baptizantes eos in nomine Patris & Filij, & Spiritus Sancti, docentes eos seruare omnia quæcunque mandauimus vobis. Qui crediderit, & baptizatus fuerit, saluus erit: qui vero non crediderit, condemnabitur. Signa autem eos qui crediderint, hæc sequentur: In nomine meo demonia eiicient, linguis loquentur novis, serpentes tollent. Et si mortiferum quid biberint, non eis nocebit. Super agros manus imponent, & bene habebunt. Et ecce ego vobiscum sum omnibus diebus, vsque ad consummationem seculi.

VNDECIM AUTEM DISCIPVLI ABIERVNT IN GALILÆAM, IN MONTEM, &c.] Ratio odinis quam in apparitione hac à Matthæo descripta disponenda obseruauimus, reddita est cap. superiori. Ceterum hæc apparitio non improbabiler creditur esse ea de qua dicit Paulus. Visus est plusquam quingentis fratribus simul; quamquam Matthæus tantum vndecim discipulorum hic meminerit, quod illi præcipui fuerint, & ad illos propiè pertineant quæ Dominus nunc dixisse memoratur. Atque hæc rectè videri potest causa cur Dominus, & ante resurrectionem, & post eam se prædixerit in Galilæa videndū, non quod in ea primū Apostolis videndus esset, sed quod in ea quam plurimis simul videri vellet vbi quā plurimos habebat credentes in se. Alioqui mirum est solennè illam apparitionem Domini, cuius meminit Petrus, à nullo tractam Euangelistarum cum alias minus solennes accuratè descripserint. Sunt quidē qui putant Christum, quemadmodum non manifestauit se ante suam ascensionem Pauloncedum credenti, eum tamen Paulus ibi dicat; visus est & mihi; ita neque manifestasse se quingentis fratribus simul ante suam ascensionem, quod putent ne eum tunc extitisse tantum numerum fratrum, quia Actuum primò dicitur: Erat turba hominum ferè centum & viginti, cum Apostolis scilicet à die ascensionis vsque in diem Pentecostes in oratione vnanimiter perseuerantium. Sunt qui etiam alia sentiant de illa quingentis fratribus facta apparitione: Sed his nimis obstat series textus Apostolici, qui habet: Visus est plusquam quingentis fratribus simul, deinde visus est Iacobo, deinde Apostolis omnibus. Iacobo enim & Apostolis omnibus visus est ante ascensionem, ergo & quingentis fratribus simul visus est ante ascensionem, quia post eam visionem recitat deinde visum Iacobo, Proinde dicendum quod etsi post ascensionem non erant in Hierusalem discipuli supra centum & viginti collecti cum Apostolis, multi tamen alij erant in Galilæa & aliis locis, quibus simul collectis Christus potuit ante suam apparere ascensionem. Probabiliter ergo videtur dici posse, quod Apostoli ex iussu Domini abeuntes in Galilæam, etiam ex eiusdem iussu indicauerint plerisque quos in ea regione nouerunt Domino bene affectos, resurrectionem eius, collegerintque eos ad montem quem-

piam, quem, vt hic scribit Euangelista, constituerat illis Dominus. Sicut enim hic dicuntur abiisse in montem quem constituit illis Iesus; quamquam prius non legamus Dominum illis constituisse de monte, nimirum quia Euangelistæ plurima prætermiserunt à Domino dicta: ita fieri potest vt illis constituerit Iesus colligere omnes credentes in se, etsi id à Domino Euangelistæ non narrauerint ipsum nec constitutum. Quis autem fuerit iste mons non exprimitur, sicut nec scire necesse est, verisimiliter tamen credi potest fuisse ille in quo ante passionem suam Dominus toties conuersatus legitur, & in quo transfiguratus fuit, qui creditur fuisse mons Thabor, quem ob gloriā Christi in transfiguratione ibi ostensam, aliasq; sacras eius actiones ibi gestas, Petrus vocat montem sanctum. Porro quod sequitur apud Matthæum: Et videntes eum adorauerunt, quidam autem dubitauerunt; dubitationem nonnullam infert. Quandoquidem enim constat hanc vt minimum quartam fuisse apparitionem factam discipulis, quomodo ex vndecim Apostolis quidam iam adhuc dubitauerunt, cum certis adeo argumentis omnes prius ad fidem adducti fuerint, vt nihil amplius etiam dubitauerit Thomas, qui nouissimus inter Apostolos non credidit. Dicendum ergo videtur, quod cum Matthæus dicit quosdam viso Domino dubitasse, referri illud debeat non ad tempus quo in Galilææ monte Dominus apparuit, sed ad tempus quo primò de illis apparuit in Hierusalem. Quoniam enim Matthæus ante hanc apparitionem nullam commemorat discipulis factam, sed veluti primam commemorat, fieri potest quod in hac desctibenda quadam coniunxerit quæ non in hac, sed in prima contigerunt. Aut quidam illi quos dicit dubitasse: non fuerunt ex vndecim, sed ex quingentis illis fratribus collectis per ipsos vndecim, quamquam nihil vetat credere, Apostolos quosdam etiam non dubitantes quin Dominus ipsorum resurrexisset, dubitasse tamen an ipse esset, qui tunc eis apparebat. Vnde sequitur: Et accedens locutus est eis; quasi significetur quod ad omnem dubitationem tollendam, Dominus non tantum se à longè conspiciendum præbuit, sed se etiam vicinum illis obtulerit, notaque voce locutus sit. Cæterum ea Dominum Apostolis locutum commemorat Matthæus, quæ maximè nostra intererat

scire, & primum quidem commemorat præceptum & potestatem eis datam prædicandi Evangelium toti mundo, ante cuius præcepti & potestatis traditionem commodè præmittit Dominus de plenaria & omnimoda potestate sibi data in cælo & in terra, ut de hac potestate confisi, delegatam sibi functionem incunctanter & fidenter aggredierentur, quæ ex illa potestate suam accepit originem & causam. Data est, inquit, mihi omnis potestas in cælo & in terra. Nunc scilicet postquam de morte triumphavi resurgendo. Quoniam enim omnem humanam naturam infirmitatem, omne etiam contumeliarum genus, mortem denique opprobriosissimam sponte tolerauit Dominus, is qui prius infra infimos deiectus fuit homines, & valde infirmus habitus, accepit à patre post resurrectionem plenum in omnia dominium, omnia suæ potestati subiecta habens, cælestia simul & terrestria, exuto sua, quam prius in mundo habebat potestate principe tenebrarum. Habebat quidem prius tanquam Deus datam sibi omnem potestatem ab æterno, verum iam resuscitato data est etiam tanquam homini omnium rerum potestas, quoniam humanitas eius iam immortalitate donata, noua ratione consors facta est gloriæ & potestatis diuinæ, & diabolo superato ac eiecto è suo dominio, dominium accepit & ius in totum humanum genus quod sibi redemit. Hanc ergo datam potestatem profundamento iniungendæ Apostolis functionis assumens Dominus, subiicit: Euntes ergo docete omnes gentes, baptizantes eos, &c. quasi dicat: Quoniam talis mihi iam potestas data est quæ se ad omnia extendit, vos in hac potestate confisi ite non iam ad oues tantum quæ perierunt domus Israel, sed ad omnes totius mundi nationes hoc agentes ut quoniam omnes nationes mei iam iuris sunt, omnes etiam vestra doctrina meæ ditioni spontè subiiciatis, & salutis quam omnibus peperit, consortes efficiatis. Eandem hanc functionem docendi & baptizandi omnes etiam Marcus commemorat iniunctam Apostolis, sed postquam paucis commemorasset Domini apparitionem factam ipsa die resurrectionis in Hierusalem, quasi eadem illa die hæc functio eis fuerit commissa. Verum cum non sic commemorauerit eam Marcus, ut cogamur intelligere eadem illa die hæc Apostolis Dominum dixisse, magis visum est in Concordia Aarci verba coniungere cum verbis Matthæi, auctorem secuti Euthymium, qui in Marcum scribens sic habet: Dixit autem illis hunc sermonem, non nunc sanè (ipsa scilicet resurrectionis die) sed postmodum cum profecti sunt in Galilæam, in montem in quo constituit illis Iesus, veluti circa finem Evangelij secundum Matthæum scriptum est. Tria autem apud Matthæum iniunguntur Apostolis, quæ euntes in vniuersum mundum facere debeant, & habent inter se hæc connexionem & ordinem conuenientissimum. Primum est, ut doceant omnes gentes, ea scilicet quæ credere debeant de Deo vno & trino, de quæ dispensatione assumptæ à filio Dei humanitatis, & reliquis quæ ad fidem pertinent. Hic enim verbo docendi iniungitur eis traditio dogmatum fidei, vnde pro eo quod Matthæus habet, docete, Marcus habet, prædicatè Evangelium: & subiungit, qui crediderit, &, qui verò non crediderit. Pro eo autem quod Matthæus dicit, omnes gentes; Marcus

A habet, omni creaturæ, qua varietate vterque alterum explanat. Quod enim apud Marcum per omnem creaturam, omnis natio gentium debeat intelligi, patet ex Matthæo: & quod apud Matthæum sub nomine gentium etiam Iudæi debeant accipi patet ex Marco. Secundum est, ut post doctrinam fidei, si eam receperint, baptizent eos in nomine Patris & Filij & Spiritus Sancti. Baptismum enim in locum circumcisionis instituit Dominus, ut esset signum quo veluti tessera quadam militari nouus populus coalesceret in vnum, et agnosceretur: quo item gratia Spiritus Sancti à peccatis emundans efficaciter mentibus hominum infunderetur, et certo infundi agnosceretur. Quod sanè signum quàm sit ad salutem et necessarium, et efficax, satis arguit, quod apud Marcum salus non promittitur tantum credenti, sed credenti et baptizato. Item quod à Paulo dicitur: Saluos nos fecit per lachrym. chrum regenerationis et renouationis Spiritus Sancti. Hinc enim patet baptismum non nudum esse signum, sed signum efficax, et tale per quod tanquam quoddam instrumentum, gratiam suam ac spiritum hominibus Deus impartitur. Cæterum quibus verbis baptismus Christianus conferri debeat, ab Apostolis atque ab vniuersa Ecclesia intellectum semper est ex his verbis, quibus iubet credentes baptizari in nomine Patris et Filij et Spiritus Sancti. Hinc enim intellectum semper est, baptizantem verbo exprimere debere baptizantis actum à se fieri in nomine Patris et Filij et Spiritus Sancti, ita ut dicat, quomodo apud Latinos receptum est: Ego te baptizo in nomine Patris etc. aut quomodo apud Græcos: Baptizetur seruus Christi in nomine Patris, etc. Non quod verba hæc Christi ex se significant baptismum cum huiusmodi verborum prolotione conferendum. Qui enim iubet aliquid fieri in nomine huius vel illius, non significat illum debere hoc facere cum certa verborum prolotione. Sed quod Apostoli ex doctrina spiritus intellexerunt hanc fuisse Domini in prædictis verbis intentionem, proinde falluntur qui contra formam baptizandi hic à Domino secundum Ecclesie intellectum præscriptam, putant aliquando in primitiua Ecclesia inter baptizandum solum nomen Christi expressum, ita ut diceretur: Ego te baptizo in nomine Christi; decepti malo intellectu quorundam locorum in Actis Apostolorum, & quarundam sententiarum Ambrosij lib. 3. de Spiritu Sancto. Cum enim dicuntur aliqui in Actis Apostolicis baptizati in nomine Iesu Christi, non significatur in baptizandis illis expressum tantum nomen Iesu Christi, sed eos in fide Christi, aut in merito eius & efficacia passionis eius baptizatos: quomodo Paulus in suis Epistolis dicit nos omnes baptizatos in Christo Iesu. Porro præscripta hic baptizandi forma omnium maximè & apertissimè trinitatem personarum & vnitatem naturæ in diuinitate nobis significat. Trinitatem quidem, cum tam expresse trium personarum nomina propria per coniunctionem quæ diuersa copulat, hic omnium primò coniunguntur, vnitatem verò, cum dicitur, in nomine, hoc est, in virtute, autoritate & efficacia. Cum enim vna sit virtus & autoritas Patris, & Filij, & Spiritus Sancti, vna etiam sit necesse est trium horum natura. Proinde his verbis refellitur & Arius, negans vnã trium horum naturam: & Sabellius confundens personarum pluralitatem. Tertium est, ut post doctrinam

fidei

fidei & baptismum, doceant fideles seruare omnia quæ ipsis erant præcepta Apostolis: quod quidem pertinet ad vitæ conuersationem, quæ sequi debet fidei baptismique susceptionem. Non enim ad salutem sufficienti dogmata fidei & baptismus, nisi etiam Deo digna accedat conuersatio. Et quidem prius Euangelista posuit verbum *μαθητεύσατε* quod bene conuenit dogmatibus: hic verò participium *διδάσκοντες*, quod bene conuenit præceptis conuersationis, vnde *διδάσκοντες*, præceptor, & *διδάσκοντες*, præcipere etiam designat.

QVI CREDIDERIT ET BAPTIZATVS FVERIT, SALVS ERIT.] Matthæus quidem accuratè descripsit Apostolicæ functionis officia omnibus exhibenda nationibus, Marcus verò expressit promissiones bonorum factas credentibus, quas prætermisit Matthæus. Eæ autem sunt duplices. Primum enim eis promittitur salus vitæ æternæ, cum dicitur: Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit. Ex qua sententia duæ diuersæ hæreses desumpserunt occasionem. Quidam enim ex hac aliusque scripturis fidei salutem promittentibus, asseruerunt omnem eum qui credit & baptizatus est fore saluum, etiam si post baptismum perseveret in vita scelerata; contra quos doctè disputat Diuus Augustinus cum aliis locis, tum maximè libro de fide & operibus. Quidam verò hoc nostro infelici seculo, ex hac sententia docere cœperunt, neminem baptizandum, nisi qui ante crediderit, quia hic dicitur: Qui crediderit & baptizatus fuerit; & proinde paruulos non esse baptizandos, quia fidei actualis necdum sunt capaces, quare paruulorum baptismum pro nihilo ducentes, rebaptizandos eos volunt cum ad ætatem discretionis venerint, qui et Diui Hieronymi abutuntur ad suæ sententiæ confirmationem autoritate, sic scribens in vltimum caput Matthæi: Primum docent omnes gentes, deinde doctas intingunt aqua. Non enim potest fieri ut corpus baptismi recipiat sacramentum, nisi ante anima fidei susceperit veritatem: Hæc ille. Priorem hæresim confutant infinitæ scripturæ, quæ asserunt Deum redditurum vnicuique secundum opera eius: posteriorem Ecclesiasticus vsus, secundum quem à temporibus Apostolorum semper paruuli baptizati sunt, ut patet ex Dionysio Areopagita, Cypriano, Augustino, aliisque omnibus catholicis scriptoribus. Contra prioris ergo erroris fautores dicendum in primis, omnes eas scripturas quæ de fide adeo loquuntur magnifice, ut ei tribuant hominis salutem et vitam æternam; loqui non de quauis fide, sed de ea de qua Apostolus Paulus ad Galatas cap. 5. In Christo Iesu neque circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed fides quæ per dilectionem operatur. Deinde generales illæ scripturarum sententiæ, ut alibi indicatum est, intelligendæ sunt cum ea subintellectione, nisi aliunde impedimentum præstetur. Vnde Euthymius in hunc scribens locum: Qui, inquit, crediderit et baptizatus fuerit, saluus erit, modò fidem ac baptismum impolluta conseruauerit, aut post contractas sordes emundauerit ac purificauerit. Dicit enim Apostolus Paulus ad Romanos cap. 10. Omnis qui inuocauerit nomen Domini, saluus erit. Et tamen Dominus dicit apud Matthæum cap. 7. Non omnis qui dicit mihi, Domine Domine intrabit in regnum cælorum, sed qui facit voluntatem patris mei, ipse intrabit in regnum

A cælorum. Contra posterioris hæresis autores in primis dicendum hanc sententiam & sequentem tantum pertinere ad adultos, & rationis capaces: quod ex eo clarissimè patet, quia præmittitur de prædicando Euangelio omni creaturæ, ac deinde subiicitur, qui crediderit, & qui verò non crediderit, Euangelio scilicet sibi prædicato. Itaque ad eos tantum hic locus pertinet quibus comperit prædicatum audire & intelligere Euangelium. Sic & locum Diui Hieronymi de his tantum intelligendum patet, quia præmittit: Primum docent omnes gentes, deinde doctas intingunt aqua. Deinde secundum doctrinam Diui Augustini in variis locis etiam hæc sententiæ suo modo pertinent ad infantes, quia illi antequam baptizantur, per ora & corda gestantium illos ad baptismum, & pro illis respondentium, dicuntur renunciare diabolo, & credere in Deum, quibus, si hoc fidei sacramentum non recipiunt, etiam contingit quod sequitur: Qui non crediderit condemnabitur. Quoniam enim baptismus fidei est sacramentum, & vnus est, ideo quantum fieri potuit, vno eodemque modo is ex Apostolica traditione paruulis ut conferretur institutus est quo adultis, nempe cum abrenunciatione diaboli, & fidei Christianæ protestatione: quam quoniam per se infantes proferre non potuerunt, statutum ut alij in persona parentum aut Ecclesiæ, eorum nomine loquerentur: quæ ratione conuenienter factum est, ut qui aliena voluntate & facto peccauerunt, & damnationem inciderunt, aliena etiam voluntate & facto, crederent, iustificarentur, & saluarentur, quam aliorum voluntatem & protestationem merito illi ratam habere debent, cum ad annos peruenerint discretionis, cum ad ipsorum bonum & profectum pertineat: sicut tutorum acta non possunt non rata habere, cum illa non vergunt in ipsorum dispensationem, sed commodum. Per hanc ergo fidei protestationem ab aliis ipsorum nomine factam, adeo censentur credere, ut ob eam in numero fidelium computentur, ac proinde rectè pertinere dicuntur ad hanc sententiam Domini: Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit. Et hæc quidem breuiter contra errores prædictos. Cæterum ut ex sententia ista quidam suos errores confirmare sunt annisi, ita ex eadem, Ecclesia catholica refellit assertionem eorum qui fidei soli omnem hominis iustificationem tribuentes, nullam sacramentis tribuunt virtutem iustificandi. Dicitur enim hic: Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit. Salus ergo hominis non soli fidei, sed fidei et baptismum simul est tribuenda. Non dixit, inquit Euthymius, Qui solum crediderit, neque, Qui baptizatus fuerit tantum, sed vtrumque coniunxit, alterum enim sine altero non saluum facit hominem.

SIGNA AVTEM EOS QVI CREDIDERINT, HÆC SEQUENTVR: IN NOMINE MEO DÆMONIA EIICIENT, LINGVIS LOQVENT. &c.] Post promissionem salutis, quæ ad futuram pertinet vitam, promittitur fidelibus etiam gloriosa miraculorum operatio pertinens ad vitam præsentem, ad fidei confirmationem et propagationem, quam tamen promissionem non tam subiungit Dominus ad excitandam fidem in auditoris Euangelicam prædicationem, quàm ad promouendum studium eorum qui Euangelium erant prædicaturi, ut quorum

YYY 3

prædica-

prædicatio miraculis erat confirmanda si fide non carerent. vnde mox postea dicit, Apostolorum prædicationem confirmatam sequentibus signis. Non vult autem Dominus hæc quæ subiicit fore signa quibus credentes à non credentibus possent dignoscere, sed signa dicit miracula & prodigia, quæ securura dicit credentes, quia illa per fidem essent operaturi, non quidem omnes semper & vbique, sed vbi res ipsa & profectus Euangelij exposceret miraculum, vnde hæc promissio secundum literam maxime pertinet ad Ecclesiam primitiuam, quando fides nutrienda & promouenda erat miraculis, quam ob id infeliciores nos reputare non debeamus, quod talia iam non ædamus miracula, cum secundum mysticum horum signorum intellectum, etiam nobis illa competunt, tanto gloriosius quanto spiritalius, quemadmodum pulchre docet D. Gregorius in homilia habita in ascensione Domini. Sancta, ait, Ecclesia quotidie spiritaliter facit, quod tunc per Apostolos corporaliter faciebat. Nam sacerdotes eius cum per exorcismi gratiam manum credentibus imponunt, & habitare malignos spiritus in eorum mente contradicunt, quid aliud faciunt, nisi demones eiiciunt? Et fideles quique, qui iam vitæ veteris secularia verba derelinquunt, sancta autem mysteria insonant, conditoris sui laudes & potentiam quantum prævalent, narrant, quid aliud faciunt, nisi nouis linguis loquuntur? Qui dum suis bonis exhortationibus malitiam de alienis cordibus auferunt, serpentes tollunt. Et dum pestiferas suasiones audiunt, sed tamen ad operationem prauam minime pertrahuntur, mortiferum quidem est quod bibunt, sed non eis nocebit. Qui quoties proximos suos in bono opere infirmari cõspiciunt, dum eis tota virtute concurrunt, & exemplo suæ operationis illorum vitam roborant, qui in propria actione titubant, quid aliud faciunt, nisi super ægros manus imponunt vt bene habeant? Quæ nimirum miracula tanto maiora sunt, quanto spiritalia: tanto maiora sunt, quanto per hæc non corpora, sed animæ suscitantur. Hæc ille. D. Bernardus sermone 1. de ascensione Domini non dissimiliter sed paulo subtilius, hæc quinque signa in vno eodemque homine intelligit adimpleri ordine quo hic recensentur. Nec difficile, ait, arbitror nosse quemadmodum intelligi signa possint præsentia, vt sint indubitata signa credulitatis, ac per hoc & salutis. Primum enim opus fidei per dilectionem operantis, cordis compunctio est, in qua sine dubio eiiciuntur demonia, cum eradicantur de corde peccata. Exinde qui in Christum credunt, linguis loquuntur nouis, cum iam recedunt vetera de ore eorum, nec de cætero vetusta protoparentum lingua loquuntur, ad excusandas excusationes in peccatis. Vbi verò compunctione cordis, & oris confessione priora sunt deleta peccata, ne reciduum patiantur, serpentes tollant necesse est, id est, vt venenatas suggestiones extinguant. Quid tamen agendum, si qua fortè radix pullulat, quæ tam velociter nequeat extirpari, sed stimulat animum concupiscentia carnis? Profectò si mortiferum quid biberint, non eis nocebit, quoniam iuxta Saluatoris exemplum, cum gustauerint nolent bibere, id est, cum senserint, nolent consentire. Sic enim non eis nocebit. Quid tamen molesta certè & periculosa, & sic corruptæ & infirmæ affectionis lucta: sed qui crediderint, super ægros manus imponent, & bene habebunt,

id est, ægros affectiones bonis operibus operentur, & hoc remedio curabuntur. Hæc ille, **ET ECCE EGO VOBISCV M SVM OMNIBVS DIEBVS, VSQVE AD, &c.** Post inuictam docendi omnes gentes prouinciam, oportune istud Dominus subiicit. Quoniam enim tanquam abiturus corpore, eam prouinciam Apostolis iniunxit, iussitque eos etiam ab inuicem separatos spargi per vniuersum mūdum prædicationis gratia, & mundus hoc illis agentibus contra eos exoriturus erat, consolatur eos promissione suæ præsentia continuæ, vt abiturum eius corporalem, ac suam ab inuicem separationem æquius ferrent, eiusque præsentia in omnibus malis scirent se fore tutos, omniaque mala superaturos, necnon & in omnibus quæ acturi erant adiuuandos, sicut hæcenus eius præsentia tuti fuerant, consolati & adiuti. Cum autem Apostolis promittit suam præsentiam, in ipsis Apostolis loquitur omnibus fidelibus, quemadmodum ostendit illud; vsque ad consummationem seculi. Non enim Apostoli vsque ad seculi consummationem permanuri erant in mundo, sed mediātibz illis qui tunc erant, etiam illis qui post modum futuri essent, hanc promissit gratiam, tanquam vni corpori, fidelibus loquens omnibus, proinde ex hac sententia intelligitur vsque in finem seculi non defuturos fideles. Cum his semper est, eritque Dominus secundum suam diuinitatem, non quomodo cum omnibus est qui vbique est, sed specialiter modo, per gratiam scilicet suam, & spiritū suum quem apud Ioannem Dominus promittit cum fidelibus permanurum in æternum, ad consolandum, docendum, dirigendum, adiuuandum, & liberandum eos in omnibus: Est & alius modus quo fidelibus semper adest, & aderit Dominus, nempe per veritatem corporis & sanguinis in sacramento, inuisibiliter licet, subsistentis. Ratione cuius etiam videri rectè potest Dominum hic dixisse se cum suis futurum semper, maxime cum & hoc sacramentum institutum sit in memoriale interminabilis charitatis Christi erga nos, & viaticum nostræ peregrinationis atque munimentum contra omnia huius mundi aduersa. Non multum intercesserat temporis, à qua die sacramentum corporis & sanguinis Apostolis commendauerat, illudque frequentandum vsque ad suum aduentum, quamdiu absens esset, iusserat. Commodè ergo nunc cum aduerbio demonstrandi, ecce, dicit: Et ecce ego vobiscum sum. Quasi dicat: adhuc meminisse potestis quod recenter à me audiistis, vnde intelligere potestis me etsi visibiliter absentem, inuisibiliter tamen etiam secundum corpus vobis præsentem fore ad vestram consolationem & subleuationem. Cæterum cum dicitur hic, vsque ad cõsummationem seculi, certum est illud, vsque ad, non designare tempus quando cessabit esse præsens, sed certum illud, consummationis scilicet seculi, tempus expressum est, ad comprehendendum omne illud tempus, quo videri poterat Dominus non futurus cum fidelibus, iuxta quam rationem sapius in scripturis certum aliquod tempus exprimitur per, vsque ad, donec, & similes dictiones. Quod enim post consummationem seculi futurus esset cum fidelibus, dubium esse non poterat, cum tunc corporaliter & visibiliter rediturus esset, & cum eis sic in æternum permanurus. Et quidem cõuenienter horum verborum Christi narratione

narratione, suum cõclufit Euangelium Matthæus. Cum enim non statuisset nisi ea narrare quæ à Domino gesta sunt ante ascensionem, apte ibi finem facit narrandi, vbi Apostolis prædicandi omnibus post Christum iniunctum est officium, & promissio facta perpetuæ præsentia Christi, quasi hæc fuerint eius nouissima verba. Postquam enim intellectum erat ex eius narratione, venisse iam tem-

pus quo Christus à prædicatione cessaret, atque ad nouam translatus esset vitam quæ à communi consuetudine esset separata, supererat vt intelligeretur prædicationis functionem aliis post ipsum delegatam etiam ad omnes gentes, sumque sic ad nouam inuisibilemque translatus vitam, vt tamen nunquam deesset fidelibus vsque ad ipsius visibilem reditum.

PROMITTIT SPIRITVM SANCTVM, ET ASCENDIT IN CÆLVM. Marci 16. Lucæ 24. Ioan. 21. CAP. CL.

Hæc dixit ad eos: Hæc sunt verba quæ locutus sum ad vos, cum adhuc essem vobiscum, quoniam necesse est impleri omnia quæ scripta sunt in lege Moysi, & Prophetis, & Psalmis de me. Tunc aperuit illis sensum, vt intelligerent scripturas, & dixit eis: Quoniam sic scriptum est, & sic oportebat Christum pati, & resurgere à mortuis tertia die, & prædicari in nomine eius penitentiam & remissionem peccatorum in omnes gentes, incipientibus ab Hierosolyma. Vos autem testes estis horum. Et ego mitto promissum patris mei in vos, vos autem sedete in ciuitate, quoad usque induamini virtute ex alto. Eduxit autem eos foras in Bethaniam. Et Dominus quidem Iesus postquam locutus est eis, & eleuatis manibus suis benedixit eis. Et factum est, dum benediceret illis, recessit ab eis, & tunc ferebatur in caelum, & sedit à dextris Dei. Et ipsi adorantes regressi sunt in Hierusalem cum gaudio magno, & erant semper in templo, laudantes & benedicentes Deum. Amen. Illi autem profecti, prædicauerunt vbique, Domino cooperante, & sermonem confirmante sequentibus signis. Sunt autem & alia multa quæ fecit Iesus, quæ si scribantur per singula, nec ipsum arbitror mundum capere posse eos qui scribendi sunt libros.

ET DIXIT AD EOS: HÆC SVNT VERBA QUÆ LOCVTVS SVM, &c. Continet hoc caput Domini in cælo ascensionem, ex Marco & Luca, & promissionem mittendi Apostolis Spiritum sanctum ex Luca, quam promissionem factam discipulis ipsa die ascensionis constat ex eiusdem Lucæ narratione Actuum 1. Scribit enim eo loco in hunc modum dixisse Dominum Apostolis: Accipietis virtutem superuenientis Spiritus sancti in vos, & eritis mihi testes in Hierusalem, & in omni Iudæa, & Samaria, & vsque ad vltimum terræ. Tum subiicit: Et cum hæc dixisset, videntibus illis, eleuatus est, &c. Ita & in fine sui Euangelij mox ante descriptionem ascensionis Dominicæ narrat Dominum promississe suis Spiritum Sanctum, & testes ipsos suos designasse: Vos, ait, testes estis horum, & ego mittam promissum patris mei in vos. Quæ verba dicta esse ipsa ascensionis die, & non ipsa resurrectionis, quæ ea contigit apparitio quæ ante hæc verba statim præmittitur, patet etiam ex eo quod post hæc verba sequitur: Vos autem sedete in ciuitate, quoad usque induamini virtute ex alto. Id enim certum est non præcepisse Dominum suis ipsa resurrectionis die aut octauo die postea, quia tunc eis præcepit vt in Galilæam secederent visuri ibi ipsum. Die autem ascensionis vt dicitur in Actis, conuescens præcepit eis ab Hierosolymis ne discederent, sed expectarent promissionem patris, implendam non post multos dies. Itaque quoniam illa verba iam ex fine Euangelij secundum Lucam citata non poterunt separari commode ab aliis Christi verbis, quæ idem Lucas narrat à Domino dicta post descriptionem apparitionem Dominicam factam resurrectionis die, omnia illa Christi verba continue ab Euangelista posita hoc loco indicauimus necessariò reponenda in Concordia, quanquam fieri potest quod priora sint dicta et gesta ipsa resurrectionis die, vt quod dixit: Hæc sunt verba quæ locutus sum ad vos cum adhuc essem vobiscum, &c. et quod tunc aperuit illis sensum vt intelligerent scripturas, &c. Mox enim narrauit Lucas quomo-

do illa die duobus discipulis in via scripturas explanauit, docens quod oportuit pati Christum. Vt est, parum refert vtra die hæc acciderint, tantum hæc dicta sunt pro ostendenda conuenientia ordinis in Concordia seruati. Ex collatione ergo Euangelistarum adinuicem constat Dominum primum suis apparuisse in Hierusalem, deinde illis secundum eius iussione secedentibus in Galilæam, ibi apertius et pluribus apparuisse, vbi et verisimile est etiam post resurrectionem diutius cum suis conuersatum postea verò patet ex hoc capite Apostolos rursus iussos à Galilæa redire in Hierusalem, atque ibi et in Bethania ab eis rursus Dominum visum ipso ascensionis die. Qui Domini cum Apostolis à Galilæa in Hierusalem reditus correspondet fini prædicationis Dominicæ, quæ cum cœpta esset in Iudæa, et deinde publicata ac diuulgata in Galilæa, consummata rursus est in Iudæa et Hierusalem. Sicut ergo vtroque Domini à Iudæa in Galilæam secessu, et in principio scilicet prædicationis, et mox post resurrectionem significatum est, vt prius est dictum, post Iudæos gentibus Christum prædicandum, et ab eis magis agnoscendum: ita vtroque Domini à Galilæa in Iudæam reditu, significatum est Euangelicam prædicationem rursus in fine seculi à gentibus reditum ad Iudæos à quibus ad gentes processit, et tum etiam Israelem saluandum cum plenitudine gentium intrauerit, vt habet Paulus. Hanc nouissimam Domini in Iudæa ante ascensionem apparitionem continet caput istud Concordiæ nouissimum, quam tamen in duas apparitiones secat D. Augustinus, colligens ex Euangelis decem Domini apparitiones ab Euangelistis commemoratas: quarum prima facta est Magdalene ad monumentum, secunda mulieribus a monumento regredientibus in itinere, tertia Petro, quarta duobus euntibus in Emaus, quinta pluribus in Hierusalem absente Thoma, sexta eisdem præsentem Thoma, septima discipulis ad mare Tyberiadis, octaua vndecim in monte Galilæe, nona eisdem in Hierusalem, quando ascensus præcepit eis ab

Hierosolymis ne discederent, eduxitque eos foras in Bethaniam. Decima eisdem in Bethania aut monte Oliuarum, vnde eum viderunt ascendentem in cœlum. Siue ergo hac ascensionis die, siue alia quavis, Dominus, quo minus mirarentur Apostoli ea quæ facta fuerant, suggerit eis se omnia quæ acciderant prius prædixisse de se ipso, nec se tantum, sed & omnem scripturam, duplici hac ratione ad fidem eos informans, nimirum quia nihil circa ipsum accidisset inexpectatum, sed quod prius & ipse & scripturæ prædixerant. Hæc sunt, inquit, verba quæ locutus sum ad vos, cum adhuc essem vobiscum, familiariter scilicet in mortali carne conuersans vobiscum, quasi dicat: meminisse potestis me iamdudum hæc verba vobis dixisse. Quæ? Nempe quod necesse esset impleri omnia quæ scripta sunt in lege Moyse, & Prophetis, & Psalmis de me, & proinde nihil improvisum & inexpectatum mihi accidit, cum omnia à me vobis prædicta fuerint, nec à me tantum, sed & à scripturis, non quibusdam tantum, sed omnibus. Omnes enim scripturas Christus conuenienter in legem, prophetas & Psalmos partitus est, quomodo & Hebræi autore Diuo Hieronymo eas ferè diuidunt. Nam diuidunt eas in Thora, hoc est, legem: & Nebim, hoc est, prophetas. & Cathubim Agiographa, inter quæ & Psalmi David numerantur. Alibi tamen Dominus vniuersam veteris testamenti scripturam complexus est sub nomine legis & prophetarum, vt Marthæi septimo, vndecimo & vigesimo secundo, quod sub prophetis etiam Psalmi rectè comprehendantur, quorum tamen hic specialis facta est mentio, ob id forte maximè, quod illi omnium maxime expressas & multas ad Christum pertinentes continerent scripturas. Ceterum cum iam in memoriam suis Dominus reduxisset dictum aliquando à se quod necesse esset impleri omnia quæ scripta essent de se, conueniens erat vt post illorum ex magna parte impletionem, iam scripturas quæ de se erant adduceret & explicaret: verum quoniam eas nemo intelligere potest, nisi ipse mentem hominum aperiat ad eas intelligendas, ideo præmittitur: Tunc aperuit illis sensum vt intelligerent scripturas. Notandum enim quod illud; aperuit illis sensum; non de sensu & intelligentia scripturæ, sed de sensu, hoc est, mente hominis sit accipiendū, cum Græcis sit *διανοήσεν αὐτῶν τὴν νόον*, hoc est, aperuit illorum mentem. Nisi enim ad intelligendas sacras scripturas mentem illorum Dominus sua gratia aperuisset, nequaquam earum intelligentiam capere valuissent. Pleraque enim in omnia pene quæ de Christo sunt in scripturis testè & sub vmbra dicta sunt, sicque se habent, vt & in alios aliquatenus tum dicta videantur, tum etiam quadrent, aut aliò facile torqueri valeant: proinde nisi is mentem hominis aperiat, qui habet clauem David, qui claudit & nemo aperit, aperit & nemo claudit, propter velamen scripturarum & tenebras mentis humanæ nequaquam intelligere valet quæ de Christo sunt scripturas. Vnde, vt habet Paulus, vsque in hodiernum velamen in lectione veteris testamenti manet in Iudæis non reuelatum (quod in Christo euacuatur) sed vsque in hodiernum diem, cum legitur Moyses, velamen positum est super cor eorum. Cum ergo iam aperuisset illorum mentem, tum adduxit eis scripturas, quibus ostendit ex Dei ordinatione ne-

cessesse fuisse Christum pati sic, nempe per crucem, & resurgere à mortuis tertia die, & deinde prædicari non solum apud Iudæos, sed apud omnes gentes in nomine Christi poenitentiam, & per poenitentiam in nomine eius factam remissionem peccatorum, Apostolis prædicationem incipientibus ab Hierosolyma. Incipientibus enim vertit nositer interpret, quoniam verisimile est ipsum legisse genitiuum, *ἀρχαῖον*, cum Græci codices constanter habeant *ἀρχαῖον*, quæ dictio videtur posita absolute pro genitiuo absoluto, vt apud Græcos fieri solet in participiis impersonalium, vt sit sensus: Incipiendo ab Hierosolymis. Nam quo minus ad Christum referri non possit, vt vult Erasmus, obstat passiuum verbum *ἠκούσθησαν*, quod non potest verti, prædicare, sed prædicari. Quatuor ergo dicit Dominus scripta esse de Christo, quod pati deberet per crucem, quod resurgere tertia die, quod in nomine eius prædicanda esset omnibus poenitentia & remissio peccatorum, quod hæc prædicatio à Hierosolyma exordium sumere deberet. Primum illud præter alia loca, Isaia caput 53, aperte satis docet: secundum typus ille Ionæ insignis: tertium, varia præter alios prophetas, Isaia loca, inter quæ est illud: Pro eo quod laborauit anima eius, videbit & saturabitur. In scientia sua iustificabit ipse iustus seruos meos multos, & iniquitates eorum ipse portabit. Et: Parum est vt sis mihi seruus ad suscitandas tribus Iacob, & fœces Israel conuertendas. Dedi te in lucem gentium, vt sis salus mea vsque ad extremum terræ. Hæc enim duo loca coniuncta declarant in nomine Christi prædicandam omnibus gentibus remissionem peccatorum, quæ non potest esse sine poenitentia. Hanc autem prædicationem exordiam à Hierosolyma prophetauit Isaia cap. secundo, & post eum Michæas capite quarto, dicens: De Sion exhibit lex, & verbum Domini de Hierosolyma. Ab ea enim ciuitate conueniebat Euangelicam ordiri prædicationem, in qua gesta erant quæ eius erant prædicationis materia, quæq; metropolis erat eius populi ad quem Euangelicæ promissiones primum erant factæ, & ad quem maxime pertinere videbantur, vt vbi maxime legebatur veteris testamenti scriptura, ibi primum prædicaretur. Euangelica gratia quæ in lege fuerat prænunciata.

VOS AVTEM TESTES ESTIS HORVM, ET EGO MITTAM PROMISSVM,] &c. Postquam ostendit ex scripturis quid fieri debuit & prædicari, designat iam illorum testes & prædicatores. Vos, inquit, qui meam vidistis passionem & resurrectionem, testes estis, hoc est, eritis horum, scilicet passionis & resurrectionis meæ, quæ sunt fundamenta prædicationis poenitentia & remissionis peccatorum in nomine meo. Præfens enim, estis, hic videtur positum pro futuro, eritis, secundum receptam in scripturis phrasim, sicut & mox in eo quod sequitur præfens pro futuro positum est. Nam pro eo quod nos legimus: Ego mittam, Græcis est, ego mitto. Et Actuum 1. dicitur per futurum. Et eritis mihi testes in Hierosolyma, &c. Ceterum ne turbarentur intra se Apostoli, & cogitarent quomodo testificabimur hæc, qui priuari sumus homines, idiotæ et imbecilles, ideo subiicit Dominus: Et ego mitto vel mittam in vos promissum, hoc est, promissionem patris mei, quam scilicet fecit olim per Ioelam, dicens: Effundam de spiritu

de spiritu meo super omnem carnem, &c. vt scilicet hac promissione impleta in vobis possitis apti & idonei esse horum testes, proinde antequam testimonium vestrum de me auspicemini, sedete, hoc est, quieti degatis in ciuitate Hierosolyma, vnde prædicatio est exordiam, quoad vsque ex excelso cœlorum induamini per acceptum spiritum virtute, hoc est, fortitudine, qua fiat vt & nullas timeatis mundi minas aut vim, & fortes sitis ad resistendum omni sapientia mundana. Spiritum ergo & gratiam eius hic vocat virtutem, sicut & Gabriel, dicens virgini deiparæ: Virtus altissimi obumbrabit tibi: Et actuum primo: accipietis virtutem superuenientis in vos Spiritus sancti. Bene autem dicit, Induamini, & non accipietis, vt significet eos vndique & omnino virtute spiritus implendos, eaque veluti spiritali armatura contra omnes Euangelij hostes muniendos.

EDUXIT AVTEM EOS FORAS IN BETHANIAM, ET DOMINVS. &c. Postquam per dies quadraginta, vt habet Lucas in Actis, per varia argumenta suis Dominus comprobasset veritatem suæ resurrectionis, & quid post se facere & expectare deberent, eis aperuisset; tandem die quadagesimo ascensus ab eis in cœlum, locum scilicet immortalitati conuenientem, eduxit eos foras in Bethaniam, vt vnde perrexit ad passionem, inde & pergeret ad patrem, locumque sibi ob Magdalenam, Martham, & Lazarum charissimum sua honoraret ascensione, ac designaret ad quem locum descensus sit, cum venturus est ad iudicandum viuos & mortuos. Is enim locus videtur ex Ioelis tertio futurus vallis Iosaphat, qui est in pede motis Oliueti, cui & adiacet atque coniuncta est Bethania, vnde è morte Oliueti in Actis Lucas Dominum indicat ascendisse, cum Apostolos post ascensionem narrat à monte Oliueti reuersos Hierosolymam. Hinc ergo ascensus ad patrem, bene dixit suis, hoc est, bene illis precatus est, idque eleuatis manibus suis, vt eo signo benedictionis verba penitus discipulorum cordibus insisterent, ac benedictionis gratia ipsis veluti impartiretur & infunderetur, qui ritus & in veteri Ecclesia vsitatus fuit. Siquidem de Aaron dicitur Leuit. 9. quod expleto sacrificio extendens manum ad populum, benedixit ei. Vnde & Christiana Ecclesia hunc ritum desumpsit, vt in benedictionibus sacerdos manum eleuet, signum crucis formans, vnde omnis pendet benedictionis efficacia. Benedicens autem suos Dominus cum ab eis recessurus esset, imitatus est hac in parte patriarchas, qui hoc ipsum fecisse leguntur, docuitque nos suo facto, vt quoties recedimus, benedictionibus subditos Deo commendemus. Porro interea dum bene precaretur suis, subito recessit ab eis, & in conspectu omnium ferebatur in cœlum, susceptusque eum nubes ab oculis eorum, vt habet Actuum liber. Ferebatur autem in cœlum, & vt habet Marcus, assumptus est, non ab externo aliquo ministerio, sicut Elias curru igneo, sed ab vnica secum diuinitate. vnde in actis dicuntur discipuli vidisse eum euntem in cœlum. Et angeli qui eis astiterunt dixerunt: Sic veniet quemadmodum vidistis eum euntem in cœlum; quæ significant ipsum propria virtute ascendisse in cœlum. Non ferebatur autem tantum in cœlum ætheroium, sicut Elias, sed in ipsa veri cœli penetralia, imo supra omnes cœlos, vt habet Paulus, quod & significat satis Marcus dicens:

A. Et sedit à dextris Dei; quo signi ficat ipsum æqualis cum patre honoris, gloriæ & potentia confortem effectum, iuxta prophetiam Davidis: Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis. Antho-nius Nebrissenfis in libello annotationū in 50. sacra scripturæ locos, inquirens vnde factum sit vt cum apud omnes nationes vsitatissima sit consuetudo, vt qui sedet siue insedit ad dexterā alicuius, obineat locum priorem. Christus in variis scripturæ locis dicatur sedere ad dexteram patris, cum quatenus filius, & homo est, cedere debeat patri primam sedem. Item cum in Psalm. 109. iubeatur Christus sedere ad dexteram patris, tamen in eodem etiam Dominus dicitur esse à dextris Christi. Item cum honorificentius sit sedere ad dexteram, quomodo Salomon iam tanquam rex sedens super thronum suum, iussit matri thronum poni ad dexteram suam, vt est. 3. Reg. 2. Rursum quomodo dicitur Psalm. 44. Astitit regina à dextris tuis in vestitu deaurato; cum priorem locum nō debeat filius matri iam publico fungens magistratu, aut sponsus sponsa suæ. Itaque accuratè hæc secum reputans & inquirens, ostendit antiquis temporibus alium fuisse ordinem, quam qui est iam apud nos receptus, nempe vt qui sedet ad sinistram, fuerit potior eo qui sedebat ad dexteram. Antiquitus enim qui potentiones affectabatur, siue armati, siue inermes, tum satellites, tum stipatores, tum laterones siue latrones dicti fuerunt, eidemque apud auctores dicebantur tegere latus, aut cingere latus, aut claudere latus. Latus quoque in lectu siue nudum dicebatur illius quem nemo comitabatur. Vnde Ambrosius in sermone de obitu fratris: Quod si quando sine altero prodeundum fuit, in lectu latus putares. Is præterea qui alium comitabatur, dictus erat ire exterior, cui verò præstaretur comitatus, ire interior. Vnde Ouidius libro 5. Fastorum, loquens de sene, cui debetur honos à iuuenibus: Et medius iuuenum, non indignantibus ipsis, Ibat, & interior, si comes vnus erat. Quod autem is qui exterior dicebatur, ad dexteram erat alterius: & interior, qui ad sinistram, ex variis ostendit, & inter alia ex illo Virgilij 5. Aeneidos: Radit iter lauum interior; vbi Seruius interior exponit pro sinistrior. Hinc factum putat vt in diplomatis Pontificum sigillo munitis Paulus semper sit Petro dexter quemadmodum & pictores ferè obseruant in illorum imaginibus disponendis. Itaque iuxta hanc antiquitatem respondet tandem, quod & pater tanquam sedes in throno maiestatis suæ, iubet filium sibi sedere à dextris, hoc est secundo loco sedere, & idem tanquam se præstas filio quasi stipatorem & protectorem, dicitur ille esse à dextris. vnde subditur: Confregit in die ira suæ reges. Et propheta dicit: Prouidebam Dominum in conspectu meo semper, quoniam à dextris est mihi, ne comouear. Ceterum neminem turbare debet, quod cum hic sedere dicatur Iesus à dextris Dei, alibi stare dicatur à dextris, aut stare vultui Dei pro nobis. Stephanus enim in agone constitutus: Ecce, inquit, video cœlos apertos, & filium hominis stantem à dextris Dei. Et Paulus ad Hebræos 9. introisse dicit in cœlum, vt appareat nunc vultui Dei pro nobis. Hæc enim de ipso dicuntur pro materia exigentia. Sedere enim dicitur non ratione corporalis positionis, sed ad significandam eius post victoriam quietem, & iudicariam aut dominantem super omnia potestatem. Stare visus est Stephano tanquam paratus

ratus certantem adiuuare, & superantem suscipere. Apparere & stare dicitur vultui Dei pro nobis, ad designandum ipsum esse apud patrem nostrum aduocatum & patronum.

ET IPSI ADORANTES REGRESSI SUNT IN HIERUSALEM CUM GAUDIO.]

Participium presentis temporis, adorantes positum hic est pro praeterito, ut frequenter id factum est in scripturis. Est enim Graecis προσκυνήσαντες, hoc est, cum adorassent & inclinassent se in terram. Non enim adorando regressi sunt, sed post adorationem. Ante quam tamen verisimile est accidisse, quod Lucas narrat in actis duos viros in vestibus albis astitisse iuxta Apostolos, cum intuerentur in caelum euntē illum, qui & dixerunt: Viri Galilaei quid statis aspicientes in caelum? Si enim tum stabant aspicientes, necdum adorabant, quandoquidē adorare, ut supra ostensum est, est reuerentiae causa procumbere, seseque inclinare in terram. Cum ergo tum ex Christi ascensione, tum ex angelorum sermone intelligeret Christi maiestatem, adorauerunt eum iam sublimem, & in dextera patris confidentem, auspicantes iam eam venerationem quae Christum sublimatum consecutura erat ex patris ordinatione, iuxta illud Pauli: Exaltauit illum Deus, & dedit ei nomen quod est super omne nomen, ut in nomine Iesu omne genu flectatur caelestium, terrestrium & inferorum. Facta adoratione regressi sunt à monte Oliueti in Hierusalem, non cum mœrore & tristitia, sed cum gaudio magno, tum quia congratulabantur gloriae sui quem amabant Domini; tum quia iam firmiter intellexerunt certitudinem suae de Iesu fidei, & promissionum sibi factarum de paraclete & aliis. Nec transitorium aut momentaneum fuit hoc gaudiū, sed praegaudij magnitudine erant semper in templo, laudantes & benedicentes Deum, quamquam videri possit non improbabiler hac partem referendam non ad tempus quod erat inter ascensionem & spiritus missionem, sed ad tempus post spiritus missionem. Post hanc enim Lucas Actuum secundo & aliis aliquot capitibus dicit Apostolos quotidie perdurasse in templo vnanimiter collaudantes Deum, & euangelizantes Iesum Christum cum post ascensionem eos dicat reuersos ascendisse in caenaculum, ibique mansisse perseverantes vnanimiter in oratione cum mulieribus & Maria matre Iesu. Quod autem dicitur erant semper in templo; intelligendum est omni die, & temporibus diei oportunis, quomodo & Paulus iubet semper orare. Ceterum hac clausula Euangelista Lucas conuenienter suum terminat Euangelium, quod ea breuiter totam aut praecipuam in Hierusalem conuersionem post Dominicam ascensionem complectatur, & respondeat Euangelij eius initio. Euangelium enim suum à ministerio templi per sacerdotium Zachariae coeptum in templi deuotione compleuit: sed quod coepit à sacrificio legali, compleuit in immolatione victimarum Euangelicarum, in laude scilicet & benedictione Dei, de qua sub persona Ecclesiae dicitur: Laudabo nomen Dei cum cantico, & magnificabo eum in laude. Et placebit Deo super vitulum, nouellum. Quoniam autem ad laudem & benedictionem Dei succipitur, Amen, adiicitur in fine ad Lucam, Amē, quamquam apud Euthymium pon addatur, ut à scriptore aliquo adiectum vni possit. Marcus autem paucis etiam com-

Actus. 1.

Philip. 7.

1. The. 5.

Psal. 86.

A morans Domini ascensionem, claudit suum Euangelium conuenienter clausula, qua breuiter complexus est Apostolorum vitam extra Hierusalem post digressionem & dispersionem ipsorum, vnde ea sententia recte in Concordia subiicitur fini Euangelij à Luca descripti. Illi autem, inquit, profecti, ut scilicet iussi erant, praedicauerunt vbique, hoc est, non in Iudaea tantum, sed in Samaria, & in omnibus gentibus, omnibusque locis, nullum locum declinantes, sed sine exceptione vbiuis gentium praedicantes. Sic enim intelligendum quod dicitur, praedicauerunt vbique, cum alioqui eorum praedicatio tunc necdum ad omnia peruenerit, sed loca, sed vbique praedicauerunt, qui in omnibus praecipuis & tunc notis mundi partibus praedicauerunt, nec aliquem locum studiosè declinauerunt. Ut autem sic vbique praedicarent, non illorum virtute factum est sed per cooperationem Domini, quia vbique eis aperuit ostium sermonis, & dedit eis os & sapientiam, cui non poterant efficaciter resistere omnes Euangelij hostes, vimque suam per spiritum suum exeruit, in Apostolis, & denique sermonem eorum, hoc est praedicationem confirmavit, per signa sequentia quae per eos sicut promiserat operabatur. His enim modis Dominus, eis cooperabatur, vnde Paulus gloriatur praedicationem suam non fuisse in persuasibilibus humanae sapientiae verbis, sed in ostensione spiritus & virtutis. Marcus ergo, ut annotantur Beda, quo Euangelium suum inchoauit tardius, eo in longinquiora tempora scribendo porrexit, conuenienter etiam principio finem Euangelio suo imponens: Cum enim ab initio Euangelicae praedicationis quod à Ioanne Baptista factum est, coepisset, ad illud vsque tempus peruenerit, quo Apostoli idem Euangelij verbum per totum orbem seminauerunt. Ceterum Ioannes tali suum conclusit Euangelium sententia, quae non sui tantum Euangelij, sed & omnium aliorum trium post quos scripsit, conueniens & aptus est finis. Semel enim protestatus, multa alia esse quae fecit Iesus nec scripta essent in suo libro, nunc quam sint illa multa & inenarrabilia insinuans, subiicit concludendo Euangelicam historiam: Sunt autem & alia multa quae fecit Iesus, quae si scribantur per singula, nec ipsum arbitror mundum capere posse eos qui scribendi sunt libros. Quam sententiam per hyperbolen accipiendam omnes constanter testantur Graeci interpretes, Chysoctomus, Cyrillus, Theophylactus & Euthymius. Quin & Augustinus quamquam in primis exponat illud quod dicitur mundum capere non posse, non de spatio locorum, sed de capacitate legentium, tamen postea fatetur hoc loco hyperbolen esse, sicut & in aliis nonnullis scripturae locis. Hyperbolen autem esse dicit, cum salua rerum fide, verba excedere videntur fidem, quod non fit, inquit, quando aliquid quod erat obsecrum vel dubium exponitur, sed quando id quod apertum est augetur vel extenuatur, nec tamen à tramite significandae veritatis erratur, quoniam sic verba rem quae indicatur excedunt, ut voluntas loquentis nec fallentis appareat. Certe, hyperbolice se loqui satis insinuauit hic Euangelista, cum interposuit, arbitror. Eo enim suadibile fecit quod incredibile videbatur, significans quod ob maximam eorum multitudinem & inenarrabilitatem ita dixerit pro recepto loquentium & scribentium more, quando rei alicuius magnitudinem ostende-

B
C
D
E

dere decreuerunt. Quod enim istud non sit dictum de incapacitate legentium, patet tum ex eo quod verbum *καθαρά*, hoc est, capere, proprie pertinet ad spatium locorum ex eo quod etiam vnam scripturae sacrae paginam mundus intelligentia non possit satis capere & assequi. Hac autem conclusione Ioannes resecavit quorundam curiositatem, qui alioqui potuissent omnia Christi dicta factaque voluisse per omnia prosequi aut assequi, quia significat illud impossibile esse, & proinde id prope modum hic agit, quod Ecclesiastes, qui curiosum quorundam discendi scribendique studium retundens in fine dicit: His amplius ne requiras, sciendi plures libros nullus est finis. Scripturae enim post alios tres Euangelistas, Ioanes, & ea ferre scripsit quae alij praetermiserunt, quare ne vel quis existimaret eum omnia suppluisse, vel post ipsum tentaret reliqua omnia supplere, oportune hanc subiicit concludendo sententiam. Scripserunt autem ea maxime ex multis Euangelista: quae ad religionem ac fidem & mores utiliora erant, magisque necessaria, quibus qui non credit, neque pluribus fidem habiturus esset: qui vero credit, alia ei non sunt necessaria, proinde & nos his contenti diligenter his quae ab ipsis scripta sunt attenda-

A mus, gratias agentes Deo, qui per hos quatuor istorum ad nos cognitionem deriuari fecit, & per sanctos, eosdemque doctos viros, quos in his nostris Commentariis secuti sumus, illorum explanationem nobis aperuit. Cumque ex fine Euangelij secundum Matthaeum sciamus illum quem in fine Marcus dicit in caelos assumptum sedere à dextris Dei, esse tamen nobiscum semper vsque ad consummationem saeculi, impartiendo nobis suum spiritum, ac sua nos benignitate assidue prosequendo, etiam ipsi cum Apostolis, ut habet in suo fine Lucas, gaudeamus gaudio magno, laudantes assidue in Ecclesia & inter fideles, & benedicentes Deum super inenarrabili eius erga nos benignitate. Nec id tantum, sed etiam cum Apostolis ut habet rursum Marcus, studeamus vbique nomen Christi praedicare, fidemque ac vitam Deo dignam propagare; talia coram hominibus exhibentes opera tanquam verae fidei signa, quae non solum confirmant praedicationem, cooperante

Domino nostro Iesu Christo, qui cum Patre & Spiritu Sancto viuunt & regnant gloriosus in saecula. Amen.

F I N I S .

CENSURA.

Commentarios Reuerendissimi Domini, D. CORNELII IANSENII Gandensium Episcopi, in suam Concordiam Euangelicam magna tum pietate, tum eruditione, ac iudicio maturo propria manu scriptos ædi & typis publicari utilissimum Reipub. erit. LOVANII, MAII 2. ANNO 1570.

Thomas Gozeus à Bellomonte, Sacra Theologiae Louanij Professor & librorum Visitator.

Commentarios Reuerendissimi CORNELII IANSENII, Episcopi Gandauensis, in suam Concordiam & Historiam Euangelicam, iam denuò ab eodem summa diligentia castigatos & auctos, propter singularem pietatem & eruditionem, Reipublice Christiane utilissimos esse, commune est doctorum virorum iudicium. Augusti III. ANNO LXXVII.

Iohannes Molanus, censor Apostolicus, & Regius, per Belgium.

INDEX EVANGELIORVM,

QVAE DOMINICIS ET FESTIS DIEBUS PER TOTVM ANNUM in templis leguntur iuxta consuetudinem Gallicanae & Romanae Ecclesiae. In quo animaduerte R, litteram (quæ vsus Romanum ex decreto Sacrosancti consilij Tridentini restitutum significat) prepositam esse quando non conueniunt.

D ominica prima <i>Aduentus.</i>	ad finem capitis. Luc. 2. Concor. 8. fol. 55
V M appropinquasset Iesus vsque Et cum intrasset. Matth. 21. in cap. Concor. 110. folio 759	<i>In vigilia Epiphaniæ.</i>
R. Erunt signa in sole, vsque Attendite vobis. Luc. 21. in cap. Concor. 123. fol. 753	Defuncto Herode, vsque ad finem capitis. Mat. 2. Concor. 111. folio 81
<i>Dominica secunda Aduentus.</i>	<i>In die Epiphaniæ Domini.</i>
Erunt signa in sole, vsque Attendite autem vobis. Luc. 21. Concor. 123. folio 741	Cum ergo natus esset Iesus, vsque Qui cum recessissent. Mat. 2. Concor. 9. fol. 63
R. Cum audisset Ioannes, vsque Amen dico vobis. Matth. 11. Concor. 47. folio 347	<i>Dominica intra octauam Epiphaniæ.</i>
<i>Dominica tertia Aduentus.</i>	Et cum factus esset, vsque ad finem capitis. Luc. 2. Concor. 12. folio 89
Cum audisset Ioannes, vsque Amen dico vobis. Matth. 11. Concor. 47. folio 347	<i>Dominica secunda post Epiphaniæ.</i>
R. Miserunt Iudæi ab Hierosolymis, vsque Altera die vidit Ioannes. Ioan. 1. Conc. 16. fol. 132	Et die tertia nuptiæ, vsque post hæc descendit. Ioan. 2. Concor. 18. fol. 142
<i>Feria quarta quatuor Temporum.</i>	<i>Dominica tertia post Epiphaniæ.</i>
R. Missus est Angelus Gabriel, vsque Exurgens autem. Luc. 1. Concor. 3. fol. 24	Cum autem descendisset, vsque Et cum venisset Iesus. Matth. 8. Concor. 44. fol. 337
<i>Feria sexta quatuor Temporum.</i>	<i>Dominica quarta post Epiphaniæ.</i>
Exurgens autem Maria, vsque Quia respexit. Luc. 1. Concor. 4. folio 32	Et ascendente eo in nauiculam, vsque Et cum venisset. Matth. 8. Concor. 30. fol. 196
<i>Sabbatho quatuor Temporum.</i>	<i>Dominica quinta post Epiphaniæ.</i>
Anno quintodecimo Imperij, vsque Dicebat ergo ad turbas. Luc. 3. Concor. 13. fol. 95	Simile est regnum cælorum, vsque Et factum est cum consummasset. Matthæi 13. Concord. 52. folio 394. & 395
<i>Dominica quarta Aduentus.</i>	<i>Dominica sexta post Epiphaniæ.</i>
Miserunt Iudæi ab Hierosolymis, vsque Altera die vidit Ioannes. Ioan. 1. Conc. 16. fol. 132	R. Simile est regnum cælorum grano sinapis. Mat. 13. Concor. 52. folio 394
R. Anno quintodecimo Imperij, vsque Dicebat ad turbas. Luc. 3. Concor. 13. folio 95	<i>Dominica in Septuagesima.</i>
<i>In die Natiuitatis ad Gallicantum.</i>	Simile est regnum cælorum patrifamilias, vsque Et ascendens. Matth. 20. Concor. 101. fol. 719
Exiit edictum, vsque Et factum est. Luc. 2. Concor. 8. folio 55	<i>Dominica in Sexagesima.</i>
<i>In aurora.</i>	Cum autem turba multa conueniret, vsque Nemo autem lucernam. Luc. 8. Concord. 51. folio 387. & 388.
Pastores loquebantur adin. vsque Et postquam consummati. Luc. 2. Concor. 8. fol. 55	<i>Dominica in Quinquagesima.</i>
<i>Ad summam missam.</i>	Assumpsit autem Iesus duodecim, vsque ad finem. cap. Luc. 18. Concord. 104. & 105. folio 734. & 735.
In principio erat verbum, vsque Ioannis testimonium. Ioan. 1. Concor. 1. fol. 2	<i>Feria quarta cinerum.</i>
<i>In die S. Stephani.</i>	Cum autem ieiunatis, vsq; Lucerna corporis tui. Matth. 6. Concor. 41. & 42. fol. 295. & 313
Ecce ego mitto ad vos, vsque ad finem. Mat. 23. Concor. 120. folio 717. & 718.	<i>Feria quinta in capite Ieiunij.</i>
<i>In die S. Ioannis Euangelista.</i>	Cum autem introisset Capharnaum, vsq; Et cum venisset. Matth. 8. Concor. 45. fol. 340
Dicit Iesus Petro: Sequere me, vsque Sunt autem. Ioan. 21. Concor. 148. folio 1077	<i>Feria sexta in capite Ieiunij.</i>
<i>In die S. Innocentium.</i>	Audistis quia dictum est, Diliges proximum, vsque Et cum oratis. Matthæi 5. Concord. 40. folio 271. & 272
Angelus Domini apparuit, vsque Defuncto autem. Matth. 2. Concor. 11. folio 81	<i>Sabbatho in capite Ieiunij.</i>
<i>Dominica infra Natiuitatis.</i>	Et cum serò factum esset, vsque ad finem capitis. Marci. 6. Concor. 58. fol. 442
Erant pater eius & mater mirantes, vsque Et ibat parentes. Luc. 2. Concor. 10. fol. 72	<i>Dominica prima Quadragesima.</i>
<i>In die Circumcisionis Domini.</i>	Tunc Iesus ductus est, vsque Cum autem audisset. Matth. 4. Concor. 15. fol. 122. & 123
Et postquam consummati sunt dies octo, vsque	Z Z Z <i>Feria</i>

Feria secunda.
 Cum autem venerit filius hominis, vsq; ad finem
 capitis. Matth. 25. Concor. 127. fol. 766

Feria tertia.
 Et cum intrasset Iesus Hierosolymam, vsq; Manè
 autè reuertès. Matt. 21. Concor. 110. f. 759. & 760

Feria quarta.
 Tunc responderunt ei quidam de scribis, vsque
 ad finem capitis. Matthæi 12. Concor. 49. fo-
 lio 372. & 373

Feria quinta.
 Et egressus inde Iesus, vsque Et cum transisset,
 inde Matth. 15. Concor. 61. fol. 473. & 474

Feria sexta.
 Post hæc erat dies festus, vsque Propterea perfe-
 quebantur. Ioan. 5. Concor. 36. fol. 225

Sabbatho.
 Et post dies sex assumpsit, vsque Et interrogaue-
 runt. Matth. 17. Concor. 67. fol. 504. & 505

Dominica secunda quadragesima.
 Euangelium, vt in feria quinta post primam Do-
 minicam Quadragesimæ.

R. Et post dies sex assumpsit, vsque Et interrogaue-
 runt. Matth. 17. Concor. 67. fol. 504. & 505

Feria secunda.
 Ego vado, quæretis me, vsque Hæc illo loquente.
 Ioan. 8. Concor. 77. fol. 765. & 766

Feria tertia.
 Tunc Iesus locutus est, vsque Væ vobis scribæ
 Matth. 23. Concor. 120. fol. 717. & 718

Feria quarta.
 Et ascendens Iesus Hierosolymam, vsque & egre-
 dientibus illis. Matth. 20. Concor. 104. fo-
 lio 734. & 735

Feria quinta.
 Homo quidam erat diues, vsque ad finem capi-
 tis. Luc. 16. Concor. 97. fol. 694

Feria sexta.
 Homo quidam erat paterfamilias, vsque ad finem
 capitis. Matth. 21. Concor. 114. fol. 794

Sabbatho.
 Homo quidam habuit duos filios, vsq; ad finem
 capitis. Luc. 15. Concor. 94. fol. 770. & 771

Dominica tertia quadragesima.
 Et erat eiiciens dæmonium, vsque Turbis autem
 cõcurrentibus. Luc. 11. Concor. 49. fol. 372. & 373

Feria secunda.
 Vtique dicetis mihi hanc similitudinem, vsque
 Et descendit Capharnaum. Luc. 4. Concor. 54.
 folio 405. & 406

Feria tertia.
 Si autem peccauerit in te, vsq; Ideo assimilatum
 est regnum. Matth. 18. Concor. 72. fol. 535

Feria quarta.
 Tunc accesserunt ad eum, vsque Et egressus inde.
 Matth. 15. Concor. 60. fol. 465

Feria quinta.
 Surgens autem Iesus, vsque ad finem cap. Luc. 4.
 Concor. 28. fol. 189

Feria sexta.
 Venit ergo in ciuitatem Samaritæ, vsq; Post duos
 autem dies. Ioan. 4. Concor. 23. fol. 165. & 166

Sabbatho.
 Iesus autem perrexit in montem Oliueti, vsque
 Iterum ergo locutus. Ioan. 8. Concor. 76. fol. 562

Dominica quarta Quadragesima.
 Post hæc abiit Iesus, vsque Iesus ergo cum co-
 gnouisset. Ioan. 6. Concor. 57. fol. 438

Feria secunda.
 Et prope erat pascha, vsq; ad finem capitis. Ioan.
 2. Concor. 19. fol. 145. & 146

Feria tertia.
 Iam autem die festo mediante, vsque Christus
 cum venerit. Ioan. 7. Concor. 75. fol. 551

Feria quarta.
 Et præteriens Iesus, vsque ad finem capitis. Ioan.
 9. Concor. 78. fol. 580. & 581

Feria quinta.
 Et factum est deinceps ibat Iesus, vsque ad finem
 capitis. Luc. 7. Concor. 46. fol. 345

Feria sexta.
 Erat autem quidam languens, vsque Collegerunt
 ergo Ioan. 11. Concor. 102. fol. 723

Sabbatho.
 Ego sum lux mundi, vsque Dixit ergo iterum eis.
 Ioan. 8. Concor. 77. fol. 565. & 566

Dominica in passione.
 Quis ex vobis arguet me de peccato, vsque ad fi-
 nem cap. Ioan. 8. Concor. 77. fol. 565. & 566

Feria secunda.
 Adierunt Pharisei turbam, vsque Nondum enim
 erat spiritus. Ioan. 7. Concor. 75. fol. 551

Feria tertia.
 Post hæc autem ambulabat, vsque Iam autem die
 festo mediante. Ioan. 7. Concor. 60. fol. 465

Feria quarta.
 Facta sunt autem encæniam, vsque in finem capi-
 tis Ioan. 10. Concor. 93. fol. 664

Feria quinta.
 Rogabat autem illum quidam de Phariseis, vsq;
 ad finem cap. Luc. 7. Concor. 48. fol. 365

Feria sexta.
 Collegerunt ergo pontifices & Pharisei, vsque ad
 finem cap. Ioan. 11. Concor. 103. fol. 732

Sabbatho ante Palmarum.
 Hæc locutus est Iesus, vsque ad finem capitis.
 Ioan. 117. Concor. 136. fol. 875

R. Cogitauerunt principes sacerdotum & Pharisei
 vt & Lazarum, vsque Cum autem tor signa,
 Ioan. 12. Concor. 109. fol. 752

Dominica Palmarum.
Ad benedictionem Palmarum.
 Et cum appropinquasset, vsque Et cum intrauit.
 Matth. 21. Concor. 110. fol. 759. & 760

Feria secunda.
 Iesus ergo ante sex dies paschæ, vsque In crasti-
 num autem. Ioan. 12. Concor. 109. fol. 752

Feria tertia.
 Passio Domini. Marci 14. Concor. 137. & c. fol. 884

Feria quarta.
 Passio Domini. Luc. 22. 23. Concor. 137. & c.
 folio 884.

Feria quinta.
 Ante diem festum Paschæ, vsque Amen amen di-
 co vobis Ioan. 13. Concor. 130. fol. 784

Feria sexta.
 Passio Domini. Ioannis 18. Concor. 137. & c.
 folio 884

Sabbatho.
 Vespere autem sabbathi, vsque Vndecim autem
 discipuli. Matth. 28. Concor. 145. fol. 1054

In die Paschæ.
 Et cum transisset sabbathum, vsque At illè exeun-
 tes. Marc. 16. Concor. 145. fol. 1054

Feria secunda.
 Et ecce duo ex illis, vsque Dum autem hæc lo-
 quuntur.

quantur. Luc. 24. Concor. 146. fol. 1065. & 1066

Feria tertia.
 Dum autem hæc loquuntur, vsque Vos autem testes
 estis. Luc. 24. Concor. 147. fol. 1072

Feria quarta.
 Postea manifestauit se, vsque Cum ergo prandissent
 Ioan. 21. Concor. 148. fol. 1077

Dominica prima post Pascha.
 Cum ergo serò esset, vsque ad finem cap. Ioannis
 20. Concor. 147. fol. 1072

Dominica secunda post Pascha.
 Ego sum pastor bonus, vsque Propterea me diligit.
 Ioan. 10. Concor. 79. fol. 590

Dominica tertia post Pascha.
 Modicum & iam non videbitis, vsque Et in illo die
 Ioan. 16. Concor. 135. fol. 847. & 848

Dominica quarta post Pascha.
 Et nunc vado ad eum, vsque Omnia quæcunque.
 Ioan. 16. Concor. 135. fol. 847. & 848

Dominica quinta post Pascha.
 Amen amen dico vobis, vsque Respondit eis Iesus.
 Ioan. 16. Concor. 135. fol. 847. & 848

Feria secunda in Rogationibus.
 Quis vestrum habebit amicum, vsq; Et erat eiiciens
 dæmonium. Luc. 11. Concor. 83. fol. 614. & 615

Feria tertia in Rogationibus.
 Nolite iudicare, vt non iudicemini, vsque Omnia er-
 go quæcunque. Matth. 7. Concor. 43. fol. 323

R. Quis vestrum habebit amicum, vsque Et erat
 eiiciens dæmonium. Luc. 11. Concor. 83. fol.
 614. & seq.

In vigilia Ascensionis Domini.
 Hæc locutus est Iesus, & subleuatis oculis, vsque Pa-
 ter sancte. Ioan. 17. Concor. 136. fol. 875

In die Ascensionis Domini.
 Nouissimè autem recumbentibus illis, vsque Et di-
 xit eis. Marci 16. Concor. 147. fol. 1072

Dominica infra Ascensionis.
 Cum autem venerit paracletus, vsque Hæc autem
 vobis. Ioan. 15. Concor. 135. fol. 847. & 848

In die Pentecostes.
 Si quis diligit me, vsque Surgite, eamus hinc. Ioan.
 14. Concor. 134. fol. 930. & seq.

Feria secunda.
 Sic enim Deus dilexit mundum, vsque Post hæc
 Ioan. 3. Concor. 20. fol. 150. & seq.

Feria tertia.
 Amen amen dico vobis qui, vsque Ego sum pastor
 bonus. Ioan. 10. Concor. 79. fol. 590

Feria quarta.
 Nemo potest venire ad me, vsque Litigabant. Ioan.
 6. Concor. 59. fol. 446

Feria sexta.
 Et factum est in vna die, vsque Et post hæc abiit
 Luc. 5. Concor. 32. fol. 204

Sabbatho.
 Surgens autem Iesus de synagoga, vsque ad finem
 cap. Luc. 5. Concor. 28. fol. 189

Dominica in die S. Trinitatis.
 Cum autem venerit paracletus, vsque Hæc autem
 vobis. Ioan. 15. Concor. 135. fol. 847. & seq.

R. Data est mihi omnis potestas, vsque in finem cap.
 Matth. 28. Concor. 149. fol. 185

R. Eadem Dominica Estote misericordes, vsque Nõ
 est enim. Luc. 6. Concor. 40. fol. 272

In die Venerab. sacramenti.
 Caro mea verè est cibus, vsque Hæc dixit in synago-
 ga. Ioan. 6. Concor. 59. fol. 446

Dominica prima post Trinitatis.
 Homo quidam erat diues, vsque ad finem cap.
 Luc. 16. Concor. 97. fol. 694

R. Homo quidam fecit cœnam, vsque Ibant autem
 turbæ. Luc. 14. Concor. 91. fol. 654. & 655

Dominica secunda post Trinitatis.
 Homo quidam fecit cœnam, vsque Ibant autem
 turbæ. Luc. 14. Concor. 91. fol. 654. & 655

R. Erant autem appropinquantes, vsque Aut quæ
 mulier. Luc. 15. Concor. 94. fol. 670. & 671

Dominica tertia post Trinitatis.
 Erant autem appropinquantes, vsque Aut quæ
 mulier. Luc. 15. Concor. 94. fol. 670. & 671

R. Factum est autem cum turbæ, vsque Factum est
 cum esset. Luc. 5. Concor. 26. fol. 182

Dominica quarta post Trinitatis.
 Estote ergo misericordes, vsque Non est enim.
 Luc. 6. Concor. 40. & 43. fol. 272. & 323

R. Dico autem vobis. Quia nisi abundauerit, vsque
 Esto consenti es. Matt. 5. Concor. 40. f. 271. & 272

Dominica quinta post Trinitatis.
 R. Factum est cum turbæ, vsque Factum est cum es-
 set. Luc. 5. Concor. 26. fol. 182

In diebus illis, vsque Et exierunt Pharisei. Mar. 8.
 Concor. 63. fol. 479. & 480.

Dominica sexta post Trinitatis.
 Dico autem vobis, Quia nisi abundauerit, vsque
 Esto consentiens. Matt. 5. Concor. 40. f. 271. & 272

R. Attendite à falsis prophetis, vsque Multi dicent
 mihi. Matth. 7. Concor. 40. fol. 323

Dominica septima post Trinitatis.
 In diebus illis, vsque Et exierunt Pharisei. Mar. 8.
 Concor. 63. fol. 479. & 480

R. Homo quidam erat diues, vsque Qui fidelis est
 in minimo. Luc. 16. Concor. 95. fol. 679

Dominica octaua post Trinitatis.
 Attendite à falsis prophetis, vsque Multi dicent
 mihi. Matth. 7. Concor. 40. fol. 323

R. Et factum est cum appropinquasset, vsque Princi-
 pes autem. Luc. 19. Concor. 110. fol. 759. & 460

Dominica nona post Trinitatis.
 Homo quidam erat diues, vsque Qui fidelis est in
 minimo. Luc. 16. Concor. 95. fol. 679

R. Duo homines ascendebant, vsque Afferebant au-
 tem. Luc. 18. Concor. 99. fol. 705

Dominica decima post Trinitatis.
 R. Et iterum exiens de finibus, vsque ad finem capi-
 tis. Marci 7. Concor. 62. fol. 477

Et factum est cum appropinquasset, vsque Princi-
 pes autem. Luc. 19. Concor. 110. fol. 759. & 760

Dominica vndecima post Trinitatis.
 Duo homines ascendebant, vsque Afferebant au-
 tem. Luc. 18. Concor. 99. fol. 705

R. Beati oculi qui vident, vsque Factum est autem.
 Luc. 10. Concor. 80. fol. 598

Dominica duodecima post Trinitatis.
 Et iterum exiens de finibus, vsque ad finem ca-
 pitis Marci 7. Concor. 62. fol. 477

R. Et factum est dum iret in Hierusalem, vsque In-
 terrogatus. Luc. 17. Concor. 74. fol. 549

Dominica decimatertia post Trinitatis.
 Beati oculi qui vident, vsque Factum est autem.
 Luc. 10. Concor. 80. fol. 598

R. Nemo potest duobus dominis seruire, vsque No-
 lite ergo solliciti. Matth. 6. Concor. 42. folio
 313

Dominica decimaquarta post Trinitatis.
 Et factum est dum iret in Hierusalem, vsque
 Interroga-

Interrogatus. Luc. 17. Concor. 74. fol. 549
R. Et factum est deinceps, vsque Et exiit. Lucæ 7. Concor. 46. fol. 345
Dominica decimaquinta post Trinitatis.
 Nemo potest duobus dominis seruire, vsque Nolite ergo solliciti. Matth. 6. Concor. 42. fol. 313
R. Et factum est cum intraret, vsque Dicebat autem. Luc. 14. Concor. 91. fol. 654
Dominica decimasexta post Trinitatis.
 Et factum est deinceps, vsque Et exiit. Lucæ 7. Concor. 46. fol. 345
R. Pharisei autem audientes, vsque Tunc Iesus locutus est. Matth. 22. Concor. 118. fol. 712. & 713
Dominica decimasextima post Trinitatis.
 Et factum est cum intraret, vsque Dicebat autem. Luc. 14. Concor. 91. fol. 654
R. Et ascendens in nauiculam, vsque Et cum transiret. Matth. 9. Concor. 32. fol. 204
Feria quarta quatuor temporum.
 Et respondens vnus de turba, vsque Et inde profecti. Marci 9. Concor. 68. fol. 613
Feria sexta quatuor temporum.
 Rogabat autem vnus de Phariseis, vsque ad finem cap. Luc. 7. Concor. 48. fol. 665
Sabbatho in quatuor temporibus.
 Dicebat autem hanc similitudinem, vsque Dicebat ergo. Luc. 13. Concor. 88. fol. 644
Dominica decima octaua post Trinitatis.
 Pharisei autem audientes, vsque Tunc Iesus locutus est. Matth. 22. Concor. 118. fol. 712. & 713
R. Simile factum est regnum cælorum, vsque Tunc abeuntes. Matth. 22. Concor. 115. fol. 829
Dominica decimanona post Trinitatis.
 Et ascendens in nauiculam, vsque Et cum transiret. Matth. 9. Concor. 32. fol. 204
R. Et erat quidam regulus, vsque Hoc iterum. Ioan. 4. Concor. 24. fol. 177
Dominica vigesima post Trinitatis.
 Simile factum est regnum cælorum, vsque Tunc abeuntes. Matth. 22. Concor. 115. fol. 799
R. Ideo assimilatum est regnum cælorum, vsque ad cap. Matthæi decimooctauum. Concor. 72. folio 535
Dominica vigesima prima post Trinitatis.
 Et erat quidam regulus, vsque Hoc iterum. Ioan. 4. Concor. 24. fol. 177
R. Tunc abeuntes Pharisei, consilium, vsque ad finem capitis. Matthæi vigesimosecundo, Concor. 116. fol. 704
Dominica vigesimasecunda post Trinitatis.
 Ideo assimilatum est regnum cælorum, vsque ad finem cap. Matth. 18. Concor. 72. fol. 535
R. Hec illo loquente ad eos, vsque Et transeunte inde. Matth. 9. Concor. 34. fol. 216. & 217
Dominica vigesimatercia post Trinitatis.
 Tunc abeuntes Pharisei, consilium, vsque ad finem capitis. Matth. 22. Concor. 116. fol. 704
R. Cum videritis abominationem, vsque De die autem. Matth. 24. Concor. 122. fol. 728
Dominica vigesimaquarta post Trinitatis.
 Hec illo loquente ad eos, vsque Et transeunte inde. Matth. 9. Concor. 34. fol. 216. & 217
Dominica vigesimaquinta post Trinitatis.
 Cum subleuasset ergo oculos Iesus, vsque Iesus ergo. Ioan. 6. Concor. 57. fol. 438
In dedicatione Ecclesie.
 Et ingressus perambulabat, vsque ad finem capitis. Lucæ 19. Concor. 106. fol. 743

PROPRIVM SANCTORVM.

In die S. Andrea.
Ambulans autem Iesus, vsque Et circumibat. Matth. 4. Concor. 26. fol. 182
In die S. Barbara.
 Tunc simile erit regnum cælorum decem virginibus, vsque Sicut enim homo. Matth. 25. Concor. 125. fol. 761
In die S. Nicolai.
 Sint lumbi vestri præcincti, vsque Hoc autem sci tote. Luc. 12. Concor. 87. fol. 636
R. Homo quidam peregrè, vsque Accedens. Matth. 25. Concor. 26. fol. 764
In die Conceptionis Mariae.
 Liber generationis, vsque Omnes itaque. Matth. 1. Concor. 6. fol. 43. & 44
In die S. Thomae.
 Thomas enim vnus ex duodecim, vsque Multa quidem. Ioan. 20. Concor. 147. fol. 1072
In die Conversionis S. Pauli.
 Tunc respondens Petrus, vsque ad finem capitis. Matthæi 19. Concor. 100. fol. 709
In die Purificationis Mariae.
 Et postquam impleti sunt, vsque Et erat Pater eius. Luc. 2. Concor. 10. fol. 72
In die Cathedrae S. Petri.
 Venit autem Iesus in partes Cesareæ, vsque Tunc Iesus dixit. Matth. 16. Concor. 66. fol. 487
In die S. Matthæi.
 Confiteor tibi pater, vsque ad finem capitis. Matthæi 11. Concor. 47. fol. 347
In die annunciationis B. Mariae.
 In mense autem sexto, vsque Et discessit. Lucæ 1. Concor. 3. fol. 24
In die S. Georgij.
 Ego sum vitis vera, vsque Hoc est præceptum Ioannis. 15. Concor. 135. fol. 847. & 848
In die S. Marci.
 Post hæc autem designauit, vsque in quamcunque autem. Lucæ 10. Concor. 80. fol. 598
In die S. Philippi & Iacobi.
 Non turbetur cor vestrum, vsque Si quid petieritis. Ioan. 14. Concor. 134. fol. 930
In die inuentionis S. Crucis.
 Erat autem homo ex Phariseis, vsque Sic Deus dilexit mundum. Ioan. 3. Concor. 20. fol. 150. & 151
In die natiuitatis Ioannis Baptistæ.
 Fuit in diebus Herodis, vsque Et dixit Zacharias. Lucæ 1. Concor. 2. fol. 17
In die S. Petri & Pauli.
 Venit autem Iesus in partes Cesareæ Philippi, vsque Tunc præcepit. Matth. 16. Concor. 66. folio 487
In die visitationis B. Mariae.
 Maria abiit in montana cum fest. vsque, Mansit autem Maria. Luc. 1. Concor. 4. folio 32
In die S. Mariae Magdalene.
 Rogabat autem illum quidam ex Phariseis, vsque ad finem cap. Lucæ 7. Concor. 48. fol. 365
In die S. Iacobi.
 Tunc accessit ad eum, vsque Et egredientibus. Matth. 20. Concor. 104. fol. 734. & 735
In die S. Petri ad vincula.
 Venit autem Iesus in partes Cesareæ Philippi, vsque Tunc præcepit. Matth. 16. Concor. 66. fol. 487
In die S. Laurentij.
 Amen amen dico vobis, vsque Nunc anima. Ioan. 12. Concor. 111. fol. 773
 In

In die Assumptionis beatæ Mariæ.
 Factum est autem dum iret, vsque ad finem cap. Lucæ 10. Concor. 82. fol. 614
In die S. Bartholomæi.
 Intrauit autem cogitatio in eos, vsque Respondens autem. Lucæ 9. Concor. 70. fol. 524. & 525
R. Exiit in montem orare. Lucæ 6. Concor. 39. folio 252
In die decollationis S. Ioannis Baptistæ.
 Ipse enim Herodes, vsque Et cum dies opportunus. Marci 6. Concor. 22. fol. 163
In die Natiuitatis Mariae.
 In mense autem sexto, vsque Et discessit. Lucæ 1. Concor. 3. fol. 24
R. Liber generationis Iesu Christi, vsque Omnes itaque generationes. Matth. 1. Concor. 6. folio 44. & 45
In die S. Matthæi.
 Et ascendens Iesus in nauiculam, vsque ad finem cap. Matth. 9. Concor. 31. fol. 199. & 200
In die S. Michaelis.
 In illa hora accesserunt, vsque Venit enim filius. Matthæi 18. Concor. 70. fol. 524. & 525
In die S. Bauonis Confessoris, Patris Gandensium.
 Si quis venit ad me, vsque Bonum est sal. Lucæ 14. Concor. 92. fol. 661
In die S. Dionysij & sociorum eius.
 Et descendens cum illis, vsque ad finem capitis.

Lucæ 6. Concor. 39. fol. 252
In die S. Lucae.
 Post hæc autem designauit, vsque Et ecce quidam legisperitus. Lucæ 10. Concor. 80. fol. 598
In die S. Simonis & Iudæ.
 Hoc est præceptum meum, vsque Hec mando vobis. Ioan. 15. Concor. 135. fol. 847. & 848
R. Hec mando vobis vt diligatis, vsque Cum autem venerit. Ioan. 15. Concor. 135. fol. 847. & 848
In die omnium Sanctorum.
 Videns autem Iesus turbas, vsque Sic enim persecuti. Matth. 5. Concor. 39. fol. 252
In die omnium fidelium defunctorum.
 Cum autem venerit filius hominis, vsque ad finem capitis. Matthæi 25. Concor. 127. fol. 766
R. Amen dico vobis, quia venit hora & nunc est, vsque Non possum ego. Ioan. 5. Concor. 36. folio 225
In die S. Lininij Episcopi & Martyris.
 Nolite arbitrari quia pacem veni mittere, vsque ad finem capitis. Matth. 10. Concor. 55. folio 411. & 412
In die S. Martini Episcopi & Confessoris.
R. Nemo accendit lucernam, vsque Et cum loqueretur. Lucæ 11. Concor. 49. fol. 372. & 373
In die S. Catarinae.
 Tunc erit simile regnum cælorum decem virginibus, vsque Sicut enim. Matthæi 25. Concor. 125. fol. 761.

FINIS.

INDEX RERVM AC VER-

BORVM INSIGNIVM HOC OPE.

RECONTENTORVM.

643

A

A VE I ex se non potest Christus facere quicquā, quo sensu. folio 231.a col.1
 Abba pater. 989.b col.1
 Abnegare seipsum quotidie. 502.a col.2
 Abominatio desolationis, quā. 835.c col.2
 Absque synagogis quid sit. 960.e col.2
 Absit à te Domine, exponitur. 500.d col.2
 Abusum Dominum verbis Isaiæ quomodo dicat Hieronymus. 467.e col.2
 Abusum Dominum testimonio Scripturæ quo sensu dicat Hieronymus. 789.a col.1
 Abyssus pro inferno. 202.e col.1
 Acceptum tempus quomodo dicatur tempus Euan gelij. 408.d col.2
 non Accipio gloriam ab hominibus, id est, non magnifacio. 240.a col.1
 Accipere noli timere, quomodo de accepta dicatur. 51.d col.2
 Accubitus quomodo diligendus. 656.d col.2
 Ad eum, pro de eo. 745.e col.2
 Adiurare quid. 201.c col.1
 Admiratio quando Christo competat. 342.e col.2
 Ad aratrum mittens manum, & respiciens retro. folio 195.c.d col.1
 Adonai & Adon. 816.e col.2
 Adiurandi ritus. 1002.b col.2
 Adorare quid proprie significet. 130.e col.2
 Adoratio vocabulo non sequitur magos diuinitatem Christi agnouisse. 66.a col.1
 Adoratores veri in spiritu & veritate. 172.b.c col.2
 Adoratio pro toto Dei cultu. 171.a col.2
 de Adoratione Eucharistiæ error Lutheri refellitur. folio 71.a col.2
 Aduentus filij hominis prædicitur. 841.b col.1
 Adulterat dimissam ducens. 284.b col.1
 Adulteram absoluit Christus. 563.b col.2
 Aduersarij parabola cui consentiendum est, explicatur. 279.c col.2
 Equiuocè mundus ponitur in vna sententia. 12.d col.1
 Aternitas suppliciorum defenditur. 870.a col.2
 pro peccato temporali. 870.a col.1
 Aternitatem verbi indicant ea verba. In principio erat verbum. 4.a col.1
 Eternum quomodo patri sit verbum, cum sit à patre genitum, ibidem d
 Affectus erga homines aliquando nimij etiam in iustis. 160.a col.2
 Afflictionum modo responderet consolationum modus. 198.d col.1
 Agape Christianorum. 924.d col.2
 Agnus cur dicatur Christus. 137.c.d col.2
 Agonia Christi qualis. 990.b col.1
 Alabastrum. 368.a col.1
 Alma quid significet. 53.d.e col.2
 Amans patrem plus quam me, non est me dignus. 431.a col.1
 Ambulare, id est, viuere. 180.c col.1
 Ambulat Petrus super aquas. 444.d.e col.1
 Amen quid significet. 152.e col.1
 Angelorum multitudo & staba dicitur, & militia celestis. 60.a col.1
 Angelus dicitur Ioannes Baptista duabus de causis. 98.e col.1
 Angelum custodem sibi deputatum quisque habet. 534.c col.1
 Animæ nunc sunt in regno cælorum. 1039.d col.1
 Animam verbum Dei assumpsisse qui negauerint, iique refutantur. 14.c col.2
 Anima & spiritus quomodo differant. 35.a col.2
 Animam suam perdet qui inuenit illam. 431.e col.1
 Animæ sunt incorporeæ. 698.c col.1
 Animam quomodo posuerit Christus. 597.c col.2
 pro Anima perdita quam dabit homo commutationem. 503.b col.1
 Anathema, id est, donum sacrum. 829.c col.1
 Anna vidua, annorum ferè octuaginta quatuor. folio 79.e col.2
 Annæ quot proles. 1040.e col.2
 Ante faciem populorum, id est, coram vel pro populis. 77.a col.1
 Antequam non semper significat rei consequentiã, sed aliquando quid præcessisse debuerit secundum consuetum ordinem. 49.a col.2
 Apparentis Christi forma in Emaunte. 1067.a col.1
 Apparitio Moysis & Eliæ. 507.e col.2
 Apparuit impersonaliter. 224.b col.2
 Aperui pro solui. 478.d col.2
 Aperiens os suum significat Dominum grandia locuturum & proluxa. 257.e col.1
 Aperire vteru matris, quomodo Christo conueniat, qui clauso vtero natus est. 74.c col.1
 Apostolorum prima vocatio. 138.d col.2
 Apostolus pro legato. 891.a col.2
 Apostolorum duodecim electio. 254.c col.1
 Apostolorum functio tribus similitudinibus describitur. 382.c col.1
 in Apostolum cur electus Iudas. 254.d col.2
 Apud quinque significat eo loci; Et verbum erat apud Deum. 4.e col.2
 Aqua viua est gratia Spiritus sancti. 169.d col.2
 Aquarij. 906.d col.2
 Aqua in calice admiscenda. 907.c col.2
 Aquæ viuæ flumina. 560.a col.1
 Arboris parabola explicatur. 332.b col.2
 Arborem facite bonam: videlicet Christum. 380.a col.1
 Arca templi vna erat. 826.d col.2
 Arca Dominicæ purgatio. 114.c col.1
 Arguere pro conuincere. 578.b col.1
 Arguere mundum de peccato & de iustitia. 963.c col.1
 Aridus pro contracto. 227.c col.2
 Arriani conuincuntur. 667.c col.2
 Articuli quatuor non otiosè additi ad, Christus filius

I N D E X

lius Dei viui. 488.e col.2
 Articulus sæpe est superuacaneus apud Græcos. 136.d col.1
 ex Articuli omissione Artius malè collegit filium patre minorem. 5.e col.1
 Arundo quassata. 251.c col.1
 Ascendisse in cælum neminem nisi se, quo sensu dicat Christus. 156.d col.1
 Ascendit Christus in cælum. 1089.b col.1
 Asino Dominus gloriosè insidet. 760.b col.2
 Asine non insedit Christus. 761.e col.2
 As siue assarium quid. 429.a col.1
 Asperisionis significatio. 339.c col.2
 Assumptionis Christi dies. 547.c col.2
 Assumpsisse verbum carnem cur non dicat Ioannes. 15.d col.2
 Astare ante Deum cur se dicat Gabriel. 22.c col.2
 Auaritia omnis cauenda. 629.e col.2
 Audient mortui vocem Christi, id est, sentient, vel obedient. 235.a col.1
 Auditui credere, quid. 780.d col.2
 Aue quid significet. 24.a col.2
 in Auribus vestris, id est, vobis audientibus. folio 409.c col.1
 Autem pro enim. 275.e col.1
 Azymorum dies primus. 880.e col.2

B

Baptismus multiplex. 113.c.d col.1
 in Baptismo nos conuenienter regenerari in aqua & spiritu. 53.a col.2
 Baptismus Christi. 115.b col.1. cur Christus baptizatur. 115.d col.1. quo die & anno. 120.a col.1
 Baptismum cur Christus per se non contulerit. folio 17.a col.1
 Baptisma Ioannis non contulit remissionem peccatorum. 99.e col.1. ad quid vtile fuerit. 100.c col.1
 de eius forma. 100.c col.1. vocatur baptismus penitentia à Ioanne. 100.c col.2
 Baptismus pro morte. 642.e col.1
 Baptismi forma. 1086.a col.2
 Baptismatis allegoria in piscina. 229.b.c col.2
 Bartholomæum esse Nathanaelè probabiliter putat Rupertus. 142.c col.2. 256.c.d col.2
 Beatus quid. 680.a col.1
 Beati qui dicantur in scriptura. 489.b col.1
 Beatus venter qui Christum portauit. 385.c col.1
 Beelzebub. 376.c col.1
 Benedictio Simeonis qualis, cum non fuerit maior. 77.c col.2
 Benedictio Mariæ inter mulieres. 25.e col.1
 Benedicta dicitur Maria, supple; apud Deum. folio 25.e col.1
 Benedicere eum cum accusatiuo legatur. 349.c col.1
 Benedictio panum. 441.d col.2
 Beneficium vocari quid. 921.c col.1
 Beneplaciti Dei rationes. 361.b col.1
 Berengarij historia. 899.a col.1
 Bethphage. 760.b col.1
 Bini cur mittantur Apostoli. 15.a col.1
 Blasphemare quid in scripturis. 207.d col.2
 Boanerges. 55.c col.2
 Bonus nemo nisi solus Deus. 71.c col.1
 Bonum pro honesto. 476.b col.1
 Bos & asinus agnoscentes præsepe domini. folio 57.c col.2
 Brachium Dei quid. 37.d col.1

ZZZ 4 Collybitæ.

I N D E X

Collybitæ. 789. a col. 1.
Columba in qua spiritus sanctus descendit, an fuerit verum animal. 118. e col. 1.
Comminari pro increpare. 501. a col. 1.
Comminatur Christus spiritui immundo, id est, dicitur præcipit. 516. e col. 2.
Commune pro immundo. 466. e col. 1.
Communio sub vtraque specie quæ haberet pericula. 906. d col. 1.
Communio sub vna specie. 457. e col. 2.
Comparatio impropria. 707. e col. 2.
Comparatiuus pro superlatiuo. 527. a col. 1.
Compelle intrare. 659. e col. 2.
Complacui *ὁ δὲ* uerbum peculiare sacris literis. 119. e col. 1.
Cōpletæ res, id est, quarum certa est fides. 1. d col. 1.
Conari in malam partem Lucas accipit. 1. c col. 1.
Conceptio Christi. 31. b col. 1.
Concionandi ritus antiquus. 406. b col. 2.
Concordia narrationis Euangelicæ cum 1. Reg. 21. 243. d col. 1.
Concupiscētia mulieris lege prohibita. 281. a col. 1.
ad Concupiscendum qui videt mulierem, dupliciter accipitur. 281. b col. 2.
Confirma fratres tuos, pertinet ad Petri successores. 926. e col. 2.
Confirmatur rectè apud credentes magis mirabile per minus. 29. e col. 2.
Constitentes Ioanni peccata quæ confitebantur, folio 105. e col. 1.
Confiteri Domino, est illum laudibus efferre. 80. a col. 2.
Confiteri pro laudare. 360. b col. 1.
Confiteri in aliquo, id est, aliquem. 629. b col. 2.
Confessiones in lege requisitæ. 105. c col. 2.
Contummati sunt dies octo quando octauus aduenit. 62. a col. 2.
Constructionis mutatio. 40. c col. 1. familiaris Hebrais. 38. e col. 2.
Contentus vnus pusilli. 534. b col. 1.
Contentionis discipulorum occasio. 525. a col. 1.
Continentiæ votum defenditur. 692. e col. 1.
Contra vos, id est, ante vos. 760. c col. 2.
Contradicitur Christo lingua & factis. 78. d col. 1.
Conuertere corda patrū in filios, quid sit. 21. b col. 1.
Cophinus quid. 481. d col. 1.
Cor terræ. 382. c col. 1.
Cor pro mente nunc tota, nunc intellectiua. 264. c col. 1.
Corbona. 826. c col. 2.
Cornu salutis est salutifera regni gloria. 40. e col. 2.
Coronatio Christi. 1022. d col. 2.
Corpus pro caduere. 844. a col. 1. 856. b col. 2.
Corpus non accipitur pro homine in consecratione. 903. c col. 1.
Correptio fraterna, quomodo faciendā. 538. a col. 1. 536. e 702. d col. 1.
Corus quid. 680. a col. 1.
Crápula cor grauat. 854. a col. 1.
Crēdere in omnibus, id est, omni. 1069. a col. 1.
Crēdere manducandi tropo exprimitur. 455. e col. 1.
Credit Erasmus malè mutauit in cōfidit. 454. d col. 1.
Crēdiderunt scripturæ, scilicet iam intellectæ, & in Christo completæ, cui antea non sic credebant. 149. c col. 1.
Crēdere Deo, in Deo, in Deum, & similia explicatur. 149. e col. 1.

Credentes bibunt ex fonte Christi. 558. e col. 2.
Cribrare Petrum expetiuit satanas. 926. a col. 1.
Crux apparebit in iudicio. 847. b col. 2.
Crucifixionis Christi maximè aperta figura, exaltatio serpentis. 157. a col. 2.
Crucifixionem suam an Christus uocet exaltationem. 156. d col. 1. 571. c col. 1.
Crucifigi cur conueniebat Christum. 1032. e col. 2.
Crucem suam accipere. 431. b col. 1.
Custodia, id est, turba custodum. 1053. e col. 2.
Custodiebat Herodes Ioannem, id est, colebat. folio 164. d col. 2.

D

Didrachmum. 521. e col. 1.
tu Dixisti, id est, tu es. 916. e col. 2. 1002. e col. 2.
Dies Domini sicut fur. 638. b col. 2.
Diem aduentus Domini nemo scit. 852. c col. 1.
Dies in te, id est, dies in quibus. 770. e col. 1.
in Diebus illis, non significat certum tempus. 97. e col. 2.
Digitus Dei. 376. a col. 2.
Dilectio maxima in quo consistat. 937. d col. 2.
Dilectione quid promereamur. 940. e col. 2.
Dilectio ex toto corde. 603. e col. 2. & sequentibus paginis.
Dilectio quomodo se habet ad iustificationem. folio 369. d col. 2.
Dilectionis Dei magnitudo. 157. c d col. 2.
Dimittendum etiam antequam rogemur. 308. e col. 1.
Dimittendi vxorem causæ tres. 283. e col. 1.
Discipulos suos cur Christus comparet vtribus & vestibus veteribus. 215. b col. 2.
Discipulus non est super magistrum. 427. d col. 2.
Discipuli Christi septuaginta. 598. d col. 1.
Discipulus accipitur aut specialiter, aut pro omni Christiano. 662. b col. 1.
Dispergere superbos. 37. c col. 2.
Dispensator fidelis & prudens. 639. b col. 2.
Distinctio varia primo capite Ioannis. 7. a col. 2.
Distinctio emendata aperit locum Isaia à Christo lectum. 407. a col. 2.
Distinguendo diuersitas Chrysostr. ab alijs Ioannis 5. 235. b col. 2.
Diuitiæ & paupertas sicut laruæ in scena. folio 697. e col. 2.
Diuitias non excludere à regno cælorum. folio 712. d col. 2.
Diuites difficilè ingressuros regnum cælorum. folio 714. a col. 1.

Dæmon quid propriè significet, & quibus in scriptura approprietur. 187. d col. 1.
Dæmones cur hominem obsideant, & Deus id permittat. 187. c col. 2.
Dæmones cur cupiuerint mitti in porcos. folio 202. c col. 2.
Dæmoniorum quoddam genus non exit nisi oratione & ieiunio. 518. d col. 2.
De & ex Spiritu sancto eadem sunt. 52. b col. 1.
Debeo, id est, indigeo à te baptizari. 116. d col. 1.
Debilis pro manu debilis. 480. d col. 1.
Debita nostra varia, inter quæ peccata. 307. e col. 2.
Decapolis quæ regio & vbi sita. 477. d col. 2.
Decimarum solutio. 621. a col. 1. An ex iure diuino. 621. b col. 2.
Decimæ quatuor veteris testamenti. 623. e col. 1.
Decimæ Ecclesiasticæ triplicis nature. 623. d col. 1.
Declinavit à turba; variè intelligitur iuxta Græcā 229. a col. 2.

I N D E X

229. a col. 1.
Decurio nomē dignitatis municipalis. 1050. d col. 2.
Demonstrat pater filio omnia quæ facit, quo sensu. 232. e col. 2.
Descendisse è cælo, quomodo Christus dicatur. 156. c col. 2.
Descriptiones subditorum duplicis generis. folio 55. c col. 1.
in Deserto cur prædicet Ioannes. 98. c col. 2.
Desponsatio Mariæ. 24. b 48. c col. 1.
Deum quomodo nemo viderit, & aliqui vidisse dicantur. 134. b col. 2.
Diabolum quomodo significant volucres cæli. folio 392. c col. 2.
Diabolus dictus Iudas. 464. d col. 2.
Diabolus quid significet. 125. e col. 2.
Dicere pro iubere. 819. c col. 1.
Dicere pro efficaciter dicere. 208. d col. 2.
Dicere pro præcipere. 548. d col. 1.
Dicebat eis patrem Deum, id est, de Deo patre. 571. b col. 1.
Docibiles Dei. 453. b col. 2.
Doctores in quo differant à Prophetis. 354. e col. 2.
Docuit Christus quasi potestatem habens: etiam Apostoli. 186. e col. 2.
Dolendum quomodo ob mortem amici. 22. c col. 2.
Dominium Christianorum quale esse debeat, folio 746. d col. 2.
Dominus honoris tantum causa dicitur Iesus à laborante 38. annos. 228. d col. 2.
Domini duobus nemo potest seruire, nec est necesse addere, contrariis. 36. b col. 1.
Dominus tecum, exponitur. 5. c col. 1.
Domus Hierusalem, hoc est, ciuitas aut tota Iudæa, relinquitur, id est, breui relinquetur deserta. 653. c col. 1.
Domus Chaldaico idiotismo pro omni ferè loco. 227. d col. 1.
Domus Symonis Petri postquam omnia reliquerat. 190. a col. 1.
Domus Zachari, filia Abraham. 745. e col. 2.
Donec, malè intellectum ab Eluidio. 54. b col. 2.
Donec bis positum quæ significet. 273. e col. 2.
Adiæ quam significet claritatem. 58. e col. 2.
Dormitio pro morte etiam impiorum. 22. c col. 1.
Duritia cordis. 688. c col. 2.

E

Ecclēsia quid significet. 53. e col. 1.
Ecclesia cur potius sponsa dicatur quam vxor. 16. e col. 1.
Effata Chaldaicè. 478. a col. 2.
Eleemosyna faciendā nesciente sinistra. 297. d col. 1.
Eleemosynam date quod superest. 618. c col. 2.
Eli & Eloi. 1043. e col. 1.
Elias qui venturus est. 353. b col. 2.
Elias cur Ioannes comparetur. vide Hel. 20. d col. 2.
Elias venturus restituet omnia. 510. b col. 2.
Elias quomodo venerit, & fecerint in eo quæcunq; voluerunt. 512. d col. 2.
Emanuel quomodo nomen sit Christi. 54. b col. 1.
Emaus. 1066. c col. 2.
Encenia. 664. c col. 1.
Energumeni siue arreptitij qui. 187. b col. 2.
Enoch seruatur in aduentum Antichristi. 511. b col. 1.
Ephrem pro Ephraim. 734. a col. 1.
Epiphanij etror. 145. a col. 1.
Epulonis parabola. 694. b col. 1.

Facer Christus. 409. c col. 2.
Facere bene aut male, id est, prodesse aut nocere. 248. a col. 1.
Facere pro sacrificare. 904. a col. 1.
Faciatis pro exigatis. 110. e col. 1.
Factum ante se Christum quo sensu dicat Ioannes. 132. a col. 2.
Farum reicitur. 556. a col. 2.
Fermentum quid in scriptura. 484. d col. 2.
Fermento simile regnum cælorum. 399. d col. 2.
Fermentarij Græci. 897. d col. 2.
Festa quæ quibus Hierosolymis erant celebranda. 91. e col. 1.
Festum collectæ. 558. a col. 2.
Festuca quid. 326. d col. 2.
Fici parabola docetur appropinquatio redemptionis. 849. b col. 2.
Ficulneæ maledictio. 788. e col. 1.
Ficui synagoga comparatur. 645. d col. 1.
Filia Sion, id est, ciues Sion. 763. b col. 2. 770. d col. 2.
Filij resurrectionis. 809. c col. 1.
Filij perditionis. 980. c col. 2.
Filij

I N D E X

Legio quot contineat. 202.d	col. 1	in Manu filij Pater omnia dedit. 62.e	col. 1
Libellus repudij. 688.b	col. 2	Mare pro magna aquarum collectione. 183.e	col. 1
Libros non appellari Hebræorum more à principis. 44.a	col. 1	Mare Galilææ aut Tyberiadis Ibidem.	
Liber generationis, id est, enarratio genealogiæ. 44.a	col. 2	Margarita abscondita. 403.c	col. 1
Liberamur à malo dupliciter. 310.b	col. 1	Mariæ matri primò apparet Christus. 1064.d	col. 2
Libertas multiplex. 574.b	col. 1	Mariæ partus sine dolore & obstetricibus. 57.e	col. 1
Libertas Christiana in quo consistat. 574.a	col. 1	Martyres fuerunt innocentes sine accelerato vsu rationis. 84.e	col. 2
Libertas redarguendi quibus & quando competat. 165.a	col. 1	Matres Christi & fratres. 387.b	col. 1
Liberi vnde iudicabimur. 867.d	col. 2	Matrimonij impedimenta ex Leuitico explicantur. 164.d	col. 1
Ligantur & solvantur peccata tripliciter. folio 495.d	col. 2	Matrimonij indissolubilitas. 684.c	col. 1
Ligandi potestas duplex. 541.d	col. 1	Matthæi vocatio. 210.c	col. 1
Lithas scire dupliciter exponitur. 552.a	col. 2	Maxilla altera quomodo præbenda. 290.d	col. 2
Lithostrotus. 1026.c	col. 1	in Medio, id est, inter eos. 526.a	col. 2
Locus, esca Ioannis. 104.e	col. 1	in Medio quomodo sit Christus. 542.c	col. 1
Loqui ad cor, id est, blandè. 102.d	col. 2	Medico valentibus non est opus. 212.b	col. 2
Loquebatur Christus non purè Hebraicè, sed Syriacè. 222.a	col. 1	Medicinæ vsus non damnandus. 218.e	col. 1
Loquendi modo vulgato vitur Christus. folio 74.b	col. 2	ante Medicum quærendus Deus. 218.a	col. 2
Lotio facta ante institutionem Eucharistiæ. folio 884.d	col. 1	Mendacium diaboli. 129.e	col. 2
Lotio Christi quæ nos doceat. 890.e	col. 2	à Mendacio differre, aliis verbis referre. 217.c	col. 2
Lucerna super candelabrum ponenda. 383.d	col. 1	Mendacij pater diabolus. 576.d	col. 1
Lucernæ sub modio, parabola. 393.e	col. 2	Mendici omnes ante domum magni divitis. folio 307.c	col. 1
Lugentes beati sed non omnes. 260.e	col. 2	ad Mensuram dare quid. 162.b	col. 1
Lumborum præcinctio. 636.e	col. 1	Mensuræ quatuor bonæ conditiones. 325.d	col. 1
Lunatici qui sint. 514.d	col. 2	Mensura eadem remetietur nobis. 325.d	col. 2
Lux quo sensu negetur Ioannes. 11.c	col. 1	Mercede siue stipendio quomodo dignus sit operarius Ecclesiasticus qui gratis debet dare. folio 49.e	col. 2
Lux mundi Christus. 566.a	col. 1	Meritum vitæ æternæ. 703.e	col. 2
		Meritum operum. 868.e	col. 1
		Meritum bonorum operum. 267.b	col. 2
		genus meriti. 267.c	col. 2
		Messias, id est, vnctus, epitheton Christi. folio 140.a	col. 1
		Messias Iudæis erat ante Pentecostem. 175.d	col. 1
		Messias metaphorica duplex in Euangelio. ibidem.a	col. 2
		Militia completa, id est, tempus captiuitatis. folio 102.c	col. 1
		Militum tria vitia notat Ioannes. 11.a	col. 1
		Miraculum Christi primum. 145.a	col. 1
		cuiusmodi fecerit miracula Christus. 18.c	col. 1
		Miracula vera non possunt nisi diuina virtute fieri, & sunt testimonia veritatis. 12.c	col. 2
		Misericordiæ opera. 868.d	col. 2
		Misericors quis. 263.a	col. 1
		frequens pro benigno benefico. 294.e	col. 2
		Misericordia cur iungatur cum iustitia. 262.e	col. 2
		Missæ sacrificium. 904.b	col. 1
		Missio Christi nisi ad oues domus Israël. folio 475.e	col. 2
		Mites siue mansueti, beati. 258.c	col. 1
		Modij varietas. 400.d	col. 1
		Mola asinaria. 531.c	col. 1
		Mortem gustare, videre, bibere phrasi Hebræa. folio 504.d	col. 2
		Mors corporis non timenda. 627.d	col. 1
		Mortem suam vocat Christus consummationem. folio 651.a	col. 1
		Mors Christi lugenda est. 1030.e	col. 1
		Mortuos sine sepelire mortuos, quid. 194.b	col. 2
		Mortuam cur Christus neget, quam sciebat mortuam. 22.e	col. 1
		Mortui sint qua morte qui manducauerint panem. folio 454.e	col. 1
		Mulieres cur expressæ in genealogia Christi. folio 45.d	col. 2

I N D E X

45.d	col. 1	Obumbrat Spiritus sanctus Mariam, id est, circumdat. 28.c	col. 2
Mulierum libidinosarum quantitas peruerfitas. folio 164.e	col. 2	non Occidendi legem implet Christus. folio 276.d	col. 1
Multi pro omnibus. 740.a	col. 2	Oculus dexter scandalizans quomodo eruendus. 281.e	col. 2
Multiloquium futile prohibet in orando Dominus. 298.e	col. 2	Oculus corporalis quomodo simplex & nequam. 35.b.c	col. 1
Munditia Phariseorum præpostera. 617.d	col. 1	Oculus malus pro inuidia. 721.d	col. 1
Mundities cordis duplex. 263.e	col. 2	Odisse vos mundus non potest. 547.a	col. 1
Mundus diuersimode accipitur. 982.b	col. 1	Odiu patris & animæ suæ quomodo intelligatur. 661.e	col. 2
Murum date, nihil inde sperantes. 294.a	col. 2	Offerre pro emundatione. 338.c	col. 2
Murus pro balbo. 479.b	col. 1	Oliueti mons. 562.c	col. 1
		Omne in os intrans quomodo in ventrem eat. folio 473.d	col. 1
		Omnes, id est, plerique. 409.d	col. 1
		Omne iudicium, id est, vniuersale. 233.e	col. 1
		Omnia quæcunque vultis, an sit necesse subaudire bona. 330.a	col. 2
		Omnis multitudine quandoque significat, non vniuersum. 103.a	col. 2
		Omnia per verbum facta sunt distributione accommoda. 6.e	col. 2
		Omnes quomodo illuminentur. 11.c	col. 2
		Omnia regna mundi quomodo ostenderit diabolus. 129.a	col. 2
		Omnipotens quomodo Deus. 30.b	col. 2
		Onus triplex in quo Christus alleuiat venientes ad se. 362.e	col. 1
		Opera maiora quàm Christus faciet qui in eum credit. 936.c	col. 1
		Opera maiora miraculis demonstrabit Pater, id est, resurrectionem & iudicium. 232.e	col. 2
		Operamini cibum qui permanet in vitam æternam. folio 447.d	col. 2
		secundum Opera quomodo quisque recipiet. folio 503.c	col. 2
		Orat Christus in cælis. 973.b	col. 1
		Orandum quomodo semper. 816.c	col. 2
		Orantem non deficere, quid. 858.a	col. 1
		Orantibus promissio facta; Si quid petieritis, &c. explicatur. 970.a	col. 2
		Orationes cæci. 274.e	col. 2
		Orationis vtilitas. 300.a	col. 1
		Orandum quomodo. 298.a	col. 2
		ad Orandum antiquitus publici cõuentus. Ibidem	
		Orandus cur Deus. 299.e	col. 1
		in Orando pernoctat Christus electurus Apostolos. 254.b	col. 1
		Oratio includit etiam in Scriptura quæ seriæ orationi sunt coniuncta. 299.b	col. 1
		Oratio Dominica. 300.d	col. 2
		Orare non solum est aliquid petere. 706.d	col. 1
		Orationis modus & vis. 614.e	col. 1
		Orationi humilitas coniungenda. 705.e	col. 1
		ex Ordine, id est, deinceps. 2.b	col. 1
		Oriens pro Messia. 42.b	col. 2
		Osanna quid. 764.d	col. 2
		Osculi mos in salutando. 993.d	col. 1
		Ostendere, id est, dare. 232.d	col. 2
		Otiosum verbum. 840.e	col. 2
		Ovis quæ perit, id est, perdit. 415.c	col. 2
		Ovibus rectissime comparari discipulos Christi. folio 422.e	col. 2
		Ouem Christi esse. 666.e	col. 2
		Ovis perditæ parabola. 670.e	col. 1
		Ovibus iusti simulantur. 867.c	col. 1
			col. 1

N

Nam & pro etenim. 476.d	col. 1	Nardus pistica. 754.e	col. 2
Naturæ eiusdem indiuiduæ sunt pater & filius in diuinis. 5.e	col. 2	Natiuitas Christi. 55.a	col. 1
Natiuitas ex spiritu duplex. 154.e	col. 1	Natiuitas ex spiritu duplex. 154.e	col. 1
Nazareth quomodo scribitur, vnde Christus Nazarenus dicitur. 88.d	col. 1	Nazarenus pro coronato vel consecrato. 89.c	col. 2
Necessitas scandalorum. 532.a	col. 1	Negationes Petri. 1005.a	col. 2
Negationes Petri. 1005.a	col. 2	Nequando pro siquando. 389.e	col. 2
Nequando pro siquando. 389.e	col. 2	Nesciebam eum; quomodo Baptista de Christo dicat. 116.c	col. 1
Nesciebam eum; quomodo Baptista de Christo dicat. 116.c	col. 1	Nisi pro sed. 410.a	col. 2
Nisi pro sed. 410.a	col. 2	Noli peccare, id est, ne pecces. 564.c	col. 2
Noli peccare, id est, ne pecces. 564.c	col. 2	Nomina scripta esse in cælis. 601.e	col. 2
Nomina scripta esse in cælis. 601.e	col. 2	Nomen Dei pro Deo. 36.b	col. 2
Nomen Dei pro Deo. 36.b	col. 2	Nomen nouum quomodo Christo impositum. folio 53.c	col. 1
Nomen nouum quomodo Christo impositum. folio 53.c	col. 1	Nomen rectè imponi in baptismo, vt ante in circumcissione. 39.d	col. 1
Nomen rectè imponi in baptismo, vt ante in circumcissione. 39.d	col. 1	Non quero voluntatem meam, & similia, non ponunt aliquid, sed auferunt. 237.a	col. 1
Non quero voluntatem meam, & similia, non ponunt aliquid, sed auferunt. 237.a	col. 1	Non esse, Hebræis pro non superesse. 86.d	col. 2
Non esse, Hebræis pro non superesse. 86.d	col. 2	Notitia Dei triplex. 335.c	col. 2
Notitia Dei triplex. 335.c	col. 2	Noua & vetera, id est, affarim quæris & varia. folio 405.c	col. 1
Noua & vetera, id est, affarim quæris & varia. folio 405.c	col. 1	Nubendi voce abusus est interpres. 808.d	col. 1
Nubendi voce abusus est interpres. 808.d	col. 1	Nubere non expedit & expedit. 692.b	col. 1
Nubere non expedit & expedit. 692.b	col. 1	Nubere accipitur vt sit commune viris. 691.d	col. 2
Nubere accipitur vt sit commune viris. 691.d	col. 2	Nubes conuenienter in transfiguratione. folio 508.e	col. 2
Nubes conuenienter in transfiguratione. folio 508.e	col. 2	Nudus Petrus, subaudi, in multis, more piscantium. 1078.e	col. 2
Nudus Petrus, subaudi, in multis, more piscantium. 1078.e	col. 2	Nugatio non est, dum dicitur; Qui de terra est, de terra est. 16.b	col. 2
Nugatio non est, dum dicitur; Qui de terra est, de terra est. 16.b	col. 2	Nullum aliquando Hebraicè subintelligitur. folio 415.c	col. 2
Nullum aliquando Hebraicè subintelligitur. folio 415.c	col. 2	Numerus pluralis pro singulari. folio 87.b	col. 2
Numerus pluralis pro singulari. folio 87.b	col. 2	in Numeris non est exactè anxia scriptura. folio 44.b	col. 1
in Numeris non est exactè anxia scriptura. folio 44.b	col. 1	Nummularij qui. 147.a	col. 1
Nummularij qui. 147.a	col. 1	Nunquid, illatiuè positum, non dubitando. folio 174.a	col. 1
Nunquid, illatiuè positum, non dubitando. folio 174.a	col. 1	Nuptias cur Christus honoret. 143.b	col. 1
Nuptias cur Christus honoret. 143.b	col. 1	Nuptiæ duplices in conceptione Christi. folio 32.b	col. 1
Nuptiæ duplices in conceptione Christi. folio 32.b	col. 1	Nuptiarum filij parabola. 799.a	col. 1
Nuptiarum filij parabola. 799.a	col. 1		

Obedientiæ commendatio. 94.a	col. 1	Ouem Christi esse. 666.e	col. 2
Obsessi cur multi tempore Christi & primitiue Ecclesiæ. 188.b	col. 1	Ovis perditæ parabola. 670.e	col. 1
		Ovibus iusti simulantur. 867.c	col. 1

I N D E X.

Resurrectio an nocte futura. 856.d	col. 1	Scandalum quid significet. 529.c	col. 2
Resurgit Christus. 1054.a col. 1. qua parte diei. fol. 156.d	col. 2	Scandalizat aliquis dupliciter. 529.d	col. 2
Resurgere pro subsistere. 857.a	col. 1	Scandalum passiuum oppugnatur. 530.a	col. 1
Resurrectionem Ioannis qualem crediderit Herodes 435.d.e	col. 1	Scadali definitio comunis est minus plena. 530.b col. 1	
de Resurgentibus ad hanc vitam, dictum est; mortui audient. 234.e	col. 2	Scandalum quomodo non cadat in perfectos. folio 530.e	col. 1
Retinere peccata quid. 1075.b	col. 1	Scandalizantes quantum peccent. 530.e	col. 1
Rudes Christus elegit, sed quos non reliquit rudes, ideo eorum ruditas non est adferenda in excusationem nostrae. 183.e	col. 2	Scandali quando non sit habenda ratio. 472.a col. 2	
		Scandalum vitandum. 702.a	col. 1
		Scadali Christo quomodo fuerit Petrus. 501.e	col. 1
		Scenopegia. 546.a	col. 1
		Scissio vestimentorum. 1003.e	col. 1
		Scribae qui. 68.a	col. 2
		Scripturas scrutamini. 239.a	col. 2
		Secessus Christi. 250.d	col. 1
		Securae apud Iudaeos quatuor. 105.d	col. 2
		Securis ad radicem arboris posita, est condemnatio. 109.e	col. 1
		Sed, pro quinetiam. 961.d	col. 1
		Sedes duodecim. 717.b	col. 2
		Semen, verbum Dei. 391.d	col. 1
		Semen quomodo sint homines. 391.e	col. 1
		Seminantis parabola. 387.d	col. 1
		Semine suscepto, id est, prole, concernit etiam Mariam. 74.d	col. 2
		Senior, nomen non tam aetatis quam auctoritatis. folio 500.b	col. 1
		Seniores populi varie nominantur. 876.e	col. 1
		Septenarius, numerus remissionis. 542.a	col. 2
		Septuaginta interpretum versio quomodo citetur in Euangelio Matthaei Hebraico. 390.d	col. 2
		in Septuaginta non reperiuntur quaedam citationes sacrae Scripturae. 1050.b	col. 1
		Sepulchra qualia fuerint Iudaeis & vbi. 200.d	col. 1
		Sepulchri Dominici descriptio. 1060.d	col. 1
		Sepultura Christi. 1050.a	col. 2
		Sequi Christum tres volunt, qui ab eo reprehenduntur. Cap. 26. 192.d col. 1	
		Sermo pro re. 1.d 792.e col. 2	
		Sermonem filium Dei recte dici, sed rectius Verbum. 3.b	col. 2
		Serpentes in quibus imitandi. 423.e	col. 1
		Seruus peccati quis. 572.e	col. 2
		Serui inutiles. 703.c	col. 2
		Serui dimittentis parabola. 542.a	col. 2
		Si pro cum. 546.e col. 1. 777.d col. 1	
		Si suspensum quando negatiue exponatur, quando affirmatiue. 484.b	col. 1
		Sicera omnem potum inebriantium significat, etiam vinum. 19.e	col. 2
		de Sichem & Sichar. 167.e	col. 2
		Sicut pro quia. 976.e	col. 1
		Sicut aliquando veri speciem significat. 990.e	col. 2
		Sicut significat similitudinem imperfectam, aliquando identitatem. 233.e	col. 2
		Sicut dimittimus debitoribus, simplicem denotat similitudinem. 308.e	col. 1
		Signare pro sigillare. 448.c col. 1 161.e col. 2	
		Signa mendacia Antichristi. 843.a	col. 1
		Signum quae significet. 78.c	col. 1
		in Signum Christus, id est, signum. 78.d	col. 1
		Signum natiuitatis Christi, quomodo fuerint parvuli. 59.b	col. 1
		Signum quidam licite petierunt. 22.e	col. 2
		Signum quarentes Iudaei reiciuntur. 482.e	col. 2
		Signum petunt Iudaei. 381.b	col. 1
		Silens pro surdo. 23.b	col. 1
		Silere, id est, quiescere. 1052.d	col. 2
		Siliqua	

I N D E X

Siliqua, quae cibus filij perdit. 674.e	col. 1	Synagoga, id est, congregatio. 425.e	col. 1
Siloae aquae. 383.c	col. 2	Syrophenicia. 474.a	col. 2
Simeonem senem quidam sacerdotem putant, sed nullo argumento idoneo. 75.d.e	col. 2	Syria tripliciter accipitur. 180.d	col. 2
Similiter facit filius quae pater, id est, aequali libertate, potestate. 231.e	col. 1		
Similitudo pro prouerbio. 409.e	col. 2		
Simon vnde Zelotes dictus & Cananeus. 256.c col. 2			
Simplicitas columbina. 423.e	col. 1		
Simulachra Christi non esse collapsa in fuga Christi. 82.c	col. 1		
Sinapis granum quomodo minimum omnium seminum. 398.b col. 2. quomodo ascendat in arborem. Ibidem. d	col. 2		
Sinapi cur doctrina comparetur. 399.a b	col. 1		
Sinus Abrahae. 696.d	col. 2		
Sitient adhuc, & Non sitient in aeternum; quomodo consistant. 170.c	col. 1		
Sol obscurabitur & luna, id est, erit summa vltio. 845.e	col. 2		
Sollicitudo diuitiarum & alimentorum prohibetur. Cap. 86. 630.a col. 1. 634.b c	col. 2		
Sollicitudo quae prohibeatur. 316.e	col. 2		
Sollicitudo craftini quomodo damnetur. 322.e col. 1			
Soluendi & ligandi potestas duplex. 541.e	col. 2		
Soluuntur peccata tripliciter. 495.a	col. 2		
Somnus pro morte. 725.c	col. 2		
Somnus pro morte etiam impiorum. 221.e	col. 2		
Somniorum obseruatio cur prohibita, cum multa Deus in somnis reuelauerit. 5.c	col. 1		
Sorte quomodo exierit Zacharias. 18.e	col. 1		
Sponsus humani generis Christus. 16.a	col. 1		
Sporta olim mensurae genus. 481.e	col. 1		
Spiritus Sanctus, spiritus veritatis. 942.a b	col. 1		
Spiritus Sanctus nomen tertiae personae. 944.e col. 1			
ex Spiritu Sancti aduentu fructus. 962. d col. 2. & sequentibus.	col. 2		
de Spiritu Sancti nomine. 113.d	col. 2		
Spiritus Sanctus, id est, prophetiae, erat in Simeone. 76.c	col. 1		
Spiritus Sanctus cur dicatur ignis & aqua. 112.d col. 2			
Spiritu Dei agi vel duci explicatur. 123.d	col. 1		
Spiritus vbi vult spirat, duplici sensu. 154.a	col. 2		
Spiritus pro homine spirituali. Ibidem. b	col. 1		
Spiritus & virtus cur coniungantur. 21.e	col. 1		
Spiritus & anima quomodo differant. 36.a	col. 2		
Spiritus sanctus significatur per oleum. 408.d	col. 1		
Stabulum pro diuerforio. 611.a b	col. 2		
Stadium. 444.a	col. 1		
Stagnum Genezareth. 183.d e	col. 1		
Stans super illam; quomodo intelligatur. 190.d col. 1			
Stella magorum; non fuit de numero caelestium. 66.a col. 1. non fuit magos comitata per totum iter. 70.c	col. 2		
Steriles cur nonnulli sancti. 18.d	col. 1		
Sterilis pro eo qui filios habet, sed non in regno succedentes. 47.b	col. 2		
Stola prima. 675.a	col. 1		
Stridor dentium in inferno. 344.e	col. 1		
Sudor Christi in horto. 990.d	col. 2		
Sugillare quid. 858.b	col. 2		
Summum pro extremo. 848.c	col. 2		
Superflua retinens quomodo sit raptor. 633.c	col. 1		
Superueniet spiritus sanctus, id est, caelitus illabatur, secundum alios effectus. 28.d	col. 1		
Suspensus populus audiens Christum, id est, auidetur audiens. 792.b	col. 1		
Sycomoros. 744.d	col. 1		
		Talenti distributi parabola. 864.c	col. 1
		Talenti quid. 865.b	col. 1
		Talenti. 543.a	col. 2
		Talionis lex. 289.c	col. 1
		Tagei cur a Magdalena Christus noluerit. 1063.c col. 2	
		Telonium quid. 211.a	col. 1
		Templorum ornatus an praefendus pauperibus. 758.b	col. 2
		Templum cur Christus vocauit suum corpus. 148.b col. 2	
		Templo eiciuntur vendentes & ementes, etiam ex atriis & porticu templi. 145.e	col. 1
		a Templo Anna non discedebat, quomodo quidam a libris non discedunt. 80.b	col. 1
		Temporalia quomodo promittantur iustis. 322.a col. 1	
		Tenebras diligens, odit lucem. 158.e	col. 2
		Tenebrae in quibus lux lucet, varie intelliguntur. 9.d col. 1	
		Tenebrae in passione Christi. 1041.d	col. 1
		in Tentationes inducimur dupliciter. 309.a	col. 2
		de Tentatione varie scriptura loquitur. Ibidem. e	col. 2
		Tentari quid sit. 125.a	col. 2
		Tentari Deum multis modis contingit. 128.d col. 1	
		Tentari cur Christus voluerit a baptismo. 124.a col. 2	
		Tentationes diaboli quomodo vincenda. 126. c d col. 2	
		Tentans non longe a regno Dei. 814.e	col. 2
		Terra mitibus promissa. 259.c	col. 2
		Testamenti sanguis. 908.e	col. 1
		Testari aliquando est admonere. 700.c	col. 2
		Testificari pro docere. 1001.b	col. 2
		Testimonium Spiritus. 957.e	col. 1
		Testimonium Christi de seipso. 566.e	col. 2
		Testimonium duorum verum. 567.d	col. 1
		Testimonium maius Ioanne, id est, Ioannis testimonio. 238.b	col. 2
		Testimonium quomodo Christus ab homine non accipiat. 237.e	col. 2
		Testimonium meum non est verum de meipso, scilicet ex vestra sententia. 237.d	col. 1
		Tetrarchae qui dicantur. 97.b	col. 1
		Thabor mons. 505.e	col. 2
		Theusifandum non esse in terra. 333.c	col. 1
		Thomae infidelitas. 1076.a	col. 1
		Tollit Christus peccatum mundi mededo. 137.d col. 2	
		Tonitru filij, Zebedaei. 255.e	col. 2
		Tractus Christi. 777.a	col. 2
		Tractus patris. 452.b	col. 2
		Tradere uxorem adulteram permittebatur in Leuitico, non praecipiebatur. 50.a	col. 2
		Traditiones hominum quae dicantur a Christo. folio 467.a	col. 2
		Traditus est Christus in manus hominum a Iuda, & seipso, & patre. 521.a	col. 1
		Transubstantiatio. 901.a	col. 2
		Tribulationis magnitudo apud Mattheum referenda est ad vastationem Hierusalem. 838.b	col. 2
		Tributum soluit, id est, soluere solet, Christus. 522.a col. 2	
		Tributum soluendum cur a mari peti voluerit Christus. 523.d	col. 2
		Tributum quare solutum pro Petro. 524.a	col. 1

I N D E X.

Tributis principum non esse liberos Christianos. 522.e	col.2	Vidit cæcus homines velut arbores ambulantes. 486.c	col.2
Tributum Cæsari dandum. 804.b	col.1	Viduis assistendum. 346.a	col.2
Trinitatis misterium insinuat in veteri testamen- to. 942.b	col.2	Villa pro agro aut domo in agro. 659.c	col.1
Tristitia Christi. 986.a	col.2	Villici, id est, œconomi iniqui parabola. 679.c	col.1
Tuba conuocantur pauperes. 296.d	col.2	Vindicare tripliciter accipitur. 860.c	col.1
Tuba angelorum. 848.d	col.1	Vindicandi spiritus quàm alienus à Christo. 548.b	col.2
Tunc cum latitudine temporis positum. 922.d	col.2	Vineæ parabola. 794.e	719.c col.1
Turbatio Mariæ in sermone Angeli explicatur. 25.c	col.2	Viperæ descriptio. 106.c	col.2
Turbatio Zachariæ. 18.e	col.2	Vir Christus dicitur potissimum ob perfectionem virtutum. 137.e	col.2
Turbatur Christus. 776.c	col.2	Virga quæ prohibita, quæ concessa Apostolis. 418.d	col.1
Turbæ dissolutæ & dispersæ miseretur Deus. 414.d	col.1	Virginitatem vouerat Maria: quod indicat, dicens: Virum non cognosco. 27.b	col.2
V			
Væ interiectio prædicentis malum temporale vel æternum. 268.d	col.2	Virginum decem parabola. 861.c	col.1
Vas pro utensili aut instrumento. 789.d	col.1	Virtus pro quibus accipitur. 435.d	col.2
Veli scisso. 1046.d	col.1	Virtutis veræ vis. 164.e	col.2
Velle pro diligere. 1037.a	col.1	Virtus quo sensu de Christo exierit. 219.a	col.2
Venditio Christi. 1012.a	col.1	Virtus Altissimi variè exponitur. 28.b	col.2
Vendi non possunt spiritualia ob tres causas. 417.a	col.1	Vita animæ triplex. 428.a	col.2
Veniissent pro iuissent. 484.e	col.1	Vita æterna cur gratia. 268.c	col.1
Veneris quatuor, id est, à quatuor mundi partibus. 848.b	col.2	Vitâ habere in se, id est, in sua potestate. 235.b	col.1
Verbum pro re. 1.d	col.2	261.a col.1	Vitam æternam habet qui viuuit in anima & transit à morte. 234.a col.2
Verbum pro factio. 510.c	col.1	Vitis vera Christus. 949.b	col.2
Verbum Domini, id est, missio inspiratio. 98.b	col.2	Virium à peccato differt. 564.a	col.1
Verbo Dei viuuit homo, id est, omni eo quo Deus vult. 127.b	col.1	Viscera misericordiæ. 42.e	col.2
Verborum congeries Ioanni consueta. 134.d	col.2	Viuere pro sanum esse. 178.d	col.1
Verbum Dei audiētium triplex fructus. 393.b	col.2	Vmbra mortis quid. 43.b	col.1
Verè saluator falso opponitur, aut imperfecto & vmbra. 176.a	col.2	Vnctionē Magdalene defendit Christus. 756.c	col.1
Verè Israelita cur dictus Nathanael. 141.a	col.2	Vnctio Christi in regem triplex. 407.e	col.1
Verecundè loquendum etiam de coniugali concu- bitu. 23.b	col.2	Vnctione olei vsi Apostoli quomodo. 433.e	col.1
Veritate quomodo Christus plenus. 16.e	col.2	Vndecim congregati etiam Thoma absente. 1076.a	col.1
Veritas pro certitudine. 2.b	col.1	Vnicus filius pro vnigenito. 345.b	col.2
Veritatem facere quid. 159.a	col.2	Vniuersi, id est, plerique. 105.c	col.1
Veritas nunc falsitati opponitur, nunc vmbra. 134.b	col.1	Vocare venit Christus non iustos, sed peccatores. 212.e col.2	
Veritas filia temporis. 428.d	col.1	Vocabitur, id est, erit. 26.b	col.2
Verum tribus in scriptura opponitur. 11.e	col.1	Voluntas Dei, vt fiat quomodo petamus, & de qua voluntate. 304.a col.1	
Verunamen pro & sane. 1003.b	col.1	Voluntas pro concupiscentia. 14.b	col.1
Vespera sabbathi quæ lucefcit in prima sabbathi. 1054.a	col.1	Voluit neminè scire, & nõ potuit latere. 474.c	col.1
Vestitus Ioannis ex pilis cameli. 104.b	col.1	Volumus, id est, desideramus. 736.c	col.2
Vestimenta ouium. 331.c	col.2	Vox filij Dei quam mortui audient. 236.e	col.1
Vestium Christi diuisio. 1035.e	col.2	Vox pro sono. 154.a	col.2
Vestium decorem longe superat decor florum vilif- simorum. 319.e	col.2	Vox Ioannes: Verbum Christus. 103.a	col.1
Via virtutis, varia ratione arcta est & angusta. 330.a	col.2	Vocem patris quomodo Iudei nunquam audierint. 239.b col.1	
Vias Domini parare quid. 42.a	col.1	Vsque lucrum quomodo requirat Dominus. 750.b	col.1
Via, Christus. 932.c	col.2	Vt sermo Esaiæ impleretur non credebant; exponi- tur. 779.b col.2	
Viarum exitus. 802.b	col.1	Vt consecutiue. 589.a	col.1
Via regni cælorum angusta est. 647.e	col.1	Vulpes cur dictus Herodes princeps. 650.c	col.2
Videre regnum Dei, id est, habere. 232.b.c	col.2	prout Vultis vt faciant vobis homines, facite illis similiter. 292.c col.1	
Videre filium pro peruidere. 451.b	col.2	Z	
Videre pro sentire. 76.d	col.1	Zacharias quis occisus inter altare & ædem. 626.b col.1	
Videre vitam, id est, participem esse beatæ vite. 163.a	col.2	Zachæus Christū suscipit. 743.b	col.1
Videre pro inuisere. 775.d. col.1. pro cauere. 833.c	col.1	746.c col.1	
		Zelum indiscretum corrigit Christus. 548.e	col.1
		Zizaniorum parabola. 394.d	col.2
		Zonæ Ioannis mentio, ob zonarū luxum. 104.d	col.1

F I N I S.

